2500.00

పదకొండవ సంపుటము

న్యాయ, పరిపాలనా శాస్త్రములు

తెలుగు భాషా సమితి

హైదరాబాదు :: మద్రాసు

Blank Page

విజ్ఞాన సర్వస్వము

పదకొండవ సంపుటము

న్యాయ, పరిపాలనా శాస్త్రములు

సంపాదకులు

ఆచార్య జి. సి. వేంకటసుబ్బారావు

ఆచార్య వ. బాలసుబ్రహ్మణ్యం

సంగ్రాహకుడు

ఓరుగంటి నరసింహమూర్తి

1968

తెలుగు భాషా సమితి
హైదరాబాదు * మద్రాసు

©
1968
తెలుగు భాషా సమితి

తెలుగు భాషా సమితి లిఖిత పూర్వకమైన అనుమతి లేనిదే ఇందలి వ్యాసములుగాని, చిత్రములుగాని పునర్ముద్రింపరాదు

Published with the financial assistance from
Ministry of Education, Government of India

ముద్రణ :
హిందీ ప్రచార ప్రెస్
మద్రాసు - 17
&
కళా ప్రింటర్స్
మద్రాసు - 33

మేలు ప్రతి (ఇండియాలో)
విదేశములలో
గ్రంథాలయ ప్రతి
సాదా ప్రతి

ప్రతులకు :
తెలుగు భాషా సమితి
71, యూనివర్సిటీ బిల్డింగ్స్
మద్రాసు-5
తెలుగు భాషా సమితి
ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ కాంపస్
హైదరాబాదు-7

NYAYA, PARIPALANA SASTRAMULU

(Law & Administration)

11th Volume of VIJNANA SARVASVAMU (Encyclopaedia)

Published in Telugu in 16 Volumes by Telugu Bhasha Samiti ◉ Hyderabad ◉ Madras

De luxe edition
(in India)
Overseas
Library edition
Popular edition

For copies:
Telugu Bhasha Samiti
71, University Buildings.
Madras-5
Telugu Bhasha Samiti
Osmania University Campus
Hyderabad-7

ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి

స్వతంత్ర భారతమున తెలుగువారు సుశిక్షిత పౌరులుగ ప్రవర్తించి యథోచిత పాత్ర నిర్వహింప వలయుననిన ప్రాచీన, ఆధునిక విజ్ఞానమునంతను సామాన్య ప్రజల అందుబాటులోనికి తెచ్చుట అవసరమను భావమే ఈ విజ్ఞాన సర్వస్వ ప్రచురణకు మూలకారణము.

కీ. శే. కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు 1915 లో అకారాదిగ 'ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము' ను ప్రచురింప మొదలుపెట్టి 1917 నాటికి మూడు సంపుటములను (అ - అహ్రి వరకు) ప్రకటించిరి. నాలుగవ సంపుటమును ప్రకటింప సంకల్పించి సామగ్రిని సేకరించుచు మధ్యలో 1923 లో వారు కాలధర్మ మొందిరి. పిమ్మట కీ. శే. కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారు లక్ష్మణరావుగారి కృషిని పునరుద్ధరించి కొనసాగింప ప్రయత్నించిరి. కాని 1938 లో వారు కూడ నిర్యాణము చెందుటతో ఆ మహత్తర కార్యము అంతటితో ఆగిపోయినది. ఇట్టి ఘనకార్యము కేవలము వ్యక్తుల మీదనే ఆధారపడిన యెడల ఆ వ్యక్తు లస్తమించుటతో ఆ కార్యము ఆగిపోవును గావున శ్రీమంతుల తోడ్పాటు, ప్రభుత్వ సాహాయ్యము కలిగిన ఒక సంస్థ మాత్రమే ఈ కృషిని నిరంతరాయముగ కొనసాగింప కలుగునను ఉద్దేశముతో 1947 లో మద్రాసులో తెలుగు భాషా సమితి స్థాపింపబడినది. మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారి సౌజన్యాదరముల ఫలితముగ విశ్వవిద్యాలయ భవనములలో స్థావరము లభించుటతో అచట తన కార్యస్థానమును నెలకొల్పుకొని, 10-5-1948 న సమితి తెలుగున విజ్ఞాన సర్వస్వ రచనకై విషయ సామగ్రిని సేకరింప నారంభించినది.

కీ. శే. లక్ష్మణరావుగారు తలపెట్టిన రచనా విధానము అకారాది వర్ణక్రమమును అనుసరించినది. అది సంప్రదాయసిద్ధమగు రచనా విధానమే ఐనను దానిని అనుసరించి పని సాగించు నెడల విషయ సంగ్రహణ మంతయు సమగ్రముగ పూర్తి అయి అన్ని సంపుటములును వెలువడిన తరువాతనే అది ఉపయోగకరమగును. అదియును గాక, విశ్వవిద్యాలయ స్థాయియందు కూడ ప్రాంతీయ భాషలోనే బోధనాదులు జరుపు సౌకర్యమేర్పడి, పారిభాషిక పదములకు సువిదితార్థములు ఏర్పడిన గాని విజ్ఞాన సర్వస్వ రచనలో సంప్రదించుటకు వీలగు అకారాది వర్ణక్రమ రచనా విధానము నవలంబించుటవలన ఎక్కువ ప్రయోజనము లేదు, అందువలన తెలుగువారికి సుబోధముగ ఉండునట్లు విజ్ఞాన సర్వస్వ రచన సాగించి వేగముగ ఒకటి తర్వాత ఒకటిగ పదునారు సంపుటములలో (ఆదిలో అవలంబించిన 12 సంపుటముల ప్రణాళిక 1960 లో 16 సంపుటముల పథకముగా సవరింపబడినది) విజ్ఞాన విషయ మంతయు ప్రకటించుటకు సమితి పూనుకొనినది. ఈ రచనా విధానమున ఒక్కొక్క సంపుటము ఒక ప్రత్యేక విషయమునకో లేక కతిపయ సన్నిహిత విషయములకో ఉద్దిష్టమైనది. పాఠకుల సౌకర్యార్థము ఆ యా విషయములకు సంబంధించిన ప్రత్యేకాంశముల సమాలోచన సౌలభ్యమునకై ఒక అకారాది వివరణ భాగము కూడ జతపరుప సంకల్పింపబడినది.

ప్రతి సంపుటమునను మొదటి విభాగమున ఆ సంపుటమునకు చెందిన విషయము లన్నియు ఆమూలాగ్రము సంక్షిప్తముగ పాఠ్యగ్రంథములలో వలె వివరింపబడును. రెండవ భాగమున ఆ యా విషయములకు సంబంధించిన వివిధాంశములు సంప్రదాయ సిద్ధమైన విజ్ఞాన సర్వస్వ రచనా విధానమును అనుసరించి అకారాది వర్ణక్రమముగ కూర్చబడును. ప్రతి సంపుటమందును మొదటి భాగమందలి సంక్షిప్త కథనము ఆ విషయముతో ప్రప్రథమముగ పరిచయము కలిగించుటకు చక్కగా

ఉపకరింప గలదు. ఏ ప్రత్యేకాంశము నైనను తెలిసికొనగోరువారికి అకారాది వర్ణానుక్రమ వివరణము సహకరించును. ఈ విధానమును ఇదివర కెవరును అనుసరించి ఉండలేదు.

మొదటి సంపుటము (చరిత్ర - రాజనీతి) 1954 లో ప్రకటింపబడినది. ఆ వెనువెంటనే 1955 లో రెండవ సంపుటము (భౌతిక, రాసాయనిక శాస్త్రములు) వెలువడినది. ఈ రెండు సంపుటములును ఆంధ్ర విజ్ఞాన ప్రియుల ఆదరణ ఫలితముగ పూర్తిగ ఖర్చయినవి. ఆ సంపుటములలోని విషయ సామగ్రిని పునర్వ్యావస్థీకరించి, విస్తరించి అనేకములయిన నూతన విషయములు చేర్చడమయినది. సంశోధిత పునర్ముద్రణము ఇటీవల జరిగినది.

1956 లో ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రత్యేక రాష్ట్రముగ ఏర్పడి ఆంధ్ర సంస్కృతి చరిత్రయం దొక నూతన యుగమునకు నాందీ ప్రస్తావన జరిగినది. తదనుగుణముగ తన కార్యకలాపములను విస్తరింపజేసి, వివిధ విశ్వవిద్యాలయ కేంద్రములందలి పండితుల సాయముతో త్వరితగతిలో సంపుటములను వెలువరించుటకై హైదరాబాదునందును, కొంతకాలము వాల్తేరునందును కూడ సమితి తన శాఖా కార్యస్థానమును నెలకొల్పినది. ఆ తరువాత 1959 లో మూడవ సంపుటమును (తెలుగు సంస్కృతి) సమితి వెలువరించినది. 1960 లో 16 సంపుటముల నూతన ప్రణాళిక సిద్ధము చేసినప్పుడు తెలుగు సంస్కృతి సంపుటమునకు మరికొంత భాగము చేర్చి దానిని రెండు సంపుటములుగా విడదీయుటకును, వెనుకటి ప్రణాళికలోని 3 వ సంపుటము పొందిన కొద్దిమంది కొరకు అదనముగ చేర్చిన భాగమును మాత్రము అనుబంధ సంపుటముగా ప్రకటించుటకును నిశ్చయింపబడినది.

ఆ ప్రకారము పూర్వ వత్సరములందు గడించిన అనుభవము కారణముగా సమితి తన కార్యక్రమమును మరింత త్వరితగతిని కొనసాగించి, 1961 లో నాలుగవ సంపుటము (తెలుగు సంస్కృతి-2) తెలుగు సంస్కృతి అనుబంధము, అయిదవ సంపుటము (అర్థ, వాణిజ్య, భూగోళ శాస్త్రములు), ఆరవ సంపుటము (విశ్వసాహితి) యును, 1963 లో ఏడవ సంపుటము (దర్శనములు, మతములు) యును, 1965 మార్చిలో ఎనిమిదవ సంపుటము (వ్యవసాయ పశుపాలన, అటవీ శాస్త్రములు) యును, తొమ్మిదవ సంపుటము (గణిత, ఖగోళశాస్త్రములు) యును, పదియవ సంపుటము (సాంఘికశాస్త్రములు) లను వెలువరింప కలిగినది.

ఈ 'న్యాయ, పరిపాలనా శాస్త్రములు' అను విషయమునకు సంబంధించిన ఈ పదకొండవ సంపుటమును నేటికి వెలువరించుట సాధ్యము అయినది. ఈ సంపుటమును సంకలనము చేయుటలో మాకు తోడ్పడిన సంపాదకులకు, తమ రచనలు పంపి మాతో సహకరించిన రచయితలకు మా ధన్యవాదములు.

ఈ విజ్ఞాన సర్వస్వ కార్యకలాప మంతటిని సాధించుటకు సుమారు 20 లక్షల రూపాయలు కావలసి యుండునని అంచనా వేయడమైనది. అభిమానులు, ఉదారులు అయిన ధనవంతులవద్ద ధనము సేకరించుటకు సమితి నిశ్చయించుకొన్నది. విజయనగరము మహారాజా, పిఠాపురము మహారాజా, తిరుపతి దేవస్థానము కమిటీ, సింహాచలము దేవస్థానము కమిటీ, శ్రీ వి. రామకృష్ణ ఉయ్యూరు షుగర్ ఫ్యాక్టరీ, శ్రీ గోగినేని వెంకటసుబ్బయ్యా మొదలగు వారు ప్రశంసనీయమైన ఔదార్యముతో విరాళము లిచ్చియున్నారు. దాతలనుండి చేకూరిన మొత్తము రూ 2,50,000. ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్ర మేర్పడక మునుపు ఉమ్మడి మద్రాసు ప్రభుత్వమువారు సంవత్సరమునకు

లక్ష రూపాయలు చొప్పున ఐదు సంవత్సరములకు ఐదు లక్షలు ఇచ్చుటకు వాగ్దానము చేసిన విరాళములో 1960 - 61 వ సంవత్సరాంతమునకు మద్రాసు, ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వములు ఇచ్చిన మొత్తము రూ. 4,99,999.87. మార్చి 1968 నాటికి కేంద్ర విద్యాశాఖ రూ. 4,07,000 గ్రాంటుగా ఇచ్చినది. వీరందరికిని, సమితి భవన నిర్మాణమునకై దీర్ఘకాల కౌలు పద్ధతి మీద ఎ. 1.50 సెంట్లు (0.608 హెక్టేరులు) భూమిని తమ ప్రాంగణమున కేటాయించి ఇచ్చిన ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము వైస్‌ఛాన్సలరు డాక్టరు డి. ఎస్. రెడ్డిగారికిని, మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయ భవనము లందు తెలుగు భాషా సమితి కార్యస్థానము నెలకొల్పుకొనుటకు అవకాశము కల్పించి అనేక విధము లగు సౌకర్యములు కలుగజేసిన వైస్‌ఛాన్సలరు డాక్టరు సర్. ఆర్కాటు లక్ష్మణస్వామి మొదలి యారు గారికిని, వాల్తేరులో శాఖా కార్యాలయము ఉన్నంత కాలము (1963 వరకు) తమ భవనము లలో ఉచితముగ స్థలము ఇచ్చిన ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము వైస్‌ఛాన్సలరులకును మా కృతజ్ఞతాభి వందనములు.

ఈ సంపుటమును సాధ్యమైనంత నిర్దుష్టముగను, అందముగను, ఆకర్షకముగను ముద్రించిన కళా ప్రింటర్స్, హిందీ ప్రచార ప్రెస్ కార్యకర్తలకు మా ధన్యవాదములు.

శక 1890 చైత్ర, 9 - శుక్రవారము

1968 మార్చి 29

మోటూరి సత్యనారాయణ
దండా వేంకట సుబ్బారెడ్డి
కార్యదర్శులు
తెలుగు భాషా సమితి

బెజవాడ గోపాలరెడ్డి
అధ్యక్షులు
తెలుగు భాషా సమితి

తెలుగు భాషా సమితి

కార్య నిర్వాహక వర్గము

అధ్యక్షులు :	డాక్టరు బెజవాడ గోపాలరెడ్డి
ఉపాధ్యక్షులు :	శ్రీ పూసపాటి విజయరామ గణపతిరాజు
	డాక్టరు ఎస్. బి. పి. పట్టాభిరామారావు
కోశాధ్యక్షులు :	శ్రీ పర్వతనేని బ్రహ్మయ్య
కార్యదర్శులు :	శ్రీ మోటూరి సత్యనారాయణ
	డాక్టరు దండా వేంకటసుబ్బారెడ్డి
సభ్యులు :	శ్రీ రాజా బొప్పరాజు రామకృష్ణరాజు
	డాక్టరు ఎమ్. చెన్నారెడ్డి
	శ్రీ ఎమ్. ఆర్. అప్పారావు
	శ్రీ మాగంటి బాపినీడు
	శ్రీ కల్లూరి సుబ్బారావు
	శ్రీ పసల సూర్యచంద్రరావు
	శ్రీ పందిరి మల్లిఖార్జునరావు
	శ్రీ తుమ్మలపల్లి వీరభద్రరావు

సర్వస్వ విధాన నిర్ణయ సమితి

1. డాక్టరు సర్ ఆర్కాటు లక్ష్మణస్వామి మొదలియార్, ఎమ్. డి., ఎల్. ఎల్. డి., డి. ఎస్‌సి., డి. సి. ఎల్. (ఆక్సన్); ఎఫ్. ఆర్. సి. ఓ. జి., ఎఫ్. ఏ. సి. ఎస్.
2. శ్రీ టి. ఎస్. అవినాశలింగం చెట్టియార్, బి. ఏ., బి. ఎల్.
3. శ్రీ మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్య, ఎమ్. ఏ.
4. డాక్టరు గిడుగు వేంకట సీతాపతి, బి. ఏ., ఎల్. టి., డి. లిట్.
5. శ్రీ మాగంటి బాపినీడు, బి. ఎస్‌సి. (కార్నెల్), ఎమ్. ఎస్‌సి. (కాలిఫోర్నియా).
6. శ్రీ వసంతరావు వేంకటరావు, ఎమ్. ఎస్‌సి.

సంపాదకీయ భూమిక

శ్లో॥ ధర్మాదర్థః ప్రభవతే ధర్మాత్ప్రభవతే సుఖం ।
ధర్మేణ లభతే సర్వం ధర్మసార మిదం జగత్ ॥ (శ్రీమద్రామాయణం)

'ధర్మమునుండి సంపద ప్రభవించును; ధర్మమునుండి సుఖము ప్రభవించును; ధర్మముచేత సర్వము లభించును; ఈ జగత్తు ధర్మము యొక్క పరిణామము'. ఇట్లు ఆది కావ్యమగు రామాయణమందు శ్లాఘింపబడిన ధర్మమునకు సంబంధించిన శాస్త్రము యొక్క ప్రాముఖ్యమును గూర్చి వక్కాణింపబూనుట, సాహసమే యగును.

శ్లో॥ ధారణాద్ధర్మ మిత్యాహుః ధర్మోధారయతి ప్రజాః ।
ప్రభవార్థాయ భూతానాం ధర్మప్రవచనం కృతం ॥ (మహాభారతము)

'ధృ' అను సంస్కృత ధాతువునకు ధారణ (ఆంగ్లమున to hold or support) యని అర్థము. ప్రజలను రక్షించునదియే ధర్మము. మనుజుల మనుగడ సక్రమముగ నుండుటకే ధర్మము ప్రవచింపబడినది.

ధర్మమును శాస్త్రకర్తలు ఆచార, వ్యవహార, ప్రాయశ్చిత్త కాండలుగా విభజించియున్నారు. ఈ సంపుటమున చర్చింపబడినది ముఖ్యముగ వ్యవహారకాండకు చెందిన ధర్మశాస్త్రము. వి=అనేక; అవ=సందేహములను; హార=తొలగించునది; సందిగ్ధార్థములను సరిగా వ్యవస్థితము జేయునది 'వ్యవహార' మని తలచవచ్చును.

శ్లో॥ శ్రుతి ర్విభిన్నాః స్మృతయశ్చభిన్నాః నైకోఋషిః యస్యమతం ప్రమాణం
ధర్మస్య తత్త్వం పిహితం గుహాయాం మహాజనో యేనగతః స పంథాః (మహాభారతము)

ధర్మము నిగూఢమైనది. వేదములు, స్మృతులే అసంగతములుగా కాన్పించుచుండ, ధర్మశాస్త్ర ప్రవక్తలే పరస్పర విరుద్ధమైన సిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించుచుండ, ఇదమిత్థమని యే ధర్మశాస్త్ర విషయమునైనను కచ్చితముగా చెప్పుట అసాధ్యమని తోచవచ్చును. అనన్వితములుగా కాన్పించువానికి సామరస్యము కుదుర్చుట, వైరుధ్యములను నివారించి సిద్ధాంతములను సాధించుట, సమీచీనమైన సూత్రజాలముల నిష్పన్నము జేయుటయే వ్యవహారాత్మకమగు ధర్మశాస్త్ర ప్రయోజనము. ఈ లక్ష్యసాధన సాఫల్యమునందినపుడే ధర్మశాస్త్రము యొక్క పవిత్రాశయము నెరవేరును.

నారదస్మృతి 'నష్టే ధర్మం మనుష్యాణాం వ్యవహారః ప్రవర్తతే' అని చెప్పినందున, ధర్మమును ప్రజలు స్వచ్ఛందముగా నిర్వర్తించినంతవరకు న్యాయస్థానముల అవసరములేకయే కాలము గడిచెననియు, ధర్మచ్యుతి ప్రజలలో కలుగగా ధర్మోద్ధరణకు న్యాయస్థానము లావశ్యక మాయెననియు తెలియుచున్నది.

స్మృతులయందు గల 'వ్యవహార' పద నిర్వచనమునుబట్టి ధర్మమునకు వ్యతిరేకమగు కార్యముచే నష్టపడిన వ్యక్తి ఆ నష్టమునకు తగు పరిహారమును న్యాయస్థాన ద్వారమున పొందుటయే వ్యవహారముయొక్క పరమ లక్ష్యమని భావింపవచ్చును. ధర్మముయొక్క విస్తృతితో పాటు వ్యవహారముయొక్క ప్రవృత్తికూడ విశాలమగుట అనివార్య పరిణామమనుట నిర్వివా

దాంశము. నేటి కాలములో ఈ వ్యవహారముయొక్క బృహత్స్వరూపము సంక్షిప్తముగా ఈ సంపుటమున ప్రదర్శింపబడినది. ధర్మశాస్త్రముయొక్క విభిన్న శాఖలలో వేదకాలమునుండి నేటి వరకు గల విప్లవాత్మక పరిణామములను సమీక్షించుచు, న్యాయ శాస్త్రమందలి ముఖ్య విషయము లన్నియు ఈ సంపుటమున ప్రస్తావింపబడినవి. ఈ సందర్భమున క్రింది శ్లోకము గమనార్హము :

శ్లో : అనంత శాస్త్రం బహు వేదితవ్యం స్వల్పశ్చ కాలః బహవశ్చ విఘ్నాః
యత్సార భూతం తదుపాసితవ్యం హంసోయథా క్షీరమివ అంబుమధ్యమ్ (హితోపదేశః)

శాస్త్రమనంతము ; తెలుసుకొనవలసిన విషయములు చాల గలవు ; మనకు గల కాలము స్వల్పము, విఘ్నములు మెండు ; హంస, నీరక్షీర మిశ్రణమునుండి క్షీరము నే గైకొనునట్లు, మనము సారభూతమైన దానిని మాత్రమే గ్రహింపవలెను. ఈ హితోపదేశ సూక్తి ననుసరించి, విషయ బాహుళ్యమును గమనించి, ఆయా విషయములకు సంబంధించిన ముఖ్యాంశములు మాత్రము సూచింపబడినవి. విశేషాంశముల నెరుగదలచిన జిజ్ఞాసువులకు మార్గదర్శిగా ఈ సంపుట ముపయోగించిన మా కృషి సఫలమైనదని తలచెదము.

తెలుగువారు ఆధునిక న్యాయ పరిపాలనమునందు గాఢమగు విశ్వాసము కలిగి న్యాయాలయముల ద్వారా తమ వివాదములను పరిష్కరించుకొనుటయందు కడు ఆసక్తిపరులై యుండుట సువిదితము. వారికి న్యాయశాస్త్రమనిన ప్రత్యేక అభిమానము కలదని తోచును. న్యాయాలయములయందు వాడబడు పారిభాషిక పదములు అనేకములు - ఆంగ్ల, ఉర్దూ భాషలనుండి గ్రహింపబడినవి - జనసామాన్యముయొక్క నిత్యవ్యవహారములో రూఢిపడి సులభగ్రాహ్యములైనవి. ఈ సంపుటమున అట్టి పదములు యథాతథముగ వాడబడినవి. కొన్ని నూతనములగు పారిభాషిక పదముల సృష్టి అనివార్యమైనది. నూతన పదములను రూపొందించుటలో భావవ్యక్తీకరణకు సర్వప్రాధాన్యమీయబడినది. ఈ యత్నమునందు గల లోపములను సహృదయులు మన్నింతురుగాక.

ఈ సంపుట ప్రకాశనమునకు మాతో అత్యాదరమున సహకరించిన విద్వద్వరేణ్యులకు, సమితి అధిష్ఠాన వర్గము వారికి, కార్యదర్శులుగ తమ అమూల్యమగు సలహాల నొసగిన పద్మభూషణ మోటూరి సత్యనారాయణ, డాక్టరు దండా వేంకట సుబ్బారెడ్డి మహోదయులకు అధ్యక్షులుగా సర్వదా తోడ్పడిన మనీషులు, ప్రస్తుతము ఉత్తరప్రదేశ్ రాజ్యపాలురగు డాక్టరు బెజవాడ గోపాల రెడ్డి మహాశయులకు మా కృతజ్ఞతాపూర్వక నమోవాకములు.

' యది మమ నసదుక్తం సజ్జనైఃక్షమ్యతాం తత్ '

జి. సి. వి. సుబ్బారావు
వ. బాలసుబ్రహ్మణ్యం
సంపాదకులు

రచయితలు

అ. సా. రా. సాంబశివరావు, **అవుల** ; బి. ఏ. బి. ఎల్.

హైకోర్టు జడ్జి, ఆంధ్రప్రదేశ్, హైదరాబాదు.

భూమి హక్కుల చట్టము.

ఏ. సూ. ప్ర. సూర్యప్రకాశరావు, ఏ.; ఎమ్. ఏ., ఎల్. ఎల్. ఎమ్.

అడ్వకేటు, & టాక్సు కన్సల్టెంటు, 8/1 వాకర్ టౌన్, సికిందరాబాదు.

ఉత్పాదన శుల్కము ; దానములపై పన్ను ; పరిపాలనా న్యాయము ; మరణ సుంకముల చట్టము ; రాబడిపన్ను ; విక్రయపన్ను చట్టము ; వ్యయపన్ను చట్టము ; సంపదపన్ను ; సముద్రశుల్క చట్టము.

ఓ. న. నరసింహమూర్తి, ఓరుగంటి,

మాజీ సంగ్రాహకుడు, తెలుగుభాషాసమితి, హైదరాబాదు.

శాసన అధికారము (సమీక్ష); రాష్ట్రప్రభుత్వ పరిపాలన (సమీక్ష); అంగీకారము – పరిష్కారము ; అంగీకారము – స్వీకృతి ; అంతర్రాష్ట్రీయ వాణిజ్యము ; అక్రమ నిర్బంధము ; అక్రమ మార్గావలంబనము ; అక్రమ వినియోగము ; అక్రమ సమావేశము ; అజాగ్రత ; అజాగ్రత, అత్యధిక ; అజాగ్రత, తోడ్పడిన ; అటార్నీ - జనరలు ; అడ్వకేటు – జనరలు ; అతిచారము ; అద్దె ; అద్దె కొనుగోలు ; అధికార పృచ్ఛ ; అధికార బాహ్యము ; అధిలేఖ ; అధీన శాసన కరణము ; అధ్యాదేశము ; అనంతర జీవిత్వము ; అనంతర వారసత్వము ; అనుఋణి ; అనుచిత ప్రభావము ; అనుజ్ఞ ; అనుబంధ పత్రము ; అనురిక్థము ; అన్యత్రత ; అన్వేషణ అధిపత్రము ; అపనింద ; అపాకరణము ; అప్పీలు ; అబూహనీఫా ; అభియోగము ; అభిశంసనము ; అభిహరణము ; అమలు ; అయలా, బి ; అల్పియన్ ; అల్సియాటి, ఆండ్రియా ; అవధి నియమము ; అవధి నిర్ణయ చట్టము ; అవయస్కుడు ; అశాస్త్రీయ సంతతి ; అసత్కథనము ; అసభ్యత ; అస్వాధీన తనఖా ; ఆత్మరక్షణ ; ఆత్మహత్య ; ఆయవ్యయ పట్టిక ; ఆల్ఫాన్ జో, ఎక్స్ ; ఆశ్రయము ; ఆసన్న మృత్యుకృత్యము ; ఆస్టిన్ జాన్ ; ఆస్తి ; ఈనాము ; ఉత్ప్రేషణలేఖ ; ఉన్మాదచట్టము ; ఋణ దాత, పరపతి ; ఋణదాతల చట్టము ; ఋణ (విరామము) విలంబము ; ఎండార్స్‌మెంటు ; ఎన్నికల కమిషను ; ఎన్నికల సిద్ధాంతము ; ఎస్టేటు, ఏక పక్షీయము ; ఏమెన్, జేమ్స్‌బార్ ; ఐక్యరాజ్య సమితి ; ఒడంబడిక, ఒప్పందము ; కట్టుబడి, జోడి ; కపటము ; కష్టకము ; కామన్ - లా ; కామన్‌వెల్త్ ; కార్పొరేషన్ ; కార్య అకరణము ; కుటుంబ ఏర్పాటు ; కుదువ వృత్తి ; కూట కరణము ; కూటరచన ; కూటసాక్ష్యము ; కూలీ, థామస్ మేక్సిమైర్ ; కెంట్, జేమ్స్ ; కోక్, ఎడ్వర్డ్ ; కోరమ్ ; కోర్కనోవ్, నికోలే మిఖోలోవిచ్ ; కోస్టా, వై. మార్టినెజ్ జోయాక్విన్ ; కోహ్లార్, జోసెఫ్ ; కౌటిల్యుడు ; క్షమదానము ; ఖండపు సొరుగు ; ఖురాను ; గణరాజ్యము ; గతఫలసాయములు ; గయస్ ; గర్భస్రావము ; గర్భిత (సంభావిత) ఒప్పందము ; గిడ్డంగుల కార్పొరేషనుల చట్టము ; గిబ్సన్, జాన్ బానిస్టర్ ; గృహదహనము ; గోల్డ్‌స్మిట్, లెవిన్ ; గ్రంథ చౌర్యము ; గ్రిఫిత్, సామ్యుయల్ వాకర్ ; గ్రే, జాన్‌చిప్‌మన్ ; ఘటనోత్తర ; చిరానుభవ స్వత్వవిధి ; చెక్కు ; చోరీ ; చౌర్యవస్తుగృహీత ; జడ్జి ; జనవాక్యము ; జప్తు ; జమానత్‌దార్ ; జమీందారు ; జస్టీనియన్ ; జాతీయత ; జామీను ; జామీనుదారు ; జావోర్‌స్కీ, వ్లాడిస్టాలియోవాల్డ్ ; జిరాయితీ హక్కు ; జూరీ ; జెంటిలీ, ఆల్బెరికో ; జౌచి, రిచర్డ్ ; జేష్ఠస్వామ్యము ; డవరు ; డిక్రీ ; డైసీ, ఆల్‌బర్ట్‌వెన్ ; డ్రాకో ; తాకట్టు ; తాటస్థ్యము ; తొలగింపు ; త్రైబోనియన్ ; దండనాధికారి ; దత్తస్వీకారము ; దరఖాస్తు ; దస్తావేజు ; దాత ; దారిహక్కు ; దివాలా ఆస్తి వ్యవహర్త ; దివాలాదారు ; దురాక్రమణ ; దుర్ఘటన ; దుష్కార్య కరణము ; దుష్టమనస్సు ; దుష్ప్రేరణ ; దేశద్రిమ్మరితనము ; దేశీయీకరణము ; దైవఘటన ; దౌర్జన్యము ; ద్వేషపూరక అభియోగము ; ద్వేషము ; ధరావతు ; ధర్మకర్త ; ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి ; ధర్మము ; ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రము ; ధారణాధికారము ; ధ్రువీకరణము ; నష్టపరిహారము ; నష్టవస్తు సముద్ధరణ ; నానాజాతి సమితి ; నిందా లేఖనము ; నిధి నిక్షేపముల చట్టము ; నిరోధాజ్ఞ ; నిర్బంధము ; నిర్బంధ హాజరీ ; నిషేధపు అధిలేఖ ; నిష్పాదకుడు, పరిపాలకుడు నూతన ఖరారు ; నేర ప్రయత్నము ; నోటరీ పబ్లిక్ ; నోటీసు ; నౌకకు చేర్పుదల, రైలుకు

ఓ. న. (తరువాయి)

చేర్పుదల; న్యాయ పరామర్శకుడు; న్యాయశాస్త్రము; న్యాయశాస్త్రము – లోకోక్తులు; న్యాయిక ప్రతినిధి; పందెము జూదము; పత్రము; పనివారల నష్టపరిహారముల చట్టము; పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్; పరదారా గమనము; పరపతి లేఖ; పరమాదేశము; పరిత్యాగము; పరిపాలనాధికారపత్రము; పరిమిత స్వామ్యము; పరివహనీయ లేఖ; పరువునష్టము; పావరుదావా; పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము; పాలస్, జూలియస్; పునరవలోకనము; పునరీక్షణ; పునర్విచారణ – నూతనముగ; పునర్విచారణ నిషేధము; పుఫెన్‌డార్ఫ్, శామ్యుయల్ వాన్; పురాభావన; పురోబంధనము; పూర్వనిర్ణయము; పూర్వనిర్ణీతదోషి, పూర్వ విముక్తుడు; పౌరపాటు; పోలక్ ఫ్రెడరిక్; పోషణము; పౌరస్వత్వము; ప్రజాభీష్టము, ఉపక్రమణము; ప్రజాస్వామ్యము, ప్రజాప్రభుత్వము; ప్రతికూలభుక్తము; ప్రతినివేశము; ప్రతిపక్ష నాయకుడు; ప్రతిఫలము; ప్రతివాది లిఖిత కథనము; ప్రత్యర్పణ; ప్రదత్త శాసనకరణము; ప్రమాణము; ప్రమాణ వాఙ్మూలము; ప్రయాణ అనుజ్ఞ; ప్రరిక్థము; ప్రస్వామ్య లేఖావళి; ప్రాదేశికాతీత అధికారపరిధి; ప్రాసిక్యూటర్; ప్రివీ కౌన్సిల్; ప్రేరణ హేతువు; ప్రోనోటు; ఫత్వా అలంగిరీ; ఫియోరీ, ఫాస్కెల్; ఫిర్యాదు; ఫైనాన్స్ కమిషను; బందీకరణము; బందీ ప్రత్యక్షీకరణము; బయానా; బలవంతము; బలాద్గ్రహణము; బల్మెరింక్, ఔగుస్ట్; బాండు; బాల అపరాధి; బింకర్‌షాక్, కార్నీలియస్; బినామీ వ్యవహారములు; బెంథామ్, జెరిమీ; బెర్గుభోమ్, కార్ల్ మాగ్నస్: బెసెలర్, కార్ల్ జార్జి క్రిస్టాఫ్; బేపీలునామా; బ్లాక్‌స్టన్, విలియమ్; బ్లున్‌ట్‌ష్లి, జోహాన్ కాస్పర్; భారత ఆడిట్ అకౌంట్లు; మంత్రిమండలి; మజూరీలు; మధ్యవర్తిత్వ చట్టము; మనీబిల్లు; మనువు; మనోవర్తి; మానభంగము; మానవ అపహరణము, మార్టెన్స్, జార్జ్ ఫ్రీడరిక్ వాన్; మార్టెన్సు, ఫ్రెడరిక్ ఫ్రోమ్మ్ హోల్డ్ డి.; మార్షల్, జాన్; మాలిక్ ఇబ్న అనాస్; ముక్త్యార్ నామా; మెయిట్, లాండ్, ఫ్రెడరిక్ విలియమ్; మెయిన్, హెన్రీజేమ్స్ సమ్నర్; మోజర్, జోహాన్ జాకబ్; యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ; రసీదు; రాజగామిత్వము; రాజద్రోహము; రాజీ; రాబడి పన్ను చరిత్ర; రికార్డు; రిసీవరు; రెవిన్యూ బోర్డు; లంచగొండితనము; లమ్మాష్, హీన్‌రిష్; లాంగ్‌డెల్, క్రిస్టోఫర్ కొలంబస్; లా కమిషను; లాభానుభోక్త; లివింగ్‌స్టన్, ఎడ్వర్డు; వకాలత్ నామా; వర్తక చిహ్నము; వలస పోవుట; వలస వచ్చుట; వహన పత్రము; వాక్ప్రదానము; వాక్ఫ చట్టము; వాటెల్, ఎమరిక్‌డె; వాణిజ్య దూత; వాణిజ్య న్యాయము; వాదపత్రము; వాద మిత్రుడు; వాది; వాయిదా ప్రతిపాదన; వారంటీ; వారంటు; వారసత్వ చట్టము; వారసు; విటోరియా, ఫ్రాన్సిస్కో డె; విదేశీయుడు; విద్యాలబ్ధముల చట్టము; వినిమయ పత్రము; వినిర్దిష్ట అనుపాలనము; విమోచన హక్కు; వివాహము; వివాహ విచ్ఛేదము; వీసా; వీటన్, హెన్రీ; వీలునామా; వీలునామా ధ్రువపత్రము; వృత్తిసంఘము; వెస్ట్ లేక్, జాన్; వేలము; వ్యక్తి; వ్యాఖ్యానము; వ్యాజ్య కారణము; వ్యాజ్య కాలీన ఉత్తరువులు; వ్యాజ్య సంపాద్యవస్తువు; వ్యాపార కీర్తి; శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తి; శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక సూత్రము; శిశు అపహరణము; శ్రుతసాక్ష్యము; షెరిఫ్; సంధి; సంప్రదాయము సంరక్షకులు, సంరక్షితల చట్టము; సట్టా వినిమయము; సభానాయకుడు; సభాపతి; సమతాత్మక న్యాయము; సమను; సమర్పణ; సమార్జన; సమ్మెలు; సర్వక్షమ; సవినీ, ఫ్రెడ్రిక్ కారల్ వాన్; సహాపరాథ; సార్వజనిక సంసేవక్; సార్వభౌమత్వము; సైనిక న్యాయస్థానము; సైనిక శాసనము; సోలన్; స్టీఫెన్ జేమ్స్, ఫిట్జేమ్స్; స్టోరీ, జోసెఫ్; స్త్రీధనము; స్థల ధర్మము; స్థాయికములు; స్థిరనివాసము; స్వాసోవిక్జ్ డబ్ల్యు; స్వారెజ్, కారల్ గాట్లీబ్; స్వారెజ్ ఫ్రాన్సిస్కో; స్వేచ్ఛాప్రదానము; హక్కుదార్ల నిర్ణయపు వ్యాజ్యము; హమ్మురబీ; హాల్, విలియమ్ ఎడ్వర్డ్; హాలండు తామస్ ఎర్‌స్కైన్; హిగ్గిన్స్, హెన్రీబర్న్స్; హుండీ; హుదాయా; హైకోర్టు; హ్యూబర్, అల్‌రికస్; హ్యూబర్, యూగెస్.

కా. కృ. కృష్ణమూర్తి, కామరాజు; బి, ఏ. బి. ఎల్.
అడ్వకేటు, ఆంధ్రప్రదేశ్ హైకోర్టు, హైదరాబాదు.
తీరస్థ భూస్వామ్యము; న్యాయవాద వృత్తి; పార్లమెంటు; ముల్లా, డి. ఎఫ్; వ్యాజ్య స్థల ధర్మము.

కె. గు. గుప్తేశ్వర్, కె; ఎమ్. ఎల్., ఎల్. ఎల్. ఎమ్.
రీడర్ ఇన్ లా, ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ, వాల్తేరు.

ఏజెన్సీ; కాపీరైటు; నష్టపరిపూర్తి, పూచీ; ప్రస్వామ్యము; బెయిల్ మెంటు; భీమా; వస్తు విక్రయ చట్టము; వాహనములు, నౌకావాహనములు; వినిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టము.

గో. కృ. — గోపాలకృష్ణ శాస్త్రి; బి. ఏ. బి. ఎల్.; ఎల్. ఎల్. ఎమ్.
రీడర్ ఇన్ లా, ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ, వాల్తేరు.
భారత రాజ్యాంగము.

జి. అ. — అప్పారావు, జి. జె.
అడ్వకేటు, విద్యానగర్, హైదరాబాదు.
కోర్టుఫీజుల చట్టము; రిజిష్ట్రేషను చట్టము; స్టాంపు చట్టము.

జి. సి. వి. సు. — వేంకటసుబ్బారావు, జి. సి.; బి. ఎస్‌సి.; ఎమ్. ఎల్.
మెంబర్ అఫిషియల్ లాంగ్వేజి (లెజిస్లేటివ్) కమిషన్, గవర్నమెంటు ఆవ్ ఇండియా - 319, విఠల్ భాయ్‌పటేల్ హౌస్, రఫీమార్గ్, న్యూ ఢిల్లీ.
ధర్మభావన యొక్క పరిణామము (సమీక్ష); సివిల్ ప్రక్రియా పరిణామము (సమీక్ష); క్రిమినల్ ప్రక్రియా పరిణామము (సమీక్ష); న్యాయమూలములు (సమీక్ష); శాసన నిర్మాణ పరిణామము (సమీక్ష); సిద్ధాంత న్యాయశాస్త్రము (సమీక్ష); జీమూత వాహనుడు.

తె. వి. — విశ్వనాథము, తెన్నేటి; ఎమ్. ఏ., బి. ఎల్.
పార్లమెంటు సభ్యులు, విశాఖపట్టణము.
కంపెనీల చట్టము.

న. శ. — శర్మ, ఆర్. ఎన్.
3-4-6631/16, నారాయణగూడ, హైదరాబాదు.
కుట్ర; ఖూనీ; గృహ భేదన చౌర్యము; గ్రోషియస్, హ్యూగో; తులామాన చట్టము; దోపిడి; నార్టన్, ఎర్డ్లీ; నేరాన్వేషణలో నూతన పద్ధతులు; ప్రతినిధి; మానవ హక్కులు; రాజకీయ పక్షములు; రామేశం, వేపా; రామ్ బిహారి, ఘోష్; వెంకటసుబ్బారావు, ముత్తా.

పి. చె. — చెంచయ్య, పి.
సాంఘిక శాసనములు.

పి. న. రా. — నరసింహారావు, పసుమూముల.
రిటైర్డ్ రిజిష్ట్రారు, హైదరాబాదు హైకోర్టు, హైదరాబాదు.
ప్రభుత్వము - దానివిధములు (సమీక్ష); కేంద్ర ప్రభుత్వము (సమీక్ష)

పి. రా. — రామచంద్రరావు, పోలవరపు
బకింగ్‌హామ్‌పేట, విజయవాడ
వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత.

పి. స. నా. — సత్యనారాయణరావు, పి.
హైకోర్టు జడ్జి, ఆంధ్రప్రదేశ్, అశోక్‌నగర్, హైదరాబాదు.
అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము; అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము; ఐక్యరాజ్య సమితి - మూల శాసనము; వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయము.

బా. సు. — బాలసుబ్రహ్మణ్యం, ఎమ్.; బి. ఏ. బి. ఎల్.
అడ్వకేటు, 1-1-336/931, వివేకనగర్, చిక్కడిపల్లి, హైదరాబాదు.
అంబేద్కర్; అబ్దుల్ రహీమ్; అమీర్ అలీ సయ్యద్; అనులోమ్‌ముఖర్జీ; ఎన్నికల చట్టము; కృష్ణస్వామి, అల్లాడి; తేజ్‌బహదూర్ సప్రూ; త్యాబ్జీ, బద్రుద్దీన్; ద్వారకనాథమిత్తర్; నరసింగరావు, బెనగల్; పంచాయితీ చట్టము; పంచాయితీ సమితి, జిల్లాపరిషత్తుల చట్టము; భాష్యం

బా. సు. (తరువాయి)
అయ్యంగారు, వెంబాకం; ముత్తుస్వామి అయ్యరు, టి; మునిసిపాలిటీల చట్టము; మెకాలే థామస్ బాబింగ్టన్; వారసత్వ చట్టము; శ్రీనివాస అయ్యంగారు; సుబ్రహ్మణ్య అయ్యర్; స్థానిక సంస్థలు.

బి. శి. రా. శివరామయ్య, బి; ఎమ్. ఎల్.
లెక్చరర్, ఫాకల్టీ అవ్ లా, యూనివర్సిటీ అవ్ ఢిల్లీ, ఢిల్లీ - 8.
అభియోజ్య స్వత్వములు; ఆస్తి పరివర్తన చట్టము; కౌళ్లు; తనఖా; దానము; ప్రమాణీకరించుట; బ్యాంకు వ్యాపారము; భారము; విక్రయము; వినిమయము.

బి. స. నా. సత్యనారాయణమూర్తి, బి; బి. ఏ. ఎమ్. ఎల్.; ఎల్. ఎల్. ఎమ్; జె. ఎస్. డి. (యేల్)
ప్రొఫెసర్ అండ్ హెడ్ అవ్ ది డిపార్ట్మెంట్ అవ్ లా, ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ, వాల్తేరు.
ఒప్పందముల చట్టము; దివాలా స్థితి చట్టము; పరివహనీయ లేఖాచట్టము; భాగస్వామ్యము.

రా. రా. రామచంద్రరావు, డి; బి. ఏ. బి. ఎల్.
సెక్రటరీ ఆంధ్రప్రదేశ్ కోఆపరేటివ్ ల్యాండు మార్ట్గేజ్ బ్యాంకు, హైదరాబాదు.
సహకార చట్టము.

రా. రె. రామలింగారెడ్డి, దువ్వూరి; ఎమ్. ఏ. బి. యల్.
వెల్లియూర్ విలేజి (పోస్టు), త్రివెల్లూరు తాలూకా, చెంగల్పట్టు జిల్లా.
అప్పు; ఋణము; కుసీదవడ్డీ ఋణముల చట్టము; వ్యవసాయదార్ల ఋణ విమోచన చట్టము.

వ. బా. సు. బాలసుబ్రహ్మణ్యం, వసంతపురం, బి. ఎస్సి; ఎమ్. ఎల్.
ప్రొఫెసర్, లా కాలేజీ, మద్రాసు.
అస్పృశ్యతా నేరముల చట్టము; ఆపస్తంబ ధర్మసూత్రములు; ఆహార పదార్థముల కల్తీ చట్టము; ఒంటరిఖైదు; ఔషధములు అద్భుత నివారణల అభ్యంతర ప్రకటనలు; కాత్యాయన స్మృతి; కుడి మరమ్మతు; కెనడా రాజ్యాంగము; కోర్టు ధిక్కార చట్టము; గౌతమ ధర్మసూత్రములు; జయస్వాల్, కె. పి.; దండప్రక్రియా సంహిత; నారదస్మృతి; నివారక నిర్బంధము; నీలకంఠ భట్టు; నేరవిజ్ఞానశాస్త్రము; పరాశరస్మృతి; పశువుల అతిచార చట్టము; పాకిస్తాన్ రాజ్యాంగము; పెరోలు; ప్రొబేషన్; బృహస్పతిస్మృతి; బౌధాయన ధర్మసూత్రములు; మద్యనిషేధచట్టము; మనోసిద్ధాంతము; మరణదండన; మరుమక్కతాయ న్యాయము; మోటారు శకటముల చట్టము; యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి; రాజ్యక్రియ; లౌటర్ పాక్ట్, హెర్ష్; వరకట్న నిషేధ చట్టము; వశిష్ఠ ధర్మసూత్రములు; విజ్ఞానేశ్వరుడు; వేగుపద్ధతి; వైద్యన్యాయ విజ్ఞానశాస్త్రము; వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టము; వ్యావహారిక అపకృతులు; శిక్షాస్మృతి; సముద్రపు దోపిడి; సాక్ష్య చట్టము.

వి. ల. రా. లక్ష్మణరావు, వి.
రీడర్ ఇన్ లా, ఆంధ్రాయూనివర్సిటీ, వాల్తేరు.
అనుభోగహక్కుల చట్టము; న్యాసచట్టము; పంపకము; భూమి సముపార్జన చట్టము;

వెం. రా. వెంకటరామన్; ఎమ్. ఎల్. జె. ఎస్డి.
లెక్చరర్, లా కాలేజీ, ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ, హైదరాబాదు.
అంతర్జాతీయ ఆహార, వ్యవసాయ సంస్థ; అంతర్జాతీయ కార్మిక సంఘము; అంతర్జాతీయ టెలికమ్యూనికేషన్స్ సంఘము; అంతర్జాతీయ తపాలాసంస్థ; అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధి; అంతర్జాతీయ పునర్నిర్మాణ వికసన బ్యాంకు; అంతర్జాతీయ సివిల్ విమానయాన సంస్థ; ఆగ్నేయ ఆసియా రక్షణ వ్యవస్థ; ఆస్ట్రేలియా కామన్వెల్తు; ఉత్తర అట్లాంటిక్ సంధి సంస్థ; ఐక్యరాజ్య విద్యా శాస్త్రీయ సాంస్కృతిక సంస్థ; కొలంబో ప్రణాళిక; టారిఫు వ్యాపార సాధారణ ఒడంబడిక, వ్యాపార సహకార సంస్థ; ప్రపంచ ఆరోగ్య సంస్థ; ప్రపంచ వాతావరణ సంబంధ సంస్థ; మధ్యప్రాచ్య మధ్యస్థ సమాఖ్య సంస్థ; యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము; రాయబారి.

వెం. రా. — వెంకటరామన్, ఎస్; బి. ఏ., ఎమ్. ఎల్.
ప్రొఫెసర్ ఆవ్ లా అండ్ రిటైర్డ్ ప్రిన్సిపాల్, ఆంధ్రాయూనివర్సిటీ కాలేజస్, వాల్తేరు.
3-ఏ, డాక్టర్ రంగాచారి రోడ్, మైలాపూర్, మద్రాసు - 4.
వైయక్తిక న్యాయము.

సి. స. నా. — సంజీవరావు నాయుడు, సి.
చీఫ్‌జస్టిస్, అస్సామ్ హైకోర్టు, గౌహతి.
రక్షణశాఖ; సముద్రజలములు - నౌకాబలము.

విషయానుక్రమణిక

న్యాయశాస్త్ర సమీక్ష

ధర్మభావనయొక్క పరిణామము	...	...	1
సివిల్ ప్రక్రియా పరిణామము	...	...	13
క్రిమినల్ ప్రక్రియా పరిణామము	...	...	32
న్యాయ మూలములు	...	...	45
శాసన నిర్మాణ పరిణామము	...	...	52
సిద్ధాంత న్యాయ శాస్త్రము	...	...	62

ప్రభుత్వము - పరిపాలన సమీక్ష

ప్రభుత్వము దాని విధములు	...	...	97
కేంద్ర ప్రభుత్వము	...	...	104
రాష్ట్ర ప్రభుత్వ పరిపాలన	...	...	135
అకారాది వివరణము	...	...	161 - 757
సూచిక	...	...	1 - 19

పారిభాషిక పదజాలము

(i) ఇంగ్లీషు - తెలుగు	...	...	i - xii
(ii) తెలుగు - ఇంగ్లీషు	...	...	xiii - xxiv
అధ్యేయ గ్రంథ పట్టిక	...	...	xxv

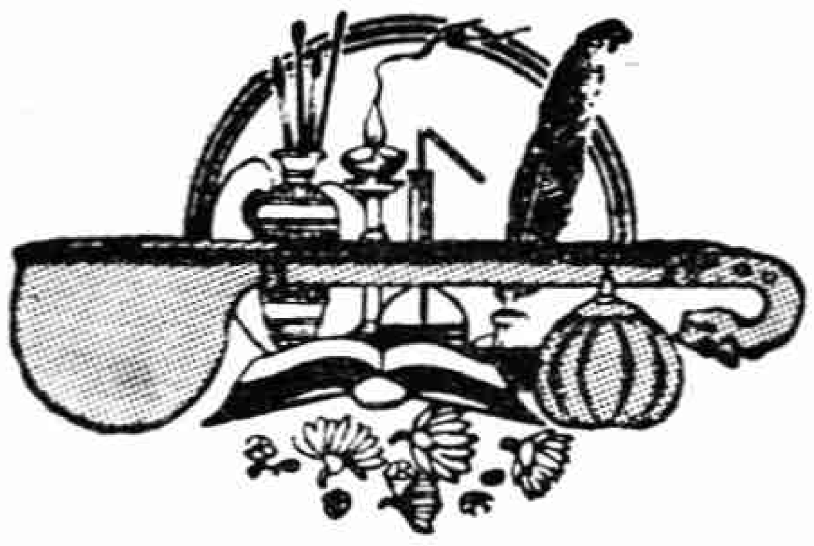

న్యాయశాస్త్ర సమీక్ష

ధర్మభావనయొక్క పరిణామము

ప్రస్తావన

ఈనాడు ధర్మశాస్త్రము సమాజమునంతను పరివేష్టించి ఉన్నది. జననకాలము మొదలుకొని మరణకాలమువరకు మానవుని చర్యలను ధర్మశాస్త్రము శాసించుచున్నది. శిశువు జన్మించుటతోడనే అతని జననమును సర్కారు లెక్కలలో నమోదుచేయవలెను అను నియమమును పాటించవలెను. తలిదండ్రులలో, చుట్టపక్కములలో, శిశు సంరక్షకులుగ ఉండుటకు ఎప్పుడు, ఎవరు అర్హులో ధర్మ శాస్త్రము నిర్ణయించుచున్నది. బాల్యములో ఏ వయసున టీకాలు వేయించవలెనో, ఎప్పుడు పాఠశాలకు పంప వలయునో నిశ్చయించునది, విద్యార్థి, ఉపాధ్యాయ నిబంధ నములను ఏర్పరచునది న్యాయశాస్త్రమే. ఉపాధ్యాయుడు విద్యార్థిని దండించవచ్చునా? దండించు పక్షమున ఎంత వరకు దండనము సమర్థనీయము అను విషయములకు ధర్మశాస్త్ర సూత్రములు గలవు. బాలుడు విద్యార్థిదశను అధిగమించి, యౌవనావస్థలో గార్హస్థ జీవితమును ప్రవే శించినంతనే వైవాహిక హక్కులను, కర్తవ్యములను, బాధ్యతలను, ధర్మశాస్త్రము వివరించుచున్నది. మృతుడు అవసానకాలమందు చేసిన మరణ శాసనమును అమలు పరచుచు, అతడు నశించినను, అతని ఆస్తియొక్క భవితవ్య మును నిర్ణయించుటలో న్యాయశాస్త్రము ఆలంబనీయ మగుచున్నది. మృతుని ఆస్తిపై మరణ సుంకము విధించి పరలోకగతుని సైతము ధర్మశాస్త్రము వెంబడించ గలుగు చున్నది. ఈ విధముగ మనము ఆమరణాంతము ధర్మ శాస్త్ర విధులచే పరివృతులమై ఉన్నాము. అందువలన ధర్మము, న్యాయము అను భావన సమాజములో ఎట్లు ఉత్పన్నమాయెనో, ఎట్లు పరిణామము చెందెనో పరిశో ధించుట ఆవశ్యకమగుచున్నది.

హిందువుల ధర్మభావన

వేదకాలము: హిందువుల ధర్మ (న్యాయ) వ్యవస్థ అతి ప్రాచీనమైనది. ఉత్తర హిందూస్థానమునందు ప్రవహిం చెడు సింధునదీ నామధేయమును పురస్కరించుకొనియే 'హిందూ' శబ్దము ఉత్పన్నమైనది. 'హైన్యంచ దూష యిత్యేవ హిందూ రిత్యుచ్యతే' హైన్యమును దూషించు వారు కనుక హిందువులు అని పిలువబడుచున్నారు. ఆర్యులు ఐతిహాసిక కాలమునకు పూర్వము సింధు నదీ ప్రాంత సీమలను ఆక్రమించుకొని వలసలను ఏర్పరచు కొనిరి. వారిలో పెంపొందిన న్యాయ వ్యవస్థ ప్రపంచము నందలి అతి పురాతనమైన న్యాయ వ్యవస్థలలో ఒకటిగ పేర్కొనవచ్చును.

హిందూ నాగరకత యొక్క ప్రాథమికదశలో న్యాయ మునకు, మతమునకు అవినాభావ సంబంధము ఉండెను. ధర్మభావనలో న్యాయము, మతము మేళవింపబడెను. 'ధర్మము' అను పదము సంస్కృతమునందలి 'ధృ' ధాతువునుండి వచ్చినది. 'ధృ' అనగా నిలబెట్టుట లేదా పరిపోషణముచేయుట; సమాజమును నిలువబెట్టి పరి పోషించునదే ధర్మము. ఈ ధర్మము వేదచోదితము అని నిర్ణయించిరి. 'వేద' శబ్దము 'విద్' ధాతుభవము. 'విద్' అనగా తెలుసుకొనుట అని అర్థము. 'వేదము' నకు తెలుసుకొనబడినది లేదా జ్ఞానము అని అర్థము. వేద గ్రంథములు హిందూ ధర్మమునకు పరమ పవిత్రమైన పునాదులు. అందువలననే వేదోఽఖిలో ధర్మమూలమ్ (= వేదము అఖిల ధర్మములకు మూలము) అని పేర్కొన బడెను.

ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము, అథర్వణ వేదము అని వేదము నాలుగు భాగములు. కృష్ణద్వైపా

యన మహర్షి ఈ విభాగమునకు కర్త. వేదరాశిని ఈ విధముగా విభాగము చేసినందుననే ఆయనకు వేదవ్యాసు డని పేరు కలిగినది. మహా మహోపాధ్యాయ 'కాణే' పండితుడు ధర్మశాస్త్ర చరిత్ర వ్రాయుచు, క్రీ. పూ. 4,000 సంవత్సరముల క్రితమే వేదసూక్తములు ప్రచారమునందు ఉండినట్లు పేర్కొనెను. మహర్షులకు పరబ్రహ్మము వలన శ్రవణగోచరము లైనందువలన ఈ సనాతనము లైన వేదములకు 'శ్రుతి' అని పేరు కలిగినది. 'శ్రు' అనగా వినుట అని అర్థము. విధ్యుక్త ధర్మములు అన్నింటికి మూలాధారమైన శ్రుతికి ఉచ్చతమ ప్రామాణికత ఏర్పడినది.

హిందూ న్యాయ శాస్త్రమునకు ఉత్పత్తి స్థానములు వేదములు. వానిలో ఋగ్వేద సంహిత ప్రాచీనతమము. ఇందు 1,028 సూక్తము (హిమ్) లు ఉన్నవి. వానిని పది మండలములుగ భాగించిరి. మరల ఒక్కొక్క మండలమును అధ్యాయములుగ, అనువాకములుగ విభాగములు సలిపిరి. ఒక్కొక్క అనువాకము (గ్రూప్) నకు ఒకానొక మహర్షి ప్రోక్త.

కొన్ని ఋగ్వేద మంత్రములతో కూర్చబడి, ఉదాత్త అనుదాత్త స్వర విశేషములతో యజ్ఞయాగాదులందు ప్రయుక్తమగుటకు ఏర్పడిన ఉపాసనా కాండయే యజుర్వేదము. ఈ వేదమునందు అధ్వర్యుడు, హోత, ఉద్గాత, ఋత్విజులు మొదలగు వారికి మార్గదర్శకములుగ ఉండెడి ఆదేశములు, వివరణములు, గద్యరూపములో ఉండును. కృష్ణయజుర్వేదము, శుక్లయజుర్వేదము అని ఈ వేదము రెండు భాగములు. కృష్ణయజుస్సును తైత్తిరీయ సంహిత అనియు, శుక్లయజుస్సును వాజసనేయ సంహిత అనియు పర్యాయముగ పేర్కొనుట గలదు.

మూడవ వేదము పేరు సామవేదము. ఇందును కొన్ని ఋగ్వేద మంత్రములు చేరియున్నవి. సోమరసమును ఆహుతి నొనర్చు యజ్ఞసమయములందు గానము చేయుటకు అనువుగ, ఉపాసనాకాండతో నిండి ఉండును. నాలుగవది అధర్వణవేదము. దీనిని అధర్వణులు అను పురోహితుల వర్గము సంకలనము గావించినందున అధర్వణవేదము అను పేరు దీనికి వర్తించినది. ఈ వేదమునందును కొన్ని ఋగ్వేద మంత్రములు చేరి ఉన్నవి. మంత్రోచ్చాటనము, అభిచార క్రియలు, భూతోచ్చాటనము, వశీకరణ మంత్రములు మొదలగునవి ఈ వేదమునందు కలవు.

వేదవాఙ్మయమునందు హిందువుల పరమ పవిత్ర సంప్రదాయము, పారలౌకిక నిగూఢ జ్ఞానసంపద నిక్షిప్తమైనవి. మానవజాతికి లిపిలేఖన సంస్కారము అలవడకముందే ఈ వాఙ్మయము అవతరించి, సురక్షితముగ అనశ్వరముగ మనకు అందింపబడినది.

ప్రక్షిప్తములు చేరు ప్రమాదమునుండి మూలమును రక్షించి యథాతథముగ నిలుపుటకు అతి జాగరూకతతో ప్రతి అక్షరమును, ప్రతిపదమును లెక్కించుకొని కంఠస్థ మొనర్చుకొనుచు, భద్రపరచిరి. అందువలన ఎట్టి విపర్యయములు లేకుండ, నిర్మలమైన వేదసారస్వతము సంహితగ ప్రప్రథమముగ రూపొందినపుడు గల 1,53,826 పదములు, 4,32,000 వర్ణములు, 10,622 సూక్తములతో ఈనాటికిని మనకు లభ్యము కాగలిగినది.

వేదములలో అభివ్యక్తమైన వేదమతము అతి సుగమము. త్రిమూర్తులను ఉపాసించుట అందలి లక్ష్యము. అగ్ని, ఇంద్ర, సూర్యదేవతలు త్రిమూర్తులు, క్రమముగ వహ్నికి, వర్షమునకు, ఆతపమునకు వారు అధిపతులు. వాయు, మరుత్, ఉషస్ దేవతలు కూడ ఉపాస్యమూర్తులై ఉండిరి. కాని వారు పై త్రిమూర్తులలో ఒకరితో కలిసియో, లేదా వారి స్థానమున ప్రాతినిధ్యము వహించు పట్టునో మూర్తీభవించెడి వారు. గృహయజమాని తన కుటుంబమునకుకర్మ జ్యేష్ఠుడు, మార్గదర్శి. విధ్యుక్త మంత్రోచ్చారణలతో నిత్యాగ్నిహోత్రము సలుపుచు, ప్రార్థనలు చేసెడివాడు.

కాలక్రమమున శాఖోపశాఖలుగ వృద్ధిచెందిన న్యాయశాస్త్ర విషయసామగ్రికి వేదములోని వాక్య విన్యాసములే ఆధారములు. వివాహ సంస్కారము, దత్తస్వీకారము, వారసత్వము, స్త్రీ ధనము మొదలగు విషయములు, వేదమునందు ప్రస్తావింపబడినవి. కాని, ఆ యా విషయములు సమగ్రముగ విశదీకరింపబడలేదు. అట్టి ఆవశ్యకత ఆనాటి సమాజమునకులేదు. ఆనాటి సమాజము పితృక్రమానుగత (చూ. సం. 10 - పు. 496) కుటుంబముల సమూహము మాత్రమే. కుటుంబ యజమానియే తన కుటుంబమునకు విధులను అనుశాసించెడువాడు. కుటుంబమునకు అతీతముగ ఏ వ్యక్తికిని ప్రత్యేక హక్కులుగాని, కర్తవ్యములు గాని ఉండెడివికావు. అట్టి స్థితిలో విపులమైన న్యాయశాస్త్ర ప్రతిపాదనము అనావశ్యకమాయెను.

సూత్రకాలము: న్యాయ నిబంధనలు వేదకాలము తర్వాత ప్రారంభమైన సూత్ర కాలములో పెంపొందెను. 'చరణములు' అను పేరబరగెడు ఆధ్యాత్మిక సాంప్రదాయ శాఖలు వేదములను గరపెడివి. అట్లు గరపుటకు అనువుగ ఉండుటకు సూత్రములు నిర్మితమయ్యెను. 'సూత్రము' అనగా దారము అని అర్థము. ఈ సూత్రములను ఊతగా గొనిన సామాజికులు సన్మార్గగాములు కాగలరు. అని

భావము. ఆ సూత్రములు శ్రౌత, గృహ్య, ధర్మ సూత్రములు అని మూడువిధములు. శ్రౌతసూత్రములు అనుష్ఠాన కాండకు సంబంధించినవి. గృహ్యసూత్రములు వ్యక్తుల యొక్కయు, గృహస్థుల యొక్కయు, విధులను, బాధ్యతలను వివరించునవి. జాతకర్మ, ఉపనయన, వివాహాది సంస్కారములకు తదితర గార్హస్థ్య జీవిత సమస్యలకు సంబంధించినవే గృహ్యసూత్రములు. సమాజ జీవితపు సామాన్య సమస్యలకు ఉపకరించు, న్యాయ విషయక విధానము ధర్మసూత్రములందు గలదు. ఆపస్తంబ. బౌధాయన 'చరణముల' కు సంబంధించినంతవరకు శ్రౌత, గృహ్య, ధర్మ సూత్రములు లభ్యమగుచున్నవి. కాని, ఆశ్వలాయన ధర్మ సూత్రములు, మనుధర్మ సూత్రములు లభ్యముకాలేదు. ఆశ్వలాయన - శ్రౌత, గృహ్యసూత్రములును, మను - శ్రౌత, గృహ్యసూత్రములును లభ్యమైనవి. సూత్రముల కాలమునాటికి అక్షరలేఖనము కల్పింపబడలేదు; కల్పింపబడినను, బహుళవ్యాప్తి పొందలేదు. సూత్రములు సులభముగ ధారణచేయుటకు యోగ్యములై ఉన్నవి. ఆచార్యుడు శిష్యులకు వేదములు గరపిన పద్ధతినే సూత్రములనుగూడ అధ్యాపన మొనర్చెను. అవి కూడ వంశపారంపర్యముగ సురక్షితములై నిలిచినవి.

స్మృతుల కాలము: న్యాయశాస్త్ర పాదుర్భావ దశలలో తర్వాతిదశ 'స్మృతికాలము' గ పరిగణింతురు. 'స్మృతి' అనగా జ్ఞాపకమందు ఉంచుకొనినది అని అర్థము. పరాత్పరునినుండి శ్రవణగోచరములైన అపౌరుషేయ వాక్కులను వినినది వినినట్లుగ మహర్షులు సేకరించగ అవి వేదములాయెను. మహర్షులు దివ్య వాక్కులను జ్ఞప్తియందుంచుకొని స్మరించగా అవి స్మృతులైనవి. సాధారణముగ స్మృతులు శ్లోక రూపములై ఆచార, వ్యవహార, ప్రాయశ్చిత్తకాండలు అను మూడు భాగములు కలిగి ఉండును. మత సంబంధమైన అనుష్ఠానయోగ్య విషయములు ఆచార కాండయందును, పాప ప్రక్షాళనమునకు సంబంధించిన క్రియా కలాపములు ప్రాయశ్చిత్తకాండయందును ఉండును. వ్యవహార కాండయందు లౌకికన్యాయమునకు సంబంధించిన విషయములు ఉండును. మనుస్మృతి స్మృతులలోకెల్ల అతిపురాతనము, పరమ ప్రామాణ్యము అయిన ఉద్గ్రంథము. నేడు లభ్యమగుచున్న మనుస్మృతి భృగు మహర్షిచే 12 ప్రకరణములుగ విభాగితమయి, 2,694 శ్లోకములతో విరాజిల్లుచున్నది. మహామునులు ధర్మోపదేశమునకై మనుమహర్షి యొద్దకు రాగా, మనువు వారికి విశ్వ సృష్టి ఎట్లు సంభవించెనో, ఎట్లు ధర్మములను తాను అవగత మొనర్చుకొనెనో వ్యక్తపరచి, భృగుమహర్షిని వారికి ధర్మ బోధనమొనరింప నియోగింపగా, ఆయన అట్లొనర్చినట్లు ఈ స్మృతివలన తెలియనగును.

మహాభారతములో పెక్కు తావులందు మనుధర్మశాస్త్ర ప్రస్తావన గలదు. వేదవ్యాసుడు తన సమకాలీన స్థితిగతులను తెలుపుచు వ్రాసిన ఇతిహాసము మహాభారతము. మహాభారత సంగ్రామానంతరము యుధిష్ఠిరుడు పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. దానితో ద్వాపరయుగము అంతమై కలియుగము ఆరంభమయినది. కలియుగము ఆరంభించి 1967 నాటికి 5068 సంవత్సరములు. ఇందువలన, మనుధర్మశాస్త్రము క్రీ. పూ. 3100 నకు పూర్వమే ఉండి ఉండవలెను. ఈ విషయము ఇటీవల జరిగిన పురాతత్త్వ పరిశోధనల వలన ధ్రువపడుచున్నది. పంజాబ్ ప్రాంతమున హరప్పాయందును, సింధు ప్రాంతమున మొహెంజొదారోయందును పురాతత్త్వ పరిశోధకుల కృషి ఫలితముగ భూగర్భమునందు మరుగుపడిపోయిన శిథిల నగరములు బయటపడినవి. వీనివలన 'సింధుప్రాంత' నాగరకత అనబడు ప్రాచీన హిందూ నాగరకత ఇచట పరిఢవిల్లినట్లు తెలియవచ్చినది. ఈ ప్రాంతమున ప్రాచీన లిపిగల ముద్రలు కొన్ని దొరకినవి. ఆ ముద్రలపై చెక్కిన లేఖనములను, పురాతత్త్వపరిశోధకులు పరీక్షించిరి. అందులో రెండు ముద్రలు భృగుమహర్షివి అని కనిపెట్టిరి. ఇవి ఇదివరలో మెసపొటేమియా దేశములోని 'కిష్' నగర ప్రాంతమున భూగర్భస్థిత దేవాగారములందు లభ్యమైన ముద్రలవంటివి. మెసపొటేమియాలోని ఆ దేవాలయములు హమ్మురబీ కాలమునకు చెందినవి అని నిర్ధారితమైనది. హమ్మురబీ, మెసపొటేమియాను పాలించిన రాజు, అతని రాజ్యకాలము క్రీ. పూ. 2067 నుండి 2025 వరకు ఉండెను. బాబిలన్ (= దేవలోక ద్వారము) అను పట్టణము అతని రాజధాని. హమ్మురబీ ఒక ప్రసిద్ధమైన న్యాయ సంహిత రచయిత. నేటి బాగ్దాద్ పట్టణ సమీపములోఉన్న నిప్పార్ అను ప్రదేశములో దేవళము ఒకటిగలదు. ఆ దేవళపు ధ్వజ స్తంభముపై హమ్మురబీ సంహిత అనుపేర ఆ రాజుచే అమలు పరుపబడిన న్యాయశాసనము చెక్కబడెను. అటు పిమ్మట వేయి సంవత్సరములు జరుగగా ఎలామైట్ రాజగు శత్రుఘ్న హంతే బాబిలన్‌ను విధ్వంసమొనర్చి, ఆ స్తంభమును 'సూసా' పట్టణమునకు తరలించెను. అంతటితో ఆ స్తంభము మరుగునబడి, చాలాకాలము చరిత్రకు లుప్తమైపోయెను. 1901 లో ఫ్రెంచివారు జరిపిన పురాతత్త్వ వస్తుపరిశోధక యాత్రల ఫలితముగ నాలుగువేల సంవత్సరముల నాటి ఆ స్తంభము దొరకినది. దానిపై వ్రాయబడిన హమ్మురబీ సంహిత చెక్కుచెదరక లభించి

నది. హిందూ ధర్మశాస్త్రమగు మనుస్మృతిని హమ్మురబీ సంహితతో పోల్చిచూచిన సాదృశ్యములు చాలా గోచరించుచున్నవి. ఈ సాదృశ్య సాకారములు యాదృచ్ఛికములు కానేరవు. సింధునదీ ప్రాంతమందు సుమేరియన్‌ల, మెసపొటేమియన్‌ల వలస ప్రాంతములు ఉండినట్లు తెలియుచున్నది. సుమేరియన్‌లు అక్షర లేఖనమును తొలుదొల్త కనుగొనినవారు. వీరి నాగరకతకు సింధు ప్రాంత నాగరకతకు సంబంధములు ఉన్నవి. క్రీ పూ. 2000 ల సంవత్సరముల ప్రాంతమున రచితమైన హమ్మురబీ సంహిత మనుస్మృతిని అనుసరించినది అని తలచుటకు ఆధారములు గలవు. కాలానుగుణముగ సంకుచిత పర్చబడి, ప్రస్తుతము లభ్యమగుచున్న మనుస్మృతి యొక్క ప్రతి ఏనాటిదో తెలుసుకొనుటకు అవకాశము గలదు. రాజధర్మము (అర్థశాస్త్రము) నకు ప్రాచేతస మనువు, ధర్మశాస్త్రమునకు స్వాయంభువమనువు ప్రవక్తలు అని మహాభారతము సూచించుచున్నది. క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దిన మౌర్య వంశ స్థాపకుడైన చంద్రగుప్తునికి అర్థశాస్త్ర రచయిత అయిన కౌటిల్యుడు అమాత్యుడు, ప్రబోధకుడుగ ఉండెను. విశ్వవిజేత కాగోరిన అలెగ్జాండర్ క్రీ. శ. 323 లో గతించిన వెనుక మౌర్యసామ్రాజ్య స్థాపకుడై, చంద్రగుప్తుడు భారతదేశమునందు గ్రీక్‌ల ఆధిపత్యమును అంత మొందించెను. కాబట్టి కౌటిల్య విరచిత అర్థశాస్త్రము ఆ కాలమునకు చెందియుండును. ఈ అర్థశాస్త్రములో మనువుయొక్క అభిప్రాయములను గూర్చి ప్రస్తావనలు గలవు. అట్టి అభిప్రాయములు ప్రస్తుతము లభ్యమగు మనుస్మృతి పాఠములందు కనుపించుటలేదు. బహుశః అవి ప్రాచేతస మనువుయొక్క రాజధర్మమున గల భావములు కావచ్చును. అర్థశాస్త్ర రచనాకాలము తరువాతనే మనకు లభ్యమగుచున్న మనుస్మృతి సంకలనము జరిగి యుండవచ్చును. కౌటిల్యుని రచనతో మనుస్మృతిని పోల్చిచూచినచో ఈ విషయము విస్పష్టమగును. రెండు గ్రంథములందును 18 వ్యవహార విషయ శీర్షికల క్రింద న్యాయశాస్త్ర పరిశీలనము జరిగినది. కౌటిల్యుడు భర్తను గోల్పోయిన స్త్రీకి ఆమెయొక్క దేవరుని (భర్తయొక్క సోదరుని) వలన పుత్రప్రాప్తిని గాంచుటకు 'నియోగము' అను పద్ధతిని అంగీకరించెను. కాని మనువు నియోగమును నిషేధించెను. ఆస్తికి వారసులలో తల్లిని వారసురాలిగ కౌటిల్యుడు గుర్తించలేదు. మనువు వారసత్వార్హతను తల్లికి కలుగజేసెను. కౌటిల్యుడు విధవా పునర్వివాహమును ఆమోదించెను. మనువు దానికి ప్రతికూలుడు. బ్రాహ్మణుడు శూద్రస్త్రీని వివాహము చేసుకొనుటను మనువు ఖండించెను. కౌటిల్యుడు అట్టి వివాహమును అంగీకరించెను. ఇట్టి భేదాభిప్రాయములను పరిశీలించి వ్యవహారమందున్న మనుస్మృతికంటె కౌటిల్యార్థశాస్త్రమే పూర్వపుదని కొందరు పండితులు ఊహించిరి. మనుస్మృతిలో బ్రాహ్మణులను ప్రశంసించుట వలన క్రీ. పూ. 180 ప్రాంతమున మౌర్యవంశమును తొలగించి సార్వభౌముడైన, మౌర్యుల సైన్యాధిపతియగు బ్రాహ్మణవంశమునకు జెందిన పుష్యమిత్రుని కాలములో ఆ స్మృతి రూపొంది ఉండును అని కొందరు న్యాయశాస్త్రజ్ఞుల అభిప్రాయము.

మనుస్మృతిలో 12 ప్రకరణములు ఉన్నవి. ఎనిమిదవ ప్రకరణమున 18 శీర్షికల క్రింద లౌకిక వ్యవహార శాస్త్రము ఉల్లేఖింపబడినది. వారసత్వము, స్వామిత్వము, ఒడంబడికలు, ఉమ్మడి వ్యాపారము, యజమాని నౌకరుల సంబంధములు ఇవి ఆ స్మృతిలో ఉన్న కొన్ని శీర్షికలు.

న్యాయశాస్త్ర విషయములను ప్రవచించిన ఇతర ప్రసిద్ధ గ్రంథములు కొన్ని గలవు. అవి యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి, నారదస్మృతి, పరాశరస్మృతి, బృహస్పతి స్మృతి, కాత్యాయన స్మృతి మొదలగునవి.

ధర్మ సంప్రదాయములు: స్మృతులను వ్యాఖ్యాతలు విశదీకరించిరి. మనుస్మృతిని వ్యాఖ్యానించిన ప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాతలలో కల్లూకభట్టు, మేధాతిథి, గోవిందరాజులు ముఖ్యులు. విజ్ఞానేశ్వరుడు (క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్ది) యాజ్ఞవల్క్యస్మృతియొక్క సుప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాత. అసహాయుడు (క్రీ. శ. 7 వ శతాబ్ది) నారదస్మృతికి వ్యాఖ్యానము వ్రాసెను. పరాశర మాధవీయము, పరాశర స్మృతిపై మాధవాచార్యుడు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానము (క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్ది).

ఈ వ్యాఖ్యానములే గాక, ధర్మశాస్త్రమును గూర్చి నిబంధ గ్రంథములుకూడ కొన్ని వెలసినవి. ఈ గ్రంథములు ఒక్కొక్క స్మృతికి ప్రత్యేకమైన వ్యాఖ్యానములు గాక, అందు చర్చింపబడిన విషయములకు సంబంధించిన ధర్మశాస్త్ర సారస్వతమును సర్వమును కూలంకషముగ ప్రదర్శించును. భారతదేశము మహమ్మదీయులచే పరిపాలింపబడిన కాలమున ఈ ధర్మశాస్త్ర నిబంధ గ్రంథములు అవతరించెను. ఈ నిబంధ గ్రంథములు, వ్యాఖ్యాన గ్రంథములు ప్రాతి పదికలుగ ధర్మ సంప్రదాయ శాఖలు కొన్ని బయలు దేరెను. మూల గ్రంథములకు వ్యాఖ్యానము రచించు వ్యాజమున వ్యాఖ్యాతలు స్థానిక ఆచారములకు ధర్మశాస్త్ర సమ్మతిని సాధించిరి. వివిధ ప్రాంతములందు విభిన్నములగు ఆచారములు ఉండుటచే ఆ యా ప్రాంతవాసులు తమ తమ ఆచారములకు అనుగుణముగ ఉన్న వ్యాఖ్యాన

ములకు, నిబంధ గ్రంథములకు ప్రాధాన్యమిచ్చుట పరిపాటి అయ్యెను. అంతియ గాక, తమ ప్రాంతమందు ప్రతిభా పాండిత్యములచే ప్రామాణికులను గౌరవమును పొందిన వ్యాఖ్యాతలు చేసిన సిద్ధాంతములను అనుమోదించి అమలు పరచుటచే తదనుగుణమగు ఆచారములు ఉద్భవించుటయు జరిగి ఉండవచ్చును. ఈ విధముగ హిందూ ధర్మశాస్త్రమున సంప్రదాయ శాఖలు జన్మించెను. వీనిలో అతి ప్రధాన శాఖలు రెండు గలవు.

మొదటిది-మితాక్షర సంప్రదాయశాఖ. రెండవది-దాయ భాగ సంప్రదాయశాఖ. జీమూతవాహనుడను ధర్మశాస్త్ర వేత్త 13 వ శతాబ్దిలో రచించిన 'దాయభాగము' అను నామముగల గ్రంథమును పురస్కరించుకొని రెండవశాఖ వంగరాష్ట్రము (బెంగాల్) నందు వ్యాపించినది. దాయ భాగము అను రచన జీమూతవాహనుడు వ్రాసిన 'ధర్మ రత్న' అను పేరుగల బృహద్గ్రంథము నందలి భాగము. మిగతా గ్రంథము లబ్ధముకాలేదు; కాలగర్భమున జీర్ణించి పోయినది పోగా, పరిశిష్టముగ ఉన్న భాగము మాత్రమే 'దాయభాగము'. దీని అనుయాయులు వంగరాష్ట్రీయులు. భారతదేశములో తక్కిన రాష్ట్రవాసులు మితాక్షర ధర్మ సంప్రదాయశాఖీయులు. విజ్ఞానేశ్వరుడను యోగీశ్వరుడు 11 వ శతాబ్ది చరమ భాగమున 'మితాక్షరి' అను వ్యాఖ్యాన గ్రంథమును రచించెను. మితాక్షరి (మిత+అక్షరి) అనగా పరిమితమగు శబ్దజాలము అని అర్థము. ఇది యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిపై రచింపబడిన వ్యాఖ్య. వంగ దేశములో కూడ దాయభాగ గ్రంథము స్పృశించని విషయములపై మితాక్షరినే ప్రామాణికముగ స్వీకరింతురు. వారసత్వ విషయమున ఈ రెండు సంప్రదాయములకు తీవ్రమైన భేదాభిప్రాయములుగలవు.

మితాక్షర సంప్రదాయమునందు నాలుగు ఉపవిభాగములు ఉత్పన్నమైనవి. అవి వారణాశి (బెనారెస్), మిథిల, మహారాష్ట్ర(బొంబాయి), ద్రావిడ (మద్రాసు). ఆచారములందలి భిన్నత్వముచే ఈ ఉపవిభాగములు ఏర్పడినవి.

స్మృతుల దృష్ట్యా ధర్మభావన: 'స్మృతులలో రాజధర్మము' అను శీర్షిక క్రింద రాజులయొక్క కర్తవ్యములు ఆదేశింపబడినవి. రాజు ధర్మమును ప్రజలు పాటించునట్లుచూడవలెను. రాజుకూడ ధర్మశాస్త్రమునకు బద్ధుడే. 'ధర్మము ప్రభువులకంటె శక్తివంతము, అది ప్రభువులకు ప్రభువు. ధర్మముకంటె పరాక్రమమగు శక్తి ఏదియు ఉండ జాలదు. ధర్మము ఊతగా బలహీనుడు సైతము బలవంతునిపై ఆధిపత్యము నెరప సమర్థుడగుచున్నాడు.' అని శతపథ బ్రాహ్మణము ఉద్ఘాటించినది.

అర్థశాస్త్రములో ధర్మభావన: అర్థశాస్త్రము ప్రతిపాదించిన ధర్మభావన ధర్మశాస్త్ర ప్రతిపాదిత భావనకన్న విభిన్నమైనది. కౌటిల్యుడు న్యాయశాస్త్రమునకు నాలుగు పాదములు ఉన్నవని పేర్కొనెను[1]:

1. ధర్మము (ప్రకృతి సిద్ధ న్యాయము)
2. వ్యవహారము (న్యాయాలయ నిర్ణయములు)
3. చరిత్ర (ప్రజల ఆచారములు)
4. రాజశాసనము (చట్టబద్ధమైన న్యాయము)

పై వానిలో ప్రథమముకంటె ద్వితీయము, ద్వితీయముకంటె తృతీయము, తృతీయము కన్న చతుర్థము వరుసగ బలీయములని కౌటిల్యుడు నిర్దేశించెను.

అనగా నాలుగవది యగు రాజశాసనము ఇతర ఆధారములనుండి ప్రభవించు నియమములను సవరింప వచ్చును లేదా రద్దుచేయవచ్చును. రాజశాసనమునకు గల నిరవధిక శక్తి మరిదేనికి లేదని తాత్పర్యము ఈ అర్థశాస్త్ర ప్రతిపాదిత భావన క్రమక్రమముగా స్మృతులలో కూడ అంతర్లీనమై పోయినది.

హిందువుల ధర్మభావనలో అంతిమ ధర్మస్వరూపమేమి? న్యాయనియమములను అభివ్యక్తము చేయు అధికారము గల వ్యక్తి రాజు. రాజశాసనము న్యాయ సూత్ర ఆవిర్భావమునకు మూలాధారము. కాని రాజశాసనము ఒక్కటే ధర్మావిర్భావమునకు మూలమని తలచబడలేదు. శ్రుతులు స్మృతులు, ఆచారములు, ఆత్మతుష్టి కూడ ధర్మమునకు మూలాధారములుగ హిందువులు పరిగణించిరి[2]. రాజశాసనముచే ఖండింపబడనంతవరకు పై అధారములు అన్నియు ధర్మోత్పత్తి స్థానములని గమనించవలెను. అందువలననే ఇప్పటికిని చారిత్రక యుగమునకు పూర్వమే ప్రాదుర్భవించిన సనాతన సంప్రదాయములచే హిందువులు అనుశాసింపబడుచున్నారు.

గ్రీక్‌ల ధర్మభావన

గ్రీక్‌ల ప్రప్రథమ ధర్మభావన ప్రకారము న్యాయ సూత్రములు న్యాయమూర్తులచే వివాదములను పరిష్కరించు నిమిత్తము ఒసగబడిన నిర్ణయములు. న్యాయనిర్ణయములు తీమిస్ అను దేవతయొక్క ప్రేరణమువలన జరుగుచున్నవని గ్రీక్ దేశస్థులుతలచిరి. న్యాయనిర్ణయములను 'తీమిస్టీస్' అని వారు వ్యవహరించిరి.

---

1. శ్లో॥ ధర్మశ్చ వ్యవహారశ్చ చరిత్రం రాజ శాసనం
చతుష్పాద్ వ్యవహారః అయం ఉత్తరః పూర్వబాధకః

2. శ్లో॥ శ్రుతి, స్మృతి, సదాచారః స్వస్యచ ప్రియమాత్మనః
ఏతత్ చతుర్విధం ప్రాహుః సాక్షాత్ ధర్మస్య లక్షణం

గ్రీక్ తత్త్వ వేత్తలలో అగ్రగణ్యుడగు సోక్రటీస్ (క్రీ. పూ. 470 - 399) [చూ. సం. 7 - పు. 753] ధర్మముయొక్క వాస్తవిక స్వరూపమును లెస్సగా గ్రహించిన మహనీయుడు. తన భావసంపద నతడు గ్రంథస్థము చేయలేదు కాని, ఆయన అనుంగు శిష్యుడును, కుశలబుద్ధియును అగు ప్లేటో మహనీయుడు [చూ. సం. 7 - పు. 540] కడుసమర్థతతో సోక్రటీస్ భావములను వ్యాప్తికితెచ్చెను. ప్లేటో మూడు ఉద్గ్రంథములను రచించెను: 1. గణతంత్ర రాజ్యము (రిపబ్లిక్), 2. రాజనీతిజ్ఞుడు (స్టేట్స్‌మన్), 3. న్యాయసూత్రములు (లాస్).

'గణతంత్రరాజ్యము' అను గ్రంథములో సోక్రటీస్‌ను ఒక పాత్రగా ప్రవేశపెట్టి ఆతనితో జరుగు సంభాషణలలో ప్లేటో తన భావములను సువ్యక్తము చేసినాడు. న్యాయతత్త్వమును చర్చించుచు, న్యాయము అనగా సత్యము పలుకుట, ఋణములను తీర్చుట మాత్రమేకాదని సోక్రటీస్ అభిప్రాయమును విశదపరచును. న్యాయముయొక్క నిజస్వభావమును తెలుసుకొనగోరినచో, రాజ్యముయొక్క నిజస్వభావమును గ్రహింపవలయును. అందువలన ఆదర్శప్రాయమైన రాజ్యమెట్లుండవలయునో సోక్రటీస్ చిత్రించి పెట్టెను. 'రాజనీతిజ్ఞుడు' అన్న గ్రంథములో ఆదర్శపాలకునియొక్క గుణగణములను అభివర్ణించెను. 'న్యాయసూత్రములు' అనుగ్రంథములో సోక్రటీస్‌ను పాత్రధారిగా ప్రవేశపెట్టలేదు. కాని భావ వ్యక్తీకరణకు సంభాషణాపద్ధతినే అవలంబించెను. ఒక ఏథెన్స్‌పురవాసి, ఒక క్రీట్ దీవివాసి, ఒక మాసిడోనియా వాస్తవ్యుడు ముగ్గురు క్రీట్ దీవిలో తారసిల్లి జూస్ దేవుని దేవాలయమునకు వెళ్లుదురు. క్రీట్ వాసులకు జూస్ దేవుడు ధర్మములను సృష్టించినాడని నమ్మకము. మాసిడోనియన్‌కు అపోలో అను గ్రీక్ దేవుడు ధర్మము ప్రసాదించెనని నమ్మిక. ఏథెన్స్ వాసి ఈ నమ్మకములను గురించి ప్రశ్నించును. ప్లేటో ఇవ్విధముగ పాత్రలను ప్రవేశపెట్టి న్యాయశాస్త్ర చర్చకు ఉద్యమించి, ఆదర్శ రాజ్యమునకు న్యాయవ్యవస్థను నిర్మించెను. సంపద కేంద్రీకృతము కాకుండుటకు భూమిని సమానముగ పంపిణీచేయు పద్ధతిని ప్లేటో ప్రతిపాదించెను. వివాహవ్యవస్థను రాజ్యయంత్రాంగ పర్యవేక్షణ నియంత్రణలక్రింద క్రమబద్ధముగా నెలకొల్పవలెను. పౌరులను రెండు వర్గములక్రింద ప్లేటో విభజించెను. మొదటి వర్గమువారు సామాజిక కార్యములను చక్కపెట్టుటకు కాలమును వినియోగింపగల స్వతంత్రులు. రెండవ వర్గమువారు పారిశ్రామిక పనివారు. జీవితావసరవస్తువులను ఉత్పత్తి చేసి పంచుట వీరి కర్తవ్యము. లాభముకొరకు క్రయ విక్రయములు చేయుట ఆదర్శరాజ్యములో నిషేధింపబడును. శాసనములను నిర్మించుటకు ప్రజా పరిషత్తు (అసెంబ్లీ) లను నెలకొల్పవలయుననియు, శాసనములను అమలు పరచుటకు కార్యనిర్వాహక సమితులు ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడవలెను అనియు ప్లేటో బోధించెను.

ప్లేటో ఆదర్శవాది. ఆయన శిష్యుడగు అరిస్టాటిల్ (చూ. సం. 7 - పు. 291) పశ్చిమ దేశములలో రాజనీతి శాస్త్రమునకు పితామహుడనియు, వాస్తవికతావాది అనియు ప్రసిద్ధిగాంచెను. వ్యక్తిపై సర్కారీ నియంత్రణ ఎంతవరకు ఉండవచ్చునను విషయములో ప్లేటో అభిప్రాయముతో అరిస్టాటిల్ ఏకీభవించలేదు. ప్లేటో ప్రకారము రాజ్యమునకు వ్యక్తి సంపూర్ణముగ అధీనుడు. అరిస్టాటిల్ సిద్ధాంతములో వ్యక్తి చాలవరకు స్వేచ్ఛా జీవి. అనేక గ్రీక్ రాజ్యాంగములపై తానుచేసిన పరిశోధనలను అధారముగగొని అరిస్టాటిల్ తన రాజనీతి శాస్త్రము (పాలిటిక్స్) అను గ్రంథములో ఈ సిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించెను. రాజ్యము (స్టేట్) అవతరించుటకు ముఖ్యకారణము మానవుడు వస్తుతః రాజకీయ చైతన్యము గల ప్రాణి అగుటయే అని అరిస్టాటిల్ గ్రహించెను. బానిసత్వమును గ్రీక్ నాగరకత ఆ కాలములో ఆమోదించెను. దీనిని అరిస్టాటిల్ సమర్థించెను. బానిసలుగా ఉండుట కొందరికి నైజగుణము అని అతనివాదము. సంపదపై వైయక్తిక స్వామిత్వమును అరిస్టాటిల్ అంగీకరించెను. కాని ధనము, లాభాపేక్షయు సకల అనర్థములకు మూలమని, వాటిని నిరసించెను. ప్లేటో అభిప్రాయములకు భిన్నముగ ఇతడు సంఘమందలి వివిధ వర్గముల సమానత్వమును అంగీకరించలేదు. తండ్రికి తన సంతానముపై, భర్తకు భార్యపై అధికారము ఉండవలెననియు, కాని ఆ అధికారమును అతడు ధర్మ చింతతో, సద్వివేకముతో, సౌమ్యముగ నిర్వహింపవలెననియు అరిస్టాటిల్ భావించెను. అరిస్టాటిల్ దృష్టిలో పౌరుల కార్యకలాపములను సర్కారువారు నియంత్రించుటకంటె వానిని నియమబద్ధమొనర్చుట యుక్తమని అతని గ్రంథములవలన ఏర్పడును. ఆ కార్యకలాపములను నియమబద్ధమొనర్చుటకు ఏర్పరుప బడిన నియమనికాయమే న్యాయసూత్రములు.

స్థానిక న్యాయము, ప్రాకృతిక న్యాయము: న్యాయమును అరిస్టాటిల్ రెండు భాగములుగ విభజించెను. మొదటిది, ఏదేని ఒక దేశమునకు మాత్రమే వర్తించు విలక్షణమైన స్థానిక న్యాయము. రెండవది, సార్వజనికమైనందున మానవజాతికంతకు వర్తించునట్టి ప్రాకృతిక

న్యాయము. పరిసరముల ప్రభావములకు లోబడక, మానవ నైతిక స్వభావమునుండియే ప్రాకృతిక న్యాయము ఉదయించును. ఈ భావమును గ్రీక్ తత్త్వశాస్త్రజ్ఞులలో స్టాయిక్‌లు అను వారు బలపరచిరి. మానవుని నడవడిని అనుశాసించు కర్తవ్యమును ప్రకృతి నిర్వహింపగలదని వీరు అభిప్రాయపడిరి.

క్రీ. పూ. 350 – 260 మధ్య కాలమున జీవించిన జీనో అను తత్త్వవేత్త ఆత్మ సంయమన వాదాత్మకమగు స్టాయిక్ శాఖకు మూల పురుషుడు. భౌతిక ప్రపంచము ప్రకృతికి శరీరమనియు, హేతు తత్త్వము (రీజన్) దానికి ఆత్మ అనియు స్టాయిక్‌లు భావించిరి. విశ్వమునందు పరివ్యాప్తమైన హేతు తత్త్వము న్యాయసూత్రావళికి ఆధారమని వారు తలంచిరి. హేతుతత్త్వము మానవునిలో అన్ని దేశములయందును ఉండును గనుక, ప్రపంచమందంతటను ప్రాకృతిక న్యాయము వ్యవహరింప యోగ్యమగును. ఇట్టి నిరవధికమగు ప్రాకృతిక న్యాయము ఆదర్శవంతమైనది. ఐనను, మానవునిలోని అసంపూర్ణతల వలన పరిచ్ఛిన్నమగు ప్రాకృతిక న్యాయము గూడ గుర్తింపబడెను. దేశ కాల పరిస్థితులకు అనుగుణముగ వాటి వాటి ప్రత్యేకతలతో వైయక్తిక ఆస్తి, వారసత్వము, వివాహము మొదలగు సామాజిక వ్యవస్థలను పరికల్పించినది ఈ పరిచ్ఛిన్న ప్రాకృతిక న్యాయమే.

రోమన్‌ల ధర్మభావన

ప్రథమ దశలో రోమన్‌ల సమాజము : పాశ్చాత్య ప్రపంచమునకు న్యాయము అను భావనను తామే ఒసంగితిమి అని రోమన్‌లు తలంచిరి. క్రీ. పూ. 753 నుండి 510 వరకు రోమన్‌లు రాజులచే పరిపాలింపబడిరి. ఆ రోజులలో సమాజము పితృసత్తాకముగా ఉండెను. అట్టి వ్యవస్థలోని కుటుంబమునందు ఒక యజమానియగు పురుషుడు అతని భార్య, సంతానము, వారి పుత్రుల యొక్క సంతతి ఉందురు. స్త్రీ సంతానము వివాహము కాగానే వారి భర్తల కుటుంబమునకు చెందుదురు. కుటుంబముపై సర్వసత్తాకములు యజమాని కలిగియుండును. దాని కార్యకలాపములను అతడే నిర్వహించును. అతని ఆధిపత్యము క్రిందనే కుటుంబ పరిపాలనము ఆ నాటి రోజులలో జరిగెడిది. ఇట్టి సాంఘిక వ్యవస్థలో పాతర్ ఫెమీలియస్ (కుటుంబపు తండ్రి) నిరవధికమగు అధికారమును కలిగి ఉండుటచే సంఘముచే ధర్మసూత్రములు ఏర్పాటు కావలసిన అవసరము ఎక్కువగా ఉండెడిది కాదు. సంఘమునందలి ఆచారములే న్యాయ సూత్రములుగ అంగీకరింపబడు చుండెను.

రోమన్‌ల ద్వాదశ ఫలకములు : రోమన్‌లు పెట్రీషియన్‌లు, ప్లెబియన్‌లు అని రెండు తెగలుగ ఉండిరి. పెట్రీషియన్‌లు మొదటినుండియు రోమన్ సామాజిక వ్యవస్థకు చెందినవారు. సంపూర్ణ పౌర హక్కులుగలవారు. ప్లెబియన్‌లకు సంపూర్ణ పౌర హక్కులులేవు. న్యాయశాస్త్ర పరిజ్ఞానమును పెట్రీషియన్‌లు గుప్తముగ ఉంచుకొనిరి. ప్లెబియన్‌లు అందువలన ఇక్కట్టులకు గురియై రోమ్‌నగరమును వదలి వేరే రాజ్యమును స్థాపింపదలచుకొనిరి. క్రీ.పూ. 494వ సంవత్సరమున రోమ్‌ను వదలి వెళ్లిరి. వీరిని తిరిగి రోమ్‌నకు రప్పించుటకు వారి అసంతృప్తిని నివారించుటకు పదిమంది పెట్రీషియన్‌లు సమితిగ ఏర్పడి అప్పటి ఆచార ధర్మములను లిఖితబద్ధమొనర్చిరి. ఈ సమితి సభ్యులను డెసంవిర్‌లు అనెదరు. గ్రీస్ దేశ న్యాయములను పరిశోధించి ప్రత్యేకముగ సోలన్ అను గ్రీక్ న్యాయ ప్రదాత ఏర్పరచినవిధులను పురస్కరించుకొని, దశ ఫలకములను న్యాయసూత్రములను వ్రాసిరి. పిమ్మట ప్లెబియన్‌లుకూడ కొందరు సమితిలో పాల్గొని, మరి రెండు ఫలకములను రచించిరి, ఈ విధముగ క్రీ. పూ. 462 లో ద్వాదశ సంఖ్యగల ధర్మఫలకములు సంఘటింప బడెను. బాల్యావస్థయందున్న రోమ్ సామ్రాజ్యమున ఇది ఒక మహత్తర నిర్వహణము. సిసిరో కాలమున విద్యార్థులు ద్వాదశ ఫలకములను కంఠస్థమొనర్చెడివారు. ప్రకృతము ఆ ద్వాదశ ఫలకములు కాల గర్భమున లీనమైనవి. కాని, అవి లభ్యమగు కాలమందు రచింపబడిన న్యాయశాస్త్ర గ్రంథములందు ఉదాహృతములగుటచే వాని సాహాయ్యముతో ద్వాదశ ఫలకములలో అత్యధిక భాగము పునరుద్ధరింపబడినది. న్యాయస్థానమున జరుపవలసిన ప్రక్రియా విధానము, కుటుంబ విధులు, వారసత్వము, శిక్షాస్మృతి, సార్వజనిక ధర్మము (పబ్లిక్‌లా) మతవిధులు ఆదిగా గల విషయములను ద్వాదశ ఫలకములు ప్రవచించినవి.

న్యాయవాదవృత్తి నెలకొనుట : ద్వాదశఫలకముల రచనానంతరము ఒక శతాబ్దము వరకు వాటి అర్థవివరణ 'కాలేజీ ఆవ్ పాంటిఫ్స్' అను పెట్రీషియన్ పురోహితుల సంస్థ యొక్క ఆధ్వర్యవములో జరుగుచుండెను. ఫేవియన్ అను నతడు ఫలకములకు సంబంధించిన అర్థ వివరణముల వ్రాతప్రతిని దొంగలించి బహిరంగపరచెను. ఇందు వలన అంతవరకు గుప్తముగ ఉంచబడిన న్యాయశాస్త్ర రహస్యములు ప్రజా బాహుళ్యము ఎదుట ప్రదర్శితమయ్యెను. అది మొదలు, పురోహితులు తమయొద్దనే న్యాయశాస్త్రమును పదిలపరచుకొనెడి పద్ధతి అంతమాయెను. ఇది క్రీ. పూ. 304 లో జరిగెను.

క్రీ.పూ. 253లో న్యాయవాదవృత్తి రోమ్‌లో ఏర్పడెను. న్యాయవాదులు న్యాయశాస్త్ర విషయములపై ఆలోచనలు తెల్పుట, చర్చలుచేయుట ప్రారంభించిరి. విద్యార్థులకు న్యాయ శాస్త్రమును బోధించెడివారు. వారిలో టైబేరియస్ ప్రథముడు. ఆయన ప్లెబియన్.

క్రీ. పూ. 366 లో పౌరులలో సంభవించు పరస్పర వివాదములను పరిష్కరించుటకు నగర న్యాయపాలకుడు(అర్బన్ ప్రీటర్) నియమింపబడెను. క్రీ. పూ. 242 లో రోమ్‌లో వ్యాపారరీత్యా నివసించుచున్న విదేశీయులతో సంభవించు వివాదముల పరిష్కరణకు మరియొక న్యాయపాలకుడు నియమింపబడెను. ఇతనిని విదేశీయ న్యాయపాలకుడు (ప్రీటర్ పెరిగ్రినస్) అందురు. ఈ న్యాయమూర్తులకు తాము అనుసరించదలచిన వ్యవహారకార్య విధానమునకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములను ప్రవృత్తము చేయు అధికారము ఉండెడిది, అంతకు పూర్వము వ్యవహార ప్రక్రియా విధానమునందు లేని పరిహారములను కల్పించుట ద్వారా వారు న్యాయశాస్త్రములో మహత్తరమైన పరివర్తనలను తెచ్చిరి. ఇట్టి క్రమాభివృద్ధి క్రీ. పూ. 27 లో రోమన్ సామ్రాజ్యము ఉద్భవించునంతవరకు సాగెను. అప్పుడే అగస్టస్ సీజర్ పరిపాలకుడాయెను. క్రీ. పూ. 44 లో హత్యగావింపబడిన జూలియస్ సీజర్ అధినేతయొక్క మేనల్లుడే అగస్టస్ సీజర్. ఇతడు న్యాయపరిపాలనలో కొత్త సంస్కరణలను ప్రవేశపెట్టెను.

ప్రభుత్వ శాసనములు : సామ్రాజ్యము సుస్థిరమగుటతో చక్రవర్తి శాసనాధికారమును చెలాయింపగలిగెను. చక్రవర్తియొక్క న్యాయ నిర్ణయములు 'డిక్రీటా' అనునవి, ప్రశ్నలకు సమాధాన రూపములగు 'రిస్క్రిప్టా' అనునవి, ప్రధాన న్యాయ పాలకుడుగ ఒసగు శాసనములు 'ఎడిక్టా' అనునవి, ఉద్యోగస్థులకు ఇచ్చిన ఆదేశములు 'మాండేటా' అనునవి, సంవిధాన సూత్రములు 'కాన్‌స్టిట్యూషన్‌లు' అనునవి, చక్రవర్తి తనయొక్క నిరవధికమగు సార్వభౌమాధికారము నుపయోగించి జేసెడి వివిధ రూపములగు న్యాయసూత్రములు.

న్యాయశాస్త్రవేత్తల సంప్రదాయములు : అగస్టస్ చక్రవర్తి కొందరు న్యాయశాస్త్ర వేత్తలకు ఆ శాస్త్రమునకు సంబంధించిన విషయములలో స్వకీయ అభిప్రాయములను అధికారయుతముగ ప్రకటించు హక్కును ప్రసాదించెను. 'రెస్పాన్సా' అను పేరుతో ఆ అభిప్రాయములు ప్రామాణిక న్యాయసూత్రముల పటుత్వమును పొంది ఒకవిశిష్టమైన న్యాయ ఉత్పాదక ఆధారముగ పరిగణింపబడెను. ఈ న్యాయశాస్త్ర వేత్తలలో పొడచూపిన అభిప్రాయ భేదములవలన భిన్న భిన్న సంప్రదాయ శాఖలు ఏర్పడుటకు అవకాశము కలిగెను.

రోమన్ న్యాయశాస్త్ర వేత్తలలో లబ్ధప్రతిష్టు లయినవారిలో ప్రముఖులు: 1. గయస్ అను పండితుడు, ఇతడు క్రీ. శ. 161 లో 'ఇన్‌స్టిట్యూట్స్' అను గ్రంథమును రచించెను. 2. పపీనియన్-ఇతడు కెరికెల్లా చక్రవర్తిగావించిన భ్రాతృహత్యను సమర్థించుటకు నిరాకరించినందున ఆ చక్రవర్తిచే క్రీ. శ. 212లో చంపింపబడెను. 3, అల్పియన్, మాడెస్టినస్ అను పండితులు 3వ శతాబ్ది మధ్య భాగమున వర్ధిల్లిరి. మాడెస్టినస్ కాలానంతరము రెస్పాన్సాల ప్రాముఖ్యము తగ్గెను. అప్పటినుండి ప్రభుత్వ శాసనముల ద్వారమున న్యాయ పాలన నిర్వహింపబడెను.

రోమన్ న్యాయ క్రోడీకరణ : కాన్‌స్టెన్‌టైన్ సార్వభౌముడు రాజ్యమేలు కాలమున(క్రీ.శ. 324-337)క్రైస్తవ మతము అధికారయుతముగా రోమన్ సామ్రాజ్యములో అవలంబింపబడెను. రాజధానీ నగరము రోమ్‌నుండి బైజన్టియమ్ (కాన్‌స్టాంటినోపుల్) నకు తరలింపబడినది. క్రీ.శ. 364 లో వలన్‌టేనియన్ అతని సోదరుడు వలెన్స్ సామ్రాజ్యమును పంచుకొని వలెన్స్ రాజ్య భాగమునకు బైజన్టియమ్ రాజధానియాయెను. క్రీ. శ. 476 లో బార్బేరియన్‌లు రోమ్‌ను కైవసమొనర్చుకొనినప్పుడు రోమ్ రాజధానిగాగల పశ్చిమ సామ్రాజ్యము విధ్వంసము గావింపబడెను. అందువలన చాలాకాలము వరకు పశ్చిమ సామ్రాజ్యముపై రోమన్ న్యాయ సంస్థయొక్క ప్రత్యక్ష ప్రభావము లుప్తమాయెను. బైజన్టియమ్ రాజధానిగా గల తూర్పు సామ్రాజ్యభాగము యథారీతిగా సాగినది. క్రీ. శ. 527 లో సింహాసన మారోహించిన జస్టీనియన్ చక్రవర్తి, రోమన్ న్యాయశాస్త్రమును సంహితరూపమున క్రోడీకరింపజేసెను. తురుష్కులు 1453 లో కాన్‌స్టాంటినోపుల్‌ను వశపరచుకొనినప్పుడు రోమన్ తూర్పు సామ్రాజ్యముకూడ విధ్వంసము కావింపబడెను.

రోమన్ న్యాయశాస్త్ర పునరుజ్జీవనము : 11, 12 వ శతాబ్దములందు ఇటలీలో గ్లాసేటర్ (భాష్యకారు)లు అని ప్రసిద్ధిగాంచిన న్యాయశాస్త్రవేత్తల వలన రోమన్ న్యాయ వ్యవస్థ పునరుజ్జీవనము గాంచెను. వారు గ్రంథములలో పుటల అంచు (మార్జిన్)ల యందు వివరణములు వ్రాసుకొనుచుండుటచే గ్లాసేటర్‌లు అను పేరు వారికి కలిగెను. 16వ శతాబ్దిలో రోమన్ న్యాయశాస్త్రాభ్యాసము యూరప్‌లో వ్యాపించెను. జర్మనీవారు రోమన్ న్యాయసూత్రములను తమ న్యాయ వ్యవస్థలో లీనమొనర్చుకొనిరి. 1816 లో ఇటలీయందలి విరోనా అను పట్టణములోని

గ్రంథాలయములో నీబులూర్ అను చరిత్రకారునకు ఒక వ్రాతప్రతి లభించెను. ఇది చాలా కాలముగ అప్రాప్తమయిన గయస్ అను రోమన్ న్యాయశాస్త్రవేత్తచే రచింపబడి, గయస్ సంహితలని ప్రసిద్ధిబడసిన ఉద్గ్రంథమని గుర్తింపబడెను. రోమన్ న్యాయశాస్త్రాభివృద్ధి ఏ క్రమమున జరిగెనో అరయుటకు ఈగ్రంథ మెంతయో ఉపయోగపడినది.

రోమన్ న్యాయభావన సారాంశము: ఎవరికి ఏది ప్రదాతవ్యమో దానిని వారికి సమకూర్చుటయే ధర్మమనియు, దైవ మానుష ధర్మాధర్మవిషయ ద్యోతకమయినదే న్యాయశాస్త్రమనియు, జస్టీనియన్, గయస్‌లయొక్క ధర్మ సంహితల మూలమున తెలియుచున్నది.

జస్టీనియన్ భావనలో ముఖ్యమైన న్యాయోపదేశములు మూడు గలవు: 1. ఋజు ప్రవర్తనము; 2. ఇతరులకు హానికలిగించ కుండుట; 3. ఎవరికి చెందవలసినది వారికి చెందజేయుట. న్యాయము ప్రాకృతికమని, జాతీయమని రెండు విధములుగ ఉండును. ప్రాకృతిక న్యాయము, నైసర్గిక వివేకముపై ఆధారపడి ఉన్నది. ఇది సార్వజనీనము. జాతీయ న్యాయము విశ్వవ్యాప్తము గాక ప్రత్యేకముగ ఒక్కొక్క ప్రజానీకమునకుగాని, ఒక్కొక్క దేశవాసులకుగాని వర్తించుచుండును. రోమన్ పౌరులకు వర్తించు ప్రత్యేక న్యాయము జాతీయ న్యాయముల కోవకు చెందినది. దీనిని మూడు విధములుగ విభజించిరి: 1. వైయక్తిక న్యాయము; 2. ఆస్తిసంబంధ న్యాయము; 3. ప్రక్రియా విషయిక న్యాయము. రోమన్ న్యాయశాస్త్రములో కొంతభాగము లిఖిత రూపముగ భాసించెను. ఈ భాగములో చక్రవర్తి శాసనములు, న్యాయపాలకుల ఆదేశములు, న్యాయశాస్త్రవేత్తల అభిప్రాయములు అనునవి చేరిఉండెను. లిఖిత రూపము దాల్చని రోమన్ న్యాయ సిద్ధాంతములు కొన్ని గలవు. ఇవి ప్రజలచే ఆచార సంప్రదాయముల మూలమున సంఘమందు ఏర్పరుపబడిన న్యాయములు. జస్టీనియన్ ధర్మసంహితయందు పైన ప్రస్తావింపబడిన రోమన్ న్యాయభావన స్వరూప స్వభావములు, దానియొక్క ఉత్పత్తి స్థానములు విపులముగ ప్రతిపాదింపబడినవి.

చీనీయుల ధర్మభావన

చీనా దేశస్థులు బహు పురాతన నాగరకతకు చెందినవారు. ఆ నాగరకత శైశవావస్థలో ధర్మభావనా బీజములు గలవు. భగవంతుడు మానవాళిని సృష్టించునపుడే వారికి వర్తించు ధర్మవిధులనుకూడ ఆదేశించుచున్నాడని చీనీయులు భావించిరి. మానవాళికి స్వతస్సిద్ధముగ ధర్మపరత అందువలననే ఏర్పడు చున్నదనియు, ఈ ధర్మనిరతియే సౌశీల్యమనియు వారి అభిప్రాయము. ప్రాచీన చీనా రాజవంశ స్థాపకుడైన 'యూ' అనువానికి (క్రీ. పూ. 2255-2205) సామాజిక సంబంధములను అనుశాసించు ధర్మసూత్రములను భగవంతుడు ప్రసాదించినట్లు చీనీయులలో ఒక అనుశ్రుతిగలదు. పరాత్పరుని శాసనములను అనుసరించుటయే మానవాళియొక్క ఏకైక కర్తవ్యమని చీనాదేశ తత్త్వవేత్తయగు మెన్షియస్ (క్రీ. పూ. 371 - 289) తలచెను. ప్రాచీన చీనాదేశ చరిత్రయగు 'షై - చింగ్' అను గ్రంథము ఇట్లు తెలుపుచున్నది:

'అనాగరకులగు మానవులు నైతిక నియమములకు సహజముగ లొంగరు. దండనముల వలననే వారిని నియమవంతుల నొనర్పవలయును. కనుకనే దండన సూత్రములను కనుగొనిరి. దండన సంబంధ విషయమునకు 'ధర్మ' మని నామకరణ మొనర్చిరి. మానవునిలో ఉత్పన్నమైన ధర్మ - భావన యొక్క ప్రాదుర్భావమును ఇందు గమనింపగలము. నేరములకు శిక్షలను విధించుట ప్రథమ ప్రయోజనముగ ధర్మమను భావన అవతరించినట్లు గోచరించును.

ఐ చౌ షూ అను చరిత్ర గంథము 'చౌ' రాజవంశము (క్రీ. పూ. 1247 - 1134) ను అభివర్ణించుచున్నది. చౌ కుంగ్ అను రాజన్యుడు 50 రాజ్యములను జయించి, సామ్రాజ్యమును స్థాపించినట్లును, భూమిని దున్నెడి కర్షకునికి, సామ్రాట్టయిన తనకు మధ్య సామంతులను నియోగించి సామంత భూస్వామ్య పద్ధతిలో విశాల సామ్రాజ్యమును పరిపాలించినట్లును, ఆ గ్రంథము వలన తెలియుచున్నది. 'పరిపాలన ప్రారంభించిన తర్వాత నాలుగు సంవత్సరములకు ఒక వసంత ఋతువునందు ఆ నృపాలుడు న్యాయశాస్త్రవేత్తల రావించి, అప్పటి న్యాయసూత్రములను క్రోడీకరింపమని ఆజ్ఞాపించెను. వారు తొమ్మిది ప్రకరణములలో సంపుటీకరించిన న్యాయ సంహితను అనతి కాలములో సమర్పించిరి' అని ఆ గ్రంథము వక్కాణించుచున్నది. ఈ ప్రకారము మానవులచే అనుష్ఠింప బడవలసిన విధులు వివిధ అధ్యాయములుగ వ్యవస్థీకరింపబడెను. ఈ వ్యవస్థాక్రమము నే న్యాయసంహితీకరణము అందురు. చీనీయుల భావనలో న్యాయము ఈశ్వరాజ్ఞగ తొలుదొల్త ఉద్భవించి, తుదకు రాజుయొక్క ఆజ్ఞగ పరిగణింపబడినది.

యూదుల ధర్మ భావన

చీనీయుల నాగరకతవలెనే యూదు నాగరకతకూడా కడు ప్రాచీనమైనది. సుమారు క్రీ. పూ. 1900 ప్రాం

మున యూదు జాతివారు కర్షక వృత్తి జీవనులై, ఈజిప్టు దేశములో ఒకభాగమును ఆక్రమించుకుని ఉండిరి. ఈజిప్టు దేశపు రాజులగు 'ఫారో' ల ఆధిపత్యము క్రింద వీరణగ ద్రొక్కబడి ఉండెడివారు. యూదు జాతిలో 'మోసెస్' అను ఈశ్వరప్రేరిత ప్రవక్త క్రీ. పూ. 1571 వ సంవత్సర మున జన్మించెను. ఆనాటి ఫారో ఆజ్ఞప్రకారము యూదు లలో పుట్టెడు ప్రతిపురుష శిశువు వధ్యమానుడై నందు వలన మోసెస్ కూడ మృత్యువాతబడవలసి యుండెను. కాని అతని తల్లి యొక్క బుద్ధి సూక్ష్మతవలన రక్షింపబడి రాకొమరితకు దత్తపుత్రుడాయెను. కొంతకాలమునకు తన జన్మ రహస్యమును తెలుసుకొని, భగవద్వాణిని శిరసా వహించి బానిసత్వమునుండి యూదులను విముక్తుల జేయ పూనుకొనెను. 80 సంవత్సరముల వయోవృద్ధుడైన మోసెస్ ఈశ్వరాజ్ఞను ఫారోకు తెలియజెప్పి, యూదు లకు స్వాతంత్ర్య మివ్వవలసినదిగ కోరెను. ఫారోచక్రవర్తి అందుకు నిరాకరింపగా, దేశములో వెంట వెంటనే దశవిధ అరిష్టములు పుట్టి ప్రజలను పీడింపదొడగెను. అంతట తన ఎడల ఏర్పడిన ఈశ్వరాగ్రహమునకు వెరచి, యూదు లను విముక్తుల నొనరించుటకు చక్రవర్తి సమ్మతించెను. మోసెస్ సినాయ్ పర్వత ప్రాంతమునకు తన ప్రజలను నడిపించుకొని వెడలెను. ఇచటనే ధర్మమునకు సంబంధిం చిన పది ఆదేశములను (టెన్ కమాండ్ మెంట్స్) ఈశ్వ రుడు మోసెస్‌కు ప్రసాదించెను. 'దొంగిలించరాదు, వ్యభి చరించరాదు' మొదలగు నిషేధములతో మోసెస్ పేర బరగెడు ధర్మసంహిత ఇదియే. ఇట్లు ప్రజలయందు ధర్మ పరత గలుగజేసి వారిని కానాన్ ప్రదేశమునకు తరలించు కొనివెళ్లి, నెబో పర్వతాగ్రమునుండి వాగ్దత్త భూమియన బరగు ఆ ప్రదేశమును చూచి, తన 120 వ ఏట మరణిం చెను. క్రైస్తవుల మతగ్రంథమగు బైబిల్ నందలి మొదటి ఐదు ప్రకరణములు పెన్‌టాటార్క్ అనుపేర ప్రసిద్ధిగనినవి మోసెస్‌చే రచింపబడినవిగ పరిగణింపబడుచున్నవి.

ఈశ్వరాజ్ఞ యే న్యాయము లేదా శాసనము అని యూదుల సిద్ధాంతము. ఈశ్వరుడు తమను ఈజిప్టు పారతంత్ర్య బంధములనుండి రక్షించి, వాగ్దత్త ప్రదేశ మునకు (ప్రోమిస్‌డ్ లాండ్) తరలించి వాత్సల్యము జూపినందున ఈశ్వర ప్రతిపాద్య న్యాయమునకు వినమ్రులై ఉండుట తమ విధ్యుక్త ధర్మమని యూదులు తలంచిరి. క్రీ. శ. 70 వ సంవత్సరమున రోమన్ చక్రవర్తియగు హేడ్రియన్ యూదుల ముఖ్య పట్టణమగు జెరూసెలెమ్‌ను విధ్వంస మొనర్చుటతో చరిత్రయందు యూదుల ఔన్న త్యము సమసిపోయెను.

మహమ్మదీయుల ధర్మ భావన

మానవుని ప్రవర్తనకు సంబంధించిన 'హుకుమ్' లేదా ధర్మము భగవంతునినుండి వచ్చిన సందేశము (కితాబి) ద్వారా ఏర్పడినదని మహమ్మదీయులు భావించిరి. ఈశ్వ రేచ్ఛా ప్రకటనయే న్యాయమునకు మూలము. భగవదా దేశానుసారము గాబ్రియల్ అను దేవదూత అరేబి యాలో మహమ్మదు ప్రవక్తకు దాదాపు 25 ఏండ్లకాలము ఈశ్వరేచ్ఛను గూర్చి ఉపదేశించెను. ఆ ఉపదేశము 'ఖురాన్' మత గ్రంథ మయినది. అది ఛందోబద్ధమై (ఆయాట్స్) ప్రకరణములుగ (సురస్) విభాగితమై యున్నది సంపూర్ణమత వ్యవస్థ నేగాక న్యాయసూత్రము లను కూడ ప్రవచించు గ్రంథము 'ఖురాన్'. సాంఘిక సమస్యలను పరిష్కరించుటకై రూపొందింపబడిన న్యాయ సూత్రములు ఖురాన్‌లో పద్యరూపములో నిబంధింప బడినవి. ఉదాహరణకు: ఖురాన్‌చే వడ్డీ వ్యాపారము, జూదము నిషేధింపబడినవి. ఆ కాలములో సంఘమందు గల బహుపత్నీత్వము వంటి ఆక్షేపణీయ ఆచారములు ప్రస్తావించబడినవి. నలుగురు భార్యలుండగ పురుషుడు మరి ఒక స్త్రీని వివాహమాడరాదని సిద్ధాంతము చేయబడెను.

సమాజమునందు స్త్రీకి ఉండెడి న్యాయ ప్రతిపత్తిని సముద్ధరించుటకు, వారసత్వ సమస్యలను పరిష్కరించు టకు, అవయస్కుల సంరక్షణమునకు కావలసిన సూత్ర ములు ఖురాన్ నందుగలవు.

భగవంతుడు ఉచ్చరించిన పదజాలమే 'ఖురాన్' అని మహమ్మదీయుల విశ్వాసము. ఆదిలో ఖురాన్ గ్రంథము ఖర్జూర పత్రములపై లిఖింపబడెను. శిలాఫలక ములపై చెక్కబడెను. పఠితలచే కంఠస్థము చేయబడెను. క్రీ. శ. 632 లో మత ప్రవక్తయగు మహమ్మదు నిర్యాణ మొందెను. అబూబాకర్ మొదటి కలీఫాగా మహమ్మ దీయులకు అధిపతిగ ఎన్నుకొనబడెను. మహమ్మదు మత ప్రవక్తకు లేఖకుడుగ పనిచేసిన జాయిద్ అనువానిచే అబూ బాకర్ ఖురాన్ పద్యములను సంకలనము చేయించెను. ప్రవక్త చనిపోయిన మూడు నాలుగు సంవత్సరములలో ఈ పని పూర్తి ఆయెను. ఐనను పలుతెరగులైన పాఠాంత రములు అప్పటికే ఏర్పడెను. అందువలన మూడవ కలీఫా అగు ఉత్‌మాన్ జాయిద్ చేతనే ప్రామాణిక పాఠములను తయారుచేయించి, ఇతర పాఠములను నాశము చేసెను. ఈ రీతిగ నేటివరకు ముస్లిమ్ ప్రపంచమునకు ఒక క్రమమై నట్టియు, విశ్వసనీయమైనట్టియు 'ఖురాన్' ప్రతి లభ్య మగుచున్నది.

ప్రవక్త క్రీ. శ. 622 లో మదీనాకు పయనమయ్యెను. ఆ సంవత్సరమునే మహమ్మదీయ శకమునకు ప్రారంభముగ గణించుట జరిగినది. అప్పటినుండి 11 సంవత్సరములకు (హిజిరీ 11 వ సంవత్సరమున) ప్రవక్త గతించెను. హిజిరీ 11-14 సంవత్సరములలో ప్రథమ సంపూర్ణఖురాన్ వ్రాతప్రతి సిద్ధమాయెను. ఇందు మహమ్మదీయ ధర్మభావన విదితమగుచున్నది. ఖురాన్ కేవలము భగవంతుని వాక్ సముదాయము. మహమ్మదీయులు ప్రవక్త యొక్క సూక్తులను (హాదిత్) కూడ విధులుగా గ్రహించిరి. ఇవి భగవత్ప్రేరితుడై మహమ్మదు ప్రవక్త ధర్మమునకు సంబంధించిన విషయములపై సల్పిన ప్రకటనలు. ప్రవక్త యొక్క ఉపదేశములు (ప్రీసెప్ట్) మట్టుకు అతని మాటలలోనే ఉంచబడెను. హిజిరీ 164 లో జననమందిన ఇమామ్ హానిబాల్ అను ధర్మశాస్త్రవేత్త 50,000 అనుశ్రుతులను సంపుటీకరించెను.

కాలక్రమమున ధర్మసంప్రదాయములు ఏర్పడినవి. సున్నీ శాఖీయులలో అట్టివి నాలుగు సంప్రదాయములున్నవి. మహమ్మదు మరణానంతరము కలీఫా అను అధిపతిని ఎన్నుకొను హక్కు మహమ్మదీయులకు ఉన్నదని వాదించెడు వారు సున్నీ శాఖీయులు. కలీఫాపదవి ఎన్నికల ద్వారా లభించెడిది కాదనియు ప్రవక్త యొక్క కుటుంబములోని వారలకే ఆ పదవి పరిమితమై ఉండవలెనని వాదించెడు వారు షియా శాఖీయులు. మహమ్మదు ప్రవక్త యొక్క అల్లుడగు 'ఆలీ' ప్రవక్తస్థానే కలీఫా అగుటకు వారసత్వపు హక్కు కలవానిగా షియా శాఖీయులు భావింతురు.

సున్నీ శాఖీయులలో అతి ముఖ్యమైన సిద్ధాంత సంప్రదాయమును నెలకొల్పినవాడు అబూహానీఫా (జననము హిజిరీ 80) ధర్మమునకు సాదృశ్య సిద్ధాంతమును ఆధారముగ గుర్తింపవలయునని హానీఫా వాదము. స్థానిక ఆచారములను (యురఫ్) కూడ అతడు గుర్తించెను. మాలిక్ అనునతడు మరియొక సున్నీ శాఖీయ సంప్రదాయస్రష్ట. ఇతడు మదీనాలో హిజిరీ 95 వ సంవత్సరమున జననమునొందెను. ధర్మ శాస్త్రజ్ఞుల ఏకవాక్యత (ఇజ్మా) ధర్మమునకు పునాది అని వచించినది ఇతడే. ఈ మాలిక్ యొక్క శిష్యులలో ఒకడైన షాఫీ మరియొక సంప్రదాయమును పాదు కొల్పెను. అతడు మత ప్రవక్త యొక్క పితామహుని సంతతికి చెందినవాడు, మాలిక్ కంటెను మిన్నగా ధర్మశాస్త్రజ్ఞుల సర్వానుమతికి ఇతడు ప్రవక్త యొక్క ఆప్తవచన ఆధారముల కంటెను ఎక్కువ ప్రాధాన్యతను సంతరించెను. 'నా అనుయాయులగు ధర్మ శాస్త్రజ్ఞులు ఎన్నడైనను ధర్మచ్యుతిజరుగుపట్ల ఏకీభవించుట అసంభవము.' అని ప్రవక్త ఆప్తవచనము. నాలుగవ సున్నీ సంప్రదాయ స్థాపకుడగు ఇమామ్ హానిబాల్ బాగ్దాద్‌లో హిజిరీ 164 న జన్మించెను.

హిజిరీ 11 వ శతాబ్దిన మొగల్ సామ్రాజ్య చక్రవర్తి ఔరంగజీబ్ ఆజ్ఞానుసారము మహమ్మదీయ న్యాయ సూత్రములకు పెన్నిధియగు 'ఫాత్వా అలంగిరీ' అను గ్రంథము వెలువడినది. బ్రిటిష్‌వారి పరిపాలన కాలములో మహమ్మదీయ కక్షిదారుల ఉపయోగమునకై ముస్లిమ్ న్యాయ శాస్త్రములను అనువదించు అవసరముకలిగెను. అపుడే హామిల్టన్ పండితుడు 'హెదయా' అను ఉద్గ్రంథమును అనువదించెను. అరబ్బీలో ఉన్న మాతృకను పారశీక భాషలోనికి అనువదింపజేసి, ఆ అనువాదమును ఆధారముగా గొని హామిల్టన్ ఆంగ్లానువాదమును కూర్చెను. 'ఫాత్వా అలంగిరీ' ని బెయిలీ పండితుడు భాషాంతరీకరణము గావించెను. అందులకే దానికి 'బెయిలీ సంగ్రహము' అని పేరు కలిగినది.

పరాత్పరుని ఆజ్ఞావాక్కులు, మహమ్మద్ ప్రవక్తకు శ్రవణ గోచరమై అతనిచే ఖురాన్‌నందు గ్రంథ రూపముగ ప్రయుక్తమైనవనియు, అపౌరుషేయములగు ఆ ప్రయుక్తాంశములే న్యాయావళి అనియు మహమ్మదీయుల అభిప్రాయము. ఈ న్యాయ సూత్రములను అనుసరించి న్యాయ నిర్ణయము చేయవలెనేగాని, నూతనముగ అట్టి సూత్రములను రాజ్యాధిపతి సృష్టింపవచ్చునను సిద్ధాంతమునకు వారి న్యాయ భావనలో తావులేకపోయెను. అందువలననే వారి న్యాయశాస్త్రములో మార్పుచేయుట కష్టసాధ్యమైనది.

బ్రిటిష్‌వారి ధర్మభావన

జూలియస్ సీజర్ సాధించిన విజయమువలన ఇంగ్లండు రోమన్ సామ్రాజ్యములో అంతర్లీనమై, రోమన్‌లచే పెక్కు శతాబ్దములు పరిపాలింపబడెను. ఆ కాలములో రోమన్ న్యాయ సరళియే ఇంగ్లండులో ప్రవృత్తమాయెను. క్రీ. శ. 407 లో అనాగరక జర్మన్‌ల దాడుల వలన రోమ్ నగరమునకే ముప్పురాగా, దానిని రక్షించుకొనుటకు రోమన్‌లు ఇంగ్లండును ఖాళీజేసివెళ్ళిరి. క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దిన ఆంగ్లోసాక్సన్ తెగకు చెందిన జర్మన్ జాతులు ఇంగ్లండుపై దాడులు సలిపి ఆక్రమించినవి. వారు నెలకొల్పిన అధినియమములు ఆల్‌ఫ్రెడ్ మహారాజుచే కూర్చబడిన సంహితలో గలవు.

నార్మన్‌లు ఆంగ్లోసాక్సన్‌లను 1066 లో జయించిరి. వారు ఇంగ్లండులో సామంత భూస్వామ్య పద్ధతి ప్రవేశ

పెట్టిరి. ఈ పద్ధతిలో భూస్వాములు న్యాయపాలనాధికారముకూడ నిర్వహించుచుండిరి. పెద్ద భూస్వాములు తమ కౌలుదార్లకొరకు న్యాయస్థానములను నిర్వహించెడివారు. ఈ 'మెనోరియల్' కోర్టులలో భూస్వామికి చెందిన మేనర్ (అగ్రహారము) నందలి ప్రత్యేక స్థానీయాచారములను అమలువరచుట జరిగెడిది. భూ స్వామ్య పద్ధతియందు రాజే రాజ్యమందలి భూముల కన్నిటికి అధిపతి. అతడే అంతిమశాసన నిర్మాత.

స్టూవర్ట్ వంశీయులగు రాజులకును, శాసన సభకును ఉభయులలో ఎవరికి శాసన నిర్మాణమున అంతిమాధికారము ఉండవలెనను విషయమున 16వ శతాబ్దిలో వివాదముద్భవించిన సందర్భమున న్యాయభావన స్వరూప నిశిత పరిశీలన చేయవలసిన అవసరము కలిగెను. హాబ్స్ (1588 - 1679) అను ఆంగ్ల తత్త్వశాస్త్రవేత్త 1651 లో ప్రచురించిన 'లెవియేథన్' అను గ్రంథమున రాజ్యతత్త్వమును (నేచర్ ఆవ్ ది స్టేట్), రాజకీయాధికారమును గురించి చర్చించెను. ప్రజలు తమలో తాము చేసుకొనిన సామాజిక ఒడంబడిక ద్వారా ప్రభుత్వ అధికారము ఉత్పన్నమగుననియు, దీనినే సర్వసత్తాకము లేదా సార్వభౌమాధికారమని పేర్కొనదగును అని హాబ్స్ పండితుడు నిర్ణయించెను. ఈ అధికారమునకు అవధులు లేవు. సామాజిక ఒడంబడిక మూలముగ సార్వభౌమాధికారమును చేపట్టిన పాలకునికి పాలితులైన ప్రజలపై అశేష శాసనాధికారము కలుగును. ఈ అధికారమును పురస్కరించుకొని పాలితులకు ఏది ఆచర్యమని విధించునో అయ్యది న్యాయమని హాబ్స్ నిర్వచనము చేసెను. ఆ శాసనమునకు పాలితులను బద్ధపరచగల శక్తిని ప్రప్రథమ సామాజిక ఒడంబడికయే ఒనగూర్చుచున్నదని హాబ్స్ సిద్ధాంతీకరించెను. స్టూవర్ట్ వంశపు రాజుల తమ ఇష్టానుసారముగ అక్రమపాలన చేయుటను గూడ హాబ్స్ తన సిద్ధాంతమును ఆధారము చేసుకొని సమర్థించెను. ఇంగ్లండును పరిపాలించిన రెండవ ఛార్లెస్ సింహాసన మధిష్టింపక పూర్వము యువరాజు దశలో ఉన్నప్పుడు హాబ్స్ అతనికి ఆధ్యాపకుడుగ ఉండిన సంగతి గమనార్హము. నిరంకుశత్వమును సమర్థించు ఈ సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించుటలో హాబ్స్‌కు శాస్త్ర పరిశీలనకన్న స్టూవర్ట్ రాజుల నిరంకుశాధికార సమర్థనమే ప్రధానమైన ఆశయము అని తోచుచున్నది.

జాన్‌లాక్ (1632-1704) పండితుడుగూడ సామాజిక ఒడంబడిక వలననే ప్రప్రథమముగా సార్వభౌమాధికారము ఉద్భవిల్లెనని అంగీకరించెను. కాని ఈ అధికారము పరిమితమైనది. ప్రజల ఆస్తిని కాపాడుటకు, వారి వ్యవహారకాండను క్రమబద్ధమొనర్చుటకు అనువైన న్యాయశాసనములను అమలువరచుటకు మాత్రమే ఈ అధికారమును వినియోగించవచ్చును. ప్రజాహిత కార్యములకు ఉపకరించునంతవరకు మాత్రము ప్రభుత్వాధికారమును తనుపయోగింపవచ్చుననియు, ప్రజల స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యములను సువిస్తృతమొనర్చుటకు న్యాయము ఉద్దేశింపబడినదిగాని, వారి స్వేచ్ఛలను నిరోధించుటకు కాదని లాక్ పండితుని అభిప్రాయము.

స్టూవర్ట్ ప్రభుత్వమును పతనమొనర్చిన (1688) ఆంగ్ల విప్లవమును లాక్ పండితుడు సమర్థించెను. ఆంగ్ల విప్లవ ఫలితముగ సంవిధానబద్ధ పరిమిత రాచరికము ఇంగ్లండులో స్థాపితమయ్యెను. పార్లమెంటు ఆధిపత్యమునకు అధీనమై విలియమ్, అతని రాణి మేరీ, సంయుక్త పాలకులుగ బ్రిటిష్ సింహాసన మధిరోహించిరి. వీరి పరిమితమైన, రాజ్యాంగ బద్ధమైన సార్వభౌమాధికార సమర్థనమే లాక్ పండితుని ముఖ్య లక్ష్యమని తోచుచున్నది.

ఆంగ్లేయన్యాయసూత్ర భాష్యములు (కామెంటరీస్ ఆన్ ది లాస్ ఆవ్ ఇంగ్లండు) అను గ్రంథములో బ్లాక్‌స్టన్ (1723 - 1780) పండితుడు న్యాయమును ఇట్లు నిర్వచించినాడు: 'న్యాయమనగా రాజ్యములోని సార్వభౌమిక శక్తిచే ధర్మము (రైట్) ను ఆదేశించుచు, అధర్మము (రాంగ్) ను నిషేధించుచు పౌరుల ప్రవర్తనను నిర్దేశించు అనుశాసనము.' బ్లాక్‌స్టన్ పండితుడు ప్రాకృతిక న్యాయసూత్రములు భగవంతునిచే అనుశాసింపబడినందున మానవులచే సృజింపబడిన న్యాయావళికంటె మిన్న అనియు, ప్రాగనుమేయములు అనియు భావించెను. కాని, బెంథామ్ (1748 - 1832) అను న్యాయశాస్త్రవేత్త భగవత్ ప్రసాదిత ప్రాకృతిక ధర్మములకు విరుద్ధమైనను, సర్వసత్తాక ప్రభుతచే అనుశాసింపబడిన న్యాయావళియే అవశ్యపాలనీయము అని నిరూపించెను. లండన్ యూనివర్సిటీలో ప్రప్రథమముగ న్యాయశాస్త్రాచార్యుడుగ ఉండిన ఆస్టిన్ పండితుడు (1790-1859) కూడ ఈ అభిప్రాయమును బలపరచెను. ఇంగ్లండులో సర్వసత్తాక ప్రభుతపార్లమెంటు అని పిలువబడు శాసనసభకుగలదు. ఆ పార్లమెంటుచే నిర్మితమైన న్యాయావళికి చట్టములు లేదా అధినియమములు అని పేరు. పార్లమెంటు శాసన నిర్మాణశక్తికి ఎట్టి అవధులులేవు. అందులకే ఫ్రెంచి తత్త్వవేత్తయగు డిలామే ఇట్లు చమత్కరించెను: 'బ్రిటిష్ పార్లమెంటు పురుషుని స్త్రీగను, స్త్రీని పురుషునిగను మార్చుట మినహాగా ఏ పనినైనను చేయుటకు శక్తికలిగి ఉన్నది.' పార్లమెంటు ఎట్లు తలచిన అట్లు ప్రజాప్రవర్తనను శాసించి అధినియమ నిర్మాణము చేయ

వచ్చును. దానిన్యాయ సృజనాశక్తికి ఎట్టి ఆటంకములు గాని పరిమితులుగాని లేవు.

అమెరికన్‌ల ధర్మభావన

అమెరికన్‌లు 1776 లో బ్రిటిష్‌వారి పరిపాలనను ధిక్కరించి తమ స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించుకొనిరి. జార్జి వాషింగ్‌టన్ యొక్క నాయకత్వము క్రింద స్వాతంత్ర్య సమరములో విజయమునంది, తమ స్వాతంత్ర్యమును సుసంఘటిత మొనర్చుకొనిరి. 1787 లో సంవిధాన సభను ఏర్పాటుచేసిరి, దానిచే అమెరికన్ సంయుక్త రాజ్య సంవిధానము రూపొందింపబడెను. తదనుసారముగ శాసన నిర్మాణము చేయుటకు 'కాంగ్రెసు' అను ప్రజా పరిషత్తు కార్యనిర్వాహక శాఖకు 'ఎగ్సిక్యూటివ్' అధినేతగ ఉండుటకు 'ప్రెసిడెంట్' అను బిరుదమును వహించు అధికారి, సంవిధానమును వ్యాఖ్యానించి, వివాదములను పరిష్కరించుటకు సుప్రీమ్‌కోర్టు అను ఉన్నత న్యాయాలయము ఏర్పాటుగావింపబడెను. సుప్రీమ్‌కోర్టు న్యాయమూర్తులలో విశ్వవిఖ్యాతిగాంచిన ప్రసిద్ధ న్యాయశాస్త్రవిద్వాంసుడగు ఆలివర్ వెండల్ హోమ్స్ ఒకానొక ఉపన్యాసములో ఇట్లు ప్రసంగించెను: 'న్యాయాలయములు ఈ విధముగ నిర్ణయములను చేయవచ్చునని ముందుగ చెప్పు జోస్యములే న్యాయములు. దీనికి మించిన సారము న్యాయభావనలో లేదు'. ప్రసంగములో అమెరికన్‌ల న్యాయభావన విస్పష్టముగ ఉన్నది. న్యాయాలయ నిర్ణయములను న్యాయమునకు పునాదిగ పరిగణించుటే ఈ భావనయందలి విశిష్టత, అమెరికా రాజ్యాంగమునకు విరుద్ధమైన అధినియమములు, అమెరికాలో చెల్లనేరవు. వివాదము సంభవించినపుడు అధినియములను రాజ్యాంగమను గీటురాతిపై పరిశీలించి తదనుసంగతముగానిచో ఆ అధినియమములు చెల్లనేరవు అని తీర్మానించు హక్కు అమెరికాయందు న్యాయాలయములకు గలదు. కనుక ప్రజా పరిషత్తునుండి ప్రభవించెడు అధినియమములు న్యాయమూర్తుల నిర్ణయముల వలన కొన్ని సమయములలో రద్దగుచున్నవి. అందువలననే అమెరికాలో న్యాయాలయముల నిర్ణయములు న్యాయభావనలో అత్యంత ప్రాముఖ్యమును పొందినవి.

జి. సి. వి. సు. రా.

సివిల్ ప్రక్రియా పరిణామము

ప్రవర్తనీయము కాని న్యాయము మిథ్యా బిభీషిక. ఈ హెరింగ్ అను జర్మనీ ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు అట్టి న్యాయమును జ్వలించనేరని అగ్నితో పోల్చెను. సామాజిక సుసంఘటిత శక్తిచే ప్రవర్తనీయత ఆపాదింపబడిననే ఒక నియమము న్యాయమని పేర్కొనదగు స్థాయిని పొందగలదు. న్యాయానుస్థాపనకొరకు న్యాయాలయములు ఏర్పరుపబడినవి. న్యాయనిర్వహణ ప్రక్రియాపటిష్ఠతను ఉపలక్షించి సమాజము యొక్క నాగరకత స్థాయిని నిర్ణయింపవచ్చును. న్యాయ నిర్వహణా విధానము సాంఘిక వ్యవస్థయొక్క నాగరకతకు దర్పణము వంటిది.

న్యాయాలయముల ద్వారమున న్యాయావళిని ప్రవృత్తమొనర్చుటచే సిద్ధించు ప్రయోజనములు రెండు గలవు. మొదటిది, ఏదేని ఒక పరిహారమును వాది పొందుట; రెండవది, ఏదేని ఒక దండనమునకు ప్రతివాది గురి అగుట. ప్రతివాది (= ముద్దాయి) ని దండించుటయే ముఖ్యోద్దేశముగాగల ప్రక్రియా విశేషము క్రిమినల్ ప్రక్రియ అనియు, వాదికి పరిహార మొసగుటయే ధ్యేయముగాగల ప్రక్రియ సివిల్ ప్రక్రియ అనియు వ్యవహరింతురు.

ప్రగతి మార్గమున పయనించు మానవుడు వివిధ దశలలో అవలంబించిన సివిల్ ప్రక్రియా విధానములను పరిశీలింతము.

రోమన్‌ల ప్రక్రియా విధానము: రోమన్ న్యాయశాస్త్రమును క్రోడీకరించిన జస్టీనియన్ చక్రవర్తి 'న్యాయాధిపతి ఎదుట తమకుచెందవలసిన పరిహారమునకై కక్షిదారులు వ్యాజ్యమును తెచ్చిన, అది సివిల్ అభియోగచర్య' అని పరిభాషించెను. అభియోగచర్యలను నిర్వహించు పద్ధతులు ద్వాదశ ఫలకము లుదయించినకాలము మొదలుకొని జస్టీనియన్ కాలమువరకు క్రమక్రమముగ పరిణతినిపొందెను. ఈ పరిణామములోని మొదటి దశను ద్వాదశ ఫలకముల యందు వివరింపబడిన ప్రక్రియాకాండయందు గాంచవచ్చును. ద్వాదశ ఫలకములయందు వ్యవహార ప్రక్రియకు నాంది కోర్టు జారీచేయు 'సమను' అను తాఖీదు. సమను ఉద్దేశము ప్రతివాదిని కోర్టుకు రప్పించుటయే. ప్రతివాదిని న్యాయస్థానమునకు రప్పించెడి బాధ్యత వాదిది. అవసరమైనచో వాది తన స్నేహితుల సహాయమును తీసుకొనవచ్చును. 'వాది న్యాయస్థానమునకు రమ్మని పిలచినచో ప్రతివాది వెళ్లవలెను. అట్లు ప్రతివాది వెళ్లనిచో సాక్షులను పిలిపించి బలాత్కారముగనైన ప్రతివాదిని హాజరు చేయవలయును. అతడు పారిపోయిన పట్టుకొనవలెను. ప్రతివాది వృద్ధుడు, లేదా రోగియైన వాహనమును ఏర్పాటుచేయవలెను. అతడు అక్కరలేదనిన మానవచ్చును'. ఇది సమను విషయములో ద్వాదశ ఫలకముల వివరణ.

విచారణ : సమను తర్వాత అభియోగ విచారణ ప్రారంభమగును, ఇందు మొదటి భాగము 'ప్రేటార్' అను అధికారి ఎదుట జరిగెడిది. ఒక ఉదాహరణ వలన ఇది విశదమగును. ఇద్దరు పౌరులు ఒక బానిసపై స్వామిత్వ హక్కును గురించి వివాదపడిరి. వారు ఉభయులు ప్రేటార్ సమక్షమునకు పోదురు. ఒక బెత్తముతో ఆ బానిసను వాది ప్రతివాదులు స్పృశించెదరు. ఈ బెత్తము బల్లెమునకు ప్రత్యామ్నాయము; వారి యాజమాన్యమునకు చిహ్నము. దానితో బానిసను స్పృశించిన పిదప వాది ప్రతివాదులు ఒకరి తర్వాత ఒకరు 'ఇతడు నా బానిస, నేను అతనిపై బెత్తమును మోపినాను' అని అనెదరు. ఈ చర్య వారు ఉభయులు పోరు సల్పుటకు ఉద్యుక్తులైనట్లు సూచించును; వారికి గల వివాద హేతువును ప్రకటించును. న్యాయస్థానములు లేని అనాగరక రోజులలో బల్లెములతో పోరుసల్పి వివాదమును పరిష్కరించు కొనెడివారని మనము ఊహింపవచ్చును. ఈ చర్య తర్వాత న్యాయాధీశుడు వాది ప్రతివాదులతో బానిసను వదలుడని చెప్పును. అంతలో వాది ప్రతివాదులలో ఒకడు 50 ఆస్ లనబడు రోమన్ తామ్ర నాణెములను పణముగ ఒడ్డుటకు తన సంసిద్ధతను తెల్పి ప్రతిద్వంద్విని సవాలు చేయును. ఈ పణమును 'సాక్రమెంటమ్' అందురు. వివాదగ్రస్తమైన ఆస్తి వెయ్యి ఆస్‌ల విలువగలదైనచో ఐదువందల ఆస్‌లు సాక్రమెంటమ్‌గా ఒడ్డవలెననియు, అంతకు తక్కువ విలువగలదైనచో సాక్రమెంటమ్ ఏబది ఆస్ లనియు, ద్వాదశ ఫలకములలో చెప్పబడినది. ఈ సాక్రమెంటమ్‌ను వాది ప్రతివాదులు ఉభయులు ప్రేటార్ యొద్ద చెల్లింతురు. ఎవరివాదము వీగిపోవునో వారు తాము చెల్లించిన సాక్రమెంటమ్‌ను వదలుకొనవలెను. సాక్రమెంటమ్‌ను ధరావతు చేసుకొని ప్రేటార్ వ్యవహార పరిష్కారార్థమై, న్యాయనిర్ణేతవద్దకు కక్షిదారులను పంపును. వివాదగ్రస్తమైన వస్తువును న్యాయనిర్ణేత ఎదుట హాజరు పరచవలెను. స్థిరాస్తి వివాదాంశమైనప్పుడు లాంఛనప్రాయముగ హాజరు పెట్టుదురు. ఉదా : ఇల్లు వివాదాంశమైన, ఆ ఇంటియొక్క పెంకును దెచ్చి కోర్టులో హాజరు పరతురు. న్యాయనిర్ణేత విచారణ సల్పి వాది ప్రతివాదులలో ఒకరు సాక్రెమెంటమ్‌ను గోల్పోయినట్లు తీర్పుచెప్పును. వివాదమును పరిష్కరించు చున్నందుకు, సాక్రమెంటమ్‌ను ప్రభుత్వము తీసుకొనెడిది.

ద్వాదశ ఫలకములందు ప్రతిపాదింపబడిన అభియోగ ప్రక్రియా విధానము యావత్తు న్యాయోత్పత్తి చరిత్రను నాటకముగ మనముందు ప్రదర్శించినట్లున్నది. రోమన్‌లు ఈ అభియోగకాండను రెండవ దశలో సంస్కరించుకొనిరి. రెండవ దశలో ప్రతికక్షిని కోర్టు ఎదుట హాజరు పరుచుటకు కొన్ని ఉపాయములను కనుగొనిరి. సమనును ప్రతివాది నిరాకరించినచో వాని చరాస్తిని జప్తుచేసి విక్రయించు అధికారమును న్యాయాలయమునకు ఒసంగిరి. ప్రతివాదిని హాజరుపరుచు బాధ్యత వాదిది కాదనియు, న్యాయాలయముదే అనియు గ్రహించిరి. ఈ సంస్కారిత వ్యావహారిక ప్రక్రియాకాండను 'ఫార్ములరీ ప్రొసీజర్' లేదా నిర్ణీత ప్రక్రియాకాండ అందురు. దీనిలో కూడ జరుగవలసిన వివాదము రెండు భాగములుగ ఉండెను. మొదటి భాగము ప్రేటార్ వద్దను, రెండవ భాగము న్యాయ నిర్ణేత వద్దను జరుగవలసి ఉండెను. ప్రేటార్ సమక్షములో కక్షిదారులు తమ వివాదమును ఏ విధముగ న్యాయ నిర్ణేతకు నివేదింపవలెనో తేల్చుకొందురు. ఈ ఒడంబడిక నిర్ణీత వివాద పత్రికపై వ్రాయబడెడిది. ఈ ఒడంబడికనే ''ఫార్ములా' అనియు 'ఫార్ములా' ప్రాతిపదికగ గలదగుటచే ఈ ప్రక్రియను ఫార్ములరీ ప్రొసీజర్ అనియు వ్యవహరించెడివారు. అభియోగమునకు సంబంధించిన వాదములను ఇదమిద్ధమని నిర్ణయించుకొనుటే ఫార్ములా యొక్క ఉద్దేశము. దీనివలన ఒక ముఖ్యమగు ఫలితము సిద్ధించును. అది ఏమన పశ్చాత్ కాలములో జరుగబోవు వ్యవహార దశలందు కక్షిదారుల వెనుకటి విషయములను పునరవలోకన చేయరాదనియు, ఫార్ములా తర్వాత జరిగే సంఘటనల వలన, అప్పటికి ఏర్పడిన హక్కులకు భంగము లేదనియు, ఏర్పడుట. నిర్ణీత వివాద పత్రికలో న్యాయ నిర్ణేత ఎవరో పేర్కొనబడును. ఇంకను ఆ పత్రికలో ఈ క్రింద పేర్కొనబడిన విషయములు ఉండును :

1. వివాద సారాంశమును దెలుపు ప్రతిపాదనము.

2. వాదియొక్క హక్కును తెలుపు కథనము.

3. న్యాయనిర్ణేతకు (జ్యూడెక్స్) వివాద ఆస్తియందు హక్కుదారునికి గల హక్కును నిర్ణయించగల అధికారము (అడ్ జూడికేషియో).

4. అదేవ్యాజ్య కారణమువలన భవిష్యత్ కాలములో ఉత్పన్నమయ్యెడు హక్కులను రక్షించుకొనుటకు అధికారము (ప్రీస్ క్రిప్టియో).

ఉదా : ఒక కౌలుదారు మక్తా వసూలు నిమిత్తము దావాచేసిన దావాకాలానంతరము అతనికి రావలసిన మక్తా సొమ్మును రాబట్టుకొనుటకు ప్రత్యేక అభియోగ చర్యలు తీసుకొనుటకు హక్కు ఈ అధికారము ద్వారా భద్రపరచబడును.

5. వాది కోరెడు పరిహారములను ప్రతిఘటించుచు ప్రతివాది చేసెడు ప్రతివాదము (ఎక్ సెప్షి యో). వాదికి పరిహారమును కోరగలహక్కు ఏల ప్రతివాది లేదనుచున్నాడో ఇందు తెలుపబడును. ఉదా: వాది మోసము చేసినాడను ప్రతివాదము (ఎక్ సెప్షి యో డోలి).

ఈ విధముగా అన్ని వివరణలును గల ఫార్ము్యలాను ఆధారముగా గొని, న్యాయ నిర్ణేత విచారణ జరిపి తన నిర్ణయమును తెలియజేయును. బాగుగ పరిణామము చెందిన రోమన్ ల వ్యవహార ప్రక్రియావ్యవస్థ స్వరూపము ఇట్లుండెను.

ఆంగ్లేయుల ప్రక్రియా విధానము

ఆంగ్లో-సాక్సన్ల కాలము: బ్రిటన్ను ఆక్రమించియుండిన రోమన్ సైన్యములు క్రీ. శ. 410 వ సంవత్సర ప్రాంతమున రోమ్కు తరలిపోయెను. రోమన్లు వెడలిపోయిన తదుపరి, ఆంగ్లులు, సాక్సన్లు అను జర్మనీ జాతులు బ్రిటన్ను ఆక్రమించుకొనిరి. ఆ నాటి న్యాయావళి, ప్రక్రియల స్వరూపములు ప్రస్తుతము లభ్యమగుచున్న ఆంగ్లో — సాక్సన్ ధర్మసంహితవల్ల కొంతవరకు తెలియుచున్నవి. ఎథెల్ బెర్ట్ రాజు (560 — 610) తన కాలమున ప్రవృత్తమగుచున్న శాసనములను సంకలించెను. కాని ఆ సంకలనమందు ఆ నాటి న్యాయశాస్త్రము యొక్క సమగ్రమైన స్వరూపమును రూపొందింప యత్నించలేదు. నూతనమైనట్టియు, సందిగ్ధముగా ఉన్నట్టియు న్యాయశాస్త్ర భాగములను మాత్రము ఎథెల్ బెర్ట్ క్రోడీకరించెను. జనసామాన్యమునందు ప్రచలితమై, నిత్యనైమిత్తిక వ్యవహారములకు కావలసిన ఆచారబద్ధమైన న్యాయము పెద్దలందరకు చక్కగ అవగతమై ఉండినందున విడిచిపెట్టబడెను.

ఇంగ్లండును మండలములుగ విభజించిరి. వానికి 'షైర్ లు' అని పేరు. ప్రతి మండలమును హండ్రెడ్లు, కౌంటీలు అను ఉపమండలములుగ అంతర్విభజన సలిపిరి. ప్రతి హండ్రెడ్కు, కౌంటీకి ఒక కోర్టు ఉండెడిది. 'హండ్రెడ్ కోర్టు' సామాన్య వ్యవహారములను పరిష్కరించుటకు నెలకు ఒకసారి సమావేశమయ్యెడిది. 'షైర్ కోర్టు' సంవత్సరమునకు రెండు పర్యాయములు సమావేశమయ్యెడిది. ఆచారబద్ధమైన న్యాయమును (కస్టమరీ లా) పురస్కరించుకొని న్యాయ నిర్వహణము జరిగెడిది. ఈ న్యాయస్థానములందు ప్రతి స్వతంత్ర పౌరుడు పాల్గొని, కోర్టు వారిచ్చు తీర్పులలో సహాయభూతుడుగ నుండుచుండెను. ఎవరైనను, తమ హక్కులకు భంగము కలిగినచో, వాటిని న్యాయస్థానములలో స్థాపించుకొనవలెనేగాని, బలదర్పములతో విజృంభింపరాదని ఆంగ్లో-సాక్సన్ శాసనములు ఘోషించుచున్నవి. దీనిని బట్టి, అప్పుడప్పుడే మెల్ల మెల్లగ న్యాయభావన ప్రాదుర్భవించు చున్నదని స్పష్టమగును. కక్షిదారులను కోర్టునకు బలవంతముగ హాజరుపర్చుటకుగాని, విధించిన ఆజ్ఞలను అమలు జరిపించుటకుగాని పటిష్ఠమైన సాధన సామగ్రి ఆనాటి న్యాయస్థానములకు లేదు.

ఆ నాడు సివిల్ ప్రక్రియాకాండ శైశవావస్థలో ఉండెను. కోర్టువారు వివాదమును నిర్ణయించుటకు రుజువు భారము ఎవరిదో ఆ కక్షిదారుని తనవాదమును సంప్రధారణము చేయవలసినదిగ ఆజ్ఞాపించెడివారు. అనగా ఆ కక్షిదారు తన వాదము సత్యమని ప్రమాణము చేసి, తన తరఫున నిర్ణీత సంఖ్యగల సాక్షులచే కూడ అట్టి ప్రమాణమును చేయింపవలెను. ఆ సాక్షులు కక్షిదారుని తరఫున ప్రమాణము చేసెదరు. కనుక వారికి అనుప్రామాణికులని పేరు. అనుప్రామాణికుల సంఖ్య కక్షిదారుల యొక్క హోదాను బట్టియు, వివాదగ్రస్తవిషయమును బట్టియు నిర్ణయింపబడుచుండెను. కక్షిదారు ప్రమాణముచేసి, అనుప్రామాణికులచే ప్రమాణము చేయించుటయందు కృతకృత్యుడయినచో, అతని వాదము జయించినట్లు భావింపబడెడిది. ఈ పద్ధతి రుజువుభారము ఎవరిపై ఉండునో ఆ కక్షిదారునికి అనుకూలముగ ఉండునని తోచవచ్చును. ఆ కాలమున ప్రమాణముపై ప్రజలకు దృఢవిశ్వాసము ఉండెడిది. అసత్యమైన వాదమును సమర్థించుటకు అనుప్రామాణికులు వలసినంతమంది లభ్యపడుట దుర్లభమనియు, అనుప్రామాణికుల సంఖ్యా బలమునుబట్టియే వాదములోని సత్యాసత్యముల నరయవచ్చుననియు నాటి ప్రజల అభిప్రాయము.

నార్మన్ల కాలము: ఆంగ్లో-సాక్సన్ల కాలమున ఇంగ్లండులో దేశమునందంతటను వ్యాప్తిగల ఒకే ఒక న్యాయావళి లేదు. 'వెసెక్స్' న్యాయము, 'మెర్సియన్' న్యాయము, 'డేన్' న్యాయము అను మూడు విభిన్న న్యాయావళులు ప్రవృత్తమగుచుండెను. నార్మన్ రాజులు సామంత భూస్వామ్య విధానమును ప్రవేశపెట్టిరి. ఈ విధానములో భూమికి సంబంధించిన తగాదాలను, ఆ భూమి ఏ సామంత ప్రభువునకు చెందియుండిన, ఆ ప్రభువు విచారించి తీర్పు చెప్పవలయును. అందుచే ప్రభు న్యాయాలయములు (బెరోనియల్ కోర్ట్స్) స్థానిక వివాదములను తీర్మానించెడి అధికారము కలిగిఉండెడివి. ఈ న్యాయాలయములు స్థానిక రివాజులను అనుసరించుచుండెను. అందుచే ఆంగ్లదేశమున కంతటికి వర్తింపగల ఏకైక న్యాయము ప్రబలలేదు. క్రమక్రమమున ఆంగ్లరాజుల

సార్వభౌమాధికారము పటిష్ఠముగా బెరోనియల్ కోర్టుల అధికారము రద్దు చేయబడెను. మొదటి విలియమ్ రాజు సింహాసనారోహణనుండి మొదటి ఎడ్వర్డ్ రాజు పరిపాలనాంతము వరకుగల మధ్యకాలములో బెరోనియల్ న్యాయాలయముల ఆధిపత్యము సన్నగిలుచు, తుదకు సంపూర్ణముగ తుడిచివేయబడి. ఆంగ్లదేశములో సార్వదేశికమగు న్యాయావళి (కామన్‌లా) నెలకొల్పబడెను.

అధిలేఖలు (రాయల్ రిట్స్): ఇంగ్లడులో 'రిట్స్' అను అధిలేఖలు రాజుచే నెలకొల్పబడిన న్యాయస్థానములకు ప్రాబల్యము చేకూర్చెను. రెండవ హెన్రీ రాజు యొక్క ప్రధాన న్యాయాధిపతియగు గ్లాన్‌విల్, ప్రీసినీ క్వాడ్ రెడ్డట్ అను రిట్‌ను ప్రప్రథమముగ ప్రయోగించెను. భూమినుండి తనను తొలగించెను అని కౌలుదారు చేసిన విజ్ఞాపనపై ఈ అధిలేఖవలన భూస్వామి కోర్టులో జరిగించెడి వ్యాజ్యమును అక్కడినుండి తొలగించిరాజుయొక్కకోర్టుకు తెప్పించుటకు వీలు కలిగెను.' రిట్ ఆవ్ రైట్ 'అను అధిలేఖవలన వాదికి సరియైన న్యాయము చేకూర్చవలసినదని భూస్వామిని హెచ్చరించి, అతడు అట్లు కూర్చనిచో రాజు యొక్క కోర్టే న్యాయమును చేయుటకు అవకాశమేర్పడెను. 'ఫోన్' అను రిట్ వలన మాండలిక కోర్టు (షెరిఫ్ కోర్టు) లోని వ్యాజ్యమును తమ యొద్దకు తెప్పించుకొనుటకు రాజుగారి న్యాయస్థానమునకు శక్తి కలిగెను. ఈ రిట్‌లను ప్రయోగించుట మొదలుపెట్టిన పిమ్మటనే ఇంగ్లండులో కామన్‌లా అనగా దేశ పర్యాప్తమైన ఏకైక న్యాయావళిని నిర్మించుటకు అవకాశము కలిగిందని హోల్డ్స్‌వర్త్ పండితుడు 'ఆంగ్లన్యాయ చరిత్ర' అను ఉద్గ్రంథములో వ్రాక్రుచ్చెను. 1150 - 1250 మధ్య కాలములో ఈ 'కామన్‌లా' ఉదయించెను.

కామన్‌లా న్యాయాలయములు: రాజుగారి కోర్టు ప్రముఖులతో ఏర్పడిన మండలి. వారలు రాజుతో కూడి రాజసభను (క్యూరియా రెజిస్) తీర్చెడివారు. ఈస్టర్, పెన్టికోస్ట్, క్రిస్టమస్ అను మూడు మహోత్సవ సందర్భములందు ఈసభ సమావేశమయ్యెడిది. ఆ సమయములందు రాజు కిరీటధారియై కొలువు దీరెడివాడు. ఈ సభ అచిరకాలములోనే సర్కారు శిస్తును వసూలుపరచు విషయమున 'ఎక్స్‌చెకర్' అనుపేర పరిపాలనా నిర్వహణ శాఖగా రూపొందెను. సర్కారు శిస్తు వసూలు చేయుటకు న్యాయపాలనాధి కారమునకు పరస్పర సంబంధముండుటచే 'చీఫ్ బేరన్' అను న్యాయాధిపతియొక్క అధ్యక్షత క్రింద ఈ 'ఎక్స్ చెకర్' కోర్టు న్యాయస్థానముగ ఏర్పడి సాధారణ వ్యాజ్యములను విచారించుట పరిపాటి యాయెను, కక్షిదారులలో ఉభయపక్షీయులు పౌరులే అయినచో వ్యాజ్యమునకు సాధారణ వ్యాజ్యము అని పేరు. కొన్ని వ్యాజ్యములలో ఒక పక్షమున సర్కార్ కక్షిదారుగ ఉండును. వీటిని 'క్రౌన్ ప్లీస్' అందరు. సర్కార్ శిస్తుకు సంబంధించిన 'క్రౌన్ ప్లీస్' ను విచారించుటతో అధికారమును స్థాపించుకొన్న ఎక్స్ చెకర్ కోర్టు' యుక్తితో కొంతకాలమునకు సాధారణ అభియోగములను విచారించు అధికారమును 'కోమీనస్' అను రిట్ మూలమున పొందెను. 'కోమీనస్' అధిలేఖ ఒక విచిత్రమైన కల్పిత వాదముపై ఆధారపడియుండెను.దాని సారాంశము ఇట్లుండును; 'వాది రాజునకు శిస్తుపైకము చెల్లించవలెను. వాదికి ప్రతివాది బాకీ ఉన్నాడు. ప్రతివాది బాకీ చెల్లించుటలో ఆలస్యము చేయుటవలన వాదిరాజునకు శిస్తు చెల్లించుటకు శక్తిహీనుడు (కోమీనస్) అగుచున్నాడు.' ఈ రిట్‌వలన ప్రతివాదిపై ఎక్స్ చెకర్ కోర్టులో వ్యాజ్యము వేయుటకు అవకాశమేర్పడెను. వాది రాజునకు శిస్తుపైకము బాకీ ఉన్నాడను కథనము నిజము కాకపోయినను, ఈ కోర్టుకు విచారణాధికారము సంప్రాప్తించుటకై అట్టి మిథ్యాకథనమును అంగీకరించెడివారు.

రాజు దేశమున పర్యటించునపుడు కోర్టుకూడ అతనిని అనుసరించుచుండెను. అందుచే కక్షిదారులు కోర్టుతోపాటు దీర్ఘప్రయాణములు చేయవలసి ఉండెను. న్యాయసముపార్జన వ్యయప్రయాసలతో కూడి, అందుబాటులో లేకుండెను. 1215లో ప్రభువులు రాజుతో చేసుకొనిన సంధియగు 'మాగ్నకార్టా' లోని 17 వ 'సూత్రములో సాధారణ వ్యాజ్యములను విచారించు న్యాయస్థానము రాజుతో వెంటనంటి పోరాదని నిబంధింపబడినది. అప్పటి నుండియు ఆ కోర్టు 'కామన్‌ప్లీస్' కోర్టు అను పేరుతో స్థిరముగ వెస్ట్‌మిన్‌స్టర్ యొద్ద ఏర్పాటాయెను. దీనికే 'కామన్ బెంచి' లేదా సాధారణ న్యాయపీఠము అను పేరు ఆదిలో ఉండెను.

కింగ్స్ బెంచి కోర్టు: 'కామన్‌ప్లీస్' ఒకేచోట స్థిరపడిన పిదప రాజు వెంటనంటి దేశమున పర్యటించు కోర్టును 'కింగ్స్‌బెంచి' అనిరి. దండనీయ నేరములను, శాంతికి భంగము వాటిల్లు దుష్ప్రవర్తనలను విచారించి శిక్షించుట ఈ కోర్టు కర్తవ్యమైఉండెను. ఈ కోర్టు కూడ మూడవ ఎడ్వర్డ్ (1327 - 77) కాలములో ఒకేచోట స్థిరపడెను. దీని అధికారము దండ సంబంధ అభియోగములకు పరిమితమయినను లాతితాత్ అను రిట్‌వలన ఈ కోర్టు కూడ సాధారణ వ్యవహార విచారణాధికారమును సంపాదించుకొనెను. షైర్ అధిపతికి పంపబడు ఈ రిట్‌లోని

సారాంశము: 'ప్రతివాది నీ మండలమందు నక్కి తారట్లాడుచున్నాడని తెలిసినది, కాన, ఈ కోర్టునందు హాజరు పరచునది.' ఫిర్కా అధిపతి షెరిఫ్ అధిలేఖాను సారముగా ప్రతివాదిని హాజరుపరచును. కింగ్స్ బెంచి కోర్టులో తర్వాత ప్రక్రియా విధానము కొనసాగింపబడును. 'లాతితాత్' అనగా నక్కుట, పొంచి యుండుట అని అర్థము. ప్రతివాది తన ప్రవర్తనవలన శాంతిభద్రతలకు భంగము వాటిల్ల జేసినాడను మిథ్యాకథనమువలన సాధారణ వ్యాజ్యవిచారణలను నిర్వహించెడు అధికారమును కింగ్స్ బెంచి కోర్టు పొందజాలెను.

ఈ కింగ్స్ బెంచికోర్టునుండి విశిష్టమైన రెండు అధిలేఖలు ప్రయోగింపబడుచుండెను.

1. మాండమస్ రిట్, మరియు, 2. సర్షియోరారి రిట్. మాండమస్ అను అధిలేఖవలన ప్రభుత్వాధికారమునకు సంబంధించిన కర్తవ్యమును నిర్లక్ష్యము జేయుచున్న ఏ వ్యక్తినిగాని, సంస్థనుగాని ఆ కర్తవ్యమును నిర్వర్తింప వలసినదిగ ఆజ్ఞాపించవచ్చును. సర్షియోరారి రిట్ ద్వారా క్రింది న్యాయాధిపతులను వారివద్ద జరుపబడుచున్న వ్యవహారములకు సంబంధించిన కవిలెను పర్యవేక్షించుటకై తమకు పంపమని ఈ కోర్టు ఆదేశింపగలదు.

ఈ రిట్లవలన స్థానికముగ ఉన్న ప్రభున్యాయాలయముల అధికారము, సంకుచితము, నిర్వీర్యము గావింపబడి, రాజుయొక్క కోర్టులకు వ్యవహార ప్రక్రియానిర్వహణలో ఏకైకాధికారము సుస్థిరమై పోయెను. ఒకటవ ఎడ్వర్డ్ (1272-1307) కాలముననే ఈ పరిస్థితి సువ్యవస్థితమయి 1875 వరకు ఆ విధముగనే న్యాయస్థానములు పని చేయుచుండెను.

'ఎక్విటీ (ఛాన్సరీ)' కోర్టు: పదమూడవ శతాబ్దాంతములో 'కామన్ లా' అను పేర బరగెడు ఇంగ్లండు యొక్క న్యాయవ్యవస్థ కరడుగట్టి అసంస్కరణీయముగ పరిణమించెను. కామన్ లా కోర్టులు కొన్ని వ్యాజ్యములలో కార్యసాధకములగు పరిహారములను ఒసంగుటకు అసమర్థములుగ ఉండెను. అందువలన మూడవ ఎడ్వర్డ్పాలన చరమదశలో ఛాన్సలర్ అను ప్రత్యేక అధికారిచే న్యాయనిర్వహణ కొనసాగింపబడి, తద్వారా ఆంగ్లేయ న్యాయసంస్థ క్రమాభివృద్ధి పొంది చక్కగా విస్తరించుటకు అవకాశము ఏర్పడెను.

మొదట మంత్రాంగశాఖగ ప్రారంభమై, తుదకు న్యాయస్థానముగ ఛాన్సరీ కార్యాలయము పరిణామము చెందెను. ఛాన్సలర్ రాజకుటుంబమునకు పురోహితుడుగ ఉండి రాజునకు కార్యదర్శిగ పనులు చక్కబెట్టెడువాడు. రాజే న్యాయమునకు ప్రాదుర్భావ స్థానమను భావనతో, కామన్ లాద్వారా పరిష్కరింపబడని సమస్యలు ఎదుర్కొనిన సందర్భములలో ప్రజలు ప్రతిక్రియార్థులై రాజునకు అర్జీలు పంపుకొనెడి వారు. రాజుకు ప్రధానకార్యదర్శిగ ఉన్న ఛాన్సలర్ ఈ అర్జీలను పరిశీలించి, యుక్తాయుక్తమగు సమతాత్మక సూత్రములను అవలంబించి ఉచితమగు పరిహారములను ప్రసాదించెడివాడు. మోసము, పొరపాటు, దుర్ఘటన, నమ్మకద్రోహము మొదలగు విషయాన్విత వ్యవహారములను ఛాన్సలర్ విచారించెడివాడు.

పదునాలుగవ శతాబ్ది చరమభాగమున ఇటువంటి అర్జీలు ఛాన్సలర్కు నేరుగా పంపబడెడివి. 15వ శతాబ్దాంతమున ఛాన్సలర్ ఇట్టి దరఖాస్తులను విచారించుటకు ప్రత్యేకమైన న్యాయస్థానముగ ఏర్పడెను. ఈ విధముగ ఛాన్సలర్ యొక్క సమతాత్మక లేదా ఎక్విటీ అధికారము ఉద్భవించెను. అతడు ప్రతివాదిని 'సుపీనా' అను 'రిట్' ద్వారా పిలిపించి, ప్రమాణము చేయించి విచారించెడివాడు. ఇట్టి పద్ధతి కామన్లా వ్యవస్థలో లేదు. ఇంతేగాక ఎక్విటీ న్యాయస్థానమునందు ఇంగ్లీషు భాషయు కామన్లా న్యాయస్థానములందు లాటిన భాషయు వాడబడుచుండెను.

ఛాన్సలర్ తొలుదొల్త విచారించుటకు స్వీకరించిన విషయవస్తువు భూసంబంధమగు న్యాసము. ఒక అప్రాప్తవయస్కుని ఉపయోగార్థమై ధర్మకర్తగ ఉందునని వాగ్దానమొనర్చి, కొంత ఆస్తిని ఒకవ్యక్తి వశము జేసికొనినచో కామన్లా క్రింద అతడు ఆ ఆస్తిని భుక్తపరచుకొనవచ్చును. ధర్మకర్తగా ఉందునన్న వాగ్దానమునకు బద్ధుడు గాడు. దీనికి కారణము కామన్లా ధర్మకర్తృత్వమును గుర్తింపకపోవుటయే. కాని, ఛాన్సలర్ అట్టి వాగ్దానమును గుర్తించి, న్యాసమును అంతఃకరణశుద్ధిగ ధర్మకర్త నిర్వర్తించునటుల తన అధికారమును ప్రవర్తింపజేసెను.

కామన్ లా, ఎక్విటీలకు గల సంబంధము:

దేశన్యాయ నిర్వహణలో తాను జోక్యము కలిగించుకొనుట లేదన్నట్లుగ ఛాన్సలర్ ప్రవర్తించెను. రెండవ రిచర్డ్ (1377-99) వద్ద రాజముద్రను భద్రపరచు అధికారిగాను, సాలిస్బరీలో మతగురువుగాను ఉండిన జాన్ వాల్తమ్చే ప్రప్రథమముగ ప్రయుక్తమై సువిఖ్యాతిగాంచిన సుపీనా అను రిట్ను ఛాన్సలర్ తన అధికారమును విస్తృతము చేసుకొనుటకు వినియోగించెను. ఛాన్సలర్ సమక్షమునకు ప్రతివాది వచ్చి అతనిపైగల ఆరోపణలకు సమాధానము తెలుపవలసినదిగా ఆదేశించెడి అధిలేఖయే సుపీనా అను రిట్. వాది అభియోగము నిజమని ఛాన్సలర్ విశ్వసించినచో, ప్రతివాది నిర్వహించవలసిన బాధ్యతను

నిర్వర్తింపవలసినదిగ ఆదేశించుచూ డిక్రీని ఒసగును. ఆ డిక్రీ ప్రకారము ప్రతివాది నడచుకొననిచో అతనిని కారాగార బంధితుని చేయుటకు ఛాన్సలర్‌కు అధికారము ఉన్నది.

కామన్ లా, ఎక్విటీలకు కలిగిన వైరుధ్యము: ఛాన్సలర్ యొక్క అధికార క్షేత్ర విస్తరణమును కామన్‌లా న్యాయాలయములు సహింపలేకపోయెను. ఈ రెండు కోర్టులమధ్య వైషమ్యభావము పెరుగుటకు ఛాన్సలర్ ఒసంగు నిరోధాజ్ఞలు తోడ్పడెను. నాలుగవ హెన్రీకాలమందు వేన్‌ఫ్లీట్ అను లార్డ్ ఛాన్సలర్ ఛాన్సరీశాఖ ఒసగెడి పరిహార ప్రతిక్రియగ నిరోధాజ్ఞ (ఇంజంక్షన్)ను వ్యాప్తిలోనికి దెచ్చెను. ఒకానొక హామీపత్రము చెల్లదని ఛాన్సలర్ తీర్పుచెప్పుచు, దానిని రద్దు చేసెను. కామన్‌లా కోర్టులో ఆ పత్రముపై వాది డిక్రీని పొందెను. ఆ సందర్భములో కామన్‌లా కోర్టు డిక్రీని అమలు పరచరాదని ఛాన్సలర్ నిరోధాజ్ఞను జారీ చేసెను. ఇటువంటి నిరోధాజ్ఞలు కామన్‌లా కోర్టులకు అసంతృప్తి కరముగ ఉండెను.

ఈ రెండు శాఖల మధ్య స్పర్ధలు తీవ్రతరమై 1616 లో నిరోధాజ్ఞల విషయములోనే ముఖ్య న్యాయాధిపతియగు కోక్‌నకును, లార్డ్ ఛాన్సలర్ అగు ఎల్లెస్‌మీర్ కును తీవ్ర ఘర్షణ ఏర్పడెను. లార్డ్‌కోక్ యెద్ద మోసము ద్వారా ఒక డిక్రీ పొందబడెను. లార్డ్ ఛాన్సలర్ ఆ డిక్రీని అమలు పరచుటకు వీలు లేకుండ, డిక్రీదారుపై శాశ్వత నిరోధాజ్ఞను జారీ చేసెను. ఈ విధానము యొక్క ప్రామాణికతను కోక్ ప్రశ్నించెను. తానొసగిన డిక్రీని అమలు జరుపుట నాటంకము చేసినచో కోర్టు ధిక్కారమగు ననియు, అందుకు శిక్షాపాత్రు లగుదురనియు బెదరించెను. అప్పుడు రాజ్యపాలనము చేయుచున్న ఒకటవ జేమ్సురాజు తన ప్రధాన సలహాదారగు ఫ్రాన్సిస్ బేకన్ యొక్క అభిప్రాయానుగుణముగ ఛాన్సలర్‌కు నిరోధాజ్ఞల నొసగు అధికారము గలదని తెలుపుచు ఈ రెండు కోర్టుల వివాదమును పరిష్కరించెను.

సమతాత్మక న్యాయ విస్తరణలో స్తంభన: బ్లాక్‌స్టన్ పండితుడు ఛాన్సలర్‌చే ప్రయుక్తమగు సమతాత్మక న్యాయము ప్రథమదశలో ఉన్న తీరును ఇట్లు వివరించెను; 'సమతాత్మక న్యాయము ఎప్పటి కెయ్యది ప్రస్తుతమో, దాని కనువగునట్లు న్యాయమును మలచుచు, ఒక్కొక్క వ్యవహారమునకుగల విశిష్టమైన పరిస్థితులపై ప్రధానముగ ఆధారపడి ఉండును. ఆ న్యాయార్థములను సూత్రీకరించుటయు, తత్సంబంధమైన తీర్పులను స్థిరీకరించుటయు సమతాత్మకతనే నశింపజేయుట యగును'. సమతాత్మక న్యాయము ఛాన్సలర్‌చే యుక్తియుక్తమునే ఆధారము జేసుకొని వీలునుబట్టి మలచబడుచుండెను.

కొంతకాలమునకు పూర్వము చేయబడిన సమతాత్మక నిర్ణయములను ప్రమాణముగ గైకొని వాటిని అనుసరించుచు ఛాన్సలర్ తీర్పులు చెప్పవలయునేగాని, తన ఇచ్చవచ్చిన చొప్పున నిర్ణయములు చేయరాదను సిద్ధాంతము క్రమక్రమముగ ప్రబలెను. అందుచేత సమతాత్మక న్యాయముకూడ లార్డ్ ఛాన్సలర్ ఎల్డెన్ నాటికి పరిస్థితులనుబట్టి నవనవోన్మేషముగా పరివర్తన, పరిణామము చెందు స్వభావమును గోల్పోయి, ఒక స్థిరరూపమును దాల్చెను. లార్డ్ ఎల్డెన్ సమతాత్మక న్యాయము యొక్క సిద్ధాంతములకు నిశ్చితత్వము కలిగించెను. దేశ్యన్యాయశాస్త్ర విధానములోని కృతకత్వమును, పరివర్తనలోని అసాలభ్యమును ప్రతిఘటించుటకు ఉదయించిన సమతాత్మక న్యాయము తత్సదృశమైన కృతకత్వమునకు పరివర్తనలో అసాలభ్యమునకు తానే గురియాయెను. బ్లాక్‌స్టన్ పండితుని కాలము నాటికి సమతాత్మక న్యాయ స్వరూపములో ఈ మార్పు పూర్తిగ కలిగెను. అందువలన ఆ వ్యవస్థను వర్ణించుచు అది 'జటిలమై, నియమబద్ధమై, పూర్వ నిర్ణయాశ్రితమై, ఈ విషయములందు దేశ్యన్యాయ సంస్థను బోలియుండి, సిద్ధాంతములలో మాత్రము వైవిధ్యమును ప్రదర్శించు చుండును' అని బ్లాక్‌స్టన్ తెల్పెను.

కామన్ లా, ఎక్విటీల సమ్మేళనము: కింగ్స్ బెంచి, కామన్ ప్లీస్, ఎక్స్చెకర్ అను కోర్టుల ద్వారమున కామన్‌లా ప్రవర్తించెను. సమతాత్మక న్యాయము ఛాన్సరీ కోర్టుచే ప్రవృత్తము చేయబడు చుండెను. ఈ పద్ధతి 1873 లో అమలులోనికి వచ్చిన న్యాయ సంస్థల చట్టము వలన మార్చబడెను. ఈ చట్టము 1875 నవంబరు, 1 వ తేదీనుండి వర్తించు చున్నది. దీని మూలమున ఇంగ్లండులో ఒక ఉన్నత న్యాయాలయమును, దాని నిర్ణయములను పునర్విచారణ జేయుటకు అప్పీలు కోర్టును స్థాపితమాయెను. కింగ్స్‌బెంచి, కామన్‌ప్లీస్, ఎక్స్చెకర్, ఛాన్సరీ మొదలగు శాఖలు ఉన్నత న్యాయాలయమందు ఉప భాగములుగ వెలసినవి. అప్పటి నుండి కామన్‌లా, సమతాత్మక న్యాయములను రెండింటిని ప్రతి న్యాయ మూర్తియు నిర్వహించవచ్చును. జూడికేచర్ చట్టములో ఇట్లు స్పష్టీకరింపబడినది. 'దేశ్యన్యాయమునకు, సమతాత్మక న్యాయమునకు ఒకే విషయమున వైరుధ్యమున్నచో సమతాత్మక న్యాయవిధులనే అనుసరింపవలయును.' ఈ తీరున సమతాత్మక న్యాయమునకు ప్రాధాన్య

మిచ్చుచు, ఉభయ న్యాయ వ్యవస్థలను సమ్మేళన మొనర్చి న్యాయపాలనా పద్ధతిని సంస్కరించిరి.

ప్రభు సభ (హౌవుస్ ఆవ్ లార్డ్స్) క్రింది కోర్టులలో అభియోగములందు న్యాయము లభింపలేదని పునర్విచారణకై వినతి చేసుకొనుటకు ఏర్పాటైన న్యాయస్థానమును అప్పీలు కోర్టు అందురు. ఆదిలో అట్టి అప్పీళ్ళను విచారించెడి ఉచ్చతమ న్యాయస్థానముగ పార్లమెంటును పరిగణించిరి. సార్వభౌముడు సింహాసనస్థుడగు భవనములో పార్లమెంటు సమావేశమగు చుండెను. కాలక్రమమున కామన్స్ సభవారు వారి స్వంతభవనములోనే తమసభను జరుపుకొనుటకు అలవాటుపడిరి. ప్రభుసభ మాత్రము సింహాసనము నంట బెట్టుకొని పార్లమెంటు భవనములోనే ఉండెడిది. అందువలన పార్లమెంటు భవనములో ఎల్లప్పుడు హాజరై ఉండు హౌవుస్ ఆవ్ లార్డ్స్‌కు మాత్రమే అప్పీళ్ళను విచారించు అధికారము నిలచినది. అదిగాక ఆదిలో ఈ అప్పీళ్ళు రాజకీయవిషయ సంబంధములు, అత్యున్న అధికార సమన్వితులగువారిని గూర్చినవియు అగుటచే కామన్స్ (ప్రజా) సభ వారు అట్టి విషయములలో జోక్యము కలిగించుకొనరైరి. ప్రభువుల సభకు మాత్రము అపీళ్ళను విచారించు అంతిమ అధికారము దత్తమగుటకు ఇది కూడ ఒక కారణము.

ప్రభువులలో పెక్కు మందికి న్యాయశాస్త్రములో విద్యార్హతలులేవు. కాని, అట్టివారికిగూడ మొదట్లో ప్రభుసభ ఇచ్చెడి తీర్పులలో పాల్గొనుహక్కు ఉండెడిది. ఆ హక్కు సంప్రదాయముగ పరిమితము జేయపడెను. ఆ సంప్రదాయము 1844 నుండి వచ్చుచున్నది. 1844 లో ఓ కాన్నెల్ అను ఐరిష్ జాతీయవాది దండనాభియోగము పాలై డబ్లిన్ నగరమున శిక్షితుడయ్యెను. ఆ తీర్పుపై ప్రభుసభకు అప్పీలుచేసిరి. అప్పీలులో బ్రూమ్, లిన్‌డెహోర్ట్స అను ప్రభువులు శిక్షను ఖాయపరచవలెననిరి. కాని, పాటెన్‌హామ్, డెన్మన్, కేంప్ బెల్ అను ప్రభువులు శిక్షను రద్దు చేయవలయుననిరి. టోరీ వర్గమునకు చెందిన న్యాయవిద్యారహితులైన కొందరు ప్రభువులు శిక్షను ఖాయపరచవలయును అను అభిప్రాయమును బలపర్చ నుంకించిరి. కాని, సభాధ్యక్షుడుగ ఉన్న వార్‌క్లిఫ్ అను ప్రభువు వారిని వారించెను. న్యాయ విద్యారహితులు నిర్ణయములో పాల్గొనిన న్యాయస్థానముగ ఉన్న ప్రభుసభ యొక్క ప్రతిపత్తికి భంగము కలుగునని సూచించెను. ఆ సలహాను వారు పాటించిరి. అప్పటి నుండియు ప్రభుసభయందు న్యాయ నిర్వహణ సందర్భములలో న్యాయవిద్యాకౌశలములేని ప్రభువులు నిర్ణయమునందు పాల్గొనరాదను ఒక సంప్రదాయము ప్రభవించెను. న్యాయ శాస్త్రార్హతలు కలిగి, సుశిక్షితులై ఉన్న ప్రభువులు కొద్దిమందే ఉన్నందున, సార్వభౌముడు బేరన్‌పార్క్ అను న్యాయాధీశుని వెన్స్లిడేల్ అను బిరుదనామధేయముతో ప్రభువుగ జేసెను. ఇతనిని జీవితకాలావధిగల ప్రభువుగ మాత్రము నియమించిరి. ప్రభువులతో సమాన హోదాలో ఆసీనుడు కాగల హక్కు జీవితకాలావధియుక్త ప్రభువునకు లేదనియు, వారసత్వము ద్వారా తన హక్కును సంక్రమింపజేయగలుగు ప్రభువులను మాత్రమే ఉత్పన్నము చేయుటకు సార్వభౌమునికి అధికారము గలదనియు ప్రభుసభ నిర్ణయము చేసెను. ఆ నిర్ణయము గమనించి, వెన్స్లిడేల్‌ను నిరవధిక ప్రభువుగ జేసెను.

గ్లాడ్‌స్టన్ ప్రధానమంత్రిగ ఉండినకాలమున 1873 లో ప్రభుసభ యొక్క అప్పీళ్ల విచారణాధికారమును తొలగించుటకై ప్రతిపాదనవచ్చెను. ఆ ప్రతిపాదన కార్యరూపమును పొందకముందే గ్లాడ్‌స్టన్ పదచ్యుతుడగుటయు, డిస్‌రేలీ ప్రధాన అమాత్యుడగుటయు సంభవించెను. ఆ ప్రతిపాదన అంతటితో విరమింపబడెను. ప్రభుసభలో లార్డ్ ఛాన్సలర్‌కు న్యాయనిర్వహణ కార్యక్రమములలో సహాయపడుటకు, 1867 లో అప్పీలీయాధికార చట్టము ద్వారా జీవితావధి అధికారయుత ప్రభువులు నియుక్తులైరి. 1873 లో అమలు పరుపబడిన జూడికేచర్ చట్టము ద్వారా స్థాపింపబడిన అప్పీలు కోర్టునుండి వచ్చెడి అప్పీళ్ళను ప్రభుసభవారు విచారింతురు.

ప్రీవీ కౌన్సిల్: 16 వ శతాబ్దమున, ఛానల్ దీవుల నుండివచ్చెడి అభియోగ నివేదనలు రాజకార్య నిర్వాహక పరిషత్ యొక్క కమిటీయగు ప్రీవీకౌన్సిల్‌కు పంపబడుచుండెను. సామ్రాజ్యము విస్తృతమైన కొలది ఈ ప్రీవీ కౌన్సిల్ తీర్మానించవలసిన వ్యవహారములు ఎక్కువ కాజొచ్చెను. 1833 లో ప్రీవీ కౌన్సిల్‌లో న్యాయ పరిపాలన చక్కగా కొనసాగుటకు ఒక చట్టము చేయబడెను. దీనివలన ప్రీవీ కౌన్సిల్ లో న్యాయాధికరణ కమిటీపర్పాటు చేయబడెను. పరిషత్ సభ్యులలో ఉన్నత న్యాయాధిపతి పదవులను నిర్వహించిన లేదా నిర్వహించుచున్నవారిని కొందరిని ఈ న్యాయాధికరణ కమిటీలో సభ్యులుగ జేసిరి. శాస్త్రదృష్ట్యా ఈ కమిటీ కార్యనిర్వాహక వర్గ సమితియే కాని, న్యాయస్థానము కాదనుటకు నిదర్శనముగ ఈ కమిటీవారొనర్చు నిర్ణయములు సార్వభౌముని కొసగెడి సలహాల రూపములో ఉండుటయు, వానిని సార్వభౌముడు ధ్రువపరచువరకు ప్రభావాన్వితములు కాకుండుటయు గమనించదగినది. ఇదిగాక పరిషత్తు వారొసగు

నిర్ణయములు తీర్పులుగాక సలహాలు మాత్రమే అయినందున భవిష్యత్తులో ఈ కమిటీ వాటిని తప్పక పాటించవలెను అను నియమము లేదు. ఏదైన చట్టరీత్యా కలిగిన హక్కును వినియోగించుకొనిగాని, లేదా ప్రివీకౌన్సిల్ ప్రత్యేక అనుమతిని పొందిగాని ప్రివీకౌన్సిల్ కు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. కెనడా, ఇండియా, పాకిస్తాన్, దక్షిణ ఆఫ్రికా దేశములు తమ దేశములందలి న్యాయాలయముల తీర్పుల నుండి ప్రివీకౌన్సిల్ కు అప్పీలు చేసుకొనుహక్కును రద్దుపరచినవి. అధినివేశ ప్రతిపత్తిగల ఆస్ట్రేలియా, న్యూజీలండు, సిలోన్ దేశములలో మాత్రము ప్రివీకౌన్సిల్ కు అప్పీలు చేసుకొను హక్కు నిలచి ఉన్నది. అధినివేశ ప్రతిపత్తి ఇంకా పొందని కాలనీల నుండి ప్రివీకౌన్సిల్ కు అప్పీళ్లు వచ్చుచుండును.

ప్రభుత్వ న్యాయస్థానములలో ప్రక్రియాకాండ : ఛాన్సలర్ నుండి జారీ కాబడిన 'రిట్' లను అధిలేఖల మూలమున ప్రభుత్వ న్యాయస్థానములలో అభియోగ చర్యలు ప్రారంభమయ్యెడివి. వీటికి రిట్స్ డీకర్సూ (అనుక్రమముగా ప్రచారమందున్న అధిలేఖలు) అని పేరు. నిర్ణీత రుసుమును చెల్లించగానే ఈ అధిలేఖలు జారీ అయ్యెడివి. వేరు వేరు పరిస్థితులను ఏర్పాటు చేయుటవలన ప్రభుత్వ న్యాయస్థానముల యొక్క అధికార క్షేత్రము విస్తరించుచుండెను. పరిషత్ యుక్తుడగు రాజుయొక్క సమ్మతి లేనిదే అప్పటికి ప్రచారమందున్న అధిలేఖలు గాక క్రొత్తవాటిని ఛాన్సలర్ జారీ చేయరాదని 1258 లో ఆక్స్ఫర్డ్ నిబంధనలలో పార్లమెంట్ వారు తీర్మానించిరి. దీని వలన కలిగిన కష్టములను నివారించుటకు 1285 లో రెండవ వెస్ట్మిన్స్టర్ చట్టము క్రింద అంతకు ముందున్న అధిలేఖలతోపాటు వాటితో సాదృశ్య స్వభావముగల నూతన పత్రికలను కూడ జారీచేయవచ్చునని ఆక్స్ఫర్డ్ నిబంధనలు సవరింపబడెను. ఈ శక్తిని పురస్కరించుకొని క్రొత్త వ్యవహార ప్రక్రియలను కొన్నిటిని ప్రవేశపెట్టుటకు వీలు ఏర్పడెను.

అభియోగములో రుజువు చేయు పద్ధతులు : ద్వంద్వ యుద్ధముద్వారా విచారణ జరుపుకొనుట నార్మన్ ల నిరూపణాపద్ధతి. ఆదిలో ఈ పద్ధతి నార్మన్ లకు మాత్రమే పరిమితమై ఉన్నను, క్రమముగ కక్షిదారులందరకు వర్తింపజేయబడెను. ఈ విచారణ పద్ధతిని 1819 లో త్యజించిరి.

గ్రాండ్ జూరీ : 1179 లో జారీచేసిన ఒక శాసనము వలన అంతకు పూర్వముగల వ్యవహార ప్రక్రియా కాండ కంటె మేలైన విధానము ప్రవేశపెట్టబడెను. దీనికే గ్రాండ్ యసైజ్ అనిపేరు. ఈ విధానము క్రింద ద్వంద్వ యుద్ధము ద్వారా తనవాదమును నిరూపించుకొనవలెనను పద్ధతిని అంగీకరింపక వాదమును న్యాయసభలో విచారింపమని కక్షిదారులు కోరుకొన వచ్చును. గ్రాండ్ యసైజ్ అను ఈ న్యాయసభలో ఉభయవాదులతో బాంధవ్యము లేని పన్నెండుగురు పేరుగాంచిన పౌరులు సమావేశమై తీర్పు చెప్పెదరు. అట్లు తీర్పు చెప్పవలసినదిగ ఆజ్ఞాపత్రిక జారీచేయబడును. ఈ సంస్కరణ మూలమున భూస్వామిత్వమును గూర్చిన తగవుల పరిష్కరణకు సంశయాత్మక ఫలదాయియగు ద్వంద్వ యుద్ధము విసర్జింపబడెను.

ఈ నూతన విధానము 'జూరీ' అను పంచాయతీదార్ల విచారణా పద్ధతికి దారితీసినది. నేటి జూరీ విధానములో వివాదాస్పదమగు విషయములను ఏ మాత్రము ముందుగ తెలుసుకొని యుండని నిష్పాక్షికులు జూరీ సభ్యులుగా ఉందురు. జూరీ వ్యవస్థ బాల్యావస్థలో ఇట్లుగాక యథార్థ పరిస్థితులను బాగా ఎరిగియున్న వారని భావింపబడు వ్యక్తులతో జూరీ ఏర్పడెడిది. సాక్షులను విచారించు ఆచారము 15 వ శతాబ్దిలో ప్రారంభమాయెను. అభియోగములో కక్షిదారులుగ నున్నవారు సాక్ష్యము నొసంగుటకు అనర్హులని వారి సాక్ష్యమును ప్రతిషేధించిరి. దీనికి కారణము లేకపోలేదు. సాక్షులు సత్యమునే వక్కాణింతుమని దైవముపై ప్రమాణముచేసి సాక్ష్యము చెప్పవలెను. కక్షిదారులు తమకు వ్యతిరేకముగ ఉన్న విషయములపై సత్యము వచించుట అసంభవము. కాబట్టి వారి ఆధ్యాత్మిక శ్రేయస్సుకొరకు వారి సాక్ష్యము పరిహార్యమాయెను.

ప్రక్రియా సంస్కరణము (రిఫార్మ్ ఆవ్ ప్రొసీజర్): ప్రక్రియా సమన్వయచట్టము (యూనిఫార్మిటీ ఆవ్ ప్రోసెస్ ఆక్ట్) 1832 లో చేయబడెను. అభియోగ చర్యల ప్రారంభమునకు ప్రథమముగ జారీచేయవలసిన సమను అధిలేఖలు ఒకే విధముగ ఉండునటుల నిబంధించుట ఈ చట్టము యొక్క ఉద్దేశము. ఈ సమను ఛాన్సరీ కోర్టునుండే జారీ కానవసరములేదు. ఏ కోర్టులో వ్యాజ్యము దాఖలుచేయ బడునో ఆ కోర్టునుండియే జారీ చేయబడును. ప్రతివాదిని కోర్టుకు హాజరుకావలసినదిగ సమను ఆదేశించు అధిలేఖ. 1851-1853 లో లార్డ్ బ్రూమ్ చట్టములు కక్షిదారులు సాక్షులుగ ఉండరాదను నియమమును రద్దు చేసెను. కక్షిదారు, అతని భార్య, లేదా ఆమె భర్త సాక్ష్యమిచ్చుటకు అవకాశమేర్పడెను. 1852 లో ఛాన్సరీ కోర్టు ప్రక్రియా చట్టమువలన సుపీనారిట్ రద్దుచేయబడి, దాని

స్థానములో వాది దాఖలుచేసిన వ్యాజ్య పత్రిక నకలు ప్రతివాదికి అందచేయబడునటుల ఏర్పాటు చేయబడెను. ఈ వివిధ సంస్కరణలవలన ఆంగ్ల ప్రక్రియా కాండ పటిష్ఠముగను, ఆధునికముగను ఒనర్పబడినది.

హిందూ ప్రక్రియా విధాన పరిణామము

నారదస్మృతియందు వ్యవహార ప్రక్రియోత్పత్తి ఆవశ్యకతల గూర్చి చర్చగలదు, 'నష్టేధర్మమ్ మనుష్యాణాం వ్యవహారం ప్రవర్తతే' అని సిద్ధాంతీకరింపబడెను. దీనిని బట్టి ఆదిలో ప్రజలు ధర్మమార్గాను వర్తులై యుండిరనియు, అందుచే ధర్మ పాలనార్థము న్యాయస్థానముల నేర్పరచవలసిన అగత్యము లేకపోయినదనియు, కాలక్రమమున ప్రజలు ధర్మచ్యుతులగుటచే వ్యవహార ప్రక్రియా సంస్థాపన ఆవశ్యకమైనదనియు ఊహింపవచ్చును. కాని ప్రజలలో ధర్మమార్గాను వర్తనము లోపించుటవల్ల అనుటకంటె, సువిస్తృత మగుచున్న ధర్మ స్వరూపములోని సంశ్లిష్టతవలన న్యాయపాలన అవసరము సంభవించినదనుట అర్థవంతమగు కారణమగునేమో యోచింపదగును.

ఉదా : వేదములు ''సత్యంవద'' (= సత్యము పలుకుము) అని యొక ఆదేశము నొసగినవి, ఈ ఆదేశమే మనుస్మృతిలో విస్తరింపబడినది :

సత్యం బ్రూయాత్ ప్రియం బ్రూయాత్
న బ్రూయాత్ సత్యమ ప్రియం
ప్రియంచ నానృతం బ్రూయాత్ ఏషధర్మం సనాతనః

'సత్యము పలుకుము, ప్రియమును పలుకుము, అప్రియమైనచో సత్యమును పలుకకుము, ప్రియమైనదని అసత్యమును పలుకకుము. ఇది సనాతన ధర్మము' దీనిని బట్టి ఒక సామాన్యమైనదిగ తోచు ఆదేశములో ఎన్ని వివరణలకు అవకాశము ఉన్నదో అవగతమగుచున్నది.

మానవ ప్రవర్తనకు సంబంధించిన నిబంధనలు పెరిగిన కొలది వాటి సంశ్లిష్టత కూడ హెచ్చెను. ఇట్లు ధర్మవ్యవస్థలో క్రమముగ ఏర్పడిన దుర్గ్రాహ్యతయే న్యాయస్థానముల ఏర్పాటుకు దారి తీసెను.

వేదములవలన వేదకాలములో 'గ్రామణి' అను అధికారి గ్రామ పెద్దగ ఉండి, తగవులను తీర్చుచు, దుష్టులను దండించుచు ఉన్నటుల తెలియుచున్నది. ప్రజలను రక్షించుట, న్యాయపాలన చేయుట నృపుని ముఖ్య విధులుగ గౌతమ ధర్మసూత్రములు గుర్తించుచున్నవి. ఆపస్తంబుని ధర్మసూత్రములలో ఎట్టి అర్హతగలవారు న్యాయాధిపతులుగ ఉండనర్హులో, వారు ఎటుల వ్యవహారములను పరిష్కరింపవలెనో వివరింపబడెను. విద్యాపారంగతులు, ఆభిజాత్యులు, వయోవృద్ధులు, కుశాగ్రబుద్ధులు అయిన శిష్టజనులు, అభియోగములలో న్యాయాధిపతులుగ తీర్పులు చెప్పవలయుననియు, అనుమిత ప్రమాణముల వల్లను, దివ్య పరీక్షలవల్లను, సాధనాంతరముల వల్లను సత్యమును కనుగొని వ్యవహార నిర్ణయముగావింప వలయుననియు ఆయన ఆదేశించెను. బౌధాయనుడు నిర్ణయమునందు అధర్మము జరిగినచో దానికి కారకుడైన కక్షిదారుడు, అబద్ధము చెప్పిన సాక్షులు, అధర్మ నిర్ణయము చేసిన న్యాయాధిపతియు, పాలించెడి ప్రభువును, ఆ అధర్మజనిత పాపమునందు సమానభాగు లగుదురని ఉద్ఘోషించెను.

ప్రాచీన భారతదేశములో న్యాయస్థానములు : ప్రాచీన భారతావనిలో ప్రజలు ఏర్పరచుకొనిన న్యాయ స్థానముల ద్వారానే న్యాయపరిపాలన సాగినది. అట్టి న్యాయస్థానములు (1) కుల, (2) శ్రేణి, (3) పూగ అను మూడు వర్గములుగా ఉండెను.

ఒక కుటుంబము లేదా వర్ణమునకు సంబంధించిన తగవులనుతీర్చుచు, ధర్మనిర్ణయముచేయు కుటుంబ లేదా వర్ణ సమావేశమునకు 'కుల' అని పేరు. అట్లే వ్యాపారస్తులు, లేదా వివిధ వర్ణములకు చెందియు, ఒకే రకపు వృత్తినవలంబించిన శ్రామికులచే పరివేష్టింపబడిన సమావేశమునకు 'శ్రేణి' అని పేరు. వివిధ వృత్తులలో జీవించుచున్నవారైనను, ఒకే గ్రామస్థులుగ ఉండి తీర్పరులుగా ఉన్న సమావేశమునకు 'పూగ' అని పేరు. ఈ కోర్టులు స్థూలముగ నేటి పంచాయతీ కోర్టుల వంటివని ఊహించవచ్చును. 'కులాది క్రమేణైవ వ్యవహారాణాం రాజగామితా ద్రష్టవ్యా' అని తొమ్మిదవ శతాబ్దిలో పరిఢవిల్లిన విశ్వరూపుడు తెల్పెను. క్రమశః 'కుల' మొదలగు న్యాయ సమితుల పరామర్శానంతరమే అభియోక్త రాజు యొక్క న్యాయస్థానమునకు పోవుట అని దీని అర్థము.

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రములో చతుర్థ ప్రకరణము న్యాయస్థానములను వర్ణించినది. కౌటిల్యుడు ప్రభుత్వ న్యాయస్థానములను వర్గీకరణము చేసెను :

1. పది గ్రామములపై అధికారము కలిగిన న్యాయ సమితి 'సంగ్రహణము'

2. నాలుగువందల గ్రామములపై అధికారము కలిగిన న్యాయసమితి 'ద్రోణముఖము'

3. ఎనిమిది వందల గ్రామములపై అధికారము కలిగిన న్యాయ సమితి 'స్థానీయము.'

ఈ న్యాయస్థానములందు నిర్ణేతలుగ ధర్మశాస్త్ర వేత్తలు ఉండిరి. న్యాయపాలనకై న్యాయస్థానములు వివిధ ఔన్నత్యస్థాయిలలో వెలసెను.

ఇట్టి న్యాయస్థాన తీర్పరులను 'ప్రాడ్వివాక్' లు అని అందురు. 'ప్రాడ్వివాక్' అనగా పృచ్ఛ ప్రతిపృచ్ఛల ద్వారా విచారణ సల్పి వ్యవహారములను నిర్ణయించువాడని అర్థము. ప్రాడ్వివాక్ విచారణ సమయములందు సమావిష్టులైన సభ్యుల సహాయమును పొందెడువాడు. కొందరు సభ్యులు న్యాయనిర్ణయమునందు సహాయపడుటకు నియమింపబడినవారు. వీరిని 'నియుక్తులు' అందురు. వీరు 'సభాసదులు' సభలో కూర్చొని ఉండువారు. నియుక్తులై గాక చూచుటకు హాజరైన సభికులకు 'అనియుక్తులు' అని పేరు. నారదుడు 'నా అనియుక్తేన కర్తవ్యం వ్యవహారే కథంచన' అని, నియుక్తులుగ ఉన్న సభాసదులకే 'తీర్పును' ప్రవచించు హక్కు పరిమితమైనటుల తెలిపెను. ప్రాడ్వివాక్ న్యాయనిర్ణయములు చేయుపట్ల ఈ సభ్యులు సహాయపడుచుండిరి. 'న ఏకాకీ నిర్ణయం కుర్యాత్' (=ఒంటరిగ ఏ వ్యక్తియు నిర్ణయము చేయరాదు) అను సూక్తి ననుసరించి వ్యవహార నిర్ణయము చేయు అధికారమును కేవలము ఒకే ఒక వ్యక్తికి దత్తము చేయకూడదను భావమే సభ్యుల సహాయమును కూడ ప్రాడ్వివాక్ పొందవలెనను నియమమునకు ప్రేరకము.

ఇవ్విధముగ న్యాయపాలన పంచాయతీ పద్ధతిపైన ప్రభుత్వ న్యాయస్థానముల ద్వారమున జరుగుచుండెను. న్యాయనిర్వహణ క్రమము నాలుగు దశలుగ విభజింపబడెను.

1. ప్రతిజ్ఞ లేదా వాదపత్రిక: ప్రతిజ్ఞ వ్యవహార కాండకు నాందివంటిది. సమగ్రముగ, సంక్షిప్తముగ నుండుట 'ప్రతిజ్ఞ' లక్షణములు వాద పత్రికను దాఖలు చేయుటతో వ్యవహారకాండ ప్రారంభ మగుచున్నదని ఈ క్రింద ఉదహరించిన యాజ్ఞవల్క్య శ్లోకమువలన విశదమగును ;

> శ్లో. స్మృత్యాచార వ్యపేతేన మార్గేణ ధర్షితః పరైః
> నివేదయతి చేత్ రాజ్ఞే వ్యవహార పదం హి తత్

'ధర్మశాస్త్రములకు, ఆచారములకు విరుద్ధముగ ఇతరులు చేసిన కృత్యములవలన వ్యధితుడైన వ్యక్తి రాజుకు (న్యాయాధిపతికి) నివేదించుకొనుట వ్యవహారము' అని చెప్పబడెను.

2. 'ఉత్తరము' లేదా ప్రతివాదము: అభియోక్త 'వాది' లేదా 'అర్థి' అనుపేరబరగును. ప్రత్యభియోక్తను 'ప్రతివాది' లేదా 'ప్రత్యర్థి' అని అందురు. వాదితెచ్చిన అభియోగమునకు ప్రతివాది సమాధానము ఇవ్వవలెను. నాలుగు శీర్షికల క్రింద అతనివాదములను విభజింపవచ్చును;

(అ) బాధ్యతను అంగీకరించుట.

(ఆ) బాధ్యతను నిరాకరించుట.

(ఇ) వ్యవహార విషయములను అంగీకరించుచు, కొన్ని ఇతర పరిస్థితులున్నందువలన తనకు బాధ్యత లేదని వాదించుట.

(ఈ) పూర్వనిర్ణయము ప్రస్తుత వ్యవహారమునకు ప్రతిబంధకమని వాదించుట.

3. 'సాధన' లేదా సాక్ష్యము: పలు తెరంగులుగ ఉండవచ్చును.

(అ) కక్షిదారుల స్వీకారోక్తులు, లేదా ప్రమాణములు.

(ఆ) దైవికమగు పరీక్షలు.

(ఇ) లిఖిత సాక్ష్యము, వాఙ్మూలమగు సాక్ష్యము.

(ఈ) పరిసర పరిస్థితుల సాక్ష్యము.

(ఉ) ఆచారమును రుజువు చేయు సాక్ష్యము.

సాక్షులను విచారించుట ద్వారానే ప్రధానముగ సత్యమును కనుగొనవలయునని గౌతముడు వివరించెను. 'సాక్షి నిమిత్త సత్యవ్యవస్థ' అను సూక్తి యోచనార్హము.

అభియోగములో చిక్కుకొనిన కక్షిదారుల తరపున ప్రాతినిధ్యము వహించి విచారణను నడపుటకు న్యాయవాదవృత్తి పూర్వకాలములో ఉండెడిదో లేదో స్పష్టపడలేదు. కాత్యాయన స్మృతిలో వ్యవహారమునందు ప్రాతినిధ్యము వహించి నడపువాడు 'నియుక్తుడు' అని చెప్పబడెను.

దైవికమైన 'పరీక్ష'ల ప్రస్తావన కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రములో లేదు. మనుధర్మశాస్త్రము సాక్షులెవరును లేని వ్యవహారములందు, అట్టి పరీక్షలను అంగీకరించెను.

4. నిర్ణయము: విచారణయొక్క తుదిదశ నిర్ణయము లేదా తీర్పు. గెలుపొందిన కక్షిదారుడు, 'జయపత్రమును' (డిక్రీని) పొందును.

వ్యవహారమును జరుపునపుడు కక్షిదారులను భయపెట్టుట, బెదరించుట అగౌరవపరచు ప్రశ్నలు వేయుట, అనవసర కాలహరణ మొనర్చుట మొదలగు రీతుల అధికారమును దుర్వినియోగముచేసిన న్యాయాధీశులకు జరిమానాలు విధించు విధానమును కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రములో గమనించనగును.

మహమ్మదీయ యుగములో న్యాయపాలన

న్యాయస్థానములు: మహమ్మదీయ రాజ్య కాలములో భారతదేశమునందు పంచాయతీల ద్వారానే న్యాయపరిపాలన జవసత్వములతో వర్ధిల్లినది. వ్యవహారములను ప్రధానముగ పంచాయితీల ద్వారానే విచా

రించుకొని, తగు పరిహారములను హిందువులు పొందు చుండిరి. రాజ్యాధికారము అన్యదేశీయులగు మహమ్మదీయుల దగుటచే వారికి తమ తగవులను తీర్పులకై నివేదించుట హిందువులకు ఇష్టముండెడిదికాదు. ప్రత్యేకమగు తమజాతి ధర్మములను, ఆచార సంప్రదాయములను గమనించి తమ వ్యవహారములను నిర్ణయించుట అన్యజాతీయులైన పాలకులకు దుర్ఘటమని హిందువులు తలపోసిరి. మహమ్మదీయ పాలకులు కూడ స్థానిక పంచాయతీల న్యాయనిర్వహణముతో ఎట్టి జోక్యమును కలిగించుకొనరైరి. న్యాయనిర్ణయ బాధ్యత లేకుండుట పాలకులకు తమపైన గల బరువు తొలగినట్లుండెను.

మొగల్ న్యాయపాలన పద్ధతి ప్రకారము చక్రవర్తియే ఉచ్చతమ న్యాయాధికారి. క్రింది కోర్టులలో జరిగిన తీర్పులను తుది అప్పీలు కోర్టుగ విమర్శించు అధికారము అతనికి ఉండెను. అంతిమ అధికారముగల న్యాయస్థానముగ చక్రవర్తిని భావింపవచ్చును. మొగల్ న్యాయ వ్యవస్థలో పేర్కొనదగిన ఇతర భాగములు ప్రధాన దివానీ అదాలత్, దరోగా-యి-అదాలత్, ప్రధాన సదర్ అనునవి.

రాష్ట్రములలో న్యాయ నిర్వహణము కేంద్ర న్యాయపాలన పద్ధతికి ప్రతిబింబము. రాష్ట్రమును చక్రవర్తి యొక్క ప్రతినిధిగ నైజాము పాలించును. కేంద్ర ప్రభుత్వములో 'దరోగా-యి-అదాలత్' వలె రాష్ట్రములో దివానుకు సైతము వ్యవహారములను విచారించుటకై దరోగా ఉండెడిది. ప్రతి రాష్ట్రములోను న్యాయ పాలనకు ఈ క్రింద చెప్పబడిన ఉద్యోగులు నియుక్తులై ఉండిరి.

1. మత విషయిక న్యాయమును, దండ సంహితను నిర్వహించు 'కాజీ' అను అధికారి. 2. తోలన ప్రమాణములను (కొలతలు, తూనికలు) పరీక్షించుటకును, ప్రజలలో అవి నీతిని కట్టడి చేయుటకును, దోషజ్ఞుడుగ ఉద్యోగము నిర్వహించు ముహాతేసిబ్ అను అధికారి; 3. ధర్మాదాయ దేవాదాయ సంస్థల వ్యవహారములను చక్కబెట్టు సదర్ అను ఉద్యోగి; 4. పట్టణ రక్షక భటులపై పర్యవేక్షణ చేయుటకు పురపాలక కార్యాలయముపై ఆధిపత్యము నిర్వహించుటకు ఏర్పడిన 'కొత్వాల్' అను అధికారి. 5. ధనాగారమునుండి పైకమును బట్వాడాచేయు 'బక్షి' అను అధికారి.

బ్రిటిష్ యుగములో న్యాయస్థానములు

ఇండియాలో బ్రిటిష్‌వారి హయాములో పంచాయతీ పద్ధతి ప్రోత్సహింప బడలేదు. పంచాయతీ పద్ధతి క్షీణించుటకు 1781 లో ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీవారిచే చేయబడిన బెంగాల్ రెగ్యులేషన్ కారణము అని చెప్పవచ్చును. ఆ రెగ్యులేషన్ వలన పంచాయితీ కోర్టు పంచాయతీదార్లు లంచము పుచ్చుకొని, లేదా పక్షపాతము వహించి తీర్పు ఇచ్చినట్లు రుజువున్నచో పంచాయతీ కోర్టు తీర్పును రద్దు చేయుటకు ఈ 1781 సం॥ర రెగ్యులేషన్ వలన కంపెనీవారి కోర్టులకు అధికారము దత్తమయ్యెను. పరాజితుడైన ప్రతి కక్షిదారుడును ఈ అవకాశమును పురస్కరించుకొని ప్రతి కేసులోను పంచాయతీదారులు లంచము తీసుకొనినట్లో, లేదా నీచోద్దేశములతో ప్రవర్తించినట్లో ఆరోపణలు చేసి, తీర్పును రద్దుపరపించుకొనుటకు ఉద్యుక్తుడు కాజొచ్చెను. అందుచే పంచాయతీ విధానమందు విశ్వాసము సన్నగిలుట, ఆ వ్యవస్థ అప్రతిష్ఠ పాలగుట తటస్థించెను. ఇది బెంగాల్ రెగ్యులేషన్ వలన కలిగిన విషమపరిణామము. ప్రజలచే స్వచ్ఛందముగ నెలకొల్పబడిన పంచాయతీ సంస్థకు న్యాయపాలనలో తగిన స్థానము బ్రిటిష్‌వారి కాలమున లేకపోయెను. సర్కారువారి న్యాయస్థాన వ్యవస్థ ద్వారానే వ్యవహారకాండ పూర్తిగ నిర్వహింపబడుచుండుట ఈ విధముగ ఒనగూడెను.

న్యాయస్థానముల సోపానక్రమము : ఒకటవ జార్జిచే 1726 లో ఒసగబడిన ఛార్టర్ క్రింద కంపెనీ పరిపాలనలో ఉన్న మూడు ప్రెసిడెన్సీ నగరము (కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబాయి) లలోను 'మేయర్స్ కోర్టులు' స్థాపింపబడెను. ఈ కోర్టులలో అప్పుడు ఇంగ్లండులో అమలునందున్న ఆంగ్ల న్యాయము భారతదేశ పరిస్థితులకు సరిపడునట్లు ప్రవర్తిల జేయబడుచుండెను. 1773 వ సంవత్సరపు రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్ కలకత్తాలో 'రాయల్ ఛార్టర్' ద్వారా సుప్రీమ్‌కోర్టును స్థాపించుటకు ఆంగ్ల రాజునకు అధికారము ఒసగెను. దానిని పురస్కరించుకొని మూడవజార్జి బెంగాల్‌లో సుప్రీమ్ కోర్టును స్థాపించెను. తద్వారా మేయర్స్ కోర్టు రద్దుఆయెను.

క్షేత్రాధికార విస్తరణ : సుప్రీమ్‌కోర్టు సివిల్, క్రిమినల్ విషయము లన్నిటిలో క్షేత్రాధికారమును కలిగిఉండెను. ఇంతేగాక సముద్రయాన సంబంధ (అడ్మిరాల్టీ) మత సంబంధ (ఎక్లీసి యాస్టికల్) విషయముల యందుకూడ క్షేత్రాధికారము దత్తము చేయబడెను. ఈ అధికారము క్రింద పేర్కొనబడిన నిర్ణీత తరగతి ప్రజలకు పరిమితమై ఉండెను. (1) బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సా రాష్ట్రములలో నివసించు బ్రిటిష్ పౌరులు, (2) కంపెనీ యొక్క లేదా కలకత్తా కార్పొరేషన్ యొక్క లేదా బ్రిటిష్ పౌరుల

సేవలో ఉన్న వ్యక్తులు, (3) బ్రిటిష్ పౌరునితో కరారు చేసి కొనినట్టియు, ఆ కరారుకు సంబంధించిన వ్యాజ్య కారణము రు. 500 లకు మించియుండిన, ఆ వివాదమును కలకత్తా సుప్రీమ్ కోర్టు తీర్పుద్వారా పరిష్కారము చేసి కొనుటకు లిఖిత పూర్వకముగ అంగీకరించినట్టి బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సా ప్రదేశములలో నివసించు వ్యక్తి. ఈ విధముగ నిర్ణీత వర్గీయుల పైననే అధికారము ఉన్నను, సుప్రీమ్‌కోర్టు తమ అధికారము బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సా ప్రదేశములలోని అందరి పైనను కలదనియు, కోర్టుచే సమనుచేయబడిన వ్యక్తి ఎవరయినను కోర్టునందు హాజరై ఆ కోర్టు క్షేత్రాధికారము తనకు వర్తింపదని వాదన చేయవచ్చునేగాని కోర్టుకు హాజరు కాకుండా తనపై కోర్టుకు అధికారము లేదని తలచిన కోర్టు అతని పరోక్షములో తీర్పు చెప్పవచ్చునని, అభిప్రాయము కలిగి యుండెను. ప్రభుత్వము ఈ అభిప్రాయముతో ఏకీభవించ లేదు. దేశీయ ప్రజలందరిపైన కోర్టునకు అట్టి అధికారము లేదని ప్రభుత్వోద్దేశము. ఈ అభిప్రాయ భేదము 'కాసిజూరా' కేసునందు అభివ్యక్త మాయెను.

సుప్రీమ్‌కోర్టుచే ప్రవర్తిలజేయబడు న్యాయము : సుప్రీమ్ కోర్టుచే ప్రవర్తిలజేయబడు న్యాయస్వరూపము స్పష్టముగ రెగ్యులేటింగ్ ఆక్టునగాని, 'రాయల్ ఛార్టర్' నందుగాని నిర్వచింపబడలేదు. సుప్రీమ్ కోర్టు మేయర్స్ కోర్టు యొక్క వారసు. మేయర్స్ కోర్టులకు బదులుగా 1774 వ సంవత్సరపు ఛార్టర్ ద్వారా సుప్రీమ్‌కోర్టును స్థాపించుట అప్పటికి అమలులో ఉన్న ఆంగ్ల న్యాయమును పునరుద్ధరించుట అగునని స్పష్టపడలేదు. దానివలన కొన్ని క్లిష్ట పరిస్థితులు ఏర్పడెను. ఇంగ్లండులో 1729 వ సంవత్సరపు చట్టము ఒకటి కూటరచన (ఫోర్జరీ) నేరమునకు ఉరిశిక్షను విధించెను. కాని హిందూధర్మమునందు గాని, మహమ్మదీయుల న్యాయావళియందుగాని కూట సాక్ష్యమునకు అట్టి శిక్షలేదు. రాజానందకుమార్ కూట రచన చేసినట్లు సుప్రీమ్ కోర్టులో అభియోగము తేబడెను. కోర్టు ఆ కేసును విచారణ సలిపి ముద్దాయి నేరము చేసినట్లు తీర్పుచెప్పి ఆంగ్ల న్యాయానుసారముగ ఉరిశిక్షను విధించెను. రాజానందకుమార్ కోర్టు తీర్పు ననుసరించి ఉరి తీయబడెను. ఈ కేసులో సుప్రీమ్ కోర్టు 1728వ సంవత్సరపు ఆంగ్ల శాసనమును అనువర్తింప జేయవచ్చునని భావించినది. 1726వ సంవత్సరమునందే ఆంగ్లన్యాయమును ఇండియాలో ప్రవేశపెట్టినట్లు భావింపబడుచున్నది. అందుచే 1726 కు తర్వాత ప్రవృత్తమయిన ఆంగ్ల శాసనములు ఏవియు ఇండియాకు నిర్దిష్టముగ విస్తరింపజేసిననే తప్ప వర్తింపవు. ఈ కేసులో సుప్రీమ్ కోర్టుయొక్క తీర్పు సరియైనదిగ తోచదు ఈ తీర్పువలన దేశమునందు తీవ్రకలవరము చెలరేగెను.

'రాయల్ ఛార్టర్' ద్వారా స్థాపింపబడిన సుప్రీమ్‌కోర్టే కాక ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ తమ అధీనము నందున్న ప్రాంతములలోని దేశీయప్రజల న్యాయపాలనకు ప్రత్యేక 'అదాలత్' (న్యాయస్థానము) లను ఏర్పాటు చేసినది. ఈ న్యాయస్థానములను 1772 లో వారన్ హేస్టింగ్స్ ఏర్పరచెను. మొగల్ చక్రవర్తి వద్ద కంపెనీవారు బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సా రాష్ట్రములపై 'దివానీ' అధికారమును పొందిరి. ఈ దివానీ ప్రాంతము నంతటిని హేస్టింగ్స్ వివిధ జిల్లాలుగ విభజించి సివిల్ కేసులను విచారణ చేయు నిమిత్తము 'దివానీ అదాలత్' అను పేరున ప్రతి జిల్లాకును ఒక కోర్టు చొప్పున ఏర్పరచెను. ఈ కోర్టులలో జిల్లా కలెక్టరు న్యాయాధికారిగ వ్యవహరించువాడు. ఈ కోర్టులలో విచారణ జరిగిన కేసులలో రు.500ల విలువకు మించిన అన్ని కేసులలోను కలకత్తాలో ఉన్న 'సదర్ దివానీ అదాలత్' అని పిలువబడు ప్రధాన న్యాయ స్థానమునకు అప్పీలు చేయవచ్చును. కౌన్సిల్ సమేతుడైన గవర్నరు జనరలు ఈ ప్రధాన న్యాయస్థానముగా వ్యవహరించును. 1775 లో పై దివానీ ప్రాంతమంతయు ఆరు మండలములుగ విభజింపబడి ప్రతి మండలమునకును రెవెన్యూ వసూలు నిమిత్తము రాష్ట్రీయ కౌన్సిల్‌లు స్థాపింపబడెను. స్థానిక అదాలత్ కోర్టులలో దివాన్ లేదా అమీన్ అని పిలువబడు దేశీయ అధికారి అధ్యక్షతన కేసుల విచారణ జరుగుచుండెను. అతని తీర్పులపై ఆ మండలిలోఉన్న రాష్ట్రీయ కౌన్సిల్‌నకు అప్పీలు చేసుకొనుటకు ఏర్పాటు చేయబడెను. రాష్ట్రీయకౌన్సిల్ ఇందు నిమిత్తము రాష్ట్రీయ అప్పీలుకోర్టు అని పిలువబడెను. 1,000 రూపాయిల విలువకు మించిన కేసులలో ఈ కోర్టునుండి సదర్ దివానీ అదాలత్‌కు తిరిగి అప్పీలు చేసుకొన వచ్చును.

వారన్ హేస్టింగ్స్ 1780 లో అదాలత్ పద్ధతిని పునర్వ్యవస్థీకరించెను. రాష్ట్రీయ కౌన్సిల్‌ల క్షేత్రాధికారమును రెవెన్యూ విషయములకే పరిమితము చేసెను. సివిల్ న్యాయవిచారణకు 'దివానీ అదాలత్' అను జిల్లాకోర్టు మండలమునకు ఒకటి చొప్పున ఆరు మండలములలోను స్థాపించెను. ఈ జిల్లా కోర్టులో ఆంగ్ల న్యాయాధికారి అధ్యక్షత క్రింద కేసులవిచారణ జరుగుచుండెను. ప్రప్రథమముగ 1780 లో కక్షిదారుల నుండి కోర్టు రుసుము వసూలు పద్ధతి ప్రవేశ పెట్ట

బడెను. న్యాయవిచారణ నుండి రెవెన్యూ వసూలుచేయు కార్యనిర్వాహక శాఖ ప్రత్యేకింపబడెను. ఇది ఈ పద్ధతి యొక్క ముఖ్యసుగుణము. ఆరుజిల్లా కోర్టులు స్థానిక అవసరములను తీర్చుటకు సరిపోలేదు. అప్పటివరకు కౌన్సిల్ సమేతుడైన గవర్నరు జనరలు అధ్యక్షత క్రింద విచారణ జరిగెడు 'సదర్ దివానీ అదాలత్' నకు, కంపెనీవారు సుప్రీమ్‌కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి 'ఇంపే'ను ఏకైక న్యాయాధికారిగ నియమించిరి. ఇతడు జిల్లాకోర్టుల సంఖ్యను 18 వరకు పెంచి న్యాయపద్ధతిని సంస్కరించుటకు ప్రయత్నించెను గాని ఇతడు సుప్రీమ్‌కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తిగ ఉండి సదర్ దివానీ అదాలత్‌నకు కూడ న్యాయాధికారిగ ఉండుట భావ్యము కాదని ఇంగ్లండునకు పిలిపింపబడెను. అందువలన గవర్నరు జనరలు కౌన్సిల్‌తో సహా సదర్ దివానీ అదాలత్‌యందు విచారణాధికారమును చేపట్టవలసివచ్చెను.

సుప్రీమ్ కోర్టు, కంపెనీ కోర్టుకు సంబంధము: సుప్రీమ్‌కోర్టు 1774 వ సంవత్సరపు ఛార్టర్ ఫలితముగ, రాజన్యాయస్థానముగ నెలకొల్పబడుటచే అప్పటికున్న స్థానిక న్యాయపద్ధతి ప్రక్కన మరియొక విశిష్ట న్యాయపద్ధతి ప్రవేశ పెట్టబడెను. ఈ రెండు న్యాయ పద్ధతుల మధ్యను ఉండవలసిన సంబంధమును గూర్చి ఛార్టర్‌నందు సూచనలు లేవు. సుప్రీమ్‌కోర్టుకు కంపెనీ ఉద్యోగస్థులందరి పైనను క్షేత్రాధికారము ఉండుటచేతను కంపెనీచే నెలకొల్పబడిన న్యాయస్థానముల న్యాయాధికారులు కంపెనీ ఉద్యోగులు అగుటచేతను, కేవలము కంపెనీ ఉద్యోగుల పైననే గాక కంపెనీచే నియమింపబడిన న్యాయాధికారులపై కూడ తమకు క్షేత్రాధికారము ఉన్నట్లు సుప్రీమ్‌కోర్టు భావించెను. ప్రభుత్వమునకు ఇది కంటకముగ ఉండెను. ఈ సమస్యల వలన ప్రభుత్వముతో సుప్రీమ్‌కోర్టుకు వివాదము ఏర్పడెను. దీని విషమపరిణామములు 1777 లో నిర్ణయింపబడిన 'పాట్నా కేసు' నందు కాననగును. ఈ కేసునందు పాట్నాయందు కంపెనీ అదాలత్‌కు సంబంధించిన దేశీయ న్యాయాధికారులు తమ అధికారమును అతిక్రమించిరను ఆరోపణపై వారికి మూడు లక్షల రూపాయల జరిమానాను సుప్రీమ్‌కోర్టు విధించి, వారు జరిమానాను చెల్లించనందున వారిని జైలునందు పెట్టించెను.

1781 సెటిల్‌మెంటు ఆక్ట్: ఇది రెగ్యులేటింగు ఆక్ట్ నందలి లోపములను తొలగించెను. దీనివలన కలిగిన మార్పులు:

1. గవర్నరు జనరలు, అతని కౌన్సిల్ సభ్యులు అధికార హోదాలో చేయు కార్యములపై సుప్రీమ్‌కోర్టుకు క్షేత్రాధికారము తొలగింపబడెను. కాని, ఆంగ్ల పౌరులకు వర్తించెడి ఉత్తరువుల విషయములో ఈ మినహాయింపు వర్తించదు.

2. రెవిన్యూ, రెవిన్యూ వసూలుకు సంబంధించిన విషయములలో సుప్రీమ్ కోర్టునకు గల క్షేత్రాధికారము తీసివేయబడినది.

3. కలకత్తా నగర నివాసులమీద తేబడెడు వ్యాజ్యచర్యలలో సుప్రీమ్ కోర్టునకు క్షేత్రాధికారము కలదు. వారసత్వము, ఉత్తరాధికారము, ఒప్పందములకు సంబంధించిన కేసులలో వారి వారి ధర్మములను, ఆచారములను అనుసరించి అనగా హిందువులకు సంబంధించిన కేసులలో వారి ధర్మములను, ఆచారములను అనుసరించియు, మహమ్మదీయులకు సంబంధించిన కేసులలో వారి ధర్మములను, ఆచారములను అనుసరించియు న్యాయవిచారణ జరుగవలెను. వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన పార్టీలలో ఒకరే మహమ్మదీయుడుగాని, హిందువుగాని అయినప్పుడు ప్రతివాది యొక్క ధర్మములను, ఆచారములను అనుసరించి విచారణ జరుగవలెను.

4. 'సదర్ దివానీ అదాలత్' కోర్టు 'కోర్టు ఆవ్ రికార్డ్'గ ఏర్పరుపబడి, ఆ కోర్టు తీర్పులు అంతిమ తీర్పులుగ జేయబడెను. సివిల్ వ్యాజ్యములలో మాత్రము 5,000 పౌనులకు మించిన వ్యాజ్యములలో ప్రీవీకౌన్సిల్‌కు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును.

5. రాష్ట్రీయ న్యాయాధికారుల ప్రవర్తనను గూర్చి విచారణ సలుపు అధికారము సుప్రీమ్ కోర్టునకు లేకుండ చేయబడెను. ఈ నియమము పాట్నా కేసువలన అవసరమాయెను. ఆ కేసులో ఖైదుచేయబడిన న్యాయాధికారులను విడుదలచేయునటుల, వారు చెల్లింపవలసిన పరిహారమును కంపెనీయే చెల్లించునటుల ఏర్పాటు చేయబడెను.

మద్రాసు, బొంబాయి సుప్రీమ్ కోర్టులు: మద్రాసు నగరమున సుప్రీమ్ కోర్టును నెలకొల్పుటకు రాజునకు అధికారము ఒసగుచు బ్రిటిష్ పార్లమెంటు 1800 లో చట్టము చేసెను. దానిని పురస్కరించుకొని జార్జి - III డిసెంబరు 1810, 26 వ తేదీని అట్టి కోర్టును నెలకొల్పుటకు లెటర్సు పేటెంటును జారీచేసెను. అటులనే 1823 వ సంవత్సరపు ఆక్ట్ ద్వారా బొంబాయి నగరమున సుప్రీమ్ కోర్టును నెలకొల్పుటకు పొందిన అధికారమును పురస్కరించుకొని 1823 డిసెంబరు, 8 వ తేదీన ఆ కోర్టును నెలకొల్పుటకు లెటర్సు పేటెంటు జారీచేయబడెను. మద్రాసు, బొంబాయి సుప్రీమ్ కోర్టులుకూడ, కలకత్తా సుప్రీమ్‌కోర్టు మాదిరిగనే రూపొందింపబడెను. వీటికి సివిల్, క్రిమినల్

ఎక్విటీ, ఎక్లీసియాస్టికల్, అడ్మిరాల్టీ అను ఐదు రకముల క్షేత్రాధికారములు కలవు. సుప్రీమ్‌కోర్టులు 1861 లో నెలకొల్పబడిన హైకోర్టులలో లీనమై పోయినవి.

కంపెనీ కోర్టులు, కారన్‌వాలీస్ సంస్కరణలు: పరిపాలన వ్యయమును తగ్గించు ఉద్దేశముతో నగరేతర ప్రాంత రెవెన్యూ, న్యాయవ్యవస్థలను ఏకీకృతము చేయుటకు కారన్‌వాలీస్ 1787 లో ప్రయత్నించెను. ఇతని సంస్కరణల వలన తిరిగి కలెక్టరు తన రెవిన్యూ పనులను చక్కబెట్టుచు, దివానీ అదాలత్ కోర్టులో న్యాయాధికారిగ వ్యవహరించును. ఇది తృప్తికరముగ లేనందున, 1793 లో ఈ సంస్కరణను ఉపసంహరించి, నూతనముగ న్యాయ నిర్వహణకై ఒక ప్రణాళికను రూపొందించెను. రెవిన్యూ వసూలుచేయు కలెక్టర్లకు న్యాయవిచారణాధికారములు లేకుండ చేసెను. 1793వ సంవత్సరపు ఒకటవ రెగ్యులేషను ద్వారా రెవిన్యూ కోర్టులను (మాల్ అదాలత్) రద్దుచేసి, సివిల్ కోర్టులకే న్యాయనిర్వహణను అప్పగించెను. న్యాయ పాలనకు నియమింపబడిన అధికారులకు రెవిన్యూ నిర్వహణలో ప్రమేయము ఉండదు. 1793 వ సంవత్సరపు మూడవ రెగ్యులేషను ప్రకారము అధికార నిర్వహణలో న్యాయాతిక్రమణ చేసిన ప్రభుత్వాధికారులపై సివిల్ కోర్టులకు క్షేత్రాధికారము ఉండును. 1793 వ సంవత్సరపు ఐదవ రెగ్యులేషనుద్వారా, నాలుగు రాష్ట్రీయ అప్పీలు కోర్టులను స్థాపించి, దివానీ అదాలత్ కోర్టుల తీర్పులపైన అప్పీలు చేసుకొనుటకు అవకాశము కల్పింపబడెను. పేద పౌరులుకూడ న్యాయమును పొందుటకు అవకాశము కలుగునట్లుగ కోర్టు రుసుమును కారన్‌వాలీస్ రద్దు చేసెను. కంపెనీ నెలకొల్పిన న్యాయస్థాన సోపాన క్రమమునందు సదర్ దివానీ అదాలత్ ఉన్నతతమ న్యాయ స్థానము. దీనికి నూతనముగ స్థాపింపబడిన రాష్ట్రీయ అప్పీలు కోర్టుల నిర్ణయములను విమర్శించు అప్పీలీయ అధికారము కలదు. వ్యాజ్యవిషయము 1,000 రూపాయిల విలువకు మించినప్పుడు అట్టి అప్పీలు చేయవచ్చును. 1781 వ సంవత్సరపు సెటిల్ మెంటు ఆక్ట్ ద్వారా సదర్ దివానీ అదాలత్ కోర్టునుండి వ్యాజ్యవిలువ 5,000 పౌనులకు* మించినప్పుడు ప్రీవీ కౌన్సిల్‌కు అప్పీలు చేసుకొను హక్కు కక్షిదార్లకు ఒసగబడెను.

నిస్సారమైన వ్యాజ్యములను తగ్గించు నిమిత్తము సర్ జాన్ షోర్ 1795 లో కోర్టు రుసుము వసూలుచేయు పద్ధతిని పునరుద్ధరించెను. 1797 లో సదర్ దివానీ అదాలత్ కోర్టునకు చేయు అప్పీలు హక్కును పరిమితము జేసెను. ఆ సంవత్సరపు పంద్రెండవ రెగ్యులేషను ప్రకారము రు. 5,000 లకు మించని చరాస్తికి సంబంధించిన కేసులలో రాష్ట్రీయ అప్పీలు కోర్టు తీర్పులపై అప్పీలు లేకుండ జేసెను.

వెలెస్లీ 1801 లో కౌన్సిల్ సమేతుడైన గవర్నరు జనరలునకు న్యాయనిర్వహణ బాధ్యతలు లేకుండచేసి, సదర్ దివానీ అదాలత్ కోర్టునకు ముగ్గురు న్యాయమూర్తులను నియమించెను. అందు ప్రధాన న్యాయమూర్తి గవర్నరు జనరలు కౌన్సిల్ యొక్క సభ్యుడై ఉండెను.

కారన్‌వాలీస్ మరల 1805 లో గవర్నరు జనరలుగ నియమింపబడి కొన్ని సంస్కరణలను చేసెను. కౌన్సిల్ సభ్యుడు ప్రధాన న్యాయమూర్తిగ నుండు పద్ధతిని మాన్పించెను. ఈ విధముగ 1805 లో సదర్ దివానీ అదాలత్ ప్రభుత్వముతో సంబంధములేని ప్రత్యేక న్యాయాధికరణ మండలిగ రూపొందెను. ఈ మార్పు వాంఛనీయమేగాని 1807 లో దానికి అంతరాయమేర్పడి, 1811 లో తిరిగి పునరుద్ధరింపబడెను.

బెంటింక్ 1831 లో కంపెనీ న్యాయపాలనలో ముఖ్యమైన మార్పులను ప్రవేశపెట్టెను. ప్రతిజిల్లాను కొన్ని మున్సిఫీలుగ విభజించెను. ఈ మునసబులు న్యాయస్థాన క్రమమందు ప్రథమ మెట్టుగనుండు దేశీయ అధికారులు. వీరు రు. 300 లకు మించని సివిల్ వ్యాజ్యములను విచారింతురు. 'సదర్ అమీన్' లు, 'ప్రధాన సదర్ అమీన్' లు అను రెండు తరగతుల న్యాయాధికారులు వరుసగ రూ. 1000లు రూ 5000 లను మించని వ్యాజ్యములను విచారించు నిమిత్తము నియమింపబడిరి. ఈ కోర్టులలో కూడ దేశీయ న్యాయాధికారులే పనిచేయుదురు. పైన వివరింపబడిన కోర్టులపై అప్పీలు కోర్టుగ జిల్లా అదాలత్ కోర్టు వ్యవహరించును. ఈ కోర్టునకు రు. 5000 ల విలువకు మించిన వ్యాజ్యములను విచారించు ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము కూడ గలదు. దివానీ అదాలత్ కోర్టుల తీర్పులపై సదర్ దివానీ అదాలత్ కోర్టునకు అప్పీలు వేసుకొనవచ్చును. 1837 ప్రధాన సదర్ అమీన్‌ల ఆరంభిక క్షేత్రాధికారముకు ధన సంబంధమగు అవధులు తొలగింపబడెను

మద్రాసు,బొంబాయిలలో అదాలత్ పద్ధతి న్యాయపాలన: బెంగాల్‌లో కారన్‌వాలీస్‌చే ప్రవేశపెట్టబడిన అదాలత్ పద్ధతి మద్రాసునందు 1802 లో ప్రవేశపెట్టబడినది. బొంబాయి ప్రభుత్వ అధీనములోఉన్న ప్రాంతములలో కూడ అదాలత్ పద్ధతి 1827లో ప్రవేశపెట్టబడెను. ఆ సదర్ కోర్టులు 1862 వరకు నిర్వహింపబడెను. తదుపరి 1861 వ సంవత్సరపు హైకోర్టుల చట్టము క్రింద హైకోర్టులు స్థాపింపబడి అవి రద్దుచేయబడెను.

* అప్పట్లో ఒక పౌను = 10 రూపాయలు.

హైకోర్టులు : పైన వివరింపబడిన ప్రకారము రెండు ప్రత్యేక పద్ధతులుగల న్యాయపాలన, కంపెనీ పరిపాలన క్రింద సాగుచుండెను. మొదటిది ప్రెసిడెన్సీ నగరముల పద్ధతి; దీని అధికారము బ్రిటిష్ సార్వభౌమునినుండి పొంద బడినది. రెండవది కంపెనీ నుండి అధికారమును పొందిన అదాలత్ పద్ధతి. సార్వభౌముని కోర్టులలో చాలవరకు ఆంగ్ల న్యాయము ప్రవర్తిల జేయబడుచుండెను. అయినను హిందువులకు, మహమ్మదీయులకు మాత్రమే వారసత్వము, ఉత్తర దాయత్వములకు సంబంధించిన వ్యాజ్యములలో వారి వైయక్తిక ధర్మములు అనువర్తింప జేయబడుచుం డెను. నగరేతర అదాలత్ పద్ధతి కోర్టులలో ఇందుకు భిన్న ముగ ప్రభుత్వము యొక్క రెగ్యులేషనులచే న్యాయపాలన జరుగుచుండెను. ప్రభుత్వ రెగ్యులేషనులు కక్షిదార్లకు వర్తించు హిందూ, మహమ్మదీయ ధర్మములు అనువుగ కానపుడు కోర్టులు, ధర్మము, సమతాత్మక న్యాయము, శుద్ధాంతః కరణలకు అనుగుణముగ ఉండునట్లు న్యాయ పాలన జరుపుచుండెడివి. పాలనలో ఇట్టి ద్వంద్వ పద్ధతి ఉండుట అసౌకర్యములకు కారణమయ్యెను. అందువలన భారతదేశ పరిపాలనాధికారమును ప్రత్యక్షముగ చేపట్టిన పిదప బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము పై రెండు పద్ధతుల న్యాయ పాలనమును ఏకీకరణము చేయుటకు ప్రయత్నించెను. 1861 లో భారత హైకోర్టుల చట్టము ప్రవృత్తమాయెను. దానివలన 'లెటర్స్ పేటెంట్' ద్వారా మద్రాసు, కలకత్తా, బొంబాయి నగరములలో హైకోర్టులను స్థాపించుటకు సార్వభౌమునకు అధికారము ఇవ్వబడినది. హైకోర్టులు స్థాపింపబడిన మీదట సుప్రీమ్ కోర్టులును, సదర్ కోర్టులును రద్దుచేయబడినవి. లెటర్స్ పేటెంట్ లో హైకోర్టుయొక్క క్షేత్రాధికారము నిర్దిష్ట పరచబడి, భారత దేశములో తమ పరిపాలనాధికారము క్రిందఉన్న ఇతర ప్రదేశములలో కూడ అవసరమునుబట్టి హైకోర్టులను ఏర్పరచుటకు కూడ హైకోర్టుల చట్టముచే 16 వ సెక్షనుక్రింద సార్వభౌమునికి అధికారము ఒస గబడినది. లెటర్స్ పేటెంట్ ద్వారా కలకత్తా హైకోర్టు 1862 మే, 14 నను, బొంబాయి, మద్రాసు, హైకోర్టులు ఆ సంవత్సరము జూన్ 26 నను స్థాపింప బడినవి. మూడు హైకోర్టులకును ఒకే రకపు నిబంధనలు, సమాన క్షేత్రాధి కారములు గలవు.

హైకోర్టులు స్థాపింపబడుటతో, అంతకు పూర్వమున్న ఉన్నత న్యాయ స్థానములు వాటిలో లీనమైనవి. కాని అంతకుపూర్వము అమలులోఉన్న విభిన్న న్యాయపద్ధతుల ఏకీకరణము జరుగలేదు. హైకోర్టులు తమ సామాన్య ఆరం భిక క్షేత్రాధికారము క్రింద అంతకు పూర్వము సుప్రీమ్ కోర్టుక్రింద జరుగు న్యాయపాలనమునే కొనసాగించెను. అనగా సాధారణముగ ఆంగ్ల న్యాయమునే పాటించు చుండెను. అప్పీలీయ క్షేత్రాధికారములో సివిల్ కేసులలో అదాలత్‌కోర్టులలో ప్రవర్తిల జేయబడు న్యాయము అనుస రింపబడును. అందుచే ప్రెసిడెన్సీ నగర, నగరేతర పద్ధతుల విభేదమటులనే నిలిచిపోయెను. న్యాయపద్ధతుల కలయి కకు అందరికి వర్తించు ఒకే న్యాయావళి రూపొందుటకు సిద్ధాంత న్యాయమును క్రోడీకరించి అన్ని కోర్టులలో దానిని ప్రవర్తిల జేయుట ఆవశ్యకమాయెను.

ఇంతకు పూర్వము సుప్రీమ్‌కోర్టులో ఆంగ్ల న్యాయవాదు లను న్యాయమూర్తులుగ నియమించుట, సదర్ కోర్టులో సివిల్ ఉద్యోగులనే నియమించుట పరిపాటి. దాని స్థాన ములో ఏర్పరుపబడిన హైకోర్టులో న్యాయమూర్తులుగ ఉండుటకు ఈ ఉభయవర్గములకు ప్రాతినిధ్యము లభించెను. ఇట్లు న్యాయశాస్త్ర ప్రవీణులైన ఆంగ్ల బారిష్టర్లతో దేశీయ ఆచారములతో అనుభవమును, పరిచయమును గల సివిల్ ఉద్యోగుల కలయిక జరిగెను. ఈ రెండు రకములగు ప్రతిభలయొక్క కలయిక వలన సత్ఫలితము చేకూరునని ఆశించబడెను.

హైకోర్టుల సంవిధానమును క్రమబద్ధము చేయుటకొరకు 1935 వ సంవత్సరపు రాజ్యాంగ చట్టములో నిర్దిష్ట నిబంధ నలు చేయబడెను. తద్వారా ప్రవేశ పెట్టబడిన మార్పులు గమనార్హములు.

న్యాయమూర్తుల ఉద్యోగ కాలపరిమితి : ఇంతకు పూర్వము న్యాయమూర్తుల పదవీకాలము రాజు చిత్తాను సారముగ ఉండెడిది. ప్రభుత్వముతో ఎట్టి సంబంధము లేకుండ, న్యాయశాఖకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము ఉండ వలెనను సూత్రమునకు ఇది వ్యతిరేకము. 1935 వ సంవత్స రపు రాజ్యాంగ చట్టము న్యాయమూర్తుల ఉద్యోగ కాల పరిమితికి రక్షణను కల్పించినది. ఆ చట్టముయొక్క 220 వ సెక్షన్ క్రింద హైకోర్టు న్యాయమూర్తి తనకు 60 సంవత్స రములు పూర్తియగువరకు పదవిలో ఉండవచ్చును. కాని దుష్ప్రవర్తన, మనో దౌర్బల్యము లేదా శరీర దౌర్బ ల్యము కారణమున పదవీ కాలము పూర్తికాక పూర్వమే ప్రీవీ కౌన్సిల్ నివేదికపై హైకోర్టు న్యాయమూర్తి రాజుచే పదవినుండి తొలగింప బడవచ్చును.

న్యాయమూర్తులుగ సివిల్ ఉద్యోగులు : 1861 వ సంవత్సరపు హైకోర్టుల చట్టమందు న్యాయమూర్తులలో కనీసము మూడవవంతు బారిష్టర్లును, కనీసము మూడవ వంతు సివిల్ ఉద్యోగులును ఉండునట్లును, ప్రధాన

న్యాయమూర్తిగ బారిష్టరే ఉండవలెననియు ఏర్పరుపబడినది. ఇంగ్లండులో ప్రత్యేకముగ న్యాయవాదులనుండియే న్యాయమూర్తుల నియామకము జరుగును. సివిల్ ఉద్యోగులు జడ్జీలుగ నియమింపబడరు. ఇండియాలోని ప్రజాభిప్రాయము కూడ బ్రిటిష్ ఆచరణమును ఇండియాలో ప్రవేశపెట్టుటకు అనుకూలముగ ఉండెను. కాని ఆంగ్ల ప్రభుత్వము ఈ సిద్ధాంతమును అంగీకరించలేదు. సివిల్ ఉద్యోగులను జడ్జీలుగ నియమింపరాదను సూత్రమును ఆమోదించలేదు. అయినను, బారిష్టర్, సివిల్ ఉద్యోగి జడ్జీల శాతములను నిర్దిష్టపరచు సూత్రము మాత్రము 1935 సంవత్సర రాజ్యాంగ చట్టములో విడిచిపెట్టబడినది. సివిల్ ఉద్యోగసభ్యులు ప్రధానన్యాయమూర్తులుగ నియమింపబడుటకు అర్హులుగ జేయబడిరి. కాని, అట్టివారు మూడు సంవత్సరములు హైకోర్టు న్యాయమూర్తులుగ పనిచేసి ఉండవలెనను షరతు విధింపబడెను.

వర్తమాన రాజ్యాంగము క్రింద హైకోర్టులు: హైకోర్టుల నిర్మాణము, నిర్వహణ - వాటి ఉద్యోగులకు సంబంధించిన నిబంధనలు మినహాగా - కేంద్ర పట్టిక 78 వ అంశములో కలదు. తత్ఫలితముగ హైకోర్టుల ఏర్పాటు, వాటి క్షేత్రాధికారముల నిర్ణయించు అధికారము కేంద్ర పార్లమెంటుదై ఉన్నది:

రాజ్యాంగము యొక్క 214 వ నిబంధన (ఆర్టికల్)లో ఇట్లు వివరింపబడినది.

(1) ప్రతిరాష్ట్రమునకు ఒక హైకోర్టు ఉండవలెను. (2) రాజ్యాంగము అమలులోనికి రాకపూర్వము రాష్ట్రములలో క్షేత్రాధికారములుగల హైకోర్టులు రాజ్యాంగము క్రింద ఆయా రాష్ట్రముల హైకోర్టులుగ భావింపబడవలెను.

భారతదేశమునుండి ప్రీవీ కౌన్సిల్‌నకు అప్పీళ్లు: మూడు ప్రెసిడెన్సీ నగరము (కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబాయి) లలోను మేయర్స్ కోర్టులను స్థాపించిన 1726 వ సంవత్సరపు ఒకటవ జార్జి ఛార్టర్ చే ప్రథమముగ భారతదేశ కోర్టులనుండి ప్రీవీ కౌన్సిల్‌కు అప్పీలు చేయుహక్కు ప్రసాదింపబడినది. 1833 జుడీషియల్ కమిటీ ఆక్టు ప్రవృత్తమయినప్పుడు భారతదేశ సుప్రీమ్ కోర్టుల నుండి ప్రీవీ కౌన్సిల్‌కు అప్పీలు చేసుకొను హక్కు కల్పింపబడెను. అయితే 1000 పెగోడాల* విలువకు మించిన వ్యాజ్యములపైన సుప్రీమ్ కోర్టుల నుండియు, 5000 పౌనులకు మించిన విలువగల వ్యాజ్యములపైన సదర్ దివానీ అదాలత్ కోర్టునుండియు అప్పీలు చేయవచ్చును.

* పెగోడా = సుమారు 8 రూపాయలు.

ఏప్రిల్ 1838, 10 వ తేదీన కౌన్సిల్ ఉత్తరువులను, అనుసరించి ప్రీవీ కౌన్సిల్‌నకు అప్పీలు చేయుటకు వ్యాజ్య విలువ సుప్రీమ్ కోర్టునకును, సదర్ దివానీ అదాలత్‌కును సమానముచేసి, అట్టి విలువ కనీసము రూ. 10,000 లు ఉండవలెనని నియమింపబడినది. వ్యాజ్య విలువతో నిమిత్తము లేక ప్రత్యేక అనుమతిపై అప్పీలు స్వీకరించు విశేషాధికారము ప్రీవీ కౌన్సిల్‌నకు కలదు. 1861 వ సంవత్సరపు హైకోర్టులచట్టము ప్రీవీ కౌన్సిల్ అప్పీలునకు కొన్ని షరతులను పెట్టెను. సివిల్ క్షేత్రాధికారమునకు సంబంధించిన విషయములలో హైకోర్టు యొక్క అంతిమ తీర్పు, డిక్రీ, లేదా ఉత్తరువులపై రూ. 10,000 ల విలువకు తక్కువగాని వ్యాజ్య విషయములలోను, లేదా ప్రీవీ కౌన్సిల్‌నకు అప్పీలు చేయుటకు తగిన వ్యాజ్యమని హైకోర్టు ధ్రువీకరించినపుడును, ప్రీవీకౌన్సిల్‌నకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. క్రిమినల్ కేసులలో హైకోర్టు ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము క్రింద ఇచ్చిన తీర్పుల పైనగాని, న్యాయ విషయ నిర్ణయమునకై హైకోర్టునకు పంపబడిన కేసులలో అప్పీలుచేయతగిన కేసని హైకోర్టు ధ్రువీకరించినప్పుడును, ప్రీవీ కౌన్సిల్‌కు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత 109 - 112 వరకుగల సెక్షనులలో హైకోర్టునుండి ప్రీవీ కౌన్సిల్‌నకు అప్పీలు చేసుకొనుటకు నిబంధనలు వివరింపబడినవి. దండ ప్రక్రియా సంహిత యందు ప్రీవీకౌన్సిల్ అప్పీలునకు సంబంధించిన నియమములులేవు. ప్రత్యేక అనుమతిపై అప్పీళ్ళను స్వీకరించు విశేషాధికారము ప్రీవీ కౌన్సిల్‌నకు గలదు.

ఫెడరల్ కోర్టు: 1935 సంవత్సర భారత ప్రభుత్వ చట్టము క్రింద ఒక ఫెడరల్ కోర్టు ఏర్పరుపబడెను. 1948 సంవత్సరపు ఫెడరల్ కోర్టు క్షేత్రాధికార విస్తరణ చట్టము భారత శాసనసభచే చేయబడెను. దీనివలన ఫెడరల్ కోర్టుయొక్క అప్పీలీయ క్షేత్రాధికారములు విస్తృతి నొందెను.

1. అప్పీలునకు ఫెడరల్ కోర్టుయొక్క ప్రత్యేక అనుమతిలేకయే, ప్రీవీ కౌన్సిల్ ప్రత్యేకానుమతి అక్కరలేకుండ ఏ షరతులతో ప్రీవీ కౌన్సిల్‌కు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చునో, అట్టి షరతులతోనే ఫెడరల్ కోర్టునకు కూడ అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును.

2. ఇతర కేసులలో ఫెడరల్ కోర్టుయొక్క ప్రత్యేక అనుమతితో అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును.

ప్రత్యేక అనుమతితోగాని అనుమతిలేకగాని ప్రీవీ కౌన్సిల్‌నకు నేరుగ అప్పీలు చేయుహక్కు తీసివేయబడినది. ఫెడరల్ కోర్టు ప్రత్యేక అనుమతితోను, లేదా ప్రీవీ

కౌన్సిల్ ప్రత్యేక అనుమతితోను, ఫెడరల్ కోర్టునుండి ప్రివీకౌన్సిల్ కు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. ఈ ఆక్ట్ వలన ప్రివీకౌన్సిల్ కు చేయబడు క్రిమినల్ అప్పీళ్ళకు ఎట్టి మార్పును రాలేదు.

అక్టోబర్ 1949, 10 వ తేదీన భారత రాజ్యాంగ పరిషత్ తాత్కాలిక పార్లమెంటుగ వ్యవహరించుచూ, ప్రివీ కౌన్సిల్ నకు అప్పీలు చేయు హక్కును రద్దు పరచెను. అంతకు పూర్వము ప్రివీకౌన్సిల్ నకు ఉండు క్షేత్రాధకారము ఫెడరల్ కోర్టునకు దత్తము చేయ బడెను.

నూతన రాజ్యాంగము భారతదేశమున సుప్రీమ్ కోర్టును స్థాపించెను. దీనివలన 1935 వ సంవత్సరపు భారత ప్రభుత్వ చట్టము క్రింద ఏర్పరుపబడిన ఫెడరల్ కోర్టు రద్దు పరచబడెను. వర్తమానమందు సుప్రీమ్ కోర్టు భారత దేశమునందు సర్వోన్నత న్యాయస్థానము.

ఆధునిక న్యాయస్థాన శ్రేణి

ఒక దేశములోని నాగరకతాభివృద్ధి దాని న్యాయ పాలనా వ్యవస్థలో ప్రతిబింబించును. నాగరకతకు న్యాయ పాలన దర్పణమువంటిది. భారతదేశములో రాజ్యాంగమే ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము (సుప్రీమ్‌కోర్టు) కును ప్రతి రాష్ట్రములోని ఉన్నత న్యాయస్థానము (హైకోర్టు)కును సంవిధాన సూత్రములను నిబంధించినది. తక్కిన న్యాయ స్థాన వ్యవస్థీకరణ వ్యవహార ప్రక్రియా సంహితచే చేయబడి నది. కొన్ని ప్రత్యేక న్యాయస్థానములకు వేర్వేరు చట్టములు గలవు (ఉదా : స్వల్పదావాల న్యాయస్థానములు). న్యాయ స్థానములలో శ్రేణీకరణముగలదు. ఒక వ్యాజ్యమును స్థాపిం చుటకు అధికార క్షేత్రము ఏ న్యాయస్థానమునకు గలదో వ్యవహారప్రక్రియాసంహితలో తెలుపబడినది. వివిధ న్యాయ స్థానములకు క్షేత్రాధికారములుండిన అందు న్యాయస్థాన శ్రేణిలో ఏది అన్నిటికన్న తక్కువదో అచట వ్యాజ్యమును ప్రారంభించవలెను. ఇట్లు ప్రారంభింపబడి, విచారణ ముగిసి నిర్ణయము జరిగిన పిదప పరాజితుడగు కక్షిదారు పై న్యాయస్థానములో అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. ఏ సందర్భ ములో అప్పీలు చేసుకొను హక్కు ఉండునో వ్యవహార ప్రక్రియా సంహితలో ప్రతిపాదింపబడినది. ఈ న్యాయ స్థాన శ్రేణీ వ్యవస్థ సూక్ష్మముగ క్రింద వివరింపబడనది.

మున్సిఫ్ కోర్టు : ఈ న్యాయస్థానమునకు క్షేత్రాధి కారము రూ. 5,000 వరకు గలదు. ఇచటి నిర్ణయములపై ప్రథమ పునర్విచారణాధికారము సబ్ కోర్టుకు కలదు. ఆ అప్పీలునందలి నిర్ణయముపై ద్వితీయ పునర్విచారణకు హైకోర్టుకు పోవచ్చును. ద్వితీయ పునర్విచారణ న్యాయిక ప్రశ్నలకే పరిమితమై ఉండును.

సబ్ కోర్టు : దీని ఆర్థిక క్షేత్రాధికారముకు అవధి లేదు. వ్యాజ్యములోని వివాద వస్తువు రూ. 7,500 కు మించనిచో జిల్లాకోర్టుకు అప్పీలు చేసుకొనవలెను. అంతకు మించిన నేరుగా హైకోర్టుకు అప్పీలు చేయవలెను.

జిల్లాకోర్టు : దీని ఆర్థిక క్షేత్రాధికారము నిరవధికము దీని నిర్ణయములపై అప్పీలు అధికారము హైకోర్టుకు గలదు.

హైకోర్టు : కొన్ని హైకోర్టులకు ప్రారంభిక క్షేత్రాధి కారము గలదు. అప్పీలు క్షేత్రాధికారము సబ్‌కోర్టు జిల్లాకోర్టు తీర్పులపై గలదు. ద్వితీయ అప్పీలు అధికార ములో న్యాయిక ప్రశ్నలనే పరిశీలించును. అప్పీలు లేని సందర్భములలో హైకోర్టుకు రివిజన్ అధికారము గలదు. రివిజన్ అధికారములో క్రింది కోర్టు తన క్షేత్రాధికార పరిధిని దాటినదాయను ప్రశ్నలనే విమర్శింపవచ్చును.

సుప్రీమ్ కోర్టు : హైకోర్టు తుదితీర్పులనుండి సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలు ఈ క్రింది సందర్భములలో ఉండును.

(అ) హైకోర్టు ఆ కేసులో రాజ్యాంగ సూత్రముల యొక్క అన్వయమునకు సంబంధించిన సారముగల న్యాయిక ప్రశ్నగలదని ధ్రువీకరించినచో ;

(ఆ) హైకోర్టు అట్టి ధ్రువ పత్రమును ఈయక పోయి నను సుప్రీమ్‌కోర్టే అటువంటి ప్రశ్న ఆ కేసులోగలదని భావించి అప్పీలు చేయుటకు ప్రత్యేకమైన అనుమతి ఒసంగినచో ;

(ఇ) సివిల్ కేసులలో (1) వాజ్యమ్మును ఆరంభించిన కోర్టులోను అప్పీలులోను వివాద విషయ వస్తువు యొక్క కిమ్మతు రూ. 20,000 లకు తక్కువ కాకయుండి, లేదా హైకోర్టు తీర్పు అంతకిమ్మత్తు గల ఆస్తిపై ఏదో విధముగా ప్రభావము గలిగియుండి ; లేదా హైకోర్టు ఆ కేసు సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలుచేయు యోగ్యమయినదని ధ్రువీ కరించిన, మరియు (2) హైకోర్టు తీర్పు క్రిందికోర్టు తీర్పును ఖాయపరచినచో హైకోర్టు ఆ కేసులో సారముగల న్యాయిక ప్రశ్నకలదని ధ్రువీకరించినచో,

(ఈ) క్రిమినల్ కేసులలో (1) క్రింది కోర్టు ముక్త దోషునిగ చేసిన తీర్పును అప్పీలులో సిద్ధదోషునిగ మార్చి ముద్దాయికి మరణశిక్ష విధించినపుడు ; లేదా (2) క్రింది కోర్టునుండి విచారణకు కేసును తన యొద్దకే రప్పించి, ముద్దాయిని సిద్ధదోషునిచేసి, అతనికి మరణశిక్ష విధించి నపుడు ; లేదా (3) ఆ కేసు సుప్రీమ్‌కోర్టుకు అప్పీలు చేసు కొన యోగ్యమయినదని ధ్రువీకరించినపుడు.

సివిల్ ప్రక్రియా పరిణామము

సుప్రీమ్ కోర్టుకు ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము ఈ క్రింది కేసులలో గలదు :

(అ) ఇండియా ప్రభుత్వమునకు, తదంతర్గత రాష్ట్రము లేదా రాష్ట్రములకు మధ్య వివాదము సంభవించినపుడు,

(ఆ) ఇండియా ప్రభుత్వము ఒక రాష్ట్రము లేదా అంత కన్న హెచ్చు రాష్ట్రములు ఒక కక్షిగాను, ఒక రాష్ట్రము లేదా కొన్ని రాష్ట్రములు మరియొక కక్షిగాను ఏర్పడి వారి మధ్య వివాదము సంభవించినపుడు,

(ఇ) రెండు లేదా అంతకన్న ఎక్కువ రాష్ట్రముల మధ్య వివాదము సంభవించినపుడు.

ఇంతేగాక ప్రాథమిక హక్కులను కాపాడుటకు రాజ్యాంగ 32 వ నిబంధన క్రింద సుప్రీమ్ కోర్టునకు మాండమస్, సర్షియోరారి, ప్రొహిబిషన్, హెబియస్ కార్పస్, కో వారంటో, అను అధిలేఖలను జారీచేయు క్షేత్రాధికారము గలదు. ఇండియాలోని ఏ అధికరణము (ట్రిబ్యునల్) తీర్పుపైనైనను, సుప్రీమ్‌కోర్టు ప్రత్యేక అనుమతిని ఒసగి అప్పీలు పరిశీలించవచ్చును. అట్టి అనుమతిని ఒసంగుట సుప్రీమ్ కోర్టుయొక్క వివేచనముపై ఆధారపడి ఉండును. ఇంతేగాక సుప్రీమ్ కోర్టుకు సంప్రదింపు క్షేత్రాధికారము గలదు. ఈ అధికారములో రాష్ట్రపతికి ముఖ్యముగ కాన్పించి అతనిచే సమాలోచనము కొరకు అప్పగింపబడిన న్యాయిక ప్రశ్నలను విచారించి, వాటిపై రాష్ట్రపతికి సుప్రీమ్ కోర్టు నివేదిక సమర్పించును.

పైన ఉగ్గడింపబడిన వివిధ క్షేత్రాధికార సమన్వితమగు భారతీయ ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము తనగురుతర కార్యభార నిర్వహణ కెల్లవిధముల తగి ఉన్నది.

న్యాయాధికరణ ప్రక్రియ ముఖ్యాంగములు :

తాఖీదు (సమను) : సమను న్యాయస్థానమునకు హాజరు కావలసినదిగ ప్రతివాదికి పంపెడు ఆదేశపత్రము. న్యాయస్థానము యొక్క అధికారమును వాది ఆహ్వానించినపుడు, అభియోక్త యొక్క ప్రత్యర్థిని కోర్టులో హాజరయి ప్రతివాదమును విన్నవించుకొనవలసినదిగ అతనికి తెలియజేయుట సమను యొక్క ఉద్దేశము. సమను ప్రతివాది నిరాకరించినచో, లేదా పుచ్చుకొనియు హాజరు కానిచో అతని పరోక్షమందు కోర్టువారు తీర్పుచెప్ప వచ్చును.

లిఖిత వాదములు : వాది యొక్క అభియోగ హేతువులను వివరించునది వాద పత్రిక. ప్రతివాది ఒసగు సమాధానము ప్రతివాద కథనము. ఇవి వాది ప్రతివాదుల మధ్య వివాదగ్రస్తమై కోర్టువారిచే నిర్ణయము కావలసిన సారాంశములను వెలికి తీయుటకు ఉపకరించుచున్నవి.

వాది కథనమును ప్రతివాది ప్రత్యాఖ్యానము చేయవచ్చును. అట్టి ప్రతివాదమును 'ట్రావర్స్' అందురు. వాది కథనము యథార్థమే అనుకొన్నప్పటికి, తనకు న్యాయతః బాధ్యత లేదను ప్రతివాదమును 'డెమరర్' అందురు. వాదిచే ప్రతిపాదింపబడిన విషయములు యథార్థములే అని ఒప్పుకొనుచు, తాను ఉద్ఘాటించు ఇతర విషయములు కూడ సంఘటిల్లి ఉన్నందున, వాది అభియోగమును త్రోసివేయవలెనని వాదించవచ్చును. దీనిని కన్ఫెషన్ అండ్ ఎవాయిడెన్స్ (స్వీకారము, బాధ్యతా నిష్కృతి) అని అందురు. ఉభయ కథనములను గమనించి కోర్టువారు వివాదాంశములను స్థిరపరచెదరు.

నిరూపణ : వాద ప్రతివాద పత్రికల నుండి ఉత్పన్నమగు సారాంశములపై తీర్పు చెప్పుటకు కోర్టువారికి కక్షిదారులు తమతమ వాదములకు సంబంధించిన విషయ సామగ్రిని నివేదించు పద్ధతినే నిరూపణ అందురు. అధునాతన కాలమున సాక్ష్యము ద్వారా నిరూపణ జరుగుచున్నది.

నిరూపణా పద్ధతి : విషయములను కోర్టువారి దృష్టికి తీసుకొనివచ్చు పద్ధతులు వివిధమైన నియమములకు లోబడి ఉండును. ఈ నియమములు క్రింద ప్రస్తావించిన సంగతులకు సంబంధించి ఉండును.

సాక్ష్యమును పరిహరించుట : చట్టము ననుసరించి న్యాయాలయమున అందజేయబడిన సాక్ష్యసామగ్రిని పురస్కరించుకొనియే నిర్ణయము చేయవలయును. అంతియ కాని, న్యాయాధిపతికి ఏదో విధముగ స్వయం వ్యక్తములైన విషయములనుబట్టిగాని, కోర్టు పరోక్షమందు తెలియవచ్చిన సమాచారములనుబట్టిగాని నిర్ణయము చేయరాదు. బుద్ధిమాంద్యముచే దేవునిపై ప్రమాణము చేయుట యొక్క అర్థమును గ్రహించు వివేకజ్ఞానము లేనట్టి వ్యక్తి సాక్ష్యము నిచ్చుటకు అనర్హుడు. అతడు సాక్షిగ ఉండుటకు అంగీకరించినను పనికిరాదు. దేవుని తలచి ప్రమాణము చేయుటవల్ల సాక్షి యొక్క సత్యసంధత పటిష్ఠమగును. హిందూదేశములో క్రైస్తవ మతావలంబుడు బైబిల్ గ్రంథముచేబూని, 'నేను సత్యమునే వచింతును, సత్యమును తప్ప మరి దేనిని పలుకను. అట్లు చేయుటకు భగవంతుడా నాకు తోడ్పడుము.' అని ప్రమాణముచేసి, సాక్ష్యమొసంగును. హిందువులు రామాయణము వంటి మత గ్రంథమును, ముసల్మానులు ఖురాను మత గ్రంథమును చేబూని ప్రమాణము చేయుదురు. ఏ సాక్షికి అయినను అట్లు ప్రమాణము చేయుట అంతఃకరణకు విరుద్ధమయినచో, అతడు పై ప్రమాణమునకు బదులుగ చిత్తశుద్ధితో 'సత్య

మునే పలుకుదును,' అను నైష్ఠిక భాషణము చేసిన చాలును. ప్రమాణము చేసియు, అసత్యమును పల్కినచో శిక్షాస్మృతి క్రింద 'కూటసాక్ష్యము' అను దోషమునకు శిక్షా పాత్రుడగును. ప్రమాణముపై లేదా నైష్ఠిక భాషణముపై ఇచ్చెడు వాఙ్మూలమే సాక్ష్యముగ పరిగణింప యోగ్యత కలిగి ఉండును. ప్రమాణము చేయకయే పల్కెడు భాషణములు సాక్ష్యముగ పరిగణింపబడవు.

సాక్ష్యము : కొన్ని విషయములను, రుజువుచేయుటకు శాస్త్ర నిర్దిష్టమైన ఒకే ఒక విధమగు సాక్ష్యముమాత్రము అపేక్షణీయము కావచ్చును. ఇట్టి నియమములు న్యాయాలయములందు సాక్ష్యము యొక్క తారతమ్య పరీక్షను సుకరము చేయగలవు; ఉదా : భారతదేశ న్యాయ శాస్త్రప్రకారము స్థిరాస్తికి సంబంధించిన దానపత్రములు, తనఖాపత్రములు, మరణ శాసనములు మొదలగు కొన్ని పత్రములకు సాక్ష్యాంకనము అవసరము. ఈ తరగతికి చెందిన దస్తావేజులను రుజువుపరచుటకు వాని యందు సాక్ష్యాంకనము చేసిన వారిలో కనీసము ఒక్కనినైన సాక్షిగ కోర్టులో హాజరు చేయించి, సాక్ష్యమిప్పించుట అవసరము. ఆ పత్రమున సాక్షిసంతకముచేసిన సాక్షు లందరు మరణించుటచే అట్టి సాక్ష్యము అలభ్యమైన స్థితి యందు పై సూత్రము సడలింపబడును. అప్పుడు ఇతర సాక్ష్యముపై ఆధారపడి పత్రమును నిరూపించుకొనుటకు సాక్ష్యచట్టము అనుమతించును. ఏదో ఒక వ్యావహారిక కృత్యము లిఖిత బద్ధమై ఉండవలయునను నియమముండి లిఖిత మొనర్చబడిన, అట్టి వ్యావహారిక కృత్యమును రుజువు పరచుటకు ఆ లిఖిత పత్రమునే దాఖలు చేయవలెను. ఇట్టి నియమముల వలన కక్షిదారులు ప్రదర్శించిన సాక్ష్యములోని గుణదోష పరిశీలనయందు కోర్టువారి పని సుకరమగును.

సుసంగతము, ప్రతి గ్రాహ్యము అగు సాక్ష్యము : సాక్ష్యమందు ఏ అంశములు సుసంగతములో, ఏవి ప్రతి గ్రాహ్యములో తెలియజేయు నియమములు కొన్నిగలవు. నిరూపింపవలసిన విషయమునకు నిరూపణా క్రమములో తార్కికముగ సహాయపడగల ప్రతి విషయము సుసంగతమే. సాధారణముగ సుసంగతము కాని విషయములను సాక్ష్యమందు జూపుటకు అవకాశము ఉండదు. సుసంగతములైనను, కొన్ని విషయముల సాక్ష్యముగ ప్రతిగ్రాహ్యములు కాకపోవచ్చును. న్యాయ స్థానమందు ఏ సాక్ష్యము శాస్త్రరీత్యా గ్రాహ్యమో దానివలననే నిరూపణకార్యము సిద్ధించవలెను. తర్కబుద్ధితో మాత్రము చూచిన నిందితుడు అపరాధియగునో కాదో నిర్ణయించుటకు అతని గత జీవిత చరిత్ర, గుణగణాదులు సుసంగత విషయములే. కాని, న్యాయశాస్త్ర దృష్ట్యా అట్టి నిర్ణయమునకు ఆ విషయములు ప్రతి గ్రాహ్యములు కావు.

అట్లే ఒక విషయము యొక్క యథార్థతను ప్రత్యక్షముగ తెలుసుకొనక, ఆ విషయమును గురించి ఇతరులు చెప్పుకొనిన మాటలను విని తాను ఇతరులు చెప్పగా వింటినని చెప్పెడి సాక్ష్యము శ్రుతసాక్ష్యము. శ్రుతసాక్ష్యమును శాస్త్రము స్వీకరింపదు. దీనికి పెక్కు కారణములు ఉన్నవి. ఇట్టి సాక్ష్యమందలి కథనమునకు ప్రథమముగ బాధ్యుడగు వ్యక్తి అందలి సత్యాసత్యముల గూర్చి ప్రతి పృచ్ఛ చేయబడలేదు. ఇంతేగాక ఒకరినుండి ఇంకొకరికి ప్రాకుటలో ఏ వార్తయైనను విపరీతాకృతులు దాల్చుట తరచుగ జరిగెడి విషయమే. అందువలన గూడ వదంతి విశ్వాస యోగ్యమగు సాక్ష్యము కానందున శ్రుత సాక్ష్యము పరిహార్యమగుచున్నది.

అధునాతన పద్ధతులు : అధునాతన కాలమున శాస్త్ర పరిశోధనల ఫలితముగ నిరూపణా సాధనములలో చెప్పుకొనతగిన అభివృద్ధి సాధింపబడినది. అసత్య నిర్దేశక యంత్రము (లై డిటెక్టర్) వానిలో ఒకటి. నేరము చేసినవానిని అపరాధ విషయమై పరిపృచ్ఛ చేయుచో అతనిలో చిత్తక్షోభము, ఆంతరంగికముగ కలిగిన ఉద్వేగములు, ప్రతిస్పందింపబడునను సిద్ధాంతముపై అది పని చేయును. ఆ ఉద్వేగముల ఉద్రిక్తత అతని ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములలోను, రక్తపు పోటులోను, హృదయ స్పందనములోను, నాడీ చాలనములోను వ్యక్తమగును. అసంగత విషయముల పృచ్ఛించినపుడు నిందితునిలో గలుగు ఉద్వేగ వికారము, నేరమును గురించి పృచ్ఛించినపుడు అతని యందు గలుగు శారీరక, మానసిక వికారములతో పోల్చి, అందలి భేదములను బట్టి అసత్య నిర్దేశక యంత్రము ఏ కథనము అసత్యమో గుర్తించగలదు.

స్కోపోలమిన్ అను ఔషధమును ఉపయోగించినచో, చేతనా శక్తిని కొంత గోల్పోయెడి మానసిక పరిస్థితి అసన్నమగును. ఆ స్థితిలోని వ్యక్తి ప్రశ్నలకు సమాధానములు చెప్పగలడు. కాని జరుగని విషయములను జరిగినట్లు కల్పించి చెప్పలేడు. ఈ ఔషధమును ప్రయోగించి, పరిపృచ్ఛజేసిన సత్యమును బహిర్గత మొనర్పవచ్చును. ఇటువంటి అధునాతనపద్ధతులు కొంతకాలమునకు బహుళ ప్రచారములోనికి రావచ్చును. ఇంకను ఇటువంటి సాధనములు నిర్ధారిత దోషములు, పరిపుష్టములు కానందున న్యాయస్థానములలో సాధారణోప యోగమునకు రాలేదు.

న్యాయ నిర్ణయము : న్యాయ స్థానమునకు నివేదించిన సాక్ష్యమును ఆధారముగ చేసుకొని కోర్టువారిచ్చెడు తీర్పు డిక్రీగ రూపొందును. ఈ నిర్ణయము ఆస్తికి సంబంధించిన హక్కుల విషయము కావచ్చును; ఒకని ప్రతిపత్తిని నిర్ధారణ చేయుటయో. లేదా విచ్ఛేద మొనర్చుటయో కావచ్చును: విధి నిర్దిష్ట కార్యము యొక్క ప్రామాణికత్వమును గురించిన ఉద్ఘోషణ కావచ్చును; నష్టపరిహారమును ప్రసాదించుట కావ్చను; లేదా విశిష్ట కార్యమును ప్రతివాదిచే నిర్వర్తింప జేయుటకు ఇచ్చిన ఉత్తర్వు కావచ్చును. ఓడిన కక్షిదారు జయించిన ప్రతి స్పర్ధికయిన ఖర్చులను భరించ వలయును. ఈ ఖర్చులను కోర్టువారు డిక్రీలో పేర్కొందురు. అప్పీలు హక్కు ఉన్నచో తీర్పు సహేతుకముగ లేదని ఓడిపోయిన కక్షిదారుడు ఉన్నత న్యాయస్థానమునకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును.

అమలు జరుపుట : విజయము గాంచిన కక్షిదారుడు డిక్రీని కోర్టుద్వారా అమలు పరుపవచ్చును· నిర్ణీత ఋణి యొక్క ఆస్తిని జప్తు చేయుట, వేలము వేయించుట కొన్ని సందర్భములలో అరెస్టు చేయించుట, సివిల్ చెరసాలలో ఉంచుట మొదలగు విధములుగ అవసరమైన చర్యలుతీసుకొని అమలు జరుపుకొనవచ్చును. అధునాతన న్యాయ ప్రక్రియ ఈ పంచలక్షణ సమన్వితమై ఉండును. జి. సి. వి. సు. రా.

క్రిమినల్ ప్రక్రియా పరిణామము

వ్యక్తిగత ప్రతీకార దశ : సామాజిక శక్తి పుంజీభూతమై ప్రభుత్వపరముకాని తొలిరోజులలో జనులు అన్యులచే తమకు కలిగిన హానికి తగిన ప్రతీకారమును తామే స్వశక్తి మేరకు చేసెడివారు. హానిపొందినవాడు ప్రత్యపకారమును చేయకయే మరణించిన అతని బంధువర్గము దోషిపై పగతీర్చుకొనెడివారు. దండనీతిశాస్త్ర రూపమున వ్యవస్థీకరింపబడని కాలములో వ్యక్తిగత ప్రతీకార చర్యయే దండప్రక్రియ. దుష్టకార్యము సమాజమునకంతకు అపకారమేయని తలపక, దానికిగురియైన వ్యక్తికే దానివలన అపకారమనియు, అందుచే అతడు, అతని బంధువులు ప్రత్యపకార మొనర్చి తమ కసిని తీర్చుకొనవచ్చుననియు, దండ ప్రక్రియా ప్రప్రథమదశలో భావింపబడెను. ఇంతే కాక అకృత్యముచేసిన వానిని మాత్రమే అపరాధిగా ఆ దశలోతలచెడివారుగాదు. అతని బంధువర్గము కూడ ఆ అపరాధమునకు బాధ్యులుగ పరిగణింపబడెడువారు. అందువలన ఒక నేరము జరిగినప్పుడు నేరము చేసినవాని బృందమునకు సాముదాయిక బాధ్యత ఉండెడిది. అట్లే నేరమునకు గురియైన వాని బృందమున కంతటికి ప్రతీకార చర్యలను ఆచరించుటకు సమష్టిగా హక్కు ఉండెడిది.

సమాజము యొక్క ప్రమేయము : అపకారము వ్యక్తులకు మాత్రమే జరిగినదను భావము సమయువరకు నిజమైన దండన్యాయము ఉద్భవించదు. ఒక దుష్టకార్యము వలన సమాజమున కంతకు అపకారము కలిగినదని పరిగణించినప్పుడే శిక్షాన్యాయము ప్రభవించుచున్నది. సమాజముచే గర్హింపబడు అపకృతి శిక్షణీయమగు అపరాధముగా పరిణమించును. ఈ పరిణామమును గమనింతము.

పురాతన గ్రీకులు ఏ వ్యక్తియైన వధింపబడినచో, అతడు ప్రేతరూపమున వధించినవానిని పీడించుటకు భూతలమున పర్యటించుచుండునను విశ్వాసము కలిగి ఉండెడివారు. హంతకునికి సమాజ మాశ్రయమిచ్చినచో హతుని యొక్క ప్రేతము ఆగ్రహము వహించి, సమాజమునంతను పీడించునని భావించిరి. ఆ ప్రేతమును శాంతపరచి, వదలించుకొనుటకు హంతకుని బలియిచ్చెడివారు. ప్రాచీన యూదు జాతిలో మానవుని చంపిన జంతువును కూడ కళంకితమైన దానినిగ భావించి వధించు ఆచారము ఉండెడిది.

ఆంగ్లదేశ దండప్రక్రియలో 19 వ శతాబ్ద మధ్య కాలమువరకు మానవ వధకు ఉపయోగింపబడిన సాధనమును రాజువశము చేసుకొని పవిత్రకార్యోపయోగములచే భగవంతుని ఆగ్రహమును శాంతింపజేయుటకు, పాపపరిహార మొనర్చుటకు, మతాధికారికి సమర్పించెడు నియమము ఉండెడిది. ఈ దృష్టాంతములను బాగుగ పరిశీలించినచో ప్రప్రథమములో పాపప్రక్షాళన కార్యముగ సమాజము నేరస్తునిపై శిక్షను విధించు ప్రాధికారమును చెలాయించుటకు మొదలిడెనని తోచును. ఉద్దేశింపబడిన దైనను, కాకపోయినను, ప్రతిహింసాకార్యమునకు దగిన ప్రతీకారము జరుగవలసినదే అను సిద్ధాంతము ప్రాక్తన దండనీతికి ముఖ్య లక్షణముగ గోచరించునని రాబ్సన్ మహాశయుడు వక్కాణించెను.

వ్యక్తిగత ప్రతీకారాధికారమునకు హద్దులు : సామాజిక అంతఃకరణమే న్యాయరూపమున అభివ్యక్తమగును. దండ న్యాయము ఆవిర్భవింపని కాలములో అపరాధిక కృత్యమునకు గురి అయిన వ్యక్తి అపరాధిపై ప్రతీకారము సలుపుటను సమాజము హర్షించెను. దండ న్యాయ ఆవిర్భావము ఈ ప్రతీకార హక్కునకు హద్దులను నిర్ణయించుటతో మొదలిడెను. ప్రతీకారచర్యలకు గడంగు ప్రాధికారము హాని పొందిన వానికిని, వాని సన్నిహిత

బంధువులకును పరిమితము చేయబడెను. పారంపర్యముగ వచ్చుచుండు కుటుంబ వైరములు అవధీకృత వ్యక్తి ప్రతీకారాధికారములే. ఈ కుటుంబవైరములలో ప్రతీకార చర్యలకు అపరాధియేగాక అతని సన్నిహితులగు కుటుంబీకులందరును పాత్రులే. తరువాత ఇట్టి సామూహిక బాధ్యతను సడలించి నేర మొనర్చిన వ్యక్తికే బాధ్యత పరిమితము చేయబడెను. వెలివేయు పద్ధతి ఈ సందర్భముననే గుర్తింపబడెను. ఈ పద్ధతి వలన ప్రాచీన గ్రీక్ రోమన్ లలో నేరస్తుని కుటుంబీకులు అతనిని పరిత్యజించి నేరమునకు సమష్టి బాధ్యత నుండి తాము విముక్తులు కాగలిగిరి. బంధువులకు అపరాధిని పరిత్యజించు హక్కును ప్రసాదించి నేరస్తుని వ్యక్తిగత బాధ్యతను సమాజము ఉద్ఘాటించెను. మతగురువులు పాపపరిహారము నిమిత్తము ప్రాయశ్చిత్తములను నిర్ణయించి తద్వారా అపరాధియొక్క వ్యక్తిగత బాధ్యతను మరింత స్పష్టపరచిరి.

మధ్యయుగములో కొన్ని నిర్ణీత సమయములందు కొన్ని నిర్ణీత ప్రదేశములందు కుటుంబ వైరములను సాధింపరాదను సిద్ధాంతమును ఇంగ్లండునందు క్రైస్తవ మతగురువులు ప్రతిపాదించిరి. భగవత్సంబంధమైన పవిత్ర దినములే ఈ నిర్ణీత సమయములు. ఇవే శెలవురోజులుగ తర్వాత పరిణమించెను. పుణ్యస్థలములు కుటుంబవైర విరమణా నిర్ణీత ప్రదేశములుగ సూచింపబడెను. పగపట్టిన వాడు వెంటనంటి తరుముకొనుచురాగా నేరస్థుడు పారిపోయి చర్చియొక్క పవిత్ర ప్రాంగణములో తలదాచుకొనిన అతడు ఆ ఆశ్రయమును వీడి బయటపడునంతవరకు కలహము నిలుపుదల కావలసినదే. ఇట్లు నేరస్థుడు శరణాగతి నొసగు స్థలమును ప్రవేశించినచో కలహము కొనసాగుటకు అవశ్యముగ కాల విలంబనము జరుగును. ఈ విలంబనమును పురస్కరించుకొని జగడము ద్వారా హక్కులను తేల్చుకొనుట కంటె నష్టపరిహారమును స్వీకరించి అంతటితో వైరమును తెగత్రెంపు చేసుకొనుట మంచిదని కలహమును సర్దుబాటు చేయుటకు సమాజములోని పెద్దలకు ఆస్కారము ఏర్పడెను.

ఇంగ్లండులో 1530 వరకు ఇట్టి శరణాగతి స్థానరములు చాల ఉండెను. పిమ్మట హత్య, స్త్రీని బలాత్కరించుట, లూటీ ఇత్యాది ఘోర నేరములు చేసిన అపరాధులకు శరణాగతిస్థల ప్రవేశమును నిషేధించిరి. పటిష్ఠమైన దండనీతి ప్రచారములోనికివచ్చి, ప్రభుత్వముచే శిక్షలు అమలుపరుపబడుచున్న రోజులలో కూడ ఈ శరణాగతి కల్పించు స్థావరములు ఇంగ్లండులో నిలచి ఉండినవనుట ఆశ్చర్యము కలిగించకపోదు. 1623 లో ఇట్టి ఆశ్రయములను శరణాగతి సిద్ధాంతమును రద్దుచేసిరి. వ్యక్తిగత ప్రతీకారమును పూర్తిగ నిషేధముచేయుట నిజమైన దండన్యాయమునకు పునాదివంటిది. శిక్షించు హక్కు అప్పుడు ప్రభుత్వమునకే పరిమితమగును.

రోమన్ చరిత్రలో దండశాస్త్ర పరిణామము

మొదటి దశ: అపరాధులను దండించుటకు ప్రత్యేక శాసన నిర్మాణము: వ్యక్తులకేగాక ప్రభుత్వమునకే హాని కలుగు అపరాధములు కొన్ని ఉండవచ్చునను భావన ప్రాచీన రోమ్‌లో లేకపోలేదు. రోమన్ సమాజము సమష్టిగ అపరాధమునకు గురియైనచో వారి శాసన సభ నేరస్తుని, అతనికి విధింపవలసిన శిక్షను ప్రత్యేకముగ పేర్కొనెడి శాసనమును చేసి, ఆ శాసనమును అమలు జరిపెడిది. రాజ్యభద్రతకు భంగము కలుగజేసినాడను నేరమునకు గురియైన వానిపై చర్య జరుపుటకు విశిష్ట శాసనమును రచించి ప్రయోగించెడివారు. ఇట్టి విశిష్ట శాసనములు దండశాస్త్రము యొక్క బాల్యావస్థను సూచించును. ప్రభుత్వమునకు హాని కలిగెడి నేరము జరిగిన తర్వాత ఆ నేరస్తుని శిక్షించుటకు శాసన సభచేత గాని, కార్యనిర్వాహక శాఖ ద్వారా గాని అసాధారణ చర్యలను ప్రత్యేకముగ ప్రయోగించుట రోమ్‌నందు దండశాస్త్రపు తొలి రోజులలో ఉన్న ప్రక్రియా పద్ధతి.

రెండవ దశ: దండనాధికార కమిషన్‌లు: బహు విధములగు అపరాధములను ప్రభుత్వము దండనార్హములుగ గుర్తించుట, దండన్యాయ వ్యవస్థా పరిణామములో రెండవదశ. దండనీయ నేరములు ఎక్కువకాగా శాసనసభ దండనాధికారులను నియమించి శిక్షల విధించు ప్రాధికారమును వారికి దత్తము చేయవలసివచ్చెను. రోమ్‌లో నేరములు జరిగినపిమ్మట ఒక్కొక్క ప్రత్యేక తరగతికి చెందిన నేరములను విచారించుటకు ఒక్కొక్క ప్రత్యేక దండనాధికార కమిషన్‌ను నియోగించెడివారు.

మూడవ దశ: నియతకాలిక నియుక్త కమిషన్‌లు: కొన్ని తరగతులకు చెందిన నేరములను విచారించుటకు, ఆ నేరములు జరుగక పూర్వమే, భవిష్యత్తులో జరుగ వచ్చునని, జరిగినపుడు వాటిని విచారించుటకై ముందుగ నియతకాలిక కమిషన్‌లను నియోగించుట దండన్యాయ పరిణామమందు మూడవదశ. రోమ్‌నందు పితృహత్యలు, ఖూనీలను విచారించుటకై ప్రతి సంవత్సరము ఇట్టి దండనాధికార కమిషన్‌లు నియోగింపబడు చుండెడివి. ఈ కమిషన్‌లు పనిచేయుటకై ప్రభుత్వము ముందుగనే ఏ కృత్యములు నేరములో నిర్వచించి వానికి ఏ జరిమానాలు

లేదా ఇతర దండనలు విధింపవలెనో నిర్దేశించవలసి ఉండెను. నేరములను విచారించి, శిక్షలను విధించునట్టి ఈ దండనాధికార కమిషన్‌లు శాశ్వతముగ ఉపవిష్టములై ఉండక నియతకాలికములై అప్పుడప్పుడు సృజింపబడుచుండెను.

నాలుగవ దశ: శాశ్వత దండనాధికారమండలి: నాలుగవ దశలో దండనాధికార కమిషన్‌లు శాశ్వత పీఠములాయెను. రోమ్‌లో అట్టి మొట్ట మొదటి దండనాధికార పీఠములు క్రీ. పూ. 149 లో నియోగింపబడెను. ఏ నేరములు ఈ న్యాయస్థానముచే విచారింపబడునో సువ్యక్తము చేయబడెను. అట్టి నేరములను చేసిన వారినందరను విచారించి దండించుటకు ఈ న్యాయాలయమునకు అధికారము ఉండెను.

ప్రాచీన న్యాయవ్యవస్థల నిశితముగ పరిశీలించిన సర్ హెన్రీ మెయిన్ పండితుడు రోమన్‌ల దండప్రక్రియలోని వివిధ దశలు ప్రాథమిక ప్రక్రియ యొక్క ఆవిర్భూతి, పరిణామములకు వర్తించు ఉదాహరణగ పరిగణించెను.

శాశ్వత దండనాధికార మండలి స్థాపనతో (క్రీ. పూ. 149) క్రమపద్ధతిగల క్రిమినల్ న్యాయ నిర్వహణము ప్రారంభమైనదని భావింపవచ్చును. ప్రథమములో ఈ మండలిపనులు శాసన సభ యొక్క ప్రత్యేక కమిటీ నిర్వహించెడిది ఒక్కొక్క అవసర పరిస్థితిని ఎదుర్కొనుటకు ఒక్కొక్క ప్రత్యేక దండనాధికార మండలి ఏర్పాటు చేయబడుచుండెను. ఒక మండలికి మరియొక మండలితో సంబంధములేదు. ఒక్కొక్క మండలిచే విచారణ యోగ్యమగు నేరములు ఒకే ఉద్రిక్త పరిస్థితులందు చేయబడినవగుట తప్ప ఒక నేరమునకు మరియొక నేరమునకు వేరే సంబంధము తత్వతః లేకుండెను. వివిధ రకములైన నేరములను జతచేసి, ఒకే మండలియందు వాటిని శిక్షించు అధికారమును నిక్షేపించుటకు హేతువు వేరేలేదు.

నేరములు వృద్ధిచెందగా ఈ మండలుల సంఖ్య కూడ పెరుగజొచ్చెను. అట్లు పెరుగుటవలన మండలుల ప్రత్యేక అధికార క్షేత్ర పరిధులను గురించి వైరుధ్యములు జనించెను. దండన్యాయములో అనురూప వర్గీకరణము అసంభవమాయెను. రోమన్ చక్రవర్తులు ఈ అధికారక్షేత్ర పరిధులను గురించిన వైరుధ్యమును తొలగించి నేరములను వర్గీకరణ మొనర్చిరి. మండలులను రద్దుచేసి, వాటి స్థానే దండ న్యాయాధిపతు (మేజిస్ట్రేట్)లను నియోగించిరి. నేరములకు దండనల విధించుట ప్రభుత్వ కర్తవ్యమని ఈ విధముగ స్థిరపడెను. చక్రవర్తి న్యాయమునకు మూల స్థానముగను, అపరధర్మావతారుడుగను పేరు గాంచెను.

ఆంగ్ల దండ ప్రక్రియా పరిణామము

దండ ప్రక్రియ: ఆల్ ఫ్రెడ్ రాజు క్రోడీకరించిన చట్టములో ఈ ఉపనిబంధనగలదు: ‘పెద్ద బొటనవ్రేలు తెగవేసినచో 20 షిల్లింగులు, రెండవ కాలివ్రేలు తెగవేసినచో 15 షిల్లింగులు, మూడవవ్రేలుకు 9 షిల్లింగులు, నాలుగవదానికి 6 షిల్లింగులు, చిటికెనవ్రేలుకు 5 షిల్లింగులు పరిహారముగ నేరస్తుడు చెల్లించుకొన వలయును.’ పరిహారము చెల్లింపని నేరస్తుడు న్యాయబహిష్కృతుడుగా ప్రకటితుడగు చుండెను. న్యాయ బహిష్కృతుని వన్యమృగమునువలె ఎవరైనను చంపివేయవచ్చును. ప్రభుత్వము వానికి రక్షణ నివ్వదు. కొన్ని రకములైన నేరములలో ఫిర్యాదికి పరిహారముతోపాటు రాజుకు జరిమానా కూడ చెల్లించు కొనవలసిఉండెను. కొన్ని మహాపరాధములకు పరిహారము విధింపబడలేదు. శిరచ్ఛేదము, లేదా వికలాంగుని చేయుట, లేదా ఆస్తిని ప్రభుత్వము కైవశమొనర్చుకొనుట మొదలగు దండనములు అట్టి మహాపరాధములకు విధింపబడెను. కారాగారములు ఆనాడు నెలకొల్పబడలేదు. అందుచే కారాగారవాసము ఒక శిక్షగ పేర్కొనబడలేదు. రాజ్యశాంతికి భంగము కగిలించుటకూడ అపరిహార్యమగు దండనీయ అపరాధమే. రహదారులలో అపరాధిక కార్యము నొనర్చినవాడు రాజ్యశాంతికి భంగము కలిగించినట్లు శిక్షింపబడుట రివాజాయెను. కొంతకాలమునకు రాజ్యశాంతి భావన రాజమార్గముల నుండి అన్ని ప్రదేశములకు వ్యాప్తమై ఏ చోటనైనా హింసాత్మక అపకృతి జరిగిన అది రాజ్యశాంతికి భంగకారియగు దండనీయ అపరాధమే అను భావన దృఢపడెను. నేరవిచారణలయందు దైవ పరీక్షా ప్రక్రియలు నిరూపణ పద్ధతిగ వాడుకలో ఉండెను. అగ్నిపరీక్షలో నిందితుడు తొమ్మిది అడుగుల (2.7 మీ.) దూరము వరకు అగ్నితప్తమైన ఇనుప కమ్మిని పట్టుకొని మోయవలయును. మోసిన పిమ్మట అతని చేతికి కట్టు కట్టెదరు. మూడు దినములలో పుండు మానిన అతడు నిర్దోషిగా పరిగణింపబడును. జలపరీక్షలో నిందితుని సంచిలోకట్టి నదిలో పడత్రోసెదరు. నిర్దిష్టమైన దూరమువరకు తేలిఉండగలిగినచో నిర్దోషిత్వము రుజువగును. నిందితుడు నిర్దోషియగుచో అతనిని దేవుడు రక్షించునను విశ్వాసమే ఈ దైవపరీక్షా ప్రక్రియల తాత్పర్యము. ఇవి మతాధికారుల పర్యవేక్షణ క్రింద జరిగెడివి.

నార్మన్‌ల కాలము: ఆక్రోశము: దండ న్యాయము యొక్క అంకురములను నార్మన్‌ల కాలములో గాంచుదుము. ఆదిలో ప్రభుత్వము ముద్దాయి పై ఫిర్యాదు

చేయుటగాని, స్వయముగ నేరస్తుల శిక్షించుటగాని తన కర్తవ్యముగ తలపలేదు, నిష్పాక్షిక మధ్యవర్తి పాత్రను వహించి ఫిర్యాది జరిపెడు ప్రతీకార చర్యలను క్రమ బద్ధముగ ఉండునటుల పర్యవేక్షణ జరిపెడిది. ఫిర్యాది నేరము జరిగిన వెంటనే ఆక్రోశమును (హ్యూ & క్రై)చేసి, సార్జెంటులకును, రాజోద్యోగులకును 'కారోనర్' అను దుర్మరణ విచారణాధికారికిని విషయమును తెల్పి, అటు పిమ్మట ఫిర్కా కోర్టు (కౌంటీకోర్టు) కు ఫిర్యాదు చేసుకొన వలయును. ఇట్టి ఫిర్యాదుకు వ్యక్తిచే నేరారోపణము చేయు విధానము లేదా సంప్రార్థనా రూపక వ్యాజ్యము అని పేరు.

నిందితుడు సమాధానము చెప్పుకొనవలెను గాన అతని పైన జేసిన ఫిర్యాదు ఎట్టిదో విశదమగునట్లు ఫిర్యాది ఫిర్కా కోర్టుకు తన కథనమును తెలియజేయవలెను. నిందితుడు నేరము చేయుచుండగనే పట్టుబడకపోయినచో తన నిర్దోషిత్వమును రుజువు చేయుటకు ద్వంద్వ యుద్ధము ఏర్పాటుకు సంసిద్ధుడనని తెలియబరచవచ్చును.

ఋజు ప్రవర్తనా బాధ్యత పద్ధతి: నార్మన్‌లు దండ ప్రక్రియా పద్ధతులను కొంత సంస్కరించిరి. అతఃపూర్వము అనుమానింపబడిన నేరస్తుని కోర్టుకు హాజరు పరచవలసిన బాధ్యత ఫిర్యాదికి, అతని బంధువులకు ఉండెడిది. ఇంగ్లండును జయించిన విలియమ్‌రాజు ఋజుప్రవర్తనా బాధ్యతపద్ధతిని ప్రవేశపెట్టెను. ప్రతి పౌరుడును 'టైథింగ్' అను పేరు గల పదిమందితో కూడిన వర్గములో చేర్చబడెను. ఆ పది మందిలో ఏ ఒకడు నేరము చేసినను, మిగిలిన తొమ్మిది మంది అతనిని కోర్టులో హాజరుపెట్టవలెను. ఈ టైథింగ్ విధానమును సక్రమముగ జరిపించుటకు షెరిఫ్ అను రాజోద్యోగి నియోగితుడయ్యెను. అతడు మండలమందు షెరిఫ్‌న్‌టూరన్ అను సమావేశమునందు వర్గీకరణము సరిగ జరిగినదో లేదో పర్యవేక్షణ జరుపుచుండువాడు.

ఈ పద్ధతి 14 వ శతాబ్దినాటికి సమసిపోయెను. ప్రతీ గ్రామములో ఒక కాన్‌స్టేబులును, స్థానిక శాంతి సంరక్షకుడుగ నియామకము చేయుట రివాజాయెను. నేరస్తుని పట్టుకొని కోర్టు ఎదుట హాజరుపరచు బాధ్యత వీనికి సంక్రమించెను.

న్యాయసభ: రెండవ హెన్రీ రాజ్యమేలు కాలమున దండప్రక్రియా పద్ధతి చాలా విధములుగ సంస్కరింపబడెను. క్లేరండన్ (1166), నార్థాంప్టన్ (1176) అందు ప్రారంభింపబడిన కొత్త విధానము వలన ప్రభుత్వ పక్షముగ అభియోగము దాఖలు జేయబడెను. వ్యక్తిచే నేరారోపణ విధానము ఈ నూతన విధానము వచ్చిన పిదప ఆపివేయబడెను. కాని 1819 లో చట్టరీత్యా రద్దు చేయు వరకు నామ మాత్రముగ ఆ పాత పద్ధతి కూడ నిలచి ఉండెను. ఆక్రోశము స్థానే క్రమబద్ధమైనట్టి అపరాధ ఆరోపణా పద్ధతి (ఇండిక్ట్‌మెంట్) ప్రవేశపెట్టబడినది. దీని ప్రకారము దోపిడిగాండ్రు, దొంగలు, వారి ప్రేరకులు, సహాయకులు మొదలగువారిపై నేరారోపణము ప్రభుత్వ న్యాయాధీశుల ఎదుట చేయవలయును. ఉపమండలమునకు ప్రతినిధులగు పన్నెండుగురు దైవసాక్షిగా ప్రమాణము చేసి ఈ నేరారోపణ (అక్యుజేషన్)ను చేసెడివారు. ఈ రీతిగ నేరారోపణజేయు జూరీ ఆచరణలోనికి నిందితుని అనుమానించిన పిమ్మటనే అభియోగము ప్రారంభగుమటచే దోషియని రుజువగువరకు నిందితుడు నిర్దోషియే అను అవధారణకు తావులేకపోయెను. నిందితుడు నేరము చేసినట్లు అనుమానించవలసి ఉన్నందున ఆ అనుమానమును నివర్తించుకొనవలసిన బాధ్యత అతనిదై ఉండెను.

జూరీ పద్ధతి: 1216 లో జరిగిన లేటరన్ సమితి (లేటరన్ కౌన్సిల్) సమావేశము న్యాయపాలనలో మతాధికారులు దైవిక పరీక్షలను వినియోగించు పద్ధతిని నిరసించెను. అట్టి పరీక్షలలో మతాధికారులు సహాయభూతులు కారాదని కట్టడి జేయబడెను. అందుచే అపరాధ విచారణకు మరియొక మార్గము అన్వేషింపవలసి వచ్చెను. ఇంగ్లండులో 1219 నుండి దైవిక పరీక్షలను వదలుకొనిరి. 13 వ శతాబ్దచరమ భాగమున జూరీపద్ధతి సువ్యవస్థాపిత మయ్యెను. నిందితుడు జూరీచే విచారణకు సమ్మతించెనేని అతని ఇరుగు పొరుగు వారి నుండి జూరర్‌లను ఏర్పాటు చేయుదురు. వారు సాక్ష్యమును విని, ముద్దాయి దోషియో నిర్దోషియో తేల్చి న్యాయాధిపతికి నివేదింతురు. జూరీ విచారణకు ముద్దాయి అంగీకరించనిచో అంగీకరింప జేయుటకు అతనిని హింసించెడువారు. కొందరు ముద్దాయిలు అట్టి హింసనైనను భరించి జూరీ విచారణకు సమ్మతించెడువారు కారు. ఏలన, ఆ కాలములో ముద్దాయి దోషియని కోర్టువారు తీర్మానించినచో, చాలా అపరాధములకు, దోషికి మరణ దండన విధింపబడుటయే గాక, అతని స్థిరచరాస్తులను ప్రభుత్వము తీసుకొనుట, ఎవరి ఆస్తికైనను వారసత్వపు హక్కులు అతని ద్వారా ఎవరికినీ సిద్ధింపక పోవుట మొదలగు అవాంఛనీయ పరిణామములు ఏర్పడుచుండెను. దోషనిర్ణయము లేకయే హింసకు గురియై మరణించిన, ఈ అవాంఛనీయ పరిస్థితులు తప్పి అతని దారా పుత్రాదులకు ఆస్తిదక్కి కొంత మేలగుననెడి ఆశ వలన ఈ న్యాయవిహిత హింసాకాండకు గురియగుటకు ముద్దాయి సమ్మతించెడివాడు. 1772 వరకు మహాపరాధ

అభియోగములలో జూరీ విచారణకు ముద్దాయి సమ్మతింపక పోవుట దోషినని ఒప్పుకొనుటగా భావింపబడెను. ఈ విధముగ నేరములను విచారణ జేయుటకు జూరీ సాధారణ విచారణా సాధనముగ వెలసెను.

త్రైమాసిక సమావేశము: 1327 లో శాంతి సంరక్షక స్థానిక న్యాయాధికార కార్యాలయము స్థాపింపబడెను. అనుమానితులను నిర్బంధించి వారిని ప్రభుత్వ నియమిత న్యాయాధీశులు వచ్చునంతవరకు తమ అధీనములో ఉంచుకొనునట్టి శాంతి భద్రత చర్యలు మొదట ఈ ఉద్యోగులకు ఒప్పగింపబడెను. 1345 లో వారికే శిక్షణాధికారము కూడ ఒసగబడెను. 1363 సంవత్సరమునకు నాలుగు మారులు ఈ ఉద్యోగులను సమావేశము కావలసినదిగా ఆదేశములు జారీయాయెను. వీనికే త్రైమాసిక సమావేశము అని పేరు. 18 వ శతాబ్దికి త్రైమాసిక సమావిష్టులు, ఉరిశిక్షల విధింపవలసిన వ్యవహారములను న్యాయసభకు (ఎసైజెస్) పంపుట పరిపాటయ్యెను. అప్పటి మహాపరాధములు అన్నియు మరణదండనము విధింపబడవలసినవే అయినందున దేశీయ న్యాయము క్రిందికి వచ్చెడు చిన్న నేరములను మాత్రమే ఈ త్రైమాసిక సమావేశములు విచారణ సల్పి నిర్ణయమొనర్చెడివి. ఉద్దేశపూర్వక హత్య లేదా ఖూనీ (మర్డర్), నరవధ (హోమిసైడ్), బలాత్కార సంగమము (రేప్), మాంత్రిక వశీకరణ ప్రయోగము (విచ్ క్రాఫ్ట్), గృహభేదన చౌర్యము (బర్గ్లరీ), రాజద్రోహము (ట్రీసన్) మొదలగునవి తీవ్రతర మహాపరాధములు. ఈ మహాపరాధములలో సిద్ధదోషి ద్వారా వారసత్వపు హక్కులు నశించుటయే గాక, అతడి యావదాస్తిని ప్రభుత్వము అధిహరణమొనర్చెడిది. అతిచారములు (ట్రెస్ పాసెస్), దౌర్జన్యము (అసాల్ట్), కలహము (బ్రాలింగ్), కూట సాక్ష్యము (పర్ జురీ) వంటి సాధారణ అపరాధములకు కారావాస శిక్షగాని, జరిమానాగాని విధింపబడెడిది.

ఫాదరీల ప్రత్యేక హక్కు: నిందితులగు క్రైస్తవ మత ప్రచారకులను ప్రభుత్వ న్యాయ స్థానములలో గాక మత సంబంధమైన న్యాయస్థానములలోనే విచారింపవలయునను మతగురువుల అభ్యర్థనను హెన్రీ - II అంగీకరించెను. దీనినే ఫాదరీల ప్రత్యేకహక్కు అనిరి. సాధారణ అపరాధములకు ఈ సదుపాయము వర్తించదు. కాని మహాపరాధములుగ పరిగణింపబడెడి నేరములు ఆ రోజులలో పెక్కు గలవు. ఒకానొకడు మతప్రచారమునకు సంబంధించినవాడో, తదితరుడో తెలుసుకొనుటకు ప్రభుత్వ న్యాయస్థానములు పరీక్ష చేసెడివి. ఆ వ్యక్తి చదువగలడా, లేదా అనునది తెలుసుకొనుటయే ఆ పరీక్ష. చదువ గలిగినచో వానిని మత ప్రచారక వర్గీయుడుగా నిశ్చయించి మతమునకు సంబంధించిన న్యాయ స్థానమునకు పంపెడివారు. మత న్యాయస్థానములలో నేరముల విచారణ ఒక ప్రహసనముగ మారెను. వాటియందు విచారణకు గురియైనవారు సులభముగ, సర్వసాధారణముగ ముక్త దోషులగుచుండిరి. విద్య వ్యాప్తమైన కొలది అక్షరాస్యుల సంఖ్య పెరిగి ఫాదరీల ప్రత్యేక హక్కు లభించెడివారు ఎక్కువ అయిరి. దండన భీతిలేక విద్యావంతులు నేరములు చేయజొచ్చిరి. 1547 లో హత్య, చౌర్యము మొదలగు తీవ్రతర నేరముల పట్ల ఫాదరీల ప్రత్యేక హక్కును రద్దుచేసిరి.

స్టార్ ఛేంబర్ కోర్టు: చట్టము ద్వారా 1487 లో రాజ పరిషత్సమితిని ఒక దానిని హెన్రీ-VII ఏర్పరచెను. నిర్దిష్టమైన కొన్ని నేరములకు సంబంధించిన ఫిర్యాదులు వచ్చినప్పుడు ఆ సమితి వానిని విచారింపవలెను. నక్షత్రాకృతు (స్టార్) లను ఉపరిభాగమున చెక్కిన మహలునందు (ఛేంబర్) సమావేశమయ్యెడి ఈ సమితికి స్టార్ ఛేంబర్ అను పేరు గల్గెను. ఈ స్టార్ ఛేంబర్ నిందితుని పరీక్షించి, అవసరమైన సాక్షి విచారణ సల్పి యథార్థమును నిశ్చయించి, న్యాయ సమ్మతమగు దండనలను విధించుటకు సమర్థమై ఉండెను. నిందితుని పరీక్షించు ఆచారము దేశీయ న్యాయస్థానములలో లేదు. 16 వ శతాబ్దాంతమునకు స్టార్ ఛేంబర్ ఒక విశిష్ట న్యాయస్థానమై వెలసినది. ప్రభుత్వ పరిపాలనమునకు భంగకరముగ ఎంచబడు నేరములను ఈ కోర్టులో విచారించుట పరిపాటియాయెను. దేశీయ న్యాయమున గుర్తింపబడని దుష్ప్రవర్తనలను కూడ ఈ కోర్టు విచారించెడిది. కుట్ర (కాన్స్పిరసీ), నేరమును జేయుటకు ప్రయత్నించుట, పరువునష్టము మొదలగునవి ఈ కోర్టుచే విచారింపబడెడివి. అటర్నీ జనరల్ చే నిందారోపణ సమాచార నివేదనతో దండప్రక్రియాకాండ ప్రారంభమగును. ఆ నిందారోపకులెవరో తెలియకుండునట్లు వారి పేర్లను గుప్తముగ ఉంచవచ్చును. సత్యము పలుకుదునని ప్రమాణము చేయించి హింసించియయినను, అభియోక్త సాక్ష్యమును తీసుకొందురు. ఈ పద్ధతి దేశీయ న్యాయ విచారణా క్రమమునకు భిన్నముగ ఉండెను. దేశీయ న్యాయములో హింసించి సాక్ష్యము తీసుకొనుపద్ధతిలేదు. తథ్యతా నిర్ణయము దేశీయ న్యాయపద్ధతిలో జూరీచేయు చుండెను. స్టార్ ఛేంబర్ లో జూరీ లేకుండా న్యాయమూర్తులే తథ్యతా విషయ నిర్ణయము చేయుచుండిరి. 1641 లో దీర్ఘకాలిక పార్లమెంటు ఈ స్టార్ ఛేంబర్ కోర్టును రద్దుచేసెను.

వేతనగ్రాహి దండనాధికారులు : శాంతి సంరక్షక న్యాయాధీశులచే నిర్వహింపబడిన దండన్యాయ పాలనము సంతృప్తికరముగ లేకపోయెను. వీరు శాంతి సంరక్షకులుగను, దండనాధికారులుగను మెలగిరి. ఈ రెండు ధర్మములు ఒకరియందే ఉండుటవలన పౌరుని స్వేచ్ఛకు ప్రమాదము ఏర్పడెను. అదియునుగాక ఈ ఉద్యోగులకు నిర్ణీత వేతనములు లేవు. అందువలన న్యాయపాలన ఆలస్యముగ జరుగుచుండెను. అభియోక్త నేరస్తుని శీఘ్రముగ దండింపబడునట్లు చేయలేకపోవుటయు, నేరస్తుడు బలాఢ్యుడైనచో న్యాయము జరుగుట దుర్లభమై పోవుటయు సంభవించెను. అందుకొరకు వేతనములను ఇచ్చి మేజిస్ట్రేట్లను నియోగించుపద్ధతి 18 వ శతాబ్ది చరమదశలో ప్రవేశపెట్టబడెను.

అభిశంసనములు : ప్రభు సభ (హౌస్ ఆవ్ లార్డ్స్), ప్రజాసభ (హౌస్ ఆవ్ కామన్స్) ఎవరినైనను అభిశంసనము చేయవచ్చును. ముఖ్యముగ 17 వ శతాబ్దిలో అభిశంసన కాండను మంత్రులపై ప్రయోగించెడివారు. అప్పటి కాలమున మంత్రులను ఎన్నుకొనుటలో ప్రజాసభకు ప్రమేయము లేకపోవుటయే అందులకు కారణము. 1806 తర్వాత ఈ అభిశంసన పద్ధతిని ప్రయోగించుట మానిరి.

దండన్యాయ సంస్కరణము : 1748-1832 కాలమున ఉన్న బెంతామ్ అను న్యాయ విజ్ఞానవేత్త ఆంగ్లేయ న్యాయపాలక సంస్థలో బహుముఖములుగా తీవ్రమైన సంస్కరణ జరుగవలయునని ప్రచారము చేసెను. బెంతామ్ ఉపయోగితావాద (తియరీ ఆవ్ యుటిలిటీ) ప్రవక్త. 'అధిక తమ సంఖ్యాకుల అధికతమ సౌఖ్యము ఏ సంస్థవలన ఏర్పడునో ఆ సంస్థయే అభిలషణీయము' అనునది ఉపయోగితా సిద్ధాంతమునకు కీలకసూత్రము. ఈ సిద్ధాంతము దృష్ట్యా ఏ సంస్థ తత్త్వమునైనను పరీక్షించి ఈ సూత్రమునకు అనుగుణముగ లేనిచో ఆ సంస్థను విడువవలెనని బెంతామ్ పండితుని అభిమతము. ఆయన ప్రతిపాదించిన న్యాయ సంస్కరణములు ఆయన గతించిన తర్వాతనే ఫలదాయకము లయ్యెను. బెంతామ్ బోధనలచే ప్రభావితుడైన సామ్యుయల్ రోమిలీ న్యాయ సంస్కరణములను ప్రజాసభలో ప్రతిపాదించెను. 1800నాటికి మరణ దండనము శిక్షగా గల నేరములు 160 ఉండెను. రోమిలీ దండన్యాయముపట్ల శ్రద్ధచూపి స్వల్ప నేరములకు మరణదండన అనావశ్యకమని గ్రహించి మరణదండన అర్హతగల నేరముల సంఖ్యను తగ్గించుటకు ప్రయత్నించెను. 1818 లో రోమిలీ మరణించెను. అతడు ప్రవేశపెట్టిన బిల్లులలో చాలా భాగము ప్రభు సభతో త్రోసివేయబడెను. ఎల్‌డన్, ఎల్లెన్‌బ్రో ఈ సంస్కరణలను ప్రతిఘటించుటయే ఈ బిల్లుల ఓటమికి కారణము. కాలాంతరమున సర్ రాబర్ట్ పీల్ కృషిచే ఈ సంస్కరణ ప్రతిపాదనలు ఫలించి ఆంగ్ల దండ న్యాయశాస్త్రములో అభిలషణీయమైన అనేక మార్పులకు దోహద మొనర్చెను.

ఆంగ్లేయ దండన్యాయ వ్యవస్థ 19 వ శతాబ్దమున బహుభంగుల చక్కబరుప బడినది. విచక్షణా రహితముగ తరతమ భేదములు పాటింపక అపరాధముల కన్నిటికి మరణ శిక్షను విధించుట సమర్థనీయముకాదు. బెంతామ్ మహాశయుని ఉపయోగితా సిద్ధాంతము శిక్షాస్మృతిలో ఉన్న క్రూర లక్షణములను విమర్శించు జ్ఞానమును ప్రసాదించెను. తత్ఫలితముగ ఆంగ్లేయ దండన్యాయములో తీవ్ర రూప సంస్కరణములు ప్రవేశపెట్ట బడినవి. 1827 లో ప్రవృత్తమైన సర్ రాబర్ట్ పీల్ చట్టము మూలమున చాలా సందర్భములలో మరణశిక్షను మాన్పించిరి. 1865 లో అపరాధిక వ్యవహార (క్రిమినల్) విధానక్రమము సివిల్ కేసులలోని విధాన క్రమమునవే రూపొందింప బడెను. కాని క్రిమినల్ కేసులలో ప్రభుత్వమే అభియోగ కాండ నిర్వహించును. 1879 లో ప్రభుత్వ అభియోజక (పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్) పదవిని స్థాపించిరి. ప్రభుత్వ అభియోజకుడు క్రిమినల్ ప్రక్రియా కలాపమును ఆరంభించి నడుపుచుండును. 1907 లో క్రిమినల్ అప్పీళ్ళను వినుటకు ఉన్నత న్యాయస్థానమును ఏర్పరచిరి. ఈ ఉన్నత న్యాయస్థానమునుండి ప్రభు సభకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. ప్రభుసభలోని సభ్యుల యొక్క నేరములను ఆ సభయే విచారించవలయునను నియమముండెడిది. ప్రభువుల యొక్క ఈ విశిష్టహక్కు 1948 లో ప్రవృత్తమైన క్రిమినల్ న్యాయశాసనము ద్వారా తొలగింపబడెను.

మహమ్మదీయ దండన్యాయము

మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్రము నేరములను రెండు వర్గములుగ విభజించినది : 1. భగవంతునిఎడ అపరాధములు, (ఉదాహరణ : వ్యభిచారము), 2. వ్యక్తుల ఎడ అపరాధములు (ఉదాహరణ : హత్య). ఇస్లామ్ దండ న్యాయములో శిక్ష యొక్క ప్రధాన ప్రయోజనము నేరస్తునిచే బాధ చెందిన వ్యక్తిని సంతృప్తిపరచుట. ప్రజాశాంతిని సంరక్షించుట దండన్యాయ ప్రయోజనములలో ముఖ్యమైనదిగ భావింపబడలేదు. అందుచే ప్రభుత్వము నేరస్తులపై అభియోగ చర్యలను తానే తీసుకొనుట తన కర్తవ్యముగ పరిగణింపలేదు. నేరస్తునిపై తగిన ప్రతీకార

చర్యలను తీసుకొనుటకు బాధింపబడిన వ్యక్తికి లేదా అతని బంధువులకు స్వేచ్ఛ నొసగెను. బాధితుడు, లేదా అతని బంధువులు ప్రతీకారము (కిసా) చేయుటకు హక్కు కలిగి యుండిరి. అది వ్యక్తిగత హక్కు (హక్ ఆద్మి), కాబట్టి ఆ హక్కును వదలుకొనుటకు కూడ స్వేచ్ఛగలదు. ఉదాహరణకు : హత్యజరిగినప్పుడు ప్రతీకార మొనర్చ హక్కుగల సన్నిహిత బంధువు హంతకుని క్షమింపవచ్చును. హతుని వారసులలో ఒకడు హంతకుని క్షమించినచో ఇతర వారసులు హంతకునిపై ప్రతీకార మొనర్చుటకు వీలులేదు. నష్ట పరిహారముగ ధనమును తీసుకొనుటకు మాత్రము వారికి అవకాశము ఉండెడిది. ఈ నష్టపరిహార ద్రవ్యమును 'దీయా' అందురు; హంతకుని క్షమింపనిచో హతుని యొక్క సన్నిహిత బంధువు హంతకునికి విధింపబడిన మరణ దండనమును తానే స్వయముగ అమలు జరుపవలసి ఉండెను. ఈ కారణము వలన హంతకుని క్షమించి 'దీయా' ను గైకొనుటకే హతుని వారసులు ఉద్యుక్తులగుచుండిరి. అబూహానీఫా అను మహమ్మదీయ న్యాయప్రోక్త ఉద్దేశపూర్వక హత్యకును (అమ్) ఉద్దేశరహిత హత్యకుని (సవీల్) శిక్షలో భేదము చూపెను. ఉద్దేశపూర్వక హత్యయందు పదునుగల సాధనము హత్యకు ఉపయోగింపబడుననియు, ఉద్దేశ రహిత హత్యయందు మొద్దుపారిన సాధనము ఉపయోగింపబడుననియు భావింపబడెను. ఉద్దేశ పూర్వక హత్యకు శిక్ష మరణదండనమే. ఉద్దేశరహిత హత్యకు శిక్ష జరిమానాతో సరిపోవును. ఒక శిశువుయొక్క తలను నీటిలో ముంచి పట్టుకొని ఊపిరి సలుపనీయకుండ చేయుట వలన మరణము సంభవించెనను కొందము, అది ఉద్దేశరహితమైన హత్యయని అబూహానీఫా యొక్క అభిప్రాయము. అతని శిష్యులైన యూసఫ్, మహమ్మద్ అనువారలు మారణాయుధము పదునుగలదా కాదా అను ఆధారముతో ఒనర్చబడిన ఈ భేదమును అంగీకరింపలేదు. వారి దృష్టిలో ఆయుధము కంటె మానసిక వైఖరియే ఎక్కువ ప్రధానమైనది. కాని భారత దేశమున అబూహానీఫా అభిప్రాయమే అనుసరింపబడెడిది.

నేరములకు విధించు శిక్షలు మూడు రకములు. కొన్ని నేరములకు 'హద్' శిక్షలు విధింపబడుచుండెను. 'జీనా' (శాస్త్ర నిషిద్ధ సంయోగమున)కు రాళ్లు రువ్వుట ద్వారా చంపివేయుట శిక్ష. దొంగతనమునకు చేతిని నరికివేయుట శిక్ష. ఇవి 'హద్' శిక్షలు. 'హద్' అనగా ఎల్లలు లేదా అవధులు అని అర్థము. ఆ శిక్షలు శాస్త్రీయముగ నిర్ణయింపబడినందునను, న్యాయాధిపతులకు వాటిని మార్చుటకు శక్తిలేకపోవుట చేతను, ఈ శిక్షలు హద్ శిక్షలని పిలువబడెను. మరియొక శిక్షపేరు 'తజీర్'; అనగా బుద్ధి విచక్షణను ఉపయోగించి విధించెడు శిక్ష. అతి స్వల్పమైన నేరమో, అతి తీవ్రమైన నేరమో అయినప్పుడు దానికి విధించు శిక్ష నిర్ణీతమైనదిగాక న్యాయాధీశుని విచక్షణాత్మక బుద్ధికి వదలివేయబడెను. దీనివలన న్యాయాధీశులు ఇచ్చ వచ్చిన రీతిని అసంబద్ధమైన శిక్షల నొసగెడి ప్రమాదమునకు దండ వ్యవస్థ గురియాయెను.

మూడవరకపు శిక్ష 'కీసా' లేదా ప్రతీకారచర్య. దీనికి బదులుగ 'దీయా' ను అనగా ధనమును స్వీకరింపవచ్చును. ఇది మహమ్మదీయ దండ న్యాయముయొక్క సూక్ష్మ స్వరూపము. కాలక్రమమున ఈ పద్ధతులను కొంత సంస్కరించిరి. భారత శిక్షాస్మృతిని 1860 లో చట్టబద్ధమొనర్చుట వలన దండ న్యాయమంతయు సక్రమమయిన పద్ధతిలో రూపొందింపబడినది. శిక్షాస్మృతి కూర్పు ఆంగ్లేయ న్యాయతత్త్వవేత్తయగు మెకాలే అధ్యక్షత క్రింద జరిగెను (చూ. శిక్షాస్మృతి).

హిందూ దండ ప్రక్రియా పరిణామము

వేదకాలము : వేదములందు నేరములనుగూర్చిగాని, వాటికి సంబంధించిన దండనలు, దండ న్యాయాలయములను గూర్చిగాని ప్రస్ఫుటమగు సూచనలు లేవు. దీనినిబట్టి వేదకాలములో నేరములకు గురియైనవారే అపరాధిపై తమకు చేతనైన ప్రతీకారమును తీసుకొనుచుండిరని ఊహింపనగును. గ్రామములలో గ్రామణి అను పదవి కలదనియు, గ్రామణి వివాదములను పరిష్కారము చేయుచు అపరాధులను శిక్షించువాడని మాత్రము తెలియుచున్నది. 'వైరయాతన' అను పేరు వైరత్యాగము చేయుటకు పరిహారమును ద్రవ్యరూపమున హంతకుని నుండి హతుని బంధువులు వసూలుచేయుట వేదకాలములో గలదు. ఈ సూచనల వలన వేదకాలములో నిజమైన దండ న్యాయము ఉద్భవిల్లలేదని తలపవచ్చును.

ధర్మసూత్ర కాలము : ధర్మసూత్రములలో గూడ న్యాయపాలనను గూర్చి విపులమైన చర్చలేకున్నను, దండ న్యాయము యొక్క శైశవావస్థను చూడవచ్చును. సూత్రకారులలో మొదటివాడగు గౌతముడు వ్యవహారమును 'దేయనిబన్ధన' 'దణ్డనిబన్ధన' అని వర్గీకరించెను. 'దేయనిబన్ధన' ధనమూలమైనది. మానవుల ప్రలోభము వలన ఈ వ్యవస్థ అవసరమాయెను. దండ నిబన్ధన హింసామూలమైనది. మానవుల కామక్రోధములచే ఆవశ్యకమైనది. ఈ వర్గీకరణములలో నేడు సివిల్, క్రిమినల్ న్యాయ పాలనల మధ్యగల భేదమే సూక్ష్మముగ గోచ

రించును. రాజు న్యాయపాలన చేయవలెననియు, దోషులను శిక్షించి ప్రజలను రక్షించవలెననియు గౌతముడు నిబంధించెను. దోషమును నిర్ణయించుటకు సాక్షులను విచారింపవలెననియు, కూట సాక్షులను రాజు దండింపవలెననియు గౌతముని ఆదేశము.

ఆపస్తంబుడు దోషి ప్రాయశ్చిత్తముచే పునీతుడు కావచ్చుననియు, ఆచార్యుడు ఆ ప్రాయశ్చిత్తముల నిశ్చయింపవలెననియు, అట్లు ఆచార్యునిచే నిశ్చయింపబడిన ప్రాయశ్చిత్తమును దోషి చేసుకొననిచో, ఆ సంగతి రాజునకు నివేదించి తగు విధమున శిక్షితుని చేయవలెననియు నిర్దేశించెను. 'నసందేహోదణ్డం కుర్యాత్': నిందితుడు నేరస్తుడనుటలో సందేహము ఏ మాత్రము ఉన్నను అతనిని దండింపరాదని నేటి ఆధునిక నాగరక దేశములలో అమలులో ఉన్న దండన్యాయ సూత్రమును నాడే ప్రవచించెను. సందేహాస్పదమగు విషయములందు నిజమును కఠిన దివ్య పరీక్షలు, మొదలగు విధముల నిరూపించవచ్చునని ఆపస్తంబుడు సూచించెను. సూత్రకాలములో ఈ దివ్య పరీక్షలు (ఆర్డియల్స్) ప్రవేశపెట్టబడినవని దీనివలన ఊహింపనగును. హత్యకు వైరయాతన గోవుల నొసంగుట అని ఆపస్తంబుడు సూచించెను. ఎవరి కొసగవలెనో ప్రస్ఫుటముగ నిర్దేశింపలేదు.

బౌధాయనుడు వైరయాతన క్రింద ఒసగబడు గోవులు రాజున కొసంగ వలెనని సూచించెను. దీనివలన వైరయాతన హతుని బంధువులకు చెల్లించు పరిహారముగ గాక, రాజుచే విధింపబడిన దండనగ పరిగణింపబడెనని భావింపవచ్చును. బౌధాయనుడు ఏ నిర్ణయము వలననైనను అన్యాయము జరిగిన, దాని పాపఫలములో నాలుగవ వంతు పక్షకారునికి, నాలుగవ వంతు సాక్షులకును, నాలుగవ వంతు న్యాయాధీశునికి శేషించినది రాజునకును చెందునని సూత్రీకరించెను.

విష్ణు ధర్మసూత్రములలో 'స్మితపూర్వభాషిస్యాత్, వధ్యేష్వపి నభ్రుకుటిం మాచరేత్' అని న్యాయాధీశుడు మరణ దండనార్హుడైన అపరాధితో కూడ చిరునవ్వుతో భాషించవలెనే గాని, కోపమును ప్రదర్శింపరాదని సూచించెను. రాజు స్వయముగ గాని, తనకు అవకాశము లేనిచో తగిన ప్రాడ్వివాకుని ద్వారా న్యాయపాలన జేయవలెనని నిర్దేశించెను, అపరాధములకు 'సాహసము' అను సాధారణ నామము విష్ణు ధర్మసూత్రముల నాటికి కల్గెను. వాటి తీవ్రతానుసారముగ ప్రథమ, మధ్యమ, ఉత్తమ సాహసములని వాటిని వర్గీకరించి ఒకదానికన్న ఒకదానికి హెచ్చుగు అర్థదండమును విష్ణు విధించెను.

స్మృతులకాలము: మనుస్మృతిలో దండ ప్రక్రియ కొంతవరకు విపులీకరింపబడినది. అపరాధములు వాక్పారుష్య, దండపారుష్య, స్తేయ, సాహస, స్త్రీ సంగ్రహణ, ప్రకీర్ణములని వర్గీకరింపబడెను. ప్రజలను దుష్టులనుండి రక్షించుటకు గ్రామములందు సైనిక పటాలమును కాపుదల కొరకు ఉంచవలసినదిగ మనువు ఆదేశించెను. ప్రతి గ్రామమునకు, పది గ్రామములకు, ఇరువది గ్రామములకు, నూరు గ్రామములకు, వేయి గ్రామములకు, ఒక్కొక్క అధిపతిని రాజు నియమింపవలెను. గ్రామములో జరిగిన నేరములను గ్రామాధిపతి దశ గ్రామాధిపతికిని, దశ గ్రామాధిపతి శతగ్రామాధిపతికిని, అతడు సహస్ర గ్రామాధిపతికిని (నేరముల సమాచారము) తెలియజేయవలెను. రాజు స్వయముగ అనుభవజ్ఞుల సహాయముతో న్యాయసభను నేర విచారణ సల్పవచ్చును. స్వయముగ న్యాయపాలన చేయుటకు తనకు అవకాశము లేనిచో న్యాయాధిపతులను సభ్యుల సహాయముతో నేర విచారణ జేయుటకు రాజు నియమించవచ్చును.

ధర్మ రక్షణావశ్యకత, దండ న్యాయపాలనలో రాజు చూపవలసిన మెలకువను మనుస్మృతి సూచించినది:

శ్లో. ధర్మ ఏవ హతోహన్తి ధర్మో రక్షతి రక్షితః
తస్మాద్ధర్మోన హన్తవ్యో మానోధర్మో హతోవధీత్

ధర్మము తన నతిక్రమించిన వారిని నాశముచేయును, (అనగా అతిక్రమణకు సహాయ భూతుడగు రాజును కూడ నాశముచేయును. అని మేధాతిథి వ్యాఖ్య, వ్యతిక్రమించిన మనలను వధించు ధర్మమును హతము చేయవద్దు), రక్షింపబడినదై రక్షించును, కనుక ధర్మమును వ్యతిక్రమింపరాదు.

శ్లో. ఏక ఏవ సుహృద్ధర్మో నిధనే ప్యనుయాతియః
శరీరేణ సమం నాశం సర్వమన్యద్ధి గచ్ఛతి

మరణించిన తర్వాత కూడ వెంటనుండు మిత్రము ధర్మము ఒక్కటే, తక్కిన వన్నియు శరీరము శశించి నపుడే పోవును.

శ్లో. పాదోధర్మస్య కర్తారం పాదః సాక్షిణ మృచ్ఛతి,
పాదః సభాసదః సర్వాన్పాదో రాజానమృచ్ఛతి.

అన్యాయ నిర్ణయ జనిత కిల్బిషములో నాలుగవ వంతు నేరమును చేసినవానికిని, నాలుగవవంతు సాక్షులకును, నాలుగవ వంతు సభాసదులందరికిని, నాలుగవ వంతు రాజునకును చెందును.

శ్లో. యథా నయత్య సృక్ పాతై మృగస్య మృగయుః పదమ్
నయేత్తథా సుమానేన ధర్మస్య నృపతిః పదమ్

ఏ విధముగ వేటగాడు (గాయపడి దృష్టిపథము నుండి తప్పిపోయిన) లేడి త్రోవయందు స్రవించిన రక్తమును

ఆధారముగ గొని గమ్యస్థానము యొక్క ఆ చూకి తీయునో, అట్లే రాజు న్యాయము ఎటుకలదో ఊహా బలముచే కనుగొనవలెను.

శ్లో. అనుబన్ధం పరిజ్ఞాయ దేశకాలౌచ తత్వతః
సాపరాధౌ చాలోక్య దణ్డం దణ్డ్యేషు పాతయేత్.

రాజు నేర హేతువును, నేరము చేసినచోటు, కాలమును (అపరాధి యొక్క), సామర్థ్యమును అపరాధమును విమర్శించి శిక్షార్హునికి శిక్షను విధించవలెను.

శ్లో. అదణ్డ్యాన్దణ్డయన్రాజా దణ్డ్యాంశ్చైవాప్య దణ్డయన్
అయశో మహదాప్నోతి నరకం చైవ గచ్ఛతి

శిక్షింపదగనివారిని శిక్షించునట్టియు, శిక్షింపదగినవారిని శిక్షించనట్టియు రాజు అపఖ్యాతి పాలగును (మరణానంతరము నరకమునకు పోవును).

మనువు నాలుగు రకముల శిక్షలను నిర్దేశించెను. వాగ్దండన (బుద్ధిచెప్పుట) ధిక్ దండన (చివాట్లు పెట్టుట), అర్థదండన (జరిమానా), వధదండన (దైహిక దండనము).

మనుస్మృతిని వ్యాఖ్యానించుచు, మేధాతిథి దండ ప్రక్రియకు దండేతర వ్యవహార ప్రక్రియకు భేదము ఈ క్రింది విధముగ వివరించెను :

శ్లో. ఋణదానాదిషు ఇతరేతరే,నతత్ర రాజ్ఞోహస్తప్రక్షేపః
సాహసకారీతురాజా అవశ్యం నిగ్రహీతవ్యః
ఇతరేణ సంధీయమానోపిః

ఋణములు, దానములు మొదలగు వానిని గురించిన వ్యాజ్యములందు పక్షకారులు తమకు తోచిన రీతిని వివాదమును రాజీగా పరిష్కారము చేసుకొనవచ్చును. రాజుకు ఆ విషయములో ఎట్టి ప్రమేయములేదు. అభియోగము తెచ్చినవారు అపరాధితో రాజీపడుటకు సన్నద్ధులయినను, అపరాధులను రాజువ అశ్యముగ శిక్షింపవలెను.

ఈ విధముగ దండ ప్రక్రియకు ఇతర ప్రక్రియాకాండకు గల సరియైన భేదమును మేధాతిథి ప్రదర్శించెను. దండ ప్రక్రియలో అభియోగ నిర్వహణా బాధ్యత వహింపవలసినది ప్రభుత్వమని దీని సారాంశము. దండేతర ప్రక్రియా కాండలో పరివేదన చెందిన వ్యక్తి కక్షిదారుడుగ వ్యవహరించును. ప్రభుత్వ హస్త ప్రక్షేపమునకు స్థానము లేదు. ఇదే ఇప్పటి క్రిమినల్ సివిల్ ప్రక్రియలకు గల తారతమ్యమని అంగీకరింపబడినది.

సాక్షులు లేని సందర్భములో మనువు దైవ పరీక్షలను అనుమతించెను. అగ్ని పరీక్ష జల పరీక్షలను పేర్కొనెను.

రాజు ఒసగు శిక్ష గాక, నేరస్తుడు, ప్రాయశ్చిత్తము చేసుకొనవలెనని మనువు అభిప్రాయము. అపరాధములను బట్టి పలు తెరగులగు ప్రాయశ్చిత్తములను సూచించెను.

యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి న్యాయస్థానములను వర్గీకరించి వానిమధ్యగల అంతరమును గూడ సూచించినది :

నృపేణాధికృతాః పూగాః శ్రేణయోధ కులానిచ
పూర్వం పూర్వం గురుజ్ఞేయం వ్యవహార విధౌనృణామ్

మితాక్షరి వ్యాఖ్యానములో ఈ శ్లోకమున కర్థము తెల్పుచు, నృపాధికృత నిర్ణయములను పరాజితుడైన పక్షకారి పూగాది న్యాయస్థానములలో తిరిగి వ్యాజ్యమాడుటకు వీలులేదని చెప్పబడినది.

విశ్వరూపుని భావనలో (చూ. ప్రాచీన భారతదేశములో న్యాయస్థానములు - పు. 21) రాజు ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము అనియు, ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారము అతనికి లేదనియు తెలియుచున్నది. స్వయముగ రాజు న్యాయపాలన సల్పుటకు వీలులేనపుడు. సర్వధర్మ నిష్ణాతుడగు ప్రాడ్వివాకునకు న్యాయపాలనాధికారము ఒసగవచ్చును. రాజు స్వయముగ అధ్యక్షత వహించు న్యాయస్థానమునకు శాసిత న్యాయస్థానమనియు, అతనిచే నియుక్తులైన అధికారులు అధ్యక్షత వహించు న్యాయస్థానములకు ముద్రిత న్యాయస్థానములనియు వ్యవహరించుట గలదు. రాజముద్రను ఉపయోగించు అధికారమొసగబడినందున ముద్రిత న్యాయస్థానములని వానికి పేరుగలిగెను.

యాజ్ఞవల్క్యుడు ఐదు రకములగు దైవ పరీక్షలను వివరించెను :

తులపరీక్ష : ఇందు పరీక్షితుడు ఒక త్రాసునందు తూచబడును. తూచిన తర్వాత ఆ త్రాసును నేను దోషినికానిచో నన్ను పైకి గొనిపొమ్ము అని మంత్ర పూర్వకముగ ప్రార్థించి, తిరిగి పరీక్షితుడు త్రాసులో తాను పూర్వము ఆసీనుడైన శిబికయందు ఆసీనుడగును. అపుడు ఆ శిబిక పైకి పోయిన అతడు నిర్దోషిఅనియు, క్రిందికి వచ్చిన లేదా యథాస్థానమునందుండిన అతడు దోషి అనియు నిర్ణయింపబడును.

అగ్నిపరీక్ష : ఇందు పరీక్షితుని చేతులలో ఏడు రావి ఆకులనుంచి, అగ్నిని ప్రార్థించి వానిపై అగ్ని తప్తలోహ పిండములను ఉంచుదురు. అగ్ని గుండము చుట్టు ఏడు వర్తులాకార మండలములు ఉండును. నెమ్మదిగ నడచుచు, వాటినిదాటి, ఆ లోహ పిండములను పరీక్షితుడు క్రిందకి విడచును. అపుడు హస్తములను పరీక్షింపగ అవి బాగుగ కాలినచో అతడు దోషియని, కాలక లేదా కొద్దిగ కాలినచో అతడు నిర్దోషిఅనియు నిర్ణయింపబడును.

ఉదక పరీక్ష : ఇందు వరుణుని ప్రార్థించి, శోధ్యుడు నాభివరకు నీరు వచ్చువరకు జలాశయము లోనికిజొచ్చి

నిలచియున్న మరొకని తొడలనుబట్టికొని ఉండును. అపుడే ఒక విలుకాడు బాణమును విడచును. విడచిన స్థానమున బాగుగ పరుగెత్తగలవాడు ఒకడు నిలచియుండును. బాణము పడినచోట మరి ఒకడు నిలచి ఉండును. అపుడు ప్రాడ్వివాకుడు మూడుమాట్లు చప్పట్లు కొట్టును. మూడవ మారు కొట్టగనే శోధ్యుడు నీటిలో మునుగును. వెంటనే బాణమును విడచిన స్థానమునందున్నవాడు బాణము పడిన చోటికి చేరును. చేరగానే అక్కడఉన్నవాడు బాణముతో బాణమును విడచినచోటికి పరుగుతీయును. అతడు ఆ చోటికి చేరునప్పటికి శోధ్యుడు నీళ్ళలో మునిగియే ఉండినచో నిర్దోషి అనియు, లేనిచో దోషిఅనియు నిర్ణయింపబడును.

విషపరీక్ష : ఇందు విషమును ప్రార్థించి శోధితుడు ఏడు యవల పరిమాణముగల విషమును ముప్పదిరెట్ల పరిమాణముగల వెన్నతో మిశ్రమముచేసి పూర్వాహ్ణములో చల్లని చోట భక్షించును. ఆ రోజంతా అతనికి మూర్ఛ, వమనములు మొదలగు విషప్రయోగ లక్షణములు కానరానిచో అతడు నిర్దోషిఅని నిర్ణయింతురు. యాజ్ఞవల్క్యుడు హిమవత్పర్వతములో కొమ్మువంటి ప్రభవించిన శార్ఙమను దానిని ప్రయోగించవలెనని నిర్దేశించెను. దీనివలన భూజనితములగు విషములును, గరళమును, కృత్రిమముగ చేసిన విషములును ప్రయోగార్హములు కావని అభిప్రాయము.

కోశపరీక్ష : ఇందు రుద్ర, దుర్గ, ఆదిత్య మొదలగు ఉగ్రదేవతల మూర్తులను పూజించి. ఆ మూర్తుల స్నానోదకమును శోధితుడు త్రాగును. పదునాలుగు రోజులలో అతనికి రాజ దైవికములగు సంకటములు (ధననష్టము, దగ్గర బంధువుల మరణము, వ్యాధి మొదలగునవి) రానిచో అతడు నిర్దోషిఅని నిర్ణయింతురు.

ఈ దైవపరీక్షలు మహాపరాధములయందే ప్రయుక్తములు. నిందితుడు తాను విజితుడైనచో శిక్షకు పాత్రుడగుటకు సమ్మతించినపుడు, శోధ్యుడే దైవపరీక్షను కోరినపుడు, రాజద్రోహాపరాధమందును ఈ దైవపరీక్షలను ప్రయోగింపవచ్చును. ఈ విధముగ దైవపరీక్షలను యాజ్ఞవల్క్యుడు నిర్దోషిత్వమును రుజువు చేయు పద్ధతులుగ అంగీకరించెను.

యాజ్ఞవల్క్య స్మృతియందు ప్రాయశ్చిత్తములకు ప్రముఖ స్థానము గలదు. విజ్ఞానేశ్వరుడు అపరాధుల విషయములో రాజుయొక్క కర్తవ్యమును నిర్దేశించు యాజ్ఞవల్క్య శ్లోకమును వ్యాఖ్యానించుచు, 'రాజా యథాపరాధం వినీయ దణ్డయిత్వా పది (స్వధర్మే) స్థాపయేత్' అని వివరించెను. అపరాధమునకు తగిన శిక్షను విధించి, స్వధర్మము నుండి చలించిన అపరాధిని (స్వధర్మమునందు) తిరిగి స్థాపింపవలెను. ఈ ప్రయోజనమును సాధించుటకే ప్రాయశ్చిత్తములు గూడ విధింపబడెను.

దండ వ్యవస్థ విషయములో యాజ్ఞవల్క్య ప్రోక్తమగు ఈ క్రింది శ్లోకములు గమనార్హములు.

జ్ఞాత్వా పరాధం దేశంచ కాలం బలమథాపి వా,
వయః కర్మ చ విత్తంచ దణ్డ దణ్డ్యేషు పాతయేత్

అపరాధమును, అపరాధము జరిగిన ప్రదేశమును, కాలమును, అపరాధిబలము, వయస్సు, వృత్తి, భాగ్యము గమనించి శిక్షార్హులను (రాజు) శిక్షింపవలెను.

అధర్మ దణ్డనం స్వర్గం కీర్తిం లోకాంశ్చ నాశయేత్,
సమ్యక్తు దణ్డనం రాజ్ఞః స్వర్గకీర్తి జయావహమ్

శాస్త్రము నతిక్రమించి (లోభాది గుణములచే) దండించిన (పాపహేతువగుటచే) స్వర్గహాని, కీర్తిహాని, రాజ్యహాని కలిగించును. శాస్త్రోక్త మార్గమున దండించిన (ధర్మహేతుడుగాన) రాజునకు స్వర్గప్రాప్తి, కీర్తిప్రాప్తి, జయప్రాప్తి సంభవించును.

నారద, బృహస్పతి, కాత్యాయన స్మృతులు న్యాయస్థానములను గూర్చి విశదముగ వివరించినవి. బృహస్పతి న్యాయస్థానము యొక్క వివిధాంగములను ఇట్లు ప్రతిపాదించెను :

1. రాజు, రాజాధిష్ఠిత న్యాయస్థానము. 'శాసిత' న్యాయస్థానము.
2. ప్రాడ్వివాక్, అతనిచే అధ్యక్షత వహింపబడిన న్యాయస్థానము 'ముద్రిత' న్యాయస్థానము.
3. సభ్యులు. వీరు రాజుచే నియుక్తులు. న్యాయపాలనలో ప్రాడ్వివాక్ వీరి సహాయము గైకొనును.
4. సభాసదులు. వీరు ఆయా వివాదముల పరిష్కారములో సహాయపడుటకు ఆహూతులు, అనియుక్తులు అని కూడ వీరిని వ్యవహరింతురు.
5. గణకుడు. ఇతడు అవసరమగు లెక్కలువేయుట, ధనమును లెక్కబెట్టుట, మొదలగు పనులను జూచును.
6. లేఖకుడు. ఇతడు కక్షిదారుల కథనమును, సాక్షుల వాఙ్మూలములను లిఖితము జేయును.
7. పురుషుడు. ఇతడు కక్షిదారులను, సాక్షులను న్యాయస్థానమున హాజరు కావలెనను తాఖీదులను వారికి అందజేయును.

బృహస్పతి స్మృతి ప్రకారము దండప్రక్రియలో ప్రాడ్వివాక్ యొక్క దండనాధికారము వాక్ దండ, ధిక్ దండనములకు పరిమితమై ఉండును. అర్థదండనమును (ఫైన్) వధ దండనమును (శారీరక శిక్ష) విధించుటకు రాజే

సమర్థుడు. అటులనే కుల, శ్రేణి, గణ న్యాయస్థానములు కూడ వాక్ దండ, ధిక్ దండనములను మాత్రమే విధింప వచ్చును. పరిత్యాగము (సమాజము నుండి వెలి) అను శిక్షను గూడ ఇవి విధింప సమర్థములు. ఇంతకన్న తీవ్ర శిక్షల నొసగవలసిన సాహసములను విచారించుటకు వీనికి క్షేత్రాధికారములేదని విశదమగును. రాజద్రోహమును గూడ ఈ న్యాయస్థానములు విచారింప సమర్థములు కావు.

'కులాదిభిర్నిశ్చితోతి న సంతోషం గతస్తుయః
విచార్య తత్కృతం రాజా కు కృతం పునరుద్ధరేత్

అని బృహస్పతి ప్రవచించెను. దీని వలన కులాది న్యాయ స్థానముల తీర్పులు రాజుయొక్క పునరీక్షణాధికారమునకు లోనై ఉండునని తెలియును. కులాది న్యాయస్థానములే గాక, ప్రతిష్ఠిత, అప్రతిష్ఠిత న్యాయస్థానములను కూడ బృహస్పతి పేర్కొనెను. ప్రతిష్ఠిత న్యాయస్థానము ఒకే చోట ఉండును. అప్రతిష్ఠిత న్యాయస్థానము అవసరమగు చోట సమావేశమగును.

స్మృతులందు సూచింపబడిన ప్రక్రియా పద్ధతులను న్యాయస్థానములు అమలుపరచు చుండినవని భారత దేశమును 5, 7 శతాబ్దములలో సందర్శించిన విదేశ యాత్రికుల కథనముల వలన తెలియుచున్నది. పాహియాన్ అను చీనా యాత్రికుడు 5 వ శతాబ్దిలో భారత దేశమునందు సంచరించెను. అప్పటి దండ న్యాయ పాలనలో సాధారణముగ అర్థదండనలనే విధించుచుండిరనియు, మరణశిక్ష అరుదు అనియు, రహదారీ చోరులకు దక్షిణ హస్తచ్ఛేదము చేయుదురనియు, మొత్తముమీద తేలికగు శిక్షలు అమలునందున్నవనియు ఉద్ఘాటించెను. ఏడవ శతాబ్దిలో భారతయాత్ర సల్పిన హుయాన్ స్యాంగ్ అప్పటి దండ న్యాయపాలనను గూర్చి ముచ్చటించుచు, సాధారణ శిక్ష కారాగారవాసమనియు, ఘోరాపరాధములకు ముక్కు, చెవులు, కాళ్లు, ఛేదించుట శిక్ష అనియు, ఆ శిక్షను ప్రవాస శిక్ష క్రింద మార్చుట ఆచారమనియు, కొద్దిపాటి అపరాధములకు అర్థదండనము విధించుట పరిపాటి అనియు, ఉదక, తులా, అగ్ని, విష దైవిక పరీక్షలు వాడుకలో కలవనియు తెల్పెను.

సంస్కృత సాహిత్యమందును, స్మృతిచోదిత ప్రక్రియా కాండను న్యాయస్థానములు పాటించుచుండెనని తెలుపు ఘట్టములు గలవు. కాళిదాసకృత శాకుంతల నాటక మందు ఒక జాలరి చేప గర్భమందు దొరకిన ముద్రాంగుళీయకమును అమ్ముటకు ప్రయత్నించగ, ఇరువురు సూచకులు ఒక శ్యాలకుడు అతనిని పట్టుకొందురు. శ్యాలకుడు రక్షకభటుడనియు, సూచకులు దుష్టులను అన్వేషించువారనియు వారి సంభాషణవలన తెలియును. మృచ్ఛకటిక యందు చారుదత్తుని విచారణ సల్పు ఘట్టములో అప్పటి న్యాయ విచారణ తీరు తేటతెల్లమగును.

హత్యాభియోగములో చిక్కుకొనిన చారుదత్తుడు దైవిక పరీక్షకు నిలతుననినను, దానిని ప్రత్యాఖ్యానించి ఇతర సాక్ష్యముపైననే అతని నేరస్థునిగ నిశ్చయించుట, స్మృతులకు విరుద్ధముగ బ్రాహ్మణుడైన చారుదత్తునికి మరణశిక్షను విధించుట విచారణలో దోషములని చారుదత్తుడు ఆక్రోశించును.

'ప్రాడ్వివాకో నిర్ణయేవం ప్రమాణం శేషేతు రాజా;' అనుటలో న్యాయస్థానము యొక్క కర్తవ్యము నిర్ణయముతో తీరుననియు, ఆ నిర్ణయమును అమలుపరచు కర్తవ్యము రాజుదనియు తెలియుచున్నది.

అర్థశాస్త్రములు-దండ ప్రక్రియ: శుక్రనీతియందు 'దణ్డ' శబ్దము దమ (నిరోధించుట) అను క్రియనుండి ఉద్భవించినదని తెలుపబడినది.

నివృత్తిర సదాచారా ద్దమనం దణ్డ తత్స్మృతత్,
యేన సందమ్యతే జన్తు రుపాయో దణ్డ ఏవసః

దురాచారముల నుండి తొలగుట దమనము. అది దండనముచే చేకూరుచున్నది. మానవులు దేనివలన సందమ్యులగుచున్నారో అది దండనము.

'దండ వివేకము' అను గ్రంథమున వివాద పదములు వాది కృతములనియు, అపరాధములు 'నృపాశ్రయ' మనియు చెప్పియున్నది. దీనివలన దండ ప్రక్రియలో ప్రభుత్వ జోక్యము అవసరమనియు, వ్యాజ్యములలో అట్టి జోక్యము లేక కక్షిదారులే దానికి సంబంధించిన ప్రక్రియా విశేషములను జరుపుకొనవలెననియు విశదమగుచున్నది.

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రమునందు దండ న్యాయపాలనలో కొన్ని కొత్త పరిణామములను గాంచవచ్చును. వ్యాజ్యములను విచారణ చేయుటకు 'ధర్మాస్తీయ' న్యాయస్థానములను, నేరముల విచారణకు 'కంటక శోధన' న్యాయస్థానములను కౌటిల్యుడు వేరు వేరుగ పేర్కొనెను. వాటి సంఘటన యందు వైవిధ్యము కలదు.

దీనివలన కౌటిల్యుని కాలములో అభియోగములను విచారించుటకు విడిగా దండ న్యాయస్థానములు గలవని తెల్లియనగును. ఈ పరిణామము మౌర్యుల సామ్రాజ్య మందు ఎంతవరకు విస్తృతమాయెనో నిశ్చయించుటకు తగిన ఆధారములు లేవు. కాని కాలక్రమమున ఈ భేదము పోయి ఒకేరకపు న్యాయస్థానములు అభియోగములను, వ్యాజ్యములను తమ క్షేత్రాధికారము క్రిందకి తెచ్చుకొనినవని తోచుచున్నది. నేటి కాలములో కౌటిల్య కల్పిత

భేదము తిరిగి పాటింపబడి, ఆధునికులు దండ న్యాయ స్థానములను విడిగా నెలకొల్పుచున్నారు.

భారతీయ ఆధునిక దండ ప్రక్రియ

దండ న్యాయ పరిపాలనను సరిగా కొనసాగించుట లోనే దేశశాంతి భద్రతలు ఆధారపడి ఉన్నవి. శిక్షాపాత్రులను అవసరమైనంతవరకు శిక్షించుట, నిర్దోషులకు శీఘ్రముగ వారి నిర్దోషిత్వమును రుజువు చేసుకొనుటకు అవకాశము ఒసంగుట ఈ దండ ప్రక్రియ యొక్క పరమ ప్రయోజనములు.

ఈ సందర్భమున మనుస్మృతిలోని ఈ దిగువ శ్లోకము మనన యోగ్యమైనది :

శ్లో॥ దణ్డశ్శాస్తి ప్రజాః సర్వాదణ్డ ఏవాభిరక్షతి
దణ్డః సుప్తేషు జాగర్తి దణ్డః ధర్మం విదుర్బుధాః

దండనమే ప్రజలను శాసించుచున్నది అందరినీ దండనమే రక్షించుచున్నది. వారు నిద్రపోవునపుడు వారిని పహరా కాయుచున్నది. దండనము ధర్మము ఒకటేనని బుధులు తలతురు.

ఆంగ్లో – అమెరికన్, యూరపియన్ ప్రక్రియా భేదములు : ఆధునిక దండ ప్రక్రియా పద్ధతులలో రెండు విభిన్నమైన విధానములు గానవచ్చుచున్నవి. ఆంగ్లో-అమెరికన్ ప్రక్రియా విధానము ఒక తీరుగ ఉండును. యూరపియన్ ప్రక్రియా విధానము మరి ఒక తీరుగ ఉండును. భారతదేశములో ఆంగ్లో - అమెకన్ విధానమే అచరణయందు ఉన్నది.

యూరపియన్ ప్రక్రియా పద్ధతిలో ప్రయోజన సాధింపునకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్య మొసగబడినది. ఆంగ్లో-అమెరికన్ విధానమునందు ముద్దాయి రక్షణకు ప్రాముఖ్యమధికము. ప్రభుత్వ అభియోజకుడు నేరస్తులపై అభియోగ చర్యలు జరుపుట ఈ రెండు ప్రక్రియా విధానములందును గలదు. కాని అతని స్థానములో రెండు విధానములందును గమనార్హమగు వ్యత్యాసము గలదు. ఆంగ్లో-అమెరికన్ పద్ధతియందు ప్రభుత్వ అభియోజకునకును, ముద్దాయి పక్షము వాదించు న్యాయవాదికిని అంతస్థునందు తేడాలేదు. సామాన్య అభియోజకుని స్థానములో ప్రభుత్వము ఉండగా, ఆ ప్రభుత్వము యొక్క వాదమును విశదపరచువాడుగ మాత్రమే ప్రభుత్వ అభియోజకుడు పనిచేయును. యూరపియన్ పద్ధతిలో ప్రభుత్వ అభియోజకుని పాత్ర విశిష్టమైనది. అతడే నిందితునిపై ఆరోపింపబడిన నేరమును ప్రారంభ పరిశీలన జేయును. అతనికి అవసరమని తోచిన పరిస్థితులు విశదమగుటకు న్యాయాధిపతిచే విచారణ జరిపించి అతడే అభియోజనమును తెచ్చుటయో, మానుటయో నిర్ణయించును. అభియోజనమును న్యాయస్థానము నందు నడపించు తీరునందు యూరపియన్ పద్ధతిలో న్యాయాధిపతికి విశిష్టమైన పాత్రగలదు. న్యాయాధిపతియే అభియోజన సంచాలకుడు. అతడే సాక్ష్యమును నియంత్రించగలడు. ముద్దాయిని ప్రశ్నించగలడు. కక్షిదారులు అనుబంధకమైన సహాయక పాత్రనే వహింతురు. ఆంగ్లో - అమెరికన్ పద్ధతి దీనికి భిన్నముగ ఉండును. అందు కక్షిదారులె ముఖ్యపాత్రను వహింతురు. సాక్షులను ప్రశ్నించుట, ఎదురు ప్రశ్నలు వేయుట కక్షిదారుల న్యాయవాదులే సాధారణముగ జేయుదురు. న్యాయాధిపుడు ప్రేక్షకుడుగాను, ప్రత్యేక మధ్యవర్తిగాను మాత్రమే వ్యవహరించును. సాక్ష్యమును ప్రతిగ్రహించుట యందును, యూరపియన్ పద్ధతి ఆంగ్లో - అమెరికన్ పద్ధతికన్న అసంకుచితముగ ఉండును. ఈ యీ భేదముల వలన సత్యాన్వేషణ రెండు పద్ధతుల ఏకైక లక్ష్యమైనను, ఆంగ్లో-అమెరికన్ పద్ధతియందు ముద్దాయికి ఎక్కువ రక్షణ సంప్రాప్తించుచున్నదని తోచుచున్నది. భారతదేశమునందు ఈ పద్ధతియే అమలు పరచబడినది. ఈ ఆధునిక పద్ధతియందలి ముఖ్యాంగములు క్రింది విధముగ ఉండును.

ముద్దాయికి ప్రత్యేక రక్షణలు : నేరము జరిగినపుడు దాని వృత్తాంతమును ఆరక్షక స్థానములో ఎవరయినను నివేదింపవచ్చును. ఆరక్షక న్యాయాధికారి ఆ నివేదనను నమోదు పరచి పరిశీలక చర్యలకు గడంగును. నేరములు సంజ్ఞేయ అసంజ్ఞేయములని వర్గీకరింపబడినవి. సంజ్ఞేయములు అతిదుష్టమైన నేరములు. దండన్యాయాధిపతి యొక్క అధికార పత్రము లేకుండనే యిట్టి నేరములను ఆరక్షకభట వర్గము పరిశీలింపవచ్చును. అసంజ్ఞేయ నేరములను దండ న్యాయాధిపతి యొక్క అధికార పత్రము పొందిన పిదపనే పరిశీలింతురు.

నేర పరిశీలన ఫలితముగ కొందరిని నేర కారకులుగ అనుమానించుట జరుగును. వారిని అరెస్టు జేయుటతో పరిశీలన యందు మరియొక ఘట్టము ప్రారంభమగును. అరెస్టుచేయుట అనగా ఆరక్షకభటుల అధీనములోనికి తీసుకొనుట, అనుమానింపబడిన వ్యక్తి పారిపోవుటను దీని వలన అవరోధింపవచ్చును. ఇట్లు అరెస్టు చేయునపుడు, అరెస్టు చేయబడు వ్యక్తికి అతనిని ఏ నేరారోపణపై అరెస్టు చేయుచున్నారో తెల్పవలెను. అప్పటినుండి 24 గంటలలోగా అతనిని దండ న్యాయాధిపతి ఎదుట హాజరు పరచవలెను. ఈ కాల పరిమితిని గణించుటలో ప్రయాణ

మున కవసరమగు కాలమును మినహాయింప వచ్చును. దండ న్యాయాధిపతి ఎదుట హాజరు పరచిన పిదప ఆ న్యాయాధిపతి అనుమతి లేనిదే ఆరక్షకభటుల అధీనములో అరెస్టు చేయబడిన వ్యక్తిని యుంచుటకు వీలులేదు. అరెస్టు చేయబడిన వ్యక్తినుండి అతనికి అపకారము చేయగల సాక్ష్యమును నిర్బంధించి తీసుకొనరాదు. ఈ నియమము నకు విరుద్ధముగ సేకరించిన సాక్ష్యమును న్యాయస్థాన ములు అంగీకరింపవు. ఒక్కొక్క సమయములో సత్యా న్వేషణకు అనుమానితుని వ్రేలి ముద్రలు, చేతి ముద్రలు అవసరము కావచ్చును. అతనిని సాక్షులు ఆనవాలు పట్ట గలరో, లేదో తెలుసు కొనుటకు, ఇతర వ్యక్తులతో అత నిని ఒకచోట ప్రదర్శింప వలసిన అవసరము కలుగ వచ్చును. అట్లు ముద్ర లొసగుటకు, ప్రదర్శనలో పాల్గొ నుటకు నిందితుడు నిరాకరింపవచ్చునా అనునది ఒక సమస్య. వానివలన తనకు అపకారము కలుగగల సాక్ష్యసేకరణ జరుగ వచ్చును గనుక తనను నిర్బంధింపరాదని అతడు అట్టి సాక్ష్యసేకరణను నిరోధింప వచ్చునా? ఈ సమస్య భారత దేశ సర్వోన్నత న్యాయ స్థానములో పరిష్కరింపబడినది. ఆ తీర్పు ప్రకారము మౌఖిక సాక్ష్యము, లిఖిత సాక్ష్యము నొసగుటకు మాత్రమే నిందితుడు ఒప్పుకొనక పోవచ్చును, గాని భౌతిక సాక్ష్యమునకు అభ్యంతరము చెప్ప వీలులేదు. అందుచే అతని వ్రేలి ముద్రలు తీసుకొన వచ్చును. ఆన వాలు పట్టుట కేర్పరుప బడిన ప్రదర్శనములో పాల్గొను నట్లు చేయవచ్చును.

అరెస్టు చేయబడిన వ్యక్తికి అతి ముఖ్యమైన రక్షణ ఒకటి గలదు. అది అతనికి న్యాయవాదితో అనుసంధా నము కాగల హక్కు. న్యాయవాదితో తనకు ఏర్పడిన క్లిష్ట పరిస్థితిని వివరించుకొనగా, తర్వాత అతని రక్షణో పాయమును న్యాయవాదియే ఆలోచించును. ఆరక్షక భటుల అధీనము నుండి తప్పించుటకు హేబియస్ కార్పస్ అధిలేఖ ఉపకరించును. అన్యాయముగ నిందితుని చెరలో నుంచిరని న్యాయవాదికి తోచిన ఈ ప్రక్రియవలన నిందితునికి స్వేచ్ఛను ప్రసాదింప వచ్చును. చర్యలు న్యాయ సమ్మతమైనను, నిందితునకు నిర్దోషిత్వము రుజువు చేసు కొను అవకాశము గలదని తోచిన జామీనుపై అతనిని విడుదల చేయుటకు ప్రయత్నించును. జామీను యోగ్య ములు, అయోగ్యములు అని నేరములను వర్గీకరణము జేయుదురు. దీనివలన ఏ నేరములందు జామీనుపై నింది తుని విడుదల చేయవచ్చునో చట్టమే నిర్దేశించును.

విచారణ : విచారణప్పుడు ముద్దాయికి కొన్ని ప్రత్యేక మైన ప్రతివాదములు గలవు.

తాను చేసిన కార్యము చేసినప్పుడు నేరము కాదనుట. అనగా, ఏ చట్టము వలన ఆ కార్యము నేరమైనదో, ఆ చట్టము కార్యము చేయునపుడు అమలులో లేదను వాదము. గతాను వీక్ష దండ చట్టములను మన రాజ్యాం గము అమోదించదు. అందుచే యీ ప్రతివాదము ముద్దాయికి అనుకూలించును.

తాను జేసిన ఏ కార్యమునకు అభియోజనము తేబడినదో ఆ కార్యమునకు తనపై ఇదివరలో అభియో జన చర్యలు తేబడి తనను ఇదివరకే న్యాయస్థానమునందు ముక్త దోషుడనియో, సిద్ధ దోషుడనియో నిర్ణయించి నారనుట, ఒక్కొక్క సందర్భములో నిషిద్ధ కార్యము అనేక చట్టముల క్రింద శిక్షణీయము కావచ్చును. అట్టి స్థితిలో ఒక్కొక్క చట్టమును ఒక్కొక్కమారు ప్రయో గించి, నిందితుని కష్టమునకు గురిచేయుట భావ్యము కాదు. ఒకేమారు అతని శిక్షణీయతను, వర్తించు అన్ని చట్టముల క్రింద పరిశీలించవలెను. ఈ ఫలితము సిద్ధించుటకే ఈ ప్రత్యేకమైన ప్రతివాదము ఉత్పన్నమైనది.

న్యాయస్థానములోని విచారణయందు జూరీసహాయ ముతో జరుగువానికి ప్రత్యేకత గలదు. సాంప్రతిక న్యాయ స్థానములో హత్యానేరమును జూరీ సహాయముతో విచా రింతురు. నేరము చేసినాడా లేదా అను ప్రశ్నను సాక్షి విచారణానంతరము జూరీ సభ్యులు నిశ్చయింతురు. వారి నిశ్చయమును న్యాయాధీశునికి తెలుపువరకు వారు ఇతరు లతో సంప్రదింప కుండునటుల దిట్టమగు ఏర్పాటులు చేయబడును.

జూరీ సభ్యులు సామాన్య వ్యక్తులు, ఎవరిని జూరీపనికి నియోగించవలెనో అప్పుడప్పుడు ప్రభుత్వము నిర్ధారణ జేసి జూరీ సభ్యుల జాబితాలను తయారుచేయును. వాటి నుండి ఈ సభ్యుల వరణము జరుగును. ఈ విధముగ సామాన్య పౌరులకు న్యాయ పరిపాలనలో పాల్గొను అవకాశము నొసంగుట ఒక ప్రత్యేకమైన లక్షణము. ఆంగ్లో-అమెరికన్ దండ ప్రక్రియా పద్ధతి నుండి ఈ లక్షణము భారత దండ ప్రక్రియ యందు గ్రహింపబడినది.

అభియోజకుడే ముద్దాయి దోషియని పూర్తిగా రుజువు చేయవలెను. ముద్దాయి యొక్క దోష సాధనలో ఏ మాత్రము సందేహమున్నను, ముద్దాయిని ముక్తదోషుని జేయుట నాగరక దండ ప్రక్రియా లక్షణము. భారత దండ ప్రక్రియ యందు ఈ లక్షణము ప్రస్ఫుటముగ గోచ రించును. ఉన్నత తమ న్యాయాలయములో ఇటీవల ఒసంగబడిన తీర్పు ఒకటి దీనికి నిదర్శనము : మహారాష్ట్ర ములో మద్య నిషేధచట్టము క్రింద ఒకనిపై అభియోగము

తేబడెను. అరెస్టయినపుడు అతని ముఖము నుండి మద్య గంధము మేదురముగ వచ్చు చుండెనని సాక్ష్యముండెను. దీని వలన అతని దోషము రుజువైనదని ప్రభుత్వ అభియోజకుని వాదము. ఈ వాదమును ప్రత్యాఖ్యానించుచు ముద్దాయి వకీలు ఆ మద్యగంధము ముద్దాయి తీసుకొనిన మద్య మిశ్రిత ఔషధ ప్రభావము కావచ్చుననియు, అట్టి ఔషధ సేవనము నేరముకాదు గాన అభియోజకుడు ముద్దాయి ముఖ ప్రసారిత మద్యగంధము మద్యమిశ్రిత ఔషధ సేవన వలన వచ్చినట్టిది కాదనియు, శిసలైన మద్యపాన వినిర్ముక్త గంధమేననియు రుజువు చేయవలెనని వాదించెను. ఈ వాదమును ఉన్నతతమ న్యాయ స్థానము అంగీకరించి, ముద్దాయిని ముక్తదోషుని జేసెను. ఈ తీర్పువలన ముద్దాయి నేర నిరూపణ రుజువు భారమెట్టి గురుతరమైనదో అసందిగ్ధముగ ప్రదర్శించి భారత దండ ప్రక్రియవలన ముద్దాయికి రక్షణ పూర్తిగ చేకూరుచున్నదని ధ్రువపరచు చున్నది.

ప్రస్తుత దండ ప్రక్రియపై శాసనాధికారము రాష్ట్ర శాసన సభలకు కేంద్ర పార్లమెంటుకు కూడ కలదు. 1898 లో దండ ప్రక్రియా సంహిత రూపొందింపబడి, 1955 లో ముఖ్యమైన సవరణలకు ఆస్పదమయ్యెను. ఇది కేంద్రముచే నిర్మింపబడిన చట్టము, దండన్యాయపాలనను రాష్ట్రములే నిర్వహించుచున్నవి. జి. సి. వి. సు. రా.

న్యాయ మూలములు

న్యాయోత్పత్తికి ఆధారములే న్యాయమూలములు; ఈ ఆధారములు అన్ని దేశములలోను ఒకే విధముగా ఉండునని తలచరాదు. కాని బాగుగ వృద్ధి గాంచిన న్యాయ వ్యవస్థలలో ప్రస్తుతకాలములో కొన్ని న్యాయమూలములు ఒకే రీతిగ ఉండుట గమనార్హము.

హిందూ న్యాయావళికి మూలము లేవో యాజ్ఞవల్క్యుడు ఈ క్రింది శ్లోకములో తెల్పెను :

శ్లో. శ్రుతి స్మృతి సదాచారః స్వస్యచ ప్రియమాత్మనః
ఏతత్ చతుర్విధం ప్రాహుః సాక్షాత్ ధర్మస్య లక్షణం

వేదము, స్మృతులు, సదాచారము, ఆత్మతుష్టి అను నాలుగును ధర్మ మూలములు.

శ్లో. ధర్మేణ వ్యవహారేణ చరిత్రేణ నృపాజ్ఞయా
ఏతత్ చతుర్విధం ప్రాహుః సందిగ్ధార్థే వినిర్ణయః
(నారద స్మృతి)

ప్రాకృతిక ధర్మ సూత్రములు, న్యాయస్థాన నిర్ణయములు ఆచారము, రాజశాసనము అను నాలుగు నిర్ణయించుటలో సంశయమును నివారించినవి.

నారద స్మృతి నాటికి నిలచిన ధర్మమూలములు నేటికిని పరిణతి చెందిన రూపములలో కాంచనగును. వీనిని పరిశీలింతము.

ప్రాకృతిక ధర్మసూత్రములు : నిర్ణయమును చేయుటకు సాధనాంతరము లేనపుడు ప్రాకృతిక ధర్మసూత్రములే సమాశ్రయములు. శాసనకర్తలు చట్టములను రూపొందించినపుడు అవి సరియైనవో కావో అను మీమాంస కలిగిన ప్రాకృతిక ధర్మసూత్రములే గీటురాయిగ ఉపయోగపడును.

దృశ్యమానమగు భౌతిక ప్రపంచమును ప్రకృతి అందుము. యాస్కమహర్షి ప్రకృతిని పరిశీలించి :

'జాయతే, వర్ధతే, ప్రరోహతే, క్షీయతే, నశ్యతే' పుట్టును, పెరుగును, పరిణతి జెందును, క్షీణించును, నశించును అని ప్రకృతి స్వభావమును సూత్రప్రాయముగ తెలియచేసెను. ఈ సక్రమ ఆరోహణావరోహణలు నిష్కారణముగ జరుగుటలేదు. అవి జరుగుటలోని నియమబద్ధత, సక్రమత, ఏకరూపత యాదృచ్ఛికము కాజాలవు. వాటి వెనుక ఒక అంతర్భూత శక్తి ఉండి ఉండవలెను. దానినే గ్రీక్ తత్త్వశాస్త్రజ్ఞులు ప్రకృతి అనిరి. భౌతిక దృశ్యము నుండి సామాజిక ప్రపంచమును తిలకించిన అచటను అనేకత్వములోని ఏకరూపతయే గోచరించును. మానవులలో ఒకరి కొకరికి భౌతికముగ ఎంత వ్యత్యాసము ఉన్నను, నైతికముగ ఏకరూపతయే ప్రదర్శితమగును. ఈ నైతిక ఘటనలనుకూడ గ్రీక్‌లు ప్రకృతి అనియే సంబోధించిరి. ఈ అర్థములో ప్రాకృతిక న్యాయమనిన మానవుల యొక్క నైతిక ప్రకృతినుండి ఉత్పన్నమగు న్యాయము. సర్వత్రా ఒకే విధమగు ఆచరణ గాన్పించిన గ్రీక్‌లు దానిని ప్రాకృతిక న్యాయముచే ఏర్పడిన దానినిగ తలచిరి. సోక్రటీస్, అరిస్టాటిల్ మొదలగు గ్రీక్ వేదాంతులు స్థానిక న్యాయమును విశ్వవ్యాప్త న్యాయమునుండి వేరుజేసిరి. విశ్వవ్యాప్తతకు కారణము మానవుల నందరను ఐక్యపరచు సూత్రమునుండి ఆ న్యాయము నిష్పన్నమగుటయే నని వారి భావము. స్టాయిక్‌లు అను గ్రీక్ తత్త్వశాస్త్రజ్ఞులు ఈ ఐక్య పరచు సూత్రమును మానవుని యందలి దైవిక తార్కిక సరణి అని సిద్ధాంతీకరించిరి, దీనివలన ప్రాకృతిక న్యాయము సర్వకాల సర్వావస్థలయందును మార్పులేక ఏకరీతిగ ఉండునని భావించిరి.

రోమన్‌లు గ్రీస్ దేశమును జయించిన తర్వాత ఈ స్టాయిక్ సిద్ధాంతమును పరిశీలించిరి. వారు అనేక దేశము

లను జయించి, అనేక జాతులపై అధికారము కలిగియుండిరి. ఈ వివిధ జాతుల వారిని న్యాయపాలన చేయుట వలన కొన్ని ఆచరణలు సర్వసామాన్యముగ ప్రతిజాతి యందు ఉన్నవని తెలుసుకొనిరి. ఉదాహరణకు, విక్రయములో వస్తువును కొన్నవానికి స్వాధీనము చేయుట సర్వసామాన్య అంశము. ఇట్టి సర్వసామాన్య ఆచరణలను ఆధారముగ గొని 'జస్ జెన్షియమ్' (బహు జాతీయ న్యాయము) అను పేర ప్రవృత్తము చేసిరి. రోమన్ పౌర న్యాయము కన్న ఈ బహుజాతీయ న్యాయము సరళమైనది. అన్ని జాతులకు వర్తించునది. దీనికి కూడ దైవిక తార్కిక సరణియే మూలహేతువనియు, అందుచే ప్రాకృతిక న్యాయము జస్ జెన్షియమ్ వేరుగావనియు రోమన్‌లు గ్రహించిరి.

రోమన్ సామ్రాజ్య పతనానంతరము ప్రాకృతిక న్యాయము భగవన్నిర్మిత న్యాయముగ భావింపబడెను. 17 వ శతాబ్దిలో ఈ రెండింటిని విడదీసి ప్రాకృతిక న్యాయమునకు మూలము మానవుని యందలి సహేతుకతా సరణి అని పునరుద్ఘాటించిరి. 20 వ శతాబ్దములో కోహ్లర్, స్టామ్లర్ మొదలగు న్యాయ శాస్త్రజ్ఞులు ప్రాకృతిక న్యాయము శాశ్వతము కానక్కర లేదనియు, 'ప్రతి సమాజమునకు సాంస్కృతిక స్థాయినిబట్టి కొన్ని ఆదర్శములు ఉండుననియు,' ఆ ఆదర్శ సిద్ధికి మూలసూత్రములే ప్రాకృతిక న్యాయమనియు సిద్ధాంతీకరించిరి. ఈ విధముగ ప్రాకృతిక న్యాయము ధార్మిక న్యాయముగ పరిణమించెను. ప్రాకృతిక న్యాయము ఆదర్శప్రాయమైన పై స్థాయిలోని న్యాయమనియు, దేశీయ, శాసకీయ న్యాయములు ప్రాకృతిక న్యాయమునకు అనుగుణముగ ఉండవలెననియు దీనివలన ఏర్పడెను.

దేశీయ న్యాయావళిని ప్రాకృతిక న్యాయపు మూసలో ప్రయత్న పూర్వకముగ పోయుటకు క్రోడీకరణ అవసరమని ప్రాకృతిక న్యాయ సిద్ధాంతవాదులు ఆందోళన లేవదీసిరి. దీని ఫలితముగ ప్రష్యా (1794) లోను, ఫ్రాన్స్ (1804) లోను, ఆస్ట్రియా (1811) లోను, జర్మనీ (1896) లోను, స్విజర్లండ్ (1912) లోను న్యాయావళి క్రోడీకరణ జరిగెను. ఈ న్యాయ సంహితలలో ఆనాడు ఆదర్శప్రాయమైన ఒడంబడిక స్వాతంత్ర్యము, కుటుంబ హక్కుల, ఆస్తిహక్కుల పవిత్రత కాపాడబడెను.

క్రోడీకరణోద్యమము జయప్రదమైన తర్వాత యూరప్‌నందు ప్రాకృతిక న్యాయ సిద్ధాంతము వెనుకంజ వేసెను. అదేకాలములో అమెరికాయందు ఈ సిద్ధాంతము సంవిధాన న్యాయావళిపై తన ప్రభావమును జూపెను. అమెరికాయందు బ్రిటిష్‌వారి ఆధిపత్యమునుండి విముక్తి పొందిన పిదప అచటి అధినివేశ రాజ్యములు తమ సంవిధానమును తీర్చి దిద్దుకొనవలసి వచ్చెను. ప్రభుత్వ వ్యవస్థను ఏర్పాటు చేయుటలో ప్రాకృతిక న్యాయ సిద్ధాంతము అనుసరణీయమని సంవిధాన స్థాపకులు భావించిరి. అందుచే రాజ్యాంగమందు ప్రాథమిక హక్కులను జొనిపిరి. ఇవే ప్రజల ప్రకృతి సిద్ధ హక్కులు. వీటిని ప్రభుత్వ యంత్రాంగము, శాసన మండలులు భంగపరచలేరు. వీటిని రక్షించు బాధ్యత ఉచ్చతమ న్యాయాలయమునకు ఒసంగిరి. ఈ విధముగ ప్రకృతి న్యాయ సిద్ధాంతము సంవిధానమూల స్తంభమై నిలచెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్ నుండి భారత దేశము ఈ ప్రాథమిక హక్కుల ప్రాతిపదికను గైకొని నూతన రాజ్యాంగమున పొందుపరచెను.

రాజ్యములు సర్వస్వతంత్రములు, సర్వసత్తాకములు అయినను, ప్రాకృతిక న్యాయమునకు బద్ధులేనని గ్రోషియస్ అను డచ్ న్యాయ శాస్త్రవేత్త 1625 లో తన ఉద్గ్రంథమగు 'యుద్ధమునకు శాంతికి సంబంధించిన న్యాయావళి' యందు ప్రతిపాదించెను. అప్పుడు 30 సంవత్సరముల యుద్ధము (1618-1648) ను చవి జూచుచున్న యూరప్‌లోని రాజ్యములు సర్వసత్తాకత దుర్వినియోగము వలని దుష్ఫలితములను అనుభవ పూర్వకముగ తెలుసుకొని, గ్రోషియస్ సిద్ధాంతము సమంజసమని అతనిచే ప్రాకృతిక న్యాయ పునాదులపై నిర్మింపబడిన అంతర్జాతీయ న్యాయావళిని ఆమోదించెను.

ఈ విధముగ ప్రాకృతిక న్యాయము ఆదర్శ ప్రాయమైన ఉన్నతతర న్యాయముగ నిలచి న్యాయ సూత్రములను ఉత్పాదింప సమర్థమై న్యాయావళి యొక్క వివిధ శాఖలను ఫలప్రదము జేయుచున్నది.

న్యాయాలయ నిర్ణయములు : న్యాయాలయ నిర్ణయములు ఆచరణలో ప్రవృత్తములగుచున్న న్యాయ సూత్రములను ప్రవచించుటయే ఉద్దేశముగ కలవి కనుక వాటికి న్యాయమూలములగు స్థాయి ఎట్లు సిద్ధించునని కొందరు ప్రశ్నించిరి. ఆస్టిన్, బ్లాక్‌స్టన్ మొదలగు ఆంగ్ల న్యాయశాస్త్ర విజ్ఞులు న్యాయాలయ నిర్ణయముల ద్వారా నూతన న్యాయ సిద్ధాంతములు ప్రభవించవనియు, అవి ప్రవృత్తమగు న్యాయ సూత్రములకు వ్యాఖ్యాన మాత్రములే అనియు భావించిరి. న్యాయావళిని వ్యాఖ్యానించు నెపమున న్యాయాలయములు నూతన సిద్ధాంతములను న్యాయ వ్యవస్థలో ప్రవేశ పెట్టునని బెంథామ్, గ్రే మొదలగు విజ్ఞులు అభిప్రాయపడిరి. ఏది ఎట్లున్నను ఉన్నతతమ న్యాయాలయ నిర్ణయములు అన్ని న్యాయస్థానములు

పాటింప వలెనను సిద్ధాంతము గలదు. కనుక ఇతర న్యాయ మూలములను పరిశీలింపవలసిన అవసరము లేకుండా న్యాయస్థాన నిర్ణయములను స్వయం సమృద్ధమగు న్యాయ మూలముగా అంగీకరింపవలసి యున్నది.

నిరపేక్షక పాలనీయ నిర్ణయములు, సాపేక్షక పాలనీయ నిర్ణయములు అని న్యాయ నిర్ణయములు రెండు రకములు.

నిరపేక్షక పాలనీయ నిర్ణయములు : న్యాయస్థానమునకు ఇట్టి నిర్ణయమును చూపిన, ఆ నిర్ణయము సబబైనదా కాదా అను చర్చలేకుండా దానిని అవశ్యము పాటించవలెను. ఉన్నతతమ న్యాయాలయ నిర్ణయము లిట్టివి. వీటిని క్రింది న్యాయాలయములు అవశ్యము పాటించవలెను. ఉన్నతతమ న్యాయాలయము తాను ఇదివరలో చేసిన నిర్ణయములను తానే అవశ్యము పాటింపవలెనా అనునది ఒక సమస్య. ఇంగ్లండులో ఉన్నతతమ న్యాయాలయమగు హౌవుస్ ఆవ్ లార్డ్స్ తన పూర్వపు నిర్ణయములను విధిగా పాటించును. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ఈ నియమము లేదు. భారతదేశములో సుప్రీమ్ కోర్టు యునైటెడ్ స్టేట్స్ వరవడిలో పయనించు చున్నది. తన వెనుకటి నిర్ణయములను అవసరమైనచో రద్దుచేయగల అధికారమును కలిగి యున్నది.

సాపేక్షక పాలనీయ నిర్ణయములు: నిర్ణయములను న్యాయస్థానము నిర్బంధముగా పాటించవలసిన అగత్యము లేదు. ఇవి తుల్యాధికారము గల న్యాయస్థాన నిర్ణయములు. వీటిని కొన్ని పరిస్థితులలో అనుసరింపక పోవచ్చును. ఆ పరిస్థితులు ఏవన :

(అ) నిర్ణయము సబబుగా లేకుండుట, నిర్ణయము నాటికి ఒక న్యాయసూత్రము అసందిగ్ధముగా ఏర్పడియున్న దానిని పాటించుటయే న్యాయాలయము విధి. దీనికి భిన్నముగా ఒసగబడిన నిర్ణయము సబబు కానిది. న్యాయ సూత్రము ఏర్పడి ఉండినచో ప్రాకృతిక న్యాయ సూత్రమునకు అనుగుణముగా, అనగా సహేతుక తార్కిక సరణికి అనుగుణముగా ఉండవలెను. అట్లు లేనిచో నిర్ణయము సబబు కాదు.

(ఆ) నిర్ణయమును పాటించకుండుటవలన సామాజిక దృష్ట్యా విపరీత పరిణామములు ఉండవని తోచవలెను. నిర్ణయము సబబైనది కానప్పటికి చాలా కాలమునుండి నిలచియుండి, ప్రజలచే సరియైనదిగా భావింపబడి దైనందిన వ్యవహారములయందు సాధారణముగ అనుసరింపబడినచో దానిని న్యాయాలయము అనుసరించని ఎడల విపరిణామములు సంభవింపవచ్చును. న్యాయాలయ పూర్వ నిర్ణయమును త్రోసివేసినచో ఆ నిర్ణయములోని సూత్రము గతమునందును సరియైనది కాదని తేలును. అనగా నవీన నిర్ణయమే గతమునకును వర్తించును. దీనివలన పూర్వ నిర్ణయ సాధుత్వముపై ఆధారపడిన వ్యవహారములన్నియు వమ్మగును. ఈ విపరీత పరిణామము కన్న పూర్వ నిర్ణయమును పాటించుట వలన కలుగు విషమ పరిణామములు తీవ్రతరమైనవని దృఢముగ తోచినపుడే ఆ అసమంజస పూర్వ నిర్ణయమును త్రోసివేయవలెను.

న్యాయాలయ నిర్ణయములు న్యాయ మూలమగు స్థాయికి ఒక సమాజము చేరునప్పటికి న్యాయవాద వృత్తి వ్యాప్తియందుండుట సంభవించును. కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రమందుగాని, మనుస్మృతియందుగాని, యాజ్ఞవల్క్య స్మృతియందు గాని న్యాయవాద వృత్తినిగూర్చి ప్రసంగము లేదు. నారద స్మృతియందును, కాత్యాయన స్మృతి యందును న్యాయవాద వృత్తి ఉండి నటుల కొన్ని సూచనలు గలవు.

కాత్యాయన స్మృతియందు :

> 'అర్థినా సంనియుక్తో వా ప్రత్యర్థి ప్రహితోపి వా,
> యో యస్యార్థే వివాదేన తయోర్జయ పరాజయౌ.

పక్షకారులు తరపున నియుక్తులు వాదింతురనియు, జయాపజయములు పక్షకారులవే అనియు, దీని వలన తెలియు చున్నది. ఈ 'నియుక్తులు' న్యాయవాదులని జయస్వాల్, కాణే పండితుల అభిప్రాయము.

నారద స్మృతి వ్యాఖ్యాతయగు అసహాయుడు తన వ్యాఖ్యానములో పాటలీపుత్ర న్యాయ స్థానములో జరిగిన ఒక దావాలోని సంగతులను ఇట్లు తెల్పెను. అందు శ్రీధరుడు తన యావద్ధనమును దేవధరునికి అప్పుగా ఒసంగెను. రెండు నెలలలో ఒక దుర్ఘటనలో దేవధరుడు మరణించెను. ఆతని పుత్రుడు, పౌత్రుడు తరువాత త్వరలోనే కలరా వలన చనిపోయిరి. దేవధరుని ప్రపౌత్రుడు మహీధరుడు జీవించియుండెను. శ్రీధరుడు అప్పును చెల్లించమని మహీధరుని సంరక్షకుల నడుగగా, వారు, 'స్మార్తదుర్ధరుడు న్యాయరీత్యా మహీధరునికి ఈ బాకీ తీర్చ నవసరములేదని సలహా నొసగెను; అందుచే ఆ బాకీని తీర్చనవసరములేదు' అని జవాబు నొసగిరి. అందుచే దావా తేబడెను. మహీధరుని తరపున స్మార్త దుర్ధరుడు వాదించెను. శ్రీధరుని తరపున స్మార్తశేఖరుడు వాదించెను.

ఈ విషయమును గూర్చి నారదస్మృతియందు ఇట్లు కలదు : 'ముగ్గురు పూర్వీకుల అప్పు తీర్చవలెను. క్రింది నాలుగవ తరము వానికి బాధ్యత ఉండదు.'

దుర్ధరుడు నారద స్మృతిని తన వాదమునకు ఆధారముగ గొనెను.

దుర్ధరుని వాదము			శేఖరుని వాదము
1	దేవధరుడు		
2	కుమారుడు	దేవధరుని పుత్రుడు	1
3	కుమారుడు	దేవధరుని పౌత్రుడు	2
4	మహీధరుడు	దేవధరుని ప్రపౌత్రుడు	3

దుర్ధరుని వాదము ప్రకారము మహీధరుడు నాలుగవ తరమువాడు. కాన అతనికి నారద స్మృతి ప్రకారము ఋణమును తీర్చవలసిన బాధ్యతలేదు. తరములను లెక్కించుచో, మరణించిన వానిని ఒక తరముగ ఎంచుట హిందూ సంప్రదాయము. ఈ విధముగ దుర్ధరుని వాదము బలము గలది. శేఖరుడు వాదించుచు, మహీధరుడు మూడవ తరమే అని లెక్కించెను. ఈ విధముగ తరములను లెక్కించుట రోమన్ల, ఆంగ్లేయుల సంప్రదాయము. ఇది హిందూ న్యాయ శాస్త్రమునకు సరిపడదు. కాని శేఖరుని వాదమే జయించెను. మహీధరునికి దేవధరుని ఆస్తి వారసత్వరీత్యా సంక్రమించినచో ఈ నిర్ణయము సరియగును గాని, లేకున్న సరియైనదికాదు. నిర్ణయమెట్లున్నను, ఆ కాలములో న్యాయవాదులు గలరని తెలియుచున్నది.

న్యాయావాదుల వాద ప్రతివాదముల సహాయముతో న్యాయావళిని అన్వయించి, వ్యాఖ్యానించి సరియైన అర్థమును నిర్వచించి నిర్ణయము చేయుటయే న్యాయాధీశుల కర్తవ్యము. వారి నిర్ణయములకు తరువాత అటువంటి పరిస్థితులు సంభవించినపుడు, పూర్వదృష్టాంతముగా ప్రమాణీయత ఆపాదింతురు. అందుచే న్యాయాలయ నిర్ణయములు న్యాయ మూలము లగుచున్నవి.

దేశాచారము : ఆచారము పూర్వకాలములో న్యాయ మూలముల యందు ప్రముఖస్థానమును ఆక్రమించెను. 'ఆచారం పరమో ధర్మః' అను మనువచనమే దీనికి ప్రమాణము. ఆచారమునకు 'చరిత్ర' అను సాంకేతిక పర్యాయపదము గలదు. దాని నిర్వచనము :

శ్లో. యద్య దాచర్యతే యేన ధర్మంవా అధర్మ మేవవా,
దేశ స్యాచరణాత్ నిత్యం చరిత్రంతద్ ప్రకీర్తితం

ధర్మమైనను, అధర్మమైనను సర్వదా దేశమందు ఆచరణలో ఉండుటచే అనుసరింపబడినది చరిత్ర అని చెప్పబడును. దీనివలన ఆచారము న్యాయ మూలము అగునని అంగీకరించుటకు కొన్ని నియమములను పాటించవలెను.

పురాతనత : అనాదిగా ఆచరణలో ఉన్న ఆచారమునే న్యాయావళిలో చేర్చుకొందురు. మానవ జ్ఞాపకశక్తికి అందక ఉండినచో ఆచారము అనాదిగా అంగీకరింపవచ్చునని ఆంగ్ల సంప్రదాయము. ఎంతకాలము నుండి ఆచరణ ప్రవృత్తమగుచుండవలెనో నిశ్చయముగ చెప్పవీలు లేకున్నను, చాలకాలము నుండి నిరంతరాయముగా జరుగుచుండవలెనని చెప్పవచ్చును.

సహేతుకత : ఆచారము తార్కిక సరణికి అనుగుణముగ లేనిచో దానిని న్యాయస్థానములు పాటించవు. ప్రజల నైతిక ఆదర్శములకు, ప్రభుత్వ నీతి సూత్రములకు భిన్నమైన ఆచారములను అమలుపర్చ నిరాకరించు అధికారము న్యాయస్థానములకు గలదు.

ఆవశ్యకత : ప్రజలు ఒక ఆచరణను ఐచ్ఛికముగ, వికల్పముగా అనుసరించుచున్న ఆచార ప్రతిపత్తి దానికి గలుగదు. అవసర పాలనీయమని ప్రజాభిప్రాయము స్థిరపడి ఉన్నపుడే దానికి ఆ ప్రతిపత్తి సిద్ధించును.

శాసన అవిరుద్ధత : శాసన సభ ప్రవృత్తము చేయు చట్టమునకు విరుద్ధమైన ఆచారమును న్యాయస్థానములు అమలుపరచవు. చట్టము ఆచారముకన్న బలీయమైనది. చట్టబద్ధముకాని ప్రదేశమునే ఆచారము ఆక్రమింపగలదు.

శాసనమండలి అధినియమములు : శాసనమండలి చేయు చట్టములు శిరోధార్యములు. వాటిని నిరసితము చేయు హక్కు శాసనమండలికి గలదు. అట్లు మరియొక చట్టముచే నిరసితమగు వరకు వాటిని పాటింపవలెను. శాసనము ఇతర న్యాయమూలముల కన్న బలీయమని ఈ క్రింది శ్లోకము వలన తెలియనగును :

శ్లో. న్యాయశాస్త్ర విరోధేన దేశ దృష్టే తథైవచ,
యం ధర్మం స్థాపయేత్ రాజా న్యాయంతద్ రాజశాసనం

న్యాయ శాస్త్రమునకు వ్యతిరేకముగానైనను, ఆచారమునకు భిన్నముగానైనను, రాజుచే స్థాపింపబడిన ధర్మము రాజశాసనము.

నేటి కాలములో శాసనమండలులచే చేయబడు న్యాయావళి తక్కిన న్యాయ మూలముల నుండి ఉత్పన్నమగు న్యాయావళి కన్న విస్తృతమైనది, బలీయమైనది.

ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ పరిపాలన

జార్జి - I చే 1726 లో జారీచేయబడిన ఛార్టర్ ద్వారా మూడు ప్రెసిడెన్సీ నగరములలో స్థాపించిన మేయర్స్ కోర్టులలో ఆంగ్ల న్యాయము ప్రవేశ పెట్టబడెను. అప్పటికి

ఇంగ్లండునందు అమలులో ఉన్న ఆంగ్ల న్యాయమంతయు కామన్‌లా, ఎక్విటీ, శాసన నికాయము ప్రెసిడెన్సీ నగరములలో ప్రవర్తింపజేయబడినది. కాని 1753 లో జార్జి - II చే జారీచేయబడిన ఛార్టర్ వలన కొంత మార్పు కలిగెను. తద్వారా వ్యాజ్య చర్యకు సంబంధించిన కక్షిదార్లు భారతీయులైనచో అట్టి వ్యాజ్యములలో ఉభయ పార్టీలు తమ వ్యాజ్యము మేయర్స్ కోర్టుద్వారా నిర్ణయింపబడుటకు అంగీకరించిననే తప్ప ఆ కోర్టుకు అధికారము ఉండదు.

సెటిల్‌మెంట్ ఆక్ట్ - 1781 ను అనుసరించి హిందువులలోను, మహమ్మదీయులలోను వారసత్వము, ఉత్తరాధికారములకు సంబంధించిన ప్రశ్నలు ఉత్పన్నమైన వ్యాజ్యములలోను, ఒప్పందమునకు సంబంధించిన వ్యాజ్య విషయములలోను వారి వారి న్యాయములను అనుసరించి వివాదములు నిర్ణయింపబడవలెనని, వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన కక్షిదార్లలో ఒకవైపు హిందువుడు, మరియొక వైపు మహమ్మదీయుడు, అయినప్పుడు ప్రతివాది యొక్క ధర్మములు, ఆచారములను అనుసరించి నిర్ణయింపబడవలెనని స్పష్టపరచబడెను.

వారన్ హేస్టింగ్స్ 1772 లో, బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సా నగరేతర ప్రాంతములకు ప్రత్యేక న్యాయ పద్ధతిని ప్రవేశ పెట్టెను. దానిని బట్టి నిర్దిష్ట విషయములకు దేశీయ న్యాయము వాడబడునట్లు స్పష్టపరచబడినది. ఈ న్యాయ పద్ధతిని అనుసరించి భారతదేశమునకు వర్తింపజేయబడిన పార్లమెంటు చట్టములు అన్ని కోర్టులలోను అమలుజరుపవలెను. అవి లేనప్పుడు స్థానిక ప్రభుత్వముచే జారీచేయబడిన రెగ్యులేషన్‌లు వర్తించును. ఉత్తరాధికారము, వారసత్వము వివాహము, కుల, మత సంస్థలకు సంబంధించిన విషయములలో వ్యాజ్య కక్షిదారులు హిందువులైనచో హిందూ ధర్మములును, మహమ్మదీయులైనచో మహమ్మదీయ ధర్మములును వారికి వర్తింపజేయబడును.

పైన వివరించిన వారన్ హేస్టింగ్స్ పద్ధతిని అనుసరించి వారసత్వము, వివాహము, కుల, తదితర మతాచారములు సంస్థలకు మాత్రమే సంబంధించిన విషయములకు కోర్టులలో ప్రవర్తింపజేయు న్యాయము నిర్దిష్టపరుపబడెను. పైని వివరించిన విషయములేగాక ఇతరములైన పెక్కు విషయములకు సంబంధించిన వివిధ వ్యాజ్యములు కూడ కోర్టులు విచారణ చేయవలసియుండును. కాని ఈ ఇతర తరగతి వ్యాజ్యములకు కోర్టులు ప్రవర్తింపజేయవలసిన న్యాయమును గూర్చి వారన్ హేస్టింగ్స్ పద్ధతియందుగాని, తదుపరి రెగ్యులేషన్‌లలోగాని నిర్దిష్ట ఆదేశము లేదు. ఇట్టి వ్యాజ్యములలో కోర్టులు, ధర్మము, సమతాత్మక న్యాయము, శుద్ధాంతఃకరణను అనుసరించి వ్యాజ్య నిర్ణయము చేయవలసి ఉండెను. ఆరంభమున, ధర్మము, సమతాత్మక శుద్ధాంతఃకరణ. న్యాయము అనగా న్యాయాధికారి యొక్క వివేచనమని మాత్రమే భావింపబడెను. కాని భారతదేశమందు 1861 వ సంవత్సరపు హైకోర్టుల చట్టము క్రింద హైకోర్టులు స్థాపింపబడిన పిదప, ధర్మము, సమతాత్మక న్యాయము సుహృదయము అను పదములకు నూతన భావమును ఇచ్చిరి.

హైకోర్టులలోను, కంపెనీ కోర్టులలోను న్యాయాధికారులుగ ఆంగ్లేయులు నియమింపబడిరి. వీరు ఆంగ్ల న్యాయ పద్ధతి యందు తరిఫీదయినవారు. ధర్మము, సమతాత్మక న్యాయము శుద్ధాంతఃకరణను అనుసరించి ఏదేని విషయమును నిర్ణయింపవలసి వచ్చినపుడు, వారు తప్పక ఆంగ్ల న్యాయసూత్రముల ఆధారముపైననే నిర్ణయములను చేయుచుండిరి. ఆంగ్ల న్యాయమునకే ప్రత్యేకమైన సాంకేతిక న్యాయ సూత్రములను కూడ, ఈ విధముగ భారతదేశమున ప్రవర్తింపజేయుచుండిరి. ఈ పద్ధతిని హైకోర్టులు, ప్రివీ కౌన్సిల్ ప్రోత్సహించెను. ధర్మము, సమాతాత్మక న్యాయము, శుద్ధాంతఃకరణ అను పదముల భావము ఆంగ్ల న్యాయసూత్రములే అని వారు అత్యంత స్పష్టముగ చెప్పిరి.

నగరేతర కోర్టులలో ఆంగ్ల న్యాయమును ప్రవర్తింపజేయుట తప్పనిసరి కానప్పటికిని, వారు ధర్మము, సమాతాత్మక న్యాయము, శుద్ధాంతఃకరణలను అనుసరించి నిర్ణయము చేయవలసి వచ్చినప్పుడు, వారు తప్పక అట్టి పరిస్థితులకు వర్తించునట్టి ఆంగ్ల న్యాయము ద్వారానే నిర్ణయించవలెనని అత్యున్నత న్యాయస్థానమైన ప్రివీ కౌన్సిల్ తన అభిప్రాయమును వెలిబుచ్చెను. సమతాత్మక న్యాయము శుద్ధాంతఃకరణ అనగా భారతదేశ సమాజమునకు పరిస్థితులకు వర్తించునట్లు కనబడునట్టి ఆంగ్ల న్యాయ సూత్రములను సామాన్యముగ నిర్వచింపవచ్చునని కూడ ప్రివీ కౌన్సిల్ నుడివెను.

ఈ సూత్రము ద్వారా వ్యాజ్యములలో తీర్పులు చెప్పునప్పుడు న్యాయాధికారులు, ఆంగ్ల న్యాయము ద్వారానే నిర్ణయము చేయుచుండువారు. అందుచేత ఇట్టి పెక్కు సూత్రములు భారతదేశములోనికి పరోక్షముగ ప్రవేశపెట్టబడుటకు మార్గము ఏర్పడెను.

కొంతకాల మగుసరికి ఇట్టి ఆంగ్లన్యాయ సాంకేతిక సూత్రములు ప్రవేశ పెట్టబడుటను అరికట్టవలసిన అగత్యము ఏర్పడెను. దానికి ఏకైక మార్గము, ఆ న్యాయ సూత్ర

ములకు బదులు క్రోడీకరించబడిన న్యాయమును ప్రవేశ పెట్టుటయే తప్పని సరి అయినది.

బ్రిటిష్ రాజ్యపాలన

హిందూ న్యాయశాస్త్ర సంగ్రహములు: న్యాయ పాలనను సులభతర మొనర్చుకొనుటకు వారన్ హేస్టింగ్స్ గవర్నరు - జనరలుగా ఉన్న కాలములో పది మంది విద్వాంసులు హిందూ ధర్మశాస్త్రమును, సంస్కృత భాషలో సంహితగా 'వివాదార్ణవ సేతువు' అను గ్రంథ మును రచించిరి. ఈ ఉద్గ్రంథము 1773 - 1775 మధ్య పూర్తి అయ్యెను. ఇది పర్షియన్ భాషలోనికి అనువదింప బడగ అందుండి హాల్ హెడ్ ఆంగ్ల భాషలోనికి భాషాంతరీ కరణము చేసెను. దానిని 'హాల్ హెడ్-జెంతూ* సంహిత' (కోడ్) అందురు. కారన్‌వాలిస్ గవర్నరు - జనరలుగ ఉన్నప్పుడు బహుభాషా విశారదుడును, కలకత్తా సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తియు అయిన విలియమ్ జోన్స్ అనునతడు హిందువుల పవిత్ర గ్రంథములను అనువదించ సమకట్టెను. 1794 లో అతడు మనుస్మృతిని అనువ దించెను. ఆయన ఆదేశానుసారముగ తర్క పంచానన బిరుదాంచితుడగు జగన్నాథ పండితుడు 'వివాద భంగా ర్ణవము' అను పేర స్మృతులకు వివరణ గ్రంథములు రచిం చెను. జోన్స్ ఆ గ్రంథమును అనువదించదలచెను. కాని, అనువదించక పూర్వమే మృతిగొందెను. కోల్‌బ్రూక్ పండితుడు వివాదభంగార్ణవమును ఆంగ్ల భాషలోనికి అనువ దించెను. భారతదేశమున బ్రిటిష్‌వారు న్యాయపాలనము చేయు తొలి రోజులలో బ్రిటిష్‌వారికి ఇది చాల ఉపయోగ పడెను.

బ్రిటిష్ న్యాయమూర్తులు హిందూ ధర్మశాస్త్రముపై అభిప్రాయములను ఇవ్వగల దేశీయ పండితుల సహాయ ముతో న్యాయ నిర్వహణము చేసెడివారు. పండితుల సహాయముతో నిమిత్తము లేకనే దేశీయ న్యాయమును నిర్వహింపగలమని దిటవు దెచ్చుకొని 1864 లో అట్టి సహాయమును అపేక్షించు పద్ధతిని రద్దుచేసిరి.

భారతదేశమున క్రోడీకరణము: భారత భూమిపై బ్రిటిష్ ఆధిపత్యము సుస్థిరముగ నెలకొనిన తర్వాత ఆంగ్లేయ న్యాయశాస్త్రమును ఆధారము జేసికొని భార తీయులకు వర్తించు న్యాయావళిని క్రోడీకరించుట అభిలష ణీయమని ప్రభుత్వము గ్రహించెను.

మొదటి ధర్మ నియుక్త సంఘము: 1833 - ఛార్టర్ చట్టము యొక్క 53 వ సెక్షన్ క్రింద 1834 లో మొదటి భారతీయ ధర్మ నియుక్త సంఘము నియమింప బడినది. అందులో మెకాలే, జె. ఎమ్. మేక్‌లోడ్, సి. డబ్ల్యు ఆండర్‌సన్, ఎఫ్. మిల్లెట్ అను వారలు సభ్యులు. వీరిలో చివరి ముగ్గురు ఈస్టు ఇండియా కంపెనీలోని సివిల్ ఉద్యోగులు. వారు క్రమముగా కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబాయి ప్రాంతములకు ప్రతి నిధులు. వారు శిక్షాస్మృతి (పీనల్‌కోడ్), సివిల్ ప్రక్రియా సంహిత (సివిల్ ప్రొసీజర్ కోడ్), అవధి నిర్ణయ చట్టము (లా ఆవ్ లిమిటేషన్) లకు ముసాయిదా లను తయారుచేసిరి.

రెండవ ధర్మ నియుక్త సంఘము: 1853 ఛార్టర్ చట్టము క్రింద రెండవ ధర్మనియుక్త సంఘము (సెకండ్ లా కమిషన్) నియమింపబడెను. సర్ జాన్ రోమిలీ, ఎడ్వర్డ్ రయాన్, లార్డ్ షేర్‌బ్రోక్, టి. ఎఫ్. ఎల్లిస్ అనువారు ఇందు సభ్యులు. మెకాలే పండి తుని శిక్షాస్మృతిని వీరు పునః పరిశీలించిరి. 1860 లో ఇది చట్టరూపము దాల్చెను. 1859 లో సివిల్ ప్రక్రియా సంహితను అవధి నిర్ణయ చట్టమును ప్రవృత్తము జేసిరి. రెండవ ధర్మ నియుక్త సంఘము తమ నివేదికలో ఇట్లు వ్రాసెను :

ప్రస్తుతము భారతదేశమునకు కావలసినది సిద్ధాంత వ్యవహార న్యాయశాస్త్రము (సబ్‌స్టాన్‌టివ్‌సివిల్ లా); దీనికి ఆంగ్ల న్యాయశాస్త్రమును ప్రాతిపదికగ స్వీకరించు చున్నాము. ఇది నిర్మాణము కాగానే అందు నిబద్ధ మైన విషయములకు ఆంగ్ల న్యాయ శాస్త్రముతో ప్రమేయము లేకుండా అదే భారతీయ న్యాయముగ వెలయునని మేము నిర్ణయమునకు వచ్చితిమి. హిందువుల యొక్కయు, మహమ్మదీయుల యొక్కయు ధర్మశాస్త్ర ములను మటుకు బ్రిటిష్ శాసన సభలు అధినియమములుగ రూపకల్పన చేయరాదనియే మా అభిప్రాయము.

మూడవ ధర్మ నియుక్త సంఘము: 1861 లో వ్యవహార న్యాయమును (సివిల్ లా) సమగ్రముగ సంపుటీ కరించి, శాసనాత్మక మొనర్చుటకు విక్టోరియా రాణిచే ధర్మ నియుక్త సంఘము నియమింపబడినది. వారి కృషి ఫలితముగ నిర్వసీయతా వారసత్వము (ఇన్ టెస్టేట్ సక్‌సెషన్ = మరణశాసనరహిత వారసత్వము), వసీయతా వారసత్వము (టెస్టేట్ సక్‌సెషన్ = మరణ శాసనానుగత వారసత్వము) లను గూర్చిన న్యాయ సూత్రములను చట్టరూప మొనర్చిరి. ఒప్పందముల చట్టము (కాంట్రాక్ట్

---

* 'జెంతూ' అను పోర్చుగీస్ పదమునకు మ్లేచ్ఛుడని అర్థము. క్రిస్టియన్, మహమ్మదీయ, యూదు మతములకు చెందనివారికి ఈ పదము ప్రయుక్తమగుటచే హిందువులకు వర్తించు చుండెను.

ఆక్ట్) పరక్రామ్య లిఖితముల చట్టము (నెగోషియబుల్ ఇన్‌స్ట్రుమెంట్స్ ఆక్ట్), మరియు సాక్ష్యచట్టము (ఎవిడెన్స్ ఆక్ట్) వారి కృషి ఫలితములే.

హిందూ ధర్మశాస్త్ర క్రోడీకరణావశ్యకత

హిందూ ధర్మశాస్త్రమును శాసనాత్మకముగ క్రోడీకరింపవలెనా అను విషయము ప్రసిద్ధ భారతీయ మేధావులను ఆకర్షించిన ప్రశ్న. రెండు తరగతులైన దేశములు క్రోడీకరణమును ఆశ్రయించినట్లు మనము గాంతుము. న్యాయశాస్త్రాభివృద్ధి అంతవరకూ లేక దాని అభివృద్ధికై తక్షణ వ్యవస్థీకరణము అవసరమైన దేశములకు ఆ లోటును సరిదిద్దు కొనుటకు క్రోడీకరణ తోడ్పడును. ప్రాచీన సంప్రదాయ బద్ధమై వెలుగొందిన అత్యుత్తమ శాస్త్రీయ వ్యవస్థ ఒకచో ఆగిపోయి, భవిష్యత్తులో అభ్యున్నతిని పొందగల అవకాశములు లేనందున సరికొత్త ప్రాతిపదికపై న్యాయశాస్త్ర పురోగమనమును అభిలషించుచున్న దేశములు క్రోడీకరణను ఆశ్రయించవచ్చును. యునైటెడ్ స్టేట్స్ న్యాయశాస్త్రవేత్త రాస్కోపౌండ్ ఈ క్రింది పరిస్థితులు ధర్మశాస్త్ర క్రోడీకరణకు కారకములగునని వచించెను.

1. దేశములో లబ్ధమగు న్యాయశాస్త్ర విషయిక సామగ్రి ద్వారా అభివృద్ధి కలుగుటకు అవకాశములు కాలక్రమేణ క్షీణించుట, లేదా దేశమునకు న్యాయశాస్త్ర విషయిక సంస్కృతి లేనందున ఎవ్విధమైన శాస్త్ర సామగ్రి లేకుండుట.
2. ప్రస్తుతము ఆచరణలో ఉన్న న్యాయ వ్యవస్థ మిక్కిలి ప్రాచీనము, దురవగాహము, సందిగ్ధాంశ సంకలితముగా ఉండుట.
3. చట్టనిర్మాణము చేయగలిగినట్టి సమర్థమైన సాధనాంగములు అభివృద్ధిని పొందుట.
4. సమాజమునకు ఏకైక న్యాయవ్యవస్థ అవసరమై ఉండగ దేశీయ న్యాయవ్యవస్థలో వైవిధ్యము పొడచూపి, బహువిధ విభాగములుగ రూపొందుట.

పై పరిస్థితులలో కొన్ని నిస్సందేహముగ నేటి హిందూ సమాజమునందు కాన్పించును. కనుకనే హిందూ ధర్మశాస్త్ర క్రోడీకరణ ఆవశ్యకమైనది.

హిందువుల వైయక్తిక న్యాయమును చట్టబద్ధ మొనర్చుట బ్రహ్మాండమైన కార్యమనియు, దానిని ఖండశః విభాగములుచేసి, ఈ కార్యమును సాధించవలెననియు, ఆదిలో తలచిరి, అట్టి అభిప్రాయానుసారముగ ఈ క్రింది చట్టములు రూపొందింపబడెను:

1. వర్ణ అనర్హతల తొలగింపు చట్టము-1850;
2. హిందూ విధవా పునర్వివాహ చట్టము-1856;
3. విశిష్ఠ వివాహ చట్టము;
4. విద్యచే ఆర్జనల చట్టము-1930;
5. హిందూ స్త్రీ సంపత్ స్వత్వ చట్టము-1937.

ఇటువంటి చట్టములు హిందూ న్యాయ వ్యవస్థను భాగములు భాగములుగ శాసనాత్మక మొనర్చు తలంపు యొక్క పరిణామములే. వీటిని కార్యాచరణలో పెట్టి చూడగ, హిందువుల వైయక్తిక ధర్మమునందలి సంకీర్ణత, అన్యోన్యాశ్రయత్వము వలన ఖండశః శాసన నిర్మాణము అసంతృప్తి కరమని తేలినది. భారతదేశము స్వాతంత్ర్యమును పొంది దేశ రాజ్యాంగమును కొత్తగ ఏర్పరచుకొనిన తర్వాత భారత పార్లమెంటు హిందూ న్యాయశాస్త్ర క్రోడీకరణను సాధించుటకు పూనుకొనినది. తత్ఫలితముగ హిందూ వివాహచట్టము, హిందూ వారసత్వ చట్టము, హిందూ దత్తతాభృతుల చట్టము మొదలగునవి రూపొందినవి. సమగ్రమైన క్రోడీకరణ ఇంతవరకు సాధింపబడలేదు.

నాలుగవ ధర్మనియుక్త సంఘము

దేశములోని వివిధ న్యాయ వ్యవస్థలను పునః సమీక్ష చేసి, నూతన రాజ్యాంగమునకు అనుగుణముగ ఉండునట్లు సవరణలు చేయుటకు, సంస్కరించుటకు ప్రతిపాదనలందజేయుటకు భారత ప్రభుత్వము ధర్మనియుక్త సంఘమును ఏర్పాటు చేసినది. ఈ సంఘము యొక్క అవిరళ కృషివలన యథోల్లిఖిత పరిహార చట్టము (స్పెసిఫిక్ రిలీఫ్ ఆక్ట్), అవధి నిర్ణయ చట్టము (లిమిటేషన్ ఆక్ట్), వస్తు విక్రయ చట్టము (సేల్ ఆవ్ గూడ్స్ ఆక్ట్) రూపొందినవి. న్యాయ వ్యవస్థను సరిదిద్దుటకు చాలా ప్రతిపాదనలు అందజేయబడినవి. వాటిని చట్టరూపకల్పన ద్వారా ఆచరణలోనికి దెచ్చు విషయము ప్రభుత్వముచే పరిశీలింపబడుచున్నది.

రాజభాషా (విధాయీ) నియుక్త సంఘము: ఆంగ్లమందున్న న్యాయావళిని దేశ భాషలలోనికి అనువదించుటకు రాజభాషా (విధాయి) నియుక్త సంఘమును ప్రభుత్వము ఏర్పాటు చేసినది. దినికి అస్సామ్ హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తిగ పనిజేసి పదవినుండి విరమించిన సి. పి. సిన్హా అధ్యక్షులు. ఇందు ఆంధ్ర భాషకు ప్రతినిధిగ గొట్టిపాటి సుబ్బారావు నియమింపబడెను. ఈ నియుక్త సంఘము కృషివలన కేంద్ర శాసనములు దేశభాషలలోనికి అనువదింపబడుచున్నవి. జి. సి. వి. సు. రా.

శాసన నిర్మాణ పరిణామము

ప్రతి ఆధునిక రాజ్యములోను రాజ్యాంగము న్యాయావళిని చట్ట రూపమున నిర్మాణ మొనర్చు యంత్రాంగమును ఒకదానిని ఏర్పరచును. సాధారణముగ ఆ యంత్రాంగము 'పార్లమెంటు' అని పేర్కొనబడును.

ఇంగ్లండు

'పార్లమెంటు' అను పదము ఇంగ్లండులో ఉత్పన్నమైనది. ఆరంభములో బ్రిటిష్ పార్లమెంటు చట్ట నిర్మాణ సంస్థ కాదు. చారిత్రిక పరిణామముల వలన క్రమముగ చట్ట నిర్మాణ సంస్థగ రూపొందెను. ప్రపంచములోని పెక్కు ఆధునిక దేశములలో ఉన్న పార్లమెంట్లకు మార్గదర్శి బ్రిటిష్ పార్లమెంటే అయినందున, అది ఏ తీరున చట్టనిర్మాణ సంస్థగ పరిణతి నొందినదో, ఏ విధముగ న్యాయావళిని చట్ట బద్ధమొనర్చునో పరిశీలించుట ఆవశ్యకమగుచున్నది. పార్లమెంటు పరిణామములో నాలుగు ప్రత్యేక దశలు గోచరించుచున్నవి:

మొదటి దశ: 'పార్లమెంటు' అను శబ్దమునకు మాట్లాడుట అని అర్థము. 13 వ శతాబ్దిలో ఆ శబ్దము రాజకీయ ప్రసంగములలో ఉపయోగింపబడి, రాజు రాచ కార్యములను చర్చించుటకు ఏర్పరచెడు ముఖ్య 'సమావేశము' అను అర్థమును పొందెను. ఆదిలో పార్లమెంటు అను పదము 'మాట్లాడుట' నే, అనగా సమావేశ కార్యమునే సూచించినను, క్రమముగ సమావేశములో సమావిష్టులైన వ్యక్తుల సముదాయమును తెలియజేయు పదముగ అర్థపరిణామమును పొందినది.

ఇంగ్లండు నేలిన సాక్సన్ రాజులు పరిపాలనలో విటెనాజిమట్ అను సదస్సు యొక్క సహాయమును పొందిరి నార్మన్‌లు 1066 లో ఇంగ్లండును జయించిన పిమ్మట కూడ ఈ సంప్రదాయము వాడుకలో ఉండెను. మహా పరిషత్తు' (గ్రేట్ కౌన్సిల్) అని వ్యవహరింపబడెడు ఉన్నత వంశీయులతో ఏర్పాటైన సదస్సు నార్మన్ రాజులకు సహాయకారిగ ఉండెను. పార్లమెంటు యొక్క అభివృద్ధిలో ముఖ్య ఘట్టమని ఎన్నదగినది, 1215 లో 'మాగ్నకార్టా' అను మహదధికార ప్రధాన పత్రమును ప్రజలు రాజునుండి పొందుట. దుర్బలుడగు జాన్ రాజు నుండి అతనికి ఏ మాత్రమూ ఇష్టము లేకపోయిననూ, ఈ మహదధికార ప్రధాన పత్రమును 'బేరన్' అను గొప్ప భూస్వామివర్గము పొందగలిగినది. పన్నులను విధించుటకు పార్లమెంటు అంగీకారము అవసరమని మాగ్నకార్టాలో నిబంధింపబడెను. పార్లమెంటులో ఉండవలసిన సభ్యుల వివరణము కూడ అందు పేర్కొనబడెను. 'సామ్రాజ్యము యొక్క సార్వజన పరిషత్తును సమావేశపరచు నిమిత్తము అర్చ్‌బిషప్‌లు (మతాచార్యులు), అబ్బట్‌లు (మహంతులు) బిషప్‌లు (మత గురువులు), ఎర్ల్స్, పెద్ద బేరన్‌లు (గ్రేటర్ బేరన్స్) ఒక్కొక్కరు ప్రత్యేకముగ ఆహ్వాన పత్రముల ద్వారా పిలువబడుదురు. మా నుండీ (రాజునుండి) నేరుగా భూఖండములను పొందిన వారిని మండలాధికారి (షెరీఫ్ లేదా బైలిఫ్) ద్వారా ఉమ్మడి ఆహ్వానముతో పిలిపింతుము' అని ఉల్లేఖింపబడెను. ఇట్లు పార్లమెంటులో అభిజాత్యులు (నోబుల్స్) మాత్రమే ప్రాతినిధ్యము వహించ గలిగిరి.

హెన్రీ-III 1254 లో ప్రజలకు ప్రాతినిధ్యము వహించుటకు ప్రతి మండలమునకు ఇద్దరు నైట్స్‌ను పంపవలసినదిగ ప్రతి మండలాధిపతిని ఆదేశించెను. ఈ నైట్స్ అభిజాత్య సాంఘిక వ్యవస్థలో కొంత క్రిందుగా ఉన్నను, అభిజాత్యులగు 'బేరన్స్'తో సంఘమందు సరిసమానులుగా మెలగగలవారు. ఈ విధముగ పార్లమెంటులో ప్రజా ప్రాతినిధ్యము విస్తృతమైనది. ఇట్లు ప్రజా ప్రతినిధులుగ తీసుకొనబడినవారు సంఘములో అభిజాత్యులతో కలిసిపోగల అర్హత గల గౌరవనీయులై యుండిరి. 1265 లో నగరముల నుండి, 'బరోస్' అను ఉపమండలముల నుండి కూడ ప్రతినిధులను సైమన్-డి-మాంట్‌ఫర్డ్ సమాహూతులను జేసెను. 1295 లో ఎడ్వర్డ్-I చే సమాయత్త పరచబడిన పరిషత్ ఆదర్శ పార్లమెంటు అని పేరు గాంచినది. ఈ పార్లమెంటును సమాయత్త పరచుటకు వ్యక్తిగత ఆజ్ఞా పత్రముల ద్వారా ఉన్నత మతాధికారులను, ప్రభువులను ఆహ్వానించిరి. ప్రతి షిర్కానుండి ఇద్దరు 'నైట్స్' ను ప్రతి నగరము నుండి ఇద్దరిని, ప్రతి బరో నుండి ఇద్దరిని ఎలెక్షను ద్వారా ప్రతినిధులుగ పంపమని మండలాధిపతులకు ఆజ్ఞా పత్రములు పంపబడెను.

పార్లమెంటును రెండు సభలుగా విభజించుటకు ఈ ఆదర్శ పార్లమెంటు ఆధార భూతమాయెను. ప్రత్యేక ఆహ్వానముల ద్వారా ఆహూతులైన వారు ప్రభు సభగా రూపొందిరి. మండల ప్రాంతములనుండి ఎన్నికైన వారు ప్రజాసభగా రూపొందిరి. కొంత కాలము 'నైట్స్' తమకు 'బేరన్స్' తో సమాన సామాజిక గౌరవ ప్రతిపత్తులున్నందున వారితో కలిసి సభ సమావేశములలో పాల్గొనుచుండిరి. 14 వ శతాబ్దిలో వారు బేరన్

ప్రభువులతో గాక నగర, బరో ప్రతినిధులతో కలిసి సమావేశమగుచుండిరి. దీనికి కారణము వారుభయుల ఎన్నికలు ఒకే పద్ధతిగ ఉండుటయే. ఇందు గమనార్హమైన విషయమొకటి గలదు. సాంఘిక గౌరవార్హతలలోని భేదములు రాజకీయ వ్యవస్థయందు స్ఫుటముగ ప్రతిబింబించకుండుట ఇంగ్లండులో పార్లమెంటు స్థిరపడుటకు దోహదము చేసెను. సమకాలిక ఫ్రాన్స్ దేశములో సామాజిక వర్గ భేదముల వలెనే రాజకీయ వర్గ భేదములు కూడ ఏర్పడినందున అక్కడ రాజు సులభముగ పార్లమెంటును నిర్వీర్య పరచగలిగెను. బర్జెస్‌లతో చేయి కలిపి రాజు ముందర ప్రభువుల అధికారమును నశింపచేసెను. తర్వాత సులభముగా బర్జెస్‌లను కూడ విధ్వంసముచేసెను. 'స్టేట్స్ జనరల్' అను పేర బరగిన ఫ్రెంచి పార్లమెంటు ఈ విధముగ నిర్వీర్యమాయెను. ఇంగ్లండులో కూడ ఇట్టి ప్రమాదము సంభవించకుండుటకు ముఖ్యమైన హేతువు ప్రభు పదవులు (పీరేజ్) ఇంగ్లండులో ఒక ప్రత్యేక వర్గముగ తయారు కాకుండుటే. ప్రభు పదవి వ్యక్తిగతముగనే ఉండినది. ఈ పదవిగల తండ్రి గతించగనే పెద్ద కుమారునికి మాత్రమే ప్రభు పదవి సంక్రమించెడిది. జ్యేష్ఠ కుమారుని జీవిత కాలములో ఇతర కుమారులకు ప్రభుస్థానములేదు. వీరు ఎలెక్షను ద్వారా ప్రజా ప్రతినిధులుగ ప్రజా సభయగు హౌస్ ఆవ్ కామన్స్‌లో ఉపవిష్టులగుటకు అర్హులుగ ఉండిరి. అట్లే జరుగుచుండెను. అందుచే పార్లమెంటులో ప్రభు సభకు ప్రజా సభకు గల భేదము సాంఘిక వర్గ భేదమును (సోషల్ డివిజన్) ప్రతిబింబించక రాజకీయ వర్గ భేదమును మాత్రమే వ్యక్త పరచినది.

పార్లమెంటు యొక్క రెండు సభలకు సమానాధికారములు ఉండవలయునని ప్రథమమున ఉద్దేశింపబడలేదు. ప్రభువులు(లార్డ్స్) రాజునకు సలహాలను ఇచ్చి అనుసరణీయ విధానమును నిశ్చయించుటకు తోడ్పడుచుండిరి. ఈ విధముగ ఒక నిశ్చయము జరుగగా, తర్వాత ప్రజా సభవారు తమ అంగీకారమును తెలియజేయుచుండిరి. చట్ట నిర్మాణమందు ప్రజా సభవారు ఆవశ్యకమైన చట్టముల కొరకు అభ్యర్థనలు చేసెడివారే గాని చట్ట నిర్మాతలుగ ఉండెడివారుకారు. చట్టములను నిర్మించుటకుగాని, మార్పు చేయుటకు లేదా రద్దు పరచుటకుగాని అభ్యర్థనలు చేసెడివారు. రాజు ప్రజల కోరికపై ప్రభువుల సమ్మతితో చట్ట నిర్మాణము గావించుచుండెను. ఈ విధమైన అభ్యర్థనల ద్వారా జరిగెడి చట్ట నిర్మాణమందు అభ్యర్థనలకు అనురూపముగ ఉండునట్లు చట్టము నిర్మింపబడక పోవచ్చును. ఆ విషయమున ప్రజా సభవారు పెక్కుమార్లు అసంతృప్తిని తెలియపరచవలసి వచ్చెను. అందువలన హెన్రీ - VI రాజ్యకాలములో అభ్యర్థనలపై చట్టనిర్మాణము చేయుటకు బదులుగ బిల్లులను ప్రవేశ పెట్టుట ద్వారా చట్టములను రూపొందించు విధానము ఏర్పడినది. ఉభయ సభలలో దేనియందైనను, ముసాయిదా చట్టరూపములో బిల్లును ప్రవేశ పెట్టుట ఈ నూతన విధానములోని ముఖ్యాంశము. 15 వ శతాబ్ది మధ్య భాగమున ఉభయ సభలవారి సలహా అనుమతులతోను, వారి అధికారముతోను తన ఆధిపత్యము క్రింద రాజు చట్టములను నిర్మించుచున్నట్లు సూత్రీకరింపబడెను. ప్రతి చట్టమునందు రాజు యొక్కయు, ఉభయ సభల యొక్కయు సంపూర్ణాధికారముద్ర మూర్తీభవించి ఉన్నట్లు ఈ చట్ట నిర్మాణ సూత్రము గుర్తించినది.

రెండవ దశ: ట్యూడర్ రాజ వంశజుల కాలమున పార్లమెంటు అధికారము విస్తృతమాయెను. 'ఇంగ్లీషు రాజ్యము యొక్క అత్యంత ఉత్కృష్టమైనట్టియు అవధి రహితమైనట్టియు అధికారము పార్లమెంటులో ఇమిడియున్నది' అని ఎలిజెబెత్ మహారాజ్ఞి యొక్క కార్యదర్శి థామస్ స్మిత్ వచించెను. 17 వ శతాబ్దము పార్లమెంటు చరిత్రలో అత్యంత క్లిష్టమైనకాలము. స్టూవర్ట్ రాజులు రాజ్యపాలనాధికారము దైవదత్తమని విశ్వసించినవారు; వారు బహిరంగ ప్రకటనల (ప్రొక్లమేషన్స్) ద్వారా న్యాయసత్వము గల అధ్యాదేశములను (ఆర్డినెన్స్) జారీ చేయుచుండిరి. ఇట్టి అధ్యాదేశములు చెల్లునా చెల్లవా అను విషయము ఒక ముఖ్యమైన అభియోగములో కోక్ అను ప్రధాన న్యాయమూర్తి నిర్ణయించెను. ఈ నిర్ణయము న్యాయసత్వము పార్లమెంటుచే నిర్మింపబడు చట్టములకే కలదనియు, రాజుయొక్క బహిరంగ ప్రకటనలకు, అధ్యాదేశములకు అట్టి శక్తిలేదనియు సిద్ధాంతీకరించెను. ఇంత నిర్భయముగ రాజుకు వ్యతిరేకముగ తీర్పు చెప్పినందులకు జేమ్స్ - I న్యాయమూర్తి - కోక్‌ను పదవి నుండి తొలగించెను. అనంతరము ఛార్లెస్ - I కూడ దైవదత్త శాసనాధికారము రాజులకు ఉన్నదని ఉద్ఘాటించెను. దానితో పార్లమెంటునకు రాజునకు కలహము చెలరేగెను. ఆ కలహములో 1649 లో ఛార్లెస్ శిరచ్ఛేదము జరిగెను. రాజపదవి సమూలముగ పెకలింపబడెను.

ప్రభుసభ ఇంగ్లండు ప్రజలకు ప్రమాదకరమని ఆ సభను కూడ రద్దు గావించిరి. క్రామ్‌వెల్ అను ప్రజానాయకుడు దేశ రక్షకుడాయెను. న్యాయ పరిషత్తు సానుభూతితో సహకరింపక పోవుటచే అతడు నియంతృత్వము వహించి పాలింపవలసి వచ్చెను. అతని మరణానంతరము ఛార్లెస్ - I

కుమారుడైన ఛార్లెస్ - II నకు సింహాసనము తిరిగి లభించెను. ఇతని పిదప ఇతని తమ్ముడైన జేమ్స్ - II వారసత్వ రీత్యా సింహాసన మధిరోహించుటతో మరల రాజ్యనిర్వహణ ములో చిక్కులు ఏర్పడెను. 1688 లో వచ్చిన రక్తపాత రహితమైన మహత్తర విప్లవము వలన జేమ్స్ - II దేశము నుండి పారిపోయెను. ఆక్ట్ ఆవ్ సెటిల్‌మెంట్ అను సింహాసన ఆరోహణ క్రమ చట్టము ద్వారా జేమ్స్ - II కూతురగు మేరీని, ఆమె భర్త విలియమ్‌ను ఇంగ్లండునకు సంయుక్త పాలకులను గావించిరి. వీరి రాజ్యపాలనాధికారము పార్లమెంటుచే ప్రసాదింపబడిన దగుటచే న్యాయ శాసన నిర్మాణాధికారము పార్లమెంటుకు మాత్రమే అనన్యముగా చెందునని ఒప్పుకొనవలసి ఉండెను.

మూడవ దశ : 1832 లో వచ్చిన సంస్కరణల చట్టముతో ఆధునిక కాలము ప్రారంభమైనది. ఎన్నికల పద్ధతిలో బహు ముఖములుగా సంస్కరణలను ఈ చట్టము ప్రవేశ పెట్టినది. ప్రభుసభ యొక్క తీవ్ర అభ్యంతరముల మధ్య ఈ చట్ట నిర్మాణము పూర్తిగావింపబడెను. మహత్తర విప్లవము (గ్లోరియస్ రివల్యూషన్) నాటి నుండియు ప్రజాసభను తమ చేతిక్రింద ఉంచుకొన గలిగిన ధనిక భూస్వాములకు ఆ శక్తిని ఈ చట్టము తొలగించెను. సంస్కరణల చట్టము రానంతవరకు పార్లమెంటులో అభ్యర్థుల నియోజక స్థానములు 1688 లో ఎట్లుండెనో అట్లే ఉండెను. పారిశ్రామిక విప్లవము వచ్చిన తరువాత జనాభా కేంద్రములలో మార్పు వచ్చినను, అభ్యర్థుల స్థానములలో మార్పులేకుండెను. కొద్ది జనాభా కలిగిన పాత బరోలకు పార్లమెంటులో ప్రాతినిధ్యము ఎక్కువగా ఉండెను. నూతనముగా అభివృద్ధి పొందిన పట్టణములకు ప్రాతినిధ్యమే లేకపోయెను. 1718 లోని స్థితిని వివరించుచు రీకమండ్ 6,000 మంది వోటర్లు పార్లమెంటులో అధిక సంఖ్యాక వర్గమును ఎన్నిక చేయుచున్నారని ఉద్ఘోషించెను. 1832 నాటి సంస్కరణల చట్టము (రిఫారమ్స్ ఆక్ట్) వలన ఈ వ్యత్యాసములు తొలగిపోయినవి. జనాభా లేని పెక్కు బరోలను నియోజక స్థానములుగ రద్దుచేసిరి. పెక్కు పట్టణములను కొత్తగ నియోజక స్థానముల గావించిరి. కొత్త బరోలకు ప్రాతినిధ్యము కల్పించిరి. పట్టణములలో మధ్య తరగతి వారికి వోటువేయు హక్కును ప్రసాదించిరి. కాని కూలీలకు, శ్రామికులకు ఈ చట్టము, వోటు హక్కును ఇవ్వలేదు. 1837-1848 మధ్య జరిగిన చార్టిస్టు ఉద్యమములో వీరు తమ అసంతృప్తిని వెల్లడించిరి. చివరకు 1867 లో పట్టణములలోని శ్రామికులకు వోటుచేయు హక్కును కలిగించు చట్టము రూపొందెను. పల్లె ప్రాంతపు కూలీ జనము ఇంకను అట్లే ఉండిపోయిరి. 1884 లో వోట్ల చట్టమును (ఫ్రాన్‌చైజ్ ఆక్ట్) గ్లాడ్‌స్టన్ రూపొందించి, పల్లె ప్రాంతపు కూలీలకు కూడ వోటింగ్ హక్కు నిచ్చెను. స్త్రీలకు వోటింగ్ హక్కు లేనందున బెర్నార్డ్‌షా వంటి మేధావుల సహాయ సంపత్తితో సఫ్రజెట్ ఉద్యమము తలెత్తెను. దానితో 30 ఏండ్ల వయస్సుకు పైబడిన స్త్రీలకు వోటు హక్కును ఇచ్చుచూ 1918 లో ప్రజా ప్రాతినిధ్య శాసనము (రెప్రెజేంటేషన్ ఆవ్ పీపుల్స్ ఆక్ట్) అవతరించినది. 1929 లో వచ్చిన సమాన వోటింగ్ హక్కుల చట్టము (ఈక్వల్ ఫ్రాన్‌చైజ్ ఆక్ట్) ఆ ఆంక్షలను గూడ తొలగించి యుక్త వయస్కులందరకు సమానమైన వోటింగ్ హక్కులను ప్రసాదించినది. ఇట్లు ప్రజాసభ ప్రజల యొక్క నిజమైన ప్రతినిధి వర్గముగ నెగడగలిగినది.

న్యాయ శాసనములను నిర్మించు హక్కును పార్లమెంటు అనన్యముగా స్వాయత్తము చేసుకున్న పిమ్మట, పార్లమెంటు యొక్క ఉభయ సభలలోను న్యూనాధికతల విషయమున పరస్పర కలహము ప్రారంభమయ్యెను. ప్రజా సభవారు పన్నులకు సంబంధించిన ఆర్థిక బిల్లుల (మనీబిల్స్) విషయములో తమకు ప్రత్యేక హక్కులు గలవని వాదులాడిరి. వాటిని ప్రవేశపెట్టుట ప్రజా సభలోనే జరుగవలె ననియు, వాటిని ప్రభు సభవారు సవరణ చేయరాదనియు వారివాదము. ప్రభు సభవారు ఆర్థిక బిల్లుకు తమ అనంగీకారము తెలుపుటకు తమకు హక్కుగలదని తలచిరి. 1860 లో పామర్‌స్టన్ మంత్రి వర్గము ప్రజా సభలో ప్రతిపాదించిన ఆర్థిక బిల్లును ప్రభు సభ నిరసించెను. అర్థిక మంత్రి గ్లాడ్‌స్టన్ ఆర్థిక బిల్లును నిరసించుటకు గూడ ప్రభు సభకు శక్తి ఉండరాదని తలచెను. ఆ సంవత్సరమునకు అవసరమైన ఆర్థిక బిల్లుల నన్నిటిని చేర్చి ఒకే ఒక బిల్లుగ ఒనర్చి ఆ ఏకైక ఆర్థిక బిల్లును ప్రజాసభలో అంగీకరింపజేసి ప్రభు సభకు పంపెను. ఇదివరలో ప్రభు సభచే నిరసింపబడిన ఆర్థిక బిల్లుగూడ ఈ కలగలుపు ఆర్థిక బిల్లులో అంతర్భాగముగ చేయబడెను. ఈ మారు తాము తిరస్కరించిన బిల్లుగూడ అంతర్భాగమై ఉన్నను, దానిని హేతువుగా గొని ఆ సమగ్రమైన ఆర్థిక బిల్లును పూర్తిగా నిరసించుటకు ప్రభు సభకు ధైర్యము చాలలేదు. ఆర్థిక బిల్లును సవరణజేయు హక్కు లేనందున, దానిని, అసంతృప్తికరముగ ఉన్నను, అంగీకరించిరి. అప్పటినుండి ఆర్థిక మంత్రి గ్లాడ్‌స్టన్ అడుగుజాడల ననుసరించి, సంవత్సరమునకు వలసిన పన్నులకు సంబంధించిన బిల్లుల నన్నిటిని సమీకరించి ఏకైక బిల్లుగా రూపొందించి ప్రభు సభకుపంపుట ఇంగ్లండులో ఆరంభమాయెను.

1909 లో లాయడ్ జార్జి ఆర్థికశాఖకు మంత్రిగా ఉండెను. అతడు పంపిన ఆర్థిక బిల్లు భూములపై హెచ్చు పన్నులను విధించి, పెద్ద భూస్వాముల ప్రతికూలతకు గురియాయెను. ప్రభు సభ ఆ ఆర్థిక బిల్లును పూర్తిగా నిరసించినది. దానితో ప్రభుత్వమునకు అవసరమగు పన్నులు వేయుట ఆగిపోయి ప్రభుత్వము స్తంభించిపోవు ఆపద జూపట్టెను. ప్రజాసభను రద్దుచేసి క్రొత్త ఎన్నికలు జరుపగా, ప్రజా సభ యొక్క వాదమునే దేశము ఆమోదించినట్లు తెలియబడెను. లాయడ్ జార్జి చట్ట నిర్మాణమందు ప్రభు సభ హక్కులను తగ్గించు ప్రతిపాదనలు గల బిల్లును ఒకదానిని ఆ యత్తము జేసెను. ఈ బిల్లువలన, ప్రజా సభచే అంగీకరింపబడిన ఆర్థిక బిల్లులను నిరసించు హక్కును ప్రభు సభ కోల్పోవును. అంతేగాక ఇతర బిల్లులు సైతము, ప్రభు సభ నిరసించినను, తిరిగి ప్రజా సభచే అంగీకరింపబడిన, ఆ బిల్లులు రాజ ముద్రాంకితము కాగానే చట్టరూపము జెందును. ఇట్లు చట్టరూపము చెందుటకు మొదట బిల్లును ప్రవేశపెట్టిన కాలమునుండి రెండు సంవత్సరములు గడువవలెను. అనగా ప్రభు సభ తమకనంగీకారమగు బిల్లును రెండు సంవత్సరములు చట్టము గాకుండా నిలుపజాలును గాని పూర్తిగా త్రోసివేయు సమర్థతను గోల్పోవును. తమ హక్కులకు భంగము కలిగించు ఇట్టి ప్రతిపాదనలు గల ఆ బిల్లును ఆమోదించుటకు సహజముగ ప్రభు సభ అయిష్టత చూపెను. కాని, లాయడ్ జార్జి రాజుతో సంప్రదించి ప్రభు సభలో ఆ బిల్లును ఆమోదించుటకు ఇష్టపడెడి నూతన సభ్యులను వలసినంత మందిని రాజుచే నియమింపజేసి యైనను సరే, బిల్లును నిరాఘాటముగా నెగ్గింతునని ప్రభు సభను బెదరించెను. అప్పుడు గత్యంతరము లేక ప్రభు సభ ఆ బిల్లును అంగీకరించెను. 1911 వ సంవత్సరపు పార్లమెంటు చట్టము ఇట్లు అవతరించెను. ఆ చట్టము ప్రభుసభ యొక్క అధికారములను తగ్గించి, ప్రజా సభకు ఆర్థిక విషయములలో సంపూర్ణ నియంత్రణాధికారమును, ఇతర విషయములలో చట్ట నిర్మాణమునందు ఆధిక్యతను ప్రసాదించినది.

ఈ చట్టము యొక్క ఫలితముగ ఆర్థిక వ్యవహారములలో ప్రజా సభయే సర్వాధికారము కలదైనది. సాధారణ చట్ట నిర్మాణములో మాత్రము చట్టము కాకుండా బిల్లును నిలిపివేయగల హక్కు ప్రభు సభ వారు కలిగి ఉన్నారు. కాని, వారు రెండు ఏండ్ల వరకు మాత్రమే చట్టము కాకుండా బిల్లును నిలిపి వేయగలరు. వారు తిరస్కరించిన బిల్లును తిరిగి ప్రజా సభ ఆమోదించవచ్చును. ప్రజా సభ యొక్క క్రమశః జరిగిన మూడు సమావేశములలో ఇట్లు ఆమోదింపబడి మొదటి సమావేశములో బిల్లు ద్వితీయ పఠనకాలము నుండి మూడవ సమావేశములో బిల్లు ఆమోదింపబడినప్పటికి రెండు ఏండ్లు గడిచినచో అప్పుడు బిల్లును నేరుగా రాజునకు పంపి, అతని సమ్మతిపై ఆ బిల్లును చట్టముగా చేయవచ్చును. ఈ విధముగా ప్రభు సభ నిరాకరణను నిరర్థకము చేయుటకు వీలుపడెను.

ఇంగ్లండులో లేబర్ ప్రభుత్వము 1948 లో అట్లీ ప్రధాని నాయకత్వము క్రింద ప్రభుసభ యొక్క బిల్లును చట్టము గాకుండా నిలుపగల హక్కును రెండు సంవత్సరముల నుండి ఒక్క సంవత్సరమునకు మాత్రమే పరిమితము చేయుచూ, మరియొక చట్టమును రూపొందించెను. ఈ విధమున ప్రజాసభ శాసన నిర్మాణాధికారములో తనదే పైచేయి అగునట్లు చేయజాలినది. వాస్తవమునకు వాడుకలో కూడ పార్లమెంటు పదమునకు ప్రజాసభ పర్యాయపదమై వెలసినది.

యునైటెడ్ స్టేట్స్

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోని చట్ట నిర్మాణ యంత్రాంగము ఇంగ్లండులోని యంత్రాంగము కన్న విభిన్నమైనది. ఈ యంత్రాంగమును ఏర్పరుపగల రాజ్యాంగమునే తొలుదొల్త రూపొందించుకొనవలసి వచ్చెను. 1776 జూలై, 4 వ తేదీన ఉత్తర అమెరికాలో ఉన్న పదమూడు బ్రిటిష్ వలస సామంత రాష్ట్రములు స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్ ప్రసిద్ధ రాజకీయ వేత్తయు, తర్వాత యునైటెడ్ స్టేట్స్‌కు అధ్యక్షుడును అయిన జఫర్సన్‌చే ఆ స్వాతంత్ర్య ప్రకటనము రచింపబడెను. స్వాతంత్ర్యము సిద్ధించగా ఎవరి రాజ్యములో వారు నూతన పరిపాలనా యంత్రాంగమును నెలకొల్పు కొనవలసి ఉండెను. అప్పుడు తమ కొరకై రాజ్యాంగమును తామెట్లు రచించు కొనవలయును అను సమస్య ఉత్పన్నమైనది. అందుకు మస్సాచుసెట్స్ యొక్క ప్రసిద్ధ నాయకుడైన జాన్ ఆడమ్స్ అను నతడు 'ప్రజా ప్రతినిధులు రాజ్యాంగ పరిషత్తుగా ఏర్పడి రాజ్యాంగమును రచింపవచ్చు' నని పరిష్కార మార్గమును సూచించెను. తర్వాత ఆ రాజ్యాంగమును ప్రజల ముందుంచి వారిచే స్వీకార యోగ్యమని నిర్ధారణ చేసుకొని ఆ రాజ్యాంగమును వర్తింప జేయవచ్చునను భావమును ఈ అగ్రనాయకుడు అందించెను. మస్సాచుసెట్స్ ప్రజలు ఆ భావమును ఆచరణలో పెట్టి విశ్వజనీనమగు వయోజన వోటింగ్ హక్కుపై ఆధారపడి

ప్రతినిధులను ఎన్నుకొనిరి. ఇట్లు ఎన్నుకొనబడిన వారిలో గల నాయకులు కమిటీగా ఏర్పడి, రాజ్యాంగ ప్రణాళికను సిద్ధపరచిరి. ఆ ప్రణాళికను ప్రతినిధులందరు సమావేశమై ఆమోదించిన పిదప ప్రజాంగీకారము బడయుటకై వారి ముందుంచిరి. ఇట్లు మసాచుసెట్స్ యొక్క రాజ్యాంగము నిర్మింపబడి, 1780 జూన్, 15 వ తేదీ నుండి ఆచరణలోనికి వచ్చినది. అదే విధముగ, రాజ్యాంగ నిర్మాణ సమావేశములు జరిగి, యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోని రాష్ట్రము లన్నియు తమ తమ రాజ్యాంగములను రచించుకొనుట జరిగినది.

సెప్టెంబర్ 1786 లో మేరీలాండులోని అన్నాపోలీస్ నందొక సమావేశము జరిగినది. దానికి ఐదు రాష్ట్రములు మాత్రము తమ ప్రతినిధులను పంపినవి. ఈ ప్రతినిధులు ఒక తీర్మానమును చేసిరి. స్వాతంత్ర్య ప్రకటనము జరిగినప్పటినుండియు ఆచరణలో ఉన్న రాష్ట్ర కూటమి (కాన్ఫెడరేషన్) యొక్క లోపములను అధిగమించునట్టి రాజ్యాంగ వ్యవస్థను కల్పించుటకై వివిధ రాష్ట్రములు నుండి ప్రతినిధులు సమావేశము కావలయునని ఈ తీర్మానములోని సారాంశము. తదను సారముగా 1787 మే, 25 వ తేదీన ఫిలడెల్ఫియాలో రాజ్యాంగ పరిషత్తు సమావేశమాయెను. ఈ సమావేశములో పాత రాష్ట్ర కూటమి యొక్క రాజ్యాంగమును సరిదిద్దుటకు బదులు కొత్త రాజ్యాంగ ప్రణాళికను సిద్ధముచేయుట ఉచితమని తలచిరి. జార్జి వాషింగ్‌టన్ అధ్యక్షతను సమావేశమై ఆయత్తము చేయబడిన రాజ్యాంగ ప్రణాళికను రాష్ట్ర సమావేశము అంగీకరించెను. 1789 మార్చి 4 వ, తేదీన కొత్త రాజ్యాంగము ఆచరణలోనికి వచ్చెను. దానిని అనుసరించి యునైటెడ్ స్టేట్స్ అవతరణ, జార్జి వాషింగ్‌టన్ మొదటి అధ్యక్షుడగుట జరిగెను. రాజ్యాంగ ప్రణాళికా రచయితల సమావేశములు రహస్యముగ జరిగినను, సభ్యుడగు మేడిసన్ అతి జాగరూకతతో వ్రాసుకుని భద్ర పరచిన సంపుటి 1840 లో అతని మరణానంతరము ప్రచురింపబడుటతో రాజ్యాంగ రచనావైఖరి బహిర్గతమాయెను. రాజ్యాంగమును రూపొందించుటకు రాజ్యాంగ పరిషత్తును ఏర్పాటు చేయవచ్చుననెడి భావ ప్రేరణకు యునైటెడ్ స్టేట్స్ ఆచరణ ఆధార భూతమాయెను. శాసన సభను సృష్టించుటలో యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగ పరిషత్తు కొత్తదారి తొక్కినది. సర్వ సంపూర్ణాధికారములు గల ఒకే ఒక శాసన సభను నెలకొల్పు బ్రిటిష్ వారి ఆచారమునకు భిన్నముగా పరిమితమైన అధికారములు కలిగిన శాసన సభలను సమకూర్చినది. విడివిడిగా ఉన్న శాసన సభలకును, సంయుక్త రాష్ట్రములన్నిటి కొరకు ఏర్పడిన 'కాంగ్రెస్' అను శాసన సభకును, ప్రత్యేక శాసనాధికారములు కేటాయింపు జేయుటలో శాసన సభలకు పరిమితాధికారములు మాత్రమే లబ్ధమగుట తటస్థించెను. 'కాంగ్రెస్' యొక్క అధికారములు నిర్దిష్టముగ స్పష్ట పరచబడినవి. పరిశిష్టాధికారములన్నియు రాష్ట్ర శాసన సభలకు వదలి వేయబడినవి. ప్రజలకు కొన్ని ప్రాథమిక హక్కులను ప్రసాదించుటచే శాసన సభల అధికారములకు ఇంకొక హద్దు ఏర్పడెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగ చట్టములో సవరణ రూపముగా 1887 లో ప్రవృత్తమైన పది సవరణలలో ఈ ప్రాథమిక హక్కులు ప్రతిపాదింపబడినవి. నిర్హేతుకములైన నిర్బంధములను కాంగ్రెస్ విధించకుండా మానవ జీవనము (లైఫ్), స్వాతంత్ర్యము (లిబర్టీ), ఆస్తి (ప్రోపర్టీ) పరిరక్షింపబడినవి. ప్రాథమిక హక్కులకు రక్షణలు రాష్ట్ర రాజ్యాంగములో కూడ గలవు. రాష్ట్ర శాసన సభల అత్యాచారముల నుండి మానవ జీవితము, స్వాతంత్ర్యము, ఆస్తి వీటిని యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము నందలి 14 వ సవరణ కూడ పరిరక్షించుచున్నది. ఈ ప్రకారము, శాసనాధికారముపై అంక్షలను విధించుట యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము యొక్క విశిష్టత. ఎన్నడైన కాంగ్రెస్ కాని, రాష్ట్ర శాసన సభలు కాని, తమ అవధులను దాటి చట్ట నిర్మాణము చేసినచో రాజ్యాంగముచే స్థాపితమైన ఉచ్చతమ న్యాయాలయము (సుప్రీమ్ కోర్టు) నందు ఆ విషయమును నిరూపించి, ఆ చట్టము చెల్లదను నిర్ణయమును ఆ న్యాయాలయము నుండి పొందవచ్చును. అప్పుడా చట్టమును అమలుపరచుటకు వీలు ఉండదు. న్యాయాధికరణ సమీక్షాధికారము (జూడీషియల్ రివ్యూ) అనబరగు ఇట్టి శక్తిని న్యాయాలయములకు కలిగించి, యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజనీతి శాస్త్రమునకు సంవిధాన న్యాయశాస్త్రమునకు మరి ఒక మహత్తర సిద్ధాంతమును అందజేసినవి. నిరవధిక అధికారములు లేకుండ, పరిమిత శక్తులు మాత్రమే కలిగిన శాసన సంస్థలను యునైటెడ్ స్టేట్స్ నెలకొల్పుటను ఆదర్శముగా స్వీకరించి, పెక్కు దేశములు ఈ పద్ధతిని అనుకరించినవి. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌ను ఆదర్శముగ పెట్టుకొని కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, స్విజర్లండ్ రాజ్యాంగములు తమ రూపురేఖలను దిద్దుకొనినవి. వారు అమెరికన్‌ల రాజ్యాంగ ప్రణాళికను యథాతథముగ ప్రతిలేఖనము చేసుకొనక పోయినను, శాసనాధికారముల పంపకమను ప్రాథమిక సూత్రమును తమ రాజ్యాంగములందు నిక్షేపించుకొనిరి. భారతీయ రాజ్యాంగము ఈ సూత్రమును అవలంబించుటే గాక, యునైటెడ్ స్టేట్స్

రాజ్యాంగమున దృఢముగ పాదుకొనిన ప్రాథమిక హక్కులను కూడ స్వీకరించినది.

ప్రజా స్వామ్యముగల ఇతర దేశముల శాసన సభలు బ్రిటిష్ పద్ధతిని నిరవధిక శాసనాధికారము కలవైనను, లేదా యునైటెడ్ స్టేట్స్ పద్ధతిని పరిమిత శాసనాధికారములు కలవైనను చట్ట నిర్మాణమునకు బ్రిటిష్ వారి శాసన రచనా ప్రక్రియను సాధారణముగ అవలంబించినవి. నవీన యుగమున ప్రపంచమందు పెక్కు దేశములలో శాసన నిర్మాణ పరిణామము ఈ పద్ధతిన విలసిల్లినది.

భారతదేశము

భారతదేశములో బ్రిటిష్ ఆధిపత్యము ప్రారంభమైన తర్వాతనే ఒక విశిష్ట యంత్రాంగము శాసన నిర్మాణమునకు ప్రత్యేకముగ ఏర్పాటు చేయబడెను. అంతకు ముందు దేశాచారమే విశేషముగ భారతీయులకు వర్తించుచుండెడిది. మహమ్మదీయుల సిద్ధాంతము ప్రకారము భగవంతు డొకడే శాసన కర్త. ఖురాను గ్రంథమందే ఆతని శాసనములు నిక్షిప్తమైనవి. హిందువుల అభిప్రాయమున కూడ ధర్మమనునది భూమిని ఏలెడి రాజుచే చేయబడినదిగాదు. రాజే ధర్మమునకు బద్ధుడు. శ్రుతుల ననుసరించి మహర్షులు ఏది ధర్మమని అనుశాసించిరో దానిని ఆచరించునట్లు ఒనర్చుటయే రాజుయొక్క కర్తవ్యము. ఇట్టి అభిప్రాయముల వలన బ్రిటిష్ వారు భారత దేశములో కాలూనకముందు శాసన నిర్మాణమునకు తగిన అవకాశము లేకపోయెను. బ్రిటిష్‌వారు రాజ్యపాలన చేపట్టిన తర్వాత భారతదేశములో శాసన నిర్మాణాధికారము ఐదు విశిష్టదశల ద్వారా పరిణామము జెందినది:

మొదటి దశ (1600 – 1861): 1600 లో ఎలిజబెత్ - I మహారాణి ప్రసాదించిన అనుమతి పత్రము (ఛార్టర్) ద్వారా ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ఏర్పడినది. ఆ కంపెనీకి దాని కార్యకలాపములను, ఉద్యోగుల ప్రవర్తనను సరిదిద్దుకొనుటకు అవసరమగు చట్టములను, అధ్యాదేశము (ఆర్డినెన్స్) లను రూపొందించుకొనుటకు శాసనాధికారము ఇవ్వబడినది. శాసనోల్లంఘనము జరిగిన పట్ల, దండనము విధించుటకు కూడ అధికారమివ్వబడినది. ఆ చట్టములు, దండనములు సమంజసముగాను, ఇంగ్లండు దేశముయొక్క న్యాయావళికి, సంప్రదాయములకు అనుగుణము గాను ఉండవలయును.

ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ రాజకీయ చతురత వలనను, సైనిక విజయముల వలనను, రాజ్యాధికారమును సంపాదించుకొనెను. మద్రాసు, బొంబాయి, కలకత్తా దాని వర్తక స్థావరములు. ఇందు ప్రతి స్థావరము స్వతంత్రమైనదే. వీటిని ఒక్కొక్క ప్రెసిడెంట్ సమితి సలహాతో పాలించు చున్నందున ఈ స్థావరములను ప్రెసిడెన్సీలని పేర్కొనిరి. 1757 లో జరిగిన ప్లాసీ యుద్ధములో విజయమును సాధించి, ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ రాజ్యమును సంపాదించిన తర్వాత సక్రమ పరిపాలన కొరకు బ్రిటిష్ పార్లమెంటు వారు జోక్యము కలిగించుకొనుట ఆవశ్యకమాయెను. దాని ఫలితముగ 1773 వ సంవత్సరపు రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్ రూపొందినది.

రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్ (1773): రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్ గవర్నరు జనరలు పదవిని సృష్టించెను. గవర్నరు జనరలు బెంగాల్‌లోని విలియమ్ కోట (ఫోర్ట్ విలియమ్) స్థావరముగ ఒక కౌన్సిల్ సలహాతో శాసనాధికారమును వినియోగించి, చట్టముల (లాస్) ను, అధ్యాదేశములను, నిబంధన (రెగ్యులేషన్) లను విలియమ్ కోట స్థావరమునకు, దానికి లోబడి ఉన్న ఇతర కర్మాగారములకు ప్రదేశములకు ప్రయుక్తము జేయును. బొంబాయి, మద్రాసు స్థావరములపై బెంగాల్ స్థావరము ఆధిపత్యము కలిగి ఉండును. కౌన్సిల్ నందు గవర్నరు జనరలు కావించెడి న్యాయావళి ఇంగ్లీషు న్యాయావళితో వైరుధ్యము లేకుండా ఉండవలెను. మరియు బ్రిటిష్ రాజు తన కౌన్సిల్‌లో ఒసగు ఆదేశము ద్వారా తన అసమ్మతిని తెలిపినచో అవి రద్దు కావలయును. రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్ క్రింద కలకత్తాలో సుప్రీమ్ కోర్టు స్థాపింపబడెను. ఈ కోర్టునందు గవర్నరు జనరలు కౌన్సిల్‌లో చేసిన న్యాయావళి ప్రకటితమై రిజిష్టర్ కావలెను. రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్‌లో మొదటి గవర్నరు జనరలుగ వారన్ హేస్టింగ్స్ పేర్కొనబడెను.

పరిష్కార శాసనము (1781): పరిష్కార శాసనము (ఆక్ట్ ఆవ్ సెటిల్‌మెంట్) వలన కౌన్సిల్ సహితుడగు గవర్నరు జనరలు యొక్క శాసనాధికారము బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సా రాష్ట్రములకు విస్తరింపచేయబడెను. ఈ శాసనాధికారమును వినియోగించి చేయబడు రెగ్యులేషన్ల నకళ్ళను, రెగ్యులేషన్‌లను చేసిన తర్వాత ఆరు మాసములలో కంపెనీ డైరెక్టరుల కోర్టుకును, ఇంగ్లండులోని ఇండియా విషయములను చూచు ప్రభుత్వ కార్యదర్శికిని పంపవలెను. రెండు ఏండ్లలోగా ఈ రెగ్యులేషన్‌లను బ్రిటిష్ రాజు తన కౌన్సిల్‌లో ఒసగు ఆదేశము ద్వారా త్రోసివేయవచ్చును. పరిష్కార చట్టముచే దత్తమయిన శాసనాధికారముపై ఇతర నిర్బంధము లేవియు లేవు. ఇట్లు కౌన్సిల్ సహితుడగు గవర్నరు జనరలుకు రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్, సెటిల్‌మెంట్ ఆక్ట్‌ల

నుండి శాసనాధికారము సంక్రమించినది. సుప్రీమ్‌కోర్టు నందు రిజిష్టర్ చేయు నిర్బంధమునకు లోబడి కలకత్తాకు మాత్రము ప్రయుక్తమగు న్యాయావళి రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్ క్రింద రూపొందించ వచ్చును. బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సా ప్రాంతములకు సెటిల్ మెంట్ ఆక్ట్ క్రింద రెగ్యులేషన్‌లను రూపొందించ వచ్చును. వీటికి రెగ్యులేటింగ్ ఆక్ట్ విధించిన నిబంధనలు అడ్డురావు.

రెగ్యులేషన్‌లు: 1786 మొదలు 1793 వరకు భారత దేశమున కారన్‌వాలిస్ గవర్నరు జనరలు పదవిని నిర్వహించెను. ఇతడు రెగ్యులేషన్‌లను రచించు పద్ధతిని సంస్కరించెను 1793 వ సంవత్సరపు 41 వ రెగ్యులేషన్‌లో శాసన నిర్మాణ విషయములను గురించిన సంస్కరణలు పొందుపరచబడినవి. రెగ్యులేషన్స్ చేయుచో, బ్రిటిష్ పార్లమెంటు చట్టముల వరవడిని అనుసరింపవలయును. అందు పీఠికగా చట్ట నిర్మాణ కారణములను విశదపర్చవలయును. ప్రతి సంవత్సరమునందు ఆ కాలములో చేసిన రెగ్యులేషన్‌లను సంఖ్యాక్రమముగ సంపుటీకరించి అవి అన్నియు క్రోడీకరింపబడిన సంహితగా లభ్యమగునట్లు వెలువరింపవలయును. 1793 వ సంవత్సరపు రెగ్యులేషన్‌లో ఈ విధముగా ఏర్పరచిన శాసన నిర్మాణపద్ధతుల నిబంధనలను 1797 లో బ్రిటిష్ పార్లమెంటు చట్టము ద్వారా ఆమోదించినది (37 జార్జి - III - సి. 142)*. కంపెనీ వారి కోర్టులు, రెగ్యులేషన్‌లను అమలుపరచ వలసినదిగ ఆ చట్టము అనుశాసించినది. రెగ్యులేషన్ చేసిన తదుపరి దాని నకళ్లను డైరెక్టర్ల కోర్టునకును భారత దేశ వ్యవహారములను చక్కచూచు కమిషనర్‌ల బోర్డునకును పంపవలసినదిగ ఆదేశింపబడెను.

ఇతర శాసన పరిషత్తులు: 1800 లో 39 జార్జి సి. 79 అను చట్టము ద్వారా బ్రిటిష్ పార్లమెంటుచే సెంట్ జార్జి కోటను పాలించు కౌన్సిల్ యుక్తుడగు గవర్నరునకు శాసనాధికార మొసగబడినది. ఆయన ఏలుబడి క్రింద ఉన్న ప్రాంతములకు శాసనములను ప్రయుక్తము చేయు అధికారము ఈ చట్టము లభింపచేసినది. ఈ అధికారము బెంగాల్ గవర్నరుయొక్క అధికారమును పోలినదే. బొంబాయి గవర్నరుకు ఇట్టి అధికారము 1807 చట్టము ద్వారా కలిగినది (1807 - 47 - జార్జి - III - సి. 68). ఇది గాక 1753 - ఛార్టర్‌లో ధ్రువపరచబడినట్టి 1726 - ఛార్టర్ ద్వారా మద్రాసు, బొంబాయి ప్రెసిడెన్సీ పట్టణములకు మాత్రము చట్టములు రచించు హక్కు ప్రసాదించబడినది. ప్రెసిడెన్సీ పట్టణములకు వర్తించు ఈ చట్టములు ఆ పట్టణములందు నెలకొల్పబడిన సుప్రీమ్ కోర్టులలో రిజిష్టర్ చేసుకొనవలయును. ఆ చట్టములకు బ్రిటిష్ న్యాయావళితో వైరుధ్యము లేకుండా ఉండవలెను. మొదట చెప్పబడిన శాసనాధికారమును పురస్కరించుకొని గవర్నరు కావించు శాసనములకు పై నిర్బంధములు లేవు. ఆ శాసనములు కంపెనీ వారి నగరేతర స్థానిక న్యాయస్థానములందు అమలుజరుపబడును. పైన ప్రస్తావించిన రెగ్యులేషన్‌లు సంహితలుగ సంపుటీకరింపబడినవి. బెంగాల్ సంహిత 1793 నుండియు, మద్రాసు సంహిత 1802 నుండియు, బొంబాయి సంహిత 1827 నుండియు ప్రారంభమాయెను.

మూడు శాసన సభలు, ఒక్కొక్క ప్రెసిడెన్సీ నగరమునకు ఒక్కొకటి చొప్పున 1807 నాటికి ఏర్పడినవి. ఈ శాసన సభలు తమ ఏలుబడి క్రింద ఉన్న ప్రాంతములకు అనువర్తించు చట్టములను రూపొందించుటకు అధికారము గలిగి ఉండెను.

ఛార్టర్ ఆక్ట్ 1833: కంపెనీ ప్రభుత్వము యొక్క ఏలుబడి క్రింద ఉన్న రాష్ట్రముల కన్నిటికి అనువర్తించు చట్టములు, రెగ్యులేషన్‌లు చేయుటకై అఖిల భారత శాసన సభ 1833 ఛార్టర్ ఆక్ట్ క్రింద ఏర్పాటుచేయబడెను. కౌన్సిల్ యుక్తుడగు గవర్నరు జనరలునకు ఈ శాసనాధికారము ఒసంగబడెను. కౌన్సిల్ నలుగురు సభ్యులతో కూడియుండును. ఈ నలుగురు సభ్యులను కంపెనీ యొక్క డైరెక్టర్ల కోర్టుచే నియమింపబడుదురు. ఆ నలుగురిలో ఒకరు న్యాయశాఖా సభ్యుడుగ ఉండును, ఆయన చట్టములు, నిబంధనలు చేయునపుడు మాత్రము కౌన్సిల్ నందు పాల్గొని వోటు చేయుటకు అర్హత కలిగి ఉండును. మెకాలే మొట్టమొదటి న్యాయశాఖా సభ్యుడుగ ఉండెను.

బొంబాయి, మద్రాసు ప్రభుత్వములకు అదివరలో ఉన్నట్టి చట్ట నిర్మాణాధికారమును 1833 చట్టము ఉపసంహరించినది. ఇందువలన ప్రప్రథమముగ భారత దేశములో కంపెనీ పాలనలో ఉన్న రాష్ట్రములన్నిటికి ఏకైక శాసన నిర్మాణాధికార సంస్థ ఒకటి ఏర్పడినది. చట్ట నిర్మాణమునకైనను, తదితర ప్రభుత్వ కార్యముల కొరకైనను పరిషత్తు సమావేశమైనపుడు న్యాయశాఖా సభ్యుడు కూడ పాల్గొని వోటుచేయగల హక్కును అతనికి 1853 లో ఛార్టర్ చట్టము ఒసంగినది. కౌన్సిల్ యొక్క సభ్యుల సంఖ్యను ఈ చట్టము పెంచినది. కౌన్సిల్ నందు ప్రతి ప్రెసిడెన్సీ నుండి ఆయా గవర్నర్లచే నామ నిర్దేశము

* జార్జి - III తన పాలనను ఆరంభించిన 37 వ సంవత్సరములో చేయబడిన చట్ట సంపుటమునందు 142 వ అధ్యాయము.

(నామినేట్) చేయబడిన ప్రతినిధి ఒక్కొక్కరుందురు. కలకత్తాలోని సుప్రీమ్‌కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తియును, గవర్నరు - జనరలుచే నామనిర్దేశము గావింపబడిన ఒక సుప్రీమ్ కోర్టు జడ్జియును సభ్యులుగ ఉండవలెను. డైరెక్టరుల కోర్టు కోరికపై గవర్నరు - జనరలు కంపెనీ యొక్క ఉద్యోగులనుండి అదనముగ ఇద్దరు వ్యక్తులను సభ్యులుగ చేర్చుకొన వచ్చును. అట్టి ఉద్యోగులకు కనీసము పది ఏండ్ల ఉద్యోగ అనుభవము ఉండవలయును. కౌన్సిల్ చేసెడి న్యాయావళి గవర్నరు - జనరలు యొక్క 'వీటో' శక్తికి లోబడి ఉండును. అనగా అతడు అనుమతింపనిచో వాటికి చట్ట సత్వము సిద్ధింపదు.

అపరోక్ష పరిపాలన: సిపాయిల తిరుగుబాటు అను పేరుతో పిలువబడుచున్న ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య యుద్ధము 1857 లో జరిగెను. ఈ యుద్ధ ఫలితముగ భారత ప్రజలు సంపూర్ణ విజయమును పొందక పోయినను, కొంత విజయమును సాధించిరి. బ్రిటిష్‌వారిని దేశము నుండి వెడల నడుపలేక పోయినను, కంపెనీ పరిపాలనమును అంత మొందించుట జరిగెను. 1858 భారత ప్రభుత్వ చట్టము వలన భారతదేశము విక్టోరియా మహారాణిచే, ఆమె అనంతరము ఆమె స్థానీయులచే, అపరోక్షముగ పరిపాలింపబడ జొచ్చెను. ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ 1873 నాటి చట్టము ద్వారా, 1874 జనవరి, 1 వ తేదీ నుండి రద్దు చేయబడినది, (36 విక్టోరియా సి. 17). 1876 లో చేసిన రాజ బిరుదముల చట్టము వలన విక్టోరియా రాణి భారత మహారాజ్ఞి అను బిరుదమును వహించెను.

భారత శాసన సభల చట్టము 1861 (ఇండియన్ కౌన్సిల్స్ ఆక్ట్): 1857 లో చెలరేగిన స్వాతంత్ర్య యుద్ధము అణచివేయబడి, భారతదేశము బ్రిటిష్ సార్వభౌమత్వము క్రిందికి వచ్చిన తరువాత 1861 లో భారత శాసన సభల చట్టము చేయబడెను. ఆ చట్టము వలన మద్రాసు, బొంబాయి ప్రభుత్వములకు శాసన నిర్మాణ అధికారములు మరల లభ్యమాయెను. మద్రాసు, బొంబాయి శాసన పరిషత్తులు తమ తమ ప్రాంతములకు సంబంధించి నంతవరకు శాసనములను చేయుటకు సమర్థములాయెను. కాని బిల్లును ప్రవేశ పెట్టుటకు గవర్నరు - జనరలు ఆమోదము కావలెను. చట్టమగుటకు ముందు అతని సమ్మతి కావలెను. ఇండియా వ్యవహారములను చూచు బ్రిటిష్ కార్యదర్శి యొక్క సలహాపై, బ్రిటిష్ సార్వభౌముడు ఈ చట్టములకు తన నిరాకృతి తెలుపవచ్చును. అప్పుడు ఆ చట్టములు రద్దగును.

కేంద్ర శాసన సభలో గవర్నరు - జనరలు కార్యనిర్వాహక కౌన్సిల్ సభ్యులును, ఇతర సభ్యులును ఉందురు. ఇతర సభ్యుల సంఖ్య ఆరుకన్న తగ్గకుండగను. 12 కన్న మించకుండగను ఉండవలెను. వారిలో సగము మంది ప్రభుత్వోద్యోగుల తెగకు చెందనివారుగ ఉందురు. ఈ కొత్త స్థానములలో కొన్ని ప్రభుత్వముచే నామ నిర్దేశము చేయబడిన భారతీయులకు కేటాయింపబడెను. ఈ విధముగ ప్రప్రథమముగా భారతీయులకు శాసన నిర్మాణ కార్యములలో పాల్గొను అవకాశము లభించెను. ఈ శాసన పరిషత్తులు శాసన నిర్మాణమునకు సంబంధించిన విషయములను దక్క ఇతర విషయములను గురించి వ్యవహరించుట నిషేధింపబడెను. అందుచే సమాచారములను తెలియజేయమని అడుగుటకు, ప్రజల కడగండ్లను విచారించుటకు కార్య నిర్వాహక శాఖ ప్రవర్తనను విమర్శించుటకు బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు ఉన్నట్లు ఈ శాసన పరిషత్తులకు అధికారములు లేవు.

మొదటిదశ 1861 భారత శాసన సభల చట్టముతో అంతమైనది. ఆ దశలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము అధికారమును విస్తృత మొనర్చుకొని, భారతదేశముపై ఆధిపత్యమును దృఢ మొనర్చు కొనుటలో నిమగ్నమై ఉండినది. ఆ కాలములో పరిపాలనా యంత్రాంగ వ్యవస్థను నిర్మించి, సంఘటిత పరచు కార్యమును సాధించెను. అన్ని రాష్ట్రములపై కౌన్సిల్ యుక్తుడగు గవర్నరు - జనరలు యొక్క శాసనాధికారము ధ్రువీకరించబడెను. స్థానికావసరములను తీర్చుటకు స్థానిక శాసన పరిషత్తుల పునర్వ్యవస్థీకరణయు జరిగెను. ఈ శాసన సభలు ప్రజా ప్రతినిధుల పరిషత్తులుగావు, చట్టము లొనర్చునట్టి ప్రభుత్వ సంఘములు మాత్రమే.

1861 చట్టము వలన తొలిసారిగ ప్రజలకు భారత ప్రభుత్వ యంత్రాంగమునందు ఉన్నత స్థాయిలో పాల్గొను సదవకాశము కొంత ఏర్పడెను.

రెండవదశ (1862 - 1892): 1869 భారత కౌన్సిల్‌ల చట్టము వలన కౌన్సిల్ యుక్తుడగు గవర్నరు జనరలుకు రాష్ట్రేతర శాసనాధికారము ఒసగబడెను. భారతదేశపు హద్దులకు లోపల ఉన్నను, వెలుపల ఉన్నను బ్రిటిష్ చక్రవర్తిచే పరిపాలితులగు భారతీయులకు వర్తించునటుల చట్టములను నిర్మించు అధికారమే రాష్ట్రేతర శాసనాధికారము. 1870 భారత ప్రభుత్వ చట్టము ద్వారా షెడ్యూలు జిల్లాలు అని పిలువబడు వెనుక బడిన ప్రాంతములకు వర్తించు న్యాయావళిని గవర్నరు-జనరలు స్వయముగ ఏర్పరచుటకు అధికారమును పొందెను.

భారత శాసన సభల చట్టము - 1892: ప్రభుత్వము యొక్క ఆదాయ వ్యయములను సింహావలోకనము జేయు బడ్జెట్ ప్రతిపాదనలు గల ఆర్థిక బిల్లుపై ప్రశ్నలు వేయుటకును, చర్చలు జరుపుటకును 1892 - భారత శాసన సభల చట్టము శాసన సభలకు హక్కు కలిగించినది. కాని బడ్జెట్ ప్రతిపాదనలపై వోటుచేయు హక్కు లేకుండెను. అయినప్పటికిని శాసన సభల విధులు కేవలము సలహానిచ్చుట, చట్టనిర్మాణము చేయుట మాత్రమే కాదని గుర్తించుట జరిగెను. ప్రజా ప్రతినిధులు ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడవలె ననుట సూత్ర ప్రాయముగా ఈ చట్టము వలన ప్రవేశ పెట్టబడుట మరియొక కొత్త మార్పు. అనధికార సభ్యులను గవర్నరు — జనరలు నామ నిర్దేశము చేయుచున్నను, 1892 - చట్టము క్రింద రూపొందిన రెగ్యులేషన్‌ల ప్రకారము నామ నిర్దేశములు, నిర్దిష్ట సంస్థల సిఫారసులను పురస్కరించుకొనియే చేయవలయును. నామ నిర్దేశములు సల్పు సంస్థల సిఫారసులను మార్పు లేకుండా సాధారణముగ ప్రభుత్వము మన్నించుచుండెను. దీనితో ఎన్నికల సూత్రము అమలులోనికి వచ్చినది. 1861 చట్టము క్రింద శాసన సభలో భారతీయులకు కూడ ప్రాతినిధ్యము ఉండవలయునని గుర్తించగ, 1896 చట్టములో మరికొంత అభివృద్ధి సూచకముగ ప్రతినిధులు నామ నిర్దేశము చేసిన వారుగాకుండా ఎన్నుకొనబడిన వారుగ ఉండవలెనని సూత్ర ప్రాయముగా నైనను గుర్తింపబడినది.

మూడవ దశ (1893 — 1909): భారత దేశములో 1892 నుండి రాజకీయ చైతన్యము వృద్ధి కాజొచ్చినది. ప్రజల అభీష్టమునకు వ్యతిరేకముగ 1905 లో కర్జన్ చేసిన బెంగాల్ రాష్ట్ర విభజనము, రష్యా - జపాన్ యుద్ధములో రష్యావంటి పాశ్చాత్యదేశముపై ఆసియా దేశమగు జపాన్ విజయ మొందుటయు భారతీయులలో మహిమాన్విత సంచలనము లేపినది.

మింటో-మార్లే సంస్కరణలు : ఈ రాజకీయ సంచాలక శక్తుల కొక ఉపహారముగ బ్రిటిష్ ప్రభుత్వములో ఇండియా మంత్రియగు మార్లే, భారత గవర్నరు-జనరలు అగు మింటో కొన్ని సంస్కరణలను ప్రవేశపెట్టిరి. వీటి ఫలితముగ కేంద్ర శాసన సభలో ప్రతినిధుల సంఖ్య 16 నుండి 60 వరకు పెరిగినది. శాసన పరిషత్తులలో కూడ సంఖ్య పెంచబడినది. ప్రాంతీయ శాసన పరిషత్తుల అనధికార సభ్యులకు కేంద్ర శాసన పరిషత్తుకు కొందరు సభ్యులను ఎన్నుకొను హక్కు ఒసగబడెను. పురపాలక సంఘములు, జిల్లాబోర్డులు, యూనివర్సిటీలు, వాణిజ్య మండలులు, భూ ఖామందులు మొదలగు వారు నియోజక వర్గములుగ ఏర్పరచబడిరి. ప్రజలచే ఈ నియోజక వర్గముల ద్వారా పరోక్షములగు ఎన్నికలతో సభ్యులు రాష్ట్రశాసన పరిషత్తులకు పంపబడుచుండిరి. మతము ఆధారముగా గల ప్రాతిపదికపై నియోజక వర్గములను రూపొందించు సూత్రము కూడ ఈ సంస్కరణలతో ప్రారంభమాయెను. హిందువులు, హిందువులనే ఎన్నుకొనవలెననియు, మహమ్మదీయులు మహమ్మదీయులనే ఎన్నుకొనవలయుననియు ఈ సూత్రము యొక్క సారాంశము. భారతీయ నియోజకత్వ విధానములో ఈ మత ప్రాతినిధ్య సూత్రము బ్రిటిష్ పాలనలో స్థిరపడి, పోను పోను దేశ విభజనకు దారితీయ గలిగెను. 1911 ఢిల్లీ దర్బారు అనంతరము కేంద్ర శాసన పరిషత్తు కలకత్తా నుండి తరలించబడి, ఢిల్లీ నుండి కార్యక్రమము నిర్వహించుచున్నది.

సంస్కరణల ఫలితములు : మింటో మార్లే సంస్కరణల వలన శాసన పరిషత్తులకు ప్రభుత్వము బాధ్యతాయుతముగా ఉండుట మినహాగా, ప్రభుత్వ శాసన నిర్మాణ కార్యక్రమమందు ప్రజలు అత్యంత సన్నిహితులుగా పాల్గొనుటకు ఎక్కువ అవకాశము ఏర్పరుపబడినది. ప్రభుత్వమును విమర్శించుటే తప్ప, విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానముచే దానికి రాజీనామా ఒసంగునట్లు, చేసి వేరే ప్రభుత్వమును రూపొందించు సామర్థ్యమును అప్పటికి శాసనసభలు పొందలేదు. అన్ని విషయములలోను అంతిమ నిర్ణయము ప్రభుత్వముదే అగుటచే ప్రభుత్వము నిరంకుశత్వము (ఆటోక్రసీ) నకు ఆస్పదమయ్యెను. ప్రభుత్వము తమ పరిపాలనా చర్యలకు శాసన సభకు జవాబుదారి కలిగి ఆ సభచే తొలగింపబడుటకు అవకాశము నొసగెడి తీవ్రమైన మార్పులు వచ్చినగాని, మింటో - మార్లే సంస్కరణలను అధిగమించెడి అభివృద్ధి కలుగుటకు మార్గములేదు. అట్లు చేయుటకు పునర్వ్యవస్థీకరణము అవసరము. అట్టి పునర్వ్యవస్థీకరణమునకు నాందిగా ఇండియా మంత్రి మాంటేగ్ 1917 ఆగస్టు, 20 వ తేదీన కామన్స్ సభలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము తరపున క్రింది విధముగ ప్రకటించెను:

'ప్రభుత్వ పరిపాలనా యంత్రాంగమునందు ప్రతి శాఖతో భారతీయులకు ఇతోధిక సహకార సాన్నిహిత్యములు కలిగించుట, స్వయం పరిపాలక సంస్థల క్రమాభ్యున్నతికి తోడ్పడుట, ప్రగతిశీలమైన బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వమును భారత దేశమున నెలకొల్పుట, ఆ ప్రభుత్వము బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యములో అంతర్భాగముగ పరిఢవిల్లుటయు, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ లక్ష్యములు. ఈ లక్ష్యములతో భారత ప్రభుత్వము కూడ సంపూర్ణముగ ఏకీభవించు చున్నది.'

నాలుగవ దశ ద్వంద్వ ప్రభుత్వము (1919-1947): 1919 సంస్కరణల ఫలితముగ కేంద్ర శాసన సభ రెండు సభలుగా (బైకామరల్) రూపొందెను. దిగువ సభను విధాన సభ (లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీ) అందురు. ఇందు 145 మంది సభ్యులుందురు. వీరిలో 26 మంది ఉద్యోగుల నుండి, 14 మంది అనధికారులనుండి ప్రభుత్వముచే నామ నిర్దేశము చేయబడుదురు. శేషించిన సభ్యులు గృహ ధనాది అర్హతలు గలిగిన శ్రీమంతులచే ఎన్నుకొనబడిన వారు. మూడు సంవత్సరములకు ఒక పర్యాయము విధాన సభ పునః సంఘటిత పర్చబడును. ఎగువసభ పేరు రాజ్య సభ (కౌన్సిల్ అవ్ స్టేట్స్). ఇందులో 60 మంది సభ్యు లుందురు. వారిలో 20 మందిని ఉద్యోగులనుండి, 7 మందిని అనధికారుల నుండి ప్రభుత్వము నామ నిర్దేశము చేయును. మిగిలిన 33 మంది ఎన్నికల ద్వారా వచ్చిన సభ్యులు. శాసన పరిషత్తు ఆమోదించిన బిల్లును గవర్నరు - జనరలు 'వీటో' చేయవచ్చును. శాసన పరిషత్తుచే తిరస్కరింప బడిన బిల్లును గవర్నరు - జనరలు ఆమోదించినట్లు ధ్రువ పరచవచ్చును. 1919 - చట్టము రాష్ట్రములలో ద్వంద్వ ప్రభుత్వమును నెలకొల్పినది. అనగా రాష్ట్రములలోని పరిపాలనాధికారమును కేటాయింపు విషయములకు సంబంధించిన అధికారములు (రిజర్వ్‌డ్ సబ్జక్ట్), ప్రదత్త విషయములకు (ట్రాన్స్‌ఫర్డ్ సబ్జక్ట్) సంబంధించిన అధి కారములు అని రెండు తరగతులుగ విభజించిరి.

కేటాయింపు విషయములు : వ్యవసాయమునకు వలసిన నీటి వనరులు, పాశ్చాత్యులకు విద్యా సౌకర్యములు, భూమి శిస్తు, వార్తా పత్రికలు, రాష్ట్రీయ ఋణములు, కారాగారములు, కర్మాగారములు.

ప్రదత్త విషయములు: స్థానిక స్వపరిపాలనము, ప్రజా రోగ్యము, భారతీయులకు విద్య, ప్రభుత్వ మొనర్చెడి నిర్మాణ కార్యములు, వ్యవసాయము, చేపలకు సంబం ధించిన శాఖ, సహకార సంఘములు, పారిశ్రామిక అభి వృద్ధి. ఈ ప్రదత్త విషయములకు సంబంధించిన అధికారము శాసన సభకు బాధ్యత వహించిన మంత్రులకు ఒసంగబడినది.

రాష్ట్రశాసన సభలు దిగువ సభ, ఎగువ సభ అను విభజన లేక ఏకైక సభలుగ రూపొందింపబడెను. మూడు ఏండ్లకు ఒక పర్యాయము వీనికి ఎన్నికలు జరుగును. అవసరమైనచో రాష్ట్రశాసన సభల అధికారములు కేంద్ర శాసన సభచే ప్రత్యాదేశింపబడవచ్చును.

భారత ప్రభుత్వ చట్టము - 1935 : సైమన్ కమిషన్ నివేదిక సమర్పింపబడిన పిదప ఇంగ్లండులో మూడు రౌండు టేబిల్ సమావేశములు, 1931 నుండి 1932 మధ్య జరిగెను. వీటి ఫలితముగ బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముచే ప్రకటింప బడిన శ్వేత పత్రము పార్లమెంటు సంయుక్త సంఘము అర్పించిన నివేదికయు ప్రాతిపదికగా, 1935 - భారత ప్రభుత్వ రాజ్యాంగ చట్టము అవతరించినది.

ఈ చట్టము వలన రాష్ట్రములు సంపూర్ణ స్వయం పరిపాలకములుగ (అటానమస్) ఉండగలవు. అనగా 1919 - చట్టమున ద్వంద్వ ప్రభుత్వ విధానము ద్వారా కొంతవరకు గుర్తింపబడిన బాధ్యతాయుత పరిపాలనా సూత్రమును ఈ చట్టము సఫలీకృతము గావించినది. ఈ సంపూర్ణ స్వయం పరిపాలకములగు రాష్ట్రములను, దేశీయ రాజుల పాలనలో ఉన్న రాజ్యములను కలిపి ఒక కూటమిగ ఏర్పాటు చేయుట 1935 - చట్టము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము. ఈ కూటమి యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాం గమువలె 'ఫెడరల్' సూత్రమును అనుసరించును. అనగా శాసన నిర్మాణాధికారము ఒకే కేంద్రములో ఉండక రాష్ట్రములకు కొంత, వాటి కూటమికి కొంతగా పంచ బడును. ఈ కూటమిని సమాఖ్య (ఫెడరేషన్) అందురు. సమాఖ్య సూత్రమునకు అనుగుణముగ ఈ చట్టము క్రింద శాసన నిర్మాణ విషయములు మూడు తరగతులుగ విభా గింపబడెను. సమాఖ్యేయ, రాష్ట్రీయ, ఉభయ సామాన్య విషయములు; సమాఖ్య విషయములలో కేంద్రమునకు మాత్రము, రాష్ట్రీయ విషయములలో రాష్ట్రమునకు మాత్రము శాసనాధికారము ఉండును. ఉభయ సామాన్య విషయములలో రెండింటికిని శాసనాధికారము గలదు. సమాఖ్య శాసన మండలి రెండు సభలుగ రూపొందెను. బ్రిటిష్ పాలిత రాష్ట్రముల నుండియు, స్వదేశ సంస్థానము లనుండియు ప్రతినిధులు అందులో ఉందురు. సమాఖ్య విషయములపై దానికి మాత్రమే క్షేత్రాధిపత్యముగలదు. మద్రాసు, బొంబాయి, బెంగాల్, సంయుక్త రాష్ట్ర ములు (యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్), బీహార్, అస్సామ్ రాష్ట్రములలో శాసన సంస్థకు రెండు సభలుండును. మిగిలిన రాష్ట్రములలో శాసన సంస్థకు ఒకే సభ ఉండును. రాష్ట్ర విషయములపై ఐకాంతిక క్షేత్రాధికారము ఆయా రాష్ట్ర శాసన సభలకు ఉండును. రాష్ట్ర శాసన సభలకు ఎన్నికైన సభ్యులనుండి ఏర్పరుపబడిన మంత్రి మండలి ద్వారానే అట్టి రాష్ట్ర విషయములు పరిపాలింపబడ వలయును. ఆ మంత్రులు రాష్ట్రశాసన సంస్థకు బాధ్యులై ఉందురు. ఇట్టి రాష్ట్ర స్వయం పరిపాలనా ప్రణాళికను 1935 - చట్టము ప్రతిపాదించెను. ఈ చట్టము గవర్నరుకు కొన్ని విశిష్ట బాధ్యతాయుత కర్తవ్యములను ఒప్పజెప్పి నది. ఆ కర్తవ్యములను నెరవేర్చుటలో గవర్నరుకు

మంత్రులతో సమాలోచన అనావశ్యకము. వారి సలహాను పాటింపవలెనను నియమము లేదు. రాష్ట్రీయ స్వయం పరిపాలనా వ్యవస్థ గవర్నర్ల విశిష్ట బాధ్యతకు లోబడి ఉండును. రాష్ట్రీయ స్వయం పరిపాలనా ప్రణాళిక అమలు పెట్టబడెను. కాని సమాఖ్య ప్రణాళిక ఆచరణ లోనికి రాలేదు. 1937 ఏప్రియల్‌లో అమలులోనికి వచ్చిన రాష్ట్ర స్వయంపాలనా విధానము కూడ సంపూర్ణ ముగ నిర్వహింపబడలేదు. అందుకు కారణము 1939 సెప్టెంబరులో ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధము ప్రారంభ మగుటయే. భారత రాజ ప్రతినిధియగు (వైస్రాయి) లిన్‌లిత్‌గో 18 వ అక్టోబరు 1939 న 'ఫెడరల్ ప్రణాళిక నిలిపివేయబడినది. యుద్ధానంతరము 1935 - చట్టములోని ప్రణాళికకు అవసరమగు మార్పులను బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము యోచింప గలదు' అని ప్రకటించెను.

ఐదవ దశ భారత స్వాతంత్ర్య చట్టము : 1947 ఆగష్టు 15 వ తేదీ భారత రాజ్యాంగ చరిత్రలో పర్వ దినము. ఆ రోజున భారతదేశము స్వతంత్రమైనది. రెండు అధినివేశ రాజ్యములు - భారత రాజ్యము, పాకిస్తాన్ వెలసినవి. భారత రాజ్యాంగమును ఏర్పరచు అధి కారము రాజ్యాంగ పరిషత్తుకు ఒసంగుట 1947 నాటి భారత స్వాతంత్ర్య చట్టములో ఉన్న అతి ప్రధానమైన విషయము. నూతన రాజ్యాంగమును నిర్మించు అధికారము గల రాజ్యాంగ పరిషత్తు, అంతఃకాలీన శాసన సభగ కూడ వర్తించెను. ఈ భారత శాసన సభకు దేశాంతర అనువర్త నములగు చట్టములను గూడ నిర్మించగలశక్తి ఒసంగ బడెను. బ్రిటిష్ పార్లమెంటు చేసిన లేదా భవిష్యత్తులో చేయనున్న న్యాయావళికి విరుద్ధముగ కూడా భారత శాసన సభ చట్టములను నిర్మించ వచ్చును. ఈ విధముగా పరిపూర్ణ శాసన నిర్మాణాధికారములు కలిగినట్టియు, రాజ్యాంగమును రూపొందించ గలిగినట్టియు, సంస్థను, 1947 నాటి భారత స్వాతంత్ర్య చట్టములో రాజ్యాంగ పరిషత్తు (కాన్‌స్టిట్యుయంట్ అసెంబ్లీ) అని పేర్కొనిరి. దేశ విభజనము వలన వచ్చిన పరిణామములను పురస్క రించుకొని కావలసిన సర్దుబాట్లతో ఈ సమితి ఏర్పాటై నది. ఈ రాజ్యాంగ పరిషత్తు నవీన భారత రాజ్యాంగమును సిద్ధము చేయవలసి ఉండెను. ఇక బ్రిటిష్ పార్లమెంటు యొక్క ప్రమేయము లేకుండగనే నూతన భారత రాజ్యాంగము అమలులోనికి రావలసి ఉండెను.

రాజ్యాంగ పరిషత్తు - నూతన భారత రాజ్యాంగము : రాజ్యాంగ పరిషత్తుయొక్క కృషి ఫలితముగ, గణతంత్ర రాజ్యాంగము 1950 జనవరి, 26 వ తేదీన (రిపబ్లిక్ దినము) అవతరించినది. రాజ్యాంగము ఫెడరల్ వ్యవస్థను స్వీక రించినది. కాని అవసరమైనచో, దీనిని ఏక కేంద్ర రాజ్య సత్తాకముగల (యూనిటరీ ఫార్మ్) రాజ్యాంగముగ సులభ ముగ మార్చివేయవచ్చును. శాసనాధికారము మూడు పట్టికల క్రింద విభాగింపబడినది. సమాఖ్య పట్టిక (యూని యన్ లిస్ట్) లో 97 విషయములు, రాష్ట్ర పట్టిక (స్టేట్ లిస్ట్) లో 66 విషయములు, ఉభయ సామాన్య పట్టిక (కంకరెంట్ లిస్ట్) లో 47 విషయములు ఉన్నవి.

సమాఖ్య పట్టికపై భారత పార్లమెంటుకు ఐకాంతిక అధికారముకలదు. ఈ పార్లమెంటునకు రాజ్యసభ, లోక్ సభ అని రెండు సభలు ఉన్నవి. రాజ్యసభలోని సభ్యస్థాన ములు వివిధ రాష్ట్రములకు కేటాయించబడినవి. సభ్యుల సంఖ్య 250 వరకు ఉండును. అందులో 12 మందిని భారత రాష్ట్రపతి నామనిర్దేశము చేయును. రాష్ట్రపట్టికపై రాష్ట్ర శాసన సభలకు కొన్ని మినహాయింపులతో ఐకాం తిక అధికారము కలదు. ఉభయ సామాన్య పట్టికలో రాష్ట్ర సమాఖ్యల శాసన సభలకు రెండింటికినీ, శాస నాధికారము ఉన్నది. వైరుధ్యము (కాన్‌ఫ్లిక్ట్) కలిగిన పట్ల, అవైరుధ్యము మేరకు రాష్ట్రశాసనము వీగిపోయి సమాఖ్య శాసనమునకే ప్రామాణికత ఉండును.

ఈ విధమగు నియమావళితో భారత రాజ్యాంగము శాసన నిర్మాణ కార్యకలాప సమర్థములగు శాసన సభలను నెలకొల్పినది.

జి. సి. వి. సు. రా.

సిద్ధాంత న్యాయశాస్త్రము

న్యాయశాస్త్రమునకు ప్రక్రియాభాగము, సిద్ధాంత భాగము అని రెండు శాఖలు గలవు. ప్రక్రియా భాగ పరిణామము 13 - 45 పుటలలో ప్రస్తావించడమైనది.

సిద్ధాంత భాగము : ఇది హక్కులను, కర్తవ్యము లను ప్రతిపాదించును. హక్కులు, కర్తవ్యములు అను ఇటుకలతో న్యాయశాస్త్ర సౌధము నిర్మింపబడినది. హక్కులు, కర్తవ్యములు అవినాభావ సంబంధము గలవి. ఒకనికి హక్కు కలుగుటకు మరి ఒకరు వానికొరకు న్యాయ రీత్యా ఏదేని ఒక పనిని చేయవలసియుండవలెను. అనగా, న్యాయరీత్యా వాని ఎడ మరియొకరికి కర్తవ్య బాధ్యత ఉండవలెను. ఒకని హక్కులే మరి ఒకని కర్తవ్యములు. క్రింది విధముగ పలురకములగు హక్కులను ప్రసాదించుట తద్వారా కర్తవ్యములను ఆపాదించుటయే సిద్ధాంత న్యాయశాస్త్ర ప్రయోజనము.

'హక్కు' అను భావనను విశ్లేషించి చూచినచో ఈ క్రింది అంశములందు గోచరించును : 1. హక్కుగలవ్యక్తి (హక్కుదారు); 2. హక్కునకు అనుగుణమైన కర్తవ్యము గల వ్యక్తి; 3. హక్కు యొక్క అంతర్వస్తువు - ఇది కర్తవ్యము గల వ్యక్తిచే చేయబడవలసిన లేదా మానుకొన వలసిన కార్యము; 4. దేనిపై హక్కుగలదో ఆ వస్తువు; 5. హక్కునకు స్వత్వమూలము. ఒక ఉదాహరణవలన ఈ అంశములు విశదమగును. ఒకరు మరణశాసనము వ్రాయుచు, సువర్ణకంఠాభరణమును తన కుమార్తెకు చెందజేయమని నిర్వహణకర్తను ఆదేశించెను. ఇందు అనురిక్థగ్రాహియగు మరణశాసన కర్తయొక్క కుమార్తె హక్కుగల వ్యక్తి. ఈ హక్కుకు అనుగుణమగు కర్తవ్యము గల వ్యక్తి నిర్వహణకర్త. సువర్ణ కంఠాభరణమును అర్పించుటయే హక్కుయొక్క అంతర్వస్తువు. హక్కునకు గురియైన వస్తువు సువర్ణకంఠాభరణము. ఈ హక్కు యొక్క స్వత్వ మూలము మరణశాసనము. ఇట్లు ప్రతి హక్కును విశ్లేషించి ఐదు అంశములను గుర్తింపవచ్చును.

హక్కు, స్వేచ్ఛ, శక్తి అను భావములు విభిన్నమైనవి. హక్కులో ప్రధానాంశము మరియొకరికి కర్తవ్యముండుట. స్వేచ్ఛలో తనకు కర్తవ్యము లేకుండుట ముఖ్యాంశము. శక్తివలన తనయొక్క లేదా ఇతరులయొక్క హక్కులను మార్చగల సామర్థ్యము సూచింపబడును.

హక్కులు పూర్ణములు, అసంపూర్ణములు అని ద్వివిధములు. పూర్ణమైన హక్కును కోర్టుల ద్వారా అమలు పరచవచ్చును. అసంపూర్ణహక్కులు కోర్టులందు ప్రతిక్రియా శూన్యములు. కాలదోషము పట్టిన అప్పుపత్రము దీనికి ఉదాహరణము. అట్టి అప్పుపత్రములపై వేసిన దావా జయము గాంచనేరదు. వ్యక్తి అన్వయి హక్కు అనియు, సర్వాన్వయి హక్కు అనియు హక్కులు ద్వివిధములు. హక్కునకు అనుగుణమగు కర్తవ్యము గల వ్యక్తులు నిర్దిష్టమైనవారలా లేదా యావన్మందియా అనుదానిపై ఈ వర్గీకరణ ఆధారపడి ఉన్నది. ఒప్పందము వలన కలుగు పక్షకారుల హక్కులు, ప్రతిపక్షకారుల పైననే వర్తించును. ఇవి వ్యక్తి అన్వయి హక్కులు, స్వామ్యము వలన కలుగు హక్కులు, ఎవరిపైనయినను వర్తించవచ్చును. ఇవి సర్వాన్వయి హక్కులు. యాజమాన్యపు హక్కులు, వైయక్తిక హక్కులు అనునది మరియొక వర్గీకరణ. యాజమాన్యపు హక్కులు ఆర్థిక విలువ గలవి. వైయక్తిక హక్కులు హక్కుదారుని స్థితికి సంబంధించి ప్రత్యేకముగ ఆర్థిక విలువ కట్టుటకు అతీతమైనవి. ఉదాహరణకు వివాహము వలన ఉత్పన్నమగు హక్కులు ఇట్టివి. అవి వైయక్తిక హక్కులు. స్వీయము, పరకీయము అను హక్కుల వర్గీకరణ ముఖ్యమైనది. సొంత ఆస్తి యందలి హక్కులు స్వీయములు. ఇతరుని ఆస్తిపై గల హక్కులు పరకీయ హక్కులు. ఇవి నాలుగు విధములు :

అనుభోగ హక్కులు : ఇవి ఒక స్థలమును సుకరముగ అనుభవించుటకై ప్రక్కన నుండు స్థలమును ఉపయోగించుకొను హక్కులు. తన పొలములో సులభముగ ప్రవేశించుటకు ప్రక్క పొలము గుండా నడచుట, తన పొలములోని నీటిని ప్రక్క పొలము మీదుగా పారించుట, లేదా తన పొలమునకు నీటిని ప్రక్క పొలములోని జల మార్గము ద్వారా తెచ్చుకొనుట మొదలగు హక్కులు అనుభోగ హక్కులు.

కౌలు హక్కులు : ఇందు భూ ఖామందు తన ఆస్తిని మరియొకరికి నిర్దేశిత కాలము వరకు అనుభవించు హక్కును ప్రతిఫలము తీసుకొని అన్తరణ జేయును. భూమి విషయములో ఈ ప్రతిఫలమును మక్తా అనియు, ఇండ్ల విషయములో అద్దె అనియు వ్యవహరింతురు. మక్తాదారు లేదా అద్దెకున్న వారి హక్కు పరకీయ హక్కు.

న్యాసము వలన లాభానుభోక్తకు కలుగు హక్కులు : న్యాసమునందు ఆస్తి లాభానుభోక్తకొరకు న్యాస ధర్మకర్తకు అన్తరణ జేయబడును. న్యాస ధర్మకర్త ఆస్తి సంరక్షణ పరిపాలనలను చూచుకొనును. కొన్ని సందర్భములలో ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేయవచ్చును. ఆస్తి యొక్క స్వత్వము ఇతనియందే నిహితమగును. కాని ఆస్తి నుండి ఉత్పన్నమగు ఆదాయము లాభానుభోక్తకు చెందును. కనుక లాభానుభోక్త హక్కులు పరకీయ హక్కులు.

సహాయక హక్కులు : ఒక హక్కును పరిపోషించుటకు మరియొక హక్కును సృష్టించుట జరుగుచుండును. ఒకరు ప్రామిసరీ నోటుపై అప్పు నొసగిరను కొందము. డబ్బును రాబట్టుకొను హక్కు ఋణ దాతగా అతనికి గలదు. ఈ హక్కును పరిపుష్టము చేయుటకు ఆ అప్పుకు హామీగా ఒక నగను కుదువబెట్టించుకొనవచ్చును. ఈ కుదువ (తాకట్టు) వలన సహాయక హక్కు ప్రభవించినది. ఇది యొక పరకీయ హక్కు (చూ. పట్టిక - పు. 64).

సాధారణ న్యాయము

సిద్ధాంత న్యాయశాస్త్రము ప్రధానముగ సాధారణ న్యాయము, విశిష్ట న్యాయము అను రెండు విభాగములు. ఇందు సాధారణ న్యాయమున పౌర సంబంధి న్యాయము, ప్రభుత్వ సంబంధి న్యాయము అను మరొక రెండు ఉప విభాగములు కలవు.

సిద్ధాంత న్యాయశాస్త్ర విభాగములు

- న్యాయావళి
  - సాధారణ న్యాయము
    - పౌర సంబంధి న్యాయము
      - ఆస్తి విషయిక న్యాయము
      - స్థితి విషయిక న్యాయము
        - ప్రాతినిధ్య న్యాయము
        - పుత్రత్వము, దత్తత న్యాయము
        - సంరక్షకత్వ న్యాయము
        - వారసత్వ న్యాయము
        - భృతి న్యాయము
        - వివాహ సంబంధి న్యాయము
        - పారిశ్రామిక న్యాయము
        - సమాజ సంక్షేమ న్యాయము
        - నౌకాయాన న్యాయము
        - పౌరసత్వ న్యాయము
      - ఒప్పందములు
      - వ్యావహారిక అపకృతులు
    - ప్రభుత్వ సంబంధి న్యాయము
      - రాజ్యాంగ న్యాయము
      - పరిపాలనా న్యాయము
      - దండ న్యాయము
      - పన్నుల విధాన న్యాయము
  - విశిష్ట న్యాయము
    - స్థానిక న్యాయము
    - సైనిక న్యాయము
    - స్వయం పరిపాలక న్యాయము
    - విదేశీ న్యాయము
    - అంతర్జాతీయ న్యాయము
  - సివిల్ ప్రక్రియ
  - క్రిమినల్ ప్రక్రియ
  - సాక్ష్యము
  - అవధి నిర్ణయ న్యాయము
  - మధ్యవర్తిత్వము

పౌరసంబంధి న్యాయము: పౌరులు తమలో తాము క్రమబద్ధముగ వ్యవహరించుకొనుటకు అవసరమగు న్యాయావళి పౌర సంబంధి న్యాయము. దీని విభాగములు గమనార్హములు.

అస్తి విషయిక న్యాయము: ఒక హక్కునకు ఆ హక్కుదారునకు గల సంబంధమును స్వామిత్వమందురు. ఒక వస్తువును ఒకరి ఆస్తియని చెప్పునప్పుడు అతనికి అందు స్వామిత్వము గలదని భావము. స్థిరమో లేదా చరమో అగు ఆస్తియందు స్వామిత్వ భావన ఎట్లు మానవ చరిత్రలో ఉత్పన్నమయ్యెనో తెలుసుకొనుటకు న్యాయశాస్త్రజ్ఞులు ప్రయత్నించినారు. మనుస్మృతిలో :

శ్లో॥ పృథోరపీమాం పృథ్వీం భార్యాం పూర్వవిదోవిదుః
స్థాణుచ్ఛేదస్య కేదారమాహుః శల్యవతో మృగం

అను శ్లోకములో స్వామిత్వ భావనా బీజము గోచరించుచున్నది. రాళ్ళు మొదలగు వానిని తీసివేసి ఎవరు సాగుకు తెత్తురో వారిదే ఆ భూమి అనియు, మృగమును ఎవరు బాణముతో కొట్టి పడవేతురో వారిదే ఆ మృగమనియు విద్వాంసులు తలతురని మనువుయొక్క ప్రమాణవచనము. పూర్వము రోమన్‌లు గూడ ఎవరు భూమిని స్వాధీనానుభవములలోనికి తెచ్చుకొందురో వారిదే ఆ భూమి అని తలచిరి. కాని, ఈ సిద్ధాంతములు వైయక్తిక స్వామిత్వము అను న్యాయ భావనను ప్రతిపాదించుచున్నవి. అట్టి భావన పొటమరించుటకు పూర్వము సాముదాయిక స్వామిత్వమే ఉండెనని కొందరు విజ్ఞులు తలచుచున్నారు. భారతదేశములో 'మిరాసి' భూ ధృతి (టెన్యూర్) అను భూమిని సాగుచేయు హక్కుగలదు. ఇందు గ్రామీణులందరు గ్రామమునకు చెందిన భూమిని సమష్టిగా భుక్తపరచుకొందురు. సాముదాయికముగ ఆ గ్రామీణులందరు ఫలసాయమును అనుభవింతురు.

రష్యాలో ప్రాచీనకాలములో 'మీర్' అను పేర గ్రామ మందలి ప్రజానీకమంతయు అందలి భూములను అనుభవించు పద్ధతి ఉండెను. ప్రాచీన జర్మనీ స్లవోనియన్ గ్రామములందు కూడ ఇదే పద్ధతి కానవచ్చుచున్నది. ఈ విధమైన గ్రామీణ సమష్టి స్వత్వమునుండి క్రమేణ కుటుంబిక సమష్టి స్వత్వము వేరుపడెను. ఒక సమష్టి కుటుంబము ఆస్తిని కలిగియుండుట హిందూ ధర్మశాస్త్రమునందు సర్వసాధారణముగ కాన్పించుచున్నది. కుటుంబ ప్రతినిధిగ దాని యజమాని (కర్త) వ్యవహరించును. అతడే ఆ భూమిని అన్యాక్రాంతము చేయవచ్చును. ఇతర కుటుంబీకులకు హక్కులు గల భూమిని అన్యాక్రాంతము చేయుట సాధారణ విషయముగాదు. అందువలననే అతని అన్యాక్రాంత శక్తిని ఆవరించి వివిధములగు నియమములు తలెత్తెను. హిందూ కుటుంబకర్త 'ఆపత్కాలే, కుటుంబార్థే' అన్యాక్రాంతము చేయవచ్చునుగాని, యథేచ్ఛగా అన్యాక్రాంతము చేయుటకు వీలులేదు. పైగా భూములలో స్త్రీకి వారసత్వహక్కు ప్రాచీన కాలములో లేకపోవుటకు కారణము వ్యక్తులుగాక కుటుంబములే భూమి యందు స్వామిత్వమును కలిగియుండుట. వివాహానంతరము స్త్రీ మరియొక కుటుంబమునకు చెందుచుండుటచే ఆమెకు ఆస్తియందు భాగమొసగుటకు వీలులేకుండెను. ఈ విధముగ పలుకోణములనుండి పరిశీలించిన ప్రాచీన కాలములో భూమియందు కుటుంబములకు మాత్రమే హక్కు ఉండెనని నిర్ధారణజేయవచ్చును.

కుటుంబ స్వామిత్వమునుండి వ్యక్తిగత స్వామిత్వము ఉద్భవించెను. కుటుంబము విస్తృతమై కర్తయొక్క ప్రతిపత్తి క్షీణించగ కుటుంబము ఛిన్నాభిన్నమాయెను. అప్పుడు 'వంపకము' అను ప్రక్రియను సాధించి భూమిని చిన్న చిన్న కుటుంబములకు పంపిణీచేయుట మొదలిడిరి. ఈ చిన్న కుటుంబములను తిరిగి విభజించి, భూమిని పంచగా వైయక్తిక స్వామిత్వము గోచరించెను.

వైయక్తిక పూర్ణస్వామ్యము యొక్క ఆధునిక స్వరూపమును వర్ణింతము. ఇందు ఐదు రకములైన హక్కులు మేళవింపబడినవి :

1. ఆస్తిని అనుభవించుట; 2. ఇతరులకు ఆ ఆస్తియందు అనుభవము లేకుండ జేయుట; 3. అన్యాక్రాంతము జేయుట; 4. ఆస్తి జంగమ సంపత్తియైన దానిని నాశనము జేయుట; 5. స్వామి మరణానంతరము ఆస్తిని మరణ శాసనము (వీలునామా) ద్వారా మరియొకరికి చెందజేయు హక్కు. వీలునామా లేనిచో ఆస్తి వారసులకు చెందును. ఈ వారసు లెవరో న్యాయావళి నిర్ణయించును (ఈ హక్కుల సమ్మేళనా ఫలితమే స్వామిత్వము).

స్వామిత్వమునకు స్వాధీనమునకు గల భేదము విచారణీయము. స్వాధీనమునందు రెండు అంశములు గలవు. మొదటిది భౌతిక సంబంధి, రెండవది మానసిక సంబంధి. భౌతికాంశము స్వాధీన హక్కు గలవానికిని, ఆస్తికినిగల ప్రత్యేక సంబంధమును సూచించును. హక్కుదారునకు ఆస్తిపై వాస్తవికముగ నియంత్రణా శక్తి ఉండుట ఇతరులకు ఆ శక్తి లేకుండుటయే ఈ ప్రత్యేక సంబంధము. నియంత్రణాశక్తి అనేక కారణముల వలన కలుగవచ్చును. వస్తువును ఒక రహస్య స్థలములోదాచి ఉంచిన, దాచిన వానికి దానిపై నియంత్రాణాశక్తి లభ్యమగుటయు, ఇతరులకు అది లుప్తమగుటయు సంభవించును. స్వాధీన

మందుంచుకొనిన వస్తువు సమీపములో ఉండుట లేదా దానిని హస్తగత మొనర్చుకొనుట కూడ అతని నియంత్రణా శక్తిని ప్రకటించును. ఏ విధముగా లభించినను, ఈ నియంత్రణాశక్తి ద్యోతకమగుట అవసరము. ఇతరుల కట్టి శక్తి ఏ కారణమువలన నైననేమి అలభ్యముగా ఉండ వలెను. అట్టి పరిస్థితిలో స్వాధీనమున కవసరమగు భౌతి కాంశము ఉన్నట్లే ఎంచనగును. అంతమాత్రమున స్వాధీనపు హక్కు గలిగినదనలేము. దీనికి తోడు మానసిక సంబంధి యగు అంశము కూడ ఉండవలెను. భౌతిక హక్కు మానసికముగ ప్రతిబింబించుటయే ఈ అంశము యొక్క స్వరూపము, తాను ఆస్తిపై నియంత్రణాధికారమును గలిగి ఉండవలెననియు, ఇతరులకు అట్టి అధికారము లేకుండా చేయవలెననియు మానసిక సంకల్పము ఎపుడు కలుగునో అపుడే ఈ మానసికాంశము ప్రవేశించినదని తలంచవచ్చును. ఈ భౌతిక మానసికాంశములు మేళవింపగానే స్వాధీనపు హక్కు కలుగును. స్వామిత్వము, స్వాధీనము సాధారణ ముగా కలిసి ఉండును. స్వామిత్వము లేకుండా స్వాధీనము మాత్రమే ఉండినచో, కొన్ని సందర్భములలో కొంత కాలము నకు స్వాధీనపు హక్కు స్వామిత్వపు హక్కుగ పరిణామము చెందును. ఇందుకు పాటించవలసిన షరతులు :

1. స్వాధీనపు హక్కును స్వామిత్వపు హక్కుగలవానికి వ్యతి రేకముగా అనుభవించవలెను. మక్తాదారు అనుభవము భూ కామందు అనుమతిచే గలుగుటచే అతనికి వ్యతిరేక ముగాదు. అందుచే అతని స్వాధీనపు హక్కు స్వామిత్వ ముగ మారనేరదు.
2. ఈ హక్కును రహస్యముగ గాక బాహాటముగ అనుభ వించవలెను.
3. ఈ హక్కును శాంతి యుతముగ అనుభవించవలెను.
4. ఈ హక్కును న్యాయావళి నిర్దేశించిన కాలావధివరకు అనుభవించవలెను. ప్రభుత్వపు ఆస్తిని 30 సంవత్సరములు స్వాధీనములో ఉంచుకొనిన లేదా ఒక వ్యక్తి ఆస్తి 20 సంవత్సరములు స్వాధీనములో ఉంచుకొనిన, భారత న్యాయావళి ప్రకారము స్వాధీనము స్వామిత్వముగ పరిణ మించును. స్వాధీనము స్వామిత్వము సాధారణముగ కలిసి యుండుననియు, అవి విడివడుట స్వామిత్వము గలవాని ఇచ్ఛాపూర్వకముగ జరుగనిచో కొంత కాలమునకు అతనికి స్వామిత్వపు హక్కు పోయి, స్వాధీనము గలవానికి కలుగు ననియు గ్రహించవలెను.

స్వామిత్వపు తీరులు : స్వామిత్వము ఏక, సమష్టి, వర్తమాన, భవిష్యత్, సషరతు, న్యాసధర్మకర్త, లాభాను భోక్త అను అనేక తీరులుగ ఉండును.

ఏక స్వామిత్వము : స్వామిత్వము సాధారణముగ ఒకే ఒక హక్కుదారుకు చెంది ఉండును.

సమష్టి స్వామిత్వము : సమష్టి స్వామిత్వమునందు ఒకరి కన్న ఎక్కువ మంది ఒకేసారి ఒకే ఆస్తిపై స్వామిత్వ హక్కు కలిగియుందురు. ఆస్తిని అనుభవించుటలో ఈ అంశ స్వాములకు భిన్నాభిప్రాయములు ఏర్పడిన ఆస్తిని విభజించుకొని పంపకీచేసుకొనుట అవసరమగును. అంశ స్వామ్యములలో ఒకరు మరణించిన అతని వారసులు తక్కిన వారితోపాటు అంశస్వాములగుదురు. మరణించిన అంశస్వామి హక్కు మాత్రమే వారికి వార సత్వముగ సంక్రమించును. హిందూ అవిభక్త కుటుంబ ములో (మితాక్షరిని పాటించు వారిలో) ఒక విశేషము గలదు. అందు మరణించిన అంశస్వామి హక్కు మిగిలిన అంశస్వాములకే చెందును. అతని వారసులకు చెందదు. దీనిని అనంతర జీవిత్వపు హక్కు అందురు.

వర్తమాన స్వామిత్వము : సాధారణముగ స్వామిత్వము స్వాధీనముతో కూడుకొని ఉండును. అట్టి స్వామిత్వము వర్తమాన స్వామిత్వము. ఇది నిహితమగు హక్కు. హక్కు దారు మరణించిన, అతని వారసులకు సంక్రమించును.

భవిష్యత్ స్వామిత్వము : స్వామిత్వమునందు స్వాధీ నము ప్రస్తుతము లేదా ముందెప్పుడో కలుగ నుండిన దానిని భవిష్యత్ స్వామిత్వమందురు. భవిష్యత్ స్వామిత్వ ములో ఒక పురోభావ్య షరతు పూర్తియగువరకు స్వాధీ నపు హక్కు వశముగాదు.

భవిష్యత్ స్వామిత్వము నిహితము, సమాశ్రితము అని రెండు విధములు. నిహిత భవిష్యత్ స్వామిత్వము నందు పురోభావ్య షరతు తప్పక పూర్తియగు నదిగ ఉండును. 'ఆ' అనువాడు జీవితాంతము వరకు అనుభవించునట్లు, అతను మరణించిన తర్వాత 'ఈ' అను వానికి ఆస్తి చెందునట్లు దానపత్రమును భూస్వామి వ్రాసిన 'ఈ' అను వానికి 'ఆ' బ్రతికి ఉండగనే నిహిత భవిష్యత్ స్వామిత్వము ఉండును. దీనికి కారణము పురోభావ్య షరతు ('ఆ' మరణించుట) తప్పక ఎప్పుడో ఒకప్పుడు జరుగవలసినదే. 'జాతస్య మరణం ధ్రువం' అనిగదా ఆర్యోక్తి. న్యాయావళి కూడ దీనిని శంకించుటలేదు. నిహిత భవిష్యత్ హక్కు వారసులకు చెందగలదు. అందుచే 'ఆ' కన్న ముందు 'ఈ' మరణించినను, తర్వాత 'ఆ' చనిపోగానే, 'ఈ' యొక్క వారసులు 'ఆ' ఆస్తిని పొందగలరు.

దానపత్రములో అపుడు బ్రహ్మచారిగాఉన్న 'ఈ' వివాహము చేసుకొనినచో అతనికి ఆస్తి చెందునని వ్రాయ బడినదని ఊహింతము. అపుడు 'ఈ' యొక్క హక్కు సమాశ్రిత స్వామిత్వము, పురోభావ్య షరతు పూర్తి

కావచ్చును, కాక పోవచ్చును. 'ఈ' వివాహము చేసు కొనక పూర్వమే 'ఆ' చనిపోయిన, 'ఈ' ఆ ఆస్తిని కోల్పోవును. తరువాత వివాహము చేసుకొనినను, ఆ ఆస్తిని పొందలేడు. 'ఆ' బ్రతికి యున్నపుడే 'ఈ' వివాహము చేసుకొనిన అతని 'సమాశ్రిత' స్వామిత్వము నిహితమగును. ఆ పిదప 'ఆ' జీవించియుండగనే 'ఈ' మరణించినను, 'ఈ' యొక్క వారసులు ఆ ఆస్తిని 'ఆ' అనంతరము పొందగలుగుదురు.

సషరతు స్వామిత్వము: నియత కాలావధి లోపలనే హక్కు సమాప్తి అగునట్లు షరతు ఉండిన, ఆ స్వామిత్వము 'సషరతు' స్వామిత్వము. 'ఆ' కు జీవితాంతరమువరకు ఆస్తి యొసంగబడి, అతను సంవత్సరములోగా యునైటెడ్ స్టేట్స్‌కు పోనిచో ఆ ఆస్తి 'ఈ'కు చెందునట్లు దాన పత్రములో ఉన్నదని ఊహింతము. ఇచట 'ఆ' యొక్క స్వత్వము సాధారణముగా ఆజీవము ండదగినది. కాని షరతువలన అంతకు ముందే కొన్ని సందర్భములలో ముగించబడి మరియొకరికి ఆస్తి చెందునట్లు గలదు. షరతు పూర్తి చేయలేకపోయిన ఆస్తి 'ఆ' కు పోయి 'ఈ' కు సంక్రమించును. 'ఆ' యొక్క స్వామిత్వము ఇట్టి పరిస్థితులలో సషరతు స్వామిత్వ మందురు.

న్యాస ధర్మకర్త స్వామిత్వము: ఒకరు మరియొకరి కొరకు ఆస్తిని సంరక్షించి దాని ఫల సాయమును అతనికి చెందునట్లు చేయుటకు ఒప్పుకొనిన ఆ ఆస్తి న్యాసము నందుంచబడిన దగును. ఎవరికొరకు న్యాసము చేయబడినదో వారు లాభాను భోక్తలు. లాభాను భోక్తల కొరకు ఆస్తిని సంరక్షించు నతడు న్యాస ధర్మకర్త. న్యాస ధర్మకర్త న్యాసము నందుంచబడిన ఆస్తిని పాలించవలెను. న్యాస దస్తావేజు అట్టి అధికారమును ఒసగినచో ధర్మకర్త ఆస్తిని అమ్మవచ్చును. ఆస్తిపై అజమాయిషీ ధర్మకర్తదే, కాని, ఫలానుభవము లాభాను భోక్తది. ఇట్టి స్వామిత్వము న్యాసధర్మకర్త స్వామిత్వమని అందురు. అమ్మిట న్యాస ద్రోహమైనను, కొన్నవారు ఆ సంగతి తెలియనివారై, సరియైన ప్రతిఫల మొసంగిన వారయిన, వారి క్రయము చెల్లును. ఇది ఈ స్వామిత్వ మందలి విశేషము.

లాభానుభోక్త స్వామిత్వము: లాభానుభోక్తకు కూడ ఇంగ్లీషు న్యాయావళిలో స్వామిత్వము ఉన్నదని అంగీకరించినారు. భారత న్యాయావళిలో లాభానుభోక్తకు ధర్మకర్తపై కొన్ని విశేష హక్కులు గలవని గుర్తించినారు. ఈ విశేష హక్కులు ఆలంబనముగ లాభానుభోక్త న్యాస ఆస్తి ఇతర వ్యక్తుల యొద్దకు చేరినను, దానిని న్యాస బద్ధ మొనర్ప సమర్థుడగుచున్నాడు. సద్భావ పూర్వకముగ, న్యాస ద్రోహము జరుగుచున్నదని తెలియక, ప్రతిఫల మొసంగి కొనుగోలు చేసినట్టి వ్యక్తి యొద్దకు ఆస్తి చేరు పర్యంతము, లాభాను భోక్త ఆస్తిని వెన్నాడ వచ్చును. ఇదే లాభాను భోక్త స్వామిత్వమందలి విశేషము.

సామిత్వమును పొందు పద్ధతులు: స్వామ్యమును పొందుటకు న్యాయశాస్త్రము కొన్ని పద్ధతులను ఏర్పాటు చేసినది.

ఆక్రమణ: ఎవరికిని చెందని ఆస్తిని ఎవరు మొదట ఆక్రమింతురో వారికి అందు స్వామ్యము కలుగును.

చిరానుభవ స్వాధీనములు: చిరానుభవ స్వాధీనములు కొన్ని పరిస్థితులలో స్వామ్యముగా పరిణమించునని పైన వివరింపబడినది. అంతకు పూర్వము స్వామిత్వము గలవాని హక్కు నశించును. దీనిని సమర్థించుటకు ఈ క్రింది కారణములను చూపవచ్చును.

(అ) ప్రభుత్వనీతి: స్వామిత్వమును గూర్చి సందిగ్ధత హానికరము. ఎవరు సొంతదారో ఎక్కువకాలము అనిశ్చితముగ ఉండరాదు. అందువలన చట్టముచే నిర్ధారణ చేయబడిన కాలమువరకు ఎవనికి స్వాధీనానుభవములు గలవో వానినే న్యాయ శాస్త్రము సొంతదారుగ అంగీకరించుచున్నది.

(ఆ) సాక్ష్య నష్టమును పూరించుట: కాలము గడచిన కొలది సాక్ష్యము గతించును. చాలా కాలమునుండి స్వాధీన భుక్తములు గలవానికి స్వామిత్వమును రుజువు చేసుకొనమనిన, తగిన సాక్ష్యము లభింపక పోవచ్చును. ఈ ఇబ్బందిని తొలగించుటకై న్యాయ శాస్త్రము దీర్ఘస్వాధీన సాక్ష్యమే చాలునని స్వామ్యమును అతని యందే నిక్షేపించుచున్నది.

(ఇ) ఉపేక్షా ఫలితము: కొండొకచో ఈ సిద్ధాంతము వలన అతిచారికి స్వత్వము సంక్రమించవచ్చును. నిజమైన సొంతదారు నష్టపడవచ్చును. కాని ఇది అతని ఉపేక్షా ఫలితమేనని అతడు సరిపెట్టుకొనవలెను. సకాలములో తన హక్కును న్యాయస్థానముల ద్వారా స్థాపించుకొనకపోవుట అతని లోపమే కదా. జాగరూకత, మెలకువ గలవారికే న్యాయశాస్త్రము సహాయకారి. ఉపేక్షాపరులు న్యాయశాస్త్ర సహాయమున కనర్హులు.

ఈ విధమగు సమర్థనలచే చిరకాల భుక్తము స్వామ్యముగ మారుటను న్యాయశాస్త్రము అంగీకరించినది.

ఒప్పందానుసార పరివర్తన: సాధారణముగ స్వామ్యము, సొంతదారు యథేచ్ఛగ ఒనర్చుకొను ఒప్పందానుసారముగ జరిగిన పరివర్తన వలన అతనినుండి ఇతరులకు మారు

చున్నది. పరివర్తనకు ప్రతిఫలముండిన 'విక్రయ' మగును. ప్రతిఫల శూన్యమైన 'దాన' మగును. ఒక అప్పుకు హామీగా ఆస్తి పరివర్తన జరిగిన దానిని 'తనఖా' అందురు. కొంత కాలము అనుభవించు హక్కును పరివర్తన చేసిన, కౌలు (లేదా అద్దెకొసగుట) అగును. ఈ విధముగా పరివర్తనలను వివిధ రీతుల చేయవచ్చును.

మరణ శాసనోక్త వారసత్వము: సొంతదారు మరణ శాసనము వ్రాసిన అతను చనిపోయిన పిదప ఆ మరణ శాసనమును అమలు పరచవచ్చును. మరణ శాసనమునందు తన ఆస్తి ఏ విధముగ ప్రదత్తము కావలెనో దాని కర్త వివరించును. తదనుసారముగ ఆస్తి ఎవరికి రావలెనో అతనిని అనురిక్థగ్రాహి అందురు. ఆ ఆస్తిని అనురిక్థము అందురు. ఈ విధముగ స్వామిత్వమును సంపాదింప వచ్చును.

వారసత్వము: మరణ శాసనము వ్రాయకనే సొంత దారు చనిపోయిన, న్యాయావళియే అతని ఆస్తి ఎట్లు ప్రదత్తము కావలెనో తెలుపు నియమావళి ఏర్పాటు చేయును. అట్టి న్యాయావళిని అనుసరించి మరణించిన వాని ఆస్తిని పొందుట వారసత్వము అందురు.

న్యాయసూత్రప్రవృత్తి: సొంత దారు ఇచ్ఛతో నిమిత్తము లేకుండా న్యాయాసూత్ర ప్రవృత్తి వలన ఆస్తి మరి యొకరికి సంక్రమించుట గూడ గలదు. ఒక వ్యక్తి దివాలా తీసిన అతని ఆస్తి చట్టానుసారముగ ఆధికారిక ధర్మకర్తలో నిహితమగును. కోర్టువారు డిక్రీని అమలు పరచినపుడు నిర్ణీత ఋణియొక్క ఆస్తి కోర్టువేలములో కొన్నవారికి చెందును. ఈ విధముగ న్యాయసూత్ర ప్రవృత్తివలన స్వత్వము సంక్రమించవచ్చును.

ఇందు ఉదాహరించిన రీతులు స్మృతులకాలము నుండియు వచ్చుచున్న వనుటకు ఈ క్రింది మను శ్లోకము నిదర్శనము.

శ్లో॥ సప్తవిత్తాగమా ధర్మ్యా దాయోలాభః క్రయే జయః
ప్రయోగః కర్మయోగశ్చ సత్ప్రతిగ్రహ ఏవచా

ఆస్తిని పొందుటకు ఏడు మార్గములు గలవు: 1. వార సత్వము, 2. ఆక్రమణ, 3. కొనుట, 4, గెలుచుట (ఇది రాజులకు వర్తించును), 5. వడ్డీకొసగుట, 6. పరిశ్రమ, 7. దాన స్వీకారము.

స్థితి విషయిక న్యాయము: 'స్థితి' నిర్వచనము: ఒక వర్గమునకు చెందిన వ్యక్తికి, ఆ వర్గీయుడుగా అతని ఇచ్ఛకు అతీతముగా న్యాయావళి కొన్ని హక్కులను ప్రసాదించి, కర్తవ్యములను ఆపాదించిన ఆ హక్కుల కర్తవ్యముల పుంజమును అతని 'స్థితి' అని పరిగణింతురు. ఇందు హక్కులుగాని, కర్తవ్యములుగాని ఆ వ్యక్తి ఇష్టా ఇష్టములపై ఆధారపడవు. న్యాయావళియే వాటిని నిర్ధారణ చేయును. ఇట్టి స్థితి విషయిక న్యాయములోని ప్రధాన అంతర్భాగములు గమనార్హములు.

వైవాహిక న్యాయము: నాగరకతలో పురోగమించిన జాతులన్నియు వివాహ వ్యవస్థను ఏర్పాటు చేసుకొనినవి. హిందూ ధర్మశాస్త్రములు మానవునికి జననమాదిగా కొన్ని సంస్కారములను నిర్దేశించినవి. అందు ప్రధాన మైనది వివాహ సంస్కారము. వివాహ ప్రయోజనములు ధర్మ సంపత్తి, ప్రజా సంపత్తి, రతిఫలము అని ధర్మ నిర్ధారణ చేసినవి. ధర్మ సూత్రములు వధూవరులను ఎట్లు నిశ్చయించవలెనో, వివాహమునకు తగిన వయస్సు ఏదో మొదలగు విషయములను పేర్కొనినవి. వివాహము ఒక మత సంబంధమగు కర్తవ్యముగ పరిగణింపబడెను. దానికి కావలసిన విధ్యుక్త కర్మకాండ వేద ప్రోక్తము. ఈ విధ్యుక్త కాండలో కొంతభాగము ప్రారంభిక క్రియలతోను కొంతభాగము ఆవశ్యక క్రియలతోను కలిసి ఉన్నది. ఈ ఆవశ్యక క్రియలు పాణిగ్రహణము, హోమము, సప్తపది అనునవి.

పాణిగ్రహణికా మంత్రాః నియతం దార లక్షణం
తేషాం నిష్ఠాయ విజ్ఞేయా విద్వద్భిః సప్తమీ పదే

భార్యాత్వము పాణిగ్రహణిక మంత్రములచే సిద్ధించును. ఈ క్రియలు సప్తపది అవధిగా గలవియని విజ్ఞులెరుగుదురు. దీనిని బట్టి హిందువుల భావనలో వివాహము ఒక మత విషయిక సంస్కారాత్మక క్రియ అని తేటతెల్లమగును.

క్రైస్తవులు కూడ వివాహమును మత సంబంధ క్రియలకు ముడి పెట్టినారు. మహమ్మదీయ న్యాయ శాస్త్రము వివాహమును ఒక ఒడంబడికతో తుల్యమగు లౌకిక క్రియగా పరిగణించినది. ఏది ఎట్లున్నను వివాహము వలన సిద్ధించు హక్కులు, కర్తవ్యములు 'స్థితి' కి చెందినవని ఏకగ్రీవముగా అంగీకరించదగు విషయము. దీనికి నిదర్శనముగ ఈ క్రింది నియమములను పరిశీలించవచ్చును.

వివాహ నియమములు: వివాహమునకు కొన్ని నిషేధక నియమములు గలవు. ఇవి సమాజములలో ఒకే రీతిని లేవు. సాధారణముగ భిన్నమతస్థునితో వివాహము నిషిద్ధము. హిందువులు బహు పత్నీత్వమును అంగీకరించిరి. వివాహ విచ్ఛేదమును, విధవా వివాహమును నిషేధించిరి. మహమ్మదీయులు బహుపత్నీత్వమును నలుగురు భార్యలకు పరిమితము చేసిరి. వివాహమును విచ్ఛేదము చేయు హక్కును భర్తకు ప్రసాదించిరి. విధవా వివాహమును ఆమోదించిరి. క్రైస్తవులు బహు పత్నీత్వమును నిషేధించిరి. వివాహమును విచ్ఛేద మొనర్చు హక్కును కొన్ని సందర్భములలో మాత్రము అంగీకరించిరి. విధవా వివాహమును హర్షించిరి.

ఈ విధముగ సమాజములలో ఏకాభి ప్రాయము లేక పోయినను, కొన్ని నియమములు అవసరమనియు, వాటిని న్యాయావళి నిర్ణయించవలెననియు ఐక్యకంఠముగ అంగీకరించిన విషయము.

వైవాహిక జీవనములోని హక్కులు, కర్తవ్యములు సంక్షిప్తముగ మనువుచే ఇట్లు వర్ణింపబడినవి :

శ్లో॥ అన్యోన్యస్య అవ్యభిచారో భవేత్ ఆమరణాన్తికః
ఏష ధర్మః సమాసేన జ్ఞేయః స్త్రీ పుంసయోః పరః

శ్లో॥ తథానిత్యః యతేయాతః స్త్రీ పుంసౌతు కృత క్రియా
యథానాతిచరేతాం తౌ వియుక్తా వితరేతరమ్

జీవించినంతకాలము పరస్పర దాంపత్య నిష్ఠ గలిగి యుండుటయే భార్యాభర్తలకు సంబంధించిన పరమ ధర్మము యొక్క సంక్షిప్త తాత్పర్యము. వివాహ బంధముచే సంయోగింపబడిన భార్యాభర్తలు తాము విడిపోకుండు నట్లును, దాంపత్య నిష్టాగరిష్ఠులగుటకును సదా యత్నించవలెను.

ఆనాడు మనువు చెప్పిన ఈ పవిత్ర వాక్యములు నేటికిని తమ కాంతిపుంజమును నలుదెసల ప్రసరింపజేయుచు నాగరక ప్రపంచము ప్రగతి మార్గమున పయనించుటకు తోడ్పడుచున్నవి.

నేటి న్యాయావళి: 1955 నాటి హిందూ వివాహ చట్టము, 1872 నాటి క్రైస్తవ వివాహ చట్టము, మహమ్మదీయుల ఖురాను, వైవాహిక క్రియల గూర్చిన న్యాయావళిని ప్రవచించినవి.

పుత్రత్వము, దత్తతకు సంబంధించిన న్యాయము: పురాతన కాలములో తండ్రి బిడ్డల సంబంధ మెట్లుండెనో ఈ క్రింద ఉదాహరించిన వసిష్ఠ ధర్మసూత్రము వలన తెలియనగును.

శ్లో॥ శుక్ర శోణిత సంభవః పుత్రః మాతాపితృ నిమిత్తకః
తస్య విక్రయదాన పరిత్యాగేషు మాతా పితరౌ
ప్రభవతః

పుత్రుడు మాతా పితరుల శుక్ర శోణిత సంయోగమున జనించినాడు. అందుచే అతనిని విక్రయించుటకు, దానము చేయుటకు, పరిత్యజించుటకు మాతా పితరులు సమర్థులు.

పూర్వము రోమన్ సామ్రాజ్యమునందును తండ్రికి ఆత్మజులపై నిరవధిక అధికారము ఉండెను. పోను పోను న్యాయావళి ఈ అధికారమును నియంత్రించెను.

భారతదేశములో పుత్రుల ఆవశ్యకత వేదకాలము నాటినుండియు గుర్తింప బడెను.

శ్లో॥ జాయామనో వై బ్రాహ్మణ స్త్రిభిర్ ఋణవాన్ జాయతే
బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః

'ప్రజయా పితృభ్యః ఏష వా అనృణీయః పుత్రీయజ్వా బ్రహ్మచారిచ' జన్మించగానే బ్రాహ్మణునికి మూడు ఋణములు సంక్రమించును, ఋషి ఋణము విద్య నభ్యసించుట వలన, దేవ ఋణము యజ్ఞము చేయుట వలన, పితృ ఋణము పుత్రుల బడయుటవలన తీరును, ఎవడు పుత్రుడు గలవాడు, యజ్ఞము చేసినవాడు, విద్య నేర్చినవాడు అగునో అతడే ఋణవిముక్తుడు.

పితరులకు ఋణపడి యుండకుండుటకు పుత్రునిగనుట ఆవశ్యకమాయెను. ఇదిగాక అపుత్రులు మరణించిన పిదప పుత్ అను నరకమునకు పోదురను నమ్మక మొకటి తల యెత్తెను. 'పున్నామ్నో నరకాత్ త్రాయతే ఇతి పుత్రః' పున్నామనరకము నుండి రక్షించువాడు గనుకనే పుత్రుడనబడును.

పుత్రునిపై తండ్రికి గల నిరవధిక అధికారము నేటి కాలమున నశించినను, హిందూ సమాజమున కుమారుని దానము చేయు హక్కు దత్తత అను వ్యవస్థలో నేటికిని మనకు ప్రత్యక్షమగు చున్నది.

శ్లో॥ అపుత్రేణ సుతః కార్యో యాదృక్ తాదృక్ ప్రయత్నః
పిండోదక క్రియా హేతోః నామ సంకీర్తనాయచ

పుత్రులు లేనివాడు పిండోదక ప్రాప్తికి, పేరు స్థిర స్థాయిగ నిలచుటకు, ఏదో విధముగా సుతుని చేసుకొనవలెను.

ఈ కారణమున దత్త స్వీకారము చేసుకొనుట ఆచారమాయెను.

యాజ్ఞవల్క్యుడు 'దద్యాన్మాతా పితావాయం సపుత్రో దత్తకోభవేత్' తండ్రిచేతగాని, తల్లిచేతగాని దానము చేయబడిన సుతుడు దత్తకుడన బరగును, అని దత్తకశబ్దమును పరిభాషించెను.

పూర్వకాలములో పుత్రునిపై గల నిరవధికార అవశిష్టమే నేటి దత్తత అని తలచవచ్చును.

నేటి న్యాయావళి : హిందూ దత్తత, భృతుల చట్టము-1956 (చూ. వైయక్తిక న్యాయము).

సంరక్షకత్వ న్యాయము : పసివారు ప్రాప్త వయస్కులగువరకు వారికి సంరక్షకులను న్యాయావళియే ఏర్పాటు చేయును. అవయస్కుని వ్యవహార దక్షత ప్రాప్తించు కాలమునుగూడ న్యాయావళియే నిర్ణయించును. ప్రాచీన హిందూ న్యాయశాస్త్రము, 16 ఏండ్లు రాగా ప్రాప్త వయస్కుడు అగునని నిశ్చయించెను. నేటి భారత చట్టములు 18 ఏండ్లు నిండగా మైనారిటీ తీరునని నిర్ధారణ చేసినవి. ఇంగ్లండులో 21 ఏండ్లు నిండినగాని మేజరయినట్లు తలచరు.

ఒక విషయములో పురాతన సంరక్షకత్వ న్యాయావళికిని నేటి న్యాయావళికిని భేదము కలదు. ఆడువారు అస్వతంత్రులనియు, వారికి సంరక్షకత్వము సదా ఆవశ్యకమనియు ప్రాచీనులు తలచిరి. మనువు ఈ విషయమునే వ్యక్తము చేసెను :

శ్లో॥ పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే,
పుత్రో రక్షతి వార్ధక్యే నస్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి

కౌమారదశలో తండ్రి, యౌవనములో భర్త, వార్ధక్యములో పుత్రుడు స్త్రీని రక్షింతురు. స్త్రీకి స్వాతంత్ర్యమున కర్హత లేదు.

ఈ ప్రాచీన భావము ఇపుడు మారినది. పురుషులకు, స్త్రీలకు సంరక్షకత్వ న్యాయావళియందు భేదములేదు.

సాధారణముగ తండ్రి, తదభావే తల్లి సంరక్షకత్వ బాధ్యత వహించవలెను. తుది సంరక్షక బాధ్యత ప్రభుత్వముది. మనువు కూడ రాజుయొక్క బాధ్యతను ఇట్లు గుర్తించెను :

శ్లో॥ బాలదాయాదికం రిక్థం తావద్రాజాను పాలయేత్
యావత్స స్యాత్స మావృత్తో యావద్వా అతీత శైశవః

శిశువుయొక్క రిక్థము మొదలగు ఆస్తిని గురుకులము నుండి వచ్చువరకు లేదా ప్రాప్త వయస్కుడగు వరకు రాజు సంరక్షించవలెను.

మను సంహితలో చెప్పబడిన ఈ ప్రభుత్వ కర్తవ్యము నేటికిని ప్రభుత్వముచే పాటింపబడు చున్నది. సరియైన సంరక్షకులు లేనిచో కోర్ట్ ఆవ్ వార్డ్స సంరక్షకత్వమును వహించును. అట్టి సందర్భమున అప్రాప్త వయస్కుడు 21 ఏండ్లు నిండినగాని మేజరు (వయస్కుడు) కాడు.

నేటి న్యాయావళి : హిందూ అప్రాప్తవయత, సంరక్షకత చట్టము, 1956; సంరక్షకులు, సంరక్షితుల చట్టము - 1890; (చూ. వైయక్తిక న్యాయము).

వారసత్వ న్యాయము : సొంతదారు మరణించగ అతని ఆస్తి అతనితోగల రక్తసంబంధముచేత కొందరికి న్యాయావళి నిర్దిష్టానుసారముగ సంక్రమించును. ఇదే వారసత్వము లేదా 'దాయ' అని వ్యవహరింపబడును. జీమూత వాహనుడు 'తతశ్చపూర్వ స్వామి సంబంధాధీనం తత్ స్వామ్య ఉపరమే యత్రద్రవ్యే స్వత్వం తత్ర నిరూఢో దాయశబ్దః' (పూర్వస్వామితోగల సంబంధమువలన, అతను మరణించగా అతని ద్రవ్యమునందు స్వత్వము సిద్ధించుట దాయ అనబడును) అని 'దాయ' శబ్దమును నిర్వచించెను.

ఈ దాయ విషయములో జీమూతవాహనునికిని యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి వ్యాఖ్యాత విజ్ఞానేశ్వరునికిని అభిప్రాయ భేదము గలదు. విజ్ఞానేశ్వరుడు :

'తత్ర దాయశబ్దేన యద్ధనం స్వామి సంబంధాదేవ నిమిత్తాత్ అన్యస్య స్వం భవతి, తదుచ్యతే, సచద్వివిధః, అప్రతిబన్ధః సప్రతి బన్ధశ్చ, తత్ర పుత్రాణాం పౌత్రాణాంచ పుత్రత్వేన పౌత్రత్వేనచ పితృధనం పితా మహధనం స్వంభవతీత్య ప్రతిబన్ధోదాయః, పితృవ్య భ్రాత్రాదీనాంతు పుత్రా భావే స్వామ భావేచ స్వంభవతీతి సప్రతి బన్ధోదాయః

ఏ ఆస్తియందు పూర్వ స్వామితోగల సంబంధ మాత్రముననే అన్యునికి స్వత్వము కలుగునో అది 'దాయ' అని పిలువబడును. అది 'అప్రతి బన్ధ' మనియు, 'సప్రతిబన్ధ' మనియు రెండు విధములు, పుత్రులకు, పౌత్రులకు పుత్రత్వము వలన, పౌత్రత్వము వలన, పితృధనము, పితామహధనము నందు స్వత్వము కలుగును గాన, ఆ ధనము 'అప్రతిబన్ధదాయ', తండ్రి సోదరునికి, సోదరాదులకు స్వామి లేనపుడు అతనికి పుత్రులు లేనపుడు, మాత్రమే స్వత్వము కలుగును. కనుక వారిది 'సప్రతిబన్ధ దాయ'.

విజ్ఞానేశ్వరుని అభిప్రాయములలో స్వామి బ్రతికి ఉన్నపుడు కూడ అతనితో గల సంబంధ మాత్రమున అతని ఆస్తియందు పుత్రునికి స్వత్వము ఏర్పడును. దీనికిని దాయ శబ్దమునే ప్రయోగించినాడు. కాని 'అప్రతిబన్ధ దాయ' అని దానిని విచక్షించినాడు.

అప్రతిబన్ధదాయ : విజ్ఞానేశ్వరుని 'అప్రతిబన్ధదాయ' రూపకల్పనకు ఈ క్రింది శ్లోకములు ప్రధానమయిన ఆధారములు.

శ్లో॥ భూర్యా పితామహో పాత్తా నిబన్ధో ద్రవ్య మేవచ,
తత్రస్యాత్ సదృశం స్వామ్యం పితుః పుత్రస్య చోభయోః

పితామహోపాత్తమైన భూమి, భూమిపై ఆధారమగు భృతి, ద్రవ్యమునందు తండ్రికి, పుత్రునకు సమానమగు స్వామ్యము కలదు. (యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి)

శ్లో॥ మణి ముక్త ప్రవాళానాం సర్వస్యైవ పితా ప్రభుః
స్థావరస్యతు సర్వస్య నపితా నపితామహః

మణులు, రత్నములు, ప్రవాళములు మొదలగు (జంగమ) సంపత్తికి తండ్రి ప్రభువు కాని, స్థావర సంపత్తికి తండ్రిగాని, తాతగాని (ప్రభువు) కాదు. (మనుస్మృతి)

ఈ శ్లోకముల నుండి విజ్ఞానేశ్వరుడు పితామహ ఉపాత్తమైన సంపత్తిలో పుత్రునికి (అనగా పుత్ర, పౌత్ర, ప్రపౌత్రులకు) జన్మించినపుడే స్వత్వము కలుగునని నిర్ధారణ చేసెను. కనకనే ఇతనిని 'జన్మనైవ స్వత్వ' వాది అని అందురు. జీమూతవాహనుడు స్వామి చనిపోవువరకు అతని ఆస్తియందెవరికిని స్వత్వము కలుగదని సిద్ధాంతీక

రించినందున అతనికి 'ఉపరమస్వత్వ' వాదియని పేరు కలిగెను.

పైతృకమగు ఆస్తియందు పుత్రునకు భాజన హక్కు గలదు. తన అంశమును ఆస్తిని విభాగించి తీసుకొన వచ్చును. ఈ పైతృక ఆస్తియందు అంశస్వాములకు అనంతర జీవన హక్కు ఉండును. ఈ హక్కువలన ఒక అంశస్వామి చనిపోయిన, అతని వారసులకుగాక మిగతా అంశస్వాములకు ఆ ఆస్తి సంక్రమించును.

సప్రతిబన్ధదాయ: దీనికే వారసత్వము అను నామాంతరము గలదు. ఈ వారసత్వపు హక్కులు కాలానుక్రమముగ పరిణామము జెందుట గమనార్హము.

పుత్రుడు: పురాతనకాలములో పుత్రునికి జన్మస్వామిత్వ హక్కులేదని తోచుచున్నది. మనువు -

శ్లో॥ భార్యా పుత్రశ్చ దాసశ్చ త్రయ ఏవాధనాః స్మృతాః
యత్తే సమధిగచ్ఛన్తి యస్యతే తస్య తద్ధనమ్,

భార్య, పుత్రుడు, దాసిస, ధనము లేని వారుగా చెప్పబడిరి. వారి కేది లభ్యమగునో అది వారు ఎవరి స్వామ్యమునందు ఉన్నారో వారికి చెందును.

కాలక్రమేణ ఇది పైతృకమైన ఆస్తిలో తండ్రి హక్కుతో సదృశమైన హక్కుగా మారెను. తండ్రి స్వార్జితములో విభజన హక్కు లేకపోయినను, అన్యాక్రాంత నిషేధన హక్కు ఉండెడిది, అద్యతనకాలములో ఈ హక్కుపోయి తండ్రి స్వార్జితమందు వారసత్వపు హక్కు మాత్రము నిలచి ఉన్నది. మహమ్మదీయులు కుమారుని 'అవశిష్టు'ల జాబితాలో చేర్చిరి. దీనివలన వాటాదార్ల నిర్ణీత వాటాలు పోగా, మిగిలినదంతయు కుమారులు తీసుకొందురు. క్రైస్తవులలో మృతుని భార్యకు 1/3 వంతు, బిడ్డలకు 2/3 వంతు, వారసత్వపు హక్కు ఉండును. భార్యలేనిచో బిడ్డలే యావదాస్తికి వారసులు.

భార్య: వేదమునందు స్త్రీలకు వారసత్వహక్కు ప్రతిపాదింపబడలేదు. 'తస్మాత్ స్త్రియో నిరిన్ద్రియా అదాయాదాః' అని ఉండుటచే స్త్రీలకు దాయార్హతలేదని తలచబడెను. సూత్రకర్తలలో బౌధాయన, వశిష్ఠ, ఆపస్తంబులు భార్యకు మరణించిన భర్త ఆస్తిలో వారసత్వము నొసగలేదు. స్మృతికర్తలలో మనువుగూడ భార్యను వారసత్వపు పరిధిలో చేర్చలేదు. కొంతకాలమునకు స్త్రీలకు కొన్ని రకముల ఆస్తియందు స్వత్వము సిద్ధింపగలదని అంగీకరించిరి. అటువంటి ఆస్తిని 'స్త్రీ ధనము' అనిరి. స్త్రీ ధనములో చేరగల ఆస్తులు కాలక్రమమున పెరిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుని శ్లోకములో ఆరు రకముల స్త్రీ ధనము పేర్కొనబడెను:

శ్లో॥ పితృ మాతృ పతిభ్రాతృ దత్తం అధ్యగ్నిరుపాగతం
అధివేదనివేద్యంచ, స్త్రీ ధనం పరికీర్తితం

తండ్రిచేత, తల్లి చేత, భర్త చేత, సోదరునిచేత ఇవ్వబడినది. వివాహమపుడు అగ్ని ఎదుట ఇవ్వబడినది. మరియొక భార్యను భర్తచేసుకొనునపుడు ఒసగినది స్త్రీ ధనమని చెప్పబడును.

స్త్రీలకు స్వత్వము ఉండవచ్చునను భావన స్థిరపడగా, వారసత్వపు హక్కుకూడ ఒసగబడెను.

బృహస్పతి ఈ క్రింది శ్లోకములో భార్యకు వారసత్వమును సమర్థించెను:

శ్లో॥ అమ్నాయే స్మృతి తన్త్రేచ లోకాచారేచ సూరిభిః
శరీరార్ధం స్మృతా జాయా పుణ్యా పుణ్య ఫలేసమా
యస్య నోపరతా భార్యా దేహార్ధం తస్య జీవతి
జీవత్యర్ధ శరీరేతు కధమన్యో ధనం హరేత్

వేదమందు, స్మృతులలోను, లోకాచారమువలనను, పండితులచేతను భార్య భర్త శరీరములో సగభాగమని వక్కాణింపబడినది. పుణ్యాపాప ఫలము అతనితో సమముగా పంచుకొనును. అట్టి భార్య సజీవముగా ఉండగా అతని సగ దేహము జీవించినట్లేగనుక, అర్ధశరీరమతనిది జీవించి ఉండగా ఇతరు లతని సంపత్తి నెట్లు తీసుకొన అర్హులగుదురు.

యాజ్ఞవల్క్యుడు, వారసత్వపు హక్కు భార్యకు ఒసంగుటకు ప్రత్యేక సమర్థన అవసరమని తలచలేదు. 'బద్ధక్రమ' మని చెప్పబడు వారసత్వపు హక్కుదార్ల జాబితాలో ప్రప్రథమముననే భార్యకు స్థాన మొసంగెను:

పత్నీ దుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా
తత్సుతా గోత్ర జా బంధు శిష్య స బ్రహ్మచారిణః
ఏషామ భావే పూర్వస్య ధన భాగుత్త రోత్తరః
స్వర్యాతస్యహ్య పుత్రస్య సర్వ వర్ణేష్వయం విధిః

అపుత్రుడుగ మరణించిన వాని ఆస్తికి అతని భార్య, కుమార్తెలు, తలిదండ్రులు, సోదరులు, సోదరుల కొడుకులు, గోత్రజులు, బంధువులు, శిష్యుడు, సహపాఠులు వీరిలో ముందువారు లేనపుడు తర్వాత వారు వారసులగుదురు.

కాత్యాయనుడు భార్యయొక్క వారసత్వపు హక్కును అంగీకరించుచూ, వారసత్వాగత ఆస్తిపై అన్యాక్రాంతము చేయు అధికారమును తొలగించెను:

శ్లో॥ అపుత్రాశయనం భర్తుః పాలయన్తీ గురౌస్థితాః
భుఞ్జీతా మరణాత్ క్షాన్తా, దాయాదాః ఊర్ధ్వ
మాప్నుయుః.

పుత్రులులేని స్త్రీ సంరక్షకుని గృహమందు నివసించి పాతివ్రత్యమును కాపాడుకొనుచు, మరణించువరకు భర్త

ఆస్తిని అనుభవించవలెను. ఆమె అనంతరము దాయాదులకు ఆస్తి చెందును.

జీమూతవాహనుడు కాత్యాయనుని అనుసరించుచు భార్యకు పరిమిత హక్కుతో మాత్రమే వారసత్వము లభించునని సిద్ధాంతీకరించెను. ఈ సిద్ధాంతము బెంగాల్ లో స్వీకరింపబడెను. మితాక్షరి వ్యాఖ్యాతయగు విజ్ఞానేశ్వర యోగి ఈ సిద్ధాంతమును అంగీకరింపలేదు. స్త్రీ ధన శబ్దమును నిర్వచించు యాజ్ఞవల్క్యుని శ్లోకములోని 'ఆది' శబ్దమును వ్యాఖ్యానించుచు అందు వారసత్వము వలన లభించిన ఆస్తిని గూడ చేర్చెను:

> 'ఆద్య శబ్దేన రిక్థక్రయ సంవిభాగ పరిగ్రహాధిగమ
> ప్రాప్తమేతత్ స్త్రీధనం మన్వాదిభి రుక్తమ్, స్త్రీధన
> శబ్దశ్చ యౌగికో నపారిభాషికః-యోగ సంభావే పరి
> భాషాయః అయుక్తత్వాత్'

'ఆది' అను శబ్దమువలన వారసత్వము-కొనుట, పంపిణి, దాన స్వీకృతి, దొరకినది-ఇవన్నియు స్త్రీ ధనమని మనువు మొదలగువారు చెప్పినారు. స్త్రీ ధన శబ్దము యౌగికము. పారిభాషిక పదము కాదు. యౌగికముగ అన్వయించుటకు వీలగునపుడు పారిభాషికమని తలచుట అయుక్తము.

నేటి న్యాయావళిలో మరణించిన వానికి పుత్రులున్నను, భార్యకు వారసత్వపు హక్కుగలదు. పరిమిత హక్కులే గాక, ఇతర వారసులకు వలెనే పూర్తి హక్కులు కూడ లభించినవి.

మహమ్మదీయ న్యాయావళి, మరణించినవానికి బిడ్డలు గాని, కుమారుని సంతతిగాని ఉన్నచో భార్యకు 1/8 భాగమును, లేనిచో 1/4 భాగమును ఒసగినది. క్రైస్తవులు సంతతి ఉన్నచో 1/3 భాగమును ఒసగిరి. సంతతి లేకున్నను, పై తరము వారుగాని, వారి సంతతిగాని ఉన్నచో కూడ 1/3 భాగమే భార్యకు రాగలదు. వారు కూడ లేనిచో భార్యకే ఆస్తి అంతయు వచ్చును.

కూతురు: కుమారులు ఉన్నపుడు కూతురుకు హిందూ ధర్మశాస్త్రములో వారసత్వపు హక్కు ఒసగబడలేదు. అప్పటికి వివాహము, కావలసిన కూతురు ఉన్నచో ఆమెకు వివాహము జరిగించుటకొరకు ఆమె సోదరులు వారి వారి భాగముల నుండి కొంత ఇవ్వవలసి ఉండెను. యాజ్ఞవల్క్య స్మృతిలో:

> ఆ సంస్కృతా స్త సంస్కార్యాః భ్రాతృభిః
> పూర్వసమ్స్కృతైః
> భగిన్యాశ్చ నిజాదంశాద్దత్వాంశం తు తురీయకమ్,

వివాహము కాని అక్కచెల్లెళ్లకు సోదరులు తమ తమ భాగముల నుండి నాలుగవ వంతు అర్పించి వివాహము చేయించవలెను.

ప్రస్తుత కాలములో ఆస్తి పైతృకమయినను, స్వార్జితమయినను కూతురుకు కుమారునితోపాటు వాటా లభ్యమగుచున్నది. ఆమెకు పూర్ణహక్కులు ఆ వారసత్వపు భాగములో ఉండును. పైతృకమైన ఆస్తియందు కుమారునికి జన్మతోనే హక్కుకలుగునను మితాక్షరి సిద్ధాంతమును ప్రయోగించుట వలన చనిపోయిన వాని వాటాయందు మాత్రమే కూతురు తన వాటాను కోరగలదు. ఈ విధముగ పైతృకపు ఆస్తియందు ఇప్పుడు కూడ కుమారుని కన్న తక్కువ భాగము కూతురు వాటాకు వచ్చును.

దౌహిత్రుడు: కూతురు యొక్క కుమారుడు బద్ధక్రమములో ప్రత్యేకముగ నిర్దేశింపబడలేదు. బంధువులను శీర్షిక క్రింద వచ్చి ఉండెడు వాడు. కాని విజ్ఞానేశ్వరుడు బద్ధక్రమమును వ్యాఖ్యానించుచు, 'పత్నీ దుహితరః చఏవ' అనుచోట 'చ' 'శబ్దాత్ దౌహిత్రోపి ధనభాక్' అని వ్యాఖ్యానించి చ (మరియు) అను శబ్దము దౌహిత్రుని సూచించునని తెలిపి దౌహిత్రునికి కూతురు తర్వాత వారసత్వపు హక్కు కలుగునట్లు చేసెను.

తలిదండ్రులు: సూత్రకారులలో విష్ణుమొదట తండ్రిని, తర్వాత తల్లిని వారసులుగా పేర్కొనెను. యాజ్ఞవల్క్యుడు 'పితరౌ' (తలిదండ్రులను వ్యత్యాసము లేకుండా వారసులని సూచించెను. కాని మితాక్షరి వ్యాఖ్యాతయగు విజ్ఞానేశ్వరుడు పితరౌ అను సమాస పదమును 'మాతాచ పితాచ పితరౌ' అని విడదీసి తల్లికే మొదట వారసత్వము కలుగునని వ్యాఖ్యానించెను. ప్రస్తుతము అమలులో ఉన్న చట్టము తల్లిని మొదటి శ్రేణి వారసులలోను, తండ్రిని రెండవ శ్రేణి వారసులలోను ఉంచినది. మొదటి శ్రేణి వారసులు లేనప్పుడే రెండవ శ్రేణి వారసులకు ఆస్తి ప్రాప్తించును.

మహమ్మదీయులు తల్లిని వాటాదారుగాచేసి, చనిపోయిన వానికి బిడ్డలు లేనిచో 1/3 వంతును, ఉన్నచో 1/6 వంతును వాటాగా ఆమెకు ఒసగుదురు. చనిపోయిన వానికి బిడ్డలు ఉన్నచో అతని తండ్రికి 1/6 వాటా ఇత్తురు. లేనిచో అతడు అవశిష్టుడై వాటాదార్ల భాగములు పోగా మిగిలిన దానిని తీసుకొనును.

క్రైస్తవులు మరణించిన వానికి సంతానము లేనిచో తండ్రికి సగము ఆస్తిని ఒసగుదురు. తండ్రి లేనిచో తల్లి అతని స్థానమును ఆక్రమించును.

సోదరుడు: సోదరుడు యాజ్ఞవల్క్యుని బద్ధక్రమములో పితరుల వరకు వారసులు లేనిచో వారసత్వమునకు హక్కుదారు అగును. ప్రస్తుతము అమలులో ఉన్న చట్టములో రెండవ శ్రేణి వారసుడుగ తండ్రి తర్వాత వచ్చును.

మహమ్మదీయ న్యాయములో చనిపోయిన వానికి కుమారుని సంతతిగాని, తండ్రిగాని ఉన్నచో సోదరునికి వాటా ఉండదు. వారు లేనప్పుడు అవశిష్టుడై వాటా దార్లకు పోగా మిగిలిన ఆస్తిని తీసుకొనువాడగును. క్రైస్తవులలో ఆస్తిదారునికి తండ్రి లేనిచో సోదరునికి వారసత్వపు హక్కు కల్గును. తల్లి ఉన్న ఆమెకు ఒక వాటా సోదరులతోపాటు ఒసగుదురు. సోదరికి కూడా ఒక వాటాను ఇత్తురు.

సగోత్ర సపిండులు: చనిపోయిన వానికిని, వారసత్వము అర్థించు వానికిని మధ్య వంశవృక్షములో పూర్తిగా పురుషుల ద్వారానే బాంధవ్యము ఉన్నచో వారిని సగోత్ర సపిండులందురు. సాన్నిహిత్యమును బట్టి వీరి వారసత్వ క్రమమును నిర్ధారణ చేయుదురు.

భిన్నగోత్ర సపిండులు: వంశ వృక్షములో కేవలము పురుషులద్వారా బాంధవ్యము కలవనిచో భిన్నగోత్ర సపిండులగుదురు. ఇచటగూడ వారసత్వ క్రమమును సాన్నిహిత్యమును బట్టి నిర్ధారణ చేయవలెను. సాన్నిహిత్యమును నిర్ణయించుటలో ఒక్కొక్క తరమును ఒక్కొక్క 'డిగ్రీ' గా పరిగణించి, వారి వారి బంధుత్వము పైతరములో ఇన్ని డిగ్రీలనియు, లేదా క్రింది తరములో ఇన్ని డిగ్రీలనియు చెప్పవచ్చును. పై తరములో తక్కువ డిగ్రీలు గలవారికి వారసత్వ క్రమములో ముందు స్థానము ఉండును. వారసత్వమును కోరువారికి పై తరములో సమాన ప్రతిపత్తి ఉన్న, క్రింది తరములో ఎవరికి తక్కువ డిగ్రీలో చూడవలెను. దీనియందును సమాన ప్రతిపత్తి ఉన్న సమానముగ వారసత్వమును పంచుకొందురు.

ఆస్తికి వారసులు లేనిచో ప్రభుత్వము ఆస్తిని స్వాధీనము చేసుకొనును.

జీవనభృతి న్యాయము: న్యాయావళి ప్రతివ్యక్తికి కొంత మంది సన్నిహితులను పోషించవలసిన బాధ్యతను ఆపాదించును. మనువుదని చెప్పబడు ఈ క్రింది శ్లోకమును విజ్ఞానేశ్వరుడు తన మితాక్షరి వ్యాఖ్యానములో ఉదాహరించినాడు.

> శ్లో॥ వృద్ధౌచమాతా పితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుతః శిశుః
> అపకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యామను రబ్రవీత్

వృద్ధులైన తలిదండ్రులను, సాధ్వియగు భార్యను, శైశవము నందున్న సుతుని నూరు అకార్యములను చేసియైనను పోషించవలెను.

బాగుగా పరిణతి గాంచిన న్యాయ వ్యవస్థలో పోషణ భారము రెండు విధములుగ ఉండును.

బాంధవ్యము వలన: ఈ బాధ్యత ఆస్తి ఉన్నను, లేకపోయినను నిర్వహించవలసినది. పిల్లలను, తలిదండ్రులను, భార్యను పోషించవలసిన బాధ్యత ఈ రకపుది.

ఆస్తి సంక్రమణ వలన: ఆస్తిని వారసత్వము వలన పొందినపుడు, చనిపోయిన ఆ ఆస్తికావందుకు ఉన్న పోషక వర్గమును భరించు బాధ్యతకూడ సంక్రమించును.

ఈ సూత్రములను హిందువులకు సంబంధించి నంతవరకు 1956 నాటి హిందూ దత్తత, భృతుల చట్టమునందు గాంచ నగును.

దివాలా విషయిక న్యాయము: ప్రాచీన న్యాయావళి ఋణస్థులను నేరస్థులుగ భావించినట్లు కాన్పించును. రోమన్‌లు ఋణము చెల్లించని అధమర్ణుని ఋణదాతకు బానిసగ ఒనర్చు చుండిరి. బానిసపై నిరవధిక అధికారములు ఆ కాలములో ఉండెను. ఇంగ్లండులో బాకీదారుని ప్రత్యేక చెరసాలయందు ఉంచుచుండెడివారు. భారతదేశములో ఋణమును రాబట్టు కొనుటకు మనువు కొన్ని పద్ధతులను సూచించెను:

> శ్లో॥ ధర్మేణ, వ్యవహారేణ, చ్ఛలేనాచరితేన చ
> ప్రయుక్తం సాధ్యేదర్థం పఞ్చమేన బలేనచ

ధర్మముగా ఒప్పించుట, న్యాయస్థానములో దావా వలన, యుక్తి వలన, సామానులను అరికట్టి, బలమును ప్రయోగించి రావలసిన ధనమును వసూలు పరచుకొనవలెను.

ఋణస్థుడు దురదృష్టవశమున ఋణమును తీర్చలేనిచో నాగరక ప్రపంచమున అతనికి దివాలా న్యాయావళి వలన కొన్ని వసతుల నొసగినారు. దివాలాలలో అధికార క్షేత్రముగల న్యాయస్థానములను ఈ న్యాయావళి ఏర్పాటు చేయును. ఋణములను తీర్చలేనివారు ఈ న్యాయస్థానములలో అర్జీ పెట్టుకొందురు. దీనిపై ఋణదాతలకు ఆక్షేపణలు ఉన్న వాటిని తెలుపవచ్చును. ఆక్షేపణలను విచారించి దివాలా న్యాయస్థానము ఋణస్థుని దివాలాదారుగ నిర్ణయించవచ్చును. అట్లు నిర్ణయింపబడిన అతనిపై ఋణదాతలు దావాలను చేయుటగాని, డిక్రీలను అమలు పరచు చర్యలను తీసుకొనుటగాని వలనుపడదు. దివాలాదారు ఆస్తి ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన దివాలా ఆస్తి వ్యవహార అఫీషియల్ రిసీవర్ యందు నిక్షిప్తమగును. ఆ ఆస్తిని అమ్మి విక్రయధనముతో అఫీషియల్ రిసీవర్ ఋణదాతలకు లాభాంశమును దామాషాగా పంచిపెట్టును. దివాలా న్యాయస్థానము 'విమోచన', ఉత్తరువు నొసగగానే దివాలాదారు ఋణముల నుండి శాసన మూలక విమోచనమును పొందును. తర్వాత అతను సంపాదించుకొను ఆస్తి

అతనికే నిలుచును. పాత ఋణములు పూర్తిగ తీరక పోయినను, ఆ ఋణదాతలకు ఈ ఆస్తిపై ఎట్టి హక్కును ఉండదు. ఈ విధమగు వసతిని దివాలాన్యాయావళి ఋణ స్థులకు ఒసగుచున్నది.

పారిశ్రామిక న్యాయము: పారిశ్రామికముగ దేశము అభివృద్ధి చెందినపుడు యజమానులు పని వారల మధ్య వివాదములు తరచుగ సంభవించుచుండును. పనివారనగా పరిశ్రమలో కూలి కొరకు లేదా ప్రతిఫలము కొరకు నిపుణతతో, కాయకష్టముతో లేదా గుమాస్తాలుగ పని చేయుకొరకు నియమింపబడినవారు. పరిశ్రమలలో వివాద ములు, కొంతమంది పనివారిని యజమాని ఉద్యోగమునుండి తొలగించినందువలన ఉత్పన్నము కావచ్చును. అవి 'సమ్మె' అనగా, పనివారలందరు కలిసి పనినుండి విరమించుట లేదా పనిచేయుటకు నిరాకరించుట రూపమున రావచ్చును. యజమాని పనివారల మధ్య ఉత్పన్నమగు ఇట్టి వివాద ములను ఒక యంత్రాంగము ద్వారా తొలగించుట, పరిష్కరించుట పారిశ్రామిక న్యాయావళి యొక్క ఆశ యము. పారిశ్రామిక వివాద పరిష్కరణకు కొన్ని పద్ధతులు గలవు.

సంధాయక మండలుల ద్వారా పరిష్కారములు: వివాదములను సంధాయకమండలి (కన్సిలియేషన్ బోర్డు) ద్వారా పరిష్కరించుకొనవచ్చును. అట్టి మండలి యందు ఒక అధ్యక్షుడును, ఇద్దరు లేదా నలుగురు సభ్యులును ఉందురు. అధ్యక్షుడు స్వతంత్ర వ్యక్తి. ఇతర సభ్యులను ఉభయ పార్టీలు తమకు ప్రాతినిధ్యము వహించగల వ్యక్తు లను సమానముగ నామనిర్దేశము చేయుదురు. ఉభయ పార్టీలు సామరస్య పరిష్కారమునకు వచ్చునట్లు ఆమండలి ప్రోత్సహించును. సాధారణముగ ఆ మండలి ఏర్పడిన రెండు మాసములలో తమ నివేదికను ప్రభుత్వమునకు పంపును. పరిష్కారము కుదిరినప్పుడు ఆ మండలి తమ నివేదికతో పార్టీలచే సంతకము చేయబడిన ఒడంబడిక పత్ర మును కూడ పంపును. అట్లు కుదురనప్పుడు ఏ పరిస్థితులలో పరిష్కారము కాలేదో, వివరించుచు మండలి తమ సిఫార్సు లను పంపును.

పారిశ్రామిక అధికరణము (ఇండస్ట్రియల్ ట్రిబ్యునల్): వివాదమును న్యాయ నిర్ణయము కొరకు పారిశ్రామిక న్యాయస్థానమునకు పంపవచ్చును. ప్రభుత్వముచే ఈ పారి శ్రామిక న్యాయస్థానములు ఏర్పరుపబడుచున్నవి. ఇందు ప్రభుత్వమునకు సముచితమని తోచిన స్వతంత్ర సభ్యు లుందురు. అందు ఇద్దరుగాని, అంతకన్నా ఎక్కువమంది గాని సభ్యులు ఉన్నచో వారిలో ఒకరిని అధ్యక్షుడుగ నియమింతురు. సాధారణముగ పారిశ్రామిక న్యాయస్థానము యొక్క తీర్పు ప్రచురించిన 30 దినముల తదుపరి అమలు లోనికి వచ్చును. పరిస్థితులలో ఏదేని మార్పు సంభవించిన కాలపరిమితిని తగ్గించవచ్చును.

సంధాయక ప్రక్రియలు జరుగుచున్న కాలములో సమ్మెలు, కర్మాగారముల మూసివేతలు న్యాయ విరుద్ధ ములు. అటులనే పారిశ్రామిక న్యాయస్థానము వద్ద ప్రక్రియలు జరుగునప్పుడు కూడ సమ్మెలనుగాని, కర్మా గారముల మూసివేతగాని జరుపరాదు. సార్వజనిక ప్రయోజన సేవా కార్యములు (పబ్లిక్ యుటిలిటీ సర్వీసెస్) సాధించు పరిశ్రమలలో కర్మాగారముల మూసివేతలు జరుగుట పై పరిస్థితులలోనే గాక ఇతర పరిస్థితులలో కూడ న్యాయ విరుద్ధమే అగును. అట్టి పరిశ్రమలలో న్యాయావళిచే నిర్దిష్టమైన కాలపరిమితిలో సామాన్య ముగా సమ్మెచేయు లేదా కర్మాగారమును మూసివేయు ఉద్దేశమును తెలియపరచునట్టి సరియైన నోటీసు ఇయ్య వలసి ఉండును. ఈ దిగువ వివరించినవి సార్వజనిక ప్రయోజన సేవా కార్యములు.

రైల్వే, పోస్టు, టెలిగ్రాఫ్, టెలిఫోన్ కార్యములు, విద్యుచ్ఛక్తిని సరఫరాచేయు పరిశ్రమలు, సార్వజనిక సంరక్షణ పారిశుద్ధ్యపనులలో నుండు ఉద్యోగములు మొదలగునవి.

పనివారికి నష్టపరిహారము: పనివాడు తన ఉద్యోగ కార్యమందు నిమగ్నుడై ఉండగా ప్రమాదవశమున శారీ రక హాని కలిగినప్పుడు, తనకు హానివలన కలిగిన నష్టము నకు పరిహారము యజమాని నుండి రాబట్టుకొనవచ్చును. పని వానికి కలిగిన శారీరక హానివలన అతడు మరణించుచో అతనిపై ఆధారపడు వ్యక్తులు - అతని భార్య, అవయస్క కుమారులు, అవివాహిత కుమార్తెలు మొదలగు వారు - నష్టపరిహారమును కోరవచ్చును. ఈ పరిహార దావాలను విచారించుటకు కమిషనర్లను ప్రభుత్వము ఏర్పాటు చేయును. పని వానికి తగిలిన గాయము వలన అతడు చనిపోవుచో, అందు నిమిత్తము చెల్లించబడు నష్ట పరి హారము ఆ చనిపోయిన వ్యక్తిపై అధారపడువారికే నేరుగా చెల్లించుటకు వీలులేదు. అట్టి పైకమును కమిష నరు వద్ద నిక్షేపింపవలెను. పనివారి నష్ట పరిహార విషయిక న్యాయావళి క్రింద విధించబడిన బాధ్యతలను యజమాని పనివారితో చేసుకున్న ఒప్పందము ద్వారా తప్పించుకొనజాలడు.

సమాజ సంక్షేమ న్యాయము: సమాజమునందు ఏ ఒక భాగమైనను సరిగా పోషింపబడనిచో ప్రగతికి అవరోధము

ఏర్పడును. అందలి కొన్ని భాగములు సమాజ పరిస్థితుల వలననో నైసర్గికముగనో, స్వయం పోషకములుగ లేక పోవచ్చును. ఆ పరిస్థితులలో వాటి సంరక్షణా బాధ్యతను సమాజము గైకొని ప్రత్యేకమైన న్యాయము వలన వాటి కవసరమగు సంరక్షణలను కల్పించవలసి ఉండును. ఈ బాధ్యతను సమాజము చాల కాలము విస్మరించెను. ఇప్పు డిప్పుడు ఈ గురుతర బాధ్యతను స్వీకరించుటకు సమాజము ఆయత్తమగుచున్నది. ఈ విధముగా అవిర్భవించిన సమాజ సంక్షేమ న్యాయమునకు ధ్యేయము స్త్రీలకు, శిశువు లకు, వికలాంగులకు, వికృత చిత్తులకు, అస్పృశ్యులకు, బీదసాదలకు, శ్రామికులకు సంరక్షణలను కల్పించుట.

స్త్రీలకు వర్తించు సంక్షేమ న్యాయము :

శ్లో॥ యత్ర నార్యస్తు పూజ్యంతే రమంతే తత్ర దేవతాః
యత్ర ఏతాస్తు నపూజ్యంతే సర్వేతత్ర అఫలాః క్రియాః

స్త్రీలు ఎచట పూజింపబడుదురో అచట దేవతలు సంతోషింతురు. ఎచట వారు పూజింపబడరో అచట అన్ని కార్యములు నిష్ఫలమగును.

ఈ విధముగా మనువు స్త్రీలను కీర్తించియు, వార సత్వమునందు వారికి తగిన స్థాన మొసగలేదు. హిందూ అవిభక్త కుటుంబములో మగవారికే ఆస్తి యందు హక్కులును, కుటుంబము విభక్తమయినపుడు ఆస్తియందు భాగమును గుర్తింపబడినవి. వారసత్వపు ఆస్తియందును, స్త్రీలకు సముచితమగు స్థానము లభించియుండలేదు. ఈ విధమగు దోషములను పరిహరించుచూ, హిందువులకు వర్తించు న్యాయము చట్టరీత్యా సంస్కరింపబడినది. ఈ సంస్కరణలను 1956 లో రూపొందిన హిందూ వారసత్వ చట్టమునందు కాననగును. కుమార్తెకు, కొడుకు లతోపాటు వారసత్వమునందు హక్కులు ఈ చట్టము ప్రసాదించినది.

వివాహమునకు సంబంధించిన న్యాయమునందు కూడ స్త్రీలకు తగిన రక్షణలు లేకుండెను. బహు పత్నీత్వమును హిందూ ఆచార న్యాయము అంగీకరించెను. ఇది స్త్రీలకు చాలా అనర్థ హేతువు. స్త్రీలకు వివాహ విచ్ఛేదము పొందు అవకాశము లేకపోవుట ఈ అనర్థమును ద్విగుణీకృతము జేసెను. ఈ పరిస్థితులను 1955 లో రూపొందిన హిందూ వివాహ చట్టము సంస్కరించెను. ఈ విధముగా స్త్రీలకు తగిన స్థానము సమాజములో ఒసగబడినది.

కర్మాగారములలోను, గనులలోను పనులు జేయు స్త్రీలకు ప్రత్యేక రక్షణలు చట్టము ద్వారా కల్పింపబడినవి. గనుల చట్టము (1952) స్త్రీలచే భూ గర్భములో పని చేయించుటను నిషేధించినది. యంత్రాగారముల చట్టము (1948) స్త్రీలచే రాత్రి 10 గంటల నుండి ఉదయము 5 గంటల మధ్య పనిచేయించుటను ప్రతిషేధించినది. స్త్రీలకు ప్రత్యేకముగా మరుగుదొడ్లను ఏర్పాటు చేయవలెనని విధించినది. యంత్రాగార యజమాని పసిబిడ్డల నుంచుట కనువగు వసతులను కల్పింపవలెనని ఈ చట్టమే శాసించు చున్నది. ప్రసూతికి పూర్వము, తర్వాత కొంతకాలము పూర్తి జీతమొసగుచు, శెలవును మంజూరు చేయవలెనను నియమమును ప్రసూతి వసతుల చట్టము ఏర్పరచినది. తోట కార్మికులకు కూడ ఈ వసతులు కల్పింపబడినవి.

పడుపు వృత్తిని నిర్మూలించుటకు వివిధ రాష్ట్రములలో చట్టములు గలవు. కేంద్ర ప్రభుత్వము 1956 లో వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టమును చేసినది. దీనివలన పడుపు వృత్తి వలన జీవించుచున్న స్త్రీలు అధఃపతితలు గాకుండ కాపాడుటకు నిబంధనలు గలవు. ఈ చట్టము యొక్క నిబంధనలవలన అట్టి గర్హనీయ వృత్తి నవలంబించిన స్త్రీలను సంరక్షక గృహములందు ఉంచి కాపాడుటకు అవకాశము కలిగినది. ఈ విధముగా స్త్రీలను సంఘ సంక్షేమ న్యాయావళి రక్షించుచున్నది.

శిశువులకు వర్తించు సంక్షేమ న్యాయము: భారతీయ వయస్కత చట్టము (1875) క్రింద 18 సంవత్సరములు నిండని వారు 'అవయస్కులు'. వీరికి సంరక్షకులను ఏర్పాటు చేయుటకు న్యాయాలయములకు సంరక్షకులు, సంరక్షితుల చట్టము (1890) క్రింద అధికారము గలదు.

పసివారిని పనిలో పెట్టు చట్టము (1938) క్రింద 12 సంవత్సరములు నిండని వారిని కొన్ని నిర్దిష్ట పనులలో పెట్టరాదను నిషేధము గలదు. అట్లు నిర్దేశింపబడిన పనులు, బీడీలు చేయుట, కంకరచేయుట, సబ్బుచేయుట, నిప్పు పెట్టెలు చేయుట, తివాచీలు చేయుట మొదలగునవి. 15 ఏండ్లు నిండని వారిని రేవులయందు, రైల్వేయందు, ప్రయాణీకుల సరుకుల రవాణాకు, టపాకు సంబంధించిన పనుల యందు నియోగింపరాదు. 15 ఏండ్లు నిండి, 18 ఏండ్లు నిండనట్టి వారికి పనులు ఆవృత్తమగుటలో రెండు ఆవృత్తములకు మధ్య 12 గంటలు విరామము ఉండవలెను.

భారతీయ యంత్రాగారముల చట్టము (1948) క్రింద 15 సంవత్సరములు నిండి, 18 సంవత్సరములు నిండని వారు 'అల్ప వయస్కులు' 15 సంవత్సరములు కన్న తక్కువ వయస్సు గలవారిని యంత్రాగారముల యందు నియోగింపరాదు. అల్ప వయస్కులను డాక్టరు ప్రసా దించిన శరీర దార్ఢ్య అర్హత పత్రము లేనిచో పనిలో నియోగించరాదు. అవయస్కులచే రోజుకు $4\frac{1}{2}$ గంటల కాలము కన్న హెచ్చుకాలము పని జేయించరాదు. రాత్రి

7 గంటలకు, ఉదయము 6 గంటలకు మధ్య వీరిచే పని చేయించరాదు.

గనులచట్టము (1952) క్రింద 15 సంవత్సరములు నిండని పనివారిచే గనుల యందు పని చేయించరాదు. భూ గర్భ మందుగాని, త్రవ్వే పనులలోగాని నియోగించరాదు. అల్ప వయస్కులను డాక్టరు అర్హతా పత్రముపై అట్టి పనులలో నియోగించవచ్చును. కాని అట్టి పనులలో రోజుకు $4\frac{1}{2}$ గంటలకు మించి పనిజేయించరాదు. సాయింత్రము 6 గంటల నుండి ఉదయము 6 గంటల మధ్య వారిచే పని చేయింపరాదు.

కాఫీ, టీ, రబ్బరు తోటల యందు పనిజేయు అల్పవయస్కులకు సంరక్షణలు 1951 నాటి చట్టముచే కల్పింపబడినవి.

శిక్షాస్మృతి పసివారికి కొన్ని రక్షణల నొసగినది. 7 సంవత్సరములు నిండని వానిచే చేయబడిన కార్యము నేరముగా పరిగణింపబడదు. 7 సంవత్సరములు నిండి 12 సంవత్సరములు నిండని వానిచే చేయబడిన కార్యము, వానికి ఆ కార్యము ఎట్టిదో, దాని పరిణామము ఎట్లుండునో తెలుసుకొనగల పరిణత గ్రాహ్య శక్తి ఉన్ననే తప్ప దండనీయము కాదు.

పసివారిచే చేయబడిన నేరములకు వారిని జైలునందు పెట్టకుండా, కొన్ని సర్టిఫైడ్ పాఠశాలలలో తగిన శిక్షణ ఒసగుటకు వివిధ రాష్ట్రములలో చట్టములు గలవు. సంస్కరణ పాఠశాలల చట్టము (1897) క్రింద రాష్ట్రములలో సంస్కరణ గృహములు స్థాపింపబడినవి. లక్నో, హిస్సార్ హజారీబాగ్, జబ్బల్‌పూర్, మొదలగు చోట్ల ఇట్టి సంస్కరణ గృహములు ఏర్పాటు చేయబడినవి. బాల్య నేరస్థులను విచారించుటకు ప్రత్యేకమైన న్యాయాలయములు కొన్ని చట్టముల క్రింద ఏర్పాటు చేయబడినవి. 1920 లో మద్రాసు రాష్ట్రములో రూపొందింపబడిన పసివారి చట్టము క్రింద బాల నేరస్థుల విచారణ న్యాయస్థానముల ప్రత్యేక ఏర్పాటుకు నిబంధనలు గలవు. ఆ రాష్ట్రమునందే 1926 లో రూపొందిన బోర్‌స్టల్ పాఠశాలల చట్టము క్రింద బాల నేరస్థులను శిక్షించుటకు బదులు బోర్‌స్టల్ పాఠశాలలో ఉంచి తగిన వృత్తి విద్యలలో తర్ఫీదు నొసగుటకు అవకాశములు కల్పింపబడినవి. అనాథ శరణాలయములు, ఇతర ధర్మ గృహములు (పర్యవేక్షణ నియంత్రణ) చట్టము (1960) క్రింద అనాథల కొరకేర్పడిన శరణాలయములను పర్యవేక్షించుట కొక నియంత్రణ బోర్డు ఏర్పాటు చేయబడినది. ఈ నియంత్రణ బోర్డు నుండి సర్టిఫికెట్ తీసుకొనకుండా అటువంటి శరణాలయములను నడపరాదు.

అంటురోగులకు వర్తించు సంక్షేమ న్యాయము : కుష్ఠు రోగుల చట్టము (1898) వలన ఆశ్రయ రహిత కుష్ఠు రోగులను విడిగా ఉంచి వారికి చికిత్స చేయుటకు నియమములు ఏర్పాటు చేయబడినవి. బహిరంగ ప్రదేశములలో బిచ్చమెత్తుకొనుట, పుండ్లను ప్రదర్శించి భిక్షము నర్థించుట మొదలగు విధముల ప్రవర్తించుచున్న కుష్ఠురోగులు ఆశ్రయ రహితులని ఈ చట్టము నిర్వచించినది. కుష్ఠురోగ శరణాలయములను రాష్ట్రప్రభుత్వములు ఏర్పరచి, అందు రోగులకు చికిత్స జేయుటకు వలసిన సౌకర్యములను కలుగ జేయును.

కుష్ఠురోగులు ఖాద్యములను, పానీయములను తయారు చేయరాదు. విక్రయించరాదు. చెరువుల నుండి, పలువురు ఉపయోగించు బావులనుండి నీటిని తీసుకొనరాదు. అందు వస్త్రములను ఉతుకు కొనరాదు. అద్దె బండ్లలో తిరుగరాదు. ఈ నిషేధముల నుల్లంఘించిన రూ. 20 లు జరిమానాను విధింప వచ్చును.

ఉన్మత్తత చట్టము (1912) : దీని క్రింద రాష్ట్రప్రభుత్వములు పిచ్చివారికి చికిత్స నొసగుటకు ఆసుపత్రులను నెలకొల్పును. ఇద్దరిని కాని అంతకన్న అధిక సంఖ్యగల పిచ్చివారిని ఇట్టి పిచ్చి ఆసుపత్రులందు మాత్రమే ఉంచ వచ్చును. అట్లుగాక ఎవరయినా ఇట్టి ఆసుపత్రులను లాభము నిమిత్తము నడిపించిన రెండు సంవత్సరముల కారావాస శిక్షకు పాత్రులగుదురు.

అస్పృశ్యతా నేరముల చట్టము (1955) : రాజ్యాంగములో ప్రతిపాదింప బడిన సర్వసమత్వ సిద్ధాంతమును ఆచరణలో పెట్టు చున్నది. దేవాలయములు, ఉపాహార శాలలు, భోజన గృహములు, ధర్మశాలలు, ప్రజా రంజన స్థలములు మొదలగు ప్రదేశములకు ఎవరికిని అస్పృశ్యలను కారణమున ప్రవేశానర్హత కలుగ జేయరాదు. మెద్యూలు వర్ణముల వారి ప్రవేశమున కవరోధము కలిగించిన, అస్పృశ్యులను కారణము వలననే ఆ అవరోధము కలుగ జేయబడినదని ఉపధారణను జేయనగునని ఈ చట్టము ఆదేశించుచున్నది. ఈ చట్టము క్రింద నిషేధింపబడిన కార్యముల నాచరించిన ఆరు నెలల కారావాసము, 500 రూపాయల వరకు జరిమానా విధించ వచ్చును.

బీదసాదలకు వర్తించు సంక్షేమ న్యాయము : దరిద్రులను రక్షించు ఉద్దేశముతో బిచ్చమెత్తు కొనుటను నేరముగా పరిగణించు చట్టములను వివిధ రాష్ట్రములు అమలు పరచినవి. బెంగాల్ దేశ ద్రిమ్మరిత్వ చట్టము (1943), బెంగాల్ గ్రామీణ దారిద్ర్య, నిరుద్యోగ ఉపశమనక చట్టము (1939), మద్రాసు భిక్షాటన నివారణ చట్టము

(1945), బొంబే భిక్షుకుల చట్టము (1945), బీహార్ భిక్షాటన నివారణ చట్టము (1952) మొదలగు చట్టములను ఉదాహరింప వచ్చును. భిక్షాటన జేయువారికి సదుపాయ ములను, వసతి గృహములలో కలుగజేసి, వారికి వలసిన సహాయమును అందజేయుటకు ఇట్టి చట్టములు ఉద్దేశింప బడినవి.

శ్రామికులకు వర్తించు సంక్షేమ న్యాయము : శ్రామి కులకు అన్యాయము జరుగకుండా కాపాడుట సమాజము యొక్క ముఖ్య లక్ష్యములలో ఒకటిగ నేడు ఎంచబడు చున్నది. ఈ లక్ష్యసాధనకు అనువగు న్యాయావళి ఈ క్రింది విషయములను గమనించును.

వేతనములు : శ్రామికులకు వివిధ పరిశ్రమలలో కనీస వేతనమును నిర్ధారణ జేయుటకు 1948 లో కనీస వేతన ముల చట్టము ఉద్భవిల్లెను. ఈ చట్టము క్రింద ప్రభుత్వ ముచే సూచింపబడిన పరిశ్రమలలో పనిచేయు కార్మికు లకు కనీస వేతనములను నిర్ధారణ జేయుట, వారు పనులు చేయవలసిన కాల పరిమితిని నిశ్చయించుట, ప్రతి వారము ఒక విరామ దినమును ఒసగుట, విరామ దినములలో గూడ వేతనము లభించు ఏర్పాటు చేయుట ఈ చట్టము యొక్క ప్రయోజనములు.

ఋణగ్రస్తత : వ్యవహార ప్రక్రియా సంహితలో రూ. 100 మించని శ్రామికుల వేతనములను జప్తు చేయరాదను నియమము గలదు. యంత్రాగారములు, కర్మాగారముల పరిసరములలో అక్కడ పనిజేయు వారలనుండి అప్పులను వసూలు జేసుకొను నిమిత్తము తిరుగు చుండుటను నేర ముగా బెంగాల్, మద్రాసు, బీహార్‌లోని చట్టములు నిర్దే సించినవి.

హానికి పరిహారము : 1923 లో ప్రప్రథమముగా శ్రామి కుల పరిహార చట్టము రూపొందింప బడెను. ఈ చట్టములో సూచింపబడిన వృత్తులలో ఉన్న పనివారికి, రైల్వేలో పనిచేయు వారికి, వారి పనిలో పొందిన హానికి యజమాని పరిహారము చెల్లించ వలెను. శ్రామికుడు దుర్ఘటన వలన మరణించిన, అతని పరిహారము అతని వారసులకు చెల్లింప వలసి ఉండును. వ్యక్తిగత హాని పరిహార భీమా చట్టము (1963) వలన యజమానులు ఈ బాధ్యతను నెరవేర్చుటకు భీమా చేయవలసి ఉండును.

ప్రసూతి సంబంధ లాభములు : ప్రసూతి సంబంధ లాభ చట్టము (1961) వలన, ప్రసవించిన తర్వాత 6 వారముల వరకు పనివారికి జీతము, పనిలోనికి రాకపోయినను చెల్లించవలెను. ప్రసవించిన దినమునను, అంతకు పూర్వము ప్రసూతి సెలవు కాలము నందును కూడ పూర్తి జీతము చెల్లించవలెను. ప్రసవించుటలో మరణించినచో ఆమెకు రావలసిన జీతమును ఆమె వారసులకు ఒసంగవలెను.

భీమా : ఉద్యోగుల రాజ్య భీమా చట్టము (1948) వలన యంత్రాగారములోని శ్రామికులకు భీమా సదు పాయము లభించినది.

బోనస్ : 1964 లో బోనస్ చట్టమును కార్మికులకు కొన్ని రంగములలోని ఉద్యోగి వర్గమునకును మేలుచేయు నిమిత్తము వర్తింప జేసినారు. వారు చేసిన పనికి జీతము గాక అదనముగా సంవత్సరాంతమున కొంత సొమ్మును యజమానులు ఇచ్చునటుల ఈ చట్టము నిబంధించినది.

ప్రావిడెంటు ఫండు : ఉద్యోగుల ప్రావిడెంటు ఫండ్స్ చట్టము (1952) వలన యంత్రాగారములలోని పనివారికి ప్రావిడెంటు ఫండు వసతులు కలుగ చేయబడినవి. గను లలో పనిచేయు వారికి పెద్ద తోటలలో పని చేయు వారికి కూడా 1956 లో ఈ వసతులను కలుగజేసిరి.

సెలవులు : ప్రతి వారసెలవు దినముల చట్టము (1942) వలన షాపులలో హోటళ్ళలో, నాటకశాలలలో పనిచేయు వారికి వారములో ఒకరోజు జీతము ఇచ్చుచు సెలవు ఒసంగ వలెనని విధింపబడినది. రాష్ట్రములలో కూడ ఈ విధమైన చట్టములు గలవు.

ఆవాస వసతులు : శ్రామికులకు ఇండ్లుకట్టి ఒసంగుటకు ప్రణాళికలు కలవు. ఈ ప్రయోజనమును సాధించుటకు రాష్ట్రములలో చట్టములు కలవు. ఉదా : బొంబాయి గృహ నిర్మాణ బోర్డు చట్టము (1941), మైసూరు శ్రామిక గృహ నిర్మాణచట్టము (1949).

సంక్షేమ నిధి : శ్రామికులకు వినోద విజ్ఞాన పర్యటనలు, మనోరంజన కార్యక్రమములు, క్రీడలు, గ్రంథాలయ ములు మొదలగు సంక్షేమ కార్యములకు గాను నిధులను ఏర్పాటు చేయు చట్టములు కలవు. ఉదా : బొంబాయి శ్రామిక సంక్షేమ నిధి చట్టము (1953).

పారిశ్రామిక వివాద పరిష్కారము : పారిశ్రామిక వివా దముల చట్టము (1947) వలన పరిశ్రమలలో వివాద ములు బయలు దేరకుండుటకును, బయలుదేరిన వాటిని పరిష్కరించుటకును తగిన యంత్రాంగము సృష్టింపబడినది. 1956 లో ఈ చట్టము సవరించ బడెను.

కార్మిక సంఘములు : కార్మిక సంఘములను రిజిష్టరు చేయుటకు భారతీయ కార్మిక సంఘ చట్టము (1926) ఏర్పడినది. ఈ చట్టము క్రింద రిజిష్టరయిన కార్మిక సంఘ ముపై సమ్మెలు చేసినందుకు సివిల్ క్రిమినల్ చర్యలు తీసుకొనుటకు వీలులేదు. 1947 లోని సవరణ చట్టము

వలన ప్రాతినిధ్య కార్మిక సంఘములను యజమానులు తప్పని సరిగా గుర్తింపవలెను.

ఈ విధముగా బహు ముఖములుగా సంక్షేమ న్యాయము విస్తృతము చెందుచున్నది.

• **కార్పొరేషన్‌ల న్యాయము:** సాధారణముగ న్యాయిక వ్యక్తిత్వము మనుష్యులకే న్యాయావళి ఒసగును. హక్కులను కలిగి ఉండుట వ్యక్తిత్వ లక్షణము. హక్కులకు భంగము కలిగిన న్యాయస్థానముల ద్వారమున ప్రక్రియా ప్రయోగాధికారము వ్యక్తికిగలదు. కొన్ని కారణముల వలన ఈ న్యాయిక వ్యక్తిత్వమును మనుష్య సముదాయమునకు న్యాయావళి ఒసగును. అప్పుడు ఆ మనుష్య నికాయము ఒకే వ్యక్తిగా వ్యవహరించవచ్చును. ఇట్లు వ్యక్తిత్వము న్యాయావళిచే అపాదింపబడిన మనుష్య బృందమే కార్పొరేషన్.

కార్పొరేషన్ ఒక విశిష్ట న్యాయిక వ్యక్తి. కార్పొరేషన్‌లో సభ్యులకు వాటాలు ఉండవచ్చును. అంత మాత్రముచే కార్పొరేషన్ ఆస్తి సభ్యులదిగాదు. సభ్యులు దివాలా తీయవచ్చును, వారి ఋణదాతలు కార్పొరేషన్‌పై చర్యలు తీసుకొనలేరు. కార్పొరేషన్ సరిగా నడవక ఎత్తివేయవలసిన స్థితికి దిగజారవచ్చును. అంత మాత్రముచే సభ్యుల ఆస్తికి భంగమురాదు. ఇందువలన తేలునది ఏమనగా కార్పొరేషన్, సభ్యులకు విభిన్నమైన ఒక విశిష్ట వ్యక్తి.

కార్పొరేషన్‌ల ఆవశ్యకత: మనుజ నికాయమునకు కార్పొరేట్ వ్యక్తిత్వము నొసగుటవలన ఏ ప్రయోజనము సాధించవచ్చునను ప్రశ్న రావచ్చును. న్యాయావళి సాధారణముగ ఏకైక స్వామ్యమును హర్షించును. అట్టి స్వామ్యము కలుగజేయు సమస్యలను సులభముగా పరిష్కరిపంవచ్చును. సమష్టి స్వామ్యము జటిల సమస్యలను లేవదీయును. నూరుగురు మనుష్యులకు ఒక ఆస్తి యందు స్వామ్యము గలదని తలంతము. వారందరు కలిసి ఆ ఆస్తిని కౌలుకు ఇచ్చుట ఎట్లు? మక్తాదారు మక్తాను ఇవ్వనిచో, వీరందరు కలిసి దావాచేయుట ఎట్లు? దావాచేసిన తర్వాత వీరిలో కొందరు మరణించిన వారి వారసులను కక్షిదారులుగా చేర్చవలెనుగదా. ఇందరు వాదులైనప్పుడు ఎవరో ఒకరు మరణించుచూ ఉండవచ్చును. అత్తరి ఈ దావా ముగియుట ఎట్లు? ఆ నూరుగురు మనుష్యులను కలిపి వారికి ఒకే ఒక న్యాయిక వ్యక్తిత్వము ఒసంగిన ఈ పైన పేర్కొనిన జటిల సమస్యలన్నియు సమయును. కార్పొరేషన్ అను ఒకే ఒక వ్యక్తి ఆస్తిని కౌలుకు ఇచ్చును. దావాచేయును. ఈ కృత్రిమ న్యాయిక వ్యక్తికి ప్రాకృతిక మరణము లేనందున దావాను ముగింపు జేయుటలో కష్ట మేమియు ఉండదు. ఈ విధముగ కార్పొరేషన్‌ల ఆవశ్యకత తేటతెల్లమగును.

మరియొక ప్రయోజనము కూడా కార్పొరేషన్ వ్యక్తిత్వము వలన పొందవచ్చును. అది పరిమిత బాధ్యతతో వ్యాపారము జేయుట. ఉమ్మడి వ్యాపారములో వాటాదార్ల యావదాస్తి నష్టములను భరించవలసి ఉండును. కార్పొరేషన్‌ను స్థాపించిన, ఎంత ఆస్తిని అందు ఒక్కొక సభ్యుడు పెట్టెనో అంతవరకే అతని బాధ్యత పరిమితమగును. సభ్యుల ఇతర ఆస్తి కార్పొరేషన్ పొందు నష్టములను భరించ నవసరములేదు. ఈ విధముగా పరిమిత బాధ్యతలతో వ్యాపారము చేయుటకు కార్పొరేషన్ వ్యక్తిత్వము అనుకూలమగుచున్నది. అందువలననే నేటి ప్రపంచములో ఈ కార్పొరేషన్‌లు విజృభించి ఖండ ఖండాంతర వాణిజ్యమును సునాయాసముగ చేయుచున్నవి.

కార్పొరేషన్‌ల న్యాయిక బాధ్యత: కార్పొరేషన్‌కు దండ న్యాయములోగాని వ్యావహారిక అపకృతుల న్యాయములోగాని బాధ్యత ఉండునా అను ప్రశ్న ఒకటి గలదు. అపరాధక చిత్తవృత్తి ఈ న్యాయావళిలో అవసరము కదా, కార్పొరేషన్ అను కృత్రిమ వ్యక్తికి ప్రకృతి సిద్ధమగు చిత్తవృత్తి ఎట్లు కలుగ గలదు? కలుగదు. ఇది వాస్తవమే. కాని, అంత మాత్రముచే కార్పొరేషన్ న్యాయిక బాధ్యతను తప్పుకొనజాలదు. ప్రాతినిధిక బాధ్యతా సిద్ధాంతమువలన, కార్పొరేషన్ తన తరపున వర్తించు అధికారుల అపకృతులకు, నేరములకు బాధ్యత వహించవలసి ఉండును.

కంపెనీలు: కార్పొరేట్ వ్యక్తిత్వమునకు ఉదాహరణ పరిమిత బాధ్యతాయుత కంపెనీలు. వీటిని కంపెనీల చట్టము క్రింద రిజిష్టరు చేయుదురు. వాటి కర్తవ్యములు, అధికారములు, హక్కులు కంపెనీల చట్టమే విశదీకరించును. కార్పొరేషన్ కార్యకలాపములు ఏ విధముగ జరుగవలెనో ఈ చట్టమే నిశ్చయించును. నేటి కాలములో ప్రభుత్వము ఈ కంపెనీలను చాల వరకు నియంత్రించుచున్నది. ఈ నియంత్రణ ప్రజల సౌకర్యమునకు వాటాదారుల శ్రేయస్సుకు అవసరమని ప్రభుత్వము తలచుచున్నది. అందుచే విశృంఖల విహారము చేయుచుండెడి కంపెనీలను అనేకములగు నిబంధనా శృంఖలలచే బంధించుచున్నది (చూ. కంపెనీల చట్టము).

పౌరస్వత్వ న్యాయము: పౌరస్వత్వము రాజ్యములో సభ్యత్వమని భావింపవచ్చును. రాజ్యములోని ప్రజలందరు

పౌరులుగారు. పౌరసత్వ హక్కు న్యాయావళి ద్వారా సిద్ధించును. సాధారణముగ దేశములు పౌరసత్వమును ఒసగుటలో మూడు సూత్రములను పాటించుచున్నవి:

స్థల సంబంధ సూత్రము: తమ దేశములో జనన మందినవారు తమ పౌరులని కొన్ని దేశములు భావించు చున్నవి. జననమందినవారి తలితండ్రులు ఈ సిద్ధాంతము ప్రకారము పౌరులుగ ఉండవలెను అను నియమము లేదు. అర్జెంటీనా మొదలగు దక్షిణ అమెరికాలోని దేశములు ఈ సూత్రమును వర్తింప జేయుచున్నవి.

రక్త సంబంధ సూత్రము: తమ పౌరులకు ఏ దేశములో సంతానము కలిగినను ఆ సంతానము తమ పౌరులేయని కొన్ని దేశములు తలచును. జర్మనీ, ఫ్రాన్సు మొదలగు యూరప్ ఖండ దేశములు ఈ సిద్ధాంతమును అనుసరింతురు.

స్థల సంబంధ, రక్తసంబంధ సూత్రముల కలయిక: యునైటెడ్‌స్టేట్స్, బ్రిటన్ మొదలగు కొన్ని దేశములు పై రెండు సూత్రములను జోడించి అనుసరించు చున్నవి. అనగా, తమ పౌరులకు ఇతర దేశములలో కలిగిన సంతానమునే గాక ఏ దేశ పౌరునికైనను తమ దేశములో కలిగిన సంతానమును కూడ తమ పౌరులుగానే భావించు చున్నవి.

ఒకే సూత్రమును అన్ని దేశములు అనుసరింప నందున విపరీత పరిణామములు ఒక్కొక్కప్పుడు గాన్పించుచున్నవి. ఉదాహరణ: ఫ్రెంచి భార్యా భర్తలు ఇంగ్లండులో నివసించి ఉన్నపుడు ఒక బిడ్డను కనిన, ఫ్రెంచి పౌరుల సంతానము గనుక ఫ్రాన్సు దేశ పౌరసత్వమును, ఇంగ్లండు దేశములో జన్మించినందున ఆంగ్ల పౌరసత్వమును ఆ బిడ్డకు ప్రాప్తించు చున్నవి. రెండు పౌరసత్వములు ఒకే మారు ప్రాప్తించు విపరీత పరిణామము ఇందు గోచరించును. ఒక అవివాహిత ఆంగ్ల కన్య జర్మనీలో ప్రసవించిన, ఆ శిశువుకు, జార సంతానము గనుక ఆంగ్ల పౌరసత్వము లభింపదు. జర్మను పౌరుల సంతానము కానందున జర్మను పౌరసత్వము లభింపదు. ఈ విధముగ ఎచ్చటను పౌరసత్వము లేని పరిస్థితి ఏర్పడు అవకాశము గలదు.

దేశీయా కరణము: పుట్టుకతో వచ్చిన పౌరసత్వమును వదలుకొని మరి ఒక దేశ పౌరసత్వమును సంపాదించుట దేశీయాకరణము అందురు. వివిధ దేశములు తమ న్యాయావళియందు దేశీయాకరణ సూత్రములను ఏర్పాటు చేసినవి.

భారత దేశమునకు సంబంధించిన పౌరసత్వ, దేశీయా కరణ న్యాయావళి పౌరసత్వ చట్టమునందు గాంచ వచ్చును.

ఒప్పందములు: ఆధునిక కాలములో హక్కులు, కర్తవ్యములు సాధారణముగ ఒప్పందములపై ఆధారపడి ఉండును. అనేక వ్యవహారములు చట్టములచే నియంత్రిత మగుచున్న ఈ కాలములో గూడ ఆ చట్టములే చాల వరకు వ్యవహార పక్షకారులకు తమ తమ హక్కులను కర్తవ్యములను తమ యొక్క ఒప్పందముల చేతనే సర్దుబాటు చేసుకొనుటకు అవకాశము ఒసంగుచున్నది. ఒప్పందము లేనప్పుడు మాత్రము చట్టములోని నియమములు వర్తించు చుండును. ఒకరు కొంత ఆస్తిని మరి ఒకరికి విక్రయపరచిన. ఆ ఆస్తి ధరను ఎప్పుడు వారికి చెల్లించ వలసినది, ఎంతకాలములోగా దస్తావేజును వ్రాయించి రిజిష్టరు చేయించు కొనవలసినది, ఆ స్తిని ఎపుడు భుక్త పరచవలసినది మొదలగు విషయములను గూర్చి పక్షకారులే తమ ఒప్పందముచే నిర్ధారణ చేసుకొన వచ్చును. అట్లు వారు చేయనిచో మాత్రమే కొంతవరకు చట్టములు వారి హక్కులను కర్తవ్యములను నిర్ధారణ చేయును. ఒప్పందములవలననే నేటి వ్యవహార చక్రము పరిభ్రమించు చున్నదని చెప్పినచో అతిశయోక్తి అనిపించుకొనదు.

ఒప్పందమునకు న్యాయ శాస్త్రములో ఇంత ప్రముఖ స్థానము ఎట్లు చేకూరినదో తెలుసు కొనదగినది. ఒప్పందము యొక్క శక్తి వాగ్దానము చెల్లించవలెనను భావనపై ఆధారపడి యున్నది. ప్రాచీనకాలములో వాగ్దానమును తప్పక చెల్లించవలెనను భావన ఉన్నట్లు గోచరింపదు. గ్రీక్ పౌరాణిక కవియగు హోమర్ కావ్యములలో, తెలివి తేటలతో మోసపుచ్చగల నైపుణ్యము శ్లాఘనీయమైన ధీశక్తిగా వర్ణితమైనది. రోమన్‌లు ప్రథమములో చౌర్యమును మాత్రమే శిక్షింపదగ్గ మోసముగా భావించిరి. పోను పోను ఒప్పందములను పాటింపవలెను (పాక్టాసన్ట్ సర్వాండా) అను భావమును అందుకొన గల్గిరి. ఈ భావన న్యాయ రూపముగ పరిణామము జెందుటలో కొన్ని దశలు గోచరించును. రోము నగరములో మొదటి పాఠశాల క్రీ. పూ. 250 లో తెరువబడెను. ప్రజలు వ్రాయుట నేర్చుకొననంతకాలము దైనందిన వ్యవహారములు మూజువాణీగా (మౌఖికముగా) జరుగుచుండెను. నాడు ముఖ్యమైన వ్యవహారములు భూమిని గాని, బానిసలనుగాని క్రయ విక్రయములను జేయుట. వీనికి సాక్షులు అవసరముగ తలపోసిరి. క్రీ. పూ. 338 లో ఇటలీ దేశములో రాగినాణెముల చెలామణీ మొదలాయెను. 'ఆసులు' అను గుండ్రటి రాగి ముద్దలు వాటి తూకమును బట్టి చేతులు మారుచుండెను. ఒక బానిసను కొనవలెనన్న అతని ధరకు సరిపోవు ఆసులను తూయించి ఒసగు చుండిరి.

త్రాసు, తూకము చేయువాడు ఈ వ్యవహారమునకు అవసరము. తూకము వేయువాడు సాక్షిగ కూడ పనికి వచ్చు చుండెను. ఇట్టి క్రయమునకు లాటినులో 'మాన్సీపియమ్' అని పేరిడిరి. మాన్సీపియమ్ సందర్భములో మౌఖికముగా చెప్పినది న్యాయరీత్యా ప్రవృత్తమగునని ద్వాదశ ఫలకములందు గలదు. ఆ క్రయమునకు సంబంధించిన షరతులు ఈ విధముగ చెల్ల వలసిన ఒప్పందములుగ రూపొందెను. కొంతకాలమునకు చెల్లింపవలసిన ఆసులలో కొంతభాగమే చెల్లింపబడి, మిగిలినది తర్వాత ఇచ్చు నటుల ఒప్పందములు చేసుకొనజొచ్చిరి. ఇవిగూడ క్రయమునకు సంబంధించిన వగుటచే న్యాయరీత్యా చెల్లుచుండెను. ఈ విధముగ విక్రయముతో అవినాభావ సంబంధము గలిగి ఒప్పందమను న్యాయభావన రూపొందెను. కొంతకాలమునకు విక్రయముతో ఏ విధమైన సంబంధము లేనట్టి మామూలు ఒడంబడికలు గూడ చెల్ల దగినవి అనుభావము కొన్ని రకములైన ఒప్పందముల విషయములో ఏర్పడెను. అట్టి ఒడంబడికలు :

మూచ్యుయమ్ : ఇందు వినియోగింపదగు పదార్థమును ఒకరు మరిఒకరికి బదులు ఇత్తురు. తిరిగి అదే విధమైన పదార్థమును అదే ప్రమాణములో ఇచ్చి బదులు తీర్చవలెనని ఒప్పందము.

కమ్మోడేటమ్ : ఇందు ఒక వస్తువును బదులు తీసుకొని, పని తీరగానే అదే వస్తువును ఇచ్చివేయుటకు ఒప్పందము.

డిపాజిటమ్ : ఇందు ఒక వస్తువును సంరక్షణార్థము మరి ఒకరివద్ద నిక్షేపించి, అడిగినపుడు ఇవ్వవలెనని ఒప్పందము చేసుకొందురు.

ప్లెడ్జి : ఇందు కొంత ఋణమునకు హామీగా ఒక వస్తువును కుదువబెట్టి, అప్పు తీరగనే ఆ వస్తువును తిరిగి ఈయవలెనని ఒప్పందము. క్రీ. పూ. 429 నుండి వడ్డీకి ధనమును అప్పు ఇచ్చు పద్ధతి రోములో మొదలాయెను. ఆ అప్పులకు హామీగా కుదువబెట్టుట పరిపాటియాయెను.

ఈ నాలుగు రకములైన ఒప్పందముల యందును, ఒక వస్తువు చేతులు మారుచున్నది. ఏ వస్తువుతోను సంబంధము లేని ఒప్పందము పరిణామము జెందుట ఒప్పంద భావనలోని చివరి మెట్టు. ఇటువంటి ఒప్పందములు :

ఏజెన్సీ : ఇందు ఒకరు మరియొకరికి ప్రాతినిధ్యము వహింతురు. ప్రతినిధిని ఏజెంటు అని అందురు. ఏజెంటు కార్యకలాపములు నిర్వర్తించుచు చేసినదానికి యజమాని బాధ్యుడగును. యజమాని, ఏజెంటు సంబంధము వారి ఒప్పందముపై ఆధారపడును.

పార్ట్నర్‌షిప్ : ఇందు కొందరు సమష్టిగా వాటాలతో వ్యాపారము జేయుదురు. ప్రతి భాగస్థుడు (పార్ట్నర్) ఇతర భాగస్థులు చేయుదానికి బాధ్యత వహించుట భాగదారీ (పార్ట్నర్ షిప్) ఒప్పందము యొక్క స్వరూపము.

అద్దెకు ఇచ్చుట : ఇందు ఒప్పుకొనిన అద్దెను సకాలమున చెల్లింతునని ఒప్పందము.

వీటివలన ఒప్పంద న్యాయ భావన ఇంకొక మెట్టు పైకి పోయెను. పక్షకారు లిరువురు ఒక విషయముపై ఒకే మనస్సుతో ఉండుట, అనగా వారి సహామతి (సమ్మతి) ఒడంబడికకు ఆయువుపట్టు అని గ్రహింపబడెను. దీనితో నిజమైన ఒప్పంద న్యాయిక భావన ఉత్పన్నమాయెను.

ఆధునిక న్యాయ శాస్త్రమందు గూడ ఒప్పందమునకు అవసరమైనది ప్రతిపాదన, దాని స్వీకృతి. పక్షకారులలో ఒకరు ప్రతిపాదన చేతురు. ఈ ప్రతిపాదన వలన తానొక పనిని చేయుటకు సంసిద్ధుడనని రెండవ పక్షకారునికి తెలుపును. అపుడు ఆ రెండవ పక్షకారుడు యుక్తకాలములో ఆ ప్రతిపాదనకు తానంగీకరించితినని మొదటి పక్షకారునికి తెలిపిన ఒప్పందము సిద్ధించును. ఒప్పందమునకు ప్రతిఫలమవసరము. ఒక ప్రతిజ్ఞకు మరి ఒక ప్రతిజ్ఞ ప్రతి ఫలము కావచ్చును. ప్రతిఫల శూన్యమైన ఒప్పందము న్యాయరీత్యా చెల్లదను సిద్ధాంతము ఆధునిక న్యాయ శాస్త్రమందు పాదుకొనినది.

ప్రతిఫల సిద్ధాంతము ఆంగ్ల న్యాయశాస్త్రములో ప్రప్రథమముగ పొడ చూపెను. దీనిచరిత్ర గమనార్హము. 12 వ శతాబ్దిలో ఆంగ్లన్యాయస్థానములు 'ఋణ అధిలేఖ' (రిట్ ఆవ్ డెట్) మూలమున ఒప్పందములను అమలు జరుపుచుండిరి. ఈ అధిలేఖయందు ప్రతి పక్షదారు ప్రతిజ్ఞను అమలు జరుపుటకు అతనికి దేనినైనను పక్షకారుడు ఒసగి యుండవలెను. ఋణదాత ఋణమును రాబట్టుకొనవచ్చును. ఏలన, అతడు ధనమును ఋణముగ ప్రతిపక్షకారునకు ఒసగి ఉన్నందున. అట్లే ఉపనిధాత ఉపనిధానములోనున్న వస్తువును ఈ అధిలేఖ వలన రాబట్టుకొనవచ్చును. ఉపనిధానములో ఒకరు కొన్ని వస్తువులను తిరిగి ఒప్ప జెప్పవలెనన్న షరతుతో మరి యొకరికి ఒక నిర్దిష్ట వినియోగమునకై ఒసగెదరు. ఇచ్చినవారు ఉపనిధాత, గైకొనినవారు ఉపనిహిత. ఉపనిహిత ఒప్పందమును పాటింపనపుడు ఉపనిధాత ఋణ అధిలేఖ ద్వారమున తిరిగి తన వస్తువును పొందవచ్చును. ప్రతిజ్ఞ చేసినవారు ఏ వస్తువును ఎదుటి పక్షకారుని నుండి తీసుకొననిచో ఆ ప్రతిజ్ఞను అమలు పరచుటకు వీలులేకుండెను. ఈ అధిలేఖ ఒక వస్తువును ఇచ్చెదనన్న ఒప్పందమును అమలు పరచ

యోగ్యమే గాని, ఒక పనిని చేతునన్న ఒప్పందమును అమలురచజాలకుండెను.

ఆంగ్ల న్యాయస్థానములు 16 వ శతాబ్దములో ప్రత్యేక అసమ్‌సిట్ అను ప్రతిక్రియను రూపొందించిరి : ఇందు ప్రతి పక్షకారుని ప్రతిజ్ఞపై ఆధారపడి తాను నష్టమునకు గురి యైతినని అమలు పరచకోరు పక్షకారుడు రుజువు చేయ వలెను. ఈ ప్రతిక్రియవలన ఒక పనిని చేతునన్న ప్రతిజ్ఞను కూడ అమలు పరచవీలు కలిగెను. ఈ ప్రతిక్రియను విని యోగించుటకు ఆ ప్రతిజ్ఞపై ఆధారపడి నష్టమునకు గురి యగుట అవసరము. ఒకరు అప్పునొసంగి దానిని రాబట్టు కొనుటకు యీ ప్రక్రియను ఉపయోగించవచ్చునా అను మీమాంస కలిగెను. ఋణ అధిలేఖ ద్వారా అతను ఋణ మును రాబట్టుకొనవచ్చును. అందుచే ప్రత్యేక అసమ్‌సిట్ ప్రయుక్తము కాదని న్యాయస్థానములు తలపోసెను. ఇది పక్షకారులకు చాల వేదన కలిగించెను. పురాతనమగు ఋణ అధిలేఖ యందుకన్న నూతనమగు అసమ్‌సిట్ ప్రక్రియలో రుజువు చేయు పద్ధతులు యుక్తి యుక్తము లైనవి కనుక పక్షకారులకు అసమ్‌సిట్ ప్రక్రియ సుకర మయినదిగా ఉండెను. నాయస్థానములు ఈ సుకర మార్గము పక్షకారులకు అనువగు పద్ధతిని సూచించెను. ఋణము చేసిన తర్వాత ప్రత్యేకముగ ఆ ఋణమును తీర్చెదనను ప్రతిజ్ఞ ఉన్న ఆ ప్రతిజ్ఞపై తాను ఆధారపడి నష్టపడితినను ఆరోపణపై ఋణదాత ప్రత్యేక అసమ్‌సిట్‌ను ప్రయోగింపవచ్చునని నిర్ణయించిరి. 17 వ శతాబ్దములో అట్టి ప్రత్యేకమగు అభివ్యక్త ప్రతిజ్ఞ అనవసరమనియు అట్టి ప్రతిజ్ఞ వివక్షిత రూపమందుండవచ్చుననియు నిర్ణయించి సాధారణ అసమ్‌సిట్ అను ప్రక్రియను రూపొందించిరి. ఇది ఋణ అధిలేఖ ప్రత్యేక అసమ్‌సిట్‌లను రెండింటిని తన యందు లీనము చేసుకొనెను. ఋణ అధిలేఖ నుండి ఒక వస్తువును ప్రతిజ్ఞ చేసిన వానికి ఇచ్చియుండవలెనను షరతును, ప్రత్యేక అసమ్‌సిట్ నుండి ప్రతిజ్ఞపై ఆధారపడి ప్రతిజ్ఞాపాలన గోరువారు నష్టపడి ఉండవలెనను షరతును మిళిత పరచి, ప్రతిఫలమను భావనను సృష్టించిరి. సాధారణ అసమ్‌సిట్‌కు ప్రతిఫల మవసరము. ఇదే ఒప్పందములను అమలు పరచు ప్రక్రియ. కనుక, ఒప్పందమునకు ప్రతిఫల మవసరమను సిద్ధాంతము ఆంగ్ల న్యాయ శాస్త్రములో స్థిరపడెను. ఈ సిద్ధాంతమును భారతదేశమునకు వర్తింప జేసిరి. 1872 నాటి భారత ఒప్పందముల చట్టము ఈ సిద్ధాంతమును ఒప్పందములకు పునాదిగ జేసెను.

ఒప్పందముల వర్గీకరణ: సామాన్యమైన ఒప్పంద ములు, లాంఛనయుత (ప్రరూపీ) ఒప్పందములు—సామాన్య మైన ఒప్పందములు మౌఖికము గావచ్చును. వీనికి ప్రతిఫల సిద్ధాంతము వర్తించును. లాంఛనయుత ఒప్పందము ఇంగ్లండులో లిఖితమై చేవ్రాలు చేయబడి, ముద్రాంకితము చేయబడి ప్రదత్తము కావలెను. దీనికి ప్రతిఫల సిద్ధాంతము వర్తింపదు. భారతదేశములో లాంఛనయుత ఒప్పందము రిజిష్టరు చేయబడి, సహజ ప్రేమచే దగ్గరి సంబంధము గల వారి మధ్య చేయబడినదై ఉండును. దీనికిని ప్రతిఫల సిద్ధాంతము వర్తింపదు.

శూన్య, ఒప్పందములు : న్యాయరీత్యా చెల్లని ఖరారు శూన్య ఖరారు. అట్లు చెల్లకుండుటకు ఈ క్రింది కారణ ములలో ఏదియైనను ఉండి ఉండును.

ఒప్పందము చేయుటకు శక్తిహీనత : పక్షకారులలో ఒకరు ఒప్పందము చేయుటకు శక్తి లేనివారు కావచ్చును. భారత న్యాయావళి మైనర్లకు (అప్రాప్త వయస్కులకు) అట్టి శక్తిని ప్రసాదించలేదు. అందుచే మైనరు చేసిన ఒప్పందము శూన్యము.

సహమతి లోపము : ప్రతిజ్ఞ విషయములో ఇరువురు పక్షకారులు ఏక మనస్కులగుట ఒప్పందము యొక్క లక్షణము. అందుచే పొరపాటు వలన అట్టి సహమతిత్వము లోపించిన ఒప్పందము శూన్యమగును.

న్యాయ విరోధము: ఒప్పందము సాధించ దలచిన ప్రయోజనము న్యాయసమ్మతము గాకపోవచ్చును. న్యాయ రీత్యా నిషిద్ధము గావచ్చును. అట్టిచో ఆ ఒప్పందము శూన్యమగును. ఉదాహరణకు : ఒకనిని హత్యచేయుటకు గాను చేసుకొనిన ఒప్పందము శూన్యము.

శూన్యనీయ ఒప్పందములు : ఒప్పందము అమలు జరుపదగి ఉండుట ఒక పక్షకారుని అభిమతముపై ఆధార పడి ఉండిన అది శూన్యనీయము. ఆ పక్షకారుడు ఆ ఒప్పం దమును తనకు ఇష్టముగానిచో రద్దుపరచ వచ్చును. ఇట్టి హక్కును ఒప్పందమే అభివ్యక్తముగ ఒసగవచ్చును, లేదా కొన్ని సందర్భములలో న్యాయావళియే ఒసగవచ్చును. ఒప్పందము ఉత్పన్న మగుటకు అనుచిత ప్రభావము లేదా మోసము కారణమయిన అట్టి అనుచిత ప్రభావము లేదా మోసమునకు గురియైనవారు ఆ ఒప్పందమును రద్దు పరచ వచ్చును. ఈ హక్కు న్యాయావళియే ఒసగుచున్నది. ఆ ఒప్పందము శూన్యనీయమని గ్రహించవలెను.

నిష్పన్న, నిష్పాదనీయ ఒప్పందములు : ప్రతిజ్ఞ చేసిన వానికి ముట్టవలసిన ప్రతిఫలము ఒప్పందము చేయునప్పు టికే ముట్టినచో అది నిష్పన్న ఒప్పందము. 'ఆ' అను వాడు 'ఈ' అనువానికి కొన్ని సేవలు చేసెను. అందుకై 'ఈ' రూ. 100 ఇత్తునని 'ఆ' కు ప్రతిజ్ఞ (వాగ్దానము)

చేసెను. 'ఈ' ప్రతిజ్ఞకు ప్రతిఫలమగు సేవలు ముందుగానే చేకొనబడినవి. అందుచే 'ఈ' ప్రతిజ్ఞ నిష్పన్న ఒప్పందము అని చెప్పనగును. 'ఆ' కొన్ని సేవలు చేయుటకు ప్రతిజ్ఞ ఒనర్చి దానికి ప్రతిఫలముగ కొంతసొమ్ము ఇత్తునని 'ఈ' ప్రతి ప్రతిజ్ఞచేసిన, అందువలన ఏర్పడు ఒప్పందము నిష్పాదనీయ మయినది. ఇందు ప్రతిఫలము ఒప్పంద సమయమున రెండు పక్షకారుల వైపునను ప్రతిజ్ఞా స్వరూపములోనే ఉండును.

ఒప్పంద సదృశము : ఒప్పందమునకు ఇరువైపుల పక్షకారుల సమ్మతి అవసరము, ఇట్టి సమ్మతి లేక పోయినను, న్యాయావళియే కొన్ని సందర్భములలో ఒప్పందము ఉన్నట్లుగ ఎంచి ఒప్పందమున కొసగు పరిహారమును ఒసగును. అట్టి పరిస్థితులను ఒప్పంద సదృశములని పేర్కొనుదురు. 'కా' అనువారు బాకీలేక పోయినను 'గా' కి పొరపాటున కొంత సొమ్మును ఇచ్చిరి. ఈ సొమ్మును 'కా' రాబట్టు కొనవచ్చును. అట్లు ఆ సొమ్మును వాపసు చేయుటకు 'గా' ప్రతిజ్ఞ చేయలేదు. కాని ధర్మ రక్షణార్థము న్యాయస్థానము ప్రతిజ్ఞ ఉన్నట్లుగ భావించి 'గా' ఆ సొమ్మును వాపసు చేయవలెనని నిర్ణయించును. ఇచట ఒప్పంద సదృశ బాధ్యతను 'గా' నిర్వర్తించ వలెను.

ఒప్పంద సదృశములను గుర్తించుట ఆంగ్ల న్యాయస్థానములలో ఎట్లు ప్రారంభ మాయెనో గమనార్హము. ఒప్పందములలో పరిహారమును అసమ్‌సిట్ ప్రక్రియ వలన సాధింపవలసి ఉండెను. ఈ ప్రక్రియలో ప్రతివాది మరణించినను, ప్రక్రియ సమాప్తిగాదు. ప్రతివాది యొక్క రిక్థగ్రాహి (వారసు) పై ప్రక్రియ ప్రయుక్త మగును. ఇది అసమ్‌సిట్ ప్రత్యేకత. దీనికి భిన్నమగు ప్రక్రియ అపకృతులకు నిర్దేశింపబడిన 'ట్రెస్‌పాస్' అనునది. ఇందు ప్రతివాది చనిపోయినచో ప్రక్రియ సమాప్తియగును. ప్రతివాది వారసులపై ప్రక్రియ ప్రయుక్తము చేయుటకు వీలులేదు. ఈ స్థితిలో 'కా' మోసముచేసి 'గా' నుండి కొంత సొమ్మును తీసికొనె ననుకొందము. అపుడు 'గా' ట్రెస్‌పాస్ అను ప్రక్రియను ప్రయోగించి తన సొమ్మును రాబట్టుకొన వచ్చును. దీనికి కారణము మోసము అనునది వ్యావహారిక అపకృతి అగుటయే. కాని ఈ ప్రక్రియకన్న వాదికి 'అసమ్‌సిట్' ప్రక్రియ ఎక్కువ లాభదాయి. దాని యందు ప్రతివాది మరణించినను పరిహారము లబ్ధమగును కనుక వాది 'అసమ్‌సిట్' ను ప్రయోగించుటకు ప్రయత్నించును. న్యాయస్థానములు ఒక కల్పిత ప్రతిజ్ఞను వివక్షితము చేసి, 'గా' ఆ సొమ్మును ఇచ్చునట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసినట్లు భావించి 'అసమ్‌సిట్' ను ప్రయోగించు హక్కును 'కా' కు ఒసంగిరి. ఈ విధముగ ఒప్పందములకే గాక, ఇట్టి కల్పిత ఒప్పందములకు గూడ 'అసమ్‌సిట్' ఆధారభూత మాయెను. ఈ కల్పిత ఒప్పందముల జాబితా క్రమముగ పెరిగెను. వీటిని ఒప్పంద సదృశము లనిరి.

ప్రత్యేక ఒప్పందములు : సర్వ సాధారణముగ దైనందిన కార్యములయందు ప్రయుక్తమగు కొన్ని ఒప్పందములకు ప్రత్యేకమగు వ్యవహార నామములు గలవు. ఇందు పేర్కొనదగినవి :

1. ఉపనిధానము : ఇందు ఒక వస్తువు ఉపయోగార్థమై ఒసగబడి అవసరము పూర్తికాగానే తిరిగి ఇవ్వవలసి ఉండును ; 2. కుదువ లేక గిరవు : అప్పును తీర్చుటకు వస్తువును హామీగా ఒసగుట ఇందు ప్రధానాంశము. అప్పును తీర్చగానే ఆ వస్తువును తిరిగి ఇచ్చి వేయవలెను. అప్పును చెల్లించనిచో ఆ వస్తువును ఋణదాత అమ్మి తద్వారా వచ్చిన సొమ్మును తనకు రావలసిన బాకీక్రింద చెల్లు వేసుకొన వచ్చును ; 3. క్షతి పూర్తి : ఇందు ఒకరి ప్రవర్తన వల్లకలుగు నష్టమునకు పరిహార మొసగుటకు ఒప్పందము జరుగును ; 4. ప్రతిభూతి : ఒకరు చేసిన ప్రతిజ్ఞనువారు పాలింపనిచో ఆ ప్రతిజ్ఞను తాను పాలించెదనని చేయు ఒప్పందమును ప్రతిభూతియందురు. ఇట్టి బాధ్యత వహించిన వారిని ప్రతిభూ లేదా ష్యూరిటీ అందురు ; 5. భాగస్వామిత్వము : ఉమ్మడిగా వ్యాపారము చేయుటకు ఖరారు పడుట భాగ స్వామిత్వ ఒప్పందము ; 6. అన్యాక్రాంత యోగ్య లేదా పరివహనీయ లేఖలు (ప్రామిసరీ నోట్లు, చెక్కులు) మొదలగునవి.

ఈ ప్రత్యేక ఒప్పందములకు కొన్ని ప్రత్యేక నియమములు వర్తించును. సాధారణముగ ఒప్పందమును అమలు జరుపదలచువారు దానికి ప్రతిఫలము కలదని రుజువు చేయవలెను. కాని ప్రత్యేక ఒప్పందమగు అన్యాక్రాంత యోగ్య పత్రములో ప్రతిఫలము లేనందున అమలు జరుపరాదను వారు దానికి ప్రతిఫలము లేదని రుజువు చేయుటకు బాధ్యత వహింపవలెను. ఇట్టి ప్రత్యేక నియమములు ప్రత్యేక ఒప్పందమును బట్టి కొన్ని ఉండును.

వ్యావహారిక అపకృతులు : వ్యావహారిక అపకృతియన న్యాయావళిచే అపాదింపబడిన కర్తవ్యోల్లంఘన. దీనికిని ఒప్పంద భంగమునకును గల భేదము సువ్యక్తము. ఒప్పంద భంగములో ఉల్లంఘింపబడిన కర్తవ్యము స్వయముగ సమ్మతిమీద వహింపబడినది. వ్యావహారిక అపకృతికిని న్యాస భంగమునకును గల భేదము గూడ సులభముగ విదితమగును. న్యాసమునందు ధర్మకర్తవ్యములు న్యాయావళిచే నిర్దిష్టమైనను, ధర్మకర్త అగుట అతని ఇష్టముపై

ఆధారపడి ఉన్నది. నిర్బంధముగ ఒకనిని ధర్మకర్తగ చేయలేము. వ్యావహారిక అపకృతి యందు కర్తవ్యమును నిర్బంధముగ న్యాయావళి అపాదించును. నేరములందు కూడ ఇటులనే కర్తవ్యము న్యాయావళిచే అపాదింపబడును. కాని దానికిని అపకృతికిని చాల వ్యత్యాసము గలదు. బ్లాక్‌స్టన్ అను ఆంగ్ల న్యాయాధిపతి 'ఆంగ్ల న్యాయావళిపై వ్యాఖ్యానము' అను గ్రంథమునందు నేరము సమాజమునకంతకూ పీడాకరమైనదనియు, వ్యావహారిక అపకృతి ఒక వ్యక్తికి మాత్రమే పీడను గల్పించునదనియు తలపోసెను. ఒక వ్యక్తి యొక్క జేబు రుమాలును అతని అనుమతి లేకుండా తీసుకొనిన దొంగతనమును నేరమగును. కాని ఈ కార్యము వలన సమాజమునకంతకూ హాని కలిగినదనుట హాస్యాస్పదమగును. కనుక బ్లాక్‌స్టన్ అభిప్రాయము సరియైనదిగ తోచదు. సామండ్ అను ఆంగ్ల న్యాయ విజ్ఞానశాస్త్రజ్ఞుడు నేరమునకు వ్యావహారిక అపకృతికి భేదము తత్వతః గాక వాటిలో ప్రయుజ్యమగు ప్రక్రియలో గలదని తలచెను. నష్టపరిహార యోగ్యమైనది అపకృతి అనియు, దండనీయమైనది నేరమనియు ఇతని భావము. లండను యూనివర్సిటీలో ప్రప్రథమ న్యాయ విజ్ఞానశాస్త్ర ఆచార్యుడగు అస్టిన్ అపకృతియందు ప్రక్రియను ప్రయోగించుట వ్యధిత వ్యక్తి అధీనమందు ఉండుననియు, నేరము నందది ప్రభుత్వ అధీనమందు ఉండుననియు, అదే ఈ రెండింటికిని గల తారతమ్యమనియు భావించెను. సిద్ధదోషుని ప్రభుత్వము క్షమించవచ్చును. అతనికి విధించిన శిక్షను తగ్గించవచ్చును. అపకృతియందు కోర్టుచే ఒసగబడిన నష్ట పూరణ డిక్రీని, డిక్రీ పొందిన వ్యక్తి వదలుకొనవచ్చును. కాని ప్రభుత్వమునకు అందు ఎట్టి జోక్యమును ఉండదు. ఆస్టిన్ అపకృతి, నేరముల తారతమ్యము ఈ అంశముపై ఆధారపడి ఉండునని తలచెను. ఈ చర్చను గుర్తుంచుకొని వ్యావహారిక అపకృతిని ఇట్లు పరిభాషింపవచ్చును: వ్యావహారిక అపకృతి ఒక వ్యక్తియెడ నిర్వర్తింపవలసినట్టియు, ఒప్పందము నుండిగాని, న్యాసము నుండిగాని, ఉత్పన్నముగానట్టియు, ప్రక్రియ హక్కు గలవాని అధీనమందు మాత్రమే ఉండి నష్టపూరణమే పరిహారముగ కలిగిన కర్తవ్యము యొక్క భంగము.

ప్రాతినిధిక బాధ్యత: నేరములకు వ్యావహారిక అపకృతులకు ఒక విషయములో ముఖ్యమైన వ్యత్యాసము గలదు. నేరము ఒకరుజేసిన మరి ఒకనిని దండించదు. వ్యావహారిక అపకృతిలో మట్టుకు ప్రాతినిధిక బాధ్యతను న్యాయావళి గుర్తించును. ఇట్టి బాధ్యత రెండు పరిస్థితులలో గలదు.

నౌకరీ సందర్భములో జరిగినట్టి సేవకుల వ్యావహారిక అపకృతులకు యజమాని బాధ్యుడగును. దీనిని రెండు విధములుగ సమర్థించవచ్చును. ఆ నౌకరీయందుంచుట చేతనే సేవకునికి ఆ అపకృతి చేయు అవకాశము లభించెను. కాన ఆ అవకాశ మొసంగిన యజమాని దానికి బాధ్యత వహించవలెను. సేవకుడు చేయు పనియందు జరుగు వ్యావహారిక అపకృతులకు యజమాని బాధ్యత వహించే పరతుమీదనే సేవకునిచే యజమాని తన పనులను చేయించుకొనుటకు న్యాయావళి అనుమతించును. అపకృతిని చేయుమని యజమాని సేవకునికి చెప్పి అతనిచే చేయించిన నష్టపరిహారము అతనిచే ఇప్పించుటలో అధర్మమేమియు ఉండదు. అతడట్లు చెప్పి సేవకునిచే చేయించెనని రుజువు పరచుట అసంభవము. అందుచే అతనికి తెలిసియే సేవకుడు అపకృతిని చేసెనని న్యాయావళి ఉపధారణ జేయును. దానికి వ్యతిరేకవాదము చేయనివ్వదు. ఈ విధముగ యజమాని సేవకుని అపకృతులకు బాధ్యత వహించవలసి ఉండును. ఇంతేగాక నష్టపూరణ సల్పుటకు యజమాని సమర్థుడు, సేవకుడు అసమర్థుడు. అందుచే న్యాయావళి బాధ్యత నిర్వర్తింప సమర్థుడగు యజమానిని గూడ అపకృతికి బాధ్యత వహింపమని ఆదేశించుచున్నది.

అపకృతి చేసినవాడు చనిపోయిన అతని న్యాయ సంబంధ ప్రతినిధులు (వారసులు మొదలగువారు), చనిపోయినవాని ఆస్తి మేరకు నష్టపూరణ చేయవలెను. ఆంగ్ల న్యాయశాస్త్రమందు ప్రథమములో ఈ రకపు ప్రాతినిధిక బాధ్యత గుర్తింపబడలేదు. అపకృతి చేసినవాని మరణముతో ప్రక్రియ సమసిపోవునని భావించిరి. కాని ఈ అభిప్రాయము సరిగాదని ఇప్పుడు గుర్తించి చట్టముచే ఈ విషయమునకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములను సవరించిరి.

నిరపేక్ష బాధ్యత: నేరమునకు బాధ్యత నిర్ణయించుటలో అపరాధచింతన గలదా అని విచారించుట అవసరమని పైన చెప్పబడినది. అపరాధచింతన లేకున్నను, బాధ్యతను ఆపాదించిన దానిని నిరపేక్ష బాధ్యతయందురు. ఇట్టి నిరపేక్ష బాధ్యత వ్యావహారిక అపకృతులందు గాంచనగును. ఈ క్రింది ఉదాహరణల వల్ల ఇది విశదమగును.

అనివార్య దుర్ఘటన: అనివార్య దుర్ఘటన అను వాదము నేరారోపణము నుండి ప్రతిరక్షించుకొనుటకు బాగుగ పనికివచ్చును. కాని కొన్ని సందర్భములలో అపకృతుల యెడ ఈ వాదము నిష్ప్రయోజనము. ఒకడు తనఆస్తిపై అపాయకరమైనట్టియు, తప్పించుకొనినచో ఇతరులకు హాని కలిగించగల, పదార్థమును ఉంచిన అది అనివార్య

దుర్ఘటన వలన తప్పించుకొనినను, దాని వలన కలుగు హానికి నష్టపూరణ జేయుటకు అతడు బాధ్యత వహింప వలెను.

జంతువులచే కలుగు హాని: పశువులు ఇతరుల స్థలములలో ప్రవేశించి నష్టము కలిగించిన వాటి యజమాని క్షతి పూర్తికి జవాబుదారీ వహించవలెను. ఇది ప్రాతినిధిక బాధ్యత అని భ్రమపడరాదు. జంతువులకు న్యాయరీత్యా బాధ్యత లేనందున ఈ రకపు బాధ్యత ప్రాతినిధిక బాధ్యత గాక నిరపేక్ష బాధ్యతయే అగుచున్నది.

తథ్యతా విషయిక పొరపాటు: ఇతరుల భూమి తనదే అనుకొని పొరపాటున దానిలో ప్రవేశించిన అపరాధ చింతనలేదు. అందువలన నేరములేదు. కాని అతిచారమను వ్యావహారిక అపకృతికి బాధ్యుడగును.

న్యాయ విషయిక పొరపాటు: న్యాయావళి తెలియనందున అపకృతి చేసినచో అపరాధ చింతనలేక పోవచ్చును. ఐనను బాధ్యత తప్పదు. ఇట్టి నిరపేక్ష బాధ్యత దండ న్యాయమందును గలదు.

ప్రభుత్వ సంబంధి న్యాయము: రాజ్యమునకు సంబంధించిన ప్రభుత్వ యంత్రాంగము సక్రమమైన రీతిగ నడచుటకు రాజ్యాంగ న్యాయము, పరిపాలనా న్యాయము అవసరమగుచున్నవి.

రాజ్యాంగ న్యాయము: గ్రీక్ శాస్త్రజ్ఞుడగు ఆరిస్టాటిల్ కాలము నుండియు రాజ్యాంగ వ్యవస్థకు మూడు విధములగు అంగములు గలవని రాజనీతిశాస్త్రము అంగీకరించిన విషయమే. అవి శాసన నిర్మాణశాఖ, కార్యనిర్వాహకశాఖ, న్యాయవిచారణ శాఖ అని ప్రసిద్ధిచెందినవి. ఈ మూడు శాఖలను నిర్మాణము చేయుట, వాటి పరస్పర సంబంధమును విస్పష్టముచేయుట, రాజ్యాంగము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము. నేటి కాలములో ప్రజలకు కొన్ని ప్రాథమిక హక్కులను ప్రసాదించుట కూడ రాజ్యాంగము యొక్క ముఖ్యోద్దేశములలో ఒకటిగ భావించుచున్నారు. ఇట్టి ప్రాథమిక హక్కులకు రాజ్యాంగ సంఘటిత త్రిశాఖాన్విత యంత్రాంగము ఎట్టి భంగమును చేయలేదు. కొన్ని దేశములలో ఇట్టి హక్కులను కాపాడుటకు న్యాయ పరిపాలనాశాఖ బాధ్యత వహించును.

దీనిని బట్టి రాజ్యాంగము రాష్ట్రపరిపాలకులనే శాసించునదని తెలియుచున్నది. ఇచ్చట ఒక సమస్య సముత్పన్నమగును. న్యాయము అనునది రాజ్యాంగముచే వ్యవస్థాపింపబడిన శాసనమండలిచే రూపొందింపబడుచున్నది. అట్టిచో న్యాయ నిర్మాణమునకు ముందుగనే ఉండు రాజ్యాంగ వ్యవస్థ న్యాయ స్వరూపము ఎట్లు గైకొనగలదు? రాజ్యాంగము అనునది తాథ్యక విషయమే గాని, న్యాయిక విషయమెట్లు కాగలదు? ఈ ప్రశ్నకు సమాధానము ఇట్లు చెప్పవచ్చును: ప్రారంభములో రాజ్యాంగము తాథ్యక విషయమే కాని దీనిని న్యాయస్థానములు మీమాంసజేసి, అన్వయించి తీర్చిదిద్దును. ఈ విధముగ న్యాయస్థానములందు ప్రతిబింబించు స్వరూపమే రాజ్యాంగ న్యాయము. ఈ ప్రశ్నకు మరియొక సమాధానమేమన, రాజ్యాంగము అసాధారణ న్యాయము, సర్వోన్నత న్యాయము గనుక దాని న్యాయిక స్వరూపమును ప్రశ్నించుటకే వీలులేదు.

రాజ్యాంగ సంప్రదాయములు: రాజ్యాంగమంతయు లిఖిత బిల్లుల రూపములో ఉండదు. సంప్రదాయములు కూడ రాజ్యాంగమును తీర్చిదిద్దును. రాజ్యాంగమునందు లేని విషయములలో ఆచరణకు ప్రాముఖ్యత కల్గును. ఈ ఆచరణయే సంప్రదాయముగ కొంతకాలమునకు రూపొందును. పరిపాలన యంత్రాంగ చోదకులు సాంప్రదాయిక నియమావళికి కట్టుబడి పరిపాలనను కొనసాగింతురు. పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన సంప్రదాయములలో ముఖ్యమైనవి:

1. రాజ్యపాలుడు శాసన సభచే ఆమోదింపబడిన శాసనములకు సమ్మతి తెలుపవలెనేగాని, ప్రతిషేధించరాదు; 2. శాసన సభలో అధిక సంఖ్యాకవర్గ నాయకుని రాజ్యపాలుడు ముఖ్యమంత్రిగ నియమించవలెను; 3. ముఖ్యమంత్రి సలహాతోనే తక్కిన మంత్రుల నియామకము జరుగవలెను; 4. శాసనసభ విశ్వాసరాహిత్య తీర్మానము చేసిన మంత్రి వర్గము పదవీ విరమణ చేయవలెను. ఇట్టి సంప్రదాయములు రాజ్యాంగమందు లిఖితముగ లేకున్నను, పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామ్య రాజ్యములలో పాటింపబడుచున్నవి.

సంప్రదాయములకును, రాజ్యాంగ న్యాయమునకును గల భేదము గమనార్హము. రాజ్యాంగ న్యాయ నిబంధనలను న్యాయస్థానముల ద్వారా అమలుపరచవచ్చును. సంప్రదాయములను కోర్టుల ద్వారా అమలుజరుప వీలులేదు. అట్లయిన సంప్రదాయమును ఏల పాటింతురను ప్రశ్న ఉత్పన్నమగును. డైసీ అను ఆంగ్ల రాజ్యాంగ న్యాయశాస్త్రాచార్యుడు సంప్రదాయమును భంగము చేసిన రాజ్యపాలనలో స్తంభన ఏర్పడును గాన సంప్రదాయములు పాటించబడుచున్నవని తలచెను. రాజ్యాంగము ప్రతిష్టంభన లేదా సుకరముగా సాగుటకు ఈ సంప్రదాయములను పాటించవలసి ఉండును. రాజ్యాంగములను క్రింది విధముగా వర్గీకరణము చేయవచ్చును:

సులభముగ మార్చదగినవి, మార్చలేనివి: కొన్ని రాజ్యాంగములు శాసన మండలికే రాజ్యాంగమును మార్చు అధికారమును ప్రసాదించును. సాధారణ చట్ట నిర్మాణము చేసినటులనే రాజ్యాంగ సవరణ చట్టమును గూడ రూపొందించుటకు వీలున్నచో అది సులభముగ మార్చదగిన రాజ్యాంగము. ఇంగ్లీషు రాజ్యాంగము ఈ కోవలోనిది. యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము తద్భిన్న మైనది. శాసన సభకు రాజ్యాంగమును మార్చు హక్కు యునైటెడ్‌స్టేట్స్‌యందు లేదు. అటులనే కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, స్విజర్ లండ్ మొదలగు రాజ్యములు కూడ శాసన మండలికి రాజ్యాంగమును మార్చగల అధికారమును ఒసగలేదు. సోవియట్ రష్యా శాసనమండలికి ఈ హక్కును ఇచ్చినది గాని, రాజ్యాంగమును సవరించునపుడు మామూలు చట్టములను చేయుటకు సరిపోవు మెజారిటీ వోటు చాలదు.

భారతదేశ రాజ్యాంగమునందు క్రొత్త పంథాను ఈ విషయములో త్రొక్కిరి. రాజ్యాంగములోని కొన్ని నిబంధనములను పార్లమెంటు సాధారణ మెజారిటీ వోటుతో మార్చవచ్చును. కొన్ని నిబంధనములను హాజరయిన సభ్యులలో 2/3 మెజారిటీయును, హాజరయినను కాకపోయినను మొత్తము సభ్యులలో మెజారిటీ ఉన్నచో మార్చవచ్చును. మరికొన్నిటిని మార్చుటకు ఇంతేగాక సభ్యరాజ్యములో సగముమంది ఆమోదించవలసి ఉన్నది. ఈ విధమైన విభిన్నరీతుల ప్రయుక్తమగు రాజ్యాంగమును మార్చు పద్ధతులు ప్రవేశ పెట్టుటలో ఉద్దేశము రాజ్యాంగ మును మార్చుట నాతి సులభము, నాతి కష్టముగాకుండ ఉంచుటకే అని గ్రహించవలెను.

ఏక కేంద్రీయ, బహు కేంద్రీయ రాజ్యములు: రాజ్య ములు ఏక కేంద్రీయములనియు, బహు కేంద్రీయము లనియు ద్వివిధములు. ఏక కేంద్రీయ రాజ్యమందు రాష్ట్రి మునకంతకు ఒకే శాసన నిర్మాణమండలి ఉండును. రాష్ట్రిము యొక్క భాగములకు స్థానిక స్వపరిపాలనా సంస్థలు ఉండవచ్చును. ఇవి తమ పరిధిలో ప్రజలను కొన్ని కొన్ని విషయములందు అనుశాసింపవచ్చును. కాని ఈ సంస్థల శాసన అధికారములు స్వతస్సిద్ధములు గావు. శాసన మండలిచే ప్రసాదింపబడి, దానిచే రద్దుచేయగల శక్తికి అధీనమైన పరిమితాధికారములే. బహు కేంద్రీయ రాజ్యాంగమందు రాష్ట్రిమునకు ఒకటికన్న ఎక్కువ శాసన మండలులు ఉండును. ఈ శాసన మండలులు తమ అధికార ములను ఒకరి నుండి ఒకరు బడయక రాజ్యాంగము నుండియే నేరుగా పొందినవిగ ఉండును.

రాజ్యసమితి, సమాఖ్య: బహు కేంద్రీయ రాజ్యములు ద్వివిధములు: రాజ్యసమితి, సమాఖ్య. రాజ్యసమితియందు కొన్ని రాజ్యములు తమ కందరకు ఉమ్మడిగా పనిచేయు టకు ఒక ప్రభుత్వమును ఏర్పాటు చేయును. ఈ ప్రభుత్వము ప్రజలతో నేరుగా కార్యకలాపములు సాగించక సభ్య రాజ్యముల ద్వారానే తన పనులను నెరవేర్చును. సభ్య రాజ్యములు తమ సభ్యత్వమును వదలుకొని స్వతంత్ర రాజ్యప్రతిపత్తులను పునః ప్రతిష్ట చేసుకొనుటకు రాజ్యాం గము సమ్మతించును. కేంద్ర ప్రభుత్వము ఈ కారణమున రాజ్యప్రభుత్వములపై ఆధారపడి ఉండి తగు పటుత్వము లేనిదిగ ఉండును.

సమాఖ్యలో రాజ్యాంగము శాసనాధికారమును కేంద్ర ప్రభుత్వము, రాజ్యప్రభుత్వముల మధ్య పంచును. ఎవరి అధికార పరిధిలో వారు సమాన ప్రతిపత్తితో వ్యవహ రింతురు. ఒకరి శాసనాధికారమును మరి ఒకరు రద్దుచేయ జాలరు. ప్రజలు రెండు శాసనమండలుల శాసనాధికారము నకు అధీనులై ఉందురు.

కొన్ని కారణముల వలన సమీప రాజ్యములు పరస్పర వ్యాపార సంబంధములను అభివృద్ధి చేసుకొనుటకు, శత్రు రాజ్యములను ఎదుర్కొనుటలో తమ శక్తులను సమీక రించుకొనుటకు మొదలగు కారణముల వలన సంయుక్త రాజ్యముల నేర్పాటు చేసుకొనదలచును. కాని తమ తమ రాజ్య ప్రతిపత్తులను పూర్తిగా గోల్పోవుటకు సుముఖ ముగా లేకపోవచ్చును. అట్టి పరిస్థితిలో బహు కేంద్రీయ ప్రభుత్వ విధానమును ఆశ్రయింపవలసి ఉండును. రాజ్య ములలోని పరిస్థితులనుబట్టి ఆ సంయుక్త ప్రభుత్వము సమాఖ్యగ రూపొందుట లేదా రాజ్యసమితిగ రూపొందుట అను ప్రశ్నకు సమాధానము అన్వేషింపవలెను. ఒక్కొక్కప్పుడు రాజ్యసమితిగ మొదటిలో ప్రారంభమై తుదకు సమాఖ్యగ పరిణామము చెందుట కలదు. యునైటెడ్ స్టేట్స్ తొలుతరాజ్యసమితిగానే రూపొందెను. అట్టి రాజ్యాంగము యొక్క బలహీనతను గుర్తించి రాజ్యాంగమును పటిష్ఠ మొనర్చుటకు 1817 లో రాజ్యాంగ సభ సమావేశమై, ఆ రాజ్యాంగమును రద్దు పరచి దాని స్థానమున సమాఖ్యను ప్రతిష్ఠించెను. సమాఖ్య దిన దిన ప్రవర్ధమానమై నేడు ప్రపంచమందు యునైటెడ్ స్టేట్స్‌కు అగ్రరాజ్యములలో ప్రముఖ స్థానమును చేకూర్చు కొన్నది. ఇతర సమాఖ్యల అవతరణకు నాందీ భూత మయినది. నేడు ప్రపంచమందలి అన్ని రాజ్యములు కలిసి ఒక సమాఖ్యను స్థాపింప గలిగిన ప్రపంచమును వేధించు చున్న అనేక సమస్యలు సులభ సాధ్యమగును. రాజనీతి

కుశలురు ఈ ఆశయ సాధనకై నిర్విరామ కృషి సలుపు చున్నారు. ఎప్పుడు ఈ ఆశయము సిద్ధించునో చెప్ప జాలము గాని, ఈ ఆశయ సిద్ధిపై ప్రపంచ భావి పురోగ మనము ఆధారపడి ఉన్నదని నిస్సంశయముగ చెప్ప వచ్చును.

పరిపాలనా న్యాయము : రాజ్యాంగము పరిపాలనా యంత్రాంగమందు ఉన్నతతమ స్థాయిలో సంఘటన కార్య మునకు పూనుకొనును. పరిపాలనా న్యాయము దాని కన్న క్రింది స్థాయిలో అదే కార్యమును కొనసాగించును. శాసన మండలికి జవాబుదారి వహించి మంత్రి మండలి రాజ్యాం గాను సారముగా పనిచేయుచుండ, మంత్రి మండలికి అండ దండగ మంత్రాంగశాఖ కార్యదర్శులు ఉందురు. ఈ కార్య దర్శుల క్రింద రాష్ట్రమందలి మండలాధికారులు, జిల్లా అధి కారులు, తాలూకా అధికారులు, గ్రామాధికారులు తమ తమ పరిపాలనా విధులను నిర్వర్తించుచుందురు. ఈ బహు ముఖములుగ సాగు కార్యకలాపమునకు సామరస్య మొన గూర్చి అవసరమైనచో ఏకోన్ముఖ మొనర్చుటకు ఈ అధి కార వర్గము కృషిసల్పును. ఈ అధికార శ్రేణిని ఏర్పాటు చేయుట, వారి వారి అధికార పరిధులను, అధికార అర్హత లను నిర్ణయించుట మొదలగు వానికి సంబంధించిన న్యాయమే పరిపాలనా న్యాయము.

నేటి కాలములో పరిపాలనా న్యాయము విస్తృతమగు చున్నది. దీనికి రెండు కారణములు గలవు.

ప్రదత్త శాసనాధికరణము : రాజ్యములు ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధాతము వరకు సాధారణముగా పరిమిత విధు లనే నిర్వర్తించుచుండెను. దేశములో శాంతి భద్రతలను కాపాడుట, పరరాజ్య దురాక్రమణ నుండి రక్షించుటయే కర్తవ్యముగ భావింపబడెను. ఇపుడు ఈ విషయములో విప్లవాత్మక పరివర్తన సంభవించినది. రాజ్యములు సామా జిక సంక్షేమ కార్యకలాపములను నిర్వర్తించుట తమ విధ యని గుర్తించినవి. ఈ కర్తవ్యమును నెరవేర్చుట కొరకు పలు విధములగు కార్యభారములను వహించుచున్నవి. ఉచిత విద్య, ఉచిత వైద్యసౌకర్యములు ప్రజలకు అంద జేయుట పరిశ్రమలను జాతీయము చేయుట, పారిశ్రామిక వివాదములను నివారించుట, పరిష్కరించుట, నిర్వ్యాపార భీమా మొదలగు అనేక కార్యక్రమములను నిర్వహించు చున్నది. ఈ కారణమున శాసన మండలి చట్టములను రూపొందించుటలో పూర్ణ స్వరూపము గల చట్టములను చేయక, తమ విధానమును మాత్రమందు తెలియజేసి, దానికనుగుణమగు నిబంధనల నొనర్చు అధికారమును ప్రభుత్వమునందు మంత్రికో, ఒక మంత్రాంగ శాఖ అధ్యక్షునికో లేదా మరి ఏ ఇతర అధికారికో ఒసంగు చున్నవి. ఈ అధికారమును పురస్కరించుకొని ప్రభుత్వ యంత్రాంగమే ఈ నిబంధనావళిని ప్రభుత్వ అధిసూచన ద్వారా జారీ చేయుచున్నది. ఇట్టి అధికారమును ప్రదత్త శాసనాధికార మందురు. ఈ అధికారము నేడు బృహత్ స్వరూపమును దాల్చుచున్నది. దీనిని ఉపయోగించుటచే ప్రవృత్తమగు న్యాయము పరిపాలనా న్యాయము.

అడ్మినిస్ట్రేటివ్ జస్టిస్ : శాసనాధికారమును కొంతవరకు ప్రభుత్వమునకు దత్తము చేయుటయే గాక న్యాయ పాల నాధికారమును గూడ ప్రభుత్వమున కొసంగుట నేటి పరి స్థితులలో కాననగును. సమాజ సంక్షేమ కార్యకలాపముల వల్ల పలుతావుల నిర్ణయాధికారమును చెలాయించుట అవసరమగును. సాధారణ న్యాయస్థానములకు ఈ సాంకేతిక విషయ భూయిష్టమైన పరిస్థితులను సమీక్షించి, పరిశీలించి నిర్ణయము జేయుటకు తగినంత అవకాశ ముండుట దుర్లభము. వాటిని సాక్ష్య విచారణా పద్ధతు లతో నిర్ణయము చేసిన కాల విలంబన తప్పదు. శీఘ్ర నిర్ణయావసరము గల ఎడ కార్యనిర్వాహక వర్గములోనే న్యాయ పరిపాలనా కర్తవ్య నిర్వహణమును నిహిత పరచ వలసి ఉండును. ఇదే పాలక వర్గ అధికరణల స్థాపనకు హేతువు. ప్రభుత్వ యంత్రాంగములో కొంత మందికి ఈ నిర్ణయాధికారమును ఒసంగుట పరిపాటి అయినది. ఈ అధికారమును చెలాయించుటలో ప్రాకృతిక ధర్మ సూత్ర ములను అనుసంధానము చేసుకొనవలెను. నిర్ణయమును చేయుటకు ముందు నోటీసునిచ్చి పక్షకారుల కథనములను వినవలెను. ఒక పక్షకారుని కథనమును ఎదుటి పక్షకారుని పరోక్షములో వినరాదు. పక్షకారుల కథనము నొకరువిని వేరొకరు నిర్ణయము జేయరాదు. ఇట్టి ప్రాకృతిక ధర్మ సూత్రములను పాటింపవలెను. కాని న్యాయస్థానములు సాధారణముగ అనుసరించు విపులమైన సివిల్ ప్రక్రియా సంహితను పాటింప నవసరములేదు.

ఈ విధమైన ప్రదత్త శాసనాధికార వినియోగము వలనను, పాలక వర్గ అధికరణలవలనను ఉత్పన్నమగుచున్న పరిపాలనా న్యాయమును ఇంగ్లండులో హీవర్ట్ నిశితముగా విమర్శించెను. 'కొత్తరకపు నిరంకుశత్వము' అను గ్రంథ ములో ప్రభుత్వ యంత్రాంగమునకు న్యాయ నిర్ణయాధి కారము ఒసగి న్యాయ స్థానముల అధికార క్షేత్రమును పరిమితము జేయుటవలన అన్యాయము జరుగుటకు అవ కాశములు ఏర్పడినవని సోదాహరణముగ జూపెను. 1925 లో ప్రకటింపబడిన ఈ గ్రంథము ఇంగ్లండులో అల జడిని కలుగజేసెను. ప్రభుత్వము ఒక కమిటీని ఏర్పాటు

జేసి, కొంతవరకు ఈ పద్ధతిని సంస్కరింప జూచెను. అధికరణల (ట్రిబ్యూనల్స్) చే ప్రయుక్తమగుసూత్రములు చేయబడు నిర్ణయములు గూడా పరిపాలనా న్యాయము గానే వ్యవహరింతురు.

దండ న్యాయము : కౌటిల్యునిచే కంటక శోధనము పాలకుని యొక్క ముఖ్య విధులలో ఒకటిగా చెప్పబడినది. నేరములు చేసినవారిని పట్టుకొనుట, శిక్షించుటయే కంటక శోధన. కొన్ని అకార్యములు వ్యక్తులకే గాక, రాష్ట్రము నకే హానికరముగ తలంపబడుచున్నవి. వీనినే నేరము లందురు, వీటిని పరిశోధించి, అపరాధులను దండన్యాయ స్థానముల ద్వారా తగిన విధముగ దండించుట శిక్షాస్మృతి యొక్క ఆదర్శము.

దోషకారీతు కర్తృత్వం ధనస్వామీ స్వకం ధనం
వివాదే ప్రాప్నుయాత్ యత్ర ధర్మైస్తైవ స నిర్ణయః

దోషకారుల దండించుట, స్వామ్యము గలవానికి వాని సొమ్మును వచ్చునట్లుచేయుట ధర్మము యొక్క లక్షణము.

అపరాధము లేదా నేరము : ఇతరుల హక్కుకు భంగము కలిగించు ప్రతికార్యమును దోషమని వ్యవహరించ వచ్చును. దోషమునందు స్వకర్తవ్యోల్లంఘన కూడ ఉండును. ఉల్లంఘింపబడిన కర్తవ్యమును తానే ఒడంబడికవలన వహించి ఉండవచ్చును. లేదా అది న్యాయావళిచే ఆరోపింపబడి ఉండ వచ్చును. ఒడంబడిక వలన ఉత్పన్నమైన కర్తవ్యములకు భంగపాటు కలిగిన, ఒప్పంద భంగమను దోషము సిద్ధించును. దీనికి నష్ట పరిహారము సాధారణమగు ప్రతిక్రియ, న్యాయావళిచే ఆరోపిత కర్తవ్య అతిక్రమణమునకు కూడ నష్ట పరిహారమే ప్రతిక్రియగ ఉండవచ్చును. అట్టి దోషములను 'వ్యావహారిక అపకృతు' లని పిలుతురు. ద్రవ్యరూపక పరిహారము గాక, కారావాసము మొదలగు దండనలు (శిక్షలు) ప్రతిక్రియలగుచో, ఆ దోషమును నేరము లేదా అపరాధము అందురు. దండన్యాయము లేదా శిక్షాస్మృతి ఈ అపరాధములను పరిభాషించి, ఏ అపరాధమునకు ఏ శిక్ష విధింపవలెనో ముందుగానే నిర్దేశించును. దండన్యాయమునకు సంబంధించిన చట్టము భవిష్యత్ వర్తిగానే ఉండవలెను. లేనిచో కార్యము చేసినపుడు దోష పూరితము కాకున్నను తరువాత చేయబడిన భూత లక్షియగు చట్టము వలన దండనీయము కావచ్చును. ఇది ధర్మ విరుద్ధము. అందుచే అపరాధ సంబంధియగు చట్టములు భవిష్యత్ కార్యముల పైననే ప్రవృత్తమగుచుండుట యుక్తము. ఎట్టి దోషములను నష్ట పరిహార యోగ్యమగు అపకృతులుగా ఉంచవలెనో, ఎట్టి దోషములను దండనీయ అపరాధములుగ గణింపవలెనో శిక్షాస్మృతి నిర్ధారణ చేయవలెను. అందుచే ఒక దేశములో అపరాధమగు కార్యము మరియొక దేశములో వ్యావహారిక అపకృతి మాత్రమే కావచ్చును. ఒక కాలమందు వ్యావహారిక అపకృతిగ జూడబడిన దోషము వేరొక కాలమందు న్యాయావళిలో మార్పువలన అపరాధముగా శిక్షింపబడవచ్చును.

శిక్షార్హత : నిషిద్ధ కార్యమును జేసినవానికి శిక్షాపాత్రత గలదని వెంటనే నిర్ణయించుటకు వీలుకాదు. అతను ఆ అకార్యమును అపరాధ చింతనతో చేసినాడాయని విమర్శించవలెను. అకార్యమును ఉద్దేశ పూర్వకముగ చేయుట లేదా నిర్లక్ష్యముగ చేయుట అపరాధ చింతన అనిపించుకొనును. దుస్సంకల్పము, అజాగ్రత లేనిచో, అపరాధ చింతన లేనట్లు ఎంచబడును. అట్టి చింతన లేకయే చేసిన కార్యము నిషేధింపబడినదైనను, శిక్షాపాత్రత ఆపాదింపదగదు. అపరాధ చింతనలేని సందర్భములను కొన్నిటిని పరిశీలింప వచ్చును.

పొరపాటు : పొరపాటుచే చేయబడిన నేరమునకు కొన్ని సందర్భములలో శిక్ష లేదు. ఇట్టి పొరపాటు సహేతుకమైనదిగ ఉండవలెను. సాధారణముగ రక్షకభట శాఖవారు అనుమానముపై కొంత మందిని పట్టుకొని బందీ చేయుదురు. అనుమానము సరియైనది కాదని తేలిన పిదప వారిని విముక్తులను చేయుదురు. నిర్హేతుకముగ రక్షక భట వర్గమైనను, ఎవరినైనా నిర్బంధములోనుంచిన అట్లు చేసిన ప్రభుత్వోద్యోగి దండనీయుడగును.

పొరపాటు సహేతుకముగ ఉండుటేగాక, భ్రమవలన ఊహింపబడిన పరిస్థితులు నిజమేయని తలచిన కూడ చేసిన పని నేరముకారాదు. ఒక పేటికను దొంగిలించి, అది పొరపాటువలన జరిగెనని వాదించుచు, పొరపాటు స్వరూపము ఎట్టిదను ప్రశ్నరాగా, తాను ఆ పేటికలో వెండి సామాను లున్నవను భ్రమచే దానిని తీసుకొంటినని చెప్పిన శిక్షాపాత్రత లేక పోవునా? పేటికలో నిజముగా వెండి సామానులు ఉన్నప్పటికిని, పేటికను తీసుకొనుట చోరీ నేరమే యగును.

ఆత్మ సంరక్షణ : ప్రాణాపాయస్థితినుండి తనను సంరక్షించు కొనుటకు ప్రతివానికి హక్కుగలదు. ఈ హక్కును సరిగా వినియోగించుకొనుటలో ఇతరులకు హాని కలిగిననూ అది నేరముగాదు. ఆస్తిని సంరక్షించు కొనుహక్కు కూడ ఇట్టిదే. సాధారణముగా ఆస్తిని సంరక్షించుకొనుటలో ప్రాణహానిని కలిగించరాదు. కొన్ని సందర్భములలో మాత్రము దోషకారిని హతుని జేసినను, నేరముగ పరిగణింపబడదు. ఉదాహరణకు : బందిపోటును, రాత్రి

వేళ కన్నపు దొంగతనము అరికట్టుటలో దోషకారిని, హతునిచేసినను క్షంతవ్యమగును.

ఉన్మాదము : ఉన్మాదావస్థలో చేయబడిన అకార్యము నేరముకాదు. ప్రతి మనోదౌర్బల్యము ఉన్మాదమనుటకు వీలులేదు. ఎటువంటి మనోవైకల్యమును ఉన్మాదముగా పరిగణింపవచ్చునో డాక్టరుల సాక్ష్యముపై నిర్ణయింప వలసి ఉండును. తను చేయుచున్న కార్యము న్యాయ శాస్త్ర నిషిద్ధమనియు, సహజముగ దుష్టకార్యమనియు గ్రహింపగల సామర్థ్యము లేకుండుట ఉన్మాద లక్షణము.

ఆకస్మిక సంఘటన: పర్యవసాన మనుద్దిష్టమైనచో చేసిన కార్యమును దుర్ఘటన అందురు. అది అజాగ్రత వలన కలుగనిచో దానిని అనివార్యదుర్ఘటనగా పరిగణింతురు. దీనియందు అపరాధ చింతన లేదు. కనుక శిక్ష విధించరాదు.

బాల్యావస్థ: ఏడు సంవత్సరములు నిండని వారికి శిక్షా పాత్రత లేదు. ఏడు సంవత్సరములు దాటినను, 12 సంవత్సరములకు లోపుగా ఉన్న కార్యపర్యవసాన విచక్షణాదక్షత లేనిచో శిక్షాయోగ్యత ఉండదు.

త్రాగుడు వలన మైకము: సారాయికైపు మనస్సును భ్రమింపచేసి అపరాధ చింతన లేకుండునట్లు చేయును. అయినను ఉద్దేశ పూర్వకముగా త్రాగినచో చేసిన నేరమునకు శిక్ష అనుభవింపవలసినదే. ఇతరులచే మోసపోయి త్రాగిన లేదా వారు బలప్రయోగముచేసి తన అంగీకారము లేకుండా త్రాగించిన నిషాలో చేసిన అపరాధము క్షంతవ్యము. అపరాధచింతన ఉన్నను, కొన్ని సందర్భములలో లేనట్లుగానే ఎంచవలసి ఉండును. దీనికి ఉదాహరణముగా కొన్ని పరిస్థితులను గమనింతము.

నిర్బంధకృతము: ఒకనిని చంపుదుమని భయపెట్టి అతనిచేత అపరాధము చేయించిన అతడు శిక్షకు సాధారణముగ పాత్రుడు కాడు. అట్టి భయము వలన ఖూనీ గావించినచో మాత్రము శిక్షకు గురి కావలసినదే. అనగా ప్రాణభయము వలన నైనను, ఇతరులకు ప్రాణహాని చేయరాదని శిక్షాస్మృతి శాసించుచున్నది. ఇటులనే రాజద్రోహము గాని, మరణ శిక్షార్హమగునట్టి నేరము గాని, ఇతరులు కలుగజేసిన ప్రాణహాని భయముచే చేసినను, శిక్షాస్మృతి క్షంతవ్యముగా పరిగణించదు.

వివిధ నేరములు : సమాజము ఒక్కొక్క కాలములో కొన్ని కొన్ని అకార్యములను దండనీయ నేరములుగా భావించుచుండును. మనుస్మృతి నాటికి వాక్పారుష్యము, దండపారుష్యము, స్తేయము, స్త్రీ సంగ్రహణము, సాహసము అనునవి నేరములు. సమాజ పరిస్థితులను బట్టి అనేక క్రొత్త నేరములు ఉత్పన్న మగుచుండును. అధికారులలో భ్రష్టాచారము, లంచగొండితనము, తీవ్రముగ శిక్షింపదగిన నేరములని నేటి పరిస్థితులలో కాన్పించగ, భారత శిక్షా స్మృతిని సవరించి ఈ నూతన నేరములను కల్పించి వాటికి కఠిన శిక్షలను విధించవలెనను ప్రతిపాదనలు వచ్చినవి. ఎటువంటి అకార్యములు నేరములుగ గణనీయమో బెంతామ్ 'శాసన సూత్రములు' అను గ్రంథమున వివరించెను. నేరములుగ గణించుటకు అయోగ్యమగు కొన్ని రకముల కార్యములు :

1. ఊహాజనితమైనవి : ప్రాచీన కాలములో మాంత్రికులను శిక్షించుట ఈ సూత్రమునకు విరుద్ధము; 2. నిర్వచనము సరిగా చేయజాలనివి : కృతజ్ఞతా హీనతను శిక్షించదలచిన ఈ సూత్రముచే ఖండింపబడును ; 3. దోషసిద్ధికి వలసిన సాక్ష్యము దొరకుట సమంజసమైన పద్ధతులలో దుస్సాధ్యమగునట్టివి ; వివిధ నేరములకు ఉచితమైన శిక్షలు శిక్షాస్మృతిలో నిరూపింపబడినవి. ఉరితీయుట, కారాగారవాసము సామాన్యఖైదు. కఠినఖైదు, జరిమానా, ఆస్తి అధిహరణము మొదలగు శిక్షలు ప్రస్తుతము అమలులో ఉన్నవి.

శిక్షల వైవిధ్యము : దండన ప్రమాణము నెట్లు శాస్త్రీయముగ నిర్ధారణ చేయవలెనో తెలియని రోజులలో శిక్షలు విచిత్రముగ ఉండెడివి. స్వల్పనేరములకు సైతము మరణ దండన విధింపబడుచుండెడిది. గ్రీక్ శాసనకర్త డ్రాకో తయారుచేసిన దండ సంహిత ప్రతి అకార్యమునకు మరణ దండననే నిర్దేశించెను. ఏల ఇట్లు చేసితిరని డ్రాకోను ప్రశ్నింపగా, 'అంతకన్నా భీభత్సమగు శిక్ష కాన్పించనందున' అని అతడు ప్రత్యుత్తరము ఒసగెను.

మోసెస్ అను యూదు నాయకుడు ప్రతీకార సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించెను. 'ఒక పన్నుకు ఒక పన్ను, ఒక నేత్రమునకు ఒక నేత్రము ఒక ప్రాణమునకు ఒకప్రాణము' అనునది ఈ న్యాయసూత్ర సారాంశము. చెరసాలలను ఏర్పాటు చేయనంతకాలము మరణ శిక్షయే శాసనకర్తలకు నిరోధింప వలసిన ప్రతి అకార్యమునకు తగిన శిక్షగ కాన్పించుచుండెను. చెరసాలల అవతరణ తర్వాత కారావాసమును శిక్షను శాసనకర్తలు ప్రయోగింప మొదలిడిరి. మరణ శిక్షను కొన్ని దేశములు రద్దు చేసినవి. డెన్మార్క్, హాలెండ్, బెల్జియమ్, నార్వే, స్వీడెన్ దేశములలో మరణ శిక్షలేదు. ఇంగ్లండులో కూడ ఖూనీ నేరమునకు ఈ శిక్షను 1965 లో రద్దుచేసిరి. నేడు అమలులో ఉన్న ముఖ్య దండన కారాగార వాసము. చాల కాలమువరకు ఖైదీలను ప్రత్యేక గదులందు ఒకరికొకరికి సంబంధము లేకుండా

నిర్బంధించి ఉంచుట ఈ శిక్ష యొక్క సారాంశము. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ఈ పద్ధతిని ప్రప్రథమముగ పెన్సిల్వేనియాలోని కారాగారమందు ప్రయోగించినందున దీనికి పెన్సిల్వేనియా పద్ధతి అను పేరుగలదు. దీనికంటె మెరుగైనది యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో న్యూయార్క్ రాజ్యమందలి ఆబరన్ కారాగార పద్ధతి. ఇందు ఖైదీలందరును పగలు ఒకేచోట కలిసి ఉండుటకు అవకాశము గలదు. ఆ కాలములో అందరు కలిసి కార్ఖానాయందు పనిజేయుదురు. రాత్రివేళ జైలునందు విడి విడిగానే ఉందురు. ఈ పద్ధతివలన ఖైదీకి ఒక వృత్తి విద్యను నేర్పుటకు వీలగును. జైలునుండి విడుదల అయినప్పుడు ఆ విద్య సహాయమున తనను తాను పోషించుకొనగల సామర్థ్యము కలిగి ఉండును. దీనివలన తిరిగి నేరము జేయవలసిన పరిస్థితులు పోయి, పూర్వ నేరస్థుడు బాగుపడుటకు అవకాశము ఏర్పడును.

నేరస్థుని, హృదయ పరివర్తనద్వారా, పునీతునిచేసి, సంఘమునందు ఉండదగిన యోగ్యునిగా మార్చుటయే దండన యొక్క పరమ ప్రయోజనమని నేటి సిద్ధాంతము. దీనికి అనుగుణముగ కారాగారవాస శిక్షను మలచవలెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో జరిగిన ప్రయోగముల వలన ప్రొబేషన్, పెరోల్, అనిశ్చిత చెరసాల శిక్ష అని మూడు విధములగు విధానములు అమలులోనికి వచ్చినవి. ప్రొబేషన్ యందు సిద్ధదోషి తానికమీద నీతిగా ప్రవర్తించెదనని బంధపత్రమును వ్రాసి ఇచ్చి, శిక్ష ననుభవించకనే విముక్తుడుగా జేయబడును. ఆ బంధ పత్రమునకు భిన్నముగ ప్రవర్తించినచో ఇదివరకు విధింపబడిన శిక్షను అనుభవింపవలసి ఉండును. పెరోల్‌నందు శిక్ష కొంతకాల మనుభవించిన పిదప బంధ పత్రముపై అపరాధి విడువబడి, ఒక పెరోల్ అధికారి పర్యవేక్షణక్రింద కొంతకాలము ఉండును. ఈ పర్యవేక్షకుడు అతని మానసిక తత్త్వమందు తగిన మార్పును కలుగజేయుటకు యత్నించును. అనిశ్చిత చెరసాల శిక్షయందు కారాగారవాసము ఇంతకాలమని ముందుగనే నిర్ణయించరు. కారాగారవాసియొక్క నైతిక పరివర్తనపై అతని కారాగారవాస కాలావధి ఆధారపడి ఉండును. త్వరలోనే పరివర్తన కలిగిన, త్వరలోనే కారాగారవాసమునుండి విముక్తి కలుగును. 1869 లో న్యూయార్క్ రాష్ట్రమందు ఏర్పాటు చేయబడిన ఎల్మైరా జైలునందు ఈ ప్రయోగము విజయవంతమాయెను.

బాల నేరస్థులకు 'బోర్‌స్టల్' పద్ధతి అమలు పరచవలెను. 16 నుండి 21 సంవత్సరముల వరకు వయస్సుగల నేరస్థులను బాల నేరస్థులుగా గణింపవచ్చును. బోర్‌స్టల్ పద్ధతిలో ఈ నేరస్థులకు అవసరమగు విద్యను గరపుటకు పారిశ్రామిక తర్ఫీదును ఒసంగుటకు కావలసిన సదుపాయములను ఒనగూర్చవలెను. ఇంగ్లండులో బోర్‌స్టల్ అను గ్రామమందు ఇట్టి ప్రయోగము విజయవంతముగా, ప్రప్రథమములో జరిపినందున ఈ పద్ధతికి 'బోర్‌స్టల్' పద్ధతి అను పేరు గలిగినది.

దండ ప్రమాణ నిర్ణయము: న్యాయపాలనలో సిద్ధదోషికి ఎంత దండన విధింపవలెనో నిర్ణయించుట అతి ముఖ్యమైన విషయము. శిక్షాస్మృతి ఒక్కొక్క అపరాధమునకు విధింపదగు దండన అవధిని మాత్రమే సూచించును. ఆ అవధి మేరకు అపరాధికి తగిన శిక్షను విధించుట న్యాయాధీశుని విధి. శిక్ష ప్రమాణము నిర్ణయించుటలో గమనింపవలసిన సూత్రములు మూడు గలవు.

అపరాధము యొక్క గురుత్వము: అన్ని అపరాధములు ఒకే రకమునకు చెందినవిగ ఉండవు. చౌర్యము, లూటీలయందు తరతమ భేదములు కలవుగదా. హత్యలయందు ఖూనీ మహాపరాధమని తెలియుచున్నది. దండనను నిర్ణయించుటలో ఆయా అపరాధముల గురుత్వమును గమనించవలెను. అపరాధము సంఘ విద్రోహచర్య, సంఘముచే గర్హింప బడునది. చేయబడిన నేరము ఎంత వరకు సంఘముచే గర్హింపబడుచున్నదో గమనించి దానికి తగిన శిక్షను విధింపవలెను. 1810 లో ఇంగ్లండునందు 210 నేరములకు మరణ శిక్ష ఉండెను. అప్పటి దండన్యాయము ఎంత లోప భూయిష్టమో దీనివలన గ్రహింపవచ్చును. చౌర్యము, హత్య రెండును విచక్షణ లేకుండా మరణ శిక్షకే గురిచేయబడిన, రెండు నేరములను ఒకేసారి చేయుటకు అవకాశము గల సందర్భములో తక్కువ నేరమగు చౌర్యముతో ఆగుటకు ప్రేరక శక్తి లోపించును. చోరీ చేసిన దొంగను పట్టుకొనిన, అతడు గ్రాహకుని హత్యజేసి తప్పించుకొనుటకు యత్నించును. ఏలన, పట్టుబడిన చోరీకి, తప్పించుకొన అవకాశము గల హత్యకు ఒకే దండన ఉన్నందున, ఇది అభిలషణీయము గాదు. అందుచే చౌర్యము కన్న హత్యకు ఎక్కువ శిక్ష ఉండవలెను. ఇదే విధముగ వివిధ అపరాధములకు వాటి గురుత్వ లఘుత్వములను గమనించి భిన్న భిన్న దండనలను నిర్ణయింపవలసి ఉండును.

అపరాధమునకుగల హేతువు: అపరాధములను నిష్కారణముగ చేయుట అసంభవము. ఏదేని ఒక ప్రేరక హేతువు సాధారణముగ ఉండును. ఈ ప్రేరక హేతువు ఎట్టిదో గమనించి శిక్షా పాత్రతను నిర్ణయింపవలెను. ధనాశా ప్రేరితుడై చేసిన చోరీకిని, ఆకలితో అటమటించు

బిడ్డల పోషణార్థము చేసిన చోరీకిని ఒకే విధమగు శిక్ష తగునా ? రెండు పరిస్థితులందును దండన అవసరమైనను, ప్రేరక హేతువులలోని భేదమును బట్టి దండనలను నిర్ణయింపవలసి ఉండును. ఉదాహరణలో, మొదటి తరగతికి చెందిన చౌర్యమునకు రెండు ఏండ్ల కారావాస శిక్ష సరిపోయిన, రెండవ తరగతి చౌర్యమునకు ఆరు నెలల కారావాసము సరిపోవచ్చును.

అపరాధి యొక్క శీలము: అందరు అపరాధులు ఒకే ప్రకృతి కలవారుగ ఉండరు. ఒకడు ముక్కోపి, ఒకడు ఆశాపాతకుడు, ఒకడు గర్వి, ఒకడు ఈర్ష్యాళువు. ఇట్లు పలు విధములగు సంఘ విధ్వంసక ఆవేశములకు గురియైన వారు కాగా వారియందు కొంత సచ్ఛీలత గూడ ఉండవచ్చును. నలుపు, తెలుపు గాక వాటి సమ్మేళనా జనిత రంగులు కూడ ఉండును గదా, అట్లే మంచి, చెడు అని రెండు విభాగములుగా మనుష్యులను వర్గీకరణ చేయలేము. మంచి చెడూ వివిధ పాళ్ళలో కలిసి ఉండవచ్చును గదా. కనుక అపరాధియొక్క ప్రకృతిని గమనించి అతనికి తగిన దండన ఒసగవలెను. ప్రకృతి నీచమైన కొలది, దండ కాఠిన్యమును అధికము చేయవలసి ఉండును. దీనికి కారణము సంఘ విధ్వంస ఆవేశములను అణగ ద్రొక్కవలసిన ఆవశ్యకతయే.

పైన వివరించిన సూత్రము నుండి ఉత్పన్నమగు కొన్ని ఉపసూత్రములను గమనించవచ్చును. ప్రథమ అపరాధమునకు, పునరావృత్త అపరాధమునకును దండనయందు భేదము కాన్పించవలెను. తొలిసారిగ చేసిన అపరాధము వలన శీల భ్రష్టత గోచరించిన ఆ అపరాధమునకు శిక్షననుభవించియు, పునః పునః ఆ అపరాధమునే చేసినచో అతని శీలము రాను రాను దిగజారుచున్నదిగా తెలియ నగును. గాన ప్రథమాపరాధము కన్న అవృత్తమైన అపరాధమునకు అధికతర దండన అవసరము.

బాల నేరస్థులకును, ఆరితేరిన నేరస్థులకును భేదము చూపవలెను. బాల్యావస్థలో శీలము ఒక స్థాయికి చేరక మునుపే దానికి చ్యుతి గలుగుటకు అనేక పరిసర ప్రభావములు కారణ భూతములు కావచ్చును. శీలమును దిద్ది తీర్చుటకు శైశవావస్థయందెక్కువ అవకాశము కలదు. ముక్కాకలు దీరిన ముష్కరుని సంస్కరించుట తేలికయైన పనికాదు. అందుచే బాల నేరస్థులను ముష్కరులతో కలుపక విడిగా ఉంచి, సచ్ఛీలమలవడుటకు కావలసిన సుశిక్షణ ఒసగుట ఎంతయు అవసరము. ముష్కరులను తీవ్ర దండనచే సరిదిద్దవలసి ఉండును.

ఈ విధముగ పరిస్థితులను జాగరూకతతో పరిశీలించి దండనలను నిశ్చయించవలసి ఉండును. వైద్యుడు రోగ నిదానము చేసి రోగి బలాబలములను గమనించి తగిన మందును నిశ్చయించునట్లు, న్యాయమూర్తి దోషి యొక్క పూర్వచరిత్రను, అతని అపరాధమును, చిత్త వృత్తిని గమనించి తగిన శిక్షను నిర్ణయించవలెను. మనుస్మృతియందు క్రింది శ్లోకములు గమనార్హములు :

శ్లో॥ వాగ్దణ్డం ప్రథమం కుర్యాత్ ధిక్‌దణ్డం తదనంతరమ్
తృతీయం ధనదణ్డంతు వధ దణ్డమతః పరమ్

శ్లో॥ వధేనాపి యథాత్వేతాన్ని గ్రహీతుం నశక్నుయాత్
తదైషు సర్వ మప్యేత త్ప్రయుఞ్జీత చతుష్టయమ్

మొదట మందలించియు, తర్వాత గద్దించియు, పిదప జుల్మానా విధించియు, దాని తర్వాత తాడనాది శిక్షకు (సిద్ధదోషుని) గురిచేయవలెను. అప్పటికిని నిగ్రహించుటకు వలను పడనిచో నాలుగు విధములగు దండనలను ఒకే మారు ప్రయోగించవలెను.

పన్నుల విధాన న్యాయము : ప్రభుత్వము ప్రజల మేలుకొరకు భరించవలసిన ఖర్చును తప్పని సరిగ వసూలు పరచుటకు ఒక వ్యక్తినుండి కేవలము అతని వరకే, ఏ మేలును ప్రత్యేకముగ చేకూరక పోయినను, రాబట్టుకొను ద్రవ్యరాశిని పన్ను అని అందురు. పన్నుకు ప్రత్యామ్నాయముగ పన్ను చెల్లించు వానికి, ప్రజలకందరకు సామాన్యముగ ఒనగూరుచున్న లాభము కన్న విడిగా ఏ ప్రత్యేక లాభమును చెంద వలసిన పనిలేదు. ఇది 'పన్ను' యందలి విశేషము. ప్రత్యేక లాభమేదైనను కలిగి ఉండి, ఆ ప్రత్యేక లాభములను ఒనగూర్చు యంత్రాంగమునకు అగు ఖర్చును భరించుటకు మాత్రమే వసూలు జేయబడిన సొమ్మును ఫీజు అందురు. పన్నులు ప్రత్యక్షము, పరోక్షము అని రెండు విధములు. పన్నుయొక్క భావము ఎవరిపైబడునో వాని పైననే నిలచిన అది ప్రత్యక్షపన్ను, ఆ భారమును మరి ఒకనికి అన్తరణ జేయుటకు వీలు ఉన్నచో అది పరోక్ష పన్ను, పన్ను యొక్కయు, ఫీజు యొక్కయు గుణములు కలిసి ఉండునది శుల్కము.

ఆదాయపు పన్ను : ఒక వ్యక్తి సంవత్సర ఆదాయముపై విధింపబడు పన్ను ప్రత్యక్ష పన్నులలో ముఖ్యమైనది. క్రమ వృద్ధి పన్నుల విధానమునకు ఈ పన్ను కీలకము. రాబడి వృద్ధియైనకొలది ఈ పన్ను కూడ వృద్ధి యగును. పన్ను చెల్లించుటకు గల సామర్థ్యమును బట్టి పన్ను వేయవలెనను ఆధునిక సూత్రము ఇందు ఇమిడి ఉన్నది. ఇండియాలో ఈ పన్ను నాలుగు విధములుగ ఉన్నది.

వైయక్తిక ఆదాయపు పన్ను : వేతనములు, వ్యాపార, వృత్తి ఆదాయములపై విధింపబడు ఈ పన్ను స్వల్ప

ఆదాయములపై విధించరు. దీనికి కారణము అట్టి పన్నులను వసూలుచేయుట కగు ఖర్చు వసూలగు పన్ను కన్న ఎక్కువ.

అదనపు పన్ను (సూపర్ టాక్స్): హెచ్చు ఆదాయములపై అనగా రూ. 25,000 కు పైబడిన ఆదాయములపై ఈ అదనపు పన్ను విధింపబడుచున్నది.

కార్పొరేషన్ పన్ను: కంపెనీల ఆదాయముపై వేయబడు అదనపు పన్నును కార్పొరేషన్ పన్ను అందురు.

సర్ఛార్జీ: ఆదాయపు పన్నులోగాని, ఆదాయములోగాని కొంత శాతమును సర్ఛార్జిగ వసూలు చేయుచున్నారు. ఆదాయపు పన్ను, అదనపు పన్ను కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు పంచుకొనును. కార్పొరేషన్ పన్ను, సర్ఛార్జీలు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు మాత్రమే చెందును. కేంద్ర ప్రభుత్వము కార్పొరేషన్ పన్నును, సర్ఛార్జిని మాత్రమే పెంచుచున్నదనియు ఆదాయపు పన్నును, అదనపు పన్నును పెంచుటలేదనియు రాష్ట్రములు విమర్శించినవి.

వ్యయపు పన్ను: ఒక వ్యక్తి యొక్క సంవత్సర ఖర్చుపై వేయు పన్నును వ్యయపు పన్ను అని అందురు. సంవత్సరము మొదటిలో ఒక వ్యక్తికి గల ధనమును, సంవత్సరాంతమున గల ధనమును చూచిన అతనికి ఎంత మిగిలినది తెలియును. అతని మొత్తము రాబడినుండి దీనిని తీసివేసిన అతని సంవత్సర వ్యయము తేలును. దీనిపై వేయబడు పన్నే వ్యయపు పన్ను. ఆదాయపు పన్ను నికరాదాయముపైన వేసినప్పుడు దానిని తగ్గించుకొనుటకు దుబారా ఖర్చులను చేయుటకు పన్ను కట్టునతడు వెనుదీయడు. వ్యయముపైనను పన్నును విధించిన అతని ఆటకట్టును. పైగా వ్యయపు పన్ను వలన వ్యయమును తగ్గించుకొని, పొదుపు జేసి ధనమును కూడ బెట్టుటకు అవకాశము ఒసగినట్లగును. 1957 లో ప్రప్రథమముగ ఈ పన్ను కృష్ణమాచారి కేంద్ర ఆర్థిక మంత్రిగ ఉన్నప్పుడు విధింపబడెను.

సంపత్తి పన్ను: ప్రతి సంవత్సరము వ్యక్తి యొక్క మొత్తము సంపత్తిపై ఈ పన్ను విధింపబడును. ఇది ఆర్థిక సమానత్వమును చేకూర్చుటకు బాగుగ ఉపయోగపడును.

మరణ సుంకము (ఎస్టేట్ డ్యూటీ): చనిపోయిన వ్యక్తి వదలిన ఆస్తిపై విధింపబడు పన్నును 'మరణ సుంకము' అందురు. ఒక్కొక్క వారసునికి ప్రత్యేకముగ వారసత్వపు వాటాగా వచ్చు ఆస్తిపై గాక చనిపోయిన వాని యావదాస్తిపై ఈ సుంకమును విధింతురు. వారసుల వాటాలపైన విధింపబడినచో దానికి వారసత్వపు పన్ను అందురు. ఆస్తి యొక్క విలువను బట్టి ఈ సుంకము వృద్ధి అగుచుండును. ఇండియాలో ఒక కోటి రూపాయల విలువ గల ఆస్తి అయిన 40% మరణ సుంకముగ చెల్లింపవలసి ఉండును. రూ. 50,000 కన్న తక్కువ ఆస్తిపై ఈ సుంకము లేదు. మరణ సుంకము యొక్క ముఖ్య ప్రయోజనము ఆర్థిక తారతమ్యములను తగ్గించి ఆర్థిక సమానత్వమునకు తోడ్పడుట.

ఉత్పాదన సుంకము (ఎక్సైజు డ్యూటీ); దేశమందు వస్తు ఉత్పాదనపై వేయబడు సుంకమును ఎక్సైజు డ్యూటీ అందురు. ఇది ముఖ్యమగు పరోక్ష పన్ను. ఈ పన్ను యొక్క భారమును ఉత్పత్తిదారు కొనుగోలుచేయు వానికి అన్తరణ జేయవచ్చును. కొనువారు చాలా మందియైనపుడు ఈ పన్ను బహుముఖముల వ్యాప్తి చెంది కొంచెము కొంచెముగా ఒక్కొక్క క్రేత నుండి రాబట్టుకొనుటకు వీలగు చుండును. ఉప్పు మొదలగు నిత్యావసర వస్తువులపై వేయబడు ఉత్పాదన సుంకము ప్రజా బాహుళ్యముపై ఎక్కువ భారము కలుగజేయును. అందుకనే గాంధీ తన సత్యాగ్రహ ఉద్యమమును ప్రారంభించినపుడు ఉప్పు సుంకమును తీసివేయించవలెనని పట్టుపట్టి ఆ న్యాయావళి ఉల్లంఘననే ప్రప్రథమములో తన సహాయ నిరాకరణోద్యమమునకు నాందిగా జేసెను. నేడు ఎక్సైజు డ్యూటీ, ఆదాయపు పన్ను కన్నను ఎక్కువ. 1941 లో కారు టైర్లపైనను, 1943లో పొగాకు పైనను, 1944 లో కాఫీ, టీ లపైనను, 1949 లో వస్త్రములపైనను గూడ ఈ ఉత్పాదన సుంకము విధింపబడినది. ఈ సుంకమును కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు నిర్దిష్ట వాటాలలో పంచుకొనును.

సీమా పన్ను: ఇది ఎగుమతి పన్ను, దిగుమతి పన్ను అని రెండు విధములు; సాధారణముగా ఎగుమతి పన్నులు ముడి పదార్థములపై విధింపబడును. ఇతర దేశస్థులు వీటిని చౌకగ కొనకుండుటకు ఈ పన్నును విధింతురు. దిగుమతి పన్నును దేశీయ పరిశ్రమలను రక్షించుటకు ఉపయోగింతురు. ఇతర దేశముల నుండి వచ్చు దిగుమతుల ధరను హెచ్చుచేయుట వలన దేశీయ పరిశ్రమలు వాటితో సులభముగ పోటీ చేయుటకు వీలగునట్లు చేయుట దిగుమతి పన్నుల ఉద్దేశ్యము. ద్రవ్యోల్బణమును అరికట్టు ఉద్దేశ్యముతో కూడ ఈ పన్ను విధించుచున్నారు. 1938-39 లో నాలుగు కోట్ల రూపాయలు ఈ పన్ను వలన రాగా, నేడు (1963) ఇది సుమారు రూ. 200 కోట్లకు మించినది.

భారత రాజ్యాంగమందు ఐదు ఏండ్లకు ఒకసారి ఆర్థిక విచారణ సంఘమును (ఫైనాన్స్ కమిషను) ప్రధాని నియమించును. విభక్తము కావలసిన పన్నులను కేంద్రము, రాష్ట్రముల మధ్య ఏ సూత్రములు ఆధారముగ విభజింపవలెనో ఈ సంఘము సూచించును. రాజమన్నారు

అధ్యక్షత క్రింద మూడవ ఆర్థిక విచారణ సంఘము తన సిఫార్సులను ప్రభుత్వమునకు అంద జేసినది.

విశిష్ట న్యాయము

భారత దేశమందు వైయక్తిక న్యాయము : భారతదేశమందు, హిందువుల యొక్కయు, మహమ్మదీయుల యొక్కయు వైయక్తిక న్యాయము అత్యంత ప్రధానమైన విశిష్ట న్యాయము. వైయక్తిక న్యాయము, ఆయా మతములకు జెందిన వ్యక్తులకే వర్తించును. అందుచే అది దేశము యొక్క ప్రాదేశిక న్యాయము కాదు. న్యాయస్థానములు, న్యాయ పాలనలో కొన్ని కొన్ని వివాదములను పరిష్కరించుటకు ఈ వైయక్తిక న్యాయమును వర్తింప జేయును. అందుచే దీనిని ఒక విధమగు ప్రత్యేక న్యాయముగ భావించవలెను. క్రింద వివరింపబడిన ప్రత్యేకమగు న్యాయములు గమనార్హములు.

స్థానిక న్యాయము : ఇది దేశములో నిర్దిష్ట ప్రాంతములందే అమలులో ఉండును. గాని, దేశమున కంతకు పర్యాప్తము కాదు. నిర్దిష్ట ప్రదేశములలో ప్రవర్తితమగు ఆచారములకు న్యాయమునకు గల ప్రతిపత్తి ఉండును. ఆ ప్రదేశములలో ఆ ఆచారములు భిన్నమగు సామాన్య న్యాయమును అధిగమించును. ఉదా : 1926 కు పూర్వము ఇంగ్లండునందలి 'కెంట్' లో స్థిరాస్తికి వారసత్వము 'గేవల్ కైండ్' అను ఆచారము కలదు. ఇంగ్లండులోనే 'నాటింగ్‌హామ్' 'బరో ఇంగ్లీషు' అను ఆచారములు కలవు. ఆంగ్ల సాధారణ న్యాయము క్రింద స్థిరాస్తికి, చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క జేష్ఠ కుమారుడే వారసుడు. కాని దానికి విరుద్ధముగ, గేవల్ కైండ్ ఆచారమును అనుసరించి చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క కుమారులందరకూ స్థిరాస్తి యందు సమానముగ హక్కు ఉండెను. ఇక బరో ఇంగ్లీషు ఆచారము క్రింద చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క కనిష్ఠ కుమారుని కొక్కనికే హక్కు ఉండెను. ఇట్టి స్థానిక ఆచారములు అవి ప్రవర్తించు నిర్దిష్ట సీమలందు న్యాయ స్థాయిని పొందుచున్నవి.

స్థానిక ఆచారములు భారతదేశమందు కూడ ప్రత్యేక న్యాయముగ పరిగణింపబడుచున్నవి. సామాన్య న్యాయము క్రింద ఏకాంతతకు అనుభోగ హక్కుగ రక్షణ లేదు. కాని ఆచారము ద్వారా ఉత్తర ప్రదేశ్‌లోను, గుజరాత్‌లోను అట్టి హక్కుకూడ అనుభోగ హక్కుగ అంగీకరింపబడినది, ఒడంబడిక ద్వారా కాకుండ, పూర్వ క్రయాధికార హక్కును సామాన్య న్యాయము క్రింద కోరుటకు వీలు లేదు. మహమ్మదీయ వైయక్తిక న్యాయమునందు ఇట్టి హక్కు గుర్తింపబడినది. హిందువులకు కూడ అట్టి హక్కు బీహార్‌లో ఆచారము ద్వారా గుర్తింపబడినది.

స్థానిక ఆచార న్యాయమే కాక, స్థానిక చట్టములు కూడ ఈ ప్రత్యేక న్యాయమునకు చెందినవి గలవు. ఉదా : ది మద్రాసు సిటీ ఇంప్రూవ్‌మెంట్ ట్రస్ట్ ఆక్ట్ - 1950 మద్రాసు నగరమునకే వర్తించును. అది కేవలము స్థానిక న్యాయ మగుటచే యావత్ భారత దేశమునకు వర్తింపదు.

ఇంతేగాక పురపాలక మండలులు, జిల్లా పరిషత్తులు మొదలగు స్థానిక శాసన మండలులు తమ తమ అధికారిత పరిధిలో ప్రయుక్తము చేయు నియమావళి కూడ ఈ వర్గమునకు చెందినదే. ఏయే ప్రదేశముల కొరకు అవి అధినియమింపబడినవో ఆయా ప్రదేశములలో అవి స్థానిక న్యాయముగ గుర్తింపబడును.

సైనిక న్యాయము : సైనిక అధికారులు నిర్వహించు కోర్టులో పాటింపబడు న్యాయము సైనిక న్యాయము. ఆ కోర్టులను 'సైనిక న్యాయ స్థానము' (కోర్టు మార్షల్) లందురు. సైనిక న్యాయ స్థానముచే వర్తింప జేయబడు న్యాయము మూడు రకములు. యుద్ధకాలములో సైన్యము విదేశ భూభాగమును ఆక్రమించినపుడు, తమకు స్వాధీనమైన ప్రాంతములను పరిపాలింపవలెను. అందుకొరకు సైనిక అధికారులు నియమములను ఏర్పాటు జేయుదురు. ఇది ఒక రకపు సైనిక న్యాయము.

దేశమందు అంతః కలహములు, అల్లరులు, మొదలగు ఉపద్రవ పరిస్థితులలో ప్రజా క్షేమమును కాపాడుట కొరకు, సామాన్య పౌర న్యాయమును త్రోసిపుచ్చి సైన్యము దేశ పాలనకు ఉద్యమించును. విదేశముల దాడి వలన కూడ క్లిష్ట పరిస్థితులు ఏర్పడి దేశమందు సైనిక న్యాయము ప్రకటించుటకు కారణము కావచ్చును. అప్పుడు సైనిక న్యాయ స్థానములు నెలకొల్పబడి, సైనిక న్యాయము ప్రవర్తింప జేయబడును. దేశమందు ప్రజాక్షేమమునకు భంగము కలిగించునట్టి అరాచక పరిస్థితులు ఏర్పడినప్పుడు పౌర న్యాయమును తొలగించి సైనిక న్యాయమును ప్రవేశపెట్టుట ఆవశ్యకమగును. మూడవ రకపు సైనిక న్యాయము సైన్యము యొక్క క్రమశిక్షణకు ఏర్పరుపబడిన న్యాయము. దీనినే సామాన్యముగ సైనిక న్యాయమందురు. ఇది శాంతి కాలములలోను, యుద్ధ సమయములందును సర్వదా సైన్యమునకు వర్తించునట్టి న్యాయము. ఈ మూడవ రకపు సైనిక న్యాయము గాక మిగిలిన పై రెండు రకముల న్యాయము పౌరులకు కూడ వర్తించును. కాని అవి ఉపద్రవ పరిస్థితులు ఏర్పడినప్పుడు మాత్రమే వర్తింప జేయబడును.

స్వయం పరిపాలనాత్మక న్యాయము: న్యాయ స్థానములు అమలుజరుపు న్యాయము సాధారణముగ శాసన మండలిచే అధినియమింపబడును. ఒక్కొక్కపుడు సామాన్య వ్యక్తులే వారికున్న న్యాయ ప్రసాదిత హక్కులను పురస్కరించుకొని న్యాయ సూత్రములను ఆవిర్భవింప చేయవచ్చును. సార్వభౌమాధికారము యొక్క ఆమోద ముచే స్వయం పరిపాలనాధికారిత పొందిన సంస్థ ఇట్టి న్యాయమును నెలకొల్ప సమర్థమగును. రైల్వే కంపెనీ ఉపనిబంధనలు, యూనివర్సిటీలచే చేయబడు నిబంధనలు ఇటువంటివే. ఇవి ఆ యా సంస్థలతో సంబంధము గల వ్యక్తులకు వర్తించును.

విదేశీ న్యాయము: కొన్ని సమయములందు దేశీయ న్యాయస్థానములు, వ్యాజ్యముల విచారణలో అన్యదేశ న్యాయ సూత్రములను వర్తింప జేయవలసిన అవసరము గలుగుచుండును. ఎట్టి పరిస్థితులలో దేశీయ వ్యాజ్యములలో విదేశ న్యాయము వర్తింపవలసి ఉండునో 'విధిఘర్షణ' న్యాయము వివరించును. ఇది ఒక ప్రత్యేక న్యాయము.

ప్రైజ్ న్యాయము: యుద్ధకాలమునందు సముద్రములో ప్రయాణము జేయుచున్న ఓడలను, వాటియందు గల సామగ్రిని బలాత్కారముగ పట్టుకొనుటకు సంబంధించిన నియమములు అంతర్జాతీయ న్యాయ భాగమున గలవు, వీటిని ప్రైజ్ న్యాయమందురు. ఇట్టి న్యాయము దేశీయ న్యాయము కానప్పటికిని, స్థానిక న్యాయస్థానములే అమలు జరుపును.

ఒడంబడిక జనిత న్యాయము (కన్‌వెన్షనల్ న్యాయము): ఒడంబడిక నుండి ఉద్భవించు నియమములను ప్రత్యేక న్యాయముగ భావింపవచ్చును. ఇది ఆ ఒడంబడికకు సంబంధించిన వారికే వర్తించును. న్యాయ సమ్మతమగు ఒడంబడిక ద్వారా ఏర్పడిన నిబంధనలను కోర్టులో అమలు జరుపవచ్చును. కొన్ని చట్టములందు నియమావళిని ఏర్పరచునపుడు 'దీనికి భిన్నమగు ఒడంబడిక లేనిచో' మాత్రమే ఈ నియమావళి వర్తించునని పేర్కొన బడును. అట్టి సందర్భములలో పక్షకారులు తమకు సమ్మతమగు నియమములను తమ ఒడంబడికచే రూపొందించుకొన వచ్చును. అది వారికి వర్తించు న్యాయమగును. ఇట్టి న్యాయమును ఒడంబడిక జనిత న్యాయము అన వచ్చును.

అంతర్జాతీయ న్యాయము: స్వతంత్ర రాజ్యముల మధ్య ఉండవలసిన పరస్పర సంబంధములను శాసించు న్యాయమే అంతర్జాతీయ న్యాయము అని నిర్వచింప వచ్చును. పూర్వము దీనినే నానాజాతి న్యాయము (లా అవ్ నేషన్స్) అని పేర్కొనుచుండిరి. 1780 లో 'జెరిమీ బెంథామ్' అను ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రవేత్త దీనిని 'అంతర్జాతీయ న్యాయము' అని వ్యవహరించెను. అప్పటి నుండి ఈ నామమే స్థిరపడెను. రాజ్యములు సర్వస్వతంత్రములై ఎట్టి అధికారమునకును లోబడునవి కావు గనుక వాటి మధ్యగల పరస్పర సంబంధమును క్రమబద్ధముచేయు న్యాయము 'జాత్యంతర న్యాయమే' అగును. అనగా ఇది రాజ్యములపై నియంత్రణాధికారము చేయునట్టిది గాక వాటి మధ్య ఉండు సంబంధములను నిర్దేశించునది మాత్రమే అని దాని అభిధానము నుండియే తెలియ నగును. అంతర్జాతీయ న్యాయమును ఇట్లు నిర్వచింప వచ్చును. నాగరిక రాజ్యముల మధ్య ఆచారము ద్వారా గాని, లేదా సంధి ద్వారా గాని ఏర్పడి, ఆ రాజ్యములచే తమ పరస్పర సంబంధములయందు పాటింపవలసినవిగా భావింపబడి, ఉల్లంఘన వలన నష్టపడిన రాజ్యమునకు నష్ట పరిహారము పొందు హక్కును ఒసంగు నట్టి నియమావళి అంతర్జాతీయ న్యాయము.

అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు న్యాయ ప్రతిపత్తి గలదా అనునది క్లిష్ట సమస్య. ఆస్టిన్, విలోబీ, హాలెండ్ మొదలగు న్యాయ వేత్తలు అంతర్జాతీయ న్యాయము నైతిక సంహిత మాత్రమే అనియు, దానికి న్యాయమునకు ఉండవలసిన లక్షణములు లేవనియు తలచిరి. వ్హేటన్, ఓపెన్‌హీమ్ మొదలగు న్యాయశాస్త్రవేత్తలు అంతర్జాతీయ న్యాయము కూడ శిసలైన 'న్యాయము'గ వర్గీకరించుటకు వెనుదీయలేదు. హెరాల్డ్ - జె - లాస్కీ కొన్ని రచనలలో అంతర్జాతీయ న్యాయము కచ్చితముగ 'న్యాయము' అను ఉద్దేశమును వెలిబుచ్చి 'రాజకీయ వ్యాకరణము' అను గ్రంథమున అతని పూర్వపు భావనలకు వ్యతిరేకముగ అంతర్జాతీయ న్యాయము కేవలము నైతికాత్మకమే అను భావమును వ్యక్తపరచెను. సామండ్ అను ధర్మశాస్త్రవేత్త అంతర్జాతీయ న్యాయమును ఒడంబడిక జనిత ప్రత్యేక న్యాయముగ పరిగణించెను.

ఆస్టిన్ భావము: ఆస్టిన్ భావనలో నిజమైన న్యాయము పాలకునిచే అతని పాలన క్రింద ఉండు ప్రజలకు ప్రవర్తింపచేయబడవలెను. అంతర్జాతీయ న్యాయమన్ననో సర్వసత్తాక స్వతంత్ర రాజ్యముల పరస్పర సంబంధమును క్రమబద్ధముచేయు కొరకు వారి సమ్మతిచే నిర్దేశింపబడినది. అందుచే అది రాజ్యములపై సార్వభౌమత్వము కలిగిన రాజకీయ అధికారముచే రూపొందింపబడినది కాదు. అమలుజరుప యోగ్యమగునట్టిది కాదు. అంతర్జాతీయ సంబంధములలో ప్రాథమిక మూలసూత్రము రాజ్యముల పెద్ద చిన్న తారతమ్యములతో నిమిత్తము

లేకయే సిద్ధాంతరీత్యా వాటి సమానత్వమును ప్రతిపాదించు చున్నది. సర్వసత్తాక రాజ్యములపై ఇంకొకరికి నియంత్రణాధికారము ఉండుట అసంభవము. అందుచేత రాజ్యముల మధ్య పాలక పాలిత సంబంధము లేనందున నిజమైన న్యాయ భావనకు తావులేదు. అంతర్జాతీయ న్యాయము కేవలము లోక అభిప్రాయముచే రూపొందింప బడినదే. దీనివలన ఉద్భవించిన బాధ్యతలు నైతికబలము ద్వారా అమలుజరుపబడును. ఆస్టిన్ సిద్ధాంతమును అనుసరించినచో న్యాయమునకు ఉన్నతాధికారము నుండి ఉత్పన్నమైన నిర్బంధ ఆదేశ బలముతోడై ఉండుట విశిష్ట లక్షణము. అంతర్జాతీయ సంబంధములలో సార్వభౌమాధికారము గాని, వానిని నిబంధించు ఆదేశములకు అండగా భౌతిక బలముగాని ఉండుటకు అవకాశములేదు. జాతుల మధ్య పరస్పర సౌహార్దము, ఒప్పందలల ద్వారా గుర్తింప బడిన సూత్రములను, వివాదములు ఉత్పన్నమైనప్పుడు నిర్బంధముగా వర్తింపజేయుటకు విశిష్ట న్యాయ పాలనాధికారము ఒకచో నిక్షిప్తము కాలేదు. ఈ కారణమున అంతర్జాతీయ న్యాయ సూత్రములను రాజ్యములు స్వచ్ఛందముగా పాటించవలెనేగాని, వాని ఇచ్ఛకు విరుద్ధముగ ప్రయుక్తము కాగలశక్తి ఆ సూత్రములకులేదు. ఈ లక్షణము రాజ్యములందు వర్తించు న్యాయసరళికి పూర్తిగ వ్యతిరేకముగ ఉన్నది. కావున ఆస్టిన్ అంతర్జాతీయ న్యాయమును శిస్తలైన న్యాయముగ స్వీకరించుటకు నిరాకరించెను.

హెరాల్డ్-జె-లాస్కీ భావము: 'రాజనీతి శాస్త్ర పరిచయము' అను గ్రంథములో అంతర్జాతీయ న్యాయము నందు పౌర న్యాయము యొక్క ప్రధాన లక్షణములేదను అభిప్రాయమును లాస్కీ ఖండించెను. అంతర్జాతీయ న్యాయమును ప్రవర్తింపజేయుట రాజ్యముల వైయక్తిక అమోదముపై ఆధారపడి ఉన్నదన్న భావమును పురస్కరించుకొని జేయబడిన ఆక్షేపణ నిరాధారమని లాస్కీ తలచెను. వాస్తవమునకు అంతర్జాతీయ న్యాయ నిబంధనలను రాజ్యములు ఆమోదించుట వాటి ఇచ్ఛానుసారముగ కాదు. ఆ నిబంధనలకు ప్రత్యామ్నాయముగ ఇతర మార్గము లేక పోవుటయే దీనికి నిజమైన కారణము. ఒక నూతన రాజ్యము ఏర్పడినప్పుడు, అది అంతర్జాతీయ న్యాయ నిబంధనలలో తన ఇచ్ఛవచ్చిన వాటిని ఏరుకొనుటకు వీలులేదు. అట్టి నిబంధనలు ఏర్పడుటలో తన బాధ్యత కూడ ఉన్నట్లే భావించి వాటికి కట్టుబడును. అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు 'న్యాయము'గా పరిగణింపబడగల అర్హత లేదని చెప్పుటకు దానిని ఆచరణలో పెట్టుట యందు కావలసినంత శక్తి లేకపోవుట, వాస్తవముగ రాజ్యములు ఎట్టి శిక్షకు గురికాకుండ, ఆ న్యాయ నిబంధనలను ఉల్లంఘించుట, తగినంత బలము గల అంశములు కావని లాస్కీ భావము. అతని ఉద్దేశమును అనుసరించి పౌరులు దేశీయ న్యాయమును ఉల్లంఘించుట లేదా? శిక్షకు గురికాకుండా కొన్ని సందర్భములలో తప్పించుకొనుట లేదా? అంత మాత్రమున దేశ్య న్యాయమునకు న్యాయ పరిగణార్హత నశించినదా? అట్లే అంతర్జాతీయరంగములో రాజ్యములచే అంతర్జాతీయ న్యాయోల్లంఘన జరుగవచ్చును. దీనికి జాతీయ రంగములోని న్యాయోల్లంఘనకన్న ఎక్కువ ప్రాముఖ్యతను ఏల ఒసగవలెను? సాధారణముగా అమలు జరుపుటకు యోగ్యమైనంతవరకు దాని న్యాయతకు భంగము వాటిల్లదు. తత్వతః అంతర్జాతీయ న్యాయము యొక్క న్యాయ స్వభావము దానిని వర్తింపజేయుటలోని సౌలభ్యము పైనను, కార్యసిద్ధిపైనను ఆధారపడజాలదు. న్యాయతకు నిబంధనలు అర్హతగల మూలాధారము నుండి ప్రభవించినవా అని మాత్రమే చూడదగును. అట్లు చూచిన అంతర్జాతీయ న్యాయమును ఒక విధమగు న్యాయముగా అంగీకరించుటకు ఎట్టి ఆక్షేపణ కాన్పించదు.

కాని లాస్కీ తన అభిప్రాయమును తరువాత మార్చుకొనినటుల 'రాజనీతి వ్యాకరణము' అను గ్రంథములో కాన్పించును. అందు రాజ్యము యొక్క సంపూర్ణ సార్వభౌమికతను అంతర్జాతీయ సంబంధములతో అంగీకరించినంతకాలము, అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు న్యాయ లక్షణములు పూర్తిగా చేకూరవని లాస్కీ సూచించెను. ఐచ్ఛికముగ కాక ఉన్నతమైన శాసక శక్తివలన నిబంధములు ప్రభావాన్వితములగు వరకు వాటికి న్యాయస్థాయి లభించదను భావమును లాస్కీ వ్యక్తపరచెను.

ఓపెన్ హీమ్ భావము: ఓపెన్ హీమ్ అను అంతర్జాతీయ న్యాయవేత్త న్యాయము నిట్లు నిర్వచించెను: న్యాయము అనగా సమాజములోని సభ్యుల ప్రవర్తనను శాసించుటకు స్వీకరింపబడి ఆ సమాజము యొక్క ఒప్పుదల ద్వారా బహిరధికారముచే అమలుజరుపబడు నియమావళి. ఈ నిర్వచనాను సారముగా న్యాయమునకు మూడు ప్రధాన లక్షణములు ఉండవలెను. (1) సమాజము, (2) అందుగల సభ్యుల ప్రవర్తన కొరకు చేయబడిన నిబంధనలు, (3) ఆ నిబంధనలను ప్రత్యేక అధికరణముచే అమలు జరుపుటకు ఆ సమాజము యొక్క ఒప్పుదల. వివిధ జాతుల సమూహమును అంతర్జాతీయ సమాజముగ భావింపవచ్చును. నేటి కాలములో మానవాభ్యుదయమునకు జాతీయ సరిహద్దుల నధిగమించి సాంస్కృతిక, శాస్త్రీయ, సాంకేతిక, కళారంగములలో వివిధ రాజ్యముల

పౌరుల మధ్య నిరంతరము భావములు, అభిప్రాయములు వినిమయము జెందుచున్నవి. అందుచే అంతర్జాతీయ సమాజము యొక్క అస్తిత్వమును శంకింపలేము. అంతర్జాతీయ సమాజములో సభ్యరాజ్యముల నడవడిని అనుశాసించుటకు నిబంధనలు వెలసినవి. ఈ నిబంధనలకు కొంత వరకు పారిస్ ప్రకటన (1856), భూమిపై యుద్ధమునకు సంబంధించిన హేగ్ ఒప్పందము, ఐక్యరాజ్యసమితి ఛార్టర్ (1944) మొదలగు అంతర్జాతీయ ఒడంబడికలు ఆధారములు. అంతర్జాతీయ సమాజము యొక్క ఒప్పుదల ద్వారా ఈ నిబంధనలను అమలు పరచుటకు అవకాశము కలదు. వివిధ జాతీయ ప్రభుత్వములపై నియంత్రణాధికారము చెలాయింపగల కేంద్ర ప్రభుత్వము ఏదియు లేకపోవుటవల్ల అంతర్జాతీయ నిబంధనలను అమలు పరచుట వాస్తవముగ ఒక క్లిష్ట సమస్య అగుచున్నది. అందుచే జాతీయ న్యాయమును అమలు జరుపుటకు గల భౌతిక శక్తితో పోల్చి చూచినచో అంతర్జాతీయ న్యాయము, జాతీయ న్యాయమునకన్న బలహీనమైనదని చెప్పక తప్పదు. కాని దుర్బలమైన న్యాయము కూడ న్యాయమే అని ఓపెన్ హీమ్ సమర్థించెను. శక్తిమంతమైన రాజ్యములు అప్పుడప్పుడు అంతర్జాతీయ నిబంధనలను ఉల్లంఘించుచుందురు గనుక అంతర్జాతీయ న్యాయము న్యాయమను పేరుతో వ్యవహరించుటకు తగినదికాదను వాదమును ఓపెన్ హీమ్ పండితుడు ఖండించెను. రాజ్యమునందలి శక్తిమంతమైన సంస్థలు దేశీయ న్యాయమును ఎదిరించి, దానిని పాటింపకపోవుట కూడ చూచుచున్నాము. ఆ కారణముచే దేశీయ న్యాయము న్యాయము కాదనుటకు ఎట్లు వీలు లేదో అటులనే అంతర్జాతీయ న్యాయమును కూడ న్యాయము కాదనుట సమంజసము కాదు.

ముగింపు: న్యాయావళి పరిణామమును పరిశీలించిన కొలది సమాజ వికాసమునకు న్యాయశాస్త్ర పరిణతికి సన్నిహిత సంబంధము గలదని తోచక మానదు. వేద కాలములో పితృక్రమానుగత కుటుంబములు (చూ. సం. 10 - పు. 496) సమాజమునకు మూలకందముగా ఉండెను. అట్టి కుటుంబము కులపెద్ద అధీనమందు ఉండి అతని ఆజ్ఞలను పాటించుచుండెను. రోమన్‌ల ప్రారంభ దశ కూడ ఇట్టిదే. అట్టి సామాజిక వ్యవస్థలో పితృ ఆదేశములే న్యాయావళిగా చెలామణి అగుటచే వేరే న్యాయమూలములు ఉద్భవించు అవకాశము లేదు. అనంతరదశలో రాచరికము వ్యవస్థగ రూపొంది రాజుకు దండనాధికారము ప్రదత్తమాయెను. కాని ఈ దండనాధికారము విచారణ సల్పి దోషమును నిర్ణయించు అధికారముగ తొలుతలో కాన్పింపదు. రాజుయొక్క ప్రబల శక్తిచే పేరుమ్రోగిన అపరాధులు శిక్షింపబడుటయే నాటి దండనాధికార ప్రయోజనము, శ్రీరాముడు శంభూకుని శిక్షింపబోవుట ఇట్టిదే. దండనాధికారము న్యాయ పాలనాధికారముగా పరిణమించుట క్రమముగా ఏర్పడిన మార్పుగా తోచును.

పితృక్రమానుగత కుటుంబముల నుండి స్మృతుల కాలము నాటికి అవిభక్త కుటుంబము (చూ. సం. 10 - పు. 170) లు రూపొందెను. పుత్రులకు ఆస్తియందు హక్కు కలుగగా న్యాయావళి విస్తృతము కాజొచ్చెను. స్మృతులకు కూడ న్యాయ మూలముల స్థాయి చేకూరెను. స్మృతుల కాలము నాటికి రాజు న్యాయ పరిపాలనాధికారిగా వివాదములను పరిష్కరించుట సర్వసాధారణ మాయెను. దండనాధికారముతోబాటు ఋణము, నిక్షేపము, అధిబన్ధకము మొదలగు వ్యావహారిక వివాదములను పరిష్కరించుట అవసరమాయెను. ఈ వివాదములు ఎక్కువగుట వలన రాజు స్వయముగా న్యాయపాలన జేయుటకు తోడు ప్రాడ్వివాక్‌లను నియుక్తులను జేయుట తటస్థించెను. వాది ప్రతివాదులను ప్రశ్నించు వాడు 'ప్రాట్', సభ్యుల సహాయముతో వాది ప్రతివాదుల కథనములను పరిశీలించి సంగత, అసంగతములను తెలుసుకొను వాడు వివేకుడు. ఈ రెండు పనులను జేయువాడు 'ప్రాడ్వివాక్' అని విజ్ఞానేశ్వరుడు తెలిపెను. ఈ ప్రాడ్వివాక్‌లు, న్యాయ సభలు ఏర్పాటగుట వివాదము లధికమగుటను సూచించును.

స్మృతులే గాక సదాచారము ముఖ్యమగు న్యాయ మూలముగా అంగీకరించబడెను. 'వివేకవంతులగు పండితులే ఆచరించుచున్నారనగా, వేదములో ఏదో దానికి ప్రమాణము ఉండితీరవలెను' అని మీమాంసా శాస్త్ర పారంగతుడగు కుమారిలభట్టు సదాచారముకూడ న్యాయ మూలమని సమర్థించెను. స్మృతి కర్తలు తమ కాలములో అమలునందున్న ఆచారములను తమ తమ స్మృతులయందు చేర్చుకొనిరి. ఈ విధముగా స్మృతులు, ఆచారములు అన్యోన్యముగా ఒకదానిని మరి ఒకటి ప్రభావాన్విత మొనర్చుచు, న్యాయమూలములుగా పరిఢవిల్లెను.

ఆచార న్యాయము ప్రథమములో రాజు క్షేత్రాధికారములో గాక ఆ ఆచారములు ఏ సంఘములందు ఉత్పన్నమాయెనో ఆ సంఘముల అధికారిత యందే ఉండెను. 'కృషి వణిక్, పశుపాల్య, కుసీద, కారవాహాస్వే

స్వవర్గే' అను గౌతముని వచనము వలన గ్రామములోని సంఘములు ఆచారమునకు సంబంధించిన వివాదములను పరిష్కరించెడివని తలపనగును. ఈ సంఘముల అధికార క్షేత్రము సన్నగిలి రాజు యొక్క అధికారిత విస్తృత మగుట సమాజము యొక్క వైవిధ్యమును సూచించును. న్యాయ స్థానములలో అప్పీలు చేసుకొను హక్కును గుర్తించుట, న్యాయాలయ శ్రేణిని ఏర్పాటు చేయుట సమాజము యొక్కయు ప్రభుత్వము యొక్కయు స్థిరత్వమును సూచించును. న్యాయాధీశులు నిర్ణయము చేయుటలో కేవలము ధర్మశాస్త్రమును అనుసరించుట చాలదు. యుక్తిరహితమైన నిర్ణయముల వల్ల ధర్మహాని కలుగునని, కాత్యాయనుడు ఉద్బోధించెను :

శ్లో॥ కేవలం శాస్త్ర మాశ్రిత్యన కర్తవ్యో హి నిర్ణయః
యుక్తిహీనే విచారేతు ధర్మహాని ప్రజాయతే

దీనివలన న్యాయ స్థానములు తార్కిక సరణిని ఆశ్రయించవలెనని ద్యోతక మగును. ఇది కూడ బాగుగ వికాసము జెందిన న్యాయ వ్యవస్థ లక్షణము. ఈ రీతిగా న్యాయావళి ప్రథమ దశలో గల సరళతను, సులభతను గోల్పోయినను, హేతు బద్ధతను యుక్తి యుక్తతను గోల్పోవనంతవరకు సమాజము పురోగమించుచున్నదనే తలచవచ్చును.

న్యాయావళికి ఆచారములు, న్యాయస్థాన నిర్ణయములు మాత్రమే న్యాయ మూలములుగా ఉన్నంతకాలము సమాజ వ్యవస్థలో మార్పులు త్వరత్వరగా వచ్చుటకు అవకాశములేదు. శాసనము న్యాయ మూలమయి నప్పుడు గాని శీఘ్రముగా సంఘమునందు మార్పులను ప్రవేశపెట్టలేము. భారతదేశమునకు ఆంగ్లేయులు వచ్చువరకు ఈ న్యాయమూలము యొక్క ఉపయోగము భారతీయులకు తగినంతగా బోధపడినట్లు తోచదు. రాజుకు శాసనాధికారము ఉన్నను, అది ధర్మశాస్త్రమును మార్చుటకు ప్రయోగింపబడినటుల ఆధారములులేవు. కుటుంబ వ్యవహారములు, వివాహము, వారసత్వము మొదలగు వాని విషయములలో ఆంగ్ల ప్రభుత్వము కూడ హిందూ న్యాయశాస్త్రమునే హిందువులకు వర్తించునట్లు జూచిరి. అటులనే మహమ్మదీయులకు, వారి న్యాయావళినే ఈ విషయములందు అనుసరించుటకు అవకాశము ఒసగిరి. ఈ న్యాయావళియందు నిష్ణాతులైన పండితులు, మౌల్వీలు కోర్టులకు హిందూ మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్ర విషయములు వచ్చెడి దావాలలో సలహాను ఒసగుచుండిరి. ఈ వ్యవస్థ 1864 లో మాన్పించిరి. అప్పటికి ధర్మశాస్త్రములను ఆంగ్లములోనికి అనువదించిరి. విలియమ్ జోన్స్, కోల్ బ్రూక్ మొదలగు వారు ఈ ఉద్యమమునకు మూలస్తంభములు. ఇట్లు ధర్మశాస్త్రములను అనుసరించుచున్నను, శాసన మండలులు నూతన న్యాయావళిని సృజింపవచ్చునను సిద్ధాంతమును వీలయినంతవరకు అమలుపరచు చుండిరి.

శాసన నిర్మాణ శక్తిని వినియోగించి హిందూ న్యాయావళిని మార్చుట, సంస్కరించుట నిరసించుట, 1850-1946 మధ్య చట్టముల వలన జరిగెను (చూ. పు. 51).

స్వాతంత్ర్యలబ్ధితోపాటు (1947) పటిష్ఠమైన న్యాయ పాలనా వ్యవస్థ ఆంగ్లేయ పాలకుల నుండి గైకొనుట తటస్థించెను. ఆంగ్లేయులతో ఈ వ్యవస్థకు సంబంధము 6-2-1950 నుండి తెగిపోయెను. ఆనాడు, అప్పటివరకు ఉన్నతతమ న్యాయస్థానముగ వ్యవహరించిన ప్రివీ కౌన్సిల్ ఇండియన్ అప్పీళ్లు వినుటకు తుదిసారి సమావేశమాయెను. అప్పటి నుండి భారతీయ న్యాయ వ్యవస్థ సుప్రీమ్ కోర్టు ఉన్నతతమ న్యాయాలయముగ సంపూర్ణముగ జాతీయ వ్యవస్థగ రూపొందెను.

స్వాతంత్ర్య సముపార్జనానంతరము భారతీయ రాజ్యమును శ్రేయోరాజ్యముగ మార్చుటకు నిశ్చయింపబడెను. శ్రేయోరాజ్యము సమాజక్షేమ కార్యకలాపమును భారీయెత్తున సాగించును. ఈ కార్యకలాపములను క్రమ బద్ధమొనర్చుటకు అనువగు న్యాయావళి సృష్టింపబడుచున్నది. పారిశ్రామిక రంగమందు యజమాని కార్మికుల సంబంధమును, వ్యవసాయ రంగమందు భూకామందు, మక్తాదారులు, శ్రామికుల సంబంధములను, నిబంధించు చట్టములు, భిక్షాటకులు, దేశ ద్రిమ్మరులు, పణ్యాంగనలు, భ్రష్టాచారులు, కాల పేరస్థులు మొదలగు వారిని సంస్కరించుటకు అనువయిన చట్టములు, జాతీయ భీమా, నిరుద్యోగభీమా, జాతీయ రవాణా సౌకర్యములు, స్థానిక స్వపరిపాలనా సంస్థల స్థాపన మొదలగు వానికి సంబంధించిన చట్టములు శాసన మండలుల నుండి పుంఖాను పుంఖములుగ నిర్ముక్త మగుచున్నవి. వీటి అన్నిటియొక్క ఆశయము న్యాయావళి ద్వారా శ్రేయోరాజ్యావతరణయే అని గ్రహించవలెను. ఈ ఆశయము, క్రింద పేర్కొనబడిన* ప్రాచీన ఋషుల ఆశయముతో ఏకీభవించుట గమనార్హము. జి. సి. వి. సు. రా.

* సర్వే భవన్తు సుఖినో సర్వేసన్తు నిరామయాః
సర్వే భద్రాణి పశ్యంతు మాకశ్చిద్దుఃఖభాగ్భవేత్

ప్రభుత్వము-పరిపాలన సమీక్ష

ప్రభుత్వము - దాని విధములు

మానవుడు సంఘజీవి, సంఘమునందు తోటి మానవులతో సామరస్యముతో మెలగుటకు అనుకూలించు వివిధ సంస్థలను స్థాపించుకున్నాడు. ఈ సంస్థలన్నిటితో సంబంధము కలిగి, వాటికన్నిటికిని ఆధారమగునట్టి ఏకైక సంస్థ రాజ్యము. రాజ్యమునకు భూ భాగము, స్థిరముగా నివసించు ప్రజలు, ఆ ప్రజలను పాలించు ప్రభుత్వము, అట్టి ప్రభుత్వము స్వతంత్రమైనదిగ ఉండుట ఆవశ్యకము.

ప్రజలను శత్రువుల బారినుండి రక్షించుట, న్యాయస్థానముల ద్వారా ప్రజలమధ్య ఏర్పడిన వివాదములను పరిష్కరించుచు, నేరస్థులను దండించుచు న్యాయ పరిపాలన చేయుట, రాజ్యమునకు ముఖ్యకర్తవ్యములు. ఈ కర్తవ్యములను నిర్వహించుటకు ప్రభుత్వము ఏర్పడినది. ప్రతి రాజ్యము తన అవసరములను చక్కగా తీర్చగల ప్రభుత్వ యంత్రాంగమును ఏర్పరచుకొనును. చారిత్రిక, సాంస్కృతిక, సాంప్రదాయిక విభేదముల కారణమున ప్రభుత్వములయందు విభిన్నత్వము కాననగును. పూర్వకాలమునందు మూడు విధములగు ప్రభుత్వములు రాజకీయరంగమునందు వెలసినవి. రాచరికము, స్వల్పవర్గాధీన ప్రభుత్వము, ప్రజా స్వామికము. ఈ మూడు విధములగు ప్రభుత్వములును ప్రజాక్షేమము కొరకే ఏర్పడినవి. కాని ఇట్టి ప్రభుత్వములు తమ కర్తవ్యమును విస్మరించి స్వల్ప సంఖ్యాకుల లాభ సౌఖ్యముల కొరకే తమ అధికారములను ఉపయోగించుకొనిన దృష్టాంతములు గూడ గలవు.

ఆధునిక యుగమునందు మనము రాచరికములను, ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వములను, నియంతపర ప్రభుత్వములను చూచుచున్నాము. 20 వ శతాబ్దమున రాచరికములు కొన్నియే నిలచి ఉన్నవి. వానిలో చాలాభాగము పరిమితాధికారములుగల రాచరికములే. అట్టి ప్రభుత్వములందు రాజులు పేరునకు మాత్రమే రాజులు, అధికారమంతయు ప్రజల అధీనమైనది. కాని ఈ అధికారమును ప్రజలందరు స్వయముగ ఉపయోగించుకొనుట సాధ్యము కానందున అది వారి ప్రతినిధుల ద్వారా ఉపయోగింపబడుచున్నది. పరిమిత రాచరికము లేని ప్రజా స్వామికములు గణరాజ్యములు, అందు ప్రభుత్వమునకు అధిపతిగ ఒక అధ్యక్షుడు ఎన్నుకొనబడును. పరిమిత రాచరికమునందువలె ఈ గణరాజ్యములందు అధ్యక్షునకు సాధారణముగ పరిమిత అధికారములే ఉండును. ప్రాతినిధ్య పద్ధతిని నడచుచున్న ప్రభుత్వములందు పౌరులు తమ అధికారమును ప్రతినిధులను ఎన్నుకొను నంతవరకే ఉపయోగింతురు. ఆ పిదప వారి ప్రతినిధులే ఒక నిర్ణీత కాలము వరకు ప్రభుత్వాధికారములను కలిగిన వారగుదురు. ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వము మానవునందలి సహజశక్తి సామర్థ్యముల సక్రమ, సంపూర్ణ వికాసమునకు అవసరమగు స్వాతంత్ర్యమును ఒసంగును. ప్రభుత్వాధికారము అనాదిగ మూడు భాగములుగ విభజింపబడినది: శాసన నిర్మాణము, కార్య నిర్వహణ, న్యాయ పరిపాలన.

శాసన నిర్మాణాధికారము ప్రజా ప్రతినిధుల సభకు రాజ్యాంగముచే దత్తమగును. శాసనములను అనుసరించి దైనందిన పరిపాలన జరుపుటకై కొన్ని రాజ్యములందు అధ్యక్షులను ఎన్నుకొనుట, మరికొన్ని రాజ్యములందు మండలులను ఏర్పరచుట ఆచారము. అధ్యక్ష పద్ధతిని అవలంబించిన రాజ్యములలో కార్య నిర్వహణమును అధ్యక్షుడు నియత కాలము వరకు ఉద్యోగివర్గ సహాయముతో సాగించును. మంత్రి మండలి పద్ధతిని అవలంబించిన రాజ్యములందు మంత్రులు ప్రజా ప్రతినిధుల సభ యొక్క విశ్వాసమును గోల్పోవనంతవరకు కార్య నిర్వహణ గావించును. శాసనములు రాజ్యాంగానుసారముగ ఉన్నవో లేవో విమర్శించి వివాదములను పరిష్కరించు సందర్భములలో వాటి అర్థమును నిర్వచించు అధికారము న్యాయ విచారణ శాఖపరమై ఉండును [చూ. సం. 1 - (ప) భారత రాజనీతి చరిత్ర - పు. 719].

సామాజిక, అర్థిక, మతసంబంధ, భాషావిషయిక భిన్నత్వములు ఎన్ని ఉన్నను, అనాదినుండియు భారతీయులు సాంస్కృతిక దృష్టిని ఒకే జాతిగా భావింపబడుచున్నారు. అటులనే మౌర్యుల కాలములోను, గుప్తుల కాలమునందును, మొగల్ చక్రవర్తుల కాలమునను, ఆంగ్లేయుల కాలమునను ప్రభుత్వము ఏక ఛత్రాధిపత్యముగసాగి, రాజకీయ ఐక్యతా భావమును భారత దేశమున పెంపొందించినది. 1950 భారత రాజ్యాంగము క్రింద భారత దేశము

ప్రజాస్వామిక రాజ్యముగా నేర్పడి కేంద్రీయ, రాష్ట్రీయ మంత్రి మండలులు ప్రభుత్వమును నడుపుచున్నవి.

భారత ప్రభుత్వ చరిత్ర (1947 కు పూర్వము)

ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ యాజమాన్యము నందు బెంగాల్, మద్రాసు, బొంబాయి పరిసరములలో ఏర్పరుచుకొనిన వ్యాపార కేంద్రముల వ్యవహారములను అక్కడి అధ్యక్షుడు (ప్రెసిడెంటు) ను, ఉన్నత పదవులలో ఉన్న కొందరు కంపెనీ అధికారులును గల ఒక కౌన్సిల్ చక్కబెట్టు చుండెను. ఈ కారణముననే ఈ ప్రదేశములు ప్రెసిడెన్సీలని పేర్కొనబడెను. తమ అధీనమునందున్న ప్రదేశముల పరిపాలన గురించి ఈ కౌన్సిళ్లు ఇంగ్లండులోని కోర్టు ఆవ్ డైరెక్టర్స్‌నకు జవాబుదారీ గలిగి బ్రిటిష్ రాజులు ప్రసాదించిన అధికార పత్రములను బట్టి పరిపాలనా విషయములందు విస్తృత అధికారములను కలిగి ఉండినవి.

కంపెనీ వ్యవహారములు సక్రమముగ నిర్వహింపబడనందున, ఆర్థికముగ క్లిష్టపరిస్థితి ఏర్పడుటచే బ్రిటిష్ పార్లమెంటు జోక్యము కలిగించుకొని వ్యవహారముల సక్రమ నిర్వహణకై 1773 లో రెగ్యులేటింగు ఆక్ట్ అను చట్టమును అమలులోనికి దెచ్చెను. ఈ చట్టము ద్వారా బ్రిటిష్ పార్లమెంటు కంపెనీ అధీనమునందున్న ప్రదేశములందు నియమబద్ధమగు ప్రభుత్వమును ఏర్పాటు చేసెను. బెంగాల్ దేశపు గవర్నరు గవర్నరు - జనరలుగా నియమింపబడి, అతనికి సలహా నిమిత్తము నలుగురు సభ్యులు గల కౌన్సిల్ ఏర్పరుప బడెను. ఇదేగాక కలకత్తాయందు ఒక సుప్రీమ్ కోర్టు స్థాపింపబడెను. ఆ న్యాయ స్థానముపై గవర్నరు-జనరలు కౌన్సిల్‌కు ఎట్టి అధికారము లేకుండెను. ఈ న్యాయస్థానమున ఒక ప్రధాన న్యాయమూర్తి, ముగ్గురు న్యాయమూర్తులు నియమింపబడిరి. గవర్నరు - జనరలు కౌన్సిల్‌నకు మద్రాసు, బొంబాయి, ప్రెసిడెన్సీలపై కొన్ని నియంత్రణాధికారములు ప్రసాదింపబడెను. కాని ఈ ప్రెసిడెన్సీలు చాల దూరమున ఉన్నందునను, తగు ప్రయాణ సౌకర్యములు లేనందునను బెంగాల్ ప్రభుత్వము యొక్క ఈ అధికారము నామ మాత్రముగ నిలచిపోయెను. కౌన్సిల్ యొక్క అధిక సంఖ్యాక సభ్యుల అభిప్రాయానుసారము పరిపాలన జరుగవలసి ఉండెను. సభ్యులలో భిన్నాభిప్రాయ వర్గీయులు సమాన సంఖ్యలో ఉన్నప్పుడు మాత్రమే గవర్నరు - జనరలునకు తన నిర్ణాయక వోటు సహాయముతో విషయమును తీర్మానించు అవకాశ ముండినందున కొన్ని సమయములందు అతని అభిప్రాయమునకు భిన్నముగ వ్యవహారములు సాగజొచ్చెను. కొన్ని సమయములందు కౌన్సిల్ అమలులో పెట్టిన చట్టములను సుప్రీమ్ కోర్టు రద్దు చేయుటవలన కౌన్సిల్ అధికార వినియోగమున కంతరాయములు ఏర్పడెను. ఈ లోపములు 1781 సెటిల్‌మెంటు ఆక్ట్ ద్వారా చక్కబెట్ట బడెను. ఆ పిదప 1784 లో పిట్స్ ఇండియా ఆక్ట్ అను మరొక శాసనము ద్వారా బోర్డు ఆవ్ కంట్రోల్ ఒకటి ఇంగ్లండులో స్థాపింపబడి, భారతదేశ పరిపాలనను అదుపులో ఉంచు అధికారమును బ్రిటిష్ పార్లమెంటు హస్తగతము చేసుకొనెను. ఈ బోర్డు యొక్క అధికారమంతయు దాని అధ్యక్షునిచేత నుండెను. బ్రిటిష్ మంత్రి మండలి సభ్యులలో ఒకడు ఈ బోర్డునకు అధ్యక్షుడుగా నియమింపబడు చుండెను. దానితోబాటు మూడు ప్రెసిడెన్సీలపై గవర్నరు - జనరలుకు ఎక్కువ అధికారములు ఒసంగబడెను. అతని కౌన్సిల్‌నందు సభ్యులు ముగ్గురే అగునట్లు వారి సంఖ్య తగ్గించబడెను. 1786 చట్టము ద్వారా కౌన్సిల్ తీర్మానములను త్రోసివేయు అధికారము కూడ గవర్నరు - జనరలునకు ఒసగబడెను.

కంపెనీ యొక్క వాణిజ్య వ్యవహారములన్నియు 1833 చట్టము ద్వారా ఆపివేయబడి, అది కేవలము పరిపాలనా సంస్థగ మార్చబడెను. ఈ శాసన ఫలితముగ భారతదేశమున కంతకును ఒక గవర్నరు-జనరలు నియమింపబడి దేశముయొక్క సివిల్ మిలిటరీ పరిపాలనా అధికారమంతయు అతని కౌన్సిల్ సలహాల ప్రకారము అతని పరము జేయబడెను. శాసన నిర్మాణాధికారము కూడ అతని వశమాయెను. 1833 చట్టమునకు పూర్వము ప్రతి ప్రెసిడెన్సీ గవర్నరునకు అతని కౌన్సిల్‌తో కలసి శాసనములు చేయు అధికారము ఉండెను. కాని, ఇట్టి అధికారము వలన పరస్పర విభేదములుగల చట్టములు అమలులోనికి వచ్చి గొప్ప కలవరమునకు కారణమగుటచే ప్రెసిడెన్సీల శాసన నిర్మాణాధికారమును అంతరింపజేసిరి. పైగా గవర్నరు-జనరలు కౌన్సిల్ చట్ట నిర్మాణము కొరకు ప్రత్యేక సభ్యుని ఒకనిని నియమించుట జరిగెను. ఇతడు కంపెనీ ఉద్యోగి కాడు. ఇతనికి శాసన నిర్మాణ కార్యమునందే వోటుచేయు హక్కుగలదు. ఆ పిదప 1853 చట్టము ద్వారా గవర్నరు జనరలు కౌన్సిల్ సభ్యుల సంఖ్య పెంచబడెను. ఇందు గవర్నరు-జనరలు, సర్వసేనాధిపతి, కౌన్సిల్‌లోని అప్పటి సభ్యుల నలుగురితోపాటు మరి ఆరుగురు శాసన సభ్యులు-రాష్ట్రముల నుండి నలుగురు ప్రతినిధులు, సుప్రీమ్ కోర్టు యొక్క ప్రధాన న్యాయాధిపతి, ఇంకొక న్యాయాధిపతి,

చేర్చబడిరి. బెంగాల్ పరిపాలనా బాధ్యతను గవర్నరు జనరలు నుండి వేరుజేసి, ఆ రాష్ట్రమునకు 1854 లో లెఫ్టినెంట్ గవర్నరును నియమించిరి.

సిపాయిల తిరుగుబాటు (1857) తరువాత కంపెనీ అధికారమును సంపూర్ణముగ అంతరింపజేసి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము 1858 భారత ప్రభుత్వ చట్టముద్వారా భారత పరిపాలనాధికారమును పూర్తిగా తన స్వాధీనము చేసుకొనెను. ఈ చట్టముద్వారా పరిపాలనా విధానమునందు ఎట్టి మార్పును జరుగలేదు. గవర్నరు - జనరలు రాజప్రతినిధి (వైస్రాయి) అని కూడ పిలువబడెను. బోర్డు ఆవ్ కంట్రోల్‌ను రద్దుపరచుచూ, భారతదేశమునకై ప్రత్యేకముగా ఒక మంత్రిని, అతనికి సలహాల నిచ్చుటకు ఒక కౌన్సిల్‌ను నియమించిరి. ఇండియా మంత్రికి భారతదేశ వ్యవహారముల నడుపు అధికారము ఒసంగబడెను.

భారతదేశ పరిపాలనలో మరికొన్ని మార్పులు 1861 లో వచ్చెను. గవర్నరు - జనరలునకు అధ్యాదేశముల (అర్డినెన్సుల) ద్వారా శాసనముల జారీచేయు అధికారము ఒసంగబడెను. ఈ ఆర్డినెన్సులకు శాసనసభలు రూపొందించు చట్టములకు గల ప్రామాణికతయు, శక్తియు, ఉండును. గవర్నరు - జనరలునకు దైనందిన కార్యనిర్వహణలో తోడ్పడుటకు అవసరమగు నియమముల నేర్పరచి, వేర్వేరుగా తన కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యుల బాధ్యతలను వర్గీకరించి నిర్దిష్టము చేయు అధికారము ఒసంగబడెను. దానిమూలముననే పోర్టుపోలియో పద్ధతి ఏర్పడెను. పై చట్టము ద్వారానే అనధికార సభ్యులకు శాసన నిర్మాణ కార్యములందు పాల్గొను అవకాశము కలిగించు అధికారము గవర్నరు-జనరలునకు ఒసంగబడినది. మద్రాసు, బొంబాయి రాష్ట్రములలో మరల శాసన నిర్మాణాధికారము పునః స్థాపిత మాయెను.

పైన వివరించిన పద్ధతిని అనుసరించి మూడు దశాబ్దములు భారతదేశ ప్రభుత్వము సాగెను. 1892 లో శాసనసభల అధికారముల విస్తృతియు, సభ్యుల సంఖ్యను హెచ్చు చేయుటయు జరిగెను. కేంద్ర శాసనసభ యొక్క సభ్యుల సంఖ్యను 16 వరకు పెంచి వారిలో నలుగురిని రాష్ట్ర శాసనసభల యందలి అనధికార సభ్యులు ఎన్నుకొనుటకు అవకాశము కల్పింపబడెను. రాష్ట్ర శాసన సభ్యుల సంఖ్య కూడ పెరిగెను. ఈ సభ్యులలో జిల్లా బోర్డులచేతను, వాణిజ్య సంఘములచేతను, యూనివర్సిటీల చేతను ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులు కూడ చేరి ఉండిరి. ఈ శాసన సభా సభ్యులకు ఆయవ్యయ ప్రణాళికలను చర్చించి వానిని గురించి కార్య నిర్వాహక వర్గసభ్యులను ప్రశ్నించుటకు అవకాశము కలిగెను. ఆ పిదప 1892 నుండి 1909 మధ్య కాలమునందు భారతదేశమున గొప్ప జాతీయోద్యమము బయలుదేరెను. తత్ఫలితముగ 1909 ఇండియన్ కౌన్సిల్ చట్టము అమలులోనికి వచ్చెను. ఈ శాసనము ద్వారా కేంద్ర రాష్ట్ర శాసన సభా సభ్యుల సంఖ్య పెరిగెను. వాటి అధికారములు కూడ వృద్ధిచెందెను. ఈ శాసన సభలకు విదేశీ వ్యవహారములు, మత సంబంధమగు విషయములు, సాయుధ బలములు మినహాగా ఆయవ్యయ ప్రణాళికలలో చేరిన ఇతర విషయములను చర్చించుటకును, ఎట్టి ప్రతిపాదననైనను ప్రవేశపెట్టుటకును అధికారము లభించెను.

భారతదేశపు రాజ్యాంగ అభివృద్ధిలో 1919 భారత ప్రభుత్వ చట్టము గణింపదగు ఒక ముఖ్య ఘట్టముగ తలంపవచ్చును. ఈ శాసనము ద్వారా భారత పరిపాలనా విధానమునందు పేర్కొనదగు మార్పులు ఎన్నియో ప్రవేశపెట్టబడెను. ఇంగ్లండులో భారతదేశపు ప్రతినిధి ఒకరు హైకమీషనర్ ఫర్ ఇండియా అను పేరుతో నియమింపబడిరి. ఇతనికి అంతకు ముందు ఇండియా మంత్రికి ఉన్న కొన్ని అధికారములు ప్రాప్తించెను. కేంద్రమునందు రెండు సభలుగల శాసనమండలి స్థాపింపబడెను. ఈ ఉభయ సభలకును సభ్యులు నేరుగా ఎన్నుకొనబడసాగిరి. రాష్ట్రములందు ద్వంద్వ ప్రభుత్వము ప్రవేశపెట్టబడెను. రాష్ట్రములు నిర్వహింపదగు విషయములను రెండు భాగములు చేసిరి. వ్యవసాయమునకు అవసరమగు నీటి సౌకర్యములు కలిగించుట, పోలీస్‌శాఖ, యూరప్ దేశస్థుల విద్య, కారాగారములు వీటికి సంబంధించిన సర్వాధికారములు గవర్నర్లకు స్వాధీనము చేయబడెను. వీరు తమ కార్యనిర్వాహక సభ్యుల సహాయముతో పై విషయములకు సంబంధించిన వ్యవహారములను నిర్వహించుచుండిరి. స్థానిక ప్రభుత్వము, వ్యవసాయము మొదలైన ఇతర విషయములను గవర్నరులు తమ మంత్రుల సహాయముతో నిర్వహించుచుండిరి. ప్రతి రాష్ట్రమునందలి శాసనసభకు మూడు ఏండ్లకు ఒకమారు ఎన్నికలు జరుగుచుండెను.

పిదప 1935 వ సంవత్సరపు భారత ప్రభుత్వ చట్టము ఫెడరల్ రాజ్యాంగ విధానమును ఉద్దేశించెను. ఈ శాసనమును అనుసరించి అన్ని రాష్ట్రములును ఫెడరల్ రాజ్యమునందు చేర్చబడెను. సుమారు 600 లకు పైగాఉన్న స్వదేశ సంస్థానములు ఫెడరల్ రాజ్యములో చేరుటయో, చేరకుండుటయో ఆయా సంస్థానాధీశుల అభీష్టానుసారము జరుగవలసి ఉండెను. ఫెడరల్ రాజ్యములో చేరదలచిన

సంస్థానము ఒక ప్రవేశ పత్రమును వ్రాసి ఇవ్వవలసి ఉండెను. ఈ శాసనముద్వారా గవర్నరుల అధీనమందుండు పదునొక్క స్వయం పరిపాలనాధికారముగల రాష్ట్రములు ఏర్పరుపబడెను. అవి: మద్రాసు, బెంగాల్, బొంబాయి, సంయుక్తపరగణాలు, బిహార్, మధ్య పరగణాలు బీరార్ అస్సామ్, పంజాబ్, వాయవ్య సరిహద్దు రాష్ట్రము, సింధు, ఒరిస్సా. మరికొన్ని భూభాగములు, అనగా ఢిల్లీ అజ్మీరు, మేవాడు, కూర్గు, అండమాన్, నికోబార్ దీవులు పంత్ పిప్లోడాలును చీఫ్ కమీషనర్ రాష్ట్రములుగ ఏర్పరుపబడెను. చీఫ్ కమీషనర్ గల రాష్ట్రములు అన్నియు కేంద్ర ప్రభుత్వము యొక్క అధీనము నందుండెను. స్వదేశసంస్థానము లేవియు ఫెడరల్ రాజ్యము నందు చేరలేదు. ఈ 1935 వ సంవత్సరపు చట్టము ద్వారా కేంద్ర రాష్ట్రముల శాసనాధికారమును మూడు భాగ ములుగ విభజించి అందుకుగాను మూడు పట్టికలు తయారు చేసిరి. మొదటి పట్టిక కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు చెందినది. రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు చెందిన పట్టిక రెండవది. ఉభయ ప్రభుత్వములకు చెందినది మూడవ పట్టిక. మద్రాసు, బొంబాయి, బెంగాల్, సంయుక్త పరగణాలు (యు. పి.) బీహార్, అస్సామ్ రాష్ట్రములలో రెండు సభలు గల శాసన మండలులును, మిగిలిన రాష్ట్రములందు ఒకేశాసన సభయును ఏర్పరుపబడెను.

కేంద్రమునందు ద్వంద్వ ప్రభుత్వ పద్ధతి నెలకొల్ప బడెను. కేంద్ర పట్టికలోని దేశ సంరక్షణ, విదేశీ వ్యవహార ములు, మత వ్యవహారములు ఆదిమవాసులు నివసించు ప్రదేశముల పరిపాలనలను గవర్నరు - జనరలు తాను స్వయముగ నియమించిన ముగ్గురు కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యుల సహాయముతో నిర్వహింపవలసి ఉండెను. మిగిలిన కేంద్ర విషయములను అతడు తన మంత్రివర్గ సహాయమున నిర్వహించు చుండెను.

తదుపరి 1947 ఆగస్టు, 15 వ తేదీ భారతదేశ చరిత్రలో సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపదగినది. నాడు భారతదేశ స్వాతంత్ర్య చట్టము ప్రవృత్తమైనది. ఈ చట్టము ద్వారా దేశ విభజన జరిగి, భారత పాకిస్తాన్ దేశములు ఏర్పడెను. ఈ రెండు దేశములకు తమ రాజ్యాంగములను తీర్చిదిద్దుకొను అధికారము ఒసంగబడెను. ఇండియా మంత్రి పదవి అంతరించి, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము యొక్క అధీనము నుండి భారతదేశము స్వదేశ సంస్థానములతో సహా విముక్తిని పొందెను.

భారత స్వాతంత్ర్య చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన పిదప 552 సంస్థానములు జమ్మూ - కాశ్మీరముతో సహా భారత దేశములో చేరెను. ఆ తరువాత ఈ సంస్థానములలో కొన్నిటిని చేర్చుటచే కొన్ని రాష్ట్రములు ఏర్పరుపబడెను. మరికొన్ని సంస్థానములను ప్రక్కన ఉన్న రాష్ట్రములందు విలీనము గావించిరి.

రాజ్యాంగ పరిషత్తునకు భారతదేశ రాజ్యాంగమును తయారు చేయుటకు మూడు సంవత్సరములు పట్టెను. ఈ రాజ్యాంగము 1950 జనవరి, 26 న ప్రవృత్తమాయెను.

కేంద్ర ప్రభుత్వ శాఖలు

ప్రతి ప్రభుత్వము తన కార్యకలాపములను వేర్వేరు శాఖల, ఉపశాఖల ద్వారా నిర్వహించుచుండును. ఈ వేర్వేరు శాఖలు, ఉపశాఖలు తమ అధీనము ఒనర్చబడిన విషయముల నిర్వహణకు బాధ్యత వహించి ఉండును.

రాజ్యాంగ సూత్రములకును, చట్టములకును అనుగుణ ముగ పరిపాలనా విధానముల నేర్పరచి, వానిని అమలులో పెట్టు బాధ్యత వివిధ శాఖలకు గలదు. భారత ప్రభుత్వపు వివిధ శాఖలకు సంబంధించిన పట్టికలను పరిశీలించినచో కాలక్రమముగా వాని సంఖ్యలో ఎటుల వృద్ధి కలిగినది, కార్యనిర్వహణ భారము ఏ విధముగ పెరిగి, క్లిష్టతరమైనది విశదమగును.

వారన్ హేస్టింగ్స్ కాలమునుండి ఇంతవరకు ఈ శాఖలు ఏ విధముగ మార్పులు చెంది వృద్ధికి వచ్చినవో ఈ క్రింది వివరముల వలన బోధపడును.

1785 లో ఉన్న కేంద్ర ప్రభుత్వ శాఖలు: 1. పబ్లిక్ వర్క్స్, 2. రహస్య శాఖ, 3. రెవిన్యూ శాఖ, 4. సైనిక శాఖ, 5. తనిఖీ శాఖ.

1869 లో ఉన్న శాఖలు: 1. దేశీయ వ్యవహార ములు, 2. విదేశీ వ్యవహారములు, 3. సైనిక శాఖ, 4. ఆర్థిక శాఖ, 5. పబ్లిక్ వర్క్స్, 6. శాసన నిర్మాణము.

1906 లో ఉన్న శాఖలు: 1. దేశీయ వ్యవహారములు, 2. విదేశీ వ్యవహారములు, 3. సైనిక శాఖ, 4. ఆర్థిక శాఖ, 5. పబ్లిక్ వర్క్స్, 6. శాసన నిర్మాణము, 7. రెవిన్యూ-వ్యవసాయము, 8. వాణిజ్యము, పరిశ్రమలు, 9. సైన్యము, 10. సైనిక సరఫరా.

1914 లో ఉన్న శాఖలు: 1. దేశీయ వ్యవహారములు, 2. విదేశీ వ్యవహారములు, 3. ఆర్థిక శాఖ, 4. పబ్లిక్ వర్క్స్, 5. శాసన నిర్మాణము, 6. రెవిన్యూ, వ్యవసాయము, 7. వాణిజ్యము, పరిశ్రమలు, 8. సైన్యము, 9. విద్య, 10. రాజకీయములు.

1923 లో ఉన్న శాఖలు: 1. దేశీయ వ్యవహారములు, 2. సైన్యము, 3. ఆర్థిక శాఖ, 4. వాణిజ్యము,

5. రైల్వేలు, 6. విదేశీ వ్యవహారములు, 7. పరిశ్రమలు-కార్మికులు, 8. శాసన నిర్మాణము, 9. విద్య, ఆరోగ్యము, భూములు.

1937 లో ఉన్న శాఖలు: 1. విదేశీ వ్యవహారములు, 2. శాసన నిర్మాణము, 3. శాసన సభ, 4. ఆర్థికశాఖ, 5. దేశీయ వ్యవహారములు, 6. దేశరక్షణ, 7. వాణిజ్యములు, 8. రైల్వేలు (రైల్వేబోర్డు), 9. విద్య, ఆరోగ్యము, భూములు, 10. వ్యవసాయ పరిశోధనకు సంబంధించిన ఇంపీరియల్ కౌన్సిల్ అవ్ అగ్రికల్చరల్ రీసెర్చి, 11. రాకపోకలు, 12. కార్మికశాఖ, 13. రక్షణ సమన్వయము, 14. సరఫరా.

1945 లో ఉన్న శాఖలు: 1. దేశీయ వ్యవహారములు 2. ఆర్థికశాఖ, 3. దేశ రక్షణ, 4. వాణిజ్యము, 5. రైల్వేలు, 6. విదేశీ వ్యవహారములు, 7. పరిశ్రమలు, సివిల్ సరఫరాలు, 8 కార్మికశాఖ, 9. శాసన నిర్మాణము, 10. విద్య, ఆరోగ్యము, భూములు, 11. తపాలా, విమాన యానము, 12. యుద్ధసంబంధమగు రవాణా, 13. సమాచారము, రేడియో ప్రసారముల శాఖ, 14. యుద్ధము, 15. ప్రణాళిక - అభివృద్ధి (ప్లానింగ్ & డెవలప్ మెంట్), 16. సైనిక సంబంధ ఆర్థిక విషయములు, 17. రాజకీయములు, 18. సరఫరా.

భారతదేశపు ప్రభుత్వ యంత్రాంగము ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధకాలము నుండి పెంపొందినది. ఆ కాలమునందే పారిశ్రామిక రంగమునను, ఇతర రంగములందును, పెక్కు ప్రభుత్వ కార్యకలాపములు ప్రారంభమై క్రమేణా అభివృద్ధి గాంచినవి. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి (1947) పిదప ప్రభుత్వము పారిశ్రామిక ఆర్థిక అభివృద్ధిని సాధించుటకును, అట్టి న్యాయమును, సామాజిక భద్రతను, చేకూర్చుటకును ప్రయత్నింప మొదలిడెను. పంచవర్ష ప్రణాళికా రూపమును పొంది భారత ప్రభుత్వపు కార్యక్రమములు అత్యధికముగ పెరుగ సాగెను. తత్ఫలితముగా నూతన శాఖలు సృష్టింపబడుట లేదా ఉన్న శాఖలకు నూతన కార్యక్రమములు అప్పగించబడుట జరిగినది. భారత దేశమునకు స్వాతంత్ర్యము సిద్ధించు నాటికి (15 ఆగస్టు, 1947) కేంద్ర ప్రభుత్వమునందున్న మంత్రాంగ శాఖలు: 1. విదేశీ వ్యవహారములు, కామన్వెల్తు సంబంధములు, 2. దేశీయ వ్యవహారములు, 3. సంస్థానములు, 4. సమాచార, రేడియో ప్రసారముల శాఖ. 5. ఆహారము, వ్యవసాయము, 6. విద్య, 7. రైల్వేలు, 8. రవాణా, 9. దేశ రక్షణ, 10. కార్మికశాఖ, 11. వాణిజ్యము, 12. రాకపోకలు, 13. ఆరోగ్యము, 14. న్యాయశాఖ. 15. ఆర్థిక శాఖ, 16. పరిశ్రమలు, సరఫరాలు, 17. నిర్మాణములు, గనులు, విద్యుచ్ఛక్తి. సాధారణముగ మంత్రిమండలి, సభ్యుల సంఖ్య ననుసరించియు, ప్రభుత్వ విధానములను అమలుజరుపవలసిన బాధ్యతల ననుసరించియు ఉండును. మంత్రివర్గ వ్యవస్థ భారత రాజ్యాంగము అమలులోనికి వచ్చిన పిదప ఎప్పటికప్పుడు మారుచు వచ్చినది (చూ. కేంద్ర ప్రభుత్వశాఖలు-1950 తర్వాత - పు. 107).

భారత రాజ్యాంగమందలి ముఖ్య లక్షణములు

భారత రాజ్యాంగము ఫెడరల్ పద్ధతిని ఏర్పరుపబడినది. వయోజనులందరకు ప్రతినిధులను ఎన్నుకొను అధికారముతో పార్లమెంటరీ పద్ధతులను అనుసరించి కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు స్థాపింపబడినవి. దేశ పరిస్థితులను దృష్టి యందుంచుకొని ఈ రాజ్యాంగము పటిష్ఠమైన కేంద్రమును నెలకొల్పెను. శాసన నిర్మాణాధికారము కేంద్ర, రాష్ట్ర శాసనసభల మధ్య మూడు పట్టికల రూపమున పంచబడినది: (చూ. రాజ్యాంగ పరిషత్తు - నూతన భారత రాజ్యాంగము - పు. 62). కేంద్ర శాసనమండలి, రాష్ట్ర శాసన సభలు తమ తమ అధికార క్షేత్రములందు స్వతంత్రముగా ప్రవర్తించుటకు అవకాశము కలిగింపబడినది. వివిధ రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు రాజ్యాంగాను సారముగ పరిపాలించునట్లు చూచు బాధ్యత కేంద్రముపై వేయబడినది. కేంద్ర ప్రభుత్వము, పార్లమెంటు కావించిన చట్టములను సరిగా రాష్ట్రములు అమలు పరచుటకు వాటికి వలసిన ఆదేశములను ఒసంగవచ్చును. అవసర పరిస్థితులలో రాష్ట్ర ప్రభుత్వము యొక్క అధికారములనన్నిటిని నిలిపివేసి, అట్టి అధికారమును కేంద్ర ప్రభుత్వమే స్వయముగ చెలాయించుటకు అవకాశము కలిగింపబడినది.

రాజ్యాంగము భారతదేశమునకు పరమ ప్రమాణమైన శాసనము. పార్లమెంటు, రాష్ట్రశాసన సభలు ఏర్పరచిన చట్టములు ప్రాథమిక హక్కుల నొసగు రాజ్యాంగ సూత్రములతో వైరుధ్యము కలిగి ఉన్నచో వాటిని న్యాయస్థానముల ద్వారా రద్దు పరచుటకు అవకాశము కలదు.

భారత ప్రజా స్వామికమునందు సర్వాధికారములు ప్రజల నుండియే ఉద్భవించినవని భారత రాజ్యాంగము నందలి మొదటి చరణము స్పష్టపరచుచున్నది. ఈ రాజ్యాంగము పౌరులకు సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ న్యాయము లభింప జేయుట, భావస్వాతంత్ర్యము, వాక్స్వాతంత్ర్యము, మత స్వాతంత్ర్యము ప్రతి పౌరునకును సిద్ధింపజేయుట, ఎల్లరకు సమాన ప్రతిపత్తి సమాన అవకాశమును కల్పించుట లక్ష్యములుగ గలది.

రాజ్యాంగము పౌరులకు కొన్ని ప్రాథమిక హక్కులను ప్రసాదించినది. శాంతి రక్షణకు, నైతిక విలువలను కాపాడుటకు ఏర్పరుపబడిన హద్దులలో ప్రతి పౌరునకును సంపూర్ణ వాక్స్వాతంత్ర్యము, సమావేశ స్వాతంత్ర్యము స్వచ్ఛందముగా సంచరణకు ఆవాసమేర్పరచుకొనుటకు స్వాతంత్ర్యము, ఆస్తి సముపార్జనకు, ఆస్తిని కలిగి ఉండుటకు, అన్యాక్రాంతము చేయుటకు స్వాతంత్ర్యము, వృత్తి స్వాతంత్ర్యము, మత స్వాతంత్ర్యము ఒసంగబడినవి. ఏ పౌరుని విషయమునను కేవలము మత, జాతి, వర్ణ, లింగ, జన్మస్థానములలో దేనినైనను ఆధారముగా పక్షపాతము చూపరాదు. అస్పృశ్యత రద్దు చేయబడినది. అల్ప సంఖ్యాకుల భాషా, సంస్కృతులు పరిరక్షింపబడినవి. ఎవరి వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమును గాని న్యాయ ప్రక్రియా అనపేక్షముగా భంగపరచరాదు. శాసన దృష్టిలో అందరు వ్యక్తులు సమానులు. తన్మూలమున లభ్యమగు రక్షణలు కూడ ఎల్లరకు చేకూరునటుల ప్రభుత్వము చూడవలెను. తన ప్రాథమిక హక్కుల సంరక్షణార్థము సుప్రీమ్ కోర్టును అర్థించు హక్కు కూడ ఒక ప్రాథమిక హక్కే. పరిపాలనయందును, న్యాయావళి నిర్మాణమునందును అనుసరింపవలసిన కొన్ని నిర్దేశక సూత్రములు రాజ్యాంగమునందు చేర్చబడినవి. రాజ్యాంగము యొక్క ఉద్దేశికలో పేర్కొనిన సామాజిక, ఆర్థిక, రాజకీయ న్యాయమును పౌరులు అందరకు చేకూర్చుటకై ప్రభుత్వము పాటింపదగు విధానములు ఈ సూత్రములందు పొందుపరుపబడినవి. దేశ సంపద, ఉత్పత్తి సాధనములు కొందరియందు కేంద్రీకృతము కాకుండా, సమష్టి సౌభాగ్యమునకు వినియోగమగునట్లు ఆర్థిక వ్యవస్థను ఏర్పరుచుట, కార్మికుల ఆరోగ్యమును కాపాడుట, రోగులకు అంగ విహీనులకు, వృద్ధులకు, నిరుద్యోగులకు తగు సహాయము ఏర్పరచుట. ఉచిత ప్రాథమిక విద్యావిధానమును ప్రవేశ పెట్టుట, వ్యవసాయమును, పశుపోషణను పెంపొందించుట న్యాయ విచారణ శాఖను కార్యనిర్వాహక శాఖ నుండి విడదీయుట, మద్యపాన నిషేధము, గ్రామ స్వపరిపాలనా పద్ధతిని వ్యాపింపజేయుట, అంతర్జాతీయ రంగమున శాంతిస్థాపనకై నిరంతర ప్రయత్నము సాగించుట, ఎట్టి అంతర్జాతీయ స్పర్ధలైనను మధ్యవర్తిత్వము ద్వారా పరిష్కారమునకు ప్రోత్సాహ మొసగుట మొదలగునవి ఈ నిర్దేశక సూత్రముల ధ్యేయము.

రాజ్యము యొక్క వివిధాధికారములను ఒకే వ్యక్తికి లేదా ఒక సంస్థకు రాజ్యాంగము ప్రదత్తము చేసినచో ప్రజలకు క్షేమము కాదు గనుక వాటిని వేరుచేయుట అవసరమగు చున్నది. అందుచే శాసన నిర్మాణాధికారమును, పరిపాలనాధికారమును, న్యాయ విచారణాధికారమును నిర్వహించుటకు రాజ్యాంగము భిన్న భిన్న యంత్రాంగములను నెలకొల్పినది. కేంద్రమునందు ప్రభుత్వ కార్య నిర్వహణాధికారము రాష్ట్రపతి (అధ్యక్షుని) పరము గావింపబడినది. ఈ అధికారమునతడు మంత్రి వర్గము యొక్క సలహాలను అనుసరించియే ఉపయోగించవలెను. మంత్రి వర్గము పార్లమెంటు నందలి అధిక సంఖ్యాకుల విశ్వాసమును గోల్పోవనంతవరకు నిలచి ఉండును. శాసన నిర్మాణాధికారము పార్లమెంటు అను రెండు సభలుగల శాసనమండలి వశమొనర్చిరి. న్యాయ విచారణాధికారము సుప్రీమ్ కోర్టు నకీయబడినది. ఈ విధముగనే రాష్ట్రములందు, కార్య నిర్వహణాధికారమును అక్కడి మంత్రి వర్గముల సహాయముతో ఉపయోగించు నటుల గవర్నర్లకును, శాసన నిర్మాణాధికారము రాష్ట్ర శాసన సభలకును, న్యాయ విచారణాధికారము హైకోర్టు, తదితర న్యాయస్థానములకును ఒసంగ బడినది.

శాసన నిర్మాణాధికారము కేంద్ర రాష్ట్రముల మధ్య విభజింపబడి, మూడు పట్టికలు తయారు చేయబడినవి. కేంద్రపట్టికయందు ముఖ్యమైన అంశములు : దేశసంరక్షణ, విదేశీ వ్యవహారములు, పౌర సమస్యలు, నేరస్థులను స్వాధీన పరచుట, రైళ్ళు ప్రభుత్వబాటలు, వాయు ప్రయాణము, తంతి, తపాలా, కరెన్సీలు, కాయినేజ్, కాగితపు రొఖ్ఖం, నాణెములు విదేశములతో జరుపబడు వాణిజ్య వ్యాపారములు, పార్లమెంటు, రాష్ట్రశాసన సభలకు సంబంధించిన ఎన్నికలు, కస్టమ్సు పన్నులు, ఆదాయ సంబంధమగు పన్నులు, అణుశక్తి మొదలైనవి. రాష్ట్ర శాసన సభల అధికారములలో చేర్చబడిన విషయములు రెండవ పట్టికలో కలవు. అందు ముఖ్యమైనవి : ప్రజాశాంతి, పోలీసు, జైళ్లు, స్థానిక ప్రభుత్వము, ఆరోగ్యము, విద్య, భూములు, వ్యవసాయము మొదలైనవి. పార్లమెంటుకు, రాష్ట్రీయ శాసన సభలకుకూడా శాసన నిర్మాణాధి కారము గల విషయములు మూడవ పట్టికలో కలవు. వానిలో ముఖ్యములైనవి : క్రిమినల్ లా ప్రొసీజరు, వివాహములు, విడాకులు, కాంట్రాక్టులు, ఆహార పదార్థము లందు కలితీ, ట్రేడు యూనియన్‌లు, కార్మిక సంక్షేమములు, సాంఘిక భద్రత, ఇన్సూరెన్సు, ధరల నియంత్రణము, కర్మాగారములు, ఫ్యాక్టరీలు, విద్యుచ్ఛక్తి వార్తా పత్రికలు, పుస్తకములు, ముద్రణశాలలు, మొదలైనవి. ఈ మూడవ పట్టిక ఆధారముగా రాష్ట్ర శాసన సభచే చేయబడిన చట్టముగాని, అందు కొంతభాగము

గాని, పార్లమెంటు చేసిన చట్టమునకు గాని, ఏదేని భాగమునకు గాని వైరుధ్యము కలిగి ఉన్నచో పార్లమెంటుచే చేయబడిన చట్టమే నిలచును. రాష్ట్ర శాసన సభ చేసిన చట్టము వీగిపోవును. అయినను రాష్ట్ర శాసనసభ చేసిన చట్టము రాష్ట్రపతి సమ్మతికొరకు ఉంచబడి, అతని ఆమోదమును బడసినచో పార్లమెంటుచే రద్దుపరచబడనంత వరకు ఆ రాష్ట్రముతో ప్రవర్తనీయముగనే ఉండును. అత్యవసర పరిస్థితులలో అనగా యుద్ధము లేదా అంతఃకలహములవలన దేశ క్షేమమునకు భంగము వాటిల్లినప్పుడు రాష్ట్ర శాసనసభల శాసన నిర్మాణ అధికారములను అవసరమగు మేరకు రాష్ట్రపతి పార్లమెంటుకు దత్తము చేయవచ్చును. గవర్నరు రిపోర్టుపై అతని రాష్ట్రమునందు రాజ్యాంగాను సారముగా ప్రభుత్వము కొనసాగదనిగాని, లేదా ఆ రాష్ట్రము కేంద్రముయొక్క ఆదేశములను తిరస్కరించినట్లు గాని రాష్ట్రపతికి తోచినచో, ఆ రాష్ట్ర పరిపాలనాధికారమును రాష్ట్రపతియే స్వయముగ నిర్వహింప వచ్చును.

దేశముయొక్క మొత్తము రెవిన్యూ వనరులు కేంద్ర రాష్ట్రప్రభుత్వముల మధ్య విభజింపబడినవి. రాష్ట్రములకు నిర్ణయింపబడిన ఆదాయపు పద్దులనుండి సమకూరు రాబడి పూర్తిగ రాష్ట్రములే ఉపయోగించుకొను అధికారము కలిగి ఉండును. కేంద్రీయ ఆదాయపు పద్దులలో వసూళ్ళను కొన్నింటిని కేంద్రము వసూలుపరచి పూర్తిగ గాని, లేదా కొంతభాగము వరకుగాని రాష్ట్రముల స్వాధీనము చేయుటకు అవకాశము కలిగించ బడినది. కేంద్రము యొక్క రెవిన్యూ పద్దులలో ముఖ్యమైనవి: రాబడిపన్ను, కస్టమ్సు సుంకములు, (మానవ ఉపయోగార్థము తయారు చేయబడిన మద్య పానీయములు, నల్లమందు, గంజాయి, మత్తుమందులు, ఇతర మత్తు పదార్థములు మినహా), భారతదేశమున తయారగు పొగాకు, మరియు ఇతర వస్తువులపై విధింపబడు ఎక్సైజు సుంకములు, కార్పొరేషన్ పన్ను, కంపెనీల పెట్టుబడిపై విధింపబడు పన్నులు, రైల్వే, తపాలాశాఖ ఆదాయములు.

భూమి శిస్తు, వ్యవసాయాదాయముపై పన్నులు, వ్యవసాయపు భూముల వారసత్వమునకు సంబంధించి వేయబడు పన్నులు, వ్యవసాయపు భూములపై విధింపబడు మరణ సుంకములు, ఇతర భూములపైనను, ఇండ్లపైనను, విధింపబడు పన్నులు, ఖనిజ హక్కులపై విధింపబడు పన్నులు, కల్లు, సారాయి, నల్లమందు, గంజాయి తదితర విధములగు మత్తు మందులు మొదలయిన వాటిపై విధింపబడు పన్నులు, స్థానికముగ వస్తువుల ప్రవేశముపై విధింపబడు పన్నులు, విద్యుచ్ఛక్తి వాడకముపై విధింపబడు పన్నులు, వార్తా పత్రికలు తప్ప, తక్కిన వస్తువుల క్రయ విక్రయములపై విధింపబడు పన్నులు, వార్తా పత్రికలలో వెలువడు ప్రకటనలు తప్ప ఇతర ప్రకటనలపై విధింబడు పన్నులు, వివిధ మార్గముల ద్వారా పంపబడు వస్తు సామగ్రిపైని, ప్రయాణము చేయువారలపైని విధింపబడు సుంకములు, బండ్లపన్ను, వివిధ వృత్తి, వ్యవహార, వ్యాపార, ఉద్యోగములపై విధింపబడు సుంకములు, భోగములు, ఆటలు, ఆనందదాయకములగు ఇతర వినోద విషయములు, పందెములు, జూదములపై విధింపబడు పన్నులు, స్టాంపుల ఆదాయములు, కేంద్రమునుండి పొందు ఆదాయ భాగము మొదలైనవి. రాష్ట్రములయొక్క ప్రత్యేక అవసరములకు కేంద్ర ఆదాయముల నుండి అదనపు మొత్తములను ఇచ్చుటకు పార్లమెంటునకు అధికారము ఇవ్వబడినది.

రాజ్యాంగము నందు ఆదాయ విభజన పద్ధతిని స్థూలముగ సూచించి దాని వివరణములను నిర్ణయించు భారము ఫైనాన్సు కమిషనుపై వేయబడినది. ప్రతి ఐదు ఏండ్లకు ఒకసారి లేదా అంతకు ముందుగాని ఇట్టి కమిషనును ఏర్పరచు అధికారము రాష్ట్రపతికి ఒసగబడినది.

కేంద్రము రాష్ట్రముల మధ్య పరిపాలనాధి కారముల విభజన రాజ్యాంగముచే నిర్దేశింపబడిన పట్టికలను అనుసరించి చేయబడినది. విషయము రాష్ట్ర పట్టికలో నిర్దేశింపబడినదైనను, విదేశముతో జేసికొనిన ఒడంబడిక నిర్వహణలో పార్లమెంటు, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు, రాష్ట్ర పట్టికను పాటించు అగత్యములేదు. రాష్ట్రముల యొక్క పరిపాలనాధికారము ఉభయ సామాన్య పట్టికలోని విషయములకు సంబంధించికూడ ఉండును. ఈ అధికారము పార్లమెంటు శాసనముద్వారా కేంద్రమునకు ఒసంగిన అధికారముచే పరిమితమగును. కేంద్ర పరిధిలోని పార్లమెంటు చట్టములను రాష్ట్ర చట్టములను సక్రమముగ అమలు జరుపుటకై రాష్ట్రములకు ఉత్తరువులు జారీచేయు అధికారము కేంద్రమునకుగలదు. అంతేగాక కేంద్రమునకు మాత్రమే శాసనాధికారముగల విషయముల నిర్వహణకు ఎట్టి భంగమును వాటిల్లకుండునట్లు చూచు అధికారము గూడ కలదు.

రాజ్యాంగమునకు సవరణలు పార్లమెంటుయొక్క ఏ సభలోనైనను బిల్లురూపమున ప్రతిపాదింప వచ్చును. అట్టి సభకు హాజరై వోటు చేయువారిలో మూడింట రెండు వంతుల సభ్యులచే ఆ బిల్లు అమోదింప బడవలయును. అట్లు రెండు సభలలోను ఆమోదింప బడినపిదప రాష్ట్రపతి

సమ్మతికి పంపబడును. రాష్ట్రపతి సమ్మతించిన పిదప ఆ బిల్లు ననుసరించి రాజ్యాంగము సవరింప బడును. సుప్రీమ్ కోర్టు, హైకోర్టులకు సంబంధించిన విషయములు, కేంద్రము రాష్ట్రముల మధ్య శాసనాధికార విభజన, పార్లమెంటు నందు రాష్ట్రముల ప్రాతినిధ్యము, రాజ్యాంగ సవరణ పద్ధతి మొదలగు విషయములను గూర్చి సవరణలకు రాష్ట్ర శాసన సభలలో కనీసము సగము శాసన సభలైనను సమ్మతిని తెలుపవలసి ఉండును. పి. స. రా.

కేంద్ర ప్రభుత్వము

భారత రాజ్యాంగము (1950) నకు లోబడి కేంద్ర ప్రభుత్వము పరిపాలన నిర్వహించును. దీనికి ముఖ్య అంగములు శాసన అధికరణము, కార్య నిర్వహణాధికారము, న్యాయాధికరణము, ప్రభుత్వ స్వతంత్ర సంస్థలు (చూ. పట్టిక). ఇందు శాసన అధికరణము లోక్ సభ, రాజ్యసభ అను పార్లమెంటు వ్యవస్థ ద్వారా నిర్వహించ బడును. కార్య నిర్వహణాధికారము రాష్ట్రపతియందు న్యస్తమయి ఉన్నది. న్యాయాధికరణము సుప్రీమ్ కోర్టు నిర్వహించును. దిగువ ఉదాహరించిన ప్రత్యేక అధికారులు రాష్ట్రపతి నియోగమున పార్లమెంటు ప్రసక్తి లేకుండ వారి వారి పనుల నిర్వహింతురు.

1. కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటరు జనరలు; 2. అటార్నీ జనరలు; 3. ఎలెక్షను కమిషను; 4. యూనియను పబ్లికు సర్వీసు కమిషను; 5. షెడ్యూలు కులములు, జాతుల యొక్క కమీషనరు.

రాష్ట్రపతి

భారతదేశ పరిపాలనాధికారమును రాష్ట్రపతి నిర్వహించును. ప్రభుత్వ కార్యములు అన్నియు అతని పేరనే నిర్వహింపబడును. భారత దేశము పార్లమెంటరీ పద్ధతిని అవలంబించినందున రాష్ట్రపతి మంత్రి వర్గము సలహా పైనే తన కార్య నిర్వాహణాధికారమును చెలాయించును.

రాష్ట్రపతికి అర్హతలు : భారత పౌరత్వము, కనీసము 35 సంవత్సరముల వయసు, లోక్ సభకు ఎన్నికగుటకు వలయు యోగ్యత, ఎన్నిక సమయమున అతడు కేంద్ర లేదా రాష్ట్ర లేదా ఎట్టి స్థానిక ప్రభుత్వమునకు సంబంధియగు లాభదాయకమగు ఉద్యోగమును చేయకుండుట. రాష్ట్రపతి ఎన్నికయందు కేంద్ర శాసనసభల సభ్యులు వివిధ రాష్ట్ర శాసన సభ్యులు కలిసి ఒక ప్రత్యేక పద్ధతిని పాల్గొందురు. రాష్ట్రపతి ఐదు ఏండ్లకు ఎన్నుకొనబడును. రెండవసారికూడ అతడు అభ్యర్థి కావచ్చును. రాజ్యాంగమునకు వ్యతిరేకముగ ప్రవర్తించినచో రాష్ట్రపతిని పదవినుండి తొలగించు మార్గము రాజ్యాంగము నందే సూచింపబడినది. రాజ్యాంగ ఉల్లంఘనను గూర్చి అవసరమగు విచారణ జరుపుటకై పార్లమెంటుయొక్క ఒక సభయందలి మూడింట రెండు వంతుల సభ్యుల సమ్మతి అవసరము. ఇట్టి సమ్మతి ఉన్నచో రెండవ శాసన సభయందైనను, ఆ సభ నిర్దేశించిన కోర్టునందైనను, లేదా ప్రత్యేకముగ ఏర్పరచిన ట్రిబ్యునలు నందైనను విచారణ జరుపబడును. రెండవ శాసన సభలో విచారణ జరిగిన అట్టి శాసనసభలో మూడింట రెండు వంతుల సభ్యులు రాష్ట్రపతికి వ్యతిరేకముగ తీర్పు చెప్పినచో, రాష్ట్రపతి పదవీచ్యుతుడగును.

రాష్ట్రపతి, అధికారములు : మంత్రివర్గము సలహా ననుసరించి రాష్ట్రపతి తన అధికారమును నిర్వహింపవలయునను సూత్రమునకు లోబడి అతనికి గల పూర్ణాధికారములు: కార్య నిర్వహణ, శాసన నిర్మాణము, న్యాయ విచారణ, ఆర్థిక విషయిక అధికారములు, అత్యవసర పరిస్థితులలో ప్రత్యేకాధికారములు.

కార్య నిర్వహణాధి కారములు : రాష్ట్రపతి భారతదేశ కార్య నిర్వహణాధిపతి. అతడు సర్వ సైన్యాధిపతి. ప్రభుత్వ కార్య నిర్వహణమంతయు అతని పేరటనే జరుగును. ప్రభుత్వ కార్యనిర్వహణకు అనుకూలములగు నియమములను ఏర్పరచు అధికారమును, మంత్రుల నియామకాధికారమును, అతని పరమైఉండును. అతడు ప్రధాన మంత్రిని నియమించును. ప్రధానమంత్రి సలహాపై ఇతర మంత్రుల నియామకము కూడ చేయును. అతడే గవర్నర్లు ఛీఫ్ కమిషనరు, సుప్రీమ్‌కోర్టు, హైకోర్టుల ముఖ్య న్యాయాధిపతులు, ఇతర న్యాయాధిపతులు, రాయబారులు, అటార్నీ జనరలు, యూనియను పబ్లికు సర్వీసు కమీషను ఛైర్మను, ఇతర సభ్యులు, కంట్రోలరు అండ్ ఆడిటరు జనరలు, ఛీఫ్ ఎలెక్షను కమిషనరు మొదలగు అధికారుల నియామకము చేయును. వాఙ్మయము, విజ్ఞానము, కళలు, సామాజిక సేవలకు ప్రాతినిధ్యము చేకూర్చుటకు, అట్టి సేవలలో కృషి సలుపుచున్న 12 మంది వ్యక్తులను రాజ్యసభ సభ్యులుగా నామ నిర్దేశము చేయు అధికారము అతనికి ఉన్నది. లోక్ సభలో ఆంగ్లో-ఇండియన్‌ల ప్రాతినిధ్యము జాతి సంఖ్యను బట్టి సరిగా లేదని తోచినచో వారి నుండి ఒకరిని లేదా ఇద్దరిని సభ్యత్వమునకు నామ నిర్దేశము చేయుటకు రాష్ట్రపతికి అధికారమున్నది.

రాజ్యాంగము - కేంద్ర ప్రభుత్వము

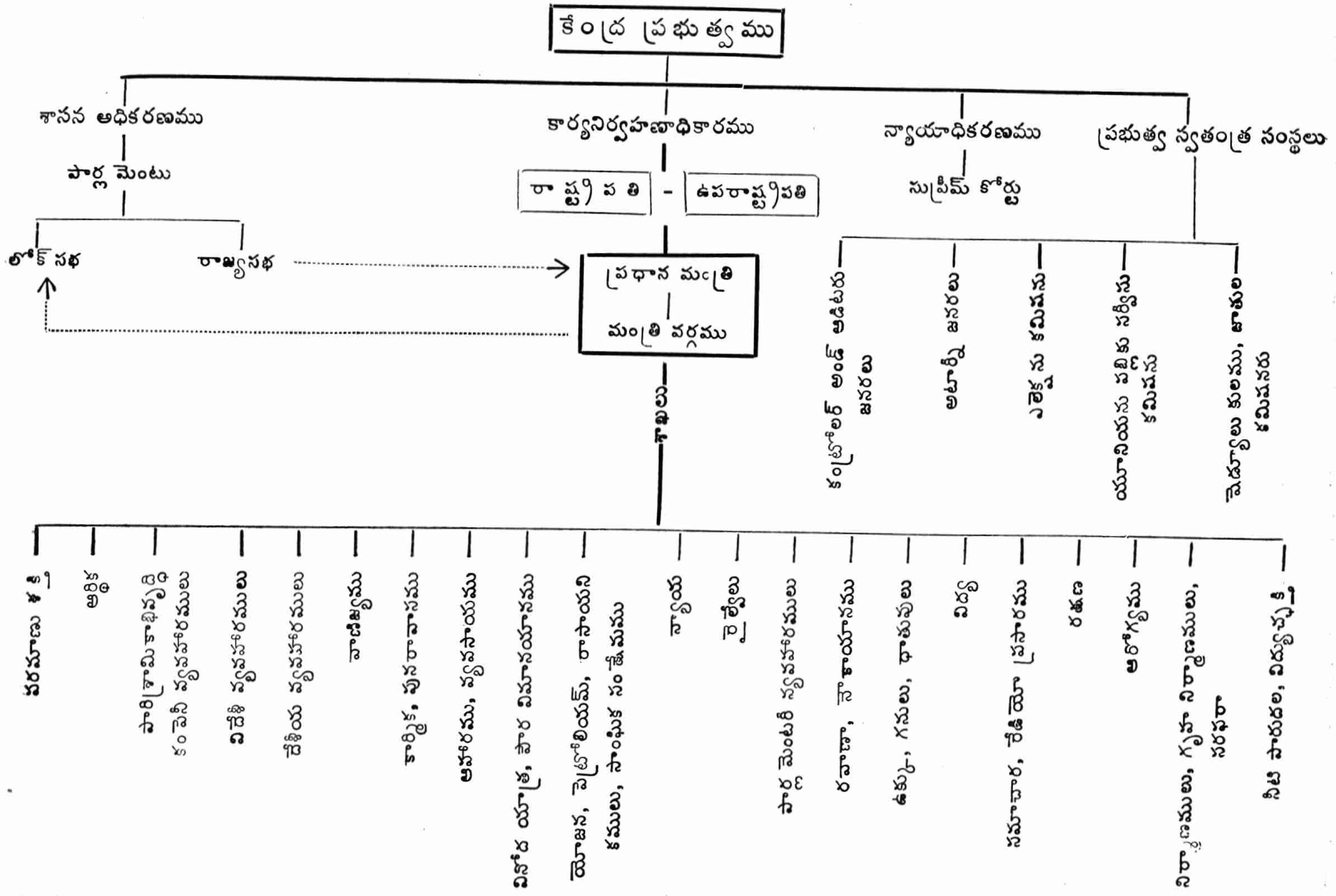

శాసన నిర్మాణాధికారము: రాష్ట్రపతికి పార్లమెంటును సమావేశపరచుట, వాయిదా వేయుట, లోక్ సభను రద్దు చేయుట, అవసరమున్నదని తోచినప్పుడు పార్లమెంటును ఉద్దేశించి ప్రసంగించుట, పార్లమెంటు తొలి సమావేశమున ఆ పార్లమెంటరీ సెషనులలో ప్రవేశపెట్టనున్న కార్యక్రమమును ప్రకటించుట, పార్లమెంటులో ఆమోదింపబడిన చట్టములపై తన సమ్మతిని తెలుపుట, తాను సమ్మతి నీయజాలని చట్టములను, లేదా వాని యందలి కొన్ని భాగములను పునరాలోచనకై పార్లమెంటుకు పంపుట మొదలగు అధికారములు కలవు. రాష్ట్రముల సరిహద్దులలో మార్పులు కలిగించు చట్టములను, ఆర్థిక సంబంధమగు చట్టములను, వివిధ రాష్ట్రములకు సంబంధించిన పన్నులలో మార్పు తేదలచిన చట్టములను, వ్యాపార స్వాతంత్ర్యముపై నిర్బంధములు కలిగించు చట్టములను ప్రవేశపెట్టునపుడు ముందుగా అతని సమ్మతి కావలెను. పార్లమెంటు సమావేశమున లేని కాలములో ఆర్డినెన్సుల ద్వారా శాసనములను చేయు ప్రాధికారమును రాష్ట్రపతికి కలదు.

న్యాయ విచారణాధికారములు: నేరస్థుల శిక్షలను తగ్గించు అధికారమును, శిక్షలను తాత్కాలికముగా ఆపివేయు అధికారమును విరామము ఒసగు అధికారమును, నేరస్థులను పూర్తిగ క్షమించు అధికారమును రాష్ట్రపతికి కలవు.

ఆర్థిక సంబంధమగు అధికారములు: లోక్ సభ యందు ఆర్థిక సంబంధమగు బిల్లులు ప్రవేశ పెట్టుటకు రాష్ట్రపతి అనుమతిని మున్ముందు పొందుట అవసరము. ప్రతి సంవత్సరమును అతని ఆజ్ఞపై ఆయవ్యయ ప్రణాళికను పార్లమెంటునకు అందజేయుదురు. అతని సిఫారసు లేనిదే ఎట్టి వ్యయమునకును ప్రభుత్వము పార్లమెంటును అర్థించుటకు వీలులేదు. ముందుగ ఊహింపని వ్యయముల నిమిత్తము రాష్ట్రపతి అత్యవసర నిధినుండి ధనమును ఈయగలడు.

అత్యవసర పరిస్థితులలో ప్రత్యేకాధికారములు: యుద్ధమువలననో లేదా దేశములో అల్లరులవలననో శాంతి భద్రతలకు భంగము వాటిల్లి, దేశమునందు విషమ పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడును, లేదా ఏ రాష్ట్రమునందైనను రాజ్యాంగానుసారము పరిపాలన జరుగుట అసాధ్యమైనప్పుడును, లేదా దేశముయొక్క ఆర్థిక సుస్థిరత్వము పరపతులకు ముప్పు కలిగినప్పుడును, అవసరమగు చర్యలను అవలంబించుటకు రాష్ట్రపతికి ప్రత్యేకమైన అధికారములు కలవు.

విధ్యుక్త ధర్మ నిర్వహణలో తనకు సహాయపడుటకు రాష్ట్రపతి ఇద్దరు కార్యదర్శులను నియామకము చేయును. వీరిలో ఒకరు ఆంతరంగిక కార్యదర్శి, రెండవ వారు సైనిక కార్యదర్శి. ఈ ఉభయ కార్యదర్శుల పదవులు ఏ మంత్రి అధీనము నందును ఉండవు.

రాష్ట్రపతి కార్యదర్శి వివిధ మంత్రుల శాఖల నుండి వచ్చు వ్యవహారములను అన్నిటిని రాష్ట్రపతి ఎదుట పెట్టి అతని ఆదేశములను ఆయా శాఖల కెరిగించును. రాష్ట్రపతి గవర్నరులు మొదలగు అధికారుల ద్వారా నడుపు వ్యవహారములు అన్నియు ఆంతరంగిక కార్యదర్శి చూచుకొనును. సైనిక కార్యదర్శి రాష్ట్రపతి భవనమునందును, ఉపరాష్ట్రపతి తరపునను ప్రధాన మంత్రి భవనమునందును వివిధ మంత్రుల తరపునను జరుపబడు విందులు మొదలగు వాని ఏర్పాటులు జరుపుచుండును.

ఉపరాష్ట్రపతి

రాజ్యాంగమునందు భారత దేశమునకు ఒక ఉపరాష్ట్రపతి (ఉపాధ్యక్షుడు) పదవి కూడ కలదు. కేంద్రమునందలి ఉభయ శాసన సభల సభ్యులు సమష్టిగా జేరి అతనిని ఎన్నుకొందురు. ఈ పదవికి అభ్యర్థుడైన వ్యక్తి కూడ రాష్ట్రపతి పదవికి అభ్యర్థియైన వ్యక్తికి అవసరమగు అర్హతలే కలిగి ఉండవలెను. ఇతని ఎన్నిక కూడ ఐదు ఏండ్లకు ఒకసారి జరుగును. ఈ లోపుగా తానే ఆ పదవికి రాజీనామా ఈయవచ్చును. రాజ్యసభ యొక్క అధిక సంఖ్యాక సభ్యుల తీర్మానముపై లోక్ సభ కూడ సమ్మతించినచో అతడు తొలగింపబడును. ఉపరాష్ట్రపతి రాజ్య సభకు అగ్రాసనాధిపతిగా కూడ పని చేయును. విదేశ ప్రయాణముల వలననో అస్వస్థత వలననో లేదా ఏదైనా ఇతర కారణము వలననో రాష్ట్రపతి తన కర్తవ్యములను నిర్వర్తింప జాలనిచో అతని ప్రతినిధిగా ఉపరాష్ట్రపతి వ్యవహరించును. రాష్ట్రపతి మరణించినను, పదవికి రాజీనామాను ఒసంగినను, పదవినుండి తొలగింపబడినను, కొత్త రాష్ట్రపతి ఎన్నిక జరుగు వరకు ఉపరాష్ట్రపతియే రాష్ట్రపతిగా పనిచేయును. ఇట్టి పరిస్థితిలో ఆరు నెలల లోపుగా రాష్ట్రపతి ఎన్నిక తప్పక జరిగి తీరవలెను.

మంత్రి వర్గము — కేబినెట్

రాజ్యాంగ మందలి 74 వ నిబంధనను అనుసరించి రాష్ట్రపతితో సహకరించి సలహాలు నిచ్చు నిమిత్తము ఒక మంత్రి వర్గము ఏర్పరుపబడినది. దీనికి సూత్రధారి ప్రధానమంత్రి. మంత్రి వర్గము సమష్టిగా లోక్ సభకు

బాధ్యత కలిగి ఉండి లోక్ సభ యొక్క విశ్వాసమునకు పాత్రమై ఉన్నంతకాలమే ప్రభుత్వమును నిర్వహించును. రాష్ట్రపతి తన మంత్రి వర్గము సలహాలపై ప్రభుత్వ కార్యములు నిర్వహించును. కాని అట్లు నడచుకొనుచున్నాడో, లేదో అను విషయముపై న్యాయస్థానమునందు విచారణ సల్పు అవకాశము లేదు.

లోక్ సభలో అత్యధిక సంఖ్యా బలముగల రాజకీయ పక్షపు నాయకుని రాష్ట్రపతి ప్రధాన మంత్రిగ నియమించును. ప్రధాన మంత్రి సలహాపై ఇతర మంత్రులను నియమించును. మంత్రిగా నియామకమైన సమయమందు నియామకమైన వ్యక్తి పార్లమెంటు సభ్యుడుగా ఉండవలెనను నియమములేదు. అట్టి సభ్యత్వము ఉండి తరువాత కోల్పోయినచో మంత్రిత్వమునకు రాజీనామా ఇవ్వవలెనను నియమము కూడ లేదు. కాని అతనికి పార్లమెంటునందు సభ్యత్వము లేనిచో అతడు మంత్రిగా నియామకమైన ఆరు నెలల వరకు మాత్రము మంత్రిగా ఉండగలడు. అప్పటికీ సభ్యత్వమును సంపాదింపనిచో ఆ పిదప అతడు తన పదవిని కోల్పోవును.

మంత్రి వర్గము తన కార్య నిర్వహణకు సంబంధించిన నిర్ణయములను శాసన నిర్మాణ కార్యక్రమములను రాష్ట్రపతికి తెలుపవలెను. ఈ విషయముల గురించి అవసరమగు సమాచారములను తెలుసుకొను అధికారము రాష్ట్రపతికి కలదు. మంత్రి మండలిలో కేబినెట్ హోదాగల మంత్రులు, సహ మంత్రులు, ఉపమంత్రులు, పార్లమెంటరీ కార్యదర్శులు ఉందురు. కేబినెట్ మంత్రులు ప్రభుత్వ విధానమును రూపొందించి తుది నిర్ణయమును చేయుదురు. కేబినెట్ హోదాలేని ఇతర మంత్రులు తమ మంత్రిత్వ శాఖకు సంబంధించిన విషయములు చర్చకు వచ్చినప్పుడు కేబినెట్ సమావేశమునందు పాల్గొందురు.

ప్రధాన మంత్రి: భారత రాజ్యాంగమున ప్రధాన మంత్రి ప్రముఖ పాత్రవహించును. సామాన్యముగ అతడు లోక్ సభయందలి అధిక సంఖ్యాక రాజకీయ పక్షమునకు నాయకుడై ఉండును. తన్మూలమున రాజకీయమునందు ఆరితేరిన వ్యక్తిగ ఉండును. మంత్రి మండలిలో తుల్యులలో ప్రథముడుగా అతడు గణింపబడి, ఇతర మంత్రుల కంటె అధికారమున ఆధిక్యుడుగా ఉండును. దైనందిన ప్రభుత్వ కార్య నిర్వహణములో రాష్ట్రపతి అధికారము నామమాత్రమే. ప్రధాన మంత్రియే కార్యనిర్వాహకము యొక్క నిజమైన అధినేతగా అధికారమును ఉపయోగించును. మిగిలిన మంత్రులను ఏరుకొను అధికారము అతనిదే. కేంద్రమున ఒసంగబడిన సర్వాధికారములను అత్యవసర సమయములందు ఉపయోగించవలసిన అధికారములను రాష్ట్రపతి ప్రధాన మంత్రి సలహాపైననే ఉపయోగించును.

కేంద్ర ప్రభుత్వ శాఖలు - 1950 తర్వాత

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము నుండి పరిపాలనా వ్యవస్థ చేతులు మారిన పిదప పరిపాలనా సామర్థ్యమును సాధించుటకును, ప్రభుత్వ వ్యయమునందు పొదుపు చేకూర్చుటకును కూడ ఈ శాఖలలో మార్పులు వచ్చినవి (చూ. పు. 108). ఇట్టి మార్పులు స్వాతంత్ర్య సిద్ధ్యానంతరము నేటివరకు పెక్కు జరిగినవి. మంత్రాంగము యొక్క ప్రధాన పునర్వ్యవస్థీకరణము 1950 డిసెంబరులో ప్రథమముగా జరిగినది. అందు వాణిజ్యము, పరిశ్రమలు, సరఫరాలు, నిర్మాణములు, గనులు, విద్యుచ్ఛక్తి, శాస్త్రీయ పరిశోధన శాఖలన్నియు కలిపి మూడు మంత్రిత్వ శాఖలు క్రింద మార్పు చేయబడెను: 1. వాణిజ్యము, పరిశ్రమలు, 2. నిర్మాణములు, ఉత్పత్తి, సరఫరాలు, 3. సహజ సంపదలు, శాస్త్రీయ పరిశోధన. పంచవర్ష ప్రణాళికల కార్యక్రమము రూపొందించు నిమిత్తము యోజనా సమితి అను ప్రత్యేక శాఖ కూడ ఏర్పరుపబడెను.

ఉత్పత్తులు, నీటి పారుదల - విద్యుచ్ఛక్తి అను రెండు శాఖలు నూతనముగ 1952 లో పంచవర్ష ప్రణాళికల కార్యక్రమము ప్రోత్సహించుటకుగాను సృష్టింపబడెను. ఉత్పత్తిశాఖ ప్రభుత్వ పారిశ్రామిక నిర్వహణములను చూచును. నీటిపారుదల - విద్యుచ్ఛక్తిశాఖ క్రింద, కేంద్ర నదీలోయ ప్రాజెక్టు, నిర్మాణములు, విద్యుచ్ఛక్తి కమిషను నీటిపారుదల విద్యుచ్ఛక్తిమండలి, దామోదరవాలీ కార్పొరేషన్, సామాన్య నీటిపారుదల విద్యుచ్ఛక్తిశాఖ ఉండెను. 1951 లో ఆహారము, వ్యవసాయముల శాఖలు రెండు కలిపి ఒక శాఖ చేయబడెను. ఉత్పత్తికొరకు వేరేశాఖ ఏర్పరుపబడినప్పటికి ఉక్కు, ఇనుము పరిశ్రమ ఈ శాఖ క్రింద లేదు. ఆయుధ కర్మాగారములు రక్షణశాఖ క్రింద ఉన్నవి. రైల్వే ఇంజనులు, పెట్టెలు, వగైరాల ఉత్పత్తి రైల్వేశాఖ చూచుచున్నది. 1955 లో ఇనుము - ఉక్కు ఉత్పత్తికి ప్రత్యేకముగ ఒక శాఖ ఏర్పాటు చేయబడెను.

ద్వితీయ సాధారణ ఎన్నికల అనంతరము తిరిగి పెక్కు మార్పులు జరిగినవి. ఉత్పత్తిశాఖ ఎత్తివేయబడెను. సహజ సంపదలు, శాస్త్రీయ పరిశోధనల శాఖ, 1. విద్య, శాస్త్రీయ పరిశోధన, 2. ఉక్కు, గనులు, ఇంధనములు శాఖలుగ పిలువబడెను. వాణిజ్యము పరిశ్రమల శాఖలు: 1. వాణిజ్యము, తేలిక పరిశ్రమలు, 2 రాసాయనిక పరిశ్రమ, 3. భారీ పరిశ్రమలుగ ఏర్పడెను.

రవాణా రాకపోకల శాఖలో కూడ మూడు ఉపశాఖలు గలవు: 1. రవాణా, 2. రాకపోకలు, 3. సివిల్ విమాన యానము. అటులనే విద్యాశాఖ కూడ మూడు ఉప శాఖలు: 1. విద్య, 2. శాస్త్రీయ పరిశోధన, 3. సాంకేతిక విద్య, లలితకళలు. శ్రామిక శాఖ-శ్రామిక, ఉద్యోగముల శాఖగ మార్చబడెను. తృతీయ ఎన్నికల అనంతరము నూతన మంత్రిమండలి ఏర్పాటుతో తిరిగి మంత్రిత్వ శాఖలలో మార్పు కలిగెను. అప్పటి మంత్రిత్వశాఖలు 1. విదేశీ వ్యవహారములు, పరమాణుశక్తి, 2. దేశీయ వ్యవహారములు, 3. ఆర్థికశాఖ, 4. రైల్వేలు, 5. రేడియో ఉద్యోగములు, ప్రచారిక, 6. వాణిజ్యము - పరిశ్రమలు, 7. ఉక్కు, గనులు, ఇంధనములు, 8. రక్షణశాఖ, 9. ఆహారము, వ్యవసాయము, 10. నీటి పారుదల, విద్యుచ్ఛక్తి, 11. న్యాయశాఖ, 12. రవాణా-రాకపోకలు, 13 విద్య, శాస్త్రీయ పరిశోధన, 14. ఆరోగ్యము, 15. సమాచారము, రేడియో ప్రసారము, 16. నిర్మాణములు, గృహ నిర్మాణములు, సరఫరా, 17. పునరావాసము, మైనారిటీ వ్యవహారములు, 18. సమాజ వికాసము, 19. పార్లమెంటరీ వ్యవహారములు.

ప్రధాని నెహ్రూ 1964 లో మరణించుటతో లాల్ బహదూర్ శాస్త్రి ప్రధానియై నూతన మంత్రివర్గము ఏర్పరచెను*:

1964 లో శాఖలు: 1. విదేశీ వ్యవహారములు, 2. దేశీయ వ్యవహారములు, 3. ఆర్థికశాఖ, 4. సమాచార, రేడియో ప్రసారములశాఖ, 5. పరిశ్రమలు (హెవీ ఇంజనీరింగు. సాంకేతికాభివృద్ధులతోసహా), 6. రైల్వేలు, 7. లా, సోషల్ సెక్యూరిటీ (న్యాయశాఖ, సాంఘిక భద్రత), 8. దేశరక్షణ, 9. ఉక్కు, గనులు, 10. ఆహారము, వ్యవసాయము, 11. పెట్రోలియమ్, రాసాయనిక ద్రవ్యములు, 12. పార్లమెంటరీ వ్యవహారములు, రాకపోకలు (కమ్యూనికేషన్స్), 13. నీటి పారుదల, విద్యుచ్ఛక్తి, 14. విద్య, 15. కార్మికవర్గము, ఉద్యోగము (లేబర్, ఎంప్లాయిమెంట్), 16. పునరావాసము (రిహేబిలిటేషన్), 17. నిర్మాణములు, గృహ నిర్మాణములు, 18. రవాణా, 19. వాణిజ్యము, 20. సివిల్ విమానయానము, 21. పరమాణుశక్తి శాఖ, 22. సమాజాభివృద్ధి, సహకారము, 23. ఆరోగ్యము, 24. సరఫరా శాఖ, 25. సాంస్కృతిక వ్యవహారములు, 26. ప్రచారిక శాఖ.

మంత్రిత్వ శాఖల ఏర్పాటు: పరిపాలనా సౌలభ్యము కొరకు భారత ప్రభుత్వము యొక్క వివిధ కార్యములను వివిధ శాఖల స్వాధీనము చేసి, ఒక్కొక్క శాఖకు ప్రత్యేకముగా గాని, లేదా కొన్ని శాఖలు కలిసి గాని ఒక మంత్రిని నియమించుట జరుగును. మంత్రి అత్యున్నత రాజకీయ అధికారి. అతని ముఖ్య కర్తవ్యము విధానమును రూపొందించి, అది సక్రమముగ అమలు జరుగునట్లు పర్యవేక్షించుటయే - ఎన్నికలలో విశదపరచబడిన ప్రజాభిప్రాయము ననుసరించి వీరు మారుచుందురు. రాజ్యాంగము ననుసరించి వీరు ఐదు ఏండ్ల కాలము పదవియందు ఉందురు-ప్రభుత్వ పరిపాలనము శాశ్వత సివిల్ ఉద్యోగుల ద్వారా నడుపబడును. ఈ సివిల్ ఉద్యోగులు అర్హతనుబట్టి స్వతంత్ర పబ్లికు సర్వీసు కమిషనుచే ఎన్నుకొనబడిన వారు. ప్రతి శాఖయు ఒక సివిల్ ఉద్యోగి లేదా కార్యదర్శి అధీనమునందు ఉండును. కార్యభారము పెరిగినచో అతని సహాయార్థము సంయుక్త కార్యదర్శుల నియామకము కూడ జరుగును. తన శాఖలకు చెందిన కార్యవిధానము పరిపాలనలను గురించి కార్యదర్శియే మంత్రికి సలహాల నిచ్చును. కార్యదర్శి తన మంత్రియొక్క ప్రత్యేక శాఖకు సంబంధించిన కార్యభారమును చక్కగా పూర్తిచేయు బాధ్యత కలవాడై ఉండుటయేగాక, అట్టి మంత్రి కొసంగిన సలహాల కన్నిటికిని బాధ్యుడై ఉండును. కార్యనిర్వహణము చక్కగా కొనసాగుటకై ఒక శాఖను ఉపశాఖలుగను, వానిని భాగములుగను, విభాగములుగను విభజింతురు. విభాగోద్యోగి అధీనమున ఒక సెక్షను ఉండును. అట్టి విభాగములో పెక్కుమంది అప్పరు డివిజన్, లోయరు డివిజన్ గుమాస్తాలు, టైపిస్టులు పని చేయుదురు. రెండు విభాగములతో ఏర్పడిన ఒక భాగము అండరు సెక్రటరీ అధీనమునందు ఉండును. రెండు భాగములు కలిపి ఒక ఉపశాఖగా ఏర్పరుపబడును. అట్టి ఉపశాఖకు ఒక డిప్యూటీ సెక్రటరీ నియమింపబడును. కొన్ని విషయముల గురించి డిప్యూటీ సెక్రటరీ లేదా అండరు సెక్రటరీలు నేరుగా అట్టి శాఖకు సంబంధించిన మంత్రితో తమ వ్యవహారములు పరిష్కరించుకొనవచ్చును. కాని, కార్య విధానమునకు సంబంధించిన ముఖ్యవిషయములను తమ కార్యదర్శుల ద్వారా లేదా జాయింటు కార్యదర్శుల ద్వారానే పరిష్కరించుకొందురు. ఈ వివిధ మంత్రిత్వశాఖలు, అనుబంధ లేదా అధీన కార్యాలయముల సహకారముతో ప్రభుత్వ కార్యములను నిర్వహించుచున్నవి.

---

* లాల్ బహదూర్ శాస్త్రి 1966 లో ఆకస్మికముగ మరణించుటతో ఇందిరా గాంధీ ప్రధానియై తన మంత్రి వర్గమును ఏర్పరచెను. ఇంతలో (1967) సాధారణ ఎన్నికల ఫలితముగా మరల ఇందిరా గాంధీయే ప్రధానియై నూతన మంత్రి వర్గమును ఏర్పరచెను.

కేబినెట్ కమిటీలు : కేబినెట్ కమిటీలును, దాని సచివాలయమును మంత్రి వర్గము తమ కార్య నిర్వహణలో తోడ్పడుటకు వివిధ సంఘములను ఏర్పరచును. 1957 లో జరిగిన పునర్వ్యవస్థీకరణము ననుసరించి పది స్థాయీ సంఘములు ఏర్పరుపబడెను. అవి ఆర్థిక సంఘము, భారీ పరిశ్రమలకు సంబంధించిన సంఘము, రక్షణ సంఘము, విదేశీ వ్యవహారముల సంఘము, పునరావాస సంఘము, మానవశక్తి సంఘము. శాస్త్రీయ సంఘము, పార్లమెంటరీ, న్యాయ వ్యవహారముల సంఘము, సమాచార, రేడియో ప్రసారముల సంఘము, ఉద్యోగముల సంఘము.

ఈ కమిటీలలో సభ్యుల సంఖ్య ఒక్కమాదిరిగ ఉండదు. గరిష్ఠ సంఖ్య 12 గురు భారీ పరిశ్రమలలోను, కనిష్ఠ సంఖ్య ముగ్గురు ఉద్యోగుల సంఘమందును కలరు. పెక్కు సంఘములలో ప్రధాన మంత్రియే అధ్యక్షత వహించును. దేశీయ మంత్రి అన్ని సంఘములలోను సభ్యుడే. కేబినెట్‌నకు ప్రత్యేక సచివాలయము గలదు. ఈ సచివాలయము ద్వారా వివిధ మంత్రిత్వ శాఖల కార్యకలాపములను సమన్వయ పరచుట జరుగును. ఇది బ్రిటిష్ పాలనమునందు నేరుగ గవర్నరు-జనరలు అధీనమందుండెడిది. మంత్రిత్వ శాఖల ఏర్పాటు, ఆంగ్లేయులు భారత దేశముపై ఆధిపత్యము వహించుటకు ఆరంభించిన నాటినుండి జరుగుచు ప్రభుత్వ కర్తవ్య నిర్వహణావసరముల ననుసరించి పెరుగుచూ వచ్చెను. ఆ మంత్రిత్వ శాఖల నిర్మాణము పురోభివృద్ధులు ముందే వివరింపబడినవి (చూ. పు. 100). ఈ శాఖలలో జరుగు కార్య విధానమునకు ఒక ప్రత్యేకత కలదు. ఏలన ప్రతి శాఖయు పెక్కు విషయములతోను, అసంఖ్యాక వ్యక్తులతోను వ్యవహరింప వలసి ఉండుటచేత ప్రక్రియా విధానము క్రమ పద్ధతిలో ఉండుట అవసరము.

సచివాలయ కార్య విధానము : ఒక శాఖకు చెందిన వివిధ వ్యవహారముల గురించి ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు మొట్ట మొదట సెంట్రలు రిజిష్టరులోనికి వచ్చును అక్కడనుండి అవి వేర్వేరు విభాగములకు పంపివేయబడును. ఒక్కొక్క విభాగమునకు సంబంధించిన కాగితములన్నియు మొదట విభాగోద్యోగి ఎదుట పెట్టబడును. ఆ విభాగోద్యోగి వానిని 'ప్రైమరీ', 'సబ్సిడియరీ' అను రెండు తరగతులుగ వేరు చేయును. ప్రైమరీ అనిపించుకొను కాగితము లన్నియు కొత్తగా ప్రతిపాదింపబడిన విషయములకు సంబంధించినవి. ఇట్టి ప్రతిపాదనలకు సంబంధించి, తరువాత వచ్చిన కాగితములన్నియు 'సబ్సిడియరీ' అనిపించుకొనును. ప్రైమరీ కాగితములలో మరల విభజన జరుగును. కొన్ని ప్రతిపాదనలను గూర్చి నిర్ణయమునకు వచ్చుటకు సుదీర్ఘ సంప్రతింపులు జరుగవలసి ఉండును. మరికొన్నిటికి అట్టి అవసరము ఉండదు. ఈ విధముగా విభజింపబడి. వాటికి సంబంధించిన గుమాస్తాలకు పంపబడును. కొన్ని ప్రతిపాదనలను వాటి ప్రత్యేకత వలనను, లేదా క్లిష్టత వలనను విభాగోద్యోగి తానే నిర్ణయమునకు వచ్చుటయో, లేదా వాటి పరిష్కార విధానమును తన క్రింది ఉద్యోగులకు సూచించుటయో చేయును. దిన దినము తన వద్దకు చేరిన కాగితములలో ముఖ్యములై, త్వరగా పరిష్కరింపబడవలసిన వానిని అతడు తన పై ఉద్యోగికి నివేదించును. దినవహి గుమాస్తా (డైరిస్టు) విభాగోద్యోగి నుండి తిరిగి వచ్చిన కాగితములను అన్నింటిని తన దినసరి చిఠా (డైరీ)లో ఎక్కించుకొని, వాటికి సంబంధించిన గుమస్తాల స్వాధీనము చేయును. ఆ గుమాస్తాలు ఇదివరకే అట్టి కాగితములకు సంబంధించిన ఫైళ్ళు ఉన్నచో వానిని తత్సంబంధములగు ఇతర కాగితముల ఫైలు రిజిష్టర్లను, విషయాను క్రమణికల సహాయముతో తీసి, అట్టి ప్రతిపాదనలను పోలిన ప్రతిపాదన గురించి పూర్వము ఏవైన పరిష్కారములు జరిగినచో వాటికి తత్సంబంధమగు చట్ట నియమముల నుటంకించుచు, తాను వ్రాసిన నోటుతో తన విభాగోద్యోగి ముందు పెట్టును. గుమాస్తా వ్రాసిన నోటును చూచి, విభాగోద్యోగి తన నోటుతో అండరు సెక్రటరీ వద్దకు పంపును. చాలవరకు వ్యవహారములు అండరు సెక్రటరీ ద్వారా పరిష్కృతము లగుచుండును. ముఖ్యమైనవనియు, ప్రభుత్వ విధానమునకు సంబంధించినవనియు, అతడు తలంచినచో అట్టి కాగితములను డిప్యూటీ సెక్రటరీ కడకు పంపును. కొన్ని విధములగు వ్యవహారములలో డిప్యూటీ సెక్రటరీకి సెక్రటరీ అధికారములు కూడ ఒసంగబడును. కనుక అతడు అట్టివాని పరిష్కారమును తానే చేయును. అతని అధికారమునకు అందని వ్యవహారములను తన అభిప్రాయమును ఉల్లేఖించి జాయింటు సెక్రటరీకి గాని, సెక్రటరీకి గాని పంపును. సెక్రటరీ జాయింటు సెక్రటరీల కడకు చాలవరకు ప్రభుత్వ విధానములకు సంబంధించిన వ్యవహారములే పంపబడును. అట్టి వానిలో ముఖ్యములైన వానిని వారు మంత్రుల ఎదుట పెట్టుదురు. అట్టి ప్రతి వ్యవహారమును గురించి క్లుప్తముగ ఒక గమనిక సిద్ధము చేయబడును. మంత్రి అట్టి వ్యవహారములను స్వయముగనే పరిష్కరించును. కొన్ని పరిస్థితులలో అవసరమని అనుకొనినచో పరిష్కారమునకై వాటిని కేబినెట్ ఎదుట పెట్టును.

కేబినెట్ సెక్రటేరియట్ : పోర్టుఫోలియో పద్ధతిని అవలంబించుటకు పూర్వము భారత ప్రభుత్వ కార్యములను

కౌన్సిల్ సహితుడగు గవర్నరు - జనరలు చక్కబెట్టు చుండెను. కార్య భారము పెరిగినందున పోర్టుఫోలియో పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టి గవర్నరు - జనరలు సయాహార్థము కార్య నిర్వాహక వర్గము ఏర్పాటుపబడెను. ఆదిలో గవర్నరు-జనరలు ప్రైవేటు సెక్రటరియే దానికిని సెక్రటరీగ ఉండెను. తరువాత ఇతడు కార్య నిర్వాహక వర్గ కార్యదర్శి అని కూడ వ్యవహరింపబడుచుండెను. 1947లో కార్యనిర్వాహక వర్గము పోయి మంత్రివర్గము వచ్చెను. తత్ఫలితముగ గవర్నరు-జనరలు యొక్క కార్యనిర్వాహక వర్గ కార్యదర్శి కేబినెట్ కార్యదర్శిగా మారెను.

కర్తవ్యములు, నిర్మాణ విధానము: మంత్రి మండలి సచివాలయము, మంత్రి మండలి సమావేశములకు సంబంధించిన సర్వకార్యములను చక్కబెట్టు చుండును. కేబినెట్ దాని కమిటీల యందు జరిగిన చర్చల నిర్ణయముల యొక్క రికార్డును భద్రపరచును. దేశ రక్షణ కమిటీ, సంయుక్త ప్రణాళికా కమిటీ, ఆర్థిక కమిటీ, విదేశీ వ్యవహారముల కమిటీ, ఉద్యోగముల సబ్ కమిటీ అని ఐదు కేబినెట్ కమిటీలు కలవు. ప్రభుత్వము యొక్క అన్ని శాఖలలో పరిపాలనా దక్షతను పెంపొందించుటకు అవసరమగు మార్గముల నవలంబింప జేయుటకుగాను కృషి చేయు భారము మంత్రి మండలి సచివాలయమునకు అనుబంధియగు 'ఓ' & 'ఎమ్' విభాగముపై ఉన్నది. ఈ విభాగమును మొదటి సారిగా 1954 లోనే నెలకొల్పిరి. కేంద్ర సాంఖ్యక సంస్థకు సంబంధించిన కార్యములను కూడ ఈ కేబినెట్ సచివాలయమే నెరవేర్చును. కేబినెట్ సచివాలయ శాఖకు ప్రధాన మంత్రి అధిపతి. సాధారణముగా ఈ శాఖకు ఒక కార్యదర్శి, సహా కార్యదర్శి, ఒక ఉప కార్యదర్శి, నలుగురు సహాయ కార్యదర్శులు (అండర్ సెక్రటరీస్) ఆరుగురు విభాగాధికారులు ఉందురు. ఈ కేబినెట్ సచివాలయ శాఖ కార్యదర్శి ప్లానింగ్ కమిషను కార్యదర్శిగా కూడ వ్యవహరించును.

ఈ సచివాలయ సంస్థలో చేరినవి: 1. ప్రధానమగు సచివాలయము (సెక్రటేరియట్), 2. ఓ. & ఎమ్. అనగా ఆర్గనైజేషను & మెథడ్స్ విభాగము, 3. మిలిటరీ విభాగము, 4. ఆర్థిక విభాగము.

ప్రధానమగు సచివాలయము ముఖ్యముగా కేబినెట్ యొక్కయు, దాని ఉప సంఘముల యొక్కయు సమావేశములకు సంబధించిన కార్యములను చక్కబెట్టును. ఓ & ఎమ్ ఉపశాఖ వివిధ శాఖల యొక్క కార్య నిర్వాహక దక్షతను పెంపొందించు మార్గములను అన్వేషించి, వివిధ శాఖలలో ప్రత్యేకముగ ఇదే కర్తవ్యమును నిర్వహించు ఉపశాఖలకు తోడ్పడుచుండును. ఈ ఉప శాఖకు ప్రభుత్వ కార్యములను స్వతంత్రించి, నిపుణతతో కొనసాగింపగల నాయకత్వమును సమకూర్చుటయు, కార్య నిర్వాహక నిపుణతకు అవసరమగు విషయముల సేకరించుటయు ముఖ్య కర్తవ్యములు. మిలిటరీ విభాగము కేబినెట్ రక్షణ సంఘము, రక్షణ మంత్రి సంఘము వివిధ ప్రధాన దళాధిపతుల సంఘము, ప్రధాన ఉద్యోగి బృందముల కమిటీ ప్రధాన సరఫరా ఉద్యోగుల సంఘము. సంయుక్త ప్రణాళికా సంఘము, సంయుక్త పరిపాలనా ప్రణాళికా సంఘము, సంయుక్త గుప్త సమాచార సంఘము, సంయుక్త శిక్షణ సంఘము మొదలగు ఉప సంఘముల సమావేశములకు బాధ్యత వహించి వాటి కార్యకలాపములను కొనసాగించును. కేబినెట్ యొక్క ఆర్థిక, ఉత్పత్తి, పంపిణీ సంఘము, ఆర్థిక కార్యదర్శుల సంఘము, సరఫరా సంఘములకు చెందిన యావత్తు సచివాలయ కార్యములకు ఆర్థిక విభాగము బాధ్యత వహించును.

అనుబంధ కార్యాలయము: కేంద్ర సాంఖ్యక సంస్థ 1951 లో స్థాపితమైనది. సాలుసరి, మాసవారీ మరియు ప్రతివారము నందలి సాంఖ్యక సంక్షిప్తములను తయారు చేయుట, అధికారిక సాంఖ్యక సంబంధ విషయ దర్శినిని సిద్ధము చేయుట, ఐక్య రాజ్యసమితి యొక్క సాంఖ్యక సంస్థకు సంబంధించిన కార్యముల నిర్వర్తించుట, నిర్ణీత సమయములలో ప్రకటనార్థము ముందుగా సమాచారము సమకూర్చుట, కేంద్ర ప్రభుత్వ శాఖలకు లేదా రాష్ట్ర ప్రభుత్వోద్యోగులకు దైనందిన సాంఖ్యక కార్యములలో శిక్షణకు సదుపాయములు కలుగజేయుట, ఆర్థికాభివృద్ధిని తెలుపు రేఖాపటము సిద్ధమును చేయుట మొదలగునవి ఈ సంస్థ యొక్క ముఖ్య కర్తవ్యములు. ఈ సంస్థ కేబినెట్ కు సాంఖ్యక విషయములలో గౌరవ సలహాదారుగా ఉండువారి పర్యవేక్షణ క్రింద పనిచేయును. దాని అధినేతగా ఒక సాంఖ్యక శాస్త్రజ్ఞుడు, అతని సహాయార్థము వేర్వేరు సాంకేతిక సిబ్బంది ఉందురు.

విదేశీ వ్యవహారముల శాఖ

విదేశీ వ్యవహారములను చూచుటకై వారన్ హేస్టింగ్స్ కాలములో ఒక ప్రత్యేకశాఖ ఏర్పాటుపబడెను. 1842 వరకు ఈ శాఖ రహస్య రాజకీయ శాఖ అని పిలువబడుచుండెను. ఈ శాఖలో మూడు భాగములు ఉండెను: 1. రహస్య విభాగము. 2. రాజకీయ విభాగము 3. విదేశీ విభాగము.

రహస్య విభాగము యుద్ధములకు, రాయబారములకు, విదేశములలోని దౌత్యవర్గములకు సంబంధించిన

వ్యవహారములను చక్కబెట్టు చుండెను. రాజకీయ విభాగమునందు స్వదేశ సంస్థానములయందు నియమింప బడిన రెసిడెంటులు, ఏజెంటులతో జరుపబడు ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములును, భారత ప్రభుత్వ స్వాధీనమునందు ఉన్న ప్రదేశముల నాన్ రెగ్యులేషను ప్రావిన్సుల యాజమాన్యమునకు సంబంధించిన పనులను నిర్వర్తించు చుండెను. విదేశ విభాగము యూరప్‌నందలి వివిధ దేశములతో గల వ్యవహారములను చక్కబెట్టుచుండెను. 1842 లో ఈ శాఖ విదేశీ వ్యవహారముల శాఖ అని పిలువబడసాగెను. దానియందు విదేశ, రాజకీయ, దేశీయ ఉపశాఖలు ఏర్పరుపబడెను. ఈ శాఖ వ్యవహారములను, గవర్నరు-జనరలు స్వయముగా నడుపుచుండెను. 1905 తరువాత ఈ శాఖ నిర్వహణ కార్యభారము అధికమాయెను. ఒక కార్యదర్శికి ఈ శాఖ పనుల నిర్వహణ వీలుకానందున 1914 లో మరి ఒక కార్యదర్శి కూడ నియమింపబడెను. తత్ఫలితముగ అది విదేశ, రాజకీయశాఖ అని పేర్కొనబడెను. విదేశీ వ్యవహారములను, సరిహద్దులకు సంబంధించిన వ్యవహారములను చూచు కార్యదర్శిని విదేశీ వ్యవహార కార్యదర్శి అనియు, రాజకీయ వ్యవహారములను, అనగా దేశీయ సంస్థానముల వ్యవహారములు మొదలగు వానిని చూచు కార్యదర్శిని రాజకీయ కార్యదర్శి అనియు పిలిచిరి. 1935 - భారత ప్రభుత్వ చట్ట మూలమున ఈ శాఖ పని వృద్ధి చెందగా దీనిని విదేశీ వ్యవహారశాఖ, రాజకీయ వ్యవహారశాఖ అను రెండు వేర్వేరు శాఖలుగా విభజించిరి. 1946 లో తాత్కాలిక జాతీయ ప్రభుత్వ స్థాపనానంతరము నెహ్రూ విదేశీ వ్యవహారముల శాఖను కామన్వెల్తు సంబంధముల శాఖను తన అధీనమునందు ఉంచుకొనెను. కామన్వెల్తు సంబంధములశాఖ 1947 లో విదేశీ వ్యవహార శాఖలో లీనము చేయబడెను. ఈ శాఖకు అధినేత విదేశీ వ్యవహారముల మంత్రి. అతని సహాయార్థము ఒక సహమంత్రి, ఒక ఉపమంత్రి ఉందురు.

ప్రస్తుతము ఈ విదేశీ వ్యవహార శాఖకు సంబంధించిన విషయములు : విదేశీ వ్యవహారములు, దౌత్య, వాణిజ్య ప్రాతినిధ్యము, ఐక్యరాజ్యసమితి, అంతర్జాతీయ సమావేశములు, విదేశములతో జరుపబడు సంధులు, ఒడంబడికలు, విదేశీ క్షేత్రాధికారము, ప్రత్యర్పణ, పరదేశములకు వలసపోవుట, ప్యాసుపోర్టులు, వీసాలు, పరదేశములందలి పుణ్య క్షేత్రముల యాత్రలు, ఈశాన్య సరిహద్దు ప్రాంతము, నాగా పర్వతములు, త్యున్‌సాంగ్ ప్రదేశముల యొక్క పరిపాలన, ఇదిగాక భారత వెలివలసల చట్టము - 1922, అన్యోన్యత (రెసిప్రోసిటీ) చట్టము 1943, ఇండియన్ మర్చెంటు షిప్పింగ్ ఆక్ట్, పిలిగ్రిమ్స్ ప్రొటెక్షన్ చట్టము మొదలగు చట్టముల పాలనకు బాధ్యతకలదు.

ఐక్యరాజ్యసమితికి సంబంధించిన కార్యములకే ఈ శాఖ ఎక్కువకాలము వినియోగింప వలసి ఉండును. భారత దేశమందును, భారతదేశము ఆవలను జరుగు పెక్కు సమావేశములు, ఐక్యరాజ్యసమితి సాధరణసభ (జనరలు అసెంబ్లీ) యును, దాని వివిధ ఉపసంఘముల సమావేశములకు సంబంధించిన వ్యవహారములు చూచు బాధ్యత ఈ శాఖపై ఉన్నది. 1946 వరకు ఈ శాఖ అధిపతి గవర్నరు జనరలు. స్వాతంత్ర్యా నంతరము (1947) ప్రధానమంత్రి ఈ శాఖను నిర్వహించెను. నెహ్రూ తరువాత 1964 నుండి ఇది కేబినెట్ మంత్రి అధీనమందు కలదు.

విదేశీ వ్యవహారములకు సంబంధించిన శాఖలో ఒక సచివాలయము, నాలుగు అధీన కార్యాలయములు ఉన్నవి. దౌత్య వాణిజ్య ప్రతినిధుల కార్యాలయములు సుమారు అన్ని ప్రదేశములలో గలవు. కాని వాని ప్రత్యేక పరిస్థితినిబట్టి అవి ఈ శాఖకు అనుబంధములని గాని, అధీనమునందున్న సంస్థలని గాని అనిపించుకొనవు.

అధీన కార్యాలయములు : 1. పరదేశములకు వలస పోవు సిబ్బంది, 2. ఈశాన్య సరిహద్దుప్రాంతము, 3. నాగా పర్వతములు, త్యున్‌సాంగ్ ప్రాంతము, 4. ఇన్‌స్పెక్టరు జనరలు అస్సామ్ రైఫిల్స్.

ఇవిగాక ప్రపంచ స్వతంత్ర దేశములందుగల దౌత్య కార్యాలయ సంస్థలు ఈ విదేశీ వ్యవహారముల శాఖా నియంత్రణాధికారము క్రిందనే ఉన్నవి.

దేశీయ వ్యవహారముల శాఖ

ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ పరిపాలనా కాలమున మొట్టమొదట భారత ప్రభుత్వమునందు మే 1843 లో దేశీయ వ్యవహారముల శాఖ స్థాపితమైనది. ఈ శాఖకు ప్రత్యేకమైన కార్యదర్శి నియమింపబడి, ఆదాయము, నౌకాదళము న్యాయశాసన నిర్మాణము, మత సంబంధ, సాధారణ విషయములకు సంబంధించిన కార్య కలాపములు ఇతని అధీనమునందు ఉంచబడెను. జనరలు బ్రాంచి తప్ప తక్కిన శాఖలలో ఆయా ప్రత్యేక విషయములను గురించిన వ్యవహార పరిష్కారములు జరుగుచుండెను. జనరలు బ్రాంచిలో ఉద్యోగుల నియామకము, దేశీయ ఆంతరంగిక వ్యవహారములు పరిష్కారము, జైళ్ళు, పోలీసు, విద్య, ఆసుపత్రులు, ఆరోగ్యము, పురపాలక సంఘములు, స్థానిక సంస్థలు మొదలగు పెక్కు ఇతర అంశముల పరిపాలనా

సంబంధమగు విషయముల పరిష్కారము జరుగుచుండెను. ఈ వ్యవహారములు స్థానిక ప్రభుత్వములతో ఎక్కువ సంబంధము కలిగి ఉండినను, ఆ కాలమున కేంద్ర ప్రభుత్వమే ఈ విషయములందు కూడ జోక్యము కలిగించుకొని అవసరమగు నిబంధనలను చేయుచుండెను. కాలము గడచిన కొలది పైన వివరించిన విద్య, ఆరోగ్య, వ్యవసాయ విషయిక భారములు పెరిగిపోయి, వానిని గురించి వేరు వేరు శాఖలు ఏర్పరుపబడెను. ప్రస్తుతపు దేశీయ వ్యవహారముల శాఖ జనవరి 1955 నందు స్థాపింపబడినది.

కర్తవ్యములు - నిర్మాణ విధానము : ఈ శాఖ ప్రస్తుతము ముఖ్యముగా పబ్లిక్ సర్వీసులు; పబ్లిక్ సెక్యూరిటీ, శాంతి భద్రలతో సంబంధము కలిగి ఉన్నది.

ఇవిగాక, అండమాన్, నికోబార్ దీవుల పరిపాలన, భారతదేశములోని వివిధ రాష్ట్రముల పరిపాలనా సంబంధమగు, ఆర్థిక సంబంధమగు విషయముల పరిష్కారము, రాష్ట్రపతి, మంత్రులు, ఉపమంత్రులు, గవర్నర్లు వీరి యొక్క వేతనములు, అలవెన్సులు, అధికారములు, సుప్రీమ్ కోర్టు, హైకోర్టుల ప్రధాన న్యాయాధిపతులు, ఇతర న్యాయాధిపతుల నియామకము, వారి ఉద్యోగములకు సంబంధించిన నియమముల నేర్పరచుట, వారంట్ ఆవ్ ప్రిసిడెన్స్‌ను సిద్ధ పరచుట, జాతీయ పతాకము, రాష్ట్రపతి, గవర్నర్ల పతాకములు, జాతీయగీతము, కోట్-ఆవ్-ఆరమ్స్, జాతీయ చిహ్నము, సెన్సను మొదలగు వ్యవహారములతో సంబంధము కలదు.

స్వదేశీ సంస్థానాధిపతుల కేంద్ర ప్రభుత్వముల మధ్య చేసుకొనబడిన ఒడంబడికల వలన ఉత్పన్నమగు వ్యవహారముల పరిష్కారము, విదేశీయులు, పౌరసత్వము, జాతీయత, వార్తా పత్రికలకు సంబంధించిన శాసనములు మొదలగునవి, జాగీర్దారీ, జమీందారీ సంస్కరణలు, రాష్ట్రముల నుండి వచ్చు బిల్లుల పరిశీలన మొదలైన విషయములతో కూడ ఈ శాఖకు సంబంధము కలదు.

పబ్లిక్ సర్వీసులు : భారత ప్రభుత్వపు వివిధ మంత్రాంగ శాఖలకు, వాటి అనుబంధ కార్యాలయములకు అవసరమగు ఉద్యోగి వర్గములతో వివిధ కేంద్ర సర్వీసు శాఖలు స్థాపింపబడినవి. ప్రతి సర్వీసుయొక్క దైనందిన పరిపాలనము, తత్సంబంధమగు శాఖ అధీనమునందు ఉండును. కాని దేశీయ వ్యవహారముల శాఖ అన్ని సర్వీసులకు వర్తించెడి వ్యవహారములను ఉద్యోగుల నియామకము, క్రమశిక్షణ, ఉద్యోగ షరతులు మొదలగు వానిని ప్రమాణీకరించును. కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల తరపున నడుపబడుచున్న ఆల్-ఇండియా సర్వీసులగురించి ఈ శాఖయే అన్ని విధముల బాధ్యత వహించి ఉండును.

ప్రజాభద్రత (పబ్లిక్ సెక్యూరిటీ) : ఈ రంగమున దేశీయ వ్యవహారముల శాఖచే నేరుగ పరిపాలింపబడు ప్రదేశముల యొక్క శాంతి భద్రతల గురించి బాధ్యత వహించును. మొత్తము దేశముయొక్క శాంతి భద్రతలకు సంబంధించిన వ్యవహారముల గురించి కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు సలహాల నొసంగు చుండును. ఈపని అతి రహస్యముగ జరుగు చుండును. దేశమునందు శాంతి భద్రతలను కాపాడు బాధ్యత ఈ శాఖపై గలదు. పై కార్యము సక్రమ నిర్వహణకు తోడ్పడుటకుగాను ఈ శాఖ కేంద్ర రహస్య వార్తా సేకరణ, వాటి దర్యాప్తుల కొరకు ఒక కార్యాలయమును నెలకొల్పినది. దేశముయొక్క శాంతి భద్రత కొరకును, దేశరక్షణ కొరకును, విదేశీ వ్యవహారముల కొరకును అవసరమైనప్పుడు వ్యక్తులను నివారక నిర్బంధమున ఉంచునది ఈ శాఖయే, ఇందు విషయమై చట్టములు రూపొందించు బాధ్యత ఈ శాఖపై ఉన్నది. భారత పరిపాలనోద్యోగులు, భారత పోలీసు ఉద్యోగులు కేంద్రము నందు, రాష్ట్రములలోను పనిచేయు నిమిత్తము నియమించు బాధ్యత ఈ శాఖపై యున్నది. భారత యూనియన్ పనిచేయు కేంద్ర ప్రభుత్వ ఉద్యోగులు, దేశము నందున్న విదేశీయులకు సంబంధించిన విషయములు ఈ శాఖ అధీనమందు కలవు. వార్తా పత్రికలు, ముద్రణాలయములు ఈ శాఖ శిక్షణ క్రింద ఉండును. యూనియన్ ప్రాంతములలో నున్న జైళ్ళను నిర్వహించును. న్యాయపాలనము పర్యవేక్షించును.

ఈ శాఖయందు ఒక సచివాలయము, ఆరు అనుబంధ కార్యాలయములు, ఆరు అధీన కార్యాలయములు గలవు. ఈ శాఖకు అధిపతిగా ఒక కేబినెట్ మంత్రి ఉండును, అతని సహాయమునకై ఒక సహామంత్రి, ఒక ఉపమంత్రి కూడ నియమింపబడిరి.

అనుబంధ కార్యాలయములు : 1. యూనియను పబ్లికు సర్వీసు కమిషను, 2. కేంద్రరహస్య సంస్థ (సెంట్రల్ ఇంటిలిజెన్స్ బ్యూరో), 3. ఇండియన్ అడ్మినిస్ట్రేటివ్ ట్రైనింగ్ స్కూలు, 4. మెడ్యూల్డు కేస్టుస్, మెడ్యూల్డు ట్రైబ్స్ కమీషనర్, 5. రిజిస్ట్రార్ జనరల్ కార్యాలయము, 6. ఢిల్లీ స్పెషల్ పోలీసు ఎస్టాబ్లిష్ మెంటు.

అధీన కార్యాలయములు : 1. డైరెక్టరేట్ ఆవ్ కో ఆర్డినేషన్ (పోలీసు వైర్ లెస్), 2. సెక్రటేరియట్ ట్రైనింగ్ స్కూలు, 3. సెంట్రల్ పోలీసు ట్రైనింగ్ కాలేజీ, 4. నేషనల్ ఫైర్ సర్వీస్ కాలేజీ, (రామ్‌పూర్)

5. సెంట్రల్ గవర్నమెంట్ ట్రజరీ - (త్రివేండ్రం)
6. సెంట్రల్ రిజర్వ్ పోలీస్.

ఆర్థిక శాఖ

ఆర్థిక మంత్రాంగ శాఖ మొట్టమొదట ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ కాలమున 1810 లో పబ్లిక్ డిపార్టుమెంటు యొక్కశాఖగ సృష్టింపబడినది. 1843 లో ఆర్థికపరిపాలనా పద్ధతిని పునర్వ్యవస్థీకరించుట కొరకు దీనిని ప్రత్యేక శాఖగ ఏర్పరచిరి. 1860 లో బడ్జెట్ పద్ధతి ప్రవేశ పెట్ట బడినది. అప్పటినుండి ఈ ఆర్థిక శాఖ శాఖోపశాఖలుగ పెరిగెను. ఈ శాఖ క్రింద వ్యవహరింపబడు విషయములు ప్రభుత్వ లెక్కలు, అంచనాలు, ప్రభుత్వ వ్యయము, ప్రభుత్వ ఆర్జనోపాయములు, ప్రభుత్వ ధనాగారము లేదా ప్రభుత్వ ధనాగారము నుండి ఋణములతో సహా ప్రభుత్వ ధనముల నిర్వహణము, పన్నుల విధింపు, రాష్ట్రీయ అర్థము, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు అప్పు తీసుకొనుట, రెవిన్యూ (ఆదాయము), భూముల అన్యాక్రాంతము, నల్లమందు, అప్పు, రాబడి పన్ను మొదలగునవి, చెలామణి బ్యాంకు వ్యాపారము టంకశాల, నాణెములు, కాగితపు చెలామణి మొదలగు వాటితో సహా ప్రభుత్వ ఉద్యోగులు మొదలగు వారి జీతములు, అలవెన్సులు మొదలగునవి. 1947 లో ఇది ఆర్థిక మంత్రిత్వ శాఖగ రూపొందినది. ప్రస్తుతము ఈ మంత్రాంగము మూడు భాగములుగ విభజింపబడినది: 1. రెవిన్యూ శాఖ, 2. వ్యయశాఖ, 3. ఆర్థిక వ్యవహారముల శాఖ.

కర్తవ్యములు, నిర్మాణ విధానము: ఈ శాఖ ఈ క్రింది కర్తవ్యములు నిర్వహణకు బాధ్యత వహించును: 1. కేంద్ర ప్రభుత్వము యొక్క ఆదాయ విషయముల పరిపాలన, దేశము మొత్తమునకు సంబంధించిన ఆర్థిక వ్యవహారముల నిర్వహణ, 2. పరిపాలనకు అవసరమగు ద్రవ్య సమీకరణము, ప్రభుత్వపు పన్నుల విధింపు, ఋణ సేకరణ విధానములను నియమబద్ధ మొనర్చుట, 3. బ్యాంకింగ్, కరెన్సీలకు సంబంధించిన సమస్యల పరిష్కారము, ఆయా మంత్రాంగ శాఖలతో సంప్రదించి దేశముయొక్క ౹దేశ మారకపు వనరులను సద్వినియోగ పరచుటకు తగిన ఏర్పాట్లను చేయుట, 4. ఇతర శాఖల సహకారముతో ప్రభుత్వ వ్యయము సరిగా జరుగునట్లు చూచుట.

దేశమునకు సంబంధించిన ఆర్థిక విషయములన్నియు ఈ శాఖ అధీనమునందు కలవు. ప్రభుత్వమునకు అవసరమగు ధనమును సేకరించుటయు ఈ శాఖ బాధ్యతయే. దీని క్రింద రెవిన్యూ (రాబడి), వ్యయము (శాఖీయ అంచనాలు), దేశీయ అర్థము, విదేశీ అర్థము, బడ్జెటు (ఆయవ్యయ అంచనాలు) అను ఐదు శాఖలు వ్యవహరించు చున్నవి. దేశములో వేయదగు కేంద్ర పన్నులన్నియు ఈ శాఖయే వసూలు చేయును. కష్టమ్స్, రాబడి పన్ను, ఎక్సైజు పన్నులు ఎక్కువ ఆదాయమును సంపాదించును. పన్నుల ద్వారా ధనమును సేకరించుటయే గాక, నల్లమందు, ఉప్పుల గుత్త వ్యాపారము ద్వారాకూడ ఎక్కువ ధనము సంపాదించును. టంకశాల దీని అధీన మందుండును. బ్యాంకు వ్యాపారము, స్టాక్ ఎక్స్చేంజ్ (నిలువసరుకు, వినిమయము) కంపెనీలను చట్ట బద్ధముగ చేయుట, దివాలా, చెలామణి, అక్కౌంట్లు ఈ శాఖ చూచును. ఈ శాఖయొక్క వివిధ విధుల నిర్వహణకొరకు ఈ శాఖకు సంబంధించిన సిబ్బంది దేశమంతటను వ్యాపించి ఉందురు.

ఆర్థిక మంత్రిత్వశాఖ ముఖ్య విధులలో ఒకటి, ప్రభుత్వ నిధుల రక్షణము. ఏ శాఖయైనను నూతన వ్యయము కొరకు ఎట్టి ప్రతిపాదనలు చేసినను, ఈ శాఖ యొక్క పరిశీలక అమోదములు తప్పక అవసరము. ఇతర మంత్రిత్వ శాఖలు తమ తమ బడ్జెటు క్రింద కేటాయింప బడిన మొత్తములను, సమర్థవంతముగను పొదుపుగను వ్యయ పరచుకొనుటలో ఇది ఎక్కువగ తోడ్పడును. ప్రతి మంత్రిత్వ శాఖయు తమ అవసరములను బట్టి పార్ల మెంటులో ప్రతిపాదనమును చేసి, ధనమును కోరినను, అన్ని శాఖలకు వలయు ధనమును సంపాదించుట ఈ శాఖ బాధ్యతయే. అందుచేత మంత్రిత్వ శాఖలు తమకు మంజూరైన ధనమును ఎటుల వ్యయపరచుచున్నవో తెలుసు కొను విధి ఈ శాఖకు కలదు.

ఈ శాఖ అధీనమునందు ఒక సచివాలయము, 9 అనుబంధ కార్యాలయములు, పెక్కు అధీన కార్యాలయములు ఉన్నవి. ఈ శాఖకు అధిపతి ఒక కేబినెట్ మంత్రి, అతని సహాయార్థము ఒక సహామంత్రి, ఇద్దరు ఉపమంత్రులు నియమింపబడినారు.

ఈ శాఖకు సంబంధించిన మూడు ఉపశాఖలు వేర్వేరు కార్యదర్శుల స్వాధీనము నందుంచబడినవి. వీటి అన్యోన్య సహకార సాధనకై ఒక ముఖ్య కార్యదర్శి కలడు.

అనుబంధ కార్యాలయములు: 1. నేషనల్ సేవింగ్స్ కమీషనర్ - సిమ్లా, 2. ఇండియన్ సెక్యూరిటీ ప్రెస్, 3. గవర్నమెంట్ ఆఫ్ ఇండియా మింట్స్ - బొంబాయి, కలకత్తా, 4. ఎస్సే డిపార్టుమెంటు-బొంబాయి కలకత్తా, 5. సిల్వర్ రిఫైనరీ ప్రాజెక్టు-కలకత్తా, 6 యునైటెడ్ నేషన్స్ టెక్నికల్ అసిస్టెంట్స్ బోర్డ్-న్యూ ఢిల్లీ.

7. ఇన్‌స్పెక్షన్ డైరెక్టరేట్, కష్టమ్స్, సెంట్రల్ ఎక్సైజ్ న్యూ ఢిల్లీ, 8. డైరెక్టరేట్ ఆవ్ ఇన్‌స్పెక్షన్ (ఇన్‌కమ్‌టాక్స్), 9. రెవిన్యూజ్ ఇన్‌టెలిజెన్స్‌డైరెక్టరేట్.

అధీన కార్యాలయములు : 1. రీజినల్ డైరెక్టర్స్ ఆవ్ కంపెనీ లా-కలకత్తా, బొంబాయి. మద్రాసు, న్యూ ఢిల్లీ, 2. వివిధ కంపెనీ రిజిష్ట్రార్ల కార్యాలయములు, 3. కష్టమ్స్ కలెక్టర్సు - బొంబాయి, కలకత్తా, కొచ్చిన్, మద్రాసు, విశాఖపట్టణము, కండ్లా, పాండిచ్చేరి, 4. సెంట్రల్ ఎక్సైజ్ కలెక్టర్సు-బొంబాయి, కలకత్తా, మద్రాసు, బెంగుళూరు, న్యూ ఢిల్లీ, షిల్లాంగ్, హైదరాబాదు, (ద) అలహాబాదు, బరోడా, పాట్నా, నాగపూర్. 5. ఇన్‌కమ్ టాక్స్ డిపార్టుమెంటు, 6. స్టాటిస్టికల్ బ్రాంచి, 7. స్టాటిస్టిక్స్, ఇంటలిజెన్స్ బ్రాంచి, (సెంట్రల్ ఎక్సైజ్) 8. సెంట్రల్ రెవిన్యూజ్ కంట్రోల్ లేబరేటరీ - న్యూ ఢిల్లీ, 9. నార్కొటిక్స్ డిపార్టుమెంటు.

సమాచార, రేడియో ప్రసారముల శాఖ

ప్రథమ ప్రపంచ సంగ్రామానంతరము, దేశీయ వ్యవహారముల శాఖ నియంత్రణాధికారము క్రింద కేంద్ర సమాచార శాఖ ఏర్పరుపబడినది. ఇది అప్పటి ఇండియా ప్రభుత్వ కార్యకలాపముల పత్రికా ప్రచురణ కొరకును ప్రచారము కొరకును ఏర్పడెను. 1923 లో ఈ శాఖకు స్థిరత్వము కలుగజేసి, వివిధ శాఖల కార్యకలాపములు సమాచారములు ఈ శాఖకు పంపునట్లు ఏర్పరుపబడెను. ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధము రాగానే దీనికి ఒక డైరెక్టరు నియమింపబడి, యుద్ధ ప్రచురణ ప్రణాళికల సమన్వయము ఇతని నియంత్రణాధికారము క్రింద ఉంచబడెను. సమర్థవంతముగ ప్రచారము జరుగుటకును, ప్రభుత్వ వ్యయమున పొదుపు చేకూర్చుటకును, 1941 వ సంవత్సరాంతమున సమాచార, రేడియో ప్రసారములు రెండింటిని కలిపి ప్రత్యేక శాఖ రూపొందింపబడెను.

ఇతర శాఖల క్రింద పనిచేయు వివిధ ప్రచార సంస్థలన్నియు ఈ శాఖకు చేకూర్చబడెను. ఇండియాలో క్రమ పద్ధతిని ప్రసారము జరుగుట 1926 నుండి ఆరంభమాయెను. ప్రథమంగా ప్రైవేటు సంస్థలు ప్రభుత్వ ఒడంబడికతో ప్రసారము చేయుచుండెను. కాని ఆ ప్రైవేటు సంస్థ రద్దుకాగా ప్రభుత్వమే ఆ సంస్థయొక్క ఆస్తులను క్రయము చేసి, తానే బొంబాయి, కలకత్తా వద్ద ప్రసారము మొదలు పెట్టెను. 1932 లో ప్రభుత్వమే దానిని నడిపించుటకు పూనుకొని, పరిశ్రమలు, శ్రామిక వర్గ శాఖ అధీనము క్రింద ఉంచెను. 1935 లో ప్రత్యేక ప్రసార సంస్థయై, పై శాఖ క్రిందనే ఉండెను. ఇవి 1936 లో 'ఆల్ ఇండియా రేడియో' లేదా 'ఆకాశవాణి' గ పిలువబడి, రేడియో ప్రసార కేంద్రముల సంఖ్య పెంచబడెను. ఇవిగాక, ప్రతిష్ఠాపనశాఖ, పరిశోధనశాఖ మొదలగునవి చేర్చబడెను. 1937 లో ఇది 'రాకపోకలశాఖ'కు జతపర్చబడి, 1941 లో సమాచారముతో కలిసి ప్రత్యేక శాఖ ఆయెను. ఇదియే 1947 ఆగస్టు, 15 నుండి మంత్రిత్వ శాఖ ఆయెను. ఈ శాఖకు ఈ క్రింది విషయములతో సంబంధము గలదు : ప్రభుత్వ ప్రచురణ, రేడియో ప్రసారము, ప్రచారమునకై చలన చిత్రములను తీయుట, సమాచార చలన చిత్రముల ఉత్పత్తి, పంపకము, వార్తా పత్రికల రిజిస్ట్రేషను.

ఈ శాఖయందు ఒక సచివాలయము, నాలుగు అనుబంధ సంస్థలు, ఐదు అధీన కార్యాలయములు గలవు. ఈ శాఖ ఒక కేబినెట్ మంత్రి స్వాధీనమునందు ఉన్నది. అతని సహాయార్థమై ఉప మంత్రి కలడు.

అనుబంధ సంస్థలు : డైరెక్టరు జనరలు, ఆకాశవాణి, న్యూఢిల్లీ, ప్రెస్ ఇన్‌ఫర్‌మేషన్ బ్యూరో (పత్రికా సమాచార సంస్థ), డైరెక్టరేట్ ఆవ్ ఎడ్వర్‌టైజింగ్, విజువల్ పబ్లిసిటీ, పబ్లికేషన్స్ డివిజన్.

అధీన కార్యాలయములు : 1. ఫిల్మ్స్ డివిజన్ - బొంబాయి, 2. కేంద్ర ఫిల్మ్ సెన్సార్స్‌బోర్డు, 3. రీసెర్చి రిఫెరన్సు డివిజన్, 4. ఇండియా వార్తా పత్రికల రిజిస్ట్రార్, 5. పంచవర్ష ప్రణాళికా ప్రచారము.

పారిశ్రామిక శాఖ

ఈ శాఖ ప్రథమములో వాణిజ్యముతో కలిపి ఒక శాఖగ 1905 లో ఏర్పరుపబడెను. ఈ శాఖ కర్తవ్యములు, నామములు ఎన్నియో మార్పులు చెంది తుదకు 1964 లో విడివడి ప్రత్యేక శాఖగ రూపొందెను. ఈ శాఖ పరిణామమును వాణిజ్యములో వివరింపబడినది. ఇందు భారీ పరిశ్రమలు రాసాయనిక, ఔషధ పరిశ్రమలు, సాధారణ పరిశ్రమలు చేరియున్నవి. ఇదిగాక సాంకేతిక అభివృద్ధి కూడ చేరియున్నది. జాతీయ ఉపకరణములు (నేషనల్ ఇన్‌స్ట్రుమెన్ట్సు) పరికరములు, ఫ్యాక్టరీ, గ్రామీణ పరిశ్రమలబోర్డు, చేతిపరిశ్రమలబోర్డు, సిల్కుబోర్డు, హిందూస్థాన్ కేబిల్స్, డి. డి. టి. ఫ్యాక్టరీ, పెన్సిలిన్ ఫ్యాక్టరీ, ఉప్పు, హెవీ ఎలక్ట్రికల్ ఎక్విప్‌మెంటు ప్రాజెక్టు, హిందూస్థాన్ మెషిన్ టూల్స్, ఫెర్టిలైజెర్స్ మొదలగు పరిశ్రమలకు సంబంధించిన కార్యభారము కూడ ఈ శాఖపైననే గలదు.

ఈ శాఖ క్రింద ప్రభుత్వ ప్రభుత్వేతర రంగములందలి పరిశ్రమలును, లఘు పరిశ్రమలు. టీ, కాఫీ, రబ్బరుకు సంబంధించిన తోట పరిశ్రమలు కూడ గలవు. ఉత్పత్తి చేయు వారలకు ఉత్పత్తి అభివృద్ధిచేయుటలో దేశము పారిశ్రామికముగ త్వరగా అభివృద్ధి పొందుటలో సహాయ పడు బాధ్యత ఈ మంత్రాంగముదే. ఇంకను రాసాయనిక పదార్థములు సిమెంట్ మొదలగు ముఖ్యావశ్యక వస్తువుల ధరల నిర్ణయము మొదలగు పనులు గూడ ఈ మంత్రాంగము చూచుకొనును.

ఈ శాఖకు నాలుగు అనుబంధ కార్యాలయములును, పెక్కు అధీన కార్యాలయములును గలవు.

అనుబంధ కార్యాలయములు: అభివృద్ధి శాఖ (డెవలెప్‌మెంట్ వింగ్) న్యూఢిల్లీ, అభివృద్ధి కమీషనర్, లఘు పరిశ్రమలు (డెవలెప్‌మెంట్ కమీషనర్ స్మాల్ స్కేల్ ఇండస్ట్రీస్) న్యూఢిల్లీ, ఉప్పుకమీషనర్ (సాల్ట్ కమీషనర్) న్యూఢిల్లీ, అఖిల భారత చేతి పరిశ్రమల బోర్డు (ఆల్ ఇండియా హేండీ క్రాఫ్ట్స్ బోర్డు).

ఇవిగాక ప్రభుత్వముచే నడుపబడు 18 సంస్థలు, ఐదు బోర్డులు, టీ, కాఫీ, రబ్బరు, కొబ్బరిపీచు, సిల్కు-బోర్డులు, అఖిల భారత ఖాదీ గ్రామీణ పరిశ్రమల కమిషన్, కాటన్ టెక్స్‌టైల్ ఫండ్ కమిటీ, ఇండియన్ స్టాండర్డ్ ఇన్‌స్టిట్యూషన్ ఈ శాఖ నియంత్రణము క్రింద గలవు.

రైల్వేల శాఖ

ఈస్టు ఇండియా రైల్వే కంపెనీ 1844 లో స్థాపింపబడెను. అప్పటి రైల్వేలకు సంబంధించిన వ్యవహారములను అన్నింటిని దేశీయ వ్యవహారశాఖ చూచు చుండెను. 1855 లో పబ్లిక్ వర్క్స్ డిపార్టుమెంటు ప్రత్యేక శాఖగా ఏర్పరుపబడిన పిదప రైల్వేలకు సంబంధించిన పనులు ఆ శాఖ స్వాధీనము చేయబడెను.

ప్రపథమమున భారతదేశమందు రైల్వేల నిర్మాణ కార్యక్రమములు ఆంగ్లేయుల ఆధిపత్యమున స్థాపితమైన గ్యారంటీడ్ రైల్వేకంపెనీల స్వాధీనము చేయవలయునని అప్పటి భారత ప్రభుత్వము నిశ్చయించెను. తదనుసారము ఈ పనులు కొన్ని కంపెనీల స్వాధీనము చేయబడెను. ప్రభుత్వము అవసరమగు భూమిని ఒసగి, ఆ కంపెనీల పెట్టుబడిపై 5%, $4\frac{3}{4}$%, $4\frac{1}{4}$% చొప్పున లాభము లభింపగలదని హామీని ఒసగి ఆయా కంపెనీలను ఈ వ్యవహారములను చేబూనుటకై సంసిద్ధపరచెను. కాని ఆ కంపెనీల వ్యవహారములను నియంత్రించు అధికారము ప్రభుత్వము తన చేతనే ఉంచుకొనెను. రైల్వేలు ఎన్ని నిర్మించవలెనో నిశ్చయించుట, నిర్మాణ విధానము, రైల్వే రేట్లు, మొత్తము వ్యయము, కంపెనీల షేర్లు, రైల్వేల నిర్వహణ ప్రమాణములు, దానిని గురించిన లెక్కల నుంచు పద్ధతిని నిర్ణయించుట ప్రభుత్వాధీనమై ఉండెను. ఆయా కంపెనీలకు 99 ఏండ్ల కౌళ్ల నొసగినను, 25 లేదా 50 ఏండ్ల పిదప అట్టి కంపెనీల రైలు మార్గములను కొనుటకు అధికారమును ప్రభుత్వము తన వశమునసే ఉంచుకొనెను. ఆదియందు ఏర్పరచిన షరతులలో కాలము గడచిన కొలది రైల్వేలైనుల అభివృద్ధినిబట్టి చాల మార్పులు చేయబడెను.

భారత ప్రభుత్వము 1869 లో రైల్వే లైనుల నిర్మాణ కార్యక్రమము తానే స్వయముగ జరుపవలెనని నిశ్చయించెను. దానికి అనుకూలముగా స్టేట్ రైల్వేస్ డైరెక్టరు నియమింపబడెను. కంపెనీ రైల్వేల పనులను సరిచూచుటకై ఒక కన్సల్టింగ్ ఇంజనీర్ నియమితుడు అయ్యెను. ఇదిగాక కొంత కాలమునకు కంపెనీ రైల్వేలను, ప్రభుత్వ యాజమాన్యమునందు ఉన్న రైల్వేలను, సరిచూచుటకు స్థానికముగ కన్సల్టింగ్ ఇంజనీర్స్‌ను నియమించిరి.

రైల్వేల స్పెషల్ కమీషనర్‌గా నియమింపబడిన థామస్ రాబర్ట్‌సన్ సలహా ననుసరించి భారత ప్రభుత్వము 1905 లో రైల్వే వ్యవహారముల నిర్వర్తించుటకై ఒక రైల్వే బోర్డును స్థాపించెను. ఈ బోర్డుకు చీఫ్ కమీషనర్ అను నామాంతరము గల ఒక అధ్యక్షుడు, ఇద్దరు కమీషనర్లు, నియమింపబడిరి. రైల్వే వ్యవహారములందు విశేషముగ అనుభవముగల వారినే ఈ మూడు పదవులయందును నియోగించుచుండిరి. ఈ రైల్వేబోర్డు ప్రథమములో వాణిజ్య పరిశ్రమల శాఖ స్వాధీనమునందు ఉంచబడెను.

కర్తవ్యములు, నిర్మాణము: ఇప్పుడు రైల్వేబోర్డు ప్రత్యేకముగు రైల్వేశాఖ అధీనమునందు ఉన్నది. ఈ శాఖకు సంబంధించిన మంత్రి సహాయార్థము ఒక ఉపమంత్రి నియమించబడినాడు. ప్రస్తుతము రైల్వేబోర్డులో ఒక అధ్యక్షుడు, నలుగురు సభ్యులును కలరు. ఈ సభ్యులు నలుగురు క్రమముగ ఆర్థిక, ఉద్యోగివర్గ, రవాణా, ఇంజనీరింగ్ కార్యములను సరిజూచుచుందురు. ఈ సభ్యులు కాక ఐదుగురు అదనపు సభ్యులు కూడ నియమింపబడినారు. వారు వర్క్స్, మెకానికల్ కమర్షియల్ ఫైనాన్స్, స్టాఫ్ వ్యవహారములందు బోర్డు మెంబర్లకు సహాయము చేయు చుందురు. ఈ శాఖయొక్క కార్యములు సులభముగ జరుగుటకై మరికొందరు టెక్నికల్ అధికారులు నియమింపబడినారు. వారిని డైరెక్టర్లని అందురు. వారి సహాయార్థము జాయింట్ డైరెక్టర్లు,

డిప్యూటీ, అసిస్టెంటు డైరెక్టర్లు మొదలగువారు నియమితులైనారు. డైరెక్టరు పదవితో సమానము అగు హోదాగల ఒక కార్యదర్శికూడ ఈ బోర్డుకు గలదు.

సెక్రటేరియట్: రైల్వేబోర్డుయొక్క సెక్రటేరియట్ తదితర సెక్రటేరియట్‌లవలెనే స్థాపింపబడినది. కాని ఉద్యోగములకు సంబంధించిన షరతులు మాత్రము రైల్వే ఉద్యోగపు మూల షరతుల ననుసరించియే ఉన్నవి.

రైల్వేసిస్టమ్: భారత దేశపు రైల్వేలు ఆసియా ఖండము నందలి రైల్వేలు అన్నిటికంటె పొడవునందు ప్రసిద్ధి. ప్రపంచము నందలి రైల్వే లన్నిటిలో భారత రైల్వేలది నాలుగవ స్థానము. ఇందు పనిచేయుచున్న ఉద్యోగి వర్గము పది లక్షల కంటె ఎక్కువగా ఉండును. రైల్వేల యొక్క మొత్తము ఆదాయము (రైల్వేశాఖ ఆదాయము మినహాయించి) భారత ప్రభుత్వపు ఆదాయము నందు 2/3 అగును.

ముఖ్యమైన రైల్వేలను ప్రభుత్వము స్వాధీనము చేసికొనుటకు ముందే కొన్ని రైల్వేలు ప్రభుత్వమునకు చెంది ఉండెను. మరికొన్ని ప్రభుత్వ రైల్వేలైనులు కంపెనీల యాజమాన్యమునందు ఉంచబడెను. ఇంకను కొన్ని కంపెనీల ఆస్తియై కంపెనీల యాజమాన్యమునందే ఉండెను. కొన్ని రైల్వేలు స్వదేశీ సంస్థానములకు చెందినవి. ఈ ఆఖరు తెగకు చెందిన రైల్వేలు 1950 ఏప్రిలు, 18 వ తేదీ నుండి ఫెడరల్ ఫైనాన్షియల్ ఇంటిగ్రేషన్ ఫలితముగ భారత ప్రభుత్వము యొక్క ఆస్తియై పోయెను. పరిపాలనా సౌకర్యార్థము రైల్వేలను ఈ క్రింది విధముగా వర్గీకరించిరి.

1. దక్షిణ రైల్వే (సదరన్), 2. మధ్య రైల్వే (సెంట్రల్), 3. పశ్చిమ రైల్వే (వెస్టరన్), 4. ఉత్తర రైల్వే (నార్తరన్), 5. తూర్పురైల్వే (ఈస్టరన్), 6. ఈశాన్య రైల్వే (నార్త్ ఈస్టరన్), 7. ఈశాన్య సరిహద్దురైల్వే (నార్త్ ఈస్టు ఫ్రాంటియర్), 8. ఆగ్నేయ రైల్వే (సౌత్ ఈస్టరన్), 9. దక్షిణ మధ్య రైల్వే (సౌత్ సెంట్రల్). ఇవికాక ఇంకను కొన్ని రైల్వేలు కంపెనీల స్వాధీనములోను. డిస్ట్రిక్టు బోర్డు స్వాధీనమునందును ఉన్నవి.

ఉదాహరణార్థము: కంపెనీల స్వాధీనమునందున్న చంపర్ముఖ - సిఖ్లాయి రైల్వే, కటాఖలు - లాల్‌బజార్ రైల్వే, పుల్గాం-ఆర్వి రైల్వే, ఇలాచుపూర్-యోయములు రైల్వే. డిస్ట్రిక్టు బోర్డుల స్వాధీనమునందున్న తెనాలి - రేపల్లె రైల్వే, నంజనుగుడి-చామరాజనగరు రైల్వే, అహమద్‌పూర్ - కట్వారైల్వే, బర్ద్వాను, - కట్వా రైల్వే, షహదరా (ఢిల్లీ) - సహరాన్‌పూర్ లైట్ రైల్వే, బఖ్తియారుపూర్-బీహార్ లైటు రైల్వే.

పైన వివరించిన వివిధ రైల్వేలు వేర్వేరు జనరల్ మేనేజర్ల స్వాధీనము నందుంచబడినవి. తన ప్రదేశపు రైల్వే పరిపాలనను గురించి ప్రతిజనరలు మేనేజరు రైల్వే బోర్డుకు బాధ్యుడై ఉండును. అతని సహాయార్థము కొందరు డిప్యూటీ జనరల్ మేనేజర్ల నియామకము చేయబడినది. ఆయా ప్రదేశము లందలి కార్యభారమును బట్టి ఆయా ప్రదేశములు డిస్ట్రిక్టులుగానో, లేదా డివిజనులుగానో విభజింపబడును. డిస్ట్రిక్టులుగా విభజింపబడినచో, డిస్ట్రిక్టు ఆఫీసరు నేరుగా కేంద్ర కార్యాలయమునకు బాధ్యుడై ఉండును. కార్యభారము విశేషముగ ఉన్నచో డివిజనులుగా విభజింపబడి, ప్రతి డివిజనుపై ఒక్కొక్క డివిజనల్ సూపరింటెండెంట్ నియమింపబడును. అతని సహాయార్థము ప్రతి ఉపశాఖకు ఒక్కొక్క డివిజనల్ ఆఫీసర్ నియమింపబడును.

అనుబంధ సంస్థ: ఈ శాఖకు అనుబంధముగా పనిచేయుచున్న సంస్థ ఒకటి ఉన్నది. దానిని రిసెర్చి, డిజైన్, స్టాండర్డయిజేషన్ ఆర్గనైజేషన్ అని అందురు. రైల్వేకి అవసరమగు వస్తువుల ఉత్కృష్టత కొరకు ప్రయత్నించుట, వంతెనల నెక్కువ దృఢముగ కట్టు విధానములను ఆలోచించుట మొదలగు కార్యములను ఈ సంస్థ నెరవేర్చుచుండును.

అధీన కార్యాలయములు: 1. రైల్వే రేట్స్ ట్రిబ్యునల్, 2. రైల్వే సర్వీస్ కమీషన్లు, (బొంబాయి, అలహాబాదు, కలకత్తా, మద్రాసు), 3. డైరెక్టరేట్ జనరల్ ఆవ్ సప్లయిస్ అండ్ డిస్పోజల్స్‌తో సంబంధమును నిలుపు రైల్వే అనుసంధాయక అధికారి, 4. రైల్వే స్టాఫ్ కాలేజీ, బరోడా.

సలహా సంస్థలు: 1. నేషనల్ రైల్వే యూజర్స్ కాన్సల్టేటివ్ కౌన్సిల్, 2. ఇతర సలహా సంస్థలు, ఉదాహరణార్థము, ప్యాసింజర్సు ఎమినిటీ కమిటీ, కేటలింగ్ సూపర్వైజరీ కమిటీ, మొదలగునవి.

న్యాయ శాఖ

బెంగాల్, బొంబాయి, మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ కౌన్సిళ్లు 1726 నుండి ఎవరికి వారు తమతమ క్షేత్రాధికార ములలో చట్టములు చేయుచుండిరి. 1765 లో 'దివానీ' అధికారము ప్రదత్తమైన పిదప కంపెనీ వారు కొన్ని ప్రాంతములలో రెవిన్యూ పరిపాలన చేయవలసివచ్చెను. 1813 లో ప్రెసిడెన్సీ కౌన్సిళ్ళ అధికారము విస్తృతపరచ

బడి బ్రిటనులోని అధికారుల అధికతర నియంత్రణ నిశిత పరిశీలనలకు లోను చేయబడినది. 1833 ఛార్టర్ ఆక్ట్ వలన బొంబాయి, మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీల శాసన నిర్మాణాధికారము అంతరించెను. ఈ ప్రెసిడెన్సీలు ఆ తరువాత తమకు అవసరమైన శాసనములను ప్రతిపాదనల రూపమున గవర్నరు - జనరలు - ఇన్ - కౌన్సిల్‌కు పంపుచుండిరి. గవర్నరు - జనరలు యొక్క కౌన్సిలునందు శాసన నిర్మాణ సభ్యుడుగా ఒకరిని నియమించిరి. శాసన నిర్మాణ సమయమందే అతడు ఆ కౌన్సిలు యొక్క కార్య కలాపములలో పాల్గొనును. ఈ కాలమునందే ఒక 'లా కమిషను' స్థాపింపబడెను. దానియందు శాసన నిర్మాణ సభ్యుడును, ఒక ఆంగ్ల సభ్యుడును, ఒక్కొక్క ప్రెసిడెన్సీ నుండి ఒక్కొక్క సివిల్ ఉద్యోగియు సభ్యులుగా నియమింపబడిరి. 1853 లో ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ఛార్టర్ మరల మార్చబడెను. దాని ఫలితముగ గవర్నరు-జనరలు యొక్క కౌన్సిల్‌లో మరల మార్పులు కలిగెను. ఈ శాసనము ద్వారా శాసన నిర్మాణ సభ్యుడు, గవర్నరు - జనరలు కౌన్సిల్‌లో సంపూర్ణ సభ్యుడుగ చేయబడెను. 1833నుండి గవర్నరు-జనరలు కౌన్సిల్‌లో శాసన నిర్మాణ సభ్యుడు చేర్చబడినప్పటికి 1869 లోనే ప్రత్యేక శాసన శాఖ సృజింపబడెను. అంతవరకు శాసన నిర్మాణ సభ్యుని కార్య నిర్వహణ దేశీయ వ్యవహార శాఖ సహకారముతో జరుగుచుండెను. దేశీయ వ్యవహార శాఖలో శాసన విభాగమునకే ఈ కార్యము అప్పజెప్పబడెను.

ఈ విభాగము నిర్వర్తింపవలసిన విధులు: 1. న్యాయ సంబంధ సభ్యుని పర్యవేక్షణ క్రింద ప్రభుత్వ బిల్లులకు ముసాయిదాలు తయారు చేయుట; 2. ఇతర శాఖలకు సంబంధించిన బిల్లులను తయారు చేయుట, లేదా తయారు చేయుటలో సహకరించుట; 3. సెలక్టు కమిటీల సమావేశములకు హాజరై నివేదికలను తయారుచేయుట; 4. చట్టములను, నిబంధనలను (రెగ్యులేషన్స్) జేయు కౌన్సిల్ యొక్క నివేదికలను, కార్యక్రమములను తయారుచేయుట 5. శాసన కార్యాలయము యొక్క దైనందిన కార్యమును పర్యవేక్షించుట; కౌన్సిల్ యొక్క గ్రంథములు రికార్డులు భద్రపరచుట; కౌన్సిల్‌కు సంబంధించిన బిల్లులను రిపోర్టులను, చట్టములను ముద్రించి ప్రతులను అన్ని శాఖలకు అందజేయుట మొదలగునవి.

శాసన శాఖ సృష్టింపబడిన పిదప స్థానిక ప్రభుత్వములతోను బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముతోను బిల్లులకు చట్టములకు సంబంధించిన ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరుపుట, ఇండియా ప్రభుత్వ వివిధ శాఖలకు సంబంధించిన న్యాయ సంబంధ ప్రశ్నలపై అభిప్రాయములను ఇచ్చుట మొదలగు విధులను కూడ ఆ శాఖ నిర్వహించుచుండెను.

గవర్నరు - జనరలు కౌన్సిల్ యొక్క న్యాయ సభ్యుని పర్యవేక్షణ క్రింద శాసన శాఖ 1947 ఆగస్టు వరకు పై విధుల నన్నిటిని నిర్వర్తించుచుండెను. స్వాతంత్ర్యానంతరము ఈ శాఖ న్యాయ మంత్రాంగముగా వెలసి, ఒక కేబినెట్ మంత్రి స్వాధీనమునందు ఉంచబడెను. ఈ శాఖకు అప్పుడు సాంఘిక భద్రత కూడ జతపర్చబడెను.

కర్తవ్యములు, నిర్మాణము: ప్రస్తుతము ఈ శాఖ నిర్వహించుచున్న వ్యవహారములు: 1. భారత ప్రభుత్వము యొక్క వివిధ శాఖలకు శాసన సంబంధమగు విషయముల గురించి అవసరమగు సలహాల నిచ్చుట; 2. చట్టములను, ఆర్డినెన్సులను, నిబంధనలను తయారు చేయుట, అవి ప్రవృత్తములగు వరకు గల అన్ని ఘట్టములలోను వాటిని నిర్వహించుట; 3. శాసన సంబంధమగు నిబంధనలు, ఆదేశములు ఉచిత రీతిగ ఉన్నవో లేవో పరిశీలించుట, 4. కేంద్ర శాసనములు, నిబంధనలు, ఆదేశములు అవసరమును బట్టి ప్రచురించు ఏర్పాటు చేయుట.

ప్రభుత్వ శాఖలు ప్రతిపాదింపదలచిన శాసనముల ముసాయిదాలన్నియు ఈ శాఖ ద్వారానే సిద్ధపరుపబడుచుండును. రాజ్యాంగము అమలులోనికి వచ్చిన పిదప పార్లమెంటు, రాష్ట్రశాసన సభలకు జరుపబడు ఎన్నికల పనికూడ ఈ మంత్రాంగము స్వాధీనము చేయబడినది. ఈ మంత్రాంగమునకు ఒక సచివాలయము, రెండు అధీన కార్యాలయములును ఉన్నవి. దీని నిర్వహణకు ఒక కేబినెట్ మంత్రి, అతని సహాయార్థము 'లా' కును, సాంఘిక భద్రతలకును ప్రత్యేకముగ ఇద్దరు ఉపమంత్రులు కలరు. న్యాయ మంత్రాంగము నాలుగు విభాగములు: 1. సలహా విభాగము (అడ్వైజరీ), 2. ముసాయిదా విభాగము (డ్రాఫ్టింగ్), 3. శాసన విభాగము (లెజస్లేటివ్), 4. కేంద్ర ఏజన్సీ విభాగము. దీనిక్రింద రెండు అధీన కార్యాలయములు గలవు: 1. ఇన్‌కమ్‌టాక్స్ అపెలెట్ ట్రిబ్యునల్, 2. ఈస్టు పంజాబ్ స్పెషల్ ట్రిబ్యునల్.

రక్షణ శాఖ

పదునేడవ శతాబ్దాంతము నాటికి ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబాయి నగరములందు తమ వ్యాపారమునకై మూడు కేంద్రములను స్థాపించుకొనెను. ఈ మూడు ప్రెసిడెన్సీలలో వేర్వేరు సేనలు ఉండెను. ఈ ప్రెసిడెన్సీల అధ్యక్షులే అక్కడి సేనలకు సేనాధిపతులుగ ఉండిరి. 1748 లో కంపెనీ సేనల

కన్నిటికి ఒక సేనాధిపతి నియమింపబడెను. 1786 లో కేంద్రమున ఒక సైనిక శాఖ ఏర్పరుపబడెను. 1833 చట్టము వలన గవర్నరు-జనరలుకు మూడు ప్రెసిడెన్సీల పైనను అధికారము లభించెను. అతని కౌన్సిల్‌లో ముగ్గురు కొత్త సభ్యులు చేర్చబడిరి. వారిలో ఒకరిని సేనల నుండి తీసుకొనిరి. అతనితోబాటు సర్వసేనాని కూడ గవర్నరు-జనరలు-కౌన్సిల్‌లో ఒక సభ్యుడుగ నుండు వాడు. 1864 లో మూడు ప్రెసిడెన్సీల సైనిక లెక్కలు శాఖలు భారత ప్రభుత్వ సైనిక శాఖలో చేర్చబడెను. 1875 లో లిట్టన్ ఒక అర్మీ ఆర్గనైజేషన్ కమిషనును నియమించెను. ఈ కమిషను చేసిన సిఫారసు ప్రకారము ప్రెసిడెన్సీల సేనలు పూర్తిగ తీసివేయబడి, యావద్భారత దేశమునకు ఒకటే సేన ఏప్రిల్ 1895 లో ఏర్పరుపబడెను. పరిపాలనా సౌకర్యార్థము సైన్యము నాలుగు భాగము లుగ పంజాబ్ (నార్త్‌వెస్ట్ ఫ్రాంటియరు సహా), బెంగాల్, మద్రాసు (బర్మాసహా), బొంబాయి (సింధు, క్వెట్టా, ఏడెన్ సహా) చేయబడి నలుగురు వేర్వేరు సేనానుల స్వాధీనము చేయబడెను. మొత్తము సేనలపై సర్వాధి కారములు గవర్నరు-జనరలుకే ఉండెను. ఈ అధికార వినియోగమందు ఇతడు ఇండియా మంత్రి అధీనమునందు ఉండెను. ఇదివరకే స్థాపితమైన సైనిక శాఖకు సంబం ధించిన సభ్యుని ద్వారా సేనలయొక్క పరిపాలనా విషయ ములు, ఆర్థిక విషయములు ప్రభుత్వము పరిష్కరించు చుండెను. సర్వసేనానికి ఈ విషయములతో ఎట్టి సంబం ధముకూడా ఉండెడిది కాదు. సర్వసేనాని ప్రతిపాదన లన్నియు ఈ శాఖ ద్వారానే పరిష్కృతములగు చుండెను. 1905 లో సర్వ సేనాధిపతిగా ఉన్న లార్డ్ కిచనర్ సైనిక శాఖకు సంబంధించిన విషయములలో ప్రభుత్వమునకు సలహాదారుగ పనిచేయు అధికారము కూడ సర్వసేనా నికే ఉండవలెనని పట్టుబట్టెను. తత్ఫలితముగ 1909 లో రక్షణ సరఫరా సభ్యుని పదవి రద్దు చేయబడి, సర్వసేనాధి పతియే సైనిక సభ్యుడుగను, సైనిక విషయములపై సలహా నిచ్చువాడుగను నియమింపబడెను. అతని స్వాధీ నమునందు రాయల్ ఇండియన్ మెరైన్ శాఖకూడ ఉంచబడెను. సేనకు సంబంధించిన సర్వాధికారము ఈ విధముగ సర్వ సేనాధిపతి స్వాధీనము చేయబడినను, అతనిపై అధికారము గవర్నరు జనరలుకు ఉండెను. గవర్నరు జనరలు కూడా సేనా సంబంధ విషయములందు ఇండియా మంత్రి ఆదేశములను పరిపాలించు చుండెను. ఈ విషయమున ఇండియా మంత్రికి సలహాల నిచ్చుటకై ఒక ముఖ్య సలహాదారు నియమింపబడు చుండెను. అతడు ఇండియా ఆఫీసు సైనిక శాఖ కార్యదర్శిగ పనిచేయు చుండెను. ఈ సలహాదారు సహజముగ భారత సేనలో ఎక్కువ అనుభవము గడించిన అధికారుల నుండి తీసుకొన బడు చుండెను. అతని సహాయార్థము ఉచ్చపదవి యందున్న భారత సైనికోద్యోగిని నియమించుచుండిరి. భారత వ్యవహారములతో తగు పరిచయము కలిగించు కొనుటకై బ్రిటనులోని ఇండియా ఆఫీసు సైనిక కార్య దర్శి తరచుగా భారతదేశమున పర్యటన చేయుట అవసర మగు చుండెను. సైనికశాఖ పరిపాలన కొరకు ప్రత్యే కార్యదర్శి ఒకరు భారత ప్రభుత్వము నందును ఉండెడి వారు. ఇతర శాఖల కార్యదర్శులవలె అతనికి కూడ వైస్రాయితో నేరుగా సంప్రదించు అవకాశము ఉండెను. సేనకు చెందిన అన్ని ఉద్యోగముల గురించియు, నౌకా దళముల పరిపాలన గురించియు, మత విషయిక వ్యవ హారముల గురించియు, అతడు సంబంధము కలిగియుం డెను. కాని ఈ సైనిక శాఖ కార్యదర్శికి నేరుగా ఎట్టి సేనల తోడను జోక్యము కలిగించు కొనుటకు వీలు లేకుం డెను. ప్రభుత్వముయొక్క ఆజ్ఞలన్నిటిని అతడు సర్వ సేనాధిపతి ద్వారానే అమలులోనికి తెచ్చుటకు అవకాశ ముండెను. 1935 లో అమలులోనికి వచ్చిన భారత ప్రభుత్వ చట్టము ద్వారా భారతదేశ రక్షణకు సంబంధిం చిన వ్యవస్థలో ఎట్టి మార్పును కలుగలేదు. రక్షణ వ్యయ మును గురించి శాసన సభలో ఎట్టి తీర్మానమును చేయు టకు అవకాశము లేకుండెను. సైనికశాఖ 1936 నుండి రక్షణ శాఖ యని వ్యవహరింపబడసాగెను. 1939 లో ఒక నూతన శాఖ రక్షణ సహకారశాఖ అను పేర యుద్ధము నకు సంబంధించిన శాసనముల గురించి ముఖ్యముగా ఇండియా రక్షణ చట్టమును గురించి విచారించుటకై స్థాపబడెను.

భారతదేశము స్వాతంత్ర్యము పొందుటకు ముందు మధ్య కాలీన ప్రభుత్వము స్థాపితమైన తోడనే రక్షణశాఖ ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడిన ఒక మంత్రి అధీనములో ఉంచ బడెను. సర్వసేనాధిపతియే భూ, నౌకా, వైమానిక బలముల అధికారిగ నియమితుడగు చుండెను. 1947 ఆగస్టు 15 నుండి ఒక్కొక్కశాఖ వేర్వేరు సేనానుల స్వాధీ నము చేయబడెను. భారత రాజ్యాంగము ప్రకారము రాష్ట్రపతియే భారత గణతంత్ర రాజ్యము యొక్క సర్వ సేనలకును ముఖ్య సేనాధిపతి అయ్యెను. 1955 నుండి సర్వ సేనాధిపతి పదవి రద్దు చేయబడి త్రివిధ బలముల సేనానులు చీఫ్ ఆవ్ ది ఆర్మీ స్టాఫ్, చీఫ్ ఆవ్ ది నేవల్ స్టాఫ్, చీఫ్ ఆవ్ ది ఏర్ స్టాఫ్ అని పిలువబడసాగిరి.

కర్తవ్యములు నిర్మాణ విధానము : రక్షణ విషయమున ప్రభుత్వ విధాన నిర్ణయములను, వివిధ సైనిక కేంద్రములు పాటించునట్లు చూచు బాధ్యత రక్షణ శాఖకు చెందియున్నది. ఈ క్రింది విషయములకు ఈ శాఖ అధికారము వర్తించును.

(అ) భారత దేశమునకు, అందలి ప్రతిభాగమునకు సంరక్షణ, ఈ సంరక్షణకు అవసరమగు సన్నాహములు ; యుద్ధకాలమున యుద్ధము కొనసాగించుటకు దోహదము చేయు సర్వ కార్యములు ; యుద్ధానంతరము పటాలములను రద్దు పరచుట ; సముద్ర సర్వేలు, నౌకాయానమునకు గలుగు ప్రమాదములు.

(ఆ) భూ, నౌకా, వైమానిక బలముల తదితర బలముల పోషణ, ఇతర బలములలో నేషనల్ కేడెట్ కోర్, ఆక్జిలియరీ కేడెట్ కోర్, టెరిటోరియల్ ఆర్మీ, లోక సహాయక సేన చేరయున్నవి.

(ఇ) కటక నిర్మాణము (కంటోన్మెంట్) కటక ప్రాంతముల సరిహద్దుల నిర్ణయము, కంటోన్మెంట్ బోర్డుల నేర్పరచి, అట్టి ప్రాంతమందు గృహ నిర్మాణము ;

(ఈ) భూ, నౌకా వైమానిక సేనలకు సంబంధించిన సర్వ కార్యములు ఆర్డినెన్సు-ఫ్యాక్టరీలు ;

(ఉ) రక్షణ బలముల కొరకు ఆస్తిని అధిగ్రహణము, లేదా స్వాధీనము చేసుకొనుట, 1950 వ సంవత్సరపు గవర్నమెంట్ ప్రెమిసెస్ ఆక్ట్ ననుసరించి రక్షణ బలములకు సంబంధించిన ప్రభుత్వ భవనముల నుండి అనుమతి లేకుండ ఆక్రమించిన వారలను తొలగించుట.

(ఊ) యూనియన్ ఏజెన్సీలు సంస్థలు : 1. సాయుధ బలముల శిక్షణ నిమిత్త మేర్పడినవి. 2. సేనలకు సంబంధించిన ప్రత్యేకమైన శిక్షణ, పరిశోధనల నిమిత్తము స్థాపింపబడినవి-అనగా డిఫెన్స్ సైన్స్ ఆర్గనైజేషన్,

(ఋ) రక్షణకు సంబంధించిన పరిశ్రమలు, భూసేనలకు, నౌకా వైమానిక సేనలకు సంబంధించిన కేంద్రములు, ఆయా శాఖాధిపతుల అధీనము నందుండును. ఈ త్రివిధ సేనల కేంద్రములు గాక వాటి అవసరములను సమకూర్చుట కొరకు ఎన్నో ఇతర సంస్థలు ఏర్పరుపబడినవి. వీనిని ఇంటర్ సర్వీస్ ఆర్గనైజేషన్‌లు అని అందురు. ఇవి రక్షణశాఖ అధీనము నందుండును.

ఈ శాఖ ఒక కేబినెట్ మంత్రి స్వాధీనము నందున్నది. అతని సహాయార్థము ఇద్దరు ఉపమంత్రులును, ఒక పార్లమెంటరీ కార్యదర్శియును నియమింపబడినారు. కార్య విధానములకు సంబంధించిన ముఖ్య తీర్మానము లన్నియు ఈ క్రింద వివరింపబడిన కమిటీల ద్వారా చేయబడును.

1. కేబినెట్ రక్షణ కమిటీ, 2. రక్షణ మంత్రియొక్క ఇంటర్ సర్వీస్ కమిటీ, 3. చీఫ్ ఆవ్ స్టాఫ్ కమిటీ. ఈ కమిటీల కార్యనిర్వహణకై కేబినెట్ సచివాలయము నుండి అవసరమగు ఉద్యోగులు నియమింపబడుదురు.'

ఉక్కు - గనులు శాఖ

ఉత్పత్తి శాఖ యందున్న ఇనుము, ఉక్కు విడదీసి 1955 లో ప్రత్యేక మంత్రాంగ శాఖగచేసి, దీనిని వాణిజ్య పరిశ్రమల శాఖకు జతపర్చిరి. తదుపరి 1957 ఏప్రిల్ నెలలో జరిగిన పునర్వ్యవస్థీకరణము ద్వారా ఉక్కునకు గనులు, ఇంధనములు కలిపి ప్రత్యేక మంత్రాంగ శాఖగ రూపొందింపబడెను. ఈ శాఖకు రెండు ఉపశాఖలు గలవు. 1. ఇనుము, ఉక్కునకు సంబంధించిన ఉపశాఖ, 2. గనులు ఇంధనములకు సంబంధించిన ఉపశాఖ.

మూడవ సాధారణ ఎన్నికల అనంతరము ఈ శాఖ రెండుగ విభజింపబడి, రెండు ప్రత్యేక శాఖలు చేయబడెను : 1. ఉక్కు, 2. గనులు, ఇంధనములు. పిమ్మట 1964 మే నెలలో జరిగిన మార్పులను పురస్కరించుకొని ఉక్కు-గనులు, భారీ పరిశ్రమలు కలిపి ఒక మంత్రిత్వశాఖ చేయబడెను. కాని 1964 జూన్ నెలాఖరున తిరిగి నూతన మంత్రి మండలి ఏర్పడుటతో ఈ శాఖయందు తిరిగి మార్పు కలిగెను. తద్వారా ఉక్కు గనులు ప్రత్యేక శాఖయై ఒక కేబినెట్ మంత్రి అధీనమునందు ఉంచబడెను. భారీ పరిశ్రమలు పరిశ్రమలశాఖకు జతపరుపబడెను.

ఇనుము, ఉక్కుకు సంబంధించిన ఉపశాఖ : దేశపు పారిశ్రామికాభివృద్ధికై ఇనుము, ఉక్కు ప్రధానమైన వస్తువులు కనుక వానిని గురించి భారత ప్రభుత్వము ఒక ప్రత్యేకమైన ఉపశాఖను 1957 లో స్థాపించెను. ఈ ఉపశాఖ దేశమునందు ఇనుము, ఉక్కు ఉత్పత్తిని వృద్ధి నొందించుటకు ప్రభుత్వేతర రంగమందు పనిచేయుచున్న 'తాతా ఐరన్ అండ్ స్టీల్ కంపెనీ', ఇండియన్ ఐరన్ అండ్ స్టీల్ కంపెనీ, వంటి కంపెనీల అభివృద్ధికి బాధ్యత వహించినది.

ప్రభుత్వ రంగమునందు మూడు ఉక్కు ఉత్పత్తి ప్రాజెక్టులు గలవు : 1. రూర్కెలా ఉక్కు కర్మాగారము, 2. భిలాయి ఉక్కు కర్మాగారము, 3. దుర్గాపూరు ఉక్కు కర్మాగారము (చూ. సం. 5 - ఇనుము-ఉక్కు పు. 780).

రూర్కెలా ఉక్కు కర్మాగారము : ఐదు లక్షల టన్నుల ఇన్‌గాట్ సామర్థ్యము గల ఉక్కును ఉత్పత్తి జేయగల కర్మాగారమును స్థాపించుటకై 1953 లో భారత ప్రభుత్వము క్రిప్స్, డెమాగ్ అను రెండు సుప్రసిద్ధమైన

పశ్చిమ జర్మను వ్యాపార సంస్థలతో ఒక ఒడంబడిక చేసు కొనెను. ఈ ప్రాజెక్టు నిర్వహణకై హిందూస్థాన్ స్టీల్ లిమిటెడ్ అను ఒక కంపెనీ 100 కోట్ల రూపాయల పెట్టుబడితో ప్రభుత్వ రంగమున స్థాపించబడెను. జర్మను వ్యాపార సంస్థలు ఈ కంపెనీ పెట్టుబడియందు తమ భాగ మునకు మొత్తము 20 మిలియన్ల డాలర్ల (సుమారు 20 కోట్ల రూపాయలు) విలువగల యంత్ర సామగ్రిని అందజేయు బాధ్యత వహించెను. తర్వాత ఈ కర్మాగా రము యొక్క ఉత్పత్తి పదిలక్షల టన్నుల వరకు పెంచ వలెనని నిశ్చయింపబడెను.

రూర్కెలా అనునది ఒరిస్సాలో ఒక చిన్న ఊరు. అది కలకత్తానుండి 414 కి.మీ. దూరమున కలకత్తా-బొంబాయి రైలుమార్గముపై ఉన్నది. 80 కి. మీ. దూరమున ఉన్న బారుసుదునందలి ఇనుపఖనిజము ఈ కర్మాగారమునందు ఉపయోగింప బడుచున్నది.

భిలాయి ఉక్కు కర్మాగారము: 1955 లో సోవి యట్ రష్యా ప్రభుత్వముతో పది లక్షల టన్నుల కెపాసిటీ గల ఒక ఇనుము, ఉక్కు ప్లాంట్‌ను స్థాపించుటకై ఒడంబడిక జరిగెను. క్రమేణ దానియందు 25 లక్షల టన్నుల ఉక్కు, ఇనుము ఉత్పత్తి చేయు అవకాశము ఉండునట్లు ఏర్పాటు జరిగినది. సోవియట్ రష్యాతో జరుపబడిన 1956 ఒడంబడిక ప్రకారము 63 కోట్ల విలువగల యంత్ర సామగ్రిని పొందు ఏర్పాటు చేసుకొనబడెను. ఈ మొత్తమును ఏడాదికి 2½% వడ్డీ చొప్పున తిరిగి చెల్లించు బాధ్యత వహింపబడెను.

భిలాయి (మధ్యప్రదేశ్) నాగపూర్ నుండి 251 కి. మీ. దూరమున బొంబాయి - కలకత్తా రైలు మార్గమున ఉన్నది. ఈ కర్మాగారము కొరకు 96 కి. మీ. దూరమున గల డాకా - రాజహరా మహోడు నుండి ఇనుప ఖనిజము తీసుకొని పోబడును.

దుర్గాపూర్ ఉక్కు కర్మాగారము: కొలంబో ప్రణాళిక (చూ. సం. 5-పు. 780) క్రింద బ్రిటను సాంకేతిక సలహాపై ఇది నిర్మింపబడినది. ఇందులకు ఇండియన్ స్టీల్ వర్క్స్ కన్‌స్ట్రక్షన్ కంపెనీ మొదలగు వారి సహ కారముతో ఏర్పడిన ఒక కంపెనీతో ఒడంబడిక చేసుకొన బడెను. దుర్గాపూర్ కర్మాగారము 13 లక్షల టన్నుల ఇన్‌గాట్ ఉత్పత్తిచేయు శక్తి గలదిగా మొదలు పెట్ట బడినది. అది మొత్తము మీద ముందు ముందు 25 లక్షల టన్నులను ఉత్పత్తి చేయగలుగును. దానికి మొత్తము 25 లక్షల రూపాయల విలువగల సామగ్రిని విదేశముల నుండి తెప్పించవలసి ఉండెను. అందులకై 16 మిలియను పౌండ్లు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము అప్పుగా ఇచ్చుటకు ఒప్పు కొనెను. అంతేగాక బ్రిటిష్ బ్యాంకుల సిండికేటొకటి 11.5 మిలియను పౌను (సుమారు రూ. 15,33,00,000) లను అప్పుగా ఇచ్చుటకు అంగీకరించినది.

దుర్గాపూర్ కలకత్తా నుండి 186 కి. మీ. దూరమున కలకత్తా-ఢిల్లీ రైలు మార్గముపై ఉన్నది. ఈ కర్మాగార మునకు అవసరమగు ఇనుము గ్వాయను స్థలము నుండి వచ్చుచున్నది.

ప్రభుత్వేతర రంగమునందలి ఉక్కు కర్మాగార ములు: ఈ శాఖకు తాతా ఐరన్ అండ్ స్టీల్ కంపెనీ ఇండియన్ ఐరన్ అండ్ స్టీల్ కంపెనీ, మైసూర్ ఐరన్ అండ్ స్టీల్ వర్క్సుతో కూడ సంబంధమున్నది. ఈ మూడింటిలో తాతా ఐరన్ అండ్ స్టీల్ కంపెనీ విశేష ముగ అభివృద్ధి చెందుచున్నది. ఇండియన్ ఐరన్ అండ్ స్టీల్ కంపెనీ కూడ వృద్ధి నొందించు మార్గములు అవలం బింపబడు చున్నవి. మైసూర్ ప్రభుత్వము స్థాపించిన మైసూర్ ఐరన్ అండ్ స్టీల్ వర్క్స్ ఆ ప్రభుత్వము యొక్క యాజమాన్యమునందే ఉన్నది.

ఈ ఉపశాఖ యందు ఒక సెక్రటేరియట్, ఒక అనుబంధ కార్యాలయము రెండు అధీన కార్యాలయములు గలవు.

అనుబంధ కార్యాలయము: ఐరన్ అండ్ స్టీల్ కంట్రోలర్, కలకత్తా. ఇనుము, ఉక్కు యొక్క ఉత్పత్తి ధరల నిర్ణయము, పంపకముల గురించి లైసెన్సులు, రేషనింగ్ పద్ధతులు సరియైన మార్గమున నిర్వహించుటకు నియమింపబడినాడు.

అధీన కార్యాలయము: ఇనుము, ఉక్కు డిప్యూటీ కంట్రోలర్, (బొంబాయి, మద్రాసు), హిందూస్థాన్ స్టీల్ (ప్రైవేట్) లిమిటెడ్.

గనులకు సంబంధించిన ఉపశాఖ: ఈ శాఖయందు ఈ క్రింద పేర్కొనబడిన ఆఫీసులును, సంస్థలును చేరి ఉన్నవి. 1. జియోలాజికల్ సర్వే ఆవ్ ఇండియా, 2. ఇండియన్ బ్యూరో ఆవ్ మైన్స్.

కర్తవ్యములు, నిర్మాణము: ఈ ఉపశాఖ గనులు, ఖనిజ ముల గురించి బాధ్యత వహించుచున్నది. దీనియందు ఒక సెక్రెటేరియట్, ఆరు అధీన కార్యాలయములు, సంస్థలు కలవు. ఇవిగాక ఒక చట్ట నిర్మిత సంస్థ, రెండు ప్రైవేట లిమిటెడ్ కంపెనీలతో దీనికి సంబంధమున్నది. ఈ శాఖ ఒక కేబినెట్ మంత్రి స్వాధీనమునందు ఉండును.

ఆహారము, వ్యవసాయముల శాఖ

ఆహారము, వ్యవసాయముల మంత్రిత్వ శాఖలు ప్రప్రథ మముగ 1951 ఫిబ్రవరిలో ఒకటిగా చేయబడెను. అంతకు

పూర్వము అవి రెండు ప్రత్యేక శాఖలుగనే ఉండెడివి. అందు ఆహారశాఖ 1942 ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధ కాల మందు ఏర్పడిన ఆహార కొరతను ఎదుర్కొను నిమిత్తము గవర్నరు - జనరలు యొక్క వాణిజ్య కార్యనిర్వహణ సభ్యుని క్రింద ఏర్పరుపబడెను. 1943 ఆగస్టులో ఆహార శాఖకు గవర్నరు-జనరలు కౌన్సిల్‌లో ప్రత్యేక సభ్యుడు నియమింపబడెను.

ఆహార ధాన్యముల సేకరణ - వాటి రవాణా, పంపిణి మొదలగు అన్ని కార్యములు ఈ శాఖ నియంత్రణ క్రిందనే జరిగినవి. 1947 వరకు ఈ శాఖ మూడు విభాగముల క్రింద పనిచేసెను. ఒక విభాగము విధానమును రూపొందించి వానిని పాలించునట్లు చేయుట, రెండవ విభాగము, ఆహార ధాన్యముల సేకరణ, రవాణా, నిలువ మొదలగునవి చూచును. మూడవ విభాగము సైన్యమునకు కావలసిన ఆహార ధాన్య సేకరణ చూచుట. యుద్ధానంతరము ఈ విభాగము ఎత్తివేయబడెను. 1947 ఆగస్టు 15 వ తేదీ అనంతరము ఇది ఒక మంత్రిత్వ శాఖ అయి వ్యవసాయ ముతో లీనమగు వరకు ప్రత్యేక శాఖగనే వ్యవహరించెను.

వ్యవసాయమును గూర్చి ఆంగ్లేయ పాలకులు 19 వ శతాబ్ది ఉత్తర భాగములోనే కొంత శ్రద్ధ చూపిరి. 1871 లో వ్యవసాయము రెవిన్యూతో కలిపి ప్రత్యేక శాఖగ ఏర్పరుపబడెను. కాని, 1903 వరకు దీనిని గూర్చి ఎట్టి కృషియు జరుగలేదు. కర్జన్ గవర్నరు - జనరలు అయిన పిదప వ్యవసాయ అభివృద్ధికి ప్రత్యేక శ్రద్ధచూపెను. దీని ఫలితముగ పూనాలో గల కేంద్ర పరిశోధన సంస్థ ఏర్పరుపబడెను. రాష్ట్రములలో వ్యవసాయ శాఖలు నెలకొల్పబడెను. ఇదిగాక రాష్ట్రములలో వ్యవసాయ కళాశాలలు పరిశోధన శాలలు, ప్రయోగాత్మక వ్యవసాయ క్షేత్రములు స్థాపింపబడెను. పరిపాలనా సౌకర్యము కొరకు ఈ శాఖతో విద్య, ఆరోగ్యము, రెవిన్యూ శాఖలు కలిపివేయబడెను. 1945 లో ఇది ప్రత్యేక శాఖగ చేయబడెను. 1947 ఆగస్టు 15 వ తేదీ అనంతరము ఇది మంత్రాంగ శాఖగ రూపొందెను.

ఆహార వ్యవసాయముల శాఖ 1956 లో విడివడినను తిరిగి 1957 ఏప్రిల్‌లో జరిగిన పునర్వ్యవస్థీకరణము ననుసరించి ఏకీకృతము కాబడి నేటివరకు అటులనే వ్యవహరింపబడుచుండెను.

ఆహార శాఖ కర్తవ్యములు : 1. ఆహార ధాన్యముల సేకరణ, 2. దిగుమతి చేయబడిన ఆహార ధాన్యములను రాష్ట్రములకు పంపకము చేయుట, 3. సమన్వయము, ఆహార విధానము, అఖిల భారత దేశ దృష్ట్యా రూపొందించి అమలు జరుగునట్లు చూచుట, 4. ఆహార ధాన్యముల ఎగుమతి, దిగుమతులను క్రమబద్ధము చేయుట, మొదలగు కార్యములు నిర్వహింపవలెను. ఈ ఉపశాఖ క్రింద ఒక అనుబంధ కార్యాలయము, పంచదార, వనస్పతుల డైరెక్టరేటు, ఏడు అధీన ప్రాంతీయ ఆహార డైరెక్టర్ల కార్యాలయములు కలవు.

వ్యవసాయ శాఖ కర్తవ్యములు : 1. వ్యవసాయ ఉత్పత్తి, 2. వ్యవసాయ పరిశోధన, వ్యవసాయ విద్య, వాటి విస్తృతి, 3. పశుపోషణ, చేపలు, అడవులు, 4. పండ్లు, కూరగాయలు పండించుట, వ్యవసాయమునకు సంబంధించిన వ్యవసాయార్థిక స్థితిగతులు, 6. వ్యవసాయ అభివృద్ధి, 7. ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క ఆహార వ్యవసాయ సంస్థతోను, ఇతర అంతర్జాతీయ సంస్థలతో, వ్యవసాయ ములో సాంకేతిక, ఆర్థిక సహాయములకు సంబంధించిన వ్యవహారములను అనుసంధించుట, 8. ఎరువులు సేకరించి పంచిపెట్టుట, 9. వ్యవసాయ విపణి, 10. వ్యవసాయ సహకారము, 11. భూమిని కృషియోగ్యము చేయుట, 12. భూసార రక్షణ, 13. గొట్టపు బావులు, చిన్న నీటి వనరులు మొదలగు కార్యములు నిర్వహింపవలెను.

ఈ ఉపశాఖకు ఐదు అనుబంధ కార్యాలయములు 35 అధీన కార్యాలయములు కలవు. ఈ శాఖకు ఒక కేబినెట్ మంత్రి, ఇద్దరు ఉప మంత్రులు కలరు.

అనుబంధ కార్యాలయములు : 1. వ్యవసాయ పరిశోధనకు సంబంధించిన అఖిల భారతీయ సంస్థ (ఇండియన్ కౌన్సిల్ ఆవ్ అగ్రికల్చరల్ రిసెర్చ్) 2. డైరెక్టరేట్ ఆవ్ ఎకనమిక్స్, అండ్ స్టాటిస్టిక్స్, 3. డైరెక్టరేట్ ఆవ్ మార్కెటింగ్, ఇన్‌స్పెక్షన్, 4. డైరెక్టరేట్ ఆవ్ ప్లాంట్ ప్రొటెక్షన్, క్వారెంటీన్-స్టోరేజ్ 5. డైరెక్టరేట్ ఆవ్ ఎక్స్‌టెన్‌షన్, ట్రైనింగ్.

పెట్రోలియమ్ రసాయనములు శాఖ

ఇంధనముల నుండి పెట్రోలియమ్ పరిశ్రమల నుండి రాసాయనిక పరిశ్రమలు కలిపి 1964 మే నెలలో ఒక ప్రత్యేక మంత్రాంగశాఖగ చేసి, కేబినెట్ మంత్రి అధీనము చేయబడెను. ఇతఃపూర్వము వీటికి ప్రత్యేక ప్రతిపత్తి లేదు. కాని, ఆ వస్తువులకు గల ఇప్పటి ప్రాముఖ్యమును బట్టి వాటికై ప్రత్యేక శ్రద్ధ చూపబడుటకై ప్రత్యేక శాఖ ఏర్పరుపబడెను. పూర్వపు పరిశ్రమల శాఖయందున్న రసాయనములు ఔషధముల తయారీ పరిశ్రమల ఉపశాఖను విడదీసి, ప్రత్యేక శాఖ చేయబడెను. ఈ శాఖ క్రింద, ఆయిల్ నేచురల్ గాస్ కమిషన్, కోల్ కంట్రోలర్

కోల్ బోర్డ్, నేషనల్ కోల్ డెవలప్‌మెంట్ కార్పొరేషన్. నైవేలి లిగ్నైట్ కార్పొరేషన్ కార్యాలయములు కలవు. పూర్వము ఇవి ఉత్పత్తిశాఖ క్రింద ఉండెడివి.

ఈ శాఖ ఇంధనములు, బొగ్గు, (లిగ్నైట్ సహా) నూనె, నేచురల్ గాస్ వాటి అన్వేషణ, వాటి త్రవ్వకము ప్రస్తుతము స్థాపింపబడిన, భవిష్యత్తునందు స్థాపింపబడు నూనె శుద్ధి కర్మాగారములు, రిఫైనరీలు, పంపకము, ధరల నిర్ణయము మొదలగు విషయములకు బాధ్యత వహించును.

పార్లమెంటరీ వ్యవహారములు శాఖ

ఈ శాఖ పార్లమెంటునందు నిర్వహింపబడు ప్రభుత్వ వ్యవహారములను పర్యవేక్షించుటకు 1949 మే లో స్థాపింపబడనది.

కర్తవ్యములు, నిర్మాణము : ఈ క్రింది విషయములలో ప్రస్తుతము ఈ శాఖకు బాధ్యత కలదు.

1. లోక్‌సభ, రాజ్యసభ సమావేశమగు తేదీల ఏర్పాటు, వాని సెషన్సు జరుగు కాల పరిమితిని నిర్ణయించుట, ప్రతి సభ యందు ప్రవేశపెట్టబడు ప్రభుత్వము యొక్క శాసన నిర్మాణ కార్యక్రమమును నిశ్చయించుట, ప్రభుత్వేతర బిల్లులపై వాటివిషయములకు సంబంధించిన శాఖల అభిప్రాయములను తెలిసికొని, ప్రభుత్వ వైఖరిని నిర్ణయించుట. 2. పార్లమెంటరీ వ్యవహారములలో వివిధ శాఖలకు సలహాలను ఇచ్చుట, పార్లమెంటు యొక్క రెండు సభల మధ్య పార్లమెంటుకు ఇతర శాసన మండలులతో సంబంధములు, 3. ఉభయ సభలయందు మంత్రులొసంగిన హామీలును, వాగ్దానములను నెరవేర్చుటకు, వాటికి సంబంధము గల శాఖలకు అవసరమైన సూచనలను చేయుట, 4. పార్లమెంటు సెలెక్ట్ కమిటీలు, పార్లమెంటు సభ్యుల యొక్కయు చైర్‌మన్, స్పీకరుయొక్క వేతనములు, అలెవెన్సులకు సంబంధించిన వ్యవహారములు. ఈ శాఖ ఒక రాజ్యమంత్రి స్వాధీనములో ఉన్నది. ఇందు ఒక సచివాలయము మాత్రమే గలదు.

రాకపోకలు శాఖ

ఈ శాఖ దేశమునందున్న రెండు ప్రధాన ప్రజోప కార్యములను నిర్వహించుచున్నది. అవి తంతి, తపాలా సౌకర్యములు. ఇవి సుమారు 100 సంవత్సరముల నుండి దేశములలో అమలు జరుగుచుండెను 1870 కి పూర్వము ఇవి రెండును దేశీయ శాఖ క్రింద ఉండినవి. కాని తరువాత ప్రభుత్వ నిర్మాణశాఖ, 1905 లో వాణిజ్య పరిశ్రమల శాఖకును, 1923 లో పరిశ్రమలు, శ్రామిక వర్గము శాఖకును మార్చబడినది. 1937 లో పరిశ్రమలు, శ్రామిక వర్గశాఖ రెండుగా విభజింపబడి శ్రామిక వర్గశాఖ రాకపోకలు శాఖలుగ రూపొందెను. ఈ రాకపోకల శాఖ యుద్ధకాలములో కొద్దిగ మార్పులు చెందినప్పటికి 1946 నాటికి తిరిగి రాకపోకలు శాఖగ మారెను. 1947 ఆగస్టు, 15 వ తేదీ అనంతరము ఇది మంత్రిత్వ శాఖగ మార్చబడెను. 1947 లో ఇండియన్ ఓవర్‌సీస్ టెలికమ్యూనికేషన్స్ సర్వీసులకు, జాతీయము చేయబడి, ఈ శాఖక చేర్చబడెను. తంతి, తపాలా శాఖకు సంబంధించి కర్మగారములు, వాటి కార్యకలాపములును ఈ శాఖ ప్రత్యక్ష నిర్వహణ క్రిందికి వచ్చెను. 1957 ఏప్రిల్‌లో జరిగిన పునర్వ్యవస్థీకరణమును అనుసరించి రాకపోకలు, సివిల్ ఏవియేషన్, రవాణా కలిపి ఒక శాఖ చేయబడెను. తరువాత 1964 లో పోస్టు టెలిగ్రామ్‌లు న్యాయశాఖకు చేర్చబడెను. కాని ఇప్పుడు రాకపోకల శాఖ పార్లమెంటరీ వ్యవహారములతో చేర్చబడెను. ఈ శాఖకు కేబినెట్ మంత్రి రాకపోకలకు ఉపమంత్రి కలరు.

నీటిపారుదల, విద్యుచ్ఛక్తి శాఖ

ఈ శాఖ కర్తవ్యములలో ఈ క్రింది విషయములు గలవు. 1. విద్యుచ్ఛక్తి, 2. నీటిపారుదల, 3. వరద నిరోధము. 4. నదీలోయ ప్రాజెక్టు.

విద్యుచ్ఛక్తి : విద్యుచ్ఛక్తి ఉభయ సామాన్య శాసనాధికార పట్టికలో చేర్చబడినది. కేంద్రశాఖ నిర్వహించుచున్న బాధ్యతలు :

1. విద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పాదన, 2. విద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పాదనకు సాంకేతిక సహాయము, 3. విద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పాదన సమన్వయము, తంతి వార్తాహరణము, లైసెన్సులు, 4. వివిధ రాజ్యముల మధ్య విద్యుచ్ఛక్తి అభివృద్ధికై నీటి యొక్క పంపకము, దాని ఉపయోగము గురించిన వివాదములు, 5. విద్యుచ్ఛక్తిని గూర్చిన న్యాయావళి, 6. విద్యుచ్ఛక్తి విషయములలో పరిశోధన.

నీటి పారుదల : వ్యవసాయమే ప్రధాన జీవనాధారముగా ఉన్న భారత దేశములో నీటి పారుదలకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యము గలదు. ఆహార పదార్థములకు ఇతరులపై ఆధార పడకుండుటకై జరుపబడుచున్న వివిధ ప్రయత్నములలో నీటి పారుదల సౌకర్యములు కలిగించుట ముఖ్యమైనది. నీటి సమృద్ధి కొరకింతవరకు 153 ప్రాజెక్టులు మొదలు పెట్టబడినవి. వానిలో కొన్ని వ్యవసాయమునకు మాత్రమే ఉపయోగపడునవి. మిగిలిన వానిలో కొన్ని

విద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పాదనకును, మరి కొన్ని తదితర అవసరముల కొరకును ఉద్దేశింపబడినవి.

నీటి పారుదల రాష్ట్రముల శాసనాధికార పట్టిక లోనిది. కనుక నీటిపారుదల ఉపశాఖకు ఈ క్రింది విషయములను గురించియే సంబంధము గలదు : 1. నీటి పారుదల అభివృద్ధికి సాంకేతిక సహాయము. 2. వివిధ రాష్ట్రముల మధ్య వ్యవసాయమున కవసరమగు నీటియొక్క పంపకము, దానియొక్క ఉపయోగమునకు సంబంధించిన వివాదములు, 3. నీటిపారుదల విషయములో పరిశోధన, ఈ పనులు కేంద్రజల, విద్యుచ్ఛక్తి కమిషను, కేంద్రీయ నీటిపారుదల విద్యుచ్ఛక్తి బోర్డుద్వారా నిర్వర్తింప బడుచున్నవి.

వరద నిరోధము : వరదల వలన కలుగు సమస్యలను ఎదుర్కొనుటకై వివిధ రాజ్యముల సమ్మతితో ఆయా రాజ్యముల యందు వరద నిరోధక బోర్డులు ఏర్పాటు చేయబడినవి. కేంద్రీయ వరద నిరోధక బోర్డు సహాయార్థము 'నది' కమిషన్లు కూడ స్థాపింపబడినవి. ఇట్టి బోర్డుల సహాయముకొరకై సాంకేతిక సమితులు కూడ ఏర్పరుప బడినవి.

నదీలోయ ప్రాజెక్టులు : నదీలోయ ప్రాజెక్టుల వలన అనేక ఉపయోగములు కలుగ నున్నవి. వ్యవసాయమునకు నీటి పారుదల సౌకర్యములు కలుగుటయే గాక వరదల నాపుట, విద్యుచ్ఛక్తిని ఉత్పత్తి జేయుట, నదులమీద నౌకాయాన మొనర్చుట యను బహుళ ప్రయోజనములు చేకూరును.

భాక్రానంగల్ : బహుళ ప్రయోజన ప్రాజెక్టులలో పెద్దదైనది భాక్రానంగల్ ప్రాజెక్టు ఒకటి. ఇది 1946లో ప్రారంభింపబడినది. భాక్రా ఆనకట్ట సట్లెజ్ నదికికట్టబడుచున్నది. నంగల్ డాము, నంగల్ హైడల్ ఛానల్, భాక్రాకెనాల్ సిస్టమ్ కూడ దానితోబాటు కట్టబడుచున్నవి. దీని నిర్మాణము పూర్తియైనచో 36 లక్షల ఎకరముల (14 లక్షల హెక్టేరులు) భూమి పంజాబు, రాజస్థానమునందు సేద్యయోగ్యమగును. సుమారు ఆరు లక్షల నాలుగువేల కిలోవాట్ల విద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పత్తియగును.

హిరాకుడ్ డాము ప్రాజెక్టు : ఈ ప్రాజెక్టు మహానదిపై కట్టబడుచున్నది. దీనివలన 25 లక్షల ఎకరముల (10 లక్షల హెక్టేరులు) నేల సేద్యవంతమగును. 2,32,500 కిలోవాట్ల విద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పన్నమగును. దీని ఆనకట్ట 4,572 మీటరులు పొడవుగలదై ప్రపంచమునందలి ఆనకట్టలన్నిటి కంటె పొడవైనదై ఉండును.

దామోదరలోయ ప్రాజెక్టు : ఈ ప్రాజెక్టు దామోదర నదిపై కట్టబడుచున్నది.

తుంగభద్ర ప్రాజెక్టు : ఈ ప్రాజెక్టు తుంగభద్ర నదిపై కట్టబడినది. 2 లక్షల ఎకరముల (81 వేల హెక్టేరులు) భూమికి సేద్యమునకు అవసరమగు నీటిని అందజేయగలదు.

కోసి ప్రాజెక్టు : ఈ ప్రాజెక్టు నిర్మాణానంతరము 13,92 లక్షల ఎకరముల (5 లక్షల హెక్టేరులు) భూమికి నీరు అందగలదు. ఇది నేపాల్‌నందు హనుమాన్ నగర్ బ్యారేజ్ అను పేరుతో కట్టబడుచున్నది.

కొయినా ప్రాజెక్టు : ఈ ప్రాజెక్టు బొంబాయి రాష్ట్రములో కట్టబడుచున్నది. దీనివలన 2,40,000 కిలోవాట్ల విద్యుచ్ఛక్తి పొందుటకు వీలుండును

రిహాందు డాము ప్రాజెక్టు : ఈ ప్రాజెక్టు ఉత్తర ప్రదేశమునందలి రిహాందు నదిపై సుమారు 21 లక్షల ఎకరముల (7 లక్షల హెక్టేరులు) భూమిని సస్యవంతముగ చేయు ఉద్దేశముతో కట్టబడుచున్నది. రెండు లక్షల కిలోవాట్ల విద్యుచ్ఛక్తి కూడ ఉత్పత్తిచేయుటకు అవకాశము గలదు.

చంబల్ ప్రాజెక్టు : ఈ ప్రాజెక్టు మధ్య ప్రదేశమునందు కట్టబడు చున్నది. ఇది 14 లక్షల ఎకరములకు (5 లక్షల హెక్టేరులు) నీటిని అందజేసి, 2.10 లక్షల కిలోవాట్ల విద్యుచ్ఛక్తిని ఉత్పత్తిచేయును.

నాగార్జున సాగర్ ప్రాజెక్టు : ఈ ప్రాజెక్టు కృష్ణానదిపై కట్టబడుచున్నది. సుమారు 20 లక్షల ఎకరముల (6 లక్షల హెక్టేరులు) భూమిని సేద్యవంతము చేయును.

ఈ శాఖయందు ఒక సచివాలయము, కేంద్రీయ జల, విద్యుచ్ఛక్తి కమిషను అను ఒక అనుబంధ సంస్థ గలవు. చంబల్ కంట్రోల్ బోర్డు, హిరాకుడ్ ప్రాజెక్టు కన్‌స్ట్రక్షన్, ఆర్గనైజేషన్ తప్ప ఇతర అధీన కార్యాలయములు ఏవియు దీని క్రిందలేవు. ఈ శాఖ సెంట్రల్‌బోర్డు ఆవ్ ఇరిగేషన్ అండు పవర్‌తోను, దామోదర్ వ్యాలీ కార్పొరేషన్‌తోను, భారత ప్రభుత్వముతోను పరిపాలనా సంబంధము కలిగి పనిచేయుచుండును. ఈ శాఖ ఒక రాజ్య మంత్రి స్వాధీనమునందు ఉండి, ఒక ఉప మంత్రి సహాయముతో నిర్వహింప బడుచున్నది. ఈ శాఖకు, సెంట్రల్ వాటర్, పవర్ కమిషను కార్యాలయము అనుబంధ సంస్థ ఒకటి కలదు.

విద్యాశాఖ

ఇది ఆంగ్లేయుల కాలమున 1910లో ప్రత్యేక శాఖగ ఏర్పాటు చేయబడెను. 1923 లో విద్యాశాఖ, ఆరోగ్యము వ్యవసాయము కలిసి ఒక ప్రత్యేక శాఖ చేయబడెను. 1945 లో ఇవి తిరిగి మూడు శాఖలుగ విభజింపబడెను : 1. విద్య, 2. ఆరోగ్యము, 3. వ్యవసాయము.

కేంద్ర ప్రభుత్వము

ఈ విద్యాశాఖ 1947 లో మంత్రాంగ శాఖయై ఒక కేబినెట్ మంత్రి అధీనమున ఉంచబడెను.

భారత రాజ్యాంగము ప్రకారము విద్యా విషయము రాష్ట్రములకు సంబంధించియున్నది. విద్యా సౌకర్య సమన్వయము చేయు బాధ్యత కేంద్ర ప్రభుత్వమునదై ఉండును. అంతేగాక యూనివర్సిటీ సాంకేతిక విద్యలో విద్యకు సంబంధించి నంతవరకు వాటి ప్రమాణములను స్థిరముగా ఉండునటుల చేయు బాధ్యత గూడ కేంద్ర ప్రభుత్వమునకే గలదు.

ఇవిగాక ఆలిఘర్, బెనారస్, ఢిల్లీ, విశ్వభారతి యూనివర్సిటీలను, ఉన్నత విద్యకు సంబంధించిన ఇతర సంస్థలను పోషించు బాధ్యతయు కేంద్ర ప్రభుత్వమునదే.

స్వాతంత్ర్య సముపార్జనా నంతరము 1947 శాస్త్రీయ పరిశోధనకు ప్రాధాన్యత ఈయబడినది. తత్ఫలితముగ 1948 జూన్ లో శాస్త్రీయ పరిశోధన శాఖ ఒకటి స్థాపింపబడెను. ఈ శాఖ రాష్ట్రములలోను, వైయక్తిక సంస్థలలోను జరుగు శాస్త్రీయ పరిశోధనలను పర్యవేక్షించి, సమన్వయ పరచుటకు ఉద్దేశింపబడినది.

ఈ విద్య శాస్త్రీయ పరిశోధన శాఖలు కలిపి 1957 ఏప్రిల్ లో ఒక మంత్రిత్వ శాఖగ రూపొందింపబడెను. దీని క్రింద మూడు ఉపశాఖలు గలవు: 1. విద్యకు సంబంధించినవి, 2. సాంస్కృతిక వ్యవహారములు, శారీరక విద్య, 3. శాస్త్రీయ పరిశోధన, సాంకేతిక విద్య.

విద్య ఉపశాఖ: ఈ ఉపశాఖకు ఈ క్రింది విషయములతో సంబంధము కలదు. 1. యూనివర్సిటీ విద్య 2. బేసిక్, సోషల్ సెకండరీ విద్య, 3. స్కాలర్ షిప్పులు (నేషనల్ ఫెలోషిప్ స్కీమ్, ప్రాక్టికల్ స్టైపెండు స్కీమ్ వైజ్ఞానిక, సాంకేతిక విషయముల గురించి పరిశోధనార్థము ఏర్పరుపబడిన రీసెర్చి స్కాలర్ షిప్ మినహాయించి) 4. హిందీ ప్రచారము, 5. యునెస్కో ప్రచురణ, సమాచారము, గణాంకములు.

యూనివర్సిటీ విద్య: ప్రస్తుతము నాలుగు యూనివర్సిటీలు (బెనారస్, ఢిల్లీ, విశ్వ భారతి, ఆలీఘర్) కేంద్ర ప్రభుత్వ పాలితములై ఉన్నవి. వీనికి అవసరమగు వ్యయమునకును, వాని అభివృద్ధికిని కేంద్రమే బాధ్యత వహించినది. రాజ్యాంగాను సారము కేంద్ర ప్రభుత్వము జాతీయ ప్రాముఖ్యతగల ఇతర విద్యా సంస్థలను కూడ తన స్వాధినము చేసుకొని, కేంద్ర యూనివర్సిటీలుగ మార్చవచ్చును. భారత దేశములో యూనివర్సిటీ విద్యను ప్రోత్సహించుటకు 1953 లో యూనివర్సిటీ గ్రాంట్సు కమిషను (చూ. సం. 10-పు. 632) స్థాపింపబడినది.

బేసిక్ విద్య: దేశమునందు బేసిక్ విద్యయొక్క అభివృద్ధికి, ప్రాథమిక విద్యకు అవసరమగు సౌకర్యములను పెంపొందింప జేయుటకు రాజ్యములకు ఆర్థిక సహాయము చేయుట, ఈ ఉపశాఖ యొక్క ముఖ్యకర్తవ్యము.

సాంఘిక విద్య: వయోజన సామాజిక విద్యలకు తగిన సౌకర్యములు కలిగించుటకై రాష్ట్రములకు తగిన సహాయము జేయుటయు, అవసరమగు సలహాలనిచ్చుటయు ఈ ఉపశాఖ పని. ఈ ఉపశాఖకు వయోజనులకు ఉపయోగించు పుస్తకములను ప్రచురించి, వానిని చౌకగా అట్టివారలకు అందజేయు బాధ్యత కలదు. యునెస్కో సహాయమున ఈ ఉపశాఖ ఢిల్లీ లైబ్రరీ అను ఆదర్శ లైబ్రరీని ఒకదానిని స్థాపించినది. ఢిల్లీ లైబ్రరీ బోర్డు అను ఒక స్వతంత్ర సంస్థ స్వాధీనమునందు ఈ గ్రంథాలయము పనిచేయుచున్నది.

సెకండరీ విద్య: సెకండరీ విద్య ప్రస్తుత పరిస్థితిని గురించి విచారించుటకు దానిని గురించి ఒక రిపోర్టు సిద్ధము చేయుటకు ఒక సెకండరీ ఎడుకేషన్ కమిషన్ 1952 లో స్థాపింపబడెను. ఆ కమిషను సిఫారసులను ఆధారముచేసుకొని ఈ క్రింది పద్ధతిని కేంద్ర ప్రభుత్వము సెకండరీ విద్య ఉండవలెనని ఒప్పుకొనినది.

ఎనిమిదేండ్ల ఇంటిగ్రేటెడ్ ఎలిమెంటరీ (బేసిక్), మూడేండ్ల సెకండరీ విద్య.

విద్యార్థి యొక్క అభిరుచుల కనుగుణమగు వృత్తికి తోడ్పడు నట్టిదిగా, ఈ సెకండరీ విద్య యుండును. భావి విద్యాభ్యాసమునకు తగిన పునాదులను ఏర్పరుచును. ఈ విద్య పూర్తియైన తర్వాత విద్యార్థి పట్టభద్రుడగుటకు మూడు ఏండ్ల యూనివర్సిటీ విద్య పొందవలసి ఉండును,

సెకండరీ విద్యను అభివృద్ధి చేయుటకై భారత ప్రభుత్వము ఆల్ ఇండియా కౌన్సిల్ ఆవ్ సెకండరీ ఎడుకేషన్‌ను స్థాపించినది.

పబ్లిక్ స్కూళ్లు: ఈ ఉపశాఖ యాజమాన్యమునందు మొత్తము దేశమున 18 పబ్లిక్ స్కూళ్లు కలవు.

కేంద్రపాలిత (యూనియన్) ప్రాంతములలో విద్యాశాఖపై నియంత్రణ: ఇట్టి భూ భాగములందు విద్యా వ్యవస్థ కేంద్ర విద్యా శాఖ పైననే ఉన్నది.

స్కాలర్ షిప్పులు: స్కాలర్ షిప్పులను గురించి ఉపశాఖ యొక్క కర్తవ్యములు, 1. వివిధములగు స్కాలర్ షిప్ స్కీములను రూపొందించుట, 2. పరదేశములందలి భారతీయ విద్యార్థుల క్షేమ విచారణ, 3. యూనివర్సిటీలలో రాష్ట్రప్రభుత్వముల సహాయమున ఉచిత విద్యాభ్యాసమునకు అవకాశము కలిగింపబడినది. విదేశ

విద్యార్థులకు, ఆఫ్రికా విద్యార్థులకు, భారతదేశ యూనివర్సిటీలందు ప్రవేశించు సౌకర్యములు కలుగజేయుట, 4. భారతదేశమునందున్న విదేశ విద్యార్థుల క్షేమమును విచారించుట 5. విదేశములందు ప్రాక్టికల్ ట్రైనింగునకు అవసరమగు సౌకర్యములను గురించి స్కాలర్ షిప్పుల విషయమై జరుపు విచారణలకు సమాధానములను ఇచ్చుట, సహాయమును పొందుటకు అర్హులగు విద్యార్థులకు ఆర్థికముగ కొంతవరకు సహాయ పడుట.

విదేశములందు ఉన్నత విద్యను అభ్యసించుటకై ప్రస్తుతము ఈ క్రింది విధముల స్కాలర్ షిప్పులు ఏర్పరుపబడినవి: 1. భారత ప్రభుత్వపు స్కాలర్ షిప్ స్కీములు, 2. కొలంబో ప్లాను క్రింద స్కాలరు షిప్పులు, ఫెలో షిప్పులు, 3. యునైటెడ్ నేషన్స్, యునెస్కో, స్కాలరు షిప్పులు, ఫెలో షిప్పులు, 4. విదేశ ప్రభుత్వముల స్కాలర్ షిప్పులు, అప్రెంటిస్ షిప్పులు, 5. విదేశ సంస్థల స్కాలర్ షిప్పులు, ఫెలో షిప్పులు.

భారతదేశమునందు విద్యనభ్యసించుటకై విదేశీయుల కొరకు, భారతీయుల కొరకు స్కాలర్ షిప్పులు.

హిందీ ప్రచారము: రాజ్యాంగము దేశము యొక్క ప్రభుత్వ భాషగా 'హిందీ'ని నిర్దేశించినది. ఇందుకొరకు ఈ ఉపశాఖ కార్యక్రమమును మూడు దశలలో 15 ఏండ్లలో ఫలదాయమగునటుల రూపొందించినది.

మొదటి దశయందు, హిందీ పరిభాషా పదములను సంపూర్ణముగ తయారు చేయుట.

రెండవ దశయందు కేంద్ర ప్రభుత్వమునందు హిందీని ప్రభుత్వ భాషగా ప్రవేశపెట్టుట; కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల మధ్య జరుపబడు ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములను ఇంగ్లీషుతోబాటు హిందీయందు కూడ జరుపుట.

మూడవ దశయందు హిందీని రాజభాషగా మార్చుట. విద్యకు సంబంధించి ఈ ఉపశాఖయందు ఒక సచివాలయము, ఐదు అధీన కార్యాలయములు కలవు. ఇవిగాక లండను, వాషింగ్టన్, బాన్, నైరోబీలయందు ఏర్పరుపబడిన ఎడుకేషన్ డిపార్టుమెంటుల పరిపాలనా భారము కూడ ఈ ఉపశాఖ పైననే కలదు.

సాంస్కృతిక వ్యవహారములు, వ్యాయామ విద్య ఉపశాఖ: ఈ శాఖ 1957 ఏప్రిల్‌లో సృష్టింపబడి, విద్యాశాఖకు జతపర్చబడినది. దీనియొక్క ఉద్దేశ్యము భారతదేశమందు సాంస్కృతిక వ్యవహారమును అభివృద్ధి పరచుట, భారతదేశము ఇతర దేశముల మధ్య సాంస్కృతిక సంబంధమును పరస్పర సుహృద్భావమును పెంపొందించుటకు ఏర్పడినది. ఇది ఈ క్రింది కార్యకలాపములను నిర్వహించు బాధ్యత కలిగి ఉన్నది. సాంస్కృతిక విద్య, వినోదకార్య కలాపములు, ఆటలు వ్యాయామక్రీడలు, ఈ శాఖలో సాంస్కృతిక విభాగము విదేశ సంబంధ విభాగము శారీరక విభాగము కలవు. ఈ ఉపశాఖకు ఒక అనుబంధ కార్యాలయము కలదు. అది పురాతత్త్వశాస్త్రశాఖ. ఈ శాఖకు అధీన కార్యాలయములు ఆరు కలవు: మానవ శాస్త్ర శాఖ కలకత్తా, 2. జాతీయ గ్రంథాలయము - కలకత్తా, 3. జాతీయ ప్రాచీన పత్ర మందిరము (నేషనల్ ఆర్కైవ్స్) - న్యూఢిల్లీ, 4. ఆధునిక కళకు సంబంధించిన జాతీయ చిత్రశాఖ—న్యూఢిల్లీ, 5. జాతీయ వస్తు ప్రదర్శన శాఖ - న్యూఢిల్లీ, 6. ఇండియన్ వార్ మెమోరియల్ మ్యూజియమ్ - న్యూఢిల్లీ.

ఈ శాఖకు సలహా మండలులలో కేంద్ర చిత్రశాలల సలహామండలి, కేంద్ర శారీరకవిద్య, వినోదకార్య కలాపముల సలహా మండలి మున్నగునవి ముఖ్యమైనవి.

శాస్త్రీయ పరిశోధన, సాంకేతిక విద్య ఉపశాఖ: ఈ ఉపశాఖ శాస్త్రీయ పరిశోధనను అభివృద్ధి పరచు నిమిత్తము 1935 లో పారిశ్రామిక గుప్త సమాచారము, దాని పరిశోధన శాఖగా సృష్టింపబడెను.

దీనికి బదులు శాస్త్రీయ పారిశ్రామిక పరిశోధక మండలి 1940 లో స్థాపింపబడెను. ఈ సంస్థ ఇతర శాస్త్రీయ పరిశోధన మండలుల పనులను సమన్వయ పరచు నిమిత్తము ఏర్పాటు చేయబడెను. దీనికి ఒక డైరెక్టరు నియమింపబడి, అతడు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు శాస్త్రీయ సలహాదారుడుగా కూడ పనిచేయుటకు ఉద్దేశింపబడెను.

కాని, కొంతకాలమైన పిదప శాస్త్రీయ పరిశోధన జరిగించుటకు కేంద్ర సంస్థ ఏర్పరుపవలసిన అవసరము ఏర్పడెను. దానిని పురస్కరించుకొని శాస్త్రీయ, పారిశ్రామిక, పరిశోధన సంఘము అను సర్వ సత్తాక సంస్థ సొసైటీస్ ఆక్ట్ క్రింద రిజిష్టరు చేయబడెను. స్వాతంత్ర్యానంతరము శాస్త్రీయ పరిశోధనకు హెచ్చు ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడినది. 1948 లో శాస్త్రీయ పరిశోధన శాఖ ఒకటి ఏర్పరుపబడినది. ప్రభుత్వ శాఖల పునర్వ్యవస్థీకరణములో ఇది సహజ సంపద శాస్త్రీయ పరిశోధనశాఖ మంత్రిత్వశాఖగ 1951 లో ఏర్పరుపబడినది. దీనికే పరమాణుశక్తి, గనులు, భూగర్భశాస్త్రము మొదలగు విషయములు గూడ జతపర్చబడెను. 1954 లో పరమాణుశక్తి ప్రత్యేక శాఖగ చేయబడి, ప్రధానమంత్రి ఆధ్వర్యవమున ఉండెను. 1957 పునర్వ్యవస్థీకరణములో ఈ శాస్త్రీయ పరిశోధనశాఖ విద్యాశాఖతో జతకూర్చ బడినది.

ఈ శాఖ కర్తవ్యములు : 1. శాస్త్రీయ పరిశోధన, 2. సాంకేతిక శాస్త్రీయ విద్య, ఈ శాఖ ప్రభుత్వమునకును, ఈ క్రింద వివరించబడు సంస్థలకును, పరిపాలన కొలికివలె పనిచేయును : 1. శాస్త్రీయ పారిశ్రామిక పరిశోధన మండలి, 2. భారత జాతీయ శాస్త్రములకు సంబంధించిన పత్ర సాక్ష్య వివరణ కేంద్రములు, 3. జాతీయ పరిశోధన అభివృద్ధి సంఘములు.

దీని క్రింద తొమ్మిది అధీన కార్యాలయములు గలవు. ఈ శాఖకు సలహా మండలులలో యూనివర్సిటీ గ్రాంట్స్ కమిషను ముఖ్యమైనది.

విద్యకు సంబంధించిన శాఖలు విద్యాశాఖ, సాంస్కృతిక వ్యవహారములు, శారీరక విద్య, శాస్త్రీయ పరిశోధనలు. అన్నియు 1964 మే 20 నాటి పునర్వ్యవస్థీ కరణము క్రింద ఏకీకృతముచేసి ఒక మంత్రాంగము క్రిందకు తేబడెను. ఈ శాఖకు ఒక కేబినెట్ మంత్రియు ఇద్దరు ఉపమంత్రులును గలరు.

కార్మిక, ఉద్యోగ శాఖ

కార్మికుల సమస్యలు 1903 నుండి భారతప్రభుత్వ దృష్టిపథములోనికి వచ్చెను. కార్మికుల పనులను, పనివారి కూలిని గురించిన వివరములను రాష్ట్రివారీగా తెలుసుకొను యత్నములు మొదలు పెట్టబడెను. కాని, కార్మికుల-యజమానుల మధ్యగలుగు వివాదములకు ప్రభుత్వ స్థాయిలో పరిష్కార మార్గము చూడబడలేదు. అంతర్జాతీయ కార్మిక సమావేశములలో భారత ప్రభుత్వము పాల్గొనుట మొదలుపెట్టినప్పటినుండి కార్మిక సమస్యలందు ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొని, కార్మిక వ్యవహారముల గురించి ప్రత్యేక శాఖను ఒకదానిని స్థాపింప నిశ్చయించెను. 1957 లో కేంద్రమునందు ఈ శాఖ కార్మిక, ఉద్యోగ మంత్రిత్వ శాఖగా వెలసినది.

కర్తవ్యములు, నిర్మాణము : ప్రస్తుతము ఈ శాఖ అధీనము నందుగల విషయములు : 1. కార్మిక సంక్షేమము, కార్మిక సంఘములు, 2. పారిశ్రామిక కార్మిక వివాదములు, 3. యంత్రాగార కార్మికులు, 4. నిరుద్యోగ భీమా, ఆరోగ్యభీమా మొదలగునవి, 5. రైల్వేలలోను, ముఖ్య రేవులలోను, గనులలోను, నూనె బావులలోను పనిచేయుచున్న కార్మికులు, 6. విసైన్యీకరణము వలన ఉద్యోగముపోయిన సైనికుల పునరావాసము, 7. ఇంటర్ నేషనల్ లేబర్ ఆర్గనైజేషన్ అప్పుడప్పుడు నిర్వహించు అంతర్జాతీయ కార్మిక సమావేశములలోను వానికి సంబంధించిన ఇతర వ్యవహారములలోను పాల్గొనుట.

ఈ శాఖయందు ఒక సచివాలయము, నాలుగు అనుబంధ సంస్థలు, 13 అధీన కార్యాయములు గలవు. ఈ శాఖ ఒక కేబినెట్ మంత్రి స్వాధీనమునందు ఉండును. అతని సహాయార్థము ఒక ఉపమంత్రి, ఒక పార్లమెంటరీ కార్యదర్శి నియమితులైరి.

పునరావాస, అల్పసంఖ్యాకవర్గ వ్యవహార శాఖ

దేశ విభజన ఫలితముగా 1947 సెప్టెంబరులో పాకిస్తాన్ నుండి భారతదేశమునకు జనులు విశేషముగ వచ్చినందున ఈ శాఖ ఏర్పరుపబడినది.

కర్తవ్యములు, నిర్మాణము : ప్రస్తుతము ఈ శాఖకు ఈ క్రింది విషయములలో బాధ్యతగలదు. 1. సహాయమునకు పునరావాసమునకు ఏర్పాట్లు. 2. నిర్వాసితుల ఆస్తి, పాలన, 3. క్లెయిముల పరిష్కారము, నష్టపరిహార ప్రదానము.

సహాయమునకు పునరావాసమునకు ఏర్పాట్లు: భారత స్వాతంత్ర్యానంతరము 1947 లో జరిగిన దేశ విభజనము వలన 74 లక్షల జనులు స్థాన చలనము నొందిరని 1951 లో జరిగిన జనాభా లెక్కల వలన తేలినది. పాకిస్తాన్ నుండి భారతదేశమునకు వలస వచ్చిన కాందిశీకులకు పునరావాసము కల్పింప జేయుట ఈ శాఖ యొక్క ముఖ్య బాధ్యత అయి ఉన్నది.

నిర్వాసితుల ఆస్తి పాలన: భారతదేశము నుండి పాకిస్తాన్‌కు వలసపోయిన జనుల ఆస్తి పరిపాలన 'కస్టోడియన్ జనరలు' అను ఒక అధికారి స్వాధీనము చేయబడినది. అట్టి ఆస్తులను కౌలునకు ఇచ్చుట, కాపాడుట, అద్దెలు వసూలు చేయుట, ఖాళీగా ఉన్న ఇండ్లను వలస వచ్చిన కాందిశీకుల నివాసమునకై ఇచ్చుట మొదలగు కర్తవ్యములను ఈ అధికారి నిర్వహించుచుండెను.

క్లెయిముల పరిష్కారము, నష్టపరిహార ప్రదానము: పశ్చిమ పాకిస్తాన్ నుండి వలస వచ్చిన వారలు విశేషమైన ఆస్తులను పాకిస్తాన్‌లో వదలి వచ్చిరి. అట్టి వారికి కలిగిన నష్టమునకు కొంత పరిహారము చెల్లింపబడునని భారత ప్రభుత్వము హామీ నొసగెను. నవంబరు 1953 లో భారత ప్రభుత్వము తాత్కాలికముగా నిర్వాసితులకు కొంత పరిహారము నొసంగెను. ఈ శాఖయందు రెండు సచివాలయములు కలవు. ప్రధానమైన శాఖ న్యూ ఢిల్లీలోను, రెండవది కలకత్తాలోను గలవు. దీని క్రింద తొమ్మిది అధీన కార్యాలయములు, ఒక ప్రభుత్వ సంస్థ పునరావాస గృహ నిర్మాణ కార్పొరేషను పని చేయుచున్నవి. ఈ శాఖ ఒక సహా మంత్రి స్వాధీనమునందు ఉన్నది. పునరావాస

కార్యక్రమము అధికమగుటచే అతని సహాయార్థము ఒక ఉపమంత్రి కూడ నియమింపబడినాడు.

నిర్మాణములు, గృహ నిర్మాణముల శాఖ

ప్రస్తుతము ఈ శాఖకు ఈ క్రింది విషయములను గురించి బాధ్యతగలదు: ప్రభుత్వ నిర్మాణములు, గృహనిర్మాణము, గృహ వసతులు, ప్రభుత్వ సామగ్రి కొనుగోలు, వినియోగము, ముద్రణ కార్యాలయ సామగ్రి, ప్రేలుడు పదార్థములు, బాయిలర్లు, కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన సైనికేతర నిర్మాణములను నిర్వహించు భారము.

ఈ క్రింది విషయముల గురించి కూడ పథకములను తయారు చేసి, వానిని అమలు పరచు ప్రయత్నములు కూడ ఈ శాఖ ద్వారా జరుగుచున్నవి. 1. పారిశ్రామిక కార్మికులకు ప్రభుత్వ సహాయముతో గృహ నిర్మాణ పథకములు, 2. మురికి పేటల నివారణా పథకము, 3. స్వల్ప ఆదాయవర్గ గృహ నిర్మాణ పథకము, 4. తోట, కార్మికుల గృహ నిర్మాణ పథకము, 5. గ్రామ గృహ నిర్మాణ ప్రాజెక్టు పథకము.

ఈ శాఖ కేంద్ర ప్రభుత్వము యొక్క వివిధ శాఖలకు అవసరమగు వస్తు సామగ్రిని సేకరించి, ఆయా శాఖలకు అందజేయుచుండును. కార్యాలయ సామగ్రి సేకరణ, అచ్చుపని ఈ శాఖ యాజమాన్యముననే జరుపబడును.

ఈ శాఖ యందు ఒక సచివాలయము, ఐదు అనుబంధ సంస్థలు, నాలుగు అధీన కార్యాలయములు కలవు. ఈ శాఖ ఒక కేబినెట్ మంత్రి స్వాధీనమునందు ఉండును. అతని సహాయార్థము ఒక ఉపమంత్రి నియమింపబడినాడు.

వాణిజ్య శాఖ

వ్యాపార వాణిజ్యములకు సంబంధించిన అన్ని విషయములలో వ్యవహరించుటకు, ప్రప్రథమముగా 1905 లో వాణిజ్య, పరిశ్రమల శాఖ భారత ప్రభుత్వమునందు నెలకొల్పబడెను. భారతదేశమందున్న రైల్వేల పరిపాలన కొరకు ఏర్పరుపబడిన రైల్వే బోర్డు కూడ ఈ శాఖ లీనము చేయబడెను. క్రమేణా ఫాక్టరీలకు సంబంధించిన పెట్రోలియమ్, ప్రేలుడు వస్తువుల చట్టములు కూడ ఈ శాఖకు దత్తము కాబడెను. ఇదిగాక, తపాలా వ్యాపారము, కస్టమ్స్, స్టాటిస్టిక్స్, ప్రింటింగ్, స్టేషనరీ, పోర్టులు, షిప్పింగ్‌లకు సంబంధించిన పనులు కూడ ఈ శాఖ తీసుకొనెను.

పరిశ్రమలు అభివృద్ధి చెందుటతో దేశీయ, విదేశీ వాణిజ్యము అభివృద్ధిచేయు కొరకు వాణిజ్యము పరిశ్రమలు విడదీసి రెండు శాఖలుగ 1921 లో చేయబడెను. 1947 ఆగస్టు 15 పిదప ఈ శాఖ మంత్రిత్వ శాఖ ఆయెను. 1951 లో వాణిజ్యము, పరిశ్రమల మంత్రిత్వ శాఖలు రెండు కలిపి ఒక మంత్రిత్వ శాఖగ మార్చి, కేబినెట్ మంత్రి ఆనధీమునందు ఉంచబడెను. కాని, 1956 లో 1. వాణిజ్యము వినియోగపు పరిశ్రమలు, 2. భారీ పరిశ్రమలుగ విభజింపబడినది. తిరిగి వాణిజ్య, పరిశ్రమ శాఖలు 1957 ఏప్రిల్‌లో జరిగిన పునర్వ్యవస్థీకరణమును అనుసరించి ఏకీకరణము చేయబడినవి. ఈ ఏకీకరణ శాఖ యందు 1. వాణిజ్యము, తేలిక పరిశ్రమలు, 2. రాసాయనిక పరిశ్రమలు, 3. భారీ పరిశ్రమలు గలవు.

ఈ శాఖ తిరిగి 1964 లో చేయబడిన మార్పులను అనుసరించి 1. వాణిజ్యము (నూలు నార వ్యాపారములతో సహా) 2. పరిశ్రమలు (భారీ పరిశ్రమలు, సాంకేతిక పురోభివృద్ధితో సహా) అను రెండు శాఖలుగ విభజింపబడెను. నేటివరకు వాణిజ్యము ప్రత్యేక మంత్రిత్వ శాఖగ వ్యవహరించు చున్నది. టెక్స్‌టైల్స్, జూట్ వ్యాపారములు కూడ ఈ శాఖ చూచును. ఇదిగాక విదేశములతో జరుపు వాణిజ్యము, ఎగుమతి దిగుమతులపై కంట్రోలు, ఎగుమతులను వృద్ధి చేయుట, వాణిజ్య ఒడంబడికలు, పన్నుల నిర్ణయము పరదేశములలో వాణిజ్య ప్రతినిధుల నియామకము, అంతర్జాతీయ వాణిజ్య ఉత్సవములలోను, ప్రదర్శనములలోను పాల్గొనుటకు ఏర్పాట్లు మొదలగు కార్యములను ఈ శాఖ నిర్వహించును. ఈ శాఖ వివిధ భారత రాజ్యముల మధ్య జరుగు వ్యాపార వాణిజ్యములను సరియైన మార్గములందు నడుపుట, ట్రేడ్‌మార్కులు, పేటెంట్స్, తయారు చేయబడిన వస్తువుల (స్టాండర్డయిజేషన్) ప్రమాణీకరణము, ఫార్వర్డ్ మార్కెట్స్, ధరల నియంత్రణకు సంబంధించిన పనులు కూడ చేయుచుండును, అనుబంధ కార్యాలయము: చీఫ్ కంట్రోలర్, ఎగుమతులు దిగుమతుల కార్యాలయము. ఇదిగాక పెక్కు అధీన కార్యాలయములు కలవు.

పౌర విమానయాన శాఖ

ఇది ప్రథమ ప్రపంచ యుద్ధానంతరము అభివృద్ధి చెందినది. 1919 లో సివిల్ ఏవియేషన్ విషయము, వాణిజ్యము పరిశ్రమల శాఖకు చేర్చబడెను. ఈ విషయమై పైశాఖ ఇండియన్ ఎయిర్ బోర్డు సలహాలను పొందుచుండెను. దానికి కావలసిన సాంకేతిక సహాయము తనిఖీలు, రాయల్ ఎయిర్ ఫోర్స్ నుండి తీసుకొను చుండెను. 1921 లో పబ్లిక్ వర్క్స్ శాఖకును, 1923 లో పరి

శ్రమలు, శ్రామికవర్గ శాఖకును మార్చబడెను. 1927 లో సివిల్ ఏవియేషన్ విషయమును ఒక ప్రత్యేక శాఖగ రూపొందించి పరిశ్రమలు, శ్రామికవర్గ శాఖకు జతపర్చబడెను. ఈ శాఖకు నూతనముగ ఒక డైరెక్టరును నియమించి అతని సహాయము కొరకు సిబ్బంది కూడ ఇవ్వబడెను. 1936 లో ఇది ప్రత్యేక డైరెక్టరేట్‌గ మార్చబడి, పరిశ్రమలు, కార్మికవర్గ శాఖకు అనుబంధ కార్యాలయముగ చేయబడెను, 1937 లో జరిగిన విభజన ఫలితముగ ఈ శాఖ కార్మికవర్గ డిపార్ట్‌మెంట్ రాకపోకల డిపార్ట్‌మెంట్ అను రెండు శాఖలుగ, పౌర విమానయాన రాకపోకల శాఖకు జతపర్చబడెను.

ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధమందు, అటు పిమ్మటను సివిల్ ఏవియేషన్ ప్రాముఖ్యత అధికమాయెను. 1942 లో రాకపోకలు శాఖ రెండుగ విభజింపబడెను. అవి పోస్టు, ఎయిర్ శాఖ, యుద్ధ రవాణాశాఖ. పోస్టు, ఎయిర్ శాఖకు, సివిల్ ఏవియేషన్, తంతి తపాలా, మీటియోరాలజీ (వాతావరణ శాస్త్రము) రైల్వేల తనిఖీ, కేంద్ర రోడ్లనిధి వగైరాలు చూచు బాధ్యత అప్పగించబడెను. 1946 లో పోస్ట్, ఎయిర్ శాఖ పునర్వ్యవస్థీకరణ జరిగి, రాకపోకల శాఖగ పిలువబడెను. 1947 ఆగస్టులో ఇది మంత్రిత్వశాఖగ రూపొంది, భారత దేశమునకు స్వాతంత్ర్యము సిద్ధించిన పిదప పౌర విమాన యానము, భారతదేశమందును, ప్రపంచ ఇతర దేశములతోను అత్యంత పురోభివృద్ధి చెందినందునను, కమ్యూనికేషన్స్‌కు సంబంధించిన ఇతర సాంకేతిక పరికరములు, విడిభాగములు, మొదలగు వాటి తయారీ కొరకు బెంగుళూరులోను, ఇతర స్థలములలోను ఫ్యాక్టరీలు స్థాపించుటతో వీటికి సంబంధించిన కార్యకలాపములు అధికమాయెను. అందుచే 1957 లో రవాణా, రాకపోకలు, పౌర విమానయానములను కలిపి ప్రత్యేక శాఖగ రూపొందించి, కేబినెట్ మంత్రి అధీనము చేయబడెను. 1964 లో పై మూడును విడదీసి, ప్రత్యేక మంత్రిత్వ శాఖలుగ చేయబడెను. ఈ శాఖ ఒక సహమంత్రి ఆధీనము చేయబడెను. ఇది 1. పౌర విమాన యానము, వాయు రవాణా పరిశ్రమ, 2 వాతావరణ శాస్త్రము, 3. విదేశీ తంతి వార్తా ప్రసారము, 4. వైర్‌లెస్ ప్లానింగ్, సమన్వయము.

పై విషయములు ఈ క్రింది సంస్థలచే పరిపాలింపబడు చుండెను: 1. పౌర విమానశాఖ, (డైరెక్టరు-జనరలు పౌర విమానయానము), 2. వాయు రవాణా పరిశ్రమ (ఇండియన్ ఎయిర్‌లైన్స్ కార్పొరేషన్; ఎయిర్ ఇండియా ఇంటర్ నేషనల్), 3. వైర్‌లెస్ ప్లానింగ్, కో ఆర్డినేషన్ సంస్థ, 4. ఇండియా మీటియోరాలజికల్ డిపార్టుమెంట్ డైరుక్టరు-జనరలు, అబ్జర్వేటరీ, 5. ఓవర్‌సీస్ కమ్యూనికేషన్ సర్వీస్. పౌర విమానయాన శాఖకు ఒక అనుబంధ కార్యాలయము (పౌర విమాన యాన డైరెక్టరు-జనరలు), రెండు ఆధీన కార్యాలయములు, (వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ డిపార్ట్‌మెంట్, ఓవర్‌సీస్ కమ్యూనికేషన్ డైరెక్టరు-జనరలు) గలవు.

రవాణా శాఖ

ఏప్రిల్ 1957 న మంత్రిత్వ శాఖల పునర్విభజన ఫలితముగా ఉన్న రవాణా (ట్రాన్స్‌పోర్ట్), రాకపోకల (కమ్యూనికేషన్స్) శాఖలను రెండింటిని కలిపి మినిస్ట్రీ ఆఫ్ ట్రాన్స్‌పోర్ట్ అండ్ కమ్యూనికేషన్స్ అను పేరున ఒకే శాఖగా మార్చిరి. ఈ మార్పువలన ఈ మంత్రిత్వ శాఖలో రెండు ఉపశాఖలు: 1. రవాణా శాఖ, 2. పౌర విమాన యాన, రాకపోకల శాఖగా, ఏర్పడినవి. రవాణాకు సంబంధించిన ఉపశాఖ, ప్రస్తుతము ఈ క్రింది విషయముల గురించి బాధ్యత వహించి ఉన్నది.

1. రోడ్డు రవాణా, (ఢిల్లీ ట్రాన్స్‌పోర్ట్ సర్వీసు సహా) మరియు రోడ్ల అభివృద్ధి. 2. ప్రధాన రేవు పట్టణములు, 3. సముద్ర నౌకాయానము, దీప గృహము (లైట్ హౌసు)లు, 4. దేశీయ జలమార్గములు, దేశీయ జలయానములు, 5. దేశ పర్యాటనము, 6. హిందూస్థాన్ నౌకా నిర్మాణ కేంద్రము.

రోడ్డు రవాణా: మోటార్లపై అన్ని ప్రదేశములందును ఒకే విధముగ వర్తించు టాక్స్ (పన్ను) పద్ధతిని ఏర్పరచుట, ఒకే పద్ధతిని వాని రిజిస్ట్రేషన్ చేయుట, మోటార్లు నడుపువారికి, కండక్టర్లకు లైసెన్సులను ఇచ్చుట, మూడవ పార్టీకి సంబంధించిన మోటార్ల ఇన్సూరెన్సు విధానమును ఏర్పరచుట, రోడ్డు రవాణాను నడపుట ఈ ఉపశాఖ బాధ్యతలలో చేరినవే.

రోడ్ల అభివృద్ధి: రాజ్యాంగము ప్రకారము కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు ఈ క్రింది విషయముల ఎడ బాధ్యతగల 1. పార్లమెంటుచే ప్రకటింపబడిన లేదా చట్టము ద్వా నిశ్చయింపబడిన రాచబాటలు, 2. కేంద్ర ప్రభుత్వ స యము పొందిన ఇతర రాజమార్గములు, 3. జాతీయ ప్రాముఖ్యత, లేదా సైనిక ప్రాముఖ్యత గలవిగా ప్రకటింపబడిన రోడ్లు, సంచార సాధనములు, రాజమార్గముల నిర్మాణము, అభివృద్ధి, వానిని సరియగు స్థితిలో ఉంచు బాధ్యత కేంద్ర ప్రభుత్వము వహించును.

రేవులు : రాజ్యాంగానుసారము ప్రధాన రేవుల పరిపాలనా భారము కూడ కేంద్రము పైననే ఉన్నది. కలకత్తా, బొంబాయి, మద్రాసు, కొచ్చిన్, కాండ్లా, విశాఖపట్టణము ప్రధాన రేవులుగ పరిగణింపబడినవి. ఈ తావులలో మొదటి మూడు రేవులు పోర్ట్ ట్రస్టుల ద్వారా పరిపాలింప బడుచున్నవి. మిగిలిన మూడు రేవులు నేరుగ కేంద్రము యొక్క యాజమాన్యము నందున్నవి.

నౌకాయానము, దీప గృహములు : నౌకాయానము, వాణిజ్య నౌకలకు సంబంధించిన న్యాయావళిని అమలులోపెట్టుట, భారత నౌకాయానాభివృద్ధి ఈ ఉపశాఖ బాధ్యతలలో చేరినవి. దీప గృహములకు సంబంధించిన అన్ని కార్యములలోను ఈ ఉపశాఖకు సంబంధము ఉన్నది.

దేశీయ జలమార్గములు, జలయానములు : భారత దేశమునందు ముఖ్యమైన దేశీయ జలమార్గములు బెంగాల్ నందున్నవి. కాని మహానదీ డెల్టా, గోదావరీ, కృష్ణా, దుమ్మగూడెము, బకింగ్‌హామ్ కాలువలు, మలబారు తీరపు నీటికయ్యలు, ప్రయాణముల కొరకు, మరియు వస్తు సామగ్రి రవాణా కొరకు విశేషముగ ఉపయోగపడుచున్నవి. గంగా, బ్రహ్మపుత్రా నదులలో కూడ నౌకాయాన సదుపాయములు ఏర్పరుచుటకై ఒక బోర్డు గంగా బ్రహ్మపుత్రా వాటర్ ట్రాన్సుపోర్ట్ అను పేరుతో స్థాపింపబడినది.

వినోదయాత్ర : విదేశీయులు భారత దేశాటనము విశేషముగ చేయుట వలన అంతర్జాతీయ సుహృద్భావము పెంపొందుటతోబాటు విదేశీ మారక ద్రవ్య సంపాదన కూడ చేకూరును. ఇంతవరకు విదేశీయుల యాత్రలకు సంబంధించిన సౌకర్యముల సమకూర్చు ప్రయత్నములందే భారత ప్రభుత్వము నిమగ్నమై ఉండెను. కొలది కాలమునుండి స్వదేశీయుల కొరకు కూడ భారత దర్శన యాత్రా సౌకర్యములు కలిగింపబడు చున్నవి. యాత్రికుల సౌకర్యార్థము విశ్రాంతి గృహములను కట్టుటకు, భోజన సంబంధమైన వసతులు, ప్రయాణ సౌకర్యములు గలుగజేయబడుచున్నవి. ఇంతేకాక మార్గదర్శిక గ్రంథము (గైడు బుక్కు)లు, యాత్రాస్థలముల ప్రాశస్త్యమును విపులీకరించు పుస్తకములను ప్రచురించి, వివిధ రీతుల ప్రకటనలు చేసి, వినోద యాత్రాభిలాషను పెంపొందించు మార్గములు అన్నియు అవలంబింపబడుచున్నవి.

హిందూస్థాన్ షిప్‌యార్డ్ : విశాఖపట్టణములో ప్రభుత్వేతర రంగములో ఏర్పరుపబడిన సింధియా షిప్‌యార్డ్ ఎన్నియో కారణముల వలన అభివృద్ధి నొందజాలక అవస్థ పాలగుచుండెను. నౌకా నిర్మాణము దేశముయొక్క పారిశ్రామికాభివృద్ధికి చాల ముఖ్యమైనదని గుర్తించి, భారత ప్రభుత్వము ఈ పరిశ్రమలో అవసరమగు పెట్టుబడిని పెట్టుటకు సిద్ధమయ్యెను. ఈ ఆశయ పూర్తికొరకు హిందుస్థాన్ షిప్ యార్డ్ అను ఒక ప్రైవేట్ లిమిటెడ్ కంపెనీ 1952 లో స్థాపించి, సింధియా షిప్‌యార్డ్‌ను ఆ కంపెనీకి స్వాధీనము చేసెను. ప్రస్తుత కార్యక్రమమును బట్టి ప్రతి సంవత్సరము ఈ నౌకా నిర్మాణ కేంద్రమునందు మూడు, నాలుగు పెద్ద నౌకలను తయారు చేయుటకు అవకాశము కలదు. ట్రాన్స్‌పోర్టుకు సంబంధించిన ఉపశాఖయందు ఒక సెక్రెటేరియట్, పెక్కు అధీన కార్యాలయములు ఉన్నవి.

పరమాణు శక్తిశాఖ

అణుశక్తిని శాంతియుత ఉపయోగముల నిమిత్తము వాడుట కొరకు పరమాణుశక్తి కమిషనును 1948 లో స్థాపించిరి. ఈ కమిషను సహజ సంపదలు, శాస్త్రీయ పరిశోధనల మంత్రిత్వ శాఖకు సలహాల నిచ్చు నిమిత్తమును, విధానమును రూపొందించు మండలిగను ఉండునట్లు ఏర్పరుపబడెను.

ఈ కమిషను యొక్క ప్రథమ కర్తవ్యము అణుశక్తి కార్యములకు పునాదులువేసి, దానికి సంబంధించిన శాస్త్రజ్ఞులను సాధన సంపత్తిని సమకూర్చుట. ఈ కార్యములో టాటా మౌలిక పరిశోధనా సంస్థ (టాటా ఇన్‌స్టిట్యూట్) ఎక్కువగ తోడ్పడెను. ఈ సంస్థలో పెక్కుమంది శాస్త్రవేత్తలు పనిచేయుచుండిరి. ఈ కమిషను, కార్య కలాపములు సఫలవంతమగుటకు పరమాణుశక్తిని భారీ పరిశ్రమలలో ఉపయోగించుటకు వీలగునట్లు చేయుటకు కేంద్ర ప్రభుత్వము ప్రత్యేక శాఖ పరమాణుశక్తి శాఖ అను పేరుతో స్థాపించెను. ఈ పరమాణుశక్తి శాఖ 1954 లో స్థాపింపబడి ప్రధానమంత్రి ఆధ్వర్యవములోనే ఉండెను. పరమాణుశక్తి కమిషను ప్రస్తుతము పరమాణుశక్తి శాఖ క్రిందనే పనిచేయుచున్నది.

పరమాణుశక్తి శాఖకు 1. బొంబాయి నగరమున ప్రధాన సచివాలయము, 2. న్యూఢిల్లీయందు శాఖా సచివాలయము గలవు.

పరమాణుశక్తి సిబ్బంది : 1. ఫిజిక్స్, అండ్ ఇంజనీరింగ్ వర్గము, 2. కెమిస్ట్రీ వర్గము, 3. బయాలజీ విభాగము, 4. వైద్య, ఆరోగ్య విభాగము, 5. సమాచార విభాగము, 6. ముడి పదార్థముల విభాగము.

పై సిబ్బంది పరమాణుశక్తి అభివృద్ధి కొరకు కావలసిన శాస్త్రీయ సాంకేతిక కార్యములను నిర్వహించును. ఈ పరమాణుశక్తి సిబ్బంది ట్రాంబేయందు కలదు. వీని కార్య కలాపము లన్నియు ట్రాంబేలో జరుగును.

ప్రభుత్వ సంస్థలు: 1. ఇండియన్ రేర్ ఎర్త్స లిమిటెడ్, 2. తిరువాన్కూర్ ఖనిజములు (ప్రైవేట్) లిమిటెడ్ గలవు.

సమాజ వికాస శాఖ

దేశముయొక్క సామాజిక ఆర్థిక జీవనము నందు అవసరమగు మార్పులను కలిగించుటకు సమాజ వికాస, జాతీయ విస్తరణసేవ అను రెండు కార్యక్రమములను కేంద్ర ప్రభుత్వము చేపట్టినది. వాని కొరకై ప్రత్యేకమైన ఒక శాఖ సెప్టెంబరు 1956 లో స్థాపింపబడినది. వ్యవసాయాభి వృద్ధిపై గ్రామములతో నిండిన భారత దేశముయొక్క అభివృద్ధి చాలవరకు ఆధారపడి ఉన్నది. కనుక వ్యవసాయమునకు ఈ కార్యక్రమములు ప్రధాన స్థానమిచ్చినవి. పంచవర్ష ప్రణాళికలలో గృహ పరిశ్రమలు లఘు పరిశ్రమలయొక్క అభివృద్ధి, సహకార పద్ధతుల అవలంబన, స్థానిక స్వపరిపాలనకు పునాదులైన పంచాయితీ సంస్థల స్థాపన, అభివృద్ధులు, విద్యాభివృద్ధి, ఆరోగ్యము, విలాస సౌకర్యముల కలిగించుట మొదలగు అంశములు చేర్చబడినవి. ఈ కార్యక్రమము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము కేంద్ర ప్రభుత్వ సహాయమున గ్రామీణ సమాజ సంపూర్ణ వికాసమునకు తోడ్పడుట.

ఈ శాఖ ఒక సహమంత్రి స్వాధీనము నందున్నది. దాని యందొక సచివాలయము, ఐదు అధీన కార్యాలయములు గలవు. ఇవిగాక పది సంస్థలయందు అనగా అలహాబాద్, శాంతినికేతన్, హైదరాబాదు, గాంధీగ్రామ్, ఉదయపూర్, బరోడా, బేలూరుమఠము (పశ్చిమ బెంగాల్), కోయంబత్తూరు, గర్గోటి, కస్తూరుబాగ్రామ్ (ఇండోరు) నందు సామాజిక వికాస కార్యక్రమములలో శిక్షణ నొసగుటకు పది కేంద్రములు స్థాపింపబడినవి. ఇవి కేంద్ర ప్రభుత్వ యాజమాన్యమున నడుపబడుచున్నవి.

ఆరోగ్య శాఖ

ప్రస్తుతము ఈ శాఖకు ఈ క్రింది విషయముల గురించి బాధ్యత గలదు: 1. కేంద్ర ఆరోగ్య సంస్థల పరిపాలన, 2. వైద్య పరిశోధన, ఔషధముల తయారీ, దంత వైద్యము, రోగి శుశ్రూష, వీటికి సంబంధించిన ఉద్యోగి వర్గముల అభివృద్ధి, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల శాసనములను అనుసరించి ఏర్పరుపబడిన సంస్థల సలహాలతో వీటిని క్రమబద్ధము చేయుట, వీటియందు నియుక్తులైన వారికి అవసరమగు తర్ఫీదు నొసంగు పథకములను నిశ్చయించుట. 3. రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల సలహాతో ఔషధముల ప్రామాణికత నిర్ణయము, ఆహార పదార్థములలో కలితీ లేకుండ చేయుట, 4. ప్రత్యేకములైన ఆరోగ్య సమస్యల గురించి విచారణలు సలుపుట, 5. పంచాయితీ, ఇతర స్థానిక సంస్థలకు సంబంధించిన, ఆరోగ్య విషయిక, స్థానిక స్వపరి పాలనకు సంబంధించిన సమితుల ద్వారా చర్చలు జరిపి ప్రచారము చేయుట, 6. అంతర్జాతీయ ఆరోగ్య సమస్యలు.

కేంద్ర ఆరోగ్య సంస్థల పరిపాలన: ఈ క్రింద పేర్కొనబడిన ఆరోగ్య సంస్థలను పర్యవేక్షించును: 1. కేంద్ర పరిశోధనా సంస్థ, 2. అఖిల భారత ప్రజా ఆరోగ్య సంస్థ, 3. రాంచీలోని మానసిక రోగములకు సంబంధించిన చికిత్సాలయము, న్యూఢిల్లీలోని రోగి శుశ్రూష విద్యాలయము, 5. వైద్య సామగ్రి, భాండార ముల వ్యవస్థాపన. 6. మందు దినుసుల నియంత్రణ వ్యవస్థాపన, 7. గిండీలోని కేంద్రీయ మందు దినుసుల పరిశోధనశాల, 8. గిండీలోని బి. సి. జి. వాక్సీన్ పరిశోధన శాల, 9. సఫ్దర్‌గంజ్ ఆసుపత్రి, న్యూఢిల్లీ, 10. వెలింగ్‌టన్ ఆసుపత్రి, నర్సింగ్ హోము - న్యూ ఢిల్లీ. 11. లేడీ రీడింగ్ హెల్తు స్కూలు, రామచంద్ లోహియా వెల్‌ఫేర్ సెంటర్ - న్యూ ఢిల్లీ, 12. ఆల్ ఇండియా మెడికల్ సైన్సెస్ ఇన్‌స్టిట్యూట్ - న్యూ ఢిల్లీ, 13. అంశదాయి ఆరోగ్య సేవల పథకములోని ఔషధాలయములు, న్యూ ఢిల్లీ, 14. బొంబాయిలోని భారతీయ కాన్సర్ పరిశోధనా కేంద్రము, 15. జామ్‌నగర్‌లోని దేశీయ వైద్య పద్ధతుల పరిశోధనకు కేంద్రీయ సంస్థ, 16. బెంగుళూరులోని అఖిలభారత మానసిక ఆరోగ్య సంస్థ, 17. చెంగల్పట్టులోని కేంద్రీయ కుష్ఠువ్యాధి సంస్థ, 18. న్యూ ఢిల్లీలోని సఫ్దర్ గంజ్ ఆస్పత్రిలోని సుఖ రోగములకు సంబంధించిన తర్ఫీదు కేంద్రము.

ఈ శాఖయందు ఒక సచివాలయము ఒక అనుబంధ సంస్థ, 15 అధీన కార్యాలయములు గలవు. ఈ శాఖ ఒక సహ మంత్రి స్వాధీనమునందున్నది

సరఫరా మంత్రిత్వ శాఖ

పునర్వ్యవస్థీకరణయందు సరఫరా శాఖ, నిర్మాణములు, ఉత్పత్తి కలిపి 1950 లో ఒక శాఖ చేయబడెను. కాని 1957 ఏప్రిల్ లో ఉత్పత్తి శాఖను ఎత్తివేసి మిగిలిన రెండు - నిర్మాణములు సరఫరాలు, గృహ నిర్మాణము

చేర్చి ప్రత్యేకశాఖ చేయబడెను. మూడవ సాధారణ ఎన్నికల (1962) అనంతరము ఏర్పడిన మంత్రిత్వశాఖలలో సరఫరా వేరు చేయబడి సాంకేతిక అభివృద్ధి శాఖకు జత పర్చబడెను. నిర్మాణములు, గృహ నిర్మాణములు ప్రత్యేక శాఖగ చేయబడెను. కాని, 1964 జూన్ 20 తరువాత ఏర్పడిన మంత్రి మండలి ననుసరించి, సరఫరా ప్రత్యేక శాఖ చేయబడి, సహా మంత్రి అధీనమందుంచబడెను.

యోజనా సమితి

భారతదేశపు ఆర్థిక పునర్నిర్మాణమునకై ప్రప్రథమమున ఒక యోజనను తయారుచేయు ఆలోచన 1938 లో ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెసునకు కలిగినది. ఆ సంవత్సరమే జాతీయ యోజనా సంఘము ఒకటి నెహ్రూ ఆధిపత్యమున దేశపు ఆర్థికాభివృద్ధి ఒక యోజన ననుసరించి జరుపుటకై అవసరమైన వివరముల గురించి ఆలోచించుటకును, వానికి ఒక కార్యరూపము కలుగునట్టి ప్రతిపాదనల తయారు చేయుటకును ఏర్పరుపబడెను. ఈ యోజనా సంఘము చాల ఉపసంఘముల నేర్పరచి, పది తాత్కాలిక నివేదికలు, పదునారు పూర్తి నివేదికలు తయారుచేసెను. కాని ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధము (1939-45) మూలమున ఈ విషయమును గురించి ఏమియు చేయుటకు వీలు కలుగలేదు. జనవరి 1941 లో ప్రభుత్వము కొన్ని కమిటీలను, యుద్ధము సక్రమముగ జరుపుట కవసరమగు సాధనములను పెంపొందింపచేయు మార్గముల గురించి పరిశీలించుటకును, జన సామాన్యమునకు అవసరమగు వస్తు సామగ్రిని సేకరించు మార్గముల తెలుసుకొనుటకును ఏర్పాటు చేసెను. 1944 లో భారత ప్రభుత్వము ఒక ప్రత్యేకశాఖను యోజన అభివృద్ధి గురించి స్థాపించెను. ఈ శాఖ యుద్ధానంతర ఆర్థిక పునర్నిర్మాణము గురించి పునర్నిర్ణయింపబడెను. యుద్ధానంతరము కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు ఆర్థికాభి వృద్ధిని సాధించుటకు అనువగు పెక్కు ప్రణాళికలను సిద్ధ పరచెను. ఆగస్టు 1947 లో దేశమునకు స్వాతంత్ర్యము లభించిన పిదప ప్రభుత్వము వ్యవసాయమునందును, పరిశ్రమల యందును ఇతర దేశములపై ఆధారపడకుండ స్వశక్తిపై నిలుచు పరిస్థితికి దేశమును తేవలెనని నిశ్చయించెను. ఈ నిశ్చయ ఫలితముగ మార్చి 1950 లో అభివృద్ధికి తోడ్పడు యోజనల సిద్ధ పరచుటకును, వానిని అమలులోనికి తెచ్చుటకును ఒక 'యోజనా సమితి' (ప్లానింగ్ కమిషను) ఏర్పరుపబడెను. ప్లానింగ్ కమిషను తయారుచేసిన ప్రథమ పంచవర్ష యోజన పార్లమెంటునందు 1952 లో ప్రవేశ పెట్టబడెను. 1956 లో ద్వితీయ పంచవర్ష యోజన, 1961 లో తృతీయ పంచవర్షయోజన ప్రవేశపెట్టబడెను.

కర్తవ్యములు, నిర్వహణ : 1. దేశమందలి ద్రవ్య సాధనములు, సంపత్తి సాధనము, మానవబలము ఎంత వరకు గలవో అందు సాంకేతిక నిపుణులు ఎంతమందో తెలుసుకొని ఈ మూడింటిలో తక్కువ ఉన్న వానిని వృద్ధిచేసి, దేశ అవసరములను తీర్చుట ఏ విధముగ జరుగవలయునో పరిశోధించుట; 2. దేశమునందలి అవకాశముల సక్రమ పద్ధతిని సంపూర్ణముగ ఏ విధముగ ఉపయోగపరుపవలెనో దానికి తగినట్లుగ ఒక యోజనను సిద్ధము చేయుట; 3. అట్టి యోజన అమలులోపెట్టుటకై అవసరమగు సమయమును, వివిధములగు ఘట్టములలో విభజించి, ప్రతి ఘట్టమును పూర్తిచేయుటకు అవసరములగు అవకాశముల సమకూర్చుటకై ఒక ప్రణాళిక సిద్ధము చేయుట; 4, ఆర్థికాభి వృద్ధియందు అంతరాయములు కలిగించుచున్న అంశముల యొక్క నిరూపణచేసి, ప్రస్తుత సామాజిక, రాజకీయ పరిస్థితిని దృష్టియందుంచుకొని యోజనను సఫలవంతము చేయు మార్గముల నిర్ధారణ చేయుట; 5. యోజనకు సంబంధించిన ప్రతిఘట్టమును బహుముఖముగ సఫలవంత మగుటకు అవసరమగు సన్నాహము యొక్క స్వరూపమును నిష్కర్ష చేయుట; 6. ప్రతి ఘట్టముయందును, సాధించిన అభివృద్ధిని ఎప్పటి కప్పుడు చూచుకొనుచు తదనుగుణములగు కార్య విధానములను ఏర్పరచి వానిని అమలులో పెట్టు మార్గముల నిర్ణయించుట; 7. కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల స్వాధీనము చేయబడిన కర్తవ్యములు ఏ విధముగ సౌలభ్యముతో పూర్తిచేయబడగలవో వానినిగూర్చి వ్యాప్తిలో ఉన్న పరిస్థితుల దృష్టియందుంచుకొనుచు, తగు ఆలోచనల చేయుట.

ప్లానింగ్ కమిషను భారత ప్రభుత్వమునకు యోజన అభివృద్ధి గురించి సలహాల నిచ్చుటకై ఏర్పరుపబడిన సంస్థ. అదికాక ప్రజల యొక్క సమ్మతిని సానుభూతిని యోజనను అమలులోనికి తెచ్చుటకై సంపాదించుట, కమ్యూనిటీ ప్రాజెక్ట్సుపై పర్యవేక్షణ చేయుట మొదలగు కార్యభారమును గూడ అది పూర్తిచేయుచుండును.

ఈ కమిషనులో ప్రస్తుతము ఎనమండుగురు సభ్యులు ఉన్నారు. ప్రధాన మంత్రి (అధ్యక్షుడు), నలుగురు పూర్తి కాల సభ్యులు (ఉపాధ్యక్షునితో సహా), యోజన మంత్రి, సంక్షేమ మంత్రి, ఆర్థికమంత్రి, యోజన మంత్రి సహాయమునకు ఒక ఉపమంత్రి, పార్లమెంటరీ సెక్రటరీ కలరు. 1. జనరల్ ప్లానింగ్, సాంఘిక సంక్షేమము; 2 ఫైనాన్సు, 3. పరిశ్రమలు, 4. విద్య, ఆరోగ్యము,

5. అంతర్జాతీయ వ్యాపారము, అభివృద్ధి; 6. నీటి వసరులు, విద్యుచ్ఛక్తి - అనునవి యోజనా సమితి సభ్యుల స్వాధీనము చేయబడినవి.

ప్రతి సభ్యుడును పైన వివరించిన ఒకటి రెండు విషయములకు బాధ్యుడై ఉండును. ఉపాధ్యక్షుడు మొత్తము మీద సహకారము పరిపాలనలకు బాధ్యుడు. యోజన మంత్రి స్వాధీనమున కూడ కొన్ని విషయములు ఈయబడినవి. అదికాక అతడు పార్లమెంటు కేబినెట్ ఎదుట ఈ కమిషను కార్యములకు బాధ్యుడై ఉండును. యోజనలకు సంబంధించిన ఈ కమిషను సహాయార్థము ఒక సంస్థ ప్రోగ్రాము ఇవాల్యుయేషను ఆర్గనై జేషనునకు ఏర్పరుప బడినది. కమిషను సహాయమునకై ఈ క్రింది ఉద్యోగులతో కూడిన సెక్రటేరియట్ నియామకము చేయబడినది:

ఒక కార్యదర్శి (ఈతడు కేబినెట్ కార్యదర్శి కూడను), ఇద్దరు జాయింటు సెక్రటరీలు, డిప్యూటీ సెక్రటరీలు ముగ్గురు, ఆఫీసర్సు ఆన్ స్పెషలు డ్యూటీ నలుగురు, అండరు సెక్రటరీలు ఐదుగురు, సెక్షను ఆఫీసర్సు 16.

ఈ కమిషను ఉద్యోగములు మూడు భాగములుగ విభజింపబడినవి : 1. ప్రోగ్రాము అడ్వైజర్సు, 2. జనరలు సెక్రటేరియట్, 3. టెక్నికల్ డివిజన్లు. మొదటి భాగము నందు కమిషను సభ్యులకు సలహాలు ఇచ్చుటకై ముగ్గురు అనుభవజ్ఞులగు ఉద్యోగులు నియమింపబడిరి. టెక్నికలు డివిజనులలో: 1. ఆర్థిక సంబంధమగు భాగము, 2. విద్యా విషయక భాగము, 3. ఫుడ్, అగ్రికల్చరు డివిజను, 4. హెల్తు డివిజను, 5. ఇండస్ట్రీ, ఖనిజముల డివిజను, 6. లేబరు, ఎంప్లాయిమెంటు డివిజను, 7. లాండ్ రిఫార్మ్సు డివిజను, 8. నేచురలు రిసోర్సెసు డివిజను, 9. ట్రాన్సుపోర్టు, కమ్యూనికేషన్స్ డివిజను, 10. విలేజి స్మాలు ఇండస్ట్రీస్ డివిజను, 11. ప్రోగ్రామ్సు, అడ్మినిస్ట్రేషన్ డివిజను, 12. స్టాటిస్టిక్సు, సర్వే డివిజను, 13. లోకల్ డెవలప్‌మెంట్ వర్క్సు, 14. హౌసింగు సెక్షను. 15. సైంటిఫిక్, ఇండస్ట్రియలు రీసెర్చి సెక్షను, 16. సోషలు వెల్‌ఫేరు సెక్షను, 17. పబ్లికు మేనేజిమెంటు స్టడీసు సెక్షను, 18. పెర్స్‌పెక్టివ్ ప్లానింగు సెక్షను, 19. సైంటిఫిక్, టెక్నికల్ మేన్‌పవర్ సెక్షను, 20, ప్రొహిబిషను సెక్షను, 21. ఇంటర్ నేషనల్ ట్రేడు డెవలప్‌మెంట్ సెక్షను ఉన్నవి.

ప్రోగ్రాము ఇవాల్యుయేషను, ఆర్గనైజేషను ముఖ్య కర్తవ్యములలో కమ్యూనిటీ డెవలప్‌మెంటు ప్రోగ్రాము సాధించుటకై అవలంబించిన మార్గముల యొక్క ఔచిత్యము, వాని ఫలితముల విచారించుటయు, వానికి సంబంధించిన వారికి తెలియజేయుటయు, అట్టి ప్రోగ్రాము యొక్క ప్రభావము భారతదేశము యొక్క ఆర్థిక పరిస్థితి, సంస్కృతిపై ఏ విధముగపడినదో వెల్లడిచేయుట చేరి ఉన్నవి.

యోజనకు సంబంధించిన ఈ కమిషను నందు పని చేయుచున్న ముఖ్య సలహాల సంస్థలు : 1. నేషనల్ డెవలప్‌మెంట్ కౌన్సిల్, 2. ప్లాను ప్రాజెక్ట్ కమిటీలు, 3. ఇరిగేషన్ అండ్ పవరు ప్రాజెక్ట్ అడ్వైజరీ కమిటీ, 4. పబ్లికు కోఆపరేషను, కోఆర్డినేషను కమిటీ.

ప్రథమ పంచ వర్ష యోజన (1951 - 56) : భవిష్యత్తులో తయారుచేయవలసిన యోజనలను సత్వరముగ అమలులో తెచ్చుటకు తగిన అవకాశము కలుగగలదను నమ్మకముతో అప్పటి దేశ పరిస్థితులకు ప్రభుత్వ భారమును బట్టి ప్రథమ యోజన తక్కువ భారముతో మొదలు పెట్టబడెను. ఈ ప్రయోజనమందు వ్యవసాయాభివృద్ధి, నీటి వసతులు, విద్యుచ్ఛక్తి యొక్క అభివృద్ధి మాత్రము ముఖ్యముగ దృష్టియందు ఉంచుకొనబడెను. రాకపోకల సదుపాయముల అభివృద్ధికి ప్రాముఖ్యత ఒసంగబడెను. ఈ కారణమున పారిశ్రామికాభివృద్ధి భారమును ప్రథమ యోజన కాలమున ప్రభుత్వము తనపైన వేసుకొనక వాని అభివృద్ధికి తెచ్చు సామర్థ్యము గల ప్రజలపైననే వదిలివేసెను.

ప్రభుత్వము తరపున ప్రథమ యోజన యొక్క సంపూర్తికై మొదట 2,356 కోట్ల రూపాయలు అవసరమగునని నిశ్చయించి సుమారు 1960 కోట్ల ధనము వ్యయపరుపబడెను.

ద్వితీయ పంచ వర్ష యోజన : ఏప్రిల్ 1956 నుండి మార్చి 1961 వరకు ఏర్పరుపబడిన ఈ యోజన ముఖ్యోద్దేశములు : 1. భారతదేశ ఆదాయము 25% వృద్ధి పొందించుట, 2. బేసిక్, హెవీ ఇండస్ట్రీ ముఖ్యముగ వృద్ధికి తెచ్చు ప్రయత్నము జరుపవలెనను ఆదర్శముతో మొత్తముమీద పరిశ్రమాభివృద్ధి చేయుట, 3. ఉద్యోగ అవకాశములను ఎక్కువగ కలిగించుట, 4. ఆదాయవ్యయములందలి తారతమ్యమును తగ్గించి, ప్రజల ఆర్థిక స్తోమతులో సమతౌల్యము సాధించుట.

తృతీయ పంచ వర్ష యోజన : 1961 ఏప్రిల్‌లో ఆరంభమైన ఈ యోజన ముఖ్యోద్దేశములు: భారీ ఉత్పత్తి ముఖ్యముగా ధాతువులు, యంత్ర పరికరములు, రాసాయనిక ఎరువులు, ఇతర రాసాయనిక ద్రవ్యముల తయారీ ఏడాదికి 15% చొప్పున పెంచుట; అల్లే పం

బొగ్గు, ముడి ఇనుము, సిమెంటు, జూట్ నార, పెట్రోలియమ్ ఉత్పత్తులు కూడ అభివృద్ధిచేయుట, ముందు యోజనా కాలములో తలపెట్టిన భారీ నదీ లోయ ప్రాజెక్టులు పూర్తిచేయుట విద్యుచ్ఛక్తిని 46 లక్షల కిలోవాట్లు పెంచుట, గ్రామ సేవకు విద్యుచ్ఛక్తిని సరఫరా చేయుట, ప్రాథమిక, సెకండరీ, సాంకేతిక విద్యలను పెంపొందించుట, నిరుద్యోగ సమస్యకు నివారణోపాయము సాధించుట.

చతుర్థ పంచ వర్ష యోజన (1967-71): సాధ్యమైనంతవరకు ఆహారోత్పత్తి పారిశ్రామికోత్పత్తి స్వయం సమృద్ధిని సాధించి ఎగుమతులను ఇతోధికముగ పెంచుట, ద్రవ్యోల్బణ పరిస్థితికి విరుగుడు కనిపెట్టి జీవితావసర వస్తువులు ధరలు పెరుగకుండ అదుపులో ఉంచుట, లోటు ఆర్థిక పరిస్థితికి స్వస్తి చెప్పుట, ఆధునిక శాస్త్రీయ పద్ధతులను వ్యవసాయ రంగమునందు ప్రవేశ పెట్టుటకు వీలుగా అందుకు అవసరమగు రాసాయనిక ఎరువులు, చీడ పీడ మందులు, సేద్యపరికరములు, పంపుసెట్లు, ఇంజనులు వంటి వ్యవసాయ సామగ్రి ఉత్పత్తికి అత్యంత ప్రాధాన్యత నిచ్చుట మొదలగునవి. పి. న. రా.

శాసన అధికరణము

ప్రభుత్వాధి కారమునకు సంబంధించిన కార్య నిర్వహణను గురించి ఇంతవరకు వివరింపబడినది. ప్రభుత్వాధికార ఇతర అంగములలో శాసన కరణము ముఖ్యమైనది. ప్రజా స్వామ్య పద్ధతి ప్రభుత్వములకు శాసన కరణమే అధికార చిహ్నము. భారత రాజ్యాంగమునందు కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు ప్రత్యేకముగ శాసనమండలులు ఏర్పరుపబడినవి. కేంద్ర శాసనాధికారమునకు పార్లమెంటు అని అందురు. అందు రెండు సభలు కలవు: దిగువ సభ 'లోక్ సభ' లేదా 'పార్లమెంటు' అనియు, ఎగువ సభ 'రాజ్యసభ' అనియు పిలువబడును. లోక్ సభయందు ప్రజలచే ప్రత్యక్షముగ ఎన్నుకొనబడు సభ్యులుందురు. ప్రభుత్వాధికారమంతయు ఈ సభకే దత్తమై ఉన్నది.

భారత రాజ్యాంగము ననుసరించి లోక్ సభకు 520 మంది సభ్యులును, రాజ్యసభకు 226† మంది సభ్యులు ఉందురు (1967). లోక్ సభ సభ్యుల సంఖ్య రాష్ట్రముల జనాభా ననుసరించి వాటి మధ్య పంపకము చేయబడినది. ప్రతి ఐదు లక్షలు మొదలు ఏడున్నర లక్షల వరకు గల జనులకు ఒక ప్రతినిధి చొప్పున నియోజక వర్గములు ఏర్పరుపబడును. రాజ్యసభ సభ్యులలో కళ, శాస్త్రము సాహిత్యము మొదలగువాని ప్రాతినిధ్యము కొరకు 12 మందిని రాష్ట్రపతి నియమించును. మిగిలిన సభ్యులను రాష్ట్ర శాసన సభలకు ఎన్నికైన సభ్యులు ఎన్నుకుందురు. వానికి సంబంధించిన పట్టిక దిగువ ఇవ్వబడెను.

† ఈ సంఖ్యకు తోడు 12 మంది నామ నిర్దేశక సభ్యులుందురు.

పట్టిక – పార్లమెంటు సభ్యులు

రాష్ట్రములు	రాజ్యసభ	లోక్ సభ
అస్సామ్	7	14
ఆంధ్రప్రదేశ్	18	41
ఉత్తర్ ప్రదేశ్	34	85
ఒరిస్సా	10	20
కేరళ	9	19
గుజరాత్	11	24
జమ్ము కాశ్మీర్	4	6
నాగాలాండ్	1	1
పంజాబ్	11*	13
పశ్చిమ బెంగాల్	16	40
బీహార్	22	53
మద్రాసు	18	39
మధ్యప్రదేశ్	16	37
మహారాష్ట్ర	19	45
మైసూర్	12	27
రాజస్థాన్	10	23
హార్యానా	*	9
కేంద్రపాలిత ప్రదేశములు		
అండమాన్ నికోబార్ దీవులు	—	1
గోవా, దామన్ దీవ్	—	2
చండీఘర్	—	1
దాద్ర, నాగర్ హవెలి	—	1
ఢిల్లీ	3	7
త్రిపుర	1	2
పాండిచ్చేరి	1	1
మణిపూర్	1	2
లక్కదీవులు, మినికాయ్, అమిన్ దీవులు	—	1
హిమాచల ప్రదేశ్	2	6

వయోజనుడైన ప్రతి భారత పౌరునకు వోటుచేయు హక్కుగలదు. ఇరువది ఒక్క సంవత్సరములు నిండిన ప్రతి వ్యక్తియు వయోజనుడగును, ప్రతి ఒక పౌరునికి ఒక్కటే

* హార్యానా విడివడిన తర్వాత వివరములు అందలేదు.

వోటు కలదు. పిచ్చివానికి, దివాలా దారునకు వోటు చేయుటకు అర్హతలేదు. ఎన్నికలలో అక్రమ చర్యకు పాల్పడు వ్యక్తులు పై చర్యకు శిక్షింపబడిన నాలుగు ఏండ్లు వరకు వోటు చేయు హక్కు లేదు. ఎన్నికలకైన ఖర్చుల లెక్కలు తప్పుగా పంపినందుకు శిక్షింపబడినచో ఐదు సంవత్సరములవరకు వోటు హక్కు కోల్పోవును. పౌరుడు ఎన్నికలలో అవినీతి చర్యలు అనగా పార్లమెంటుచే నిషేధింపబడిన నేరములు జరిగించుట వలన శిక్షింపబడినచో ఆరు ఏండ్ల వరకు వోటుచేయుటకు అనర్హుడు అగును.

పార్లమెంటు సభలకు అభ్యర్థులుగ నిలబడు వ్యక్తులు భారతదేశ పౌరుడు, వోటుచేయు హక్కుగల వాడు, 25 సంవత్సరముల వయస్సుగల వ్యక్తి అయి ఉండవలెను. ప్రభుత్వ నిధులతో నడుపబడు ఏ సంస్థ లోనైన లాభదాయకమైనపని చేయువ్యక్తి కాకూడదు. ప్రభుత్వముచే నడుపబడు కంపెనీల డైరెక్టరు, కేంద్ర ప్రభుత్వముతో వ్యాపారము చేయు కంపెనీ యొక్క వాటాదార్లు, ప్రతినిధులుగ నిలబడు హక్కు లేదు.

ఎన్నికలకు కావలసిన అన్ని ఏర్పాట్లు ఎన్నికల కమిషను చేయును. అభ్యర్థిత్వము కొరకు నామ నిర్దేశ పత్రములు ఆహ్వానింపబడును. నామనిర్దేశ పత్రముల పై అభ్యర్థుని పేరు ఒక పౌరునిచే ప్రతిపాదింపబడగ, ఆ ప్రతిపాదనను ఇద్దరు గాని ముగ్గురు గాని పౌరులు సమర్థించి ఉండవలెను. ఇట్టి నామ నిర్దేశ పత్రములను ఎన్నికల అధికారి బహిరంగముగ పరీక్షించి, ఆ పత్రముల యొక్క క్రమ బద్ధతను నిర్ణయించును. నామనిర్దేశ పత్రము క్రమబద్ధముగ ఉన్నప్పటికిని, అభ్యర్థి తాను ఎన్నికలలో పోటీచేయనని ఉపసంహరించు కొనవచ్చును. ఏదేని అభ్యర్థి స్థానమునకు ఒకే ఒక నామనిర్దేశ పత్రము దాఖలై, అది క్రమబద్ధమైనదైనచో, ఆ స్థానమునకు ఆ ప్రతిపాదిత అభ్యర్థి పోటీ లేకుండ ఎన్నుకొనబడినట్లే ఎన్నికల అధికారి ప్రకటింపవచ్చును. పోటీలున్న స్థానములకు ఎన్నికలు జరుగును. స్థానము పోటీ పడుచున్న అభ్యర్థులలో ఎవరికి అధిక సంఖ్యగల వోట్లు వచ్చెనో ఆ వ్యక్తి స్థానమునకు సభ్యుడుగ ఎన్నికైనట్లు ప్రకటింపబడును. సాధారణముగ కేంద్ర, రాష్ట్ర సభలకు ఎన్నికలు ఒకమారే జరుగును. ఎన్నికల అనంతరము గెలచిన అభ్యర్థులపేర్లు ప్రభుత్వ గెజెట్‌లో ప్రచురింపబడును. తదుపరి నూతన సభ్యులతో పార్లమెంటు సమావేశమై, ప్రమాణములు జరిగి, సభాపతి, ఉపసభాపతులను రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్ర పతులను ఎన్నుకొనుట జరుగును. పార్లమెంటునకు వివిధ రాజకీయ పక్ష ప్రతినిధులు ఎన్నికగుదురు. అందులో ఏ పార్టీకి అధిక సంఖ్యాబల ముండునో ఆ పార్టీ నాయకుని రాష్ట్రపతి ఆహ్వానించి ప్రభుత్వము ఏర్పాటు చేయమని కోరును. స్వాతంత్ర్యము సిద్ధించినది లగాయితూ నాలుగు సాధారణ ఎన్నికల(1952, 1957, 1962, 1967) లోను కాంగ్రెసు పార్టీ అధిక సంఖ్యాక బలముతో ఎన్నికయై కేంద్రమున స్థిర ప్రభుత్వమును ఏర్పరుచుచున్నది. పార్లమెంటరీ పద్ధతి ప్రభుత్వములో మంత్రి మండలి పార్లమెంటునకు బాధ్యత వహించి ఉండును. పార్లమెంటు విశ్వాసమునకు పాత్రమై ఉన్నంతవరకు ప్రభుత్వము అధికారములో ఉండును.

పార్లమెంటు ఉభయసభలు ప్రత్యేకముగ వారి మందిరములలో సమావేశ మగును. ఈ సభలు చట్టములను తయారుచేయు ప్రతిపాదనలను విచారించును. సభలో ప్రవేశ పెట్టబడు చట్టముల ప్రతిపాదనలన్నియూ బిల్లుల రూపమున ప్రవేశ పెట్టబడును. అట్టి బిల్లు ప్రథమముగా ఒక సభలో ప్రవేశ పెట్టబడును. ఆ సభలో అది ఆమోదింపబడిన పిదప రెండవ సభ ఆమోదము కొరకు పంపబడును. ఉభయసభలు ఆమోదించిన బిల్లు రాష్ట్రపతి ఆమోదము పొందినగాని చట్టమై, అమలులోనికి రాదు.

ప్రతి మనీ బిల్లుయున్ను లోక్‌సభలోనే ప్రవేశ పెట్టబడును. ఒక బిల్లును, మనీ బిల్లని సభాపతి ధ్రువపరచిన ఆ బిల్లు పూర్తిగ ఆమోదింపబడు వరకు లోక్‌సభ అదుపులోనే ఉండును. రాజ్యసభ ఆ బిల్లును గురించి ఏవైనను సిఫారసులు చేయవచ్చును. పై సిఫారసులు కూడ బిల్లు అందిన 15 దినములలోనే చేయవలెను. తదుపరి ఆ సిఫారసును లోక్‌సభ విచారించి, ఆ బిల్లును తాము ఆమోదించిన రూపములో రాష్ట్రపతి ఆమోదమునకు పంపుదురు. ప్రభుత్వము వ్యయపరచు ధనము నంతటికి లోక్‌సభ ఆమోదము పొందు చుండవలెను. దేశమునకు సంబంధించిన ధనాగారముపై లోక్‌సభకు నియంత్రణాధికారము గలదు. అట్టి అధికారము రాజ్య సభకు లేదు. పార్లమెంటు సర్వసత్తాక సభ, ఈ సభకు ప్రభుత్వ కార్యకలాపములను ఎప్పటి కప్పుడు తెలిసికొని వారి కార్యములను అదుపులోనుంచు అధికారము కలదు. లోక్‌సభ సమావేశమునందు ఉన్న ప్రతి దినము ఒక గంట ప్రశ్నల రూపమున ప్రభుత్వ కార్యకలాపములను పరిశోధించును.

న్యాయాధికరణము

ప్రభుత్వాధికారమునకు సంబంధించిన మూడవ అంగము న్యాయాధి కరణము. న్యాయాధికరణమునకు సంబంధించి భారత రాజ్యాంగమునందు సుప్రీమ్ కోర్టు ఒకటి కలదు. ఈ న్యాయస్థానము భారతదేశమునకు అత్యంత ఉన్నత

న్యాయస్థానము. దీనికి సంబంధించిన **వివరములు భారత** రాజ్యాంగము 124-147 వరకు గల నిబంధనలలో వివరింప బడినవి. ఈ న్యాయస్థానమునందు ఒక ముఖ్య న్యాయమూర్తి, పదిమంది ఇతర న్యాయాధిపతులు రాష్ట్రపతిచే నియమింప బడుదురు. 65 సంవత్సరముల వయోపరిమితి వరకు వీరు తమ పదవులలో ఉందురు. వీరి ఉద్యోగ పరిమితి వరకు వీరు తమ పదవులలో ఉందురు. వారి ఉద్యోగ పదవీ కాలమునకు పూర్తియైన హామీ కలదు. సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తిగ నియమింపబడు వ్యక్తికి కావలసిన యోగ్యతలు: 1. భారతదేశ పౌరుడై ఉండవలెను. 2. కనీసము ఐదు ఏండ్ల కాలము హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగ పనిచేసి ఉండవలెను. లేదా పది సంవత్సరములు హైకోర్టులలో అడ్వకేటు వృత్తి నిర్వహించియైన ఉండవలెను. లేదా రాష్ట్రపతి అభిప్రాయములో ప్రముఖ ధర్మశాస్త్రవేత్తయై ఉండవలెను. సుప్రీమ్‌కోర్టు న్యాయమూర్తి పదవీ విరమణ కావించిన పిదప మరియొక న్యాయ స్థానములో గాని, ఇతర అధికారుల ఎదుటగాని వాదించు వృత్తిలో ప్రవేశించరాదు.

న్యాయాధిపతులు స్వేచ్ఛగా ఉద్యోగ ధర్మములు నిర్వహించుటకనువైన నిబంధనలు రాజ్యాంగమున గలవు. వీరిని పదవి నుండి తీసివేయుటకు కష్టతరమగు పద్ధతి ఏర్పరుప బడినది. లోక్ సభ, రాజ్యసభ-రెండింటియందును విడివిడిగా రుజువైన దుష్ప్రవర్తన వల్లగాని, అసమర్థత వలనగాని పదవీచ్యుతునిగా చేయమని ప్రతిపాదింపవలయును. ఆ ప్రతిపాదన ఆ సభ మొత్తము సభ్యులలో అధిక సంఖ్యాకులును, సభలో హాజరై వోటుచేయు సభ్యులలో 2/3 వంతులు అంగీకరించవలెను. అట్టి తీర్మానముల ద్వారా పార్లమెంటు ఉభయ సభలచే కోరబడినప్పుడు రాష్ట్రపతి జారీచేసిన ఉత్తరువు ద్వారా తొలగింపవచ్చును.

రాజ్యాంగము 145 వ నిబంధన క్రింద సుప్రీమ్ కోర్టునకు తమ కోర్టు ప్రక్రియలకు సంబంధించిన నిబంధనలు తయారుచేయు అధికారము ఒసగబడినది. ఆరంభిక, అప్పీలు క్షేత్రాధికారములు, అధికార పరిధిని గురించిన వివరములకు పుటలు 29, 30 చూడుము.

ప్రభుత్వ స్వతంత్ర సంస్థలు

ప్రభుత్వాధికారమునకు సంబంధించిన పై మూడు అంగములేగాక, ప్రభుత్వాధికారము క్రిందకు రాని ప్రత్యేక సంస్థలను భారత రాజ్యాంగము ఏర్పరచినది. అవి కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటరు జనరలు; అటార్నీ జనరలు; ఎలెక్షను కమిషను; యూనియను పబ్లికు సర్వీసు కమిషను; షెడ్యూల్డు కులము, జాతుల కమిషను. ఇవి అన్నియూ సర్వసత్తాక సంస్థలు, ఈ సంస్థలు కేంద్ర ప్రభుత్వ కార్యకలాపములలో బహుముఖముగ తోడ్పడుటకు ఉద్దేశింపబడినవి. కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటరు జనరలు ప్రభుత్వ ఖర్చు వెచ్చములు సక్రమముగ ఉన్నట్లు చూచును. అటార్నీ జనరలు న్యాయ సంబంధ విషయములపై ప్రభుత్వమునకు సలహాల నిచ్చును. ఎలెక్షను కమిషను దేశములో జరుగు అన్ని రకముల ఎన్నికలు సక్రమముగను, నిష్పక్షపాతముగను జరుగునట్లు చూచును. పబ్లికు సర్వీసు కమిషను యోగ్యత గల సిబ్బందిని ఎంచును. షెడ్యూల్డు కులము, జాతుల కమిషను షెడ్యూల్డు కులము, జాతులకు సంబంధించిన సమస్యలు ప్రత్యేకముగ విచారించును (చూ. అకారాది). ఓ. న.

రాష్ట్ర ప్రభుత్వ పరిపాలన

భారత దేశములో ప్రాచీనకాలమున ఆధునిక రాష్ట్రపాలన వంటి వ్యవస్థ ఉన్నట్లు కనబడదు. ఆదినుండి భారత దేశములో పెక్కు చిన్న స్వతంత్ర రాజ్యములుండెడివి. ఈ రాజ్యాధిపతులు ఒకరితో ఒకరు పోరాడుకొనుచుండుటయు, వారిలో బలవంతుడు కొన్ని చిన్న రాజ్యములను యుద్ధములలో జయించి, తన రాజ్యమును విస్తరింప చేసికొనుటయు, అట్లు జయింపబడిన రాజ్యాధిపతులను అంతమొందించుటయో, సామంతులుగ జేసికొనుటయో జరుగుచుండెడిది. ఈ బలవంతుని శక్తి సన్నగిల్లగనే పూర్వపు రాజ్యాధిపతులుగాని, వారివంశముల వారుగాని, తిరిగి విజృంభించి, తమ ఆధిపత్య పునరోద్ధరణ గావించుచుండిరి. ఇట్లు ప్రాచీన, మధ్య యుగములు స్వతంత్ర రాజ్యాధిపతుల మధ్య వైషమ్యములు, పెనుగులాటలతోనే గడచెను. పూర్వపు రాజకీయ చరిత్ర పరిశీలించినచో రాజన్యులు తమ రాజ్య విస్తరణకు యుద్ధములు జేయుటయు, చిన్న స్వతంత్ర రాజ్యాధిపతులు తమ స్వాతంత్ర్యమును కాపాడుకొనుటకు తాపత్రయపడుటయు కనబడుము. ఇంతియేకాని, స్వతంత్ర రాజ్యాధి పతులందరు కలిసి సమూహ్యగ జేరి రాజకీయ ఐక్యతకు పాటు పడినట్లు కనబడదు. దేశీయ రాజులలో ఐక్య భావము లేక పోవుట చేతనే వివిధ కాలములలో విదేశ రాజులు భారత దేశముపై దండెత్తివచ్చి ఇచట అధిరాజ్యములను స్థాపించుటకు అవకాశములు కలిగెను. భారతదేశమందు ఆదినుండి సుస్థిరత్వము రాజకీయ రంగమున లేనప్పటికిని, అనైక్యతా

భావము సాంస్కృతిక రంగమునకు హాని చేయలేదు. కనుకనే సాంస్కృతికముగ భారతీయ ఐక్యత చెడిపోలేదు. భారతదేశ చరిత్రలో దేశమంతయు ఏక ఛత్రాధిపత్యము క్రింద ఉండుట కదాచితుగా మాత్రమే తటస్థపడుచుండెను. అశోకుడు, అక్బర్, ఔరంగజీబ్ కాలములలో కొంత కాలము భారతదేశము అంతయు ఏకఛత్రాధిపత్యమున ఉండెను. ఇట్టి పెద్ద రాజ్యములు ఏర్పడినప్పుడు రాజ్య పరిపాలనా సౌకర్యము కొరకు రాజ్యమునంతను రాష్ట్రముల క్రింద విభజించి, వాటి పాలనకు ఉద్యోగులను నియమించుట అవసరమగును. ఈ రాష్ట్ర పాలకుడు రాజ్యాధిపతికి ప్రాతినిధ్యము వహించి, అతని ఆదేశానుసారముగ కార్య నిర్వహణము జరిగించు చుండును.

రాష్ట్రముల అభివృద్ధి క్రమము

ఆధునిక యుగమందు ఆంగ్లేయుల పరిపాలనలో భారతదేశమంతయు ఏక ఛత్రాధిపత్యము క్రింద ఉండెను. వారి పాలనలో రాష్ట్రముల ఏర్పాటు బహు చిత్రముగ జరిగెను. ఏలన వీరు భారతదేశము నంతను ఏకకాలములో జయింపలేదు. ఆంగ్లేయులు భారతదేశమునకు వర్తక వ్యాపారముల నిమిత్తమువచ్చి, ఇచ్చట రాజ్యాధిపతుల ఆదరాభిమానములు చూరగొని, దేశములో తమ వ్యాపారము నిమిత్తము గిడ్డంగులు, ఫ్యాక్టరీలు కట్టుకొనుటకు స్థలమును సంపాదించుకొనిరి. అప్పటినుండి దేశ రాజకీయ అనైక్యత ఆధారముగ క్రమముగ దేశము నంతను తమ ఆధిపత్యము క్రిందికి తెచ్చుకొనిరి.

బ్రిటిష్ రాష్ట్రపాలన: ఆంగ్లేయులు భారతదేశమందు ప్రథమముగ 1612 లో సూరత్‌వద్ద ఫ్యాక్టరీని నిర్మించుకొనిరి. వారు తమ ఫ్యాక్టరీ ఆవరణలో తమ కంపెనీ నిబంధనలను అనుసరించి పరిపాలనము చేసుకొను అధికారమును మొగల్ చక్రవర్తి జహంగీర్ వద్ద బడసిరి. సూరత్ ఫ్యాక్టరీ 'ప్రెసిడెంటు' అనబడు అధికారిపాలన క్రింద ఉండుటచే దానిని 'ప్రెసిడెన్సీ' అని వ్యవహరించిరి. బొంబాయి ప్రదేశము సంపాదింపబడిన పిదప ఫ్యాక్టరీ అక్కడికి తరలింపబడి, బొంబాయి ప్రెసిడెన్సీగా రూపొందెను. 1639 లో తూర్పుతీరమున (మద్రాసు సమీపమున) అచటి రాజు నొద్ద ఒక గ్రామమును సంపాదించి, 'ఫోర్ట్ సెంట్‌జార్జ్' అను పేరున సురక్షితమగు ఫ్యాక్టరీని నిర్మించిరి. 1698 లో ఔరంగజీబ్ మనుమడైన అజీమ్ ఉల్ష్-షాన్ వద్ద బెంగాల్‌లో మూడు గ్రామములు కొని, ఆ మూడు గ్రామములను కలకత్తా ప్రెసిడెన్సీగా జేసి ఒక ప్రెసిడెంటు పాలన క్రింద ఉంచిరి.

తదుపరి 1765 లో షా ఆలమ్ చక్రవర్తి యొద్ద బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సా ప్రదేశములకు 'దివానీ' ఉద్యోగమును సంపాదించిరి. దివానీ అధికారము వలన కంపెనీవారు పన్నులను వసూలు జేయుటకును, సివిల్ పరిపాలన జరుపుటకును అనుజ్ఞాతులాయిరి.

మొదటిలో బొంబాయి, మద్రాసు, కలకత్తా స్థావరములు ప్రెసిడెన్సీలుగ ఉన్నప్పటికిని అవి బహు స్వల్ప ప్రదేశములే. కాని, కాలక్రమేణా, కంపెనీ రాజకీయ రంగములో ప్రవేశించి, నూతన ప్రదేశములను సంపాదించ దొడగెను. ఈ నూతన ప్రదేశములు పాలనా సౌకర్యము ననుసరించి ఈ మూడు ప్రెసిడెన్సీలలో ఏదో ఒక దానియందు చేర్చబడుచుండెను. కొంత కాలమునకు ఆంగ్లేయులు భారత దేశములో అధిక భాగమును జయించిరి. అందుచే కొత్త రాష్ట్రములు ఏర్పరుప వలసి వచ్చెను. ఈ నూతన రాష్ట్రములు గవర్నరు - జనరలు ఉత్తరువుల క్రింద పాలింపబడుచుండెను.

అఖిల భారత శాసన మండలిచే జారీచేయబడిన చట్టము (1861) ను అనుసరించి అప్పటికి ఏర్పడిన రాష్ట్రములు ప్రెసిడెన్సీలతో సమానమగు ప్రతిపత్తికి తేబడెను. 1919 భారత ప్రభుత్వ చట్టము నాటికి ఏర్పడిన రాష్ట్రములు: మద్రాసు, బొంబాయి, కలకత్తా ప్రెసిడెన్సీలు. సంయుక్త పరగణాలు, పంజాబ్, బీహార్, ఒరిస్సా, బర్మా లెఫ్టినెంట్ గవర్నరు రాష్ట్రములు. అస్సామ్, మధ్య పరగణాలు (సెంట్రల్ ప్రావిన్సెస్) చీఫ్ కమిషనర్ రాష్ట్రములు. బర్మా 1923 లో గవర్నరు రాష్ట్రముగ చేయబడెను. 1932 లో వాయవ్య సరిహద్దు రాష్ట్రము ఏర్పడెను.

దేశ పరిపాలనలో పాల్గొనుటకు భారతీయులకు అవకాశము ఒసంగబడక పోవుటచేతను, ఆంగ్లేయుల పరిపాలన క్రింద భారతదేశ శ్రేయోభివృద్ధులు పూర్తిగ విస్మరింప బడుచుండుటచేతను, ప్రజా నాయకులు దేశ స్వాతంత్ర్యము కొరకు ఆందోళన జేయనారంభించిరి. తత్ఫలితముగ దేశపాలనయందు భారతీయులకు గూడ స్వల్పముగ అవకాశము ఒసంగబడెను. కేంద్రమునందును, రాష్ట్రములందును శాసన సభ లేర్పరచి, అందు ప్రజా ప్రతినిధులకు సభ్యత్వము కలిగించి, వారు ప్రభుత్వ కార్యకలాపములలో పాల్గొనుటకు వీలు జేయబడెను. 1919 చట్టము రాష్ట్రములలో ద్వంద్వ ప్రభుత్వ పద్ధతిని ఏర్పరచి, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు సంబంధించిన కొన్ని విషయముల పరిపాలన ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడిన ప్రతినిధుల కొసంగెను. రాష్ట్ర విషయములలో కొన్నిటిని గవర్నరు తన కార్య నిర్వాహక సభ్యుల సలహాపై జరుపుటకును,

మిగిలిన విషయములను రాష్ట్ర శాసన సభకు ఎన్నుకొనబడిన మంత్రి మండలి జరిపించుట ఈ ద్వంద్వ ప్రభుత్వ పద్ధతికి మూల కందము. ఈ విధముగా రాష్ట్ర పరిపాలనలో కొన్ని విషయములపై ప్రజా ప్రతినిధులకు పరిమిత స్వాతంత్ర్యము కల్పించబడెను. కాని ప్రజానాయకు లెవరికిని తృప్తికలుగక పోవుటచే, భారతీయ స్వాతంత్ర్యాభివృద్ధికై మార్గాన్వేషణ అవసరమాయెను. అందు నిమిత్తము బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము 1927 లో జాన్ సైమన్ అధ్యక్షతన ఒక సంఘమును నియమించెను. స్వతంత్ర రాష్ట్రముల సమాఖ్యగ భారతదేశము పరిణామము చెందవలెనని ఈ సంఘము సిఫారుసు చేసెను. తదుపరి భారతదేశ నాయకులతో భారత రాజ్యాంగ సమస్యలు చర్చించు నిమిత్తము (1930, 1931, 1932) ఇంగ్లండునందు మూడు సమావేశములు కూడ జరిపిరి. ప్రథమ సమావేశమునందే ఆంగ్లేయుల పాలనలో ఉన్న భారతదేశ రాష్ట్రములు స్వపరిపాలనార్హములుగ రూపొందినచో వాటితో సమాఖ్యగ జేరుటకు తమకు ఎట్టి అభ్యంతరము లేదని స్వదేశ సంస్థానముల ప్రతినిధులు ప్రకటించిరి. ఈ సమావేశముల ఫలితమున రూపొందింపబడిన ప్రణాళికను శ్వేతపత్రములో చేర్చి బ్రిటిష్ పార్లమెంటు ఉపకమిటీకి పంపబడెను. ఈ కమిటీ నివేదికను అనుసరించి నమూనా చట్టము తయారు జేయబడెను. అదియే కొన్ని సవరణలతో 1935 - భారత ప్రభుత్వ చట్టమాయెను.

ఈ చట్టము క్రింద పదకొండు గవర్నరు రాష్ట్రములు గలవు: మద్రాసు, బొంబాయి, మధ్యపరగణాలు (బీరార్ తోసహా), ఒరిస్సా, సంయుక్త పరగణాలు, బీహార్, బెంగాల్, అస్సామ్, సింధు, వాయవ్య సరిహద్దు రాష్ట్రము, పంజాబ్, బొంబాయి రాష్ట్రమునుండి కొంత ప్రాంతమును విడగొట్టి సింధు అను ప్రత్యేక రాష్ట్రము చేయబడెను. 1935కు పూర్వపు బీహార్ రాష్ట్రమును విడగొట్టుట వలన ఒరిస్సాకూడ ఈ చట్టము క్రింద ఏర్పరుపబడిన రాష్ట్రమే. ఈ చట్టము క్రింద బర్మా, ఏడెన్ భారత దేశమునుండి ప్రత్యేకింపబడినవి. కొన్ని రాష్ట్రములు చీఫ్ కమీషనర్ రాష్ట్రములుగ నిర్దేశింపబడినవి: అవి ఢిల్లీ, బ్రిటిష్ బెలూచిస్థాన్, అజ్మీర్-మేవాడు, కూర్గ్, అండమాన్ అండ్ నికోబార్ దీవులు, పంత్‌పిప్లోడా ప్రాంతము. నాడు దాదాపు 650 స్వదేశ సంస్థానములు ఉండెను. అవి అన్నియు 1935–చట్టము ద్వారా ఊహింపబడిన సమాఖ్య యొక్క అంతర్భాగములు కావచ్చును. కాని సమాఖ్య అమలులోనికి వచ్చుటకు ఒక షరతు గలదు. స్వదేశ సంస్థానము లన్నిటియొక్క మొత్తము జనాభాలో సగము జనాభా గలిగినట్టిన్ని, రాజ్యసభలో సంస్థానములకు ప్రత్యేకింపబడిన మొత్తము స్థానములలో సగము స్థానములకు హక్కు కలిగియుండునట్టిన్ని సంస్థానముల అధిపతులు, సమాఖ్యలో జేరుటకు అంగీకరించినచో సమాఖ్య ఏర్పడును. కాని ఈ షరతు నెరవేరనందున సమాఖ్య అమలులోనికి రాలేదు. అయినను సదరు చట్టము క్రింద రాష్ట్రముల కివ్వబడిన స్వపరిపాలనాధికారములను పురస్కరించుకొని, 1937 లో రాష్ట్రములకు సంబంధించినంత వరకు 1935 - భారత ప్రభుత్వ చట్టము అమలు జరుపబడెను. తద్వారా రాష్ట్రములలో ఎన్నికలు జరిగి ప్రజా ప్రతినిధులతో కూడిన శాసన సభలకు బాధ్యత వహించిన మంత్రుల ద్వారా రాష్ట్ర పాలనము కొనసాగింపబడెను. కాని ఇది ఎంతో కాలము కొనసాగలేదు. ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధము వచ్చిన పిదప, నాయకులైన ప్రజా ప్రతినిధులకును, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమునకును యుద్ధములో భారతదేశము పాల్గొను సమస్యపై విభేదములు ఏర్పడుటచే మంత్రులు రాజీనామా ఇచ్చిరి. అక్కడితో రాష్ట్రపాలనము 1935-చట్టము క్రింద జరుగుటకు అవకాశము లేనందున గవర్నరులు అధికారము తమ హస్తగతము చేసుకొని, తమ కార్యనిర్వాహక సమితి ద్వారా రాష్ట్రపాలన జరిపిరి.

యుద్ధానంతరము ఇంగ్లండులో కార్మిక పార్టీ ప్రభుత్వాధికారము చేపట్టిన పిదప భారతదేశ సమస్య పరిష్కరించు నిమిత్తము ముగ్గురు బ్రిటిష్ మంత్రులు భారతదేశమునకు పంపబడిరి. వీరు దేశ నాయకులతో సంప్రదించి కొన్ని ప్రతిపాదనలు చేసిరి, ఆ ప్రతిపాదనల సారాంశము బ్రిటిష్ పాలనలో ఉండు భారత దేశమును మూడు ప్రాంతములుగ విభజించుట, అందు మొదటి ప్రాంతములో మద్రాసు, బొంబాయి, సంయుక్త పరగణాలు బీహార్, ఒరిస్సా, మధ్యపరగణాలు, ఢిల్లీ, అజ్మీర్ - మేవాడు కూర్గ్; రెండవ ప్రాంతములో పంజాబ్, వాయవ్య సరిహద్దు రాష్ట్రము, సింధు; మూడవ ప్రాంతములో బెంగాల్, అస్సామ్ ఉండును. రెండు, మూడు ప్రాంతములలో మహమ్మదీయుల జనసంఖ్య అధికముగ ఉండును. ఇట్టి ప్రాంతముల క్రింద విభజన మహమ్మదీయులను తృప్తిపరచుటకును, హిందువుల ఆధిపత్యము యొక్క భయమును వారి మనముల నుండి తొలగించుటకును ఉద్దేశింపబడినది. ఈ ప్రతిపాదనలో కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు దేశ రక్షణ, విదేశీ వ్యవహారములు, రవాణాయను మూడు విషయములపై క్షేత్రాధికారముండును. ఈ విషయములు దేశ

మున కంతటికి సంబంధించినవియు, రాష్ట్రములచే పాలింపబడుటకు వీలు లేనివియు అయి ఉన్నవి. తదితర విషయములన్నియు రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు దత్తమగును. జాతీయ నాయకులతో మధ్యకాలీన ప్రభుత్వము ఏర్పడుటకును, రాజ్యాంగ పరిషత్తు రాష్ట్ర శాసన సభలచే ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులతో ఏర్పడుటకును, రాష్ట్ర ప్రాంతీయ రాజ్యాంగములు రూపొందించు కొరకు ప్రాంతీయ ప్రణాళికను అనుసరించి రాజ్యాంగ పరిషత్తు మూడు భాగములుగ విభజింపబడుటకును, తదుపరి రాజ్యాంగ పరిషత్తు సభ్యులందరు కలిసి, భారత రాజ్యాంగమును నిర్మించుటకును బ్రిటిష్ కేబినెట్ మిషన్ ప్రతిపాదనలు జేసెను. కేబినెట్ మిషన్ ప్రతిపాదనలను దేశమందు గల ముఖ్య రాజకీయ పక్షములు అమోదించినవి. కాని త్వరలోనే వారి మధ్య ప్రాంతీయ రాష్ట్ర రాజ్యాంగముల నిర్మాణ సమస్యలలో విభేదములు ఏర్పడెను. రాజ్యాంగ పరిషత్తు ప్రథమ సమావేశము 1946 డిశంబరు, 9 న జరిగెను. రాజేంద్ర ప్రసాదు సభాధ్యక్షుడుగ ఎన్నుకొనబడెను. రాజ్యాంగ పరిషత్తు కార్యకలాపములలో ముఖ్య రాజకీయ పక్షములలో ఒకటైన ముస్లిమ్ లీగ్ పాల్గొనలేదు. భారతదేశమునకు ప్రభుత్వాధికారమును దత్తముచేయు తేదీని నిర్ణయించి, ఆ లోగా భారత దేశీయులు తమలో తాము విభేదములను పరిష్కరించుకొనవలెనని బ్రిటిష్ ప్రధాని అట్లీ కోరెను. కాని అందువలన మత కల్లోలమునకును, దౌర్జన్యమునకును దారితీయు ప్రమాదము గలదని తలచి అప్పటి గవర్నరు - జనరలు వేవెల్ అట్లు చేయుటకు సమ్మతింపలేదు. అయినను, బ్రిటిష్ ప్రధాని, అట్లీ 1948 జూన్, 30వ తేదీలోగా భారతీయులకు ప్రభుత్వాధికారము దత్తము చేయబడునని బ్రిటిష్ పార్లమెంటులో ప్రకటించెను. ఈ అంశము పైననే వేవెల్ తన పదవికి రాజీనామాను చేయగా, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము మౌంట్ బాటన్‌ను గవర్నరు - జనరలుగ నియమించి, పార్లమెంటులో ప్రకటించిన తేదీలోగా ప్రభుత్వాధికారమును భారతీయులకు దత్తము చేయు అవకాశము కలుగునట్లు చేయవలయునని సూచించెను. మౌంట్ బాటన్ 1947 మార్చి 24 న పదవీ స్వీకారము చేసెను. అప్పటికి భారతదేశమున మత కల్లోలములు పెచ్చు పెరిగెను. తత్ఫలితముగ కలకత్తా, నౌకాలీ, బీహార్ ప్రాంతములలో కొట్లాటలు హెచ్చెను. ఈ మత రాజకీయ విభేదములకు సంబంధించిన సమస్యలకు దేశ విభజన ఒక్కటే పరిష్కార మార్గమని గవర్నరు-జనరలు మౌంట్ బాటన్ తలంచి, ముఖ్య రాజకీయ పక్షములగు కాంగ్రెసు, ముస్లిమ్ లీగులను ఆ విధానావలంబనకు ఒప్పించెను. ఈ ఒప్పందానుసారము దేశ విభజన జరిగి, భారత, పాకిస్తాన్‌లు ఏర్పడినవి.

స్వతంత్ర భారత దేశ పాలన : భారత స్వాతంత్ర్య చట్టము ద్వారా 1947 ఆగస్టు, 15 వ తేదీన భారత దేశము అధినివేశ ప్రతిపత్తి కలిగి భారత రాజ్యాంగ చట్టము 1950 జనవరి, 26 న అమలులోనికి వచ్చు వరకు ఆ హోదాలోనే ఉండెను. భారత స్వాతంత్ర్యచట్ట (1947) ఫలితముగ స్వదేశ సంస్థానములపై బ్రిటిష్ ఇండియా ప్రభుత్వ సార్వభౌమాధికారము అంతమొందినది. సంస్థానములకు భారతదేశములో గాని, పాకిస్తాన్‌లో గాని చేరుటకు స్వేచ్ఛ గలదు. అయినను భౌగోళిక ప్రభావములు ఈ సమస్యా భేదనలో ముఖ్య పాత్ర వహించినవి. ఆరంభములో ఇండియాలో చేరుటకు అంగీకరించిన సంస్థానములు దేశరక్షణ, విదేశీ వ్యవహారములు, రాకపోకలు అను మూడు విషయములకు సంబంధించి నంతవరకే భారత డొమీనియన్‌లో చేరుటకు అంగీకరించినవి. కాని తదుపరి సంప్రతింపులలో సంస్థానములు, సంపూర్ణముగ భారత దేశములో విలీనమగుటకు అంగీకరించినవి. దాని ఫలితముగ చిన్న సంస్థానములను చేర్చి రాజ్యముల సంఘములు చేయుటకు అవకాశము ఏర్పడెను [చూ. సం. 1 (ప) - పు. 714]. ప్రజా స్వామ్య సంస్థల వికాసమునకు సంబంధించినంత వరకు స్వదేశ సంస్థానములు వివిధ అంతస్థులలో ఉండెను. కొన్ని సంస్థానములలో శాసన సభలు కలవు. కొన్ని సంస్థానములలో శాసన యంత్రాంగమే లేదు. కాబట్టి సంస్థానములను అన్నిటిని ఒకేమాదిరిగ జూచుటకు వీలులేదు. అందుచేత ప్రజాస్వామ్య పద్ధతులలో పురోభివృద్ధి చెందిన సంస్థానములను 'బి' రాష్ట్రములుగను, మిగిలిన వాటిని 'సి' రాష్ట్రములుగను రాజ్యాంగము క్రింద వర్గీకరణ చేయబడెను. రాజ్యాంగ చట్టము నిబంధన 371 లో 'బి' రాష్ట్రములు రాజ్యాంగారంభము నుండి పది ఏండ్ల వరకు కేంద్ర ప్రభుత్వ నియంత్రణాధికారము క్రింద ఉండునటుల నిర్దేశింపబడెను. నిబంధన 239 క్రింద 'సి' రాష్ట్రములు చీఫ్ కమీషనర్లు, లేదా లెఫ్ట్‌నెంట్ గవర్నర్ల ద్వారాగాని, పొరుగు రాష్ట్ర ప్రభుత్వము ద్వారా గాని రాష్ట్రపతిచే పరిపాలింపబడును. స్వతంత్ర భారతావతరణ నాటికి 'ఏ', 'బి', 'సి' అను మూడు తరగతుల రాష్ట్రములును, 'డి' తరగతికి చెందిన కేంద్రపాలిత ప్రదేశములును గలవు. 'ఏ' తరగతి రాష్ట్రములు తొమ్మిది. అస్సామ్, బీహార్, బొంబాయి, మధ్యప్రదేశ్, మద్రాసు, ఒరిస్సా, పంజాబ్, సంయుక్త

పరగణాలు, పశ్చిమ బెంగాల్ - ఇవి బ్రిటిష్ ఇండియా ప్రభుత్వము క్రింద ఉండు రాష్ట్రములు, 'బి' తరగతి రాష్ట్రములుతొమ్మిది: హైదరాబాదు, జమ్ము-కాశ్మీర్, మధ్యభారత్, మైసూర్, పాటియాలా-తూర్పు పంజాబ్ సంస్థానముల సంఘము (పెప్సూ), రాజస్తాన్, సౌరాష్ట్ర, తిరువాన్‌కూర్-కొచ్చిన్, వింధ్య ప్రదేశ్, 'సి' తరగతి రాష్ట్రములు పది: అజ్మీర్, భోపాల్, బిలాస్‌పూర్, కూచ్-బిహార్, కూర్గ్, ఢిల్లీ, హిమాచల ప్రదేశ్, కచ్, మణిపూర్, త్రిపుర, 'డి' తరగతి కేంద్రపాలిత ప్రదేశములు: అండమాన్ అండ్ నికోబార్ దీవులు.

బ్రిటిష్ ఇండియా ప్రభుత్వము క్రింద ఏర్పడిన రాష్ట్రములు అప్పటప్పటి ప్రభుత్వ పరిపాలనా సౌకర్యము కొరకు ఏర్పడినవే గాని, జనాభా యొక్క సాధర్మ్యము, భాష, తదితర సూత్రము దేనినైన ఆధారముగా గైకొని ఏర్పాటు చేయబడినవి కావు. భారతదేశము నందున్న రాష్ట్రముల పునర్వ్యవస్థీకరణ ఆవశ్యకత రాజ్యాంగ నిర్మాణ కాలము నాటికే కనుగొనబడెను. భారత రాజ్యాంగము క్రింద రాష్ట్ర సరిహద్దుల పునర్వ్యవస్థీకరణము చేయుటకు యూనియన్ పార్లమెంటుకు అధికారము కలదు. ఈ పునర్వ్యవస్థీకరణకు ప్రప్రథమముగ భాషా ప్రాతిపదికపై 1953 లో ఆంధ్ర రాష్ట్రమును ఏర్పాటు చేయుట నాందియాయెను. తదుపరి రాష్ట్రముల పునర్వ్యవస్థీకరణ సమస్యను పరిశీలించు నిమిత్తము 1953 డిశంబరు 29 న రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణ కమిషను నియమింపబడెను. ఆ కమిషను 1955 సెప్టెంబరు, 30 న నివేదికను అందజేసెను. కమిషను రిపోర్టు కొన్ని సవరణలతో ఆమోదింపబడి, 1956 లో చట్ట రూపము దాల్చి, 1956 నవంబరు ఒకటవ తేదీ నుండి అమలులోనికి వచ్చెను. రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణ ఫలితముగ భారతదేశమున పూర్వపు 'ఏ', 'బి', 'సి', 'డి' రాష్ట్రముల వర్గీకరణము అంతమొంది, వాటికి బదులు పదునాలుగు గవర్నరు పాలిత రాష్ట్రములు, ఆరు యూనియన్ ప్రదేశములు ఏర్పడినవి. యూనియన్ ప్రదేశములు రాష్ట్రపతిచే, నియమింపబడిన పరిపాలకుని ద్వారా పాలింపబడు చుండును. ప్రస్తుతము (1967) భారతదేశమందు రాష్ట్రముల సంఖ్య 17. అటులనే యూనియన్ ప్రదేశముల సంఖ్య కూడ పెరిగినది. ఈ రాష్ట్రములు, యూనియన్ (కేంద్ర పాలిత) ప్రదేశములు ఏర్పడిన రీతి పట్టికలో పొందుపరుపబడెను (చూ. పట్టిక-పు. 140, 141).

ప్రాంతీయ కౌన్సిళ్ళ ఏర్పాటు 1956 రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణ చట్టము యొక్క ముఖ్య లక్షణములలో ఒకటి. భారతదేశము ఐదు ప్రాంతములుగ ఏర్పరుపబడెను: 1. ఉత్తర ప్రాంతము - పంజాబ్, హర్యానా, రాజస్తాన్, జమ్మూ-కాశ్మీర్, ఢిల్లీ, హిమాచల ప్రదేశ్; 2. మధ్య ప్రాంతము-ఉత్తర ప్రదేశ్, మధ్యప్రదేశ్; 3. తూర్పు ప్రాంతము-బీహార్, పశ్చిమ బెంగాల్, ఒరిస్సా, అస్సామ్, మణిపూర్, త్రిపుర. 4. పశ్చిమప్రాంతము - గుజరాత్, మహారాష్ట్ర, మైసూర్, 5. దక్షిణ ప్రాంతము - ఆంధ్ర ప్రదేశ్, మద్రాసు, కేరళ. ప్రతి ప్రాంతమునకును ప్రాంతీయ కౌన్సిల్ గలదు. అట్టి కౌన్సిల్‌నందు రాష్ట్రపతిచే నియమింపబడిన కేంద్ర మంత్రి, ఆ యా ప్రాంతములలో ఉన్న రాష్ట్రముల ముఖ్య మంత్రులు, ఆ యా రాష్ట్ర గవర్నర్లుచే నియమింపబడిన ఇద్దరు మంత్రులును ఉందురు.

ఏ ప్రాంతము నందైనను యూనియన్ ప్రదేశములు చేరియున్నచో అట్టి ప్రదేశమునకు ఇద్దరిని రాష్ట్రపతి నామ నిర్దేశముచేసి, ఆ ప్రాంతీయ సమితిలో సభ్యులుగా జేయును. ప్రాంతీయ కౌన్సిల్ ఆ ప్రాంతము నందున్న రాష్ట్రములకు ఉమ్మడిగా వర్తించు విషయములలో తీసుకొనదగు ఏకరూప చర్యలకు సంబంధించిన సలహాలనిచ్చు మండలి.

ఆంధ్రప్రదేశ్, పంజాబ్ రాష్ట్రములలో ఆ యా రాష్ట్రముల శాసన సభలకు రాష్ట్రపతిచే ప్రాంతీయ కమిటీలను నియమించుటకు ఏర్పాటు కలదు. దీని ననుసరించి పంజాబ్‌లో నియమింపబడిన ప్రాంతీయ కమిటీ హిందీ, పంజాబీ మాట్లాడు ప్రాంతములకును, ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో నియమింపబడిన ప్రాంతీయ కమిటీ తెలంగాణా ప్రదేశమునకును ప్రాతినిధ్యము వహించును.

భారతదేశము రాష్ట్రముల సంఘము (యూనియన్). 'యూనియన్' అను పదము ఉద్దేశ పూర్వకముగనే భారత రాజ్యాంగమున ఒకటవ నిబంధనలో వాడబడినట్లు చెప్పబడినది. ఈ పదము నిర్దిష్ట తరగతికి చెందిన ఏ రకపు సమాఖ్యను సూచించదు. భారత సమాఖ్య రాష్ట్రముల మధ్య పరస్పర ఒడంబడిక ద్వారా ఏర్పడినది కాదు. వాటికి సమాఖ్య నుండి విడిపోవుటకు స్వతంత్రత లేదు.

సామాన్యముగ, సమాఖ్య సంఘము, రాష్ట్రముల పూర్వపు పరిస్థితిని బట్టి రెండు ముఖ్య విధములుగ రూపొందింప వచ్చును: 1. పెక్కు స్వతంత్ర రాజ్యముల మధ్య స్వచ్ఛంద ఒడంబడిక ద్వారా, సదరు రాజ్యములకు సంబంధించిన నిర్దిష్ట విషయముల పరిపాలన కొరకు ఏర్పడవచ్చును. 2. ఏకైక రాజ్యమును విభజించగా రూపొందిన రాష్ట్రములను సమాఖ్య సంఘముగ కలుపవచ్చును.

భారత రాష్ట్రములు - పరిణామ వ్యవస్థ

పునర్వ్యవస్థీకరణ (1956) అనంతరము	భారత రాజ్యాంగము-1950		బ్రిటిష్ పాలనలో 1947 పూర్వము
	రాష్ట్రము పేరు	తరగతి	
అస్సామ్[1]	అస్సామ్	A	అస్సామ్
ఆంధ్రప్రదేశ్[2]	మద్రాసు	A	మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ
	హైదరాబాదు	B	హైదరాబాదు సంస్థానము
ఉత్తరప్రదేశ్[3]	ఉత్తరప్రదేశ్	A	సంయుక్త పరగణాలు
ఒరిస్సా[4]	ఒరిస్సా	A	ఒరిస్సా[4]
కేరళ[5]	తిరువాన్‌కూర్, కొచ్చిన్	B	తిరువాన్‌కూర్, కొచ్చిన్ సంస్థానములు
గుజరాత్[6]	బొంబాయి	A	బొంబాయి ప్రెసిడెన్సీ, కచ్ సౌరాష్ట్ర సంస్థానములు, మధ్య పరగణాలలోని భాగము
జమ్మూ-కాశ్మీర్[7]	జమ్మూ-కాశ్మీర్	B	కాశ్మీర్ సంస్థానము
నాగాలాండ్[1]	అస్సామ్	A	అస్సామ్
పంజాబ్[8]	తూర్పు పంజాబ్[8]	A	పంజాబ్ రాష్ట్రము, పాటియాలా, పంజాబ్‌లోని సంస్థానములు, పెప్సూ[8]
పశ్చిమ బెంగాల్[9]	పశ్చిమ బెంగాల్[9]	A	బెంగాల్ ప్రెసిడెన్సీ
బీహార్[10]	బీహార్	A	బీహార్[4]
మద్రాసు[11]	మద్రాసు	A	మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ
మధ్యప్రదేశ్[12]	మధ్యప్రదేశ్	A	మధ్యపరగణాలు, బీరార్
మహారాష్ట్ర[6]	బొంబాయి	A	బొంబాయి ప్రెసిడెన్సీ భాగము, మధ్య పరగణాలు భాగము, హైదరాబాదు సంస్థానమందలి భాగము, మధ్య ఇండియాలోని కొన్ని సంస్థానములు
	మధ్యప్రదేశ్ భాగము	A	
	హైదరాబాదు భాగము	B	
మైసూర్[13]	మైసూర్	B	మైసూర్ సంస్థానము
రాజస్థాన్[14]	రాజస్థాన్	B	రాజపుటానా సంస్థానము
హర్యానా[8]	తూర్పు పంజాబ్	A	చూ. పంజాబ్
కేంద్రపాలిత ప్రదేశములు :			
అండమాన్ నికోబార్ దీవులు	అండమాన్ నికోబార్ దీవులు	D	అండమాన్ నికోబార్ దీవులు[15]
గోవా, దామన్, దీవ్[16]	పోర్చుగీస్ వలస	—	పోర్చుగీస్ వలస
చండీఘర్[8]	తూర్పుపంజాబ్	A	—
దాద్ర, నాగర్ హవెలి[17]	పోర్చుగీస్ వలస	—	పోర్చుగీస్ వలస
ఢిల్లీ	ఢిల్లీ	C	ఢిల్లీ[15]
త్రిపుర	త్రిపుర	C	త్రిపుర[15]
పాండిచ్చేరి[18]	ఫ్రెంచి వలస	—	ఫ్రెంచి వలస
మణిపూర్	మణిపూర్	C	మణిపూర్[15]
లక్కదీవులు, మినికాయ్, అమిన్ దీవి దీవులు[19]	మద్రాసుకు చేరినవి	A	మద్రాసులో చేరినవి
హిమాచల ప్రదేశ్[8]	హిమాచల ప్రదేశ్	C	పంజాబ్ సంస్థాన అంతర్భాగము

1. అస్సామ్ నుండి 1962 లో నాగాలాండ్ వేరుచేయగా మిగిలినది.

2. మద్రాసులోని తెలుగు జిల్లాలు (11) విడివడి 1953 లో ఆంధ్ర రాష్ట్రముగ రూపొందెను. 1956 లో హైదరాబాదు రాష్ట్రములోని తెలుగు జిల్లాలు (9) చేర్చగా నేటి ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పడెను.

3. సంపూర్ణముగ హిందీ భాషా ప్రాంతము.

4. బీహార్‌తో కలిసి ఏక రాష్ట్రముగ 1935 కు పూర్వము ఉండెను. 1935 లో ఒరిస్సాను విడదీసి మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీలోని గంజామ్ జిల్లాను కలిపి ఒరిస్సా రాష్ట్రమును ఏర్పాటుచేసిరి.

5. మద్రాసు రాష్ట్రమునందున్న మలబార్ జిల్లాను ఈ రాష్ట్రమునకు 1956 లో కలిపిరి. తిరువాన్‌కూర్ సంస్థానములోని ఐదు తమిళ తాలూకాలను మద్రాసుకు చేర్చిరి.

6. రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణ (1956)లో బొంబాయి ద్విభాషా రాష్ట్రముగ ఏర్పడినది. పూర్వపు బొంబాయి రాష్ట్రమునుండి కన్నడ జిల్లాలు మైసూర్‌నకు చేర్చిరి. మహారాష్ట్రభాష మాట్లాడు ఐదు జిల్లాలు, మూడు తాలూకాలు, హైదరాబాదు రాష్ట్రమునుండి విడదీసి బొంబాయికి కలిపిరి. మధ్య ప్రదేశ్‌లో ఎనిమిది జిల్లాలు కూడ బొంబాయిలో చేర్చిరి. కచ్, సౌరాష్ట్ర సంస్థానములు కూడ బొంబాయికి చేర్చిరి. 1960 లో బొంబాయి రాష్ట్రమును భాషా ప్రాతిపదికపై విభజించగా మహారాష్ట్రము, గుజరాత్ ఏర్పడెను.

7. ఈ రాష్ట్రమునకు భారత రాజ్యాంగము (1950) కొన్ని మినహాయింపులతో వర్తించును.

8. భారత స్వాతంత్ర్య చట్టము 1947 ప్రకారము పూర్వపు పంజాబ్ విభజించబడి తూర్పు పంజాబ్ ఇండియాకును పశ్చిమ భాగము పాకిస్తాన్‌కును చెందెను. తూర్పు పంజాబ్‌తో పాటియాలా పెప్సూ సంస్థానముల యూనియన్ కలిపి పంజాబ్ రాష్ట్రము 1956 లో ఏర్పడెను. 1966 లో పంజాబ్ రాష్ట్రము విభజింపబడి హర్యానా, పంజాబ్ అను కొత్త రాష్ట్రములు ఏర్పరుపబడుటయే కాక, ఉత్తర భాగము కొంత హిమాచల ప్రదేశ్‌లో చేర్చబడినది. ఈ విభజన ననుసరించి చండీఘర్ రాజధాని నగర ప్రాంతము కేంద్ర పాలిత ప్రదేశముగ చేయబడినది.

9. భారత స్వాతంత్ర్య చట్టము (1947) ప్రకారము బెంగాల్ రాష్ట్రము విభజించబడి పశ్చిమ బెంగాల్, తూర్పుపాకిస్తాన్ ఏర్పడెను. పశ్చిమ బెంగాల్‌కు బెంగాలీ భాష మాట్లాడు బీహార్ జిల్లాలు 1956 లో కలుపగా పశ్చిమ బెంగాల్ రూపొందెను.

10. నాటి (1956) బీహార్ రాష్ట్రములోని బెంగాలీ భాష మాట్లాడు జిల్లాలను పశ్చిమ బెంగాల్‌కు చేర్చగా శేషించినది బీహార్ రాష్ట్రము.

11. తెలుగు జిల్లాలు వేరై ఆంధ్రరాష్ట్రము 1953 లో అవతరించగా, శేషించిన మద్రాసు నుండి మలబార్ జిల్లా కేరళ రాష్ట్రమునకు 1956 లో చేర్చబడినది. దక్షిణ కన్నడ జిల్లాయు, కొయంబత్తూరులో ఒక తాలూకాయున్న మైసూర్ రాష్ట్రమునకు చేరినవి. ఇక శేషించిన తమిళ జిల్లాలు, కేరళ నుండి ఐదు తాలూకాలూ కలిసి నేటి (1967) మద్రాసు రాష్ట్రము అయినది.

12. మధ్య పరగణాలలో ఎనిమిది మహారాష్ట్ర జిల్లాలు విడగొట్టి బొంబాయిలో కలిపి మిగిలిన జిల్లాలకు మూడు 'సి' తరగతి రాష్ట్రములు (మధ్య భారత్, భోపాల్, వింధ్యప్రదేశ్), రాజస్తాన్ నుండి కోట జిల్లా కలుపగ మధ్యప్రదేశ్ రాష్ట్రమయ్యెను.

13. ఆంధ్ర రాష్ట్రము 1953 లో ఏర్పడినప్పుడు బళ్లారి జిల్లాలోని నాలుగు తాలూకాలు మైసూర్‌నకు చేరినవి. 1956 లో మైసూర్ రాష్ట్రమునకు మద్రాసునుండి దక్షిణ కన్నడ, కోయంబత్తూరులోని ఒక తాలూకా, బొంబాయి రాష్ట్రమునుండి, హైదరాబాదు రాష్ట్రమునుండి కన్నడ జిల్లాలు చేరి మైసూర్ రాష్ట్రముగ ఏర్పడెను.

14. నాటి (1956) రాజస్తాన్ నుండి చిన్న ప్రదేశము అప్పటి మధ్యప్రదేశ్‌కు చేర్చి, అజ్మీర్ సంస్థానము పూర్తిగను, బొంబాయి రాష్ట్రము నుండియు, మధ్య భారత్ నుండియు కొన్ని ప్రదేశములు కలుపగ నూతన రాజస్తాన్ ఏర్పడెను.

15. చీఫ్ కమీషనర్ రాష్ట్రములు.

16. రాజ్యాంగ 12 వ సవరణ (1962) క్రింద పోర్చుగీసు వలస ప్రదేశములు యూనియన్ ప్రదేశములు చేయబడెను.

17. రాజ్యాంగ 10 వ సవరణ (1961) క్రింద యూనియన్ ప్రదేశముగ చేయబడెను.

18. రాజ్యాంగ 14 వ సవరణ (1962) లో ఫ్రెంచి వలసలు యూనియన్ ప్రదేశములుగ చేయబడెను.

19. మద్రాసు రాష్ట్ర పరిపాలన క్రింద 1956 వరకు ఉన్న ఈ దీవులు మలబార్ జిల్లాలో ఉండు లక్క దీవులు, మినికాయ్ దీవులు, దక్షిణ కన్నడ జిల్లాలో నున్న అమిన్ దీవులు కలిపి యూనియన్ ప్రదేశము చేయబడెను.

యునైటెడ్ స్టేట్స్ సమాఖ్య మొదటి తరగతికి జెందినది. భారత, కెనడా సమాఖ్యలు రెండవ తరగతికి జెందినవి

భారత ప్రభుత్వము 1935 వ సంవత్సరపు భారత రాజ్యాంగము వరకూ ఏక కేంద్రీయ రాజ్యమే, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు, కేంద్ర ప్రభుత్వ ఏజెంట్లుగ, తమకు అప్ప గింపబడిన అధికారమును పురస్కరించుకొని కార్య నిర్వ హణ కొనసాగించు చుండెను. 1935-రాజ్యాంగ చట్టము ద్వారా బ్రిటిష్ పార్లమెంటు భారత దేశమున సమాఖ్య పద్ధతి రాజ్యాంగము ఏర్పరచ దలచెను. తద్వారా రాష్ట్ర ములను స్వయం పరిపాలనాధి కారములుగల వానినిగా జేసి, వాటిని సమాఖ్యగ రూపొందించెను. రాష్ట్రములు స్వయం పరిపాలనాధి కారము గలవిగ ఉండుటకు వాటికి నిర్దిష్ట అధికారములు దత్తము కావలెను. అందుకొరకు పూర్వము భారతదేశమునందు కేంద్రముచే చెలాయింప బడు అధికారము లన్నిటిని బ్రిటిష్ సార్వభౌముడు తానే స్వీకరించి, వానిని తిరిగి సమాఖ్యకు రాష్ట్రములకు రాజ్యాంగము ద్వారా పంచిపెట్టెను. ఈ పద్ధతి క్రింద రాష్ట్రములు తమ అధికారములను నేరుగా సార్వభౌముని వద్దనుండి పొందెను. కాగా నిర్దిష్ట పరిధిలో కేంద్ర ప్రభుత్వ నియంత్రణాధికారము లేకుండ శాసనకరణ కార్య నిర్వహణాధికారములను నిర్వహించుటకు స్వేచ్ఛ కలిగెను. అయినప్పటికి, గవర్నరుల ప్రత్యేక బాధ్యతల ద్వారాను కొన్ని విషయములలో వారియొక్క వ్యక్తిగత వివేచనము ఉపయోగించ వలసిన కర్తవ్యముల ద్వారాను, రాష్ట్రములకు ఆదేశములనిచ్చు కేంద్ర అధికారము ద్వారాను, కేంద్ర ప్రభుత్వము యొక్క నియంత్రణాధి కారము రాష్ట్రముల పై కొంతవరకు ఉంచబడినది. 1935-చట్టము క్రింద భారతదేశమునందు గల రాష్ట్రములు యునైటెడ్‌స్టేట్స్ నందుగల రాష్ట్రములవలె సర్వ స్వతంత్రములు కావు.

భారత రాజ్యాంగము భారత ప్రజలు ఎన్నుకొనిన ప్రతినిధులచే తయారు చేయబడినది. ఈ రాజ్యాంగ రచనలో రాష్ట్రములకు ప్రత్యేకముగ ఎట్టి సంబంధము లేదు. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో అట్లుగాక సమాఖ్యకు సంబంధించిన విషయముల వరకే రాజ్యాంగము తయారు చేయబడి, శేషించినవి రాష్ట్రములకు విడిచిపెట్ట బడెను. స్వతంత్ర్య భారత రాజ్యాంగ చట్టము కేంద్రమునకును, రాష్ట్రములకును ఒకే చట్టము క్రింద వాటి కర్తవ్యము లను, విధులు, అధికారములను రూపొందించినది.

యునైటెడ్‌స్టేట్స్ సమాఖ్యయందు ముఖ్య సూత్ర ములలో ఒకటి - రాజ్యాంగము క్రింద సభ్య రాష్ట్రములు, వాటి విస్తీర్ణముతో గాని, జనాభాతోగాని నిమిత్తము లేకుండ సమాన ప్రతిపత్తి కలిగి ఉండుట. సమాఖ్య శాసన సభ యొక్క ఎగువసభ (సెనేట్) లో రాష్ట్రములకు సమాన సంఖ్యగల ప్రతినిధులుండుట, సెనేట్ నందుగల ఈ సమాన ప్రాతినిధ్యమునకు భంగము కలిగించుటకు అవకా శము లేకపోవుట-ఈ సూత్రమువలన కలిగిన ప్రయోజన ములే. భారత రాజ్యాంగమునందు రాష్ట్ర సమానత్వ సిద్ధాంతమునకు అవకాశములేదు. భారత రాజ్యాంగము క్రింద రాజ్యసభలో రాష్ట్రములకు సమాన ప్రాతినిధ్యము లేదు. ప్రతినిధులను, రాష్ట్ర జనాభాను బట్టియు విస్తీర్ణ మును బట్టియు నిర్ణయించిరి. రాజ్యసభకు రాష్ట్ర ప్రతి నిధులే గాక, రాష్ట్రపతిచే 12 మంది సభ్యులు నామ నిర్దేశము చేయబడుదురు.

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌నందు సమాఖ్య ప్రభుత్వమునకు ప్రత్యేక రాజ్యాంగము జాతీయ అవసరములకు సంబం ధించినంతవరకు రూపొందించబడినది. అందుండు రాష్ట్ర ములు సర్వ స్వతంత్ర రాజ్యములు గనుక, తమ అవసరము లను బట్టి ప్రత్యేక రాజ్యాంగములను రచించుకొనెను. అందుచేతనే అచ్చట రాష్ట్రములకును, సమాఖ్యకును, పౌరత్వములో ద్వంద్వ పద్ధతి కలదు. అనగా పౌరత్వము రాష్ట్రమునకు వేరు, సమాఖ్యకు వేరు. అటులనే న్యాయ స్థానములు కూడ రాష్ట్ర న్యాయస్థాన శ్రేణి, సమాఖ్య న్యాయస్థాన శ్రేణి వేరు వేరుగా ఉండును.

కాని భారత రాజ్యాంగమునందు దేశమునకు అంతకును ఏక పౌరత్వమే ఏర్పరుపబడెను. పౌరుడు ఏ రాష్ట్రములో నివసించువాడైనను, అతడు భారత పౌరుడే అగును. భారత దేశమున కేంద్ర ప్రభుత్వమునకును, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ ములకును ఉద్యోగులు ప్రత్యేకముగ ఉన్నప్పటికిని యునైటెడ్‌స్టేట్స్‌వలె, కేంద్ర చట్టములను కేంద్ర ఉద్యో గులు, రాష్ట్ర చట్టములను రాష్ట్ర ఉద్యోగులు పాలించ వలెనను ప్రత్యేక విభజనలేదు. రాష్ట్రోద్యోగులు ఆ రాష్ట్ర మునకు వర్తించు రాష్ట్ర చట్టములనే గాక కేంద్ర చట్టము లను కూడ అమలుజరుపుదురు. అటులనే రాష్ట్రములలో పనిజేయు కేంద్ర ఉద్యోగులు రాష్ట్ర చట్టములను కూడ అమలుజరుపుదురు. ఇదిగాక కేంద్ర కార్యనిర్వాహక కర్తవ్యములను రాష్ట్రములకు అప్పగించుటకు కూడ రాజ్యాంగమునందు ఏర్పాటు గలదు. ముఖ్యముగ కేంద్ర చట్టములను అమలుజరుపు బాధ్యతయును, కేంద్ర కార్య నిర్వహణాధికారమున కెట్టి అవరోధము లేకుండ రాష్ట్ర కార్య నిర్వహణాధికారమును అమలుజరుపు బాధ్యతయు రాష్ట్ర ప్రభుత్వములది. కొన్ని విషయములలో రాష్ట్ర

ములు అన్నియూ కేంద్ర ఆదేశములకు లోబడి ఉండును. రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు కేంద్ర ప్రభుత్వము ఆదేశముల నిచ్చు పద్ధతి యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో లేదు. రాష్ట్రములపై కేంద్ర ప్రభుత్వ అజమాయిషీ విషయములో 1935 భారత ప్రభుత్వ చట్టమును అనుసరించినట్లు కనబడును.

కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు ఆదేశముల నిచ్చు హక్కు ఉండుటయే గాక, అట్టి ఆదేశములను పాటించని రాష్ట్ర ప్రభుత్వములను తాత్కాలికముగ తొలగించి, ఆ రాష్ట్రములను పాలించు అధికారమును తను హస్తగతము చేసుకొను అధికారము గూడ కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు గలదు. ఇంకను కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల మధ్య అధికార విభజనచేయబడినప్పటికి రాష్ట్ర పరిపాలన శాసన నిర్మాణములపై కొన్ని సందర్భములలో కేంద్ర ప్రభుత్వము యొక్క నియంత్రణాధికారమునకు రాజ్యాంగమునందు ఏర్పాటు గలదు. అందు ముఖ్యమైనవి :

రాష్ట్రశాసనములను రాష్ట్రపతి ఆమోదము కొరకు గవర్నరు ప్రత్యేకించినచో, అట్టి శాసనములు అతని ఆమోదము లేనిదే చెల్లవు. ఒకే విషయముపై రాష్ట్ర శాసన సభయును, కేంద్ర పార్లమెంటును శాసనములు చేసినచో రాష్ట్రశాసనము రాష్ట్రపతి ఆమోదమును పొందినప్పుడు తప్ప కేంద్ర శాసనమే ఆ రాష్ట్రములో అమలు జరుపబడును. రాష్ట్ర గవర్నరును, రాష్ట్రపతి నియమించును. సామాన్యముగ భారత రాజ్యాంగము సమాఖ్య పద్ధతిని అనుసరించినప్పటికి, అత్యవసర పరిస్థితులలో మాత్రము సమాఖ్య ప్రభుత్వమునకు ఏక కేంద్రీయ (యూనిటరీ) ప్రభుత్వాధికారము కలుగుచున్నది. అనగా, అత్యవసర పరిస్థితి కలిగినట్లు రాష్ట్రపతిచే ప్రకటింపబడినప్పుడు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు రాష్ట్రములకు దత్తమైన అధికార విషయములపై కూడ ఆదేశముల నిచ్చు అధికారముండుటయే గాక కేంద్ర పార్లమెంటుకు ఆ విషయమై అధికారము కూడ ఏర్పడును. అత్యవసర పరిస్థితి లేనప్పటికిని రాష్ట్రజాబితాలో నుండు ఏదేని విషయముపై దేశశ్రేయస్సు దృష్ట్యా శాసనములు చేయు అధికారము కేంద్ర పార్లమెంటునకు ఉండవలసిన అవసరము గలదని రాజ్యసభలో 2/3 సభ్యులు తీర్మానించినచో ఆ విషయముపై శాసనము చేయు అధికారము పార్లమెంటుకు కలుగును.

భారత రాజ్యాంగము క్రింద సమాఖ్య పద్ధతిని అనుసరించి రాష్ట్రములు స్వతంత్రముగ చేయబడినప్పటికిని దేశ ఐక్యతను పోషించుట కొరకు కేంద్ర ప్రభుత్వము శక్తిమంతమైనదిగను, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములపై అజమాయిషీ చేయు అధికారమును కలదిగను రూపొందింపబడినది.

రాష్ట్రప్రభుత్వ వ్యవస్థ

భారత రాజ్యాంగమును అనుసరించి కేంద్రమునందును, రాష్ట్రములందును పార్లమెంటరీ పద్ధతిన బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వములు ఏర్పరుపబడినవి రాష్ట్రములకు సంబంధించిన వ్యవస్థను గూర్చి రాజ్యాంగము, ఆరవ భాగములో 152 మొదలు 237 వరకు గల నిబంధనలలో వివరింపబడినది. రాష్ట్ర పరిపాలనకు సంబంధించి ఒక కార్య నిర్వహణ మండలి, శాసన మండలి, న్యాయశాఖ, ఉండును. కార్య నిర్వహణ మండలి శాసన మండలికి బాధ్యత వహించును.

గవర్నరు : ప్రతి రాష్ట్రమునందును ముఖ్యాధిపతిగా ఒక గవర్నరు ఉండును. గవర్నరును రాష్ట్రపతి నియమించును. గవర్నరుగ నియమింపబడు వ్యక్తికి ప్రత్యేక అర్హతలు ఉండవలసినట్లు రాజ్యాంగమునందు విధింపబడ లేదు. భారతపౌరుడై 35 ఏండ్లు నిండిన వ్యక్తి గవర్నరుగ నియమింపబడ వచ్చును. కాని సంప్రదాయము ననుసరించి రాజకీయములలోను, కార్యనిర్వహణయందును అనుభవమును గడించిన రాష్ట్రేతర వ్యక్తి, రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రితో సంప్రదించిన మీదట నియమింపబడును. ఇతడు తన పదవీకాలములో కేంద్ర పార్లమెంటునందుగాని, రాష్ట్ర శాసన సభలలోగాని సభ్యుడుగ ఉండరాదు. స్వలాభముతో కూడిన ఎట్టి ఇతర పనిని ఇతడు చేయరాదు. ఇతడు ఆ పదవిలో రాష్ట్రపతి ఆమోదము ఉన్నంతకాలము ఉండును. కాని, రాజ్యాంగములో ఇతడు సాధారణముగ ఐదు ఏండ్లు ఆ పదవి యందుండునట్లు నిబంధింపబడెను. అయినను ఇతని పదవీ కాలము పొడిగింప బడుటగాని, తిరిగి నియమింప బడుటగాని తగ్గింపబడుటగాని జరుగవచ్చును. గవర్నరుకు 5,500/- రూపాయలు జీతము, సకల సౌకర్యములతో కూడిన భవనము, తదితర సదుపాయములు ఉచితముగ సమకూర్చబడును. ఇతడు తన పదవీ స్వీకార సమయమున, రాజ్యాంగమును, శాసనములను సంరక్షించుదునని ప్రతిజ్ఞ చేయును.

అధికారములు : భారత రాజ్యాంగము క్రింద కేంద్రమునందు రాష్ట్రపతివలె రాష్ట్రములో గవర్నరునకు కూడ అదే హోదా కలదు. ఇతడు రాష్ట్రములో ప్రభుత్వయంత్రాంగము యొక్క ఉన్నతతమ స్థానమును అలంకరించును. రాజ్యాంగము క్రింద రాష్ట్ర కార్యనిర్వహణాధికార మంతయు గవర్నరునకు దత్తమై ఉన్నది.

ఈ అధికారములను తాను స్వయముగ గాని, తన క్రింది అధికారుల ద్వారా గాని నిర్వహించును. రాష్ట్రపాలన మంతయు ఇతని పేరనే జరుగును. కాని ఇతడు తన కర్తవ్యములను మంత్రివర్గ సలహాలతోనే నిర్వహింప వలెను. ఇదిగాక గవర్నరు తన వివేచనము దృష్ట్యా నిర్వహింపవలసిన కర్తవ్యములు కూడ గలవు.

కర్తవ్యములు: ఇతడు రాష్ట్ర ప్రభుత్వ కార్యకలాపములు సక్రమముగను, సౌకర్యముగను జరుగుటకు ఆయా కర్తవ్యములను మంత్రుల మధ్య పంపిణీ జేయుటకు అవసరమగు నిబంధనను తయారుజేయును. ఇతడు రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రిని నియమించును. ముఖ్యమంత్రి సలహాపై మంత్రివర్గము, ఇతర సభ్యులను నియమించును, మంత్రులందరు అతని ఆమోదమున్నంత వరకు పదవియందుందురు. రాష్ట్ర అడ్వకేటు జనరలును, రాష్ట్ర పబ్లికు సర్వీసు కమిషను అధ్యక్షుని, సభ్యులను రాష్ట్ర గవర్నరు నియమించును. యూనివర్సిటీ ఛాన్సలర్ హోదాలో ఆయా రాష్ట్రములలో గల యూనివర్సిటీలకు వైస్ ఛాన్సలర్‌లను నియమించును.

రాష్ట్ర శాసన సభలకు సంబంధించిన ముఖ్య కర్తవ్యములను నిర్వహించుట, శాసన సభలను సమావేశపరచుట, సమాప్తి చేయుట, రద్దు పరచుట ఇతని కర్తవ్యములు. శాసన సభల ప్రథమ సమావేశములలో ప్రసంగించును. శాసనసభయందు పరిశీలించబడుచున్న బిల్లుల విషయమై సందేశములు పంపవచ్చును. రాష్ట్రములో శాసన పరిషత్తు కూడ ఉన్నప్పుడు అట్టి పరిషత్తుకు ఆరవవంతు, సాహిత్యము, శాస్త్రము, కళ, సహకారోద్యమము, సాంఘిక సేవ వంటి ప్రజా రంగములలో ప్రఖ్యాతి నొందిన వారిని సభ్యులుగా నామనిర్దేశము చేయును. ఇదిగాక రాష్ట్రశాసన సభయందును ఆంగ్లో ఇండియన్ వర్గమునకు ప్రాతినిధ్యము వహింపగల సభ్యులు చాలినంతమంది లేరని గవర్నరు అభిప్రాయపడినప్పుడు ఆ వర్గ ప్రాతినిధ్యమునకు సరిపోవు సభ్యులను నియమింప వచ్చును. శాసన సభలచే అంగీకరింపబడిన బిల్లులు చట్టము లగుటకు గవర్నరు ఆమోదము అవసరము. అతడు ఆ బిల్లులను ఆమోదింప వచ్చును, ఆమోదింపక పోవచ్చును. శాసనసభ పునరాలోచనకు తన సూచనలు సవరణలతో తిరిగి పంపవచ్చును. లేదా రాష్ట్రపతి ఆమోదము కొరకు శాసన సభలో నడచుచున్న బిల్లు విషయమై గాని, తదితర విషయమై గాని గవర్నరు సందేశము పంపవచ్చును. పునరాలోచనకు పంపబడిన బిల్లును శాసనసభ సమాలోచనలు జరిపి గవర్నరు పంపిన సూచనలు సవరణలను ఆమోదింప వచ్చును. లేదా పూర్వపు బిల్లునే తిరిగి అంగీకరింపవచ్చును. రెండవసారి శాసనసభ అంగీకరించిన బిల్లును గవర్నరు తప్పక అమోదింపవలెను. రాష్ట్ర శాసనసభ అంగీకరించిన కొన్ని రకపు బిల్లులు రాష్ట్రపతి ఆమోదము కొరకు పంపబడవలెనని రాజ్యాంగమునందే తెలియపర్చబడినది. రాజ్యాంగము ద్వారా రూపొందింపబడిన హైకోర్టు హోదాకు భంగము కలుగునట్లు కోర్టు అధికారములు తగ్గింపబడినవని గవర్నరు అభిప్రాయపడిన బిల్లులు, 286 (3) నిబంధనలో వివరించిన ప్రకారము ఆస్తి నిర్బంధ సముపార్జన ఉద్దేశముగా గల బిల్లులు, అంతర్రాష్ట్ర వ్యాపార వాణిజ్యములలో అతి ముఖ్య వస్తువులుగ కేంద్ర పార్లమెంటుచే ప్రకటింపబడిన వాటి క్రయ విక్రయములపై పన్ను విధించు బిల్లు, అంతర్రాష్ట్ర నదీ, లేదా నదీలోయ క్రమబద్ధము లేదా అభివృద్ధిపరచు కొరకు స్థాపింపబడిన సంస్థచే నీరును, విద్యుచ్ఛక్తిని నిల్వజేయుట, - ఉత్పత్తి లేదా వినియోగపరచుట, పంపిణీ చేయుట, విక్రయించుట. పైపన్ను విధించు బిల్లులు రాష్ట్రపతి ఆమోదము కొరకు పంపబడవలెనని రాజ్యాంగము నిర్దేశించినది.

శాసనసభలు సమావేశములో లేనప్పుడు సత్వర చర్య తీసుకొనవలసిన అగత్య మేర్పడినట్లు గవర్నరు పరిస్థితుల వలన తృప్తిపడినచో, ఆర్డినెన్సులను జారీ చేయవచ్చును. ఈ ఆర్డినెన్సులు శాసనసభ సమావేశమైన ఆరు వారముల వరకు అమలులో ఉండును. ఈలోగా అవి ఉపసంహరింపబడినను, లేదా ఆమోదింపబడక పోయినను ఆ తేదీ నుండి అమలులో ఉండవు. వ్యక్తులపై విధింపబడిన శిక్షలను క్షమించుట తాత్కాలికముగ నిలుపుదలచేయుట, విరామమిచ్చు లేదా తగ్గించు అధికారము గవర్నరునకు కలదు. రాష్ట్రమునకు అధిపతిగ ఆంగ్లేయ సంప్రదాయమునను సరించి గవర్నరునకు ఈ అధికారము ఒసగబడినది. రాష్ట్ర ఆదాయవ్యయ ప్రణాళికను. శాసనసభ ఆమోదము కొరకు గవర్నరు పెట్టించవలెను. గవర్నరు సిఫారసు లేనిదే 'డిమాండ్లు' మంజూరు చేయబడవు. గవర్నరు సిఫారసు చేయనిదే అదనపు గ్రాంట్లను కూడ శాసనసభ ఆమోదింపదు. ఇవిగాక రాష్ట్రపతికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వ కార్య కలాపములకు సంబంధించిన భోగట్టాను రహస్యముగ పంపును. రాజ్యాంగమును అనుసరించి రాష్ట్రపాలన జరుగుటకు అవకాశము లేనప్పుడు ఆ విషయమును రాష్ట్రపతికి నివేదించును. గవర్నరుల నివేదికలను పురస్కరించుకొని రాష్ట్రములలో రాష్ట్రపతి పాలనము నెలకొల్ప బడును. అత్యవసర పరిస్థితి ఏర్పడినట్లు ప్రకటింప బడినప్పుడు ఆకాలములో రాష్ట్రపతి

తరపున రాష్ట్రపాలనము గవర్నరుచే జరుపబడును. భారత రాజ్యాంగము యొక్క ఆశయము భారత దేశమున ప్రజాస్వామ్య పద్ధతిని శ్రేయోరాజ్య స్థాపనయే. ప్రభుత్వ యంత్రాంగము ప్రజా ప్రతినిధుల ద్వారా నడుపబడును. గవర్నరు తన రాజకీయ అనుభవమును, పరిపాలనా దక్షతను, మంత్రులకు సలహాల నిచ్చుటకును, అవసరసమయములలో తోడ్పడుటకును వినియోగించును. ఇతడు రాష్ట్రేతరుడగుటను, రాష్ట్ర రాజకీయ పార్టీలకు చెందినవాడు కానందునను నిష్పాక్షికముగ రాష్ట్ర వ్యవహారములపై ఆలోచనచేయు శక్తి కలవాడై ఉండును. ఇతడు పార్టీలకు రాజకీయములకు అతీతుడగుటచే రాష్ట్రములో అన్ని వర్గములవారి విశ్వాసమును చూరగొనగలుగును.

మంత్రి వర్గము : రాజ్యాంగము క్రింద రాష్ట్ర గవర్నరుకు కర్తవ్యనిర్వహణలో తోడ్పడుటకును, సలహాల నిచ్చుటకును మంత్రి మండలి ఏర్పరుపబడినది. రాష్ట్ర శాసనమండలికి ఎన్నికయిన ప్రజా ప్రతినిధులలో అధిక సంఖ్యగల రాజకీయ పార్టీ నాయకుని గవర్నరు ఆహ్వానించి, రాజ్యాంగాను సారము రాష్ట్ర ప్రభుత్వమును నడుపుటకు అతడు అంగీకరించిన, అతనిని ముఖ్య మంత్రిగ నియమించును. అతని సలహాపై ఇతర మంత్రులను కూడ గవర్నరే నియమించును. మంత్రి మండలిలో మంత్రులు, రాజ్య మంత్రులు, ఉపమంత్రులు, నిర్దిష్ట పోర్టుఫోలియో లేని మంత్రులు రాష్ట్ర అవసరములనుబట్టి నియమింపబడుదురు. వీరుగాక మంత్రుల సహాయార్థము మంత్రాంగమునకు సంబంధించిన పార్లమెంటరీ కార్య దర్శులుకూడ ఉందురు. కాని వీరిలో ప్రధానముగ బాధ్యతలను వహించి, విధానములను రూపొందించి, ముఖ్య నిర్ణయములను తీసుకొనువారు మంత్రులే. వాస్తవముగ ప్రభుత్వాధికార మంతయు మంత్రి వర్గముదే.

ముఖ్యమంత్రి రాష్ట్ర ప్రభుత్వములో కీలక స్థానము నాక్రమించును. మంత్రి వర్గము రూపొందుటకును, దాని కార్యాచరణమునకును, అతడే కారకుడు. కేంద్రమునకు ప్రధానమంత్రివలె రాష్ట్రమునకు ముఖ్యమంత్రి ప్రధానుడు. ముఖ్యమంత్రి తన సహచరులను తానే ఎన్నుకొనును. మంత్రుల సంఖ్యకు నిర్ణీతమైన పరిమితిలేదు. ఇది రాజకీయావసరములను బట్టి మారుచుండును. ముఖ్యమంత్రి సూచించిన వారినే గవర్నరు మంత్రులుగ నియమించును. రాజ్యాంగము క్రింద మంత్రులు గవర్నరు ఆమోదము ఉన్నంతవరకు పదవిలో ఉందురు. కాని వాస్తవముగ ముఖ్యమంత్రి ఆమోదమున్నంత వరకు మంత్రులు తమ పదవిలో నుందురు. ముఖ్యమంత్రి విశ్వాసమును కోల్పోయిన మంత్రి రాజీనామా చేయవలెను. అట్లు రాజీనామా చేయక భేదాభిప్రాయముతో ఉన్నప్పుడు రాజీనామా చేయమని ముఖ్యమంత్రి కోరవచ్చును. అవసరమైనచో అట్టి మంత్రిని తొలగించమని గవర్నరును కోరవచ్చును. మంత్రులందరు వ్యక్తిగతముగను, సమష్టిగను, శాసన సభకు బాధ్యులయి ఉందురు. శాసనసభ విశ్వాసమును మంత్రివర్గము కోల్పోయినచో తమ మంత్రిత్వమునకు రాజీనామా చేయవలసి ఉండును. ముఖ్యమంత్రి తన పదవికి రాజీనామా ఇచ్చినచో మంత్రి మండలి యావత్తు రద్దగును. తన సహచరులకు మంత్రిత్వ శాఖలను పంచి ఇచ్చు అధికారము ముఖ్యమంత్రికి గలదు. మంత్రివర్గము సమావేశములకు ముఖ్యమంత్రి అధ్యక్షత వహించును. అట్టి సమావేశములకు అవసరమగు కార్యక్రమమును ముఖ్యమంత్రి నిర్ణయించును. గవర్నరు, మంత్రివర్గము మధ్య జరుగు ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు ఇతని ద్వారానే జరుగును. రాష్ట్ర శాసనసభలో అత్యధిక సంఖ్యగల పార్టీకి ఇతడు సభానాయకుడు. కనుకనే ఇతని నాయకత్వము మార్గ దర్శిత్వము, ప్రభుత్వ విధాన స్పష్టీకరణ కొరకు ఎదురు చూతురు. సభలో ముఖ్య విషయములపై చర్చలను ఇతడే ప్రారంభించును. సభా సమక్షమున ప్రధానమైన విధానములకు సంబంధించిన ప్రకటనలను జేయును. ఇతనితో సంప్రదించిన పైననే సభా కార్యక్రమము నిర్ణయింపబడును. శాసన సభలో మంత్రి వర్గము తరపున సమష్టి బాధ్యతను నిర్వహించు కర్తవ్యము ఇతనిదే. శాసన సభలో ఏ సభ్యుడైనను అక్రమముగ ప్రవర్తించినచో అతనిని తాత్కాలికముగ తొలగించమను ప్రతిపాదనను ఇతడే చేయును. ఇతడు అధికారరీత్యా ప్రాంతీయ కౌన్సిలునందును, జాతీయాభివృద్ధి కౌన్సిలునందును, జాతీయ ఏకీకరణ కౌన్సిలునందును సభ్యుడుగా ఉండును.

ఇంతయేల, రాష్ట్రమునకు ముఖ్యమంత్రి మకుటము లేని రాజువంటివాడు. ప్రభుత్వాధికార మంతయు ఇతని వశమైయుండును. మంత్రుల సంఖ్యను నిర్ణయించి మంత్రులను ఎన్నుకొనువాడు ఈతడే, మంత్రులకు ప్రభుత్వ శాఖలను ఇతడే పంచిపెట్టును. సాధారణముగ ప్రభుత్వపాలన మంతయు శాఖలక్రింద ఏర్పరుపబడును. వీటినే మంత్రిత్వ శాఖ (పోర్టు ఫోలియో)లు అందురు. మంత్రిత్వ శాఖల సంఖ్య, వాటి కార్యాచరణ పరిధి ప్రతి రాష్ట్రము నందును ఒకే మాదిరిగ ఉండదు. ఈ శాఖలకు ఎట్టి పరిమితి లేదు. అది ముఖ్య మంత్రిపై ఆధారపడి ఉండును. కాని రాష్ట్రములలో సర్వసాధారణముగ ఉండు మంత్రిత్వ శాఖలు క్రింద పేర్కొనబడినవి:

మంత్రిత్వ శాఖలు: సాధారణ పరిపాలనము, ఆంతరంగిక వ్యవహారశాఖ గ్రామీణాభివృద్ధి, విద్య, రెవిన్యూ, వ్యవసాయము, ఆరోగ్యము, ఆర్థిక, నీటి పారుదల - విద్యుచ్ఛక్తి, సివిల్ సప్లయిస్, హౌసింగ్ మత్స్య, అడవి, కార్మిక, సహకారము, యోజన, సమాచారము, సమాజాభివృద్ధి, పంచాయత్ రాజ్, స్థానిక స్వపరిపాలనము, జైళ్లు, రవాణా, భవనములు, సాంఘిక సంక్షేమము, మద్య నిషేధము, ప్రభుత్వ నిర్మాణశాఖ, వినోదయాత్ర, వర్తకము - వాణిజ్యము, పరిశ్రమలు, పోలీసు, కోర్టులు, రిజిస్ట్రేషను, ఎన్నికలు, దేవాదాయ ధర్మాదాయములు మొదలగునవి. పంజాబ్, పశ్చిమ బెంగాల్ రాష్ట్రములలో 'సహాయము-పునరావాసము' శాఖగలదు. పెక్కు రాష్ట్రములలో హరిజన సంక్షేమ శాఖ కలదు (కేరళ, పంజాబ్, ఉత్తరప్రదేశ్). కొన్ని రాష్ట్రములలో ఆదివాసుల సంక్షేమము, వెనుకబడిన వర్గముల శాఖ కలదు (అస్సామ్, ఒరిస్సా, పశ్చిమ బెంగాల్, మధ్యప్రదేశ్). మంత్రివర్గ సంఖ్య ననుసరించి, మంత్రుల సామర్థ్యము ననుసరించి శాఖలను ముఖ్య మంత్రి పంచి పెట్టును. సామాన్యముగా ముఖ్యమంత్రి సాధారణ పరిపాలన శాఖను శాంతి భద్రతల శాఖతోబాటు కొన్ని ఇతర శాఖలను కూడ తన చేతిలో ఉంచుకొనవచ్చును.

ప్రతి మంత్రియు తన ఆధీనమందు ఉన్న శాఖల పరిపాలనకు బాధ్యత వహించును. సహ మంత్రులు కేబినెట్ మంత్రుల పర్యవేక్షణ సహాయముతో కొన్ని శాఖలను నిర్వహింపవచ్చును. లేదా స్వతంత్రముగా నైన తమ శాఖలను నిర్వహింప వచ్చును. ఉపమంత్రులు మంత్రులకు శాసనసభ యందు ప్రశ్నలకు ఉత్తరము లిచ్చుటలోను, బిల్లులను నడిపించుటలోను, మంత్రాంగము యొక్క విధానములను కార్య క్రమమును సర్వ జనులకు వివరించుటలోను, శాసనసభ్యులు, ప్రెస్, పార్టీలతో ఎల్లప్పుడు సంబంధము కలిగి ఉండుటలోను సహాయపడుదురు. పార్లమెంటరీ కార్యదర్శులు శాసనసభా కార్యక్రమములలో మంత్రులకు సహాయపడుదురు. పార్లమెంటరీ కార్యదర్శులను ముఖ్యమంత్రి నియమించును. వీరు మంత్రి వర్గముకు చెందినవారుకారు. కాని మంత్రులు పదవియందున్నంతవరకే వీరును పదవిలో ఉందురు.

ప్రజా స్వామ్య పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వ పద్ధతిని అనుసరించి ఏర్పడిన మంత్రి వర్గ కర్తవ్యములలో ముఖ్యమైనవి: శాసన సభకు నివేదింపవలసిన విధానమును రూపొందించుట, శాసన సభచే నిర్ణయింపబడిన విధానమును కార్య నిర్వాహక వర్గముచే పాలింపజేయుట, రాష్ట్రమునందున్న వివిధశాఖల అధికారములను నిరంతరము సమన్వయపరచుట, వాటి పరిమితులను నిర్ణయించుట, మంత్రి వర్గ అవసరమును బట్టి ముఖ్య మంత్రి ఆదేశానుసారము సమావేశమగు చుండుట. మంత్రివర్గము ఒక జట్టుగా పనిచేయవలెను. మంత్రివర్గము నిర్ణయము ఆ వర్గము యందున్న ప్రతి మంత్రిని బంధించును. ఈ నిర్ణయములను ప్రతి మంత్రి బహిరంగముగాను, శాసన సభలోను బలపరచు చుండవలెను. మంత్రి వర్గము నిర్ణయముతో ఏదేని మంత్రి ఏకీభవింపనిచో అతడు తన పదవికి రాజీనామా ఈయవచ్చును. కాని, మంత్రివర్గము నిర్ణయముతో తనకు గల విభేదమును బహిరంగ పరచరాదు. ప్రతిమంత్రియు తాను పదవీ స్వీకారము చేయునప్పుడు మంత్రి వర్గము కార్య క్రమముల నన్నిటిని రహస్యముగ ఉంచుదునని ప్రమాణము చేయును. మంత్రుల మధ్య ఐక్యతయు, వారి విభేదములను రహస్యముగ ఉంచుట - ఇవి లేనిచో సమష్టి బాధ్యత సూత్రమునకు తావు లేదు. వారందరు కలిసియే తమ పదవులలో ఉండుటగాని, లేదా తొలగుట గాని జరుగు చుండును.

కార్య విధానము: రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన వివిధ కార్య కలాపములు కేంద్రము వలెనే వివిధ శాఖల క్రింద ఏర్పరుపబడి, వాటి కార్యాచరణ సివిల్ ఉద్యోగులకు అప్పగించబడును. సివిల్ ఉద్యోగులు తమ స్వాధీనమందు ఉన్న కార్యముల నిర్వహణకు బాధ్యత వహింతురు. ప్రజా ప్రతినిధులవలె గాక సివిల్ ఉద్యోగులు ప్రభుత్వము యొక్క శాశ్వత సభ్యులు. వీరు పరిపాలన యందును, ఇతర ప్రభుత్వ కార్యముల నిర్వహణ యందును ప్రత్యేక శిక్షణ అనుభవము, దక్షత గడించిన వారై ఉందురు. ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడిన ప్రతినిధులు మంత్రులుగ నియమింపబడుదురు. వీరు ప్రజాభీష్టమున్నంత వరకు తమ పదవులలో ఉందురు. వీరికి నిర్వహణ దక్షత ఉండవలసిన అవసరము లేదు. కాని వీరు విధానములను రూపొందించి, అవి సక్రమముగ నిర్వహింపబడునట్లు పర్యవేక్షింతురు.

కేంద్రములో వలెనే రాష్ట్రములోకూడ ప్రతి శాఖయు ఒక కార్యదర్శి అధీనమందు ఉండును. అతనికి సహాయ కార్యదర్శులు, వివిధ ఉపకార్యదర్శులు నియమింపబడుదురు. మంత్రిత్వ శాఖల ఏర్పాటునందుగాని, సచివాలయ కార్యవిధానమందుగాని కేంద్రమునకును, రాష్ట్రమునకును ఎట్టి భేదము లేదు. ముఖ్య మంత్రి ఇష్టానుసారము పోర్టుఫోలియోలు ఏర్పడును. ఒక్కొక్క మంత్రికి ఒకటిగాని అంతకంటె హెచ్చుగాని శాఖలు అప్పగించబడును.

మంత్రుల పోర్టుఫోలియోలు మారినప్పటికిని ప్రభుత్వ శాఖలు మారవు. సాధారణముగ రాష్ట్రములలో ఉండదగు శాఖలను పైన వివరించడమైనది. ప్రత్యేకముగ ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన మంత్రిత్వ శాఖలు, మంత్రుల పోర్టుఫోలియోలు దిగువ వివరింపబడినవి.

ముఖ్యమంత్రి సలహాపై గవర్నరు మంత్రుల మధ్య ప్రభుత్వ కార్య కలాపములు కేటాయించి ఇచ్చును. ఇట్టి కార్య విభజనములో ఒకొక్కప్పుడు ఒక మంత్రి క్రింద రెండు మూడు శాఖలు ఉంచబడును. లేదా ఒకే శాఖ ఒకరిద్దరి మంత్రుల అధీనమున ఉంచబడును. మంత్రులందరూ సమష్టిగా గవర్నరు పేరుతో జారీ చేయబడు ప్రభుత్వ ఉత్తరువు లన్నిటికిని బాధ్యులయి ఉందురు. ఇట్టి ఉత్తరువులు వ్యక్తిగతముగా మంత్రి తన పోర్టుఫోలియోకు సంబంధించిన విషయముల కొరకు అధికార పూర్వకముగ జారీ చేసినవై యుండును. లేదా మంత్రులందరు సమావేశమై చర్చించిన విషయమునకు సంబంధించి ఉండును. ఒక మంత్రి, తన ఆధ్వర్యవమున ఉంచిన శాఖకు సంబంధించిన వ్యవహారముల కార్యనిర్వహణకు ప్రధానముగ బాధ్యుడై ఉండును. రాష్ట్ర ప్రభుత్వము తరపున జారీ అగు ఉత్తరువులు మొదలగు అన్ని కార్యములు గవర్నరు పేరనే జరుగును. ప్రతి ప్రభుత్వ ఉత్తరువు ఆ విషయమునకు సంబంధించిన కార్యదర్శి లేదా ఇందు నిమిత్తము అధికార మొసగబడిన తదితర కార్యదర్శిచే సంతకము చేయబడును.

భారత రాజ్యాంగము, (1950) నిబంధన 166-(3) క్రింద ఆంధ్రప్రదేశ్ గవర్నరుచే 1965 ఆగస్టు, 22 వ * తేదీన మంత్రులకు కేటాయింపబడిన పోర్టుఫోలియోలు దిగువ వివరింపబడినవి:

ముఖ్య మంత్రి: సాధారణ పరిపాలన, ఉద్యోగివర్గము రాజకీయ వ్యవహారములు, పబ్లికు సర్వీసు కమిషను, రాష్ట్ర శాంతి భద్రతలు, రాష్ట్ర ఎన్నికలు, జనాభా లెక్కలు, హైకోర్టు న్యాయమూర్తుల నియామకము కొరకు అందుకు అర్హులైన వారి పేర్లు సిఫారసు, వారి సెలవులు వగైరాలు, జిల్లా న్యాయాధీశులు, జిల్లా న్యాయస్థానములు, అదనపు జిల్లా కోర్టులు, ప్రణాళికలు, భారీ పరిశ్రమలు, విద్యుచ్ఛక్తి, అఖిలభారత ఉద్యోగి వర్గము.

రెవిన్యూ మంత్రి: రెవిన్యూ, రిజిస్ట్రేషన్, స్టాంపులు నిర్వాసితుని ఆస్తి, అతియత్, జాగీర్ పరిపాలన, ఋణ పరిష్కారమండలి, భూ సంస్కరణలు, సహాయము, పునరావాసము, వాణిజ్య పన్నులు.

ఆర్థిక మంత్రి: రాష్ట్ర అర్థము, మధ్య తరగతి చిన్న తరహా పరిశ్రమలు, పారిశ్రామిక సహకారములు, కార్యాలయ సామగ్రి, ముద్రణము, నియంత్రిత వ్యాపార సరకు, చిన్న తరహా పరిశ్రమలు, కార్పొరేషన్, గనులు, గనులకు సంబంధించిన కార్పొరేషన్, కేంద్ర నిలువసరకు కొనుబడి.

ఆహారము వ్యవసాయము: నీటిపారుదల, వ్యవసాయము, ఆహారము, ఉత్పత్తి, క్రయ విక్రయములు, గ్రామీణ ఋణ గ్రస్థత. ఋణ సహాయము, ఋణముల నిచ్చుట, ఋణ దాతలు, రాష్ట్ర గిడ్డంగుల కార్పొరేషన్, పశుపోషణ.

అంతరంగిక వ్యవహారశాఖ: పోలీసు, ఆయుధముల చట్టము, సినీమా, ప్రయాణ పత్రములు, ముస్లిమ్ వాక్ఫ్స బోర్డ్, సాలార్ జంగ్ ఎస్టేటు,

ఆరోగ్యము: వైద్యము.

పంచాయత్ రాజ్: పంచాయత్, ఎకనమిక్స్ బ్యూరో, వసతి నియంత్రణము, చిన్న మొత్తముల పొదుపు ఉద్యమము, గృహనిర్మాణము.

సహకారము: మత్స్య పరిశ్రమ, సహకారము.

పబ్లిక్‌వర్క్స శాఖ: భవనములు, రహదారులు, రేవులు, పబ్లిక్ గార్డెన్స్, సిటీ వాటర్ వర్క్స, పబ్లిక్‌వర్క్సశాఖ, కర్మాగారములు.

మద్యనిషేధము: ఎక్సైజు, సాంస్కృతిక వ్యవహారములు పురా వస్తుశాఖ, స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్ర, సాహిత్య శాస్త్రీయ సంఘములు అకాడమీలు, రవీంద్ర భారతి, మ్యూజియమ్‌లు, సంగీత కళాశాలలు, ప్రాచీన లిఖిత పత్రములను భద్రపరచుట, తెనిగించుట, సాహిత్య వేత్తలకు ధన సహాయము, ఆధునిక భారతీయ భాషల అభివృద్ధి, రాష్ట్ర ప్రాచీన పత్రసంచయము, లలితకళలు, వాస్తుశాస్త్ర కళాశాల, శరీరవ్యాయామ విద్య మొదలగునవి.

న్యాయ సంబంధశాఖ: శాసన మండలి, న్యాయశాఖ, న్యాయస్థానములు, న్యాయాధికారులు, కారాగారములు.

శ్రామిక వర్గము: శ్రామికవర్గము, రాకపోకలు, సమాచారము, ప్రచారము, వినోద యాత్ర.

నగర పాలన: మునిసిపాలిటీలు, అడవులు,

ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన కార్యకలాపములన్నియు సెక్రటేరియట్ యొక్క వివిధ శాఖల మధ్య పంపకము చేయబడినవి. అట్టివి ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో 12 శాఖలు కలవు.

* ప్రస్తుతము (1967) ఆంధ్రప్రదేశ్ నందు 16 కేబినెట్ మంత్రులు కలరు. సహమంత్రులుగాని, ఉపమంత్రులుగాని ఈ మంత్రి మండలి యందు లేరు. అందరికీ కేబినెట్ హోదా కలదు. శాఖల కేటాయింపులో మాత్రము మార్పులు జరిగినవి.

సాధారణ పరిపాలన శాఖ: ఇది ప్రధాన కార్య దర్శిక్రింద ఉండును. ఇతనికి సచివాలయ శాఖలన్నిటిని పర్యవేక్షించు అధికారము కలదు. ఇతడే రాష్ట్ర మంత్రి వర్గమునకు కార్యదర్శిగ పనిచేయును.

ఈ శాఖ కార్యకలాపములు: మంత్రివర్గము సమావేశములను ఏర్పాటు చేయుటయు, మంత్రివర్గము నిర్ణయములను రికార్డుచేసి ప్రభుత్వ అన్ని శాఖలకు పంపుటయు, మంత్రుల నియామకము, పోర్టుఫోలియోల పంపకం, మంత్రుల పర్యటనలు, రాజీనామాలు మొదలగు విషయములు, గవర్నరు పదవీ స్వీకారము, రాష్ట్రమునందును, రాజధానీ నగరమునందు గల ప్రభుత్వ భవనములు, తదితర వసతులు, వాటికి సంబంధించిన చట్టముల పరిపాలన, ప్రభుత్వ వ్యవహారములు వ్యవహార నిబంధనలను ఏర్పరుచుట, జనాభా లెక్కలు, రాష్ట్ర శాసన సభలు, వాటి ఎన్నికలు, వాటికి సంబంధించిన నేరములు, తగాయిదాలతో సహా, పతాకములు ఎగుర వేయుట, వాటి నిబంధనలు, విదేశీ వ్యవహారములు, విదేశములతో కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు సంబంధము కలిగించు అన్ని విషయములను, సెలవు దినములను ప్రకటించుట, గౌరవములు, బిరుదు ప్రదానములు, భారత సివిల్ ఉద్యోగులు, భారత పరిపాలన ఉద్యోగులు, భారత పోలీసు ఉద్యోగులు, వారి నియామకము, బదలాయింపు, సెలవులు, భారతీయ ప్రముఖులు, సంస్థానములు, సమాచారము, రేడియో ప్రసారము, శాంతి భద్రతలను కాపాడుట, ఉద్యోగ వర్గ సంస్థల గుర్తింపు ఉత్తరువులను జారీచేయుట, రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణమునకు సంబంధించిన విషయములు,

ప్రభుత్వోద్యోగి వర్గములు, శాసన బద్ధ నియమములు, ఉత్తరువులు, ఆంధ్రప్రదేశ్ పబ్లికు సర్వీసు కమిషను. ప్రభుత్వోద్యోగులు, వారి ప్రవర్తన నిబంధనలు, హైకోర్టు న్యాయమూర్తులు-వారి సెలవులు, ఆ పదవికి తగిన వారి పేర్ల సిఫారసు, జిల్లా న్యాయమూర్తులు, నివేదికలు, రాష్ట్ర పరిపాలన నివేదిక మొదలగునవి. ప్రాంతీయ సైన్యము, ప్రాదేశిక మార్పులు క్రమ శిక్షణ చర్యకొరకు న్యాయ సభలు, ప్రముఖ వ్యక్తులు, అత్యంత ప్రముఖ వ్యక్తుల రాకలు, ఇంకను తదితర ఏ శాఖకు అప్పగించుటకు వీలు లేని సాధారణ స్వభావము గల సమస్యలు.

అనుబంధ శాఖలు: రాష్ట్ర పబ్లికు సర్వీసు కమిషను. సమాచార రేడియో ప్రసారశాఖ, పోలీసు శాఖ.

ఆంతరంగిక వ్యవహారశాఖ: న్యాయ సంబంధ పరిపాలనము, ఆయుధములు, మందుగుండు సామానులు, ప్రేలుడు వస్తువులు, బాయిలర్స్ చట్టము, ధర్మసంస్థలు ధర్మాదాయ దేవాదాయములు, మత సంబంధ సంస్థలు పౌరత్వచట్టము, న్యాయస్థానములు, కారాగారములు, ప్రత్యర్పణ, ఫ్యాక్టరీల చట్టము, అగ్నిమాపక దళము, విదేశీ దౌత్య వర్గము. పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము, న్యాయ, కార్యనిర్వహణ సంబంధ విభజన, మేజస్ట్రేట్లు, ప్రెసిడెన్సీ మేజస్ట్రేట్లు, న్యాయస్థాన ఉద్యోగులు, వారి నియామకము, ప్యాస్ పోర్ట్లు, వీసాలు, కార్మిక వర్గము, ముద్రణాలయము. మద్య నిషేధము అమలు జరుపుట, రాష్ట్ర రవాణా, దుకాణము, వారి సిబ్బంది చట్టము. అనుబంధ సంస్థ ఆంధ్రప్రదేశ్ స్టేట్ రోడ్ ట్రాన్స్ పోర్టు కార్పొరేషన్.

రెవిన్యూ శాఖ: రెవిన్యూ బోర్డు-భూమి సముపార్జన, అన్యాక్రాంతము, వాణిజ్య పన్నులు, సాధారణ అమ్మకపు పన్ను, వినోదపు పన్ను, మోటారు స్పిరిట్స్ పన్నుల చట్టము.

కోర్టు ఆఫ్ వార్డ్స్: డిప్యూటీ కలెక్టర్లు, జిల్లా గెజటు, గెజటీర్లు, ఎస్టేట్ల రద్దు చట్టము, ఎస్టేట్ల భూముల చట్టము, నిర్వాసుల ఆస్తులు, ఎక్సైజ్ పన్నులు, కరువు నివారణ, వరదలు, జాగీర్ల పరిపాలన, భూ సంస్కరణలు, భూ శిస్తు, చిన్న తరహా నీటి పారుదల, పాకిస్తాన్ కాందిశీకులకు సహాయము, పునరావాసము, రిజిస్ట్రేషను పత్రముల పై స్టాంపు డ్యూటీ వాటి రేట్లు, ప్రాదేశిక సరిహద్దు తగవులు, వాటి సర్వే, ఎస్టేట్ల సర్వే, సెటిల్ మెంట్స్, నిక్షిప్తనిధి, గ్రామ సిబ్బంది, నీటి సరఫరా.

అనుబంధ శాఖలు: రెవిన్యూ బోర్డు, ఇన్స్పెక్టరు జనరలు ఆఫ్ రిజిస్ట్రేషన్, డైరెక్టరు ఆఫ్ సర్వే, సెటిల్ మెంట్సు.

ఆహారము - వ్యవసాయము శాఖ: వ్యవసాయము, వ్యవసాయ విద్య, పరిశోధన, ఇంజనీరింగ్, పశుపోషణ, పశువుల ఆహారము, సివిల్ సరఫరాలు, ఆహారధాన్యములు తదితర ఆహార దినుసుల ధరల స్థిరీకరణ, నియంత్రణ, సహకారము, మత్స్య పరిశ్రమ, ఆహారోత్పత్తి, అడవులు ఋణదానము. ఆహారధాన్యముల సేకరణ, పంపిణి, భూసార రక్షణ, చెరకుపంట అభివృద్ధి పథకము, కూరలు, పాలు సరఫరా పథకము.

అనుబంధ సంస్థలు: వ్యవసాయ డైరెక్టరేట్, పశుపోషణ డైరెక్టరేట్, అగ్రికల్చరల్ యూనివర్సిటీ, సహకార రిజిస్ట్రారు—చీఫ్ కన్సర్వేటర్ ఆఫ్ ఫారెస్ట్సు, అడవుల శాఖ, సివిల్ సరఫరాశాఖ, పాలసరఫరా డైరెక్టరేట్.

ప్రణాళిక శాఖ: ఎకనమిక్స్, స్టాటిస్టిక్స్, ఆర్థిక వ్యవస్థ, సాంఘిక ప్రణాళికలు, స్థానిక అభివృద్ధి పనులు,

అంగబల అవసరములు, ప్రణాళిక యంత్రాంగము, గ్రామీణ రోడ్ల అభివృద్ధి పథకము.

ఆర్థిక శాఖ: ఖర్చునకు సంబంధించిన అన్ని సమస్యలు, ఆయవ్యయము, ఫైనాన్స్ కమిషను, విదేశీ మారకము, ప్రాథమిక సూత్రములు, జాతీయ పొదుపు సర్టిఫికెట్లు, పబ్లిక్ ఋణము, రాష్ట్ర, కేంద్ర పింఛను, ప్రయాణపు బత్తెము, నిబంధనలు, ట్రెజరీలు, ఆర్జనోపాయములు, రాష్ట్ర జాతీయ పొదుపు డైరెక్టరు.

న్యాయ సంబంధ శాఖ: న్యాయవాది సంఘ చట్టము, అనధికార బిల్లుల పరిశీలన, ప్రభుత్వ బిల్లుల రచన, పరిశీలన, న్యాయ శాసన సంబంధ ప్రచురణలు, చట్టము, సంగ్రహ గ్రంథములు, న్యాయ సలహాకు సంబంధించిన సామాన్య ప్రశ్నలు, శాసన బద్ధ నియమములు, ఉత్తరువులు ప్రకటనల పరిశీలన, రాష్ట్ర లా రిపోర్టులు, న్యాయ సంబంధ విషయములలో సలహాల నిచ్చుట.

పబ్లిక్ వర్క్స్ శాఖ: విమానము, విమానయానము, రాకపోకలు, విద్యుచ్ఛక్తి, రహదారులు, భారీ నీటి వనరులు, దీప గృహములు, తంతి, తపాలా, రైల్వేలు, రైలు ప్రమాదములు, రోడ్లు, వంతెనలు, నదులు, పడవలు, పడవయానము, రేవులు, ప్రభుత్వ భవంతుల నిర్మాణము.

అధీన కార్యాలయము: చీఫ్ ఇంజనీర్లు - భవనములు, సివిల్, నీటిపారుదల, విద్యుచ్ఛక్తి, రహదారులు.

ఆరోగ్యము, గృహ నిర్మాణము, మునిసిపల్ పరిపాలనము: రాష్ట్రములో ప్రజారోగ్యము వైద్య సహాయములకు సంబంధించిన పరిపాలన, వాటికి సంబంధించిన ఇతర కార్యములు, నగర సంఘములు, స్థానిక సంస్థలకు సంబంధించిన అన్ని సమస్యలు, పై సంస్థల సిబ్బంది చేయు అప్పీళ్లు.

ఆహార పదార్థముల కల్తీ, సంతలు, జాతరలు, స్మశానములు, ఆసుపత్రులు, డిస్పెన్సరీలు, స్థానిక సంస్థలకు ఎన్నికలు, తలసరి పన్నులు, గృహ నిర్మాణములు (పారిశ్రామిక, మధ్య తరగతి, సహకార గృహ నిర్మాణములతో సహా), అభివృద్ధి మండలులు, ప్రయాణీకుల హోటలు, హోటలు యజమానులు, మార్కెట్లు, బళ్లు, బస్సుల గ్రాంటు, కబేళాలు మొదలగునవి.

వైద్య, ఆరోగ్య విద్య, వైద్యకళాశాలలు, విహార స్థలముల చట్టము, ప్రజారోగ్యము, పారిశుద్ధ్యము, శానిటరీ, ఇంజనీరింగ్ శాఖ, టౌన్ ప్లానింగ్, పట్టణ నీటి సరఫరా, డ్రెయినేజి, జనన మరణ రిజిష్టర్లు.

అనుబంధ శాఖలు: మెడికల్ సర్వీసెస్ డైరెక్టరు, ఆరోగ్య డైరెక్టరు స్థానిక సంస్థల ఇన్స్పెక్టరేట్, వైద్య కళాశాలలు, ఆసుపత్రులు, టౌన్ ప్లానింగ్ డైరెక్టరు, గృహ నిర్మాణ మండలి.

విద్యాశాఖ: విద్యకు సంబంధించిన సామాన్య సమస్యలతో వ్యవహరించును. ప్రాచీన చారిత్రిక స్తూపములు.

పురావస్తు శాస్త్రము: గ్రంథములు, కాపీరైటు, రిజిస్ట్రేషను, కేంద్ర లైబ్రరీ, వయస్సు-జాతి-అర్హతల సర్టిఫికెటు, పరీక్షలు, మెడ్యూలు తరగతులు జాతులు, వెనుకబడిన తరగతులకు గృహ నిర్మాణము, వస్తుప్రదర్శనశాలలు, పౌర అనర్హతల తొలగింపు, గెజిటీర్ల ప్రచురణ, స్త్రీ సంక్షేమశాఖ.

అనుబంధ సంస్థలు: సెకండరీ విద్యాశాఖా డైరెక్టరు, సాంకేతిక విద్యాడైరెక్టరు, కాలేజీ విద్య డైరెక్టరు, గ్రంథాలయ డైరెక్టరు, రాష్ట్ర పురావస్తుశాఖ, గ్రంథముల రిజిస్ట్రారు. ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌నందు ఆంధ్ర, ఉస్మానియా, శ్రీ వెంకటేశ్వర అను మూడు యూనివర్సిటీలు* కలవు. ఇవి స్వతంత్ర సంస్థలు.

పరిశ్రమల శాఖ: గ్రంథములు, ప్రభుత్వ ప్రచురణలు, గృహ గ్రామీణ పరిశ్రమలు, పారిశ్రామిక అభివృద్ధి, ఆంధ్రప్రదేశ్ గెజిట్, సామాన్య ఉత్తరువులు, పంపిణీ, భూతత్వమునకు సంబంధించిన సర్వే, భారత కంపెనీల చట్టము, గనులు, నూనెగనులు, రాష్ట్ర ఆర్థిక సంబంధ కార్పొరేషన్, స్టేషనరీ, ముద్రణము, స్టోర్సు కొనుగోలు, వ్యాపారము, వాణిజ్యము, టారిఫ్‌లు, తూనికలు-కొలతలు, పరిశ్రమల డైరెక్టరేటు, రాష్ట్ర ఫైనాన్షియల్ కార్పొరేషన్, ప్రభుత్వ ముద్రణాలయము, రాష్ట్రపారిశ్రామిక కార్పొరేషను.

పంచాయత్ రాజ్ శాఖ: పంచాయత్ రాజ్ సంస్థల బడ్జెట్, ఆడిట్, పంచాయతీ సమితులు, జిల్లాపరిషత్ నిర్మాణము, పరిపాలనము, స్థానికాభివృద్ధిపనులు, పంచాయత్ రాజ్ సంస్థల క్రింద చిన్న తరహా నీటిపారుదలలు, పూర్వపు జిల్లాబోర్డు రోడ్ల పోషణ, పంచాయత్ రాజ్ ఇంజనీరింగ్ సర్వీస్, ప్రాంతీయ కమిటీ, గ్రామ ప్రణాళికలలో రోడ్డు గ్రామీణ నీటి సరఫరా, జాతీయ నీటి సరఫరా, పారిశుధ్ధ్య పథకములు, పంచాయత్ రాజ్ సంస్థల సిబ్బంది, సమాజ వికాస పథకములు, గ్రామ స్వయం సేవకబలము, ట్రైనింగ్ సంస్థలు, గ్రామ సేవకులు, ట్రైనింగ్ కేంద్రములు, హోమ్ సైన్సు వింగ్.

జిల్లా పరిపాలన: ప్రతి రాష్ట్రమును పరిపాలనా సౌకర్యము కొరకు జిల్లాలు క్రింద విభజింపబడును. ఆంధ్ర

* ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో నాలుగవ యూనివర్సిటీ 'అగ్రికల్చరల్' యూనివర్సిటీ, వ్యవసాయశాఖ ఆధ్వర్యవమున ఉన్నది.

ప్రదేశ్‌లో అట్టి జిల్లాలు 20 గలవు. ప్రతి జిల్లాయును తాలూకాల క్రిందను–ఫిర్కాల క్రిందను విభజింపబడును. అనగా, ప్రతి ఫిర్కాకును సుమారు ఇరువది గ్రామములు ఉండును. ప్రతి తాలూకాకును ఐదుగాని, ఆరుగాని ఫిర్కాలు ఉండును

ప్రతి జిల్లాయందును రెవిన్యూ వ్యవహారముల నిర్వహణకై జిల్లాకలెక్టరు, న్యాయపాలనకు జిల్లా జడ్జీయున్ను నియమింపబడుదురు. ఈ జిల్లా అధికారు లిద్దరును ప్రభుత్వముచే నియమింపబడినను, జిల్లా జడ్జి హైకోర్టు నియంత్రణాధికారము క్రిందను జిల్లా కలెక్టరు రెవిన్యూబోర్డు నియంత్రణకు లోబడియు ఉందురు. జిల్లా జడ్జీకి జిల్లా న్యాయ సంబంధ విషయములలోనే జోక్యము ఉండును. కాని, జిల్లా కలెక్టరు జిల్లాకు సంబంధించిన అన్ని విషయములతోనూ జోక్యముండును. ముఖ్యముగ రెవిన్యూ వసూలు, దానికి సంబంధించిన అన్ని విషయములకు బాధ్యత కలిగి ఉండును. ఇదిగాక జిల్లాలోని శాంతి భద్రతలు కాపాడుట ఈతనికి వప్పగించబడినది. జిల్లాలో నున్న స్థానిక సంస్థల పరిపాలనమునందు కూడ కలెక్టరు ప్రధాన పాత్ర వహించును.

జిల్లాలలో, ప్రాముఖ్యమును బట్టిగాని, విస్తీర్ణమును బట్టిగాని, ఎట్టి వర్గీకరణము లేదు. సామాన్యముగా కార్యాలయ పనులలో కలెక్టరు సహాయార్థము ఒక పెర్సనల్ అసిస్టెంట్, ఒక రెవిన్యూ అసిస్టెంట్ లేదా హుజూర్ సిరిస్తదార్, నియమింపబడుదురు. వీరుగాక ఇద్దరు ముగ్గురు విభాగోద్యోగులు, 40 - 60 మంది వివిధ తరగతి గుమాస్తాలు ఉందురు. జిల్లాకలెక్టరు పని అధికమైనప్పుడు ఇతని సహాయార్థముజా యింటు కలెక్టర్లు నియమింపబడుదురు. ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌లో హైదరాబాదు, విశాఖ జిల్లాలలో తప్ప మరి ఏ జిల్లాలోను జాయింటు కలెక్టర్లు లేరు. తెలంగాణా జిల్లాలలో, హైదరాబాదు లాండ్ రెవిన్యూ చట్టము తదితర నిర్దిష్ట చట్టముల క్రింద కలెక్టరు పెర్సనల్ అసిస్టెంట్ జాయింటు కలెక్టరుగా వ్యవహరించును.

జిల్లాలోనున్న అన్ని అభివృద్ధి శాఖలకును సమన్వయము కుదుర్చు ప్రధాన అధికారి కలెక్టరు. జిల్లా స్థాయిలో జరుగు సమన్వయ సమావేశములకు కలెక్టరు అధ్యక్షత వహించును. ఇతర జిల్లా అధికారులతో కలిసి ప్రతి నెల పంచాయితీ సమితులను తనిఖీచేయును. జిల్లా పరిషత్తు స్థాయీ సంఘమునకు ఇతడుఅధ్యక్షుడు. జిల్లాకు సంబంధించిన శాంతి భద్రతలు జిల్లా కలెక్టరు అధీనమందుండును.

జిల్లాలలోని న్యాయ పాలనమును, కార్య నిర్వహణమును విభజింపబడిన తరువాత కూడ జిల్లా శాంతి భద్రతల బాధ్యత కలెక్టరు క్రిందనే ఉన్నది. అందుచేత వాటికి సంబంధించిన కేసులకు ఇతడు మేజస్ట్రేటుగ కేసులు విచారణ చేయును. రెవిన్యూ డివిజనల్ ఆఫీసరు, తహసీల్‌దారు, డిప్యూటీ తహసీల్‌దార్‌లు, స్వతంత్ర క్షేత్రాధికారము కలిగి ఉన్నప్పుడు వారి అధికార క్షేత్రములోని శాంతి భద్రతలు బాధ్యత వీరియందుండును. అట్టి విషయములకు సంబంధించి వారు మేజస్ట్రేటు అధికారమును చెలాయింతురు.

జిల్లాలోని అభివృద్ధి కార్య క్రమములను చూచుటకు జిల్లా స్థాయిలో వేరే ప్రత్యేక అధికారి ఎవ్వరూ లేరు. జిల్లా పరిషత్తు యొక్క అన్ని స్థాయీ సంఘముల అధ్యక్షుడుగ అన్ని అభివృద్ధి కార్య క్రమముల బాధ్యత కూడ కలెక్టరుపై గలదు. జిల్లాపరిషత్తు కార్యదర్శి ఈ పనులలో కలెక్టరునకు సహాయపడును.

పంచాయత్ రాజ్ సంస్థల విషయమై జిల్లా కలెక్టరుకు క్రమ బద్ధము చేయునట్టిన్ని, నియంత్రించునట్టి అధికారములు కలవు. అందు ముఖ్యముగా క్రింద వివరించిన అంశములపై ప్రత్యేకాధి కారములు కలవు.

ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము 1962 జూలైలో ఒక గవర్నమెంటు ఉత్తరువు ద్వారా, పంచాయత్‌రాజ్, కమీషనర్లు, డిప్యూటీ కమీషనర్లు, అసిస్టెంట్ కమీషనర్లు పదవులను రద్దు చేస్తూ, జిల్లా పంచాయితీ ఆఫీసు కలెక్టరు ఆఫీసులో ఒక విభాగముగ పనిచేయవలెననియు, జిల్లా పంచాయతీ అధికారి కలెక్టరు పెర్సనల్ అసిస్టెంటుగ పని చేయవలెననియు, తదుపరి తన అధికార క్షేత్రములో డిప్యూటీ కమీషనరు, అసిస్టెంటు కమీషనర్లకు దత్తమై ఉండు అన్ని అధికారములను చెలాయించుతూ వారి కర్తవ్యముల నన్నిటిని నిర్వహింపవలెననియు ఉత్తరువు జారీ చేసెను. తద్వారా పంచాయత్‌రాజ్ సంస్థకు సలహాలనిచ్చుటకును, మార్గదర్శకత్వము నెరపుటకును అధికారము కలిగెను.

జిల్లాపరిషత్తు సంస్థలో కలెక్టరు అధికార రీత్యా సభ్యుడే కాకుండా పెక్కు విషయములలో కార్య నిర్వహణాధికారము దత్తమైన అన్ని ఉప సంఘములకును ఈతడే అధ్యక్షుడు. ఆంధ్రప్రదేశ్ జిల్లా పరిషత్తు చట్టము సెక్షను 50 క్రింద సామాన్యముగ జిల్లా పరిషత్తు లేదా స్థాయీ సంఘములు ఆమోదము కావలసిన ఏ పనినైనను, ప్రజలందరి సంక్షేమము, భద్రతల కొరకు అవసరమని కలెక్టరు అభిప్రాయ పడినప్పుడు, ఆ కార్యముల సత్వర

నిర్వహణమునకు ఆదేశింప వచ్చును. బ్లాక్ డెవలెప్ మెంటు ఆఫీసర్లు, పంచాయితీ నిర్వహణాధికారులు విభాగ పంచాయితీ అధికారులపై కలెక్టరు క్రమ శిక్షణాత్మక మైన నియంత్రణమును చెలాయింపవచ్చును.

ప్రతి జిల్లాకును పౌర సంబంధ అధికారి నియమింప బడును. అతడు జిల్లా స్థాయిలో జరుగు విధానముల, కార్య కలాపముల ప్రచారమునకు తోడ్పడును.

పన్నులు, ఎక్సైజు వగైరాలును వసూలుచేయు బాధ్యత కలెక్టరుపై గలదు. కలెక్టరు రెవిన్యూ డివిజన్ ఆఫీసు, తహసీల్ దారు ఆఫీసు ఏడాదికి ఒకసారి తనిఖీ చేయవలెను. ఇతడు పంచాయితీ సమితి ఆఫీసులు, అందు ముఖ్యముగ ఋణముల విభాగమును తప్పక తనిఖీ చేయవలెను.

అర్జీలు, ఫిర్యాదులను కలెక్టరు స్వయముగా తీసుకొని పరిష్కరించును. అతడు కార్యాలయములో లేనిచో అతని పెర్సనల్ అసిస్టెంటు తీసుకొని, అట్టివి తీసుకొనుటకు ప్రతిదినము ప్రత్యేక కాలము నిర్ణయింపబడును. కలెక్టరు తన పర్యటనలలో కూడ అర్జీలు, ఫిర్యాదులు స్వయముగా తీసుకొనును.

ప్రతి రెవిన్యూ డివిజనల్ ఆఫీసునకు సబ్ కలెక్టరు గాని, డిప్యూటీ కలెక్టరుగాని నియమింపబడును. ఈతడు, తహసీల్ దారు రెవిన్యూ వసూలులో కలెక్టరునకు తోడ్ప డుదురు. ఇతడు తన అధికార క్షేత్రములో శాంతి భద్రతల నిమిత్తము మేజస్ట్రేటుగ వ్యవహరించును. ఇతడు దండ ప్రక్రియా సంహిత క్రింద శాంతి భద్రతలకు సంబం ధించిన కేసులు విచారించును. ఇతడు భూమి అన్యాయా క్రమణ చట్టము, కౌలు దారీ చట్టములపై వచ్చు అప్పీళ్ళను, పరిష్కరించును. గ్రామాధికారులను నియమించు టకును, తొలగించుటకును, ఇతనికి అధికారము గలదు.

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ పంచాయితీ సమితిపై రెవిన్యూ డివిజ నల్ ఆఫీసరుకు నియంత్రణాధి కారము కలదు. ఇతడు పంచాయితీ సమితి అధ్యక్షుని ఎన్నికలు నిర్వహించును. అధ్యక్షునిపై విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానము తేబడినచో, ఇతడు సమితి సమావేశములను ఏర్పరుచును. ప్రతి సంవత్స రము ఇతడు తన అధికార క్షేత్రమునందున్న పంచాయితీ సమితుల కార్యాలయములను తనిఖీ చేయవలెను.

తాలూకా స్థాయిలో తహసీల్ దారు రెవిన్యూ అధికారి. ఇతని సహాయార్థము డిప్యూటీ తహసీల్ దారులు నియ మింపబడుదురు. ప్రతి ఫిర్కాకు ఒక రెవిన్యూ ఇన్‌స్పెక్టరు ఉండును. గ్రామ స్థాయిలో ఒక గ్రామమునసబు, కరణము, నలుగురు మొదలు ఆరుగురు వరకు గ్రామ నౌకర్లు ఉందురు. స్థానిక అభివృద్ధి పనులలో తహసీల్ దారుకు ఎట్టి ప్రసక్తి లేదు. తహసీల్ దారు తన అధికార క్షేత్రములోని శాంతి, భద్రతలకు బాధ్యుడై ఉండును. అందు తాలూకా మేజస్ట్రేటుగ దండ ప్రక్రియాసంహిత క్రింద వచ్చు అర్జీ లపై ఉత్తరువులు జారీ చేయును.

రాష్ట్ర శాసన సభలు

ప్రజా స్వామ్య ప్రభుత్వాంగములలో శాసన మండలి ఒకటి. శాసన మండలి రాష్ట్ర స్వాతంత్ర్యమునకు ఒక చిహ్నము. రాష్ట్రశాసన సభలు రాష్ట్రావసరములను తీర్చు నట్టి శాసనములు చేయును. ఇదిగాక పార్లమెంటరీ పద్ధతిని అనుసరించు ప్రజా స్వామ్య ప్రభుత్వములకు శాసనమండలి యొక్క సర్వాధికారము ఒక ముఖ్య లక్షణము. ఈ సూత్రము కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు సమానముగ వర్తించును. కేంద్ర, రాష్ట్ర శాసన మండలులు రాజ్యాంగ బద్ధమైన వగుటచేత, రాజ్యాంగము క్రింద ఆయా శాసన మండలులకు దత్తము చేయబడిన అధికారములనే చెలా యించును.

భారత రాజ్యాంగము (1950) క్రింద ప్రభుత్వాధికార ములు కేంద్ర, రాష్ట్రీయ ప్రభుత్వముల మధ్య విభజింపబడి, పట్టికలు తయారు చేయబడెను. ఈ పట్టికలలో మొదటిది కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన పట్టిక, రెండవది రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు సంబంధించినది. మూడవది, ఉభయ సామాన్య పట్టిక అనగా కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు రెండింటికి సమాన అధికారము కలది. రాష్ట్ర శాసన సభలు, సామాన్య పట్టికలో నుండి విషయములకు సంబం ధించినట్టిగాని రాష్ట్రపట్టికలో నుండు విషయములకు సంబంధించినట్టిగాని చట్టములు చేయవచ్చును. కాని, ఉభయ సామాన్య విషయములలో మాత్రము కేంద్ర శాసనములకు లోబడియే రాష్ట్ర శాసనములు అమలు జరుపబడును. ఇదిగాక ఈ శాసన అధికారమును రాజ్యాంగ నిబంధనలకు లోబడియే ఉపయోగింపవలెను. అనగా రాజ్యాంగ మూడవ భాగము క్రింద పౌరులకు దత్తము చేయబడిన ప్రాథమిక హక్కులను అతిక్రమించరాదు. శాసన మండలికి తనకు దత్తమయిన విషయములలో దత్త ప్రాంతీయ పరిధిలో సర్వాధికారము కలదని చెప్పబడినది.

శాసన సభ ఆమోదము లేనిదే పన్నులను విధించ రాదు, ప్రభుత్వ ఆదాయమును ఖర్చుపెట్టరాదు; కేంద్రము నందైనను, రాష్ట్రము నందైనను మంత్రి వర్గము శాసన సభ విశ్వాసమునకు పాత్రమై ఉన్నంతవరకే తమ పదవి యందుండును, మంత్రివర్గమునకు అప్పగింపబడిన అధికార

బాధ్యతలను వారు ఎట్లు నిర్వహించు చున్నారో తెలుసు కొనుటకు ఇది ఒక మార్గము. ఇది మంత్రులను అడుగు ప్రశ్నల ద్వారాను, ప్రభుత్వ విధానములపై చేయు తీర్మానముల ద్వారాను, వాయిదా ప్రతిపాదనల రూప మునను, గవర్నరు ఉపన్యాసముపై చర్చల ద్వారాను, గ్రాంటుల కొరకు అభ్యర్థనలపై చర్చల ద్వారాను, విశ్వాస రాహిత్య తీర్మాన ప్రతిపాదనల ద్వారాను విశద పడును. శాసన సభల కర్తవ్యములలో ముఖ్యమైనది చట్ట నిర్మాణము. ఆంధ్ర ప్రదేశ్, ఉత్తర ప్రదేశ్, మద్రాసు, మైసూర్ మహారాష్ట్ర, పశ్చిమ బెంగాల్, బీహార్, పంజాబ్ రాష్ట్రములలో శాసనమండలిలో రెండు విభాగములు గలవు. అవి శాసనసభ, శాసన పరిషత్తు. మైసూర్ శాసన పరిషత్తు రాజ్యాంగ సవరణ(1956)ద్వారా ఏర్పడినది. ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌నందు 1957 శాసన చట్టము ననుసరించి ఏర్పడినది. పై ఇతర రాష్ట్రములలో రాజ్యాం గము ద్వారా ఏర్పడినవే. మధ్య ప్రదేశ్ నందు రెండవ సభ ఏర్పాటుకు అవకాశము కల్పింపబడినను, ఇంతవరకూ శాసన పరిషత్తు ఏర్పడలేదు.

రాష్ట్ర శాసన మండలుల వ్యవస్థ

రాష్ట్రము	శాసన సభ	శాసన పరిషత్తు
1. అస్సామ్	126	—
2. ఆంధ్రప్రదేశ్	287	90
3. ఉత్తరప్రదేశ్	425	108
4. ఒరిస్సా	140	—
5. కేరళ	135	—
6. గుజరాత్	168	—
7. జమ్మూ-కాశ్మీర్	75	36
8. నాగాలాండ్	46	—
9. పంజాబ్	104	51
10. పశ్చిమ బెంగాల్	280	75
11. బీహార్	318	96
12. మద్రాసు	234	63
13. మధ్యప్రదేశ్	296	—
14. మహారాష్ట్ర	270	78
15. మైసూర్	216	63
16. రాజస్థాన్	176	—
17. హర్యానా	81	—

శాసన పరిషత్తు (లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్) : రాష్ట్రములలో శాసన పరిషత్తు ఏర్పరచుటకు లేదా ఎత్తివేయుటకు పార్ల మెంటునకు అధికారము కలదు. కాని అట్లు జేయుటకు రాష్ట్ర శాసన సభ కోరియుండవలెను. ఆ కోరిక శాసన సభ యొక్క మొత్తము సభ్యత్వ సంఖ్యలో అధిక సంఖ్యా కులును హాజరై వోటు చేయువారిలో మూడింట రెండవ వంతు సభ్యులు, జేసిన తీర్మాన రూపమును తాల్చ వలెను. రాజ్యాంగము క్రింద రాష్ట్ర శాసన పరిషత్తుకు ఉండవలసిన కనిష్ఠ సంఖ్య 40 సభ్యులును, గరిష్ఠ సంఖ్య, ఆ రాష్ట్ర శాసనసభ సభ్యుల సంఖ్యలో మూడింట ఒక వంతు ఉండవచ్చును.

శాసన పరిషత్తు సభ్యులు ప్రజలచే ప్రత్యక్షముగ ఎన్ను కొనబడరు. మూడవ వంతుసభ్యులు పురపాలక సంఘ ములు, జిల్లాబోర్డులు, పార్లమెంటుచే నిర్ణయింపబడిన ఇతర స్థానికాధికారములుచే ఎన్నుకొనబడుదురు. పన్నెం డవ వంతు సభ్యులు యూనివర్సిటీ పట్టభద్రులచే ఎన్ను కొనబడుదురు. పన్నెండవ వంతు సభ్యులు రాష్ట్రమునందు కనీసము మూడు ఏండ్లు ఉపాధ్యాయ వృత్తి యందున్న వారిచే ఎన్నుకొన బడుదురు. మూడవ వంతు రాష్ట్ర శాసన సభ సభ్యులచే, ఇంకొక శాసన సభ సభ్యులు కాని,

శాసన పరిషత్తు సభ్యులు

రాష్ట్రము	సభ్యుల సంఖ్య	నియోజక వర్గము				
		శాసన సభ	స్థానిక సంస్థలు	పట్టభద్రులు	ఉపాధ్యాయులు	[illegible]
ఆంధ్రప్రదేశ్	90	31	31	8	8	12
ఉత్తర ప్రదేశ్	108	39	39	9	9	12
జమ్మూ-కాశ్మీర్	36	21	7	0	2	6
పంజాబ్	51	18	17	4	4	8
పశ్చిమ బెంగాల్	75	27	27	6	6	9
బీహార్	96	34	34	8	8	12
మద్రాసు	63	21	21	6	6	9
మహారాష్ట్ర	78	40	22	7	7	12
మైసూర్	63	21	21	6	6	9

ఇతర వ్యక్తుల నుండి ఎన్నుకొన బడుదురు. మిగిలిన ఆరవ వంతు సభ్యులను రాష్ట్రగవర్నరు నామ నిర్దేశము చేయును. గవర్నరు నామ నిర్దేశము చేయు సభ్యులలో సాహిత్యము, శాస్త్రము, కళ, సహకారోద్యమము, సాంఘిక సేవలలో ప్రత్యేక పరిజ్ఞానమును, అనుభవమును కలిగినట్టి వ్యక్తులుందురు.

శాసన పరిషత్తు సభ్యుడు 30 ఏండ్ల వయస్సుకు తక్కువ వాడు కాకూడదు. ఇతనికి ఇతర శాసన సభలలో సభ్యత్వము ఉండరాదు. రాష్ట్రము క్రింద లాభమును పొందు పదవిని దేనిని చేయుచుండరాదు. కేంద్రమున రాజ్యసభవలెనే రాష్ట్రమున శాసన పరిషత్తు కూడ ఒక శాశ్వత సభ. ఈ సభ రద్దుకాదు. దీని మూడవ వంతు సభ్యులు, ప్రతి రెండు ఏండ్లకును మారుచుందురు. అనగా రెండు ఏండ్లకు ఒకసారి మూడవ వంతు సభ్యులు తమ పదవులను విరమించగా, వారి స్థానే నూతన సభ్యులు పైన తెలియపర్చిన రీతిగా ఎన్నుకొనబడుదురు.

శాసన సభలు : ప్రతి రాష్ట్రమునకును ఒక శాసన సభ కలదు, ఈ శాసన సభకు సంబంధించిన సభ్యులు ప్రత్యక్ష ఎన్నికల ద్వారా రహస్య వోటింగు పద్ధతిని ఎన్నుకొనబడుదురు. భారత రాజ్యాంగము క్రింద ఏ రాష్ట్ర శాసన సభలోను సభ్యుల సంఖ్య 500 లకు మించరాదనియు, 60 మందికి తగ్గకూడదనియు నిర్ణయింపబడెను. 'డి లిమిటేషన్ కమిషన్' చట్టము క్రింద రాష్ట్ర శాసన సభ సభ్యుల సంఖ్య, ఆ రాష్ట్రములో పార్లమెంటు సభ్యత్వమునకు నిర్ణయింపబడిన సభ్యుల సంఖ్యకు పూర్ణాంక గుణిజమై ఉండవలెనని నియమింపబడెను. ఈ సూత్రములను అనుసరించి రాష్ట్ర శాసన సభల యొక్క సభ్యుల సంఖ్య నిర్ణయింపబడెను. ఈ సంఖ్య పది ఏండ్లకు ఒకసారి జనాభా లెక్కలు సేకరింపబడిన పిదప మారవచ్చును. ఈ శాసన సభ సభ్యులలో ప్రత్యక్ష ఎన్నిక ద్వారా వచ్చు ప్రతినిధులు గాక ఆంగ్లో-ఇండియన్ జాతికిని, షెడ్యూల్డు కులము, జాతులకు శాసన సభయందు సరియైన ప్రాతినిధ్యములేదని గవర్నరు అభిప్రాయపడినచో, అట్టి ఆంగ్లో-ఇండియన్‌లను షెడ్యూలు కులము, జాతులకు ప్రతినిధుల సముచిత సంఖ్య సభ్యులను నామ నిర్దేశము చేయవచ్చును. అస్సామ్ రాష్ట్రములో నిర్దిష్ట స్వయం పరిపాలక జిల్లాలకు కొన్ని స్థానములు ప్రత్యేకింపబడినవి.

శాసన సభ సభ్యత్వమునకు 25 ఏండ్లు నిండిన వయస్సు కలవాడై ఉండవలెను. ఒకే సభ్యుడు ఏక కాలమందు, రెండు సభల సభ్యుడుగ ఉండుటగాని, రెండు రాష్ట్రములలో శాసన సభ్యుడుగ ఉండుటగాని, లేదా రాష్ట్రమందును, పార్లమెంటునందును సభ్యుడగుటగాని జరుగరాదు. రాజ్యాంగము క్రింద దిగువ వివరించిన అనర్హతలు లేని వ్యక్తియే శాసన సభ సభ్యుడుగ ఉండగలడు.

1. కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల క్రింద లాభముతో కూడిన పదవిలో ఉండుట, 2. మతిస్థిమితము లేకుండుట, 3. దివాలా తీయుట, 4. భారత దేశ పౌరుడు కాకుండుట, 5. పార్లమెంటు చేసిన ఇతర చట్టము ద్వారా అనర్హుడగుట. ఏదేని సభ్యుడు పై అనర్హతలకు గురియయ్యెనా, అను ప్రశ్న ఉదయించినప్పుడు అట్టి ప్రశ్న గవర్నరు నిర్ణయమునకు పంపబడును. గవర్నరు ఎలెక్షను కమిషను అభిప్రాయము ప్రకారము నిర్ణయించును.

ప్రతి రాష్ట్ర శాసన సభకును, ఒక సభాపతి (స్పీకర్) ని, ఉప సభాపతిని ఎన్నుకొందురు. రాష్ట్రములో శాసన పరిషత్తు ఉన్నప్పుడు దానికి అధ్యక్షుడు (చైర్‌మన్), ఉపాధ్యక్షుడు ఎన్నుకొనబడుదురు. సభాపతియు, అధ్యక్షుడును తమ పదవియందు ఉన్న కాలములో ఏ పార్టీకిని చెందనివారుగ వ్యవహరింపవలెను.

శాసన సభ కాలపరిమితి ఐదు ఏండ్లు. కాని, అది ఆ కాలపరిమితిలోగా రద్దుకావచ్చును. శాసన పరిషత్తు శాశ్వత సభ. దాని మూడవ వంతు సభ్యులు ప్రతి రెండవ సంవత్సరము విరమించుచుందురు. గవర్నరు శాసన సభను సమావేశపరచును. రాజ్యాంగమును అనుసరించి శాసన సభ యొక్క రెండు సమావేశముల మధ్యకాలము ఆరు మాసములకు మించరాదు. అనగా, శాసన సభను కనీసము సంవత్సరమునకు రెండుమారులైనను సమావేశపరచవలెను. కాని వాస్తవమునకు శాసన సమావేశములు ఎప్పుడూ సంవత్సరమునకు రెండు కంటె అధికముగనే ఉండును. ఎన్నికలు జరిగిన పిదప ప్రథమ సమావేశము, ప్రతి సంవత్సర తొలి సమావేశములు గవర్నరు ప్రసంగముతో ఆరంభమగును. రాష్ట్రములో రెండు సభలు ఉన్నప్పుడు రెండు సభలను ఒకచోట సమావేశపరచి గవర్నరు ప్రసంగించవచ్చును. అట్టి ప్రసంగములలో శాసన సభ సమావేశమునకు గల కారణములును, సభల కార్యక్రమమును విశదము చేయును. ప్రతి రాష్ట్రశాసన సభకును సమావేశ కనీస సంఖ్య (కోరమ్) పదిగాని, లేదా ఆ శాసన సభ సభ్యత్వ సంఖ్యలో పదవ వంతుగాని ఉండును. ఈ రెండింటిలో ఏది హెచ్చు సంఖ్య అయిన ఆ సంఖ్యనే కోరమ్‌గ గ్రహించవలెను. సభాపతి గాని, అధ్యక్షుడు గాని సభ వోటింగ్‌నందు పాల్గొనరు. కాని ఇరుపక్షములలో సమాన సంఖ్య గల వోట్లు ఉన్నప్పుడు మాత్రము వీరు తమ విచక్షతను అనుసరించి నిర్ణాయక వోటును వేయవచ్చును.

శాసనసభ సభ్యులకు వాక్‌స్వాతంత్ర్యము కలదు. వీరు శాసన సభలో ఏమి ప్రసంగించినప్పటికిని న్యాయ సంబంధ చర్యలకు వీరు గురి కారు. సభ్యులకు వేతనములును, దిన బత్తెమును పొందు హక్కు గలదు సభాపతికి ఉప సభాపతికి, అధ్యక్షునికి, ఉపాధ్యక్షునికి గౌరవ వేతనములు

రాజ్యాంగమునందు నిర్ణయింపబడెను. సభ్యుల వేతన, బత్తెములను శాసన సభయే నిర్ణయించును. బ్రిటిష్ సంప్రదాయమును అనుసరించి, భారత దేశమునందు, కేంద్ర పార్లమెంటును, రాష్ట్ర శాసన సభలును తమ కార్యక్రమములను కమిటీల ద్వారా నిర్వహించుచుండును. ఈ కమిటీలు పలురకములు : స్థాయీ కమిటీ, సెలెక్టు కమిటీ, ఏడ్ హాక్ కమిటీ, జాయింటు కమిటీ మొదలగునవి. ఈ కమిటీల సంఖ్య స్వభావములు రాష్ట్రములు అన్నిటిలోను ఒకే మాదిరిగ ఉండవు. వివిధ రకముల కార్యములను నిర్వహించుటకు ఇట్టి కమిటీలు ఏర్పరుపబడుచుండును. శాసన సభలలో సామాన్యముగ ఏర్పడు కమిటీలు. ప్రభుత్వ హామీలకు, నిబంధనలకు, సభ్యుల సభా హక్కుల, (ప్రివిలేజెస్)కు అంచనాలకు, పబ్లిక్ అకౌంట్సుకు సభ్యుల బిల్లులు తీర్మానములకు, సభలకు పెట్టుకొనబడు పిటీషన్ల విచారణకు అధీన శాసన కరణమునకు ఏర్పడును. ఇవిగాక ప్రభుత్వము ప్రతిపాదించు బిల్లులకు, సెలెక్టు కమిటీలు, జాయింటు కమిటీలు ఏర్పడవచ్చును. ఈ కమిటీలు ఆయా విషయములపై సవిస్తర విచారణ జరుపుటలో శాసన సభలకు తోడ్పడును.

శాసనకరణ ప్రక్రియ : శాసనకరణ ప్రతిపాదనలు అన్నియు బిల్లుల రూపమున శాసన సభలో ప్రవేశ పెట్టుదురు. ఇట్టి బిల్లులను ప్రభుత్వము ప్రతిపాదింపవచ్చును. సభ్యులు కూడ ప్రతిపాదింపవచ్చును. సభ్యులు ప్రతిపాదించిన బిల్లులను ప్రైవేటు సభ్యుల బిల్లులందురు. ప్రభుత్వము ప్రతిపాదించిన బిల్లులు, పబ్లిక్ బిల్లులు, ప్రైవేటు బిల్లులు అని రెండు రకములు. ఇవిగాక ఆర్థిక (మనీ)బిల్లులు ప్రత్యేకమైనవి. ఈ బిల్లులు ప్రభుత్వముచేతనే ప్రతిపాదింపబడవలెను. శాసన కరణ ప్రక్రియలో భారత పార్లమెంటు, రాష్ట్ర శాసనసభలు బ్రిటిష్ పార్లమెంటు నిబంధనలను, సంప్రదాయములను అనుసరించును.

బిల్లు సాధారణముగా శాసన సభలో ప్రవేశపెట్టబడును. ప్రథమ పఠనము జరిగిన పిదప ఆ బిల్లు సెలెక్టు కమిటీ లేదా స్థాయీ కమిటీకి పంపబడును. ఆ బిల్లు నివేదిక ఘట్టమందు పరిశీలింప బడును. తదుపరి రెండవ పఠనము జరుగును. ఆఖరున మూడవ పఠనమయి, బిల్లు ఆమోదింపబడును. ఒక సభలో ఆమోదింపబడిన బిల్లు రెండవ సభ ఉన్నచో ఆ సభకు పంపబడి, అచ్చట పరిశీలింపబడును. రెండు సభలచేతను ఆమోదింపబడిన పిదప గవర్నరు ఆమోదము పొందవలెను.

సాధారణముగ ఆర్థిక బిల్లులు గాక తదితర బిల్లులను రాష్ట్ర సభలో దేనియందైనను ప్రవేశ పెట్టవచ్చును. ఆర్థిక బిల్లులను మాత్రము శాసన పరిషత్తులో ప్రవేశ పెట్టరాదు. శాసన సభా సమావేశములు సమాప్తి చేయబడినను, ఆ సభలలో నడచుచున్న బిల్లులు రద్దుగావు. బిల్లు పరిషత్తులో నడచు చుండగనే శాసన సభ రద్దయినను, ఆ బిల్లు రద్దుకాదు. కాని శాసన సభ రద్దగు కాలమునకు అందు పూర్తికాని బిల్లులు, లేదా ఆ సభలో చర్చిం[illegible] పరిషత్తులో నడచుచున్న బిల్లులు రద్దగును. రాష్ట్ర[illegible] శాసన సభయొక్కటే ఉన్నప్పుడు, ఆ సభ రద్దగు కా[illegible]నకు నడచుచున్న బిల్లులు కూడ రద్దగును.

రాష్ట్రములో రెండు శాసన సభలు ఉన్నప్పుడు [illegible] బిల్లులు రాష్ట్ర గవర్నరునకు పంపబడక పూర్వము రెండు సభలచేతను ఆమోదింపబడవలెను. కాని ఇచ్చట గమనింపవలసిన ముఖ్య విషయమేమనగా, ఏదేని బిల్లునకు కౌన్సిలు వ్యతిరేకించినను, చట్టము కాకుండ అడ్డుపడలేదు. కాని నాలుగు మాసములు కాలయాపన చేయగలుగును. ఆర్థిక బిల్లులను పదునాలుగు దినములకన్న హెచ్చు నిలుపలేదు. అనగా ఏదేని బిల్లు విషయమై ఉభయ సభల మధ్య భేదాభిప్రాయము ఏర్పడినచో శాసన సభను వ్యతిరేకించుటకు శాసన పరిషత్తునకు శక్తిచాలదు. సిద్ధాంతరీత్యా శాసన సభ సభ్యులు ప్రజలచే ప్రత్యక్షముగ ఎన్నుకొనబడిన ప్రతినిధులు. శాసన పరిషత్తు సభ్యులు పరోక్షముగ నిర్దిష్ట సంస్థలచే ఎన్నుకొనబడిన వారగుటచేత రాజ్యాంగము క్రింద ప్రజాప్రతినిధులు గల శాసన సభకే హెచ్చు ప్రాధాన్యము ఒసగబడెను. కాగా, శాసనపరిషత్తు 'వీటో' కాల విలంబన జేయుటకు ఉపయోగపడును. ఆర్థిక బిల్లులకు శాసన పరిషత్తు ఆమోదము అవసరము లేదు. ఆర్థిక బిల్లు శాసనసభ ఆమోదించిన పిదప, శాసనపరిషత్తు సిపారసులకు పంపబడును. శాసన పరిషత్తు ఆ బిల్లును తన సిపారసుతో పదునాలుగు దినములలో శాసనసభకు పంపవలెను. ఆ బిల్లును అట్లు పదునాలుగు దినములలోగా శాసన పరిషత్తు పంపనప్పుడు ఆ బిల్లు శాసన పరిషత్తుచే ఆమోదింపబడినట్లే పరిగణింపబడును. పదునాలుగు దినములలోగా శాసన పరిషత్తు తమ సిపారసులతో బిల్లును పంపిన ఆ సిఫారసులను శాసన సభ పరిశీలించును గాని, వాటిని ఆమోదింపవలెనను నిర్బంధము లేదు. ఆ బిల్లు శాసనసభ సూచనలతోనే ఉభయ సభలచే ఆమోదింపబడినట్లు పరిగణింపబడును.

ప్రభుత్వాధికారమంతయూ మంత్రి వర్గమునందే కేంద్రీకృతమై ఉన్నదనుట స్పష్టము. రాష్ట్రములలో మంత్రి వర్గములు రాష్ట్ర శాసన సభలకు బాధ్యత వహించి తమ అధికారమునకును, శక్తికిని వానిపై ఆధారపడి ఉందురు. శాసన సభయందు ప్రజలచే ఎన్ను

కొనబడిన ప్రతినిధులు ప్రజాభిప్రాయమును ప్రతిబింబింతురు. ప్రజా స్వామ్యమందు ప్రజలే సార్వ భౌములు. ప్రజల తరపుననే శాసన సభ సార్వ భౌమాధికారములను అమలు జరుపును. అందుచేతనే రాజ్యాంగము క్రింద మంత్రి వర్గము సమష్టిగ శాసన సభకు బాధ్యత వహించునట్లు చేయబడెను. శాసన సభకు శాసనకరణము నందేగాక రాష్ట్ర కోశముపై గూడ సర్వాధికారములు గలవు.

స్థానిక స్వపరిపాలనము

ఆంగ్లేయుల పరిపాలనలో భారత దేశమునందు స్థానిక స్వపరిపాలనా సంస్థలను 19 వ శతాబ్ది మధ్యభాగమునందే ఏర్పాటు చేసిరి. వారు మొట్ట మొదట బొంబాయి, కలకత్తా, మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ పట్టణములలో అట్టి సంస్థలను ప్రవేశపెట్టి అభివృద్ధి పరచిరి. పరిపాలనా యంత్రాంగములో వికేంద్రీకరణము చేయవలసిన అగత్యమేర్పడుట వలనను, పరిపాలనతో అధిక సంఖ్యగల భారతీయులకు సంబంధము కలిగింప వలసిన అవసర మేర్పడుట చేతను, పన్నులను సులువుగ విధించి, వసూలు చేయుటకు వీలగుట వలనను, అప్పటి ఆంగ్లేయ పాలకులు ఇట్టి స్థానిక స్వపరిపాలనా సంస్థలను ఏర్పరుచుటకు ఉద్దేశించిరి. ఆరంభములో నగరేతర పట్టణములలో పురపాలక కమిటీలు ప్రవేశ పెట్టిరి. 1842-చట్టము ననుసరించి ఈ కమిటీల కర్తవ్యములు చక్కని పౌర సౌకర్యములు ఏర్పరచుట. ఇందుకొరకు ఇండ్లపై పన్ను వేయుటకు ఈ కమిటీలకు అధికార మివ్వబడినది. ఇట్టి ప్రత్యక్ష పన్ను విధింపునకు ప్రజలలో ఎట్టి సుముఖతయు లేకుండెను. అయినప్పటికి పెక్కు పట్టణములలో మునిసిపల్ కమిటీలు ఏర్పరుపబడెను. నగరేతర ప్రాంతములలో మాత్రము స్వపరిపాలన సంస్థలు అభివృద్ధి చెందలేదు. 'మేయో' పరిపాలనా వికేంద్రీకరణమున నూతన పథకమును 1871 లో ప్రవేశ పెట్టుటతో గ్రామీణ ప్రాంతములలో నున్న స్థానిక స్వపరిపాలన సంస్థల అభివృద్ధి విషయమున ప్రోత్సాహము లేకెత్తెను. ఈ నగర, గ్రామీణ సంస్థలలో నుండు సభ్యులు నామ నిర్దేశము చేయబడిన వారును, ఉద్యోగులు మాత్రమేకలరు. ఈ వికేంద్రీకరణములో ముఖ్యముగ స్వపరిపాలనమున కన్న స్థానికమునకే ప్రాధాన్యత ఎక్కువగ ఇవ్వబడెను. 1882 లో రిప్పన్ పథకము క్రింద స్వపరిపాలనమునకు కూడ ప్రాధాన్యత నిచ్చుటతో ముఖ్యముగ నగర ప్రాంతములలో ఇట్టి సంస్థల అభివృద్ధికి రాజమార్గము ఏర్పడెను. ఇక స్థానిక సంస్థలను ఏర్పరచుటలో కూడ ఎన్నికైన సభ్యుల సంఖ్య అధికమై ఉద్యోగుల సంఖ్యయు, నామ నిర్దేశపు వ్యక్తుల సంఖ్యయు తగ్గెను. ఇదిగాక ఈ సంస్థల కర్తవ్యములు అధికము చేయబడెను. ఇందు ప్రజారోగ్యము, వైద్య సహాయము, విద్యలకు సంబంధించిన వివిధ కార్యకలాపములు కలవు. వీటి కర్తవ్యములతోపాటు, అధికారము, బాధ్యతలు ఆర్థిక వనరులు కూడ పెరిగెను. రాష్ట్ర రెవిన్యూలో తగినన్ని అంశములు, రాష్ట్ర వ్యయము యొక్క నిర్దిష్ట అంశములు రాష్ట్ర ఎకౌంటు నుండి స్థానిక సంస్థలకు బదలాయింపు చేయబడెను. ఈ కాలమందే నగర ప్రాంతములలోగల స్థానిక సంస్థలు ఎక్కువగ అభివృద్ధి చెందినవి. జిల్లాబోర్డు వంటి స్థానికసంస్థలు స్థాపించుటతో గ్రామ ప్రాంతములు కూడ బాగుగ అభివృద్ధి చెందినవి. సామాన్యముగ ప్రతి జిల్లాకు ఒక బోర్డు చొప్పునయున్ను, తాలూకాలకు కూడ తాలూకా బోర్డులు, జిల్లా బోర్డునకు లోబడి, స్థాపింపబడెను. ఎన్ను కొనబడిన సభ్యులు ఎక్కువగ ఉండవలెనని సూచింప బడినప్పటికి, సామాన్యముగ సగమునకు పైగా ఉద్యోగులును, నామ నిర్దేశ సభ్యులును ఉండిరి. జిల్లాకలెక్టరు జిల్లా బోర్డునకు అధ్యక్షుడు. తాలూకా బోర్డులకు సబ్ డివిజన్ అధికారులు అధ్యక్షత వహించిరి. ఈ బోర్డుల అధికారములు కర్తవ్యములలో కూడ నగర సంస్థలకంటె చాల వెనుకబడి యుండెను. ఈ సంస్థల ముఖ్య ఆదాయము భూశిస్తు మాత్రమే. ఈ పన్నును పెక్కు రాష్ట్రములలో జిల్లా బోర్డులు విధించుట లేదా వసూలు చేయుట నిషిద్ధము. ఈ బోర్డులకు సంబంధించిన లెక్కలు అంచనాలును రాష్ట్ర బడ్జెటులోనే చేరియున్నవి.

తరువాత 1919 సంస్కరణలలో స్థానిక స్వపరిపాలనము రాష్ట్ర పాలనములో ప్రదత్త విషయము (ట్రాన్స్ఫర్డు సబ్జెక్ట్) అనగా ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడిన ప్రతినిధులు పాలించు విషయము ఆయెను. పూర్వపు స్థానిక సంస్థలవలెగాక ఇప్పటి సంస్థలకు స్వపరిపాలనాంశముపై హెచ్చు ప్రాధాన్యత ఒసగబడెను. ఈ సంస్థలయందు గల సభ్యులలో ఉద్యోగుల, నామ నిర్దేశము చేయబడిన వారల సంఖ్యను క్రమముగతొలగించుటకు వీలగునట్లును,ఎన్నికగు సభ్యుల సంఖ్యను విస్తృత పరచి ప్రజా స్వామ్య సంస్థలుగ రూపొందునట్లును, చట్టములుకూడ వరుసగా చేయబడెను. దీనితోపాటు ఈ సంస్థల కర్తవ్యములు, అధికారములు కూడ విస్తృత పరచబడెను. పన్నులు విధించు అధికారము కూడ నిర్దిష్టపరచి ప్రత్యేకింపబడెను. భారతప్రభుత్వ చట్టము (1919) లో స్థానిక సంస్థలే ప్రత్యేకముగ విధించగల పన్నుల జాబితా ఇవ్వబడెను. దీనివలన స్థానిక సంస్థలకు స్వాతంత్ర్యము ఎక్కువాయెను. ఈ కాలమునందే

స్వపరిపాలనా సంస్థలు గ్రామీణ ప్రాంతములకు కూడ విస్తరించెను. సుమారు అన్ని రాష్ట్రములలోను, ఒక్క గ్రామము గాని లేదా పరిసర గ్రామములు కలిపిగాని గ్రామ పంచాయితీలుగ రూపొందునట్లు చట్టములు జారీ చేయబడినవి.

భారత ప్రభుత్వ చట్టము (1935) క్రింద రాష్ట్రీయ స్వపరిపాలనాధికారము ప్రారంభింపబడుటతో నగర, నగరేతర ప్రాంతములలో స్థానిక స్వపరిపాలనా సంస్థల అభివృద్ధికి దోహదము ఒసగబడెను. అన్ని రాష్ట్రములును స్థానిక స్వపరిపాలనమును అభివృద్ధి పరచు శాసనములను రూపొందించినవి. భారత దేశమునకు స్వాతంత్ర్యము సిద్ధించిన పిదప ఈ కార్యము పూర్తి అయ్యెను. సుమారు అన్ని రాష్ట్రముల స్థానిక సంస్థలకును, వయోజన వోటింగు పద్ధతి వర్తింపజేయుటయు, నామ నిర్దేశ పద్ధతిని పూర్తిగ తొలగించుటయు జరిగెను. స్థానిక సంస్థలు, అందు ముఖ్యముగ నగర ప్రాంతముల కర్తవ్యములు కూడ విస్తృత పర్చబడెను. భారత సంస్థానములు, భారత ప్రభుత్వములో విలీనమగుటతో ఆ ప్రాంతములలో స్థానిక స్వపరిపాలనమును వృద్ధిపరచుటకు అధికముగ శ్రద్ధ తీసుకొనబడెను. పెక్కు సంస్థానములలో నుండిన స్థానిక సంస్థలు కేవలము ప్రభుత్వ శాఖలుగనే ఉండెను. వాటిని స్వపరిపాలన సంస్థలుగ వారి స్వంత అధికారములు బాధ్యతలు, వనరులలో మార్పుచేయు కార్యము మొదలిడి, అవి వివిధ దశలలో ఉన్నవి. స్థానిక స్వపరిపాలన సంస్థల సంఖ్య ఎక్కువగ పెరిగి, పరిపాలనా పద్ధతిలో వారి స్థానము గుర్తింపబడినప్పటికి, వాటితోబాటు, స్థానిక సంస్థల ఉపయోగమును సార్థకత సమానముగ పెరుగలేదు. దానికి ముఖ్యకారణము ఆర్థిక వనరులు లేకపోవుటయే. స్థానిక సంస్థల కార్య కలాపములు, బాధ్యతలు పెరిగినను, వాటికి సరిపడునట్లు ఆదాయము పెరుగలేదు. కాగా, ఈ సంస్థలు తమకు అప్పగించబడిన కర్తవ్యములను సంతృప్తికరముగ నిర్వహించలేక పోయెను.

యుద్ధానంతరము రాష్ట్రములలో ప్రజా ప్రభుత్వములు నెలకొనబడుటతో గ్రామ పంచాయితీలను అభివృద్ధి పరచుటయందు నూతనోత్సాహము బయలుదేరెను. దీనికి తోడు గ్రామ పంచాయితీలకు సంబంధించిన రాజ్యాంగ ఆదేశము ఈ ఉద్యమమును బలపరచునది కాగా సుమారు అన్ని రాష్ట్రములలోను గ్రామ పంచాయితీలు రూపొందించుటకు శాసనములు చేయబడినవి. జిల్లా, తాలూకా బోర్డుల కర్తవ్యములు, బాధ్యతలలో కొన్నిటిని ఈ నూతన గ్రామ పంచాయితీలకు అప్పగించబడెను.

రాష్ట్రములలో స్థానిక స్వపరిపాలనమునకు సంబంధించి, ఈ దిగువ సంస్థలు కలవు. 1. గ్రామ పంచాయితీలు, 2. జిల్లా బోర్డులు, తాలూకా బోర్డులు, 3. నగర సమితులు, (మునిసి పాలిటీలు), 4. కార్పొరేషన్స్, ఇవిగాక చిన్న నగరకమిటీలు, ప్రకటిత ప్రాంత కమిటీలు, కంటోన్మెంట్ బోర్డులు కూడ కలవు. అభివృద్ధి సంస్థ, అభివృద్ధి మండలులు (డెవెలప్ మెంట్ బోర్డ్) కూడ ఢిల్లీ కలకత్తా, కాన్పూర్, నాగపూర్ మొదలగు స్థలములలో కలవు. ఇవి మురికిపేటలను శుభ్రపరచుట, పట్టణ అభివృద్ధి, బీద తరగతి ప్రజలకు గృహ నిర్మాణము మొదలయిన ముఖ్య కర్తవ్యములను నిర్వహించును. ఇందులకై మండలులకు పన్నులు విధించు అధికారము లేదు. గ్రామ పంచాయితీలను త్వరితగతిని స్థాపించుటయే పెక్కు రాష్ట్రముల ప్రకటిత విధానమై ఉన్నది. సామాన్యముగ పంచాయితీ యొక్క క్షేత్రాధికారము ఒక రెవిన్యూ గ్రామమునకు పరిమితమై ఉండును. అప్పుడప్పుడు సమీపమున ఉన్న రెండు, మూడు చిన్న చిన్న గ్రామములు కలిపి ఒక పంచాయితీగా చేయవచ్చును. ఈ కార్యక్రమము కొరకు పంచాయితీలుగా రూపొందుటకు గ్రామములకు ఉండవలసిన కనీస సంఖ్యను కొన్ని రాష్ట్రములు నిర్ణయించినవి. ఈ కనీస సంఖ్య అన్ని రాష్ట్రములలోను ఒకే విధముగ లేదు. కొన్ని రాష్ట్రములలో గ్రామముల జనాభాను బట్టిన్నీ, రాబడిని బట్టిన్నీ రెండు మూడు తరగతుల క్రింద వర్గీకరింపబడెను. కాని పెక్కు రాష్ట్రములలో ఇట్టి వర్గీకరణము లేదు.

ఈ గ్రామ పంచాయితీలు రెండు రకములు: మొదటి రకమునకు చెందిన వాటిలో గ్రామము నందున్న వయోజనులందరు (21 ఏండ్లు దాటిన స్త్రీ, పురుషులు) కలిసి ఒక సభగ ఏర్పడును. ఈ సభకు పంచాయితీవలె సంఘముగ చేరిన హోదా ఉండును. దీని కార్య నిర్వహణ కొరకు కార్య నిర్వాహక వర్గము ఒకటి ఏర్పరుపబడును. ఇక రెండవ వర్గమునకు చెందిన పంచాయితీలలో గ్రామములో ఉండు వయోజనులందరు వోటర్లు మాత్రమే. వారు పంచాయితీ సభ్యులను ఎన్నుకొందురు సభ్యులే పంచాయితీకి, సంబంధించిన అన్ని కార్యములు నిర్వహింతురు. మొదటి రకపు పంచాయితీలు, ఉత్తర ప్రదేశ్, బీహార్. ఒరిస్సా మొదలగు రాష్ట్రములలోను, రెండవ రకపు పంచాయితీలు, ఆంధ్ర ప్రదేశ్, బొంబాయి, మద్రాసు, మైసూర్ వగైరా రాష్ట్రములలోను కలవు.

పంచాయితీ సభ్యుల సంఖ్య వివిధ రాష్ట్రములలో వివిధముగను, ఒకే రాష్ట్రమునందే గ్రామ జనాభా

రాబడులను బట్టి కూడ మారుచుండుట కలదు. ఈ సభ్యుల సంఖ్య మొత్తముపై ఐదుగురు మొదలు 50 వరకు కూడ మారుచుండుట కలదు. పంచాయితీ క్షేత్రాధికారము ఒక గ్రామమును మించి ఉన్నప్పుడు ఆ పంచాయితీకి సంబంధించిన అన్ని గ్రామములకు సరియైన ప్రాతినిధ్యముండునట్లు పంచాయితీ చట్టములు, వాటికి సంబంధించిన నిబంధనలు రూపొందింపబడినవి. ఇవిగాక పంచాయితీలలో గల షెడ్యూలు కులములు, వెనకబడిన తరగతులకు ప్రత్యేక ప్రాతినిధ్యముండునట్లు కూడ పెక్కు రాష్ట్రములలో రూపొందింపబడినవి.

ప్రతిగ్రామ పంచాయితీకిని ఒక అధ్యక్షుడు ఎన్నుకొనబడును. ఉపాధ్యక్షుడు కూడ పెక్కు రాష్ట్రములలో ఎన్నుకొనబడును. సామాన్యముగ పంచాయితీ అధ్యక్షుడు దానికి సంబంధించిన కార్యములను గుమస్తా సహాయమున నిర్వహించును. పంచాయితీ పెద్దదైనచో దానికొక కార్య నిర్వహణాధికారి నియమింపబడును. ఇతనిని కొన్ని రాష్ట్రములలో పంచాయితీలే నియమించుకొనును. కొన్ని రాష్ట్రములలో ప్రభుత్వమే నియమించును. ఇంకను ఒకే వ్యక్తి ఒకటికంటె హెచ్చు పంచాయితీలకు కార్యనిర్వహణాధికారిగ పనిచేయుట పెక్కు రాష్ట్రములలో కలదు. ఈతని వేతనము సాధారణముగ ఆ పంచాయితీ నిధుల నుండి చెల్లింపబడును. కాని కొన్ని రాష్ట్రము (ఉత్తరప్రదేశ్, బొంబాయి*)లలో ఈతని వేతనమును పూర్తిగా గాని, కొంత భాగముగాని, రాష్ట్రప్రభుత్వము చెల్లించును.

పంచాయితీల కార్యకలాపములను పర్యవేక్షించుటకును, నియంత్రించుటకును అవసరమైన సూచనలు, ఆదేశములు నిచ్చుటకును, సుమారు అన్ని రాష్ట్రములలోను ప్రత్యేక ఏర్పాటులు చేయబడినవి. కొన్ని రాష్ట్రములలో నూతన శాఖలు ఏర్పరచుట (ఉత్తర ప్రదేశ్, బీహార్, పంజాబ్ లలో పంచాయత్ రాజ్ డైరెక్టరేట్), లేదా ఉన్నశాఖలనే విస్తృత పరచుట అనగా గ్రామీణాభివృద్ధి శాఖగను (అస్సామ్), సహకారశాఖ (ఒరిస్సా), స్థానిక పరిపాలక మండలి తనిఖీ కార్యాలయము (మద్రాసు), స్థానిక అధికారుల డైరెక్టరేట్ (బొంబాయి) జరిగినది. జిల్లాస్థాయిలో జిల్లా పంచాయతీ అధికారులు వీటిని నిర్వహింతురు. (చూ. పంచాయితీ సమితి-జిల్లా పరిషత్తుల చట్టము).

పంచాయితీల కర్తవ్యము

పంచాయితీల ఆదాయము పెరిగినట్లే వాటి కర్తవ్యములు, బాధ్యతలు కూడ పెరిగెను. పంచాయితీల కర్తవ్యములు బాధ్యతలును రాష్ట్ర పంచాయితీ చట్టములలో వివరింపబడెను. వివిధ రకపు కర్తవ్యములలో న్యాయ విచారణ, పోలీసు, పౌర, ఆర్థిక సంబంధమైనవి చేరి యున్నవి. కొన్ని రాష్ట్రములలో పంచాయితీలు చిన్న తగాయిదాలను పరిష్కరించు అధికారము కలిగి ఉండును. కొన్ని పంచాయితీలు రోడ్లు, ప్రాథమిక పాఠశాలలు, గ్రామ చికిత్సా కేంద్రములు మొదలగువాటిని పాలింపవలసియు ఉండును. నీరు ప్రజలు త్రాగుటకును, వ్యవసాయ అవసరములకును నీటిని సరఫరా చేయు బాధ్యత కొన్ని రాష్ట్రములలో పంచాయితీలకు అప్పజెప్ప వచ్చును. కొన్నిరాష్ట్రములలో ఈ పంచాయితీలకు, ఉత్పాదక,ఆర్థిక సంబంధ కార్య కలాపములు కూడ తమ పంచాయితీ చట్టములు, నిబంధనల ననుసరించి అప్పజెప్ప వచ్చును. ఇందు వ్యవసాయ క్షేత్ర నిర్వహణము, క్రయ విక్రయములు, వ్యవసాయపు పంటల నిల్వ మొదలగునవి చేరి ఉండును. కాని, పెక్కు రాష్ట్రములలోని గ్రామ పంచాయితీల కార్య కలాపములలో సాధారణముగ క్రింది కార్యములు ఉండును: పంచాయితీ గృహములను నిర్మించుట, మంచి నీటి బావులను త్రవ్వించుట, బాగు చేయించుట, అవి సక్రమముగ ఉండునట్లు పోషించుట, గ్రామములో రోడ్లు వేయించుట. కాలువలు త్రవ్వించుట, గ్రామములలో వీధి దీపములు ఏర్పరుచుట, గ్రామములో ప్రాథమిక పాఠశాలలను, గ్రామ చికిత్సా కేంద్ర గృహములను నిర్మించుట, జనన—మరణ రిజిష్టర్లను తయారు చేయుట మొదలగు కార్యములు.

• జిల్లాబోర్డులు, తాలూకా బోర్డులు : సాధారణముగ ప్రతి రెవిన్యూ జిల్లాకు ఒక జిల్లాబోర్డును, ప్రతి రెవిన్యూ తాలూకాకు ఒక తాలూకా బోర్డును ఏర్పరుపబడెను. తాలూకా బోర్డులు, జిల్లా బోర్డుల పర్యవేక్షణ క్రింద వాటికి అప్పగించబడిన కార్యకలాపములను నిర్వహించుచుండెడివి. ఈ తాలూకా బోర్డులు మద్రాసు రాష్ట్రములో రద్దు చేయబడెను. జిల్లా బోర్డుల క్రింద ప్రాథమిక విద్య, సెకండరీ విద్య, చికిత్సా కేంద్రములు, ప్రజా రోగ్యము, రోడ్లు మొదలగు వాటికి సంబంధించిన కార్య కలాపములు గలవు. కాని వివిధ రాష్ట్రములలోను, క్రమముగ ఈ జిల్లా బోర్డుల కర్తవ్యములు తగ్గించుట జరిగెను. మద్రాసు, ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌లోని రోడ్లు, ప్రజారోగ్యము రాష్ట్ర ప్రభుత్వము తన అధీనము చేసుకొనెను. కొన్ని రాష్ట్రములలో ప్రాథమిక విద్యకూడ ప్రత్యేక సంస్థలకు బదలాయింపు చేయబడెను. పంచాయితీ ఏర్పడిన పిదప జిల్లా బోర్డుల కర్తవ్యములు కొన్ని వాటికి

* నేటి గుజరాత్, మహారాష్ట్రము

దత్తము కాబడెను. 1959 లో ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్రములో జిల్లాబోర్డులు ఎత్తివేసి, వాటిస్థానే జిల్లాపరిషత్తులు, పంచాయితీ సమితులు శాసన రీత్యా ఏర్పరుపబడినవి (చూ. పంచాయితీసమితి, జిల్లా పరిషత్తుల చట్టము).

సామాన్యముగ జిల్లా బోర్డుల ఆదాయములో అధిక భాగము ప్రభుత్వ గ్రాంట్ల నుండియే వచ్చును. దీనికి పన్నులు విధించు అధికారము చాలా పరిమితమైనది. జిల్లాబోర్డుల ముఖ్య ఆదాయముభూమి పన్ను (లాండ్ సెస్), దీని తరువాత, వాటి ఆదాయములో ముఖ్యమైనది రాష్ట్రములను బట్టి మారుచుండును. ఆస్తి మార్పిడి వలన వచ్చు పన్నులో కొంతభాగము జిల్లా బోర్డునకు ఇవ్వబడును (మద్రాసు, ఆంధ్ర ప్రదేశ్). వృత్తిపన్నులో భాగము (పంజాబ్)ను. ఘాటీ పన్నులు (పశ్చిమబెంగాల్, అస్సామ్) జిల్లా బోర్డునకు ఇవ్వబడును.

మునిసిపాలిటీలు: ఇవి స్వరూపమున, నిర్మాణమున వివిధ రాష్ట్రములలో చాల వరకు ఒకే మాదిరిగ ఉండును. కాని వీటి విధులు అధికారములలోను, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు వీటిపై గల నియంత్రణము నందును, రాష్ట్రములలో చాల వ్యత్యాసములు కలవు. సాధారణముగ ప్రతి మునిసిపాలిటీకిని, ఆ సమితి క్షేత్రాధికారములో ఉన్న వోటర్లచే ఎన్నుకొనబడిన కౌన్సిల్, ఆ కౌన్సిల్ చే ఎన్నుకొనబడిన ఒక అధ్యక్షుడు ఉందురు. ఈ నగర సమితికి సామాన్యముగ ఒక కార్య నిర్వహణాధికారి (కమీషనర్) ఉండును. మద్రాసు, ఆంధ్ర ప్రదేశ్, కేరళలో ఈ అధికారిని రాష్ట్రప్రభుత్వమే నియమించును. కాని, పెక్కు ఇతర రాష్ట్రములలో శాసన నిబంధనలకు లోబడిగాని, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల ఆమోదమును పొందిగాని. నగరపాలక సమితులే ఈ అధికారిని నియమించు కొనవచ్చును. నగరపాలక సమితికి కార్య నిర్వహణాధికారి చట్టము క్రింద ఏర్పరుపబడియున్నచో, ఆ అధికారికుండు విధులు, అధికారములు ఆ కౌన్సిల్ అధ్యక్షుని అధికారములు, ఆ చట్టమునందే స్పష్టముగ నిర్వచింప బడును. మద్రాసు, ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్రములలో నగరపాలక సమితి ముఖ్య పెద్ద ఉద్యోగులగు కమీషనరు, ఇంజనీరు, హెల్త్ ఆఫీసరు, రాష్ట్రప్రభుత్వము క్రింద పనిచేయువారే నియమింపబడుట ఒక ముఖ్య లక్షణము.

ఆదాయ వసతులు: నగర సమితికి రాబడి వివిధ మార్గముల ద్వారా లభించును. అందు ముఖ్యమైనది పన్నుల విధింపు. సామాన్యముగ ఆదాయములో అధిక భాగము పన్నుల మూలముననే వసూలగును. పన్నుల విధింపు ద్వారా కాకుండ గూడ ఆదాయము లభించును. ప్రభుత్వము కూడ నగర సమితులకు కొంత గ్రాంట్ల మూలమున ఆదాయము చేకూర్చును. మునిసిపాలిటీల చట్టమే ఈ నగరపాలక సమితులు ఎట్టి పన్నులు విధింపవచ్చునో నిర్దిష్టపరచును. ఇదిగాక రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు విధించగల ఏ ఇతర పన్నులైననూ నగరపాలక సమితులు కూడ, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ ఆమోదముతో విధింపవచ్చును. సాధారణముగ ఈ పన్నులు విధింపునకు సంబంధించిన గరిష్ఠ కనిష్ఠ ప్రమాణములు చట్టమునందు సూచింపకుండ నగరపాలక సమితుల విచక్షణలకే విడిచిపెట్ట బడుచుండును. కాని కొన్ని రాష్ట్రములలో మాత్రము ఇట్టి సూచనలు చేయు చుండుటయు కలదు. నగరపాలక సమితులచే విధింపబడు సాధారణ పన్నులు: 1. ఆస్తులపై, ఇండ్లపై, భూములపై, ఖాళీ స్థలములపై ఈ ఆస్తులు మార్పిడి జరుగునప్పుడు వివిధ రకములుగ పన్నులు విధింపబడును. 2. వస్తువులపై పన్ను, ఆక్ట్రాయి, అడంగు పన్ను, 3. వైయక్తిక పన్నులు, వృత్తులు, వ్యాపారములు, ఉద్యోగములు, వ్యక్తుల పరిస్థితులపై, ఆస్తులపై, ప్రయాణికులపై అడంగు పన్ను, యాత్రికుల పన్ను, 4. వాహనములు, పశువులపై పన్ను, 5. నాటకశాలలు, వినోద ప్రదర్శనముల పన్ను; ఇవిగాక మద్రాసు, ఆంధ్ర ప్రదేశ్, మైసూర్ రాష్ట్రములలో వినోదపు పన్నులలో వచ్చు వాటాల వల్ల కూడ నగర సమితులకు మంచి ఆదాయము ఉండును. ఈ వివిధ పన్నుల విధింపులలోను, వాటి రేట్లలోను వివిధ రాష్ట్రములలోను చాలా వ్యత్యాసములు కలవు. మొత్తముపైన వివిధ రాష్ట్రముల పరోక్ష పన్నుల విధింపునకు చూపు సుముఖత ప్రత్యక్ష పన్నులకు లేనట్లు స్పష్టపడు చున్నది.

ఏ రాష్ట్రములో చూచిననూ, నగరపాలక సమితుల ఆర్థిక పరిస్థితి ఇప్పటికంటె మెరుగు పరచవలెను. నగరపాలక సమితుల ఆదాయము ఎంత ఎక్కువగా పెరిగినప్పటికి, పౌర సదుపాయములకు సంబంధించిన ఖర్చులు కూడ విపరీతముగా పెరిగిపోవుట, ఈ పెరుగుచున్న ఖర్చులకు సరిపోవు ఆదాయము ఏ నగరపాలక సమితియు సమకూర్ప లేకుండుట కనబడును. సాధారణముగ ప్రతి నగర సమితియు తన పౌరులకు త్రాగుటకు మంచినీరు, మురుగు పారుదల, పారిశుద్ధ్యము, ప్రజారోగ్యము, వైద్య సహాయము, రోడ్లు వంటి ముఖ్య సదుపాయములను చేకూర్ప వలసిన అవసరము కలదు. ప్రతి నగర మందును పై వసతులు అత్యంత త్వరలో విస్తృత పరుప వలసిఉండును. దానికితోడు. సిబ్బంది ఖర్చులు, వారి భత్యములు, వస్తువుల ధరలు కూడ పెరిగినవి. అందుచేత ఈ నగరపాలక

సమితులు, తమ కర్తవ్య నిర్వహణములు సంతృప్తికరముగ జరుపలేక పోవుచున్నవి.

మునిసిపల్ కార్పొరేషన్: పురపాలక సంస్థలలో కార్పొరేషన్‌కు ప్రత్యేకత కలదు. ఇటీవల వరకు భారతదేశమున మూడు ప్రెసిడెన్సీ నగరములకు సంబంధించిన మూడు కార్పొరేషన్‌లు మాత్రమే ఉండెను (మద్రాసు, కలకత్తా, బొంబాయి). ప్రస్తుతము (1967) దేశములో పన్నెండు కార్పొరేషన్‌లు కలవు. నూతనముగా రూపొందిన కార్పొరేషన్‌లు, పాట్నా, అహమ్మదాబాద్, పూనా, నాగపూర్, జబ్బల్ పూర్, హైదరాబాదు-సికిందరాబాదు, బెంగుళూరు, తిరువేంద్రం. ఈ కార్పొరేషన్‌లకు, కర్తవ్యములు అధికారములు కూడ నగర సమితుల కంటె చాలా విస్తృతముగ ఉండును. వీటికి పన్నులు విధింపు అధికారములు అత్యంత విపులముగ ఉండును. బడ్జెటులు తయారు చేసుకొను విషయములోను, పురపాలక సంబంధ పనులను మంజూరు చేయుటలోను వీటికి రాష్ట్రప్రభుత్వ అజమాయిషీ నుండి ఎక్కువ స్వతంత్రత కలదు. పురపాలక సంఘమునకును కార్పొరేషనునకును గల ముఖ్య విభేదము, కార్పొరేషన్‌లో పర్యాలోచనమును, కార్య నిర్వహణమును పూర్తిగ వేరు చేయబడి, కార్య నిర్వహణమునకై ప్రత్యేక అధికారి, కమీషనర్ నియమింపబడును. ఈ కమీషనర్ ఎన్నుకొనబడిన కౌన్సిల్‌కు బాధ్యుడుకాడు. స్వతంత్రముగ కార్యములను నిర్వహింప గలడు.

అన్ని రాష్ట్రములలోను కార్పొరేషన్‌లకు సంబంధించిన నిర్మాణ స్వరూపము ఒకే మాదిరిగ ఉండును. ఎన్నుకొనబడిన కౌన్సిలర్లతో కూడిన సాధారణ సభ, సభచే ఎన్నుకొనబడిన కొన్ని శాసనబద్ధ స్థాయీ కమిటీలు, రాష్ట్రప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన, కార్య నిర్వాహణాధికారి, కార్పొరేషన్‌కు సంబంధించిన ముఖ్యఅధికార అంగములు. ప్రతి అంగమునకు నిర్దిష్టమైన అధికారములు, విధులు కలవు. సాధారణసభ విధానమును రూపొందించు మండలి, ప్రత్యేకముగ వివరింపబడని అవశిష్ట అధికారములు అన్నియు ఈ సభకు చెందిఉన్నవి. ఈ సభ ఒక మేయర్‌ను ఎన్నుకొనును. మేయర్ యొక్క అధికారములు కర్తవ్యములు, సభ సమావేశములలో అధ్యక్షత వహించుటయై ఉన్నది. స్థాయీ కమిటీలకు గల నిర్దిష్ట కర్తవ్యములు, అధికారములు, విధులును శాసనములందే నిర్వచింపబడును. కార్పొరేషనుచే అప్పగించ బడినట్టివి కావు. కార్య నిర్వహణాధికారి కర్తవ్యములు, విధులు, అధికారము చట్టమునందే వివరింపబడి ఉండును. కార్పొరేషన్‌కు సంబంధించిన కార్యనిర్వహణమంతయు ఈతని బాధ్యతయే.

వివిధ కార్పొరేషన్‌లు విధింపగల పన్నులు అనేకములు గలవు. వాటిపై రాష్ట్రప్రభుత్వముల ఆమోదము లేకయే పన్నులు విధించుట, తగ్గించుట, హెచ్చించుట వంటి అధికారము చట్టముద్వారా ఒసగబడినది. వాటన్నిటికి ఆస్తి పన్నుల వలన వచ్చు రాబడియే ముఖ్యమైనది.

పురపాలక సమితులకన్న కార్పొరేషన్‌ల కార్య కలాపములు చాల బహుళమైనవి, విస్తృతమైనవి అయి ఉన్నవి. కార్పొరేషన్‌లకు ఆదాయ వసతులు కూడ ఎక్కువే. దీనికి తోడు ఇటీవల ఈ కార్పొరేషన్‌లలో జనాభా పెరుగుదల చాల ఎక్కువగాను, త్వరితముగాను జరుగుచుండుట వలన పట్టణ ప్రణాళికలు మురికిపేటల కాళీ చేయించుట, గృహ సమస్య, నీటి సరఫరా, మురుగు పారుదలవంటి సమస్యలు అధికమగుటతో వీటి వలన ఉత్పన్నమైన నూతన కర్తవ్యములను నిర్వహించుటకు వీటి ఆదాయము చాలుటలేదు. ఓ. న.

ముగింపు: నేటి కాలములో ప్రపంచజనులు అందరు ఏదియో ఒక రాజ్యమునందు పౌరులై ఉన్నారు. ప్రపంచమందు ఉన్న భూ భాగమంతయు ఏదో ఒక రాజ్యమునందు చేర్చబడి ఉన్నది. ఆస్టిన్ నిర్వచనాను సారముగా రాజ్యమునకు నిర్దిష్టమైన భూ ఖండము, అందు వసించు ప్రజలు, అట్టి ప్రజలను పరిపాలించు ప్రభుత్వము, ఆ ప్రభుత్వమునకు సర్వ సత్తాకాధకారము అవసరము. ఈ లక్షణములచే సమన్వితమైనప్పుడే అంతర్జాతీయ వ్యవహారములలో చరించు యోగ్యము గల రాజ్యము ఏర్పడును. ప్రతి రాజ్యము యొక్క ముఖ్యాంశము, అందు ఉండు ప్రజలకు సంక్షేమము సమకూర్చుటయే అనునది నిర్వివాదాంశము. అట్టిచో ప్రభుత్వము యొక్క కర్తవ్యము లెవ్వియను ప్రశ్న ఉత్పన్నమగుచున్నది. బ్రైస్ అను ఆంగ్ల రాజకీయ శాస్త్రజ్ఞుడు, నాగరికత వృద్ధిగాంచిన రాజ్యమునందు ప్రభుత్వముచే నిర్వహింపబడవలసిన సామాన్య కర్తవ్యములను క్రింది విధముగా పేర్కొనెను: 1. విదేశీ దాడి నుండి దేశరక్షణ; 2. దేశమందు శాంతి భద్రతలను కాపాడుట ద్వారా అరాజక పరిస్థితులు ఏర్పడకుండా జాగ్రత్తపడుట; 3. న్యాయపాలనము అనగా, సమాజ సభ్యులలో వివాదములు కలిగినప్పుడు వాటిని నిష్పాక్షికముగ విమర్శించి నిర్ణయము ఒసగుటకు అవసరమైన యంత్రాంగమును నెలకొల్పుట; 4. సమాజమునకు

ఉమ్మడిగా సంబంధించిన విషయములను కనీస వ్యయముతో అత్యంత ప్రజా శ్రేయస్సును సాధించునట్లు సమర్థవంతముగ నెరవేర్చుట; 5. పౌరులకు జీవనోపాధికమగు సకల వృత్తులలో సహాయపడుట (వ్యాపారమును అభివృద్ధి పరచుట, పరిశ్రమలను క్రమబద్ధమొనర్చుట, ఉద్యోగి వర్గమునకు, శ్రామికులకు సరియగు వేతనములను వసతులను ఏర్పరచుట, మొదలగునవి) వృత్తివరణములో వైయక్తిక స్వేచ్ఛకు అవరోధము లేకుండునట్లును, వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమునకు, ప్రేరణ శక్తికి భంగము వాటిల్లకుండునట్లు ఈ కర్తవ్యమును నిర్వహించవలెను.

సామాన్యముగ మనము ప్రభుత్వ కర్తవ్యములు అని ఊహించున వన్నియు బ్రైస్ పేర్కొనినాడు. విల్సన్ అను యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజకీయవేత్త ఇంతకన్న స్పష్టముగా ప్రభుత్వ కర్తవ్యములను 1. సంఘటక కార్య నిర్వహణము, 2. ప్రజాహిత కార్యనిర్వహణము అని వర్గీకరించెను. ఇందు మొదటి వర్గమునకు చెందిన కర్తవ్యముల నిర్వహణ ప్రభుత్వము అనిపించుకొనుటకు అత్యావశ్యకము. అన్ని ప్రభుత్వములచే ఇవి తప్పక నిర్వహింపబడవలసినవి. దేశ శాంతి భద్రతలను కాపాడుట, విదేశముల దాడి నెదుర్కొనుట, న్యాయపాలన అను ఈ మూడును గాక మిగిలినవన్నియు ప్రజాహిత కార్యనిర్వహణకు జెందిన కర్తవ్యములు. వీటిని నిర్వహింపకున్నను, దేశము యొక్క సర్వసత్తాక ప్రతిపత్తికి లోటు ఉండదు. కాని దేశము యొక్క ఆర్థికస్తోమతు ఇత్యాది విషయములను గమనించి ఈ ఇతర కర్తవ్యములను ఎంతగా నిర్వహించిన అంతగా ప్రజా సంక్షేమము కలుగుటకు అవకాశము ఏర్పడును. ఇట్టి కర్తవ్యములు: వ్యాపార, పరిశ్రమల క్రమబద్ధ మొనర్చుట; నాణెముల పద్ధతి, తూనికలు, కొలతలు, పన్నుల విధానమును ప్రమాణీకరించుట; రహదారులను, రైల్వేలను నిర్మించి రవాణా సౌకర్యము కలుగజేయుట; తపాలా, తంతి, రేడియో మొదలగు వానిని నిర్వహించుట; గ్యాస్‌ను, విద్యుత్తును తయారుచేసి పంపిణీచేయుట, నీటి సౌకర్యమును కలుగజేయుట; పారిశుద్ధ్యము, విద్య సహాయము, ప్రజారోగ్యము మొదలగునవి; ప్రాథమిక, మాధ్యమిక, ఉన్నత, సాంకేతిక విద్యాబోధనకు ఏర్పాటుచేయుట; బీదలకు, అంగ విహీనులకు భృతి, ఆవాసము నొసగుట; అడవుల పెంపకము; నిషేధ చట్టములు.

విల్సన్ ప్రకారము మొదటి వర్గమునకు చెందినవి మూలవిధులు. ఇవి దేశము యొక్క ఉనికికే సంబంధించినవి. రెండవ వర్గము కేవలము ప్రజాహితమునకు సంబంధించినవి. దేశమున గల ఆర్థిక స్తోమతును బట్టి, దేశ అవసరములను బట్టి, ప్రజలు కావలెనని కోరుచున్న సౌకర్యమును బట్టియు, వీటిలో కొన్నిటిని ప్రభుత్వము నిర్వహించుటకు చేపట్ట వచ్చును.

భారత ప్రభుత్వ చట్టము (1935) భారత దేశమందు సమాఖ్య ప్రభుత్వమును ఏర్పరచు నిమిత్తము బ్రిటిష్ వారిచే రూపొందింపబడెను. ఆ చట్టమును అనుసరించి సమాఖ్య ప్రభుత్వము ఏర్పడనప్పటికీ, రాష్ట్రములకు స్వయంపరిపాలనాధికారమునకు సంబంధించినంత వరకు ఆంగ్ల పాలకుల హామీలతో అమలు జరుపబడెను. స్వాతంత్ర్యావతరణానంతరము (1947) సమాఖ్య ప్రభుత్వమును నెలకొల్పిరి.

భారత రాజ్యాంగము (1950) ప్రజా ప్రభుత్వమును ఏర్పరచుటచే వాస్తవిక ప్రభుత్వాధికారము మంత్రుల యందే కేంద్రీకృతమై ఉన్నది. అధిక సంఖ్యాకబలము గల రాజకీయ పార్టీయే దేశ పాలనము చేయును. రాజకీయ పార్టీల నాయకులు దేశ శ్రేయస్సు, ప్రజా శ్రేయస్సు విస్మరింపక దేశపాలన జరిగించునంత కాలము దేశాభ్యుదయమునకు, పురోగమనమునకు లోటు కలుగదు.

పూర్వపు పరిపాలకులు విదేశీయులగుటచే తీవ్ర సంస్కరణలను ప్రవేశ పెట్టుటకు వెనుదీయు చుండిరి. ప్రస్తుత పాలకులు ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడిన వారు అగుటచేత, ప్రజాహితమైన సంస్కరణాత్మక కార్యక్రమమును ప్రబలముగా ఆచరణలో పెట్టుచున్నారు.

భారత రాజ్యాంగాము ప్రకారము కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల మధ్య అధికార విభజన జరిగినది. అందు కొన్ని అధికారములు ప్రత్యేకముగా కేంద్ర ప్రభుత్వమునకును, కొన్ని ప్రత్యేకముగా రాష్ట్రములకును ప్రదత్తము చేయబడినవి. ఉభయ ప్రభుత్వములకు సమానాధికారము గల విషయములు కూడ కొన్ని గలవు. పై కార్యనిర్వహణకు కేంద్రమునందు, రాష్ట్రములందు ప్రభుత్వ యంత్రాంగమును నడపుటకు వివిధ శాఖలు ఏర్పడినవి. (చూ. పు. 104; 135) ఈ శాఖలు ప్రభుత్వ యంత్రాంగమునకు ఆయువు పట్టు. ఇటీవల ప్రభుత్వ శాఖలు, వాటి సిబ్బంది బహుముఖముల విస్తృతము చేయబడినవి. ఓ. న.

న్యాయశాస్త్రము, ప్రభుత్వము, పరిపాలన

అకారాది వివరణము

అంగీకారము-పరిష్కారము : ఒక వ్యక్తికి ఇంకొక వ్యక్తిపై చర్య తీసుకొను హక్కు ఉండినను, వారిద్దరి మధ్య ఒడంబడిక జరుగుటవలన అట్టి హక్కునకు బదులు ఒకరు న్యాయబద్ధమైన ప్రతి ఫలమును సౌహార్ద పూర్వకముగ ఇచ్చుటయు, రెండవవారు దానిని స్వీకరించుటయు జరుగును. ఇట్టి ఒడంబడిక అమలు జరిగినప్పుడు మొదటి చర్య పరిష్కరింపబడుచున్నది. దీనిని సౌహార్ద పరిష్కారము అని లేదా 'అంగీకారము-పరిష్కారము' అని అందురు. ఓ. న.

అంగీకారము-స్వీకృతి : ఏదేని ప్రతిపాదనను ఆమోదించుటను 'అంగీకారము' అందురు. ఒడంబడిక సిద్ధించుటకు ఒక ప్రతిపాదనయును, అట్టి ప్రతిపాదనను అంగీకరించుటయును జరుగవలెను. చట్టరీత్యా అమలు పరచదగు ఒడంబడిక, ఒప్పందము (కాంట్రాక్టు) అగును (చూ. ఒప్పందముల చట్టము).

అంగీకారము వినిమయ పత్రములలో అవసరము. వినిమయ పత్రములో ఒకడు రెండవ వానిని, పత్రములో వివరించిన పైకమును మూడవ వ్యక్తికి చెల్లింపుమని కోరును. రెండవ వ్యక్తి అట్లు చెల్లించుటకు ఒప్పుకొనిన అతడు స్వీకర్త యగును (చూ. పరివహనీయ లేఖాచట్టము).

వివిధ ప్రదేశముల మధ్య ప్రయాణము నేటికాలములో సులభమైనందున వర్తక, వ్యాపారములు అభివృద్ధి చెందినవి. వ్యాపారము దేశ వ్యాప్తమగుటయేగాక విదేశములతోను వృద్ధి అయినది. బ్యాంకు, వర్తక వ్యాపారములకు పట్టుకొమ్మ. బ్యాంకుల అంగీకారము పైననే వాణిజ్య పురోభివృద్ధి ఆధారపడి ఉండును (చూ. బ్యాంకు వ్యాపారము). ఓ. న.

అంతర్జాతీయ ఆహార వ్యవసాయ సంస్థ: 1943 లో ఆహార వ్యవసాయములపై ఐక్యరాజ్య సమితి యొక్క అంతిమ చట్టమును బట్టి ఒక తాత్కాలిక కమిషను స్థాపించుటకు ఏర్పాటు చేయబడెను. ఆ కమిషనుకు ప్రధానముగ ఒక స్థిరమైన సంస్థను ఏర్పాటు చేయుటకు నిర్దిష్ట ప్రణాళికను తయారుచేసి, తమ సిఫారసులతో పాల్గొను దేశములకు సమాలోచన నిమిత్తము పంపు బాధ్యత అప్పగించబడెను. 1945 అక్టోబరు 16 న అంతర్జాతీయ ఆహార, వ్యవసాయ సంస్థ ప్రథమ సమావేశము కెనడానందలి క్విబెక్‌లో జరిగెను. సభ్యత్వము గల ప్రభుత్వముల అనుమతిపై పూర్వము రోమ్ నగరమునందున్న అంతర్జాతీయ వ్యవసాయ సంస్థ ఆస్తులు ఈ నూతన సంస్థకు బదలాయింపు చేయబడెను.

విధులు అధికారములు : ఈ సంస్థయొక్క విధులలో పరిపోషణ, ఆహార వ్యవసాయములకు సంబంధించిన సమాచార సేకరణ, పరిశీలన, స్పష్టీకరణ, ప్రచారములు కలవు. ఇంకను పరిపోషణము, ఆహార, వ్యవసాయములకు సంబంధించి శాస్త్రీయ, సాంకేతిక, ఆర్థిక పరిశోధనలను అభివృద్ధి పరచుట, అవసరమైనచో జాతీయ, అంతర్జాతీయ చర్యలను సిఫారసు చేయుట ; పరిపోషణము, ఆహారము, వ్యవసాయములకు సంబంధించిన విద్యను, పరిపాలనమును అభివృద్ధి పరచుట, పరిపోషక, వ్యావసాయిక శాస్త్ర ఆచరణముల యొక్క విజ్ఞానమును వ్యాప్తిచేయుట ; సహజ సంపదల సంరక్షణము, వ్యవసాయోత్పత్తిలో శ్రేష్ఠమగు పద్ధతులను అవలంబించుట ; ఆహార, వ్యవసాయ ఫలసాయములను బాగుపరచి, వాటి క్రయ విక్రయములను, పంపిణీలను అభివృద్ధిపరచుట ; జాతీయ అంతర్జాతీయ రంగములలో తగినంత వ్యావసాయిక పరపతిని ఏర్పాటు చేయుటకు అవసరమైన విధానములను అనుసరించుట ; వ్యావసాయిక వర్తకపు సరకు ఏర్పాట్లకు అంతర్జాతీయ విధానములను ఆమోదించుట, పేర్కొనదగిన విధులు.

అంతర్జాతీయ ఆహార వ్యవసాయ సమ్మేళనము యొక్క సిఫారసులను ఆమోదించుటవలన ఉత్పన్నమైన విధులను నిర్వహించుటకు వీలుగ ఈ సంస్థ ఆయా ప్రభుత్వములు కోరిన సాంకేతిక సహాయమును, ప్రచారవర్గమును ఏర్పాటు చేయును.

ముఖ్యాంగములు : 1. సమ్మేళనము - ఇందులో ప్రతి సభ్యత్వముగల దేశము నుండియు ఒక ప్రతినిధి ఉండును. రెండు ఏండ్లకు ఒకసారి తప్పనిసరిగా సమావేశమగును. 2. సమ్మేళనముచే ఎన్నుకొనబడిన 18 సభ్యదేశములు గల సమితి, 3. సచివాలయ సిబ్బంది.

ఈ సంస్థకు ప్రపంచ ఆరోగ్య సంస్థతోను, అంతర్జాతీయ విద్య-శాస్త్రీయ-సాంస్కృతిక సంస్థతోను, ఇంకను ఇతర

అంతర్జాతీయ కమిషన్లతోను సంబంధములు కలవు. సమ్మేళనముచే నిర్ణయింబడిన వాటాలలో సభ్యుల యొక్క చందాలపై ఈ సంస్థ ఆధారపడి ఉన్నది. రోమ్ నగరమందు దీని కార్యస్థానముకలదు. ఆయా దేశములకు చెందిన ప్రజలయొక్క పరిపోషణ జీవన ప్రమాణములను పెంపొందించుట, ఆహారము, వ్యావసాయిక ఫలసాయముల ఉత్పత్తి, పంపకములను అభివృద్ధిపరచుట, గ్రామీణ ప్రజల పరిస్థితిని మెరుగుపరచుట మొదలగు ఆశయములతో ఈ సంస్థ స్థాపింపబడినది ఆయా ప్రభుత్వములు కోరు సాంకేతిక సహాయమును సమకూర్చుట గూడ ఈ సంస్థయొక్క విధియై ఉన్నది.

సభ్యులలో అధిక సంఖ్యాకులు హాజరైన సమావేశములో సమ్మేళనముయొక్క 2/3 వంతు సభ్యులు వోటుచేసి, సంస్థకు నూతన సభ్యులను చేర్చుకొనుటకు నిశ్చయించినచో, నూతన సభ్యులు చేర్చుకొనబడుదురు.

ఈ సమ్మేళనములో ప్రతి సభ్యదేశము నుండియు ఒక ప్రతినిధి ఉండును. ఇదిగాక ఒక ప్రత్యామ్నాయ ప్రతినిధి, సహచరులు, సలహాదారులు కూడ ఉండవచ్చును. వీరు అవసరమైనచో సమావేశమునందు పాల్గొనవచ్చును. కాని ప్రతినిధిగా వ్యవహరించినపుడు తప్ప వోటు చేయుహక్కు లేదు. ఒక సభ్యదేశ ప్రతినిధి మరియొక సభ్యదేశమునకు ప్రతినిధి కాలేడు.

సభ్యదేశము సంస్థకు చెల్లించవలసిన చందా బకాయి పడి, అట్లు చెల్లింపవలసిన మొత్తము రెండు ఆర్థిక వర్షముల చందాకు మించినచో నాలుగవ నిబంధన క్రింద సమ్మేళనములో ఆ సభ్యదేశము వోటు చేయు హక్కును కోల్పోవును. సాధారణముగ అధిక సంఖ్యాక వోట్లను బట్టి తీర్మానములు చేయబడును. పరిపాలనా విధానము, ఆర్థిక విషయములకు సంబధించిన విషయములు సమ్మేళనములో చర్చింపబడును.

సమ్మేళనము 18 సభ్య దేశములను సమితి సభ్యులుగ ఎన్నుకొనును. ప్రతి సభ్యదేశమునకు ఒక ప్రతినిధి ఉండును. సభ్యులయొక్క కాలపరిమితి, ఇతర హోదాలు, సమ్మేళనముచే నిర్ణయింపబడిన నిబంధనల ప్రకారము ఉండును. సమితికి ప్రత్యేక అధ్యక్షుడు నియమింపబడును. సాంకేతిక కార్యక్రమముల సమన్వయములోను, సమ్మేళనము యొక్క తీర్మానములను అనుసరించి సంస్థ నిర్వహింపవలసిన కార్యకలాపము నిర్విరామముగ కొనసాగుటకును, అవసరమగు సలహాలను ఇచ్చుటకు సమితి ఒక సమన్వయ కమిటీని ఏర్పాటు చేయును. సంస్థకు డైరెక్టరు జనరలు ఉండును. ఇతడు సమ్మేళనముచే నియమింపబడును. ఇతనికి సంస్థయొక్క కార్యక్రమమును నిర్దేశించు అధికారము కలదు. ఇతడు సచివాలయ ఉద్యోగి వర్గమును నియమించును.

సభ్యదేశములు, ఈ సంస్థకు దౌత్య సంబంధ రక్షణలను విశేషాధికారములను ఇచ్చును. ఈ సంస్థకు న్యాయిక వ్యక్తిత్వముకలదు. న్యాయ సంబంధ వివాదములను పరిపాలనా న్యాయ సభకు పంపు అధికారము కలదు. అవసరమున్నచో కొన్ని వివాదములను అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానమునకును పంపవచ్చును.

ఏ సభ్య దేశమైనను 18 వ నిబంధన క్రింద సంస్థనుండి తన సభ్యత్వమును ఉపసంహరించుకొనుటకు, సంవిధానము అమోదింపబడిన నాలుగు ఏండ్ల అనంతరము నోటీసు ఇవ్వవచ్చును. అట్టి నోటీసు డైరెక్టరు జనరలుకు అందిన ఒక ఏడాది తరువాత అమలులోనికి వచ్చును. ఉపసంహారణ నోటీసు అమలు జరుగు వరకు కూడ సభ్యదేశము చందా చెల్లించవలెను. ఈ సంస్థ ఐక్యరాజ్యసమితియొక్క ప్రత్యేక యోగ్యతగల ఏజెన్సీగ పరిగణింపబడును. వెం. రా.

అంతర్జాతీయ కార్మిక సంఘము: ఇది ఆరంభములో 1919 వెర్సైయిల్స్ సంధి 13 వ విభాగము క్రింద సృష్టింపబడినది. కాని ఇటీవల నానాజాతి సమితినుండియు, పై సంధినుండియు సాధ్యమైనంత వరకు విడివడుటకొరకు, సంధియొక్క ఆ విభాగము వేరుచేయబడి, నూతన సంవిధానముతో ఈ సంస్థ ఉద్భవించినది. 1945 - 46 లో దీనిని సవరించుటతో నానాజాతి సమితికిని, ఈ సంస్థకును ఉన్న సంబంధము పూర్తిగా తెగిపోయినది. ఒక ప్రత్యేక ఒడంబడిక ద్వారా ఇది ఐక్యరాజ్య సమితియొక్క ప్రత్యేక యోగ్యతగల ఏజన్సీ అయినది.

కార్మిక, పారిశ్రామిక రంగములలో అంతర్జాతీయ సహకారమును పెంపొందించుట, కార్మికులకు సమానమగు కనీస వేతనములను ప్రపంచమందంతటను సాధించుట దీని ముఖ్య ఉద్దేశములు.

ఈ సంస్థ కార్యక్రమములో అంతర్లీనమై ఉన్న సాంఘిక న్యాయభావము 1944 లో జరిగిన అంతర్జాతీయ కార్మిక సమ్మేళనముచే ఆమోదింపబడి, 1945 - 46 లో జరిగిన సవరణలలోను, సంవిధానమునందు చేర్చబడిన ఫిలడెల్ఫియా ప్రకటనలలోను సువ్యక్తము చేయబడెను. ఆ ప్రకటనలో కార్మికులు వ్యాపార సరకు కాదనియు, అంతర్జాతీయ పురోభివృద్ధికి కార్మిక వర్గపు స్వేచ్ఛ, వాక్ స్వాతంత్ర్యము, సంఘములుగా ఏర్పడు హక్కు అత్యంత ఆవశ్యకము లనియు, దారిద్ర్యము సౌభాగ్యమునకు హానికరమనియు, స్పష్టీకరించబడినది. ఇదిగాక కార్మికులకు పూర్తి ఉద్యోగము, వారికి జీవిత ప్రమాణములను హెచ్చు చేయుట మొద

లగునవి సాధించుటకు రూపొందింపబడిన ప్రపంచ కార్య క్రమములను అన్ని దేశములలోను కొనసాగించుట దీని ముఖ్య విధులలో ఒకటిగ గుర్తింపబడినది. ఈ సంస్థ త్రైపాక్షిక నిర్మాణము కలిగి ఉన్నది. ఇందు ప్రభుత్వ ములు, యజమానులు, కార్మికులు, ప్రాతినిధ్యము కలిగి ఉందురు.

ముఖ్య అంగములు : 1. అంతర్జాతీయ కార్మిక సభ, 2. పాలక సమితి, 3. అంతర్జాతీయ కార్మిక కార్యా లయము.

అంతర్జాతీయ కార్మికసభ విధాన నిర్ణయమును, శాసన ములను చేయు మండలి. ఇది ప్రపంచ పారిశ్రామిక పార్ల మెంటుగ వ్యవహరించుచున్నది. ఇందు ప్రతి సభ్య దేశము నుండియు నలుగురు సభ్యులు - ఇద్దరు ప్రభుత్వ ప్రతి నిధులును, దేశమందున్న యజమాని, కార్మిక పక్షములకు ఒక్కొక్క ప్రతినిధియు ఉందురు. ఇందులో వోటింగు 2/3 వంతు సభ్యుల ఆమోదముపై నిర్ణయమగును. ఈ సభ సిఫారసులను చేయుచు, సంప్రదాయములను సృష్టించును. 19 వ నిబంధన క్రింద ఒక దేశము ఏదైన సంప్రదాయమును ఆమోదించినచో అందలి నిబంధనలను అనుసరించుటయు, అందులో ఒప్పుకొనబడిన చర్యలను అమలు పరచుటయు, ఆ దేశము యొక్క విధి యగును.

పాలక సమితి కార్య నిర్వాహక అంగము. ఇందులో కూడ పై విధముగనే 40 సభ్యులతో కూడిన త్రైపాక్షిక నిర్మాణము కలదు. పాలకసమితి, అంతర్జాతీయ కార్మిక కార్యాలయము యొక్క డైరెక్టరు జనరలును నియ మించును. కమిటీల కార్యక్రమమును పర్యవేక్షించును. 19 వ నిబంధన క్రింద సభ్యదేశములు కార్మికులకు - యజ మానులకు సంబంధించిన చట్టమును వాటి ఆచరణరీతిని నిర్ణీత కాలములో అంతర్జాతీయ కార్మిక కార్యాలయ మునకు నివేదింపవలసిన బాధ్యత కలదు.

అంతర్జాతీయ కార్మిక కార్యాలయమందు ఆ సంస్థ పరిపాలక వర్గము, ఉద్యోగ సిబ్బంది ఉండును. వెం. రా.

అంతర్జాతీయ టెలీ కమ్యూనికేషన్స్ సంఘము : ఈ సంఘమును సంఘటితముచేయు ఒడంబడికపై 1947 అక్టోబరు రెండవ తేదీన యునైటెడ్ స్టేట్స్‌నందు న్యూజెర్సీ లోని అట్లాంటిక్ నగరము వద్ద సంతకములు జరిగి 1949 జనవరి ఒకటవ తేదీన అమలులోనికి వచ్చెను.

పారిస్ అంతర్జాతీయ టెలిగ్రాఫ్ సభ (1925), వాషింగ్‌టన్ అంతర్జాతీయ రేడియో టెలిగ్రాఫ్ సభ (1927) లచే ఆమోదింపబడిన తీర్మానములద్వారా పై రెండు సభలను 1932 లో మాడ్రిడ్ నగరమున సమా వేశమై రేడియో, టెలిగ్రాఫ్‌ల రెండింటికిని ఒకే ఒడం బడికను ప్రవర్తింప జేయుటకు ఆమోదించినవి. 1934 లో మాడ్రిడ్ నగరమున సమావేశమైన టెలీ కమ్యూనికేషన్స్ సభ ఇతఃపూర్వమున్న రేడియో టెలిగ్రాఫ్ ను టెలిగ్రాఫ్ సంఘములను రద్దుచేసి, ఈ సంస్థను స్థాపించినది. 1865 లో స్థాపింపబడిన అంతర్జాతీయ టెలిగ్రాఫ్ సమితికి 1906 లో బెర్లిన్‌లో జరిగిన రేడియో టెలిగ్రాఫ్ సమావేశముల నాటినుండి రేడియో ఒడంబడికలు, విధుల నిర్వహణ బాధ్యత అప్పగించబడినది. తదుపరి 1938 లో కైరోలో కొన్ని పరిపాలనకు సంబంధించిన సమావేశములు జరిగినవి. అందు ఆమోదించబడిన నియమములు 1949 పారిస్ సమావేశమున సవరింపబడినవి.

ఉద్దేశములు : అన్నిరకముల టెలీకమ్యూనికేషన్స్ అభి వృద్ధికి సవ్యమైన ఉపయోగములకు అంతర్జాతీయ సహ కారమును ప్రోత్సహించి విస్తరింపజేయుట, సాంకేతిక సదుపాయములను అభివృద్ధిపరచి టెలీకమ్యూనికేషన్లను అత్యంత సమర్థతతో నిర్వహించునట్లు చేయుట ఈ సంస్థ ఉద్దేశములు.

ఈ ఆశయములు సిద్ధించుటకు రేడియో ఫ్రీక్వెన్సీ స్పెక్ట్రమ్‌ను కేటాయించుటయు, వివిధ దేశముల రేడియో స్టేషన్లమధ్య ప్రమాదకరమైన జోక్యములు కలుగకుండ చేయు నిమిత్తము రేడియో ఫ్రీక్వెన్సీ ఎసైన్మెంటులను రిజిష్టరు చేయుటయు ఈ సంఘము జరిపించును. సమర్థ వంతమైన సేవలతో సరిసమానమైన, సాధ్యమైనంత తక్కువ ధరలను స్థిరపరచుటకుగాను ఈ సంస్థ సభ్యుల మధ్య సహ కారమును వృద్ధిచేయును.

ఈ సంస్థ టెలీకమ్యూనికేషన్ సర్వీసు సహకా రముతో ప్రాణరక్షణమునకు అవసరములగు చర్యలను తీసుకొనుటను ప్రోత్సహించును. దానికి సంబంధించిన విజ్ఞాన విషయములను సేకరించి ప్రచురించును.

ముఖ్య అంగములు : 1. సర్వాధికారమండలి - ఇది నాలుగు ఏండ్లకు ఒకసారి సమావేశమగును, 2. పరిపాలక మండలులు - ఇవి నాలుగు ఏండ్లకు ఒకసారి సమావేశ మగును, 3. పరిపాలక సమితి - ఇందు సర్వాధికార మండలిచే ఎన్నుకొనబడిన 18 మంది సభ్యులుందురు. 4. సాధారణ సచివాలయము, 5. అంతర్జాతీయ ఫ్రీక్వెన్సీ రిజిస్ట్రేషను మండలి - ఇందు ఒక్కొక్క పరిపాలక రేడియో సంఘముచే ఎన్నుకొనబడిన స్వతంత్ర సభ్యులు ఉందురు, 6. అంత ర్జాతీయ టెలిఫోన్ సలహా సంఘము, అంతర్జాతీయ రేడియో సలహా సంఘము, అంతర్జాతీయ టెలిగ్రాఫ్ సలహా సంఘము, ఇందు పాలక సభ్యుల, సహాయ

సభ్యుల సంఘములును, గుర్తించబడిన ప్రైవేటు నిర్వహణ ఏజన్సీలును ఉండును.

ఈ సంస్థ సభ్యత్వముగల ప్రభుత్వములు చెల్లించువాటా ధనములచే పోషింపబడుచున్నది. ఈ వాటాలు ఒకటి నుండి ముప్పది యూనిట్లవరకు మారుచుండు ఎనిమిది వర్గముల ననుసరించి ఉండును. వెం. రా.

అంతర్జాతీయ తపాలా సంస్థ: 1863 లో 15 రాజ్యముల ప్రతినిధులు, పారిస్ నగరమందు, వివిధ దేశముల మధ్య తపాలా విషయముల సక్రమ వినిమయమునకు సంబంధించిన కొన్ని సూత్రములను పరిశీలించుటకు సమావేశమైరి. 1874 లో బెర్న్‌వద్ద యునైటెడ్ స్టేట్స్, ఈజిప్టు, యూరప్ రాజ్యములు కలిసి ఒక తపాలా ఒడంబడికపై సంతకముచేసి తపాలా సంఘమును సృష్టించినవి. ఈ ఒడంబడికద్వారా ఒక అంతర్జాతీయశాఖ బెర్న్‌వద్ద స్విజర్లండ్ ప్రభుత్వముయొక్క పర్యవేక్షణ క్రింద స్థాపించబడినది. 1878 లో పారిస్‌వద్ద మరియొక సమావేశము జరిగెను. అప్పటినుండి ఈ సంస్థ 'అంతర్జాతీయ తపాలా సంస్థ' అను పేరుతో వ్యవహరింపబడుచున్నది.

అధికారములు, విధులు: ఒడంబడికను అంగీకరించిన దేశములన్నియు ఏక తపాలా ప్రాంతముగ ఏర్పాటు చేయబడెను. వివిధ తపాలా సౌకర్యములను అభివృద్ధిపరచి అంతర్జాతీయ సహకారమును పెంపొందించుట ఈ సంస్థయొక్క లక్ష్యము.

బ్రస్సెల్స్‌వద్ద 1952 జూలై 11 వ తేదీన జరిగిన అంతర్జాతీయ తపాలా సమ్మేళనములో ఈ సంస్థకు ఒక సంవిధానము తయారుచేయబడి ప్రకటింపబడెను. అది 1953 జూలై ఒకటవ తేదీనుండి అమలులోనికి వచ్చినది. ఒడంబడికయొక్క 83 వ నిబంధనను అనుసరించి ఈ సంవిధానము చిరకాలము అమలులో ఉండును. ఒడంబడిక 10 వ నిబంధన క్రింద సభ్యదేశములు తమ దౌత్య కార్యాలయము ద్వారా నోటీసును అందజేసి, సంఘమునుండి ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. అట్టి ఉపసంహారణము నోటీసు అందిన ఒక ఏడాది తరువాత అమలులోనికి రాగలదు.

ముఖ్య అంగములు: 1. కాంగ్రెసు - ఇందు సభ్యదేశ ప్రతినిధులు ఉందురు. ప్రతి దేశమునకు ఒక్కొక్క వోటు ఉండును. సామాన్యముగ ఐదు ఏండ్లకు ఒకసారి సమావేశమగుచుండును; 2. కార్యనిర్వాహక, అనుసంధాయక కమిటీ-ఇందు 20 సభ్యులు ఉందురు. ఇది కాంగ్రెసు సమావేశముల మధ్య కాలముందు సమావేశ మగుచుండును; 3. పరిశోధనకొరకును - సమావేశములకు, కాంగ్రెసుచే నియమింపబడిన ప్రత్యేక కమిషను; 4. అంతర్జాతీయశాఖ.

ఈ సంస్థలో 89 రాజ్యములు సభ్యులుగ ఉన్నవి. ఈ సంస్థకు అగు ఖర్చులు సభ్యులమధ్య శ్రేణీపద్ధతిని పంపకము చేయబడినవి. పై పంపకపు శ్రేణి క్రింద సభ్యులు ఒకటినుండి 25 యూనిట్ల వరకు గల హద్దుల నడుమ ఏడు తరగతులుగ విభజింపబడిరి. ఈ సంస్థ ఐక్యరాజ్య సమితి యొక్క ప్రత్యేక యోగ్యతగల ఏజెన్సీయై, అట్టి ఇతర ఏజెన్సీలతో సంబంధము కలిగి ఉన్నది. దీని నాలుగవ నిబంధన క్రింద ఈ సంస్థలో స్వతంత్ర సర్వసత్తాక రాజ్యములేగాక, ఇతర వలస రాజ్యములు, సంరక్షిత రాజ్యములు, అధిష్ట ప్రదేశములు (మాండేటెడ్ టెరిటరీస్) ధర్మకర్తృత్వము క్రింద ఉన్న రాజ్యములుకూడ సభ్యత్వము పొందవచ్చును. రవాణా స్వేచ్ఛను సాధించుట, సభ్యదేశముల మధ్య ఉత్పన్నమగు వివాదములలో మధ్యవర్తిత్వము చేయుటకు సహాయపడుట ఈ సంస్థయొక్క లక్ష్యములు. వెం. రా.

అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధి: 1944 జూలైలో న్యూహాంప్‌షైర్ లో బ్రెట్టన్ వుడ్స్ సమావేశమునందు హాజరైన 44 దేశముల అంగీకారముతో ఈ సంస్థ రూపొందెను.

అంతర్జాతీయ ద్రవ్య సహకారము, అంతర్జాతీయ వ్యాపార విస్తరణ, సమతులితాభివృద్ధులను సాధించి, తద్వారా ఉద్యోగములందు అత్యున్నత ప్రమాణములను నెలకొల్పుటలో సహాయపడుట, వినిమయ స్థిరత్వము పెంపొందించుట, వినిమయ మూల్య పతనపు పోటీని తప్పించుట మొదలగునవి ఈ సంస్థయొక్క ముఖ్యోద్దేశములు. బహుపక్షీయ చెల్లింపు పద్ధతిని స్థాపించుట, సభ్యదేశముల మధ్య విదేశీ మారక నిర్బంధములను తొలగించుటకు తోడ్పడుట మొదలగునవి ఈ సంస్థ ముఖ్య ఆశయములు.

ఈ సంస్థయొక్క రెండవ నిబంధన క్రింద ప్రతి సభ్యదేశమును నిధికి చెల్లింపవలసిన నిర్దిష్ట భాగము (కోటా) ఉండును. నిధి అమలులోనికి వచ్చుటకు ఆరంభించినపుడు ప్రతి సభ్యదేశమును తన కోటాలోని 25% మాత్రమే బంగారము రూపములో చెల్లింపవలసి ఉండును. లేదా చిన్న మొత్తమైనచో బంగారము యొక్క నికర అధికార సంపత్తి, యునైటెడ్‌స్టేట్స్ డాలర్లలో 10% మాత్రమే చెల్లింపవలసి ఉండును. మిగతా ధనమును సభ్యదేశపు స్వంత చలామణి ద్రవ్యములో చెల్లింపవచ్చును. కోటాలు 5 లక్షల డాలర్లనుండి (పనామా, లైబీరియా దేశములు) 2 బిలియనుల 750 మిలియనుల డాలర్ల (యునైటెడ్ స్టేట్స్) వరకు గల పరిధిలో నిర్ణయింపబడినవి. కోటాల మొత్తము 8,800 మిలియను డాలర్లు.

ఏ సభ్య దేశమైనను ఈ చెల్లించిన ధనపు హామీపై నిధినుండి మరియొక దేశముయొక్క చలామణి ద్రవ్యమును కొనుటకు అధికారము కలిగి ఉండును.

సభ్యదేశములు ఈ ప్రణాళికయొక్క లాభములను అనుభవించుటకు ఆరంభించినపుడు, ప్రతి సభ్యదేశముయొక్క చలామణి ద్రవ్యమునకును సమమూల్యము నిర్ణయింపబడును. ఈ సమమూల్యమునకు చలామణి ద్రవ్యముయొక్క విపణి మూల్యముతోగాని ఏదేని సరకు లోనికి మార్పు చేయగలుగుటతో గాని, ఎట్టి సంబంధము ఉండనవసరము లేదు. ఒడంబడిక నిబంధనలను అనువర్తింపజేయుటకొరకు సభ్యదేశముల చలామణికి సంబంధించిన లెక్కింపులన్నియు ఈ సమమూల్యముల ఆధారము పైననే చేయబడును.

నిధితో సంప్రదించకయే ఏ సభ్య దేశమును దాని చెలామణి ద్రవ్యముయొక్క సమమూల్యములో మూర్పును చేయరాదు. కాని చేయదలచిన మార్పు మొదటి సమమూల్యమునకు 10% మించకుండినచో నిధి ఆ మార్పును అనుమతింపవలసి ఉండును. సభ్యదేశము తన చలామణి ద్రవ్యముయొక్క సమమూల్యమును ప్రత్యేక పరిస్థితులలో మార్పు చేసికొనవచ్చును.

ఏ సభ్య దేశమైనను, మరి ఒక సభ్యదేశపు చలామణి ద్రవ్యమును నిధినుండి కొనుటకు హక్కుగలదు. అట్లు కొనుటకు చేసిన అభ్యర్థన తన కోటాకు 200% ను మించరాదు. కొనదలచిన ఇతర చలామణి ద్రవ్యము అరుదై, నిధిచే 'దుర్లభ చలామణి ద్రవ్యము' గా ప్రకటింపబడకుండుట మొదలగు కొన్ని ఇతర నిబంధనలకు ఈ హక్కు అధీనమై ఉండును. నిధిని నిలిపివేయుట సంభవించినచో మిగిలి ఉన్న చలామణి ద్రవ్యముతో సభ్యుల వాటాలు చెల్లించుటకు ముందు ఈ ప్రణాళిక క్రింద నిధిచే చేయబడిన అప్పులు, చెల్లింపవలెను.

ముఖ్యాంగములు : 1. పరిపాలక మండలి - ఇందు ఒక్కొక్క సభ్యదేశము ఒక్కొక్క పరిపాలకుని, అతనికి ప్రత్యామ్నాయ పరిపాలకుని నియమింపవచ్చును, 2. కార్యనిర్వాహక నిర్దేశకుల మండలి - దీనిలో పెద్ద కోటాలు కలిగిన ఐదు సభ్య దేశములచే నియమింపబడిన ఐదుగురు నిర్దేశకులును, మిగతా సభ్యు లందరిచేతను ఎన్నుకొనబడిన తొమ్మిదిమంది నిర్దేశకులును ఉందురు. పరిపాలక మండలి కార్యనిర్వాహక నిర్దేశకుల మండలులకు ప్రత్యేక పద్ధతిన వోటుహక్కు ఏర్పరుపబడినది. ఒడంబడిక చట్టము 12 వ నిబంధన 5 వ సెక్షను క్రింద ప్రతి సభ్యునికి 250 వోట్లును, తన కోటాలోని ప్రతి 100 వేలు యునైటెడ్ స్టేట్స్ డాలర్లకు సమానమైన 'భాగమునకు మరియొక అదనపు వోటును ఉండును, 3. పరిపాలనా నిర్దేశకుడు (మేనేజింగ్ డైరెక్టరు)-ఇతడు కార్యనిర్వాహక నిర్దేశకుల మండలి చేతను ఉద్యోగవర్గముచేతను ఎన్నుకొనబడును.

ఏ సభ్య దేశమైనను వ్రాత మూలకముగా ఒక నోటీసును నిధియొక్క ప్రధాన కార్యాలయమునకు పంపి, నిధినుండి తన సభ్యత్వమును ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. నోటీసు అందిన తేదీనుండి ఉపసంహరణము అమలులోనికి వచ్చును.

నిబంధన 15 (2) క్రింద ఏ సభ్య దేశమైనను తన బాధ్యతలను నెరవేర్చుటకు ఉపేక్షించినచో నిధియొక్క వనరులను ఉపయోగించుటకు అనర్హమైనదిగా నిధి ప్రకటించవచ్చును. నిబంధన 5, సెక్షను 5 క్రింద ఏదేని సభ్యదేశము నిధియొక్క వనరులను లక్ష్యములకు విరుద్ధముగా ఉపయోగించుచున్నట్లు నిధి అభిప్రాయపడినచో, సభ్యదేశమునకు ఒక నివేదికను పంపి ప్రత్యుత్తరమునకు సరిపడిన కాలము నిర్ణయింపవచ్చును. అట్టి నివేదికను పంపిన తరువాత నిధి సభ్య దేశమునకు ఇచ్చు వనరులను పరిమితము జేయవచ్చును. నిర్ణీత కాలములో సభ్యదేశము నుండి నివేదికకు ప్రత్యుత్తరము రాకపోయినను, లేదా ప్రత్యుత్తరము అసంతృప్తికరముగా ఉండినను, వనరుల ఉపయోగముపై పరిమితిని కొనసాగింపవచ్చును. లేదా సభ్యదేశమునకు యుక్తమైన నోటీసును ఇచ్చినమీదట నిధియొక్క వనరులను ఉపయోగించుటకు అనర్హమైనదని ప్రకటింపవచ్చును.

ఆరవ నిబంధన ఆరవ సెక్షను క్రింద సభ్యదేశమునకును, నిధికిని ఏదేని అభిప్రాయభేదము కలిగినచో, మొత్తము వోటు హక్కునందలి అధిక సంఖ్యాక పరిపాలకులచే ప్రాతినిధ్యము వహింపబడిన పరిపాలక మండలిచే గైకొనబడిన నిర్ణయముద్వారా ఆ దేశమునకు నిధియందుగల సభ్యత్వమును నిలిపివేయవచ్చును.

ఆర్థిక ఆలంబనము : నిధి కార్యక్రమమును కొనసాగించుటలో కొంత నికరాదాయము కలుగును. సమమూల్యముల ఆధారముతో ఇతర చలామణిని కొనుటకై ప్రతి సభ్యదేశము అదనముగా 3/4% సేవ జేసినందులకు నిధికి ఖర్చుల క్రింద చెల్లించును.

ఈ సంస్థకు వాషింగ్‌టన్‌లో ప్రధాన కార్యాలయము గలదు. ఐక్యరాజ్య సమితికి ఇది ఒక ప్రత్యేక ఏజన్సీగా ఉన్నది. నిధికి సంపూర్ణ న్యాయిక వ్యక్తిత్వము గలదు. అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధి ఆస్తులు, దాని కార్యక్రమములు, ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు, ఉద్యోగస్థులు, అధికారములు దేశీయ చట్టములనుండియు, ప్రభుత్వములు విధించు పన్నులనుండియు రక్షణ పొందుచున్నారు. వెం. రా.

అంతర్జాతీయ న్యాయ శాస్త్రము : రాజ్యగత అంతర్జాతీయ న్యాయము, వైయక్తిక (వ్యక్తిగత) అంతర్జాతీయ న్యాయము, వీని విభేదము:

నాగరికతగాంచిన రాజ్యములు, పరస్పర సంబంధమును, నియమబద్ధము చేయుటకై అనుసరించు సూత్రముల సముదాయమునకు 'రాజ్యగత అంతర్జాతీయ న్యాయ'మని పేరు. ఈ నిర్వచనమును స్పష్టపరచుటలో దీనికిని వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయమునకును గల విభేదమును గుర్తింపవలెను. ఈ రెండు న్యాయములలో అంతర్జాతీయము అనుమాట ఉండుటతప్ప వీని మధ్య మరి ఎట్టి సంబంధములేదు. వైయక్తిక న్యాయములలోని విషయము భిన్నమైనది. ఒక దేశపు న్యాయస్థానములో కక్షిదారుల హక్కుల నిర్ణయము, వివాద పరిష్కారము విదేశ న్యాయావళిపై కొంతవరకు ఆధారపడినచో వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయమును పురస్కరించుకొని నిర్ణయము జరిగినదని తలతురు. ఇంతమాత్రముచేత వైయక్తిక న్యాయము అంతర్జాతీయ న్యాయము కాజాలదు. ఇది జాతీయ న్యాయములో ఒక అంతర్భాగము అని చెప్పదగును (చూ. విధి ఘర్షణ).

అంతర్జాతీయ న్యాయము-దాని అభివృద్ధి: సర్వ స్వతంత్ర రాజ్యముల పరస్పర సంబంధమును నియమబద్ధము చేయు సూత్రములే అంతర్జాతీయ న్యాయములోని వస్తువగుటచేత ఇట్టి రాజ్యములున్నప్పుడే ఇట్టి సూత్రములకు ప్రసక్తి గలుగును. 15 వ శతాబ్దమునకు పూర్వము యూరప్‌లో ఇట్టి రాజ్యములు లేనందున ఇట్టి అంతర్జాతీయ న్యాయము ఏర్పడుటకు కావలసిన అనుకూల పరిస్థితులు లేవయ్యెను. అప్పటి వరకు భూ స్వామ్య రాజకీయ విధానము (ఫ్యూడల్ సిస్టమ్)ను, క్రైస్తవ చర్చియొక్క ప్రాబల్యమును ఉండినందునకూడ ఇట్టి న్యాయము రూపొందుటకు వీలులేకపోయెను. 15, 16 శతాబ్దములలో మార్పులు అనేకములు సంభవించెను. సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనము మత సంస్కరణోద్యమము నూతన ప్రపంచమని పేరుగాంచిన అమెరికా ఖండ ప్రథమ సందర్శనము-ఇవి అన్నియు మధ్యయుగపు క్రైస్తవ ప్రపంచమునకు విఘాతము కలిగించి, దాని ఐక్యతను నిర్మూలించెను. దీని ఫలితముగ న్యాయవేత్తలు పెక్కుమంది అందును ముఖ్యముగ ఫ్రెంచి దేశీయుడైన బోడిన్ (1530 - 1596), ఇటలీ దేశీయుడైన మాకియవెల్లీ (1469 - 1527), ఇంగ్లీషు వాడైన హాబ్స్ (1588 - 1679) లౌకికములగు సర్వ స్వతంత్ర స్వామ్యములు గల రాజ్యముల ఆవిర్భావమునకు దోహదమొనర్చిరి. ఇట్టి రాజ్యముల పరిణామ కారణమున వీని మధ్య ఏర్పడుచుండిన సంబంధ స్వభావమును నిర్ణయించుటకు కొన్ని మర్యాదలు, ఆచారములు, సూత్రములు అవసరమయ్యెను. 15, 16 శతాబ్దములలోని నిబంధన కర్తలు అప్పటి పరిస్థితులను పురస్కరించుకొని ఆ కాలపు సంప్రదాయములను పేర్కొనుటయేగాక ప్రాచీన కాలపు గ్రీక్, రోమనుల న్యాయపద్ధతులను, ప్రాకృతిక న్యాయమని పేరుగాంచిన మరియొక సూత్రమును అధారము చేసికొని, కొన్ని నూతన సిద్ధాంతములను కూడ తమ గ్రంథములలో చేర్చిరి. వీరిలో ఇటలీ దేశీయుడయ్యును, మత బాధలనుండి తప్పించుకొనుటకు స్వదేశమును వదలి ఇంగ్లండునకు పారిపోయి, అచ్చట అక్స్‌ఫర్డ్ యూనివర్సిటీలో న్యాయశాస్త్రాచార్యుడుగ ఉండిన జంటిలిన్ (1552 - 1608) 'అంతర్జాతీయ న్యాయసిద్ధాంత నిర్మాత' అను బిరుదమునకు అర్హుడైనను, హ్యూగో డి-గ్రోటు [గ్రోషియస్ (1583-1645) అని నామాంతరము] సాధారణముగ అంతర్జాతీయ న్యాయ స్రష్ట అని ప్రఖ్యాతి గాంచెను. 1625 లో ప్రచురింపబడి ప్రసిద్ధిగాంచిన ఇతని 'డి జూరి బెల్లి యాక్ పాసిస్' (యుద్ధము యొక్కయు, శాంతియొక్కయు న్యాయము) అను గ్రంథము అంతర్జాతీయ న్యాయమును విపులముగను, క్రమానుసారముగను వివరించునట్టిదై, ఆ న్యాయముయొక్క పురోభివృద్ధిపై అత్యంత ప్రభావముకలది అయ్యెను. అటుతరువాత 30 ఏండ్ల యుద్ధమని పేరుగాంచిన యుద్ధమును అంతరింపచేసిన వెస్ట్ ఫేలియా సంధి (1648) మరికొన్ని ఆచారముల అభివృద్ధికిని అనేక కొత్త రాజ్యముల స్థాపనకును దారితీసెను. 17, 18 శతాబ్దములలో మరికొందరు న్యాయవేత్తలు ప్రఖ్యాతిగాంచిరి. వారిని మూడు వర్గములుగ విభజింపవచ్చును. ప్రాకృతిక న్యాయము ఒక్కటే అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు మూలమని ప్రతిపాదించిన ప్రకృతి ధర్మవాదులు మొదటి వర్గములోనివారు. దీనికి విరుద్ధముగ ఆచారములు, ఒడంబడికలు మాత్రమే అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు మూలమని సమర్థించిన వాస్తవికులు (పోజటివిస్ట్స్) రెండవ వర్గములోనివారు. గ్రోషియస్ అనుచరులు మూడవ వర్గములోనివారు. వీరు తక్కిన రెండు వర్గములవారి వాదములను గ్రహించి, రెండింటిలోను సత్యమున్నదని మధ్యమమార్గము ఒకదానిని ప్రతిపాదించినవారు. రాజ్యముల పరస్పర సంబంధమును ఎంతవరకు ఆచారములు ఒడంబడికలు నియమబద్ధము చేయుచున్నవో అంతవరకు వాని ప్రయోజనమును గ్రహింపవచ్చుననియు, అవి నిర్ణయింపలేని విషయములలో ప్రాకృతిక న్యాయమును ఆధారము చేసికొనుట ఉచితమనియు వారు సిద్ధాంతీక

రించిరి. 19 వ శతాబ్దములో యూరప్ నందును, ఖండాంతరములందును క్రొత్త రాజ్యములనేకములు స్థాపితములగుటచేతను, వర్తక వ్యాపారములు, రవాణా సౌకర్యములు ఆధునిక కాలపు సాంకేతిక యుద్ధ విధానము మొదలైనవి వృద్ధిగాంచుటచేతను, అంతర్జాతీయ న్యాయము మరింత పెంపొందెను. అంతర్జాతీయ వ్యవహారము నడపుటకు క్రొత్త నియమములు ఆవశ్యకములయ్యెను. యుద్ధవిధులు తాటస్థ్య విధులు మరింత వృద్ధిగాంచెను. మధ్యవర్తిత్వ న్యాయస్థానములు, అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు మరి ఒక మూలమయ్యెను. ఈ శతాబ్దములోని న్యాయవేత్తలు ప్రాకృతిక న్యాయమునకు ప్రాధాన్య మివ్వక, వాడుకలు, ఆచారములు, సంప్రదాయములు మాత్రమే ఆధారములుగ గ్రహించిరి. 1899 లోను, 1907 లోను జరిగిన హేగ్ సభ ఫలితముగ ఏర్పడిన శాశ్వత అంతర్జాతీయ పంచాయితీ న్యాయస్థానము (పెర్మనెంట్ కోర్ట్ ఆవ్ ఇంటర్ నేషనల్ ఆర్బిట్రేషన్) దాని తరువాత 1921 లో స్థాపింపబడిన అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము, అటుపిమ్మట 1946 లో స్థాపింపబడి ప్రస్తుతము పనిచేయుచుండు అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము-ఇవి అన్నియు 20 వ శతాబ్దపు అంతర్జాతీయ న్యాయాభివృద్ధి జరుగుటయందు పేర్కొనతగినవి. ఈ సందర్భమున నానాజాతి సమితి దాని స్థానమును తరువాత ఆక్రమించిన ఐక్యరాజ్యసమితి గుర్తింపదగినవి. ఈ శతాబ్దములో న్యాయశాస్త్రవేత్తల గ్రంథముల ప్రామాణ్యము కొంత తగ్గుటయు; సంప్రదాయముల యొక్కయు, న్యాయస్థానముల తీర్పుల యొక్క ప్రామాణ్యము వృద్ధిగాంచుటయు గమనింపతగినవి. క్రైస్తవేతర నాగరికతకు చెందిన రాజ్యములు అనేకములు ఈ కాలమున స్థాపితమగుటచేత అంతర్జాతీయ న్యాయ సిద్ధాంతములు కొన్ని క్రొత్త రూపమును ధరింపవలసి వచ్చెను. ఏది ఎట్లున్నను, ఒక విషయము మాత్రము స్పష్టము. యుద్ధము రాకుండ చేయుటయు, శాంతిని నెలకొల్పుటయు ప్రస్తుత కాలపు అంర్జాతీయ న్యాయము యొక్క ప్రధానోద్దేశములు. ఈ ఆశయము గత రెండు ప్రపంచ సంగ్రామములలో జరిగిన దారుణకృత్యముల పరిణామమని చెప్పవచ్చును.

అంతర్జాతీయ న్యాయము న్యాయమను పేరునకు తగినదా అను సందేహమును కొందరు రాజకీయవేత్తలు వెలిబుచ్చుచున్నారు. న్యాయమును గూర్చిన ఆస్టిన్ సిద్ధాంతమును అనుసరించినచో ఈ సందేహము సమంజసమని చెప్పక తప్పదు. ప్రపంచమంతటిపై ప్రభుత్వాధికారమును వహించి, అంతర్జాతీయ న్యాయ సూత్రములను ప్రవర్తింపజేసి వానికి విరుద్ధముగ ప్రవర్తించు వారిని దండించు అంతర్జాతీయ సంస్థ ఒకటి లేకపోవుటయే ఈ సందేహమునకు కారణము. ఇప్పటి వరకు ఆదర్శముగా మాత్రమే ఉన్న అట్టి సంస్థ స్థాపితమైనచో అంతర్జాతీయ న్యాయము అంతర్జాతీయ లక్షణమును కోల్పోయి, అట్టి సంస్థ శాసించు జాతీయ న్యాయముగ మారిపోవును. మరి కొందరు న్యాయవేత్తలు అంతర్జాతీయ న్యాయము న్యాయమే కాని అది అసంపూర్ణ న్యాయమని చెప్పెదరు. తక్కిన వారి మతము దీనికి భిన్నమైనది. రాజ్యములన్నియు ఈ న్యాయ సూత్రములకు కట్టుబడి ప్రవర్తించుటకు అంగీకరించి ఉండుటచేత ఇవి న్యాయమన్న పేరునకు అర్హములని, వారి అభిప్రాయము. అంతర్జాతీయ న్యాయము బలహీన న్యాయమని కొందరు, అసంపూర్ణ న్యాయమని మరికొందరు భావించిరి. అంతర్జాతీయ నీతియని తక్కిన వారు చెప్పు మాటలలో సత్యమున్నను, లేకపోయినను, అందలి సూత్రములను అతిక్రమించు వారిని దండించుటకు కావలసిన యంత్రాంగము లేనంతవరకు అది న్యాయమను పేరునకు తగినదికాదను జనాభిప్రాయమునకు అవకాశముండును. ప్రపంచములోని రాజ్యములన్నియు న్యాయ సూత్రములను అమలులో నుంచుటకు అధికారముగల కేంద్ర ప్రభుత్వముతో కూడిన ఒక సమాఖ్యను ఏర్పరచుకొనుట మహదాశయ మనుటలో సందేహములేదు. ఇదియే జరిగిన యెడల ఘోర పరమాణ్వస్త్ర యుద్ధభయము తొలగి పోవును.

ముఖ్య సిద్ధాంతములు : అంతర్జాతీయ కుటుంబములో సభ్యత్వము వహించిన ఒక్కొక రాజ్యము యొక్క స్వాతంత్ర్యమును ఈ న్యాయము గుర్తించి, రాజ్యముల మధ్య ఏర్పడు సంబంధమును నియమబద్ధము చేయుచున్నది. 2. రాజ్యముల మధ్య జరుగు ఒడంబడికలు, గౌరవార్హములు, అనుల్లంఘ్య నియమములు.

ఆధారములు : శాశ్వత అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము శాసనములోని 38 వ నిబంధన అంతర్జాతీయ న్యాయ మూలములను ఇట్లు పేర్కొనుచున్నది. 1. రాజ్యములు స్పష్టముగ గుర్తించు నియమములను విధించు సాధారణ అంతర్జాతీయ సంప్రదాయములు, ప్రత్యేక అంతర్జాతీయ సంప్రదాయములు, 2. ఆచరణను బట్టి న్యాయమని అమోదింపబడిన అంతర్జాతీయ ఆచారము, 3. నాగరికత గాంచిన రాజ్యములు గుర్తించిన సాధారణ న్యాయ సిద్ధాంతములు, 4. న్యాయస్థానముల తీర్పులు, న్యాయ నిర్ణయమందు ఆనుషంగికముగ ఉపచరించు వివిధ జాతులలోని న్యాయవేత్తల వాక్యములు.

వాది ప్రతివాదుల అనుమతిమీద పై నిబంధనలోని మూలాధార సూత్రములను అతిక్రమించి కూడ న్యాయ స్థానమునకు వివాద పరిష్కారము చేయుటకు అధికారము కలదు. ఇప్పటి అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానపు మూల శాసనములో పై 38 వ నిబంధన పూర్తిగ చేర్చబడినది.

అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు ఆధారము దానికి లోబడి ప్రవర్తించు రాజ్యములయొక్క అంగీకారము. ఇది స్పష్టముగగాని, ఊహ్యముగకాని ఉండవచ్చును. మూలాధార అంశములలో సంప్రదాయములు (సంధులు) ఒడంబడికలు (ట్రీటీస్) ప్రాధాన్యము వహించుచున్నవి. సంధులు మూడు విధములు ; 1. రాజ్యములన్నియు ఆమోదించిన సంధులు, ఇవి విశ్వవ్యాప్తమగు (యూనివర్సల్) న్యాయమును సృష్టించునవి. 2. అధిక సంఖ్యాక రాజ్యముల ఆమోదమును పొందినవి. ఇవి సాధారణ న్యాయమును సృష్టించునవి; 3. ఈ రెండింటికి భిన్నమై కొద్ది రాజ్యముల ఆమోదమును పొందినవి. ఇవి ఆ రాజ్యములకు మాత్రమే వర్తించును. అవి సృష్టించు న్యాయము ప్రత్యేక న్యాయము.

చిరకాలము నుండి అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు ఆచారము ఒక ముఖ్య జన్మస్థానముగ గుర్తింపబడి ఉన్నది. అనుసరణీయమగు ఆచారము ప్రాచీనమైనదిగ ఉండవలసిన దగుటయే కాక, సక్రమముగను, తరుచుగను అనుసరింపబడుచుండ వలెను. వివిధ రాజ్యముల జాతీయ శాసన సంపుటినుండి గ్రహింపదగిన సిద్ధాంతములకు అంతర్జాతీయ న్యాయ సిద్ధాంతములను పేరు చెల్లవచ్చును. వివాద పరిష్కారమునకు యుక్తములగు సిద్ధాంతములు లభ్యము కానప్పుడు దానితో సరిపోల్చదగిన వైయక్తిక న్యాయ సూత్ర సహాయము నపేక్షించవచ్చును. న్యాయసూత్రములను రూపొందించుటలో న్యాయస్థానముల తీర్పులు, న్యాయవేత్తల వాక్యములు కూడ నిస్సందేహముగ ప్రాధాన్యమును వహించుచున్నవి. కక్షిదారుల అనుమతి పై మరియే న్యాయసూత్రమునైనను, ఆధారము చేసికొని వివాదమును పరిష్కారము చేయు అధికారము న్యాయ స్థానమునకు కలదు. కాని దీని ప్రయోజనము ఇట్టిది అని నిర్ణయించుట కష్టసాధ్యము.

రాజ్యములు, హక్కులు, విధులు: అంతర్జాతీయ న్యాయములోని విషయ వస్తువు రాజ్యములయొక్క హక్కులు, విధులు అని స్థూలముగ చెప్పవచ్చును. కాని ఈ కాలమున అంతర్జాతీయ న్యాయమునుండి ఆశించు ఫలితములు వివిధములుగ ఉండుటచేత ఆ న్యాయము యొక్క పరిధిని రాజ్యములకు మాత్రమే సంకుచితపరుప రాదు. దానిని వ్యక్తులకు కూడ అన్వయించుట మామూలగుచున్నది. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధానంతరము, యుద్ధ కాలమందు కావింపబడిన నేరములకు బాధ్యులను కారణమున వ్యక్తులు కొందరిని న్యూరెంబర్గ్, టోక్యో న్యాయ స్థానములలో విచారణచేసి ఉండుట దీనికొక తార్కాణము. వారివారి రాజ్యముల సహాయముతోడ మాత్రమే వ్యక్తులు వారి హక్కులను సాధించుకొనవలసి ఉన్నదను సూత్రమును అంతర్జాతీయ న్యాయము అంగీకరించుచున్నది. ప్రస్తుత కాలమున వ్యక్తులయొక్క హక్కులు స్వాతంత్ర్యము ఎక్కువ ప్రాశస్త్యము వహించి ఉన్నవి కదా.

అంతర్జాతీయ న్యాయము జాతీయ న్యాయావళిలో ఒక అంతర్భాగమా, దానితో నిమిత్తము లేని ఒక ప్రత్యేక న్యాయామా అను సంశయము కలుగవచ్చును. దీనిని గురించి రెండు భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. కొందరు ఇవి వేరు వేరని చెప్పెదరు. మరికొందరు వీని ఏకత్వమును ప్రతిపాదించెదరు.

రాజ్య నిర్వచనము : 'రాజ్య' మను మాటను నిర్వచించుట కష్టసాధ్యము. ఈ సందర్భమున 1933 లో జరిగిన మాంటెవిడో సభ నిరూపించిన రాజ్య లక్షణములు కొంత వరకు మార్గదర్శకములుగ గ్రహింపవచ్చును. రాజ్యమనగా అంతర్జాతీయ న్యాయ దృష్టిలో ఏక 'వ్యక్తి' అనియు, దానికి స్థిరమైన ప్రజ, నిర్ణీతమైన రాష్ట్రము, ఒక ప్రభుత్వము, ఇతర రాజ్యములతో సంబంధము ఏర్పరచుకొన గల శక్తి అను నాలుగు లక్షణములు ఉన్నవని ఆ సభ నిర్ణయించెను. ప్రాచీనకాలపు జాతి (ట్రైబాల్) రాజ్యములు ఈ కాలమున లేవు. ఈనాటి రాజ్యములు ఏదో ఒక రాష్ట్రమునకు (ప్రదేశమునకు) పరిమితములై ఉన్నవి. ఇవి స్వతంత్రములుగను, సర్వసత్తాకములుగను ఉన్నవి. అంతరంగిక వ్యవహారములలో వానికి సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యముండుటను అందరు గుర్తించి ఉన్నారు. అందుచేత స్వేచ్ఛానుసారముగ ఆంతరంగిక వ్యవహారములను నడిపించుకొనుటకును, విదేశీయులకు ప్రవేశము ఇచ్చుటకును, ఇయ్యక పోవుటకును వానికి అధికారము, శక్తి, కలదు. కావున అంతర్జాతీయ న్యాయము రాజ్యము యొక్క ఆంతరంగిక వ్యవహారములలో వర్తింపదు (చూ. ఐక్యరాజ్య సమితి మూల శాసనము 2, నిబంధనము 6). అంతర్జాతీయ కుటుంబములో చేరిన ప్రతి రాజ్యములన్నియు చిన్నవైనను, పెద్దవైనను సమాన ప్రతిపత్తి కలిగి ఉన్నవి. అగ్ర రాజ్యముల ఆంక్ష (వీటో) వంటి కొన్ని మినహాయింపులకు లోబడి, ఐక్యరాజ్యసమితి మూలశాసనము రాజ్యముల సమానత్వమును గుర్తించినది. రాజ్యముయొక్క రాజ్యాంగ రూపములో గాని

ప్రభుత్వ నిర్మాణ విధానముతోగాని, అంతర్జాతీయ న్యాయమునకెట్టి ప్రసక్తియులేదు. స్వాతంత్ర్య స్వామ్యములతో కూడిన రాజ్యముకేగాక, ప్రపంచములో సామంత రాజ్యములు కొన్ని కలవు. కాని అంతర్జాతీయ న్యాయములో వాటికి ఉండదగిన స్థానము వానిపై అధికారము వహించి ఉండు రాజ్యములతో అవి చేసికొన్న ఒడంబడికలను బట్టి నిర్ణయము కావలసి ఉన్నది వానికి కూడ పరిమితమైన స్వామ్యమున్నట్లు చెప్పవచ్చును. నానాజాతి సమితి మూల శాసనములలో అధిష్ట (మాండేటెడ్) ప్రదేశములని గుర్తింపబడిన ప్రాంతములు ఐక్యరాజ్యసమితి మూలశాసనములో ధర్మకర్తృత్వ ప్రాంతములని ప్రేర్కొనబడినవి. అంతర్జాతీయ న్యాయములో వీనికి ప్రత్యేక స్థానముకలదు. ఇటీవలి కాలమున పాత రాజ్యములుకొన్ని విచ్ఛిన్నమగుటయు, క్రొత్త రాజ్యములు ఏర్పడుటయు, పాత రాజ్యముల కూడికచేత నూతన రాజ్యములు ఉత్పన్నమగుటయు మొదలైన మార్పులు జరుగుచున్నవి. ఒక రాజ్యముయొక్క ప్రభుత్వ విధానము మారవచ్చును. ఇట్టి మార్పులు జరిగినప్పుడు క్రొత్త రాజ్యములను ప్రభుత్వములను ఏ సందర్భమున గుర్తింపవలయునను సమస్య బయలుదేరుట సహజము. ఈ గుర్తించుట అనునది స్పష్టముగగాని, ఊహ్యముగకాని ఉండవచ్చును. ఈ సందర్భములో న్యాయతః స్వామ్యమునకును, వాస్తవికతః స్వామ్యమునకును విభేదము కల్పింపబడుచున్నది. ఒక్కొక్కప్పుడు వాస్తవిక స్వామ్యమే గుర్తించుటకు కారణమగుచున్నది. రాజ్యమునకు ఐక్యరాజ్యసమితిలో సభ్యత్వము ఉండుటచేత దీనికిని, రాజ్యముయొక్క ప్రభుత్వమును గుర్తించుట గుర్తింపక పోవుట అన్నదానికిని ఎట్టి సంబంధమునులేదు. ప్రభుత్వము మారినదను కారణమున దానిని గుర్తింపక పోయినను, అంతర్జాతీయ న్యాయ దృష్ట్యా ఆ రాజ్యమునకుండు వ్యక్తిత్వమును అది కోల్పోవుటలేదు.

భూమిని సంపాదించు మార్గము: రాజ్యములో ఇదివరకు చేరిఉండని క్రొత్త ప్రదేశముపై స్వామ్యమును సంపాదించుటకు ఆక్రమణ, యుద్ధములో విజయము, సంపాద్యము, చిరకాల అనుభవము, దత్తము అనునవి మార్గములని అంతర్జాతీయ న్యాయము అంగీకరించుచున్నది. వీనిలో చిరకాల అనుభవము న్యాయసమ్మతమా అను విషయములో సందేహము కలదు. వీని అన్నింటిలో ఆక్రమణ ప్రధానమైనది. ఆస్తిని సంపాదించుటలో వ్యక్తులు అనుసరిచు మార్గములకును, వీటికిని కొంత సామ్యము ఉండుట గమనార్హము.

ఆకాశముపై హక్కు: సముద్రపు పై భాగమునను. ఎవరి ఆక్రమణలోలేని ప్రదేశము పై భాగమున ఉండు ఆకాశముపై అన్ని రాజ్యములకు హక్కుకలదు. దానిని ఏ ఒక రాజ్యము 'తనది' అని చెప్పుట న్యాయ సమ్మతము కాదు. కాని ఆ ఆక్రమిత ప్రదేశపు పై భాగమునను ప్రాంతీయ సముద్ర జలముల పైభాగమునను ఉండు ఆకాశ విషయమై పారిస్ ఒడంబడిక (1919), కాంగో ఒడంబడిక (1944) కొన్ని నియమముల విధించినను, దీనిని గురించి భిన్నాభిప్రాయములు ప్రబలి ఉన్నవి. వీని విషయమై రాజ్యములకు కల హక్కులు ఇదమిత్థమని చెప్పుటసాధ్యము కాదు. ఇవిగాక రాజ్యముల మధ్య ఈ హక్కులకు సంబంధించిన ఒడంబడికలు మరికొన్ని కలవు. ఆకాశ యానమునకు చెందిన సమస్యలన్నియు భవిష్యత్తులో పరిష్కారము కాదగినవి. దీనికి తోడు అంతరిక్షములో ప్రయాణము చేయగల సాధనములు, అస్త్రములు, ఉపగ్రహములు వృద్ధి గాంచుటచేత మరికొన్ని సమస్యలు ఏర్పడుచున్నవి. వీని పరిష్కార ప్రయత్నము ముందు ముందు జరుగవలెను.

ఖండపు సొరుగు: తీరస్థ ప్రదేశమునుండి 4.8 కి. మీ. దూరమునకు సముద్రముపై రాజ్యము యొక్క క్షేత్రాధికారిత ఉండునట్లు అంతర్జాతీయ న్యాయము ఏర్పడి ఉన్నది. 4.8 కి.మీ. ఆవల ఉండు సముద్రముపై అందరికిని అధికారముకలదు. కాని, ఒకప్పుడు తుపాకి కాల్పు కి.మీ. దూరమును బట్టి నిర్ణయింపబడిన ఈ 4.8 కి.మీ. సముద్రముపై స్వామ్యమును గురించి వాద ప్రతివాదములు ఇంకను జరుగుచునే ఉన్నవి. 4.8 కి.మీ.ను మించి స్వామ్యముండరాదను వాదమును అందరు అంగీకరించుటలేదు. రాష్ట్రపతి 1956 లో కావించిన ప్రకటన భారతదేశమునకు తీరపు ప్రదేశమునుండి 9.6 కి.మీ. వరకూ స్వామ్యము కలదని నిర్ణయించినది. ఈ 9.6 కి.మీ. సముద్రపు పై భాగము, అడుగు భాగము తీరస్థ రాజ్యమునకు చెందినది. ఇటీవలి కాలమున ఖండపు సొరుగును గురించి మరియొక వాదము బయలుదేరినది. ఆ భాగములో చమురు, ఇతర ఖనిజములు ఉండుటచే దానికి ఆర్థిక ప్రాధాన్యము ఏర్పడుటయు, తత్ఫలితముగ హక్కులను గూర్చి సమస్యలు బయలుదేరుటయు జరిగినది. సముద్ర తీరమునంటిన భూ భాగముతో సంబంధముగల నూరు నిలువుల లోతు ప్రదేశమునకు సముద్రపు అడుగు భాగమునకు 'ఖండపు సొరుగు (కాంటినెంటల్ షెల్ఫ్) అని పేరు. దీనికి సంబంధించిన హక్కు అడుగు భాగమునకేగాని, నీటిపై భాగమునకు అన్వయింపదు. యునైటెడ్ స్టేట్స్ ప్రభుత్వము 1945 లో ఒక ప్రకటనము గావించి, ఈ హక్కును ప్రతిపాదించెను.

రాజ్యముల అధికార పరిధి: సాధారణముగ, రాజ్యపు సరిహద్దుల మధ్యనుండు వ్యక్తుల పైనను, ఆస్తిపాస్తుల పైనను, వానికి సంబంధించిన సివిల్, క్రిమినల్ వ్యవహారములు అన్నిటిపైనను ప్రతి రాజ్యము యొక్క అధికారము వ్యాప్తమై ఉన్నది. ఈ సూత్ర ఫలితముగ రాజ్య పతాకమును ధరించిన నౌకలు, రేవులు, సముద్రతీర రాజ్యపు అధికార పరిధికి లోబడి ఉన్నవి. కాని ఈ పరిధి సిద్ధాంతము కొన్ని సందర్భములలో విస్తృతముగను, మరికొన్నిటిలో సంకుచితముగను అన్వయింపబడుచున్నది. నేరముల సందర్భమున ఇది విస్తృతిగాంచి ఉన్నది. విదేశ రాజ్యములు, విదేశ రాజ్యాధినేతలు అంతర్జాతీయ సంస్థలు (యుద్ధకాలమందుతప్ప) ఈ రాజ్యాధికార పరిధికి లోబడవు. ఈ పరిధి రాజ్య సంబంధి సూత్రమేకాక పౌరులపై అభియోగము తేవలసిన సందర్భములలో వ్యక్తులకుకూడ వర్తించును. కాని అభియోగము తేవలసిన వ్యక్తులు ఆ రాజ్యము యొక్క పౌరులై ఉండవలెను. పౌరునికి హాని కలిగినప్పుడును, తన భద్రతకును, ఆర్థిక ప్రయోజనముల కును భంగము కలిగించు నేరములనుండి తన్నురక్షించు కొనుటకును ప్రతి రాజ్యమునకు హక్కు కలదు.

బహిర్వ్యాప్తము గాంచిన సముద్రములో యానము చేయు స్వాతంత్ర్యపు హక్కును గ్రోషియస్ సమర్థించెను. ఆ సిద్ధాంతము ఇప్పటివరకు ప్రాబల్యము గాంచియున్నది. తన సముద్ర పతాకమును ధరించిన నౌకలన్నియు (ప్రభుత్వ నౌకలు, వ్యక్తుల నౌకలు) ఆ రాజ్యాధికారమునకు, రక్షణకు లోబడి ఉన్నవి. సముద్రముపై దోపిడి చర్యల గావించు వారిని పట్టి శిక్షించుటకు ప్రతి రాజ్యమునకు హక్కు గలదు (చూ. సముద్రపు దోపిడి).

నష్ట పరిహార బాధ్యత: తన చర్యల మూలమున పరరాజ్యములకు హాని, నష్టము సంభవించినప్పుడు వానికి పరిహారము చెల్లించు బాధ్యతను ప్రతిరాజ్యము వహింపవలెను. తాను సమ్మతించిన ఒడంబడికకు విఘాతము కలిగించుటవలనగాని, అన్యదేశ పౌరునకు హాని కలిగించుట వలనగాని, న్యాయానుసారముగ తాను నిర్వర్తింపవలసిన విధిని నిర్వర్తింపక పోవుటవలనగాని, చేయకూడని పనిని చేయుట వలనగాని, ఇట్టి నష్టము సంభవింపవచ్చును. అట్టి సందర్భములో బాధ్యత ఎంతటిదో అంతర్జాతీయ న్యాయ సూత్రము నిర్ణయించుచున్నది. సాధారణముగ రాయబార సాధనమున నష్ట పరిహారము చెల్లింపబడును. రాజ్యము యొక్క బాహ్య స్వామ్యములో మార్పు కలిగినప్పుడు తదనంతర రాజ్యమునకు పూర్వ రాజ్యపు హక్కులు, బాధ్యతలు ఎంతవరకు సంక్రమించునో అదివరకు జరిగిన ఒడంబడికల సహాయమున నిర్ణయము కావలసియున్నది. ఈ మార్పు ఒక రాజ్యము మరియొక దానితో కలిసిపోవుట మూలమునగాని, ఒక రాజ్యము విభక్తమగుట మూలమునగాని, కారణాంతరమునగాని సంభవింపవచ్చును. ధర్మ విరుద్ధమైనప్పుడు తప్ప తక్కిన పరిస్థితులలో ఒడంబడికలో ఉదాహరింపబడినట్టియు, ఆచరణ యోగ్యములైనట్టియు పూర్వ రాజ్య బాధ్యతలను తదనంతర రాజ్యములు వహింపనగును. ఒడంబడికతో సంబంధము లేని హక్కులు బాధ్యతలు కొన్ని గలవు. వాని సంక్రమణమును గురించిన న్యాయసూత్రములు క్లిష్టముగ ఉండుటచేత వానిని గురించి విపులముగ వివరించుటకు ఇచట అవకాశము లేదు. మార్పు ఆంతరంగిక స్వామ్యమునకు మాత్రమే సంబంధించినప్పుడు అనగా రాజ్యమునకు గాక ప్రభుత్వ విధానమునకు మాత్రమే సంబంధించినప్పుడు అవిచ్ఛిన్నతా సిద్ధాంతము (లా ఆవ్ కంటిన్యుయిటీ) వర్తించుటచేత తదనంతర ప్రభుత్వము సహేతుకములైన పూర్వ ప్రభుత్వ బాధ్యతల నన్నింటిని వహింపవలెను. రాజ్యములకు వ్యక్తులకు గల పరస్పర సంబంధము వ్యక్తులు ఏ రాజ్యపు పౌరులో దానిని బట్టి నిర్ణయింపదగును. పౌర లక్షణమును నిర్ణయించు సూత్రములు రాజ్యము యొక్క ఆంతరంగిక న్యాయావళికి సంబంధించినవి. అంతర్జాతీయ న్యాయముతో వానికి సంబంధము లేదు. రాయబారుల ద్వారా రక్షణము మొదలైన సందర్భము లనేకములలో పౌర లక్షణ నిర్ణయము ప్రాధాన్యము వహించుచున్నది. విదేశీయులను స్వపౌర వర్గమునుండి తొలగించు హక్కు ప్రతి రాజ్యమునకు కలదు. కాని ఆచరణలో ఇది సామాన్యముగ అనుసరింపబడుటలేదు. పౌరులుగ గుర్తింపబడిన విదేశీయులు ఆ దేశపు పౌరులతో సమానత్వముగల వారగుదురు. ఏది ఎట్లున్నను విదేశీయుల పట్ల ఎట్టి విచక్షణయు జరుగలేదను వాదమును ఆధారము చేసికొని కనీస ధర్మమునకు విరుద్ధముగ ఏ రాజ్యము ప్రవర్తింపలేదు. వారిని దేశమునుండి తొలగింపవచ్చును. నేరము చేసి తప్పించుకొనుటకై పారిపోయి వచ్చిన విదేశీయులను ఎక్స్ట్రాడిషన్ సంధుల ననుసరించి వారిని ఆయా ప్రభుత్వముల పరము గావింపవచ్చును (చూ. ప్రత్యర్పణ).

రాజ్యముల పరస్పర సంబంధము: అనాదిగ రాజ్యముల మధ్య సంబంధ వ్యవహారములు రాయబార ప్రాతినిధ్య సాధనమున జరుగుట సంప్రదాయము. రాయబార ప్రతినిధులు, రాయబారులు (అంబేసడర్స్), మంత్రులు (మినిస్టర్స్), సర్వాధికారులు (ప్లెని పొటెన్షియరీస్), అసాధారణ దూతలు (ఎన్వోయ్స్ ఎక్స్ట్రార్డినరీ), నివాసిత

మంత్రులు (మినిస్టర్స్ రెసిడెంట్), నిస్పృష్ట దూతలు (షా-డి-అఫేర్) అను వివిధ వర్గములుగ విభజింపబడి యున్నారు, పైన చెప్పిన క్రమములో వారి వారి అంతస్థులనుబట్టి వారికి కొన్ని గౌరవమర్యాదలు లభించుచున్నవి. రాయబార వర్గములోని వారికిగల గౌరవ మర్యాదలు స్వతస్సిద్ధమైన హక్కుద్వారా సంక్రమించుచున్నవి. తక్కినవారికి గౌరవ మర్యాదలు సౌజన్యపూర్వకముగ ఈయబడును. షా-డి-అఫేర్ వర్గమువారు విదేశ రాజ్యాధినేతలతో సంబంధములేర అచ్చటి వైదేశిక పరిపాలన శాఖతో మాత్రము సంబంధము కలవారు. రాయబారులకు స్వాగత మొసంగుటలో ఒక ప్రత్యేక విధానము అనుసరింపబడుచున్నది. ఫలానా వారిని రాయబారిగ తమ దేశములకు పంపరాదని, విదేశరాజ్య ప్రభుత్వమువారు ఆక్షేపింపవచ్చును. అనవసరమైన మన స్తాపము సంభవింప కుండుటకై రాయబారిని ఒక రాజ్యమునకు పంపుటకు పూర్వము అతడా రాజ్యమునకు నచ్చువాడా కాదా అని తెలిసికొనుట ఆచారముగ ఉన్నది. రాయబారులకు కొన్ని ప్రత్యేక రక్షణలు కలవు. వారు విదేశములలో ఉన్నను, విదేశ సివిల్ క్రిమినల్ అధికారమునకు బద్ధులు కావలసిన అవసరము లేదు. వారిపై పన్నులను, వారి వస్తువులపై సుంకములను విధింపరాదు. తిరోగమన మూలమునగాని, ఉద్యోగకాలము పూర్తి అగుట మూలమునగాని, విదేశముతో యుద్ధము సంభవించిన కారణమునగాని రాయబారి తన ఉద్యోగ పత్రములను తీసికొని స్వదేశమునకు రావలసిన వాడగుచున్నాడు. కాన్సల్స్ అను ఉద్యోగులు రాయబార ప్రతినిధులు కారు. వారు తమ దేశపు వ్యాపార ప్రయోజనముల పరిరక్షణకై విదేశములకు పంపబడువారు. ఇదికాక వారు నిర్వర్తింపవలసిన విధులు మరికొన్ని గలవు. విదేశపు సివిల్ క్రిమినల్ అధికారమునుండి వారికి పూర్తి రక్షణ లేదు. కొంతవరకు వారికిగల మర్యాదలకు ప్రత్యేక ఒడంబడికలు ఆధారములు.

రాజ్యముల మధ్య వివాదములు, పరిష్కారములు: వ్యక్తుల మధ్య సంభవించినట్లే రాజ్యముల మధ్య కలహములు, వివాదములు సంభవించుచుండును. ఉభయ దేశములకు నష్టము కలిగించు యుద్ధ సాధనమునగాక, సాధ్యమైనంతవరకు శాంతి సాధనమున వానిని పరిష్కరించుట కర్తవ్యము. వివాద పరిష్కారములో అనుసరింపవలసిన సూత్రములకు కొంతవరకు సంప్రదాయ సిద్ధమగు ఆచారములు, ఒడంబడికలు ఎంతవరకు ఆధారములో, ఎంతవరకు రాజ్యములు వీనికి బద్ధములై ఉండవలెనో, ఇవి ఫలప్రదములా అన్న విషయములు సందేహాస్పదములు. ఈ సందర్భమున న్యాయ సమ్మతములని గుర్తింపదగిన ఒడంబడికలు కొన్నిగలవు. వివాదముల శాంతియుత పరిష్కారమునకై 1899, 1907 లలో రూపొందింపబడిన హేగ్ ఒడంబడికలు, 1921 లో స్థాపింపబడిన నానాజాతి సమితి, 1945 లో స్థాపింపబడిన ఐక్యరాజ్య సమితి ఇట్టివి. రాజ్యముల మధ్య సంభవించు వివాదములను ప్రధానముగ శాంతి సాధనమున పరిష్కరించుటయే ఐక్యరాజ్య సమితియొక్క ఉద్దేశము. ఇందుకుగాను (అ) పంచాయితీ విధానము (ఆర్బిట్రేషన్), (ఆ) న్యాయస్థాన పరిష్కారము, (ఇ) సంప్రదింపులు, మధ్యవర్తిత్వము, సామరస్యము, విచారణ, (ఈ) ఐక్యరాజ్య సమితియొక్క ఆధ్వర్యవమున పరిష్కారము అను వివిధ విధానములను అంతర్జాతీయ న్యాయము గుర్తించినది.

వివాదముల పరిష్కారమునకు పంచాయితీ విధానము ప్రాచీనకాలమునుండి వచ్చుచుండు సాధనము, దీనిని ఉపయోగించుటలో అనుసరింపదగిన కార్యక్రమము రాజ్యములోని ఆంతరంగిక వివాదముల పరిష్కారమునకై ఉపయోగింపబడు పంచాయితీ విధాన కార్యక్రమమును పోలి ఉన్నది. ఈ విధానములో 1794 న యునైటెడ్ స్టేట్స్, బ్రిటన్ల మధ్య జరిగిన 'జే' ఒడంబడిక ఒక ప్రధాన ఘట్టము. 1899 లో హేగ్ మహాసభ దీనికి సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములను క్రోడీకరించి శాశ్వత అంతర్జాతీయ పంచాయితీ న్యాయస్థానము స్థాపించుట ఈ విధానములో కడు ప్రధానమగు ఘట్టము. అప్పుడు ప్రారంభమైన కార్యము 1907 లో జరిగిన హేగ్ మహాసభ మూలమున పూర్తిగాంచెను. శాశ్వత అంతర్జాతీయ పంచాయితీ న్యాయస్థానము సుస్థిరముగ స్థాపింపబడెను. అంతర్జాతీయ న్యాయానుసారముగ స్థాపింపబడి, అంతర్జాతీయ న్యాయసూత్రముల ప్రకారము వివాద పరిష్కారము గావించు న్యాయస్థానముద్వారా వివాద పరిష్కారము జరుగుటయే న్యాయస్థాన పరిష్కారము. నానాజాతి సమితి స్థాపనతో శాశ్వత అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము కూడ రూపు గాంచెను. అటుతర్వాత ఐక్యరాజ్య సమితి నిబంధనలను పురస్కరించుకొని ఏర్పడిన చట్టము ద్వారా ఇప్పటి అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము దానికి బదులుగ స్థాపింపబడెను (చూ. అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము).

సంప్రతింపులు, సలహాలు, మధ్యవర్తిత్వము, సామరస్యము, విచారణ వివిధార్థములు కలవియై, భిన్న విధానములతో కూడి ఉన్నవి. ఉభయపక్షముల వారిని ఒకచోట చేర్చి, వారి వివాదమును సౌహార్ద సాధనమున పరిష్కరించుటయే

వీని ఉద్దేశము. ఐక్యరాజ్య సమితియొక్క ఆధ్వర్యవమున జరుగు పరిష్కారపు ప్రక్రియ దాని మూలశాసనమునుండి తెలియనగును (చూ. ఐక్యరాజ్య సమితి). శాంతి సాధన పరిష్కారము విఫలమైనప్పుడు బలప్రయోగమో, మరియొక నిర్బంధ విధానమో తప్పదు. యుద్ధము, నష్టపరిహారము, ప్రతిక్రియ, శాంతియుతమగు వ్యాపార నిరోధము, జోక్యము అనునవి నిర్బంధ విధానములో ప్రధాన సాధనములు.

యుద్ధము: 'యుద్ధ'మను మాటకు నిర్వచనము కల్పించుట కష్టసాధ్యము. అన్ని నిర్వచనములలో ఉత్తమముగ పరిగణింప తగినది హాల్ అను గ్రంథకర్త యొక్క నిర్వచనము. ఇది న్యాయస్థానముల ఆమోదమును కూడ పొందినది:

'రాజ్యముల మధ్య ఉత్పన్నమైన విభేదములను పరిష్కరించుటకు ఉభయ పక్షముల వారు బలప్రయోగము ప్రారంభించినప్పుడుగాని, బలప్రయోగమును ఒక పక్షము మాత్రమే ప్రారంభించినను, అట్టి ప్రయోగము శాంతికి విఘాతము కలిగించునది అని రెండవ పక్షము భావించినప్పుడుగాని, యుద్ధ పరిస్థితి ఏర్పడుచున్నది. ఒక పక్షము వారు విధించు షరతులను ఎదుటి పక్షము వారు ఆమోదించు వరకు ఉభయ పక్షములవారు అట్టి పరిస్థితిలో అవసరమైన బలప్రయోగ చర్యల నన్నిటిని తీసికొనవచ్చును.' యుద్ధ పరిస్థితిలో రెండు పక్షముల సంబంధము నియమబద్ధము చేయుటకు అంతర్జాతీయ న్యాయము కొన్ని సూత్రములను నెలకొల్పినది.

ఇటీవలి కాలమున యుద్ధ రూపము ధరింపని శత్రు చర్యలను విషయమును గురించి ఒక నూతనాభిప్రాయము వ్యాప్తి గాంచినది. ఇది కొరియా యుద్ధములో ప్రాధాన్యము వహించెను. అట్టి చర్యలతో కూడిన సంబంధము యుద్ధ పరిస్థితిని కల్పింపదు. యుద్ధమును ఒక ప్రదేశమునకు మాత్రమే పరిమితము చేసి అది సర్వవ్యాప్తము కాకుండునట్లు చేయుటయే ఈ అభిప్రాయము యొక్క ఉద్దేశము. కావున స్పష్టమైన యుద్ధమునకును, యుద్ధమను పేరునకు తగక రాజ్యముల మధ్య సంభవించు ఇతర శత్రు చర్యలకును విభేదము ఉన్నట్లు మనమీ కాలమున గ్రహింపవలసియున్నది. ఈ విభేదము యొక్క నిర్వచనము సులభము కాదు. వివాదము యొక్క విస్తృతి, ఉభయ పక్షముల వారి ఉద్దేశము, మనోవైఖరి మొదలైన అంశములపై ఈ భేదము ఆధారపడి ఉండును. యుద్ధమునకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములు, శత్రుకార్యములకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములు ఒక్కటే. సవాలు పత్రము (అల్టిమేటమ్) ప్రకటించిగాని, యుద్ధమును ప్రారంభింపకూడదను నియమము 19 వ శతాబ్దములో ఉండెను. కాని 20 వ శతాబ్దిలో అందులో ముఖ్యముగ రెండవ ప్రపంచ యుద్ధములో ఈ నియమము ఉల్లంఘింపబడెను. నానాజాతి సమితి యొక్క మూల శాసనము 1928 లో జరిగిన యుద్ధ పరిత్యాగ పారిస్ ఒడంబడిక అను నామాంతరము గల 'బ్రియాండ్ గెల్లాగ్' ఒడంబడిక యుద్ధమునకు తలపడు హక్కును నియంత్రించెను. 1945 లో స్థాపితమైన ఐక్యరాజ్యసమితి ఈ విషయములో మరికొంత ముందుకు నడచెను. దురాక్రమణ కొరకును, అంతర్జాతీయ ఒడంబడికలకు విరుద్ధముగ చేయబడు యుద్ధము న్యాయ విరుద్ధమను అభిప్రాయము సర్వసాధారణమగుటయే గాక న్యూరెంబర్గ్, టోక్యో న్యాయస్థానముల తీర్పులు దీనిని గురించి ప్రత్యేకముగ నొక్కి చెప్పియున్నవి. ఈ తీర్పుల ప్రకారము దురాక్రమణోద్దేశముతోగాని, అంతర్జాతీయ ఒడంబడికలకు విరుద్ధముగగాని యుద్ధ ప్రణాళికలను తయారు చేయుట, యుద్ధ సన్నాహము గావించుట. యుద్ధమును ప్రారంభించుట, యుద్ధమును కొనసాగించుట-ఇవి అన్నియు అంతర్జాతీయ నేరములుగ పరిగణింపవలసియున్నది. కాని యుద్ధమునకు దురాక్రమణ లక్షణ మెప్పుడు సంక్రమించుచున్నదో నిర్ణయించుట కష్టము. దురాక్రమణను నిర్వచించుటకు ప్రయత్నము జరిగినది. అందులకై ఒక ఉపసంఘము కూడ నియమింపబడెను. కాని ఫలమేమియు చేకూరలేదు. బహుశః ఇట్టి సమస్య ఉదయించినపుడు భద్రతా సమితి వంటి అంతర్జాతీయ సంస్థ దానిని పరిష్కరింపవచ్చును. వివాదము యొక్క శాంతియుత పరిష్కారమును మొండిపట్టుపట్టి తిరస్కరించిన రాజ్యము యొక్క ప్రవర్తనము దురాక్రమణ యగునని చెప్పవచ్చును. దురాక్రమణ జరిగినపుడు స్వరక్షణార్థమై యుద్ధము చేయు హక్కు ప్రతి రాజ్యమునకు కలదు. ఐక్యరాజ్యసమితి మూల శాసనములోని 51 వ నిబంధన దీనిని గుర్తించినది. కాని స్వరక్షణ హక్కును స్థాపించుకొనుటకై ప్రారంభింపబడినదను యుద్ధము ఎట్టి పరిస్థితులలో న్యాయమను విషయమును నిర్ణయించుట కష్టసాధ్యము.

యుద్ధముగాని, శత్రుచర్యగాని సంభవించినప్పుడు దాని ఫలితముగ వ్యక్తులకును, ఆస్తిపాస్తులకును శత్రుత్వలక్షణము సంక్రమించి కొన్ని నిర్బంధములకు, అంక్షలకు దారితీయుచున్నది. ఉభయ పక్షముల ఆంతరంగిక న్యాయావళి ఈ శత్రు లక్షణమునకు సంబంధించిన సూత్రములను విధించును. యుద్ధములో పాల్గొనువారు, యుద్ధము చేయు రాజ్యములో నివసించు శత్రురాజ్య పౌరులు, శత్రులక్షణము

గలవారుగ పరిగణింపబడెదరు. నౌకయొక్క శత్రుత్వ పరిగణనకు దాని పతాకము ఆధారము. యుద్ధము ప్రారంభమైన వెంటనే ఉభయ రాజ్యముల మధ్య అదివరకుండిన రాయబార సంబంధము తెగిపోవును. తత్ఫలితముగ రాయబారులువారి ప్రయాణ పత్రములతో స్వదేశమునకు వెళ్లుటకు అనుమతి పత్రముల నిత్తురు. యుద్ధమునకు పూర్వము జరిగిన ఒడంబడికలు యుద్ధ మూలమున ఎట్టి మార్పులు పొందునను విషయము ఒక క్లిష్టసమస్య. దీనిని గురించి అందరి ఆమోదమును పొందిన న్యాయసూత్రములు లేవు. 1899,1907 హేగ్ ఒడంబడికల వంటివి, యుద్ధ విధానమునకు సంబంధించిన ఇతర ఒడంబడికలు అనుసరణ యోగ్యములే. ఒడంబడికలకు బద్ధులై ఉభయ పక్షముల వారు ఎంతవరకు ప్రవర్తింపవలయునను విషయమును నిర్ణయించుటలో వారి ఇష్టానిష్టములు ప్రాధాన్యము వహింపదగినవని కొందరి అభిప్రాయము. యుద్ధకాలమున శత్రువులతో వ్యాపారము చేయుటయు, ఇతర సంబంధము కలిగి యుండుటయు వర్జితములు. వ్యక్తుల మధ్య జరిగిన ఒప్పందములు తాత్కాలికముగ చెల్లవు శత్రు రాజ్యమునకు చెందిన చరాస్తిని వశపరచుకొనవచ్చును. వ్యక్తుల ఆస్తి విషయమై అభిప్రాయ భేదములు ఉన్నవి. ప్రస్తుత కాలపు యుద్ధ సిద్ధాంతములో యుద్ధము సైనికులకు మాత్రమే పరిమితమైనదికాదు. కురుక్షేత్ర యుద్ధములో జరిగినట్లు, యుద్ధమనునది యుద్ధరంగములోని వారికి మాత్రమే సంబంధించినది అను హిందూ ధర్మమునకు ఇప్పుడు ప్రాబల్యము లేదు. ఇది ప్రాచీనకాలపు సిద్ధాంతము. యుద్ధ విజయోద్దేశమును సాధించుటలో బాంబుల ద్వారాగాని, ఇతర ఆయుధముల ద్వారాగాని, సైనికేతరులపై యుద్ధము చేయుట న్యాయ సమ్మతమని ఇప్పటి అంతర్జాతీయ న్యాయము ప్రకటించుచున్నది. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధములో సైనికేతరులు అనుభవించిన బాధలు మరచిపోవుటకు వీలులేనట్టివి. అంతర్జాతీయ న్యాయసూత్రము లెట్టివైనను బాధను కలిగించు ఇట్టి చర్యలు మానవశ్రేయస్సు దృష్ట్యా సమర్థనీయములు కావు. హిరోషిమా, నాగసాకీ నగరములపై యునైటెడ్ స్టేట్స్ చేసిన పరమాణ్వస్త్ర ప్రయోగములు న్యాయసమ్మతములు కావని న్యాయవేత్తల అభిప్రాయము. పరమాణుశక్తి, పరమాణ్వస్త్రములు, వీనివంటి ఇతర అస్త్రములు ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క అదుపుఆజ్ఞలలోనికి వచ్చిననేతప్ప మరియొక యుద్ధము అసంభవముకాదు. యుద్ధము సంభవించినచో ప్రపంచమునకు ప్రమాదము తప్పదు.

యుద్ధఖైదీలు, రోగులు, గాయపడిన వారు వీరిపట్ల చూపవలసిన అదరణకును, సైనికేతరుల రక్షణకును సంబంధించిన యుద్ధ సూత్రములు 19 వ శతాబ్దములో జరిగిన కొన్ని ఒడంబడికలలో పేర్కొనబడినవి. వీనికి నిజమైన ఆధారము మానవునిలోని దయాళుత్వము. కావున యుద్ధ విధానమందు వీనికి ప్రత్యేక స్థానము ఉన్నట్లు చెప్పలేము. తరచుగా ఈ సూత్రములు ఉల్లంఘింపబడుచున్నవను విషయము అందరికి తెలిసినదే. న్యూరెంబర్గ్ విచారణలు జరిగిన తరువాత అట్టి ఉల్లంఘన నేరముగ పరిగణింపబడుచున్నది. నాలుగవ హేగ్ ఒడంబడిక (1907) ప్రధానమైనది. అందులో భూయుద్ధ, నౌకాయుద్ధములకు సంబంధించిన సూత్రములు పేర్కొనబడినవి. ఇవి అనేక విషయములకు సంబంధించి అప్పుడప్పుడు మార్పులు పొందుచున్నవి. కాని ఎంతవరకు వానిని యుద్ధకాలములో పాటించుచున్నారో నిర్ణయించుట కష్టము. యుద్ధకాలమున ఆక్రమింపబడిన శత్రుదేశముపై సర్వస్వామ్య హక్కు ఆక్రమించిన పక్షమునకు చెందదు. యుద్ధానంతరము సంధిరీత్యా నిర్ణయము జరుగువరకు అట్టి ఆక్రమణ తాత్కాలిక సైనిక పరిపాలనయే అని భావింపవలసి ఉన్నది. ఆక్రమిత ప్రదేశములో శాంతి రక్షణమునకును, అచ్చట నివసించు ప్రజల అవసరములను తీర్చుటకును, ఆక్రమించిన సైన్యముల అవసరములను తీర్చుకొనుటకును, కొన్ని చర్యలను తీసికొనవలసి యుండును. ఈ చర్యల స్వభావమును నిర్ణయించు సూత్రములు 1907 హేగ్ ఒడంబడికలో పేర్కొనబడియున్నవి. 1949 జెనీవా ఒడంబడిక వలన వానియందు కొన్ని మార్పులు కలిగినవి. కాని ఆక్రమిత ప్రదేశములో ఉత్పన్నమగు సమస్యల నన్నిటిని గురించి సంపూర్ణముగ ఈ సూత్రము లేవియు పరిష్కార వివరములను తెలుపుటలేదు. శత్రుచర్యలగుట వలనగాని, విజయ ఫలితముగ శత్రు దేశమును వశపరచుకొనుటవలనగాని, సంధి ఒడంబడిక మూలమునగాని, తాత్కాలిక యుద్ధ విరమణ మూలమునగాని యుద్ధము అంతము కావచ్చును. విజయమును సంపాదించిన రాజ్యములలో ఒకటిగాని, పలురాజ్యములుగాని యుద్ధము అంతమైనదని ప్రకటింపవచ్చును.

తాటస్థ్య విధానమునకును; అంతర్జాతీయ న్యాయానుసారము తటస్థ రాజ్యములకు సంబంధించిన హక్కులు, విధులు, ప్రత్యేక సదుపాయములు మొదలగు వానికిని, ఈ కాలమున ప్రాధాన్యము లేదని చెప్పవచ్చును. ఈ విధానము యుద్ధమును ఒక ప్రదేశమునకు పరిమితము చేయుటకును, యుద్ధములో చేరుటకు ఇష్టములేని రాజ్యమునకు చేరకుండుటకు కావలసిన సదుపాయములు కల్పించుటకును, ఉద్దేశింపబడినదనుటలో సందేహములేదు. ఐక్యరాజ్యసమితి మూలశాసన విధులతో తాటస్థ్య విధానమును సమన్వయ

పరచుట సాధ్యమా అన్న విషయము వివాదాస్పదమైనది (చూ. అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము; నానాజాతి సమితి; అంతర్జాతీయ సంస్థలు-సం. 1 (ప) పు. 258) పి. స. నా.

అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము : ఇది ఐక్యరాజ్య సమితిలోని ఐదవ ప్రధానాంగము. 1921 లో నిర్మితమై 1946 లో రద్దు చేయబడ్డ అంతర్జాతీయ శాశ్వత న్యాయ స్థానమునకు ప్రత్యామ్నాయముగ ఇది నిర్మాణము చేయబడెను.

దీని మూల శాసనము నానాజాతి సమితి మూల శాసన విధానమునకు భిన్నమై ఐక్యరాజ్య సమితి మూల శాసనములో ఒక అంతర్భాగముగ ఉన్నది. ఐక్యరాజ్య సమితిలోని సభ్యులందరు అట్టి సభ్యత్వ కారణమున దీనికి బద్ధులై ఉన్నారు.

ఇందులో 15 న్యాయాధిపతులున్నారు. వీరి ఉద్యోగ కాలపరిమితి తొమ్మిదేండ్లు. వీరిని మహాసభవారు భద్రతా సమితివారు అత్యధిక సంఖ్యా విధానమున ఎన్నుకొనుచున్నారు. మొదటి పర్యాయము ఎన్నుకొనబడినవారిలో ఐదుగురు మూడేండ్లు ముగియగనే, మరి ఐదుగురు ఆరేండ్లు ముగియగనే ఉద్యోగమునుండి విరమించుకొనునట్లు ఏర్పాటు జరిగెను. కోరమ్‌కు తొమ్మండుగురు ఉండురు.

ఐక్యరాజ్య సమితిలో సభ్యత్వము వహింపని రాజ్యము కూడ న్యాయస్థాన మూల శాసనమునకు ఐచ్ఛికముగ బద్ధము కావచ్చును.

మూలశాసనము యొక్క 36 వ నిబంధన ప్రకారము రాజ్యములు న్యాయస్థానము యొక్క అధికారమునకు నిర్బంధముగ బద్ధములు కావచ్చును. కొన్ని మినహాయింపులకును, పరస్పర సదుపాయములకును లోబడి రాజ్యములు ఈ విషయమున తమ అంగీకారమును తెలియపరచెను. సాధారణముగ బద్ధములుకాని రాజ్యములు కూడ ఏదైన ఒక ప్రత్యేక వివాద సందర్భమున ఈ న్యాయస్థానము యొక్క అధికారమును అంగీకరింపవచ్చును.

ఇందలి వివాదములు రాజ్యముల మధ్య (వ్యక్తుల మధ్యకాక) ఏర్పడినట్టివి, ఉభయ పక్షములవారు అంగీకరించినగాని, వివాదమును న్యాయస్థానములో ప్రవేశ పెట్టుటకు వీలులేదు.

న్యాయస్థానము యొక్క అధికారపరిధి మూడు రకములుగ ఉన్నది. మొదటిది ఐచ్ఛికము - ఉభయపక్షముల వారి అనుమతిమీద న్యాయస్థానములో ప్రవేశ పెట్టబడిన వివాదములకు సంబంధించినది. రెండవది నిర్బంధము — ఉభయ పక్షములవారు తప్పనిసరిగ ప్రవేశపెట్ట వలసిన వివాదములకు సంబంధించినది. అట్టి నిర్బంధము వర్తించు వివాద విషయము (అ) అంతర్జాతీయ కార్మిక ఒడంబడికల వంటి ఒడంబడికలలోని ప్రత్యేక నిబంధనలు, (ఆ) న్యాయ స్థానములద్వారా శాంతియుతముగ వివాద పరిష్కారమునకు సమ్మతిని తెలుపు ఒడంబడికలు, (ఇ) మూల శాసనము యొక్క 36 వ ఐచ్ఛిక నిబంధనకు సంబంధించిన విషయములు. వీనికి పరస్పర లాభ సూత్రము ఆధారము. వీటికి సంబంధించిన అంశములు: ఒడంబడికల వ్యాఖ్యానము, అంతర్జాతీయ న్యాయమీమాంస, అంతర్జాతీయ విధ్యుక్త ధర్మమునకు ఆఘాతము కలిగించు యదార్థ సంఘటనము, అట్టి ఆఘాతము కలిగిన సందర్భములలో చెల్లింపవలసిన నష్టపరిహార నిర్ణయము.

మూడవది సలహా - సందేహాస్పదములగు న్యాయ సూత్రముల అర్థమును నిర్వర్తింపవలసినదని మహాసభగాని, భద్రతా సమితిగాని, ఏదైన ప్రత్యేక సంస్థగాని కోరినప్పుడు న్యాయస్థాన మా విషయమును గురించి సలహా రూపమైన అభిప్రాయము నియ్యవచ్చును. కాని ఈ అభిప్రాయములు ఎవరిని కూడ బంధించునవికావు. మూల శాసన దృష్ట్యా సలహాను కోరుట అనునది ప్రధాన విషయముగుటచేత మహాసభ మూడింట రెండు వోట్లతో దానిని ప్రతిపాదింపవలెను. బహుశః అట్టి కోరికను భద్రతా సమితిలోని శాశ్వత సభ్యులందరు ఆమోదింపవలసి ఉన్నదేమో. ఏది ఎట్లు అయినను ఆరవ అధ్యాయము ప్రకారము వివాదమునకు పార్టీ అయిన రాజ్యము వోటింగులో పాల్గొన రాదు. కనుక, శాశ్వత సభ్యత్వము వహించిన రాజ్యము అట్టి పార్టీ అయినప్పుడు సలహాకు సంబంధించిన కోరికకు విరుద్ధముగ వోటు చేసి అభిప్రాయమును కోరకుండునట్లు చేయుటకు అవకాశము లేదు.

పూర్వపు తీర్పులు తరువాతి తీర్పులను బంధింపగలవను సూత్రము అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము పట్ల వర్తింపదు. అట్టి తీర్పులు వానితో సంబంధముగల పార్టీలను మాత్రమే వివాదాంశముల మేరకు బంధించును. అయినను, వానికి కొంత ప్రేరేపణ విలువ లేకపోలేదు. వాని మూలమున నిరంతరాయత్వము సంప్రాప్తించుచున్నది. న్యాయస్థాన తీర్పులు అధిక సంఖ్యాక వోటింగు విధానానుసారము చేయబడును. న్యాయస్థానపు తీర్పు తుది తీర్పు. దానిపై మరియే న్యాయస్థానమునకు అప్పీలు లేదు. తీర్పు యొక్క అర్థమును గురించి వివాదము సంభవించినప్పుడు వివాదము లేవదీసిన పార్టీ కోరికపై న్యాయస్థానము అర్థమును విడదీసి స్పష్టపరుపవలెను. వివాదమునకు సంబంధించినట్టియు, అంతకు పూర్వము తెలియనట్టియు క్రొత్త విష

యముగాని, ప్రధాన విషయముగాని తెలిసినప్పుడు తీర్పును మార్చవచ్చును. మూల శాసనము యొక్క 94 వ నిబంధన ప్రకారము అంతర్జాతీయ న్యాయసిద్ధాంతమునుబట్టి న్యాయ స్థానపు తీర్పునకు ఉభయ పక్షములవారు బద్ధులు కావలసి ఉన్నను వారట్లు బద్ధులు కానప్పుడు తీర్పును అమలు పర చుటకు సాధన మేదియు లేదు. కాని సమితి మూల శాసన ములోని 94 (2) వ నిబంధన ప్రకారము నష్టపడిన పార్టీ తీర్పును అమలుపరచుటకై భద్రతా సమితి యొక్క సహాయ మును కోరవచ్చును. భద్రతా సమితి యొక్క సిఫారసును కూడ ఆ పార్టీ తిరస్కరించినప్పుడు శాంతిని భంగపరచు రాజ్యములపై ఎట్టి బల ప్రయోగ చర్యలు తీసికొనదగునో అట్టి చర్యలు దానిపై తీసుకొనవచ్చును. సమితి మూల శాసన సవరణ జరుగు విధానము న్యాయస్థాన మూలశాసన సవరణపట్ల వర్తించునని 69 వ నిబంధన విధించుచున్నది.

కార్యనిర్వాహక వర్గ సంస్థ: ఐక్యరాజ్య సమితిలో ఆరవదియు, ఆఖరుదియు అగు ప్రధానాంగము కార్య నిర్వాహక వర్గ సంస్థ. భద్రతాసమితి సిఫారసుపై మహాసభ ఎన్నుకొను సెక్రటరీ జనరలు కార్యనిర్వాహక వర్గమునకు ప్రధాన ఉద్యోగి. అంతర్జాతీయ శాంతి భద్రతలకు భంగము కలిగించునని అతడు అభిప్రాయపడు విషయమేదైనను అతడు భద్రతా సమితిలో పర్యాలోచన నిమిత్తము ప్రవేశ పెట్టవచ్చును. ఈ సందర్భములో సెక్రటరీ జనరలు మధ్య ప్రాచ్య విషయ సంఘటనలో యునైటెడ్ స్టేట్స్‌ను గూడ ప్రతిఘటించి మూల శాసన సిద్ధాంతములను తనకు న్యాయమని తోచిన విధమున ఆచరణలో పెట్టు విషయ ములో చూపిన మనోదార్ఢ్యము గుర్తింపతగి ఉన్నది. దీని మూలమున సెక్రటరీ జనరలు యొక్క ప్రాముఖ్యము, ఔన్నత్యము వృద్ధిగాంచుటయేకాక, సమితి స్థాపకుల మూలమున భంగపాటు పొందనున్న సమితి యొక్క ప్రతిష్ఠ కూడ వృద్ధిగాంచెను. కార్యనిర్వాహక సంస్థలోని ఉద్యోగుల నియామకములో వీలైనంతవరకు అన్ని రాజ్య ములవారికి ప్రాతినిధ్య మొసగబడుచున్నది. మూలశాసనపు 100 వ నిబంధన కార్యనిర్వాహక వర్గము యొక్క అంత ర్జాతీయ లక్షణమును పోషించుచున్నది. ఐక్యరాజ్య సమితికి చెందిన ఉద్యోగస్థులందరు రాయబార వర్గమునకు చెందిన వారికి గల గౌరవ ప్రపత్తులను కలిగియున్నారని ప్రత్యేక ముగ చెప్పనక్కరలేదు. పి. స. నా.

అంతర్జాతీయ పునర్నిర్మాణ వికసన బ్యాంకు: ద్రవ్య సంబంధ విషయములపై 1944 లో జరిగిన బ్రెట్టన్ వుడ్స్ సమావేశము పై బ్యాంకును స్థాపించుటకు 44 దేశ ముల యొక్క ఒడంబడిక నిబంధనల తుది చట్టమును ఆమో దించినది. ఈ ఒడంబడిక 1945 డిశంబరులో అమలులోనికి వచ్చినది. ఈ బ్యాంకు ఉద్దేశ్యములు సభ్యదేశ ప్రాదేశ ముల పునర్నిర్మాణ, అభివృద్ధులలో ఉత్పత్తి సాధనములు, యుద్ధముల వలన నాశనమైగాని, విడువడినట్టి గాని, ఆర్థిక వ్యవస్థలను పునః స్థాపనతో సహా మూల ధన పెట్టు బడి సదుపాయములు సమకూర్చుటలో తోడ్పడుట; అభివృద్ధిగాని దేశములలో ఉత్పత్తి సదుపాయములు, సాధన సంపత్తులు, పురోభివృద్ధికి ప్రోత్సాహము ఇచ్చుట అయి ఉన్నవి. దీని ఆశయము వైయక్తిక విదేశీ పెట్టుబడులను హామీల నిచ్చి ప్రోత్సహించుట, లేదా వైయక్తిక పెట్టుబడిదారు ఇచ్చు అప్పులలోను, లేదా ఇతర పెట్టుబడులలోను పాల్గొనుట, అభివృద్ధి పనులకు తన సొంత మూల ధనము నుండిగాని ఇతర సాధన సంపత్తుల నుండిగాని ధన సహాయమును చేయుట. దీర్ఘ కాలిక సంతులిత పెరుగుదల యొక్క అంతర్జాతీయ వ్యాపారమును, చెల్లింపుల ఖాతా నిలువలో సమతౌల్య మును పోషించుటకు కూడ సహాయపడును.

అంతర్జాతీయ ద్రవ్య నిధి యొక్క ఆరంభిక సభ్యులు బ్యాంకు సభ్యులుగ ఉండుటకు నిబంధన XI సెక్షన్ 2(e)లో నియమించిన నిర్దిష్ట తేదీ లోగా అంగీకరించిన వారు ఇందు సభ్యత్వము పొందుదురు. ద్రవ్యనిధి యొక్క ఇతర సభ్యులు కూడ ఇందు సభ్యత్వమును బ్యాంకు నిర్ణయించిన కాలములందును, నిర్ణీత షరతులకులోబడిన్ని పొందవచ్చును. నిబంధన ఆరు క్రింద ఏ సభ్యుడైనను సభ్యత్వమునుండి ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. లిఖిత పూర్వక నోటీసు బ్యాంకునకు అందినప్పటి నుండి అది అమలులోనికి వచ్చును. వోటింగు హక్కు ఉన్న అధిక సంఖ్య గవర్నర్లచే బ్యాంకు నిర్వహించవలసిన విధులను, సభ్యుడు పాటించుటలో తప్పిపోయిన తాత్కాలికముగ తొలగించ వచ్చును. అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధి యొక్క సభ్యత్వము కోల్పోయిన సభ్యుడు ఈ బ్యాంకు సభ్యత్వము కూడ స్వయంచాలనముగ కోల్పోవును. కాని బ్యాంకు యొక్క 3/4 వ వంతు మొత్తము వోటింగు బలము ఆ సభ్యుని సభ్యత్వమునకు అంగీకరించవచ్చును.

బ్యాంకు యొక్క అధికృత మూలధనము నిలువ పది బిలియన్ల డాలర్లు (యునైటెడ్ స్టేట్స్-డాలర్ల బరువును సున్నితమును 1944 జూలై ఒకటవ తేదీ నాటికి కలది) బ్యాంకు యొక్క నిలువను హెచ్చించవచ్చును. మొత్తము వోటింగు అధికారము గల వారిలో 3/4 వంతు సభ్యులు బ్యాంకు విలువను హెచ్చించుట మంచిదని అభిప్రాయ పడినచో అట్లు హెచ్చించవచ్చును.

బ్యాంకు ఆస్తి, ఎస్టేటు, సెక్యూరిటీలును వారి ఉద్యోగులు టాక్సు లేదా డ్యూటీ నుండి రక్షింపబడుచున్నారు. ఇది కాక కార్య నిర్వాహకులు ఎట్టి సాధనకు, అధిగ్రహణమునకు జప్తుచేసి వశపర్చుకొనుటకు హక్కు స్వాధీనమునకు, లేదా తదితర రకములైన బలవంతముగా పట్టుకొనుటల నుండి రక్షింపబడుచున్నారు. బ్యాంకునకు న్యాయిక వ్యక్తిత్వము కలదు. అది ఒప్పందము చేసుకొనవచ్చును. ఆర్జించుటయు, ఖర్చు చేయుటయు చేయవచ్చును. కోర్టులలో వ్యాజ్యములు తేవచ్చును.

బ్యాంకు చేయుపనులు: హామీ ఇచ్చుట, పాల్గొనుట లేదా ఏ సభ్యునకు సంబంధించిన ఏ రాజకీయ ఉప విభాగమునకైనను, ఒక సభ్యుని యొక్క ప్రాంతములలో ఏ వ్యాపారమునకైనను, పారిశ్రామిక, వ్యావసాయిక ఉద్యమములకు నిర్దిష్ట షరతులకు లోబడి ఋణములు ఇచ్చుట. బ్యాంకు మదుపు పెట్టుచున్న ప్రాజెక్టు ఒక మెంబరుకు సంబంధించిన ప్రదేశములలో ఉండి, ఆ సభ్యుడు బ్యాంకునుండి ఎట్టి అప్పును తీసుకొనప్పుడు ఆ సభ్యుడు, లేదా దాని యొక్క కేంద్ర బ్యాంకు లేదా ఆమోదము పొందగలిగే తత్తుల్యములైన ఏజెన్సీ ఋణమునకు హామీ ఇయ్యవలెను. ఋణములు, సముచిత బాధ్యతలకును, వడ్డీలకును, కమిషను చార్జీలకును లోబడి ఉండును. హామీల విషయమునందు బ్యాంకు కమిషను తీసుకొనును. బ్యాంకు యొక్క ప్రధాన కార్యస్థానము వాషింగ్‌టన్ నగరమందు కలదు. దీనికి గవర్నర్ల మండలి కలదు.

ప్రతి సభ్యునికి 250 వోట్లు కలిగి ఉండి, ఉన్న నిలువల యొక్క ప్రతివాటాకును ఇంకొక అదనపు వోటు ఉండును. అట్టి ప్రతి సభ్యుడు ఒక గవర్నరును, అతనికి బదులుకు ఇంకొకరిని నియమించును. బ్యాంకునకు కార్య నిర్వాహక డైరెక్టర్లు కూడ కలరు. అందులో అత్యధిక సంఖ్య షేర్లుగల ఐదుగురు సభ్యులు, ఐదుగురికి డైరెక్టర్లను నియమింతురు. ఇంకొక ఏడుగురు డైరెక్టర్లు, పై ఐదుగురుకు సంబంధించిన గవర్నర్లు గాక మిగిలిన గవర్నర్లచే నియమింపబడుదురు.

బ్యాంకునకు ఒక అధ్యక్షుడు ఉండును. ఇతడు కార్య నిర్వాహక అధికారి. ఇతనిని కార్య నిర్వాహక డైరెక్టర్లు ఎన్నుకొని, ఇతని ఉద్యోగము యొక్క ఒప్పందము షరతులు, వేతనము మొదలగునవి నిర్ణయింతురు. ఇతడు గవర్నరుగాని డైరెక్టరుగాని లేదా వారి బదలీ వ్యక్తిగాని కారాదు. అధ్యక్షుడు కార్య నిర్వాహక డైరెక్టర్ల సభాపతి, ఇతనికి వోటులేదు. కాని, ఏదేని విషయముపై డైరెక్టర్లు సమ సంఖ్యగ విభజింపబడిన అట్టి పరిస్థితులలో సభాపతికి నిర్ణాయిక వోటు కలదు. బ్యాంకు యొక్క నిర్మాణము, ఉద్యోగులను, సిబ్బందిని నియమించు లేదా తొలగించు కార్యములు చేయు బాధ్యత ఇతనికి కలదు.

కార్య నిర్వాహక డైరెక్టర్లు ప్రతి రెండు ఏండ్లకు నియమింపబడుదురు. లేదా ఎన్నుకొనబడుదురు. గవర్నరులు సామాన్యముగ ఐదు ఏండ్లకు సభ్యులచే నియమింపబడుదురు. ఆ గవర్నరు తిరిగి ఆ సభ్యునిచే నియమింపబడవచ్చును. గవర్నర్ల మండలి వార్షిక సమావేశములును, మండలిచే ఏర్పాటు చేయబడినట్టిన్ని, లేదా కార్య నిర్వాహక డైరెక్టర్లుచే పిలువబడినట్టిన్ని, తదితర సమావేశములను జరుపుచుండవలెను. కార్యనిర్వాహక డైరెక్టర్లు నూతన కార్యవర్గము నియమింపబడువరకుగాని లేదా ఎన్నుకొనబడువరకు గాని పదవిలో నుండి కార్య నిర్వహణ చేయవలెను. వారు బ్యాంకు ప్రధాన కార్యాలయమందు నిర్విరామముగ సమావేశమగు చుండవలెను.

పై ప్రధాన అంగములే కాక బ్యాంకునకు ఒక సలహా సంఘము కలదు. ఇది ఏడుగురు సభ్యులకు తక్కువ కాకుండ గవర్నర్ల మండలిచే ఎన్నుకొనబడును. ఇందులో బ్యాంకింగు వాణిజ్య, పారిశ్రామిక, కార్మిక, వ్యవసాయ స్వార్థముల ప్రతినిధులతో కూడిన అత్యంత విస్తృత జాతీయ ప్రాతినిధ్యము గల సభ్యులు ఎన్నుకొవబడుదురు. ఈ సంఘము బ్యాంకునకు సాధారణవిధానమునకు సంబంధించిన విషయములపై సలహాల నిచ్చును. ఈ సంఘము సంవత్సరమున కొకసారిన్ని, బ్యాంకు కోరిన ఇతర సమయములందును సమావేశమగుచుండును. వెం. రా.

అంతర్జాతీయ సివిల్ విమానయాన సంస్థ: ఇది 1944, డిసెంబరు, ఏడవ తేదీన చికాగో నగరమున జరిగిన అంతర్జాతీయ సివిల్ విమానయాన ఒడంబడిక క్రింద స్థాపింపబడి, 1947 ఏప్రిల్, నాలుగవ తేదీన అమలులోనికి వచ్చినది. అంతకు పూర్వమున్న సంస్థలు, సభ్యరాజ్యముల మధ్య జరిగిన ఒడంబడికలు రద్దయినవి.

ప్రతి రాజ్యమునకును తన ప్రాదేశిక సరిహద్దులపై ఉండు వాయుసీమపై సంపూర్ణము, ప్రత్యేకమునగు సార్వభౌమత్వము ఉన్నట్లు ఒప్పంద రాజ్యములు అన్నియు గుర్తించినవి.

విధులు - అధికారములు: అంతర్జాతీయ విమానయానమునకు సంబంధించిన సూత్రములను సాంకేతిక పద్ధతులను వృద్ధిపరచుట, అంతర్జాతీయ సివిల్ విమానయానము సురక్షితము, క్రమబద్ధమునగు అభివృద్ధిని సాధించగలుగునట్లు అంతర్జాతీయ వాయు రవాణా శాఖను తీర్చిదిద్దుట, శాంతికర ప్రయోజనములకు విమానముల తయారీ,

నిర్వహణములను ప్రోత్సహించుట, విమానయానమునందు భద్రతా సౌకర్యములను ఎక్కువచేసి, అనుచితపోటీద్వారా ఆర్థిక నష్టము కలుగకుండ చేయుట, వివిధ రాజ్యములపట్ల నిష్పక్షపాతముగ వ్యవహరించుట, అంతర్జాతీయ సివిల్ వైమానిక శాస్త్ర సర్వతోముఖాభివృద్ధిని ప్రోత్సహించుట ఈ సంస్థ ఆశయములు.

ఈ సంస్థ ప్రతి ఒప్పంద రాజ్యమందును తన విధులను నిర్వహించుటకు అవసరమగునట్టి న్యాయిక ప్రతిపత్తిని అనుభవించును. దీనికి ఆయా రాజ్యముల యొక్క శాసన సంవిధానములతో సుసంగతమగు సంపూర్ణ న్యాయిక వ్యక్తిత్వము ఇవ్వబడినది. ఈ సంస్థ విమానయానమునకు సంబంధించిన అంతర్జాతీయ ప్రమాణములను నిర్ణయించి అవసరమగునపుడు తగురీతిని సవరించుటకు అధికారము కలిగి ఉన్నది. మరియు రాకపోకల పద్ధతులు, నేలపై గుర్తులు,విమానాశ్రయములు,విమానములు దిగు స్థలములు, విమానముల రాకపోకల నిబంధనలు, ఉద్యోగి బృందము యొక్క లైసెన్సులు, విమానము పయనించు యోగ్యత, రిజిస్ట్రేషను, వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ సమాచారము, లాగ్ పుస్తకములు, దేశ పటములు, ఛార్టులు, కస్టమ్సు, వలస ప్రక్రియలు, విమాన ప్రమాదములు మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన ఆచరణ ప్రక్రియలను సిఫారసు చేయును.

ముఖ్య అంగములు: 1. ఒప్పంద రాజ్యముల యొక్క ప్రతినిధులతో కూడిన అసెంబ్లీ ఉండును. ప్రతి రాజ్యమునకును ఒక వోటు ఉండును; 2. అసెంబ్లీచే ఎన్నుకొనబడిన 21 ఒప్పంద రాజ్యములు గల కౌన్సిలు, కౌన్సిలు సభ్యులను ఎన్నుకొనుటలో క్రింద వివరించిన విషయములకు ప్రాతినిధ్య మివ్వవలసిన బాధ్యత అసెంబ్లీకి కలదు: (అ) వాయు రవాణాకు అత్యంత ప్రాముఖ్యముగల రాజ్యములకును, (ఆ) అంతర్జాతీయ సివిల్ విమానయానమునకు సౌకర్యములు ఏర్పాటు చేయుటకు ఎక్కువగా తోడ్పడిన రాజ్యములు, అట్టి రాజ్యములు ఇతరత్రా చేర్చబడనప్పుడును, (ఇ) ఏ రాజ్యమును చేర్చినందువలన ప్రపంచము నందలి ప్రముఖ భౌగోళిక ప్రాంతములకు కౌన్సిలులో ప్రాతినిధ్యము కలుగుచున్నదో, అట్టి రాజ్యము ఇతరత్రా చేర్చబడనప్పుడును; 3. ఒప్పంద రాజ్యములచే నామనిర్దేశము చేయబడిన వ్యక్తులనుండి కౌన్సిల్ చే నియమింపబడిన 12 సభ్యులుగల విమానయాన కమిషను; 4. ఒక సెక్రటరీ జనరలు, ఈ సంస్థ యొక్క ఖర్చులను, ఒప్పందరాజ్యములు భరించును. చెల్లింపవలసిన ఖర్చును చెల్లించని సభ్యుని వోటింగు అధికారము అసెంబ్లీ నిలిపివేయవచ్చును. దీని ప్రధాన కార్యస్థానము మాంట్రియల్ లోను, కెనడాలోను కలవు.

యుద్ధ సమయములలో యుద్ధములో చిక్కుకొనినట్టిగాని, తాటస్థ్యము వహించినట్టిగాని ఒప్పంద రాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమునకు ఈ సంస్థ యొక్క నిబంధనలు అడ్డురావు. దేశమందు అత్యవసర పరిస్థితి ఏర్పడినట్లు ప్రకటించి, ఆ విషయమును కౌన్సిలుకు తెలియపరచిన ఒప్పంద రాజ్యమునకుకూడ ఇదియే వర్తించును.

ఈ ఒడంబడిక కేవలము సివిల్ విమానములకే వర్తించును. ప్రత్యేక ఒడంబడికద్వారాగాని, ఇతర పద్ధతినిగాని, అందు విధించబడిన షరతులకు అనుగుణముగను అధికారపత్రము లేనిదే ఒక ఒప్పందరాజ్యపు విమానము ఇతర రాజ్య భూభాగముపై ఎగురకూడదు.

కౌన్సిలు: ఇది ఒక శాశ్వత మండలి, అసెంబ్లీకి జవాబుదారి వహించి ఉండును. దీని సభ్యులు మూడు ఏండ్లకు ఒకమారు అసెంబ్లీచే ఎన్నుకొనబడుదురు. కౌన్సిలులో ఉన్న ఒప్పంద రాజ్యముల ప్రతినిధికి అంతర్జాతీయ విమాన కంపెనీల నిర్వహణతో ప్రత్యేక సంబంధముగాని, ఆర్థిక సంబంధముగాని ఉండకూడదు. రెండుగాని, అంతకన్న హెచ్చు ఒప్పంద రాజ్యముల మధ్య ఈ సంస్థ నిబంధనల వ్యాఖ్యానమునకు సంబంధించిన వివాదములు ఉత్పన్నమైన అట్టివి కౌన్సిలుచే పరిష్కరింపబడవచ్చును. పార్టీలు కోరినచో అట్టి తీర్పుపై అంర్జాతీయ న్యాయస్థానమునకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. అట్లు గానిచో ప్రత్యేకముగ నియమింపబడిన పంచాయితీ న్యాయ సభకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. ఈ ప్రత్యేక న్యాయ సభకు, వివాదపడు ఉభయపార్టీలును, కౌన్సిలు తీర్పు చెప్పిన మూడు మాసములలోగా, చెరి ఒక పంచాయితీదారుని నిర్దేశింపవలెను. అట్లు నిర్దేశించిన పార్టీతరపున కౌన్సిలు అధ్యక్షుడు పంచాయితీదారుని నియమించును. ఈ ఇద్దరు పంచాయితీదారులును కలిసి మూడవవానిని ఎన్నుకొనవలెను. వీరిద్దరి మధ్య 30 దినములలోగా ఏకీభావము కుదురనప్పుడు కౌన్సిలు అధ్యక్షుడు మూడవ పంచాయితీదారుని నియమింపవచ్చును. వీరు ముగ్గురును కలిసి న్యాయసభగా వ్యవహరింతురు.

వెం. రా.

అంతర్రాష్ట్రీయ వాణిజ్యము: దీనినిగూర్చి భారత రాజ్యాంగమందు 301 - 307 వరకుగల నిబంధనలలో వివరింపబడినది. 301 నిబంధనలో భారత ప్రజలకు దేశపు అన్ని ప్రాంతములలోను వ్యాపార వాణిజ్యములు, పరస్పర సంసర్గములు చేసుకొనుటకు స్వేచ్ఛకలదని వక్కాణింపబడినది. కాని ఇట్టి స్వేచ్ఛ ఈ భాగమందుగల నిబంధనలకు

లోబడి ఉండునని చెప్పబడినది. ఆ నిబంధన క్రింద ప్రకటింపబడిన స్వేచ్ఛ ఆంతరంగిక అవరోధములద్వారా దేశము విభజింపబడకుండ ఐక్యతను సాధించుటకై ఉద్దేశింపబడినది.

ఫెడరలు పద్ధతి ప్రభుత్వమందు ఇట్టి వ్యాపార వాణిజ్యములు, పరస్పర సంసర్గముల స్వేచ్ఛకు అత్యంత ప్రాధాన్యత కలదు. దేశ శ్రేయస్సునకును,ఐక్యతకును భంగము కలిగించు ప్రాంతీయ, స్థానిక దురభిమానములను, అడ్డంకులను తొలగించు భారము ఫెడరలు ప్రభుత్వములకు పెద్దసమస్య అగుచుండును. అంతర్రాష్ట్రీయ అవరోధనలను సాధ్యమైనంత వరకు తగ్గించగలిగినప్పుడే యూనియన్ యొక్క బలము సాధించుటకును, ఆ యూనియన్ ప్రజలలో వివిధ ప్రాంతములలో నివసించు చున్నప్పటికిని, తాము ఒకే దేశమునకు చెందిన వారమను భావము ఏర్పడుటకును అవకాశము కలుగును. యూనియన్ యొక్క అన్ని ప్రాంతములలోను ప్రతి పౌరునకును రాక పోకలకును, ఏ ప్రాంతములలో నైనను నివసించుటకును, స్థిరపడుటకును పూర్తి స్వేచ్ఛ ఉండునట్లు హామీ ఇచ్చుట ద్వారా దేశ ఐక్యతను సాధింపవచ్చును. ఎట్టి అడ్డంకులు లేకుండ దేశపు అన్ని ప్రాంతముల మధ్య వాణిజ్యము, పరస్పర సంసర్గములకు స్వేచ్ఛ దేశమంతటి పురోభివృద్ధికి అత్యవసరమై ఉన్నది.

యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగములో పరస్పర సంసర్గము అను పదము వాడబడలేదు. కాని వాణిజ్యము అనుపదము నందే ఈ భావము ఇమిడిఉన్నట్లు నిర్ణయింపబడినది. వాణిజ్యము అనగా రాకపోకలు, పరస్పర సంసర్గము అని అర్థముచెప్పబడినది; రాష్ట్రముల మధ్య వాణిజ్యమును, రాష్ట్రపౌరుల మధ్యపరస్పర సంసర్గమును చేసుకొనుటయు, రాకపోకలు జరిగించుటయు అనిఅర్థము ఇవ్వబడెను. అనగా, వ్యక్తులు వారి ఆస్తులను ఒక స్థలమునుండి మరియొక స్థలమునకు సరఫరాచేయుటయును, అట్టి సరఫరాకు జాతీయ జలమార్గములను ప్రయాణ సౌకర్యములకును, వస్తువుల క్రయ, విక్రయ, వినిమయములకును వినియోగించుటయును వాణిజ్యమందుచేరును.

సామాన్య లేదా పరిమిత భావములో అప్పుడప్పుడు వాణిజ్యము ఇతర దేశములతోచేయు వ్యాపారములకును, వ్యాపారము అనునది ఆంతరంగిక వ్యాపారమునకు - అనగా ఒకేరాష్ట్ర పౌరులమధ్య పరస్పర రాకపోకలు, వ్యవహారములకును - వాడబడుచుండును. కాని అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపారవాణిజ్యములయొక్క 'వ్యాపార', 'వాణిజ్య' పదములు రెండును ఆంతరంగిక వ్యవహారములకే వాడబడు సందర్భములలో ఇట్టి వ్యత్యాసము అంత సహాయకారి కాదు. విస్తృతార్థములలో చెప్పవలెనన్న వ్యాపారము వాణిజ్యముకంటె పరిమితమైనదనియు, క్రయ విక్రయములకు సంబంధించినదియు అయిఉన్నది; వాణిజ్యము వ్యాపారముకంటె విస్తృతమైనది. ఇందు వ్యక్తులు క్రయ విక్రయములు చేయుదురు. బేరముచేయుదురు. ఒప్పందములు కుదుర్చుకొందురు. వాణిజ్యమునకు ప్రధానమైనది వస్తు ప్రాపకమేగాని, లాభ సముపార్జనముగాని, అట్లు లాభమును పొందు ఉద్దేశముగానికాదు. కాగా వ్యక్తిగత ఉపయోగార్థము వస్తువులయొక్క దిగుమతికూడ వాణిజ్యమగుచున్నది. వస్తువుల తయారీ లేదా ఇతర విధముగు ఉత్పత్తి ఒకరాష్ట్రములోగాక అంతకన్న ఎక్కువ రాష్ట్రములలో చేసినచో, అదికూడ వాణిజ్యమే అగును. అట్లే వ్యాపారము అను పదముయొక్క అర్థము క్రయవిక్రయములు చేయుటకే పరిమితముకాలేదు. క్రయ విక్రయ వ్యవహారముల అంతర్భాగములుగ భావింపబడు ఇతర చర్యలు అనగా, వ్యాపార వస్తువుల రవాణాయును, వ్యాపార దినుసులమార్పు, మారకములుకూడ వ్యాపార చర్యలో చేరియున్నవి.

అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యముల స్వేచ్ఛ అనగా ఏ రాష్ట్రమైనను ప్రత్యక్షముగగాని, పరోక్షముగగాని ఆ రాష్ట్రములోగాని, ఇతర రాష్ట్రములతోగాని జరుపు వ్యాపార వాణిజ్యములపై నిరోధమును విధించరాదు. అట్టి నిరోధము అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపారమునకే అయినను లేదా స్వంత రాష్ట్రముయొక్క ఆంతరంగిక వ్యాపారముతో కలిసిఉన్నను, అనంతరశిక్ష లేదా పూర్వనిరోధమువలన వ్యాపారమునకు అంతరాయము కలుగు అవకాశమున్నంత వరకును, స్వేచ్ఛావ్యాపారమునకు అవరోధము కల్పించుటయే అగును. అందు అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపారమును కొనసాగించుటకు అవసరమగు పరికరములకేగాక, అట్టి వ్యాపార వాణిజ్య చర్యలకు సంబంధించిన వ్యక్తులకు అవసరమగు స్వేచ్ఛకూడ చేరిఉన్నది. ఇతరరాష్ట్రముల నుండి దిగుమతి వ్యాపారము చేయు స్వరాష్ట్ర పౌరులపై ఆయా రాష్ట్రములు అట్టి వ్యాపారముపై పన్నువిధింపలేవు. ఇతర రాష్ట్రపౌరులపై తమరాష్ట్రముతో వాణిజ్యము చేయు నిమిత్తము, లైసెన్సు లేదా ప్రత్యేక అధికారము పొందుటకై పన్ను విధింపలేవు. ఏ రాష్ట్రమైనను అంతర్రాష్ట్రీయ వాణిజ్యమునకు పరోక్షముగనైనను, భంగము కలిగించు చట్టమును జారీచేసిన అది రాజ్యాంగ విరుద్ధమగును. 'ఆటో మొబైల్ కేస్'లో సుప్రీమ్‌కోర్టు 301 నిబంధనలో ప్రకటింపబడిన స్వేచ్ఛను ఇట్లు నిర్వచించెను: వ్యక్తులు లేదా వస్తువులు, మూర్త లేదా అమూర్త వస్తువులు, వ్యాపార వస్తువులు లేదా వ్యాపారేతర

వస్తువులు, రాష్ట్రములోగాని, రాష్ట్రములమధ్యగాని, అడ్డంకుల ద్వారా నిరోధింపబడకుండునట్లుగను, లేదా అట్టి అడ్డంకులవలె పనిచేయు ఇతర అవరోధములు లేకుండగను స్వేచ్ఛగా సంచరించుహక్కు. ఇంకొక విధముగ వివరింప వలెనన్న స్వేచ్ఛగా వ్యాపారము నడచుటకులేదా వ్యాపారేతర పరస్పర సంసర్గమునకుండు అన్ని అడ్డంకులు లేదా అవరోధములు, అవి ఏ రూపమునసున్నను, తదుపరి చెప్పబడిన నిబంధనలలో మినహాయింపబడిననేతప్ప, రాజ్యాంగము యొక్క 301 నిబంధనకు వ్యతిరేకములగును.

ప్రజాశ్రేయస్సుకంటె మిన్నయగు సంపూర్ణ స్వేచ్ఛ ఎక్కడను ఉండదు. అనగా ప్రజాశ్రేయస్సునకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యత ఉండును. ఇతర స్వేచ్ఛలన్నియు దానికి లోబడి ఉండునవియే. కాబట్టి అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములు, పరస్పర సంసర్గములకు సంబంధించిన స్వేచ్ఛపై కూడ ప్రజాశ్రేయస్సు ననుసరించి కొన్ని పరిమితులకు లోబడి, అనగా వ్యాపార వాణిజ్యము, పరస్పర సంసర్గములకు సంబంధించినంతవరకు స్వేచ్ఛకు భంగము కలుగకుండ తగుమాత్రపు నిరోధములను పార్లమెంటు, రాష్ట్రశాసనసభలు విధింపవచ్చును.

నిబంధన 301 యొక్క ఆరంభములో 'ఆ భాగము యొక్క ఇతర నిబంధనలకు లోబడి' అను వాక్యమువలన ఈ నిబంధనలో ప్రకటింపబడిన స్వేచ్ఛ 13 వ విభాగము యొక్క ఇతర నిబంధనలకు లోబడి ఉండునను అంశము స్పష్టము. అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార, వాణిజ్యములు, పరస్పర సంసర్గముల యొక్క స్వేచ్ఛపై ఆ విభాగపు ఇతర నిబంధనలచే కల్పించబడిన అవధులు. 1. ప్రజాశ్రేయస్సు కొరకు పార్లమెంటుచే విధింపబడు నిష్పాక్షికము లగు నిరోధములకు లోబడి ఉండును. 2. విచక్షణగలవైనను, లేదా పక్షపాత స్వరూపముగల నిబంధనలవైనను భారతదేశపు ఏ ప్రాంతమందైనను వస్తువుల కొరత సంభవించిన పరిస్థితులు ఏర్పడినప్పుడు దానినిఎదుర్కొనుట కొరకు పార్లమెంటు జారీచేయవచ్చును. 3. ప్రజాశ్రేయస్సు కొరకు రాష్ట్రప్రభుత్వము సబబైన నిరోధములను విధింపవచ్చును. 4. దిగుమతి సరకుల పైనను, రాష్ట్రములలో ఉండు సరకుల పైనను ఎట్టి పక్షపాతము చూపని పన్నులు రాష్ట్రము విధింపవచ్చును. 5. రాష్ట్రపతి తన ఉత్తరువులద్వారా ఇతరములైన ఏర్పాట్లు చేసిననే తప్ప అమలులో ఉన్న చట్టముద్వారా విధింపబడిన నిరోధములు కొనసాగును. నిబంధన 19 (6)లో వివరించిన విషయములకు సంబంధించి అమలులో ఉన్నట్టి, లేదా రాబోవునట్టి చట్టములు కూడ పరిరక్షింపబడెను.

నిబంధన 19 (1) (జి) యును, నిబంధన 301 యును కొంతవరకు అతివ్యాప్తమై ఒకే విషయమునకు సంబంధించినట్లుగ కనబడును. ఏలన రెండు నిబంధనల యొక్క లక్ష్యమును వ్యాపార వ్యవహారముల స్వేచ్ఛయే. కాని, వాటిలో కించిత్ వ్యత్యాసముకలదు. నిబంధన 19 (1) (జి) పౌరులకు సంబంధించిన ప్రాథమికహక్కులను ప్రసాదించును. నిబంధన 301 వ్యక్తులకు సంబంధించి న్యాయసాధ్యమైన హక్కును ఇచ్చును. ఈ విధముగా చూచిన అతివ్యాప్తత లేనట్లుగోచరించును. ఓ. న.

అంబేద్కర్, భీమారావు రాంజీ: (జ - 1896) సతారా, బొంబాయిలలో విద్యాభ్యాసము చేసి, ఎమ్. ఏ.

భీమారావు రాంజీ అంబేద్కర్

పట్టమును పొందెను. తరువాత బరోడా మహారాజు సహాయముతో గయక్వాడు విద్యార్థి వేతనము పొంది, కొలంబియా యూనివర్సిటీలో ఆర్థిక సాంఘిక విషయములలో ఉన్నత విద్యను అభ్యసించి, పిఎచ్.డి. పట్టమును పొందెను. 1917 నుండి బొంబాయి, సిడెన్హామ్ వాణిజ్య కళాశాలలో ఆర్థిక శాస్త్రాచార్యుడుగా పని చేసెను. తరువాత బోన్ లండను యూనివర్సిటీలలో చేరి ఆర్థిక శాస్త్రములో డి.ఎస్ సి. పట్టమును గడించెను, తరువాత బారెట్లాగా పరీక్ష నిచ్చెను. ఈయన ఆర్థిక, సాంఘిక, పరిపాలనా శాస్త్రములలో నిపుణుడు, విజ్ఞాని.

ఈయన న్యాయవాద వృత్తి నవలంబించినట్లులేదు. వెనుకబడిన కులముల నాయకుడుగా రాజకీయములలో పాల్గొని ప్రసిద్ధిగాంచెను. బొంబాయి శాసనసభకు ప్రభుత్వమువారివలన సభ్యుడుగా నియమితుడయ్యెను. 1930 - 32 లో రౌండుటేబిల్ సమావేశములలో వెనుకబడిన జాతుల ప్రతినిధిగా పాల్గొనెను. ఈయన హరిజనులకు ప్రత్యేక ఎన్నిక హక్కులు ఉండవలెనని వాదించి తదనుగుణముగ 'కమ్యూనల్ అవార్డు' ను ప్రభుత్వమువారినుండి పొందినను, మహాత్మాగాంధి ఆమరణ నిరశనదీక్ష కారణముగ 'పూనా ఒడంబడిక' ను రూపొందించుటలో భాగస్వామియై హిందూ సంఘ విచ్ఛిన్నతను అరికట్టుటలో ప్రముఖ పాత్ర వహించెను.

స్వరాజ్యము సిద్ధించిన తొలి సంవత్సరములలో కేంద్ర ప్రభుత్వములో న్యాయశాఖామంత్రి ఆయెను. విప్లవాత్మక

మైన 'హిందూకోడు' బిల్లును రూపొందించి పార్లమెంటులో ఆ బిల్లునకు ఆధ్వర్యవము వహించుటచే 'అభినవమనువు' అని పేరు గాంచెను. భారత రాజ్యాంగ నిర్మాణములో ప్రధాన భూమిక నిర్వహించెను.

ఈయన బౌద్ధమతమును స్వీకరించెను. అనేక గ్రంథములను రచించెను. రూపాయి సమస్య, స్వల్ప వ్యవసాయ క్షేత్రముల సమస్య మొదలగునవి వానిలో చెప్పుకొనదగినవి. ఈయన సాహసికుడైన సంస్కరణాభిలాషి. మద్రాసు (1963) లో ఈయన కాంశ్య విగ్రహము ప్రతిష్ఠింపబడినది. బా. సు.

అక్రమ నిర్బంధము: ఏ వ్యక్తినైనను న్యాయ విరుద్ధముగ ఖైదుచేయుటను, అతని సమ్మతి లేనిదే ఎచ్చటికి పోవుటకును వీలులేకుండ నిలిపివేయుటను 'అక్రమ నిర్బంధ' మందురు. హాని పొందినవ్యక్తి తన విడుదల నిమిత్తము న్యాయస్థానమునుండి 'హేబియస్ కార్పస్' అను అధిలేఖను పొందవచ్చును. దండ న్యాయస్థానమున అపరాధిపై నేరమును మోపవచ్చును, సివిల్ కోర్టులో తనకు కలిగిన నష్టమునకు పరిహారము కోరవచ్చును (చూ. శిక్షాస్మృతి సెక్షను 340; వ్యావహారిక అపకృతులు). ఓ. స.

అక్రమ మార్గావలంబనము: ఏదేని కార్యమును నిర్వహించుటలో అక్రమమగు మార్గమును అనుసరించుట అక్రమ మార్గావలంబనమనబడును. ఇది ఒక వ్యక్తి వాస్తవముగ చేయు లేదా అతనిపై చేసినట్లు ఆరోపింపబడు వ్యావహారిక అపకృతి. చట్టబద్ధమగు కార్యమును అక్రమ మార్గమున జరిపించుట, లేదా న్యాయబద్ధమగు అధికారమును అక్రమముగను, హానికరముగను వినియోగించుట సాధారణముగ అక్రమ మార్గావలంబనమగును. ఇట్టి కార్యము కంపెనీల చట్టముక్రింద న్యాసద్రోహముగా పరిగణింపబడును. ఇట్టి చర్య కంపెనీకి నష్టము కలిగించునదై ఉండును (చూ. కంపెనీల చట్టము).

కంపెనీ అధికారి జరిగించిన ప్రతి అక్రమచర్యయు అక్రమ మార్గావలంబనమే అగును. అందులకు అట్టి అధికారిపై చర్యతీసుకొనుటకు అవకాశము ఉండును. ఓ. స.

అక్రమ వినియోగము: ఒక వ్యక్తి, ఇతరుల చరాస్తిని పుచ్చుకొని దానిని న్యాయ విరుద్ధముగను అక్రమ లాభముపొందు ఉద్దేశముతోను తన స్వప్రయోజనమునకు వాడుకొనిన అట్టి చర్యను అక్రమ వినియోగ మందురు. ఇది మహాపరాధము క్రింద శిక్షింపబడును. ముద్దాయి పైకమునుగాని వస్తువునుగాని అక్రమముగ తన స్వప్రయోజనమునకు వినియోగించుకొనినట్లు అభియోజకుడు రుజువు చేయవలెను. చౌర్య నేరమునకును, అక్రమ వినియోగ నేరమునకును, చాల వ్యత్యాసముకలదు. చౌర్యములో ఆరంభముముననే బుద్ధిపూర్వకముగను, అక్రమముగను ఇతరుల సమ్మతి లేకుండా పైకముగాని, వస్తువులుగాని తీసుకొనబడును. కాని, అక్రమ వినియోగమందు పైకము వస్తువులు సక్రమముగనే ముద్దాయి స్వాధీనములోనికి వచ్చును. స్వాధీనము పొందిన పిదప ఆ వస్తువులు లేదా పైకమును వాటి యజమానికి చేర్చకుండ అక్రమముగ తన స్వప్రయోజనమునకు వాడుకొనును. కొంత నిర్దిష్ట మొత్తమును ముద్దాయి దురుద్దేశముతో వాడుకొనినట్లు ఫిర్యాది రుజువుపరచవలెను. అంతేగాని లెక్కలలో సామాన్యముగ కొంత లోపము కనబడుచున్నదని నంత మాత్రమున నేరము రుజువుకాదు.

అక్రమ వినియోగమునకు, న్యాసద్రోహమునకు భేదము గలదు. న్యాసద్రోహమునందు ఒక వ్యక్తికి ఆస్తి భద్రపరచుటకుగాని లేదా దానిని ఒక నిర్దిష్ట ప్రయోజనము కొరకు ఉపయోగించుటకుగాని, అప్పగించబడి, లేదా అట్టి ఆస్తిని పొంది, దానిని ఎందుకొరకు అప్పగించబడెనో, ఆ ప్రయోజనములకుకాక ఇతర విధముల దుర్వినియోగముచేసి ఆస్తికిని, ఆస్తిహక్కుదారునకు నష్టము కలిగించిన నేరమగును. ఇట్టి నేరములు ట్రస్టీలు, బ్యాంకర్లు, వర్తకులు, బ్రోకర్లు తమవద్ద నిక్షిప్తమగు పైకము, వస్తువులను దుర్వినియోగము చేయుటచే జరుగును (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ. స.

అక్రమ సంతతి: చూ: అశాస్త్రీయ సంతతి.

అక్రమ సమావేశము: శిక్షాస్మృతి 141 వ సెక్షనులో అక్రమ సమావేశము నిర్వచింపబడినది. సమావేశము అక్రమమైనదగుటకు క్రింది అంశములు నిరూపింపబడవలెను ; 1. ఐదుగురుగాని, అంతకు మించిగాని వ్యక్తులు ఒకచోట ఏక ఉద్దేశముతో సమావేశమై ఉండి; 2. అపరాధక బలప్రయోగము ద్వారాగాని, లేదా బలప్రయోగ ప్రదర్శనము ద్వారాగాని, కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములను గాని, లేదా పార్లమెంటు, లేదా రాష్ట్ర శాసనసభలను గాని, లేదా ప్రభుత్వోద్యోగి తన కార్య నిర్వహణయందు ఉన్నప్పుడుగాని భయపెట్టుటకు; 3. న్యాయ నిర్వహణమునుగాని, న్యాయ ప్రక్రియనుగాని ప్రతిఘటించుటకు; 4. దుశ్చేష్టితమునుగాని, అతిచార నేరమునుగాని, తదితర అపరాధమునుగాని జరుపుటకు; 5. ఒక వ్యక్తిపై అపరాధక బలప్రయోగమును లేదా బలప్రయోగ ప్రదర్శనమునుచేసి, అతని స్వాధీనానుభవములో ఉన్న ఆస్తిని తీసుకొనుటకు లేదా అట్టి ఆస్తియొక్క స్వాధీనమును పొందుటకు, లేదా ఆ వ్యక్తికి అట్టి ఆస్తియందున్న దారి హక్కు అనుభవములు, నీటి ఉపయోగము లేదా తదితర

అమూర్త హక్కులకు సంబంధించిన అనుభవములు లేకుండునట్లు చేయుటకు లేదా ఏదేని ఒక హక్కు లేదా ఆరోపిత హక్కును బలవంతముగా అమలు పరచుటకు; 6. అపరాధక బలప్రయోగము లేదా బలప్రయోగ ప్రదర్శనముద్వారా ఒక వ్యక్తిచే తాను న్యాయతః నిర్వహించవలసిన బాధ్యత లేని కార్యమును బలవంతముగ చేయించుటకు లేదా ఆ వ్యక్తి న్యాయతః నిర్వహించుటకు హక్కుగల కార్యమును నిరంహించకుండ చేయుటకు, అట్టి సమావేశము ఏర్పాటైనప్పుడు అది అక్రమ సమావేశ మగుచున్నది.

సమావేశ అరంభమందు అక్రమ సమావేశము కాక పోయినను, తదుపరి దాని చర్యలవలన అది అక్రమ సమావేశము కావచ్చును, సమావేశము అక్రమ ఉద్దేశముతో ఏర్పడినట్లు తెలిసియుండి అందులో పాల్గొనిన వ్యక్తి ఆ సమావేశ సభ్యుడగును. అట్టి అక్రమ సమావేశమందు పాల్గొనిన ప్రతి వ్యక్తియు నేరస్థుడై శిక్షార్హుడగుచున్నాడు.

ఈ సమావేశ సభ్యులు నేరమును చేయు ఉద్దేశముతో మారణాయుధములను కూడ ధరించినచో, నేరము గురుతరమగును. నేరముచేయు ఉద్దేశముతో అక్రమ సమావేశములు ఏర్పడిన అట్టి సమావేశములను అరికట్టి నేరములు జరగకుండ చూచు బాధ్యత, పోలీసు అధికారులకును, దండనాధికారులకును, మేజస్ట్రేట్లకును కలదు (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత).

ఐదుగురుగాని అంతకు మించిన సంఖ్యగల వ్యక్తులుగాని సమావేశమై ప్రజా శాంతికి భంగము కలిగింతురన్న అనుమానము ఉన్నప్పుడు మేజస్ట్రేటుగాని, పోలీసు అధికారిగాని, వారిని చెదరిపోవలసినదని ఆజ్ఞాపించవచ్చును. అట్టి ఆజ్ఞననుసరించి చెదరిపోవలసిన బాధ్యత ఆ సమావేశ సభ్యులకు కలదు. పై ఉత్తరువు ననుసరించి సమావేశ సభ్యులు చెదరిపోనప్పుడును, లేదా పై ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించునట్లు కనబడినను, ఆ మేజస్ట్రేటుగాని, పోలీసు అధికారులుగాని బలప్రయోగముచే చెదరగొట్టవచ్చును. అవసరమైనప్పుడు అందరి సభ్యులను బంధించి శిక్షింపవచ్చును. పై నిర్వహణకు ఆ సమీపమున ఉన్న వ్యక్తుల సహాయమును అధికారులు కోరవచ్చును. అట్టి అక్రమ సమావేశముచే విస్తృతమైన ప్రజాశాంతికి అత్యంత ప్రమాదము సంభవింపనున్నప్పుడును, ఇతర మార్గములద్వారా సమావేశములను చెదరగొట్టుటకు అవకాశము లేనప్పుడును, ఉన్నత దండనాధికారి గాని, పోలీసు అధికారిగాని అట్టి సమావేశమును బలప్రయోగముచే చెదరగొట్టుటకు సాయుధ మిలిటరీ సహాయమును కోరవచ్చును. ప్రజాశాంతిని సంరక్షించు అధికారము దండనాధికారులకును, పోలీసు అధికారులకును కలదు. సాయుధ మిలిటరీకి దీనితో సంబంధములేదు. కాని వారి సహాయమును దండనాధికారి అర్థించినప్పుడు వారు అతని ఉత్తరువును మన్నింపవలెను. ఎప్పుడైనను సాయుధ మిలిటరీ సమీపమందు అక్రమ సమావేశ మేర్పడి ప్రజాశాంతికి భంగము కలుగు పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడు ఆ సమాచారమును అందజేసి, ఉత్తరువులు పొందుటకు ఏ దండనాధికారియు దగ్గర లేనప్పుడు మిలిటరీ అధికారి అట్టి అక్రమ సమావేశమును చెదరగొట్టి అందలి సభ్యులను బంధింపవచ్చును. దండనాధికారి అచ్చటికి వచ్చినపిదప అతని ఉత్తరువులను పాలించవలెను. ఇట్లు శాంతి భద్రతలు కాపాడుటకు అవసర చర్యలను తీసికొనిన అధికారులపై అభియోగ చర్యలు లేకుండ సెక్షను 132 దండ ప్రక్రియా సంహితక్రింద రక్షణ ఇవ్వబడినది. ఓ. న.

అజాగ్రత : ఇది భావార్థకరముగాక వ్యతిరేకార్థమును సూచించుపదము. ఒకవ్యక్తి తాను చేయుచున్న కార్యమును సక్రమముగ నిర్వహించుటకు అవసరమగు జాగ్రత నిపుణత, శ్రద్ధ చూపకపోవుట 'అజాగ్రత' అనబడును; అనగా సామాన్య లోకజ్ఞానముగల వ్యక్తి సాధారణముగ చేయు, లేదా చేయవలసిన కార్యమును చేయకపోవుటయు, లేదా అట్టి వ్యక్తి సాధారణముగ చేయనటువంటి కార్యమును చేయుటయు అజాగ్రతయగును. ఇట్టి ఉపేక్షవలన తనకే హాని కలుగవచ్చును. లేదా ఇతరులకైన హాని కలుగవచ్చును. తనకు కలిగిన హానికి తానే బాధ్యుడు. కాని తన అజాగ్రత్త వలన ఇతరులకు కలిగిన హానికి తాను పరిహారము ఇచ్చుకొనవలసి ఉండును. శారీరక హాని కలిగినచో అట్టి చర్య నేరము కూడ అగును. (చూ. వ్యావహారిక అపకృతులు) ఓ. న.

అజాగ్రత - అత్యధిక : ఇది అజాగ్రత తీవ్ర స్వరూపమును సూచించును. అనగా సామాన్య అజాగ్రత గాక బుద్ధిపూర్వకముగ అజాగ్రత చూపుటకు వాడుదురు. కంపెనీ డైరెక్టర్లు వ్యాపార సరళియందు చూపిన అధిక అజాగ్రతకు బాధ్యులగుదురు. వారి అజాగ్రతకు బాధ్యత సామాన్య జాగ్రతను తీసుకొనకపోవుటచే కాదు. అంతకంటె గురుతరమైనదై ఉండవలెను. ఇతరులకు జరుగు హానిని లెక్కచేయక బుద్ధిపూర్వకముగ జరిగించు అజాగ్రతయే అత్యధిక అజాగ్రత అనబడును. అత్యధిక అజాగ్రత వలన ఇతరునికి మరణము సంభవించినప్పుడు అట్టి హత్య దండనార్హమగును (చూ. భారత శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

అజాగ్రత - తోడ్పడిన : ఇతరుల అజాగ్రతవలన హాని పొందిన వ్యక్తికి అట్టి ఇతరులనుండి పరిహారమును పొందు

టకు హక్కు గలదు. కాని హాని పొందినవ్యక్తి తానుకూడ సామాన్య వ్యక్తి చూపవలసిన జాగ్రత చూపియుండినచో, అట్టి హాని జరుగుటకు అవకాశము లేనప్పుడు పై హాని జరుగుటకు ఇతరుల అజాగ్రతకు హాని పొందిన వ్యక్తి యొక్క అజాగ్రతకూడ తోడ్పడినది అని చెప్పనగును. ఈ వ్యక్తి తగు జాగ్రత చూపిన పై హాని జరుగకుండ చేయుటకు అవకాశము ఉండును. మొదటివ్యక్తి అజాగ్రతగ ఉన్నను, రెండవ వ్యక్తి జాగ్రత చూపినచో అపాయమును తప్పించుటకు వీలగును. కాని అట్లు తప్పించుటకుబదులు రెండవ వ్యక్తి అజాగ్రత తోడ్పడినందుననే అపాయమునకు అవకాశము కలుగవచ్చును. అట్టి పరిస్థితులలో రెండవ వ్యక్తి ఎట్టి పరిహారమునకును అర్హుడు కాడు. కాని ఈ తోడ్పాటుకూడ పరిస్థితులనుబట్టి అధికముగనో, స్వల్పమైనదిగనో ఉండవచ్చును. రెండవ వ్యక్తి అజాగ్రత అపాయము జరుగుటలో మొదటి వ్యక్తి అజాగ్రతకు ఎంత వరకు తోడ్పడి ఉండునో, దానినిబట్టి పరిహార స్వరూపము కూడ మారును. నేరముల విషయములో ముద్దాయి అజాగ్రతవలన ఫిర్యాదికి శారీరకహాని కలిగినప్పుడు అట్టి హానికి ఫిర్యాది అజాగ్రతయు తోడ్పడిన కారణమున ముద్దాయి బాధ్యత తొలగదు. ఓ. న.

అటార్నీ - జనరలు : భారత రాజ్యాంగము నిబంధన 76 క్రింద అటార్నీ-జనరలు నియామకమును గూర్చి వివరింపబడినది. అటార్నీ జనరలుగ-నియమింపబడు వ్యక్తి యొక్క అర్హతలు, నిబంధన 124 (3) లో వివరింపబడి ఉన్నవి: 1. భారతదేశ పౌరుడై ఉండవలెను. 2. కనీసము ఐదు ఏండ్లపాటు హైకోర్టు జడ్జిగానైనను ఉండవలెను. 3. లేదా పదిఏండ్లపాటు అడ్వకేటుగా ఉండవలెను., లేదా, 4. అధ్యక్షునిచే ప్రఖ్యాత ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రజ్ఞుడుగా గుర్తింపబడి ఉండవలెను.

విధులు, వేతనములకు సంబంధించి, క్రింది నిబంధనలు రాష్ట్రపతిచే జారీచేయబడినవి; అటార్నీ జనరలుకు ప్రతి నెల రూ. 4,000/-లు గౌరవ వేతనమును, ఆఫీసు అలవెన్సు క్రింద నెలకు కొంత మొత్తమును ఇవ్వబడును. ఈయనకు సహాయకోద్యోగి, జమేదారు, కార్యాలయము, టెలిఫోను, వసతి గృహమును ఉచితముగ ఇవ్వబడును. ఈయన సాధారణముగ న్యూఢిల్లీలోనే నివాసముండవలెను.

ఉద్యోగ ధర్మములు : 1. అతనివద్దకు పంపబడిన న్యాయ విషయములపై యూనియను ప్రభుత్వమునకు సలహాలను ఇచ్చుట; 2, అప్పుడప్పుడు ఒసగబడు న్యాయ స్వభావముగల ఇతర విధులను నిర్వర్తించుట, 3. ప్రభుత్వము తరపున ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన అన్ని కేసులలోను (వ్యాజ్యములు, అప్పీళ్ళు, ఇతర చర్యలు) సుప్రీమ్‌కోర్టు ఎదుట హాజరై వాదించుట; 4. రాజ్యాంగముయొక్క 143వ నిబంధన క్రింద రాష్ట్రపతిచే అభిప్రాయ సేకరణకొరకు సుప్రిమ్ కోర్టునకు పంపబడిన విషయములలో కేంద్ర ప్రభుత్వము తరపున పనిచేయుట; 5. రాజ్యాంగము క్రింద గాని, అమలులోనున్న తదితర శాసనము క్రిందగాని, అటార్నీ జనరలుచే నిర్వహింపబడునట్లు నిర్ణయింపబడిన విధులను నిర్వహించుట.

పై విధుల నిర్వహణకు ప్రత్యేకముగ ఎట్టి ఫీజులును ఇవ్వబడవు. కాని, ప్రభుత్వము పార్టీగ ఉన్న కేసులలో ప్రభుత్వమునకు ఇవ్వబడు ఖర్చులలో అటార్నీ జనరలు ఫీజుకూడ చేరి ఉన్నచో అట్టి ఫీజుపైకము ఈయనకు ఇచ్చివేయబడును. హైకోర్టు కేసులలో కేంద్ర ప్రభుత్వము పార్టిగ ఉన్నప్పుడు అట్టి కేసులలో వాదించమని అటార్నీ జనరలును కోరవచ్చును. అప్పుడు అట్టి కేసు నిమిత్తము ప్రధాన కార్యస్థానమును విడిచినప్పటినుండి తిరిగి వచ్చువరకు అలవెన్సు ఇవ్వబడును. ప్రభుత్వ పనులపై ఈయన ఇతర ప్రదేశములకు వెళ్ళవలసి వచ్చినప్పుడు సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తికి ఇవ్వబడు రాకపోకల ఖర్చులు, అలవెన్సులు ఈయనకు ఇవ్వబడును.

ఈయన ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేకముగ సలహాలనిచ్చుట, పనిచేయుట నిషిద్ధము. ఇంకను ప్రభుత్వము ఈయన సలహాను కోరు అవకాశముగల కేసులలోకూడ ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేకముగ సలహాలనిచ్చుటగాని, పనిచేయుటగాని చేయరాదు. ప్రభుత్వ అనుమతి లేనిదే క్రిమినల్ కేసులలో ముద్దాయిల పక్షమున వాదించరాదు. ప్రభుత్వ అనుమతి లేనిదే ఏ కంపెనీలోనైనను డైరెక్టరుగ నియమింపబడకూడదు.

ఇంగ్లండులోవలెగాక, భారతదేశమందు అటార్నీ జనరలు ప్రైవేటు ప్రాక్టీసు చేసుకొనుటకు నిరోధములేదు. కాని ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేకముగ పనిచేయుటకు వీలులేదు. అటార్నీ-జనరలుకు ఇతర అడ్వకేట్ల కంటె అగ్రస్థానముండును. సుప్రీమ్ కోర్టునకు తనయొద్ద విచారణలో ఉండు కేసులలో అవసరమునుబట్టి అటార్నీ - జనరలును హాజరుకమ్మని నోటీసునిచ్చు అధికారము గలదు.

నిబంధన 88 క్రింద అటార్నీ-జనరలుకు పార్లమెంటు ఉభయ సభలలోను ఉపన్యసించు హక్కుగలదు. వోటువేయు హక్కులేదు. అధికార హోదా ననుసరించి పార్లమెంటు సభ్యుని ప్రత్యేక అధికారములకు హక్కు గలదు. ఆర్డరు XXVII-A వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత క్రింద రాజ్యాంగ సూత్ర వివరణమునకు సంబంధించిన ముఖ్యమగు న్యాయ

సమస్య ఉత్పన్నమైనచో అట్టి సమస్యా పరిష్కారమునకు (నిబంధన 132 నిబంధన147తో కలిపి చదువవలెను) ఈయనకు నోటీసు ఇవ్వనిదే విచారణ జరుపుటకు వీలులేదు.

అటార్నీ - జనరలు రాష్ట్రపతికి ఇష్టమున్నంతకాలము పదవియందుండవచ్చును. అటార్నీ-జనరలు నియామకమునకుగానీ, పదవీ విరమణకుగాని వయః పరిమితిలేదు. ఇంగ్లడులోవలె ఇక్కడ రాజకీయపదవి కాదు. ఇతని సహాయము కొరకు సోలిసిటరు జనరలు నియమింపబడవచ్చును. భారత రాజ్యాంగమందు సోలిసిటరు జనరలు పదవి పేర్కొనబడలేదు. ఓ. న.

అడ్వకేటు : చూ. న్యాయవాదవృత్తి.

అడ్వకేటు జనరలు : భారత రాజ్యాంగము నిబంధన 165 క్రింద అడ్వకేటు జనరలు నియామకము వివరింపబడినది. కేంద్రమందు అటార్నీ జనరలుకుగల హక్కులు, అధికారములు రాష్ట్రమందు అడ్వకేటు జనరలునకు కలవు (చూ.అటార్నీ జనరలు పు.182).అటార్నీ జనరలుకు కేంద్రప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన ఏ కేసులనైనను భారతదేశమందంతటను, అన్ని కోర్టులలోను అధికారరీత్యా హాజరై పనిచేయుటకు హక్కు కలదు. అడ్వకేటు జనరలుకు రాష్ట్రప్రభుత్వ కోర్టులలోనే అట్టి అధికారము కలదు.

అడ్వకేటు జనరలును రాష్ట్రగవర్నరు నియమించును, ఈ పదవిని అధిష్టించు వ్యక్తికి కావలసిన అర్హతలు నిబంధన 217 (2)లో వివరింపబడినవి. అనగా హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగ నియమింపబడుటకు ఉండవలసిన అర్హతలే అతనికిని ఉండవలెను. ఈయన నియామకమునకు వయః పరిమితిలేదు.

విధులు : రాష్ట్రప్రభుత్వము కోరికపై దానికి సలహాలను ఇచ్చుట, రాష్ట్రప్రభుత్వము పార్టీగ నుండు ఆరంభిక వ్యాజ్యములలో ప్రభుత్వము తరపున పనిచేయుట, హైకోర్టులోనుండు ప్రత్యేక ప్రాముఖ్యము గల క్రిమినల్ అప్పీళ్లలో రాష్ట్రప్రభుత్వము తరపున పనిచేయుట, హైకోర్టు ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారము (ఒరిజినల్ జూరిస్ డిక్షన్) క్రింద విచారించబడిన క్రిమినల్ కేసులో జూరీ ఇచ్చిన తీర్పును పునరీక్షణ చేయవలయునని ఉత్తరువు చేయుట, పబ్లిక్ ధర్మాదాయ సంస్థలు, పబ్లిక్ న్యూసెన్సు, వంటి విషయములలో ప్రజాహక్కులను సంరక్షించుట-మొదలగునవి.

జూరీ తీర్పులను పునరీక్షణ చేయు అధికారము ఇంగ్లండులో-అటార్నీ జనరలునకు కలదు. కాని భారతదేశమందు న్యాయ పరిపాలన రాష్ట్రవిషయము గనుక అడ్వకేటు జనరలుకు అట్టి అధికారము ఇవ్వబడినది. అటార్నీ జనరలుకు లేదు. ఈయన కోర్టులోనున్న అభియోగమును కోర్టు అనుమతి కోరనక్కరలేకయే ఉపసంహరింపవచ్చును. ఇతర శాసనముల క్రింద నిర్వహింపవలసిన విధులు : వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత 91 వ సెక్షనుక్రింద పబ్లికు న్యూసెన్సును అరికట్టుట, 92వ సెక్షను క్రింద పబ్లికు ధర్మాదాయ సంస్థలలో నియమోల్లంఘనము జరుగకుండ చూచుట, అట్టి సంస్థల సక్రమ నిర్వహణమునకు అవసరమగు చర్యలను తీసుకొనుట.

దండ ప్రక్రియా సంహిత 194 (2) సెక్షను క్రింద హైకోర్టు క్షేత్రాధికార పరిధిలో జరుగు నేరములకు సంబంధించిన భోగట్టాను రాష్ట్రప్రభుత్వ పూర్వానుమతితో హైకోర్టునకు అందజేయుట. 333వ సెక్షను క్రింద హైకోర్టులో విచారణ జరుగుచున్న క్రిమినల్ కేసులలో తీర్పు చెప్పబడక పూర్వము ఎప్పుడైనను, ప్రభుత్వము తరపున అడ్వకేటు జనరలు ముద్దాయిపై చేయబడిన అభియోగమును ఉపసంహరించుచున్నట్లు ప్రకటించిన యెడల (నొల్లీ ప్రాసెక్వి), అట్టి అభియోగము నిలుపు చేయబడును.

సెక్షను 495 (1) క్రింద మేజస్ట్రేటు కోర్టులలో జరుగు విచారణలలో కోర్టు అనుమతి అక్కరలేకయే అతడు పాల్గొనవచ్చును.

సెక్షను 526 ఏ. క్రింద క్రిమినల్ కేసును ఒక కోర్టునుండి మరియొక కోర్టునకు బదిలీ చేయమని కోరునపుడు అడ్వకేటు జనరలు ప్రమాణ పత్రమును దాఖలు చేయనవసరము లేదు. అటార్నీ జనరలువలె ఈయనకూడ రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేకముగ సలహాల నిచ్చుటగాని పనిచేయుటగాని నిషిద్ధము. క్రిమినల్ కేసులలో ముద్దాయి తరపున పనిచేయరాదు. రాష్ట్రప్రభుత్వము తన సలహాను కోరుటకు అవకాశమున్న కేసులలో ప్రైవేటు వ్యక్తులకు ప్రభుత్వ వ్యతిరేక సలహాల నిచ్చుటగాని, పని చేయుటగాని నిషిద్ధము. రాష్ట్రప్రభుత్వ అనుమతి లేనిదే కంపెనీలలో డైరెక్టరు పదవిని స్వీకరించరాదు. ఈయనగవర్నరునకు ఇష్టమున్నంత వరకు పదవియందుండును. ఓ. న.

అతిచారము : దీనినే అక్రమ ప్రవేశము అని వ్యవహరింతురు. ఆంగ్ల న్యాయశాస్త్రమున అతిచారము అల్పాపరాధముగ పరిగణింపబడినది. ఈ పదమును భూమి, వస్తువులు, వ్యక్తులపై జరుగు పలురకముల అపరాధములకు వాడుదురు. 17వ శతాబ్దము వరకు అతిచారము శిక్షార్హమగు నేరముగా పరిగణించుచుండెను. స్వల్ప జరిమానాలు విధింపబడుచుండెను. అటుపిమ్మట అది బలవత్ప్రవేశమును నిషేధించు పూర్వపు చట్టములు, వేటకు సంబంధించిన చట్టములు, రైల్వే కంపెనీల

పై 1వేటు చట్టములు మొదలగువానియందు దప్ప శిక్షార్హమగు నేరముగా పరిగణింపబడలేదు. ఈ నేరము వ్యక్తులపై జరిగిన ఎడల దౌర్జన్యము క్రింద శిక్షింపబడును (చూ. దౌర్జన్యము).

పరిమితార్థములో అతిచారము ఒక వ్యక్తికి చెందిన భూమిలోనికి మరియొక వ్యక్తిగాని, అతని సేవకులుగాని పశువులుగాని అక్రమముగను, అనధికారముగను ప్రవేశించుటకు వాడబడినది. అట్టి అతిచారముపై చర్య తీసుకొనవలెననిన ఆక్రమిత భూమి తన స్వాధీనమందున్నట్లు వాది రుజువు పరచుకొనవలెను. వ్యక్తిగత హక్కులపై అత్యంత స్వల్పమగు దాడి జరిపినను, అది అతిచారమే యగును. అట్టి అతిచారమునకు నష్టపరిహారము నొసగవచ్చును. లేదా నిరోధాజ్ఞ (ఇంజక్షన్) ద్వారా కోర్టు నిరోధింపవచ్చును.

కోర్టు సమనులు జారీ చేయునపుడును, యజమాని ఆహ్వానము లేదా అనుమతి పొందినపుడును అతిచారము సమర్థనీయమగును. దుర్ఘటనవలనగాని, అనివార్య పరిస్థితులలోగాని అతిచారము జరిగినపుడు అది క్షమార్హమగును.

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో పెక్కుచోట్ల ఆంగ్ల న్యాయ సూత్రములను పాటింతురు. శిక్షార్హమగు అతిచారమును గూర్చి కొన్ని రాష్ట్రములలో ప్రత్యేక చట్టములు కలవు.

భారత న్యాయావళి క్రింద అతిచారము వ్యావహారిక అపకృతిగను, కొన్ని ఎడల శిక్షార్హమైన నేరముగను పరిగణింపబడుచున్నది. (చూ. శిక్షాస్మృతి సెక్షన్ 441).

అక్రమ ప్రవేశమువలన ఆస్తి యజమానికి కలిగిన నష్టమునకు వ్యావహారిక అపకృతి క్రింద సివిల్ కోర్టులో వ్యాజ్యము చేసి నష్టపరిహారమును పొందవచ్చును (చూ. వ్యావహారిక అపకృతులు).

పశువుల వలన జరుగు అతిచార నేరమునకు ప్రత్యేకముగా చట్టము కలదు (చూ. పశువుల అతిచార చట్టము).

ఓ. న.

అత్యవసర శాసనకరణము: చూ. భారత రాజ్యాంగము.

అద్దె: దీనినే మక్తా, శిస్తు, బాడుగ అనికూడ వ్యవహరింతురు. భూమిని ఉపయోగించుకొనినందులకును, ఇండ్లు ఇతర భవనముల నుపయోగించుకొనినందులకును ఇచ్చిన నగదు పైకము లేదా తదితర చెల్లింపులను అద్దె యందురు. అనగా ఈ చెల్లింపు నిర్దిష్ట వైశాల్యముగల భూమిని సేద్యముచేయు హక్కుకొరకు అయియుండవచ్చును. లేదా అట్టి భూమిపై ఉన్న భవనములను ఉపయోగించుకొనుటకు లేదా అట్టి భూమిలో ఉన్న ఖనిజములను త్రవ్వించుటకు అయి ఉండవచ్చును. అందుచేత అది మూలధనముపై ఒకరూపమైన వడ్డీ మాత్రమే అగుచున్నది. పూర్వపు ఆర్థికశాస్త్రవేత్తలు ఈ సామాన్యార్థమును అంగీకరించుచు, ఈ అద్దెను భూ ఖామందుకు రావలసిన ఉత్పత్తిలో వాటాగా పరిగణించిరి.

ఈ అద్దె అను పదము నిర్వచనముపై ఆర్థిక శాస్త్రవేత్తలు కొన్ని సిద్ధాంతములను చర్చించిరి. పర్యవసానము - అద్దె అనగా కౌలుదారు లేదా వాస్తవముగా స్థిరాస్తిని ఉపయోగించుకొనిన వ్యక్తిచే భూ ఖామందునకు నియతకాలిక చెల్లింపులు అని నిర్ణయించిరి. కౌలుదారు, భూ ఖామందు సంబంధముయొక్క ఆరంభము, దాని పరిణామమును, తెలియజేయు అంశములు చరిత్రకు సంబంధించినవి. కాని కౌలుదారు భూ ఖామందు సంబంధ వ్యవస్థీకరణము ధర్మశాస్త్ర విషయము. మధ్యయుగమందు అద్దె లేదా శిస్తు, సేవల రూపములోనో, ఫలసాయముల రూపములోనో చెల్లించబడెడిది. కాని పైకమునకు ఆర్థికరంగమున స్థిరత్వము ఏర్పడిన పిమ్మట పై సేవలును, ఫలసాయములును నగదు చెల్లింపుకు మార్చబడినవి.

ఈ విధముగా నగదు రూపములో శిస్తు చెల్లించుట ఆచారమై భూ సేద్యము లాభము చేకూర్చు వృత్తిగ మారినకొలది భూమిపై శిస్తులకు పోటీ ఏర్పడినది. వ్యవసాయ పరిశ్రమ లాభదాయకమైన కొలది శిస్తులు పెరుగజొచ్చెను. అందుచేత ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొని భూములపై శిస్తు నిర్ణయముల కొరకు చట్టములను ఏర్పాటుచేయుచూ వచ్చెను.

ఇంగ్లండులో భూమి అంతయు రాజునకు చెందినదన్న సిద్ధాంతము కలదు. ఇతరులందరు రాజుయొక్క కౌలుదార్లు. వీరు రాజునకు తమ స్వాధీనమందున్న భూమికి మక్తా చెల్లించవలెను. భారతదేశములో ఆదినుండియు భూమి అంతయు సేద్యముచేయు వ్యక్తులకు చెందినది. వారు తమను పాలించు రాజునకు తమ రక్షణనిమిత్తము, తమ సేద్యములో ఉండు భూమిలో పండు పంటలలో ఆరవ భాగమును చెల్లించు ఆచారము కలదు. ఇది కాలానుగతముగ రూపాంతరము పొందుచు ప్రస్తుత కాలమందు చట్టములలో నిబంధించబడినది.

ఓ. న.

అద్దె కొనుగోలు: అనగా వస్తువుపై స్వామ్యముగల వ్యక్తివద్ద ఆ వస్తువును క్రయము చేయుటకు తీసుకొని, క్రయ ధనమును వడ్డీతోసహా నిర్దిష్ట వాయిదాలో చెల్లించుటకును, వాయిదాలన్నియు చెల్లించిన మీదట ఆ వస్తువు

యొక్క స్వామ్యము క్రయదారునకు చెందునట్లును మొదలగు షరతులతో ఒప్పందము గావించుకొని, ఆ వస్తువును క్రయము చేయుటను 'అద్దె కొనుగోలు' అందురు. వాయిదాల మొత్తము పూర్తిగ చెల్లింపబడుటకు కాల నిర్ణయము ఉండును. వాయిదాల గడువు, వాయిదాల మొత్తము నిర్ణయింపబడును. ఈ వాయిదాలలో క్రయ ధనము పై చెల్లించవలసిన వడ్డీకూడ వాయిదాల మొత్తములో చేర్చబడును వాయిదాల మొత్తము పూర్తిగ చెల్లించగానే, వస్తువునందు స్వామ్యము కొనుగోలు దారునకు సంక్రమించును. వాయిదాల ప్రకారము చెల్లించుటలో బకాయి పడినచో అంతవరకు చెల్లించిన పైకమును గాని, అందులో కొంత భాగమునుగాని అద్దె కొనుగోలు చేసినవారు వదలుకొని వస్తువును స్వామ్య దారునకు తిరిగి ఇచ్చివేయునట్లును కూడ ఒడంబడికలో షరతులు ఉండవచ్చును. (చూ. అద్దె కొనుగోలు పద్ధతి-సం. 5-పు-373). ఓ. న.

అధికార పృచ్ఛ: ఇది ఆంగ్ల న్యాయమునకు సంబంధించిన ప్రాచీన విశిష్టాధికార అధిలేఖ. ఈ అధిలేఖ ఏ వ్యక్తియైనను ప్రభుత్వ పదవిని పౌరహక్కును విశేషాధికారమును అధికారము లేకయే ఆక్రమించిన లేదా చెలాయించిన ఆ వ్యక్తి ఏ అధికారముపై అట్లు చేయుచున్నాడో తెలియపరచవలెనని ఆదేశించుచు పంపెడు ఆజ్ఞా పత్రిక. రుజువు భారము అట్టి పదవిని ఆక్రమించిన లేదా హక్కునో, విశేషాధికారమునో చెలాయించిన వ్యక్తిపై ఉండును. ఉద్యోగమునకు సంబంధించిన కర్తవ్యములను నిర్వహించక పోయినను, లేదా దుర్వినియోగము చేసినను, ఇట్టి అధిలేఖ జారీ చేయబడును. దీనికి సంబంధించిన ప్రక్రియ 13 వ శతాబ్దమునాటికే వ్యాప్తియందుండెను.
ఆధునిక కాలమున ఈ అధిలేఖ సమాచార సేకరణ లేఖగా రూపొందె. ప్రభుత్వము తరఫునగాని, ప్రైవేటు వ్యక్తి తరఫునగాని జారీ చేయబడును. సరియగు కారణము చూపుచు కోర్టు అనుమతి పొందినగాని ఈ అధిలేఖ (రిట్) జారీ చేయబడదు (చూ. అధిలేఖ).

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ఒకవ్యక్తికి ప్రభుత్వోద్యోగమునుగాని, కార్పొరేషనుకు సంబంధించిన ఉద్యోగమునుగాని చేపట్టుటకు గల హక్కును తెలిసికొను ప్రక్రియగా ఈ అధిలేఖ వివిధ రాష్ట్రముల శాసనములచే గుర్తించబడినది. ఇది ఒక పురపాలక సంఘము లేదా ప్రజోపయోగ సంస్థచే అనుభవించబడు స్వత్వము సక్రమమైనది, కానిది పరిశీలించుటకు ప్రయోగించబడుచున్నది.

భారతదేశమున ఇట్టి అధికారము ప్రారంభమున సుప్రీమ్ కోర్టులకును, తదుపరి లెటర్సు పేటెంటు హైకోర్టులకును మాత్రమే ఉండెడిది. స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన తరువాత నూతన రాజ్యాంగము క్రింద దేశమందలి అన్ని హైకోర్టులకును ఇట్టి అధిలేఖను జారీచేయు అధికారము ఇవ్వబడినది. (చూ. భారత రాజ్యాంగము). ఓ. న.

అధికార బాహ్యము: ఇది అల్ట్రావైరిస్ అను లాటిను పదమునుండి గ్రహించబడినది. ఒక వ్యక్తియొక్క శక్తి లేదా అధికారమునకు అతీతము అని దీని అర్థము. ప్రత్యేకముగ ఒక వ్యక్తి, కోర్టు, కంపెనీ, కార్పొరేషనువంటి సంస్థల న్యాయిక లేదా, రాజ్యాంగ సంబంధ అధికారముల పరిమితులను నిర్ణయించుటకు ప్రయోగింపబడును. అధికారాతీతముగా కావింపబడెడి చర్య వ్యర్థము.

భారత రాజ్యాంగము ఏడవ షెడ్యూలునందు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకును, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకును ఏ యే విషయములపై శాసనములు చేయు అధికారము గలదో వివరించబడినది. ఆయా ప్రభుత్వములు పై షెడ్యూలులోని నిబంధనలకు లోబడి చట్టములు చేయవచ్చును. కాని వానిని అధిగమించినచో అట్టి శాసనములు అధికార బాహ్యము లగును. ఆ కారణమున అవి చెల్లవని న్యాయస్థానములు నిర్ణయింపవచ్చును. ఓ. న.

అధిలేఖ: దీనిని 'రిట్' అని వ్యవహరింతురు రాజుచే గాని, అతనిచే నియుక్తుడైన అధికారిచేగాని తమ క్రింది అధికారులకుగాని, ఇతర వ్యక్తులకుగాని ఏదేని కార్యమును చేయుటకుగాని చేయకుండుటకుగాని జారీ చేయబడిన ఉత్తరువు (సంక్షిప్త ఆజ్ఞా పత్రిక) ను 'అధిలేఖ' అందురు. అధిలేఖ అనునది సంక్షిప్తముగను, ఆచరణ యోగ్యముగను అధికారముతో కూడుకొన్నదిగను ఉండును. ఈ అధిలేఖలు ఆంగ్ల న్యాయమున నేటికిని ప్రముఖ స్థానము వహించియున్నవి. ఇటువంటి అధిలేఖలు జారీచేయు పద్ధతి ఇంగ్లండులో ఆరంభమాయెను. ఇవి తొలుత రాజు ఆజ్ఞలను, ఇచ్ఛలను సూచించుటకు ఉపయోగపడెను. ఆంగ్లో-సాక్సన్‌ల కాలమందు అధిలేఖల స్వరూపము మారి, రాజ శాసనముల వలె జారీ చేయబడుచుండెను. సాక్సన్‌ల కాలములో అధిలేఖలు రాజ శాసనములతో మిళితమై ఉండెడివి. కాని 1072 నాటికి అధిలేఖలును రాజ శాసనములును వేరుచేయబడి, అధిలేఖలు ప్రత్యేకముగ జారీ చేయబడుచుండెను. ఈ అధిలేఖలన్నియు సంపుటీకరింపబడి, సామాన్య వ్యక్తుల మధ్యకలుగు వివాదములకు వర్తింప జేయబడుచుండెను. 13 వ శతాబ్ది చరమ భాగమునుండి 18 వ శతాబ్ది ఆరంభమువరకు ఇట్టి అధిలేఖల ఆధారముననే వివాదములు పరిష్కరింపబడుచుండెడివి. తన వ్యాజ్యమునకు వర్తించు అధిలేఖ లేనిచో వాది ఎట్టి

పరిహారమునకు అర్హుడు కాడు. అందువలననే 'వ్యక్తికి న్యాయ పరిహారము ఒసగు అధిలేఖలేనిచో అతనికి హక్కు కూడలేదు' అను నానుడి ఆ కాలములో ఏర్పడెను. ఏలన అధిలేఖలేనిదే అతడు సాధారణముగ వ్యవహార చర్యను ప్రారంభింపలేడు. ఈ అధిలేఖలు వ్యాజ్యములు దాఖలు చేయుట కొరకే పరిమితము కాలేదు. న్యాయస్థానముల నిమిత్తము లేకయే ప్రభుత్వ చర్యలకు సంబంధించిన అధిలేఖలు అసంఖ్యాకములుగ జారీ చేయబడుచుండెను. కాలక్రమేణ ఈ అధిలేఖల ప్రాముఖ్యత న్యాయస్థానములలో తగ్గెను. ఏలన, వాదులు తమ వ్యాజ్యములను లిఖిత పూర్వకముగ వివరించి దాఖలు చేయుట పరిపాటి యాయెను. అందుచే వాదియొక్క లిఖిత వాదన పత్రమే వ్యాజ్య స్వభావమును నిర్ణయించును గాని పూర్వమువలె అధిలేఖ కాదు. తదుపరి వ్యక్తుల మధ్య వ్యాజ్యములను గూర్చి క్రమబద్ధమైన ప్రక్రియా విధానము చట్టమూలమున ప్రవేశపెట్టబడెను. దానితో వ్యాజ్యములందు అధిలేఖల ప్రమేయము తగ్గెను.

ప్రస్తుతము అధిలేఖలు వ్యాజ్యములలో వ్యక్తులను కోర్టునకు హాజరు పరచుటకును, సాక్షులను హాజరు పరచుటకును (సుపీనా అను అధిలేఖను) వాడుచుందురు. ఇవిగాక సాధారణ న్యాయ పరిహారములకందని విశేషాధికారయుత అధిలేఖలు అత్యున్నత న్యాయస్థానములచే జారీ చేయబడుచుండును. అవి 'హేబియస్ కార్పస్' 'సర్షియోరారి', 'మాండమస్', 'ప్రొహిబిషన్', 'కోవారంటో' మొదలగునవి. ఇవి జారీ చేయబడుటకు తగిన కారణములను అవసర పరిస్థితులను రుజువు పరచవలెను. (చూ. అధికార పృచ్ఛ; ఉత్ప్రేషణ లేఖ; నిషేధపు అధిలేఖ; పరమాదేశము; బందీ ప్రత్యక్షీకరణము).

భారత దేశమందు చాలావరకు ఆంగ్ల న్యాయమే అనుసరించబడుచున్నందున ఇచ్చట గూడ ఉన్నత కోర్టులకుపై అధిలేఖలను జారీచేయు అధికారము కలదు. మొదట సుప్రీమ్ కోర్టులకును, తదుపరి లెటర్స్ పేటెంటు హైకోర్టులకును అట్టి అధికారములు ఇవ్వబడెను. భారత దేశమునకు స్వాతంత్ర్యము ప్రాప్తించిన పిదప భారత రాజ్యాంగము ననుసరించి సుప్రీమ్ కోర్టునకును, అన్ని రాష్ట్ర హైకోర్టులకును కూడ ఇట్టి అధికారము ఒసగబడెను. ఓ. న.

అధీన శాసన కరణము: ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్ర చరిత్రలో శాసనకరణము న్యాయ పరిణతికి ముఖ్యమగు ఆధారమై ఉన్నది. ఇది అత్యంత ప్రయోజనకరమైనదే గాక, ఆధునిక రాజ్యమునకు అత్యావశ్యకమగు న్యాయ ర్మాణ సాధనము.

సమాజ పరిస్థితులలో పరిణామము కలిగిన కొలది న్యాయమూర్తులచే నెలకొల్పబడిన సూత్రములు అపర్యాప్తములు, నిష్ప్రయోజనములు అగుచుండును. ఏలన న్యాయమూర్తులు తమవద్దకు తేబడిన వ్యాజ్యములకు సంబంధించినంతవరకే న్యాయసూత్ర ప్రవచనము చేయగలరు. ప్రత్యేక పరిస్థితుల నెదుర్కొనుటకు అవసరమగు మార్పులను సైతము న్యాయమూర్తుల గావించుట కష్టసాధ్యము. వారు పూర్వ నిర్ణయములను అనుసరింపవలెనను సిద్ధాంతమునకు బద్ధులై ఉండుటచేతను, సుస్థిరములగు సూత్రములను మార్పు చేయుటకు ఇష్టపడని స్వభావము గలవారగుటచేతను పరిణామము చెందుచున్న సమాజమునకు అవసరమగు నూతన న్యాయ సూత్రములను అందించలేరు. శాసనమన్ననో, నూతన పరిస్థితులను ఎదుర్కొనగలుగు సాధారణ సూత్రములను ముందుగనే రూపొందించగలదు. ప్రజాస్వామ్యము అభివృద్ధిచెందిన కొలది శాసనకరణ ఆవశ్యకత ప్రత్యక్షముగా గోచరించుచుండును. శాసన మండలి క్లిష్టమైనట్టియు, పురాతనమైనట్టియు నియమములను తొలగించి న్యాయ సూత్రములను సాంఘిక అవసరములకు అనుగుణముగ రూపొందించు శక్తి కలిగి ఉన్నది.

కేంద్ర పార్లమెంటు, రాష్ట్ర శాసన సభలు తమ తమ శాసన నిర్మాణాధికార పరిధులలో సంపూర్ణ శాసనాధికారమును కలిగి ఉన్నవి. క్రింద సూచింపబడిన విధముగా ఆయా శాసన సభలు తమ అధికారమును వినియోగించవచ్చును.

1. శాసనసభ సమగ్రమగు శాసనములనుగాని, సోపాధికములగు శాసనములనుగాని చేయవచ్చును. సోపాధికములైనచో, అట్టి శాసనములు అమలు పరచు కాలము, పద్ధతి, మరియు అవి వర్తించు స్థలములను గూర్చిన నిర్ణయములను చేయు బాధ్యత ఇతర అధికారులకు వదలిపెట్ట వచ్చును. 2. శాసనమును సక్రమముగ అమలు జరుపగలందులకు అవసరమగు నియమములను, ఉప నియమములను, తయారు చేయు కార్యము అధీన మండలులకు అప్పగించవచ్చును. 3. అది శాశ్వతమైన శాసనమునుగాని, తాత్కాలిక శాసనమునుగాని చేయవచ్చును. అనంతర శాసనము ద్వారా, తాత్కాలిక శాసనమును, శాశ్వత శాసనముగా మార్చవచ్చును. అప్పుడా శాసనము ప్రథమమున జారీయైన నాటి నుండియు శాశ్వత శాసనమైనట్లు పరిగణింపబడును. 4. శాసనాధికార పరిధిలో ఉన్నచో పూర్వశాసన విరుద్ధమగు కార్యము గూడ క్రమబద్ధము చేయుచు, నూతన శాసనమును చేయవచ్చును. 5. ఏదేని విషయముపై

శాసనమును చేయు అధికారము రాజ్యాంగము ద్వారా శాసన సభకు ఇవ్వబడినప్పుడు ఆ శాసనసభ, అట్టి విషయ మునకు సంబంధించిన ఒక భాగముపై శాసనముచేసి మిగిలిన భాగములను విడిచిపెట్టవచ్చును. 6. అధి నిర్దేశము ద్వారా శాసనము చేయవచ్చును. పూర్వపు చట్టములలో ప్రస్తుత విషయమునకు సంబంధించిన నిబంధనలు ఉన్నచో, ప్రస్తుత చట్టములో అట్టి నిబంధనలను పునరుద్ఘాటించుటకు బదులు, నిర్దేశ మాత్రము చేర్చవచ్చును. 7. నూతనముగ చేరుట ద్వారా శాసనము చేయవచ్చును. పూర్వపు చట్ట మునందే చేయవలసిన మార్పులను చేర్చుట ఈ పద్ధతి యందలి విశేషము. 8. రాబోవు విషయములకు సంబం ధించునట్లుగాని, గతమునకు వర్తించునట్లుగాని శాసనము లను చేయవచ్చును.

సామండ్ తన ధర్మ విజ్ఞానశాస్త్ర గ్రంథమున వివరించి నట్లు శాసన కరణము సర్వసత్తాకమైనది, అధీనమైనట్టిది అని ద్వివిధము. అధీన శాసనకరణమనగా సర్వసత్తాక శాసనాధికారినుండి పొందిన అధికార వినియోగముచే ఇతర అధికారిచే శాసనములను రూపొందించుట. అట్టి అధి కారము తన అస్తిత్వమునకును, అధికారపరిధికిని తనకన్న ఉన్నతమైన శాసనాధికారముపై ఆధారపడి ఉండును.

పార్లమెంటుచే తన క్రింది అధికారులకు అప్పగించ బడిన అధికారమునుండి ఇది ఉత్పన్నమై తన విధి నిర్వహణ మందు పార్లమెంటు నియంత్రణమునకు లోబడి ఉండును. సర్వసత్తాక శాసన సభచే అధీన శాసనకరణాధికారము సాధారణముగా 1. కార్యనిర్వాహక మండలి లేదా పరిపాలక శాఖలు, 2. పురపాలక సంఘములు, స్థానిక సంస్థలు, 3. శాసనము ద్వారా ఏర్పరుపబడిన కార్పొరేషను, రైల్వే కంపెనీ, లేదా యూనివర్సిటీ వంటి న్యాయిక వ్యక్తిత్వముగల సంస్థలు స్వపరిపాలన చేసికొనుటకు, ఒసగ బడుచుండును.

పై విధముగా ఒక ఉన్నత శాసనసభ ఇతరులకు అధీన శాసనాధికారమును దత్తము చేయుటలో తాను చేసిన శాసనములను వాటి విధానమున కనుగుణముగ విపులీ కరింపబడి, అమలు జరుపుటలో సౌకర్యమును సాధించుటయే ప్రధాన లక్ష్యము. దీనివలన ఉన్నత శాసనసభ తన శక్తిని గోల్పోదు. తన అధికారములను సంపూర్ణముగ కలిగి యుండి, తనచే, సృష్టింపబడిన అధీనమండలిని తన చిత్తాను సారము రద్దుచేసి, నూతన మండలిని ఏర్పరచుటకును, లేదా తానే స్వయముగా ఆ కార్యములను నిర్వహించు టకును అధికారము కలిగి ఉన్నది. అట్టి అధీనమండలుల సహాయము ఎంతవరకు అపేక్షించునది, అట్టి మండలులను ఎంతకాలము ఉంచునది, ఆయా శాసనసభలే నిర్ణయించ వలెను.

భారత రాజ్యాంగము నిబంధన 13 (3) (ఏ) లో న్యాయము అనుపదము యొక్క నిర్వచనమునందు 'ఉత్తరువు' 'ఉపనియమము.' 'నిబంధన' 'నియమము', 'ప్రకటనము' అను పదములను చేర్చుటను బట్టి అధీన శాసనకరణము గుర్తింపబడినట్లు స్పష్టమగును.

సర్వసత్తాక శాసనసభ శాసనాధికార పరిధిలోనే అధీన మండలులకు అధికారమును అప్పగించగలదు. తనకు చెందని అధికారములను ఇతరులకు అప్పగించలేదు. అట్టి శాసన సభచే విధానము, ప్రమాణములు, నిర్ణయింపబడిన పిదప నిర్ణీత పరిధులలో నిబంధనలు లేదా ఉత్తరువులను రూపొందించు కార్యము ప్రత్యేక సంస్థలకు శాసనసభ అప్ప గించవచ్చును. అట్టి ప్రత్యేక సంస్థలను సర్వసత్తాక శాసన సభ నియమించవలెను.

రాజ్యాంగమున విధింపబడిన పరిధులలో సర్వసత్తాక శాసనసభకు సంపూర్ణ అధికారములు ఉండును. కాని అధీన శాసన మండలియొక్క అధికారములు సర్వసత్తాక శాసన సభ చేయబడిన శాసనము ద్వారా అందు స్పష్టముగా గాని, గర్భితముగగాని విధింపబడిన షరతులకు లోబడి కలుగును. అట్టి శాసనముచే విధింపబడిన పరిమితులను అధీన శాసనమండలి అతిక్రమించినచో ఆ మండలిచే రూపొందించబడిన శాసనములు చట్ట విరుద్ధములు అగును, అట్టి చట్ట విరుద్ధములగు శాసనములను రిక్తములని ప్రక టించు హక్కు న్యాయస్థానములకు కలదు. అట్టి సందర్భ ములలో అధీన మండలికి అప్పగించబడిన అధికారమును అతిక్రమించినదనియో, లేదా ప్రక్రియా సంబంధమై నిర్ణీత మార్గమును అనుసరింపలేదనియో కారణములు చూపవచ్చును. ఓ. న.

అధ్యాదేశము: దీనినే ఆర్డినెన్స్ అని వ్యవహరింతురు. పార్లమెంటు ఉభయ సభలు సమావేశములో లేనప్పుడు అత్యవసర పరిస్థితులు ఏర్పడి వాటిని ఎదుర్కొనుటకు తక్షణ చర్య తీసుకొనవలసిన అగత్యము కలిగినపుడు రాష్ట్రపతిచే జారీ చేయబడు ప్రత్యేక ఉత్తరువులను అధ్యాదేశము లందురు. వీనిని భారత రాజ్యాంగ నిబంధన 123 క్రింద రాష్ట్రపతి జారీ చేయును. అటులనే రాష్ట్ర గవర్నరు కూడా అసెంబ్లీ సమావేశమున లేని సమయమున అట్టి పరిస్థితులు ఏర్పడినప్పుడు 213 నిబంధన క్రింద అధ్యాదేశ ములను జారీచేయవచ్చును. ఇంగ్లండునందుగాని; డొమిని యన్‌లలోగాని, ఐర్లాండ్‌లోగాని, కార్య నిర్వాహకాధి పతికి ఇట్టి శాసనములు చేయు స్వతంత్రాధికారములులేవు.

ఇట్టి నిబంధన భారతప్రభుత్వ చట్టము (1935) నుండి గ్రహించబడినది. ఇది పూర్వపు రాజ్యాంగ చట్టమునుండి గ్రహించబడినప్పటికిని, ఆ నిబంధనలకును దీనికిని వ్యత్యాసముగలదు. ఇచ్చట రాష్ట్రపతి తన అధికారమును తన మంత్రివర్గ సలహాలపై ఉపయోగించును. కాని పూర్వపు చట్టములో గవర్నరు-జనరలు తన వివేచనానుసారముగా స్వీయవ్యక్తిగత నిర్ణయము ద్వారా ఈ అధికారమును చెలాయించవచ్చును. కొన్ని సందర్భములలో మాత్రము రాజుయొక్క అనుమతిని పొందవలెను. 1935 చట్టము క్రింద గవర్నరు-జనరలునకు, శాసన సభలు పనిచేయు చున్నప్పటికిని అధ్యాదేశముల ద్వారాను, గవర్నరు-జనరలు చట్టముద్వారాను సమాంతర శాసనకరణాధికారములు ఉండెడివి. అట్టి అధికారములు ఈ నిబంధనలో లేవు. రాష్ట్రపతి పార్లమెంటు పనిచేయునప్పుడు శాసనాధికారమును వినియోగించలేడు. అత్యవసర పరిస్థితులు ఏర్పడినట్లు రాష్ట్రపతి పూర్తిగ తృప్తిపడినప్పుడే ఇట్టి అధికారమును వినియోగించును.

ఇట్లు జారీ చేయబడిన అధ్యాదేశమునకు కాల పరిమితి పార్లమెంటు సమావేశమగు కాలమును బట్టి ఉండును. పార్లమెంటు సమావేశమైన ఆరు వారముల వరకు ఇది అమలులో ఉండును. ఈలోగా రాష్ట్రపతి అధ్యాదేశమును పార్లమెంటు ఆమోదించినచో, పార్లమెంటు అట్లు నిర్ణయించిన కాలము వరకు అది అమలులో ఉండును.

అధ్యాదేశమును నిరాకరించుచు, అది ముగియక ముందు తీర్మానము చేసినచో అట్టి తీర్మానము లగాయితు అది ముగియును. ఈ అధ్యాదేశమునకు బదులు పార్లమెంటు చట్టమును రూపొందింపవచ్చును.

రాష్ట్రపతి అధ్యాదేశమునకు సంబంధించిన పరిమితులు: 1. పార్లమెంటు శాసనము చేయుటకు అధికారము లేని విషయములపై అధ్యాదేశములను జారీ చేయలేడు. నిబంధన 343 (బి) క్రింద పార్లమెంటు శాసనాధికారములు పెరిగినచో రాష్ట్రపతికి కూడా వాటితోపాటు అధ్యాదేశ అధికారము పెరుగును. 2. ప్రాథమిక హక్కులకు భంగము కలిగించరాదు. 3. రాష్ట్రపతికి గల శాసనాధికారమును కోర్టులలో ప్రశ్నించ కూడదనునట్లు తన అధ్యాదేశములో నియమము చేయరాదు.

పై పరిమితులకు లోబడి రాష్ట్రపతికి అధ్యాదేశములు జారీ చేయుటకు పూర్తి అధికారము కలదు. రాష్ట్రపతి గవర్నరు కూడా అధ్యాదేశములు జారీ చేయవచ్చును. రాష్ట్రపతి వలెనే గవర్నరు కూడ శాసనసభ సమావేశములలో లేనప్పుడు మాత్రమే ఇట్టి అధికారమును ప్రయోగించకలడు. తదుపరి అధ్యాదేశముల ఇచ్చు పరిస్థితులు ఏర్పడినట్లు తాను తృప్తిపడనిదే ఆ అధికారమును వినియోగింపరాదు. కొన్ని సమయములలో రాష్ట్రపతి ఆదేశములను ముందుగా పొందినగాని గవర్నరు అధ్యాదేశమును జారీ చేయలేడు. ఓ. న.

అనంతర జీవిత్వము: హిందూ అవిభక్త కుటుంబములలో 'అనంతర జీవిత్వ' మనునది ఒక విశిష్టమైన హక్కు. అట్టి కుటుంబములో సమష్టి ఆస్తులు అవిభక్త కుటుంబ భాగస్థులకు చెందియుండును. సమష్టి కుటుంబములలో వ్యక్తి చనిపోయినచో అతని వాటా ఆస్తి జీవించియున్న భాగస్థులకు సమానముగ చెందును. గాని చనిపోయినవాని వారసులకు చెందదు. చనిపోయిన వ్యక్తి గాక సజీవులై ఉండువారిని అనంతర జీవులందురు. అట్టి అనంతర జీవిత్వము కలిగి ఉండుటచేత, వారికి చనిపోయినవాని ఆస్తి అంతయును సంక్రమించును. అనంతర జీవిత్వము కలవాడు ఒక్కవ్యక్తి అయినచో, చనిపోయిన ఆస్తికి అంతకును అర్హుడగును. ఒకటికంటె హెచ్చు సంఖ్య గల వ్యక్తులున్నచో వారందరు సమానముగ పంచుకొందురు. 1956 హిందూ వారసత్వ చట్టము ఈ హక్కును, చనిపోయిన వ్యక్తికి సన్నిహితులగు స్త్రీ వారసులు, వారి ద్వారా హక్కు పొందు పురుష వారసులు లేని సందర్భములకు పరిమితము గావించినది. ఓ. న.

అనంతర వారసత్వము: దీనికే ఉత్తరవారసత్వము అని వ్యవహారము. ఒక వ్యక్తి చనిపోయిన పిదప అతని యొక్క చరస్థిరాస్తులు అతని సంతతికి దఖలు పడును. గతించినవానికిని, ఈ సంతతికిని గల బంధుత్వమును బట్టి ఆ ఆస్తిలో ఎవరికి ఎంత వాటా వచ్చునో నిశ్చయింపబడును. ఈ విధముగా ఒకరి ఆస్తి వారి మరణానంతరము మరియొకరికి చెందుట వారసత్వమందురు. కొందరు స్త్రీ వారసులకు ఆస్తి సంపూర్ణ హక్కులతో సంక్రమించదు. జీవిత కాలపర్యంతము అనుభవించు హక్కుమాత్రమే గల స్త్రీ వారసులు గలరు. అట్టి వారసురాండ్ర తరువాత ఆ ఆస్తియందు సంపూర్ణ స్వత్వము కలిగియుండిన చివరి పురుషునియొక్క వారసులకు చెందును. అట్టి వారసులను అనంతర వారసులు అని అందురు. వారి హక్కును 'అనంతర వారసత్వ' హక్కు అని అందురు. 1956 హిందూ వారసత్వ చట్టము స్త్రీ వారసులకు సంపూర్ణ హక్కులు ప్రసాదించి అనంతర వారసత్వమునకు ప్రమేయము లేకుండ చేసినది (చూ. వైయక్తిక న్యాయము).

హిందూ, మహమ్మదీయ, క్రైస్తవ ధర్మశాస్త్రములలో ఈ వారసత్వములు ఆయా ధర్మశాస్త్రముల ఆచార

సంప్రదాయముల ననుసరించియు, శాసనముల ద్వారాను రూపొందింపబడినవి. ఓ. న.

అను ఋణి : నిర్ణీత ఋణియొక్క బాకీదారును అను ఋణి అందురు. ఋణి (ప్రతివాది)కి సంబంధించిన పైకముగాని, ఆస్తిగాని ఒక వ్యక్తి స్వాధీనమునందుండగా, ఋణదాత (వాది) యొక్క వ్యాజ్యములో అట్టి పైకము గాని ఆస్తిగాని జప్తు చేయబడి, అట్లు జప్తు చేయబడినట్లు ఆ వ్యక్తికి నోటీసు మూలముగ తెలియజేయబడిన అట్టి వ్యక్తి అనుఋణి అగును. అనుఋణి అట్టి నోటీసు అందిన పిదప తనవద్ద ఉన్న నిర్ణీత ఋణియొక్క పైకము లేదా ఆస్తిని ఋణదాతయొక్క వ్యాజ్యము తీర్మానము అగువరకు లేదా జప్తు రద్దు అగువరకు విడువకూడదు. నిర్ణయముకాక మునుపే రాబోయే డిక్రీని చెల్లించు కొనుటకు పైవిధముగా వాది జప్తు చేయవచ్చును. అప్పుడు అట్టి జప్తు పైకము లేదా ఆస్తిని అనుఋణి ఇతరులకు ఇచ్చుటకు వీలులేదు.

తన స్వాధీనమందున్న పైకము లేదా ఆస్తిపై ఋణికి ఒక్కనికేగాక తదితరులకు కూడ హక్కు కలదనియు వారలకు కూడ పై ఆస్తి విషయమై తాను కొంత బాధ్యతకు లోబడి ఉన్నట్లును, ఋణదాత లేదా వాదికి ప్రతికూలముగా అనుఋణి వాదించవచ్చును. ఓ. న.

అనుచిత ప్రభావము : న్యాయరీత్యా అమలు జరుప దగునట్టి ఒడంబడిక ‘ ఒప్పందము ’ అనబడును. ఒప్పందము నకు సంబంధించిన ఉభయపార్టీలను తమ ఇచ్ఛాపూర్వక ముగ తమ స్వప్రయోజనముల కొరకు ప్రతిపాదన, అంగీ కారములను చేసుకొని ఒడంబడి ఉండవలెను. ఒప్పందము లకు, వాటికి సంబంధించిన వ్యక్తులయొక్క స్వేచ్ఛగా గావించుకొనిన ఒడంబడికయు, ప్రతిఫలమును ముఖ్య అంగ ములు. ఇందులో ఏది లోపించినను ఒప్పందము చెల్లదు.

కాని సంఘములోని కొందరు వ్యక్తులు తమ స్వకార్య ముల కొరకు ఇతర వ్యక్తులపై ఆధారపడి ఉండవలసి యుండును. దీనికి బంధుత్వము లేదా కార్యనిర్వహణముల వలన లేదా ఇతర ప్రత్యేక పరిస్థితుల వలన ఏర్పడిన సంబంధమో కారణము గావచ్చును.

ఉదాహరణ: తండ్రి-కుమారులు, సంరక్షక-సంరక్షితులు, ధర్మకర్త - లాభానుభోక్తలు, న్యాయవాది - అతని కక్షి దారుడు, వైద్యుడు - రోగి. యజమాని - సేవకుడు ఇట్టి సంబంధములు కలిగిన వ్యక్తులలో మొదటి వ్యక్తిపై రెండవ వ్యక్తి ఆధారపడవలసిన పరిస్థితులు ఏర్పడు చుండును. అట్టిచో మొదటి వ్యక్తియొక్క ప్రభావము రెండవ వ్యక్తిపై ఉండుట సహజము. ఇట్టి సంబంధముగల వ్యక్తుల మధ్య కుదుర్చుకొనిన ఒప్పందము స్వేచ్ఛా పూర్వకమైనది అగునో కాదో జాగ్రతగ పరిశీలింపవలెను. అందులో ముఖ్యముగ ప్రభావముగల వ్యక్తికి ఆ ఒప్పం దము ఎక్కువ ప్రయోజనకరముగ ఉండినపుడు ఇట్టి పరిశీలన అత్యంత ఆవశ్యకమగుచున్నది. ఆ ప్రభావమును వినియోగించుటచే అట్టి ఒప్పందము జరిగిన, ఆ ఒప్పందము అనుచిత ప్రభావ దూషితము అగును.

ఒక ఒప్పందము అనుచితప్రభావమునకు లోనైనదా, కాదా అనునది తథ్యతా విషయకము. పార్టీల మధ్య ఉండు సంబంధమును బట్టి, ఒక వ్యక్తి రెండవ వ్యక్తిపై తన ప్రభావమును ఉపయోగించగలిగి ఉన్నాడను అంశము ఋజువైనప్పుడుగాని, ఒప్పందము అనుచితప్రభావ దూషి తము అయినట్లు కోర్టు భావించదు. పార్టీల మధ్య ప్రభావిత సంబంధము ఉన్నట్లు వాది చూపగలిగినచో, ఒప్పందము అనుచిత ప్రభావమునకు గురికాలేదు అనియు, స్వేచ్ఛాపూర్వకముగనే జరిగినది అనియు ప్రతివాది ఋజువు పరచుకొనవలెను (చూ. ఒప్పందముల చట్టము).

పార్టీల మధ్య ఉండు సంబంధమునుబట్టి ఒకరు రెండవ వారిపై తన ప్రభావమును ప్రయోగించగల స్థితిలో ఉండి, అనుచితలాభమును పొందుటకు అట్టి ప్రభావమును ఉపయోగించినప్పుడు అట్టి ఒప్పందము అనుచిత ప్రభావ మునకు లోనైనది అగును. అనుచితప్రభావ దూషితము లగు ఒప్పందములు శూన్యనీయములు. ఓ. న.

అనుజ్ఞ : ఒక వ్యక్తి, మరిఒకవ్యక్తికి లేదా కొంతమంది వ్యక్తులకు, తన స్థిరాస్తిలోగాని, స్థిరాస్తి పైనిగాని ఏదేని ఒక పనిని చేయుటకుగాని చేయుచుండుటకుగాని హక్కును ప్రదత్తము చేసిన, అట్టి హక్కును ‘ అనుజ్ఞ ’ అందురు. అట్టి అనుజ్ఞ పొందక అతని భూమిపై అట్టి పని చేసినచో అది న్యాయ విరుద్ధమగు కార్యమగును. ఈ అనుజ్ఞ అను భోగ హక్కుగాని, ఆస్తియందేవిధమైన స్వత్వముగాని కానేరదు. ఏవ్యక్తి అయినను, తనకు, తన ఆస్తియందు గలహక్కులను పురస్కరించుకొని, ఇట్టి అనుజ్ఞను ప్రద త్తము చేయవచ్చును.

అనుజ్ఞ అభివ్యక్తముగ ఇవ్వవచ్చును, లేదా అనుజ్ఞాత ప్రవర్తననుబట్టి ఊహింపవచ్చును. అనుభోగ హక్కును కలిగించు ఉద్దేశముతో చేయబడి, అందులకు నిష్ప్రయోజన మైన ఒడంబడిక అనుజ్ఞగ ఉపయోగపడవచ్చును. ఏదేని స్వత్వమును అనుభవించుటకుగాని, హక్కును చెలాయించు టకుగాని అవసరమగు అనుజ్ఞలు అన్నియు, అట్టి స్వత్వము లేదా హక్కునందే ఇమిడి ఉండును. అట్టి అనుజ్ఞలను ఆనుషంగిక అనుజ్ఞలందురు.

ఉదా : ఒక వ్యక్తికి చెందిన భూమిపైగల చెట్లను ఇంకొక వ్యక్తికి అమ్మినపుడు, రెండవ వ్యక్తికి, పై చెట్లను కొట్టి తీసుకొని పోవుటకు, మొదటి వ్యక్తి భూమిలో ప్రవేశించెడు హక్కు ప్రాప్తించును. అనుజ్ఞను పొందువాడు తనకివ్వబడిన అనుజ్ఞను ఇతరులకు పరివర్తన చేయలేడు. అట్టి అనుజ్ఞను అతని సేవకులు, ఏజెంట్లు ఉపయోగించలేరు. బహిరంగ వినోద ప్రదర్శనమును దర్శించుటకు ఇవ్వబడిన అనుజ్ఞను ప్రత్యేకముగ పరివర్తన చేయరాదని స్పష్టపరచబడినప్పుడు తప్ప, పరివర్తన చేయవచ్చును.

అనుజ్ఞకు సంబంధించిన ఆస్తిలో అనుజ్ఞాతకు తెలిసినట్టియు, అనుజ్ఞప్తునకు తెలియనట్టియు, అనుజ్ఞపునకుగాని, అతని ఆస్తికిగాని ప్రమాదము కలుగజేయునట్టియు, లోపములున్న, అవి, అనుజ్ఞాత తప్పక అనుజ్ఞప్తునకు తెలియపరచవలెను. అనుజ్ఞకు సంబంధించిన ఆస్తిని ప్రదాత పరివర్తనము చేసినచో, అట్టి పరివర్తనమును అనుసరించి, అనుజ్ఞ పరివర్త్యుని బంధించదు. ఆస్తి పరివర్తనముతో జతపరుపబడి, అట్టి పరివర్తనము అమలు నందున్నప్పుడును అనుజ్ఞపుడు దానిని పురస్కరించుకొని ధన వ్యయముచేసి, ఆ ఆస్తియందు శాశ్వతముగ ఉండు పనులను చేయించినప్పుడును, అనుజ్ఞను ప్రదాత ఉపసంహరించలేడు. అట్టివి కాని అనుజ్ఞలను అనుజ్ఞాత ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. అట్టి ఉపసంహరణము స్పష్టముగను, లేదా గర్భితముగను ఉండవచ్చును.

దిగువ పేర్కొనబడిన పరిస్థితులలో అనుజ్ఞ ఉపసంహరింపబడినట్లు భావింపబడును. 1. ప్రదానమునకు పూర్వము ఏదేని కారణముచేత అనుజ్ఞకు సంబంధించిన ఆస్తిపై అనుజ్ఞాత స్వత్వము నశించినను, 2. అనుమతిని పొందినవాడు అట్టి అనుజ్ఞను వదులుకొనినప్పుడును, 3. అనుజ్ఞ నిర్ణీత కాలమునకు ఇవ్వబడినప్పుడును, లేదా ఏదేని నిర్దిష్ట కార్యము జరుగుట లేదా జరుగకపోవుట వలన అనుజ్ఞ రద్దగు షరతుపై పొందబడినప్పుడు, అట్టి కార్యము జరిగినప్పుడు లేదా జరుగక పోయినప్పుడును, 4. అనుజ్ఞకు సంబంధించిన ఆస్తి నాశనము అయినప్పుడును, లేదా అతీత శక్తులచే శాశ్వతముగ అనుజ్ఞ పొందిన వ్యక్తి తన హక్కులను అమలు జరుపుటకు అవకాశము లేనంతమార్పు చేయబడినప్పుడును, 5. అనుజ్ఞ పొందిన వ్యక్తి అనుజ్ఞకు సంబంధించిన ఆస్తిపై సంపూర్ణ స్వామ్యము సంపాదించినప్పుడును, 6. ఒక నిర్దిష్ట ప్రయోజనము కొరకు అనుజ్ఞ ఇవ్వబడి అట్టి ప్రయోజనము నెరవేర్చినపుడును, లేదా వదలుకొనబడినప్పుడును, లేదా సాధించ నలవి కానప్పుడును, 7. అనుజ్ఞ పొందినవాని ఉద్యోగము, హోదా, శీలములను అనుసరించి అట్టి అనుజ్ఞ ప్రదానము చేయబడి, తదనంతరము అతని ఉద్యోగము, హోదా, శీలములకు భంగము కలిగినప్పుడును, 8. అనుజ్ఞ ఇరువది సంవత్సరములపాటు ఏ విధముగను ఉపయోగించబడక అట్లు ఉపయోగించకపోవుట ప్రదాత, అనుజ్ఞప్తుల మధ్య ఒప్పందమును అనుసరించి కానప్పుడును, 9. ఆనుషంగిక అనుజ్ఞ అయినప్పుడు ఏ స్వత్వమునకు అది ఆనుషంగికమో అట్టి స్వత్వము నశించినప్పుడును. అనుజ్ఞ ఉపసంహరింపబడినప్పుడు అనుజ్ఞప్తునికి ఆస్తిపై ఉంచబడిన తన వస్తువులను తెచ్చుకొనుటకు తగినంత వ్యవధి ఉండవలెను. అనుజ్ఞ ప్రతిఫల సహితమైనదై ఉండి అనుజ్ఞప్తుని వలన ఎట్టి దోషము లేకనే ఒప్పందము ప్రకారము అతడు పూర్తిగ హక్కులను అనుభవించనిదే ఆస్తినుండి తొలగించబడినప్పుడు, నష్ట పరిహారమును పొందుటకు అతడు అర్హుడై ఉండును. ఓ. న.

అనుజ్ఞప్తుడు : చూ. అనుజ్ఞ.

అనుజ్ఞాత . చూ. అనుజ్ఞ.

అనుబంధ పత్రము : ఒక వీలునామాకు అనుబంధముగ ఉండు లిఖితమును 'అనుబంధ పత్రము' (కోడిసిల్) అందురు. దీనిని వీలునామా యొక్క ఏర్పాట్లను స్పష్టపరచుటకు, సవరించుటకు, కొత్తవాటిని జతచేయుటకు ఉపయోగింతురు.

రోమన్ న్యాయశాస్త్రములో అనుబంధ పత్రములు చిన్న ఫలకములపై చెక్కబడెడివి. అవి జ్ఞాపన పత్రములుగను, లేఖలుగను, వారసులకు వీలునామాలో చేయబడిన ఏర్పాట్ల విషయమై నిర్దేశములను ఇచ్చుటకును వ్రాయబడుచుండెడివి. రోమన్ ధర్మశాస్త్రముక్రింద వీలునామా కర్త తన వీలునామాను కొత్తగా తిరిగి వ్రాసిననే తప్ప మార్చుకొనలేడు. అందుచేత ఈ అనుబంధ పత్రముల ఉపయోగము ప్రబలమైనది. రోమన్ న్యాయశాస్త్రములో వీలునామా ఉన్నను, లేకున్నను అనుబంధపత్రములు వాడుకలో ఉండెడివి. రోమన్ అనుబంధ పత్రమునకును, ఆంగ్ల అనుబంధ పత్రమునకును భేదము గలదు. రోమన్ 'కోడిసిల్'లు కేవలము అనుబంధ పత్రములేగాక, విధిగా ప్రవర్తింపజేయవలసిన నిర్దేశములై ఉండెడివి. కాని ఆంగ్ల అనుబంధ పత్రములు వీలునామాకు అనుబంధములు మాత్రమే. రోమన్ కోడిసిల్ వీలు ద్వారా ధ్రువపర్చబడునప్పుడు, వీలునామాలో లేనప్పటికిని, కోడిసిల్ ద్వారా ఇవ్వబడు అనురిక్థములను ఇతర దానములను అమలుపరచవచ్చును. రోమన్ కోడిసిల్ ఐదుగురు సాక్షుల ఎదుట ధ్రువపరుపబడవలెను.

ఆంగ్ల న్యాయశాస్త్రములో వీలునామా ఒకమారు వ్రాసి చేవ్రాలు చేసి సాక్ష్యులచే ధ్రువపర్చినపిదప కోడిసిల్ ద్వారా తప్ప మార్చుటకు వీలులేదు. కోడిసిల్ వ్రాయుట ద్వారా వీలునామా తిరిగి వ్రాయబడినట్లే అనుచున్నది. అందుచేత కోడిసిల్ వీలునామా వలె సక్రమముగ వ్రాయబడవలెను. సక్రమముగ వ్రాయబడని వీలునామా సైతము కోడిసిల్‌లో పేర్కొనబడినప్పుడు చట్టసమ్మతమగును, వీలునామాను చింపివేయుటద్వారా ఉపసంహరింపబడినచో, కోడిసిల్ ద్వారా అట్టి వీలునామా పునరుద్ధరింపబడదు. కోడిసిల్ వీలునామాలో ఒక భాగమే-వీలునామా ధ్రువపత్రములో కోడిసిల్ కూడ చేర్చబడును. వీలునామా ఏర్పాట్లకును, కోడిసిల్ ఏర్పాట్లకును భేదముండిన కోడిసిల్ ఏర్పాట్లనే అమలుజరుపవలెను. కోడిసిల్ కూడ వీలునామా వలెనే ఇద్దరు సాక్షుల ఎదుట ధ్రువపరుపబడవలెను (చూ. వారసత్వపు చట్టము 1925). ఓ. న.

అనుభోగ హక్కుల చట్టము: 'ది ఈజ్‌మెంట్స్ ఆక్టు' (1882) ద్వారా ఒక వ్యక్తి తన స్వామ్యము వలన గాని, ఆక్రమణ వలన గాని తన భూమియొక్క లాభదాయకమైన అనుభవము కొరకు, వేరొకరి భూమిపై ఏదేని చేయుటకు, ఏదైన చేయుట అరికట్టుటకు కలిగి ఉండెడి హక్కును 'అనుభోగహక్కు' అని చెప్పవచ్చును. ఉదాహరణమునకు తన ఇంటిలో ప్రవేశించుటకు ఇతరుల భూమిని మార్గముగా ఉపయోగించుటకు హక్కు'.

ముఖ్య లక్షణములు: 1. ఈ హక్కు భూమికి అనుబంధముగ ఉండును. భూమి అనుభవముతో సంబంధము లేక ఈ హక్కు ఉండజాలదు. ఇది వ్యక్తిగతమైన హక్కు కాదు. 2 అనుభోక్త భూమికి, అనగా ఏ భూమి అనుభవము కొరకు ఈ హక్కు ఉద్దేశింపబడినదో ఆ భూమికి అనుభోగము లాభదాయకముగ ఉండవలెను. 3. అనుభోగ ఆస్తి, అనుభుక్తి ఆస్తి వేర్వేరు వ్యక్తులవై ఉండవలెను. 4. అనుభుక్తి భూమిపై అనుభోగ భూస్వామికి ఏదైన చేయుటకు, లేదా ఏదైన చేయకుండునటుల అనుభుక్తి భూస్వామిని నిరోధించుటకు హక్కును అనుభోగ హక్కు ప్రసాదించును. కాని అనుభుక్తి భూస్వామి అనుభోక్త భూమియొక్క లాభము కొరకు ఏమియు చేయనవసరము లేదు.

భూ సంబంధము: ప్రతి భూస్వామియు తన విషయములలో కొన్ని ప్రకృతి సిద్ధమైన హక్కులను కలిగి ఉండును. ఆ హక్కులు భూమి నైసర్గిక స్థితిని బట్టియు, పరిసరములను బట్టియు సిద్ధించును. 1. నీటి హక్కు, 2. గాలి, వెలుతురులకు హక్కు. అనుభోగహక్కులు ప్రకృతి సిద్ధమైన హక్కులకు నిరోధములు, ప్రతి భూస్వామికిని తన భూమి ప్రక్కగా పారుచున్న ప్రకృతిసిద్ధ ప్రవాహము నిరాటంకముగా పారుచుండుటకును అందలి నీటిని తాను ఉపయోగించుకొనుటకును, ఆ నీటిని ఇతరులు మలినము చేయకుండునట్లును, ప్రకృతి సిద్ధమైన హక్కు కలదు. ప్రభుత్వమునకు నదీ జలములను వ్యవసాయ వసతుల కొరకు సక్రమపద్ధతులలో సరఫరా చేయుటకు హక్కు కలదు. అనుభోగములను పరభూమ్యధికారములు వివిధములు; అందు కొన్ని ఒకరి భూమిపై ఏదైన చేయుటకు అధికారమిచ్చును. ఉదా: ఒకరి భూమిపై నడచుటకు, సూచనార్థము తన పేరుగల బల్లను తగిలించుటకు అధికారము. కొన్ని అనుభోగములు ఒకరి భూమిపై నిరోధములు విధించు అధికారము మాత్రమే ప్రసాదించును. ఉదా: ఇంటికి గాలి, వెలుతురు ప్రసరణ తగ్గునటుల ప్రక్క భూమిపై ఇంటిని గట్టుటను నిరోధించు హక్కు. కొన్ని దృగ్గోచరములు. ఉదా: ఒకరి భూమిపై కట్టిన కాలువద్వారా నీటిని పంపించు హక్కు. కొన్ని అనుభోగములు దృగ్గోచరము కావు. కొన్ని మానవ యత్నము లేకయే అనుభవింపబడును. ఉదా: కిటికీలగుండా గాలిని తీసికొను హక్కు. కొన్ని మానవ యత్నముతో మాత్రమే అనుభవింపబడగలవు. ఉదా: భూమిపై నడచు హక్కు. కొన్ని అనుభోగములను ఆవశ్యక అనుభోగములు అందురు. ఉదా: సమష్టి ఆస్తిని పంపకము చేసినప్పుడు ఒక వాటాదారు తన వాటాను అనుభవించుటకు వేరొకని వాటాపై అనుభోగ హక్కు అవసరమైనచో అది ఆవశ్యకమైన అనుభోగ హక్కు. అట్టి హక్కు న్యాయరీత్యా సిద్ధించును.

అనుభోగ హక్కుల సముపార్జన: ఇవి ఐదు విధములుగ ప్రాప్తించును. 1. అభివ్యక్త ప్రదానము; 2. న్యాయసిద్ధము [ఉదా: ఒక్కరి స్వామ్యము క్రిందనే ఉన్న రెండు భూములలో ఒక భూమిని వేరొకరికిచ్చిన, చట్టమే ఆయా భూములకు ఆవశ్యక అనుభోగములను ప్రసాదించును]; 3. చిరకాలానుభవము వలన అనుభోగ హక్కు ప్రదత్తమయినట్లు ఊహింపబడవచ్చును. 4. చట్టముచే నిర్దిష్టమయిన చిరకాల భుక్తము వలన అనుభోగ హక్కులు కలుగవచ్చును. భారతదేశములో 20 ఏండ్లు నిరాటంకముగా, శాంతియుతముగా గాలిని, వెలుతురును అనుభవించినచో చట్టము కూడ అట్టి హక్కులను గుర్తించును. అట్టి హక్కు ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేకముగ సంపాదించుటకు 30 ఏండ్ల అనుభవము అవసరము. చిరకాల భుక్తము వలన: (అ) అనుభుక్తి భూమిని నాశనము చేయుటకు, (ఆ) బహిరంగ స్థలమునకు గాలిని వెలుతురును

తీసుకొనుటకు, (ఇ) భూమి ఉపరితలముపై ఒక ప్రవాహమువలె పారుచుండని లేదా చెరువులోవలె ప్రోగు చేయబడని నీటికి, (ఈ) భూమి అంతర్భాగములో సుస్పష్టమైన కాల్వగుండా ప్రవహింపని నీటికి అనుభోగ హక్కులు స్థాపింపబడజాలవు. 5. ప్రాదేశిక ఆచారము వలన కూడ అనుభోగ హక్కులు సముపార్జింప బడవచ్చును.

పర భూమ్యధికారములను అనుభవించుటలో కొన్ని నియమములను పాటింపవలెను. ముఖ్యముగా అనుభోక్త భూస్వామి అనుభుక్తి భూస్వామికి లఘుతమమైన భారము కలుగునట్లు తన హక్కును అనుభవింపవలెను. అనుభుక్తి భూమిలో ఒక భాగమందే ఆ హక్కును అనుభవించుట సాధ్యమైనచో అట్లే అనుభవింపవలెను. అధిక భారమును కలిగింపకుండునటుల సందర్భానుసారముగా, హక్కును అనుభవించు పద్ధతిని, ప్రదేశమును మార్చవచ్చును.

హక్కుల అనుభవమునకు ఎవరివలననైనను ఆటంకము కలిగి, తత్ఫలితముగ నష్టము కలిగినచో అట్టి వారిపై నష్ట పరిహారమునకు, వారిని నిరోధించు కొరకు దావా (ఇంజంక్షన్) తేవచ్చును.

అనుభోక్త భూస్వామి పరిత్యజించుట వలనను, అనుభుక్తి భూస్వామి ఉపసంహారించుట వలనను, లేదా హక్కు అనుభవమునకు కాల పరిమితి ఉన్నచో అట్టి పరిమితి దాటుట వలనను, లేదా అవసరార్థము ఇవ్వబడిన హక్కులు అట్టి అవసరము తీరిపోవుట వలనను, అనుభుక్తి భూస్వామికి హక్కులను ఒసగు అధికారము పోవుట వలనను, లేదా రెండు భూములు ఒకే వ్యక్తికి సంక్రమించుట వలనను, లేదా అనుభోక్త భూస్వామికి నిరుపయోగము లేదా లాభదాయకము కాకపోవుట వగైరా కారణముల వలనను, పరభూమ్యధికారములు అంతమొందును.

వి. ల. రా.

అనురిక్థము : వీలునామా ద్వారా వచ్చిన ఆస్తికి 'అనురిక్థ' మందురు.

ఆంగ్లేయ న్యాయ శాస్త్రములో వీలునామా వ్రాసినయతడు తన అస్తిని వీలుద్వారా ఎవరికైనను ఒసగును. వీలునామా నిర్వహణకర్త దానిని అనురిక్థుని పరము చేయును. ఈ అనురిక్థము నిశ్చితము, సామాన్యము, నిర్ణీతము, సంచితము అని నాలుగు రకములు.

నిశ్చిత అనురిక్థము : నిర్దిష్ట వస్తువుయొక్క దానము, అనగా ఏదేని ప్రత్యేక చిత్రము లేదా నిశ్చితమైన షేర్లు మొదలయినవాటికి సంబంధించి ఉండును. అట్టి అనురిక్థములు లుప్తమగుట గలదు. ఏలన వీలునామా కర్త బ్రతికి ఉండగనే చిత్రము ప్రమాదవశమున అగ్నిచే దగ్ధము కావచ్చును. లేదా నిశ్చితమగు షేర్లు అతని ఋణముల తీరుమానము కొరకు విక్రయింప బడవచ్చును. అట్టి పరిస్థితులలో అనురిక్థునికి ఎట్టి పరిహారమును ఇవ్వబడదు. కాని అట్టి నిశ్చిత అనురిక్థములు వీలునామాదారు చనిపోవునప్పటికి ఉన్నచో మిగిలిన అనురిక్థములకంటె ముందుగ వాటిని పూర్తిగ చెల్లింపవలెను.

సామాన్య అనురిక్థము: వీలునామా కర్తయొక్క సంపదలనుండి చెల్లింపవలసినది, అతని మొత్తము ఆస్తినుండి ప్రత్యేకముగ వేరు పరచబడినదికాదు. సామాన్య అనురిక్థములు అన్నిటిని చెల్లించుటకు ఆస్తి సరిపోనప్పుడు మాత్రము వానిని దామాషాగా తగ్గింపవచ్చును.

నిర్ణీత అనురిక్థము: నిర్ణీత నిధినుండి చెల్లింపబడవలెను. కాని ఈ అనురిక్థములు చెల్లించుటకు నిర్ణీత నిధి చాలనప్పుడు ఎస్టేటు శేషమునుండి తీసుకొని చెల్లించవలెను.

సంచిత అనురిక్థము : ఒకే వ్యక్తికి రెండవ లేదా అదనపు అనురిక్థము, ఈ రెండు అనురిక్థములు సమాన మొత్తములై ఉండి, ఒకే వీలునామాద్వారా ఇవ్వబడిన ఆ రెండవది మొదటి దానికి బదులుగ తిరుగ వ్రాసినదిగ పరిగణింపబడును. కాని, రెండు అనురిక్థములు రెండు వీలునామాల ద్వారాగాని అసమాన మొత్తములుగాని అయినప్పుడు ఆ వ్యక్తి రెండు అనురిక్థములు ఇవ్వబడినట్లు భావించబడును.

వీలునామా కర్త చనిపోయిన ఒక ఏడాది వరకు అనురిక్థము చెల్లించబడదు. ఋణదాతకు ఇవ్వబడిన అనురిక్థము ఋణమునకు తక్కువ కానప్పుడు ఆ ఋణమును తీర్చుట కొరకు ఇవ్వబడినట్లు పరిగణింపబడును (చూ. వారసత్వ చట్టము - 1925).

ఓ. న.

అన్యత్రత : ఒక వ్యక్తిపై నేరారోపణము చేయబడినప్పుడు, ఆ వ్యక్తి తాను ఆ నేరము జరిగినపుడు, ఎచ్చట జరిగినదని చెప్పిరో ఆ స్థలమువద్ద లేనట్లును, ఆ కాలమందే తాను అన్యస్థలమందున్నట్లును, అందుచే తనకు ఆ నేరమును చేయుటకు అవకాశము లేదనియు, తాను నిర్దోషి ననియు చేయు వాదమును 'అన్యత్రత' వాదమందురు (చూ. సాక్ష్యచట్టము).

ఈ వాదము వలన నేరము జరుగుకాలమునకు అన్యస్థలమందున్నట్లు నేరారోపితుడు రుజువు పరచుకొనగలినచో ఆ వ్యక్తి నిర్దోషిగ నిర్ణయింప బడవచ్చును. ఇట్టి వాదము అభియోగపు ప్రారంభ దశలలోనే ప్రతిపాదించబడనిచో అది నమ్మదగినదిగా ఉండక పోవచ్చును. కాని, ఇట్టి వాదమును రుజువుచేయు ఆధికారిక సాక్ష్యము ఉన్నప్పుడు దానిని కోర్టు నమ్మవచ్చును.

ఉదా: ఒక గ్రామమందు నిర్దిష్ట తేదీన ఒకరిని హత్య చేసినట్లు ముద్దాయిపై నేరారోపణ చేయబడును. హత్య జరిగిన దినమున ఆ వ్యక్తి హత్య జరిగిన గ్రామమునకు సుదూరమున ఉన్న ప్రదేశములో కోర్టు ఎదుట సాక్ష్యమునిచ్చునట్లు రుజువైనపుడు, ఆ ముద్దాయి వాదము నమ్మదగినదై ఉండును. ఓ. న.

అన్వేషణ అధి పత్రము: దండనాధికారులు పెక్కు చట్టముల క్రింద పలు ప్రయోజనములు కొరకు అన్వేషణ అధిపత్రములను (సెర్చ్‌వారంటు) జారీ చేయుచుందురు. ఇటువంటి అన్వేషణ అధిపత్రములు జారీ చేయబడు అత్యంత సాధారణ సందర్భములు: దొంగిలింపబడిన వస్తువులు తిరిగి ప్రాప్తించుట కొరకు ప్రయోగించబడునవి. ఇట్టి అభియోగములలో వస్తువులు దొంగిలింపబడినట్లును, ఆ వస్తువులు ఒక వ్యక్తి స్వాధీనమందు లేదా అతని స్వాధీనములో ఉన్న స్థలమందు ఉన్నట్లు తాను దృఢముగ నమ్ముచున్నట్లు పోగొట్టుకొనిన వ్యక్తి ప్రమాణము చేసి, సాక్ష్యమిచ్చిననే గాని, అన్వేషణ అధిపత్రమును జారీ చేయరు. కాందిశీకుల కొరకు వసతి గృహములను అన్వేషించుటకును, బాలల చట్టముల క్రింద ఉపేక్షింపబడినట్లు ఫిర్యాదు చేయబడినట్టి బాలలను అన్వేషించుటకును, శిక్షా స్మృతి క్రింద అనైతిక ప్రయోజనముల కొరకు అవరోధింపబడిన స్త్రీలను కన్యలను అన్వేషించుటకును, తప్పుడు వర్తక చిహ్నములు వేసిన సరకులను అన్వేషించుటకును, ప్రేలుడు వస్తువుల చట్టము క్రింద అట్టి వస్తువులు ఎచ్చెచ్చట ఉన్నవో అన్వేషించుటకును, మద్య నిషేధ చట్టము క్రింద లైసెన్సులు లేకుండ అమ్మబడుచున్న మద్యములను అన్వేషించుటకును, జూదము, పందెముల చట్టముల క్రింద ఆ వ్యసనములకై ఉపయోగించు వస్తువులు ఇతర పత్రములు, పైకము మొదలగువానిని అన్వేషించుటకును, అన్వేషణ పత్రములు జారీ చేయబడును.

అన్వేషణ అధి పత్రములు చర రూపక ఆస్తులకు, ఆ ఆస్తులు వికారములను పొంది నశించకుండుటకు పూర్వమును ఆ ఆస్తులు అన్యమార్గముల ద్వారా దొరకు అవకాశము లేని సందర్భములలోను కూడ కోరబడును.

ఈ అన్వేషణ అధిపత్రముల ఆధారముతో పోలీసు అధికారి అట్టి వస్తువులను నిర్దిష్ట ప్రదేశములలో వెదకుటకు అధికారము కలిగి ఉండును (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత). ఓ. న.

అపనింద: అసత్యముగ, దురుద్దేశముతో ఒక వ్యక్తి గౌరవ ప్రతిష్ఠలకు హాని కలిగించు సమాచారమును ఉత్పన్నము జేయుట లేదా లిఖితము కాని ప్రచారము చేయుట 'అపనింద'. శిక్షార్హమగు నేరము చేసినాడనిగాని, అంటు రోగములతో బాధ పడుచున్నాడని గాని అనృతములు పలుకు వాడనిగాని, దగా కోరు అనిగాని ఆ వ్యక్తి యొక్క గుణములకు గాని, శీలమునకుగాని భంగము కలిగించునట్లు చేయు ప్రచారము వలన, ఇతరులు, నింద మోపబడిన వ్యక్తిని న్యూనతతో చూచిన అపవాదు చేసిన వ్యక్తిపై పరిహారమును పొందవచ్చును. ఓ. న.

అపరాధాంగీకారము: చూ. సాక్ష్య చట్టము.

అపహరణము: చూ. శిశు అపహరణము

అపాకరణము: 'అబేట్ మెంట్' అను పదము ప్రాచీన ఫ్రెంచి పదము నుండి ఉత్పన్నమైనది. 'అబేటర్' అనగా కృంగదీయు (నాశనము చేయు) అని అర్థము. సందర్భములను బట్టి తొలగించుట అను అర్థము కూడ చెప్పవచ్చును.

ఉదా: పీడ అపాకరణము (అబేట్ మెంట్ ఆవ్ న్యూసెన్స్), వ్యాజ్య అపాకరణము (అబేట్ మెంట్ ఆవ్ సూట్).

పూర్వము వ్యాజ్యములలో వాది దాఖలు చేసినవాదన పత్రము నందు దోషములు ఉన్నవనియో, అవసర పార్టీలను చేర్చలేదనియో తదితర సాంకేతిక కారణములపై వ్యాజ్యమును కూల ద్రోయుటకు అపాకరణ వాదము ప్రయోగింపబడుచుండెడిది. కాని, ఇప్పుడు పై కారణముల వలన వ్యాజ్య అపాకరణ సిద్ధింపదు. ఓ. న.

అప్పీలు: అనగా ఒక వ్యాజ్యమును క్రింది కోర్టు నుంచి పై కోర్టునకు పునర్విచారణ కొరకు తీసుకొని పోవుట. అందులో అప్పీలుదారుడు క్రింది కోర్టు తీర్పు తథ్యతా విషయిక లేదా న్యాయ విషయిక, లేదా ఆ రెండు విధముల అంశములపై సరియైనది కాదనియు, సాక్ష్యమునకు విరుద్ధముగ ఉన్నదనియు, లేదా శిక్ష అవసరమైన దానికన్న తీవ్రమైనదనియు చూపుటకు ప్రయత్నించును. దీనివలన న్యాయ పాలనలో తప్పులను సరిదిద్దుకొనుటకును అప్పీలు కోర్టులు తీర్పులు క్రింది కోర్టు న్యాయాధీశులకు మార్గ దర్శకములు అగుటకును ఉపయోగపడును.

ఏ వ్యక్తిపైని అప్పీలు తేబడినదో అతనిని రెస్పాండెంటు అందురు. అప్పీలు పద్ధతి యొక్క అంతర్భావము 'యజమాని తన అధికారమును ఏజెంటుకు అప్పగించినంత మాత్రమున దాని యందలి బాధ్యతలను ఆ యజమాని పూర్తిగ వదలుకొన జాలడు' అను సూత్రముపై ఆధారపడి ఉన్నట్లు కనబడుచున్నది. న్యాయాధిపతులందరు రాజు యొక్క ఏజెంట్లు అగుటచే ఆ న్యాయాధిపతుల తీర్పులను చివరకు రాజు పరిశీలనకు తీసుకొని రావలసి ఉండును. ఈ భావమే రాజునకు అప్పీలు చేసుకొను హక్కును బ్రిటిష్

పౌరులకు గలిగించినది. పార్లమెంటులో ఉన్న రాజు అప్పీళ్ళను విచారించును. సిద్ధాంతరీత్యా ప్రభుసభ అంతయు లేదా ప్రీవీ కౌన్సిల్ అంతయు అప్పీళ్ళను విచారించును. ఆచరణలో మాత్రము ధర్మశాస్త్ర ప్రవీణులు మాత్రమే అప్పీళ్ళను విచారింతురు.

ప్రస్తుతము ప్రతి వ్యాజ్యమునకును అప్పీలు సాధారణ హక్కుగ పరిణమించినది. అట్టి అప్పీళ్ళకు వివాదములకు సంబంధించిన ప్రతి చట్టములోను అవకాశము ఏర్పరుప బడుచున్నది. భారత వ్యవహార ప్రక్రియా సంహితలో ప్రత్యేకముగ అప్పీళ్ళను గూర్చి నింబంధనలు కలవు. దండ ప్రక్రియా సంహితలో కూడ క్రింది కోర్టుల తీర్పులపై అప్పీలు చేసుకొనుటకు అవకాశములు కలుగజేయ బడినవి.

ప్రపంచమందంతటను వివాదములకు సంబంధించిన విషయములలో సాధారణముగా ప్రథమ తీర్పుపై అప్పీలు చేసుకొనుటకు ప్రతి చట్టమందును అవకాశము కల్పించ బడుచున్నది. ప్రత్యేక చట్టములలో ఉండు అప్పీలు నిబంధనలకు ఆయా చట్టముల శీర్షికల చూడనగును. ఓ. న.

అప్పు : కొంతకాలము వాడుకొని తిరుగ వానినిగాని వాని విలువకు సరితూగు వానినిగాని మరల ఇచ్చు పద్ధతిపై సొమ్ము, వస్తువులు మొదలైన వానిని ఎరువు లేదా బదులుగా తెచ్చుకొనుటను 'అప్పు' అని వ్యవహరింతురు. సాధారణముగా ఇది వడ్డీమీద తెచ్చుకొను డబ్బునకే వర్తించును. వడ్డీకి గాని, వడ్డీలేక గాని తెచ్చుకొను ముందు సొమ్మునకు అప్పు అని పేరు; తెచ్చుకొన్న దానికంటె ఎక్కువ ఇచ్చునపుడు ఆ హెచ్చు భాగమునకు వడ్డీ అని పేరు. ఋణదాత నిర్ణయించు పట్టుబడులు, ఖర్చులు ఇందులో చేరవు. ప్రభుత్వము వారు కూడ తమ పరపతి ఆధారముగా నిర్ణీత కాలమున నిర్ణీత వడ్డీని ఇచ్చునట్లుగ ధనమును అప్పుగా తీసుకొనుచున్నారు.

సర్కారువారో, కార్పొరేషను వారో, కంపెనీ వారో, సహకార సంఘము వారో లేదా ప్రత్యేక వ్యక్తులో ఋణదాతలు కావచ్చును. తక్కావీ ఋణముల చట్టము క్రింద ప్రభుత్వము వారు భూస్వాములకు వ్యవసాయ దారులకు సన్నకారు రైతులకు, చెరువులు తవ్వుకొనుటకును, చెరువులకు కట్టలు పోసికొనుటకును, కాలువలు, బావులు తవ్వుకొనుటకును, అప్పులు ఇచ్చి ఉన్నారు. 1883 పంట పొలముల అభివృద్ధి ఋణముల చట్టమును, 1884 లో వ్యవసాయ దారుల ఋణముల చట్టమును అమలులోనికి వచ్చినవి. ఈ రెండింటిలో మొదటి దానిని అనుసరించి అందలి నిబంధనలకు లోనై 35 ఏండ్ల గడువునకు మించక వాయిదాల వంతున ఋణము తీర్చు పద్ధతిని దీర్ఘకాల ఋణములను ప్రభుత్వము ఇచ్చుటకు అవకాశము కలిగినది. ఆ ఋణ ధనములను వారు బావులను త్రవ్వుకొనుట, కాలువలను మరమ్మతు చేసికొనుటకు, నదులలోనో, వెల్లువలలోనో మునిగిపోయిన భూములను పునరుద్ధరించు కొనుట, పంట పొలములను వెల్లువల పాలు కానీక రక్షించుకొనుట, పంట పొలములను భూసార హరణము కాకుండునట్లు కాపాడుకొనుటకు మొదలయిన వాని కొరకు వినియోగించుకొందురు.

రెండవ చట్టమువల్ల దొరకు ఋణములు స్వల్పకాలము లోపలనే తీర్చవలసినవి. ఇవి పశువులు, గింజలు పనిముట్లు కొని వ్యవసాయ దారులు వృద్ధికి వచ్చుటకు ఉద్దేశింప బడినవి. స్థానిక ప్రభుత్వములకు తమ రాష్ట్ర నిధులనుండి అప్పులిచ్చుటకు దానికి వలయు నిబంధనల నేర్పరచుటకును దీని మూలమున అధికారము ఒసగబడినది. ఇతర అప్పుల బాధనుండి విముక్తికొరకు చేకొనెడి ఋణములను సైతము ఈ చట్టము క్రిందికి తెచ్చుటకై 1935లో రాష్ట్ర ప్రభుత్వము సవరణలు కావించిరి.

సహకార పరపతి సంఘములు తమ మెంబర్లకు తమ తమ సంఘముల నిబంధనలకు లోబడి అప్పులు ఇచ్చుచున్నారు. ఋణ దానమును ఒక వృత్తిగా అవలంబించి కొందరు కాలక్రమమున ఆ కుసీద వృత్తిలోనికి దుర్నీతిని, ఆక్షేపణీయ పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టిరి. అందువలన అత్యాశాపరుల చేతులలో ఈ వృత్తి పేదలకు సహాయకారిగా ఉండుటకు మారు పీడాకరమైనది. ఈ లోపమును తొలగించు నిమిత్తము అప్పిచ్చు పద్ధతులను సక్రమపరుపవలసిన ఆవశ్యకత ఏర్పడెను. ఈ కుసీద వృత్తిని అదుపులో ఉంచు నిమిత్తము 1941 లో ఒక కొత్త సెక్షను (51-ఏ. సెక్షను) మద్రాసు నగర పోలీసు చట్టమునకు (1888) చేర్చి అన్యాయ పరులగు ఋణ దాతలపై చర్య తీసుకొను అధికారము కల్పించిరి. ఈ సెక్షను మూలమున అట్టి వారి చర్యలవల్ల ప్రజలకుగాని, వారి ఆస్తి పాస్తులకుగాని ఉపద్రవము కలిగినదనియో, కలుగ బోవుననియో తెలియ వచ్చినప్పుడు అట్టి వారిని మద్రాసు నగర సరిహద్దులను దాటి పోవునట్లు బహిష్కరించు అధికారము పోలీసు కమీషనర్ కు సంక్రమించినది. 1943 లో మద్రాసు పాన్ బ్రోకర్సు ఆక్టు (1943 మద్రాసు 23 వ చట్టము కుదువ ఋణముల చట్టము) కుసీద వృత్తిని సక్రమ పరచి, వృత్తి దారులను కట్టు దిట్టములలో నుంచుటకై అమలు పరచిరి. అందలి నిబంధనలు ఆచరణలో అనుకొన్నంత ఫలవంతములు కాకపోవుటచేత సర్కారు వారు తాకట్టు పెట్టు

కొని అప్పిచ్చు వారినే గాక, కుసీద వృత్తిని అనుసరించు తక్కిన ఋణదాతల నందరిని క్రమమగు హద్దు పద్దులలో ఉంచుటకొరకు వేరొక చట్టము అవసరమని గుర్తించిరి. తత్ఫలితమే 1957 మద్రాసు వడ్డీ వ్యాపారుల చట్టము. ఈ చట్టము వలన తమ వడ్డీ వృత్తిని జరుపుకొనుటకై ఆ వ్యాపారులు లైసెన్సు పొందవలసినవారైరి. కొన్ని అవాంతరములను బట్టి ఆ లైసెన్సులను రద్దు చేయుటయు, ఋణములపై వడ్డీ రేట్లను నిర్ధారణచేయుటయు (తాకట్టు ఋణముల మీద 9% చొప్పున, తాకట్టు లేక పత్రములపై నిచ్చు ఋణములపై 12% చొప్పున బారువడ్డి విధింపబడుట) జరిగినవి. అంతేకాక అప్పిచ్చువారు తమ లెక్కలను ఆయా ప్రాంతముల వారికి బోధపడు పద్ధతిలో ప్రాంతీయ భాషలలో వ్రాసి, అప్పు తీసుకున్న వారికి వారడిగినప్పుడు తెలుపవలసిన బాధ్యత ఏర్పరచి, ఋణగ్రస్థులకు కలుగు ఉపద్రవములను ఈ విధముగ నివారించిరి. రా. రె.

అప్రూవర్ : చూ. సాక్ష్య చట్టము.

అఫిడవిట్ : చూ. ప్రమాణ వాఙ్మూలము.

అబూహనీఫా : ఇతని ఇంకొక నామము ఇమామ్ అబూహనీఫా. సున్నీ సంప్రదాయములలో అత్యంత ప్రధానమైన సంప్రదాయమునకు ఇతడు స్థాపకుడు. ఇతడు హిజిరీ శకము 80 లో ఉమైయాద్ కాలిఫ్, 'అబ్దుల్ మాలిక్' పరిపాలనా కాలములో జన్మించి, వయోవృద్ధుడై 'అబ్బాసైడ్సు' రాజ్యాధికారమునకు వచ్చిన పిదప 18 ఏండ్లకు మరణించెను. ఆరంభములో ఇతడు మతవిషయక శిక్షణను పొందెను. కాని త్వరలోనే అది విడచి ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రాధ్యయనము మొదలిడెను. ఇతడు జఫార్ - అశ్ - సాదిక్, హమ్మద్‌ల ఉపన్యాసములకు హాజరగుచుండెను. పై వారిలో మొదటివాడైన జఫార్, ప్రవక్త సంతతికి చెందినవాడును, గొప్ప పండితుడును, ధర్మనిష్ఠాపరుడనియు ప్రఖ్యాతి చెందినవాడు. ఇతడు 'షియా' సంప్రదాయమునకు 'ఇమామ్' గ పరిగణింప బడుచుండెను. రెండవవాడు హమ్మద్ గొప్ప ధర్మశాస్త్రవేత్తగ పేరు గాంచెను. హనీఫా సంప్రదాయ అనుయాయుల వద్దకూడ కొంత శిక్షణ పొందెను. ఇతనికి అసామాన్యమైన బుద్ధి కుశలతయు, సునిశిత దృష్టియు స్వభావ సిద్ధముగ ఉండెను. ఇతడు తర్కము చేయుటయందు గణనీయమైన శక్తి సామర్థ్యములతోపాటు గొప్ప ధారణా శక్తియు, విస్పష్టమైన గ్రహణ శక్తియు గలిగి ఉండుటతో శీఘ్ర కాలములోనే ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రవేత్తగ పేరుబడసెను. ఇతని ఉపన్యాసములకొరకు జనులు తండోపతండములుగ వచ్చుచుండెడివారు. ఇతని శిష్యులలో అబూ యూసఫ్, మహమ్మద్, జుఫార్‌లు ముఖ్యులు.

అబూ హనీఫా ప్రబోధములు, ఆతడు వైయక్తిక నిర్ణయములకు ప్రామాణ్యత ఇచ్చునను ఖ్యాతి సంపాదించినవి. ఇతడు సంప్రదాయములకన్న నిగమములకే హెచ్చు ప్రాధాన్యత ఇచ్చునను అపోహ అతని సమకాలికులలో ఉండెను. కాని ఇతడు సంప్రదాయముల అధారముల పైననే విశ్లేషణాత్మక నిగమ సిద్ధాంతమును స్థాపించెను. సంప్రదాయ పరిశోధనమును ఇతరులకంటె అధికముగను, కచ్చితముగను చేయుటవలన, సామాన్యజనులు ప్రామాణికములని ఆమోదించిన పెక్కు సంప్రదాయములు తొలగిపోయెను. ఇతడు ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రాభివృద్ధికి ఎక్కువగ కృషి చేసెను. ఇతనిని మహమ్మదీయ ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్ర స్థాపకునిగ కూడ పరిగణించిరి. ఓ. న.

అబ్దుల్ రహీమ్ : ఈయన మిద్నపూరు జిల్లాలో 1867 లో జన్మించెను. తొలుత మిద్నపూరు హైస్కూలులోను, తరువాత కలకత్తా ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలోను విద్యాభ్యాసమొనర్చి, ఎమ్. ఏ. పట్టభద్రుడైనాడు. 1890 లో మిడిల్ టెంపుల్లో బారిష్టరుగా పట్టము పొంది, కలకత్తా హైకోర్టులో న్యాయవాద వృత్తిలో చేరెను. కాని త్వరలోనే 1900 లో కలకత్తా ప్రెసిడెన్సీ మేజిస్ట్రేటు ఉద్యోగములో ప్రవేశించెను. 1908 లో మద్రాసు హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగా నియమింపబడి, 1920 వరకు ఆ పదవిని శ్లాఘాపాత్రముగా నిర్వహించెను. 1910 లోను, 1919 లోను ప్రధాన న్యాయ మూర్తిగా ఉండెను. న్యాయమూర్తిగా ఉండిన కాలములో మద్రాసు యూనివర్సిటీలో 'ఫెలో' పదవి నిర్వహించెను. ఈయనకు 'డాక్టర్ ఆవ్ లా' బిరుదొసంగబడినది.

న్యాయమునకుతోడు సహానబుద్ధి, న్యాయదీక్ష, నిష్పాక్షికతగలిగి అమేయ లోకజ్ఞానముతో కడు సంతృప్తికరమగు తీర్పుల నిచ్చెడివాడని ప్రఖ్యాతి గాంచెను. మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్రమును గూర్చి టాగూరు లా ఉపన్యాసముల నిచ్చి, గ్రంథమును రచించెను. ఈయన పబ్లికు సర్వీసు కమిషనులో సభ్యుడుగా ఉండి, ఆ సంఘమువారి నివేదికకు పొందుపరచిన భిన్నాభిప్రాయ 'ప్రకటన' (మినిట్ ఆవ్ డిసెంట్) ప్రసిద్ధమై, ఆయన దేశాభిమానమును చాటుచున్నది.

ఈయనకు రాచకీయ ప్రభుత్వోద్యోగములమీద ఆసక్తిమెండు. హైకోర్టు జడ్జీ పదవికి రాజీనామా ఇచ్చి బెంగాల్ గవర్నరు కౌన్సిల్‌లో లా మెంబరుగా 1920 నుండి 1925 వరకు ఉద్యోగము చేసెను. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు

ఈయనకు కె. సి. ఎస్. ఐ. బిరుదమును ఒసగిరి. ముస్లిమ్ లీగు స్థాపకులలో ఒకడీయన. బెంగాల్ లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలుకు ఎన్నుకొనబడెను. రౌండుటేబిల్ కాన్ఫరెన్సులో సభ్యుడు. 1935 లో ఇండియన్ లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీకి అధ్యక్షుడు అయి, 1945 వరకు ఆ పదవిని నిర్వహించెను. బా. సు.

అభియోక్త: చూ. ప్రాసిక్యూటర్.

అభియోగము: నేరారోపణ చేయబడిన వ్యక్తిని విచారణ సలుపుటకు తీసుకొనబడు అవసర ప్రక్రియను అభియోగ మందురు. సిద్ధాంతరీత్యా ఇంగ్లండులో అన్ని నేరములకు రాజే అభియోక్త. ఏలన అట్టి నేరములు అన్నియు రాజుయొక్క శాంతికిని, సార్వభౌమత్వమునకును, హోదాకును భంగకరములుగ జరిగినట్లు పరిగణించబడును. కాని ఆచరణలో అట్టి నేరములవలన బాధ జెందిన వ్యక్తులే అభియోగములను సాధారణముగా తెచ్చుచుందురు. కాని మహాపరాధములు, ప్రజాశాంతికి సంబంధించిన నేరములలో రాజు పేరున ప్రభుత్వమే పరిశోధన సాగించి, నిందితులను విచారణకు తెచ్చును. శాంతి భద్రతలను కాపాడుట, ప్రజా రక్షణము, సంక్షేమము ప్రభుత్వ బాధ్యతలయి ఉండుటచే అట్టి విషయములకు సంబంధించిన అపరాధములపై అభియోగములు ప్రభుత్వ శాఖచే నిర్వహింపబడును. శాంతి భద్రతల రక్షణ బాధ్యత పోలీసు శాఖదై ఉండుటచే, అట్టి నేరములలో ఆరంభిక చర్యలు అన్నియు పోలీసు సిబ్బందిచే తీసుకొనబడును. వారు నిందితుని విచారణకై దండనాధికారియొద్దకు తెచ్చుటకు అవసర ప్రక్రియలు జరిపి, అతనిపై అభియోగమును దాఖలు చేతురు. దండనాధికారియొద్ద అభియోగములను విచారణ జరిపించుటకు ప్రభుత్వము తరపున అభియోక్తను నియమింతురు. ఇతడు అట్టి కేసుల విచారణలో పాల్గొనును. కొన్ని వ్యక్తిగత నేరములలో బాధితులే అభియోగములను తెచ్చి నిందితులను విచారణకు తీసుకొనివత్తురు.

స్కాట్‌లాండ్‌లోను, ఇతర యూరప్ దేశములలోను ప్రభుత్వశాఖ లేదా అధికారి ఈ అభియోగములు అన్నిటిని నడపుచుండును. వ్యక్తులకు వీనితో సంబంధము లేదు. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన నేరములు ప్రభుత్వ అటార్నీలచే నడుపబడును. రాష్ట్రములలో మండల, రాష్ట్ర అటార్నీలచే విచారణ నడిపించబడును. భారతదేశమందుకూడా దండ ప్రక్రియా సంహిత క్రింద ప్రత్యేక అభియోక్తలు వివిధ తరగతి న్యాయస్థానములకు నియమింపబడుదురు. ఓ. న.

అభియోజకుడు: చూ. ప్రాసిక్యూటర్.

అభియోజ్య స్వత్వములు: అభియోజ్య స్వత్వములు (యాక్షనబుల్ క్లెయిమ్స్) అనగా పరిహారములు పొందుటకు ఆధారములు కలవని సివిల్ న్యాయస్థానముచే గుర్తించబడిన స్వత్వములు. అవి: 1. హామీ లేని ఋణములు, 2. వాస్తవికముగ గాని, సంభావితముగ గాని స్వాధీనములో లేని చరాస్తియందు ఉండిన లాభదాయిక స్వత్వములు.

ఆ ఋణములు లేదా లాభదాయిక స్వత్వములు ప్రస్తుత కాలమునకు గాని భవిష్యత్ కాలమునకుగాని చెందినవి కావచ్చును. మరియు సోపాధికములు గాని, అనిశ్చితములు గాని కావచ్చును.

నిర్ధారిత (నిశ్చిత) ద్రవ్యమును చెల్లించుటకు ఏర్పడిన బాధ్యతయే ఋణము. అద్దె సొమ్ము, మక్తా బకాయిలు ఋణములు లేదా అభియోజ్య స్వత్వములు అగుచున్నవి. కాని మధ్య కాలీన ఫలసాయములు (మీన్ ప్రోఫిట్స్) అనిర్ధారిత పరిహారములగుటచే ఈ తరగతిలో చేరవు.

అభియోజ్య స్వత్వములకు కొన్ని ఉదాహరణములు 1. అమలునందున్న ఒప్పందము వలన కలుగు లాభములు, 2. జీవిత భీమా చేయించుకొనిన వ్యక్తి చనిపోయిన పిమ్మట, భీమా పైకమును రాబట్టుకొనుహక్కు, 3. విక్రయము రద్దు పరచబడిన పిదప క్రయధనమును రాబట్టుకొనుహక్కు 4. బ్యాంకునందున్న నిర్ణీత నిధిని పొందు హక్కు.

అభియోజ్య స్వత్వముల పరివర్తనము: పరివర్తకుడు గాని, వానివల్ల సక్రమముగా అధికారము పొందిన ప్రతినిధిగాని, సంతకము చేసి ఇచ్చిన లిఖిత పత్రము ద్వారా మాత్రమే, అభియోజ్య స్వత్వమును ఇంకొకరికి సంక్రమింపజేయవచ్చును. అట్టి లిఖిత పత్రము వ్రాసి ఇచ్చినతోడనే పరివర్తనము సంపూర్తియై అమలులోనికి వచ్చును. ఋణస్థునికి నోటీసు పూర్వకముగ సంక్రమణమును గురించి తెలియక పోయినను, పరివర్తనము జరిగిన అభియోజ్య స్వత్వమునందుగల సర్వ పరిహార హక్కులు పరివర్త్యునకు చెందును.

అట్టి పత్రము వ్రాసి ఇచ్చిన తదుపరి, అభియోజ్య స్వత్వమును పొందిన వ్యక్తి తన పేరనే వ్యవహార చర్యలు జరుపుకొను అధికారమును పొందుచున్నాడు. అందులకై పరివర్తకుని అంగీకారము అవసరములేదు. మరియు అభియోగ చర్యకు, అతనిని కక్షిదారునిగా చేర్చ నవసరము లేదు. (చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము సెక్షను 130).

అభియోజ్య స్వత్వమును పరివర్తన చేసిన విషయమును పరివర్తకుడుగాని, అతనిచే నియోజితుడైన ప్రతినిధిగాని.

సంతకము చేసి, లిఖిత రూపమున ఋణస్థునికి తెలియపరచ వలయును. పరివర్తకుడు అట్టి నోటీసును ఇచ్చుటకు నిరాకరించినచో. పరివర్త్యుడుగాని, అతని ప్రతినిధిగాని తన నామధేయమును, చిరునామాను చేర్చి పై విధముగా తెలియపరచవలయును. అట్టి పరివర్తనకు కక్షిదారుడు కానట్టియు, అట్టి పరివర్తన విషయము తెలియనట్టియు ఋణస్థుడు ఋణ దాతకు పైకము చెల్లించినచో, అది శాస్త్రీయమే కాగలదు.

వివరణ: ఉమాపతికి సభాపతి బాకీ ఉండెను. ఉమాపతి ఆ బాకీని వెంకటపతికి సంక్రమింప జేయగా అతను బాకీ తీర్చవలసినదిగా సభాపతిని కోరెను. కాని సభాపతికి ఆ సంక్రమణ విషయము తెలియక అప్పటికే పైకము ఉమా పతికి చెల్లించెను. అట్టి చెల్లింపు శాస్త్రీయమైనందున వెంకట పతి సభాపతి పై అభియోగము జరుపుటకు హక్కులేదు. అభియోజ్య స్వత్వపరివర్త్యుడు, సంక్రమణము నాటికి పరి వర్తకునికి ఉన్న బాధ్యతలు, ధర్మములకు లోబడియే హక్కులను పొందుచున్నాడు (చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము సెక్షను 132).

జడ్జీలు, న్యాయవాదులు, న్యాయస్థానములకు సంబం ధించిన అధికారులు అభియోజ్య స్వత్వములను కొనరాదు; వాటిలో ఎట్టి వాటాలనుగాని స్వత్వములనుగాని తీసుకొన రాదు. బి. శి. రా.

అభిశంసనము: రాజ్యమంత్రి అనుచిత ప్రవర్తన కలిగి ఉన్నట్లును, మహాపరాధములను ఒనరించి నట్లును పార్లమెంటు నిందారోపణ చేయుటను 'అభి శంసనము' అందురు. మొట్టమొదటిసారిగ ఇట్టి అధికారము ఎడ్వర్డు - III పరిపాలనా కాలములో పార్ల మెంటుచే ప్రయోగింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. అందులో అప్పటి మంత్రులు లాటిమర్, నెవిలీలు, రాజు ద్రవ్య దుర్వినియోగమునకును, ప్రధాన వాణిజ్య సరకును కెలే నుండి మార్చినందులకును అభిశంసితులైరి.

అభిశంసనమందు కామన్సు సభ ఫిర్యాదిగను ప్రభు సభ న్యాయస్థానముగను వ్యవహరింతురు. కామన్సు సభలో అందలి సభ్యులు, అభిశంసన తీర్మానమును మొదట ప్రవేశ పెట్టుదురు. అది ఆమోదింప బడినచో ప్రభు సభ యందు అభిశంసనము చేయబడును. అభిశంసన విషయ ములు లిఖితములై, వాటి కాపీలు ప్రభువులకును, నేరస్థు లకును అందజేయబడును. నేరస్థులు బంధింపబడుదురు. అభిశంసనమునకు సంబంధించిన అభియోగ చర్యలను కొంత మంది కామన్సు సభ సభ్యులు నడుపుదురు. వారిని వ్యవహర్తలు అందురు. ప్రభుసభ అభిశంసన చర్యలను పరిశీలించి నిర్ణయము చేయును. ఇటువంటి అభిశంసన ములు బ్రిటిష్ పార్లమెంటులో కొన్ని జరిగినవి. 1788 లో వారన్ హేస్టింగ్స్, 1806 లో మెక్‌విల్లీ అభిశంసనమ్ము చేయబడిరి. (చూ. సం. 1. (వ) పు - 722). ఓ. న.

అభిహరణము (డిస్ట్రెస్): ఋణగ్రస్థుని స్వాధీన ములో ఉన్న సామానులు, పశుగణములు తీసుకొనిపోయి పరిహారముగ నష్టపడిన పార్టీ సంరక్షణమునకు చేర్చుటను 'అభిహరణ' మందురు. సామాన్యముగా శిస్తును చెల్లించక పోయినపుడు అభిహరణమును ఉపయోగింతురు. కాని ఈ పరిహార పద్ధతిని ఇతర పన్నుల చెల్లింపులకును, రుసుముల రాబట్టుకొనుటకును, పశుగణ అతిచారము వలన కలిగిన నష్టమునకు పరిహారమును రాబట్టుకొనుటకును కూడ ప్రయోగింతురు. భూ ఖామందు - రైతుల మధ్య రైతు శిస్తు బకాయిల మొత్తమును చెల్లించుటకు సంసిద్ధత చూపు నపుడు చట్ట ప్రకారము అభిహరణ చర్య తీసుకొనుటకు అవకాశము లేదు. వివిధ చట్టములు, న్యాయ నిర్ణయములు పెక్కు వస్తువులను అభిహరణమునుండి మినహాయించినవి.

ఉదా: స్థావరములు, దైనందిన ఉపయోగములో ఉండు వస్తువులు, రైతు, అతని కుటుంబపు కట్టుబట్టలు, బిస్తర్లు వృత్తికి అవసరమైన పనిముట్లు, ప్రత్తి, నూలు, సిల్కుల తయారీకి ఉపయోగపడు యంత్రములు, కౌలు దారునకు, వ్యాపార సరళిలో అప్పజెప్పిన వస్తువులు, వ్యవసాయ కమతముల చట్టము క్రింద రైతులు అద్దెకు తెచ్చుకొనిన యంత్ర పరికరములు మొదలగునవి. ఒక వ్యక్తి యొక్క వ్యాపారపు పనిముట్లు కొంత విలువ వరకు అభిహరణమునుండి మినహాయింపబడును. (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత; వ్యవహార ప్రక్రియాసంహిత). ఓ. న.

అమలు: వ్యవహార చర్యలలో కోర్టుల తీర్పులను, ఇతర సజాతీయ కార్యకలాపములకు సంబంధించిన తీర్పులను అచరణలోనికి తెచ్చుటను 'అమలు' అందురు. ఈ పదము, కోర్టు తీర్పులో ఒక వ్యక్తి అర్హత కలిగి ఉన్నాడని ప్రక టించిన దానిని అప్పగించుటలో తీసుకొనబడు కార్య కలాపములను తెలియజేయును. ఈ అమలు సాధారణముగ ఆజ్ఞా పత్రిక లేదా హుకుమ్‌ద్వారా జరుపబడును. ఈ ఆజ్ఞా పత్రిక అమీనాను, లేదా ఇతర తగిన ఉద్యోగిని నిర్దేశించుచు వస్తువులను స్వాధీనము చేసుకొనుట, ఇతర నిర్బంధ కార్య కలాప చర్యలు తీసుకొనుటద్వారా డిక్రీయొక్క ఉద్దే శమును నెరవేర్చుమని ఆజ్ఞాపించును.

ఆంగ్ల న్యాయమున కోర్టు సామాన్య హుకుమ్‌ను షెరీఫ్ లేదా ఇతర ఉద్యోగికి జారీ చేయుచూ తీర్పు క్రింద రావలసిన మొత్తము, దానిపై వృద్ధి, ఖర్చులు వగైరాలు

ప్రతివాదియొక్క వస్తువులు, పశువులు మొదలగు చరాస్తుల విక్రయముద్వారా వసూలుచేసి, ఋణదాతకు చెల్లించు నిమిత్తము కోర్టునకు ఆ పైకము తీసుకొని రావలసినదని నిర్దేశించుచు ఉత్తరువు చేయును. కోర్టు ఆజ్ఞాపత్రికద్వారా ఇవ్వబడిన అధికారమును పురస్కరించుకొని ఈ అధికారి ప్రతివాది నివాస పరిసరములలోనికి ప్రవేశించి, అచ్చట ప్రతివాది తాలూకు చరాస్తులను - కట్టుబట్టలు, బిస్తరులు, నిర్ణీత విలువకు మించని వ్యాపార పనిముట్లు, సాధనములను మినహాయించి స్వాధీనము చేసికొనును. స్థిరాస్తికి సంబంధించిన డిక్రీ అయినప్పుడు అట్టి డిక్రీ అమలులో ప్రతివాది తాలూకు స్థిరాస్తి జప్తు చేయబడి వేలమునకు తేబడును (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత-ఆర్డరు 21). అమలు అను పదము దండ ప్రక్రియా సంహిత క్రింద అపరాధి కోర్టుచే జారీ చేయబడిన ఆజ్ఞలను నిర్వర్తించుటకు ఉపయోగించు ప్రక్రియను తెలియజేయును (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత). అమలునకు ఆంగ్లమునందు వాడబడు 'ఎగ్జిక్యూషన్' అను పదము దస్తావేజులు, వీలునామాలు, పత్రములు, వ్రాయుటకు కూడ ఉపయోగించబడును. (చూ. దస్తావేజు, పత్రము, వీలునామా). ఓ. న.

అమీనా : చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత.

అమీర్ అలీ, సైయద్ (1849 - 1929) : ఈయన సంపన్న మహమ్మదీయ కుటుంబమున 1849 ఏప్రిల్, ఆరవ తేదీన జన్మించెను. హుగ్లీ కాలేజీలో విద్యాభ్యాసము చేసి, ఎమ్. ఏ., డిగ్రీ పొంది, బి. యల్, పరీక్ష అనంతరము ఇంగ్లండులో ఇన్నర్ టెంపుల్ 'లో బారిష్టరు పట్టమును పొందెను. 1873 లో కలకత్తా హైకోర్టులో న్యాయవాది వృత్తి ప్రారంభించెను. 1878 లో కలకత్తా ప్రెసిడెన్సీ మేజస్ట్రేటుగా నియమింపబడెను. 1883 లో లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్ లో సభ్యుడుగా నియమింపబడెను. కలకత్తా యూనివర్సిటీలో టాగూరు లా ప్రొఫెసరుగా నియమితుడైనాడు. తర్వాత 1890 లో కలకత్తా హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగా నియమింపబడి, 14 ఏండ్లు న్యాయమూర్తి పదవి నిర్వహించెను. వ్యవహార పద్ధతులు, ప్రక్రియా వివరములు విశేషించి పట్టించుకొనక, తనకు న్యాయమని తోచిన విధముల దావా విచారణ జరుపుచుండెడివాడని ప్రతీతి. వాద పత్రముల (ప్లీడింగ్స్) సవరణకు దరఖాస్తుతో నిమిత్తము లేకనే ఏ సవరణలు కావలెనో వాటిని వ్రాసి కోర్టు గుమాస్తావద్ద ఇమ్మని వకీళ్ళకు చెప్పెడివాడట. తాత్కాలిక మనః ప్రవృత్తిని బట్టి తీర్పుల నిచ్చెడివాడు.

న్యాయమూర్తి పదవినుండి 1904 లో విరమణ పొంది తరువాత ఇంగ్లండులో స్థిర నివాస మేర్పరచుకొనెను. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము ఈయనను 1909 లో ప్రివీ కౌన్సిల్ లో న్యాయ విచారణ కమిటీయందు ఒక సభ్యునిగా నియామకము చేసిరి.

ప్రివీ కౌన్సిలులో 1926 వరకు సభ్యుడుగా ఉండి, అనేక ముఖ్యమైన అభియోగములలో తీర్పులను ఒసంగినాడు. ప్రివీ కౌన్సిలులో సభ్యత్వము సంపాదించిన తొలి భారతీయుడు ఈయన. మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్రము మీద టాగూరు లా ఉపన్యాసములను ఇచ్చి రెండుభాగములలో ఒక ఉద్గ్రంథమును రచించెను. ఈయన గొప్ప న్యాయ శాస్త్రవేత్తయని పేరు పొందెను. బా. సు.

అమ్మకపు పన్ను చట్టము : చూ. విక్రయపు పన్ను చట్టము.

అమ్మకము : చూ. విక్రయము.

అయాలా, బాల్టసార్ (1548 - 1584) : స్పానిష్ ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు, రాజనీతి సిద్ధాంత కర్త, ఆంట్ వెర్ప్ లో జన్మించెను. లియోన్ లో విద్యాభ్యాసము చేసెను. పర్మా రాకొమరుని క్రింద నెదర్లండ్స్ లో ఉన్న ఫిలిప్ - II సైన్యములో అడ్వకేటు జనరలుగా పని చేసెను. ఈయనకు కాథలిక్ మతమునిన అత్యంత భక్తి. ఇతడు 1582 లో ధర్మశాస్త్రములో 'ది జూరీ ఎట్ అఫిసిస్ బెలిసిస్ ఎట్ డిసిప్లినా మిలిటరి' అను ఒక ఉద్గ్రంథము ప్రచురించెను. ఈ గ్రంథమును గ్రోషియస్ తన గ్రంథములో పలుచోట్ల ఉదాహరించెను. ఇతడు ఫ్రాన్సిస్కన్ ధర్మవిజ్ఞాన సిద్ధాంతములచే ప్రభావితుడైనను, రాజకీయ కారణములవల్ల వివిధ విషయములలో వాటితో ఏకీభవించలేదు.

అన్యాయమునకు ప్రతీకారము, జాతీయ రక్షణ, మత ప్రచారమునకు వ్యతిరేకించు మత విశ్వాసము లేని వారిని అణగద్రొక్కుట, తిరుగుబాటు చేసిన ప్రజలను శిక్షించుట మొదలగు లక్ష్యములను యుద్ధము ద్వారా సాధించవచ్చునని అయాలా గుర్తించెను. తిరుగుబాటు దార్లను శిక్షించుట యుద్ధ న్యాయమునకు సంబంధించిన విషయము కాదనియు, వాటికి యుద్ధ న్యాయ సూత్రములను వర్తింప జేయనక్కరలేదనియు, అయాలా ఉద్దేశ్యము. రాజు దైవాంశ సంభూతుడగుటను అతనికి సర్వాధికారములు కలవనియు, తిరుగుబాటు నణచు వ్యవహారములో క్రూరత్వమునకు పాల్పడు హక్కు కలదనియు ఇతని భావన. ప్రజలు రాజును న్యాయ విచారణ సలుపలేరు. పోపు ఒక్కడే న్యాయ సూత్రములకు అనుగుణముగ నడచునట్లు రాజును అదుపునందు పెట్టగలడు. రాజహత్య అధర్మము. రాజుపై తిరుగుబాటు చేసిన వానిని చంపుటను మతము వ్యతిరేకించదు అనునవి ఇతని సిద్ధాంతములు. ఓ. న.

అరెస్టు : చూ. నిర్బంధము.

అలిబీ : చూ. అన్యత్రత - పు. 192.

అల్ట్రా వైరిస్ : చూ. అధికార బాహ్యము-పు. 185

అల్పియన్ : రోమన్ ధర్మ శాస్త్రవేత్త. అతని అసలు పేరు డోమీషియస్ అల్పియేనస్. ఇతడు పాపీనియన్ సంఘ సభ్యుడుగ మొదట చెప్పబడినాడు. క్రీ. శ. 222 మొదలు మరణించు (228)వరకు ఇతడు రోమ్‌లోని అత్యున్నత న్యాయ పదవిని అలంకరించినాడు. ఇది గాక అతడు అలిగ్జాండరు సెవరస్ చక్రవర్తియొక్క నిరంతర సహచరుడుగను, సలహాదారుగను ఉండెడివాడు. ఇంత ఉన్నత పదవిలో ఉన్నప్పటికిని ప్రీటోరియన్ గార్డు యొక్క విరోధమునకు గురి అగుట వలన వారిచే హతుడయ్యెను.

అల్పియన్ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథము లన్నియు క్రీ.శ. 211-217 మధ్య రచింపబడినట్లు కనబడును. ఇతని రచనలలో మిలిటరీ న్యాయముపై రచింపబడిన 'లిబ్రైఎర్ ఎడ్ ఎడిక్టమ్' సివిల్ న్యాయముపై రచింపబడిన 'లిబ్రైఎడ్ మసూరియమ్ సాబినమ్' అను గ్రంథములు పేర్కొనదగినవి. ఇందులోని మొదటిది జూలియన్ రచించిన పర్పెచ్యు అల్ ఎడిక్ట్ అను గ్రంథముపై సమగ్ర విమర్శన గ్రంథము - పై రెండు గ్రంథములలోను పూర్వపు ధర్మశాస్త్రజ్ఞుల రచనల నుండి అనేక ఉదాహరణములు పేర్కొనబడినవి. ఈతడు రచించిన శిక్షక గ్రంథములలో 'రెస్పాన్సా' అనునది ఒకటి. ఇందులో తాను ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడుగ పనిచేసినప్పటి అభియోగములను కొన్నింటిని ఉల్లేఖించెను. ఇవిగాక, 'లిబ్రి రెగ్యులారమ్' అను రెండు అరంభిక ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములు చెప్పుకొనదగినవి. అల్పియన్ తన రచనల ద్వారా రోమన్ ధర్మ శాస్త్రమునంతను సమీకరించగలిగెను. అల్పియన్ గొప్ప ధర్మశాస్త్ర సంగ్రహకర్త, పరిశోధకుడు, ఇతని రచనలలో ఇతని పరిశోధనలు, సిద్ధాంతముల ప్రభావము ప్రస్ఫుటముగ కనబడును. ఓ. న.

అల్లాడి కృష్ణస్వామి : చూ. కృష్ణస్వామి, అల్లాడి.

అల్సియాటీ ఆండ్రియా (1492 - 1550): ఇటాలియన్ ధర్మ విజ్ఞానవేత్త. ఈయన పదునారవ శతాబ్దియొక్క మానవతా వాదోద్యమ కాలమందు రోమన్ ధర్మశాస్త్ర అధ్యయనము యొక్క పునరుజ్జీవనములోను, వాటియొక్క పూర్తి పాఠములను ప్రామాణికముగ పునః ప్రతిష్టించుటలోను అత్యంత ప్రధానపాత్ర వహించినాడు. ఈయన వివిధ ఇటాలియన్, ఫ్రెంచి యూనివర్సిటీలలో ఆచార్యుడుగ పనిచేసెను. ఈయన ఉపన్యాసములు అనేక దేశములకు చెందిన సుప్రసిద్ధ విద్వాంసులు, సాంఘిక, మత సంస్కర్తలతో సహా పెక్కు శ్రోతలను ఆకర్షించెడివి. యూరప్ దేశములలో న్యాయశాస్త్ర పురోభివృద్ధికి ఈయన అసంఖ్యాక రచనలు ఎక్కువగా తోడ్పడినవి. ఆనాటి సంస్కరణ, పునరుజ్జీవన, ఉద్యమములలో ఇతనికి సన్నిహిత సంబంధము ఉండెడిది. అందువలననే ఇతడు ఇరాస్మస్, తామస్ మోర్, బెంజో, జాన్ కాల్విన్ మొదలగు ప్రసిద్ధ వ్యక్తులతో అత్యంత సన్నిహిత సంబంధము కలిగి ఉండెడివాడు.

సులలితములగు న్యాయ విమర్శనములచే ఇతడు చక్కని న్యాయ సిద్ధాంత స్థాపకుడుగ ప్రసిద్ధికెక్కెను. ఇతడు జస్టీనియన్ సంహితపైనను, వాన్‌డెక్ట్సు పైనను విమర్శన గ్రంథము రచించెను. ఈయన జీవితమంతయు సంస్కరణము పునరుజ్జీవనము, సత్యాన్వేషణల గురించి ఎక్కువగ కృషి సలిపెను, అందుచేత ఇతని అసంఖ్యాక రచనలు అన్నియు చిన్న చిన్న ఖండములుగనే ఉండి పోయినవి. లాటిన్ భాషలో పద్యములుగ వ్రాసిన ఇతని నైతిక వాక్కులు, అమూల్యములు. వాటికి 'ఎమ్‌బ్లెమ్స్' అని పేరు. ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్ర శాస్త్రీయ పద్ధతికి ఇతడు సంస్థాపకుడు. ఓ. న.

అళియ సంతాన న్యాయము : చూ. మరుమక్కతాయ న్యాయము.

అవధి నియమము : కాలావధి (లిమిటేషన్) వ్యాజ్యములను తెచ్చు హక్కునకు కాలావధి నిర్ణయించుట ధర్మశాస్త్ర విధానమై ఉన్నది. ఇది వ్యాజ్యముల సంఖ్యను కొంతవరకు తగ్గించుట కొరకు ఉద్దేశింపబడినది. ఏలన కాలదోషము (కాలాతీతము) ద్వారా ఒక వ్యక్తికి ఆస్తిపై అభియోజ్య హక్కు నశించినందువలన కలిగెడు నష్టముకన్న ప్రత్యేక పరిస్థితుల ఆధారముతో ఆ ఆస్తిపై నిర్దిష్ట స్వార్థమును పొందిన వారికి కలుగు నష్టము అత్యధికమై ఉండి స్వత్వసముపార్జన ప్రమాద భరితముగ ఏర్పడును. విభిన్న వ్యాజ్యములకు వివిధ కాలావధులు నిర్దేశింపబడినవి.

ఇంగ్లండులో అతి ప్రాచీనమైన అవధి నియమ చట్టము 1623 లో పుట్టినది. దానినిబట్టి వ్యక్తిగత వ్యాజ్యములు - అనగా సామాన్య ఒప్పందములు ఆధారమగు ఋణములను వ్యావహారిక అపకృతులకు పరిహారము రాబట్టుకొనుటకు, ఆరు ఏండ్లు దాటిన తరువాత తెచ్చుటకు వీలులేదు. 1856-వాణిజ్య న్యాయసవరణ చట్టము, పై చట్టమును వర్తకుల లెక్కలకు కూడ వర్తింప జేసినది. పై అవధి నియమచట్టము వ్యాజ్య హక్కును స్పష్టముగ నశింప చేయదు. కాని దాని అతిక్రమణమువలన పరిహారమునకు మాత్రము అడ్డుపడును. దీనివలన పర్యవసాన మొకటియే అయినను, ఇతరులు

తెచ్చిన వ్యాజ్యములలో ఆ హక్కును కాలదోషము పట్టినను, ప్రతివాదముగ ప్రయోగించుటకు అవకాశము ఉండును; అనగా ఒక వ్యక్తి రెండవ వానిపై పైకము రాబట్టుటకు వ్యాజ్యము తెచ్చినప్పుడు రెండవవాడు తనకు మొదటి వ్యక్తివల్ల రావలసియుండి కాలదోషము పట్టిన బాకీని ప్రతివాదముగ ప్రయోగించవచ్చును. ఇంకను ఒక వ్యక్తి ఋణస్థుని చరాస్తి హామీపై ఋణము నిచ్చినపుడు ఋణము కాలదోషము పట్టినను, హామీని అమలు జరిపి రాబట్టు కొనవచ్చును. ప్రాచీన కాలము నుండియు వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు కాల అవధులు నిర్ణయింపబడు చున్నవి. పై ఆరంభిక అవధి నియమ చట్టమును సవరణల ద్వారా విస్తృత విషయములకు అనువర్తింప జేయుచు, ఇంగ్లండులో 1939 లో ఏకీకృతమైన అవధి నియమ చట్టము రూపొందించబడినది.

భారతదేశములో చట్ట రూపమున అవధి నియమములు 1908 లో రూపొందించబడి, మరల కొన్ని సమరణలతో 1963 లో నూతనమగు శాసనము జారీ చేయబడినది. సాధారణముగ నేరములను గూర్చి తెచ్చు అభియోగము లకు ఎట్టి కాలావధి నియమము ఉండదు. ఓ. న.

అవధి నిర్ణయ చట్టము: వ్యవహార చర్యలలో కక్షి దారులు వ్యాజ్యములను, అప్పీళ్ళను, అర్జీలను కోర్టులో దాఖలు చేయుటకు వాని స్వభావమును బట్టి అవధులను ఈ చట్టము నిర్ణయించుచున్నది.

అవధి నిర్ణయ (1908) చట్టము విస్తృత సవరణలతో 1963 లో మరల జారీచేయబడినది. ఈ సవరణలు, చట్టము యొక్క పాఠ్యభాగమునకన్న షెడ్యూలులో ఎక్కువగ చేయబడి నిబంధనలు అన్నియు క్రమబద్ధముగ రూపొందింప బడినవి. పూర్వపు షెడ్యూలునందలి 183 నిబంధనలు ఇప్పుడు 137 కు తగ్గింపబడినవి.

ఈ చట్టము ఐదు భాగములుగ విభజింపబడినది. ఇందు మొదటి భాగములో చట్టనామము, వ్యాప్తి ముఖ్యపదముల నిర్వచనములు ఇవ్వబడినవి. రెండవ భాగములో (3-11 సెక్షనులు) వ్యాజ్యములు, అప్పీళ్ళు, పిటీషనులకు సంబంధించిన కాలపరిమితుల గురించి చర్చింపబడినది. మూడవ భాగములో (12-24 సెక్షనులలో) పై వానికి అవధుల లెక్కించు పద్ధతులు విశదపరుపబడినవి. నాలుగవ భాగములో (25-27 సెక్షనులు) ఇందు స్వాధీనము ద్వారా స్వత్వమును సంపాదించుటకు కావలసిన కాల నిర్ణయము వివరింపబడినది. ఐదవ భాగము (28-31 సెక్షనులు) ఈ భాగమునందు పై అవధులకు సంబంధించిన ఇతర విషయములు చర్చింపబడినవి.

వ్యాజ్యములు, అప్పీళ్లు, పిటీషనులు: చట్టముతో జత పరుపబడిన షెడ్యూలులో వివరింపబడిన అవధులను అతిక్రమించి దాఖలు చేయబడిన వ్యాజ్యము, అప్పీలు (పిటీషను) పరిహరింపబడును. ఈ చట్టము క్రింద నియమింపబడిన అవధి కోర్టు సెలవు దినములలో అంత మొందినచో, కోర్టు తెరిచిన రోజున అట్టి వ్యాజ్యము, అప్పీలు, పిటిషను దాఖలు చేసుకొనవచ్చును. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత ఆర్డరు ఇరువది ఒకటికి సంబంధించిన నిబంధనల క్రింద పెట్టుకొను పిటీషనులు తప్ప, మిగిలిన పిటీషనులు, అప్పీళ్లు ఈ చట్టమందు నిర్ణయింపబడిన అవధులను అతిక్రమించిన పిదప దాఖలు అయినచో, అట్టి కాల అతిక్రమణకు సరియైన కారణములు ఉన్నట్లు కోర్టును తృప్తి పరుప గలిగినచో, అట్టి అప్పీళ్ళను పిటిషనులను కోర్టు స్వీకరింప వచ్చును. అప్పీలు దారుగాని, పిటీషనరుగాని కోర్టు ఉత్తరువు, కోర్టు అనుసరించు పద్ధతి, లేదా హైకోర్టు తీర్పులను బట్టి అప్పీలు, పిటీషను దాఖలు చేయుటకు నిర్ణయింపబడిన కాలమును లెక్కించుటలో పొరపడుట జరిగినదని చెప్పుట సరియైన కారణమగునని చట్టమందే విశదపరుపబడినది.

ఒక వ్యక్తి వ్యాజ్యము చేయవలసియుండి, లేదా డిక్రీ అమలుకు పిటీషను పెట్టవలసియుండి, అట్టి సమయములో అవయస్కుడై లేదా మతిభ్రమణము లేదా మంద బుద్ధి కలవాడై ఉన్నచో అట్టి వ్యక్తి తన అశక్తతలు తీరినప్పటి నుండికాల అవధినిలెక్కించి, అట్టి అవధిలో పునః వ్యాజ్యము లేదా పిటీషను పెట్టుకొనవచ్చును. కాని అట్టి అశక్తతకు గురియైన వ్యక్తి అవధి లెక్కింపబడు కాలమునాటికి తిరిగి నూతన అశక్తతలు కలిగినచో ఆ అశక్తతలు అన్నియు తీరిన మీదట లెక్కింపగా నిర్దిష్టమగు కాలములో అట్టి పిటీషను.లేదా వ్యాజ్యమును దాఖలు చేయవచ్చును. ఒకవేళ అశక్తుడై ఉండగనే అట్టి వ్యక్తి మరణించినచో, అతని న్యాయ సంబంధ ప్రతినిధి ఆ వ్యక్తి చనిపోయినది లగాయితు కాలము లెక్కించి, అట్టి అవధిలో వ్యాజ్యము లేదా పిటీషను దాఖలు చేయవచ్చును. ఒకవేళ పై న్యాయ సంబంధ ప్రతినిధి కూడ పై వ్యక్తి చనిపోవు కాలమునకు అశక్తతకు లోనైన, ఈతని అశక్తత తీరిన పిదప నిర్ణీత అవధిలోపల అట్టి వ్యాజ్యముగాని, పిటీషను గాని దాఖలు చేయవచ్చును. ఒకప్పుడు పై అశక్తుడగు వ్యక్తి, అశక్తత తీరిన కొంత కాలమునకు చనిపోయినచో అట్టి వ్యక్తి సజీవుడై ఉన్నచో వ్యాజ్యము లేదా పిటీషను పెట్టుకొన గలుగు కాలవ్యవధిలోనే అతని న్యాయ సంబంధ ప్రతినిధి దానిని దాఖలు చేయవలసి ఉండును.

కొందరు వ్యక్తులు సమష్టిగా వ్యాజ్యము దాఖలు చేయవలసి ఉండి, లేదా డిక్రీని అమలు జరుపవలసి ఉండి, వారిలో అశక్తుడై అట్టి అశక్తునితో నిమిత్తము లేకుండగనే మిగిలిన వ్యక్తులు పై వ్యవహారమును పరిష్కరింప గలిగినచో పై అశక్తత అవధి లెక్కింపుకు అవరోధము కాదు. కాని అట్టి వ్యవహార పరిష్కారమునకు వ్యక్తు లందరి ఆమోదము కావలసివచ్చినచో, పై అశక్తుని అశక్తత తీరిన పిదపనే అవధి లెక్కింపు ఆరంభమగును. హిందూ సమష్టి కుటుంబ వ్యవహర్త, ఇతర కుటుంబ సభ్యులతో నిమిత్తము లేకయే వ్యవహారములను పరిష్కరింప గలడు.

అశక్తతకు సంబంధించిన పై నిబంధనలు అగ్రక్రయాధికార హక్కును అమలు జరుపుటకు తెచ్చెడి వ్యాజములకు వర్తింపవు. కాల అవధి కూడ అశక్తత తీరిన మూడు ఏండ్లకు మించి పొడిగింపబడదు.

ఎట్టి అవరోధములును లేక ఒకసారి కాలము - ఆరంభమైనచో తదుపరి వ్యాజ్యము లేదా పిటీషను దాఖలుకు ఎట్టి ఆటంకములు, అశక్తతలు కలిగినను దానిని నిలుపు చేయలేవు. కాని ఋణదాత యొక్క ఎస్టేటును నిర్వహించు అధికారము ఋణస్థునికే సంక్రమించినపుడు అట్టి నిర్వహణ సాగుచున్నంత కాలము అవధి లెక్కింపునకు రాదు. అనగా బాకీదారునివద్దనుండి ఋణదాత బాకీ రాబట్టుటకు బాకీదారుడు తన ఆస్తిని నిర్వహించు కాలము మినహాయింపబడును.

ఏదేని నిర్దిష్ట కార్యము కొరకు ట్రస్టీ స్వాధీనములో ఉన్న ఆస్తిని అతని వద్దనుండి రాబట్టుటకు, లేదా అతడు గాని అతని న్యాయిక ప్రతినిధులు గాని ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేసినచో, అట్టి వ్యక్తుల నుండి సదరు ఆస్తిని దాని ఫలసాయములను, వానికి సంబంధించిన జమా ఖర్చుల లెక్కలను రాబట్టు నిమిత్తము. వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు ఎట్టి కాలనియమమును లేదు. ఎప్పుడైనను తేవచ్చును. కాని, సదరు ఆస్తిని న్యాసమునకు సంబంధించినదని తెలియక నగదు ప్రతిఫలము ఇచ్చి కొన్న క్రేతకు ఇది వర్తింపదు. హిందూ, మహమ్మదీయ, బౌద్ధ దేవాదాయ ధర్మాదాయసంస్థలకు సంబంధించిన ఆస్తులు నిర్దిష్ట కార్యము కొరకు సృష్టింపబడిన ట్రస్టు ఆస్తులుగ భావింప బడుననియు, అట్టి ఆస్తుల పై వ్యవహరించుటకు నియమింపబడిన వ్యవహర్త ట్రస్టీగ పరిగణింపబడుచున్నాడనియు, విశదీకరిపబడినది.

జమ్మూ-కాశ్మీర్ రాష్ట్రములోగాని, విదేశములలో గాని కుదుర్చుకొనబడిన ఒప్పందములపై ఈ చట్టము వర్తించు ప్రదేశములలో నుండు కోర్టులలో దాఖలు అయిన వ్యాజ్యములకు ఈ అవధి నిర్ణయ చట్టనింబంధనలు వర్తించును. పై దావాలలో జమ్మూ - కాశ్మీర్ రాష్ట్రపు చట్టము, లేదా విదేశపు అవధి నిర్ణయ చట్టము క్రింద కాల దోషము పట్టినట్లు ప్రతివాదన చేయుటకు వీలులేదు. కాని పార్టీలు ఆ కాలములో జమ్మూ - కాశ్మీర్, లేదా విదేశ నివాసులై యుండి, అట్టి కాంట్రాక్టు, ఆ రాష్ట్రపు నిబంధన వలన రద్దు అయినచో, అట్టి ప్రతివాదన చేయ వచ్చును.

అవధి లెక్కింపు పద్ధతి: వ్యాజ్యములకు, అప్పీళ్ళకు, పిటీషనులకు, అవధి లెక్కింపు ఏ తేదీనుండి మొదలిడవలెనో అట్టి తేదీని మినహాయింపవలెను. అప్పీలు, లేదా అప్పీలు చేసికొనుటకు అనుమతి కొరకు పిటీషను, లేదా తీర్పు యొక్క పునః పరిశీలన కొరకు లేదా పునరీక్షణ కొరకు పిటీషనులలో కాల అవధి లెక్కింపులలో క్రింది కోర్టు తీర్పును ప్రకటించిన దినమును, పై తీర్పు యొక్క పబ్లికు నకళ్లను సంపాదించుటకు పట్టు కాలమును మినహాయింపవలెను. డిక్రీలపైన గాని, ఉత్తరువుల పైనగాని, అప్పీలు చేయుటకు, పునః పరిశీలన లేదా పునరీక్షణ చేయుటకు, ఆ డిక్రీ లేదా ఉత్తరువుల పబ్లికు నకళ్లు సంపాదించుటకు పట్టుకాలము మినహాయింపవలెను. అటులనే పంచాయితీ తీర్పు రద్దుకొరకు పెట్టు పిటీషనుకు ఆ పంచాయితీ తీర్పు యొక్క పబ్లికు నకలును సంపాదించుటకు పట్టు కాలమును మినహాయింప వచ్చును. కాని తీర్పు చెప్పిన పిదప, నకళ్ల కొరకు దరఖాస్తు పెట్టుటకుండు మధ్య కాలము మినహాయించుటకు వీలులేదు. వ్యాజ్యమును గాని, అప్పీలునుగాని పాపరుగా తెచ్చుకొనుట కొరకు పిటీషను పెట్టుకొనగా అది నిరాకరింపబడినచో సదరు దావా లేదా అప్పీలును కోర్టు రుసుము చెల్లించి దాఖలు చేయుటకు విధింపబడు కాల అవధిలో పాపరు పిటీషను విచారణకు పట్టుకాలమును మినహాయింప వచ్చును. అట్టి వ్యాజ్యము లేదా అప్పీలునకు చెల్లింపవలసిన కోర్టు రుసుము చెల్లించినచో ప్రథమ దశలోనే అట్టి రుసుము చెల్లింపబడినట్లు పరిగణింపబడును.

ఒక ప్రతివాదిపై ప్రారంభిక కోర్టులోను, లేదా అప్పీలు కోర్టులోను సివిల్ చర్య ఎట్టి జాప్యమును లేకుండగా, అట్టి కోర్టులకు క్షేత్రాధికారము కలదను నమ్మకముతో నడిపించినను క్షేత్రాధికార లోపము చేతను అట్టి ఇతర లోపముల వలనను, సదరు వ్యాజ్యము లేదా అప్పీలు ఆ యా కోర్టులలో నడిపించుటకు అవకాశము లేనప్పుడు, తిరిగి ఆ వాది ప్రతివాదిపైన ఆ వ్యాజ్య కారణము పైననే క్షేత్రాధికారము గల కోర్టులో దావా

లేదా అప్పీలు దాఖలు చేయుటకు కాల వ్యవధి లెక్కింపులో పై సివిల్ చర్యలకు పట్టిన కాలము మినహాయింపవలెను. పై సూత్రము పిటీషనులకు కూడ వర్తించును. క్షేత్రాధికార లోపము వలనను, లేదా అట్టి ఇతర కారణముల వలనను, కోర్టులో వ్యాజ్యమును కొనసాగించుటకు అవకాశము లేనందున వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత ఆర్డరు 23 రూలు 1 క్రింద కోర్టు అనుమతితో వ్యాజ్యమును ఉపసంహరించు కొని, అట్టి వ్యాజ్యమును తిరిగి క్షేత్రాధికారము గల కోర్టులో దాఖలు చేయుటకు పై సూత్రము వర్తించును. పై సంహిత ఆర్డరు 23 రూలు 2 అడ్డురాదు. వ్యాజ్యములో పార్టీలచే వ్యాజ్య కారణముల దుస్సంయోజనము క్షేత్రాధికార లోపము వంటిదిగ పరిగణింపబడునని చట్టము నందే వ్యక్తము చేయబడెను.

వ్యాజ్యమును దాఖలు చేయుటకు, లేదా డిక్రీ అమలు నిమిత్తము పిటీషను పెట్టుటకు అవకాశము లేకుండ కోర్టు ఉత్తరువు ద్వారా నిరోధింపబడిన, అట్టి నిరోధాజ్ఞ అమలులో ఉన్న కాలము, అట్టి నిరోధాజ్ఞను జారీచేసిన దినము, అది అంత మొందు దినము కలిపి అట్టి వ్యాజ్యము దాఖలు చేయుటకు లేదా పిటీషను పెట్టుకొనుటకు అవధి లెక్కింపులో మినహాయింపవలెను. వ్యాజ్యము దాఖలు చేయుటకు ముందుగ ప్రభుత్వమునకు నోటీసు ఇవ్వబడి నప్పుడు, లేదా అప్పటికి అమలులో ఉన్న న్యాయ సూత్రములను అనుసరించి ప్రభుత్వ ఆమోదము లేదా అనుమతిని పొందవలసి ఉండి, అట్లు పొందినప్పుడు, అట్టి నోటీసునకు పట్టు కాలమును, ప్రభుత్వ అమోదానుమతులకు పట్టు కాలమును ఆ వ్యాజ్యము దాఖలు చేయుకాల అవధి లెక్కింపులో మినహాయింపవలెను.

దివాలా చర్యలలో నియమింపబడిన రిసీవరు, లేదా తాత్కాలిక రిసీవరు లేదా కంపెనీని ఎత్తి వేయుటకు నియమింపబడిన లిక్విడేటరు, లేదా తాత్కాలిక లిక్విడేటరు తమ దివాలా చర్యలకు సంబంధించిన వ్యాజ్యమునుగాని, డిక్రీయొక్క అమలునకు పిటీషనుగాని పెట్టుటకు అవధి లెక్కింపులో పై దివాలా చర్యలు ఆరంభించినది మొదలు పై రిసీవరు లేదా లిక్విడేటర్లను నియమించిన పిదప మూడు మాసముల వరకు ఉండుకాలము మినహాయింపవలెను. కోర్టు వేలములో కొన్న క్రయ ఆస్తి స్వాధీనము కొరకు దావా తెచ్చుటకు అవధి లెక్కింపులో కోర్టు వేలపు రద్దు నిమిత్తము తేబడు చర్యలకు పట్టు కాలము మినహాయింపవలెను. వ్యాజ్యమును దాఖలు చేయుటకు అవధి లెక్కింపులో ప్రతివాది భారత దేశమునకు వెలుపలి ప్రదేశములలో ఉండు కాలము మినహాయింపవలెను.

ఒక వ్యక్తి తనకు వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు లేదా పిటీషను పెట్టుటకుగల హక్కు సంక్రమింపక పూర్వముచనిపోయినను, వ్యాజ్యము తెచ్చెడి హక్కు లేదా పిటీషను పెట్టెడి హక్కు ఆ వ్యక్తి చనిపోయిన పిదప సంక్రమించునప్పుడును, అట్టి వ్యాజ్యము లేదా పిటీషను పెట్టగలుగు సమర్థతగల వారసులు ఉన్నప్పటినుండి అవధి లెక్కింపబడును. అటులనే ఒక వ్యక్తి వ్యాజ్యము లేదా పిటీషను పెట్టెడి హక్కు సంక్రమింపక పూర్వము చనిపోయినను, లేదా ఆ వ్యక్తి చనిపోయిన పిదప అట్టి హక్కు సంక్రమించినను ఆ వ్యక్తికి వారసు లున్నప్పటినుండి అవధి లెక్కింపబడును.

పై నిబంధనలు, అగ్ర క్రయాధికార హక్కును అమలు జరుపుటకు లేదా స్థిరాస్తి స్వాధీనము కొరకు లేదా వంశాను గత పదవిని రాబట్టుట కొరకు తెచ్చు వ్యాజ్యములకు వర్తింపవు.

ఒక వ్యాజ్యము లేదా పిటీషను పెట్టుకొనుటకు కాల అవధి ఈ చట్టము క్రింద నిర్ణయింపబడి, అట్టి వ్యాజ్యము లేదా పిటీషను ప్రతివాది, లేదా రెస్పాండెంటు లేదా అతని ఏజెంటుయొక్క కపటమునకు సంబంధించినదై ఉండి, వ్యాజ్యము లేదా పిటీషనులకు సంబంధించిన హక్కులు లేదా స్వత్వముల పరిజ్ఞానము కలుగకుండ కపటముగ పై వ్యక్తులచే గుప్తపరుపబడినప్పుడును, పై చర్యలు పొరపాటు యొక్క పరిణామముల నుండి రక్షించుకొనుట కొరకు అయినప్పుడును, వాది లేదా పిటీషనరు యొక్క హక్కులను స్థిరపరచుకొనుటకు అవసరమగు లిఖిత పత్రములు కపటముగ వారినుండి దాచివేయబడినప్పుడును, వాది లేదా పిటీషనరు పై కపటమునుగాని, పొరపాటునుగాని తెలిసికొనునంతవరకును, పత్రము గుప్తపరుపబడిన సంఘటనలలో అట్టి గుప్తపరచిన పత్రమును వాది లేదా పిటీషనరు సంపాదించుకొనునంతవరకును అట్టి చర్యలకు నిర్ణయింపబడిన అవధి లెక్కింపునకురాదు. కాని పైన వివరించిన కపటములతోగాని, పొరపాటుతోగాని పత్రము గుప్తపరచుటతోగాని సంబంధములేని వ్యక్తి సరియైన ప్రతిఫలము చెల్లించి ఆస్తిని క్రయము చేసినప్పుడు అట్టి వ్యక్తిపై ఎట్టి చర్య తీసికొనుటకును పై సెక్షను సహాయపడదు.

డిక్రీ బాకీదారు కపటముతో గాని, బలప్రయోగము వలనగాని డిక్రీ సకాలములో అమలు జరుగకుండ అవరోధములు కల్పించినప్పుడు, కోర్టు డిక్రీ పొందిన వ్యక్తి అభ్యర్థనపై కాల అవధి పొడిగింపవచ్చును. కాని డిక్రీ బాకీదారునిచే ప్రయోగింపబడిన కపటము లేదా బలప్రయోగము అంతమొందిన ఏడాదిలోగా డిక్రీ పొందిన వ్యక్తి అభ్యర్థింపవలెను. ఏదైన ఆస్తి లేదా హక్కు

విషయమై కాల అవధి లోపల చర్య తీసికొన నున్నప్పుడు, అట్టి చర్యలకు బాధ్యుడయిన వ్యక్తి తన బాధ్యతను లిఖిత పూర్వకముగ అంగీకరించినచో అట్లు అంగీకరించిన తేదీ లగాయితు తిరిగి చర్యలు జరిపించుటకు కాలావధి పొడిగింపబడును.

ఋణము క్రింగగాని, అనురిక్థము యొక్క వృద్ధిక్రింద గాని అవధి లోపల అందుకు బాధ్యతగల వ్యక్తిచేగాని, లేదా అతని ఏజెంటుచేగాని నగదు పైకము చెల్లింపబడినచో అట్లు చెల్లించిన తేదీ లగాయితు తిరిగి కాల అవధి పొడిగింప బడును. అట్లు చెల్లించినట్లు నిదర్శనము లిఖిత పూర్వకముగ చెల్లించిన వ్యక్తి సంతకముతో ఉండవలెను. కోర్టు డిక్రీ ఉత్తరువుల క్రింద చెల్లింపవలసిన పైకము ఋణముగ పరిగణింపబడదు. వ్యాజ్యము దాఖలు అయిన పిదప తిరిగి కొత్తగ వాదిగాని, ప్రతివాదులుగాని చేర్చబడినచో అట్లు చేర్చబడిన నూతన వ్యక్తులకు సదరు వ్యాజ్యము, వారు పార్టీలుగ చేర్చబడినప్పుడే దాఖలయినట్లు భావింపబడును. కాని ఆరంభములో వ్యాజ్యము ప్రవేశ పెట్టినప్పుడు పొరపాటువల్ల పై నూతన వ్యక్తులు చేర్చబడలేదని కోర్టు నమ్మినచో ఈ నూతన వ్యక్తులు కూడ వ్యాజ్యారంభము నుండి ఉండినట్లు పరిగణింపవలెనని కోర్టు ఉత్తరువు చేయ వచ్చును. కాని వ్యాజ్య మధ్యమందు దఖలుపడిన హక్కులను పురస్కరించుకొని నూతనముగ పార్టీలను చేర్చవలసి వచ్చినచో అట్టి వ్యక్తులకు సంబంధించినంతవరకు వారు పార్టీలుగ చేర్చబడినప్పటి నుండియే వ్యాజ్యము దాఖలు అయినట్లు భావింపబడును.

నిర్విరామముగ ఒప్పందపు షరతులు భంగము కావింప బడునప్పుడును, లేదా నిర్విరామముగ వ్యావహారిక అపకృత్యము జరుగునప్పుడును, సదరు ఒప్పంద భంగము లేదా అపకృత్యము జరుగుచున్న కాలములో ప్రతిక్షణము నూతన కాల అవధి ప్రారంభమగుచుండును. ఒక దుశ్చర్య వలన నిర్దిష్టమైన హాని జరుగనిదే ఆ దుశ్చర్యకు ఎట్టి పరిహారము కోరుటకు వీలులేనప్పుడు సదరు చర్యవలన నిర్దిష్ట హాని జరిగినప్పటినుండి కాల అవధి లెక్కింపబడును. ఈ చట్టము క్రింద కాల అవధుల లెక్కింపు కొరకు అన్ని పత్రములు గ్రిగేరియను (ఇంగ్లీషు) క్యాలెండరు ప్రకారము తయారైనట్లు పరిగణింపబడును.

స్వాధీనముద్వారా స్వత్వ సముపార్జన: ఒక కట్టడము నకు గాలి, వెలుతురు వచ్చుచు, వానిని అనుభోగముగాను, హక్కుగాను, నిరాటంకముగ 20 ఏండ్లు శాంతముగ అనుభ వించినప్పుడును, ఒక మార్గమును లేదా నీటి పారుదలను, నీటి ఉపయోగమును, తదితర అనుభోగమును అనుకూల అనుభోగముగాని, ప్రతికూల అనుభోగముగాని శాంతము గాను, బహిరంగముగాను దానికి హక్కుగల వ్యక్తి తన అనుభోగ అధికారమును వ్యక్తపరచుచు, హక్కుగను, నిరా టంకముగను 20 ఏండ్లు అనుభవించినప్పుడును, అట్టి వెలు తురు, గాలి, మార్గము, నీటి పారుదల, నీటి ఉపయోగము తదితర అనుభోగములపై హక్కు సంపూర్ణాధికారములతో సిద్ధించును. పైన వివరించిన ప్రతి 20 ఏండ్ల గడువును, సదరు హక్కుకొరకు వ్యాజ్యము తెచ్చు నాటికి రెండు ఏండ్ల లోపల పూర్తి అయి ఉండవలెను. ప్రభుత్వ ఆస్తిపై అట్టి హక్కు సంక్రమింప చేసికొనవలెనన్న 30 ఏండ్ల అనుభవము కావలెను. భూమికి, నీటికి సంబంధించిన అనుభోగము అనుభవించుచున్నను లేదా ప్రాప్తించిన పిదప అట్టి అనుభోగపు హక్కు పూర్తిగ సిద్ధింపక పూర్వము అట్టి భూమి లేదా నీరు ఇంకొక వ్యక్తి అధీనములో అతని జీవితకాలము లేదా మూడు ఏండ్లు పైబడిన కాలము ఉండి, పై అనుభోగపు అనుభవమునకు ఆటంకము కలిగినచో 20 ఏండ్ల పాటు సదరు అనుభోగపు నిర్విరామ అనుభవమునకు అవరోధ మేర్పడుటచే అట్టి అన్యవ్యక్తి అధీనమందుండు కాలము పై అనుభోగ కాలములో మినహాయింపబడును. దానివలన అనుభోగము సిద్ధించుటకు ఆటంకము కలుగును.

ఈ చట్టములో నిర్ణయింపబడిన కాల అవధి దాటిన పిదప ఆస్తి స్వాధీనము కొరకు ఏ వ్యక్తి అయినను వ్యాజ్యము చేసినచో ఆ వ్యక్తికి సదరు ఆస్తిపై ఉండెడి హక్కు నశించును.

ఇతర విషయములు: భారత అనుభోగ హక్కుల చట్టము 1882 (5-1882) 15 వ సెక్షనులో ప్రభుత్వ ఆస్తిపై అనుభోగ హక్కు సిద్ధింప చేసికొనుటకు 60 ఏండ్లకు బదులు 30 ఏండ్లకు సవరింపబడినట్లు గుర్తింప వలెను. అటులనే వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత 1908 (5-1908) లో 48 వ సెక్షను మినహాయింపబడినది. భారత ఒప్పందముల చట్టము (1872) 25 వ సెక్షనుకు ఈ చట్టమువలన ఎట్టి మార్పు కలుగనేరదు.

వ్యాజ్యములకు, అప్పీళ్ళకు, పిటీషనులకు ప్రత్యేక చట్టములోగాని, స్థానిక చట్టములలోగాని ఈ చట్టమునకు విరుద్ధముగ కాల అవధులు నిర్ణయింప బడినప్పుడు, ఆయా చట్టములకు సంబంధించిన వ్యాజ్యములకు, అప్పీళ్ళకు, లేదా పిటీషనులకు, అట్టి ప్రత్యేక లేదా స్థానిక చట్టముల కాల అవధులే వర్తించును. కాని అట్టి ప్రత్యేక లేదా స్థానిక చట్టములలో నిర్దిష్టముగ మినహాయింపబడిననే తప్ప ఈ చట్టముయొక్క 4-24 సెక్షనుల సూత్రములు ఆయా ప్రత్యేక లేదా స్థానిక చట్ట అవధులకు వర్తించును.

వివాహము, విడాకులకు సంబంధించిన వ్యాజ్యము లేదా ఇతర చర్యలకు ఈ చట్టము వర్తింపదు. భారత అనుభోగ హక్కుల చట్టమును తాత్కాలికముగ వర్తింపజేసిన ప్రదేశములకు ఆ చట్టము రెండవ సెక్షనులోని అనుభోగము నిర్వచనమును ఈ చట్టము యొక్క 25-26 సెక్షనులును వర్తింపవు.

అవధి నిర్ణయ చట్టము 1908 నకును, అవధి నిర్ణయ చట్టము 1963 నకును కాల పరిమితులలో వ్యత్యాసమున్నచో వ్యాజ్యములు దాఖలు చేయుటలో 1963 చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన ఐదు పండ్ల లోపునగాని, 1908 చట్టము ననుసరించిగాని, పై రెండింటిలో ఏది తక్కువ కాలమైన దానిని అనుసరింపవలెను. అటులనే అప్పీళ్ళు, పిటీషనులకు ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన 90 దినములలోగా గాని, లేదా 1908 చట్టము ననుసరించియైనను, ఏది ముందు అయిన దాని ననుసరింపవలెను.

ఈ చట్టము అమలులోనికి రాకపూర్వము కాలదోషము పట్టిన వ్యాజ్యములు, అప్పీళ్ళు, పిటీషనులు ఈ చట్టము వలన పునరుద్ధరింపబడవు. జరుగుచున్న చర్యలకు నూతనములగు మార్పులు వర్తింపవు.

ఈ చట్టములో జతపర్చబడిన షెడ్యూలులో ఈ చట్టమునకు సంబంధించిన అవధి నిర్ణయ పట్టిక దిగువ ఇవ్వబడినది. ఈ పట్టికలో మూడు విభాగములు కలవు. అందులో మొదటిది వ్యాజ్యములకును, రెండవది అప్పీళ్ళకును, మూడవది పిటీషనులకును ప్రత్యేకింపబడినది. మొదటి విభాగమున వ్యాజ్యములు పదిశాఖలుగ శీర్షకలనుబట్టి విభజింపబడినవి. పూర్వము 1908 చట్టములో ఈ విభాగము కాల అవధులనుబట్టి పది శాఖలు చేయబడెను. పూర్వపు చట్టములో మొత్తము 183 నిబంధనలు ఉండెను. ప్రస్తుత చట్టములో పూర్వపు షెడ్యూలు అంతయు సవరింపబడి, తిరిగి రచింపబడినది. ఇందు నిబంధనలు మొత్తము 137. అందులో మొదటి విభాగములో 113 నిబంధనలు, రెండవ విభాగములో 4 నిబంధనలు,మూడవ విభాగములో 20 నిబంధనలు గలవు. అందు ముఖ్యమైనవి మాత్రమే ఈ దిగువ పట్టికయందు పొందు పరుపబడినవి,

వ్యాజ్యములు

వ్యాజ్య స్వరూపము	అవధి	అవధి ఆరంభ కాలము
ఖాతాకు సంబంధించినవి :		
1. పరస్పర మైనట్టివి, బహిరంగ మైనట్టివి, వర్తమాన ఖాతాలలో పార్టీల మధ్య ఇచ్చి పుచ్చుకొనవలసిన లెక్కలలో ఇవ్వ తేలిన బాకీ.	3 పండ్లు	అంగీకరింపబడిన లేదా రుజువైన ఆఖరి పద్దు ఖాతాలో జమ కట్టబడిన సంవత్సరాంతము, అట్టి సంవత్సరము ఖాతాలో మాదిరిగనే లెక్కింపవలెను.
2. ఏజెంటు పైన లెక్కల కొరకు.	3 పండ్లు	ఏజెన్సీ నడచు కాలములో లెక్కలు కోరినప్పుడు, నిరాకరించిన తేదీ నుండి గాని, ఏజెన్సీ అంతమొందినప్పటినుండి గాని,
5. రద్దు చేయబడిన భాగస్వామ్యము యొక్క లెక్కలు, లాభములో వాటా కొరకును,	3 పండ్లు	రద్దు అయిన తేదీ లగాయితు.
ఒప్పందములు : *		
8. హోటలు, మధుశాల, వాస గృహముల యజమానులు విక్రయించిన అహార పానీయముల మూల్యము కొరకు.	3 పండ్లు	ఆహార పానీయములు ఇచ్చినప్పటినుండి,
10. అప్పగించిన వస్తువులు పోగొట్టినందుకు, గాని, హాని కలిగించినందుకు గాని, పరిహారము ను గోరుచు వాహకునిపై.	3 పండ్లు	వస్తువును పోగొట్టిన లేదా వస్తువుకు హాని కలిగించినది లగాయితు.
11. వస్తువులు అప్పగించనందుకు గాని, సకాలములో అప్పగించనందుకు గాని పరిహారము ను కోరుచు వాహకునిపై.	3 పండ్లు	వస్తువులు అప్పగించవలసిన తేదీ లగాయితు,

* ఈ భాగములోని నిబంధనలకు పూర్వపు (1908) చట్టము క్రింద అవధి ఒక సంవత్సరము. ఇప్పుడు అది సవరింపబడెను.

వ్యాజ్య స్వరూపము	అవధి	అవధి ఆరంభ కాలము
18. ప్రతివాది కోరికపైన వాది చేసిన పనికి మజూరీ రాబట్టుటకు, అట్టి మజూరీ చెల్లించుటకు కాల నిర్ణయము లేనప్పుడు.	3 ఏండ్లు	పని నెరవేర్చినప్పటినుండి,
19. ఋణముగ ఇచ్చిన పైకమును రాబట్టుటకు.	3 ఏండ్లు	ఋణము ఇచ్చినది మొదలు,
21. కోరిన వెంటనే చెల్లించు ఖరారు పై ఇచ్చిన అప్పును రాబట్టుటకు.	3 ఏండ్లు	ఋణము ఇచ్చినప్పటినుండి,
27. నిర్దిష్ట కాలములోను, లేదా నిర్దిష్టమైన సంఘటన జరిగిన పిమ్మట ఏదేని పనిని నెరవేర్చుటకు వాగ్దానము చేసి, తప్పినచో పరిహారమునకు.	3 ఏండ్లు	నిర్దిష్ట కాలము సంప్రాప్తమైనప్పుడు, లేదా నిర్దిష్ట, సంఘటన జరిగినప్పుడు.
28. ఒకే బాండుపై చెల్లింపవలసిన తేదీ నిర్ణయింపబడినప్పుడు.	3 ఏండ్లు	నిర్ణయింపబడిన తేదీ లగాయితు,
29. ఒకే బాండుపై చెల్లింపవలసిన తేదీ నిర్ణయము కానప్పుడు.	3 ఏండ్లు	బాండు వ్రాసిన తేదీ లగాయితు,
31. చెల్లింపు తేదీ నిర్ణయింపబడిన వినిమయ పత్రము లేదా ప్రోనోటుపైన.	3 ఏండ్లు	పత్రము, లేదా నోటుయొక్క చెల్లింపు తేదీ లగాయితు.
32. వినిమయ పత్రమును చూపినప్పుడుగాని, లేదా చూచిన తరువాతగాని చెల్లించుటకు కాల నిర్ణయము లేనప్పుడు.	3 ఏండ్లు	పత్రము చూపినది లగాయితు.
36. వాయిదాలపైన చెల్లింపవలసిన ప్రోనోటు లేదా బాండు.	3 ఏండ్లు	ప్రథమ వాయిదా చెల్లించు తేదీ దాటిన నాటినుండి అప్పటివరకు చెల్లింపవలసిన పైకమునకును, తదితర భాగములకు ఆయా చెల్లింపు తేదీలు దాటిన నాటినుండి.
42. జామీనుదారు అసలు ఋణస్థునిపై.	3 ఏండ్లు	జామీనుదారు ఋణదాతకు చెల్లించినప్పటినుండి,
43. ఒక జామీనుదారు సహ జామీను దారుపై.	3 ఏండ్లు	జామీనుదారు తన వాటాకు మించి చెల్లించినప్పటినుండి.
44. (ఏ) భీమా చేసిన వ్యక్తి చనిపోయినట్లు రుజువు చేసినపిదట లేదా భీమా కంపెనీకి అట్టి రుజువు సాక్ష్యము అందిన మీదట చెల్లింపబడునట్టి భీమా పాలసీపై.	3 ఏండ్లు	భీమా చేసిన వ్యక్తి చనిపోయిన నాటినుండి లేదా పాలసీ రాబట్టుకొను హక్కు పూర్తిగగాని, కొంత భాగమునకుగాని నిరాకరింపబడినప్పుడు అట్టి నిరాకరణ తేదీ లగాయితు.
48. సమష్టి డిక్రీ క్రింద లేదా సమష్టి ఆస్తిక్రింద పూర్తిగగాని, లేదా తన వాటాకు మించిన భాగము లేదా శిస్తుగాని చెల్లించినప్పుడు తన వాటా పోను మిలిగినది రాబట్టుటకు.	3 ఏండ్లు	వాది తన వాటాకు మించి చెల్లించిన తేదీ లగాయితు.
50. సమష్టి కుటుంబమునకు చెందిన సమష్టి ఎస్టేటుయొక్క మేనేజరు ఎస్టేటు ఖాతా క్రింద తాను చెల్లించిన పైకములో అంశదానము రాబట్టుటకు.	3 ఏండ్లు	చెల్లించిన తేదీ నుండి.

వ్యాజ్య స్వరూపము	అవధి	అవధి ఆరంభ కాలము
51. వాదికి చెందిన స్థిరాస్తిపై రావలసిన ఫల సాయమును ప్రతివాది అక్రమముగ తీసి కొన్నప్పుడు.	3 పండ్లు	అట్టి ఫలసాయములు ప్రతివాదికి ముట్టినప్పటినుండి.
52. బకాయి శిస్తు రాబట్టుటకు.	3 పండ్లు	బకాయి పడినప్పటినుండి.
53. స్థిరాస్తి విక్రేత బాకీ క్రయధనమును తనకు చెల్లించుకొరకు.	3 పండ్లు	విక్రయము - పూర్తి అగుటకు నిర్ణయింపబడిన కాలము, లేదా నిర్ణీత కాలము పూర్తియై స్వత్వము ఆమోదింపబడినచో అట్లు ఆమోదింపబడిన తేదీ లగాయితు.
54. ఒప్పంద నిర్దిష్ట పాలనము కొరకు.	3 పండ్లు	పాలనమునకు నిర్ణయింపబడిన తేదీ, లేదా ఒప్పంద మును పాలింపనట్లు తెలిసినప్పటినుండి,
55. స్పష్టముగ గానీ, గర్భితముగగాని ఒప్పంద మును భంగపరచినందుకు పరిహారముకొరకు ఇందులో ప్రత్యేకముగ సూచింపబడనప్పుడు.	3 పండ్లు	ఒప్పందము భంగమైనప్పుడు.
57. దత్తత చెల్లదనిగాని, అట్టి దత్తత వాస్త వముగ జరుగలేదనిగాని డిక్లరేషన్ పొందుటకు.	3 పండ్లు	అట్టి దత్తత జరిగినట్లు వాదికి తెలిసినప్పటినుండి
58. ఏ ఇతర డిక్లరేషను పొందుటకైనను,	3 పండ్లు	వ్యాజ్యము తెచ్చెడి హక్కు సంప్రాప్తమైనప్పటి నుండి.
డిక్రీలు, పత్రములు :		
59. పత్రమునుగాని, డిక్రీనిగాని రద్దు పరచుటకు లేదా కొట్టివేయుటకు లేదా ఒప్పందమును రద్దు పరచుటకు.	3 పండ్లు	పత్రమునుగాని, డిక్రీనిగాని, ఒప్పందమునుగాని రద్దు చేయుటకు అవసరమగు అంశములు వాదికి తొలిసారిగ తెలిసినప్పటినుండి.
60. సంరక్షితుని (వార్డు) యొక్క ఆస్తులను సంరక్షకుడు అన్యాక్రాంతము చేసినచో దాని రద్దు కొరకు;		
(ఎ) యుక్త వయస్కుడైన సంరక్షితునిచే	3 పండ్లు	సంరక్షితునికి యుక్త వయస్సు వచ్చినప్పటినుండి.
(బి) సంరక్షితుని న్యాయిక ప్రతినిధిచే:		
1. సంరక్షితుడు యుక్తవయస్కుడైన మూడు సంవత్సరముల లోపల చనిపోయిన,	3పండ్లు	సంరక్షితుడు యుక్త వయస్కుడైనప్పటినుండి,
2. యుక్త వయస్సు రాకుండగనే చనిపోయిన,	3 పండ్లు	సంరక్షితుడు చనిపోయినప్పటినుండి.
స్థిరాస్తికి సంబంధించినవి :		
61. తనఖా పెట్టిన వానిచే:		
(ఏ) తనఖా పెట్టిన స్థిరాస్తుల విమోచనము కొరకు లేదా స్వాధీనము కొరకు,	30 పండ్లు	విమోచనము లేదా స్వాధీనము పొందు హక్కు సంక్రమించిన పిదప.
(బి) స్థిరాస్తులను తనఖా పెట్టిన పిదప తనఖా పట్టిన వ్యక్తి తనఖా ఆస్తులను తగిన ప్రతి ఫలమునకు అన్యాక్రాంతము చేసినప్పుడు, అట్టి ఆస్తుల స్వాధీనము పొందుటకై.	12 పండ్లు	వాదికి అన్యాక్రాంత విషయము తెలిసినప్పటినుండి,

వ్యాజ్య స్వరూపము	అవధి	అవధి ఆరంభ కాలము
(సి) తనఖా బాకీ తీరిన పిదప తనఖా పట్టిన వ్యక్తి అదనపు వసూళ్ళు చేసి పుచ్చుకున్న పైకమును రాబట్టుటకు.	3 పండ్లు	తనఖా ఆస్తిలోనికి తనఖా పెట్టినవాడు ప్రవేశించినది లగాయితు.
62. తనఖా ద్వారాగాని, లేదా స్థిరాస్తి హామీపైగాని ఇచ్చిన మొత్తమును రాబట్టుటకు.	12 పండ్లు	వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన పైకము బాకీ తేలినప్పటినుండి.
63. తనఖా పట్టిన వ్యక్తిచే;		
(1) తనఖా ఆస్తిపై విమోచన స్వత్వ భంగముకొరకు.	30 పండ్లు	తనఖా పైకము చెల్లింపవలసిన తేదీ లగాయితు.
(2) తనఖాపెట్టిన స్థిరాస్తి స్వాధీనమునకు.	12 పండ్లు	తనఖా ఆస్తిపై స్వాధీనమునకు హక్కు కలిగినప్పుడు.
64 వాది తన స్వాధీనమందున్న స్థిరాస్తినుండి తొలగింపబడినప్పుడు అట్టి ఆస్తిపై వాదికి ఉన్న స్వత్వమును బట్టికాక పూర్వపు స్వాధీనమును ఆధారముగా జేసికొని ఆ స్థిరాస్తిని తిరిగి రాబట్టుకొనుటకు,	12 పండ్లు	తొలగింపబడిన తేదీ లగాయితు,
65. స్వత్వము నాధారముగ జేసికొని స్థిరాస్తినిగాని, లేదా స్థిరాస్తికి సంబంధించిన ఏదేని స్వత్వమునుగాని స్వాధీనము జేసికొనుటకు.	12 పండ్లు	ప్రతివాది స్వాధీనము వాదికి విరుద్ధమైనప్పుడు.
67. కౌలుదారునుండి భూస్వామి భూమి స్వాధీనము కొరకు.	12 పండ్లు	కౌలు అంతమొందినప్పటి నుండి,
చరాస్తికి సంబంధించినవి :		
70. ధరావత్తు ఉంచిన లేదా కుదువపెట్టిన ఆస్తిని తిరిగి స్వాధీనము పొందుటకు	3 పండ్లు	కోరినప్పుడు నిరాకరించిన తేదీ లగాయితు,
అపకృత్యమునకు సంబంధించినవి :		
74. ద్వేషపూర్వక అభియోగమునకు పరిహారము కొరకు.	1 ఏడు	వాది విముక్తి నొందిన లేదా అభియోగము అంతమొందినది లగాయితు.
85. నడకదారినిగాని, నీటి ప్రవాహమునుగాని ఆటంకపరచినందుకు పరిహారము.	3 పండ్లు	ఆటంకపరచిన తేదీ నుండి.
87. స్థిరాస్తిపై అతిక్రమణము జరిపినందుకు.	3 పండ్లు	అతిక్రమణ తేదీనుండి,
న్యాసము, న్యాస సంపదలకు సంబంధించినవి :		
92. న్యాసము క్రింద దఖలు పరచిన స్థిరాస్తిని ధర్మకర్తలు విలువైన ప్రతిఫలమునకు విక్రయించిన అట్టి ఆస్తిని తిరిగి స్వాధీనము పొందుటకు.	12 పండ్లు	అన్యాక్రాంతమును గురించి వాదికి తెలిసినప్పటి నుండి,
93. పైది చరాస్తులకు సంబంధించినప్పుడు,	3 పండ్లు	అన్యాక్రాంతమునుగురించి వాదికి తెలిసినప్పటినుండి,
94. హిందూ, మహమ్మదీయ, ధర్మాదాయ, దేవాదాయ సంస్థల వ్యవహర్తలు విలువైన ప్రతిఫలమునకు చేసిన స్థిరాస్తి పరివర్తనను రద్దు-పరచుటకు.	12 పండ్లు	అన్యాక్రాంతము వాదికి తెలిసినప్పటినుండి,

వ్యాజ్య స్వరూపము	అవధి	అవధి ఆరంభ కాలము
95. పై అన్యాక్రాంతము చరాస్తి అయిన,	3 ఏండ్లు	అన్యాక్రాంతము వాదికి తెలిసినప్పటినుండి,
96. హిందూ, మహమ్మదీయ, బౌద్ధ ధర్మాదాయ, దేవాదాయ సంస్థల చరస్థిరాస్తులను పూర్వపు వ్యవహర్త విలువైన ప్రతిఫలమునకు అన్యాక్రాంతము చేసిన వానిని తిరిగి రాబట్టుటకు ప్రస్తుతవ్యవహర్తచే,	12 ఏండ్లు	పూర్వపు వ్యవహర్త చనిపోయిన, పదవీ విరమణ చేసిన లేదా పదవినుండి తొలగింపబడిన తేదీ లేదా వాది వ్యవహర్తగా నియమింపబడిన తేదీ,
చిల్లర విషయములకు సంబంధించినవి :		
104. నియమిత కాలమందు పునరావర్తమగు హక్కును స్థిర పరచుకొనుటకు,	3 ఏండ్లు	హక్కును అనుభవించుటకు వాది మొదటిసారి వారింపబడినప్పుడు,
105. ఒక హిందువు తన బకాయి మనోవర్తిని రాబట్టుకొనుటకు,	3 ఏండ్లు	బకాయి చెల్లింపవలసినప్పటినుండి,
106. వీలునామా క్రింద ఈయబడిన అనురిక్థము గాని, లేక అవశిష్టముయొక్క వాటా గాని, లేదా బే వీలునామా క్రింద నిర్వాహకుని పై గాని పరిపాలకునిపై గాని చనిపోయిన వ్యక్తి ఆస్తులను పంపిణీ చేయుటకు న్యాయరీత్యా నియమింపబడిన వ్యక్తిపైన వాటా కొరకు.	12 ఏండ్లు	అనురిక్థము లేదా వాటా చెల్లింప వలసినప్పటినుండి
107. వంశానుగత ఉద్యోగముయొక్క స్వాధీనము కొరకు.	12 ఏండ్లు	వాదికి విరుద్ధముగ ప్రతివాది స్వాధీనము చేసికొన్నప్పటినుండి.
109. మితాక్షరన్యాయ పాలితుడగు హిందువు తన తండ్రి, పిత్రార్జితమగు ఆస్తిని, అన్యాక్రాంతముచేసిన, అట్టిది చెల్లదని వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు,	12 ఏండ్లు	కొనుక్కొన్న వ్యక్తి స్వాధీనము పొందినప్పటినుండి,
110. సమష్టి కుటుంబ ఆస్తినుండి తొలగించబడిన వ్యక్తి అందులో తన వాటాను రాబట్టుటకై	12 ఏండ్లు	వాదికి తనను తొలగించినట్లు తెలిసినప్పటినుండి,
ఎట్టి కాల నియమము సూచింపబడనివి (పూర్వపు 120 వ నిబంధన) :		
113. ఈ షెడ్యూలులో ఇతరత్రా ఎట్టి కాల అవధి సూచన లేనట్టి వ్యాజ్యములకు,	3 ఏండ్లు	వ్యాజ్యము తెచ్చెడి హక్కు సంక్రమించినప్పటినుండి,
అప్పీళ్లు		
114. విముక్తి (అక్విటల్) ఉత్తరువుపై అప్పీలు:		
(ఏ) దండ ప్రక్రియా సంహిత 1898, సెక్షను 417 లోని ఉపసెక్షను (1) లేదా (2) క్రింద.	90 దినములు	ఆర్డరు తేదీ లగాయితు.
(బి) పై సెక్షనులో ఉప సెక్షను (3) క్రింద.	30 ది.లు.	ప్రత్యేక అనుమతి ప్రసాదించినప్పటినుండి.
115. దండ ప్రక్రియా సంహిత క్రింద (ఏ) సెషన్సు కోర్టు లేదా హైకోర్టు తన ఆరంభిక క్రిమినల్ క్షేత్రాధికారము ననుసరించి విధించిన ఉరిశిక్షపై అప్పీలుకు.	30 ది.లు.	శిక్ష విధించిన తేదీనుండి,

	వ్యాజ్య స్వరూపము	అవధి	అవధి ఆరంభ కాలము
(బి)	విముక్తి కాక, తదితర ఉత్తరువులపైన:		
	1. హైకోర్టునకు,	60 ది లు.	శిక్ష తేదీ లగాయితు.
	2. ఇతర కోర్టులకు,	30 ది.లు.	
116.	వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత క్రింద.		
	1. తీర్పు లేదా ఉత్తరువులపైన హైకోర్టునకు.	90 ది.లు.	డిక్రీ లేదా ఉత్తరువు తేదీనుండి.
	2. తదితర కోర్టులకు తీర్పులేదా ఉత్తరువుపైన.	30 ది.లు.	డిక్రీ లేదా ఉత్తరువు తేదీనుండి.
	పిటీషనులు		
	ప్రత్యేక పిటీషనులు :		
120.	వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత 1908 క్రింద వాది, లేదా అప్పీలుదారు, లేదా రెస్పాండెంటు చనిపోగా, వారి న్యాయిక ప్రతినిధులను కక్షిదారులుగా చేర్పించుటకు,	90 ది. లు.	వాది, లేక అప్పీలుదారు, లేదా ప్రతివాది, లేదా రెస్పాండెంటు చనిపోయిన తేదీ నుండి.
122.	వ్యాజ్యము, అప్పీలు, పునరీక్షణ, పునర్విమర్శన పిటీషను, వాయిదా నాటికి పార్టీ హాజరు కానందున, లేదా ముకద్దమాను సరిగా నడిపింపక పోయిన, లేదా సమను ఖర్చులు కోర్టులో చెల్లింపనందున, లేదా ఖర్చులకు సెక్యూరిటీ ఈయనందున, పరిహరింపబడినప్పుడు వానిని పునరుద్ధరించుటకు.	30 ది.లు.	పరిహరింపబడిన తేదీ నుండి.
123.	ఏకపక్షీయముగ విచారణ జరిగి జారీ అయిన డిక్రీని రద్దు పరచుటకు లేదా ఏకపక్షీయముగ విచారణ జరిగినది, లేదా డిక్రీ అయినది అగు అప్పీలును పునర్విచారణ చేయుమని కోరుటకు.	30 ది.లు.	అట్టి డిక్రీ తేదీనుండి లేదా సమనులు అందనప్పుడు పిటీషనరుకు డిక్రీ అయినట్లు తెలిసినప్పటినుండి.
124.	సుప్రీమ్‌కోర్టు లేదా ఇతర కోర్టుల తీర్పును పునరీక్షణ చేయుమని కోరుచు.	30 ది.లు.	డిక్రీ లేదా ఉత్తరువు తేదీనుండి.
130.	పాపరుగ అప్పీలు చేయుటకు:		
	(ఏ) హైకోర్టునకు,	60 ది.లు.	అప్పీలు చేయబడు డిక్రీ తేదీనుండి.
	(బి) ఇతర కోర్టులకు,	30 ది.లు.	అప్పీలు చేయబడు డిక్రీ తేదీనుండి.
132.	భారత రాజ్యాంగము (1950) లోని నిబంధనలు 132 (1), 133 లేదా 134 (1) (సి) క్లాజులు క్రిందగాని లేక అప్పటికి అమలునందున్న ఇతర చట్టముల క్రిందగాని, సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలు చేసికొనుటకుగాను హైకోర్టు ధ్రువపత్రము (సర్టిఫికేటు) కొరకు.	60 ది.లు.	డిక్రీ ఉత్తరువు గాని, శిక్ష తేదీ లగాయితు

	వ్యాజ్య స్వరూపము	అవధి	అవధి ఆరంభ కాలము
133.	అప్పీలు కొరకు ప్రత్యేక అనుమతిని కోరుచు సుప్రీమ్ కోర్టునకు.		
	(ఏ) ఉరిశిక్ష విధింపబడిన,	60 ది.లు.	తీర్పు తేదీ, లేక తుది ఉత్తరువు లేక శిక్ష విధింపబడిన తేది,
	(బి) సుప్రీమ్ కోర్టునకు అప్పీలు చేసికొనుటకు అనుమతిని హైకోర్టు నిరాకరించినప్పుడు,	60 ది.లు.	*నిరాకరణ ఉత్తరువు తేదీ,
	(సి) తదితర విషయములలో,	90 ది.లు.	తీర్పు లేక ఉత్తరువు తేదీ.
134.	డిక్రీ అమలులో స్థిరాస్తిని కొన్న క్రయదారు ఆస్తిని అప్పగింపుమని కోరుచు,	1 ఏడు	విక్రయము ఖాయపర్చిన తేదీ లగాయితు.
136.	పై డిక్రీ కాక తదితర సివిల్ కోర్టు డిక్రీలు, లేక ఉత్తరువులు అమలు జరుపుటకు.	12 ఏండ్లు	డిక్రీ లేక ఉత్తరువు అమలు జరుపుటకు వీలగునప్పటి నుండి లేదా డిక్రీ లేక ఏదేని తదుపరి ఉత్తరువు ద్వారా నగదు చెల్లింపునకుగాని, నిర్దిష్ట తేదీన లేక పునరావర్తన కాలములలో ఆస్తిని అప్పగించుటకు ఉత్తరువు చేయబడి, అట్టి చెల్లింపుగాని అప్పగింతగాని జరుగనప్పుడు అట్లు తప్పిన తేదీనుండి. కాని శాశ్వత నిరోధాజ్ఞలను ప్రసాదించు డిక్రీ అమలునకు ఎట్టి కాలావధి యున్నను ఇది వర్తింపదు.
	ఇతర పిటీషనులు:		
137 *	ఇందు పిటీషనుల కొరకు ఎట్టి కాల నియమము సూచింపబడని ఇతర పిటీషనులు.	3 ఏండ్లు	పిటీషను పెట్టుకొను హక్కు సంక్రమించినప్పటి నుండి. ఓ. న.

అవయస్కుడు: ఆంగ్లేయ ధర్మశాస్త్రములో మైనర్ (అవయస్కుడు) 14 ఏండ్లు పై బడిన పురుషులు, 12 ఏండ్లు పై బడిన స్త్రీలు అయి ఉండి, 21 ఏండ్లు లోపు వయస్సు కలిగి ఉండవలెను. పరిమితార్థమున వీరు సమ్మతి నిచ్చు శక్తి కలిగి యుందురు కాని వీరు తక్కువ వివేచనాశక్తి కలవారు గను, న్యాయ రక్షణమును పొందు అవసరము గల వారుగను పరిగణించబడుదురు. సంరక్షకుని పోషణలో లేని వ్యక్తి తన వివాహ ఒప్పందమునకు సమ్మతింపవచ్చును. కొన్ని ఒప్పందములకును, వారసత్వ భూముల కౌలునకును సమ్మతించవచ్చును. అతని చరాస్తిని ఇచ్చవచ్చిన వారికి ఇవ్వవచ్చును. కాని సంరక్షకుని అధీనములో ఉన్న అవయస్కుని చర్యలు సాధారణముగ అతని సంరక్షకుని అనుమతి లేనిదే చెల్లవు. (చూ. ఒప్పందముల చట్టము; సంరక్షక, సంరక్షితుల చట్టము; వైయక్తిక న్యాయ శాస్త్రము). ఓ. న.

అశాస్త్రీయ సంతతి: మాతా పితరుల మధ్య వివాహ బంధము లేనిదే జన్మించిన శిశువు యొక్క స్థితిని అశాస్త్రీయ సంతతి, లేదా జారణ సంతతి అందురు. ఇట్టి అశాస్త్రీయ సంతతియొక్క ప్రత్యేకత వివిధ ధర్మశాస్త్రము లందలి ఆస్తి సంక్రమణ హక్కులకు సంబంధించిన నియమములను బట్టి కలుగుచున్నది (చూ. వైయక్తిక న్యాయ శాస్త్రము. ఓ. న.

అవినీతి: చూ. లంచగొండితనము.

అసత్యకథనము: ఏదేని ఒక ఒప్పందము జరుగక పూర్వముగాని, జరుగు కాలమందుగాని ఒక కక్షిదారునిచే ఆ ఒప్పందమునకు సంబంధించిన కొన్ని వివరములను గూర్చి అసత్యకథనము చేయబడిన, అట్టి అసత్యకథనము ఒప్పందము రద్దు అగుటకు కారణమగుచున్నది. ఈ అసత్యకథనము కపటముతో కూడినదై ఉండవచ్చును. అమాయికముగ నైన చేసి యుండవచ్చును.

* పూర్వపు 181 వ నిబంధన ఇప్పటి 137 వ నిబంధనగ రూపొందింపబడినది.

కపటముతో కూడిన అసత్యకథనము ముఖ్య విషయమును గూర్చినది కావచ్చును. కేవలము అభిప్రాయ అభిభాషణము మాత్రమే కాకూడదు. తప్పుడు కథనముచేయు వ్యక్తికి అది అసత్యమని తెలిసి చేయవచ్చును. లేదా అది సత్యమని నమ్మకము లేకనే చేయవచ్చును. లేదా సత్యాసత్యములను జాగరూకతతో పరిశీలించక నిర్లక్ష్యముగా చేసి యుండవచ్చును. ఈ అసత్యకథనము ఎదుటి పక్షకారుడు ఒక విధముగా నడచుకొనుటకు ఉద్దేశించబడినదై ఉండవలెను. ఎదుటి పక్షకారుడు పై అసత్యకథనము వలన ప్రత్యక్షముగ మోసగింపబడి, నష్టమును పొంది ఉండవలెను. పై పరిస్థితులన్నియు ఉన్నపుడు మోసపడిన వ్యక్తి 1. పొందిన నష్టమునకు పరిహారమును కోరవచ్చును: లేదా పరిహారమును కోరకయే ఒప్పందమును రద్దు చేయమని వ్యాజ్యము చేయవచ్చును. 2. ఒప్పందమును అంగీకరించుచు నష్టమునకు పరిహారమును కోరవచ్చును. 3. ఒప్పందమును అనుసరించి తేబడిన దావాను ప్రతిఘటించుచు, ఒప్పందము చెల్లదని ప్రకటన చేయవలసినదిగ కోరుచు ప్రతివాదము చేయవచ్చును.

అతడు ఒప్పందము రద్దుకొరకు వ్యాజ్యము వేయ నిశ్చయించినచో, అమాయకపు మూడవ వ్యక్తికి దానివలన ఎట్టినష్టము కలుగకుండులాగునను, అది సముచితకాలము లోపలను చేయవలయును.

పై అసత్యకథనము అమాయికముగ చేసినపుడు నష్టము కలిగినచో పూర్వపు చట్టములలో ఎట్టి పరిహారమునకును అవకాశముండెడిదికాదు. కాని ప్రస్తుతము న్యాయస్థానములు సమతాత్మక న్యాయ సిద్ధాంతముల ననుసరించి, ఆ ఒప్పందపు ముఖ్య విషయము యొక్క అనృత కథనము అమాయికముగ చేయబడినప్పటికిని దాని వలన ఒప్పందమునకు ఆకర్షింపబడిన పార్టీ కోరికపై ఆ ఒప్పందమును రద్దు చేయును. కాని, నష్టపడిన పార్టీకి పరిహారము మాత్రము ఇవ్వబడదు. కాని క్రింది పరిస్థితులలో నష్ట పరిహారము గూడ పొందవచ్చును. 1. కంపెనీకి సంబంధించిన వివరణములో అసత్యకథనమున్నచో నష్టపడిన వ్యక్తికి పరిహార మివ్వబడును. 2. ఒక ఏజెంటు తనకు ఒక వ్యక్తి తరపున ఒప్పందమును చేసుకొనుటకు అధికారము లేకపోయినప్పటికి ఉన్నదని అసత్య కథనము చేసినప్పుడు కూడ నష్ట పరిహారమివ్వవలసి ఉండును (చూ. ఒప్పందముల చట్టము).

ఓ. న.

అసభ్యత: అసభ్యమనగా సచ్ఛీలతకు, మర్యాదకు భంగకరమని అర్థము. అనగా మనస్సునకుగాని, దృష్టికి గాని, సరసత, స్వచ్ఛత, సభ్యతలచే నిషేధింపబడిన విషయములనుగాని, వస్తువులనుగాని, వ్యక్తము చేయుట లేదా ప్రకటించుట, అసభ్యములగు మాటలను, చిత్రములను దుశ్శీలములు, కామోద్రేక కారకములు, అపవిత్రములు, అగు భావములను వ్యక్తపరచుట లేదా సూచించుట అసభ్యత యగును. ఏదేని ప్రచురణము అందరికి అందుబాటులో ఉంచబడి, ప్రజలలో కామోద్రేకమును రెచ్చగొట్టుటకు, కాముకములు,అపవిత్రములు అగు ఆలోచనలను కలిగించుటకును యువకులను దుర్వర్తనులుగ ఒనరించుటకును ఉపయోగపడినచో అట్టి ప్రచురణము అసభ్యమగును.

ఏ విషయము లేదా వస్తువు అసభ్యమనునది దేశకాలపరిస్థితులపై ఆధారపడును. ఏ ప్రచురణము, సమాజ నైతిక జీవనమునకు భంగకరమై, దానిని పఠించువారల మనో నిశ్చలతను చెడగొట్టు దుష్ప్రభావమును కలుగజేయునో అట్టిది అసభ్యమగును. అట్టి అసభ్య ప్రచురణములను అణచి వేయుటయే చట్టముయొక్క లక్ష్యము. అమాయకము, ప్రశంసార్హము అగు లక్ష్యము కలిగియున్నను, వాస్తవముగ ఒక ప్రచురణవలన యువకులలో గాని, యువతులలోగాని, లేదా వయస్సు మీరనవారిలో గాని అపవిత్రములు, కామ ప్రకోపనములు అగు భావములను కలిగించునదైనచో అట్టి ప్రచురణము నేరమగును. కామోద్రేకములను రెచ్చగొట్టుటకు ఉద్దేశించబడిన ఏ విషయమైనను వస్తువైనను అసభ్యమే అగును.

భారత శిక్షాస్మృతి 292-294 వరకు గల సెక్షనులలో అసభ్య ప్రచురణలు ప్రకటనలకు ప్రదర్శనలకు సంబంధించిన నిషేధములు అట్టి ప్రచురణలకు విధింపబడు శిక్షలును గలవు.

ఓ. న.

అస్పృశ్యతా నేరముల చట్టము (1955): భారత దేశమున కొన్ని కులముల వారు తరతరములుగా అంటరాని వారుగా పరిగణింపబడిరి. అట్టి నిమ్నజాతులకు భారత రాజ్యాంగము సాంఘిక న్యాయము చేకూర్చుటకు సంకల్పించినది. రాజ్యాంగ శాసనములోని 15వ నిబంధన ప్రకారము ఏ విధమైన విచక్షణలేక పౌరులందరు అంగళ్లు, హోటళ్ళు, స్నానవాటికలు, సమావేశ స్థలములు, ప్రదర్శనాస్థలములు మొదలగు వాటియందు ప్రవేశించు హక్కును, జనసామాన్యమునకై నిర్దేశింపబడిన బావులు, స్నానఘట్టములు, రోడ్లు మొదలగు వాటిని ఉపయోగించు హక్కును కలిగియున్నారు. 17వ నిబంధన ప్రకారము అస్పృశ్యత రద్దు చేయబడి, దాని నే విధముగాను ఆచరింపరాదనియు, అస్పృశ్యతా నివారణకై తగు చట్టమును పార్లమెంటు రూపొందించవలెననియు ఆదేశింపబడినది.

తదనుగుణముగా 1955 లో పార్లమెంటు అస్పృశ్యతా నేరముల చట్టము జారీ చేసినది. స్థూలముగా నిది రాజ్యాంగమునందలి 15 వ నిబంధన యొక్క వివరణ యన వచ్చును. షెడ్యూల్డు కులముల వారికి ఏలాటి ఇబ్బంది కలిగించినను, దానిని నేరముగా చేయుటే ఈ చట్టపు ఉద్దేశ్యము. నిరోధింపబడినట్టి చర్యలను షెడ్యూల్డు కులముల వారికి వ్యతిరేకముగా చేసిన అవి అస్పృశ్యతా కారణముననే చేయబడినవని భావించుటకు ఈ చట్టము ఏర్పాటు చేసినది. రాజ్యాంగములోని 26 వ నిబంధన ప్రకారము ఏ వర్గము వారైన తమ మతవర్గమునకై మత, ధర్మసంస్థలు ఏర్పాటు చేసుకొను హక్కును ఈ చట్టము భంగపరుపదు. కాని హిందువులందరికి చెందిన సంస్థలలో షెడ్యూల్డు కులముల వారికి ప్రవేశము నిషేధించిన అది నేరమగును. ఆ నేరమును ఏ సంస్థ ధర్మకర్తయైనను చేసిన దానికీయబడు భూ, ధన సహాయములను ప్రభుత్వము ఆపివేయ వచ్చును.

ఏ దుకాణములో గాని అస్పృశ్యతా కారణమున ఎవరికైన క్రయ విక్రయములు నిరాకరించిన ఆ దుకాణపు లైసెన్సు రద్దు చేయవచ్చును.

అట్లే ఏ వృత్తి నవలంబించిన వ్యక్తిగాని అస్పృశ్యతా కారణమున వృత్తిసేవ నిరాకరించినచో అతడు వృత్తి నవలంబించుటకై పొందిన లైసెన్సు రద్దుచేయ వచ్చును.

అస్పృశ్యతా కారణమున పౌరునిహక్కులు నిరోధించిన జైలు శిక్షగాని, జరిమానాగాని, రెండునుగాని విధింప వచ్చును.

అస్పృశ్యతను ప్రోత్సహించుటయు, వెలివేయు చర్యలలో పాల్గొనుటయు నేరములే. వానిని పైజెప్పినట్లే శిక్షింపవచ్చును. ఏదైన కంపెనీ నేరము చేసిన దాని నిర్వాహకుడును, నేరమున కంగీకరించిన యజమానియు శిక్షింపబడుదురు. పునర్నేరములకు శిక్ష, జరిమానా రెండును విధింపబడును. వ. బా. సు.

అస్వాధీన తనఖా : ఋణస్థుడు తాను వాడుకొను ఋణమునకు స్థిరాస్తిని హామీ ఇచ్చి అట్టి ఆస్తిని తన వద్దనే ఉంచుకొని, ఋణదాతపేర పత్రము వ్రాసి ఇచ్చుటను 'అస్వాధీన తనఖా' అందురు. ఇట్టి తనఖా రిజిష్టరు పత్రము ద్వారానే జరుగవలెను. ఇట్టి తనఖాలకు స్థిరాస్తి హామీయేగాక, బాకీ చెల్లించుటకు ఋణస్థుని స్వంత జవాబుదారీకూడ ఉండును. ఒప్పందము ప్రకారము ఋణస్థుడు బాకీని తీర్చలేనప్పుడు ఋణదాతకు తనఖా ఆస్తుల విక్రయముద్వారా బాకీని రాబట్టుకొను హక్కు కలదు. తనఖా ఆస్తులు అమ్మగా వచ్చిన పైకము బాకీకి చాలనప్పుడు ఋణస్థుని స్వంత జవాబుదారిని పురస్కరించుకొని డిక్రీని పొంది అతని ఇతర ఆస్తుల విక్రయము ద్వారా బాకీని రాబట్టుకొనవచ్చును. (చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము ; తనఖా). ఓ. న.

అంక్ష : చూ. వీటో.

అంశిక నిర్వర్తన : (చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము).

ఆగ్నేయ ఆసియా రక్షణ వ్యవస్థ : 1954 సెప్టెంబరు ఎనిమిదవ తేదీన మనీలావద్ద ఒక సమష్టి రక్షణ ఒడంబడిక కుదుర్చుకొనబడినది. ఇందు ఆస్ట్రేలియా, ఫ్రాన్సు, న్యూజీలండ్, పాకిస్తాన్, ఫిలిప్పీన్స్, తాయిలాండ్, ఇంగ్లండు, యునైటెడ్‌స్టేట్స్ ఉన్నవి. ఆగ్నేయ ఆసియాలో కమ్యూనిస్టు ప్రాదేశిక విస్తృతిని అరికట్టుటకు శక్తిగల అంతర్జాతీయ సంస్థను సృష్టించు ఉద్దేశముతోనే ఈ ఒడంబడిక చేసుకొనబడినది. ఈ సంధి ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క ఛార్టరు నందలి ఉద్దేశములు, సూత్రములకు అనుగుణముగా ఉన్నట్లు వివరించబడినది.

సంధియొక్క మొదటి నిబంధన ననుసరించి పార్టీలు తమకు జోక్యము గలిగిన అంతర్జాతీయ వివాదములను శాంతియుతముగను, ఐక్యరాజ్యసమితి సూత్రములకు అనుగుణముగను, పరిష్కరించుకొనుటకు పూచీపడుచున్నవి.

రెండవ నిబంధన సభ్య దేశములు, తమపై సాయుధ దౌర్జన్యము జరిగినప్పుడు దానిని ఎదుర్కొనుటకు తగిన శక్తి సామర్థ్యములు కలిగి యుండునట్లును, తమ సరిహద్దుల వెలుపలి నుండి జరుపబడు విద్రోహక చర్యలను అణచి వేయుటకు తగిన సామర్థ్యమును కలిగి యుండునట్లును, తమ వ్యక్తిగత బలమును పెంపొందించు కొనుటకును ఏర్పాటు చేయుచున్నది. ఈ ఆశయ సిద్ధి కొరకు ఒకరి కొకరు సహాయము చేసుకొనుటకు ఏర్పాటు చేయబడినది.

ఒడంబడిక మూడవ నిబంధనలో ఆర్థిక సాంఘిక రంగములలో పార్టీల మధ్య సహకారమును గురించి చెప్పబడినది.

నాలుగవ నిబంధనలో సంధి ప్రాంతములోని పార్టీలపై గాని, ఏదేని రాజ్యము లేదా పార్టీలందరిచే ఏకగ్రీవముగ సంధి ప్రాంతముగ గుర్తించబడిన ప్రదేశముపై గాని సాయుధ దౌర్జన్యము జరిగినచో అట్టి అపాయము పార్టీలందరకు సంబంధించినదిగ భావించి, తమ రాజ్యాంగ ప్రక్రియ కనుగుణముగ ఎదుర్కొనుటకు పార్టీలందరు బాధ్యత వహించిరి. ఉత్తర అట్లాంటికు సంధి వలెనే ఈ సంధియును ప్రధానముగ ఆగ్నేయ ఆసియా ప్రాంతమందు కమ్యూనిస్టు దౌర్జన్యము విస్తృతము కాకుండ అరికట్టుటకు ఉద్దేశించబడినది. 'వెలుపలి నుండి జరుపబడు విద్రోహ

చర్య' లను ఎదుర్కొనుటను గూర్చి రెండవ నిబంధనలో ఉన్న ప్రత్యేక నిబంధన వివరించుచున్నది. స్వేచ్ఛా ప్రపంచమునకు చెందిన దేశముల మధ్య కుదుర్చుకొనబడిన ప్రాంతీయ ఒడంబడికలలో ఇట్టి నిబంధన చేర్చబడుటకిదియే ప్రథమము. ఒడంబడిక కుదురు నాటికి ఛాయా మాత్రముగా కనుపించి, అనంతర కాలమున ప్రస్ఫుటముగా వెల్లడియైన 'ఒకదేశ స్వాతంత్ర్యమునకును, ప్రతిపత్తికిని భంగము కలిగించు విధానములలో బహిరంగ సాయుధ దౌర్జన్యము ఒకటి, దేశము వెలుపలి నుండి కొనసాగించబడు విద్రోహ చర్యలును, ఆ దేశ స్వాతంత్ర్యమునకును సర్వసత్తాక ప్రతిపత్తికిని ప్రమాదమును తెచ్చిపెట్టును' అను సత్యమును ఈ నింబంధన గుర్తించుచున్నది. వెం. రా.

ఆచారము: చూ. సమీక్ష-పు. 40; సంప్రదాయము.

ఆడిట్ అకౌంటుల శాఖ: చూ. భారత ఆడిట్ అకౌంటుల శాఖ.

ఆత్మరక్షణ: ఒక వ్యక్తి మరొక వ్యక్తిపై దౌర్జన్యము జరిపినప్పుడు ఆ రెండవ వ్యక్తి స్వరక్షణ కొరకు ప్రతీకారము చేయు హక్కు కలిగి యుండును. కాని ఈ ప్రతీకార చర్య పగ తీర్చుకొను రూపము దాల్చకూడదు. ఆ దౌర్జన్యము నుండి తన శరీరమును రక్షించుకొనుటకును అట్టి దౌర్జన్యమును అంత మొందించుటకును అవసరమైనంత వరకు మాత్రమే బల ప్రయోగము గావింపవచ్చును. అట్టి ప్రతీకారమును ఆత్మరక్షణ అందురు. దౌర్జన్యము నుండి తన్ను రక్షించుకొనునప్పుడు దౌర్జన్యము జరుపు వానికి హాని కలుగవచ్చును. కాని, అట్టి హానికి సంబంధించి ఆత్మరక్షకుని బాధ్యత ఉండదు. శిక్షా స్మృతి ననుసరించి నిందితునికి ఆత్మరక్షణ ప్రతి వాదముగ ఉపయోగపడును. దౌర్జన్యమునకు పాల్పడిన వ్యక్తి తనకు రెండవ వ్యక్తిచే హాని కలిగించబడినట్లు ఫిర్యాదు చేసినచో, రెండవ వ్యక్తి దౌర్జన్యమునకు పాల్పడినవాడు ఫిర్యాది అనియు, తాను ఆత్మరక్షణ కొరకు ప్రయత్నించుటలో అట్టి హాని జరిగి యుండెననియు, తాను ఉద్దేశ పూర్వకముగా అట్టి హాని చేయలేదనియు, ప్రతివాదము చేసి, తన నిర్దోషిత్వమును రుజువుపరచుకొనవచ్చును. వ్యావహారిక అపకృతుల విషయములో గూడ ప్రతివాది తాను ఆత్మరక్షణ కావించుకొనుట వలన వాదికి హాని కలిగినదని ప్రతివాదము చేయవచ్చును (చూ. వ్యావహారిక అపకృతులు; శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

ఆత్మహత్య: స్వబుద్ధి పూర్వకముగను, ఉద్దేశ పూర్వకముగను తన్ను తాను నాశనము జేసుకొను కృత్యమునకు 'ఆత్మహత్య' అని అందురు. కాని, ఈ నిర్వచనము ఆయా దేశముల ధర్మ శాస్త్రములను బట్టి మారుచుండును. ఇంగ్లండులో ఆత్మహత్య అను పదమును ఒక వ్యక్తి అస్వస్థ మనస్కుడుగ నుండు కాలములో ఆత్మహత్య చేసుకొని చనిపోవుటకు వాడిరి. ఆత్మ నాశక కృత్యమును స్వస్థ చిత్తుడు ఒనరించిన అది నేరముగ పరిగణింపబడి, చనిపోయిన వాని ఆస్తులనుండి పరిహారము రాబట్టబడును. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో కొన్ని రాష్ట్రములే ఆత్మహత్యా ప్రయత్నమును నేరముగ భావించును. కొన్ని రాష్ట్రములలో ఆత్మహత్యకు ప్రోత్సహించినను, సహాయము చేసినను అది నేరముగ పరిగణింపబడును. ఆత్మహత్య సాంఘిక సమస్యగా పరిష్కరింపవలసి యున్నది. హిందూ, క్రైస్తవ, యూదు, మహమ్మదీయ మతములు ఆత్మహత్యను ఖండించినవి.

భారత శిక్షాస్మృతి ప్రకారము ఆత్మహత్యకు ప్రయత్నించిన వ్యక్తియు, దానిని ప్రోత్సహించిన ఇతరులును శిక్షార్హులగుదురు. ఇంగ్లండులో 1961లో ఆత్మహత్యా ప్రయత్నము నేరము కాదని చట్టము సవరణ చేయబడినది. కాని ఒక వ్యక్తిని ఆత్మహత్యకు ప్రోత్సహించిన ఇతరులు మాత్రము నేరస్థులగుదురు. ఈ విధముగా ఆత్మహత్యలు జరగకుండ నిరోధింపబడవచ్చును. (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

ఆదాయపు పన్ను: చూ. రాబడి పన్ను.

ఆపస్తంబ ధర్మసూత్రములు: ఆపస్తంబుడు కృష్ణ యజుర్వేది, తైత్తరీయ శాఖకు చెందిన వాడు. ఇతడు ఆంధ్రుడనియు, నర్మదానది ఆగ్నేయ ప్రాంతమునకు చెందిన వాడనియు తెలియుచున్నది. ఆపస్తంబుని ధర్మసూత్రములు చాలా భాగము వచన రూపములో నున్నది. అచ్చటచ్చట కొన్ని శ్లోకములు కలవు. ఈ ధర్మ సూత్రములలో పెక్కు పారిభాషిక పదములు, జైమిని సిద్ధాంతములు పొందుపరుపబడి యున్నవి. ఆపస్తంబుడు క్రీ. పూ. 4-5 శతాబ్దముల నాటి వాడని బుహ్లర్, జయస్వాల్, జూలీ, కాణే పండితుల అభిప్రాయము. క్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్దము వాడని హాప్‌కిన్స్, కీత్ తలచిరి.

ఆపస్తంబ ధర్మ సూత్రములను పెక్కు వ్యాఖ్యానకర్తలు ప్రామాణికముగా గ్రహించియున్నారు. ఇందు ధర్మశాస్త్రమున కాధారములు, వివాహము, వారసత్వము, దాయవిభాగము, దాయమున కనర్హత మున్నగు విషయములు వివరింపబడినవి. ఆపస్తంబుడు పైశాచిక, ప్రాజాపత్య విధములను నిరాకరించి, ఆరు విధములగు వివాహములను మాత్రమే పేర్కొనినాడు. నియోగ పద్ధతిని ఖండించినాడు. తండ్రి జీవిత కాలములోనే ఆస్తి పంపకము జరుగవచ్చుననియు, జ్యేష్ఠ పుత్రునికి విశేష భాగ మీయనక్కర లేదనియు

నితని అభిప్రాయము. పుత్రులలో ఔరసునికి మాత్రము స్థానమొసగి దత్తునితో సహా ఇతర పుత్రులను ఇతడు అంగీకరింప లేదు. తండ్రికి పుత్రుని దాన మిచ్చుటకు, విక్రయము గావించుటకు నధికారము నితడు నిరాకరించెను. సపిండుల తరువాత ఆచార్యుడు శిష్యుడు వారసులనియు. ఏ వారసుడును లేని సందర్భమున ఆస్తి భూపతికి చెందు ననియు నుడివెను. ఈ ధర్మసూత్రములలో పాప కర్మలు గావించినవారికి తగు ప్రాయశ్చిత్తములు చెప్పబడినవి. వివిధ నేరములకు విధింపదగు శిక్షలు పేర్కొనబడినవి. నేరము గావించిన వ్యక్తియే కాక అతనికి సహాయము గావించిన వారు, అతనిని నేరమునకు పురికొల్పిన వారు, అనుమోదకులుకూడ దండనార్హులని ఇందు చెప్పబడినది. కూట సాక్ష్య మొసగువారికి తగు శిక్ష నిర్దేశింపబడినది. వేదములకు విరుద్ధముగాని, దేశకులాచారములు వేదతుల్యమగు ప్రామాణ్యము కలవనియు, వేద విరుద్ధములైనచో, వానిని పాటింపరాదనియు ఆపస్తంబుడువచించెను.

ఈ ధర్మ సూత్రములపై హరదత్తుడు ఉజ్జ్వలావృత్తి అను వ్యాఖ్య రచించెను. వ. బా. సు.

ఆయవ్యయ పట్టిక (బడ్జెటు) : భవిష్యత్ కాలములో జరుపబోవు వ్యాపారమునకు పెట్టుబడులు పెట్టు ఉద్దేశముతో తయారు చేయబడిన ఆయవ్యయముల వివరణమును 'బడ్జెటు' అందురు. దీనిని కేవలము ఆయవ్యయములను సూచించు ఖాతా (అకౌంటు) అని నిర్వచించిన చాలదు. ఏలన అకౌంట్లు వాస్తవ విషయలపై ఆధారపడి ఉండును. బడ్జెటు మాత్రము భవిష్యత్తును దృష్టిలో నుంచుకొనును. అశ్లే, హిల్టన్ యంగ్ అభిప్రాయపడినట్లు, దీనిని రెవిన్యూను సేకరించు ప్రణాళిక అనియు భావించుటకు వీలులేదు. ఏలన రెవిన్యూ జమా ఖర్చుల నిలువ వివరణములో ఒక భాగము మాత్రమే.

బడ్జెటు అను పదము ప్రాచీన ఫ్రెంచి భాషనుండి స్వీకరించబడినది. అందు 'బౌగెట్' అనగా చిన్న సంచి. అందుచేతనే నేటికిని బ్రిటిష్ కోశాధిపతి బడ్జెటును ఒక మందసమునందు కామన్సు సభకు తెచ్చును. సాధారణముగా బడ్జెటు, రానున్న సంవత్సర కాలమునకు తయారు చేయబడును. అంతకు తక్కువ కాలమైనచో అయా ఋతువులలో పండు పంటలు అంచనా వేయుటకు వీలుపడదు. అంతకు మించినచో అంచనాలు వేయుట కష్టమగుటయేగాక, ప్రతినిధుల సభయొక్క ఆర్థిక నియంత్రణాధికారమునకు భంగము కలిగించును.

ఆర్థిక సంవత్సరపు ప్రారంభము పార్లమెంటుయొక్క సౌకర్యము ననుసరించి నిర్ణయింపబడును. సాధారణముగ ఏప్రిల్ నెల 1 వ తేదినుండి నూతన ఆర్థిక సంవత్సరము ప్రారంభమగును. వ్యాపారమునకు కాల విలంబనము, అనిశ్చితత్వము నష్టదాయకము గనుక, వానిని తొలగించుటకు ఆర్థిక మంత్రి సంవత్సరారంభముననే బడ్జెటును ప్రవేశపెట్టును. అందు వెనుకటి సంవత్సరపు ఆర్థిక నివేదిక, నూతన సంవత్సరపు ఖర్చుల అంచనా, అప్పటి పన్నులద్వారా లభించు రెవిన్యూ అంచనాలు, పన్నుల హెచ్చు తగ్గుల ద్వారా బడ్జెటును సరిపుచ్చుటకు చేయబడు నూతన ప్రతిపాదనలును ఉండును. బడ్జెటు ఉపన్యాసము కొరకు సామాన్య పౌరుడు సైతము అత్యంత ఉత్సుకతతో ఎదురు చూచుచుండును. పార్లమెంటు సమావేశములలో ఇది అత్యంత ప్రధానమగు సంఘటన. బడ్జెటు ప్రతిపాదనలు పౌరులపై అదనపు పన్నుల భారమును వేయుటయే కాక, అదనపు ఖర్చులతోకూడిన నూతన విధానములను కూడ ప్రకటించును. బడ్జెటు పద్ధతి ప్రథమముగ ఇంగ్లండులో ప్రవేశపెట్టబడినది. దానినే అవసరమగు మార్పులతో ఇతర దేశములు అనుసరించుచున్నవి.

వ్యాపార బడ్జెటు: సాధారణముగ కంపెనీలచే తయారు చేయబడు బడ్జెటునందు భవిష్యదవసరముల అంచనాలు మాత్రమే ఉండును. అట్టి అవసరములు అర్థిక పరిస్థితిని పరిశ్రమకు, వస్తువులకు, ప్రకటనలకు, విక్రయములకు, ఉత్పత్తికి, ప్రధాన వ్యయములకు, ఉద్యోగ సిబ్బందికి, ఇతరములగు ఆదాయములకుగాని, ఖర్చులకుగాని సంబంధించి ఉండును. అయినను, వ్యాపార బడ్జెటు భవిష్యత్తులో నిర్ణీత కాలమునకు కంపెనీయొక్క అవసరములను సూచించు అంచనా మాత్రమే.

బడ్జెటు నియంత్రణము ఆయవ్యయముల అంచనాలనే గాక, వాటికి గల పరస్పర సంబంధమును ప్రణాళికల ననుసరించి అవి ఎట్లు అదుపునందుంచ బడునదియు సూచించును. ఓ. న.

ఆర్డినెన్స్ : చూ. అధ్యాదేశము.

అల్ ఫాన్‌జో, ఎక్స్ (1221-1284): కాస్టయిలు రాజు. విద్వాంసుడు, ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు. 1252 లో తండ్రి ఫెర్ నాండో-III అనంతరము ఇతడు సింహాసనమునకు వచ్చెను. ఇతని రాజ్యపాలన 30 ఏండ్లు, పవిత్ర రోమక సామ్రాజ్య సింహాసనము కొరకు మూర్సుతో యుద్ధములలో గడచి పోయెను. కడకు తన కుమారుడు సాంచోచే రాజ్య భ్రష్టు డాయెను. ఇతడు గొప్ప విద్వాంసుడుగ, తన సమకాలీనులచే గౌరవింపబడెను. ఇతనికి జ్యోతిషమన్న ఎక్కువ ప్రీతి. సంఖ్య 'ఏడు' యొక్క ప్రాముఖ్యమును గూర్చి ఈయన చేసిన దీర్ఘోపన్యాసములు, ఆ శాస్త్రమందు అతని

ప్రావీణ్యతకు తార్కాణము. రసవాదముపై ఇతను రచించిన గ్రంథమును స్పెయిన్ దేశమందున్న మహమ్మదీయులు చాలాకాలము వరకు వాడుకొనుచుండిరి. ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడుగ ఇతడు సాధించిన ఘన కృత్యములను తరువాతి తరములవారు గౌరవించిరి. కాని సమకాలీనులు మాత్రము గుర్తించలేక పోయిరి. ఫెర్నాండో-III స్పానిషు ధర్మశాస్త్రములో నున్న అస్పష్టతను, వైవిధ్యములను తొలగించి సక్రమముగ క్రోడీకరించుటకు ప్రణాళికలు తయారు చేయించెను. అల్ఫాన్‌జో సింహాసనమునకు రాగానే ఆకార్యమును చేపట్టెను. 1260 ప్రాంతము నాటికి అనేక ప్రాథమిక సూత్రములను తయారు చేయించెను. కాని 'లాస్‌సిటీ పార్డిడాస్' అను పేర ప్రసిద్ధమైన అతని రచన అతని మునిమనుమని కాలము వరకు ప్రచురితము కాలేదు. పై రచనలో ఎక్కువ భాగము స్వంతముగ అల్‌ఫాన్‌జో తయారు చేసినట్లు కనబడును. అతని పాండిత్య ప్రభావము, పై రచనలో శాశ్వతముగ నిలిచియున్నది. ఈ గ్రంథము ముఖ్యముగ జస్టీనియన్ ధర్మశాస్త్రము యొక్క ప్రతిరూపము. స్పానిషు భాషలో తయారైన ఈ ప్రథమ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథము మూలము రోమన్ ధర్మశాస్త్రము స్పెయిన్‌లోను దాని వలస రాజ్యములలోను స్వీకరింపబడినది. ఇది తరువాతి గ్రంథములకు ఆధారభూతమైనది.
ఓ. న.

ఆశ్రయము : ఒక రాజ్యము యొక్క ప్రభుత్వము, లేదా పరదేశమందున్న ఆ రాజ్య ప్రతినిధిగాని, కాందిశీకులుగాని పారిపోయి వచ్చిన వారిని విదేశ క్షేత్రాధికార న్యాయ సంబంధ ప్రక్రియనుండిగాని, జనసమూహపు హింస నుండిగాని రక్షించుట రాజకీయ ఆశ్రయ మిచ్చుట అనబడును.

రాజ్య సరిహద్దులలో నిచ్చు ఆశ్రయము ఆ రాజ్యమందుండు రాయబార కార్యాలయములోను, రాయబారి గృహములోను, వాణిజ్య దౌత్య కార్యాలయములోను, యుద్ధ నౌకల పైనను ఇవ్వబడును. రాజకీయ ఆశ్రయము పేరిట వ్యక్తులు రక్షణ కోరు హక్కునకు అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రములో స్థానములేదు. ఒక రాజ్యముచే తన స్వదేశీ విధానము, పరిస్థితుల ననుసరించి సార్వభౌమత్వ సూచకముగా తన భూభాగముపై ఆశ్రయము ఇవ్వబడుచున్నది. రాజ్య సరిహద్దుల వెలుపల అయినపుడు, ఒడంబడిక షరతుల ప్రకారముగాని, మానవత్వపు సూత్రములను అనుసరించిగాని ఆశ్రయ మివ్వవచ్చును. ఇప్పుడు ఆచరణలో ఉన్న ప్రత్యర్పణ సంధులు, రాజ్యములు పరస్పరము తమ దేశముల న్యాయ పరిపాలనపై యున్న నమ్మకమును వ్యక్తపరచు స్వయం నిర్మిత అవధులు. అంతర్జాతీయ సమాజ సభ్యత్వమువలన ప్రతి దేశమునకును తన భూభాగమును కాందిశీకులచే ఇతర రాజ్యములకు అపాయము కలిగించు చర్యలకు ఉపయోగింపబడకుండునట్లు చూచు బాధ్యతకలదు. కనుకనే ప్రథమ ప్రపంచ యుద్ధానంతరము శరణార్థిగ వచ్చిన కెయిజర్ విల్‌హెల్మ్-II ను నెదర్‌లండ్స్ ప్రభుత్వము అతని శత్రువులకు అప్పగించుటకు నిరాకరించెను. అతడు తన నివాస గృహమందు తగు రక్షణ క్రింద ఎట్టి రాజకీయ కార్యకలాపములతో సంబంధము లేకుండగా సామాన్య వ్యక్తిగ నివసించుటకు ఏర్పాటు చేసెను.

దౌత్య ప్రతినిధ గృహములలో ఆశ్రయమిచ్చుట అనునది మొదట ఈ గృహములు దేశీయ శాసనముల నుండి మినహాయింపబడి దూత ఏ ప్రభుత్వము యొక్క ప్రతినిధియో ఆ ప్రభుత్వ అధికారమునకు మాత్రము లోబడి ఉండునను భావముపై ఆధారపడి ఉండెను. రాయబారులు తాము నివసించు దౌత్య గృహములపై ప్రత్యేక క్షేత్రాధికార హక్కులను కలిగి ఉన్నప్పుడు శరణార్థులను రక్షించుటకు అవకాశము కలుగును. కాని, దౌత్య గృహములు దేశీయ శాసనముల నుండి మినహాయింపబడునన్న సిద్ధాంతము బలపడనందున దౌత్య గృహములందు ఆశ్రయము నిచ్చుట తగ్గినది.

మొదట రాజకీయ ఆశ్రయము నేరారోపణ చేయబడిన వ్యక్తులకును, రాజకీయ నేరస్థులకును కల్పించబడినది. ప్రాదేశిక సార్వభౌమ్య సిద్ధాంతము జనించి రాజకీయ శరణార్థులకు ఆశ్రయమివ్వరాదను సూత్రము ఆమోదింపబడినను, సామాన్య నేరస్థులు మాత్రము ఆశ్రయమును పొందుచుండిరి. కాని నేటి ఆచరణ అందుకు విరుద్ధముగ ఉన్నది. రాజకీయ నేరస్థులకే ఆశ్రయ మివ్వబడుచున్నది. ఈ మార్పుకు కారణము ఒకవంక రాజ్య సార్వభౌమత్వమును చక్కగ గుర్తెరుగుటయును, ఇంకొకవంక ప్రజాస్వామిక జాతీయతా భావము యొక్క అభివృద్ధితోపాటు విప్లవ హక్కు ధ్రువపరుపబడుటయును అయి ఉండును. రాజకీయ శరణార్థి తనకు ఆశ్రయ మిచ్చిన వారికి విరుద్ధముగ ఎట్టి చర్యలలోను పాల్గొనరాదు.

రాయబార కార్యాలయములకును, ప్రభుత్వ ప్రతినిధి ఆవాసములకు ఉన్న రక్షణలు, వాణిజ్య దౌత్య కార్యాలయములకు లేకున్నను, అవి తాత్కాలిక ఆశ్రయము నివ్వవచ్చును. ప్రాదేశికాతీత క్షేత్రాధికారము గుర్తించబడిన దేశములలో వాణిజ్య దూతలకు న్యాయ సంబంధ విధులును కలవు. వారి కార్యాలయములు స్థానిక

క్షేత్రాధికారమునుండి మినహాయింపబడును. ఈ మినహాయింపువలన వాణిజ్య దౌత్య కార్యాలయములలో ఆశ్రయమిచ్చుటకు అవకాశ మేర్పడుచున్నది.

ప్రాదేశికాతీత క్షేత్రాధికార సిద్ధాంతము యుద్ధ నౌకలకు విరివిగ వర్తింప చేయబడుచు, అత్యంత ప్రమాద భరిత పరిస్థితులు ఏర్పడినప్పుడు రాజకీయ శరణార్థులకు తప్పక ఆశ్రయము ఇవ్వబడుచున్నది. ఈ ఆచారము అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రముపై ఆధారపడక పోయినను, సనాతన ఆచారము క్రింద సమర్థించబడుచున్నది.

యుద్ధమునకు దిగిన రాజ్యముల యొక్క సైన్యములకును, ఖైదీలకును, నౌకలకును తటస్థ రాజ్యములు ఆశ్రయమిచ్చి నిర్బంధింప వచ్చును. ఓ. స.

ఆసన్నమృత్యు కృత్యము : ఒక వ్యక్తి అస్వస్థుడుగ నున్నప్పుడు, అట్టి అస్వస్థత తన మరణమునకు దారితీయునను భయము చెందియుండి, తన చరాస్తిని దేనినైన దానముగ స్వీకరింపుమని కోరుచు స్వీకర్తకు ఇచ్చుటను మరణశంకతో చేసిన దానమనవచ్చును. ప్రదానము చేయు వ్యక్తి తాను చనిపోవుదునను నమ్మకము కలిగియుండి చేయవలెను. ప్రదానముచేయు చరాస్తిని స్వీకర్తకు స్వాధీన పర్చవలెను. ఇట్టి ప్రదానము దానముచేసిన వ్యక్తి మరణించిన పిదపనే సిద్ధించును. ఒకవేళ ప్రదాత తన అస్వస్థతనుండి తేరుకొని సజీవుడైనచో ఆ ప్రదానము చేయబడిన చరాస్తిని తిరిగి వాపసు చేసుకొనవచ్చును.

ఉదా :- ఒక వ్యక్తి తాను అస్వస్థుడుగ నుండి మరణము చెందుదునను శంక కలిగి, భీమయ్యకు కొంత చరాస్తిని ఇచ్చి, తాను చనిపోయినచో ఆ చరాస్తిని భీమయ్యవద్దనే ఉంచుకోమని కోరెను. అనంతరము ప్రదాత సుస్తీనుండి తేరుకొని ఆరోగ్యవంతుడాయెను. భీమయ్య వద్దనున్న ఆస్తిని ప్రదాత తిరిగి తీసుకొనవచ్చును. ఏలన ఇట్టి ప్రదానము ప్రదాత మరణానంతరముననే సిద్ధించును. (చూ. వారసత్వ చట్టము.) ఓ. న.

ఆసుతోష్ ముఖర్జీ (1864-1924) : ఈయన విద్యాసముపార్జన ఉజ్జ్వలమైనది. ఎమ్. ఏ. డిగ్రీ సంపాదించి, ఆవల 1888 లో బి. ఎల్. డిగ్రీ పొంది, ఆ కాలములో ప్రముఖ న్యాయవాదియైన రాష్ బిహారీ ఘోష్‌వద్ద శుశ్రూష నెరపి, కలకత్తా హై కోర్టులో న్యాయవాద వృత్తి నవలంబించెను. కొలది కాలములోనే హైకోర్టు ప్రముఖ న్యాయవాదులలో ప్రథమ స్థానము వహించెను. 1904 లో హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగా నియమింపబడి, 20 ఏండ్ల కాలము అమేయ ప్రతిభాశాలియైన న్యాయమూర్తిగా వెలుగొంది 1924 లో రాజీనామా నొసంగెను. ఆ సంవత్సరమే పరమపదించెను.

ఈయన అనేక భాషలలో పండితుడు. గణిత, భౌతిక, తత్త్వ శాస్త్రములలో వైదుష్యము గలవాడు. న్యాయవాదికి పలు శాస్త్రములలో పరిచయజ్ఞానము ఉండవలయునని నిరూపించెను. ఒకానొక క్రిమినల్ కేసులో గణితశాస్త్రము నాధారముగ నిందితుడు పోలీసు కథనములోని పడవ ప్రయాణము చేసియుండుటకు వీలులేదని నిరూపించి, నిందితుని ముక్త దోషుని గావించెను. న్యాయమూర్తిగా మహమ్మదీయ ధర్మ శాస్త్రమునుబట్టి ఒక వ్యాజ్యములో తీర్పు నివ్వవలసి వచ్చెను. కొద్ది రోజులలో అరబ్బీభాష నేర్చుకొని, ఆ భాషలోని మూల గ్రంథముల చదివి ఆ తీర్పు నిచ్చెనట. అట్టిది ఆయన విజ్ఞానాభిలాష, న్యాయదీక్ష. తోటి ఆంగ్లేయ జడ్జీలు ఈయనయందు మిక్కిలి గౌరవముగలిగి యుండిరి. ఇంగ్లండు నుండి క్రొత్తగా జడ్జీగా నియమింపబడిన జార్జి రాంకిన్, ఈయన వద్ద నోటుబుక్కు, పెన్సిలుతో, శిష్యత్వము నెరపుచు, బెంగాలీ న్యాయ చట్టముల పరిచయము పొందెనట.

ఈయనకు మిక్కిలి ప్రియతమమైనది దేశీయుల విద్యాభివృద్ధి. కలకత్తా యూనివర్సిటీలో 1906 నుండి వైస్ ఛాన్సలర్ గా నుండి, అనేక సంస్కరణలు ప్రవేశపెట్టెను. ఆ ఉద్యోగ నిర్వహణలో ఈయనకు, ఛాన్సలర్ గా నుండిన లిట్టనునకు జరిగిన వివాదములో ఆయనకు వ్రాసిన లేఖ చరిత్రాత్మకమైనది. ఈయన విషయములో అన్నిటి కంటె ముఖ్యముగా చెప్పుకొనవలసినది ఆజన్మాంతము ఆయన విద్యార్థిగానుండి, గ్రంథ పఠన మొనరించుచుండుటయే. సెనేటు, సిండికేటు సభ్యుడుగా ఉండి, డాక్టరు ఆవ్ లా పరీక్షకు చదివి వ్రాసి, డిగ్రీ సంపాదించినాడన్న హంశము మిక్కిలి గణనీయమైనది. ఈయన సొంత గ్రంథాలయములో న్యాయ, తత్త్వ, ఖగోళ, భౌతిక, గణితము మొదలగు శాస్త్రముల మీద ఒక లక్ష గ్రంథములుండెడివి. వానిలో ఇటీవల 80 వేల గ్రంథములు జాతీయ గ్రంథాలయమున కొసంగబడినవి.

ప్రతిభావంతుడైన న్యాయవాదిగను, ఆదర్శ న్యాయమూర్తిగను, న్యాయమూర్తుల శిక్షకుడుగను, మహిమోపేతుడైన విద్యావేత్తగను, చిరయశస్సు నార్జించిన మహనీయుడీతడు. ఈయన కుమారుడు రామప్రసాద్ ముఖర్జీ కూడ హైకోర్టు జడ్జీగా పనిచేసెను. (చూ. సం. 10-పు. 215.) బా. సు.

ఆస్టిన్ జాన్ (1790–1859) : ఇతడు ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రముపై ప్రసిద్ధికెక్కిన రచయిత. ప్రామాణికుడు. ఇతడు ముఖ్యముగా ఆంగ్ల విశ్లేషాత్మక ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రముపై కృషిచేసెను. ఇతడు సైన్యములో కొద్దికాలము పని

చేసిన పిదప 1818 లో బారిష్టరు ఆయెను. చరిత్ర, నీతి శాస్త్రము, రాజనీతి శాస్త్రము, మహాకావ్యముల యొక్క అధ్యయనమునందు ఆసక్తి చేత ఇతడు తన ఉద్యోగమును విరమించుకొనెను, ధర్మశాస్త్రమును పఠించెను. సమతాత్మక న్యాయ లేఖకుడుగను, బారిష్టరుగను ఉండుట ఇతనికి సంతృప్తి కలిగించనందున 1825 లో ఆ పనులను విరమించెను. 1826 లో ఇతడు కొత్తగ స్థాపింపబడిన లండను యూనివర్సిటీ కాలేజీలో ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రాచార్యుడుగ నియమింపబడెను. తన ఆచార్య పదవిని సమర్థతతో నిర్వహించుట కొరకు జర్మనీ దేశమునకు పోయి, ఆధునిక రోమన్ ధర్మశాస్త్ర అధ్యయనము చేసెను. ఇతడు 1828 నుండి తన ధర్మ శాస్త్రోపన్యాసములను ప్రారంభించెను. ఇతని శిష్యులలో భావి కాలములో అత్యంత ప్రఖ్యాతి గాంచిన జాన్ స్టూ ఆర్టు మిల్, జి. సి. లూయిస్, సామ్యూల్ రోమిలీ మొదలగువారు కలరు. ఇతని మొదటి 11 ఉపన్యాసముల సారము 1832 లో ప్రచురింపబడెను. ఆ కాలమున ఇంగ్లండులో ధర్మశాస్త్ర సిద్ధాంత అధ్యయనమునందు ఆసక్తి తక్కువగ ఉండెను. కాగా ధర్మశాస్త్ర అధ్యయనమునకు శిష్యులు లేకపోవుటచే ఆస్టిన్ తన ఆచార్య పదవిని విరమించెను.

ఇతడు శిక్షాస్మృతి ప్రక్రియలను తయారు చేయుటకు నియమింపబడిన కమిషను (1833 - 34) లో సభ్యుడుగ పనిచేసెను. పరిమిత కార్య మగుటచే అది అతనికి సంతృప్తి నివ్వలేదు. 1836 లో అతడు మాల్టీస్ కమిషను సభ్యుడుగ నియమింపబడెను. అందాతని పాత్ర అత్యంత ప్రశంసనీయమైనది. తదుపరి పది ఏండ్లు ఇతడు యూరప్‌లో గడపి అచ్చట విప్లవాత్మక అల్లరులు చెలరేగుటచే 1848 లో ఇంగ్లండునకు తిరిగి వచ్చెను. ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రముపై ఆస్టిన్ కావించిన ఉపన్యాసములు స్వతంత్ర భావములకును, వాక్ ప్రౌఢిమకును ప్రసిద్ధికెక్కినవి. ఇవి ధర్మశాస్త్రమును గురించిన ఆధునిక భావములపై అత్యంత ప్రభావము కలిగియున్నవి. అతని రచనల యొక్క తాత్త్విక విలువలపై అభిప్రాయ భేదములు కలవు. ధర్మశాస్త్రము నీతి శాస్త్రముల మధ్య గల సంబంధమును ఈతడు విశదీకరించెను. ఇతని ' ధర్మ విజ్ఞానశాస్త్ర విషయ నిర్ణయము ' అను గ్రంథము ఇతని యొక్క ఉపయోగితావాద సిద్ధాంతమును అత్యంత సుబోధకముగ ప్రకటించెను. ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రముపై అతని ఉపన్యాసములు, అతని మరణానంతరము అతని భార్యచే ప్రచురింపబడెను. అతని వివిధ రచనలు అతని అల్లుడగు రాబర్టు కాంబెల్ సంపాదకత్వము క్రింద పెక్కుసార్లు ప్రచురింపబడెను.

ఆస్టిన్ ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రమును ప్రత్యేక అధ్యయన శాస్త్రముగ చేసెను. ఇతని తరువాత ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్ర రచయితలు, ఆమోస్, క్లార్క్, మార్క్ బి, హాలండ్, సామండ్ మొదలగువారు ఈతనిని అనుసరించిరి. ఓ. న.

ఆస్ట్రేలియా కామన్వెల్తు, రాజ్యాంగము : ఆస్ట్రేలియా కామన్వెల్తు 1901 లో న్యూ సౌత్ వేల్స్, విక్టోరియా, దక్షిణ ఆస్ట్రేలియా, క్వీన్స్ లాండ్, టాస్మేనియా, పశ్చిమ ఆస్ట్రేలియా-ఆరు వలస రాజ్యములతో స్థాపింపబడెను. ఇవి బ్రిటిష్ సార్వభౌముని క్రింద అవిచ్ఛిన్నమగు ఫెడరల్ రాజ్య సమాఖ్యగ రూపొందించబడినవి. ఒకవేళ అట్టి విచ్ఛిత్తికి అవసరము ఏర్పడినచో, బ్రిటిష్ పార్లమెంటు వెస్టు మినిస్టర్ చట్టము ద్వారానే జరుగవలెనని కామన్వెల్తు రాజ్యాంగమునందు ఉపబంధింపబడినది.

ఇది కామన్వెల్తు ఫెడరల్ పద్ధతిని స్థాపింపబడెను. ఈ సమాఖ్య రూపొందు నాటికి రాష్ట్రములు వ్యష్టిగా రాజకీయ వ్యక్తిత్వము, ప్రత్యేక రాజ్యాంగములు, న్యాయపద్ధతులు కలిగియుండెడివి. ఈ సమాఖ్య రూపొందిన పిదప ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు దేశమున కంతటికిని సంబంధించునటువంటియు, జాతీయ స్వభావము కలిగినట్టియు విషయములే అప్పగించబడెను. శేషించిన అధికారము లన్నియు రాష్ట్రముల కే నిలచినవి. కామన్వెల్తు ప్రభుత్వమునకు దత్తము చేయబడిన అధికారములు రాజ్యాంగమునందు నిర్వచింపబడినవి. తన అధికార పరిధిలో ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు పూర్తిగ స్వాతంత్ర్యము కలదు. రాష్ట్రములు కూడ తమ అధికార పరిధిలో స్వతంత్రములే. ప్రతి పార్లమెంటునకును ప్రత్యక్షముగను, ప్రత్యేకముగను ప్రజలచే సభ్యులు ఎన్నుకొనబడుదురు. ప్రతి ప్రభుత్వమును ఆయా పార్లమెంటులకు జవాబుదారీ కలిగి ఉండును. కామన్వెల్తు పార్లమెంటునకును, రాష్ట్ర పార్లమెంటునకును రాజ్యాంగము క్రింద పరిమిత అధికారములు గలవు. రాష్ట్ర పార్లమెంటులపై కామన్వెల్తు పార్లమెంటుకు ఎట్టి అధికారమును లేదు. రాజ్యంగమునకు లోబడి తమ అధికార పరిధులలో అన్నియు స్వతంత్రములే. రాజ్యాంగములోని మొదటి ఎనిమిది సెక్షనులు, బ్రిటిష్ పార్లమెంటు చేతనే సవరింపబడవలెను. రాజ్యాంగములోని 9 వ సెక్షనులో రాజ్యాంగమునకు సంబంధించిన నిబంధనలన్నియు పేర్కొనబడినవి. వాని సవరణ పార్లమెంటు ఉభయ సభలలోను అధిక సంఖ్యాక సభ్యుల ఆమోదము పైనను, ప్రతి రాష్ట్రములోను ప్రతినిధుల సభకు సభ్యులను ఎన్నుకొనుటకు వోటు చేయు హక్కుగల వోటర్ల ఆదేశ సేకరణయందు ఆమోదము పొందిన మీదటను జరుగవలెను.

కామన్వెల్తు అధికారములును, విధులును ప్రత్యేకమైనవిగను, రాష్ట్రముల అధికారములతో సమానమైనవిగను, అయి ఉన్నవి. అవి రాజ్యంగము యొక్క 51, 52 నిబంధనలలోను ఇతర నిబంధనలలోను వివరింపబడినవి. కామన్వెల్తు అధికారములు నిర్వచింపబడి, రాజ్యాంగములో వివరింపబడుటచేతను, శేషించిన అధికారములు రాష్ట్రములకు దత్తమగుటచేతను, ఆయా విషయములలో రాష్ట్రములకు కామన్వెల్తుతో నిమిత్తము లేనట్టి స్వతంత్రాధికారములు కలవు.

న్యాయాధికరణము : ఈ రాజ్యాంగములో కామన్వెల్తునకు ఒక హైకోర్టు ఏర్పాటు చేయబడినది. అవసరమును బట్టి తదితర న్యాయస్థానములను స్థాపించుటకు కామన్వెల్తు పార్లమెంటుకు అధికారమివ్వబడినది. హైకోర్టునకు ఆరంభిక, అప్పీలీయ న్యాయ విచారణాధికారములు గలవు, అప్పీలు కోర్టుగా అది కామన్వెల్తు లోపల అత్యున్నత న్యాయస్థానము. కాని రాష్ట్రశాసనముల ద్వారా ఉత్పన్నమయిన వివాద విషయములలో రాష్ట్ర సుప్రీమ్ కోర్టునుండి కామన్వెల్తు హైకోర్టునకుగాని ఇంగ్లండులోని ప్రివీ కౌన్సిలునకుగాని, అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును, రాజ్యాంగము క్రింద కామన్వెల్తు రాష్ట్రముల మధ్య అధికార విభజనకు సంబంధించిన ప్రశ్నలు పొడసూపినపుడు హైకోర్టునుండి ప్రివీ కౌన్సిలునకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. కాని అట్టి అప్పీలుకు కామన్వెల్తు హైకోర్టు అనుమతించినపుడే వీలగును. ఈ నిర్బంధన వలన హైకోర్టునకు రాజ్యాంగముపై అంతిమ నిర్వచనాధికారము వాస్తవముగా సిద్ధించుచున్నది. హైకోర్టు ఆరంభిక విచారణాధికారము ప్రత్యేక విషయములకు పరిమితమై ఉండును. అనగా కామన్వెల్తు కక్షిదారుగా ఉండు విషయములలోను వాణిజ్య దూతల ప్రతిపత్తికి భంగము కలిగించు సంధుల విషయములలోను హైకోర్టునకు ఆరంభిక విచారణాధికారము ఉండును.

అధికార కేంద్రీకరణ విధానము : జాతీయాభివృద్ధికిని దేశ ఔన్నత్యమునకును ఫెడరలు ప్రభుత్వము శక్తిమంతమై ఉండవలెనను ప్రతిపత్తి ఆస్ట్రేలియాలో అధికమగుటచే అది అధికార కేంద్రీకరణమునకు దారి తీసినది. రాజకీయ ఆర్థిక మార్పులకు అనుగుణముగ సంవిధానములో ఉన్న కామన్వెల్తు అధికారములు నిర్వచింపబడజొచ్చెను.

కామన్వెల్తునకు అధికారము దత్తముచేయు మూలసూత్రములలో ఎట్టిమార్పును జరుగలేదు. కాని సంఘము పురోగమించుచున్న కొలది పరిస్థితుల ఒత్తిడి, అవసరములనుబట్టి వాటి ప్రాముఖ్యత విస్తృతమగుచున్నది. హైకోర్టుకూడ పురోగమించు సంఘము యొక్క మారుచున్న అవసరములను గుర్తించి జాతీయశ్రేయస్సుకొరకు రాజ్యాంగ నిబంధనల నిర్వచనమునందు విశాల దృక్పథమును అనుసరింపజొచ్చెను. కామన్వెల్తునకు గల పన్నుల విధింపు అధికారము, సహాయప్రదానాధికారము, కేంద్రీకరణాభివృద్ధికి తోడ్పడినవి.

నిర్వహణము : రాజ్యాంగము యొక్క 61 వ నిబంధన క్రింద కామన్వెల్తు కార్యనిర్వహణాధికారము సార్వభౌమునికి కలదనియు, అతని ప్రతినిధిగ గవర్నరు - జనరలు వ్యవహరించుననియు ఉన్నది. గవర్నరు-జనరలును కామన్వెల్తు మంత్రుల సలహాపై రాజు నియమించును. గవర్నరు - జనరలు పదవీకాలము ఐదేండ్లు.

గవర్నరు - జనరలు : ఇతడు రాజప్రతినిధియగుటచే కార్యనిర్వహణాధికారము ఇతనియందుండును. కామన్వెల్తు సైన్యమునకు ఇతడు ముఖ్యసేనాధిపతి. ఇతడు మంత్రుల సలహాలపైననే కార్యనిర్వహణము చేయును. ఇతని విధులలో పార్లమెంటు సభను ప్రారంభించుట, సమాప్తిచేయుట, ఫెడరలు రాజ్యాంగ నిబంధనల ననుసరించి పార్లమెంటును రద్దుచేయుట, రాజు తరపున పార్లమెంటు తయారుచేసిన చట్టములను ఆమోదించుట, పార్లమెంటులో అధిక సంఖ్యాకపార్టీ నాయకుని ఆహ్వానించి ప్రభుత్వ నిర్వహణమందు సహాయపడుటకు ప్రధానమంత్రిగ నియమించుట, హైకోర్టు న్యాయమూర్తులను నియమించుట, ఉభయ పార్లమెంటు సభల అభ్యర్థనపై వారిని తొలగించుట మొదలగునవి కలవు.

లిఖితమైన ఆస్ట్రేలియా రాజ్యాంగముగూడ లిఖితము కాని బ్రిటిష్ రాజ్యాంగమువలనే రాజ్యాంగ సంబంధ సంప్రదాయముల పై ఆధారపడుచున్నది. మంత్రివర్గము రాజ్యతంత్రమున కంఠకును కీలకమై, జాతీయ కార్యనిర్వహణలో అత్యుత్తమ నియంత్రణాధికారము కలదైనను, ధర్మశాస్త్రరీత్యా దాని కర్తవ్య బాధ్యతలు విశదీకరింపబడలేదు. అయినప్పటికి రాజ్యాంగ సంబంధ సంప్రదాయము ననుసరించి మంత్రివర్గమే రాజ్యమునకు ప్రధాన కార్యనిర్వహణాధికారి.

ప్రధానమంత్రి : ప్రధానమంత్రి మంత్రివర్గ నాయకుడు. పార్లమెంటు చేసిన ఏ శాసనమునందును అతని అధికారములు నిర్వచింపబడలేదు. పబ్లికు సర్వీసు చట్టమునందలి 22 వ సెక్షనులో ప్రధానమంత్రిని గూర్చియు, అప్రోప్రియేషను చట్టముల షెడ్యూళ్ళలో ప్రధానమంత్రి శాఖను గూర్చియు మాత్రమే నేరుగా పేర్కొనబడినది. అందుచేత రాజ్యాంగ సంబంధ సంప్రదాయములు మాత్రమే అతనికి

ప్రభుత్వ నిర్వహణమునకు సంబంధించిన యావత్తు బాధ్యతలను అప్పగించుచున్నవి. ప్రధానమంత్రి పార్లమెంటులో అధిక సంఖ్యాకపార్టీకి నాయకుడై ఉండును. అతడు పార్టీలో ఎక్కువ పలుకుబడికలవాడును,అనుభవశాలియును శాసన వ్యవహారకోవిదుడును అయి ఉండును. అపారమగు లోకజ్ఞానము, వివేచనాశక్తి, సమన్వయ సామర్థ్యము, ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు కలిగియుండి అతడు ప్రభుత్వ విధాన సంబంధములగు చర్చలలో సహచరులకు మార్గదర్శకుడై విభిన్న భావముల మధ్య సామరస్యమును సాధించి, నిర్దిష్ట మార్గమున కార్యనిర్వహణమును కొనసాగించగల సమర్థుడై ఉండును. అతని సహచర మంత్రులును, ఇతరులును, ముఖ్య విషయములలో అతని సలహాలకు ఎదురు చూతురు.

కామన్వెల్తు పార్లమెంటు : రాజ్యాంగములో వివరింపబడిన జాతీయ ప్రభుత్వ అధికార పరధిలోనుండు విషయములపై శాసనాధికారమును సార్వభౌముని ప్రతినిధిగ గవర్నరు - జనరలు, సెనేటు, ప్రతినిధుల సభయును, నిర్వహించును. కామన్వెల్తు పార్లమెంటునకు సార్వభౌమాధికారములు లేవు. పార్లమెంటు అధికారములు రాజ్యాంగమందు వివరింపబడియున్నవి. రాజ్యాంగమున కామన్వెల్తునకు హైకోర్టు ఏర్పాటుచేయబడినది. హైకోర్టునకు పునర్విమర్శనాధికారము కలదు. రాజ్యాంగమును సవరించు అధికారము కామన్వెల్తు పార్లమెంటునకులేదు. కాని సవరణకు ప్రథమ చర్యలు తీసికొనగలదు.

సెనేటు : ఇందు 60 సభ్యులుందురు. ప్రతిరాష్ట్రము నుండియు పదిమంది సెనేటర్ల చొప్పున ఎన్నుకొనబడుదురు. ప్రతి రాష్ట్రమందలి ప్రజలును ఏకనియోజకవర్గముగ వోటు చేయుదురు. యుక్తవయస్కుడగు ప్రతి పౌరుడును సెనేటునకు వోటుచేయు హక్కు కలిగియుండును. ప్రతినిధుల సభకు సభ్యుడుగ ఎన్నికకాదగు వ్యక్తి సెనేటునకు కూడ నిలబడవచ్చును.

సమావేశ కనీస సంఖ్య మూడవవంతు సభ్యులు. సభాధ్యక్షుని సభ్యులే ఎన్నుకొందురు. అధ్యక్షునికి కూడ వోటు కలదు. ఏదేని ప్రతిపాదనకు అనుకూలముగను, ప్రతికూలముగును సమాన సంఖ్యగల వోట్లు వచ్చినపుడు ప్రతిపాదన ప్రతికూలముగ నిర్ణయింపబడును.

సెనేటునకు ప్రతినిధుల సభతో సమానమైన శాసనాధికారములు కలవు. కాని, ఆర్థిక సంబంధ విషయములలో మాత్రము ప్రతినిధుల సభదే పైచేయి, ఏలన జాతీయ నిధుల వినియోగము, పన్నుల విధింపునకు సంబంధించిన ప్రతిపాదనలన్నియు ప్రతినిధుల సభయందే ఆరంభింపబడవలెను. ఆర్థిక బిల్లులకు సెనేటు ఎట్టి సవరణలను చేయజాలదు. కాని ఆ బిల్లులలో ఉన్న ప్రతిపాదనలను అంగీకరించనప్పుడు పూర్తిగ తిరస్కరింపవచ్చును.

సామాన్యశాసన కరణములో సెనేటు ఆమోదములేనిదే చట్టములు కానేరవు. రాజ్యాంగము 57 వ నిబంధన క్రింద ఏదేని బిల్లు మూడు మాసముల కాలవ్యవధిలో రెండు మార్లు సెనేటుచే తిరస్కరింపబడినచో, గవర్నరు-జనరలు ఉభయ సభలను రద్దుపరచి నూతన ఎన్నికలను జరిపించవచ్చును. నూతనముగ ఎన్నికైన సభ్యులుకూడ ఆ బిల్లు విషయమందు అంగీకరించనపుడు గవర్నరు-జనరలు ఉభయ సభల సమష్టి సమావేశము ఏర్పాటుచేయును. అందులో అత్యధిక సంఖ్యాకులచే బిల్లు ఆమోదింపబడిన గవర్నరు - జనరలు ఆమోదముతో చట్టమగును. పార్లమెంటరీ పద్ధతి ప్రభుత్వములో ఎగువసభ కర్తవ్యము ననుసరించి ఈ సెనేటు పునర్విమర్శక సభగను, ఫెడరేషను నందలి రాష్ట్రముల సంరక్షణమునకును ఉద్దేశింపబడినది. కాని ఆ సభ పై ఉద్దేశములను ఎంతవరకు నెరవేర్చునది కార్యాచరణమందు తెలియగలదు.

ప్రతినిధుల సభ : ఇందు 122 సభ్యులు ఉందురు. సభ్యుల కాలపరిమితి మూడు ఏండ్లు. ఇందలి సభ్యులు ఏక సభ్య నియోజకవర్గమునుండి ఎన్నుకోబడుదురు ప్రతినిధి సభ్యుడు 21 ఏండ్ల వయస్సుగలిగి వోటు హక్కుగలవాడును, కనీసము మూడు ఏండ్లు కామన్వెల్తు నివాసియును అయి ఉండవలెను. ఇదిగాక ఐదుఏండ్ల కాలము బ్రిటిష్ పౌరుడుగా ఉండవలెను.

సభాధ్యక్షుడు : పార్లమెంటు ప్రథమ సమావేశమునందే సభాధ్యక్షుడు సామాన్యముగ అధిక సంఖ్యాకపార్టీనుండి ఎన్నుకొనబడును. అతడు సాధారణముగ పార్లమెంటు కాలపరిమితివరకు పదవిలో ఉండును. కాని ఈలోగా సభయొక్క విశ్వాసమును కోల్పోయినను, తాను పదవినుండి విరమించుకొనినను, సభ్యత్వము అంతమొందినను, అతని పదవి అంతమొందును. సభాధ్యక్షునకు సభాకార్యక్రమమును నడుపుట తప్ప ఇతర విశేషాధికారములులేవు.

ప్రతినిధుల సభ రాజకీయ జీవితముయొక్క ముఖ్య కేంద్రము, ఆర్థిక బిల్లులు ఈ సభయందే ఆరంభింపబడును.

మంత్రులందరు సమష్టిగ సభకు బాధ్యులు. ఈ సభా విశ్వాసమును నిలుపుకొన్నంత కాలము పదవిలోనుందురు. సభ్యులు ప్రశ్నల ద్వారా మంత్రులవద్దనుండి ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన ఎట్టి సమాచారమునైనను సేకరించవచ్చును.

హైకోర్టు: రాజ్యాంగము ననుసరించి హైకోర్టునకు ఒక ప్రధాన న్యాయమూర్తియు, ఇద్దరకు తక్కువకాకుండ పార్లమెంటుచే నిర్ణయింపబడిన ఇతర న్యాయమూర్తులును ఉందురు. ప్రస్తుతము అందు ఒక ప్రధాన న్యాయమూర్తియు, ఆరుగురు ఇతర న్యాయమూర్తులును కలరు. వారిని గవర్నరు-జనరలు నియమించును. మంచి నడవడి గలిగియున్నంత కాలము వారు పదవిలో ఉందురు. న్యాయమూర్తులను అవినీతి, అసమర్థతల కారణముగా తొలగించుమని ఉభయ సభలును అభ్యర్థించినచో, గవర్నరు–జనరలు తొలగించును. న్యాయాధికరణము యొక్క స్వాతంత్ర్యమునకు భంగము లేకుండునట్లు వారి నియామకము, పదవీ కాలము, వేతనములు మొదలగునవి నిర్ణయంపబడినవి. హైకోర్టునకు రాజ్యాంగమందే పునర్విమర్శనాధికారము ఇయ్యబడెను. కామన్వెల్తు రాష్ట్రములలో ఉత్పన్నమగు రాజ్యాంగ సంబంధ ప్రశ్నలను హైకోర్టు విచారించును. హైకోర్టునుండి ప్రీవీ కౌన్సిలుకు అప్పీలు చేసికొనవచ్చును.

హైకోర్టు ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము - సంధులకు సంబంధించిన విషయములలోను, ఇతర దేశములవాణిజ్యదూతలు, ఇతర ప్రతినిధులకు సంబంధించిన విషయములలోను కామన్వెల్తు ఒక కక్షిదారుడై ఉన్నప్పుడును, రాష్ట్రముల మధ్య లేదా వివిధ రాష్ట్రముల పౌరుల మధ్య లేదా ఒక రాష్ట్రము మరియొక రాష్ట్రపౌరుని మధ్య ఏర్పడు వివాదములలోను, కామన్వెల్తు అధికారిపై మాండమసుగాని, నిషేధాజ్ఞగాని, నిరోధాజ్ఞగాని కోరబడినప్పుడును పై అధికారము ఉండును. ఇవి కాక కామన్వెల్తు పార్లమెంటు హైకోర్టునకు ఇతర విషయములలో ఆరంభిక క్షేత్రాధికారమిచ్చుటకు 76 వ నిబంధన క్రింద అధికారమివ్వబడనది.

అప్పీలు అధికారము: ఆరంభిక క్షేత్రాధికారమును పురస్కరించుకొని న్యాయమూర్తి లేదా న్యాయమూర్తులచే తీర్పులివ్వబడిన కేసులలోను, ఇతర ఫెడరలు కోర్టులనుండివచ్చు కేసులలోను, రాష్ట్రసుప్రీమ్ కోర్టు నుండి వచ్చు కేసులలోను, అంతర్రాష్ట్ర కమీషనుల కేసులలో న్యాయశాస్త్ర విషయ పరిశీలన కొరకును, హైకోర్టునకు అప్పీలు అధికారము ఉండును. హైకోర్టునుండి ప్రీవీ కౌన్సిలుకు అప్పీలులేదు.

రాజ్యాంగ సంబంధ అధికార విషయములలో కామన్వెల్తు - రాష్ట్రములు, లేదా విభిన్న రాష్ట్రముల మధ్య ఉత్పన్నమైన వివాదములను హైకోర్టు సర్టిఫై చేసినచో ప్రీవీ కౌన్సిలుకు అప్పీలు చేయవచ్చును.

రాజకీయ పార్టీలు: ప్రథమమున రాజకీయ పార్టీలులేవు. కాని ఆర్థికస్థితిగతులనుబట్టి ఒక దశాబ్దము తరువాత సహజముగ పార్టీలు ఉత్పన్నమైనవి. ప్రస్తుతము కార్మికపార్టీ, లిబరల్ పార్టీలు రాజకీయ రంగమున గలవు. వెం. రా.

ఆస్తి: ఆస్తి అనగా ఒక వస్తువును స్వాధీనమందుంచుకొనుటకును, అనుభవించుటకును, విక్రయించుటకును గల ప్రత్యేక హక్కు. అనగా ఆ వస్తువు యొక్క స్వాధీనము మాత్రమే కాక సర్వ స్వామ్యాధికారము కలిగి ఉండుట. విస్తృతార్థమున అట్టి ప్రత్యేక హక్కు ఏ వస్తువులపై ఉండునో వానిని 'ఆస్తి' అందురు. ఆస్తి యొక్క ప్రాథమిక విభాగములు స్థిర, చర అని రెండు భాగములు.

అందు స్థిరాస్తిలో (ఏ) మూర్త (స్థావర) ఆస్తి, అనగా భూములు, నివాస గృహములు, వారసత్వము ద్వారా పొందుటకు వీలున్న ఆస్తులు మొదలగునవి. (బి) అమూర్తమగు ఆస్తి. పై వాటితో కలసినట్టియు, వాని నుండి ఉత్పన్నమైనట్టియు హక్కులు, లాభములు అమూర్త సంపత్తికి సంబంధించిన హక్కులు, అనగా శిస్తులు, మక్తాలు, ఫలసాయములు మొదలగునవి. చరాస్తి: సామానులు, నగదు, బంగారు వెండి అభరణములు మొదలగునవి. ఆస్తికి సంబంధించిన కొన్ని రకముల హక్కులు కూడ ఆస్తి క్రిందనే పరిగణింపబడుచున్నవి (చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము). ఓ. న.

ఆస్తిపరివర్తనచట్టము (1882): ఆస్తికి సంబంధించిన న్యాయము దాయ న్యాయము. విలువగల ప్రతి వస్తువుపట్ల లేదా పదార్థము పట్ల చెలాయించగల కొన్ని హక్కులు ఉన్నవి. అవి వస్తువును స్వాధీనమందుంచుకొనుట, ఉపయోగించుకొనుట, అనుభవించుట, అన్యాక్రాంతము ఒనర్చుట మొదలగునవి. ఈ హక్కుల సమాహారము ఆ వస్తు విషయమున 'ఆస్తి' లేదా 'ద్రవ్యము' అను పదము ద్వారా వ్యక్తము అగుచున్నది. వస్తువుయొక్క తత్త్వము లేదా ప్రకృతిని బట్టి ఆస్తి స్వభావము మారుచుండును. ఈ విధముగా వస్తువుల వైవిధ్యమువలన స్థిరాస్తి, చరాస్తి, గ్రంథ స్వామ్యము (కాపీరైటు), ప్రస్వామ్యము (పేటెంట్) మొదలగు పలు తెరగుల స్వామ్యములు ఉత్పన్నమగును.

స్థిరాస్తి, చరాస్తి - అని ఆస్తిని ముఖ్యముగ రెండు తరగతులుగ వర్గీకరించవచ్చును. స్థిరాస్తి, అనగా స్థానచలనమును గాంచుటకు సాధ్యము కాని వస్తువు. చరాస్తి అనగా స్థాన చలనము గాంచుటకు సాధ్యపడు వస్తువు. స్థాణు రూపమైన భూమినే కాక, భూమికి అనుబద్ధముగా ఉన్న వస్తువులను, భూమి నుండి ఉత్పన్నమయ్యెడి లాభార్థములను కూడ 'స్థిరాస్తి'గనే న్యాయవేత్తలు వ్యవహరించుచున్నారు. అందుచేతనే ఒకానొక స్థలముపై సంత జరుపు

కొనుటకై చెల్లింపవలసిన 'రుసుము' ను 'వసూలు పరచుకొను హక్కు'ను, అట్లే ఒక స్థలమును విపణిగా వాడుకొనుటకై చెల్లింపవలసిన 'రుసుము - హక్కును' కూడ స్థిరాస్తిగనే పరిగణించుచున్నారు. అందుకు కారణము ఆ రుసుము స్థిరరూపమగు భూమినుండి జనించుచున్న లాభా మగుటయే. అట్లే తనఖా పెట్టిన స్థిరాస్తిని విడిపించు హక్కును (విమోచన స్వత్వము) స్థిరాస్తిగనే భావింతురు.

భూమికి అనుబద్ధమైన వస్తువులు అనగా భూమిని అంటి పెట్టుకొనిన వస్తువులు, నేలలో పాతుకొని పోయి వ్రేళ్లు దన్నిన వృక్షములు, భూమి పై స్థాపితమైన భవనములు అట్టి స్థాపిత వస్తువులకు అనుబంధముగా ఉండు వస్తువులు ఇవి అన్నియు స్థిరాస్తులే. కాని భూమిపై పెరిగి నిలచిన కలప వృక్షములు, పెరుగుచుండిన (పరిణామదశలో) పచ్చిక, సస్యములు, స్థిరాస్తిలో చేరవు.

పై జెప్పిన విధముగనేగాక, మూర్తము అమూర్తము అను రెండు విధములుగ సైతము 'ఆస్తి'ని వర్గీకరింపవచ్చును. మూర్తము ఇంద్రియ గోచరము. అనగా భూమి, ఇల్లు, సరకులు మొదలైనవి. అమూర్తములు ఇంద్రియ గోచరములు కానివి. ఇవి అనుభోగ హక్కులు అభియోజ్య స్వత్వములు మొదలైనవి.

ఆస్తి పరివర్తన: సజీవులైన వ్యక్తుల మధ్య జరుగు పరివర్తనము న్యాయ ప్రవృత్తి వలన జరుగు పరివర్తనము అని పరివర్తనములను స్థూలముగ రెండుశీర్షికల క్రింద విభజింపవచ్చును. వీలునామా వారసత్వము, బే వీలునామా వారసత్వము, స్వత్వ భంగము, దివాలా, కోర్టు వేలములు మొదలగునవి రెండవ రకమునకు చెందును.

పరివర్తన అనగా నేమి: ఒక సజీవుడైన వ్యక్తి మరి ఒక సజీవుడైన వ్యక్తికి గాని, వ్యక్తులకుగాని, ఆస్తిని ప్రస్తుత కాలములో గాని భవిష్యత్తులోగాని చెందజేయు కార్యము పరివర్తన అని నిర్వచింపబడినది. కంపెనీ, అసోసియేషన్, లేదా వ్యక్తుల కూటమి కూడ 'సజీవమైన వ్యక్తి' అను పదములో చేరి ఉన్నవి. మొదట సూచించిన సజీవులగు వ్యక్తుల మధ్య జరుగు పరివర్తనలకు మాత్రమే ఆస్తి పరివర్తన చట్టము వర్తించును.

కనుక వ్యక్తులమధ్య జరుగు పరివర్తనలకు సంబంధించిన కొన్ని న్యాయశాస్త్రాంశములను మాత్రమే ఈ ఆస్తి పరివర్తన చట్టము నిర్వచించును. కోర్టు ఉత్తరువులద్వారా గాని, డిక్రీలను అమలుపరుచుటద్వారా సంఘటపడు పరివర్తనలకును, న్యాయప్రవృత్తి ద్వారా జరిగెడు పరివర్తనములకును ఈ చట్టము వర్తింపదు. ఈ చట్టములోని విక్రయమునకు సంబంధించిన విధులు కోర్టు వేలములకు వర్తింపవు. చట్టముయొక్క రెండవ అధ్యాయములోని అంశములు (5 వ సెక్షనునుండి 53-ఏ వరకు) మహమ్మదీయ న్యాయ వ్యవహారములకు వర్తింపవు. ఈ చట్టము పంజాబు, ఢిల్లీప్రదేశములకు వర్తింపదు.

స్వామ్యములు, స్వత్వములు: హక్కులన్నను, స్వత్వములన్నను ఒకటే. కొన్ని హక్కుల యొక్క సమాహారము ఆస్తి. ఆ హక్కులు ఒక వ్యక్తికి చెందియున్నచో, అతడు ఆ ఆస్తియందు స్వామ్యమును కలిగినవాడగుచున్నాడు. కనుక స్వామ్యములో వివిధ హక్కులు కలిసి ఉన్నవనియు, ఆస్తియందున్న స్వామ్యమును సంక్రమింపజేయుట అనగా ఆ హక్కులను మరిఒకనికి ఒసగుచున్నాడనియు తెలిసికొనవలయును.

నోటీసు సిద్ధాంతము: ఆస్తి పరివర్తన చట్టము క్రిందగాని ఇతర చట్టములక్రిందగాని, ఆస్తిలో ఒక వ్యక్తి కొన్ని హక్కులు కలిగియుండినపుడు ఆ హక్కులున్న విషయము తెలిసియుండియు, ఆ ఆస్తినే ఇతరులు, క్రయముద్వారా సంక్రమింపజేసికొనినను, దానపూర్వకముగ సంక్రమింపజేసికొనినను మొదటివ్యక్తి ఆ ఆస్తిపై తనకున్న హక్కులను ఆస్తి సంక్రమింపజేసికొనిన వారికి వ్యతిరేకముగ ధ్రువపర్చుకొనవచ్చును. అయినను, అట్టి పూర్వస్వత్వములు ఇతరులకు చెందిఉన్నవి అని తెలియకయే ప్రతిఫలపూర్వక సంక్రమణముద్వారా సద్భావముతో స్వామ్యమును పొందిన వ్యక్తికి అట్టి హక్కులు బాధాకరములు కానేరవు. ఉదా: సుబ్బయ్య యొక్క ఉపయోగార్థము కేటాయించిన ఆస్తికి ధర్మకర్త ఉండి ఆ ధర్మకర్తృత్వపు ఆస్తిని గంగయ్యకు విక్రయము చేయును. ఆ ఆస్తి ధర్మకర్తృత్వము క్రింద ఉండినదన్న పరిజ్ఞానము లేకయే ప్రతిఫలమును ఇచ్చి గంగయ్య క్రయము చేసికొనును. అట్టియెడ సుబ్బయ్య తన హక్కులను గంగయ్యపై చెలాయించుట సాధ్యముకాదు. దీనికి కారణము గంగయ్యకు, అంతకు ముందే ఏర్పడిన ఇతరుల హక్కులు తెలిసి ఉండక పోవుటయే.

వాస్తవిక పరిజ్ఞానము, సంభావిత పరిజ్ఞానము, ఆపాదిత పరిజ్ఞానము అని పరిజ్ఞానము మూడు రకములు.

ఒక వ్యక్తి సాక్షాత్తుగ విషయమును తెలిసికొన్నప్పుడు వాస్తవిక నోటీసు అందురు. విషయమును విచారించిగాని, పరిశోధించి తెలిసికొనవలసి ఉండికూడ బుద్ధిపూర్వకముగా తెలిసికొనకుండినగాని ఉపేక్ష చేసినచోగాని అతనికి ఆ విషయమును గురించి తెలిసి ఉన్నట్లే భావించబడును. ఇది సంభావిత (అన్వయిక) నోటీసు.

ఒక యజమాని తన తరఫున వ్యవహార కలాపమును పర్యవేక్షించుటకు ఒక ప్రతినిధిని (ఏజెంటును) నియోగించును. అట్టి నియోజితునకు నోటీసు ఉన్నచో, నియోజకునికి కూడ నోటీసు ఉన్నట్లు ఆరోపింపబడును.

నియోజితుడు నియోజకుని తరఫున కార్యమును నిర్వర్తించువాడై ఉండవలెను. అతనికి నియోజిత కార్యమును నిర్వర్తించు సందర్భమునందే విషయ పరిజ్ఞానము కలుగవలయును, అతనికి తన ఏజెంటు హోదాలోనే నోటీసు అంది ఉండవలెను. ఈ లక్షణములు మూడును పూర్తిగఉండినపుడే నియోజకునికి నోటీసు ఆరోపింపబడును.

రిజిష్టరీకరణము ద్వారా నోటీసు: రిజిష్టరు అయిన పత్రము విధిగా రిజిష్టరు కావలసిన పత్రముగా ఉండవలయును. ఆ పత్రము ఇండియన్ రిజిస్ట్రేషన్ ఆక్టు 1908 ప్రకారము రిజిష్టరు అయి ఉండవలయును. ఈ లక్షణములున్నచో పత్ర రిజిష్టరీకరణము నోటీసుగా భావింపబడును.

ఆస్తి స్వాధీనము - ఒక రకపు అన్వయిక నోటీసు: ఒక వ్యక్తి స్థిరాస్తికి సంబంధించిన వ్యవహార కార్యమును తలపెట్టినపుడు ఆ స్థిరాస్తి ఎవరి స్వాధీనమునందున్నదో వారి హక్కులను విస్మరింపకూడదు. స్థిరాస్తిలో యథార్థ స్వాధీనముగల వాని హక్కులు ఎట్టివో ఆ ఆస్తిని సంపాదించువాడు తెలిసికొనియున్నట్లే భావింపవలయునని ఆస్తి పరివర్తన చట్టముయొక్క 3 వ సెక్షను క్రింద రెండవ వివరణము తెలుపుచున్నది.

ఉదా: సోముడు తన ఇంటిని, తోటను భీమునికి అద్దెకిచ్చి తదుపరి ఆ ఆస్తినే భీమునికి అమ్మివేయుటకు ఖరారుపడెను. కాని సోముడు ఆ ఆస్తిని చంగయ్యకు విక్రయించెను. ఇచ్చట భీమునితో అంతకుముందు ఏర్పడిన ఒడంబడికను గురించిన పరిజ్ఞానము చంగయ్యకు కలిగినట్లే భావింపబడును.

స్వత్వములు లేదా హక్కులు ఆస్తి స్వామ్యమునందు ఉపయుక్తమైయున్న అవి ఆ ఆస్తిని అంటిపెట్టుకొని ఉండును.

అన్యాక్రాంత మొనర్చు అధికారము: ఆస్తి ఎల్లపుడు అన్యాక్రాంతము చేయదగినదిగ ఉండవలయును. అన్యాక్రాంత మొనర్చు స్వేచ్ఛకు చట్టము దోహదము చేయును. ఆస్తిని సంక్రమింపజేయుచు, అట్టి ఆస్తిలోని సంక్రమిత హక్కులను పరాయత్త మొనర్పరాదను ఆంక్ష పెట్టినచో ఆ ఆంక్ష చెల్లదు.

ఉదా:- రామ, లక్ష్మణ, భరత, శత్రుఘ్నులు నలుగురును తమ ఆస్తిని పంపిణీ ఒనర్చుకొనిరి. వారిలో ఏ ఒక్కరికైనను సంతానము కలుగనిచో నిస్సంతు అగు వ్యక్తి తన భాగలబ్ధమైన ఆస్తిని విక్రయింపరాదనియు, మిగిలిన భాగస్తులకు మాత్రమే చెందునట్లు వదలివేయవలయుననియు, వారందరు తమ పంపిణీ దస్తావేజులో ఒడంబడియుండిరి. రాముడు నిస్సంతు అయి తన భాగపు ఆస్తిని అమ్మివేసెను. పంపిణీ దస్తావేజులోని ఒడంబడికను పురస్కరించుకొని మిగిలిన ముగ్గురు భాగస్తులును రామునిచే చేయబడిన అమ్మకము చెల్ల నేరదనియు, అతని వాటాను స్వాధీన మిప్పింపవలసినదనియు వ్యాజ్యమును దెచ్చిరి. పై ముగ్గురకు రాముని భాగము రాజాలదనియు, పంపిణీలోని షరతు అన్యాక్రాంత హక్కును భంగము చేయలేదనియు దావాలో నిర్ణయమయ్యెను.

ఆస్తిని అన్యాక్రాంత మొనర్చు హక్కుపై నిరవధిక నిరోధపు షరతు వ్యర్థము కాగలదు. అను సూత్రమునకు 10 వ సెక్షనులో రెండు అపవాదములున్నవి: 1. కౌలుకిచ్చువాడు తన లాభము కొరకుగాని, తనద్వారా హక్కును పొందెడు వారి లాభము కొరకుగాని, కౌలు దస్తావేజులో అట్టి నియమమును పెట్టి యున్నను, 2. హిందూ, మహమ్మదీయ, బౌద్ధమతావలంబిని కాని ఒక స్త్రీకి ఆస్తిని సంక్రమింపజేయుచు, ఆమె వివాహితురాలిగా ఉన్న కాలమందు అన్యాక్రాంతము చేయకూడదను ఉప నిబంధనను కల్పింపవచ్చును.

అన్యాక్రాంత మొనర్చు హక్కుపై సంపూర్ణ నిరోధము చెల్లదు గాని ఆంశిక నిరోధము చెల్లును. ఉదా: రాజీనామా దస్తావేజుద్వారా ఒక స్త్రీకి ఆస్తిని కేటాయించుచు, సదరు ఆస్తిని కుటుంబములోని వారలకు తప్ప అన్యులకు విక్రయింపరాదు - అను నియమమును జేయుట ఆంశిక నిరోధమైనందున చెల్లును

ఆస్తిని అనుభవించు అధికారము స్వామ్యమందున్న రెండవ హక్కు, ఆస్తి పరివర్తన చట్టములోని 11 వ సెక్షను దీనిని గురించి ప్రస్తావించినది. ఆస్తిని సంపూర్ణ హక్కులతో ఒక వ్యక్తికి సంక్రమింపజేయుచు, దానిని ఒక నిర్ణీత పద్ధతిని అనుభవింపవలయును అను షరతు విధించినను, ఆ వ్యక్తి సదరు ఆస్తిని ఎట్టి షరతులు లేనట్లుగా భావించి సంపూర్ణ హక్కులతో అనుభవింపవచ్చును.

ఉదాహరణ: గోవిందు, సోంబాబునకు తోటను విక్రయించెను. కాని విక్రయ దస్తావేజులో తోటయందలి చెట్లను కొట్టివేయకూడదని ఒక షరతును పెట్టెను. అట్టి షరతు చెల్ల నేరదు.

అట్లే ఆస్తిని పంపిణీ చేసికొనకూడదను ఒడంబడిక కూడ చెల్లుబడి కాదు. పై సూత్రమునకు నిరోధక ఒడం

బడికలు అపవాదములు. ఒక వ్యక్తి తన ఆస్తిలో కొంత భాగమును మరియొక వ్యక్తికి విక్రయించునపుడు తన భూమియొక్క విక్రయపు విలువనుగాని, దానియందలి సదుపాయములను గాని భద్రపరచుకొనుటకై క్రయదారుతో అతను కొన్ని పనులకు క్రయభూమిని ఉపయోగింపకుండునట్లు ఖరారు పొందుటయే నిరోధక ఒడంబడిక అనబడును.

ఉదా : కామయ్యకు కొంత నేల కలదు. ఆ నేలలో ఉత్తరపు వైపు సగభాగము అమ్మదలచెను. దక్షిణపు సగభాగములో ఆతడు ఒకానొక వ్యాపారమును సాగించుకొనుచున్నాడు. ఆ వ్యాపారమును భద్రపరచుకొనుటకై అతడు ఉత్తరపు చెక్కను కొనెడివానినుండి ఆతడు తన భూమిలో కొన్ని రకముల వ్యాపారములు జరుపకుండునట్లు ఖరారును పొందును. అట్టి ఖరారులు చట్టసమ్మతములే అని 11 వ సెక్షనులోని అపవాదము తెలుపుచున్నది.

నిరోధక ఒడంబడికలను వాటికి సంబంధించిన వ్యక్తులపై వైయక్తిక ఖరార్లుగ అమలు జరిపింపవచ్చును. ఎవరి ఉపయోగార్థమై ఖరారు ఏర్పరుపబడినదో వారి వారసులు, వారి న్యాయిక ప్రతినిధులుకూడ ఆ ఖరారును అమలు పరుపగలరా? అను ప్రశ్న ఉత్పన్నమగుచున్నది. అనగా ఖరారు వ్యక్తులతోనే అంతమగుచున్నదా, లేదా భూమితోపాటు సంక్రాంతమగుచున్నదా? పై ఉదాహరణలో దక్షిణవైపు భాగమునకు యజమానియగు కామయ్య నిరోధక ఒడంబడిక సౌకర్యముగల తన భూమిని సోమయ్య యను వానికి చెంద జేయును. అపుడు సోమయ్య ఉత్తరపువైపు భూస్వామిపై ఆ ఖరారును అమలు జరుపగలడా? నిరోధక ఒడంబడిక ఉత్తరపు భూస్వామిని ఒక పనిని చేయవలసినట్లుగాక, చేయకుండునట్లు మాత్రము కర్తవ్యమును అపాదించునదియు, దాని వలన వచ్చు ప్రయోజనము ఆ భూమితో సంబంధము కలిగినదియు, అనగా, భూమియొక్క విలువను, స్వభావమును, ప్రభావితము చేయునదిగా ఐనచో సోమయ్య ఉత్తరము వైపు భూస్వామిపై ఆ ఒడంబడికను అమలు జరుపవచ్చును.

ఉత్తరమువైపు చెక్కను కొనిన వానియొక్క వారసులపైనను, అతనినుండి పరివర్తన పొందిన వారిపైనను ప్రత్యనంతరులపైనను, తద్విషయ పరిజ్ఞానము వారలకు ఉండినచో ఖరారు నామాను అమలు జరుపవచ్చును. దాన పూర్వకముగా పొందినవారిపైన గూడ ఖరారు నామాను అమలు జరుపవచ్చును. కాని నిరోధక ఒడంబడిక విషయము తెలియక, ప్రతిఫలము నిచ్చి క్రయము చేసికొనిన వారిపై ఖరారు నామాను అమలు జరుపుటకు వీలులేదు.

ఖరారునామాను అమలు జరుపుటకు అవశ్యకమగు నియమములు : 1. నకారాత్మక, అనగా నిషేధ నియమముల ఖరారు కావలయును. ఒక గోడను నిర్మింపవలయుననియు, లేదా ఒక వీధిని మరామత్తులు చేయవలయుననియు అను సకారాత్మక నియమములు గల ఖరారులైనచో అవి అమలు జరుపబడవు.

2. ఖరారు భూమికి సంబంధించినదిగా ఉండవలయును. అనగా భూమి విలువను, స్వభావమును, ప్రతిపత్తిని మార్పుచేయు ప్రభావము కలది కావలయును.

3. ఋణస్థుని ఆస్తిపై చర్యలు జరిపి, ఋణ దాతలు తమ బాకీలను రాబట్టుకొనునట్టి హక్కు కలిగి ఉండవలెను. ఆస్తిని ఒక వ్యక్తికి సంక్రమింపజేయుచు ఆ వ్యక్తి దివాలా ఎత్తినచో అతని కేర్పడిన స్వామ్యము నశింపగలదని ఒక నియమము ఉండినను, అట్టి నియమము సార్థకము కాదు, వ్యర్థమే యగును. అతడు దివాలా తీయగనే అతనియందేర్పడిన స్వామ్యములు అఫీషియల్ రిశీవరునకు చెందును. పై సూత్రమునకు ఒక అపవాదము ఉన్నది. కౌలుదారు లేదా వానిద్వారా హక్కుదారులమనువారి లాభార్థముపై తరగతికి చెందిన నియమమును కౌలు ఖరారులో నమోదు చేసినచో ఆ నియమము ఉల్లంఘనీయము కాజాలదు.

ఆస్తి స్వత్వములు : నిహిత స్వత్వము, సమాశ్రిత (అగంతుక) స్వత్వము, అని ఆస్తి యందలి స్వత్వము రెండు రకములు. స్వాధీన నిహిత స్వత్వము, కేవల నిహిత స్వతము అని నిహిత స్వత్వము రెండు రకములు. వర్తమానములో స్వాధీనమున ఉన్నచో స్వత్వము నిహితము స్వాధీనయుతము నగును. స్వాధీనము భవిష్యత్తులో బేషరతుగా రానున్న ఆస్తి స్వామ్యము కేవల నిహిత మైనదిగ తలతురు.

ఉదా: రామునికి జీవితాంతము వరకును, అతని అనంతరము కృష్ణునికి సంపూర్ణముగను స్వామ్యము చెంద చేయడమైనది. ఆస్తిలో వర్తమాన స్వాధీన స్వత్వము రామునకు కలిగినది. కృష్ణునకు రాముని జీవిత కాలములో ఆస్తి స్వాధీనములేదు. కాని 'రాముని మరణము'వంటి ఒక నిశ్చిత సంఘటన సంభవింపగానే కృష్ణునకు బేషరతుగా ఇప్పుడే స్వత్వము ఏర్పడుచున్నది. కనుక కృష్ణుని స్వత్వము కేవల నిహిత స్వత్వము.

నిహిత స్వత్వము: ఆస్తి పరివర్తన చట్టము 19 వ సెక్షను నిహిత స్వత్వమును ఇట్లు వివరించుచున్నది:

ఆస్తి స్వామ్యమును ఒక వ్యక్తికి సంక్రమింపజేయుచు, 1. స్వామ్యము చెందవలసిన కాలమును నిర్దేశము చేయనప్పుడును, 2. తక్షణమే స్వామ్యము చెందునట్లుగ స్పష్టపరుపనప్పుడును, 3. తప్పక జరుగవలసిన ఒకానొక సంఘటన జరిగినప్పుడు మాత్రమే స్వామ్యము చెందునని నిర్దేశించినప్పుడును, అట్టి సంక్రమణమునందు వేరు ఉద్దేశము కనుపింపనప్పుడును, ఆస్తిపై నిహిత స్వత్వము కలుగుచున్నది. స్వత్వమును పొందినవాడు స్వాధీనమును పొందకపూర్వమే గతించినను, నిహిత స్వత్వము నశించదు.

సమాశ్రిత స్వత్వము: పై విధముగ గాక ఆగంతుక స్వత్వమునందు అప్పుడు అనిశ్చితముగా ఉన్న సంఘటన జరిగిన అనంతరమే స్వామ్యము ఏర్పడుటకు అవకాశముండును. ఉదా: రామునికి జీవిత పర్యంతము, అతని జీవితానంతరము కృష్ణునికి పట్ట పరీక్షయందు ఉత్తీర్ణుడై ఉన్నచో సంపూర్ణముగను చెందునట్లు ఈయబడిన దానము చూతము. ఇచ్చట కృష్ణునికి స్వత్వము సంక్రమింపవలయునన్నచో అతడు పరీక్షయందు ఉత్తీర్ణుడు కావలెను అను షరతుగలదు. కృష్ణుడు పరీక్షయందు ఉత్తీర్ణ డయినచో షరతు నిర్వర్తింప బడినందున ఆగంతుక స్వత్వము నిహిత స్వత్వముగ మారును.

ఆస్తి పరివర్తన చట్టము 21 వ సెక్షను ఆగంతుక స్వత్వమును ఇట్లు నిర్వచించినది. ఒక వ్యక్తికి స్వత్వమును చెందజేయుచు, 'ఒకానొక అనిశ్చిత సంఘటన జరిగినచో, లేదా అట్టి అనిశ్చిత సంఘటన జరుగనిచో స్వత్వము పొందబడును' అను షరతు విధించినపుడు ఆగంతుక స్వత్వము అగుచున్నది.

మొదటి షరతు ననుసరించి నిర్దిష్ట అనిశ్చిత సంఘటన సంభవించగానే రెండవ షరతు ననుసరించి నిర్దిష్ట అనిశ్చిత సంఘటన జరుగుట అసంభవ మైనపుడును, ఆగంతుక స్వత్వము నిహిత స్వత్వముగా మారును.

పైన వివరించిన 21 వ సెక్షనుకు ఒక అపవాదమున్నది. ఒక వ్యక్తికి నిర్ణీత వయః ప్రాప్తి కలిగిన వెంటనే ఆస్తి సంక్రమించుననియు, అప్పటిదాక ఆ ఆస్తినుండి వచ్చెడి రాబడిని సంపూర్ణముగాగాని, అతనికి అవసరమైనంతగాని ప్రస్తుతము వాడుకొనవచ్చునను ఏర్పాటు చేసినచో అది ఆగంతుక స్వత్వము కానేరదు. ఆగంతుక స్వత్వమునందు పూర్వకరణీయ షరతునకు లోబడి ఆస్తి పరివర్తన జరుగును.

న్యాయశాస్త్రము ఆస్తులను సద్యోనిహితము లొనర్చుటను ప్రోత్సహించుచుండును. అందుచేతనే పూర్వకరణీయ షరతునకు లోబడి ఒక వ్యక్తికి ఆస్తియందు స్వత్వమును కల్పించినచో అట్టి షరతు స్థూలముగా పాటింపబడినను, స్వత్వమునకు అర్హత సిద్ధించుచున్నది.

ఉదా: ఒక దాన పత్రము క్రింద గోవిందుని, రాముని, భరతుని సమ్మతిని గైకొని కృష్ణుడు వివాహము జరుపుకొనినచో రూ. 5,000/- లు అతనికి సంక్రమించును. భరతుడు మరణించెను. గోవిందుని, రాముని సమ్మతిని బడసి కృష్ణుడు పెండ్లియాడెను. అట్టియెడ కృష్ణుడు పై నియమమును పాటించినట్లే భావింపబడును. భరతుని అంగీకారము కూడ పొందలేదను ఆక్షేపణ రూ. 5,000- స్వత్వ సంక్రమణమునకు ప్రతిబంధకము కానేరదు.

ఒక సంక్రమణ వ్యవహారము ద్వారా రెండు స్వత్వములను, ఇద్దరు వ్యక్తులకు క్రమశః సంక్రమించునట్లును, మొదటివానికి ఉద్దిష్టమైన స్వత్వము ఒకానొక విధముగా విఫల మయ్యేనేని, రెండవవానికి ఉత్తర స్వత్వము ప్రాప్తించునట్లును అన్తరణకర్త ఏర్పరచెను. పూర్వ స్వత్వము ఉద్దేశించిన విధముగా విఫలముగాక, మరియొక విధముగా విఫలమైనను, ఉత్తర స్వత్వము రెండవవానికి ప్రాప్తించును. కాని ఇందుకు వ్యతిరేక భావము పరివర్తనమున వ్యక్తమైనచో ఈ సూత్రము వర్తింపదు (చూ. వారసత్వ చట్టము).

ఒకడు తన భార్య దత్తు చేసికొనబోయెడు కుమారునకు ఆస్తిని దానము చేయుచు, ఆ దత్తుడు నిస్సంతుగా మరణించినచో తన కుమార్తెలకు ఆస్తి చెందులాగున వీలునామా వ్రాసెను. దత్తు చేసికొనెడు అధికారము శాస్త్ర విహితము గాదని రుజువయ్యెను. వీలునామాలో కర్త నిర్దేశించిన విధముగ పూర్వ స్వత్వము విఫలముగాక మరి ఒక రీతిగ విఫలమైనను కుమార్తెలకు ఆస్తి సంక్రమించునను రెండవ ఉపనిబంధము సఫలమే అగునని తీర్పు చెప్పబడినది.

పురోభావ షరతునకు లోబడి చేసిన ఒక పరివర్తనములో ఆ షరతును పాటించుటకు ప్రత్యేక కాలము స్పష్టీకరింపబడలేదు. ఇట్టి స్థితిలో పూర్వ స్వత్వము నశించునపుడుగాని, నశింపక ముందుగాని షరతు పాటింపబడనిచో ఉత్తర స్వత్వము విఫల మగుచున్నది (23 వ సెక్షను). ఉదా: నికుంభునికి అతని జీవితమువరకు, అతని అనంతరము విశ్వరూపునకు, విశ్వరూపుడు మరణించు పక్షమున గాండీవునకు ఆస్తి సంక్రమించునటుల పరివర్తన జరిగెను.

'విశ్వరూపుడు మరణించు పక్షమున' అను షరతుకు నికుంభుని జీవితకాలములోనే విశ్వరూపునకు మరణము ప్రాప్తించుచో అని అర్థమును చెప్పుకొనవలయును.

వ్యర్థ పరివర్తనలు: పురోభావ్య షరతులోని పూర్వకరణీయ సంఘటన జరుగుట, 1. అసంభవమైనను, 2. కపట

పూరితమైనను. 8. ఒక వ్యక్తికి లేదా అతని ఆస్తికి హానిని గూర్చెడిది, లేదా హానిని గూర్చదలచినదైనను పరివర్తన వ్యర్థమగుచున్నది (25 వ సెక్షను).

ఉదాహరణము: (అ) రాముడు తన కుమార్తెయగు కామినీదేవిని కృష్ణుడు వివాహము చేసికొను షరతుపై కృష్ణునకు రూ. 500/- ప్రదానము చేయును. నిజముగా అప్పటికే కామినీదేవి స్వర్గస్థురాలాయెను. ఇచ్చట సంక్రమణము విఫలమైనది.

(ఆ) ఆస్తిని పొందువాని స్వత్వమును తుదముట్టింపగల ఉత్తర భావ్య షరతులకు లోబడి ఆస్తిని సంక్రమింపచేయవచ్చును. ఉత్తర షరతు జరిగిన వెంటనే స్వత్వము సంక్రామితుని యందు అంతమై మరిఒకనికి చెందును. ఆస్తిని రామునికి సంక్రమింపచేయుచు కృష్ణుడు వివాహము చేసికొను యెడల ఆ ఆస్తి కృష్ణునకు చెందునట్లు దానము చేయడమయినది. ఇచట కృష్ణుని వివాహము ఉత్తర షరతు, కృష్ణుడు వివాహము చేసుకొనగానే రామునికి చెందిఉన్న స్వత్వము కృష్ణునికి చెందును.

ఉత్తర షరతులు, పూర్వ షరతులవలెగాక, ఖండితముగా అన్వయింపబడును. ఉద్దిష్టవిధముగా సంఘటనలు జరిగిననే గాని, ఇతరులలో నిహితమైన స్వత్వములు ఇంకొకరికి చెందుట జరుగదు.

ఉదాహరణ: రామునికి ఆస్తిని సంక్రమింపజేయుచు ఒక ఉత్తర షరతును ఉపబంధించిరి. సుబ్బి, గోపి, సింగుల యొక్క అంగీకారము బడయకయే వివాహము చేసికొన్నచో ఆస్తి వేమునికి చెందును, అని ఆషరతు. సింగు చనిపోయెను. సుబ్బి, గోపుల ఒప్పందము లేకుండా రాముడు వివాహము చేసికొన్నప్పటికిని రామునియందు ఏర్పడ్డ స్వత్వమునకు భంగము కలుగదు. వేమునికి చేసిన పరివర్తన నిద్ధింపదు. ఉత్తర షరతులో న్యాయ విరుద్ధములు అసంభవములగు షరతులున్నచో షరతులను ఉపేక్షించవలసినదే. అందుచే తత్ పూర్వ స్వత్వములు సంపూర్ణములగును.

ఆస్తి పరివర్తనల యందు పూర్వస్వత్వము అశాస్త్రీయమైనచో ఉత్తర స్వత్వముకూడ విఫలము కాగలదు. కాని ఉత్తర స్వత్వము అశాస్త్రీయమైనచో పూర్వ స్వత్వమునకు ప్రమాదములేదు (సెక్షను 30).

ఉదా: గోవిందుడు ద్రౌపదికి ఆమె జీవితకాలము వరకు అనుభవించునట్లు పొలమును చెందజేయుచు, ఆమె తన భర్తను విడనాడనిచో ఆ పొలము దమయంతికి చెందవలయునని షరతుపెట్టెను. ఉత్తర షరతు అశాస్త్రీయము గనుక, ద్రౌపది యథేచ్ఛగ తన జీవితకాలము వరకు పొలమును అనుభవించవచ్చును.

సుదూరతా వ్యతిరేక సూత్రము: ఐదవ సెక్షనులో పరివర్తన యొక్క నిర్వచనము సజీవులైన వ్యక్తులకు మాత్రమే పరిమితమైఉన్నందున, జన్మింపని వారికి సూటిగా ఆస్తిని సంక్రమింపజేయుట సాధ్యముకాదు, పుట్టబోవు వారి ఉపయోగార్థము న్యాసముద్వారా ఆస్తియందు హక్కులను ఏర్పరుపవచ్చును లేదా పూర్వ స్వత్వము సజీవుడగు ఇంకొకనికి ఒసంగుచు పరివర్తన జేయవచ్చును. ఎందుకనగా, జన్మించనివానికై ఉద్దేశింపడిన స్వత్వము అతడు జన్మించునంతవరకు జీవించియున్న మరిఒకనియందు జీవితహక్కుకు పరిమితమై నిహితమై ఉండవలయును. సంక్రామకుని స్వత్వశేషము యావత్తు ఆ పుట్టబోవు వానికి చెందజేయవలెను. ఇది 13 వ సెక్షను క్రింద చెప్పబడినది.

ఉదా: ఒక ఆస్తియందు వెంకనికి జీవితకాలపు హక్కు అతని అనంతరము అతనికి పుట్టబోవు మొదటి కుమారునికి జీవితకాలపు హక్కు. తదనంతరము అతనికి పుట్టబోవు తమ ద్వితీయకుమారునకును సంపూర్ణ హక్కుతో చెందునట్లు ఆస్తి అన్తరణ జేయబడును. ఇచ్చట పెద్దకుమారుని కొసగబడిన స్వత్వము సాఫల్యము కాదు. ఫలన, వెంకని కొసగిన జీవితకాలపు హక్కు పోగా, స్వత్వ శేషము యావత్తు పెద్దకుమారునికి చెందజేయబడలేదు.

శాశ్వతతా వ్యతిరేక సూత్రము: శాశ్వతత్వము అనగా దీర్ఘకాలానంతరము వరకు నిహితము కానటువంటి స్వత్వము అని అర్థము. ఆగంతుక స్వత్వము ద్వారా భూస్వాములు తమ కుటుంబములలోనే వంశానుగతముగ ఆస్తి నిలచిపోవునట్లు ప్రయత్నములు చేయగా వానిని భంగపరచుటకై ఆంగ్లేయ న్యాయస్థానములు శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక సూత్రమును ప్రతిపాదించినవి. ఈ సూత్రము నిహిత స్వత్వములకు వర్తింపదు.

ఆస్తిని అన్తరణజేయుచు మరిఒకనికి సంపూర్ణహక్కులతో చెందనీయక, శాస్త్రరీత్యా ఎంతకాలము నిలుపుటకు వీలగునో పరంపరగా చెప్పిన తీర్పులద్వారా ఆంగ్లేయ న్యాయస్థానములు నిర్ణయించినవి.

ఆంగ్లేయ సూత్రమును ఈ క్రింది విధముగా సువ్యక్తము చేయవచ్చును: 'వర్తమానమందున్న ఒక జీవితకాల ప్రమాణమువరకు తరువాత 21 ఏండ్లకు మించియు ఆస్తిని సంపూర్ణ హక్కులతో నిహితపరచకుండా నిలుపుదలచేయరాదు.' లేదా స్వత్వము సృష్టింపబడు నాటికి జీవించియున్నట్టి వ్యక్తి యొక్క జీవిత (ప్రమాణ)ము అంతమై, తరువాత 21 వ సంవత్సరము గడుచులోపల సంపూర్ణ స్వత్వము నిహితమగునప్పుడు తప్ప, పురోభావి షరతుపై ఆధారపడి సృష్టిం

చిన స్వత్వము చెల్లనేరదు (ఇంగ్లండులో వ్యవహార దక్షత ప్రాప్తించు వయసు 21 ఏండ్లు).

ఆంగ్లేయ న్యాయానుసారము నిర్ణయించిన తీర్పుకు ఉదా; ఒకడు న్యాసమును ఏర్పరచి, ధర్మకర్తలను నియమించుచు వీలునామాను వ్రాసెను. మరణ శాసనకర్త యొక్క మరణకాలము మొదలుకొని వీలునామాలో పేర్కొనబడిన 28 మంది వ్యక్తులలో అందరు మరణించిన పిదప, అనగా అందరిలో ఆఖరున చనిపోయిన వాని మరణానంతరము 20 ఏండ్లకు న్యాస ఆస్తిని ఒక రీతిగా పంచుటకు ఏర్పాటు చేసెను. ఇట్టి దీర్ఘ కాలమునకు స్వత్వము నిహితమగుట చెల్లునని తీర్పు ఇవ్వబడెను. ఆస్తిని దీర్ఘకాలము నిహితము కాకుండునట్లు ఉంచినను, వర్తమానకాలములో ఉన్న వారి తరువాత 20 ఏండ్లకు ఆస్తి నిహితమగుటకు వ్యవధిని ఏర్పరచినను, శాశ్వతతా వ్యతిరేక సూత్రమునకు భంగము కలిగింపలేదు. భారతదేశములో ఆస్తి పరివర్తన చట్టముయొక్క 14వ సెక్షను శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక సూత్రమును ఇట్లు వివరించినది: 'పరివర్తన జరుగునపుడు సజీవుడై ఉన్న ఒకనియొక్క లేదా సజీవులై ఉన్న కొందరు వ్యక్తులయొక్క జీవితకాల ప్రమాణానంతరము ఆ కాలప్రమాణములోనే జన్మించిన వ్యక్తి సంప్రాప్త వయస్కుడు కాగానే స్వత్వము చెందునట్లు ఏర్పరచిన పరివర్తనము చెల్లును'. స్వత్వము నిహితమగుటకు అంతకు మించిన కాలప్రమాణము చెల్ల నేరదు.

కాబట్టి భారతీయ చట్టము ప్రకారము సంక్రమణ కాలమందు జీవించి ఉన్న ఒకరి లేదా అంతకు మించిన వ్యక్తుల జీవితానంతరము వారి జీవిత కాలములోనే పుట్టిన అవయస్కుడు సంప్రాప్త వయస్కుడు కాగానే అంతిమ స్వత్వవంతుడు అగునెడల ఆ సంక్రమణము చెల్లునని అర్థము. ఏదేని పరివర్తన పై సూత్రమును ఉల్లంఘించుచున్నదా లేదా అను విషయము తెలిసికొనుటకు వాస్తవ సంఘటనలనుగాక, సంభవనీయ సంఘటనలను పరిగ్రహింపవలెను. ఇంగ్లండులో ఒక కేసులో మరణ శాసనకర్త వీలునామాలో స్వత్వ సంక్రమణ మొనర్చుచు, ప్రస్తుత యుద్ధము ముగిసినమీదట, ఈ స్వత్వము సిద్ధింపగలదని వ్రాసెను. శాశ్వతతా వ్యతిరేక సూత్రము నియమించిన వ్యవధిలోననే యుద్ధము ముగిసినను, ఆ వ్యవధి దాటిన తరువాతనే స్వత్వము సిద్ధించియుండెడి అవకాశము ఉన్నందున పై స్వత్వ సంక్రమణము చెల్లదని నిర్ణయమయ్యెను.

వర్గదానములకు పై సూత్రాన్వయము: ఒక కక్షలో చేరిన కొందరు వ్యక్తులను వర్గీకరణము చేసి, ఆ సమూహమునకు చేసెడి దానము వర్గదానము అందురు.

ఒక పరివర్తనద్వారా ఒక వర్గమునకు చెందిన వ్యక్తులకు స్వత్వమును కలిగించుపట్ల 13, 14 సెక్షన్లలోని నియమములను ప్రయోగించుట వలన పై వర్గములోని కొందరు వ్యక్తులకు పరివర్తన విఫలమైనను, మిగిలిన వ్యక్తులపట్ల సఫలము కావచ్చును. అనగా, వర్గదానములో అందులోని కొందరికి ఏర్పడిన ఆటంకములు వర్గము మొత్తమునకు వ్యాప్తము కావు. తక్కినవారి కొసంగబడిన స్వత్వములు సఫలము కావచ్చును (15 వ సెక్షను).

ఒకానొక స్వత్వ అన్తరణ సుదూరతా దోషమువలన వ్యర్థమయినప్పటికిని, దానివలన ఆ పరివర్తనలోని పూర్వ అన్తరణ అశాస్త్రీయము కానేరదు పూర్వస్వత్వ అన్తరణే సుదూరతా దోషము వలన వ్యర్థమైనచో ఉత్తర వర్గీయ అన్తరణ విఫలమగును.

ఇందుకు అపవాదము: 1. భూమియందు స్వత్వమును సృష్టించని ఒప్పందములకు శాశ్వతత్వ వ్యతిరేకసూత్రము వర్తింపదు. 2. ధర్మాదాయములు. ఏదేని ధర్మకార్య నిమిత్తము ఆస్తి పరివర్తన జరుగుచో, శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక సూత్రము వర్తింపదు. ప్రజల మత వైజ్ఞానిక, వాణిజ్యాత్మక, ఆరోగ్య, లేదా భద్రతావిషయిక అభివృద్ధికై చేయబడినవి ధర్మకార్య నిమిత్త పరివర్తనలు.

సంచయ వ్యతిరేకసూత్రము: 17వ సెక్షనులో వివరింపబడినది. సంక్రమణము చేయబడిన ఆస్తియొక్క ఆదాయమును సంచయమొనర్చుటకు న్యాయరీత్యా వలనుపడు అధికతమకాలమితి అందు నిర్దేశము చేయబడినది. ఆస్తి ఒసగబడిన సంక్రామితుని జీవితకాలావధిని మించిగాని, లేదా సంక్రమణమునాటినుండి 18 ఏండ్ల అవధికి మించిగాని, ఆ ఆస్తియొక్క ఆదాయమును సంచయము చేయవలయునన్న నిర్దేశము ఉన్నచో ఆ అవధికి మించిన కాలమునకు వ్యాప్తమౌ నిర్దేశము వ్యర్థమగుచున్నది. ఆ అవధివరకు కాలపరిమితి పూర్తి కాగానే ఆ ఆస్తిని, సంచితమైన ఆదాయమును నిర్దిష్టపరిమితి పూర్తి అయినట్లుగా భావించి పరివర్తనానుసారముగా వినియోగించవలెను.

పై నిర్ణీతకాల అవధిని మించిచేయు ఉపచయ నిర్దేశము క్రింది కార్యములపట్ల చెల్లును. 1 సంక్రామకుని యొక్క, లేదా సంక్రమణముద్వారా స్వత్వము పొందు వారియొక్క బాకీలను తీర్చివేయుటకును, 2. సంక్రామకుని, లేదా సంక్రమణముద్వారా స్వత్వమును పొందిన వానియొక్క సంతానమునకు లేదా దూరతర అపత్యయముల కొరకు ప్రభాగములను కల్పించుటకును, 3. సంక్రామితమగు ఆస్తియొక్క పరిరక్షణ లేదా పోషణ కొరకును. ఈ సెక్షను, ధర్మాదాయ కార్యములకై చేయు పరివర్తనలకు వర్తింపదు.

ఎన్నిక (నిర్వచన) సిద్ధాంతము, స్వత్వ వరణము: సూత్రము: ఒకానొక సంక్రమణ పత్రముద్వారా ఒకనికి ఆస్తి చెందవలసి ఉన్నచో ఆ సంక్రమణమును మొత్తముగ అమలులోనికి వచ్చుట కతడు అంగీకరింపవలయును; లేదా అందుక్రింద తనకు వచ్చు ఆస్తిని వదలుకొనవలయును. ఒకడు ఒక ఆస్తిలో తనకేలాటి హక్కు లేకపోయినను, దానిని పరివర్తన జేయ నుద్యమించును. ఆ పరివర్తనలో ఒక భాగముగా ఆ ఆస్తిదారునకు వేరే కొంత ఆస్తిని కూడ ఒసంగును. అప్పుడు ఆ ఆస్తిదారుడు సంక్రమణ కార్యమును మొత్తముగ అంగీకరించుటో, లేదా మొత్తముగ నిరాకరించుటో చేయవలెను నిరాకరించినచో సంక్రమణముద్వారా తనకొసగబడిన హక్కును కూడా వదులుకోవలయును. అట్లు వదలుకొనిన ఆస్తి అంతరణ చేసినవానికి లేదా అతని న్యాయిక ప్రతినిధికి చెందగలదు. ఆస్తి పరివర్తన చట్టములో 35వ సెక్షను ఈ సమతాత్మక న్యాయ సిద్ధాంతమును వ్యక్తపరచు చున్నది.

సుల్తాను పురములోని రూ. 800/- లు కిమ్మతుగల కోవిదుని స్థలమును సంక్రామకుడు గోపకునికి దానపత్రము ద్వారా సంక్రమింపచేసెను. ఆ దానపత్రము ద్వారానే రూ. 1,000/- లు కోవిదునకు చెందజేసెను. కోవిదుడు రూ. 1,000/- లను స్వీకరింపదలచినచో దానపత్రములోని ఇతర ప్రధానాంశములను కూడ అంగీకరించి, తన స్థలమును గోపకునికి వదలవలయును, అట్టి స్థితిలో రెండింటిలో(రూ.1,000/-స్థలము) దేనిని ఎన్నుకొనుటయో అతడు తేల్చుకొనవలయును. తనకు ఇవ్వబడిన రూ. 1,000/- లు తీసికొని గోపకునికి స్థలమును చెందచేయుటకు ఒప్పుకొనుటయా, లేదా తనకు హక్కుగల స్థలమును ఉంచుకొని దానపత్ర మొసగిన రూ. 1,000/- లు వదలుకొనుటయా? ఇదియే స్వత్వ ఎన్నిక సిద్ధాంతము.

దానపత్రమునకు వ్యతిరేకముగ ఆస్తిదారుడు ఎన్నుకొనినచో ఆశాభంగము నొందిన సంక్రామితునకు కొన్ని హక్కులు కలుగుచున్నవి. దానపత్రము అంగీకృతి నొందనందున, సంక్రామకునికి వాపసు వచ్చు ఆస్తిపై పరివర్తన ద్వారా సంక్రామితునకు చెందజేయ నుద్దేశించిన ఆస్తి మూల్యమును రాబట్టుకొనుటకై ఆశాభంగము నొందిన సంక్రామితునకు భారహక్కు ఉండును. ఈ హక్కు కలుగుటకు క్రింది పరిస్థితు లుండవలెను.

పరివర్తన ప్రతిఫల యుక్తమగుట, లేదా ప్రతిఫలరహిత పరివర్తన సందర్భములందు సంక్రామకుడు ఎన్నికకు ముందే గతించుటయో, లేదా మరియొక పరివర్తన చేయుటకు అశక్తుడై ఉండుటయో సంభవించుట, పై ఉదాహరణములో ఎన్నికకు ముందే సంక్రామకుడు గతించినచో అతని వారసుడుగాని, ప్రతినిధిగాని కోవిదుడు తన ఆస్తిని తానే ఉంచుకొనదలచిన గోపకునకు రూ. 800/- లను చెల్లించవలసి ఉండును.

సంక్రామకునకు తాను పరివర్తన చేయుచున్నట్లు చెప్పు ఆస్తియందు తనకు స్వామ్యమున్నదో, లేదో యథార్థముగ తెలిసినను, తెలియకపోయినను పై సూత్రము అన్వయింపగలదు. ఒక వ్యక్తి ప్రత్యక్ష లాభము పొందక పోయినను, పరోక్షముగా వ్యవహార కృత్యముద్వారా లాభమును పొందినచో అతడు ప్రత్యేకముగా ఎన్నిక చేయనవసరము లేదు. ఒక వ్యక్తి ఒకానొక అర్హతలో లాభమును పొందినను, మరియొక అర్హతలో ఆ వ్యవహార కార్యమును తోసివేయ వచ్చును. ఈ విధులకు 35వ సెక్షను క్రింద అపవాదము పొందుపరుప బడినది.

సెక్షను 35 నకు అపవాదము: ఆస్తిదారునికి ఒకానొక లాభమును చెందచేయ నెంచి అతని ఆస్తిని మరియొకనికి ఇచ్చివేయుచు, అతని ఆస్తికి ప్రత్యామ్నాయము గనే సదరు లాభమును ఆస్తిదారునికి ఇచ్చుచున్నట్లు వ్యక్తపరచినచో, ఆస్తిదారుడు అట్టి 'దాన సంక్రమణమును' అంగీకరింపని పక్షమున తనకు ప్రత్యామ్నాయముగ నుద్దేశించిన లాభమును మాత్రమే వదలికొనవలసి ఉన్నాడు. అంతియ కాని, అదే పరివర్తన కార్యముద్వారా తనకు చెందచేయ నిశ్చయించిన ఇతర లాభములను పరిత్యజింప నవసరములేదు.

స్వత్వవరణము చేయుటకు పూర్వము తనకు సంక్రమింప నుద్దేశింపబడిన ఆస్తిని గూర్చి పూర్తి వివరములను తెలుసుకొనుహక్కు, ఎన్నుకొనువానికి ఉన్నది. కనుక తాను స్వత్వమును ఎన్నుకొనుటకు ముందు కొంత వ్యవధిని తీసికొనుట ఉచితమే యగును.

సంక్రమణము నాటినుండి ఒక సంవత్సరము లోపల అతడు సంక్రామకునికిగాని, అతని ప్రతినిధికిగాని సంక్రమణమును అంగీకరించుటయో, నిరాకరించుటయో తెల్పనిచో సంక్రామకుడుగాని, అతని న్యాయిక ప్రతినిధిగాని ఎన్నికను పూర్తిగావింపవలసినదిగ అడుగవచ్చును. సకాలములో వారి అభ్యర్థనకు తగు సమాధానము చెప్పనిచో సంక్రమణమునకు అంగీకృతి ఇచ్చినట్లే భావింపబడును. వైకల్య స్థితిలో ఉన్నచో వైకల్యము నివృత్తి చెందునంత వరకు లేదా సమర్థ అధికారిద్వారా ఎన్నిక పూర్తి అగు వరకు ఎన్నుకొనుటకు కాల విలంబనము చేయవచ్చును.

సంక్రామితుని ప్రవర్తనల వల్లకూడ ఎన్నిక జరిగినట్లు ఊహింపనగును. సంక్రామితుడు పరివర్తన పత్రము క్రింద

ఇవ్వబడిన లాభమును స్వీకరించినచో పరిర్తనమును అంగీకరించుటకు ఎన్నిక చేసినట్లు తెలియనగును. అతడు ఎన్నుకొనవలసిన విధిని ఎరిగియున్నను, ఎన్నిక చేయుటలో వివేకము గల వ్యక్తి యొక్క నిర్ణయమును ప్రేరేపింపగల పరిస్థితులను ఎరిగి యన్నను లేక అతడు ఘటిల్లిన పరిస్థితులను విచారించి వదలివేసినను సంక్రమణము ధ్రువపరచుచు ఎన్నిక చేసినట్లు భావింపబడుచున్నది.

ఏది పరివర్తనకు యోగ్యమగు ఆస్తి?: చట్టముద్వారా అన్యాక్రాంతము నిషేధింపబడిన ఆస్తి తప్ప, సాధారణముగ ఎట్టి ఆస్తినైనను పరివర్తన చేయవచ్చును. 6వ సెక్షను ప్రకారము క్రింద చెప్పబడిన తరగతులలోని ఆస్తులు పరివర్తన యోగ్యమైనవి కావు.

1. ఉత్తరాధికారికి వారసత్వముగా సంక్రమణావకాశము గల ఎస్టేటు, బంధువు మరణానంతరము అతని వీలునామాద్వారా బంధువులకు సంక్రమణావకాశము గల అనురిక్థము, 2. షరతును ఉల్లంఘించినందున కేవలము పునఃప్రవేశమొనర్చుటకు ఏర్పడు హక్కు. 3. ఆస్తిని పరివర్తన చేయకుండా, దానికనుబంధమగు అనుభోగ హక్కు. 4. వ్యక్తిగతానుభవమునకు మాత్రమే పరిమితము చేయబడినట్టి ఆస్తి యందుగల స్వత్వము. 5. ముందు రాబోవు మనోవృత్తి హక్కు. 6. కేవల అభియోజనీయ హక్కు. 7. ప్రభుత్వోద్యోగమును ప్రభుత్వ ఉద్యోగి యొక్క వేతనమును, 8. సైనికుల, నౌకా, వైమానిక దళ సిబ్బంది ప్రభుత్వ పింఛను పుచ్చుకొను వారి ఉపవేతనములు రాజకీయ పింఛనులు.

ఆస్తిని పరివర్తన చేయుటకు అర్హతగల వ్యక్తులు: 1. ఒప్పందము ఏర్పరచుకొను అర్హత కలిగి, 2. ఆస్తి యందు స్వామ్యముగాని, పరివర్తన ఒనర్చుటకు అధికారముగాని కలవాడు ఆస్తిని పరివర్తనము చేయవచ్చును.

ఒప్పందము ఏర్పరచుకొను అర్హత ఎవరికి ఉన్నదన్న విషయమునకు ఒప్పందముల చట్టము 11వ సెక్షను ఇట్లు విశదీకరించును:

స్వస్థ చిత్తత గలవాడును, తనకు వర్తించు ధర్మశాస్త్ర నియమానుసారము యుక్తవయస్కుడును, ఎట్టి అనర్హతలు లేనివాడును అయినచో ఒప్పందము చేసికొను అర్హత కలిగియుండును.

మైనరుచే చేయబడిన పరివర్తన చెల్లదు. మైనరు పరివర్తనకు అర్హుడు కాకపోయినను, పరివర్తనను పొందుటకు అనర్హుడు కాడు. అతడు క్రేతగాను, తనఖాదారుగాను ఉండవచ్చును. కాని అతడు కౌలుదారు కాజాలడు.

పరివర్తన ద్వారా ఏమి సంక్రమించును?: ప్రత్యేకముగ వ్యతిరేక భావము అభివ్యక్తపరుపబడినగాని, అవశ్యముగ ధ్వనితమైనగాని పరివర్తన ద్వారా ఆ సమయమున ఆస్తియందు పరివర్తకునకు గల యావత్ స్వత్వమును, అట్టి ఆస్తి ననుసరించి యుండు న్యాయసంబంధమైన హక్కులును సంక్రామితునకు చెందగలవు.

సంక్రమణముయొక్క విధ్యుక్తక్రియలు: ఆస్తి పరివర్తన చట్టము 9వ సెక్షను ప్రకారము చట్టము అన్యథా ఆదేశించిన సందర్భములందు తప్ప, ఇతర సందర్భము లన్నిటియందును పరివర్తన లిఖితముగా ఉండనవసరము లేదు. దిగువ పరిస్థితులలో అస్తి పరివర్తన చట్టము లిఖితపత్రము ద్వారా సంక్రమణము జరుపవలయునని ఆదేశించుచున్నది.

1. ఉత్తరభోగాధికారము లేదా ఇతర అమూర్త ఆస్తి విక్రయము. 2. నూరురూపాయలుగాని, అంతకుమించిన విలువగాని కలిగిన స్థిరాస్తి విక్రయము. 3. అస్వాధీన తనఖా లేదా చూపుడు ఆయకము. 4. హక్కు పత్రముల నిక్షేపముచే యొనర్చు తనఖా తప్ప, నూరు రూపాయలుగాని, అంతకు మించిగాని మూల ధనము గల ఇతర తనఖారకములు, 5. వార్షిక కౌలు, ఏడాదికి మించిన కౌలు, మక్తా ఏడాది కింతయని అవధారణజేసిన కౌలు. 6. స్థిరాస్తికి సంబంధించిన దానములు. 7. అభియోజ్య స్వత్వములయొక్క పరివర్తనలు.

ఏ వ్యక్తి అయినను తనకున్న స్వామ్య హక్కులను అధిగమించగల హక్కులను ఇతరులకు పరివర్తన చేయలేడు. ఉదా: ఆస్తియందు జీవానందునకు స్వామ్యము లేదు. కాని జీవానందుడు శివానందునికి ఆ ఆస్తిని అమ్మివేసెను. శివానందుడు దానిని రమానందునికి విక్రయించెను. రమానందునికి కూడ ఆస్తియందు స్వామ్యము కలుగదు.

కాని కొన్ని సందర్భములందు పరివర్తన జరుగునపుడు హక్కు లోపభూయిష్టమై ఉన్నను, పరివర్తన తదనంతరము పరివర్త్యునకు నిరాక్షేపణీయమైన స్వామ్యము సంక్రమించుటయు కలదు.

కల్పిత వ్యక్తిత్వముగల కార్పొరేషనులు, హిందూ ధర్మశాస్త్రము క్రింద మహంతులు, కుటుంబ యజమానులు, నియమిత అన్యాక్రాంతాధికారములుగల స్త్రీ వారసులు* వీరలు కొన్ని నిర్దిష్ట పరిస్థితులందు మాత్రమే ఆస్తిని సంక్రమింప జేయగలరు. అట్టి నిర్దిష్ట పరిస్థితులను ప్రస్తావించుచు, పరిమిత స్వామ్యముగలవారు స్థిరాస్తిని పరివర్తన చేసినచో ప్రస్తావించిన నిర్దిష్ట పరిస్థితులు ఉన్నట్లే

* 1956 హిందూ వారసత్వచట్టము వలన స్త్రీ వారసులకు సంపూర్ణ స్వత్వము లభించినది.

భావింపబడును. కాని ఇట్లు భావింపబడుటకుముందు పరివర్త్యుడు అవసరమగు జాగరూకతతో వర్తించి, అట్టి నిర్దిష్ట పరిస్థితులు ఉన్నట్లు తేల్చుకొని, చిత్తశుద్ధితో ఆస్తి పరివర్తనకు పక్షకారుడై ఉండవలెను.

ఒక హిందూ వితంతువు తన భుక్తికి భూమిపై వచ్చుచున్న ఆదాయము సరిపోలేదని తనకు పరిమిత హక్కులు గల ఆ ఆస్తిని, 1956 చట్టమునకు పూర్వము చందుడను వానికి అమ్మినది. చందుడు క్రమమగు విచారణసల్పి ఆమె జీవన భృతికి ఆదాయము చాలుటలేదనిన్ని, ఆమె భూములను విక్రయించుట అవసరమనిన్ని, తృప్తిచెంది, తాను ఋజుభావముతో ఆ భూముల క్రయమును పొందెను. ఇట్టి స్థితిలో విక్రయావసర పరిస్థితులు ఉపస్థితమైనట్లు భావింపబడును.

ప్రతీయమాన స్వత్వవంతుడు చేసెడు పరివర్తన: వాస్తవమునకు ఆస్తియందు స్వామ్యము లేకయే కార్యకలాపముల విషయమున తనకు స్వామ్యమున్నట్లు వ్యవహరించుచున్న వ్యక్తిని ప్రతీయమాన స్వత్వవంతుడు అనవచ్చును. అట్టివాని వద్దనుండి చిత్తశుద్ధితో ఆస్తిని క్రయము పొందినవాడు చట్టముద్వారా పరిరక్షింపబడుచున్నాడు. 41 వ సెక్షనులోని లక్షణములు అన్నియు ఉన్న సందర్భములలోనే అతనికి అట్టి రక్షణకలదు. అవి క్రింద పేర్కొనబడినవి,

1. పరివర్తకుడు స్థిరాస్తికి ప్రతీయమాన, అనగా బహిః ప్రకటిత స్వత్వవంతుడుగ నుండవలెను. 2. వాస్తవిక స్వత్వవంతుని యొక్క అంగీకృతి అభివ్యక్తముగగాని, వివక్షితముగగాని అతడు పొందియుండవలెను, 3. పరివర్తన ప్రతిఫల సహితమై యుండవలయును, 4. పరివర్తకునికి పరివర్తన చేయగల శక్తి ఆస్తియందున్నదని సదుద్దేశముతో తగు జాగరూకతతో నిర్ధారించుకొని, పరివర్త్యుడు ప్రవర్తించి ఉండవలయును.

ఈ లక్షణములున్నచో సంక్రమణాధికారము లేదను హేతువుచే పరివర్తన రద్దుచేయుటకు వీలుపడదు.

ఒకడు తన భూమిని రెవిన్యూ రికార్డులలో తన భార్య పేర నమోదుపరచి తాను కాశీ యాత్రకు వెడలెను. ఆయన వెళ్ళుటకు ముందు ఆ భూమిని ఆమెయే తాకట్టు పెట్టుటకు ఇయ్యకొనెను. అతడు వెడలిపోగానే ఆమె భూమిని కూడ అమ్మివేసి, తాకట్టు బాకీని తీర్చివేసెను. భర్త తిరిగి వచ్చిన తర్వాత తాకట్టును విముక్తి చేయుటకు, లేదా భూమిని స్వాధీన పరచుకొనుటకు అశక్తుడయ్యెను.

పరివర్తనానంతరము పరివర్తకునకు లభించిన స్వత్వములు: ఒక వ్యక్తి ఆస్తియందు స్వామ్యము లేకయే ప్రతిఫలమునకు స్థిరాస్తిని అన్యాక్రాంత మొనరించును. సంక్రమణ కార్యము తరువాతనే అతనికి ఆస్తియందు సంపూర్ణ స్వామ్యము లభించును. అట్టియెడ పరివర్త్యుడు అట్టి అనంతర సముపార్జితమైన స్వత్వమును తనకు చెందచేయవలసినదిగ పరివర్తకుని కోరవచ్చును. ఆస్తిపరివర్తన చట్టములో 43 వ సెక్షను అందుకు సంబంధించిన లక్షణములనిట్లు పేర్కొనుచున్నది:

1, సంక్రామకుడు కపట పూర్ణముగానో, లేదా పొరపాటుననో తనకు స్థిరాస్తిని సంక్రమింపజేయగల అధికారమున్నట్లు ప్రవచించి ఉండవలెను, 2. అట్టి ప్రవచనములను విశ్వసించి, పరివర్త్యుడు ప్రవర్తించి యుండవలెను, 3. పరివర్తనము ప్రతిఫల సహితమై ఉండవలయును, 4. పరివర్తనము జరిగినతరువాత పరివర్తనము యొక్క ఒప్పందము చెలామణీలోనున్న కాలములో సంక్రామకుడు అట్టి ఆస్తిలో స్వత్వ సముపార్జనము గావించి ఉండవలెను. పైన చెప్పిన పరిస్థితులలో పశ్చాత్ లబ్ధమైన పరివర్తకుని స్వత్వముపై పరివర్త్యుని ఇచ్ఛానుసారముగ, సంక్రమణమును వర్తింప జేయవచ్చును. సంక్రామితునికి ఇట్టి హక్కు ఉన్నదన్న విషయము తెలియక సదుద్దేశముతోను ప్రతిఫల పూర్వకముగాను, ఆస్తియందు స్వత్వమును గడించిన వ్యక్తుల హక్కులను, ఈ సెక్షనుద్వారా ఏర్పడు హక్కులు బాధింపవు. ఉదా: ముగ్గురు సోదరులకు ఆస్తియందు సమాన భాగములలో స్వామ్యము ఉండెను. జ్యేష్ఠ, మధ్యములు, కనిష్ఠుని భాగ స్వత్వమును గణింపక తమకే అన్ని హక్కులున్నట్లు వచించుచు, దంభవ్యునకు కౌలునకు నిచ్చిరి. అనంతరము కనిష్ఠుడు తన భాగ స్వత్వమును జ్యేష్ఠ మధ్యములకు సంక్రమించునట్టుల వీలునామా వ్రాసి గతించెను. అందువలన దంభవ్యుని కౌలుహక్కునకు సంపూర్ణత్వము సిద్ధించుచున్నది.

భరణపు హక్కు కలిగిన ఇతర వ్యక్తి ఉన్న పరిస్థితులందు పరివర్తన: స్థిరాస్తి యందు స్వామ్యము లేకపోయినను, దానివల్ల వచ్చెడి ఆదాయముపై కొందరికి హక్కులు ఏర్పడియుండు పరిస్థితులున్నవి. 1. భరణము, 2. వివాహామునకు ఏర్పాట్లు, 3. అభివృద్ధికొరకు ఏర్పాట్లు మొదలగునవి.

అట్టి హక్కులచే ప్రభావితమగు ఆస్తిని పరివర్తనచేసినచో ఆ ఆస్తిపై బాధ్యతలున్నట్లు తెలిసియుండి, ప్రతిఫల పూర్వకముగా సంక్రమణమును పొందినను, లేదా ప్రతిఫల శూన్యమైన సంక్రమణమును పొందినను అట్టి సంక్రామితుల చేతులలోని ఆ ఆస్తిపై హక్కుదారులు తమ హక్కులను

చెలాయించవచ్చును. కాని సంక్రామితుడు ఆస్తిపై స్వత్వదారుల హక్కు విషయము తెలియక ప్రతిఫల పూర్వక సంక్రమణముద్వారా ఆస్తిని పొంది ఉన్నచో, అట్టి స్వత్వదారులు తమ హక్కులను అతని చేతియందలి ఆ ఆస్తిపై చెలాయింపలేరు.

ఆంశిక నిర్వర్తన సిద్ధాంతము : కొన్ని పరివర్తనలు జరుగునపుడు వానిని లిఖితపత్రముల ద్వారా ఘటిల్ల జేయవలయుననియు, రిజిష్టరు చేయింపవలయుననియు కొన్ని విధినియుక్త క్రియలను చట్టము ఆదేశించుచున్నది. ఈ విధి నియుక్త క్రియలను నిర్వర్తింపనిచో ఆ సంక్రమణముల భవితవ్యమేమి ?

రామశాస్త్రి రూ. 2,000/- లకు తన భూమిని వెంకటావధానికి విక్రయించుటకు లిఖితపత్రము మూలమున ఒప్పందమును కుదుర్చుకొనెను. వెంకటావధాని ప్రతిఫలమును చెల్లించి, భూమిని స్వాధీనపరచుకొనెను. కాని చట్ట నిబంధనప్రకారము దస్తావేజును వ్రాయించి రిజిష్టరుచేయించుకొనలేదు. రిజిష్టరు దస్తావేజు లేనందున వెంకటావధానిని రామశాస్త్రి భూమినుండి తొలగింపకలడా? అట్లు రామశాస్త్రికి అధికారమిచ్చినచో, అన్యాయమగునుకదా? పలన, విక్రయ ఒప్పందముపై ఆధారపడి, అవధాని దాని షరతుల ప్రకారము నడచుకొని తన స్థితిని మార్పు చేసికొనినాడు. ఇప్పుడు అతనిని నిరావలంబునిచేయుట పాడియా?

అందులకే ఆస్తి పరివర్తన చట్టము 53 ఏ, సెక్షను—ఇట్టి పరిస్థితిలో అవధాని తన స్వాధీనమును రక్షించుకొనుటకు హక్కును ప్రసాదించుచున్నది. ఇంగ్లండులోని న్యాయమును కొన్ని మార్పులతో ఈ సెక్షను క్రింద 1929 సవరణ చట్టము ద్వారా ప్రవేశ పెట్టిరి.

ఈ సిద్ధాంతమును ప్రయోగించుటకు ఈ దిగువ లక్షణములుండవలయును :

1. ఒప్పందము లిఖితపత్రముద్వారా వ్యక్తము కావలయును. పరివర్తకుని యొక్క చేవ్రాలుగాని లేదా అతని నియోజితుని యొక్క చేవ్రాలుగాని కలిగి యుండవలయును. ఒప్పందపు షరతులు స్పష్టముగా తెలిసికొనుటకు అవకాశము కలవిగా ఉండవలయును.

2. పరివర్త్యుడు ఒప్పందము యొక్క ఆంశిక నియమ నిర్వర్తనాక్రమములో ఆస్తిని స్వాధీనపరచుకొని ఉండవలయును. అంతకు ముందే అతని స్వాధీనమందు ఉన్నచో, అట్టి స్వాధీనము కొనసాగించుచు, ఒప్పందమును ధ్రువపరచెడి ఒకానొక కృత్యమును గావించి ఉండవలెను.

3. పరివర్త్యుడు తనకు సంబంధించినంతవరకు ఒప్పందమును నిర్వర్తించుటకు సంసిద్ధుడై ఉండవలయును

పై లక్షణములు ఉన్నచో ఒప్పందము రిజిష్టరు కాకపోయినను, లేదా చట్టప్రకారము సకల నిబంధనల ప్రకారము క్రియలను పూర్తిగావింపకపోయినను, ప్రమాదము లేదు. పరివర్తకుడు గాని, అతనిద్వారా హక్కులు పొందు ఇతర వ్యక్తులుగాని, అతనిద్వారా హక్కులను కోరువారుగాని, ఆస్తికి సంబంధించినంతవరకు భిన్నముగా వర్తింపజాలరు. ఈ సెక్షను క్రింద పొందబడు హక్కు సదుద్దేశముతోను, పై హక్కు విషయము తెలియకన్ను ప్రతిఫలమునిచ్చి క్రయము చేసికొనినవారలను బాధింపదు.

ఇచట మరియొక విషయమును గమనింపవలయును. ఒకానొక వ్యక్తి లిఖిత ఒప్పందమును స్వాధీనమును కలిగి ఉన్నచో, మరి యొకనికి రిజిష్టరు విక్రయ దస్తావేజు మూలమున ఆస్తి పరివర్తన జరుగునెడల స్వాధీనముగల ఆసామీ రిజిష్టరు చేయించుకొన్న వానిపై తన స్వత్వమును గూర్చి ప్రకటనాత్మక పరిహారమును న్యాయస్థానములో పొందగలడా? లిఖిత పూర్వక ఒప్పందము, దానిని పురస్కరించుకుని స్వాధీనము, ఒప్పందదారునకు స్వత్వమును ప్రసాదింపవు. రిజిష్టరు మొదలగు విధులన్నియు నిర్వర్తింపబడనిదే స్వత్వము ఒప్పందదారునకు సంక్రమించదు. పరివర్తకుడు గాని, అతని ద్వారా హక్కులను పొందువాడుగాని భూమినుండి వెడలగొట్టు ప్రయత్నము చేయునెడల పరివర్త్యుడు తన స్వాధీనమును సంరక్షించుకొనుటకు మాత్రము ఈ హక్కును వినియోగించుకొనవచ్చును.

ఉదా : తేయాకు తోటను కొనుటకు వీరారెడ్డి ఒప్పందము చేసికొని తోటను స్వాధీనము చేసికొనెను. దరిమిలా నాయుడు పై తోటకు రిజిష్టరు విక్రయ దస్తావేజును పొందెను. వాస్తవముగా తేయాకుతోట నాయుడి స్వాధీనమున లేకపోయినను, విక్రయ దస్తావేజు పై ఆధారపడి అతనికి తేయాకును ఎగుమతి చేయుహక్కును ఇచ్చుట జరిగెను వీరారెడ్డి, సదరు ఎగుమతి హక్కు తనకు చెందవలయునని ప్రకటింపవలసినదిగా దావా దాఖలు చేసెను. సెక్షను 53 - ఏ. క్రింద అట్టి ప్రకటనకు వీరారెడ్డి అర్హుడు కాడని తీర్పు చెప్పబడెను. సెక్షను 53 ఏ. స్వత్వమును ప్రసాదింపకపోవుటచే వీరారెడ్డి అట్టి స్వత్వము పై ఆధారపడి ప్రకటనాత్మక పరిహారమును పొందలేడు.

అసమగ్రమగు హక్కు గల వ్యక్తి ఆస్తికి ఒనగూర్చిన అభివృద్ధి : ఒకానొక పరివర్త్యుడు స్థిరాస్తియందు తనకు సంపూర్ణస్వామ్యము లభించినదను దృఢ విశ్వాసముతో ఆస్తికి అభివృద్ధికరమగు పనులు చేసినపుడు, తదనంతరము అతనికంటె సమీచీన స్వామ్యస్వత్వము గలవాడు

వచ్చి అతనిని భూమినుండి తొలగించెడు సందర్భములలో పరివర్తన చట్టము యొక్క 51 వ సెక్షను ప్రకారము అట్టి అభివృద్ధి కార్యములకు అయిన ఖర్చును రాబట్టుకొనుటకు హక్కు కలుగుచున్నది. తనను వెడలగొట్టినవానిని పరివర్త్యుడు 51 వ సెక్షను క్రింద ఈ విధముగ కోరవచ్చును.

1. వెడలగొట్టించునాటికి అభివృద్ధి కార్యములకు వెలగట్టి, ఆ మూల్యమును తనకు చెల్లించివేయమని అడుగవచ్చును. 2. వెడలగొట్టువాని యొక్క స్వత్వము మార్కెటు ధర ఎంత ఉండునో ఆ కిమ్మతును ప్రతిఫలముగ గొని, స్వత్వమును తనకు విక్రయింపమని గాని అడుగవచ్చును. ఈ రెండింటిలో ఏ కోరికను నెరవేర్చవలయునో నిశ్చయించుట వెడలగొట్టువాని ఇచ్ఛాధీనమై ఉండును.

పరివర్త్యుడు పైరులు పెంచుకొనినను, చెట్లను నాటినను వెడలగొట్టబడినప్పుడు ఆ పైరును స్వాధీనపరచుకొనుటకును, అందుకు నిరాటంకముగ రాక పోకలకును హక్కును అతడు కలిగి ఉండును.

వ్యాజ్య కాలీన పరివర్తనలు: సరియగు అధికార క్షేత్రము గల కోర్టునందు వ్యాజ్యము జరుగుచున్న కాలములో పరివర్తనలు జరిగినపుడు ఆ వ్యాజ్యమందు స్థిరాస్తికి సంబంధించిన హక్కులు ప్రత్యక్షముగను, విస్పష్టముగను వివాదగ్రస్తములై ఉన్నచో వ్యాజ్యమునందు ప్రసాదింపబడెడు అంతిమ నిర్ణయమునకు ఆ పరివర్తనము అధీనమై ఉండును. ఆ తీర్పు వాదికి అనుకూలము గావచ్చును లేదా ప్రతికూలము గావచ్చును. అందుచేత వ్యాజ్యకాలములో సంక్రమణము లొనర్చి, ఇతరుల హక్కులకు భంగము వాటిల్ల జేయుటకు సంక్రామకునకు సాధ్యము కాదు. ఇది ఆస్తి పరివర్తన చట్టము యొక్క 52 వ సెక్షనులో చెప్పబడి ఉన్నది. ఈ సూత్రము పరివర్త్యునకు వ్యాజ్యమున్నట్లు తెలిసి ఉన్నను, లేకపోయినను వర్తించును. ఇది వర్తించుటకు అవసరమైన పరిస్థితులు:

1. దావా జరుగు కాలములో సంక్రమణము జరిగి ఉండవలయును. 2. సరియగు క్షేత్రాధికారముగల కోర్టులో దావా జరుగుచుండవలయును. 3. దావా లాలూచీ కాగూడదు. 4. స్థిరాస్తి తాలూకు హక్కులు విస్పష్టముగను ప్రత్యక్షముగను వివాదగ్రస్తమై ఉండవలయును. 5. కోర్టువారి అనుజ్ఞ లేకుండా వ్యాజ్యములోని కక్షిదారులలో ఒకరు ఆ పరివర్తనను చేసి ఉండవలయును. ఈ పరిస్థితులలో దావా తీర్పులో అంతిమ నిర్ణయము నిర్ధారించిన పార్టీల హక్కులకు లోబడియే సంక్రమణము జరుగగలదు.

దావా చేయుటకు సరియగు క్షేత్రాధికారము గల న్యాయస్థానములో ప్లెయింటు(దావా అర్జీ)ను దాఖలుచేయు నాటి నుండియు వ్యాజ్యము ప్రారంభింపబడుచున్నదని 52 వ సెక్షనునకు వివరణము సూచించుచున్నది. ఉదా: కొండలరావు ఆస్తిని సోమయాజికి తాకట్టు పెట్టెను. సోమయాజులు తాకట్టు నాధారము చేసికొని దావా చేసి తాకట్టు ఆస్తిని విక్రయమునకు తెచ్చుటకై డిక్రీని పొందెను. ఈ డిక్రీ అమలులో ఉండగా కొండలరావు ఆస్తిని రామమూర్తికి పది ఏండ్లకు కౌలుకు ఇచ్చివేసెను. సోమయాజి ఆస్తిని కోర్టు విక్రయమునకు తెచ్చి వేలములో తానే క్రయము చేసెను. సదరు కౌలు పై సూత్రమునకు బద్ధపడి ఉన్నందున సోమయాజి రామమూర్తిని వెడలగొట్టుటకు హక్కు గలవాడు అగుచున్నాడు.

ఋణదాతలను వంచించుటకు కావించు పరివర్తనలు: ఋణస్థుని ఆస్తిని కోర్టుద్వారా అమ్మి ఋణములను రాబట్టుకొనుటకు ఋణదాతలకు హక్కుగలదు. ఈ హక్కుకు భంగము కలిగించుటకు బాకీలను తీర్చుటలో కాలవిలంబనము ఒనర్చుటకు ఉద్దేశించి కుటిలత్వముతో చేసెడి సంక్రమణములనుండి పరిరక్షించుకొనుటకు ఋణదాతలకు హక్కు గలదు. ఋణదాతల బాకీలను వసూలు చేసికొను హక్కును భంగమొనర్చుటకు దానికి అంతరాయము కలిగించుటకు యొనర్చిన స్థిరాస్తి పరివర్తనలు ఆయా ఋణదాతల ఇచ్ఛానుసారము శూన్యనీయములు. కాని ఋణములున్న విషయము తెలియకయు, సదుద్దేశముతోను, ప్రతిఫల పూర్వకముగను క్రయము పొందు వారి హక్కులను పై సెక్షను బాధింపదు. అట్లే దివాలా చట్టమునకు సంబంధించిన నిబంధనలనుకూడ ఈ సెక్షను అవరోధించదు. ఋణదాతలను కష్ట, నష్టముల పాలుచేయు దురుద్దేశముతో సంక్రమణము జరిగినదని చెప్పుచు తేబడిన వ్యాజ్యము ఎప్పుడును ఋణదాతలందరి తరఫున లేక వారందరి లాభార్థము దాఖలు కావలయును.

ఋణదాతలను కష్ట నష్టముల పాల్జేయు దురుద్దేశముతో చేసెడు పరివర్తనము ఒక రకము. ఒక ఋణదాతకు ప్రాధాన్యమిచ్చి, ఇతర ఋణదాతల క్షేమమును కించపరచుచు చేసెడి సంక్రమణము రెండవ రకము. ఈ రెండింటియందు విభిన్నత కలదు. 53 వ సెక్షను మొదటి రకపు సంక్రమణములకేగాని, రెండవ తరగతి సంక్రమణములను స్పృశింపదు.

ఉదాహరణము: ఆచార్యులు శర్మగారికి ఋణదాత, అతడు బాకీ రాబట్టుకొనుటకు దావా తెచ్చెను. ఋణస్థుడగు శర్మ తన ఆస్తిని అన్యాక్రాంతమొనర్చు ఉద్దేశము లేదని తెల్పుచు న్యాయస్థానమున ప్రమాణ పత్రికను దాఖలు చేసెను. కాని మరి ఒక నిజమైన బాకీని తీర్చుటకై

సక్రమ ప్రతిఫలమునకు ఆస్తిని అన్యాక్రాంత మొనర్చెను. ఒక ఋణదాతను వదిలివేసి, మరియొక ఋణదాతకు ప్రాధాన్యమిచ్చుచు పక్షపాతబుద్ధిని ప్రదర్శించుటచే మొదటి ఋణదాతకు నష్టము వాటిల్లినను ఈ అన్యాక్రాంతము నందు మోసము చేయు దురుద్దేశము లేనందున 53 వ సెక్షను ప్రకారము ఇది శూన్యనీయము కాదు. దివాలా చట్టమందు ఇట్టి పరివర్తనలను శూన్యనీయము చేయుటకు ఉపనిబంధనలు గలవు.

సెక్షను 53 అనంతర పరివర్త్యులను కూడ రక్షించు చున్నది. స్వచ్ఛందమైనట్టియు, ప్రతిఫల శూన్యము లైనట్టియు సంక్రమణములు జరిగిన పశ్చాత్ పరివర్త్యుల హక్కులు పరిరక్షితములు కాగలవు. అనంతర సంక్రామితులను భంగపరచు దురుద్దేశముతో ముందుగ చేసిన సంక్రమణములు 53 వ సెక్షను క్రిందికి వచ్చును. తాను సంక్రమింప చేయదలచిన వారికి నష్టము కలిగించుటకు ముందుగనే ప్రతిఫలశూన్యముగా స్థిరాస్థిని అన్యాక్రాంత మొనర్చినచో దరిమిలా వచ్చెడు సంక్రామితుల ఇచ్ఛానుసారముగ ముందు సంక్రమణము తొలగింపబడుచున్నది. ప్రతిఫల రహితముగా సంక్రమణము జరిగినంత మాత్రమున దరిమిలా జనించిన ప్రతిఫల యుక్త సంక్రమణములను నష్టపెట్టవలయునను ఉద్దేశముతోనే మొదటి సంక్రమణము చేసినట్లు భావింపరాదు.

బి. శి. రా.

ఆహార పదార్థముల కల్తీ చట్టము : ప్రజారోగ్యమునకు పరిశుభ్రమైన, స్వచ్ఛమైన, హితకరమగు, ఆహార పదార్థములు లభించుట చాల అవసరము. ఆహారపదార్థములను కల్తీచేయుట సంఘ విద్రోహకరమగు చర్య. దీనిని గుర్తించి ప్రభుత్వము ఆహారపదార్థముల కల్తీనివారక చట్టమును (1954) జారీచేసెను.

ఔషధములును, నీరును తప్ప మానవులు తినుటకు త్రాగుటకు ఉపయోగించెడు పదార్థములు ఆహారపదార్థములు. వానితో మిశ్రముకాబడినవి వానిని తయారు చేయుటకుపయోగించునవి వానికి సువాసన, రంగు మొదలైనవి కలిగించుటకు వాడెడివి కూడ ఆహారపదార్థములే.

ఆహారపదార్థములందు అనుభోక్త కోరిన స్థితిగాని, పదార్థముగాని గుణముకాని లేకపోయినను, విక్రేత కోరినట్లు లేకపోయినను ఇంకేదైన తక్కువ రకపు వస్తువు కలుపుటవలననో, అనారోగ్య పరిస్థితులలో తయారు చేయుట లేదా ఉంచుట వలననో, ఆ పదార్థము చెడిపోయినను, చెడిపోయిన వస్తువును కలిగియుండినను, పురుగులు పట్టినను, విషకరములు శరీరమునకు అపాయము కలిగించువానితో చేసిన డబ్బాలు మొదలగువానిలో ఉంచబడినను. నిషేధింపబడిన రంగో, నిర్ణీత ప్రమాణమునకు మించిన లేదా తగ్గిన రంగు కలిగిఉన్నను అట్టి ఆహార పదార్థములు కల్తీ చేయబడినట్లు పరిగణింపబడును.

కల్తీ చేయబడిన ఆహారపదార్థములను విక్రయమునకై తయారుచేయుట, నిల్వచేయుట, విక్రయించుట, సరఫరా చేయుట, నేరములు. దొంగముద్రలువేసి ఆహార పదార్థములను అమ్ముటకూడ నేరమే. పదార్థమును గురించిగాని, దానిలో ఉన్న వస్తువులను గురించికాని, లేని గుణమును ఆరోపించుట, ఉన్న లోపములను దాచుట మొదలగు సూచనలు కావించు ముద్రలు దొంగముద్రలు.

పై చెప్పబడిన నేరములను నివారించుటకై కేంద్ర ఆహార ప్రమాణముల సంఘమును కేంద్ర ఆహార పరిశోధనాలయమును ఏర్పాటుచేయబడినవి. రాష్ట్రప్రభుత్వములు పరిశోధకులను నియమించును. తనిఖీదార్లకు విస్తృతాధికారములు కలవు. విక్రేతలనుండి ఆహారపదార్థములను మచ్చుకు తీసుకొని పరీక్షించుటకు వారి కధికారము కలదు. విక్రేతలంగీకరింపనిచో తనిఖీదార్లు పెట్టెలు తలుపులు బ్రద్దలుకొట్టియైనను మచ్చుకు ఆహారపదార్థములను తీసుకొనవచ్చును. ఈ సందర్భమున వారు అధికార దుర్వినియోగము చేయకుండుటకై కట్టుబాటులుకూడ కలవు. మచ్చుకు తీసికొనిన పదార్థమును త్వరలో మేజిస్ట్రేటు యొద్ద దాఖలుచేయవలయును. కొంత పరిశోధకునకు పంపవలెను. అనుభోక్త కూడా వస్తువు కొనునప్పుడే విక్రయించు వర్తకునితో చెప్పి తర్వాత ఆహారపదార్థమును పరిశోధకునకు పంపవచ్చును.

వర్తకుడు తాను అమ్మిన వస్తువులు కల్తీపదార్థములని లేదా నిషేధింపబడినవని తనకు తెలియదని ప్రతివాదము చేయుట కవకాశములేదు. అల్లే వస్తువు కొన్నవానికి ఏలాటి నష్టము కలుగలేదని ప్రతివాదము చేయుటకును వీలులేదు. కాని తాను అనుభోక్త చెప్పిన ప్రమాణములున్న ఆహారపదార్థమును ఇతరునివద్ద కొని ధ్రువపత్రము కూడ తీసుకొని తాను అమ్మువస్తువు కోరిన ప్రమాణములో లేదని నమ్ముటకు తన కాధారములు లేని సందర్భములో కొన్న వస్తువును యథాతథముగ విక్రయించితినని ప్రతివాదము చేయవచ్చును. ఈ చట్టము క్రింద నేరములు వ్యక్తులేకాక వాణిజ్య సంస్థలు (కంపెనీలు) కూడ కావింపవచ్చును. ఆ సంస్థలు, వాని నిర్వాహకులు దండింపబడుదురు.

ఆహారపదార్థములను కల్తీచేయుట, తనిఖీదార్లను వారి విధి నిర్వహణలో అడ్డగించుట మొదలగు నేరములకు ప్రథమ తప్పిదమైన కొంత శిక్షయు, ద్వితీయ, తదనంతర

అపరాధములకు హెచ్చు శిక్షయు విధింపబడును. ఆహార పదార్థములకు వలెనే ఔషధములకు సంబంధించి నకిలీ ఔషధముల విక్రయము వగైరా నిషేధించు ప్రత్యేక శాసనము కలదు. వ. బా. సు.

ఇంజంక్షన్ : చూ. నిరోధాజ్ఞ

ఇంపీచ్‌మెంట్ : చూ. అభిశంసనము-పు. 197.

ఈనాము : ఈనాము లాభదాయక ప్రదానము. భారత దేశమందు అతి పురాతన కాలమునుండియు ఈనాముల నిచ్చు ఆచారము కలదు. ఆరంభముననివి 'మాన్యము' లని సంస్కృత నామముతోను, తదుపరి అనగా మహమ్మదీయ పరిపాలన కాలమునుండి 'ఈనాము' లని అరబ్బీ నామముతోను వ్యవహరింపబడుచు వచ్చినవి. పూర్వపు హిందూ ప్రభువులకు శిస్తు లేకుండగనో స్వల్పమగు శిస్తుల పైననో సైనికులకును, సివిల్ ఉద్యోగులకును భూముల నిచ్చుట, దేవాలయములను, వాటి సేవకులను, ధర్మాదాయములను, పోషించుట, విబుధులను పోషించుట, ప్రజాహిత కార్యములకు బహుమతులుగా భూములను ఒసగుట, మొదలగు ఆచారము లుండెడివి. రాజు భూమిని ప్రదానము చేసినప్పుడు నిదర్శనము కొరకు ఒక పత్రము లేక 'సనదు' ఇవ్వబడుచుండెను. హిందూ ధర్మజ్ఞులు అట్టి సనదులలో ఏమేమి లిఖింపబడవలెనో నిర్దిష్టపరచిరి. భవిష్యత్తులో రాబోవు రాజులకు తెలియుటకై అవి వస్త్రముపైనను, రాగిరేకుల పైనను వ్రాయబడుచుండెను. అందు దాత యొక్క మూడు తరముల పూర్వుల నామములు, దానము చేయబడిన భూ పరిమితి, దానమందలి షరతులు, దాత యొక్క సంతకము మొహరు ఉండును. అట్టి ప్రదానములు రాజులచేగాని, వారి తరఫున వారి మంత్రులచే గాని ఇవ్వబడెడివి.

దక్షిణ భారతమందు కనబడు ప్రదాన పత్రములలో సంస్కృత ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములు సూచించిన రీతిగా (ఏ) దాతయొక్క వంశావళి, (బి) ప్రదాన స్వభావ వివరణము - అది ఎవరికి, ఎందు నిమిత్తము ఇవ్వబడినది, ఇచ్చుటకుగల ఉద్దేశము, షరతులు, తేదీ, (సి) ప్రదాన షరతులను ఉల్లంఘించిన వారిపై తీసుకొనబడు చర్యలు, (డి) సాక్షుల సంతకములు, మొహరు వగైరాలు ఉండును.

మహమ్మదీయ పరిపాలనలోకూడ ఇట్టి ప్రదానములు చేయుట ఆచారమైనది. వారు తమ బంధువులకును, పెద్ద సివిల్, మిలిటరీ ఉద్యోగస్థులకును బహుమతిగ జాగీర్లుగ భూ ఖండములను ఇచ్చుచుండిరి. బ్రిటిష్ పాలకులును ఆరంభములో దేశాచారము ననుసరించి జాగీర్ల నిచ్చిరిగాని, తదుపరి విరమించిరి. స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తికి పిదప జమీందారీలవలెనే ఈనాములు కూడ శాసనముల ద్వారా రద్దు కావింపబడినవి. ఓ. న.

ఉత్తర అట్లాంటిక్ సంధి సంస్థ : ఈ సంస్థ ఉత్తర అట్లాంటిక్ ఒడంబడికద్వారా స్థాపింపబడినది. ఇది 1949 ఏప్రిల్ 4 న సంతకము చేయబడి, 1949 ఆగస్టు 24 న అధిక సంఖ్యాక సంతకదారులచే ధ్రువపరుపబడిన మీదట అమలులోనికి వచ్చినది. బెల్జియమ్, కెనడా, డెన్మార్క్, పశ్చిమ జర్మనీ, ఫ్రాన్స్, గ్రీస్, ఐస్‌లాండ్, ఇటలీ, లక్జెంబర్గ్, నెదర్‌లండ్స్, నార్వే, పోర్చుగల్, టర్కీ, బ్రిటన్, యునైటెడ్ స్టేట్స్ దేశములకు ఇందు సభ్యత్వము కలదు. ఈ సంధి అమలులోనికి వచ్చిన 20 ఏండ్ల అనంతరము ఏ సభ్య రాజ్యమైనను యునైటెడ్ స్టేట్స్ ప్రభుత్వమునకు ఒక సంవత్సరపు నోటీసు ఇచ్చిన మీదట సంస్థ నుండి తొలగి పోవచ్చును.

అధికారములు, విధులు : ప్రజాస్వామ్యము, వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము, ధర్మ పరిపాలనా సూత్రములపై ఆధారపడి ఉన్న తమ తమ దేశ ప్రజల స్వాతంత్ర్యము, జాతీయ సంస్కృతి, నాగరికతలను సంరక్షించుకొనుటకు సభ్యులు కృతనిశ్చయులై యున్నారు. ఉత్తర అట్లాంటిక్ ప్రాంతములో సుస్థిరత్వమును, ప్రజా క్షేమమును పెంపొందించుట వారి ఆశయము. సమష్టి రక్షణ, శాంతి భద్రతల సంరక్షణ కొరకు ఐక్యభావముతో కృషి సల్పుటకు వారు కృత నిశ్చయులై యున్నారు. సాయుధ దౌర్జన్యమును ప్రతిఘటించుటకు వీలుగా పార్టీలు తమ సమష్టి బలములను పెంపొందించుకొను బాధ్యత కలిగియున్నారు. యూరప్‌లోనున్న ఏ సభ్య రాజ్యముపైనగాని, లేదా ఉత్తర అమెరికా పైనగాని సాయుధ దౌర్జన్యము జరిగినచో సభ్యులందరిపైనను అట్టి దౌర్జన్యము జరిగినట్లే భావింపబడును. ఉత్తర అట్లాంటిక్ ప్రాంతముయొక్క భద్రతను పునః ప్రతిష్ఠించి, సంరక్షించుటకు ఇట్టి సమష్టి చర్యకు ఐక్యరాజ్య సమితి ఛార్టరునందలి 51 వ నిబంధన అవకాశమిచ్చుచున్నట్లు భావింపబడుచున్నది. ఈ సంస్థయొక్క ప్రధానకార్య స్థానములు పారిస్ నగరమందు కలవు. ఒడంబడికయందు ఆర్థిక సంబంధమైన నిబంధనలేవియులేవు. సంస్థ యొక్క ఖర్చులు సభ్య లొసగెడు అంశదానముల ద్వారా భరింపబడును.

అంగములు : 1. ఒక కౌన్సిలు - ఇందు ప్రతి సభ్య దేశమునకును ప్రాతినిధ్యము కలదు. 2. ఒక రక్షణ సంఘము, అవసరములగు ఇతర ఉపసంఘములు.

నిబంధన 5 క్రింద యూరప్‌లోగాని, ఉత్తర అమెరికాలోగాని ఉన్న ఒకటి లేదా అంతకు మించిన సభ్యరాజ్యములపై

సాయుధ దౌర్జన్యము జరిగినచో అట్టి దౌర్జన్యము వారందరిపైనను జరిగినట్లు భావించుటకు పార్టీలు ఒడంబడిరి. అందుచేత సాయుధ దౌర్జన్యము జరిగినప్పుడు ఐక్యరాజ్యసమితి ఛార్టరునందలి 51 వ నిబంధనచే గుర్తింపబడిన వ్యక్తిగత లేదా సామూహిక ఆత్మరక్షణ హక్కును పురస్కరించుకొని అట్టి దౌర్జన్యమునకు గురియైన పార్టీ లేదా పార్టీలకు వ్యక్తిగతముగా గాని, ఇతరులతో కలిసి సమష్టిగా గాని సాయుధ బలప్రయోగముతో సహా ఆ సందర్భమునకు అవసరమగు సహాయము చేయుటకును. ఉత్తర అట్లాంటిక్ ప్రాంతమున శాంతిభద్రతలు నెలకొల్పుటకును పార్టీలు ఒడంబడిరి.

అట్టి సాయుధ దౌర్జన్యము, దానిని ప్రతిఘటించుటకు తీసుకొనబడిన అవసరచర్యల భద్రతాసమితి (సెక్యూరిటీ కౌన్సిలు)కి తక్షణము నివేదింపబడును. అంతర్జాతీయ శాంతిభద్రతలను చేకూర్చి సంరక్షించుటకుగాను భద్రతా సమితి అవసరచర్యలను తీసుకొనిన వెంటనే వీరు తమ చర్యలను ఉపసంహరించుకొందురు. ఈ సంస్థ ప్రధానముగా దౌర్జన్యము జరిగినప్పుడు సమష్టి భద్రతా చర్యల ద్వారా అట్టి దౌర్జన్యము ఎదుర్కొనుటకు ఏర్పరుపబడినది. సాయుధ దౌర్జన్యము జరిగినప్పుడు సభ్యులు ఒకరికొకరు సహాయపడుటకు ఒడంబడిరి.

ఈ సంస్థ ప్రధానాంగము విదేశీ వ్యవహార మంత్రుల కౌన్సిలు; నిబంధన 9 క్రింద ఇది సంధి షరతులను అమలు జరుపుటకు అవసరమగు ప్రణాళికలను తయారుచేయును. అవసరమగునప్పుడు ఉపసంఘములను గూడ నియమింపవచ్చును. 1950 లో ఈ కౌన్సిలు: (1) శాశ్వతముగ పని చేయు డిప్యూటీల కమిటీని ఉద్యోగ బృందముతో సహా నియమించెను. (2) రక్షణ మంత్రుల కమిటీ, (3) మిలిటరీ కమిటీ ఇందు అన్ని సభ్య దేశముల మిలిటరీ ప్రధానాధికారులు ఉందురు. 1951 లో మూడు శాశ్వత సివిలియన్ ఏజెన్సీలు ప్రత్యేక సచివాలయములతో సృష్టింపబడెను: (1) డిప్యూటీ కౌన్సిలు, (2) రక్షణ సామగ్రి ఉత్పత్తి మండలి, (3) ఫైనాన్స్, ఎకనమిక్ బోర్డు. అనంతర కాలమున ఈ మండలుల స్థానమున కార్యనిర్వాహక బ్యూరో వెలసినది. దీని కార్యస్థానము పారిస్ నగరమందు కలదు. దీనికి ఒక సెక్రటరీ జనరలు నియమింపబడును. మరియు ప్రధాన కార్యాలయమందు ఉత్తర అట్లాంటిక్ కౌన్సిలు శాశ్వతముగా సమావేశమగు చుండును.

వెం. రా.

ఉత్తర వారసత్వము : చూ. అనంతర వారసత్వము పు. 188; వైయక్తిక న్యాయము.

ఉత్తరాధికార చట్టము : చూ. వారసత్వపుచట్టము.

ఉత్పాదన శుల్కము : ఉత్పత్తి, పరిశ్రమ జరుగు చుండగనో, అమ్మకమందో దేశీయ వస్తువుల మీద వేయబడు పన్ను. ఇది పరోక్ష పన్ను. పరిశ్రమదారు, వర్తకుడు దీనిని ఖరీదులో చేర్చి, వినియోగదార్ల మీదకి త్రోసివేయుదురు. ప్రభుత్వమునకుగూడ పన్ను వసూలులో, ఎగుమతి దిగుమతి శుల్కములకు వలె తక్కువ ఖర్చుతో ఎక్కువ ఆదాయము వచ్చును. ప్రభుత్వ పన్ను విధింపు వివిధ శక్తి సామర్థ్యములు గల ప్రజలకు సర్ది న్యాయము చేయుట కొరకనునది విస్పష్టము.

ప్రథమ ప్రభుత్వోద్దేశము : ఎక్సైజు సుంకము విధింపు ఆదాయము కొంచెము తక్కువ రేటుతో బీద గొప్ప భేదము లేకుండా వినియోగదార్ల యావత్తు మంది మీద పన్ను విధింపబడును. ఇది పీడనపు పన్ను. ఉప్పు పన్ను ఇందుకు ఉదాహరణగా చెప్ప వచ్చును. జీవితమునకు అత్యావశ్యకమగు వస్తువు ప్రతి మానవుడు భారతదేశములో ఉపయోగించు వస్తువు ఉప్పు. ఎక్సైజు సుంకము వల్ల సర్వ జనులు ప్రభుత్వ నిర్వహణకు ఆర్థిక భారము కొద్దియో, గొప్పయో పైన వేసుకొనక తప్పదను సూత్రమును విశదీకరించును. సగటున సుమారు 60 పైసలకు మించ కుండా ఏడాదికి ప్రతి వ్యక్తి పన్ను చెల్లింప వచ్చును

ద్వితీయ ప్రభుత్వోద్దేశము : ప్రజా క్షేమకర సూత్రమునను సరించి ఎక్సైజు సుంకము నల్లమందు, కల్లు, సారాయి, పొగాకు, గంజాయి మొదలగు మత్తు పదార్థముల దురలవాటులు తగ్గించుటకు కట్టుదిట్టములు చేసి, క్రమేపి మాన్పుటకు, ప్రజారోగ్య భంగము కలుగకుండ చేయుటకు వీలుగ భరింపరానంతటి సుంకము సాధారణముగా విధింపబడును.

తృతీయ ప్రభుత్వోద్దేశము : ప్రజాయురారోగ్య సౌభాగ్యములకు పైన చెప్పబడిన మత్తు మందులు రస విష పాషాణాదులు, ఔషధ వస్తుజాలములు తయారు చేయుట, క్రిమికీటక సంహారాది వస్తు జాలము తయారు చేయుట, సౌందర్య పోషక శరీర పారిశుద్ధ్య సాధక వస్తువులు తయారు చేయుట మొదలగునవి కట్టుదిట్టములో నుంచి, ప్రభుత్వ తనిఖీలో నుంచి ఆ ప్రభుత్వోద్యోగుల సిబ్బంది ఖర్చులే గాక ప్రభుత్వమునకు ఆదాయమును గూడ కలుగ చేయు ఎక్సైజు సుంకములు దేశీయ వస్తు జాలము పైనను, విదేశీ వస్తువులు ఉపయోగించి తయారు చేయబడు దేశీయ వస్తువుల మీదను విధింప బడును. ఔషధములు, సౌందర్య పోషక వస్తువుల తయారీపై ఉత్పాదన శుల్క చట్టము 1955-XVI కేంద్ర ప్రభుత్వము, యావద్భారత

మునకు వర్తింపజేసినది. భారత రాజ్యాంగము ననుసరించి ఈ పరోక్ష పన్నులు విధింపబడును. రాష్ట్రీయ అబ్కారీ ఎక్సైజు పన్నులు వేరు గలవు. ఎక్కువ మంది ప్రజలకు క్రమేపీ బాధ కలుగ కుండా ఎక్కువ రకములగు వస్తువుల మీద విధింపబడు పరోక్ష పన్నులు ఆంగ్లేయుల కాలము నాటి నుండియే గాక భారతదేశమున బహుపురాతనముగా కనబడును. వివిధ వస్తువుల మీద ఇప్పుడు ప్రభుత్వ నిర్వహణ నిమిత్తము తేలికగా వచ్చు ఆదాయమును కల్గించు ముఖ్యమైన ఎక్సైజు సుంకములు నానాటికి అధికము కాజొచ్చినవి.

దేశీయ ఉత్పత్తి సరకుల పై ఔషధ, సౌందర్య పోషక శరీర పారిశుద్ధ్య, సాధక వస్తువులు పన్ను, ఉత్పాదన శుల్క చట్టము సెక్షను 3 ప్రకారము కేంద్రముచే ఇట్లు విధింపబడు చున్నది: 1 రాష్ట్రీయమైన ఉత్పత్తి అయినను, కాకపోయినను బాండు గిడ్డంగులలోనుంచి రాష్ట్రమున వినియోగదార్ల కొరకు విడుదలచేయబడు వస్తువుల మీదను, 2. బాండు పద్ధతినిగాక కార్ఖానాలలో తయారు కాబడి, గిడ్డంగులలోనుంచి విడుదల అయిన కొన్ని దేశీయ వస్తువుల మీదను విధింపబడుచున్నది. బాండు పద్ధతి అనగా నల్లమందు, గంజాయి, స్పిరిటు మొదలగు మత్తు విష పదార్థముల తోటి మందులు వగైరాలు తయారు చేయునప్పుడు పైవస్తువులపై చట్టముల రీత్యా చెల్లించ దగు పన్నును విధింపుచేయక తయారైన వస్తువులు గిడ్డంగుల నుండి విడుదలగునప్పుడు పన్ను విధించుట - అని చట్టములో వివరింపబడినది.

సెక్షను 6 ప్రకారము లైసెన్సు లేనిదే కొన్ని ఔషధ వస్తువుల పరిశ్రమ, మిశ్రమములు తయారు చేయగూడదని కేంద్ర ప్రభుత్వము గెజెటులో ప్రచురించును. చట్ట ఉల్లంఘనలు దండనార్హతలు: లైసెన్సు లేకుండ ఉత్పత్తి చేయుట; ఎక్సైజు సుంకము చెల్లించవద్దని చెప్పుట, తోడ్పడుట; గూఢముగా పరిశ్రమ, వస్తువుల నిల్వ చేయబడినప్పుడు, తెలిసి ప్రభుత్వమువారికి తెలియ జేయకుండుట; మొదలగు విషయములు గలవు. ఎక్సైజు ఉద్యోగస్థులకు చట్టము క్రింద నేరస్థులను అరెస్టుచేసి విచారించుట, సాక్ష్యములను పిలిపించుట మొదలగు అధికారములు కలవు.

చట్టము క్రింద నిబంధనలు ఈ క్రింది విషయముల పట్ల ముఖ్యమని సూచించవచ్చును: 1. సుంకము అసెస్సు మెంటు వసూలు, 2. ఎక్సైజు ఆఫీసర్లు తనిఖీ సిబ్బంది వారి విధులు, 3. ఏ యే వస్తువులు తయారు చేయుట నిషేధములు, లేదా ఏయే పరతులమీద తయారుచేయుట నిషేధములు కావో నిశ్చయించుట, 4. పరిశ్రమ ఏయే పద్ధతుల నవలంబించవలెనో, వస్తువులను ఏ విధముగా రవాణా చేయవలెనో నియమించుట, 5. తయారు కాబడిన సరకులు, విదేశ వస్తువులతో పరిశ్రమ చేయుట, వాటి లైసెన్సులు, ఎప్పుడు పన్ను ఇవ్వవలసినది, పన్ను రాహితీలు మొదలగు విషయములు, పారిశ్రామిక సంబంధములు, పనివారు కర్మాగారము, గిడ్డంగులు రవాణా, వస్తువులు నిల్వ చేయుటకు డబ్బాలు, జాడీలు, సీసాలు వగైరా ప్యాకింగు, ఏయే చీటీలు ఎటుల అంటించుట, వాటియందు సరకు పరిమాణము, నమూనా వగైరాలు తెలియజేయుట, పేరు, పేటెంటులు మొదలగు విషయములు ఉండును. 7. చట్టము క్రింద నేరస్థుల కనిపెట్టి పట్టుకొనుట, అట్టి వారి వస్తువులను ప్రభుత్వము వశము చేసుకొనుట, ఒకసారి రూ. 2,000/-లకు మించకుండ జరిమానా విధించుట, శిక్ష కాంపౌండు చేయుట, తగ్గించుట, తీసివేయుట, రాజీ, ఏయే రకములగు వస్తువులు ఏయే విధముగా పన్నుకు లోనగుట మొదలుగా గల విషయములు గెజటులో ప్రభుత్వము వారు ప్రచురింతురు.

నంబరు	3 వ సెక్షను ప్రకారము షెడ్యూలు	సుంకము రేటు
1.	పేటెంట్లు (అనగా యజమానీయమైన మందులు వగైరా) ఆల్కహాల్ చేరి శరీరముపై ఉపయోగార్థము, లోపలికి పుచ్చుకొనగూడని వాటిపై.	10 %
2.	మందులు లోపలికి పుచ్చుకొనునవి సారాయి పానీయములు.	ఘాటుగల లండన్ ప్రూఫ్ స్పిరిటు లీటరుకు రూ. 0-85
3.	ఆయుర్వేద ఔషధములు పై పూతకు ఉపయోగించునట్టి వాటిపై	పన్ను లేదు
4.	ఆయుర్వేద ఔషధములలో నిషా కలవి ద్రాక్షారిష్ట, అసవములువంటి ఘాటు తక్కువవి.	లీటరు 1 కి రూ. 0-70
5.	ఇతరములు.	ఘాటుగల లండన్ ప్రూఫ్ స్పిరిటు లీటరు రూ. 0-25
6.	ఆల్కహాల్ లేకుండ, గంజాయి, నల్లమందు, నార్కొటిక్, నార్కొటిక్ మందులుగల పేటెంటులపై,	10 %
7.	పేటెంటులుగాని, అందరు తయారు చేయగలిగిన మందులపై	పన్ను లేదు

1961 జూన్ ఒకటవ తేదీనుంచి ఇవి అమలు లోనికి వచ్చినవి.

ఏ. సూ. ప్ర.

ఉత్ప్రేషణలేఖ : ఉన్నత న్యాయస్థానముల నుండి క్రింది కోర్టు యొక్క న్యాయాధిపతులను లేదా అధికారులను నిర్దేశించుచు, ఈ అధిలేఖ జారీచేయబడును. ఈ అధిలేఖద్వారా క్రింది కోర్టు ఆధీనములో ఉన్న రికార్డులను, ఇతర విచారణా వివరములను పై కోర్టునకు పంపవలసినదనిగాని, ధ్రువపరచవలసినదనిగాని ఆజ్ఞాపింపబడును. క్రిందికోర్టు రికార్డులను పైకోర్టునకు తెప్పించుకొనుటలో ముఖ్యఉద్దేశము క్రిందికోర్టు తీర్పును పునర్విమర్శనము చేయుటకొరకు కావచ్చును, లేదా ఆ వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన విచారణ ప్రక్రియను పై న్యాయస్థానము ఎదుటనే జరుపుటకు కావచ్చును. ఆంగ్లేయ న్యాయములో క్రిమినల్ కేసులలో క్రింది కోర్టులో న్యాయమైన విచారణ జరుగుట దుర్లభమని కనబడినప్పుడును, లేదా అతిక్లిష్టమైన న్యాయసంబంధ విషయము ఉత్పన్నమైనప్పుడును, నేరము మోపబడిన కేసు విషయమై తృప్తికరమైన విచారణ జరుగగలందులకు నేరము జరిగిన పరిసరములను పరిశీలించవలసిన అవసరమున్నప్పుడును లేదా, ప్రత్యేక జూరీచే విచారణ జరుపబడవలసినప్పుడును ఈ ఉత్ప్రేషణ లేఖ ఉపయోగింపబడును. హైకోర్టులకు తమ క్షేత్రాధికారమునందున్న సెషన్సు కోర్టులనుండి ఉత్ప్రేషణ లేఖల ద్వారా కేసులను తెప్పించుకొను అధికారము కలదు. కోర్టు స్వచ్ఛందముగ ఇట్టి ఉత్తరువులు జారీచేయవచ్చును. ముద్దాయి హైకోర్టును అభ్యర్థించి, ఇట్టి ఉత్తరువును పొందవచ్చును. ఓ. న.

ఉన్మాద చట్టము: ఉన్మాదము, పిచ్చి, మతిభ్రమణము మొదలగునవి వ్యక్తి యొక్క బుద్ధిస్థిరముగా లేకపోవుటను, బుద్ధిమాంద్యమును సూచించును. పిచ్చి అను పదము భారత ఉన్మాదచట్టములో మూఢుడు లేదా మతిస్థిరము లేనివాడని నిర్వచింపబడినది. ఇట్టి దౌర్బల్యమునకు లోనైన వ్యక్తికి మతి పూర్తిగ లోపించి, తాను చేయు కార్యములను గుర్తెరుగకుండగనే చేయుచుండును. వారు సాధారణముగ ఇతర వ్యక్తుల జోలికి పోరు. ఇతరులతో సంబంధము లేకుండ ప్రవర్తింతురు. కాని కొంతమందికి ఇట్టి ఉన్మాదము తీవ్రతరమై, ఇతరులను హింసించుటకు దారితీయును; దానివలన ప్రజాశాంతికి భంగము కలుగు పరిస్థితి ఏర్పడును. అట్టితరి ఆ వ్యక్తికి సంబంధించినవారుగాని, పౌరులుగాని లేదా దానికి సంబంధించిన ప్రభుత్వోద్యోగులుగాని వానిపై చర్య తీసుకొందురు. ఇట్టి ఉన్మాదమును కుదుర్చుటకు ప్రభుత్వము పిచ్చి ఆసుపత్రులను ఏర్పాటుచేసెను. తీవ్రతర ఉన్మాదులను అందుంచి వారికి చికిత్సచేయుదురు. ఉన్మాదులను చికిత్సాలయములందు చేర్చుటకును, అచ్చట వారి సంరక్షణ, చికిత్స, వారి ఆస్తి రక్షణ మొదలగు విషయములను గురించి ఈ చట్టములో గలవు. ఓ. న.

ఉరి శిక్ష : చూ. మరణదండనము.

ఋణదాత, పరపతి : వాణిజ్య భావనలో పరపతి అనగా నమ్మకము. వ్యాపార వ్యవహారములలో భవిష్యత్ కాలములో పైకమును చెల్లించు వాగ్దానముపై వస్తు విక్రయములు, ఆస్తి పరివర్తనములు జరుగుచుండును. ఒప్పందమునకు సంబంధించిన ఒక పార్టీ రెండవ పార్టీ నుండి ఆ ఒప్పందమునకు కారణభూతమైన వస్తువులను పొందును. అందుకు చెల్లింపవలసిన ప్రతిఫల పైకము భవిష్యత్ కాలములో చెల్లించుటకు ఒకటవ పార్టీ చేసిన వాగ్దానముపై నున్న నమ్మకమునుబట్టి రెండవ పార్టీ తన వస్తువులను ఒకటవ పార్టీకి ఇచ్చును. భవిష్యత్ కాలములో పైకమును చెల్లించుటకు చేసిన వాగ్దానముపై గల నమ్మకమునకే పరపతియందురు. ఈ పదమును సాధారణముగ వ్యక్తి లేదా సంస్థ యొక్క ఖ్యాతిని వర్ణించుటకు వాడబడుచున్నది. ఉదా: పరపతిగల వ్యక్తి. లెక్కలు వ్రాయుటలో చెల్లింపులు వ్రాయు ప్రక్క 'క్రెడిట్' అని వాడుదురు. అందుచేత కొన్ని సమయములలో చెల్లింపులకు కూడ ఈ పదము వాడుదురు. వర్తకులకు తమలో ఒకరిపై ఒకరికిగల నమ్మకముపైననే తాము నిర్వహించు వ్యాపార వాణిజ్యముల పురోభివృద్ధి ఆధారపడినది.

నాగరిక సమాజములో పరపతి, పైకముల వాడుకకు అవకాశము కలుగుచున్నది. పైకమును చెల్లించుటకు వాగ్దాన పత్రములు, బంగారపు హామీ ఉన్నచో చెలామణి అగుచున్నది. వ్యక్తి యొక్క పరపతి ననుసరించి పైకమును అప్పు ఇచ్చువాడు ఋణదాత అనబడును. ఋణదాత యొక్క ప్రాధాన్యత వ్యాపార వాణిజ్యములలో ప్రముఖముగా కనుపించును. ఓ. న.

ఋణదాతల చట్టము : ఋణములకు ఇచ్చు వ్యవహారములను సరిదిద్ది సక్రమమార్గమున ఉంచుటకును, ఋణదాత వ్యాపారములను కట్టుదిట్టము చేయుటకును ఈ చట్టము ఉద్దేశించబడినది. ఋణదాతలు వ్యవసాయదార్లకును, ఇతర మధ్యతరగతికి చెందిన వ్యక్తులకును, హామీల పైనను, హామీలు లేకుండగను ఋణములనిచ్చు ఆచారము కలదు. ఇట్టి ఋణములు స్థిరాస్తుల హామీపైనను, చరాస్తులు, వెండి బంగారముల తాకట్టుల పైనను, ప్రోనోట్లు, ఇతర పత్రములపైనను ఇవ్వబడుచున్నవి. సాధారణముగ వీటిపై చెల్లింపవలసిన వడ్డీలు దారుణముగను, ఋణస్థులు చెల్లింపజాల నటువంటివిగను అయి ఉండును. బ్యాంకులు, రిజిస్టర్డు కంపెనీలు ఇచ్చు అప్పులపై

వడ్డీలు చట్టబద్ధముగ నుండును. కాని ప్రైవేటు ఋణదాతలును, కుసీద వృత్తిదారులును ఋణస్థుని అవసరమునుబట్టి వడ్డీరేటును పెంచుచు ఋణముల నిచ్చుట, చక్రవడ్డీలను వసూలు చేయుట ఋణస్థునకు తన ఋణమునకు సంబంధించిన సమాచారములను తెలియ జేయక పోవుట మొదలగు దురాచారములు జరుపు చుందురు. వాటిని అరికట్టుటకును, ఋణస్థులకు కొంత వరకు తోడ్పడుటకును రాష్ట్రప్రభుత్వములు వివిధ చట్టము లను రూపొందించినవి. ప్రస్తుత చట్టము కూడ అట్టిదే. మద్రాసు ప్రభుత్వము, పూర్వపు హైదరాబాదు ప్రభుత్వము ఇట్టి చట్టములను జారీచేసినవి. ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణానం తరము పూర్వపు హైదరాబాదు చట్టము అవసరమగు మార్పులతో స్వీకరింపబడినది.

ఈ చట్టము క్రింద ఋణదాతకు ఋణము లిచ్చు వృత్తి కొనసాగించు ఉద్దేశమున్నచో తన పేరును, ఇందుకు నిర్ణ యింపబడిన అధికారివద్ద రిజిష్టరు చేసుకొని లైసెన్సు పొంద వలెను. లైసెన్సు లేనిదే వడ్డీవ్యాపారము కొనసాగించిన అది చట్టము క్రింద నేరమగును. ఋణదాతలకు చట్టము క్రింద కొన్ని బాధ్యతలు కలవు. వారు ఇచ్చిన ఋణములకు సంబంధించిన చిఠ్ఠా ఒకటి ఉంచవలెను. ఆ చిఠ్ఠాయందు ప్రతి ఋణముయొక్క వివరములు, ఋణమునకు హామీ ఉన్నచో అట్టి హామీ వస్తువుల తబిసీళ్లు పూర్తిగ వ్రాసి యుండ వలెను. వారు చట్టబద్ధమైన వడ్డీనే పుచ్చుకొనవలెను. ఋణ స్థునికి నిర్ణీత కాలములలో ఋణమునకు సంబంధించిన సమాచారము పంపుచుండవలెను. ఋణమునకు సంబంధించిన హామీ (వెండి, బంగారము, ఇతర చరాస్తులు) ఉండి, ఋణము వాయిదానాటికి తీరుమానము కానప్పుడు ఋణస్థునికి నోటీసు మూలముగ తెలియపరచనిదే, అట్టి హామీ వస్తువులను వేలము వేయుటకు గాని, బాకీ క్రింద ముజరా ఉంచుకొనుటకు గాని వీలులేదు. ఓ. న.

ఋణము : ఋణము అను పదమునకు కాలాంతర మున పొందబడునది అని అర్థము. దానికి పర్యాయముగా వాడబడు పదములకును అదే అర్థము కలదు. అనగా, ఒకప్పుడు ఇచ్చి కాలాంతరమున పుచ్చుకొనబడునది అని భావము. ఇట్లు ఇచ్చి పుచ్చుకొను వస్తువు ఏదైనను కావచ్చును. ఈ అర్థమున ఒకరు మరియొకరివద్ద అరువుగా పుచ్చుకొన్న వస్తువును దాని సొంతదారునకు మరల త్రిప్పి ఇయ్యవలసిన బాధ్యత ఇమిడి ఉన్నది. దానినే అప్పు అని పండిత పామరులు సామాన్యముగా వాడుచున్నారు. కాని ధనముతో సంబంధించిన వ్యవహార విషయముననే దీని నిప్పుడు ముఖ్యముగా వాడుచున్నాము.

జడ్జిమెంటు ఋణము, ఒప్పంద ఋణము అని ఋణము రెండు విధములు. సివిల్ కోర్టు ఉత్తరువును లేదా డిక్రీని అనుసరించి ఒకరు మరియొకరికి ఇచ్చుకొనవలసినది జడ్జిమెంటు ఋణము అనబడును. ఒప్పంద ఋణము అనగా వ్రాత పూర్వకముగనో, మౌఖికముగనో, అభివ్యక్త ముగనో, వివక్షితముగనో, తాకట్టు మీదనో తాకట్టు లేకనో, ధన రూపముననో, వస్తు రూపముననో, ఒకరు ఇంకొకరికి ఒప్పందము చేసికొని,ఇచ్చుకొనవలసిన బాధ్యత గలది. అప్పు నకై పెట్టెడు తాకట్టు (ఆయకము-సెక్యూరిటీ) చరాస్తి ఐనను, స్థిరాస్తి ఐనను కావచ్చును. ఏ వస్తు రూపమున ఋణము చేయుదుమో ఆ వస్తు రూపముననే దానిని తీర్చుట ఆచారము. ధాన్యమును బదులు పుచ్చుకొనిన దానిని తీర్చునప్పుడు తీసుకొన్న దానికంటె కొంచె మెక్కువగా ఇచ్చుట జరుగును. ఒక్కొక్కపుడు ముందుగా డబ్బు పుచ్చుకొని అందుకు బదులుగా ధాన్యమును కొలుచు ఋణమునకు 'పాలెమోడు' ఋణము అని పేరు. అప్పు పడిన పైకమును చెల్లించుటచేతగాని, ఆ అప్పుమీది హక్కును విడుచుట (త్రోసివేయుట) వలనగాని ఋణ విమోచనము (అప్పు తీరుట) కలుగును.

సాధారణముగా మధ్య తరగతి కుటుంబములలోను, కార్మికులలోను అప్పులపాలు అగు దుస్థితి ఏర్పడుచున్నది. అట్టి తరుణములలో వారు ఋణదాతల చేతులలో చిక్కుకొనుచున్నారు. ఋణగ్రస్తుల అక్కర, అజ్ఞానము, చదువులేమి, అనువాని నాధారము చేసికొని కొన్ని తెగల ఋణదాతలు అప్పులు అడుగు వారిని జంకు కొంకు లేక ముప్పుతిప్పలు పెట్టుచున్నారు. తరుచుగా మితి మించిన అన్యాయమైన వడ్డీని విధించుచున్నారు.

ఇట్టి దుర్గతుల పాలైన ఋణగ్రస్థులను బాధలనుండి తప్పించు నిమిత్తము స్మృతుల కాలమునుండియు నేటి వరకును ప్రయత్నములు జరుగుచునే ఉన్నవి. అందులకై ఎన్నో చట్టములు పుట్టినవి: 1934 మద్రాసు ఋణ గ్రస్థుల రక్షణ చట్టము 6-ప. సెక్షనును అనుసరించి తాకట్టులమీది ఋణములకు చారువడ్డీ విధాయకము 9%, పూచీ (సెక్యూరిటీ) లేని ఋణములకు 15% మించి ఉండరాదని నిర్ణయించి ఉన్నారు. ఈ నిబంధన పుట్టుటకు ముఖ్యకారణము కొన్ని వ్యవహారములలో ఋణ దాతలు చక్రవడ్డీ విధించి దాని మూలమున వసూలు చేయు మొత్తముపైన పేర్కొన్న రేట్లకన్న అత్యధికముగా ఉండుటయే. కనుకనే అది అట్టి వ్యవహారములకే ప్రధానముగా వర్తించుచుండెను. అంతమాత్రమే కాదు. కేంద్ర ప్రభుత్వము జారీచేసిన 1918 అన్యాయ (కుసీద)

వృద్ధి ఋణముల చట్టములో 3, 4 సెక్షనులద్వారా వడ్డీ రేటు 9% గాని 15% గాని కూడిన బారువడ్డీల అప్పుల విషయమున అన్యాయము జరిగినదని కోర్టువారికి తోచినపుడు అట్టి సందర్భములలో పునర్విమర్శన చేయుటలో వారికిగల స్వాతంత్ర్యమునకు దీని మూలమున నేమాత్రము ఆటంకము కలుగజాలదని కూడ స్పష్టము చేయబడినది.

కొందరు వడ్డీ వ్యాపారులు తమకు బాకీదారు లిచ్చు చెల్లులకు రశీదులీయరు సరికదా, వారి లెక్కపద్దులన్నియు తమకు తప్ప ఇతరుల కెవ్వరికిని బోధపడని భాషలోను, పద్ధతిలోను వ్రాసిపెట్టి ఉందురు. అందువలన కొన్ని రకముల వడ్డీ వ్యాపారము సక్రమముగా జరుగు నిమిత్తమును, అట్టి వ్యాపారులకును అప్పు పుచ్చుకొను వారికిని మధ్య తగాయిదాలు లేకుండుటకును, ఎప్పటి కప్పుడు తనిఖీచేసి తమ స్థితిగతులెంతలో ఉన్నవో ఋణ గ్రస్థులు సుకరముగా తెలిసికొనుటకు అవకాశము కల్పించు నిమిత్తము 1935 లో ఒక చట్టము జారీ చేయబడినది. కాని వర్తక వాణిజ్యములకు సంబంధించిన కొన్ని రకముల అప్పులు మాత్రము ఈ చట్టమునకు లోబడక మినహాయింప బడినవి.

భారతదేశమున 1936 లో ఎన్నడు లేనంత హఠాత్తుగా వస్తువుల ధరలు పడిపోయి ధనాభివృద్ధి కుంటుపడి ఆర్థిక మాంద్యము అలముకొనెను. ఆ సమయమున వ్యవసాయ దారుల పరిస్థితి విషమావస్థలో పడి దుర్భరము కాసాగెను. వస్తువుల ధరలు పడిపోయినవేకాని, వారచ్చుకోవలసిన అప్పులు పాతమెట్టులోనే నిలచి ఉండెను. వాటిని తీర్చుట దుస్సాధ్యమయ్యెను. ఈ పరిస్థితులను కనిపెట్టియు, పంట భూములు కోర్టుల మూలముననేమి, వ్యవసాయదారులచే స్వయముగానేమి అతి చౌక ధరలకు విక్రయింప బడుటను గమనించియు, రైతులను సంపూర్ణ నాశనము పాలు కానీయక ఉద్ధరించు నిమిత్తము ఋణములలో న్యాయ విరుద్ధముకాని తగ్గుదలలకై ప్రభుత్వము ఉపాయము ఆలోచింపసాగెను

దాని ఫలితముగా 1936 లో మద్రాసు ఋణానుకూల్యా శాసనము అమలులోనికి వచ్చెను. ఈ చట్టము మూలమున సగముకంటె ఎక్కువ బాకీ నిలచిఉన్న ఋణదాతలు తమ బాకీదారులతో రాజీ కుదుర్చుకొన్నచో మధ్యస్థుల బోర్డు ఒకటి ఏర్పడి వారు ఆ ఒప్పందమును ఎంతవరకు ఒప్పు కొనిరో ఎట్లు తీర్చుటకు ఒప్పుకొనిరో అను విషయములను లిఖితబద్ధము చేయవలెను. బోర్డువారి అభిప్రాయమున ఆ రాజీ షరతులు సక్రమమైనవి, న్యాయవిరుద్ధము కానివి అని తోచిన దానిని ఇరుపక్షముల వారికిని చదివి వినిపించి అందలి అర్థమును వివరించి ఆ బోర్డువారు తమ సంతకము లచే రూఢిపరుప వలయును. తాకట్టుగల ఋణదాత అట్టి నిర్ణయమునకు సమ్మతింపని పక్షమున తాకట్టుపెట్టిన ఆస్తిని గూర్చి చర్య తీసుకొనుటకు అతనికి హక్కు కలిగియే యుండును. రాజీ పత్రమును 30 దినములలోపల రిజిష్టరు చేయవలెను. అట్లు రిజిష్టరయిన రాజీ కోర్టువారి డిక్రీ వంటిది. అంతే కాక, ఒకవేళ బాకీదారుల న్యాయమైన ప్రతిపాదనలు ఋణదాతలకు నచ్చకపోయినచో బోర్డువారు బాకీ దారునికి పై విషయమును ధ్రువపరచుచు ఒక సర్టిఫికేటును ఇచ్చు అధికారము కలిగి ఉండిరి.

ఇంగ్లండులో 1869 ఋణగ్రస్థుల చట్టము పుట్టుకతో ఋణగ్రస్థులను చెరలో బెట్టు పద్ధతి రద్దయ్యెను. కాని జుల్మానాలను చెల్లింపనివారును, ట్రస్టీలును, సోలిసిటర్లును మరికొన్ని ఇతర వ్యవహారములతో సంబంధించిన వారును ఈ నిబంధననుండి మినహాయింపబడిరి. ఋణస్థులను చెరలోనుంచు పద్ధతి స్కాట్లాండ్, ఫ్రాన్స్, బెల్జియమ్, స్విజర్లండ్, నార్వే, ఇటలీ, యునైటెడ్ స్టేట్స్ మొదలగు దేశములందు గూడ రద్దయినది. కాని భారతదేశములో అధికారరీత్యా కాకున్నను, వ్యావహారికముగా ఈ చర్య అమలు జరుపబడుటలేదు. డిక్రీ పొంది ఉన్న ఋణములలో జప్తు చేయవలసి వచ్చినపుడు ఋణగ్రస్థుని ఆవశ్యక వస్తువులను కొన్నిటిని జప్తుచేయ వీలులేదు (చూ. అభిహారణము - పు. 197). రా. రె.

ఋణ విముక్తి : చూ. ఋణ (విలంబము) విరామము.

ఋణ (విలంబము) విరామము : దేశ ఆర్థిక పరిస్థితులు కుంటుపడినప్పుడు అనగా దేశములో ఆర్థిక మాంద్యము వలన స్థిరాస్తుల ధరలు పూర్తిగ దిగజారి, వ్యవసాయదారులు, ఇతర ఋణస్థులు తమ ఋణములను తీర్చుకొనుట దుర్భరమగు పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడు, దేశము నందు అత్యవసర పరిస్థితు లేర్పడినప్పుడు, ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొని ఋణస్థులకు సహాయము చేయు కొరకు చట్టబద్ధముగ ఋణముల చెల్లింపునకు విరామమును కల్పించుటను, 'మారటోరియమ్' లేదా 'ఋణ విరామ' మందురు. ఋణము అనేక రూపములలో ఉండును. ఋణ దాతల వద్ద చరస్థిరాస్తులను తాకట్టుబెట్టి దెచ్చినవి గావచ్చును, ప్రోనోట్లు, బాండ్లు మొదలగు పత్రముల పైన తెచ్చినవి గావచ్చును, వ్యవసాయదారులు ప్రభుత్వమునకు శిస్తు రూపమున భూస్వాములకు మక్తా రూపమున చెల్లించవలసినదై ఉండవచ్చును. ఆర్థిక మాంద్య కాలములో వ్యవసాయదారులు తాము పండిం

చిన పంటల నన్నిటిని అమ్మినగాని శిస్తును, మక్తాను, లేక తమ వ్యవసాయము కొరకు తెచ్చిన ఋణములపై వడ్డీలను చెల్లించుటకు అసమర్థులై యుందురు. సాధారణముగ వ్యవసాయదారులు అమాయకులగుటచేత ఋణ దాతలు హెచ్చు వడ్డీలకును, చక్ర వడ్డీలకును ఋణముల నిత్తురు. అట్టి ఋణములను వ్యవసాయదారులు తీర్చలేకపోదురు. మధ్య తరగతికి చెందిన వ్యక్తులు కూడ సహజముగ ఋణ భారముతో కృంగుచుందురు. ఇట్టి పరిస్థితులు ప్రథమ, ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామముల మధ్య కాలములో విపరీతముగ ఏర్పడెను. వీటిని ఎదుర్కొనుటకు రాష్ట్రప్రభుత్వములు వివిధ చట్టములను రూపొందించి, ఋణస్థులకు సహాయము చేసెను. మద్రాసు ప్రభుత్వము ఋణస్థుల రక్షణ చట్టము; ఋణానుకూల్య శాసనము, వ్యవసాయదారుల ఋణ విమోచన చట్టము, శిస్తు తగ్గింపు చట్టము మొదలగునవి జారీ చేసి, ఋణస్థులకు తోడ్పడెను. కేంద్ర ప్రభుత్వము కుసీద వృద్ధుల చట్టమును జారీ చేసి, ఋణములపై తీసుకొను అత్యధిక వడ్డీలను తగ్గించి క్రమబద్ధము చేసెను. బొంబాయి (మహారాష్ట్ర, గుజరాత్) తదితర రాష్ట్రములలో కూడ ఋణ విరామము నిచ్చు చట్టములను రూపొందించిరి. ఓ. న.

ఎండార్స్‌మెంట్: వినిమయ పత్రము,చెక్కు,ప్రోనోటు మొదలగువాని వెనుక భాగమున ఒక వ్యక్తి తన పేరును వ్రాసి తద్వారా ఆ వినిమయపత్రమును అన్తరణజేయుటను 'ఎండార్స్‌మెంట్' అందురు. ఈ మాదిరిగ ఎండార్స్ చేయబడినపుడు బిల్లును స్వేచ్ఛగ పరివర్తన చేయవచ్చును. ఇది సాధారణ ఎండార్స్‌మెంట్ అనబడును. దాని అనంతర పరివర్తనలలో ఎట్టి ఎండార్స్‌మెంటును, వ్రాతయును లేకనే, వినిమయపత్రము పరివర్తనీయమయి ఏ వ్యక్తికైనను పరిదత్తము చేయబడినచో, అతనికి అందు స్వత్వముగలుగును. అట్టి ఎండార్స్‌మెంట్ బ్లాంక్ లేదా సాధారణ ఎండార్స్‌మెంట్ అని అందురు. ఏ వ్యక్తికి పరివర్తనము చేయబడుచున్నదో అతని పేరు వ్రాసి, అట్టి పరివర్త్యుని ఉత్తరువు పైననే చెల్లింపబడునట్లు నిర్దేశించి, అడుగున సంతకము చేసిన దానిని ప్రత్యేక లేదా పరిపూర్ణ ఎండార్స్‌మెంట్ అందురు. ఓ. న.

ఎక్స్‌ట్రాడిషన్: చూ. ప్రత్యర్పణ.

ఎక్స్‌పార్టీ: చూ. ఏకపక్షీయము.

ఎక్సైజ్ టాక్స్: చూ. ఉత్పాదన శుల్కము - పు. 284.

ఎన్నికల కమిషను: రాజ్యాంగము XV వ విభాగములో ఎన్నికలకు సంబంధించిన వివిధ చట్టములను తయారు చేయుటకును, ఎన్నికలు జరిపించుటకు కావలసిన యంత్రాంగమును ఏర్పాటు చేయుటకును, అవసరమగు అన్ని మూలసూత్రములును పొందుపరుపబడినవి. ఎన్నికలు నడిపించుటకు పూర్వము, ఎన్నికలకు సంబంధించిన అన్ని విషయములను గురించియు, చట్టములు, నిబంధనలు, తయారై ఉండుట ఎన్నికలు నడిపించుటకు అవసరము. కార్య నిర్వాహక మండలిని ఏర్పరుచుటయును, ఎన్నికల ద్వారా ఉత్పన్నమగు వివాద పరిష్కారమునకు న్యాయ సభలు ఏర్పరుచుటయు జరిగి యుండవలెను. ఈ విభాగమందు 327-328 నిబంధనలలో ఎన్నికల చట్టము తయారీని గురించియు, 324 లో ఎన్నికల యంత్రాంగమును గురించియు, 329 లో ఎన్నికల వివాదముల పరిష్కారమునకు అవసరమగు న్యాయ సభల ఏర్పాటును గురించియు వివరింపబడినది.

రాజ్యాంగము క్రింద ఎన్నికలు స్వేచ్ఛగ జరుగుటకు వీలగునట్లుగ ఎన్నికలకు సంబంధించిన అన్ని విషయములను పర్యవేక్షించి నడిపించుటకు అవసరమైన స్వతంత్రమండలి ఏర్పరుపబడినది. రాజ్యాంగము క్రింద రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్రపతి, పార్లమెంటు సభ్యులు, శాసనసభ సభ్యుల ఎన్నికలు జరుపు ఏర్పాట్లు కలవు. 324 నిబంధన క్రింద పై ఎన్నికలు జరిపించుటకు 'ఎన్నికల కమిషను' ఏర్పరుపబడెను. కేంద్ర ఎన్నికలను, రాష్ట్ర ఎన్నికలను ఈ ఒక్క కమిషనే పర్యవేక్షించును. ఇదిగాక వోటర్ల జాబితాలు తయారుచేయు బాధ్యతయు, న్యాయసభలను ఏర్పాటు చేయు బాధ్యతయు ఈ కమిషనుపైననే మోపబడెను.

నిబంధన 324 క్రింద ప్రధాన ఎన్నికల కమీషనర్‌ను, ఎన్నికల కమిషను సభ్యులను, నియమించుటకు ఏర్పాటు కలదు. ప్రాంతీయ కమిషనులు రాష్ట్ర శాసనసభల ఎన్నికల సమయమందు ఏర్పరుపబడును. ప్రధాన ఎన్నికల కమీషనర్‌ను, ఇతర కమీషనర్లను రాష్ట్రపతి నియమించును. ఎన్నికల కమిషనులో ఒకరుకంటె అధిక సంఖ్యాగల సభ్యులున్నచో ప్రధాన కమీషనర్ అధ్యక్షుడుగ నుండును. ప్రధాన కమీషనర్‌ను పదవిచ్యుతుని చేయుటకు సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తిని పదవిచ్యుతుని చేయుటకు అవసరమగు చర్య అంతయు తీసుకొనబడవలెను. ఇతర కమీషనర్లను ప్రధాన కమీషనర్ సిఫారసు లేనిదే పదవిచ్యుతులను చేయుటకు వీలులేదు. కమీషనర్ యొక్క ఉద్యోగ షరతులు అతడు నియమింపబడిన పిదప మార్చుటకు వీలులేదు. ఈ నిబంధనలన్నియు ఎన్నికల కమీషనుకు స్వతంత్రత సమకూర్చుటకును, ప్రభుత్వ నియంత్రణాధికారమునకు లోబడక ఉండునట్లును ఏర్పరుపబడెను. ఎన్నికల కమిషనుకు

రాష్ట్ర శాసనసభల యొక్కయు, పార్లమెంటు సభల యొక్కయు ఎన్నికల నన్నింటిని పర్యవేక్షించుటకు, ఆదేశించుటకు, నియంత్రణము చేయుటకు వీలగు కార్య నిర్వహణాధికారము దత్తము చేయబడెను. ఈ కార్య నిర్వహణాధికారమును పరిమిత మొనర్చుచు పార్లమెంటు ఎట్టి చట్టములను జారీ చేయలేదు. రాజ్యాంగమునందు ఎన్నికల కమిషను తన అధికారమును ఎట్లు వినియోగించవలెనో నిర్దేశించు నిబంధనలు లేవు. అందువలన కమిషను తన కార్యక్రమమును తామే నిర్ణయించుకొనవచ్చుననుట స్పష్టము. ఎన్నికల న్యాయ సభలను కమిషనే నియమించును. ప్రాంతీయ కమీషనరులను గూడ ఎన్నికల కమిషనుతో సంప్రదించి రాష్ట్రపతియే నియమించును. ఎన్నికల కమిషనునకు ప్రాంతీయ కమీషనర్లను తమ కార్యనిర్వహణకు అవసరమగు సిబ్బందిని కేంద్రమున రాష్ట్రపతియు, రాష్ట్రములలో గవర్నర్లును సమకూర్తురు. ఓ. న.

ఎన్నికల చట్టము : భారత దేశములో కేంద్రములోను, రాష్ట్రములలోను, వివిధ శాసనసభలు కలవు. కేంద్రములో పార్లమెంటు, రాష్ట్రములలో శాసనసభలు దేశమునకు వర్తించు శాసనములు చేయుటకు ఏర్పడినవి అను విషయము సుపరిచితము. ఈ వివిధ సభలకు భారత రాజ్యాంగము క్రింద ఎన్నికలు జరుగవలయును. వీనికి సంబంధించిన విషయమంతయు పార్లమెంటు చేసిన రెండు చట్టములలో రూపొందించబడి ఉన్నది. మొదటిది 1950 లోను, రెండవది 1951 లోను చేయబడినవి. మొదటి దానిలో లోక్‌సభ, రాష్ట్ర శాసనసభల ఎన్నికల కొరకు నియోజక వర్గముల నేర్పరుచుట, వానికి స్థానముల నొసంగుట, వాని ఎన్నికలలో వోటర్ల అర్హత, వోటర్ల జాబితా తయారీ, రాజ్యసభ సభ్యుల ఎన్నిక, అందుకు సంబంధించిన ఇతర విషయములు కలవు. వోటర్ల జాబితా తయారు చేయుటను, మార్చుటను, సవరించుటను పర్యవేక్షించుటకు ప్రతి రాష్ట్రమునకు ఒక ప్రధాన ఎన్నికల అధికారి ఉండును. వీరిని, ప్రభుత్వముతో సంప్రతించిన మీదట, ఎన్నికల కమిషను నియమించును. అన్ని నియోజక వర్గములకు వోటర్ల జాబితాలను తయారు చేయుటకు ఎలక్టరల్ రిజిస్ట్రేషను అధికారులను, రాష్ట్రప్రభుత్వముతో సంప్రదించిన మీదట ఎన్నికల కమిషన్ నియమించును. వీరికి సహాయముగా నుండుటకు అసిస్టెంటు రిజిస్ట్రేషను అధికార్లుకూడా ఉందురు. ప్రతి అసెంబ్లీ నియోజక వర్గమునకును ఒక వోటర్ల జాబితా ఉండును. ఈ చట్టములోని నిబంధనల ననుసరించి ఎన్నికల కమిషను అధికారము క్రింద ఈ జాబితా తయారు చేయబడును. దీనిలో రిజిష్టరు అగుటకు కొందరికి అర్హతలేదు. భారతపౌరుడు కాకయుండినను, అధికారము కలిగిన న్యాయస్థానము మతిస్థిమితము లేనివానిగా నిర్ణయించినను, ఎన్నికలకు సంబంధించి చేసిన నేరములవలన పొందిన అనర్హత వలనను వోటర్ల జాబితాలో రిజిష్టరు అగుటకు అనర్హుడగును. రిజిష్టరు అయిన తర్వాత అనర్హుడయినచో వానిపేరు రిజిష్టరులోనుండి కొట్టివేయబడును. అదే విధముగా ఎన్నికల నేరములవలన అనర్హులయిన వారిపేర్లు అనర్హత తొలగిన వెంటనే పొందుపరుపబడును. ఒక నియోజక వర్గములో మాత్రమే ఒకరి పేరు రిజిష్టరు చేయబడును.

పైన చెప్పబడిన షరతులకు లోబడి 21 ఏండ్లకు తక్కువ కానివారు, ఒక నియోజక వర్గములో సాధారణముగా నివసించు ప్రతి ఒక్కరు వోటర్ల జాబితాలో రిజిష్టరు కాబడుటకు హక్కు కలిగియుందురు. వోటర్ల జాబితాలో తన పేరును చేర్చవలయునని ప్రధాన ఎలక్టరల్ అధికారికి దరఖాస్తు పెట్టుకొనవచ్చును. వోటర్ల జాబితాలోని సవరణల పైనను, ఉపసంహరణముల పైనను ప్రధాన ఎలక్టరల్ అధికారికి అప్పీలుకలదు. అతడు చేసిన ఆర్డరుపై ఎన్నికల కమిషనునకు అప్పీలుకలదు. శాసన పరిషత్తుకు జరుగు ఎన్నికలలో చట్టములోని నాలుగవ షెడ్యూలులో తెలుపబడిన స్థానిక సంస్థలలోని సభ్యులందరు వోటర్లుగా నుందురు. ఈ షెడ్యూలులో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని మునిసిపాలిటీలు, జిల్లా పరిషత్తులు, కంటోన్‌మెంటు బోర్డులు, పట్టణ, నగర కమిటీలు, మొదటి, రెండవ తరగతి పంచాయితీలు పేర్కొనబడినవి. పట్టభద్రుల నియోజక వర్గము నుండి, ఉపాధ్యాయుల నియోజకవర్గము నుండి శాసన పరిషత్తుకు జరుగు ఎన్నికలను గురించి వోటర్ల అర్హతలు 27 వ నిబంధన, నాలుగవ ఉపనిబంధనలో చెప్పబడినవి.

చట్టములోని చివర ఉన్న షెడ్యూలులు అతి ముఖ్యమైనవి. మొదటి దానిలో ఒక్కొక్క రాష్ట్రమునకు ఎన్నెన్ని సీట్లు లోక్‌సభలో ఏర్పరుపబడినవో తెలుపబడినది (చూ. సమీక్ష - పు. 133).

రెండవ షెడ్యూలులో వివిధ రాష్ట్ర అసెంబ్లీలకు సీట్ల ఏర్పాటు తెలుపబడినది. మూడవ షెడ్యూలులో శాసన పరిషత్తుకు (లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్) వివిధ రాష్ట్రములలో సీట్ల నియామకము తెలుపబడినది (చూ. సమీక్ష - పు. 152).

పార్లమెంటు రాష్ట్ర శాసనసభలకు జరుగు ఎన్నికల నిర్వహణ, సభ్యులుగా నిలుచుటకు అర్హతానర్హతలు, ఎన్నికలకు సంబంధించిన నేరములు, తదితర విషయముల గురించి 1951 చట్టములో పేర్కొనబడినది. ఈ చట్టము రాజ్యాంగపు 327 వ నిబంధన క్రింద పార్లమెంటుకు

ఈయబడిన అధికారము ననుసరించి చేయబడినది. లోక్ సభకు జరుగు ఎన్నికలలో అభ్యర్థిగా నుండుటకు కొన్ని అర్హతలున్నవి. వానిని గమనించుటకు పూర్వము లోక్ సభ సభ్యత్వము మామూలు సభ్యులకు కొన్ని, షెడ్యూలు కులములకు, షెడ్యూలు జాతులకు కొన్ని విభజింప బడినవని తెలిసికొనుట ముఖ్యము. మామూలు సభ్యుల సీట్లకు ఏదేని పార్లమెంటు నియోజక వర్గములో వోటరుగా నుండిన చాలును. పైన చెప్పిన ప్రత్యేకించిన సీట్లకు పార్లమెంటు నియోజక వర్గములో వోటరుగా నుండి షెడ్యూలు కులమునకు లేదా షెడ్యూలు జాతులకు చెంది ఉండవలెను. అదే విధముగా రాష్ట్ర శాసనసభల ఎన్నికలలో సభ్యుల అర్హతకు కొన్ని నిబంధనలు కలవు. షెడ్యూలు జాతులకు, షెడ్యూలు కులములకు ప్రత్యేకించ బడిన సీట్లకు పోటీచేయుటకు అభ్యర్థి ఏదైనా శాసన సభ నియోజక వర్గములో వోటరుగా నుండుటయే గాక, అట్టి జాతులు లేదా కులములకు చెంది ఉండవలెను. మామూలు సీట్లకు ఏదేని ఒక అసెంబ్లీ నియోజకవర్గములో వోటరుగా నుండవలెను. ఒక రాష్ట్రశాసన పరిషత్తుకు ఎన్నికద్వారా సీట్లు భర్తీ అగుటకు నిలచు సభ్యుడు ఆ రాష్ట్ర శాసనసభ నియోజక వర్గములో ఏ ఒక్క దానిలోనైనను వోటరుగా నుండవలెను. రాష్ట్ర గవర్నరుచే నామనిర్దేశము ద్వారా సభ్యుడగుటకు ఆ రాష్ట్ర నివాసి అయి ఉండవలెను. ఇవి ఉన్నను, పార్లమెంటుకు, వివిధ రాష్ట్ర శాసనసభలకు నిలచుటకు కొన్ని ముఖ్యమైన అనర్హతలు కలవు. మొదటిది, ఎన్నికలకు సంబంధించి చేసిన దుర్వర్తనమువలన 139 లేక 140వ సెక్షనుల క్రింద సభ్యుడుగా నుండుటకు అనర్హుడని తీర్పు ఇవ్వబడుట; రెండవది, భారత దేశము లోని ఏ న్యాయస్థానమయినను రెండు ఏండ్లకు పైబడి శిక్ష నొసగుట (కాని అతని విడుదల తరువాత ఐదు ఏండ్లు గానీ, ఎన్నికల కమిషను అంతకన్న తక్కువ నిర్ణయించినట్టి కాలముగాని గడచిపోయిన ఈ అనర్హత వర్తించదు); మూడవది, ఎన్నికల ఖర్చులకు సంబంధించిన లెక్కలను నిర్ణయించిన విధముగా దాఖలు చేయక పోవుట; నాలుగవది, ప్రభుత్వమునకు వస్తువులు సరఫరా చేయుటకు గాని, పనులు నిర్వహించుటకుగాని ప్రభుత్వముతో కంట్రాక్టు కలిగి ఉండుట; ఐదవది, ప్రభుత్వమునకు 25% మేర పెట్టుబడిలో భాగముండిన ఏదైన కంపెనీ, లేదా కార్పొరేషనుకు డైరెక్టరు, కార్యనిర్వాహక ప్రతినిధి, నిర్వాహకుడు, లేదా కార్యదర్శిగా నుండుట; ఆరవది, కేంద్ర ప్రభుత్వము రాష్ట్ర ప్రభుత్వము, లేదా భారత సంస్థాన ప్రభుత్వము క్రింద చేసిన ఉద్యోగమునుండి లంచము పుచ్చుకొనిన నేరము క్రిందగాని, రాష్ట్రమునకు అవిశ్వాస కారణమువలనగాని తొలగింపబడుట (కాని తొలగింప బడిన ఐదు ఏండ్ల వరకే ఈ అనర్హత వర్తించును).

పార్లమెంటు రెండు సభలకు ఎన్నికలు జరుగుటకు ముందు రాష్ట్రపతి ఎన్నికల కమిషను సూచించిన తేదీలలో సభ్యులను ఎన్నుకొనవలసినదిగా ఆయా నియోజకవర్గము లను గెజెట్ ద్వారా ఆదేశించును. రాష్ట్ర శాసన సభలకు శాసన పరిషత్తులకు కూడా వాని వాని గడువు అయి పోయిన తర్వాత ఎన్నికలు జరుగును.

ఎన్నికలు జరుపుటకు కొన్ని ముఖ్య సంస్థలను, అధికారులను రాష్ట్రపతి నియమించును. ఎన్నికల కమిషను అట్టివానిలో ప్రప్రథమ మయినదని చెప్పవచ్చును. ప్రతి రాష్ట్రమునకు ఒక ప్రధాన ఎన్నికల అధికారి ఉండును. అతడు ఎన్నికల కమిషను అధికారమునకు లోబడి రాష్ట్రములలో ఎన్నికల నిర్వహణను పర్యవేక్షించును. ప్రతి నియోజక వర్గమునకు ఒక రిటర్నింగ్ ఆఫీసర్ ను, ఎలక్షను కమిషను నియమించును. అతడు ప్రభుత్వ ఉద్యోగియై ఉండవలెను. ఒకటిగాని, అంతకన్న ఎక్కువ గాని నియోజక వర్గములకు ఒక్క రిటర్నింగ్ ఆఫీసరే ఉండుటకు ఆక్షేపణలేదు. వీరుగాక అసిస్టెంటు రిటర్నింగ్ ఆఫీసర్లనుకూడ ఎన్నికల కమిషను నియమింప వచ్చును. వీరు రిటర్నింగ్ ఆఫీసరుకు సహాయపడుచు, అతని విధులను నిర్వర్తింతురు. కాని నామినేషన్లను పరిశీలించుటకు రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు విధి, అతడు చేయలేనప్పుడు మాత్రమే అసిస్టెంటు రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు ఆ కార్యమును నిర్వర్తించును. రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు విధులేవో తెలుసుకొనుట అవసరము.

చట్టములోను నిబంధనలలోను నిర్దేశించిన విధముగా ఎన్నికలను సక్రమముగా నిర్వహించుటకు తీసుకొనవలసిన చర్యలన్నియు అతడు తీసుకొనవలయును. ఎన్నికల కమిషను ఉత్తర్వు ముందుగా తీసుకొని నియోజక వర్గములో తగినన్ని పోలింగు స్టేషనులను అతడు నియోగింప వలయును. తర్వాత వానిని తెలుపుచు, అవి ఏయే ప్రాంత ములకు ఏయే వోటర్లకు వర్తించునో ఒక పట్టికను ప్రకటింపవలయును. రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు ప్రిసైడింగు ఆఫీసర్లను, పోలింగు ఆఫీసర్లను నియమించును. ప్రిసైడింగు ఆఫీసరు పోలింగు జరుగునప్పుడు శాంతి భద్రతలను పరిరక్షించుచు, పోలింగు న్యాయముగా జరుగునట్లు చూచును. పోలింగు ఆఫీసరు, ప్రిసైడింగు ఆఫీసరుకు సహాయ మొనరించును. సభ్యుడు లేదా సభ్యులను ఎన్నుకొన వలయునని ప్రకటన జరిగిన వెంటనే, ఎన్నికల కమిషను అధికార గెజెట్ లో 1. నామినేషను దాఖలు చేయుటకు

ఆఖరు తేది (ఇది మొదటి ప్రకటన అయిన పదవ రోజున ఉండవలెను), అట్టి రోజు సెలవు అయినచో ఆఫీసు పనిచేయు తదుపరి రోజు; 2. నామినేషనులు పరిశీలించు తేది- ఇది నామినేషను దాఖలు చేయుటకు నిర్ణయించిన ఆఖరు తేదికి రెండవరోజు అయి ఉండవలెను. అట్టిరోజు సెలవు అయినచో, ఆఫీసు పనిచేయు తదుపరి రోజు అగును; 3. అభ్యర్థిత్వమును ఉపసంహరించుకొనుటకు ఆఖరు తేదీ - ఇది నామినేషన్లు పరిశీలించు తేదీకి మూడవ రోజు అయి ఉండవలెను. 4. వోటింగు అవసరమయినప్పుడు, ఇది జరుగు తేదీగాని తేదీలుగాని .. ఇవి అభ్యర్థిత్వము ఉపసంహరించు తేదీకి ఇరవైరోజుల లోపల ఉండరాదు; 5. ఎన్నికలు సమాప్తమగుటకు ఆఖరు తేది.

పై చెప్పబడిన తేదీల ప్రకటన జరిగిన తర్వాత రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు అభ్యర్థుల నామినేషను పత్రములను ఆహ్వానించుచు, అవి ఎచ్చట దాఖలు చేయవలయునో తెలుపుచు, బహిరంగమయిన ఎన్నికల నోటీసును ఈయవలెను. కాని ఒక వ్యక్తి అభ్యర్థి పత్రము అంగీకరింపబడుటకు ఈ చట్టము క్రిందను, మరియు భారత రాజ్యాంగము క్రిందను, కొన్ని అర్హతలను కలిగి ఉండుట ముఖ్యము. ప్రతి నామినేషన్ పత్రము అభ్యర్థి చేవ్రాలు, ప్రతిపాదకుడుగా ఒక వోటరు చేవ్రాలు కలిగి, ఉదయము 11 గంటలనుండి సాయంత్రము మూడు గంటల లోపల అభ్యర్థిచే స్వయముగా గాని, ప్రతిపాదకుని ద్వారాగాని రిటర్నింగ్ ఆఫీసరునకు అందజేయబడవలెను. ప్రత్యేకింపబడిన సీటునకు దాఖలుచేయు నామినేషను పత్రములో అభ్యర్థి ఏ జాతి లేదా కులమునకు చెందునో తెలుపబడవలెను. ఒకే నియోజక వర్గములో ఒక అభ్యర్థి ఒకటికంటె ఎక్కువ నామినేషన్లు దాఖలు చేసికొనవచ్చును. కాని, ఒక అభ్యర్థి నాలుగుకంటె ఎక్కువ నామినేషన్లు దాఖలు చేయరాదు. ఒక్కొక్క నామినేషను పత్రమునకును కొంత పైకము డిపోజిటుగా చెల్లింపవలయును. పార్లమెంటు సీటునకు రూ. 500/- లు, అభ్యర్థి షెడ్యూలు జాతికి లేదా కులమునకు చెందిన రూ. 250/-లు; రాష్ట్ర శాసనసభ, శాసన పరిషత్తుల సీటునకు రూ. 250/ లు, అభ్యర్థి షెడ్యూలు కులముకు లేదా జాతికి చెందిన రూ. 125/- లు కట్టవలయును. నామినేషన్లను పరిశీలించు నాడు అభ్యర్థులు, వారి ఎన్నిక ఏజెంట్లు ప్రతిపాదకులు, అభ్యర్థి నియోగించిన మరిఒక వ్యక్తి, రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు నిర్ణయించిన చోటికి హాజరు కావచ్చును. భారత రాజ్యాంగములోని 84, 102, 173, 191 నిబంధనలకును, ఈ చట్టములోని రెండవ భాగమునకును వ్యతిరేకముగా నుండిన నామినేషను పత్రములను రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు త్రోసిపుచ్చవచ్చును. అభ్యర్థి చేవ్రాలు కృత్రిమముగా ఉన్నచో నామినేషను పత్రమును త్రోసిపుచ్చవచ్చును. అభ్యర్థి తన నామినేషను పత్రమును ఉపసంహరించుకొనుచు, ఉపసంహరణకు నిర్ణయించిన తేదీనాడు మూడు గంటలలోపల లిఖిత పూర్వకమయిన నోటీసు రిటర్నింగ్ అఫీసరుకు ఇవ్వవచ్చును. ఒకసారి అట్టి నోటీసు ఇచ్చిన తర్వాత దానిని ఉపసంహరించుటకు వీలులేదు. తదుపరి పోటీ చేయు అభ్యర్థుల పట్టిక తయారుచేయబడి ప్రకటింపబడును. అభ్యర్థి తన ఏజెంటును నియమించుకొనవచ్చును. అట్టి నియామకమును తెలుపుచూ రిటర్నింగ్ ఆఫీసరుకు నోటీసు ఇవ్వవలెను. కాని అట్టి వ్యక్తి 145 వ నిబంధనక్రింద అనర్హుడై ఉండరాదు. ఆ నిబంధన ననుసరించి, పార్లమెంటు ఉభయ సభలకుగాని, రాష్ట్ర శాసన సభల రెండింటికిగాని నిలుచుటకు చట్టరీత్యా అనర్హుడైన వ్యక్తి ఎన్నికల ఏజెంటుగా నుండుటకు తగడు. అభ్యర్థి వోట్లు లెక్కించుటకు కూడా ఏజెంటులను నియమింపవచ్చును. కాని పోలింగు ఏజెంట్లు, లెక్కింపు ఏజెంట్లు లేనంతమాత్రమున ఎన్నికలకు ఎట్టి లోపమును వాటిల్లదు. పోటీ చేయుచున్న అభ్యర్థి చనిపోయినచో అట్టి మరణముయొక్క రిపోర్టు వోటింగ్ ప్రారంభమగు లోపల రిటర్నింగ్ ఆఫీసరునకు చేరినచో అభ్యర్థి చనిపోయినాడని నిశ్చయము చేసుకొనిన పిదప, వోటింగు జరుగుటను నిలిపి, ఆ సమాచారమును ఎన్నికల కమిషనుకు మరియు అందుకు సంబంధించిన తగిన అధికారికి, రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు తెలుపవలయును. తదుపరి ఎన్నికలకు సంబంధించిన అన్ని వ్యవహారములు కొత్త ఎన్నిక జరుగునట్లుగానే పునః ప్రారంభము చేయవలయును. వోటింగు ఆపబడినప్పుడు పోటీ చేయుచున్న అభ్యర్థి విషయములో కొత్త నామినేషన్ పత్రము అవసరము లేదు. అభ్యర్థిత్వమును ఉపసంహరించుకొనినవారు మాత్రము తిరిగి కొత్తగా జరుగు ఎన్నికలో పోటీ చేయుటకు ప్రతిబంధకము లేదు. వోటింగు జరుగు కాలము కూడ ఎన్నికల కమిషను నిర్ణయించును. కాని అట్టి కాలము ఒక్క దినములో 8 గంటలకు తక్కువ కాకుండా ఉండవలయును. అల్లరివలనగాని, బహిరంగ హింసవలనగాని, ప్రకృతిసిద్ధమైన విపత్తువలనగాని పోలింగు స్టేషనులో వోటింగుకు అంతరాయముగాని, అడ్డంకుగాని ఏర్పడినట్లయిన పోలింగు స్టేషన్ అధ్యక్షాధికారిగాని, రిటర్నింగ్ ఆఫీసరుగాని వోటింగును వాయిదా వేయుచు ప్రకటన చేయవలయును. తర్వాత వాయిదా వేయబడిన తేదీ తెలుపబడవలయును. పోలింగు స్టేషనుకు అధ్యక్షత వహించిన అధికారి వోటింగు వాయిదా వేసినచో ఆ విషయమును

అతడు వెనువెంటనే రిటర్నింగ్ ఆఫీసరుకు తెలుపవలెను. రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు గూడ అదేవిధముగా వోటింగు వాయిదా వేయుటకు ఏర్పడిన పరిస్థితులను వివరించుచు ఎలక్షన్ కమిషనుకు ఒక రిపోర్టు వెనువెంటనే పంపవలయును. కొన్ని ఎన్నికలలో బాలెట్ పెట్టెలు అధ్యక్షాధికారి అధీనమునుండి న్యాయ విరుద్ధముగ తీసుకొని పోబడుట, ప్రమాదవశమున లేదా బుద్ధిపూర్వకముగ ధ్వంసము చేయబడుట, నష్టమగుట జరుగును. పోలింగు స్టేషనులో వోటింగు జరుగవలసిన పద్ధతిలో ఏదైనా పొరపాటు వలనగాని, అక్రమము వలనగాని పోలింగు లోప భూయిష్ఠమైనచో రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు వెంటనే ఆ విషయమును ఎన్నికల కమిషనుకు తెలుపవలయును. తర్వాత పోలింగు స్టేషనులో జరిగిన పోలింగు చెల్లదనియు, క్రొత్త పోలింగు జరుగు తేదీ, ఆ రోజు వోటింగు జరుగు సమయమును తెలుపుచు ప్రకటన చేయవలయును. ఆ పోలింగు స్టేషనులో జరుగు నూతన వోటింగు వలన ఎన్నికల ఫలితము ఏ విధముగానూ మారదనియు, పైన చెప్పబడిన తప్పు లేదా అక్రమము ముఖ్యమయినది కాదని ఎన్నికల కమిషను తృప్తి చెందినచో, పోలింగు కొనసాగుటకు యుక్తమైన ఉత్తరువులను ఇవ్వవచ్చును. నూతనముగ జరుగు ఎన్నికకు కూడ ఈ చట్టములును, అధికరణములు, వానిక్రింద చేయబడిన నిబంధనలు, వర్తించును. పోలింగు జరుగు ప్రతి ఎన్నికలలోను వోట్లు బాలట్ ద్వారానే తీసుకొనబడవలయును. ఒక వ్యక్తి తరఫున మరియొకరు వోటు చేయుటకు వీలులేదు. కొందరు వ్యక్తులు ప్రత్యేకముగ వోటు వేయుటకు చట్టము క్రింద కొన్ని నిబంధనలు చేయవచ్చును. వోటు చేయుటకు పోస్టుద్వారా ఈ క్రిందివారికి అవకాశము కలుగజేయవచ్చును: 1. దేశ సైనిక సిబ్బందికి చెందినవారు; 2. భారత ప్రభుత్వముక్రింద ఇతర దేశములలో ఉద్యోగము చేయువారు; 3. పై రెండు తరగతులకు చెందినవారి సతీమణులు; 4. నివారక నిర్బంధ చట్టము ననుసరించి నిర్బంధింపబడినవారు. ఒకనికి బదులుగా మరియొకరు అన్యాయముగా వోటు చేయకుండా ఉండుటకు ఈ క్రింది పద్ధతులను అవలంబించుటకు చట్టము క్రింద నిబంధనలు చేయవచ్చును. 1. బొటనవ్రేలి మీదగాని, ఏ ఇతర వ్రేలిమీదగాని బాలట్ పేపర్లు ఇవ్వకముందు చెరపరాని సిరాగుర్తు వేయుట; 2. పోలింగు స్టేషను దగ్గర అధ్యక్షాధికారి ముందుగాని, పోలింగ్ ఆఫీసరు ముందుగాని, వోటరు ఫలానా అని నిరూపించు పత్రమును చూపించుట; 3. బాలట్ పత్రము ఇచ్చుటకు ముందు ఒక వ్యక్తికి చెరపరాని సిరాగుర్తు బొటనవ్రేలి మీదగాని, లేక ఏ ఇతర వ్రేలి మీదగాని ఉండిన యెడల అట్టివానికి బాలట్ పేపర్లను ఇవ్వకుండా నిషేధించుట.

వోటింగుజరిగిన తర్వాత వోట్లు లెక్కపెట్టుట జరుగును. రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు పర్యవేక్షణ క్రింద లెక్కించుట జరుగును. ఆ సమయములో పోటీచేసిన అభ్యర్థులు, వారి ఎన్నిక ఏజెంట్లు వారి లెక్కింపు ఏజెంట్లు హాజరగుటకు హక్కు కలదు. వోట్లు లెక్కపెట్టిన తర్వాత అభ్యర్థులలో కొందరికి సమానముగా వచ్చినచో లాట్లువేసి అందులో ఉత్తీర్ణుడైన వారికి ఒక వోటు అధికముగా వచ్చినటుల తీర్మానించవచ్చును. వోటు లెక్క సమాప్తమయిన పిదప రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు వెంటనే చట్టములో చెప్పిన ప్రకారము ఎన్నిక ఫలితమును ప్రకటింపవలయును. ఎన్నిక ఫలితము ప్రకటించిన తరువాత రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు ఎన్నికల కమిషనుకు మరియు తగిన అధికారికి, పార్లమెంటు లేదా రాష్ట్ర అసెంబ్లీ ఎన్నిక విషయములో సభా కార్యదర్శికి కూడ తెలిపి అధికార గెజెట్‌లో ఎన్నికైన అభ్యర్థుల పేర్లను ప్రకటింప చేయవలయును. చట్టరీత్యా ఏ రోజున అభ్యర్థి గెలిచిన ప్రకటన జరుగునో ఆ రోజు అభ్యర్థి గెలిచిన తేదీయగును. లోక్ సభ, రాజ్యసభ, రెండింటికి ఎన్నికైన ఎవరైనను ఎన్నికల కమిషను కార్యదర్శికి లిఖిత పూర్వకముగ ఎన్నికైన 10 రోజులలోపల, తాను ఏ సభలో సభ్యత్వము అంగీకరించునది తెలుపవలెను. తదుపరి అతడు ఏ సభలో సభ్యత్వము నిరాకరించెనో అందు సీటు ఖాళీగా ఉన్నట్లు తిరిగి ఎన్నిక జరుగవలయును. ఆ విధముగా తెలుపకున్నచో పైన చెప్పబడినవారము లోపల రాజ్యసభ సభ్యత్వము ఖాళీయగును. సాధారణ ఎన్నిక క్రొత్త లోక్ సభను కాని, ఒక క్రొత్త రాష్ట్ర శాసన సభనుగాని ఏర్పాటు చేయుటకు జరిగినచో వివిధ నియోజక వర్గములనుండి ఎవరెవరు ఎన్నిక అయినారో ఆ సభ్యుల పేర్లను అధికార గెజెట్‌లో ప్రకటింపవలయును. ఆ తేదీ నుండి పైన పేర్కొనబడిన సభలు ఏర్పాటు చేయబడినట్లు ఎంచబడును. అయినను, వివిధ సభలయొక్క గడువు - అవి ఏర్పాటు అయినప్పుడు ఏ విధముగా ఉన్నదో అది మాత్రముమారదు. ఒక సంవత్సరములో ఎన్నికలు జరిపిన పిదప యుక్తమయిన అధికారిచే ఎన్నికైన వారిపేర్లు, రాష్ట్రపతిచే రాజ్యసభకు నామనిర్దేశము చేయబడిన వారిపేర్లు, అధికార గెజెట్‌లో ప్రకటింపబడవలయును. అదే విధముగా వివిధ రాష్ట్ర శాసనసభలకు ఎన్నికలు జరిగిన పిదప ప్రకటన జరుగును. పోటీ చేయుచున్న ప్రతి సభ్యుడు, గెలిచిన సభ్యుడు ఎన్నికైన తేదినుండి 30 రోజుల లోపల రిటర్నింగ్ ఆఫీసరు వద్ద ఎన్నికల జమాఖర్చు పట్టీలను దాఖలు చేయవలెను.

ఏ ఎన్నికైనను, ఎన్నికల దావా ద్వారానే ప్రశ్నించ వచ్చును. ఎన్నికల దావాలో ఏ అంశములు ఉండవలసినది, దానిని ఏ విధముగా దాఖలు చేయవలసినది చట్టములో రూపొందింపబడినది. దానిని ఎన్నికల కమిషను ముందు ఆ ఎన్నికలలో ఏ అభ్యర్థి అయినను, లేదా ఏ వోటరు అయినను ఎన్నిక ఫలితము ప్రకటించిన 45 దినములలోపల దాఖలు చేయవలెను. ఒకరికన్న ఎక్కువ గెలిచినవారు ఉండి వారు గెలిచిన తేదీలు వేరు వేరు అయినచో వానిలో ఆఖరు తేదీనుండి 45 రోజుల లోపల ఎన్నికల దావా దాఖలు చేయవలయును. ఆ ఎన్నికల దావాకు ఎంతమంది ప్రత్యర్థులున్నారో అన్ని నకళ్ళతో చేవ్రాళ్ళు దృఢపరచు పత్రములతో సహా పిటిషన్ దాఖలు చేయబడవలయును. పిటిషన్‌కు దరఖాస్తుదారు తానుగాని, ఇతరులు ఎవరైనగాని ఎన్నికైనారని చెప్పదలచినచో అట్టి ఇతర అభ్యర్థి పోటీచేసిన అందరు అభ్యర్థులు ఈ దరఖాస్తులో పార్టీలుగా చేర్చుకొన బడవలయును.

ఎన్నికల దావాను విచారించుటకు ఎన్నికల కమిషను ఒక ఎన్నిక ట్రిబ్యునలును నియమించును. ఎన్నికల దావాకు సంబంధించిన ఇతర అన్ని దరఖాస్తులు ఆ ట్రిబ్యునలుకే పంపబడవలెను. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహితక్రింద ఒక న్యాయస్థానమునకు ఎట్టి అధికారములు కలవో అవి ఈ ట్రిబ్యునలుకుండును. ఎన్నికల ట్రిబ్యునలుచేసినప్రతి ఆర్డరు పైనను రాష్ట్ర హైకోర్టునకు అప్పీలు కలదు. బా. సు.

ఎన్నిక సిద్ధాంతము : రెండు విభిన్న ప్రత్యామ్నాయ హక్కులు లేదా లాభములలో ఒకదానిని ఎన్నుకొనుటకు హక్కును గలిగియుండుటను న్యాయశాస్త్రమున 'ఎన్నిక సిద్ధాంత'మందురు. ఇట్టి ఎన్నిక ముఖ్యముగ వీలునామాల లోను పరివర్తన దస్తావేజులలోను సంఘటిల్లును (చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము - పు. 220). ఓ. న.

ఎస్టేటు : అనగా ఒక వ్యక్తికి భూములు, నివాసస్థలములు ఇండ్లు మొదలగు ఇతర ఆస్తులలోను గల స్వామ్యము లేదా స్వత్వమును సూచించును. అది స్థిరాస్తి, ఉదా: సంపూర్ణస్వత్వము గల భూములు, నివాస స్థలములు, పట్టాభూములు కావచ్చును, చరాస్తియు కావచ్చును. ఇదియే 'ఎస్టేటు' అను పదమునకు ఆధునిక న్యాయ వివరణము. ఇది ఆస్తికి సంబంధించి అతనికిగల యాజమాన్యమును సూచించును.

ఎస్టేట్లు, స్వాధీనమున నున్నవిగగాని, సంభావ్యములుగా గాని ఉండును. నిరీక్షిత ఎస్టేట్లు, ఉత్తర వారసత్వపు ఎస్టేట్లు అని సంభావ్య ఎస్టేట్లు రెండు రకములు. ఉత్తర వారసత్వపు ఎస్టేట్లు స్పష్టముగా నిర్దేశింపబడవచ్చును, లేదా గర్భితములుగా నుండవచ్చును. ఒక వ్యక్తికి జీవితాంతము ఆస్తిని అనుభవించు హక్కు కలుగజేయుటవలన పరోక్షముగా ఉత్తర వారసత్వము తనయందే ఉంచుకొనినప్పుడు అది గర్భిత వారసత్వమగును.

ఎస్టేట్లను ఒక వ్యక్తిగాని, పలువురు వ్యక్తులు వేర్వేరుగా గాని, సమష్టిగా గాని అనుభవించవచ్చును. సామాన్య పరిభాషలో 'ఎస్టేటు' అనునది ఒక స్థితిమంతుడగు భూస్వామి భూములను, నివాస స్థలములను సూచించుటకు వాడబడుచున్నది. పూర్వము ఆ పదము ఒక వ్యక్తి యొక్క హోదా లేదా పరిస్థితిని సూచించుటకు వాడబడెడిది. ఓ.న.

ఎస్టేటు డ్యూటీ : చూ. సమీక్ష - పు. 91; మరణ సుంకముల చట్టము.

ఏకపక్షీయము: వ్యాజ్య వ్యవహారములలో వాయిదా నాటికి వాది కోర్టులో హాజరై, కోర్టు సమనులు అందినప్పటికిని ప్రతివాది కోర్టు ఎదుట హాజరు కానిపక్షమున, కోర్టు ప్రతివాది హాజరు కానట్లు నమోదు చేయుచు అతని పరోక్షమునందు ఆ వ్యాజ్యమునకు అనువగు ప్రక్రియలు నడిపించవచ్చును. ఇట్లు ప్రతివాది పరోక్షమున వ్యాజ్యము నడచుటను ఏకపక్షీయము (ఎక్స్‌పార్టీ) అందురు. (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత). ఓ. న.

ఏజెంటు : చూ. ప్రతినిధి.

ఏజెన్సీ : ఏజెన్సీకి సంబంధించిన న్యాయసూత్రములు 1872 ఇండియా ఒప్పందముల చట్టము నందున్నవి. ఏదైన పనిని చేయుటకుగాని, ఇతరులతో వ్యవహరించునపుడు ఒకరికి ప్రతినిధిగా ఉండుటకుగాని నియమింపబడినవానిని ఏజెంటు అందురు. తాను అన్యులతో వ్యవహరించునపుడు ఏర్పడు సంబంధ వ్యవహారములకు తన యజమానిని బాధ్యుడుగా చేయగల అధికారము తనకున్నప్పుడే అతడు ఏజెంటు అనిపించుకొనును. అట్టి అధికారము తనకు లేనపుడు ఏజెంటు కానేరడు. యుక్తవయస్సు (మెజారిటీ) వచ్చిన స్థిరచిత్తుడైన ప్రతి వ్యక్తియు ఇంకొకరిని ఏజెంటుగా నియమించుకొన వచ్చును. ఏ వ్యక్తియైనను (మైనరు అయినను) ఏజెంటుగా నియమింపబడవచ్చును. ఏజెంటు యుక్తవయస్సు లేనివాడైనచో తన వ్యవహారములద్వారా తన యజమానిని బద్ధుని చేయగలుగునే కాని తాను మాత్రము బాధ్యుడు కాజాలడు.

ఏజెన్సీ మూడు విధములుగా ఏర్పడవచ్చును: 1. యజమాని స్పష్టముగాగాని, గర్భితముగాగాని, ఇచ్చిన అధికారమువలన ఏర్పడవచ్చును. 2. యజమానిచే ఒసగబడిన అనంతర అంగీకారమువలన ఏర్పడవచ్చును. ఉదా: ఒక వ్యక్తి రెండవ వ్యక్తికి తెలియకుండగనే లేదా అతని

అధికారము పొందకుండగనే, ఆ వ్యక్తి కొరకు ఏదైన ఒక పనిని చేయవచ్చును. అప్పుడు ఆ రెండవ వ్యక్తి విషయ మంతయు నెరింగిన పిదప స్పష్టముగానో, గర్భితము గానో ఆ పనికి తన అంగికార మొసంగవచ్చును. అట్టిచో అతడు యజమానిగా బాధ్యుడగును. 3. ఏజెన్సీ నిజముగా లేకపోయినను, ఒక వ్యక్తి తన నడవడిని బట్టి ఏజెన్సీ లేదనుటకు వీలులేని పరిస్థితు లేర్పడవచ్చును. ఆ వ్యక్తి స్పష్టముగా నైనను, గర్భితముగా నైనను ఏజెంటుగా వ్యవహరించుచున్న మరొక వ్యక్తి నిజముగా తన తరఫున వ్యవహరించుటకు అధికారము కలిగి ఉన్నవాడని నమ్మ జేసినచో, తదనంతరము అట్టి అధికారము లేదని అనుటకు మొదటి వ్యక్తికి వీలులేదు. అట్టి వ్యవహారములలో తాను కూడ బద్ధుడగును.

ఏజెంట్లు వారు నిర్వర్తించు విధుల ననుసరించి, పలు రకములుగా ఉందురు. ఉదా: మధ్యవర్తులు, కమిషనుదారులు, విదేశ వ్యవహర్తలు, వేలముదారులు మొదలగువారు. వారికున్న అధికార పరిమితిని బట్టి, 'సాధారణ ఏజెంటు' అనిగాని, 'ప్రత్యేక ఏజెంటు' అని గాని వారిని అందురు.

ఏజెంటు తన విధ్యుక్తధర్మమును నెరవేర్చుటకొరకు న్యాయబద్ధమైన ఏ పనినైనను చేయవచ్చును. విదేశములో నున్న ఏజెంటు తన యజమానికి రావలసిన పైకమును ఋణస్థునివద్ద నుండి రాబట్టవలసి వచ్చినచో, తత్సంబధ మైన సివిల్ ప్రక్రియల నన్నిటిని తీసుకొనవచ్చును. బాకీ చెల్లింపబడినచో బాకీ తీర్మానము చేయవచ్చును. అట్లే ఏదైన వ్యాపారము చేయవలసి వచ్చినప్పుడు దాని కొరకై న్యాయసమ్మతమైన పనులను చేయవచ్చును. ఆ వ్యాపారములో మామూలుగా చేయు పనులన్నియు చేయవచ్చును. తన యజమానికి నష్టము సంభవింప నున్నపుడు అత్యావసరమైనచో ఎవరైనను తన సొంత విష యములో మామూలుగా ఎట్టి జాగ్రత వహింతురో అట్టి జాగ్రతతో, ఆ నష్టము నివారించుటకై ఎట్టి పనినైనను చేయవచ్చును. వ్యాపారము ఆచారమును బట్టిగాని, ఆ పనియొక్క అవసరమునుబట్టిగాని కావలసి వచ్చినచో సబ్-ఏజెంటును నియమించుకొనవచ్చును. మరి యే ఇతర సందర్భమునందైనను తానే స్వయముగా నిర్వర్తించు టకు అంగీకరించిన కర్తవ్యములకు మాత్రము ఇతరులను నియమింపరాదు. అన్యులతో సబ్-ఏజెంటు జరిపిన వ్యవ హారము లన్నిటికి ఏజెంటు యొక్క యజమాని బాధ్యు డగును. మోసముతోగాని, బుద్ధిపూర్వకమైన హానిగాని చేసిన తప్పు, ఇతర సందర్భములందు సబ్ ఏజెంటు యజ మానికి స్వయముగా బాధ్యుడు కాడు. కాని అధికార రహితముగ ఏజెంటు సబ్ ఏజెంటును నియమించినపుడు అట్టి సబ్-ఏజెంటు చర్యలకు యజమాని బాధ్యుడుకాడు.

ఏజెంటుకు యజమాని పట్ల కొన్ని విధ్యుక్త ధర్మము లున్నవి. యజమాని సూచించిన ప్రకారము వ్యాపారము నడుపవలెను. అట్లు యజమాని సూచించనిచో ఆ వ్యాపా రపు వాడుక ప్రకారము నడువవలెను. లేనిచో కలిగిన నష్ట మునకు ఏజెంటు బాధ్యుడగును. వ్యాపార నిర్వహణయందు సాధారణముగా వ్యాపారస్థులందరును చూపెడి సామర్థ్య మును చూపవలెను. తన అసమర్థత యజమానికి ఇది వరకే తెలిసినపుడు మాత్రము ఏజెంటు బాధ్యుడు కాడు. తగు జాగ్రతతో శక్తివంచన లేకుండా వ్యాపారము నడుపవలెను. తన అసమర్థత వలనగాని, అజాగ్రత వలన గాని నష్టము వచ్చినచో తానే భరించవలెను. యజమానికి అడిగినపుడెల్ల జమా ఖర్చులు తెలియచేయవలెను. ఏదైన క్లిష్ట సమస్య వచ్చినయెడల యజమానితో సంప్రతించి అతని సూచనలు పొందుటకు తగు ప్రయత్నము చేయ వలెను. తాను నడిపెడి వ్యాపారములో తానే ఏదైన హక్కునుపొందుటకు గాని, లాభసాటియైన వ్యవహారమును సాగించుటకుగాని ముందుగానే యజమానికి పూర్తి విష యము నెరిగించి అతని అనుమతి పొందవలెను. యజమాని ఆ వ్యవహారము తనకు లాభసాటిగా లేదని తోచినను, ఏజెంటు కపటముగా ముఖ్యవిషయములను తన కెరిగింప లేదని భావించినను ఆ వ్యవహారమును రద్దు చేయవచ్చును. యజమాని కెరిగింపకుండ తన కొరకు ఏజెంటు వ్యవహ రించి పొందిన లాభములు యజమాని తిరిగి పుచ్చుకొన వచ్చును. ఏదైన ఒప్పందమును తన మోసము వలనగాని, అసత్కథనము వలనగాని కుదిర్చినప్పుడు అట్టి మోసము యజమాని చేసినచో ఆ ఒప్పంద మెట్లు చెడిపోవునో ఏజెంటు చేసినను అట్లే చెడిపోవును.

ఇతరమైన ఒప్పందమేమియు లేనిచో ఏజెంటు తాను నిర్వర్తించు విధికి ప్రతిఫలమును నిర్వర్తించిన వెంటనే పొందవచ్చును. కమిషన్ బట్వాడా వ్యాపార నిర్వహణ రూపకముగా తనకు ముట్టవలసిన సొమ్ము ముట్టువరకు లేదా ఇతర విధముగా తీర్మానింపబడు వరకు ఏజెంటు తన అధీనమునందున్న యజమాని యావదాస్తిని తన వద్దనే ఉంచుకొనవచ్చును.

యజమానికూడ తన ఏజెంటుపట్ల కొన్ని విధులను పాటించవలసి ఉన్నది. ఏజెంటు తన అధికారమునకు లోబడి చేసిన న్యాయ సమ్మతమైన పనులన్నిటికి యజమానియే ఏజెంటుకు హామీ అగును. అట్లే యజమాని

చెప్పిన ప్రకారము ఒక పనిని ఏజెంటు చేసినపుడు దాని వలన ఇతరులకు హాని కలుగుటవలన వచ్చెడి కష్ట నష్టము లకుకూడ యజమానియే హామీ అగును. కాని అట్టి పని నేరమైనచో ఏజెంటుకు అట్టి హామీ ఉండదు. ఏలన చట్ట విరుద్ధమైన పనులేవియు ప్రోత్సహింపబడరాదు. యజమాని యొక్క అజాగ్రతవలనగాని, అసమర్థత వలనగాని, ఏజెంటుకేదైన హాని కలిగినచో యజమాని నష్టపరిహారము నొసగవలెను.

సామాన్యముగా ఏజెంటు చేసిన ప్రతి కార్యమును యజమాని చేసినట్లే భావింపబడును. అట్టి నమ్మకము పైననే ఇతరులు వ్యవహరింపవచ్చును. కనుక ఏజెంటు చేసిన ఒప్పందములుగాని, అతని వ్యవహారమువలన ఏర్పడిన బాధ్యతలుగాని యజమానిపై అమలు జరుపవచ్చును. అదే విధముగా యజమానికూడ వాటిని తత్సంబంధమైన వ్యక్తులపై అమలు జరుపవచ్చును.

ఏజెంటు చేసిన వ్యవహారము కొంత మేరకు అధికారము నకు లోబడి, కొంత మేరకు అధికారమునకు అతిక్రమించి ఉన్నపుడు ఆ రెండు భాగములు వేర్వేరుగా విడదీయుటకు వీలైనచో అధికారమునకు లోబడి ఉన్న వ్యవహారము మేరకు యజమాని బాధ్యుడగును; అట్లు విడదీయుటకు వీలు లేనపుడు ఆ వ్యాహారమునంతను యజమాని నిరాక రింప వచ్చును.

ఏజెంటు తన యజమానికి ప్రతినిధిగా భావింపబడును గాన ఏజెంటుకు తెలియవచ్చిన ప్రతి విషయము యజమానికి కూడ తెలియవచ్చినట్లే భావించి, ఇతరులు వ్యవహరింప వచ్చును. తన యజమాని తరపున ఒప్పందములు చేయుట కధికారమున్నను, అట్టి ఒప్పందములను ఏజెంటు మాత్రము ప్రత్యేకముగా ఒప్పందమున్ననే తప్ప తానే స్వయముగా అమలు పరుచుటకు అధికారము లేదు. మరియు అతనికి సొంత బాధ్యతయు ఉండదు. అట్లు చేయుటకు మూడు సందర్భములలో మాత్రము అట్టి ప్రత్యే కమైన ఒప్పందమున్నట్లు భావింపబడును. అవి: 1. విదేశ ములోనున్న వ్యాపారస్థునికై వస్తువుల కొనుగోలుగాని, అమ్మకముగాని చేసినపుడు, 2. యజయాని ప్రచ్ఛన్న ముగా నున్నపుడు, 3. యజమానిపై దావా చేయుటకు వీలులేనపుడు.

ఏజెంటుతో ఒప్పందము గావించుకొను ఇతర వ్యక్తికి అతడు ఏజెంటు అని తెలియక పోయినను అనుమానము కలుగక పోయినను సరే యజమాని ఆ ఒప్పందమును అమలు జరుప వచ్చును. అట్టి ఇతర వ్యక్తికూడ యజ మానిపై అమలు జరుపవచ్చును. ఒకవేళ ఒప్పందము పూర్తిగా నిర్వర్తింపబడు లోపున అంతవరకు ప్రచ్ఛన్న ముగా ఉన్న యజమాని బయట పడినచో ఒప్పందము చేసి కొన్న ఇతర వ్యక్తి, అట్టి యజమానితో తాను ఒప్పం దము చేసి యుండెడి వాడను కానని నిరూపించినచో తానా ఒప్పందమును పాటించ నక్కరలేదు.

ఏదైన ఒప్పందముపై ఏజెంటుకు సొంత బాధ్యత ఉన్నపుడు అతనిపైగాని, యజమానిపైగాని లేదా ఇరువురిపైగాని దావా చేయవచ్చును. ఎవరైనను తాను ఇంకొకరికి ఏజెంటువలె నటించి ఇతరులను నమ్మించి, వ్యవహారములో దింపినపుడు, అట్టి యజమాని నిజముగా ఆ వ్యవహారమునకు అంగీకరించనిచో అట్లు వంచించి నటువంటి ఏజెంటు ఆ ఒప్పందమును ఇతరులపై అమలు జరుపుటకు హక్కులేదు. కాగా అతడు వారికి నష్టపరి హారముకూడ ఇచ్చుకొనవలసి ఉండును.

ఏజెన్సీ ఈ క్రింది పరిస్థితులలో అంతమొందవచ్చును: 1. యజమాని ఏజెంటును తీసివేయ వచ్చును, లేదా ఏజెంటు వదులుకోవచ్చును, 2. ఏజెన్సీ వ్యవహారము పూర్తియైపోవచ్చును, 3. యజమానిగాని, ఏజెంటుగాని చనిపోవచ్చును, లేదా పిచ్చివాడై పోవచ్చును, లేదా దివాలా తీయవచ్చును. అట్లు ఏజెన్సీ అంతమొందినను, కొన్ని విషయములు పరిష్కరింపవలసి యుండును. ఏజెంటుకేదైన తన అధీనమందున్న ఆస్తిలో కొంత హక్కు ఉన్నచో వేరొక ఒప్పందముండిననే తప్ప, అట్టి హక్కునకు భంగము రాదు. ఏజెన్సీ అంతమగుటకు పూర్వమే జరిగిన పనులకును తత్పూర్వకమైన విధులకును భంగము కలుగదు.

ఏజెన్సీ విరమింపబడినచో 1. ఏజెంటునకు సంబంధించి నంతవరకు అతనికా సంగతి తెలిసినప్పటినుండియు, 2. అన్యులకు సంబంధించినంతవరకు వారికా సంగతి తెలిసి నప్పటినుండియు మాత్రమే విరమించబడినట్లు భావింప బడును. కె. గు.

ఏమెస్, జేమ్స్ బార్ (1846-1910): యునైటెడ్ స్టేట్స్ న్యాయవేత్త. ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రజ్ఞుడు. 1873 లో హార్వర్డ్ న్యాయ కళాశాలలో పట్టభద్రుడైన కొద్ది కాలమునకు ఇతడు సహాయకాచార్యుడుగను, 1877 లో ఆచార్యుడుగను, 1895 లో అధిష్ఠాత (డీన్) గను నియ మింపబడెను. జీవితాంతమువరకు హార్వర్డ్‌లోనే గడిపెను. ఇతడు విద్యార్థిగ నుండగనే క్రిస్టోఫర్, సి. లాంగ్డెల్ ప్రభావము ఇతనిపై ప్రసరించెను. అప్పటిలో లాంగ్డెల్ అధిష్ఠాతగా నియమింపబడెను. న్యాయశాస్త్ర బోధనా పద్ధతులను గురించిన ఇతని భావములు స్వతంత్రములును, విప్లవాత్మకములును అయి ఉన్నవి. ప్రచురితమైన కోర్టు

తీర్పులలోనున్న ప్రమాణ విషయముల ఆధారముతో ధర్మశాస్త్ర అధ్యయనము కావింపబడవలెననియు విద్యార్థి విశ్లేషణ మార్గము ననుసరించి విషయ పరిశీలన జేసి, తనకు తానే సమన్వయ పరచుకొనవలెననియు లాంగ్డెల్ వ్రాక్రుచ్చెను. లాంగ్డెల్ నూతన సిద్ధాంతములపై చెలరేగిన వ్యతిరేకత ఏమెస్ ఆచార్యుడుగ నియమింప బడువరకును తీవ్రముగనే కొనసాగుచుండెను. కాని ఏమెస్ తన బుద్ధికుశలతవలన లాంగ్డెల్ ప్రతిపాదించిన 'కేసు పరిశీలన' పద్ధతిని నిర్దుష్టపరచెను. ఈ పద్ధతి ఏమెస్ జీవిత కాలములోనే యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోనున్న దాదాపు అన్ని న్యాయ కళాశాలలలోను వాడబడ జొచ్చెను. టీక వ్రాయబడిన కేసుల గ్రంథములు తయారు చేయుట ద్వారాను, ఆచార్యుడుగ అతడు ప్రదర్శించిన అద్వితీయ మేధాశక్తి ద్వారాను ఆ తరమునకు చెందిన న్యాయ వాదుల, న్యాయమూర్తుల, న్యాయాధ్యాపకుల ఆలోచనల యందు అతడు గొప్ప మార్పు తెచ్చెను. ప్రత్యేకముగా ధర్మశాస్త్ర చరిత్రకు సంబంధించిన అతని వ్యాసములు అమూల్యములు. అతనిచే రచింపబడిన 'చరాస్తి బలవత్ గ్రహణము' (డీసీసిన్ ఆవ్ ఛాటల్) న్యాయశాస్త్ర చారిత్రికోపన్యాసములోని 'ఒప్పంద భంగముపై తీసుకొనబడు చర్యయొక్క చరిత్ర' (హిస్టరీ ఆవ్ అసమ్‌సిట్) న్యాయశాస్త్రమున మిగుల ప్రామాణికములు. ఏమెస్ తన పరిశోధనలను ప్రత్యేకముగ ఇంగ్లండులోని న్యాయ పద్ధతులకును, యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో వాటి అభివృద్ధికిని పరిమితము చేసుకొనెను. ఇతర విధానములను పరిశీలించుటకు అతడు ప్రయత్నింపలేదు. సాంఘిక, ఆర్థిక వ్యవస్థలను పరిగణింపలేదు. శాసనకరణమును తన పరిశోధనలలో చేర్చుకొనలేదు. ఇతడు ఇతర సాంఘిక శాస్త్రముల నుండి న్యాయశాస్త్ర విషయమును వేరుపరచెను అతనిచే ప్రతిపాదింపబడిన విశ్లేషాత్మక పరిశీలనా పద్ధతి ఆ నాటివరకు ప్రచురితములైన న్యాయ సంబంధ తీర్పులలో అంతర్గతమై యున్న సామాన్య భావములను కనుగొనుటకు ఉద్దేశింపబడినది. అతడు కోర్టు తీర్పులను అత్యంత శ్రద్ధాసక్తులతో అధ్యయనము చేసినప్పటికిని, వెనుకటి తీర్పులు న్యాయ సూత్రములకు విరుద్ధముగ ఉన్నచో అట్టి తీర్పులను త్రోసిపుచ్చుటకు సిద్ధపడెడువాడు. తరువాతి సంవత్సరములలో ఇతని న్యాయ చింతనలో ప్రత్యేకముగా సమతాత్మక న్యాయము, ధర్మసంస్థలు, వ్యావహారిక అపకృతులపై నైతిక దృష్టి ప్రస్ఫుటమాయెను. అతనికి కామన్ లాపై భక్తిశ్రద్ధ లున్నప్పటికిని ప్రకృతి న్యాయమునందు న్యూనభావములేదు. కామన్ లాలో అధికభాగమును విస్తృత సిద్ధాంతముల రూపమున స్పష్టముగా వివరించి ఇతడు అపారమగు సేవజేసెను.

ఓ. న.

ఐక్యరాజ్య విద్యా, శాస్త్రీయ, సాంస్కృతిక సంస్థ: ఈ సంస్థ ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క ప్రత్యేక ఏజెన్సీ. 1945 నవంబరు నెలలో జరిగిన సమావేశమునందు దీని సంవిధానము తయారుచేయబడి, ఆ సంవత్సరము నవంబరు 16 న లండను సమావేశములో అంగీకరించబడినది. 1946 నవంబరు నాలుగున అమలులోనికి వచ్చినది.

ఐక్యరాజ్యసమితి ఛార్టర్ ద్వారా జాతి, లింగ, భాష, మతవిభేదములతో నిమిత్తము లేకుండగా ప్రపంచ ప్రజలందరకును సమానములని ధ్రువపరచబడిన ధర్మము, న్యాయనిరతి, మానవ హక్కులను కాపాడుట, ప్రాథమిక స్వాతంత్ర్యములపై సార్వజనిక గౌరవమును పెంపొందించుట; విద్య, శాస్త్రవిజ్ఞానము, సంస్కృతులద్వారా దేశముల మధ్య అన్యోన్య సహకారమును వృద్ధి పొందించుచు, శాంతి భద్రతలకు తోడ్పడుట ఈ సంస్థయొక్క ఆశయములు.

ఈ సంస్థ సంవిధాన ప్రస్తావన క్రింది మహత్తర వాక్యముతో ఆరంభమయ్యెను: 'యుద్ధములు మానవ హృదయములలో ఆరంభమగును. కాబట్టి ఆ మానవ హృదయములలోనే శాంతి రక్షణ మార్గములను నిర్మించవలెను.' మానవ చరిత్రలో వివిధ దేశములకు చెందిన ప్రజల జీవన విధానములు పరస్పరము తెలియకపోవుటయే ప్రపంచ మానవులమధ్య అనుమానములకును, అపోహలకును కారణమైయుండి, వాటిద్వారా వారిలో విభేదములు ఏర్పడి తరచు యుద్ధములకు దారితీయుచున్నవి. ఈ అజ్ఞానమును తొలగించి శాంతి పరిరక్షణకు తోడ్పడుటయే ఈ సంస్థ లక్ష్యము.

ఉద్దేశములు: 1. వివిధములగు ప్రచార సాధనముల ద్వారా ప్రపంచ ప్రజలు ఒకరినొకరు తెలుసుకొని అర్థము చేసుకొనుటను పెంపొందించు పనిలో సహాయపడుట, అట్టి ఆశయ సాధనలో భాష ద్వారాను, చిత్రముల ద్వారాను భావముల స్వేచ్ఛా ప్రవాహమును పెంపొందించుటకు, అవసరమగునట్టి అంతర్జాతీయ ఒడంబడికల ఏర్పాటుకు సలహాల నిచ్చుట.

2. ప్రపంచ ప్రఖ్యాతములగు ప్రాచీన గ్రంథములు, కళాఖండములు, చరిత్ర, శాస్త్ర విజ్ఞానములకు సంబంధించిన కట్టడములను, కాపాడి భద్రపరచుటలో తోడ్పడుటద్వారా విజ్ఞానమును పెంపొందించి, విస్తృత పరచుటకు అవసరమగు అంతర్జాతీయ సమావేశములు జరుపుటకు, వాటికి సంబంధించిన రాజ్యములకు సలహాల నిచ్చుట.

ఈ సంస్థ, సభ్యదేశముల ఆంతరంగిక విషయములలో జోక్యము కలిగించుకొనకుండ నిషేధించబడినది.

ముఖ్య అంగములు: 1. సర్వసభ్య మండలి - ఇందు సంస్థలోని ప్రతి సభ్యదేశము నుండియు ఐదుగురికి మించని ప్రతినిధులు ఉందురు. ప్రతి సభ్య దేశమునకును ఒక్కటే వోటు. 2. కార్యనిర్వాహక వర్గము - ఇందు సర్వ సభ్య మండలిచే ఎన్నుకొనబడిన పదునెనిమిదిమంది సభ్యులుందురు. 3. సచివాలయము.

సభ్యత్వము(నిబంధన-2): ప్రతి ఐక్యరాజ్యసమితి సభ్యునకు ఈ సంస్థలో సభ్యత్వము వహించుటకు హక్కు కలదు. ఐక్యరాజ్యసమితిలో సభ్యులు కాని రాజ్యములు కూడ సర్వసభ్య మండలి సలహాపై సంస్థలో సభ్యులు కావచ్చును. ఐక్యరాజ్యసమితినుండి తొలగించబడిన సభ్యులు సహజముగ ఈ సంస్థలో సభ్యత్వమును కోల్పోవుదురు.

ఈ సంస్థయొక్క విధానములను, కార్యక్రమములకు సంబంధించిన ప్రధాన సూత్రములను సర్వసభ్య మండలి నిర్ణయించును. ఇది విద్యా, శాస్త్రీయ సాంస్కృతిక రంగములకు సంబంధించిన విషయములపై ఐక్యరాజ్యసమితికి సలహాల నిచ్చును. సభ్య దేశములచే నియమితకాలములో పంపబడు నివేదికలను సమాలోచన చేయును. కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యులను ఎన్నుకొని వారి సలహాపై డైరెక్టరు జనరలును నియమించును. సంస్థ సంవిధానములో 2/3 వంతు అధిక సంఖ్యాక సభ్యులచే తీర్మానింపబడవలెనను నియమమున్న నే తప్ప, సర్వసభ్య మండలి తీర్మానములు సామాన్య అధిక సంఖ్య సభ్యులచే ఆమోదింపబడిన చాలును. మండలి ఏడాదికొకసారి సాధారణ సమావేశము జరుపును. కార్యనిర్వాహక వర్గము కోరికపై అసాధారణ సమావేశములు జరుపవచ్చును. ప్రతి సమావేశమందును రాబోవు సమావేశ స్థలము పేర్కొనబడును.

కార్య నిర్వాహక వర్గము (నిబంధన-5): మండలి అధ్యక్షుడే అధికారరీత్యా దీనికిని అధ్యక్షుడై సలహానిచ్చు హోదాలో దీని సమావేశములలో పాల్గొనును. ఈ కార్య నిర్వాహక వర్గ సభ్యులు మూడు ఏండ్లకొకసారి ఎన్నుకొనబడుదురు. దీని సభ్యులనెన్నుకొనుటలో కళలు, మానవతా విద్యలు, విజ్ఞాన శాస్త్రములు, విద్యా బోధనములలో సమర్థులగు వ్యక్తులకును, విభిన్న సంస్కృతులను దృష్టిలో నుంచుకొని భావ విస్తరణమునకును వివిధ ప్రాంతములకు సమాన ప్రాతినిధ్యము నొసగుటకును ప్రాధాన్య మివ్వబడును. సభ్యదేశము దేనికిని ఒక సభ్యునికన్న ఎక్కువ ప్రాతినిధ్యము మండలిలో ఉండదు. ఈ నియమము అధ్యక్షునిపట్ల మినహాయింపబడును.

డైరెక్టరు జనరలు సచివాలయ సిబ్బంది యొక్క బాధ్యతలు అంతర్జాతీయ స్వభావమునే కలిగి యుండును. వారి విధుల నిర్వహణలో వారు సంస్థకు వెలుపల ఏ ఇతర ప్రభుత్వము నుండిగాని, అధికారినుండిగాని సలహాలను ఆశించుటగాని, పుచ్చుకొనుటగాని జరుపరాదు. వెం. రా.

ఐక్యరాజ్య సమితి: ఐక్యరాజ్య సమితి స్థాపన జరిగిన విధానము 1945 జూన్, 26 న శాన్ ఫ్రాన్సిస్కోలో ప్రపంచ రాజ్యములు సమావేశమై అచ్చట ప్రకటించిన ఛార్టర్ ప్రస్తావనలో క్రింది విధముగా పేర్కొనబడినది:

'మన జీవితకాలములోనే రెండుసార్లు యుద్ధమువలన ప్రపంచ ప్రజలందరు చెప్పనలవిగాని కష్టములకును, దుఃఖమునకును గురియైరి. అట్టి యుద్ధముల బారినుండి రాబోవు తరముల ప్రజలను పరిరక్షించుటకై ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క ప్రజలమైన మనము బద్ధ కంకణులమై దీక్ష వహించితిమి. మానవ ప్రాథమిక హక్కులలోను, మానవ వ్యక్తిత్వ గౌరవము, విలువలలోను, స్త్రీ పురుషుల యొక్కయు, చిన్న పెద్ద తారతమ్యము లేకుండా రాజ్యములయొక్క సమాన హక్కులలోను గల విశ్వాసమును తిరిగి ధ్రువపరచుటకును, ధర్మ నిర్వహణకును, సంధులద్వారాను, అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రపు ఇతర ఆధారములద్వారాను ఉత్పన్నమైన బాధ్యతలను గౌరవించుటకును, అవసరమగు పరిస్థితులను నెలకొల్పుటకును, మహత్తర స్వాతంత్ర్యములో సాంఘిక పురోభివృద్ధిని, జీవన ప్రమాణముల పెరుగుదలను సాధించుటకును కూడ దీక్ష వహించియున్నాము.

ఈ ఆశయ సిద్ధికొరకు సహనము ప్రదర్శించుటకును, మంచి ఇరుగుపొరుగులవలె ఒకరితో ఇంకొకరు శాంతి సహకారములతో కలసి మెలసి జీవించుటకును, అంతర్జాతీయ శాంతి భద్రతలను కాపాడుట కొరకును మన బలము నంతను సమీకరించుటకును, సిద్ధాంతముల నామోదించుట ద్వారాను, తదనుగుణములగు పద్ధతుల స్థాపన ద్వారాను, సామూహిక ప్రయోజనములకు అవసరమైనప్పుడు తప్ప సాయుధబలము వాడబడకుండునట్లు జాగ్రత వహించుటకును, ప్రపంచ ప్రజలందరియొక్క ఆర్థిక, సాంఘిక పురోభివృద్ధిని సాధించుటకొరకు అంతర్జాతీయ యంత్రాంగమును వినియోగించుటకును పూనుకొంటిమి.

ఈ ఆశయముల సంసిద్ధికి అన్నిటిని సమాయత్త పరచుటకు నిశ్చయించుకొంటిమి. తదనుసారముగ, మన ప్రభుత్వములు తమ ప్రతినిధుల ద్వారా ఇచ్చట సమావేశమై ప్రస్తుత ఐక్యరాజ్యసమితి ఛార్టర్‌ను ఆమోదించి, ఐక్యరాజ్యసమితి పేరున అంతర్జాతీయ సంస్థను స్థాపించితిమి.'

ఆశయములు : 1. అంతర్జాతీయ శాంతి భద్రతలు నెలకొల్పుట, 2. వివిధ ప్రజల సమాన హక్కులు, స్వయం నిర్ణయములకు సంబంధించిన సూత్రములందుగల గౌరవమును ఆధారముగ చేసుకొని జాతులమధ్య స్నేహ సంబంధములను పెంపొందించుట, 3. ఆర్థిక, సాంఘిక, సాంస్కృతిక లేదా పరోపకార సంబంధమైన అంతర్జాతీయ సమస్యలను పరిష్కరించుటలోను, మానవ హక్కులు, ప్రాథమిక స్వేచ్ఛలయందలి గౌరవమును పెంపొందించుటలోను సహకరించుట, 4. వివిధ జాతుల చర్యల మధ్య సామరస్యమును సాధించు కేంద్రముగ పనిచేయుట.

సూత్రములు : ఐక్యరాజ్యసమితి స్థాపింపబడిన ఉద్దేశములను నెరవేర్చుటకు, అది ఈ క్రింది సూత్రముల ననుసరించి నడచును. 1. సభ్యులందరియొక్క సర్వసత్తాక సమానత్వ సూత్రముపై ఈ సంస్థ ఆధారపడి ఉన్నది. 2. ఛార్టర్ క్రింద సభ్యులు స్వీకరించు బాధ్యతలను వారు విశ్వాసముతో నిర్వహించవలెను. 3. వారు తమ అంతర్జాతీయ వివాదములను శాంతియుత మార్గములద్వారా పరిష్కరించుకొనవలెను. 4. వారు వారి అంతర్జాతీయ సంబంధములలో ఐక్యరాజ్యసమితి ఉద్దేశములకు విరుద్ధమగు బెదిరింపులనుగాని, బలప్రయోగములను గాని విడనాడవలెను. 5. ఛార్టర్ ననుసరించి తీసుకొనబడు ఏ చర్యకైనను, ఐక్యరాజ్యసమితికి సర్వవిధముల సహాయమును చేకూర్చవలెను. ఏదేని రాజ్యముపై ఐక్యరాజ్య సంస్థ నిరోధము, అమలు చర్యలు తీసుకొనునప్పుడు అందుకు వ్యతిరేకముగ సభ్యదేశములు ఆ రాజ్యమునకు సహాయము చేయకూడదు. 6. అంతర్జాతీయ శాంతి భద్రతలను పోషించుటకు అవసరమగునంతవరకు సభ్యులు కానివారు ఈ సూత్రముల ననుసరించి ప్రవర్తించునట్లు ఐక్యరాజ్యసమితి చూచుచుండవలెను. 7. రాజ్యముల ఆంతరంగిక క్షేత్రాధికారములకు సంబంధించిన విషయములలో ఈ సంస్థ జోక్యము కలిగించుకొనదు. అయినప్పటికిని ఈ నియమము, శాంతికి ప్రమాదము లేదా భంగము కలిగించు చర్యలను, దురాక్రమణ చర్యలను, అరికట్టుటకు అవసరమగు అమలు చర్యను వర్తింపజేయుటకు అడ్డురాదు.

ఆర్థిక వసతులు: సభ్యరాజ్యములనుండి అంశదానముల ద్వారా ఐక్యరాజ్యసమితి నిధులేర్పడును. ప్రతి రాజ్యము ఎంతెంత చెల్లింపవలెనో సాధారణ సభ నిర్ణయించును (చూ. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము-పు. 166). ఓ. న.

మూల శాసనము : నానా జాతి సమితి మూలమున మానవకోటికి మంచి భవిష్యత్తు ఉన్నదను ఆశ జనించినను, దురదృష్టవశమున అగ్రరాజ్యములు తరుణము సమీపించినపుడు వాని అవసర బాధ్యతలను నిర్వహించుటకు ఇష్టపడని కారణమున సమితి కూలిపోయెను. ఈ అనుభవమును ఉపయోగించుకొనుటకు ఐక్యరాజ్యసమితి స్థాపకులు ప్రయత్నించిరి. నానా జాతి సమితి మూల శాసనములోని నిబంధనలను ఐక్యరాజ్యసమితి మూల శాసనములోని నిబంధనలతో సరిపోల్చి విమర్శించినచో ఐక్యరాజ్యసమితి నానా జాతి సమితికంటె ఎంతవరకు ఎక్కువ వన్నెగాంచినదియు స్పష్టమగును. 1946 ఏప్రిల్ 18 న జరిగిన మహాసభ యొక్క తీర్మానమును అనుసరించి నానాజాతి సమితి అంతర్జాతీయ శాశ్వత న్యాయస్థానము రద్దుగావింపబడెను.

రెండవ ప్రపంచ యుద్ధము రాకుండ చేయుటకు నానా జాతి సమితికి సామర్థ్యము లేకపోయెను. ఐక్యరాజ్య సమితి పరిణామములో 1941 ఆగస్టు అట్లాంటిక్ పత్రము, 1942 జనవరి, 1న జరిగిన ఐక్యరాజ్యముల ప్రకటన, 1943 లో జరిగిన మాస్కో ప్రకటన ప్రధాన ఘట్టములు. 50 జాతుల ప్రతినిధులతో కూడిన 1944 డంబార్టన్ ఓక్సు సమావేశము సమితికి శంఖుస్థాపన గావించెను. 1945 ఏప్రిలు 25, 1945 జూన్ 26 లలో శాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో సమావేశమున మూల శాసన సిద్ధాంతములు చర్చింపబడి, 1945 అక్టోబరు 24 న మూలశాసనము అమలులోనికి వచ్చెను. 1946 నవంబరు 10 న మహాసభ ప్రథమ సమావేశము లండనులో జరిగెను. యుద్ధము సాగించుటయందు వివిధ జాతుల మధ్య ఏర్పడిన ఐక్యభావము శాంతి సంస్థాపనోద్యమములో సమష్టి ప్రయత్నమునకు దోహదము కల్పించెను. నానా జాతి సమితి మూలశాసనమునకును, ఐక్యరాజ్యసమితి మూలశాసనమునకును గల భేదము ఐక్యరాజ్య సమితిలోని వికేంద్రీకరణమున కనుపించుచున్నది. ఈ మూలశాసనములో సమితి అధికారములు, కార్యకలాపములు : (1) మహాసభ, (2) భద్రతా సమితి, (3) ఆర్థిక సాంఘిక సంఘము, (4) ధర్మకర్తృత్వ సంఘము, (5) అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము, (6) కార్యనిర్వాహకవర్గ సంస్థ అను ప్రధాన సంస్థల మధ్య విభజింపబడియున్నవి.

మహాసభ : ఐక్యరాజ్య సమితిలో మహాసభ కీలకస్థానమందున్నది. దాని పరిధిలో సమస్త కార్యాచరణ విషయములు చేరియున్నవి. భద్రత విషయములో కూడ దానికి ప్రముఖపాత్ర గలదు. తక్కిన సంస్థలపై దానికి పర్యవేక్షణాధికారము ఉన్నది. ఆదాయ వ్యయ నిర్ణయములోను, ఆర్థిక విషయములలోను దానిదే అధికారము.

ఐక్యరాజ్య సమితిలోని ప్రతి సభ్యరాజ్యమునకు మహాసభలో ప్రాతినిధ్యమున్నది. వార్షిక సమావేశములు

జరుగునట్లు స్వామ్య సమానత్వ సిద్ధాంతానుసారము ఒక్కొక సభ్యత్వ రాజ్యమునకు ఒకే వోటు ఉండునట్లు విధింపబడినది. భద్రతా సమితి కోరినప్పుడు గాని, సాధారణ సభలోని అధిక సంఖ్యాకులు కోరినప్పుడుగాని ప్రత్యేక సమావేశమును సెక్రటరీ జనరలు ఏర్పాటు చేయవచ్చును.

మహాసభ ఏటేట ఒక అధ్యక్షుని ఎన్నుకొనుచున్నది. దాని కార్యక్రమమునకు సంబంధించిన సూత్రములను అదియే నిర్మించుకొనును. సాధారణముగ కమిటీల పద్ధతిని, దాని కార్యక్రమము జరుగుచున్నది. వోటింగు విషయములో సమత్వ సిద్ధాంతము పాటింపబడు చున్నది. ఈ కారణముచేత సాధారణ విషయములన్నియు సభలో హాజరైన వారిలో అధిక సంఖ్యాకుల వోటింగునుబట్టి నిర్ణయింపబడుచున్నవి. కొన్ని ప్రధాన విషయములను నిర్ణయించుటలో 2/3 వంతువోట్లు అవసరము. ప్రధాన విషయము లేవో నిర్ణయించుటకు సామాన్య సంఖ్యాధికము చాలును. మూలశాసనమును మార్చవలసి వచ్చినపుడు మొత్తపు సభ్యులలో అధిక సంఖ్యాకులు వోటు చేయవలెను.

ప్రపంచ సమస్యలను అన్నిటిని చర్చించుటకు మహాసభ ఒక రంగము. కావుననే ఒక గ్రంథకర్త దానిని 'ప్రపంచ నగర సమావేశ'మని పేర్కొనినాడు. మూలశాసనములోని 10 వ నిబంధనను అనుసరించి మూలశాసన పరిధిలోని ఏ సమస్యనైనను ఏ విషయమునైనను అది ఆలోచించి ఐక్యరాజ్యసమితికిగాని భద్రతా సమితికిగాని, ఆ రెండింటికిగాని సిఫారసులు చేయవచ్చును. ఏ రాజ్యమైనను ఎట్టి వివాదమునుగాని మహాసభలో ప్రవేశపెట్టి దానిని గురించి సిఫారసు చేయవచ్చును. కాని భద్రతా సమితి ఆలోచనలో ఉన్న విషయమేదియు మహాసభలో ప్రసంగింపబడరాదు.

మహాసభయొక్క ఉపయోగము, రాను రాను పెంపొందుచుండుటను అందరు హర్షించుచున్నారు. భద్రతా సమితిలో వీటో అధికారము దుర్వినియోగ మగుటయు, దాని మూలమున ఆ సంఘముయొక్క కార్యక్రమము స్తంభించిపోవుటయు ఈ ఉపయోగమును మరింత వృద్ధి చేయుచున్నవి. 1950 లో కొరియా యుద్ధ సందర్భమున రూపొందించిన శాంతికై కలియుట, అను పేరుతో ప్రఖ్యాతిగాంచిన తీర్మానము ననుసరించి మహాసభ పూనుకొనిన కార్యక్రమము ఇందుకొక ఉదాహరణము.

విషయ పర్యాలోచన మాత్రమేకాక ఎన్నికలకు సంబంధించినట్టియు, పర్యవేక్షణకు సంబంధించినట్టియు పనులను కొన్నిటిని మహాసభ చేయుచున్నది. వీనిలో సభ్యులను చేర్చుకొనుట, తాత్కాలికముగగాని, శాశ్వతముగగాని వారిని తొలగించుట,[1] సెక్రటరీ జనరలు నియామకము,[2] భద్రతా సమితిలోని తాత్కాలిక సభ్యులను,[3] ఆర్థిక సాంఘిక సభా సభ్యులను,[4] ధర్మకర్తృత్వ సభా సభ్యులను,[5] అంతర్జాతీయ న్యాయస్థాన న్యాయాధిపతులను ఎన్నుకొనుట,[6] ఇతర సంస్థలుగాని కమిటీలుగాని సమర్పించిన నివేదికలపై చర్చల గావించుట,[7] ఆర్థిక సాంఘిక సంఘము,[8] ధర్మకర్తృత్వ సంఘముల, మీదను,[9] ఆర్థిక విషయముల మీదను,[10] అధికారము చెలాయించుట, మూలశాసనమును మార్చుట[11] ఇట్టి పనులు.

భద్రతాసమితి : ప్రపంచశాంతిని కాపాడుటలో ప్రధాన బాధ్యతగల భద్రతా సమితియందు 11 సభ్యులున్నారు. వీరిలో ఐదుగురు శాశ్వత సభ్యులు (చీనా, ఫ్రాన్స్, బ్రిటన్ యునైటెడ్ స్టేట్సు, సోవియట్ రష్యా), తక్కిన ఆరుగురిని మహాసభ 2/3 వోటుతో ఏటేటా ఇద్దరు చొప్పున ఎన్నుకొనుచున్నది. 28 వ నిబంధన ప్రకారము భద్రతాసమితి ఎడతెరిపి లేక సమావేశము కావలసి ఉన్నది. దాని అధ్యక్షుడు వరుసక్రమమును బట్టి ఎన్నుకొనబడుచున్నాడు. వివాదములో భాగస్వామియగు రాజ్యము సమితిలో సభ్యత్వము వహించినను, వహింపకపోయినను, భద్రతాసమితి చర్యలలో (వోటు చేయు అధికారము మినహా) పాల్గొనవచ్చును.

భద్రతా సమితిలోని వోటు పద్ధతి ఐక్యకంఠ విధానము అధిక సంఖ్యాక విధానములకు మధ్యస్థముగ ఉన్నది. కార్యక్రమ నిర్ణయమునకు ఏడు వోట్లు అవసరము. కాని తక్కిన విషయములను నిర్ణయించుటకు ఏడు ఒప్పందపు వోటులే కాక శాశ్వత సభ్యత్వము వహించిన ఐదు రాజ్యముల వోటులు కూడ అవసరము. వీనిలో ఏ ఒక్క రాజ్యము ఆక్షేపించినను, తీర్మానము వీగిపోవును. దీనినే వీటో విధానమందురు. వోటు చేయక మానుట, వోటు సమయమున సమావేశమును హాజరు కాకపోవుట, ఇవి ఆక్షేపణ క్రింద జమ కట్టబడవు. ఏదైన ఒక చర్చనీయాంశము కార్యక్రమమునకు సంబంధించినదా, లేదా ప్రధానమైనదా అను విషయమును నిర్ణయించుటకు ఏడు వోట్లతో పాటు శాశ్వత సభ్యులందరి వోటు అవసరమగుచున్నది ఈ విధానమునకు ద్వంద్వ వీటో అని పేరు పెట్టినారు.

1. 4, - 6 నిబంధనలు, 2. 97 నిబంధన, 3. 23 నిబంధన, 4. 61 నిబంధన, 5. 86 నిబంధన, 6. న్యాయస్థానపు మూలశాసనములోని 4 వ నిబంధన, 7. 15 వ నిబంధన, 8. 66 వ నిబంధన, 9. 85 వ నిబంధన, 10. 17 వ నిబంధన, 11. 108 వ నిబంధన,

కాని దీనిని తప్పించుకొనుటకు కుయుక్తులతో కూడిన సాధనములు ఉన్నవి. ఈ కుయుక్తులు సమితి మూల శాసనము మార్చు విషయములో ఉపయోగింపవు. అట్టి మార్పు జరుగుటకు శాశ్వత సభ్యులందరి వోటు అవసరమగుచున్నది.

ఆర్థిక సాంఘిక సంఘము: ఐక్యరాజ్య సమితిలోని ప్రధానాంగములో మూడవది ఆర్థిక సాంఘిక సంఘము. ప్రజల జీవన ప్రమాణములను పెంచుట, ఆర్థిక సాంఘిక ఆరోగ్య విద్యా వైజ్ఞానిక రంగములలో సహకారమును ప్రోత్సహించుట, మానవుల ప్రాథమిక హక్కుల ఎడలను, స్వాతంత్ర్యముల ఎడలను జాతి, లింగ, భాష, మత విచక్షణ లేక విశ్వవ్యాప్తమైన గౌరవమును వృద్ధి చేయుట అనునవి ఈ సంఘ ప్రధాన కార్యములు. ఈ వివిధోద్దేశములు నెరవేరుటకు వేర్వేరు రంగములలో వేర్వేరు ప్రత్యేకసంస్థలు స్థాపింపబడినవి.

ఈ సంఘములో 18 సభ్యులను ఏటేట 6 గురు చొప్పున మూడు ఏండ్ల ఉద్యోగ కాలపరిమితితో 2/3 వోటింగు విధానమున మహాసభ ఎన్నుకొనుచున్నది. అందులో అగ్ర రాజ్యములకు, భద్రతా సమితిలో శాశ్వత సభ్యత్వము వహించినవానికి ఎట్టి ప్రత్యేకస్థానము లేదన్న విషయము ప్రధానము. వోటింగులో ఒక్కొక్క సభ్యునికి ఒక వోటు మాత్రమే, హాజరై వోటు చేయువారిలో అధిక సంఖ్యాకుల వోటునుబట్టి విషయ నిర్ణయము జరుగును. శాశ్వత సభ్యుల ఆక్షేపణ(ఆంక్ష)కు ఇచ్చట స్థానము లేదు. ఈ సంఘము ప్రభుత్వేతర సంస్థలతో సంప్రదింపులు జరుపవచ్చును. కొత్త విషయములను గురించి పరిశోధనచేయుట, సిపారసుల చేయుట, చిత్తు ఒడంబడికల తయారు గావించుట, అంతర్జాతీయ సభలను సమావేశపరచుట, ఈ సంఘము చేయు పనులలో కొన్ని. ఇది తయారుచేసిన చిత్తు తీర్మానములు, ఒడంబడికలు మహాసభ ఆమోదమునకై సమర్పింపబడును.

ధర్మకర్తృత్వ సంఘము: ఇది ఐక్యరాజ్య సమితిలోని నాలుగవ ప్రధానాంగము. మూడు రకముల ధర్మకర్తృత్వ ప్రదేశముల విషయమై ఇది ధర్మకర్తృత్వము నిర్వహించుచున్నది. దీనికిని, నానాజాతి సమితిలోని మాండేటరీ విధానమునకు పోలిక కలదు. అవి: 1. ఇంతకుపూర్వము మాండేటరీ ప్రదేశములుగ ఉండినవి. 2. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధములో శత్రు రాజ్యములనుండి విడదీయబడిన ప్రదేశములు, 3. ఐచ్ఛికముగ ధర్మకర్తృత్వ విధానములో చేర్చబడిన ప్రదేశములు. ఈ సంఘములోనివారు ధర్మకర్తృత్వ ప్రదేశములలోని ప్రజల కష్ట సుఖములకు మాత్రమే అత్యంత ప్రాధాన్యము కల్పించి, వారిని రక్షించుట తమ పవిత్ర ధర్మమని భావించుచున్నారు. ధర్మకర్తృత్వ ప్రదేశములలోని పరిస్థితులను చక్కబరచుటకు జరుగు ప్రయత్నముల గురించిన నివేదికలను సభ్యులు, సెక్రటరీ జనరలునకు సమర్పింపవలెను.

ఈ సంఘములో 1. ప్రదేశములను పాలించు ప్రభుత్వములు, 2. ఐదుగురు శాశ్వత సభ్యులలో ప్రదేశ పరిపాలకులు కానివారు, 3. తక్కినవారినుండి మూడు ఏండ్లకొక పర్యాయము మహాసభచే ఎన్నుకొనబడినవారు కొందరు సభ్యులుగ ఉన్నారు. దీని ఫలితముగ సంఘమందు ధర్మకర్తృత్వము వహించిన వారి ప్రతినిధులు తక్కినవారు సంఖ్యయందు సమానులుగ ఉన్నారు. ఏటేట ఈ సంఘము ధర్మకర్తృత్వపు దేశములలోని ప్రజల పురోభివృద్ధికి సంబంధించి ప్రశ్నావళిని తయారు చేయవలసి ఉన్నది. వానిని పాలించు ప్రభుత్వములు ప్రశ్నావళిని ఆధారము చేసికొని తమ వార్షిక నివేదికను తయారుచేసి, మహాసభకు సమర్పింపవలెను. మహాసభ దానిని పరిశీలించి సమంజసములైన సిపారసులను చేయును. ధర్మకర్తృత్వ సంఘములోని వోటింగు విధానము ఆర్థికసాంఘిక సంఘములోని విధానమును పోలియున్నది.

పి. స. నా.

ఒంటరి ఖైదు: జైలులో ఇతరులతో ఏలాటి సంపర్కము లేకుండునట్లు ప్రత్యేకించి ఒక నేరస్థుని నిర్బంధములో నుంచుట 'ఒంటరిఖైదు' అనబడును. భారత శిక్షా స్మృతి క్రింద ఏ నేరమునకైనను కఠినశిక్ష విధించునపుడు అందులో కొంత భాగము నేరస్థుడు ఒంటరిఖైదులో గడుపవలసినదిగా న్యాయమూర్తి నిర్ణయింపవచ్చును. విధింపబడిన శిక్ష పరిమితినిబట్టి శాసన నిర్ణీత ప్రమాణముననుసరించి ఒంటరిఖైదు విధింపవలెను. ఒంటరిఖైదులో గడుపవలసిన మొత్తము కాలము మూడు నెలలకు మించరాదు. అంతేగాక ఒక పర్యాయము రెండు వారములకు మించకుండునట్లును, మరల విధించుపట్ల రెండు వారముల అంతరముండునట్లును విధింపవలెను.

ఒంటరిఖైదువలన శిక్షితుడు తన దుశ్చేష్టనుగూర్చి ఏకాంతముగా మననము గావించి పశ్చాత్తాప పడుట కవకాశము కలుగునని ఆదిలో తలచెడివారు. ఆధునిక కాలమున నిట్టి ఖైదువలన శిక్షితునికి వ్యక్తిగతముగ నెక్కుడు కీడే కలుగవచ్చునని భావింపబడుచున్నది. దీర్ఘ కాలము ఒంటరిఖైదుకు గురియైన వ్యక్తి అత్యంత శూన్యమనస్కుడై క్రమేణ వెర్రెత్తిపోవుటలో ఆశ్చర్యములేదు. హావలక్ ఎల్లిస్ ఈ శిక్షనుగూర్చి "ఇది మానవుని వికృత మనఃప్రవృత్తికిని, మూర్ఖతకును ప్రకటన చిహ్నము" అని

నుడివెను. ఇంగ్లండులో ఒంటరిఖైదు 1893 లో రద్దు చేయబడినది. సోవియట్ రష్యాలోనిది కానరాదు. భారత దేశములోను నేడిది చాల అరుదుగ విధింపబడుచున్నది. శిక్షితుడు నేరము కావించుటలో మితిమించిన క్రౌర్యము అమానుషత్వము ప్రకటించుట వంటి ప్రబల కారణము లుండినప్పుడే ఒంటరిఖైదు విధింపవలెనను సూత్రము పాటింపబడుచున్నది. వ. బా. సు.

ఒడంబడిక, ఒప్పందము : ఒడంబడిక అనగా పరస్పర ప్రతిఫలములగు వాగ్దానముల జత. ఒక వ్యక్తి మరియొక వ్యక్తిచే చేయబడిన ప్రతిపాదనను అంగీకరించినచో అది వాగ్దానమగును. వాగ్దాత కోరికపై వాక్ గ్రహీత గాని, అతని తరఫున మరియొక వ్యక్తిగాని ఏదేని పనిని చేసినను, లేదా చేయకున్నను, లేదా చేయుచున్నను, చేయుట విరమించుకున్నను, లేదా చేయుటకుగాని, చేయకుండుటకుగాని వాగ్దానము చేసినచో అట్టి చర్య వాగ్దానమునకు ప్రతిఫలమగుచున్నది. ఒక వాగ్దానమునకు మరియొక వాగ్దానము ప్రతిఫలమగుచో, అవి పరస్పర ప్రతిఫలములై 'ఒడంబడిక' యగును.

న్యాయరీత్యా అమలుజరుపదగునట్టి ఒడంబడిక 'ఒప్పందము' అనబడును. ఒప్పందమునకు పార్టీలగు ఇరువురు వ్యక్తుల మధ్యను ఒప్పంద షరతులపై పరస్పరాంగీకారము కుదురవలెను (చూ. ఒప్పందముల చట్టము). ఓ. న.

ఒప్పందము (కాంట్రాక్టు)ల చట్టము : కాంట్రాక్టు అను పదమును సాధారణముగా ఒప్పందము, ఖరారు, జట్టి, గుత్త, ఒడంబడిక, సంవిద అనుపదములకు పర్యాయ పదముగ వాడుదురు. అట్లే 'అగ్రిమెంటు' అను పదమును గూడ వాడుదురు.

మన దైనందిన జీవితములో విరివిగా ఉపయోగించు వ్యవహార కార్యము కాంట్రాక్టు. మనము బజారునకు బస్సునెక్కి పోవుటయందును, కూరలు కొనుటయందును, వానిని మోయించి ఇంటికి తెచ్చుట యందును కాంట్రాక్టు వ్యవహారమును ఉపయోగింతుము. భారతదేశములో ప్రస్తుతము అమలులో ఉన్న కాంట్రాక్టులకు సంబంధించిన న్యాయావళి ఎక్కువ భాగము 1872 నాటి భారత ఒప్పందముల చట్టములో ఇమిడి ఉన్నది. కాని ఈ చట్టము సర్వ సంపూర్ణముగాదు. కాంట్రాక్టులకు సంబంధిన న్యాయ సూత్రములను ఇతర చట్టములనుండియు కొన్ని ప్రత్యేక సందర్భములలో హిందూ మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్రముల నుండియు గ్రహింపవచ్చును. భారత ఒప్పందములచట్టము సూత్రములకు విరుద్ధము గానట్టి వర్తక వ్యాపారముల లోని ఆచారములనుగూడ గ్రహింపవచ్చును. ఒప్పందముల చట్టములోని సూత్రములు ఎక్కువ భాగము ఇంగ్లండు లోని కాంట్రాక్టు న్యాయసూత్రములే. ఆంగ్లేయ న్యాయ సూత్రములను కొన్నిటిని మార్చి భారత ఒప్పందముల చట్టములో ప్రవేశపెట్టిరి. కాంట్రాక్టులకు సంబంధించిన ప్రధానములగు ఆంగ్లేయ న్యాయ సూత్రములు ఈ క్రిందివని చెప్పవచ్చును :

ఏ వ్యక్తి అయినను మరొక వ్యక్తికి ఆ రెండవ వ్యక్తి వలన పొందిన ప్రతిఫలము కారణముగ ఏ వాగ్దానము నైనను చేసినచో ఆ వాగ్దాన నిర్వహణకు తాను బాధ్యుడు అగును. కాంట్రాక్టులవలన వాగ్దానము చేసినట్టి వ్యక్తుల మధ్య విధులు ఉత్పన్నమగుటయే కాక కాంట్రాక్టును ఏర్పరచుకున్న వ్యక్తుల మధ్య ప్రత్యేక న్యాయసూత్రములు ఉత్పన్నమగుననియు, ఈ సందర్భములో వారికి అన్వయించు చట్టమును సృష్టించుకొనుటకు వారికే అధికార మీయ బడుచున్నదనియు కొందరి మతము.

కాంట్రాక్టులకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములు వ్యక్తపరచు అంశములు: 1. ఏ సందర్భములలో వ్యక్తుల మధ్య కాంట్రాక్టు ఉత్పన్నమైనదని చెప్ప వచ్చును. 2. ఉత్పన్నమైన కాంట్రాక్టును ఎవరు ఎవరిమీద అమలు పరచవచ్చును. 3. ఏ సందర్భములో కాంట్రాక్టువలన ఉత్పన్నమయిన విధినుండి వ్యక్తి విముక్తుడు కాగలడు. 4. కాంట్రాక్టువలన ఏర్పడిన విధులను అతిక్రమించిన వ్యక్తినుండి నష్టపడిన పార్టీ పొందగలిగిన పరిహారములెవ్వి.

ఒప్పందములు, వాని ఉత్పన్నము: ఒప్పందముల చట్టము 2 (ఏ) సెక్షను ప్రకారము కాంట్రాక్టు 'చట్టరీత్యా అమలు పరుపదగు ఒడంబడిక' అని నిర్వచింపబడినది. ఈ నిర్వచనము ప్రకారము (1) ప్రతి కాంట్రాక్టు ఉదయించుటకు ఒక ఒడంబడిక ఉండవలెను. (2) ఆ ఒడంబడిక చట్టము ప్రకారము అమలు పరుపబడునట్టిది అయి ఉండవలెను.

ప్రతి కాంట్రాక్టుకు సంబంధించిన ఒడంబడికలోను ఒక పార్టీ మరియొక పార్టీకి చేసిన వాగ్దానముకాని, ఉభయులు పరస్పరము చేసికొన్న వాగ్దానములుగాని ఉండును. ఏ సన్నివేశములోనైనను ఇద్దరు వ్యక్తుల మధ్య ఒడంబడిక యున్నదా? లేదా? ఆ ఒడంబడికలోని అంశములెట్టివి? అను ప్రశ్నలకు సమాధానము లిచ్చుటకు న్యాయశాస్త్ర ప్రకారము సాధారణముగ ఒక వ్యక్తి మరియొకనికి వాగ్దాన ప్రతిపాదన చేసెనా? 2. ప్రతిపాదనలోని అంశము లెవ్వి? 3. ఆ రెండవ వ్యక్తి ప్రతిపాదనను స్వీకరించెనా? అను ప్రశ్నలను పరిశీలించవలసి యున్నది.

వాగ్దాన ప్రతిపాదన, అంగీకారము: ఒక వ్యక్తితో కాంట్రాక్టును కాంక్షించుచున్న వ్యక్తి అతను ఇష్టపడినచో

తాను వాగ్దానము చేయ నిచ్ఛకలిగి ఉన్నాడనని అతనికి తెలియజేయవలెను. ఇది మాటలతోగాని, ఆ ఉద్దేశమును స్ఫురించు చేతలతోగాని చేయవచ్చును. రెండవవానికి ప్రతిపాదన తెలియకుండగనే కాంట్రాక్టు ఉత్పన్నము అగుటకవకాశము లేదు. ఎవరి ఇంటినైనను వారు లేనప్పుడు శుభ్రపరచి వేతనమడుగుటకు వీలు లేదు. కాని ఆ ఇంటి యజమాని ఎదుటనే అది వెట్టి చాకిరి కాదు అన్న అర్థము స్ఫురించు పరిస్థితులలో ఆ పనిని చేసినచో న్యాయమగు వేతనమును పొందవచ్చును.

ప్రతిపాదన వ్యవహార సంబంధమును గూర్చు ఉద్దేశముతో చేయబడినట్టిది లేదా ఆ ఇచ్ఛను స్ఫురించునదియు, అట్టి సంబంధమును చేకూర్చగలిగినదియునై ఉండవలెను. స్నేహితుని భోజనమునకు ఆహ్వానించుట ప్రతిపాదన కాదు. మనకున్న ఏ ఉద్దేశమునైనను కేవలము ప్రసంగ వశమున వ్యక్తపరచుట ప్రతిపాదన కాదు. వ్యాపార సంబంధమును ఏర్పరచుకొనుమని ఆహ్వానించుట ప్రతిపాదన కాదు. వస్తువుల ధరల పట్టికను ప్రచురించుట ప్రతిపాదన కాదు. ఉచిత విద్యార్థి వేతనములకు దరఖాస్తు చేసికొనుడు అని చేయు ఆహ్వానప్రచురణ ప్రతిపాదన కాదు. ఆ ప్రకటన కారణముగా అందరికన్న ఎక్కువ మార్కులు వచ్చిన దరఖాస్తుదారు ఆ ఉచిత విద్యార్థి వేతనము తన కివ్వవలసినది అని కోర్టుద్వారా నిర్బంధ పెట్టలేడు. టెండర్లను పిలుచువారు వారి ప్రకటనలో అందరికన్న ఎక్కువ రేట్లు వేసిన టెండరు దారుకు ఇచ్చెదము అని ప్రచురించిన తప్ప, అట్టివారికే ఆర్డర్లను ఇవ్వ బద్ధులుగారు. వేలము ప్రకటన చేసినవారు వేలము రోజున తాము ఎక్కువ పాట పాడినవారికి విక్రయించెదమని ప్రకటన చేసి ఉన్న తప్ప, వస్తువును పాట పాడిన తరువాత వేలమునుండి ఉపసంహరింపవచ్చును. వేలములో పాట ప్రతిపాదన యగును, వేలము వేయుటకై చేయు ప్రకటన ప్రతిపాదన కాదు. కాని ప్రతిపాదనను ఎల్లప్పుడు ఒక నిర్దిష్టమైన వ్యక్తికే చేయనక్కరలేదు. బహుళ ప్రజానీకానికి చేయవచ్చును. పోగొట్టుకొనిన సొత్తును గూర్చి ఆచూకీ ఇచ్చిన వారికి బహుమతి ఇయ్యబడుననియు, ఫలాని మందు సేవించి ఫలితము పొందనివారికి పైకము ముజరా ఇయ్యబడుననియు మొదలగు ప్రకటనలు ప్రతిపాదనలు కావచ్చును. ప్రతిపాదనలోని అంశము నిర్దిష్టమగు వ్యవహార సంబంధమును కూర్చునట్టిదై ఉండవలయును. నీ యొద్ద ఇప్పుడు కొన్న వస్తువు నాకు అచ్చి వచ్చినట్లయిన నీకు మరి నూరు రూపాయలు ఇచ్చెదను అని చెప్పుట ప్రతిపాదన కాదు. దీనివలన కాంట్రాక్టు ఉత్పన్నము కాదు. కారణము ప్రతిపాదనాంశము నిర్దిష్టము కాదు. ఏది అచ్చి వచ్చుటయో, ఏది కాదో కోర్టువారు కనుగొని చెప్పలేరు.

అంగీకారము, స్వీకృతి: కాంట్రాక్టు ఉత్పన్న మగుటకు ప్రతిపాదనను పొందిన వ్యక్తి దానిని స్వీకరించి తన అంగీకారమును ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తికి తెలియచేయ వలయును. అంగీకారము లేనిదిగాని, కేవలము మనోగత అంగీకారము వల్లగాని, కాంట్రాక్టు ఉత్పన్నముగాదు. అంగీకారమును నోటి మాటల వలనగాని, చేతల వలనగాని తెలియజేయ వలయును.

ప్రతిపాదన తెలియనిది దానిని అంగీకరించుట సంభవము కాదు. కాని అంగీకారము ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తికి తెలియకనే కాంట్రాక్టు ఉత్పన్నము కావచ్చును. ఇది ఎట్లు సంభవమో వివరింతము. ఒక సన్నివేశములో ప్రతిపాదన చేయు వ్యక్తి తనకు అంగీకారమును ప్రత్యేకముగ తెలియపరుప నవసరము లేదని చెప్పవచ్చును. అప్పుడు స్వీకరించితినని తెలియచేయు సందేశమును అతనికి పంపనవసరము లేదు. మరియొక సన్నివేశములో ప్రతిపాదన చేయు వ్యక్తి ఫలాన విధముగా నాకు అంగీకార సందేశమును పంపవలసినది అని తన మాటలలో కాని, చేతలద్వారాగాని తెలియచేయవచ్చును.అట్టిసమయములో అంగీకరించువాడు ఆ చెప్పిన విధముగా సందేశమును పంపిన చాలును. ఆ సందేశము ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తికి చేరకపోయినను, కాంట్రాక్టు ఉత్పన్నమగును. ఇంకొక సన్నివేశములో ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తి అంగీకారమును ఫలాని పని చేయుట ద్వారా తెలియపరుపవలెను అని నిర్దేశింపవచ్చును. అప్పుడు ఆ పని చేయుటయే అంగీకారమును తెలియబరుచుట యగును.

ఈ సందర్భములో పోస్టాఫీసు ద్వారా అంగీకారణ వార్తను పంపుటయొక్క విశిష్టతను మనము గుర్తింపవలసి ఉన్నది. ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తి నాకు ఫలానా విధముగా అంగీకారమును తెలియపరుపవలయునని నిర్దేశించిననే తప్ప స్వీకృతి సందేశమును పోస్టుద్వారా పంపవచ్చును. అంతేకాక పోస్టు బాక్సులో ఉత్తరమును వేయగనే స్వీకృతి సందేశమును పంపబడినట్లు భావింపబడును. ఉత్తరము ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తికి చేరక తప్పిపోయినను అదే విధముగా భావింపబడును. కాని ఉత్తరము కేవలము పోస్టు ఉద్యోగి చేతికిచ్చిన, అట్లు భావింపబడదు. పోస్టులోనే వేయవలెను. ఇట్లే ఫోన్‌వంటి ఇతర సందేశ ప్రసారక సంస్థలందుకూడ, అనగా సందేశము రవాణా కొరకు అందజేసిన తరువాత రవాణా సందేశము పంపునతని ఆధీనములో నుండని సంస్థల ద్వారా పంపవలెను. అంగీకారము

ఏ షరతులతోను గూడి ఉండరాదు. అసంపూర్ణ స్వీకృతి అంగీకారము కాదు. ప్రతిపాదనను పూర్తిగా అంగీకరింప వలయును. షరతులతో కూడిన అంగీకారము తిరస్కృతి క్రింద భావింపబడును. తిరస్కరింపబడిన ప్రతిపాదన రద్దు అయి, మరల దానిని ప్రతిపాదించిననే తప్ప అమలులో ఉండదు. షరతులతో కూడిన అంగీకారము, ఆంశిక స్వీకృతి చెల్లవు. ఒక్కొక్కప్పుడు అవి తిరుగు ప్రతిపాదన క్రింద పరిగణింపవచ్చును. ప్రతిపాదనచేసిన వ్యక్తి తన ప్రతిపాదన తాను చెప్పిన విధముగా అంగీకరింపబడని పక్షమందు దానిని ఆ విధముగనే అంగీకరింపవలయునని కోరవచ్చును. లేకున్న స్వీకృతిని ఆమోదించినట్లు భావింపవచ్చును. తనకు మరియొక విధముగా అంగీకరింపబడినది అన్న వర్తమానము చేరిన తరువాత కొంతకాలము అతడు ఊరక ఉండినచో ఆ స్వీకృతిని అతడు అంగీకరించెనని భావించబడును. ప్రతిపాదనలోని షరతుల ప్రకారము ఏ కార్యము నైనను చేయుటగాని, తాను చేయుచున్న తిరుగు వాగ్దానమునకు ప్రతిపాదన చేసినవాడు ఇచ్చిన ప్రతిఫలమును స్వీకరించుట గాని, స్వీకృతిగా భావింపబడును.

ప్రతిపాదనను ఉపసంహరించుట: ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తి తన ప్రతిపాదనను ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. ఉపసంహరణను అంగీకారము జరుగక ముందే చేయ వీలగును. ఆ తరువాత వీలులేదు. ఉపసంహరణను గురించి ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తినుండి వార్తను పొందిన తరువాత స్వీకృతి గావింపవలనుపడదు. వేలములో ప్రతిపాట ప్రతిపాదనము గనుక, వేలములో పాటను కొట్టివేయక పూర్వము ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. ప్రతిపాదనను కొంతకాలము ఉపసంహరింపకుండ ఉంచెదనని చెప్పినప్పుడు కూడా ఉపసంహరింపనను వాగ్దానము ప్రతిఫలరహితమైనపుడు అమలు పరుప వీలుగాదు. గనుక ఆ గడువుకు ముందే ఉపసంహరింపవచ్చును. అట్లు గాక ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తి ఫలాన గడువు లోపల ఉపసంహరింపను అని చేసిన వాగ్దానము ప్రతిఫలము పొంది చేసినచో దానిని అతిక్రమింప వీలులేదు. ఇంత సరకును నిర్దిష్ట ధరకు నిర్దిష్ట కాలము వరకూ సరఫరా జేయగలను అన్న ప్రతిపాదనను, ప్రతిపాదన పొందిన వ్యక్తి ఆర్డరు ఇచ్చి స్వీకృతి తెలిపినంత వరకే అమలు పరుపవచ్చును. ఆర్డరు లేనప్పుడు ప్రతిపాదనను ఉపసంహరింప వచ్చును.

క్రింది సన్నివేశములలో ప్రతిపాదన చేసిన అతడు ఉపసంహరింపకయే ప్రతిపాదన ఉపసంహరింపబడినట్లు భావింపబడును: 1. ప్రతిపాదన చేసిన తరువాత స్వీకృతికి ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తి నిర్దేశించిన కాల వ్యవధి తీరినగాని, లేదా కాల వ్యవధిని నిర్దేశింపనప్పుడు యుక్తమగు కాలము గడచినపుడును, 2. ప్రతిపాదనను పొందిన వ్యక్తి చేయవలసిన ఖరారు ఏదైన ఉండినచో దానిని అతడు చేయకుండినపుడును, 3. ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తి చనిపోయినను, ఉన్మాద స్థితిని పొందినను, ఆ విషయము ప్రతిపాదనను పొందిన వ్యక్తికి తెలిసినపుడును.

స్వీకృతిని ఉపసంహరించుట: అంగీకారమును ఉపసంహరింప వచ్చును. ఉపసంహరణ అంగీకారము యొక్క వార్త ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తికి అందకముందే చేయవలెను. స్వీకృతి గావించి, ఆ వార్తను పోస్టుద్వారా పంపి, ఆ వార్త ప్రతిపాదన చేసినవానికి చేరులోపల తంతిద్వారా స్వీకృతిని ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. జాబు చేరిన తరువాత అనగా అంగీకారము యొక్క వార్త, ప్రతిపాదన చేసిన వ్యక్తికి అందిన తరువాత ఉపసంహరణ వీలుపడదు.

ప్రతిఫలము: కాంట్రాక్టులకు సంబంధించిన ప్రధానమగు న్యాయసూత్రము, ప్రతిఫలము పొంది వాగ్దానము చేసిన వారు వాగ్దానమునకు బద్ధులు అగుదురని పైని చెప్పబడినది. ఇప్పుడు ప్రతిఫల లక్షణములను గురించి విచారింతము.

భారత ఒప్పందముల చట్టము 2 వ సెక్షను, క్లాజు (డి) ప్రకారము ప్రతిఫలము ఈ విధముగా నిర్వచింపబడి ఉన్నది: ‘వాగ్దానము చేసినవాని కోర్కె ప్రకారము వాగ్దానము పొందినవాడుగాని, మరి ఎవరైనగాని, ఏదైనను గతములో చేసి ఉండినగాని, మానివేసి ఉండిన గాని, వర్తమాన కాలములో చేసినగాని, మానివేసినగాని, భవిష్యత్కాలములో ఏదైనను చేయుదును, లేదా చేయను అని వాగ్దానము చేసినగాని, అట్టి కార్యము లేదా వాగ్దానము, వాగ్దానమునకు ప్రతిఫలము అగును’. ప్రతిఫలమును గురించి భారతదేశపు చట్టమునకును, ఆంగ్లేయ న్యాయ సూత్రములకును భేదము కలదు. ముఖ్య విషయము ఏమన ప్రతిఫలమును ఎవరైనను ఇవ్వవచ్చును. చట్టములో స్పష్టముగా చెప్పి ఉండకపోయినను, ప్రతిఫలము విలువ కలిగినదిగా ఉండవలయును. దానివలన వాగ్దానము చేసిన వ్యక్తికి లాభముగాని, ప్రతిఫలము ఇచ్చినవానికి నష్టము గాని ఉండవలెను. అసాధ్యమైన పనులు చేయుదునన్న వాగ్దానము ప్రతిఫలము కాదు. ఎందువలన అనగా, అది చేయుట ఎప్పుడును జరుగదు. ప్రతిఫలము అస్పష్టముగా ఉన్నను మిథ్యా పూర్ణమైనను, అది ప్రతిఫలముకాదు. ఇక మీద నిన్ను నసపెట్టను అన్న వాగ్దానము ప్రతిఫలము కాదు. నాకు తోచినంత జీతము నీకు ఇచ్చెదను అను వాగ్దానము కూడ ప్రతిఫలముగాదు. ప్రతిఫలమును ఒప్పందమునకు ముందే ఇచ్చియుండవచ్చును, లేదా ఆ సమయమున

ఇవ్వవచ్చును. లేదా భవిష్యత్కాలములో ఎప్పుడైనా ఇచ్చెదనని వాగ్దానము చేయవచ్చును.

దావా చేయకుండా కొంత కాలము మానుకొనుటగాని దావాను రాజీ చేసికొనుట గాని న్యాయ సమ్మతమైన ప్రతిఫలములు. అయితే దావాకు ఏదో ఒక మిథ్యా వాదము, ప్రతిపక్షవాదముగా పెట్టి తన వాదమట్టిదని తెలిసికొనియుండి ఆ వాదమును వదలుకొనువాడు నిజముగా ప్రతిఫలమును ఏమియు ఇచ్చుటలేదు. తాను అదివరలో న్యాయరీత్యా వేరే ఒక ఒప్పందము తాలూకు విధిగా చేయవలసిన పనిని చేసినంతమాత్రమున అది ప్రతిఫలముగాదు. కోర్టునకు సాక్ష్యము ఇచ్చుటకు రావలసినదని సమను వచ్చిన వ్యక్తికి నీవు కష్టపడి వచ్చి సాక్ష్య మిచ్చినందులకు నేను నీకు ఈ సొమ్ము నిచ్చెదనని చేసిన వాగ్దానము ప్రతిఫలరహితము. సమను వచ్చిన వ్యక్తి విధిగా కోర్టుకు పోయి సాక్ష్యమివ్వవలెను. గనుక అది చేయుటలో నతడు ఏమియు ప్రతిఫల మిచ్చుటలేదు. అట్లే తన ప్లీడరుకు కేసు గెలిచిన ఎక్కువ ఫీజు ఇచ్చెదనన్న వాగ్దానము ప్రతిఫల శూన్యము. మొదట నిర్ణయించిన ఫీజునకే తాను చేయవలసిన పనినంతటిని చేయుటకు ప్లీడరు బాధ్యుడగుచున్నాడు. ఆ పనిని చేయుటలో అతడు అదనముగా ఫీజు నిత్తునన్న వాగ్దానమునకు ప్రతిఫల మిచ్చుటలేదు. ఒకడు మరియొకని కోరికపై వాని లాభమునకుగాను చేసిన పనులను ఆధారముగా తీసుకొని రెండవవాడు వాగ్దానము చేయవచ్చును. మొదటివాడు చేసిన పనులు ప్రతిఫలము అగును. కాని ఆ పనులు లోగడనే యున్న విధి ప్రకారము చేసినప్పుడు వాగ్దానమునకు ప్రతిఫలముండదు.

ప్రతిఫలము, వాగ్దానము చేసిన దాని విలువకు తగినంత ప్రత్యామ్నాయముగా నుండనవసరములేదు. ఎవరైనను తమ తమ వస్తువులను ఆస్తిని తమ ఇష్టమైనంత తక్కువ ధరకు అమ్ముకొనవచ్చును. తమ తమ హక్కులను స్వల్పప్రతిఫలమునకే వదలుకొనవచ్చును. ఒక్కొక్కచోట స్వల్ప ప్రతిఫలము కారణముగా కోర్టువారు దావాలోని పార్టీలు నిర్దుష్టమైన ఒడంబడిక కుదుర్చుకొన లేదని అభిప్రాయ పడవచ్చును. కాని, ప్రతిఫలము తగినంతది అవునా కాదా యనునది, ఒడంబడికలో చేరువాడు నిర్ణయించుకొని ఒడంబడిక చేసికొనవలసిన విషయముగాని, న్యాయస్థానములు విచారింపవలసిన విషయము కాదు. ప్రతిఫలము చట్టసమ్మతముగా నుండవలెను. లేనిచో అది ప్రతిఫలముగా పరిగణింపబడక ఒప్పందము విఫలమైనదగును. న్యాయశాస్త్ర సమ్మతము కావలయునన్నచో ప్రతిఫలము: 1. న్యాయశాస్త్రముచేత నిషేధింపబడి ఉండరాదు; 2. దానివలన ఏ న్యాయావళి అయినను వమ్ముగుటకు వీలుండరాదు; 3. ప్రతిఫలముగా చేసిన కార్యము ఇతరులను మోసపుచ్చునది కారాదు; 4. ఆ కార్యమువలన ఇతరుల శరీరమునకుగాని, ఆస్తికిగాని నష్టము సంభవించునట్టిది కారాదు; 5. ఆ కార్యము కోర్టువారిచే అవినీతికరమైనదని, లేదా సాంఘిక వ్యవస్థా విధానమునకు వ్యతిరేకమైనదని తలచబడునది కాగాదు. ప్రతిఫలము న్యాయశాస్త్ర విరుద్ధమైన కాంట్రాక్టు కూడ న్యాయశాస్త్ర విరుద్ధమైనదగును.

ప్రతిఫలము అవసరము లేని సన్నివేశము: 1. ఇతరులకు బంధు ప్రేమాతిశయమువలన వ్రాతపూర్వకముగా వాగ్దానముచేసి, ఆ వ్రాత పత్రమును రిజిస్ట్రేషను చట్టము ప్రకారము రిజిష్టరు చేయించినచో అట్టి వాగ్దానమునకు ప్రతిఫలము అవసరములేదు.

2. తాను కోరకయే ఎవరైనను ఇదివరలో తనకై ప్రతిఫలము పొందక ఏదైనా తనకు లాభకరమగు కార్యమును చేసియుండిన, అట్టివానికి పూర్తిగాగాని, కొంతవరకుగాని ప్రతిఫలము ఇచ్చుటకొరకు చేసిన వాగ్దానమునకు ప్రతిఫలము అవసరములేదు.

3. కాలదోషము పట్టిన అప్పులను తీర్చెదనను వ్రాతపూర్వకముగా బాకీదారు లేదా అతని ఏజెంటు సంతకముతో చేసిన వాగ్దానమునకు ప్రతిఫలము అవసరములేదు.

అమలుపరచుటకు వీలుకాని ఒప్పందము: చట్టప్రకారము అమలుపరచుటకు వీలులేని ఒప్పందములు రెండు విధములుగా భారత ఒప్పందముల చట్టములో భాగింపబడినవి. అవి శూన్యమైన (నిరర్థకములైన - వాయిడ్) ఒప్పందములు, శూన్యనీయ (నిరర్థక పరుపవీలైన-వాయిడబుల్) ఒప్పందములు. శూన్యనీయ ఒప్పందములో ఒకరో కొందరో పార్టీలు ఒప్పందము శూన్యమగునట్లు చేయవచ్చును. గాని, మిగతవారలట్లు చేయవీలులేదు. ఆ ఒకరో, కొందరో నిరర్థకపరుపనిచో ఒప్పందమును అమలు పరుపవచ్చును.

ఇవి రెండునుగాక, కేవలము రిజిస్ట్రేషను చట్టములాంటి చట్టమువలన,లిఖిత రూపకముగా ఒప్పందములేని కారణము వలనగాని, రిజిష్టరుకాని కారణమువలనగాని అమలుపరుప వీలులేని ఒప్పందములు గలవు.

శూన్యమైన (నిరర్థకములైన) ఒప్పందములు: క్రింది కారణముల వలన కొన్ని ఒప్పందములు నిరర్థకముగా భావింపబడుచున్నవి: 1. ఒప్పందమును ఏర్పరచుకున్న పార్టీలలో ఒకరుగాని, అందరుగాని ఒప్పందమును ఏర్పరచికొనుటకు శక్తికలవారుగా న్యాయరీత్యా గుర్తింపబడని

కారణమువలన అట్టి ఒప్పందము నిరర్థకమగును. 2, ప్రతిఫలము లేనపుడును, లేక ఉన్నను న్యాయవిరుద్ధమయి నదిగా యున్నప్పుడును, 3. స్థూల దృష్టితో చూచినపుడు పార్టీలమధ్య ఒడంబడిక ఉన్నటుల కనబడినప్పటికి సూక్ష్మ పరిశీలనవలన పార్టీలు ఒప్పందమునకు సంబంధించిన విషయములలో ఏకమనస్కులుగా లేరని తెలిసినపుడును, 4. ఒప్పందముయొక్క లక్ష్యము న్యాయవిరుద్ధమైనపుడు, 5. ఒప్పందము న్యాయావళిచే నిషేధింపబడినదైనపుడు, 6. ఒప్పందము అమలులో ఉన్న సాంఘిక వ్యవస్థా విధానమునకు వ్యతిరేకమైనదైనపుడు, 7. ఒప్పందము ప్రకారము చేయవలసిన విధులు అస్పష్టముగా ఉన్నపుడు. ఒప్పందము ఏర్పరచుకొన శక్తి లేనివారు : క్రింది మూడు తరగతులకు చెందినవారు తప్ప మిగిలినవారందరు ఒప్పందములను ఏర్పరచుకొనుటకు శక్తికలిగియున్నారు. 1. మైనర్లు (అవయస్కులు), 2. మనోస్వాస్థ్యము లేని వారు, 3. న్యాయావళి వలన అశక్తత కల్పింపబడిన ఇతరులు.

మైనర్లు: ఇండియన్ మెజారిటీ ఆక్టు 1875 ప్రకారము సాధారణముగా భారతదేశములో స్థిరనివాసము గలవారు పదునెనిమిది ఏండ్లు నిండిన తరువాత యుక్తవయస్కులగుదురు. కాని కోర్టుచే సంరక్షకుడు నియమింపబడిన వారు, పదునెనిమిది ఏండ్లు పూర్తిగాకమునుపు కోర్టు ఆవ్ వార్డ్సుచేత ఆస్తి అజమాయిషీ తీసికోబడ్డవారు, 21 ఏండ్లు పూర్తిఅయిన తరువాత యుక్తవయస్కులగుదురు. మైనరుతో ఏర్పరచుకున్న ఒప్పందము నిరర్థకము. మైనరు తాను యుక్తవయస్కుడనని చెప్పి మోసపుచ్చెనని రుజువు చేసినను ప్రయోజనముండదు. గాని మైనరు చేసిన మోసము వలన మోసపోయినవారు నష్టపరిహారము కోర్టుద్వారా పొందవచ్చును. మైనరుకు ఆస్తిని దస్తావేజు మూలమున సంక్రమింపచేసిన, ఆ మైనరుకు ఆ ఆస్తి చెందుటలో నెట్టి ఆటంకమూ ఉండదు. మైనరు తరపున తగిన అధికారము గల సంరక్షకుడు మైనరునకు లాభకారి అయిన ఒప్పందము ఏర్పరుపవచ్చును, అట్టి ఒప్పందమును మైనరు ఆస్తిమీద అమలుపరచుటకు వీలున్నది. మైనరుకుగాని, అతనివల్ల చట్టప్రకారము పోషింపబడవలసిఉన్నవారికిగాని ఎవరైనను మైనరు హోదాకు ఉచితమగు జీవితావసర వస్తువులను సరఫరా చేసినచో వాని విలువను వారు మైనరు ఆస్తినుండి రాబట్టుకొనవచ్చును.

మనోస్వాస్థ్యము లేనివారు : ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొన్న సమయములలో దాని స్వభావమును సరిగా గ్రహించుకొని, తన ఆస్తిసంపత్తులపై దాని పరిణామములను గూర్చి సహేతుకమైన నిర్ధారణకు రాగలిగిన శక్తి కలవారు భారత ఒప్పందముల చట్టము 12వ సెక్షను ప్రకారము ఒప్పందము ఏర్పరచుకొనుటకు తగిన మనస్వస్థత కలిగినవారు. ఒప్పందము ఏర్పరచుకొనుటకు వ్యక్తి గొప్ప మేధావి కానక్కరలేదు. శక్తత లేనట్టివాడు అగుటకు తీవ్ర ఉన్మాదము కలవాడు కానక్కరలేదు. పైన చెప్పబడినంతమాత్రము శక్తత కలవాడైన చాలును. సాధారణముగా మనస్వస్థతలేని వ్యక్తియైనను, స్వస్థత కలిగి ఉన్న కాలమందు ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొన్న అట్టి ఒప్పందము సరియైనదని భావింపబడును. మామూలుగా స్వస్థత ఉన్ననూ, ఒడంబడిక చేసికొన్న సమయమందు స్వస్థతలేనిచో ఒప్పందము నిరర్థకము. తీవ్ర జ్వరముచేతను, మద్యపానమువల్లను, తాత్కాలికముగా స్వస్థత కోల్పోయినవారు ఆ సమయములో ఒప్పందము ఏర్పరచుకొనుటకు శక్తిలేనివారే.

ఇతరులు : ఫలానివారు ఫలాని స్వభావముగల ఒప్పందములను ఏర్పరచుకొనగూడదని శాసింపబడవచ్చును. అట్టి వారు అలాటి ఒప్పందములను ఏర్పరచుకొన వీలులేదు.

ప్రతిఫల శూన్యత్వము, న్యాయవిరుద్ధ ప్రతిఫలము : ప్రతిఫల శూన్యములైన ఒప్పందములు నిరర్థకములు. కొన్ని సన్నివేశములలో ప్రతిఫలము అవసరము లేదనియు, ఆ పరిస్థితులు ఎట్టివో ఇదివరలో చెప్పియుంటిమి. ప్రతిఫలము చట్టవిరుద్ధమైనచో ఒప్పందము నిరర్థకము. ఏలాటి ప్రతిఫలము చట్టసమ్మతమో ఇదివరలో ప్రతిఫలమును గూర్చి చెప్పునపుడు తెలిపిఉంటిమి (చూ. పు. 255).

సూక్ష్మదృష్టితో పరిశీలించిన పిదప పార్టీలు ఏకమనస్కులు కాలేదని తెలినపుడు: పార్టీలు తాము ఏర్పరచుకొన్న ఒప్పంద అంశముల విషయములో పొరపాటుపడి ఇద్దరు వేర్వేరుగా అర్థము చేసికొని ఉండవచ్చును. లేదా ఒకరుగాని, ఇద్దరుగాని, ఒప్పందములోని ముఖ్యాంశముల పై సత్యముకాని అభిప్రాయమునకు వచ్చి ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొనవచ్చును. ఇట్టి పొరపాట్లవలన పార్టీలు ఏకమనస్కులు కాలేదని తేలును. ఎవరైనను లేని వస్తువును ఉన్నదని భావించి దానిని అమ్ముటకు ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొన్నప్పుడును, చనిపోయిన వారు జీవించి యున్నారనియు భావించి జీవితభీమా ఒప్పందము ఏర్పరచుకొన్నపుడును. ఒకరి స్వత్వమగు ఆస్తిని వారికే అమ్ముటకై ఏర్పరచుకున్న ఒప్పందము పొరపాటుచే దూషితమగును. కాని ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొన్న వారిలో ఒకరే దాని విషయ వస్తువు మంచిది కాకపోయినను, మంచిదను అభిప్రాయముతోను, దానిలో విశిష్టగుణమేదియు లేకపోయినను, ఉన్నదను భావముతోను, ఒప్పందమును

ఏర్పరచుకొన్నచో అట్టి ఒప్పందమును అమలు పరచుటకు ఆక్షేపములేదు. ఉభయ పార్టీలును వస్తువును గురించి భిన్నాభిప్రాయులైయుండి, వస్తువు యథార్థ పరిస్థితిని తెలిసియుండినచో అట్టి ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొనియుండెడివారు కారు అనగల సందర్భములలో ఒప్పందము నిరర్థకమగును. ఒక వ్యక్తి మరొక వ్యక్తియని భావించి వానితో ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొన్నచో అది నిరర్థకము. అనగా ఒకరికి చేసిన ప్రతిపాదనను మరియొకరు అంగీకరించుటకు వీలులేదు. ఒకే పేరుతో రెండు వస్తువులుండి, ఒకరు మొదటిది అని భావించి, రెండవవారు రెండవదని భావించి ఒప్పందమును ఏర్పరచుకున్నచో అట్టి ఒప్పందము నిరర్థకము.

దాదాపు అన్ని సన్నివేశములలోను ముఖ్యమైనదిగా భావింపదగిన సూత్రము ఒప్పందము ఏర్పరచుకొను పార్టీలు ఎవరి జాగ్రతలో వారు ఉండవలెననునది. ఒప్పందము ఏర్పరచుకొన్న తరువాత ఇది నాకు నేను తలచినంత లాభకరము కాదు అనినచో ఎట్టి ప్రయోజనమును లేదు. ఈ సూత్రము మూడు పరిస్థితులలో అమలులోనికి రాదు.

వస్తువులను ఫలానిరకమని వర్ణించి, ఆ వర్ణన కలిగిన వస్తువులుగా అమ్మినపుడు వస్తువులు ఆ వర్ణనకు తగినవిగా ఉండవలెను.

వస్తువులను ఫలాని కార్యము కొరకు కొనుచున్నామని చెప్పి, అట్టి కార్యమునకు తగువస్తువులు ఏవో నిర్ణయించి ఇవ్వమని అమ్ము అతనికి వదలివేసినపుడు అతడు ఇచ్చు వస్తువులు ఆ పనికి తగినవిగా ఉండవలెను. లేనిచో ఒప్పందమును రద్దుగా భావింపవచ్చును.

సంపూర్ణ విశ్వాసయుత ఒప్పందముల విషయములో ఒప్పందమునకు సంబంధించిన వస్తువును గురించి ఒకరికే బాగుగా తెలియుటకవకాశముండి, రెండవ వారికి తెలియుటకు అవకాశముండనిచో అట్టి సమయములో మొదటివారు ఆ వస్తువును గురించిన ఒప్పందమును ఏర్పరచుటకు సామాన్యముగా విచారింపవలసిన విషయములకు సంబంధించినంతవరకు పరిస్థితులను రెండవవారికి వ్యక్తపరుపవలెను. లేనిచో ఒప్పందము నిరర్థకము కాగలదు.

ఒక వ్యక్తి ప్రతిపాదన చేయుటగాని, దానిని అంగీకరించుటగాని తన ప్రతిపాదనను తాను తలచిన అర్థములో గాక మరియొక అర్థములో రెండవవాడు గ్రహించుచున్నాడని తెలిసికొని, రెండవవారి తప్పును దిద్దకయే ఒప్పందమును ఏర్పరచుకున్నచో అది నిరర్థకమగును.

ఒకరు మరియొకరిచే మోసపోయి ఒక విధమైన దస్తావేజును మరియొక విధమైనదని నమ్మి దానిపై సంతకము చేసినచో అట్టి దస్తావేజు నిరర్థకమగును. కాని దస్తావేజు తాను అనుకున్నట్టిదే అయి, దానిలో తాను ఉన్నదను కొన్న ఒక అంశము లేకుండినను, సంతకము చేసినవాడు దస్తావేజుకు బద్ధుడు కాగలడు. పైవిధములలో ఏవిధముగా నైనను పొరపాటువల్ల నిరర్థకమయిన ఒప్పందమునకు పార్టీ అయిన వ్యక్తి, ఒప్పందము ప్రకారము ప్రవర్తింపనవసరములేదు. దానిని అమలుపరుప జూచినప్పుడు పై పరిస్థితులను చెప్పి తప్పించుకొనవచ్చును. ఒప్పందము క్రింద ఏదైనను పైకమును ఇచ్చి ఉండిన దానిని తిరిగి పొందవచ్చును. కాని ఏ వ్యక్తి అయినను తన మాటలవల్ల గాని, చర్యలవల్లగాని తాను ఏ ఒప్పందమునకైనను ఒప్పుకొననప్పటికిని ఒప్పుకొనినట్లు మరియొకరిని భావింపజేసి వారిచే ఒప్పించినచో ఆ వ్యక్తి ఒప్పందము నిరర్థకమైనదని చెప్పుటకు వీలులేదు.

న్యాయవిషయిక పొరపాట్లు (ఏకపక్షీయము): ఏ వ్యక్తి గాని ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొని తాను పొరపాటువల్ల ఆ ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొంటిననియు అందువలన తాను బాధ్యుడను కాననియు ఈ క్రింది సన్నివేశములలో చెప్పుటకు వీలులేదు. 1. తాను భారతదేశమునందు అమలులోనున్న న్యాయావళిని గురించి పొరపాటు పడితినని చెప్పుట (ఈ సూత్రము ఇతరదేశపు న్యాయావళిని గురించి పొరపాటు పడితినని చెప్పినపుడు వర్తింపదు); 2. ఒప్పందము యొక్క అంశములను గురించియు, వస్తువును గురించియు తనకు తానే పొరపాటు పడితినని చెప్పినపుడు.

చట్టనిషిద్ధములైన ఒప్పందములు: కొన్ని ఒప్పందములు చట్టమువలన నిషేధింపబడవచ్చును. అవి నిరర్థకములు, ఇట్టి ఒప్పందములలో పందెపు ఒప్పందములను గురించి ప్రత్యేకముగా తెలిసికొనవలసి యున్నది.

పందెపు ఒప్పందములు: భారత ఒప్పందముల చట్టము సెక్షను 30 ప్రకారము పందెపు ఒప్పందములు నిషిద్ధములు. భవిష్యత్తులో ఒక అనిశ్చిత సంభావ్యఘటన సంభవించిన, కొంత సొమ్మును తాను ఇచ్చెదననియు, సంభవింపకున్న తనకు సొమ్ము ఇవ్వవలయుననిగాని, దానికి విపర్యయము గాని ఏర్పరచుకొన్న ఒప్పందములు పందెపు ఒప్పందముల క్రింద పరిగణింపబడి నిరర్థకములుగా భావింపబడుచున్నవి. సంశయాత్మకమైన పర్యవసానముపై ఆధారపడిన ప్రతి ఒప్పందమును పందెపు ఒప్పందము క్రింద పరిగణింపవీలులేదు. భీమా ఒప్పందములు, పందెపు ఒప్పందములు కావు. అవి నష్టము కలిగిన సన్నివేశములో నష్టమును భర్తీచేయుటకు ఏర్పరచుకొను ధనరూపమైన ఏర్పాట్లు,

కంపెనీ షేర్లు స్టాకు కొనుగోలు, అమ్మకము, భవిష్యత్తులో ఒక నిర్ణీత ధరకు నిర్వహించునట్లు ఏర్పరచుకొను ఒప్పందములు పందెపు ఒప్పందములు కావు, కాని నిజముగా కొనుగోలు అమ్మకము ఉద్దేశము లేక భవిష్యత్తులో ఒకానొక తేదీన ఉండు ధరకును, ఏర్పరచుకొన్న ధరకును కల వ్యత్యాసమును మాత్రమే ఈయవలెను, లేక పుచ్చుకొనవలెను అని ఏర్పరచుకొను సట్టా వ్యాపారిక ఒప్పందములు పందెపు ఒప్పందములుగా పరిగణింబడును.

పందెములో గెలుచుకొన్న సొమ్ము ఓడిపోయిన వ్యక్తి నుండిగాని, సొమ్ము అప్పజెప్పియుంచిన మధ్యవర్తి నుండిగాని దావా వేసి పొందుటకు వీలులేదు. పందెపు ఒప్పందముల కనుబంధముగా ఉదా: పందెపు సొమ్మును వసూలు చేసినందుకుగాను కమిషను ఇచ్చుటకు ఏర్పరచుకొనిన ఒప్పందములు భారతదేశములో (ఒక్క బొంబాయి రాష్ట్రములో తప్ప) అమలుపరచుటకు అభ్యంతరము లేదు. గుర్రపు పందెములకు చెందిన కొన్ని రకముల ఒప్పందములు నిరర్థకములు కావు. ఒప్పందము యొక్క లక్ష్యము న్యాయావళి విరుద్ధమైనపుడు (ఉదా: ఏదైనా నేరమును చేయుటకును, ఇతరులను మోసముచేసి నష్టపరచుటకును, లేక అక్రమ లాభము పొందుటకును ఏర్పరచుకున్న ఒప్పందములు) నిరర్థకములు. ఒప్పందము యొక్క లక్ష్యము సాంఘిక వ్యవస్థకు విరోధముగాను, న్యాయావళి చేత నిషేధింపబడినట్టిది అయినపుడు నిరర్థకమగును. ఉదా: ఒప్పందము యొక్క లక్ష్యము యుద్ధము చేయుచున్నట్టి విరోధి రాజ్యమునకు లాభము చేకూర్చునది, లేక మిత్రరాజ్యమునకు నష్టము కలుగచేయునట్టిది అయినచో అట్టి ఒప్పందము నిరర్థకము. ప్రభుత్వోద్యోగములో చేరకుండ చేయవలెనన్న ఉద్దేశ్యముతోగాని, చేరిన తరువాత విధులను సక్రమముగా నిర్వర్తించుటకు వీలుగాకుండ చేయుటకుగాని, సర్వీసులో తగినవారు చేరకుండునట్లు చేయు ఉద్దేశముతోగాని చేసిన ఒప్పందములు నిరర్థకములు. ఆ కారణముననే ప్రభుత్వోద్యోగములను విక్రయించుటకు వీలులేదు. పార్టీలు రాజీ చేసికొనుటకు వీలుకాని నేరములు కావింపబడినపుడు క్రిమినల్ చర్యను మాపు చేయుటకు చేసిన ఒప్పందము నిరర్థకము. వ్యాజ్యములకు డబ్బు పెట్టుబడి పెట్టి లాభమును పంచుకొనుటకు ఏర్పాటు చేసికొన్న ఒప్పందములు వాని తబ్సీళ్లనుబట్టి కొన్ని సమయములలో ముఖ్యముగా అందలి అంశములు కఠినతరములుగా ఉన్నపుడు కేవలము వ్యాజ్యమును రెచ్చకొట్టు ఉద్దేశ్యముతో కూడుకొని ఉన్నయెడల నిరర్థకములుగా కోర్టుచే నిర్ణయింపబడవచ్చును. న్యాయ స్థానములలోని న్యాయపరిపాలనను వమ్ము చేయు ఒప్పందములు నిరర్థకములు. సంఘములో వివాహా వ్యవస్థకు విఘాతము కలిగించు ఒప్పందములు నిరర్థకములుగా నిర్ణయింపబడవచ్చును. ఒక తండ్రి తనమైనరు కూతురిని ధనమిచ్చినచో వివాహము గావించి ఇచ్చెదనని చేసికొను ఒప్పందము నిరర్థకము. అవినీతిని ప్రోత్సహించు ఒప్పందములు నిరర్థకములు. ఎవరి మీదనైనను న్యాయ సమ్మతమైన ఏ వృత్తిగాని వ్యాపారముగాని చేయకూడదని ఆంక్ష విధించుచు చేసికొను ఏ ఒప్పందము అయినను ఆ ఆంక్షకు సంబంధించినంతవరకు నిరర్థకము. ఈ సూత్రమునకు ఒక ముఖ్యమైన మినహాయింపుగలదు. ఎవరైనను వ్యాపారము చేసి, ఆ వ్యాపార కీర్తిని అమ్ముట న్యాయసమ్మతము. వ్యాపారకీర్తి కొన్న వ్యక్తిగాని, అతని వారసుగాని, ఆ వ్యాపారమును చేయుచున్నంత కాలము ఆ వ్యాపార స్థల సమీపములో ఆ వ్యాపారమును చేయనని ఏర్పాటు చేసికొన్న ఒప్పందము, ఒప్పందము అంగములు సరళమైనవి అయిన నిరర్థకము కాదు. ఒప్పందమును కోర్టులో అమలు పరచుటకు వీలు లేదని ఏర్పరచుకొన్న ఒప్పందము నిరర్థకము. కాని మధ్యవర్తి పరిష్కారమునకు బద్ధులు కాగలమని ఏర్పరచుకున్న ఒప్పందము నిరర్థకము కాదు.

ఒప్పందము యొక్క అంశములు స్పష్టముగా లేనపుడు ఆ ఒప్పందము నిరర్థకము; కాని ఒప్పందములోనున్న అంశములను స్పష్టము చేయుటకు వీలగునెడల ఒప్పందము నిరర్థకము కాదు.

శూన్యనీయ ఒప్పందములు: బలవంతము (కొయెర్షన్) వలన ఏర్పడిన ఒప్పందములు: ఒప్పందము పార్టీల స్వేచ్ఛానుసారముగా కుదుర్చుకొన్నదై యుండవలెను. ఒకరు మరియొకరి బలవంతమువలన ఒప్పందము ఏర్పరచుకొన్నయెడల, అట్టి ఒత్తిడికి గురియైనవారు ఒప్పందమును నిరర్థకపరుపవచ్చును. ఒప్పందముల చట్టము 15వ సెక్షను ప్రకారము బలవంతము ఇట్లు నిర్వచింపబడినది: ఏ వ్యక్తినైనను ఒప్పందము గావించుకొనుటకు అంగీకరింపచేయదలచి ఏ వ్యక్తికి వ్యతిరేకముగానైనను భారతశిక్షా స్మృతిలో నిర్వచించిన ఏ నేరమునైనను చేయుటగాని, చేసెదనని భయపెట్టుటగాని లేక అతని ఆస్తిని అక్రమముగా ఉంచుకొనుటగాని, ఉంచుకొనెదనని భయపెట్టుటగాని బలవంతమగును.

అనుచిత ప్రభావము ఉపయోగించుట వలన ఏర్పడిన ఒప్పందము: ఒక వ్యక్తి మరియొక వ్యక్తిపైన తనకుగల అధికారమును లేక ప్రభావమును దుర్వినియోగము చేసి, ఒప్పందము ఏర్పడునట్లు చేసినయెడల అనుచిత

ప్రభావమువలన ఒప్పందమునకు అంగీకరించిన వ్యక్తి ఒప్పందమును నిరర్థకపరుపవచ్చును. అనుచిత ప్రభావము ఉపయోగింపబడినదని చెప్పుటకు ఈ క్రింది సందర్భములు ఉండి ఉండవలెను.

ఒక వ్యక్తి మరియొక వ్యక్తియొక్క నిర్ణయములను రూపొందించుశక్తి కలిగియుండి ఆ శక్తిని ఉపయోగింప వలెను. ఈ క్రింది పరిస్థితులలో అట్టి శక్తి ఉన్నదని చెప్ప వచ్చును. ఒక వ్యక్తి మరియొక వ్యక్తిపైన నిజమైన లేక తత్ సదృశమైన అధికారము కలిగిఉన్నప్పుడు, ఒక వ్యక్తి మరిఒక వ్యక్తి యొక్క ఆప్తుడుగనో, ఆంతరంగికుడుగనో వ్యవహరింపవలసిన పరిస్థితి ఉన్నపుడును లేక అట్లు వ్యవహరించుచున్నను, ఒక వ్యక్తి వయసుచేతగాని, వ్యాధివలనగాని, శారీరకమైన, లేదా మానసికమైన బాధ వలనగాని తాత్కాలికమైనదియో శాశ్వతమైనదియోఅగు మనోదౌర్బల్యము వలన బాధపడుచు ఒప్పందము ఏర్ప రచుకొన్నప్పుడు; తన ప్రభావమును ప్రాబల్యము కలిగిన వ్యక్తి తన యొక్క అక్రమ లాభమునకు ఉపయోగించు కొన్నప్పుడును;

ప్రాబల్యము కలిగిన ఒక వ్యక్తికి ఎవరిమీద ప్రభావము గలదో వారితో ఒప్పందము ఏర్పరుచుకొని, ఆ ఒప్పందము అన్యాయపూరితముగా కనబడిన ఎడల అది అనుచిత ప్రభావము వినియోగించుటవలనగాక సక్రమముగానే ఏర్పడినదని రుజువుచేయు భారము ప్రాబల్యము కలిగిన వ్యక్తిపై ఉండును. ఈపై సూత్రములు సన్నిహిత బంధువుల మధ్యను, డాక్టరు రోగి మధ్యను, ఆధ్యాత్మికగురు శిష్యుల మధ్యను, న్యాయవాది కక్షిదార్ల మధ్యను, ఇట్టి ఇతర ఆంతరంగిక సంబంధములు గల సన్నివేశములలోను వర్తించును.

కపటము (ఫ్రాడ్ = మోసము) వలన ఏర్పడిన ఒప్పందము: ఒక వ్యక్తి మరొకవ్యక్తిని మోసము చేసి ఒప్పందమునకు అంగీకరించునట్లు చేసినచో ఆ ఒప్పందమును మోసపడిన వ్యక్తి నిరర్థకపరుపవచ్చును. ఒక వ్యక్తిగాని, అతని ఏజెంటు గాని, అతని ప్రోత్సాహము కలిగిన మరియొక వ్యక్తిగాని, రెండవ వారినిగాని లేక వారి ఏజెంటునుగాని, మోసపుచ్చు ఉద్దేశముతోగాని లేక కాంట్రాక్టుకు ఒప్పుకొనునట్లుచేయు ఉద్దేశముతోగాని, ఏదైనను ఒక విషయమునుగూర్చి అబద్ధమైనదియో లేక తాను నిజమని నమ్మనిదియో అగు సూచనను చేసినను, లేక తనకు నిజమని తెలిసినది లేక తాను నిజమని నమ్మినది యగు విషయమును మభ్యపెట్టి నను, లేక వాగ్దానమును నిలుపుకొను ఇచ్ఛలేక బూటకపు వాగ్దానములు చేసినను, లేక ఏ మోసము కలిగింపగల కార్యము చేసినను, మరి న్యాయశాస్త్రముచే మోసముగా పరిగణింపబడు ఏ కార్యమును లేక కార్యలోపమును చేసి నను అట్టి కార్యము లేక కార్యలోపము న్యాయశాస్త్ర ప్రకారము కపటమగును. మౌనము సాధారణముగా మోసము క్రిందరాదు. కాని ఏ విషయములోనైన చెప్ప వలసిన విధి ఉన్నప్పుడును, మౌనము సంభాషణాతుల్య మైనప్పుడును, మౌనమువలన కూడ మోసము జరిగినదని పరిగణింపవచ్చును.

మోసము వలన ఏర్పడిన ఒప్పందము నిరర్థక పరుప వీలగుటయే గాక మోసము వలన కలిగిన నష్టమునకు పరిహారము కోరుటకు సివిల్ దావా చేయవచ్చును.

మోసము చేయు ఉద్దేశము లేకుండ, కేవలము అసత్య వాక్యముల కారణముగ ఏర్పడిన ఒప్పందములు. ఒక వ్యక్తి మరియొకనితో మోసముచేయు ఉద్దేశము లేకుండ అనృతము చెప్పినందువలన మరియొక వ్యక్తి ఒప్పందముకు ఒప్పుకున్నట్లయిన ఆ రెండవ వ్యక్తి ఒప్పందమును నిరర్థక పరుప వచ్చును.

ఈ సూత్రము వర్తించుటకు క్రింది పరిస్థితు లుండవలెను. 1. ఒప్పందముకు సంబంధించిన విషయములను గురించి ఒప్పందముకు పార్టీలలో ఒకరు అసత్యములాడి ఉండవలెను. ఆ విషయము నతడు నిజమని నమ్మినను, పర్యవసానములో భేదము లేదు. 2. అసత్యము ఒప్పందముకు సంబంధించిన విషయముల స్థితిని గురించి ఉండవలెను. తగినంత ఆధారము లేక ఒక అభిప్రాయమును వ్యక్తపరచుట అసత్య వాక్యముగా పరిగణింపబడదు. 3. అసత్య వాక్యము పై రెండవ వ్యక్తి ఆధారపడి ఒప్పందమునకు ఒప్పుకొనవలెనను ఉద్దేశముతో అసత్య వాక్యము లాడుట జరిగి ఉండవలెను. 4. రెండవ వ్యక్తి అసత్య వాక్య కారణముగానే ఒప్పందముకు ఒప్పుకొని యుండవలెను.

సంపూర్ణవిశ్వాసయుత ఒప్పందములు : సాధారణముగ ఒప్పందమును ఏర్పరచుకొను పార్టీలు ఎవరి జాగ్రతలో వారుండి, విషయములను వారంతవారే తెలిసికొని నిర్ణయమునకురావలెను. కాని కొన్ని ఒప్పందముల సందర్భములో ఒప్పందములకు సంబంధించిన కొన్ని విషయములు ఒక పార్టీకే తెలియుటకు అవకాశముండి రెండవ వారికి తెలిసి కొనుటకు అవకాశము లేక పోవచ్చును. అట్టితరి ఆ విషయములను మొదటివారు రెండవ వారికి పూర్తిగా చెప్పవలసిన విధి న్యాయశాస్త్ర ప్రకారము కలదు. ఈ విధిని అతిక్ర మించినచో ఒప్పందమును నిరర్థక పరుపవచ్చును. ఇట్టి తరగతిలో వచ్చు సంపూర్ణ విశ్వాసయుత ఒప్పందములలో ముఖ్యములైనవి భీమా ఒప్పందములు. జీవిత భీమా పొందు

వ్యక్తి తన జీవితమును గురించిన విషయములు, భీమాకు సంబంధించినంతవరకు పూర్తిగా చెప్పవలెను. లేకున్నచో భీమా ఒప్పందమును భీమాచేసినవారు నిరర్థకపరుప వచ్చును. ఇట్లే ఇతర విధములగు భీమా ఒప్పందములును ఉండును.

స్థిరాస్తి విక్రయ ఒప్పందములు ఈ వర్గములో చేరవు. కాని అట్టి ఒప్పందములలో స్థిరాస్తిని అమ్ము వ్యక్తి తనకు గల హక్కులోని లోపములను ఆస్తిలో తనకు తెలిసినటువంటివి, కొనువానికి ఆస్తిని పరిశీలించిన కూడ తెలియనటువంటి లోవములను తెలియపరచవలెను. లేని ఎడల ఒప్పందము దోషపూరితమగును. కుటుంబ వ్యవహార పరిష్కారములలో కూడ విషయములను పరస్పరము తెలియజేసి కొనవలసిన విధి ఉన్నది. కంపెనీని ప్రారంభించునపుడు షేర్లు కొనుమని అడుగు సూచిక (ప్రాస్పెక్టస్) లోకూడ ముఖ్య విషయముల నన్నిటిని విపులముగా చెప్పవలసిన బాధ్యత డైరెక్టర్లపై ఉన్నది.

ఒప్పందమును ఎవరు ఎవరిమీద అమలు పరుపవచ్చును: ఒప్పందమును ఒప్పందమునకు పార్టీలు అయిన వారిమీద అమలుపరుప వచ్చును. పార్టీలు కాని వారిమీద అమలు పరుప వీలులేదు. ఏ పార్టీ యొక్క వారసు మీదనైనను ఆ వారసు పార్టీనుండి పొందిన ఆస్తిమేరకు ఒప్పందమును అమలు పరుప వీలగును. అట్లే పార్టీలు మాత్రమే ఒప్పందమును అమలు చేయుటకు హక్కు కలిగి ఉన్నారు. ఇతరులకు అట్టి హక్కు లేదు. ఒప్పందమును ఒక న్యాస ధర్మకర్త న్యాసము యొక్క ఫలమును పొందుటకు హక్కు కలిగిన వ్యక్తి యొక్క లాభమునకు ఏర్పరచిన, దానిని లాభానుభోక్త అమలు పరుపగలడు. ఒప్పందమునకు పార్టీ అయిన వ్యక్తి తనయొక్క బాధ్యతను మరీ ఎవ్వరికిని సంక్రమింప చేయలేడు. అనగా, రెండవ పార్టీని తనబదులు మరియొకరిచే కర్తవ్య నిర్వహణను తనచేత నిర్వహింపబడినట్లే స్వీకరింపమని కోర వీలుకాదు. కాని, ఒప్పందము మరియొకరి నిర్వహణకు ఏర్పాటు చేయవచ్చునని ఒప్పుదల ఉండిన యెడల అట్లు చేయవచ్చును. ఇట్టి ఒప్పుదల స్పష్టముగా లేక పోయినను నిర్వర్తింప వలసిన కర్తవ్యమునుబట్టి, తదితర పరిస్థితులనుబట్టి ఉన్నట్లే భావింపవచ్చును. ఒప్పందము నేర్పరచుకున్న వ్యక్తి తనకు రావలసిన లాభమును ఇతరులకు సంక్రమింప జేయుటకు సాధారణముగా తగిన దస్తావేజును వ్రాసి సంతకము చేయవలెను. అయితే లిఖితమగు దస్తావేజు పరివహనీయ లేఖలోని హక్కును సంక్రమింప జేయుటకవసరము లేదు. ఒప్పందములోని హక్కు ఒక పార్టీ గతించిన పిదప అతని వారసులకు సంక్రమింపవచ్చును.

ఒప్పంద కర్తవ్య నిర్వహణ విధి అంతరించుట: ఒప్పంద ప్రకారము చేయవలసిన విధి ఈ క్రింది విధములుగా అంతరింప గలదు:

హక్కును కలిగిన వ్యక్తి దానిని పరత్యజించుటవలన. వాగ్దానమును పొందినవాడు తన హక్కును పూర్తిగాగాని దానిలో ఒకభాగమునుగాని వదలుకొనవచ్చును. విధి నిర్వహణకుగల కాలపరిమితిని వాయిదా వేయవచ్చును. విధి నిర్వహణకు ప్రత్యామ్నాయముగా ఏదియైనను పొంది తన హక్కును వదలుకొన వచ్చును. హక్కును పరిత్యజించుటకు లిఖితమగు దస్తావేజుగాని, ప్రతిఫలముగాని అవసరములేదు.

ఒప్పందమునకు పార్టీలయినవారు ఆ ఒప్పందమునకు బదులుగా మరియొక దానిని ఏర్పరచుకున్నను, దాని యొక్క అంశములను మార్చినను మొదటి పార్టీలకు బదులు ఇతరులను చేర్చినను, మొదటి ఒప్పందము అంతమొందును. దీనిని నవీకరణ అందురు. ఇట్లు అంతమొందుటకు, రెండవ ఒప్పందము ద్వారా మొదటి దానిని అంతమొందించు ఉద్దేశము వ్యక్తము కావలెను. అట్టి ఉద్దేశము స్పష్టముగా లేక రెండు ఒప్పందములకు పరస్పర వైరుధ్యము లేకుండ, రెండింటిని అమలు పరచుటకు వీలైనపుడు మొదటిది అంతమొందదు.

ఒప్పందములోనే దానిని అంతమొందించు మార్గము చెప్పబడియున్నను, లేక సూచింపబడినను, అంతమొందింపగల షరతులను అందులో పొందుపరచినను ఆ మార్గమును అవలంబించుటవలన లేక షరతుల ప్రకారము చేయుటవలనగాని ఆ ఒప్పందమును అంతమొందింపవచ్చును.

ఒప్పంద విధులను నిర్వర్తించుటవలన: ఒక ఒప్పందములో ఒక పార్టీ రెండవవాడు తనకు ఇచ్చిన ప్రతిఫలము కారణముగా, వాగ్దానము చేసి ఉండినచో ఆ వాగ్దానమును నిర్వర్తించుకొనగా ఒప్పందము అంతమొందును. వాగ్దానమునకు ప్రతిఫలముగా వాగ్దానమిచ్చి ఉన్న యెడల రెండు వాగ్దానములను పూర్తిగా నిర్వర్తింపబడినగాని ఒప్పందము అంతమొందదు. ఒక వాగ్దానము నిర్వర్తింపబడినదా లేదా అను ప్రశ్నకు సమాధాన మిచ్చుటకు మనము ఒప్పందములోని షరతులను గమనించి వాని ప్రకారము వాగ్దానము కార్య రూపమున నిర్వర్తింపబడినదా లేదా అని పరిశీలింపవలెను. ఒకప్పుడు ఒక పార్టీ, రెండవవాడు చేసిన పని యథార్థముగా వాగ్దానమునకు అనుగుణముగా లేకున్నను, దానిని వాగ్దాన నిర్వహణగా స్వీకరింపవచ్చును. అట్లు స్వీకరించినపుడు వాగ్దానము నిర్వహింపబడినదిగా తలంపబడును. మరియొక సన్నివేశములో ఒకపార్టీ తన వాగ్దాన

మును నిర్వహించెదనని చెప్పి చేయుటకు సంసిద్ధమైనపుడు రెండవవాడు నిర్వహణను స్వీకరింపక పోవచ్చును. సంసిద్ధత చూపిన నిర్వహణ స్వభావము, కార్యక్రమము, ఒప్పందానుసారముగా ఉన్నఎడల అట్టి సంసిద్ధతా ప్రదర్శనము (టెండర్) ఈ క్రింద ఉదహరించినట్లు నిర్వహణగా పరిగణింపబడును. వస్తువుల అమ్మకమునకు ఒప్పందము జరిగిన, వస్తువులను స్వీకరింపని క్రయదారుని ఒప్పంద భంగమొనర్చిన వానిగా భావింపవచ్చును. అప్పుకు సంబంధించిన ఒప్పందము అయిన బాకీని రాబట్టుకొను హక్కు నశింపకున్నను ఋణదాత దావా చేసినపుడు దావా ఖర్చులకు ఋణస్థుడు బాధ్యుడు కాడు.

ఒప్పంద కర్తవ్యమును ఒక పార్టీ పాలింపనప్పుడు: ఒప్పందమువలన ఏర్పడిన కర్తవ్యమును ఒక పార్టీ అతిక్రమించుటవలన రెండవవారికి వ్యాజ్యకారణము లభించును. అంతేగాక రెండవవారికి తమ కర్తవ్యమును నిర్వర్తించు బాధ్యత తొలగవచ్చును. అట్లు కర్తవ్య విమోచన కాగల పరిస్థితులను వివరింపదగును. ఒక పార్టీ ఒప్పందమునకు సంబంధించిన తన బాధ్యతను ఇక తాను నిర్వర్తింపనని స్పష్టముగా తెలియజేసినచో రెండవవారు కర్తవ్య నిర్వహణకాలము రాకముందే ఒప్పందము మొదటివారిచే అతిక్రమింపబడినదిగా భావించి ఒప్పంద భంగమువలన నష్టపరిహారమునకు దావా చేయవచ్చును. అట్లు స్పష్టముగా తెలియచేసినప్పటికిని, రెండవవారు ఒప్పందము భగ్నమైనటుల భావింపక అమలులో ఉన్నట్లు భావించినచో ఒప్పందము అంతమొందదు. మొదటిపార్టీ తన కర్తవ్యములను నిర్వర్తించుచు మధ్యలో ఇక నిర్వర్తింపనని తెలియచేసినప్పటికిని రెండవవారు పైనచెప్పిన ప్రకారముగా చేయవచ్చును. మొదటివారు మాటలలో చెప్పక చేతలలో తాము నిర్వర్తింపలేని పరిస్థితిని కలిగించుకొన్నను, రెండవవారు పై విధముగా చేయవచ్చును. పరస్పరము వాగ్దానములు చేసికున్నపుడు రెండవవారు తమ వాగ్దానమును నిర్వర్తించుటకు సంసిద్ధులై ఉన్నగాని, మొదటివారు వాగ్దానమును నిర్వర్తింపనవసరములేదు. ఒప్పందములో అట్టి పరస్పర వాగ్దానములు ఏ వరుసలో నిర్వర్తింపవలెనో తెల్పియున్న యెడల ఆ వరుసలోనే నిర్వర్తింపవలెను. వరుసక్రమము స్పష్టముగా తెలుపబడనిచో వాగ్దానముల స్వభావమునుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును. ఒక ఒప్పందములో ఒక వాగ్దానము రెండవది నిర్వర్తింపబడకుండ నిర్వర్తించుటకు వీలుకానిదైనపుడు రెండవది నిర్వర్తింపనిది మొదటి దానిని నిర్వర్తింపుమని అడుగుటకు వీలులేదు. రెండవది నిర్వర్తింపని కారణమున రెండవవారు మొదటివారికి కలుగు నష్టమునకు బాధ్యులగుదురు. అయితే రెండవవారు తాము తమ వాగ్దానములోని కొన్ని అంశములను నిర్వర్తించి కొన్ని అంశములను నిర్వర్తింపకయుండి, నిర్వర్తింపని విషయములు ఒప్పందములో ప్రధానాంశములు కానపుడు మొదటివారు తమ కర్తవ్యము తొలగిపోయినదని భావించుటకు వీలులేదు. వారు తమ కర్తవ్యమును నిర్వర్తించి, నిర్వర్తింపబడని రెండవవారి వాగ్దానములోని అంశముల విషయములకు సంబంధించి నష్టపరిహారమును కోరనగును.

షరతులు, ఉపషరతులు: ఒప్పందములోని వివిధ షరతులలో కొన్నిటిని షరతులు కొన్నిటిని ఉపషరతులు (వారంటీలు) అని అందురు. మొదటి తరగతివి ఒప్పందములో అతిముఖ్యమైన షరతులు, రెండవ తరగతివి ఒప్పందమున అంత ముఖ్యమైనవి కావు. మొదటివి అతిక్రమింపబడినపుడు ఒప్పందము భగ్నపరుపబడినదని తలంపవచ్చును. కాని రెండవ తరగతివి అతిక్రమింపబడినపుడు అట్లు తలంచుటకు వీలులేదు. వాని అతిక్రమణకు కేవలము నష్టపరిహారమే కోరతగును.

ఒప్పందములోని కర్తవ్య నిర్వహణ అసాధ్యమైన కారణమున: అసాధ్యమైన పనులు చేయుటకు ఏర్పరచుకొను ఒప్పందములు న్యాయసమ్మతములు కావు. ఒప్పందములో ఉద్దేశింపబడిన కర్తవ్య నిర్వహణ ఒప్పందము ఏర్పరచుకొన్నపుడు సాధ్యమై, తదుపరి దాని నిర్వహణ అసాధ్యమైనను, లేక న్యాయావళికి విరుద్ధమైనను, ఒప్పందము, అట్టి తేదీ నుండి నిరర్థకమగును. న్యాయావళి నిర్ణయించిన ప్రకారము కొన్ని సన్నివేశములలో ఒప్పందము వలన కలిగిన కర్తవ్యములు అంతమగును (ఉదా: ఒక పరివహనీయ లేఖను ముఖ్యాంశములలో మార్చుటవలన).

ఒప్పంద కర్తవ్య అతిక్రమణవలన కలుగు పరిహారములు: ఒప్పందమును భగ్నము చేసిన పార్టీ దానివలన నష్టపడిన ఇతర పార్టీకి నష్టపరిహారము ఈయవలసియున్నది. ఈ పరిహారముయొక్క పరిమితి రెండు సూత్రములనుబట్టి యున్నది:

1. పరిహారము ఈయవలసిన నష్టము ఒప్పంద భంగము నుండి సహజముగా ఏర్పడిన నష్టముగా నుండవలెను.
2. అట్టి నష్టము ఒప్పందము ఏర్పరచుకొన్నపుడు పార్టీలు ఒప్పంద అతిక్రమణనుండి కలుగగల నష్టమని వ్యక్తముగాగాని, గర్భితముగాగాని భావించియుండిన నష్టముగా నుండవలెను. అట్లుగాక సన్నిహిత సంబంధములేని నష్టములకును పార్టీల భావనలో ఉండుటకు వీలులేని నష్టములకును నష్టపరిహారము పొందవీలులేదు. ఒప్పందము

లోనే ఈయవలసిన నష్టపరిహార మొత్తమును పార్టీలు సూచించినచో నష్టపరిహారము ఆమొత్తమునకు పరిమితము చేయబడును. కాని ఆ మొత్తమునకును పై రెండు సూత్రములను అనుసరించి నిర్ణయించిన మొత్తమునకును వ్యత్యాసముండినచో మొదటి మొత్తము తక్కువ అయిన యెడల దానికి పరిమితము చేయబడును. ఎక్కువ అయినచో రెండవ మొత్తమునకు పరిమితము చేయబడును.

చేసిన పనికి ప్రత్యామ్నాయము: ఒక పార్టీ కొంతవరకు తన కర్తవ్యమును నిర్వహించి తరువాత రెండవవాని నిర్వహణలో లోపము కారణమువలన ఒప్పందమును అంత మొందించిన ఎడల తాను రెండవవాని కొరకు చేసిన పనికి న్యాయసమ్మతమైన పరిహారము పొందవచ్చును.

వినిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టమునకు అనుగుణముగా నష్టపడిన వ్యక్తి ఒప్పంద విధిని రెండవవాడు నిర్వర్తింపవలసినదిగా డిక్రీని కోర్టునుండి పొందవచ్చును. ఒప్పంద విధిని అతిక్రమింపరాదని నిషేధించు డిక్రీని కూడ అతిక్రమణకు పూర్వము పొందవచ్చును.

ఒప్పంద సదృశములు: కొన్ని సన్నివేశములలో పార్టీలమధ్య అభివ్యక్తముగాగాని, వివక్షితముగాగాని ఒప్పందము లేకపోయినను, ఒప్పందము ఉండుటకు అవకాశమే లేకుండినను, న్యాయావళి ప్రకారము ఒప్పందము ఉన్నట్లు భావింపబడి, పార్టీల హక్కులు, కర్తవ్యములు అట్టి సంభావిత ఒప్పందమునకు అనుగుణముగా నిర్ణయింపబడుచున్నవి (చూ. గర్భిత ఒప్పందము).

ఉదా: ఇతరుల వస్తువును మనము ఏ కారణము చేతనైనను తీసికొని సంపూర్ణముగా వినియోగించుకొనిన ఎడల, వారితో ఎట్టి ఒప్పందము లేకపోయినను, వారితో మనము విక్రయ ఒప్పందము ఏర్పరుచుకున్నట్లు న్యాయావళి వలన భావింపబడి, మనము దాని ధర వారికి ఇచ్చునట్లు బాధ్యత ఏర్పడును. ఇట్లు ఒప్పంద సదృశములు ఒప్పందము లేని సన్నివేశములలో ఉదయింపవచ్చును. ఒప్పంద సదృశములలోని విధులు ఒప్పందవిధులవలననే అమలు పరుపవచ్చును. ఒప్పంద సదృశమువలన నష్టపడిన పార్టీ దానిని వ్యావహారిక అపకృతిగా పరిగణించి దానికి తగుపరిహారము కొన్ని సన్నివేశములలో పొందవచ్చును. బి.స.నా.

ఒప్పుదల: చూ. సాక్ష్య చట్టము.

ఔరసుడు: చూ. వారసు.

ఔషధములు అద్భుత నివారణల అభ్యంతర ప్రకటనలు: ప్రతి మానవునికిని ఎప్పుడో ఒకప్పుడు కొంచెమో, గొప్పయో రుగ్మత కలుగుచుండును. దానిని నివారించుకొనుటకు ఉచితార్హతలుగల వైద్యుని యొద్దకు పోయి అతడు చెప్పిన ఔషధము సేవించుట యుక్తము. కాని బీదరికము, తీరని వ్యాధులచే పీడింపబడుట, గ్రామ నివాసము మొదలైన కారణములచే అనేకులు సులభ తరుణోపాయము కోరుదురు. అటువంటి వారికి పత్రికలలో ప్రకటింపబడు మందులు వరప్రసాదమువలె కన్పించును. వానిలో ఎన్నో మందులు నిరుపయోగములును, సంఘద్రోహులకు ధనసంపాదన మార్గములును అయి ఉండును. వీని బారినుండి ప్రజలను రక్షించుటకై ప్రభుత్వముచే ఔషధములు అద్భుత నివారణల (అభ్యంతర ప్రకటనల) చట్టము జారీచేయబడినది.

వైద్యుడు తన వైద్యశాలావరణములో నుంచు ప్రకటనలు, శాస్త్రగ్రంథములు, వైద్యులకును, వారికిచ్చుటకై ఔషధ విక్రేతలకును ఆసుపత్రులకును, పరిశోధనాగారములకును పంపబడు ప్రకటనలు, ప్రభుత్వమే చేసినట్టివియు, ప్రభుత్వానుమతితో నితరులు చేసినట్టివియు ఔషధముల (1940) చట్టము ననుసరించి అనుమతింపబడిన ప్రకటనలు నిషిద్ధములుకావు. గర్భవిచ్ఛేదన నివారణములకు, పుంస్త్వ రక్షణాభివృద్ధులకు, బహిష్టు క్రమమునకు, ఏ మందునైన ఉపయోగించుటకు ప్రేరేపించు ప్రకటనలలో ఏ మందును గురించికాని అసత్య వివరములిచ్చు ప్రకటనలలోగాని, అద్భుత నివారణల ప్రకటనలలో కాని, ఎవ్వరును పాల్గొనరాదు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన అధికారి అట్టి అభ్యంతర ప్రకటనలను స్వాధీనపరచుకొన వచ్చును. కేంద్ర ప్రభుత్వము ప్రజోపకరమైన నమ్మకమైన మందుల ప్రకటనలను అనుమతింప వచ్చును.

ఈ చట్టము నిషేధించిన కార్యములను మొదటి పర్యాయము చేసిన ఆరు మాసములకు మించని ఖైదు, మరల గావించినచో, సంవత్సరమువరకు ఖైదు, జరిమానా శిక్ష విధింపవచ్చును. వ్యాపార సంస్థలు (కంపెనీలు) నేరము గావించినప్పుడు ఆ సంస్థలేకాక వానిని నిర్వహించు ఉన్నతోద్యోగులు కూడ వారి అంగీకారముతో గాని నిర్లక్ష్యమువలనగాని సహకారముతోగాని నేరము జరిగినపుడు శిక్షింపబడుదురు. తాము జాగ్రతతో మెలగియు తమకు తెలికయే నేరము సంభవించినదని వారు రుజువు చేసికొన్నచో, బాధ్యతా విముక్తులగుదురు. వ.బా.సు.

కంపెనీల చట్టము: జాయింటు స్టాక్ కంపెనీ అను భావము పాశ్చాత్య ప్రపంచమునుండి వచ్చినది. వ్యాపారమును జేయదలచిన వ్యక్తికి పెట్టుబడి సొమ్ము చాలనపుడు సామాన్యముగ నతడు ఇంకొక వ్యక్తి సహాయమును తీసికొనును. మొదట ఆ సహాయము అప్పు రూపమున

యుండెడిది. క్రమక్రమముగ వ్యక్తులు కొంతమందిచేరి తమ యొద్ద ఉన్న ధనమును ప్రోగుచేసికొని వ్యాపారమును నిర్వహించుట సుకరమని, లాభదాయకమని గ్రహించిరి. ఈ అనుభవమునుండియే జాయింటు స్టాక్ కంపెనీభావము ఉత్పన్నమైనది. ఆదిని ఏర్పడిన జాయింటు స్టాకు కంపెనీలలో ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ఒకటి.

భారత దేశములో ప్రస్తుతము (1964) దాదాపు 26,000 జాయింటు స్టాకు కంపెనీలున్నవి. అనేక కంపెనీల వ్యవహారములు మేనేజింగు ఏజెన్సీ కంపెనీల ద్వారా జరుపబడుచున్నవి. ఈ మేనేజింగు ఏజెన్సీలలో ఎక్కువసంఖ్య పశ్చిమ బెంగాల్‌లోను, బొంబాయి (మహారాష్ట్ర), గుజరాత్) రాష్ట్రములోను, మద్రాసురాష్ట్రములోనూ మిగిలిన కంపెనీలు ఇతర రాష్ట్రములలోనూ వ్యాపించియున్నవి. ఈ కంపెనీల మొత్తము ఉత్పాదన యావదార్థిక రంగమును ఆచ్ఛాదించుచున్నది. కాని భారతప్రభుత్వము ప్రథమమున 1948 లో ప్రతిపాదించి 1956 లో పునరుద్ఘాటించిన పారిశ్రామిక విధానము ననుసరించి కొన్ని భారీ పరిశ్రమలు ప్రభుత్వ నిర్వహణకై ప్రత్యేకింపబడినవి.

ఈ విషయమునకు సంబంధించిన భారతదేశ చట్టములు బ్రిటిష్ చట్టముల ననుసరించి ఏర్పడినవే. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము క్రమక్రమముగ రూపొందించుచూ వచ్చిన చట్టముల ననుసరించియే భారతదేశములో కంపెనీలకు సంబంధించిన చట్టములు చేయబడినవి. వాటిలో ప్రథమముగా జాయింటు స్టాకు కంపెనీల రిజిస్ట్రేషను గూర్చిన చట్టము 1850 లో జారీ చేయబడినది. ఈ చట్టమాధారముగ అనేక చట్టములు ఆ తరువాత అమలులోనికి తేబడెను.

జాయింటు స్టాకు కంపెనీలను ఇతర సంఘములను, మెంబర్ల పరిమిత బాధ్యతాయుతముగగాని పరిమిత రహిత బాధ్యతాయుతముగగాని స్థాపించి క్రమబద్ధము చేయుటకు 1857 లో ఒక చట్టము జారీచేయబడెను. కాని బ్యాంకింగు, ఇన్సూరెన్సుల నిమిత్తము ఏర్పడిన కంపెనీలకు అట్టి పరిమిత బాధ్యత హక్కును సంక్రమింపచేయలేదు. 1857 బ్రిటిష్ అధినియమము ననుసరించి 1860 లో జారీచేయబడిన మరియొక చట్టమువలన ఈ భేదము తొలగించబడెను. 1862 బ్రిటిష్ శాసనము ననుసరించి వాణిజ్య సంస్థలను ఇతర సంఘములను బలపరుచుటకు, వాటిలో మార్పులను చేయుటకు అంతరింప చేయుటకు సమగ్రమైన చట్టము ఏర్పాటు చేయబడెను. ఇంగ్లండులో అంతవరకును కంపెనీల చట్టమునకు సంబంధించిన సవరణల నన్నిటిని కలిపి 1882 లో ఈ సమగ్రశాసనమును జారీ చేసిరి. 1882 నుండి 1913 వరకు అనేక సవరణ చట్టములు జారీ చేయబడెను. 1. 1887-IV అధినియమము ప్రకారము ఏ కంపెనీనైన నిలుపుచేయు సందర్భమున ఆనాటికున్న అప్పులకు ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడెను. 2. 1891-XII వ చట్టము ప్రకారము హుండీ అను పదమును న్యాయ పరిభాషలో ఉపయోగింప మొదలిడిరి. 3. 1895-XII వ చట్టమువలన కంపెనీలు తమ వ్యాపారమునుగాని, కంపెనీ నియమావళినిగాని మార్చుకొనుటకు అధికారము పొందినవి అయితే హైకోర్టు దానిని ధ్రువపరచుట అవసరమని నిర్ణయింపబడెను. 4. 1900-IV చట్టము క్రింద కొన్ని కంపెనీలు ఇంగ్లండులో బ్రాంచిలను పెట్టుకొని వాటాదార్లను చేర్చుకొనుటకు అధికారము ఈయబడెను. 5. 1910-IV చట్టము పెట్టుబడి మొత్తమునుంచి వడ్డీ చెల్లించుటకును చెల్లుబడి అయిపోయిన డిబెంచర్లను తిరిగి జారీచేయుటకు అధికారము నొసగెను. పిమ్మట 1913 లో ఒక సమగ్రమైన చట్టము జారీ చేసిరి. ఆంగ్ల శాసనము ననుసరించి అదే పద్ధతిని 1913 లో భారతదేశములో ఒక చట్టమును జేసిరి. ఈ చట్టమునకు 1914, 1932 లలో కొన్ని సవరణలు చేయబడినవి.

ఇంగ్లండులో 1929 లో విశేషమైన సవరణలు కావించుచూ మరియొక చట్టము చేయబడెను. అ చట్టమును పురస్కరించుకొని మేనేజింగు ఏజెంట్సును గూర్చిన సమస్యలను పరిష్కరించు ఉద్దేశముతో 1936-XXII వ చట్టమును భారతదేశములో జారీ చేసిరి. ఈ చట్టము కేవలము సవరణ నిమిత్తమేర్పడినది. ఆంగ్ల అధినియమములోని కొన్ని ఉపబంధములు తీవ్ర విమర్శకు లోనగుటచేత వాటిని భారతదేశపు చట్టములో చేర్చలేదు.

మేనేజింగు ఏజెన్సీల సమస్య భారతదేశపు చట్టములో ఒక ప్రత్యేకత వహించినది. అందుచేత వాటిని గూర్చిన అంశములు ప్రత్యేకించి అధికముగ చేర్చబడినవి. బ్యాంకింగు కంపెనీలను గూర్చిన చట్టములు ప్రత్యేకముగ తలపెట్టియుండక పోవుటచే తత్సంబంధమైన కొన్ని నిబంధనలు కూడ 1936 చట్టములో చేర్చబడెను. ఈ 1916 చట్టమును 1937 మొదలు 1946 వరకును ప్రతి సంవత్సరము సవరించుచునే వచ్చిరి. భారత ప్రభుత్వముయొక్క 1937 ఇండియన్ లాస్ ఆర్డర్ ప్రకారముకూడ మరికొన్ని సవరణలు చేయబడినవి. అదే విధముగ భారత దేశమునకు స్వాతంత్ర్యము ప్రాప్తించిన సందర్భమున 1950 లాస్ ఆర్డరును అనుసరించి మరికొన్ని సవరణలు జరిగెను. ఈ శాసనము ననుసరించి ఏ కంపెనీ వ్యవహారముల యందైనను ప్రత్యేకముగ జోక్యము కలుగచేసికొనుటకు భారత

ప్రభుత్వము విస్తృతమైన అధికారమును సంపాదించుకొనెను. కంపెనీ వ్యవహారములు కంపెనీ శ్రేయస్సుకు భంగకరముగాను, వాటాదార్లకు బాధాకరముగాను పరిణమించుచుండినచో అవసరమగు చర్యను సాగించుటకు కోర్టులకు అధికారములుకూడ ఒసగబడెను. ప్రప్రథమముగ ఆర్డినెన్సు ద్వారా ప్రవృత్తము చేయబడిన ఈ మార్పులన్నియు క్రోడీకరింపబడి సమగ్రరూపమున 1951-LII వ చట్టముచే అమలుపరచబడెను.

రెండవ ప్రపంచయుద్ధము తరువాత మరికొన్ని ముఖ్యసవరణలవసర మాయెను. యుద్ధావసరములనుబట్టి పారిశ్రామిక రంగములో హఠాత్తుగా ఏర్పడిన అభివృద్ధి సందర్భములో కంపెనీల నిర్మాణము, నిర్వహణ యందు అనేక మోసములు, దురాచారములు ఏర్పడెను. బినామీ వ్యవహారములు, ఆదాయములను మరలించుట, పెట్టుబడి సొమ్ముల ఉమ్మడి కలయికలు, కంపెనీ వ్యవహారములు తెలియని అనేకమంది వ్యక్తులు రహస్యముగ వ్యవహారములు జరుపుట, వాటిని వాటాదార్లకు తెలియకుండునట్లు చేయుట - ఇవి కొన్ని మచ్చుకు చెప్పదగిన చెడుగులు. వీటి నన్నింటిని అరికట్టుటకు అప్పటి చట్టమును అనుసరించి వీలు లేకుండెను.

మరియు ఆ చట్టమును అమలు పరుచుటకు తగిన సంస్థ ఏదియు లేకపోయెను. యుద్ధము జరుగుచున్నంత కాలము ఆ ఒత్తిడిలో ఈ దురాచారములు బయట పడకుండ కప్పుట సాధ్యమయ్యెను. కాని యుద్ధము ముగియగనే అవి స్పష్టముగా ప్రకటితము లయ్యెను. కంపెనీల చట్టమును త్వరలో సంస్కరింవవలసిన అవసరమేర్పడెను. అట్టి సంస్కరణలలో ఈ క్రింది విషయములకు ప్రాధాన్యత యొసగబడెను:

కంపెనీలు ఏర్పాటు అగు విధానము, వాటాదార్లు మేనేజిమెంట్లు చేయునగు అజమాయిషీ, డైరెక్టరుల అధికారములు, వారి పనులు, వారు కంపెనీల మేనేజిమెంటుపై చెలాయించు ఆధిపత్యము, మేనేజింగు ఏజెంట్ల నియామకమునకు సంబంధించిన నిబంధనలు, కంపెనీలను నడుపుటలో వారికిని, కంపెనీ డైరెక్టర్లకును, వాటాదార్లకును గల సంబంధమును పర్యవేక్షించు అధికారములు, ప్రభుత్వ కంపెనీ లెక్కలు తయారుచేయు విధము, మైనారిటీ వాటాదార్లు, వారికి కావలసిన రక్షణ, వాటాదార్లందరికి ఉండవలసిన రక్షణ, కంపెనీల ఉపసంహారణ క్రమము, చట్టాన్ని అమలు జరుపుటకును పెట్టుబడి విషయములను నిరంతరము పరిశీలించుచుండుటకును, ఒక అధికారయుతమైన సంస్థ.

కంపెనీల చట్టమును సంస్కరించుటకు 1950 అక్టోబరులో ప్రభుత్వమొక సంఘమును ఏర్పాటు చేసెను. ఆ సంఘమప్పటి పరిస్థితులను పరిశీలించెను. 1951 - III వ చట్టము జారీ అయినప్పటికే ఈ సంఘము ఏర్పడి యుండెను. ఈ సంస్కరణ సంస్థ అందజేసిన నివేదిక పర్యవసానముగ 1955 భారత కంపెనీల బిల్లు ప్రవేశపెట్టబడెను. దానిని పరిశీలించుటకు పార్లమెంటు జాయింటు సెలక్టు కమిటీ ఏర్పడెను. వీటి అన్నిటి ఫలితముగ 1956 భారత కంపెనీల చట్టము ప్రవృత్తము కాబడినది. తద్వారా కంపెనీల వ్యవహారములను దృఢపరచుటకు, సంస్కరించుటకు, మార్పు చేయుటకు ఏర్పాట్లు కావింపబడినవి. ఆ చట్టము 1956 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీనాడు అమలులోనికి వచ్చెను.

ఈ చట్టమునకు సంబంధించిన బిల్లు సెలెక్టు కమిటీ ఘట్టములో ఉన్నప్పుడు కంపెనీ మేనేజిమెంట్లు, వర్తక సంఘములు అనేక విమర్శనలు గావించిరి. పార్లమెంటు ఈ విమర్శనలను చాలవర కంగీకరించెను. చట్టము ప్రవృత్తమైనపిదప కూడ విమర్శనలు కొనసాగినవి. చట్టమునందు బహు సంఖ్యాకమైన నిబంధనలు, కట్టుబాట్లు ఉన్నవనియు, కంపెనీల దైనందిన వ్యవహారములలో ప్రభుత్వ మెక్కువ జోక్యము కలిగించుకొనే అవకాశము గలదనియు, ప్రస్తుత ఆర్థిక పరిస్థితులలో అత్యవసరమయిన వ్యాపారాభివృద్ధికి ఈ చట్టము అంతరాయముగ పరిణమింపనున్నదనియు మొదలగు అపోహాలే ఈ విమర్శనలకు కారణము. చట్టము రెండేండ్లు అమలుపరచిన తరువాత ఈ సందేహములు భయములు నిరాధారములనియు, దీని మూలముగ ఆర్థికాభివృద్ధికి అంతరాయము ఎంతమాత్రము కలుగలేదనియు స్పష్టపడెను.

ఈ చట్టములోని మార్పులన్నిటికి కారణము కంపెనీ మేనేజిమెంటులో బహుకాలముగ ఏర్పడి, రెండవ ప్రపంచ యుద్ధ కాలములో బయలుపడిన దురాచారములను అణచివేయ వలెననెడి సంకల్పము. దీనికి ప్రోద్బలముగా నిర్ణీత ఆర్థిక ప్రణాళిక ననుసరింపవలెనను సంకల్పము, క్రమక్రమముగ ప్రజాస్వామ్య సామ్యవాద తత్త్వమును రూపొందింప జేయవలెననెడి సంకల్పము, జాయింటు స్టాకు కంపెనీలను ప్రజాశ్రేయస్సు దృష్ట్యా పునఃపరిశీలన గావించి, సంఘ సమష్టి వ్యవహారములకును, ప్రభుత్వ విధానములకును సామరస్య మేర్పడునట్లు చేయవలెననెడి సంకల్పము కూడ యుండెను. వాటాదార్ల కెక్కువ అధికారములను కలుగ జేయుట, మేనేజింగు ఏజెంట్లు, డైరెక్టర్ల వ్యాపారములలోని దాపరికములను తొలగించుట, వారు చేయు ఉద్యోగ నియామకములందు, కంపెనీ ధనమునుండి వారు చేయు

ఖర్చులందు కూడ రహస్య విధానములను తొలగించు మేనేజిమెంట్లు తీసికొను జీతములు, వేతనములు కమీషనులను క్రమబద్ధము గావించుట - ఇవి ఇప్పటి కంపెనీ చట్టములోని ప్రధాన లక్షణములు.

కంపెనీ చట్టము 1956 అమలులోనికి వచ్చిన తరువాత అనుభవమునుబట్టి ఇంకను చట్టములోనున్న ఇతర లోపములను ప్రభుత్వము గుర్తించినది. అట్టి లోపముల సరిదిద్దుటకుగాను ఈ చట్టమునందు 1961 లోను, 1963 లోను కొన్ని సవరణలు పార్లమెంటు చేసినది. ఈ సవరణలన్నియూ కంపెనీల పరిపాలనకు సంబంధించిన కీలక స్థానములలోనున్న వ్యక్తులు జరిగించు అరాచకములను అరికట్టుటకు ఉద్దేశించబడినవి. కంపెనీలలో సక్రమనిర్వహణ జరుగునట్లు చూచు నిమిత్తము ప్రభుత్వమునకు కొన్ని అధికారములు దత్తము చేయబడినవి.

పబ్లికు కంపెనీలు, ప్రైవేటు కంపెనీలు అని కంపెనీలు రెండు విధములు. ప్రైవేటు కంపెనీ దాని నిబంధనలను బట్టి వాటాలను ట్రాన్స్ఫరు చేసే అధికారమును పరిమితముచేసి, మెంబర్ల సంఖ్యయొక్క గరిష్ఠ పరిమితిని 50 గా నిర్ణయించును. ప్రజలు కంపెనీలలో వాటాలను, డిబెంచర్లను తీసుకొను పద్ధతి వర్తించదు. మిగతా కంపెనీలన్నియు పబ్లికు కంపెనీలు, లాభము సంపాదించు సంకల్పముతో 20 కంటె ఎక్కువమంది వ్యక్తులు, బ్యాంకింగు విషయములో 10 మందికి మించిన వ్యక్తులు, ఈ చట్టము క్రింద రిజిష్టరు చేసికొనిన తరువాతనే ఆయా వ్యాపార కార్య నిర్వహణము చేయనగును.

కనీసము ఏడుగురు సక్రమమైన ఉద్దేశముతో చేరి, పరిమిత బాధ్యతతోగాని, పరిమిత రహిత బాధ్యతా యుతముగా గాని, కంపెనీని ఏర్పరచుటకు మెమొరాండముపై సంతకములు చేయవలెను. ప్రైవేటు కంపెనీ అయినచో ఇద్దరు వ్యక్తులు సంతకము చేసిన చాలును. పరిమిత బాధ్యత గల కంపెనీల మెంబర్లు కంపెనీని సమాప్తి చేయునపుడు మెమొరాండము ప్రకారము దాని ఋణములకు బాధ్యత వహించవలెను. రిజిస్టర్డు ఆఫీసు వివరములు, దాని స్థానము, ఉద్దేశములు, కంపెనీ వ్యాపారములు వ్యాప్తమయ్యే ప్రదేశము, వాటా ధనము, మొత్తము వాటాల పరిమితి మొదలగు విషయము లన్నియు మెమొరాండములో పొందుపరచవలెను. మెమొరాండముతోబాటు కంపెనీ కార్యనిర్వహణకు వలయు నిబంధనలు కూడ ఏర్పాటు కావలెను.

మెమొరాండము రిజిష్టరయిన తరువాత రిజిస్ట్రారు సంతకముచేసి, కంపెనీ సక్రమముగ నిర్మాణమైనదని, పరిమిత బాధ్యత గలదియైనచో ఆ విషయమును పేర్కొనుచు ధ్రువపత్రము జారీ చేయును. దానితో ఆ కంపెనీ ఒక సంస్థగా ఏర్పడును. అంతటితో తన సమస్త కార్యములను నిర్వహించుటకు, నిరంతరాయముగ వ్యవహరించుచు తన మొహరును ఉపయోగించుటకు అధికారము కంపెనీకి సమకూరును. మెమొరాండములో సంతకము చేసి నిబంధనలను అంగీకరించిన వ్యక్తులందరును కంపెనీ మెంబర్లగుదురు.

పబ్లికు కంపెనీలకును, ప్రైవేటు కంపెనీలకును చాల భేదము కలదు. పబ్లికు కంపెనీలో వాటాదార్లుందురు; ప్రైవేటు కంపెనీలో అన్యోన్య సన్నిహితులగు కొలది మంది ఉందురు. వేతనములు. ఉద్యోగములు, ఒప్పందములు, కమీషన్లకు సంబంధించి పబ్లికు కంపెనీలకు వర్తించే కట్టుబాట్లవసరము లేకయే కంపెనీ మేనేజిమెంటులో ఉన్నవారిని నమ్ముటకు వీలుండును. పబ్లికు కంపెనీకి చెందిన వాటాదార్లు బహు సంఖ్యాకులుగను దేశము నాలుగు మూలలలో వ్యాప్తమైనవారుగను యుందురు. అందులో చాలమంది లాభముకై వేచియుండు అమాయకులగు పెట్టుబడిదార్లు. అందుచేత వాటి నిర్వహణ ప్రభుత్వమునకు చట్టదృష్ట్యా చాల ముఖ్యమైనది. పబ్లికు కంపెనీలకు వలెనే, పెద్ద ప్రైవేటు కంపెనీలను కూడ దిట్టమైన కట్టుబాట్లకు లోనగునట్లు చేయుట శ్రేయస్కరము.

కంపెనీ ఏర్పడి రిజిష్టరయినపుడు ఆ కంపెనీ తరఫున ఒక సంస్థా సంబంధ వివరణమును (ప్రాస్పెక్టస్) ప్రకటింతురు. దానియందు కంపెనీ ఉద్దేశములు అంతవరకు జరిగిన వ్యవహారములు, కంపెనీ ఆశించుచున్న లాభము, ఆదాయ వ్యయముల సంబంధమైన అంచనాలు వాటాదారును రక్షించగల ఇతర అంశములు - అన్నీ ఉదాహరింపబడియుండును. ప్రాస్పెక్టస్‌లో ఉదహరించిన విషయములలో ఏవైనా పొరపాట్లుండినచో, వాటికి కంపెనీ బాధ్యత వహింపవలెను.

ఐదులక్షల రూపాయలకంటె ఎక్కువ పెట్టుబడి మొత్తము గల కంపెనీలు వేరొక చట్టము ననుసరించి ప్రజలకు వాటాల నమ్మ అధికారమును ప్రభుత్వమునుంచి పొందవలెను. అట్టి అనుమతి పొందిన తరువాతనే, వాటాల సంబంధమైన వివరాలతోసహా ప్రాస్పెక్టస్‌ను ప్రకటించుట జరుగును. కోరిన వారికి వాటాలను అమ్మెదురు; చట్ట ప్రకారము అనేక లాంఛనములను పాటింపవలసి యుండును. వ్యాపారమునుబట్టి, పెట్టుబడి మొత్తము నెక్కువగాని తక్కువగాని చేయు అధికారము కంపెనీకి గలదు. అట్లు ఎక్కువగాని, తక్కువగాని చేయుటకు

ముందుగా కొన్ని లాంఛనములను పాటించి, ప్రభుత్వము యొక్క అనుమతిని పొందవలెను.

ఎక్విటీ షేర్లు, ప్రిఫరెన్సు షేర్లు అని షేర్లు రెండు రకములు. ప్రిఫరెన్సు షేరుదార్లు తాము చెల్లించిన పెట్టుబడి మొత్తమునుబట్టి నిర్దిష్టమైన డివిడెండును మాత్రము బడయగలరు. మిగిలిన అనగా ఎక్విటీ షేరుదార్లకు డివిడెండులో ఏ భాగమునైనా ఇవ్వడమా, ఇచ్చే ఎడల ఎంత వంతు ఇవ్వవచ్చును అను విషయము ఆ సంవత్సరమునకు రాబోవు సంవత్సరములకు సంబంధించిన అనేక విషయములను బట్టి నిర్ణయింపబడును. ఎక్విటీ షేర్లుగల ప్రతి మెంబరుకు వోటుహక్కు కలదు. వోటుచేయుట ఎక్విటీ షేర్ల మొత్తము పెట్టుబడిని అనుసరించి యుండును. తమ డివిడెండ్లను పొందునప్పుడే ప్రిఫరెన్సు షేరుదార్లకు వోటు చేయుటకు హక్కు కలదు. తమ హక్కులకు సంబంధించిన తీర్మానము ఏదిగాని చర్చింపబడుచుండినఎడల వారు వోటు చేయవచ్చును. వ్యత్యస్త వోటింగు హక్కుల మీద షేర్లనివ్వడము కూడ చట్ట విరుద్ధము.

మేనేజిమెంటు (నిర్వహణ): వాటాదార్లచే ఎన్నుకోబడిన డైరెక్టర్ల బోర్డువారు కంపెనీ నిర్వహణను స్వయముగ జరుపవచ్చును. మేనేజింగు ఏజెంట్లను సెక్రటరీ, ట్రెజరరు, మేనేజరు మొదలగువారిని వారు నియమింపవచ్చును.

కంపెనీ తన వ్యవహారములను తానే స్వయముగ నిర్వహించునపుడు, మేనేజింగు డైరెక్టర్లను, సార్వకాలిక డైరెక్టర్లను కూడా ఏర్పాటు చేయవచ్చును. మేనేజింగు ఏజెంట్లు డైరెక్టర్లు, సెక్రటరీలు, ట్రెజరరు, మేనేజర్లు - వీరి అధికారములను పరిమితము చేయు నిబంధనలిప్పుడు చట్టమునందు గలవు. ఆ నిబంధనల ఉద్దేశ మేమనగా కార్య నిర్వాహకుల స్వలాభమునకును, కంపెనీయెడల వారికిగల కర్తవ్యములకును ఘర్షణ ఏర్పడు ప్రమాదమును తప్పించుట, వారికుండు అధికార దుర్వినియోగమును అరికట్టుట. సర్వ సభ్య సమావేశములో తప్ప వాటాదార్లు మాట్లాడుటకవకాశము లేదు. అక్కడవారి మాటకు కనుపించునంత విలువ క్రియలో యుండదు. ఏలన దేశమంతటను వ్యాపించియున్న వాటాదార్లు సర్వ సభ్య సమావేశమునకు సొంత ఖర్చుమీద రాలేరు. ఇట్టి సర్వ సభ్య సమావేశమునకు తరచు కోరమ్ సమకూడుటకు కావలసినంత మంది సభ్యులైనను హాజరుగారు కాబట్టి చట్ట ప్రకారము వాటాదార్ల అభిప్రాయములకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యమున్నట్లు, వారే సర్వాధికారులైనట్లును కాన్పించినను, క్రియలో జరుగునది వేరు. కంపెనీని నడిపించేవారు నిర్వహణా కౌశల్యముగల వారు. వాటాదార్ల ఆమోదమును ప్రాక్సీ రూపముగా సంపాదించగలరు. ఆ కారణముచేతనే ప్రభుత్వము అన్ని అధికారములను తీసికొని, మేనేజింగు ఏజెంట్లు, మేనేజింగు డైరెక్టర్లు చేయవలసిన ముఖ్య కార్యములకు వాటికన్నిటికి అనుమతి నొసగు అధికారమును తన చేతిలో ఉంచుకొనినది. మొత్తముమీద కంపెనీ శ్రేయస్సుకు, డైరెక్టర్ల సొంత లాభమునకు ఏర్పడు పరస్పర సంఘర్షణ సందర్భాలన్నిటిలో కంపెనీ నిర్వహణ చట్టబద్ధమై ఉండును.

డైరెక్టర్ల బోర్డు అవసరము లేకుండా కంపెనీ తానే స్వయముగా కార్యముల నిర్వహింపవచ్చును మేనేజింగు డైరెక్టర్లను గాని, పూర్తి కాల డైరెక్టర్లను గాని, సెక్రటరీలు ట్రెజరర్లను గాని మేనేజరునుగాని నియామకము చేయవచ్చును. పబ్లికు కంపెనీకి కనీసము ముగ్గురు డైరెక్టర్లును, ప్రైవేటు కంపెనీకి కనీసము ఇద్దరు డైరెక్టర్లును ఉండవలెను. అంతకంటె ఎక్కువ మంది డైరెక్టర్లుండే ఎడల ప్రభుత్వ అనుమతి అవసరము. కంపెనీకి ఉండవలసిన డైరెక్టర్ల సంఖ్య మున్ముందుగా కంపెనీ నిబంధనలలో పేర్కొనవలెను. పబ్లికు కంపెనీలలో డైరెక్టర్లు, పూర్తి కాల డైరెక్టర్ల సంఖ్య, చిల్లర ఉద్యోగులు, వారి జీతాలు-అన్నీ ప్రభుత్వముచే ముందుగా అంగీకరింపబడవలెను.

కార్య నిర్వహణమునందు అనవసర కేంద్రీకరణము లేకుండునట్లు చేయుటకై ఏ ఒక వ్యక్తి గాని 20 కంపెనీలలో కంటె డైరెక్టరుగా ఉండరాదనియు 65 పండ్ల వయస్సు దాటిన వెనుక డైరెక్టరుగా ఉండరాదనియు చట్టము నిర్వచించుచున్నది. డైరెక్టర్లకు కార్య నిర్వహణాధికారము ఈయబడినది. మేనేజింగు డైరెక్టర్లు, పూర్తి కాల డైరెక్టర్లకు కూడ నిర్వహణాధికారమీయబడినది; కాని వారికి కొన్ని అధికారములు నిరాకరింపబడినవి. చెల్లు కావలసియున్న షేరు ధనమును గాని, పెట్టుబడి మొత్తమును గాని వసూలు చేయుట, ఋణములను తీసికొనుట, డిబెంచర్లు జారీ చేయుట కంపెనీ సొమ్ములను పెట్టుబడి పెట్టుట, అప్పు చేయుట మొదలైన అధికారములు వారికి నిరాకరింపబడినవి. కంపెనీ అనుమతించనిదే డైరెక్టర్ల బోర్డు వారు కంపెనీ ఆస్తులను అమ్ముటగాని, తనఖా పెట్టుట గాని ఆస్తులు అన్యాక్రాంతము చేయుటగాని, పెట్టుబడి మొత్తమును అతిక్రమించి ఋణములు చేయుటగాని జరిగించలేరు. మేనేజింగు ఏజెంట్సుకు ఇచ్చే వేతనమును నిర్ణయించుటలో ముందుగా ప్రభుత్వ అంగీకారము అవసరము. ఆ అంగీ

కారము సలహా సంఘము సిఫారసు ననుసరించియుండును. మేనేజింగు ఏజెంట్సు నియామకము, పునర్నియామకము కూడ అట్టి సిఫారసు మీదనే ఆధారపడియుండును. వారి కీయవలసిన పైకము కూడ అటులనే, సలహా సంఘము సలహా పైననే నిర్ణయించబడును. మేనేజింగు ఏజెంట్లకు పూర్తి కాల డైరెక్టర్లకివ్వదగు కనీస వేతనము నిర్ణయించుటలో, అనేక విషయములను ఆలోచించవలసి యుండును. కంపెనీ యొక్క తాహతు, వ్యాపార స్వభావము, మేనేజిమెంటు చేసే వారి అర్హతలు వలన కంపెనీకి కలుగు ఆర్థిక ఉపయోగములు, వచ్చిన లాభము, కలిగిన నష్టము, ఇచ్చిన డివిడెండు ఇత్యాది విషయము లన్నియు గమనార్హములు.

రహస్యము, దాపరికము లేకుండ వ్యవహారములు జరుగుటకై పెక్కు విషయములు 75% వోట్లతో ఆమోదింపబడిన ప్రత్యేక తీర్మానము ప్రకారము జరుగవలెనని ఏర్పాటు చేయబడియున్నది. ఉదా: రిజిష్టర్డు ఆఫీసును మార్చుటగాని చాలకాలము లాభ దాయకము కాని యంత్ర సముదాయమును అమర్చుటకు, మేనేజింగు ఏజెంటుగాని బోర్డుగాని కంపెనీ ఆఫీసర్లను, గుమాస్తాలను నియమించ దలచినపుడు, నికర లాభ శాతమును పురస్కరించుకొని డైరెక్టర్లకు వేతనము ఇచ్చునపుడు, డైరెక్టర్ల బంధువు లెవరికైన కంపెనీలో ఉద్యోగ మిచ్చునపుడు మేనేజింగు ఏజెంట్లకు నికరాదాయ ములో 10% మించిన వేతనమును అదనముగ ఇచ్చుట కంగీకరించునపుడు, మేనేజింగు ఏజెంట్సుగాని వారి స్నేహితులను గాని విదేశములలో సరుకులను కొనుటకు, అమ్ముటకు ఏజెంటుగా ఏర్పాటు చేయునపుడు సప్లైలు తెచ్చుటకు లేదా విదేశములలో పని చేయుటకు అమ్ముటకు, కొనుటకు, మేనేజింగు ఏజెంట్లతో ఒప్పం దము చేసికొనుటకుగాని, షేర్లు, డిబెంచర్లు గుత్తకొనుటకు గాని అదే యాజమాన్యములోనున్న ఇతర కంపెనీ లకు ఋణము లిచ్చునపుడుగాని, కంపెనీ వ్యాపార ముతో పోటీ కలిగే ఇంకో వ్యాపారమును చేయుటకు మేనేజింగు ఏజెంటుకు అనుమతి ఇచ్చునపుడుగాని - ఇటువంటి మరి ఏ ఇతర పనికిగాని, ఆ విధముగా ప్రత్యేక తీర్మానము ద్వారా అంగీకారము అవసరము. ఆవిధముగా మేనేజిమెంటు సంపాదించిన వోటు న్యాయమైనదే అను నిశ్చయము పొందగల్గుటకు కేంద్రప్రభుత్వపు అనుమతి అనేక సందర్భములలో అవసరము. ఉదా: 10% కంటె ఎక్కువ షేర్లు మీద తగ్గింపు ఇవ్వడమే, అసలు లాభములు లేనపుడు, లాభములు తక్కువగా యున్నపుడు నిబంధనల ప్రకారము ఒప్పుకొనిన 50,000 రూపాయలు మించిన వేతనమివ్వ దలచినపుడు, అనుమతించిన మొత్తమునకు పైగా వచ్చిన షేర్లమీద వడ్డీ ఇవ్వదలచి నపుడు, డైరెక్టర్ల సంఖ్య నెక్కువ చేయదలచినపుడు, పబ్లికు కంపెనీలలో మేనేజింగు డైరెక్టర్లు, పూర్తికాల డైరెక్టర్లు, క్రొత్తగా వచ్చు డైరెక్టరు నియామకము విష యమై ఏర్పాట్లు మార్చదలచినపుడు, పబ్లికు కంపెనీలలో డైరెక్టర్లకు, మేనేజింగు, పూర్తికాల డైరెక్టర్లకు ఇచ్చు సొమ్ము పెంచదలచినపుడు, మేనేజింగు ఏజెంట్లను ప్రథమముగాగాని, మరియొకసారి గాని నియమించునపుడు ప్రథమ నియామక కాల పరిమితి పూర్తిగాకుండగనే రెండేండ్ల కంటె ముందుగా మేనేజింగు ఏజెంట్లను పునర్ని యామకము చేయదలచినపుడు, మేనేజింగు ఏజెంట్ల నియామకమును గూర్చిన అగ్రిమెంటునందలి షరతులను మార్చదలచినపుడు, వారి ఆఫీసును మార్చదలచినపుడు, మేనేజింగు ఏజెంట్సు సంబంధమైన నియమావళికి ఫారములను మార్పులు చేయుట, నికర లాభములో 10% కు మించి ఉండే సొమ్మును ప్రజాక్షేమ దృష్ట్యా మేనే జింగు ఏజెంట్సు ఇచ్చుట, అదే సమూహములో ఉండే ఇతర కంపెనీల షేరు గాని డిబెంచర్లుగాని పరిమితిని మించి కొనదలిచినపుడు, ఒకే వ్యక్తి రెండు కంపెనీలకు పైగా మేనేజరుగా గాని మేనేజింగు డైరెక్టరుగాకాని ఉండుటకు అంగీకరించినపుడు, ఇటువంటి సమయములలో కేంద్రప్రభుత్వము యొక్క అనుమతిని తప్పక పొందవలెను. మైనారిటీ మెంబర్లకు అన్యాయము జరుగకుండగను కంపెనీ నిర్వహణమునందు అక్రమము జరుగకుండగను కంపెనీకి నష్టములు కలుగు రీతిని డైరెక్టర్ల బోర్డులో మార్పులు జరుగకుండగను-వీటి నిమిత్తమై వలయు జాగ్రతలను తీసికొనుటకు, ప్రత్యేకముగ ఇద్దరు డైరెక్టర్లను నియామకము చేయుటకు ప్రభుత్వమునకు అధికారము ఇవ్వబడినది.

మేనేజింగు ఏజెన్సీ విధానము: భారత దేశములో గత శతాబ్దము రెండవ భాగమునందు పరిశ్రమల అభివృద్ధితో మేనేజింగు ఏజెన్సీ విధానము వాడుకలోనికి వచ్చినది. దేశము యొక్క పారిశ్రామికాభివృద్ధిని ఈ పద్ధతి జయ ప్రదముగా కొనసాగింపజేసినది. దేశములో ఒక రకమైన ప్రత్యేక పరిస్థితులలో ఇది ఉద్భవించినది. అనగా, ఇంగ్లండు నుంచి భారత దేశమునకు విశేషముగా పెట్టుబడి సొమ్ము ప్రవహించుచున్నప్పుడు, భారత దేశములోని కొందరు సాహసులగు వ్యాపారస్థులు పారిశ్రామికాభి వృద్ధిని తామే నిర్వహింపవలెనను దృఢ సంకల్పముతో, బొంబాయి

అహమ్మదాబాదులందు పారిశ్రామిక వ్యాపారమును పెట్టి కొన్ని నూలు బట్టల మిల్లులను స్థాపించి జయప్రదముగ నడుప నారంభించిరి. తరువాత పశ్చిమ బెంగాల్ ముందుకు వచ్చెను. అక్కడే కొన్ని మేనేజింగు కంపెనీలు, భారత దేశమునకు ఇంగ్లండుకును మధ్య వ్యాపారము వృద్ధిపొందించుటకు ఇంగ్లండులో బయలుదేరినవియై ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ తన వ్యక్తిత్వమును గోలుపోయినపుడు తత్కారణముగా కొన్ని సదుపాయములను పొందినవి. కొన్ని కంపెనీలలో మేనేజింగు ఏజెన్సీవారు ధనమును పెట్టుబడి చేయుటయే గాక క్రొత్త వ్యాపారములనుకూడ ప్రారంభించి వాటికి కావలసిన ఏర్పాట్లన్నిటిని గావించుచు వచ్చిరి. నేలబొగ్గును గనులలోనుండి పైకి తీయుట, తేయాకు తోటలను పెంచుట, జనపనార పెంచుట, సంచులను తయారుచేయు వ్యాపారము మొదలగునవి బెంగాల్‌లోని మేనేజింగు కంపెనీలు భారీ ఎత్తున సాగించుచుండెను. బొంబాయి, అహమ్మదాబాదులోని మిల్లులు నూలు బట్టల విషయముననే విశేషముగ పనిచేయుచుండెడివి. ఇదే సమయమున మహా నిర్వాహకులైన టాటా కుటుంబమువారు ముందుకు వచ్చి ఉక్కు-ఇనుము వ్యాపారములో గొప్ప విజయమును సాధించి తరువాత ఏజెన్సీ కమీషన్ల క్రయ విక్రయములు తమ కనుకూలమగు షరతులలో నిర్ణయించుకొని తమ నిర్వహణలో ఉన్న కంపెనీల పెట్టుబడికి సొమ్ములను ఆ కంపెనీల పరస్పరావసరములకై ఉపయోగించుకొను అధికారములను సంపాదించుకొని మిక్కిలి లాభకరమైన అధికార స్థానములను స్థాపించుకొని సమన్వయపుకట్టుబాట్లకు అతీతమైన మేనేజింగు ఏజెన్సీగా వృద్ధిగాంచిరి. జాయింటు స్టాకు కంపెనీల సంఖ్య పెరిగిన కొలదిని దేశములో కంపెనీల సంబంధమైన నియమావళిగూడ పెరుగ నారంభించినను; ఆ నియమావళి చాలవరకు కంపెనీల రిజిస్ట్రేషను, మూసివేతలకు సంబంధించినదిగనే ఉండినది. ముఖ్యమగు నిర్వహణ, లెక్కలతయారీ మొదలగునవి మాత్రము వాటాదార్లకే వదిలివేయబడినవి.

మేనేజింగు ఏజెన్సీ కంపెనీలలో పది కంపెనీలను నిర్వహించేవి కొన్ని, 20 కంపెనీలను నిర్వహించేవి కొన్ని, 47 కంపెనీలను నిర్వహించేది ఒకటి గలవు. అయితే, వారు నిర్వహించే కంపెనీల సంఖ్యకుగాక వాటి పెట్టుబడి మొత్తమునకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యత గలదు. మేనేజింగు ఏజెన్సీ కంపెనీలలో అగ్రస్థానము అలంకరించినది టాటా ఇండస్ట్రియల్సు లిమిటెడ్. ఇది 31 కోట్ల పెట్టుబడి మొత్తముగల సంస్థలను పర్యవేక్షించుచున్నది.

బిర్లా బ్రదర్సు 25 కోట్ల పెట్టుబడిగల 20 కంపెనీలను నిర్వహించుచున్నది. 1960 తరువాత ఏ మేనేజింగు కంపెనీకూడ పది కంపెనీలకు మించి మేనేజి చేయునవిగా లేవు. మొత్తము పెట్టుబడియొక్క ఘనతను, జరిగే వ్యాపార విస్తీర్ణతను గ్రహించవలయునన్న ఐదు లక్షలు అంతకు మించిన పెట్టుబడి గల 750 ఎన్నికయిన కంపెనీల బేలెన్సుషీట్లను పరిశీలించవలెను.

కంపెనీ అభివృద్ధి ఎప్పటికప్పుడు వాటాదార్లకు తెలియుటకై బేలెన్సుషీటు, లాభనష్టాల లెక్కలు చూపే నమోనాలు మార్చబడినవి. ఇదివరకు చట్టము క్రింద కంటె ఎక్కువ బాధ్యతలు ఆడిటర్లమీద మోపబడినవి. బేలెన్సుషీటు లాభనష్టముల లెక్కలు యథార్థ పరిస్థితులను ప్రతిబింబించునట్టివనియేగాక సరియైనవి, న్యాయమైనవని కూడా వారు ధ్రువపరుచుట అవసరము.

కంపెనీల వ్యవహారములను తాము పరిశీలించుట కవసరమగు అధికారములను ప్రభుత్వము గైకొనినది. కంపెనీలోని 200 మెంబర్లుగాని, మొత్తము వోటింగు బలములో 1/3 బలముగల మెంబర్లుగాని కంపెనీని కోరినప్పుడు లేదా పరిశీలించే నిమిత్తము ఇనస్పెక్టర్లను ఏర్పాటు చెయ్యవలసినదని మెంబర్లు కోరినప్పుడుగాని, రిజిస్ట్రారు నవేదికనుబట్టిగాని, ప్రత్యేక తీర్మానము ననుసరించి కంపెనీ కోరినట్లయితేగాని, తమంతట తామే గాని ప్రభుత్వము ఇట్టి పరిశీలన జరుపవచ్చును. షేర్లు, డిబెంచర్లు ఎవరెవరి పేర ఉన్నవో వారికి నిజముగ చెందినవని నమ్మకము కలుగకపోయినట్లయితే ఆ వ్యవహారము పూర్తిగ పరిశీలించుటకును, కంపెనీవారు యథార్థ పరిస్థితులను నిరూపించటములేదని వారికి కనుపించినచో ఆ వాటాదార్ల వోటింగు అధికారములు యావత్తు పరిహరింపజేయటకును ప్రభుత్వమునకు అధికారములున్నవి. పైన ఉదాహరించిన అంశములనుబట్టి గవర్నమెంటుకు కంపెనీ దాఖలు చేయవలసిన ఫారములు, రిటరనుల సంఖ్యయు, అట్లు వారు దాఖలు చేయనిచో విధింపవలసిన శిక్షలునూ చాలా పెరిగినవి. కాని ఇందుకు గత్యంతరములేదు.

ఈ కొత్త చట్టములోని పేర్కొనదగిన ఒక విశేషమేమన ఒక సలహా సంఘ నిర్మాణము, ఈ సలహాసంఘము ప్రభుత్వమునకు ముఖ్యముగా ఈ క్రింది విషయములలో సలహా నిచ్చుచుండును. మేనేజింగు డైరెక్టర్లు పూర్తికాల డైరెక్టర్ల నియామకము, చట్టము నిర్ణయించిన పరిమితికి లోబడి మేనేజింగు ఏజెంట్లను, మేనేజింగు డైరెక్టర్లను నియమించుట లేదా వారి పునర్నియామకము మేనేజింగు ఏజెన్సీ కంపెనీల పరిశీలన, వాటాలను పొందుటకు సంబంధ

మైన మార్పులు కంపెనీ నిర్వహణ, ఖర్చులకు సంబంధించిన ఇతర వివరములు, మైనారిటీలకు కలుగు బాధల నివారించుటకైన దరఖాస్తు నిర్వహణలోని లోపముల నరికట్టుటకు ప్రభుత్వము డైరెక్టర్లను నియమించుట, షేర్ల యాజమాన్య సంబంధమైన మార్పుల ఫలితముగా డైరెక్టర్లలో మార్పురాకుండ అరికట్టుట ఆ విధముగా కంపెనీకి నష్టమురాకుండా కాపాడుట, షేర్ల యాజమాన్యమున చేయబడిన మార్పులు ఏవేనియున్నచో వాటికి సమ్మతి యొసగజాలని సందర్భములో కమిషనుగాని, ప్రభుత్వముగాని ఒక ప్రత్యేక ఆర్డరుద్వారా రద్దు చేయవచ్చును.

పరిశ్రమల అభివృద్ధి క్రమాగతమునకు సంబంధించిన చట్టము ప్రకారము ఒక కంపెనీ నిర్వహణ సక్రమముగా జరుగుచుండుటలేదనియు, ప్రజాక్షేమదృష్ట్యా ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొనుట అవసరమనియు ప్రభుత్వము భావించుచో ఆ నిర్వహణ సంఘమును, రద్దుచేసి కంపెనీని తాము అధీనము చేసుకొనవచ్చును.

ఇట్టి అధికారములు ప్రభుత్వముతోబాటు కోర్టులకు కూడ ఇవ్వబడినవి. మైనారిటీలకు కలుగు బాధలను నివారించుట, నిర్వహణమునందలి దోషములను రద్దుచేయుట మాత్రమే యిందలి ముఖ్యోద్దేశము. ఒప్పందములోని షరతులను త్రోసిపుచ్చి పరిస్థితులను సంస్కరించుటకు కావలసిన అధికారములన్నియు కోర్టుల కివ్వబడినవి.

కంపెనీ దరఖాస్తుమీదగాని రిజిస్ట్రారు దరఖాస్తు మీదగాని, ఋణదాతల దరఖాస్తుమీదగాని ఏ కంపెనీనైనను మూసివేయునట్లు కోర్టు ఆజ్ఞాపించవచ్చును. ఆ విధముగ కోర్టునిర్ణయించినపుడు అఫీషల్ లిక్విడేటరు కంపెనీకి లిక్విడేటరుగా ఏర్పడును. కంపెనీ అప్పులు, ఆస్తులు పూర్తిగ నిర్ణయించి అప్పులకు మించిన ఆస్తులున్నచో వాటిని వాటాదార్లకు సరియైన నిష్పత్తిలో పంచుదురు. లిక్విడేటరు అధికారములన్నియు కోర్టు పరిశీలనకు, ఆదేశములకు లోబడియుండును. తమ ఉద్దేశము పూర్తిగ నెరవేరిన కారణమునగాని, తమ బాధ్యతలను తాము నిర్వహింపలేకున్న కారణమునగాని, తమ ఆర్థికస్తోమతును చూపే సర్టిఫికేటును దాఖలుచేసి, కంపెనీలు తమంతట తామే వ్యాపారమును మూసివేయవచ్చును.

ప్రస్తుత చట్టములో శిక్షకు సంబంధించిన నిబంధనలు విస్తారముగ ఉన్నవి. చేయకూడని పనులు చేసినను, చేయవలసిన పనులు చేయకున్నను ఇంతకు పూర్వము అవన్నియు సివిల్ సంబంధమైన చర్యకే దారి తీసెడివిగ నుండెడివి. ఇప్పటి చట్టము ప్రకారము అవి ప్రాసిక్యూషనుకు కారణభూతములగుచున్నవి. అందుచే నిశితమైన అంతఃకరణ, సేవాతత్పరత లేనివాడు డైరక్టరుగా ఉండుట బహుకష్టమైన పని.

రాష్ట్రమునుగూర్చిన కొత్త భావములను బట్టియు ప్రభుత్వము ప్రతిపాదించు నూతన పారిశ్రామిక విధానము ననుసరించియు, ఇటీవల అనేక ప్రభుత్వ కంపెనీలు ప్రభుత్వముచే స్థాపింపబడినవి. ప్రస్తుతము(1964) అట్టి కంపెనీలు దాదాపు 184 ఏర్పడినవి. ప్రైవేటు మేనేజిమెంటులో ఉన్న కంపెనీలకు వర్తించే వివిధములైన కట్టుబాట్లు ఈ కంపెనీలకు వర్తించవనుట స్పష్టమే. ఈ కారణముచేతనే గవర్నమెంటు కంపెనీ అనగా వాటా ధనములో 51% మొత్తము కేంద్రప్రభుత్వముగాని, రాష్ట్రప్రభుత్వముగాని, కొంత కేంద్రప్రభుత్వము కొంత రాష్ట్రప్రభుత్వము కలిసిగాని కలిగియుండు కంపెనీ అని నిర్వచన చట్టములో చేర్చబడినది. ఇంతేగాక, ప్రభుత్వము తమ అభిప్రాయానుసారముగ చట్టములోని కొన్ని నిబంధనలను అట్టి కంపెనీలకు వర్తింపకుండా ఉత్తరువు చేయవచ్చును. గవర్నమెంటు కంపెనీల ఆడిటర్లను, ఇండియా ఆడిటర్ - జనరల్ సలహామీద ప్రభుత్వమే ఏర్పాటుచేయును. అట్టి గవర్నమెంటు కంపెనీల వార్షిక రిపోర్టులు, ఆడిటర్ రిపోర్టులు, వాటిపైన ఇండియా ఆడిటర్ - జనరల్ అభిప్రాయముల సహితముగా పార్లమెంటుకు నివేదిక సమర్పింపబడును.

కంపెనీల చట్టముయొక్క పరిపాలనకై ఒక ప్రత్యేక పరిపాలక వర్గమును ఏర్పాటు చేసిరి. ముఖ్యస్థానమునందు ఒక సెక్రటరీ, ఒక జాయింటు సెక్రటరీ, నలుగురు డిప్యూటీ సెక్రటరీలు, ఎనిమిది అండర్ సెక్రటరీలు, ఒక సోలిసిటరు, పరిశోధనకై ఒక సీనియరు, ఒక జూనియరు ఆఫీసర్లు కలరు.

ప్రతి రాష్ట్రమునకు ఒక రిజిస్ట్రారు, బొంబాయి (మహారాష్ట్ర, గుజరాత్), పశ్చిమబెంగాల్ రాష్ట్రములలో రిజిస్ట్రారుతోపాటు ఒక అడిషనల్ రిజిస్ట్రారుకూడ ఏర్పాటు కావింపబడిరి. దేశమును మొత్తము నాలుగు భాగములుగ విభజించి ఒక్కొక్క ప్రాంతమునకు ప్రాంతీయ డైరెక్టర్లను ఏర్పాటు చేసిరి. ఈ డైరెక్టర్ల హెడ్ క్వార్టర్స్ మద్రాసు, కలకత్తా, కాన్పూరు, బొంబాయి నగరములు.

కంపెనీల రిటర్నులను పరిశీలించుటకును, ఉపేక్షచేసిన వారిపై అభియోగము తెచ్చుటకును, అధికారములు రిజిస్ట్రారునకు చట్టమునందే ఒసగబడినవి. ప్రాంతీయ డైరెక్టర్లు సమన్వయ సహకార వ్యాపారము నిర్వహించుచు, తమ అధికారములో ఉన్న రిజిస్ట్రార్లకు పరిపాలన విధానముల సంబంధమైన సలహాల నిచ్చుచుందురు.

ప్రాంతీయ డైరెక్టర్లు, రిజిష్ట్రార్లు వార్షిక సమావేశముల జరుపుచు పాలసీ సమన్వయమునందును, చట్టమును అమలు పరచుటలోను వచ్చు సమస్యల పరిష్కారమునందు సాయ పడుచుందురు.

కంపెనీల చట్టము దాని పరిపాలనములను గూర్చిన ముఖ్యాంశములు పైన పేర్కొనబడినవి. భారతదేశము లోని పారిశ్రామిక ఉత్పత్తిలో మొత్తము 90% కంటె ఎక్కువభాగము ప్రైవేటు జాయింటు స్టాకు కంపెనీల చేతులలో ఉండుటచేతను ఈ కంపెనీలన్నియు సుమారు కొన్ని కోట్ల రూపాయల పెట్టుబడి కలవగుటచేతను ఇది గాక మరి కొన్ని వందల కోట్ల రూపాయల వరకు ఋణములుగాక నిల్వధనము ఉండుటచేతను ప్రభుత్వము నకు ఈ వ్యాపారములన్నిటిమీదను అధికారము ఆర్థిక దృష్ట్యా అవసరము. అదిగాక ప్రభుత్వ శాసనమునందు తమకున్న విశ్వాసముచేతను, కంపెనీని ఏర్పాటుచేసిన వారి యందుండు విశ్వాసము చేతను తమ సొమ్మును పెట్టు బడి చేసిన వాటాదార్లకు ఏ నష్టముగాని రాకుండ చూచుట కూడ అవసరము.

శాసనమునందెట్టి నిబంధనలున్నను శాసనము ప్రజల యందు నీతినియమాలను, ఆత్మగౌరవమును పురికొల్ప జాలదు. శాసనముయొక్క ప్రయోజన మేమనగా ఇతరుల సొమ్మును సంరక్షించు బాధ్యతగలవారు శాసనము ననుసరించి న్యాయముగ వ్యవహరించవలసిన మార్గమును నిరూపించుట, శాసనముచే నిర్వచింపబడకున్నను అందంత ర్నిహితమైయుండు ఆర్థిక సాంఘికాభివృద్ధి కనువగు మార్గమున వ్యవహరింపకుండిన వారియెడల ప్రయోగింప బడు శిక్షాకాండను ప్రతిపాదించుట.

కంపెనీ పరిపాలనకు సంబంధించిన ముఖ్య స్థానములలో ఉండు వ్యక్తులచే జరుపబడు కపటము అక్రమ మార్గా వలంబనము తదితర దురాచరణలు, క్రమరాహిత్య చర్యలపై త్వరితముగ విచారణ జరిపి వారిపై చర్య తీసికొనుటకు వీలగునట్లుగ కంపెనీ న్యాయాధికరణమును నియమించుట అత్యావసరమని కేంద్ర ప్రభుత్వము భావించి నది. ఈ న్యాయాధికరణము యొక్క నిర్ణయముల నాధారముగ కంపెనీల పరిపాలనలో అట్టి కీలక స్థానము లలోనుండు వ్యక్తులను తొలగించుటకు కేంద్ర ప్రభుత్వము నకు అవకాశము ఏర్పడును.

ఈ చట్టములో పైవిషయములతో సంబంధము కలిగి తత్తుల్యమైనట్టి 203, 397, 398 సెక్షనుల క్రింద వచ్చు పిటీషనులను విచారణ చేయుటకు కూడ ఈ న్యాయ అధికరణముకు అధికార మివ్వబడినది. సెక్షను 203 క్రింద కపట స్వభావ వ్యక్తులు, దుశ్చర్యలకు శిక్షింపబడినవారు, శిక్షార్హులు, కంపెనీ పరిపాలనా వ్యవస్థలో పాల్గొన కుండునట్లు చేయు అధికారమును 397, 398 సెక్షనులలో కంపెనీ పరిపాలనాధికారులు కలుగజేయు పీడనమును తొలగించు అధికారము, దుర్నిర్వహణము చేయు పరిపాలకులను తొలగించు అధికారము న్యాయ అధికరణముకు దత్తము చేయబడినది. ఇవి కాక కంపెనీల చట్టము ఇతర సెక్షనుల క్రింద న్యాయస్థానముల కొసగ బడిన అధికారములు కూడ అవసరమును బట్టి కాలాను గతముగ కేంద్రప్రభుత్వమీ న్యాయాధికరణముకు దత్తము చేయవచ్చును. ఇటీవల 1967 లో ఈ అధికర ణమును రద్దుచేసి, దాని క్షేత్రాధికారమును కొంత హైకోర్టులకు, కొంత జిల్లా కోర్టులకు, కొంత కంపెనీ లా బోర్డునకు విభజించిరి. ఈ మార్పు ఒక సవరణ చట్టము వలన సాధింపబడినది.

న్యాసముల అధీనములో ఉండు షేర్లకు సంబంధించిన వోటింగు హక్కులను దాతల వ్యక్తిగత ప్రయోజనాభి వృద్ధికై ఉపయోగించకుండ అరికట్టుటకు, అట్టి హక్కులను క్రమబద్ధము చేయుట అవసరమని గుర్తించబడినది. ఇందుకుగాను అట్టి న్యాసములకు సంబంధించిన వోటింగు హక్కులను క్రమబద్ధముగ ఉపయోగించుటకును వాటా దార్ల హితము కొరకు కంపెనీయొక్క పరిపాలన సక్రమముగ జరుగునట్లు చేయుటకును వీలగునట్లుగ ఒక ప్రత్యేక వ్యక్తిని నియమించుటకు కేంద్ర ప్రభుత్వము నకు అధికార మొసగబడినది.

కంపెనీ మూలధనముగా ప్రభుత్వము అప్పు ఇచ్చినప్పుడు అట్టి అప్పుగా ఇచ్చిన ధనమును న్యాయసమ్మతమైన షరతు లతో ఆ కంపెనీలోనే షేర్ల క్రింద మార్చుటకు ప్రభుత్వ మున కధికారముండుట అవసరమని భావింపబడినది. అట్టి మార్పునకు ఋణ ఒడంబడిక క్రింద ఏర్పాట్లున్నచో కంపెనీ చట్టము సెక్షను 81 క్రింద చెప్పబడిన ప్రక్రియ ప్రభుత్వ ఋణములకును, నిర్దిష్ట ఆర్థిక సంస్థల ఋణ ములకును వర్తింపకుండునటుల 81 వ సెక్షను సవరణ చేయబడెను.

కంపెనీ చట్టముయొక్క పరిపాలనా సౌలభ్యము కొరకు కంపెనీ చట్టపరిపాలక మండలి అనుపేరుతో ఒక బోర్డు స్థాపించుట వాంఛనీయమని భావించబడినది. ఈ మండలికి కేంద్ర ప్రభుత్వమునకున్న అధికారములు నిర్వహణలు చాలవరకు దత్తము చేయబడును. ఈ మండలి కేంద్రప్రభుత్వ నియంత్రణమునకు లోబడి పని చేయును.

పై విషయములకు సంబంధించినంతవరకు కంపెనీ చట్టములో అవసరమగు చేర్పులు, కూర్పులు, సవరణలు చేయబడినవి. తె. వి.

కట్టుబడి, జోడి : ఈ రెండు పదములును సమానార్థకములుగ వాడుదురు. జోడి అను పదమునే 'క్విట్ రెంటు' అనియు, 'బేడిగ' 'పొరుప్పు' అనియు కూడ అందురు. ఇందు 'బిల్మక్తా' భూములు కూడ చేరును. 'బిల్మక్తా' భూములు అనగా స్వల్ప శిస్తుకు నిర్ణయింపబడిన భూములు. వాటిని విల్సన్ ఇట్లు నిర్వచించెను - ఉత్తర సర్కారులలో నిర్ణీత 'క్విట్ రెంటు' లేదా తక్కువ రేటునకు నిర్ణయింపబడిన శిస్తునకు వర్తించును. దక్షిణ ప్రాంతములలో నిర్ణీత శిస్తును సూచించును.

కట్టుబడి అనగా పరిష్కారము. అది జమీందారులు తమ సాయుధ నౌకరులకు, వ్యక్తిగత నౌకరులకు, నౌకరీ నిమిత్తము నిర్ణీత, మార్పులేని సులభ శిస్తునకు భూములను ప్రదత్తము చేయుటను సూచించును. అవి రెండు రకములు: కేవలము గ్రామ నౌకరులకు ఇవ్వబడినవి. జంగి కట్టుబడులు-అనగా అత్యవసర పరిస్థితులలో నౌకరీ కొరకు పిలువబడువారు. కట్టుబడి ప్రదత్తములు: దాత ఇష్టానుసారము తిరిగి తీసుకొనవచ్చును. వాటిని వివిధ రకములుగ సౌందరరాజ అయ్యంగార్ వివరించెను:

1. అనకాల : వీరు గ్రామ, తాలూకా ఉద్యోగులకు సంబారములను తీసుకొనిపోవు నౌకరులు. 2. అంగజాల-పొలములకు నీరును పంపిణీ చేయుటయు, సాముదాయక పనులు చేయుటకు రైతులను జమ చేయుటయు వీరి విధి. 3. దండాయ-కట్టుబడి నౌకరులపై ఆధిపత్యము వహించు వ్యక్తి. 4. భట వృత్తి (జిటోత్ర)-వీరు పూర్వము ఎట్టి నౌకరీ చేయకయే వేతనము తీసుకొనువారు. కాని 1255 ఫసలీ నుండి వారిచే నౌకరీ చేయించబడుచుండెను. 5. కండచరమ్ - వీరు బళ్ళారి పశ్చిమ తాలూకాలోని నియోగింపబడు గ్రామ నౌకరులు. వీరికి వీరి భూములపై చెల్లించబడు శిస్తునుండి నిర్ణీత తగ్గింపు ద్వారా వేతనములు ఇవ్వబడును. 6. కాలా పాయకో-గంజామ్ జిల్లాలోనుండు జమీందారీలలో సాయుధ భటుల పోషణ నిమిత్తము ఇవ్వబడినవి. 7. ముత్రటాస్- కట్టుబడి నౌకరీ చేయు ముత్రటాస్ జాతి వ్యక్తికి ఇవ్వబడినవి. 8. పాయక్ - గంజామ్ జిల్లాలో మిలిటరీ నౌకర్లు, నౌకరీ చేయు షరతుతో ఇవ్వబడినవి. 9. తిరట్సు-విశాఖ పట్టణము జిల్లా కొండ జమీందారులచే ఆ ప్రాంతమందు శాంతి పరిరక్షణ కొరకు నియమింపబడు సాయుధ నౌకరులకు ఇవ్వబడినది. వీటికి ఆయా ప్రాంతములను బట్టి వివిధ పేర్లు కలిగినవి. ఓ. స.

కన్నపు దొంగతనము: చూ. గృహ భేదన చౌర్యము.

కపటము : ఇది సివిల్, క్రిమినల్ అక్రమ చర్యను సూచించునట్టి విస్తృతార్థము కలిగిన న్యాయ శాస్త్రపదము. ఒక వ్యక్తి మరియొక వ్యక్తి గావించిన వంచన ద్వారా నష్టము పొందును. కపటము లేదా వంచన వలన నష్టపడిన వ్యక్తి చర్య తీసుకొనుటకు, మోసగించిన వ్యక్తి అసత్య అంశమును మాటల ద్వారాగాని, లిఖిత పుంర్వకముగ గాని, తన నడవడి ద్వారాగాని, తనకు నివేదించినట్లును, అట్టి నివేదనపై ఆధారపడి తాను తప్పక నడుచుకొనుటకు ఉద్దేశించి ఆ విషయమును చెప్పబడినట్లును, నివేదించిన వ్యక్తికి ఆ చెప్పిన అంశము అసత్యమని తెలిసియుండి నివేదించినట్లును, లేదా నిర్లక్ష్యపు ఉపేక్షతో ఆ అంశము సత్యమో అసత్యమో తెలిసికొనకుండ నివేదించినట్లును, అట్టి నివేదనను పురస్కరించుకొని తాను చర్య తీసికొనినట్లును, తద్వారా తనకు నష్టము కలిగినట్లును రుజువు పరచుకొన వలెను. కపటమునకు తీసుకొనబడు చర్యలో కపటము చేసిన వ్యక్తి స్పష్టముగ మాటల ద్వారా చెప్పినట్లు రుజువు చేయనవసరము లేదు. కాని అతని నడవడి ద్వారాను, సూచనల ద్వారాను లేదా ముఖ్య అంశములను బుద్ధిపూర్వకముగ దాచిపెట్టుట ద్వారాను, వాదిని అతడు తప్పు త్రోవ నడచునట్లు చేసెనని రుజువైన చాలును. చెప్పకుండ దాచివేసిన అంశము గాక ప్రత్యక్షముగ చెప్పిన అంశము శుద్ధ అసత్యమైనప్పుడు సత్యము దాచివేయబడినట్లుగనే పరిగణింపబడి, కపటము చేయబడినట్లు భావించ బడును. ఒక వ్యక్తి తప్పుడు భావనపై ఒక చర్యను కొనసాగించునప్పుడు, ఆట్లు తప్పుడు భావన కలుగుటకు ఇతర వ్యక్తులకు ఎట్టి సంబంధము లేనప్పుడు, ఆ చర్యలను ఆపకుండ కొనసాగనిచ్చినంత మాత్రమున మొదటి వ్యక్తిని ఇతర వ్యక్తులు మోసగించినట్లు భావింప బడదు.

సాధారణముగ వాస్తవ విషయము యొక్క అసత్య నిరూపణము 'కపట'మను పదమందు ఇమిడి యుండును, యజమాని యొక్క వ్యాపారమునకు సంబంధించిన వ్యవహారములో ఏజెంటు కపటముగావించినప్పుడు అట్టి కపటము యజమాని లాభము కొరకు అయినప్పుడు దానికి యజమాని బాధ్యుడగుచున్నాడు. సహభాగస్థుడు చేసిన కపటమునకు భాగస్థుడు భాద్యుడగుచున్నాడు. కపటము ద్వారా ఒక ఒప్పందమునకు ప్రేరేపింపబడినప్పుడు, అట్టి ఒప్పందమును మోసపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఇచ్ఛను బట్టి రద్దు చేయవచ్చును. ఆ ఒప్పందమును త్రోసిపుచ్చుటయే గాక, తనకు కపటమువలన కలిగిన నష్టమునకు

పరిహారమును పొందుటకు ఆ వ్యక్తి అర్హుడగుచున్నాడు, లేదా ఒప్పందమున కంగీకరించుచు నష్టపరిహారమునకు వ్యాజ్యము వేయవచ్చును. పై సూత్రము ననుసరించి కపటమనునది ఏ న్యాయస్థానమందైనను వ్యవహారపు ఏ ఘట్టమునందైనను నిరూపించబడినచో అట్టి వ్యవహారము కలుషితమైనదిగ నిర్ణయింపబడును.

పూర్వము బుద్ధిపూర్వకము అగు వంచన లేనప్పటికి, అశ్రద్ధగా చేయబడిన అసత్య కథనములు లేక అసంపూర్ణము లగు ఆధారములపై చేయబడిన అసత్య కథనములు, న్యాయ శాస్త్రమందు కపటముగ పరిగణింపబడెడివి. కాని ప్రస్తుత నియమములను బట్టి ఏ అసత్య కథనమైనను అది సత్యము అను నమ్మకముతో చేయబడినప్పుడు అట్లు చేసిన వ్యక్తి కపటమునకు సాధారణముగా బాధ్యుడుకాడు.

క్రిమినల్ న్యాయమందు చాల నేరములలో కపటము తప్పక ఇమిడియుండును. ఉదా: అసత్య నటన చేసి ఏదేని పొందుట, అక్రమ వినియోగము, ఆస్తి అప్పగించ బడిన అన్నిరకముల ఏజెంట్లు, ట్రస్టీలు, తదితరులచేత చేయబడు అక్రమ వినియోగములు ఇందుచేరును. ఓ. న

కష్టకము (న్యూసెన్స్): ఏదేని అపకారమునుగాని, చికాకునుగాని, కష్టమునుగాని, హానినిగాని కలిగించు చర్య 'కష్టక' మనబడును. ఆంగ్ల న్యాయమున కష్టకము సార్వజనికము, వైయక్తికము అని రెండు విధములు. ఏదేని న్యాయ విరుద్ధమగు చర్య నాచరించుట వలనగాని, లేదా న్యాయరీత్యా నిర్వహింపవలసిన విధిని నిర్వహింపక పోవుట వలనగాని, పౌరులు తమకు గల సాధారణ హక్కుల ననుభవించుటలో ఆటంకము లేదా అసౌకర్యము లేదా హాని కలిగినచో అట్టి చర్య లేదా విధిలోపము సార్వజనిక కష్టకమగునని జేమ్స్ స్టీవెన్ నిర్వచించెను. ఒక వ్యక్తికి అసౌకర్యము లేదా హాని కలుగజేయునట్టి చర్య లేదా విధిలోపము వైయక్తిక కష్టక మనబడును. ఆస్తి యందలి సౌకర్యము లేదా ఆస్తియొక్క విలువలో తగ్గుదల ఏర్పడి, తద్వారా హక్కులకు భంగము వాటిల్లి యుండ వలెను. మానవ జీవనము నందలిసాధారణ సౌకర్యమునకు వాస్తవముగా భంగము కలిగినదా లేదా అను అంశముపై కష్టకము గలదా లేదా యను నిర్ణయము ఆధారపడి యున్నది. వైయక్తిక కష్టకము 20 ఏండ్ల పాటు నిరాటం కముగా కొనసాగించిన అది న్యాయ సమ్మతమగును. సార్వజనిక కష్టకమునకు ప్రతిక్రియ అధికారులకు సమాచా రము నందజేయుట, అభియోగము, సంక్షిప్త విచారణ లేక అపాకరణముల ద్వారా జరిగింపవచ్చును. పెద్ద నదులలో నౌకల రాక పోకలకు ఆటంకములు కలుగునప్పుడు అధి కార్లకు సమాచారము పంపుట ద్వారా తొలగింపవచ్చును. కొన్ని విషయములలో అపకృత్యమును తొలగించుకొనుట ధర్మ విహితమై యుండును. కనుక రాజమార్గమునకు అడ్డ ముగ ఒక ఆటంకము నేర్పరచిన రాజమార్గమును ఉపయో గించు ప్రతి వ్యక్తియు ఆ ఆటంకమును తొలగించవచ్చును. కాని దాని మూలమున ప్రజా శాంతికి భంగము కలుగ రాదు. వైయక్తిక కష్టకమునకు నిషేధాజ్ఞ ద్వారాను, పరిహార చర్య లేదా అపాకరణము ద్వారాను చర్య తీసు కొనవచ్చును. సార్వజనికకష్టకము విషయములోకూడ అట్టి చర్య తీసుకొనవచ్చును. కాని వాది తనకు ప్రత్యేక హాని సంభవించినట్లు రుజువు చేయవలెను. నేరముక్రింద చర్య గైకొనుటయే గాక, సివిల్ పరిహారము కూడ పొంద వచ్చును.

కష్టకము సార్వజనికములు, వైయక్తికములు అని వివ రించబడినవి. ఇవి గాక, తాత్కాలిక, స్థిర, ఆవర్తక కష్టకములు కూడ కలవు. ఇవి కాలభేదములను బట్టి వాడబడిన పదములు. నేర విషయములలో గాని పరిహార విషయములలోగాని ఎట్టి ప్రత్యేకతలులేవు. (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత; వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత; శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

కాంట్రాక్టుల చట్టము: చూ. ఒప్పందముల చట్టము – పు. 252.

కాత్యాయన స్మృతి: ఈ స్మృతి ఇప్పటి వరకు సంపూర్ణముగా లభించలేదు. ఇందలి శ్లోకములను పలువురు ఉదాహరించి యున్నారు. పెక్కువిషయములలో ఈ స్మృతి నారద స్మృతిని, బృహస్పతి స్మృతిని పోలియున్నది. ఇదియు ఆ స్మృతుల సమీప కాలము నాటిదే అయి ఉండ వచ్చును. దీని కాలము క్రీ. శ. 300-400 ప్రాంతమని గ్రహింపవచ్చును. ప్రక్రియా కాండకు సంబంధించిన విధు లను సమగ్రముగ వివరించుటలో నారద, కాత్యాయన, బృహస్పతులు త్రిమూర్తులవలె భాసిల్లుచున్నారు. వాద ప్రతివాదనలు, రుజువుచేయు విధానము, వివిధములగు సాక్ష్యముల ప్రామాణికత విపులముగ ఈ స్మృతిలో తెలుప బడినవి. ఒక వాదమునో, ప్రతివాదమునో వదలుకొని, వేరొక వాదమును స్వీకరించినవాడు పూర్వ వాదమును పునః ప్రతిపాదించుట కవకాశము లేదని ఈ స్మృతి నుడువు చున్నది. ఈ సూత్రము ఆధునిక ప్రక్రియా సంహితలలోను కానవగును. (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత- నిబంధన - 11).

ఈ స్మృతిలోని విషయములలోకెల్ల స్త్రీ ధనమును గూర్చిన సూత్రములు ముఖ్యమైనవి. స్త్రీ ధనముయొక్క

వివిధ స్వరూపములను వివరించి వానిపై స్త్రీకిగల స్వామ్య మెట్టిదో, ఏ సందర్భములలో ఆస్తిని పరాధీనము గావించు హక్కు ఆమెకు కలదో, స్త్రీ ధనమునకు వారసు లెవ్వరో ఈ స్మృతి తెలుపుచున్నది.

ప్రభువునకు భూమియందు స్వామ్యము లేదనియు, ఫలిత ములో షష్ఠాంశము పన్నుగా గైకొను హక్కు మాత్రమే కలదనియు కాత్యాయనుని అభిప్రాయము. వ. బా. సు.

కాపీరైట్ : గ్రంథ స్వామ్యమునకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములు 1957 గ్రంథ స్వామ్య చట్టమునందు కలవు. 1. సారస్వతము, నాటకము, సంగీతము. కళా ఖండము 2. సినిమా ఫిల్ములు, 3. సౌండు రికార్డులు వీని యందు గ్రంథ స్వామ్యము ఉండవచ్చును. పై చట్టము యావద్భారత దేశమునందును అమలులో నుండగలదు. ఈ మూడు విధములైన వాటి యందు క్రింద వివరింపబడిన కార్యములను చేయుటకు అన్యులకు లేక, తనకు మాత్రమే యున్నట్టి ప్రత్యేక హక్కును 'గ్రంథ స్వామ్యము' (కాపీ రైట్) అని అందురు.

సారస్వతము, నాటకము, సంగీతమునకు సంబంధించిన వైనచో, గ్రంథ స్వామ్యము వలన చేయగల కార్యములు వాటిని ప్రచురించుట, ప్రకటించుట, అనువాదము చేయుట, వాటిని గురించి సినిమా తీయుట, శబ్దమును రికార్డు చేయుట, రేడియో ప్రసారము చేయుట, ధ్వనిని ఇనుమడింప చేయుట, ఇతర యంత్రముల ద్వారా ప్రసారము చేయుట, కళా ఖండమైనచో దానినిగాని, దాని అనువాదమునుగాని, సంక్షిప్తానుకూలమును గాని సినిమా తీయుట ఈ ప్రత్యేక హక్కువలన సాధింప వచ్చును. సినిమా ఫిల్మ అయినచో, పునర్ముద్రించుట, తెరపై ఫిల్మ చూపించుట, అందలి సంభాషణాదులను ప్రజలు వినునట్లుగా ప్రకటించుట, ఫిల్ములో అంతర్గతమైన ధ్వనిని తిరిగి రికార్డు చేయుట, రేడియో ద్వారా ఫిల్మ నందలి విషయమును ప్రకటించుట, సౌండు రికార్డు అయినచో తిరిగి రికార్డు చేయుట, రికార్డును ప్రజలకు వినిపించుట, రేడియో ద్వారా ప్రసారము చేయుట, మొదలగునవి ఈ 'గ్రంథ స్వామ్య' హక్కు ప్రయో జనములు.

గ్రంథము తొలిసారిగా భారతదేశమునందే ప్రచురింప బడవలెను. విదేశమునందు ప్రచురింపబడినచో, ప్రచురించిన నాటికి గ్రంథకర్త భారతీయ పౌరుడుగా ఉండవలెను. ఒక వేళ ప్రచురణ నాటికి గ్రంథకర్త మరణించినచో, మరణించిన నాటికి భారతీయ పౌరుడుగా ఉండవలెను. లేనిచో ఆ గ్రంథమునందు గ్రంథ స్వామ్యము ఉండదు.

గ్రంథము ప్రచురింపబడనిచో, గ్రంథము వ్రాసిన నాటికి గ్రంథకర్త భారతీయ పౌరుడైనను, ఆదివాసుడైనను అయి ఉండవలెను. శిల్పము విషయములో మాత్రము ఈ నియమము వర్తించదు. శిల్పము భారతదేశమునందే ఉండి ఉండిననే గ్రంథ స్వామ్యము ఉండును. లేనిచో ఉండదు.

ఒకే గ్రంథమును పలువురు కలిసి రచించినపుడు అందలి గ్రంథస్వామ్యము ప్రతి ఒకరికిని గలదు, పై సూత్రము లన్నియు ప్రతి ఒకరికి వర్తించును,

ఇండియన్ పేటెంట్సు, డిజైన్సు చట్టము (1911) క్రింద రిజిష్టరు అయిన డిజైన్లలో గ్రంథస్వామ్యము ఉండదు. అట్లు రిజిష్టరు చేయనిచో గ్రంథస్వామ్యము ఉండ వచ్చును, కాని ఆ డిజైను వేసిన వస్తువు 50 పర్యాయము లకు పైగా యంత్రముద్వారా తయారు చేయబడినచో అప్పటితో అందలి గ్రంథస్వామ్యము అంతరించును.

గ్రంథమునందలి స్వామ్యము మొట్టమొదట గ్రంథ కర్తకే చెందును. గ్రంథకర్త ఇంకెవరికైనను గ్రంథ స్వామ్యమును ఇచ్చివేయవచ్చును, లేదా వదలుకొన వచ్చును. ఏదైన యజమాని క్రింద పనిచేయుచు గ్రంథము వ్రాసినచో అన్యథా ఒప్పందము చేసికొనిననేతప్ప, అందలి గ్రంథస్వామ్యము యజమానికే చెందును. కాని, గ్రంథకర్త ఒక పత్రికా సంస్థయందు పనిచేయుచున్నచో ఆ యజమాని ఆ గ్రంథమును తన పత్రికయందు ప్రచురించుటకు పునః ప్రచురించుటకు మాత్రమే గ్రంథస్వామ్యము పరిమితమై ఉండును. తదితరమైన గ్రంథస్వామ్యము గ్రంథకర్తయందే ఉండును.

గ్రంథకర్త జీవితాంతమువరకూ అటుపిమ్మట 50 ఏండ్ల వరకు గ్రంథస్వామ్యము అమలులో నుండగలదు. గ్రంథము పలువురు కలిసిరచించినపుడు వారిలో చిట్టచివరగా మరణిం చిన వారి జీవితాంతమునుండి 50 ఏండ్లవరకు ఉండును. గ్రంథకర్త తన గ్రంథమును అనామధేయముగా రచించినను మారు పేరుతో రచించినను, గ్రంథస్వామ్యము గ్రంథ ప్రచురణ నాటినుండి 50 ఏండ్లకు ఉండును. గ్రంథకర్తయే తన పేరును బయట పెట్టుకొనినచో అతని జీవితాంతము వరకు ఆపై 50 ఏండ్లవరకు గ్రంథస్వామ్యము ఉండును. గ్రంథకర్త మరణానంతరము ప్రచురింపబడిన గ్రంథము నందు ప్రచురణ కాలమునుండి 50 ఏండ్లవరకు గ్రంథ స్వామ్యము ఉండను.

ఫోటోలు, సినిమాలు, ఫిల్మములు, సౌండు రికార్డులు ప్రభుత్వ ప్రచురణలు, అంతర్జాతీయ సంస్థలచే ప్రచురించబడి ప్రభుత్వముచే ప్రత్యేకించబడిన గ్రంథములు - వీని విషయ

ములో మాత్రము గ్రంథస్వామ్యము యొక్క కాల పరిమితికి సంబంధించిన పై సూత్రము లేవియు వర్తించవు. వీని అన్నిటియందును ప్రచురణ కాలమునుండి 50 ఏండ్ల వరకు గ్రంథస్వామ్యము ఉండును.

లైసెన్సులు, ప్రకటనలు, ప్రసారములు, అంతర్జాతీయ గ్రంథస్వామ్యములు వీని విషయములో పాటించవలసిన సూత్రములన్నియు చట్టమునందు వివరింపబడి యున్నవి. గ్రంథస్వామ్యము రిజిష్టరు చేసికొనుటకు కూడవీలున్నది.

ఈ చట్టము అమలు చేయుటలో నేర్పడు సమస్యలను పరిష్కరించుటకై గ్రంథ స్వామ్యమునకు సంబంధించిన సంస్థ ఒకటి ప్రత్యేకముగా ఏర్పాటైనది. దాని అధ్యక్షునికి సుప్రీముకోర్టు, లేక హైకోర్టు న్యాయమూర్తితో సమానమైన హోదా ఉండును.

గ్రంథ స్వామ్యమునకు ఎన్ని విధములుగా భంగము కలిగించవచ్చునో, అట్టిచో ఎట్టి సివిల్, క్రిమినల్ చర్యలు జరుపవచ్చునో మొదలగునవి అన్నియు చట్టమునందే వివరింపబడినవి. కె. గు.

కామన్ లా : అనగా రాజ్యమున కంతటికి సంబంధించిన సామాన్య న్యాయము. ఇది కొన్ని తరగతుల వ్యక్తులకు సంబంధించిన విశిష్ట న్యాయము వంటిది కాదు. ఉదా : మధ్యయుగమందున్న 'వర్తక న్యాయము' (లా మర్చెంట్), కామన్ లా ఈ అర్థములో ఎడ్వర్డు - I పరిపాలనా కాలములో సాధారణ వాడుకలోనికి వచ్చినది. ఈ పదమును అనేక భావములలో తరచుగా వాడుదురు. ఇతర న్యాయములకును, దీనికిగల వ్యత్యాసములద్వారా దీనిని చక్కగ నిర్వచింపవచ్చును. ఇది సర్వాధికారమండలిచే జారీ చేయబడిన శాసనముకాదు. ఒక రకపు అనుబంధ న్యాయమనబడు ఎక్విటీకాదు; స్థానిక ఆచార న్యాయముకాదు. ఏలన ఇది కొన్ని మండలములలో ప్రత్యేక పరిస్థితులలో కొంతమార్పు చెందినప్పటికి, రాజ్యమున కంతటికిని వర్తించు సామాన్య న్యాయము. వ్యవహార లేక క్రైస్తవ మత సంబంధ లేదా అంతర్జాతీయ న్యాయములకును, దీనికిని వ్యతాసము కలదు. ఇట్టి విదేశ పద్ధతులు కొన్ని ప్రత్యేక న్యాయస్థానములలోను బహు కొద్దిగ కామన్‌లా లోను గుర్తింపబడినవి. విదేశ న్యాయ పద్ధతులతోను, శాసనముతోను దీని వ్యత్యాసమును సరిచూచినచో దీనితో సమతాత్మక న్యాయముకూడ చేరును. 1873 జూడికేచరు చట్టము క్రింద కామన్ లా యున్ను, ఎక్విటీయున్ను ఏకముచేయబడినవి. అటుపిమ్మట ఈ రెండింటిని కలిపి సమముగానే హైకోర్టు పాలించుచున్నది. ఈన్యాయము రాజ్యమునందంతటను వ్యాపించి ఉండుటను, ఇంగ్లండులో ఆంగ్ల కామన్ లా జాతియొక్క వారసత్వము లేదా జన్మహక్కుగ కూడ తలచబడును. ఆంగ్లేయులు ఇతర దేశములను స్వాధీనము చేసుకున్నను, లేదా వలస పోయినను, తమ న్యాయమును తమ వెంట తీసుకొనిపోదురు.

వెన్‌స్లీ డేల్ కామన్ లాను ఇట్లు నిర్వచించెను: 'ఇది న్యాయ సూత్రములు, పూర్వపు న్యాయస్థాన తీర్పుల నుండి ఉత్పన్నమై, నూతన పరిస్థితుల కలయికలకు వర్తింపజేయనట్టి సూత్రములు' కాగా దీని మూలము న్యాయస్థానములచే చెప్పబడిన తీర్పులని భావింపవచ్చును.

బ్లాక్‌స్టన్, ఆంగ్ల సివిల్ న్యాయమును శాసన న్యాయముగను, కామన్‌లాగను విభజించెను. అతడు కామన్‌లాను: 1. సాధారణ ఆచారములు - కచ్చితముగ కామన్‌లా అని పిలువబడునదియే, 2. కొన్ని మండలములలో నుండు ప్రత్యేక ఆచారములు, 3 ప్రత్యేక న్యాయ స్థానములలో వాడబడు న్యాయములుగా విభజించెను. ఇందు మొదటిది ప్రభుత్వ న్యాయస్థానముల ప్రక్రియలకును తీర్పులకును. మార్గదర్శియై నిర్దేశించునది; అనగా జేష్ఠపుత్రు డొక్కడే, తండ్రి స్థిరాస్తికి వారసుడు, పత్రముపై సీలువేసి అప్పగించినగాని చెల్లదు; వీలునామాలు సరళముగను, పత్రములు కచ్చితముగను అన్వయింపబడవలెను అనునవి పూర్వపు న్యాయస్థాన తీర్పులకు చూపు అసాధారణ గౌరవమును బట్టియే ఆంగ్ల కామన్‌లాకుగల ప్రత్యేకత ఏర్పడెను. పూర్వపు తీర్పులను న్యాయ స్థానములంత కచ్చితముగ అనుసరించుటచేత నే, సమతాత్మక న్యాయము ఉద్భవించుటకు కారణమయ్యెను. (చూ. పు. 16) ఓ. న.

కామన్వెల్తు : బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యమునకు లోబడి యుండు వివిధ రాజ్యములు అధినివేశ ప్రతిపత్తిని సంపాదించుకొని ఆంగ్ల ప్రభువును తమ రాజ్యాధిపతిగ గుర్తించినవి. ఈ రాజ్యములన్నియు కలిసి ఆంగ్ల ప్రభువు ఆధిపత్యము క్రింద 'బ్రిటిష్ కామన్వెల్తు ఆవ్ నేషన్సు' అను పేరుతో వ్యవహరింపబడు చుండెను. భారతదేశమునకు 1947 ఆగస్టు 15 వ తేదీన స్వాతంత్ర్యము సిద్ధించిన పిదప, ఇదికూడ బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యము నందలి ఇతర అధినివేశ రాజ్యములతో సమాన ప్రతిపత్తి కలిగి బ్రిటిష్ కామన్వెల్తులో సభ్య దేశమాయెను. తదుపరి భారత దేశము తమ రాజ్యాంగము ననుసరించి స్వతంత్ర సర్వసత్తాక గణ తంత్ర రాజ్యముగ రూపొందిన పిదప కామన్వెల్తుతో భారతదేశమునకు గల సంబంధపు ప్రాతిపదికలో మార్పు రావలసిన అవసరము ఏర్పడెను. 1949 ఏప్రిల్ 27 వ తేదీన జరిగిన కామన్వెల్తు ప్రధాన మంత్రుల సమావేశా

నంతరము జారీ చేయబడిన అధికార ప్రకటనద్వారా పై మార్పును గుర్తించిరి. ఆ ప్రకటనలో భారతదేశపు రాజ్యాంగమునందు రాబోవు మార్పును గుర్తించుచూ భారతదేశమును కామన్వెల్తు యొక్క సంపూర్ణ సభ్యత్వము ఆమోదించుట జరిగినది. ఈ సంస్థ నామమునందు గల 'బ్రిటిష్' అను తొలి పదమును విసర్జించి దానికి 'కామన్వెల్తు రాజ్యములు' అని తిరిగి నామకరణము చేసిరి.

కామన్వెల్తు రాజ్యముల కూటమి సభ్య రాజ్యముల మధ్య సహాయ సహకారములను పెంపొందించుట కొరకు ఏర్పడినది. కామన్వెల్తు సహకారమునకు సంబంధించిన ప్రధాన అంగములు: సభ్య దేశముల ప్రధాన మంత్రుల యొక్కయు, విదేశ, ఆర్థిక మంత్రుల యొక్కయు నియత కాలీన సమావేశములు. 1948 నాటికి గల సభ్య దేశములు బ్రిటను, కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, న్యూజిలాండ్, దక్షిణ ఆఫ్రికా, ఇండియా, పాకిస్తాన్, సిలోన్ - 1962 సెప్టెంబరు 10 వ తేదీ ప్రధానమంత్రుల సమావేశము నాటికి బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యమునకు చెందిన కొన్ని ఇతర రాజ్యములు కూడ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిని పొందినవి. కాగా అప్పటి కామన్వెల్తు దేశములు 1. గ్రేట్ బ్రిటను, ఉత్తర ఐర్లాండ్, దాని వలస రాజ్యములు అధీన ప్రదేశములు. 2. బ్రిటిష్ రాజు రాజ్యాంగ పతిగ నుండు అధినివేశ రాజ్యములు: ఆస్ట్రేలియా, కెనడా, సిలోన్, జమైకా, న్యూజీలండ్, నైజీరియా ఫెడరేషను, సియోర్రాలియోనీ, ట్రినిడాడ్ & టొబాగో, ఉగాండా, అధీన రాజ్యములు. 3. గణ తంత్ర రాజ్యములు: సైప్రస్, ఘానా, ఇండియా, పాకిస్తాన్, టాంజెనియా, తదుపరి మలేసియా [చూ, సం. 1-(ప)-పు. 384] పై దేశము లన్నియు కామన్వెల్తునకు బ్రిటిష్ రాజు అధిపతిగ నుండుటకు అంగీకరించినవి.

కామన్వెల్తునకు సంబంధించిన ఒక అను సంధాయక కమిటీ కలదు. ఇది సభ్య దేశముల రక్షణ, రాక పోకలు, శాస్త్రము, వ్యవసాయము, విద్య, పార్లమెంటరీ వ్యవహారములకు సంబంధించిన నిర్దిష్ట విషయములతో వ్యవహరించును. సుమారు ముప్పది కామన్వెల్తు సమావేశములు, కమిటీలు, కమిషనులు, సంస్థల యొక్క కార్యక్రమములను సమన్వయ పరచును. ఓ. న.

కార్పొరేషను : కార్పొరేషను అనగా వ్యక్తుల సంఘము. ఇది న్యాయ కల్పితమగు ఏక వ్యక్తిగ పరిగణింపబడుచున్నది. అందులో ఉండు వ్యక్తిగత సభ్యుల హక్కులు, విధులతో ఎట్టి ప్రసక్తియు లేక దానికి ప్రత్యేకముగ హక్కులు, విధులు కలవు. ఒక కార్పొరేషను ఏదేని భూమిపై స్వామ్యమును కలిగి ఉండవచ్చును. కాని అందలి వ్యక్తిగత సభ్యులకు ఆ భూమిపై ఎట్టి హక్కును లేదు. ఒక కార్పొరేషను ఋణపడి యుండవచ్చును. కాని వ్యక్తిగతముగ అందలి సభ్యులకు ఆ ఋణమును తీర్చుకొను బాధ్యత ఏదియును లేదు. పరంపరగా వచ్చు సభ్యులకు కార్పొరేషను యొక్క హక్కులు విధులు సంక్రమించుచున్నవి. ఇతర సంఘములతో పోల్చి చూచిన కార్పొరేషనుల కుండు ఈ శాశ్వత వారసత్వార్హత ఒక ప్రత్యేక లక్షణముగ పరిగణింపబడుచున్నది. భాగస్వామ్యమువలె గాక, కార్పొరేషనునకు సభ్యుల సమూహముకన్న భిన్నమగు న్యాయ కల్పిత వ్యక్తిత్వము ఉండును. మరియు అందలి సభ్యులు వ్యక్తిగత బాధ్యతలనుండి తప్పించుకొన వీలగును.

ఆంగ్ల కార్పొరేషను యొక్క భావము, దానికి సంబంధించిన వివిధ న్యాయ లక్షణములు, రోమను న్యాయమందలి 'కలిజియమ్' 'యూనివర్సిటాస్' ల నుండి తెచ్చుకోబడెను. ఆంగ్ల పద్ధతిలో కార్పొరేషనులు 1. ఏక సభ్య, (సోల్), 2. బహుసభ్య (ఎగ్రిగేటు) అని రెండు రకములు.

ఏకైక లేదా ఏక సభ్య కార్పొరేషన్లకు చక్కని ఉదాహరణములు రాచరికము (రాజు), పారిష్ నందలి ఫాదరీ. ఏకసభ్య కార్పొరేషనులో ఒక కాలములో ఒక వ్యక్తియే ఉండును. ఒక పబ్లికు ఆఫీసరు ఏక సభ్య కార్పొరేషను అయినప్పుడు ఆ హోదాలో అతనికి సంక్రమించిన హక్కులు అతని పదవికి అతని తర్వాత వచ్చు వారికి సంక్రమించును. ఏక వ్యక్తులు అనుభవించు ప్రత్యేక పదవి యొక్క అనంతర స్థానీయులును ఏకసభ్య కార్పొరేషనునందు గర్భితముగా యుందురు. ఆ పదవికి వచ్చు ప్రతి వ్యక్తియు అతని పూర్వస్థానీయుని హక్కులు, అధికారములను గ్రహించును. ఆంగ్ల న్యాయమునకు ఏక సభ్య కార్పొరేషను యొక్క భావన దేశీయమైనదిగ కనబడును.

బహు సభ్య కార్పొరేషను అనేక వ్యక్తుల కలయికతో ఏర్పడిన సంఘమని బ్లాక్‌స్టన్ నిర్వచించెను. కాగా పలువురు రచయితల బహు సభ్య కార్పొరేషను మాత్రమే సహజమైనదనియు, నిజమైనదనియు భావించెదరు. ఉదా: మునిసిపల్ కార్పొరేషను.

కార్పొరేషనులు మత సంబంధమైనవి, లౌకికమైనవి అని కూడ వర్గీకరణము కలదు. మొదటి వర్గమునకు ఉదా: బిషప్పులు, డీన్సు, మత పురోహితుల సభలు వగైరాలు.

లౌకిక కార్పొరేషనులను విశిష్టములు, సామాన్యములుగ కూడ విభజింపవచ్చును. విశిష్ట కార్పొరేషనులు: ప్రజోపయోగకరములగు కొన్ని పనులను నిర్వహించు

టకు, సామాన్య న్యాయానుమత అధికారములకన్న అధికమగు ప్రత్యేకాధికారములు చట్టముద్వారా వీనికొసగబడును. ఉదా: అధికృత కంపెనీలు. సామాన్య కార్పొరేషనులకు ఉదా: రిజిష్టర్డు జాయింటు స్టాకు కంపెనీలు.

ఆధునిక రచయితలు కార్పొరేషనులను మత, మునిసిపల్, వాణిజ్య, దాన, విద్యా సంబంధములైనవిగ వర్గీకరించుచున్నారు. కార్పొరేషను రాజుచేగాని, పార్లమెంటు చట్టము ద్వారాగాని మాత్రమే సృష్టించబడును. కాని ఇట్టి కార్పొరేషను చిరకాలమునుండి వచ్చుచున్నఎడల అది పై రెండు మార్గములలో ఏదో ఒక మార్గముద్వారా సృష్టింపబడినట్లు భావింపబడును.

కార్పొరేషను ముఖ్య లక్షణములు: సామాన్య ముద్ర లేదా మొహరును వాడుక చేయుట, ఉపనిబంధనలను ఏర్పరచుట, దానియొక్క సంఘ నామమున ఏక వ్యక్తిగ వ్యాజ్యము చేయుటకును, చేయబడుటకును సమర్థమై ఉండుట. కాబట్టి కార్పొరేషను ఒక వ్యక్తిగా దాని సభ్యుల చర్యలకును, ఒప్పందములకును, ఉపేక్షలకును బాధ్యత వహించును. అధిక సంఖ్యాక సభ్యుల యొక్క శక్తియే కార్పొరేషనును బంధించును. దానికి భూమిని సంపాదించి, ఉంచుకొనుటకు అధికారము కలదు.

భారత దేశమందును, కార్పొరేషన్లను పార్లమెంటు లేదా రాష్ట్ర శాసన సభల చట్టముల ద్వారా ప్రత్యేక అధికారములతో సృష్టించవచ్చును. అటువంటివే జీవిత భీమా కార్పొరేషను, రోడ్డు రవాణా కార్పొరేషను, విద్యుచ్ఛక్తి బోర్డు, మునిసిపల్ కార్పొరేషనులు మొదలగునవి. పైని వివరించిన ప్రకారము ఈ కార్పొరేషనులు ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము కలిగి ప్రభుత్వ జోక్యము లేకుండ స్వతంత్రముగ తమ కార్యకలాపములను నిర్వహించుకొన వచ్చును. ఈ సంఘములకు ఒక అధ్యక్షుడు, నిర్వహణాధికారి, సభ్యులు అవి నిర్వహించవలసిన కార్యకలాపములనుబట్టి యుందురు. ఓ. న.

కార్య అకరణము: ఒక వ్యక్తి తాను చేయవలసిన కార్యమును చేయకపోవుటను 'కార్యఅకరణ' మందుదు. ఇది సామాన్యముగ సార్వజనిక కష్టకములో ఉత్పన్నమగుచుండును. పురపాలకోద్యోగులు, కాంట్రాక్టర్లు, పనివారు, తాము తమ కార్యముల నెరవేర్చకపోవుటవలన జన సామాన్యమునకు అపాయము, కష్టకము కలుగ చేయుదురు. విధిపూర్వకమైన కృత్యములు జరిపించుట యందుగల లోపములవలన ఇతరులకు హాని కలుగును. (చూ. కష్టకము - పు. 272) ఓ. న.

కాలదోషము: చూ. అవధినియమము - పు. 199

కుటుంబ ఏర్పాటు: ఒక వితంతువు కుటుంబ ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము జేయునట్టి కుటుంబ ఏర్పాటుగాని, రాజీగాని ఉత్తర వారసునితో చేసుకొనినచో అట్టి వ్యవహారములకు పక్షకారుడు అయినట్టియు, వాటిద్వారా లాభమును పొందినట్టియు ఉత్తరవారసుడు (చూ. అనంతర వారసత్వము-పు. 188) అతని సంతతి ఆ అన్యాక్రాంతము చెల్లదనుటకు వీలులేదు. ఇట్టి వ్యవహారములలో ఉత్తర వారసునిచే తనకు గల అన్యాక్రాంతము జేయుటకు వీలు లేని వారసత్వావకాశము, అన్యాక్రాంతము జేయబడినదను సమస్యయుండదు. ఉత్తరవారసుని బద్ధుని జేయునట్టి కుటుంబ ఏర్పాటునకు పక్షకారుల మధ్య హక్కులకు సంబంధించిన పూర్వపు తగాదాలు ఉండవలసిన అవసరమేమియులేదు. వితంతువు, లేక ఇతర పరిమిత స్వత్వవారసులచే కుదుర్చుకొనబడిన కుటుంబ ఏర్పాటు స్వభావము గల రాజీ సదుద్దేశముతో కుటుంబ ఆస్తికి సంబంధించిన తగవుల పరిష్కారమునకు ఏర్పడినప్పుడు పక్షకారులు కానట్టి ఉత్తరవారసులను కూడ బద్ధులనుగావించును. అట్టి వ్యవహారము కుటుంబ ఏర్పాటు స్వభావముగలది కానప్పటికిని, అది సహృదయముతో కుటుంబ ఆస్తి లాభము కొరకు ఏర్పడినదై, వితంతువు, లేదా పరిమిత స్వత్వవారసుల వ్యక్తిగత లాభమునకై ఉద్దేశింపబడనప్పుడు అట్టి వ్యవహారము ఉత్తర వారసులను బంధించును. పై వ్యవహారములవలన కుటుంబ ఆస్తి అన్యాక్రాంతము కావలసి వచ్చినను అట్టి అన్యాక్రాంతము న్యాయసమ్మతమైనదే అగును. హిందూ స్త్రీ తన స్వాధీనమందున్న కుటుంబ ఆస్తిని అవసర పరిస్థితులలో అన్యాక్రాంతము చేయు అధికారము కలిగి ఉన్నది. పార్టీలమధ్య రాజీ సదుద్దేశముతో హక్కుల విషయమై ఉద్భవించిన తగాదాల పరిష్కారముకొరకే చేసికొనబడినదా కాదా అను విషయము వ్యవహారముల లక్షణమును బట్టి నిర్ణయింపవలసి ఉండును. అది కుటుంబ ఆస్తిని బంధించుటకు వివేకయుక్తమైనది, సబబైనదిగా ఉండవలెను.

పరిమిత స్వత్వదారుతో ఇతర వ్యక్తులు ఏర్పరచుకొనిన రాజీని పురస్కరించుకొని చేయబడిన అన్యాక్రాంతము. అట్టి రాజీ జరుగు కాలమునకు ఆ వ్యక్తులకు ఆ ఎస్టేటునందు సక్రమమగు హక్కులేనిచో ఉత్తరవారసులను బంధించదు. కాని తన భర్త ఎస్టేటుయొక్క లాభము కొరకు వితంతువునకును, విపక్షక్లెయిము దారునకును సదుద్దేశ పూర్వకమైన రాజీ జరిగినప్పుడు ఆ రాజీ ఉత్తర వారసులను బంధించును. అట్టి రాజీవలన వితంతువు ఎస్టేటుపై తనకున్న పరిమిత స్వత్వమును కొన్ని ఆస్తులపై

సంపూర్ణ స్వత్వములుగ మార్పుచెందించుటకు వీలులేదు. భర్త యొక్క ఎస్టేటును స్వాధీనము చేసుకొనిన వితంతువు ఆ ఎస్టేటునకు సంబంధించిన ఉత్తరవారసునితో రాజీ చేసుకొనియుండి, ఆ రాజీ వివేకవంతమైనది, సబబైనది అయియుండి, పరిస్థితులనుబట్టి కుటుంబ ఏర్పాటుగా గణింపదగినప్పుడు అట్టి రాజీ ఎస్టేటును బంధించును. అనగా అట్టి ఎస్టేటునకు సంబంధించిన అందరు ఉత్తరవారసులను బంధించును. కాని వితంతువునకు ఉత్తరవారసులకు ఎస్టేటును పంచిపెట్టుటకు పన్నిన ఒక ఉపాయమైనచో, దానిని కుటుంబ ఏర్పాటుక్రింద సమర్థించుటకు వీలుపడదు. ఓ. న.

కుట్ర : దండ న్యాయసవరణ చట్టము (1913-VIII) క్రింద 'కుట్ర' అనునది ప్రత్యేక నేరముగా గుర్తింపబడినది. ఇందు నిమిత్తము 120-ఏ, 120-బి సెక్షనులతో ప్రత్యేకముగా V-ఏ అధ్యాయము శిక్షాస్మృతియందు చేర్చబడినది. ఇద్దరు లేదా అంతకన్న ఎక్కువమంది వ్యక్తులు ఒక చట్టవిరుద్ధ చర్యను చేయుటకుగాని, చట్టసమ్మత చర్యను చట్టవిరుద్ధమార్గమున చేయుటకుగాని ఒకరితో ఒకరు ఒడంబడిక ఏర్పరచుకొనుట 'కుట్ర' అగును. అది చట్టసమ్మత చర్యను చట్టవిరుద్ధముగా చేయుటకు ఏర్పరచుకొనిన ఒడంబడిక అనయిప్పుడు వారియందొకరు తమ ఒప్పందము ననుసరించి ఏదేని బహిరంగ చర్యను చేసిననే అది కుట్ర అగును. వారు చేయుటకు ఒడంబడిక చేసుకొనిన నేరము, మరణ శిక్ష, ఆజన్మ కారావాసశిక్ష, రెండేడ్లకన్న ఎక్కువ కాలము కఠినశిక్ష వేయదగినదైనచో, నేరస్థుడు సహాయకుడుగా పరిగణింపబడి శిక్షింపబడును. ఇతర సందర్భములలో అతనికి ఆరు మాసముల కఠినశిక్ష లేదా జరిమానా, లేదా రెండును విధింపబడును. (చూ. దండప్రక్రియా సంహిత; శిక్షాస్మృతి). న. శ.

కుడిమరమ్మత్ : పూర్వము గ్రామీణులు, అందరికి సంబంధించి ఇక్కట్టు ఏర్పడినా పదిమంది కలిసి ఎదుర్కొనడము వారి విధిగా భావించేవారు. గ్రామములో ఉండు వ్యవసాయ భూములకు ఉపయోగపడెడి చెరువులు, వాటికాలువలు చెడిపోయి మరమ్మత్తు అవసరమైనప్పుడు, ఆ గ్రామమందుండు వారందరు కలిసి సాముదాయికముగ కాలువలు పూడికతీయడము, చెరువులకు కాలువలకు గండిపడినప్పుడు మరామత్తు చేయడము వారి విధి. ప్రతిఒక్కరూ శారీరక సహాయముగాని, ఆర్థిక సహాయముగాని చేయవలసిన బాధ్యత అనాదిగా గుర్తింపబడినది. ఈ ఆచారమునకు సంబంధించిన ఒక గాథ బసవ పురాణములో చెప్పబడినది.

'పూర్వము కరికాలచోళుడు కావేరికి, ఆనకట్ట కట్టవలసిరాగా అందుకు దేశములో ప్రతి ఇంటికొకరు చొప్పున వచ్చి వెట్టిచాకిరీ చేయవలెనని శాసించెను. పిట్టవ్వ అనే ఆమె ఆ చాకిరి చేయలేకపోగా ఆమెకు బదులు శివుడే వచ్చి వెట్టిచేసినట్లు ప్రాచీన కథ.* '

ఇట్లే ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో కాటన్ దొర యాజమాన్యములో విజయవాడవద్ద అనకట్ట కట్టినప్పుడు ప్రతి రైతు, తాను గాని, ప్రతినిధిని పంపిగాని నిర్బంధముగా చాకిరీ చేయడము, అందరకు తెలిసిన విషయమే. ఇట్టి బాధ్యత నిర్బంధచాకిరీని విధించే మద్రాసు కంపల్సరీ లేబర్ ఆక్ట్ (1858) ను బట్టి ఏర్పడినది. వ. బా. సు.

కుదువ వృత్తి : చరాస్తి హామీపై డబ్బును బదులిచ్చు వ్యాపారము 'కుదువ వృత్తి' (కుదువ వస్తువులు ఋణదాత వద్ద ఉంచబడును). ఈ వృత్తి పురాతనమైనది. పరపతి సంస్థలు ప్రచారములో లేని కాలములో ఈ వ్యాపారమునకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యముండెడిది. దీని సహాయము నపేక్షించు ఋణస్థులలో చేతిపనివారు,చిన్న రకపు వర్తకులు, ఒకప్పుడు తాత్కాలిక ఇబ్బందులకు గురియగు ధనికులును, వ్యవసాయదారులును, పట్టణములలో నుండు అధిక సంఖ్యాకులగు బీద కుటుంబికులును, మధ్య తరగతి ప్రజలును గలరు. వీరు తమ అవసరముల దీర్చుకొనుటకు కావలసిన చిన్న చిన్న మొత్తములను ఋణదాత వద్ద తెచ్చుకొని, అందుకుగాను హామీగా తమ చరాస్తులను కుదువగ ఉంచుదురు.

ఈ ఋణములకు ఋణదాతను బట్టియు, ఋణస్థుని అవసరమును బట్టియు వడ్డీ రేటు మారుచుండును. ఈ ఋణదాతలు సాధారణముగ హెచ్చు వడ్డీలకే ఋణములను ఇచ్చుచుందురు. కుదువ వ్యాపారమునకు ఆదిలో ప్రభుత్వ నియంత్రణము లేనందున ఋణదాతలు తమ చిత్తమువచ్చినట్టి హెచ్చు వడ్డీలు, వాటికి చక్రవడ్డీలు కట్టి ఋణస్థులను పీడింపజొచ్చిరి. వడ్డీరేట్లకు పరిమితి లేకుండెను. ఈ పరిస్థితులను సరిదిద్దుటకు ప్రభుత్వము 'కుసీదవడ్డీ ఋణముల చట్టము','కుదువ వృత్తిదారుల చట్టము' మొదలగు చట్టములను తయారుచేసి, అమలు లోనికి తెచ్చెను. కుదువ వృత్తిదారు తన వ్యాపారమునకు లైసెన్సు పొందవలెను. ఆ చట్టముచే ఆమోదింపబడిన గరిష్ఠ వడ్డీ రేట్లకు మించి వడ్డీ తీసికొనరాదు. పరపతి సంస్థలు, వృద్ధిపొంది వాటి సౌకర్యములు అతి విస్తృతములయిన ఈ రోజులలో కూడ కుదువ వృత్తి కొనసాగుచునే ఉన్నది. ఓ. న.

*దండియై కరికాల మండలేశ్వరుడు కావేరి గట్టింపగడగియిల్లాదివోవ నీకై యేను వోయెదనంచు బిట్టవ్వభక్తికి ప్రియపడిగాదె వెట్టికి జనుచెల్ల...

కుసీద వడ్డీ ఋణముల చట్టము : ద్రవ్య రూపముననుగాని, వస్తు రూపముననుగాని చేబదులు తెచ్చుకొనినప్పుడు, తీసికొనిన సొమ్ముకంటె అధికముగా ఇచ్చు భాగమునకు వడ్డీ అని పేరు. విపరీతమగు హెచ్చు వడ్డీని తీసుకొనుటకు ఆంగ్లమున యుజరీ అందురు. ఆదిమ జాతులలో బదులు ఇచ్చిన వస్తువులపై వడ్డీని విధించు ప్రసక్తి లేదు: ఇచ్చిన వస్తువు వంటి దానినే తిరిగి ఇచ్చుటయే ఆచారముగా ఉండెను. అక్కరలోయున్న వారి అక్కరలను స్వలాభమున కుపయోగించుకొనరాదను నీతిని బహు కాలము ఆచరణలో పాటించుచుండిరి. అట్టి భావమునే యూరప్‌లో క్రైస్తవ చర్చివారు కూడ బోధించిరి. కనుకనే ఇంగ్లండులో ఇచ్చిన సొమ్ముపై వడ్డీని వసూలు చేయుట క్రైస్తవ ధర్మమునకు విరుద్ధముగ గణించబడి, మధ్య యుగములో వృద్ధి నిషేధక చట్టములనేకములు అమలులోనికి వచ్చెను. మహమ్మదీయ మతము కూడ వడ్డీని తీసుకొనుటను నిషేధించెను.

కాలక్రమమున ఇతర వృత్తులవలె అప్పిచ్చుటయు ఒక వృత్తిగా పరిణమించెను. దానితో ఋణదాతలు అతి హెచ్చు వడ్డీని వసూలు చేయుటకు పాల్పడిరి. ఇంగ్లండులో 1927 ఋణముల చట్టము ననుసరించి అప్పు తీసుకున్నవారు గడువు ప్రకారము అప్పులను చెల్లించలేదను నెపమున చక్రవడ్డీని విధించుటయు, వడ్డీ రేటు నెక్కువ చేయుటయు నిషేధింపబడెను. వడ్డీ 48% పైబడిన పక్షమున. తృప్తికరములగు కారణములు చూపనిచో ఆ వ్యవహారములో వడ్డీ రేటు అత్యధికమనియు, అందుచే అది న్యాయ విరుద్ధమనియు నిశ్చయించుటకు కోర్టువారి కధికారము కలదు. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ప్రతి రాష్ట్రమునందును గరిష్ఠ వడ్డీ రేట్లను నిర్ణయించు చట్టములు గలవు.

భారతదేశములో కుసీద వడ్డీ ఋణముల చట్టమును 1918 లో అమలు పరచిరి. తత్ఫలితముగ వ్యాజ్యములందు కక్షిదారుల మధ్య గత 12 ఏండ్లలో జరిగిన లావాదేవీలను పరిశీలించుటకు కోర్టు వారికి అధికారము ఏర్పడినది. అట్లు విచారించి, వ్యవహారముల నన్నిటిని విపులముగా చర్చించి, కోర్టువారు తమకు న్యాయమని తోచిన వడ్డీ రేటును నిశ్చయించవచ్చును. తిరిగి అప్పులవాండ్రు విధించు వడ్డీ రేటుల ఆయా మేరలకు దాటరాదని రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు చట్టములను నిర్మించినవి. మద్రాసు ఋణగ్రస్థుల రక్షణ చట్టమునను సరించి తాకట్టు ఋణములపై 9% బారువడ్డీ, తాకట్టు లేనివానిపై 15% బారు వడ్డీ అవధులుగా విధించబడెను. (చూ. అప్పు-పు. 194). రా. రె.

కూట కరణము : ప్రభుత్వ టంకశాలలో నాణెములను, కరెన్సీ నోట్లను ముద్రించుటకుపయోగించు బ్లాకుల వంటి వాటిని తయారుజేసి, వాటి ద్వారా ప్రభుత్వ నాణెములకు, నోట్లకు సరిపోలు వాటిని ముద్రించుట వానిని ప్రభుత్వ నాణెములు, నోట్లుగా చెలామణి జేయుట 'కూటకరణ' మను నేరమగును.

బంగారు, వెండి, లోహపు తునకలపై వివిధ రకముల రాజ్య చిహ్నములతో ముద్రింపబడి, రాజ్యాధికారముతో వర్తక వ్యాపారములలోను, సామాన్య ఇచ్చి పుచ్చుకొను వ్యవహారములలోను చెలామణి అగుటకు నాణెము ఉద్దేశించబడినది. ఇట్టి నాణెములను ముద్రించి చెలామణి చేయుటకు ఒక్క ప్రభుత్వమునకే అధికారము కలదు. వ్యక్తులెవరును అట్టి నాణెములు తయారుచేసి చెలామణిలోనికి తేకూడదని చట్టముల ద్వారా విధించబడినది.

ఇంగ్లండులో పూర్వపు చట్టముల క్రింద కూట కరణము రాజద్రోహముగ పరిగణింపబడి శిక్షింపబడెడిది. 1861 లో నాణెములు ముద్రించు నేరముల చట్టమును సమగ్రముగ క్రోడీకరించిరి. 1933 లోను, 1936 లోను సవరించిరి. ఈ చట్టముల క్రింద కూట కరణమునకు 14 ఏండ్లు విధిగాగల కారావాస శిక్ష విధింపవచ్చును (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ.న.

కూట రచన : మోసగించి అపహరించు దురుద్దేశముతో ఏదేని తప్పుడు పత్రమును సృష్టించుట లేదా మార్పు చేయుట 'కూట రచన' అనబడును. జనసామాన్యమునకు, లేదా ఒక వ్యక్తికి నష్టమునుగాని హానినిగాని కలిగించు దురుద్దేశముతో లేని హక్కును స్థాపించుటకై లేదా ఒడంబడికకు అంగీకరించునట్లు చేయుటకై మోసము చేయుటకు తప్పుడు దస్తావేజు లేదా లిఖితమును సృష్టించుట కూట రచన అగును. ఇట్టి కృత్యము శిక్షార్హమైన నేరము.

ఇంగ్లండులో కూట రచన నేరముగ చట్టముచే గుర్తింపబడుట మొదటి సారిగా 1562 లో జరిగెను. యావజ్జీవ కారాగార వాసము, భూములను ప్రభుత్వము వశము చేసుకొనుట ఈ నేరమునకు శిక్ష. 1913 లో ఈ నేరమునకు చట్టబద్ధ నిర్వచనము ఈ క్రింది విధముగ చేయబడెను: కూట రచన అనగా సత్యమైనదిగ ఉపయోగించుటకై తప్పుడు పత్రమును సృష్టించుట, ఒక పత్రము పూర్తిగా గాని, అందలి ముఖ్యభాగముగాని, ఒక వ్యక్తిచే లేదా అతని తరఫున లేదా అతనివలన వ్రాయబడినట్లు లేదా రూపొందింపబడినట్లు చెప్పబడి, వాస్తవముగా ఆ వ్యక్తి అట్లు వ్రాయనపుడు లేదా వ్రాయుటకు అధికార మివ్వనప్పుడు, ఆ పత్రమును తప్పుడు పత్రమందురు. పత్రము వ్యక్తిచేత లేదా ఏ వ్యక్తి ఆదేశముచేత వ్రాయబడినట్లు లేదా రూపొం

దింపబడినట్లు చెప్పబడినదో ఆ వ్యక్తిచేగాని, అతని తరఫున గాని, అతని వలనగాని వ్రాయబడినను లేదా రూపొందింప బడినను, ముఖ్యమని పరిగణింపబడిన కాలము, లేదా స్థలము లేదా ఆ పత్రమును గుర్తింపగలుగుటకు ఏర్పరచిన గుర్తు తప్పుగా ఇవ్వబడినప్పుడును ఆ పత్రమును తప్పుడు పత్ర మందురు.

ఏదేని పత్రమునందు 1. చేర్చుట, చొప్పించుట, రూపు మాపుట, తుడిచివేయుట తొలగించుట ద్వారా ముఖ్యమగు మార్పులు తేబడినపుడును, 2. పత్రము పూర్తిగాగాని, కొంత భాగముగాని, ఒక కల్పిత లేదా అప్పటికే మరణించిన వ్యక్తిచేగాని లేదా అతని తరఫునగాని వ్రాయబడినట్లు చెప్పబడినను, 3. ఒక సజీవ వ్యక్తి పేరులో వ్రాయబడినప్పటికిని ఆ పత్రము వేరొక సజీవ లేదా కల్పిత వ్యక్తిచే వ్రాయబడినట్లు భావింపబడవలయునను ఉద్దేశముతో రూపొందింపబడినప్పుడును, ఆ పత్రము తప్పుడు పత్రమగును.

తప్పుడు పత్రమును లేదా ముద్రలను, అచ్చులను అట్టివని తెలిసియుండియు, బుద్ధిపూర్వకముగ సత్యమైనవిగ ఉపయోగపర్చుట కూడ నేరమగును. ఇదిగాక తప్పుడు పత్రములను, గాని, ముద్రలను, గాని, అచ్చులను గాని సృష్టించుటకు బుద్ధి పూర్వకముగను, అక్రమముగను సహాయము చేసినను, సలహా నిచ్చినను, తోడ్పడినను కూడ శిక్షార్హమగు నేరమగును. (చూ. శిక్షాస్మృతి.) ఓ. న.

కూట సాక్ష్యము: ఒక వ్యక్తి ప్రమాణపూర్వకముగా లేదా నిర్దిష్ట చట్టనిబంధనక్రింద సత్యమును చెప్పవలసిన బాధ్యత కలిగిఉండి, లేదా ఏదేని విషయముపై చట్ట ప్రకారము ప్రకటన చేయవలసిన బాధ్యత కలిగిఉండి, అనృత కథనమును చేయుట కూట సాక్ష్యము నొసగుట అను నేరమగును. అట్టి కథనమును, అందలి సంగతులు అనృతమని తెలిసియుండిగాని, అనృతమను నమ్మకముతో గాని, సత్యమను నమ్మకము లేకుండగాని చేసిఉండవలెను. తెలియని విషయమును తెలిసినట్లు చెప్పినను, నమ్మని విషయమును నమ్ముచున్నట్లు చెప్పినను అనృత కథనమే అగును. మౌఖికముగ అయినను, లిఖితపూర్వకముగ అయినను కూట సాక్ష్యము ఒసగబడవచ్చును (చూ. శిక్షాస్మృతి).

కూటసాక్ష్యము నేరమగుటకు అట్టి సాక్ష్యమును బుద్ధిపూర్వకముగ ఇచ్చియుండవలెను. ఒక వ్యక్తి న్యాయరీత్యా సత్యమును ప్రమాణముపైన లేదా నిర్దిష్ట చట్ట నిబంధనానుసారము చెప్పవలసిన బాధ్యత కలిగి యుండియు లేదా ఏదేని విషయముపై ప్రకటన చేయ వలసిన బాధ్యత కలిగి ఉండియు అనృత కథనమునుచేసి ఉండవలెను. దానినతడు అనృతమని తెలిసిగాని, అనృత మను నమ్మకముతోగాని, నిజము కాదను నమ్మకముతోగాని చేసి ఉండవలెను. ఈ అనృత కథనము ఎవరి ఎదుట చేయ చేయబడుచున్నదో ఆ వ్యక్తిని లేదా కోర్టును మభ్యపెట్టు ఉద్దేశముతోను, అది నిజమని వారిని నమ్మించు ఉద్దేశము తోను చేయవలయును.

ఆంగ్ల కామన్ లాలో ప్రమాణముపై చేయు కథనము కూటసాక్ష్యమగుటకు : 1. అది న్యాయవిచారణ జరుగు నప్పుడు చేసినదై యుండవలెను. 2. క్షేత్రాధికారముగల న్యాయమూర్తి ఎదుటచేసినదై యుండవలెను. 3. ప్రధాన విషయమునకు సంబంధించినదై యుండవలెను. 4. అనృతమై యుండవలెను. 5. సాక్షికి కథనము అనృతమని తెలిసి లేదా నిజమని తెలియకయుండియు ఆ కథనమును చేసియుండవలెను.

శిక్షాస్మృతిలో 193వ సెక్షనులో బుద్ధిపూర్వకముగ, న్యాయవిచారణలో ఏ ఘట్టమందైనను ఒక వ్యక్తి అనృతసాక్ష్యమిచ్చినను, లేదా అనృతసాక్ష్యమును న్యాయ విచారణలో ఉపయోగించు నిమిత్తము సృష్టించినను, ఏడేండ్లు కారావాస శిక్షకు అతడు పాత్రుడగును; అతనిపై జరిమానాను కూడ విధింపవచ్చును.

ఈ శిక్షలను విధించుటకు క్రింది విషయములు ఋజువు గావలెను: 1. అనృత సాక్ష్యము సృష్టించుటకు అవసరమగు పరిస్థితులను కల్పించుటయు, లేదా పుస్తకమునందు లేదా రికార్డునందు అనృతలేఖనము చేయుటలేదా అనృత కథనముతో ఒక పత్రమును తయారుచేయుట, 2. అట్టి అనృత లేఖనము గాని అనృత కథనమును సాక్ష్యముగ ఉపయోగించు ఉద్దేశముతో న్యాయవిచారణలోగాని, ప్రభుత్వోద్యోగి లేదా మధ్యవర్తి చట్టప్రకారము జరుపు విచారణలలోగాని ప్రయోగించుట, 3. అట్టిపై సాక్ష్యమువలన విచారణలలో అందలి పర్యవసానమునకు సంబంధించిన ముఖ్యవిషయములను గురించి తప్పుడు అభిప్రాయమునకు దారితీయునదై యుండి, దానివలన ఎదిరి పార్టీకి నష్టము సంభవించునదై యుండుట, 4. ఇట్టి అనృత సాక్ష్యము నిచ్చు వ్యక్తిచే తాను అక్రమ లాభమును పొంది, ఎదిరి పార్టీకి నష్టమును కలిగించు ఉద్దేశముతో ఈయబడినదై యుండుట, పార్టీలకు కలిగిన నష్టము లేదా అపకారమునుబట్టియు అనృతమునకు పాల్పడు వ్యక్తి పరిజ్ఞానమునుబట్టియు, న్యాయస్థాన వివేచన ననుసరించియు శిక్ష విధింపబడు చుండును. ఓ. న.

కూలీ, థామస్ మేక్సిన్టైర్ (1824-1898): యునైటెడ్ స్టేట్స్ ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు. 1863 లో ప్రచురింపబడిన

ఇతని 'రాజ్యాంగ పరిమితులు' అను గ్రంథము యునైటెడ్ స్టేట్స్ శాసన సిద్ధాంత చరిత్రలో గమనార్హమగు మార్పులను తీసుకొని వచ్చెను. ఈ గ్రంథమందు ప్రతిపాదింపబడిన సిద్ధాంతములలో 'గర్భిత రాజ్యాంగ పరిమితులు' అనునది ప్రధానమైనది. ఈ సిద్ధాంతము రాష్ట్ర శాసనాధికారములు రాష్ట్ర లిఖిత సంవిధాన నిబంధనలను మించరాదని నిరూపించెను.

ఫెడరల్ సంవిధానమందు రాష్ట్రములపై కొన్ని పరిమితులు విధింపబడినవి. కాని అవి ఒప్పందపు క్లాజులుగ మాత్రమే పరిగణింపబడెను. ఫెడరల్ రాష్ట్ర సంవిధానములలో ఉన్న యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియా నిబంధనలు కేవలము ప్రక్రియకు సంబంధించిన రక్షణలుగ పరిగణింపబడుచుండెను. న్యాయాధికరణ పునరీక్షణ సిద్ధాంతమప్పటికి తగినంతగా విస్తృతము కాలేదు. అప్పటికున్న సంవిధాన పరిమితుల నింకను విస్తృత పరచవలెనని, సంప్రదాయవాదులు గుర్తించిరి, పేటర్సన్, మార్షల్, ఛేజు, కెంటు, స్టోరీవంటి న్యాయమూర్తులు నిహిత స్వత్వముల రక్షణకై సంవిధానాతీత పరిమితులను వెదకుటకు ప్రయత్నించుచుండిరి. ఈ ప్రయత్నములన్నియు జాక్సోనియను ప్రజాస్వామ్యము జయమును పొందుటతో అరికట్టబడి, పందొమ్మిదవ శతాబ్ది మధ్యకాలమునకు రాష్ట్ర శాసనసభలు పూర్ణ స్వతంత్రత చేకూర్చుకొనెను. 1837 భయాందోళనల వరకు వాటి అధికారములు ప్రశ్నింపబడలేదు. 1857 లో సార్వజనిక అభివృద్ధులకై అపరిమితమైన ఖర్చులు చేయుటకును, రైలు రోడ్లకు ఆర్థిక సహాయ మొసగుటకును, వాటికి అధికారము గలదా యను ప్రశ్న ఉత్పన్నమాయెను. కూలీ యొక్క 'సంవిధాన పరిమితులు' అంతర్యుద్ధము జరిగిన వెంటనే ప్రచురింపబడుటచే సార్థకమాయెను. ఆ సంవత్సరముననే సంవిధానమునకు 14 వ సవరణ కూడ స్వీకరింపబడినది. ఈ సవరణచే యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియా నిబంధన రాష్ట్రములకు ప్రవృత్తమాయెను. యుద్ధమువలన రాష్ట్రాధికారములు పరిమితమై, సంప్రదాయ వాదుల బలమధికమాయెను. రాష్ట్రములపై విధింపబడిన సంవిధాన పరిమితులన్నియు సమగ్ర పద్ధతిని వివరింపబడుట కూలీ గ్రంథమందే జరిగినది. పూర్వపు గ్రంథములు ఫెడరల్ సంవిధానమును గూర్చియే ప్రస్తావించినవి.

ప్రజల పూర్వపు రాజకీయానుభవమును రూపొందించునట్టి నూతన ప్రభుత్వములు లిఖిత సంవిధానములచే సృష్టింపబడవని కూలీ నమ్మకము. దాని ఆధారముతోనే అతడు తన 'గర్భిత సంవిధాన పరిమితులు' అను సిద్ధాంతమును రూపొందించెను. ఇదిగాక పూర్వపు న్యాయమూర్తుల తీర్పులు కూడ ఇతనికి సాయపడెను. ఇతని గర్భిత సంవిధాన పరిమితులు అధికార విభజన న్యాయాధికరణ పునరీక్షణ, మొదలగు సిద్ధాంతములు సమాఖ్య సంవిధాన ప్రభుత్వ భావననుండి ఉత్పన్నమై అత్యంత విఖ్యాతి నార్జించినవి. శాసన సభలు న్యాయాధికరణ విధులలో జోక్యమును కలిగించుకొనరాదు. పన్నుల విధానము సార్వజనిక ప్రయోజనముల కొరకే అయి యుండవలెను. పరిహార మొసగి ఆస్తి తీసుకొను ప్రభుత్వాధికారము క్రింద ఆస్తిని తీసికొనుట సార్వజనిక ఉపయోగముల కొరకే అయి యుండవలెను. శాసనాధికరణము సమదృష్టి యుతముగా ఉండవలెను, రాష్ట్ర సంవిధానముల యథోచిత ప్రక్రియా నిబంధనల క్రిందికి రాకపోయినప్పటికిని నిహిత స్వత్వములను రద్దు పరచుటకు వీలులేదు. మొదలగు సిద్ధాంతములపై విపుల విమర్శ జరిపిన మొదటి యునైటెడ్ స్టేట్స్ రచయిత కూలీయే.

కూలీ తరువాతి రచనలు 'రాజ్యాంగ పరిమితులు' అను గ్రంథము పొందినంత కీర్తి ప్రతిష్ఠలను పొందలేదు. కూలీ తన చరమదశలో రైలురోడ్డు నిర్మాణములలో అతి ముఖ్య పాత్ర వహించెను. అతడు అంతర్రాష్ట్రీయ వాణిజ్య కమిషను అధ్యక్షుడుగ నాలుగేండ్లు పని చేసెను.

ఓ. న.

కృష్ణస్వామి, అల్లాడి (1883 – 1953): అల్లాడి కృష్ణస్వామి అయ్యర్ నెల్లూరుజిల్లా పుదూరు గ్రామమున జన్మించెను. 1903 లో మద్రాసు క్రిస్టియన్ కాలేజీలో బి. ఏ. పరీక్షయం దుత్తీర్ణుడై 1905 లో 'లా' కాలేజి నుండి బి. ఎల్. పట్టము పొంది పి. సుందరయ్యర్ వద్ద అప్రెంటీసుగా ఉండి, తర్వాత మద్రాసు హైకోర్టులో న్యాయవాదిగా ప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఇతని జ్ఞాపకశక్తి సునిశితమైన మేధాశక్తి, యోచనా పటిమ, కక్షిదారులను, న్యాయమూర్తులను మిక్కిలి ఆకర్షించినవి. 44 ఏండ్ల వయసుననే ప్రభుత్వముచే 'అడ్వకేటు-జనరలు' గా నియమింపబడి 16 ఏండ్లు ఆ పదవిని కడు శ్లాఘనీయముగా నిర్వహించెను.

అల్లాడి కృష్ణస్వామి

నార్టన్ తప్ప ఇన్ని ఏండ్లు ఈ ఉద్యోగములో ఉన్నవారు మద్రాసు హైకోర్టులో వేరెవ్వరును లేరు. ఈతడు ఈ పదవికి 1944 లో రాజీనామా నిచ్చెను. తర్వాత చాలా కాలము న్యాయవాదిగా ప్రతిభావంతముగా పనిచేసెను.

వీరి కీర్తి చిరస్థాయిగా ఉండుటకు స్వతంత్ర భారత రాజ్యాంగ విరచనలో వీరు వహించిన ప్రధాన పాత్రయే చాలును. ప్రపంచ రాజ్యాంగములను కూలంకషముగా పరిశీలించి తనకు గల న్యాయశాస్త్ర విద్వత్తుతో భారత రాజ్యాంగమును చక్కగా రూపొందించుటకు తోడ్పడెను.

కృష్ణస్వామి బీద కుటుంబములో జన్మించి, స్వశక్తివలన కీర్తిమంతులయిన వారిలో నొకడు. ఈయన తైల చిత్ర పటమును ఆవిష్కరించుచు, ముత్తా వెంకటసుబ్బారావు చెప్పిన ఈ మాటలు గణనీయములు: 'గంభీరమైన మూర్తిమత్వము, తీయని కంఠస్వరము, ఠీవిగొల్పు రాజస వైఖరి, జీవితములో విజయమునకు ముఖ్యమైనవి అయిన, ఈ సాధనములు లేకనే ఈయన అత్యున్నత స్థితిని పొందగల్గుట. అట్టి స్థితికి ఈయన అర్హత ఎంత గొప్పదియో ఊహించవలెను.'

అమోఘమైన న్యాయశాస్త్ర పాండిత్యము, తడబాటెరుంగని వాక్పటిమ, న్యాయమూర్తుల మనస్సును ఆకళించుకొనగల నిశిత ప్రజ్ఞ, ఎట్టి ఆక్షేపణలనుగాని ఎదుర్కొనగల దక్షత, అన్నిటిని మించిన నిరంతర గ్రంథావలోకనము వలన పరిపక్వము చెందిన వైదుష్యము ఈయన అసాధారణౌన్నత్యమునకు తోడ్పడినవి. కృష్ణస్వామి ఆఫీసు హైకోర్టు జడ్జీలను తయారుచేయు కార్ఖానా అని వినుతి కెక్కెను.

హైకోర్టునందు న్యాయమూర్తి పదవి నలంకరించిన వారిలో వింజమూరి గోవిందాచారి, చింతగుంట రాఘవరావు, ఎన్. రాజగోపాల అయ్యంగార్, టి. ఎల్. వెంకట్రామ అయ్యర్, కె. ఉమామహేశ్వరమ్, ఎమ్. శేషాచలపతి ప్రభృతులు వారి ఆఫీసులో తర్ఫీదు పొందినవారే (చూ. సం. 3-పు. 773). బా. సు.

కెంట్, జేమ్సు (1763 - 1847) : యునైటెడ్ స్టేట్స ధర్మ శాస్త్రజ్ఞుడు. 1781 లో యేల్ కాలేజీనుండి పట్టభద్రు డాయెను. కొలంబియా కాలేజీలో ధర్మశాస్త్రాచార్యుడుగ పనిచేసెను. 1798 లో న్యూయార్క్ సుప్రీమ్ కోర్టులో న్యాయమూర్తిగ నియమింపబడెను. 1804 లో ప్రధాన న్యాయమూర్తిగను, 1814 నుండి 1823 వరకు ఛాన్సలర్ గను పనిచేసెను. 'అమెరికన్ ధర్మశాస్త్రముపై వ్యాఖ్యానములు' అనునది ఇతని బృహత్ గ్రంథము. ఇతడు ధర్మశాస్త్రము పై పెక్కు వ్యాసములు కూడ వ్రాసెను.

ఇతడు న్యాయవాదిగను, ఆచార్యుడుగను, న్యాయమూర్తిగను, వ్యాఖ్యాతగను, ఆంగ్లేయ న్యాయశాస్త్రమునకు జోసెఫ్ - స్టోరీతో కలిసి బ్లాక్‌స్టన్ చేసిన సేవ రీతిగ, యునైటెడ్ స్టేట్స న్యాయశాస్త్ర పునఃసృష్టికి అత్యంత ప్రభావవంతమగు కృషి చేసెను. ఇతని రచనలు ఇంగ్లీషు కామన్ లా కు ప్రామాణిక వివరణములుగను, సంవిధానమునకు ప్రామాణిక వ్యాఖ్యగను ప్రసిద్ధి గాంచినవి. అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రముపై ఇతని వ్యాఖ్యానములు ఇంగ్లండులో ప్రచురితమైనవి. న్యాయమూర్తిగ ఇతనొసగిన తీర్పులు సంపుటీకరించబడినవి. ఓ. న.

కెనడా రాజ్యాంగము : కెనడా సమాఖ్య రీతి రాజ్యాంగము కలిగి ఉన్నది. ఇందు పది రాష్ట్రములును, యూకాన్, వాయవ్య మండలములును చేరి ఉన్నవి. కెనడా రాజ్యాంగము ప్రధానముగా బ్రిటిష్‌వారి నార్త్ అమెరికా చట్టము (1867) పై ఆధారపడి ఉన్నది.

కెనడా యందు ప్రజాస్వామిక పార్లమెంటరీ విధానముపై ప్రభుత్వము నడుపబడుచున్నది. చారిత్రిక కారణములనుబట్టి బ్రిటిష్ రాణియే కెనడా దేశమునకును పరిపాలకురాలు. ఆమె ప్రతినిధి యగు గవర్నర్-జనరల్ ద్వారా ప్రభుత్వము కొనసాగింపబడును. కాని, వాస్తవికముగ ప్రభుత్వ అధికారము అంతయు ప్రధాన మంత్రి, అతని మంత్రివర్గ సహచరులు చలాయింతురు. వారు కెనడా పార్లమెంటునకు బాధ్యత వహించి, ప్రభుత్వమును నడుపుదురు. పార్లమెంటుయొక్క విశ్వాసమును కోల్పోవనంతవరకు మాత్రమే మంత్రి వర్గము పదవిలో ఉండును. బ్రిటిష్‌వారి నార్త్ అమెరికా చట్టము కార్యనిర్వహణాధికారమును, శాసన నిర్మాణాధికారమును కెనడా ఫెడరల్ రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల మధ్య విభజించినది.

కార్యనిర్వహణము: బ్రిటిష్ రాణి ప్రతినిధిగా గవర్నర్-జనరల్ లాంఛన ప్రాయముగ కార్యనిర్వహణము కావించును. ఇతడు కెనడా ప్రధానమంత్రి సలహాపై నియమితుడగును. సాధారణముగ ఇతని పదవీకాలము ఐదేండ్లు. పార్లమెంటు సభలను సమావేశపరుచుట, సమాప్తి చేయుట, రద్దు చేయుట, పార్లమెంటు తయారు చేయు చట్టములను ఆమోదించుట ఇతని అధికారములు. పార్లమెంటులో అధికసంఖ్యాక పార్టీ నాయకుని ఆహ్వానించి, ప్రభుత్వ నిర్వహణమునందు సహాయ పడుటకు ప్రధానమంత్రిగా నియమించును.

రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు : ప్రతిరాష్ట్రములోను గవర్నర్-జనరల్ చే నియమితుడైన లెఫ్టినెంట్ గవర్నర్ కార్య

నిర్వహణ కావించును. సాధారణముగ అతని పదవీ కాలము ఐదేండ్లు. ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన కార్య నిర్వాహణాధికారము గవర్నర్ - జనరల్ చలాయించు విధముగనే, రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన కార్య నిర్వాహణాధికారమును లెఫ్టినెంట్ గవర్నర్ చలాయించును.

శాసనకరణము: ఫెడరల్ ప్రభుత్వపు శాసన నిర్మాణాధికారము పార్లమెంట్‌నందు నిహితమై ఉన్నది. పార్లమెంట్‌నందు హౌస్ ఆవ్ కామన్స్, సెనేట్ అను రెండు సభలు కలవు. సెనేట్‌నందు 102 సభ్యులు ఉందురు. జీవితాంతము పదవిలో ఉండు ఈ సభ్యులను ప్రధానమంత్రి సలహాపై గవర్నర్-జనరల్ నామనిర్దేశము చేయును. హౌస్ ఆవ్ కామన్స్‌లో 265 సభ్యులు ఉందురు. వీరు సాధారణముగ ఐదేండ్లకు ఒకసారి ఎన్నిక అగుదురు. ప్రతి బిల్లును ఉభయసభల ఆమోదమును పొందిన పిమ్మటనే, గవర్నర్-జనరల్‌నకు పంపబడి, అతని ఆమోదము పొంది చట్టమగును. బిల్లులు ఏ సభయందైనను ప్రవేశపెట్టబడవచ్చును. కాని పన్నులు విధించుటకుగాని, ప్రభుత్వధనమును వెచ్చించుటకుగాని సంబంధించిన బిల్లులు హౌస్ ఆవ్ కామన్స్‌లోనే ప్రవేశపెట్టబడవలెను.

ప్రతి రాష్ట్రమునందు ఒక శాసనసభ కలదు. అందలి సభ్యులు సాధారణముగ ఐదేండ్లకు ఒకసారి ఎన్నుకొనబడుదురు. క్విబెక్ రాష్ట్రములో మాత్రము శాసనసభతో పాటు 24 సభ్యులుకల ఒక శాసన మండలియుకలదు. ఇందలి సభ్యులు జీవితాంతమువరకు పదవిలో ఉందురు.

బ్రిటిష్ వారి నార్త్ అమెరికా చట్టము (1867) శాసన నిర్మాణాధికారమును పార్లమెంటుకు, రాష్ట్ర శాసనసభలకు పంచిపెట్టినది. పై చట్టము 91 సెక్షనును అనుసరించి, పార్లమెంటునకు కొన్ని ప్రత్యేకమగు నిర్దిష్ట అధికారములేకాక, దేశములో శాంతిని, సుస్థిర ప్రభుత్వమును నిలబెట్టుటకు అధికారము, అవశిష్టాధికారములు గలవు. పార్లమెంటునకు ప్రత్యేకింపబడిన విషయములలో పేర్కొనదగినవి: సాయుధ బలములు, వర్తక వాణిజ్యముల నియంత్రణ, నౌకాయానము, తంతి తపాలా శాఖలు, ద్రవ్యచలామణీ, వివాహము విడాకులు, దండన్యాయము, దండ ప్రక్రియ. పై చట్టము 92-వ సెక్షనును అనుసరించి రాష్ట్ర శాసనసభలకు ప్రత్యేకింపబడిన విషయములలో పేర్కొనదగినవి: వ్యవహార న్యాయము, వ్యవహార ప్రక్రియ, ఆస్తియందలి హక్కులు, విద్య, స్థానిక స్వపరిపాలనము, రాష్ట్రములకు సంబంధించిన ప్రత్యేకపు పన్నులు, న్యాయపాలన.

న్యాయాధికరణము: కెనడా రాజ్యాంగము ఫెడరల్ విధానమును అనుసరించినప్పటికిని యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో వలె ఫెడరల్ న్యాయస్థానముల శ్రేణియు, రాష్ట్ర న్యాయస్థానముల శ్రేణియును వేరువేరుగ కెనడాలో స్థాపింపబడలేదు. ఫెడరల్ ప్రభుత్వముచే స్థాపింపబడిన ఒక ఎక్స్‌చెకర్ న్యాయస్థానము మినహా, దేశమందలి న్యాయస్థానములన్నియు పార్లమెంటు, రాష్ట్రశాసనసభలు నిర్మించిన శాసనములను అన్నిటిని అమలుపరచును.

న్యాయస్థాన సోపానక్రమము: దేశమంతటను న్యాయపాలన కావించు కెనడా (ఫెడరల్) సుప్రీమ్ కోర్టు కలదు. ఈ కోర్టు తీర్పులనుండి బ్రిటన్‌నందలి ప్రీవీ కౌన్సిలునకు అప్పీలు చేసికొను హక్కు పూర్వము ఉండెడిది. ఈ హక్కు 1949 లో రద్దు చేయబడుటతో కెనడా సుప్రీమ్‌కోర్టు దేశమునకంతటికి ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము అయినది. ప్రతి రాష్ట్రమునందును ప్రత్యేకముగ ఒక సుప్రీమ్‌కోర్టు కలదు. రాష్ట్ర సుప్రీమ్ కోర్టులనుండి వచ్చు అప్పీళ్ళను విచారించు అధికారము కెనడా సుప్రీమ్ కోర్టునకు కలదు. ఇదిగాక ఫెడరల్ ప్రభుత్వము కోరినపుడు ఏ సమస్యల గూర్చియైనను సలహా రూపకమగు తీర్పులను ఒసగు అధికారముకూడ కెనడా సుప్రీమ్‌కోర్టునకు కలదు. ప్రతి రాష్ట్రములోను రాష్ట్ర సుప్రీమ్‌కోర్టుక్రింద కౌంటీకోర్టులు, డివిజన్ కోర్టులు, మేజిస్ట్రేట్ కోర్టులు, ఇతర చిల్లర న్యాయస్థానములు ఉండును. వాటి తీర్పులపై రాష్ట్ర సుప్రీమ్ కోర్టునకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును.

మేజిస్ట్రేట్ కోర్టులు, తదితర చిల్లర న్యాయస్థానములు మినహా తక్కిన న్యాయస్థానములు అన్నిటికి న్యాయమూర్తులను గవర్నర్ - జనరల్ నియమించును.

కెనడా రాజ్యాంగములో ప్రజలకు కల ప్రాథమిక హక్కులు ప్రత్యేకముగ నిర్వచింపబడలేదు. కాని ఇటీవల (1960) కెనడా పార్లమెంటు బిల్ ఆవ్ రైట్స్‌ను రూపొందించినది. తత్ఫలితముగా కెనడా పార్లమెంటు గావించు శాసనములు అన్యథా నిర్దేశించిననే తప్ప, బిల్ ఆవ్ రైట్స్‌లో పేర్కొనబడిన హక్కులకు భంగము కలుగని రీతిగనే అన్వయింపబడవలయును.

రాజ్యాంగ సవరణ: బ్రిటిష్ పార్లమెంటుచే జారీ చేయబడిన రాజ్యాంగ శాసనమును సవరించుటకు సహజముగ ఆ పార్లమెంటుకే అధికారము కలదు. అవసరమైనపుడు కెనడా పార్లమెంటు ఉభయ సభల అభ్యర్థనపై బ్రిటిష్ పార్లమెంటే కెనడా రాజ్యాంగ సవరణ కావించెడిది. 1949 బ్రిటిష్ నార్త్ అమెరికా సవరణ చట్టమును అనుసరించి, రాజ్యాంగ సవరణాధికారము కూడ కెనడా పార్లమెంటుకు

ప్రత్యేకింపబడిన విషయముల పట్టికలో చేర్చబడినది. కాని ఈ అధికారము రాష్ట్రములకు ప్రత్యేకింపబడిన విషయములకు వర్తించదనియు, ఫ్రెంచి, ఇంగ్లీషు భాషల ఉపయోగము నకు, రాష్ట్రశాసనసభల అధికారములు హక్కులు - వీటి సవరణకు కూడ వర్తింపదనియు స్పష్టపరచబడినది. అందుచేత ఇప్పటికిని రాష్ట్రములకు కేటాయింపబడిన వ్యవహారములకు సంబంధించిన రాజ్యాంగ సవరణ జరుగ వలెనన్న బ్రిటిష్ పార్లమెంటే అట్టి సవరణ కావింపవలసి ఉండును. వ. బా. సు.

కొలంబో ప్రణాళిక : 1950 లో సిలోన్ లోని కొలంబో నగరమందు కామన్వెల్తు విదేశాంగ మంత్రుల సమావేశము జరిగినది. అందు బ్రిటన్, కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, న్యూజీలండ్, ఇండియా, పాకిస్తాన్, సిలోన్ దేశము లున్నవి. కొలంబో ప్లాను ఆగ్నేయ ఆసియా దేశముల మధ్య సహకారము పెంపొందించుటకును, వాటి ఆర్థిక పురోభివృద్ధికి సాధనముగను రూపొందించబడిన ప్రణాళిక. ఈ ప్రణాళిక క్రమముగా దక్షిణ, ఆగ్నేయ ప్రాంతములలోని అన్ని దేశములకును వర్తింపజేయబడినది. నూతన సభ్య దేశములలో బర్మా, ఇండోనీషియా, నేపాల్, ఫిలిప్పీన్స్, థాయిలాండ్, కాంబోడియా, లావోస్, వియెత్నామ్ గలవు. 1951 లో యునైటెడ్ స్టేట్స్, జపాన్ కూడ చేర్చబడినవి.

ఈ కొలంబో ప్లాను రెండు అంతస్సంబంధ విభాగముల క్రింద ఏర్పడెను. మొదటిది సాంకేతిక సహకార ప్రణాళిక; దీనిద్వారా విద్యార్థుల తరిఫీదు, వైజ్ఞానిక నిపుణులను పంపుట, సాంకేతిక పరికరములను, పరిశోధన శాలలు, యూనివర్సిటీలు మొదలగు సంస్థలకు ఒసంగుట సాధింప బడును. రెండవది, ఆర్థిక పురోభివృద్ధి పథకము. నీటి పారుదల, విద్యుచ్ఛక్తి, రాకపోకలు, రైల్వేలు తదితర ఆధార సర్వీసులకు సహాయము దీని ద్వారా ఒసంగబడును. ఇది పరస్పర సహాయ పథకము. వెం. రా.

కోక్ ఎడ్వర్డు, (1552 - 1634) : నార్ ఫోక్ కుటుంబమునకు చెందిన వ్యక్తి. న్యాయవాద వృత్తినవలంబించిన వాడు. విద్యాభ్యాసము నార్విచ్ విద్యాలయము, కేంబ్రిడ్జి ట్రినిటీ కాలేజీలలోను జరిగెను. ఇతడు 1578 లో బారిష్టరు వృత్తి ప్రారంభించెను. 1579 లో క్రామ్ వెల్, డర్బీలకు సంబంధించిన నిందా లేఖన కేసులో ప్రఖ్యాతి నొందెను. అటు పిమ్మట షెల్లీ కేసులో కూడ పేరుగాంచెను. 1582 లో బ్రిడ్జెట్ పాస్టన్ అను కన్యను వివాహ మాడుటతో పెద్ద ఆస్తి ఆమెతో కలసి వచ్చెను. 1586 లో నార్విచ్ యొక్క రికార్డరుగను, 1592 లో ఇన్నర్ టెంపుల్ విద్యాలయము నందు ఆచార్యుడుగను సొలిసిటరు - జనరలుగను, 1593 లో కామన్సు సభ స్పీకరుగను, 1594 లో అటార్నీ - జనరలుగను నియమింపబడి ఆయా పదవులను ప్రావీణ్యముతో నిర్వహించి పేరు గాంచెను. 1598 లో ఇతని ప్రథమ భార్య చనిపోగా సెసిల్ మనుమరాలైన లేడీ హాట్టన్ ను వివాహమాడెను. ఇతడు 1606 కామన్ ప్లీస్ కోర్టునకు న్యాయమూర్తిగను, 1613 కింగ్స్ బెంచికి ప్రధాన న్యాయ మూర్తిగను నియమింపబడెను.

ప్రధాన న్యాయమూర్తిగ ఇతడు దేశములో ప్రసిద్ధికెక్కిన పెక్కు కేసులను విచారణ జరిపెను; అందులో ముఖ్యమైనది వాల్టర్ రాలీ కేసు. సామాన్య వాదముల న్యాయస్థాన ప్రధాన న్యాయమూర్తిగ మత సంబంధ న్యాయస్థానములకన్న వ్యవహార న్యాయస్థానములకు హెచ్చు అధికారము లుండవలెనని గట్టిగా పోరాడి, తుదకు జయమును సాధించెను రాజసంబంధమైన విశిష్టాధికారముల విషయమై ఇతడు ప్రజలకనుకూలమగు తీర్పుల నొసగెను. చట్ట నిర్మాణశక్తి పార్లమెంటునకే గలదనియు, రాజుకు శాసనములను జేయుటకు విశిష్టాధికారము లేదనియు సిద్ధాంతీకరించెను. ఇట్లు నిర్భీతిగా రాజునకు వ్యతిరేకమగు తీర్పుల నొసగుటచే ఇతడు 1616 లో పదవినుండి తొలగించ బడెను.

పార్లమెంటు సభ్యుడుగ 1620 లో ఎన్నుకొనబడి రాజకీయ బాధ్యతలను నిర్వహింప బొచ్చెను. పార్లమెంటు సభ్యుడుగ దురాచారములను మాన్పుటకు పూనుకొనెను. చార్లెస్ రాజు, స్పెయిన్ రాకుమార్తెను వివాహము చేసుకొనుటను ఇతడు వ్యతిరేకించెను. పార్లమెంటు సభ్యులకు వాక్ స్వాతంత్ర్యముండవలెనని వాదించెను. వీనినిబట్టి రాజునకు అత్యంత వ్యతిరేకస్తుడాయెను. హక్కుల అభ్యర్థన పత్రమును తయారుచేయుట కితడే కారకుడు. పార్లమెంటులో ఛార్లెసు - I రాజును ఆక్షేపించు నప్పుడు రాజు చర్యలవలన దేశమునకు సంభవించిన చెడుగుల నితడు నిర్దిష్టముగ చూపించెను. దీని పిదప ఇతడు పదవినుండి విరమించి, స్టోక్ పోజెసులో తన అంత్యకాలము గడపెను. ఓ. న.

కోడిసిల్ : చూ. అనుబంధ పత్రము పు. 190; వారసత్వ చట్టము.

కోరమ్ : 'కోరమ్' అను పదము లాటిన్ భాషనుండి గ్రహింపబడినది సామాన్యార్థములో ఈ పదము ఏదేని మండలి తన వ్యవహారములను సక్రమముగ నిర్వహించు కొనుటకు సమావేశమునందు ఎందరు సభ్యులు హాజరు కావలెనో సూచించును. ఇట్టి కనీస సంఖ్య గల సభ్యులు

హాజరు కానిదే మండలి సమావేశములో జరుగు కార్య క్రమము న్యాయరీత్యా చెల్లనేరదు. పై పదము ప్రప్రథమమున శాంతి సంరక్షక న్యాయాధీశులను నియమించు కమిషనునందు వాడబడినది. కమిషనుచే నియమింపబడిన న్యాయాధీశులు సమష్టిగాను, వ్యక్తిగతముగాను కౌంటీలో శాంతి భద్రతలను కాపాడు బాధ్యత వహింతురు. త్రైమాసిక విచారణ కోర్టులను ఏర్పాటు చేయుటకు కావలసిన న్యాయాధీశుల కనీస సంఖ్య కమిషనుచే నిర్దిష్ట పరుపబడును, దానినే 'కోరమ్' అనిరి. తరువాతి కాలమున ఈ 'కోరమ్' అను పదము వివిధమండలులలోను, సమావేశములలోను హాజరు కావలసినకనీస సంఖ్యను తెలియ పరచుటకు వాడబడజొచ్చెను. ఓ. న.

కోర్కునోవ్, నికోలే మిఖేలోవిచ్ (1853-1904): రష్యన్ సాంఘిక శాస్త్రజ్ఞుడు, ధర్మశాస్త్ర వేత్త. 1878 నుండి 1899 వరకు ఇతడు సంవిధాన ధర్మశాస్త్రము, న్యాయ విజ్ఞాన శాస్త్రములకు ఆచార్యుడుగ సెయింట్ పీటర్స్‌బర్గ్ యూనివర్సిటీలో పనిచేసెను. ఇతడు జర్మన్ శాస్త్రవేత్తయగు జెరింగు సంప్రదాయముతో సంబంధము కలవాడని యందురు. కాని, వాస్తవమునకు ఇతడు స్వతంత్ర ఆలోచనాపరుడు.

ధర్మశాస్త్రమున ఐచ్ఛిక శక్తి సిద్ధాంతమును, వ్యక్తి శ్రేయోవాదమును తీవ్రముగా వ్యతిరేకించెను. న్యాయ నిర్ణయ బాధ్యతా నిర్వహణమునకు ధర్మశాస్త్ర పరిచయమే గాక, సాంఘిక మానసిక శాస్త్రాధ్యయనము కూడ అవసర మని గుర్తించెను.

ధర్మశాస్త్ర నిర్వచనములో కోర్కునోవ్ కాంటు, జెరింగు భావములను ఏకీకృతము చేయుటకు ప్రయత్నించెను. ఇతడు ధర్మశాస్త్రమును స్వార్థముల సరిహద్దు నిర్ణయముగా భావించెను.

ప్రధానముగా కోర్కునోవ్ భావములు విషయ విజ్ఞానవాద యథార్థతా వాదముల రూపదర్శనములే. ఇతని భావనా పద్ధతి ఆదర్శవాదమునకును, ప్రత్యక్ష జ్ఞాన వాదమునకు మధ్యగా స్వతంత్ర స్థానమును ఆక్రమించుకొనెను.

అతి ముఖ్యమగు రచనలు: 1. ధర్మశాస్త్ర సాధారణ సిద్ధాంతము, 2. ధర్మశాస్త్రము యొక్క సాంఘిక ప్రాధాన్యము, 3. విదేశీ రాజ్యముల తారతమ్య సూచకమైన సంవిధాన శాస్త్రము, 4. రష్యన్ సంవిధాన ధర్మశాస్త్రము (2 సంపుటములు) మొదలైనవి. ఓ. న.

కోర్టుధిక్కార చట్టము (1952): ఏ దేశమందైనను ఏ కాలమందైనను అచటి న్యాయపాలనా పాటవమే ప్రజా నాగరికతకు గీటురాయి. కోర్టులు తమ పనులను నిరంతరాయముగా నెరవేర్చునటుల వాటి అధికార గౌరవములను ప్రజలు నిలబెట్ట గలిగినప్పుడే ప్రజల హక్కులు రక్షింపబడి శ్రేయస్సు కలుగును. కోర్టువారి ఆజ్ఞలను ప్రజలు పాటింపకపోవుట, కోర్టువారి విధి నిర్వహణకు అంతరాయము కలిగించుట, కోర్టువారిని దూషించిగాని, కించపరచిగాని సక్రమ న్యాయపరిపాలన కవరోధమును కల్పించుట మిక్కిలి గర్హనీయము. ఇట్టి చర్యలను కోర్టు ధిక్కారమని పేర్కొనవచ్చును. స్థూలముగా చెప్పవలసివచ్చిన కోర్టుధిక్కారము ద్వివిధములు: 1. వాది ప్రతివాదులకు జరుగు వ్యవహారములలో కోర్టువారి ఉత్తరువులను అతిక్రమించుట, అధిక్షేపించుట, కోర్టువారి ఆజ్ఞలను పాటింపకుండుట వీటిని వ్యావహారిక (సివిల్) న్యాయస్థాన ధిక్కారములనవచ్చును. ఇట్టి నేరములను దండించుటచే ముఖ్యముగా పార్టీల హక్కులు రక్షింపబడును. 2. కోర్టువారిని అవమానపరచుట, న్యాయవిచారణలో అనవసర జోక్యము కలిగించుకొని న్యాయపరిపాలనకు అవరోధము కల్పించుట, న్యాయనిర్ణయములో కోర్టువారి చర్యలను విఘ్నపరచుట వీటిని ప్రజాశ్రేయస్సుకు హానికరమగు క్రిమినల్ న్యాయస్థాన ధిక్కారము లనవచ్చును.

క్రింద పేర్కొన్న కోర్టు ధిక్కారములు నేరములగును: 1. ఏ వ్యక్తికైనను కోర్టులో సాక్ష్యమిచ్చుటకుగాని, దస్తావేజును హాజరుపరచుటకుగాని కోర్టువారు ఉత్తరువును (సమను) జారీచేసిన ఆ ఉత్తరువును ఉపేక్షజేసి, ఆ వ్యక్తి హాజరు కాకపోయిన అతనికి జరిమానా విధింపవచ్చును. 2. ఏ వ్యవహారమందైనను కోర్టువారు ప్రతివాదిని ఫలానా విధముగా నడచుకొనవలసినదిగా నిరోధాజ్ఞను (ఇన్‌జంక్షను) జారీచేసినపుడు దాని నతడు ఉల్లంఘించిన అతనిని దండింపవచ్చును. 3. కోర్టువారు వివాదగ్రస్తమగు ఆస్తి యాజమాన్యమునకు నియమించిన రిసీవరు కార్యకలాపము లకు విఘ్నములను కలిగించుటకూడ కోర్టుధిక్కార నేరమగును.

భారత దండన్యాయము ననుసరించి ఈ క్రింద పేర్కొనబడిన కోర్టు ధిక్కారములు నేరములగును: 1. కోర్టువారి సమక్షములో జరుగునవి - ప్రమాణము గైకొన నిరాకరించుట, జవాబు చెప్పవలసిన బాధ్యత కలిగి ఉండియు అడిగిన ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పకుండుట, న్యాయవిచారణలో నిమగ్నులైన అధికారులను బుద్ధిపూర్వకముగా అవమానించుట, తిరస్కరించుట, వారు కావించు కార్యకలాపములకు విఘ్నము కావించుట, 2. కోర్టువారి పరోక్షముగా జరుగునవి - కోర్టును గురించి నిందాకరమగు ప్రకటనలు జేయుట, కోర్టులో జరుగుచున్న న్యాయ విచా

రణలపై వ్యాఖ్యాన రూపమగు అనవసర జోక్యము కలిగించుకొనుట.

కోర్టుధిక్కార నేరమును విచారించి ముద్దాయికి శిక్ష విధించు ప్రక్రియ దండ ప్రక్రియా సంహితలోను, కోర్టు ధిక్కారముల చట్టము (1952) లోను వివరింపబడినది. 1. కోర్టు సమక్షములో నేరము జరిగినప్పుడు వెనువెంటనే అపరాధిపై నింద మోపి అతడిచ్చు సమాధానము గ్రైకొని దోష నిర్ణయము కావించి అతనికి శిక్ష విధింపవచ్చును. ఇట్టి శిక్ష రూ. 200-ల జరిమానాకు మించి యుండరాదు. 2. అంతకంటెను హెచ్చుశిక్ష విధింపవలసినచో మామూలు నేరములకువలెనే దండనాధికారి ఎదుట విచారణ జరుపవచ్చును. 3. ఉన్నత న్యాయస్థానములు (హైకోర్టులు) తమను ధిక్కరించిన వ్యక్తులనేగాక తమ అధికారమునకు లోబడిన న్యాయస్థానముల ధిక్కార నేరములలోకూడ నేరస్థుని దండింపవచ్చును. విధించు శిక్ష ఆరు మాసములకు మించని ఖైదు, రూ. 200/-లకు మించని జరిమానాగా నుండవలెను.

కోర్టు ధిక్కార నేరము జరిగినపుడు అపరాధి పశ్చాత్తాపమునొంది, తన నేరమునకు క్షమాపణ వేడుకొనవచ్చును. అతని క్షమాపణ నంగీకరించి కోర్టువారతనిని శిక్షింపకయే విడిచిపెట్టవచ్చును. వ. బా. సు.

కోర్టుఫీజు చట్టము : ఈ చట్టముయొక్క ఉద్దేశ్యము సామాన్య ప్రజలు దావాలువేసి, పరిహారములు పొందుటను నిరోధించుటకాదు. ప్రభుత్వమునకు ఆదాయము చేకూర్చుటకు ఈ చట్టము ఉద్దేశింపబడినది. పరిహారముయొక్క విలువనుబట్టి, చెల్లింపవలసిన రుసుము మారుచుండును. ఈ చట్టము మొట్టమొదట 1870 లో అమలులోనికి వచ్చెను. ఇది కేంద్రచట్టము, ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ఆంధ్రప్రదేశ్ కోర్టుఫీజు చట్టము (1956) వర్తించుచున్నది. న్యాయస్థానము లీ చట్టమును ఉదారముగా అర్థవివరణ చేయవలెను. ఈ చట్ట నిబంధనలు దావాలకేగాక, అర్జీలు (పిటీషనులు), అప్పీళ్ళు మొదలయినవాటికి వర్తించును. సాధారణముగా వాది దాఖలు చేసిన వాదపత్రములో కోరిన పరిహారమునుబట్టి, కోర్టు రుసుము ఎంత చెల్లించవలెననెడి అంశమును నిశ్చయించవలెను. చెల్లించిన రుసుము సరిగా ఉన్నది లేనిది కోర్టు నిశ్చయించును. వాది సరియైన రుసుము చెల్లింపలేదని ప్రతివాది వాదన చేయవచ్చును. అట్టి మీమాంస వచ్చినచో న్యాయస్థానము దానిని పరిశీలించి, తీర్పు నొసగవలెను. అట్టి నిర్ణయము మీద అప్పీలుగాని, పునరీక్షణగాని చేసినప్పుడు పై న్యాయస్థానమునకు క్రింది న్యాయస్థాన తీర్పు న్యాయ సమ్మతముగా లేదని తోచినచో తమకు న్యాయమని తోచిన విధముగ కోర్టుఫీజు నిర్ధారణ జేయవచ్చును.

ఈ చట్టములో 79 నిబంధనలు గలవు. దీని పేరు 'ఆంధ్రప్రదేశ్ కోర్టుఫీజు, దావాలు విలువ కట్టుచట్టము' ఇది ఆంధ్రప్రదేశ్‌నకే పరిమితమైనది. కేంద్ర ప్రభుత్వ ఉద్యోగస్థులయొద్ద దాఖలుచేసిన అర్జీలకు ఈ చట్టము వర్తింపదు. ఇందులో న్యాయస్థానమనగా, సివిల్ రెవిన్యూ, క్రిమినల్ న్యాయస్థానములు, ప్రభుత్వముచే, ఏర్పరుపబడిన ట్రిబ్యునల్సుకు కూడా ఈ చట్టము వర్తించును.

ఏ పత్రమునకైనను స్టాంపుడ్యూటీ కట్టవలసియున్నచో సరియగు స్టాంపు అంటించనిదే న్యాయస్థానములో దాఖలు జేయుటకు వీలులేదు. సరియైన స్టాంపులేని దానిపై ఎట్టి చర్యలను తీసుకొనరు. ఒకే దావాలో ఒకే వ్యాజ్య కారణముపై పెక్కుపరిహారములకై ప్రార్థనలు ఉన్నచో మొత్తము అన్ని పరిహారములమీద కలిపి రుసుము చెల్లింపవలెను. కాని ఇతర పరిహారములు ప్రధాన పరిహారమునకు అనుబంధములయినచో ప్రధాన పరిహారమునకు కోర్టు రుసుము చెల్లించినచాలును.

ఒకే వ్యాజ్య కారణము క్రింద ఒకటి కన్న హెచ్చు పరిహారములను ప్రత్యామ్నాయముగ వ్యాజ్యములో కోరబడినప్పుడు, ప్లెయింటుపై స్టాంపు హెచ్చు విలువగల పరిహారముపై చెల్లించిన చాలును.

వ్యాజ్యము రెండు లేదా అంతకు మించిన ప్రత్యేకమైన వివిధ వ్యాజ్యకారణముల పై దాఖలయి, వాని క్రింద ప్రత్యేక పరిహారములు, ప్రత్యామ్నాయముగగాని, సంచితముగగాని కోరబడినచో పై ప్రతి వ్యాజ్యకారణమునకును విడివిడిగా ప్రత్యేక వ్యాజ్యము దాఖలు చేసిన ఎంత కోర్టుఫీజు చెల్లింపవలెనో, వాటి మొత్తము కోర్టుఫీజును చెల్లింపవలెను. కాని, ప్రత్యామ్నాయముగ కోరబడిన పరిహారములు ఒకే వ్యక్తిపైన ఒకే వ్యవహారములో ఉత్పన్నమైనపుడు వానిలో హెచ్చు విలువ గలిగిన పరిహారముపైననే కోర్టుఫీజు చెల్లింపవలెను. పై నిబంధనలన్నియు అప్పీళ్ళకు, అప్లికేషన్లకు, పిటీషన్లకు, ప్రతివాది కథనమునకును సమానముగ వర్తించును.

పై నింబంధన క్రింద స్థిరాస్తి స్వాధీనమునకై తెచ్చిన వ్యాజ్యములో ఆ స్థిరాస్తిపై రావలసిన గత ఫలసాయములను కోరు పరిహారము ఒక వ్యాజ్యకారణముపై ఆధారపడినట్లు పరిగణించబడును. ఈ చట్టము క్రింద చెల్లింపవలసిన రుసుము ఆస్తియొక్క దావా దాఖలు చేయు దినముననుండు బజారు విలువపై ఆధారపడియుండును.

ప్రతివాద లిఖిత కథనములో బదులు పరిహారమును కోరిన దావాలో ప్లెయింటుపై చెల్లించునటుల కోర్టుఫీజు చెల్లింప వలెను. ఒక పత్రము రెండుగాని, అంతకుమించిన అర్థముల నిచ్చు పత్ర స్వభావములు కలిగి ఉండినచో అట్టి వివిధ పత్రములపై చెల్లింపవలసిన కోర్టుఫీజులో కూడా భేదములున్నచో అన్నిటికన్న హెచ్చు మొత్తమగు దాని మీద కోర్టు రుసుము చెల్లించవలెను.

ఈ చట్టము క్రింద ప్లెయింటుపైన చెల్లింపవలసిన కోర్టుఫీజు వ్యాజ్యవిషయ వస్తువుయొక్క బజారు విలువపై ఆధారపడినపుడు దానికి వాది వేయు కిమ్మత్తును నియత రూపములో ప్లెయింటుకు జతపర్చవలెను. దావా నంబరగుటకు పూర్వము దానిమీద చెల్లించిన రుసుము సరిగానున్నదియు లేనిదియు న్యాయస్థానము పరిశీలించును. దావాలో సరియయిన రుసుము చెల్లింపలేదని (లేక) దావా విలువ సరిగా ఖరీదు కట్టలేదని ప్రతివాది తెలుపవచ్చును. దానిమీద న్యాయస్థానము పరిశీలించి తీర్పు నొసంగును. ఆ తీర్పుపై ఉన్నత న్యాయస్థానమునకు అప్పీలు దాఖలు చేయవచ్చును. ఉన్నత న్యాయస్థానము పరిశీలించి కట్ట వలసిన కోర్టురుసుముపై తీర్పు చేయవచ్చును. ప్లెయింటుపై చెల్లించిన కోర్టురుసుము అప్పీలు కోర్టు తీర్పు ప్రకారము చెల్లింపవలసిన దానికన్న తక్కువ అయినచో ఆ తగ్గును పూర్తి చేయుటకు గడువు నీయవచ్చును. కాల పరిమితిలోగా రుసుము చెల్లింపనిచో దావాను తిరస్కరింతురు. అంతియే గాక రుసుము చెల్లింపవలసిన వారి ఆస్తినుండి ప్రభుత్వ మునకు రాబట్టుకొను హక్కుగలదు. ఒక వేళ క్రింది కోర్టులో హెచ్చు (కోర్టు) రుసుము చెల్లించిన ఎడల, ఉన్నత న్యాయస్థానము హెచ్చుగ చెల్లించిన రుసుములను వాపసు తీసికొనుటకు హక్కు నొసగును. వాది దావాలో కొన్ని పరిహారములను వదలుకొనవచ్చును. ఈ నిబంధనలే దావాకు, అప్పీలుకు, జవాబు దావాకు, పిటీషనులకు, వర్తించును. ఉన్నత న్యాయస్థానము కోర్టు రుసుము సరిగ నున్నదియు, లేనిదియు చూచుటకు అధికార్లను నియమించి పంపుదురు. వారు ఇచ్చిన తీర్పును న్యాయస్థానము పరిశీలించును. కోర్టు రుసుము సరిగా చెల్లింపబడినదియు, లేనిదియు తెలిసికొనుటకు న్యాయస్థానము కమీషనర్లును ఆస్తి వివరములను పరిశీలింపవలసినదిగా పంపవచ్చును. న్యాయస్థానము ఈ విషయములలో ప్రభుత్వ న్యాయ వాదికి కూడ వర్తమానము పంపి సరియైన తీర్పునొసగును. 1, 2 షెడ్యూళ్ళలో నిర్ణయింపబడిన రేట్ల ప్రకారము వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన ఆస్తి విలువను బట్టి కోర్టు ఫీజు చెల్లింపవలెను. వివిధ రకముల వ్యాజ్యములు భారత కోర్టు ఫీజు చట్టము సెక్షను 7 లోను, తదుపరి ఆర్టికల్సు 17, 17, ఏ, , 17 బి, లోను వివరింపబడినవి. ఈ చట్టము క్రింద 20 నుండి 28 వరకును, 75 నుండి 77 వరకునుగల సెక్షనులలో వివరింపబడినవి.

ఇందులో స్థిరాస్తికి సంబంధించిన వ్యాజ్యములలో కోర్టు ఫీజు చెల్లించు విలువల గూర్చి ముఖ్యమైన సవరణ చేయబడినది. భారత కోర్టు ఫీజు చట్టము సెక్షను 7 క్రింద స్థిరాస్తి వివిధ తరగతులక్రింద వర్గీకరింపబడినది. భూమి, ఇండ్లు, తోటలు; భూమిని తిరిగి ఇనాము భూమి, పూర్తిగ గాని కొంత భాగముగాని సర్వే చేయబడి ప్రత్యేకముగ ప్రభుత్వమునకు సాలీనా శిస్తు చెల్లించు భూమి, లేక అందులో కొంత భాగము ప్రత్యేకముగ అట్లు శిస్తు విధింపబడి లేక శిస్తు శాశ్వతముగ నిర్ణయింపబడినది మొదలగునవి. ఈ భూమికి మూడు పద్ధతుల మదింపు అవలంబింప బడినది. అది శిస్తు చెల్లింపవలసిన భూములకు అట్టి శిస్తులకు ఇరువది రెట్లు. శిస్తు చెల్లింపని భూములపై నికర ఆదాయముపై పదిహేను రెట్లును, భూమి సర్వే నెంబరులో భాగమై ఉండి, అందులో నిర్దిష్టమగు వాటాగగాని, ప్రత్యేకమగు శిస్తుగాని లేనప్పుడు, దాని బజారు విలువను బట్టి నిర్ణయింపబడును. శిస్తు లేక ఆదాయము యొక్క గుణిజములు ఆధారముగ, భూమి విలువ కట్టు పద్ధతి శాస్త్ర బద్ధమైనదిగ పరిగణింపబడును. ఈ చట్టములో అట్టి పద్ధతిని విసర్జించి కేవలము బజారు విలువను బట్టి నిర్ణయించు పద్ధతియే అవలంబింప బడినది. అందుచే స్థిరాస్తి యొక్క వివిధ వర్గీకరణములు విసర్జింప బడినవి.

ఈ చట్టము క్రింద బజారు విలువ అనుపదము నిర్వచింపబడలేదు. అందుచేత బజారు విలువ లేనప్పుడు వాది దావాలో తనకు తోచిన విలువకట్టవచ్చును. అట్టి విలువ సబబైనప్పుడు కోర్టు ఆమోదింపవచ్చును.

రొక్కపు దావాలలో మదింపు రొక్కము మీద కోర్టు రుసుము చెల్లింపవలెను. చరాస్తి విలువను బట్టి, ఆస్తిలో 3/4 వంతులు మీద, రుసుము చెల్లింపనగును. మనోవర్తి దావాలలో సంవత్సరపు మనోవర్తి మీద సంవత్సరపు ఆదాయముల దావా మీద ఐదు ఏండ్ల ఆదాయము మీద కోర్టు రుసుము చెల్లింప నగును. ఈ విధముగనే వేరు వేరు ప్రార్థనలను బట్టి ఆయా మొత్తము విలువలలో భాగముల మీద కోర్టు రుసుము చెల్లింపనగును. పెంపకము రుజువు చేయు దావాలలో స్థిర చర ఆస్తుల మొత్తము విలువలో సగ భాగము పైన లేక తక్కువయున్నచో, ఐదు వందల రూపాయిల పైన కోర్టు రుసుము చెల్లింప నగును. ఇదే విధముగా ఇన్‌జెంక్షన్ దావాలలో ఆస్తి విలువలో సగ

భాగము పైనగాని, లేక రెండు వందల రూపాయల మీద గాని ఇందులో ఏది ఎక్కువైన దానిమీద రుసుము చెల్లింప వలెను. ఇదే విధముగ ధర్మనిధి సంబంధమైన దావాలలో ధర్మకర్తల మధ్యగాని, మరి ఇతర హక్కుదారుల మధ్య నయిననూ, ఆస్తి విలువలో ఐదవ భాగముపైన రెండు వందల రూపాయిలకు మించకుండ, లేని ఎడల వేయి రూపాయలపైన కోర్టు రుసుము చెల్లింపదగును. హిందూ, ముస్లిము లేదా ఇతర ధర్మాదాయ ఆస్తియు ధర్మ నిధిగా తెలిసికొనవలెను. దీని బాధ్యత వహించువాడు ధర్మకర్త. ఇదే విధముగ దావా ఏ చట్టమును అనుసరించి చేసినను, ఈ చట్టము క్రింద కోర్టు రుసుము చెల్లింపవలయును. స్వాధీనపు దావాలలో ఈ చట్టమున వేరే చోట ఎచ్చటను నిబంధన లేని పక్షములో ఆస్తి విలువలో 3/4 వంతుల మీద రుసుము చెల్లింపవలెను.

అనుభోగపు హక్కు, తాకట్టు లేక కుదువ, ఆయకము లేక తనఖా దావాలలో లెక్కలు జమాఖర్చుల విభజనము లేక విభాగపు దావాలలో వంతు కలిగి ఉండి లేక భాగస్థుడయి యుండి, ఉమ్మడి వ్యాపారములు రద్దు చేయుటకు, ఉమ్మడి ఆస్తి స్వాధీనపు దావాలకు, పరిపాలన దావాలలో, ఒక తీర్పు లేక నిర్ణయమును రద్దు పరచుటకు దాఖలు చేసిన దావాలలో జప్తు రద్దు కొరకు చేయు దావాలకు, నిర్దిష్ట అనుపాలనము కొరకు దాఖలు చేయు దావాలకు, భూస్వాములకు రైతులకు మధ్య దావాలలో, ఆస్తి అన్యాయముగా స్వాధీనములో నున్నపుడు పొందినలాభములకై తెచ్చు దావాలలో, మద్రాసు సర్వే బౌండరీస్ చట్టముల క్రింద దావాలకు, మధ్యవర్తి దావాలకు, తదితరమైన దావాలకు వేర్వేరు కోర్టు రుసుములు చెల్లించుకొనుటకు ఏ విధముగా ఎంత చెల్లింపవలెనో ఈ చట్టము తెలుపును. ఇంకను ఉన్నత న్యాయస్థానములకు అప్పీలు దాఖలు చేసికొనుటకు కూడ ఈ చట్ట రీత్యా కోర్టు రుసుము చెల్లింపవలెను. ఈ చట్టములో మరి ఏ నిబంధనలేని ఎడల కోర్టు రుసుము చెల్లించుటకు నిర్ణయింపబడు విలువ కోర్టు యొక్క అధికార పరిధిని కూడ నిరూపించును.

మరణ శాసన ధ్రువ పత్రమునకు, ఆస్తి నిర్వాహణ పత్రములకు, దానపత్రములకు, ఏయే విధముగ దరఖాస్తు చేసి ఎంత కోర్టు రుసుము చెల్లించి దానిని పొందుటకు వీలగునో తెలుపబడినది. ఈ చట్ట రీత్యా కలెక్టరు తన జిల్లాలో ఆస్తి లావా దేవీల పత్రములపై సరియైన రుసుము చెల్లింపబడినదీ లేనిదీ తీర్పు నొసంగుటకు అధికారమున్నది. ఆస్తి విలువను గురించి తనకు సందేహము కలిగిన అట్టి సందేహ నివృత్తికై జిల్లా కలెక్టరు ఆ విషయమును న్యాయస్థాన నిర్ణయమునకు పంపవచ్చును. కోర్టు రుసుము హెచ్చుగా చెల్లించినచో అది వాపసు తీసికొనుటకు ఇందులో నిబంధనలు కలవు. ఎవరు కోర్టునకు చెల్లింపవలసిన రుసుము బకాయి పడుదురో, వారి స్థిర, చరాస్తుల మీద ప్రభుత్వమునకు ప్రథమ హక్కుగలదు. దావా దాఖలు చేసిన పిదప విచారణ లేకయే త్రోసిపుచ్చబడిన ఎడల కోర్టుకు చెల్లించిన రుసుములో కొంత భాగమును వాపసు తీసికొనుటకు న్యాయస్థానము తీర్పు నొసగవచ్చును. ఈ నిబంధన, అప్పీలు, తిరిగి క్రింద న్యాయస్థానమునకు పంపబడినప్పుడును, తీర్పు సరిచేయునప్పుడును వర్తించును.

ఈ క్రింది పత్రములకు ఎట్టి కోర్టు ఫీజును చెల్లింప నక్కరలేదు. 1. దండ న్యాయస్థానములో నేరస్థుని తరపున వాదించుటకు న్యాయవాది దాఖలు చేయు పత్రము (మెమోరాండమ్ ఆవ్ అపియరెన్సు), 2. భూ శిస్తు నిర్ణయము జరుగునప్పుడు, కలెక్టరునకుగాని, ఇతర అధికారికిగాని, బోర్డు ఆవ్ రెవిన్యూకుగాని పెట్టుకొను దరఖాస్తునకు, 3. నీటి పారుదల కొరకు ప్రభుత్వపు నీరును సరఫరా చేయమని కోరు పిటీషను, 4. భూమి సాగు విస్తృతి పరచుటకుగాని, వదలుకొనుటకుగాని ప్రభుత్వ అధికారికి పెట్టుకొను దరఖాస్తు, 5. ఏజెంటును జప్తు చేయుమని ఇచ్చు లిఖిత అధికారము, 6. క్రిమినల్ కేసులలో సాక్షులను సమను చేయమని కోరుచూ పెట్టుకొను దరఖాస్తు, 7. బెయిలు బాండ్లు, 8. నేరము జరిగినదని పోలీసు అధికారికి తెలియజేయు పిటీషను, 9. ఖైదులో, లేక బంధనలో నున్న వ్యక్తి కోర్టునకు పెట్టుకొను దరఖాస్తు, 10. ప్రభుత్వోద్యోగి యొక్క నేరారోపణ, 11. ప్రభుత్వమునకు బాకీ సొమ్మును రాబట్టుకొనుటకు, 12. పురపాలక పన్నుపై అప్పీలు, 13. ప్రజోపయోగము నిమిత్తము ప్రభుత్వము కొన్న ఆస్తికి ఇవ్వవలసిన డబ్బు, 14. ప్రభుత్వోద్యోగి పెట్టుకొను దరఖాస్తులేదా అప్పీలు. ప్రభుత్వమునకు కోర్టు రుసుము తగ్గించుటకుగాని, పూర్తిగా చెల్లించనవసరము లేదని తీర్పు నొసంగుటకుగాని హక్కు గలదు.

ఈ చట్టము ద్వారా రాబట్టు రుసుమునకు అంటించదగు స్టాంపులు, ముద్రస్టాంపులు ఉండును. కోర్టు స్టాంపులు ఏ విధముగా ఎంత ఉండవలయునో ఇంకను మరికొన్ని నిబంధనలు ఈ చట్టములో గలవు. ఈ నిబంధనలను ఉల్లంఘించువారు శిక్షార్హులు. ఉన్నత న్యాయస్థానమువారు కొన్ని నిబంధనలను తయారుచేయ వచ్చును. ఈ చట్టము క్రింద బోర్డు ఆవ్ రెవిన్యూకూడ కొన్ని నిబంధనలు తయారు

చేసికొనవచ్చును. ఈ చట్టప్రకారము ప్రభుత్వము కూడ వేర్వేరు నిబంధనలు తయారుచేయవచ్చును. ఈ చట్ట ప్రకారము అనగా, ఆంధ్రప్రదేశ్ కోర్టు రుసుముల చట్టము 1956 - VII ప్రకారము కోర్టు ఫీజు చట్టము (1870) దావాలను విలువ కట్టే చట్టము (1887) సవరింపబడినది. కాని, ఈ ఆంధ్రప్రదేశ్ కోర్టు రుసుముల చట్టము రాకముందు దాఖలు చేసిన దావాలకు అప్పీళ్ళకు కోర్టు రుసుముల చట్టము 1887 వర్తించును. ఈ చట్టములో చివర భాగమున కోర్టు రుసుము చెల్లించు ప్రకరణము, షెడ్యూలులు కూడ గలవు.

సాధారణముగ 8% నుండి 12% వరకు కోర్టు రుసుము క్రింద చెల్లింపవలయును. ఈ చట్ట ప్రకారము రుసుము చెల్లింపలేని బీద ప్రజకు న్యాయము చేకూర్చుటకు కోర్టు రుసుము చెల్లింప నవసరము లేకుండ కొన్ని నిబంధనలును కలవు. ఈ చట్టము వలన ప్రభుత్వమునకు ఆదాయము చేకూరుటయే గాక న్యాయసమ్మతమయిన దావాలే న్యాయస్థానములకు వచ్చు అవకాశము గలదు. **జి. అ.**

కో వారంటో : చూ. అధికారపృచ్ఛ.

కోస్టా, వైమార్టిసెజ్, జోయాక్విన్ : (1846-1911) : స్పెయిన్ ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు, రాజకీయ సిద్ధాంతి, సంస్కర్త ఇతడు ఒక శిల్ప కార్యాలయమందు కొన్ని ఏండ్లు పనిచేసి, 1872లో ధర్మశాస్త్ర పట్టభద్రుడాయెను. ఇతని రచనలు చరిత్ర, భూగోళము, ఆర్థికశాస్త్రము, సాంఘికశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రములకు సంబంధించినవి. 1898 లో స్పెయిన్ దేశము నుండి వలస రాజ్యములు విడివడిన పిదప తిరిగి దేశమును పునరుజ్జీవనము చేయు ఉద్యమములో కోస్టా ప్రధానపాత్ర వహించెను. స్పెయిన్ సజీవమై యుండుటకు అది తన సామ్రాజ్య తత్త్వ ఆశలను విడనాడి, ఇతర యూరప్ రాజ్యముల ప్రమాణములకు, ప్రగతి జెంద వలెనని ఇతడు పూర్తిగ నమ్మెను. ఇతడు గొప్ప సంఘ సంస్కర్త.

ధర్మశాస్త్రవేత్తగ ఇతడు ఆచార మూలమగు ధర్మ శాస్త్రముపై ప్రమాణ గ్రంథములు రచించెను. ధర్మశాస్త్ర చరిత్రలో తారతమ్య సూచకమైన పద్ధతి ఉండవలెనని ఇతని దృఢ నమ్మకము. ఈ పద్ధతి స్పానిషు న్యాయశాస్త్రములో మొదటిసారిగ అనువర్తింప జేసెను. ఇతని రచనల యందు బహుముఖ పాండిత్యము, నిశిత విమర్శనాపటిమ, ప్రస్ఫుటముగ గోచరమగుచుండును. ఇతడు స్పెయిన్‌లో స్థిరాస్తియొక్క ఆచారాత్మక పరిణామములను గురించియు, ఈ విషయములో 16 వ శతాబ్దము నుండి 19 వ శతాబ్దము వరకు నెలకొల్పబడిన ప్రధాన సిద్ధాంతములను గురించియు కూలంకష విమర్శనములతో 1898 లో ఒక బృహత్ గ్రంథమును ప్రకటించెను. ఓ. న.

కోహ్లర్ జోసెఫ్ (1849 – 1919) : ప్రఖ్యాత జర్మను ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు. 1878 లో వుర్జ్‌బర్గ్‌నందు ధర్మశాస్త్రాచార్యుడాయెను. 1888 లో బెర్లిన్ యూనివర్సిటీలో ధర్మశాస్త్రాచార్యుడుగ నియమింపబడి, జీవితాంతము అచటనే పనిచేసెను. ఇతడు బహుముఖ ప్రజ్ఞావంతుడు. న్యాయశాస్త్రమందలి వివిధ శాఖలలోను విస్తృత రచనలు సాగించెను. ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడుగ నితడు విశ్వజనీన న్యాయచరిత్ర, న్యాయతత్త్వముల గురించి ఎక్కువగ కృషిచేసెను. పేటెంట్లు, కాపీరైటు, వర్తక చిహ్నములవంటి అమూర్త హక్కులను స్థిరపరచుటయందు మార్గదర్శకుడాయెను.

కోహ్లర్ తన కార్యకలాపము లందలి అత్యంత విభిన్నతలో అంతర్గతముగా నున్న ఏకత్వమును తన న్యాయ తత్త్వమున కనుగొనెను. నవ్య హెగెలియన్ సంప్రదాయమున కోహ్లర్ ప్రసిద్ధ నాయకుడాయెను. ఆ సంప్రదాయము యొక్క ఇతర సభ్యుల వలె కోహ్లర్ కూడ హెగెలియన్ సిద్ధాంతమునందలి పరిణామాత్మక సిద్ధాంతమును స్వీకరించి హెగెల్ యొక్క తార్కిక సిద్ధాంతమును విసర్జించెను. కోహ్లర్ మానవ సంస్కృతి యందలి విశ్వజనీన పరిణామమును అనుభవపూర్వకముగా గుర్తించెను. 'కల్చరు' (సంస్కృతి) అను పదము నాతడు 'విజ్ఞానము, కళల ద్వారా ప్రకృతిని అదుపులో నుంచుట' అను జర్మను అర్థములో నుపయోగించెను. న్యాయశాస్త్రము అట్టి సాంస్కృతిక వికసనము నందొక అంగము మాత్రమేయని కోహ్లర్ విశ్వసించెను. కాలగతితో మార్పు చెందునట్టి న్యాయశాస్త్రమును, చరిత్ర మానవజాతి చరిత్రల సాయముతో పఠించవలయును.

కోహ్లర్ అతని జీవిత కాలములో అత్యుత్తమ ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడుగ పరిగణింపబడెను. అతడు మానవ జాతీయ ధర్మశాస్త్రముపై గొప్ప గ్రంథమును ప్రచురించెను. ఆ గ్రంథమును ధర్మశాస్త్రాచార్యులును, మానవ శాస్త్రజ్ఞులును కూడ ప్రశంసించిరి. ఓ. న.

కౌటిల్యుడు : ఇతని అసలు పేరు విష్ణుగుప్తుడు. ఇతనిని చాణక్యుడు అని కూడ పిలుతురు. ఇతడు చారిత్రికముగ చంద్రగుప్తుడు - I రాజ్య స్థాపనకు కారకుడని ప్రతీతి; ఇతడు చంద్రగుప్తునికి మంత్రిగనుండి అతని రాజ్య విస్తృతికిని, సుస్థిరతకును ఎక్కువగ తోడ్పడినట్లు చరిత్ర తెల్పుచున్నది. ఇతని జన్మస్థలము, జన్మ దినము ఎచ్చటను వివరింపబడలేదు. కాని ఇతడు క్రీ. పూ. నాలుగవ శతాబ్ద

మునకు చెందినవాడని తెలియుచున్నది. ఇతడు అర్థ శాస్త్రము అను ఉద్గ్రంథమును రచించెను. అది ధర్మశాస్త్ర గ్రంథము కాకపోయినప్పటికిని, ప్రాచీన భారత పరిపాలనా పద్ధతిపై సర్వోత్కృష్టమైన గ్రంథము. అందు రాజు యొక్క విధులు, అతని పరిపాలన, న్యాయ పరిపాలన, రాజశాసనములు, న్యాయస్థానములు. న్యాయ ప్రక్రియ, ప్రభువుల విధింపు, స్త్రీల హక్కులు, వివాహము, విడాకులు, ఇంకను పెక్కు ఇతర విషయములను గురించి వివరించబడినది. ఈ గ్రంథ విషయము, రాజనీతి శాస్త్రము, తత్త్వ శాస్త్రము, సాంఘికశాస్త్రము, ఆర్థిక, ఆరోగ్య శాస్త్రములకు సంబంధించి ఉండును.

అర్థశాస్త్రమనగా పరిపాలనకు సంబంధించిన శాస్త్రము. కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రమునందు దండనీతి, ప్రభుత్వము, రాజ్యము దాని పరిపాలనగూర్చి విపులమగు చర్చగలదు.

కౌటిల్యుడు, దండనీతి ప్రాముఖ్యమును నొక్కి వక్కాణించెను. రాజ్యము, రాజుయొక్క సంక్షేమమునకు సంబంధించినట్టి కౌటిల్యుని ఆదేశములు, సూక్తులు, పాలనా సౌలభ్యముపై ఆధారపడినవే. ఉపయోగితావాద సూత్రముల శాస్త్రీయ ప్రయోగము ననుసరించి అతడు తన పరిపాలనా సిద్ధాంతమును, శాస్త్రమును నిర్మించెను. మానవ స్వభావము సంఘ క్షేమమునకు పాటుబడునదిగాక, స్వాభిమానము కలదియు, ఆత్మ పరిరక్షణ, స్వప్రయోజనకరములగు చర్యలపై ఆసక్తి కలుగు ప్రవృత్తి కలదియు అని కౌటిల్యుని భావము.

ఆంగ్ల రాజకీయ తత్త్వవేత్త 'హాబ్స్' వలె కౌటిల్యుడు వ్యక్తులయొక్క పరస్పర సంబంధములతో వ్యవహరించు అన్ని విషయములలోను రాజ్యమునకే ఉత్తమ స్థానము నిచ్చును. 'లెవియేథన్' వలె ప్రాణికోటి నంతను పరివేష్టించును. ఇతడు తత్త్వ శాస్త్రమునందు అనుభవ వాదమును ఉపయోగితా వాదమును అనుసరించును (చూ. సం-5-పు. 460) ఓ. న.

కౌళ్లు : ధనరూపక ప్రతిఫలమును స్వీకరించి, అందుకు, స్థిరాస్తిని నిర్ణీత కాలమువరకు, అనుభవించుటకు, ఉపభోగ స్వత్వమును సంక్రమింప జేయుటవల్ల కౌలు ఏర్పడు చున్నది. కౌలుయొక్క అవధి స్పష్టముగ వ్యక్తమైగాని, వివక్షితముగగాని, అనంత కాలికముగగాని ఉండవచ్చును.

కౌలుకు ఇచ్చెడి ప్రతిఫలమును అద్దె, బాడుగ, లేదా మక్తా అని అనెదరు. ప్రతిఫలము ధన రూపములోగాని, పంటలో భాగమును కేటాయించు రూపములోగాని చాకిరీ (సేవ) చేయుటద్వారా గాని, ఏ ఇతరమైన వెలగల వస్తు రూపములోగాని చెల్లింపబడ వచ్చును. ప్రతిఫలము నియత కాలికముగా మరల మరల చెల్లింపబడునది కావచ్చును. చెల్లించుటకు చేయబడిన వాగ్దానము మాత్రమే గావచ్చును. నిర్ణయించుకొన్న ప్రత్యేక సమయములందు లేదా నియత కాలీనముగ అట్టి ప్రతిఫలమును చెల్లింప వలయును.

లిఖితమైన ఒప్పందము లేనప్పుడు, లేక స్థలాచారములు ఉండని సందర్భములందు కౌలునకు కాలపరిమితి నిర్ధారణ క్రింది విధముగా చేయవలెను : 1. కృషి విషయిక, లేక పారిశ్రామిక కార్యములకై ఉత్పన్నమైన స్థిరాస్తి కౌళ్ళు ఒక సంవత్సరమునుండి, మరియొక సంవత్సరమునకు కాల ప్రమాణము కలిగి ఆరుమాసముల గడువు జ్ఞాపన పత్రిక (నోటీసు) ద్వారా అంతమొందునవి కాగలవు; 2. మరి ఏ ఇతర కార్యములకై ఉత్పన్నమైన స్థిరాస్తి కౌళ్ళు అయినను మాసమునుండి మాసము వరకు కాల ప్రమాణము కలిగి నట్టివియు, 15 రోజులగడువు నొసగు జ్ఞాపన పత్రికద్వారా అంతమగు నట్టివియు అగుచున్నవి; 3. నోటీసు లిఖితరూపముగా జారీ చేయువాని యొక్క లేదా వానితరపు వ్యవహరించు వ్యక్తి యొక్క చేవ్రాలు కలిగి జారీ కావలయును.

ఆస్తిపరివర్తనచట్టము యొక్క 117 వ సెక్షను క్రింద ప్రభుత్వ అధిసూచన ద్వారా ప్రస్తావిత విధులు అనుష్టియములని స్పష్టీకరింపబడిననేతప్ప, ప్రాయికముగా వ్యావసాయిక కౌళ్లకు ఈ చట్టము వర్తించదు.

రిజిష్టరు దస్తావేజు అవశ్యకత : 1. సంవత్సరమునుండి సంవత్సరము వరకు కాల ప్రమాణము గల కౌళ్లు, 2. సంవత్సర ప్రమాణమును మించెడి కౌళ్లు, 3. సంవత్సర మక్తాను (సాలుమక్తాను) ఏర్పరచిన కౌళ్ళు - ఇవి స్థిరాస్తికి సంబంధించిన వయినపుడు, రిజిష్టరు దస్తావేజుల ద్వారానే ప్రయుక్తము కాగలవు. కౌలు దస్తావేజుపై కౌలు కిచ్చువాడు, కౌలుదారుడు ఉభయులును సంతకములు చేయుట అవసరము.

స్థిరాస్తికి సంబంధించిన ఇతర కౌళ్ళు అన్నియు, రిజిష్టరు పత్రముల మూలమునగాని, స్వాధీనమును అప్పగించుచూ. ఏర్పరచుకొన్న మూజువాణీ ఒడంబడికల మూలమునగాని ఏర్పడవచ్చును (సెక్షను 107). అట్టి కౌళ్ళను రిజిష్టరుతో నిమిత్తము లేని పత్రములద్వారా లేక స్వాధీనము నొసంగని మూజువాణి ఒడంబడికలద్వారా కల్పించుకొన వచ్చునని, అఫిషియల్ గెజెటులో ప్రకటనము మూలమున ఆదేశించుటకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు అధికార మివ్వబడినది.

తద్వ్యతిరేకమగు నిర్ణయము కాని, స్థానికాచారము గాని లేనప్పుడు, కౌలుదారు కౌలు నిచ్చు వారి హక్కులు, బాధ్యతలు, ఆస్తి పరివర్తన చట్టములోని 108 వ సెక్షను వల్ల అనుశాసితములగు చున్నవి.

కౌలు ఇచ్చువాడు తన హక్కులను పరివర్తన చేసిన పరివర్త్యుడు ఇందుకు వ్యతిరేక ఒప్పందము లేనప్పుడు, ఆ హక్కు లన్నిటిని పొందుచున్నాడు. సంక్రమింప జేయుటకు రైతు సమ్మతించిన పట్ల బాధ్యతలను కూడ స్వీకరించిన వాడగుచున్నాడు. పై విషయము లెల్లప్పుడును, వ్యక్తుల మధ్య విభిన్న విధముగ ఏర్పడు ఒడంబడికలకు బద్ధము లయియే ఉండగలవు. సంక్రామితుడు బాధ్యుడగుటకు కౌలు దారుడు సమ్మతించిన నేతప్ప, సాధారణముగ సంక్రమణము జరిగినంత మాత్రమున కౌలుకిచ్చిన వాని బాధ్యతలు అంతమొందవు.

కౌలు అంతమగుట: 1. నిర్ణీత కాలావధి తీరినపుడు, 2. ఒకానొక జరుగబోవు సంఘటనపై ఆధారపడి కౌలు అంతమగుట షరతుగా నున్నయెడల ఆ సంఘటన జరిగినపుడు, 3. కౌలు ఒసగెడు వాని స్వత్వము (హక్కు) ఆస్తియందు నశించినపుడు జీవిత పర్యంత స్వత్వముగలవాడు కౌలు నొసగినచో అతని మరణముతో ఆ స్వత్వము కూడ అంతమగును, కనుక కౌలు కూడ రద్దు అగును. 4. కౌలు తీసుకున్న వానియొక్కయు, కౌలుకు ఇచ్చిన వారియొక్కయు (ఉభయుల) స్వత్వములు యావదాస్తిలో ఒకే కాలమున, ఒకే వ్యక్తియందు, ఒకే అర్హతలో విలీనమైనపుడు, 5. సమర్పణ వలన అనగా, కౌలు పొందినవాడు తన కౌలు హక్కును కౌలు ఇచ్చిన వానికి అప్పగించినపుడు, 6. కౌలును అంతమొనర్చుటకు విధియుక్తముగా జారీ చేసిన జ్ఞాపన పత్రికవలన, 7. స్వత్వోపసంహారణ ద్వారా, అనగా వ్యక్తమయిన నియమములను కౌలుకు తీసుకున్నవాడు భంగమొనర్చినచో, కౌలు కిచ్చినవాడు పునః ప్రవేశము ఒనర్చగల హక్కు కలిగి ఉన్నప్పుడు కౌలుదారునకు ఇచ్చి ఉన్న ఉపభోగ స్వత్వమును అతడు ఉపసంహారించివేయును; దానితో కౌలు అంతమగును.

స్వత్వోప సంహారణ హక్కు క్రింది సందర్భములలో పరిత్యజించినట్లు భావింపబడును. 1. సత్వ ఉపసంహార హక్కు కలిగిన తరువాత ఉపలబ్ధమైన మక్తాను స్వీకరించినను. 2. స్వత్వ ఉపసంహార హక్కు కలిగినదని తెలిసికొనియు, కౌలు సజీవముగనే అమలులో ఉన్నదను భావమును ప్రదర్శించినను, లేక అట్టి భావము రాగల ఏ ఇతర కార్యమును కౌలు కిచ్చినవాడు చేసినను.

కాని స్వత్వోప సంహారణము జరిగినందున కౌలు పొందిన వానిని కమతమునుండి తొలగింప వలసినదని వ్యాజ్యము తెచ్చిన పిమ్మట, మక్తాను స్వీకరించినచో, అట్టి స్వీకారము వలన, స్వత్వోప సంహారణము హక్కులు పరిత్యజించినట్టు భావించరాదు.

మక్తాను చెల్లించనందున స్వత్వోప సంహారణము జరిగిన' కౌలుదారును వెడల నడిపించుటకై కౌలు కిచ్చినవాడు దావా చేసినచో, దావా విచారణ సమయమున కౌలు పొందినవాడు మక్తా బకాయీలను, వడ్డీని, దావా ఖర్చులను చెల్లించినచో కోర్టు స్వత్వోప సంహారణమునుండి కౌలు దారును విముక్తుని జేయవచ్చును బి. శి. రా.

క్రాస్ ఎగ్జామినేషన్: చూ. సాక్ష్య చట్టము.

క్విట్ రెంటు: చూ. కట్టుబడి, జోడి-పు. 271.

క్షమ దానము: నేరమునకు విధించబడిన శిక్షను తగ్గించుటకు లేక తీసివేయుటకు న్యాయమును అమలు పరచు అధికారమునకే హక్కు ఉండును. శిక్షించుటకుగల హక్కునకు సరిసమానముగనే క్షమించుటకు కూడ హక్కు ఉండును. ఇట్టి విశిష్టాధికారము ఆచరణలో అత్యంత విలువైనది. దీనిని వివేచనముతోను, అపరాధములో నైతిక దోషముయొక్క వివిధ అంతస్తులను సర్దుబాటు చేయు మార్గముగను, ధర్మ హాని జరిగినప్పుడు దానిని సరిదిద్దుటకును ఉపయోగించవచ్చును. ఇంగ్లండులో అట్టి విశేషాధికారము రాజున కొక్కనికే కలదు. భారతదేశమందు రాజ్యాంగము ననుసరించి రాష్ట్రపతికిని గవర్నరుకును కలదు. ఇంగ్లండులో అన్ని నేరములును రాజశాంతికి భంగము కలిగించునన్న సిద్ధాంతముపై శిక్షార్హము లగుచున్నవి. రాజు తనపై దాడిజేసిన నేరమునుండి అపరాధిని క్షమింపవచ్చును. ఆధునిక కాలములో ఈ అధికారమును రాజు తన మంత్రుల సలహాపై ఉపయోగించును. ఓ. న.

ఖండపు సొరుగు: సముద్ర తీరము నుండి సముద్ర జలములలో 200 మీటరుల లోతువరకూ ఉండు సముద్రపుటడుగు భాగమునకు 'ఖండపు సొరుగు' అని పేరు. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము ననుసరించి ఈ భాగము తీరస్థ రాజ్యములకు చెందినదై యుండెను. దీని యందు నూనెగనులు ఇతర ఖనిజసంపద యుండుటచే దీని ప్రాముఖ్యము అధికమయినది. తీరము నుండి 4.8 కి.మీ. వరకు యుండు సముద్రము తీరస్థ రాజ్యమునకు చెందునని అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర రీత్యా అంగీకరింపబడెను. ఇటీవలనే యునైటెడ్ స్టేట్స్ తీరము నంటినసముద్ర జలముల అడుగు భాగము నూరు నిలువుల లోతు వరకు తమ రాజ్యమునకు చెందునను వాదమును లేవదీసెను. దీనికి సంబంధించిన హక్కు నీటి పై భాగమునకు అన్వయింపదు. (చూ. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము పు. 169.) ఓ. న.

ఖర్చు పన్ను: చూ. వ్యయ పన్ను చట్టము.

ఖురాను : ఇది ఇస్లామ్ మత గ్రంథము. హిందువులకు వేదములు ఎంత ప్రామాణికములో, ఇస్లామ్ మతమునకు ఖురాను అంత ప్రామాణికమైనది. మహమ్మద్ ప్రవక్తగను దేవ దూతగను ఉండు కాలములో అతనికి శ్రుతిగోచరములైన పద్యతునక (అయాట్) లే 'ఖురాను'. ఇవి దేవ దూతకు శ్రుతమైనందున అవి అపౌరుషేయములని ఇస్లామీయుల నమ్మకము. ఈ శ్రుతులు దేవుని సొంత వాక్కులలోనే అతని ఆదేశములను ప్రవచించెను. ఇందు ఆ కాలమందు ప్రత్యక్షముగ సంఘటిల్లిన విషయముల నిర్ణయములకు సంబంధించిన ధర్మసూత్రములు పెక్కుగలవు. ప్రవక్త జీవిత కాలములో ఖురాను అతని అనుచరులు కంఠస్థము చేసియు, ఖర్జూర పత్రములపైనను, శిలలపైనను లిఖించియు భద్రపరచిరి. కాని 'ముశైలిమా' అను వంచకునిపై జరిపిన దాడిలో కంఠస్థము జేసిన వారిలో పెక్కుమంది చనిపోయిరి. అందువలన ఉమార్, అబుబాకర్ల సలహాపై ఆ పవిత్ర గ్రంథము సంగ్రహించబడినది. ప్రవక్తను సర్వకాలములలో అనుసరించుచూ, అతనికి లేఖకునిగ కూడ సహాయపడిన 'జియాద్' అను వ్యక్తి సంగ్రహణ కార్యమును 11, 14 హిజిరీలలో పూర్తిచేసెను. కాని కొలది కాలములోనే ఈ ప్రతికి వివిధ పాఠాంతరములు ఏర్పడెను, అందువలన మూడవ కాలిఫ్ అయిన ఉత్మన్ అనునతడు ప్రథమ ప్రతిని సరిదిద్దుటకు మరల జియాద్‌ను నియోగించెను. ద్వితీయ ప్రతి పూర్తి అయిన పిదప అప్పుడు వ్యాప్తిలోనున్న పాఠాంతరములుగల గ్రంథములనన్నిటిని ఉత్మన్ నాశనము జేసెను. ఈ విధముగా ఇస్లామీయులందరకు ఒకే ప్రామాణిక గ్రంథముగా ఈ ఖురాను రూపొందెను. ఓ. న.

ఖూనీ : ఖూనీ నేరము భారత శిక్షా స్మృతిలోని సెక్షన్ 300 లో నిర్వచింపబడినది. ఒక వ్యక్తి మరొక వ్యక్తిని చంపిన ప్రతి హత్యయు ఖూనీ కానక్కరలేదు. కొన్ని సందర్భములలో అది శిక్షార్హమైన నరవధ మాత్రమే కావచ్చును. సెక్షను 299 - 300 లకు గల భేదము బహుసున్నితము, మరణము కలిగించు పనిని, చంపనుద్దేశముతో లేదా, మరణ కారణమగుటకు అవకాశము గల శరీరగాయమును, ఉద్దేశముతో లేదా, అది మరణ కారణము కాగల అవకాశమున్నదను పరిజ్ఞానముతో కలుగజేసినచో అది శిక్షార్హమైన నరవధ. చంపనుద్దేశముతో గాని, మృతునికి మరణ కారణము కాగల అవకాశము కలదని దోషికి తెలిసిన శరీర గాయము చేయనుద్దేశముతో గాని, లేదా సామాన్య పరిస్థితిలో సహజముగ మరణ కారణము కాగల శరీర గాయము కలుగజేయు ఉద్దేశ్యముతో గాని తన పని అనివార్యముగా ప్రమాదకరమై మరణము లేక మరణ కారణము కాగల శరీర గాయము కలుగజేయునను పరిజ్ఞానముతో గాని నరవధ చేయబడినచో అది ఖూనీయగును. గోవింద కేసులో బొంబాయి హైకోర్టు న్యాయమూర్తి మెల్‌విల్ చెప్పినట్లు ముద్దాయి గావించిన పనివలన మరణము సంభవించుటకు అత్యంత అవకాశమున్నచో అది 'ఖూనీ' క్రిందికి వచ్చును. కేవలము అవకాశమున్నచో అది శిక్షార్హమైన నరవధ. అయితే కొన్ని పరిస్థితులలో శిక్షార్హమైన నరవధ ఖూనీగా పరిగణింపబడదు, ముద్దాయి హఠాత్తుగా ఏర్పడిన ఆవేశము వల్ల ఆత్మ నిగ్రహము కోల్పోవుటవలన గాని, ఆత్మరక్షణలో లేదా ప్రభుత్వోద్యోగి విధి నిర్వహణలోను అవధిని దాటిగాని మరణము కలిగించుట, 18 ఏండ్ల వయస్సు దాటిన వ్యక్తి మరణమునకు లేక ప్రమాదమునకు గురియగుట కిచ్చిన అంగీకారముపై చంపుట మొదలగు పరిస్థితులు ఖూనీని శిక్షార్హమగు నరవధ స్థాయికి దింపును. ఖూనీకి ఉరిశిక్షగాని ఆజన్మ కారాగార వాసముగాని, జరిమానాగాని విధింపవచ్చును. ఆజన్మ కారాగార వాసములోనున్న నేరస్థుడు ఖూనీ చేసినచో అతనికి ఉరిశిక్ష విధించవలెను. న. శ.

ఖైదు : చూ. బందీకరణము; శిక్షాస్మృతి.

గణరాజ్యము : రాజనీతి శాస్త్రములో ఈ పదమును వివిధ భావములలో వాడుదురు. పరిమితార్థములో దీనిని రాజరికమునకు విరుద్ధ భావములో ఉపయోగింతురు. అనగా గణరాజ్యపు అధినేత ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడినవాడై యుండును. గణరాజ్యము ఏక వ్యక్తి ప్రభుత్వము కాదనియు, వర్గపరిపాలనము, లేక స్వల్పజన పరిపాలనము కూడ కాదనియు, అది వివిధ గణ సంబంధ సంస్థలచే నడుపబడునదనియు బెల్లింక్ నుడివెను. గణ రాజ్యము తన అధికారములను ప్రత్యక్షముగ గాని, పరోక్షముగ గాని, ప్రజలందరి నుండి పొందినదనియు, పరిమితకాలముపాటు (ప్రజలకు ఇష్టమున్నంతవరకు, లేదా సత్ప్రవర్తన కలిగియున్నంతకాలము) పదవులలో నుండు వ్యక్తులచే పరిపాలింపబడుననియు, మాడిసన్ నుడివెను. అట్టి ప్రభుత్వము యొక్క అధికారము సమాజము యొక్క సభ్యులందరి నుండి పొందబడినదై యుండుట అత్యావసరము. యునైటెడ్ స్టేట్స్ నందలి అభిప్రాయము ప్రకారము గణ రాజ్యమనగా ప్రజలందరి నుండి ప్రత్యక్షముగ గాని, పరోక్షముగ గాని అధికారమును పొందిన ప్రభుత్వము. దాని సర్వోన్నతాధికారమంతయు ప్రజలందరియందుండును. గణ రాజ్య ప్రభుత్వమనగా ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడిన ప్రతినిధులచే నడుపబడు ప్రభుత్వము.

విస్తృతార్థములో 'గణరాజ్యము' అను పదము ఏ ఒక్క వ్యక్తియు ప్రభుత్వాధికారమును తన సొంత హక్కుగ చేసుకొనలేకపోవుటను సూచించును. రాజ్యములో నివసించు ప్రజలు స్వేచ్ఛాపౌరులు. ప్రజా సంక్షేమము కొరకు ప్రజాధికారము వినియోగింపబడును. భారత రాజ్యాంగము ప్రజా సత్తాక గణరాజ్యముగ రూపొందింప బడినది. ఓ. న.

గతఫలసాయము : భూ స్వామికి స్వాధీనము చేయకుండ భూమిని అక్రమముగ కౌలుదారు తన స్వాధీనమందే ఉంచుకొన్నప్పుడు ఆ కాలములో అతడు పండించి తీసుకొనిన ఫలసాయములను 'గతఫల సాయము' లందురు. కౌలులో నిర్ణయింపబడిన కాలావధి ముగిసిన పిదప, లేదా కౌలుదారునకు గాని, అతని ద్వారా భూమియొక్క స్వాధీనము పొందిన వారికి గాని తొలగింపు నోటీసు ఇచ్చి కౌలును అంతమొందించిన పిదప, భూ స్వామి కౌలుదారుపై భూమియొక్క స్వాధీనమును పొందుటకు వేయు వ్యాజ్యములో గతఫలసాయములను కూడ కోరవచ్చును. భూమిని ఆక్రమించుకొని, ఆ ఆక్ర మణ దారుడు భూమిని సాగుచేసి, ఫలసాయములు తీసు కొనినచో అతని నుండి కూడ పై ప్రకారము గతఫల సాయములను, భూమి, స్వాధీనమును పొందవచ్చును. ఇట్టి వ్యాజ్యములో వాది తాను భూమిలోనికి తిరిగి ప్రవే శించుటకు హక్కు కలిగియున్నట్లును, ప్రతివాది అక్రమ ముగ భూమిని తన స్వాధీనములో ఉంచుకొన్నట్లును రుజువు పరచుకొనవలెను. గతఫలసాయముల క్రింద కోరబడిన మొత్తము ఆ భూమిపై నుండు శిస్తునకు పరి మితము కానక్కరలేదు. ఆ భూమిపై ఉత్పత్తియగు పంటల మొత్తమును విలువ కట్టి కోరవచ్చును. ఓ. న.

గయస్ : రోమన్ ధర్మశాస్త్రవేత్త. రోమన్ ధర్మ శాస్త్ర ప్రవక్తల ఐదుగురిలో* ఇతడొకడు. ఇతడు బహుశా హేడ్రియన్ రాజు కాలములో జన్మించి, క్రీస్తు శకము రెండవ శతాబ్దిలో ఉచ్చదశలో నుండియుండును. ఇతని గురించిన చారిత్రికాంశములు తెలియుట లేదు. కాని తాను శాబినస్ సంప్రదాయ అనుయాయినని ఇతడే చెప్పుకొనెను. ఇతనిచే వ్రాయబడెనని చెప్పబడిన ఇతర గ్రంథములుగాక, ఇతడు 'ఎడిక్టను ప్రొవిన్షియేల్' (అనగా రాష్ట్రములలో ప్రోకాన్సల్ అను అధికారి యొక్క శాసనము) అను ఉద్గ్రంథమును, ద్వాదశ ఫలక ముల పై భాష్యమును రచించెను. ఇతని 'శాసన సార ములు' అను రచన ఇతని ధర్మ శాస్త్ర విద్యార్థులందరకు సుపరిచితుని జేసినది. ఈ గ్రంథము యొక్క వ్రాతప్రతి 1816 లో నీబుర్ పండితునికి ఉపలబ్ధమాయెను. ఈ గ్రంథము రోమన్ ధర్మశాస్త్రము యొక్క ఆధునిక పరి జ్ఞానమున కెక్కువగ తోడ్పడినది. ఈ లిఖితప్రతి సెయింటు జెరోమ్ యొక్క లిపితో వ్రాయబడినది. విరోనా గ్రంథా లయము నందలి గ్రంథముల పరిశోధనలో నీబుర్ చే కను గొనబడు వరకు ఈ గ్రంథము యొక్క ఉనికి ఎవ్వరికి తెలియలేదు. జస్టినియన్ యొక్క ప్రభుత్వ శాసనములకు ఈ గ్రంథము ఆధారభూతమైనది. విషయ వివరణమున గయస్ అనుసరించిన క్రమమునే జస్టినియన్ కూడ అనుక రించుటయే గాక, ఇన్‌స్టిట్యూట్స్ ప్రకటింపబడు కాలము నకు వర్తించు న్యాయ సిద్ధాంత వివరణలో సైతము అతడు గయస్‌నే అనుకరించెను. గయస్ యొక్క గ్రంథము ఆయా కాలములందు ప్రచలితమై యున్న న్యాయసూత్ర ముల సాదృశ్య పరిశీలన కెంతయు తోడ్పడును. ఈ లిఖిత ప్రతిని సంస్కరించి పలువురు ప్రచురించిరి. అందులో పోస్టేచే ప్రచురింపబడినది ముఖ్యమైనది. ఓ. న.

గర్భస్రావము : గర్భవతి గర్భాశయములో ఉన్న పిండమును సహజ ప్రసవ కాలమునకు పూర్వమే వేరుచేసి బయటకు వెడలగొట్టుటను 'గర్భస్రవణ'మందురు. ప్రమాద వశమున పక్వ మొందక పూర్వమే వచ్చు ప్రసవ వేదన ద్వారా అట్లు జరిగిన దానిని గర్భపాతము అందురు. ఉద్దేశ పూర్వకముగా ప్రేరేపింపబడిన చర్యద్వారా అనగా మందులు ఉపయోగించిగాని, శస్త్ర సహాయమునగాని, తదితర ప్రక్రియద్వారా గర్భ పాతమును జరిగించిన, దానిని గర్భ స్రవణమందురు. సాధారణముగ ఈ పదమును గర్భ ధారణయైన ఎనిమిదవ మాసము లోగా అకాలిక ప్రసవ వేదన ద్వారా జరిగిన గర్భ విచ్ఛిత్తికి వాడుదురు. ఎనిమిదవ మాసము దాటిన పైని పూర్వ పక్వ ప్రసవవేదన యందురు. గర్భ ధారణ ముందు ఇటువంటి ప్రమాదములు జరుగుట కద్దు, కాని చాల అరుదుగా ఇట్లు జరుగుచుండును. ఇది కూడా గర్భధారణ ప్రారంభ దశలలో జరుగుటకు ఎక్కువ అవకాశమున్నది.

గర్భవతియైన స్త్రీ, మందులు తీసుకొనిగాని, ఉప కరణములు వాడుక చేసిగాని, గర్భ స్రావము చేసుకొనుట నేరము. అట్టి గర్భ స్రవణము జరిగించుటకు తోడ్పడు వ్యక్తి కూడా నేరము చేసినవాడగుచున్నాడు.

ఈ విషయముపై ఆంగ్ల న్యాయము నందు 1861 చట్టము గలదు. దీని క్రింద గర్భ పాతము జరిగించుటకు విష ప్రయోగము ద్వారాగాని, ఇతర మందులను ప్రయోగించి గాని, అక్రమముగా ఉపకరణములు వాడుక చేసిగాని

* పాపీనియన్, పాల్, అల్పియన్, మాడెస్టినస్, గయస్.

ప్రయత్నించినచో మహా అపరాధమగుచున్నది. గర్భవతి యగు స్త్రీ ప్రాణరక్షణ కొరకై గర్భస్రావము గావించుట చట్టసమ్మత మగుచున్నది.

యూరప్ నందలి అన్ని దేశములలోను ఈ నేరమునకు కఠిన శిక్షయే విధింపబడుచున్నది. యునైటెడ్ స్టేట్స్ అన్నింటిలోను ఇది శాసనముచే గుర్తింపబడిన నేరము. చాలా రాష్ట్రములలో గర్భ స్రావము చేసుకొను స్త్రీయే గాక, అట్టి కృత్యమునకు మందులు, ఉపకరణములు ఇచ్చి సహాయము చేసిన వారుకూడ శిక్షింపబడుదురు. భారత శిక్షాస్మృతి 312, 313 సెక్షనులలో పై నేరమునకు సంబంధించిన వివరములు గలవు. ఇట్టి నేరమునకు మూడు ఏండ్ల కారాగార వాసముగాని, జరిమానాగాని, రెండునుగాని విధింపబడును. (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ. స.

గర్భిత (సంభావిత) ఒప్పందము : సాధారణముగ ప్రతి ఒప్పందమునకును ఇద్దరు పార్టీల మధ్య స్వేచ్ఛాయుత అంగీకారము, తగిన ప్రతిఫలము, న్యాయబద్ధమైన విషయము ఉండవలెను. అనగా, ఇద్దరు వ్యక్తులలో ఒకరు విషయమును ప్రతిపాదించుటయు, దానిని రెండవ వ్యక్తి ఒప్పుకొనుటయు, ఆ ప్రతిపాదనకు సంబంధించిన విషయమునకు ప్రతిఫలము నిర్ణయించుకొనుటయు జరుగవలెను. ఈ ఒప్పందము వలన వ్యక్తులిద్దరిమధ్యను ఒక సంబంధము, బాధ్యత ఏర్పడును. ఒప్పుకొనిన వ్యక్తికి తన కార్యమును నిర్వహించు బాధ్యతయు, ఒప్పందము ప్రకారము ప్రతిఫలమును రాబట్టుకొను హక్కును కలవు. రెండవ పార్టీకి కార్యము నిర్వహింపబడునట్లు చేయు హక్కును కార్యము నిర్వహింపబడగానే దానికి సంబంధించిన ప్రతిఫలము చెల్లించు బాధ్యతయును కలవు. పై బాధ్యతలు ఉభయ పార్టీల అంగీకారముపై ఏర్పడినవే. కాని కొన్ని సందర్భములలో అట్టి ఒప్పుదలగాని, అంగీకారముగాని లేకయే పైని వివరించిన బాధ్యతలు ఏర్పడుట కవకాశము కలుగుచున్నది. దానినే 'గర్భిత ఒప్పందము' అందురు.

వ్యక్తులమధ్య ఏర్పడు పరిస్థితులనుబట్టి బాధ్యతలు ఉత్పన్నమగును. నాగరిక న్యాయ పద్ధతులలో ఒక వ్యక్తి ఇంకొక వ్యక్తిద్వారా న్యాయ విరుద్ధమగు లాభమును గాని, అక్రమ సంపదనుగాని, స్వీకరించునప్పుడు అన్యాయమునకు గురియైన వ్యక్తికి పరిహారము చెల్లించక తప్పదు.

అట్టి పరిహారములు ఆంగ్ల న్యాయమున సాధారణముగ, ఒప్పందముల క్రింద లేక వ్యావహారిక అపకృతుల క్రింద చెల్లింపబడు పరిహారములకు భిన్నములుగ ఉండును. కాని అక్రమ లాభములకు పరిహారమును కోరు అవకాశము ఆ వ్యక్తులమధ్య ఉండు పరిస్థితులనుబట్టి ఏర్పడును. ఆ పరిస్థితులు భారత ఒప్పందచట్టము 68 నుండి 72 వరకు గల సెక్షనులలో వివరింపబడినవి. భారత ఒప్పంద చట్టము ఆంగ్ల న్యాయము ననుసరించి తగు మార్పులతో రచింపబడి నందున ఆంగ్ల న్యాయస్థానములలో ఆమోదింపబడిన సూత్రములు అందు పొందుపరచబడినవి :

1. ఒప్పందము చేసుకొనుటకు అశక్తుడగు వ్యక్తికిగాని, లేదా అతనికి న్యాయ ప్రకారము పోషించు బాధ్యత గల ఇతర వ్యక్తికి గాని, ఇంకొక వ్యక్తి సంఘములో వారి కుండు గౌరవ మర్యాదలకు తగినట్లుగ వారి జీవితావసర వస్తువులను సరఫరా చేసినఎడల అట్టి సరఫరా చేయుటకగు మొత్తమును ఆ వస్తువులను స్వీకరించిన అశక్త వ్యక్తి యొక్క ఆస్తినుండి రాబట్టుటకు సరఫరా చేసిన వ్యక్తికి హక్కు గలదు. ఇది ఒప్పందచట్టము 68 వ సెక్షనులో పొందుపరుపబడినది.

2. ఏదేని పొరపాటు వలనగాని, బల ప్రయోగము వలనగాని ఒక వ్యక్తికి పైకము చెల్లింపబడుటగాని, ఇతర వస్తువేదేని అప్పగింపబడుటగాని జరిగినప్పుడు అట్లు పైకమునుగాని, వస్తువునుగాని స్వీకరించిన వ్యక్తి నష్టపడిన వ్యక్తికి వానిని తిరిగి చెల్లించుటగాని, అప్పగించుటగాని చేయవలసిన బాధ్యత కలిగి ఉండును. ఒక వ్యక్తి న్యాయ ప్రకారము పైకమును చెల్లింపవలసిన బాధ్యత కలిగి యుండి, అట్లు చెల్లింపనప్పుడు అట్టి పైకముయొక్క సక్రమ చెల్లింపు నందాసక్తిగల ఇంకొక వ్యక్తి ఆ పైకమును చెల్లించినచో, అతడట్లు చెల్లించిన మొత్తమును మొదటి వ్యక్తినుండి రాబట్టుకొను హక్కు కలిగి యుండును.

3. ఒక వ్యక్తి ఇంకొక వ్యక్తికి న్యాయ ప్రకారము ఏదేని కార్యమును చేసిపెట్టి, లేక ఏదేని వస్తువును అప్పగించి, అట్టి కార్యము లేక అప్పగింత ఉచితముగ చేయుటకు ఉద్దేశింపబడనప్పుడు, ఆ కార్యమువలన లేక అప్పగించబడిన వస్తువువలన రెండవ వ్యక్తి లాభమును పొందినప్పుడు ఆ రెండవ వ్యక్తి పై కార్యమునకు పరిహారము నొసగుటకు లేక అప్పగించిన వస్తువును వాపసు చేయుటకు బాధ్యుడై ఉన్నాడు. ఉదా : ఒక వర్తకుడు ఒక వ్యక్తికి తన వస్తువులను దాచి ఉంచమని అప్పగింత పెట్టినప్పుడు, ఆ వ్యక్తి ఆ వస్తువులను వాడుకొనినచో అతనికి ఆ వస్తువుల ఖరీదు వర్తకునికి చెల్లించవలసిన బాధ్యత కలదు.

4. ఇతరులకు సంబంధించిన వస్తువులను ఒక వ్యక్తి కనుగొనిన ఎడల వాటిని భద్రపరచి, ఆ వస్తువుల సొంతదారునకు వాపసు చేయవలసి ఉండును.

5. ఇద్దరు వ్యక్తులకు పరస్పరము ఇచ్చి పుచ్చుకొను వ్యవహారము లుండియుండి, ఆ వ్యవహారము లన్నియు లెక్కలు చూచుకొనగా వారిలో ఒక వ్యక్తి రెండవ వ్యక్తికి బాకీ యున్నట్లు తేలినది. రెండవ వ్యక్తి బాకీ యున్న వ్యక్తిపై చర్య తీసుకొని, బాకీని రాబట్టుకొన వచ్చును. అట్టి చర్యలలో తబసీలవారీగా లెక్కలను వివరించ నక్కరలేదు. ప్రతివాది బాకీని ఒప్పుకొనినట్లు ఋజువు పరచిన చాలును. ఓ. న.

గిడ్డంగుల కార్పొరేషనుల చట్టము: భారత దేశములో ఉత్పత్తియగు వ్యవసాయపు పంటలను, నిర్దిష్ట ఇతర వ్యాపార దినుసులను, భద్రపరచుటకును, సంరక్షించుటకును వీటికి సంబంధించిన విషయముల కొరకును, కార్పొరేషనులను చట్టబద్ధ సంఘములుగా ఏర్పరచి వాటిని క్రమబద్ధము చేయు నిమిత్తము ఈ చట్టము ఉద్దేశించబడినది. ఈ చట్టము 1962 వ సంవత్సరములో భారత పార్లమెంటుచే రూపొందించబడినది.

ఈ చట్టము క్రింద కేంద్రములో కేంద్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషను నొకదానిని న్యూ ఢిల్లీ కార్యస్థానముగ స్థాపించుటకు ఏర్పాటు చేయబడినది. ప్రతి రాష్ట్రమునకును ఒక్కొక్క కార్పొరేషను చొప్పున రాష్ట్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషన్లను ఆయా రాష్ట్ర ప్రభుత్వములచే నిర్ణయింపబడిన స్థలములలో స్థాపించుటకును ఏర్పాటు చేయబడినది. గిడ్డంగుల కార్పొరేషనుల విధులలో క్రింద వివరించినవి పేర్కొనదగినవి.

1. భారత దేశమందును, వివిధ రాష్ట్రములలోను గొడౌనులను. గిడ్డంగులను సంపాదించుట, నిర్మించుట, 2. వ్యవసాయ* పంటలను, విత్తనములు, ఎరువులు, రాసాయనిక ఎరువులు, వ్యవసాయ పనిముట్లు, అధిసూచిత వ్యాపార దినుసులు నిలువచేయు కొరకు గిడ్డంగులను నడుపుట, 3. పైన పేర్కొన్న వస్తువులను గిడ్డంగికి చేర్చుటకును, గిడ్డంగి నుండి తరలించుటకును అవసరమగు రవాణా సదుపాయములను సమకూర్చుట, 4. కేంద్ర సంస్థ రాష్ట్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషనుల షేరు కేపిటలుకు అంశదానము చేయుట, 5. వ్యవసాయ* పంటలు, విత్తనములు, ఎరువులు, రాసాయనిక ఎరువులు, వ్యవసాయ పనిముట్లు, ప్రకటిత వ్యాపార దినుసుల క్రయ విక్రయములు, నిలువ, పంపణీ మొదలగు కార్యములను నిర్వహించుటకు ప్రభుత్వ ఏజెంటుగ పనిచేయుట, 6. ఇతర నిర్ణీత కార్యములను నిర్వహించుట.

కేంద్ర కార్పొరేషనుయొక్క కార్యకలాపములను, వ్యవహార వ్యాపారములను పర్యవేక్షణచేసి, నిర్వహించుటకు ఒక డైరెక్టర్ల మండలికలదు ఈ మండలి కార్య నిర్వాహక వర్గము, మేనేజింగు డైరెక్టరుల సహాయముతో ఈ చట్టము క్రింద కార్పొరేషనుకు సంబంధించిన అధికారములను, విధులను నిర్వహించును. విధానమునకు సంబంధించిన ప్రశ్న ఉద్భవించినప్పుడు కేంద్ర ప్రభుత్వమిచ్చిన సూచనలను అనుసరించి కేంద్ర డైరెక్టర్ల మండలి తమ కార్య నిర్వహణము చేయును.

డైరెక్టర్ల మండలి: 1. కేంద్ర ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన డైరెక్టర్లు ఆరుగురు, 2. జాతీయ సహకార అభివృద్ధి కార్పొరేషనుచే నియమింపబడిన ఒక డైరెక్టరు, 3. స్టేటు బ్యాంకుచే నియమింపబడిన ఒక డైరెక్టరు, 4. ఇతర షెడ్యూల్డు బ్యాంకులచే ఎన్నుకొనబడిన ఒక డైరెక్టరు, 5. సహకార సంఘములచే ఎన్నుకొనబడిన ఒక డైరెక్టరు, 6. భీమా కంపెనీలు, పెట్టుబడి ట్రస్టులు, ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు వ్యవసాయ పంటలు, ప్రకటిత వ్యాపారదినుసులలో వ్యవహరించునవిగా గుర్తింపబడిన సంఘములు, కంపెనీలు వీనిచేత ఎన్నుకొనబడిన ఒక డైరెక్టరు, 7. కేంద్ర ప్రభుత్వము పై డైరెక్టర్ల సలహా పై నియమించిన ఒక మేనేజింగు డైరెక్టరు.

మేనేజింగు డైరెక్టరు, మండలి, లేదా కేంద్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషను అప్పగించిన అధికారములను చెలాయించి, విధులను నిర్వహించును. కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆమోదముతో కేంద్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషను నిర్ణయించునట్టి వేతనములను, అలవెన్సులను పుచ్చుకొనును. ఇతర డైరెక్టర్లు కూడ కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆమోదముతో కార్పొరేషనుచే నిర్ణయింపబడిన ప్రతిఫలమును తీసుకొందురు.

కేంద్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషనుయొక్క కార్యనిర్వాహక సంఘమునందు ఒక అధ్యక్షుడు, ఒక ఉపాధ్యక్షుడు, మేనేజింగు డైరెక్టరు, ఇద్దరు ఇతర డైరెక్టర్లు ఉందురు. డైరెక్టర్ల మండలి అధ్యక్షుడు, ఉపాధ్యక్షులే కార్య నిర్వాహకవర్గమునందుందురు.

ఈ కేంద్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషను ఒక కార్పొరేటు సంస్థ అనగా ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము గల సంస్థ. దీనికి శాశ్వత వారసత్వమును, సామాన్య మొహరును (ముద్ర) యుండును. ఈ సంస్థకు తన పేరుతో ప్రత్యేకముగ ఆస్తిని సంపాదించి నిలువ చేయుటకును, విక్రయించుటకును, ఇతరులతో ఒప్పందములు చేసుకొనుటకును, తన పేరుతోనే

---

*వ్యవసాయ పంటలు అనగా: 1. ఆహార పదార్థములు, తినుటకు ఉపయుక్తమగు నూనె గింజలతో సహా, 2. పశువులమేత, నూనె పిండితో సహా, 3. ప్రత్తి పిక్కతీసినదిగాని, తీయనిదిగాని, ప్రత్తిగింజలు, 4. నార, 5. గింజల నూనెలు.

వ్యాజ్యములు దాఖలు చేయుటకును సంపూర్ణ అధికారము కలదు. ఇతరులు సంస్థపై సంస్థ పేరుతో వ్యాజ్యమును నడపవచ్చును.

ఈ సంస్థకు అధికృత వాటాధనము 20 కోట్ల రూపాయలు. ఈ మూల ధనము, వేయి రూపాయలు విలువగల రెండు లక్షల షేర్లుగ విభజింపబడినది, ఇందుకు కేంద్ర ప్రభుత్వము 40% వరకు వాటాధనమును అంశదానము చేయును. మిగిలిన 60% షేర్లు ధనమును ఈ క్రింద వివరించిన సంస్థలు కేంద్ర ప్రభుత్వము నిర్ణయించిన దామాషాలో అంశదానము చేయును.

అంశదానము చేయు ఇతర సంస్థలు: 1. స్టేటు బ్యాంకు, 2. ఇతర షెడ్యూల్డు బ్యాంకులు, 3. సహకార సంఘములు, 4. భీమా కంపెనీలు, పెట్టుబడి ట్రస్టులు, ఇతర ఆర్థిక సంస్థలు, 5. వ్యవసాయ పంటలు, ప్రకటిత వ్యాపార దినుసులలో వ్యవహరించు గుర్తించబడిన సంఘములు, కంపెనీలు, పై సంస్థల వాటా ధనముల అంశదానము 60% తక్కువ అయినచో కేంద్ర ప్రభుత్వము, స్టేటుబ్యాంకు అట్టి లోపమును భర్తీ చేతురు.

సంస్థ యొక్క షేర్లు మొత్తమునకు కేంద్ర ప్రభుత్వము పూచీనిచ్చుచున్నది. ఈ సంస్థయొక్క షేర్లను కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు తప్ప ఇతరులకు అన్యాక్రాంతము చేయుటకు వీలులేదు.

కేంద్ర సంస్థ గిడ్డంగినిధి, సాధారణనిధి, అను రెండు ప్రత్యేక నిధులను ఏర్పరచ వలెను.

గిడ్డంగినిధి: ఈ సంస్థ ఏర్పడక పూర్వము జాతీయ గిడ్డంగి అభివృద్ధి నిధికి సంబంధించిన ధనము, సెక్యూరిటీలు ఈ సంస్థ ఏర్పడిన పిదప దీనికి దత్తమగుటచే ధనము సెక్యూరిటీలు గిడ్డంగి నిధి కొరకు కేంద్ర ప్రభుత్వముచే గ్రాంట్ల రూపములోను, అప్పుగాను ఇచ్చిన పైకము, గిడ్డంగి నిధినుండి అప్పుగా ఇవ్వబడిన పైకము అందలి వృద్ధి దీనిచే గిడ్డంగి నిధి ఏర్పడును. ఈ గిడ్డంగి నిధి నుండి రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు అప్పుగాను, రాష్ట్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషన్లకు అప్పుగాను, ఆర్థిక సహాయముగాను ధనము నొసగవచ్చును.

సాధారణ నిధి: గిడ్డంగి నిధికి సంబంధించిన రాబడిగాక, ఈ సంస్థ యొక్క తదితర రాబడులన్నియును, నిధికొరకు కేంద్ర ప్రభుత్వముచే ఇవ్వబడిన గ్రాంట్లును, ఇందు చేరును. సాధారణ నిధి నుండి ఈ సంస్థ యొక్క ఉద్యోగుల వేతనములు, అలవెన్సులు చెల్లించుటకును, ఇతర పరిపాలనా సంబంధ ఖర్చులకును, ఈ చట్టము యొక్క ఆశయములను నెరవేర్చుటకును వినియోగించవలెను.

రాష్ట్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషనులు: ప్రతి రాష్ట్రమునకు ఒక్కటి చొప్పున ఉండును. రాష్ట్ర కార్పొరేషన్లకు కూడ కేంద్రసంస్థవలె ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వముకలదు. దీని కార్యకలాపములను పర్యవేక్షించుటకు దీనికి డైరెక్టర్ల మండలి, కార్యనిర్వాహక వర్గము, ఉండును. ఇందలి డైరెక్టర్లలో ఐదుగురు కేంద్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషనుచే నియమింపబడిన వ్యక్తులు, ఐదుగురు రాష్ట్ర ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన వ్యక్తులు, రాష్ట్ర ప్రభుత్వము, ఇతర డైరెక్టర్ల సలహాపై ఒక మేనేజింగు డైరెక్టరును నియమించును.

మేనేజింగు డైరెక్టరు సంస్థచే అప్పగించబడిన అధికారములను చెలాయించి విధులను నిర్వహించును. రాష్ట్ర సంస్థచే నిర్ణయించబడిన వేతనమును, అలవెన్సులను తీసికొనును. డైరెక్టర్లు కూడ ప్రతిఫలమును తీసికొందురు.

కార్యనిర్వాహక వర్గములో ఒక అధ్యక్షుడు, మేనేజింగు డైరెక్టరు, ముగ్గురు ఇతర డైరెక్టర్లు ఉందురు. ముగ్గురు డైరెక్టర్లలోను ఒకరు కేంద్ర సంస్థచే నియమించిన వ్యక్తి అయి ఉండవలెను. చట్టము క్రింద రాష్ట్ర కార్పొరేషన్లకు ఏర్పరుపబడిన వాటా మూల ధనము రెండు కోట్ల రూపాయిలు, వాటా విలువ నూరు రూపాయిలు, ఈ మూల ధనములో ప్రథమముగా రాష్ట్ర కార్పొరేషనుకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వ సలహాతో నిర్ణయించిన వాటా ధనము మంజూరు చేయబడును. మిగిలిన వాటాధనమును రాష్ట్ర ప్రభుత్వము గిడ్డంగి కార్పొరేషను సమాన వాటాలలో అంశదానము చేతురు.

కేంద్ర రాష్ట్ర కార్పొరేషన్ల లెక్కలు, వాటి ఆడిటు: ఈ సంస్థలు ప్రతి సంవత్సరారంభములో వారు ఆ సంవత్సరము నిర్వహింపబోవు కార్యక్రమములు, వాటికగు ఖర్చుల అంచనాలు తయారు చేయవలెను. వీటిని కేంద్ర సంస్థ కేంద్ర ప్రభుత్వమునకును, రాష్ట్ర సంస్థలు, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకును కేంద్రసంస్థకును మూడు మాసములకు ముందుగానే ఆమోదము కొరకు పంపవలెను.

పై అధికారములు ఆమోదించిన రీతిని ఆ సంస్థలు తమ అంచనాలను సరిదిద్దుకొనవలెను. గిడ్డంగి కార్పొరేషనులు ఆ యా ప్రభుత్వముల ఆమోదముతోను, రిజర్వు బ్యాంకు సలహాలతోను ప్రజల నుండి అప్పుగా సరస వడ్డీలతో బాండ్లు, డిబెంచర్లు, జారీ చేసి, ధనమును సేకరించవచ్చును. ఇది గాక రిజర్వు బ్యాంకు, స్టేటు బ్యాంకు కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల నుండియు, రాష్ట్ర సంస్థలు కేంద్ర సంస్థ నుండియు కూడ చట్టము క్రింద తమ విధుల నిర్వహణ కొరకు అప్పు చేయవచ్చును. ఈ సంస్థ

లకు సంబంధించిన ధనమును రిజర్వు బ్యాంకులోను, స్టేటు బ్యాంకులోను ఇతర షెడ్యూల్డు బ్యాంకులలోను డిపోజిటు చేయవచ్చును

కేంద్ర సంస్థ ప్రత్యేకము రెండు రకముల అకౌంటులను అనగా గిడ్డంగి నిధికి ఒకటి సాధారణ నిధికి ఒకటి తయారు చేయవలెను. ఈ సంస్థల అకౌంటులను భారత కంట్రోలర్ అండు ఆడిటరు-జనరలు సలహాపై ఆయా ప్రభుత్వములచే నియమింపబడిన ఆడిటరుచే ఆడిటు చేయించి, కేంద్ర ప్రభుత్వమునకును, ఆడిటరు-జనరలునకును కాపీలు పంప వలెను. ఈ సంస్థలు ఆయా ప్రభుత్వ ఉత్తరువులపై తప్ప సాధారణ కంపెనీలవలె రద్దగుటకు వీలు లేదు. ఓ.న.

గిబ్సన్, జాన్ బానిష్టర్ (1780 – 1853): యునైటెడ్ స్టేట్స్ న్యాయమూర్తి. ఇతడు 1816 నుండి జీవితాంతము న్యాయమూర్తిగ పనిచేసెను. అందు పెన్సిల్వేనియా సుప్రీమ్ కోర్టులో 25 ఏండ్లు ప్రధాన న్యాయ మూర్తిగ పనిచేసెను. అచ్చట అతడు పాత నమూనాపై ఆధారపడి నూతన విధానమును నిర్మించుట అనెడి ముఖ్యమైన కార్యమును నిర్వహించెను. ఇతడు సుప్రసిద్ధ ఇంగ్లీషు ఛాన్సలర్లు హార్డ్‌విక్, ఎర్డనల్ రూపొందించిన ఇంగ్లీషు కామన్ లా, ఇంగ్లీషు ఎక్విటీలాతోపాటు సమాజము యొక్క అవసరములను అంతకంతకు వ్యాప్తిలోనికి వచ్చుచున్న ప్రజా స్వామ్య సిద్ధాంతములను గౌరవించెను. కేవలము అతని న్యాయాధికరణ కార్యమే అమెరికను న్యాయమును ప్రభావితము జేసినప్పటికిని, ఇంగ్లండు యొక్క కామన్ లా ఎక్విటీ విధానములను అమెరికను న్యాయమందు స్వీకరించిన వారిలో గిబ్సన్ నాయకుడుగ పరిగణింపబడెను. అతడు స్టోరీ, కెంట్ లవలె 18 వ శతాబ్దపు అసాధారణ సామాజిక వ్యవస్థపై ఆధారపడి ఆంగ్ల ఛాన్సరీచే జేయబడిన ప్రత్యేక సిద్ధాంత ములను గ్రుడ్డిగా గౌరవించలేదు. రాజ్యాంగ న్యాయ క్షేత్రమందుకూడ గిబ్సన్ అత్యంత కీర్తి నార్జించెను. రాష్ట్ర శాసన సభయొక్క చట్టము రాష్ట్ర సవింధాన మునకు వ్యతిరేకముగ నుండుటచే ఆ చట్టము చెల్లదని త్రోసివేయుటకు న్యాయాధికరణకు అధికారము లేదని ఇతడు సహేతుకమగు అనంగీకారమును తెల్పెను.

ఇతని ఉదార వ్యక్తిత్వము, సరళ స్వభావము, విస్పష్టము, శక్తిమంతమునగు వాక్చాతురి, విద్వత్తు, మరియు విశాల దృక్పథము ప్రధాన న్యాయమూర్తులలో గొప్పవానిగ ప్రసిద్ధిని సంపాదించి పెట్టినవి. ఇతడు 'ఉదారము, అభ్యుదయ కరమునగు ధర్మ విజ్ఞానము'ను స్థాపించెనను పొగడ్తకెంతయు తగియుండెను. ఓ. న.

గూఢచారి: చూ. వేగుపద్ధతి.

గృహ దహనము: ద్రోహ పూర్వకముగను, స్వబుద్ధి పూర్వకముగను ఇంకొకని గృహమును దహనపరచుట ఒక అపరాధము. ఇంగ్లీషు కామన్ లా లోను, శాసనముల లోను కూడ ఈ నేరము మహాపరాధముగ పరిగణింప బడును. గృహము పూర్తిగా గాని, కొంత భాగముగాని వాస్తవముగ తగులబడిపోయినప్పుడే కామన్ లా లో అది నేరమగును. దహనము ద్రోహ పూర్వక చింతనముతో జరిపించినప్పుడే మహాపరాధ మగును. స్వబుద్ధి పూర్వకముగ తన స్వగృహమును తగులబెట్టుకొని, పొరుగువాని గృహమునుకూడ దహనపర్చిన అదికూడ మహాపరాధమే. ఈ నేరమును గురించి భారత శిక్షాస్మృతి 436 వ సెక్షనులో వివరింపబడినది. శిక్షాస్మృతి ననుసరించి ఒక ఇంటిని (నివాస గృహముగాని, ప్రార్థనాలయముగాని, ఆస్తులను భద్రపరచిన గృహముగాని) నాశము చేయు ఉద్దేశముతోగాని, తన చర్యవలన అట్టి నాశము సంభ వించుటకు అవకాశము గలదని తెలిసియుండిగాని, అగ్ని లేక ప్రేలుడు పదార్థములతో దహింపజేయుటకు 'గృహ దహన' మందురు. అట్టి నేరమునకు పదేండ్ల కారాగార వాస శిక్ష విధింపబడవచ్చును. అంతేగాక జరిమానా కూడ విధింపబడవచ్చును. ఓ. న.

గృహభేదన చౌర్యము: ఇతరులకు భయము, అవ మానము, ఆందోళన కలిగించుటకు, లేదా నేరము చేయు టకు, ఒక ప్రదేశములోనికి అక్రమముగా ప్రవేశించుట, లేదా సక్రమమైన పనికై వెళ్ళియు, అక్రమముగా అక్కడ ఉండిపోవుట హద్దు మీరి ప్రవేశించుటయును నేరమగును. ఈ పని ఒక భవనము, నివాసస్థలము మొదలగు వాటి విషయములో జరిగినచో, హద్దుమీరి గృహములోనికి ప్రవేశించుట కాగలదు. ఆ ఇంటిలోనికి ప్రవేశించుటలో గాని, లేదా నేరము పూర్తిచేసి బైటకు వచ్చుటకు గాని, తాను లేదా సహాయకుడు తయారు చేసిన మార్గమును వినియోగించుకొనుట, భవనము లేదా గోడపై ఎగబ్రాకుట, తాళము బద్దలు కొట్టుట. ఇతరుల రాక పోకలకై గృహ యజమాని ఉద్దేశించని మార్గమును ఉపయోగించుట మొదలగు పద్ధతులు అవలంబించినచో, అది గృహభేదన చర్య యగును. ఈ నేరము భారత శిక్షా స్మృతిలోని 445 వ సెక్షనులో నిర్వచింపబడినది. దీనికి శిక్ష రెండేండ్లు కారాగార వాసము మరియు జరిమానా. సూర్యాస్త మయము తర్వాత, సూర్యోదయమునకు ముందు ఈ పని చేసిన యెడల రాత్రి గృహభేదన చర్య యందురు. జైలు శిక్ష పడునంతటి నేరము చేయుటకై అట్టి పని గావించిన

నేరము తీవ్రతరమగును. దొంగిలించుటకై ఆ పని గావించిన గృహభేదన చౌర్యమగును. ఆంగ్లేయ చట్టము ప్రకారము భవనములో ఎంతో కొంత భాగము భేదింపబడిననే అది గృహభేదన చౌర్యము అగును. భారత శిక్షాస్మృతి ప్రకారము ఇతరుల రాకపోకల కుద్దేశింపబడని మార్గమును ఉపయోగించినప్పుడు కూడ ఇట్టి నేరము కాగలదు. న. శ.

గోల్డ్‌ష్మిట్ లెవిన్ (1829 - 1897) : జర్మన్ ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు. 19 వ శతాబ్దమునందు వాణిజ్య న్యాయశాస్త్రముపై జర్మనీలోను, ఒక విధముగా ప్రపంచములో కెల్లను అత్యుత్తమ ప్రామాణికుడుగా పరిగణింపబడెను. ఇతడు తన కృషి ప్రారంభించునాటికి చిరకాలము ఇటాలియన్ న్యాయ ప్రభావమునకు గురియైన జర్మను వాణిజ్య న్యాయశాస్త్రము స్వాతంత్ర్య వాయువులను పీల్చనారంభించినది. ఫ్రెడరిక్ మహానీయుడు 1794 లో 'సామాన్య రాష్ట్రీయ న్యాయము' అను పేర ప్రష్యన్ వాణిజ్య న్యాయశాస్త్రమును క్రోడీకరించెను. కాని తరువాత కాలములో జర్మనీ దేశపు పరిశ్రమలు, వాణిజ్యము, అత్యంత అభివృద్ధిని గాంచినవి. 1847 జర్మను వినిమయ పత్రముల చట్టము అమలుతో ఒక నూతన శకము ఆరంభమాయెను. దీనితరువాత 1861 సామాన్య జర్మను వాణిజ్య సంహిత మిగుల తోడ్పడినది. ఇట్టి శాసనకరణము కొనసాగుచుండగా, హీన్‌రిచ్ ధోల్ జర్మను వాణిజ్య న్యాయ సూత్రములను విపులీకరింప మొదలిడెను. కాని ధోల్ తన విపులీకరణను రోమను న్యాయశాస్త్రము నాధారముగా చేసికొని చేయుచున్నట్లు గోల్డ్‌ష్మిట్‌నకు తోచెను.

వాణిజ్య న్యాయము రోమను న్యాయ భావనల ప్రభావము నుండి విడివడవలెనని గోల్డ్‌ష్మిట్ పట్టుపట్టెను. అనంతరమాతడు చారిత్రిక పరిశోధన, తులనాత్మక పద్ధతి, ఆర్థికాంశముల నాధారముగా గొని ఒక నూతన కార్యక్రమమును రూపొందించి నిర్వహింప మొదలిడెను, 1858 లో 'సాధారణ వాణిజ్య న్యాయ శాస్త్రపత్రిక'ను స్థాపించుటతో గోల్డ్‌ష్మిట్ కార్యక్రమము కార్యరూపము ధరింప నారంభించెను. 1869 లో లీప్‌జిగ్‌లో వాణిజ్యమునకు సంబంధించిన ఒక ఫెడరల్ సుప్రీమ్ కోర్టు స్థాపింపబడెను. ఆ మరుసటి సంవత్సరమే గోల్డ్‌ష్మిట్ అందు వాణిజ్య న్యాయాధీశుడుగ నియమింపబడి, 1861 జర్మను వాణిజ్య సంహితను వ్యాఖ్యానించుటతో ప్రసిద్ధికెక్కెను. 1875 లో బెర్లిన్ యూనివర్సిటీలో వాణిజ్య న్యాయాచార్యుడుగ నియమితుడై తరువాతి తరము వాణిజ్యన్యాయాధ్యాపకుల నత్యంత ప్రభావితుల జేసెను. గోల్డ్‌ష్మిట్ 'వాణిజ్య న్యాయము' అను రెండు సంపుటముల ఉద్గ్రంథమును రచించెను. ఆ గ్రంథము వాణిజ్య న్యాయశాస్త్రముపై వైజ్ఞానిక జయపతాక యనదగినది.

ఇదిగాక ఇతడు రోమను న్యాయమునకు సంబంధించిన విషయముల పైనను, సివిల్ న్యాయము పైనను, పెక్కు వ్యాసములు రచించెను. ఆ వ్యాసములన్నియు కలిపి రెండు సంపుటములలో 'మిశ్రమ రచనలు' అను పేర ప్రచురించబడెను. అందు 'స్వాధీనము'నకు సంబంధించిన రోమను న్యాయము అతి ముఖ్యమైనది. ఓ. న.

గౌతమ ధర్మసూత్రములు : మనకు లభ్యమైన ప్రాచీన ధర్మశాస్త్రములలో కెల్ల గౌతమ ధర్మ సూత్రములు కడుంగడు ప్రాచీనములు, బౌధాయనుడు మొదలు పలువురు ధర్మ శాస్త్రకారులు, వ్యాఖ్యాతలు వీటిని పేర్కొని ఉన్నారు. ఇవి పూర్తిగా వచన రూపములో ఉన్నవి. సామవేదులు ముఖ్యముగా పఠించునట్టివి. వీటి కాలము క్రీ. పూ. 600 - 400 ప్రాంతమని కాణే పండితుడు నిర్ణయించెను. జయస్వాల్ మహాశయుడు, ఇవి క్రీ. పూ. 350 - 200 కు చెంది ఉండవచ్చునని అభిప్రాయపడెను.

గౌతమ ధర్మ సూత్రములలో ధర్మమునకు మూలములు, శౌచ ఆచమన విధులు, పెద్దల యెడ పాటింపవలసిన విధులు, నాలుగు వర్ణముల వారు ఆచరింప వలసిన ప్రత్యేక విధులు, రాజ ధర్మములు, పన్నుల విధానము, నిధి నిక్షేపములు, అపనింద, వాక్పారుష్యము, సాహసము, స్త్రీ బలాత్కారము, చౌర్యము మున్నగు దోషములకు పరిహారములు, అష్టవిధ వివాహములు, నియోగ పద్ధతి, దాయవారసత్వములు, స్త్రీ ధనము, కుసీద వృత్తి, ఋణములు, ప్రతికూల భుక్తము మున్నగు విషయములు 28 అధ్యాయములలో వివరింపబడి ఉన్నవి. వివాహ విషయములో ఇందు చెప్పబడిన నిషిద్ధ సంబంధములు పలువురు ఉదాహరించి యున్నారు. స్త్రీ ధనము, వారసత్వ రీత్యా ప్రథమమున అవివాహితలగు కుమార్తెలకు, అనంతరము వివాహితలలో దీనురాలికి చెందవలసినట్లు గౌతముడు నిర్ధరించెను. కృషికులు, వ్యాపారులు, గోపాలకులు మున్నగు వివిధ వర్గములు వారి వారి ఆచార సంప్రదాయములను ప్రత్యేకించి పాటింప వలయునని గౌతముని సిద్ధాంతము.

హరదత్తుడు ఈ సూత్రములకు వ్యాఖ్య రచించినాడు. అసహాయుడు కూడ భాష్యము వ్రాసెను. వ. బా. సు.

గ్యారంటీ : చూ. నష్ట పరిపూర్తి, పూచీ.

గ్రంథచౌర్యము : సాహిత్యము, కళలలో ఇతరుల గ్రంథముల నుండి విషయములను వినియోగ పర్చుకొనుటయు, లేక ప్రతి లిపిని వ్రాసుకొనుటయు చేసి, దానిని తానే స్వయముగను, నవీనముగను రచించినట్లు ప్రచురింప జేసిన ఆ కృత్యము 'గ్రంథ చౌర్య'మనబడును (చూ. కాపీరైట్ - పు. 273). ఓ. న.

గ్రిఫిత్, సామ్యుయెల్ వాకర్ (1845 - 1920) : ఆస్ట్రేలియా రాజ్యతంత్ర విదుడు. న్యాయమూర్తి. 1854 లో వేల్స్ నుండి క్వీన్స్ లాండ్‌నకు వచ్చెను. 1871 లో శాసన సభలో ప్రవేశించెను. 1874 లో అటార్నీ-జనరలుగ పనిచేసెను. 1883 నుండి 1888 వరకును, 1890 నుండి 1893 వరకును ప్రధాన మంత్రిగను, 1893 నుండి 1903 వరకు ప్రధాన న్యాయమూర్తిగను, 1903 నుండి 1919 వరకు ఆస్ట్రేలియా తొలి ప్రధాన న్యాయమూర్తిగను పని చేసెను.

క్వీన్స్‌లాండ్ ప్రధాన న్యాయమూర్తిగ గ్రిఫిత్ ఇటాలియన్ మూలము నుండి ఎక్కువగా విషయ సంగ్రహణ చేసి, దేశమునకంతటికిని వర్తించు ప్రథమ శిక్షా స్మృతిని తయారు చేసెను. 1891 రాజ్యాంగ బిల్లును రచించిన వారిలో ముఖ్యుడితడే. ఆస్ట్రేలియా హైకోర్టును తొలి 16 ఏండ్ల కాలము శక్తిమంతముగ నడిపెను. రాజ్యాంగ సంబంధ విషయములందితడు జాన్‌మార్షల్‌ను మార్గదర్శిగాగొని యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో సుపరిచితములగు వ్యాఖ్యాన సూత్రమును అవలంబించి సంవిధానము యొక్క ఫెడరల్ స్వభావమును కాపాడుటకును, రాష్ట్రముల అధికారములను సంరక్షించుటకును పాటుబడెను. ఓ. న.

గ్రే, జాన్ చిప్ మన్ (1839-1915) : యునైటెడ్ స్టేట్స్ ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు. న్యాయవాదిగ, ఆచార్యుడు, రచయితగ ఖ్యాతినొందెను. వర్తమాన కాలపు ఆలోచనా, బోధనా పద్ధతులకును, బ్లాక్‌స్టన్, ఆస్టిన్, స్టోరీలనుండి అనుస్యూతముగా వచ్చుచున్న ప్రాచీన పద్ధతులకును సంధాన కర్త యయ్యెను 1 69 లో ఇతడు హార్వర్డ్ న్యాయశాస్త్ర విద్యాలయములలో బోధన నారంభించెను. ఒక సంవత్సరము తరువాత లాంగ్‌డెల్ ఇతని నూతన విధానమునకు ప్రారంభోత్సవము చేసెను. నూతన విధానము నందలి ఉత్కృష్టతను గ్రహించి, అది విస్తృత ప్రజామోదమును పొందకమునుపే గ్రే దానిని అమలులోనికి దెచ్చెను. వృత్తియందప్పటికే స్థిరపడిన గ్రే న్యాయశాస్త్రబోధనము న్యాయవాద వృత్తియందొక అంశమేనను సంప్రదాయము ననుసరించి విద్యార్థులకు న్యాయశాస్త్ర బోధన చేయసాగెను. అంతేగాక న్యాయశాస్త్ర బోధనమే అతని వృత్తియందత్యంత ప్రాముఖ్యము వహించెను. తన విద్యార్థుల ఉపయోగార్థము గ్రే ఆస్తికి సంబంధించిన 'న్యాయము' పై కొన్ని ఉత్తమ కేసులను ఏరి ప్రచురించెను. అంతేగాక, 'శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక సూత్రము' అను బృహద్గ్రంథమును గూడ రచించెను, ఆంగ్ల, అమెరికన్ న్యాయస్థానములందీ గ్రంథము తరచుగా ఉదాహరింపబడుచున్నది. ఇతడు 'ఆస్తి అన్యాక్రాంతములపై ఆంక్షలు' అను మరియొక గ్రంథమును గూడ ప్రచురించెను.

న్యాయ తత్త్వమునందాదినుండియు కలిగిన అభిరుచి పెరుగుటచే గ్రే తన డెబ్బదియవ ఏట 'న్యాయశాస్త్ర స్వభావము, ఆధారములు' అను గ్రంథమును ప్రచురించెను. ఈ గ్రంథము అతని సుగుణ సంపద, అపార వైదుష్యము. గంభీరమగు శైలి, సునిశిత చమత్కృతులకు తార్కాణము. వ్యవహార దక్షుడును, నిర్మల స్వభావుడును అగు గ్రే న్యాయశాస్త్ర తాత్త్వికుల గాంచి సంతుష్టి నందలేదు. జర్మను తాత్త్వికుల సునిశిత భావనమంతయు సారహీన వైదుష్యము అని అతడు విశ్వసించెను. న్యాయమూర్తులు న్యాయమును రూపొందించుటకు సహజ నైతిక సూత్రములు మార్గదర్శకములుగా నుండునని గ్రే విశ్వసించెను. ఓ. న.

గ్రోషియస్, హ్యూగో (1583 - 1645) : ఇతనిని అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర పిత యని వ్యవహరింతురు. ఈయనకు ముందు అంతర్జాతీయ న్యాయ శాస్త్రవేత్తలున్నను, ఈయనకు, ఈయన గ్రంథమునకుగల ఖ్యాతి వారికి లేదు. ఈయన 1583 ఏప్రిల్ నెల 10 వ తేదీన జన్మించెను. చిన్ననాడే చాల మేధావిగా పేరొందెను. ఎనిమిదవ ఏటనే లాటిన్ భాషలో పద్య రచన చేయజాలిన మేధావి. భాషా శాస్త్రమునకు సంబంధించిన ఒక ఉద్గ్రంథమును 11 ఏండ్లనాడే పరిష్కరించి పదునాలుగవ ఏట ఆర్లియన్స్ యూనివర్సిటీలో న్యాయశాస్త్రములో డాక్టర్ పట్టము పొందిన ప్రతిభాశాలి. గ్రోషియస్ 17 వ ఏట తన మొదటి కేసు నిర్వహించిన సమర్థుడు. 20 వ ఏట హాలెండు దేశపు హిష్టరియోగ్రాఫరు పదవి ఈయనను వరించినది. 1604 లో సముద్రయాన స్వేచ్ఛనుగూర్చి ఒక గ్రంథము వ్రాసెను. మత రాజకీయ వివాదములలో చిక్కుకొని 1618 లో యావజ్జీవ కారాగార శిక్షకు గురి అయ్యెను. అతనిని పుస్తకములందింపబడు పెట్టెలో దాచి అతని భార్య హాలెండు హద్దుకు చేర్చగా అచటినుండి తాపీ మేస్త్రి వేషములో పారిపోయెను. 1633 లో స్వీడన్ దౌత్య సేవలో చేరి, పారిస్‌లో స్వీడన్ రాయబారి అయ్యెను. 1645 లో ఒక ఓడ ప్రమాదములో చిక్కుకొని

ఆ సంవత్సరము ఆగస్టు 29 వ తేదీని మృతి నొందెను. 1623 లో పారిస్‌లో ప్రవాసములో నుండగా ఆయన 'ది జూరి బెల్లి ఎక్ పాసిస్' అను ఉద్గ్రంథమును ప్రారంభించి, 1625లో ప్రచురించెను. మానవుల మేధస్సుపై దీనియంతటి ప్రభావముగల గ్రంథము బైబులు తప్ప వేరొకటి లేదని చెప్పుదురు. ప్రపంచ జాతులు అకారణముగ గాని, చిన్న కారణములకే గాని కలహించుట, పిమ్మట ఎటువంటి నిగ్రహములేక అమానుషముగ ప్రవర్తించుట ఈయన నిరసించెను. ఇట్టి ఉన్నతాశయములు, ఉజ్జ్వల రచనా విధానము ఆయనను న్యాయశాస్త్రమునకు జనకునిగా చేసినది. అనేక కష్టములు, బాధలలో సతమత మగుచున్నను, అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము పై ఉద్గ్రంథములను మానవుల కొసగిన మహావ్యక్తి గ్రోషియస్. న. శా.

ఘటనోత్తర (ఘటనానంతర): శబ్దార్థమును బట్టి తరువాత జరిపిన దానినుండి చట్టము ఆమోదము పొందిన తేదీలోగా జరుగు సంఘటనల కా చట్టము వర్తించ కూడదన్న సూత్రమునకు 'ఘటనోత్తర' మందురు ఈ సూత్రము రోమనుల కాలమునుండి వచ్చుచున్నది. గతమునకు వర్తించు చట్టములు సాధారణముగ ఆమోద యోగ్యములు కావు. ఓ. న.

చిరానుభవ స్వత్వ విధి: విస్తృతార్థములో కాలదోషము బట్టుటద్వారా స్వత్వ సముపార్జనము లేక నిర్మూలనము. 'ప్రిస్క్రిప్షన్' అను పదము రోమను ధర్మ శాస్త్రమునందలి 'ప్రిస్క్రిప్షియో' అను పదము నుండి ఉత్పన్నమైనది. ఆరంభములో నిది ప్రక్రియా సంబంధమై యుండెను. ఇది విదేశీయులకు మరియు ఇటలీ దేశమునకు వెలుపల నుండి రోమను సివిల్ న్యాయపు భుక్తపూర్వక స్వత్వ సిద్ధాంతము (యుజుకేపియో) వర్తించని భూములకు సంబధించిన కేసులను నిర్వహించుటకు, మేజిస్ట్రేటు (ప్రేటార్) చే ప్రవేశ పెట్టబడినట్లు కానుపించును. రోమను న్యాయశాస్త్రమందిది స్వత్వ సముపార్జన, నిర్మూలనలకు రెండింటికిని వర్తించును. ఇది ప్రతివాది అనుభవమందున్న కాల పరిమాణము, వాది అనుభవమందు లేకుండిన కాల పరిమాణము, రెండింటిని పరిగణనకు తీసికొనును. ఆంగ్ల న్యాయశాస్త్రమందు ఈ పదము పరిమితార్థములో అనగా స్వత్వ సముపార్జనకు మాత్రమే వాడబడుచున్నది. ఈ స్వత్వ సముపార్జన కూడ అమూర్త దాయ ప్రాప్యములకే వర్తించును. అనగా న్యాయ పరిభాషలో మూర్తములగు దాయ ప్రాప్యములకు అనుబంధితములు లేక ఉపాంగములుగ నున్న దాయ ప్రాప్యములకును, నిర్ణీత మినహాయింపులకును, విశేషాధికారములకును వర్తించును. అవి నడదారి, నీటి పారుదల హక్కులు, గాలి, వెలుతురు హక్కులు, అధికారములు, ప్రతిపత్తులు, పెన్షనులు, వార్షికములు, అద్దెలు మొదలగునవి. భూములను గాని, చరాస్తులనుగాని చిరానుభవము ద్వారా హక్కుగా కోరుటకు వీలులేదు.

చిరానుభవ స్వత్వము 'ఒక వ్యక్తి చిరకాలము నిరాటంకముగా అనుభవించుచున్న హక్కు న్యాయ విరుద్ధ చర్యద్వారా బొందినదికాదు;' అనెడు పురాభావిత న్యాయ ఉపధారణ సూత్రముపై ఆధారపడి యున్నది. ఆంగ్ల న్యాయస్థానములలో 'ఒక వ్యక్తియొక్క చిరకాల స్వత్వానుభవము కోల్పోయిన ఆరంభిక గ్రాంటుపై ఆధారపడి యుండవలెను.' అనెడి ఒక కల్పిత భావము గూడ ఈ సూత్రమును బలపరచును. 1832 చిరానుభవ స్వత్వ చట్టము ననుసరించి ఒక హక్కును 30 ఏండ్లు నిరాటంకముగా అనుభవించిన వ్యక్తికి, ఆ హక్కు స్థిరపడును. 60 ఏండ్లు నిరాటంకముగా అనుభవించినచో అట్టి అనుభవమునకు లిఖిత పూర్వక ఒప్పుదల లేక అంగీకారమున్ననే తప్ప సంపూర్ణముగను, నిరవధికముగను ఆ హక్కు స్థిరపడును. నడదారిహక్కు స్థిరపడుటకు 20 ఏండ్లు, ఇతర అనుభోగ హక్కులకు 40 ఏండ్లు నిరాటంకానుభవముండవలెను. పై చట్టము క్రింద కోరబడు హక్కులన్నియు 'కామన్ లా' క్రింద కోరుటకు అవకాశము గలవై యుండవలెను.

ముఖ్య సూత్రములు: 1. స్వత్వము లేక హక్కు వాస్తవానుభవముపై ఆధారపడి యుండును. అట్టి వాస్తవానుభవ కాల పరిమాణము, దానిని నిరూపించు సాక్ష్యము హక్కుగా కోరబడిన అంశములను బట్టి మారుచుండును. 2. అనుభవము శాంతి యుతమైనదిగను, బహిరంగమైనట్టిదిగను యుండవలెను; అంతేకాక అనుజ్ఞపై ఆధారపడినది కాకూడదు, 3. చిరానుభవ స్వత్వము, నిశ్చితము, సముచితమునై ఉండవలెను. ఒక ఊరి వాస్తవ్యులు, అస్థిరమగు సమూహమగుటచే వారినొక కార్పొరేషనుగా నొనరించు రాజు యొక్క గ్రాంటు ఉండిననేతప్ప చిరానుభవ స్వత్వమును కోరుటకు అర్హులుకారు, 4. చిరానుభవ స్వత్వము ఒక వ్యక్తి మరియు అతని పూర్వీకుల యందు ఆరోపింపబడవలెను, 5. చిరానుభవ స్వత్వము కోల్పోయిన గ్రాంటు భావనపై ఆధారపడి యున్నందున గ్రాంటు చేయుటకు అవకాశము లేని వస్తువులకు వర్తించదు.

చిరానుభవ స్వత్వమునకును, ఆచారమునకును గల వ్యత్యాసమును గమనింపవలెను. చిరానుభవము ద్వారా

కోరుటకు వీలులేని కొన్ని హక్కులను ఆచారము సాధారముగా జేసికొని కోరవచ్చును. అంతర్జాతీయ న్యాయ శాస్త్రమందు 'ప్రిస్క్రిప్షన్' అను పదము రోమను ధర్మ శాస్త్రములోవలె విస్తృతార్థములో ఉపయోగింపబడుచున్నది. ఒక జాతిచే చిరకాలము అవిచ్ఛిన్నముగా అనుభవింపబడినప్పుడు, ఆ భూ భాగముపై ఇతర జాతుల హక్కు ప్రతిపాదనలు తొలగింపబడునను సూత్రము మానవ జాతి ఒప్పుదల ద్వారా స్థిరపడినది (చూ. అనుభోగ హక్కుల చట్టము - పు. 191). ఓ. న

చెక్కు : 'చెక్కు' అను పదమునకు 'అడిగిన వెంటనే చెల్లింపగలందులకు బ్యాంకరు పై వ్రాయబడిన వినిమయ పత్రము' అని ఆంగ్ల న్యాయమందలి సాధారణ నిర్వచనము. వాడుకలో నిది అత్యంత ప్రయోజన కారియగు పరపతి పత్రముగ నిరూపితమైనది. బ్రిటను, యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో దేశీయ వాణిజ్యమున ప్రధాన చలామణిగా నిది వాడబడుచున్నది. ఆ దేశములందు ఆంతరంగిక, ఆర్థిక టోకు వర్తక వ్యవహారములలో 90% పైబడి చెక్కు ద్వారా పరిష్కరింపబడుచున్నవి. కాల క్రమమున 'చెక్కు' సర్వత్ర ఉపయోగము లోనికి వచ్చుననుటకు సందేహము లేదు.

ఆరంభమున 'చెక్కు' అను పదము 'ఖజానా బిల్లు' యొక్క మారుప్రతి లేదా ఇండెంటు లేదా మార్పులను గాని, కూట కరణమునుగాని నిరోధించుటకు వీలగునట్లు చెల్లించవలసిన మొత్తమును వివరించుచు తయారు చేయబడిన డ్రాఫ్ట్ పత్రమును సూచించును, 'చెక్కు' లేదా 'మారు ప్రతి' భాగములు బ్యాంకరు వద్ద ఉండిపోవును. ఖాతాదారునకు ఇవ్వబడిన భాగము 'వ్రాయబడిన నోటు' లేదా 'డ్రాఫ్టు' అని పిలువబడును. 19వ శతాబ్దారంభము నుండి చెక్కు అను పదము డ్రాఫ్టు అను పదమునకు సమానార్థకముగ వాడబడ జొచ్చెను. అనగా బ్యాంకరు వద్ద సొమ్ము దాచి యుంచిన వ్యక్తి ఆ చెక్కు తెచ్చిన వ్యక్తికి, లేదా అందు పేర్కొనబడిన వ్యక్తికి, నిర్దిష్ట మొత్తమును చెల్లింపుమని బ్యాంకరుకు లిఖితపూర్వకముగ ఉత్తరువు నిచ్చుట, తదుపరి డ్రాఫ్టు స్థానములో చెక్కు అను పదమే వాడుకలోనికి వచ్చెను.

సాధారణముగా వినిమయ పత్రములకు వర్తించు న్యాయ సూత్రములే చెక్కులకును వర్తించును (చూ. వినిమయ పత్రము). బ్యాంకు చెక్కులు 'బేరరు చెక్కు'లు, లేదా 'ఆర్డరు చెక్కు'లుగ వ్రాయబడును. బేరరు చెక్కులో వెనుక భాగము ఆ చెక్కు తెచ్చిన వ్యక్తి సంతకము చేసిన మీదట పైకము చెల్లింపబడును. ఆర్డరు చెక్కు అయినప్పుడు ఆ చెక్కు వెనుక భాగమున పైకమును పొందవలసినదిగా పేర్కొనబడిన వ్యక్తి ఎండార్సు చేసినగాని, చెక్కు పైకము పొందలేడు. అందుచేత ఇతరులు చెక్కు పైకమును పొందవలెనన్న ఆర్డరు పొందిన వ్యక్తి యొక్క సంతకముతో చెక్కును పృష్ఠాంకణము చేయించవలసి యుండును. ఇదిగాక చెక్కులను క్రాసు చేయవచ్చును. అనగా చెక్కుపై అడ్డముగా రెండు రేఖలు గీయవచ్చును. అట్టి చెక్కు యొక్క పైకమును బ్యాంకరు ద్వారా వసూలు చేయవలయును; వ్యక్తులకు నేరుగా పైకము చెల్లింపబడదు. అట్లు చేయుట వలన ఎండార్సుమెంటు కూటకరణము చేయగలిగినను బ్యాంకులో ఖాతా ఉన్న వ్యక్తి సహాయపడిననే తప్ప ఆ చెక్కు యొక్క పైకము ఆ వ్యక్తికి చెల్లింపబడదు. ఆర్డరు పొందిన వ్యక్తి తప్ప ఇతరులెవ్వరును క్రాసు చేయబడిన చెక్కు యొక్క పైకమును రాబట్టుకొనలేరు.

చెక్కు వ్రాయునప్పుడు కూటకరణమున కెట్టి అవకాశము లేకుండగను, దానిపై వ్రాయబడు మాటల మధ్యగాని, అంకెలమధ్యగాని నూతనముగ మాటలనుగాని, అంకెలనుగాని చొనుపుటకు అవకాశము కలుగజేయు కాళీలు లేకుండునట్లును వ్రాయవలెను (చూ. సం. 5? - పు. 481). ఓ. న.

చోరీ : పురాతన కాలమునుండి నేటివరకును సమాజమందలి ప్రతివ్యక్తికిని చరస్థిరాస్తులను సంపాదించుకొని సంరక్షించుకొను హక్కుగలదు. ఈ హక్కును సంరక్షించుకొనుటకు ప్రభుత్వము గూడ సహాయము చేయును. ప్రభుత్వము తమ బాధ్యతా నిర్వహణకొరకు వివిధ చట్టములను జారీచేసి, తద్వారా తమ ప్రజలకును, వారి ఆస్తులకును ఎట్టి అపాయము కలుగకుండునట్లు కాపాడుటకు ప్రయత్నించును. ఒక వ్యక్తి వేరొకవ్యక్తి స్వాధీనమందున్న ఆస్తిని అతనియనుమతి లేకుండ స్వీకరించు దురుద్దేశముతో తీసికొనిన అది 'చోరీ' యగును. ఇతరుని ఆస్తిని అతని యనుమతి బడయక తీసుకొనుట నైతికముగను, న్యాయ శాస్త్రరీత్యాను కూడ అపరాధమేయగుచున్నది. పురాతన రోమక, గ్రీక్ స్మృతులలో వాస్తవముగ నేరములకు సంబంధించిన న్యాయసూత్రములు లేవనియు, అందభివ్యక్తమగునట్టి అపరాధ న్యాయసూత్రములు వ్యావహారిక దోషములు లేక అపకృతులకు చెందినవి మాత్రమే ననియు, మెయిన్ పండితుడు దృఢముగా అభిప్రాయపడెను. ద్వాదశ ఫలకములందు గుర్తింపబడిన ప్రథమ వ్యావహారిక అపకృతి చోరీయే. వ్యక్తి పై దౌర్జన్యములు, హింసాపూరిత దోపిడులు సైతము వ్యావహారిక అపకృతులుగనే

పరిగణింపబడెడివి. నగదు పరిహారమును చెల్లించినచో అట్టి అపరాధము నొనర్చిన వ్యక్తుల బాధ్యత తీరినట్లుగా భావింపబడెడిది. జస్టీనియను ధర్మస్మృతులలో చౌర్య నేరము 'ఒక వస్తువు లేక దాని ఉపయోగము, లేక దాని స్వాధీనమునకు సంబంధించిన విషయములలో కపటముగా వ్యవహరించుట, అట్టి చర్య సహజ న్యాయముచే నిషేధింపబడినది.' అని నిర్వచింపబడినది. పై నిర్వచనము అధునిక నిర్వచనములతో అత్యంత సామ్యమును గలిగి యున్నది. అందింకను ఈ క్రింది విధముగా చెప్పబడినది. 'ఒక వ్యక్తి ఒక వస్తువును అప్పుగా తీసుకొని, ఏ కార్యము కొరకావస్తువు నొసంగ బడినదో అందులకు గాక వేరొక కార్యము కొరకు దాని నుపయోగించి, తానట్లు ఉపయోగించుట ఆ వస్తువు యొక్క స్వత్వదారుని యభీష్టమునకు విరుద్ధమని ఎరిగి యున్ననే ఆ వ్యక్తి చౌర్య నేరము చేసినట్లు భావింపబడును. ఏలన చోరీ చేయవలెనను ఉద్దేశముతో చేసినపుడే అది చోరీ యగును.

ఇంగ్లండులో ప్రజాశాంతి సంరక్షణ అను సిద్ధాతము నాధారముగ జేసికొని, చోరీ సార్వజనిక నేరమైనది. యూరప్‌లో ప్రకృతి న్యాయము (నేచురల్ లా) దీనికి మూలాధారము. ఆరంభమున చౌర్య నేరమునకు మరణ దండన విధింపబడుచుండెడిది. ఇటీవలి కాలము వరకు ద్రోహపూర్వక చౌర్యము ఆంగ్ల న్యాయమున మరణ దండనార్హ నేరముగ పరిగణింపబడెడిది. కాని ప్రస్తుతము 'చోరీ' అను పదము ఆంగ్లన్యాయమున చౌర్యము, నమ్మక ద్రోహముల మధ్య గల పలువిధములగు నేరములను సూచించును (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

చౌర్యవస్తు గ్రహీత: చౌర్యవస్తు గ్రహీతను చోరీవిషయము నిర్ధారించబడిన పిదప అపరాధ సహాయకుడుగ విచారింపవచ్చును, లేదా ప్రధాన అపరాధిగ నైన విచారింపవచ్చును. ఆ వస్తువులు దొంగిలించ బడినవని ముఖ్యముగ రుజువు పర్చనలెను; కేవలము చోరీ చేసిన వ్యక్తి యొక్క సాక్ష్యము పైననే ఇతనిని శిక్షించుటకు వీలులేదు. ముద్దాయి వస్తువులను వాస్తవముగ తన స్వాధీనములోనికి తీసికొనినట్లు కూడ రుజువు చేయబడవలెను. ఆ వస్తువులు దొంగ, ముద్దాయిల మధ్య సమష్టిగ ఉండుట చాలదు. కాని దొంగిలించ బడిన వస్తువులు ముద్దాయి స్వాధీనమందుండగా కనుగొనబడినవను అంశము ముద్దాయి ఆ వస్తువులను గ్రహించెననుటకు సంభావ్య సాక్ష్యమగుచున్నది. ఇది గాక ముద్దాయికి నేర పరిజ్ఞాన మున్నట్లు కూడ రుజువు పర్చవలెను. అనగా ముద్దాయికి ఆ వస్తువులు దొంగిలింపబడిన వస్తువులని తెలిసియుండి తాను అక్రమ లాభమును పొందు దురుద్దేశముతో గ్రహించి యుండెనని రుజువు పర్చవలెను. ఇది ప్రత్యక్షముగ దొంగయొక్క సాక్ష్యముచే రుజువు చేయవచ్చును. లేదా తదితర సందర్భములను బట్టి రుజువు చేయవచ్చును.

ఉదా: ముద్దాయి ఆ వస్తువులను అత్యంత చౌక ధరకు కొనినట్లును, ఆ వస్తువులు తన వద్ద ఉన్నవని ఒప్పుకొనినట్లును, లేదా ఆ వస్తువులు ముద్దాయి స్వాధీనములోనికి చోరీ జరిగిన కొద్ది కాలముననే వచ్చినట్లును రుజువు పర్చవచ్చును (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

ఛార్జ్: చూ. భారము.

జడ్జి: సివిల్, క్రిమినల్ వ్యాజ్యములను విచారించి, తీర్పుచెప్పు అధికారము గలిగియుండి న్యాయ నిర్వహణ కవసరమగునట్టి ఉత్తరువులు డిక్రీలు, తీర్పుల ద్వారా న్యాయ పాలన మొనరించు వ్యక్తిని 'న్యాయమూర్తి' లేదా 'జడ్జి' అందురు. ప్రతికాలమందును, ప్రతిజాతియందును ఉన్నత న్యాయమూర్తి పదవి అత్యంత గౌరవనీయమై యొప్పుచున్నది. కాని న్యాయమూర్తులు నిర్వహింపవలసిన బాధ్యతలు కాలానుగుణముగా మారుతూ వచ్చినవి. అంతేగాక తీర్పుల స్వభావము గూడ మారినది. తీర్పులు దైవవాణి ప్రదత్తములను సనాతనభావము సమసిపోయి, అవి ఆధునిక న్యాయస్థానములలో శాస్త్రీయముగా చేయబడిన నిర్ణయములను భావము స్థిరపడినది. పురాతన గ్రీక్‌లు వ్యక్తుల మధ్య వివాదములలో రాజుచేగాని, పురోహితునిచేగాని ఇవ్వబడిన తీర్పులు గ్రీక్ ధర్మదేవత 'థేమిస్' వాక్కులనియు, దైవ ప్రేరితములు, మహత్వ పూర్ణములనియు భావించెడివారు. అందుకనే తీర్పులకు 'థెమిస్‌టీస్' అని వ్యవహరించిరి. ఇవే ఆచార న్యాయమునకు పునాదులాయెను.

రోమను రాజుల కాలమున అన్ని రాజ్యములలోను రాజే అత్యున్నత న్యాయమూర్తిగ వ్యవహరించెడివాడు. న్యాయము (జస్) ధర్మము (సేక్రా) అవిభాజ్యములుగ కలిసి యుండుటచే సివిల్ వ్యాజ్యములలో రాజు, 'ప్రధాన పురోహితుని' (పోంటిఫెక్స్ మేగ్జిమస్) హోదాలో న్యాయ విచారణ చేసి తీర్పులు చెప్పెడివాడు. తరువాతి రోమను న్యాయ పద్ధతుల క్రింద సాధారణముగ ఒక సెనెటరుగాని, యోధుడుగాని, జూడెక్సు గాక న్యాయ మూర్తిగ నియమింపబడుచుండెను. అతని విధులు స్పష్టముగ నిర్వచింపబడెడివి. ప్రేటారు లేక దండనాధికారిచే ఫార్ములా అనెడు లిఖిత పత్రము ద్వారా పంపబడిన వివాదాంశములను విచారించి అతడు తీర్పుల నొసగెడివాడు. దండనాధికారియొక్క పదవీ ఔన్నత్యము

అతనికి అప్పగించబడిన సార్వభౌమాధికారము ఈ న్యాయ విచారణ ప్రక్రియను పవిత్రము, పటిష్ఠము నొనర్చెను.

పురోభి వృద్ధి గాంచిన ఆధునిక విధానములన్నిటి యందును ఉన్నత న్యాయమును నిర్ణయించుట, అవసర మును బట్టి సవరించుట, సరిదిద్దుటలేగాక, తమ తీర్పులను అమలు జరుపు యంత్రాంగమును గూడ నడిపింతురు. ఇంగ్లండులో జడ్జి అను పదమును అప్పీలు కోర్టు, హై కోర్టు, కౌంటీ కోర్టుల న్యాయమూర్తులకే వాడుదురు. ఇతర కోర్టుల న్యాయమూర్తులకు వేర్వేరు నామములు గలవు. ఇంగ్లీషు న్యాయాధికరణ విధానమున కంతటికిని లార్డు ఛాన్సలరు అధిపతి; ఈతడే మిగిలిన న్యాయమూర్తు లను నియమించును.

ప్రాచీన భారత దేశమందు రాజే సివిల్, క్రిమినల్ వ్యాజ్యములను విచారించు ఉత్తమ న్యాయమూర్తి. వివాద ములను తానే స్వయముగ విచారించుటయో, లేక తన ప్రతినిధులను నియమించి వారి ద్వారా న్యాయ విచారణ జరిపించుటయో జరిగెడిది (చూ. సమితు-పు. 13). ఓ. న.

జనవాక్యము (ప్లెబిసైట్): 'ప్లెబిసైట్' అనుపదము ఫ్రెంచి భాషనుండి గ్రహింపబడినది. ఏదేని ఒక నిర్దిష్ట విషయముపై ఒక దేశము లేదా నిర్దిష్ట ప్రాంతము నందలి వోటర్ల నిర్ణయమును, వోటు ద్వారా తెలిసికొనుట 'జనవాక్య' మనబడును. 1852 లో జన వాక్యము ద్వారా 1851 సాయుధ తిరుగుబాటును ధ్రువ పరచి, మూడవ నెపోలియనుకు 'చక్రవర్తి' బిరుదు నొసంగిన ఉదంతము ఫ్రెంచి చరిత్రలో సుపరిచితము.

'జనవాక్యము' నకును, 'ప్రజాభీష్టము' (రిఫరెండమ్) నకును వ్యత్యాసమున్నది. జనవాక్యము ఒక నిర్దిష్ట సమస్యపై సందర్భోచితమై తత్కాలమునకు వర్తించు నిర్ణయమును తెలుపును. రిఫరెండము వలె నిది కొన్ని తరగతుల శాసన కరణమునం దుపయోగింపబడు సాధారణ పద్ధతిగాని, వోటు తీసుకొను విధానముగాని కాదు. ఇంగ్లండులో మునిసిపల్ రేట్లు లేదా ఇతర స్థానిక విషయములను నిర్ణయించుటకు అప్పుడప్పుడు జనవాక్యము నుపయోగింతురు. డొమినియన్లలోను, యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోను తరుచుగా స్థానిక లేదా రాష్ట్రీయ విషయ ములపై జనవాక్యము ద్వారా నిర్ణయములు గైకొన బడును. యూరప్‌లో దాదాపు రాజకీయ, జాతీయ సమస్యలన్నిటిపైనను జనవాక్యము ద్వారా నిర్ణయములు చేయబడుచున్నవి. ఈ విధముగా ఒక నిర్దిష్ట ప్రదేశము లేదా ప్రాంతమునందు నివసించు ప్రజల యభీష్టము నెరుగు పద్ధతి జనవాక్య మనబడును. ప్రజలు, భూ భాగములు, ఎవరికి చెందవలయునో నిర్ణయించుట కీ విధానము అవలం బింపబడుచున్నది [చూ. సం 1. (వ)-పు. 460]. ఓ. న.

జప్తు: కోర్టు ఉత్తరువులను జారీ చేసి నిర్ణీత ఋణి యొక్క ఆస్తులను స్వాధీనము చేసికొనుటను 'జప్తు' అని అందురు. కోర్టు ఉత్తరువు ననుసరించి కోర్టు బేటామీను ప్రతి వాది యొక్క స్థిర చరాస్తులను జప్తు చేయును. డిక్రీ క్రింద కోర్టుచే ప్రసాదించబడిన పరిహారములు ప్రతివాదినుండి లభ్యము కానపుడు డిక్రీదారు డిక్రీ అమలు కొరకు కోర్టు సహాయము నర్థించును. డిక్రీ పరిహారముల ననుసరించి నిర్దిష్ట ఆస్తులు స్వాధీనమును వాదికి ఇప్పించవలసి యుండిన ఆ ఆస్తులను కోర్టు స్వాధీనము చేసికొని వానిని డిక్రీదారుకు అప్పగించును. డిక్రీక్రింద కొంత పైకము డిక్రీదారుకు రావలసియుండిన, నిర్ణీత ఋణియొక్క ఆస్తి జప్తు చేసి కోర్టు ద్వారా వేలము వేయించి వచ్చిన పైకమును డిక్రీ దారునకు చెల్లింతురు.

ప్రభుత్వము కూడ ప్రభుత్వ బాకీలను రాబట్టుటకు వ్యక్తుల ఆస్తులను జప్తు చేయును. (చూ. అమలు-పు. 197; వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత). ఓ. న.

జమానత్‌దారు: ఇతనిని 'బేటామీను' అని కూడ చాల ప్రాంతములందు అందురు. ఇతడు సివిల్ కోర్టు ఉత్తరు వుల ప్రకారము డిక్రీ బాకీదారుల ఆస్తులను జప్తు చేయుట, డిక్రీ బాకీలకొరకు డిక్రీ బాకీదారులను బంధిం చుట, జప్తు ఆస్తులపై వేలము చర్యలు జరిపించుట మొద లగు కార్యములు నిర్వహించు అధికారము కలిగి ఉండును. న్యాయాధిపతి సంతకము, కోర్టు ముద్రలతో కూడిన ఉత్తరువు లేనిదే ఇతడు పై పనులు చేయుటకు అర్హుడు కాడు. న్యాయాధికారి పర్యవేక్షణక్రింద ఇతడు తన కార్యములను నెరవేర్చును.

బ్రిటిష్ న్యాయస్థానములలో ఇట్టి ఉద్యోగి షెరిఫ్ క్రింద పని చేయుచు, అతని ఉత్తరువులను పాలించును. ఓ. న.

జమీందారు: మహమ్మదీయ పాలకులు దేశమందుగల కొంత భాగమును హిందూ రాజులక్రిందను, వారి పూర్వపు రెవిన్యూ ఉద్యోగుల క్రిందను ఉండనిచ్చిరి. వారి నుండి కప్పము పేరిట కొంత ధనమును గ్రహించుచుండిరి. మిగిలిన దేశమును పెక్కు మాండలికములుగ విభజించి, అట్టి మండలములను రెవిన్యూ కలెక్టర్ల క్రింద ఉంచిరి. ఆదిలో ఈ రెవిన్యూ కలెక్టర్లు 'క్రోరీ'లు అని పిలువ బడిరి. తదుపరి ఆ పదము జమీందారులుగ మార్చబడినది. జమీందారు అను పదమును విల్సన్ దొర 'భూమియొక్క అనుభవదారు - భూ స్వామందు' అని నిర్వచించెను. కాని మొదటి భావము ననుసరించి రెవిన్యూ కలెక్టరు

అనగా రెవిన్యూను వసూలుచేయువాడు అని అర్థమును సూచించును; గాని అతని అధీనమందుండు భూములపై స్వామిత్వముండు భావమును సూచించలేదు.

జమీందారు కేవలము ఒక ఉద్యోగి. అతని నియామకపు షరతుల ననుసరించి, అతని ఆధీనముక్రింద ఉంచబడిన ప్రదేశములను పర్యవేక్షించుట, రైతులకు, కర్షకులకు న్యాయము జరిగించుట, వ్యవసాయమున కవసరమగు అడ్వాన్సులు ఇచ్చుట, ప్రభుత్వమునకు రావలసిన రెవిన్యూను వసూలుచేయుట మొదలగునవి అతని విధులు. అతడు రైతులనుండి వసూలుచేసిన పైకమును ప్రభుత్వమునకు లెక్కచెప్పు బాధ్యత అతనికి కలదు. అతడు రెవిన్యూ వసూలు చేయుటకుపడిన శ్రమకు అతనికి మాలీకానా, లేదా భృతి అతని వసూళ్ళపై 10% మొదలు 15% ఇవ్వబడుచుండెను (చూ. భూమి, చట్టము). ఓ. న.

జయస్వాల్, కె. పి (1881 1937): కాశీ ప్రసాద్ జయస్వాల్ మిడ్నపూరు జిల్లాలో జన్మించెను. కాశీలో క్వీన్స్ కాలేజీలో కొంతకాలము విద్యను అభ్యసించెను. తరువాత ఇంగ్లండు వెళ్లి ఆక్స్‌ఫర్డ్ జీసస్ కాలేజీలో విద్యాభ్యాసము కావించి పట్టభద్రుడాయెను. బారిష్టరు పదవిని కూడ సంపాదించి భారత దేశమునకు తిరిగి వచ్చి కలకత్తాలో న్యాయవాద వృత్తి నారంభించెను. హిందూ ధర్మశాస్త్రమునందు విశేష పాండిత్యము గడించి 'కలకత్తా వీక్లీనోట్సు'లో వ్యాసములు ప్రకటించెను. అప్పట్లో హిందూ న్యాయశాస్త్రము దివ్య వాణిపై ఆధారపడిన దగుట అపరివర్తనీయమను భావము ప్రబలియుండెను. జయస్వాల్ మహనీయుడు హిందూ న్యాయశాస్త్రమును చరిత్రాత్మక దృష్టితో పరిశీలించి, వివిధ యుగములలో అది పొందిన పరిణామ క్రమమును వివరింప యత్నించెను. సుప్రసిద్ధ జర్మను ధర్మశాస్త్రవేత్త కోహ్లారు ఈయన కృషికి మెచ్చి ప్రోత్సహించి ఈయన వ్యాసములను జర్మను భాషలోనికనువదించెను. ఈయన కలకత్తా యూనివర్సిటీ వారిచే 1917 లో టాగూరు లా లెక్చరరుగా ఎన్నికయి, 'మను, యాజ్ఞవల్క్యుల కాలములో ధర్మశాస్త్ర పరిణామము' అను శీర్షిక క్రింద పన్నెండు ఉపన్యాసములు ఒసగెను. అవి 1934 లో ప్రచురితములైనవి. ఈయన 14 వ శతాబ్ది నాటి 'నందీశ్వరుని రాజనీతి రత్నాకర'మను సంస్కృత గ్రంథమును పరిష్కరించి ప్రచురించెను.

న్యాయశాస్త్ర పరిణామముతోబాటు తన్మూలమగు రాజ్యాంగ వ్యవస్థలను కూడ పరిశీలించి వాటి పరిణామమును గూర్చి 1913 నుండి మాడరన్ రెవ్యూలో వ్యాసములు ప్రకటించెను. ఆ వ్యాసములను పునఃపరిశీలించి 'హిందూ రాజ్యపరిపాలనా వ్యవస్థ' (హిందూ పోలిటీ) అను గంథ రూపమున ప్రకటించెను. మెయిను, మాక్సుముల్లరు, బుహ్లారు మహాశయులచే హిందూ ధర్మశాస్త్ర మతిప్రాచీనమని ఉద్ఘాటించుట మాత్రము జరిగెను. జయస్వాల్ మహాశయుడు ప్రాచీన కాలమునుండి అది ఎట్లు పరిణామము చెంది అభివృద్ధి నందినది విశదీకరించి భారత రాజకీయ, సంవిధాన చరిత్రలను సజీవముగా చిత్రించి, యశమును పొందెను. ఈయనకు ఆదినుండియు చరిత్ర యన్న అభిమానము మెండు. రాజేంద్రప్రసాద్ ఈయనను గూర్చి 'వారు విధిలేక న్యాయవాద వృత్తి నవలంబించిరేగాని వారికి నైజాభిమానము చరిత్రయందే; తరచు కోర్టులకు వెళ్లునపుడు జేబులో ప్రాచీన నాణెములు కొనిపోయి, విరామ కాలము వాటి పరిశీలనలో గడిపెడి వారు' అని నుడివిరి.

పాట్నా యూనివర్సిటీ (1936) లో ఈయనకు గౌరవ పిఎచ్. డి. బిరుద ప్రదానము గావించిరి వీరి ఇతర గ్రంథములు, ఇంపీరియల్ హిందూ దేశ చరిత్ర, నేపాలు దేశ చరిత్ర. వ. బా. సు.

జస్టీనియన్ (483-565): ఫ్లేవియస్ ఎనీషియస్ జస్టీనియనస్ అనునది ఈతని పూర్తి నామము. ఇతడు ప్రాచ్య రోమక సామ్రాజ్యము నేలిన చక్రవర్తు లందరిలోను అత్యంత ప్రసిద్ధికెక్కినవాడు. ఇతడు ఒక సామాన్య స్లావ్ కుటుంబమున జన్మించెను. ఇతడు ఇల్లిరికమ్‌లోని 'తారీసియమ్' అను స్థల నివాసి, 'ఉప్రౌడా' యనునది ఈతని తొలి నామము. పినతండ్రియగు 'జస్టిన్' ఇతనిని దత్తత చేసికొనినపిదప ఇతనికి 'జస్టినియానస్' అను రోమక నామము వచ్చినది. జస్టీనియన్ యొక్క బాల్యమును గూర్చి అంతగా తెలియరాలేదు ఇతడు చిన్నతనముననే కాన్‌స్టాంటినోపుల్ నగరమునకేగి విద్య నార్జించెను. పినతండ్రియగు జస్టిన్ 518 లో సింహాసనము నధిష్ఠించినదాదిగ జస్టీనియన్ అతనికి ఆంతరంగికుడై, మత విషయిక విధానమును రూపొందించుటలో నాతనికి సహాయమొనర్చెను. జస్టిన్‌కు పుత్రులు లేనందున 527 లో అతని మరణమునకు పూర్వము జస్టీనియన్ సహ చక్రవర్తిగా నియమింపబడి, అతని మరణానంతరము సింహాసనమును అధిష్ఠించెను.

జస్టీనియన్ రాజ్య కాలము మహత్తర సంఘటనలతో నిండియున్నది. ఇతని పాలనలో జరిగిన న్యాయ సంస్కరణములు, జగత్ప్రసిద్ధములు, జస్టీనియన్ శాసన కర్తగను, న్యాయశాస్త్ర ప్రవక్తగను ఆధునిక ప్రపంచమునకు సుపరిచితుడు. ఇతడు సింహాసనము నధిష్ఠించునాటికి

రోమక న్యాయశాస్త్రమంతయు సంకులస్థితి యందుండెను. అది పురాతన న్యాయము, నూతన న్యాయము అను రెండు తరగతులుగ విభజింపబడి యుండెను.

పురాతన న్యాయమందు 1. రిపబ్లికు నందును, తొలి సామ్రాజ్యమునందును జారీ చేయబడి, అంతదనుక ప్రచలితమైయున్న శాసనములును, 2. రిపబ్లికు చరమదశయందును, సామ్రాజ్యపు తొలి రెండు శతాబ్దముల కాలములోను జారీ చేయబడిన సెనేటు డిక్రీలను, 3. ధర్మశాస్త్రజ్ఞుల రచనలును - ముఖ్యముగా చక్రవర్తులచే న్యాయమును ప్రకటించు అధికార మొసగబడిన వ్యక్తుల రచనలును - చేరియున్నవి.

ధర్మశాస్త్రజ్ఞులు శాసనముల పైనను, సెనేటు డిక్రీల పైనను రచించిన వ్యాఖ్యలలో దాదాపు ఆయా శాసనములు, డిక్రీలకు సంబంధించిన ముఖ్యాంశముల నన్నిటిని పేర్కొనుటచే, వారి రచనలపై (1), (2) అంశములకు సంబంధించిన వివరములును చేరియుండును. అట్టి రచనలు అసంఖ్యాకములుగా నుండెను. వానిలో కొన్ని లభ్యము గాకుండెను. కొన్నిటి ప్రామాణికత అనుమానాస్పదముగా ఉండెను. ఈ పరిస్థితి సరిదిద్దవలెనను సంకల్పముతో థియోడోసియస్-II, వలెంటినియన్-III చక్రవర్తులు శాసనములను జారీచేసిరి. తద్వారా పాపీనియన్, పాల్, అల్పియన్, మాడెస్టినస్, గయస్, అను నైదుగురు ప్రముఖ ధర్మశాస్త్రజ్ఞులు రచనలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యమొసగబడెను. కాని పురాతన న్యాయమునందలి అవకతవకలను సరిదిద్దుటకు వీలుపడలేదు.

నూతన న్యాయమునందు మధ్యకాలమందును, తరువాతి కాలమందును చక్రవర్తులచే జారీ చేయబడిన ఆర్డినెన్సులు (ఎడిక్టా, రిస్క్రిప్టా, మాండెటా, డిక్రిటా) చేరియుండెను. వానినే 'కాన్‌స్టిట్యూషన్స్' అందురు. ఈ నూతన న్యాయము కూడ పురాతన న్యాయమున్న పరిస్థితిలోనే యుండెను. అసంఖ్యాకములుగానున్న ఆర్డినెన్సులు ఒకచో క్రోడీకరింపబడలేదు. వానిలో ప్రచలితములేవో, రద్దు అయినవేవో తెలిసికొనుట కష్టముగానుండెను. అట్టి స్థితిలోనున్న పురాతన, నూతన న్యాయములను క్రమబద్ధముగా సమీకరించి, అందున్న పరస్పర వైరుధ్యములను, అసంగతములను తొలగింపవలసిన యావశ్యకత గుర్తింపబడెను.

జస్టీనియన్ సింహాసనము నధిష్ఠించిన తోడనే పదిమంది సభ్యులతో గూడిన ఒక కమిషనును నియమించి ఆర్డినెన్సు (నూతన న్యాయము)ల క్రోడీకరణ భారమును వారి కప్పగించెను. ప్రసిద్ధ రోమక ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడగు ట్రైబోనియన్ వారిలో నొకడు. ప్రతులు లభ్యముగానున్న కాన్‌స్టిట్యూషనుల నన్నిటిని పరిశీలించి, వానిలో ఆచరణ యోగ్యములైన వానిని గ్రహించుట, అసంగతములగు విషయములను తొలగించుట, పరస్పర వైరుధ్యము లున్నచోట ఏదేని ఒక విషయమును విసర్జించి మిగిలిన వానిని గ్రహించుట, అన్నింటిని తేదీల వారీగా సర్దుబాటు జేయుట మొదలగు పద్ధతుల ననుసరించి క్రోడీకరణము జరుపుడని జస్టీనియన్ కమీషనర్ల నాదేశించెను. వారు పదునాల్గు మాసములలో 'కోడెక్స్ కాన్‌స్టిట్యూషనమ్' అను న్యాయశాస్త్ర సంహితను తయారుజేసిరి. అది 529 లో జారీ చేయబడి, అందు చేర్చబడిన చట్టము లన్నియు రద్దు చేయబడెను. నూతన న్యాయక్రోడీకరణము విజయవంతమగుటతో జస్టీనియన్ పురాతన న్యాయమును కూడ క్రోడీకరింపజేయ నుద్యమించెను. దానికి నాందిగా నతడు శాస్త్రవేత్తలు విభేదించిన న్యాయ సమస్యలను పరిష్కరించి 'ఏబది నిర్ణయములు' అనుపేర ప్రకటించెను. దానితోపాటు ప్రచలితమై యున్న కొన్ని శాసనములను సవరించుచు వరుసగా కొన్ని అధ్యాదేశములను జారీ చేసెను. 530 డిసెంబరు నెలలో పదునార్గురు ప్రముఖ న్యాయవాదులతో కూడిన కమిషనొకటి ట్రైబోనియన్ అధ్యక్షత క్రింద నియమింపబడెను. ప్రామాణికులగు ధర్మశాస్త్రజ్ఞుల రచనలను సేకరించి అందలి శాశ్వతములను అత్యంత ప్రయోజనకరములునగు విషయములను గ్రహించుటకును, అవసరమగుచోట్ల రచయిత పదప్రయోగములను మార్చియైనను, స్పష్టతను, క్లుప్తతను సాధించుటకును, పరస్పర వైరుధ్యములను తొలగించుటకును 'కోడెక్స్ కాన్‌స్టిట్యూషనమ్'తో విభేదించు విషయములను అందుచేర్చకుండుటకును, వారికధికార మొసగబడినది. కమిషను సభ్యులు మూడు ఏండ్లు కృషిచేసి, తాము తయారు చేసిన సంకలనమును చక్రవర్తికి సమర్పింపగా అతడు 533 డిసెంబరు నెలలో దానిని శాసన రూపమున ప్రకటించెను. అదియే 'డైజెస్టు' (డైజెస్టా) లేక 'పాన్డెక్ట్స్' అనుపేర వ్యవహరింపబడు లాటిను గ్రంథము. దానిపై వ్యాఖ్య లేవియును వెలువడకూడదని జస్టీనియన్ శాసించెను. డైజెస్టు గ్రీక్ భాషలోనికి అనువదింపబడుటకు జస్టీనియన్ అనుమతించినను, అట్టి అనువాదము మాత్రృకానుసారముగా ఉండవలెనని ఆదేశించెను.

'డైజెస్టు' ప్రకటింపబడుటకు పూర్వమే 'జస్టీనియన్ ఇన్‌స్టిట్యూట్స్' అను ప్రాథమిక న్యాయ సంగ్రహము ప్రకటింపబడెను. ఆ కాలమున గయస్ యొక్క 'కామెంటరీల' స్థానము నాక్రమింపగల ప్రాథమిక న్యాయ

గ్రంథ మొకటి ప్రకటింపబడవలెనని గుర్తించుటచే త్రైబో నియన్ దాని రచనమున శ్రద్ధ వహించెను.

కోడెక్స్, డైజెస్టులు ప్రకటితములైన మధ్యకాలములో న్యాయ శాస్త్రమునకు పెక్కు మార్పులు కలుగుటచే, కోడెక్సును సంస్కరింపవలసిన అవసరమును గుర్తించి జస్టీనియన్ నలువురు సహాయకులతో త్రైబోనియన్‌ను ఆ కార్యమునకు నియమించెను. కొన్ని మాసములలోనది ముగింపబడి 534 లో పరిష్కృత కోడెక్సు ప్రకటింపబడెను. 534 - 565 మధ్య కాలములో జస్టీనియన్ వివిధ విషయములపై, పెక్కు మార్పులతో అనేక అధ్యాదేశములను జారీ చేసెను. వానిలో నెక్కువ భాగము త్రైబోనియన్ యొక్క మరణము (545) నకు పూర్వమే జారీ చేయబడెను. అవి 'నావెల్లె కాన్‌స్టిట్యూషన్స్' అను పేర ప్రసిద్ధములు. ఓ. న.

జాతీయత : ఏదో ఒక ప్రత్యేక జాతి లేక రాజ్యమునకు చెందియుండుటను 'జాతీయత' అందురు. అనగా ఒక రాజ్యమునందు సభ్యత్వము కలిగియుండుట. జాతీయత, ఒక వ్యక్తికిని, అతను నివసించు దేశమునకును అంతర్జాతీయ దృష్ట్యా ఉండు సంబంధమును వ్యక్తపరచును. ఒక దేశమునందు సభ్యత్వము కలిగి ఉన్న వ్యక్తులు ఆ దేశపు జాతీయులనబడుదురు. కాని వారందరికిని పౌరుల కుండు సంపూర్ణ పౌర, విశేషాధికారములు ఉండకపోవచ్చును. ఇంకను జాతీయతకు ఆ దేశపు నివాసియే అయి యుండవలసిన అవసరము లేదు. ఆ జాతీయుడు ఆ దేశము యొక్క సరిహద్దుల యావల నివసించియున్నప్పటికిని జాతీయతా ప్రవృత్తియును, విశేషాధికారములును అతనికి యుండవచ్చును.

జాతీయత సిద్ధించు మార్గములు : 1. జన్మతః సంక్రమించుట, 2. జాతీయకరణము, 3. వివాహము, 4. స్వదేశమునకు పంపివేయబడుట, 5. ఒక ప్రదేశము వదలుకొనబడుట లేదా జయింపబడుట.

అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రములో జాతీయత యొక్క పరిణామములు వివరింపబడినవి: 1. ప్రతిదేశమునకును తమ జాతీయ వ్యక్తులు తమ దేశ సరిహద్దుల యావల నున్నప్పుడు వారికి కొంత రక్షణ కల్పించుటకు అధికారము కలదు. 2. ప్రతిదేశమునకును తమ దేశ సరిహద్దుల యావల నున్న తమజాతీయుల ఆస్తి రక్షణ కొరకు జోక్యము కలిగించుకొను హక్కుగలదు. 3. ప్రతి దేశమునకును తమ జాతీయులు అన్యదేశాధికార పరిధిలో నివశించుచున్నప్పటికిని వారు స్వదేశము ఎడల భక్తికలిగి యుండి, కొన్ని దేశీయచట్టములకు బద్ధులై యుండునట్లు చూచుహక్కు గలదు. 4. ఇతర దేశములలో నివసించు తమ జాతీయులను బహిష్కరించుటకు ఆదేశములు ఉద్దేశించినప్పుడు వారిని తమ దేశములోనికి తిరుగస్వీకరింపవలసియున్నది. అంతే గాని తమ సొంత జాతీయులను విదేశములకు పంపుటకు హక్కు ఉన్నది అని కోరుటకు వీలులేదు. 5. ప్రతిదేశమును కొన్ని పరిస్థితులలో తమ దేశీయుడు ఇతర దేశములలో నొనరించిన అపకృత్యములకు ఆ ఇతర దేశమునకు బాధ్యత వహించవలసి యుండును.

అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమునందు జాతీయతకు ప్రాముఖ్యమున్ననప్పటికిని, జాతీయత ఆయా దేశముల యొక్క దేశీయ న్యాయము ద్వారా నిర్ణయింపబడుచున్నది (చూ. సం-1. (వ) - పు. 447.) ఓ. న.

జామీను (బెయిల్) : ఒక వ్యక్తిపై వచ్చిన సివిల్ క్రిమినల్ చర్యలలో అతడు ఖైదు చేయబడిన, ఆ వ్యక్తి నిర్దిష్ట, తేదీని,నిర్ణీత తేదీని, నిర్ణీత స్థలమువద్ద హాజరగునట్లు సొంత హామీపై గాని, ఇతరుల హామీపై గాని అతనికి స్వేచ్ఛనిచ్చుటను లేక విడిపించుటను 'జామీను' అందురు. ఏలన బంధింపబడిన లేక ఖైదు చేయబడిన వ్యక్తి అవసరమైనప్పుడు కోర్టులో హాజరగునట్లు అతడు పూచీపడును. జామీనుపై విడుదల చేయబడిన వ్యక్తి ఎచ్చటికైనను పారిపోవునను భయము కలిగిన జామీనుదారు ఆ వ్యక్తిని తిరిగి బంధించి కోర్టుకు అప్పగించిన యెడల తన బాధ్యత నుండి విముక్తి పొందును. కోర్టు అభిప్రాయములో జామీనుదారు తాను బాధ్యతను వహించుటకు పూచీపడిన పైకమును చెల్లించుటకు అర్హత కలవాడై యుండవలెను. సాధారణముగ గృహస్థులు జామీనుదారులుగ నుండుటకు ఆమోదింపబడుదురు. అవయస్కుడుగాని, సహాపరాధిగాని జామీనుదారుగ నుండుటకు తగరు.

సంక్షిప్త కేసులన్నిటిలోను జామీను అనివార్యము, కొన్ని కేసులలో బంధితుడు వ్యక్తిగత జామీనుపై విడుదల చేయబడును. కొన్నిటిలో కోర్టునకు సంతృప్తినిచ్చు ఇద్దరు జామీనుదారులు కోర్టు నిర్ణయించిన మొత్తమునకు హామీ ఇచ్చిన మీదట బంధితుడు విడుదల చేయబడును. సామాన్య నేరములలో సాధారణముగ కోర్టు ముద్దాయిని వ్యక్తిగత జామీనుపై విడుదలచేయును.

బంధితుని జామీనుపై విడుదలచేయు అధికారము న్యాయ సంబంధమైనదే కాని, అనువిదాయకము కాదు. కోర్టు ఈ విషయమును శిక్షాత్మక దృష్టితో వివేచన చేయరాదు. ముద్దాయి విచారణ సమయమునకు హాజరు కాకుండ తప్పిపోవుటకు అవకాశము కలదాయను అంశమే

ప్రధానముగా దృష్టియందుండవలెను. కేసు స్వభావము, బలపరచు సాక్ష్యము, ఆరోపిత నేరము, ముద్దాయి యొక్క స్థితి, ముద్దాయి శిక్షింపబడుచో అట్టి శిక్ష యొక్క తీవ్రత, జామీనుదారుల యొక్క స్వతంత్రత, మొదలగు విషయములను పరిశీలించిన మీదట జామీనుపై విడుదల చేయవచ్చును. ముద్దాయిపై తీవ్రతర నేరములు - అనగా మరణదండన విధింపబడు నేరములు, ద్వీపాంతర వాస శిక్ష విధింపబడు నేరములు ఆరోపింపబడునపుడు సాధారణముగ జామీనుపై విడుదల చేయరు.

విచారణ కోర్టు జామీనుపై విడుదల చేయుటకు నిరాకరించిన దానిపై పై కోర్టులకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత) ఓ. న.

జామీనుదారు : అనగా పూచీ యొక్క ఒప్పందము క్రింద బాధ్యుడైన పార్టీని 'జామీనుదారు' అందురు. క్రిమినల్ వ్యవహారములలో కోర్టు ఎదుట హాజరగుటకు గాని, లేక ముద్దాయిని హాజరు పరిపించుటకు గాని, శాంతిని కాపాడుటకు గాని కోర్టు సమక్షమందు వ్రాతమూలముగ చేయు వాగ్దానము ద్వారా బద్ధుడగుటవలన కోర్టు యొక్క ఉత్తరువులు అమలు జరుగు చున్నవి. ముద్దాయిని, లేక దోషిని బెయిల్ మీద విడుదలచేయునప్పుడు అతడు తిరిగి నిర్ణీత తేదీని కోర్టునకు హాజరు అగుటకు ఇద్దరు జామీను దార్లు లేనిదే జరుగదు. ముద్దాయి కోర్టు ఎదుట హాజరు అగుటకు జామీనుదార్లు పూచీ పడుదురు. ఒప్పందములలో ఋణస్థుని వద్ద ఋణము వసూలుకాని పక్షములో జామీను దారుని వద్ద వసూలు చేయబడును (చూ. జామీను - పు. 305) ఓ. న.

జావోర్‌స్కీ, వ్లాడి స్టాలియోవాల్డ్ (1865-1930): ఇతడు పోలిష్ ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు, సాంఘిక తత్త్వవేత్త క్రాకో యూనివర్సిటీలో న్యాయ శాస్త్రాచార్యుడుగ పని చేసెను. కొంతకాలము వియన్నాలోని జాతీయ కౌన్సిల్ (రీచ్ రాట్) సభ్యుడుగ పనిచేసి, మొదటి ప్రపంచ యుద్ధ కాలమందు కేంద్ర రాజ్యముల ఎదుట పోలెండునకు ప్రాతినిధ్యము వహించిన అత్యున్నత జాతీయ కమిటీకి అధిపత్యము వహించెను.

తన తరమునకు చెందిన పలువురు తాత్త్వికులవలె జావోర్‌స్కీయును, తత్త్వశాస్త్రమున బుద్ధివాదమును సాంఘిక సిద్ధాంతమును వ్యక్తి శ్రేయోవాదమును నీతి శాస్త్రమున సాపేక్షతావాదమును సమర్థించుటతో ఆరంభించి, అచిరకాలములోనే ఆయా సిద్ధాంతములలోని లోటుపాట్లను గ్రహింపగలిగెను. అనంతరము ప్లేటో, అక్వైనాస్, వైహింగర్, స్పాన్ ప్రభృతుల గ్రంథములను పఠించి క్రైస్తవ నీతి శాస్త్ర పునాదులపై నిర్మింపబడిన ఒక విశ్వజనీన భావనాత్మక సమాజము నూహింపగలిగెను. జావోర్‌స్కీ న్యాయశాస్త్రములో అవిరళ కృషిచేసి రచనలు సాగించెను. ఆరంభమున ఇతడు న్యాయ సమస్యలను కేవలము చారిత్రిక సిద్ధాంత దృష్టితో పరిశీలించుటను వ్యతిరేకించినను, తనఖాలు, భూమి రిజిష్ట్రర్లకు సంబంధించిన రచనలలో సిద్ధాంత వాదమునకు ప్రతినిధిగ పరిగణింపబడెను. జావోర్‌స్కీ పరిపాలన, సార్వజనిక న్యాయము, న్యాయ తత్త్వశాస్త్రముల వైపునకు దృష్టిని మరల్చెను. వైయక్తిక, సార్వజనిక న్యాయములపై తరువాతి కాలమున అతడు సాగించిన కృషిలో అతని సామాజిక దృక్పథము యొక్క ప్రభావము ప్రస్ఫుటమగుచున్నది. వైయక్తిక న్యాయము గూడ సాంఘిక విషయములతో సంబంధము గలిగియున్నదని జావోర్‌స్కీ భావించెను. ఒక రకపు పరిస్థితులు మానవుల సాంఘిక జీవన ఫలితములనియు, కాని అవి రాజకీయముల ప్రాబల్యముద్వారా వ్యక్తుల అదుపాజ్ఞలలోనికి వచ్చు ననియు, మరియొక రకపు పరిస్థితులు వ్యక్తిగత ఆశయముల నుండి ఉద్భవించుననియు, కాని, వాని సాధనలో వ్యక్తులు ప్రభుత్వ సాహాయ్యమపేక్షించుటచే అవి ప్రభుత్వ నియంత్రణకులోబడుననియు, జావోర్‌స్కీ భావించెను. పైన పేర్కొనబడిన మొదటి రకపు పరిస్థితులను పాలించు సూత్రములే సార్వజనిక న్యాయమునకు విషయమనియు, రెండవ రకపు పరిస్థితులను పాలించు సూత్రములు వైయక్తిక న్యాయ విషయమనియు జావోర్‌స్కీ వెల్లడించెను.

జావోర్‌స్కీ తాను రచించిన భూసంబంధ న్యాయగ్రంథమందు తన సిద్ధాంతములను ఆచరణలోనికి దెచ్చుటకు ప్రయత్నించెను. అసంఖ్యాకములగు వ్యవసాయ క్షేత్రములను సృష్టించి ఒక్కొక్క కుటుంబమునకు సరిపోవు జీవనోపాధిని గలుగజేయుటయే పోలండులోని అప్పటి భూ సంస్కరణ ప్రధానోద్దేశము. ధర్మశాస్త్రము కన్న అర్థిక శాస్త్రముననే ఈ విషయముతో ఎక్కువ సంబంధ మున్నప్పటికిని దీనిని న్యాయ పరిభాషలోనికి తర్జుమా చేయవలసిన అవసరము గలదని జావోర్‌స్కీ భావించెను. తాను రచించిన గ్రంథములలో 'వ్యావసాయిక కృషి ప్రమాణము' అను ప్రయోజనాత్మక భావమును ప్రవేశపెట్టుట ద్వారా జావోర్‌స్కీ ఆ కార్యమును సాధించెను. ఇతడు పోలండు రాజ్యాంగమును రూపొందించుటకు ఒక నమూనా సంవిధానమును తయారు చేసెను. ఓ. న.

జిరాయితీ హక్కు : సేద్యయోగ్యమైన భూమిని రైతు సాగుచేయుచున్నప్పుడు ఆ రైతునకు అట్టి భూమిపై

సాగు హక్కు కలదు. ఈ హక్కు ఆ భూమి స్వభావమును బట్టి ఉండును. అనగా ఆ సాగు భూమి ప్రభుత్వ అధీనమా, జమీందారు అధీనమా లేక ఈనాముదారు అధీనమా అను అంశమును బట్టి అట్టి హక్కుల స్వభావము కూడ మారును ప్రభుత్వ అధీనపు సాగుభూముల రైతులకు తమ స్వాధీనమందుండు భూమిపై శిస్తు చెల్లించు బాధ్యతతో సంపూర్ణ హక్కులు కలవు. జమీందారు లేక భూఖామందు అధీనములోనున్న భూములు మద్రాసు ఎస్టేటు భూముల చట్టము క్రింద మూడు రకములుగ విభజింపబడినవి. అందు వైయక్తిక భూములు, పాత సాగుభూములు, రైతు భూములు, అనగా సేద్య యోగ్యమైన భూములు. ఆ చట్టము సెక్షను 6 (1) క్రింద, చట్టము అమలులోనికి వచ్చునాటికి రైతు స్వాధీనమందున్నట్టియు లేక తదుపరి రైతు స్వాధీనమును పొందినట్టియు భూములపై రైతునకు జిరాయితీ హక్కు యుండునట్లు ప్రకటింపబడినది. మద్రాసు ఎస్టేటు భూముల చట్టముక్రింద రైతునకు నూతనముగ ఎట్టి హక్కులు సృష్టింపబడలేదు. రైతుల హక్కులు ఆ ప్రకటన మూలముగ గుర్తింపబడినవి.

ఈనాము భూములలో ఆ ఈనాములు ఎస్టేట్లు అయినప్పుడు పై చట్టము వర్తించును. ఆ చట్టము వర్తించని ఈనాములలో ఈనాముదారున కివ్వబడిన గ్రాంటును బట్టి అతడు కేవలము భూఖామందు మాత్రమేనా? అనగా శిస్తు వసూలు చేసుకొను హక్కు మాత్రమే కలవాడా? లేక సేద్యముచేయు హక్కుకూడ కలిగియుండెనా, అను దానిని బట్టి భూమి సాగుచేయు రైతునకు హక్కులు నిర్ణయమగును. జిరాయితీ హక్కును పురస్కరించుకొని రైతునకు ఆ భూమికి సంబంధించిన హక్కులు పెక్కు గలవు. ఓ. న.

జీమూత వాహనుడు: జీమూత వాహనుడు వంగదేశమందలి ధర్మశాస్త్ర గ్రంథకర్తలలో సుప్రసిద్ధుడు. 12వ శతాబ్దికి చెందినవాడనియు, విష్వక్సేనుడను వంగ ప్రభువు కొలువులో మంత్రిగా ఉండెననియు విజ్ఞులూహించినారు. 'కాలవివేక' మను గ్రంథములో జీమూత వాహనుడు ఇట్లు తననుగూర్చి ఉల్లేఖించెను:

'ఇతి పారిభద్రీయ మహా మహోపాధ్యాయ జీమూతవాహన కృతౌ ధర్మరత్నే కాలవివేక సమాప్తిః'

'ఈ ధర్మశాస్త్రవేత్త పరిభద్రవంశీయుడనియు, మహా మహోపాధ్యాయ బిరుదాంచితుడనియు, ధర్మరత్న గ్రంథ కర్త అనియు దీనినిబట్టి తెలియుచున్నది.

'ధర్మరత్నము అను గ్రంథము మనకు లభించుటలేదు. ఈ గ్రంథమందలి భాగములగు 'కాలవివేకము' 'వ్యవహార మాతృక', 'దాయభాగము' లు మాత్రము ఇప్పటికిని కలవు. వీనివలననే జీమూతవాహనునికి ధర్మశాస్త్ర ప్రపంచములో అద్వితీయమైన స్థానము చేకూరినది.

'కాల వివేకము' లో జీమూతవాహనుడు వేద పఠనమునకు, వివిధ పండుగలకు, దైనందిన మత సంబంధి అగు ప్రక్రియా కాండలకు తగిన కాలమును శాస్త్రాధారములతో నిరూపించినాడు. 'వ్యవహార మాతృక' లో న్యాయ స్థానములు, సాక్ష్యము, 18 వివాద కాండలు రుజువు చేయు పద్ధతులు మొదలగు విషయములను విపులముగా చర్చించినాడు. కాత్యాయన, నారద, బృహస్పతీత్యాది స్మృతుల నుండి విషయ సేకరణ చేసినట్లు తెల్పుటయేగాక, ఇపుడు మనకు ఉపలబ్ధముకాని ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములను కూడ కొన్నిటిని ఉదాహరించినాడు. జితేంద్రియ, యోగలోక, మంజరీకార మొదలగు ధర్మశాస్త్ర రచయితలితనిచే నుదాహరింపబడినారు గాని వారి గ్రంథములిపుడు గోచరించుటలేదు.

జీమూతవాహనునికి ధర్మశాస్త్ర కర్తలలో విశిష్ఠ స్థానము చేకూర్చిన దితని 'దాయభాగ' మను యుద్గ్రంథము. వారసత్వమును గూర్చిన కూలంకష చర్చ ఈ గ్రంథమందుగలదు. దాయభాగము ఏ ఒక స్మృతికిని వ్యాఖ్యానముగాదు. అన్ని స్మృతులను ఆధారముగా గొని, వారసత్వ సిద్ధాంతము లిందు సంకలనము చేయబడినవి. ఇందు మీమాంసగావింపబడిన ముఖ్య విషయములు: దాయశబ్ద నిర్వచనము, కుటుంబ ఆస్తివిభాగము, విభక్త కుటుంబము, అవిభక్తకుటుంబముగా పునరావిర్భావము, కుటుంబాస్తిపై తండ్రికి గల హక్కులు, స్త్రీధనము, వారసత్వ హక్కు అభావము, వారసత్వ నిరూపణ నిబంధనలు మొదలగునవి. ఈ గ్రంథమును, వివరించు వ్యాఖ్యానములు 12 కలవు. దీనినిబట్టి ఈ గ్రంథము యొక్క ప్రాశస్త్యము ఊహింపవచ్చును. ఆచార్య చూడామణి, రఘునందన, అచ్యుతానంద చక్రవర్తి, రామభద్ర న్యాయాలంకార, మహేశ్వర, శ్రీనాథ తర్కాలంకార ఇత్యాది సుప్రసిద్ధ న్యాయశాస్త్రవేత్తలు జీమూతవాహనుని దాయ భాగమునకు వ్యాఖ్యాతలు.

దాయభాగమందు జీమూతవాహనునిచే ప్రతిపాదింపబడిన సిద్ధాంతములు కొన్ని నూతనములు. అదివరకు వర్తించుచున్న విజ్ఞానేశ్వరుని సిద్ధాంతములను కొన్నింటిని జీమూతవాహనుడు ఖండించెను. విజ్ఞానేశ్వర యతి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిపై మితాక్షరి అనుపేర వ్యాఖ్యానము రచించెను. ఈ మితాక్షరి వ్యాఖ్య యావద్భారతములో ప్రసిద్ధిచెందెను. వంగదేశమందు కూడ అందలి సిద్ధాంతములు వర్తించుచుండెను. జీమూతవాహనుడు విజ్ఞానేశ్వరుని

సిద్ధాంతములకు భిన్నములగు కొన్ని సిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించి వాటికి వంగదేశమందు ప్రామాణ్యత చేకూర్చెను. ఈ కారణమున భారత దేశమందు మితాక్షరి, దాయభాగ యను రెండు న్యాయశాస్త్ర వ్యవస్థ లవతరించుట తటస్థించెను.

మితాక్షరి, దాయభాగములకు గల సిద్ధాంత భేదములను పరిశీలించినచో జీమూతవాహనుడెట్టి ప్రయోజనములను సాధింపనెంచెనో తెలియనగును.

జన్మనైవ స్వత్వవాద ఖండనము, ఉపరమస్వత్వ వాద స్థాపనము : పైతృకమగు ఆస్తియందు సుతునికి పుట్టుకతోనే హక్కు ఏర్పడునని విజ్ఞానేశ్వరుడు సిద్ధాంతీకరించెను. తండ్రి బ్రతికి ఉండగనే కుమారునికి పితామహోపాతమైన ఆస్తియందు తండ్రి హక్కుతో సమానమైన హక్కు కలుగుననియు, తన భాగమును విభక్తము చేసుకొనుటకు కుమారుడు సమర్థుడనియు, మితాక్షరి యనుయాయులమతము. (చూ. సమీక్ష - పు. 70).

దీనిని ఆధారముగాగొని, విజ్ఞానేశ్వరుడు జన్మనైవ స్వత్వ సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించినాడు. ఈ సిద్ధాంతము వలన పిత్రీయమగు ఆస్తియందు తండ్రికి స్వేచ్ఛగా అన్యాక్రాంతము చేయు హక్కు నశించినది.

ఆపత్కాలమందును, కుటుంబ క్షేమమునకు, ధర్మ కార్యములకు మాత్రమే స్థిరాస్తిని విక్రయించుట, తనఖా ఉంచుట, దానముచేయుట వీలుపడును.[1]

ఈ విధముగా విజ్ఞానేశ్వరుడు పైతృకమగు ఆస్తియందు పుత్ర, పౌత్ర, ప్రపౌత్రులకు జన్మించినపుడే హక్కు కలుగునని తీర్మానించి కుటుంబ కర్తకు అట్టి ఆస్తిని అన్యాక్రాంతముచేయు హక్కును అరికట్టినాడు. దీనికి భిన్నముగా జీమూత వాహనుడు, ఉపరమస్వత్వ సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించెను. తండ్రి జీవిత కాలములో కుమారునికి కుటుంబాస్తియందెట్టి హక్కును యుండదని దీని సారాంశము.

తలిదండ్రుల మరణానంతరము అన్నదమ్ములు కలిసికొని పిత్రీయమగు ఆస్తిని సమముగా పంచుకొనవలెననియు, తలిదండ్రులు జీవించి ఉండగా వీరనీశులు, లేక స్వత్వము లేనివారు.[2]

తండ్రి మరణానంతరమే పుత్రునికి కుటుంబాస్తి యందు హక్కు ఏర్పడగలదని జీమూతవాహనుని ప్రతిపాదన వలన కుటుంబాస్తిని యథేచ్ఛగా అన్యాక్రాంతము చేయగల హక్కు తండ్రికి సిద్ధించినది. దీనినిబట్టి విజ్ఞానేశ్వర జీమూత వాహనుల సిద్ధాంతములకుగల వ్యత్యాసమును సులభముగా ఊహింపవచ్చును.

అప్రతిబంధదాయ, సప్రతిబంధదాయ యను వర్గీకరణ యాక్షేపణము : విజ్ఞానేశ్వరుడు ఆస్తిని అప్రతిబంధదాయ, సప్రతిబంధదాయ అని వర్గీకరించెను. (చూ. సమీక్ష - పు. 70) ఏ ఆస్తి యందు స్వత్వదారుని యునికి మరియొకనికి స్వామ్యము కలుగుటకు ప్రతిబంధము లేక అవరోధము కాదో అట్టి 'ఆస్తిని అప్రతిబంధ దాయ'మని వ్యవహరింతురు. పితామహోపాత్తమగు ఆస్తి అట్టిది. ఇందు తండ్రి బ్రతికి ఉండుట కుమారుని స్వామ్యమునకు భంగకారికాదు. కనుక, కుమారునికి పిత్రీయమగు ఆస్తి అప్రతిబంధదాయ. పిత్రీయమగు ఆస్తి యొకనికి సంక్రమించిన దనుకొందము. అతనికి నలుగురు పుత్రులు కలిగిన ఆ నలుగురికి వెంటనే ఆ ఆస్తియందు స్వామ్యము కలుగుచున్నది. ఈ నలుగురు సోదరులకు వారి తండ్రికి, ఆ ఆస్తి అప్రతిబంధ దాయకమై ఉండును. ఒక సోదరుడు మరణించిన తక్కిన ముగ్గు సోదరులకు ఆ ఆస్తిచెంది ఉండును. మరణించిన సోదరు పుత్రులుకూడ ఈ ఆస్తిని అప్రతిబంధదాయగా గ్రహింపనర్హులు. వారి తండ్రి భాగమును వారు గ్రహింప సమర్థులు. మరణించిన సోదరునికి పుత్రుడు లేనియెడల తక్కిన అవిభక్త సోదరులు మాత్రమే ఆస్తికి అర్హులగుదురు. అతని భార్యగాని, ఆడ సంతానముగాని, ఇతర వారసులుగాని ఆ ఆస్తిని గైకొనలేరు. ఎవరికి ఒక ఆస్తి అప్రతిబంధ దాయగా ఉండునో అందొకరు మరణించిన తక్కినవారికే ఆ ఆస్తి మిగిలిపోవును. మరణించిన వాని వారసులు ఆ ఆస్తియందెట్టి హక్కులను పొందలేరు. మరణించిన వానికి పిత్రీయమగు ఆస్తి కాక, స్వార్జితమగు ఆస్తి ఉండిన, అది అతని అవిభక్త సోదరులకు చెందదు. ఆ ఆస్తి సోదరులకు సప్రతిబంధము. భార్యకు, కుమార్తెలకు, ఇతరుల కెవ్వరికైన కూడ అది సప్రతిబంధదాయమే.

పైతృకమగు ఆస్తికి నష్టము లేకుండ సంపాదించినది స్వార్జితము. మిత్రుల వలన లబ్ధమైనది, వివాహమువలన చేకూరినది, విద్యవలన ప్రాప్తించినది స్వార్జితమునకు ఉదాహరణములు*.

ఇట్టి స్వార్జితమునందు సోదరులకు అవిభక్తులుగా ఉన్నను, భాగములేదు. ఇట్టి ఆస్తి సప్రతిబంధదాయ.

---

1 ఏకోపి స్థావరం కుర్యాత్ దానాధమన విక్రయం
ఆపత్కాలే కుటుంబార్థే ధర్మార్థేవ విశేషతః

2 ఊర్ధ్వం పితుశ్చ మాతుశ్చ సమేత్య భ్రాతరః సమం
భజేరన్ పైతృకం రిక్థ మనీశా స్తేహి జీవతోః

* పితృద్రవ్య అవిరోధేన యదన్యత్ స్వయమార్జితమ్
మైత్ర మౌద్వాహికంచైవ దాయాదానాంత తద్భవేత్''
క్రమా దభ్యాగతం ద్రవ్యం హృతమప్యుద్ధరేత్తుయః
దాయాదేభ్యో నతద్దద్యాత్ విద్యయాలబ్ధమేవచ.

స్వప్రతిబంధదాయ సొంతదారుని అనంతర మతని వారసులకు సంక్రమించును. అప్రతిబంధదాయ అతని అవిభక్త సోదరులకు, అవిభక్త పుత్రులకు సంక్రమించును. ఈ విధముగా విజ్ఞానేశ్వరుడు స్వప్రతిబంధ, అప్రతిబంధ దాయ వర్గీకరణము నంగీకరించెను.

జీమూత వాహనుడు పై సిద్ధాంతమును వ్యతిరేకించెను. ఆస్తి అంతయు స్వప్రతిబంధమేనని ఇతని వాదము. ఉపరమ స్వత్వవాదము నంగీకరించినచో అప్రతిబంధదాయ కలుగనేరదు. కుటుంబము అవిభక్తముగా ఉన్నను, పుత్రులు లేకుండా ఒక సోదరుడు మరణించిన, ఇతర సోదరులకు కుటుంబాస్తి ఈ సిద్ధాంతరీత్యా సంక్రమింపదు. అతని వారసులు (భార్య, కూతురు మొదలగువారు) అతని భాగమును పొందుట కవకాశము కలుగును. విజ్ఞానేశ్వరుని సిద్ధాంతమునకును, జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతమునకు ఎంత తారతమ్యము గలదో దీనివలన తెలియనగును.

సపిండ శబ్ద నిర్వచనము: మనుస్మృతిలో వారసత్వమును నిర్దేశించు 'అనంతరః సపిణ్డాద్ యః తస్య తస్యధనం భవేత్' అని ఉన్నది. మరణించినవాని సపిండుని కతని ఆస్తి చెందునని భావము. ఇందు 'సపిండ' అను పదమునకు అర్థమేర్పరుపవలెను. విజ్ఞానేశ్వరుడు ఒకే గర్భస్థ పిండమునకు సంబంధించిన అను అర్థమును గ్రహించెను. వారసులు ఏక అవయవాయులనియు, రక్త సంబంధము గల వారనియు అర్థము చెప్పి ఎవరికెక్కువ ప్రత్యాసక్తి (రక్తసంబంధము) గలదో అతడే వారసుడగుట కర్హుడని నిర్ణయించెను. వారసుల సన్నిహిత్వమును నిర్ణయించుటకు, సగోత్ర సపిండీకులనియు, భిన్న గోత్ర సపిండీకులనియు, విభజించి, భిన్నగోత్ర సపిండీకులను ఆత్మ బంధువులు, పితృ బంధువులు, మాతృ బంధువులు అని మూడు విభాగములుగా చేసెను. ఈ విభాగము వలన భిన్న గోత్ర సపిండీకులకు సగోత్ర సపిండీకుల తర్వాతనే వారసత్వము లభించును.

ఆస్తిదారుని కుమార్తెయొక్క, లేక సోదరి యొక్క-సంతతివారు భిన్న గోత్ర సపిండీకులగుదురు. 'సమాన గోత్రాను, సమాన ప్రవరాను, భార్యాత్వమపిన ఉత్పద్యతే' అని విజ్ఞానేశ్వరుని సిద్ధాంతము వలన స్వీయ గోత్రములలో కుమార్తెను వివాహము చేసిన ఆ వివాహము శాస్త్రీయముకాదు. వధూవరులు 'అసమానార్ష జ గోత్ర' జులుగా ఉండవలెనని యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి ప్రమాణము గలదు. వరుని గోత్రము, వధువు తండ్రి గోత్రముకన్న భిన్నముగా ఉండవలెను. కనుకనే కుమార్తెను, సోదరుని, ఇతర గోత్రములలో నుద్వాహము చేయవలెను. వివాహము వలన వధువు గోత్రము మారును. భర్త గోత్రీయురాలగును. ఆమె సంతతికూడ భర్త గోత్రీయులగుదురు. అందుచే దౌహిత్రుడు, మేనల్లుడు భిన్న గోత్ర సపిండులగుట తటస్థించును. మిక్కిలి సన్నిహితులగు వీరుండగా సగోత్ర సపిండుడని ఎంతటి దూరస్థునికైన ఎక్కువ రక్తసంబంధము గలదనుట తగునా? 'భిన్న గోత్రాణాం సపిండానాం బంధు శబ్దేన గ్రహణాత్' అని విజ్ఞానేశ్వరుడు భిన్న గోత్ర సపిండులు బంధువులని అర్థమును చెప్పెను. దౌహిత్రుడు భిన్న గోత్ర సపిండుడుగాన బంధువులుగా సగోత్ర సపిండుల తర్వాతనే వారసత్వమున కర్హుడు కావలసి ఉన్నది. విజ్ఞానేశ్వరుడే అందలి యనౌచిత్యమును గ్రహించి దౌహిత్రునికి బద్ధక్రమ వారసులలో తన విమర్శనా చాతుర్యముచే ఉన్నత స్థానము కలుగచేసెను, (చూ. సమీక్ష-పు. 71, 72.)

అంతవరకు మేలు కలిగెను. కాని దౌహిత్రుని సంతతి, సోదరి సంతు, సగోత్రజుల తర్వాతనే వారసత్వము చేకూర వలసిన స్థితిలోనే ఉండవలసి వచ్చిరి. క్రింది ఉదాహరణ వలన ఇందలి అనౌచిత్యము తేటతెల్ల మగును:

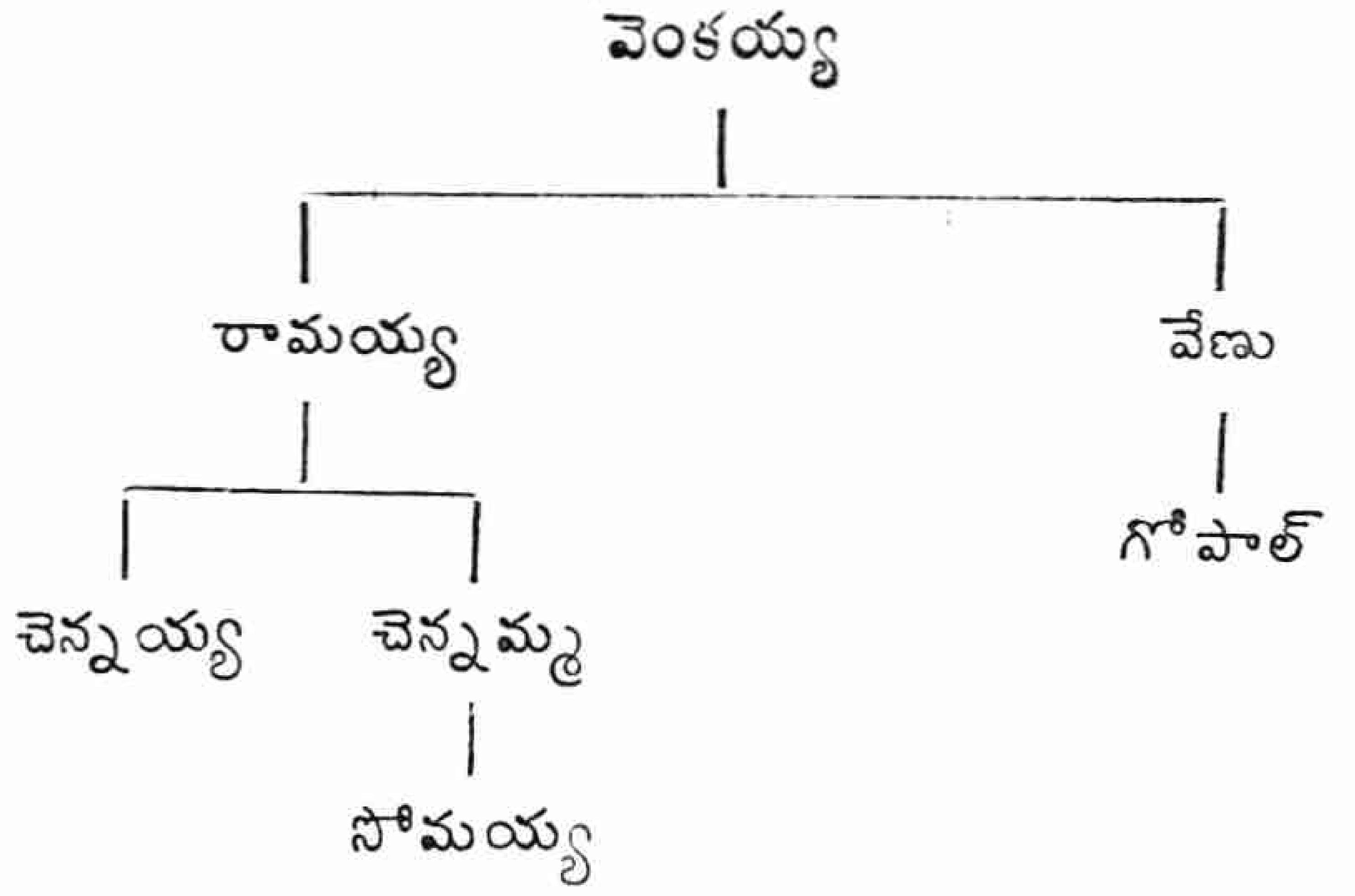

చెన్నయ్య మరణించగా ఈతని ఆస్తిని చెల్లెలి కుమారుడు సోమయ్యకు చెందవలెనా, పినతండ్రి కుమారుడు గోపాల్‌కు చెందవలెనా అను ప్రశ్న. గోపాల్ సగోత్రజుడగుటచే సోమయ్య కన్న సన్నిహిత వారసుడని విజ్ఞానేశ్వరుని ఆశయము. ఇది సమంజసమయిన నిర్ణయమా?

జీమూతవాహనుడు సపిండ శబ్దమునకు వేరుగా చెప్పెను. పిండమనగా గర్భ శిశువు కాక, శ్రాద్ధ కర్మయందు ప్రయుక్తమగు పిండములని పిలువబడు అన్నపు ముద్దలుగా ఇతడు భావించెను. శ్రాద్ధములందు ముఖ్యమగునవి రెండుకలవు: ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధము పార్వణ శ్రాద్ధము. ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధము మరణించిన వ్యక్తి నొకనినే ఉద్దేశించి పెట్టబడును. చనిపోయిన తర్వాత మొదటి సంవత్సరములో ఇట్టివి 16 శ్రాద్ధములు జరుగును. సంవత్సరము కాగానే గాని, లేక చనిపోయిన 12 వ నాడుగాని సపిండీ

కరణమను శ్రాద్ధక్రియ జరుపుదురు. దీనివలన మరణించిన వానికి ప్రేతత్వము నశించి పితరుడగును. తర్వాత ఈ పితరునికి ప్రతి సాంవత్సరీకముగా ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధము జరుపబడును. పార్వణ శ్రాద్ధము కొన్ని నిర్దిష్ట తిథులందు ప్రయోగింప దగినది. అమావాస్యనాడు పార్వణ శ్రాద్ధము నెరవేర్తురు. తలిదండ్రుల పితరులను మూడు పురుషాంతరముల వరకు స్మరించి, వారి నుద్దేశించి ఈ శ్రాద్ధక్రియ జరుపుదురు. దీనికే 'త్రైపూరిషిక'మను నామాంతరము గలదు. తల్లి వైపు, తండ్రి వైపు మూడు పురుషాంతరముల వరకు నుద్ధరింప నుద్దేశించినది గాన దీనికా పేరు సార్థకము.

ఇట్లు శ్రాద్ధ క్రియవలన మాతా మహ, పితా మహాది పితరులకు పుణ్యలోక ప్రాప్తిని కలిగించుటకు వీలు గలుగుచున్నది. దీని నాధారముగాగొని జీమూతవాహనుడు సాపిండ్యమును నిర్ణయించెను. ఒకే పితరుల కిరువురు పిండముల నర్పణచేయగలిగినచో వారిరువురు మరణించినవారి సపిండులు—పిండప్రదానార్హత, పితరుడుగా పిండ స్వీకరణార్హత సాపిండ్యమును సిద్ధింప చేయునని జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతము. మరణించినవానికి గలుగు పుణ్యప్రాప్తిని బట్టి సాపిండ్య సాన్నిహిత్యము నిర్ణయించుటకు జీమూతవాహనుడు ఆధారముల నేర్పరచెను. ఇట్లు చేయుట వలన భిన్నగోత్ర సపిండీకులు, సగోత్ర సపిండీకులు సంకలింపబడి కొంతమంది భిన్నగోత్ర బంధువులు సగోత్రుల కన్న వారసత్వమున కెక్కువ అర్హత సంపాదించుట కనువగును. పైన ఉదాహరణకిచ్చిన వంశవృక్షములో చెన్నయ్య తన తండ్రి రామయ్యకు పితామహుడగు వెంకయ్యకు శ్రాద్ధములు పెట్టును. గోపాల్ తన పితామహుడగు వెంకయ్యకు శ్రాద్ధమును పెట్టును. అట్లే సోమయ్య తన పితామహుని తండ్రియగు వెంకయ్యకు పిండప్రదానము చేయును. వీరు ముగ్గురు ఒకే పితరునికి శ్రాద్ధము పెట్టు వారగుటచే సపిండులు. సోమయ్య, చెన్నయ్య తండ్రియగు రామయ్యకు కూడ పిండప్రదానము చేయును. గోపాల్ చెన్నయ్య తండ్రికి పిండ ప్రదానము చేయజాలడు. కనుక సోమయ్య గోపాల్ కన్న సన్నిహిత వారసుడగుచున్నాడు. ఈ ఉదాహరణ వలన జీమూతవాహనుని సిద్ధాంత ప్రయోజనము సువ్యక్తమగును. కుమార్తె, సోదరి మొదలగు స్త్రీల ద్వారా భిన్న గోత్రజులగుచున్న సన్నిహిత వారసులు, సగోత్ర సపిండుల అనంతరమే వారసత్వమున కర్హులగుదురను నిబంధనము సడలుట కవకాశము కలిగించుటయే జీమూతవాహనుని ఆశయము.

స్త్రీ ధన నిర్వచనము: వారసత్వమును నిర్ణయించుటలో స్త్రీ ధనమును గూర్చిన చర్చకు ముఖ్యస్థానము గలదు. స్త్రీకి చెందిన ఆస్తి ఆమె మరణానంతరము ఆమె కుమార్తెకు చెందును. కుమార్తె లేనిచో ఆమె ఇతర వారసులకు చెందును. స్త్రీ ధనము స్వేచ్ఛగా అన్యాక్రాంతముచేయు హక్కుతో సమన్వితము. సంపూర్ణ స్వత్వము స్త్రీకి తన స్త్రీ ధనమునందుగలదు. ఎట్టి ఆస్తి స్త్రీ ధనాభిమోదమో యాజ్ఞవల్క్య స్మృతిలోని శ్లోకము తెలుపుచున్నది (చూ. పు. 71).

తండ్రి చేత, తల్లి చేత, భర్త చేత, సోదరునిచేత ఇవ్వబడినది; వివాహాగ్ని ఎదుట బహూకరింపబడినది; వేరొక భార్యను స్వీకరించినపుడు మొదటి భార్యకు దుఃఖోపశమనార్థము భర్తచే నొసగబడినది మొదలగునవి (ఆద్యంచ) స్త్రీ ధనమని నిర్వచించబడినది.

విజ్ఞానేశ్వరుడు 'ఆద్య శబ్దేనరిక్థక్రయ సంవిభాగ మధిగమ ప్రాప్తమేతత్ సర్వం స్త్రీధనం మన్వాధి భిరుక్తం' అని వ్యాఖ్యానించెను. 'ఆది' శబ్దము వలన ఏ విధముగా స్త్రీకి ప్రాప్తించినను ఆస్తి స్త్రీ ధనమే అగునని దీని భావము. వారసత్వమువలన, కొనుటవలన, విభాగము వలన, దొరకుటవలన మరి యే ఇతర విధముగానైన స్త్రీకి చేకూరిన ఆస్తి స్త్రీ ధనముగా నెంచవలసినదే అని విజ్ఞానేశ్వరుని ఆశయము. స్త్రీ ధనము యౌగిక శబ్దము; పారిభాషికశబ్దము కాదు. స్త్రీకి చెందినది సర్వము స్త్రీ ధనమే అని అతని నిర్వచనము.

జీమూతవాహనుడీ సిద్ధాంతమును అంగీకరించ లేదు. యాజ్ఞవల్క్యని శ్లోకమందు 'ఆద్య' కు మారుగా 'ఏవ' అనుపాఠాంతరమును ప్రతిపాదించెను. దీని వలన శ్లోకమందుదాహరించిన ఆరు విధములగు ఆస్తి ఏవ (= మాత్రమే) స్త్రీ ధనమని యర్థము సిద్ధించును. స్త్రీకి వారసత్వ ద్వారమున మరి ఇతర విధముల లబ్ధమగు ధనము స్త్రీ ధనము కాదని భావము. స్త్రీ ధనము కాని ఆస్తియందు కాత్యాయన స్మృతి ననుసరించి ఆమెకు జీవితాంతము వరకు అనుభవించు హక్కు మాత్రమే ఉండును. ఆమె అనంతరము దాయాదులకా ఆస్తి చెందును (చూ.సమీక్ష-పు.71). దాయాదులనగా ఆమెకు పూర్వము ఏ పురుషవ్యక్తి ఆ ఆస్తికి హక్కుదారుడో అతని వారసులని అర్థము. స్త్రీ ధనము కానిచో స్వేచ్ఛగా అన్యాక్రాంతము చేయు హక్కు ఉండదు. ఆమె అనంతరము ఆమె వారసులకు గాక పూర్వము హక్కుదారుడి వారసులకు సంక్రమించును. ఈ విధముగా సంపూర్ణ హక్కులు గల స్త్రీ ధనము కాని ఆస్తి నొకదానిని జీమూతవాహను డంగీకరించెను. ఈ

సిద్ధాంతము వంగదేశమందే కాక కొలది ప్రాంతములలో తప్ప యావద్భారతములో ప్రివీ కౌన్సిల్ వారి తీర్పుల ద్వారమున ప్రయుక్తమాయెను.

వంగదేశములో విజ్ఞానేశ్వరుని సిద్ధాంతములు త్రోసి వేయబడి, జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతములు అంగీకరింపబడుటకు కారణము లరయదగినవి. జీమూతవాహనుని తర్వాత ప్రముఖ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిర్మాతలగు కుల్లూక భట్టు, శూలపాణి, హలాయుధుడు మొదలగువారు జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతములను ఉదాహరింపలేదు. జీమూతవాహనుని అభిప్రాయములును, ప్రామాణ్యములును వారికి తోచలేదు. అట్టిచో వంగదేశమునంతను అనుశాసించు ప్రామాణ్యత జీమూతవాహనుని దాయభాగమున కెట్లు సిద్ధించెను ?

ఈ ప్రశ్నకు సమాధానము నూహింతము. జీమూతవాహనుని గ్రంథ రచననాటికి వంగదేశము మహమ్మదీయ సంప్రదాయములకు సన్నిహితముగా యుండెను. ఆస్తియందు స్వత్వము గలవానికి స్వేచ్ఛగా తన జీవితకాలము అన్యాక్రాంతము చేయు హక్కును మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్ర మొసంగుచున్నది. ఇట్టి హక్కునే స్వత్వమునకు అన్వయించిన జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతము ప్రభుత్వాదరణ పొందుట కనువుగా ఉండెను. ప్రజలకుకూడ ఈ సిద్ధాంతము ప్రయోజనకారిగా కానిపించెను. అప్పటికి వంగదేశము వాణిజ్యమందు పురోగమించుచుండెను. ఆస్తియందు అన్యాక్రాంత హక్కు స్వేచ్ఛగా ఉండిన వాణిజ్యమునకు దోహదకారిగా ఉండును. అట్టి హక్కు ప్రతిపాదించిన జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతము ప్రజలకు శిరోధార్యమాయెను. తమ ప్రయోజనములను సాధించునదిగా ఉండెను. కుటుంబములు విభక్తమగుట అప్పటికి పరిపాటి యాయెను. పెదతండ్రి, పెత్తాతల సంతతికన్న, దౌహిత్రాదులు, మేనల్లుళ్లు కుటుంబములో ఉండుట తటస్థించెను. ఈ సన్నిహితవర్తులకు కాదని దూరపు సగోత్రులకు వారసత్వ హక్కు ఒసంగుట అసమంజసమను భావము ప్రజలలో పాతుకొనెను.

ఈ విధముగా జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతములు ప్రజాభిప్రాయమునకు అనుగుణముగా ఉండెను. ఇంతే కాక దాయభాగ వ్యాఖ్యాతలు గొప్ప విద్వాంసులగుట కూడ ఈ సిద్ధాంతములకు ప్రామాణ్యత చేకూర్చెను 16 వ శతాబ్దివాడగు రఘునందనుని వ్యాఖ్యానము నవద్వీప పండితుల మన్ననల బడసెను. వారన్ హేస్టింగ్స్ గవర్నర్-జనరల్‌గా ఉన్నప్పుడు హిందువులకు వర్తించు న్యాయశాస్త్రమును 'వివాదార్ణవ సేతు' అను పేరుతో నతడు పండితులచే వివరింపచేసెను. జగన్నాథతర్క పంచాననుడు 'వివాద భంగార్ణవ' మను గ్రంథమును పాలనా సౌలభ్యము కొరకు ఇంగ్లీషు కంపెనీవారికి రచించి పెట్టెను. ఈ గ్రంథములందు నవద్వీప పండితులచే ప్రశంసల నంది, రఘునందనునిచే విపుల ప్రచారము పొందిన జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతములు వంగదేశమున కంతకును వర్తించుచున్నట్లు వ్రాయబడెను. ఈ విధముగా ఆంగ్ల పరిపాలనలో జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతములు వంగదేశము నందంతటను ప్రామాణ్యతను పొందెను. స్త్రీ ధన నిర్వచన విషయములో ప్రివీ కౌన్సిల్ తీర్పులకు విజ్ఞానేశ్వరుని సిద్ధాంతము సరిగా తెలియనందున జీమూతవాహనుని సిద్ధాంతమును యావద్భారతములో అమలుపరచిరి.

న్యాయశాస్త్రమును సాధనముగాగొని సంఘ పరిస్థితులను చక్కదిద్ది, సంఘ పురోగమనమునకు తోడ్పడిన మేటి ధర్మశాస్త్రవేత్త జీమూతవాహనుడని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. జి. సి. వి. సు.

జూదము : చూ. పందెము-జూదము.

జూరీ : 'జూరీ' అనగా, 'అడిగిన ప్రశ్నకు ప్రమాణపూర్వకముగా ప్రత్యుత్తరముల నొసగుటకు ఒక పబ్లికు ఆఫీసరుచే పిలిపింపబడిన పౌరుగు జనుల సమూహము' అని మెయిట్లాండు నిర్వచించెను. చారిత్రకముగా ఈ నిర్వచన మెంతయు సత్యమైనది. పబ్లికు ఆఫీసరు జూరీని పిలిపించుట, అట్టి పబ్లికు ఆఫీసరు వేసిన ప్రశ్నలకు వారు ప్రమాణము చేసి ప్రత్యుత్తరముల నిచ్చుట సాధారణముగ జరుగు కృత్యములు. విచారణ చేయబడు అభియోగ స్వభావమును బట్టి జూరీలు గ్రాండు జూరీ, పెటిట్ జూరీ, కరోనర్స్ జూరీ మొదలగు వివిధ నామములతో వ్యవహరింపబడుచుండును. వేసిన ప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరముల నొసగుటకు బదులు వివాదాంశములకు సంబంధించిన సాక్ష్యములను వినుట, విచారణ చేయుట యనునవి ప్రస్తుతము వారి విధులలో ముఖ్యభాగమైనవి.

'జూరీ' చే విచారణ జరిపించి వివాదాంశమును నిర్ణయించు పద్ధతి బ్రిటిష్ కామన్ లా యొక్క విశేషలక్షణము. ఆంగ్ల న్యాయ పద్ధతుల ననుసరించు దేశములలోకూడ న్యాయ విచారణ యందు 'జూరీ' విచారణ ద్వారానే నిర్ణయములు జరుగును. కామన్ లా కోర్టులు ఇరుపక్షములకు చెందిన వాద పత్రములపై తమ తీర్పు నొసగవచ్చును. లేదా వాద పత్రములలో వివరింపబడిన వివాదాంశములపై జూరీ చేసిన నిర్ణయమును గమనించి, తీర్పు నొసగవచ్చును. అందుచేత జూరీచే విచారణ చేయబడుటకు వీలగునట్లుగ వివాదాంశములతో వాదన పత్రములను తయారు చేయు

దురు. విచారణా ప్రక్రియయును, సాక్ష్య చట్టమును తదను గుణముగ రూపొందింపబడినవి. పూర్వ నిర్ణయ సిద్ధాంతము: న్యాయోత్కృష్టతా సిద్ధాంతములతోపాటు జూరీ విచారణయును ఆంగ్ల న్యాయ వ్యవస్థయందలి విశిష్ట లక్షణములలో ఒకటి.

'జూరీ' తొలుత నొక పరిపాలనా సాధనముగ నుండెను. క్రమముగానది కోర్టులందు ముఖ్యముగ వాడుక చేయబడుచున్నను, దాని ఉపయోగము కోర్టులకే పరిమితముకాలేదు. కాలక్రమమున 'జూరీ' పౌర స్వేచ్ఛా పరిరక్షకమై రాజకీయ సంఘటిత సమాజమునకును, పౌరునికిని మధ్య కోటగోడవలె నిలచి అతనిని సామాజిక ఒత్తిడి బారినుండి తప్పించు సాధనముగ గుర్తింపబడినది.

జూరీ విచారణ ఆంగ్లో సాక్సన్‌ల కాలమునుండి ఉన్నట్లు కొందరు చరిత్రకారుల అభిప్రాయము. కాని తొమ్మిదవ శతాబ్దమునుండి ఇది వాడుకలోనికి వచ్చినట్లు చారిత్రకాంశముల వలన స్థిరపడినది. 829 లో ఛార్లెమేన్ వారసుడగు లూయి ది పయస్ చక్రవర్తి, రాజ సంబంధ హక్కులు స్వార్థముగల కక్షిదారులచే ప్రవేశ పెట్టబడిన సాక్షుల ద్వారా గాక స్థానికముగ మంచి పరపతిగల వ్యక్తుల ప్రమాణ పూర్వక ప్రవచనముపై ఆధారపడి నిర్ణయింపబడవలెనని నిర్దేశించెను. ఆ కాలమందు సార్వభౌముని హక్కులు సంప్రదాయములపై ఆధారపడి యుండెను. ఆ సంప్రదాయము పండ్రెండుగురు పౌరుగు జనులచే ప్రమాణ పూర్వకముగ నిర్ధారణ కావలెను. ఈ పద్ధతి ఐదవ శతాబ్దమందు థియోడోసియను సంహిత యందున్న రోమక పరిపాలనా యంత్రాంగము నుండి గ్రహింపబడి యుండవచ్చును. కాని ఈ సంబంధము నిర్ధారణ కాలేదు. ఈ పద్ధతి కెరోలింజియనుల సామ్రాజ్యము నుండి నార్మండీ రాజ్యమునకును, అటనుండి ఇంగ్లండునకును తేబడినది.

తొలుత నిది ప్రభుత్వముచే స్వీయహక్కుల స్థిరీకరణకు సాధనముగా నుపయోగింపబడి, ధర్మ విచారణ సభ యని పిలువబడెడిది. నార్మను రాజుగాని, ఆంగ్ల రాజుగాని అప్పుడప్పుడు ప్రత్యేక వ్యక్తులకును, మత సంస్థలకును తమ హక్కులను ఈ పద్ధతిని ధ్రువపరచుకొను విశేషాధికారము కలుగజేసెడివారు. 12 వ శతాబ్దియందు నార్మండీలో ముఖ్యములగు సివిల్ వివాదములన్నిటి యందును దీనిని సాధారణ విచారణా పద్ధతిగ వాడుక చేసెడివారు. ఇంగ్లండులో అనేక శాసనముల ద్వారా నిదియొక విచారణా పద్ధతిగ గుర్తింపబడెను. నార్మనుల విజయానంతరము పైన పేర్కొనబడిన ధర్మవిచారణ సభ ప్రభుత్వమున కవసరమగు సమాచార సేకరణ సాధనముగా నుపయోగపడెను. మధ్యయుగము నాటి ఇంగ్లండులో జూరీ విచారణ సహేతుకమగు పద్ధతిగాగాక, యాంత్రికమగు పద్ధతిగా పరిణమించెను. ఆ దినములలో శాంతి సంరక్షణమే ప్రభుత్వము యొక్క ప్రధాన కర్తవ్యము. సన్నిహిత వర్గప్రజలు ప్రతి చిన్న విషయము పైనను ప్రతీకారమునకు సిద్ధపడి శాంతికి భంగము కలిగించకుండ వారి వివాదములను సులభ మార్గముల ద్వారా పరిష్కారము చేయుట యావశ్యకమై యుండెను. చాలకాలము వరకు జూరీ విచారణ ఈ విధముగనే జరుగుచుండెను. ఈ జూరీ, పొరుగు ప్రాంతపు ప్రతినిధిగా తమ విషయ పరిజ్ఞానముపై ఆధారపడి తమ ముందుంచబడిన వివాదాంశములపై విచారణ జరిపి తీర్పు నిచ్చు సాక్షుల సమూహము. జూరీ విచారణా పద్ధతి సాధారణ విచారణా పద్ధతులకు ప్రత్యామ్నాయముగా వాడబడజొచ్చెను. మధ్యయుగపు ఇంగ్లండులో దివ్య పరీక్షలు (తప్తలోహ పరీక్ష, తప్త జలపరీక్ష, శీతల పరీక్ష మొదలైనవి) న్యాయపణము, ద్వంద్వ యుద్ధము అనునవి ముఖ్య విచారణ పద్ధతులు. కాని, మతాధికారులు పై దివ్య పరీక్షలలో పాల్గొనరాదని 1215 లో పోపుచే శాసించబడుటచే అట్టి విచారణా పద్ధతులు విసర్జింపబడెను. 13 వ శతాబ్దియందు క్రిమినల్ కేసుల విచారణలో మధ్యయుగపు పద్ధతుల స్థానమున జూరీ విచారణ పద్ధతి యవలంబింపబడినది. క్రమముగా నది సివిల్ కేసుల విచారణకు గూడ అనువర్తింప జేయబడెను. 15 వ శతాబ్దాంతమునకు జూరీ దాదాపు అధునిక జూరీ యొక్క లక్షణములను సంతరించుకొనినది. వర్తమానకాలమున జూరీ యనునది సాక్షుల వాఙ్మూలములను విని, ఆ సాక్ష్యములపై అధారపడి నిర్ణయముల జేయు నిష్పాక్షిక వ్యక్తుల సంఘము.

జూరీ విచారణ సహేతుక విధానమై కొంత రుజుత్వమును సాధించుకొనగల్గుటకు మూడు రకముల మార్పులు తోడ్పడినవి. 1. సాక్షుల వాఙ్మూలములను వినుట, విచారణా పద్ధతుల నభివృద్ధిపరచుట, 2. జూరీ నిర్ణయముల పునరీక్షణ కనువగు విధానమును రూపొందించుట, 3. నష్ట పరిహార న్యాయమునభివృద్ధి పరచుట, వీనిమూలముగా అన్ని ముఖ్య సందర్భముల యందును నష్టపరిహారము ను నిర్ణయింపగల ప్రామాణిక పద్ధతిగా రూపొందుచున్నది.

కామన్ లా లో కోర్టు ఆదేశముపై షెరిఫ్ పొరుగు ప్రాంతమునకు చెందియుండి శాసనానువర్తనులగు పండ్రెండుగురు సజ్జనులను జూరర్లుగా పనిచేయుటకు నియమించును. అట్లు నియమింపబడిన జూరర్లు, 'వివాదాంశములపై సక్రమముగను, సత్యముగను విచారణ జరిపి

సరియగు నిర్ణయమును చేయగలవారము,' అని ప్రమాణము చేయుదురు. కోర్టులో వారి సమక్షమున విచారణ జరుగును. జూరీ నిర్ణయము ఏకగ్రీవముగ నుండవలెను. వారి నిర్ణయమును రికార్డు చేసుకొని పిమ్మట తీర్పు చెప్పబడును.

భారత దేశమునందు ఆంగ్లేయుల పరిపాలన ఆరంభమైనది లగాయితు కొన్ని తరగతుల కేసులకు జూరీ విచారణ ప్రవేశపెట్టబడెను. హై కోర్టునందు జరుగు సెషన్సు విచారణ లన్నిటియందును ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము గల హై కోర్టులలో ఆంగ్ల కామన్ లా అనుసరింపబడు కేసులలోను, దండ ప్రక్రియా సంహిత క్రింద సెషన్సు కేసులలోను జూరీ విచారణ జరుపబడును. ఇటీవలనే జూరీ విచారణ ఎత్తివేయబడినది. ఓ. స

జెంటిలీ, ఆల్బెరికో (1552-1608): జెంటిలీ ఇటాలియను ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు, ప్రొటెస్టెంటు మతానుయాయి యగుటచే ఇతడు స్వదేశమునందలి మతబాధల కోర్వజాలక 1580 లో ఇంగ్లండునకు పోయి తల దాచుకొనవలసి వచ్చెను. అచ్చట 1587 లో ఆక్స్‌ఫర్డ్ యూనివర్సిటీలో రాజపోషిత సివిల్ న్యాయాచార్యుడుగ నియమింపబడెను. జెంటిలీ లండనులోని అడ్మిరాల్టీ కోర్టులో న్యాయవాదిగ కూడ పని చేసెను. 1584 లో ఎలిజబెత్ రాణిని పదవీ భ్రష్టురాలిగ నొనర్చుటకు స్పానిషు రాయబారి మెండోజా పన్నిన కుట్ర సంబంధమై ప్రభుత్వమునకు సలహాదారుడుగ పని చేసెను. ఆ సందర్భమును పురస్కరించుకొని జెంటిలీ 'డి లెగేషనిబస్' అను గ్రంథమును రచించెను. అందు రాయబారుల సార్వజనీనత, వారు ఏ దేశములకు పంపబడుదురో ఆ దేశములకే పరిమితమగుననియు, తమ బలము, తమ ప్రభుత్వ బలముతో సమానముగ నున్ననే తప్ప తిరుగుబాటుదార్లకు రాయబారిని కోరు హక్కు లేదనియు, రాజ్యముల మధ్య మతవిషయిక విభేదమున్నను సాధారణ దౌత్యాచరణములో ఎట్టి మార్పులును రావలసిన అవసరము లేదనియు, రాయబారులచేతను, వారి సిబ్బందిచేతను చేసికొనబడిన ఒప్పందములు స్థానిక న్యాయాధికరణకు లోబడియుండుననియు జెంటిలీ వ్రాసెను. ఆ గ్రంథము వలన జెంటిలీ యొక్క పేరు ప్రతిష్ఠలు, పలుకుబడి ఇనుమడించుటయేగాక, ఆధునిక దౌత్యసూత్రములు, వాని యాచరణల వ్యవస్థాపనలో అది మిక్కిలి ఉపయోగకారియైనది.

జెంటిలీ రచించిన వేరొక గ్రంథము 'డి జూరి బెల్లి లిబ్రిట్రెస్' అనునది. దానిలో నతడు యుద్ధము కొన్ని సూత్రములకు లోబడి యుండవలెననియు, అట్టి సూత్రములు సహజముగా సక్రమ హేతువుల పైనను, సమ్మతి పైనను ఆధారపడి యుండుననియు, అటులనే యుండవలెననియు వక్కాణించెను. తరువాత కొలదికాలమునకు గ్రోషియస్ వ్రాసిన 'డి జూరి బెల్లి ఎక్ పాసిస్' అను గ్రంథము జెంటిలీయొక్క రచనను మరుగు పరచినప్పటికిని, అతని ఆధునిక అంతర్జాతీయ న్యాయస్థాపకులలో నొకరుగ పరిగణింపవచ్చును.

జెంటిలీ 1605 లో స్పెయిను దేశపు ప్రాడ్వివాక్‌గ నియమింపబడెను. ఆ ఉద్యోగ కాలములో డచ్చివారిచే స్పానిషు నౌకల నిర్బంధము న్యాయసమ్మతమా యను విషయముపై తీర్పులను ప్రకటించుచు, జెంటిలీ వ్రాసిన ఉద్గ్రంథము అతని మరణానంతరము 1613 లో ప్రచురింపబడెను. సముద్ర న్యాయమునకు సంబంధించిన న్యాయ నిర్ణయములను ప్రకటించు తొలి గ్రంథ మిదియే. ఓ. న.

జౌచీ, రిచర్డ్ (1590-1661): ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రవేత్త, న్యాయమూర్తి, జౌచీ, ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లో వ్యవహార ధర్మశాస్త్రమునందు పట్టభద్రుడై 'డాక్టర్సు కామర్సు' యొక్క ప్రాడ్వివాక్కు ఆయెను. 1620 లో ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లో 'సివిల్ లా' ఆచార్యుడాయెను. 1641 నుండి చనిపోవు వరకు అడ్మిరాల్టీ హైకోర్టులో న్యాయాధిపతిగా పని చేసెను. ఈ వ్యవహార న్యాయశాస్త్రశిక్షణ, అనుభవముల ప్రభావము ఇతని రచనలయందును, పదజాలమునందును కనిపించును. ఇతడు పెక్కు గ్రంథములు రచించెను. అందులో ముఖ్యమైనది ధర్మవిజ్ఞానశాస్త్రమును గురించినది. ఇతడు తన 'ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రముల సూత్రములు' అను గ్రంథమును ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రముయొక్క వివిధ శాఖలను ఆమూలాగ్రముగ చర్చించెను. ఇతని దృష్టిలో ధర్మస్థాపనము, ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్ర లక్ష్యము; మానవ సమాజము దానియొక్క విషయము; న్యాయసూత్రములు, న్యాయప్రక్రియ లేక ప్రతిక్రియలు తత్సాధనములు. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రముపై ఇతని రచన అమూల్యమైన గ్రంథము. 'సెల్లీ' నుడివినట్లు ఆ విషయముపై అది ప్రథమ సంహిత. అందులో అతడు ఆ విషయము యొక్క ముఖ్యాంశముల నన్నిటిని సంగ్రహముగాను, స్పష్టముగాను చర్చించెను. అసాధారణ పాండిత్యము అత్యంత వినయము అతని రచనలో సుస్పష్టమగును. తన రచనలకు తోడ్పడిన గ్రంథములకు వాటి కర్తలకు ఉదారముగా కృతజ్ఞత తెలుపును. అంతేగాక ఏవైన వివాదాంశములున్నప్పుడు వాటియొక్క గుణ దోషములను విపులీకరించి వాటి తుది నిర్ణయమును చదువరులకు విడిచిపెట్టును. జౌచియొక్క సిద్ధాంతములు స్పష్టీకరింప

బడనప్పటికి, పూర్వనిర్ణయములను ఉదాహరణములుగ మాత్రమే గాక, న్యాయసూత్రములను రూపొందించుటలో ఉపయోగించుటచేతను, ప్రాచీన నిర్ణయములకన్న ఆధునిక నిర్ణయములకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యత నిచ్చుటచేతను ఇతడు అంతర్జాతీయ న్యాయవాదులలో వాస్తవిక వాదులలో అగ్రేసరుడుగ పరిగణింపబడుచున్నాడు. ఇతని రచనలు యుద్ధ న్యాయముకన్న శాంతియుత న్యాయమునకే ప్రాధాన్యము నిచ్చుటచేత మిగుల ప్రసిద్ధములు. ఓ. న.

జ్యేష్ఠస్వామ్యము : ఈ పదము, ధర్మశాస్త్రము, ఆచార, సంప్రదాయముల ప్రకారము ఒక కుటుంబమునందు జేష్ఠ పుత్రునకు వారసత్వమున పూర్వాధికార మిచ్చుటను సూచించును. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో జ్యేష్ఠ పుత్రికకు కూడ అట్టి పూర్వాధికార మొసగబడును. న్యాయశాస్త్ర రీత్యాను సాంఘికముగను, జ్యేష్ఠ స్వామ్యభావము రెండు విస్పష్ట మూలభావములపై ఆధారపడియున్నది. అందు మొదటిది కుటుంబములోని ప్రథమ సంతానమునకు — పుత్రునకును, కొన్ని పరిస్థితులలో పుత్రికకును, తండ్రి తల్లి లేక తలిదండ్రుల ఆస్తుల వారసత్వమున పూర్వాధికార మొసగుట; రెండవది, కుటుంబ వారసత్వముద్వారా భూమిపైగాని, ఇతర ముఖ్య ఆర్థిక విషములపై గాని ఉండెడి సార్వజనిక లేక వ్యక్తిగత హక్కుల విభజనను నివారించుట.

జ్యేష్ఠపుత్రుడు కుటుంబ ప్రథమ ఫలమగుటచే ప్రత్యేక విలువ యుండుట సామాన్యమగుటచేతను, ప్రథమ జనన మగుటచే ఆ కుటుంబ జీవ ప్రసార కర్తగా భావింపబడుట చేతను, పితృ దేవతలకు పిండప్రదానము, పూర్వీకుల జ్ఞాపకార్థము పూజలు మొదలగునవి చేయు హక్కును, బాధ్యతయును గలవాడను మత విషయిక విశ్వాసములను బట్టియు, జ్యేష్ఠస్వామ్య భావముత్పన్నమై యుండును. మానవజీవితమందలి సాధారణ విషయములతో సైతము, బంధువర్గమునందును, ఇతర సాంఘిక వర్గములందును వయోధిక్యతకు సహజముగా ప్రాధాన్య మొసగబడుటచే పై మత విషయిక భావములు కూడ వాస్తవికతను సంతరించుకొనినవి.

పితృస్వామ్య వ్యవస్థలో జ్యేష్ఠ స్వామ్యము ఒక విభాగము. అట్టి వ్యవస్థ నిజమునకు ఆదిమ సమాజములో అత్యంత శక్తిమంతమై యుండెను. అత్యంత క్లిష్టములగు ఆధునిక ఆర్థిక రాజకీయ వ్యవస్థల యందును అది కొంతవరకు ప్రచలితమై యున్నది. హేతువాదులును, ప్రజా స్వామ్యవాదులును, మానవ సమానత్వమును గూర్చి ఎంతగా నుద్ఘోషించినను, సంఘమును బలహీన పరచు లేదా నాశ మొందించు విచ్ఛిన్నకర శక్తుల నెదుర్కొని సామాజిక శక్తియుక్తుల సమైక్యతా సాధనలో జ్యేష్ఠ స్వామ్యపు ప్రాధాన్యము గుర్తింపబడక పోలేదు. రాజరికము ననుసరించిన మధ్యయుగపు జర్మానిక జాతులలో సింహాసన వారసత్వము జ్యేష్ఠ స్వామ్య సూత్రముపై గాక రాజవంశము నందలి అత్యంత సమర్థములును, ప్రసిద్ధులును అగు సభ్యుల ఎన్నికపై ఆధారపడి యుండెడిది. ప్రాచీన ప్రాచ్య సామ్రాజ్యములలో అట్టి వారసత్వము జ్యేష్ఠ స్వామ్య సూత్రము ననుసరించి యుండెడిది. యూరప్ రాజ్యములలోను, ఇంగ్లండునందును సామాన్య రైతు కమతములు విచ్ఛిన్నము గాకుండుటకై జ్యేష్ఠ స్వామ్య విధానము తోడ్పడినది. అవిభక్త వారసత్వము కుటుంబము లోని జ్యేష్ఠ పుత్రునికి మాత్రమే సంక్రమించి, మిగిలిన వారికి ఎట్టి హక్కులను లేకుండెను. కులీనవర్గ ఎస్టేట్లలో అవిభక్త వారసత్వము జ్యేష్ఠ స్వామ్య సూత్రముద్వారా పరిరక్షింప బడుచుండెను. ఈ విధముగా అవిభక్త వారసత్వము ప్రథమ సంతానపు విశిష్టాధికారముల కలయిక సాధింపదలచిన లక్ష్యముల క్లిష్టత, మరియు ప్రధాన తలపై అధారపడి రూపొందింపబడినదనుట స్పష్టమగు చున్నది.

జ్యేష్ఠ స్వామ్యమునకు సంబంధించిన ఈ క్రింది అంశములు రాజనీతి శాస్త్రజ్ఞుల యొక్కయు, సాంఘిక విమర్శకుల యొక్కయు దృష్టి నాకర్షించినవి. రాజరికము ననుసరించి ఆధునిక యూరప్ రాజ్యములో జ్యేష్ఠ స్వామ్య విధానము వారసత్వ సంప్రదాయమును కల్పించుటచే తద్ వ్యతిరేకులు దాని నొక హేతు విరుద్ధము, అనాలోచితము నగు విధాన మని విమర్శించిరి. ఈ ఆధునిక రాజరికములతోపాటు అవిభక్త వారసత్వము ద్వారా తమ సాంఘిక ప్రతిపత్తిని సంరక్షించుకొనుటలో యూరప్ నందలి భూస్వామి వర్గములకు (ఉన్నత కులీన వర్గములకును, చిన్న జమీందారీ వర్గములకును) తోడ్పడుటచే కృత్రిమ ఆర్థిక, సాంఘికాధి కారములను వ్యతిరేకించు వారలును ఈ జ్యేష్ఠ స్వామ్య సూత్రమును విమర్శించిరి. వీలునామా ఆస్తిగాని, బే వీలు నామా ఆస్తిగాని, పరదైనను స్వేచ్ఛగా విభజింపబడవలయు ననెడి భావములకును, 'పరిమిత' వారసత్వము ననుసరించు పురాతన విధానములకును జరిగిన సంఘర్షణలో జ్యేష్ఠ స్వామ్యవిధానము తీవ్ర విమర్శలకు గురియైనది. ఈ రీతిని ఒకే సూత్రము సమాజపు వేర్వేరు అంతస్తులందు వేర్వేరు ప్రయోజనములకు సాధనముగ నుపయోగింపబడినది. అంతే గాని ఈ జ్యేష్ఠ స్వామ్య విధానము ఒకే పద్ధతినిగాని, ఒకే ఆశయముతో గాని పరిణతి నొందలేదు.

భారత దేశమందును, ప్రాచీన రాజవంశములలో జ్యేష్ఠ స్వామ్య విధానము అనుసరింపబడెడిది. ప్రథమ పుత్రుడే సింహాసనము నధిరోహించుటకు అర్హుడై యుండెడు వాడు. బ్రిటిష్ పాలనా కాలమున కూడ జమీందారీలు విచ్ఛిన్నము గాకుండుటకై జ్యేష్ఠ స్వామ్య పద్ధతి అనుసరింపడుచుండెను. ఓ. స.

టారిఫు వ్యాపార సాధారణ ఒడంబడిక, వ్యాపార సహకార సంస్థ (గాట్) : పన్నుల విధానము, వ్యాపారములపై సాధారణ ఒడంబడిక. 1955 మార్చి 20 న జెనీవా నగరమందు ఈ ఒడంబడిక సంతకము చేయబడి, వ్యాపార సహకారముకై ఒక సంస్థ సృష్టించబడినది.

అధికారములు, విధులు : సాధారణ ఒడంబడికను పరిపాలించుటయు, వాటి నిర్వహణ సౌకర్యము కలిగించుటయు ఈ సంస్థ విధులు. ఇవిగాక అంతర్జాతీయ వ్యాపారమునకు సంబంధించిన ప్రశ్నలపై ప్రభుత్వముల మధ్య సంప్రతింపులకు సౌకర్యము కలిగించుట, అంతర్జాతీయ వ్యాపార సంవిధానములను ప్రవేశపెట్టుట, అంతర్జాతీయ వ్యాపారము, వాణిజ్య విధానములకు సంబంధించిన ప్రశ్నలను పరిశీలించి వాటిపై అవసరమైన సిఫారసులు చేయుటయు, సమాచారమును గణాంక ఆధార సామగ్రిని సేకరించి విశ్లేషించి ప్రచురించుటయును గూడ ఈ సంస్థ నిర్వహించును.

ఈ సంస్థకు 'గాట్' యొక్క నిబంధనలు సవరించుటకు ఎట్టి అధికారము లేదు. సభ్యుడు నిర్దిష్టముగా బాధ్యత వహించుటకు ఒడంబడిన నూతన బాధ్యతలను విధించుటకు కూడ ఈ సంస్థ కధికారములేదు.

సంస్థ అంగములు : 1. అందరి సభ్యులతో కూడిన ఒక అసెంబ్లీ. ఇది సంవత్సరమున కొకసారి సమావేశమగును. ప్రక్రియా నిబంధనల ననుసరించి ప్రత్యేక సమావేశములు జరుపును. 2. కార్యనిర్వాహక సంఘము-ఇందు అసెంబ్లీచే ఎన్నుకొనబడిన 16 గురు సభ్యులుందురు. దీని యొక్క సభ్యులు తిరిగి రెండవ సారి కూడ ఎన్నుకొనబడవచ్చును. వీరు ముఖ్య ఆర్థిక ప్రాముఖ్యత కలిగిన సభ్యుల యొక్క ప్రతినిధులుగ నుండుటయును, విస్తృత, భౌగోళిక వైశాల్యములు, వివిధ అంతస్థుల ఆర్థిక అభివృద్ధిగల ప్రాంతములకు ప్రాతినిధ్యము కలిగియుండువారునై యుండునటుల ఉద్దేశింపబడినది. కార్యనిర్వాహక సంఘము యొక్క తీర్పులు, అసెంబ్లీకి అప్పీలు చేసుకొను అధికారములకు లోబడి యుండును. 3. ఒక సచివాలయము—ఇందు అసెంబ్లీచే నియమింపబడిన డైరెక్టర్ - జనరల్, ఈతనిచే నియమింపబడిన ఉద్యోగి బృందము ఉండును. ఈ సంస్థ, సభ్య ప్రభుత్వమునుండి చెల్లించబడిన అంశదానములచే పోషించబడుచుండును. వెం. రా.

టెండరు : చూ. సమర్పణ.

డవరు : మహమ్మదీయ వివాహములలో కన్యకు భర్తచే శుల్కముగ నివ్వబడు ధనమును 'డవరు' లేక 'మెహర్' అని అందురు. మహమ్మదీయ వివాహము ఒప్పందముతో కూడుకొన్నది గావున ఈ మెహర్ ఆ ఒప్పందము యొక్క ముఖ్యాంశము. (చూ. వైయక్తిక విధులు).

ఆంగ్ల న్యాయమున వైధవ్యము పొందిన స్త్రీకి భర్త యొక్క భూములలో మూడవ వంతుపై తన జీవిత కాలము అనుభవించుటకు గల హక్కును డవరు అందురు. ఆరంభమున డవరు ఐదు రకములుగ ఉండెను. 1. కామన్ లా క్రింద, 2. ఆచారమునను సరించి, 3. చర్చి వద్ద వివాహ కాలమందు, 4. కన్యకు వరుని తండ్రిచే ఇవ్వబడినవి, 5. డి లా ప్లస్ బెల్లీ - యోధుని భార్యకు ఒసగబడు భూములు.

ఇవి అన్నియు 1934 చట్టము క్రింద రద్దుచేయబడెను. పై డవరు చట్టము క్రింద, భర్త చనిపోయిన పిదప, చనిపోవు నాటికి అతని స్వాధీనమందుండు భూములపై ఆమెకు హక్కు కలదు. భర్త జీవిత కాలములో విక్రయించిన భూముల పైనను, వీలునామా లేదా పత్రము ద్వారా తన భార్యకు ఎట్టి హక్కును లేదని ప్రకటించిన భూముల పైనను ఆమెకు ఎట్టి హక్కును లేదు.

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో కొన్ని రాష్ట్రములందు కామన్ లా లోనుండు పద్ధతిని డవరు నిలచియున్నది, ఓ. స.

డిక్రీ : ప్రాచీన రూపమందు డిక్రీ అధికార పూర్వక నిర్ణయము. దీనికి కొన్ని స్థలములలో చట్టమునకున్న శక్తి కలదు. న్యాయస్థానము యొక్క నిర్ణయమును కూడ 'డిక్రీ' అందురు. రోమను ధర్మశాస్త్రమందు చక్రవర్తి నిర్ణయము డిక్రీ అని పిలువబడును. చక్రవర్తి అత్యున్నత న్యాయాధికారిగా అతని యొద్దకు పంపబడిన కేసుపై విచారణ సలిపి తీర్పు చెప్పును. మత సంబంధమైన న్యాయములో సిద్ధాంతము లేక ఆచరణమునకు సంబంధించిన అనుమానాస్పదమైన విషయమును పరిష్కారము చేయుచు, మత సంబంధ కౌన్సిలు చేసిన నిర్ణయమును డిక్రీ అని పిలిచిరి. ఇంగ్లీషు ధర్మశాస్త్రమందు డిక్రీని ప్రత్యేకముగ ఎక్విటీ కోర్టు నిర్ణయమునకే ఎక్కువగా వాడిరి. కాని జూడికేచరు చట్టములు అమలులోనికి వచ్చిన పిదప 'జడ్జిమెంటు' (నిర్ణయము) అనుపదమును వివిధ కోర్టు నిర్ణయములకును వాడిరి. వివాహ సంబంధమును రద్దు పరచుచు కోర్టు ఇచ్చువివాహవిచ్ఛేదపుటుత్తరువు 'డిక్రీ' అని పిలువబడును.

భారత దేశములో కోర్టు నిర్ణయమును వివరించి వ్యవహార అంతమున పర్యవసానమును సూచింతురు. ఈ పర్యవసానమును డిక్రీగా వ్రాసి అమలు చర్యలకు ఉపయోగింతురు (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత). ఓ. న.

డైసీ, ఆల్బర్ట్ వెన్ (1835–1922): ఆంగ్లధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు, రాజనీతిశాస్త్రజ్ఞుడు, ఇతడు 1858 లో ఆక్స్‌ఫర్డ్, బెలియోల్ కాలేజీల నుండి ఉత్తమ శ్రేణిలో పట్టభద్రుడాయెను. 1860లో 'ప్రివీకౌన్సిలు'ను గూర్చి వ్రాసిన వ్యాసమునకు ఇతడు ఆర్నాల్డు చారిత్రిక బహుమతిని పొందెను. 1863 లో ఇతడు ఇన్నర్ టెంపుల్ లో సభ్యుడుగ చేర్చుకొనబడెను. 1876 లో దేశీయ రాబడిపై సలహాదారుడాయెను. 1882 నుండి 1909 వరకు డైసీ ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లో కామన్‌లాకు వైనేరియను ఆచార్యుడుగ పనిచేసెను. ఆ కాలమందు ఇతడు ధర్మశాస్త్ర అధ్యయనమునకు ఎక్కువ ప్రోద్బలమునిచ్చెను. ఈతడు 1884 లో 'లా క్వార్టర్లీ రెవ్యూ' అను త్రైమాసిక పత్రికను స్థాపించిన ఆక్స్‌ఫర్డ్ ఆచార్యవర్గములో ఒకడుగ నుండి తరుచుగ రచనలను పంపుచుండెను.

డైసీ తన రచనల ద్వారానే మంచి పలుకుబడిని సంపాదించెను. ఇతడు రచించిన 'విధి ఘర్షణకు సంబంధించిన ఇంగ్లండు న్యాయ సంగ్రహము' అను గ్రంథము, ఆ విషయముపై అత్యంత ప్రామాణికము. ఇది గాక అతని 'సంవిధాన ధర్మశాస్త్ర అధ్యయనమునకు పరిచయము' అను గ్రంథమును, 'ధర్మశాస్త్రము, ప్రజాభిప్రాయముల మధ్య గల సంబంధముపై ఉపన్యాసములు' అను గ్రంథమును అతి ముఖ్యమైనవి. పై రెండు గ్రంథములను అతడు విద్యార్థులకు ఉపన్యాసము లిచ్చునప్పుడు తయారైనవి. పై రెండును ఇతనిని ప్రత్యేకముగను శాశ్వతముగను జ్ఞాపకముంచుకొనునంతటి కీర్తిని సంపాదించెను.

ఇందు మొదటి గ్రంథమందు ఆంగ్ల సంవిధానపు పరంపరాగత సిద్ధాంతమునకు శాస్త్రీయ రూపము నిచ్చినాడు. ఆస్టిన్ యొక్క ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రమునందలి విశ్లేషణాత్మక పద్ధతిని ఉపయోగించి, ఇతడు పార్లమెంటరీ సార్వభౌమత్వము యొక్క సూత్రములను, ధర్మశాస్త్ర నియమములను, యూరప్ దేశముల యొక్క రాజ్యాంగములతోను, పరిపాలన న్యాయముతోను, ఆంగ్ల రాజ్యాంగమునకు న్యాయపాలనకు గల వ్యత్యాసములను చూపుచు స్పష్టముగ చర్చించెను. రాజ్యాంగ ధర్మశాస్త్రమునకును, కేబినెట్ పద్ధతికి ఆధారభూతమైన రాజ్యాంగ సంప్రదాయములకును గల సంబంధమును స్పష్టీకరించిన ప్రథమ ధర్మశాస్త్ర పండితు డితడే. యూరప్ దేశములలోనున్న పరిపాలన న్యాయము, పరిపాలన ట్రిబ్యునలుల పద్ధతి, ఇంగ్లండులో వృద్ధికాకుండునట్లు ఇతడు తీవ్రముగ విమర్శించెను. తనముఖ్య రచన యగు 'ధర్మశాస్త్రము ప్రజాభిప్రాయము' అను గ్రంథమున డైసీ ఆ కాలపు శాసన నిర్మాణము పైనను, అనంతర కాలపు సామూహిక ప్రజాభిప్రాయము. వాస్తవిక న్యాయముల పైనను 19 వ శతాబ్దారంభమున ప్రచలితమై యున్న వ్యక్తిశ్రేయోవాద ప్రభావమును స్పష్టముగ వివరించెను. 'చర్యకై పార్టీలను ఏరుకొనుటకు నియమములు' అను ఉద్గ్రంథము, 'ఆంగ్ల న్యాయము యొక్క శాఖగ స్థిరనివాస న్యాయము' అను గ్రంథము డైసీ యొక్క ఇతర రచనలు. ఓ. న.

డ్రాకో (క్రీ. పూ. ఏడవ శతాబ్ది): ఏథీనియను రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు, శాసనకర్త, ఇతడు ఏథెన్సు నందున్న ధర్మసూత్రముల నన్నిటిని క్రోడీకరించిన ప్రథమ గ్రీక్ స్మృతికారుడు. ఇతనికి పూర్వము ధర్మ సూత్రములన్నియు అలిఖితములై యుపాత్రిడేచే ప్రవర్తితములగుచుండెను. సాంప్రదాయికముగ ఇతని నామమును ధర్మశాస్త్ర కాఠిన్యముతో ముడిపెట్టుట అలవాటైనది. కఠిన న్యాయము 'డ్రాకోనియను న్యాయ'మను లోకోక్తి ఆ కాలమందు ప్రచారములో నుండెను. డేమేడిసు అను వక్త డ్రాకో యొక్క ధర్మసూత్రములు రక్తసిక్తములని వచించెను. ఏలన దాదాపు న్యాయోల్లంఘనము చేసిన ప్రతి నేరస్థుడును మరణ దండనకు గురియగు చుండెను. ఇతని రచనలు తరువాతి ధర్మశాస్త్ర పండితుల కెంతో ఉపకరించెను. ఓ. న.

తనఖా : హామీగా నిర్దిష్టమైన స్థిరాస్తియందు ఒక హక్కును సంక్రమింపచేయుటయే 'తనఖా' పెట్టుట. 1. ఇదివరకే ఒసగబడిన లేదా ముందు ఒసగబోవు ఋణమును చెల్లించుటకు; 2. ఆర్థిక బాధ్యత నుత్పాదించగల ఒడంబడిక యొక్క నిర్వహణముకొరకు - ఇట్టి హామీ ఒసగబడును.

ఇట్టి స్వత్వ అన్తరణవలన ధనమును ఒసగినవ్యక్తి, తను ఇచ్చిన ఋణమును తిరిగి రాబట్టుకొనగలుగుచున్నాడు. అన్తరణ చేసిన ఋణి తనఖాకర్త అనియు, అన్తరణ పొందిన ఋణదాత తనఖాదారనియు, ప్రతిరక్షణ చేయబడిన వడ్డీ సహిత మూలధనము తనఖా ధనమనియు ప్రతిరక్షణక్రింద హామీగా ఇచ్చిన ఆస్తి తనఖా ఆస్తి అనియు పిలువబడును.

స్థిరాస్తికి సంబంధించిన తనఖాకు మాత్రమే ఆస్తి పరివర్తన చట్టము వర్తించును. తాకట్టు పెట్టిన ఆస్తి

విస్పష్టము, నిర్దిష్టముగ ఉండవలయును. నా తాలూకు ఇల్లు, భూమి లేదా నా యావదాస్తి అని వర్ణించినచో నిర్దిష్టత లేనందున తనఖా ఏర్పడదు. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము క్రింద ఆరువిధములైన తాకట్లు వివరింపబడినవి.

సాధారణతనఖా: (అస్వాధీనపు తనఖా) ఇందు తనఖాకర్త ఆస్తిని తనఖాదారుకు స్వాధీనముగావింపక తనఖా ధనమును చెల్లించగలనని వైయక్తికముగా ఖరారు చేయుచు ఖరారు ప్రకారము తనఖా పైకమును చెల్లించకపోయినచో తనఖాదారు తనఖా ఆస్తిని కోర్టుద్వారా అమ్మి తనఖా పైకమును రాబట్టుకొను హక్కు కలిగియుండునట్లు తనఖా కర్త ఒడంబడును.

సాధారణ తనఖావలన తనఖాదారునకు రెండు ప్రక్రియలు లభించుచున్నవి. తనఖాకర్త తాకట్టు ధనమును చెల్లించనిచో తనఖా ఆస్తిని కోర్టు వేలముద్వారా విక్రయింపవచ్చును. వైయక్తికమగు ఖరారు ఉండుటచే దానినాధారము చేసికొని తనఖా ధనమునకు డిక్రీని పొంది అతని ఇతర ఆస్తుల నుండి కూడ ఋణమును తనఖాదారు రాబట్టుకొనవచ్చును.

సషరతు విక్రయము ద్వారా తనఖా: షరతుగల విక్రయము ద్వారా ఏర్పడు తనఖాయందు అన్తరణ విక్రయమువలె గోచరించును గాని, వాస్తవముగ అది తాకట్టు మాత్రమే. దృష్టతః ఆస్తిని విక్రయము చేయుచు, ఒక నిర్ణీత తేదీలోగా తనఖా ధనము చెల్లించనిచో విక్రయము నిరవధికము కాగలదనియు, లేదా నిర్ణీత తేదీలోగా పైకము చెల్లింపబడినచో అన్తరణ శూన్యమగుననియు లేదా క్రేత విక్రేతకు ఆస్తి తిరిగి అన్తరణ జేయవలయుననియు షరతును ఏర్పరుచుకొనిన సషరతు విక్రయము ద్వారా తనఖా అగును.

ఇచట సషరతు విక్రయము మూలమున సృష్టించిన తాకట్టునకును, ప్రత్యన్తరణ నియమ యుక్త విక్రయమునకును భేదమును గ్రహించుట అతిముఖ్యము. ఉదా: క్రయమూల్యమును విక్రేత ఒక సంవత్సర అవధిలోపల క్రేతకు చెల్లించుచో, క్రేతకు ఆస్తిని తిరిగి అన్తరణజేయు షరతుతో విక్రయము జరిగెను. ఇందు సంవత్సర అవధిలో క్రయధనమును చెల్లించవలసిన నియమ పాలనమును కచ్చితముగ జరుపకతప్పదు. ఆ అవధిలో చెల్లించనిచో తిరిగి అన్తరణ చేయవలసిన బాధ్యత ఉండదు. సషరతు ద్వారా తనఖా అయినచో ఉభయ పక్షములవారు గడువుగా నిశ్చయించుకొనిన కాలావధి ముఖ్యముకాదు. గడువు దాటినను తనఖా పెట్టిన వ్యక్తి ఇవ్వవలసిన తనఖా ధనమును చెల్లించి తాకట్టునుండి ఆస్తిని విడిపించుకొనవచ్చును.

1929 లో చేయబడిన సవరణ వలన సషరతు విక్రయము ద్వారా తనఖాను సృష్టించుటకు ఆ ప్రత్యన్తరణ షరతు, విక్రయమువలె తోచు దస్తావేజునందే పొందుపరుపవలెను.

స్వాధీనపు తనఖా: స్వాధీనపు తనఖాయందు తనఖా ఆస్తిని తనఖాదారుకు స్వాధీన మొనరించి (స్వాధీన మొనర్చుటకు ఒప్పుకొని) బాకీ తీరెడి పర్యంతము, ఆస్తిని అతడి అధీనమందే ఉంచుకొనవలసినదిగ తనఖా కర్త ఖరారు పడును. తనఖాదారు ఆస్తినుండి ఉత్పన్నమయ్యెడి ఫలసాయములను, అద్దెలను పరిగ్రహించుచు ఋణ ధనముక్రింద చెల్లు వేసుకొనుటకు అధికారము గలవాడగుచున్నాడు. స్వాధీనపు తాకట్టునందు ఋణమును తీర్చుటకు వ్యక్తిగతమైన బాధ్యతలేదు. ఋణదాత తన బాకీతీరుటకై అద్దె (మక్తా)లను, ఫలసాయమును వసూలు చేయవలెను.

ఆంగ్లేయ తనఖా: తనఖా పెట్టిన వ్యక్తి ఒక నిర్ణీత తారీఖున తనఖా ధనమును చెల్లించుటకు బద్ధపడుచూ తనఖా ఆస్తిని సంపూర్ణ హక్కులతో తనఖా దారునకు చెందజేయును. ఒప్పందము ప్రకారము పైకమును చెల్లించిన తోడనే, ఆస్తిని తిరిగి అన్తరణ చేయుదునని తనఖాదారు ఒడంబడును. దస్తావేజులో సంపూర్ణ స్వత్వము అన్యాక్రాంతమైనట్లు గోచరించుచున్నను నియత కాల వ్యవధి దాటిన తరుపరి కూడ ఋణదాతకు ఆస్తిపై ఎట్టి స్వామ్యము సిద్ధించదు. పైకము చెల్లించినపుడు ఋణదాతకు గల హక్కు నశించును. తనఖా కర్త బాకీని తీర్చనిచో ఆస్తిని అమ్మకమునకు దెచ్చి తన పైకమును రాబట్టుకొను హక్కు మాత్రమే తనఖాదారునకు ఉండును.

హక్కుపత్ర నిక్షేపణద్వారా తనఖా: ప్రతిభూతిని కల్పించు ఉద్దేశ్యముతో స్థిరాస్తికి సంబంధించిన హక్కుపత్రములను తనఖా దారు యొద్ద నిక్షేపించుట ఇందలి లక్షణము. ఇట్టి తనఖాలను మద్రాసు, కలకత్తా, బొంబాయి నగరములలోను; రాష్ట్ర ప్రభుత్వము ఇందుకై గెజెటులో అధి సూచన ద్వారా స్పష్టీకరించిన ఏ ఇతర నగరములలో నైనను చేసుకొన వచ్చును.

విలక్షణ తనఖా: సాధారణ తనఖా, సషరతు విక్రయము ద్వారా తనఖా, స్వాధీనపు తనఖా, ఆంగ్లేయ తనఖా, హక్కుపత్ర నిక్షేపణ ద్వారా తనఖా-వీనిలో ఏదియు కాని ఇతరమగు తనఖాను 'విలక్షణ తనఖా' అందురు.

తనఖా సిద్ధించు పద్ధతి: ప్రతి భూతి కల్పింపబడిన మూలధనము నూరు రూపాయలు లేదా అంతకు మించి ఉన్న హక్కు పత్ర నిక్షేపణ ద్వారా ఉత్పన్నమయిన తనఖా తప్ప మిగతా అన్ని తనఖాలను రిజిష్టరు కాబడిన దస్తావేజుల ద్వారానే కల్పింపనగును, తనఖా కర్త

సంతకము చేయగా కనీసము ఇద్దరు సాక్షులు ప్రమాణీకరింప వలెను.

ప్రతి భూమిగల మూలధనము 100 రూపాయలకు తక్కువగనే ఉన్నచో తనఖాను పై విధముగనైన సిద్ధింప చేయవచ్చును. లేదా సాధారణ తనఖా తప్ప మిగిలిన వాటిని, ఆస్తిని స్వాధీన పరచుట ద్వారా సిద్ధింప చేయవచ్చును.

తనఖా కర్త హక్కులు బాధ్యతలు : మూలధనమును చెల్లించ దగిన కాలము తరువాత తనఖా ధనమును తనఖా దారుకు చెల్లించి తనఖా ఆస్తిని తనఖా నుండి విముక్తి చేయగల హక్కు తనఖా కర్తకు గలదు. ఈ హక్కును న్యాయస్థానములు అత్యంత అభిమానముతో కాపాడుచున్నవి. దానినే విమోచన హక్కు అని వ్యవహరింతురు. ఋణమును తీర్చుకొనుటకు ఏర్పరచుకున్న గడువు దాటిపోయినను, ఉభయుల ఒప్పందము వలన గాని చట్టరీత్యా గాని, ఆ హక్కు నశించిననే తప్ప, తనఖా కర్తకు విమోచన హక్కు యుండును. తనఖా పత్రములో ఉన్న ఏ షరతుగాని ఈ హక్కునకు భంగకారి కాజాలదు ఈ హక్కుకు నిరోధకమగు షరతులను కోర్టులో అమలు వరుప వీలులేదు, తనఖా పెట్టిన వ్యక్తి ఇతరులనుండి అప్పు తీసుకొనకయే తన సొంత సంపత్తి నుండి మాత్రమే సొమ్మును తెచ్చి చెల్లించి ఆస్తిని విమోచన మొనర్చవలయుననెడి షరతు, ఖరారు తారీఖున పైకము చెల్లించనిచో తనఖాను విక్రయముగ భావించవలెననెడి షరతు, ఒకానొక సంవత్సరములోని ఒకానొక తేదీనాడు మాత్రమే ఆస్తిని విముక్తి నొందించుటకు తనఖా కర్తకు అధికారము ఉండుననెడి షరతు, విమోచన హక్కు భంగకరములగు ఇట్టి ఇతర షరతు లన్నియు న్యాయ రీత్యా చెల్లవు.

భాగిక విమోచనము : కొన్ని సందర్భములలో తాకట్టు పెట్టిన ఆస్తి పెక్కు భాగములుగ వుండవచ్చును, లేదా పెక్కుమందికి చెంది ఉండవచ్చును. ఇట్టి స్థితిలో తనఖా ఆస్తిలో ఒకానొక భాగమును మాత్రమే విమోచనము చేయవచ్చునా? పెక్కురు తనఖా కర్తలునప్పుడు అందులో ఒకానొకడు తన భాగస్వామ్యము వరకు తాకట్టును విడిపించుకొనగలడా? అను ప్రశ్నలు ఉదయించును. సాధారణ సూత్రప్రకారము ఒకానొక తనఖాకర్త తనఖా ఆస్తిలో తన భాగము వరకుగాని పెక్కు ఆస్తులలో ఒకానొక ఆస్తినిగాని విడిగా విడిపించుకొనుటకు సాధ్యము కాదు. తనఖాదారు ఒక తనఖాకర్త నతని భాగముమేరకు విడిగా విమోచనము సల్పుటకు సమ్మతించినను, మిగిలియున్న భాగస్తులకు తమ తమ భాగములను ప్రత్యేకముగా విడిపించుకొనగల హక్కు కలుగదు. అట్లే తనఖాదారు తనఖా నుండి ఒక ఆస్తిని వదలివేసినను ఇతర ఆస్తుల స్వత్వదారులకు ప్రత్యేకముగా తమ భూములను విముక్తి నొందించుకొను హక్కు లభ్యముకాదు. ఈ సూత్రమునకు ఒక్క అపవాదము కలదు: ఋణదాత లేదా ఋణదాతలందరును, తాకట్టు ఆస్తిలో ఒక భాగమును పొందినప్పుడు, ఆ ఆస్తి యందలి ఇతర భాగస్తులకు తమ తమ భాగములను ప్రత్యేకముగా విముక్తి చేసుకొను హక్కు సిద్ధించును.

ఏకకాలమున లేదా ప్రత్యేకముగా విమోచన మొనర్చు హక్కు : తనఖా కర్త ఒకే ఋణదాతకు ఒకే ఆస్తిని పెక్కుమార్లు తనఖా పెట్టినచో ఒప్పందము లేనప్పుడు, బాకీ, తీర్చదగినది కాగానే తనఖా కర్త ప్రత్యేకముగా ఒక తనఖానుగాని లేక రెండుమూడు తనఖాలను ఒకే సమయమునగాని విడిపించుకొనవచ్చును.

తనఖా ఆస్తికి ఏర్పడు అనువృద్ధులు : తనఖాదారు స్వాధీనమందున్న కాలములో తనఖా ఆస్తికి ఎట్టి అనువృద్ధులు గలిగినను ఇందుకు ప్రతికూల ఒప్పందము లేనిచో తనఖా కర్త తనఖా ఆస్తి విమోచన మొనర్చుకొనునప్పుడు అట్టి అనువృద్ధులకు హక్కుదారుడగుచున్నాడు. అట్టి అనువృద్ధి తనఖాదారు వ్యయము వలన లభించినదై యుండి, ప్రధానమగు తనఖా ఆస్తికి నష్టము వాటిల్లకుండ, విడిగా స్వాధీనాను భోగము పొందుటకు అనువుగా ఉన్నదైనచో, తనఖా కర్త ఆ అనువృద్ధిని తీసుకొన దలచినచో తనఖాదారునకు అనువృద్ధి సముపార్జనకై అతడు చేసిన వ్యయమును చెల్లింపవలెను. అట్టి అనువృద్ధి ప్రధానమగు తనఖా ఆస్తినుండి విడివడజేసి ప్రత్యేక స్వాధీనాను భోగము పొందుటకు తగినది కానిచో దానికి తనఖా ఆస్తితో తనఖాదారు తనఖా పెట్టిన వ్యక్తికి అధీనమొనర్చవలెను. ఆస్తిని వినాశమునుండి గాని, జప్తునుండిగాని విక్రయము నుండి గాని పరిరక్షించుటకు అట్టి అనువృద్ధి అత్యవసరమై ఉన్నపుడు లేదా తనఖాకర్త అంగీకారముతో అది చేయబడినపుడు, ఋణదాతకు తనఖాకర్త అనువృద్ధికయిన వ్యయమును వడ్డీతో చెల్లింప బాధ్యుడగును. ఆ వడ్డీమూల ఋణముపై ఇవ్వవలసిన వడ్డీ రేటు చొప్పుననే యుండును. అట్లు రేటు నిర్ణయము జరుగనిచో సంవత్సరమునకు 9% రేటును వడ్డీ చెల్లింపవలయును.

తనఖాదారు హక్కులు, బాధ్యతలు : 1. తనఖా పురోబంధనము లేదా తనఖా ఆస్తి విక్రయము – తనఖా ధనమును చెల్లింప వలసిన గడువుదాటిన పిమ్మట బాకీని రాబట్టుటకు తనఖాదారు డిక్రీని పొందవచ్చును. తనఖా ఆస్తిని విక్రయము చేయమనియో లేక తనఖా

కర్తకు ఆస్తిని విడిపించుకొను హక్కు నశించినదని నిర్ధారణ జేయబడినదనియో ఆ డిక్రీ ఉపబంధించును.

తనఖా కర్తకు ఆస్తి విమోచన హక్కు సంపూర్తిగా నశించినదని ఉపబంధించు డిక్రీ కొరకు తెచ్చిన దావా పురోబంధన దావా అనబడును. క్రింద రెండు తరగతులకు చెందిన తనఖాదారు మాత్రమే పురోబంధనకై దావా చేయవచ్చును. 1. సషరతు విక్రయ తనఖాగల తనఖాదారు. 2. ఈ హక్కు నొసగెడు విలక్షణ తనఖాగల తనఖాదారు. స్వాధీనపు తనఖాయందును, సషరతు విక్రయము వలన ఉత్పన్నమైన తనఖా యందును, ఋణదాతకు ఆస్తిని విక్రయమునకు దెచ్చు హక్కులేదు.

వివిధ తరగతుల తనఖాదారులకు లభ్యమగు ప్రక్రియలు: 1. అస్వాధీనపు తనఖాలో తనఖాదారునకు ఆస్తిని కోర్టు ద్వారా విక్రయింపజేయు ప్రక్రియ గలదు. 2. స్వాధీనపు తనఖాదారు పురోబంధమునకుగాని విక్రయమునకు గాని దావా తెచ్చే హక్కులేదు. బాకీ తీరునంతవరకు తనఖా ఆస్తిని తన స్వాధీనమునందుంచుకొని ఆ ఆస్తిపై వచ్చు ఆదాయమును తనకు రావలసిన బాకీ క్రింద చెల్లు వేసుకొనుటే ఇతనిహక్కు. 3. సషరతు విక్రయము మూలముగ నేర్పడిన తనఖాక్రింద తనఖాదారు పురోబంధమునకై దావాచేయు హక్కు కలిగి ఉన్నాడు. 4. 1929వ వరణ చట్టము తర్వాత ఆంగ్లేయ తనఖా క్రింద తనఖాదారుకు తనఖా ఆస్తిని విక్రయము చేయించు ప్రక్రియ కలదు. తత్పూర్వము పురోబంధన ప్రక్రియ కూడ ఇతనికి ఉండెడిది. 5. హక్కు పత్రోపనిహితము ద్వారా ఏర్పడిన తనఖా క్రింద తనఖాదారుకు విక్రయము చేయించు ప్రక్రియ గలదు. 6. విలక్షణ తనఖాయందు ఋణదాతకు తనఖా పత్రము నందేయే ప్రక్రియలు ఏర్పరచబడినవో ఆయా హక్కులు మాత్రము ఉండును.

భాగిక పురోబంధనము: పెక్కుమంది తనఖాదారులున్నచో అందులో ఒకరు తన భాగపు ఋణధనమునకై ఆస్తిలో తనవంతు భాగమును విక్రయమును చేయించవలసినదనియో లేదా ఆ భాగమును పురోబంధనము చేయించవలసినదనియో దావా చేయవచ్చునా? తనఖాదారులందరూ తమ తమ హక్కులను తనఖా పెట్టిన వ్యక్తి యొక్క ఒప్పుదలపై విభజించుకొని కేటాయించుకొనిన సందర్భమున తప్ప ఇతర సందర్భములందు దావాలో భాగిక పురోబంధనమును కోరుటకు వీలులేదు.

సమేకనము: క్రింది పరిస్థితులలో తనఖాదారు వివిధములగు తనఖాలపై ఒకే వ్యాజ్యమును తేవలసిఉండును. 1. తనఖాకర్త రెండు లేదా అంతకన్న ఎక్కువ తనఖాలను ఒకే తనఖాదారుకు పెట్టి యుండుట 2. తనఖాల అన్నిటిపై ఒకే విధమగు డిక్రీని పొందగల హక్కు తనఖాదారు కలిగి ఉండుట. 3. బాకీ తీర్చవలసిన కాలము అన్ని తనఖాలకు ముగిసియుండుట - ఇట్టి స్థితిలో తనఖాదారు తనఖాలపై విడివిడిగా లేదా అన్నిటిపై ఒకే దావాను వేసి ఒకే డిక్రీని పొందవలెను. అట్లు చేయనిచో ఏ తనఖాలను దావాలో చేర్చలేదో వాటిపై వేరే దావా చేసినపుడు తనఖా కర్త ఆక్షేపణపై ఆ దావా త్రోసివేయబడును.

తనఖా సొమ్ము తనఖా కర్తనుండి వ్యక్తిగతముగా రాబట్టుకొనుటకు దావాచేయు హక్కు: క్రింది సందర్భములలో మాత్రమే తనఖాదారు ఋణధనమును తనఖా ఆస్తినుండిగాక తనఖా కర్తనుండియే రాబట్టుకొనుటకు దావా చేయు హక్కుకలదు 1. తనఖా పెట్టిన వ్యక్తి స్వయముగా బాకీ పైకము చెల్లించెదనని వైయక్తిక ఖరారు చేసియుండవలెను, 2. తనఖా కర్త లేదా తనఖాదారు యొక్క లోపము లేదా దుష్టకృత్యము కారణము గాక ఇతర కారణముల వలన తనఖా ఆస్తి మొత్తముగాగాని, కొంతవరకుగాని క్షతినొందినప్పుడును ప్రతిభూతిగా యొసగబడిన ఆస్తి ధర తగ్గుటచే పర్యాప్తమైన ప్రతిభూతి కాక పోయిన పరిస్థితిలో, పర్యాప్తమగు ప్రతిభూతిని తనఖా కర్త సమకూర్చ నప్పుడును, 3. తనఖా కర్తయొక్క దుష్టకృత్యము లేదా లోపమువలన తనఖాదారునకు యుండవలసిన ప్రతిభూతియందు తనఖా కర్త స్వత్వము మొత్తముగాని, కొంతగాని, తరిగినపుడు. 4. తనఖాదారునకు తనఖా ఆస్తిని తన స్వాధీనమందు ఉంచుకొను హక్కు ఉన్నను తనఖా కర్త ఆస్తిని పరిదత్తము చేయనపుడు.

తనఖాదారు తాకట్టు ఆస్తిని తన స్వాధీనములో ఉంచుకొని నప్పుడు, ఎట్టి సందర్భములో ధనమును వ్యయపరచి ఆ ఆస్తి రాబడినుండి తిరిగి రాబట్టుకొన వచ్చునో, ఆస్తి పరివర్తన చట్టము 72వ సెక్షను విశద మొనర్చుచున్నది. ఆస్తిని స్వాధీన పరచుకొనిన తనఖాదారు పలు తెరగుల బాధ్యతలను 76 వ సెక్షను వ్యక్తపరచుచున్నది.

తనఖాదారులు ఇద్దరుగాని, అంతకన్న ఎక్కువమంది గాని ఒకే ఆస్తిని ప్రతిభూతిగా గ్రహించి అప్పులిచ్చినచో ఆస్తి యొక్క విలువ వారలందరి బాకీలను తీర్చుటకు చాలనిదిగా ఉన్నప్పుడు తనఖా బాకీలను ఏ క్రమమున తీర్చవలయునను విషయము ముఖ్యాంశమగుచున్నది. తనఖా కర్త ఒకే ఆస్తిపై వేరుగాను, క్రమానుసారముగను 'క', 'గ', 'చ', 'ట' లను తనఖాలు పెట్టెను. కొంత కాలమునకు

తనఖా ఆస్తి ధర తగ్గెను. ఆ ఆస్తిని అమ్మినచో ప్రాప్తించెడు క్రయ ధనము మొదటి రెండు తనఖాలను మాత్రమే తీర్చుటకు సరిపోవునట్లుండెను. అప్పుడు ఏ క్రమము ననుసరించి వారల బాకీలను చెల్లింపవలెను అను సమస్య ఉత్పన్నమగును. ఇచట వర్తించు సాధారణ సూత్రము ప్రకారము తనఖాలు కల్పింపబడిన కాలక్రమమును బట్టి వాటిపూర్వత నిర్ణయింపవలెను.

కాని కొన్ని సందర్భములందు మొదట కల్పింపబడిన తనఖా తర్వాత కల్పింపబడిన తనఖాకు తనపూర్వతను వదలుకొనుట సంభవించును. మరియొక వ్యక్తి తనఖా ఆస్తిని ప్రతిభూతిగా గ్రహించునపుడు పూర్వపు తనఖాదారు కపటము చేతనో, అత్యధిక ఉపేక్షచేతనో, తన హక్కులను గోపనమును చేసి ఆ తనఖాదారును అప్పునిచ్చుటకు ప్రేరేపించిన సందర్భమునందు తన తనఖాకు గల పూర్వతను గోల్పోవును. ఉదా: మాలవ్యా వివేకానంద ధనాగారమువద్ద తన ఆస్తి తాలూకు హక్కు పత్రములను నిక్షేపము చేసి ఋణమును పొందెను. తర్వాత తానా ఆస్తిని విక్రయము చేయ దలచితిననియు, అందుకు గాను ఆ పత్రమును ఆ కొనబోయెడు క్రేతకు చూపవలసి వచ్చినదనియు కల్లమాటలు చెప్పి ఆ దస్తావేజులు ధనాగారమునుండి తీసుకొని వెళ్లెను. సాధారణముగా అట్టి పరిస్థితులలో ఆ క్రేతను తమ కార్యాలయమునకు రమ్మనమని అందే అతనికి తమ అధీనమందు భద్రపరచబడిన దస్తావేజులను వివేకానంద ధనాగారాధిపతులు పరీక్షార్థ మొసగదగును గాని, వాటిని తనఖా కర్త పరముచేయుట భావ్యముకాదు. అట్లు చేయనందున దస్తావేజులు మాలవ్యా అధీనమాయెను. మరల సాయిబాబా ధనాగారమున ఆ పత్రములను నిక్షేపించి మాలవ్యా తనఖా పెట్టెను. వివేకానంద ధనాగారము వారు ఆస్తి తాలూకు హక్కు పత్రములను మాలవ్యాకు అందించుటలో అమితమైన అశ్రద్ధతో ప్రవర్తించినందున తరువాత దైనను, సాయిబాబా ధనాగారము వారి తనఖానే ముందు తీర్చి అటు పిమ్మటనే వివేకానందవారి బాకీని తీర్చవలెనని తీర్పు చెప్పబడును.

అనంతర తనఖా పూర్వతను సంతరించుకొను మరియొక పరిస్థితి గమనార్హము. తత్కాలములో యొసగు ఋణమునకును, ఒక నిర్దిష్ట అవధి వరకు అనంతర కాలములో ఒసగునట్లు ఒప్పుదల అయిన సొమ్మునకును సమష్టిగ కొంత ఆస్తి ప్రతిభూతిగా తనఖా క్రింద యొసగబడినదనుకొందము. తర్వాత రెండవ తనఖా ఏర్పడెను. ఆ తనఖాదారునకు మొదటి తనఖా పరిస్థితి తెలియును. తదనంతరము నిర్దిష్ట అవధిని మించకుండ మొదటి తనఖాదారు తనఖా కర్తకు సొమ్ము ఒసగును. ఈ సొమ్ముకు సంబంధించిన ఋణము వాస్తవముగా రెండవ తనఖా తర్వాత ఏర్పడినదే. కాని మొదటి తనఖాలో నిర్దిష్టమయినట్లు ఒసగబడిన అనంతర ఋణమునకు రెండవ తనఖా కన్న పూర్వత ఏర్పడును. ఉదా: 'అ' తన ఆస్తిని 'క'కు తాకట్టు పెట్టుచు వర్తమాన భవిష్యత్తు కాలములందు చెల్లించదగు ఋణముయొక్క గరిష్ఠ పరిమితిని రూ. 10,000/- అని తనఖాలో వ్యక్తము చేసిరి. తనఖా పెట్టిన రోజున 'క' రూ. 5,000 మాత్రమే అప్పుఇచ్చెను. ఈ అప్పు తర్వాత 'అ' తన ఆస్తిని 'గ'కు రూ. 10,000కు తాకట్టు ఉంచెను. అప్పుడు 'గకు' 'క'కు గల తనఖా విషయము తెలిసియే యుండెను. అందుచే 'క'కు యిక ఋణమును తనఖా కర్తకు ఇవ్వవద్దనియు తాను ద్వితీయ తనఖా దార్తైతిననియు నోటీసు ఇచ్చెను. నోటీసు ముట్టినను 'క' మరల రూ. 5,000 తనఖాకర్తకు అప్పు ఇచ్చెను, ఇది 'గ' యొక్క తనఖాకు అనంతరము ఒసగబడిన ఋణమైనను 'క' రూ. 10,000 గరిష్ఠ పరిమితి వరకు తన తనఖాకు ప్రాధాన్యతను కలిగిఉండును. 1. ఆస్తి మరియొకరికి తనఖాయున్నట్లు తరువాత వచ్చిన తనఖాదారుకు తెలిసియుండవలెను. 2. ఆ పూర్వపు తనఖాలో ముందు ఒసగబోయెడి ఋణగరిష్ఠ ప్రమాణము నిర్ణయింపబడి ఉండవలెను. ఈ రెండు షరతులు నెరవేరినచో, మధ్యలో వచ్చిన తనఖాకు పిమ్మట మొదటి తనఖాదారు అదనముగా పైకమును ఇచ్చినను అతని తనఖాకు పూర్వత ప్రాప్తించుచున్నది. అదనముగా పైకమును ఇచ్చువాటికి మొదట తనఖాదారుకు తనఖా ఆస్తిపై రెండవ తనఖా కూడ ఏర్పడినదన్న విషయము తెలిసియున్నప్పటికిని ఈ సిద్ధాంతము వర్తించును.

క్రమ బంధనము: ఒకానొక ఋణదాత తన ఇచ్ఛానుసారముగ మరియొక ఋణదాత ప్రతిభూతికి భంగము కలిగించుటకు అవకాశ మివ్వరాదను లక్ష్యము క్రమబంధన సూత్రమందు ద్యోతకమగును.

ఉదా: జాంబవంతుడు పులిపర్రు, కనుకుర్రు గ్రామములలోని ఆస్తులను పుండరీకునకు తనఖా పెట్టెను. అనంతరమతడు కనుకుర్రు గ్రామములోని ఆస్తిని మాత్రము తుంబురునకు తనఖా పెట్టెను. పుండరీకుడు తన బాకీని రాబట్టుటకు కనుకుర్రు ఆస్తిపై చర్యలు జరిపినచో తుంబురునకు నష్టము వాటిల్లును. కనుక క్రమబంధన సూత్రము క్రింద ప్రథమములో పులిపర్రు గ్రామపు ఆస్తిపైననే చర్య జరిపి అతని బాకీని రాబట్టుకొనవలసినదిగా తుంబురుడు పుండరీకుని కోరవచ్చును. తనఖా ఆస్తులలో

అన్నియు ఒకరికిని, కొన్ని మాత్రమే మరొకరికిని తనఖా పెట్టబడిన సందర్భములో ఈ సూత్రము ప్రయుక్తమయి కొన్ని ఆస్తులమీదనే తనఖా గల ఋణదాతకు ప్రయోజన కారియగును.

ఆస్తి పరివర్తన చట్టము 81 వ సెక్షను క్రింద ఈ హక్కు ప్రసాదింపబడినది. ఈ సెక్షను వర్తించుటకు క్రింది లక్షణములు ఉండవలెను. 1. ఋణదాత లందరికి ఒకే ఋణస్థుడుండవలెను, 2. పూర్వమందుగల తనఖాదారు హక్కులకు నష్టము కలిగించని విధముగ ఈ హక్కులను ప్రయోగింపవలెను, 3. ఇతర తనఖాదారుల కిందువలన ఎట్టినష్టము కలుగకూడదు.

1. భీముడు ఇంటిని,పొలమును కృష్ణునకుతనఖాయుంచెను.
2. భీముడు...పొలమును గోవిందునకు తనఖా యుంచెను.
3. భీముడు ఇంటిని...సంరక్షణునకు తనఖా యుంచెను.

గోవిందు క్రమబంధన హక్కును వినియోగింప దలచినచో, సంరక్షణుడు తన తనఖా ఆస్తియగు ఇంటి నుండి ఏమాత్రము పైకము రాబట్టుకొనజాలడు. అప్పుడు కృష్ణుని బాకీని, పొలముపై, ఇంటిపై వాటి మూల్యముల నిష్పత్తిలో విశ్లేషణ మొనర్చి, పొలము నమ్మగా వచ్చిన సొమ్ముతో కృష్ణునికి రావలసిన భాగము పోగా మిగిలిన ధనమును గోవిందునకు చెందచేయవలెను. 4. ఈ సూత్రమును తత్ప్రతికూల షరతులు తనఖాలందు లేనిచో మాత్రమే వర్తింపజేయవలెను.

అభిదాయ సిద్ధాంతము: ఒక ఆస్తిని మరొక ఆస్తితో కలిపి తనఖా యుంచిన రెండింటికిని ఆ ఋణమును తీర్చుటయందు సమానముగా బాధ్యత యుండును. అందొక ఆస్తి వలననే ఋణదాత బాకీ అంతయు తీరిపోయినంత మాత్రమున రెండవ ఆస్తియొక్క బాధ్యత పోదు. తనఖా బాకీని తీర్చుటకు బాధ్యతగల అన్ని ఆస్తులమీద తనఖా భారమును వాటిధరల నిష్పత్తిలో విభజింపబడును. తాకట్టు ఆస్తులు ఇద్దరికి గాని, పలువురకుగాని చెంది యుండునపుడు ఆ ఆస్తులు భాగసరిగా ఋణమును తీర్చవలసి యుండునను సిద్ధాంతము ప్రయోజనకారియగును. ఈ సిద్ధాంతమును ఆస్తి పరివర్తన చట్టము 82 వ సెక్షను నిర్వచించుచున్నది. ఈ సిద్ధాంతమునకు భిన్నమగు ఏర్పాటును తనఖా కర్త తనఖాదారు చేసుకొనదలచిన ఆ ఏర్పాటును తనఖా యందు పొందుపరుపవలెను. అట్టి ఏర్పాటు లేనిఎడల వివిధ వ్యక్తులకు స్వత్వములున్న ఆస్తిలో ఎవరెవరు ఎంతెంత తనఖా బాకీకి చెల్లింపవలసియుండునో ఈ సిద్ధాంతరీత్యా నిర్ణయింపవలెను. ఉదా: ప్రస్తుత తనఖా నాటికి అందు చేర్చబడిన బీగంపేట, తేనాంపేటల ఆస్తులు ఒక్కొక్కటి రూ. 1,000 కిమ్మతు చేయుచున్నవి. అప్పటికే బీగంపేట ఆస్తి రూ. 500 కు తనఖాకు అధీనమై ఉండెను. ప్రస్తుత తనఖా క్రింద ఋణము రూ. 600. ఈ బాకీకి ఏ ఆస్తి ఎంతవరకు బాధ్యత కలిగి ఉన్నదో ఇట్లు నిర్ణయింపవలెను. ప్రస్తుత తనఖానాటికి బీగంపేట ఆస్తిపై రూ. 500 తనఖా కలదు. దీనిని తీసివేయగా అప్పటి బీగంపేట నికర కిమ్మతు రూ. 500 అని తేలును. అప్పటి తేనాంపేట కిమ్మతు రూ. 1,000 కనుక బీగంపేట, తేనాంపేటల ఆస్తులు 1 : 2 నిష్పత్తిలో బాకీని తీర్చవలెను. అనగా బీగంపేట ఆస్తి రూ. 200 కును, తేనాంపేట ఆస్తి రూ. 400 కును (వెరసి రూ. 600) తీర్చవలసిన బాధ్యత కలిగిఉండును. అందువలన తనఖా పెట్టిన వ్యక్తి పై తాకట్లును సృష్టించిన పిమ్మట బీగంపేట ఆస్తిని మాధవునకు, తేనాంపేట ఆస్తిని ముచికుందునకు అమ్మివేసినచో మాధవుడు రూ. 200 లును ముచికుందుడు రూ. 400 లను చెల్లించవలసియుందురు.

క్రమ బంధన అభిదాయ సిద్ధాంతములకు విప్రతిపత్తి వాటిల్లినచో క్రమబంధన సిద్ధాంతమునకే ప్రాధాన్యమిచ్చెదరు.

తనఖా విమోచనమును ఎవరు చేయవచ్చును: తనఖా పెట్టిన వ్యక్తియేగాక ఈ క్రింద పేర్కొనిన వ్యక్తులలో ఎవరయినను తనఖానుండి ఆస్తిని విమోచనము చేయుటకు అర్హత కలిగి యున్నారు: (అ) తనఖా ఆస్తియందు ఏదైనా స్వత్వహక్కు గలవారు; (ఆ) తనఖా అనంతరము ఆ ఆస్తిప్రతిభూతిగా చేకొనిన ఋణదాత; (ఇ) తనఖా ఋణమును తీర్చుటకు ప్రతి భూతిగా నిలచిన వ్యక్తి, (ఈ) తనఖా కర్తపై వ్యాజ్యము తెచ్చి తనఖా ఆస్తి విక్రయమునకై డిక్రీని పొందిన ఋణదాత.

ప్రత్యాసన సిద్ధాంతము: ఒకని స్థానమందు మరి ఒకనిని నిలుపుటయే ప్రత్యాసన సిద్ధాంత మందలి సారము. ఒక వ్యక్తి తనఖాను తీర్చినచో అతడు ఋణము చెల్లిపోయిన తనఖాదారు స్థానములో ప్రత్యాసీను డగుటకు హక్కుకలిగి యున్నాడు. ఋణదాత హక్కులు ఇతనికి చెందును. తనఖా ఆస్తులపై ఆ తనఖా దారు ప్రయోగింపగల అన్ని ప్రక్రియలను ఇతడు ప్రయోగింప వచ్చును. ఈ ప్రత్యాసన సిద్ధాంతమే లేనిచో ఉత్తరవర్తి తనఖా దారులకు పూర్వత ఏర్పడి తనఖాను తీర్చిన వాని హక్కులు వెనుక బడవలసి వచ్చును. దీని వలన అట్లు గాకుండా తనఖా విమోచనదారు తాను తీర్చిన తనఖా హక్కులను తానే దక్కించుకొన గలుగుచున్నాడు. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము యొక్క 92 వ సెక్షనులో ప్రత్యాసన సిద్ధాంతము (డాక్ట్రిన్ ఆవ్

సబ్రొగేషన్) ప్రతిపాదింపబడినది. న్యాయిక ప్రత్యాసనము (లీగల్ సబ్రొగేషన్), ఒడంబడికద్వారా ప్రత్యాసనము (కన్వెన్షనల్ సబ్రొగేషన్) అని ప్రత్యాసనము రెండు విధములు.

న్యాయిక ప్రత్యాసనము: తనఖా కర్తగాక తనఖాను విమోచనము చేయుటకు హక్కు గల ఏ ఇతర వ్యక్తి అయినను, సహ తనఖా కర్త అయినను తనఖా ఋణమును తీర్చినపుడు అతనికి తనఖా ఆస్తిపై తనఖా దారునకున్న అన్ని విధములగు హక్కులు సంక్రమించును. ఇందుకై ప్రత్యేకమగు అన్తరణను పొంద నవసరములేదు. దీనిని 'న్యాయిక ప్రత్యాసన' మందురు.

ఒడంబడికద్వారా ప్రత్యాసనము: తనఖా బాకీని చెల్లించుటకు ఆస్తి పరివర్తన చట్టము రీత్యా (91 వ సెక్షను) హక్కు లేనట్టి వారెవరయినను తనఖాను తీర్చినచో, అట్టి స్వయం నియుక్తులకు ప్రత్యాసన హక్కు లేదు. కాని అట్లు చేయునపుడు తనఖాదారు హక్కులు తనకు చెందవలెనని తనఖా కర్తతో ఖరారు పడి యుండినచో ఆ ఖరారు వలన అతనికి ప్రత్యాసన హక్కు ఏర్పడును.

ఇతః పూర్వము ఆస్తియందు ఎవ్విధమైన హక్కులు లేనట్టి వ్యక్తికి ప్రత్యాసన హక్కు ఈ రీతిగనే ఏర్పడవలెను. 1929 సవరణ చట్టమునకు పూర్వము ఇట్టి ఖరారు వివక్షితముగ యుండవచ్చును. మౌఖికముగ యుండవచ్చును కాని ఆ చట్టము వలన 1930 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీ తర్వాత ఇట్టి కరారు తదుపరి రిజిష్టరు పత్రముద్వారా అభివ్యక్తము చేయవలెను. అట్లు చేయనిచో ప్రత్యాసన హక్కు సిద్ధింపదు. పూర్వపు తనఖాలను తీర్చివేయుటకు తనఖా కర్త కావలసిన సొమ్మును ఆ ఆస్తినే అమ్మిగాని, మరల తనఖా పెట్టిగాని తెచ్చినను ఆ సొమ్ము నొసగిన వారు ప్రత్యాసన హక్కును పొందుటకు 1930 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీ తర్వాత రిజిష్టరు కరారు ఆవశ్యకమని చాలా హైకోర్టులు అభిప్రాయపడుచున్నవి. వారికి వ్రాసిఇవ్వబడు రిజిష్టరు విక్రయ లేదా తనఖా పత్రమందే ఈ ప్రత్యాసన హక్కును కల్పించు కరారును కూడ పొందు పరచవచ్చును. ఈ ప్రత్యాసన సిద్ధాంతము వర్తించుటకు తనఖా నిశ్శేషముగా విమోచనము చేయబడవలెను.

ఒక ఆస్తిని వివిధ క్రమవర్తి తనఖా దారులకు వరుసగా తనఖాల యందుంచినచో, మధ్యవర్తి తనఖా దారునకు తనఖాకర్తపై ఎట్టి హక్కులు గలవో అట్టి హక్కులనే పశ్చాద్వర్తీ తనఖా దార్లపై కూడ కలిగియుండును. కనుక తనకు పూర్వమందున్న తనఖా నుండి ఆస్తిని విమోచనము నొందించు హక్కు అతనికి గలదు. తన పశ్చాద్వర్తీ తనఖాల పురోబంధన మొనర్పగలడు గాని వాటిని విమోచన మొనర్పజాలడు. బి. శి. రా.

తాకట్టు (కుదువ): ఒక ఋణస్థుడు తాను తెచ్చుకొనిన ఋణమునకు హామీగ బాకీ తీరువరకు ఋణదాత వద్ద వస్తువులను ఉంచుటను 'తాకట్టు' లేదా 'కుదువ' అందురు. చరాస్తులను మాత్రమే కుదువగ ఉంచుదురు. ఋణదాత బాకీ తీరువరకు ఆ వస్తువులను తన వద్ద ఉంచుకొని ఋణము తీరిన పిదప జాగ్రత్తగా వాపసు చేయవలెను. ఋణదాత ఆ వస్తువులు తన వద్ద నున్నప్పుడు అవసరమగు జాగ్రత చూపవలెను. ఋణస్థుడు వాయిదా నాటికి బాకీ పైకము చెల్లింప నప్పుడు అతనికి నోటీసు ఇచ్చిన మీదట ఆ వస్తువులను అమ్మి తన బాకీ పైకమును రాబట్టు కొనుటకు ఋణదాతకు హక్కు కలదు. ఓ. న.

తాఖీదు: చూ. సమీక్ష-పు. 30; సమను.

తాటస్థ్యము: తాటస్థ్యమను పదము ఇటీవలనే ఉద్భవించినది. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర ప్రకారము కొన్ని రాజ్యముల మధ్య యుద్ధము జరుగునప్పుడు ఇతర రాజ్యములు ఆ యుద్ధములో ఏ రాజ్యము తరపున పాల్గొనకుండ, ఎట్టి జోక్యము కలిగించుకొనక యుండునప్పుడు ఆ ఇతర రాజ్యములు 'తాటస్థ్యము' వహించినట్లు లేదా ఉదాసీనముగా ఉన్నట్లు చెప్పబడును. ఈ తటస్థ రాజ్యములు యుద్ధము చేయు ఉభయ పార్టీల ఎడల సమత్వమును ప్రదర్శించును. యుద్ధము చేయుచున్న రాజ్యములకు తటస్థ రాజ్యము లేవియు ఎట్టి సహాయము చేయకూడదని 17 వ శతాబ్ది ఆఖరు దశలో గుర్తించబడినది. కాని తటస్థ రాజ్యములు యుద్ధము చేయుచున్న రాజ్యములో నొక దానికి ప్రతికూలము అగు ప్రయోజనములకు తమ రాజ్య భూ భాగములు ఉపయోగపడకుండ ఎంతవరకు నిరోధించవలె ననునది స్పష్టపడలేదు.

హేగ్‌నందు 1899, 1907 లో జరిగిన ప్రథమ, ద్వితీయ శాంతి సమావేశములలో తటస్థ రాజ్యముల యొక్క హక్కులు, బాధ్యతలు నవీన దృక్పథమున విపులముగ రూపొందించబడినవి. కాని నిషిద్ధ వస్తువుల సరఫరా నరికట్టుట వంటి ప్రధాన అంశములు విడచిపెట్ట బడెను. ద్వితీయ హేగ్ సమావేశములో అంతర్జాతీయ ప్రైజ్ కోర్టును స్థాపించుటకు చేసిన ప్రయత్నము 1909 లండను సమావేశమునకు దారితీసెను. ఆ సమావేశమునందు 'ప్రైజ్ లా'కు సంబంధించిన ప్రధాన అంశములన్నియు క్రోడీకరింపబడెను.

హేగ్ తీర్మానము (1907) లో నౌకా యుద్ధమునకు సంబంధించిన యుద్ధ నౌకలనుగాని, యుద్ధ వస్తువులనుగాని

ఏవియు ఏ విధముగాను ప్రత్యక్షముగగాని, పరోక్షముగ గాని తటస్థ రాజ్యములచే యుద్ధ మందు పాల్గొను రాజ్యములకు సరఫరా చేయబడరాదని అంగీకరించబడినది. కాని యుద్ధమందు పాల్గొనిన రాజ్యములలో దేనికైనను ఆయుధములను, మందుగుండు సామగ్రిని,లేదా సాధారణ ముగ సైన్యమునకులేక నౌకాబలమున కుపయోగపడు ఎట్టి వస్తువులనైనను ఎగుమతి చేయకుండ లేక తరలింపకుండ నిరోధించవలసిన బాధ్యత తటస్థ రాజ్యములకులేదు. యుద్ధ మునకు సంబంధించని ఇతర విషయములలో ఒక యుద్ధగత రాజ్యమునకిచ్చిన సదుపాయములను తదితరయుద్ధగత రాజ్య ములకు నిరాకరించ కూడదు. యుద్ధగత రాజ్యముల నౌక లచే చేరవేయబడు తటస్థ రాజ్యములకు చెందిన వస్తువులను గూర్చియు, తటస్థ రాజ్యములకు చెందిన నౌకలచే కొనిపోబడు యుద్ధగత రాజ్యముల వస్తువులను గూర్చియు ఉత్పన్నమైన సమస్యలు, ఇతర సమస్యల కన్న అధికముగ చర్చనీయాంశము లైనవి. ప్రథమమున నౌకలలోనుండు వస్తువుల స్వామ్యమును మాత్రము విచారించవలెనని నిర్ణయింపబడినది. కాగా తటస్థ రాజ్య నౌకల పైనున్న యుద్ధగత రాజ్యములకు చెందిన వ్యాపార వస్తువులు పట్టుకొనబడుచుండెను. కాని యుద్ధగత రాజ్య నౌకలలో తటస్థ రాజ్య వ్యాపార వస్తువులు పట్టుకొనబడినప్పటికిని, తిరిగి వాపసు చేయబడుచుండెను. ఈ పద్ధతి వలన ఎక్కువ అసౌకర్యమును, చికాకును కలుగుటచే దీనికి వ్యతిరేక సూత్రము అవలంబింపబడెను. దాని వలన యుద్ధగత రాజ్య ములకు చెందిన నౌకలలోనున్న తటస్థ రాజ్య వస్తువులు పట్టుబడుచుండెను. తటస్థ రాజ్యములకు చెందిన నౌకల యందున్న యుద్ధగత రాజ్య వస్తువులు భద్రముగ నుండెను.

తటస్థ రాజ్యములు యుద్ధగత రాజ్యమునకు ఋణముల ద్వారా ధన సహాయము చేయుట తటస్థ విధానమును భంగపరచినట్లగును. కాని తటస్థ రాజ్యములలోనున్న వ్యక్తులు వైయక్తికముగ యుద్ధగత రాజ్యములకు ఋణముల నిచ్చుట సమంజసము కాదా అనునది సంశయా స్పదమైన విషయము. తటస్థ రాజ్యములకు తమ పౌరులు యుద్ధగత రాజ్యములకు ఋణముల నివ్వకుండ నిరోధించు బాధ్యత లేకపోయినను, అత్యంత కష్ట పరిస్థితులలో అట్టి నిరోధమును విధించుట సమంజసమగునట్లు భావింపబడును. ఇక యుద్ధ గత రాజ్యములకు చెందిన యుద్ధనౌకలు చెడినప్పుడు తటస్థ రాజ్యముల నౌకాశ్రయములలో వాటిని మరమ్మత్తు చేసుకొనుటకు అనుమతింపవచ్చునా అను విషయము సందేహాస్పదము. యునైటెడ్ స్టేట్స్ అధ్యక్షుడు జఫరసన్ తమ నౌకాశ్రయములలో యుద్ధగత రాజ్య నౌకలను మరమ్మతు చేసుకొనుటకు అనుమతించబడదని ప్రకటించెను. ఈ అభిప్రాయము యొక్క సాధుత్వమును ఇతర రాజ్యములు ప్రశ్నించలేదు. యుద్ధగత రాజ్యములకు చెందిన నౌకలకు తటస్థ రాజ్య నౌకాశ్రయములలో ఆశ్రయమియ్యవచ్చును. కాని తిరిగి యుద్ధమునకు దారి తీయుటకు అవకాశము లేని పరిస్థితులలోనే అట్టి ఆశ్రయము నియ్యవచ్చును. పై సంప్రదాయములు అంతర్జాతీయ ఒప్పందములను బట్టి ఏర్పడినవి. యునైటెడ్ స్టేట్స్ తటస్థ విధానమునకు సంబంధించి కొన్ని చట్టములు రూపొం దించెను.

ఓ. న.

తీరస్థ భూ స్వామ్యము : 'రైపేరియా' అనగా 'లాటిను' భాషలో రెండు గట్ల మధ్యనుంచి ప్రవహించు నీరు అని అర్థము. నీటి పారుదల హక్కులను నిర్ణయించు న్యాయ సూత్రమునే రైపేరియను రైట్సు (తీరస్థ భూస్వామ్య హక్కులు) అందురు. 'రైపా' అనగా గట్టు యని నిర్వచనము.

నీటికి సంబంధించినవి మూడు విధములైన హక్కులు గలవు. 1. నీటి పారుదల హక్కు, 2. ప్రవహించు నీటి యొక్క పారిశుద్ధ్యపు హక్కు, 3. నీటిని ఉపయోగించు హక్కు. నీటి పారుదలను గురించి చర్చించునపుడు స్వభావ సిద్ధముగా ప్రవహించు నీరు కృత్రిమ సాధనములచేత ప్రవ హించు నీరు అను రెండు రకముల ప్రవాహములు ఏర్పడు చున్నవి. ప్రకృతి సిద్ధముగ ఏర్పడిన జలములందు గల హక్కును స్వభావ సిద్ధహక్కు అందురు.

నదీ జలములకు ఇరువైపుల గల భూస్వాముల హక్కులనే 'రైపేరియను రైట్సు' అనెదరు. ఈ గట్ల మీద హక్కు భుక్తములు కలిగినవారిని 'రైపేరి యను హక్కుదారు'లందురు. నదీ జల మధ్య భాగము వరకు వీరికి హక్కుగలదు. వీరు సాధారణ పనులకు జలము లను వినియోగించుకొనవచ్చును. మిల్లులను నడుపుటకు, పొలములు సాగుచేయుటకు నీటిని ఉపయోగించుకొను హక్కు అసాధారణమైనది. నదీ జలములకు ఎగువ హక్కు దారులు, దిగువ హక్కు దారులు ఉందురు. ఎగువ హక్కు దారుల హక్కులు, దిగువవారి హక్కులకు లోనై ఉండును. ఎగువ హక్కుదారులకు జలమంతయు బంధించు టకు, గట్టువేసి జల ప్రవాహమును అరికట్టుటకు, హక్కు లేదు. వరదల వల్ల నదులు పొంగి, ఊళ్లు జలమయి నప్పుడు వరదలను అరికట్టుటకు తమ భూమిని కాపాడు కొనుటకు చర్యలు తీసుకొనవచ్చును. జలములను మలిన పరచరాదు.

కా. కృ.

తూలామాన చట్టము 1956) : ఈ చట్టము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము మెట్రిక్ మానముపై ఆధారపడిన తూకములు, కొలతల ప్రమాణ సంస్థాపన. ఈ చట్టములోని 3, 4, 9, 10, 11 సెక్షన్లలో పొడవు, పదార్థపు బరువు (మాస్), విస్తీర్ణము, పరిమాణము, కెపాసిటీలకు ప్రాథమిక యూనిట్లు మీటరు, కిలోగ్రాము, చదరపు మీటరు, క్యూబిక్ మీటరు, లీటరు అని పేర్కొనబడినవి. వీటి సెకండరీ (అనుబంధ) మీటరుల పరిమితుల వివరములు కేంద్ర ప్రభుత్వ గెజెట్ ద్వారా ప్రకటితములైనవి. అట్టి ప్రాథమిక సెకండరీ యూనిట్లు తప్ప అన్యములైనవి ప్రామాణిక తూకములు కొలతలు కాజాలవు. ఈ ప్రమాణముల అమలుకు నిర్దిష్టమైన సెట్లు తయారు చేయించి, రాష్ట్రములకు సరఫరా చేయుటకు కేంద్ర ప్రభుత్వము ఆదేశించబడినది. అమలులోనున్న తూకముల కొలతలను దశాంశ తూకమునకు మార్పుచేయుట ఈ చట్టపు తొలి అనుసూచికలో పేర్కొనబడిన విధముగా చేయవలెను.

ఉదా: సేరు అనగా 0.93310 కిలోగ్రాము అని చెప్పబడినది. కొంత కాలము పాత తూకములు కొలతల వినియోగము అనుమతించుటకు కేంద్ర ప్రభుత్వమున కధికార మివ్వబడినది. న. శ.

తేజ్‌బహద్దూర్ సప్రూ (1875 – 1948): ఈయన ఆగ్రా కాలేజీలో విద్యాభ్యాసము చేసి ఎమ్. ఏ. పరీక్ష నిచ్చి ఆవల లా డిగ్రీ పొంది, 1896 లో అలహాబాదు హైకోర్టులో న్యాయవాద వృత్తిలో చేరి, 1926 వరకు ఆ వృత్తి నవలంబించి, న్యాయవాది నాయకుడుగా అత్యున్నత స్థానము పొందెను. ఈతని న్యాయవాద శేముషి, న్యాయ శాస్త్ర పాండిత్యము మిక్కిలి కొనియాడదగినది. ముఖ్యమైన గొప్ప కేసులలో ఈయనను ఇతర హైకోర్టులకును తీసుకొని పోవుచుండిరి. ఒకానొక న్యాయవాది ఒక జడ్జిని అతనికి చట్టము తెలియదని ఆక్షేపించినాడని, ఆ న్యాయవాది మీద పరువునష్టమునకు వ్యాజ్యము రాగా, జడ్జికి చట్టము తెలియదనుట బ్రిటిష్ ధర్మశాస్త్ర సూత్రములలో ప్రధానమైనదనియు, అట్లు చెప్పుటలో ఆ న్యాయవాది జడ్జిని గౌరవించినాడేగాని, పరువు నష్టము కలిగించలేదనియు సప్రూగారు వాదించి కేసు త్రోసివేయించెను. అట్టిది ఆయన న్యాయవాద చాతుర్యము.

ఈయన ప్రజాహిత జీవనమున ప్రముఖ పాత్రను వహించినాడు. 1906 మొదలు 1917 వరకు అఖిల భారత కాంగ్రెసు కమిటీలో సభ్యుడుగా నుండి ఆవల మితవాద పక్షము స్థాపకులలో నొకడైనాడు. ఉత్తర ప్రదేశ్ లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలులోను, తరువాత 1916 మొ, 1920 వరకు ఇంపీరియల్ లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలులోను సభ్యుడుగా నుండెను.

గవర్నరు-జనరల్ కౌన్సిల్‌లో 'లా' మెంబరుగా 1920 మొదలు 1928 వరకు ఉద్యోగము నిర్వహించెను. ఆ పనిని నిర్వహించిన ప్రథమ భారతీయ న్యాయవాది (వకీలు) ఈయనయే. అనేక ప్రభుత్వపు కమీటీలలో (రాజకీయ సంస్కరణ విచారణ సంఘము, సేతుబరో కమిటీ, రౌండు టేబిల్ కాన్ఫరెన్సు మొదలగునవి) సభ్యుడుగా నుండి ప్రముఖ పాత్ర వహించెను. ఈయన 1934 లో ప్రీవీ కౌన్సిల్‌లో సభ్యుడుగా నియమింపబడెను.

ఈయన బహుముఖ ప్రజ్ఞాశాలి, రాజకీయ, సాంఘిక, విద్యా విషయములలో విస్తృత పరిజ్ఞానము కలిగి, ఆయా విషయముల మీద వ్యాసములు వ్రాసినాడు. కాశీ హిందూ విశ్వవిద్యాలయ సెనేటు సిండికేటులలో సభ్యుడుగాను, అలహాబాదు విశ్వవిద్యాలయ 'ఫెలో' గాను, విద్యాభివృద్ధికి పాటుపడెను. నిరుద్యోగ సమస్య మీద ఆయన వెలువరించిన కూలంకషమగు నివేదిక (1935) ఆయన సర్వతోముఖ ప్రతిభకు తార్కాణమై యున్నది.

ఉద్వేగ రాజకీయ వాదులేమనుకొన్నను, సప్రూ జీవితము తేజోవంతమై, బహద్దూర్ గిరినొంది, నవ భారత నిర్మాతలలో ఆయనకు సముచిత స్థానము నొసంగుచున్నది. 'గాంధీ-ఇర్విన్' ఒడంబడికకును, మహాత్మా గాంధీ రౌండు టేబిల్ సభలో పాల్గొనుటకును సప్రూగారి దేశ భక్తి పూరిత రాజకీయ చతురత ప్రధాన కారణము. బా. సు.

తొలగింపు : భూములు లేక ఇతర స్థిరాస్తి నుండి అందు స్వాధీనానుభవము గల వ్యక్తిని వెడల నంపుటనే 'తొలగింపు' అందురు. అట్టి తొలగింపు పూర్ణముగానైనను, లేక అసంపూర్ణముగానైనను కావచ్చును. వేరొక వ్యక్తి ఆ భూమిపై తనకు నడదారి లేక ఇతర అనుభోగపు హక్కు ఉన్నట్లు స్వత్వ ప్రతిపాదనము చేసినప్పుడు అసంపూర్ణ తొలగింపు సాధ్యపడును. కౌలుదారు ఆ మోదముతో భూస్వామి చేయు మరమ్మత్తులు, లేక మార్పులు ఏ పరిస్థితిలోనున్నవో చూచుకొనుటకు కమతములోనికి ప్రవేశించుట 'తొలగింపు' గాని, అక్రమ ప్రవేశముగాని కాదు. కౌలుదారుచే భూమియొక్క ప్రశాంత అనుభవమునకుగాని, సౌఖ్యమునకుగాని భంగము కలిగించు ఎట్టి చర్యగైకొనినను, ఆ చర్య తొలగింపు లేక సంభావిత తొలగింపు అగును. తొలగింపునకు ప్రతిక్రియ సాధారణముగా రెండు విధములు. కౌలుదారు భూమినుండి తొలగింపబడినపుడు ఒప్పంద భంగము వలన కలిగిన నష్టమునకు పరిహారము కొరకును, భూమి స్వాధీనము కొరకును చర్య తీసుకొన

వచ్చును. అక్రమ ప్రవేశితుని వలన తొలగింపు జరిగినప్పుడు అట్టి అక్రమ ప్రవేశము వలన కలిగిన నష్టమునకు పరిహారమును రాబట్టుట ప్రతిక్రియ యగును. తొలగింపు న్యాయ చోదితముగానిచో, పునః ప్రవేశమునకు కోర్టు ద్వారా చర్య తీసుకొనవచ్చును. ఓ. న.

త్యాబ్జీ, బద్రుద్దీన్ (1844 – 1906) : ఈయన బొంబాయి రాష్ట్రములో సంపన్న సులేమాని బోరా కుటుంబములో జన్మించెను. వీరి తండ్రి మతాధికారిగా (ముల్లా) నుండియు కొడుకులను ఇంగ్లండులో చదివించెను. ఈయన 1867 లో మిడిల్ టెంపుల్ లో బారిష్టరుగా చేరెను. ఈయన బొంబాయి హైకోర్టులో న్యాయవాదిగా చేరి విశేషముగా నార్జించుచు, ప్రముఖ న్యాయవాదిగా పేరొందినాడు. ఈయన మిక్కిలి దేశాభిమానము గలవాడు. 1887 లో మద్రాసులో జరిగిన అఖిల భారత కాంగ్రెసు సభకు అధ్యక్షుడైనాడు.

ఈయన 1895 లో బొంబాయి హైకోర్టులో న్యాయమూర్తిగా నియమింపబడినాడు. న్యాయవాదిగా అప్పటిలో ఆయన ఆదాయము సంవత్సరమునకు $1\frac{1}{4}$ లక్షల రూపాయలు దాటు చుండెడిది. ఈయన మిగుల సమర్థత గల మేధావియైన న్యాయమూర్తియని పేరొందినాడు. ఆంగ్లేయ భారతీయ న్యాయశాస్త్రములలో గొప్ప పాండిత్యము, మిక్కిలి లోకజ్ఞానము కలిగి ధర్మ దీక్షతో న్యాయ నిర్వహణ గావించినాడని కీర్తిబొందెను. తన దేశస్థులను గురించి గాని, సంస్కృతిని గురించిగాని ఎంతటి గొప్ప ఆగ్లేయుడైనను అగౌరవముగా మాట్లాడుట సహించెడువాడు గాడు. గొప్పవారైనను, ఈ దేశస్థులు కూట సాక్ష్యము చెప్పుదురనియు, యూరపియనులు ఎప్పుడును సత్యమునే పలుకుదురనియు ఆంగ్లేయ బారిష్టరులు చేయుచుండు వాదములను మిక్కిలి నిశితముగా విమర్శించి, 'ఈ దేశస్థులు స్వల్ప లేక నిరపాయకర అంశముల మీద అబద్ధపు సాక్ష్యము చెప్పిన చెప్పవచ్చును. అట్టి అబద్ధములు సులభముగా బైట పడిపోవును, యూరపియనులు ప్రమాదకర విషయముల మీద మిక్కిలి జాగ్రత్తతో బయట పడని విధముగ అబద్ధపు సాక్ష్యముల నల్లుదురు. ఈ దేశస్థులందరు అబద్ధీకులనుట ఈ న్యాయస్థానమును అగౌరవపరచుటయే' అని నిర్భయముగా నుడివి, భారతీయ గౌరవమును కాపాడిన మహనీయ న్యాయమూర్తి ఇతడు.

ఈయన బొంబాయి, హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగా నియమింపబడిన ప్రథమ భారతీయ బారిష్టరు. ఈయన కుమారుడు ఫైజు హసన్ త్యాబ్జీ, తండ్రి వలనే హైకోర్టు న్యాయమూర్తి పదవి నిర్వహించెను. బా. సు.

త్రైబోనియన్ : ప్రఖ్యాత ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు. ఇతడు జస్టీనియన్ వద్ద మంత్రిగ పనిచేసెను. ఇతడు ఐదవ శతాబ్ది ఆఖరి భాగములో పామ్ ఫిలియాలో జన్మించెను. న్యాయవాద వృత్తి నవలంబించి, ఇతడు కాన్‌స్టాంటి నోపులునకు వచ్చెను. తన వృత్తిలో ఖ్యాతి నార్జించి జస్టీనియను చక్రవర్తిదృష్టి నాకర్షించుటచే 528 లో ప్రథమ కోడెక్సును తయారుచేయు పదిమంది కమీషనర్లలో ఒకనిగా ఇతడు నియమింపబడెను. 530 లో పూర్వపు సామ్రాజ్యపు ధర్మశాస్త్రవేత్తలు రచించిన గ్రంథములలోని భాగములను సంగ్రహించి, సమకూర్చుటకు నియమింపబడిన 16 గురు ప్రసిద్ధ న్యాయవాదుల కమీషనుకు త్రైబోనియన్ అధ్యక్షుడుగ నియమింపబడెను. అంతకు పూర్వమే అతడు న్యాయశాఖ మంత్రిగ నియమింపబడెను. పై కమిషన్లలో ఇతని కృషి ఫలితముగ ఆ గ్రంథములు సకాలములలో ప్రచురింపబడెను.

జస్టీనియన్ ఉత్తరువుల క్రింద త్రైబోనియన్ 'ఇన్‌స్టిట్యూట్సు' అను ధర్మశాస్త్ర గ్రంథమును ప్రచురించెను. త్రైబోనియన్ అధ్యక్షత క్రింద ప్రథమ కోడెక్సును పరిష్కరించి ప్రచురించుటకు జస్టీనియనుచే నాలుగవ కమీషన్ నియమింపబడెను. అట్లు పరిష్కరింపబడిన నూతన కోడెక్సు 534 లో ప్రచురింపబడెను. దానితో త్రైబోనియన్ చేపట్టిన క్రోడీకరణ కార్యము ముగిసెను. ఇతడు చనిపోవు వరకు న్యాయశాఖామంత్రి పదవియందే యుండెను. ఓ. న.

దండనాధికారి : సాధారణార్థములో న్యాయమును ప్రవర్తింప చేయుటకు అధికారము కలవ్యక్తి, లేక విస్తృత న్యాయ సంబంధ లేక నిర్వహణాధికారము కలిగియున్న వ్యక్తి.

రోమను ధర్మశాస్త్రమును అనుసరించి న్యాయ పద్ధతులు గల దేశములలో ఈ పదము ప్రత్యేకముగ న్యాయ సంబంధ పదవిని నిర్వహించు వ్యక్తిని సూచించును. కాని ఇంగ్లండులో ఇది క్రింది లేక అధీన న్యాయాధికారులకు వర్తించును. వారు వేతనములు లేనివారు లేక వేతనములు పొందువారు కావచ్చును. దేశమందు శాంతి భద్రతలు కాపాడుటయు, నేరస్థులను శిక్షించుటయు వీరి విధులు.

ప్రాచీన రోమునందు ఆరంభములో 'మేజస్ట్రేటస్' అను పదము రోమను ప్రజలయొక్క మేజిస్టరు (మాస్టరు) పదవిని సూచించును. కాని తదుపరి ఆ పదము ఆ పదవిని నిర్వహించు అధికారికి వర్తింపచేయబడెను. రోమను ప్రజలకు చెందియుండు సార్వభౌమాధికారము వారిచే

(రాచరికమునందువలె) ఒక వ్యక్తికి అతని జీవిత పర్యంతమును లేదా (గణరాజ్యమునందువలె) కొందరు మేజిస్ట్రేట్ల వర్గమునకు నిర్దిష్ట కాలము వరకు అప్పగింప బడినట్లు భావింపబడినది. ఇదియే రోమను దండనాధి పత్యపు ప్రాథమిక సూత్రము.

రాజునకు బదులు ఇద్దరు కాన్సలులచే పరిపాలన నిర్వ హింపబడినప్పుడు రోమను దండనాధిపత్య సిద్ధాంతములో ఎట్టి మార్పును రాలేదు. కాని గణరాజ్యపు తొలి శతాబ్దము లలో దండనాధికార విభజన జరుగుటయు, తద్వారా ప్రతి సంవత్సరము ఇరువది మంది మేజిస్ట్రేట్లు ఎన్నుకొనబడు టయు సర్వాధికారములతో మేజిస్ట్రేట్లను నియమించు సూత్రమునకు కొంత మార్పును సూచించును.

మేజిస్ట్రేట్ల సంఖ్య అధికమగు కొలది వారలలో అంత స్థులను ఏర్పాటు చేయుటయు అధికార విభజన చేయు టయు ఆవశ్యకమాయెను. మేజిస్ట్రేట్లు అందరికి రెండు రకముల అధికారములు కలవు. 1. తమచే జారీ చేయబడిన చట్టములను మరణ దండన మినహాగా, అవసరమగు శిక్ష లను విధించుట ద్వారా అమలు పర్చుట. 2. తమ సహో ద్యోగులు లేక క్రింది మేజిస్ట్రేట్ల చర్యలను రద్దు చేయుట.

ఇంగ్లండులో మేజిస్ట్రేటునకు శాంతి భద్రతలను కాపాడుటకును, నేరస్థులను శిక్షించుటకును అధికారము కలదు. భారత దేశమందు బ్రిటిష్ పరిపాలనా కాలమున మూడు వర్గముల మేజిస్ట్రేట్లు కలరు. 1. మొదటి తరగతి మేజిస్ట్రేటు, 2. రెండవ తరగతి మేజిస్ట్రేటు, 3. మూడవ తరగతి మేజిస్ట్రేటు. నేరములను విచారణ చేయుటలో వీరికి గల అధికారములలో భేదము కలదు (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత).

ఓ. స.

దండ ప్రక్రియా సంహిత: వివిధ యుగములలో దండ ప్రక్రియా పరిణామమును గూర్చి న్యాయ శాస్త్ర సమీక్షలో క్రిమినల్ ప్రక్రియా పరిణామమున తెలిసి కొంటిమి (చూ. పు. 32-45). భారతదేశములో అనుస రింపబడు దండ ప్రక్రియకు సంబంధించిన న్యాయావళి దండ ప్రక్రియా సంహిత యందు వివరింపబడినది. ఈ చట్టము 1898 లో రూపొందింబపడి, 1923, 1955 లలో ముఖ్యమగు సవరణలు చేయబడి, ప్రస్తుతము అమలులో నున్నది.

నేర విచారణ గావించి నేరస్థులను శిక్షించుట, నేర నివారక విధానముల నవలంబించుట, దండ ప్రక్రియ యొక్క లక్ష్యములు. వీని సిద్ధికై వలయు పోలీసు యంత్రాంగమును, న్యాయ స్థానములను నెలకొల్పి వాని అధికారములను, కర్తవ్యములను దండ ప్రక్రియా సంహిత నిర్వచించుచున్నది.

నేటి నాగరిక ప్రపంచములో దండ ప్రక్రియకు సంబంధించి రెండు ముఖ్య విధానములు ఆచరణలో నున్నవి. మొదటిది అభియోజనాత్మకమైనది (అక్యుసెటో రియల్)-బ్రిటిష్ అమెరికన్ విధానము. రెండవది విచార ణాత్మకమైనది (ఇన్క్విసిటోరియల్) - ఫ్రెంచి విధానము. నేర సంఘటనను గూర్చియు, ముద్దాయి బాధ్యతను గూర్చియు సత్యాన్వేషణ గావించి దోషిని శిక్షించుటయే రెండు విధానముల యొక్క ఆశయము. కాని నేర నిరూప ణకు అవసరమగు సాక్ష్య సాధనములను సేకరించుట యందును, నేరవిచారణ యందు న్యాయాధిపతి వహింప దగు పాత్రను గూర్చియు పై రెండు విధానములకు ముఖ్య భేదములు కలవు.

అభియోజనాత్మక విధానములో న్యాయ స్థానము నందు విచారణ ప్రారంభమగు వరకు న్యాయాధిపతికి ముద్దాయితో ఎట్టి ప్రసక్తియు (అతనిని నిర్బంధములో నుంచు ఉత్తరువు జారిచేయుట తప్ప) ఉండదు. పోలీసు అధికారులే ముద్దాయిని, ఇతర సాక్షులను ప్రశ్నించి తమ పరిశోధనల ద్వారా అభియోగమున కుపయుక్తములగు సామగ్రి నంతటిని సమకూర్తురు. దాని నాధారముగాగొని అభియోక్త నేరమును ఋజువు పరచును. న్యాయాధి పతి నిష్పాక్షికముగ విచారణ నడిపి నేర నిరూపణ సక్ర మముగ జరిగినది, లేనిది నిర్ణయించును. విచారణ సందర్భ మున అభియోక్త సాక్షులను పరీక్షించి అభియోగ కాండ నడుపును. వాస్తవ విషయముల నిరూపణ అతని కర్తవ్యము. అట్టి నిరూపణకై సుసంగతమగు సాక్ష్యము మాత్రమే ప్రతిగ్రాహ్యమనియు, శ్రుత సాక్ష్యము చెల్ల దనియు, పోలీసు వారి ప్రభావమునకు లోనై ముద్దాయి గావించెడి దోష స్వీకృతి చెల్లదనియు పెక్కు నిబంధనలు పాటింపబడును. ఇచ్చవచ్చినచో ముద్దాయి తానే సాక్ష్య మొసగ వచ్చును. తన తరపున సాక్షులను విచారింప వచ్చును. ఇరుపక్షములకు మధ్యవర్తిగా న్యాయాధిపతి వ్యవహరించి దోష నిర్ణయము గావించును.

విచారణాత్మకవిధానమునందు న్యాయాధిపతి నేరమును గూర్చిన పరిశోధనలో ప్రముఖపాత్ర వహించి ప్రక్రియా కాండను తానే నడుపును. ముద్దాయి అరెస్టు చేయబడి న్యాయాధిపతి ఎదుట హాజరు అయినప్పటి నుండియు ముద్దాయిని, ఇతర సాక్షులను ప్రశ్నించి న్యాయాధిపతియే పరిశోధన జరుపును. ఇందువలన పోలీసు అధికారుల ప్రమేయమెక్కుడు లేకయే న్యాయాధిపతి నేరనిరూపణకు సంబంధించిన సాధనములను విచారణకు పూర్వము సేక రించియుండును. బహిరంగ విచారణలో నేరమును ఋజువు

పరచు భారము సంపూర్ణముగా అభియోక్తయే వహింప నవసరము లేదు. సత్యమును కనుగొను ప్రయత్నములో న్యాయాధిపతి ఎట్టి ప్రశ్నల నైనను వేసి సాక్షుల నుండి విషయములను గ్రహింపవచ్చును.

పై రెండు విధానములందును గల విశిష్టతలను గ్రహించి మిశ్రవిధానము కూడ పాటించవచ్చును. భారత దండ ప్రక్రియా సంహిత అభియోజనాత్మక విధానముపై విశేషముగా ఆధారపడియున్నదని చెప్పవచ్చును.

దండప్రక్రియా సంహితలో పేర్కొనబడిన విధానములు జాతిమత విభేదములతోగాని, వ్యక్తుల యొక్క అంతస్థులతో గాని నిమిత్తము లేక ఎల్లరకు సమానముగా వర్తించును. ఒకప్పుడు అమలులో నుండి తెల్లవారికి పక్షపాతము జూపు నిబంధనలు 1923 లో కొంతవరకును, 1949 లో జారీ కాబడిన జాతి వివక్షతా నిర్మూలన చట్టము వలన సంపూర్ణముగాను, రద్దుకాబడినవి. భారత శిక్షా స్మృతిలో పేర్కొనబడిన నేరములేగాక ఇతర ప్రత్యేక చట్టములు నిర్వచించు నేరముల విచారణకు గూడ దండ ప్రక్రియా సంహిత అన్వయింపనగును.

దండ ప్రక్రియ యందు పూర్వభాగము విశేషించి పోలీసు యంత్రాంగముపై నాధారపడి యుండును. ప్రతి రాష్ట్రములోను పోలీసు శాఖ కలదు ఆ శాఖకు అధికారి ఆరక్షక మహా నిరీక్షకుడు (ఇన్‌స్పెక్టరు జనరల్ ఆవ్ పోలీసు) ప్రభుత్వ ముఖ్యపట్టణమున కార్యాలయమును కలిగియుండును. ప్రతి జిల్లాకు ఒక ఆరక్షక అధీక్షకుడు (సూపరింటెండెంటు), అతని క్రింద ఉప అధీక్షకుడు (డెప్యూటీ సూపరింటెండెంటు), సహాయక అధీక్షకులు (అసిస్టెంటు సూపరింటెండెంట్లు) ఉందురు. ఈ అధీక్షకుల క్రింద మండల నిరీక్షకులు, (సర్కిలు ఇన్‌స్పెక్టరులు), అధీన నిరీక్షకులు (సబ్ ఇన్‌స్పెక్టరులు) రక్షకభటులు (పోలీసు కానిస్టేబుల్సు) పనిచేయుదురు. జిల్లాలలో పరిస్థితులను బట్టి అవసరమగు పోలీసు స్టేషనులు ఏర్పాటు చేయబడును. ప్రతి పోలీసు స్టేషను ఒక పోలీసు అధికారి వశమున నుండి అతని అధీనములో రక్షకభట సిబ్బంది యుండును.

జరిగిన నేరములను గూర్చి పరిశోధనలు గావించి నేర విచారణకు తోడ్పడుట, నేర నివారక విధానముల నవలంబించి సంఘములో శాంతి భద్రతలను కాపాడుట ఈ పోలీసు శాఖ ముఖ్య కర్తవ్యములు. దండ ప్రక్రియా సంహిత క్రింద ప్రతి పౌరుడు కొన్ని అమోఘాపరాధములు (రాజద్రోహము, అక్రమ సమావేశము, దొమ్మి, నరహత్య, దోపిడీ, బందిపోటు, గృహభేదనము వంటివి) జరిగినట్లుగాని, జరుగనున్నట్లుగాని తనకు తెలిసినచో ఆ సమాచారమును పోలీసు అధికారికిగాని దండనాధికారికి గాని తెలియజేయవలసినట్లు విధింపబడి యున్నది. గ్రామోద్యోగులు, భూస్వాములు కూడ అట్లే నేరసమాచారము నందజేయవలసినట్లు విధింపబడియున్నది.

పోలీసు పరిశోధనలు: నేరమును గూర్చి పోలీసు స్టేషనులో ప్రతివేదన (రిపోర్టు) ఏ వ్యక్తియైనను గావింపవచ్చును. రిపోర్టు చేయగానే అచ్చటి పోలీసు అధికారి దానిని ఒక పుస్తకము నందు నమోదు చేయును. దీనినే ప్రథమ సమాచార ప్రతివేదన (ఫస్ట్ ఇన్ఫర్మేషన్ రిపోర్టు లేక సంక్షిప్తముగా ఎఫ్. ఐ. ఆర్.) అందురు. నమోదు చేసిన సంగతులను రిపోర్టు చేసిన వ్యక్తికి చదివి వినిపింపవలెను. అందుపై అతని సంతకము తీసుకొందురు.

నేరములు అసంజ్ఞేయములనియు, సంజ్ఞేయములనియు వర్గీకరింపబడినవి. దండ ప్రక్రియా సంహితకు అనుబంధమగు రెండవ షెడ్యూలులో ఈవర్గీకరణము కాననగును. నేరము సంజ్ఞేయమగుచో దండనాధికారి యొద్దనుండి బందీకరణ అధిపత్రము (అరెస్టు వారంటు) పొందకయే పోలీసు అధికారి నిందితుని బంధింపవచ్చును. నేరము అసంజ్ఞేయమగుచో అట్టి బందీకరణ అధిపత్రము లేకయే పోలీసు అధికారి నిందితుని అరెస్టు చేయుటకు వీలులేదు. అసంజ్ఞేయ నేరమును గూర్చి పరిశోధన జరుపుటకు ప్రథమ లేక ద్వితీయ వర్గీయ దండనాధికారి అనుమతి అవసరము. రిపోర్టు చేయబడిన నేరము అసంజ్ఞేయమగుచో ఫిర్యాదిని దండనాధికారి యెదుట ప్రతివేదన గావించుకొనుమని చెప్పుదురు.

ప్రథమ సమాచార ప్రతివేదన ప్రతులు సర్కిలు ఇన్‌స్పెక్టరు ద్వారా జిల్లా సూపరింటెండెంటునకు ఒకటియు, నేరమును గూర్చి క్షేత్రాధికారము గల దండనాధికారికి మరియొక ప్రతియు పంపబడును.

నేరమునుగూర్చి ప్రతివేదన అందిన వెంటనే నేరము జరిగినట్లు చెప్పబడిన ప్రదేశమునకు పోలీసు స్టేషన్ అధికారిగాని, అతనిచే ఆదేశింపబడిన క్రింది అధికారిగాని పోవును. నేరమునుగూర్చి వివరములు తెలిసినవారిని అతడు విచారించును. ఆడువారిని, 15 సంవత్సరములు నిండని మగవారిని వారి ఇంటివద్దనే విచారింపవలయును. తాను సేకరించిన విషయములను పోలీసు అధికారి దైనిక లేఖనమున (డైరీ) వ్రాసుకొనును. సంగతులు చెప్పినవారు సంతకము చేయనక్కరలేదు. వ్రాయబడిన అంశములను ముద్దాయి నేర విచారణ సందర్భమున సాక్షులను ప్రతిపరీక్ష గావించుటకు మాత్రముపయోగింపవచ్చును.

నేరములకు సంబంధించిన వస్తువులను పోలీసు అధికారి వశపరచుకొని తరువాత న్యాయస్థానమునకు పంపును.

పోలీసు పరిశోధనలలో కొన్ని ప్రదేశములు వెదుకుట అవసరమైనపుడు అందుకై దండనాధికారి యొద్దనుండి అన్వేషణ అధిపత్రము (సెర్చ్ వారంట్) పొందవలయును. అత్యావశ్యక పరిస్థితులలో అట్టి అధిపత్రము లేకున్నను పోలీసు అధికారి తనకు క్షేత్రాధికారము గల ప్రదేశములలో అన్వేషణ జరుపవచ్చును. అట్టి పరిస్థితులెవ్వియో తన ప్రత్యేక దైనిక లేఖనమునందు వ్రాయవలయును. తన పరిశోధనలు ముగియువరకు తాను కావించు దైనందిన చర్యల నన్నిటిని ప్రత్యేక దైనిక లేఖనమునందు వ్రాయవలెను. ఈ దైనిక లేఖనమును న్యాయాధిపతి పరిశీలింపవచ్చును. కోర్టులో విచారణ సందర్భమున విషయములు జ్ఞాపకము చేసికొనుటకు పోలీసు అధికారి ఆ డైరీని వాడుకొనినచో ముద్దాయి దానిని తనకు చూపమని కోరవచ్చును.

పోలీసు అధికారి దర్యాప్తు ఫలితముగా నిందితుడు దొరకవచ్చును. నేరము సంజ్ఞేయమగుచో నిందితుని అరెస్టు గావించి పోలీసువారి అధీనములోనికి తీసికొనవచ్చును. అసంజ్ఞేయ నేరమగుచో దండనాధికారి వద్ద నుండి అధిపత్రము (వారంటు) పొంది బంధింపవలెను. దండప్రక్రియా సంహితక్రింద నిందితుని అరెస్టుచేయుటలో ఎల్లరును పోలీసు అధికారికిని, దండనాధికారులకును వారి కోరికపై సహాయపడవలసినట్లు విధింపబడి యున్నది. అరెస్టు చేయునప్పుడు అవసరమగుచో పోలీసు అధికారి బలప్రయోగము చేయవచ్చును. ఇంటి ద్వార కవాటములను భేదింపవచ్చును. బంధింపబడిన వ్యక్తి శరీరమును తనిఖీ చేయవచ్చును. ఆడువారిని ఆడువారే తనిఖీ చేయవలెను. పోలీసువారే గాక ఏ పౌరుడైనను తన సమక్షములో సంజ్ఞేయమగునట్టియు, జామీనుపై విడుదలకు యోగ్యము కానట్టియు నేరము గావించెడు వ్యక్తిని అరెస్టు గావించి పోలీసువారికి ఆలస్యము చేయక త్వరితకాలములో అప్పగించవచ్చును. పోలీసువారు అతనిని మరల అరెస్టు గావింతురు.

ఒక వ్యక్తి అరెస్టుకై అధిపత్రము జారీ చేయబడి అతను పరారి అయినను, దాగియుండినను అతడు హాజరు కావలసినదిగ కోరుచు కోర్టు బహిరంగ ప్రకటన చేయవచ్చును. అట్లు ప్రకటించిన పిమ్మట అతని ఆస్తులను జప్తు చేయవచ్చును. చరాస్తులైనచో అభిహరణము ద్వారాగాని రిసీవరు నియామకము ద్వారాగాని; స్థిరాస్తి అయినచో జిల్లాకలెక్టరు ద్వారా స్వాధీనపరచుకొనుట వలనగాని, రిసీవరు నియామకమువలనగాని అట్టి జప్తు గావింపవచ్చును. పై చర్యలు ఆ వ్యక్తి హాజరగుటకుగాను ఒత్తిడి చేయుటకై ఉద్దేశింపబడినవి. కావున అతడు హాజరయినపుడు ఆస్తి అతనికి తిరిగి ఇచ్చివేయబడును.

అరెస్టు కాబడిన ముద్దాయిని ప్రయాణమునకు పట్టు కాలమును మినహాయించి 24 గంటలకు మించని వ్యవధిలోగా దండనాధికారి యొద్ద హాజరు పెట్టవలెను. దండనాధికారి (మూడవవర్గ దండనాధికారి తప్ప) ముద్దాయిని నిర్బంధములో నుంచుసట్లు అనుమతించుచు ఉత్తర్వు చేయవచ్చును. తగిన కారణములున్న నే తప్ప 15 రోజులకు మించి పోలీసువారి అధీనములో నిందితుని ఉంచుటకు అనుమతింపరాదు.

జామీనుపై విడుదల: బంధీకృతుడగు ముద్దాయి తనను జామీనుపై విడుదల చేయవలసినదిగా దండనాధికారి నర్థింపవచ్చును. ఏ నేరములు జామీనుపై విడుదలకు యోగ్యములో, ఏవి కావో దండప్రక్రియా సంహితకు అనుబంధమగు రెండవ షెడ్యూలులో తెలుపబడినది. జామీనుపై విడుదలకు యోగ్యమగు నేరమగుచో జామీనుదారులు అవసరమగునప్పుడు ముద్దాయిని హాజరు పెట్టగలమని బంధ పత్రములు వ్రాసి ఇచ్చిన పిమ్మట ముద్దాయిని పోలీసు అధికారిగాని, న్యాయస్థానముగాని విడుదల చేయవచ్చును. నేరము జామీనుపై విడుదల కనర్హమైనను స్త్రీలను, 16 ఏండ్లు నిండని వారిని, రోగులను లిఖితపూర్వకముగా కారణములను నిర్దేశించి విడుదల చేయవచ్చును. దండనాధికారి జామీనుపై విడుదల చేయనిచో సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకో, హైకోర్టునకో అర్జీ పెట్టుకొని నిందితుడు ఆ న్యాయస్థానములు విధించు షరతులకు లోబడి విడుదల కావచ్చును.

పోలీసు పరిశోధనలో అపరాధి తన నేరమును ఒప్పుకొనదలచినచో పోలీసు అధికారి అతని దోష స్వీకృతిని లిఖిత బద్ధము చేయరాదు. ఒకటవ లేక రెండవ వర్గీయ దండనాధికారుల కట్టి అధికారము కలదు. అట్టి దండనాధికారి సమక్షమున నిందితుడు హాజరు పెట్టబడినప్పుడు దోష స్వీకృతిని అతడు వ్రాసుకొనుటకు పూర్వము నిందితునికి అతడు నేరమును ఒప్పుకొనవలసిన బాధ్యత లేదనియు, ఒప్పుకొనినచో అట్టి దోష స్వీకృతి విచారణయందు ఉపయోగింతురనియు తెలియజేయవలెను. అప్పటికిని నిందితుడు ఒప్పుకొనదలచినచో, దండనాధికారి, నిందితుడు పోలీసువారు భయపెట్టుట వలనగాని, ప్రలోభపెట్టుట వలనగాని కాక స్వేచ్ఛగా, మనస్ఫూర్తిగా దోష స్వీకృతి గావించుచున్నట్లు విశ్వసించినచో ముద్దాయియొక్క దోష స్వీకృతిని వ్రాసి ధ్రువపరచును. పోలీసు పరిశోధన

జరుగు సమయమున ఇతరుల వాఙ్మూలములుగూడ పోలీసువారి కోరికపై దండనాధికారి లిఖిత మొనర్పవచ్చును.

నేర వివరణ పత్రిక: పోలీసు అధికారి తన పరిశోధనా కార్యక్రమమును ముగించిన పిమ్మట నేరమును విచారించుటకు క్షేత్రాధికారము గల దండనాధికారికి నేర వివరణ పత్రికను పంపును. అందు నిందితుని గూర్చిన వివరములు, అతనిని జామీనుపై విడుదల చేసినది, లేనిచో దండనాధికారి యొద్దకు పహారాతో పంపినది తెలుపబడును. ఈ వివరణ పత్రిక ప్రతిని, నేరమును నిరూపించుట కుపయోగించు ఇతర పత్రముల ప్రతులను, ప్రథమ సమాచార ప్రతివేదన ప్రతిని, దండప్రక్రియా సంహిత 173 సెక్షను ప్రకారము ముద్దాయి విచారణకు ముందే అంద జేయవలయును. నేర వివరణ పత్రిక న్యాయస్థానమున కంద జేయబడుట అభియోగ కాండకు ప్రథమసోపానము.

పోలీసువారి నేరవివరణ పత్రికద్వారా కాక పీడిత వ్యక్తిగాని, సందర్భములు తెలిసిన ఇతరుడుగాని ముద్దాయిపై ఫిర్యాదు చేయవచ్చును. అపనింద, వైవాహిక హక్కులకు భంగకరములగు కొన్ని నేరములనుగూర్చి పీడితుడే ఫిర్యాదు గావింపవలెను. కోర్టు వ్యవహారములలో జరిగిన కూట రచనవంటి నేరములకు కోర్టు అనుమతితోడను, ప్రభుత్వోద్యోగులు వారి ధర్మ నిర్వహణలో కావించెడి నేరములనుగూర్చి చేయు ఫిర్యాదులకు ప్రభుత్వానుమతితోడ ఫిర్యాదు అవసరము. అసంజ్ఞేయములగు నేరము లొనరించుటకుగాని, నేరముకాని చట్టవిరుద్ధ చర్యను చేయుటకుగాని చట్టసమ్మత చర్యను చట్టవిరుద్ధ మార్గమున చేయుటకుగాని కుట్ర పర్పడినప్పుడు ప్రభుత్వముచేతగాని, ప్రభుత్వ అనుమతితోగాని ఫిర్యాదు అవసరము. పై ఫిర్యాదులు కూడ అభియోగకాండకు ప్రథమ సోపానము కావచ్చును.

దండన్యాయస్థానముల సోపాన పంక్తి: దండ న్యాయ పాలనా బాధ్యత రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు చెందినది. ప్రతి రాష్ట్రము న్యాయపాలనా సౌకర్యమునకై కొన్ని సాంత్రిక మండలములు (సెషన్సు డివిజన్స్)గా విభజింపబడినది. ప్రతి మండలమునకు ఒక సాంత్రిక న్యాయాధీశుడు (సెషన్స్ జడ్జి) ఉండును. కొన్నిచోట్ల అదనపు సాంత్రిక న్యాయాధీశుడు (అడిషనల్ సెషన్స్ జడ్జి) కూడ ఉండును. సాంత్రిక న్యాయాధీశులు శిక్షాస్మృతి అనుమతించు శిక్షను దేనినైనను విధింప సమర్థులు. కాని వారు మరణదండన విధించినచో దానిని హైకోర్టు ఖాయపరిచిననేగాని అమలుపరచుటకు వీలులేదు. సాంత్రిక న్యాయాధీశుల తీర్పులపై హైకోర్టుకు అప్పీలు చేసికొనవచ్చును. కొన్నిచోట్ల సహాయక సాంత్రిక న్యాయాధీశులు కూడనుందురు. వీరు మరణశిక్ష, యావజ్జీవ కారావాసశిక్ష 10 ఏండ్లకు మించిన కారావాస శిక్ష తప్ప మిగిలిన శిక్షలను విధింపవచ్చును. వీరి తీర్పుల పై సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకు అప్పీలు కలదు. 4 ఏండ్లకు మించిన శిక్షను వీరు విధించినపుడు హైకోర్టునకే అప్పీలు చేయవలెను.

ఒక జిల్లాగాని, ఎక్కువ జిల్లాలుగాని చేర్చుటవలన సాంత్రికమండల మేర్పడును. ప్రతి జిల్లాకు ఒక జిల్లా దండనాధికారి (డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటు) యుండును. ఇతడు ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి అధికారములు కలిగియుండును. రెండు సంవత్సరములకు మించని కారావాస శిక్ష, రూ. 2000/-లకు మించని జరిమానా విధించుట కధికారము కలిగియుండును. జిల్లాలోని విభాగములకు సబ్ డివిజనల్ మేజిస్ట్రేటులుందురు. వీరు సాధారణముగా ప్రథమ, కొన్నిచోట్ల ద్వితీయ వర్గీయ దండనాధికారికి గల అధికారములు కలిగియుందురు. ద్వితీయ వర్గీయ దండనాధికారికి ఆరునెలలకు మించని కారావాస శిక్ష, రూ. 500 లకు మించని జరిమానా విధించుట కధికారము కలదు. సబ్ డివిజన్‌లోని ఇతర దండనాధికారులు (ద్వితీయ, తృతీయ వర్గీయులు) సబ్ డివిజనల్ మేజిస్ట్రేటు అధీనమందు ఉందురు. తృతీయ వర్గీయ దండనాధికారి ఒక నెలకు మించని కారావాస శిక్ష, రూ. 100లకు మించని జరిమానా విధింపవచ్చును.

వివిధ వర్గములకు చెందిన దండనాధికారుల తీర్పులనుండి జిల్లా మేజిస్ట్రేటునకు సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకుఅప్పీలు చేసికొనవచ్చును. రాజద్రోహ నేరమగుచో హైకోర్టునకే అప్పీలు చేయనగును. ప్రభుత్వ వేతనముగైకొను దండనాధికారులే గాక గౌరవ దండనాధికారులను, ప్రత్యేక దండనాధికారులను ప్రభుత్వము నియమించును.

రాజధాని నగరములందు రాజధాని ప్రధాన దండనాధికారియు, ఇతర దండనాధికారులను ప్రథమ వర్గీయులుగా నియమింపబడుదురు. వారి తీర్పులపై హైకోర్టునకు అప్పీలు కలదు.

దండప్రక్రియా సంహితకు అనుబంధమగు రెండవ షెడ్యూలులో ఏ యే నేరములను విచారించుటకు ఏ యే న్యాయస్థానములకు, దండనాధికారులకు క్షేత్రాధికారము కలదో తెలుపబడినది. ఏ న్యాయస్థానము యొక్క క్షేత్రాధికారములో నేరము జరిగెనో లేక నేరము యొక్క పరిణామములు ఫలించెనో అట్టి న్యాయస్థానమందే అభియోగ చర్యలను జరుపవలెను.

పెక్కు స్థలములలో నేరమునకు సంబంధించిన చర్యలు జరిగినను, అందు ఏ ప్రదేశమున నేరము జరిగినది ఇదమిత్థముగా తెలియకున్నను, వానిలో ఏ ప్రదేశముపై క్షేత్రాధికారము గల న్యాయస్థానములోనైనను నేర విచారణ జరుపవచ్చును ప్రయాణములో జరుగు నేరములు ప్రయాణము జరిగిన ఏ ప్రదేశముపై క్షేత్రాధికారము గల న్యాయస్థానమందైనను విచారణ జరుపవచ్చును. రైల్వే తంతి తపాలా శాఖకు సంబంధించిన నేరములు ఎచట జరిగినను ముద్దాయి, ఇతర సాక్షులు, వసించు రాజధాని నగరములలో విచారింపవచ్చును.

అభియోగ కార్యకలాపములు : దండనాధికారికి ఎవరైనను ఫిర్యాదు చేసినప్పుడు, పోలీసు అధికారి నేరవివరణ పత్రిక పంపినపుడు, నేర సమాచారము ఇతర విధముగా దండనాధికారికి తెలిసినప్పుడు అభియోగకాండ ప్రారంభమగును. న్యాయస్థానమందు జరుపవలసిన అభియోగ కార్యకలాపము నేరస్వభావమెట్టిదో, దానిపై ఆధారపడియుండును. నేరములన్నియు వారంటు కేసులనియు, సమన్సు కేసులనియు వర్గీకరింపబడినవి. వారంటు కేసులనగా మరణశిక్ష, యావజ్జీవ కారావాసము లేక ఒక సంవత్సరమును మించిన కారావాస శిక్షగాని విధింపదగు నేరములు. వారంటు కేసు కానిది సమన్సు కేసు. పై రెండు వర్గముల నేరములను విచారించుట కధికారము ఏ యే న్యాయస్థానములకు కలదో దండప్రక్రియా సంహితకు అనుబంధమగునో రెండవ షెడ్యూలునందు తెలుపబడినది. వారంటు కేసులలో కొన్నిటిని సాంత్రిక న్యాయస్థానమునందే విచారింపవలెను. (ఉదా : ఖూనీ, బందిపోటు నేరములు). వీటిని సెషన్సు కేసులందురు. పై మూడు విధములగు కేసులలో జరుగు విచారణా విధానములలో తారతమ్యము కలదు.

నేరమును పరిశోధించిన అధికారి అభియోక్తగా వ్యవహరించుట యుక్తము కాదు. వివిధ న్యాయస్థానములలో అభియోగకాండ నడుపుటకు ప్రభుత్వ అభియోక్త (పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్)లు నియమింపబడుదురు. సాంత్రిక న్యాయస్థానములో ప్రభుత్వ అభియోక్త అభియోగ చర్యలను నడుపవలయును. ప్రత్యేకముగా కొన్ని కేసులలో పనిచేయుటకు కూడ ప్రభుత్వము అభియోక్తలను నియమింపవచ్చును.

సమన్సు కేసులలో విచారణ : సమన్సు కేసును సాధారణముగా ఏ దండనాధికారియైనను విచారింపవచ్చును. ముద్దాయి హాజరు కాగానే దండనాధికారి అతనికి ఆరోపింపబడిన నేరమును వివరముగా తెలుపును. లాంఛనయుతముగా దోషారోపణ చేయనవసరములేదు. ముద్దాయి నేరమును ఒప్పుకొనినచో అతని ఒప్పుదలను వ్రాసికొని దండనాధికారి అతనిని దోషిగా నిర్ణయింపవచ్చును. ముద్దాయి నేరమును ఒప్పుకొననిచో దండనాధికారి ఫిర్యాదిని ఇతర సాక్షులను, ముద్దాయి తరపున సాక్షులను విచారించును. ముద్దాయి చెప్పెడి సమాధానమును వినును. విచారణాంతమున ముద్దాయిని దోషిగా నిర్ణయింపవచ్చును. లేదా అతనిని నిర్దోషిగ తీర్మానించి విడిచిపుచ్చవచ్చును. ముద్దాయి దోషియని తీర్మానింపబడినచో తగు శిక్ష విధింపబడును. ఫిర్యాది తన అభియోగమును విచారణ కాలములో ఉపసంహరించుకొనినచో ముద్దాయి ముక్తదోషుడగును.

వారంటు కేసుల విచారణ : వారంటు కేసులలో కొన్నిటిని ప్రథమ, ద్వితీయ వర్గీయ దండనాధికారులు విచారింపవచ్చును. తాను విధింపగల శిక్ష చాలదని తోచినచో దండనాధికారి అట్టి కేసులను సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకు పంపవచ్చును. దండనాధికారియే విచారించు నప్పుడు ముద్దాయి హాజరు కాగానే పోలీసు రిపోర్టుపై అభియోగము తేబడినచో ప్రప్రథమముగా ముద్దాయికి దండ ప్రక్రియాసంహిత 173 సెక్షను క్రింద ఇవ్వవలసిన పత్రములు ఇవ్వబడినట్లు తాను తెలిసికొనవలయును. ఆ పత్రములను దండనాధికారి పరిశీలించి ముద్దాయి చెప్పునదియు, అభియోక్త చెప్పునదియు విని దోషారోపణ యుక్తమగునా కాదా యని నిశ్చయించును. దోషారోపణకు తగు ఆధారములు లేవని తలచినచో ముద్దాయిని విమోచన గావించును. దోషారోపణ యుక్తమగుచో దండనాధికారి యథావిధిగా నిశ్చిత దోషారోపణ గావించి ముద్దాయిని సమాధానమడుగును. ముద్దాయి నేరమును ఒప్పుకొనినచో అతనిని దోషియని తీర్మానింపవచ్చును. అట్లు కాక ముద్దాయి విచారణ కోరినచో అందుకై తేదీని నిశ్చయించి అభియోక్త తరపున సాక్ష్యము తీసికొని, తరువాత ముద్దాయిని పరీక్షించి, అతని తరపున సాక్ష్యము తీసికొని దోష నిర్ణయము గావింపవలెను. ఇచ్చవచ్చినచో ముద్దాయి తానే సాక్ష్యమొసగ వచ్చును.

పోలీసు రిపోర్టు ననుసరించికాక, ఇతర వ్యక్తియొక్క ఫిర్యాదుపై అభియోగము తేబడినప్పుడు ముద్దాయి హాజరుకాగానే ప్రథమముగా ఫిర్యాదిని, అతని తరపున సాక్షులను విచారింతురు. ఫిర్యాది తరపు సాక్ష్యమును పరిశీలించి అవసరమగుచో ముద్దాయి సమాధానము విని దోషారోపణకు తగు ఆధారములేదని నిర్ణయించినచో దండనాధికారి ముద్దాయిని విమోచన గావించును.

సాక్ష్యము పరిశీలించిన తరువాత ముద్దాయి పై యథావిధిగా దోషారోపణ గావింపబడును. ముద్దాయి నేరము ఒప్పుకొనినచో దోషిగా తీర్మానించి శిక్షింపబడును. లేక అతడువిచారణ కోరినచో ఫిర్యాది తరపు సాక్షుల నతడు పునః ప్రతిపరీక్ష గావింపవచ్చును. తదుపరి ముద్దాయి తరపు సాక్షులను విచారించి అతని కథనము విని దండనాధికారి ముద్దాయిని ముక్తదోషుని గావించుటో దోషిగా నిర్ణయించుటో జరుగును.

సెషన్సు కేసులలో విచారణ : సాంత్రిక న్యాయస్థానములలో నేరుగా అభియోగచర్యలు ప్రారంభింపరు. క్షేత్రాధికారము గల దండనాధికారి ప్రారంభిక విచారణ జరిపి కేసును ముందుగా విమర్శించి అభియోగము సహేతుకమైనదని అభిప్రాయ పడినచో కేసును సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకు ఉపార్పణ గావించినప్పుడే సాంత్రిక న్యాయస్థానము దోష నిర్ణయమునకై క్రమ విచారణ జరుపును.

ఉపార్పణ కార్యకలాపము : దండనాధికారి గావించు ప్రారంభిక విచారణలో ముద్దాయి హాజరు కాగానే అతనికి దండప్రక్రియా సంహిత 173 వ సెక్షను ననుసరించి ఇయ్యవలసిన పత్రములు అందజేయబడినట్లు తాను తెలిసికొనవలయును. నేరము జరుగుటను ప్రత్యక్షముగా జూచిన సాక్షులను, అవసరమగుచో ఇతర సాక్షులను విచారింపవలెను. ముద్దాయి అట్టి సాక్షులను ప్రతి పరీక్షగావింపవచ్చును. సాక్ష్యమును ముద్దాయి చెప్పు సమాధానమును పరిశీలించి అభియోగము నిలువ జాలదని దండనాధికారి అభిప్రాయ పడినచో ముద్దాయిని విమోచన గావించును. లేక సాంత్రిక న్యాయస్థానమున విచారణ జరుపుట యుక్తమని తోచినచో దండనాధికారి ముద్దాయిపై యథావిధిగా నిశ్చిత దోషారోపణ గావించును. దోషారోపణ వివరములను ముద్దాయికి తెలిపి దాని ప్రతిని అతని కొసగి ముద్దాయి తరపున సాక్షులున్నచో వారి జాబితా తీసుకొనబడును. దండనాధికారి సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకు ఉపార్పణ చేయుటకు గల కారణములను దోషారోపణను, సాక్షుల వాఙ్మూలములను, నేరమును గావించుట కుపయోగింపబడిన ఆయుధములను సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకు పంపవలెను. జామీనుపై విడుదల గావించినపుడు తప్ప ముద్దాయిని విచారణ కాలము వరకు బందీకృతునిగా నుంచ వలయును. పోలీసు రిపోర్టు పై కాక ఇతర ఫిర్యాది గావించిన ప్రతివేదనపై కూడ పై కార్యకలాపము జరుపవచ్చును. అట్టి ప్రారంభిక విచారణలో ముద్దాయి హాజరు అయిన పిమ్మట ఫిర్యాదియు అతని తరపున సాక్షులును విచారింపబడుదురు. ముద్దాయి వారిని ప్రతిపరీక్ష గావింపవచ్చును. ముద్దాయి తరపున సాక్షులున్నచో వారిని కూడ విచారింతురు. సాక్ష్యమును పరిశీలించి ముద్దాయి కథనమును విని, అభియోగము నిలువజాలదని తోచినచో దండనాధికారి ముద్దాయిని విమోచన గావించును. అట్లు కాక నేర విచారణ అవసరమగునని తలచినచో దండనాధికారి యథావిధిగా ముద్దాయి పై దోషారోపణ గావించి ముద్దాయి తరపు సాక్షుల జాబితాను గైకొని - కేసును సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకు ఉపార్పణ గావించును.

సాంత్రిక న్యాయస్థానములో విచారణ : ఉపార్పణ జరిగిన కేసులలో కొన్నిటిని న్యాయ సదస్సుల (జూరీ) సహాయముతోను తక్కిన వానిని అట్టి సహాయము లేకుండగను న్యాయాధీశుడు విచారించును. ఎట్టి కేసులలో జ్యూరీ సహాయ మవసరమో ప్రభుత్వము అధి సూచన ద్వారా నిర్దేశించును. జ్యూరీ విచారణలలో 7 గురికి తగ్గక 9 మందికి మించక జ్యూరీ సభ్యులుందురు. జ్యూరీ సభ్యుల నెన్నుకొనుట విచారణలో మొదటి ఘట్టము. ప్రభుత్వము తయారు కావించిన జాబితానుండి జూరీ సభ్యుల వరణము జరుగును. ముద్దాయి కాని అభియోక్తగాని ఆక్షేపణ తెలిపిన వ్యక్తిని ఎన్నుకొనరు. నిరాక్షేపణగా ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులు తమలో నొకరిని నాయకునిగా ఏర్పరచుకొందురు. అట్టి నాయకుడే (ఫోర్ మన్) జ్యూరీ అభిప్రాయములను న్యాయాధీశునకు అందజేయును. న్యాయిక ప్రశ్నలను న్యాయాధీశుడును, తథ్యాంశములను జ్యూరీ సభ్యులును విమర్శించి నిర్ణయింతురు. ఇరుపక్షముల సాక్షుల విచారణ ముగిసిన పిమ్మట అభియోక్తవాదము, ముద్దాయి వాదము జరుగును. తదుపరి అభియోక్త తుది సమీక్ష ముగిసిన పిదప న్యాయాధీశుడు జ్యూరీ సభ్యులకు న్యాయిక ప్రశ్నలను విశదీకరించి, సాక్ష్యమును సింహావలోకనమొనర్చి ముద్దాయి దోషియగునా కాదా యని నిర్ణయింపవలసినదిగా జ్యూరీ సభ్యులను కోరును. వారు తమకై ప్రత్యేకింపబడిన గదిలో సమాలోచించి నాయకుని ద్వారా తమ నిర్ణయమును తెలియ జేయుదురు. న్యాయాధీశుడు వారి అభిప్రాయముతో నేకీభవించి ముద్దాయిని దోషిగనో నిర్దోషిగనో నిర్ణయించి తీర్పు చెప్పును. ఏకీభవింపని పక్షమున కేసును హైకోర్టునకు అర్పణచేయును. అచ్చట న్యాయమూర్తులు సాక్ష్యము పరిశీలించి జ్యూరీ అభిప్రాయమును సాంత్రిక న్యాయాధీశుని అభిప్రాయమును విమర్శించి తీర్పు చెప్పుదురు. ఇటీవల జ్యూరీ విధానము రద్దు చేయబడినది. సాంత్రిక న్యాయాధీశుడే సాక్ష్యమును పరిశీలించి ఉభయ పక్షముల వాదములు విని ముద్దాయి దోషియగునది కానిది నిర్ణయించి తీర్పు చెప్పును.

సాంత్రిక న్యాయాధీశుడు ముద్దాయికి మరణ శిక్ష విధించినచో ఆ శిక్షను హైకోర్టు ఖాయపరచుటకు కేసును అర్పణ చేయవలయును. ఇట్టి కేసులను 'రెఫర్డ్ ట్రయల్స్' అందురు. హైకోర్టునందు ఇద్దరికి తగ్గని న్యాయమూర్తులు కేసును విచారించి శిక్షను ఖాయపరుచుటయో, లేక వేరే శిక్ష విధించుటయో, లేక ముద్దాయిని ముక్త దోషుని గావించుటయో లేక పునర్విచారణ గావించవలసినదిగా కేసును సాంత్రిక న్యాయస్థానమునకు పంపుటయో చేయును.

సంక్షిప్త విచారణలు (సమ్మరీ ట్రయల్స్): కొన్ని వారంటు లేక సమన్సు కేసులను అతి శీఘ్రముగా విచారించి త్వరితముగా పరిష్కారము చేయుటకు సంక్షిప్త విచారణలు జరుప వచ్చును. ఏ యే నేరముల నిట్లు విచారింపవలసినది దండ ప్రక్రియా సంహితలో తెలుప బడినది. సంక్షిప్త విచారణలలో సమన్సు కేసుల, వారంటు కేసుల అభియోగ కార్యకలాపములన్నియు నడుపబడినను, సాక్షుల విచారణ, దండనాధికారి తీర్పు సంగ్రహ రూపమున నమోదు చేయబడును. అట్టి విచారణలలో నిచ్చు తీర్పుల పై అప్పీలు చేసుకొను అధికారము పరిమితముగా నుండును. రూ. 200/-లుకు మించని జరిమానా శిక్షగా విధింపబడినచో అప్పీలు చేయుటకు వీలులేదు. మరియు ఈ విచారణలలో ముద్దాయికి మూడు మాసములకు మించక కారావాస శిక్ష విధింప వచ్చును.

రాజీపడుట: కొన్ని నేరముల విషయములో ఫిర్యాదియు, ముద్దాయియు రాజీపడి వివాద పరిష్కారము గావించుకొనవచ్చును (ఉదా: అతిచారము - అపనింద). మరికొన్నిటిని న్యాయస్థానముయొక్క అనుమతి పొంది రాజీ చేసుకొనవచ్చును (ఉదా: అక్రమ వినియోగము, మోసము). తదితర నేరములనుగూర్చి రాజీపడుట నిషేధింపబడినది. పై మూడు వర్గములు దండప్రక్రియా సంహితకు అనుబంధమగు రెండవ షెడ్యూలులో తెలుప బడినవి. రాజీ కుదిరి వివాదము పరిష్కరింపబడినచో ముద్దాయి ముక్తదోషుడగును.

అభియోగ ఉపసంహరణ: విచారణ ముగియక మున్ను ప్రభుత్వ సూచనపై ప్రభుత్వ అభియోక్త అభియోగమును ఉప సంహారణ గావింపవచ్చును. అట్టి తరి ముద్దాయి ముక్తదోషుడగును. ఉన్నత న్యాయస్థాన విచారణలలో అడ్వకేటు-జనరల్ జోక్యము కలుగచేసుకొని అభియోగమును నిలుపుదల చేయవచ్చును.

సాపరాధిక సాక్షి (అప్రూవరు): పెక్కండ్రు కలసి నేరము గావించిన కేసులలో నేరములో పాల్గొనిన అపరాధి యొకడు తనకు తెలిసిన సంగతులన్నిటిని విపులముగ, ఎద్దియు దాచక, చెప్పు పక్షమున నతనికి క్షమాభిక్ష యొసగు షరతుపై సాక్షి కావచ్చును. జిల్లా దండనాధికారియో, ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారియో అట్టి షరతును విధింపవచ్చును. అట్టి షరతుపై నొసగబడు సాక్ష్యము 'సాపరాధి సాక్ష్యము.' షరతుకు భిన్నముగా సర్వవిషయములు సాక్షి తెలుపలేదని ప్రభుత్వ అభియోక్త ధ్రువపరచినచో అట్టి సాక్షిని క్షమింపక ప్రత్యేకముగా నేరమునకై విచారించి దండనార్హుడగుచో శిక్షింపవచ్చును. సాంత్రిక న్యాయస్థానము విచారించు కేసులలోను ఏడేండ్ల కారావాస శిక్ష విధింపదగు నేరముల విషయములోను పై పద్ధతి అవలంబింపవచ్చును.

శిక్షల అమలు: మరణ శిక్ష విధింపబడినప్పుడు దోషిని ఉరి తీయవలసినదిగా అధి పత్రము జారీ చేయుట ద్వారా అమలు జరుపబడును. ముద్దాయి స్త్రీయై గర్భవతిగా నున్నచో ఆ శిక్షను అమలు పరచుట వాయిదా వేయుట లేదా ఆ జన్మాంత ఖైదుగ మార్చుట జరుగును. ఖైదు విధింపబడినపుడు ముద్దాయిని నిర్ణీతకాలమువరకు నిర్బంధములో ఉంచవలసినదిగా చెరసాల అధికారికి అధిపత్రము జారీ చేయబడును. జరిమానా విధింపబడినపుడు ముద్దాయి తాలూకు చరాస్తిని జప్తు చేసి వేలము వేయించిగాని, జిల్లా కలెక్టరు ద్వారా ముద్దాయి ఆస్తులపై వ్యవహార ప్రక్రియలు జరిపించిగాని రాబట్టుకొనుట జరుగును.

పునర్విచారణ (అప్పీలు): క్రింది కోర్టు తీర్పు నుండి ముద్దాయి అప్పీలు చేసికొనవచ్చును. అప్పీలునందు సాక్ష్యమును, న్యాయిక ప్రశ్నలను పునఃపరిశీలనము గావించి అప్పీలు కోర్టు క్రింది కోర్టు తీర్పు సమంజసమైనది కాదని తీర్మానింప వచ్చును. క్రింది కోర్టులో దోషిగా నిర్ణయింపబడిన వ్యక్తిని ముక్త దోషుని గావింపవచ్చును లేదా క్రింది కోర్టు తీర్పు న్యాయబద్ధముగా నుండినచో దానిని ఖాయ పరచి అదే శిక్షను ధ్రువపరచుటయో, తక్కువ శిక్షను విధించుటయో చేయవచ్చును. క్రింది కోర్టులో విచారణ లోపభూయిష్టమై సక్రమముగా జరుగలేదని అభిప్రాయ పడినచో మరల కేసును విచారింపవలసినదిగా క్షేత్రాధికారముగల న్యాయస్థానమునకు పంపవచ్చును.

ముద్దాయి క్రింది కోర్టులో నిర్దోషిగా నిర్ణయింపబడినచో ఆ నిర్ణయముపై ప్రభుత్వ అభియోక్త హైకోర్టునకు అప్పీలు చేయవచ్చును. ఇతర ఫిర్యాదికూడా హైకోర్టుయొక్క అనుమతి పొంది అట్టి అప్పీలు చేయవచ్చును. అతనికి అనుమతి నిరాకరింపబడినచో ప్రభుత్వ అభియోక్త కూడ అటుతరువాత అప్పీలు చేయుటకు వీలులేదు.

పునర్విచారణ జరిగిన తరువాత కేసును తిరిగి విచారింప వలసినదిగా ఆజ్ఞాపించుటయో, ముద్దాయిని దోషిగా నిర్ణయించి తగు శిక్ష విధించుటయో, లేక క్రింది కోర్టు తీర్పును ఖాయపరచుటయో అప్పీలు కోర్టు తీర్మానించును.

పునరీక్షణ(రివిజన్): అప్పీలు చేసికొను హక్కు లేనప్పుడు హైకోర్టును పునరీక్షణ కొరకు అర్థింపవచ్చును. క్రింది కోర్టులు గావించు న్యాయపాలనపై తనకుగల పర్యవేక్షణాధికారమును పురస్కరించుకొని, పార్టీల అభ్యర్థనపై గాని స్వతహాగాగాని హైకోర్టు క్రింది కోర్టు నిర్ణయములను పునరీక్షణ గావించి అవి చట్టవిరుద్ధముగా నున్నచో వానిని రద్దు గావింపవచ్చును. పునరీక్షణలో ముద్దాయిని నిర్దోషిగా ప్రకటించిన తీర్పును మార్చి దోషిగా నిర్ణయింప వీలులేదు. హైకోర్టు క్రిందికోర్టును తిరిగి విచారణ జరుపవలసినదిగా ఆదేశింపవచ్చును. లేదా క్రింది కోర్టు విధించిన శిక్షను తగ్గింపవచ్చును. ఒక్కొక్కప్పుడు ముద్దాయి సమాధానము చెప్పుకొనుటకవకాశమిచ్చి శిక్షను హెచ్చు చేయవచ్చును.

సాంత్రిక న్యాయాధీశుడుగాని, జిల్లా దండనాధికారిగాని క్రింది కోర్టుల నిర్ణయములను పరిశీలించి అవి లోపభూయిష్టములని అభిప్రాయపడినచో అట్టి కేసులను తన సిఫార్సులతో హైకోర్టునకు అర్పణ చేయవచ్చును. హైకోర్టు ఆదేశానుసారము పునర్నిర్ణయము జరుగును.

క్రింది కోర్టులు న్యాయవిచారణలో గావించెడు పొరపాట్లు తీవ్రములై ముద్దాయికి న్యాయము చేకూరక ధర్మహాని ఏర్పడు పరిస్థితిలో మాత్రమే అప్పీలులోగాని పునరీక్షణలోగాని కేసును తిరిగివిచారింపవలసినదిగా తీర్మానింతురు.

ప్రొబేషనుపై విడుదల: ముద్దాయి 21 ఏండ్లకు పైబడినవాడై ఏడేండ్లు మించని కారావాస శిక్ష నతనికి విధింపవలసిన సందర్భములోను, 21 ఏండ్లకు మించని వయస్సు కలిగి లేక స్త్రీయై యుండి మరణ శిక్ష, యావజ్జీవ కారావాస శిక్ష తప్ప ఇతర శిక్ష విధింపవలసిన సందర్భములోను, ముద్దాయి ప్రథమాపరాధియగుచో శిక్ష విధింపక 'ప్రొబేషను' పై విడుదల చేయవచ్చును. ముద్దాయి వయస్సు, నడవడిక, స్థితిగతులు, నేరము గావించినప్పటి పరిస్థితులు పరిశీలించి అట్టి నిర్ణయము గావింతురు. ప్రొబేషను పై విడుదల చేయునపుడు కోర్టు ముద్దాయి నిర్ణీత కాలము వరకు సద్వర్తనుడుగా నుండునట్లు హామీ ఇచ్చు బంధపత్రము వ్రాసి ఇవ్వవలసినదిగా కోరును.

చోరీ, అక్రమ వినియోగము, మోసము వంటి నేరముల విషయములో కోర్టు ప్రథమాపరాధియగు ముద్దాయి వయస్సు, నడవడిక స్థితిగతులు ఇతర నేర కారక పరిస్థితుల దృష్ట్యా నతనిని చివాట్లు పెట్టి వదలివేయవచ్చును.

పీడిత వ్యక్తికి నష్టపరిహారము: ముద్దాయికి జరిమానా విధించుపట్ల వసూలగు జరిమానాలో కొంత భాగము పీడిత వ్యక్తికి నష్ట పరిహారముగా న్యాయస్థానము ఇప్పింపవచ్చును.

నేరనివారక విధానములు: సంజ్ఞేయాపరాధములను నివారించుటకు పోలీసు అధికారులు ఎల్ల విధముల ప్రయత్నింపవలయునని దండప్రక్రియా సంహిత ఆదేశించుచున్నది. అవసరమగుచో అట్టి నేరములు గావింపనుద్యుక్తులగువారిని అరెస్టు చేయవచ్చును.

శాంతిభద్రతలకు భంగకరములగు నేరములకుగాని, దౌర్జన్య నేరమునకుగాని శిక్షింపబడిన నేరస్థుడు ఉత్తరోత్తరా నిర్ణీత కాలము వరకు శాంతికి భంగము కలిగింపనని హామీ ఇచ్చు బంధ పత్రమును వ్రాసి ఇవ్వవలసినదిగా న్యాయస్థానము కోరవచ్చును. ఇతరులుకూడ శాంతిభద్రతలను భంగపరచు చర్యలను గావింపవచ్చునని సమాచారము తెలిసినప్పుడు దండనాధికారి విచారణ జరిపి (సమన్సు కేసులలోవలె) అట్టి వ్యక్తులను శాంతిని కాపాడునట్లు హామీ ఇచ్చు బంధ పత్రము వ్రాసి ఇవ్వవలసినదిగా కోరవచ్చును. పై చెప్పిన బంధ పత్రములు జామీనుదారులతో కలిసిగాని, లేకగాని వ్రాసి ఇవ్వబడవచ్చును.

గృహభేదన చౌర్యము, చోరీవంటి నేరములకు అలవాటుపడి రాటుతీరిన నేరస్థులను సంఘవిద్రోహకరములగు చర్యలకు సాహసింతురని అనుమానింపబడినవారిని నిర్ణీత కాలము సద్వర్తనులుగా నుండునట్లు హామీ ఇచ్చు బంధ పత్రములు వ్రాసి ఇవ్వవలసినదిగా దండనాధికారి కోరవచ్చును.

పై యధికారములు ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారులు కలిగియుందురు. పోలీసువారి ప్రతివేదనపై పై ప్రక్రియలు కొనసాగును.

స్థిరాస్తికి సంబంధించి పార్టీలమధ్య తీవ్ర వివాదము లేర్పడి శాంతిభద్రతలకు భంగము కలుగు పరిస్థితులలో ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారులు విచారణ జరిపి ఆస్తి స్వాధీనమును గూర్చి అందుపై చెలాయింపగల హక్కులను గూర్చి నిరోధాజ్ఞలను జారీ చేయవచ్చును.

ప్రథమ, ద్వితీయ వర్గ దండనాధికారులు అత్యావసరపు పరిస్థితులలో శాంతి భద్రతల రక్షణార్థము ఏ వ్యక్తి లేక వ్యక్తులుయొక్క చర్యలను అరికట్టుచూగాని, నియంత్రణ మొనర్చుచుగాని తాత్కాలికములగు నిరోధాజ్ఞలను జారీచేయవచ్చును. అట్టి ఆజ్ఞలు 2 నెలల వరకు అమలులోనుండును. మధ్యకాలములోనే దండనాధికారి వానిని రద్దు కావింపవచ్చును.

దండ ప్రక్రియా సంహిత

షెడ్యూలు - II

శిక్షాస్మృతిలో ఏ సెక్షను క్రింద దండనీయము	నేరము	బంధి చేయుటకు వారంటు కావలెనా అక్కరలేదా?	మొదట ప్రయోగింప వలసినది వారంటా లేక సమనా?	జామీనుకు ఒడంబడికకు యోగ్యమా అయోగ్యమా	రాజీపడుటకు యోగ్యమా అయోగ్యమా	భారత శిక్షాస్మృతి క్రింద విధింపదగు శిక్ష	ఏ కోర్టు విచారణ జరుపవలెను
124 A	రాజ్యద్రోహము	కావలెను	వారంటు	అయోగ్యము	అయోగ్యము	యావజ్జీవ కారావాసము లేదా మూడేండ్లు కారావాసము + జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, లేక జిల్లా దండనాధికారి లేక ప్రథమవర్గీయ దండనాధికారి
143	అక్రమసమావేశ సభ్యత్వము	అక్కరలేదు	సమను	యోగ్యము	అయోగ్యము	ఆరు నెలలకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	ఏ దండనాధికారియైనను
147	దొమ్మి	అక్కరలేదు	సమను	యోగ్యము	అయోగ్యము	రెండేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	ఏ దండనాధికారియైనను
161	లంచగొండితనము	అక్కరలేదు	సమను	యోగ్యము	అయోగ్యము	మూడేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, లేక రాజధాని దండనాధికారి, లేక ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి.
193	కూటసాక్ష్యము	కావలెను	వారంటు	యోగ్యము	అయోగ్యము	ఏడేండ్లకుమించని కారావాసము + జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము లేక రాజధాని దండనాధికారి, లేక ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి
302	ఖూనీ	అక్కరలేదు	వారంటు	అయోగ్యము	అయోగ్యము	మరణ శిక్ష లేక యావజ్జీవ కారావాసము	సాంత్రిక న్యాయస్థానము
304	ఖూనీకాని నరహత్య	అక్కరలేదు	వారంటు	అయోగ్యము	అయోగ్యము	యావజ్జీవ కారావాసము లేక పదేండ్లకు మించని కారావాసము + జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము
304 A	దురుసుతనము, అజాగ్రత వలన కలిగిన హత్య	అక్కరలేదు	వారంటు	యోగ్యము	అయోగ్యము	రెండేడ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, లేక రాజధాని దండనాధికారి, లేక ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి

309	ఆత్మహత్యా ప్రయత్నము	అక్కరలేదు	వారంటు	యోగ్యము	అయోగ్యము	ఒక సంవత్సరమునకు మించని విడి ఖైదు లేక జరిమానా లేక రెండును	రాజధాని దండనాధికారి, లేక ప్రథమ ద్వితీయవర్గీయ దండనాధికారులు
312	భ్రూణహత్య	కావలెను	వారంటు	యోగ్యము	అయోగ్యము	మూడేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	సాంత్రిక న్యాయస్థానము
323	శారీరక హాని (సాధారణ)	కావలెను	సమను	యోగ్యము	అయోగ్యము	సంవత్సరమునకు మించని కారావాసము లేక రూ. 1000/ లకు మించని జరిమానా లేక రెండును	ఏ దండనాధికారియైనను
325	శారీరక హాని (ప్రబలమైనది)	అక్కరలేదు	సమను	యోగ్యము	కోర్టు అనుమతితో యోగ్యము	ఏడేండ్లకు మించని కారావాసము + జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి, ప్రథమ ద్వితీయ వర్గీయ దండనాధికారులు
363	మానవ అపహరణ	అక్కరలేదు	వారంటు	యోగ్యము	అయోగ్యము	ఏడేండ్లకు మించని కారావాసము + జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి
376	మానభంగము (స్త్రీనిచెరచుట)	అక్కరలేదు	వారంటు	అయోగ్యము	అయోగ్యము	యావజ్జీవ కారావాసము లేక పదేండ్లకు మించని కారావాసము + జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము
379	చోరీ	అక్కరలేదు	వారంటు	అయోగ్యము	యోగ్యము*	మూడేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	ఏ దండనాధికారియైనను
390	దోపిడి	అక్కరలేదు	వారంటు	అయోగ్యము అయోగ్యము	అయోగ్యము అయోగ్యము	పదేండ్లకు మించని కారావాసము + జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి, ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి
395	బందిపోటు	అక్కరలేదు	వారంటు	యోగ్యము	కోర్టు అనుమతితో యోగ్యము	యావజ్జీవ కారావాసము లేక పదేండ్లకు మించని కారావాసము + జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము
403	అక్రమ విని యోగము	కావలెను	వారంటు	అయోగ్యము	యోగ్యము*	రెండేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	ఏ దండనాధికారియైనను
406	న్యాసద్రోహము	అక్కరలేదు	వారంటు			మూడేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి, ప్రథమ ద్వితీయ వర్గీయ దండనాధికారులు

* సొత్తు విలువ రూ. 200/ లకు మించనిచో కోర్టు అనుమతితో యోగ్యము

శిక్షాస్మృతిలో ఏ సెక్షను క్రింద దండనార్హము	నేరము	అరెస్టు చేయుటకు వారంటు కావలెనా అక్కరలేదా?	మొదట ప్రయోగింపవలసినది వారంటుగా లేక సమనుగా	జామీనుకు ఇవ్వదగునా యోగ్యమా అయోగ్యమా	రాజీపడుటకు యోగ్యమా అయోగ్యమా	భారత శిక్షాస్మృతి క్రింద విధింపదగు శిక్ష	ఏ కోర్టు విచారణ జరుపవలెను
426	తుంటరితనము (కుచేష్ట)	కావలెను	సమను	యోగ్యము	వ్యక్తులకు నష్టము సంభవించిన యోగ్యము	మూడు నెలలకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	ఏ దండనాధికారియైనను
447	అతిచారము (అక్రమ ప్రవేశము)	అక్కరలేదు	సమను	యోగ్యము	యోగ్యము	మూడు నెలలకు మించని కారావాసము లేక రూ. 500/ లకు మించని జరిమానా లేక రెండును	ఏ దండనాధికారియైనను
457	గృహభేదనము (దొంగిలించు నుద్దేశముతో)	అక్కరలేదు	వారంటు	అయోగ్యము	అయోగ్యము	ఐదేండ్లకు మించని కారావాసము+ జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి ప్రథమ ద్వితీయ వర్గీయ దండనాధికారులు
465	కూటరచన (ఫోర్జరీ)	కావలెను	వారంటు	యోగ్యము	అయోగ్యము	రెండేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి, ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి
494	ద్వివివాహము	కావలెను	వారంటు	యోగ్యము	కోర్టు అనుమతితో యోగ్యము	ఏడేండ్లకు మించని కారావాసము+ జరిమానా	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి
497	పరదారగమనము	కావలెను	వారంటు	యోగ్యము	యోగ్యము	ఐదేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానా లేక రెండును	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి
500	పరువునష్టము (అపనింద)	కావలెను	వారంటు	యోగ్యము	యోగ్యము	రెండేండ్లకు మించని కారావాసము లేక జరిమానాలేక రెండును	సాంత్రిక న్యాయస్థానము, రాజధాని దండనాధికారి ప్రథమ వర్గీయ దండనాధికారి

అక్రమ సమావేశముల మూలమున శాంతిభద్రతలకు భంగము వాటిల్లు పరిస్థితులలో పోలీసు అధికారులు, దండనాధికారులు బల ప్రయోగముచే అట్టి సమావేశములను చెదరగొట్టుటకు అధికారము కలదు (చూ. అక్రమ సమావేశము.)

వివిధ నేరములకు అన్వయించు ప్రక్రియా వైవిధ్యములు, దండ ప్రక్రియా సంహితకు అనుబంధమగు రెండవ షెడ్యూలులో వివరింపబడినవి. అందు కొన్ని ముఖ్య నేరములకు సంబంధించినవి పట్టికలో తెలుపబడినవి. (చూ. పట్టిక - పు. 334) వ. బా. సు.

దత్త స్వీకారము: అపుత్రుడుగా మరణ మొందిన వ్యక్తి తన మరణానంతరము 'పుత్' అను నరకమునకు బోవలసినవాడని హిందువులు తలచెదరు. 'పుత్' అను నరకమునుండి గాచువాడు గావున సుతుడు 'పుత్రు'డన బడునని మను ధర్మశాస్త్రము చెప్పుచున్నది (చూ.పు. 69). వివాహితునకు పైనరక విముక్తి కొరకు పుత్రుడు అవశ్యముగ నుండవలెనని హిందువుల దృఢ నమ్మకము. పుత్ర సంతానము లేనివాడు తప్పక పుత్ర స్వీకారము చేయవలెనని భావింపబడెను. నరకప్రాప్తి భయము వివాహిత పురుషునకే కలుగునున్నది. కనుక దత్త స్వీకారవిధి పురుషునికొరకే చెప్పబడినది. అందుచేత భార్యా భర్తలలో దత్త స్వీకారాధికారము భర్తకే కలదు. కాని స్వీకరించిన పిదప స్వీకృతుడు వీరిద్దరికిని పుత్రుడయి అపర క్రియలు చేయుచున్నాడు.

భార్య భర్తకొరకు అతని అనుమతితో దత్త స్వీకారము చేసికొనవచ్చును. భర్తయొక్క అనుజ్ఞ లేని స్త్రీకి, దక్షిణ భారత దేశమున, జ్ఞాతులు పుత్రస్వీకారాధికార మియ్య వచ్చును.

స్వీకారసిద్ధికి బాలుని దాన, పరిగ్రహణములు రెండును ముఖ్యక్రియలు, దానములేని పరిగ్రహణము చెల్లదు. తల్లి సమ్మతి లేకయే తండ్రి పుత్రదానము చేయవచ్చును. తండ్రి లేనప్పుడు తల్లి చేయవచ్చును. హిందూధర్మశాస్త్ర రీత్యా దత్తుడు స్వీకర్తకు సవర్ణుడయి ఉండవలెను. సగోత్రుడై ఉండవలెను; కాని ఈ విధి నియతము కాదు.

దత్తుడు స్వీకర్తకు ఔరస ప్రతిబింబుడయి ఉండవలెనని స్మృతివచనము, అనగా స్వీకార్యుడు స్వీకర్తకు కొడుకు వావికి తగినవాడయి ఉండవలెను అను యర్థము, నంద పండిత కృత 'దత్తక మీమాంస'యందు చెప్పబడినది. స్వీకార్యుని తల్లి న్యాయముగా స్వీకర్తను వివాహము చేసికోదగిన వావి గలది అయి ఉండవలెనని తాత్పర్యము. ఈ విధికి విరుద్ధముగా ద్రవిడ దేశమందు మాత్రమే దౌహిత్రభాగి నేయులను స్వీకరించు నాచారము గలదు.

జ్యేష్ఠ పుత్రునిగాని, ఏక పుత్రునిగాని స్వీకరింపకూడదు. ఉపనయనమయిన బాలుని స్వీకరింపగూడదు. ఉపనయనము జరిగి ఉండినచో అది స్వీకారమునకు బలవత్తరమయిన ప్రతిబంధకము.

స్వీకారమునకు లిఖితసాక్ష్యము అక్కరలేదు. దత్త హోమము, పుత్రదానము తత్పరిగ్రహణము, ఈ మూడును దత్త పరిసమాప్తికి ఆవశ్యకములు. దత్తత వలన దత్తుడు నిజజనకునితో సంబంధము లేనివాడయి స్వీకర్తకు సర్వ విధముల ఔరసతుల్యుడగును.

హిందూ దత్తత, భృతుల చట్టము (1956) ద్వారా అంతకు పూర్వమున్న వైవిధ్య పరిస్థితులను చక్కబరచి కాలానుగుణముగ దత్తత కేవల లౌకిక ప్రయోజనముల సాధించునట్లుగ నూతన మార్పులను చేసిరి (చూ. వైయక్తిక న్యాయము). ఓ. న.

దరఖాస్తు: ప్రభుత్వము తమ అధీనమందున్న భూములను ఒసంగుటను ప్రదానములు అందురు. ప్రభుత్వాధీనమందుండు భూములు, బంజరు భూములు లేక రైతులచే పరిత్యజింపబడిన లేదా విసర్జింపబడిన భూములుగా నుండును.

దరఖాస్తు ప్రదానములకు సంబంధించిన నియమములు రెవిన్యూబోర్డు స్టాండింగు ఆర్డరులలో పొందుపచరబడినవి. వివిధ తరగతుల ప్రభుత్వ భూములను ప్రదానము చేయు అధికారము పెక్కుమంది ఉద్యోగుల కొసగబడినది. అట్టి ఉద్యోగియొక్క అధికారము ఆ ఉద్యోగి హోదాను బట్టియు, భూములయొక్క విలువనుబట్టియు నిర్ణయింపబడినది. దరఖాస్తు ప్రదానములు చేయుటకు నియమింపబడిన అధికారులు గవర్నరుచే నియమింపబడిన ఏజెంట్లుగను వారు చేయు ప్రదానములు గవర్నరు స్వయముగ గ్రాంటు చేసినట్లుగను పరిగణింపబడి, ప్రభుత్వమును బంధించును. ఇట్టి గ్రాంట్లపై సివిల్ కోర్టునకు ఎట్టి క్షేత్రాధికారమును లేదు. కాని దీనికి సంబంధించిన నియమములు సరిగా అనుసరించబడనప్పుడు సివిల్ కోర్టులు జోక్యము కలిగించుకొనవచ్చును. ఓ. న.

దస్తావేజు: ఆంగ్ల న్యాయమున ఒప్పందమునకు బద్ధుడైన పార్టీచే సీలు చేయబడి, ఆ ఒప్పందము జేసుకొనిన ఇతర పార్టీకి అందింపబడిన లిఖితపూర్వక ఒప్పందము 'దస్తావేజు' అనబడును. ఆస్తియందు ఒకరి స్వత్వమును వేరొకరికి చెందజేయుటకు, పూర్వపు ఒప్పందమును ధ్రువీకరించుటకు లేదా ఏదేని పనిని చేయుటకుగాని, చేయకుండుటకుగాని

ఒక వ్యక్తిని బద్ధుని చేయుటకును ఇట్టి పత్రములు ఉపయోగింప బడును. ఈ దస్తావేజులు ఇండెంచర్ అనియు డీడ్ పోల్ అనియు రెండు రకములు. ఇండెంచర్ దస్తావేజు అనగా రెండు భాగములుగా గాని లేదా రెండును ఒకే రకపు కాపీలుగా కాని విభజింపబడి ఆ రెండు భాగములు లేదా కాపీలు ఒకచో చేర్చబడినపుడే సమగ్రరూపముదాల్చి ప్రామాణికమగు లిఖితమగును. డీడ్ పోల్ దస్తావేజు అంచుల యొద్ద సమముగ కోయబడి ఉండును. ఇది ఏకపక్షీయ దస్తావేజు. సామాన్యముగా ఒక పక్షపు పార్టీచే రెండవ పక్షపు పార్టీని ఉద్దేశించి వ్రాయబడినది. సంతకము చేసి సీలువేసి అందజేయుట దస్తావేజులను ప్రమాణీకరించుటకు పర్పడిన విధానము. 'నేను దీనిని నా కార్యముగను, దస్తావేజుగను అందజేయుచున్నాను' అను మాటలతో దస్తావేజు నిష్పాదనకర్త దస్తావేజును ఎవరి పేరను వ్రాసెనో వారికి అందజేయును. సీలుచేయుట, అందజేయుట అనునవి దస్తావేజు యొక్క ప్రమాణీకరణములో ముఖ్య ఘట్టములు. ఏదేని ఒక నిర్దిష్ట కార్యము నిర్వహింపబడిన మీదట దస్తావేజును ఒక పార్టీకి అందజేయ వలెనను షరతుపై మూడవ వ్యక్తికి ఈయబడిన దస్తావేజును 'ఎస్క్రో' అందురు.

భారత న్యాయశాస్త్రము ననుసరించి ఆస్తిని అన్తరణ జేయుటకు ఉపయోగపడు పత్రములన్నియు దస్తావేజు లనబడును. తనఖా పత్రము, విక్రయ పత్రము, దాన పత్రము, కౌలు పత్రము మొదలగునవన్నియు దస్తావేజు లనబడును. ఓ. న.

దాత : చరాస్తులను గాని, స్థిరాస్తులను గాని దానము చేయు వ్యక్తిని 'దాత' (డోనార్) అందురు. దానమును స్వీకరించు వ్యక్తిని 'ప్రతిగ్రహీత' (డోనీ) అని అందురు. దానము స్వేచ్ఛా పూర్వకమైనదియు, ప్రతిఫల రహితమైనదియు అయి ఉండవలెను. దానమున కాస్పదమైన ఆస్తులు దాతకు సంపూర్ణ హక్కులు కలవియు, అతని స్వాధీనానుభవములలో నున్నవియు అయి యుండవలెను. దాత అట్టి దానము చేయు అర్హత కలవాడై యుండవలెను. ఒడంబడిక చేయుట కర్హత గల వ్యక్తి దాన మొసగుటకు కూడ అర్హత కలిగి యుండును. దానము ప్రతిగ్రహీత స్వీకారముతో పూర్తియగును. దానమును ప్రతిగ్రహీతగాని, అతని తరఫున ఇంకొక వ్యక్తిగాని స్వీకరించవచ్చును. ప్రతిగ్రహీత అవయస్కుడు కావచ్చును. కాని అవయస్క ప్రతిగ్రహీత బాధ్యతలతో కూడియున్న దానమును స్వీకరింపజాలడు. ప్రతిగ్రహీత దేవాలయము గాని, అందుండు దైవముగాని, దేవతా మూర్తులుగాని కావచ్చును. (చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము. - పు. 220; దానము). ఓ. న.

దానము : వర్తమాన కాలమందున్నట్టియు, నిర్దిష్టమైనట్టియు, చరాస్తిని గాని, స్థిరాస్తినిగాని, స్వచ్ఛందముగా ప్రతిఫల శూన్యముగా సంక్రమింపజేయుటయే 'దానము'. 'చేతనోద్దిష్ట విశిష్టత్యాగము' దానమని ధర్మశాస్త్రములు నిర్దేశించినవి.

దానము చేయువానిని దాత అనియు, దానము స్వీకరించినవానిని ప్రతి గ్రహీత అనియు పిలచెదరు. దానము ప్రతి గ్రహీత నుద్దేశించి సంతమాత్రమున పూర్తి కాదు. దాత సజీవుడై, అన్యాక్రాంతమొనర్చు శక్తి కలిగి ఉన్న కాలములోనే ప్రతి గ్రహీతగాని, అతని తరఫున మరి ఎవ్వరైనగాని దాన స్వీకారమును జేయవలెను. అట్లు అంగీకృతి ఇవ్వకముందే ప్రతి గ్రహీత మరణించిన యెడల దానము చెల్లదు. దాన ప్రతి గ్రహణమునకు ప్రతి గ్రహీత కధికారము లేనిచో, అతని తరఫున వ్యవహరింపగల వారు ప్రతి గ్రహణము చేయవచ్చును. అల్ప వయస్కునిపట్ల సంరక్షకుడు అతని తరఫున దాన ప్రతి గ్రహణమునకు అంగీకృతి తెలుపవచ్చును.

సంక్రమణము ఎట్లు సంపూర్తియగును: దాత యొక్క లేదా అతని తరఫున వ్యవహరించు వ్యక్తి యొక్క చేవ్రాలున్నట్టియు, ఇద్దరు సాక్షుల చేత ప్రమాణీకరింపబడినట్టియు, రిజిష్టరు చేయబడిన దస్తావేజు మూలమున స్థిరాస్తికి సంబంధించిన దానము సిద్ధించుచున్నది. చరాస్తి యొక్క దానము స్వాధీనమును అప్పగించుట ద్వారా కూడ సిద్ధించుచున్నది.

ప్రత్యాఖ్యానము : దాత యొక్క ఇచ్ఛపై ఆధారపడని నిర్దిష్టమైన అనిశ్చిత సంఘటన జరిగినప్పుడు దానము విలంబన చేయబడుటకును, లేక ఉపసంహరింపబడుటకును దాతయును, ప్రతి గ్రహీతయు ఒడంబడిక చేసుకొనవచ్చును,

ఉదా : భావయ్య తన పొలమును ఓబయ్యకు చెందజేసెను. చెందజేయునపుడే ఓబయ్య, భావయ్యకు ముందు గతించినచో పొలము భావయ్యకు తిరిగి చెందవలయునను షరతు దాన పత్రమునందు చేర్చబడెను. భావయ్య జీవితకాలములో ఓబయ్య మరణించెను. పై షరతును బట్టి భావయ్య పొలమును తిరిగి చేకొనవచ్చును.

ప్రతిఫలము లేదనుకారణమున తప్ప ఒప్పందములను రద్దుచేసుకొను మరి ఏ ఇతర విధముగానైనను దానమును కూడ ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. కనుక, నిర్బంధము, అనుచిత ప్రభావము మోసము, అన్యోన్య పొరపాట్లు

మొదలగునవి దానమును ఉపసనహరించుకొనుటకు శాస్త్ర సమ్మతమైన కారణములు.

కర్తవ్యతా భారగ్రస్తములగు దానములు: వివిధములగు ఆస్తులను ఒకే దాన పత్రము ద్వారా సంక్రమింపజేయునప్పుడు వానిలో కొన్ని ఆస్తులు బాధ్యతాయుక్తములైనచో, ప్రతి గ్రహీత దానము నంతను స్వీకరించుటయో, నిరాకరించుటయో, నిర్ణయించుకొన వలెను. ప్రతి గ్రహీత తనకు లాభము కలుగునట్టి ఆస్తిని మాత్రమే పరిగ్రహించి, బాధ్యతాగ్రస్తమగు ఆస్తిని విసర్జించుటకు వీలుండదు.

ఉదాహరణము: రెడ్డిగారి కంపెనీ సుసంపన్నముగా అభివృద్ధిని గాంచుచున్న వ్యాపార సంస్థ. చౌదరిగారి కంపెనీ నష్టమునకు గురియైన వ్యాపార సంస్థ. ఉభయత్రా అవధానికి షేర్లు (వాటా పత్రము) ఉన్నవి. ఇట్టి స్థితిలో అవధాని తనకు రెండు కంపెనీలలోనున్న షేర్లను, కృష్ణసింగునకు ఒకే దానము ద్వారా చెందజేయును. కృష్ణసింగు చౌదరి కంపెనీ షేర్లను ప్రతిగ్రహించుటకు నిరాకరించెను. అట్లైనచో అతడు రెడ్డిగారి కంపెనీలోని షేర్లను కూడ స్వీకరించ నసర్హుడగుచున్నాడు.

ఒప్పందము చేయుట కర్హత లేని ప్రతి గ్రహీత కర్తవ్యతాభార గ్రస్తములో దానముల నంగీకరించినను అట్టి అంగీకారము వలన అతడు బద్ధుడు కాజాలడు. మేజరైన పిదప బాధ్యతలను గుర్తెరిగి, ఆస్తిని తన అధీనమందే ఉంచుకొనినచో అట్టిషరతులకు బద్ధుడగును.

దానమూలకముగ, దాత తన ఆస్తి నంతను ఇచ్చివేసినచో ఆ ఆస్తి మేరకు ప్రతి గ్రహీత దాతయొక్క ఋణములను తీర్చుటకు బాధ్యుడగుచున్నాడు. బి. శి. రా.

దానముల పన్ను చట్టము: ఈ చట్టము క్రింద ఒక వ్యక్తి ఇంకొక వ్యక్తికి, చరసంపత్తిని గాని, స్థిరసంపత్తిని గాని ధనరూపమైనది లేదా దాని విలువ గలిగినట్టిది ఎట్టి ప్రతిఫలము లేకుండ, స్వచ్ఛందముగ, సంక్రమింప చేసిన ఎడల అట్టి అన్యాక్రాంతము 'దాన'మనబడును. ఈ చట్టము నాలుగవ నిబంధనలో దానముగ పరిగణింపబడు అన్యాక్రాంతములు పేర్కొన బడినవి:

ఒక సంపత్తిని అల్ప ధన ప్రతిఫలమునకు సంక్రమింప చేసిన అట్టి అన్యాక్రాంతములో ఆ సంపత్తి యొక్క బజారు విలువకును వాస్తవముగ చెల్లించిన ప్రతిఫలమునకును గల వ్యత్యాసము దానముగ ఈ చట్టము క్రింద పరిగణింప బడును.

ఒక సంపత్తి ప్రతిఫలమునకే సంక్రమణ జరిగినను-వ్యవహార పరిస్థితులను పరికింపగ ప్రతి ఫలము పూర్తిగ గాని, లేదా కొంత భాగము గాని క్రయందారు అమ్మిన వానికి చెల్లింపనట్టును, లేదా చెల్లింప నుద్దేశింప బడనట్లును కనబడిన, అట్టి చెల్లింపని మొత్తమునుగాని చెల్లింప నుద్దేశింపబడని ప్రతి ఫలపు మొత్తముగాని ఈ చట్టము క్రింద దానముగ పరిగణింప బడును.

ఏ వ్యక్తి అయినను, ఋణమును, కాంట్రాక్టు ఒడంబడికనుగాని వాద యోగ్యమైన హక్కునుగాని సంపత్తిలో స్వామ్యమును విడిచిపెట్టినను విమోచనమును చేసినను, సమర్పించినను, విడుచుకొనినను లేదా పరిత్యజించినను ఈ కార్యములు సదుద్దేశముతో జరిపింపబడినట్లు దానముల పన్ను చట్టపు అధికారి సంతృప్తి నొందనిచో- పై విధముగా విడిచి పెట్టుట, విమోచన, సమర్పణ, విడుచుకొనుట లేదా, పరిత్యజనల విలువకు ఇందుకు బాధ్యుడైన వ్యక్తిచే దానము చేయబడినట్లు పరిగణింప బడును.

సంపత్తిపై సంపూర్ణ స్వామ్యములుగల ఒక వ్యక్తి సరియైన ప్రతిఫలము లేకుండ ఆ సంపత్తిని తన పేరను ఇంకొక వ్యక్తి పేరను సమష్టిగా దఖలు పర్చినను దఖలు పడునట్లు చేసినప్పుడును ఆ రెండవ వ్యక్తి ఆ సంపత్తిలో నుండి కొంత భాగములో తాను వినియోగ పరచిన ఎడల ఆ వినియోగ పరచిన మొత్తమును తన ప్రయోజనము కొరకు గాని ఇతరుల ప్రయోజనమునకు గాని ఉపయోగించిన అట్టి వినియోగపరచిన మొత్తమును ఆస్తి దఖలు పరచిన వ్యక్తిచే దానము చేయబడినట్లు ఈ చట్టము క్రింద పరిగణింపబడును.

పై వ్యవహారములు దానములుగ భావింప బడినను ఈ చట్టము ఐదవ సెక్షను క్రింద కొన్ని రకపు దానములు పన్ను విధింపు నుండి మినహాయింపబడినవి:

ఉదా: ఈ చట్టము అన్వయింపని ప్రదేశములలో ఉన్న స్థిరాస్తి దానము కేంద్ర ప్రభుత్వముచే జారీ చేయబడి పన్ను విధింపునుండి మినహాయింప బడినటుల ప్రకటింపబడిన సేవింగ్స్ సర్టిఫికేట్లు, భార్యాభర్తలు ఒండొరులకు ఇచ్చు దానములు లక్ష రూపాయలకు మించనివి మొదలగునవి.

మరియు ప్రభుత్వ కంపెనీలు కేంద్ర రాష్ట్రీయ శాసనము ద్వారా స్థాపింపబడిన కార్పొరేషనులు ఏదేని సంస్థ యొక్క లేదా నిధి యొక్క ఆదాయము రాబడి పన్ను విధింపునుండి మినహాయింపబడినచో అట్టి సంస్థ లేదా నిధి ఇవి కావించు దానములకు ఈ చట్టము వర్తించదని 45 వ సెక్షనులో చెప్పబడినది.

దానముల పన్ను రెండు మార్లు చెల్లించుకోనక్కర లేకుండ, కేంద్ర ప్రభుత్వము, దానముల పన్ను చట్టముగల పరస్పరము ఇచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధము గల ఇతర ప్రభు

త్వముతో అట్టి చెల్లింపుల విషయమై ఒప్పందము చేసికొని అధికార గెజెటులో ప్రకటన చేయవచ్చును. అందువల్ల ఒక వ్యక్తి ఒకే వ్యవహారమున, రెండు ప్రభుత్వములకు పన్ను చెల్లింపనక్కర లేదు.

దానముల పన్ను వివరములు

1.	మొదటి	రూ. 50,000/- పై	4%
2.	తదుపరి	50,000/- పై	6%
3.	తదుపరి	50,000/- పై	8%
4.	తదుపరి	50,000/- పై	10%
5.	తదుపరి	100,000/- పై	12%
6.	తదుపరి	200,000/- పై	15%
7.	తదుపరి	500,000/- పై	20%
8.	తదుపరి	10,00,000/- పై	25%
9.	తదుపరి	10,00,000/- పై	30%
10.	తదుపరి	20,00,000/- పై	35%
11.	ఇంతకుమించిన ఇతరదానములకు		40%

ఇతః పూర్వపు సంవత్సరము చేయబడిన దానములపై ఈ యార్థిక వర్షము నందు పన్ను విధింపబడును.

పన్ను చెల్లింపు: దానముల పన్ను దాతయే చెల్లింపవలెను. కాని, దాత యొద్ద వసూలు చేయుటకు అవకాశము లేదని దానముల పన్ను అధికారి అభిప్రాయపడిన, ఆ పన్ను దానగ్రహీత యొద్ద వసూలు చేయబడును. దానగ్రహీత యొద్ద వసూలు చేయునప్పుడు మాత్రము అతను గ్రహించిన దానము యొక్క విలువకు సంబంధించినంత వరకే పన్ను వసూలు చేయబడును. దానము ఈయబడిన సంపత్తి స్థిరాస్తి అయిన అట్టి ఆస్తి పన్ను చెల్లింపుకు ప్రథమ బాధ్యత కలిగి యుండును. కాని ఆ స్థిరాస్తిని చిత్తశుద్ధితో విలువైన ప్రతిఫలమునకు పై బాధ్యతలను తెలియని వ్యక్తి క్రయము చేసిన అతని స్వత్వమునకు భంగముండదు. పన్ను మాత్రము దాన గ్రహీతచే చెల్లింప బడవలెను. నిర్వాహకుడు పరిపాలకుడు లేదా, ఇతర న్యాయిక ప్రతినిధి చనిపోయిన దాత యొక్క ఆస్తులనుండి దాత చెల్లింపవలసిన పన్ను చెల్లింపవలెను. సమష్ఠి హిందూ కుటుంబము విచ్ఛిన్నమైనను, దానము పన్ను అధికారి ఈ చట్టములో పన్ను చెల్లించుట కొరకు అట్టి విభజన అంగీకరింపక పోవచ్చును. దాని వలన కుటుంబ సభ్యులందరు చెల్లించుటకు బాధ్యులై యుందురు. భాగస్వామ్యము లేక సంస్థ యొక్క ప్రతి సభ్యుడును సమష్టిగాను, వ్యక్తిగతముగాను దానముల పన్నుపై సంస్థలు విచ్ఛిన్నమైనప్పటికి, చెల్లించుటకు బాధ్యులగుదురు.

పన్ను విధింపు: దానముల విలువ మదింపు; ఈ చట్టమునకు ఆధారభూతమైన దానములు నగదు కాని సంపద అయిన, ఆ సంపదను బహిరంగముగ బజారులో విక్రయించిన ఎంత విలువ వచ్చునని దానముల పన్ను అధికారి అభిప్రాయ పడునో, ఆ మొత్తము దానము చేసినట్టు లెక్క కట్టబడును. అట్టి సంపత్తి బహిరంగ విపణిలో విక్రయింపబడనిదైనప్పుడు దాని కిమ్మత్తు చట్టము నిర్దేశించు పద్ధతి ననుసరించి నిర్ణయింపబడును. గత సంవత్సరమున చేసినట్టి పన్ను బాధ్యత కలిగినట్టి దానముల వివరణలు వర్తమాన సంవత్సరము జూన్ 30 వ తేదీలోగా పంపవలెను.

దానముల పన్ను అధికారి దాఖలు చేయబడిన వివరణలు సరియైనవి, పూర్తి అయినవని సంతృప్తి పడిన అట్టి వివరణ చెల్లింపవలసిన పన్ను నిర్ధారణ చేయును. పై వివరణలు తృప్తికరము కానిచో దాతకు నోటీసు ఇచ్చి సాక్ష్యము తెమ్మని కోరును. అధికారి సాక్ష్యములు విని, పన్ను నిర్ధారణ చేయవచ్చును. వివరణలో లోపించినను, వివరణలను పంపుటకు తప్పినను, పన్ను బారినుండి తప్పిన ఇతర దానములను వీనిని గురించి నోటీసు పంపి ఎనిమిది సంవత్సరముల క్రితం నిర్ధారణమైన పన్నులను గూర్చి కూడ పునర్విచారణ చేయవచ్చును.

చట్టము క్రింద పన్ను వసూలు చేయు అధికార్లు: రాబడి పన్ను చట్టము క్రింద రాబడి పన్ను అధికారి తన క్షేత్రాధికార పరిధిలో దానముల పన్ను అధికారిగ పనిచేయును. ఈ అధికారి పై కమీషనరు, తదుపరి సహాయక పరీక్షక కమీషనర్లు, సహాయక అప్పెల్లెటు కమీషనర్లు అధికారములను చెలాయింతురు. దానముల పన్ను అధికారి ప్రమాణముపై సాక్ష్యమును తీసుకొని, న్యాయ విచారణ చేయవచ్చును. విధి ఉల్లంఘనములు, దాపరికములు దండించుటకు దానముల పన్ను అగావు చెల్లింపునకు ముజరాలు ఇచ్చుటకు అతనికి అధికారము కలదు.

అప్పీలు: దానముల పన్ను అధికారి నిర్ధారణ చేసిన పన్ను తృప్తికరముగ లేనిచో సహాయ అప్పిల్లేంటు కమీషనరుకు అప్పీలు చేసికొనవచ్చును. ఈ క్రింద విషయములపై అప్పీలు చేయవచ్చును.

(అ) పన్ను వేయగల దానముల విలువ నిర్ణయమునకు అభ్యంతరము చెప్పుట. (ఆ) నిర్ధారణ చేసిన దానముల పన్నుకు అభ్యంతరము. (ఇ) ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించే బాధ్యత లేదని వాదించుట. (ఈ) నిబంధన 17 క్రింద దానముల పన్ను అధికారి విధించిన దండనము. (ఉ) 20 (2) నిబంధన క్రింద అధికారి జారీ చేసిన ఉత్తరువుపై. (ఊ) దానముల చట్టము 33 వ నిబంధనకు వర్తించు రాబడి పన్ను చట్టము యొక్క 46 (1) నిబంధన క్రింద

అధికారిచే విధించబడిన దండనమునకు అభ్యంతరము చెప్పుటకు.

ముందుగా పన్ను పూర్తిగా చెల్లింపనిదే అప్పీలు చేసికొనుటకు వీలు లేదు.

డిమాండు నోటీసు అందిన ముప్పది దినములలోగా అప్పీలు చేసికోవచ్చును. సహాయిక అప్పెల్లెటు కమీషనరు ఉత్తరువు చట్టము నిబంధన 17 క్రింద విధించిన దండనము 22వ నిబంధన క్రింద అప్పీలుపై అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునలు కలదు. కమీషనరు 17 వ నిబంధన క్రింద విధించిన దండనముపై కూడ అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునలుకు అప్పీలు కలదు. అట్టి అప్పీలు అరువది దినములలో చేయవచ్చును. ధర్మ సందేహ నివృత్తి చేయుటకు దానములు పన్ను కమీషనరు గాని, దాత గాని, అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునలుచే హైకోర్టు అభిప్రాయము కొరకు అభ్యర్థింపవచ్చును. ఆ అంశముపై హైకోర్టుల అభిప్రాయానుసారము, అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునలు వారి క్రింది అధికార్లు నడచుకోవలెను. హైకోర్టు అభిప్రాయముపై సుప్రీమ్ కోర్టునకు కూడ అప్పీలు చేయవచ్చును. దానముల పన్ను చట్టము వల్ల ప్రభుత్వమునకు రాబడి వచ్చుటయే కాక, ఈ చట్టముద్వారా దాతలు అనవసర దానములు చేసి, ఆస్తిని విచ్ఛిన్న పరుచుటయు, వారసులకు నిరుత్సాహము కలిగించుటయు జరుగకుండ నిరోధించుట కూడ ఉద్దేశింపబడినట్లు కనబడును. దాని వల్ల వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమునకు గాని, ధర్మేచ్ఛా దానములకు గాని, ఎట్టి ఆటంకము కలిగింపదు. కాని, ఈ చట్టము పన్ను ఎగవేయు కృత్రిమ దానములను ప్రోత్సహింపదు. ఏ. సూ. ప్ర

దారిహక్కు : ఒక వ్యక్తికిగాని, కొందరు వ్యక్తులకు గాని ఇతరుల భూమి లేక ఆస్తిపై నడచి పోవుటకు, గల హక్కును 'దారిహక్కు'అందురు. ఈహక్కు న్యాయరీత్యా అమలు జరుపదగు ప్రత్యేక అధికారము. ఇది హక్కుదారుని సదుపాయము కొరకు ఉద్దేశింపబడినది. ఒక వ్యక్తి ఇంకొకనికి కొంత భూమిని అన్తరణ జేసినపుడు ఆ వ్యక్తి యొక్క ఇతర భూమిని చేరుటకు అన్తరణ జేయబడిన భూమిపై నుండియే పోవలసి యున్నచో, అట్లు చేయుటకు అవసర దారిహక్కు సిద్ధించును. ఇట్టి హక్కు క్రయ వ్యవహారమందే గర్భితమై యుండును.

సార్వజనిక దారిహక్కు సాధారణముగ నిర్దిష్ట గ్రాంటు ద్వారాగాని, చిరకాల అనుభవముద్వారాగాని ఏర్పడును. (చూ. అనుభోగ హక్కుల చట్టము-పు. 191) ఓ. న.

దివాలా ఆస్తి వ్యవహర్త (అఫీషియల్ రిసీవర్) : ఒక వ్యక్తి తనకున్న ఋణములను తీర్చుకొనజాలనపుడు, దివాలా స్థితిలోనున్నట్లు పరిగణింపబడును. అట్టి దివాలాదారు తనకున్న ఆస్తుల, ఋణముల పట్టికలు, తయారు చేసి, ఋణదాతల బారినుండి రక్షింపబడుటకు కోర్టు సహాయమును అభ్యర్థించవచ్చును. కోర్టు విచారణ జరిపి, అభ్యర్థించిన వ్యక్తి దివాలాస్థితిలోనున్నట్లు నిర్ణయము చేసినచో, అతని ఆస్తులకు రిసీవరును నియమించును. అప్పటినుండి దివాలాదారుని ఆస్తులు కోర్టు రిసీవరు అధీనమగును.

రాష్ట్రప్రభుత్వము ప్రతి జిల్లా కోర్టునకును ఒక రిసీవరును నియమించవచ్చును. కోర్టు సహాయమును కోరు దివాలాదార్ల ఆస్తులవిషయమై అతడు కోర్టు ఉత్తరువుల ననుసరించి వ్యవహరించుచుండును. సాధారణముగ దివాలాదార్ల ఆస్తులు అన్నియు కోర్టు రిసీవరు పరము చేయబడును. అట్టి రిసీవరున కివ్వబడు వేతనము, వాటి షరతులు కూడ ప్రభుత్వమే నిర్ణయించును. పై ప్రకారము కోర్టు రిసీవరు నియమింపబడనప్పుడు, కోర్టే ఈ చట్టము క్రింద రిసీవరున కివ్వబడిన హక్కులను అధికారములను చెలాయించును. అటులనే ప్రెసిడెన్సీ నగరములలోకూడ 'అఫీషియల్ ఎసైనీ' అను పేరుతో 'దివాలా ఆస్తి వ్యవహర్త' నియమింపబడును. మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ నగరమునకు ఆ హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి తాత్కాలికముగ గాని, నియతకాలమునకుగాని, తనకు ఉచితమని తోచిన వ్యక్తిని రిసీవరుగ నియమించును. బెంగాల్ ప్రెసిడెన్సీలో కలకత్తా నగరమునకు రాష్ట్రప్రభుత్వము, హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి సలహాపై అతని ఆమోదముతో రిసీవరును నియమించును. బొంబాయి హైకోర్టునకు రాష్ట్రప్రభుత్వమే రిసీవరును నియమించును.

దివాలా ఆస్తి వ్యవహర్త (అఫీషల్ ఎసైనీ లేక రిసీవరు)కు చట్టము క్రింద (అనగా ప్రెసిడెన్సీ పట్టణముల దివాలా చట్టము, ప్రావిన్షియల్ దివాలా చట్టము) హక్కులు, అధికారములు, బాధ్యతలు గలవు. రిసీవరును నియమించినప్పుడు ఉచితమని తోచిన ధరావతు కట్టమని కోర్టు అతనిని కోరవచ్చును. రిసీవరు తన విధులను నిర్వర్తించుటకు దివాలా ఆస్తినుండి నిర్దిష్ట మొత్తము లేక శాతము కమిషన్‌గా చెల్లింపబడునట్లు ప్రత్యేకముగ గాని, సామాన్యముగగాని ఉత్తరువు చేయవచ్చును. కోర్టు ఆదేశముల ప్రకారము రిసీవరు నియమితకాలములో దివాలా ఆస్తులకు సంబంధించిన లెక్కలను కోర్టునకు అందజేయనప్పుడును, తనవద్దనున్న నిలువ పైకమును కోర్టులో జమకట్టనప్పుడును, తన బుద్ధిపూర్వక ఉపేక్ష లేక అత్యధిక అజాగ్రతవలన దివాలా ఆస్తికి

నష్టము కలిగించినప్పుడును, అతని ఆస్తిని జప్తుచేసి విక్రయించుట ద్వారా పై నష్టములు భర్తీ చేయబడునట్లు కోర్టు ఆదేశించవచ్చును. చట్టముక్రింద దివాలా ఆస్తి వ్యవహార్త సాధ్యమైనంత త్వరితగతిని దివాలాదారుని ఆస్తులను సమీకరించి అతని ఋణదాతలకు వాటాలవారిగా పంపిణీచేయవలెను. అందు నిమిత్తమతడు ఈ క్రింది పనులను చేయవచ్చును: దివాలాదారుని ఆస్తులన్నిటిని గాని, కొన్నిటినిగాని విక్రయించుట, తనకు ఈయబడిన పైకమునకై రశీదులను ఇచ్చుట, ఇంకను కోర్టు ఉత్తరువుల ద్వారా దివాలాదారుని వ్యాపారమును అది లాభసాటిగా ముగించుట కవసరమగునట్లుగ నడిపించుట, దివాలాదారుని ఆస్తి విషయమై వ్యాజ్యములు చేయుటకును, ఆ ఆస్తిపై వచ్చిన వ్యాజ్యములో వాదించుటకును, కోర్టు అనుమతితో పై విషయముల కొరకు ప్లీడరునుగాని, ఏజెంటునుగాని నియమించుట, దివాలా ఆస్తి విక్రయములో ప్రతిఫలమును ప్రతిగ్రహించుట, ఋణము చెల్లించు నిమిత్తము పైకము లను సేకరించుకొరకు దివాలా ఆస్తులను తనఖాగాని తాకట్టుగాని పెట్టుట, దివాలాకు సంబంధించిన తగవులను మధ్యవర్తిత్వమునకు పంపుట, ఆమోద యోగ్యమగు నట్లుగ అన్ని ఋణములు, హక్కులు, బాధ్యతల విషయమున రాజీ కుదుర్చుట, వసూలైన పైకమును ఋణదాతలకు పంచి ఇచ్చుట మొదలగునవి.

ప్రెసిడెన్సీ నగరములలో 'అఫీషియల్ ఎసైనీ'యే గాక 'డిప్యూటీ అఫీషియల్ ఎసైనీ'నికూడ హైకోర్టు గాని, రాష్ట్రప్రభుత్వముగాని నియమించవచ్చును. ఈ అధికారి అఫీషియల్ ఎసైనీతోనే పనిచేయును.

బొంబాయి, మద్రాసు, హైకోర్టులకు సంబంధించిన అఫీషియల్ ఎసైనీని ఏక సభ్య కార్పొరేషనుగ గుర్తించిరి. కాగా, వారి అధికారమునకు శాశ్వత వారసత్వాధికారత్వతయును, అధికార ముద్రయు ఉండును. ఆ అధికారమును పురస్కరించుకొని వ్యాజ్యములు వేయుటకు తనపై వేయబడిన వ్యాజ్యములందు వ్యవహరించుటకు, తదితర కార్యములను నిర్వహించుటకును అధికారము కలదు. మద్రాసులో హెచ్చు సంఖ్యగల న్యాయమూర్తుల ఆమోదముతో అతనిని తగిన కారణమున్నచో తొలగించవచ్చును. విధులను సక్రమముగ నిర్వహించనందువలనగాని, తన అజాగ్రత, లేక లోపమువలనగాని దివాలా ఆస్తికి నష్టము కలిగిన అట్టి నష్టము నతడు భర్తీ చేయవలెను. ఓ. న.

దివాలాదారు : ఒక వ్యక్తి తన ప్రకటన ద్వారాగాని, లేక తన ప్రవర్తనవలనగాని, తనకున్న ఋణములను తీర్చుటకు అవకాశము లేనిస్థితిలోనున్నట్లు తెలియపరచిన, అట్టి వ్యక్తి 'దివాలాదారు' అగుచున్నాడు. అట్టి వ్యక్తి తన చర్యలవలన తన దివాలా స్థితిని వ్యక్తపరచుచున్నాడు. అట్టి దివాలా దారుని ఆస్తులు దివాలా చట్టముల క్రింద ఋణదాత లందరకు పంచిపెట్టబడును.

ఆరంభములో ఒక వర్తకుడు తాను దాగియుండుట ద్వారాగాని, లేక తదితర చర్యల ద్వారాగాని, తన ఋణదాతలను మోసగించి అపహరించుటకు ప్రయత్నించుటను 'బాంక్రప్టు' అను పదము సూచించెను, 'ఇన్సాల్వెంటు' అను పదము సామాన్య భావములో ఋణములను తీర్చుకోలేని ప్రతి వ్యక్తికి అర్థమిచ్చును. నూతన దివాలా చట్టము క్రింద రెండు పదములు దివాలాస్థితియందున్న ప్రతి వ్యక్తికిని వర్తింపబడెను. భారతదేశపు దివాలా చట్టములు బ్రిటిష్ పరిపాలనలో ఇంగ్లీషు బాంక్రప్టు చట్టములు ననుసరించి రూపొందించబడినవి.

భారతదేశ చట్టము బ్రిటిష్ వారి చట్టముల ననుసరించి రూపొందించబడుటచే ఆ చట్టములు ఎట్లు పరిణామము పొందినవో చూతము.

ఈ దివాలా చట్టము హెన్రీ - VIII కాలమునుండి వచ్చుచున్నది కాని దానికి సంబంధించిన ముఖ్యచట్టము 1825 లో రూపొందించబడినది. 1861 చట్టము క్రింద 'బాంక్రప్టు' అను పదము అన్ని రకముల దివాలా దార్లకు (వర్తకులు, ఇతరులు) వర్తించునట్లు నిర్వచింపబడెను. 1869 చట్టము అతఃపూర్వపు చట్టములను రద్దుపరచెను. ఇందు పూర్వపు 'అఫీషియల్ ఎసైనీ'కి బదులు 'ట్రస్టీ' ఋణగ్రస్తుని ఆస్తులను స్వాధీనపరచుకొనుటకు ఏర్పరచబడెను. ప్రస్తుత దివాలా స్థితికి సంబంధించిన న్యాయము 1883, 1890 చట్టములపై ఆధారపడి ఉన్నది. ఇందు ప్రక్రియకు సంబంధించిన అనేక నిబంధనలు రూపొందించబడెను. కాని ఈ చట్టములన్నియు రద్దుచేయబడి, అత్యధికముగా నూతన నిబంధనలు చేర్చుచు సమగ్రమైన చట్టము (1914) తయారుచేయబడెను. 1883 - 1890 చట్టముల ఉద్దేశములు ఋణములను పూర్తిగ చెల్లించుకోలేని వ్యక్తి యొక్క ఆస్తులు అతని ఋణదాతల మధ్య దామాషాగా పంపకము జరుగునట్లును, ఋణగ్రస్థుడు తన ఋణముల నుండి సంపూర్ణముగగాని, కొన్ని షరతులకు లోబడిగాని విముక్తిని పొందునట్లును చూచుటయే. నూతన చట్టము క్రింద ఋణగ్రస్థుడుగాని, ఋణదాతలుగాని దివాలాచట్ట నిబంధనలు అమలుజరుగుటకు అభ్యర్థన చేయవచ్చును. ఋణగ్రస్థుడు పిటీషను పెట్టుకొనిన, దానిని స్వబుద్ధిపూర్వక దివాలా అనియు, ఋణదాతలు పెట్టిన అనైచ్ఛిక దివాలా అనియు అందురు.

పిటిషను పెట్టగానే ఋణగ్రస్థుని ఆస్తులను అఫీషియల్ రిసీవరు స్వాధీనపర్చుకొనును. ఋణగ్రస్థుడు తన ఆస్తులను అప్పులను ప్రమాణముచేసి, బహిరంగముగ వివరించ వలెను. అటు పిమ్మట ఋణదాతలు సమావేశమై, ఋణగ్రస్థుని దివాలాదారుగ ప్రకటించవలెనో లేక ఋణముల ఉమ్మడి పరిష్కారము చేయుటకు అవకాశ మున్నదో నిర్ణయింతురు అట్టి ఋణముల ఉమ్మడి పరిష్కారమునకు 3/4 వంతు విలువ మొత్తమునకు సంబంధించిన ఋణదాతల ఆమోదము అత్యవసరము, కోర్టు అనుమతిని కూడ పొందవలెను. కాని ఋణగ్రస్థుడు దివాలాదారుగ ప్రకటింపబడిన ఋణదాతల పరిశీలన కమిటీ పర్యవేక్షణ క్రింద ఋణగ్రస్థుని ఆస్తులను ఋణ దాతలమధ్య దామాషాగా పంచుటకు ఒక ట్రస్టీని నియ మింతురు. ఋణగ్రస్థుడు తన ఆస్తులను కనుగొనుటలో సహాయపడుటకు నిరాకరించినను, లేక తన ఆస్తులను దాచివేసినను, ఖైదు శిక్షకు పాత్రుడగును. ఋణదాతల మధ్య ఆస్తుల పంపకమైన పిదప ఋణగ్రస్థుడు కోర్టుద్వారా ఋణములనుండి విముక్తి పొందును. ఇతర ప్రక్రియా భాగములు చాలవరకు భారతీయ దివాలా స్థితి చట్టమును పోలియున్నవి. ఓ. స.

దివాలా స్థితి చట్టము : ఇతరులకు అధికముగా ఋణ పడి ఉండి ఋణములను చెల్లింపలేని స్థితిని 'దివాలా' (ఇన్‌సాల్వెన్సీ) అందురు. ఋణగ్రస్థులను ఋణగ్రస్థత నుండి విముక్తి పొందించు ఒక ప్రత్యేక వ్యవహార కలాప ముల సందర్భములో ఇన్‌సాల్వెన్సీ అను పదము విరివిగ భారతదేశములో వాడుకలోనికి వచ్చినది. భారతదేశములో అమలు నందున్న దివాలా వ్యవహార కలాపముల సూత్ర ములు ఇంగ్లీషు న్యాయశాస్త్రము నుండి గైకొనబడినవి. ఈ సూత్రములు ప్రెసిడెన్సీ టౌన్స్ ఇన్‌సాల్వెన్సీ ఆక్ట్ (1909) లోను ప్రావిన్షియల్ ఇన్‌సాల్వెన్సీ ఆక్ట్ (1920) లోను పొందు పరుపబడినవి. వీనిలో మొదటిది మద్రాసు, బొంబాయి, కలకత్తా నగరములలోను, రెండవది ఆ నగర ములు మినహా దేశమంతటను అమలులో ఉన్నవి. ఈ రెండు చట్టములందు ముఖ్యాంశములలో ఎక్కువ భేదము లేదు.

ఇన్‌సాల్వెన్సీ వ్యవహారకార్య కలాపములోని ముఖ్య దశలు : ఋణగ్రస్థులు చట్ట నిర్ణీతమైన కోర్టుల ద్వారా ఇన్‌సాల్వెంటులుగ ప్రకటింపబడుట, వారి ఆస్తిపాస్తులు కోర్టు పరమగుట, బాకీదార్లకు పూర్తిగా గాని లేదా దామాషా ప్రకారము గాని ఆ ఆస్తి పంచిపెట్టబడుట ఈ తదుపరి దివాలా తీసిన వానిని ఋణవిముక్తునిగా ప్రకటించుట. వ్యవహార కార్యకలాపములను వానికి సంబం ధించిన సూత్రములను పరిశీలింతము. ఋణగ్రస్థుడు దివాలా పరిస్థితిని సూచించు కార్యము నేదైన చేసినచో, ఏ బాకీ దారైన కోర్టులో పిటిషను దాఖలు చేసికొనవచ్చును. అందు ఋణగ్రస్థుని ఇన్‌సాల్వెంటుగా కోర్టు నిర్ణయించి ప్రకటింపవచ్చును. దివాలా స్థితిని సూచించు కార్యము లెవ్వియో చట్టములో చెప్పబడినవి. అవి :

1. భారతదేశములో గాని మరి ఎచట గాని ఋణ గ్రస్థుడు తన ఆస్తినంతను గాని, చాలా భాగముగాని తన బాకీదార్లకు చెందజేయుటకు ఎవరికైనను అన్తరణ జేయుట; 2. భారతదేశములో గాని మరి ఎచటగాని తన ఆస్తినంతను, కొంత భాగమును గాని, బాకీదార్ల హక్కు లను కొంతకాలము వరకే లేదా శాశ్వతముగానో భగ్న పరచుటకు ఇతరులకు అన్తరణ జేయుట; 3. భారతదేశ ములో గాని మరి ఎచటనైన గాని అతను కపటముగా కొంతమంది బాకీదార్లకు నష్టము కలిగించి మరికొందరికి లాభము కలిగించుటకు ఆస్తిని అన్తరణ చేయుట; 4. బాకీ దార్ల హక్కులను తాత్కాలికముగగాని, శాశ్వతముగగాని భగ్నపరచు ఉద్దేశముతో భారతదేశమును వీడిపోవుట. ఇతర దేశములలో నివసించుట, తన వాసగృహమును గాని, సాధారణముగ వ్యాపారము చేయు స్థలమును గాని వీడుట. బాకీదార్లకు కనబడకుండ రహస్యముగ ఉండుట, బాకీదార్లు తనతో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరుపుటకు వీలు లేకుండా ఏదైనా ప్రదేశములో దాగియుండుట; 5. అతని ఆస్తి అంతయుగాని,కొంతగాని కోర్టు వేలములో బాకీల తీర్మాన నిమిత్తము అమ్మబడుట; 6. ఋణగ్రస్థుడు తనను ఇన్‌సాల్వెంటుగా నిర్ణయింపమని కోర్టుకు పిటిషను పెట్టుట; 7. తాను బాకీలను తీర్చుటను మానుకొంటి నని గాని మానుకొనబోవుచున్నానని గాని, తన బాకీదార్లకు తెలియబరచుట; 8. బాకీ డిక్రీలు తీర్మాన నిమిత్తము ఋణ గ్రస్థుడు సివిల్ జైలులో నిర్బంధింపబడుట.

వీటిలో ఏది జరిగిన తరువాతనైనను మూడు నెలల లోగా ఋణదాత అర్జీ పెట్టవలెను. అర్జీ పెట్టిన ఋణ దాతకు గాని ఋణదాతలకుగాని రూ. 500 కు తక్కువ గాకుండ ఋణస్థుడు బాకీ ఉండవలెను. ఋణస్థుడు ఇన్‌సాల్వెంటుగా ప్రకటింపబడుటకు తానే పిటిషను పెట్ట వలెనన్న అతడు తన ఋణములను తీర్చలేని పరిస్థితిలో ఉండి అతని ఋణములు రూ. 500 లకు తక్కువ కాకుండ ఉండవలెను. లేదా అతను బాకీల తీర్మాన నిమిత్తము అరెస్టు చేయబడి గాని నిర్బంధములో పెట్టబడి గాని ఉండవలెను.

అర్జీపై కోర్టువారు విచారణ సలిపి అర్జీ పెట్టిన ఋణ దాతకుగాని ఋణస్థునకు గాని అర్జీ పెట్టుటకు హక్కు కల దని రుజువు కాలేదనిగాని దివాలా సూచించు కార్యము జరిగినట్లు రుజువు లేదనిగాని ఋణస్థుడు తన బాకీలను తీర్చ గలిగిన పరిస్థితిలోనే ఉన్నాడనిగాని అభిప్రాయపడిన అర్జీ త్రోసివేయబడును. ఇన్‌సాల్వెంటుగా నిర్ణయించమని ఋణ దాతలు పెట్టిన అర్జీ అతినిస్సారమైనదని తోచిన ఋణస్థు నికి నష్టపరిహార మిప్పించవచ్చును. అర్జీని త్రోసివేయని పక్షమునఋణగ్రస్థుని ఇన్‌సాల్వెంటుగా నిర్ణయించు ఉత్త రువు చేయవచ్చును; అట్టి నిర్ణయమును గెజెట్‌లో ప్రచు రించవలెను.

కోర్టువారు అర్జీని తీసుకున్న తేదీ మొదలు ఋణస్థుడు ఖాతా పుస్తకములను కోర్టువారి పరము జేయుట ఋణ దాతల జాబితాలను వివరములను ఇచ్చుట మొదలైన విధు లను నెరవేర్చుటకు బాధ్యుడగును. ఇతడు ఇన్‌సాల్వెంటు అని నిర్ణయింపబడిన తరువాత తన ఆస్తినంతటిని రొక్క ముగ మార్చి ఋణదాతలకు పంచుటలోను కోర్టువారికి సహాయపడవలసియున్నది. ఇట్లు సహాయపడవలసిన కర్తవ్య నిర్వహణలో నతడు చట్టములో చెప్పిన ప్రకారము చేయక దురుద్దేశముతో ఖాతా పుస్తకము మరుగుపరుచుట ఋణదాతలను అధిగణ్యా ఋణదాతలుగ జేయుటకు ఆస్తిని గుప్తపరచుట అన్యాక్రాంతము చేయుట మొదలగు పనులను చేసిన క్రిమినల్ చర్యలకు బాధ్యుడు కాగలడు. తాను ఇన్‌సాల్వెంటుగా నుండిన కాలములో ఇన్‌సాల్వెన్సీ విషయమును మఱుగుపరచి ఎవరి యొద్దనైన రూ. 50 గాని అంతకు మించిగాని అప్పు పుచ్చుకున్నప్పుడు క్రిమినల్ చర్యలకు బాధ్యుడు కాగలడు.

ఇన్‌సాల్వెంటు అని నిర్ణయింపగానే ఋణగ్రస్థుని యావ దాస్తియు కోర్టుకుగాని అఫిషల్ రిసీవర్‌కు గాని, అఫిషల్ ఎసైనీకిగాని సంక్రమించి ఋణదాతలకు పంచిపెట్టవలసిన దగును. అర్జీ పెట్టిన తేదీన ఋణగ్రస్థుని వ్యాపారములో అతని స్వాధీనములోగాని, అధికారములోగాని, వినియోగములో గాని ఉన్న వస్తువులు అతని సొంతము కాకపోయినను అతని యొద్ద ఆ వస్తువుల సొంతదారు ఇష్టముపై యుంచబడి ఋణస్థునివే అని వదంతిఉన్నచో, అవి ఋణగ్రస్థుని ఆస్తిగనే గణింపబడును. ఇన్‌సాల్వెంటుగా నిర్ణయించిన ఆర్డరు లగాయితు ఇన్‌సాల్వెన్సీ నుండి విముక్తి పొందునంతవరకు ఋణగ్రస్థుడు ఆర్జించిన ధనము లేదా అతనికి సంక్రమించిన ధనము కోర్టు యొక్క లేదా రిసీవరు యొక్క పరమగును. కాని వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత క్రింద డిక్రీ అమలులో జప్తు చేయరానట్టి ఆస్తిమట్టుకు కోర్టు లేదా రిసీవరుపరము గాదు. ఇన్‌సాల్వెంటుగా నిర్ణయించిన ఉత్తరువు అర్జీ తేదీ నుండి అమలులోనికి వచ్చును.

ఋణస్థుడు ఇన్‌సాల్వెంటని నిర్ణయము జరిగిన తరు వాత ఋణదాత లందరును వారి వారి బాకీలను కోర్టు యొద్ద రుజువు చేసుకొన వలెను, బాకీ మొత్త మెంతయో తేల్చి వీలుగాని ఋణములకు ఒప్పందము లేక న్యాసము భగ్నమొనర్చుటవలన ఇవ్వవలసిన పరిహారములు కాక ఇతర అనిర్ణీత పరిహారములను కోర్టులో రుజువుచేయుటకు వీలు లేదు. ఇవి గాక మిగిలిన అన్ని బాకీలను రుజువుచేయ వచ్చును.

తనఖాగాని మరియే ఇతర ప్రతిభూతి గాని కలిగియున్న ఋణదాత తన తనఖాను లేదా ప్రతి భూతిని వదలుకొని బాకీ నంతటిని పంపకములో దామాషా ప్రకారము మిగతా ప్రతి భూతి రహిత ఋణదాతల వలెనే సొమ్ము పొంద వచ్చును. లేదా ప్రతి భూతి వలన వచ్చినంత రాబట్టుకొని అంతకు మించి తనకు రావలసిన బాకీని పంపకములో దామాషా ప్రకారము పొందవచ్చును. ప్రతి భూతిని వదలు కొనని పక్షమున రిసీవరు దానికి లోబడియే ఆ ఆస్తిని అమ్మవలెను.

ఇన్‌సాల్వెంటుగా నిర్ణయము చేసిన ఆదేశమును రద్దు చేయుట ఋణస్థుని లేదా హితబద్ధుడైన ఏ ఇతర వ్యక్తి యొక్క అర్జీపైనైనను, కోర్టువారికి ఋణస్థుని ఇన్ సాల్వెంటుగా నిర్ణయించి యుండరాదని తోచిన గాని లేక దివాలా దారుని అప్పులన్నియు తీర్చబడిన వని రుజువు చేయబడిన గాని, కోర్టువారు తమ పూర్వ నిర్ణయమును రద్దు చేయవచ్చును. కోర్టువారు తమంతటనో, ఎవరైన ఋణదాతగాని, రిసీవరుగాని పెట్టిన అర్జీపైననో ఆదిలో ఋణస్థునికి తనను దివాలాదారుగా తీర్మానించమను అర్జీని పెట్టుటకు హక్కులేదని తలచిన గూడ అట్లు చేయవచ్చును. అట్టి రద్దు ఉత్తరువుల కారణముగా ఇన్‌సాల్వెన్సీ చట్టము లోని నిబంధనలు వర్తించుట ఆగిపోవును. ఋణస్థుని ఆస్తి బాకీల తీర్మానము నిమిత్తము కోర్టు నియమించిన వ్యక్తికి సంక్రమించును. అట్లెవరినీ నియమించనిచో ఋణ స్థుని యందు నిహితమగును. అట్టి ఉత్తరువుకు పూర్వము కోర్టుచే గాని, రిసీవరుచే గాని చేయబడిన విక్రయములు ధనపంపకములు చట్ట సమ్మతములుగ పరిగణింప బడును.

ఋణస్థుడు తన బాకీల తీర్మానమునకు ఏదైన ప్రణాళి కను గాని ప్రతి పాదనను గాని కోర్టుకు సమర్పించిన దానిని అధిక సంఖ్యాకులైన ఋణదాతలు (బాకీలను రుజువుచేసిన వారిలో సగమునకు పైగా, మరియు, మొత్తము బాకీలో 3/4 వంతులు రావలసిన వారు) సమ్మతించిన పిదప కోర్టు

వారికి ఆ ప్రణాళిక లేదా ప్రతి పాదన అందరు ఋణ దాతలకు లాభకరమైనదని తోచి, వారలకు రూపాయిలో కనీసము 37 పైసలు చొప్పున అయినా దామాషాగా వచ్చుటకు హామీ ఉన్నచో ఆ ప్రణాళికను లేదా ప్రతి పాదనను అంగీకరించి ఇన్‌సాల్వెన్సీ నిర్ణయమును రద్దు చేయవచ్చును. ఋణదాతల సమ్మతి లేకపోయినను ప్రత్యేక పరిస్థితులలో కోర్టు అంగీకరింప వచ్చును. అంగీకరించిన ప్రణాళికను కోర్టు దరిమిలా కొన్ని కారణముల వలన (ముఖ్యముగా దాని ప్రకారము ఋణస్థుడు సరిగా సొమ్ము నివ్వలేదనిగాని, అది అన్యాయమైనదనిగాని) రద్దుచేసి తిరిగి ఋణస్థుని ఇన్‌సాల్వెంటుగా న్యాయ నిర్ణయము చేయ వచ్చును.

ఋణగ్రస్థత నుండి విముక్తి: ఇన్‌సాల్వెన్సీ వ్యవహార కలాపములలో కోర్టుచేయు విముక్తి ఉత్తరువు వలన అంతకు పూర్వము ఉన్న బాకీలనుండి దివాలాదారు విముక్తుడగును. ఇదియే అతనికి ఈ కార్యకలాపముల వలన కలుగు ముఖ్య ప్రయోజనము. విముక్తి ఉత్తరువును ఇన్ సాల్వెన్సీ ఉత్తరువులో కోర్టు నియమించిన గడువు లోపల గాని, తరువాత పెట్టిన గడువులో గాని ఋణస్థుడు అర్జీ పెట్టిన ఇవ్వవలెను. కోర్టు ఉత్తరువు బేషరతుగాగాని. కొంత కాలమైన తరువాత అమలులోకి వచ్చునట్లుగాని ఋణస్థునికి అటు పిమ్మట వచ్చు ధనమునకు సంబంధించిన కొన్ని షరతులతో కూడుకొనినదిగా గాని ఉండవచ్చును. తాను పెట్టిన విముక్తి అర్జీని విచారణ చేయునాడు ఋణ స్థుడు హాజరుకాని ఎడల, లేదా గడవులోపల దరఖాస్తు చేయని ఎడల ఇన్ సాల్వెన్సీ నిర్ణయమును కోర్టు రద్దు చేయవచ్చును. దాని వల్ల ఫలితము ఋణములనుండి విముక్తి లేకుండుట చట్టములో చెప్పబడిన కొన్ని పరి స్థితులలో కోర్టు బేషరతుగా విముక్తి ఉత్తరువు నీయ వీలు లేదు.

ఇన్ సాల్వెన్సీ నిర్ణయమునకు పూర్వము జరిగిన కొన్ని వ్యవహారములపై ఆ నిర్ణయముయొక్క ప్రభావము: ఇన్ సాల్వెన్సీ నిర్ణయము ఏ అర్జీపై జరిగినదో దానికి పూర్వము రెండేండ్లలోపల ఋణస్థుడు చేసిన ఆస్తి అన్తరణ లను రిసీవరు దరఖాస్తు చేయగా కోర్టు రద్దు చేయవచ్చును. కాని ప్రతిఫల సహిత అన్తరణలను, ఆస్తి పొందినవారు సద్భా వముతో వ్యవహరించియుండినచో రద్దు చేయ వీలులేదు.

ఇన్ సాల్వెన్సీ అర్జీకి పూర్వము మూడు నెలల లోపల ఋణస్థుడు ఋణదాతలలో కొందరికి మిగిలిన వారి కన్న అధికముగ లాభము కలుగజేయుటకు తన ఆస్తిని గాని, ధనమునుగాని లేదా ఏదేని హక్కునుగాని చెందజేసిన అట్టి అన్తరణలు మోసపూరితములు గాన రిసీవరుని బద్ధుని చేయజాలవు. కోర్టుచే వాటిని రద్దు చేయింపవచ్చును. ఇన్ సాల్వెన్సీ అర్జీ తేదీ దరిమిలా ఋణస్థుని ఆస్తిపై ఎట్టి బాకీ డిక్రీలను అమలు జరుపరాదు.

బాకీలను రుజువు చేయుట, రిసీవరు ఆస్తిని కూర్చుట, బాకీలను తీర్చుట, దామాషాలను నిర్ణయించుట మొదలగు విషయములను గురించిన వ్యవహార కలాపములు ఇన్ సాల్వెన్సీ చట్టములో వివరింప బడినవి. బి. స. నా.

దురాక్రమణ (అగ్రెషన్): అంతర్జాతీయ న్యాయము నకు సంబంధించినది. దురాక్రమణ, దురాక్రమణతో కూడిన యుద్ధము, దురాక్రమణ చేసిన జాతి, అను పదములు మొదటి ప్రపంచ యుద్ధకాలమందును అటు పిమ్మటను సుపరిచితములైనవి. అంతకు పూర్వము 'దురాక్రమణచేయు' అను పదము 'హానికరము' అను పదమునకు తరుచు పర్యాయముగను నిర్దిష్టకరములైన యుద్ధములను వర్ణించు టకును, ఖండించుటకును వాడబడుచుండెను. 'హానికర యుద్ధము' అను ప్రయోగము వాడుకలో తగ్గిపోయెను. ఇప్పుడు దురాక్రమణ చేయు యుద్ధము అనుమాట 'రక్షణాత్మక యుద్ధము' అను దానికి విరుద్ధ పదముగ తరుచు వాడబడుచున్నది. ఈ పదము అధికారికముగ వెర్సెయిల్స్ సంధి పత్రము(1919)లో జర్మనీ యొక్క దురాక్రమణను చెప్పుచూ ప్రథమముగ వాడబడినది. పై సంధిలో జర్మనీ దురాక్రమణ వలన మిత్రరాజ్య పౌర జనులకును, వారి ఆస్తులకును కలిగిన నష్టమునకు పరి హారము జర్మనీ ఇచ్చుకొనవలెనని కోరబడినది. నానాజాతి సమితి ఒడంబడిక నిబంధన పదియందు దురాక్రమణకు సంబంధించిన సూత్రములు పొందుపరచబడినవి. దానిక్రింద సభ్య దేశముల యొక్క ప్రాదేశిక సమగ్రతను రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమును గౌరవించుటకును, విదేశ దురాక్రమణ నుండి రక్షించుటకును నానాజాతి సమితియందలి సభ్య దేశములు పూచీపడినవి.

పరస్పర సహాయక సంధి (1923) యందు 'దురాక్రమ ణతో కూడిన యుద్ధము అంతర్జాతీయ నేరమగును' అను నిబంధన చేర్చబడినది. పై నిబంధన జెనీవా సంధి పత్రము (1924)లో కూడ చేర్చబడినది. తద్వారా 'దురాక్రమణ చేయుజాతి' అను పదమును నిర్వచించుటకు ప్రయత్నము చేయబడెను. రాజీని నిరాకరించి యుద్ధము నకుపక్రమించిన రాజ్యము దురాక్రమణ నేరము చేసినట్లు చెప్పవచ్చును. దురాక్రమణ చేయు జాతిపై ఆంక్షలు, అమలు జరుపునట్లు చేయుటకు ప్రయత్నము జరిగెను. కాని సమితి అందులకు అంగీకరించలేదు. అట్లు సమితి అంగీ

రించకపోవుటకు దురాక్రమణ అను పదముయొక్క నిర్వచనము నందుగల స్వతస్సిద్ధమైన క్లిష్టతయు, ప్రమాదములును కారణములు.

దురాక్రమణ అను పదమును నిర్వచించుటకు ప్రథమములో నానాజాతి సమితియు, తదుపరి ఐక్యరాజ్య సమితియు వివిధ కమిటీల ద్వారా ప్రయత్నములు చేసి విఫలమైనవి. నేటి వరకు ఆ పదము నిర్వచన సాధ్యము కాలేదు.

'డంబార్టన్ ఓక్సు' సమావేశము (1944) నందు తయారు చేయబడిన ప్రణాళికలో దురాక్రమణకు సంబంధించిన ఎట్టి సూత్రములును ప్రవేశపెట్టబడలేదు. కాని దురాక్రమణదారుని నిరోధించుటకు ఆచరణ యోగ్యమైన ఏర్పాట్లు చేయబడెను. ఆ సమావేశము భద్రతా సంఘముపై హెచ్చు బాధ్యతలను మోపెను. ఒక రాజ్యము యొక్క ప్రవర్తన దురాక్రమణ అగునా? కాదా అను విషయ నిర్ణయము భద్రతా సమితిపై ఉంచబడెను. వాస్తవమునకు శాంతిని చేకూర్చు భారమంతయు భద్రతా సమితిపైననే ఉంచబడెను. ఈ ప్రతిపాదనలన్నియు ఐక్యరాజ్య సమితి చార్టరులో చేర్చబడెను. ఓ. న.

దుర్ఘటన : ఏదేని అసాధారణమైనట్టి లేక ఆకస్మికమైనట్టి సంఘటన 'దుర్ఘటన'. వ్యావహారిక అపకృతులలో 'అనివార్య దుర్ఘటన' ముఖ్యమైన ప్రతివాదము 'ఉద్దేశ పూర్వకముగానట్టియు, సామాన్య వివేకము కలిగిన వ్యక్తిచే తప్పించుటకు వీలులేనట్టి పరిస్థితులలో చేయబడినట్టి కృత్యము' అనివార్య దుర్ఘటనయని చెప్పవచ్చును. సాధారణముగ అనివార్యమైన దుర్ఘటనలో పరిహారము ఇచ్చుకొనవలసిన బాధ్యతయుండదు.

భీమా చట్టములో మాత్రము ఈ దుర్ఘటనలలో భీమా చేసిన వ్యక్తి యొక్క అజాగ్రత వలన జరిగినవి, ఇతరుల అజాగ్రత వలన జరిగిన సంఘటనలు చేరును. పనివారల నష్ట పరిహార చట్టము క్రింద కూడ ఈ పదము సాధారణ దుర్ఘటనలకే గాక శాసన బద్ధ పరిహారము కొరకు ఆకస్మికముకాని, ఇతర దుర్ఘటనలకును వర్తించును (చూ. వ్యావహారిక అపకృతులు; శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

దుర్వినియోగము : చూ. అక్రమ వినియోగము- పు. 180.

దుష్కార్య కరణము : ఒక వ్యక్తి తాను చేయకూడని పని చేయుటను 'దుష్కార్యకరణ'మందురు. ముఖ్యముగ అధికారములో నుండు వ్యక్తులు తమ అధికార హోదాను పురస్కరించుకొని చట్టసమ్మతము కాని పనులను జరిపించుట 'దుష్కార్య కరణ' మగును. ఇద్దరు కక్షిదార్లలో న్యాయవిరుద్ధముగ ఒకరికి పక్షపాతము చూపుట లంచములు పుచ్చుకొనుట, అక్రమముగ ఒకరికి నష్టము కలిగించుట వంటివి దీని క్రిందికి వచ్చును. ఓ. న.

దుష్ట మనస్సు : దీనినే 'అపరాధ చింతన', 'మెన్స్ రియా' అని కూడ వ్యవహరింతురు. ఇది ఆంగ్ల దండ న్యాయమునకు సంబంధించిన ముఖ్య సూత్రము. 'ఆక్టస్ నాన్ ఫాసిట్ రియమ్, నిసి, మెన్స్ సిట్, రియా,' అనగా కేవలము హానికరమగు చర్య యొక్కటే నేరము కాజాలదు. అట్టి చర్యకు దుష్టమనస్సు కూడ జతపడినప్పుడే అది నేరమగును. ఏదేని హానికరమగు చర్య జరిగించుటకు పూర్వము అట్టి చర్యను చేయు ఉద్దేశము వ్యక్తికి కలుగును. అట్టి ఉద్దేశముతో కూడిన చర్య జరిగినప్పుడే వ్యక్తి నేరస్థుడగుచున్నాడు. కెన్యన్ నుడివినట్లు - 'ఉద్దేశమును, చర్యయు సమకూడినప్పుడే నేరమగుచున్నది.'' హత్య చేయు వ్యక్తి దుష్ట మనస్సు అనగా మరణకారకమగు హాని కలుగచేయు ఉద్దేశము ముందుగనే కలిగి యుండుట. అటులనే చౌర్యము చేయువానికి ఆస్తిని అపహరించు ఉద్దేశమును, దొంగిలింపబడిన వస్తువులను పుచ్చుకొను వానికి అట్టి వస్తువులు దొంగిలింపబడినవను పరిజ్ఞానమును కలిగియుండుట అవసరము.

వేటగాడు జంతువును గురి చూచి తుపాకీ పేల్చును. కాని ఆ గుండు వేటగానికి కనబడకుండ పొద వెనుక దాగుకొనియున్న వ్యక్తికి తగులుటవలన ఆ వ్యక్తి చనిపోవును. ఆ వేటగాడు అజాగ్రతగ నుండనిచో అతడు నేరము చేసినట్లు భావింపబడదు. అట్టి చర్య ప్రమాదముగ పరిగణింపబడి క్షమార్హమగును. ఒక వ్యక్తి గొడ్డలితో పనిచేయుచుండగా దాని తలఊడి ఆ దారిన పోవు ఇంకొక వ్యక్తిని గాయపరచును. ఇచ్చట మొదటి వ్యక్తి తన పనిలో తగు ముందు జాగ్రత్త తీసుకొని యుండినచో పై చర్య వలన నేరము చేసినవాడుగ పరిగణింపబడడు. ఆ చర్య దుర్ఘటన క్రింద జమకట్టబడును. పై చర్యలలో వ్యక్తికి అపరాధ చింతన లేనందున ఇతర వ్యక్తికి హాని జరిగినప్పటికి, నేరస్థుడుగ భావింపబడడు.

కాని ఆధునిక కాలములో ఈ సూత్రము ఆదిలో భావింపబడినంత విస్తృతమైన వాడుకలోలేదు. నవీన శాసనముల విస్పష్టత మూలమున పై సూత్రము మార్పు చెందినది. చర్య గావించుటలో శాసనోల్లంఘనము చేయు ఉద్దేశమున్నను, లేకున్నను, ఆ చర్య శిక్షార్హమగునట్లు కొన్ని చట్టములు రూపొందింపబడుచున్నవి. మునిసిపల్ ఉపనిబంధనల క్రింద రహదారుల వెడల్పులు, ఇండ్ల కొలతలు, ప్రజారోగ్యములకు సంబంధించిన నిబంధనలు,

వ్యక్తులచే బుద్ధిపూర్వకముగ ఉల్లఘింపబడనప్పటికి వాటికి సంబంధించిన చర్యలకు శిక్షింపబడుదురు.

భారత శిక్షాస్మృతి క్రిందవచ్చు వివిధ నేరములు జాగ్రతగ నిర్వచింపబడి, ముద్దాయికుండవలసిన దోష పూరిత మనోభావములు నేర నిర్వచనమునందే నిర్దిష్ట ముగ ప్రతిపాదించబడినవి. ఏదేని చర్య బుద్ధిపూర్వకము గను, హానికరమని తెలిసియుండియు, దగా స్వభావముతోను అనాలోచితముగను మొదలగునట్టి మనోభావములతో జరిగి యుండునని చెప్పబడినప్పుడు ఆ యా నేరముల నిర్వచన ములు స్పష్టముగ అట్టి మనోభావములను పేర్కొనును. ఇంకను ఈ స్మృతిలో నిర్వచింపబడిన అన్ని నేరములకు వర్తించునట్టి సామాన్య అపవాదముల ప్రకరణమున దుష్ట మనస్సు లోపించుటద్వారా నేర చర్యలకు బాధ్యత లేకుండు పరిస్థితులు వివరింపబడినవి (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

దుష్ప్రేరణ: ధర్మశాస్త్రమందు ఈ పదము ఒక వ్యక్తి ప్రత్యక్షముగాగాని, పరోక్షముగాగాని ఇతరునికి నేరము చేయుటలో సహాయము చేయుటయు, ప్రోత్సహించుటయు సూచించును. దుష్ప్రేరకునకును, సహాపరాధికిని వ్యత్యా సము కలదు. దుష్ప్రేరకుడు నేర చర్యలలో పాల్గొన నవసరములేదు. సహాపరాధి నేరచర్యలో పాల్గొనును. అన్యథా నిర్దేశింపబడిననే తప్ప దుష్ప్రేరకులు వాస్తవ ముగ నేరము చేసిన వ్యక్తి శిక్షింపబడునంత మేరకు వారు కూడ శిక్షింపబడుదురు. ఓ. న.

దేవాదాయ ధర్మాదాయ సంస్థల చట్టము: చూ. హిందూ దేవాదాయ ధర్మాదాయ సంస్థల చట్టము.

దేశ దిమ్మరితనము: న్యాయశాస్త్రము వ్యక్తుల సోమరితనమును, క్రమవిరుద్ధముగ ప్రవర్తించుటను, శిక్షా ర్హము చేయును. సోమరులను, ప్రజాశాంతి భంగకర వ్యక్తులు, వంచకులు, దిమ్మరులు అని పురాతన ఆంగ్ల న్యాయ చట్టములలో విభజన కలదు. 15 వ శతాబ్దియందు దిమ్మరులు అని పిలువబడు వారికి సంబంధించి, వివిధ చట్టములు జారీ చేయబడెను. వ్యక్తులలో నిరుద్యోగు లెవరో, సోమరితనమునకును, చౌర్యమునకును అలవాటు పడిన వ్యక్తులెవరో పోల్చుకొనుట కష్టతరముగ నుండెను. వీరందరు వివిధములుగ శిక్షింపబడుచుండిరి. ఎడ్వర్డు - VI నుండి ఎలిజబెత్ - I వరకు గల మధ్యకాలములో కఠినమై నట్టియు, క్రూరమైనట్టియు చట్టములు దిమ్మరులను గూర్చి జారీచేయబడెను. 1713 లో వంచకులు, బలిష్టులైన బిచ్చ గాండ్రు, దేశదిమ్మరులు మొదలగు వారిని గూర్చి ఉన్న పూర్వపు చట్టములు రద్దుచేయుచు ఒక చట్టము రూపొం దించబడెను. ఇందు పై వ్యక్తులు ఎక్కువ కఠినముగా శిక్షింప బడుటకును, వారు తిరిగెడు ప్రతిచోటను వారిని కొర డాతో కొట్టునట్లును నిబంధించబడెను. 1740 లో పై చట్టము రద్దు పరచబడి, ఏకీకరణ చట్టము జారీచేయబడెను. ఈ చట్టము వ్యక్తులలో సోమరులు, ప్రజా శాంతి భంగకర వ్యక్తులు, వంచకులు, దిమ్మరులు, బాగుపరచుటకు వీలు లేని వంచకుల యొక్క వైవిధ్యమును సూచించెను. ఈ వర్గములకు సంబంధించిన చట్టములును, ఇంగ్లండులోగల ఇతర దేశదిమ్మరులకు సంబంధించిన చట్టములు రద్దయి 1824 లో దేశదిమ్మరితనమునకు సంబంధించిన సమగ్ర చట్టము జారీ చేయబడెను. ఈ చట్టమునకే కొన్ని సవర ణలు, భిక్షుకత్వమునకు, కుటుంబములను పరిత్యజించు లేక ఉపేక్షించు వ్యక్తులకు సంబంధించిన నిబంధనలు చేర్చబడెను. తరచుగా కొన్ని ఉపబంధములు సవరించబడినప్పటికిని, స్థూలముగ ముఖ్యాంశములలో ఎట్టి మార్పును లేక నేటికిని పై చట్టము అమలులోనున్నది.

దేశ దిమ్మరితనపు చట్టము (1873) లో వీధులలోను, ఇతర బహిరంగ స్థలములలోను జూదమాడు వ్యక్తులు చేర్చ బడిరి. హస్తసాముద్రికము, సోదె చెప్పుటకు అలవాటు పడిన ఎరుకల విషయమై 1530 మొదలుకొని వివిధ కాల ములలో జారీ చేయబడిన అసంఖ్యాక చట్టములు 1824 చట్టముతో రద్దయినవి. ఈచట్టమునకు 1935 లో కూడా కొన్ని సవరణలు చేయబడెను. భారతదేశములో దేశ దిమ్మరితనము, భిక్షాటనము నివారించుటకు ప్రత్యేక రాష్ట్రశాసనములు కలవు. ఓ. న.

దేశీయాకరణము: ఒక దేశములో విదేశీయునికి పౌరసత్వ ప్రతిపత్తిని ప్రసాదించు చర్యకు 'దేశీయాకరణ' మందురు. విదేశస్థులు ఒక దేశ పౌరసత్వమును సంపా దించుటకు ఆ దేశమునకు సంబంధించిన కొన్ని నియమము లకు లోబడి యుండవలెను. భారత దేశమందు విదేశీయుని దేశీయాకరణము భారత పౌరసత్వచట్టము (1955) సెక్షను 6 పై ఆధారపడియున్నది. ఈ చట్టము క్రింద దేశీయాకరణమునకు అర్హత కలిగిన వ్యక్తులకు, అందులో వివరించబడిన సర్టిఫికేటు ప్రసాదించబడును.

పై చట్టము ఆరవ సెక్షను క్రింద ఆ చట్టము మొదటి షెడ్యూలులో వివరించిన దేశముల పౌరుడు కానట్టియు, యుక్తవయస్సు గలిగినట్టియు, వ్యక్తి అయి అందులో నియమించిన ప్రకారము దేశీయాకరణమును కోరుచూ దరఖాస్తు పెట్టుకొనిన భారత ప్రభుత్వము అట్టి దేశీయా కరణమునకు దరఖాస్తుదారుడు అర్హుడని సంతృప్తి నొందినచో దేశీయాకృత భారత పౌరుడుగ సర్టిఫికేటు ప్రసాదించ వచ్చును. కాని పై దరఖాస్తుదారు విజ్ఞాన

శాస్త్రమునకు, తత్త్వశాస్త్రమునకు, కళలు, సాహిత్యము, ప్రపంచ శాంతికి లేకమానవాభ్యుదయమునకు విశిష్ట సేవ నొనర్చిన వ్యక్తియని భారత ప్రభుత్వము అభిప్రాయ పడిన, ఆ చట్టము మూడవ షెడ్యూలులో వివరించిన దేశీయాకరణ అర్హతా నిబంధనలతో నిమిత్తము లేకుండ అట్టి వ్యక్తికి దేశీయాకృత పౌరుడైనట్లు సర్టిఫికేటు ప్రసాదించబడును.

భారత పౌరస్వత్వ చట్టము (1955) మూడవ షెడ్యూలులో దేశీయాకృత పౌరున కుండవలసిన అర్హతలు నిబంధించబడినవి: 1. అతనికి సంబంధించిన దేశమునందు భారతదేశ పౌరులకు దేశీయాకరణము ద్వారా పౌరస్వత్వము సంపాదించుకొనుటకు ఎట్టి ఆటంకములు లేనట్టిదిగా ఉండవలెను. 2. అతడు ఏ దేశములోనైనా పౌరుడైన యెడల అట్టి పౌరస్వత్వమును ఆ దేశపు న్యాయానుసారముగ పరిత్యజించి, అట్లు పరిత్యజించినట్లు భారత ప్రభుత్వమునకు తెలియజేయబడవలెను. 3. దరఖాస్తుకు పూర్వము ఆ వ్యక్తికి ఒక సంవత్సరముపాటు భారత దేశమందు నివసించి యుండవలెను. లేక భారత ప్రభుత్వోద్యోగము జేసి యుండవలెను, లేక అట్టి నివాసమునందును, ఉద్యోగమునందును కలిపి సంవత్సరకాలము గడపి యుండవలెను. 4. పై సంవత్సరకాలమునకు పూర్వము ఏడు ఏండ్లలో ఆ దరఖాస్తుదారు భారతదేశ మందు నివసించి ఉండిగాని, లేక భారత ప్రభుత్వ ఉద్యోగిగ ఉండిగాని, లేక కొంతకాలము నివాసము, కొంతకాలము ఉద్యోగము కలిపి నాలుగు ఏండ్లకు తక్కువకాని కాలము గడపియుండవలెను. 5. అతడు మంచి శీలము కలిగి యుండవలెను. 6. అతడు భారత రాజ్యాంగములో ఎనిమిదవ షెడ్యూలులో చేర్చబడిన ఒక భాషను తెలిసిన వాడై యుండవలెను. 7. అతనికి దేశీయాకరణము ద్వారా భారతదేశ పౌరస్వత్వము ప్రసాదించిన పక్షమున భారత దేశములో నివసించు నుద్దేశముండినట్లును, లేదా భారత ప్రభుత్వోద్యోగములో చేరుటకు లేక ఉద్యోగి అయిన అట్టి ఉద్యోగమందుండుటకును, లేక భారత దేశమునకు సభ్యత్వము గల అంతర్జాతీయ సంస్థలలోగాని, లేక భారత దేశమందు స్థాపింపబడిన సంస్థ లేక కంపెనీలో పనిచేయు ఉద్దేశము అతనికి ఉండవలెను. దరఖాస్తు దారునకు పై అర్హతలు కలవని భారత ప్రభుత్వము తృప్తి చెందినచో జాతీయాకరణ సర్టిఫికేటు ప్రసాదించును.

ఇంగ్లండులో విదేశీయులు పార్లమెంటు యొనర్చిన వ్యక్తిగత చట్టము ద్వారా లేక ప్రభుత్వముచే జాతీయాకరణముద్వారా పౌరులుగ చేయబడుదురు. పార్లమెంటు వ్యక్తిగత చట్టము నొనర్చుట చాలా అరుదు. 1914 నాటి, 1922 నాటి, బ్రిటిష్ నేషనాలిటీ అండ్ స్టేటస్ ఆవ్ ఏలియన్స్ చట్టముల రెండవ సెక్షను ద్వారా ఒక విదేశీయుడు బ్రిటిష్ పౌరుడు కావచ్చును. పై నిబంధన క్రింద సెక్రటరీ ఆవ్ స్టేట్ నుండి అట్టి సర్టిఫికేటును పొంద వచ్చును. జాతీయాకరణమునకు అర్హతలు బ్రిటిష్ డొమినియనులలో ఐదేండ్లకు తక్కువగాని కాలము నివసించి యుండుట, లేక ప్రభుత్వ ఉద్యోగిగ కనీసము ఐదేండ్లు పనిచేసి యుండుట, మంచి నడవడి, ఆంగ్ల భాషా జ్ఞానము కలిగి యుండుట, బ్రిటిష్ డొమినియనులలో నివసించుటకు గాని, లేక ప్రభుత్వోద్యోగిగ పనిచేయుటకు ఉద్దేశము కలిగియుండుట, దరఖాస్తునకు పూర్వము ఇంగ్లండునందు నివసించుట. ఓ. న.

దైవఘటన : ఎట్టి జాగ్రత్త వలనను నివారించుటకు వీలుగాని సంఘటనకు న్యాయశాస్త్రములో ఈ పదమును వాడుదురు. ఈ సంఘటనలు మానవాతీతములై, వాటి నుండి సంరక్షించుకొనుటకు వీలులేనివై యుండి, ప్రకృతి కారణముల వలన సంఘటిల్లుచుండును. తుపానులు, మెరుపులు, పిడుగులు, వరదలు, దట్టమైన హిమపాతములు మొదలగునవి 'దైవఘటన'లు. వీటివలన కలుగు నష్టమును, నష్టము పొందినవారే భరించవలెను. వ్యతిరేక ఒప్పందముండిననే తప్ప, ఇట్టి సంఘటనలకు ఏ వ్యక్తియు బాధ్యుడుకాడు. ఓ. న.

దొంగతనము : చూ. చోరీ - పు. 300

దొమ్మి : చూ. శిక్షాస్మృతి.

దోపిడీ : చోరీకి సన్నిహితమైన మరొక నేరము బలాద్గ్రహణము (చూ. చోరీ-పు. 300) అనగా బలవంతముగా శరీర హాని కలుగజేయుదుమని బెదరించి, అతని ఆస్తి నిచ్చునట్లు చేయుట. ఇది చరాస్తికే పరిమితముగాక స్థిరాస్తి విషయములో కూడ సంభవమే. చోరీ బలాద్గ్రహణముల యొక్క తీవ్రరూపము 'దోపిడీ'. చోరీ చేయునప్పుడు, లేక చేయుటకు, లేక చౌర్యము చేసిన వస్తువులను యెత్తుకొని పోవుటలో నేరస్థుడు చట్టవిరుద్ధ నిర్బంధము గాని శరీర హాని గాని వెన్వెంటనే కలుగునను భయము కలుగజేసినప్పుడు చోరీ దోపిడీ యగును. అట్లే బలాద్గ్రహణములో నేరస్థుడు భయమునకు గురి చేయబడిన వ్యక్తి సముఖములోనుండి ఆతనికి మరణము, శరీరహాని లేక చట్టవిరుద్ధ నిర్బంధవ వెనువెంటనే కలుగునను భయము కలిగించి తద్వారా అతడా వస్తువు నిచ్చునట్లు చేసిన యెడల అదికూడ దోపిడీ యగును. సూర్యాస్తమయ, సూర్యోదయముల మధ్య ఈ నేరము జేసినపుడు లేదా శరీరహాని కూడ కలిగించినపుడు నేరము తీవ్రతరమగును. న. శ.

దౌత్యప్రతినిధి: చూ. రాయబారి.

దౌర్జన్యము: బలప్రయోగము, హింసల ద్వారా ఇతరులకు శరీర సంబంధమైన గాయమును కలుగజేయు ప్రయత్నము, 'దౌర్జన్యము.' వ్యక్తి పైకి తుపాకీని గురి చేయుట, ఒక రాయినిగాని, ఏదేని అస్త్రముగాని వ్యక్తి పైకి విసరుట, ఖడ్గమును ఒరనుండి బైటకులాగి వ్యక్తి వేపు త్రిప్పుట, కొట్టుదునని బెదరించుట, వ్యక్తి పైకి శునకమును పురికొలుపుట-ఇవి అన్నియు సాధారణ రకముల దౌర్జన్యములు. హింసా చర్యలతో కూడని ఎటువంట తలబిరుసు, రెచ్చగొట్టు మాటలను వ్యక్తి ఎదుట పలికినప్పటికిని దౌర్జన్యముగా పరిగణింపబడదు. దౌర్జన్యము అను పదముతో తరచు వాడబడి, దానికి అత్యంత సన్నిహితమైనది ఒంటి మీద దెబ్బ లేక ప్రహారము. ఒక్కొక్కప్పుడు దౌర్జన్యము అను పదము కేవలము హింసా ప్రయత్నమునకేగాక శరీరమునకు హింస కలుగజేయుటకు కూడ వాడుదురు. బుద్ధిపూర్వకముగ ఒక వ్యక్తికి శరీరహాని కలిగించుటను, ప్రహారమందురు.

దౌర్జన్యమునకు గురియయిన వ్యక్తికి రెండు ప్రక్రియలు లేక పరిహారములు కలవు. ఒకటి, క్రిమినల్ కోర్టులలో అభియోగము తెచ్చుట, రెండు సివిల్ కోర్టులో నష్ట పరిహారమును పొందుట. అందులో స్త్రీలపై అసభ్యకర దౌర్జన్యము, పోలీసులు తదితర ప్రభుత్వాధికారులు, వారు ఉద్యోగ విధుల నిర్వహణమందుండగ దౌర్జన్యము - ఇట్టి అత్యాచారములకు కఠినమైన శిక్ష విధించబడును. (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

ద్వారకనాథ మిత్తర్ (1874): ఈయన కలకత్తా సదర్ దివానీ అదాలత్ కోర్టులో న్యాయవాద వృత్తి నవలంబించి, కలకత్తా హైకోర్టు ఏర్పడిన తరువాత ఆ కోర్టులో మిక్కిలి ప్రతిభావంతుడైన న్యాయవాదిగా పేరు పొందెను. 1867 లో హైకోర్టు జడ్జిగ నియమితుడై 1874 లో చనిపోవు వరకు న్యాయమూర్తిగా పనిచేసెను.

ఆంగ్లేయులకు కూడ ఆశ్చర్యమును కలిగించునట్లు ఇంగ్లీషు భాషలో వాగ్ధాటి కలిగిన మేటివక్త ఈయన. స్మృతులు నిబంధ గ్రంథములు క్షుణ్ణముగా తెలిసిన గొప్ప పండితుడు.

ఆంగ్లేయుల ప్రతిపత్తి అప్రతిహతముగా నుండిన ఆ రోజులలో ముసామట్ జుహ్రూన్ అను నామె, ఐ. సి. యస్. ఉద్యోగిగా నుండిన, సైలర్ అను నొక ఆంగ్లేయుని మీద మోస విధముగా ధననష్టము కలిగించినందుకు పరిహారమునకై చేసిన దావాలో ప్రధాన న్యాయమూర్తి బార్నెస్ పీకాక్‌తో కలిసి ఈయన సైలర్ వాదిని మోసము చేసినాడని తీర్పునిచ్చి, జాతి, వ్యక్తి ఆధిక్యత నేమాత్రము గణింపక నిర్భయముగా న్యాయ నిర్ణయముగావించిన మేటి న్యాయమూర్తియని ప్రసిద్ధి నొందెను. అందుమీద సైలర్ మిత్తర్‌మీద కారుకూతలు వ్రాయుచు, ఇతడు జిల్లా జడ్జిగా నుండినచో బర్తర్ఫు చేయబడి యుండెడివాడని మిక్కిలి నిందా పూర్వకముగా వార్తా పత్రికలలో జాబులు వ్రాసి ప్రకటించెను. హైకోర్టు వారు సైలర్ మీద కోర్టు ధిక్కార నేరము మోపి అతనికి జైలు శిక్ష విధించిరి. ఆ శిక్ష విధించుచు, ప్రధాన న్యాయమూర్తి ఇచ్చిన తీర్పులో 'న్యాయమూర్తి మిత్తర్ ప్రతిభాశాలి, న్యాయశాస్త్ర వేత్త, నిష్పక్షపాతి, విశాల భావ సముపేతుడు, దయ, నిర్భయత్వము గల న్యాయమూర్తి' అని వ్రాకుచ్చెను. మిత్తర్‌కు గలిగిన ఈ జయము చరిత్రాత్మకమైనది. విశాల ధర్మబుద్ధి కలిగిన పీకాక్ వంటి ప్రధాన న్యాయమూర్తియు, నిర్భీతుడైన మిత్తర్ వంటి న్యాయమూర్తియు నేటికిని ఆదర్శప్రాయులే. బా. సు.

ద్వేషపూర్వక అభియోగము: సరియగునట్టియు, సహేతుక మగునట్టియు కారణము లేనిదే క్రిమినల్ న్యాయ యంత్రాంగము ఒక వ్యక్తిపై ప్రవర్తింప జేయబడినప్పుడు అట్టి చర్య జరిగించిన వ్యక్తి ద్వేషపూర్వక అభియోక్త అనబడును. పై అభియోగము వలన నష్టము పొందిన వ్యక్తి పరిహారమునకై అభియోగము తెచ్చిన వానిపై చర్య గైకొన వచ్చును. కాని వీగిపోయిన అభియోగములోని ప్రతి ముద్దాయియు నష్ట పరిహారమునకు దావా చేయవచ్చు ననుటకు వీలులేదు. ఏలన, నేరము జరిగినప్పుడు పరిస్థితులను బట్టి ఆ నేరము నొకడు చేసి యుండునని నమ్ముటకు తగినన్ని సరియైన కారణములున్నట్లు కనబడినప్పుడు అభియోక్త తన స్వత్వములను రక్షించుకొనుట కతనిపై అభియోగమును తేవచ్చును. పై అభియోగమునకు సరియైనట్టియు, సంభావ్యమైనట్టియు కారణములు లేవని న్యాయమూర్తి భావించినను, దుర్భావముతోను, వ్యక్తిగత అసూయ, ద్వేషములతోను అభియోక్త అట్టి చర్య జరిగించినప్పుడే ద్వేషపూర్వక అభియోగముగా పరిగణింప బడును. ఈ విషయమును ప్రత్యేకముగ రుజువు చేయవలెను. అట్లు రుజువు చేయగలిగిననే ద్వేషపూర్వక అభియోగమును అపకృతికి నష్టపరిహారము చెల్లించవలసియుండును. ఓ. న.

ద్వేషము: సామాన్య భాషలో ఒక వ్యక్తి లేక ఒక వర్గమునకు చెందిన వ్యక్తుల యెడ ద్రోహ చింతనము, లేక అపకారేచ్ఛ 'ద్వేష'మనబడును. ధర్మశాస్త్రమందు కూడ

తరచుగ ఈ అర్థములోనే వాడబడుచున్నది. ఉదా: ద్వేష పూర్వక అభియోగమునందును, నిందాలేఖన న్యాయ మందును, తనకు విశేషాధికారము కలదను ప్రతివాదన ఖండన మందును, ద్వేషమను పదము ఈ అర్థములోనే వాడబడును. ద్వేషము అను పదము న్యాయశాస్త్రమందు సాంకేతికముగ వాడుక చేయబడనప్పుడు అభివ్యక్త, లేక వాస్తవిక ద్వేషము అనబడును. సాంకేతిక ద్వేషము అనగా నేరము చేయు ఉద్దేశము. న్యాయ విరుద్ధ చర్య జరిగిన నేరము యొక్క ఫలితమును బట్టి దీనిని న్యాయశాస్త్రము ఊహించును. ఓ. న.

ధరావతు : ఉప నిధాన న్యాయమందు ఒక వ్యక్తి తన చరాస్తిని ఇంకొకని వద్ద తాను కోరిన వెంటనే తిరిగి ఇచ్చి వేయునట్లు దాచి ఉంచుటను సూచించును. భద్ర పర చిన వ్యక్తికి, చరాస్తులు దాచి యుంచినందుకు సాధారణ ముగ ఏమియు ఇవ్వ నవసరములేదు. ఇది వ్యక్తుల మధ్య నున్న నమ్మకముపై జరుగును. దాచుకొన్న వ్యక్తి యొక్క లాభము కొరకే ధరావతు చేయబడును. దాచి యుంచిన వ్యక్తి కపటము లేకుండ ఎట్టి ఉపేక్ష లేక భద్ర పరచి నప్పుడు ఆ చరాస్తికి నష్టము కలిగినను, లేక చరాస్తి చెడి విలువ తగ్గినను దాచి యుంచిన వానికి ఎట్టి బాధ్యత యును లేదు. భూవిక్రయ ఒప్పందములలో క్రయ ధనములో కొంత భాగము ధరావతుగను, ఒప్పందమును పూర్తి చేయుటకు హామీగను, విక్రయదారునకు చెల్లించ బడును. ఓ. న.

ధర్మకర్త : ట్రస్టు లేక న్యాసము ఆస్తి యొక్క స్వామ్యమునకు జతపర్చబడిన బాధ్యత. అది సొంత దారుచే ఉంచబడిన విశ్వాసము, దాని స్వీకృతిని బట్టియు, లేక అతనిచే ప్రకటించబడి, స్వీకరింపబడిన విశ్వాసముచేత ఉత్పన్నమగుచున్నది. ఇతరుని లాభము కొరకుగాని, లేక ఇతరునకును, సొంతదారునకు లాభము చేకూర్చుటకుగాని న్యాసము యేర్పాటు కావచ్చును. విశ్వాసము ఉంచు, లేక ప్రకటించు వ్యక్తిని న్యాసకర్త యందురు. ఆ విశ్వాసము ఎవనియందుంచబడినదో అతడు స్వీకరించగా 'ధర్మకర్త' అగును. ఏ వ్యక్తి లాభము కొరకు పై విశ్వాసము అంగీ కరింపబడెనో అతనిని 'లాభానుభోక్త' అందురు. న్యాసము నకు సంబంధించిన సంపత్తిని, 'న్యాస ఆస్తి' లేక 'న్యాస ధనము' అందురు.

న్యాసకర్త విశ్వాసమును అంగీకరించి, న్యాసమునకు సంబంధించిన ఆస్తి లేక ధనమును, న్యాస పత్రమునందు ఉద్దేశింపబడిన రీతిని పరిపాలించుటకు ఒప్పుకొనిన వ్యక్తి ధర్మకర్త. అట్టి న్యాస ఆస్తిని పరిపాలించుటలో అతనికి కొన్ని విధులు, బాధ్యతలు, అధికారములు కలవు. (చూ. న్యాసచట్టము) ఓ. న.

ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి : ఐక్యరాజ్యసమితి మూల శాసనములో అంతర్జాతీయ ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి ఏర్పాటు చేయబడినది. ఇది వైయక్తిక ఒడంబడికల ద్వారా ఐక్యరాజ్య సమితి యాజమాన్యమునకు అప్పజెప్పబడిన ప్రాంతముల పరిపాలనము, పర్యవేక్షణము, జేయుటకు ఏర్పరుపబడినది. అట్టి ప్రాంతములను ట్రస్టు ప్రాంతము అందురు. ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి ఆశయములు: 1. అంత ర్జాతీయ శాంతి భద్రతలు చేకూర్చుట; 2. ట్రస్టు ప్రాంతవాసులు, తమ స్వపరిపాలనము లేక స్వాతంత్ర్య మును సంపాదించుకొనుటకు వీలగునట్లు వారి ప్రగ తిని పెంపొందించుట; 3. మానవ హక్కుల యొక్క గౌరవమును కాపాడుట, ప్రపంచ ప్రజల యొక్క అన్యో న్యాశ్రయమును గుర్తించుట ఈ పద్ధతి ట్రస్టు ప్రాంతము లకు సంబంధించిన సాంఘిక, ఆర్థిక, వాణిజ్య సమస్యలలో ఐక్యరాజ్య సమితి సభ్యులందరకు సమాన ఆదరణ కలుగు నట్లు చూచుటకును, ప్రపంచ జాతుల సభ్యులందరు న్యాయ పరిపాలనలో సమదృష్టితో చూడబడునట్లు చేయుటకును ఉద్దేశించబడినది.

ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి, పూర్వపు నానాజాతి సమితి క్రింద నుండు ప్రాంతములకును, ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రా మము యొక్క ఫలితముగ శత్రురాజ్యముల వద్ద తీసుకొనిన ప్రాంతములకును, బుద్ధి పూర్వకముగ ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి క్రింద ఇతరులచే ఉంచబడిన ప్రాంతములకును, వర్తించును. ఐక్యరాజ్య సమితి సభ్యత్వమును పొందిన ఏ రాజ్యమును ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి క్రింద పరిపాలింపబడదు.

ఏ షరతుల క్రింద ట్రస్టు ప్రాంతములు పరిపాలింపబడ వలెనో ధర్మకర్తృత్వ ఒడంబడికలు వివరించవలెను. ఇది గాక, ఆ ట్రస్టు ప్రాంతములను పరిపాలించవలసినదెవరో వివరించవలెను. పరిపాలించు అధికారము ఒక రాజ్యము నకో, సాముదాయికముగా కొన్ని రాజ్యములకో లేక రాజ్యసమితికో ఉండవచ్చును.

కీలక ప్రదేశములుగ చెప్పబడు ప్రాంతములు తప్ప మిగి లిన అన్ని ట్రస్టు ప్రాంతములలోను ఐక్య రాజ్యసమితి యొక్క కర్తవ్యములన్నియు సాధారణ సభయును, దాని అధికారము క్రింద ధర్మకర్తృత్వ సంఘమును నిర్వహిం చును. కీలక ప్రదేశముల పాలనము ధర్మకర్తృత్వ సంఘ సహాయమున భద్రతా సంఘము నిర్వహించును. ట్రస్టు ప్రాంతములలో ఐక్యరాజ్యసమితి తరఫున కార్య నిర్వహ ణకు ధర్మకర్తృత్వ సంఘము సమితి మూల శాసనమునందే

ఏర్పరుపబడెను. మూల శాసనము ననుసరించి ధర్మ కర్తృత్వ సంఘమునందు ట్రస్టు ప్రాంతములను పరిపాలించు చున్న ఐక్యరాజ్య సమితి సభ్యులు ట్రస్టు ప్రాంతముల పరిపాలనలో లేని భద్రతా సంఘముయొక్క శాశ్వత సభ్యులును, మూడుపండ్ల కాల పరిమితికి సాధారణ సభచే ఎన్నుకొనబడినవారును ఉందురు. ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులును, శాశ్వత సభ్యులును కలిసి ట్రస్టు ప్రాంతములను పరిపాలించు సభ్యుల సంఖ్యకు సమానముగా నుందురు. ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులు వారిసభ్యత్వ కాలము అంత మొందిన పిదప తిరిగి ఎన్నుకొనబడవచ్చును.

ధర్మకర్తృత్వ సంఘ సభ్యులలో ఒక్కొక్కరికి ఒక వోటు ఉండును. సంఘ తీర్మానములు సామాన్య అధిక సంఖ్య వోట్లపై ఆమోదింపబడును. ధర్మకర్తృత్వ సంఘము ట్రస్టు ప్రాంతముల పరిపాలన యొక్క పర్యవేక్షణము మూడు విధములుగ జరుపును: 1. ప్రతి ప్రాంతము నుండి పరిపాలకులచే పంపబడిన వార్షిక నివేదికను పరిశీలించుట; 2. ఆ ప్రాంతీయుల అభ్యర్థనలను పుచ్చుకొని పరిశీలించుట; 3. ఆయా ప్రాంతములందు పరిస్థితులను, ఆ స్థలములందే ప్రత్యేకముగ చూచుటకొరకు నియత కాలములలో ప్రత్యేక సంఘములను పంపుట.

వార్షిక నివేదికలలో ఆ ప్రాంతములలో అప్పటికున్న రాజకీయ, ఆర్థిక, సాంఘిక విద్యా పరిస్థితులకు సంబంధించిన సమాచార వివరణముండును. ఆ నివేదికలు పరిశీలించునప్పుడు ఆయా నివేదికలకు సంబంధించిన ప్రాంతముల నుండి ఒక ప్రత్యేక ప్రతినిధి సంఘమునకు సహాయపడును. అతడు వార్షిక నివేదిక పంపిన దర్మిలాను ఆ ప్రాంతములో జరుగు సంఘటనలకు సంబంధించిన తాజా సమాచారమును సంఘమునకు అందజేయును. అదిగాక సంఘ సభ్యులడుగు ప్రశ్నలకు జవాబులిచ్చును. పై పరిశీలన జరిగిన పిదప ధర్మకర్తృత్వ సంఘము తమ సొంత నివేదికను సాధారణ సభకు పంపును. సంఘ నివేదికలో ప్రతి ప్రాంతము నందును పరిస్థితుల సంగ్రహము, దానిపై తాము చేయు నిర్ణయములు, సిఫారసులును, వ్యక్తిగతముగ సంఘ సభ్యులు చేయు సూచనలును ఉండును. సంఘము వార్షిక నివేదికను పరిశీలించు నప్పుడు ఆ ప్రాంతమునకున్న సామాన్య సమస్య[illegible] సంబంధించిన పరిస్థితులను, అభ్యర్థనలను కూడ విచారించును. పిటీషనర్ల అభ్యర్థనలు, లిఖితపూర్వము కావచ్చును. లేదా మౌఖికముగ యుండవచ్చును.

ప్రతి ట్రస్టు ప్రాంతము మూడు పండ్ల కొకసారి సంఘము కమీషనుచే దర్శింపబడును. అట్లు దర్శించు కమిషను ఆ ప్రాంతములోనున్న పరిస్థితులకు సంబంధించిన అన్ని విషయములపై సమగ్రమైన నివేదికను పంపును. ఈ నివేదికను పరిపాలకులచే పంపబడు నివేదికను కలిపి సంఘము వారు పరిశీలింతురు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒక ప్రాంతమునకు నియత కాలిక కమిషన్లను పంపుటయేగాక, నిర్దిష్ట ప్రయోజనముల కొరకు ప్రత్యేక కమిషన్లు కూడ సంఘముచే పంపబడవచ్చును; అట్టి పెక్కు ప్రత్యేక కమిషన్లు వివిధ ప్రాంతములకు పంపబడుచుండెను.

సాధారణసభ, ధర్మకర్తృత్వ సంఘముచే పంపబడిన వార్షిక నివేదికను పరిశీలించుటద్వారా ఆయా ట్రస్టు ప్రాంతముల పురోభివృద్ధిని సక్రమముగ పునరీక్షణ సలుపుచు ఆయా ప్రాంతములకవసరమగు చర్యలను తీసుకొనుచుండును. ఓ. న.

ధర్మము : హిందువుల న్యాయ శాస్త్రము ధర్మము యొక్క శాఖ, హైందవ ధర్మము, శ్రుతులు, స్మృతులు ధర్మ సూత్రములు, నిబంధ గ్రంథములు మొదలగు వాని యందు నిరూపింపబడినది. 'వేదవిదులైన జ్ఞానుల (విజ్ఞులు) చే అనుసరింపబడి, ఉత్తమ పురుషుల అంతరాత్మలచే ఆమోదింపబడినట్టిది 'ధర్మ'మని ప్రాచీన కాలము నుండియు భావింపబడుచున్నది. 'ధర్మము' అను పదము నందు విస్తృతార్థములో మత, నైతిక, సాంఘిక న్యాయములకు సంబంధించిన అన్ని విధులు, బాధ్యతలు చేరును. 'యతో అభ్యుదయనిశ్శ్రేయసఫలవాన్ సధర్మః' అనుటచే ధర్మము ఐహిక, ఆముష్మిక ప్రగతికి మూల కందమని తెలియనగును. లౌకిక, మత, సంబంధమగు విషయములను నిర్దిష్టముగ వేరు పరచుట ఎల్లవేళలను వీలుపడదు. (చూ. సం. 7 - పు-480, 481). ఓ. న.

ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రము : సాధారణముగ ధర్మశాస్త్ర విజ్ఞానమున కంతటికిని ఆంగ్ల భాషలో 'జూరిస్ ప్రూడెన్సు' అందురు. ఈ భావములో ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములన్నియు ఇందులో చేరును. 'శాస్త్రము' అను పదమును విస్తృతార్థములో విషయముల యొక్క క్రమబద్ధ విజ్ఞానముగ భావించినప్పుడు జూరిస్ ప్రూడెన్సును వ్యావహారిక ధర్మమునకు సంబంధించిన శాస్త్రముగ నిర్వచింపవచ్చును. ఈ శాస్త్రమునందు ధర్మశాస్త్ర ప్రాథమిక సూత్రములు చర్చించబడును. ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రమును విశ్లేషణాత్మక శాఖ, చారిత్రిక శాఖ, నైతిక శాఖ అను మూడు శాఖలుగ విభజింపవచ్చును.

విశ్లేషణాత్మక శాఖ ధర్మశాస్త్రము యొక్క ప్రాథమిక సూత్రములు క్రమబద్ధవివరణాత్మకము, చారిత్రిక శాఖ, ధర్మశాస్త్ర ప్రాథమిక సూత్రముల చరిత్రను, పరిణామమును తెల్పును. నైతిక ధర్మ విజ్ఞానశాఖ ధర్మ

శాస్త్రము యొక్క ఆశయములను భవిష్యత్తులో వాటి సాధనలను వివరించును.

విశ్లేషణాత్మక ధర్మ విజ్ఞానము యొక్క ఉద్దేశము ధర్మ శాస్త్ర ప్రాథమిక సూత్రముల విశ్లేషణము చేయుట; ఇందు వ్యవహార ధర్మశాస్త్ర భావము యొక్క విశ్లేణము, వ్యవహార ధర్మములకును, ఇతర ధర్మములకును గల సంబంధములను విచారించుట, ధర్మ శాస్త్రమునకు సంబంధించిన వివిధ అంతర్గత భావముల విశ్లేషణము, ధర్మశాస్త్ర ఆధారములు. ధర్మశాస్త్రము యొక్క శాస్త్రీయ వ్యవస్థా పరిశోధన, న్యాయ సంబంధ హక్కుల భావము, వివిధ వర్గముల క్రింద వాటి విభజన, వాటి ఉత్పత్తి, పరివర్తనములకు సంబంధించిన సాధారణ సిద్ధాంతములు, న్యాయిక బాధ్యత ప్రక్రియలు, తదితర న్యాయ భావముల కూలంకష పరిశోధన జరుగును.

చారిత్రిక ధర్మ విజ్ఞానమునందు ప్రాథమిక సూత్రములను క్రమపరచు ధర్మశాస్త్రము యొక్క ఉత్పత్తి, పురోగమనములు వివరింపబడును. తదుపరి ధర్మశాస్త్ర భావముల సూత్రముల ఉత్పత్తి, పురోగమనమును వివరించును.

నైతిక ధర్మ విజ్ఞానము, న్యాయ భావమును, ధర్మమునకును, న్యాయమునకును గల సంబంధమును, న్యాయ పరిపాలనమును నిర్వహించు పద్ధతిని, కేవలము నీతికిని న్యాయమునకు గల సంబంధమును, నైతిక భావ ప్రాధాన్యతను, న్యాయ భావములకు చట్టములపై గల ప్రభావమును వివరించును. ఓ. న.

ధర్మశాస్త్రము : చూ. న్యాయశాస్త్రము.

ధారణాధికారము, (గ్రహణాధికారము) : బాకీ తీరు మానమగు వరకు ఋణస్థుని యొక్క వస్తువులను నిలిపి ఉంచుకొను హక్కును 'ధారణాధి' కారమందురు. ఆ ఋణము నిలిపియుంచిన వస్తువులకు సంబంధించినదై యుండవలెను, లేక పార్టీల మధ్య సాధారణ అకౌంటుకు సంబంధించినదై యుండవలెను. ధారణాధికారములు స్వాధీన విషయిక మైనవి, లేక నౌకా సంబంధమైనవి, లేక సమతాత్మక మైనవిగ యుండును. స్వాధీన విషయక ధారణాధికారములు ప్రత్యేకమైనవిగను, సాధారణమైనవిగను విభజింపబడినవి. ప్రత్యేక ధారణాధికారము అనగా ఋణము ఉత్పన్నమగుటకు కారణమగు ప్రత్యేక వస్తువులను నిలిపి యుంచుకొను హక్కు. అట్టి ధారణాధికారమును అభివ్యక్త ఒడంబడిక ద్వారా గాని గర్భిత ఒడంబడిక ద్వారాగాని కలుగజేయవచ్చును. వస్తువులపై నైపుణ్యమును వినియోగించినపుడు, అందుకుగాను చెల్లించవలసిన ప్రతిఫలమును రాబట్టు కొనుటకు ఆ వస్తువులపై ధారణాధికారము ఉండును. ఇట్టి ధారణాధికారమునకు ఇతర ఉదాహరణలు, హోటలు యజమానికి అతిథి భోజనమునకును, బసకును ఇవ్వవలసిన పైకము చెల్లించువరకు అతిథి యొక్క సామానులను నిలిపి ఉంచు హక్కు, ఓడ యజమాని రవాణా శుల్కము చెల్లించు వరకు ఓడ సరకును యుంచుకొను హక్కు మొదలగునవి. సామాన్య వాహక సంస్థకు రవాణా చేసిన వస్తువులపైనను, వార్ఫుదారుకు గిడ్డంగిలో యున్న వస్తువులపైనను, వస్తు విక్రయ చట్టము క్రింద విక్రేత విక్రయించిన వస్తువులపై క్రయ ధనము చెల్లించు వరకు క్రేతకును ఇట్టి హక్కే యుండును.

సాధారణ ధారణాధికారము అనగా ఉంచిన వస్తువులకు సంబంధించిన ఋణమునకేగాక, ఇతర బాకీల తీరుమానమునకు కూడ వస్తువులను నిలుపుకొని ఉంచుకొను హక్కు. అట్టి ధారణాధికారములు, వ్యాపార ఆచారముల ద్వారాగాని, ప్రత్యేక ఒడంబడిక ద్వారాగాని ఉత్పన్నమగును. బ్యాంకర్లు, సొలిసిటర్లు, అడితీ దారులు, వస్తు నిలువదార్లు - వీరలకు సామాన్య ధారణాధికార హక్కు యుండును. చట్టము ద్వారా ఇవ్వబడిననేగాని, స్వాధీన విషయక ధారణాధికారముతో నిలిపియుంచిన వస్తువులను విక్రయించు హక్కుకూడ యుండదు. హోటలు యజమాని, వార్ఫుదారు, వస్తువులను అమ్మవచ్చును. వస్తువును అమ్మినవారు, చెల్లింపవలసిన క్రయధనము రాబట్టు కొనుటకు వస్తువు తమ ఆధీనములోనే యున్నచో అమ్మవచ్చును.

నౌకా సంబంధ, ధారణాధికారములో నావికులకు, తమ వేతనముల కొరకును, నౌకాధిపతికి తన వేతనమునకును, ఓడ యందలి సరకులను బట్వాడా చేసినందులకును, రెండు ఓడలు ఢీకొన్న పిదప, పాడయిన ఓడ యజమానికి పరిహారము కొరకును, ధారణాధికారము యుండును. ఈ హక్కు ఓడపైన అందులోనుండు సరకులపైన కూడ చెల్లును. ఈ హక్కు సరకులు స్వాధీనములో నుండు నంత కాలమేకాక, తర్వాత కూడ ఆ సరకులు ఎచ్చట నున్నను వానిని అనుసరించును. సమతాత్మక ధారణాధికారము స్వాధీనముతో సంబంధములేకుండ స్వతంత్రముగ నుండును. ఇది ఒడంబడిక ద్వారా ఏర్పడిన న్యాసము నుండి ఉత్పన్నమైన హక్కు వంటిది. ఆ ఒడంబడిక అభివ్యక్తమైనదిగాని, లేక గర్భితమైనదిగాని కావచ్చును. ఉదా: ట్రస్టీకి ఖర్చులు, వ్యయముల కొరకు ట్రస్టు ఆస్తిపై ధారణాధికారము; భూవిక్రేతకు తనకు చెల్లించని క్రయ ధనము కొరకు భూమిపై ధారణాధికారము యుండును. ఓ. న.

ధ్రువీకరణము : సాక్షి సంతకము దానపత్రము, వీలునామా మొదలగు దస్తావేజులపై నిష్పాదనకు సాక్షులగు

వాటెల్, ఎమెరిక్, డె (1767): స్విస్ ధర్మశాస్త్ర వేత్త. కౌవెట్ వద్ద జన్మించెను. విద్యాభ్యాసము బాసెల్ జినీవాలలో జరిగెను. వాటెల్‌కు ప్రఖ్యాతి ముఖ్యముగ అతని 'జనుల హక్కులు', 'ప్రకృతి న్యాయసూత్రములు' అను గ్రంథములను బట్టి వచ్చెను. ఓ. న.

వాణిజ్య దూత: విదేశములలో తమ దేశమునకు సంబంధించిన వాణిజ్య వ్యాపారములను పర్యవేక్షించుటకు ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన ప్రభుత్వాధికారి. పండ్రెండవ శతాబ్ది ఆరంభములో ఇటలీ యొక్క వాణిజ్య నగర రాజ్యముల మధ్య అట్టి ప్రతినిధుల నియామకము జరుగుచుండెడిది. ఇట్టి ఆచారము ఫ్రాన్సునకు ప్రాకినది. కాని తదుపరి క్రమముగ నశించినది. ఇది తిరిగి 16 వ శతాబ్దములో పునరుద్భవించెను, కాని పందొమ్మిదవ శతాబ్ది వరకు ఎక్కువగ వ్యాపించ లేదు. తదుపరి వాణిజ్య దూతను పంపుట సామాన్య ఆచారమైనది.

వాణిజ్య దూత ప్రధానముగ వాణిజ్య వ్యాపార విషయములలో సంబంధము కలిగి యుండును. ఇతనికి దౌత్య ప్రతినిధి హోదా యుండదు. అందుచేత పంపబడిన దేశము యొక్క ప్రభుత్వ ఆమోదము లేనిదే అతడు తన ఉద్యోగ విధులను యథేచ్ఛగా నిర్వహించలేడు. విదేశములకు పంపబడిన వాణిజ్య దూత ప్రథమ కర్తవ్యము, తన అధికార పత్రములను ఆ దేశ ప్రభుత్వాధికారుల ఎదుట ప్రదర్శించి తన విధులను నిర్వహించుటకు వారి అనుమతిని పొందుట. ఇట్టి అనుమతి మాన్యతా పత్రము క్రింద ఒసగబడును.

వాణిజ్యపు ఏజెంట్లు, సాధారణ వాణిజ్య దూతలు, వాణిజ్య దూత, ఉపవాణిజ్య దూతలు అని వారు నిర్వహించ వలసిన కార్యములను బట్టి పలురకముల వాణిజ్య దూతలు గలరు. వీరు ప్రత్యక్షముగ వర్తకములలో పాల్గొనిన తప్ప ఆ దేశములో ఎట్టి పన్నులు చెల్లించ నక్కర లేదు. ఇతడు నోటరీ జనరలు నిర్వర్తించు అన్ని కార్యములు నిర్వహించవచ్చును. ఆ దేశములో తమ స్వదేశస్థుల యొక్క హక్కులను రక్షించుట ఇతని ప్రధాన విధి. వారిని దురాక్రమణ నుండి రక్షించుటయు, వారికి కలుగు ఇక్కట్టుల నివారించుటయు యీతని కర్తవ్యములు. ఇతడు పై కార్యములను నిర్వహించ లేనప్పుడు తన దేశ దౌత్య కార్యాలయమునకా విషయమును నివేదించవలెను. ఇదిగాక ఇతడు తమ దేశ ప్రభుత్వమునకు తన అధికార పరిధిలోనున్న వర్తక స్థలములలోను, రేవు స్థలములందును జరుగు వ్యాపారముల సాంవత్సరిక నివేదికలు, ఇతర వర్తక విషయములపై నివేదికలు పంపుచుండవలెను. ప్రస్తుతము వాణిజ్యమునకు సంబంధించిన ప్రతి ముఖ్య విషయమును తన ప్రభుత్వమునకు తెలియచేయుట కూడ ఇతని కర్తవ్యముగ పరిగణించబడుచున్నది. ఈ నివేదికలు వర్తక మండలుల ద్వారా ప్రచురింపబడి విదేశ వ్యాపారముతో సంబంధము కలవారికి ముఖ్య సమాచారముల నందించుచుండును. తమ దేశ నౌకలు, నావికులపై పర్యవేక్షణ చేయు విధి కూడ ఇతనికి కలదు. సముద్రములపై జరుగు నేరములను ఇతడు విచారణ చేయును. నౌకాప్రమాదములచే నావికులు బాధలలో నున్నప్పుడు ఆనావికులను తమ దేశమునకు పంపుచుండును. ఓ. న.

వాణిజ్య న్యాయము: ఆరంభములో వర్తకులు తమ వాణిజ్యమునకు సంబంధించినంతవరకు వ్యాపారమును క్రమబద్ధముగ కొనసాగించుటకు పాటించిన ఆచార నియమములు. మధ్యయుగమందు సత్వరమైనట్టియు, కట్టు దిట్టమైనట్టియు, విశాల దృక్పథము కలిగినట్టియు న్యాయ పరిపాలన వ్యాపార పురోభివృద్ధికి అవసరమాయెను. ఈ అవరసమును తీర్చుటకే వ్యాపార ఆచారములు ఉద్భవించెను ఇందుకై వర్తకవ్యవహార వ్యాజ్యములు ప్రత్యేక కోర్టులలో విచారింపబడుచుండెడివి. అట్టి ప్రత్యేక కోర్టులకు ఇటలీలోనున్న గిల్డులు, జర్మనీ, ఫ్రాన్సులలోని సంత కోర్టులు ఉదాహరణములు.

ఇంగ్లండులో వాణిజ్య న్యాయ చరిత్రను మూడు ఘట్టములుగ విభజింపవచ్చును: 1. కోక్‌కు ముందు కాలము. అప్పుడు కామన్‌లాకన్న విభిన్నమైనట్టి ప్రత్యేక రకపు న్యాయముగా వాణిజ్య న్యాయము చెలామణి ఆయెను. వర్తకులను ప్రత్యేక తెగకొరకు ప్రత్యేక కోర్టులలో నది పరిపాలింపబడెడిది; 2. పరివర్తనాత్మక కాలము, వ్యాజ్యములు కామన్‌లా కోర్టులలోనే విచారింపబడినప్పటికి, ప్రత్యేక ఆచారములు ఒక్కొక కేసులో ప్రత్యేకముగా రుజువు చేయవలసిన అవసరముండెడిది. 3. నేటి వాణిజ్య న్యాయము ఆ ఆచారములను ప్రత్యేకముగా కేసులలో రుజువు చేసుకొనవలసిన అవసరము పోయి కోర్టుచే ఉపధారణలు చేయబడు స్థాయి చేకూరుటయే ఈ మూడవ ఘట్టమందలి విశేషము. ఓ. న

వాద పత్రము: వివాదముల పరిష్కారము కొరకు లేదా వివాదములకు సంబంధించిన పరిహారములు పొందుటకు కోర్టును అభ్యర్థించు వ్యక్తిని 'వాది' యందురు. వాది తన అభ్యర్థనకు సంబంధించిన వివాదాంశములను విశదపరచు లిఖితమును కోర్టునందు దాఖలు చేయవలెను. అట్టి లిఖితమును 'వాద పత్రము' (ప్లెయింటు) అందురు. వాది దాఖలుచేయు ప్లెయింటు స్వరూపము అందు విశదపరుప

అవయస్కుని తరఫున దాఖలు చేయబడు ప్రతి దరఖాస్తు అతని వాదమిత్రుడు గాని సంరక్షకుడు గాని దాఖలు చేయవలెను. వాదమిత్రుడుగాని సంరక్షకుడుగాని కోర్టు అనుజ్ఞలేనిదే అవయస్కునితరఫున: 1 ఎట్టి సొమ్ముగాని, చరాస్తిగాని, రాజీనామా క్రింద గాని డిక్రీ క్రిందగాని పుచ్చుకొనరాదు. 2. ఎట్టి ఖరారునామాకుగాని రాజీ నామాకు గాని అంగీకరించరాదు

వ్యాజ్యములో అవయస్కుని తరఫున ఖరారుపడుటకు గాని, రాజీ షరతుల ప్రకారము వ్యాజ్యమును ఉపసంహరించుటకు గాని, లేదా ఇతర పనులు చేయుటకు గాని అనుజ్ఞ కొరకు దరఖాస్తు పెట్టబడి, అతని తరఫున న్యాయవాది వ్యవహరించు నెడల, పై ఖరారునామా రాజీనామాలు అవయస్కునికి లాభకరముగానున్నవని తాను నమ్ముచున్నట్లు న్యాయవాది ధ్రువపత్రము కూడ పై దరఖాస్తుతో దాఖలు కావలెను. లేనిచో అనుజ్ఞ ఇవ్వబడదు. అవయస్కునికి వాదమిత్రుడు ప్రతికూలమగు స్వార్థము కల వాడైనప్పుడును, ప్రతివాదితో ఎక్కువ సన్నిహితముగా నుండుటచే అవయస్కుని వ్యవహారములు క్రమముగా కాపాడుటకు అవకాశము లేనప్పుడును, వాదమిత్రుడుగా తాను చేయవలసిన విధులను నిర్వహించనప్పుడును. వ్యాజ్య మధ్యకాలమందు భారత దేశములో నివసించుట మానివేసినప్పుడును, మరి ఏ ఇతర కారణములు కలిగినపుడైనను వాదమిత్రుని కోర్టు తొలగించవచ్చును. పై ప్రకారము వాదమిత్రుడు తొలగింపబడినప్పుడు తిరిగి మరియొకనిని నియమించువరకు వ్యాజ్య చర్యలు నిలుపు చేయవచ్చును. వ్యాజ్య మధ్యకాలమున అవయస్కుడు ప్రాప్తవయస్కుడైనప్పుడు తాను ఆ వ్యాజ్యమును కొనసాగించుటకుగాని, విరమించుటకు గాని నిర్ణయించుకొనవచ్చును. వ్యాజ్యమును కొనసాగింపదలచినప్పుడు వాదమిత్రుని తొలగించి, తానే వ్యవహారము నిర్వహించుకొనుటకు అనుజ్ఞనిమ్మని కోర్టును అభ్యర్థింపవచ్చును.

పై నిబంధనలు ఉన్మత్తులకు, మనో దౌర్బల్యములచేత తమ వ్యవహారములను దక్షతతో నిర్వహించుకొను శక్తిలేని వ్యక్తులకును వర్తించును. ఓ. న.

వాది: పరిహారములు కోరుతూ కోర్టులో వ్యాజ్యము చేయు వ్యక్తిని 'వాది' అందురు. ఇతడు తన పరిహారమునకు సంబంధించిన విషయ వివరణములు, కోరే పరిహారము నిర్దిష్టముగా వాద పత్రమందు తెలుపవలెను. ఓ. న.

వాయిదా ప్రతిపాదన: సాధారణముగ పార్లమెంటులో చేయబడు ప్రతిపాదన స్పష్టముగను, సంక్షిప్తముగను, అర్థవంతముగను ఉండవలెను. ఆ ప్రతిపాదన యొక్క మాటల పొందిక, సభ ఆ ప్రతిపాదనను ఆమోదించినట్లయిన దాని యొక్క అభిప్రాయమును లేక ఇచ్చను అభివ్యక్త పరచుటకు తగినదై ఉండవలెను. స్పష్టముగ అభివ్యక్త పరుపబడిన ప్రశ్న లేనిదే పార్లమెంటునందొక ప్రతిపాదన పై వోటు తీసుకొనుటగాని, తీర్పు చేయుటగాని జరుగదు. కొన్ని తరగతులకు చెందిన ప్రతిపాదనలు, ఈ నియమమునే కఠినమై పార్లమెంటుచే ఎక్కువ ప్రాధాన్యము ఒసగబడి చర్చించబడును. అదే వాయిదా 'ప్రతిపాదనలు' లేక వాయిదా తీర్మానములు.

సార్వజనిక ప్రాధాన్యముగల అత్యావసర నిశ్చిత విషయములను గూర్చి చర్చించుటకు పార్లమెంటు యొక్క కార్యక్రమమును వాయిదా వేయుట, ఇంగ్లండులో ప్రాచీన కాలము నుండి వచ్చుచున్న కామన్సు సభ ఆచరణలలో ఒకటి. ప్రస్తుత రూపమును పొందుటకు ఇది వివిధ ఘట్టములలో పరిణామము చెందెను. దీనిని 'అత్యావసర ప్రతిపాదన' అని కూడ అందురు.

ప్రతి దినము సభలో జరుగవలసిన కార్యక్రమము ముందుగానే నిర్ణయింపబడును. కాని, స్వదేశమందు గాని, విదేశ వ్యవహారములలో గాని హఠాత్తుగ కొంత అత్యావసర పరిస్థితి ఉత్పన్నమై, తక్షణము ప్రభుత్వము యొక్కయు, పార్లమెంటు సభ యొక్కయు దృష్టిని ఆకర్షింపవలసి యుండును. అట్టి సమయములలో సభ యొక్క నియమము ననుసరించి ఎట్టి ప్రైవేటు సభ్యుడైనను, పై అత్యావసర పరిస్థితిని ప్రభుత్వ నోటీసునకు తీసుకొని రాదలచినచో, అతడు సభలో నిలబడి 'సభను ఇప్పుడు వాయిదా వేయవలయు'నని ప్రతిపాదించును. అది క్రమముగా యుండి సభయొక్క ఆమోదమును కూడ పొందినచో ఆ ప్రతిపాదనను ఆ నాటి ఇతర అంశములకు పూర్వమే చర్చింతురు ఇట్టి వాయిదాను ప్రతిపాదించు హక్కు, ప్రతి ప్రాతినిధ్యపు శాసన సభ యొక్క సభ్యుని ముఖ్యమగు ప్రాథమిక హక్కులలో ఒకటి అని రెడ్‌విచ్ నుడివెను,

1882 కు పూర్వము అట్టి ప్రతిపాదనలు చేయు సభ్యుల హక్కులకు ఎట్టి అవరోధములు లేకుండెను. కాని సభా కార్యక్రమమునకు అవరోధములను కల్పించు సుద్దేశము గల సభ్యుల చేతులలో ఇది యొక బలమైన ఆయుధముగ పరిణమించెను. కాగా సభ్యులకుండు ఈ హక్కును సంకుచిత పరచు ప్రయత్నములు జరిగెను. తత్ఫలితముగ 1882 లో 'గ్లాడ్‌స్టన్' ఆధ్వర్యవమున 'స్టాండింగ్ ఆర్డర్ 9' కామన్సు సభచే జారీ కాబడెను. దీనిని బట్టి సార్వజనిక ప్రాధాన్యము గల అత్యావసర నిర్దిష్ట విషయమును గూర్చి

వాటెల్, ఎమెరిక్. డె (1767): స్విస్ ధర్మశాస్త్రవేత్త. కౌవెట్ వద్ద జన్మించెను. విద్యాభ్యాసము బాసెల్ జినీవాలలో జరిగెను. వాటెల్ కు ప్రఖ్యాతి ముఖ్యముగ అతని 'జనుల హక్కులు', 'ప్రకృతి న్యాయసూత్రములు' అను గ్రంథములను బట్టి వచ్చెను. ఓ. న.

వాణిజ్య దూత: విదేశములలో తమ దేశమునకు సంబంధించిన వాణిజ్య వ్యాపారములను పర్యవేక్షించుటకు ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన ప్రభుత్వాధికారి. పండ్రెండవ శతాబ్ది ఆరంభములో ఇటలీ యొక్క వాణిజ్య నగర రాజ్యముల మధ్య అట్టి ప్రతినిధుల నియామకము జరుగుచుండెడిది. ఇట్టి ఆచారము ఫ్రాన్సునకు ప్రాకినది. కాని తదుపరి క్రమముగ నశించినది. ఇది తిరిగి 16 వ శతాబ్దములో పునరుద్భవించెను, కాని పందొమ్మిదవ శతాబ్ది వరకు ఎక్కువగ వ్యాపించ లేదు. తదుపరి వాణిజ్య దూతను పంపుట సామాన్య ఆచారమైనది.

వాణిజ్య దూత ప్రధానముగ వాణిజ్య వ్యాపార విషయములలో సంబంధము కలిగి యుండును. ఇతనికి దౌత్య ప్రతినిధి హోదా యుండదు. అందుచేత పంపబడిన దేశము యొక్క ప్రభుత్వ ఆమోదము లేనిదే అతడు తన ఉద్యోగ విధులను యథేచ్ఛగా నిర్వహించలేడు. విదేశములకు పంపబడిన వాణిజ్య దూత ప్రథమ కర్తవ్యము, తన అధికార పత్రములను ఆ దేశ ప్రభుత్వాధికారుల ఎదుట ప్రదర్శించి తన విధులను నిర్వహించుటకు వారి అనుమతిని పొందుట. ఇట్టి అనుమతి మాన్యతా పత్రము క్రింద ఒసగబడును.

వాణిజ్యపు ఏజెంట్లు, సాధారణ వాణిజ్య దూతలు, వాణిజ్య దూత, ఉపవాణిజ్య దూతలు అని వారు నిర్వహించ వలసిన కార్యములను బట్టి పలురకముల వాణిజ్య దూతలు గలరు. వీరు ప్రత్యక్షముగ వర్తకములలో పాల్గొనిన తప్ప ఆ దేశములో ఎట్టి పన్నులు చెల్లించ నక్కర లేదు. ఇతడు నోటరీ జనరలు నిర్వర్తించు అన్ని కార్యములు నిర్వహించవచ్చును. ఆ దేశములో తమ స్వదేశస్థుల యొక్క హక్కులను రక్షించుట ఇతని ప్రధాన విధి. వారిని దురాక్రమణ నుండి రక్షించుటయు, వారికి కలుగు ఇక్కట్టుల నివారించుటయు యీతని కర్తవ్యములు. ఇతడు పై కార్యములను నిర్వహించ లేనప్పుడు తన దేశ దౌత్య కార్యాలయమునకా విషయమును నివేదించవలెను. ఇదిగాక ఇతడు తమ దేశ ప్రభుత్వమునకు తన అధికార పరిధిలోనున్న వర్తక స్థలములలోను, రేవు స్థలములందును జరుగు వ్యాపారముల సాంవత్సరిక నివేదికలు, ఇతర వర్తక విషయములపై నివేదికలు పంపుచుండవలెను. ప్రస్తుతము వాణిజ్యమునకు సంబంధించిన ప్రతి ముఖ్య విషయమును తన ప్రభుత్వమునకు తెలియచేయుట కూడ ఇతని కర్తవ్యముగ పరిగణించబడుచున్నది. ఈ నివేదికలు వర్తక మండలుల ద్వారా ప్రచురింపబడి విదేశ వ్యాపారముతో సంబంధము కలవారికి ముఖ్య సమాచారముల నందించుచుండును. తమ దేశ నౌకలు, నావికులపై పర్యవేక్షణ చేయు విధి కూడ ఇతనికి కలదు. సముద్రములపై జరుగు నేరములను ఇతడు విచారణ చేయును. నౌకాప్రమాదములచే నావికులు బాధలలో నున్నప్పుడు ఆనావికులను తమ దేశమునకు పంపుచుండును. ఓ. న.

వాణిజ్య న్యాయము: ఆరంభములో వర్తకులు తమ వాణిజ్యమునకు సంబంధించినంతవరకు వ్యాపారమును క్రమబద్ధముగ కొనసాగించుటకు పాటించిన ఆచార నియమములు. మధ్యయుగమందు సత్వరమైనట్టియు, కట్టుదిట్టమైనట్టియు, విశాల దృక్పథము కలిగినట్టియు న్యాయ పరిపాలన వ్యాపార పురోభివృద్ధికి అవసరమాయెను. ఈ అవరసమును తీర్చుటకే వ్యాపార ఆచారములు ఉద్భవించెను ఇందుకై వర్తకవ్యవహార వ్యాజ్యములు ప్రత్యేక కోర్టులలో విచారింపబడుచుండెడివి. అట్టి ప్రత్యేక కోర్టులకు ఇటలీలోనున్న గిల్డులు, జర్మనీ, ఫ్రాన్సులలోని సంత కోర్టులు ఉదాహరణములు.

ఇంగ్లండులో వాణిజ్య న్యాయ చరిత్రను మూడు ఘట్టములుగ విభజింపవచ్చును: 1. కోక్ కు ముందు కాలము. అప్పుడు కామన్ లాకన్న విభిన్నమైనట్టి ప్రత్యేక రకపు న్యాయముగా వాణిజ్య న్యాయము చెలామణి ఆయెను. వర్తకులను ప్రత్యేక తెగకొరకు ప్రత్యేక కోర్టులలో నది పరిపాలింపబడెడిది; 2. పరివర్తనాత్మక కాలము, వ్యాజ్యములు కామన్ లా కోర్టులలోనే విచారింపబడినప్పటికి, ప్రత్యేక ఆచారములు ఒక్కొక్క కేసులో ప్రత్యేకముగా రుజువు చేయవలసిన అవసరముండెడిది. 3. నేటి వాణిజ్య న్యాయము ఆ ఆచారములను ప్రత్యేకముగా కేసులలో రుజువు చేసుకొనవలసిన అవసరము పోయి కోర్టుచే ఉపధారణలు చేయబడు స్థాయి చేకూరుటయే ఈ మూడవ ఘట్టమందలి విశేషము. ఓ. న

వాద పత్రము: వివాదముల పరిష్కారము కొరకు లేదా వివాదములకు సంబంధించిన పరిహారములు పొందుటకు కోర్టును అభ్యర్థించు వ్యక్తిని 'వాది' యందురు. వాది తన అభ్యర్థనకు సంబంధించిన వివాదాంశములను విశదపరచు లిఖితమును కోర్టునందు దాఖలు చేయవలెను. అట్టి లిఖితమును 'వాద పత్రము' (ప్లెయింటు) అందురు. వాది దాఖలుచేయు ప్లెయింటు స్వరూపము అందు విశదపరుప

అవయస్కుని తరపున దాఖలు చేయబడు ప్రతి దరఖాస్తు అతని వాదమిత్రుడు గాని సంరక్షకుడు గాని దాఖలు చేయవలెను. వాదమిత్రుడు గాని సంరక్షకుడుగాని కోర్టు అనుజ్ఞ లేనిదే అవయస్కునితరపున: 1 ఎట్టి సొమ్ముగాని, చరాస్తిగాని, రాజీనామా క్రింద గాని డిక్రీ క్రిందగాని పుచ్చుకొనరాదు. 2. ఎట్టి ఖరారునామాకుగాని రాజీనామాకు గాని అంగీకరించరాదు

వ్యాజ్యములో అవయస్కుని తరపున ఖరారుపడుటకు గాని, రాజీ షరతుల ప్రకారము వ్యాజ్యమును ఉపసంహరించుటకు గాని, లేదా ఇతర పనులు చేయుటకు గాని అనుజ్ఞ కొరకు దరఖాస్తు పెట్టబడి, అతని తరపున న్యాయవాది వ్యవహరించు నెడల, పై ఖరారునామా రాజీనామాలు అవయస్కునికి లాభకరముగానున్నవని తాను నమ్ముచున్నట్లు న్యాయవాది ధ్రువపత్రము కూడ పై దరఖాస్తుతో దాఖలు కావలెను. లేనిచో అనుజ్ఞ ఇవ్వబడదు. అవయస్కునికి వాదమిత్రుడు ప్రతికూలమగు స్వార్థము కల వాడైనప్పుడును, ప్రతివాదితో ఎక్కువ సన్నిహితముగా నుండుటచే అవయస్కుని వ్యవహారములు క్రమముగా కాపాడుటకు అవకాశము లేనప్పుడును, వాదమిత్రుడుగా తాను చేయవలసిన విధులను నిర్వహించనప్పుడును. వ్యాజ్య మధ్యకాలమందు భారత దేశములో నివసించుట మానివేసినప్పుడును, మరి ఏ ఇతర కారణములు కలిగినపుడైనను వాదమిత్రుని కోర్టు తొలగించవచ్చును. పై ప్రకారము వాదమిత్రుడు తొలగింపబడినప్పుడు తిరిగి మరియొకనిని నియమించువరకు వ్యాజ్య చర్యలు నిలుపు చేయవచ్చును. వ్యాజ్య మధ్యకాలమున అవయస్కుడు ప్రాప్త వయస్కుడైనప్పుడు తాను ఆ వ్యాజ్యమును కొనసాగించుటకుగాని, విరమించుటకు గాని నిర్ణయించుకొనవచ్చును. వ్యాజ్యమును కొనసాగింపదలచినప్పుడు వాదమిత్రుని తొలగించి, తానే వ్యవహారము నిర్వహించుకొనుటకు అనుజ్ఞనిమ్మని కోర్టును అభ్యర్థింపవచ్చును.

పై నిబంధనలు ఉన్మత్తులకు, మనో దౌర్బల్యములచేత తమ వ్యవహారములను దక్షతతో నిర్వహించుకొను శక్తిలేని వ్యక్తులకును వర్తించును. ఓ. న.

వాది : పరిహారములు కోరుతూ కోర్టులో వ్యాజ్యము చేయు వ్యక్తిని 'వాది' అందురు. ఇతడు తన పరిహారమునకు సంబంధించిన విషయ వివరణములు, కోరే పరిహారము నిర్దిష్టముగా వాద పత్రమందు తెలుపవలెను. ఓ. న.

వాయిదా ప్రతిపాదన : సాధారణముగ పార్లమెంటులో చేయబడు ప్రతిపాదన స్పష్టముగను, సంక్షిప్తముగను, అర్థవంతముగను ఉండవలెను. ఆ ప్రతిపాదన యొక్క మాటల పొందిక, సభ ఆ ప్రతిపాదనను ఆమోదించినట్లయిన దాని యొక్క అభిప్రాయమును లేక ఇచ్ఛను అభివ్యక్తపరచుటకు తగినదై ఉండవలెను. స్పష్టముగ అభివ్యక్తపరుపబడిన ప్రశ్న లేనిదే పార్లమెంటునందొక ప్రతిపాదనపై వోటు తీసుకొనుటగాని, తీర్పు చేయుటగాని జరుగదు. కొన్ని తరగతులకు చెందిన ప్రతిపాదనలు, ఈ నియమమున కతీతమై పార్లమెంటుచే ఎక్కువ ప్రాధాన్యము ఒసగబడి చర్చించబడును. అదే వాయిదా 'ప్రతిపాదనలు' లేక వాయిదా తీర్మానములు.

సార్వజనిక ప్రాధాన్యముగల అత్యవసర నిశ్చిత విషయములను గూర్చి చర్చించుటకు పార్లమెంటు యొక్క కార్యక్రమమును వాయిదా వేయుట, ఇంగ్లండులో ప్రాచీన కాలము నుండి వచ్చుచున్న కామన్సు సభ ఆచరణలలో ఒకటి. ప్రస్తుత రూపమును పొందుటకు ఇది వివిధ ఘట్టములలో పరిణామము చెందెను. దీనిని 'అత్యవసర ప్రతిపాదన' అని కూడ అందురు.

ప్రతి దినము సభలో జరుగవలసిన కార్యక్రమము ముందుగానే నిర్ణయింపబడును. కాని, స్వదేశమందు గాని, విదేశ వ్యవహారములలో గాని హఠాత్తుగ కొంత అత్యవసర పరిస్థితి ఉత్పన్నమై, తక్షణము ప్రభుత్వము యొక్కయు, పార్లమెంటు సభ యొక్కయు దృష్టిని ఆకర్షింపవలసి యుండును. అట్టి సమయములలో సభ యొక్క నియమము ననుసరించి ఎట్టి ప్రైవేటు సభ్యుడైనను, పై అత్యవసర పరిస్థితిని ప్రభుత్వ నోటీసునకు తీసుకొని రాదలచినచో, అతడు సభలో నిలబడి 'సభను ఇప్పుడు వాయిదా వేయవలయు'నని ప్రతిపాదించును. అది క్రమముగా యుండి సభ యొక్క ఆమోదమును కూడ పొందినచో ఆ ప్రతిపాదనను ఆ నాటి ఇతర అంశములకు పూర్వమే చర్చింతురు ఇట్టి వాయిదాను ప్రతిపాదించు హక్కు, ప్రతి ప్రాతినిధ్యపు శాసన సభ యొక్క సభ్యుని ముఖ్యమగు ప్రాథమిక హక్కులలో ఒకటి అని రెడ్‌విచ్ నుడివెను,

1882 కు పూర్వము అట్టి ప్రతిపాదనలు చేయు సభ్యుల హక్కులకు ఎట్టి అవరోధములు లేకుండెను. కాని సభా కార్యక్రమమునకు అవరోధములను కల్పించు నుద్దేశము గల సభ్యుల చేతులలో ఇది యొక బలమైన అయుధముగ పరిణమించెను. కాగా సభ్యులకుండు ఈ హక్కును సంకుచిత పరచు ప్రయత్నములు జరిగెను. తత్ఫలితముగ 1882 లో 'గ్లాడ్‌స్టన్' ఆధ్వర్యవమున 'స్టాండింగ్ ఆర్డర్ 9' కామన్సు సభచే జారీ కాబడెను. దీనిని బట్టి సార్వజనిక ప్రాధాన్యము గల అత్యవసర నిర్ధిష్ట విషయమును గూర్చి

వారిచే రుజువు సౌలభ్యము కొరకు చేయింతురు. దానినే 'ధ్రువీకరణ' మందురు. పత్రముపై తమ సమక్షమందు సంతకము చేయబడినట్లు లేక నిశానిదారుచే గుర్తు వేయించ బడినట్లు ఈ సాక్షులు సాక్ష్యమొసగి ఆ పత్రము యొక్క యాథార్థ్యతను నిరూపించగలరు.

వీలునామాలను, దస్తావేజులు, తనఖా పత్రములను, కనీసము ఇద్దరు సాక్షులైనను ధ్రువ పర్చవలెను. కోర్టులో దాఖలు చేయు ప్లెయింట్లు, స్టేటుమెంట్లు, మొదలగు వాటికి ధ్రువీకరణము అవసరము. ఓ. న.

నకలు హక్కు : చూ. కాపీరైట్ - పు. 273.

నరసింగరావు, బెనగల్ (జ-1887): మద్రాసులోను కేంబ్రిడ్జి కాలేజీలోను విద్యాభ్యాసము చేసి 1910 లో ఐ.సి. ఎస్. పరీక్షలో నెగ్గి, ఉద్యోగములో ప్రవేశించెను. 1925 మొదలు 1933 వరకు అస్సామ్ ప్రభుత్వ సెక్రటరీగాను, అవల కొద్ది కాలము కేంద్ర శాసన సభా కార్యదర్శిగా నుండి 1935 లో కలకత్తా హైకోర్టు జడ్జిగా నియమింప బడి, 1944 వరకు న్యాయమూర్తి పదవి నిర్వహించెను. 1941 లో హిందూ లా కమిటీ అధ్యక్షుడుగా నియమింప బడెను. ఈ కమిటీయే హిందూ కోడు చిత్తు ప్రతిని తయారు చేసినది.

ఈయన రాజ్యాంగ విషయములలోను, చట్ట నిర్మాణములోను నిపుణుడు. భారత రాజ్యాంగ నిర్మాణ సభకు రాజ్యాంగ సలహాదారుగా పని చేసెను. 1944-45 లో కాశ్మీర్ ప్రధాన మంత్రిగా నుండెను. 1948 లో ఐక్య రాజ్య సమితి వారిచే అంతర్జాతీయ లా కమిషన్ సభ్యుడుగా ఎన్నుకొనబడెను. ఐక్య రాజ్య సమితికి, భారతదేశ ప్రతినిధి వర్గమునకు నాయకత్వము వహించు గురుతరమైన బాధ్యతలను శ్లాఘనీయముగా నిర్వహించెను. సమితి సెక్యూరిటీ కౌన్సిల్ లో భారత దేశ ప్రతినిధిగా నుండెను. 1951 లో హేగ్ అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానమున న్యాయ మూర్తిగా నియమింపబడెను. ఐ. సి. ఎస్. ఉద్యోగిగా ప్రారంభించిన ఇతడు తన కార్యదీక్ష, న్యాయదీక్షలచే స్వతంత్ర భారతావని తొలి ఏండ్లలో క్లిష్టమైన జాతీయ అంతర్జాతీయ బాధ్యతలను ప్రతిభావంతముగా నిర్వహించెను. ఇట్లు వివిధ రంగములలో ప్రముఖ పాత్రవహించి తన జీవితములో నరసింగరావు అంతర్జాతీయ యశస్సు నార్జించెను. బా. సు

నష్ట పరిపూర్తి, పూచీ: నష్టపరిపూర్తిని గురించియు, పూచీ పడుటను గురించియు పాటించవలసిన న్యాయ సూత్రములు భారత ఒప్పందముల చట్టము (1872) నందలి 8 వ అధ్యాయములో వివరింపబడి ఉన్నవి.

నష్టపరిపూర్తికైన ఒప్పందములలో హామీ ఇచ్చువారు, హామీ పొందినవారికి ఆ హామీ పొందిన వ్యక్తి వలననైనను, తదితరుల వలననైనను నష్టము సంభవించిన యెడల ఆ నష్టమును భర్తీ చేసెదనని వాగ్దానము చేసెదరు. ఉదాహరణకు: ఎవరైనను దావా వేసి, ఏదైన నష్టమును కలిగించిన యెడల అట్టి నష్టమును తానే భరించెదనని ఒకరు ఇంకొకరికి హామీ ఈయవచ్చును.

హామీ పొందినవారు హామీ ఇచ్చిన వారిని ఈ క్రింద వివరింపబడిన నష్టములన్నింటిని భర్తీ చేయవలసినదిగా కోర వచ్చును 1. ఏ విషయమై హామీ కలదో ఆ విషయమై తానీయవలసి వచ్చిన సొమ్ము; 2. తను నష్ట పడిన ఖర్చులు (దావా ఖర్చులను కోరునపుడు, హామీ ఇచ్చిన వారి ఉత్తరువులను ఉల్లంఘించక వ్యాజ్యమును మిత వ్యయముతో నడిపించి యుండవలెను); 3. వ్యాజ్యమునందు రాజీ పడినచో అట్టి రాజీ ప్రకారము ఇచ్చుకున్న సొమ్ము (ఇచటగూడ హామీ ఇచ్చిన వారి ఉత్తరువు ఉల్లంఘించకుండ మిత వ్యయముతోనే వ్యవహరించి ఉండవలయును).

జామీను ఉండుట గూడ ఒక ఒప్పందమే. కాని, హామీ ఇచ్చుటకును, జామీను ఉండుటకును భేదముగలదు. ఒక వ్యక్తి తన వాగ్దానమును పాటించక పోయినచో, లేక ఈయవలసిన సొమ్మును చెల్లించనిచో, లేక నిర్వర్తించ వలసిన బాధ్యతను నిర్వర్తించనిచో, ఇంకొకరు తాను పూచీ పడుదునని ఒప్పందము చేసుకొనిన దానిని జామీను ఉండుట అని అందురు.

అట్లు పూచీ పడిన వారిని జామీనుదారనియు, అట్టి పూచీ పరిగ్రహించినవారిని ఋణదాత అనియు, ఎవరి నిమిత్తము అట్టి పూచీ ఏర్పడినదో వారిని ఋణస్థుడనియు పేర్కొందురు.

సరకును ఒకరికి అరువు ఇచ్చినపుడు అతడా అప్పును తీర్చకపోయినచో తామే తీర్చెదమని ఇంకొకరు పూచీ పడుదురు. ఒక వ్యక్తి నమ్మకస్థుడని, విశ్వాసపాత్రుడని నమ్మించి అతని వలన ఏదైన పొరపాటు జరిగినయెడల ఆ నష్టమునకు బాధ్యుడ నగుదునని మరియొకరు పూచీ పడుదురు. అన్యథా ఒప్పందమేమియు లేనియెడల ఋణస్థునికిని, జామీనుదారునికిని సమానమైన బాధ్యతయే కలదు ప్రాథమిక బాధ్యత ఋణస్థునిదే. దాని తరువాత యేర్పడునట్టిది జామీనుదారుని బాధ్యత.

ఏదైన నొక వ్యవహారమునకుగాని, ఒక తరహాకుచెందిన వ్యవహారములకుగాని జామీను ఈయవచ్చుచు. ఈ రెండవ విధమయిన జామీనునకు 'సాగుచున్న జామీను' అని అందురు. ఇట్టి జామీను పరిమితకాలమునకు ఈయవచ్చును;

లేక పరిమిత మొత్తమునకు ఈయవచ్చును. జామీనుదారు ఎప్పుడైనను సరే ఋణదాత కెరుకపరచి తన జామీను విరమించుకొనవచ్చును. అట్టి సందర్భములో విరమించిన తర్వాత వ్యవహారములకు అట్టి జామీను రద్దగును. జామీనుదారుడు మరణించినచో అట్లే తదనంతర వ్యవహారములకు అతని స్థానీయుల కేమియు పూచీ ఉండదు.

ఋణదాత, ఋణస్థుల ఇరువురి పైనను జామీనుదారునకు కొన్ని హక్కులు గలవు. జామీనుదారుడు తన జామీను ప్రకారము సొమ్ము చెల్లించిన లేక, బాధ్యత నిర్వర్తించినయెడల, ఋణదాతకు ఋణస్థుని పై గల సర్వ హక్కులును జామీనుదారునికి సంక్రమించును. తాను ఇచ్చుకొనిన సొమ్మునకుగాని, నిర్వర్తించవలసిన బాధ్యత మేరకుగాని జామీనుదారుడు ఋణస్థుని నుండి నష్టపరిహారమును పొందవచ్చును. జామీను ఒప్పందమునందే ఈ షరతు ఇమిడి ఉన్నది. ఇది కాక ఋణదాత ఋణస్థుని యొద్ద నుండి ఏదైన ప్రతిభూతిని తీసుకొనినచో జామీనుదారుకు దానియందు హక్కులు గలిగి దాని లాభమును పొందవచ్చును.

ఋణదాత, ఋణస్థుల మధ్య జామీనుదారునకు తెలియకుండా ఏదేని కరారు జరిగిన జామీనుదారుని హక్కుల కెట్టి భంగమును కలుగదు. పైగా అందువలన జామీనుదారు బాధ్యత అంతటితో అంతమగును. ఇట్టి సందర్భములు కొన్ని క్రింద వివరింపబడినవి. 1. ఋణస్థునికిని, ఋణదాతకును గల ఒప్పందములోని షరతులను జామీనుదారుని సమ్మతి లేకుండ మార్చుట, 2. జామీనుదారుని ప్రమేయము లేకుండగనే ఋణస్థునికి ఋణము నుండి విముక్తి నొసగుట, లేదా చెల్లించుట కిచ్చిన కాలావధిని పొడిగించుట, లేదా దావా చేయనని అతనికి వాగ్దానము ఇచ్చుట, 3. ఋణస్థుని పై జామీనుదారునికి గల హక్కుల కేవిధముగ గాని భంగము ఋణదాత కలిగించుట. అట్టి సందర్భములలో జామీను అంతమగును.

ఒకే ఋణస్థుని విషయములో ఇరువురుగాని, అంతకంటె హెచ్చుమందిగాని జామీను నొసగ వచ్చును. వారందరు సమష్టిగాను, వ్యష్టిగాను బాధ్యు లగుదురు. అట్టి పూచీ ఉన్నపుడు బాధ్యత సమానముగనే ఉండును. వారందరు ఒకే ఒప్పందము చేసికొనిరా, లేదా వేరువేరుగా ఒప్పందము చేసకొనిరా, ఒకరికొకరు తెలిసియే చేసినారా లేక తెలియకనా అను అంశములంత ముఖ్యమైనవి కావు. కాని వారు తమ కరారులో వారి వారి బాధ్యతలను సమానముగ గాక వేరు వేరు నిష్పత్తులలో వహించునట్లు వ్రాసుకొనవచ్చును. ఇట్లు వారి బాధ్యతలు, అసమానముగ ఉన్నప్పుడు ఎవరి కెంతవరకు పూచీ ఉన్నదో వారికి బాధ్యతలు కూడ అంతమేరకే ఉండును. కె. గు.

నష్టపరిహారము : ఒక వ్యక్తి ఇతరునికి కలిగించిన నష్టము లేదా హానికి ప్రతికరముగా చెల్లించవలసినట్లు నిర్ణయింపబడిన మొత్తమును 'నష్టపరిహారము' అందురు. ప్రతీకారమునకు బదులు పరిహారము న్యాయపరిణామమందు తొలిఘట్టములో ఏర్పరుపబడెను. ప్రాచీన పద్ధతులలో సర్వసామాన్యముగ వ్యక్తిగత హానికి ప్రతిదానికి ప్రత్యేకమగు పరిహార ప్రమాణ వివరములు ఉండెడివి. అప్పటికి శిక్షకును, పరిహారమునకును విభేదము పాటింపబడలేదు. కాని, ఆధునిక పద్ధతులలో సివిల్, క్రిమినల్ పరిహారములు విస్పష్టముగ వేరుపరుపబడినవి. అయినను ఫ్రాన్సు మొదలగు విదేశములలో రెండు తరగతుల పరిహారములును ఒకే వ్యావహారిక చర్యయందు నిర్ణయింపబడుచున్నవి. ఇంగ్లండులోను ఇంగ్లీషు కామన్ లాను అనుసరించు దేశములలోను సివిల్ క్రిమినల్ చర్యలు ప్రత్యేకపరచపడినవి.

ఇంగ్లీషు కామన్ లాలో ప్రతిహానికిని రూపపరిహారము తప్ప ఇతర మార్గము లేదు. అందు నష్టము ఎంతయో నిర్ణయించుటకు నిబంధనలు రూపొందింపబడినవి. ఒప్పంద ఉల్లంఘన వలన కలిగిన నష్టమును సరిగా అంచనా వేయుటకు అవకాశము కలదు. ఇతర విషయములలో జూరీగాని జడ్జీగాని పరిస్థితులనుబట్టి నష్టప్రమాణమును నిర్ణయించును. ఇంగ్లండులో 1858 వరకూ ఎక్విటీ కోర్టులకు నష్టపరిహారమును నిర్ణయించు అధికారము లేదు. కాని, ఆ కోర్టులు ఒప్పంద వినిర్దిష్ట పాలనము చేయించగలిగెడివి. హక్కులకు భంగము కలుగు పరిస్థితు లేర్పడినప్పుడు నిరోధాజ్ఞను ప్రయోగింపగలిగెడివి. కామన్ లా కోర్టుల ద్వారా ప్రాప్తమగు నష్టపరిహారము అనుతోషము సముచితమైనప్పుడు ఈ వినిర్దిష్ట అనుతోషములను ఎక్విటీ కోర్టు ఒసగెడిది కాదు. 1858 నుండి ఎక్విటీ కోర్టులకు కూడ ధన రూప పరిహారముల నొసగు అధికారము దత్తమయినది.

న్యాయ విషయిక అపకృతులకు నష్టపరిహారము సాధారణముగ సరిపోయెడి అనుతోషము. నష్టపరిహారములు నామమాత్రమైనవి, నిర్ధారితమైనవి, గుణపాతాత్మకమైనవి అని మూడు రకములు. ప్రతివాది అపకృతి చేసినట్లు రుజువై అందువలన వాదికి కలిగిన ధనరూప నష్టము స్వల్పమైనదగుచో నామమాత్ర పరిహారము ఇవ్వబడును. ఇచ్చుట పరిహారము వాది హక్కుకు భంగము వాటిల్లినదని తెలియజేయుటకు మాత్రమే ఉద్దేశింపబడినది. ఒప్పందముల

ఉల్లంఘన జరిగినప్పుడు చెల్లింపవలసిన పరిహారముయొక్క ప్రమాణమును నిర్దిష్టపరచుటకు అవకాశము గలదు. ఇది గాక ఒప్పందములలోనే అట్టి ఉల్లంఘనలకు పరిహారము ఇంతయని కూడ నిర్దిష్టపరచి ఉండవచ్చును. అట్టి సందర్భములలో ఆ నిర్ధారిత పరిహారమునే కోర్టుకూడ ఇప్పించవచ్చును.

ఒప్పందముల యందు వలె ఆస్తికి సంబంధించిన వ్యావహారిక అపకృతులలో కూడ నష్టమును నిర్ధారణ చేయవచ్చును. కాని వ్యక్తియొక్క ఖ్యాతికి నష్టము సంభవించిన విలువ కట్టుట కష్టసాధ్యము. అట్టి పరిస్థితులలో న్యాయాలయము వ్యవహార పరిస్థితులను, పక్షకారుల నడవడిని, ఇతర విషయములను గమనించి నష్టపరిహారమును నిర్ణయించును. ఇందు ప్రతివాది నడవడి గర్హనీయముగ నున్నచో అతనికి గుణపాఠము నేర్పుటకుగాను హెచ్చు మొత్తము నష్టపరిహారముగ వాదికి ఇప్పించబడును. ఒప్పందములకు సంబంధించిన చట్టమందు నష్టపరిహారమునకు సంబంధించిన నిబంధనలు కలవు. ఈ చట్టము ఆంగ్ల న్యాయమును బట్టి రూపొందింపబడినది (చూ. ఒప్పందముల చట్టము-పు. 252). ఓ. న.

నష్టవస్తు సముద్ధరణ : భారత ఒప్పందములచట్టము 71 వ సెక్షను దీనిని వివరించును. ఇతరులచే పోగొట్టుకొనబడిన వస్తువు ఒక వ్యక్తి కనుగొని వాటిని తన అధీనములోనికి తీసికొనినపుడు అట్లు తీసికొను వ్యక్తికి ఉపనిహితునికి యుండు బాధ్యత ఉండును. ఒక వ్యక్తిచే ఇంకొక వ్యక్తికి ఏదేని ప్రయోజనము కొరకు వస్తువులు పరిదత్తము చేయబడి ఆ ప్రయోజనము నెరవేరిన పిదప వానిని వాపసు చేయు నటుల లేదా ఇచ్చిన వ్యక్తి ఆదేశానుసారము ఆ వస్తువులను ఇతరత్రా వినియోగపరచు నటుల ఏర్పరచుకొనిన ఒప్పందమును ఉపనిధాన మందురు. వస్తువులను అప్పగించిన వ్యక్తిని ఉపనిధాత అనియు, అప్పగించుకొను వ్యక్తిని ఉపనిహితుడనియు వ్యవహరింతురు. నష్టవస్తువుల యజమాని ఎవరో తెలిసిన పిదప ఆ వస్తువులను అతనికి చెందజేయు బాధ్యత నష్టవస్తుగ్రహీతకు కలదు. అట్టి యత్నము చేయకయే తన స్వప్రయోజనమునకు ఉపయోగించుకొనినచో భారత శిక్షాస్మృతి 403 సెక్షను క్రింద అక్రమ వినియోగ నేరముగ పరిగణింపబడి శిక్షవిధింపబడును.

వస్తువులను కనుగొనిన వ్యక్తికి వాటిని భద్రపరచుటకు, యజమానిని కనుగొనుటకు అయిన ఖర్చుకొరకు గాని, తను పడిన శ్రమకొరకుగాని ప్రతిఫలమును కోరుచూ వస్తువుల యజమానిపై వ్యాజ్యము చేయు హక్కులేదు. కాని ప్రతిఫలము ముట్టువరకు ఆ వస్తువులను తనవద్దనే ఉంచుకొనవచ్చును. వస్తువుల యజమాని తాను ఈయ నెంచిన ప్రతిఫలము నిర్దిష్టముగ ప్రకటించియుండినచో అట్టి ప్రతిఫలమునకై వస్తువులను కనుగొనిన వ్యక్తి వ్యాజ్యము వేయవచ్చును. ప్రతిఫలము ముట్టుదనుక వస్తువులను తన యొద్దనే ఉంచుకొనవచ్చును. ఓ. న.

నాటో : చూ. ఉత్తర అట్లాంటిక్ సంధిసంస్థ - పు. 283

నానాజాతి సమితి : ప్రపంచమునందు రాజ్యముల మధ్య యుద్ధములు రాకుండునట్లు చేయుటకును, శాంతిని చేకూర్చుటకును పూర్వము చేసిన వివిధ ప్రయత్నములలో నానాజాతి సమితి అను పేరుతో స్థాపింపబడిన వివిధ రాజ్యముల కూటమి ప్రధానమైనది. దాని మూలాధారము సభ్య దేశము యొక్క స్వచ్ఛందపు సహకారమే. రాజ్యములలో పెద్ద, చిన్న, అను విభేదము బలిష్ట, బలహీనతలు లేకుండ రాజ్యములన్నియు సంపూర్ణ సహకారము నివ్వగలిగినప్పుడే సమితి యొక్క ఆశయములు ఈడేరును.

నానాజాతి సమితి స్థాపించుటలో ముఖ్యోద్దేశము ప్రపంచమునందు శాంతిని చేకూర్చుట, అంతర్జాతీయ వివాదములను న్యాయపద్ధతులున్నప్పుడు అట్టి న్యాయ పద్ధతులద్వారా పరిష్కరించుటవలనను, అట్టివి లేనప్పుడు రాజకీయ పద్ధతుల ద్వారాను, బహిరంగ చర్యలద్వారాను నిష్పాక్షిక దర్యాప్తు ద్వారాను, సక్రమము, న్యాయము అని ఆమోదింపబడిన సిద్ధాంతముల ఆధారముపై సమాధాన పరచుట ద్వారాను పరిష్కరించుటవలనను అంతర్జాతీయ సహకారమును పెంపొందించుటవలనను ఈ ఆశయము ఈడేరును.

ప్రథమ ప్రపంచయుద్ధానంతరము జరిగిన వెర్సైయిల్స్ సంధిలో చేర్చబడిన ఒడంబడిక ననుసరించి నానాజాతి సమితి సృష్టించబడి 1920 జనవరి ఒకటవ తేదీని ప్రారంభింపబడెను. ఇందు ఇరువది ఎనిమిది మిత్రరాజ్యములును, పదనాలుగు తటస్థ రాజ్యములును చేరినవి. తదుపరి సమితి సభ్యుల సంఖ్య అరువదివరకు పెరిగెను.

సమితి ఆశయములు: 1. అంతర్జాతీయ సహకారమును పెంపొందించుట, అంతర్జాతీయ శాంతిభద్రతలు సాధించుట. 2. బాధ్యతలను నిర్వర్తించుట ద్వారా యుద్ధమునకు పాల్పడకుండుట. 3. జాతుల మధ్య బహిరంగమైనట్టియు, న్యాయమైనట్టియు గౌరవప్రదమైనట్టియు సంబంధములు ఏర్పరచుట. 4. ప్రభుత్వముల మధ్య వాస్తవిక ప్రవర్తనా నిబంధనలుగా స్థిరముగ స్థాపింపబడిన అంతర్జాతీయ న్యాయ సూత్రములను పాటించుట. 5. వ్యవస్థాపిత ప్రజలు పరస్పర వ్యవహారములలో న్యాయమును పరి

పాలించుటయు, సంధి ద్వారా ఏర్పడు అన్ని బాధ్యతలను కచ్చితముగా గౌరవించు నానాజాతి సమితి ఒడంబడికలో ఈ విషయములు ప్రస్తావనలో వివరింపబడినవి.

ఐక్యరాజ్య సమితి స్థాపనతో నానాజాతి సమితి అంత మొందినది. సమితి యొక్క ఆస్తులు వగైరాలు ఐక్యరాజ్య సమితికి ప్రాప్తించెను. (చూ. అంతర్జాతీయ న్యాయ శాస్త్రము - పు. 166). ఓ. న.

నారద స్మృతి: దీనిని నారదీయ ధర్మశాస్త్రమని పిలుతురు. దీని రచయిత నేపాళదేశము వాడనియు, ఇది క్రీ. శ. నాలుగవ శతాబ్దమునకు చెందినదనియు జాలీ పండితుని అభిప్రాయము. యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి కాలము ననో దానికి కొద్ది కాలము తరువాతనో ఇది వ్రాయబడి ఉండవచ్చుననియు దీని కాలము క్రీ. శ. 100 - 300 ల మధ్యకాలమనియు కాణే పండితుని నిర్ణయము. నారద స్మృతి సంపూర్ణముగా శ్లోక రూపములో చెక్కు చెదరక లభించినది. ఇది నైతిక మత విషయములతో ప్రమేయము లేక రూపొందింపబడిన ధర్మశాస్త్రము.

ధర్మశాస్త్ర వచనము కంటె సమాజములో పాటింప బడు ఆచార సంప్రదాయములు బలవత్తరములనియు, అన్నిటికంటె రాజ శాసనము బలీయమనియు నారదుని మతము. ప్రభువు యొక్క ఆదేశములే చట్టమని నారదుని అభిప్రాయము.

ఈ స్మృతిలో న్యాయపాలనా వ్యవస్థయు, మనువు నిర్ణయించిన అష్టాదశ న్యాయ విభాగములును వివరింప బడి ఉన్నవి. పెక్కు విషయములలో మనువు ననుసరించి నను, కొన్నింట మనుస్మృతికి భిన్నముగా నారదుడు సిద్ధాంతీకరించెను. మనువు నియోగ పద్ధతిని నిరసించెను. నారదుడు దాని నంగీకరించెను. మనువు జూదమును నిషేధింపగా, నారదుడు దానివలన రాజ్యమున కాదాయము లభించుట జేసి, కట్టుదిట్టములకు లోనుగా జూదము నంగీకరించెను. నారదుడు స్త్రీ పునర్వివాహము ఆమోదించెను. విభిన్న వ్యాఖ్యానముల కాస్పదమైన యీ క్రింది శ్లోకము

శ్లో॥ "నష్టే మృతే ప్రవ్రజితే క్లీబే చ పతితే పతౌ
పంచత్స్వాపత్సు నారీణాం పతిరన్యో విధీయతే"

నారద స్మృతిలోనిదే. పసివారు 16 ఏండ్లు వచ్చినచో యుక్త వయస్కులై వ్యవహార దక్షు లగుదురని ఈ స్మృతిలో చెప్పబడినది. ఋణదాతలు పరిగ్రహింపదగు వడ్డీని గురించి విపులములగు విధులిందు గలవు.

ప్రక్రియా కాండ సమగ్రముగా నిందు వివరింపబడుట ఈ స్మృతికి విలక్షణత నాపాదించినది. వాది తన కథనము లిఖిత రూపముగా విన్నవించుట మొదలు ప్రతివాది ప్రతిపాదింపదగు వివిధ ప్రతివాదనలు, సాక్షుల విచారణ, రుజువు భారము, సప్త విధములగు పరీక్షలతో కూడిన ప్రమాణములు మున్నగు ప్రక్రియా భాగములు విపులముగా చర్చింపబడియున్నవి. నారద స్మృతికి అసహాయుడు వ్యాఖ్యను రచించెను. వ. బా. సు.

నార్టన్ ఎర్డ్లీ (జ - 1852) : వీరిది న్యాయ శాస్త్ర కోవిదుల వంశము. ఈయన ముత్తాత అప్పటి భారత సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయవాదిగాను, ఈయన తండ్రి మద్రాసు ప్రభుత్వ ప్రధాన న్యాయవాది (అడ్వకేటు - జనరలు) గాను పనిచేసిరి. నార్టన్ విద్యాభ్యాసము బ్రసెల్సు లోను, ఆక్సుఫర్డు యూనివర్సిటీలోని మెర్టన్ కాలేజీలోను జరిగి నది. 1870 లో న్యాయవాది పట్టము పొందెను. 1879 లో మద్రాసులో న్యాయవాద వృత్తిని ప్రారంభించి అనతి కాలములోనే ఉద్దండుడని పేరొందెను. మద్రాసులోను జిల్లాలలోను ఫోటోగ్రాఫర్ ఖూనీ కేసు, సేలమ్ అల్లర్ల కేసు మొదలగు పెద్ద పెద్ద కేసులలో పనిచేసి, అతి సమర్థుడగు న్యాయవాదిగా ఖ్యాతినొందెను. ఈయన నిర్భయుడు; మాటకు మాట జవాబు చెప్పుటలో అందె వేసిన చెయ్యి. క్రాస్ పరీక్ష చేయుటలో దిట్ట, మంచివక్త. పండితుడు, కేసులు చదివి అవగాహన చేసుకొనుటలో బహు శ్రద్ధ చూపెడివాడు. విశేషించి భారతావని ఎడల భారతీయుల పట్ల ఆదరాభిమానములు గల సహృదయుడు, మూడు దశాబ్దములు మద్రాసులో విశేష ఖ్యాతి నొంది ఆ పిమ్మట తన ప్రాక్టీసు కలకత్తాకు మార్చుకొని ముఖ్యమైన కేసులు ఉన్నప్పుడు మాత్రము మద్రాసునకు వచ్చుచుండెను. న. శ.

నిందాలేఖనము : ఒక వ్యక్తిని నిందించునట్టియు, అగౌరవ పరచునట్టియు, సంఘములో అతని గౌరవ ప్రతిష్ఠలకు భంగము కలిగించునట్టియు మాటలు వ్రాయుట గాని, ప్రచురించుటగాని జరిగించుటను నిందాలేఖన మందురు. దీనివలన ఏ వ్యక్తిని ఉద్దేశించి అట్టి మాటలు వ్రాయబడెనో, లేక ప్రచురింపబడెనో ఆ వ్యక్తి తన సహచరులలోను, తోటి వ్యక్తులలోను, సంఘములోను వ్యతిరేక భావములకు గురియగుట, అట్లు గురియగుటవలన ఆ వ్యక్తికి వ్యథ, పరువు నష్టము కలుగుటయు జరుగును.

ఆంగ్ల న్యాయమున నిందాలేఖనము (లిబెల్) అనగా నిందా పూర్వకమైన మాటలనుగాని, చిత్ర పటములనుగాని వ్రాయుట లేక ప్రచురించుట, అట్టి ప్రచురణల వలన ప్రజా శాంతికి భంగము కలుగు కారణమున అది శిక్షార్హమగు నేరమగును. ఒక వ్యక్తినిగూర్చి బహిరంగముగాను మౌఖికముగాను పల్కెడి దుర్భాషణములు అపనింద అనబడును.

ఆంగ్ల న్యాయమున అపనింద ఒక అపకృత్యము మాత్రమే కాని భారత శిక్షాస్మృతి 499 వ సెక్షనులో పరువునష్టము యొక్క నిర్వచనమునందు ఆంగ్ల న్యాయమునకు సంబంధించిన నిందాలేఖనము, అపనింద చేర్చబడి రెండును నేరముగనే పరిగణింపబడినవి. ఆంగ్ల న్యాయమున నిందా లేఖనము ప్రజా శాంతికి భంగకరమైనప్పుడే నేరమగును. కాని భారత శిక్షాస్మృతి 499 వ సెక్షను నిర్వచనమునుబట్టి పరువు నష్టపు కేసులో ఫిర్యాదుకు వాస్తవముగ హానికలిగినట్లు రుజుపు చేయనవసరము లేదు. మౌఖికముగగాని, లిఖితముగగాని తెలియజేయు మాటలు, సౌజ్ఞలు, గుర్తులు, చిత్రములు మొదలగునవి ఫిర్యాదికి పరువు నష్టము కలుగజేయుటకు ఉద్దేశించబడినట్లు రుజువుపరచిన చాలును. అట్టివి నేరము క్రిందనే పరిగణింపబడును. ఓ. న.

నిధి నిక్షేపముల చట్టము (1878): నిక్షిప్త నిధి అనగా భూమిని త్రవ్వగా బయల్పడిన నాణెములులేక వెండి బంగారు ఆభరణములు మొదలైన సంపద. పూర్వము వ్యక్తులు తమ ధనమును భద్రపరచుకొనుటకు ఆధునిక కాలములోవలె సదుపాయములు లేనందున, వానిని తమ ఇండ్లలోగాని, పొలములలోగాని భూగర్భమున దాచుకొనుచు, తమ అవసరములను బట్టి తీసుకొని వినియోగపర్చుకొనుచుండెడివారు. ఇట్టి పాతరలు దాచిన వ్యక్తికి తప్ప తదితరుల కెవరికి తెలియకుండ జాగ్రతపడెడివారు. పాతర యజమాని చనిపోవుటకు పూర్వము తన సంతతికి అట్టి పాతర రహస్యమును తెలియపర్చుచుండెడివాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు భద్రపరచిన వ్యక్తి ఎవ్వరికిని పాతర రహస్యము చెప్పకయే చనిపోవుట కలదు. అట్టి నిధులు భూస్థాపితమై యున్నందున కొంతకాలమైన పిదప భద్రపరచిన వ్యక్తి యొక్క సంతతి వారికిగాని, ఆ భూమిని విక్రయము చేసుకొన్నవారికిగాని, అన్యులకుగాని దొరుకవచ్చును. భారతదేశమందు అచ్చటచ్చట ఇట్టి నిక్షిప్త నిధులు సంప్రాప్తమగుచున్నవి, దాని మూలమున వ్యక్తుల మధ్య కలహములు కలుగకుండుటకు అట్టి నిధులు బయల్పడినప్పుడు వాటి స్వత్వమును నిర్ణయించుటకు ఈ చట్టము ఉద్దేశించబడినది.

ఈ చట్టము భారతదేశ మంతటికి వర్తించును. ఈ చట్టములో 'నిధి', 'కలెక్టరు', 'స్వత్వదారు' అను పదములు నిర్వచింపబడినవి. 'నిధి' అనగా భూమిలో నిక్షిప్తమైన విలువ గల సంపద, 'స్వత్వదారు' అనగా భూమికి సంబంధించిన పరివర్తన పత్రములో అట్టి భూమి యందున్న నిధితోకూడ దఖలు పరచుకున్న వ్యక్తి లేదా అతనిద్వారా భూమిపై హక్కు గల వ్యక్తి.

నిధి బయల్పడిన పిదప జరుగవలసిన ప్రక్రియ : పది రూపాయలు విలువకు మించిన నిధిని కనుగొనిన వ్యక్తి సాధ్యమైనంత త్వరలో కలెక్టరునకు లిఖిత పూర్వకముగ నోటీసు ఇవ్వవలెను. అట్టి నోటీసునందు కనుగొనబడిన నిధియొక్క స్వభావము, దాని విలువ, నిధి కనుగొనబడిన స్థలము, తేదీ మొదలగు వివరములు తెలియపర్చవలెను. దొరికిన నిధిని ప్రభుత్వ ధనాగారమందు చేర్చవలెను. లేక కోరినప్పుడు దానిని హాజరు పర్చుటకు కలెక్టరు కోరిన హామీ నొసగవలెను. తన స్థలములో ఇతరులకు నిధి దొరకినట్టు తెలిసిన రెండు మాసములలోగా ఆ స్థలము యొక్క యజమాని పై వివరములతో లిఖితపూర్వక నోటీసు ఇవ్వవలెను.

పై ప్రకారము నోటీసు అందిన పిదప కలెక్టరు ఫలానా తేదీని ఫలానా విలువ గల నిధి, ఫలానా స్థలములో దొరికినట్లు ఒక ప్రకటన చేయవలెను. ఆ నిధిని తమది యని రుజువు చేసుకొనగల వ్యక్తులు తన ఎదుట స్వయముగగాని, లేక ఏజెంటు ద్వారాగాని, నోటీసులో తెలియపర్చిన స్థలము వద్ద నిర్దిష్ట తేదీని హాజరు కావలెనని ఆ ప్రకటనలో తెలియపర్చవలెను. అట్లు హాజరు కావలసిన తేదీ ప్రకటన జరిగిన నాలుగు మాసముల పైన, ఆరు మాసముల లోపలను ఉండవలెను. నిధి దొరకిన స్థలము కనుగొనిన వ్యక్తి స్వాధీనమందు లేనప్పుడు ఎవరి స్వాధీనమందు గలదో వారికి కలెక్టరు ప్రత్యేక నోటీసు ఇప్పించవలెను. నిధి దొరకిన స్థలము యొక్క స్వత్వదారు పై ప్రకటనలో తెలియపర్చిన ప్రకారము హాజరు కాకపోయిన ఆ నిధిపై హక్కులను కోల్పోవును. ప్రకటించబడిన తేదీని కలెక్టరు నిధిని గురించి విచారణ జరిపి నిధి ఎచ్చట ఏ పరిస్థితులలో కనుగొనబడెనో ఏ వ్యక్తి ఏ పరిస్థితులలో ఆ నిధిని దాచి పెట్టెనో నిర్ణయించవలెను.

ఆ విచారణలో నిధి 100 ఏండ్ల లోపుననే దాచబడినట్లును, ఆ దాచిన వ్యక్తి, లేక అతని నుండి హక్కును పొందిన వ్యక్తి ఆ నిధిని కోరుచున్నట్లును కలెక్టరుకు తోచినపుడు ఆ వ్యక్తి సివిల్ కోర్టులో వ్యాజ్యము వేసి తన హక్కును స్థిరపరచుకొను వరకు కలెక్టరు తన విచారణను వాయిదా వేసినట్లు ఉత్తరువు చేయును. కలెక్టరు విచారణలో పై ప్రకారము అట్టి నిధి దాచబడినట్టు నమ్ముటకు ఎట్టి ఆధారములు కాన్పించనప్పుడు లేక నిధిని కోరు వ్యక్తి తన హక్కును స్థిరపర్చుకొనుటకు కలెక్టరు ఇచ్చిన గడువులోపుగ వ్యాజ్యము తేనపుడును, లేక హక్కు స్థిరపరచుకొనుటకు తేబడిన వ్యాజ్యము త్రోసివేయబడినప్పుడును, కలెక్టరు ఆ నిధికి స్వత్వదారు లెవ్వరూ

లేరని ప్రకటించవచ్చును. ప్రకటించిన రెండు మాసముల లోగా ఈ ప్రకటన వల్ల నష్టపడు వ్యక్తి రెవిన్యూ బోర్డు నకు అప్పీలు చేసికొనవచ్చును.

పై చెప్పిన ప్రకారము కలెక్టరుచే ప్రకటన జరుపబడిన పిదప, నిధిని కనుగొన్న వ్యక్తికి అప్పగించుటగాని, లేక కనుగొనిన వ్యక్తికిని, నిధి దొరకిన స్థలము యొక్క స్వత్వ దారునికిని పంపకము చేయుటగాని చట్టము యొక్క ఈ దిగువ నిబంధనల ననుసరించి జరుగును.

పై చెప్పిన ప్రకటన అయిన పిదప నిధి కనుగొనిన వ్యక్తి తప్ప ఇతరులెవరును కలెక్టరు ఎదుట హాజరు అయి ఆ నిధిని ఒసగమని కోరనప్పుడు, కలెక్టరు అట్టి నిధిని కను గొనిన వ్యక్తికి అప్పజెప్పవలెను.

పై ప్రకటన జరిగిన పిదప నిధిని కనుగొనిన వ్యక్తి గాక, ఇంకొక వ్యక్తి హాజరై నిధిపై గల తన హక్కుకు కలెక్టరు ఎదుట రుజువుపరచిన కనుగొనిన వ్యక్తికి ఎట్టి అభ్యంతరమును లేనప్పుడు ఆ నిధి వారిద్దరి మధ్యను పంచ వలెను.

పై చెప్పిన ప్రకటన జరిగిన పిదప ఇద్దరు లేక అంతకు మించిన వ్యక్తులు హాజరై ప్రతి ఒక్కరు నిధి దొరకిన స్థలము తమదని నిధిని కోరినప్పుడును, లేక అట్లు కోరిన వ్యక్తుల యొక్క హక్కులను కనుగొనిన వ్యక్తి అంగీకరించక పోయినప్పుడును, కలెక్టరు పై నిధిని తన వద్ద ఉంచుకొని ఆ వ్యక్తులు తమ హక్కులను కోర్టులో స్థిర పరచుకొనుమనియు అంతవరకు తన విచారణ వాయిదా వేసినట్లు ఉత్తరువు వేయును. కలెక్టరు పై ఉత్తరువు చేసిన ఒక మాసము లోపున నిధిని హక్కుగ కోరు వ్యక్తి తన హక్కు స్థిరపర్చుకొనుటకు వ్యాజ్యము వేయవలెను. అట్టి వ్యాజ్యములో నిధిని కనుగొనిన వ్యక్తిని, అందు హక్కు లను కోరు ఇతర వ్యక్తులను ప్రతివాదులుగ చేర్చవలెను. పై వ్యాజ్యములో వాది తన హక్కులను స్థిరపర్చుకొనిన అతనికిని, నిధిని కనుగొనిన వ్యక్తికిని ఆ నిధి పంచి పెట్ట బడును. అట్టి వ్యాజ్యములు తేబడనప్పుడు, లేక త్రోసి వేయబడినప్పుడు నిధి కనుగొనిన వ్యక్తికి ఇచ్చి వేయ బడును. కనుగొనబడిన నిధిని అంతయు గాని, లేక అందు కొంత భాగము గాని ప్రభుత్వము కొరకు కలెక్టరు కొన దలచినప్పుడు అట్లు కొనదలచిన నిధి యొక్క విలువ యున్నూ, అట్టి విలువలో 1/5 అదనముగాను చెల్లించ వలెను.

ఈ చట్టము క్రింద కలెక్టరు జారీ చేసిన ఏ ఉత్తరువు పైని సివిల్ కోర్టునకు అధికారము లేదు. అతనిపై వ్యక్తి గతముగ వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు వీలులేదు. ఈ చట్టము క్రింద కలెక్టరు చేయు విచారణలకు సివిల్ కోర్టులయందు వలె, వ్యవహార ప్రక్రియా స్మృతిని వర్తింప జేయుటకు అధికారము కలదు. ఈ చట్టము క్రింద అవసరమును బట్టి నిబంధనలను రాష్ట్ర ప్రభుత్వము తయారు చేయవచ్చును.

నిధిని కనుగొనిన వ్యక్తి, నిధి తనకు దొరికిన వెంటనే కలెక్టరునకు తెలియపర్చనప్పుడును, లేక నిధిని ప్రభుత్వ ధనాగారములో చేర్చకపోవుట లేక దానికి సరియైన హామీని ఒసగక పోయినప్పుడును, లేక ఆ నిధి స్వరూపమును మార్చివేసి, దానిని గుప్త పరచుటకు ప్రయత్నించినను, ఆ నిధిలో తనకు రావలసిన వాటాను కోల్పోవును. అట్టి వాటా ప్రభుత్వమునకు చెందును. అంతేగాక నేరారోపణ చేసి అతనికి ఒక సంవత్సరము ఖైదు లేక జరిమానా, లేక రెండుగాని శిక్ష విధించబడును. నిధి కనుగొనబడిన స్థలము యొక్క స్వత్వ దారు పై నేరమునకు దుష్ప్రేరణ చేసిన ఎడల ఆ నిధిలో తనకు రావలసిన వాటాను కోల్పోవును. అట్టి వాటా ప్రభుత్వమునకు చెందును. పై నేరమునకు అతడు శిక్షించబడును. ఓ. న.

నిరోధాజ్ఞ: ఆంగ్ల న్యాయమున ఎక్విటీ కోర్టుచే సామాన్యముగ ఒసగబడు పరిహారము. దావాకు సంబం ధించిన కక్షిదారులలో ఒకరు స్వయముగగాని, ప్రతినిధుల ద్వారాగాని, లేక సేవకుల ద్వారాగాని, రెండవ కక్షిదారుని హక్కులకు భంగము కలిగించు చర్యలను తీసుకొనకుండ నిరోధించుచు కోర్టుచే జారీ చేయబడు ఆదేశమే 'నిరోధాజ్ఞ'. ఛాన్సలరు తన సమతాత్మక క్షేత్రాధి కారమును స్థాపించుకొనుటలో ఉపకరించిన పద్ధతులలో నిరోధాజ్ఞ ఒకటి. కామన్ లా సూత్రములు అంతః కరణ విరుద్ధముగ నున్నప్పుడు ఎక్విటీ కోర్టు నిరోధాజ్ఞల ద్వారా వానిని అధిగమించు చుండెను. అట్టి కేసులలో వాది తన వ్యాజ్యమును కామన్ లా కోర్టులో కొనసాగించుటను నిషేధించుచు ఈ ఉత్తరువునకు వ్యతిరేకముగ అట్లు కొన సాగించిన యెడల కోర్టు ధిక్కార నేరము క్రింద ఖైదు శిక్ష విధింపబడునని ఆదేశించుచు నిరోధాజ్ఞ జారీ చేయ బడును. కాని ఎక్విటీ, కామన్ లా కోర్టుల విలీన కరణా నంతరము అన్ని న్యాయ స్థానములకును నిరోధాజ్ఞను జారీ చేయు అధికారము కలిగినది.

నిరోధాజ్ఞలు 1. వ్యాజ్య కాలీన లేక ప్రారంభిక లేక తాత్కాలికములును, 2. అంతిమ, లేక శాశ్వతములును అయి యున్నవి.

వ్యాజ్య కాలీన నిరోధాజ్ఞలు కేవలము ప్రథమ దృష్ట్యా నమ్మదగు సాక్ష్యపు ఆధారముతో వ్యాజ్య విచారణ పూర్తి అయి, తీర్పు చెప్పబడు లోపున వాదికి ఇంకను అధిక

నష్టము కలుగకుండ చేయుట కొరకు జారీ చేయబడును. ఇట్టి ఉత్తరువులు సాధారణముగ, వాది తన వ్యాజ్యములో నెగ్గనిచో ఈ నిరోధాజ్ఞ వలన కలిగిన నష్టమునకు పరిహారమును చెల్లించుటకు పూచీపడిన తరువాతనే జారీ చేయబడును. శాశ్వత నిరోధాజ్ఞలు, పార్టీల హక్కులను శాశ్వతముగ పరిష్కారము చేయును.

సామాన్యముగ నిరోధాజ్ఞలు నిషేధ స్వభావము కలవి. అనగా అవి ఒక వ్యక్తిని ఒక పనిని చేయకూడదని ఆదేశించును. కాని ప్రవర్తకాదేశము (మాండేటరీ ఇంజంక్షన్) ఒక నిశ్చిత కార్యమును చేయవలయునని ఉత్తరువు జారీ చేయును. ఉదా: ఇతరుని యొక్క హక్కులకు భంగమును కలిగించునట్లు నిర్మింపబడిన కట్టడమును కూలద్రోయుమను ఆదేశము. కొన్ని నిరోధాజ్ఞలు వ్యతిరేక రూపములో నున్నట్లు కనబడినప్పటికిని, పరోక్షముగ అది సకారాత్మక ఫలితమునే ఇచ్చును. ఉదా: ఒక వ్యక్తి తాను వాదితో చేసుకొనిన ఒప్పందపు షరతులను పాలించుటలో తప్పిపోకూడదను నిరోధాజ్ఞ. సాధారణముగ ఇట్టి నిరోధాజ్ఞలు వ్యక్తుల యొక్క న్యాయమైన హక్కులకు భంగము కలిగించు చర్యలు జరుగకుండ నుండుట కొరకు జారీ చేయబడును. కాని పై హక్కులకు కలిగిన భంగములకు కోర్టు చర్యల ద్వారా సరియైన నష్ట పరిహారమును పొందుటకు అవకాశమున్నప్పుడు తరుచుగ నిరోధాజ్ఞలు ఇవ్వబడవు. ఆస్తిని పాడు చేయు, లేక వ్యర్థము చేయు పనులను నివారించుటకును, ఆదాయ గ్రహణమునకు పరిమితమైన స్వత్వదారు ఆస్తిని నాశము చేయకుండగను, నిరోధాజ్ఞ ద్వారా కోర్టు జోక్యము కలిగించు కొనుచుండును. వ్యక్తిగత, సార్వజనిక కష్టకములు (న్యూసెన్సులు) నిరంతరము కొనసాగకుండ నిరోధించుటకును, పేటెంట్లు, కాపీరైట్లు, వర్తక చిహ్నములను అతిక్రమించకుండునట్లును కూడ నిరోధాజ్ఞలు పొందవచ్చును. ఒక వ్యక్తికి సంబంధించిన ఆస్తిలోనికి అక్రమముగ ప్రవేశించకుండ నిరోధించుటకు కొన్ని కేసులలో నిరోధాజ్ఞ వాడుక చేయవచ్చును. కేవలము తాత్కాలిక నిరోధాజ్ఞలను ఏకపక్షీయముగ పొందవచ్చును. కాని ఇతర నిరోధాజ్ఞలు ఎదిరి పార్టీకి నోటీసు ఇవ్వనిదే జారీ చేయబడవు (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత). ఓ. న.

నిర్బంధము: ఒక వ్యక్తిని బలవంతముగా న్యాయానువర్తుని చేయుటకుగాని, లేక విచారణ కొరకు గాని నిరోధించుట 'నిర్బంధ'మనబడును. ఇది సాధారణముగా న్యాయస్థానము యొక్క ఆజ్ఞను అమలు పరచుటకు ప్రయుక్తమగును.

నిర్బంధములు సివిల్ కేసులలోను, క్రిమినల్ కేసులలోను చేయబడుచుండును. సివిల్ కేసులలో మాత్రము అసాధారణ పరిస్థితులలోనే నిర్బంధించుట జరుగును. కోర్టు ధిక్కారమే నిర్బంధమునకు ప్రధాన కారణమగును. ఉన్నత న్యాయస్థానములన్నిటికిని కోర్టు ధిక్కార నేరమునకు వ్యక్తులను నిర్బంధించు అధికారము కలదు.

ఋణము కొరకు బంధింపబడుట చట్టముల ద్వారా రద్దు చేయబడెను. కాని, ఆ చట్టములలో కూడా ఋణస్థుడు కొన్ని పరిస్థితులలో బంధింపబడునట్లు మినహాయింపులు కలవు. ఉదా: కోర్టు ఉత్తరువు ప్రకారము చెల్లింపులు జరుగనప్పుడు, కోర్టుధిక్కారము క్రిందను, ఎక్విటీ కోర్టు ఉత్తరువును మన్నించుటకు ధర్మకర్త నిరాకరించినప్పుడును, నిర్బంధించవచ్చును. ఇదిగాక ఋణస్థుడు కోర్టు అధికార క్షేత్రమును దాటి, ఆవలికి పారిపోకుండగను, లేక ఆస్తిని తీసుకొనిపోకుండగను చేయుటకు అతనిని నిర్బంధించవచ్చును. పై మినహాయింపులలో తప్ప వ్యాజ్య విచారణ సమయమందు వ్యక్తి నిర్బంధించబడడు. ఈ దిగువ వ్యక్తులు సివిల్ ప్రొసెస్సులో నిర్బధించబడుటకు మినహాయింపు కలదు: రాయబారులు, లేక విదేశ న్యాయస్థానములకు సంబంధించిన దౌత్యప్రతినిధులు, పార్లమెంటు సభ్యులు, మతాధిపతులు, తమ కార్యనిర్వహణయందు ఉన్నప్పుడు, న్యాయస్థానములకు హాజరగుచున్న సాక్ష్యులు, సొలిసిటర్లు, న్యాయవాదులు మొదలగువారు. ఏ వ్యక్తులైనను కోర్టు ధిక్కార మొనర్చినచో నిర్బంధమునుండి మినహాయింపబడరు. క్రిమినల్ కేసులలో అన్ని తరగతుల వ్యక్తులును నిర్బంధింపబడుదురు. పోలీసు అధికారి వారంటు పైగాని, వారంటు లేకుండగాగాని నిర్బంధించవచ్చును. మహాపరాధములు తమ సమక్షములో జరిగినప్పుడు సామాన్య పౌరుడు కూడ నేరస్థుని బంధించి పోలీసు అధికారికి అప్పచెప్పవచ్చును. ఏ వ్యక్తి అయినను అక్రమముగా నిర్బంధించబడినప్పుడు తగు చర్య తీసుకొని నష్టపరిహారమును పొందవచ్చును. ఓ. న.

నిర్బంధహాజరీ: కోర్టులో ఒక నియత సమయమున హాజరు కావలెననియు, లేనిచో శిక్ష విధింపబడుననియు ఆదేశముగల అధిలేఖను 'నిర్బంధ హాజరీ' (సుపీనా) అందురు. ఇది కోర్టులో సాక్ష్యము నిచ్చుటకు హాజరు కమ్మని ఆహ్వానించు అధిలేఖ. సాక్షి స్వయముగా కోర్టునకు వచ్చి సాక్ష్యము నిచ్చుటకు ప్రతికూలుడై ఉన్నట్లు అనుమానము గలిగినపుడు ఇట్టి అధిలేఖ పంపబడును. కోర్టునకు పుస్తకములు, పత్రములు, ఇతర దస్తావేజులను తెమ్మని కోరునప్పుడు కూడ ఈ అధిలేఖను ప్రయోగింతురు. ఓ. న

నివారక నిర్బంధము: న్యాయస్థానములో నిందారోపణ చేసి విచారింపకయే ఒక వ్యక్తిని అనుమానముపై జైలులో నుంచుట నివారక నిర్బంధమగును. ఈ విధానము వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమునకు హానికరమయినను ఇట్టి నిర్బంధము 1950 నుండి ప్రత్యేక శాసనము ద్వారా ఆమోదింపబడి యున్నది. ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధకాలములో యుద్ధ ప్రయత్నమున కాటంకము కలిగించియైనను ప్రజలలో అరాచకము పురికొల్పియైనను దేశ రక్షణకు భంగకరములగు పనులు చేసెడివారిని ఈ విధముగ నిర్బంధించుటకు శాసనములుండెడివి. భారత దేశమునకు స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన తరువాత ఆ స్వాతంత్ర్యము సుస్థిరముగ నిలబడుదాక ఇట్టి చట్టమావశ్యకమైనది. దేశ ద్రోహకరములగు చర్యల నరికట్టుటకై 1950 లో 'నివారక నిర్బంధ శాసనము' పార్లమెంటు జారీ చేసినది. ఆ నాటి నుండి మూడు ఏండ్ల కొకమారు ఈ చట్టము అమలులో నుండు కాలము పొడిగింపబడుచునే యున్నది.

ఈ చట్టములోని ముఖ్యాంశములు: 1. రాష్ట్ర ప్రభుత్వము వారు దేశరక్షణ దృష్ట్యాగాని సంఘములో శాంతి భద్రతల పరిరక్షణ దృష్ట్యా కాని - ఒక వ్యక్తి అనర్థదాయకములగు పనులు గావించునేమో అను అనుమానము కలిగినప్పుడే చట్టము ననుసరించి అతనిపై నిర్బంధపు టుత్తరువును జారీ చేయవచ్చును. 2. అట్టి ఉత్తరువు ననుసరించి అతడు నివారక నిర్బంధములో నుంచబడును. 3. నిర్బంధములో నుంచిన వెంటనే ఆ వ్యక్తికి ఏ కారణమును బట్టి నిర్బంధములో నుంచినదియు తెలియజేసి, అతడు సమాధానము చెప్పుకొను నవకాశము కల్పింపవలెను. 4. నిర్బంధపు టుత్తరువు జారీ చేసిన ఆరు వారములలోపుగా నివారక నిర్బంధపు ఆవశ్యకతను పరిశీలించుటకు ఒక సలహా సంఘము నేర్పాటు చేసి పరిస్థితుల నా సంఘమునకు నివేదింపవలెను. ఆ సంఘము వారి ఆమోద ముద్ర లేనిదే ఎవరినిగాని మూడు మాసములకు మించి నిర్బంధములో నుంచరాదు. సలహా సంఘములో హైకోర్టు న్యాయమూర్తులుగ ఉండదగిన అర్హత కలిగినవారే సభ్యులుగా నియమింప బడవలెను. 5. సలహా సంఘమువారు ఆమోదింపని పక్షమున నిర్బంధము రద్దగును. వారామోదించినప్పుడు ప్రభుత్వపు టుత్తరువు ఖాయమగును. 6. నిర్హేతుకముగానో, పొరపాటుగానో, దురుద్దేశముతోనో ప్రభుత్వము తన్ను నిర్బంధములలో నుంచినదని రుజువు చేసినచో నతడు విముక్తుడగును. 7. పై సూత్రములు అన్నియు శత్రు దేశమునకు చెందిన విదేశీయులు నిర్బంధింపబడినపుడు వర్తింపవు.

మామూలుగ కోర్టులో ఒకనిపై నభియోగము తెచ్చి విచారణ జరిపినపుడు నేరమునకు సంబంధించిన వివరములు అన్నియు ప్రకటితములగుచున్నవి. దేశ రక్షణ దృష్ట్యా అట్టి బహిరంగ ప్రకటన అనుచితమైనపుడు నివారక నిర్బంధమే తరుణోపాయమగుచున్నది. వ. బా. సు.

నిషేధపు అధిలేఖ (నిషేధాజ్ఞ): ఈ అధిలేఖలు ఆంగ్ల న్యాయములోనివి. ఇవి ఆంగ్ల రాజుచేగాని, అతని తరపున ఉన్నత న్యాయమూర్తులచేగాని జారీ చేయబడును. ఇంగ్లండునందు కింగ్స్ బెంచి న్యాయ స్థానముచే తమ పర్యవేక్షణ క్రిందనుండు దిగువ కోర్టులకు జారీ చేయబడును. దిగువకోర్టు తన క్షేత్రాధికారమునకు మించి చర్య తీసుకొన బోవుచున్నను, లేక ఆ కోర్టునకు లేని అధికారమును స్వీకరింపనున్నను పై అధిలేఖ ఉపయోగించబడును. అనగా దిగువ కోర్టులు తమ అధికార పరిధిలో ప్రవర్తించినట్లు యీ అధిలేఖద్వారా ఆదేశింపబడును. ఈ అధిలేఖ దిగువ కోర్టు న్యాయమూర్తికి, లేక అందుగల వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన పార్టీలకు, లేక ఉభయులకును, ఆ వ్యాజ్య చర్యలు తాత్కాలికముగగాని, లేక పూర్తిగ గాని ఆపివేయవలయునని పంపబడును.

ఇట్టి అధిలేఖలను శాసనముద్వారా స్థాపింపబడిన న్యాయస్థానములకు తప్ప ట్రిబ్యునల్సు లేక న్యాయ సంఘములకు పంపుటకు వీలులేదు.

నిషేధపు అధిలేఖయు, ఉత్ప్రేషణ అధిలేఖయు, ఉన్నత న్యాయ స్థానముచే దిగువ కోర్టులు తమ క్షేత్రాధికారమును అతిక్రమించునప్పుడు పంపబడునవే. నిషేధపు అధిలేఖ దిగువ కోర్టు అధికార బాహ్య చర్యకు ఉపక్రమించునప్పుడు లేక అట్టి చర్య జరిగినప్పుడు ఆ చర్యలను పూర్తిగ నిలిపివేయును. కాని ఉత్ప్రేషణ అధిలేఖద్వారా ఉన్నత న్యాయస్థానము దిగువ కోర్టుయొక్క రికార్డు లేక ఆర్డరును తమ వద్దకు తెప్పించుకొని దిగువ కోర్టు చర్య న్యాయ సంబంధమైనది, కానిది విచారించును, అవసరమైనచో ఆ ఉత్తరువులను రద్దు చేయును. అనగా ఈ రెండు అధిలేఖలును దిగువ కోర్టులు తమ క్షేత్రాధికారమును అతిక్రమించునట్టి సమస్యలతోనే వ్యవహరించును. కాని మొదటి అధిలేఖను దిగువ కోర్టుచర్యల ప్రాథమికదశలోనే ఉపయోగింతురు. ఉత్ప్రేషణ అధిలేఖను చర్య పూర్తయిన పిదప అట్టి చర్యను రద్దుపరపించుటకు ఉపయోగింతురు. దిగువ కోర్టు చర్య ఆరంభిక ఘట్టములలో నిలుపు చేయబడనప్పుడు, పూర్తి అయినపిదప, రికార్డు లేక ఉత్తరువును పరిశీలించి రద్దు చేయవచ్చును. దిగువ కోర్టుచర్య పూర్తి అయిన పిదప నిషేధపు అధిలేఖ జారీ చేయబడదు.

భారత దేశమునందు కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబాయి నగరములలో స్థాపింపబడిన సుప్రీమ్ కోర్టులకు ఆంగ్ల న్యాయస్థానముల వలె అధిలేఖలను జారీ చేయు అధికారము 1833 చార్టర్ ఆక్టు ద్వారా ప్రసాదింపబడినది. కాని ఆ చార్టర్ ఆక్టులో నిషేధపు అధిలేఖ, కో వారంటో తప్ప మిగిలిన రకముల అధిలేఖలు పేర్కొనబడినవి. అయినప్పటికి కలకత్తా సుప్రీమ్ కోర్టు 1859 లో నిషేధపు అధిలేఖను ఉపయోగించెను. మద్రాసు హైకోర్టు కూడా 1933 లో ఈ అధిలేఖను జారీ చేసెను. పై ఉన్నత న్యాయస్థానములు ఇతర అధిలేఖలతోపాటు ఇవికూడ చార్టర్ ఆక్టు ద్వారా ప్రసాదింపబడినట్లే భావించినవి.

భారత రాజ్యాంగము నిబంధన 32 క్రింద పౌరుని ప్రాథమిక హక్కులను అమలుజరుపు నిమిత్తము ఆంగ్ల న్యాయ అధిలేఖ లన్నిటిని జారీచేయు అధికారము సుప్రీమ్ కోర్టునకు దత్తము చేయబడెను. అటులనే నిబంధన 226 లో పై అధిలేఖలను జారీచేయు అధికారము అన్ని హైకోర్టులకు ప్రసాదింపబడెను.

1. న్యాయతః క్షేత్రాధికారము కలిగియున్న న్యాయమూర్తులు, 2. పౌరుల యొక్క హక్కులకు సంబంధించిన సమస్యలను నిర్ణయించవలసి ఉండి, 3. అట్టి న్యాయమూర్తులు న్యాయరీత్యా తమ క్షేత్రాధికారములను పురస్కరించుకొని చర్య తీసుకొనవలసిన విధి యుండి, 4. తమ అధికారమును అతిక్రమించి చర్య తీసుకొనుట జరిగినప్పుడు - ఇట్టి అధిలేఖలు జారీ చేయబడును. ఈ అధిలేఖలు పౌరుని యొక్క ప్రాథమిక హక్కులను పరిరక్షించుటకు ప్రయుక్తములగుచున్నవి. ఓ. న.

నిష్పాదకుడు, పరిపాలకుడు : నిష్పాదకుడు అనగా చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క ఆఖరు వీలునామాను అమలుజరుపు నిమిత్తము వీలునామా కర్తచే వీలునామాలో నియమింపబడు వ్యక్తి; పరిపాలకుడు అనగా చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఆస్తిని పరిపాలించుటకు, నిష్పాదకుడు లేనప్పుడు అధికారముచే నియమింపబడు వ్యక్తి

భారత వారసత్వ చట్టము 1925 సెక్షను 211 ప్రకారము చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క ఆస్తులన్నియు అతని న్యాయికప్రతినిధిగా అతని నిష్పాదకుడు లేక పరిపాలకుని యందు కార్యనిర్వహణకొరకు నిహితమగును. సమష్టి కుటుంబ ఆస్తి వీలునామాద్వారా ఇతరులకు చెందచేయుటకు వీలులేదు. కాగా, అట్టి ఆస్తి నిష్పాదకునియందు నిహితముకాదు.

హిందూ వీలునామాల చట్టము (1870) జారీ అగువరకు చనిపోయిన హిందువుని ఆస్తి, వీలునామా ధ్రువపడినప్పటికి, నిష్పాదకునికి నిహిత పడలేదు. నిష్పాదకుడు చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క న్యాయిక ప్రతినిధిగా గుర్తింపబడలేదు. అట్టి ఆస్తికి వ్యవహర్తగా మాత్రమే గుర్తింపబడెను. వీలునామా మూలముగ అదనపు అధికారములు ఇవ్వబడిననే తప్ప, అతనికి అవయస్కుని ఆస్తిని నిర్వహించు వ్యవహర్తకు ఉండు అధికారములు మాత్రమే యుండెను. వీలునామా ధ్రువీకరణము పరిపాలనాధికార పత్రములు పొందబడినప్పుడు వీలునామా క్రింద రావలసిన బాకీలను రాబట్టుకొని, బాకీలు చెల్లించు ఋణస్థులకు హామీ లిచ్చుటకు మాత్రము ఉపయోగపడుచుండెను.

హిందూ వీలునామాల చట్టము (1870), భారత వారసత్వ చట్టము (1865) యొక్క 179 వ సెక్షనుల ఫలితముగా 'చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క నిష్పాదకుడు లేక పరిపాలకుడు, అతని అన్ని ప్రయోజనములకు న్యాయిక ప్రతినిధిగా యుండుననియు, చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క ఆస్తులన్నియు పై కార్య నిర్వహణకు అతనికి చెంది యుండుననియు ఉపబంధింపబడినది. కాని హిందూ వీలునామాల చట్టము (1870) అన్ని హిందూ వీలునామాలకు వర్తించదు. అది కొన్ని నిర్దిష్ట ప్రదేశములలో నిష్పాదింపబడిన వీలునామాలకు, ఆ ప్రదేశములలోనుండు స్థిరాస్తికి సంబంధించిన వీలునామాలకు వర్తించును.

వీలునామా ధ్రువీకరణ, పరిపాలన చట్టము 1881 లో జారీ అయినది. ఈ చట్టము అన్ని హిందూ వీలునామాలకు వర్తించును. ఈ చట్టము 179 వ సెక్షనును రద్దు పరచుచు, దానిని 4 వ సెక్షనుగ తిరిగి అధినియమించెను. పై రెండు చట్టములు రద్దయి భారత వారసత్వ చట్టము (1925) గా జారీ చేయబడెను.

నిష్పాదకుడు వీలునామాను పరిపాలించుటకు ఆమోదించవచ్చును. లేక నిరాకరించవచ్చును; అతడు స్పష్టముగ నిరాకరింపనిదే పరిపాలనాధికార పత్రములు ఇంకొకని పేర ప్రదత్తము చేయుటకు వీలులేదు వీలునామాలో ఒకరికంటె హెచ్చుమంది నిష్పాదకులుండి అందులో కొంతమంది వీలునామాను రుజువు పరచిన, మిగిలిన వారిని విడిచి, వారి పేర ధ్రువపత్రమును పరిపాలనాధికార పత్రమును జారీ చేయవచ్చును ఓ. న

నీలకంఠ భట్టు : ఇతడు మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుడు. ఇతని తండ్రి ప్రసిద్ధ మీమాంస పండితుడు, శంకరభట్టు. నిబంధకారులలో నీలకంఠ భట్టు అగ్రగణ్యుడు. మత, న్యాయ విషయములను గురించి 'భగవంత భాస్కర' మను నొక గొప్ప గ్రంథము నితడు రచించెను. అందు మయూఖము లను పేరిట ద్వాదశాధ్యాయములు కలవు. వానిలో

వ్యవహార మయూఖము యొక్క సారాంశమును 'వ్యవహార తత్త్వము' అను పేరిట మరియొక గ్రంథము రచించెను. ఇతని రచనలు సరళముగను, సులభ గ్రాహ్యములుగను నుండును. పై చెప్పిన గ్రంథముల నితడు క్రీ. శ. 1610-1645 మధ్య రచించెను. వ్యవహార మయూఖము బొంబాయి ద్వీపము, గుజరాతు, ఉత్తర కొంకణము ఈ ప్రదేశములలో 'మితాక్షరి' కంటెను ప్రామాణిక మగుటయేగాక, మహారాష్ట్రమునందితర ప్రదేశములలోను దాని ప్రాశస్త్యము గుర్తింపబడినది.

ఇతర ధర్మశాస్త్రకారులవలెనే ఇతడు న్యాయసూత్రము లను అష్టాదశ విభాగముల క్రింద వివరించెను. స్త్రీ ధన వారసత్వ విషయములలో స్త్రీలకు ఆస్తియందు సంపూర్ణ హక్కులు గలవని నిర్ణయించెను. ఇతడు విజ్ఞానయోగి మొదలుగా గల ధర్మ తత్త్వజ్ఞుల అభిప్రాయములను గౌరవించినప్పటికిని, అవసరమని తోచినప్పుడు పూర్వుల అభిప్రాయమునకు భిన్నముగా విధులను రూపొందించుటకు సాహసించెను. తన కాలమందలి సమాజములో గల సమస్యలను అవగాహన చేసుకొని వాటి పరిష్కారమునకై యత్నించిన వారిలో నితడు ముఖ్యుడు. వ. బా. సు.

నూతన కరారు : ఒక ఒప్పందమునకు బదులుగా ఇంకొక ఒప్పందము చేసికొనుటను 'నూతన కరారు' అందురు. ఒక ఒప్పందమునకు సంబంధించిన పక్షకారులు కొంత కాలమైన పిదప పూర్వపు ఒప్పందమునకు భిన్నముగ ఇంకొక ఒప్పందమును చేసికొనిన పూర్వపు ఒప్పందము రద్దగును.

ఒక ఒప్పందమునకు సంబంధించిన పక్షకారులు దానికి బదులుగ ఇంకొక నూతన ఒప్పందమును చేసికొనుటకు గాని, పూర్వపు ఒప్పందమును రద్దు చేసికొనుటకు గాని అంగీకరించినప్పుడు ఆ పూర్వపు ఒప్పందమును నిర్వహించ నక్కరలేదు. ఉదా: ఒక వ్యక్తి రెండవ వ్యక్తికి బాకీ ఉండును. ఆ ఇద్దరు వ్యక్తులు మూడవ వ్యక్తితో కలిసి ఒక ఒప్పందము గావించుకొందురు. అది ఆ మూడవ వ్యక్తి మొదటి వ్యక్తి యొక్క బాకీని రెండవ వ్యక్తికి చెల్లించుట కంగీకరించును. దీనిని బట్టి రెండవ వ్యక్తికి మొదటి వ్యక్తి గాక మూడవ వ్యక్తి బాకీదారుడగును. పై నూతన కరారు మూలమున ఒకటవ, రెండవ వ్యక్తుల మధ్యనుండిన ఒప్పందము రద్దగుచున్నది. పై ఉదాహరణమును బట్టి పూర్వపు ఒప్పందమునకు బదులుగా చేయబడిన నూతన ఒప్పందమందు పూర్వపు పక్షకారులే గాక నూతన పక్షకారులు కూడ ఉండవచ్చును అని తెలియనగును. (చూ. ఒప్పంద ముల చట్టము-పు. 260). ఓ. న.

నేరప్రయత్నము : నేర ప్రయత్నమనగా నేరమును జరిగించు ఉద్దేశముతో చేయబడినట్టియు, అట్టి నేరము జరిగించుట కవసరమగు చర్యాపరంపరలో భాగమయినట్టియు ఎట్టి అవరోధము జరుగకున్నచో, వాస్తవముగ నేరము సంభవించుటకు దారి తీయునట్టి చర్య. అట్టి చర్యా పరంపర ఎచ్చటనుండి ప్రారంభమగుననునది నిర్వచించుట కష్టసాధ్యము. అది ఆయా నేరములకు సంబంధించిన పరిస్థితులపై ఆధారపడియుండును. నేరము చేయు ఉద్దేశముతో జరిగించిన చర్యకై అయినను, సదరు చర్యకై అవలంబించిన విధానము ననుసరించి, వాస్తవముగ నేరము జరుగుటకు ఎట్టి అవకాశము లేనపుడు ఆ చర్య నేర ప్రయత్నము కాకపోవచ్చును.

ప్రతి నేరమునకును ప్రప్రథమముగ అట్టి నేరము జరిగించవలెనను ఉద్దేశ మేర్పడుట ప్రథమ ఘట్టము. తదుపరి ద్వితీయ ఘట్టమున అట్టి నేరమును జరిగించుటకు కావలసిన సరంజామా, పరికరములను సిద్ధము చేసుకొనుట జరుగును. తృతీయ ఘట్టము అట్టి నేరము చేయు ప్రయత్నము. ఈ తృతీయ ఘట్టము అనగా ప్రయత్నము, సఫలీకృతమైనప్పుడు నేరము పూర్తి అగును. ఈ ప్రయత్నము విఫలమైనప్పుడు నేరము పూర్తి కాదు. కాని నేరము జరుగకున్నను, చట్టము నేరము చేయుటకు ప్రయత్నించు వ్యక్తిని శిక్షించును. ఏలన ప్రతి నేర ప్రయత్నమును అది విఫలమైనప్పటికీ, అలజడిని, భీతిని తప్పక కలిగించును. దీనివలన కూడ అపాయమున్నది.

నేరస్థుని ప్రయత్నము సఫలమైనను, విఫలమైనను, అతని నైతిక దోషము సమానమే. ఇట్టి నేర ప్రయత్న చర్యను శిక్షించు పద్ధతి నైతిక దోషమును, దాని వలన కలిగిన అపాయముతో జతపర్చుట మూలముగ సమర్థించబడును. ఈ నేరప్రయత్నము వలన కలుగు హాని, జరుగవలసిన నేరమంత ప్రమాదమైనది కాదు గనుక ఆ నేరమునకు విధింపదగు శిక్షలో సగము శిక్షనే నేరప్రయత్నమునకు సామాన్యముగ విధింతురు.

నేరమును జరిగించు ప్రయత్నమును, అట్టి ప్రయత్నమునకు దారి తీసిన సన్నాహములను, దానికి కారణ భూతమైన ఉద్దేశమును స్పష్టముగా పరిశీలించవలెను. ఎన్నుకొనిన ఒక లక్ష్యమును సూచించు హేతువులను పరిశీలించిన మీదట, ఆ లక్ష్యము వైపునకు నడవడి మ్రొగ్గుటయే ఉద్దేశమనబడును. కాని చర్యతో కూడుకొనని కేవల ఉద్దేశమును చట్టము గుర్తించదు. కేవలము నేరము జరిగించు ఉద్దేశము నేరము జరుగనపుడు నేరముగా పరిగణింపబడదు. అట్టి ఉద్దేశానుసారము ఏదేని బాహ్య చర్య జరిగి

నట్లు కనబడనిదే కేవల ఉద్దేశము నేర చర్యగ తీసుకొన బడదు, ఉద్దేశము దాని ద్వారా జరుగు చర్యలను బట్టి యే రుజువు చేయబడును. అది కేవలము ఉద్దేశముగ నుండు నంతకాలము శిక్షార్హము కాదు.

నేరమును జరిగించు ఉద్దేశమును కొనసాగించి, నెర వేర్చుటకు తీసుకొనబడు లేక అనుసరింపబడు అవసర చర్యలు సన్నాహమగును. దానికిని నేరప్రయత్నమునకును వ్యత్యాసమున్నది. చర్య జరిగించుట కవసరమగు సాధన సామగ్రిని సమకూర్చిన పిదపనే ప్రయత్నము జరుగును. తీసుకొనబడు చర్య కేవలము సన్నాహమా? లేక నేర ప్రయత్నమా అనునది నిర్ణయించవలసిన వాస్తవిక విష యము. ఈ రెండింటికిని వ్యత్యాసము ఆ యా కేసుల స్వభావమును బట్టి కోర్టు నిర్ణయించును. నేరము జరిగించు ప్రయత్నమునకు సన్నాహము కన్న ఏదేని అధిక చర్య ఒకటి (నేరము జరుగుటకు దారి తీయు ప్రత్యక్ష చర్య) జరిగి ఉండవలెను. నేరమును జరిగించుటకు చేయు సన్నా హము ప్రభుత్వముపై తిరుగుబాటు కొరకు అయినప్పుడును బందిపోటు చేయుట కైనప్పుడును - అది శిక్షార్హమగును. సన్నాహము, దుష్ప్రేరణ కావచ్చును. కాని సన్నాహము వలన నేరమేదియు జరుగనప్పుడు అది దుష్ప్రేరణ క్రిందికి కూడరాదు. ఓ. న.

నేర విజ్ఞానశాస్త్రము: నేరమును ఒక గమనార్హమగు సాంఘిక సంఘటనముగా పరిగణించి, దానిని గూర్చి సమ గ్రముగా తెలుపునది నేరవిజ్ఞానశాస్త్రము. నేరముల యొక్క స్వరూపము, నేరములు సంభవించుటకు గల కారణములు, నేరములను నివారించు మార్గములు - వీనిని విశదపరచు ఈశాస్త్రము ఇటీవలనే ఏర్పడి అభివృద్ధి గాంచినది. పందొ మ్మిదవ శతాబ్దపు మధ్య కాలము వరకు నేరములను గూర్చి జరిగిన పరిశోధనలు నేరములకు విధింపదగు వివిధ శిక్షల స్వరూపము, శిక్షల ప్రమాణములకు సంబంధించి యుండినవి. శిక్షలను హేతు బద్ధములుగను, మానవత్వ ముతో కూడుకొన్నవిగను ఒనరించుటయే విమర్శనము గావించినవారి ప్రధాన లక్ష్యముగా నుండెడిది. నేరస్థునికి సంబంధించిన వ్యక్తిగత పరిస్థితులు, అతడు నేరోన్ముఖు డగుటకు తోడ్పడిన పరిసరముల ప్రభావము, నేరకారకము లగు సాంఘిక శక్తులు - వీనిని గూర్చి శాస్త్రీయమగు పరి శోధనలు ఎట్టివియు జరుగలేదు. ఇటలీ దేశస్థుడగు లంబ్రోసో మహాశయుడు (1836 - 1909) తన దృష్టిని నేరములపై గాక నేరస్థులపై కేంద్రీకరించి వారికి సంబం ధించిన వివరములు సేకరించి, పరిశోధన కొనసాగించెను. తత్ఫలితముగా నతడు నేరస్థులందరు నొక ప్రత్యేకమైన జాతికి చెందినవారని అభిప్రాయపడెను. వారు ప్రత్యేకము లగు అవయవ లక్షణములు, శారీరక మానసిక లక్షణములు కలిగి యుందురనియు, వానినిబట్టి నేరస్థులను మానవత్వము గోల్పోయి పాశవ ప్రవృత్తికి దిగజారిన వారినిగా నెన్న వలయునని లంబ్రోసో సిద్ధాంతీకరించెను. ఈ సిద్ధాంతము సమర్థనీయము కాకపోయినను, అతడు అనుసరించిన శాస్త్రీయ దృక్పథము మాత్రము ఇతర పరిశోధకులకు మార్గదర్శి అయినది. తదనంతరము పెక్కుమంది సాంఘిక శాస్త్రజ్ఞులు, న్యాయశాస్త్రవేత్తలు నేరములు, నేరస్థులను గూర్చి శాస్త్రీయ పరిశోధనలు గావించి నేరములుత్పన్న మగుటకు గల కారణములను గూర్చి విభిన్న సిద్ధాంతము లను ప్రతిపాదించి యున్నారు. అపరాధ బుద్ధి వంశాను గతముగను, పుట్టుకనుండియే ఏర్పడునని కొందరి మతము. అసంతృప్తికరములగు ఆర్థిక పరిస్థితుల మూలముననే నేర ములు సంభవించుచున్నవని మరికొందరి వాదము. వ్యక్తి గతమగు మానసిక దౌర్బల్యమే నేరములకు ముఖ్య కారణ మని మనస్తత్త్వ శాస్త్రజ్ఞుల విశ్వాసము. తత్కాలపు సాంఘిక పరిస్థితులే నేరములకు దారి తీయునని కొందరి వాదము. వ్యక్తిగతములగు కారణములు, పరిసర ప్రభా వము ఈ రెండింటి సమ్మేళనము చేతనే నేరములు ప్రభవించు చున్నవని ఆధునిక కాలములో పెక్కండ్రు అభిప్రాయ పడుచున్నారు.

దండనీతి కూడ నేర విజ్ఞాన శాస్త్రములో అంతర్భాగ ముగా గణింపబడుచున్నది. శిక్షలవలని ప్రయోజనములను గూర్చి ప్రతిపాదింపబడిన సిద్ధాంతముల వివరణ ఇందు గలదు. వివిధములగు శిక్షల యొక్క క్రమ పరిణామమును, అధునిక కాలములో అమలులోనున్న శిక్షల ప్రయోజకత్వ మును పెంపొందించుటకు ఆవశ్యకములగు సంస్కరణలను ఈ శాస్త్రము విశదపరచును. అంతియకాక నేరముల నివా రణ గూర్చి అన్వేషణ, తన్నిమిత్తమై ఆచరణ యోగ్యము లగు నూతన పథకములు సూచించుట కూడ ఈ శాస్త్రము యొక్క లక్ష్యములై యున్నవి. నేర విచారణతో సంబం ధముగల పోలీసు అధికారులు న్యాయ పాలకులు, న్యాయ వాదులు, శిక్షల నమలుపరచు అధికారులు - వీరికి మాత్రమే కాక సంఘసేవా తత్పరులకు, నేర నివారణ మపేక్షించు ప్రతి పౌరునికి, ఉపయుక్తమగు జ్ఞానమును ప్రసాదించునట్టిది నేర విజ్ఞాన శాస్త్రము. వ. బా. సు.

నేరాన్వేషణలో నూతన పద్ధతులు : నేరము చేసిన వారిని పట్టుకొనుట సులభము కాదు. సాధారణముగా ఎవరును నలుగురు చూచునట్లు నేరము చేయరు. తనను గూర్చి ఎట్టి ఆచూకీ తెలియకుండునట్టి జాగ్రత్తలు

తీసుకొందురు అట్టి పరిస్థితులలో నేరాన్వేషణ సామాన్యమైన పనికాదు; పోలీసు ఉద్యోగులలో ఎంతో ఓర్పు, నేర్పు ఉండవలెను. తమకేమి పనియని అనుకొని ఉదాసీనత వహించకయు ఏది చేసిన ఏమి మూడునో అని జంకకయు తమకు తెలిసిన ఆచూకీ పోలీసుల కందించి, నేరాన్వేషణలో వారితో సహకరించు గుణము పౌరులలో కూడా ఉండవలెను. నేరస్థుడు సంఘానికి శత్రువు. నేరస్థుడు పట్టుబడుటతో పోలీసుల బాధ్యత తీరలేదు. న్యాయస్థానములో నేరము రుజువు చేయవలెను. అందులో ఏ మాత్రము సందేహము వచ్చినను దాని లాభము నేరస్థుడు పొందును. కాబట్టి కట్టుదిట్టమైన నేరాన్వేషణ అవసరము. ఆధునిక నేరాన్వేషణలో పోలీసుల శక్తి యుక్తులతోబాటు నూతన శాస్త్ర విజ్ఞానము కూడా ఎంతో తోడ్పడుచున్నది. ఈనాడు క్రొత్తగా వృద్ధియగుచున్న పరమాణు శాస్త్రము కూడ ఇందుకు ఎంతో దోహదమిచ్చుచున్నది. నోరులేని కుక్కలకు గల పసికట్టు నేర్పును కూడ చక్కగా వినియోగించుకొనుచున్నారు.

ఫోరెన్సిక్ సైన్సు అనే శాస్త్రము ఈనాడు ఎంతో వృద్ధిపొందినది. అది భౌతిక రాసాయనిక శారీరికాది శాస్త్రముల సమ్మేళన. స్వల్పములగు ఆధారములతో నేరస్థులను గుర్తించుటలోను, నేరము ఎట్లు జరిగినదో నిర్ణయించడములోను ఈ శాస్త్రము సహకారి.

ఉదా: చెప్పుల కంటుకున్న చిటికెడు మన్నుతోకాని, రాలిన తల వెండ్రుకకాని లేక అస్థిపంజరములోని చిన్న ఎముక ముక్కకాని - వీటి సహాయముతో శాస్త్రమును ఆధారము చేసుకొని దోషులను ఈ నాడు పట్టుకొనగలుగుచున్నారు. ఫోర్జరీల గుట్టు బట్టబయలు చేయకలుగుచున్నారు. ఈ నాడు శాస్త్ర సహాయము నర్థింప వలసిన నేరము తన దృష్టిలోనికి రాగానే పాశ్చాత్య దేశాల్లో ప్రతి పోలీసు ఉద్యోగి నోటా వెలువడే మాట, 'ఇది ప్రయోగ శాల తేల్చవలసిన సమస్య'.

దోషి వ్రేలి ముద్రలు నేరముల దర్యాప్తులో ఎంతయో ఉపయోగించును. చీనీయులు తమ బొటనవ్రేళ్ళను సీళ్లుగా వాడే వారని, నేడు కూడ వాడుచున్నారని ప్రతీతి. అయితే దోషులను గుర్తించడమనే పనికి దీని వాడకము గూర్చి 1880 లో ఒక బ్రిటిష్ శాస్త్ర సంచికలో డాక్టర్ హెన్రీ ఫాల్డ్సు తన వ్యాసములో తొలిసారిగా వర్ణించెను. అంతకు ముందే 1823 లో బ్రెస్లే యూనివర్సిటీలో డాక్టర్ పెర్కంజె అనే అతడు చేసిన ప్రసంగములో వ్రేలి ముద్రల వర్గీకరణ సూచింపబడినది. ఆయన శరీర శాస్త్రాచార్యుడు విలియమ్ హరెల్ ఇండియాలో నుండగా హుగ్లీ జిల్లాలో పెర్కంజె సూచనలను ఆచరణలో పెట్టెను. 1897 నాటికి ఈ పద్ధతి అమలులోనికి రాగా, 1901 ఇంగ్లండు, వేల్సు పోలీసులు దీనిని అమలులో పెట్టిరి. నేరస్థులను వ్రేలిముద్రల ద్వారా కనుగొనుటకు ఆల్ ఫాన్ జో బెర్టిలిన్ మూల పురుషుడని పలువురి నమ్మకము. వ్రేలి మొనల నమూనా శాశ్వతమై బాల్యము నుండి వృద్ధాప్యము వరకు అట్లే ఉండునని ఈ నాడు ఎల్లరు అంగీకరించిన సత్యము. తమ వ్రేలి ముద్రలు పడకుండా ఉండడానికి నేరస్థులు చేసే ప్రయత్నమును ఈ నాటి శాస్త్ర పరిజ్ఞానము విఫలము చేస్తోంది. స్కాట్లండు యార్డులో ఎఫ్. ఆర్. చెర్రిక్ ఆధిపత్యమున ఈ రంగములో ఎంతో పరిశోధన జరిగినది. వ్రేలి ముద్రల సహాయముతో ఆ వ్యక్తికి గల కొన్ని వ్యాధులను కూడ నిర్ణయింపవచ్చునని తేల్చబడెను. స్కాట్లండు యార్డులోని వ్రేలి ముద్రల సంస్థ 1901 లో ఎడ్వర్డ్ గ్రే చేత స్థాపింపబడినది. అందులో 1960 నాటికి 10 లక్షల వ్రేలి ముద్రలు గలవు. సాలీనా 25,000 వాటికి క్రొత్తగా చేరుచున్నవి. తెలిసిన ఏ నేరస్థుడి ముద్రనైనా వారు నిమిషాల మీద చెప్పగలరు. ఏమైనా ఈ వ్రేలి ముద్రల ప్రక్రియ అనేకమంది నేరస్థుల కారాగార వాసానికి కారణమైనదని చెప్పవచ్చును.

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో జార్జి బ్రూక్ అనే అతనివద్ద గల కుక్కల సమూహము ఎంతో పేరు పొంది అనేకసార్లు పోలీసులు వాటిని తీసుకొని వెళ్ళుట జరిగినది. మద్రాసు పోలీసులకు చెందిన యువరాజ్, చీఫ్ అనే కుక్కలు ఎన్నో ఘోరమైన నేరముల పరిశోధనలలో తోడ్పడి గొప్ప పేరు సంపాదించుకొనినవి. నేరాన్వేషణలో కుక్కలు వందలాది కిలో మీటర్లు పారిపోయిన నేరస్థులను పట్టుకొన్న సంఘటనలు కూడ ఉన్నవి. ఎందరో నేరస్థులు వీటి కృషివల్ల చెరసాల లోనికి వెళ్ళుట జరిగినది. దర్యాప్తు కార్యాలు నెరవేర్చ వలసిన కుక్కకు కొన్ని ముఖ్యమైన గుణాలు అవసరము. యజమాని పట్ల విధేయత, దీక్షతో పని చేసే శక్తి, వాసన బట్టి ఆచూకీ తీయగల నేర్పు ప్రధానమైనవి. చిన్నతనమునుండి కూడా శిక్షణ నీయబడిన కుక్కలకే ఆ నేర్పు ఉండును. అవి నిర్ణీత వ్యక్తినుండి తప్ప ఇతరులనుండి ఆహారము తినకుండా తర్ఫీదు అవసరము. గాయపర్చకయే నేరస్థుని బైటికి లాగాలి. అంతేగాక కుక్కలకు ఆచూకీ దొరికేందుకు వీలుగా నేరము జరిగిన చోటి గుర్తులు అవి వచ్చేదాకా భద్రపరచడం చాలా అవసరము.

లా కమీషన్ వారు దర్యాప్తు ఉద్యోగులకు మంచి శిక్షణ నీయవలెననియు, దర్యాప్తులో ఆలస్యము ఉండ రాదని, సమర్థులైన ఛాయా చిత్రకారుల, వైద్యుల, చేతి ముద్రల నిపు

జ్ఞుల సహాయము అవసరమనియు సిపారసు చేసిరి. నిపుణుల సహాయముతో ముద్దాయిలు సులభముగా పట్టు బడుటకు న్యాయస్థానములో వారి నేరము నిరూపింపబడి, వారు శిక్షింపబడుటకు ఎక్కువ అవకాశము ఉండును. న. శ.

నోటరీ పబ్లిక్ : ఇది యూరపియను న్యాయశాస్త్ర పదము. భారత దేశములో బ్రిటిష్ పరిపాలన కాలమందు ప్రెసిడెన్సీ నగరములలో వాడుకలో ఉండెను. కాని స్వాతంత్ర్య సిద్ధ్యనంతరము దీని వాడుక తగ్గినది.

రోమను న్యాయ శాస్త్రమున ఆరంభములో 'నోటేరియను' అను పిలువబడు బానిసగాని, లేక విముక్తుడైన వ్యక్తిగాని న్యాయ కార్యకలాపములందు సంక్షిప్తలేఖనము ద్వారా నోట్లుతీసుకొనుచుండెడువాడు. ఇంగ్లండులో నోటరీ పదవి అతి ప్రాచీనమైనది. ఎడ్వర్డు - III కాలమందే ఈ పదవిని గురించిన ప్రస్తావన కలదు. ఆంగ్ల నోటరీ మత సంబంధమైన అధికారి, అతనిని కాంటర్ బరీ ఆర్చి బిషపు, విజ్ఞాన శాఖాధిపతి ద్వారా నియమించును. ఇతని విధులలో ముఖ్యమయినది పత్రముల ధ్రువీకరణకు సంబంధించిన సాక్ష్యమును సేకరించుట. మత సంబంధ కోర్టుల రిజిస్ట్రారులందరు నోటరీలై ఉండవలయును. కాని నోటరీ యొక్క విధులు ప్రధానముగ లౌకిక సంబంధములు నోటరీ యొక్క సాధారణ విధులు ప్రమాణీకరణము అవసరమగు లేదా వాంఛితమగు అన్ని చర్యలను ఒప్పందములను స్వీకరించుట, వానిని ప్రమాణీకరించుట, వాటి తేదీలను స్థిరపరచుట, మూల పత్రములను భద్రపరచుట, మూల పత్రముల కాపీలను ప్రమాణీకరించుట, చాలా దేశములలో నోటరీ ప్రమాణీకరించిన పత్రములు సాక్ష్యము క్రింద తీసికొనబడును. కాని ఆంగ్ల న్యాయస్థానములలో వాటికంత విలువ లేదు. ఆంగ్ల న్యాయస్థానములు కొన్ని కేసులలో నోటరీ యొక్క సీలును న్యాయ సంబంధముగా గుర్తించును. కాని, పత్రములోని అంశములు తప్పక వాస్తవములని పరిగణింపబడవు. ఆంగ్ల నోటరీ యొక్క విధులలో అతి ముఖ్యమైనది విదేశ వినిమయ పత్రములు ఆమోదింప బడనప్పుడును, వాటిపై చెల్లింపులు జరుగనప్పుడును, ఆక్షేపణను తెలియపర్చుట, ఆ పత్రము పొందిన వ్యక్తి సొమ్మును రాబట్టు కొనుటకు నోటరీ ఆక్షేపణ తెలుపవలెను. ప్రస్తుతము నోటరీ యొక్క విధులు సొలిసిటరుచే నిర్వహింప బడుచున్నవి.

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో, కొలంబియా డిస్ట్రిక్టులలో నోటరీలను అధ్యక్షుడు నియమించును. రాష్ట్రములలో ఆయా గవర్నర్లు నియమింతురు. ఫ్రాన్సులోను సార్వజనిక అధికారమునకు ప్రమాణీకరణము నోటరీ చేయును. ఓ.న.

నోటీసు : ప్రధానముగ ఒక విషయము యొక్క పరిజ్ఞానమును సూచించునది. 'నోటీసు' (సూచన) అనబడును. ఉదా: జుడీషల్ నోటీసు అనగా ఏవేని అంశములు గాని సంఘటనలుగాని రుజువు పరచ నక్కర లేకయే కోర్టుచే గుర్తింపబడుట. దేశమునందుండు రాష్ట్రముల పేర్లు; పార్లమెంటు, శాసన సభల సమావేశముల కార్య కలాపములు వంటి విషయములను రుజువు పరచ నక్కరలేదు.

ఏదేని విషయమును తెలియజేయుమార్గమును సూచించుటకు కూడ ఈ పదము వాడబడుచున్నది. ఉదా: తొలగింపు నోటీసు. అనగా భూకామందునకు కౌలుదారు, కౌలుదారునకు భూకామందు కౌలును అంతమెందించునప్పుడు ఇవ్వవలసిన నోటీసు. ఇట్లే వ్యాజ్య చర్య తీసుకొనుటకు ముందు ఇవ్వబడు నోటీసు మొదలగునవి చట్టానుసారము ఇవ్వవలసి ఉండును. ఉదా: ప్రభుత్వముపై వ్యాజ్యము తేవలెనన్న వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత సెక్షను 80 క్రింద రెండు మాసముల నోటీసు ఇవ్వవలెను. లేనిచో వ్యాజ్యము చెల్లనేరదు. వ్యాజ్య విచారణ నోటీసు వ్యాజ్యములో ఒక పార్టీ ఎదిరి పార్టీని తన వద్దనున్న పత్రములను కోర్టునకు వాయిదా నాటికి హాజరు పరుపమని కోరు నోటీసు మొదలగునవి.

సమతాత్మక సిద్ధాంతములలో నోటీసుకు ప్రాధాన్యత గలదు. ఒక వ్యక్తి స్వాధీనములో భూమి ఉన్నప్పుడు అతని హక్కులు ఎట్టివో తెలుసుకొనకుండా ఆ భూమి స్వత్వదారునుండి ఎవరయిన క్రయము చేసిన ఆ క్రేతకు ఆ స్వాధీనముగల వ్యక్తి హక్కులు ఎట్టివో తెలిసి ఉన్నట్లే సమతాత్మక సిద్ధాంతము పరిగణించును. ఆ హక్కులు ఈ విధముగ పరిరక్షింపబడును.

నోటీసులు అభివ్యక్త నోటీసులు గాని అన్వయిక నోటీసులుగాని కావచ్చును. కేసు పరిస్థితులనుబట్టి విషయ పరిజ్ఞానమున్నట్లు భావింపబడును. ఉదా: ఏజెంటుకు నోటీసు ఇచ్చిన అతని యజమానికి నోటీసు ఇచ్చినట్లు భావింపబడును. యజమానికి గల నోటీసు అన్వయిక నోటీసు. ఓ. న.

నౌకకు చేర్పుదల-రైలుకు చేర్పుదల : ఎఫ్.ఓ.బి.; ఎఫ్.ఓ.ఆర్. (ఫ్రీ ఆన్ బోర్డ్; ఫ్రీ ఆన్ రైల్) అనునవి సంక్షిప్త ఆంగ్ల పదములు. వస్తు విక్రయ ఒప్పందములలో వస్తువులను నౌకద్వారా గాని, రైలు ద్వారా గాని చేర్చవలసి వచ్చినపుడు అట్లు చేర్చుట కగు ఖర్చులు వస్తువులను విక్రయించిన వ్యక్తి చెల్లింపవలెనని సూచించును. అనగా సరుకును నౌకకు చేర్చుటకును రైలుకు చేర్చుటకును అగు ఖర్చులు వస్తువులను అమ్మిన వ్యక్తియే భరించవలెను.

వస్తువులను కొన్న వ్యక్తి చెల్లింప నక్కరలేదు. అనగా, ధరను నిర్ణయించుకొనుటలో ఈ షరతును గమనించియే పక్షకారులు వ్యవహరించిరని భావము. ఓ. న.

నౌకావాహకము : చూ. వాహకములు, నౌకా వాహకములు.

న్యాయ పరామర్శకుడు : అనగా న్యాయస్థాన హితుడు. ఇది న్యాయశాస్త్ర పదము. సాధారణముగ న్యాయాలయము కోర్కెపై న్యాయ శాస్త్రమందు ప్రత్యేక పరిజ్ఞానము కలిగియుండి అందు జరుగుచున్న ఏదేని వ్యాజ్యములో ఆ చర్యలతో ఎట్టి సంబంధమును లేకనే వ్యాజ్య విచారణ సమయమందు ఆ వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన అంశముపైగాని న్యాయ సూత్రమునకు సంబంధించిన విషయముపైగాని స్థానిక ఆచారము లేక పూర్వ నిర్ణయముల ప్రభావమును గూర్చి గాని, సరియైన సమాచారమును తెలుపుటలో న్యాయాలయమునకు సహాయము జేయు న్యాయవాదిని 'న్యాయ పరామర్శకు' డందురు. పక్షకారులు తమ వాదమును తెలియజేయుటకు న్యాయవాదులను ఏ కారణము చేతనయినా నియోగించు కొనని పరిస్థితులలో న్యాయాలయముచే న్యాయపరి రక్షణకు న్యాయ పరామర్శకులు నియోగింపబడుదురు. ఓ. న.

న్యాయమూర్తి : చూ. జడ్జి - పు. 30

న్యాయవాద వృత్తి : ప్రాచీన ఆర్యుల కాలములోను, తదుపరి మొగలాయి చక్రవర్తుల పరిపాలనములోను, ఇటీవలి ఆంగ్ల పరిపాలనములోను, నేడును, న్యాయాలయము లలో న్యాయశాస్త్రమును విపులీకరించి, అన్వయింప చేయుటకై, కక్షిదారుల పక్షమవలంబించి వాదించుట వృత్తిగా పరిగణింప బడుచూ యున్నది.

ధర్మశాస్త్రములలో మనకు మనుస్మృతి ఆది గ్రంథము. ధర్మశాస్త్రము రాజ్యధర్మము, వ్యవహార ధర్మము, అని రెండు భాగములుగా విభజింప బడినది. వ్యవహార ధర్మములో పెక్కు నిబంధనలు గలవు. ప్రస్తుతము ఆచరణలోనున్న సివిల్, క్రిమినల్ వంటి విభజనలు, ప్రాచీన కాలములో, మను ధర్మశాస్త్రములో చేయబడినట్లు తెలియు చున్నది.

ధర్మశాస్త్రమును, అన్వయింప చేయుటలో నాలుగు సూత్రములను నిర్దేశించిరి. 1. ధర్మ నిబంధనలకు రాజైనను, పేదైనను కట్టుబడి ఉండవలసినదే. ఈ సూత్రమే ఆంగ్లమున 'రూల్ ఆఫ్ లా' అని పేర్కొనబడినది. 2. సార్వజనిక న్యాయము గలదను భావన. ఈ సూత్రమే ఆంగ్లమున 'కామన్ లా' అని పిలువబడుచున్నది. 3. ఆచారమును పాటించుట. ఈ సూత్రమే ఆంగ్లమున 'కస్టమ్' అని పేర్కొనబడినది. 4. రాజు శాసనము యొక్క పరమ ప్రామాణికత. దీనినే ఆంగ్లమున 'స్టాట్యూట్ లా' యందురు. పైన పేర్కొనిన నాలుగు సూత్రముల ననుసరించి దైనందిన జీవితములో ధర్మశాస్త్రము ఆచరణలో పెట్టబడినది. వ్యవహార భాషలో ఋణి, ఋణదాత - డెట్టర్ & క్రెడిటర్, క్రయ విక్రయములు - సేల్ & పర్చేస్, ఉమ్మడి వ్యాపారము పార్ట్‌నర్ షిప్, సీమ వివాదము - లాండ్ డిస్ప్యూట్, వాక్పారుష్యము-అబ్యూస్, దండ పారుష్యము - అసాల్ట్, స్వామిపాల వివాదము - డిస్ప్యూట్ బిట్వీన్ మాస్టర్ & సర్వెంట్, సాహసము-క్రైమ్, స్త్రీ సంగ్రహణము-అబ్డక్షన్, కిడ్‌నేపింగ్ & ఆడల్టరీ, స్త్రీ పురుష ధర్మము-డ్యూటీస్ ఆఫ్ హస్బెండ్ వైఫ్. ఈ విభాగములుగాక వారసత్వములో, దాయ విభాగము, స్త్రీ ధనము మొదలైన విభాగములు ఏర్పరచిరి. మనువుగాక, యాజ్ఞవల్క్య, కాత్యాయన, వసిష్ఠ నారద మునులుకూడ ధర్మశాస్త్ర ప్రవక్తలు. ప్రపంచ విఖ్యాత ధర్మశాస్త్ర కర్తలుగా మోజస్, కన్ఫూషియస్, మనువులను నేడు సర్వత్రా అంగీకరించుచున్నారు. వీరి శిలా విగ్రహములను న్యూయార్క్ హైకోర్టుభవన ప్రాంగణమున వీరిని విఖ్యాత స్మృతి కర్తలుగా పరిగణించి, ప్రతిష్ఠించిరి. వ్యాజ్యములను జరుపునప్పుడు ధర్మశాస్త్ర పారంగతులగు వ్యక్తులను న్యాయవాదులుగ నియమించుట, అనాదినుండి ఆచారముగా వ్యాప్తిలో నున్నది. ధర్మశాస్త్ర గ్రంథకర్తలు, న్యాయవాదుల లేదా ప్రాడ్వివాక్కుల ప్రావీణ్యతను గురించి ఉదాహరించియుండిరి. రాజదర్బారులలో నిందితుని మీద అభియోగములు, సంజాయిషీలు, తీర్పులు, వీటిని వ్రాయుటకు లేఖకులు ఉండిరి. లోక ధర్మము ననుసరించి, ధర్మస్థాపన జరుగుచుండెను. భారత పురాణ ఇతిహాసములలో ధర్మమును గురించి, పెక్కు ప్రస్తావనలు కలవు. రాజసభలో పండితులు, మంత్రివర్యుల సమక్షములో తీర్పులను, ఇచ్చుచుండిరి. ధర్మశాస్త్రములో పండితులను వాది ప్రతివాదులు తమకు న్యాయవాదులుగా ఏర్పాటు చేసుకొనవచ్చును. వీరినే ప్రతినిధులు లేదా నియుక్తులని పిలుచుచుండిరి. ఈ నియుక్తులు వారి విద్యా కౌశల్యము, పాండిత్యముచేత, జీవనమును సాగించెడి వారు. మను ధర్మశాస్త్రములో వీరిని 'ధర్మ వణిక్కులు' అనగా ధర్మశాస్త్ర వ్యాపారులు అని వ్యాఖ్యానించి యుండిరి. నారద, ధర్మ సూత్ర వ్యాఖ్యాన కర్త అసహాయుడు వ్రాసిన గ్రంథములో శ్రీధర మహీధరుల వ్యాజ్యము పాటలీపుత్ర రాజ్య సభలో జరిగినట్లుగను, అందులో శ్రీధరు తరపున స్మార్థశేఖరుడును, మహీధరు

తరపున స్మార్థధుర్ధరుడును వాదించునటుల చెప్పబడి యున్నది (చూ. పు. 48). శుక్రనీతి గ్రంథములో నియుక్తుల విషయము ప్రస్తావింపబడి యున్నది. వీరికి వివాదములో నున్న ఆస్తి విలువనుబట్టి అందు 5% లేదా 7% పారితోషికముగ ఒసగుట ఆచారముగా నున్నట్లు తెలియు చున్నది.

మొగల్ రాజ్య పాలనములో జిల్లా కోర్టులను, పంచాయితీ కోర్టులను ఏర్పరచిరి. వీటిలో, వాది ప్రతివాదుల తరపున వాదించుటకు వకీళ్ళను ఏర్పాటు చేసుకొను చుండిరి. వకీలు అనగా, హిందూస్థానీలో ఏజెంటని అర్థము. వీరికి దావా కిమ్మత్తులో, కొంత శాతము వకీలునకు పారితోషికముగా ఇచ్చెడివారు. జిల్లా కోర్టు అధికారుల యెదుట హాజరగుటకు, వాదించుటకు, వకీలునకు, కావలసిన విద్యా నిబంధనములను ఏర్పరచిరి. మొగల్ రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైన తరుణమున అనగా, 1600 సంవత్సరమున బ్రిటిష్ ఈస్టు ఇండియా కంపెనీవారు వ్యాపారస్థులుగా ఈ దేశమునకు వచ్చి మొగల్ నవాబు వద్దనుంచి జమీందారీలను గుత్తకు తీసికొని, వారు ప్రత్యేక కోర్టులను స్థాపించిరి. వీరు ఈ జిల్లా కోర్టులకు న్యాయాధిపతులను నియమించుటకు వీరి ఎదుట, హాజరగు వకీళ్ళకు కావలసిన విద్యా నిబంధనలను నిర్ణయించుటకు హక్కులను పొంది యుండిరి. వ్యాపారము పెరుగుటవలనను, రాజకీయములలో ప్రవేశించుట వలన వ్యవహారములు ఎక్కువగుట చేతను, సదర్ కోర్టులను ఏర్పాటుచేసిరి. జిల్లా కోర్టునుంచి అప్పీళ్ళు, ఈ సదర్ కోర్టుకు వచ్చెడివి. కంపెనీ ఉన్నతాధికారులే యీ కోర్టు న్యాయమూర్తులుగా వ్యవహరించెడివారు. ఈ సదర్ కోర్టులో వకీళ్ళు హాజరగు చుండిరి. ఈ కోర్టును రెండు భాగములుగా విభజించిరి :

1. సదర్ దివానీ అదాలత్ - ఇందు రెవిన్యూ, సివిల్ వ్యవహారములు విచారింపబడెడివి.

2. సదర్ నిజామత్ అదాలత్, లేక ఫౌజుదారీ అదాలత్ - ఇందు క్రిమినల్ వ్యవహారములు పరిష్కరింపబడు చుండెను.

కలకత్తా(1774)లోను, మద్రాసు(1800)లోను సుప్రీమ్ కోర్టును ఏర్పాటు చేసిరి. ఈ కోర్టు ఎదుట హాజరగుటకు, వాదించుటకు. ఏ అర్హత లుండవలెనో, ఎంత మందిని ఏ షరతులమీద వాదించుటకు అనుమతింప వచ్చునో వీటికి తగిన నిబంధనలు ఏర్పాటు చేయుటకు సుప్రీమ్ కోర్టులకు హక్కులు ఇవ్వబడెను. ఇంగ్లండు, ఐర్లాండ్, స్కాట్‌లాండ్ దేశములలో బారిష్టరుగా, అటార్నీగా, సొలిసిటరుగా నమోదైన వారు ఈ సుప్రీమ్ కోర్టులలో హాజరగుటకు అనుమతి పొందిరి. వీరికి ఇవ్వవలసిన ఫీజులు నిర్ణయించే హక్కు సుప్రీమ్ కోర్టుకు యుండెను. ఇదివరలోవలె జిల్లా కోర్టులలోను, సదర్ దివానీ అదాలతులలోను, సదర్ ఫౌజుదారీ కోర్టులలోను వకీళ్ళు హాజరగుచుండిరి. వకీళ్ళతో బాటు 1800 నుంచి బారిష్టరులు, అటార్నీలు, సొలిసిటరులు కూడ ఈ కోర్టులలో హాజరగుచుండిరి. కాని వకీళ్ళు మాత్రము సుప్రీమ్‌కోర్టులో వాదించుటకు వారికి అనుమతి లేకుండెను.

ఈ పరిస్థితులలో 1861 లో (24, 25 విక్టోరియా ప్రకరణము 104 అయిన) హైకోర్టు చట్టము అమలులోనికి వచ్చెను. ఈ చట్ట నిబంధనల ప్రకారము, ఇదివరలో ఏర్పాటు చేయబడిన, సుప్రీమ్ కోర్టు, ఫౌజుదారీ అదాలత్, సదర్ అదాలత్‌లు రద్దు చేయబడినవి. అప్పటివరకు అమలులో నున్న చట్టములు, బ్రిటిష్ రాణి చేసిన చట్టములు, చార్టరులు, ముందుకూడా అమలులో ఉండునని నిర్దేశించిరి. క్రింది కోర్టులమీద హైకోర్టునకు అజమాయిషీ హక్కు యివ్వబడెను. హైకోర్టులో హాజరయ్యే అటార్నీలకు, ఫీజు నిర్ణయించే అధికారముకూడ వీరికి ఒసగబడెను. కాని అడ్వకేటుల యొక్క వకీళ్ళయొక్క ప్రస్తావనలేదు. హైకోర్టు చట్టమును అనుసరించి 1862 జూన్ 26 న లెటర్సు పేటెంటు జారీ చేసిరి. దీనివలన, అడ్వకేట్లకు, వకీళ్ళకు, అటార్నీలకు పట్టా యిచ్చు హక్కులను హైకోర్టులకు ఇచ్చిరి. ఈ పట్టాలు పొందుటకు అర్హతలు, తగు కారణముల చేత ఆ పట్టాలను రద్దు చేయుటకు అధికారము ఇవ్వబడినది. సివిల్, క్రిమినల్, రెండింటిని వేర్వేరు భాగములుగ విభజించిరి. ఇదివరలో సుప్రీమ్ కోర్టులో హాజరగు అడ్వకేట్లు, అటార్నీలకు ఈ హైకోర్టులో హాజరగుటకు మరల వకీళ్ళుగా నమోదు చేయించుకొను హక్కు ఇవ్వబడినది. కాని వీరు ఒరిజినలు దావాలలో హాజరగుటకు వీలు లేకుండెను. అప్పీలు కోర్టులో మాత్రమే వారు హాజరగుటకు అనుమతింపబడెను. బారిష్టరులు, అటార్నీలు కూడ వకీళ్ళుగా వారి పేర్లను నమోదు చేయించుకొనవలసి ఉండెను.

ఈ నిబంధనలు, న్యాయబద్ధముగా లేనందున 1861 లెటర్సు పేటెంటును రద్దుపరచి 1865 డిసెంబరు 25 న కొత్త లెటర్సు పేటెంటును జారీ చేసిరి. దీని క్లాజు (9) ప్రకారము హైకోర్టు అధికారులకు అడ్వకేటులకు, వకీళ్ళకు, అటార్నీలకు పట్టాలను ఇచ్చు హక్కులు ఇవ్వబడినవి. క్లాజు (19) లో సరియైన వ్యక్తులకు అర్హతలుగల పట్టాలిచ్చుటకు, తగు కారణము యున్నపుడు వారి పేర్లను పట్టా జాబితాలనుంచి తొలగించుటకు అధికారమివ్వబడెను.

హైకోర్టువారు చేసిన నిబంధనల ననుసరించి, వకీళ్లు, అప్పీలు కోర్టులోనే గాక, ఒరిజినలు (అనగా ఆరంభిక) దావాలలో కూడ వాదించుటకు అనుమతించబడిరి. ఈ లెటర్సు పేటెంటును చట్టరీత్యా రద్దు చేయుటకు సవరణ లేక మార్పు చేయుటకు ప్రభుత్వమునకు అధికారము కలదు. ఇట్టి అధికారమును పురస్కరించుకొని, 1879 లో 18 వ లీగల్ ప్రాక్టీషనర్సు చట్టమును అమలు పరచిరి. ఈ చట్టముయొక్క నిబంధనలను అనుసరించి అడ్వకేటులు, వకీళ్లు, హైకోర్టు అజమాయిషీలో ఉన్న క్రింది కోర్టులలో వాదించుటకు అవకాశము కలిగిఉండుటకు, ఇతర హైకోర్టుల యందును, ఆయా కోర్టుల అనుమతితో వాదించుటకును, వసతులు కల్పింపబడెను. సెక్షను 24 ప్రకారము హైకోర్టునకు వారి కోర్టులలో హాజరగు అడ్వకేటులకు, ప్లీడరులకు ముక్తియార్ లేక అటార్నీల ఫీజులను నిర్ణయించు అధికారము ఇవ్వబడినది. నంబెరిమాళుచెట్టి, ఎదిరి నరసింహాచారి (31 మద్రాసు ఫుల్ బెంచి 698) తీర్పు ననుసరించి వకీళ్ళు కూడ హైకోర్టు ఒరిజినలు దావా కోర్టులలో హాజరై వాదించుటకు అభ్యంతరములేదని తీర్మానించిరి. ఆటార్నీలను, ఒరిజినల్ కోర్టులో హాజరగుటకు హైకోర్టువారు అనుమతించుటకు హక్కు గలదనియు తీర్మానించిరి. బారిష్టరులు, అటార్నీలు, మాత్రమే హైకోర్టు ఒరిజినల్ కోర్టునందు వాదించవచ్చునను అపోహ ప్రబలియుండెను. ఇంగ్లండులో లా చదివి వచ్చినందువలన వారు మేధావులనియు వారికి ప్రత్యేకమైన అభిమానము చూపవలెననియు, ఈ బారిష్టరుల తీవ్రమైన వాంఛ. దీనికి తగినట్లుగానే కోర్టులలో వారికి ప్రత్యేక వసతులు, సౌకర్యములు కలిగించిరి. ఈ ప్రత్యేకత వారికి ఇటీవలి వరకు వుండెడిది. బారిస్టరులకు, వకీళ్ళకు, విద్యా నిబంధనలలో ఎటువంటి వ్యత్యాసము లేదు. లా కాలేజీలనుండి, హిందూ ధర్మ శాస్త్రములో అగ్రశ్రేణిలో ఉత్తీర్ణులైన వకీళ్లు వచ్చుచుండిరి. వి. భాష్యం అయ్యంగారు, టి. ముత్తుస్వామయ్యరు, ఈ కోవలోనివారు. విద్యలో బుద్ధి సూక్ష్మతలో వీరు బారిష్టరులకు ఏ మాత్రము తీసిపోరు. వకీళ్లు కూడ ప్రవీణులని నిరూపించుకొనిరి.

ఇన్‌సాల్వెంటు కోర్టులో వకీళ్ళు హాజరగుటను గురించి వాదోపవాదములు జరిగెను. ఇన్‌సాల్వెంటు కోర్టులో హాజరగుటకు వీలు లేదని 1925 లో మద్రాసు హైకోర్టు ఫుల్ బెంచి తీర్పు ఇచ్చినది.

లీగల్ ప్రాక్టీషనర్సు చట్టము (1879) లో రెవిన్యూ కోర్టులలోను, హైకోర్టుగాక, ఇతర కోర్టులలోను హాజరగుటకు ప్లీడరులకు ముక్తియారులకు, కావలసిన విద్యా నిబంధనలను, సనద్ పొందుటకు వలయు ఫీజులు, షరతులు మొదలగునవి చేయుటకు హైకోర్టునకు హక్కు ఇవ్వబడినది. ఈ పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులైన వారికి హైకోర్టు వారు, సనదులను యోగ్యతా పత్రములను ఇచ్చుచుండిరి. ప్రతి యేడు ఫీజు చెల్లించి ఈ సనదులను అమలులో ఉంచుకొనుచుండిరి. ఈ సనదులలో ప్లీడరులకు ఏ కోర్టులో, ఏ జిల్లాలో హాజరగుటకు అనుమతి ఇవ్వబడి యున్నదో, నమోదు చేయబడి యుండును. వీరి సనదులను తగు కారణము చూపి రద్దు చేయుటకును, హైకోర్టునకు అధికారము ఉన్నది. క్రిమినల్, వ్యవహారములలో దోషిగా, నిర్ణయింపబడినచో, నిజాయితీ లేని వ్యక్తిగా నిరూపింపబడినచో వీరి సనదు రద్దు చేయబడును.

స్త్రీలు కూడా వకీళ్లుగా నమోదు కావచ్చని 1923 వ సంవత్సరమున 23 వ చట్టము ప్రకారము అధినియమించిరి.

వకీళ్ళ ఫీజు బకాయి పడినచో, రాబట్టుకొను హక్కు 1926 వ సంవత్సరము 21 చట్టము ప్రకారము వకీళ్ళకు చేకూరెను.

ఇండియా బార్ కౌన్సిలు చట్టము (38) 1926 లో అమలులోనికి తేబడెను. ఈ చట్టము హైకోర్టు లందు అడ్వకేటుల జాబితాలో నమోదు కాబడిన ప్రతివారికి అన్వయించును. ఈ చట్టము క్రింద నమోదైన ఏ అడ్వకేటైన ఒరిజినలు, ఇన్‌సాల్వెన్సీ అప్పెల్లెట్, క్రిమినల్ మొదలైన అన్ని కోర్టులలోనుహాజరై వాదించుటకు అధికారము ప్రసాదించబడెను. అడ్వకేటులుగా ఉండుటకు అర్హతలు, నిబంధనలు హైకోర్టులు నిర్ణయించును. అడ్వకేటుల జాబితాలను కోర్టువారు భద్రపరతురు. అడ్వకేట్లను అడ్వకేట్ల జాబితాలోనుంచి తొలగించుటకు హైకోర్టుకు హక్కు కలదు. అడ్వకేట్ల ప్రవర్తన విషయములో హైకోర్టు న్యాయమూర్తులు ఈ బార్ కౌన్సిల్ చే విచారణ చేయించి వారి సలహా పొందవచ్చును. బార్ కౌన్సిలుకు సభ్యులుగా నిలుచుటకు ప్రతి అడ్వకేటునకు హక్కు గలదు. ఈ కౌన్సిలుకు, ఎన్నికైన సభ్యులు, హైకోర్టు వారిచే ప్రత్యేకముగా నియమితులైనవారు కలసి, బార్ కౌన్సిలుగా వ్యవహరింతురు. ఈ బార్ కౌన్సిలు, రాష్ట్రీ వారిగా, ఆయా హైకోర్టులకు అనుబంధముగా ఉండును. ఒక రాష్ట్రీపు బార్ కౌన్సిలుకును, మరొక రాష్ట్రీపు కౌన్సిలుకును సంబంధము లేకుండెను. స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన తర్వాత కూడ అఖిల భారత స్థాయిలో కేంద్రీయ బార్ కౌన్సిలు లేకుండెను. ఒకే వృత్తిలో నుండు అడ్వకేట్లకు అఖిల భారత స్థాయిలో బార్ కౌన్సిలు అవసరమని గుర్తించిరి. సుప్రీమ్ కోర్టు వచ్చిన తరువాత ఈ కోర్టులో హాజరగుటకు

ప్రత్యేక నిబంధనలు ఏర్పరచిరి. ఈ న్యాయవాద వృత్తి ఔన్నత్య దృష్ట్యా, అఖిల భారత 1961 వ సంవత్సరపు 25 వ అడ్వకేటుల చట్టము అమలులోనికి వచ్చెను.

ప్రతి రాష్ట్రమునకు ఒక బార్ కౌన్సిలును ఏర్పరచిరి. దీనికి అధ్యక్షుడు, ఉపాధ్యక్షుడు కలరు. అఖిల భారత బార్ కౌన్సిలని ఒకటి ఏర్పరుప బడెను. దీనికిని అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షులు కలరు.

రాష్ట్రి బార్ కౌన్సిలు వారికి కొన్ని కర్తవ్య బాధ్యతలను ఏర్పరచిరి. అఖిల భారత బార్ కౌన్సిలునకు కూడ ఇట్టి నిబంధనలు ఏర్పరచిరి. వృత్తినియమములు, అర్హతలు, న్యాయశాస్త్ర విద్యాభివృద్ధి మొదలగునవి వీరి క్షేత్రాధికారము లోనివి. అడ్వకేటులను రెండు భాగములుగా విభజించిరి : సీనియరులు, జూనియరులు. సుప్రీమ్ కోర్టులో ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చుసరికి సీనియరులుగా ఉన్నవారు ఈ చట్టము క్రింద సీనియరులుగా పరిగణింపబడుదురు. రాష్ట్రి బార్ కౌన్సిలు, సీనియారిటీ వారీగా, అనగా అడ్వకేటుగా నమోదైన తేది ననుసరించి అడ్వకేటుల జాబితాలను తయారు చేయవలెను. ఒక రాష్ట్రపు బార్ కౌన్సిలులో నమోదైన అడ్వకేటు ఇంకొక రాష్ట్రపు బార్ కౌన్సిలులో తన పేరు నమోదు చేయుమని కోరవచ్చును. అఖిల భారత, అడ్వకేటుల జాబితాలను, ఈ అఖిల భారత బార్ కౌన్సిలు వారు తయారు చేయవలెను. దీనికి రాష్ట్రి బార్ కౌన్సిలు నుంచి పేరులను సేకరించెదరు. అడ్వకేటులుగా పట్టాలు పుచ్చుకుని ఆ జాబితాలలో పేరు నమోదైన వారే న్యాయవాద వృత్తిని కొనసాగించుటకు చేయుటకు అర్హులు. ఇతరులకు హక్కు లేదు. హిందూ దేశములో ఏ కోర్టులోనైన వీరు వృత్తి నవలంబించవచ్చును. అటార్నీలకు, వారి అర్హతలు, విధులు నిర్ణయించుటకు, కలకత్తా, బొంబాయి హైకోర్టులకు మాత్రమే అధికార మివ్వబడినది. అఖిల భారత న్యాయవాద వృత్తిని ఒకే స్థాయిలోనికి తెచ్చి అడ్వకేటులను ఏర్పచిరి. వీరి కష్ట సుఖములను, లోటు బాటులను, చర్చించి సవరించుటకు అవకాశములు కల్పించిరి. నీతిని, వృత్తినియమములను అతిక్రమించిన వారిని దండించుటకు బార్ కౌన్సిలునకు అధికార మివ్వబడినది. బార్ కౌన్సిలు వారు శిక్ష విధించిన ఎడల వీరి తీర్పుపైన అఖిల భారత బార్ కౌన్సిలుకు అప్పీలు చేసుకొనుటకు అనుమతి కలదు. ఈ చట్టము ప్రకారము భారత దేశమంతటను అడ్వకేటులు తప్ప ఇతరులు న్యాయ స్థానమున వాదించుటకు వీలులేదు. మన రాజ్యాంగ చట్టము ప్రతి వృత్తి నవలంబించుటకు, ప్రాథమిక హక్కును ప్రసాదించినది.

కేంద్ర ప్రభుత్వము రాష్ట్రి ప్రభుత్వములు కావించు శాసన నిర్మాణము ఈ ప్రాథమిక హక్కు దృష్ట్యా చేయబడును. ఈ హక్కునకు భంగము వాటిల్లకుండ చూచుట న్యాయవాద వృత్తి యొక్క ముఖ్యమైన విధి.

ప్రతి దేశములోను, పౌర హక్కుల రక్షణ సంస్థలు నెలకొల్ప బడినవి. అంతర్జాతీయ ప్రాథమిక పౌరహక్కుల సంస్థయు కలదు. ఏ యే దేశములలో ఏ యే విధముగా ఈ హక్కులు కాపాడ బడుచున్నవో, వీటికి భంగము కల్పించుటకు ఎట్టి కుట్రలు జరుగుచున్నవో ఈ సంస్థ గమనించును. రాజకీయ నేరస్థులకు, వారు నిర్దోషులని నిరూపించుటకు సరియైన వసతులు అవకాశములు కల్పించుట ఈ సంస్థ యొక్క విధియై ఉన్నది. కా. కృ.

న్యాయవాది : చూ. న్యాయవాద వృత్తి - పు. 366.

న్యాయశాస్త్రము : ధర్మము అను పదము సత్ప్రవర్తన, కర్తవ్యము, న్యాయము, శాసనము, మతము, నైతిక నియమము, సదాచారము అను వివిధ అర్థములలో వాడబడుచున్నది. సత్ప్రవర్తనము అను అర్థములో ధర్మమునకు కర్మ సూత్రముతో సంబంధము కలదు. ఉత్తమ ప్రవర్తనకు సత్ఫలితమును, దుష్ట చర్యకు ఉచిత దండనమును తప్పక సిద్ధించి తీరునని కర్మ సూత్రములు చెప్పును. ప్రాచీన కాలమునుండి తమ కర్మల ఆచరణమును కూడ ధర్మ పదముచే వ్యవహరించు చుండుట కలదు. మన పూర్వులు ధర్మమును సాధారణ లౌకిక ధర్మము, అసాధారణ పారలౌకిక ధర్మము అని రెండు విధములుగ గుర్తించిరి. పారలౌకిక ధర్మము అనుభవము ద్వారాను, శాస్త్రమందును తెలియగలము. లౌకిక ధర్మము పూర్తిగ ఈ లోకమునకు సంబంధించి నిత్య జీవితములో అభ్యుదయము సాధించుటకు తోడ్పడునది. ప్రస్తుత ధర్మశాస్త్ర మంతయు లౌకిక ధర్మము పైననే ఆధారపడి యున్నది.

ధర్మపదమును విస్తృతార్థములో భావించిన, మనము నిర్వహించు ప్రతి నియమ బద్ధ చర్యయు అందు చేరును. అనగా మనము నిర్వహించు, లేక నిర్వహించ వలసిన చర్యలు ధర్మ ప్రమాణమునకు సరిపోవలెను. వ్యక్తులు విభిన్నములగు వాంఛలను, వాసనలను కలిగి యుందురు. అట్టి వైయక్తిక వాంఛలను, వాసనలను సామాజిక అవసరములతో సమన్వయించి, సామరస్యమును గూర్చి వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమును సార్వజనీనమునైనట్టిన్ని, సహేతుకము లైనట్టిన్ని సామాజిక నియమములకు లోబడునట్లొనర్చును.

'మనము చర్యల నిర్వహణకు ఏర్పరచు ఎట్టి నియమము నైనను, ధర్మమని అందుము,' అని హూకరు ధర్మ శాస్త్ర

వేత్త నుడివెను. బ్లాక్‌స్టన్ కూడ, 'ధర్మము సాధారణ భావములోగాని, సమగ్ర భావములోగాని ఒక చర్య యొక్క నియమమును సూచించును. అది సజీవమా కాదా, వివేచనము కలదా, లేనిదా, అను విచక్షణ లేకయే అన్ని రకముల చర్యలకు వర్తింపజేయబడుచున్నది' అని వ్రాకుచ్చెను.

ఈ భావములో ధర్మము వివిధ రకములు. అందు ముఖ్యమైనవి: 1. శాసనాత్మకము, 2. భౌతికము, లేక వైజ్ఞానికము, 3. సహజము లేక నైతికము, 4. సంప్రదాయాత్మకము, 5. ఆచారము, 6. ప్రయోజనాత్మకము లేక సాంకేతికము, 7. అంతర్జాతీయము, 8. రాజ్య ధర్మము.

రాజ్య ధర్మము నందే ధర్మశబ్దము వాడబడిన, న్యాయమునకు పర్యాయపదమగును. ఈ రాజ్య ధర్మమునందు సివిల్, క్రిమినల్, మిలిటరీ అను మూడు విభాగములు కలవు. ఈ మూడు విభాగములలోను సిద్ధాంత ధర్మశాస్త్రము, ప్రక్రియా ధర్మశాస్త్రము అని రెండు భాగములు గలవు. మొదటి భాగమునందు ధర్మ నియమములు, ప్రతిపాదింపబడును. ఈ నియమములను అమలు జరుపుటకు న్యాయ స్థానములందు జరుగవలసిన ప్రక్రియలకు సంబంధించినది రెండవ భాగము.

న్యాయ నియమముల ద్వారా వ్యక్తులకు సంక్రమించిన హక్కులు ఆస్తికి సంబంధించినవి, వ్యక్తుల బాధ్యతలకు సంబంధించినవి, వ్యక్తుల స్థితికి లేదా హోదాకు సంబంధించినవి కావచ్చును. ఓ. న.

న్యాయ శాస్త్రము-లోకోక్తులు : ఈ లోకోక్తులు ధర్మశాస్త్ర సామెతల వంటివి. ఇతర సామెతలకు వలెనే వీటికి కూడ కొన్ని సుగుణములు కొన్ని లోపములు ఉండును. ఇవి సత్యములను క్లుప్తముగను సారగర్భితముగను వివరించును. కాని ఇందలి సూత్రములు అవసరమగు మినహాయింపులు లేనందున భాగిక సత్యములు మాత్రమే. అందుచే వీటిని ధర్మశాస్త్ర మార్గదర్శకములుగ ఎల్లప్పుడును స్వీకరించుటకు వీలులేదు, అయిననూ వీటికి కొంత వరకు ప్రయోజనము లేకపోలేదు. ఇవి ప్రత్యేక ధర్మ సూత్రములను క్లుప్తముగను, ధారణ కనువుగను ఉండునట్లు ప్రవచించుచు సంక్షిప్త లేఖనమువలె భాసించి న్యాయవాదులకు ఉపయోగకరముగ ఉండును.

పాశ్చాత్య న్యాయ లోకోక్తులన్నియు సాధారణముగ లాటిను భాషలోనే ఉన్నవి. అవి సామాన్యముగ వ్యవహార న్యాయము నుండే రూపొందింపబడినవి. అందు ఎక్కువ వాడుకలో నున్న ముఖ్యమైనవి కొన్ని ఈ దిగువ వివరింపబడినవి :

1. 'ఏక్టస్ నాన్ ఫాసిట్ రియమ్ నిసి మెన్స్ సిట్ రియా' - మనస్సులో కిల్బిషము లేనిచో కార్యము దోషము నాపాదింపదు. నిషేధింపబడిన కార్యమును బుద్ధిపూర్వకముగ జేయుట లేదా దోషపూరిత ఉపేక్షతో చేయుట మనోకిల్బిషమునకు చిహ్నములు. ఇట్టి సదోష బుద్ధియే అపరాధములకు కారణభూతమై నేరస్థుని శిక్షాపాత్రుని చేయును. ఇట్టి సదోష బుద్ధియే లేనిచో కార్యము యాదృచ్ఛిక ఘటన అనియు నిందితుడు దండనీయుడు గాడనియు నిశ్చయించవలసి ఉండును.

2. 'సెసాన్తే రేషియోనే లేజిస్ సేస్సాత్ లెక్స్ ఇప్సా-హేతురాహిత్యము కాగా న్యాయ సూత్రము సమసిపోవును. నిర్హేతుకమై ధర్మము నిలువనేరదు. ఏ హేతువుపై ధర్మసూత్రము స్థాపింపబడెనో అట్టి హేతువును దృష్టియందుంచియే ఆ సూత్రమును ప్రవర్తింపజేయవలెను. ఎప్పుడు ఆ హేతువు తప్పిపోవునో అప్పుడే ఆ ధర్మసూత్రము కూడ నిష్ప్రయోజన మగును.

3. కమ్యూనిస్ ఎరర్ ఫాసిస్ జస్ - ప్రమాద జన్యమైనను అందరి ఆమోద ముద్రచే న్యాయ సూత్రము ప్రవర్తనీయమైనదగును. పూర్వదృష్టాంతము సరిగా లేకున్నను ఒక న్యాయ సూత్రము బహు కాలము నిలిచియుండి అందరి మన్ననలను పొందినచో ప్రామాణికతను సంతరించుకొని క్రమబద్ధమైన ధర్మమగును. దానిని ప్రవర్తింపజేయుట యుక్తమే అగును,

4. డి మినిమిస్ నాన్ క్యూరాట్ లెక్స్— స్వల్ప విషయములను ధర్మశాస్త్రము లెక్కచేయదు. ఈలోకోక్తి న్యాయపరిపాలనకు సంబంధించి ఒక ముఖ్యమైన ఆదర్శమును ప్రబోధించుచున్నది. లాంఛన ప్రాయమైన ప్రక్రియలకు ప్రాధాన్యము నిచ్చు ప్రవృత్తి న్యాయ వ్యవస్థయందు ఇప్పటికిని ఉండుట అందలి గణనీయమైన లోపమని ఎరుగదగును.

5. ఎక్స్ నూడో పాక్టో నాన్ ఒరితుర్ ఆక్టియో— న్యాయసమ్మతమైన ప్రతిఫలము లేని ఎట్టి ఒడంబడిక నుండి ప్రక్రియ ఉద్భవిల్లదు. అనగా న్యాయ రీత్యా అట్టి ఒడంబడిక అమలు జరుపబడదు, ఈ లోకోక్తి క్రమబద్ధమైన ఒప్పందమునకు న్యాయసమ్మతమైన ప్రతిఫలము ఆవశ్యకమని ప్రతిపాదించుచున్నది. ప్రతిఫల శూన్యమైన కరారును పాలించుటకు పక్షకారులకు బాధ్యతలేదు.

6. ఎక్స్ టర్పి కాజా నాన్ ఒరితుర్ ఆక్టియో— దోషపూరితమైన హేతువునుండి ప్రక్రియ ఉద్భవిల్లదు. ఒక ఒడంబడిక న్యాయమునకును, నీతికిని విరుద్ధమైనపుడు దానిని న్యాయాలయము అమలు జరుపదు, అట్టి ఒడంబడిక

క్రింద ఒసగబడిన ఆస్తిని తిరిగి రాబట్టుకొను చర్యలను న్యాయాలయము ఆమోదింపదు.

7. ఇగ్నో రెంషియా ఫాక్టి ఎక్స్‌క్యూజట్, ఇగ్నో రెంషియా జూరిస్ నాన్ ఎక్స్‌క్యూజట్ - వాస్తవిక విషయములను గురించిన అజ్ఞానము క్షంతవ్యము కాని, న్యాయసూత్ర విషయిక అజ్ఞానము క్షంతవ్యము కాదు.

8. ఇన్ జూరి నాన్ రిమోటా కాజా సెడ్ ప్రోక్సిమా స్పెక్టాతుర్ - అపరాధి తన అక్రమ చర్యయొక్క అపాయకర పరిణామములకు అన్నిటికీ బాధ్యుడు కాడు. నేరముతో ప్రత్యక్ష సంబంధము కలదని న్యాయ రీత్యా భావింపబడిన హానికే బాధ్యుడగుచున్నాడు. తదితరమైన హాని సుదూరమైనదిగ చెప్పబడును. దానిని గూర్చి న్యాయప్రక్రియా కలాపములలో బాధ్యత ఉండదు.

9. ఇన్ పారి డెలిక్టో పోషియోర్ ఎస్ట్ కండీషియో డిఫెండెంటిస్ - దోషము సమానముగా ఉన్నప్పుడు. స్వాధీన యుతపక్షము (ప్రతివాది) యొక్క స్థితి అనుకూల్యము గలదిగ ఉండును. కపట పూర్ణమగు అన్తరణ జరిగినపుడు ఇరుపక్షీయులు దోషాన్వితులే కాగా న్యాయాలయము వారిమధ్య తూష్ణీభావమును వహించును. ఎవరికినీ సహాయకారిగాదు. ఆ సందర్భములో ఎవరియొద్ద అన్తరణ జెందిన ఆస్తి ఉండునో అతని పరిస్థితి మెరుగుగా ఉండును.

10. ఇంటర్ ఆర్మా లేజిస్ సైలెంట్—అస్త్రఘర్షణలో న్యాయశాస్త్రము మౌనముద్రాంకితమగును. పరస్పర విజిగీషతో సంరంభించిన సైన్యముల మధ్య ధర్మశాస్త్రములు పాటింపబడవు. యుద్ధము విజృంభించినప్పుడు న్యాయము సడలును. న్యాయ వవ్యస్థ పటిష్టతకు శాంతి ఆవశ్యకమని ఈ లోకోక్తి ఉద్ఘాటించుచున్నది.

11. జూరిస్ ప్రిసెప్టా సుంట్ హేక్; ఆనెస్టీ వివేరె, అల్టేరమ్ నాన్ లెడేరె, స్యూమ్ క్విక్ ట్రిబ్యూరె - ఇవి ధర్మశాస్త్ర ఆదేశములు :

1. ఋజువుగ బ్రతుకుము, అనగా మనసావాచా కర్మణా సక్రమ మార్గమునే అనుసరించవలెను. నిష్కపట జీవనమే ఋజు జీవనము. 2. ఎవరికీ హాని చేయరాదు. 'పాపాయ పరపీడనమ్' అను ఆర్యోక్తిని పాటింపవలెను. 3. ఎవరిది వారికిమ్ము - అనగా చేసిన వాగ్దానములను చెల్లించవలెను.

12. నెసిసిటాస్ నాన్ హేబట్ లెజెమ్—అవసరము న్యాయము నుపలక్షించదు. అనగా అతి క్లిష్ట పరిస్థితిలో న్యాయోల్లంఘన తప్పనిసరి కావచ్చును. ఒక దుష్టుడు చంపుదునని బెదరించి 'ఆ' చే 'కా' యొక్క ఇంటి తాళమును బ్రద్దలు కొట్టించి ఆ ఇంట్లోని ధనరాశిని దొంగిలించును. ఇచట 'ఆ' ను శిక్షించుట తగదు. అతడు పరిస్థితుల ప్రాబల్యమునకు తల యొగ్గనే కాని బుద్ధి పూర్వకముగా నేరము చేయలేదు.

13. నెమో దత్ క్వి నాన్ హెబెత్-ఎవడునూ తనకున్న హక్కుకన్న అధికముగా ఇతరులకు సంక్రమింప జేయలేడు.

14. నల్లా పీనా సైనే లేజే - న్యాయము ప్రయుక్తముగాకుండ శిక్షను విధించరాదు. ఒక కార్యమును చేసినపుడు అది శిక్షార్హము కానిచో, తత్ పశ్చాత్ ప్రయుక్త న్యాయము వలన ఆ కార్యము నేరము కాజాలదు.

15. క్వి ఫాసిత్ పర్ ఏలియమ్, ఫాసిత్ పర్ సే - ఎవరు ఒరునిచే ఒక కార్యమును చేయించునో, వాడు స్వయముగా ఆ కార్యమును చేసినట్లే. అనగా న్యాయశాస్త్రములో అతనికి బాధ్యత ఉండునని భావము.

16. క్వి ప్రయర్ ఎస్ట్ టెంపోరె పోషియో ఎస్ట్ జూరె - క్రమాగత కాలములో ఎవరి వ్యవహారము ముందు జరిగినదో అతనిని న్యాయశాస్త్రము బలపరచును. ఉదా: ఒక భూకామందు తన ఆస్తిని మొదట 'ఆ'కు రూ. 5,000 కును, తరువాత 'ఈ'కి రూ 5,000 కు తనఖా ఉంచెను. తరువాత ఆ ఆస్తిని కోర్టు వేలములో అమ్మగా రూ 5,000 వచ్చినది. దీని 'ఆ' కు ఇవ్వవలెనా, 'ఈ' కి ఇవ్వవలెనా? 'ఆ' యొక్క తనఖా ముందు జరిగినందున అతనికే పూర్వత గలదు. అతని హక్కులకే ప్రాధాన్యత ఒసగబడును.

17. క్వాడ్ ఫియరీ నాన్ డెబెట్, ఫాక్టమ్ వాలెట్ - చేయకూడని పని చేయబడినప్పుడు ధర్మశాస్త్ర సమ్మతమే అగును. ఈ సూత్రమునకు నీతిశాస్త్రములో చేయకూడని పనియైనను, చేసినపుడు న్యాయశాస్త్రము ఆమోదించు సందర్భములు కలవని అర్థము. ఉదా: కుమారుడు ఒకడే ఉన్నపుడు అతనిని దత్తునిగా ఒసగరాదు. కాని, అట్లు చేసినచో ఆ దత్తతను హిందూ న్యాయశాస్త్ర మంగీకరించును.

18. రెస్పాండియో సుపీరియమ్—సేవకుని చర్యలకు యజమాని బాధ్యత వహింపవలెను.

19. సమ్మమ్ జుస్ సమ్మా అంజూరియా—న్యాయోల్బణము న్యాయ హానికే దారి తీయను. అనగా ప్రకృతి సిద్ధ సహజ న్యాయముచే సంస్కరింపబడని ధర్మము అధర్మమే అగును.

20. సూపర్ ఫిషిజ్ సోలో సెడిట్—భూమికి అనుబంధమైనది భూమికే చెందును. ఉదా: 'ఆ' యొక్క భూమిపై ఈ ఇల్లు గట్టిన, ఈ సూత్రము రీత్యా ఆ ఇల్లు 'ఆ' కే చెందును.

21. యుబి జస్ ఇబి రెమిడియమ్-ఎచట హక్కు కలదో అచట ప్రక్రియ ద్వారా పరిహారము కూడ లభ్యమగును. అనగా ప్రక్రియా అభావము వలన హక్కుకు భంగము వాటిల్లరాదు. అవసరమగుచో నూతన ప్రక్రియలను సృష్టించియైనా హక్కును న్యాయాలయము ప్రయోజనకారిగా ఒనర్పవలెను.

22. విజి లాంటి బస్ నాన్ డార్మి యెంటి బస్ జూరా సబ్ వీనియంట్—అప్రమత్తుడే ధర్మము వలన లాభమును పొందును. ప్రమత్తుడు తన హక్కులను పోగొట్టుకొనును.

23. వాలంటి నాన్ ఫిట్ ఇంజూరియా - క్షతికి అంగీకరించినవాడు తనకు గల్గిన క్షతికి పరిహారము కోరరాదు. ఉదా: 'అ' 'ఈ' తో మల్ల యుద్ధమునకు గడంగి కొన్ని ప్రహారములు చవిజూచి గాయపడెను. ఈ గాయములకు అతడు సిద్ధపడియే ఉన్నందున అతనికి నష్టపరిహారము కోరు హక్కులేదు. ఓ. న.

న్యాయిక ప్రతినిధి : చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఆస్తులకు యాజమాన్యము వహించి అతని ఎస్టేటుకు ప్రాతినిధ్యము నెరపు వ్యక్తులు 'న్యాయిక ప్రతినిధులు'. వ్యవహారప్రక్రియా సంహిత ప్రకారము ఈ క్రింది వ్యక్తులు న్యాయిక ప్రతినిధులు: 1. చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఆస్తికి న్యాయశాస్త్ర రీత్యా ప్రాతినిధ్యము వహించిన వ్యక్తి; 2. చనిపోయిన వాని యొక్క ఆస్తితో అనవసర జోక్యము కలిగించుకొన్న వ్యక్తి; 3. ప్రాతినిధ్యపు హోదాలో ఒక పార్టీ వ్యాజ్యము తెచ్చి, లేదా అట్టి పార్టీపై వ్యాజ్యము తేబడి, ఆ పార్టీ చనిపోయినప్పుడు అతని ఆస్తి ఏ వ్యక్తికి చెందునో ఆ వ్యక్తి.

భారత వారసత్వ చట్టము (1925) క్రింద చనిపోయిన వ్యక్తి వీలునామాను వ్రాసియుండిన ఆ వీలునందు పేర్కొనబడిన నిష్పాదకుడు న్యాయిక ప్రతినిధి. నిష్పాదకుని నియమించనపుడు, లేదా అతడు నిష్పాదకుడుగా ఉండుటకు అంగీకరించనప్పుడు, లేదా వీలునామా వ్రాయకుండానే ఒకడు మరణించినపుడు కోర్టుచే ఆ మరణించిన వ్యక్తి ఆస్తికి నిర్వాహకుడు (పరిపాలకుడు) నియమింపబడును. ఇతడు కూడ న్యాయిక ప్రతినిధియే.

వీలునామా కర్త తన ఆస్తులలో కొంతభాగమునకే వీలునామా వ్రాసినపుడు వీలునామా ఆస్తుల నిర్వాహకుడు వీలునామా వ్రాయని ఇతర ఆస్తులకు న్యాయిక ప్రతినిధి కాజాలడు. నిర్వాహకుడు లేనప్పుడు వారసుడు లేదా అనురిక్థగ్రాహియే చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఆస్తులకు న్యాయిక ప్రతినిధి అగును. వీలునామా క్రింద చనిపోయిన వ్యక్తి ఆస్తిలో కొంత భాగమే పొందిన అనురిక్తగ్రాహి చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఆస్తులన్నిటికి ప్రతినిధియే అగునని చెప్పవచ్చును.

చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఆస్తిపై ఎట్టి హక్కును లేని వ్యక్తి ఆ ఆస్తితో జోక్యము కలిగించుకొని దాని ప్రబంధకుడుగా వ్యవహరించిన, అతనికి ఆంగ్లమున 'ఇంటర్ మెడ్లర్' అందురు. ఇతనికి గూడ న్యాయిక ప్రతినిధికి ఉండు బాధ్యతలు ఉండును. చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఆస్తికి ప్రాతినిధ్యము వహించు ఉద్దేశము ఇతడు ప్రధానము. చనిపోయిన వ్యక్తి ప్రతినిధిగా ఉండు తలంపు లేక తనకే ఆస్తిపై స్వామ్యము కలదను భావముతో ఆ ఆస్తిని ఆక్రమించిన వ్యక్తికి న్యాయిక ప్రతినిధి బాధ్యతలు ఉండవు. ప్రాతినిధ్యపు హోదాలో ఒక వ్యాజ్యము తెచ్చిన లేదా ఒకనిపై తేబడిన ఆ వ్యక్తి చనిపోయినచో అతని వారసులు న్యాయిక ప్రతినిధులుగ వ్యాజ్యములో చేర్చబడుదురు. లేనిచో ఆ పార్టీకి సంబంధించినంతవరకు ఆ వ్యాజ్యము అంతమొందును. ఓ. న.

న్యాస చట్టము : 'ది ఇండియన్ ట్రస్ట్స్ ఆక్టు'-1882. న్యాస చట్టమునందు న్యాసములకు సంబంధించిన న్యాయావళి చట్టబద్ధ మొనర్పబడినది. 'ట్రస్టు' అను ఆంగ్ల పదమునకు విశ్వాసము అని సామాన్యమైన అర్థము. ఈ చట్టములో విశ్వాసముతో కూడుకొని ఆస్తి స్వామ్యమునకు అనుబంధముగ నుండెడి బాధ్యత అని అర్థము. విశ్వాసము నుంచిన వ్యక్తిని న్యాస కర్త అని (ఆథర్ ఆవ్ ట్రస్ట్), విశ్వాసముతో కూడిన బాధ్యతను స్వీకంచిన వ్యక్తిని న్యాసీ (ట్రస్టీ) అని, ఎవరి లాభము కొరకు బాధ్యత స్వీకరింపబడినదో వారిని లాభానుభోక్త (బెనిఫిషరీ) అనీ అందురు. ఉదా: 'అ' కు తన ఆస్తిలో కొంత భాగమును కొందరు పిన్నవయస్సులో నున్న బాలుర లాభము కొరకు వినియోగింప బడవలెనని సంకల్పమున్నది. కాని బాలురు ఆస్తికి యాజమాన్యము వహింపలేరు. అపుడు 'ఇ' అను వ్యక్తిని న్యాసీగా నియమించి ఆస్తి యొక్క లాభము బాలురకు సంక్రమించునట్లుగా, అస్తికి యాజమాన్యము వహింపవలెనని తెలియజేయవచ్చును. లేదా ఆ యాజమాన్య బాధ్యతను తానే స్వీకరింపవచ్చును. అట్లే అప్పటికి అనుద్భూతులుగా ఉండి రాబోవు కాలమందు ప్రభవించు వారి లాభము కొరకును, ఉన్మత్తులగు వారి లాభము కొరకును న్యాసము యుక్తమగుచున్నది.

న్యాసమును ఏర్పాటు జేయుటకు, అట్లు ఏర్పాటు జేయవలెనను నిశ్చితమైన ఉద్దేశము, న్యాసము సాధింపవలసిన ప్రయోజనము, లాభగ్రహీతల నిర్దేశము, న్యాస ఆస్తి, సుస్పష్టముగా వ్యక్తపరచవలెను. న్యాసకర్తయే న్యాసీగా

యుండనపుడు ఆస్తిని న్యాసీకి హస్తగతము చేయవలెను. స్థిరాస్తుల విషయమున, వీలునామా వలన గాని, రిజిష్టరు చేయబడిన లిఖితము వలన గాని, న్యాసమును ఏర్పాటు చేయవచ్చును. చరాస్తి విషయములో కూడ న్యాసమును అట్లే చేయవచ్చును, లేదా న్యాస ఆస్తి యందలి స్వామ్యమును న్యాసీకి అన్తరణ జేయుట వలన చేయవచ్చును.

ఆస్తిని కలిగి యుండుటకు అర్హత ఉన్న ఏ వ్యక్తియైనను న్యాసీగా ఉండవచ్చును. కాని న్యాసీకి వివేచించు బాధ్యత కూడ ఉన్నచో అతడు ప్రాప్త వ్యవహార దక్షత గలవాడై (మైనారిటీ తీరినవాడై) ఉండవలెను. న్యాస బాధ్యతను ఐచ్ఛికముగా మాత్రమే స్వీకరింప దగినది. ఒక సారి బాధ్యత స్వీకరించిన తరువాత కోర్టువారి అనుమతితో గాని, లాభగ్రాహి అనుమతితో గాని లేదా న్యాస పత్రము వలన తన కొసగబడిన అధికారము వలన గాని న్యాసము నుండి విరమించుటకు వీలుండును. అన్యథా అట్టి వీలు లేదు. ఆస్తి యాజమాన్యము విషయమున కోర్టువారి సలహాలను పొందవచ్చును.

న్యాసీ న్యాస ఆస్తిని సంరక్షించుటకు వసూళ్ళు చేయుటకు పిన్న వయస్సులో నున్న లాభగ్రహీత పోషణ సంరక్షణలకు ఆవసరమగు చర్యలు తీసుకొనుటకు సామాన్యముగ అధికారము గలదు. అధిక తమమైన అద్దెను రాబట్టునట్టి, 21 ఏండ్లకు మించని కాలావధి గలట్టి కౌలును మాత్రమే న్యాసీ యొసగవచ్చును.

న్యాసీకి అనేకమైన ముఖ్య బాధ్యతలు కలవు. అతడు న్యాస ఆస్తి యొక్క స్థితి గతులను అవగాహన చేసికొనవలెను. అవసరమైన చర్య లన్నిటిని తీసికొని న్యాస ఆస్తిని కాపాడ వలెను. లాభగ్రాహికి వ్యతిరేకముగా తాను న్యాస ఆస్తికి ఎట్టి హక్కులను ప్రతిపాదింప రాదు. న్యాస ఆస్తి వ్యర్థము కాకుండ చూడవలెను. ఆస్తి క్షయించెడి నట్టిదయిన లేదా వరుసగా ఒకరి తరువాత మరియొకరికి అనుభవ హక్కు గలుగునటుల అనేకుల హితము కొరకు ఉద్దేశింపబడినప్పుడు అట్టి ఆస్తిని ధన రూపము లోనికి మార్చి సరియైన సర్కారు పత్రముల యందు నిక్షేపించి, వానిపై వచ్చు ఆదాయమును లాభగ్రాహులకు అందజేయవలెను. లాభగ్రాహు లందరి ఎడల నిష్పాక్షికముగా వ్యవహరింప వలెను. న్యాసము యొక్క ప్రయోజనములను సాధించి న్యాస కర్త యొక్క చట్ట సమ్మతమైన సూచనల నన్నిటిని అమలు జరుపవలెను. ఆస్తికి సంబంధించిన లెక్కల నన్నిటిని జాగ్రత్తగా వ్రాసి ఉంచి లాభగ్రాహి కోరినప్పుడు చూపించ వలెను. న్యాస కర్త యొక్క చట్ట సమ్మతమైన సూచనలకు వ్యతిరేకముగా ప్రవర్తింపరాదు. న్యాసీ తన చర్యల వలన కలిగిన నష్టమును తానే భరింప వలెను. అక్రమముగా న్యాస ఆస్తిని పరాయత్తము జేసి తరువాత తానే తిరిగి అందలి స్వామ్యమును సంపాదించినచో ఆ ఆస్తి న్యాస బాధ్యతలకు లోబడియే ఉండును.

లాభగ్రాహికి ఆస్తి నుండి వచ్చు రాబడిని పొందుటకు, న్యాసమును అమలు జరిపించుటకు, న్యాస పత్రమును, ఆస్తి లెక్కలను చూచుటకు, ఆస్తిని స్వాధీనము చేసికొనుటకు, సరియైన న్యాసీల నియమింప జేయుటకు, న్యాసము నుల్లంఘించి నందుకు న్యాసీ పై చర్య తీసుకొనుటకు హక్కు గలదు. అంతే గాక న్యాస ఆస్తి న్యాసీ నుండి ఎవరికి సంక్రమించిననూ, ఆ ఆస్తి న్యాస బాధ్యతలకు లోబడి యుండునట్లు కోర్టు ద్వారా ప్రకటింపచేయించుటకు కూడ అతనికి హక్కు కలదు. కాని ఏ వ్యక్తియైనను ఆ ఆస్తి ట్రస్టు ఆస్తి అను పరిజ్ఞానము లేక, సద్భావ పూర్ణముగా ప్రతిఫలము నొసగి ఆస్తిని కొనిన ఎడల లాభగ్రాహి ఆ ఆస్తి పై తన హక్కులను గోల్పోవును. న్యాస ప్రకృతి గల బాధ్యతలు న్యాయ సూత్రముల వలన ఉపలక్షణ రీతిగా కూడ ఉద్భవింప వచ్చును. పరిస్థితులను బట్టి వ్యక్తుల ప్రవర్తనను బట్టి న్యాస బాధ్యతలు విధింప బడవచ్చును. ఉదా: 'అ' తన ఆస్తిని 'ఇ' కి అమ్మును. కాని క్రయ ధనమును మాత్రము 'ఉ' చెల్లించును. 'ఇ' యొక్క లాభము కొరకు 'ఉ' అట్టి వెలను చెల్లించనపుడు 'ఇ' ఆ ఆస్తి విషయములో 'ఉ' యొక్క న్యాసీ వలె వ్యవహరింప వలెను. అట్లే న్యాసీ న్యాస ఆస్తిని తన సొంత వ్యాపారము కొరకు వినియోగించినచో ఆ వ్యాపారము వలన సంపాదించిన లాభమును లాభగ్రాహికి సంక్రమింప జేయవలెను. అదే విధముగా ఒక కంపెనీ డైరెక్టరు తన పదవి నుపయోగించుకొని ఏదైన లాభమును సంపాదించినచో కంపెనీ వాటా దార్లందరి లాభము కొరకు ఆ సంపాదన పట్ల న్యాసీ వలె వ్యవహరింప వలెను. న్యాసములు, వాని ప్రయోజనములు సాధింపబడుటవలనను లేదా అసంభవము అగుట వలనను ప్రయోజనములను సాధించుట చట్టమునకు వ్యతిరేకమైనపుడు లేదా న్యాసము ఉపసంహరింపబడుట వలనను అంతమొందును.

వి. ల. రా.

న్యూసెన్స్: చూ. కష్టకము - పుట. 272

పంచాయితీ చట్టము: ఈ చట్టము గ్రామ స్వపరిపాలనకు సంబంధించినది. ఇది 1950 లో జారీ చేయబడినది. ఇందు 138 సెక్షనులు 4 షెడ్యూళ్ళు కలవు. ఇందు రెండవ అధ్యాయములో గ్రామ పంచాయితీ నిర్మాణము, ఎన్ని

కలు, సిబ్బంది, సమావేశములు మొదలగునవియు మూడవ అధ్యాయములో పంచాయితీల బాధ్యతలు, అధికారములు, నాల్గవ అధ్యాయములో పన్నుల ఆర్థికవిషయములు, ఐదవ అధ్యాయములో బాధ్యతా నిర్వహణ, అధికార వినియోగముల గురించియు మరి కొన్ని అధ్యాయములు ఇందు కలవు.

పంచాయితీ-నిర్మాణము: లోకల్ బోర్డు ఇన్‌స్పెక్టర్ 500 జనాభాకు పైబడియున్న ఏ ప్రదేశమును గాని, ఒక గ్రామము అని నిర్దేశించవచ్చును. అట్లు నిర్దేశించబడిన గ్రామముల పేర్లు మార్చవచ్చును. అట్టి ప్రతియొక్క గ్రామమునకు తప్పనిసరిగా ఒక గ్రామ పంచాయితీని ఏర్పాటు చేయవలెను. ఒక గ్రామమునకుగాని, లేక దగ్గరగా నున్న కొన్ని గ్రామములను కలిపికాని, ఈ గ్రామ పంచాయితీలను ఏర్పాటు చేయవచ్చును. 5000 జనాభాకు మించిగాని, రూ. 10,000 ల కంటె ఎక్కువ వరుమానము వచ్చునట్టిగాని, గ్రామముల యొక్క పంచాయితీలు మొదటి తరగతి పంచాయితీలుగా ఎంచబడును. ఈ గ్రామ పంచాయతీలు ఏర్పాటుచేయు ప్రదేశములతో మునిసిపాలిటీలు, కంటోన్మెంట్లకు జోక్యము లేదు.

ఎన్నికలు: పంచాయితీ సభ్యుల సంఖ్య జనాభానుబట్టి ఐదు మొదలు 15 వరకు నిర్ణయింపబడును. స్త్రీలకు, షెడ్యూలు కులములవారికి సభ్యత్వము ప్రత్యేకించబడును. శాసనసభ ఎన్నికలలో వోటు చేయుటకు అర్హత గల ప్రతి గ్రామస్థుడును ఆ గ్రామ పంచాయితీ సభ్యులను ఎన్నుకొనుటకు అర్హుడై ఉండును. ఎన్నికల కొరకు గ్రామములను ప్రత్యేక వార్డులుగా విభజించవచ్చును. వోటర్ల పట్టికగూడ వార్డుల ప్రకారము విభజింపవలెను. వోటర్ల పట్టికలో నమోదు కాబడిన ప్రతిఒక్కరును (ప్రభుత్వోద్యోగులు, జైలు శిక్ష విధింపబడినవారు, ఆనరరీ మేజస్ట్రేటులు, పంచాయతీకి పన్ను బకాయి పడినవారు, దివాలా దార్లు తప్ప) సభ్యత్వపు ఎన్నికకు నిలువవచ్చును. స్త్రీల నుండిగాని, అల్పసంఖ్యాక వర్గముల నుండిగాని, ఎవ్వరును సభ్యులుగ ఎన్నుకోబడనిచో, ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులు, పై వర్గముల వారినుండి ముగ్గురిని సభ్యులుగా ఎన్నుకొనవలెను. ఈ ఎన్నికలు మూడేండ్లకు ఒకసారి రహస్య వోటింగు పద్ధతిలో జరుగవలెను. సభ్యతకు అర్హతలను గురించి ఆక్షేపణ వచ్చినపుడు, పంచాయితీ అనుమతితో పాలనాధికారిగాని, లేక ఇన్‌స్పెక్టరు గాని, న్యాయస్థానమునకు దరఖాస్తుచేసి తీర్పు పొందవలెను.

అధ్యక్షోపాధ్యక్షులు: పంచాయితీవారు అధ్యక్షుని, ఉపాధ్యక్షుని ఎన్నుకొందురు. వీరికి జీతములు లేవు. పంచాయితీ సమావేశములు జరుపుచు గ్రామ విషయము లన్నిటిని గూర్చి తీర్మానములు చేయుదురు.

పంచాయితీల అధికారములు: ప్రతి గ్రామ పంచాయితీ ఆ గ్రామమునకు సంబంధించిన అన్ని సాముదాయిక సంస్థలను నిర్వహించవలెను. ఆ గ్రామమునుండి ప్రక్క గ్రామమునకు రోడ్డు వేయుట, గ్రామములో వీధి దీపములు పెట్టించుట, మురుగు కాల్వలు, గ్రామ పారిశుద్ధ్యమునకు సంబంధించిన అన్ని వసతులు, రోడ్ల నిర్మాణము, బావులు మొదలైన నీటి వనరులను ఏర్పాటుచేయుట, మొదలగు బాధ్యతలను నిర్వహించవలెను.

పంచాయతీలు సివిల్, క్రిమినల్ కేసులను విచారించవచ్చును. సంతలు, మార్కెట్లు, బండ్లు నిలుచు స్థలము, స్మశానములు మొదలైనవి ఏర్పాటు చేయవచ్చును. గ్రంథాలయములు, రేడియోలను నిర్వహించవచ్చును. గ్రామ ప్రజారోగ్యమునకు ఆసుపత్రులు, ప్రసూతి శాలలు, పశువుల ఆసుపత్రులు మొదలగువానిని నిర్వహించవలెను. గ్రామాభ్యుదయమునకు పాఠశాలలు కుటీర పరిశ్రమలు, వ్యవసాయ ప్రదర్శనములు, సత్రములు మొదలైనవానిని ఏర్పాటుచేసి నిర్వహించవచ్చును.

పంచాయతీ ఆస్తులు: పంచాయతీ హద్దులలోని రోడ్లు కాలువలు, ఇతర ప్రజోపయోగ నిర్మాణములు గవర్నమెంటు పోరంబోకు భూములు, దారువులు, డొంకలు మొదలైనవి, పంచాయతీ యొక్క ఆస్తియై యుండును. చెత్త, కుళ్ళు మొదలైనఎరువులకు ఉపయోగించునవిగూడ పంచాయతీ ఆస్తియై యున్నవి.

పన్నులు, ఆర్థిక ఆదాయము: ప్రతి పంచాయతీ ఇండ్ల పన్ను వృత్తిపన్ను వాహనములమీద పన్ను తప్పక విధించి తీరవలయును. ఇవిగాక ఆస్తి పరటాల పన్ను, భూమిసెస్సు సాగుబడి భూములమీద ప్రత్యేక అవసరములకు ప్రత్యేక పన్ను, గ్రామములోనికి క్రయ విక్రయములకు తీసుకొని రాబడు వ్యాపార పంటలమీద పన్ను - ఈ పన్నులను విధించవచ్చును. ఈ పన్నుల విధింపు, వసూలు మొదలైన అధికారములు ప్రాయికముగా మద్రాసు మునిసిపాలిటీల చట్టములో పొందుపరచబడినటువంటివే. ఆస్తి పరటా పన్ను, జిల్లాబోర్డులకు ఐదింట రెండు వంతులు, గ్రామ పంచాయతీలకు మిగతా మూడు వంతులు జమ పెట్టబడును. ఈ పన్నులన్నియు గ్రామ మునసబును వసూలు చేయుమని పంచాయతీ పాలనాధికారి కోరవచ్చును.

పై విధముగా వచ్చు అన్ని ఆదాయములు మరియు డిస్ట్రిక్టు బోర్డు చట్టము క్రింద వసూలు కాదగు తీర్థ

యాత్రికుల పన్ను, మార్కెట్ల పన్ను, ప్రభుత్వము ఇచ్చు గ్రాంటులు మొదలైనవి అన్ని ఆదాయములు చేరి పంచాయతీ నిధి అని పేర్కొనబడును.

ఈ నిధి నుండి పంచాయితీ పనులకు అనగా ఎన్నికల ఖర్చులు, పంచాయితీ నౌకర్ల జీతములు వగైరాలు, పంచాయతీ బాధ్యతలను నిర్వహించుటకు కావలసిన మొత్తములను ఖర్చు పెట్టి అందుకు సరియైన జమా ఖర్చుల లెక్కలను ఉంచవలెను. ఈ లెక్కలు ప్రభుత్వము వారు ఏర్పాటు చేయు లెక్కల తనిఖీదారులు తనిఖీ చేయుదురు. తనిఖీలో ఏ ఖర్చుగాని సక్రమమైనది కాదని ఏర్పడినను, పంచాయితీ నిధి దుర్వినియోగము చేయబడినను, ఈ చట్టము 110 వ సెక్షను ప్రకారము పంచాయతీ ఇన్‌స్పెక్టరు అనుమతితో, పంచాయితీ వారు పంచాయితీ అధ్యక్షుడు, సభ్యులు మొదలగు వారి మీద దావా చేసి రాబట్టుకొనవచ్చును; అట్టి దావాలు మూడు ఏండ్ల లోపల చేయవలెను.

బాధ్యతా నిర్వహణలు: పంచాయితీ వారు గ్రామముల లోని అన్ని ఇండ్లకు అంకెలు వేయవచ్చును. బహిరంగ బజార్లు, నీటి వనర్లు, మురుగు కాలువలు, బండ్లు నిలుచు స్థలము, ఖనన శాలలు మొదలగువానిని ఉపయోగించుటకు పంచాయితీ వారు రుసుములను నిర్ణయించి వసూలు చేయవచ్చును. ప్రయివేటు బజార్లు, నీటి వనర్లు, కాలువలు, బండ్ల దొడ్లు, ఖనన శాలలు, స్మశానములు మొదలగు వాటిని గాని, పారిశ్రామిక సంస్థలను గాని, పంచాయతీ వారి వల్ల క్రమమైన లైసెన్సు పొందక ఎవ్వరును నిర్మించ రాదు. వీనిని గురించి ఈ చట్టము ఐదవ అధ్యాయములో విపులముగా చెప్పబడి యున్నది.

పంచాయితీ యొక్క ఈ అధికారము లన్నియు దాని తీర్మానముల ప్రకారము అమలు జరుపుటకును, అందుకు జారీ చేయవలసిన నోటీసులు, మంజూరు చేయవలసిన లైసెన్సులు, జరుపవలసిన విచారణలు, మొదలగు అన్ని కార్యకలాపములను జరుపుటకును పంచాయితీ పాలనాధికారికి అధికారము కలదు.

శిక్షలు, జరిమానాలు, వసూళ్లు: పంచాయితీవారు జారీ చేయు నోటీసుల ప్రకారము గాని, మంజూరు చేసిన లైసెన్సుల ప్రకారముగా జరుపని వారి మీదగాని, లైసెన్సు గాని, అనుమతిగాని అవసరమైనపనులను అట్టివి లేక జరపిన వారి మీదగాని, పంచాయితీ పాలనాధికారి తగువైన చర్య తీసుకొని రాబడిన మొత్తములను రాబట్టుకొనవచ్చును. అట్టి వారి మీద న్యాయస్థానములో నేరము మోపి 50 రూపాయలకు మించని జరిమానాలకు పాత్రులను చేయవచ్చును. ఇట్టి చర్యలను యావత్తు పంచాయతీకి, చర్య దీసుకొనబడిన తరువాత జరుగు ప్రథమ సమావేశములో పాలనాధికారి నివేదించవలెను.

ఇట్టి చర్యలను గురించి పంచాయతీ అధ్యక్షుడు, పాలనాధికారి సభ్యులు వీరి మీద ప్రభుత్వము ఉత్తరువు లేనిదే ఏ చర్య తీసుకొనుటకు ఎవరికి హక్కు లేదు. పంచాయతీ అధ్యక్షుడు, సభ్యుల మీదను పాలనాధికారి మీదను వారి వారి క్రమబద్ధమైన బాధ్యతా నిర్వహణను గురించి ఎట్టి దావాలు చేయుటకు ఎవ్వరికిని అధికారము లేదు. వోటర్ల పట్టిక తయారీ సందర్భములో పంచాయతీ వారి మీద తాత్కాలిక ఇన్‌జంక్షన్ ఉత్తరువులు ఏ కోర్టులోను పొందుటకును వీలు లేదు. పన్నుల విధింపు, వసూళ్లు, వీనిని గురించి తీసుకొనబడిన చర్యలలో లోపములున్నంత మాత్రముననే వాటిని రద్దు చేయమని కోరుటకు ఎవరికినీ హక్కు లేదు.

ఉపనిబంధనలు, బైలాలు: ఎన్నికలు, సమావేశములు, పన్నులు, రుసుములు, లైసెన్సులు, అనుమతులమంజూరు, పాలనాధికారి అధికార నిర్వహణ, గ్రామ పారిశుద్ధ్యము, పాఠశాలలు, లెక్కల తనిఖీ మొదలైన అన్ని బాధ్యతలు అధికారము మొదలగు పంచాయతీలకు సంబంధించిన అన్ని కార్యకలాపములను గురించి వివరముగాను, విపులముగాను ప్రభుత్వముచే ఈ చట్టము క్రింద ఉపనిబంధనలు 1. 2. షెడ్యూలులో పొందుపరచబడి యున్నవి.

ఈ చట్టము అత్యంత ప్రాముఖ్యము గల చట్టము. ఈ చట్టము నిజమైన పంచాయితీ రాజ్యమునకు ప్రాతిపదికగా నున్నది. స్థానిక స్వపరిపాలన ఈ దేశమునకు క్రొత్తది కాకపోయినను, ప్రభుత్వాధికార జోక్యము మిక్కిలి తక్కువగా నుండి గ్రామస్థులందరు తమ గ్రామ పాలకులను ఎన్నుకొనుటకు అవకాశము కలిగి ఎన్నుకొనబడిన సంస్థయొక్క బాధ్యతలు, అధికారములను సంపూర్ణముగా ప్రదర్శించునట్టి చట్టములలో ఇది ముఖ్యమైనది. గ్రామపాలన సుకరము చేయుటకేగాక గ్రామ పురోభివృద్ధి నిర్మాణాత్మకముగ గ్రామస్థులే తమ సాముదాయిక శక్తిని వినియోగించి, రూపొందించుకొనునట్లు చేయుటకు కూడ ఈ చట్టము అనుకూలముగ నున్నది. గ్రామ జీవనమునకు ముఖ్యమైన స్వచ్ఛమైన నీరు, ఆరోగ్యకరమైన ఆహారము, ఆదాయ అభివృద్ధికి తోడ్పడు వృత్తి అవకాశములు, విద్య విజ్ఞానాభివృద్ధికి దోహదము కలిగించు సంస్థల నిర్మాణము మొదలగు సర్వతోముఖాభివృద్ధికరమగు వాటిని గ్రామ పాలన ద్వారా రూపొందించుకొను అవకాశములు ఈ చట్టము వలన గలిగినవి.

మద్రాసు లోకల్ బోర్డు చట్టము ప్రకారము తాలూకా బోర్డులకు లోకల్ బోర్డు ఇన్స్పెక్టరు ద్వారా ప్రభుత్వమునకు, గ్రామ పంచాయతీల మీద గల బహు ముఖాధికారములను ఈ చట్టము పూర్తిగా తొలగించి వేసి గ్రామ పంచాయతీలను దాదాపు స్వతంత్ర సంస్థలుగా రూపొందించినది.

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ గ్రామ పంచాయితీల చట్టము - 1964: ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌కు వర్తించుచూ ఒక గ్రామ పంచాయితీ చట్టమును 1964 లో ఆంధ్ర ప్రదేశ్ శాసన సభ చేసినది. ఏ రెవిన్యూ గ్రామమును గాని లేదా అందులో భాగమును గాని లేదా రెవిన్యూ తాలూకాను ఈ చట్టము క్రింద పంచాయితీగా ప్రకటింపవచ్చును. ఈ ప్రకటన చట్టము క్రింద నియమింపబడిన కమిషనరు చేయును. తదుపరి సభ్యులను ఎన్నుకొనుట, సర్పన్చిని ఎన్నుకొనుట జరుగవలయును; ఇవి జరుగుటకు ప్రత్యేకాధికారి ఏర్పాట్లను చేయును. పైన చెప్పబడిన ప్రకటన చేయబడిన తేదీ నాడు ప్రతి గ్రామమునకు ఒక గ్రామ సభ ఏర్పడును. గ్రామ పంచాయితీ వోటర్ల జాబితాలో నున్న అందరు ఈ గ్రామ సభలో సభ్యులుగా నుందురు. ఈ సభ ప్రతి సంవత్సరములో కనీసము రెండు సార్లయినను బడ్జెటు, సంవత్సరములో జరగవలసిన పనులు మొదలగు వానిని గూర్చి యోచించుటకు సమావేశము కావలయును. ఈ సభ ఒసంగు సూచనలకు గ్రామ పంచాయితీ తగిన ప్రాముఖ్యమును ఈయవలెను. ఈ సభకు సర్పన్చ్ అధ్యక్షత వహించును.

ప్రతి గ్రామ పంచాయితీలోను గ్రామ జనాభా ననుసరించి ఐదు నుండి 17 వరకు సభ్యులుందురు. ఈ చట్టము క్రింద జాన్ షిప్ కమిటీలు కూడ కలవు. ఈ రెండింటిని రహస్య బాలెట్ ద్వారానే ఎన్నుకొందురు. వీనిలో స్త్రీలకు షెడ్యూలు కులములకు, తెగలకు ప్రత్యేకముగా సభ్యత్వము కలదు. ఎన్నిక అయిన సభ్యుల కాల పరిమితి ఐదు సంవత్సరముల వరకు ఉండును. కాని ప్రభుత్వము ఈ కాల పరిమితిని తగిన కారణము ఉండిన పొడిగింపవచ్చును. ప్రతి పంచాయితీ ఒక సర్పన్చిని ఒక ఉప సర్పన్చిని ఎన్నుకొన వలయును. రాష్ట్రశాసన సభ లేక శాసన మండలి లేక పార్లమెంటు సభ్యుడుగానుండు వ్యక్తి ఈ ఉద్యోగములకు అర్హుడు కాడు. ప్రజా ప్రాతినిధ్య చట్టము - 1950 క్రింద ప్రకటింపబడిన వోటర్ల జాబితాయే పంచాయితీ ఎన్నికలకు కూడ వర్తించును. సర్పన్చ్‌గాని ఉప సర్పన్చ్‌గాని. సభ్యుడుగాని ఎట్టి జీతము గాని పుచ్చుకొనరాదు. ప్రతి సంవత్సరము గ్రామ పంచాయితీ, పంచాయితీ సమితికి విధుల నిర్వహణ రిపోర్టును అందజేయవలయును. ప్రతి పంచాయితీ సమితి జిల్లా పరిషత్తుకు వివిధ గ్రామ పంచాయితీలకు సంబంధించిన రిపోర్టును పంపవలయును. అన్ని గ్రామ పంచాయితీలను కమిషనరు పర్యవేక్షించవలెను. ప్రభుత్వము ఇతర అధికారులను కూడా పర్యవేక్షణార్థము నియమింపవచ్చును. ముఖ్యముగా జిల్లా పంచాయితీ అధికారులు డివిజనల్ పంచాయితీ అధికారులు మరియు ఎక్స్‌టెన్షన్ అధికారులు నియమింపబడుదురు. ఈ చట్టములో నిబంధనలను ఉల్లంఘించిన సర్పన్చిని, ఉపసర్పన్చిని కమీషనరు ఆ ఉద్యోగములనుంచి తీసివేయవచ్చును. అదే విధముగా ఒక సభ్యుని కూడ తీసివేయవచ్చును. సభ్యులు సర్పన్చ్‌ని లేదా ఉపసర్పన్చ్‌ని విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానము ద్వారా తీసివేయవచ్చును. గ్రామ పంచాయతీ మొత్తము సభ్యులలో కనీసము సగము మంది సంతకములతో ఇద్దరు సభ్యులు రెవిన్యూ డివిజనల్ ఆఫీసరుకు ఆ తీర్మానమును అందజేయవలయును. అట్టి అధికారి లేకుండిన జిల్లా కలెక్టరు నియమించు ఇతర అధికారికి విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానము నకలును అందచేయవలెను. 15 దినముల వ్యవధిలో ఈ అధికారి తీర్మానమును పరిశీలించు సభను సమావేశపరచి తాను సభకు అధ్యక్షత వహించవలయును. గ్రామ పంచాయితీ సభ్యులలో 2/3 వంతు మంది ఈ సమావేశమునకు హాజరు కావలయును. ఈ సమావేశములో విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానము వోటు చేయబడకున్న ఒక సంవత్సరము లోపల మరియొక విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానమును తెచ్చుటకు వీలులేదు. గ్రామ పంచాయితీ తన మీద న్యాయ రీత్యా మోపబడిన విధులను నిర్వహింప లేకున్న, లేదా అట్టి విధులను అతిక్రమించుచున్న ఆ పంచాయితీని కమిషనరు రద్దు చేయవచ్చును, లేదా ఒక సంవత్సర కాలమునకు మించకుండా నిలిపివేయవచ్చును.

గ్రామ పంచాయితీకి కొన్ని అధికారములు, విధులు కలవు. పంచాయితీ తన భవనముల నిర్మాణము, వానిని బాగుచేయుట, సరిగా చూచుకొనుట, వంతెనలు కాలువలు మొదలగు వానిని బాగుగ నుంచుట మున్నగు విధులను నిర్వర్తించును. గ్రామ పంచాయితీ తనకు కావలసిన స్థిరాస్తిని భూమి సముపార్జన చట్టము - 1894 క్రింద తీసికొనవచ్చును. గ్రామ పంచాయితీ ఇంటి పన్ను, వృత్తిపన్ను, మరియు ఆంధ్రప్రదేశ్ గెజెటులో ప్రభుత్వము పేర్కొను ఇతర పన్నులను విధింపవచ్చును. చట్టము క్రింద వ్యాజ్యములను పరిష్కరించుటకు న్యాయ పంచాయితీలను నియమింపవచ్చును. గ్రామ పంచాయితీ సభ్యులు (అధ్య

తుడు మినహా) గ్రామ పంచాయితీలలో సభ్యులుగా ఉండుటకు అర్హత కలిగిఉన్న గ్రామవాసులు షెడ్యూలు కులములకు తెగలకు ప్రాతినిధ్యము వహించు సభ్యుడు, స్త్రీలకు ప్రాతినిధ్యము వహించుచు ఒక స్త్రీ ఇందులో ఉందురు.

న్యాయ పంచాయితీ సభ్యుల పదవీ కాలము మూడు ఏండ్లు, ప్రతి న్యాయ పంచాయితీ ఒక న్యాయ అధ్యక్షుని ఒక న్యాయ ఉపాధ్యక్షుని ఎన్నుకొనును. సభ్యులు తమ పదవికి రాజీనామా ఈయవచ్చును. న్యాయఅధ్యక్షుడు కూడ న్యాయ పంచాయితీకి రాజీనామా పత్రమును పంప వచ్చును. న్యాయ అధ్యక్షుని, న్యాయ ఉపాధ్యక్షుని, న్యాయ పంచాయితీ సభ్యుని అసమర్థత వల్లనేమి, విధి నిర్వహణలో అజాగ్రతవలన నైతేనేమి, దుష్ప్రవర్తన వలన నైతేనేమి వారి వారి పదవుల నుంచి జిల్లా మునసబు కొంతకాలము గాని, లేదా ఎప్పటికి గాని పదవీ చ్యుతులను చేయవచ్చును. కాని అట్లు ఉత్తర్వు చేయుటకు ముందు పై వారికి సంజాయిషీ నిచ్చుటకు అవకాశము ఇయ్యవలెను. జిల్లా మునసబు ఉత్తర్వుపై జిల్లా న్యాయాధికారికి అప్పీలు కలదు. ఒకసారి న్యాయ పంచాయితీ సభ్యత్వము నుండి తొలగింపబడిన వ్యక్తి ఐదేండ్ల వరకు మరల ఎన్నిక అగుటకు వీలు లేదు. ఈ చట్టములో ఇతర విధముగా పేర్కొనబడిననే తప్ప సాక్ష్య చట్టము, వ్యవహార ప్రక్రియాసంహిత న్యాయ పంచాయితీల వ్యాజ్యములకు వర్తించవు. ప్రతి న్యాయ పంచాయితీ న్యాయ అధ్యక్షుని అధ్యక్షత క్రింద సమావేశమగును. అతడు హాజరుకాని పక్షమున న్యాయ ఉపాధ్యక్షుడు సభకు అధ్యక్షత వహించును. ఇరువురు లేకుండిన న్యాయ పంచాయితీ ఎన్నుకొనిన ఒక సభ్యుడు అట్టి పదవిని అలంకరించును. ప్రతి న్యాయ పంచాయితీ సమావేశమునందు కనీసము ముప్వురు సభ్యులైనను కూర్చొనవలయును. వారిలో అధిక సంఖ్య నిర్ణయించిన విధముగా తీర్పు ఇయ్యబడును. న్యాయ పంచాయితీలకు సివిల్, క్రిమినల్ వ్యాజ్యములను విచారించు అధికారము కలదు. రూ. 250/- కు మించకుండ సివిల్ అధికారము, భారత శిక్షాస్మృతిలో 160, 277, 283, 290, 323, 334, 352. 358, 504, 510 మరియు 379,426 సెక్షనుల క్రింద పేర్కొనబడిన నేరములను గూర్చి క్రిమినల్ అధికారము ప్రభుత్వము ఇవ్వవచ్చును. న్యాయ పంచాయితీ ఎదుట పార్టీ తరపున న్యాయవాది హాజరగుటకు వీలులేదు. న్యాయ పంచాయితీ యిచ్చిన డిక్రీ మీద జిల్లా మునసబుకు అప్పీలు చేయుటకు వీలు కలదు. తీర్పు ఇచ్చిన అరువది దినముల లోపల దాఖలు చేయవలయును. అప్పీలు తీర్మానించబడువరకు డిక్రీ అమలు నిలుపుదల చేయవచ్చును. న్యాయ పంచాయితీని రద్దు చేయుటకు కూడా ప్రభుత్వమునకు అధికారము కలదు. రద్దు చేసిన ఆరు నెలల లోపల నూతన న్యాయ పంచాయితీని ప్రభుత్వము నెలకొల్పవలయును. కాని తగు కారణములకై క్రొత్త న్యాయ పంచాయితీని ఏర్పరుప కుండుటకు ప్రకటన చేయవచ్చును. సంవత్సరము కన్న ఎక్కువ కాలము నూతన న్యాయ పంచాయితీ ఏర్పాటును వాయిదా వేయరాదు. ఈ నూతన చట్టము వలన ఆంధ్ర ప్రదేశ్ గ్రామ పంచాయితీ చట్టము-1950; ఆంధ్రప్రదేశ్ తెలంగాణా గ్రామ పంచాయితీల చట్టము - 1956 రద్దు చేయబడినవి.

బా. సు.

పంచాయితీ సమితులు, జిల్లా పరిషత్తుల చట్టము:

ఈ చట్టము 1959 సంవత్సరములో చేయబడి, ఆంధ్రప్రదేశ్ పంచాయితీ సమితులు, జిల్లా పరిషత్తుల చట్టము అను పేరుతో 1959 సెప్టెంబరు 18 వ తేదిన ప్రకటించబడినది. ఈ చట్టము మహబూబ్ నగర్ జిల్లా సాద్ నగర్ బ్లాకుప్రదేశమున 1959 సెప్టెంబరు 24 నుండియు మిగత ఆంధ్ర ప్రదేశమంతటను 1959 అక్టోబరు 2 నుండియు అమలు లోనికి వచ్చినది.

ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చునప్పటికే, ఆంధ్ర జిల్లాలలో మద్రాసు పంచాయితీ చట్టము ననుసరించి గ్రామ పంచాయితీలు, హైదరాబాదు గ్రామ పంచాయితీ చట్టము ననుసరించి తెలంగాణా జిల్లాలలో గ్రామ పంచాయితీలు ఏర్పడి యుండెను. ఈ చట్టము ననుసరించి గ్రామ పంచాయితీ ప్రాతిపదిక మీద కొన్ని గ్రామములను కలిపి పంచాయితీ సమితులు, యావత్తు జిల్లాకు జిల్లా పరిషత్తు స్థాపింపబడినవి.

ప్రభుత్వమువారు కొన్ని గ్రామములను కలిపి బ్లాకుల క్రింద ఏర్పాటు చేయుదురు. అట్టి ఒక్కొక్క బ్లాకునకు ఆ బ్లాకు పేరుతో పంచాయితీ సమితి ఏర్పాటు చేయబడును. ఆంధ్ర జిల్లాలలో ప్రతి గ్రామ పంచాయితీ అధ్యక్షుడును, తెలంగాణా ప్రదేశములో ప్రతి పంచాయితీ యొక్క సర్పంచియు ఈ సమితుల సభ్యులగుదురు. వీరు గాక జిల్లా కలెక్టరు నియమించు ఒక వ్యక్తియు సభ్యుడుగా నుండును. పై సభ్యులు ఒక స్త్రీని, షెడ్యూలు కులాలు, షెడ్యూలు తెగల వారి నుండి ఒక్కొక్క సభ్యుని, పరిపాలనానుభవము, సంఘసేవ గల ఇద్దరి వ్యక్తులను (వీరిలో ఒకరు స్త్రీగా నుండవలెను) సహకార సంఘ సభ్యులలో ఒకరిని ఎన్నిక ద్వారా సభ్యులుగా చేర్చుకొనవలెను. వీరందరు బ్లాకు ప్రదేశమునందు నివసించువారై యుండ

వలెను. ఈ సభ్యులందరు ఒక అధ్యక్షుని, ఉపాధ్యక్షుని ఎన్నుకొందురు. ఇట్టి ఎన్నిక సమావేశములకు జిల్లా కలెక్టరు అధ్యక్షత వహించును.

ఆరు నెలలు జైలు శిక్ష విధింపబడిన వారుగాని, మన స్థిమితము లేనివారుగాని, దివాలాదారుగాని, పంచాయితీ సమితితో కాంట్రాక్టు సంబంధము కలిగినవారుగాని, సమితుల తరఫునగాని, సమితులకు వ్యతిరేకముగా గాని, పని చేయు వకీళ్లు, ఆనరరీ మేజస్ట్రేటులు, సమితి సభ్యులుగా నుండుటకు అర్హులు కారు. ఈ అనర్హతల విషయములో ఏ ఆక్షేపణలు వచ్చినను, అట్టి ఆక్షేపణలు జిల్లా మునసబు కోర్టులో తీర్మానము కావలెను.

ప్రతి సమితికి ఈ క్రింది అంశములకు స్థాయీ సంఘములు (కమిటీలు) ఉండును. 1. వ్యవసాయము, చిన్న నీటి వనరులు, విద్యుచ్ఛక్తి, భూసార రక్షణ. 2. సహకారము, చిన్న మొత్తముల పొదుపు, గృహ పరిశ్రమలు, మద్య నిషేధము, పల్లెలలో గృహ నిర్మాణము. 3. విద్య, వైద్యము, పారిశుద్ధ్యము, త్రాగునీటి సరఫరా, సంఘ సంక్షేమము, స్త్రీశిశుజనోద్ధరణ, 4. రాకపోకలు, రహదారులు. 5. పన్నులు, ఆదాయము.

సమితి అధ్యక్షుడు ఈ కమిటీలకు అధ్యక్షుడుగా ఉండును. మిగిలిన సభ్యులను సమితివారు ఎన్నుకొందురు. సమితి యొక్కగాని, కమిటీల యొక్కగాని కార్యకలాపములలో జిల్లా కలెక్టరు పాల్గొని మాట్లాడవచ్చును. ఆయా బ్లాకులకు సంబంధించిన శాసన సభా సభ్యులు సమితులలో పైవిధముగా పాల్గొనుటకు అర్హులగుదురు.

ఈ సమితులు, వీని కార్యాచరణ సంఘములు, ఈ చట్టమునందు 'ఏ' అనుబంధములో రూపొందింపబడిన నిబంధనల ననుసరించి వారి కార్యకలాపములను జరుపుకొనవలెను. సమితిగాని, సమితియొక్క ఏ కార్యాచరణ సంఘమువారుగాని, ఈ చట్టము ప్రకారముగాని, పూర్వపు జిల్లా బోర్డు చట్టము క్రిందగాని గల అధికారములను చెలాయించుటలో ప్రభుత్వ అనుమతితో ఋణములు చేయవచ్చును. ప్రజలు స్వయం సహాయముతో తమ పనులు తామే జరుపుకొను చొరవ కలుగ జేసుకొనునట్లు ఈ సమితులు ప్రయత్నించవలెను.

ఇతర చట్టములలో ఏ విధముగా నున్నను, ఈ చట్టము ప్రకారము రెండు లేక ఎక్కువ పంచాయితీలు వాని ఉమ్మడి ప్రయోజనములకు, త్రాగు నీటి వసతులు, వైద్యశాలలు, శిశు సంక్షేమ శాలలు నిర్మించుకొని నిర్వహించవచ్చును. సమితి కార్య నిర్వహణకు బ్లాకు డెవలెపుమెంటు ఆఫీసరు అనుఉద్యోగి యుండును. ఇతడు సిబ్బంది మీద అధికారము కలిగి, పనుల తనిఖీ, నిర్వహణ వగైరాలు అమలు చేయును. అధ్యక్షునికి ఇతని మీద అధికారము కలదు. అధ్యక్షునికి సమితి సమావేశములలో అధ్యక్షత వహించుటకును, సమితి బాధ్యతల నిర్వహణలో ఆదేశము లిచ్చుటకును, అత్యవసర సమయములలో బి. డి. ఓ. (బ్లాకు డెవలెపు మెంటు ఆఫీసరు) తో సంప్రదించి ప్రజాక్షేమమునకు సంబంధించిన అన్ని పనులను జరిపించుటకును అధికారము కలదు. అధ్యక్షుని వలన దఖలు పరచ బడిన బాధ్యతలను ఉపాధ్యక్షుడు నిర్వహించును. అధ్యక్షుడు లేని కొన్ని సందర్భములలో సమితివారు తాత్కాలిక అధ్యక్షుని ఏర్పాటు చేసుకొనవచ్చును.

సమితికి వచ్చు అన్ని విధములైన ఆదాయము, సమితి నిధిగా వ్యవహరింపబడి, దగ్గరనున్న ప్రభుత్వ ఖజానాలో ఉంచబడీ, ఈ చట్టము నందలి 'ఏ' అనుబంధములోని నిబంధనల ననుసరించి ఖర్చు పెట్టబడును.

ప్రభుత్వమువారు ఇచ్చు గ్రాంట్లు, పన్నులమీద సర్ చార్జి, పాత జిల్లాబోర్డుకు వచ్చుచున్న ఆదాయములో ప్రభుత్వమువారు కేటాయించిన మొత్తము, గ్రామ పంచాయితీలవల్ల మంజూరు చేయబడిన మొత్తములు, వగైరాల వల్ల సమితి ఆదాయము చేకూరును.

గ్రామ పంచాయితీలు తగు ఆదాయ వ్యయ పట్టికలను తయారుచేసి, సమితికి పంపి వారి ఆమోదము పొందవలెను. బి. డి. ఓ. ల వలన సమితుల ఆదాయ వ్యయ పట్టికలు తయారు చేయబడి, సమితులచేత ఆమోదింపబడి, జిల్లా పరిషత్తులకు పంపబడి పరిషత్తు ఆమోదమును పొందవలెను.

సమితులు జమా ఖర్చుల లెక్కలను ఉంచవలెను, సంవత్సరాంతమున వార్షిక లెక్కలు తయారుచేసి పరిషత్తునకు, ప్రభుత్వమునకు పంపవలెను. ఆ లెక్కలు ప్రభుత్వమువారు ఏర్పాటుచేసిన లెక్కల తనిఖీ అధికారులవలన తనిఖీ చేయబడును. తనిఖీలో అక్రమ ఖర్చులను త్రోసివేసి, ఆ మొత్తమును సమితికి తిరుగా చెల్లించవలెనని, ఆ ఖర్చులకు బాధ్యులైనవారిమీద సర్చార్జి ఉత్తర్వు చేయవచ్చును. ఇట్టి ఉత్తర్వుమీద జిల్లా ప్రధాన న్యాయస్థానములోగాని, ప్రభుత్వము వారికిగాని, అర్జీ దాఖలు చేసుకొనవచ్చును. ఆ కోర్టువారు చేసిన తీర్పు మీద హైకోర్టులో అప్పీలు చేసుకొనుటకును అవకాశము కలదు.

సమితి సభ్యులు, ఐదింట మూడు వంతుల అధిక సంఖ్యతో సమితి అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షులమీద విశ్వాసరాహిత్య తీర్మానము చేసినయెడల ఆ తీర్మానము ననుసరించి ప్రభుత్వమువారు వారిని తొలగించుదురు.

సమితి అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షులు తమ బాధ్యతలను చట్ట సమ్మతముగా నెరవేర్చుట లేదని ప్రభుత్వమువారు అభిప్రాయపడినయెడల అట్టి వారిని తొలగించుటకు ప్రభుత్వమునకు అధికారము కలదు.

జిల్లా పరిషత్తులు, వాని ఏర్పాటు, నియామకము: ప్రభుత్వమువారు ప్రతి జిల్లాకు నియమిత తేదీనుండి, ఆ జిల్లా పేరుతో పరిషత్తు ఏర్పాటుచేయవచ్చును.

పరిషత్తులో జిల్లాలోని అన్ని సమితుల అధ్యక్షులు, జిల్లా కలెక్టరు, జిల్లాకు సంబంధించిన రాష్ట్ర శాసనసభా కేంద్ర పార్లమెంటు (దిగువసభ) సభ్యులును ఇందు సభ్యులుగా నుందురు. వీరు ఇద్దరు స్త్రీలను, షెడ్యూలు కులాలు, తెగల నుండి ఒక్కొక్కరిని ఎన్నుకొందురు ఇందును గురించిన నిబంధనలు అనుబంధము 'ఏ'లో పొందుపరుపబడి యున్నది. వీరందరు అధ్యక్ష ఉపాధ్యక్షులను ఎన్నుకొందురు. సమితి సభ్యతా నర్హతలు, పరిషత్తువారికి కూడ అన్వయించును.

ప్రభుత్వము పరిషత్తునకు కార్యదర్శిని నియమించును. కార్యదర్శికి పరిషత్తు సమావేశములలో పాల్గొనుటకు అర్హత కలదు. కాని వోటు చేయరాదు. పరిషత్తు కార్యకలాపములకు ఈ క్రింది కమిటీలను నియమింపవలెను.

1. ప్రణాళికలు, సమాజాభివృద్ధి, రహదారులు, రవాణా; 2. ఆహారము, వ్యవసాయము, సాగునీరు, విద్యుచ్ఛక్తి, సహకారము, పశుపోషణ; 3. అన్ని విధములైన (చిన్న, పెద్ద, కుటీర) పరిశ్రమలు; 4. విద్య, వైద్యము, ప్రజారోగ్యము, సాంఘికసంక్షేమము; 5. పన్నులు, ఆర్థికరాబడి,

ఈ ఒక్కొక్క కమిటీలో, అధ్యక్షుడుగాక, 8 లేక 9 మంది సభ్యులుందురు. వారిని పరిషత్తువారు ఎన్నుకొందురు. ఈ అన్ని కమిటీలకు జిల్లా కలెక్టరు అధ్యక్షత వహించును. ఈ కమిటీలు పరిషత్తు అధికారములను ప్రభుత్వమువారు కేటాయించిన విధముగా నిర్వహించును.

బాధ్యతలు, అధికారములు : చట్టము 48 వ సెక్షనులో పేర్కొనబడిన పరిషత్తు బాధ్యతలు, అధికారములలో చాల ముఖ్యమైనవి; సమితులు బడ్జెట్లు ఆమోదించుట సమితులకు, బ్లాకులకు నిధులు కేటాయించుట; వాటి ప్రణాళికల సమన్వయము, అమలు, వాటిమీద తనిఖీ, మొదలైన బాధ్యతలను నిర్వహించుట మొదలైనవి. ప్రభుత్వ ప్రణాళికలను గురించియు, ప్రభుత్వమునకు సలహాల నొసంగుటకును, పాత జిల్లాబోర్డుల బాధ్యతలు నిర్వహించుటకును, అవసరమైన ఉద్యోగులను నియమించుకొనుటకును, సెక్రటరీమీద అజమాయిషీ చేయుటకు పరిషత్తులకు అధికారము కలదు.

నిధులు, పన్నులు, ఆర్థిక విషయములు : పరిషత్తువారి అన్ని విధములైన ఆదాయములు, గ్రాంటులు, పరిషత్తు నిధిక్రింద స్టేటు బ్యాంకులో నిల్వ చేయబడవలెను. ఈ ఆదాయములలో పరిషత్తువారు విధించు పన్నులు, భూమి సెస్సులో భాగము, సమితులు చెల్లించు మొత్తములు, పాత జిల్లా బోర్డులకు వచ్చుచుండిన అన్ని రకముల వరుమానముచేరి యుండును. ఖర్చులకు సెక్రటరీ మంజూరు చేయు చెక్కుల ద్వారా పైకము తీసుకొనవలెను.

ఉద్యోగుల జీతములు, ప్రభుత్వమువారు నిర్దేశించిన ఇతర మొత్తములు, జరుగబోవు సంవత్సరమునకు అంచనా ఆదాయవ్యయముల పట్టిక, పరిషత్తువారు తయారుచేసి, ప్రభుత్వము అనుమతి పొంది ఖర్చులు పెట్టవలెను. జమా ఖర్చు లెక్కల ఆడిట్ జరుపబడును. పరిషత్తు అధ్యక్ష ఉపాధ్యక్షులపై విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానములు ద్వారాను, ప్రభుత్వపు టుత్తరువులపైనను తొలగించుట, మొదలగు విషయములలో సమితులకు అన్వయించు నిబంధనలు పరిషత్తులకును అన్వయించును.

ఈ చట్టమువలన ఏర్పడిన ముఖ్యమైన మార్పు, పాత జిల్లాబోర్డులు రద్దు కాబడి, వాటి అధికారములు, పరిషత్తునకు మాత్రమే చెందక, పరిషత్తు, సమితులకు పంచబడినవి. జిల్లాబోర్డుల సిబ్బంది, ఆస్తులు పరిషత్తుకు, సమితులకు సంక్రమింప చేయబడినవి. జిల్లాబోర్డుల చట్టము యొక్క నిబంధనలు, పన్నులు రుసుములు వగైరాలకు సంబంధించినవి సహా, ప్రభుత్వము ప్రకటనద్వారా పరిషత్తులకు సమితులకు అన్వయింప చేయవచ్చును. ఆ చట్టము రద్దుకాబడలేదు.

పరిషత్తులు, సమితులు, వాటి కమిటీలు చేయు చట్టబద్ధముగా నటువంటి తీర్మానములను ప్రభుత్వమువారు రద్దు చేయవచ్చును.

ఏ సమితిగాని, పరిషత్తుగాని, వాటి బాధ్యతలను క్రమముగా నిర్వర్తింపకపోయినను, అధికారములను దుర్వినియోగము చేసినను, ప్రభుత్వము వాటిని రద్దు చేయవచ్చును; తరువాత పునరుద్ధరించవచ్చును; లేక వాటికి ఎన్నికలు జరిపి క్రొత్త సమితులను, పరిషత్తులను ఏర్పాటు చేయవచ్చును. ఈ సంస్థలు రద్దు చేయబడినచో తిరుగ ఏర్పాటు చేయబడు వరకు వీని అధికారములను, బాధ్యతలను నిర్వహించుటకు ప్రత్యేకాధికారులను ప్రభుత్వము నియమించవచ్చును.

సమితులు, పరిషత్తులు చేసిన యే ఉత్తర్వులను గాని, తీసుకొన్న ఏ చర్యలను గురించిగాని తనకు నష్టము గలిగినదని ఎవరైనను ఆక్షేపణచేసి ప్రభుత్వమునకు అర్జీ పెట్టుకొన్నయెడల అందునకు సంబంధించిన రికార్డును

తెప్పించి, విచారించి, అక్రమమని తోచినయెడల వాటిని త్రోసివేయుటకుగాని, మార్పు చేయుటకుగాని, తిరుగ విచారించి తీర్మానించవలసినదనిగాని ప్రభుత్వమువారు ఉత్తర్వు చేయవచ్చును.

ఈ చట్టమునకు చేర్చబడిన షెడ్యూలు చాలా ముఖ్యమైనది. ఆ షెడ్యూలులో సమితులు, పరిషత్తులు నిర్వహించవలసిన బాధ్యతలు, పనులు విశదీకరింపబడినవి. ఇవి వ్యవసాయమునకు, గ్రామ పునర్నిర్మాణమునకు సంబంధించి ఉన్నవి. ఈ సంస్థ నిర్వహించు కార్యకలాపములకు, ఎన్నికలకు సంబంధించిన నిబంధనలు, అనుబంధములలో వివరింపబడినవి.

ఈ చట్టము పంచాయితీ రాజ్యస్థాపనము, అధికార వికేంద్రీకరణము, గ్రామ పునర్నిర్మాణము అను ఆశయముల సాధనకై చేయబడినదని చెప్పబడుచున్నది.ఈ చట్టము ప్రాయికముగా మద్రాసు లోకల్ బోర్డు చట్టము, మద్రాసు మునిసిపాలిటీల చట్టము ననుసరించి చేయబడినది. ఈ చట్టముక్రింద ఏర్పాటు చేయబడు సంస్థలకు మద్రాసు పంచాయితీ చట్టము ననుసరించి ఏర్పడిన గ్రామ పంచాయితీలు పునాది. కాని, గ్రామ పంచాయితీల అధికారములు సమితుల అజమాయషీకి లోబడి యుండునట్లును, సమితుల అధికారములు పరిషత్తుల అజమాయిషీకి లోబడి యుండునట్లును రూపొందింపబడినవి. ఇంతేగాక సమితులు, పరిషత్తులకు ప్రజలచే ప్రత్యేక ఎన్నికలు లేవు. బా. సు.

పంచెము – జూదము : అతి ప్రాచీన కాలము నుండి నేటి వరకును ప్రతి సమాజము నందును జూదమాడుట, పందె మొడ్డుట అనునవి కానవచ్చుచున్నవి. ' జూద ' మను పదము అతి పురాతనమైనది. ఈ పదము వివిధ రీతులుగా పందె మొడ్డుటకును, అదృష్ట లేక ఆకస్మిక సంఘటనల ద్వారా నిర్ణయింపబడు బాధ్యతా స్వీకారమును సూచించుటకును ప్రయుక్తమగును. సంఘటనలు న్యాయసంగతములు కాకపోవచ్చును. అట్టి ప్రమాదము ఉన్నదను సంపూర్ణ పరిజ్ఞానము తోడనే నిర్ణీత బాధ్యతా స్వీకారము జరుగును. పందెము లేని ఆటలను వినోదములనియు, క్రీడలు అనియు అందురు. వ్యాపారమందు జూద స్వభావముండిన అది సట్టా వ్యాపారము అనబడును.

జూదము సాధారణముగ ఈ క్రింది మూడు రూపములు దాల్చును : 1. లక్ష్యాభిగమనము—పరుగు పందెములు, శకటపు పందెములు, గుర్రపు పందెములు మొదలగునవి. 2. బల ప్రదర్శనము, లేక జయించుట—ఇవి ముఖాముఖి కలియబడి పెనగులాడుట, కోడి పందెములు, పొట్టేలు పందెములు, చదరంగము, పాచికలు, చీట్ల పేకలు మొదలగునవి. 3. తోలనము—లక్ష్య భేదనము, గురి చూచి కొట్టుట, పావురము, డేగ మొదలగు పక్షులను ఎగురవేయుట, లాటరీ మొదలగునవి.

సిద్ధాంత రీత్యా జూదము గర్హింపదగినది. పురాతన కాలము నుండియు జూదమును నిషేధించు శాసనములు గలవు. అట్టి శాసనములకు మతసంబంధమైన ప్రోద్బలము కొంత కలదు. కాని ఎక్కువగా సాంఘిక ఆర్థిక అవసరములే ఈ శాసనములకు హేతు భూతములు. జూదము న్యాయ విరుద్ధమని ఇంగ్లండులో అనేక శాసనములు చేయబడినవి. ఆదిలో 1495 లోను తర్వాత 1710, 1739, 1845, 1853, 1867, 1906 లోను చట్టములద్వారా వివిధ రకముల జూదములు నిషేధింపబడినవి. యూరప్ దేశములందు జూదమును నిషేధించు చట్టములు కలవు. ఇంగ్లండు, యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లలో నైపుణ్యమునకు ప్రాధాన్యత గల పందెములు న్యాయ సమ్మతమైనవిగను, అదృష్టము లేక దైవయోగముపై ఆధారపడునవి న్యాయ విరుద్ధమైనవిగను గుర్తింపబడుచున్నవి. పాశ్చాత్య దేశములలో గుర్రపు పందెములు అత్యంత జన ప్రియము లగుటచే వానిని నిషేధించు శాసనములు నిష్ప్రయోజనములు కాజొచ్చెను. అందుచే అవి చట్ట రీత్యా గుర్తింపబడినవి. అటులనే కొన్ని రకముల లాటరీలును న్యాయసమ్మతములుగా గుర్తింపబడినవి.

భారత దేశమునందును జూదము సాధారణముగా నిషేధింపబడుచున్నదే. కాని సామాన్య జన ప్రియములగు కొన్ని రకముల జూదములు ప్రాదేశికముగ ప్రచారములో నుండినవి. బ్రిటిష్ పరిపాలన కాలములో జూదమును నిషేధించు చట్టములు చేయబడినవి. సాధారణముగ ప్రజాశాంతికి భంగము కలిగించునవి, సాంఘిక ఆర్థిక ప్రయోజనములకు విరుద్ధమైనవియునగు, జూదపు ఆటలు నిషేధింపబడినవి. అయినను కొన్ని రకముల లాటరీలకు, గుర్రపు పందెములకు ఈ నిషేధము వర్తింపదు. ఓ. స.

పంపకము : 1893 పార్టిషన్ ఆక్టు విభాగము కొరకు తేబడిన దావాలో ఆస్తియొక్క స్థితినిబట్టి, లేదా వాటాదార్ల సంఖ్యను బట్టి లేదా మరి ఏ ఇతర పరిస్థితులను బట్టి కాని ఆస్తిని విభజించుట, నదుపాయము కలిగించునని కాని సబబుగా నుండునని కాని కోర్టువారికి తోచిన ఎడల ఒకరు లేక అంతకన్న ఎక్కువ మంది వాటాదార్ల కోరికపై కోర్టువారు ఆస్తిని అమ్మివేసి, క్రయ ధనమును వాటాదార్లకు విభజింపవలెనని ఉత్తర్వులు జారీ చేయవచ్చును. క్రయమును కోరిన వాటాదారు కాక, మరి ఏ ఇతర వాటాదారైనను మిగతా వాటా దార్ల వంతును

గాని వంతులను గాని కొనుటకు, కోర్టువారికి దరఖాస్తు పెట్టుకొనవచ్చును. అప్పుడు కోర్టువారు ఆయా వాటాలకు ధర కట్టించి, దరఖాస్తు పెట్టుకొనిన వాటాదారుకు క్రయము జరుగవచ్చునని ఉత్తర్వు ఇవ్వవచ్చును. అట్టి దరఖాస్తు ఒకరి కంటె ఎక్కువ వాటాదార్లు పెట్టినపుడు కోర్టువారు నిర్ణయించిన ధరపై అధికతమమైన ధర ఇచ్చు వాటా దారుకు ఆ వాటా అమ్మబడునట్లు ఉత్తర్వు ఇవ్వబడును. అట్టి దరఖాస్తు పెట్టుకొనిన వాటాదార్లెవ్వరూ కొనుటకు ఇష్టపడనిచో దరఖాస్తు వలన అయిన ఖర్చులను దరఖాస్తు పెట్టుకొనిన వారే భరించవలెను.

ఒక అవిభక్త కుటుంబము యొక్క నివాస గృహము లోని వాటాను పరాయత్తము పొందిన వ్యక్తి తన వాటాను విభజింప వలెనని దావా తెచ్చిన యెడల అట్టి కుటుంబములోని సభ్యుడు లేక సభ్యులెవరైనను కోర్టువారు నిర్ణయించు ధరకు కొనుటకు హక్కు కలదు.

కోర్టు వారిచే జరుపబడు ప్రతి క్రయమునందును ఒక కనీసపు వెల నిర్ణయింపబడును. కోర్టువారు నిర్ణయించిన షరతులపై, ఆస్తి యందలి వాటాదార్లు ధరావత్తు కట్టకుండగానే వేలం పాటలో పాల్గొనవచ్చును. అట్లే వారు డబ్బు చెల్లించుటకు బదులు చెల్లు పెట్టమని కూడ కోరవచ్చును. వి. ల. రా.

పత్రము: ధర్మశాస్త్రమున పత్రము అను పదము సాక్ష్యముగా నుపయోగించుటకు తగినట్టి ఏదేని లిఖితమును లేక ముద్రితమును, ఏదేని శిలాశాసనమును లేదా అర్థవంతమగు విషయములు గల ఏదేని వస్తువును సూచించును. చిత్రము, ఛాయా చిత్రము, ముద్ర మొదలగునవి గూడ లిఖిత సాక్ష్యము కక్ష్యలోనివే. సాధారణముగా ఒక విషయమును గూర్చిన సమాచారమును, లేదా సాక్ష్యమును అందజేయు లిఖిత లేక ముద్రిత పత్రములకు ఈ పదము వాడబడును (చూ. సాక్ష్య చట్టము). ఓ. స.

పనివారల నష్టపరిహార చట్టము: ఆధునిక యుగము పారిశ్రామిక యుగము. పలు రకములగు పరిశ్రమలు, యంత్రాగారములు ఈ యుగ ఆరంభము నుండి ఇంగ్లండునందును, యూరప్ నందలి అన్ని రాజ్యములలోను. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోను ఎక్కువగ అభివృద్ధి చెందినవి. భారత దేశమందు ముఖ్యముగ ఇరువదియవ శతాబ్దమందే వివిధ భారీ పరిశ్రమలు ఆరంభింపబడినవి. ఇట్టి పరిశ్రమలలోను, యంత్రాగారము లందును పెక్కుమంది పనివారు వివిధ రకముల పనులు చేయు నిమిత్తము నియోగింపబడుదురు. ఈ పనివారు అనేకమైన ప్రమాదములకు, శారీరక హానికి, గురియగుదురు. అందును ముఖ్యముగ యంత్రములతో పనిచేయువారును, గనులలో పని చేయువారును ఎక్కువగా దుర్ఘటనలకు గురియగుదురు. ఈ దుర్ఘటనలు యంత్ర పరిస్థితిలోని లోపముల వలనను, యజమాని అశ్రద్ధ వలనను, పనివారి అజాగ్రత వలనను సంభవిల్లుచుండును.

ఆంగ్ల న్యాయమున 1880 వరకు పరిశ్రమలలో పని చేయువారికి తాము పనిచేయు కాలములో శారీరక హానికి గురియైనపుడు యజమానిపై కామన్‌లా క్రింద చర్యను దీసికొనుటకు హక్కు ఉండెడిది. ఇట్టి చర్యలలో వాది తనకు తగిలిన గాయము యజమాని యొక్క వ్యక్తిగత తప్పిదము వలన సంభవించినట్లు రుజువు చేయవలెను. యజమాని యొక్క వ్యక్తిగత తప్పిదము అతని అశ్రద్ధ వలన లేదా అసమర్థులగు నౌకరులను అట్టివారని తెలిసియుండియు అతడు నియమించి యుండుట వలన, లేక ఏదేని చట్ట విధిని అతడు ఉల్లంఘించుట వలన విశదమగును. కాని ఇట్టి కామన్ లా చర్యద్వారా నష్టపరిహారము చేకూరుట చాలా దుర్లభమగుచుండెను. యజమాని అశ్రద్ధ వలన పనివానికి గాయము తగిలినట్లు వ్యాజ్యము తేబడినప్పుడు, యజమానికి పెక్కు ప్రతివాదములు కామన్‌లాలో లభ్యమగుచుండెను: 1. అపాయమునకు తోడ్పడిన పనివారి అజాగ్రత: గాయపడిన పనివారు సామాన్య శ్రద్ధ చూపినచో యజమాని అశ్రద్ధ వలన కలిగినదని చెప్పబడిన ప్రమాదము తప్పియుండెడిదను ప్రతివాదము. 2. ప్రమాదమును భరించుటకు అంగీకారము. చేయుపని ప్రమాదభరితమని తెలిసియుండియు దుర్ఘటనలకు తలయొగ్గియే పనివారు పనిలో చేరినారను ప్రతివాదము. 3. తోడి నౌకరు అజాగ్రత: పనివానికి నష్టము కలిగించిన దుర్ఘటన సంభవించుటకు అతనితో కలిసి పని చేయుచున్న ఇతర పనివాని అశ్రద్ధ కూడ కారణభూతమైనపుడు యజమానికి బాధ్యత లేదను ప్రతివాదము.

ఈ ప్రతివాదములు పనివారికి నష్టపరిహారము పొందుటకు ప్రతిబంధకములుగా ఉండెను. ప్రాణాంతక ప్రమాదములకు గురియైన పనివారల కుటుంబముల అవస్థ బహు శోచనీయముగ ఉండెను. వలన నష్టపరిహారమును రాబట్టుకొను హక్కు కామన్ లా క్రింద వారసులకు సంక్రమింపదు. హక్కుదారుని మృతితో ఈ హక్కు నశించును. చనిపోయిన వ్యక్తిపై ఆధారపడు భార్యా బిడ్డలకు నష్టపరిహారమును పొందు హక్కు లేకుండెను. అందుచేత చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క భార్య లేక భర్త, బిడ్డలు, తలిదండ్రులు నష్టపరిహారమును రాబట్టుకొను హక్కును

1846 లో చట్టరీత్యా కల్పించిరి. ఈ చట్టమును 'కామ్ బెల్ చట్టము' అని అందురు.

పనివారి ఇట్టి అధ్వాన్న స్థితిని చక్కజేయుటకు ఆలోచనలు బహుముఖముల సాగినవి. తత్ఫలితముగ 'యజమానుల బాధ్యతా చట్టము' ప్రవృత్తమాయెను. ఈ చట్టమున మూడు ముఖ్య సూత్రములు పొందు పరుపబడినవి : 1. తోడి నౌకరు అజాగ్రతా సిద్ధాంతము రద్దు చేయబడెను. అనగా దుర్ఘటన సంభవమునకు తోడి పనివాని అశ్రద్ధకారణమైనను గాయవడిన పని వానికి నష్ట పరిహారమును పొందుటకు హక్కు ఒసగ బడెను. 2. చట్టము క్రింద ఏర్పరుపబడిన హక్కులను వదలుకొందుమని పనివారు చేసికొను ఒప్పందములు నిషేధింపబడెను. 3. నష్టపరిహారమును పొందుటకు వలయు ప్రక్రియ సూక్ష్మీకరింపబడెను. 1897 లో 'పనివారల నష్టపరిహార చట్టము' మరియొక నూతన సూత్రమును ప్రవేశపెట్టెను. ఈ సూత్రము ననుసరించి యజమాని యొక్క తప్పిదము లేనప్పటికి గాయపడిన పనివానికి యజమాని నష్టపరిహారమును చెల్లింపవలెను. దుర్ఘటన వలన పనివాడు మృతినొందినచో ఆ పని వానిపై ఆధార పడినవారికి కూడ తన తప్పిదము లేకున్నను యజమాని నష్టపరిహారము చెల్లింపవలెను.

ఈ చట్టము 1903 లో పునఃపరిశీలన చేయబడెను. పారిశ్రామిక కమిటీ సిపారసులు చాలవరకు ఆమోదింపబడి 1906 చట్టము నందు పొందు పరచబడినవి. తిరిగి 1919 చట్ట నిర్వహణలో బయల్పడిన లోపములను సరి దిద్దు మార్గములను సూచించుటకు హోల్ మన్ గ్రిగర్ కమిటీ అను ఒక శాఖీయ కమిటీ నియమింపబడెను. ఈ కమిటీ సిపారసులను చాలవరకు పొందు పరచుచు 1923 లో ప్రవృత్తము చేయబడెను. చివరకు 1925 లో సమగ్రమైన చట్టము రూపొందింపబడి నేటివరకు అమలులో నున్నది.

భారతదేశమున 1923 లో పనివారల నష్టపరిహార చట్టము జారీ చేయబడి, 1924 జూలై, ఒకటవ తేదీ నుండి అమలులోనికి వచ్చినది. ఆ చట్టమే తగు సవరణలతో నేటికిని ప్రవృత్తమై అమలులోనున్నది. ఈ చట్టమున నిర్దిష్టమైన తరగతులకు చెందిన యజమానులు, తమ పని వారికి పనిచేయుట యందు సంభవించిన హానికి నష్టపరిహారము చెల్లించునట్లు ఏర్పాటు చేయబడినది. ఈ చట్టము నందు 'పనివాడు', 'పనివానిపై ఆధారపడు వ్యక్తులు', 'యజమాని' మొదలగు పదములు నిర్వచింపబడినవి. 'పనివాడు' అనగా యాదృచ్ఛిక స్వభావము గల పనిలో నియమింపబడిన వాడు కానట్టియు, యజమాని యొక్క వర్తకము లేక వ్యాపారమునకు సంబంధించిన పనులకు నియమింపబడిన వాడు కానట్టియు, 1890 భారత రైల్వే చట్టము సెక్షను 3 క్రింద నిర్వచింపబడిన రైల్వే ఉద్యోగియైనట్టియు లేక ఈ చట్టము షెడ్యూలునందు వివరింపబడిన ఉద్యోగియైనట్టియు వ్యక్తి కాని, పై ఉద్యోగులలోని పరిపాలక, జిల్లా సబ్ డివిజన్ ఆఫీసులలో శాశ్వతముగ నియమింపబడినవారు, నిర్వచనము క్రింద పనివారు అనిపించుకొనరు. ఈ చట్టము రెండవ షెడ్యూలులో వివరింపబడిన ఉద్యోగులలో నెలసరి వేతనము వందల రూపాయలకు మించనివారు మాత్రమే 'పని వారు' గా భావింపబడుదురు. వారి ఉద్యోగ ఒప్పందము ఈ చట్టమునకు పూర్వము చేయబడినను, లేక తదుపరి చేయబడినను, అట్టి ఒప్పందము ప్రకటితమైనదైనను, గర్భితమైనదైనను, మౌఖికమైనదైనను, లిఖితపూర్వకమైనదైనను ఈ చట్టము వర్తించును. కేంద్రప్రభుత్వముల సేనా బలముల సభ్యుని హోదాలో పని చేయు వ్యక్తికి వర్తించదు. గాయపడిన పనివానిని గురించి చెప్పునపుడు, అతడు మృతి నొందినచో ఆతనిపై ఆధారపడు వ్యక్తులు కూడ 'పని వారు' అను పదమున చేరుదురు.

మృతినొందిన వానిపై ఆధారపడినవారును, నష్ట పరిహారమును పొందుటకు అర్హత కలిగినవారును ఎవరో ఈ చట్టము సెక్షను (2-ఏ) లో నిర్వచింపబడినది. యజమాని యొక్క మేనేజింగు ఏజెంటు, మృతినొందిన యజమాని యొక్క న్యాయికప్రతినిధి, కార్పొరేషన్ గ ఏర్పడినను ఏర్పడక పోయినను వ్యక్తుల సంఘము, ఒక యజమాని యొద్ద పని చేయుచుండు వ్యక్తి, ఇంకొక వ్యక్తి చెంతకు తాత్కాలికముగ పనిచేయుటకు పంపబడినపుడు ఆ వ్యక్తి యొద్ద పనిచేయు కాలములో ఆ వ్యక్తియు 'యజమాని'గ పరిగణింపబడుదురు.

ఈ చట్టములో నాలుగు అధ్యాయములు, నాలుగు షెడ్యూళ్లు కలవు. మొదటి అధ్యాయమున చట్టము యొక్క విస్తరణ, అందు వాడబడు పదముల యొక్క నిర్వచన కలదు. రెండవ అధ్యాయమున పనివారు కోరదగు నష్టపరిహారమును గురించి వివరింపబడినది. పనివాడు తన ఉద్యోగమునకు సంబంధించిన పని చేయుచుండగా దుర్ఘటన మూలమున శరీరము గాయపడిన ఈ నిబంధనల ననుసరించి ఆ పనివానికి అందువలన కలగిన నష్టమునకు పరిహారము యజమాని చెల్లించుకొనవలెను. కాని ఈ క్రింది తరగతుల గాయములకు యజమాని అట్టి నష్టపరిహారము చెల్లించ నవసరము లేదు: 1. మూడు

దినముల వరకు మాత్రమే పనివానిని పూర్తిగ గాని, పాక్షికముగ గాని అశక్తుని చేసినట్టి గాయము. 2. దుర్ఘట నకు కారణము పనివాడు మద్యము లేక ఇతర మత్తు పదార్థముల ప్రభావమునందుండుటగాని, పనివారి రక్ష ణము చేకూర్చుట కొరకు ప్రత్యేకముగ ఇవ్వబడిన ఉత్త ర్వునో ప్రత్యేకముగా రూపొందించిన నియమమునో పని వాడు బుద్ధిపూర్వకముగ ఉల్లంఘించుటగాని, రక్షక పరి కర్మము లేక సాధనము పనివారికి రక్షణ చేకూర్చుట కొరకు ఏర్పడినట్లు తెలిసియుండియు పనివాడుదానిని బుద్ధిపూర్వక ముగ తీసివేయుట గాని, నిర్లక్ష్యము చేయుట గాని యైయుండి మరణమును కలుగజేయని గాయము.

ఈ చట్టము ఒకటవ షెడ్యూలునందు ఏ గాయము లేక క్షతివలన ఎట్టి అంగ వైకల్యము పూర్తిగగాని కొంత వరకుగాని కలుగునో నిర్దిష్టముగ వివరింపబడి వాటి తీవ్రత ననుసరించి పరిహారము నిర్ణయింపబడినది.

మూడవ షెడ్యూలు ఏ. బి. సి. భాగములలో వివరిం చిన ఉద్యోగములలో పనివానికి తాను చేయవలసిన ప్రత్యేక మగు పనులవలన ఉద్భవించెడి వ్యాధులు కూడ ఉద్యోగ కాలమందు సంభవించు దుర్ఘటనలుగనే పరిగణింపబడి, వాని వలన కలిగెడి నష్టమునకు గూడ పరిహార మొసగుటకు యజమాని బాధ్యుడుగా చేయబడినాడు. పనివాడు తనకు కలిగిన శారీరక హానికి నష్టపరిహారమును కోరుచూ ఈ చట్టము క్రింద నియమింపబడు కమిషనరును అభ్యర్థించ వచ్చును. లేక యజమానివద్ద అంగీకృత మొత్తమును పుచ్చుకొనవచ్చును. సివిల్ కోర్టులో నష్టపరిహారము కొరకు పనివాడు యజమానిపై దావా వేసినచో అతనికి ఇతర పరిహారములకు హక్కులేదు. దుర్ఘటన, పనివానికి తగిన గాయము, గాయస్వభావము, దానివలన పనివానికి కలిగిన నష్టము, వ్యథ మొదలగువాటిని పురస్కరించుకొని చెల్లింపబడు పరిహారము యొక్క వివరములు ఈ చట్టము నాలుగవ షెడ్యూలులో నిర్దేశింపబడినవి. గాయముల స్వభావము వాటికి చెల్లించదగు పరిహారమునకు సంబంధిం చిన సూత్రములు నాలుగవ సెక్షను నందు సూచించబడి నవి. గాయమువలన పూర్తిగగాని కొంతవరకుగాని పని వానికి తాత్కాలిక అశక్తత ఏర్పడినప్పుడు అతనికి పక్ష మున కొకసారి పరిహారము చెల్లించుటకుకూడ ఏర్పాటు కలదు. ఈ పరిహారము దుర్ఘటన జరుగుకాలము నాటికి పనివాడు యజమానివద్ద పొందుచున్న మాస వేతనము ననుసరించి నిర్ణయింపబడును.

ఈ చట్టముక్రింద పనివారికిని, యజమానులకును మధ్య నష్ట పరిహారముల చెల్లింపులకు సంబంధించిన వివాదములను పరిష్కరించుటకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వము నిర్దిష్ట ప్రదేశములకు కమిషనర్లను నియమించును. ఓ. న.

పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్: ప్రభుత్వమునందు వివిధ శాఖలలో పని చేయుటకు సమర్థవంతమైన ఉద్యోగి వర్గ మును నియోగించుటకు నియమింపబడిన ప్రత్యేకమై నట్టియు, స్వతంత్రమైనట్టియు నియామక సంఘమునకు 'పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్' అందురు. ఇట్టి ఏర్పాటు భారత దేశముపై ఆంగ్లేయుల ఆధిపత్యము వహించిన నాటినుండి కలదు. ఆంగ్లేయులు ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ అను పేరుతో వర్తకము నిమిత్తము భారతదేశము వచ్చి దేశ పాలనము నకు తలపడిరి. కంపెనీ పరిపాలన ఆరంభదశలో భారత దేశమునందు గల ప్రధాన సివిల్ ఉద్యోగస్థులను ఇంగ్లం డులో కంపెనీ డైరెక్టర్లు ప్రత్యేక ఒడంబడికల ద్వారా నియ మించుచుండిరి. కాని, 1855 లో సివిల్ ఉద్యోగుల ఎన్నికకు పోటీ పరీక్షల పద్ధతి అవలంబించిరి. 1880 లో 'భారత సివిల్ సర్వీస్' (ఐ. సి. ఎస్.) పార్లమెంటు చట్టముద్వారా నెలకొల్పబడెను. కేంద్రమునందును, రాష్ట్రములందును పని చేయుటకు కావలసిన సివిల్ ఉద్యోగులను నియ మించుటకు ఇది ఏర్పడినది. ఆరంభములో ఆంగ్లేయులనే ఈ ఉద్యోగములకు నియమించుచుండిరి. కాని 1912 నాటికి మూడు వంతులు ఉద్యోగులు ఇంగ్లండునందును, నాలుగవ వంతు భారత దేశమునందును నియమించుట జరుగుచుండెను.

1919 భారత ప్రభుత్వ చట్టము 96 వ సెక్షనులో పబ్లిక్ సర్వీసు కమీషన్ నెలకొల్పుటకు ప్రత్యేకమగు నిబంధ నలు కలవు. 1923 వైకౌంట్ 'లీ' అధ్యక్షతను ఒక ప్రత్యేక కమిషన్ ఏర్పరుపబడెను. పై కమిషను ఈ క్రింది సిఫారసులు చేసెను.

1919 భారత ప్రభుత్వ చట్టము నందుద్దేశింపబడిన పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ ఐదుగురు సభ్యులతో నియమింప బడవలెను. అందులో కనీసము ఇద్దరికి ఉన్నత న్యాయా ధీశ పదవీ అర్హతలు, లేక న్యాయ సంబంధ అర్హతలుండ వలెను. ఈ కమిషన్ అఖిల భారత ఉద్యోగి వర్గమును నియమించుటలో ఇంగ్లండులో నున్న భారత కార్యదర్శి ఏజెంటుగను, కేంద్ర ఉద్యోగస్థుల నియామకమునందు భారత ప్రభుత్వ ఏజెంటుగను వ్యవహరించును. ఈ కమి షన్‌కు క్రమశిక్షణకు సంబంధించిన నియంత్రణమునకును, ఉద్యోగుల రక్షణమునకును న్యాయ నిర్ణయ సంబంధ అధి కారములు కూడ కలవు. ఆ పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ 1926లో స్థాపింపబడెను. ఇది 1935 భారతప్రభుత్వచట్టము క్రింద ఫెడరల్ పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్‌గ పిలువబడెను.

1950 భారత రాజ్యాంగము 14 వ విభాగము 2 వ ప్రకరణములో యూనియన్ పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ స్థాపించుటకు ఏర్పరుపబడినది. ఇదిగాక రాష్ట్రములకు కూడ ప్రత్యేకముగ పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్‌లను నియమించుటకు ఏర్పరుపబడినది. రెండు మూడు రాష్ట్రములు కలసి ఒకే సర్వీస్ కమిషన్‌ను ఏర్పరుచుకొనవచ్చును, లేదా రాష్ట్ర ఉద్యోగుల నియామకము కొరకు యూనియన్ పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ రాష్ట్ర ప్రభుత్వ కోరికపై ఆ రాష్ట్ర ప్రభుత్వమున కవసరమగు ఉద్యోగి వర్గమును ఏర్పాటు చేయవచ్చును.

కేంద్ర కమిషన్ యొక్క అధ్యక్షుని, సభ్యులను రాష్ట్రపతి నియమించును రాష్ట్రములలో ఏర్పరుపబడిన కమిషన్ అధ్యక్షుని సభ్యులను రాష్ట్ర గవర్నరు నియమించును. కమిషన్ సభ్యుల సంఖ్య వారి ఉద్యోగ నిబంధనలను రాష్ట్రపతి నిర్ణయించును. ప్రస్తుతము కమిషన్‌లో అధ్యక్షుడు, ఏడుగురు సభ్యులు కలరు. కమిషన్ సభ్యులలో సగము ఈ సభ్యత్వమునకు పూర్వము కేంద్ర ప్రభుత్వము నందుగాని, రాష్ట్ర ప్రభుత్వము నందుగాని కనీసము పదేండ్లు అధికార హోదాలో ఉండి యుండవలెను. కేంద్ర కమిషన్ సభ్యుడు ఆరేండ్ల కాలముగాని ఆ సభ్యుని 65 ఏండ్ల వయస్సు వరకుగాని పదవియందుండును. రాష్ట్ర కమిషన్ సభ్యుల పదవీ కాలము ఆరేండ్లు లేక సభ్యునకు 60 ఏండ్లు పూర్తి అగువరకు ఉండును.

కమిషన్ అధ్యక్షుని, లేక సభ్యులను రాష్ట్రపతి ఒక్కడే తొలగించగలడు. అదియు రాష్ట్రపతి కోరికపై సుప్రీమ్ కోర్టు విచారణ జరిపి వారిని తొలగించుటకు తగిన కారణములున్నవని నిర్ణయించిన పిదప రాష్ట్రపతి తొలగించును. దివాలా కారణముగ గాని, శారీరక, మానసిక దౌర్బల్యము వలన ఉద్యోగ నిర్వహణకు అశక్తుడైనప్పుడు కూడ రాష్ట్రపతి వారిని తొలగింపవచ్చును.

యూనియన్ కమిషన్ అధ్యక్షుని పదవీ కాలము పూర్తి అయి ఉద్యోగము విరమించిన పిదప తిరిగి గవర్నమెంటు ఉద్యోగము నేదియు చేయరాదు. యూనియన్ కమిషన్ సభ్యులు, యూనియన్ రాష్ట్ర కమిషన్ల అధ్యక్ష పదవులకు అర్హులు. తదితర ఏ ఉద్యోగము చేయరాదు. రాష్ట్ర కమిషన్ అధ్యక్షుడు యూనియన్ కమిషన్ అధ్యక్షుడుగను లేక సభ్యుడుగను నియమింపబడవచ్చును. ఇతర రాష్ట్రముల కమిషన్ అధ్యక్షుడుగ కూడ నియమింపబడవచ్చును. ప్రభుత్వ ఉద్యోగములకు పనికిరాడు. రాష్ట్ర కమిషన్ సభ్యులు రాష్ట్ర కమిషన్ల అధ్యక్షులుగను నియమింపబడవచ్చును. మరియు వారు యూనియన్ కమిషన్ అధ్యక్షుడు లేక సభ్యులుగను నియమింపబడవచ్చును. ప్రభుత్వోద్యోగములకు పనికిరారు.

కమిషన్‌ల విధులు : ఇవి రాజ్యాంగములో ఆర్టికల్ 320 నందు ఈ విధముగా వివరింపబడినవి : 1. కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు సంబంధించిన సివిల్ ఉద్యోగులను నియమించుట కొరకు పరీక్షలు జరుపుట; 2. రెండు మూడు రాష్ట్రములు తమ ఉద్యోగి వర్గమును సమష్టిగా ఎంచుకొనుట కవసరమగు ప్రణాళికలు తయారు చేయుటలో తమకు సహాయపడవలెనని కోరినప్పుడు వారికి సహాయము చేయుట; 3. కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు సివిల్ ఉద్యోగుల నియామక పద్ధతులకు సంబంధించిన విషయములలోను సివిల్ ఉద్యోగులను నియమించుటలోను వారి ఉద్యోగ స్థాయి పెంచుటకు, వారిని ఒక ఉద్యోగమునుండి ఇతర ఉద్యోగములలోనికి బదలాయించుటకును, అట్టి నియామకమునకును, ఉద్యోగ స్థాయి పెంచుటకు, లేక బదలాయించుటకు అభ్యర్థులకు కావలసిన అర్హతలు, క్రమశిక్షణకు సంబంధించిన విషయములలోను క్రమశః యూనియన్ రాష్ట్ర కమిషన్లను సంప్రతించవలెను.

సాధారణముగ ప్రభుత్వములు కమిషన్ సిఫారసులను తప్పక పాటించును. కమిషన్ యొక్క సిఫారసులు, నిర్దిష్ట మంత్రాంగము లేక శాఖ అనుసరించుటకు ఉద్దేశింపబడనప్పుడు అట్టి విషయములు నియామకములకు సంబంధించిన కేబినెట్ ఉపసంఘము పరిశీలించును. తమ సిఫారసులు ఏవేవి ప్రభుత్వములు పాటింపలేదో తెలియజేయుచు, కమిషన్ తమ నివేదిక రాష్ట్రపతికి పంపును. ఆ నివేదికను రాష్ట్రపతి పార్లమెంటు ఎదుట ఉంచును. ఓ. న.

పరదారాగమనము : ధర్మ నియమము లేక వ్యవహార న్యాయమునకు విరుద్ధముగ సంభోగించుటను వ్యభిచారమందురు. ప్రాచీన ధర్మస్మృతులలో ఇట్టి కార్యము నొనర్చిన వ్యక్తి కఠినముగ శిక్షింపబడుచుండెను. పలు సందర్భములలో మరణ దండనకూడ విధింపబడుచుండెను. పెక్కు రాజ్యములలో నేటికిని వ్యభిచారము నేరముగ భావింపబడి, అట్టి నేరమునకు కారాగార శిక్షయు జరిమానాయును విధింపబడుచున్నవి. ఇంగ్లండులో వ్యభిచారమునకు శిక్ష నొసగరు. కాని దాని కారణమున సివిల్ చర్యలో నష్టపరిహారమును పొందుటకును, దాని ఆధారముపై విడాకులు పొందుటకును అవకాశముగలదు. అక్కడ పూర్వము భార్య యొక్క వ్యభిచారము కారణముగ విడాకులు కోరుచు కోర్టుకు పిటీషను పెట్టుకొనుటకు భర్తకు మాత్రము అవకాశముండెను. కాని భార్య విడాకులు కోరుటకు భర్త వ్యభిచారియని చూపెట్టిన చాలకుండెను. ఆమె ఇంకను

ఇతర కారణములు అనగా క్రూరముగ ప్రవర్తించుచున్నాడనియో, తనను విడిచిపెట్టెననియో కూడ చూపవలెను. కాని 1923 వైవాహిక అభియోగముల చట్టము భార్యాభర్తలిరువురను సమాన ప్రతిపత్తియందుంచినది. భారతదేశమందు వ్యభిచారము శిక్షాస్మృతి క్రింద నేరముగ పరిగణింపబడినది. ఈ నేరమునకు శిక్షయును, జరిమానాయును విధింపవచ్చును.(చూ. వ్యభిచారము-పు.716-సం.10) ఓ.న.

పరపతి లేఖ : ఒక స్థలమునందున్న బ్యాంకర్లచేగాని లేక ఇతరులచేగాని వేరొక స్థలమునందున్న తమ ఏజెంట్ల వద్దనుండి ఒక వ్యక్తికి డబ్బు తీసికొనుట కవకాశము కలుగజేయుచు వ్రాసి ఈయబడిన బహిరంగమయిన లేదా సీలుచేయబడిన లేఖకు 'పరపతి లేఖ' అని పేరు. పరపతి లేఖను పొందిన వ్యక్తి నిర్దిష్ట ప్రదేశమునకు తన ప్రయాణపు ఖర్చులకు సరిపోవు మొత్తమును మాత్రము తీసికొనిపోవచ్చును. గమ్యస్థానము చేరిన పిదప ఆ వ్యక్తి తనవద్దనున్న పరపతిలేఖ ద్వారా బ్యాంకు ఖాతాకు గల కొన్ని సదుపాయములను పొందవచ్చును. లేఖలో పేర్కొనబడిన ధనముతో అతడు తన అవసరములను తీర్చుకొనవచ్చును. పరపతి లేఖను మరియొక వ్యక్తి పేర బదలాయింపు చేయుటకు వీలులేదు.

పరపతి లేఖలు సాధారణములు, ప్రత్యేకములు అని రెండు విధములు. వర్తకులను లేక ఇతర వ్యక్తులను సాధారణముగ సంబోధించి మూడవ వ్యక్తికి ధనము నొసగుమని కోరుచు వ్రాసిన సాధారణ పరపతి లేఖ యగును. ఒక ప్రత్యేక వ్యక్తిని సంబోధించు పరపతి లేఖ 'ప్రత్యేక పరపతి లేఖ' యనబడును. విదేశములకు ప్రయాణము చేయబోవు వ్యక్తులకు చెల్లింపుమని కోరుచు బ్యాంకర్లచే తమ విదేశ ఏజెంట్లకు ఒకే మొత్తమునకు వ్రాయబడిన అసంఖ్యాక పరపతి లేఖలలో నొకదానిని ప్రయాణపు చెక్కు లేక సర్క్యులర్ నోటు అందురు. పరపతిలేఖ వినిమయ పత్రముకాదు. కావున ఆ లేఖ ఏ వ్యక్తి పేరున ఒసగబడినదో ఆ వ్యక్తియే స్వయముగా తీసికొని వెళ్ళినగాని అది చెల్లింపబడదు. ఓ. న.

పరమాదేశము (**మాండమస్**) : ఇది ఒక అసాధారణ పరిహారము. తమ అధికార పరిధిలో నున్న కేసులను న్యాయానుసారము విని, నిర్ణయము చేయవలయునని క్రింది కోర్టులను ఆదేశించుటకు ఈ అధిలేఖను ఉపయోగింతురు. ఉదా: క్రింది కోర్టులు తమ వద్దకు తేబడిన విషయములపై విచారణ చేసి, నిర్ణయించు అధికారము ఉన్నప్పటికిని అట్లు చేయుటకు నిరాకరించినప్పుడు వానిని విధి నిర్వహణకు పురికొల్పుటకును, ఏదేని క్రింది కోర్టు ఒక సార్వజనిక బాధ్యతను గూర్చి చేసిన నిర్ణయము యొక్క న్యాయతను పరీక్షించుటకును ఈ అధిలేఖను ఉపయోగింతురు. ఇతర యథాయోగ్య న్యాయ పరిహారము లేనప్పుడు ఈ పరమాదేశము ఒసగబడును. ఇటీవల ఇట్టి అధిలేఖలు స్థానిక అధికారులను తమ విధులను సక్రమముగ నిర్వహించునట్లు నిర్బంధించుటకు ఉపయోగించుచున్నారు. పరమాదేశ ఉత్తరువు వలన సాధించదగు కార్యమును నెరవేర్చుటకు ఇతర మార్గములున్నచో ఇట్టి అధిలేఖ జారీ చేయబడదు. పరమాదేశ అధిలేఖల నిచ్చు అధికారము హైకోర్టునకే కలదు. ప్రాథమిక హక్కులను కాపాడుట కొరకు సుప్రీమ్ కోర్టు ఈ అధిలేఖను ప్రయోగింపవచ్చును. (చూ.పరిపాలనా న్యాయము). ఓ.న.

పరాశరస్మృతి : కృత యుగము నందు మనువు, త్రేతాయుగమున గౌతముడు, ద్వాపరమున శంఖలిఖితులు, కలిలో పరాశరుడు పరమ ప్రామాణికులని ప్రతీతి. పరాశరస్మృతి క్రీ.శ. 1 - 5 శతాబ్దముల మధ్య కాలము నాటిది. దీనిని రచించిన వ్యక్తి దీని ప్రామాణికత కొరకై వ్యాస మహర్షి జనకుడగు పరాశరుని పేరు వాడియుండవచ్చును. దీనిపై మాధవాచార్య విరచితమగు వ్యాఖ్య పరాశర మాధవీయమనునది దక్షిణ దేశములో కడు ప్రసిద్ధి నొందినది. ఈ స్మృతి సమాజములో అనుష్ఠింపబడు ఆచారములకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్య మొసగినది. పరాశర స్మృతి వ్యవహార విషయములను వివరింపకున్నను, 'వ్యవహార నిర్ణయము పరిషత్తు గావింపవలెను' అను అందలి సూత్రము నాధారము చేసికొని వ్యవహార న్యాయమంతయు వ్యాఖ్యలో చర్చింపబడినది. వ. బా. సు.

పరిత్యాగము (**అభిత్యజనము**) : న్యాయ శాస్త్రరీత్యా గాని, నైతిక ధర్మ సూత్రముల దృష్ట్యా గాని ఒక పదవి లేక బాధ్యత కలిగియుండు వ్యక్తి బుద్ధిపూర్వకముగ, ఆ పదవిని లేదా బాధ్యతను వదలివేయుట 'పరిత్యాగ' మనబడును. నౌకాదళము లేక సైన్యము నందు అనుమతి పొందనిదే గైరుహాజరయి తిరిగివచ్చు ఉద్దేశము లేనపుడు పరిత్యాగమనబడును. తగిన కారణముల వలన అనుమతి లేకుండ గైరుహాజరగుటకును దీనికిని వ్యత్యాసము కలదు.

విదేశములలో పనిచేయుట నుండిగాని, సివిల్ అధికారమునకు సహాయము చేయుట నుండి గాని తప్పించుకొనుటకు ఒక రెజిమెంటు విడచి మరియొక రెజిమెంటునకు పోవు ఆచారము ఇప్పుడు పరిత్యాగముగ గాక కపట లేక వంచనాత్మక ప్రవేశముగ భావింపబడును. యూరప్ దేశము లన్నిటియందును యుద్ధసేవలో నున్న వ్యక్తి

పదవిని గాని, కర్తవ్యమును గాని పరిత్యజించినచో అతనికి మరణ శిక్ష విధింపబడును. పరిత్యాగమును ప్రోత్సహించిన వారును, పరిత్యాగులకు ఆశ్రయ మిచ్చిన వారును శిక్షకు పాత్రులగుదురు. ఇతర సమయములందు పరిత్యజించిన యెడల ప్రథమ నేరమునకు రెండు సంవత్సరములకు మించని ఖైదు శిక్షయును, తదుపరి నేరములకు కోర్టు మార్షలు అధ్యక్షునిచే నిర్ణయింపబడిన కాలావధి గల కఠిన శిక్షయును విధింపబడును. పరిత్యాగ మొనర్చిన సైనికులు కోర్టు మార్షలుచే విచారింప బడుదురు. అచ్చట దోషులుగ నిర్ణయింపబడి శిక్షింపబడిన, ఉద్యోగమునేగాక, ఆ ఉద్యోగము క్రింద రావలసిన అన్ని సదుపాయములను కూడ కోల్పోవుదురు.

ఒక వ్యక్తి వాణిజ్య నౌకలో పని చేయుచు పదవీ పరిత్యాగము చేసినచో ఆ వ్యక్తికి రావలసిన జీతము వాణిజ్య నౌకా చట్టము క్రింద రాబట్టుకొనబడును. ఒక వ్యక్తి భార్యా బిడ్డలను పరిత్యజించినచో, ఇంగ్లీషు చట్టము క్రింద భార్య భర్తపై వ్యాజ్యము వేసి మనోవర్తిని రాబట్టు కొనవచ్చును. దేశ ద్రిమ్మరి తనపు చట్టము క్రింద అట్టి వ్యక్తిపై వంచకుడు, ద్రిమ్మరి అని నేరము మోపబడవచ్చును. తగిన కారణము లేకుండ మూడు ఏండ్ల వరకు భార్యను పరిత్యజించినచో ఆమె న్యాయాలయము ద్వారా వివాహ విచ్ఛేద డిక్రీని పొంద వచ్చును. ఓ. న.

పరిపాలనాధికార పత్రములు : చనిపోయిన వ్యక్తి, హిందువు, ముసల్మాన్, బౌద్ధ, సిక్కు లేక జైన మతస్థుడై యుండి వీలునామా వ్రాయకుండ మృతి నొందినప్పుడు, ఆ చనిపోయిన వ్యక్తి విషయములో వర్తించు నిబంధనల ననుసరించి అతని ఆస్తులను పూర్తిగ గాని, కొంతభాగముగాని పొందుటకు హక్కుగల వ్యక్తికి చనిపోయినవాని ఆస్తుల పరిపాలనకు సంబంధించిన అధికార పత్రములను ప్రదత్తము చేయవచ్చును. పరిపాలనాధికార పత్రములను కోరుచు చేయు అభ్యర్థనలో కోర్టు ప్రధానముగ గమనించవలసిన విషయమేమన, అట్టి అధికారములు కోరు వ్యక్తి వారసత్వ చట్టము ననుసరించి చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క ఆస్తులకు ప్రాతినిధ్యము వహించుటకు తగియున్నాడా అనియు, అట్టి అధికార పత్రములు ఆస్తులపై హక్కులు గల వ్యక్తులకే యివ్వబడుచున్నవా అనియు చూడవలెను.

అట్టి ఆస్తుల పరిపాలనాధికార పత్రములను పెక్కుమంది వ్యక్తులు అభ్యర్థించినచో, కోర్టుయొక్క వివేచనాధికారము ననుసరించి అందులో ఏ ఒక్కనికి గాని, లేక అంతకంటె హెచ్చుమందికి గాని వాటిని ప్రదత్తము చేయవచ్చును. చనిపోయిన వ్యక్తి ఆస్తుల పరిపాలన నిమిత్తము ఏ వ్యక్తియు అభ్యర్థించనప్పుడు హైకోర్టు చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క ఋణదాతకు అట్టి అధికారములు ఇవ్వవచ్చును

చనిపోయిన వ్యక్తి పైన చెప్పిన మతములకు చెందినవాడుగాక (ఉదా : క్రైస్తవుడు) వీలునామాను వ్రాయకుండ చనిపోయినప్పుడు, అట్టి చనిపోయిన వ్యక్తితో వైవాహిక, లేక రక్తసంబంధము గల వ్యక్తులు అట్టి పరిపాలనాధికార పత్రములు పొందుటకు ఈ దిగువ క్రమములో అర్హత కలిగియున్నారు: 1. చనిపోయిన వ్యక్తికి భార్య యున్నయెడల ఆమెకే పరిపాలనాధికారము ప్రదత్తము చేయవలెను. కాని, ఆమెకు వ్యక్తిగత అనర్హతలు ప్రాప్తించినప్పుడు, లేక చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క ఆస్తిపై ఆమెకు ఎట్టి స్వత్వము లేనప్పుడు కోర్టు ఆమెకు పరిపాలనాధికార పత్రముల నిచ్చుటకు నిరాకరింపవచ్చును. 2. న్యాయమూర్తికి సక్రమమని తోచినచో, అట్టి చనిపోయిన వ్యక్తి భార్యతోపాటు అతని ఆస్తులను పరిపాలించుటకు హక్కు గల ఇతర వ్యక్తినో లేక వ్యక్తులనో జతపరచి పరిపాలనాధికారము ప్రదత్తము చేయవచ్చును. 3. చనిపోయిన వ్యక్తికి భార్య లేనప్పుడును లేదా, భార్య యున్నను తగిన కారణములు యున్నప్పుడు, పరిపాలనాధికారమును ఆ ఆస్తుల వారసత్వమునకు సన్నిహిత హక్కులు గల వ్యక్తి లేక వ్యక్తులకు యొసగవచ్చును. కాని, పై హక్కు గల వ్యక్తులలో, చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క తల్లి ఒకరైనప్పుడు పరిపాలనాధికారము లన్నియు ఆమెకే ప్రదత్తము చేయబడవలెను. 4. పరిపాలనాధికారమునకు సమాన హక్కులు గల బంధువులు చనిపోయిన వ్యక్తికి యున్నచో వారందరును అట్టి అధికారములను పొందుటకు అర్హత గలిగియున్నారు. 5. చనిపోయిన భార్యయొక్క ఆస్తులను పరిపాలించుటకు భర్తకు హక్కు గలదు. 6. చనిపోయిన వ్యక్తికి, వివాహము ద్వారా గాని, రక్త బంధుత్వమును బట్టి గాని, ఆస్తులను పరిపాలించుటకు హక్కు గల వ్యక్తులు లేనప్పుడును, ఒకవేళ ఉన్నను, వారు అట్లు ఆస్తులను పరిపాలించుటకు అంగీకరించనప్పుడును, అట్టి అధికారములను చనిపోయిన వాని ఋణదాతకు ప్రదత్తము చేయవచ్చును. 7. విదేశ నివాసియగు వ్యక్తి చనిపోవునపుడు అతనికి భారతదేశ ఆస్తులున్నప్పుడు, చనిపోయిన వ్యక్తి నివాస దేశములో వారసత్వమునకు సంబంధించిన నిబంధనలు భారతదేశ

నిబంధనలకు భిన్నమైన పైనప్పటికిని ఆ చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క ఆస్తికి సంబంధించి నంతవరకు భారత వారసత్వ చట్ట నిబంధనలే వర్తించును.

వీలునామా లేని ఆస్తిని గూర్చి పరిపాలనాధికార పత్రము పొందిన వ్యక్తికి అట్టి అధికారము చనిపోయిన వ్యక్తి కాలము చేసిన సమయము నుండి వర్తించును; కాని, వ్యక్తి చనిపోయిన కాలము నుండి పరిపాలనాధికారము ను పొందువరకు గల మధ్యకాలములో పరిపాలకుని చర్యలవలన వీలూనామా ఆస్తికి నష్టము సంభవించినచో ఆ చర్యలు సక్రమమైనవిగ పరిగణింపబడవు. ఓ. న.

పరిపాలనా న్యాయము : పరిపాలనా శాఖయొక్క అధికార సముదాయము లేదా వారిచే నిర్వహించబడ వలసిన విధుల మొత్తము 'పరిపాలనా న్యాయము' అని పేర్కొనబడును. ఇందు పరిపాలనా శాఖకు ఒసగబడిన న్యాయాధికరణముగూడ అంతర్గతమై ఉండును. ఆంగ్లో అమెరికన్ న్యాయభావనయందు ఈ పరిపాలనాధికారము సాధారణ న్యాయాలయముల నియంత్రణకు లోబడి యుండును. పరిపాలనా శాసనమునుగూర్చి ఫ్రెంచివారి న్యాయభావన దీనికి కొంత భిన్నముగ ఉండును. పౌరులకును, పరిపాలక శాఖకును పరిపాలన నిర్వహణయందు సంభవించెడి విభేదములను క్రమపరచు సూత్రములుగా ఫ్రెంచి పరిపాలనా న్యాయము భాసించును. పరిపాలనాధికారము సాధారణ న్యాయస్థానముల నియంత్రణమునకు లోబడదు. పరిపాలనా కోర్టులు లేదా ప్రత్యేక అధికరణములు (ట్రిబ్యునల్సు) ప్రభుత్వము, పౌరుల మధ్యనుండు వివాదములను పరిష్కరించును. ఈ అధికరణముల శ్రేణిలో అత్యున్నత అధికరణమునకు 'కాన్సిదాపెతా' అని పేరు. సాధారణ న్యాయాలయముల శ్రేణిలో అత్యున్నత న్యాయాలయమునకు 'కూడీ కాసేషన్' అని పేరు. పరిపాలన ధర్మశాస్త్ర సంహితయు, సాధారణ న్యాయాలయముల, పరిపాలనాధికరణముల క్షేత్రాధికార సంఘర్షణల తొలగించు ప్రక్రియా నిబంధనలును ఫ్రాన్సులో నున్న ప్రత్యేక లక్షణములు.

ఫ్రాన్సులో సంఘర్షణల ట్రిబ్యునలు ఒకటి కలదు, అందులో కూడీకాసేషన్ యొక్క న్యాయ మూర్తులను వారికి సమానముగ పరిపాలనా న్యాయమూర్తులును యుందురు. ఈ ట్రిబ్యునలుకు న్యాయశాఖ మంత్రి అధ్యక్షుడు. ఇది ఏయే కేసులు కాన్సీదాపెతా అధికార పరిధిలోనివో నిర్ణయించును. కాన్సీదాపెతా ఇచ్చే నిర్ణయము వ్యవహార న్యాయ సూత్రముల ననుసరించి ఇవ్వబడినదికాదు. ఇది పరిపాలనా న్యాయ నిర్దిష్ట సూత్రములను అనువర్తింప చేయును. కాన్సీదాపెతా ప్రాఙ్ నిర్ణయములకు బద్ధము కాదు. పరిపాలనా న్యాయమునకు ప్రత్యేక సంహిత లేదు. సాధారణముగ వ్యవహార సంహిత సూత్రములు అనువర్తింపజేయబడును. ఈ అనువర్తనముకూడ సాదృశ్యానుసారముగను, సహజన్యాయ సూత్రానుసారముగను జరుగుచుండును. పరిపాలన యంత్రాంగముయొక్క సౌకర్యము కొరకును లేదా సాధారణ వ్యవహార న్యాయ సూత్రముల వర్తింపువలన జరుగు న్యాయముకన్న ఎక్కువ సౌకర్యము పౌరులకు కలుగజేయుట కొరకును, సహజ న్యాయమును అనుసరించుటకును ఏదేని అంశముపై వ్యవహార నిబంధనలను సడలించుటకును ఈ కాన్సీదాపెతా వెనుకాడదు. ఈ విధముగ కౌన్సిలు తమయొక్క సిద్ధాంతములను విస్తృతపరచెను. ఈ కౌన్సిలుయొక్క నిర్ణయముల వలన తరచుగ వ్యవహార న్యాయమును మార్చుటయో, పెంపు జేయుటయో జరుగుచుండును. అవి తదుపరి సామాన్య కోర్టులచే ఆమోదింప బడుటగాని, పార్లమెంటుచే వ్యవహార న్యాయములో ప్రవేశపెట్ట బడుటగాని జరుగుచుండును.

కాన్సీదాపెతా యొక్క సభ్యులు పరిపాలన కార్యక్రమములో నిమగ్నులై యుందురు. ఈ కారణమువలనకూడ పరిపాలనా యంత్రాంగముపై వారి నిర్ణయముల పరిణామములను గణన చేయుటకును, ఆ యంత్రాంగ ఆమోద ముద్రను పొందగల నిర్ణయములను జేయుటకును, సామాన్య కోర్టుల జడ్జీలకన్న వీరు ఎక్కువ తగియున్నారు. సామాన్య కోర్టులలోని న్యాయమూర్తులు అట్టి విషయములను విచారణ చేయవలసి వచ్చినచో పరిపాలనాధికారుల యొక్క చర్యలను విమర్శించుటకు బహుశ కాన్సీదాపెతా కంటె ఎక్కువ సంకోచింపవచ్చును. పరిపాలనా న్యాయము పూర్వ నిర్ణయముల ద్వారాను నిబంధనల ద్వారాను ఇంగ్లీషు కామన్ లా వలె వృద్ధి చెందినది. అది న్యాయమూర్తులచే రూపొందింపబడినది. వ్యవహార న్యాయము క్రోడీకరింపబడుటచే పూర్వ ప్రమాణ సిద్ధాంతములను ప్రవేశపెట్టుటకు అవకాశము తక్కువ యుండును. పరిపాలనా న్యాయములో ఆంగ్లో అమెరికన్ పద్ధతులకును, యూరప్‌లోనున్న విభిన్న పద్ధతులకును మధ్యగల భేదము తగ్గిపోయి మొత్తముమీద సమముగా నున్నట్లు కనబడును. ఫ్రెంచి ప్రభుత్వము తమ అధికార చర్యల తప్పిదములకు పౌరులకి బాధ్యత వహించుచున్నది. ధర్మశాస్త్రముయొక్క అత్యున్నతత్వమే ఫ్రెంచి పద్ధతియొక్క ఆశయము. పూర్వ ప్రమాణ సిద్ధాంతముపై న్యాయపాలన జరుపు ఇంగ్లీషు పద్ధతినే ఫ్రెంచివారుకూడ ఇటీవల వర్తింపజేసిరి. ఆ నిర్ణయములలో నిర్ణయములకు సంబంధించిన ఆధార

హేతువులేగాక, ప్రాస్తావితోక్తులుకూడ యుండును. అవి ఆచరణలోనున్న చట్టములకు అనుబంధ నిబంధనల నిచ్చును. ఈ సూత్రములు సహజ న్యాయముపైనను ప్రపంచజ్ఞానము పైనను ఆధారపడి ఆచరణ యోగ్యముగ నున్నవి. ఆంగ్లో అమెరికన్ పద్ధతిని అవలంబించువారు కూడ పరిపాలనకు సంబంధించిన నిర్ణయములలో అంతిమ నిర్ణయము జేయుటకు ప్రత్యేక యోగ్యత గల పరిపాలన అప్పీలు కోర్టు ఉండవలసిన అవసరమున్నట్లు భావించు చున్నారు.

పరిపాలకులకు ప్రదత్తమైన చట్ట నిర్మాణాధికారము : శాసన మండలిచే చట్టములద్వారా ప్రదత్తము గావింపబడిన అధికారమును పురస్కరించుకొని పరిపాలకులచే తయారు చేయబడు నిబంధనలు, ఉత్తరువులు, నియమములు పరిపాలన న్యాయమునందే అంతర్గత మగును. భారత రాజ్యాంగముచే ఏర్పాటుచేయబడిన శాసన మండలుల చట్ట నిర్మాణాధికారము సాధారణముగా ఇతరులకు అప్పగించుటకు వీలు లేదనుట న్యాయ సిద్ధాంతమే. కాని, ప్రభుత్వమునకు శాసన సదృశ అధికారము ప్రదత్తము కావచ్చును. అప్రధానమైన శాసనకరణము, సహాయక పరిపాలన న్యాయాధికరణమువలెనే పరిపాలనా న్యాయమనబడును. సర్వసాధారణముగా చట్టము రేఖా మాత్రముగా యుండి పాలక వర్గమునకు తద్విధానమును కొనసాగించుటకు వలసిన నిబంధనలు, ఉత్తరువులు, నియమములు చేయుటకు అధికారమొసగును. చట్టమును సవరించుటకు అనుకూలన పరచుటకు వలసిన అధికారమును గూడ విరివిగా శాసన మండలులచే పరిపాలకుల హస్తగతము చేయబడుచున్నది. ఈ అధికారమును పురస్కరించుకొని అందలి నిబంధనలలో పాలక వర్గము అవసరమైన చేర్పులూ, మార్పులూ చేసి అమలుపరుచుచున్నది. అంతర్జాతీయ పారస్పరిక ఒడంబడికలను ఆచరణలో పెట్టవలసి వచ్చినపుడు తరచుగా పాలక వర్గమునకు అమలు జరుపుటకు అవసరమగు నిబంధనలను చేయుటకు అధికారములను చట్టములు యొసంగును. చట్టము యొక్క పరిమితిని విస్తృత పరచుచు లేదా సంకుచిత పరచుచు పాలక వర్గముచే జారీ చేయబడు ఉత్తరువులు కూడ ఈ కోవ లోనివే. కొన్ని రకముల మందులకు సంబంధించిన చట్టమును శాసన మండలి చేసినపుడు ఏదో కొత్తరకము మందులు అట్టివే తర్వాత కనిపెట్టబడిన వాటిని ఆ చట్టపు పరిధిలోకి తెచ్చుటకు శాసన మండలి తన అమూల్యా కాలమును ఏల వృథా పరచవలయునని సెసిల్ కార్ ప్రశ్నించెను. అట్టి అధికారమును పరిపాలకులకు ఒసంగుటవలన శాసన మండలి కాలము వృథాగా వెచ్చింపబడదు.

ప్రదత్త శాసన కరణము ఇంగ్లండులో నాలుగు రకములుగా ఉండును : 1. సూత్రీకరించుటకు, పన్నులను విధించుటకు అధికారము, కస్టమ్సు సుంకముల శాసన కరణము యొక్క వివిధ నియమములను తయారు చేయు విషయములో పన్నుల విధానమును కార్యపాలక వర్గ ప్రమేయము లేకుండా నడుపుట, అతి కష్ట సాధ్యమని సెసిల్ కార్ చూపించెను; 2. చట్టమును సవరణ చేయు అధికారము; 3. పార్లమెంటు ఉద్దేశములో ప్రదత్తాధికారము యొక్క పరిమితి ఎంతో తెలుసుకొనుటకు అవకాశము లేనప్పుడు మంత్రి వివేచనమునకు వదలివేయబడిన విస్తృత అధికారములు; 4. కోర్టుల నియంత్రణమును నిషేధించునపుడు పార్లమెంటు పరిపాలక వర్గ వివేచనమునకు వదలు అధికారములు.

ప్రధానమైన శాసన కరణమును పార్లమెంటు చేయును. పరిపాలన ఉత్తరువుల ద్వారా ప్రత్యేకముగ చట్టమును అనువర్తింప జేయుటకు పాలక వర్గమునకు అధికారము ఆ చట్టములో ఇవ్వబడినపుడే ఏర్పడును. చట్టముచే ఏర్పరుపబడిన పరిమితులను పరిపాలక వర్గము అధిగమించిన అధికారాతీత సిద్ధాంతము వలన న్యాయాలయ నియంత్రణ ప్రాప్తించును. శాసనము యొక్క విధానమునకు భంగము కలుగక అమలు పరచుటకు ఉపనిబంధనలను మాత్రము పాలక వర్గము చేయుచుండును. ఇట్టి అధికారము లోపించిన చట్టమునందు సంకుచితత ఏర్పడును. పరిపాలనాధికారులకు మార్గదర్శి యగు మూల సూత్రమును శాసనకరణము నిర్ధారించినపుడు శాసన మండలిచే నిర్దేశింపబడిన ప్రామాణిక మానముల కనుగుణముగ వివరణ విషయములను భర్తీ చేయుట కొసగబడిన అధికారము విస్తృత పరిధి గలదైనను, ప్రదత్తము చేయరాని నిజమైన చట్ట నిర్మాణాధికారము గాక ప్రదత్త యోగ్యమగు అను విధాయక స్వభావము గల అధికారమే అగుచున్నది.

ఉదా : 1. ఆంతరంగిక రక్షణ చట్టము (1950) లో విదేశీయులను భారత దేశమునుండి పంపివేయుటకు సంబంధించిన విధానము రూపొందింపబడినది. ఈ చట్టము క్రింద దేశ బహిష్కార ప్రక్రియలలో అటార్నీ-జనరలుకు తన వివేచనానుసారము విదేశీయులను జామీనుపై విడిచిపెట్టుటకును, లేదా జామీను నిరాకరించుటకు అధికారము ఇవ్వబడినది. 2. బీహారు భూమి సంస్కరణల చట్టము (1950) లో భూస్వాములకు చెల్లించవలసిన పరిహారము నగదులో ఎంత భాగము చెల్లించవలెను, బాండ్లలో ఎంత భాగము చెల్లించవలెను అను అంశమును చెల్లించుటకు వాయిదాల కాలావధులను, పాలక వర్గముచేతనే నిర్ణయింపబడును.

శాసన మండలి పరిపాలన శాఖకు వివేచనాధికారమును పరిమితముగా ప్రసాదించుటలో దోషము లేదు.

చట్టమును ఆచరణలో పెట్టుటకు తగిన కాలమును నిర్ణయించుటకును రేఖా కృతినుండు శాసనములో వివరణముల భర్తీచేయుటకు అవసరమగు నియమములను, రెగ్యులేషన్లను తయారు చేయుటకును, ఆ చట్టము ద్వారానే పాలక వర్గమునకు వివేచనాధికారమును ప్రసాదించవచ్చును, పబ్లికు సర్వీసు కార్పొరేషన్లకు, స్థానిక శుల్కమును. చార్జీలను నిర్ణయించు అధికారములు శాసనము ద్వారా ప్రసాదింపబడుట క్రమబద్ధమైయున్నది. పరిపాలన నియమములు రెండు రకములు : 1. నియమములు వానితో సంబంధముగల ప్రభుత్వశాఖలోని ఉద్యోగి వర్గమును మాత్రమే బద్ధులను జేయును. 2. నియమములు అట్టి ఉద్యోగి వర్గమునేగాక పౌరులను సహితము బద్ధులను జేయును.

ఢిల్లీ నియమముల చట్టపు కేసులో శాసనకరణ అధికారముల ప్రదత్తతకుగల పరిమితులను సుప్రీమ్ కోర్టు నిర్ణయించినది : 1, చట్టవిధాన ప్రధాన సూత్రములు. పన్నుల విధించు అధికారము ప్రదత్తముకారాదు. 2. చట్టములను సవరించు అధికారమును అప్పగించుటకు వీలు లేదు 3. పార్లమెంటుచే ఉద్దేశింపబడిన అధికార అవధులను తెలుసుకొనుటకు అవకాశము లేని విస్తృత వివేచనాధికారములను అప్పగించుటకు వీలులేదు. 4, పరిపాలనచర్యలపై సుప్రీమ్ కోర్టు, హైకోర్టులు రిట్‌ల ద్వారా ప్రయుక్తముచేయు నియంత్రణమును తొలగించుటకు అవకాశము కల్పించు అధికారములు అప్పగించుటకు వీలులేదు.

ఢిల్లీ నియమముల (1912) చట్టము ఏడవ నిబంధనలో రాష్ట్రము యొక్క ఇతర భాగములలో అమలులో ఉన్న చట్టములను సవరణజేసి కొన్ని రాష్ట్రములలో ప్రయుక్తము జేయు అధికారము కార్యపాలన వర్గమునకు ఇవ్వబడుట చేత ప్రదత్తమునకు అయోగ్యమగు శాసనాధికారము రాజ్యాంగాతీత రూపములో ఒసగబడినదనియు, అందుచే చెల్ల నేరదని సుప్రీమ్ కోర్టు నిర్ణయించెను. భారత రాజ్యాంగము ఆర్టికిల్ 143 (1) క్రింద ఢిల్లీ నియమముల చట్టము వంటి శాసనములు క్రమబద్ధమైనవో కావో తెలియజేయుమని రాష్ట్రపతిచే సుప్రీమ్ కోర్టునకు నిర్దేశము పంపబడెను. ఆ సందర్భములో సుప్రీమ్ కోర్టు పైన వివరించిన అభిప్రాయములను సూచించెను.

భారత దేశమందు శాసనకరణాధికార సంక్రమ ప్రదత్తతకు ఉదాహరణములు : 1. ఆనుషంగిక శాసనకరణము, 2. చట్టములలో ఆనుకూలనలను, సవరణలను జేయు అధికారము, 3. చట్టమును ప్రత్యేక ప్రదేశమునకు విస్తరింప జేయుటకు అనుబంధముగ సవరణలు జేయు అధికారము, 4 పురపాలక సంఘమునకు స్థానిక విషయములపై నియమములు, రెగ్యులేషన్లు, ఉపనిబంధనలు తయారు చేయు అధికారము, 5. కోర్టుకు అందలి వ్యవహారములకు వర్తించు ప్రక్రియాత్మక నియమములను జేయుటకు అధికారము, 6. షరతులుగల శాసనకరణములో చట్టము ఆచరణలోనికి వచ్చుటకు పూర్వము పాటింపబడవలసిన షరతులు నెరవేరినవో లేదో నిర్ణయించు అధికారము, ఉదా : కనీస వేతనముల చట్టము (1948) సెక్షను 27 క్రింద ఆ చట్టము వర్తించు వ్యాపారములను, పరిశ్రమలను కొన్నిటిని ఆ చట్టము షెడ్యూలులో చేర్చుటకు కార్యపాలకులకు అవకాశము ఒసగ బడినది. ఇట్టి అధికారము కూడ ప్రదత్తము చేయనగునని సుప్రీమ్ కోర్టుచే నిర్ణయింపబడినది.

అడ్మినిస్ట్రేటివ్ జస్టిస్ : న్యాయ శాఖకు సంబంధించినట్టిన్ని, పరిపాలనమును నిర్వహించునట్టిన్ని విధులు ఆరంభదశలో రాజు నుండియే ఉత్పన్నమై, ఒకొ్కక్కప్పుడు ఆచరణ సౌకర్యము కొరకును, ఆవశ్యకమును బట్టిన్ని మిశ్రమమై ఆ రెండు విధులును ఏక వ్యక్తి చేతనే నిర్వహింపబడవలసి వచ్చుచుండును. ఇందుకు ఉదాహరణము : కారోనరు, ఎన్నిక అధికారులు. శాంతి సంరక్షక న్యాయాధి కారులు. వీరు మిశ్రమ విధులు నిర్వహింతురు. దరఖాస్తు దారునకు ఏ షరతుల క్రింద లైసెన్సు ప్రసాదించవలెనో పరిపాలన అధికారి నిర్ణయించి ఆ అభ్యర్థనను మంజూరు చేయుటయో లేక నిరాకరించుటయో జరుగును. విడదీయుటకు వీలులేని పరిపాలన, న్యాయాధికరణ విధులకు పైవి కొన్ని ఉదాహరణములు.

పరిపాలనా న్యాయము ఎల్లప్పుడును న్యాయ సంబంధ హక్కులపై ఆధారపడినదికాదు. పరిపాలన సౌకర్యమును, సాంఘిక అభివృద్ధి కార్యక్రమములలో పౌరులకు హితమును చేకూర్చుటకు అవసరమైనప్పుడును, ప్రజారోగ్యము వృద్ధి చెందుటకు, జీవన ప్రమాణము, వ్యవసాయము, విద్య సాంఘిక భద్రతలను వృద్ధిపరచునట్టి కార్య క్రమములను దృష్టిలో నుంచుకుని న్యాయ పరిపాలనము చేయవలెను. కాబట్టి నైతిక భావనయే ఈ న్యాయ సదృశ అధికరణలు (ట్రిబ్యునల్సు) ఉత్పన్నమగుటకు కారణభూతమైనది. పరిపాలనా న్యాయము పార్టీల మధ్యనున్న వివాదము యొక్క న్యాయము కన్న సూత్రీకరించబడిన విధానమును ఎక్కువ రూపించునని లాండిస్ చెప్పెను. ఇట్టి పై కారణముల చేతనే కోర్టులలో న్యాయ నిర్ణయము యొక్క సామాన్య

పద్ధతినుండి ప్రత్యేకింపబడునట్లు నిర్దిష్టముగా రూపొందింపబడిన యంత్రాంగముచే పరిపాలనా న్యాయ నిర్ణయము జరుగవలెనని ఏల్లెన్ విశ్వాసము.

రెవిన్యూ కోర్టులు: బ్రిటిష్ వారి యాజమాన్యము క్రింద రెవిన్యూ సమర్థవంతముగ వసూలు చేయుట కొరకు ఇట్టి పరిపాలన కోర్టులు భారతదేశమందు భారత రాజ్యాంగ మునకు పూర్వపు రోజులలో స్థాపింపబడినవి. అవి సాధారణ ముగ న్యాయాలయముల నియంత్రణకు లోబడి యుండవు.

ట్రిబ్యునల్సు: రాజ్యాంగముచే విధించబడిన అవధులకు లోబడి, శాసన మండలలు ప్రత్యేక చట్టముల ద్వారా ట్రిబ్యునల్సును ఏర్పాటు చేసి న్యాయాధికరణ స్వభావము కల అధికారములను వాటికి ప్రసాదించుచున్నవి. సామాన్య కోర్టులచే విచారింపబడి విషయ నిర్ణయము చేయబడు సాధారణ మార్గమున వర్తించుటకు అనువుగానపుడు ఈ పరిపాలనా న్యాయ నిర్ణయ పద్ధతిని వైకల్పికముగా శాసన మండలి ఆమోదించుచున్నది.

దండన్యాయము, పరిపాలనాన్యాయ నిర్ణయము: కార్య నిర్వాహక వర్గమునుండి న్యాయ పాలక యంత్రాంగమును విడదీయవలయునని భారత రాజ్యాంగములో ప్రభుత్వవిధానము యొక్క నిర్దేశక సూత్రము అర్టికలు 50 లో ఉన్నది. కాని శాంతి భద్రతల విషయమై పాలక వర్గమునకు కూడ సమాన బాధ్యతలుకలవు.సత్వరముగను,సమర్థవంతముగను అపరాధ న్యాయమును నిర్వహించుటకు పాలకవర్గ మేజస్ట్రేట్లకు దండప్రక్రియా సంహిత యొక్క కొన్ని సెక్షనుల క్రింద చర్య తీసికొనుటకు కొన్ని అధికారములు ఇవ్వబడినవి. ఇచ్చట అభియోక్తయే నిర్ణేత కూడ అయినప్పటికి శాంతి భద్రతల సత్వర నిర్వహణ కొరకు పై ఉత్తరువులు కొనసాగుచున్నవి.

న్యాయాధికరణ నియంత్రణము: కోర్టు యొక్క నియంత్రణ పద్ధతులు-హేబియస్ కార్పస్, మాండమస్, సర్షియోరారి, కో వారంటో—ఇటువంటి అధిలేఖల నిచ్చు అధికారములు హైకోర్టులకు కలవు, ఉత్ప్రేషణ అధి లేఖ సాధారణమైన పరిహారమై ఉన్నది. ఇది సరిదిద్దు స్వభావము కలది. ఆధునిక పాలన ట్రిబ్యునల్సు యొక్క క్రమ రాహిత్యమును అదుపులో ఉంచుటకు నిషేధాజ్ఞలు వాడుక చేయబడును. నడుచుచున్న వ్యవహారమును నిలుపు చేయుటకు ఇతర ట్రిబ్యునల్సుచే అధికార పరిధి యొక్క అనధికార అతిక్రమణమును నిరోధించుట వాని కర్తవ్యము.

న్యాయమైన నిర్ణయమునకు స్వార్థరహితమైన ప్రవర్తనము ఉండవలెను. నిర్ణయము చేయుటకు ముందు న్యాయ సమ్మతమైన చర్యలను తీసికొనవలెను. పరిపాలనాధికారికి వ్యక్తుల యొక్క వ్యవహార హక్కులలో జోక్యము కలిగించుకొను అధికారము ఉన్న ఎడల అతడు న్యాయమైన పద్ధతిని చర్యతీసికొనవలెను. ఎప్పుడైనను పాలనాధికారి కేవలముగా అనువిధాయక స్వభావము కాని చర్య తీసుకొనవలసి వచ్చినపుడు అది ఉత్ప్రేషణ అధిలేఖకును, నిషేధ అధిలేఖకును లోబడియుండును. పరిపాలనాధికారికి తన వివేచనమును వాడుక చేసి గాని, విషయముతో తృప్తి చెంది గాని నిర్ణయమునకు వచ్చుటకు అధికారము ఉన్నప్పటికి నిర్ణయమునకు వచ్చుటకు న్యాయమైన చర్య తీసుకోవలసిన విధి ఉన్నపుడు, ఉత్ప్రేషణ, నిషేధ అధి లేఖలకు ఆ వివేచనాధికారము గురియగును.

ఒక వ్యక్తి యొక్క హక్కులు ఆస్తితో, ప్రమేయము కలిగించు పబ్లికు చర్య వాస్తవిక న్యాయ సూత్రములకు అనుగుణముగ న్యాయపద్ధతులతో గైకొనబడ వలెనని కోరుటకు అతనికి హక్కుగలదు.

కో వారంటో (అధికార పృచ్ఛ): ఇది పబ్లికు అఫీసరుపై జారీ చేయబడును. వివిధ రాష్ట్రములలో పబ్లికు సర్వీసు కమిషను సభ్యులను నియమించుటలో అతి జాగ్రత తీసుకొనబడును. కాని ప్రభుత్వము శాసన నిర్దిష్ట అర్హతలు లేని వారికి తమ ఇష్టప్రకారము నియమించినపుడు పరిపాలనకే అత్యంత అపాయము సంభవించును. అట్టి సంఘటనల నుండి అధికార పృచ్ఛ కాపాడును.

మాండమస్: ఇది ప్రభుత్వ సంబంధి న్యాయములో అవశిష్ట ప్రతిక్రియ. ఇది ప్రభుత్వాధికారులకు వర్తించును. ప్రభుత్వ ఉద్యోగ నియామకములను కూడ ప్రశ్నించును. ఒప్పందముల ఉల్లంఘనములకును. కోరబడే చర్య అసాధ్యమైనపుడును, పరిహారమును వసూలు చేసుకొనుటకు సాధారణ న్యాయ ప్రక్రియలు, ఉన్నపుడును. అప్పీలుకు గాని, పునరీక్షణకుగాని సంబంధించిన ప్రక్రియలకు బదులుగ వాడుటకును మాండమస్ అధి లేఖ ఉపయోగపడదు.

భారత న్యాయావళి ఎట్టి ప్రభుత్వ అధికారిక చర్యే పునరీక్షణకు లోబడి ఉండవలెనో సాధారణముగా క్రమబద్ధము చేయుచున్నది. అట్టి శాసన నిర్దిష్ట పరిహారములు లేనప్పుడు మాత్రమే ఈ అధి లేఖ ప్రయుక్తమగును.

శాసనబద్ధమైన అప్పీళ్లు: శాసన బద్ధమైన అప్పీలులో పరిహారము యొక్క పరిమితి శాసనాను సారముగా క్రమబద్ధము చేయబడును. ఉదా: పరిపాలన అధికరణ తీర్పును మార్పించుటకు వేరే స్వతంత్ర వ్యాజ్యమును తెచ్చుటకు అవకాశము కల్పించవచ్చును. తథ్యాంశములను న్యాయ విషయిక అంశములను గూర్చిన విషయములపై ఉన్నత

అధికారుల యొద్ద అప్పీలునకు అవకాశ మివ్వవచ్చును. లేదా అట్టి అప్పీలును క్షేత్రాధికార అస్తిత్వమునకు సంబంధించిన ప్రశ్నలకే పరిమితము చేయవచ్చును. లేదా చట్టము యొక్క అర్థాన్వయమునందలి పొరపాట్లకు సంబంధించిన అంశములను సరిదిద్దుటకు పరిమితము చేయ వచ్చును. కాగా శాసన బద్ధమైన అప్పీళ్ళు వాటి పద్ధతుల లోను రూపములోను అత్యంతము విభిన్నముగా ఉండును. శాసనములకు వివిధమైన సమస్యలతోను అనేక రకముల విషయములతోను వ్యవహరించవలసి ఉండుటచేత, వాటిని గురించి ఏక సూత్రము క్రింద వివరించుటకు అవకాశము లేదు. ప్రతి శాసనమునకును, దాని అవసరములకు సంబంధించిన పరిహారములను సృష్టించుట సాధారణ ఆచారమై యున్నది. రాబడి పన్ను చట్టములో రిఫరెన్సు పద్ధతికి సహాయకారిగ మాండమసు అధిలేఖ ఏర్పాటు చేయబడినది. శాసన బద్ధమై పరిహారము ఏర్పాటై ఉన్నపుడు కోర్టులో సామాన్య పరిహారములు పొందుటకు వీలులేదు. పనివారల నష్టపరిహార చట్టము 1923 సెక్షను 3(5) క్రింద సామాన్య కోర్టులో వ్యాజ్యము వేసి నష్టపరిహారమును తెచ్చుకొనుటకు హక్కు గలదు. సెక్షను 20 క్రింద పార్టీల మధ్య ఒడంబడిక కుదరనప్పుడు దానికి సంబంధించిన ప్రశ్నలను విచారించు ప్రత్యేక హక్కు కమిషనరుకు కలదు. అందుచేత శ్రామికునకు చట్టము క్రింద గల పరిహారము వైకల్పికము. అతడు పై రెండింటిలో ఒక పరిహారమును స్వీకరించిన, రెండవ పరిహార మార్గము అతనికి నిషేధించబడినదగును. చట్టము క్రింద కమిషనరు ఒక మారు చర్య ప్రారంభించిన, ఆ చట్టము సెక్షను 30 క్రింద కోర్టునకు అప్పీలు చేసుకొనుట ఒకటే మార్గము. ఆ చట్టము యొక్క సెక్షను 27 క్రింద న్యాయ సంబంధ ప్రశ్నల పై హైకోర్టు నిర్ణయముల కై నివేదించుకొనుటకు కమీషనరుకు వివేచనాధికారము ఇవ్వబడినది. కమీషనరు పై ప్రకారము హైకోర్టు నిర్ణయమునకు నివేదించిన ఎడల ఆ ప్రశ్నపై హైకోర్టు ఇచ్చిన తీర్పునకు అనుగుణముగనే తన నిర్ణయము కూడ చేయవలసిన బాధ్యత కలదు.

ఉద్యోగుల రాజ్య భీమా చట్టము (1948) క్రింద ఉద్యోగి వర్గ భీమా కోర్టునకు చట్టము క్రింద అన్ని క్లెయిములు నిర్ణయించుటకు ప్రత్యేక ఆరంభిక క్షేత్రాధి కారము కలదు. సెక్షను 82 క్రింద అప్పీలు కూడ కలదు. ఉద్యోగి వర్గ భీమా కోర్టు న్యాయ సంబంధ ప్రశ్నను హైకోర్టు నిర్ణయమునకు పంపవచ్చును. అటులనే భూమి సముపార్జన చట్టములో జిల్లా కోర్టునకు అట్టి ప్రశ్నను పంపుటకు ఏర్పాటు కలదు.

పేటెంటు హక్కును రిష్టికరముగా నుండునట్లుగాని జన సామాన్యమునకు నష్టము కలిగించునట్లుగాని అమలు జరిపిన ఎడల పేటెంటు డిజైనుల చట్టము 25 వ సెక్షనులో ప్రసాదింపబడిన పేటెంటు హక్కును ఉపసంహారించుటకు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు అధికార మివ్వబడినది. ఈ చట్టము 15వ సెక్షను క్రింద పేటెంటుకొరకు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు పిటీషను పెట్టి అప్పీలు చేసుకొనుటకు ఏర్పాటు కలదు. కేంద్ర ప్రభుత్వము ఆ పిటీషనును పరిష్కరించుటగాని లేక హైకోర్టు నిర్ణయమునకు పంపుటగాని చేయును. చలామణిలో ఉన్న పేటెంటును అమలు జరుపుటకు కూడ కేంద్ర ప్రభుత్వము పై ప్రకారము హైకోర్టునకు పంపవచ్చును.

భారతదేశ న్యాయావళిలో శాసనబద్ధ అప్పీళ్ళు మూడు రకములు : 1. స్వతంత్ర వ్యాజ్యము. ఇందులో తథ్యాంశములకు చట్ట సంబంధ విషయములకు కూడ స్వేచ్ఛ గలదు. పరిపాలనాధికారము ఒక హక్కునుగూర్చి నిర్ణయముచేసి యుండిన కోర్టుచే పునర్విచారణ జరిపించవచ్చును. అట్టి పరిపాలనాధికారముచే ఉపయోగించబడిన వివేచనము సరిగాను, న్యాయముగాను ఉన్నదో లేదో నిర్ణయింపవచ్చును.

2. అప్పీలు : శాసనముక్రింద అప్పీలు ఏర్పాటు చేయబడి, దాని యొక్క పరిమితి నిర్వచించనప్పుడు సిద్ధాంత రీత్యా సాధారణముగ సాంకేతిక స్వభావము కలిగినట్టిన్ని ప్రత్యేక పరిజ్ఞానము కావలిసినట్టిన్ని అంశములపై పరిపాలనాధికార ట్రిబ్యునల్సు యొక్క నిర్ణయములకు, వాటి రికార్డులు సరిగా ఉన్నట్లు చూపుటకు తగినంత సాక్ష్యమున్నప్పుడు ఆ నిర్ణయములతో హైకోర్టు జోక్యము కలిగించుకొనదు. కాని కేసులో న్యాయము చేకూర్చుటకు అవసరమైనంతవరకు అన్ని అంశములపై అత్యంత విస్తృత పునరీక్షణ చేయవచ్చును.

3. ఆదేశము: కేసు వివరణలో ఉదయించిన చట్టసంబంధమైన ప్రశ్నలపై అభిప్రాయమునకు హైకోర్టునకు పంపబడవచ్చును. ఇట్టి అవకాశము శాసనమందే ఏర్పాటయి ఉండవచ్చును. తథ్యాంశములకు సంబంధించిన ప్రశ్నలు శాసనబద్ధ అధికరణము (ట్రిబ్యునల్)చే నిర్ణయించబడును. అట్టిఅంశములపై ఆ నిర్ణయమును సవాలు చేయుటకు అప్పెల్లెటుకు అవకాశము లేదు. కోర్టు నిర్దిష్టముగ తథ్యాంశములకు సంబంధించిన ప్రశ్నపై తన అభిప్రాయమును పంపుచు, చట్ట నిర్వచనాత్మక ప్రశ్నలకు అభిప్రాయమును హైకోర్టు నుండి కోరుటకు ఉదాహారణ భారత రాబడిపన్ను చట్టము సెక్షను 66 లో కనపడును. దీనివల్ల శ్రమ తగ్గి, కక్షిదారుల ఒడంబడిక కుదుర్చు

కొనుటకు అవకాశములు కలుగును. చట్ట సంబంధమైన ప్రశ్నలను గూర్చి హైకోర్టు అభిప్రాయము యిచ్చుటచేత నిర్దుష్టతకు హామీ ఉండును. చట్ట సంబధమైన ప్రశ్నపై పరిపాలన ట్రిబ్యునల్ తీర్పుపై తృప్తికరమగు పునరీక్షణ జగుగుటకు తథ్యాంశములపై ఆ ట్రిబ్యునలు యొక్క నిర్ణయము విపులముగను, అసందిగ్ధముగ నుండ వలెను. అటుల లేకపోయినచో హైకోర్టు చట్ట సంబంధమైన ప్రశ్నపై అభిప్రాయమును పంపుటకు కావలసిన కొత్త సాక్ష్యము సేకరించుమని తిరిగి ట్రిబ్యునలుకు పంపవచ్చును.

పరిపాలన అంతిమత : ఇంగ్లండులో పార్లమెంటు పరిపాలనాధికారుల చర్యల న్యాయతను పునరీక్షణ చేయు కోర్టుల క్షేత్రాధికారమును సంక్షిప్తపరుచు చాలా చట్టములను చేసినది. పరిపాలన ట్రిబ్యునలు చేసిన కొన్ని ఉత్తరువులను ఏ న్యాయాలయములోను ప్రశ్నించుట కవకాశము లేకుండునటుల చట్టమునందు ఉపబంధములు కల్పింపబడుట దీనికి తార్కాణము.

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో న్యాయస్థాన పునరీక్షణను మినహాయించుటకు రాజ్యాంగము ప్రకారము అవకాశము లేదు. పరిపాలన ఏజెన్సీని స్థాపించు చట్టము దాని చర్యలపై న్యాయాధికరణ పునరీక్షణకు ఏర్పాటు చేసినను, చేయక పోయినను, చట్టము ద్వారా ప్రసాదింపబడిన అధికారముల పరిమితులను నిర్ణయించు బాధ్యత సుప్రీమ్ కోర్టునకు కలదని సుప్రీమ్ కోర్టు స్పష్టముగ వివరించెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్ సిద్ధాంతములనే భారత దేశము ప్రధానముగ అనుసరించుచున్నది.

న్యాయాలయ పునరీక్షణ తొలగించుచు శాసనబద్ధమైన ఏర్పాటు : 1. పరిపాలనాధికారి ఉత్తరువులపై అసంతృప్తి చెందిన పార్టీలు న్యాయ స్థానముల ఉత్తరువులను అభ్యర్థించుటకు కొన్ని చట్టములు స్వల్ప కాలావధిని మాత్రము ఒసగుచున్నవి.

2. కొన్ని పరిపాలన చర్యలకు చట్ట నిబంధనలలోనే అత్యంత ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడుచున్నది. కేసు స్వభావమును బట్టి సాక్ష్యము యొక్క రుజువు పరిపూర్ణతమారుచుండును. ఒక సంస్థ నిర్మాణ విషయములో రిజిస్ట్రారు ఇచ్చిన సంస్థాపన సర్టిఫికేటు చట్టరీత్యా పాటించవలసిన చర్యలన్నిటిని నెరవేర్చినట్లు సంపూర్ణ సాక్ష్య మగుచున్నది.

పేటెంట్సు చట్టము 46 వ సెక్షను క్రింద కేవలము రిజిష్ట్రేషనే దాని మాన్యత యొక్క ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము, వ్యాపార చిహ్నముల చట్టము 24 వ సెక్షను క్రింద ఆరంభిక రిజిష్ట్రేషను అయిన ఏడు సంవత్సరముల తదుపరి కూడ దాని మాన్యతను రుజువు చేయును.

భారత ముద్రణాలయ చట్టము 22 వ సెక్షను పరిపాలన అధికారము యొక్క వివేచనమునకు అత్యంత ప్రాధాన్యత నిచ్చుచున్నది. ధరావతు పైకమును, వార్తాపత్రిక కాపీలను, జప్తుచేయు ప్రకటనను ప్రభుత్వము చేయవచ్చును.

బొంబాయి భూమి సముపార్జన చట్టము (1948) సెక్షను 6(4) క్రింద నిర్దిష్ట ఆవాసము ఖాళీగా ఉన్నదను ప్రకటన, ఆ నివాసము ఖాళీగా ఉన్నదనుటకు సంపూర్ణ ప్రభుత్వ సాక్ష్యము.

భూమి సముపార్జన చట్టము (1894) సెక్షను 14. (1) క్రింద ప్రజోపయోగము కొరకు నిర్దిష్ట భూమి అవసరమును రాష్ట్ర ప్రభుత్వ ప్రకటన అంత్య నిర్ణయమే-దానిని ప్రశ్నించుటకు అవకాశము లేదు.

పరిపాలన యొక్క విషయ సంతృప్తి : పరిపాలనాధికారి తీర్పు యొక్క అంతిమతను గుర్తించు మరియొక ఆధునిక మార్గమునకు 1947 నాటి శత్రు దేశముతో వ్యాపార చట్టము యొక్క ఐదవ సెక్షను నుదాహరించవచ్చును,

ప్రధాన సమస్యల (నిరవధిక నియంత్రణ) చట్టము (1947) సెక్షను 14 క్రింద అనుమతిని పొంది నిర్దిష్ట చర్య జరిగించినట్లు అభియోగమునకు గురియైన వ్యక్తి రుజువు పర్చుకోవలెను. సాధారణముగా సాక్ష్య చట్టము క్రింద రుజువు భారము అభియోక్తపై నుండును.

ప్రభుత్వమునకు దేనినేని రుజువుచేయుట యందు యిట్టి సదుపాయములను చూపునట్టి నిబంధనలు కూడ పరిపాలన నిర్ణయము యొక్క అంతిమతను చేకూర్చుటకు కారణభూత మగుచుండును.

1. చర్య కొరకు అత్యంత తక్కువకాల అవధిని ఏర్పాటు చేయుట. 2. రుజువు భారము, ప్రభుత్వము పై గాక అభియోగము తేబడిన వ్యక్తిపై మోపుట. 3. ప్రభుత్వముపై వ్యాజ్యము వేసి నెగ్గలేని వ్యక్తిపై భరింపరానంత ఖర్చులు విధించుట. ఈ విధముగా న్యాయస్థానముల సహాయమును అపేక్షించదలచిన వారిని నిరుత్సాహపరచుట. పై విధముగా పరిపాలనాధికారుల నిర్ణయమునకు పరోక్షముగా అంతిమతను చేకూర్చుటకు దోహదము ఏర్పడుచున్నది.

ప్రత్యేక అభివృద్ధి ప్రణాళికలు గల ఆధునిక ప్రజా రాజ్యము లన్నిటిలోను పరిపాలనా న్యాయము ఒక సుస్థిర లక్షణముగా గాన్పించుచున్నది. సివిల్, క్రిమినల్ విషయములలో న్యాయ విచారణలకు సంబంధించినంత వరకు, సామాన్య సివిల్ కోర్టులకును, చట్టము ద్వారా

నిర్మించబడిన పరిపాలన ట్రిబ్యునల్స్ మధ్యను, న్యాయ పాలనాధారమును విభజించినట్లు భావింపవచ్చును. సివిల్ కోర్టులవలెనే పరిపాలన ట్రిబ్యునల్సు కూడ అన్ని కేసుల లోనూ న్యాయశాస్త్ర ప్రకారము వ్యవహరించవలెను. మరియు చట్టము ద్వారా నిర్మింపబడిన విధానమును దృష్టిలో నుంచుకొని నిర్ణయములు చేయవలెను; ఆ నిర్ణయములు కోర్టుల యొక్క పర్యవేక్షణ, పునరీక్షణలకు లోబడి యుండును. ఏ. సూ. ప్ర.

పరిమిత స్వామ్యము: ఆస్తులపై సంపూర్ణ హక్కులు లేకుండు స్వత్వమును 'పరిమితస్వామ్యము' అందురు. ఒక ఆస్తిపై సంపూర్ణ హక్కులు కలిగియుండుట అనగా అట్టి ఆస్తి ఒక వ్యక్తి స్వాధీనమందున్నప్పుడు ఆ వ్యక్తి తన స్వాధీనమందున్న ఆస్తిని తన ఇష్టానుసారము అనుభవించుటకును, అన్యాక్రాంతము చేయుటకును. అనగా విక్రయించుటకును, తనఖా పెట్టుటకును, కౌలునకు ఇచ్చుటకును, వీలునామా ద్వారా ఇతరులకు చెందచేయుటకును హక్కు కలిగియుండుట. సాధారణముగ వారసత్వము ద్వారాగాని, వీలునామా ద్వారాగాని దానము ద్వారా గాని లేక ఇతర అన్తరణల ద్వారాగాని ఆస్తులు ఒక వ్యక్తికి చెందజేయబడినప్పుడు ఆ వ్యక్తికి చట్టము క్రింద గాని, సంప్రదాయము క్రిందగాని లేక అన్తరణ పత్రముల క్రిందగాని అట్టి ఆస్తులకు సంబంధించిన హక్కులు ప్రత్యేకముగా పరిమిత మొనర్చబడిననే తప్ప సదరు ఆస్తులపై సంపూర్ణస్వామ్యము సిద్ధించును. పై ప్రకారము ఆస్తులపై హక్కులు ప్రత్యేకముగ పరిమిత మొనర్చబడినప్పుడు ఆ ఆస్తులను పొందు వ్యక్తి తనకు నిహితపర్చబడిన హక్కులను మాత్రమే అనుభవించును.

హిందూ ధర్మశాస్త్రమునందు స్త్రీలకు తమ స్వాధీనమందుండు 'స్త్రీ ధన' ఆస్తులలో తప్ప ఇతర ఆస్తులపై పరిమితస్వామ్యము కలదు. వారసత్వము ద్వారా స్త్రీకి చెందెడు ఆస్తులపై ఆమెకు వంగ, వారణాసి, మిథిల, మద్రాసు (దక్షిణ భారతదేశము) సంప్రదాయముల ననుసరించి పరిమిత స్వామ్యము మాత్రమే సంక్రమించును. కాని, బొంబాయి సంప్రదాయమున కొంత వ్యత్యాసము గలదు. ఆ సంప్రదాయము ననుసరించి వారసత్వపు ఆస్తి స్త్రీ నుండి సంక్రమించినప్పుడును, పురుషుని నుండి సంక్రమించినచో ఆ చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క గోత్రమునకు జన్మతః చెందిన స్త్రీలకు వారి సంతానమునకు సంక్రమించినప్పుడును సంపూర్ణ హక్కులతో స్త్రీ ధనపు ఆస్తులుగ సంక్రమించును. చనిపోయిన వ్యక్తి గోత్రమునకు వివాహము ద్వారా వచ్చు స్త్రీలకు పురుషుని నుండి వారసత్వముద్వారా సంక్రమించు ఆస్తులపై పరిమిత స్వామ్యము మాత్రమే కలదు.

పురుషునికి వారసురాండ్రుగ ఆస్తులను పొందుస్త్రీలు ఆ చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క భార్య, కుమార్తె, తల్లి, తండ్రి తల్లి, తాత తల్లి. 1929 హిందూ వారసత్వ సవరణ చట్టము ద్వారా పురుషునికి వారసురాండ్రుగ పై వారే గాక, అదనముగ మరి ముగ్గురు స్త్రీలు కూడ ఆస్తులు పొందుటకు అర్హురాండ్రయిరి. వారు కుమారుని కుమార్తె, కూతురు కుమార్తె, సోదరి. ఇందు భార్య, తల్లి, తండ్రి తల్లి, తాత తల్లియు అన్ని హిందూన్యాయ సంప్రదాయముల యందును పరిమిత స్వామ్యమును కలిగి యుండురు.

ఇట్టి పరిమిత స్వామము గల వ్యక్తులు తమ స్వాధీనమందుండు ఆస్తులను అనుభవించుటకే తప్ప ఎట్టి అన్యాక్రాంతము చేయుటకును వీలులేదు. కాని హిందూ స్త్రీకి తన భర్త చనిపోయిన పిదప చెందెడు ఆస్తుల యందు పరిమిత స్వామ్యమే యున్నప్పటికి, అందు కొంత ప్రత్యేకత కలదు. అనగా ఆమెది కేవలము జీవితకాలము అనుభవించు హక్కు కాదు. అది కొన్ని పరిమితులకు లోబడియున్న సంపూర్ణ స్వామ్యము. ఆమె కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో అన్యాక్రాంతము చేయవచ్చును. ఆస్తిని తన ఇష్టానుసారము అనుభవించుటకు హక్కు కలదు. న్యాయసమ్మతమగు అవసరములకును లేక లాభదాయక పరిస్థితులందును, లేక ఉత్తర వారసుల అనుమతితోను ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేయుటకు ఆమెకు హక్కు కలదు. ఆమె తన చనిపోయిన భర్తకు ప్రతినిధిగ ఆస్తిని అనుభవించును. కాగా, ఆమె భర్త చేసిన అప్పుల తీర్మానమునకు ఆమెపై వ్యాజ్యము వేసి వారసత్వపు ఆస్తి నుండి ఋణదాత రాబట్టుకోవచ్చును. ఆమె స్వాధీనమందున్న ఆస్తుల విషయమై, ఆమె వ్యాజ్యము చేయవచ్చును. ఆమెపై వ్యాజ్యమును ఇతరులు తేవచ్చును. ఆమెపై యొసగబడిన డిక్రీ ఆమె స్వాధీనములో నుండు ఆస్తిని పొందు ఉత్తర వారసులను బంధించును. 1956 హిందూ వారసత్వ చట్టము హిందూ స్త్రీల విషయములో పై చెప్పిన పరిమిత స్వామ్యమును రద్దుగావించి హిందూ స్త్రీలకు ఆస్తి ఎట్టి వారసత్వరీత్యా సంక్రమించినను అందుసంపూర్ణ స్వామ్యము నొసగినది (చూ. వైయక్తిక న్యాయము) ఓ. న.

పరివహనీయ లేఖ: ధర్మశాస్త్రమందు నిర్దిష్ట ధనమును చెల్లించు బాధ్యతను వహించుటను తెలియచెప్పుటకు

ఉద్దేశించబడిన పత్రము, లేక ఇతర ఉపకరణమునకు 'పరివహనీయ లేఖ' అని అందురు. ఇది నగదు సొమ్ము వలెనే ఒకరికి అప్పగించబడినంతనే లేక పృష్ఠాంకమై (ఎండార్సు చేసి) అప్పగించబడగానే అతనికి అందు స్వత్వము ఏర్పడును. పరివహనీయ లేఖలు చట్టముద్వారాను, లేక వర్తకులయొక్క ఆచారములద్వారాను ఉత్పన్నమగుచున్నవి. వినిమయ పత్రములు, ప్రామిసరీ నోట్లు, వహన పత్రములు విదేశ బాండ్లు, అధీనమందున్న డిబెంచర్లు మొదలగునవి సర్వసామాన్యముగ గుర్తించబడు పరివహనీయ లేఖలు.

పరివహనీయ లేఖల విశిష్ట లక్షణములు: 1. ఈ లేఖ కలిగియుండు వ్యక్తి (ధారకుడు - హోల్డరు) తన పేరు పైననే వ్యాజ్యము వేసి, ఆ లేఖలో నిర్దేశింపబడిన పైకమును రాబట్టుకొనగలడు 2. కాలక్రమేణా ధారకుడు తనకు పరివర్తన చేసిన వ్యక్తి లేక అంతకు పూర్వపు ధారకునియొక్క స్వత్వ లోపముల వలన ఎట్టి నష్టమును పొందడు. 3. ఇట్టి లిఖితమునందు హక్కు కేవలము అప్పగింత చేసినంతనే ఒనగూడును. 4. సమ్యక్ అనుక్రమమున ధారకుడగు వ్యక్తికి పూర్వపు ధారకులపై ఋణికి యుండెడి ప్రతివాదములతో ఎట్టి సంబంధమును లేదు.

పరివహనీయ లేఖలయొక్క అతి ప్రాచీన రూపముల వినిమయ పత్రములు, మధ్యయుగపు వెనీషియన్ ఫ్లారెన్టైను వర్తకుల వాడుకల నుండి గ్రహించబడినవి. అటు పిమ్మట చాలా కాలమునకు ప్రామిసరీనోటు రూపొందినది. ఒక పత్రము పరివహనీయమైనదా కాదా అనునది కొన్ని కేసులలో సాక్ష్యముద్వారా రుజువు కావలసిన తథ్యాంశ ప్రశ్నగా పరిణమించును, కాని పరివహనీయ స్వభావము స్థాపింపబడినట్టి పత్రములలో కోర్టు వాటి పరివహనీయతను గుర్తించునేగాని పునస్థాపితము చేయమని కోరదు. పైన చెప్పిన పత్రములుగాక యీ క్రింద చెప్పబడినవి కూడ పరివహనీయ లేఖలుగా చలామణి యగుచున్నవి: బ్యాంకు నోట్లు, చెక్కులు, ఎక్స్ఛెకర్ బిల్సు, డివిడెండు వారంట్లు, డిబెంచరు బాండ్లు మొదలగునవి.

ఇంగ్లండులో పరివహనీయ లేఖలలో వినిమయ పత్రములు, ప్రామిసరీ నోట్లు, చెక్కులు బ్యాంకు నోట్లను గూర్చిన విషయములు, 1882 వ సంవత్సరపు వినిమయ పత్రముల చట్టములో క్రోడీకరింపబడినది. భారత దేశమందు పరివహనీయ లేఖా చట్టము 1881 లో జారీ చేయబడినది. ఓ. న.

పరివహనీయ లేఖా చట్టము (నెగోషబుల్ ఇన్‌స్ట్రుమెంట్సు అక్ట్): ప్రామిసరీ నోట్లు, హుండీలు, బిల్లులు, చెక్కులు మొదలగు లిఖితములు వ్యాపార సరళిని అనుసరించి తదనుకూలతకొరకై ధనమును, సులభముగా ఒకరు మరొకరికి ఇచ్చుకొనుటకు మార్గాంతరముగా ఏర్పరచుకున్న వ్యవహార పత్రములు చాల వాడుకలో ఉన్నవి. ధనమును ధన రూపములోనే అందజేసికొనుట ఎల్లప్పుడును సులభసాధ్యము, క్షేమకరము కాదు. కాబట్టి పత్రములద్వారా ధన ప్రమాణమును సూచించి తగిన లిఖితములతో వ్యాపారస్థులు ధనవ్యవహారములను చాల కాలమునుండి జరుపుకొనుచున్నారు. ఇట్టి పత్రములలో ముఖ్యమైనవి ప్రామిసరీ నోట్లు, హుండీలు, వినిమయ పత్రములు, చెక్కులు; ఆదిలో వ్యాపార ఆచారములనుబట్టి ఇట్టి పత్రములు చలామణి యగుచు వచ్చినవి. వాని యొక్క ముఖ్య స్వభావమునుబట్టి వ్యాపార ఆచారములనుబట్టి వానికి సంబంధించిన హక్కులు బాధ్యతలు నిర్ణయింపబడినవి. భారత దేశములో 1881 లో బ్రిటిష్ వారిచే ఈ పత్రములకు సంబంధించిన సూత్రములు చట్ట రూపములో ప్రవేశపెట్టబడినవి.

ఈ నెగోషబుల్ పత్రములద్వారా ఎవరికైనను నిశ్చయముగ రావలసిన నిర్దిష్ట మొనర్పబడిన ధనమునకు హక్కును ఇతరుల కెవరికైనను అతి సులభ పద్ధతిని సంక్రమింప చేయవచ్చును. ఈ పత్రమును ఇంకొకరికి ఇచ్చి వేయుటవలన కాని దానిపై పృష్ఠాంకనమొనర్చి ఇచ్చి వేయుటవలనకాని, ఎవరికి ధనము ఇవ్వవలెనో వారి పేరును వ్రాసి సంతకము చేయుటవలనగాని అట్టి హక్కును సంక్రమింప చేయవచ్చును. ఇందొక విశేష మేమనగా ఈ పత్రమును తగు ప్రతిఫలమిచ్చి సక్రమముగా పొందినవారు ఎవరైనను ఆ పత్రమును ఒసగినవారి హక్కుయందు ఏదైనను లోపము ఉన్నను దానితో నిమిత్తము లేకుండా పత్రములో చెప్పబడిన సొమ్ముకు హక్కును పొందవచ్చును. సాధారణ పత్రములద్వారా ఉత్పన్నమైన హక్కును దానియందలి లోపములతో ప్రమేయము లేకుండా ఈ విధముగ సంక్రమింపచేయ వీలులేదు. పై విధముగ పరివహనీయ లేఖా పత్రములందు మాత్రము అనవద్యమైన హక్కును సంక్రమించేయ వీలుగలదు.

ప్రామిసరినోట్లు ఎక్స్ఛేంజి బిల్లులు, చెక్కులు మాత్రమే పై చట్టమునందు చెప్పబడినప్పటికిని, భారత దేశములో చాలకాలమునుండి అమలులో ఉన్న నెగోషబుల్ పత్రములు చలామణి యగుటకు ఎట్టి అభ్యంతరము లేదు. దేశీయములై ప్రాంతీయ భాషలలో వ్రాయబడి, ప్రాంతీయ వ్యవహార ఆచారములనుబట్టి 'షాజోగ్ హుండీ', 'నామ్‌జోగ్ హుండీ', 'ముద్దతీ హుండీ', 'జిక్రీచీటీ' మొదలైనవి అమలులో ఉన్నవి. ఇవియేగాక నెగోషబుల్

పత్రముల గుణ విశేషములు కలిగిన ఏ పత్రములైనను నెగోషబుల్ పత్రములుగా పరిగణింపవచ్చును. బ్యాంకు నోట్లు, బాండ్లు, షేరు వారంట్లు నెగోషబుల్ పత్రములుగా గుర్తించబడినవి. కరెన్సీ నోట్లు నెగోషబుల్ పత్రములు కావు. ఇతరులకు చూపినంత మాత్రమున ధనమును ఈయవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించు పత్రములను ఇచ్చుటకుగాని, పుచ్చుకొనుటకుగాని రిజర్వు బ్యాంకునకు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు మాత్రమే హక్కు కలదు.

చట్టములో నిర్వచించిన ప్రకారము ప్రామిసరీ నోటునకు ఉండవలసిన లక్షణములు: 1. వ్రాత మూలకమైన ఈ పత్రమును ఇచ్చినవాడు మరియొకనికి నిర్దిష్టమైన సొమ్మును బేషరతుగా ఇచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి, సంతకము చేయవలెను. 2. నిర్దేశింపబడిన వ్యక్తికిగాని. లేదా అతని ఉత్తరువు పొందిన వారికిగాని లేదా ఆ పత్రమును కలిగి ఉన్నట్టివానికిగాని ఆ నిర్దిష్ట ధనమును ఇచ్చెదనని వాగ్దానముండవలెను. నోటిమాటవలన ప్రామిసరీనోటు కాదు. బ్యాంకు నోట్లు కరెన్సీ నోట్లు ప్రామిసరీ నోట్లు కావు. ధనముగాక ధనేతర వస్తువులను ఇచ్చెదను వాగ్దానము గల లిఖితము ప్రామిసరీ నోటు కాదు.

ఎక్స్‌ఛేంజి బిల్లు లక్షణములు: 1. వ్రాత మూలముగ ఉండును, 2. దానివలన ఒకరు మరియొకరిని దానిలో చెప్పబడిన సొమ్మును అందు పేర్కొనినవారికి ఈయవలసినదిగా బేషరతుగా ఆజ్ఞాపింతురు, 3. అట్లాజ్ఞాపించుచు దానిని జారీ చేయువారు సంతకము చేయవలెను. 4, అందు పేర్కొనబడిన వారికిగాని, వారి ఉత్తరువును పొందిన వారికిగాని, ఆ పత్రమును పొంది ఉన్న వారికిగాని సొమ్ము నీయవలసినదిగా ఆజ్ఞ ఈయబడవలెను.

చెక్కు కూడ ఒక విధమైన ఎక్స్‌ఛేంజి బిల్లు మాత్రమే. చెక్కునకు ఉండు విశేష లక్షణములు: 1. చెక్కు ఎప్పుడును ఒక బ్యాంకరునే సొమ్ము నీయవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించుచు ఈయబడును. 2. ఆ సొమ్మును అడిగిన తక్షణమే ఈయవలసి యుండును. బ్యాంకరు పని చేయువారందరును బ్యాంకులును బ్యాంకరు నిర్వచనములోనికి వత్తురు. ప్రామిసరీ నోటులోని వాగ్దానము ఎక్స్‌ఛేంజి బిల్లులోని ఆజ్ఞ బేషరతుగా ఉండవలెను.

ఎండార్సుమెంటు: పరివహనీయ లేఖకు హక్కుగల వ్యక్తి దాని వెనుకభాగమునగాని దానికి ఉపబద్ధమైన కాగితముపైగాని సంతకముచేసి ఇతరులకు పత్రములను స్వాధీనము చేసిన, అట్లు స్వాధీనము పొందినవారికి అందలి హక్కులు సంక్రమించును. దీనిని 'ఎండార్సుమెంటు' అందురు. సంతకము చేయుటయేకాక, ఫలానా వ్యక్తికిగాని అతని ఆదేశము పొందిన వారికిగాని సొమ్మునీయవలెనని పత్రముపై వ్రాసి, సంతకముచేసి ఆ వ్యక్తికి స్వాధీనము చేసిన హక్కు అతనికి సంక్రమించును. అట్లు ధనమునకు హక్కు పొందిన వ్యక్తి పత్రములో ధనమును అతనికే ఈయవలెనని వ్రాయబడక యున్నచో ఇంకెవరికైనను అట్లే తన హక్కును సంక్రమింప చేయవచ్చును. ఫలానావారికి మాత్రమే ఈయవలెనని వ్రాసిన పత్రములలోని హక్కును సాధారణ పత్రములోని హక్కువలె మాత్రమే సంక్రమింప చేయవచ్చును. పత్రమును ఎవరి పేరనైనను ఎండార్సు చేయునపుడు పత్రము తాలూకు సొమ్మునకు గల హక్కును ఒకే మొత్తముగా వారికి సంక్రమింప చేయవలసి యున్నది.

పరవహనీయ లేఖను పైన వివరించిన విధముగా సంక్రమింప చేయగా దానిని పొందినవాడు 'హోల్డర్' అనబడును. పత్రము తాలూకు పైకమును ఇవ్వవలసిన తేదీకి ముందే ప్రతిఫలమిచ్చి పత్రమును సంక్రమింప జేయువాని యొక్క హక్కునందలి లోపములనుగూర్చి తనకు సూచన లేక అన్తరణ పొందువాడు సమ్యక్ అనుక్రమ ధారకుడు (హోల్డర్ ఇన్ డ్యూ కోర్స్) అనబడును. హోల్డర్ ఇన్ డ్యూ కోర్స్ అన్తరణ జేసినవాని హక్కు అందలి లోపములతో నిమిత్తము లేకుండా పత్రములో నిర్దేశింపబడిన సొమ్మునకు హక్కును పొందును. పత్రమును దొంగిలించినవారు ఇతరులు పోగొట్టుకొనిన పత్రమును చేజిక్కించుకొన్నవారు ఎట్టి హక్కును పొందరు.

పరివహనీయ పత్రమందు నిర్దేశించబడిన ధనమును పొందుటకు హక్కు కలిగిన వ్యక్తిగాని, హోల్డరుగాని, హోల్డరు ఇన్ డ్యూ కోర్స్ గాని ధనమును పొందుటకు ధనమును ఇవ్వవలసిన వానికి పత్రమును జూపి ధనమును ఇమ్మని అడుగవలెను. పత్రము ఎక్స్‌ఛేంజి బిల్లు అయినచో డబ్బును ఇవ్వవలసినది అని ఆజ్ఞాపింపబడినవాడు బిల్లును చూచి 48 గంటల లోపల ఇచ్చెదనని ఒప్పుకొని దానిపై సంతకము చేయవలెను. పత్రము చెక్కు అయిన దానిని చూపిన వెంటనే బ్యాంకరు ధనము నివ్వవలెను.

హోల్డరుగాని హోల్డరు ఇన్ డ్యూ కోర్స్‌గాని, ప్రథమమున పత్రమును పొందిన వాడుగాని, ధనమునడిగినప్పుడు ఇవ్వవలసినవాడు ఇచ్చుటకు నిరాకరించినచో పత్రము తిరస్కరింపబడినదని అందురు. అట్టి సందర్భమున పత్రమును మొదట ఇచ్చిన వాడును, ఎండార్స్ చేసి అన్తరణ చేసిన వాడును హోల్డరుకు లేదా హోల్డరు ఇన్ డ్యూ కోర్స్‌నకు పత్రము డిజ్ ఆనరు అయినందువలన కలిగిన నష్టమునకు పరిహార మొసగుటకు బాధ్యులగుదురు.

పత్రమును వ్రాసి ఇచ్చిన వానియొక్కయు ఎండార్సు చేయు వారియొక్కయు హోల్డరు, హోల్డరు ఇన్ డ్యూ కోర్సుల యొక్కయు హక్కులు బాధ్యతలు చట్టము నందు చాల విపులముగా తెలుపబడినవి.

క్రాస్ చెక్కులు: చెక్కుమీద రెండు అడ్డుగీతలు గీచి ఇచ్చిన దానిని 'క్రాస్ చెక్కు' అందురు. ఆ గీతల మధ్య 'అండ్ కో' అనికూడ వ్రాయవచ్చును. ఇది సాధారణ క్రాసింగ్ అనబడును. గీత మధ్య ఏదేనియొక బ్యాంకరు పేరును వ్రాసినచో - దానిని 'స్పెషల్ క్రాస్' చేసిన చెక్కు అందురు. సాధారణ క్రాసింగ్ కల చెక్కు క్రింద రావలసిన మొత్తమును ఒక బ్యాంకరు ద్వారానే రాబట్టు కొనవలెను. అంతేగాని స్వయముగా పొందుటకు వీలు లేదు. స్పెషల్‌గా క్రాస్ చేయబడిన ఎడల పేరు వ్రాయ బడిన బ్యాంకరు ద్వారాగాని అతని ఏజెంటు ద్వారాగాని మాత్రమే వసూలు చేసికొనవలసి యుండును. క్రాస్ చేయుటవలన ప్రయోజన మేమనగా పత్రమును ఇతరులు అక్రమముగా పొందినచో ధనమును ఎవరు వసూలు చేసికొని నది తెలుసుకొనుట సులభముగా ఉండును. అందువలన అక్రమముగా పొందినవారు దానిని ఉపయోగించగల ప్రమాదము తగ్గిపోవును. బి. స. నా.

పరిశుల్కము: చూ.ఉత్పాదన శుల్కము-పు. 234.

పరువు నష్టము: ఒక వ్యక్తిపై ద్వేషము లేదా అపహాస్యమును కలిగించు; లేదా వ్యాపారమునందో, వృత్తియందో హాని కలిగించు లేదా అతని సహవాసులు అతని పట్ల విముఖు లగునట్లు జేయు కథనమును ఎవ రేని చేసిన మాననష్టము లేదా పరవు నష్టమను అప రాధము సంభవించును. పై కథనము లిఖిత పూర్వకము గనో, చిరకాలము శాశ్వతముగ నుండు మరి యేదేని రూపములోనో చేయ బడిన, దానిని నిందాలేఖనము అందురు. పరవు నష్టపు మాటలను మౌఖికముగ వచిం చిన 'అపనింద' అను అపరాధమగును.

ఆంగ్ల న్యాయమున నిందాలేఖనము క్రిమినలు ప్రక్రియ లకు,నష్టపరిహారమును రాబట్టుకొనుటకు సివిల్ ప్రక్రియలకు కారణభూతమగును. నిందాలేఖనము శాంతికి భంగమును కలిగించు స్వభావము కలిగియున్నప్పుడు క్రిమినల్ చర్యలు తీసుకొనబడును. క్రిమినల్ చర్యలలో నిందా లేఖనము వలన ఆరోపింపబడిన విషయములు సత్యమనియు సార్వ జనిక శ్రేయస్సు కొరకు అకథనమును ప్రకటింపవలసి వచ్చినదనియు రుజువైనపుడు నిందా లేఖనమును సమ ర్థించవచ్చును. సివిల్ వ్యవహార చర్యలలో అట్టి కఠినము సత్యమైనదగుచో సమర్థనీయమైనదగును. అప నిందలగు కొన్ని తరగతుల కథనములలో వాది తనకు ప్రత్యేకముగా నష్టము సంభవించినట్లు రుజువు చేసుకొన గలిగినను, లేకున్నను నష్టపరిహారము పొందుటకు అర్హు డగును, ప్రత్యేక నష్టము కలిగినట్లు రుజువు పరచవలసిన అక్కర లేకుండ వ్యాజ్యకారణము కలుగజేయు మాటలు నాలుగు తరగతులు: 1. ఒక వ్యక్తికి సంబంధించిన వ్యాపారము, వ్యవహారము, వృత్తిని గురించి వచించి పరువు నష్టపు మాటలు; 2. ఒక వ్యక్తి మహాపరాధము చేసినట్లు ఆరోపించు మాటలు, ఆరోపింపపడిన నేరము రుజువైన ఎడల ఆ వ్యక్తి కేవలము జరిమానాకే కాక, ఖైదు లేదా శారీరక శిక్షకు గురియగుట మహాపరాధ లక్షణముగ భావింపవచ్చును. 3. ఒక వ్యక్తి సాంక్రామిక రోగముతో బాధపడుచున్నట్లు ఆరోపించుట, 4. స్త్రీని గూర్చి సచ్ఛీలము లేదనిగాని వ్యభిచరించినదని గాని ఆరోపించుట.

సార్వజనిక విషయముపై సదుద్దేశముతో ఎట్టి పబలైన వ్యాఖ్యానము ప్రచురించినను, అది పరువు నష్టము కలుగజేయునట్టిదిగా తలపరాదు. న్యాయాధి కరణ, శాసన కరణ కార్యకలాపములను గూర్చి సరియైన సమాచార ప్రచురణ లేదా సదుద్దేశముతో వ్యక్తి శ్రేయస్సు కొరకు లేదా సార్వజనిక శ్రేయస్సు కొరకు సందర్భ మునకు అవసరమైనంతవరకు, సరియైన అభిప్రాయ మును తెలియపరచుట పరువునష్ట అపకృతికాదు. కొన్ని సందర్భములలో వచింపబడిన మాటలను ఎంత పరువు నష్టమైనను భరించవలసి యుండును. అట్టివి కేసునందు న్యాయమూర్తి వచనములు సాక్షి ప్రమా ణము చేసి చెప్పు కథనములు, పార్లమెంటులో సభ్యుల ఉపన్యాసములు, అడ్వకేట్లు వాదములో కేసునకు సంబం ధించి చెప్పు మాటలు, పార్లమెంటు ప్రత్యేక కమిటీలలో చెప్పబడు కథనములు. వేరే కొన్ని సందర్భములలో దుర్భావముతో చెప్పినట్లు రుజువు అయిననేగాని పరువు నష్టపు మాటలకు పరిహారమును పొందలేరు. దుర్భా వము లేకుండా సత్యమే ప్రచురింపబడిన ఇట్టి కార్యకలా పములను ప్రజాశ్రేయస్సుకై బహిరంగ పరచవచ్చును. నిందా లేఖనమునకుగాని, అపనిందకు గాని క్షమాపణ ప్రతి రక్ష కాదు. కాని నష్ట పరిహార మిచ్చుటలో ప్రతివాది క్షమా పణ చేసియుండుట పరిగణింపదగిన విషయము. ఓ. స.

పశువుల అతిచార చట్టము: ఎవరి స్థలములోగాని పశువులు అక్రమప్రవేశ మొనర్చి నష్టము కలిగించినప్పుడు వాటిని బందెలదొడ్డి (పౌండు)కి పంపుట, వాటి సొంత దారు జరిమానా చెల్లించి విడిపించుకొని పోవుట తరచు

సంభవించునదే. ఈ విషయమును గూర్చిన నియమావళి పశువుల అతిచార చట్టము (1911)లో గలదు. ఇది కేంద్ర ప్రభుత్వపుశాసనము. ఈ చట్టము ననుసరించి రాష్ట్రప్రభుత్వముల పర్యవేక్షణక్రింద ప్రతి గ్రామ ఉపయోగార్థము బందెలదొడ్లు (పౌండులు) ఏర్పాటు చేయబడును ప్రతి బందెలదొడ్డికి ఒక కాపరిని రాష్ట్రప్రభుత్వము నియమించును. బందెలదొడ్డికి కొనిరాబడిన పశువులను రిజిష్టరులో నమోదు చేయుట, వాటికి గ్రాసము, నీరు పెట్టి పోషించుట కాపరియొక్క విధులు.

ఏ భూమియందు గాని పశువులు చొరబడి అందలి పైరునకు, ఇతర పంటలకు నష్టము కలిగించు సందర్భమున ఆ భూమి సొంతదారుగాని, సాగుచేయు వ్యక్తిగాని పంటయందు ఏదేని హక్కుగల వ్యక్తిగాని, అట్టి పశువులను పట్టుకొని 24 గంటల వ్యవధిలోగా, ఆ గ్రామమునకై ఏర్పాటు చేయబడిన బందెలదొడ్డికి చేర్చవచ్చును. అతడి కార్యము నిర్విఘ్నముగా కొనసాగించుటకు అవసరమగుచో పోలీసువారి సహాయమును కోరవచ్చును. సార్వజనిక ప్రదేశములలో చొరబడి నష్టము కలిగించు పశువులను పోలీసువారు బందెలదొడ్డి కనుపవచ్చును. బందెలదొడ్డిలో నుంచబడిన పశువుల సొంతదార్లు వాటి పోషణకైన ఖర్చులు, ప్రభుత్వము నిర్ణయించిన జరిమానా చెల్లించి వాటిని విడిపించుకొనవచ్చును.

పశువులు అక్రమముగా బందెలదొడ్డికి పంపబడినచో వాటి సొంతదారు మేజిస్ట్రేటు ఎదుట ఫిర్యాదు కావింపవచ్చును. మేజిస్ట్రేటు విచారణ జరిపి ఫిర్యాదు నిజమైనదని తేలినచో అక్రమముగా పశుగ్రహణము గావించిన వ్యక్తిచే ఫిర్యాదికి నూరు రూపాయలకు మించని నష్టపరిహారమిప్పించ వచ్చును.

బందెలదొడ్డికి పంపబడిన పశువులను వారము రోజుల వరకు ఎవ్వరు విడిపింపనిచో, వాటిని గూర్చి గ్రామములో బహిరంగ ప్రకటన గావింతురు. తదనంతరము మరియొక వారము రోజులకు గూడ ఎవరును విడిపింపనిచో ఆ పశువులు బహిరంగ వేలములో విక్రయింపబడి వాటికి సంబంధించిన పోషణ ఖర్చులు, జరిమానా క్రయధనమునుండి రాబట్టు కొనబడును.

సొంతదారులు తమ ఉపేక్ష తదితర కారణములవలన పందులు ఎవరి భూమిలోగాని చొరబడి నష్టము కలుగచేయ నిచ్చినచో వారు 10 రూ॥లకు మించని జరిమానాకు పాత్రులగుదురు. అట్లే పశువుల సొంతదార్లు కూడ వారి ఉపేక్షవలన పశువులు ఇతరుల భూమిలో నష్టము గావింపనిచ్చినచో 50 రూ॥లకు మించని జరిమానాకు పాత్రులగునట్లు ప్రభుత్వము ప్రకటింపవచ్చును. అతిచారము గావించిన పశువులను బందెల దొడ్డికి కొనిపోవునపుడు దౌర్జన్యముగా అడ్డగించుట, విడిపించుకొని పోవుట శిక్షార్హములగు అపరాధములు. కావరులు న్యాయవిరుద్ధముగా పశువులను విడిచి పుచ్చినను, వాటికి సరియైన పోషణ నొసగకున్నను జరిమానాకు పాత్రులగుదురు. వ. బా. సు.

పాకిస్తాన్ రాజ్యాంగము : 1947 భారత స్వాతంత్ర్య చట్టమును అనుసరించి, 1947 ఆగస్టు 14 వ తేదీన పాకిస్తాన్ స్వతంత్ర రాజ్యముగ అవతరించెను. కొంత కాలము బ్రిటిష్ రాచరికపు పెద్దరికమునకు లోబడిన స్వయం పాలిత అధినివేశ ప్రతి పత్తి కలిగి ఉండెను. 1956 మార్చిలో అమలులోనికి వచ్చిన రాజ్యాంగమును అనుసరించి పాకిస్తాన్ సమాఖ్య పద్ధతిని ఇస్లామీయ గణ రాజ్యముగ ప్రకటింపబడెను. కాని 1958 లో ఆ రాజ్యాంగమును రద్దుపరచబడి, సైనిక ప్రభుత్వము నెలకొల్పబడెను. 1956 రాజ్యాంగమునకు మారుగా 1962 లో మరియొక రాజ్యాంగము అమలులోనికి వచ్చెను. ఈ నూతన రాజ్యాగము 1964 లో రెండుమార్లు సవరింపబడినది. ఇందు 250 నిబంధనలు (ఆర్టికల్స్) అనుబంధముగా 4 షెడ్యూల్లు కలవు. తూర్పు, పశ్చిమ పాకిస్తాన్ రాష్ట్రములు, రాజ్యములో చేర్చబడు ఇతర ప్రదేశములు కలిపి 'పాకిస్తాన్ గణ రాజ్యము' అగునట్లు చెప్పబడినది.

ఈ నూతన రాజ్యాంగము ప్రస్తావన (ప్రియాంబుల్) లో రాజ్యాంగము నిర్మాతల భావాలను, సాధింప దలచిన లక్ష్యాలను స్పష్టపరచుచున్నది. ఇస్లాము సిద్ధాంతములను అనుసరించి ప్రజా ప్రతినిధుల ద్వారా ప్రభుత్వమును నడపుటకు, పౌరులందరికి అర్థిక, సాంఘిక న్యాయమును చేకూర్చుటకు, అందరికి సమానమగు అవకాశ ప్రతిపత్తులను చేకూర్చుటకు, అల్ప సంఖ్యాక వర్గముల వారి హక్కులను పరిరక్షించుటకు, ముస్లిములు తమ మత ఆదేశానుసారము జీవనము దిద్దుకొనుటకు అవసరమగు వసతులు కల్పించుటకు దృఢసంకల్పులైన పాకిస్తాన్ ప్రజల ఆదేశాను సారముగ ఫీల్డుమార్షల్ అయూబ్ఖాన్ ఈ రాజ్యాంగ చట్టమును జారీ చేసినట్లు తెలుపబడినది.

ప్రతి పౌరుడు న్యాయానుసారముగ పాలింపబడుటకు—చట్టము ఒసగు రక్షణ పొందుటకు హక్కు కలిగి ఉండుననియు, దేశభక్తి పరుడై చట్టమును శిరసావహించి ప్రవర్తింపవలసిన బాధ్యత అతనికి కలదనియు ప్రప్రథమముగ చెప్పబడినది.

భారత రాజ్యాంగమునందు వలెనే ఈ నూతన రాజ్యాంగమునందు ప్రజలకుగల ప్రాథమిక హక్కులు,

ప్రభుత్వ విధాన నిర్దేశక సూత్రములు (ప్రిన్సిపుల్స్ ఆవ్ పాలిసి) పేర్కొనబడినవి. వ్యక్తి స్వేచ్ఛ, వాక్ సభా మత స్వాతంత్ర్యములు, ఆస్తిని ఆర్జించుటకు, అనుభవించుటకు, అన్యాక్రాంతము చేయుటకు హక్కు మొదలగు ప్రాథమిక హక్కులు ధ్రువపరుపబడినవి. ఈ ప్రాథమిక హక్కులకు భంగకరమగునట్టి చట్టములు చెల్లవని స్పష్టీకరింపబడినది. అస్పృశ్యత రద్దు కావింపబడినది.

విధాన నిర్దేశక సూత్రములలో, పొందుపరుప బడిన అంశములలో, ఇస్లాము సిద్ధాంతములు, ఖురాను, ఇస్లామీయ సంప్రదాయములకు అనుగుణముగ చట్టములు రూపొందింపబడుట; వెనుకబడిన జాతుల సముద్ధరణ; నిరక్షరాస్యతను తొలగించుట; కుసీద వృత్తి నిర్మూలనము; మద్యపాన, జూద, వ్యభిచారముల నిషేధమునకై కృషి, ముఖ్యముగ పేర్కొనదగినవి. ఈ విధాన నిర్దేశక సూత్రములతో వైరుధ్యము కలిగియున్నంత మాత్రాన చట్టములు వ్యర్థములు కాజాలవు.

ఈ రాజ్యాంగము దేశసమైక్యమునకు శ్రేయస్సుకు భంగకరము కాని స్వయంపాలనాధికారము కలిసిన రాష్ట్రములతో పాకిస్తాన్‌ను ఒక సమాఖ్య రాజ్యముగా రూపొందించినది. పరోక్షపు ఎన్నికల ద్వారా అధ్యక్షుడును, జాతీయ శాసన సభ యొక్కయు, రాష్ట్ర శాసన సభల యొక్కయు సభ్యులును ఎన్నుకొనబడునట్లు ఏర్పాటు చేయబడినది. అందుకు సాధనముగ 'ఎలక్టరల్ కాలేజీ' అను వ్యవస్థ రూపొందింపబడినది.

ఎలక్టరల్ కాలేజీ: ఒక్కొక్క రాష్ట్రము 40,000 సంఖ్యగల ఎలక్టరల్ యూనిట్‌లుగ విభజింపబడినది. ఒక్కొక్క యూనిట్‌లోని వయోజనుల (21 సంవత్సరములు నిండిన వారు) తమలో ఒకరిని 5 సంవత్సరములవరకు తమ ప్రతినిధి (ఎలక్టర్)గ ఉండునట్లు ఎన్నుకొందురు. అట్లు దేశమంతట ఎన్నుకొనబడిన 80,000 ప్రతినిధుల సమూహము ఎలక్టరల్ కాలేజీ అగును. ఈ ఎలక్టరల్ కాలేజీలోని ప్రతినిధులే అధ్యక్షుని; జాతీయ, రాష్ట్ర శాసన సభల సభ్యులను ఎన్నుకొందురు. మరియు. అధ్యక్షునికి జాతీయ శాసనసభకు మధ్యవివాదము ఏర్పడినపుడు ఎలక్టరల్ కాలేజీలోని ప్రతినిధులచే రెఫరెండము ద్వారా పరిష్కారము జరుగవలయును. స్థానిక పరిపాలనములో కూడ జోక్యము కలిగియుండునట్లు ఎలక్టరల్ కాలేజీకి అధికారము ఒసగబడి యున్నది.

కార్య నిర్వహణము: కేంద్రమునందు కార్య నిర్వహణాధికారము అధ్యక్షునియందు నిహితమై ఉన్నది. అధ్యక్షుడు ఎలక్టరల్ కాలేజీయందలి ప్రతినిధులచే ఎన్నుకొనబడును. అతడు ముస్లిముగను జాతీయశాసన సభలో సభ్యుడు అగుటకు అర్హత కలిగిన వ్యక్తిగను ఉండవలెను. అధ్యక్షుని పదవీకాలము 5 సంవత్సరములు. రాజ్యాంగధిక్కారము, అస్వస్థతకారణములుగ అధ్యక్షుని పదవి నుండి తొలగించినట్లు జాతీయశాసన సభ తీర్మానించినచో అతడు పదవీచ్యుతుడు అగును. అధ్యక్షుడే సర్వసేనాధిపతియుకూడ. అతడు కార్య నిర్వహణ కావించుటలో తనకు తోడ్పడుటకు మంత్రులుగా - జాతీయశాసన సభా సభ్యత్వమునకు అర్హత కలిగిన వ్యక్తులను-తన ఇచ్చవచ్చిన వారిని నియమించుకొనవచ్చును. ఆ మంత్రులు అధ్యక్షునికి జవాబుదారీ కలిగి అతని ఇష్టానుసారము పదవిలో ఉందురు. వీరుగాక జాతీయ సభనుండి కొందరు పార్లమెంటరీ కార్యదర్శులుగ నియమింపబడవచ్చును.

అధ్యక్షుడు సుప్రీమ్‌కోర్టు, హైకోర్టుల న్యాయమూర్తులను, అటార్నీ జనరల్‌ను, ఎలక్షన్ కమిషనర్‌ను, కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్‌ను, రాష్ట్రగవర్నర్‌లను నియమించును. జాతీయశాసనసభ కావించు శాసనములు అధ్యక్షుని ఆమోదమును పొందవలెను. దేశమందు అత్యవసర పరిస్థితి ఏర్పడినట్లు ప్రకటన జరిగినపుడును, జాతీయశాసన సభ సమావేశము కానపుడును అధ్యక్షుడు అధ్యాదేశములను జారీ చేయవచ్చును. జాతీయశాసనసభను ఎప్పుడైనను రద్దుచేయు అధికారముకూడ అతనికి కలదు. అట్లు రద్దు కావించినచో అతడుకూడ తన పదవిని కోల్పోవును.

రాష్ట్రప్రభుత్వము: ఒక్కొక్క రాష్ట్రములోను అధ్యక్షునిచే నియమింపబడిన గవర్నర్ అధ్యక్షుని ఆదేశములకు లోబడి కార్య నిర్వహణ కావించును. ఇతడు అధ్యక్షుని ఇష్టానుసారము పదవి యందుండును. గవర్నర్ రాష్ట్ర శాసన సభలో సభ్యత్వమునకు అర్హత కలవారిని మంత్రులుగా నియమించుకొనవచ్చును. మరియు, రాష్ట్ర శాసనసభనుండి కొందరిని పార్లమెంటరీ కార్యదర్శులుగ నియమింపవచ్చును. మంత్రులును, ఈ కార్యదర్శులును గవర్నర్ ఇష్టానుసారము పదవిలో ఉందురు. కాని మంత్రిని పదవినుండి తొలగించుటకు అధ్యక్షుని ఆమోదము అవసరము. రాష్ట్రశాసనసభ కావించు శాసనములు గవర్నర్ ఆమోదము పొందవలెను. గవర్నర్‌నకు, రాష్ట్ర శాసనసభకు మధ్య ఏర్పడెడి వివాదములను జాతీయశాసన సభ పరిష్కారము కావించును.

శాసనకరణము: శాసన నిర్మాణాధికారము కేంద్ర రాష్ట్రప్రభుత్వముల మధ్య పంచి పెట్టబడినది. కేంద్రమునందు ఈ అధికారము జాతీయశాసనసభయు, అధ్యక్షుడును కలిసి చలాయింతురు. జాతీయశాసనసభలో 156

గురు సభ్యులు ఉందురు. వీరు తూర్పు, పశ్చిమ పాకిస్తాన్ రాష్ట్రములనుండి సమపాలుగ ఎన్నుకొనబడుదురు. వీరు 5 ఏండ్లకు ఒకసారి ఎన్నుకొనబడుదురు. ఒక్కొక్క రాష్ట్రము నుండి 3 స్థానములు స్త్రీలకు కేటాయింపబడును. రాష్ట్రము లందు రాష్ట్రశాసనసభ, గవర్నర్ కలసి శాసన నిర్మాణాధికారము కలిగి ఉందురు. రాష్ట్రశాసనసభయందు 5 ఏండ్లకు ఒకసారి ఎన్నుకొనబడు 155 గురు సభ్యులు ఉందురు. అందు 5 స్థానములు స్త్రీలకు ప్రత్యేకింపబడును.

రాజ్యాంగము యొక్క 3 వ షెడ్యూలులో పేర్కొనబడిన విషయములను గూర్చి శాసనములు కావించు అధికారము జాతీయశాసనసభకు మాత్రమే కలదు. శేషించిన విషయములు అన్నిటిని గూర్చిన శాసన నిర్మాణాధికారము రాష్ట్రశాసనసభలకు ఒసగబడినది. కాని రాష్ట్రములకు ఒసగబడిన విషయములను గూర్చి కూడ జాతీయశాసనసభ రాష్ట్రశాసనసభ కోరికపైగాని, దేశభద్రత, ఆర్థిక సంక్షేమములకొరకు గాని, యోజన నిమిత్తముగా గాని శాసనములు కావింపవచ్చును. కేంద్రశాసనమునకు, రాష్ట్రశాసనమునకు వైరుధ్యము ఏర్పడినపుడు కేంద్రశాసనమే పాటింపబడును.

న్యాయాధికరణము : దేశమంతటికి న్యాయపాలన కావించు సుప్రీమ్‌కోర్టు, ఒక్కొక రాష్ట్రమునకు ఒక హైకోర్టు రాజ్యాంగముచే నెలకొల్పబడినవి. సుప్రీమ్ కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తిని, అతనితో సంప్రతించి, సుప్రీమ్‌కోర్టు ఇతర న్యాయమూర్తులను అధ్యక్షుడు నియమించును. సుప్రీమ్‌కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తితోడను, రాష్ట్రగవర్నర్‌తోడను సంప్రతించి అధ్యక్షుడు హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తిని నియమించును; అతనితో కూడ సంప్రతించి హైకోర్టు ఇతర న్యాయమూర్తులను అధ్యక్షుడు నియమించును.

కేంద్రరాష్ట్రప్రభుత్వముల మధ్య ఏర్పడు వివాదములను తీర్మానించు అధికారము సుప్రీమ్‌కోర్టునకు మాత్రమే కలదు. అట్టి కేసులలో తీర్పు ప్రకటనాత్మకము (డిక్లరేటరి)గ ఉండును హైకోర్టు తీర్పులపై ఈ క్రింది కేసులలో అప్పీళ్లు విచారించు అధికారము సుప్రీమ్‌కోర్టునకు కలదు. 1. రాజ్యాంగ వివరణకు సంబంధించిన ముఖ్యమగు న్యాయిక ప్రశ్న కలదని హైకోర్టు భావించినపుడు, 2. ఒక వ్యక్తికి హైకోర్టుచే మరణశిక్షగాని, ఆజన్మ ద్వీపాంతరవాస శిక్షగాని విధింపబడినపుడు, 3. హైకోర్టు ఒక వ్యక్తిని హైకోర్టును, ధిక్కరించిన నేరమునకు శిక్షించినపుడు. ఇతర కేసులలోకూడ సుప్రీమ్‌కోర్టునుండి ప్రత్యేక అనుమతిని పొంది అప్పీలు చేసికొనవచ్చును. ఇంకను అధ్యక్షుడు కోరినపుడు ఏ సమస్యను గూర్చియైనను సలహారూపకమగు తీర్పును ఒసగు అధికారము సుప్రీమ్‌కోర్టునకు కలదు. హైకోర్టునకు రాష్ట్రమందలి క్రింది కోర్టులపై పర్యవేక్షణ, నియంత్రణ కావించు అధికారము కలదు.

సుప్రీమ్‌కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి, అధికానుభవము కల ఇరువురు సుప్రీమ్‌కోర్టు న్యాయమూర్తులు, హైకోర్టుల ప్రధాన న్యాయమూర్తులు-వీరందరు కలసిన ఉన్నత తమ న్యాయాధికరణమండలి (సుప్రీమ్ జుడీషియల్ కౌన్సిల్) ఒకటి నెలకొల్పబడినది. సుప్రీమ్‌కోర్టు, హైకోర్టుల న్యాయమూర్తులను పదవులనుండి తొలగించవలసినపుడు అధ్యక్షుని కోరికపై ఈ మండలి తన్నిమిత్తము విచారణ జరిపి అశక్తత, లేదా, దుర్వర్తనము కారణముగ ఏ న్యాయమూర్తినిగాని పదవినుండి తొలగించునట్లు నివేదిక పంపినచో అధ్యక్షుడు అతనిని తొలగించవచ్చును.

రాజ్యాంగ సవరణ: జాతీయ శాసనసభ రాజ్యాంగమును సవరించు చట్టమును చేయవచ్చును. ఆ చట్టము, అధ్యక్షుని ఆమోదమును పొందినపుడు రాజ్యాంగము సవరింపబడును. పాకిస్తాన్ రాజ్యాంగము ఇస్లామీయ భావనా శాస్త్ర సలహా సంఘము (ఎడ్వయిజరీ కౌన్సిల్ ఆవ్ ఇస్లామిక్ ఐడియాలజీ)ను, ఇస్లామీయ పరిశోధనా సంస్థను (ఇస్లామిక్ రీసెర్చి ఇన్‌స్టిట్యూట్)ను నెలకొల్పుటకు ఏర్పాటు కావించినది. పై సలహా సంఘము పాకిస్తాన్ ప్రజలు ఇస్లామ్ సిద్ధాంతములకు అనుగుణముగ తమ జీవనమును సరిదిద్దుకొనుటకు వలయు సదుపాయములను గూర్చి, కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు సలహా ఒసంగును. అంతేగాక ఏదేని చట్టము తలపెట్టబడినపుడు అది ఇస్లాము సిద్ధాంతములకు వ్యతిరేకముగ ఉన్నది. లేనిది అను విషయమును గూర్చి అధ్యక్షునకు, జాతీయ శాసన సభకు, గవర్నర్లకు, రాష్ట్ర శాసన సభలకు ఈ సంఘము సలహా నొసగును. వ. బా. సు.

పాపరు దావా (అకించను దావా): దావాలో కోర్టు రుసుము చెల్లించ శక్తిలేనివాడు 'పాపరు' లేదా 'అకించనుడు'. కోర్టుకు చెల్లింపవలసిన రుసుము నిర్దిష్టముగ లేనప్పుడు తన కట్టుబట్టలు, దావా ఆస్తి తప్ప నూరు రూపాయలు విలువగల తదితర ఏ ఆస్తిలేని వాది 'పాపరు.' ప్రతినిధి హోదాలో వాది వ్యాజ్యము చేసిన ఆ హోదాలో వాది పాపరు అవునా కాదాయని కూడ కోర్టు విచారించును.

పాపరుగా వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు అనుమతి కొరకు పెట్టుకొను దరఖాస్తుకు వివాద విషయముల వివరములతో తయారు చేసిన వాద పత్రమును వాదికి గల స్థిర చరాస్తులను వాటి కిమ్మతు వివరములను తెలుపు ఒక షెడ్యూలును

జతపర్చవలెను. వాద పత్రముల మాదిరిగానే ఈ దరఖాస్తును సంతకము చేసి ధ్రువపరచవలెను. పాపరు వాది తన దరఖాస్తును స్వయముగా కోర్టు ఎదుట సమర్పించవలెను. కోర్టునకు హాజరు కానక్కరలేకుండ ఈ నిబంధన నుండి మినహాయించబడిన వ్యక్తి దరఖాస్తు విషయములకు సంబంధించిన ప్రశ్నలకు సమాధానములు చెప్పగల ఏజెంటు ద్వారా దాఖలు చేయవచ్చును. పై మినహాయింపు హైకోర్టు సాధారణపు లేదా ప్రత్యేకపు ఉత్తరువు ద్వారా చేయవచ్చును. దరఖాస్తు దాఖలయిన పిదప వాది పాపరు అగునా కాదా అని నిర్ధారణ చేయుటకు కోర్టువారు అతని ఆస్తి విషయమై విచారించవచ్చును. పాపరు దరఖాస్తు ఈ క్రింది సందర్భములలో నిరాకరింపబడును: 1. పై సూత్రానుసారముగా లేనప్పుడు. 2. వాది పాపరు కానప్పుడు. 3. ఆ దరఖాస్తుకు పూర్వము రెండు మాసములలో దగాగాను, దరఖాస్తు సానుకూల మగుటకై తనకున్న ఆస్తిని వాది అన్యాక్రాంతము చేసినట్లు విశదపడినప్పుడు. 4. దరఖాస్తు ప్రకారము వ్యాజ్యమునకు కారణము కనబడనప్పుడు. 5. దావా కాలదోషము పట్టినప్పుడు. వాది తెచ్చే వ్యాజ్య విషయ వస్తువుపై స్వత్వము వాది జేసుకొన్న ఖరారు ప్రకారము ఇతర వ్యక్తికి సంక్రమించినట్లు విశదపడినప్పుడు వాది పాపరుగా దావా తెచ్చుటకు కోర్టు అనుమతించదు. వాది పెట్టుకున్న పాపరు దరఖాస్తును కోర్టు ఆమోదించినప్పుడు అందులోని ప్రత్యర్థులకును, ప్రభుత్వ న్యాయవాదికిని, కోర్టు నిర్ణయించిన తేదీ నాటికి వాది పాపరుగా దావా తెచ్చుటకు అనుమతి నొసంగు విషయమున తమ కెట్టి ఆక్షేపణలున్నవో, తెలియపరచవలసినదని నోటీసు పంపవలెను. వాయిదానాడు దరఖాస్తు దారును ఉభయ పార్టీల సాక్ష్యమును విచారించి, వాది పాపరు అగునో కాదో కోర్టు నిర్ణయించును.

వాది పాపరుగా వ్యాజ్యమును దాఖలు చేసుకొనుటకు కోర్టు అనుమతించినపుడు దానినే ప్లెయింటుగా నంబరు చేసి వ్యాజ్య చర్యలు తీసుకొనబడును. దావా చర్యలు జరుగుచున్న కాలములో వాది పాపరు కాడనిన్ని, లేదా వాది వ్యాజ్య విషయ వస్తువును కరారు ద్వారా ఇతర వ్యక్తికి దఖలు పరిచినట్లును, ప్రతివాదిగాని, ప్రభుత్వ న్యాయవాదిగాని వ్రాత మూలముగా కోర్టునకు తెలియపరచినచో వాదికి వారము దినముల నోటీసుయిచ్చి దరఖాస్తు మూలముగా అభ్యర్థించిన విషయములనుగూర్చి విచారణ జరుగును. ఆ అంశములు రుజువు చేయబడినప్పుడు వాది పాపరు కాదని, కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. దావాలో వాది పక్షము తీర్పు చెప్పబడినప్పుడు వాది కట్టవలసిన కోర్టు రుసుము వాది ప్రతివాదులలో ఎవరు చెల్లింపవలెనో కోర్టు నిర్ణయించును. అట్టి తీర్పు ప్రకారము ప్రభుత్వము కోర్టు రుసుము వసూలుచేయును. దావా వాదికి వ్యతిరేకముగా తీర్పయినను వాది పాపరు కాడని నిర్ణయింపబడినను, దావాను ఉపసంహరించుకున్నను లేక వాది అశ్రద్ధ వలన దావా పరిహరింపబడినను, దావాలోని కోర్టు రుసుమును వాది చెల్లించవలసినట్లు కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. వాది చనిపోవుటవల్ల దావా అంతమొందిన కోర్టు రుసుము వాది ఆస్తిపైన వసూలు చేయబడును. ప్రభుత్వము భూమి శిస్తు వసూలుచేసిన రీతి కోర్టు రుసుము కూడ వసూలు చేయబడును. ఓ. న.

పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము: పరిశ్రమలో యజమానులు, పనివారల మధ్య సామాన్యముగ ఏకాభిప్రాయ ముండుట చాల అరుదు. ఏలన, పెట్టుబడి పెట్టి యజమాని ఎల్లప్పుడును ఎక్కువ లాభముల నార్జించుటయే ఆశయముగ పనిచేయును. అందు కొరకు తన పరిశ్రమలో పని చేయువారు ఎక్కువగ పని చేయుటకును, వారికిచ్చు వేతనములను తగ్గించుటకును ప్రయత్నించును. ఆరంభములో పనివారు యజమానులతో వేరువేరుగా ఎవరికివారు ఒప్పందములు చేసుకొనుటతో వారు యజమానుల షరతులన్నిటిని అంగీకరింపక తప్పదు. అప్పటిలో పనివారు చాల ఇక్కట్టుల పాలైరి. కాని పరిశ్రమలు దినదినాభి వృద్ధి నొందుట, పనివారలు సంఘములుగ నేర్పడుట, యజమానులతో ఒక్కొక్క పనివాడుగాక పనివారందరి తరపున సంఘములు వారి కోర్కెలను గురించి బేరమాడుటకు అవకాశ మేర్పడుటతో యజమానుల ఆటసాగలేదు.

సామాన్యముగ యజమానులు, పనివారల మధ్య ఏర్పడు వివాదములు వేతనములు, పనిచేయు కాల నిర్ధారణ, రాత్రి యందు లేక కాలాతీత సమయమందు చేసిన పనికి ప్రతిఫలము, పనికి సంబంధించిన నియమములు, సెలవులు మొదలగు విషయములకు సంబంధించినవిగా యుండును. యజమానులు, పనివారల మధ్య ఈ వివాదములవలన సామరస్యము కుదరనప్పుడు పనివారు సమ్మె చేయుటయో, లేదా యజమానులు తాత్కాలికముగా పరిశ్రమను నిలిపి వేయుటయో జరుగుచుండును. ఇందువలన పరిశ్రమకే నష్టము వాటిల్లుటయు, ప్రజా శాంతికి భంగము కలుగుటయు సంభవించును. వీటిని నివారించుట కొరకు ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొని ఆవశ్యకమైన చట్టములను కొన్నిటిని కావించినది. అందు ముఖ్యమైనవి: పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము, పనివారి నష్టపరిహార చట్టము, ఫ్యాక్టరీల చట్టము, కనీస వేతనముల చట్టము మొదలగునవి.

పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము 1947 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీన అమలులోనికి వచ్చినది. ఇది పారిశ్రామిక వివాదములను దర్యాప్తు చేయుటకును, వాటిని పరిష్కరించుటకును, తదితర ప్రయోజనములను సాధించుటకును ఉద్దేశింపబడినది. ఈ చట్టము జమ్ము, కాశ్మీర్ ప్రదేశమున తప్ప మిగిలిన యావద్భారత దేశమునకును వర్తించును.

ఈ చట్టమునందు 40 సెక్షనులు గల ఏడు ప్రకరణములు, నాలుగు షెడ్యూళ్ళు కలవు. అందు ప్రథమ ప్రకరణము చట్టముయొక్క నామము వ్యాప్తిని తెలియచేయును. చట్టములో ప్రయోగింపబడిన ముఖ్య పదములు సముచిత ప్రభుత్వము (అప్రోప్రియేట్ గవర్నమెంట్), సగటు వేతనము, అవార్డ్ లేక పంచాయతీ తీర్పు, యజమాని (ఎంప్లాయర్) పరిశ్రమ, పారిశ్రామిక వివాదము, లే - ఆఫ్, లాకౌట్, అనగా పరిశ్రమను మూసివేయుట, పనివారు, ప్రజోపయోగకర సేవలు (పబ్లిక్ యుటిలిటీ సర్వీసెస్) మొదలగునవి నిర్వచించబడినవి. కేంద్ర ప్రభుత్వముచేగాని లేక దాని అధికారముక్రింద నడిపింపబడు పరిశ్రమ, రైల్వే కంపెనీ, లేక కేంద్ర ప్రభుత్వముచే ఇందునిమిత్తము నిర్దిష్ట పరుపబడినట్టి నియంత్రిత పరిశ్రమ, లేక బ్యాంకింగ్ కంపెనీ, లేక భీమా కంపెనీ, గనులు. నూనె గనులు, లేక పెద్దరేవు స్థలములు - వీటికి సంబంధించిన పారిశ్రామిక వివాదములకు కేంద్ర ప్రభుత్వమును, తదితర పారిశ్రామిక వివాదములకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వములును, 'సముచిత ప్రభుత్వములు'. 'సగటు వేతనము' అనగా పనివారికి చెల్లించబడు వేతనములయొక్క సగటు. నెలసరి జీతము పొందువారికి మూడు మాసముల పూర్తి జీతముల సగటు: వారమున కొకసారి చెల్లించబడు వేతనములవారికి నాలుగు పూర్తి వారముల సగటు; రోజువారి వేతనములు పొందు పనివారికి పండ్రెండు పూర్తి దినముల సగటు చొప్పున 'సగటు వేతనము' లెక్కకట్టబడును. 'యజమాని' అనగా కేంద్ర ప్రభుత్వముచేగాని, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముచేగాని లేక అట్టి ప్రభుత్వశాఖల అధికారముల క్రింద నడిపింపబడు పరిశ్రమలకు ఆయా ప్రభుత్వములచే నిర్ణయింపబడిన అధికారి, స్థానిక సంస్థలచేగాని, వాటి తరఫునగాని నడిపింపబడు పరిశ్రమలకు సంబంధించినంతవరకు ఆ సంస్థ ప్రధాన కార్యనిర్వహణాధికారి. 'పరిశ్రమ' అనగా వర్తకము, వ్యాపారము, నిర్వహణము, తయారీ లేక వృత్తి. వృత్తియందు యజమానులయొక్క, పనివారలయొక్క వృత్తి, సేవ, ఉద్యోగము, చేతిపని లేక పారిశ్రామిక ఉపజీవిక లేక ఉపవృత్తికూడ చేరును. పారిశ్రామిక వివాద మనగా యజమాని పనివారల మధ్య, లేక యజమాని ఉద్యోగుల మధ్య, లేక పనివారల మధ్య ఉద్యోగమునకుగాని, ఉద్యోగము లేకపోవుటకుగాని, ఉద్యోగ షరతులకుగాని, శ్రామికుల పరిస్థితులకుగాని సంబంధించి ఏర్పడిన వివాదము. 'లే - ఆఫ్' అనగా బొగ్గు, శక్తి లేక ముడి సరుకులు తక్కువగుట వలన లేక నిల్వలు పెరిగియుండుటవలన లేక యంత్రముల విచ్ఛిత్తి వలన లేక తదితర కారణములవలన, తన పరిశ్రమలో అప్పటికి పనిచేయుచుండు పనివారికి పనిని యజమాని ఇవ్వలేకపోవుట, నిరాకరించుట. పరిశ్రమలో పనిచేయుచున్నట్లు లిస్టులలో పేరున్న ప్రతి పనివాడు ఏ రోజుననైన పనికొరకు, నియమిత కాలమునకు పరిశ్రమవద్ద హాజరైనప్పుడు రెండు గంటల కాలపు పనియైనను చూపనప్పుడు ఆ దినమునకు ఆ పనివానికి పని లేకుండ చేసినట్లుగ భావింపబడును. పనివాడు యథావిధిగ పనిచేయు నిమిత్తము పనిలోనికి వచ్చినప్పుడు యజయాని పని ఇవ్వలేనప్పుడు పనివానికి ఆరోజు జీతమిచ్చుకొనవలెను. 'ప్రజోపయోగ సేవలు' అనగా రైల్వే సర్వీసు, పరిశ్రమలలో యంత్రాంగమును, అందు పనిచేయు ఉద్యోగులను సంరక్షించుటకు నియమింపబడిన శాఖ, పోస్టల్, టెలిగ్రాఫ్, టెలిఫోన్ సర్వీసులు, విద్యుత్తు, నీరు సర్వజనులకు సరఫరాచేయు పరిశ్రమ, సార్వజనిక భద్రత పారిశుద్ధ్యమునకు సంబంధించిన సేవలు, అత్యవసర పరిస్థితులలో, ప్రజా హితము కొరకు ప్రజోపయోగకరమైనదని గెజెటులో ప్రకటించినప్పుడు షెడ్యూలులో జూపబడిన పరిశ్రమలు ప్రజోపకర సర్వీసు లగును. అట్టి ప్రకటన ఆరు మాసములకు మించి యుండరాదు. అవసరమును బట్టి కాలమును నూతన ప్రకటనలద్వారా పొడిగింపవచ్చును. ఈ చట్టము ఒకటవ షెడ్యూలులో ఏయే పరిశ్రమలు ప్రజోపయోగ సేవలుగ ప్రకటించవచ్చునో సూచింపబడినది. ఈ చట్టమునందు రెండవ, మూడవ, నాలుగవ, ప్రకరణములలో చట్టము క్రింద వివరించబడిన పారిశ్రామిక వివాదములను పరిష్కరించుటకు గల అధికారులు, ఆ వివాదములను వారికి నివేదించుట, వారు వివాదములను పరిష్కరించుటకు తీసుకొను ప్రక్రియ, వారికి గల అధికారములు బాధ్యతలు వివరించబడినవి. చట్టముక్రింద నియమింపబడు అధికారములు : 1. పరిశ్రమ కమిటీ: పారిశ్రామిక సంస్థలో దినమునకు నూరుమంది లేక అంతకు మించి పనివారు గల సంస్థను సముచిత ప్రభుత్వము, ఆ సంస్థకు పరిశ్రమ కమిటీని ఏర్పాటు చేయమని యజమానులను కోరవచ్చును. ఇట్టి కమిటీలో యజమానుల, పనివారల ప్రతినిధులు సమముగా ఎన్నుకొన బడుదురు. ఈ కమిటీ ఆ పరిశ్రమలోగల యజమానులు పనివారల మధ్య సామరస్యము, సత్సంబంధములు నెలకొనునట్లు చూచుట. అందు

నిమిత్తము వారల మధ్య అభిప్రాయ భేదము తేర్పడినప్పుడు వాటిని సర్దుబాటు చేయుట, వివాదము లేర్పడకుండ చూచుట మొదలగు కార్యకలాపములను కొనసాగించును.

సమాధానపరచు అధికారులు: సముచిత ప్రభుత్వము, ప్రభుత్వ గెజెట్ లో ప్రకటించుట ద్వారా అవసరమని తోచినంతమందిని నిర్దిష్ట ప్రదేశమునకు లేక నిర్దిష్ట ప్రదేశములో నిర్దిష్ట పరిశ్రమలకు లేక ఒకటిగాని అంతకు మించిన నిర్దిష్ట పరిశ్రమలకు అధికారులను నియమింప వచ్చును. వీరు మధ్య వర్తిత్వము ద్వారా పారిశ్రామిక వివాదములు పరిష్కారమగునట్లు చూతురు.

సమాధాన మండలి: సముచిత ప్రభుత్వము అవశ్యకత ఏర్పడినప్పుడు ప్రభుత్వ గెజెట్ లో ప్రకటించుట ద్వారా సమాధాన మండలిని ఏర్పరుపవచ్చును. ఇట్టి మండలికూడ పారిశ్రామిక వివాద పరిష్కారమునకు తోడ్పడును. ఇందు ఒక అధ్యక్షుడు, ఇద్దరుగాని నలుగురుగాని సభ్యులు ఉందురు, అధ్యక్షుడు స్వతంత్ర వ్యక్తి; సభ్యులు వివాదము గల ఉభయ పార్టీలకు ప్రతినిధులు ఈ ప్రతినిధుల సంఖ్య యిరు పార్టీలకు సమముగా యుండును. బోర్డు సమావేశమున కోరమ్‌నకు సరిపడు సభ్యులుఉన్నచో హాజరుకాని సభ్యులతో నిమిత్తము లేకుండ ఎట్టి చర్య నయినను తీసుకొనవచ్చును.

కోర్ట్సు అవ్ ఎన్క్వైరీ (లేబరు కోర్టులు): సముచిత ప్రభుత్వము అవసరమును బట్టి ఒక విచారణ కోర్టునో, లేక ఒకటిగాని అంతకుమించిన సంఖ్యగల పారిశ్రామిక కోర్టులనో నియమింపవచ్చును. విచారణ కోర్టులో ఒకరో అంతకన్న ఎక్కువమందో స్వతంత్ర సభ్యులు నియమింపబడుదురు. శ్రామిక న్యాయస్థానములో ఒక అధికారియే నియమింపబడును. అతడు రెండవ షెడ్యూలులో వివరించిన విషయములకు సంబంధించిన పారిశ్రామిక వివాదములను విచారించి తీర్పుచెప్పును. ఇట్టి కోర్టునకు నియమింపబడు అధికారి భారతదేశములో న్యాయాధిపతిగ ఏడు ఏండ్లకు తగ్గని అనుభవము కలిగి యుండవలెను. పై అధికారులు గాక ప్రభుత్వ గెజెట్ లో ప్రకటించుటద్వారా ఒకటో అంతకన్న ఎక్కువయో పారిశ్రామిక ట్రిబ్యునల్స్ నియమింప వచ్చును, ఈ ట్రిబ్యునల్ లో ఏకైక అధికారి నియమింపబడును. అతడు ఈ చట్టము రెండు, మూడు షెడ్యూళ్ళలో వివరింపబడిన విషయములకు సంబంధించిన పారిశ్రామిక వివాదములను విచారించి తీర్పు చెప్పును. ఇందు నియమింపబడు వ్యక్తి హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగ పనిచేసి యున్నట్టి వ్యక్తి గాని, పారిశ్రామిక వివాద అప్పీలు ట్రిబ్యునల్ చట్టము 1950 క్రింద అప్పీలు ట్రిబ్యునల్ కోర్టులో జడ్జిగ రెండు ఏండ్లు పని చేసినట్టి వ్యక్తి గాని యుండవలెను. అవసరమును బట్టి సముచిత ప్రభుత్వము ఈ ట్రిబ్యునల్ కు సలహానిచ్చు నిమిత్తము ఇద్దరు అస్సెసర్లను నియమింపవచ్చును.

పారిశ్రామిక వివాదములో జాతీయ ప్రాముఖ్యముగల సమస్య ఉత్పన్న మగునట్లు కేంద్ర ప్రభుత్వము అభిప్రాయ పడినప్పుడును, లేక అట్టి వివాదముతో వివిధ రాష్ట్రములలో యున్న పరిశ్రమ సంస్థలకు సంబంధమున్నట్లు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు తోచినను ప్రభుత్వ గెజెట్ లో ప్రకటించుట ద్వారా కేంద్ర ప్రభుత్వము జాతీయ ట్రిబ్యునల్స్‌ను నియమింపవచ్చును. కేంద్ర ప్రభుత్వముచే నియమింపబడు జాతీయ ట్రిబ్యునల్స్‌లో ఏకైక అధికారి యుండును. ఈ వ్యక్తికి గూడ ట్రిబ్యునల్ లో జడ్జిగ నియమింపబడుటకుండ వలసిన అర్హతలు ఉండవలెను. పరిశ్రమలో ఉత్పన్నమగు వివాదములను సముచిత ప్రభుత్వము, వివాద స్వభావమును బట్టి ఏ అధికారి విచారింపవలెనో అట్టి అధికారికి తీర్పుచెప్పు నిమిత్తము పంపును. పరిశ్రమ వివాదము బోర్డునకో, శ్రామిక కోర్టు, ట్రిబ్యునల్, లేక జాతీయ ట్రిబ్యునల్ కో పంపబడినప్పుడు సముచిత ప్రభుత్వము, ఆ వివాదమునకు సంబంధించిన సమ్మెలను, మూసివేతలను నిషేధింపవచ్చును. జాతీయ ట్రిబ్యునల్ కు ఏదేని వివాదము పంపబడినప్పుడు అదే విషయము ఇతర అధికారులవద్ద యున్నచో వారి దగ్గర ప్రవర్తిల్లుచున్న కార్యకలాపములు రద్దగును. వివాదమునకు సంబంధించిన ఉభయ పార్టీలు తమలో తాము వివాదము పరిష్కరించుకొనలేనప్పుడు, దాని పరిష్కారము నిమిత్తము పైన పేర్కొనిన అధికారులకు పంపుటకు ఒడంబడవచ్చును. ఉభయ పార్టీలు లిఖిత పూర్వక ఒడంబడిక వ్రాసుకొని తమ వివాద పరిష్కార నిమిత్తము ఆ అధికారులకు పంపుకొనవచ్చును. మధ్యవర్తిత్వ చట్టము 1940 దీనికి వర్తింపదు.

పై విచారణాధికారులు తమ విచారణలో వ్యక్తులను తమ యొద్ద హాజరు పరిపించుకొనుటకును, ప్రమాణము చేయించి వారిని పరీక్షించుటకును, విచారణ కవసరమగు పత్రములను, వస్తువులను తమ సమక్షమునకు తెప్పించుకొనుటకును, సాక్షులను విచారించుటకును, కమిషన్లను జారీ చేయుటకును, అందుకు సంబంధించిన ఇతర విషయములకును వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత ననుసరింతురు. పై అధికారులందరు 'పబ్లిక్ సర్వెంట్స్' గ పరిగణింపబడుదురు. పై అధికారులు వివాద విచారణలో ముందుగా సరియైన నోటీసు నొసగి, వివాదమునందున్న పరిశ్రమను దానికి సంబంధించిన స్థలములు మొదలగు వాటిని తనిఖీ

చేయవచ్చును. శ్రామిక కోర్టు, ట్రిబ్యునల్, జాతీయ ట్రిబ్యునల్ ఇవి సివిల్ కోర్టులుగ భావింపబడును.

పరిశ్రమలలో యజమానులు పనివారల మధ్య వివాద మేర్పడినట్లు తెలియగానే సమాధానపరచు అధికారి అచటికి పోయి వివాదమునకు సంబంధించిన విషయములను, వివాదమునకు గల కారణములను తెలుసుకొని ఉభయ పార్టీల మధ్య సామరస్యమును కుదుర్చుటకుగల అంశముల నన్వేషించి రాజీ ప్రయత్నము చేయవలెను. పార్టీల మధ్య రాజీ కుదిరినచో దానిని లిఖితబద్ధ మొనర్చిన రిపోర్టుతో సహా ప్రభుత్వమునకు పంపవలెను. పార్టీలమధ్య రాజీ కుదరనప్పుడుగూడ ప్రభుత్వమునకు ఆ సంగతిని నివేదింపవలెను. ఆ రిపోర్టుపై ప్రభుత్వము ఆ వివాదమును సమాధాన మండలికో, శ్రామిక కోర్టుకో, లేక ట్రిబ్యునల్ కో వివాద స్వభావమునుబట్టి పంపును. సమాధాన మండలికి పంపినచో అది విషయములను సాకల్యముగ విచారించి పార్టీలమధ్య సామరస్యమును కుదిర్చి రాజీపరచుటకు ప్రయత్నించి రాజీ కుదిరినను, లేకపోయినను తమకు పంపబడిన విషయముపై రెండు మాసములలో నివేదికను సమర్పించును. ఆ రిపోర్టుపై సముచిత ప్రభుత్వము ఇతర అధికారులకు తీర్పు చెప్పమని కోరుతూ వివాద విషయమును పంపవచ్చును.

కోర్టులు: శ్రామిక కోర్టులు, ట్రిబ్యునల్స్, జాతీయ ట్రిబ్యునల్ తమకు పంపబడిన వివాదములను ఆరు మాసములలోగా విచారణ జరిపి తీర్పు చెప్పవలెను. వీరి తీర్పు లిఖితబద్ధమై అధ్యక్షునిచే సంతకము చేయబడిన పిదప ప్రభుత్వమునకు పంపబడి వారిచే ప్రకటింపబడును. అట్లు ప్రకటింపబడిన తీర్పుపై సివిల్ కోర్టులో వ్యాజ్యము చేయుటకు వీలులేదు. అది ప్రకటింపబడిన ముప్పది దినముల పిదప దానిని అమలుజరుపవచ్చును.

యజమాని, పనివారల ఒడంబడికద్వారా తమ వివాదమును పరిష్కారము చేసుకొనిన అట్టి ఒడంబడిక వారిని బద్ధులను చేయును. మధ్యవర్తిత్వ తీర్పు మధ్యవర్తిత్వమునకు అంగీకరించిన పార్టీలను బద్ధులను చేయును. సమాధానరీత్యా ఏర్పడిన పరిష్కారము కోర్టుచే ఇవ్వబడిన అమలు జరుపదగు అవార్డు, ఆ పారిశ్రామిక వివాదపు పార్టీలను ఆ వివాదములో పార్టీలుగ విచారణకు సమను చేయబడిన ఇతర పార్టీలను బద్ధులను చేయును. ఒడంబడిక వలన ఏర్పడిన పరిష్కారము ఉభయ పార్టీలు ఆ పరిష్కారము ఎంత కాలము అమలులో వుండుటకు ఒప్పుకొనిరో అంత కాలమువరకు అమలులో యుండును. కోర్టుచే జారీ చేయబడిన అవార్డు ఒక సంవత్సరమువరకు అమలులో నుండును. కాని సముచిత ప్రభుత్వము ఈ కాలమును తగ్గింపవచ్చును, మార్చవచ్చును, పొడిగించవచ్చును.

ప్రజోపయోగ సేవలకు సంబంధించిన పనులలో పని చేయువారు ఆరు వారముల నోటీసు ఇవ్వనిదే ఒప్పందమునకు విరుద్ధముగా సమ్మె చేయరాదు. నోటీసు ఇచ్చిన పదునాలుగు దినములలోగాని సమ్మె చేయుచున్నట్లు నోటీసులో తెలియజేసిన తేదీకి పూర్వముగాని, సమాధానపరచు అధికారివద్ద కార్యకలాపములు నడుచుచున్న కాలములోగాని సమాధానము జరిగిన పిదప ఏడు దినముల తదుపరిగాని సమ్మె చేయరాదు. అటులనే ప్రజోపయోగ సేవలకు సంబంధించిన పరిశ్రమల యజమానులు తాము పరిశ్రమను మూసివేయ దలచినప్పుడు పనివారికి ఆరువారముల నోటీసు ఇవ్వవలెను. నోటీసు ఇచ్చిన పదునాలుగు రోజులలోను, మూసి వేయుచున్నట్టు నోటీసులో తెలియజేసిన తేదీకి పూర్వమందును, సమాధానపరచు అధికారియొద్ద కార్యకలాపములు నడచుచున్న కాలములోను, లేక సమాధానము జరిగిన ఏడు దినముల తదుపరి మూసి వేయరాదు. పారిశ్రామిక సంస్థలో పనిచేయు పనివారు వివాదమును సమాధానమండలి విచారణ చేయు కాలములోగాని, సమాధానము జరిగిన ఏడు దినముల తదుపరిగాని సమ్మె చేయరాదు. అటులనే పరిశ్రమ యజమానులును, వివాదమును సమాధానమండలి విచారణచేయు కాలములోను, సమాధానము కుదిరిన ఏడు దినముల తదుపరి పరిశ్రమను మూసివేయరాదు. ఇట్లే వివాదము శ్రామిక కోర్టు, ట్రిబ్యునల్, జాతీయ ట్రిబ్యునల్ వద్ద విచారణ జరుగు కాలములోను, అట్టి విచారణ గావింపబడిన రెండు మాసముల తదుపరిగాని పనివారల సమ్మెలు, యజమానుల మూసివేతలు నిషేధింపబడినవి. ఇందుకు విరుద్ధముగ జరిగింపబడిన సమ్మెగాని, పరిశ్రమ మూసివేయుటగాని చట్టవిరుద్ధమైన దగును.

పరిశ్రమ యజమాని పనివానికి పని చూపలేకపోయి పరిశ్రమ మూసివేయవలసి వచ్చినప్పుడు ఎంతకాలము అట్లు పని చూపరో ఆ కాలమునకు పనివానికి చట్టముక్రింద పరిహారము ఇచ్చుకొనవలెను. పరిశ్రమలలో ఒక సంవత్సరమునకు తక్కువగాని కాలము సరిగా పనిచేసిన పనివానిని పనిలోనుంచి తొలగింపవలెనిన అతనికి లిఖిత పూర్వకముగ తొలగించినందుకు కారణములు తెలియపరచుచు ఒక మాసము నోటీసు ఇచ్చి ఆ మాసమునకు వేతనము చెల్లింపవలెను. ఇదిగాక తొలగించునపుడు సంవత్సరమునకు పదిహేను రోజుల జీతము చొప్పున లెక్కగట్టి అతడు పనిచేసిన కాలమునకు పరిహారము నివ్వవలెను. ప్రభుత్వమునకుగూడ

తెలియపరచవలెను. ఇదిగాక ఆ పరిశ్రమలో తిరిగి పని వారిని అదనముగా తీసికొనవలసి వచ్చినప్పుడు ఇట్లు తొల గింపబడిన వారికి ముందుగా అవకాశ మివ్వవలెను. పని వారు న్యాయ విరుద్ధమైన సమ్మె జరిగించినను, లేక యజ మానులు న్యాయ విరుద్ధముగ పరిశ్రమను మూసివేసినను, లేక ఈ చట్ట విరుద్ధపు చర్యలను ఎవరేని ప్రోత్సహించినను, లేక వాటికి ధనసహాయము చేసినను, లేక వివాద పరిష్కార మునకుగాని అవార్డునకుగాని భంగము కలిగించినను అట్టి వారు ఈ చట్టముక్రింద శిక్షింపబడుదురు.

నేరము జరిగించు వ్యక్తి ఒక కంపెనీగాని, కార్పొరేషన్ గాని వ్యక్తుల సంఘముగాని, అయినప్పుడు దానికి సంబం ధించిన ప్రతి డైరక్టరు, మేనేజరు, కార్యదర్శి, ఏజెంటు దాని పరిపాలనతో సంబంధముగల తదితర అధికారులందరు కూడ నేరము చేసినవారుగ భావింపబడుదురు.వివాదమునకు తలపడినవారిని చట్టముక్రింద సమాధానపరచు కాలము లోగాని, విచారణ జరుగుచున్న కాలములోగాని అట్టి వివాదమునకు సంబంధించిన విషయములనుగూర్చి పని వారికి నష్టము కలుగునట్లు మార్పులు చేయుటగాని, శిక్షిం చుటగాని యజమాని జరిగింపరాదు. పారిశ్రామిక వివాద ములను ఒక అధికారినుండి ఇంకొక అధికారికి అవసర మునుబట్టి మార్చుటకు సముచిత ప్రభుత్వమునకు అధి కారము కలదు.

యజమాని పనివారికి పరిష్కారము ననుసరించిగాని, తీర్పు ననుసరించిగాని పైకము ఇచ్చుకొనవలసియుండి చెల్లించనప్పుడు, పనివారు సముచిత ప్రభుత్వమును అభ్యర్థిం చినచో, వారి దరఖాస్తును ఆ ప్రభుత్వము జిల్లా కలెక్టరునకు పంపి అతని ద్వారా భూమి శిస్తు (ల్యాండ్ రెవిన్యూ) వలె యజమానినుండి ఆ పైకమును వసూలు చేయించును. ఈ చట్టము సక్రమముగ అమలు జరుగుటకు వీలగునట్లు చేయుట కవసరమగు నియమములను చేయుటకు ప్రభుత్వ మునకు అధికారము గలదు. ఓ. న.

పార్లమెంటు : ఫ్రెంచిభాషలో 'పార్లక్' అనగా మాట్లాడుట, పార్లమెంటు అను ఈ పదమునకు ఆ పదము మాతృక. పన్నెండవ శతాబ్దములో ఫ్రాన్సు దేశమున లూయీ-VII రాజ్యకాలములోని రాజ్య సభలను 'పార్ల మెంట' నివాడుచుండిరి. ఇంగ్లండు (1215)లో కింగు జాను తన బారన్సుతో చేసికొనిన 'మాగ్నకార్టా' అను ఒడంబడి కయే ప్రజా ప్రభుత్వమునకు నాంది పలికినది. ఈ ఒడంబడిక ప్రకారము బారన్సు, ప్రభువులు మతాధికారుల అనుమతి లేనిదే రాజునకు పన్నులు విధించు అధికారము లేదు. మాగ్నకార్టాలోని అంశములను ఆచరణలో పెట్టుటకు పాతికమంది బారన్సు పేర్కొనబడిరి. 1265 జనవరి 28 న సైమను - డి - మాంట్ ఫర్డు సాధారణముగ రాజు పిలువ వలసిన పాతికమంది బారన్సును గాక ప్రతి షైరునుంచి ఇరువురు యోధులను ప్రతి పట్టణమునుంచి ఇరువురు ప్రతి నిధులనుకూడ పిలువనంపి మొదటి పార్లమెంటును సమా వేశపరచెను. ఇదియే ఇప్పటి పార్లమెంటు యొక్క మూల రూపము. 1295వ సంవత్సరమున వెస్టు మినిస్టరులో ఎడ్వర్డు - I సరియైన ప్రతినిధి వర్గమును ఏర్పరచెను. మతాధి కారులు, నోబుల్సు, నైట్సుగాక ఇతర వర్గములకు చెందిన ప్రతినిధులనుకూడ ఆహ్వానించెను.

ఎడ్వర్డు - I వద్ద మాగ్నకార్టాను ధ్రువపరచుచు తిరిగి ఒక ఛార్టరును ప్రభువులు పొందిరి. పార్లమెంటు అనుమతి లేనిదే పన్నులు, సుంకములు విధించుటకు రాజునకు అధి కారము లేదని స్థిరపరచిరి. బారన్సు సమావేశమైన సభకు ప్రభు సభ, షైరుపట్టణ ప్రతినిధులు సమావేశమైన సభకు కామన్స్ సభ అను పేర్లతో పార్లమెంటు రెండు సభలతో కూడుకొనినదై వ్యవహరించసాగెను. నేటికిని ఇంగ్లండు నందు ఈ పేర్లతో ఆ సభలు కిరీటధారితో కలిసి పార్ల మెంటుగా వ్యవహరించుచున్నవి.

కాలక్రమేణ ప్రభువుల సభయొక్క అధికారములు క్షీణించి, కామన్స్ సభయొక్క ప్రాబల్యము పెరిగెను. ఈ రెండు సభలు అనుమతించిన మీదటనే మకుటధారి హస్తా క్షరితమై ఏ చట్టమైననూ ఆచరణలోనికి తేబడును,

రిచర్డు - II మైనరుగా ఉండగా అతని సంరక్షణా ర్థము సలహాదారులను నియమించిరి. ఏటేటా పార్లమెంటు సమావేశ మగుటకును, పరిపాలనకు వలయు ధనము ఎంతెంత ఏ పద్దుల క్రింద ఖర్చుపెట్టవలయునో నిర్ణయించు టకును హక్కులను కామన్సు సభ పొందెను.

జేమ్సు-II రాజ్యపాలన నాటికి రాజు యొక్క నిరంకు శత్వమును అరికట్టుటకు, బిల్ ఆవ్ రైట్సు సెటిల్ మెంటు హక్కును పొందగలిగిరి. ప్రజా ప్రాతినిధ్యము లేనిదే పన్నులు విధించు హక్కు ప్రభుత్వమునకు లేదను సూత్రము జేమ్సు కుమార్తె జామాతలగు మేరీ విలియ ములు సంయుక్తముగా పాలకులగుటకై ఏర్పడిన సెటిల్ మెంటు బిల్లువలన స్థిరపరచిరి.

ఈ పరిస్థితుల ప్రాబల్యమువలన బ్రిటిష్‌రాజు రాజ్యా మేలునుగాని పరిపాలన చేయడు అను నానుడి ఏర్పడెను. వ్యక్తిగత ప్రతిభ, కౌశలమునుబట్టి, దేశ వ్యవహారము లలో రాజుయొక్క సలహాలు పాటింపబడుచుండెను.

ప్రభువుల సభ : మత ప్రతినిధులు, వంశపారంపర్యా ప్రభువులుగా ఉండుటకు హక్కు గల ప్రభు వంశీయులు

యీ సభకుచెందిన సభ్యులు, సభకు హాజరై అధ్యక్షత వహించుటకు మకుటధారికి హక్కు గలదు. ఈ సభా ప్రారంభమప్పుడు వాయిదా సమయమందును రాణి హాజరగుచుండును. ప్రస్తుతము ఈ సభలో 600 మంది దాకా సభ్యుల సంఖ్య కలదు

కామన్స్ సభ: ప్రజా ప్రతినిధులు ఇందులో సభ్యులు. ఈ సభకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము కలదు. ఆదిలో రాజునకు గల హక్కులన్నియు ఈ సభకు సంక్రమించెను. ప్రజా ప్రతినిధుల నాయకులే మంత్రులైరి. వీరు రాజ భృత్యులు కారు. ఈ సభలో వీరికి ఉండు వర్గప్రాబల్యమే వీరికి బలము చేకూర్చినది. చట్టములను ప్రతిపాదించుట మొదలు, ఆమోదించుట, అమలు జరుపుటవరకు మంత్రివర్గపు వారి బాధ్యతయై ఉన్నది. ఈ సభ్యుల సంఖ్య 670 వరకు గలదు. ఈ సభ్యుల హక్కులను కాపాడుటకు ప్రత్యేక సంఘములు ఏర్పరచుకొందురు. సభాధిక్కార నేరమునకు నిందితుని శిక్షింపవచ్చును.

మకుటధారి: ఇంగ్లండులో మకుటధారి పార్లమెంటులో నొక భాగము. అతనికిగల కొన్ని ముఖ్య విధులు: 1. పార్లమెంటులను సమావేశపరచుట, 2. వాయిదా వేయుట, 3. రద్దుచేయుట, 4. చట్టములకు ఆమోదము లేదా నిరసన తెలుపుట, రెండు సభలందు నెగ్గిన బిల్లుకు తప్పక ఆమోదింప వలెనను సంప్రదాయమునకు మకుటధారి బద్ధుడైయుండును.

భారత రాజ్యాంగము: భారత దేశమునకు ఒక పార్లమెంటు, అందులో రాష్ట్రపతియు లోక్‌సభయు, రాజ్యసభయు ఉండవలెను. ఈ సభలలో నుండు సభ్యులను గూర్చిన వివరములు సమీక్ష-పు. 133 లో తెలుపబడినవి.

రాజ్యసభను, లోక్‌సభను సమావేశపరచు హక్కు రాష్ట్రపతికి కలదు. ఈ సభల సమావేశముల మధ్యవ్యవధి ఆరుమాసములకు మించరాదు. సభలను వాయిదావేయుటకు, రద్దుచేయుటకు రాష్ట్రపతికి అధికారము ఇవ్వబడినది. (ఆర్టికల్ 86). రెండు సభల, సభ్యులను హాజరు కమ్మనుటకు వారిని రాష్ట్రపతి ఆదేశించవచ్చును.

రాజ్యసభను ఉపాధ్యక్షుడు నడుపును. లోక్‌సభకు ఆ సభయొక్క సభ్యులనుంచి ఒకరిని స్పీకరుగా ఎన్నుకొనవలయును.

లాభముతో కూడిన పదవి కేంద్ర ప్రభుత్వములో కాని రాష్ట్ర ప్రభుత్వములో కాని కలిగి ఉండిన, సభ్యుడుగా అనర్హుడు అగును. వెర్రిగాను, ఇన్‌సాల్వెంటుగాను, భారతదేశ పౌరుడుగానట్లు అయినను, చట్టప్రకారము అనర్హుడు అని తీర్మానించబడినను, లోక్‌సభ, రాజ్య సభలలో సభ్యులగుటకు అనర్హులు (ఆర్టికల్ 102).

పార్లమెంటు నిబంధనలను అనుసరించి, సభ్యుల వాక్ స్వాతంత్ర్యము లోబడియుండును. ఈ సభ్యులు వారి జీత బత్తెములు నిర్ణయించుకొందరు.

ప్రజా ప్రభుత్వము అమలు జరుగు ప్రతి దేశములోను, ప్రజలు ఎన్నుకొను ప్రతినిధులే రాజ్యపాలనము చేయుట జరుగుచున్నది.

పార్లమెంటు - దైనందిన కార్యక్రమము: భారతదేశమునందు పార్లమెంటును సాధారణ ఎన్నికల అనంతరము, ప్రథమ సమావేశమును, తదుపరి సమావేశములను తన ఉత్తరువులు ద్వారా సమావేశపరచుటకు రాజ్యాధినేత రాష్ట్రపతి కొక్కనికే అధికారము కలదు.

స్వాతంత్ర్యసిద్ధికి పూర్వము గవర్నరు-జనరలు ఉత్తరవుల ననుసరించి కేంద్ర శాసనసభ సమావేశ పరుపబడెడిది. 1919, 1935 వ సంవత్సరముల భారత ప్రభుత్వ చట్టములలో కేంద్ర శాసనసభల సమావేశపరచు తేదీలు, స్థలములను నిర్ణయించు అధికారము గవర్నరు-జనరలున కీయబడినది. శాసనసభలను సంవత్సరమున కొకసారైనను సమావేశ పర్చవలెననియు, రెండు శాసనసభా సమావేశముల మధ్య కాలము పన్నెండు మాసము లుండరాదు అనియు, 1935 వ సంవత్సరపు భారత ప్రభుత్వ చట్టములో నూతన నిబంధన ప్రవేశపెట్టబడెను. నూతన భారత రాజ్యాంగమునందు పార్లమెంటును సమావేశ పరచుటకు వాటి తేదీలు, స్థలములను నిర్ణయించుటకు, రాష్ట్రపతికి అధికారమీయబడినది. నూతన రాజ్యాంగములో రెండు సమావేశముల మధ్యకాలము ఆరు మాసములకు తగ్గింపబడెను. కాగా, పార్లమెంటును సమావేశపరచు విశిష్టాధికారము రాష్ట్రపతికి కలదు. కాని సభ్యులకు పంపబడు సమనులు పార్లమెంటు కార్యదర్శిచే జారీ చేయబడును. సాధారణముగ సమనులు ప్రతి సభ్యునకు ప్రత్యేకముగనే పంపబడును. కాని, తక్కువ వ్యవధిలో లేక అత్యవసర పరిస్థితిలో సమావేశ పరుపబడునప్పుడు పార్లమెంటు సమావేశ తేదీ, స్థలములు తెలియజేయు ప్రకటన గెజెట్‌లలోను, వార్తాపత్రికలలోను ప్రకటింపబడును: సభ్యులకు టెలిగ్రామ్ ద్వారా తెలియపరుపబడును.

పార్లమెంటు ప్రథమ సమావేశమున సభ్యుల ప్రమాణ స్వీకారము, సభాపతి ఎన్నిక జరుగును. ఎన్నికైన ప్రతి సభ్యుడును పార్లమెంటులో తన స్థానమును అలంకరింపక పూర్వము ప్రమాణ స్వీకారము చేయవలెను. ఆరంభములో ఇది శాసన రూపమున విధింపబడెను. కాని ఇంతకు చాలా కాలమునకు పూర్వమే ఆంగ్ల శాసనసభ్యులచే ప్రమాణ స్వీకార మొక సంప్రదాయ సిద్ధమగు విధిగ ఆమోదింప

బడెను. డొమీనియన్ పార్లమెంట్లు కూడ అట్టి సంప్రదాయమును అనుసరించుచున్నవి. ఆ సంప్రదాయమే భారత దేశమందుకూడ అనుసరింపబడుచున్నది.

ప్రమాణము చేయుట దేవునిపై నమ్మకమున్నప్పుడే. నమ్మకము లేని వ్యక్తులు ప్రమాణము చేయరు; అట్టి వారు ప్రమాణమునకు బదులు పవిత్ర ధ్రువీకరణమును చేయు హక్కు గలదు. ప్రమాణము చేయు పద్ధతి శాసనము ద్వారా వివరింపబడినది. భారత దేశమున అట్టి ప్రత్యేక శాసనము ఏదియు లేదు. ఇంగ్లండులో కామన్సు పూర్తి సభ సమావేశమై, సభాపతి సభకు అధ్యక్షత వహించియుండగా సభ్యులు ప్రమాణమునుగాని ధ్రువీకరణమునుగాని, అధ్యక్షుని పీఠమువద్దకు వెళ్ళి చేయవలెను. భారత దేశములో అతఃపూర్వము చాలా కాలమునుండి వచ్చుచున్న ఆచరణ ననుసరించి ప్రతి సభ్యుడును పీఠము వద్ద నిలువబడి ప్రమాణమునుగాని ధ్రువీకరణమునుగాని చేయును. తదుపరి అధ్యక్ష పీఠమువద్దకుపోయి, అందు ఆసీనుడైయుండు అధికారితో కరచాలనముచేసి, కార్యదర్శి సమక్షమందు సభ్యుల జాబితాలో సంతకముచేసి, తన ఆసనమునకు తిరిగి వచ్చును. భారతదేశములో సభ్యుల ప్రమాణ స్వీకారమైన పిదవ సభాపతి ఎన్నిక జరుగును.

నూతనముగ ఎన్నికైన సభ్యుడు ముందుగా ప్రమాణ స్వీకారముగాని ధ్రువీకరణముగాని చేయనిదే సభాకార్యక్రమములో పాల్గొనుటకు వీలులేదు. ప్రమాణ స్వీకారము లేక ధ్రువీకరణము కేవలము లాంఛనముగగాక పవిత్ర కర్మగా జరుగనిదే సభా కార్యక్రమమందు పాల్గొనుట నేరముగ తీసుకొనబడి శిక్ష విధింపబడును. ఇంగ్లండులో అట్టి సభ్యులకు పౌ. 500/- లకు మించని జరిమానా విధింపబడుటయేగాక సభ్యుడు తన సభ్యత్వమును కోల్పోవును. నూతన భారత రాజ్యాంగమందు సభ్యుడు ప్రమాణ స్వీకారముగాని, ధ్రువీకరణముగాని చేయనిదే ఎన్ని దినములు సభా కార్యక్రమములో పాల్గొనిన, అన్ని దినములకు దినమునకు రూ. 100/-లు చొప్పున అతనివద్దనుండి జరిమానా వసూలు చేయబడును.

సభలో సభ్యులకు స్థానములు : కామన్సు సభలో సభ్యులకు నిర్దిష్ట స్థానములు లేవు. అసలు కామన్సుసభా మందిరములో సగముమంది సభ్యులకు సరిపోవు స్థానములే గలవు. ఇవిగాక సభకు ఇరు ప్రక్కల రెండు గేలరీలు, మరొక నూరుమంది సభ్యులకు సరిపోవును. కాగా, ఏ సభ్యునికీ తన సొంత స్థానమనునది లేదు. కాని ఆచరణ ననుసరించి అధ్యక్ష స్థానమునకు కుడివైపునుండి ముందు బెంచి, ప్రభుత్వ పక్షమునకును, అనగా మంత్రులు కూర్చొనుటకును, దీని కెదురుగనుండు ముందుబెంచి, ప్రతిపక్ష సభ్యులకును, ప్రముఖ సభ్యులకును కేటాయింపబడును, ఒకే స్థానములో ఆసీనులైయుండు పూర్వపు సభ్యులకు వారి స్థానములను విడిచిపెట్టు మర్యాదకూడ కలదు. కొంతమంది సభ్యులు ప్రత్యేక అభ్యర్థన చేసి, తమకు స్థానములను కేటాయింపు చేసుకొనవచ్చును. మిగిలిన సభ్యులు తమకు దొరకిన స్థానములను ఆక్రమించుకొనవలెను. డొమీనియన్ శాసన సభలలోకూడ సభ్యులకు స్థాన నిర్ణయములేదు. గాని, ముందు భాగముననుండు రెండు బెంచీలు ప్రభుత్వమునకును, ప్రతిపక్ష సభ్యులకును కేటాయించి మిగిలిన స్థానములలో సభ్యులు ఆసీనులగుదురు. ఆస్ట్రేలియా ప్రతినిధుల సభలో సభ్యులు ప్రథమ దినమున ఆసీనులైన స్థానమునే చివరి వరకు నిలుపుకొనుచున్నారు. సభ్యుల స్థానములకు సంబంధించిన ఉత్పన్నమగు అన్ని ప్రశ్నలును సభాపతి నిర్ణయించును.

భారత దేశములో ఇందుకు భిన్నముగ ఆచరింపబడెను. 1909 వ సంవత్సరము వరకుగల శాసనసభలలో సభ్యుని స్థానములు నిర్దిష్టపరుపబడెను. 1909 వ సంవత్సర భారత కౌన్సిళ్ళ చట్టముక్రింద కౌన్సిలు సభ్యులు పెరుగుటవలన అధ్యక్షుడు ఆదేశించిన వరుసను సభ్యులు ఆసీనులు కావలెనని నియమింపబడెను. ఆ నియమము నేటి వరకు అవసర మార్పులతో పాటింపబడుచున్నది.

1921 వ సంవత్సరమునుండి సభాపతి స్థానమునకు కుడివైపున మంత్రులును ప్రభుత్వ సభ్యులు, ప్రతిపక్ష సభ్యులు ఎడమవైపునను కూర్చొనుచుండిరి. మిగిలిన సభ్యులకు స్థానములు ప్రత్యేకింపబడలేదు. సభాపతి లేక అధ్యక్షుడు సభ్యులు కూర్చొను క్రమమును నిర్ణయింపనపుడు, సభ్యులు తమకు ఇచ్ఛవచ్చిన స్థానములో కూర్చొనవచ్చును. కాని ఒకమారు సభ్యుడు తన స్థానమును ఎంచుకొని కూర్చొనిన పిదప తిరిగి ఆ స్థానమును మార్చుటకు వీలులేదు.

సాధారణముగ పార్లమెంటు ప్రథమ సమావేశమందే సభాపతి పార్టీల ప్రకారము స్థానముల నిర్ణయము చేయును, దానినిబట్టి ఒకే పార్టీకి చెందిన సభ్యులందరు కలసి ఒకే ప్రదేశమందుండగలరు.

1920 వ సంవత్సరమునకు పూర్వము శాసనసభలు సమావేశ సమయములలో వారమున కొకదినమున సమావేశమగుచు అవసరమునుబట్టి అసాధారణ సమావేశములు ఏర్పరుపబడుచుండెను. 1920 వ సంవత్సరానంతరము సామాన్యముగ శని, ఆది వారములు తప్ప మిగిలిన దినములలో శాసనసభలు సమావేశ మగుచుండెను. ఏ దినములలో అది సమావేశము కావలెనో సభయొక్క కార్యభారమును బట్టి నిర్ణయించుటకు సభాధ్యక్షునకు అధికార మీయబడి

నది. నూతన పార్లమెంటుకూడ పూర్వపు శాసనసభ ఆచారమునే అనుసరించుచున్నది.

కామన్సు సభ సమావేశము ఏ వేళలో ఆరంభమై ఎప్పుడు సమాప్తము కావలెనో స్థాయీ నియమములలో క్రమబద్ధము చేయబడెను. శనివారమునాడు అరుదుగ సమావేశమగును. ప్రమాద భరితమైన అత్యవసర పరిస్థితులలో తప్ప ఆదివారము సమావేశముకాదు. శనివార సమావేశము ఎప్పుడు 12 గంటలకే ఆరంభమగును. భారత దేశమునకూడ స్థాయీ నియమములు, సమావేశములను క్రమబద్ధము చేయుచున్నవి. సామాన్యముగ భారత పార్లమెంటు ఉదయము 10-45 గంటలకు సమావేశమగును. సమావేశ కాలమును మార్పు చేయుటకు సభాపతికి అధికారము కలదు. రాజ్యసభ, సభాధ్యక్షుని ఆదేశానుసారము సమావేశమగుచుండును. కాని సభాపతి లేక అధ్యక్షులు సభ్యుల సౌకర్యముకొరకుగాని, ఎక్కువకాలము సమావేశమగు అవకాశము కలుగజేయుటకుగాని, సమావేశ వేళలను మార్చవచ్చును. పార్లమెంటు సభల ప్రథమ సమావేశమున సభాపతి లోక్ సభయందును అగ్రాసనాధిపతి రాజ్య సభయందును అధ్యక్షత వహింపవలెనను నియమము కలదు.

లోక్ సభ సమావేశము సభాపతి తదితర ఆదేశమేదియైన ఇచ్చినతప్ప, సాయంత్రము 5 గంటలకు సమాప్తమగును. రాజ్యసభ సమాప్తము కావలసిన కాలము సభాధ్యక్షుని ఆదేశమునకే విడిచిపెట్టబడెను. సాధారణముగ భారత దేశమందున్న శాసనసభలు సమావేశకాలము సగటున రోజులో 5 గంటలుండును. కార్యభారమునుబట్టి హెచ్చు కాలము వరకుకూడ సమావేశములు కొనసాగుచుండును.

కొన్ని ముఖ్యకార్యములను నిర్వహించుకొరకు పార్లమెంటు సభలు సమావేశపరుపబడును. జరుగవలసిన కార్యక్రమము పూర్తికాగానే సమావేశము సమాప్తమగును. సమావేశములో చర్చింపవలసిన అంశములు వివిధ రకలకు చెందినవై యుండును. ఈ అంశముల ప్రాధాన్యత, ఆవశ్యకతలనుబట్టి పూర్వాపరక్రమ నిర్ణయము చేయబడును. శాసనసభకు బాధ్యతవహించు వర్గము ఈ కార్యక్రమమును ఏర్పాటుగావించి సక్రమముగ నడిపించును.

సభా కార్యక్రమము పబ్లిక్, ప్రైవేటు అను రెండు వర్గములుగ విభజింపబడును. ప్రభుత్వముచే ప్రతిపాదింపబడు అంశములన్ని ప్రభుత్వ బిజినెస్ అగును. ఇతర పార్లమెంటు సభ్యులు ప్రతిపాదించిన అంశములు ప్రైవేటు లేక వైయక్తిక బిజినెస్ అగును. మరియొక వర్గీకరణము ననుసరించి సభా కార్యక్రమములను. బిల్లులు ప్రతిపాదనలుగ పిలుతురు. సభా కార్యక్రమములో ఫైనాన్షియల్ బిజినెస్ ఒక ప్రధాన భాగము ఏటేటా సభా కార్యక్రమము పెరుగుచున్నది. లభ్యమగు సమావేశ కాలమును పై రకముల బిజినెస్ లకు పంపిణీచేయబడును. సభా కార్యక్రమమును నడిపించునది సభాపతి, సభాకాలమును ఎటుల వినియోగపరచవలసినది ఇతడే నిర్ణయించును. ప్రస్తుతము పార్లమెంటులో ప్రైవేటు బిజినెస్ కు శుక్రవారము కేటాయింపబడెను. ప్రభుత్వ కార్య మధికమగుటతో శుక్రవారములో కూడ ఆఖరి రెండున్నర గంటలు ప్రైవేటు బిజినెస్ కు కేటాయింపబడును. ఒకవేళ శుక్రవారము సెలవుదినమైనచో సభాపతి ఇంకొక దినమున రెండున్నర గంటలు ప్రైవేటు కార్యమునకు కేటాయింపవచ్చును. సభకు సంబంధించిన ప్రభుత్వ కార్యక్రమమును ప్రభుత్వమే నిర్ణయించును. కామన్సుసభ సంప్రదాయము ననుసరించి పార్లమెంటరీ వ్యవహారముల మంత్రి ఒక వారమునకు సంబంధించిన కార్యక్రమమును, రాబోవు వారమునకు ప్రస్తుత వార ఆఖరు దినమున ప్రకటించును.

సభా కార్యక్రమము ఏ వరుసలో కొనసాగవలెనో నిర్ణయింపబడవలెను. సామాన్యముగ ప్రతి సమావేశమందు పార్లమెంటు సభలో కార్యాంశములను ఏ క్రమములో చర్చకు తీసుకొనబడవలెనో సూచింపబడును. ఆక్రమము ననుసరించే ప్రభుత్వము తమ కార్యక్రమమును రూపొందింపవలెను. సభలో కార్యాంశము లెక్కువయయి, పని యొక్క ఒత్తిడి జాస్తి అగుటచేత, ఏ అంశమునకు ఎంతకాలము వినియోగింపవలెను అనునది ముందుగనే నిర్ణయింపనిచో అంశములన్నియు సరిగా చర్చించుటకు అవకాశము లేకుండును. ఇందు నిమిత్తము పార్లమెంటు ఒక సబ్ కమిటీ, 'బిజినెస్ ఎడ్వైజరీ కమిటీ' అనుపేర నియమించి, ఆ కమిటీ సిఫారసుల ననుసరించి ఏ అంశమునకు ఏ క్రమములలో ఎంతకాలము వినియోగింపనగునో టైమ్ ఎల్లోకేషన్ ఆర్డర్ను జారీచేయును. ఈ బిజినెస్ కమిటీ యందు సభాపతియును అన్ని పక్షములకు చెందిన నాయకులును సభ్యులుగ యుందురు.

ప్రతి సంస్థయు తమ కార్యకలాపములు సక్రమముగ చెల్లుబడి అగుటకు సమావేశములలో నుండవలసిన సభ్యుల కనీస సంఖ్యను తమ నియమములలోనే నిర్ణయించును. దీనినే కోరమ్ అందురు. కోరమ్ లేని సమావేశము చేసిన తీర్మానములు అమలుజరుగవు. ప్రతి శాసనసభకును కోరమ్ నిర్ణయింపబడును. సభకు కోరమ్ లేనిదే సభాపతి అధ్యక్షపీఠమును అలంకరింపడు. సభకు కోరమ్ లేనిదే సభలో ఏ కార్య

క్రమమును నడువదు. సభ కొంతకాలము వాయిదా వేయబడును. అప్పటికిని కోరమ్ లేకపోయినచో సభ మరునటి దినమునకు వాయిదా వేయబడును, కోరమ్‌తో సభ ఆరంభమైనచో ఆ కోరమ్ సభాంతము వరకు ఉండునట్లు చూచు బాధ్యత ఆ సభపై కలదు, ప్రస్తుత పార్లమెంటు సభలలో ప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన అంశములే మిక్కుటము. కోరమ్ లేక సభ వాయిదా పడిన ప్రభుత్వ పనియే నిలచిపోవును. కాగా సభలో కోరమ్ ఉండునట్లు చూచు బాధ్యత ప్రభుత్వముపై కలదు, ఇందు నిమిత్తము ప్రభుత్వము ఒక అధికారిని నియమించును, అతనిని విప్ అందురు. ఇతని కర్తవ్యములలో సభ్యులు సమావేశములకు సరిగా హాజరగునట్లు చూచుట ఒకటి.

నూతన పార్లమెంటు ప్రథమ సమావేశమునందు సభా కార్యక్రమములో ప్రప్రథమముగ రాష్ట్రపతి ప్రసంగముండును. ఇది ఆంగ్ల సంప్రదాయమునుండి గ్రహింపబడినది. బ్రిటిష్ పార్లమెంటు ఉభయ సభల సమష్టి సమావేశములో సార్వభౌముడు ప్రసంగింపనిదే తదితర ఏ కార్యమును ఆరంభింపబడదు. రాజు, లేక రాణి ప్రభువుల సభలో సింహాసనాధిష్టులై యుండి కామన్సు సభను ఆహ్వానించి రెండు సభల సమక్షములో ప్రసంగించును. అచ్చట ఇది ఒక ఆచారకాండకు సంబంధించిన ప్రక్రియగ సంప్రదాయ సిద్ధముగా నడచును.

పై సంప్రదాయమే భారత రాజ్యాంగమున పొందుపరుపబడెను. ఈ ప్రసంగములో రాష్ట్రపతి అప్పటి ప్రపంచ పరిస్థితి, స్వదేశ పరిస్థితి సమస్యలను ప్రభుత్వము పరిష్కరింపనెంచు విధానము, అప్పటి సమావేశ కార్యక్రమ సూచన, ప్రభుత్వము రూపొందించు చట్టములు మొదలగునవి సూత్రప్రాయముగ తెలియజేయును. తదుపరి రాష్ట్రపతి ఉభయ సభలలో ప్రసంగించినందుకు ఆయనకు ధన్యవాదములర్పించు తీర్మానములు ఉభయ సభలలో చేయుదురు. ఈ అభినందన తీర్మానములు చేయుటకు రాష్ట్రపతి ప్రసంగముపై ఉభయ సభలలోను చర్చజరుగును. ఈ చర్చలో ప్రభుత్వ పరిపాలన మంతయు విమర్శకు గురియగును.

పార్లమెంటు సభను వివిధ సమయములలో వాయిదా వేయవలసి వచ్చును. సభా కార్యక్రమము ప్రారంభమైన పిదప అట్టి వాయిదాలను వేయుటకు ప్రత్యేక అర్హత ఆ సభకే కలదు వాయిదా ప్రతిపాదన చేయబడగా దానిని సభ ఆమోదించినను, లేక ప్రక్రియా నియమముల క్రింద సభను వాయిదా వేయునట్లు సభాపతి ప్రకటించినను, సభ వాయిదా పడును. భారత రాజ్యాంగములో రాష్ట్రపతికి సభను వాయిదావేయు అధికారము లేదు.

సభను వేర్వేరు కారణములవలన వివిధ రకములుగ వాయిదా వేయవలసియుండును. అవి: 1. నిర్ణీత కాలము వద్ద వాయిదా (దిన కార్యక్రమము ముగిసిన పిదప), 2. చనిపోయిన వారిపై గౌరవ సూచకముగ వాయిదా, 3. అదే దినమున కొంతకాలము వాయిదా, 4. కొన్ని ప్రత్యేక లేక వైయక్తిక కారణములవలన వాయిదా, 5. కోరమ్ లేనందున వాయిదా, 6. సభ అవ్యవస్థవలన వాయిదా, 7. అత్యవసర ప్రజా ప్రాముఖ్యముగల విషయములను చర్చించుటకు వాయిదా, 8. సభా సమావేశమును సమాప్తమొనర్చు వాయిదా.

పార్లమెంటు సభలను సమాప్తము నొందించుటకు రాష్ట్రపతికి అధికారము కలదు. ఇది ఒక ప్రకటన ద్వారా చేయబడును. పార్లమెంటు సభలు సమాప్తమైనప్పుడు ఇంగ్లండులో అప్పటికి నిలువయున్న కార్యక్రమమంతయు అనగా బిల్లులు ప్రతిపాదనలు వగైరాలు అంతమొందును. ఇవి అన్నియు పార్లమెంటు తిరిగి సమావేశమైనప్పుడు కొత్తగా చేర్చవలసి యుండును. భారతదేశమునందు అట్లు కాదు. పార్లమెంటు సమావేశములు సమాప్తమైనను అప్పటికి పార్లమెంటునందు నిలువలో యున్న కార్యక్రమము రాబోవు సమావేశములో ప్రస్తుత స్థితి నుండి కొనసాగింపబడును. అనగా పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టబడి నిలువలో యున్న బిల్లులు రాబోవు సమావేశ జాబితాలో చేర్చబడును. పార్లమెంటులో ప్రతిపాదింపబడని ప్రతిపాదనలు వగైరాలు అంతమొందును.

ప్రతి దినమును సభలో జరుగవలసిన కార్యక్రమము యొక్క జాబితా తయారుచేయబడును. ఇవి అన్నియు ఒక నిర్ణీతక్రమ ప్రకారము నడచును. ఈ క్రమము ననుసరించి ఆనాడు సభలో చర్చనీయాంశములు ఏ వరుసను తీసుకొనవలెనో నిర్ణయింపబడును. పార్లమెంటులో (లోక్ సభ) ఈ క్రింది క్రమములో దినచర్య నడచును: సభ ఆరంభము కాగానే ప్రమాణము తదుపరి, ప్రశ్నలు, అనుబంధ ప్రశ్నలు, మృతులయినవారి సంస్మరణలు, పార్లమెంటు టేబిల్ పై ఉండవలసిన కాగితములు, రాష్ట్రపతినుండి పంపబడు సందేశములు, రాజ్యసభ సందేశములు, రాష్ట్రపతి బిల్లులనుఆమోదించు సమాచారము, పార్లమెంటు సభ్యులను బంధించినట్లుగాని, లేదా విడిచిపెట్టినట్లుగాని, దండనాధికారులు, లేక తదితర అధికారులు పంపు సమాచారములు, కమిటీల రిపోర్టులు సభలో దాఖలు చేయుట, బిల్లులకు సంబంధించిన సెలెక్ట్ లేక జాయింట్ కమిటీలు తీసుకొనిన సాక్ష్యమును అందజేయుట, అర్జీల దాఖలు, సభ హక్కులకు సంబంధించిన ప్రశ్నలు,

వాయిదా ప్రతిపాదనల సభానుమతి, సావధాన నోటీసులు, పార్లమెంటు సమావేశములకు సంబంధించిన సభాపతి ప్రకటన, వివిధ విషయములకు సంబంధించి సభాపతి ప్రకటన, (ఉదా: సభ్యుల రాజీనామా, అధ్యక్షుల పట్టికకు, కమిటీల పట్టికలకు నామినేషన్లు వగైరా), సభాపతిచే రూలింగ్స్ లేక ప్రకటనలు, మంత్రుల స్టేటుమెంట్లు, రాజీనామా చేసిన పూర్వపు మంత్రి రాజీనామా కారణములు తెలుపు స్టేటుమెంటు, కమిటీని ఎన్నుకొనుటకు ప్రతిపాదన, కమిటీల కాల పొడిగింపు ప్రతిపాదనలు, బిల్లు ఉపసంహారణ, బిల్లును ప్రవేశపెట్టుట, ఆర్డినెన్సుల జారీ చేయుటకు గల కారణముల వివరణ, కార్యక్రమ సలహా సంఘము యొక్క రిపోర్టుల ఆమోదింపునకు ప్రతిపాదన, సభాపతి లేక ఉప సభాపతి తొలగింపుకు తీర్మానమును ప్రవేశపెట్టుటకు ప్రతిపాదన, మంత్రులపై విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానమును ప్రవేశపెట్టుటకు ప్రతిపాదన, హక్కుల సంఘము యొక్క రిపోర్టు సమాలోచన.

రాజ్య సభ కూడ సాధారణముగ ఈ క్రమమునే అనుసరించును. దైనందిన కార్యక్రమ జాబితా తయారగునప్పుడు పై క్రమమును అనుసరింపవలెను. సభ్యుల సౌకర్యార్థము పై క్రమములో నొక్కొక్కప్పుడు మార్పులు జరుగుచుండును.

1. శాసనసభ, తన పరిశీలన నిమిత్తము నివేదింపబడిన విషయములపై చర్య తీసుకొనుటకు ఒక నిర్ణయమునకు వచ్చి, తన అభిప్రాయమును సూచించును. కాని అట్టి నిర్ణయమునకు వచ్చుటకు శాసన సభముందు ఒక ప్రశ్న నివేదింపబడవలెను గదా, ఆ ప్రశ్నయే ప్రతిపాదన రూపమున సభయెదుట నివేదింపబడును. దీనిని బట్టి ప్రతిపాదన (మోషన్) అనగా ఒక సభ్యుని యొక్క అభిప్రాయము లేక ఉద్దేశమును సభకు నివేదింపబడగా అది ఆమోదించినచో అది ఆ సభ యొక్క అభిప్రాయము లేక ఇచ్ఛ అగుచున్నది. శాసన సభలో చర్చ నిమిత్తము నివేదింపబడిన ఉపపాద్య విషయమును 'ప్రతిపాదన'అని పేర్కొందురు. శాసన సభచే జారీ చేయబడిన అన్ని తీర్మానములు ఉత్తరువులును ప్రతిపాదనలతోనే ఆరంభమగును. ప్రతిపాదన ఆమోదింపబడినప్పుడు అది అభిప్రాయము లేదా ఉద్దేశమును ప్రకటించు తీర్మానము కావచ్చును, లేదా ఆదేశమును ప్రకటించు ఉత్తరువు కావచ్చును. అటులనే ప్రతి బిల్లును ప్రతిపాదన రూపమున ఆరంభింపబడును.

2. ప్రతిపాదనలు, ప్రతిపాదింపబడు కారణములను బట్టియు, వ్యక్తులను బట్టియు, వివిధ రకములు. అందు ముఖ్యమైనవి హక్కులను నిర్ణయించు ప్రతిపాదనలు, సహాయక ప్రతిపాదనలు.

'సబ్‌స్టాంటివ్' ప్రతిపాదన స్వయంపూర్ణమైనదై సభ ఆమోదము కొరకు నివేదింపబడును. ఈ ప్రతిపాదన రచన సభయొక్క నిర్ణయమును ప్రకటించుటకు అవకాశము నిచ్చునట్టిదై యుండును. అనగా సబ్‌స్టాంటివ్ ప్రతిపాదనలు తమంతట తామే అభిప్రాయమును ప్రకటించుటకు శక్తి గలవిగ యుండును. అవి ఇతర ప్రతిపాదనలపై ఆధారపడ నవసరము లేదు. అవి ఇతర స్వయంపూర్ణ స్వతంత్ర ప్రతిపాదనల నుండి గాని, తదితర ప్రతిపాదనల నుండి ఉత్పన్నమైనవాని నుండి గాని, తదితర సభా కార్యక్రమము నుండి గాని ఉత్పన్నమైనవి కావు. ఇట్టి ప్రతిపాదనలు విషయ ఉద్దేశమును బట్టి పలురకములు:

1. ధన్యవాదము లర్పించు ప్రతిపాదన - రాజ్యాధినేత శాసన సభలలో ప్రసంగించినందుకుగాను కృతజ్ఞత తెలుపు తీర్మానము. 2. ఎన్నికల ప్రతిపాదనలు - లోక్‌సభలో సభాపతి, ఉప సభాపతి ఎన్నికలును; రాజ్యసభలో ఉపాధ్యక్షుని ఎన్నికయును ప్రతిపాదనల ద్వారానే ప్రారంభమగును. 3. ప్రజాహితమునకు సంబంధించిన విషయములపై సభాభిప్రాయము కొరకు ప్రతిపాదనలు. 4. వాయిదా ప్రతిపాదనలు - అత్యవసర పరిస్థితులను గురించి చర్చించు నిమిత్తము సభను వాయిదా వేయమను ప్రతిపాదన. 5. అభిశంసన లేక తొలగింపు తీర్మానము-రాష్ట్రపతి, ఉప రాష్ట్రపతి, సభాపతి, ఉప సభాపతి, లేక జడ్జీల అభిశంసనమునకు ప్రతిపాదన. 6. మంత్రిమండలి పై విశ్వాస రాహిత్య ప్రతిపాదన - ప్రభుత్వ విధానములకు సంబంధించిన ప్రతిపాదనలు మొదలగునవి.

సహాయక ప్రతిపాదనలు లేదా అధీన ప్రతిపాదనలు, స్వయంపూర్ణ ప్రతిపాదనలపై ఆధారపడి, వాటికి సహాయక (ఆక్సిలరీ), 2, రద్దుచేయు (సూపర్ సీడ్) నవి, 3. సవరణలు చేయునట్టివిగా యుండును.

పై ప్రతిపాదనలు శాసన సభలలో సభ్యులు తోచినపుడు లేచి ప్రవేశపెట్టుటకువీలు లేదు. ప్రతిపాదనను ప్రవేశపెట్టుటకు ముందుగా నోటీసు ఈయవలెను. నోటీసు లేనిదే ఎట్టి ప్రతిపాదనయును చేయబడుటకు వీలులేదు. కాని అట్టి నోటీసు అవసరము లేకయే కొన్ని ప్రతిపాదనలు చేయవచ్చును. అవి ప్రతిపాదన చేయబడిన ప్రశ్నకు సవరణ ప్రతిపాదనలు, వాయిదా ప్రతిపాదనలు హక్కులకు సంబంధించిన ప్రశ్నలపై ప్రతిపాదనలు, సభ్యుని సభనుండి తొలగించు ప్రతిపాదనలు, సంతాప ప్రతిపాదనలు, ముగింపు ప్రతిపాదనలు మొదలగునవి.

పార్లమెంటు సభ్యుడే అట్టి ప్రతిపాదన నోటీసును ఇయ్యగలడు. మంత్రి కూడ అట్టి ప్రతిపాదన నోటీసు నియ్యవచ్చును. ఈ నోటీసు లిఖిత పూర్వకముగ సభా కార్యదర్శికి పంపవలెను, వాయిదా ప్రతిపాదనలు సభాపతికి అందలి విషయమునకు సంబంధించిన మంత్రికి సభా కార్యదర్శికి పంపవలెను.

ప్రతిపాదన నోటీసు నొసగువారు యీ క్రింది షరతులు పాటింపవలెను: 1. అత్యున్నతాధికారి నడవడిని గూర్చి చర్చించు నిమిత్తము చేయబడు ప్రతిపాదన, సబ్‌స్టాంటివ్ మోషన్ అయి యుండవలెను. 2. ప్రతిపాదన హక్కుల నిర్ణయించునట్టి ఒక నిశ్చితమైన అంశమును ఉత్పన్నము చేయునదై ఉండవలెను. 3. విషయమును స్పష్టముగాను, సరిగాను వెల్లడి చేయునదియై యుండవలెను, అందు నిర్దిష్ట వాదములు, ఊహాగానములు, పరిహాస ప్రకటనలు, అరోపణలుగాని, పరువు నష్టము కలిగించు వివరణలుగాని, ఉండరాదు. 4. కోర్టులో విచారణయందున్న అంశములకు సంబంధించినది కాకూడదు (బిల్లులకు ఇది వర్తించదు). 5. పూర్వ నిర్ణీత అంశమునకు సంబంధించినది కాకూడదు. 6. వ్యక్తుల అధికార హోదాలో తప్పు, వ్యక్తిగతమైన వారి నడవడికకు గాని. గుణగణములకు గాని సంబంధించినది కాకూడదు. 7. అది ఇటీవల జరిగిన విషయమునకు సంబంధించినదై యుండవలెను. 8. సభా నియమములను అతిక్రమించునట్టిది కాకూడదు.

ప్రతిపాదనలను సభాపతి, సభా నియమములను ఆచారముల ననుసరించి గ్రహింపదగినవో కావో నిర్ణయించును. ప్రతిపాదన నోటీసును సభాపతి ఆమోదించినచో అది నోటీసు పేపరుపై ఆమోదింపబడిన క్రమములో నమోదు చేయబడును. నోటీసు పేపరులో యున్న క్రమము ననుసరించి ప్రతిదినము సభలో ప్రతిపాదనలు చర్చింపబడును, నోటీసు పేపరుపై నమోదు చేయబడినను, లేకపోయినను కొన్ని ప్రతిపాదనలు వాటి ప్రాధాన్యతను బట్టి ముందుగా తీసుకొనబడును. అవి: 1. ధన్యవాదము లర్పించు తీర్మానములు, 2, సంతాప తీర్మానములు, 3, వాయిదా ప్రతిపాదనలు, 4. హక్కులకు సంబంధించిన ప్రతిపాదనలు, 5. మంత్రులపై విశ్వాసరాహిత్య తీర్మానములు మొదలగునవి.

సభాపతి ఆమోదమే కాక సభయొక్క ఆమోదము కూడ కొన్ని ప్రతిపానలకు అవసరము. అవి: 1. వాయిదా ప్రతిపాదన, 2. విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానము, 3. సభాపతి, ఉప సభాపతులను తొలగించుట. ఇందుకు ప్రతిపాదించు సభ్యుడు తన స్థానమువద్ద నిలిచి, పై ప్రతిపాదన చేయుటకు అనుమతిని కోరుచున్నట్లు చెప్పును. అందుపై సభాపతి, ప్రతిపాదనను బహిరంగముగ ప్రకటించి దానిని సభ్యుడు ప్రతిపాదించుటకు సభ యొక్క అనుమతిని తెలియజేయుమని కోరును.

పై వివరించిన ప్రారంభిక చర్యలు ముగిసిన పిదప సభలో ప్రతిపాదనను సభ్యుడు నివేదించును. ప్రతిపాదన చర్చనీయమైనచో దానిపై సభలో చర్చ జరుగును, లేనిచో అది సభ మౌఖిక నిర్ణయమునకు నివేదింపబడును.

సవరణలు: కొన్ని ప్రతిపాదనలకు సభ్యులచే సవరణలు సూచింపబడవచ్చును. ఈ సవరణలుకూడ ప్రతిపాదనల రూపముననే చేయబడవలెను. కాగా ప్రతిపాదనలకు గల కార్యక్రమమంతయు వీటికి అవసరము. సవరణలు సభచే గ్రహింపబడుటకు ఈ క్రింది షరతులు పాటించునవిగా ఉండవలెను: 1. ప్రతిపాదనకు సుసంగతమైనదై యుండవలెను, 2.వ్యతిరేక వోటు వచ్చు ప్రభావముగల సవరణ చేయకూడదు. 3. పూర్వ నిర్ణయమునకు వ్యతిరేకముగ నుండరాదు. 4. నిస్సారమైన సవరణ చేయకూడదు. 5. సవరణద్వారా మరియొక ప్రత్యేక ప్రశ్న ఉత్పన్నము కారాదు, 6. సవరణ సుగ్రాహ్యమైనదై యుండవలెను, 7. సవరణ ఆలస్యముగ చేయరాదు, 8. న్యాయ విరుద్ధమైనది కాకూడదు. ఈ షరతులను గమనించినచో ప్రతిపాదన సభచే చర్చింపదగినదగును.

అంశముపై చర్చ: ఎట్టి ప్రతిపాదనయైనను సభలో ప్రవేశపెట్టబడిన పిదప, అంశముయొక్క ప్రాధాన్యమును బట్టి చర్చ జరుగును. తదుపరి ఆ ప్రతిపాదనపై సభా నిర్ణయము జరుగును. సభ్యులు మౌఖికముగ తమ అభిప్రాయములను 'అవును' (ఏయ్) అనియో, 'లేదు' (నే) అనియో సూచింతురు. 'ఏయ్' ఆమోదమును చూచించును. 'నే' తిరస్కరణమును సూచించును. ఇట్లు పలుకు సభ్యుల సంఖ్యాధిక్యమును బట్టి సభానిర్ణయము ('ఏయ్' కనుకూలముగానో, 'నే' కనుకూలముగానో) జరుగును. ప్రజా స్వామ్యమునందు పెక్కు అంశములందు ఐక్య కంఠ నిర్ణయము చాల అరుదు. సాధారణముగ అధికసంఖ్య చేయు నిర్ణయమే సభామోదముగ తీసుకొనబడును. మౌఖిక నిర్ణయమునకు సభ్యులు అంగీకరింపనిచో లిఖిత రూపమునగాని, 'ఏయ్' లను 'నే' లను రెండు గుంపులుగ విభజించి, ఆ సభ్యులను లెక్కించుట ద్వారాగాని నిర్ణయములు సేకరింపబడును. పార్లమెంటరీ పద్ధతి గల ప్రజాస్వామ్య ప్రభుత్వము చర్చలు సమాలోచనలద్వారా నడచును. అధికారములో యుండే పార్టీ తమ ప్రభుత్వ విధానములను కార్యక్రమములను వాటిని అమలుజరుపుటకు తీసుకొనదగు

చర్యలును పార్లమెంటు సభ ద్వారానే సభ్యులకును, తద్వారా ప్రజలకును విశదపరచును. ప్రతిపక్షము వారు కూడా పార్లమెంటు ద్వారానే ప్రభుత్వ విధానములలోను కార్యక్రమమందును గల లోపములను పొరపాట్లను ఎత్తి చూపుచూ, నిశితముగ విమర్శించి ప్రజల ఇక్కట్టులను తెలియపరచుచున్నారు. అధికారములో నున్న పార్టీ విధానములు, వానిపై ప్రతిపక్ష విమర్శ తప్పక ఉద్రేక పూరిత వాగ్వివాదమునకు ఒక్కొక్కప్పుడు దారి తీయును. సభ్యులయొక్క విద్యా సంస్కృతులనుబట్టి సభలోని చర్చలు ప్రతిబింబించుచుండును.

ఈ చర్యలను క్రమబద్ధముగ నడిపించు బాధ్యత సభాధ్యక్షునిపై కలదు. ప్రతి శాసనసభయు తమ సభాపతికి పై బాధ్యతలు నెరవేర్చుటకు ప్రత్యేక అధికారములను ఒసగినది (చూ. సభాపతి). ఆ అధికారములను అవసరములనుబట్టి చర్చలను సరియైన ధోరణిలో నడుపు నిమిత్తము ఉపయోగింపవలయును. అన్ని అధికారములు సభాపతికి యున్నను, వ్యక్తిగతముగ సభాపతి సభ్యుల గౌరవ ఆదరాభిమానములను చూరగొనిన వాడైనప్పటికి, ప్రస్తుత సభలయందు సభ్యులు ఎక్కువమంది ఉండుట చేతను సభా కార్యక్రమము మిక్కుటముగ పెరిగి పోవుట చేతను సభ్యులు పెక్కుమంది చర్చలలో పాల్గొను ఉత్సాహమును చూపుటచేతను, సభా కార్యక్రమమునకు గల కాల పరిమితి తక్కువగుటచేతను సభాపతి బాధ్యతా నిర్వహణ అత్యంత కష్టతరమయినది. ప్రతి శాసనసభయు సభ్యులు ప్రసంగించునపుడును, ఇతర ప్రసంగములను వినునప్పుడును అనుసరింపవలసిన సత్ప్రవర్తనా నియమావళిని ఉన్నత ప్రమాణము గల సదాచారములనుఏర్పరుచును. వాటిని ఆధారముగగొని సభాపతి సభలోని చర్చలను క్రమబద్ధమొనర్చును.

సామాన్యముగ పార్లమెంటు సభ్యులు తప్ప తదితరులు శాసనసభలో ప్రసంగింపలేరు. కాని మంత్రి సభ్యుడు కానప్పటికి ప్రసంగించును. అటులనే రాజ్యాంగముక్రింద అటార్నీ - జనరలుకు ప్రసంగించు హక్కు గలదు. ప్రతిపాదనచేయు సభ్యుడు తప్ప ఇతరులు సభలో ప్రసంగించుటకు అవకాశమును తప్పక ఒసగవలెనని హక్కుగ కోరలేరు. జవాబు చెప్పు హక్కుకూడ ప్రతిపాదనచేయు సభ్యునికి కలదు. సభ్యుడు తన ప్రతిపాదనను సభలో చదివి దానినిగూర్చి ప్రసంగించుటతో చర్చ మొదలిడును. పెక్కు సభ్యులు ఆ ప్రతిపాదనపై మాటాడుటకు ఉద్యుక్తులగుదురు. అందు సభాపతి దృష్టిని ఆకర్షించిన వ్యక్తికి మాటాడు అవకాశము దొరకును. ప్రతిపాదనాంశమునకు కేటాయింపబడిన కాలమునుబట్టియు, ప్రసంగింపవలసిన సభ్యుల సంఖ్యనుబట్టియు సభ్యుల ప్రసంగములకు కాల నిర్ణయము చేయబడును. వ్రాసుకొని వచ్చినది సభ్యులు సభలో చదువుటకు వీలులేదు. మౌఖికముగ ప్రసంగింపవలెను. సభ్యులు తమ స్థానములో నిలువబడి ప్రసంగింపవలెను. సభ్యులకు సభా భవనములో ప్రసంగించుటకు వాక్ స్వాతంత్ర్యము కలదు. కాని అది మితిమీరు దుష్పరిణామములకు దారి తీయరాదు. అది సభా గౌరవమును కాపాడునట్టిదై యుండవలెను. మర్యాదతో కూడిన భాషతో సభాపతిని సంబోధించవలెను. ఇతర సభ్యుని సంబోధించవలసి వచ్చినప్పుడు గౌరవనీయుడని చెప్పవలెను. ప్రసంగము సంక్షిప్తముగను, సందర్భోచితముగను ఉండవలెను. చెప్పినదే తిరిగి చెప్పకూడదు. రాష్ట్రపతిని అగౌరవ పరచునట్టి లేక అతనియెడ అవిధేయత చూపు ప్రసంగము చేయరాదు. అటులనే విదేశ అధికారములను అగౌరవ పరుపరాదు. న్యాయమూర్తులనుగాని, కోర్టులనుగాని విమర్శింపరాదు. ఉన్నతాధికారుల నడవడిపై దోషారోపణ చేయరాదు. సభలోహాజరై తమను సమర్థించుకొనలేనివారిని విమర్శింపరాదు. సభాపతిపై దోషారోపణ చేయరాదు. కోర్టులో వివాదాస్పదముగ ఉన్న అంశమును చర్చింపరాదు. సభలో అభ్యంతరకర మాటలు ప్రయోగింపరాదు.

అంశమునకు నిర్ణయింపబడిన కాల పరిమితిలో సభ్యుల ప్రసంగములు ముగిసినపుడు, లేక ముగింపు ప్రతిపాదన ద్వారాను చర్చ సమాప్తమొందును.

చిత్తు బిల్లు - చట్టముగ రూపొందు ఘట్టములు: పార్లమెంటు కర్తవ్యములు: ప్రతి శాసన మండలి యొక్క ప్రధాన కర్తవ్యము చట్టములను తయారుచేయుట. ఆధునిక శాసనమండలికి శాసనములు చేయుటతో పాటు పెక్కు ఇతర కర్తవ్యములు కూడ కలవు. అది ప్రభుత్వ కార్యకలాపముల కవసరమగు ధనమును మంజూరు చేయుట, ప్రభుత్వ కార్యకర్తలను విమర్శించుట, వారి కార్యలోపములను దుశ్చర్యలను బయల్పరచుట, ప్రజల ఇక్కట్టులను చెప్పుకొనుట, ప్రభుత్వము నిరంకుశాధికారమును చెలాయించకుండునట్లు చూచుట పార్లమెంటు ముఖ్య విధి.

శాసనములను తయారుచేయు అధికారమును బట్టియే పార్లమెంటు యొక్క సార్వభౌమత్వము స్థిరపడినది. దీనిని బట్టి పార్లమెంటునకు గల ఇతర అధికారములు చేకూరినవి.

బ్రిటిష్ పార్లమెంటు చరిత్రను బట్టి చట్ట నిర్మాణాధికారము ఎట్లు సిద్ధించెనో తెలియనగును. ఆరంభములో రాజు శాసనములు చేయు సర్వాధికారి, పార్లమెంటు ఉత్పన్న

మైన పిదప, అది ప్రజల ఇక్కట్టులను తొలగించు నిమిత్తము శాసనముల జారీ చేయమని రాజును అభ్యర్థించుచుండెను. పార్లమెంటునకు కొంత బలము చేకూరిన పిదప, శాసనములను బిల్లుల రూపములో తయారుచేసి రాజుయొక్క ఆమోదమును కోరుచుండెను. చివరకు పార్లమెంటే శాసనములు రూపొందించు మండలియై రాజు తన ఆమోద ముద్ర తప్పనిసరిగా వేయవలసిన వాడుగా మారెను. భారత దేశములో మొదట బ్రిటిష్ రాజున కధీనులై ఈస్టు ఇండియా కంపెనీయును, తదుపరి గవర్నర్ జనరల్‌ను శాసనములు చేసిరి. స్వాతంత్ర్యానంతరము భారత రాజ్యాంగము ననుసరించి ఈ అధికారము పార్లమెంటునకు దఖలు పడినది.

ప్రతిశాసనమును బిల్లు రూపమున ఆరంభమగును. బిల్లు చట్టమగుటకు పార్లమెంటు ఉభయ సభలలోను వివిధ ఘట్టములు దాటవలెను.

బిల్లులు వివిధ రకములు. అవి ప్రభుత్వ బిల్లులు, వైయక్తిక సభ్యుల బిల్లులు, మనీ బిల్లులు, వినియోగాధికార (అప్రోప్రియేషన్) బిల్లు, ఫైనాన్స్ బిల్లు మొదలగునవి. బిల్లు సభయెదుటకు వచ్చుటకు పూర్వము కొన్ని ఆరంభిక చర్యలు తీసుకొనవలెను. బిల్లులు తయారు చేయుటకు ప్రభుత్వమునకు ప్రత్యేక సిబ్బంది కలదు. వారు అన్ని ప్రభుత్వ బిల్లులను తయారుచేతురు. కొన్ని బిల్లులకు పార్లమెంటులో ప్రతిపాదింపబడుటకు పూర్వము రాష్ట్రపతి సిఫారసు అవసరము. వినియోగాధికార బిల్లులను రాష్ట్రపతి సిఫారసు లేనిదే ప్రవేశ పెట్టకూడదు. బిల్లును ప్రవేశపెట్టుటకు ముందుగా ప్రతిపాదన నోటీసు అవసరము. ఆ నోటీసుతో బిల్లుయొక్క ఉద్దేశములను తెలుపుచు, బిల్లు కాపీని కూడ పంపవలెను. ప్రైవేటు సభ్యుని బిల్లులకు ఒక మాసము నోటీసు కావలెను. బిల్లు దినవారీ కార్యక్రమ జాబితాలో చేర్చబడిన పిదప ఆ బిల్లును సభలో ప్రవేశపెట్టుటకు పార్లమెంటు అనుమతిని కోరు ప్రతిపాదన కావలెను. అట్లు ప్రతిపాదించు సభ్యుడు బిల్లుయొక్క ఉద్దేశమును, సంక్షిప్త వివరణమును సభకు నివేదించును. ఈ ఘట్టములో ప్రత్యేక పరిస్థితులలో తప్ప బిల్లును సామాన్యముగ ప్రతిఘటింపరాదను ఆచారము ఏర్పడినది. బిల్లు పార్లమెంటు సభలో ప్రవేశపెట్టిన పిదప అది మూడు సార్లు చదువబడవలెను. బిల్లు సభలో ప్రవేశపెట్ట బడగనే ప్రథమ పఠనము జరిగినట్లు భావింపబడును. తదుపరి బిల్లు ముద్రింపబడి సభ్యులకు కాపీలు అందజేయబడును. అప్పుడు బిల్లు ద్వితీయ పఠనమునకు తేదీ నిర్ణయింపబడును. ద్వితీయ పఠనానంతరము బిల్లు సెలెక్టు కమిటీకి పంపబడుటగాని అభిప్రాయములకు పంపబడుటగాని జరుగును. బిల్లు రెండవ పఠనమందు బిల్లుయొక్క మంచి చెడులును, లాభనష్టములును స్థూలముగ చర్చింపబడును.

బిల్లును సెలెక్టు కమిటీకి పంపినచో ఆ కమిటీ రిపోర్టు అందిన పిదప, ప్రజాభిప్రాయమునకు పంపినచో నిర్దిష్టమైన గడువు దాటిన పిదప, బిల్లు సవిస్తర పరిశీలనకు తేబడును. ఇదియే బిల్లుయొక్క ముఖ్య ఘట్టము. ఇందు సభ అంతయు పాల్గొని సెక్షనుల వారిగా బిల్లును పరిశీలించి చర్చించును. ఈ ఘట్టమునే బిల్లులో గల సెక్షనులు సవరణలు ఉపపాదింపబడి వాటిపై చర్చ జరుగును. చర్చ అనంతరము బిల్లులో గల సెక్షను లన్నియూ ఆమోదింపబడవలసిన సవరణలతో బిల్లు యొక్క మూడవ పఠనము సమాప్తమగును.

పార్లమెంటు లోక్‌సభలో ఆమోదింపబడిన బిల్లు రాజ్యసభకు పంపబడి అచ్చట కూడ ఇట్టి ఘట్టములను దాటవలెను. రాజ్య సభ కూడ ఆ బిల్లును ఆమోదించినచో రాష్ట్రపతి ఆమోదమునకు పంపబడును. రాష్ట్రపతి అంగీకరించిన పిదప అది శాసన మగును. కా. కృ.

పాలస్, జూలియస్ (క్రీ. శ 200): రోమను ధర్మశాస్త్రవేత్త. ఇతడును, ఇతని సమకాలికుడగు అల్పియను సాంప్రదాయిక ధర్మ విజ్ఞానశాస్త్ర ప్రతినిధులలో ఆఖరి తరమువారు. ఈతని పుట్టుపూర్వోత్తరములు తెలియవు. సునిశితమేధస్సు ఇతనికి ఇంపీరియల్ కౌన్సిలు సభ్యత్వమును కలుగచేసెను. బహు రాజకీయకార్య నిమగ్నుడైయున్నప్పటికిని ఇతడు అతివిస్తృత సాహిత్యకార్య కలాపములలో పాల్గొనుటకు కొంతకాలమును, శక్తిని వినియోగపర్చగలిగెను. ఇతని రచనలు ఎనుబది గ్రంథములకు పైబడినవి. తన రచనల, వ్యాఖ్యానములతో మొత్తముపై పబ్లికు, ప్రైవేటు ధర్మశాస్త్రము నంతటిని ఇతడు స్పృశించెను. మారుమూలల దాగియున్న విషయములను అందరకు అందుబాటులోనికి తెచ్చుటయేగాక అనేక నూతన విషయములను ఇతడు ప్రతిపాదించెను. శాస్త్రీయదృక్పథము కలిగిన స్వతంత్ర ఆలోచనాపరుడు. అల్పియన్ వ్రాయగలిగినంత సులువుగ పాలస్ వ్రాయలేక పోయినప్పటికిని, ఇతని గ్రంథములు విషయ గాంభీర్యముగలవై ఇతని లోకజ్ఞతకు నిదర్శనములుగా నున్నవి. పాలస్ తన విమర్శనా పద్ధతి యందు స్వతంత్రము, నూతనము అయినట్టి సంప్రదాయమును ఆచరణ యోగ్యమగునటుల ప్రవేశపెట్టెను. ఇతడు తీవ్రమైన తార్కికబుద్ధితో తన భావములకు రూపకల్పనచేసి సిద్ధాంతీకరించుచుండెను. సాంప్రదాయిక ధర్మశాస్త్రముపై ఇతడు చేసిన రచనలకు మూడవ శతాబ్దిలో గ్రంథసూచి

తయారుచేయబడెను. జస్టీనియను తయారుచేయించిన ధర్మ శాస్త్రములలో పాలస్ రచనలను ఎక్కువగ ఉపయోగించు కొనెను. ఓ. న.

పాస్‌పోర్ట్: చూ. ప్రయాణ అనుజ్ఞ.

పునఃపరీక్ష : చూ. సాక్ష్యచట్టము.

పునరవలోకనము: (రెవ్యూ): కోర్టు జారీచేసిన డిక్రీ లేక ఉత్తరువులపై అప్పీలుచేసుకొను హక్కు ఉన్నప్పటికీ అట్టి అప్పీలు చేయనప్పుడు, లేక అట్టి డిక్రీ, లేక ఉత్తరువులపై అప్పీలు చేసుకొను హక్కు లేనప్పుడు. అట్టి డిక్రీ, లేక ఉత్తరువుల వలన నష్టపడి నట్లు భావించు వ్యక్తి ఆ తీర్పును పునరవలోకనము చేయమని కోరుతూ ఆ తీర్పును జారీచేసిన లేక ఉత్తరువు నిచ్చిన కోర్టును అభ్యర్థింపవచ్చును. పునరవలోకన పరిహారము ప్రత్యేక పరిస్థితులయందే ఒసగబడును. ఏ పరిస్థితులలో పునరవలోకనము చేయబడుననునది వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత 114 సెక్షనులోను, ఆర్డర్ 47 రూల్ (1) లోను వివరింపబడినది. పునరవలోకన చేయబడు పరిస్థితులు: డిక్రీ లేక ఉత్తరువులు జారీ అయిన తదుపరి వాటికి సంబంధించినట్టి నూతనమైన, ప్రధానమైన విషయము లేక సాక్ష్యము కనుగొనబడి, ఈ నూతన విషయము లేక సాక్ష్యము ఉన్నట్లు పార్టీకి అత్యంత జాగరూకతతో యున్నను, ఇతః పూర్వము తెలియనప్పుడు, లేక తెలిసినప్పటికినీ, పై డిక్రీ లేక ఉత్తరువులు జారీ కాక పూర్వము దానిని కోర్టునందు హాజరు పెట్టుటకు అవకాశము లేనప్పుడును, లేక వ్యాజ్య రికార్డులో సూక్ష్మ పరిశీలన అక్కర లేకయే చూడగనే ప్రత్యక్షముగ కనబడు పొరబాటో, తప్పో ఉన్నప్పుడు, లేక అట్టి ఇతర సరియైన కారణము లున్నప్పుడును, ఆ డిక్రీ, లేక ఉత్తరువులను జారీ చేసిన కోర్టు తిరిగి పునరవలోకనము చేయవచ్చును. డిక్రీ, లేక ఉత్తరువులపై అప్పీలు చేయని వ్యక్తి ఆ డిక్రీ, లేక ఉత్తరువునకు సంబంధించిన ఇతర పార్టీలు చేసిన అప్పీలు జరుగుచున్నప్పటికీ, పునరవలోకనము కొరకు అభ్యర్థించ వచ్చును. కాని అట్టి అప్పీలులో కోరబడిన పరిహారమును. పునరవలోకనము కోరుతూ చేయబడిన అభ్యర్థనకు సంబంధించిన పరిహారమునూ, ఒక్కటియే అయినప్పుడును, లేక పునరవలోకనము కోరు వ్యక్తి ఆ అప్పీలులో రెస్పాండెంటు అయి పునరవలోకనమునకు సంబంధించిన పరిహారమును అప్పీలు కోర్టును అడుగ గలిగియున్నప్పుడు మాత్రము పునరవలోకనమును అభ్యర్థించుటకు వీలు లేదు. ఓ. న.

పునరీక్షణ (రివిజన్): హైకోర్టు అధీనములోనున్న కోర్టు ఒక వ్యాజ్యమును విచారించి తీర్పు చెప్పిన, అట్టి తీర్పుపై అప్పీలు హక్కులేనప్పుడు, అట్టి తీర్పు చెప్పుటలో అధికారపరిధిని అధిగమించినట్లును, లేక, తన కున్న అధికారమును ఉపయోగించనట్లును, లేక తన అధికార వినియోగములో న్యాయ విరుద్ధముగను, క్రమ రాహిత్యముగను ప్రవర్తించినట్లును కనబడినచో, హైకోర్టు అట్టి వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన యావత్తు రికార్డును తమవద్దకు తెప్పించుకొని పునరీక్షణచేసి, తమకు ఉచితమని తోచిన ఉత్తరువులను జారీ చేయవచ్చును. ఇట్టి అధికారము వ్యవహార ప్రక్రియాసంహిత సెక్షను 115 క్రింద హైకోర్టునకు ఒసగబడినది. ఈ సెక్షను క్రింద హైకోర్టు, ఏ పరిస్థితులలో ఇట్టి అభ్యర్థనలను ఆమోదించునో, ఎట్టి క్రింది కోర్టు తీర్పులలో జోక్యము కలిగించు కొనునో, వివరింపబడినది.

హైకోర్టు పునరీక్షణకొరకు పెట్టుకొనబడిన అభ్యర్థన: 1. ఒక వ్యాజ్యములో చెప్పబడిన తీర్పుపైన అయి యుండవలెను. 2. హైకోర్టు అధీనములో నున్న దిగువ కోర్టు అట్టి తీర్పు ఇచ్చి యుండవలెను. 3. అట్టి తీర్పు పై హైకోర్టునకు అప్పీలు చేయుటకు పార్టీకి హక్కు లేకుండవలెను.

హైకోర్టు తన పునరీక్షణాధికారమును ఈ క్రింది పరిస్థితులలో వినియోగించును: 1. దిగువ కోర్టు తనకు లేని అధికారమును స్వీకరించినప్పుడు లేదా, 2. తనకున్న అధికారమును వినియోగించనప్పుడు, లేదా, 3. తన అధికారమును వినియోగించుటలో అక్రమముగను, అన్యాయముగను, క్రమ విరుద్ధముగను ప్రవర్తించినప్పుడు, భారత రాజ్యాంగము 227 వ సెక్షను ననుసరించి కూడా హైకోర్టునకు తమ అధీనమందున్న దిగువ కోర్టులు, న్యాయ మండలుల పై పర్యవేక్షణాధికారము కలదు. అట్టి అధికారమును పురస్కరించుకొని ఆయా కోర్టు తీర్పులను పునరీక్షణను చేయవచ్చును. (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత- పు 333; వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత). ఓ న

పునర్నిర్మాణ అభివృద్ధుల కొరకు అంతర్జాతీయ బ్యాంకు: చూ. అంతర్జాతీయ పునర్నిర్మాణ వికసన బ్యాంకు - పు. 175.

పునర్విచారణ (అప్పీలు): చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత పు. 332; వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత.

పునర్విచారణ, నూతనముగ (డి-నోవో ట్రయల్): 'సాక్ష్యమును విచారించిన దండనాధికారియే ఆ కేసులో తీర్పు చెప్పవలె' నను సర్వజనామోద సూత్రము ననుసరించి ఒక కేసులో సాక్ష్య విచారణ ముగియక పూర్వమే దండనాధికారి మారి, అతని స్థానములో వచ్చిన నూతన

దండనాధికారి ఆ కేసును విచారించవలసి వచ్చినప్పుడు నిందితుడు, కేసును తిరిగి మొదటి నుండి విచారణ చేయమని కోరుటకు హక్కుగలదు. 1955 కు పూర్వము భారత దండ ప్రక్రియా సంహిత 350 సెక్షనుద్వారా ముద్దాయికి ఈ హక్కు ఈయబడెను. ఒక కేసును ఒక దండనాధికారి విచారణ జరుపు కాలమున మధ్యలో అతడు పదవీ విరమణ చేసినందునగాని, బదిలీయగుట వలనగాని, ఉన్నత పదవికి పోవుటవలనగానీ, అతని స్థానములో ఇంకొక వ్యక్తి నియమించబడిన ఆ నూతన దండనాధికారి కొంతవరకు ఇదివరకే విచారణ జరిగిన కేసులో పూర్వపు దండనాధికారి నమోదుచేసిన సాక్ష్యము పైననే చర్య తీసుకొనవచ్చును. లేదా అతడు సాక్షుల నందరును తిరిగి కోర్టునకు రప్పించి కేసును పునర్విచారణ జరిపించవచ్చును. పై విధానములో అతడు ఏదియో ఒకటి అనుసరింపవలెను. అతడు సాక్షులను తిరిగి కోర్టునకు రప్పించి కేసు విచారణను పునః ప్రారంభింపదలచినప్పుడు ఆ కేసునకు సంబంధించిన సాక్షులందరిని విచారించి నిర్ణయము చేయవలెనుగాని తాను కొందరి సాక్షులను విచారించి, మిగిలిన సాక్ష్యమును తన పూర్వపు దండనాధికారి నమోదు చేసిన దానిని ఉపయోగించి తీర్పు చెప్పుటకు వీలు లేదు. నూతన దండనాధికారి తన పూర్వపు దండనాధికారి నమోదు చేసిన సాక్ష్యమును ఆధారముగ నిర్ణయము చేయదలచినప్పుడు ముద్దాయికి విచారణను పునః ప్రారంభించమని కోరుటకు హక్కు కలదు. 1955 చట్టమున ప్రవేశపెట్టిన సవరణలలో ముద్దాయికి గల పై హక్కు తీసివేయబడినదిగాని, దండనాధికారి తన విచక్షణానుసారము సాక్షులను తిరిగి విచారింపవచ్చును. ఈ సవరణ కేసు విచారణ త్వరగా ముగింపు చేయుటకు ఉద్దేశింపబడినది. కేసు న్యాయసమ్మతముగ విచారణ జరుగుటకేగాక సత్వరముగా విచారణ జరుగుటకు గూడ ముద్దాయికి హక్కుగలదు. పై విచారణలో ముద్దాయికి ఎట్టి అన్యాయమైన జరిగినచో అప్పీలు కోర్టులోనో, పునరీక్షణ కోర్టులోనో అతడు తనకు కావలసిన పరిహారమును పొందవచ్చును. ఓ. న.

పునర్విచారణ నిషేధము (ప్రాఙ్న్యాయము): ధర్మ శాస్త్రమందు అంతిమ తీర్పు పొందిన ప్రశ్న ఏదైనను శాశ్వతముగ పరిష్కృతమైనట్లే ఎంచవలెను. పునః విచారణజరుపుటకుగాని తిరిగి వ్యాజ్యమును విచారణకు తెచ్చుటకుగాని వీలులేదు. కోర్టుచే అంతిమముగా నిర్ణయించబడిన అంశము ఏదైనను తిరిగి న్యాయస్థానములో పునర్విచారణ చేయబడుటకు వీలులేదు. ఏ అంశము అంతిమముగా నిర్ణయింపబడినదో నిశ్చయించుటకును రికార్డును, తీర్పును పరిశీలించి తీర్పుకు అత్యవసరముగ చేర్చబడిన అంశము అగునో కాదో చూడవలెను. తీర్పు చెప్పుటకు సహాయభూతమైనంత మాత్రమున ప్రతి సాక్ష్యాంశమునకు ప్రాఙ్న్యాయ సిద్ధాంతము వర్తించదు. ఇంకను పైన చెప్పిన అంతిమ తీర్పు, ఆ తీర్పునకు సంబంధించిన వ్యాజ్యము, పార్టీలు వారి వారసులనే బద్ధులను చేయును. ఆ వ్యాజ్యముతో సంబంధము లేనివారు ఆ అంశమునే పునర్విచారణ చేయించవచ్చును. (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత). ఓ. న.

పుఫెన్‌డార్ఫ్, శామ్యుయల్, వాన్ (1632-1694): జర్మను ధర్మశాస్త్రవేత్త; రాజనీతిజ్ఞుడు; చరిత్రకారుడు. ఇతడు లూథరన్ మతాచార్యుని పుత్రుడు. శాక్జొనాలో 1632 జనవరి 8 వ తేదీన జన్మించి లీప్‌జిగ్, జెనాలలో విద్య నభ్యసించెను. హైడెల్‌బర్గు, లాండులలో ఉపాధ్యాయుడుగనుండి ప్రథమములో స్టాక్‌హోమ్‌వద్దను తదుపరి బెర్లిన్‌లోను రాజాస్థాన చరిత్రలేఖకుడుగ పనిచేసెను.

పుఫెన్‌డార్ఫ్ 'హాబ్స్' అనువర్తియై, అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర ప్రకృతి న్యాయ సంప్రదాయమునకు ప్రతినిధి యాయెను. గ్రోషియస్ ప్రకృతిన్యాయము, రాజ్యముల యొక్క వాస్తవిక న్యాయముల మధ్య విభేదమును చూపెను. కాని పుఫెన్‌డార్ఫ్ అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమంతయు ప్రకృతి న్యాయము యొక్క భాగమని తలంచెను. రాజ్యముల యొక్క సంప్రదాయములు, ఒడంబడికలనుండి ఉత్పన్నమగు వాస్తవిక అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమేదియు అతడు ఊహించలేకపోయెను. అట్టి భావనను న్యాయశాస్త్రము చాలా కాలము క్రిందటనే విసర్జించినప్పటికీ, ధర్మవిజ్ఞానశాస్త్ర సాధారణ సూత్రముల పురోభివృద్ధికి అవసరమైన ముఖ్య చారిత్రకాంశములను సమకూర్చుటయందు పుఫెన్‌డార్ఫ్ కృతకృత్యుడాయెను.

మానవుడు సహజముగ శాంతస్వభావుడు. అయినను పుఫెన్‌డార్ఫ్ యుద్ధము కొన్ని పరిస్థితులలో అవసరమని సిద్ధాంతీకరించెను. గ్రోషియస్ సిద్ధాంతానుసారముగా యుద్ధము న్యాయమైన కారణములున్నప్పుడే అనుమతింపదగినదని పుఫెన్‌డార్ఫ్ తలచెను. అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమును ఏ దేశము ఉల్లంఘించినను, న్యాయసమ్మతముగా ఇతర రాజ్యములు యుద్ధము చేయవచ్చునని ఇతని భావన. మానవుడు సంఘజీవి యగుటచే, ప్రతి వ్యక్తియు అందరి కొరకు నిస్వార్థసేవ చేయవలసియున్నది. అటులనే అన్ని రాజ్యములు సహజీవనము చేయుటకు ఒడంబడవలెనని

అతడు బోధించెను. ధర్మస్థాపనకొరకు యుద్ధమును ఆరంభించుటకు ముందు శాంతి సాధన ప్రయత్నములు తప్పక చేయవలెను. ఏ రాజ్యమును తమ ముడి పదార్థములను ఇతర దేశమునకు ముఖ్యావసరమైనప్పుడు ఎగుమతి చేయుటను నిషేధించకూడదని పుఫెన్‌డార్ఫు కోరుటగూడ గమనింపదగిన విషయము. పుఫెన్‌డార్ఫు అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర విషయములపై తన అభిప్రాయమును తన ముఖ్య గ్రంథములలో వివరించెను. అతని ముఖ్య గ్రంథములు. 1. డీజూరే, నేచురే ఎట్ జూరే జెన్‌షమ్ (ప్రకృతి న్యాయము, అంతర్జాతీయన్యాయము) (8 సంపుటములు) 2. సామాన్యపౌరుడు, ప్రభుత్వోద్యోగి (రెండు సంపుటములు) 3. సర్వసామాన్య ధర్మవిజ్ఞానశాస్త్ర ప్రథమ పాఠములు (రెండు సంపుటములు). పై గ్రంథములు అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర ప్రామాణిక గ్రంథ పరంపరలో ఆక్స్‌ఫర్డ్ యూనివర్సిటీ వారు ప్రచురించిరి.

రాజనీతి సిద్ధాంతవాదిగ, పుఫెన్‌డార్ఫు, జర్మను పౌరులకు తమ రాజ్యాంగము యొక్క సహజ స్వరూపమును స్పష్టముగా తన గ్రంథములో ప్రదర్శించెను.

పుఫెన్‌డార్ఫు యొక్క చారిత్రక రచనలు పెక్కు గలవు. అందు ముఖ్యమైనవి స్వీడిషు, జర్మను యుద్ధమునకు సంబంధించినవి, కారల్ గస్టావ్ చరిత్రకు సంబంధించినవి. ఓ. న.

పురపాలక సంఘముల చట్టము : చూ. మునిసిపాలిటీల చట్టము.

పురాభావన (ఉపధారణ): ఒక విషయము లేక ప్రతిపాదనకు సంబంధించిన సత్యాసత్యములు రూఢిగ తెలియనప్పుడు ఒక నిర్ధారితమని భావింపబడు అంశము నుండి సంభావనీయ వాదన ద్వారా అట్టి సత్యాసత్యములను గురించి ఔనని గాని, కాదనిగాని సోపపత్తికముగ భావించుట పురాభావన అనుపదమునకు విస్తృతార్థము. కాని ఇట్టి విస్తృతార్థమున ఆ పదమును ధర్మవిజ్ఞానశాస్త్రమున అరుదుగ ఉపయోగింతురు. ఈ పదము పరిమితార్థమును పొంది ఒక అంశము యొక్క అస్తిత్వమునకు సంబంధించి, అవునని, లేక కాదని, సోపపత్తికముగ భావించుటను పేర్కొనుటకు వాడబడుచున్నది. న్యాయతః గుర్తింపబడిన లేక ఒప్పుకొనబడిన, లేక ట్రిబ్యునలుకు తృప్తికరమగు సాక్ష్యము ద్వారా స్థిరపడిన అంశము నుండి సంభావనీయ వాదన ద్వారా ట్రిబ్యునలుచే అట్టి భావన ఊహించబడినది. సాక్ష్యము ప్రాసంగికమైనప్పుడు తప్పనిసరిగ, సోపపత్తి భావనలు లేక పురాభావనలు చేయబడును. కాని ఇట్టి ప్రత్యేకమగు పురాభావన ప్రమాణ, ప్రమేయాంశముల మధ్య నుండు సంబంధమును అనుభవము ద్వారా గ్రహించుటపై ఆధారపడి యున్నది. అట్టి అంశములు ఒకచో తటస్థ పడినప్పుడు మొదటి అంశము నుండి రెండవ అంశమును సహేతుకముగ భావింప గలుగుటకు వాటికిగల సంబంధము అవకాశము కలిగించును.

ప్రకృతి నుండి పురాభావనలు గ్రహింప బడుచున్నవి. ఉదా:- దివారాత్రములు ఒకటి వెనుక ఒకటి వచ్చును; ఋతువులు ఒకదానినొకటి అనుసరించును; ప్రమాదకరమగు గాయము మృత్యువునకు దారితీయును. అటులనే మానవ వ్యవహారముల నుండియు, మానవ చర్యలకు ఆధారభూతమైన స్వభావ పరిజ్ఞానము నుండియు, సమాజపు వాడుకల నుండియు, వ్యాపార వ్యవహారముల నుండియు. పురాభావనలు గ్రహింపబడుచున్నవి.

ఆంగ్ల న్యాయము ననుసరించి పురాభావనలు మూడు విధములు: 1. తథ్యాంశములకు సంబంధించినవి, లేక సహజమైనవి. 2. న్యాయావళిచే ఆదేశింపబడినవి. 3. మిశ్రమమైనవి. సహజ పురాభావనలు ప్రకృతి నుండియు మానవ స్వభావము నుండియు, మానవచర్యల నుండియు, సమాజము యొక్క అలవాట్లు వాడుకల నుండియు అనుభవమును బట్టియు, పరిశీలననుబట్టియు సహజముగను, తార్కికముగను గ్రహింపబడునవి. ఇట్టి పురాభావనలు ఖండింప అవకాశము గలవి. ఖండింపదగు పురాభావనలు నిర్దోషిత్వము, ఉద్దేశము, మరణము మొదలగు తథ్యాంశములకు సంబంధించినవి.

న్యాయావళి ఆదేశించు పురాభావనలు లేక కృత్రిమ పురాభావనలు, న్యాయము ద్వారా స్థిరపడిన సోపపత్తిక భావనలు, లేక ప్రతిపాదనలు అయి యున్నవి. ఆ సోపపత్తిక భావనల కాధారములుగ భావింపబడునట్టి అంశములు తారసిల్లినప్పుడు అట్టి పురాభావన చేయవలయునని చట్టము విధించును. ఇవి న్యాయాదేశములను బట్టి ఏర్పడును.

మిశ్రమ పురాభావనలు తథ్యాంశములకును, న్యాయమునకు సంబంధించినవి. కొన్ని పురాభావనలు ధ్రువమైనవి. అట్టివానిని అనుల్లంఘనీయములుగ పరిగణించి వానికి వ్యతిరేకముగనుండు సాక్ష్యమును ఎంత బలము గలదైనను స్వీకరించుటకు న్యాయము అంగీకరించదు. ఓ. న.

పురోబంధము : తనఖాలకు సంబంధించిన న్యాయావళిలో తనఖా పెట్టిన వానియొక్క విమోచనాధికారమును కోర్టుయొక్క ఉత్తరువు ద్వారా నిర్మూలనము చేయుటను 'పురోబంధ' మందురు. న్యాయప్రకారము

ప్రతి తనఖా వ్యవహారము యొక్క ఉద్దేశము తనఖా ఆస్తి అప్పుకు హామీగా ఉండి, తీసుకొనిన అప్పు తీర్చివేయబడినపుడు తనఖా విడుదల అగుటయే. అందుచేత అప్పును తీర్చుటకు తనఖాలో నిర్దేశించిన తేదీ దాటి పోయినను, తనఖాదారు తనఖాపై డిక్రీని పొందునప్పటికి తనఖా పైకమును వడ్డీ, ఖర్చులతో కోర్టు నిర్ణయించిన కాలము లోగా చెల్లించిన ఎడల ఆస్తి తనఖా నుండి విమోచనము చెందును. అట్లు చెల్లించలేనప్పుడు విమోచనాధికారము అంతమొందినదని కోర్టుచే డిక్రీ ఒసగబడినచో ఆ డిక్రీని 'పురోబంధ డిక్రీ' అందురు. (చూ.తనఖా-పు. 316). ఓ. న.

పూర్వ నిర్ణయము : న్యాయస్థానమునందు ఒక విషయమునకు సంబంధించిన కొన్ని పరిస్థితులను పురస్కరించుకొని చేయబడు నిర్ణయము, తదుపరి తత్తుల్య పరిస్థితులు గల వ్యాజ్య[illegible]రమునందు ప్రామాణికముగ స్వీకరింపబడును. ఇందువలన పూర్వ నిర్ణయమునకు చట్టబద్ధమగు న్యాయసూత్రముల కున్నంత బలముండును. న్యాయస్థానము యొక్క పూర్వపు తీర్పును దానికి దిగువ గల న్యాయస్థాన శ్రేణి తప్పక అనుసరించవలెను. కాని అట్టి న్యాయస్థానమున కన్న ఉన్నత న్యాయస్థానము, పై పూర్వపు తీర్పును రద్దు చేయగలదు. ఉన్నత న్యాయస్థానము యొక్క పూర్వపు తీర్పులను దిగువ కోర్టు లన్నియు ప్రమాణముగ స్వీకరించును. కాగా సుప్రీమ్ కోర్టు తీర్పులను అన్ని హైకోర్టులు తదితర కోర్టులు, ట్రిబ్యూనల్సు, స్వీకరించవలెను. హైకోర్టు తీర్పులను దిగువ కోర్టులన్నియు స్వీకరించును. హైకోర్టులో 'ఫుల్ బెంచ్' తీర్పును 'బెంచ్' యు, ఏక న్యాయ మూర్తియు ప్రమాణముగ స్వీకరించును, ఒక హైకోర్టు పూర్వతీర్పులు తదితర హైకోర్టులను బద్ధపరచవుగాని తగినంత కారణము లేనిదే వాటి ప్రామాణికతను ఇతర హైకోర్టులు త్రోసివేయవు.

ఈ పూర్వ నిర్ణయములు, ధర్మశాస్త్ర చరిత్ర పరిణామమునకు ఒక ఆధారముగ కూడ రూపొందెను. న్యాయస్థానముల యొక్క పూర్వ నిర్ణయములు ప్రమాణమగుటచేతనే న్యాయశాస్త్ర మింత విస్తృత రూపము దాల్చెను. ఓ. న.

పూర్వ నిర్ణీత దోషి, పూర్వ విముక్తుడు: 'ఏ వ్యక్తియైనను ఒకే నేరమునకు రెండుసార్లు శిక్షింపరాదు' అనునది దండనీతికి సంబంధించిన ధర్మవిజ్ఞానశాస్త్ర మూలసూత్రము. ఈ సూత్రమును ఆంగ్ల కామన్ లా కోర్టులు పూర్వము నుండి అనుసరించినవి. కామన్ లా ననుసరించి, ఒక నేరమును గూర్చి ఒక వ్యక్తి క్షేత్రాధికారము గల న్యాయస్థానముచే శిక్షింపబడినప్పుడు, ఆ శిక్షయే ఆ నేరముపైన తిరిగి దండప్రక్రియా చర్యలు జరుపుటకు ఆటంకము కలిగించును. అనగా, ఒక నేరమును గురించి ఒక వ్యక్తిపై క్షేత్రాధికారము గల కోర్టులో పూర్తి అయిన విచారణ జరిగిన పిమ్మట ఆ వ్యక్తి దోషియో, నిర్దోషియో అనునది నిర్ణయింపబడినపుడు, అదే నేరమును ఆ కోర్టులో గాని, తదితర కోర్టులలో గాని మరల విచారించుటకు వీలులేదు. ఒకవేళ అట్టి పునర్విచారణ జరిగిన యెడల ముద్దాయి తాను పూర్వ నిర్ణీత దోషిననియో లేక పూర్వ విముక్తుడననియో వాదించుటకు హక్కు గలదు. ఎట్టి న్యాయసూత్రమైనను ఒక వ్యక్తి ఒకే నేరమునకు రెండుసార్లు శిక్షింపబడుటను అంగీకరింపదు.

ఈ సూత్రము భారత దండప్రక్రియా సంహిత 403 వ సెక్షనులో పొందుపరుపబడినది. ఈ సెక్షను వర్తించుటకు 1. ముద్దాయి అంతకు పూర్వము విచారింపబడి యుండవలెను, 2. ఆ ముద్దాయిని విచారించిన కోర్టు సరియైన క్షేత్రాధికారము కలదియై యుండవలెను. 3. పై విచారణ ఫలితముగ ఆ ముద్దాయి విముక్తి పొందుట కాని, శిక్షింపబడుటగాని జరిగియుండవలెను.

భారత రాజ్యాంగము ఆర్టికల్ 20 - 2 లో కూడ ఈ సూత్రము పొందుపరుపబడినది. పూర్వ నిర్ణీతదోషి ఈ ఆర్టికల్‌ను అభియోజనకు ప్రతిరక్షగా వినియోగించుకొనవచ్చును. ఓ. న.

పెరోలు : జైలు శిక్ష విధింపబడిన నేరస్థుడు శిక్షలో కొంత భాగము అనుభవించిన పిదప అతని ప్రవర్తనను బట్టియు తదితర పరిస్థితుల బట్టియు అతనిని కొన్ని కట్టుబాట్లకు (ఉదా: దుస్సహవాసమును త్యజించుట, త్రాగుడు మానుట, నిర్దేశిత ప్రదేశములో నివసించుట) గురిచేసి విడుదల కావింపవచ్చును. ఈ పద్ధతిని 'పెరోలు' అందురు. అతడు శిక్షలో శేషించిన కాలము పూర్తియగువరకు అధికారుల పర్యవేక్షణకు లోబడియుండి సద్వర్తనుడుగా ఉండవలయును. ఆ కాలములో నతడు కట్టుబాట్ల నతిక్రమించినను, వేరొక నేరము కావించినను తిరిగి బంధింపబడి శేషించిన జైలు శిక్ష అనుభవింపవలసి యుండును. పెరోలు విధానమునందు నేరస్థుని విడుదల షరతులతో కూడుకున్నదగుట అది క్షమదానము కానేరదు. కొంత కాలము శిక్ష ననుభవించిన పిదపగాని పెరోలుపై విడుదల జరుగనందున ఈ విధానము ప్రొబేషన్‌కు భిన్నమైనది. పెరోలుపై విడుదల కాబడిన వ్యక్తికి శిక్షాకాలము పూర్తియగు నాటికే పూర్వపు వాతావరణమున కుదుటబడి తన జీవితమును సరిదిద్దుకొనుటకు అవకాశ మేర్పడు

చున్నది. దండ ప్రక్రియా సంహిత 401 సెక్షను క్రింద ప్రభుత్వము శిక్షలో కొంతభాగము నిలుపుదల కావించి కొన్ని షరతులకు లోబడి నేరస్థుని విడుదల కావించు అధికారము కలిగియుండుట గమనార్హము. వ. బా. సు.

పేటెంటు : చూ. ప్రస్వామ్యము.

పొరపాటు : సామాన్యముగ ఒప్పందమునకు సంబంధించిన ఒక పార్టీ తాను ఒప్పందపు షరతులను వివేకముగల సామాన్య వ్యక్తి బోధపరచుకొనగలుగునట్టి భావములో గాక వ్యతిరేక భావములో అర్థము చేసుకున్నట్లు చెప్పుచు తనకు సంబంధించిన ఒప్పంద భాగమును నిర్వహించు బాధ్యతను తప్పించుకొనుటకు వీలులేదు. కాని పొరపాటు కేవలము ఏక పక్షమునకు సంబంధించినది గాక ఉభయ పక్షములకు సంబంధించిన పరస్పరపు పొరపాటని కోర్టు సంతృప్తి పడునట్లు రుజువైనచో ఒప్పందమును రద్దుపరచవచ్చును. ఒడంబడిక యొక్క వాస్తవిక అర్థమును ఇతర పార్టీ యొక్క ఉపేక్షా పూర్వకమైన లేదా బుద్ధి పూర్వకమైనట్టి నడవడి చేత అవగాహన చేసుకొనుటలో పొరపాటు సంభవించిన, అట్టి పొరపాటు ఏక పక్షీయమునకు సంబంధించినదైనను ఒప్పందమును రద్దు పరచుటకు ఆధారభూతమగుచున్నది.

ఒప్పందము కుదుర్చుకొనుటకు ప్రధానాంశమయిన ప్రతిపాదనము దాని స్వీకారముల షరతులలోనే పార్టీలు ఉభయులు ఏకాభిప్రాయము కలిగియుండనపుడు ఒప్పందము అనునదే లేదు. ఏలన ఇందులో ఉభయ పార్టీల మధ్య పరస్పరము ఒడంబడిక కుదరక పోవుటయే. ఇట 'పొరపాటు' యొక్క ప్రశంసయే అనవసరము. వాస్తవికమైన పరస్పర పొరపాటులోవలెనే ఫలితము మాత్రము ఒప్పంద రాహిత్యమే. ఉద్దేశమును వ్యక్త పరచుటలో పొరపాటు కలిగిన ఒప్పందమును సవరించుకొనుటకు అట్టి పొరపాటు ఆధారమగుచున్నది. కాని ఒప్పందమును రద్దు పరచ జాలదు. ఒప్పందమునకు సంబంధించిన పార్టీలు అస్తిత్వమేలేని వస్తువు కొరకు లేదా ఒప్పంద సమయమున అస్తిత్వమును కోల్పోయిన వస్తువు కొరకు ఒప్పందము చేసికొనినచో, లేక వారు ఒప్పందము చేసికొన బోవుచున్న నిర్దిష్ట వస్తువు యొక్క పోలికను గుర్తించుటలో పొరపాటు పడినపుడు ఉద్దేశములో పొరపాటు భావము అనుభవసిద్ధముగ ఉత్పన్నమగును.

సాధారణ న్యాయ సూత్రములను గూర్చి అజ్ఞానముచే పొరపడుట అనునది ఎట్టి పరిహారమునకును ఆధారము కాజాలదు. క్షంతవ్యమగు పొరపాటు జరిగినప్పుడును, ఒప్పందము అమలు పరచదగినదై ఉన్నప్పుడు పొరపాటు పడిన పార్టీకున్న ప్రతి క్రియ ఆ ఒప్పందము రద్దయినట్లు ప్రకటించమని కోరుచూ అందుకుగాను చెల్లించిన ఏదేని పైకమును తిరిగి వాపసు చేయుమని వ్యాజ్యము వేయవలెను. ఓ. న.

పోలక్, ఫ్రెడరిక్. (1845 - 1937) : ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు, ఇతడు లార్డు చీఫ్ బారన్ పోలక్ యొక్క మనుమడు. విద్యాభ్యాసము ఈటన్ వద్దను, ట్రినిటీ కాలేజీ కేంబ్రిడ్జి వద్దను జరిగెను, అచ్చట 1865 లో పిట్ బహుమతిని పొందిన విద్యార్థి. 1867 లో ప్రథమ ఛాన్సలరు పతకమును పొందెను. 1868 లో ట్రినిటీ యొక్క సదస్యుడాయెను. 1871 లో బారిష్టరు అయెను. 1882-83 లో లండను యూనివర్సిటీ కాలేజీలో ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రాచార్యుడుగ పని చేసెను. 1883-1903 లలో ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లో ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్ర ఆచార్యుడుగను, 1911 లో ప్రివీ కౌన్సిలరుగను నియమింపబడెను. 1914 లో సింకు పోర్టులలో నున్న అడ్మిరాల్టీ కోర్టు యొక్క న్యాయమూర్తిగ నియమింపబడెను. 1920 లో 'కె. సి' (కింగ్సు కౌన్సెల్) బిరుదమును పొందెను.

ఇతడు పెక్కు గ్రంథములను రచించెను. ఇందులో కామన్ లా, టార్ట్సు, నౌకా, భూశాసనముల పైన పాఠ్య గ్రంథములు ప్రామాణిక గ్రంథములు, 1888 లో 'కామన్ లా' లో 'స్వాధీనము' అను గ్రంథమును ఆర్. రైట్ తో కలసి ప్రచురించెను. 1895 లో ఎన్. డబ్ల్యు, మెయిట్ లాండుతో కలసి ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్ర చరిత్రను ప్రచురించెను. ఇతని 'ఒప్పంద సూత్రములు' అను గ్రంథము పదవ ముద్రణము కూడ చేయబడెను. ఈ గ్రంథము డి. ఎఫ్. ముల్లాతో కలసి ప్రచురించెను. ఇతని ఇతర గ్రంథములు, ఆంగ్ల న్యాయమందున్న ముఖ్య కేసులు, రాజనీతి శాస్త్ర చరిత్రకు ప్రస్తావన. ఇతడు లాక్వార్టర్లీ రెవ్యూ అను పత్రికకు సంపాదకుడుగ 1885 నుండి 1919 వరకును 'లా రిపోర్టులకు ముఖ్య సంపాదకుడుగ 1895 నుండి 1936 వరకును పని చేసెను. ఈతని గ్రంథములు ఎక్కువగ ప్రజాదరణ పొందినవి. ఓ. న.

పోషణము : ధర్మశాస్త్రములు, సంప్రదాయములు, చట్టములు ప్రతి వ్యక్తికి అతనిపై ఆధారపడు వ్యక్తులను పోషించవలసిన బాధ్యతను విధించుచున్నవి. ఇట్టి బాధ్యత ఆధారపడు వ్యక్తికినిపోషించు వ్యక్తికిని బంధుత్వమును బట్టియో, ఏదేని ఆస్తిని బట్టియో ఉత్పన్న మగుచున్నది. ప్రతి వ్యక్తికి వృద్ధులగు తలిదండ్రులను, భార్యను అవయస్క కుమారులను, వివాహము కాని కుమార్తెలను పోషించు బాధ్యత గలదు. ఇది బంధుత్వమునుబట్టి ఏర్పడునది. ఇట్టి బాధ్యతను నిర్వహించుటకు ఆస్తితో సంబంధము

లేదు. ఇట్టి బాధ్యతను నిర్వహించునట్లు చట్టములు కూడ నిర్బంధించును. దండప్రక్రియా సంహిత 488 సెక్షను క్రింద వ్యక్తి తన భార్యనుగాని, బిడ్డలనుగాని పోషించుటలో ఉపేక్షించిన ఎడల అతడు తన అర్హతకు తగినట్లు వారిని పోషించునట్లు చేయుటకు దండ న్యాయాలయములకు అధికారము గలదు.

ఆస్తిని పురస్కరించుకొని సమష్టి కుటుంబ వ్యవహర్త తన కుటుంబమునకు చెందిన అందరు పురుష భాగస్థులను వారి భార్యా బిడ్డలను పోషించుటకు బాధ్యుడై ఉన్నాడు. (చూ. వైయక్తిక న్యాయము). ఓ. న.

పౌరత్వము: పౌరులనగా రాజ్యము యొక్క సభ్యులు. వారే ఆ రాజ్యమును రూపొందించు ప్రజలు, వారు తమ సామాన్య సంక్షేమాభివృద్ధికొరకును, వారి వ్యక్తిగత సామాజిక హక్కులను స్థిరపరచుకొని, అభివృద్ధి పరచుకొనుటకును ఒక సంఘముగ ఏర్పడి దానివల్ల చేకూర్చబడిన అధికారములను పురస్కరించుకొని ఒక ప్రభుత్వమును స్థాపించి దాని పరిపాలనాధికారమునకు లోబడి యుండుటకు అంగీకరింతురు.

రాజ్యము యొక్క ప్రజలు రెండు విధములు : 1. పౌరులు, 2. విదేశీయులు. పౌరులకు సంపూర్ణమైన సివిల్, రాజకీయ హక్కులు. ఉండును. విదేశీయులకు అటువంటి హక్కులన్నియు ఉండవు. స్వతంత్రదేశములు తమ అధికారపరిధిలో నివసించు పౌరులు; విదేశీయులు మొదలగు వివిధ రకముల వ్యక్తులకుండునట్టి సివిల్, రాజకీయ హక్కులను తమ రాజ్యాంగములలో రూపొందిన ప్రకారము అమలు జరుపుకొనుటకు ప్రజలకును, ఆ హక్కుల దుర్వినియోగము జరుగకుండునట్లు చూచుటకు ప్రభుత్వమునకును నిబంధనలను జేయును. రాజ్యాంగముచే ఒసగబడిన అధికారమును పురస్కరించుకొని పార్లమెంటు ఇట్టి హక్కులకు సంబంధించిన వివరణములను ప్రత్యేక చట్టములయందు పొందుపరచును. ఈ రీతిగనే భారత రాజ్యాంగము 5 నుండి 8 సెక్షనులలో పౌరత్వమునకు సంబంధించిన తాత్కాలిక నిబంధనలను చేయుచూ, ఇందు విషయమై ప్రత్యేక చట్టమును రూపొందించుటకు పార్లమెంటుకు అధికార మొసగినది. తదనుసారముగా పార్లమెంటు పౌరత్వచట్టమును (1955) జారీ చేసెను.

భారతరాజ్యాంగ ప్రారంభము నాటికి ఈ క్రింది వ్యక్తులు భారత పౌరులుగ రాజ్యాంగమున గుర్తింపబడిరి: 1. వ్యక్తి భారతదేశమందు పుట్టి అచ్చటనే నివసించుచున్నపుడు అతని తలిదండ్రుల జాతీయతతో నిమిత్తము లేకుండ వారికి భారతీయ పౌరత్వ మొనగూడును.

భారతదేశ నివాసిఅయిన వ్యక్తి యొక్క తలిదండ్రులలో ఒకరు భారతదేశమందు జన్మించిన, వారి జాతీయతతోగాని, ఆతని పుట్టుక స్థలముతోగాని నిమిత్తము లేకుండ అతనికి జాతీయత, పౌరత్వము ఒసగబడినది. అనగా, ఒక వ్యక్తి భారతదేశ స్త్రీకిని, విదేశీయునికిని విదేశములలో-పుట్టినప్పటికిని, అతడు రాజ్యాంగ ప్రారంభము నాటికి భారతదేశ నివాసి అయినచో పౌరుడుగ గుర్తించబడును.

వ్యక్తి యొక్క తండ్రి భారతదేశమందు జన్మించనప్పటికి, భారతదేశ నివాసి అయిఉండి రాజ్యాంగ ప్రారంభమునకు పూర్వము ఐదు సంవత్సరములనుండి సాధారణముగ భారతదేశములోనే నివసించుచున్న అతని తలిదండ్రుల జాతీయతతో నిమిత్తములేకయే, ఆ వ్యక్తి పౌరుడుగా గుర్తింపబడుచున్నాడు.

పాకిస్తాన్‌నుండి భారతదేశమునకు తిరిగి వచ్చిన వ్యక్తి, అతడుగాని అతని తలిదండ్రులలోగాని లేక పితామహులలో ఒకరుగాని 1935 భారత ప్రభుత్వము 'ఇండియా' అని నిర్వచించిన భారతదేశమందు జన్మించి, అతడు 1948 ఆగస్టు 19 నాటికి పూర్వమే భారతదేశమునకు తరలివచ్చి అప్పటినుండి ఇచ్చటనే నివసించుచున్నను, లేదా అతడు 1948 ఆగస్టు 19 తరువాత భారతదేశమునకు తరలివచ్చి రాజ్యాంగ ఆరంభమునకు పూర్వము తనను భారతదేశ పౌరుడుగ నమోదుచేయుమని, అందుకు భారత ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన అధికారిని లిఖితపూర్వకముగ అభ్యర్థించగా అట్టి అధికారి అతనిని భారత పౌరుడుగ రిజిష్టరుచేసినను అతడు పౌరుడు అగును.

వ్యక్తి 1947 మార్చి ఒకటవ తేదీ అనంతరము పాకిస్తాన్‌కు తరలిపోయి తదుపరి భారతదేశమందు స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనుటకు భారత ప్రభుత్వ అనుమతిని పొంది తిరిగి వచ్చి చట్టములో నియమించిన ప్రకారము పౌరుడుగ రిజిష్టరు చేసుకొనిన పౌరుడగును.

వ్యక్తి తానుగాని, అతని తలిదండ్రులు, పితామహులలో ఎవరైనను, 1935 భారతప్రభుత్వములో 'ఇండియా' అని నిర్వచించిన భారత దేశమందు జన్మించినను, సాధారణముగ భారతదేశమునకు ఆవలనే నివసించుచుండి ప్రస్తుత రాజ్యాంగ ఆరంభమునకు పూర్వముగాని తదుపరిగాని, భారతదేశ ప్రతినిధివద్ద దరఖాస్తుపెట్టి భారత పౌరుడుగ రిజిష్టరు అయినచో అతడు పౌరుడు అగును.

పౌరత్వచట్టము (1955) పౌరులను ఐదు రకములుగ విభజించెను: 1. జన్మతః పౌరులైనవారు, 2. వంశానుక్రమ పౌరులు, 3. రిజిష్ట్రేషను ద్వారా, 4. జాతీయా

కరణము ద్వారా, 5. ఇతర ప్రాంతము భారత భూభాగ ములో చేరుటవలన ఏర్పడిన పౌరులు.

జన్మతఃపౌరులు : భారత దేశమందు 1950 జనవరి 26 న గాని, ఆటు తరువాతగాని జన్మించిన ప్రతి వ్యక్తియు **భారత** పౌరుడగును. కాని ఇందుకు రెండు మినహాయింపులు గలవు. వ్యక్తి భారతదేశములో జన్మించినప్పుడు అతని తండ్రి విదేశ దౌత్య ప్రతినిధిగ భారతదేశములో ఉన్నపుడు లేదా అతని తండ్రి శత్రువునకు సంబంధించిన విదేశ జన్మ స్థలముగలవాడై శత్రువులచే ఆక్రమిత ప్రదేశమునం దున్నప్పుడు అతడు జన్మతఃపౌరుడు కాడు.

వంశానుక్రమ పౌరులు : వ్యక్తి 1950 జనవరి 26 తర్వాత భారతదేశమునకు ఆవల జన్మించినను, ఆ వ్యక్తి యొక్క తండ్రి అతని జన్మకాలమునకు భారత పౌరుడై ఉన్న అట్టి వ్యక్తి తన తండ్రినిబట్టి భారత పౌరుడగును. కాని అట్టి వ్యక్తియొక్క తండ్రికూడ వంశక్రమాగత పౌరత్వమే కలవాడైన ఈ వ్యక్తి జన్మించిన ఒక సంవత్సరములో దౌత్య కార్యాలయములో పౌరుడుగా రిజిష్టరు చేయ నిచో లేక ఈ వ్యక్తి తండ్రి భారత ప్రభుత్వోద్యోగిగ లేనిచో ఆ వ్యక్తి పౌరుడు కాడు.

రిజిష్ట్రేషను : భారత రాజ్యాంగమునుబట్టిగాని, లేదా ఈ చట్టమును బట్టిగాని ఒక వ్యక్తి భారత పౌరుడు కానప్పుడు అతడిందుకు నియమింపబడిన అధికారికి దర ఖాస్తు పెట్టికొనిన ఈ క్రింది తరగతులకు చెందిన వ్యక్తి అయినచో అతడు పౌరుడుగ రిజిష్టరు చేయబడును : 1. అతడు భారతదేశస్థుడై యుండి, భారతదేశమందే సాధారణముగ వసించియుండి దరఖాస్తు తేదీకి ఆరు మాస ములకు పూర్వము భారతదేశమందు నివసించియున్న వ్యక్తి. 2. భారతదేశస్థుడై యుండి, విభజనకు పూర్వము భారత దేశమున కావల సాధారణముగ నివసించియుండు వ్యక్తి. 3. భారత పౌరులను వివాహము చేసికున్న స్త్రీలు, 4. భారత పౌరుల అవయస్కసంతతి, 5. ఈ చట్టము మొదటి షెడ్యూలులో వివరించిన దేశములకు సంబంధించిన వ్యక్తి అయి ఉండవలెను.

జాతీయాకరణము : దీని ద్వారా భారత పౌరుడు కావచ్చును. ఏదేని ప్రాంతము భారతదేశములో విలీనమగు నప్పుడు అట్టి ప్రాంతములో నివసించు జనులు భారతపౌరు లయినట్లు భారతప్రభుత్వము ప్రకటించవచ్చును.

భారత పౌరత్వమును ఒక వ్యక్తి పరిత్యజించినను లేక ఈ చట్టపు 9 వ సెక్షనుక్రింద అది అంతమొందినను, లేదా భారతప్రభుత్వపు ఉత్తరువు ద్వారా పౌరత్వమును కోల్పో యినను పౌరత్వము అంతమొందును.

కామన్వెల్తు దేశములో పౌరుడైన వ్యక్తి అట్టి పౌరత్వముద్వారా భారతదేశములో కామన్వెల్తు పౌరుని హోదాలో ఉండును. కామన్వెల్తు దేశములు ఈ చట్టము మొదటి షెడ్యూలులో వివరించబడినవి. ఓ. న.

ప్రజాభిష్టము, ఉపక్రమణము : రాజ్యాంగ పద్ధ తిని పరిపాలింప బడు దేశములలో శాసన మండలియొక్క చర్యలపై వోటర్ల అభిప్రాయమును వెల్లడి చేయుటకు ప్రజాభిష్ట సేకరణము, ఉపక్రమణము అను రెండు సాధన ములు కలవు. నూతనముగ ప్రతిపాదింపబడు శాసనముల పైనను రాజ్యాంగ సవరణపైనను ప్రజాభిప్రాయ సేకరణ రెండు పద్ధతుల ద్వారా జరుగును.

ప్రజాభిష్ట సేకరణము ఆవశ్యకము, ఐచ్ఛికము అని రెండు రకములు. రాజ్యాంగ నిబంధనలను అనుసరించి, శాసన మండలిచే నిర్వర్తించబడు కొన్ని చర్యలు ఆవశ్య కాదేశ సేకరణకు పంపబడవలసి యుండవచ్చును. యునై టెడ్ స్టేట్స్‌లోని పెక్కు రాష్ట్రములలో శాసన మండలు లచే ప్రతిపాదింపబడు రాజ్యాంగ సవరణలకు ఆవశ్యక ప్రజాభిష్ట సేకరణ వర్తించును. నిర్ణీత సంఖ్యగల వోటరులు పిటిషను ద్వారా శాసన సభచే ఆమోదింపబడిన శాసన ముపై ప్రజాభిష్ట సేకరణను కోరిరేని అది ఐచ్ఛికాదేశ సేకరణ మగును. ఈ పద్ధతిని శాసన మండలియొక్క నిర్ణ యములను నైతము త్రోసిపుచ్చెడి అవకాశము కలదు. సాధారణముగా కొన్ని రకముల శాసనములు ఐచ్ఛికా దేశ సేకరణ నుండి మినహాయింపబడును. నివేదిత విషయ ములను బట్టియు, ప్రజాభిష్ట సేకరణ ద్వారా వెల్లడియగు ఆదేశముల స్వభావమును బట్టియు ప్రజాభిష్ట సేకరణ ఎట్టి రకమునకు చెందవలెనో రాజ్యాంగమే సాధారణముగ నిర్ధారణ చేయును.

ఉపక్రమణాధికారము అనగా ఒక నిర్ణీత సంఖ్యగల వోటరులు వారు కావలెననెడి శాసనముపైగాని, రాజ్యాంగ సవరణపైగాని ప్రజాభిష్టమును కోరుట. నిర్ణీత సంఖ్యగల వోటర్లచే బలపరచబడి రూపొందింపబడిన ప్రతిపాదన ప్రజా భిష్ట సేకరణకు నేరుగా పంపబడును.పరోక్ష రూప ఉపక్రమణ మున శాసనమండలికే అట్టి ప్రతిపాదనను రూపొందించు బాధ్యత ఒసగబడును. శాసన సభ వేరొక తీర్మానమును తానే ప్రతిపాదించవచ్చును. అప్పుడు రెండు ప్రతిపాదనలు ప్రజాభిష్ట సేకరణకు ప్రజల ఎదుట ఉంచబడును.

ప్రజాభిష్టము, ఉపక్రమణాధికారమనునవి నేటికి నూరు ఏండ్లకు పూర్వమే యూరప్‌నందు అమలులోనికి వచ్చెను. స్విజర్లండ్ (1831) లో సెయింట్ గాల్ ఐచ్ఛిక ప్రజాభిష్ట సేకరణను ఆచరణలో పెట్టెను. దానిని ఆ కాలమున

'వీటో' అని వ్యవహరించిరి. ఆవశ్యకాదేశ సేకరణము తొలిసారిగా 1852 లో అనుసరించబడెను. కాని ఆధునిక పద్ధతిలో అది మొదటిసారిగా 1863 లో బాసిల్ లో అనుసరించబడినదని తలపవచ్చును. ఐచ్ఛికాదేశ సేకరణలోను ఆవశ్యకాదేశ సేకరణలోను ఒకొక్క కాంటనుచే అట్టి అధికారమును ఉపయోగించు పౌరుల సంఖ్య నిర్ణయించబడును. సమాఖ్యకు సంబంధించిన విషయములలోను ప్రాంతీయ విషయములలోను నిర్ణయములను చేయుటకు ఈ రెండు పద్ధతులు ధారాళముగా ఉపయోగింపబడినవి.

ఆస్ట్రేలియా కామన్వెల్తు రాజ్యాంగమున ఉపక్రమణము ఐచ్ఛికాదేశ సేకరణములకు అవకాశము కల్పించబడనప్పటికి రాజ్యాంగ సవరణ ప్రతిపాదనల విషయములో ఆవశ్యకాదేశ సేకరణ కలదు. కామన్వెల్తు పార్లమెంటు కూడ ప్రత్యేక చర్యద్వారా నిర్దిష్టసమస్యలను ప్రజాభీష్ట సేకరణకు పంపవచ్చును. నిర్బంధసైనిక శిక్షణమును ప్రవేశపెట్టుట అనెడి ముఖ్య సమస్య ప్రజాభీష్ట సేకరణకు పంపబడినది. న్యూజీలండ్‌లో మద్య నిషేధమువంటి క్లిష్ట సమస్యపై ప్రజాభీష్టము సేకరించబడినది. 1928 నవంబరులో అత్యధిక సంఖ్యాకులు మద్యనిషేధ చట్టమునకు వ్యతిరేకులని ఆ ప్రజాభీష్ట సేకరణవలన ప్రకటితమయ్యెను.

కెనడాలో ప్రజాభీష్ట సేకరణము ప్రత్యేక చట్టముల ద్వారా జరుగును. ఆ దేశమందలి పెక్కు రాష్ట్రములలో అంతకుముందు పూర్తిగా అమలులో ఉన్న మద్యనిషేధ చట్టము ప్రజాభీష్ట సేకరణముద్వారా తొలగించబడి ప్రభుత్వ యాజమాన్యము క్రింద మద్య విక్రయము ప్రవేశపెట్టబడినది.

ఐర్లాండ్ రాజ్యాంగమును అనుసరించి డయల్ చే ఆమోదించబడు ప్రతి శాసనముపైనను, సెనేటులోని ఐదవ వంతు సభ్యులుగాని, వోటర్లలో ఇరువదియవ వంతుగాని కోరిన పక్షమున ప్రజాభీష్ట సేకరణ జరుగవలెనని విధించబడినది.

ఎస్తోనియా రాజ్యాంగము (1920) న ఐచ్ఛికాదేశ సేకరణమునకు,ఉపక్రమణాధికారమునకు ఏర్పాట్లు గావించబడినవి. ప్రజాభీష్టమునకు నివేదించుటకు ముందు ఉపక్రమణమునకు మూలమగు బిల్లు నామోదించుఅవకాశము శాసనసభకు కల్పించబడెను. ప్రజలు శాసనసభచే ఆమోదింపబడిన శాసనమును తిరస్కరించినను, లేదా శాసనసభచే తిరస్కరింపబడిన ఉపక్రమణమును ఆమోదించినను ఆట్టి శాసనసభను రద్దుచేయు ఏర్పాటు చేయబడినది. లిథూనియా, లాట్వియా, ఆస్ట్రియా రాజ్యాంగములందును అపరోక్ష శాసనకరణమునకు ఏర్పాట్లు కలవు.

యునైటెడ్ స్టేట్సులో రాష్ట్ర శాసనమండలులచే ప్రతిపాదింపబడిన తమతమ రాజ్యాంగ సవరణలను ఆవశ్యకాదేశ సేకరణకు నివేదించు ఆచారము అమలులోనికి వచ్చినది. అది తొలిసారిగా కనెక్టికట్ రాష్ట్రముచే అనుసరించబడెను. 1945 నాటికి న్యూహాంప్‌షైర్, డెలావేర్ రాష్ట్రములు తప్ప మిగిలిన రాష్ట్రము లన్నిటియందును ఆ పద్ధతి అనుసరింపబడినది. స్థానిక పాలనమునందును బాండ్లు, పన్నులు, తత్సంబంధ విషయములందును ప్రజాభీష్ట సేకరణ అవసరమని కొన్ని రాష్ట్రములయందు నియమము గలదు.

యునైటెడ్ స్టేట్స్ దృష్టిలో 'అపరోక్ష శాసనకరణము' అనునది ఆవశ్యకాదేశ సేకరణమునకు వర్తించక, శాసన ప్రక్రియ పై ఐచ్ఛికాదేశ సేకరణకును, శాసనములు, రాజ్యాంగ సవరణలపై ఉపక్రమణాధికారమునకును వర్తించును. యాంత్రికమైన పరిపాలనను వ్యతిరేకించు వారలచేతను, ప్రజాస్వామ్యమునందు ప్రగాఢ విశ్వాసము గలవారలచేతను శాసన మండలులపై విశ్వాసము సన్నగిలిన వారలచేతను ఈ పద్ధతులు అనుసరింపబడినవి. ప్రజాభీష్ట సేకరణ, ఉపక్రమణాధికారములను ప్రజలకు ఒసంగుటవలన రాష్ట్ర శాసనమండలులు తమ అధికారమును దుర్వినియోగపరచకుండ నిరోధింప వచ్చునని వారి విశ్వాసము.

అపరోక్ష శాసనకరణము ముఖ్యముగా పశ్చిమ రాష్ట్రములలో ఉపయోగపడినది. ఆచరణలో ప్రజాభీష్ట సేకరణము ప్రభుత్వ శాసనముచే బాధితులుగా భావించుకొను వారందరిచేతను ఉపయోగింపబడినది, తాము కోరిన శాసనమును శాసన మండలిచే ఆమోదింప జేయలేకపోయినవారు ఉపక్రమణాధికారమును ఉపయోగింతురు. తన్మూలమున వారు వోటర్లచే అపరోక్ష చర్యను కోరుదురు.

భారత రాజ్యాంగమున ఆవశ్యక, ఐచ్ఛిక ప్రజాభీష్ట సేకరణములకుగాని, ఉపక్రమణమునకుగాని అవకాశము కల్పింపబడలేదు. ప్రతినిధులను ఎన్నుకొనుటతప్ప వారిచే ఒనర్పబడు శాసనములను నిరోధించు అధికారము ప్రజలకు లేదు. ప్రతినిధుల ద్వారా తప్ప ప్రజలకు శాసనకరణమున ప్రత్యక్షముగా పాల్గొను అవకాశము లేదు. ఓ. న.

ప్రజా స్వామ్యము, ప్రజా ప్రభుత్వము : (డెమాక్రసీ) ప్రజా ప్రభుత్వమనగా వయోజనులందరు ప్రత్యక్షముగగాని, పరోక్షముగగాని పాల్గొనునట్టి ప్రభుత్వము. ప్రత్యక్ష ప్రజాస్వామ్యమందు ప్రజలందరు ప్రభుత్వాధికార నిర్వహణములో ప్రత్యక్షముగా పాల్గొందురు. ఇచ్చట న్యాయ సంబంధమైనట్టిన్ని, రాజకీయ సంబంధమైనట్టిన్ని ప్రభుతాసంపన్నత ప్రజలందరికిని కలదు. వారు ప్రభుత్వ

కార్యకలాపములను నడిపించుటయే కాక, రాజ్యాంగమును కూడ తమ ప్రత్యక్ష వోటుద్వారా మార్చివేయగలరు. ఆరంభదశలో ప్రజాస్వామ్యమనుపదము యొక్క శబ్దో త్పత్తి లక్షణమైన అర్థమిదియే. ఈ పదము గ్రీక్ భాషా జన్యము. ఆ భాషయందు 'డెమాస్' అనగా ప్రజలు; 'క్రేటాస్' అనగా అధికారము. డెమాక్రసీ యనగా ప్రజల అధికారము లేక ప్రజల ప్రభుత్వము. గ్రీకులచే యీ పదము వారి నగర రాజ్యముల ప్రజా ప్రభుత్వమునకు వాడబడినది. కాలానుగతముగా ఈ పదముయొక్క అర్థము ఎక్కువగ మార్పు చెందెను. దీనికి కారణము ఆధునిక రాజ్యములలో ప్రజలందరు అపరోక్షముగ రాజ్య పాలన చేయుట ఆచరణ యోగ్యముకాదు. కాగా పరోక్షమగు ప్రతినిధిత్వ ప్రజాస్వామ్యము నడచుచున్నది. దేశములోని అధిక సంఖ్య గల ప్రజలందరు, తమ ప్రతినిధులను ఎన్నుకొందురు. ఆ ప్రతినిధులు, రాజ్యపాలనము చేయుదురు. న్యాయముగ ఇప్పుడు ప్రభుతాసంపన్నత ప్రతినిధులకు దత్తమై యున్నది. వోటర్లు తమ హక్కులను ప్రతినిధులద్వారా అమలు జరుపుదురు, ఇట్టి ప్రతినిధి ప్రభుత్వము వోటర్ల అంగీకారముతో కొనసాగును.

కొన్ని ప్రజాస్వామ్యములలో ప్రతినిధి ప్రభుత్వమున కనుపూరకముగా ప్రత్యేక విషయములలో జనవాక్యము సేకరించు పద్ధతిగూడ కలదు. ఫ్రాన్సునందు ప్రతినిధి ప్రభుత్వమున్నప్పటికి, రాజ్యాంగ సవరణకు, రిఫరెండమ్ తీసుకొను పద్ధతి కలదు. స్విజర్లండ్‌లో కూడ అట్టి పద్ధతిగలదు. భారతదేశ రాజ్యాంగము వయోజన వోటింగు ద్వారా ప్రతినిధి ప్రభుత్వమును నెలకొల్పుచున్నది. ఓ. న.

ప్రతికూల భుక్తము : స్వత్వదారు తన స్థిరాస్తిపై తక్షణ స్వాధీనమును పొందు హక్కు కలిగియుండగా వేరొక వ్యక్తి తన లాభముకొరకుగాని, ఇతర వ్యక్తికొరకు గాని అట్టి స్థిరాస్తిని స్వత్వదారు హక్కుకు భంగకరముగ తన స్వాధీనమునందు ఉంచుకొనుటను 'ప్రతికూల భుక్తము' అందురు. ఇట్టి ప్రతికూల భుక్తము ఆరంభమైనది లగాయితు చట్ట నిర్దిష్ట కాలావధివరకు కొనసాగిన ఎడల ఆ ఆస్తియందు స్వత్వదారుని స్వామ్యము నశించి భుక్తముగల వ్యక్తియే దానికి హక్కుదారుడగును. ప్రతికూల భుక్తము సిద్ధించుటకు, అసలు స్వత్వదారుకు వ్యతిరేకముగ హక్కును స్థాపించెడు వ్యక్తిస్వాధీనములో ఆస్తి వాస్తవముగ యుండియుండవలెను. ప్రతికూల భుక్తమును సూచించు చర్యలు బహిరంగముగా అట్టి ఆస్తిపై జరుపవలెను. బహిరంగ చర్యలనుటలో ప్రతికూల భుక్త హక్కు ఏ వ్యక్తియొక్క హక్కులకు భంగము కలిగించునో ఆ వ్యక్తికి తెలియునట్లు జేయబడినవనియు లేనిచో పరిస్థితులనుబట్టి ఆ వ్యక్తికి తప్పక తెలిసియుండవలెనని తోచునట్లు జేయబడినవనియు భావము. కేవలము స్థిరాస్తి ఒకని స్వాధీనమందున్నంత మాత్రమున అతనికి ప్రతికూల భుక్తము ఏర్పడదు.

సాధారణముగ కాలాతిక్రమణ పరిహారమును కోరుటకు అవకాశము లేకుండ చేయును. గాని స్వామ్యమును నశింప జేయదు. అయినప్పటికి భారత అవధి నిర్ణయచట్టము కేవలము పరిహార హక్కు నేగాక స్వామ్యమునుకూడ నశింపజేయుచున్నది. అందుచేత వ్యాజ్యము చేయు వాది తన స్థిరాస్తి స్వాధీనమునకు కాలాతిక్రమణ దోషము పట్టలేదని రుజువు పరచుకొనవలెను. స్థిరాస్తి క్రేతకు తాను క్రయముచేసిన స్థిరాస్తి స్వాధీనము కాక కాలాతీతమైనచో ప్రతికూల భుక్తదోషముపట్టి తనకున్న స్వామ్యము కొంత కాలమునకు నశించును. స్థిరాస్తియందు సమష్టి హక్కుదారుడు తన సమష్టి స్వాధీనమునకు కాలాతీతముగాక పూర్వము ఆ హక్కును పొందవలెను. లేని ఎడల ప్రతికూల భుక్తదోషమువలన అతని హక్కు నశించును. స్థిరాస్తిపై సహ స్వామిత్వము గల వ్యక్తుల మధ్య ప్రతికూల భుక్తదోషము వర్తించదు. ఓ. న.

ప్రతినిధి : (అభికర్త; ఏజెంటు) : ప్రపంచములోని అన్ని రంగములలో, ముఖ్యముగా వర్తక వాణిజ్య రంగములలో, ప్రతివారు తమ తరపున ప్రతినిధులను నియమించుకొని వారి ద్వారా వ్యవహారము జరుపుకొనుట సర్వ సాధారణమైన విషయము. అట్లు చేయుట అనివార్యము. భారత ఒప్పందముల చట్టములోని 182-238 సెక్షన్లలో ఇందుకు సంబంధించిన నియమములు పొందుపరుప బడినవి. ఆ చట్టములోని 182 వ సెక్షన్‌లో ప్రతినిధియనగా మరియొకరి తరపున ఏదేని పని చేయుటకు లేక ఇతరులతో వ్యవహరించుటలో ప్రతినిధిగా పని చేయుటకు నియమింపబడిన వ్యక్తి అనియు, అతడు ఎవరి తరపున అట్లు వ్యవహరించునో అతడు నియోక్త లేక యజమాని యని అనబడుననియు జెప్పబడినది. ఈ ప్రతినిధి వ్యవహారము ముగ్గురితో సంబంధించినది. ఒకరు ప్రతినిధి; రెండవవారు నియోక్త, మూడవవారు, ఆ ప్రతినిధి నియోక్త తరపున ఎవరితో వ్యవహరించునో ఆ ఇతరులు. ప్రతినిధులలో కొందరు అన్ని వ్యవహారములకు నియమింపబడవచ్చును; కొందరు ప్రత్యేక కార్యములకు నియమింపబడవచ్చును. కొందరి విషయములో ముందుగానే, మాటల ద్వారా గాని, వ్రాత మూలకముగా గాని అధికార మొసగబడవచ్చును. అట్లు ముందే అధికారమొసగ బడని వ్యక్తియో, లేక వాస్తవముగా ప్రతినిధిగా నియ

మింపబడియు, తన అధికారము నతిక్రమించిన వ్యక్తి యో చేసిన పనిని యజమాని అనుసమర్థించి తద్వారా అతనిని తన ప్రతినిధిగా గుర్తించవచ్చును. దానినే 'అనుసమర్థన' (రాటిఫికేషన్) అందురు. అనుసమర్థన చెల్లుట కావశ్యకములగు పరిస్థితులు: యజమానికి సక్రమమైన అర్హత లుండుట, అతనికి యావత్తు విషయములు తెలిసియుండుట, అతని ఆమోదము వ్యవహార మంతటికి సంబంధించి యుండుట, ఆ వ్యక్తి ప్రతినిధి హోదాలో వ్యవహరించి ఉండుట, ఆ ఆమోదము నేరములైన చట్ట విరుద్ధ చర్యలకు సంబంధించకుండుట. ఇచ్చట రెండు గమనార్హమగు విషయము గలవు. చట్టము యజమానికి అవసర యోగ్యతలుండవలెనని వక్కాణించుచున్నది గాని ప్రతినిధి విషయములో అట్లు నిర్దేశింప లేదు. కనుక, అప్రాప్త వయస్కుడు గూడ ప్రతినిధిగా యుండవచ్చును. ప్రాతినిధ్యము సక్రమ మగుటకు ప్రతి ఫలము ముఖ్య విషయము గాదు. ఎట్టి ప్రతిఫలము లేని ప్రాతినిధ్యము చెల్లుటకు అభ్యంతరము లేదు.

సహజముగా యజమానికి, ప్రతినిధికి కూడ కొన్ని హక్కులు, కర్తవ్యములు గలవు. స్థూలముగా చెప్పవలెనన్న యజమాని హక్కులు ప్రతినిధి విధులు, ప్రతినిధి హక్కులు యజమాని విధులు.

ప్రతినిధి కేవలము నౌకరు వంటివాడు గాడు. ఉదాహరణకు, ప్రతినిధి వేలము పాటదారుగానో బ్రోకరుగానో నియుక్తుడైనపుడు నౌకరువలె ప్రతి స్వల్ప విషయమునకు యజమాని ఆదేశములకై నిరీక్షింప వలసిన ఆవశ్యకత లేదు. యజమాని ఒక పని నిమిత్తము ప్రతినిధిని నియమించినప్పుడు తత్సంబంధమైన అన్ని విషయములకు యజమాని అతనిని నియమించినట్లు ఇతరులు భావింతురు. దీనినే దృశ్యమానాధికార మందురు. ప్రతినిధి తన వాస్తవ అధికారమును అతిక్రమించినను, అతడు చేసిన పని అతని దృశ్యమానాధికార పరిధిలోనున్నచో, అది యజమానిని బద్ధుని చేయును. అట్లే యజమాని ప్రతినిధిని తొలగించినట్లు అతనికి తెలువగనే అతని అధికారము పోవును. కాని, ఆ తొలగింపు ఇతరులకు తెలియువరకు, అది వారికి సంబంధించినంతవరకు అమలులోనికి రాదు. అనగా అతని చర్యలకు యజమాని బాధ్యుడై యుండును.

ప్రతినిధి తన అధికార పరిధిలో యజమాని ఆదేశముల ప్రకారము వర్తించవలెను. లేని ఎడల యజమానికి కలిగిన నష్టమున కతడు బాధ్యుడగును. నిర్ణీత ఆదేశములు లేనప్పుడు సాధారణ వర్తక సంప్రదాయములను, పద్ధతులను అతడనుసరించవలెను. యజమాని అనుమతి లేకుండ ఉపప్రతినిధిని నియమించు అధికారము అతనికిలేదు. కాని వర్తక సంప్రదాయముల దృష్ట్యా అట్టి పని అవసరమైనప్పుడు, ఆ పనికి ప్రత్యేక శక్తి సామర్థ్యములు, విశ్వాసము అవసరము గానప్పుడు, అ పని యొక్క అవసరములకు ఆ ఏర్పాటు గావలసినప్పుడు మాత్రమతడు ఉపప్రతినిధిని నియమింపవచ్చును. ప్రతినిధి యజమాని కార్య నిర్వహణలో సాధారణ శక్తియుక్తులు వినియోగించవలెను. అత్యవసర సమయములో అతడు తన అధికార పరిధిని అతిక్రమించియు, నష్టమును నివారించవచ్చును. యజమానికి లెక్కలు చూపుట, తనకు న్యాయముగా రావలసిన ప్రతిఫలమును మినహాయించుకొని తన కివ్వబడిన రహస్య కమీషన్‌లతో సహా యజమానికి అప్పగించుట అతని విధి. అస్తిపై తన సొంత హక్కు ప్రకటించుట కాని సొంత పేరుతో వ్యాపారము నడుపుటగాని, ప్రతినిధి హోదాలో తనకు లభ్యమైన సమాచారమును. యజమాని చెప్పిన రహస్యముల ఇతరులకు వెల్లడించుట గాని అతడు చేయరాదు.

ఈ విధులతో బాటు ప్రతినిధికి పెక్కు హక్కులు గూడ కలవు. ప్రాతినిధ్యము, ప్రతిఫలరహితమైనప్పుడు తప్ప, తగిన ప్రతిఫలమో, లేక కమీషనో యజమానినుండి పొందు హక్కు అతనికి గలదు. ప్రతినిధికి రావలసిన కమీషన్ రాకుండ జేయుటకై యజమాని ఏదోవిధముగా ఆ వ్యవహారము పూర్తిగాకుండ జేసినను, ప్రతిఫలము పొందుటకు ప్రతినిధికి కల హక్కునకు ఎట్టి హానియును కలుగదు. తన ప్రతిఫలము రాబట్టు కొనుటకు తనవద్ద నున్న యజమాని సొమ్ము, పత్రములు, ఆస్తులపై అతనికి ధారణాధికారము (లీన్) గలదు. ప్రతినిధి తన అధికార పరిధికి లోబడి చేసిన పనుల పర్యవసానమునకు యజమాని నష్ట పరిహారమును చెల్లింపవలెను. యజమాని అశ్రద్ధ వలనగాని నేర్పులేమిచే గాని తనకు కలిగిన హానికి నష్ట పరిహారమును పొందు హక్కు అతనికి కలదు. కాని అతడు చేసిన క్రిమినల్ చర్యల విషయములో, యజమాని వాటిని అనుమతించినను, యిట్టి హక్కు ఉండదు. ప్రతినిధి జేసిన పనులకు యజమాని బాధ్యుడనునది సామాన్య సూత్రము. కాని యజమాని విదేశీయుడైనపుడు, యజమాని యొక్క పేరు తెలుపకయే ప్రతినిధి వ్యవహరించినపుడు, సాధారణ వర్తక సరళి అన్యథా ఉన్నప్పుడు ప్రతినిధియే తన చర్యలకు బాధ్యుడగును.

ప్రాతినిధ్యము నిర్ణీతకాలమునకైనచో, అకాల వ్యవధి దాటగనే ప్రాతినిధ్యమంతమగును. యజమాని ప్రతినిధిని తొలగించుట, ప్రతినిధి తన పదవిని త్యజించుట, ప్రాతినిధ్యమునకు సంబంధించిన పని ముగియుట, యజమాని ప్రతినిధు

లలో నౌకరు మరణించుట, ప్రాతినిధ్యమునకు సంబంధించిన పని నిర్వహణ అసాధ్యమగుట వీటివలన కూడ ప్రాతినిధ్యమంతమగును. న. శ.

ప్రతినివేశనము (సబ్రొగేషన్ – ప్రత్యాసనము): అనగా ఒకరి స్థానములో ఇంకొకరు ప్రవేశించుట. ఈ సిద్ధాంతమును అనుసరించి తనఖా కర్తగాక తనఖా ఆస్తితో సంబంధముగల ఏ ఇతర వ్యక్తి అయినను తనఖాదారుకు చెల్లించవలసిన తనఖా మొత్తమును చెల్లించి ఋణమును తీర్చినచో ఋణదాతకు తనఖా ఆస్తిపై యుండిన యావత్తు హక్కులు అట్లు ఋణమును తీర్చిన వ్యక్తికి సంక్రమించును. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి: 1. స్థిరాస్తి హామీపై ఋణము తేబడి, 2. తనఖా బాకీని తీర్చవలసిన కాలమాసన్నమైనను తనఖాకర్త తీర్చనప్పుడు, 3. తనఖా ఆస్తితో సంబంధము గల ఇతర వ్యక్తి ఆ తనఖా బాకీని తీర్చవచ్చును.

అట్లుచేసిన ఋణదాత బాకీ తీరినది; కాని, తీర్చినది బాకీని తీర్చుటకు బాధ్యతగల వ్యక్తి (తనఖాపెట్టిన వ్యక్తి) కాదు. తనఖా ఆస్తిస్వత్వముతో సంబంధముగల వ్యక్తి తనఖా ఆస్తి ఇతరుల వశము కాకుండ సంరక్షించుకొను నిమిత్తము ఆ బాకీని తీర్చును. తనఖా పెట్టిన వ్యక్తికి బదులుగా అట్లు చెల్లించుటచే చెల్లించిన మొత్తమును తిరిగి రాబట్టుకొనవచ్చును. పై ప్రకారము చెల్లించిన వారికి ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి తనఖా ఆస్తిపై పూర్వపు ఋణదాతకున్న హక్కులన్నియు సంక్రమించును. చెల్లించిన పైకము విషయమున ప్రత్యేకమగు ఎట్టి ఒప్పందముగాని లిఖితము గాని లేనప్పటికి, దానిని తనఖా ఆస్తి హామీపై తనఖా పెట్టిన వ్యక్తినుండి వసూలు చేసికొను హక్కు ఈ సిద్ధాంతమునుబట్టి సంక్రమించుచున్నది. ఓ. న.

ప్రతిపక్ష నాయకుడు: ప్రజాస్వామ్య పార్లమెంటరీ పద్ధతియందు సభలో అధిక సంఖ్యాబలముగల పార్టీ ప్రభుత్వాధికారమును చేపట్టును. ఇతర పార్టీలు ప్రతిపక్షములోనుండి ప్రభుత్వ చర్యలలోగల లోపములను పార్లమెంటుసభలో బహిరంగపరచుచు నిశితముగ విమర్శించుచుండును. పార్లమెంటులోగల ప్రతిపక్షముయొక్క ముఖ్య కర్తవ్యము ప్రభుత్వము నిరంకుశముగ ప్రవర్తించకుండునట్లు చూచుటయే. ఇంగ్లండులో ప్రస్తుతము పెద్ద పార్టీలు రెండే యున్నవి. అవి 1. కన్సర్వేటివ్ పార్టీ, 2. లేబర్ పార్టీ. ఈ రెండింటిలోఏదో యొకటి అధికారములో నుండును. రెండవ పార్టీ ప్రతిపక్షముగ వ్యవహరించును. ఇంగ్లండులో ప్రతిపక్షమునకు, పార్టీ నాయకునకు సభలో మంచి గౌరవము కలదు. ప్రతిపక్ష నాయకునకు ఇంగ్లండులో గౌరవవేతన మివ్వబడును. ఇండియాలో నింకను ప్రతిపక్ష మనునదొక నిస్పష్టరూపము దాల్చలేదు. ప్రభుత్వేతర పార్టీలలో అధిక సంఖ్యగల పార్టీయే ప్రతిపక్షమగును. నిర్దిష్ట సంఖ్యాబలము గల పార్టీయే ప్రతిపక్షముగ వ్యవహరించునని ఒక నియమము కలదు. దాని ననుసరించి సభాపతి ప్రతిపక్షముగా నొకపార్టీని గుర్తించును. అట్టి పార్టీ నాయకుడు సభలో ప్రతిపక్ష నాయకుడగును. భారతదేశమందు ప్రతిపక్ష నాయకునకు గౌరవ వేతనము చెల్లించుపద్ధతి లేదు. ఓ. న.

ప్రతి పరీక్ష (ప్రతివిచారణ): చూ. సాక్ష్య చట్టము.

ప్రతి ఫలము: ప్రతి ఒప్పందమునకును ప్రతిఫలము అవసరము. ప్రతిఫలమును ఒప్పందముల చట్టము ఈ విధముగ నిర్వచించినది: ఒకడు ఒక వాగ్దానము చేసిన అతని వాంఛపై ఆ వాగ్దానమును పొందినవాడుగాని, ఏ అన్య వ్యక్తిగాని దేనినైన చేసియున్నపుడు లేదా మానుకున్నపుడు, లేదా చేయుటకో మానుటకో వాగ్దానము చేసినపుడు అట్టి చేయుట లేక మానుట లేక వాగ్దానము ఆ మొదట చెప్పిన వాగ్దానమునకు 'ప్రతిఫల' మగును.

విలువగల ప్రతిఫలములేనిది సామాన్య ఒప్పందము అమలు జరుపబడదు. ఉదా: ఎట్టి ప్రతిఫలము లేకుండ ఒక వ్యక్తి ఇంకొకనికి మౌఖికముగనో లేదా వ్రాతమూలముగనో రూ. 100/- ఇచ్చుటకు ఒప్పుకొనును. ఈ వాగ్దానమును అమలు జరుపుటకు వీలులేదు. ఒక వ్యక్తి ఇంకొక వ్యక్తికి రూ. 100/- బాకీపడి, రూ. 75/- చెల్లించగ రెండవ వ్యక్తి పూర్తి పరిష్కారము క్రింద స్వీకరించెను. అయినప్పటికి ఆంగ్ల న్యాయమున రెండవ వ్యక్తి మొదటి వ్యక్తిపై చర్య జరిగించి మిగిలిన రూ. 25/- రాబట్టవచ్చును. ఏలన ఆ రూ. 25/- బాకీనీ వదలు కొందునను అతని వాగ్దానము ప్రతిఫల రహితమైనది గనుక, కాని మొదటి వ్యక్తి రూ. 75/- చెల్లించి దానితో కలిపి ఏదేని వస్తువును ఎంత చిన్నఖరీదుగలదైనను (ఉదా: ఒక చిల్లిగవ్వ) ఇచ్చిన, మిగిలిన రూ. 25/- బాకీని వదలుకొందునను వాగ్దానమునకు ప్రతిఫలముగా ఎంచబడి ఆ వాగ్దానము న్యాయరీత్యా చెల్లునదగును. ఒప్పందముల చట్టము క్రింద ఒప్పందమును రూపొందించుటకు ప్రతిఫల మవసరము గాని, దానిని వదలుకొనుటకు అవసరము లేదు. అందుచేత రూ. 25/- మిగులు బాకీని ప్రతిఫల రహితముగానే వదలుకొనవచ్చును.

ప్రతిఫలము విలువైనది, మంచిది అని రెండు విధములు. సన్నిహిత బంధువుల మధ్యనుండు సహజ ప్రేమాభిమానములను మంచి ప్రతిఫలమందురు. ఒప్పందమును చట్ట మంగీకరించుటకు విలువగల ప్రతిఫలమవసరము. భారత ఒప్పందముల చట్టముక్రిందసహజ ప్రేమాభిమానముమాత్రమే ప్రతి

ఫలముగాగల సన్నిహిత బంధువుల మధ్యగల ఒప్పందమును చట్ట మంగీకరించుటకు రిజిష్టరుచేసిన చాలును. విలువగల ప్రతిఫలము దానికి సంబంధించిన వాగ్దానముతో సరితూగ గలదిగా ఉండవలెనను నిబంధనలేదు. కాని కొంత విలువ గలదిగా ఉండవలెను. ఒక వ్యక్తి ఇంకొకని ప్రాణమును కాపాడినపిదప రక్షణ పొందిన వ్యక్తి రక్షకునికి రూ. 100/- ఇచ్చుటకు కృతజ్ఞత పూర్వకముగ వాగ్దానము చేసెనను కొందము. భారత న్యాయావళి ఇట్టి భూతకాలిక ప్రతిఫలమును యోగ్యమైనదిగా అంగీకరించినది. ఓ. న.

ప్రతివాది : నిర్దిష్ట పరిహారమును కోరుచు వాది ఎవరిపై దావా తెచ్చునో ఆ వ్యక్తిని 'ప్రతివాది' అందురు (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత). ప. బా. సు.

ప్రతివాది లిఖిత కథనము : వ్యాజ్యములోని వాది యొక్క ప్రత్యర్థిని 'ప్రతివాది' అని అందురు. వాదితన వాద పత్రము (ప్లెయింటు)లో ప్రతివాదిపై జేసిన ఆరోపణలను ప్రతివాది అంగీకరించినచో వ్యాజ్యము వాది పక్షమున తీర్పు చెప్పబడును. వాద పత్రములోని అరోపణలను ప్రతివాది అంగీకరింపనిచో, వాటికి జవాబు కోర్టులో చెప్పుకొనవలసి యుండును. ఆ జవాబును లిఖిత పూర్వకముగ దాఖలు చేయవలెను. ప్రతివాది దాఖలు చేసిన జవాబును లిఖిత కథనమందురు. వ్యాజ్య ప్రథమ వాయిదా రోజున గాని అంతకు పూర్వము గాని, లేదా కోర్టు అనుమతించు గడువు లోపుగా గాని కక్షిదారు తన వాదనను వివరించుతూ ప్రతివాద పత్రమును కోర్టులో దాఖలు చేయవచ్చును.

కక్షిదారు తన ప్రతివాద పత్రములో వ్యాజ్యము సమర్ధనీయముగాదని నిరూపించునట్టి, లేదా వ్యాజ్యము న్యాయ శాస్త్ర రీత్యా నిరర్థకమనిగాని చెల్లదగనిదనిగాని నిరూపించునట్టి అన్ని విషయములను వివరింపవలెను. మోసము కాలదోషము విముక్తి, చెల్లింపు, నిర్వహణ, ఇత్యాది ప్రతివాదనలను వాద ప్రతములో వెలువడని విషయములను, లేదా న్యాయ విరుద్ధమని నిరూపించు ఇతర విషయములను తన ప్రతివాద పత్రములో తెలుపవలెను. వాది సూచించిన ఆధారములు నిజము కావని కక్షిదారు తన ప్రతివాద పత్రమున స్థూలముగా నివేదించుట జాలదు. సత్యమని తాను అంగీకరించని ప్రతి విషయమును గూర్చి కక్షిదారు తన ప్రతివాదమును విస్పష్టముగా తెలియజేయవలెను. వాద పత్రములోని ఏ విషయమైనను సత్యదూరమని తన ప్రతివాదన సంగతిని ముఖావముగకాక స్పష్టముగాను, సూటిగాను తెలుపవలెను.

ఉదా: ప్రతివాదికి రూ 1000/- తాను ఋణము క్రింద ఒసగితినని వాద పత్రమున తెలియజేసిన వాదిచే సూచింపబడిన మొత్తము సరికాదని ప్రతివాది చెప్పిన చాలదు. ఆ మొత్తముగాని అందులో కొంత గాని తాను తీసుకొనలేదని విశద పరచవలెను. కొంత మొత్తమును తీసికొన్నచో అది ఋణముగానా, దానముగానా అను సంగతిని వివరింపవలెను. అనేక సందర్భములలో అభియోగము చేయబడినప్పుడు ఆ అభియోగము అందు తెల్పబడిన సందర్భములు నిజము కావని ప్రతివాది తెలియజేసిన చాలదు. ప్లెయింటులోని ప్రతి అభియోగమును విస్పష్టముగా ప్రతివాది తానెంతవరకు ఒప్పుకొనుచున్నాడో, ఖండించుచున్నాడో వివరించవలెను. ప్రతివాది తన లిఖిత కథనములో ప్లెయింటులోని అంశములను ఒప్పుకోనని తెలియజేసిననే తప్ప వాటిని అంగీకరించినట్లు కోర్టువారు భావింతురు. ప్రతివాది యోగ్యత లేని వ్యక్తి అయినచో అతని పక్షమున వ్యవహరించు సంరక్షకుడు కొన్ని విషయములను తాను అంగీకరించినట్లు తెలియపరచక పోయినను ఆ విషయములను ప్రత్యేకముగ రుజువు చేయవలసినదిగా కోర్టు తన వివేచనలో వాదిని కోరవచ్చును.

ముదరా : ధనమును రాబట్టే నిమిత్తము తేబడిన వ్యాజ్యములో ప్రతివాదికి వాదివల్ల ఏదేని నిర్ణీతమొత్తము రావలసిన దానిని కొన్ని పరిస్థితులలో ఆ వ్యాజ్యములోనే ముదరా కోరవచ్చును. అట్టి మొత్తము న్యాయానుసారముగా వాదివలన రాబట్టుకొన తగినదై యుండి, కోర్టుయొక్క ద్రవ్యాధికార పరిధి నతిక్రమించనదై యుండి ఉభయ వాదులున్న వాది వ్యాజ్యములో ఏ హోదాలో ఉన్నారో అదే హోదాలో ఆ మొత్తమునకు సంబంధించినంతవరకు యుండి యుండినట్లయిన, ప్రతివాది తాను ముదరా కోరే బాకీ యొక్క తప్సీళ్లను ఉదహరించుచు లిఖిత పత్రమును దాఖలు చేయవచ్చును. వాది కోరే మొత్తమునకును, ప్రతివాది కోరే ముదరాకును గల భేదమునకు మాత్రమే వాదికి డిక్రీ యొసగబడును.

ప్రతి వాది యొక్క లిఖిత పత్రము దాఖలయిన పిదప ముదరాకు సంబంధించిన విషయములకు జవాబు చెప్పుట తప్ప మరి ఏ వాదన పత్రమును కోర్టు అనుమతి లేనిదే వాది సమర్పించరాదు. కాని కోర్టు ఏ పార్టీనైనను లిఖిత పత్రములను నిర్ణీత కాలములో దాఖలు చేయమని కోరవచ్చును. ఏ పార్టీ అయినను అట్లు కోర్టు కోరిన ప్రకారము లిఖిత పత్రములను గడువులోగా సమర్పింపనప్పుడు అతనికి వ్యతిరేకముగ కోర్టు తీర్పు చెప్పవచ్చును, లేదా యుక్తమని తోచే ఉత్తరువు నేదైన ఒసగవచ్చును. ఓ. న.

ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము : చూ. సాక్ష్యచట్టము

ప్రత్యర్పణ : నేరారోపణకు గురియైన వ్యక్తి ఏ రాజ్యములో ఆ నేరము చేసెనో అచటనుండి పారిపోయి వేరు రాజ్యములో శరణార్థి కాగా అతనిని అచటి ప్రభుత్వము నేరముచేసినచోట క్షేత్రాధికారముగల ప్రభుత్వమునకు అప్పగించుట 'ప్రత్యర్పణ' అనబడును. ప్రభుత్వములు ప్రత్యర్పణ సౌకర్యములను ఉపసంధుల మూలమున పొందు చున్నవి. భారతదేశము పెక్కు మిత్రదేశములతో ప్రత్యర్పణ ఉపసంధులను చేసుకున్నది. ప్రత్యర్పణకు ప్రభుత్వము అనుమతించునట్టి నేరములు సహజముగ గురుతర నేరములై ఉండును. గృహదహనము, ఖూనీ, అక్రమ వినియోగము మొదలగునవి అట్టి నేరములకు ఉదాహరణములు. పెక్కు రాజ్యములు రాజకీయ స్వభావము గల నేరముల విషయమున ప్రత్యర్పణను ఆమోదించవు.

ప్రత్యర్పణ చేయుమనికోరు ప్రభుత్వముతో ప్రత్యేక ఉపసంధి ఉండినగాని దానికి నేరస్థులను మరియొక ప్రభుత్వము అప్పగించదు. ఇంగ్లీషు న్యాయావళిలో పారి పోయి వచ్చిన నేరస్థుని అతని ప్రభుత్వమునకు అప్పగించుటకు నిర్దిష్టమైన చట్టనిబంధనలు అవసరము. ప్రత్యర్పణను కోరు ప్రభుత్వము నేరమును వివరించి దానికి సంబంధించిన ప్రత్యేక ఉపసంధిని సూచించి, శరణార్థిచేసిన కార్యము ఆరోపణ చేయబడిన నేరము అగుచున్నదని చూపవలసి యుండును.

గ్రేట్ బ్రిటనులో ప్రత్యర్పణాధికారము 1870-73 చట్టములలో కలదు. శరణార్థి ఏ నేరము చేసినందుకై ప్రత్యర్పణ చేయబడినదో అట్టి నేరమునకు మాత్రమే అతనిని విచారణ చేయవలెను. సామాన్య నేరమువలెనే సాక్ష్యముపైననే శరణార్థిని శిక్షించవలెను. శరణార్థిని కోరు ప్రభుత్వము తన దౌత్య ప్రతినిధులద్వారా ఆ అన్య ప్రభుత్వమును సంబోధించి నేరస్థుని తనవశము చేసుకొనవలెను.

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ప్రత్యర్పణ ఫెడరల్ ప్రభుత్వ అధికారమునకు చెందియుండును. రాష్ట్రములకు దానితో సంబంధము లేదు. ప్రత్యర్పణకొరకు జరుగు ప్రక్రియా కలాపములలో కమీషనరు లేక జడ్జీ ఎదుట విచారణ జరుగును. ఆరోపితమైన నేరమును చేసినట్లు స్థిరపడినప్పుడు ముద్దాయి ప్రత్యర్పణ చేయబడును. ప్రత్యర్పణ ఉపసంధి అంతకు పూర్వము జరిగిన నేరములకుకూడ వర్తించును. అంతరాష్ట్రీ ప్రత్యర్పణ ఉపసంధివలన ఒక రాష్ట్రములో ఒకచర్య నేరము కానప్పటికిని ఆ చర్య ఇతర రాష్ట్రములో నేరమైనపుడు అచట తాము అప్పగించుమని కోరవచ్చును. అన్యాయముగ అప్పగింత చేయబడినపుడు హేబియస్ కార్పస్ అధిలేఖ ప్రక్రియద్వారా వ్యక్తిని విడుదల చేయించవచ్చును.

ఓ. న.

ప్రదత్త శాసనకరణము : 'ఉన్నత శాసనసభ, తనకు దత్తమై ఉన్న శాసనాధికారమును, ఇతర మండలికిగాని, శాఖకుగాని, వ్యక్తికిగాని అప్పగించలేదు' అను సిద్ధాంతమును ధర్మశాస్త్రవేత్తలు ప్రచారములోనికి తెచ్చిరి. అధికారము ఎవరివద్ద స్థిరపడినదో వారివద్దనే ఉండవలెను. శాసనాధికారమును పొందిన సభ తన అధికార బాధ్యతలను విస్మరించి ఇతర సంఘములకు అప్పగించలేదు. ఈ సిద్ధాంతమునకు వ్యతిరేకముగ తయారు చేయబడు చట్టములు. న్యాయ విరుద్ధమైనవిగ కోర్టు ప్రకటించవచ్చును. ఏలన, శాసనసభ తాను చేయకూడని కార్యమునుచేసి, తన అధికారమునకు భిన్నముగ ప్రవర్తించినది. ఈ సిద్ధాంతము బ్రిటిష్ రాజ్యాంగమునకు వర్తించదు. కాని యునైటెడ్ స్టేట్స్‌నందు పాటింపబడుచున్నది. భారతదేశమున కూడ ఈ సిద్ధాంతము వర్తించును.

అధికార విభజన సూత్రము : శాసన కరణము, కార్య నిర్వహణము, ఒకే యంత్రాంగమందు నిహితమైనచో వ్యక్తియొక్క స్వేచ్ఛ అంతమొందును. యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగమందు ప్రభుత్వాధికారములు మూడు శాఖలు క్రింద విభజించబడినవి : 1. కార్య నిర్వహణాధికారము, 2. శాసనాధికారము, 3. న్యాయ పాలనాధికారము. ఒక్కొక్క శాఖకు సంబంధించిన అధికారములు ప్రభుత్వాధికారులతో కూడిన ప్రత్యేక మండలులకు దత్తము చేయబడినవి. ఏ శాఖకు అప్పగించబడిన కర్తవ్యములు, అధికారములు ఆ శాఖయే ప్రత్యేకముగ ఇతర శాఖలతో జోక్యము లేకుండ నిర్వర్తించుట రాజ్యాంగము యొక్క ప్రధానమైన సూత్రముగ భావింపబడుచున్నది.

కూలీ పండితుడు నుడివినట్లు - 'వివిధ శాఖలకు వివిధ తరగతుల అధికారములు పంపిణీ చేయబడినవి ఈ శాఖ లన్నియు తమ అధికారములను ఒకే రాజ్యాంగము నుండి పొంది ఉండుటచే ఒక శాఖకు దత్తము చేయబడిన విధులతో ఇతర శాఖలు జోక్యము కలిగించుకొనరాదనునది రాజ్యాంగమునందే గర్భితమై ఉన్నది.

అందుచే కాంగ్రెసు తన శాసనాధికారములను తదితర ఏ అధికారికిని అప్పగించలేదు. ఆ విధముగనే కాంగ్రెసు నిర్వహణాధికార విధులతోగాని, న్యాయాధికార విధులతోగాని జోక్యము కలిగించుకొనుటకు ప్రయత్నించినచో, అట్టి కార్యము ప్రాథమిక న్యాయమును అతిక్రమించినట్లే అగును. ఈ సూత్రమే మిగిలిన రెండు శాఖల (కార్య నిర్వహణశాఖ, న్యాయశాఖ)కును వర్తించును'.

తనకు అప్పగించబడిన అధికారమును ఇతరులకు అప్పగించరాదు: ఈ సూత్రములపై కూడ శాసనకరణాధికార అప్పగింతకు వ్యతిరేక సిద్ధాంతము ఆధారపడి ఉన్నది. ఈ సూత్రము యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగమునకు వర్తింప జేయబడెను. రాజ్యాంగము ఒకటవ నిబంధన క్రింద ప్రదత్తము చేయబడిన అన్ని శాసనాధికారములు కాంగ్రెసునందే నిహితమై ఉండును. దీని క్రింద ఒక వాదమును అనుసరించి, శాసన సభ తన అధికారములను ప్రజల నుండి పొందినది గనుక, అట్టి అధికారమును తానే నిర్వహించవలెను గాని, ఇతరులకు అప్పగించలేదు.*

రాజ్యాంగముచే ఉంచబడిన విశ్వాసము, సూచిత నిషేధము: ఈ సూత్రమును కూలీ పండితుడిట్లు వివరించెను: 'శాసన సభ శాసనములను చేయు తన అధికారమును సామాన్యముగగాని, ప్రత్యేకముగగాని ఎట్టి ప్రభుత్వ శాఖకుగాని లేదా ఇతర అధికారమునకుగాని అప్పగించలేదు. ఇందుకు కారణము ఈ విశిష్టాధికారము కాంగ్రెసుకు దానియొక్క విజ్ఞానము, వివేచనము, దేశభక్తి పరాయణతలను గమనించి అప్పగించబడినది; ఇట్టి విశ్వాసమునకు పాత్రమైన కార్యమును తానే నిర్వహింపక ఇతరులకు అప్పగించుటకు పూనుకొనినచో, అది న్యాయ విరుద్ధముగ ప్రవర్తించినట్లే అగును.'

బేకర్ పండితుడు తన 'ప్రాథమిక న్యాయము'లో ఈ సిద్ధాంతమును ఇట్లు ప్రతిపాదించెను: 'ప్రాతినిధ్య ప్రభుత్వము ఎన్నుకొనబడు వ్యక్తులలో పన్నులను ఆమోదించుటకును, చట్టములను జారీ చేయుటకును, వలయు అధికారమును నిహిత పరచినది. ఈ అధికారము సివిల్ ప్రభుత్వమునకు సుపరిచితమగు అత్యంత ప్రధానముగను. పవిత్రముగను న్యాసతుల్యముగను భావించవలెను. ప్రజా ప్రతినిధులు కార్యనిర్వాహక న్యాయశాఖల లక్ష్యములను, అవసరములను ప్రజల యొక్క పన్ను చెల్లించు శక్తిని, ప్రజా సంక్షేమమును దృష్టియందుంచుకొని, విస్తృత వివేచనమును, బుద్ధి కుశలతను ప్రదర్శించవలసి ఉన్నది. దీనిని బట్టి శాసన సభయే తమ వివేచనమును ఉపయోగింప వలయునని స్పష్టపడుచున్నది.' శాసన సభ రాజ్యాంగము ద్వారా అప్పగించబడిన అధికారములను, విధులను పరిత్యజించి వానిని ఇతర పరిపాలనాంగమునకు గాని సంస్థకు గాని అప్పగించరాదు. తమను ఎన్నుకొనిన ప్రజలకు సహితము. అప్పగించుటకు వీలులేదు.

కాని ఇట్టి అధికార పరిత్యాగ నిషేధము కచ్చితముగను, ప్రధానముగను శాసన సంబంధమగు బాధ్యతలకే వర్తించును. శాసన సభ తన ఉద్దేశమును ప్రకటించి, ప్రాథమిక ప్రమాణములను సమకూర్చిన పిదప, వివరములను పూరించు అధికారమును అప్పగించుటకు నిషేధము లేదు.

భారత సుప్రీమ్ కోర్టునందలి అధిక సంఖ్యాక న్యాయమూర్తులు 'ఢిల్లీ న్యాయముల చట్టము'నకు సంబంధించిన కేసులో 'కార్యనిర్వహణాధికారము' నిర్దిష్టముగ వివరింపబడి, శాసన కరణము, న్యాయాధికరణములకు అట్టి వివరణ లేకుండుటచే అధికార విభజన సిద్ధాంతము మన రాజ్యాంగమునకు దిగుమతి చేయబడలే' దని అభిప్రాయపడిరి. ఆంగ్ల పార్లమెంటరీ పద్ధతి ప్రభుత్వమున నిర్వాహకాధిపతికి, సహాయ, సలహాలను ఒసంగుటకు మంత్రుల సంఘము నియమింపబడినట్లు, భారత రాజ్యాంగమున మంత్రి మండలి విధానమును ప్రవేశపెట్టుట ద్వారా అధికార విభజన సిద్ధాంతమునకు మరియొక అపవాదము కల్పించబడినది.

ఇది గాక, 'తనకు అప్పగించబడిన అధికారమును ఇతరులకు అప్పగించరాదు' అనుసూత్రము భారత రాజ్యాంగమునకు వర్తించదని సుప్రీమ్ కోర్టు తలచెను. ఏలన యూనియను యొక్కయు, రాష్ట్రముల యొక్కయు శాసనసభలయందు అధికారములు అప్పగించబడలేదనియు, రాజ్యాంగమందు విధించబడిన పరిమితులకు. లోబడి అవి సర్వసత్తాక శాసన మండలులని కూడ అభిప్రాయపడిరి. కాని, సుప్రీమ్ కోర్టునందలి అధిక సంఖ్యాక న్యాయమూర్తులు శాసనాధికార అప్పగింతను వ్యతిరేకించు సిద్ధాంతమును సమర్థించు మూడవ సూత్రముతో ఏకీభవించిరి. ప్రాతినిధ్య ప్రజా స్వామ్యమున కది మూలమగుటచే పైసూత్రము భారత రాజ్యాంగముచే నెలకొల్పబడిన శాసన సభలకు వర్తించునని అభిప్రాయపడిరి. అనగా శాసన సభలు తమ విధులను పరిత్యజించి, తమ ప్రాథమిక విధులను నిర్వర్తించుటకై సమాంతర శాసన సభలను ఏర్పాటు చేయుటకు వీలులేదు. చట్టమునకు సంబంధించిన శాసన విధానమును నిర్ణయించుట, శాసన నిర్మాణాధికారమునకు ఆయువు పట్టు; దానిని అన్య సంస్థలకు అప్పగించుటకు వీలులేదని స్పష్టపరచిరి. అప్రధాన అధికారములను శాసన విధానమునకు అనుగుణముగా ఉపయోగించుటకు ఇతరులకు అప్పగించుట ఈ

*హెమ్టన్ అండ్ కో X యునైటెడ్ స్టేట్స్ అను వ్యాజ్యము తీర్పులో సుప్రీమ్ కోర్టు ఇట్లు చెప్పెను: 'రాజ్యాంగము ప్రభుత్వాధికారములను మూడు శాఖల క్రింద విభజించినది. అట్టి విభజనను అమలు జరుపుటలో కాంగ్రెసు తనకు దత్తము చేయబడిన శాసనాధికారమును అధ్యక్షునకు లేదా న్యాయశాఖకు అప్పగించినచో జాతీయ ప్రాథమిక న్యాయమును భంగపరచినట్లే అగును.

సిద్ధాంతమునకు భంగకారి కాదు. 'పార్లమెంటు శాసనములు చేయవచ్చును.' 'పార్లమెంటు శాసనముల ద్వారా ఏర్పాటు చేయువచ్చును.' అను వాక్యములు రాజ్యాంగమున పలు చోట్ల వాడబడి ఉండుట దీనికి తార్కాణము.

శాసన సభచే అప్పగింపబడుటకు వీలు లేని విధులు : అధికారమును అప్పగించుటకు అప్పగించబడిన సంస్థపై శాసన సభకు నియంత్రణాధికారము కలదా, అనునది గాక, అప్పగించబడిన అధికారము ప్రధాన శాసన విధియా, కాదా అనునది గీటురాయి. శాసన నిర్మాణము శాసనమును రద్దు చేయుట, శాసనములను సవరించుట, ప్రధాన శాసన విధులగుటచే వీనిని అన్యులకు అప్పగించ వీలులేదు.

అప్పగించుటకు వీలగు విధులు: 1. శాసన సభ కార్యనిర్వాహక మండలికి, దాని విచక్షణ నుపయోగించి అమలులో ఉన్న శాసనములను, వాని మూల సూత్రములకు హాని లేని తగు మార్పులతో నూతన ప్రాంతములకు వర్తింపజేయుటకు అధికారమును ప్రసాదించవచ్చును; 2. శాసన విధిని వివరణ నొనర్చు నియమములు జేయు అధికారమును అప్పగించవచ్చును; 3. శాసన సభ కార్యనిర్వాహక శాఖకు, ఒక శాసనమును సంపూర్ణముగ గాని, లేదా కొంత మేరకుగాని నిర్దిష్ట నూతన ప్రాంతమునకు అట్లువర్తింపజేయు అధికారమును అప్పగించవచ్చును. కాని వర్తింప జేయుటలో శాసనము యొక్క విధానమును మార్పు కలిగించు రీతిగ విచక్షణను ఉపయోగించు అధికారమును నిర్వాహక శాఖకు అప్పగించలేదు; 4. శాసన సభ, శాసనకరణమున రాబోవు – అన్ని సంఘటనలను ఊహించి వానికి తగు ఏర్పాట్లను చేయుట దుర్లభము. కనుకనే విధానమును నిర్ణయించి వేరు వేరు పరిస్థితులలో అనుసరించదగు మార్గములను నిర్ణయించు అధికారమును తగిన ఉద్యోగికి వదలుటలో శాసనాధికారమును అప్పగించినట్లు కాదు; 5. శాసనము యొక్క విధానమును, ప్రమాణములను, నిర్ణయించిన పిదప శాసన సభ తదధీన, అనుబంధ విషయములను ఇతర అధికారికి అప్పగించవచ్చును. శాసనము యొక్క లక్ష్యమును సాధించుటకు అవసరమగు సహాయక అధికారముగ అది పరిగణింపబడును; 6 ఒక శాసనము యొక్క ప్రవృత్తి కాలమును పొడిగించు అధికారమును అప్పగించ వచ్చును; 7. శాసనమును అమలు పరచుటకు అవసరమగు నిబంధనలను తయారుచేయు అధికారమును అప్పగించవచ్చును, కాని అవి అమలులోనికి రాక పూర్వము పార్లమెంటు ఎదుట ఉంచబడవలెనని, పార్లమెంటుకు వాటిని సవరించు, మార్పుచేయు, లేదా రద్దుచేయు అవకాశము ఉండవలెనని పార్లమెంటు సాధారణముగ కోరుచుండును; 8. శాసన నిబంధనలను అమలు జరుపుటలో కలుగు ఆటంకములను తొలగించు అధికారమును అప్పగించవచ్చును. ఓ. న.

ప్రధాన పరీక్ష: చూ. సాక్ష్య చట్టము.

ప్రపంచ ఆరోగ్య సంస్థ: ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క ప్రత్యేక యోగ్యతగల ఏజెన్సీ. దీని ప్రధాన కార్యస్థానము జెనీవాలో కలదు. ఇది ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క ఇతర ప్రాంతీయ ఏజెన్సీలకును తదితర అంగములకును సన్నిహితముగనుండి సహకారము నొసగుచుండును. ఈ సంస్థయొక్క ప్రధానోద్దేశము ప్రపంచ ప్రజలందరి యొక్క ఆరోగ్యము సాధ్యమైనంత అత్యంత ఉచ్చస్థానము నందుకొను అవకాశము కొరకు కృషి చేయుట. ఈ సంస్థ యొక్క సంవిధానము 1946 జూలై 22 న న్యూయార్కు నగరమందు 61 దేశములచే అంగీకరింపబడెను. అది 1948 ఏప్రిల్‌లో అమలులోనికి వచ్చినది. సంవిధానముక్రింద సభ్య దేశములకు సంస్థనుండి ఉపసంహరించుకొనుటకు అవకాశము కల్పించబడలేదు. సంవిధాన నిబంధనలు 66, 67 ల క్రింద ప్రతి సభ్యదేశములోను ఈ సంస్థ యొక్క ఉద్దేశములను నిర్వహించుటకును రాజ్యాంగమందే ఏర్పరచిన విధులను అమలు జరుపుటకు అవసరమైన అధికార హోదా ను,విశేషాధికారములను, రక్షణలను ఈ సంస్థ అనుభవించగలదు.

సంస్థయొక్క అంగములు : 1. ప్రపంచ ఆరోగ్యసభ – ప్రతిసభ్య దేశమునుండియు ముగ్గురకు మించని ప్రతినిధులు ఈ సభ యొక్క ప్రతి వార్షిక సమావేశములకు వత్తురు. ఈ సభలోని తీర్మానములు అధికసంఖ్యాక వోటుపై నిర్ణయింపబడును. కాని ముఖ్య విషయములలో మాత్రము 2/3 వంతు సభ్యులు వోటు చేయవలెను; 2. కార్య నిర్వాహక మండలిలో 18 మంది సభ్యులు ఆరోగ్య సభచే ఎన్ను కొనబడినవారు ఉందురు వీరు కనీసము సంవత్సరముకు రెండుసార్లు అయినను సమావేశము కావలెను; 3. డైరెక్టరు - జనరలు యాజమాన్యమున ఒక సచివాలయము, 4. ఇతర వివిధ కమిటీలు, ప్రాంతీయ కమిటీలు.

ఈ సంస్థ సంవిధానమునందలి ప్రస్తావన వ్యక్తుల యొక్క ఆరోగ్య విషయమునకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యత ఒసగుచున్నది. ఆరోగ్యమనగా సంపూర్ణ శారీరక, మానసిక, సాంఘిక క్షేమములను కలిగియుండు స్థితి. అనారోగ్య దౌర్బల్యములు లేకపోవుట మాత్రమే ఆరోగ్యముకాదు. శాంతి, సురక్షితత్వములు పొంద గలుగుటకు ప్రజలందరి ఆరోగ్యమే ముఖ్య ప్రాతిపదిక అయిఉన్నది. ఇందుకు

వ్యక్తుల యొక్కయు, రాజ్యముల యొక్కయు, పూర్తి సహకారము అవసరము. సంపూర్ణమైన ఆరోగ్యమును పొందునట్లు చేయుటకు వైద్య, మనస్తత్వ సంబంధ, తదితరములైన జ్ఞానములను ప్రజలందరి ఉపయోగార్థము విస్తరింపజేయుట ముఖ్యావశ్యకమై యున్నది.

ఈ సంస్థ అంతర్జాతీయ ఆరోగ్య కార్యక్రమములలో సమన్వయ పరచునట్టి పాత్రను నిర్వహించును. ఆరోగ్య శాఖలకు పుష్టిని చేకూర్చుటలో ప్రభుత్వములకు సహాయము చేయును. ఇందుకొరకు సముచిత సాంకేతిక సహాయమును ప్రభుత్వముల కోరికపై లేదా అంగీకృతితో సమకూర్చును.

అన్ని రాజ్యములు ఈ సంస్థలో సభ్యులుగ చేరవచ్చును. నిబంధన 61 క్రింద సభ్య దేశములు ఆయా దేశముల యందలి ప్రజల ఆరోగ్య అభివృద్ధికి తాము తీసికొన్న చర్యలను అందు సాధించిన పురోభివృద్ధిని తెల్పు నివేదికలను ప్రతి సంవత్సరము పంపుచుండవలెను. వెం. రా.

ప్రపంచ వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధి సంస్థ: ఉట్రెక్ట్ (1878) లో జరిగిన అంతర్జాతీయ వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ సమావేశము, వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ ఉద్యోగ వర్గములలో ప్రపంచ విస్తృత సహకార సౌకర్యములను కలుగజేయుటకుగాను ఒక సంస్థను స్థాపించుటకు ఆమోదించినది. ఆ సంస్థ తదుపరి అనగా 1951 ఏప్రిల్ నాలుగవ తేదీన తమ కార్యకలాపమును సాధన సంపత్తులను, విధులను ప్రపంచ వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధి సంస్థ పరము జేసినది.

సంస్థయొక్క ముఖ్యోద్దేశము: వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ పరిశీలనలు జరుపుటకొరకు, వివిధ వేధశాలలను స్థాపించుటకు ప్రపంచ విస్తృత సహకార సౌకర్యమును కలుగజేయుటకు ఈ సంస్థ పనిచేయును. దీనివల్ల ఈ వేధశాలలు ఒకదానితో నింకొకటి సంబంధమును కలిగియుండి, వాతావరణ సమాచారమును అతిత్వరితగతి సేకరించుటకు, వినిమయము జేయుటకు తోడ్పడును. ఇదిగాక వాతావరణ శాస్త్రమును వాయుయాన, నౌకాయాన, వ్యావసాయిక, తదితర కార్యకలాపములకు వర్తింపచేయుటలో ఎక్కువ తోడ్పడును.

సంస్థ ముఖ్యాంగములు : 1. ప్రపంచ వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ కాంగ్రెసు - ఇందులో అన్ని సభ్య రాజ్యముల యొక్క ప్రతినిధులు ఉందురు. కార్యనిర్వాహక కమిటీలో సంస్థయొక్క అధ్యక్షుడు, ఉపాధ్యక్షులు, ప్రాంతీయ సంఘముల అధ్యక్షులును, వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధి ఉద్యోగ వర్గముల నిర్దేశకులును సభ్యులుగ నుందురు. కార్య నిర్వాహక సమితి కనీసము సంవత్సరమున కొకసారియైన సమావేశమగును. ప్రతి మెంబరుకు ఒకవోటు కలదు. సచివాలయ అధిపతియగు సెక్రటరీ జనరలును కాంగ్రెసు నియమించును. సెక్రటరీ జనరలు, వివిధ సాంకేతిక కమీషన్లు ప్రాంతీయ సంఘములను ఏర్పాటు చేయును. ఇవి వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ పరిశీలనల యొక్క పురోగమనమును గమనించుచుండును.

1951 లో ఈ సంస్థ ఐక్యరాజ్యసమితితో సంబంధ మేర్పరచుకొనెను. అందునుబట్టి ఐక్యరాజ్యసమితి యొక్క ప్రత్యేక యోగ్యత గల ఏజెన్సీలతో అనుసంధాన మేర్పడినది. ముఖ్యముగ అంతర్జాతీయ వ్యవహార వాయుయాన సంస్థయును, అంతర్జాతీయ టెలీ కమ్యూనికేషన్సు సంఘములతో ఎక్కువ సంబంధమేర్పడెను.

ప్రపంచ వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ కార్యకలాపములను సమన్వయపరచుటకును, ప్రమాణీకరించుటకును, అభివృద్ధి పరచుటకును, దేశములమధ్య వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధ సమాచారము సమర్థవంతముగ వినిమయ పరచుటకును, సభ్య రాజ్యములు ఒప్పుకున్నవని 1947 సంవిధాన ప్రస్తావనలో వివరించబడినది. ఎనిమిదవ నిబంధనక్రింద కాంగ్రెసు చేసిన తీర్పులు సభ్యుల నందరిని బద్ధపరచును. కాని ఏ సభ్యునకైనను కాంగ్రెసుచే ఆమోదింపబడిన తీర్మానములోనున్న కొన్ని నిబంధనలు అమలు జరుపుటకవకాశము నొసగనట్టివిగా కనబడిన, అట్టి సభ్యుడు సంస్థయొక్క సెక్రటరీ జనరలునకు ఈ తీర్మానములను అమలు జరుపకపోవుట తాత్కాలికమైనదో లేక అంతిమ నిర్ణయమో తెలియపరచుచు, వాటికి కారణములు కూడ విశదపర్చవలెనని కోరవచ్చును. ఈ సంస్థయొక్క వ్యయము ఇందలి సభ్యులమధ్య కాంగ్రెసుచే నియమింపబడిన వాటాలుగ పంచబడును. ముప్పదవ నిబంధనక్రింద ఏ సభ్యుడైనను పన్నెండు మాసముల గడువుతో లిఖిత పూర్వకమైన నోటీసు సంస్థయొక్క సెక్రటరీ జనరలుకు ఇచ్చి సంస్థనుండి సభ్యత్వమును ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. నిబంధన ముప్పది ఒకటిక్రింద ఏ సభ్యుడైనను, ఆర్థిక బాధ్యతలను నెరవేర్చుటలో లోపముచేసినను, లేదా ఇతర విధులను నిర్వహించుటలో తప్పిపోయినను, కాంగ్రెసు సభ్య తీర్మానము మూలముగ, తాత్కాలికముగ సభ్యత్వమునుండి తొలగించుచూ, తన విధులను యథావిధిగ నెరవేర్చు వరకు, ఆ సభ్యునికి గల హక్కులను అమలుపర్చుకొనుటకు గాని, విశేషాధికారములను అనుభవించుటకుగాని అవకాశము లేకుండ చేయును. వెం. రా.

ప్రపీడనము: చూ. బలవంతము

ప్రభుత్వ అభియోక్త: చూ. ప్రాసిక్యూటర్

ప్రమాణము : దేవుని ఉద్దేశించి లేదా పవిత్రమైనదిగ భావించే మత గ్రంథ నామోచ్చారణతో చేయు శపథమును 'ప్రమాణ' మందురు. సత్యమును వచించుటకు బాధ్యతను వహించి లేదా భావిలో ఏదేని పనిని చేయుదునని వాగ్దానము చేసి ప్రమాణమును అతిక్రమించిన ఎడల తాను దేవుని ఆగ్రహమునకు గురియగుదునుగాక అని ఒక వ్యక్తి చేయు గంభీర శపథమే ప్రమాణము.

తథ్యాంశములను ధ్రువపరుచు ప్రమాణములు ప్రమాణ వాఙ్మూలములయందును కోర్టులో సాక్ష్య మొసగుటకు నాందిగను ప్రయుక్తమగును. వాగ్దాన విషయక ప్రమాణములు భక్తి విశ్వాస ప్రకటనము, జాతీయీకరణము మొదలగు వాని యందు ప్రయుక్త మగును.

సాక్ష్యచట్టము క్రింద ఏ కార్యకలాపమందైననూ, మౌఖిక సాక్ష్యము ప్రమాణ పూర్వకముగనే ఇవ్వవలెను. ఒక వ్యక్తికి మత సంబంధమైన నమ్మకము లేనప్పుడు లేదా ప్రమాణముచేయుట అతని మత సంబంధమైన నమ్మకములకు వ్యతిరేకమయినప్పుడు అతడు ప్రమాణము చేయుటకు అభ్యంతరము చెప్పవచ్చును. అట్టి వ్యక్తి ప్రమాణమునకు ప్రత్యామ్నాయముగ నియత రూపములో పవిత్రమైన ధ్రువీకరణమును చేయవచ్చును; ప్రస్తుతము ఇంగ్లండులో 1888 చట్టము క్రింద అత్యధికసంఖ్య గల సాక్షులు క్రైస్తవ మత గ్రంథమగు బైబిలు ప్రతిని హస్తమందుంచుకుని సర్వశక్తి సంపన్నుడైన దేవునిపై ప్రమాణము చేయుదురు. యూదులు 'పెంటాటూచ్' ప్రతిపై ప్రమాణము చేయుదురు. స్కాట్‌లాండ్‌లో సాక్షి చేయి పైకెత్తి ప్రమాణము చేయును. ఓ. న.

ప్రమాణ వాఙ్మూలము (శ థ [illegible] ము): ప్రమాణముచేసి లిఖిత పూర్వకముగ అంశముల వివరణమును తెలియ పరుచుట 'ప్రమాణ వాఙ్మూలము' (అఫిడవిట్) అనబడును. ఇట్టి ప్రమాణ వాఙ్మూలములకు మేజిస్ట్రేట్లు, లేదా అట్టి ప్రమాణ వాఙ్మూలములు తీసికొనుటకు అధికారము గల ఇతర వ్యక్తుల ఎదుట ఇవ్వవలెను. అట్టి వాఙ్మూలము ఇందుకు అధికారము గలిగిన వ్యక్తుల ఎదుట ప్రమాణముచేసి తథ్యాంశములు వివరముగ వ్రాసి అవి తనకు స్వయముగ తెలిసినవయినట్లును, వాటిని నిజమని తాను నమ్ముచున్నట్లును లిఖితమునందు విశదపరచి సంతకము చేయవలెను. అట్టి లిఖితముపై ఆ అధికారి, పై అంశములు తన ఎదుట ప్రమాణము చేసి, వ్రాసి, ఒప్పుకున్నటుల ధ్రువపరచి సంతకము చేయవలెను.

అఫిడవిట్ అను పదము పురాతన లాటిను రూపము నుండి ఉత్పన్నమైనది. సాధారణముగ ఇట్టి ప్రమాణ పత్రములు వ్యాజ్యములందు ఉపయోగింపబడుచున్నవి. ఒక వ్యక్తి సత్యము తనకు తెలిసియుండియు బుద్ధి పూర్వకముగ అన్మృత కథనమును ప్రమాణముచేసి వాఙ్మూలము నిచ్చిన అతడు అనృత సాక్ష్యము ఒసగినందుకు శిక్షాపాత్రుడగును. న్యాయస్థానమందు విచారణలో మౌఖిక సాక్ష్యమునకు బదులుగా ప్రమాణ పత్రములను కొన్ని సందర్భములలో వాడుదురు. ముఖ్యముగ వ్యాజ్యకాలీన అభ్యర్థనలలో వీటిని వాడుదురు. ఒక్కొక్కప్పుడు సాక్ష్యమునంతను ప్రమాణ పత్రముల ద్వారా తీసికొనుట కలదు. ఓ. న.

ప్రమాణీకరించుట : ప్రమాణీకరింపబడుట అనగా దస్తావేజుపై కనీసము ఇద్దరు సాక్షులు సాక్షి సంతకములు చేయుట. అట్టి సాక్షులు దస్తావేజును వ్రాయించి ఇచ్చెడి వ్యక్తి దస్తావేజుపై సంతకమును చేయునపుడు లేదా నిశానీదారు అతని వేలిముద్రను అద్దునపుడు చూచి ఉండవలెను- లేదా పత్రమును వ్రాయించి ఇచ్చెడి వ్యక్తి యొక్క ఆదేశముపై అతని సమక్షమున అతనికై మరియొకరు దానిపై సంతకము చేయుచుండగ చూచి యుండవలెను. లేదా పత్రము వ్రాయించి ఇచ్చెడి వ్యక్తి తను స్వయముగ సంతకము చేసినట్లును, లేదా తన ఆదేశముపై మరియొకరు తనకై సంతకము చేసినట్లును అతనికి చెప్పి ఉండవలెను.

సాక్షులలో ప్రతి ఒకరును పత్రము వ్రాయించి ఇచ్చిన వాని సమక్షములో సంతకము చేయవలెను; కాని ఇద్దరు సాక్షులు ఒకే సమయమున హాజరయి ఉండ నవసరము లేదు. బి. శి. రా.

ప్రమాదము : చూ. దుర్ఘటన-పు. 364

ప్రయాణ అనుజ్ఞ : (పాస్‌పోర్ట్) విదేశయాత్రకు ప్రభుత్వము అనుజ్ఞ నొసగుచు ఒసగెడి రక్షణ హామీని 'పాస్‌పోర్ట్' అందురు. యాత్రీకుని స్వదేశము నందలి అధికృత పదాధికారిచే ఈ ప్రయాణ అనుజ్ఞపత్రము ఒసగబడును. అందు ఏ యాత్రికుడు ఏ దేశము పోబోవుచున్నాడో నిర్దేశింపబడును. ప్రయాణ అనుజ్ఞపత్రముకొరకు అభ్యర్థించు వ్యక్తి అందుకు నిర్దిష్టమైన ఫారములో ఉన్న ప్రకటనపై సంతకము చేయవలెను. ఇంతేగాక యాత్రికుడు ప్రయాణ అనుజ్ఞపత్రమును పొందుటకు తగిన అర్హతగలిగి యున్నట్లు ఒక పార్లమెంటుసభ్యుడు, బారిష్టరు, సొలిసిటరు, క్లెర్జిమన్, డాక్టరు, బ్యాంకు అధికారి, ఉన్నత ప్రభుత్వాధికారి యొద్ద తీసుకొనిన ప్రమాణపత్రమును తనయొక్క ఛాయా చిత్రములను రెండింటిని అభ్యర్థన ఫారములో కోరబడిన ఇతర పత్రములను దాఖలు చేయవలెను.

నౌకా, సైన్య, వాయుబలములకు చెందినవారియొక్క ప్రకటనలు వారి కమాండింగు ఆఫీసరుచే ధ్రువపర్చబడును.

ఇంగ్లండులో విదేశ వ్యవహారశాఖ ప్రయాణ అనుజ్ఞ పత్రములు బ్రిటిష్ పౌరులకు వారి భార్యలకు లేదా బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యము, డొమినియనులు, కాలనీలు, ఇండియా లేక బర్మాలలో పౌరత్వముకల బ్రిటిష్‌వారికి ఇవ్వబడును. అభ్యర్థి డొమినియన్లలో దేశీయాకరణముచే పౌరత్వము పొందిన వ్యక్తి అయిన అతనికి సంబంధించిన రాజ్యము యొక్క హైకమీషనరు యొక్క లేక ఏజెంట్ - జనరల్ యొక్క సిపారసు అవసరములేదుకాని, కాలనీలలో దేశీయాకరణము చేయబడిన వ్యక్తి లేక కాలనీల నివాసికి కొలోనియల్ ఆఫీసుయొక్క సిపారసులేఖ అవసరము. ప్రయాణ అనుజ్ఞపత్రమునందు పేర్కొనబడిన దేశములకు మాత్రమే ఆ అనుజ్ఞ వర్తించును. విదేశ ప్రయాణ అనుజ్ఞ పత్రములు జారీఅయిన తేదీ లగాయితు ఐదేండ్లవరకు అమలునందుండును. అవసరమైనచో మరియొక ఐదేండ్ల కాలము అమలునందుండునట్లు వ్యవధి పొడిగింపవచ్చును. కాని, మొత్తము పదేండ్ల తర్వాత పాస్‌పోర్ట్ చెల్లదు.

భారతదేశమందు ప్రయాణ అనుజ్ఞపత్రముల నిచ్చుటకు ప్రత్యేక ప్రక్రియ గలదు. ఓ. న.

ప్రయాణపత్రము : చూ. విసా

ప్రరిక్థము (వసీయుతీరిక్థము): అనగా వీలునామా ద్వారా ఆస్తిని దఖలు పరచుట. ప్రతి అర్హత గల వ్యక్తియు వీలునామా ద్వారా ఆస్తిని దఖలు పరచ వచ్చును. ఒక వ్యక్తి దాన పూర్వకముగ ఇతరుల కివ్వగల ఆస్తిని వీలునామా ద్వారా ప్రరిక్థముగ ఒసగ వచ్చును. ప్రరిక్థ ఆస్తి వీలునామా కర్త మృతి నొందిన తర్వాతనే దఖలు పడును.

హిందూ సమష్టికుటుంబమునకు చెందిన వ్యక్తి కుటుంబ ఆస్తియందు తనకున్న వాటాను వీలునామా వ్రాసి ఇతరులకు చెంద చేయుటకు వీలులేదు. కాని, హిందూ వారసత్వ చట్టము (1956) అమలులోనికి వచ్చిన పిదప సమష్టి కుటుంబ ఆస్తియందు గల తన అవిభక్త వాటాను వీలునామా వ్రాసి ఇతరులకు చెందచేయవచ్చును. అయినప్పటికి తన భార్య యొక్కగాని, అట్టి ఆస్తినుండి మనోవర్తిని పొందగల వ్యక్తుల యొక్క గాని హక్కులకు లోబడియే అట్టి వీలునామా చెల్లగలదు. అట్టి ఒక వ్యక్తికి తన స్వార్జితపు ఆస్తులపై సంపూర్ణాధికారములు కలవు, అట్టి ఆస్తులను అతడు వీలునామా ద్వారా ఇతరులకు చెంద చేయవచ్చును.

ప్రాప్త వయస్కుడై మతిస్థిమితముగల వాడైన ప్రతి వ్యక్తియు వీలునామాను వ్రాయ వచ్చును. వీలునామా ద్వారా ఆస్తులను ఏ వ్యక్తికైనను దఖలు పరచ వచ్చును. అనగా అవయస్కునికైనను, మతి స్థిమితము లేని వానికైనను, సంస్థలకుగాని, ధర్మాదాయ దేవాదాయములు, దేవతా విగ్రహములు మొదలగు వానికిగాని దఖలు పరచ వచ్చును. ప్రరిక్థమును పొందు వ్యక్తి వీలునామా కర్త చనిపోవుకాలమునకు సజీవుడైయుండ వలెను, అనగా వీలుకర్త చనిపోవుకాలము నాటికి అస్తిత్వమున లేని వ్యక్తులు ప్రరిక్థమును పొందలేరు. ఇట్టి నియమము హిందువులకే పరిమితమై ఉండెను. ఇతరులకు ఆస్తి పరివర్తన చట్టము క్రింద వీలుకర్త చనిపోవు నాటికి జన్మించని వ్యక్తులకు కూడ ప్రరిక్థము చేకూర్చుటకు అవకాశము కలదు.

ఆస్తి పరివర్తన చట్టము సెక్షను 13 నుండి 16 వరకు అట్టి అవకాశము అన్తరణల విషయములో నుండెడిది. ఇదే అవకాశము వీలునామాకు కూడ వర్తించును. ఆదిలో ఆస్తి పరివర్తన చట్టమునగల ఈ సెక్షనులు హిందువులకు వర్తించలేదు. తదుపరి మూడు చట్టముల ద్వారా [అనగా హిందూ పరివర్తనలు, ప్రరిక్థముల చట్టము 1914; హిందూ ఆస్తుల అన్యాక్రాంతముల చట్టము-1916; హిందూ పరివర్తనలు, ప్రరిక్థములు (మద్రాసు నగరము) చట్టము-1921] ద్వారా ఇట్టి అవకాశము కొంతవరకు హిందువులకు కూడ కల్పించబడెను. వీటిని బట్టి హిందువులకు ఆస్తి పరివర్తన చట్టము-1882 రెండవ ప్రకరణమునందు గల నిబంధనలకు లోబడి వీలునామాకర్త చనిపోవు నాటికి జన్మించని వ్యక్తులకు కూడ ప్రరిక్థము నొసగగల అవకాశము కలిగెను. అనంతరము ఆస్తి పరివర్తన చట్ట సవరణ-1929 ద్వారా ఆ చట్టము యొక్క రెండవ ప్రకరణము హిందువులకు కూడ వర్తింపజేయబడెను. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము యొక్క 13 నుండి 16 సెక్షనుల నిబంధనలే భారత వారసత్వ చట్టము 1925 యొక్క 113 నుండి 116 వరకు గల సెక్షనులలోను కలవు. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము దానములకును, భారత వారసత్వ చట్టము ప్రరిక్థములకును వర్తించును. పై చట్టములందుగల నాలుగు సెక్షనులలోను దానములుగాని, ప్రరిక్థముగాని ఎట్లు చేయ నగునో వ్యక్త పరచబడినది. వీటికి సంబంధించిన నింబంధనలలో ముఖ్యమైనవి క్రింద పొందుపరచబడినవి:

1. వీలుకర్త చనిపోవునాటికి జన్మించని వ్యక్తికి చెందునట్లు ప్రరిక్థము చేయునపుడు అదే ఆస్తిని అప్పటికి సజీవుడై యున్న వ్యక్తి కెవరికైనను ఆ మరణానుభవ హక్కుతో యొసగవలెను. ఈ పూర్వవర్తి ప్రరిక్థము పోగా శేషించిన యావత్తు హక్కును అప్పటికి జన్మించని వ్యక్తికి ఒసగవచ్చును. ఉదా : ఒకడు తన ఆస్తులను తన

కుమారునికి అతని జీవిత కాలము అనుభవించుటకును, అనంతరము తన కుమారుని బిడ్డలకు సంపూర్ణముగ దఖలు పడునట్లును వీలునామా వ్రాయును. వీలుకర్త చనిపోవు కాలమునకు అతని మనుమలు జన్మించలేదు. అయినప్పటికి తన కుమారుని జీవితానంతరము తన మనుమలకు సంపూర్ణముగ చెందునట్లు ప్రరిక్థ మొనర్చెను. కనుక పైనియమ మునకనుసరించి అది చెల్లును.

2. ఆ వీలుకర్త చనిపోవునప్పటికి జన్మించక పోయినను ప్రరిక్థగ్రాహి పూర్వవర్తి ప్రరిక్థము ముగియునాటికి జన్మించిననే అతనికి ఒసగబడిన ప్రరిక్థము సార్థకమగును కాని అది అతడు జన్మించిన వెంటనే స్వాధీనానుభవము లోనికి రానవసరములేదు. వీలుకర్త ఆ ఆస్తియందు హక్కు నిహితమగు కాలమును కొంతవరకు వాయిదా వేయ వచ్చును. ఎంతవరకిట్లు చేయవచ్చుననగా ఆ ప్రరిక్థగ్రాహి ప్రాప్తవయస్కుడగువరకు, అంతకుమించిన కాలమువరకు ప్రరిక్థము నిహితము గాకుండునట్లు చేయుట న్యాయసమ్మతముగాదు; ఉదా: ఒకడు తన ఆస్తిని ప్రరిక్థము చేయుచు తన పెద్దకుమారుడు జీవితకాలము వరకును, తదుపరి అట్లే తన రెండవ కుమారుడును, మూడవ కుమారుడును వారి జీవిత కాలము వరకును అనుభవించునట్లును, మూడవ కుమారుని జీవితానంతరము అతని కుమారునికి ముప్పది ఏండ్ల వయస్సు వచ్చిన పిదప ఆ ఆస్తి నిహితపడుటకును వీలు వ్రాసెను. ఇచట వీలుకర్త చనిపోయిన పిదపనే మూడవ కుమారునికి కుమారుడు కలుగవచ్చును. వీలునామా ప్రకారము ఈ ఆఖరు వ్యక్తికి ముప్పది ఏండ్ల వయసు వచ్చు వరకు ఆస్తి దఖలుపడదు. అనగా వీలుకర్త మూడవ కుమారుడు చనిపోయిన పిదప 18 ఏడ్లు దాటిన తర్వాత కూడ అతని కుమారునికి దఖలు పడదు. ఈ ప్రరిక్థము పై నియమమునకు వ్యతిరేక మగుట వలన మూడవ కుమారుని అనంతరము చెల్లదు. కాని పై ఆఖరి ప్రరిక్థము మూడవకుమారుని కుమారుడు యుక్తవయస్కుడుకాగానే (18 ఏండ్లు నిండగానే) నిహితపడునని వ్రాసియున్నచో అతనికీయ బడిన ప్రరిక్థము చెల్లియుండెడిది.

3. ఒక వర్గపు వ్యక్తులకు ప్రరిక్థము చేయబడి యుండి అట్టి ప్రరిక్థము అందులోనుండు కొందరు వ్యక్తులకు పై నియమముల ప్రకారము వర్తించినప్పుడు అది పూర్తిగ వ్యర్థముకాదు. ఏ వ్యక్తులకు అది వర్తించదో వారిని మినహాయించి మిగిలిన వ్యక్తులకు ప్రరిక్థము ఒసగబడును. ఉదా: ఒకడు కొంత ధనమును వెంకయ్యకు అతని జీవితకాలము అనుభవించుటకును వెంకయ్య అనంతరము అతని కుమారులందరికిని 25 ఏండ్ల వయస్సు ప్రాప్తించిన పిదప దఖలు పడునని ప్రరిక్థము చేయును. వీలుకర్త చనిపోవు నాటికి వెంకయ్య సజీవుడగుటగాక అతనికి కొందరు పిల్లలుకూడ కలరు. వీలుకర్త చనిపోయిన పిదప కూడ వెంకయ్యకు మరి కొందరు పిల్లలు కలుగుదురు. వెంకయ్యకు ఇవ్వబడిన ఈ ప్రరిక్థము ఒక వర్గమునకు చెందినదై యున్నది. కాగా, వెంకయ్యకు వీలుకర్త మరణానంతరము జన్మించిన పిల్లలకు పై నియమానుసారము చెందుటకు వీలులేదు. అంతకు ముందే జన్మించిన పిల్లలకు కూడ అంత మాత్రమున ప్రరిక్థము వ్యర్థముకాదు, వారిపట్ల నెరవేర్చుటకు న్యాయావళి సమ్మతించుచున్నది.

4. ఒక ప్రరిక్థము పై ఒకటి రెండు నియమముల ప్రకారము వ్యర్థమైనపుడు, దాని అనంతరము అమలు జరుగ వలసియున్న తదుపరి ప్రరిక్థము కూడ వ్యర్థమగును.

పై నాలుగు నియమములును వీలుకర్త చనిపోవునాటికి జన్మించని వ్యక్తులకు ప్రరిక్థ మొసగునప్పుడు పాటింప వలసినవి. వీటిని ఆంగ్ల న్యాయమును బట్టి ఆస్తి పరివర్తన చట్టమునందు పొందుపరచినారు. వీని ఉద్దేశము ఆస్తిని శాశ్వతముగ ఎవరికి నిహితపడకుండ చేయు ఏర్పాట్లను నిరోధించి నిర్దిష్టకాలములో ఆస్తులన్నియు నిహితమగునట్లు చేయుటయే.

ఓ. న.

ప్రస్వామ్యము : నూతనముగ సృష్టించిన కల్పనలు, డిజైనులయందు స్వామ్యమును పరిరక్షించుటకు గాను ప్రభుత్వము వారొక చట్టమును చేసిరి. అదియే పేటెంట్లు డిజైనుల చట్టము. ఇది 1911 లో చేసిన రెండవ చట్టమై యున్నది. ఇది భారత దేశమున కంతకును వర్తించును. ఇది 1912 జనవరి ఒకటవ తేదీన అమలులోనికి వచ్చినది.

నూతన కల్పన లేక సృష్టియని స్థిరపరచు పత్రమును పొందుటకు అందుకు నిర్ణయించిన విధముగా పేటెంట్ల ఆఫీసుకు భారతదేశ పౌరుడెవరైనను, లేక భారతదేశ పౌరుడు కానివాడైనను తానువిడిగాగాని, లేక ఇతరులతో కలిసిగాని దరఖాస్తు పెట్టుకొన వచ్చును. ఆ దరఖాస్తులో దరఖాస్తుదారు తన వద్ద ఒక నూతన కల్పన యున్నదనియు, అది తాను ప్రప్రథమముగా కనిపెట్టితిననియు తెలియజేయవలెను. చెల్లింపవలసిన సొమ్మును కూడ జమ చేయవలెను.

దరఖాస్తుతో తాత్కాలిక లేక పూర్తియయిన నమూనాను పొందుపరచ వలెను. తాత్కాలిక నమూనాను పొందుపరచని పక్షమున అందు ఆ నమూనా దేనికి సంబంధించినది వివరింప వలయును. పూర్తి అయిన నమూనాను వివరించునప్పుడు దాని గుణమును దాని నుపయోగించు పద్ధతిని స్పష్టముగా వివరింపవలయును. దాని పేరును,

సంపూర్ణ వివరణమును తెలుపునప్పుడు ఏ నూతన కల్పనను చేసెనో దానిని గురించి అన్ని విషయములను తెలుపు వివరణమును పొందుపరచవలెను. కంట్రోలరుకు అవసరమని తోచిన యెడల దరఖాస్తు నంగీకరించక పూర్వము యుక్తమయిన చిత్తరువులను దాఖలు చేయుమని కోరవచ్చును. అట్టి చిత్తరువులు కూడా దరఖాస్తులో భాగమగును. తయారీని గురించి అసంపూర్ణముగా వివరణమొసంగిన యెడల, దరఖాస్తు దాఖలు చేసిన తేదీ నుండి తొమ్మిది నెలల లోపల సంపూర్ణమైన వివరణములను ఈయవలెను. కాని కంట్రోలరు దరఖాస్తుదారు కోరిక ననుసరించి గడువును మరియొక నెల వరకు పొడిగింపవచ్చును. ఇచ్చిన గడువులోపల పూర్తి వివరణము దాఖలు చేయకున్న దరఖాస్తు వదలుకొని నట్లు భావింపబడును.

పేటెంటు కొరకు దరఖాస్తు దాఖలుచేసిన తేదీ మొదలు పత్రము ఒసగువరకు తాత్కాలికముగా, ఆ నూతన తయారీని ఉపయోగించుటకు ప్రచురిచుటకు రక్షణ నీయవచ్చును. పేటెంటు కొరకు దాఖలుచేసుకున్న దరఖాస్తును కంట్రోలరు, పరీక్షాధికారికి పరిశీలించుటకు పంపును. పరీక్షాధికారి రిపోర్టు ననుసరించి కంట్రోలరు యోగ్యమని తోచిన ఎడల దరఖాస్తు నంగీకరింపవచ్చును. కంట్రోలరు దరఖాస్తును తిరస్కరించిన లేక సవరణలు గావింపవలయునని కోరిన యెడల అట్టి ఆర్డరుపై దరఖాస్తుదారు కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు అప్పీలు చేసుకొన వచ్చును. దరఖాస్తు దాఖలు చేసిన పదునెనిమిది మాసముల లోగా అంగీకరింపబడనిచో దరఖాస్తు తిరిస్కరింపబడినదని ఎంచవలెను. కాని అప్పీలు దాఖలయి యున్న ఎడల ఈ కాల నియమము వర్తించదు.

దరఖాస్తుదారు పదునెనిమిది మాసములకు పూర్వము గాని, లేక తర్వాతగాని, మూడు మాసముల లోపల కాలవ్యవధిని పొడిగించుమని కోరిన మీదట కంట్రోలరు అట్లు చేయ వచ్చును. దరఖాస్తును అంగీకరించుటను వ్యతిరేకించు వ్యక్తులు 9వ నిబంధనలో వివరించిన కారణముల ఆధారముతో కంట్రోలరుకు నోటీసు ఇవ్వవచ్చును. కంట్రోలరు అట్టి నోటీసును దరఖాస్తుదారుకుపంపి, దరఖాస్తుకు వ్యతిరేకత తెలుపుచూ నోటీసు ఇచ్చిన నాలుగు మాసములలోపల, దరఖాస్తుదారుని యొక్కయు, అతని ప్రత్యర్థి యొక్కయు కథనములను విని తీర్పు నొసగును. కంట్రోలరు నిర్ణయముపై కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు అప్పీలు దాఖలు చేసికొనవచ్చును. కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు యుక్తమని తోచినటువంటి షరతులతో పేటెంటు పత్రమును దరఖాస్తుదారునికి యొసగవచ్చును. పేటెంటు పత్రముపై దరఖాస్తులు దాఖలు చేసిన తేదీ సూచింపబడును. సీలుకూడా ఆ రోజే వేసినట్లుండును. కాని పేటెంటు నుల్లంఘించి నందుకెట్టి చర్యయయినను, పేటెంటు దరఖాస్తు నంగీకరించిన తేదీ తర్వాతనే తీసికొనవలయును. పేటెంటు ఆఫీసు సీలుతో పేటెంటు పొందినవారు క్రొత్త తయారీని భారతదేశమున చేయుటకు, అమ్ముటకు, ఉపయోగించుటకు, లేక అట్లుచేయుటకు ఇతరులకు హక్కు నొసగుటకు ప్రత్యేకమైన అర్హత కలిగియుందురు. ఒకదానికంటె ఎక్కువ నూతన తయారీలకు ఒకే పేటెంటు పత్రము నొసగ వచ్చును. పేటెంటు మోసముగా పొందబడినదని హైకోర్టువారు నిర్ణయించిన ఎడల నిజముగా ఎవరు ప్రప్రథమముగా కనిపెట్టిరో వారికి కంట్రోలరు పేటెంటు పత్రము నీయవచ్చును.

ప్రతి పేటెంటు పత్రము దాని తేదీ మొదలు పదహారు సంవత్సరముల వరకు అమలులో నుండును. పేటెంటు పొందినవారు పేటెంటు కాలము పొడిగింపు కొరకు గడువు సమాప్తమగు ఆరు మాసములలోపల కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు దరఖాస్తు పెట్టుకొనవచ్చును. అట్లు పొడిగింపు కోరుచూ పెట్టుకొనిన దరఖాస్తును వ్యతిరేకించు వ్యక్తులు, తమ అభ్యంతరములు తెలియజేయుచు కంట్రోలరుకు నోటీసు ఈయవచ్చును. కేంద్ర ప్రభుత్వముగాని, లేక ప్రభుత్వము ఏ హైకోర్టుకు విచారణ కొరకు పంపునో అట్టి న్యాయస్థానముగాని, యీ విషయమును పరిష్కరించి తీర్పు నిచ్చును.

పేటెంటు ఆఫీసులో పేటెంటు రిజిష్టరు నొకదానిని ఉంచుదురు. అందు పేటెంటు పత్రములు పొందినవారి పేర్లు, చిరునామాలు ఉండును. పేటెంట్లను ఇతరుల పేర మార్చిన, అందుకు సంబంధించిన ప్రకటనలను కొన్నిటిని చేయవలసి యుండును.

యుద్ధమునందుపయోగించు సాధనములను, లేక మందుగుండు సామానుల ఉత్పత్తి చేయు పద్ధతుల కనిపెట్టినవారు ప్రతిఫలమునకు గాని, లేక ఉచితముగా గాని, దానికి సంబంధించిన పేటెంటును, కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు చెందజేయవచ్చును.

ఈ చట్టము క్రింద మరియొక ముఖ్యమైన విభాగము క్రొత్త డిజైనుల రిజిస్ట్రేషను; ఇట్టి రిజిస్ట్రేషను నలభై మూడవ సెక్షను క్రింద చేయవచ్చును. అంతకు పూర్వము భారత దేశములో ప్రచురింపని ఏదైన క్రొత్తదగు లేక అనుకరణాత్మకముగాని నూతనమగు కూర్పుకు స్వామ్యము కలిగినవారెవరైనను అట్టికూర్పును రిజిష్టరు చేయవచ్చును. అందుకు నిర్ణీతమైన విధములుగా వ్రాసి నిర్ణీతమైన

సొమ్ముతో దరఖాస్తు దాఖలు చేయవచ్చును. తర్వాత కంట్రోలరు తనకు యుక్తమని తోచిన యెడల దానిని రిజిష్టరు జేసి, దరఖాస్తు తేదీని సూచించు రిజిస్ట్రేషను సర్టిఫికేట్‌ను స్వత్వదారునకు అందజేయును. రిజిస్ట్రేషను తేదీ లగాయితు ఐదు ఏండ్ల వరకు ఆ స్వత్వదారునకు కాపీరైటు హక్కు కలిగియుండును ఆ ఐదు ఏండ్లైన పిదప, మరల ప్రొప్రయిటరు కాలము పొడిగింపు కొరకు దరఖాస్తు పెట్టుకొనవచ్చును అప్పుడు ఇంకొక ఐదు ఏండ్లు కంట్రోలరు పొడిగించును.

ఈ చట్టము కొరకు కేంద్ర ప్రభుత్వము ఒక పేటెంటు ఆఫీసును ఏర్పాటు చేయును. అది పేటెంటు అండ్ డిజైన్సు కంట్రోలరు అధికారము క్రింద యుండును. అతడు కేంద్ర ప్రభుత్వము అజమాయిషీక్రింద పని చేయును. పేటెంటు ఆఫీసుకు ఒక మొహరు ఉండును. కేంద్ర ప్రభుత్వము కంట్రోలరును, ఆఫీసు సిబ్బందిని నియమించును. కంట్రోలరుకు వచ్చిన రిపోర్టుగాని లేదా కంట్రోలరు పంపిన రిపోర్టుగాని ఎట్టి సందర్భములలోను ప్రచురించబడదు. జనులకు దానిని పరీక్షించుటకుగాని, ప్రచురించుటకుగాని హక్కులేదు.

సివిల్ కోర్టునకు వ్యాజ్యములు విచారించుటలో ఎట్టి అధికారములు కలవో అట్టి అధికారములు కంట్రోలరుకు ఉండును. ఈ అధికారము వలన అతడు సాక్ష్యము తీసికొనుట, ప్రమాణములు చేయించుట, సాక్షులను హాజరుపరచుట, పత్రములను తెప్పించుట, సాక్షులను విచారించుటకు, కమీషన్లను నియమించుట, ఖర్చులను ఇచ్చుట మొదలగు పనులను నిర్వహించుచుండును. కె. గు.

ప్రస్వామ్య లేఖావళి : ఇంగ్లండులో సార్వభౌముడు వ్యక్తులకు దత్తము చేసిన గౌరవము, పదవి, ఏకాధికారము, ప్రత్యేక హక్కు లేక తదితర విశేషాధికారములకు సంబంధించిన అంశములను లేఖలో వక్కాణించుట కలదు. అట్టి లేఖలు ప్రస్వామ్య జాబితాలలో రికార్డు చేయబడి, రికార్డు ఆఫీసులో భద్రపరచి యుంచబడును. వీటిని 'ప్రస్వామ్య లేఖ' అందురు.

ప్రస్వామ్య లేఖావళి సార్వభౌమునకు గల వివిధ స్వతస్సిద్ధాధికారములను అమలు జరుపునప్పుడు ఉపయోగింతురు. ఇవి సార్వభౌమునికున్న శాసనాధికారములు. పార్లమెంటు సమావేశములను ప్రారంభించుట. బిల్లును ఆమోదించుట మొదలగు అధికారములను ఇంకొకరికి అప్పచెప్పినప్పుడును న్యాయాధికరణము యొక్క అధికారములు, కార్య నిర్వహణాధికారములు ఇంకొకరికి అప్పగించినపుడును వ్రాయు లేఖలు. ఈ ప్రస్వామ్య లేఖలను రాజశాసనము ద్వారా చట్టబద్ధ సంఘములను ఏర్పరచుటకుకూడ ఉపయోగింతురు. ప్రస్వామ్య లేఖావళి ద్వారా గవర్నర్లు, గవర్నరు - జనరలు, హైకోర్టు, సుప్రీమ్‌కోర్టు న్యాయమూర్తులు మొదలగు ఉన్నతపదవులకు చెందినవారు నియమింపబడుదురు. భారత దేశములో ప్రథమముగా మూడు హైకోర్టులు మద్రాసు, బొంబాయి, కలకత్తాలలో స్థాపింపబడెను. అవి ప్రస్వామ్య లేఖావళి ద్వారా నియమితములైనవి. ఓ. న.

ప్రాతినిధికబాధ్యత: చూ. వ్యావహారిక అపకృతులు.

ప్రాథమిక హక్కులు : చూ: భారత రాజ్యాంగము.

ప్రాదేశికాతీత అధికార పరిధి : ఇది రెండు రకములు; 1 ఒక దేశములో ప్రత్యేక వ్యక్తులు, వారి ఆస్తులు, ప్రత్యేక స్థలములు ఆ దేశ సామాన్య అధికారమునకు అతీతమై ఉండుట. 2. ఒక దేశ సామాన్య అధికారమును ఆ దేశమునకు ఆవలి ప్రదేశములలో నివసించు వ్యక్తులపై విస్తరింపచేయుట.

సాధారణముగా దేశ సరిహద్దుల మధ్యనుండు అన్ని ప్రదేశములపైన, అందు నివసించు అందరి వ్యక్తులపైన, అందుగల అన్ని ఆస్తులపైన ఆ దేశ శాసనసభలకును న్యాయస్థానములకును అధికారముండును. కాని నాగరికత అభివృద్ధిచెందిన నేటి కాలములో దేశములమధ్య రాకపోకలు వ్యాపార వాణిజ్యములు బాగా వృద్ధిచెందుటచే దేశములమధ్య పరస్పర సన్నిహిత సంబంధమేర్పడి, ఇతర దేశములకు సంబంధించిన అధినేతలు, మంత్రులు, పౌరులు, దేశములో తాత్కాలికముగ నివసించుటగాని, సంచారము చేయుటగాని, తరచుగా సంభవించుచున్నవి. ఇట్టి విదేశస్థులు దేశములో తాత్కాలికముగ నున్నప్పటికిని వారు దేశపౌరులు కానందున, దేశ చట్టములకుగాని అధికారములకుగాని పూర్తిగా లోబడినవారు కారు. ఇదిగాక దౌత్యముకొరకు, వాణిజ్యముకొరకు విదేశములనుండి వచ్చు రాయబారులకు ప్రత్యేకమైన నియమావళిని వర్తింపజేయవలసి యున్నది. ఈ రాయబారులు తమ దేశ అధికారమునకు మాత్రమే లోబడిఉండి తాము నివసించు దేశ చట్టములకు అతీతులగుచున్నారు. అట్టివారు దేశముల మధ్యజరిగిన ఒప్పందములు, సంప్రదాయముల ననుసరించి ఇట్టి విశేషాధికారములను పొందుచున్నారు. కాని వీరు దేశమందు నివసించు కాలములో కుట్రలో పాల్గొనుట మొదలగు అక్రమ చర్యలకు పాల్పడినప్పుడు కొన్ని చర్యలకు దేశ చట్టములకు లోబడవలసిన వారగుచున్నారు.

ప్రతి దేశము, తన దేశ పౌరులు విదేశములలో నివసించుచున్నప్పటికిని వారిపై అధికారము చెలాయించ

వచ్చును. వారి ఆస్తులపై పన్నులు వసూలుచేయుట మొదలగు అధికారములను కలిగియుండును. అటులనే ఆ దేశపు ఓడలు ఇతర దేశ ప్రాంతములలో సంచరించుచున్నప్పటికిని వాటిపై అధికారమును గోల్పోదు. వాటిపైని జరిగిన నేరములకు నేరస్థులను శిక్షించు అధికారము ఆ దేశపు న్యాయస్థానములకు కలదు. భారత రాజ్యాంగము 245 (2) సెక్షను క్రింద పార్లమెంటునకును, శిక్షాస్మృతి 3, 4 సెక్షనుల క్రిందను, దండ ప్రక్రియా సంహిత 188 వ సెక్షను క్రిందను ప్రాదేశికాతీత అధికారము భారతదేశ న్యాయస్థానములకును ఒసగబడినది.

భారత పార్లమెంటుచే జారిచేయబడిన చట్టములు ప్రాదేశ కాతీతములైనప్పటికిని చెల్లునని భారత రాజ్యాంగములో సెక్షను 245 (2) నందు విశదము చేయబడినది. ఏ వ్యక్తి అయినను భారత దేశమున కావలచేసిన నేరములకు భారత చట్టములద్వారా శిక్షార్హుడైనపుడు అతడు భారత దేశమునందే ఆనేరము చేసినట్లు భావించి అతనిని శిక్షాస్మృతి క్రింద శిక్షింపవచ్చును. భారతదేశమందు రిజిష్టరైన నౌక లేక విమానము ఎచట ఉన్నను అందు ఏ వ్యక్తి అయినను నేరముచేసిన శిక్షాస్మృతి నిబంధనలు అతనికి వర్తించును. అతనిని భారత దండ ప్రక్రియా సంహిత 188 వ సెక్షను ననుసరించి శిక్షించుటకు భారతదేశ న్యాయస్థానములకు అధికారముగలదు. ఓ. న.

ప్రాప్తలాభుడు : చూ. లాభానుభోక్త.

ప్రారంభిక విచారణ: చూ. దండప్రక్రియా సంహిత పు. 381

ప్రాసంగిక సాక్ష్యము : చూ. సాక్ష్యచట్టము.

ప్రాసిక్యూటర్ : ప్రభుత్వ అభియోజకుడు లేక అభియోక్త అనగా దండప్రకియా సంహిత 492 సెక్షను క్రింద నియమింపబడిన అధికారి. హైకోర్టు, తన ఆరంభిక క్రిమినల్ విచారణాధికారము చెలాయించునప్పుడు ప్రభుత్వము తరపున అభియోగమును నడిపించు వ్యక్తియని దండ ప్రక్రియా సంహిత సెక్షను 4 (t) యందు ఈ పదము నిర్వచింపబడినది. దండ ప్రక్రియా సంహిత 492 సెక్షను క్రింద ప్రభుత్వ అభియోక్తలని పిలువబడు అధికారులను ఒక ప్రాంతమునకు సామాన్యముగగాని, ఏదేని ఒక కేసునకుగాని, లేక నిర్దిష్టతరగతి కేసులకుగాని రాష్ట్ర ప్రభుత్వము నియమింపవచ్చును. జిల్లా మేజిస్ట్రేటుగాని, అతని నియంత్రణాధికారమునకు లోబడియుండు సబ్ డివిజనల్ మేజిస్ట్రేటుగాని, ప్రభుత్వ అభియోక్త నియమింపబడనప్పుడు ఏ వ్యక్తినైనను ప్రభుత్వ అభియోక్తగా నియమింపవచ్చును. ఒక పోలీసు ఉద్యోగి ప్రభుత్వ అభియోక్తగా నియమింపబడవలసి వచ్చినపుడు అతడు రాష్ట్ర ప్రభుత్వముచే నిర్ణయింపబడిన హోదాకు తక్కువగాని హోదాగల ఉద్యోగియై యుండవలెను. ఏ విధమైన లిఖితపూర్వక అధికారము అక్కరలేకయే ప్రభుత్వ అభియోక్త తనకు అప్పగింపబడిన కేసుల విచారణ, వాటిపై అప్పీలు జరుగుచున్న ఏ కోర్టు నందైనను హాజరై ఆ కేసులయందు వాదించవచ్చును.

జూరీ విచారణగల కేసులలో జూరీ నిర్ణయమునకు పూర్వమును, ఇతర కేసులలో తీర్పు నిచ్చుటకు పూర్వమును, ముద్దాయిపై తేబడిన అభియోగమును ప్రభుత్వ అభియోక్త కోర్టు అనుమతితో ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. అడ్వకేటు జనరలు, స్థాయీ సలహాదారు ప్రభుత్వ సొలిసిటరు, ప్రభుత్వ అభియోక్త, లేక రాష్ట్ర ప్రభుత్వముచే అందు నిమిత్తము సామాన్యముగగాని, ప్రత్యేకముగగాని, అధికార మివ్వబడిన ఇతర ఉద్యోగి, తప్ప ఇతర వ్యక్తులు కోర్టు అనుమతిలేనిదే అభియోగచర్య నడిపించరాదు. ఓ.న.

ప్రాసిక్యూషన్ : చూ. అభియోగము - పు. 196

ప్రీవీకౌన్సిలు : ఇంగ్లండులో కౌన్సిలు సమేతుడైన రాజుయొక్క క్షేత్రాధికారము అతని విశిష్టాధికారము నుండి ప్రభవించుచున్నది. అందుచే స్పష్టముగగాని సూచనప్రాయముగగాని, అవరోధము కల్పింపబడిననే తప్ప ఈ క్షేత్రాధికారము సామ్రాజ్యమంతటికిని విస్తరించి యుండును.

ప్రీవీ కౌన్సిలు యొక్క విశిష్టత హాల్డేన్ ఇట్లు వివరించెను : 'ప్రీవీ కౌన్సిలు సామ్రాజ్యము నంతటికి ప్రాతినిధ్యము వహించు రాజునకు సంబంధించిన మండలి, న్యాయ భావనానుసారము రాజ్యాధికారము సామ్రాజ్యమంతటను వ్యాపించి యుండును. సౌకర్యము కొరకు మాత్రము కౌన్సిలు లండను నగరమందు సమావేశమగును. అప్పీళ్ళను విచారించుటలో ఈ కౌన్సిలు కేవలము న్యాయ సంబంధ దృక్పథమునే అవలంబించును. శాసన రూపమున, అనగా 1833, 1844 లో జారీ అయిన జుడిషియల్ కమిటీ ఆక్టుల ద్వారా కౌన్సిలు యొక్క ప్రతిపత్తి నిర్వచింపబడినది. జుడిషల్ కమిటీ 1833 లో శాసన పూర్వకముగ స్థాపింపబడిన మండలి. ఆ శాసనము క్రింద తూర్పు దీవులు, ప్లాంటేషనులు, వలసలు, డొమీనియనులలో నున్న వివిధ న్యాయస్థానముల నుండి కౌన్సిలు సమేత రాజునకు అప్పీలు కలదు.' ఈ చట్టము క్రిందనే 'ప్రీవీ కౌన్సిలుయొక్క న్యాయ సమితి' అను పేరుగూడ కలిగెను. కౌన్సిలు సమేతుడైన రాజునకు పంపబడు అన్ని అప్పీళ్ళు, అప్పీలు స్వభావముగల ఫిర్యాదులు,

ఈ న్యాయసమితి విచారించునటుల అది నియమింపబడినది. ప్రివీ కౌన్సిలు తమ వద్దకు వచ్చు అప్పీళ్ళను విచారించి, తమ తీర్పు కౌన్సిలు సమేతుడైన రాజునకు నివేదిక లేక సిఫారసు రూపమున అందజేయును. ఈ నివేదిక లేక సిఫారసు కోర్టులో బహిరంగముగ ప్రకటింపబడును. ప్రివీ కౌన్సిలు తమ తీర్పును కౌన్సిలు సమేతుడైన రాజునకు నివేదిక లేక సిఫారసుగ మాత్రమే ఇచ్చినప్పటికిని చట్టము క్రింద అది న్యాయ సమితిగనే రూపొందింపబడినది. రాజ్యాంగ సంప్రదాయము ననుసరించి ప్రివీ కౌన్సిలు తీర్పులు రాజుచే తప్పక ఆమోదింపబడును. అందుచేత ప్రివీ కౌన్సిలుకూడ న్యాయస్థానమే.

ప్రివీ కౌన్సిలుకు అప్పీలు చేసికొను హక్కు, పార్లమెంటుచే చట్టముద్వారా ఒసగబడును. అట్టి అప్పీళ్ళకు సంబంధించిన షరతులను పార్లమెంటు చట్టమునందు నిర్దేశించును. ఇంతేగాక ప్రివీ కౌన్సిలుకు తన వివేచనానుసారముగా అప్పీలు దాఖలు చేసికొనుటకు ప్రత్యేక అనుమతిని ప్రసాదించు హక్కు గలదు. సార్వభౌముడు ధర్మమునకు మూలము. అతనికి విశిష్టాధికారములు గలవు. సార్వభౌముని అధికారముల నతని ప్రతినిధిగ ప్రివీ కౌన్సిలు వినియోగించును.

ప్రివీ కౌన్సిలు క్రిమినల్ అప్పీలు న్యాయస్థానము కాదు. కాని, ఏదేని క్రిమినల్ కేసులో ధర్మహాని గలిగినట్లు రుజువైనచో తన విశిష్టాధికారములను వినియోగించును. ఓ. న.

ప్రేరణ హేతువు : స్వబుద్ధి పూర్వక చర్యకు పూర్వగతమై దానిని చేయుటకు ఉద్యమించునట్లు జేయు కోరికను 'ప్రేరణ' మందురు. ఇది కార్యసాధనకు పూర్వరంగములోనిది. కొన్ని వ్యావహారిక అపకృతుల సందర్భములలో బాధ్యత నిర్ణయించుపట్లను నేరములకు విధింపదగు శిక్షా ప్రమాణమును నిర్ణయించుటలోను ప్రేరణ హేతువును కోర్టువారు పరిశీలింపవచ్చును. ఓ. న.

ప్రొబేషన్ : ఆధునిక కాలములో నేరస్థుని సంస్కరించి సన్మార్గ వర్తనుని కావించుట దండనీతి యొక్క ప్రధాన లక్ష్యములలో ఒకటిగా పరిగణింపబడుచున్నది. నేరస్థునికి నిర్ణీత శిక్ష విధింపకయే అతని సహజ వాతావరణములో కొంత కాలము అధికారుల పర్యవేక్షణ క్రింద నుంచి, అతడు తన నడవడికను సరిదిద్దుకొని సక్రమ మార్గావలంబుడగుటకు అవకాశము కల్పించుట ద్వారా ప్రొబేషన్ విధానము పై లక్ష్యసిద్ధికి తోడ్పడుచున్నది. దండ ప్రక్రియా సంహిత (చూ. పు - 333) క్రింద 21 ఏండ్లు నిండనివారును, స్త్రీలును, ప్రథమాపరాధులగుచో కొన్ని పరిస్థితులలో శిక్ష విధింపకయే వారిని ప్రొబేషన్ పై విడుదల చేయుటకవకాశము కల్పింపబడెను. ఈ పద్ధతి ఇతర తరగతుల నేరస్థులకు కూడ వర్తించునట్లు పెక్కు రాష్ట్రములు ప్రత్యేక శాసనములు గావించెను. పై రాష్ట్ర శాసనములకు మారుగా దేశమంతటికి వర్తించు ఏకైక ప్రొబేషన్ చట్టము 1958లో అమలులోనికి వచ్చినది. ఈ చట్టము క్రింద మరణశిక్ష, యావజ్జీవ కారావాస శిక్ష తప్ప ఇతర శిక్ష విధింపదగు నేరమును గావించినపుడు నేరస్థుని స్థితిగతులు, నడవడిక ఇతర పరిస్థితులను పరిశీలించి, అతనికి శిక్ష విధించుటను నిలుపుదల గావించి ప్రొబేషన్ పై విడుదల చేయవచ్చును. అతడు నిర్ణీత కాలము సద్వర్తనుడుగ ఉండునట్లు సొంత పూచీపై గాని, జామీనుదారులతో కలిసిగాని పూచీపడుచు బంధ పత్రమును వ్రాసి ఇవ్వవలెను ఆ కాలములో అధికారుల పర్యవేక్షణకు లోబడి యుండి, కోర్టు విధించు ఇతర షరతులను కూడ పాటింపవలసి యుండును. నిర్ణీత కాలములో షరతులు పాటింపకున్నను, దుశ్చర్యలకు కడంగినను అతనికి ఆదిలో విధింపవలసి యుండిన శిక్షను కోర్టువారు విధింపవచ్చును. శిక్షారాహిత్యమును అభిలషించుచు నేరస్థుడు మామూలు వాతావరణములోనే యుండి అధికారుల సలహా సహకారములతో తన అలవాట్లను సరిదిద్దుకొని భావిలో సన్మార్గ వర్తనుడగుటకు ఈ విధానమే ప్రేరణ హేతువు కాగలదు. వ. బా. సు.

ప్రొహిబిషన్ : చూ. నిషేధపు అధిలేఖ - పు. 360.

ప్రొహిబిషన్ ఆక్ట్ : చూ. మద్య నిషేధ చట్టము.

ప్రొనోటు : లిఖిత పూర్వకమైన బేషరతు వాగ్దానము. వాగ్దాతచే సంతకము చేయబడి నిశ్చితమైన నగదు పైకమును వాగ్దానము పొందినవానికిగాని, లేదా అతని ఆర్డరు పొందిన నిర్దిష్ట వ్యక్తికి గాని లేదా ఆ లిఖితమును తెచ్చువారికి (బేరరుకు) గాని కోరిన వెంటనే లేదా, వినిర్దిష్టమైన భవిష్యత్కాలమందైనను చెల్లించుటకు ఒప్పందము గల పత్రమును 'ప్రామిసరీ నోటు' అందురు. వ్యావహారికముగ దీనికే 'ప్రోనోటు' అని సంక్షిప్త నామము. దీనికి నిర్దిష్టమైన ప్రరూపమేదియు లేదు. కోరిన వెంటనే బేరరుకు చెల్లింపబడుటకు బ్యాంకరుచే జారీ చేయబడిన బ్యాంకు నోటు ప్రోనోటు అగును. చెల్లించుటకు వాగ్దానమున్న ఎడల అది ప్రోనోటు. ప్రోనోటును ఇద్దరు గాని అంతకన్న ఎక్కువ మంది గాని సమష్టిగ వ్రాసి ఇచ్చిన వారందరు కలిసి గాని ప్రత్యేకముగ గాని చెల్లించుటకు బాధ్యులగుదురు (చూ. పరివహనీయలేఖా చట్టము-పు. 394). ఓ న.

ప్లానింగు కమిషను : చూ : ప్రభుత్వము- పరిపాలన, సమితుల-పు. 131

ప్లెయింటిఫ్ : చూ వాది, వాదన పత్రము, వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత.

ప్లెయింటు : చూ. వాదన పత్రము; వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత.

ఫత్వా ఆలంగిరి : ఇది మహమ్మదీయ న్యాయ శాస్త్ర గ్రంథము. ఔరంగజేబ్ కాలమందు అతని ఆదేశానుసారము హిజరీ పదునొకండవ శతాబ్దములో ఇది సంకలనము చేయబడెను. ఇది ఇస్లామ్ న్యాయశాస్త్ర గ్రంథములలో గొప్ప విజ్ఞానముతోను, పరిశ్రమతోను. పరిశోధనతోను కూర్పబడిన అత్యుత్తమ గ్రంథముగ పరిగణింపబడుచున్నది. ఓ. న.

ఫియోరి పాస్క్వేల్ (1837 - 1914) : ఇటాలియన్ ధర్మ శాస్త్రవేత్త. ఫియోరి ధర్మ శాస్త్రాచార్యుడుగ ఇటలీలోనున్న పెక్కు యూనివర్సిటీలలో 1863 నుండి చనిపోవు వరకు పని చేసెను. ఇతడు ఇటాలియను ప్రభుత్వమునకు న్యాయవిషయిక సలహాదారుగను, పెక్కు ముఖ్య అంతర్జాతీయ కేసులలో సలహాదారుగను పని చేసెను. అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్ర సంస్థ యొక్క నిర్మాణ కార్యక్రమములో ప్రక్రియా భాగమును తీసుకొని పని చేసెను.

క్రోడీకరించబడిన అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్రమను ఆతని గ్రంథములో అంతర్జాతీయ న్యాయ క్రమమును పునరుద్ధరించుటకు తన భావములను వివరించెను. వోల్ఫ యొక్క శిష్యుడుగ అతని భావములతో ఏకీభవించెను. అవసరమగు రాజకీయ సర్దుబాట్లు చేయుటకును, సందిగ్ధ సూత్రములను వ్యాఖ్యానించుటకును రాజ్యముల నియత కాలిక సమావేశముల జరిపి తద్వారాను, మధ్యవర్తిత్వ బోర్డు ద్వారాను అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్ర సంరక్షణమును, క్రమాభివృద్ధిని సాధింపవలెనను భావమును ఫియోరి వెలిబుచ్చెను. బలము గల పెద్ద రాజ్యముల ప్రభావమునకు లోబడియుండు శాశ్వత రాజ్యముల కూటమిని ఇతడు వ్యతిరేకించెను. అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్రము స్థిరమైనదిగా గాక కాలానుగుణముగ మారుచుండవలెనని ఇతడు నమ్మెను. వ్యక్తులకు కొన్ని హక్కులు కలవనియు, అవి ఇతర పౌరుల పైననే గాక రాజ్యము పైనగూడ ప్రయోగించబడు న్యాయాధికరణకు అందుబాటులోనుండవలెననియు అతడు భావించెను. వ్యక్తి యొక్క అంతర్జాతీయ హక్కులలో వలసపోవు స్వేచ్ఛ విదేశ రాజ్యములలోనికి ప్రవేశించుటకును, ఆస్తిని సంపాదించుటకును స్వేచ్ఛ చేరి యుండవలెనని యితని సిద్ధాంతము. విదేశ వ్యవహారములు ప్రజాభిప్రాయమున కనుగుణముగా నుండవలెనని ఇతడు నమ్మెను. రహస్య రాజదౌత్యమును, ఒప్పందములను ఇతడు వ్యతిరేకించెను. ఇతని భావములు గ్రంథస్థమై అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్రమున వెలుగొందుచున్నవి. ఓ. న.

ఫిర్యాదు : దండ ప్రకియా సంహిత క్రింద చర్య తీసికొనుటకుగాను మేజస్ట్రేటు వద్ద మూజువాణిగగాని, లిఖితపూర్వకముగగాని నేరారోపణ జేయుటయే 'ఫిర్యాద'నివ్యవహరింపబడును. పోలీసు అధికారి నివేదిక ఫిర్యాదనబడును. ఫిర్యాదు మౌఖికముగ గాని, లిఖితపూర్వకముగ గాని చేయవచ్చును. ఫిర్యాదు చేయు వ్యక్తి మేజస్ట్రేటు వద్దకు స్వయముగా పోనక్కరలేదు. తంతి ద్వారా తెలియజేసినను ఫిర్యాదగును. అట్టి ఫిర్యాదు ఒక నేరము జరిగినట్లు ఆరోపణ చేయవలెను. నేరము జరుగుటకు పూర్వము అట్టి నేరము జరుగకుండ చూడమని చేయబడు దరఖాస్తు ఫిర్యాదు కాదు. నేరము జరిగినట్లు చేయబడు ఆరోపణయే ఫిర్యాదు. ఫిర్యాదునందు నేరమునకు సంబంధించిన అన్ని అంశములును వివరింపబడి యుండవలెను. వివరింపబడిన అంశములను బట్టి నేరము జరిగినట్లు వ్యక్తము కావలెను.

మేజస్ట్రేటు వద్ద శిక్షాస్మృతి క్రింద చర్య తీసికొను నిమిత్తము ఫిర్యాదు చేయబడి యుండవలెను. ఆ మేజస్ట్రేటు అట్టి నేరమునుగూర్చి చర్య తీసికొనుటకు అర్హత గలవాడై యుండవలెను. మేజస్ట్రేటును ప్రత్యక్షముగ గాని, గర్భితముగ గాని చర్య తీసికొనమని ఆ ఫిర్యాదులో కోరి యుండవలెను.

ఫిర్యాదును నేరము వలన బాధ నొందిన వ్యక్తియే చేయవలయునను నిర్బంధము లేదు. సాధారణముగ నేరము జరిగినట్లు తెలిసినప్పుడు ఏ వ్యక్తియైనను అట్టి నేరముతో తనకు సంబంధమున్నను, లేకపోయినను, సామాన్య పౌరుడుగ ఫిర్యాదు చేయు హక్కు కలదు. కొన్ని సందర్భములలో అట్టి ఫిర్యాదు చేయు కర్తవ్యమును కూడ చట్టము విధించుచున్నది. అధికార హోదాలలోనున్న వ్యక్తులు కూడ తాము వ్యక్తిగతముగను, లేక సామాన్య పౌరులుగను ఫిర్యాదు చేయవచ్చును. ఫిర్యాదును చేయు వ్యక్తి దానికి సాక్షియై యుండవలసిన యవసరము లేదు. కాని చట్టము ఫిర్యాదు ఫలానా వ్యక్తిచే చేయబడవలయునని విధించుచో, ఆ ప్రకారమే చేయబడవలెను. ఫిర్యాదు ద్వారా ఫిర్యాది న్యాయస్థాన యంత్రాంగమును ప్రవర్తిల జేయును (చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత-పు. 329). ఓ. న.

ఫైనాన్స్ కమిషన్ : భారత దేశములో ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ యొక్క పరిపాలనా కాలమునుండియు

ఏక కేంద్రీయ ప్రభుత్వమే కొనసాగుచుండెను. రాజ్య పాలనా సౌకర్యముకొరకు రాజ్యమంతయు ప్రాంతములు (రాష్ట్రములు)గ విభజింపబడి కేంద్ర ప్రభుత్వ నియంత్రణాధికారము క్రిందనే పరిపాలనము జరుగుచుండెను. ప్రాంతముల ఆర్థిక వనరులు, వాటి ఖర్చు కేంద్ర ప్రభుత్వాధిపత్యముననే యుండెను. 1858 మొదలు కేంద్ర ప్రభుత్వమునుండి ప్రాంతీయ ప్రభుత్వములకు అధికార సంక్రమణము క్రమాభివృద్ధిని ప్రారంభమాయెను. 1871 లో మేయో గవర్నర్ - జనరల్ కాలమునందు నిర్దిష్ట ఖర్చులను కేంద్రమునుండి రాష్ట్రమునకు బదలాయింపు చేయుచు, జైళ్ళు, రిజిస్ట్రేషన్, రోడ్లు, విద్య, వైద్య సదుపాయములు మొదలగువానివలన వచ్చు రెవిన్యూకూడ రాష్ట్రములకివ్వబడెను. పై బాపతుల రెవిన్యూ ప్రాంతీయ ప్రభుత్వ ఖర్చులకు చాలనందున వార్షిక గ్రాంట్ల ద్వారా లోటు భర్తీ చేయబడుచుండెను. 1878 లో కొన్ని ఇతర రెవిన్యూ పద్దులను కూడ ప్రాంతముల కొసగిరి. ఈ విధముగా స్టాంపు డ్యూటీ, మద్యములపై పన్ను రాష్ట్రములలో వసూలగు రాబడి పన్నులో నిర్దిష్ట వాటా ప్రాంతముల కివ్వబడెను. అప్పటికిని రాష్ట్రాదాయము ఖర్చులకు చాలనందున నిర్దిష్ట మొత్తమును వార్షిక గ్రాంట్లుగ కేంద్రముచే నొసగబడుచుండెను. 1892 నుండి వార్షిక గ్రాంట్లకు బదులు ఐదు ఏండ్ల కొక్కసారిగ నియతకాలిక పరిష్కార పద్ధతి ప్రవేశపెట్టబడెను. ఈ పద్ధతి 1921 మార్చి వరకు అమలు జరుపబడెను.

భారత ప్రభుత్వ శాసనము (1919) లో కేంద్ర రాష్ట్రముల మధ్య ఆదాయ వనరులు నిర్దిష్టముగ విభజింపబడెను. భూమి శిస్తు (లాండ్ రెవిన్యూ), ఎక్సైజ్, స్టాంపులు, రాష్ట్రముల కివ్వగా, కేంద్రమునకు కస్టమ్స్, రాబడి పన్ను, ఉప్పు, నల్లమందు, రైల్వేలు, తంతి తపాలా శాఖలు, దక్కెను. దీనితో కేంద్ర బడ్జెట్ లో లోటు వచ్చుటచే రాష్ట్రముల అంశదానములపై కేంద్ర మాధారపడవలసివచ్చెను. కాని 1935 భారత ప్రభుత్వ శాసనములో కేంద్ర రాష్ట్రముల మధ్య ఆదాయ వనరుల పంపకము మార్చబడెను. దీనినిబట్టి ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు ప్రత్యేకముగ, కస్టమ్స్, వ్యావసాయిక ఆదాయము వినా ఇతర రాబడి పన్ను, కార్పొరేషన్ పన్ను మొదలగు ఆదాయ వనరులు కేటాయింపబడినవి. కొన్ని వనరులు ప్రత్యేకముగ రాష్ట్రముల కివ్వబడినవి. ఉదా: భూమి శిస్తు, నీటి పారుదల, ఆల్కహాలు, మద్యము, మత్తు పదార్థములపై వచ్చు ఎక్సైజ్ సుంకము, వ్యావసాయిక ఆదాయముపై పన్ను, భూమిపై పన్ను, వృత్తులు మొదలగునవి. కొన్ని పన్నులు కేంద్రము విధించి, వసూలుచేసి రాష్ట్రములకు దత్తము చేయును. ఉదా: వ్యావసాయిక భూములు మినహాయింపగా మిగిలిన ఆస్తిపై వారసత్వపు పన్ను, స్టాంపు డ్యూటి మొదలగునవి. కొన్ని పన్నుల ఆదాయము కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల మధ్య వాటాలుగ పంపకము కావలసి యుండెను. అవి ఆదాయపు పన్ను (వ్యావసాయిక ఆదాయము తప్ప) ఎగుమతి పన్ను మొదలగునవి.

భారత రాజ్యాంగము కూడ 1935 భారత ప్రభుత్వ చట్ట కేటాయింపులనే చాలవరకు అనుసరించినది. కేంద్ర జాబితాలో చేర్చబడిన ఆదాయ వనరులు, కస్టమ్స్, ఆదాయపు పన్ను (వ్యావసాయిక ఆదాయము తప్ప), కార్పొరేషన్ పన్ను, ఎక్సైజ్ పన్ను పొగాకు పైన, భారత దేశములో తయారైన వస్తువులపైన (మద్యములు, నార్కాటిక్స్ లేక మత్తు పదార్థములు, డ్రగ్స్ తప్ప) స్టాంపు డ్యూటీ మొదలగునవి. ప్రాంతములను రాష్ట్రములని వ్యవహరించుచున్నారు. వీటికి భూమి శిస్తు, నీటి పారుదల, మత్తు పదార్థములపై ఎక్సైజ్ పన్ను, వ్యావసాయిక భూమిపై వారసత్వపు పన్ను, వృత్తి పన్ను, వినోదపు పన్ను, అమ్మకపు పన్ను (అంతర్రాష్ట్ర వ్యాపార పన్ను తప్ప) శకటములపై పన్ను, విద్యుత్ వినియోగ పన్ను మొదలగునవి. కొన్ని పన్నులు కేంద్రము వసూలు చేసి రాజ్యముల మధ్య పంపకము చేయును. ఉదా: ఆస్తిపై వారసత్వ పన్ను (వ్యావసాయిక భూమి తప్ప). కొన్ని పన్నులు కేంద్రరాష్ట్ర ప్రభుత్వముల మధ్య వాటాలుగ పంచుకొనవలసి యుండును.

కేంద్రమునకు కేటాయింపబడిన వనరులు ఆదాయము పెరుగుదలకు అవకాశము గలవై యున్నవి. అందు ముఖ్యముగ కస్టమ్స్, ఆదాయపు పన్ను, ఎక్సైజ్ పన్నులనుండి ఆదాయము విపరీతముగ పెరిగినది. కాని రాష్ట్రముల ఆదాయపు వనరులలో అమ్మకపు పన్నుతప్ప మిగిలిన పద్దులనుండి వచ్చు ఆదాయములో పెరుగుదల కవకాశము చాల తక్కువ. కాబట్టి ప్రస్తుత రాజ్యాంగ ఆదాయ వనరుల కేటాయింపులనుబట్టి రాష్ట్రములు ఆర్థిక స్వయం సమృద్ధిని సాధించుట దుర్లభము. రాష్ట్రములు తమ ఖర్చులకు, అభివృద్ధి పనులకు కేంద్రముపై ఆధారపడక తప్పదు. రాష్ట్రములకు గల ఇట్టి ఇబ్బందులను తీర్చుటకొరకే భారత రాజ్యాంగమునందు ఫైనాన్స్ కమిషన్ నియామకమునకు ఏర్పాటు చేయబడినది. రాజ్యాంగము 280 వ ఆర్టికల్ క్రింద రాజ్యాంగము ప్రవృత్తమైనప్పటి

నుండి రెండు ఏండ్ల లోపల ప్రథమ కమిషన్ తదుపరి ఐదేండ్ల కొకసారిగాని, అంతకు పూర్వముగాని ఇట్టి కమిషన్‌ను నియమించుటకు రాష్ట్రపతికి అధికారము కలదు.

ఈ కమిషన్‌లో ఒక అధ్యక్షుడును, నలుగురు సభ్యులును ఉందురు. వీరి కర్తవ్యము, కేంద్ర రాష్ట్రములమధ్య వాటాలుగ పంపకము కావలసిన పన్నులద్వారా వసూలు కాబడిన నికరాదాయమును యూనియన్ రాష్ట్రముల మధ్య వారి వారి అవసరములనుబట్టి పంచిపెట్టుట, అందు ఒక్కొక్క రాష్ట్రముయొక్క వాటా నిర్ణయించుట, ఆర్థిక పాటవము కొరకు రాష్ట్రపతిచే సూచింపబడిన ఇట్టి తదితర కర్తవ్యములు నెరవేర్చుట.

భారత రాజ్యాంగము అమలులోనికి వచ్చిన పిదప రాష్ట్రపతిచే నాలుగు ఫైనాన్స్ కమిషన్‌లు నియమింపబడెను. ప్రథమ కమిషన్ 1952లో నియోగి అధ్యక్షతన నియమింపబడెను. ఈ కమిషన్ జనసంఖ్య ననుసరించి సాధారణముగ రాష్ట్రముల అవసరముల బట్టిన్ని, మొత్తము ఆదాయపు పన్నులో ఆయా రాష్ట్రములనుండి వసూలు కాబడిన మొత్తములను బట్టిన్నీ, ఆదాయపు పన్నును, రాష్ట్రముల మధ్య పంపకము చేయవలెననియు, అందు జనాభాను బట్టి 80%, వసూలును బట్టి 20% పంపకము ఉండవలెనని సూచించెను.

రెండవ ఫైనాన్స్ కమిషన్ సంతానమ్ అధ్యక్షతన 1956 లో నియమింపబడెను. ఈ కమిషన్ పన్నులలో రాష్ట్రముల వాటాను 55% నుండి 60% నకు పెంచవలెననియు రాష్ట్రముల మధ్య పంపకములో జనాభాను బట్టి 90%, వసూలునుబట్టి 10% ఈయవలెననియు సూచించెను.

మూడవ ఫైనాన్స్ కమిషన్ 1960 లో ఏ. కే. చాందా అధ్యక్షతన నియమింపబడెను. ఈ కమిషన్ ఈ క్రింది సూచనలు చేసెను:

1. ఆస్తిపైన ఎస్టేటు డ్యూటీలో యూనియన్ ప్రాంతాల 1% పోగా, మిగిలిన దానిలో స్థిరాస్తుల విలువనుబట్టిన్ని, తదితర ఆస్తుల విలువను బట్టిన్ని ఆయా రాష్ట్రముల మధ్య పంపకము చేయవలెననిన్ని, 2 ఆదాయపు పన్నులో రాష్ట్రముల వాటా $66\frac{2}{3}$% నకు పెంచవలెననిన్ని, 3. ఎక్సైజ్ పన్ను నుండి 20% రాష్ట్రములకు ఈయవలెననిన్నీ, 4. రాష్ట్రములకు అభివృద్ధి పనులకు, లోటును భర్తీ చేసికొనుటకు, సహాయ గ్రాంట్లు సంచిత నిధినుండి ఈయవలెననిన్నీ సూచించెను.

నాలుగవ ఫైనాన్స్ కమిషన్ పి. వి రాజమన్నార్ అధ్యక్షతన 1964 మే నెలలో నియమింపబడెను. ఓ. న.

ఫోర్జరీ : చూ. కూటరచన - పు. 218.

బందిపోటు : చూ. శిక్షాస్మృతి.

బందీకరణము (నిర్బంధము): వ్యక్తికి కదలెడు స్వేచ్ఛను ఆటంకపరచు నిర్బంధము 'బందీకరణము'. అట్టి నిర్బంధము జైలు లేదా కారాగారము వంటి చోటనే గాక అతని స్వగృహము నందైనను జరుగవచ్చును. అట్టి నిరోధము న్యాయ చోదితము కానప్పుడు అక్రమ బందీకరణ మను నేరమై బంధించిన వ్యక్తులు శిక్షింపబడుదురు. బంధితుడు నష్ట పరిహారమును కోరుచూ సివిల్ చర్యలను కూడ జరుపవచ్చును.

బందీకరణము న్యాయ ప్రక్రియగ ఉపయోగపడుచున్నది. అప్పుడు దీని ప్రధానోద్దేశము కోర్టు ఉత్తరువునకు విధేయత చూపునట్లు చేయుటయే. నేరము మోపబడిన లేక శిక్షింపబడిన అపరాధిని కోర్టులో వాయిదా నాటికి హాజరగునట్లు చేయుటకు, అట్లు హాజరు కానిచో బందీగా తీసుకొని వచ్చుటకు కోర్టు ఉత్తరువు చేయును. కనుక ఇది విస్తృత న్యాయాధికారము. నేరారోపణ చేయబడిన వ్యక్తులను నిర్బధించుటకేగాక, ఇతర మార్గము లేనప్పుడు సాక్షులను కోర్టులో హాజరుపరచుటకు నిర్ణీత ఋణస్థులచే డిక్రీ పైకమును చెల్లింప చేయుటకు మొదలయిన ప్రయోజనముల నిమిత్తము కూడ బందీకరణము ప్రయోగింపబడును.

మరణ దండనము శిక్షాస్మృతి నుండి ఎత్తి వేయబడిన కొన్ని దేశములలో నేరములకు బందీకరణమే సామాన్య శిక్షగ వాడుక చేయబడుచున్నది. ప్రస్తుతము పెక్కు దేశములలో ప్రతి నేరమునకు బందీకరణమును శిక్షగా విధించుచున్నారు. నేరమును బట్టి బందీకరణ అవధి మారును. మానవ సంస్కృతి వికాస పరిణామములో మృత్యు దండనను త్రోసివేసి బందీకరణమును ముఖ్య దండనగా గైకొనుట ఒక సార్థకమైన ఘట్టము.

నేరస్థుని నిర్బంధించుట వల్ల తిరిగి అట్టి నేరమునకు అతనివలన సంఘము గురి కాకుండా రక్షింపబడుట అను దండన సిద్ధాంత ఆశయము నెరవేరును. కాని ఆ సిద్ధాంతమునకు వేరే ఆశయములు కూడ కొన్ని ఇప్పటికిని గలవు. ఇతరులు నేరములు చేయకుండుటకు వారికి గుణపాఠముగా అపరాధికి బాధ కలిగించుట అనునది కూడా ఒక ఆశయముగా ఇప్పటికిని భావింపబడుచున్నది. ఈ ఆశయమును సాధించుటకు బంధితుని జీవితము కఠోరముగను, ఏహ్యముగను చేయబడుచున్నది. బలమైన గోడలు గల చిన్న గదులలో సాయుధపోలీసులు నిరంతర పరిశీలన క్రింద నిర్బంధము కడు శోచనీయముగా నుండును.

మానవ సంస్కృతి ఇంకనూ వికాసము చెందినపుడు దండనకు నిజమైన ఆశయము నేరస్థుని సంస్కరించి శీలము నతనికి గరపుటయే అని గుర్తింపబడి కారాగార జీవితము యొక్క దుర్భర పరిస్థితులు ఉపశమింప జేయబడునని భావించవచ్చును. ప్రస్తుత జైలు సంస్కర్తల యొక్క ముఖ్యాశయము ఈ పరిస్థితులను చక్కబరచుటయే. వారి కృషి ఫలితముగ పెక్కు దేశములలో బందీలకు విద్యాబోధన నైతిక పరివర్తనా సదుపాయములు జైలునందు కల్పించబడుచున్నవి. ఓ. న.

బందీ ప్రత్యక్షీకరణము : న్యాయమూర్తిచే జారీ చేయబడు అధిలేఖ. ఈ అధిలేఖ అక్రమ బందీలోనున్న వారిని విడుదల చేయుట కుపకరించును. ఎవరి స్వాధీనములో బందీ యున్నాడో అతనికి కోర్టు ఎదుట నిర్దిష్ట తేదీ నాటికి బందీని హాజరు పరచవలెనని, ఎందు కతనిని బంధించినది, కారణములను వివరించమని ఆదేశించుచు ఈ అధిలేఖ పంపబడును. ఈ అధిలేఖ వ్యక్తియొక్క స్వేచ్ఛకు భంగము కలిగినప్పుడు సుప్రతిష్ఠితమైన ప్రక్రియగా ప్రసిద్ధి గాంచినది.

పురాతన కాలమునుండి ఆంగ్ల న్యాయమందు స్వేచ్ఛగా యున్న వ్యక్తిని అక్రమముగా బంధించి ఖైదునందుంచుటకు వీలు లేదు. వ్యక్తి తనపై నేరము మోపబడినప్పుడు లేదా క్రిమినల్ కోర్టుచే శిక్షించబడినపుడు లేదా ఋణపడినపుడును మాత్రమే బందీకృతుడై స్వేచ్ఛను కోల్పోవును. ఇది ప్రతిక్రియాత్మకమగు ఆదేశిక అధిలేఖ. అక్రమమైన బందీ నుండి విమోచనమును అభ్యర్థించినపుడే ఇట్టి అధిలేఖ ప్రదత్తము చేయబడును. ఈ అధిలేఖ, ఏ వ్యక్తి అధీనములో బందీకృత వ్యక్తి నిర్బంధించబడెనో ఆ వ్యక్తిని సంబోధించి, బంధితుని తెచ్చి కోర్టు ఎదుట అధిలేఖ అందిన తక్షణము హాజరుపెట్టుచూ, బంధితుని నిర్బంధించిన తేదీని తెల్పి అట్లు బంధించుటకు గల కారణములు వివరించు ప్రకథనమును దాఖలు చేయుమని ఆజ్ఞాపించును.

ఇంగ్లండులో మొదటిసారి 1679 లో బందీ ప్రత్యక్షీకరణ అధిలేఖను పార్లమెంటు చట్టబద్ధము చేసెను. అది వ్యక్తుల స్వేచ్ఛను కాపాడుటకు ప్రభవించినది భారత రాజ్యాంగములో ఇట్టి అధికారములు హైకోర్టు, సుప్రీమ్ కోర్టులకు ఒసగబడెను. అందుచే ప్రస్తుతము హైకోర్టులును, సుప్రీమ్ కోర్టు మాత్రమే ఇట్టి అధిలేఖలను ప్రసాదించ గలవు. ఓ. న.

బయానా (ఎర్నెస్ట్‌మనీ) : విక్రయ ఒప్పందముతో ఉంచబడిన ధరావత్తు పైకమునకు 'బయానా' అందురు. ఇది రెండు విధములుగ ఉపయోగపడును. 1. ఒప్పందము ప్రకారము విక్రయము పూర్తి చేయబడినప్పుడు ఈ బయానా పైకము క్రయధనములో భాగముగ వంచబడును.

2. విక్రయ ఒప్పందము నిర్వహింపబడుటకు బయానా పైకము హామీగా ఎంచబడి, క్రేత అశ్రద్ధ లేక ఉపేక్ష వలన గాని, మరి యే ఇతర కారణము వలన గాని ఒప్పందము నిర్వహింపబడనప్పుడు, విక్రేతకు చెందును. అట్లు క్రేత బయానా పైకమును కోల్పోవుటకు నిర్దిష్టమైన ఒడంబడిక అవసరము లేదు. బయానా అనునది ముందుగా (ఎడ్వాన్సుగా) ఇవ్వబడిన క్రయధన భాగము కాదు. ఏలన, చెల్లింపబడిన క్రయ ధన భాగమును క్రేత అశ్రద్ధవలననే విక్రయము పూర్తి కానప్పటికిని, క్రేత తిరిగి రాబట్టుకొనవచ్చును. కాని, బయానాగ చెల్లించినప్పుడు తిరిగి రాబట్టుకొనుటకు వీలు లేదు. బయానా చెల్లింపు ఆచారమును బట్టి చర స్థిరాస్తుల విక్రయ సందర్భములలో కానవచ్చుచున్నది. ఓ. న.

బలవంతము (ప్రపీడనము) : ఒక వ్యక్తి తాను స్వచ్ఛందముగ కాకుండ, నైతిక లేదా భౌతిక ఒత్తిడివలన ఏదేని పనిని బలవంతముగ చేయవలసి వచ్చినపుడు అతడిపై ప్రయుక్తమైన ఒత్తిడిని 'ప్రపీడన'మందురు. ఒక వ్యక్తి బలాత్కారముగ తన ఇచ్ఛకు వ్యతిరేకముగ ఏదేని పనిని చేయవలసి వచ్చిన అతని కృత్యము మరణ దండ న్యాయమగు ఖూనీ, లేదా దేశ విద్రోహక చర్య కానపుడు న్యాయరీత్యా నేరము కానేరదు

ఆంగ్ల న్యాయమున పూర్వము వివాహిత స్త్రీ తన భర్త సమక్షమందు నేరమును చేసినచో ఆమె తన భర్త ఒత్తిడివలన చేసినట్లు ఉపధారణ చేయబడి ఆమె కృత్యము నేరముగా పరిగణింపబడెడిది కాదు. కాని ఇప్పుడు అట్టి ఉపధారణ లేదు. ప్రత్యక్ష ఒత్తిడికి గురియై చేసిననే ఆ కృత్యము ఆమెది కానట్లు భావింపవచ్చును.

ఒప్పందము చేసుకొనునపుడు ధర్మ శాస్త్రరీత్యా పక్షకారులు అంగీకారమును స్వేచ్ఛాయుతముగ నివ్వవలెను. ఒత్తిడి వలన ఒప్పందమునకు అంగీకరించినచో అట్టి ఒప్పందమును రద్దుపరచవచ్చును. ఓ. న.

బలాత్కారము : చూ. మానభంగము

బలాద్గ్రహణము : ప్రభుత్వోద్యోగులు అనుచితముగను, లేదా అత్యధికముగను ప్రజలనుండి పైకమును బలవంతముగా వసూలు చేయుటకు ఈ పదము ప్రథమములో వర్తించుచుండెడిది. ఒక అధికారి అక్రమముగను అన్యాయముగను తన ఉద్యోగ హోదాను పురస్కరించుకొని ఏ వ్యక్తి నుండి అయినను పైకమునుగాని, విలువగల వస్తువులను గాని, ఆ వ్యక్తి ఎట్టి బాకీ లేనిదే, లేదా బాకీ

ఉన్నచో అట్టి బాకీ కన్న అధికముగ నిర్బంధముగ తీసు కొను చర్య 'బలాద్గ్రహణము.' ఓ. న.

బల్మెరింక్, ఔగుస్టు (1822 - 1890): జర్మను ధర్మశాస్త్రవేత్త. ఇతడు అంతర్జాతీయ న్యాయము, సార్వ జనిక న్యాయములకు హైడిల్‌బర్గ్‌లో ఆచార్యుడుగ పని చేసెను. 1870 - పూర్వము జర్మనీలో అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము, ఎట్టి అభివృద్ధియు చెందలేదు. బల్మెరింక్ అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రమునందు ముఖ్యముగ యూర పియను సమాఖ్యలనుగూర్చి తన సమకాలికులకంటె హెచ్చుగ కృషిచేసి, వారిలో నాయకుడగుటకు తగిన సామర్థ్యమును సంపాదించెను.

బల్మెరింక్ యొక్క కీర్తి అతని గ్రంథముద్వారా ఎక్కు వగ వ్యాపించెను. ఇతడు అంతర్జాతీయ న్యాయము యొక్క క్రమ నిరూపణకు గ్రోషియసు అనంతరము ఎట్టి శ్రద్ధయు తీసికొనబడలేదని వాపోయెను. ఇతని మొదటి గ్రంథము గ్రోషియసు కాలమునుండి తన కాలమువరకు అంతర్జాతీయ న్యాయముయొక్క వికాసమును ప్రపంచిం చెను. బల్మెరింక్. వైయక్తిక న్యాయ పద్ధతిని, అంతర్జా తీయ న్యాయశాస్త్రమును కూడ, సిద్ధాంత న్యాయము, ప్రక్రియా న్యాయము అను రెండు విభాగములుగ చేసి క్రమ పరచుటకు ప్రయత్నించెను. ప్రత్యక్షజ్ఞాన ప్రధాన వాదముయొక్క కార్యక్రమమును, అంతర్జాతీయ న్యాయ క్రోడీకరణమును 'అంతర్జాతీయ న్యాయము', అను గ్రంథములలో ఇతడు సిద్ధాంతరీత్యా వృద్ధి పరచెను. సముద్ర యుద్ధ న్యాయము నందుగూడ ఇతడెక్కువగ కృషి జేసెను. ఓ. న.

బాండు: అనగా పత్రముద్వారా ఒక బాధ్యతను కలి గించుట. బాధ్యతను వహించు వ్యక్తి బాధ్యుడు లేదా బాధ్యతా స్వీకర్త అనబడును. బాధ్యతయొక్క ప్రయోజ నమును పొందువాడు బాధ్యతోపకృతుడు అనబడును. బాధ్యత స్వీకరించిన వ్యక్తి అందులో వివరించిన పైకమును చెల్లించుట లేదా ఏదేని పనిని చేయుట లేదా మానుట బాండుయొక్క ఉద్దేశముగ ఉండును. బాధ్యతా స్వీకర్త బాండులో వివరించిన పైకమును చెల్లించినను లేదా బాండులో వివరించిన ప్రకారము నిర్దిష్ట చర్యను పూర్తి చేసినను బాండు రద్దగును.

బాండులోని షరతును నిర్వర్తించనప్పుడు అనగా బాధ్యతా స్వీకర్త చెల్లించుటకు ఒప్పుకొనిన పైకమును చెల్లించకపోయినను లేదా చేయవలసిన కృత్యమును చేయకపోయినను లేదా మానుకొనవలసిన చర్యను జరి గించినను, బాండు షరతులను అమలు పరచవచ్చును.

ఇట్టి బాండ్లను కార్యనిర్వహణము సక్రమముగ జరుగు నట్లు చేయుటకు వివిధ రకములకు సంబంధించిన విషయ ములలో వ్రాయించుకొందురు ఉద్యోగస్థులలో గుమస్తాలు, బిల్లు కలెక్టర్లు అక్కౌంటెంట్లు, ట్రస్టీలు మొదలగు పైక ముతో వ్యవహరించు బాధ్యతగల వ్యక్తులవద్ద బాండ్లను తీసుకొందురు. బాండు సాధారణముగ స్టాంపు కాగితము పై వ్రాసి రిజిష్టరు చేయుదురు. ఓ. న.

బాడుగ: చూ. అద్దె - పు. 184.

బాల అపరాధి (కిశోర అపరాధి): బాల నేరస్థులను సామాన్య నేరస్థుల వలెనే చూచుట తగదు. దుర్మార్గులగు నేరస్థులతో పాటు జైళ్ళ యందుంచిన ఆ దుర్మార్గుల ప్రభావమునకు వారు గురియగుదురు. పిదప వారిని సంస్క రించుట దుర్లభమగును. అందుచే సాధారణ కారావాస వాతావరణము నుండి వారిని తప్పించుటయే ఆధునిక దండ న్యాయము యొక్క విధానమై ఉన్నది. ఈ ఉద్దేశముతోనే ఇంగ్లండులో శిశువులు, అవయస్క వ్యక్తుల చట్టము 1933 లో రూపొందింపబడెను. ఇది పూర్వపు 1908 శిశువుల చట్టమును సవరించెను. ఈ చట్టము క్రింద బాల నేరస్థు లకు ప్రత్యేక న్యాయస్థానములు నెలకొల్పబడినవి. అందు బాల నేరస్థులపై తేబడిన నేరములు విచారించబడును. 17 ఏండ్ల లోపు వ్యక్తి బాలుడుగ పరిగణింపబడును. అట్టి వానిపై నేరారోపణ జరిగిన బాలక న్యాయస్థానము యొక్క ప్రత్యేక భవనమందు విచారణ జరుగును. ప్రత్యేక భవనము లేనిచో సాధారణ న్యాయస్థానములో ప్రత్యేక గదిలో నైనను ప్రత్యేక రోజులలో నైనను అట్టి విచారణ జరుగును. సంక్షిప్తమైన కోర్టు విచారణ విధా నము నవలంబించి నేరము సంక్షిప్తముగ విచారించి చిన్న జరిమానాచేగాని, ఆరు దెబ్బలు చేతిపై కొట్టుట ద్వారా గాని బాలుని శిక్షింతురు. వయస్కునికి ఖైదు శిక్ష విధింప బడునట్టి నేరమును చేసిన బాలుని ప్రత్యేకముగ వానికి శిక్షణ నొసంగు విద్యాలయమునకు పంపుదురు. కొన్ని పరిస్థితులలో అతనిని తగిన వ్యక్తి, లేదా అధికారి సంరక్ష ణలో ఉంచుదురు. బాల నేరస్థులు దుష్ట పరిసరములు, చెడు సహవాసములు చేతనే అపరాధ కృత్యములకు లోనగుచున్నారను నమ్మకము పరిశోధన వలన యునైె టెడ్ స్టేట్స్‌లో వృద్ధిచెందెను. అందుచేత ప్రత్యేక బాల న్యాయ స్థానములను స్థాపించి నేరస్థుల సంస్కరణకు ప్రత్యేక పాఠశాలలను సంస్థలను ఏర్పాటు చేసిరి. భారత దేశమందును ప్రత్యేక శాసనముల ననుసరించి బాల నేరస్థు లను విచారించు బాల న్యాయ స్థానములును, సంస్కరణ పాఠశాలలును కలవు. ఓ. న.

బింకర్‌షాక్ కార్నీలియస్ (1673-1743) : డచ్ ధర్మ శాస్త్రవేత్త. ఇతడు ధర్మశాస్త్రమును పది సంవత్సరములు అతి శ్రద్ధతో అధ్యయనము చేసి, న్యాయవాది వృత్తిని చేపట్టెను. 1703 లో న్యాయమూర్తిగ నియమింపబడెను. 1724 లో సుప్రీమ్ కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి అయి 1743వరకు పని చేసెను. న్యాయమూర్తిగ ఇతనికి అంతర్జాతీయ నౌకా వాణిజ్యము, రాజ దౌత్య హక్కు, రక్షణలకు సంబంధించిన సమస్యలతో అత్యంత పరిచయము ఏర్పడెను. బింకర్ షాక్ నవీన అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర స్థాపకులలో నొకడుగ భావింపదగును. ఇతడు అంతర్జాతీయ శాస్త్రములో పెక్కు గ్రంథములు రచించెను. ఓ. న.

బినామీ వ్యవహారములు : ఒక వ్యక్తి ఆస్తిని క్రయము చేసినపుడు తన సొంత ధనముతోనే విక్రేతకు ప్రతిఫల మొసగియు కొన్న ఆస్తిని ఇంకొక వ్యక్తి పేర క్రయ దస్తావేజును తీసుకొనుటను 'బినామీ అన్తరణ' అందురు. అట్లే తన ఆస్తిని ప్రతిఫల రహితముగాను, దానము చేసెడి ఉద్దేశము లేకుండాను ఇంకొకరి పేర అన్తరణ జేసినట్లు, దస్తావేజును నిష్పన్నము చేసిన ఆ అన్తరణ గూడ 'బినామీ'దిగానే భావింపబడును. ఏ వ్యక్తి పేర ఇట్టి అన్తరణ జరిగింపబడినదో ఆ వ్యక్తిని 'బినామీ దారు' అందురు.

భారత దేశమందు ఇట్టి బినామీ పద్ధతి అన్తరణలు బహుళవ్యాప్తముగ జరుగుచుండును. న్యాయ సూత్రముల పరిధిలోనే ఉండి జనుల భావములకు అలవాట్లకు అనుగుణముగ నుండుటను బట్టి న్యాయస్థానములు కూడ ఇట్టి వ్యవహారములను గుర్తించి వాటిని పక్షకారుల ఉద్దేశము ప్రకారము అమలు జరుపుచున్నది. అందుచే ఆస్తియందు నామమాత్రపు హక్కు కల బినామీదారును గాక అసలు హక్కుదారును మాత్రమే నిజమగు హక్కుదారుగా న్యాయస్థానములు గుర్తించుచుండును.

మహమ్మదీయుల మధ్య ఇట్టి బినామీ వ్యవహారములు 'ఫర్జీ' అని సాధారణముగ పిలువబడును. 'బినామీ' అను పదము పెర్షియను భాషలోని జంటపదము, అది 'బి' అనగా 'తోలేని' అనియు, 'నామ్' అనగా పేరు అనియు అర్థము; బినామీ అనగా పేరుతో లేని అని అర్థము. అనగా ఒక వ్యక్తి తన సొంత పేరుతో గాక ఇంకొక పేరుతో వ్యవహారమును జరిగించుటను సూచించును. అన్యుల పేరుతో ఆస్తిని ఉంచు ఆచారము, అనగా అసలు హక్కుదారుడు కాని ఇతర వ్యక్తి పేరుతో ఉంచుట అసాధారణము కాదు. ఇట్టి ఆచారము కొంతవరకు మూఢ నమ్మకములను బట్టి ఉద్భవించును. కొందరు వ్యక్తులు కొన్ని పేరులు అదృష్టవంత మైనవనియు ఇతరమైనవి అదృష్టహీన మైనవనియు భావము కలిగియుండుట, కుటుంబ వ్యవహారములు రహస్యముగానుంచు ఉద్దేశము, ఇట్టి ఆచారమునకు కారణములగును. కాని పెక్కు వ్యవహారములు కపట పూర్ణమై మోసము చేయుటకొరకే ఉద్భవించుట కూడ కలదు. పెక్కు వ్యవహారములలో ప్రప్రథమమున దగా చేయు ఉద్దేశము లేనప్పటికిని పర్యవసానమున అవి మోసము చేయు ప్రయోజనములకే ఉపయోగింపబడుచున్నవి. ముఖ్యముగా ఋణదాతలు తమ డిక్రీలను అమలు జరుపుటకు వచ్చినపుడు ఆస్తులను దృశ్యమాన మిథ్యా హక్కుదారులు సొంతదారులైనట్లు చెప్పి ఋణదాతల నుండి ఆ ఆస్తులను దక్కించుకొనుటకు ఇట్టి వ్యవహారములు బాకీదారులు జరిగించుచుందురు.

ఈ బినామీ వ్యవహారములు, ఒక వ్యక్తి ఇంకొకని పేర చేయు క్రయములకే పరిమితమై యుండలేదు. ఒక వ్యక్తి స్థిరాస్తికి సంబంధించిన కౌలును ఇంకొకని పేర తీసుకొనవచ్చును. లేదా అతడు తన సొంత పేరుతో ఆస్తిని క్రయముచేసి తదుపరి దృశ్యమాన ప్రతి ఫలమునకు ఇతరులకు తనఖా పెట్టుటగాని అన్యాక్రాంతము చేయుటగాని జరిగించవచ్చును. ఇట్టి బినామీ వ్యవహారములు చట్ట ప్రకారము నిషేధింపబడలేదు. అది నేరముగ పరిగణింపబడదు. ఒక వ్యవహారము బినామీగ జరిగినట్లు రుజువైనచో నామమాత్ర హక్కుదారునకు కాక అసలు హక్కు దారునకే ఆస్తియందు స్వత్వమున్నట్లు ప్రకటితమగును. కాని వ్యవహారము బినామీదని రుజువైనప్పటికిని, 1. అది ఏదేని శాసన నిబంధనలకు విరుద్ధమైనపుడును, 2. సప్రతిఫల అన్తరణను పొందిన వారి హక్కులను భంగపరచునదైనపుడును, 3. వ్యవహారమునందలి ఉద్దేశము అసలు హక్కుదారుని యొక్క ఋణదాతలను మోసము చేయుటయై యుండి ఆ ఉద్దేశము సిద్ధించినప్పుడును, 4. వ్యవహారము ప్రభుత్వ విధానమునకు వ్యతిరేకమైనపుడును అసలు హక్కు దారునికి దృశ్యమాన హక్కుదారుని నుండి ఆస్తి తిరిగి రాదు.

ఈ బినామీ విషయమునకు సంబంధించిన న్యాయావళి హిందూ ధర్మశాస్త్రమునకే పరిమితము కాలేదు. ఈ న్యాయసూత్రములు సమతాత్మక సిద్ధాంతములపై ఆధారపడినవి. కాని, 1882 భారత న్యాసచట్టము, 82 వ నిబంధనలో వివరింపబడిన నియమమునకును ఆంగ్ల నియమమునకును కించిత్ వ్యత్యాసము కలదు. ఈ ఉభయ న్యాయ పద్ధతులలోనూ నిర్ణయించవలసిన ముఖ్య విషయము 'క్రయమునకు సంబంధించిన క్రయ ధన మెవరిచే చెల్లించ

బడెను ' అనునది. కాని ఇంగ్లండులో ఒక వ్యక్తి తన బిడ్డ పేరగాని, భార్యపేరగాని క్రయము చేసిన సందర్భమున తన సొంత ధనము చెల్లించినప్పటికి పై నియమము వర్తించదు. అట్టి విషయమందు ఆ వ్యవహారము బిడ్డ లేక భార్యకు అభివృద్ధి కొరకు దానము చేసినట్లు ఉపధారణ చేయబడును. అట్టి ఉపధారణను ధనము చెల్లించిన వ్యక్తి సరియైన ఉపపత్తులచే ఖండించవచ్చును. కాని అట్టి ఉపధారణను భారత న్యాసచట్టము గుర్తించలేదు. ఈ దేశమునందు వ్యక్తి క్రయముచేసి తన సొంత ధనమును చెల్లించినప్పుడు ఆ క్రియపత్రము అతని బిడ్డ, భార్య లేదా ఇతర సన్నిహిత బంధువుపేర వ్రాయబడినప్పటికిని అట్టి అన్తరణల పక్షమున ప్రత్యేక ఉపధారణ చేయుటకు వీలులేదు. కాగా ఆ క్రయపత్రమునందు పేర్కొనబడిన వారి లాభము కొరకే ఆ వ్యవహారముద్దిష్టమైనదని వాదించు వ్యక్తియే ఆ వాదమును రుజువుపరచుకొనవలెను.

ఈ రకపు కేసులలో ప్రతిఫలము చెల్లించినవారు లేదా ఎవరిపేరున ఆస్తి క్రయము చేయబడినదో వారు వాస్తవముగ అట్టి ఆస్తి యొక్క ఆదాయమును అనుభవించుచున్నారా అను అంశము ప్రధానముగ విచారణీయము. ఏలన అట్టి వ్యవహారము ప్రేమ పూర్వకమైనదైన కావచ్చును, లేదా అంతకు పూర్వ మొనరించిన సేవలకు దానరూపక ప్రతిఫలము కావచ్చును, అదియునుగాక అసలు హక్కుదారునకు, బినామీ దారునకును ఉన్న సంబంధ బాంధవ్యములును వారి చర్యల కాస్పదమైన ఉద్దేశములుకూడ ఇట్టి పరిస్థితులలో అత్యంత ప్రధానములు. వీటన్నిటిని సాకల్యముగ విమర్శించి నిజముగా స్వామ్యము గలవారెవరో నిర్ణయించవలసి యుండును. ఓ. న.

బృహస్పతి స్మృతి : ఈ స్మృతిలో అచ్చటచ్చట కొన్ని భాగములు మాత్రమే లభ్యమై యున్నవి. బృహస్పతి నారదుని తరువాతి వాడు. ఈ స్మృతి క్రీ. శ. 6-7 శతాబ్దముల నాటిదని జాలీ పండితుడు తలచెను. కాని, కాణే పండితుడు దీని కాలము క్రీ. శ. 2-3 శతాబ్దములుగా నిర్ణయించెను.

బృహస్పతి మనుస్మృతితో చాల వరకు ఏకీభవించెను. వ్యవహార దండ న్యాయములను వేరుపరచి వాటిని ప్రత్యేకముగా చర్చించిన శాస్త్రకారులలో బృహస్పతి ప్రథముడు. మనువు నిర్దేశించిన అష్టాదశ న్యాయ విభాగములలో పదునాలుగింటిని ఆస్తికి సంబంధించినట్టివిగను, నాలుగింటిని దోషములకు సంబంధించినవిగను బృహస్పతి విభజించెను. బృహస్పతి నియోగ పద్ధతిని ఖండించెను. ద్వాదశ విధ పుత్రులలో ఔరసుడు, పుత్రికా పుత్రుడు మాత్రమే ఆస్తిలో భాగమున కర్హులని బృహస్పతి నుడివెను. అపుత్రుని ఆస్తి అతని అనంతరము అతని పత్నికి చెందుననియు, తల్లి, కుమార్తెకూడ వారసత్వమున కర్హులనియు ఈ స్మృతి చెప్పుచున్నది. ఉమ్మడి వ్యాపారము గావించు వారిలో ప్రతి భాగస్థుడు ఇతరుల ప్రతినిధియనియు అతని చర్యలు ఇతర భాగస్థులను బాధించుననియు బృహస్పతి వచనము.

నారదీయ ధర్మశాస్త్రములో వలనే ఇందు ప్రక్రియా కాండ కడు విపులముగా చర్చింపబడినది. వ్యాజ్యారంభము నుండి తీర్పు చెప్పువరకు గల ఘట్టములన్నియు వివరింపబడి యున్నవి. ఈ స్మృతిలోని సూత్రములు ఆధునిక ప్రక్రియా సంహితలలోని విధులతో సరిపోల్చదగియున్నవి. న్యాయ విచారణలో యుక్తియు అవసరమని* బృహస్పతి తెలిపి యున్నాడు. వ. బా. సు.

బెంథామ్ జెరిమీ. (1748-1832) : ఆంగ్లసాంఘిక తత్త్వవేత్త, లాయరు, ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడు. ఇతడు ఆంగ్ల న్యాయము, న్యాయాధికరణ ప్రక్రియలలో నూతన నిర్మాణాత్మక సంస్కరణలను ప్రతిపాదించి, విప్లవాత్మక మార్పులను కలుగజేయు ఫలితములను సాధించెను. బెంథామ్ యొక్క న్యాయశాస్త్ర రచనలు ఆయన స్వదేశమందును, విదేశములందును, ఆయా విషయములపై శాసనాధికరణ సంస్కరణకు ఎక్కువగ తోడ్పడెను.

బెంథామ్ ఎన్నడునూ ఎట్టి పదవులను ఆశ్రయించలేదు. ఇతడు పార్లమెంటు సభ్యుడుగగాని, ప్రభుత్వోద్యోగిగ గాని, రాయల్ కమిషన్లలో సభ్యుడుగగాని పనిచేయలేదు. తండ్రినుండి సంక్రమించిన ఆస్తితో ప్రభుత్వ రాజకీయ ఉద్యోగముల అగత్యముగాని, వృత్తి ద్వారా సంపాదించవలసిన అవసరము గాని లేకుండా జీవితము కొనసాగించెను. ఇతడత్యంత బుద్ధి కుశలత గలవాడగుటచే వాస్తవిక ప్రపంచమును విడనాడలేదు. అందుచేత తన స్వగృహమందే మానవ శ్రేయోభ్యుదయమునకు పాటుపడు ఏ వ్యక్తికైనను-సామాన్య సంఘ సేవకుడు మొదలు, కేబినెటు మంత్రివరకూ-వ్యక్తిగతముగ సలహాలనిచ్చుచుండెను. సాంఘిక నిర్మాణముపై బెంథామ్ రచనలు ఆచరణ యోగ్యమైన ప్రభావము కలిగి యుండుటచేత, అతని ధీశక్తి, సంపూర్ణనిస్వార్థ తత్త్వమును అతని వద్దకు పెక్కురు శిష్యులను ఆకర్షించినది. అందులో ముఖ్యులు, జేమ్సు, జాన్ మిల్లు, గ్రోటు, సౌత్‌వుడ్‌స్మిత్, పార్క్సు. బౌరింగు ఆస్టిన్‌లు కలరు. జె. ఎస్. మిల్ తన స్వీయ

---

*శ్లో॥ కేవలం శాస్త్రమాశ్రిత్య నకర్తవ్యోహి నిర్ణయః।
యుక్తిహీదే విచారేతు ధర్మహానిః ప్రజాయతే॥

చరిత్రలో తనపై బెంథామ్ రచనలు అత్యంత ప్రభావమును కలుగజేసినట్లు విశదము చేసెను.

ఇరువదవ శతాబ్దిలో కూడ బెంథామ్ రచనలలో న్యాయాధికరణ ప్రక్రియా సంస్కరణలను గురించిగాని, మంత్రులకు ఉద్యోగులకు ఉండవలసిన సంబంధమును గురించి గాని, ఇతర న్యాయవిషయిక సమస్యలను గూర్చి గాని అచరణ యోగ్యమైనట్టి యోచనలు లభించుచున్నవి. ఓ. న.

బెయిల్ మెంట్ : ఈ విషయమునకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములు 1872 భారత ఒప్పందపు చట్టము నందున్నవి.

ఒకరు వేరొకరికి ఏదైన వస్తువును ఒక పనిమీద అప్పగించి, ఆ పని పూర్తియైన వెంటనే దానిని తిరిగి ఇచ్చివేయమనిగాని, లేక తాను చెప్పిన విధముగా చేయమని గాని ఒప్పందము చేసికొనవచ్చును. అట్టి ఒప్పందమును 'అప్పగించుట' లేక 'ఉపనిధానము' (బెయిల్ మెంట్) అని అందురు.

మన మేదైన గ్రామాంతర మేగునప్పుడు తిరిగి వచ్చువరకు మన వస్తువును జాగ్రతగా చూడమని మన మిత్రునికప్పగించెదము, గడియారము మరమ్మతు చేయుట కొరకు మరమ్మతు చేయువానికిచ్చెదము. సామాను మన ఊరినుండి ఇంకొక ఊరికి రవాణా చేయమని రవాణా చేయునతనికి అప్పగించెదము. ఛాయా చిత్రములు తీసికొమ్మని మన కెమేరా నొక మిత్రునికి ఇచ్చెదము - ఇట్టివి ఎన్నో నిత్య జీవితములో మనకు సర్వసామాన్యము గాఅనుభవములోనున్నవే ఇవియన్నియు అప్పగింత లేక ఉపనిధానమునకు దృష్టాంతములే. అట్లు ఇతరుల కప్పజెప్పిన వస్తువు వారి ఉపయోగమునకైనను ఈయవచ్చును; లేక జాగ్రత్త పెట్టుటకుగాని ఈయవచ్చును. అట్లు ఇచ్చిన వస్తువును వారి సొంత ఉపయోగము కొరకే కాకపోవచ్చును, జాగ్రత్త పెట్టుటకే కావచ్చును, అద్దెకైనను సరే ఉచితముగా నైనను సరే ఈయవచ్చును.

వస్తువులో ఏదైన లోటుపాట్లు ఉండవచ్చును, అవి ఆ వస్తువును ఉపయోగించుకొనుటకు అవరోధము కాగలిగినపుడు అట్టి లోటుపాట్లు తనకు తెలిసినయెడల ఆ సంగతి వస్తువును అప్పగించుకొన్న వారికి తెలియజేయ వలసిన బాధ్యత కలదు. వస్తువును అద్దెకు ఇచ్చినచో మాత్రము, తనకాలోటుపాట్లు సంగతి తెలియక పోయినను సరే, అప్పగించిన వారికి అట్టి బాధ్యత ఉండును.

సామాన్యముగా వివేక వంతుడైనవాడు అట్టి వస్తువు తనదే యైనచో అట్టి పరిస్థితులలో నెంతగా జాగ్రత్త పడునో అట్టి జాగ్రత్త వస్తువు అప్పగించుకున్నవారు ప్రదర్శించవలయును.

అనగా సర్వసామాన్యమైన జాగ్రత్త చూపించనినాడు మాత్రమే బాధ్యుడగును. అంతకు మించిన బాధ్యత మాత్రము లేదు. ఆ మాత్రము జాగ్రత్త చూపించి నప్పటికిని, ఆ వస్తువు పోయినను, నశించి పోయినను, చెడిపోయినను, బాధ్యతయుండునను ఒప్పందము చేసికొనిననే తప్ప, ఎట్టి బాధ్యతయు ఉండదు. అట్టి సమయమునందు కూడ బాధ్యత వహించవలెనని ప్రత్యేకమైన ఒప్పందము ఉండిన నాడు మాత్రమే బాధ్యత కలదు.

వస్తువు అప్పగించుకొనిన వ్యక్తి ఒప్పంద ప్రకారమే నడచుకొనవలెను, లేనిచో కలుగు నష్టమునకు అతడు బాధ్యుడగును. ఉదా : వస్తువును ఒకా నొక పని కొరకై అప్పగించినపుడు ఆ వస్తువును ఇంకొక విధముగా ఉపయోగించి దానికి ఏదైవ నష్టము కలిగించిన యెడల, అట్టి నష్టమున కాతడు బాధ్యుడగును. అంతేగాక, అప్పగించుకొనినవారు ఒప్పందమునకు విరుద్ధములైన పనులేవైన చేసినచో అప్పగించినవారు ఆ ఒప్పందమునే వదలుకొనుటకు హక్కుగలదు.

అప్పగించిన వస్తువులను తన సొంత వస్తువులతో కలిపి వేసికొనవచ్చును. అది అప్పగించిన వారి అనుమతితోడనే చేసిన యెడల ఎవరికి చెందిన మేరకు వారు, ఇరువురును వేర్వేరు భాగములు చేసికొనవచ్చును. అది అట్టి అనుమతి లేకుండనే చేసినప్పుడు కూడ, అట్లే వారు విభాగించుకొనవచ్చును. గాని అట్లు విభాగించుటకైన ఖర్చులు, అట్లు కలిపివేయుట వలన కలిగిన నష్టము, అప్పగించుకొనినవారే భరించవలసి యున్నది, కలిపివేసిన వస్తువులు విడదీయుటకు వీలు లేనప్పుడు అప్పగించిన వారి వస్తువుల ఖరీదును అప్పగించుకొనినవారు ముజరా ఈయవలసియుండును.

అప్పగించిన వస్తువు వలన ఏదైన ప్రత్యేక లాభము కలిగిన యెడల ఆ లాభము అప్పగించినవారిదే యగును. ఉదా: అప్పగించుకొనిన ఆవునకు దూడ పుట్టినచో ఆ దూడ ఆవు నిచ్చిన వారికే చెందును. కాని దీనికి విరుద్ధముగా ఒప్పందము చేసి కొనిన చేసుకొనవచ్చును.

వస్తువు ఉచితముగా ఈయబడినప్పుడు అప్పగించుకొనిన వారి ఉపయోగమునకై అప్పగించినవారు ఒప్పందము ప్రకారము నిర్ణయించుకొనిన కాలము ముగియక పూర్వమే, లేక ఆ వస్తువు అవసరము తీర్చుకొనక పూర్వమే తిరిగి తీసుకొనవచ్చును. కాని నిర్ణీత ప్రకారము జరిగించనందు వలన కలుగు నష్టమునకు అతడు ముజరా కోరవచ్చును.

అప్పగించినవారు కాని, అప్పగించుకొనినవారు కాని మరణించిన యెడల వారి ఒప్పందము అంతమొందును. వస్తువుతో పని పూర్తయిన వెంటనే లేక నిర్ణీతకాలము పూర్తయిన వెంటనే ఆ వస్తువును అప్పగించుకొనినవారు దానిని తిరిగి వారికి ఇచ్చివేయుటగాని, వారు చెప్పిన ప్రకారము చేయుటగాని చేయవలెను. అప్పగించినవారు మరల అట్లు చేయవలసినదిగా అడుగ నవసరము లేదు. అట్లు చేయనినాడు దానివలన కలుగు నష్టమునకంతకు ముజరా ఇచ్చుకొనవలసి యుండును.

అప్పగించినవారికి ఆ వస్తువు పై హక్కు లేకపోవుట వలనగాని, వస్తువు తిరిగి ఇచ్చినపుడు పుచ్చుకొనక పోవుట వలనగాని, పని పూర్తికాగానే వస్తువు నేమి చేయవలెనో చెప్పనందువలనగాని, అప్పగించుకొనిన వారికి ఏదైన నష్టము సంభవించిన యెడల అప్పగించినవారు ఆ నష్టమునకు ముజరా ఈయవలసి ఉండును.

ఎవరైనను పోగొట్టుకొనిన వస్తువు ఇంకొకరికి దొరికినప్పుడు వస్తువు దొరికినవారికి (అప్పగించుకొనిన వారికి వలెనే) కొన్ని బాధ్యతలు గలవు. ఆ వస్తువు ఎవరికి చెందునో తెలిసికొనుటకు తగు ప్రయత్నము చేయవలెను. దానికై అతడు తానై చేసిన ప్రయత్నమునకు వస్తువును జాగ్రత్త పెట్టుటకై అయిన ఖర్చును మాత్రము తానే భరించవలెను. దానికై దావా చేయుటకు హక్కు లేదు. కాని ఆ నష్టమునకు ముజరా ఇచ్చువరకు వస్తువును తన దగ్గర ఉంచుకొన వచ్చును. వస్తువు దొరికిన వారికి బహుమతి ఏదైన ప్రకటింపబడినచో అట్టి బహుమతికై దావా చేయవచ్చును. ఆ బహుమతి ఇచ్చువరకు వస్తువును తన దగ్గరనే ఉంచుకొనవచ్చును. ఆ వస్తువు సామాన్యముగా అమ్మకములో ఉన్నదైనచో అది ఎవరికి చెందునో యని తగు ప్రయత్నము చేసినను విఫలమైనదనియు, దాని నింక అమ్మివేయక పోయినచో అది చెడిపోవు స్థితిగాని, చాల వరకు దాని విలువ తగ్గిపోవు స్థితిగాని ఏర్పడుననియు, లేక దానిని జాగ్రత్త పెట్టుటకైన ఖర్చులప్పుడే దాని విలువలో మూడింట రెండు వంతుల వరకు అయినవని తేలినప్పుడు దానిని అమ్మి వేయవచ్చును.

వస్తువును అప్పగించినవారు ఆ వస్తువుతోగాని, దాని పైగాని, ఏదైన పనిని చేయమని నియోగించినపుడు ఆ పనిని చేసినందుకు తనకు రావలసిన సొమ్ము ఇచ్చువరకు పనిని చేసినవారు ఆ వస్తువును తమ దగ్గరనే ఉంచుకొన వచ్చును. వతనుగా వ్యాపారము చేయువారికి గల ఖాతా లెక్కలో బాకీ మిగిలిపోయినపుడు ఆ బాకీకిగాను, బాకీ తీరు నంతవరకు బాకీయున్న వారి వస్తువును హామీగా ఉంచుకొన వచ్చును. అట్టి అధికారము బ్యాంకులు, కమిషను వ్యాపారస్థులు, న్యాయవాదులు, పోలసీ బ్రోకర్లకు మాత్రమే ఈయబడినది. తదితరులు కూడ ఒప్పందము చేసుకొన్నచో అధికారము పొందవచ్చును.

తాకట్టుకూడా ఇట్టి వ్యవహారమే. అప్పు తీసుకొన్న సొమ్మునకుగాని, చేసిన వాగ్దానము చెల్లించుకొనుటకుగాని హామీగా వస్తువు నుంచుటకు తాకట్టు అని పేరు. అట్టి వాగ్దానము చెల్లించినవరకు, లేక బాకీ సొమ్ము దాని వడ్డీ అయినను ఆ వస్తువును ఉంచినందులకైన ఖర్చులు చెల్లించు వరకు ఆ వస్తువు తన వద్దనే ఉంచుకొన వచ్చును. కాని వేరు ఒప్పందము ఉన్ననే తప్ప, ఆ వస్తువును ఇంకో ఇతర వాగ్దానమునకు గాని, బాకీకి గాని మారుగా హామీ క్రింద ఉంచుకొనుటకు హక్కు లేదు. తాకట్టు పట్టినప్పుడు ఇచ్చిన సొమ్ముగాక, తదుపరికూడా కొంత సొమ్ము అప్పు ఇచ్చినప్పుడు అట్టి సొమ్ము కూడా కలిపి హామీగా ఉంచుకొనవచ్చును.

తాకట్టు పెట్టినవారు నిర్ణీత కాలములో బాకీ తీర్చక పోయినను, వాగ్దానము చెల్లించక పోయినను, వారికి తగు నోటీసు ఇచ్చి, తాకట్టు పట్టినవారు అమ్మివేయ వచ్చును. లేదా వస్తువును అటులనే ఉంచి తాకట్టు పెట్టినవారిపై దావా చేయవచ్చును. అమ్మివేయగా వచ్చిన సొమ్ముతనకు రావలసిన దానికన్న ఎక్కువయినప్పుడు ఆ మిగిలిన సొమ్మును తాకట్టు పెట్టిన వారికే ఇచ్చి వేయవలెను. తక్కువ అయినప్పుడు మిగిలిన సొమ్మును తాకట్టు పెట్టిన వారే భర్తీ చేయవలయును. తానీయవలసిన సొమ్ము సకాలములో తాను బాకీ తీర్చనందువలన అయిన ఖర్చులకు తాకట్టు పెట్టినవారు వస్తువు అమ్మకమగులోపుగా చెల్లించి వస్తువును విడిపించుకొన వచ్చును.

పరులెవరైనను వస్తువును అప్పగించుకొనిన వారి ఉపయోగానుభవములకు భంగము కలిగించవచ్చును. లేదా వస్తువునే పాడుచేయ వచ్చును. అట్టిచో అప్పగించిన వారివలెనే అప్పగించుకొనినవారు కూడ నష్ట పరిహారము నకై దావా చేయవచ్చును. రాబట్టిన నష్ట పరిహారమును అప్పగించుకొనిన వారు అప్పగించిన వారు వారి వారి హక్కుల ప్రకారము పంచుకొనవచ్చును. కె. గు.

బెర్గుభోమ్ కార్ల్ మాగ్నస్ (1849–1927) : జర్మను ధర్మశాస్త్ర తత్త్వవేత్త, అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర న్యాయ వాది. ఇతడు డోర్‌పట్, మార్బగ్, బాన్‌లలో వరుసగ ఆచార్యుడుగ పనిచేసెను. ఇతడు ఫాన్ బుల్మెరింక్ శిష్యుడు. బెర్గుభోమ్ అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమందు ప్రత్యక్ష జ్ఞాన ప్రధానవాద పక్షమును అవలంబించిన

వారిలో అగ్రగణ్యుడు. ఇతడు పారస్పరిక ఒడంబడికలను రాజ్య న్యాయమును అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమునకు క్రమబద్ధమైన ఆధారములుగను దాని పురోభివృద్ధికి సాధనములుగను భావించెను. ఈ భావములే సహజముగ ఒప్పందములపై ఒక ఉద్గ్రంథమును రచించుటకు తోడ్పడి 'సాయుధ తాటస్థ్య సిద్ధాంత' స్థాపనకు దారి తీసెను. అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమును క్రోడీకరించుట అశక్యమని ఇతడు భావించెను.

ప్రకృతి న్యాయసిద్ధాంతమునకు ఇతడు వ్యతిరేకి అయినప్పటికి ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రమందు తత్త్వ సంబంధ ఆధారముల ఆవశ్యకత నీతడు గుర్తించెను. ఈతడు వాస్తవిక న్యాయము యొక్క ఐక్యతను సాధించుటకు అవసరమైన వైజ్ఞానిక, సైద్ధాంతిక సమస్యలను పరిష్కరించు ఆశయము కలవాడు. ఆ ఆదర్శమును నెరవేర్చుటకే 'ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రము' 'ధర్మశాస్త్ర దర్శనము' అను గ్రంథములను రచించెను. అందులో ప్రథమ సంపుటము మాత్రమే ప్రచురింపబడెను. ఓ. న.

బెసెలర్, కార్ల్ జార్జి క్రిస్టాఫ్ (1809 – 1888): జర్మను ధర్మశాస్త్రవేత్త. రాజకీయ నాయకుడు. ఇతడు ష్లెజ్విగ్, హోర్‌స్టెన్‌లో జన్మించి, 1833 లో 'కీల్' యూనివర్సిటీయందు పట్టభద్రుడాయెను. ఇతడు బాసెల్, గ్రోసాల్, గ్రీఫ్స్‌వాల్డులలో 1842 మొదలు 1859 వరకును, అటుపై బెర్లిన్‌లోను ఆచార్యుడుగ పని చేసెను. గ్రీఫ్స్‌వాల్డులో నితడు వారసత్వ సిద్ధాంతమును వివరించు మూడు సంపుటముల గ్రంథమును ప్రచురించెను. దాని వలన బెసెలర్ జర్మన్ జాతి తత్త్వవేత్తలలో అగ్రగణ్యుడుగ ప్రసిద్ధికెక్కెను.

అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్రము, ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రమను గ్రంథములలో జర్మను న్యాయము, జర్మను న్యాయాచరణలలో నుండు దేశీయాంశముల నధ్యయనము చేయవలయునను వాదము నితడు ప్రతిపాదించెను. ఇతని తృతీయ గ్రంథము 'సామాన్య జర్మను సివిల్ న్యాయ పద్ధతి' అనునది. 1848 సంస్కరణోద్యమములో నితడు పాల్గొనెను. ఫ్రాంకు ఫర్ట్ జాతీయ మహా సభలో నితడు ప్రముఖ పాత్ర వహించి, ప్రష్యా రాజును జర్మను చక్రవర్తిగా జేయుట కేర్పడిన సంఘమున సభ్యుడుగ పని చేసెను. ప్రష్యను దిగువ సభలోను, 1851 ప్రష్యను శిక్షాస్మృతి రచనలోను ప్రత్యేకముగ ప్రశంసనీయ పాత్ర వహించెను. తదుపరి ప్రష్యను ఎగువ సభలో బెర్లిన్ యూనివర్సిటీ ప్రతినిధిగ పని చేసెను. జర్మను ధర్మశాస్త్ర చరిత్రలో జరిపిన పరిశోధనలవల్ల ఉత్పన్నమైన భావములను జాతీయ న్యాయ పద్ధతులలో ప్రవేశపెట్టుటలో నితడు సఫలీకృతుడయి ధర్మ శాస్త్రవేత్తగ మాన్యుడాయెను. ఓ. న.

బేటామీను : చూ. జమానత్‌దారు-పు. 302.

బేవీలునామా (ఇంటెస్టేట్): చరస్థిరాస్తులు గల వ్యక్తి తన ఆస్తులను తన మరణానంతరము నెవరెవరికెంత దఖలు పర్చదలచెనో తెలియజేయుచూ వీలు నామాను వ్రాయకయే చనిపోయిన యెడల, అట్టి ఆస్తులు 'బేవీలు నామా' ఆస్తులనబడును. ఒక్కొక్కప్పుడు వీలునామా ఉన్నప్పటికి అట్టి వీలునామాను అమలు జరుపుటకు అవకాశము లేని పరిస్థితులలో కూడ అవి బేవీలునామా ఆస్తులే యగును. వీలు కర్త తన ఆస్తులలో కొన్నింటిని మాత్రమే వీలునామాను వ్రాసిన, అతనిచే వీలునందు చేర్చబడని ఆస్తులు బేవీలునామా (ఇంటెస్టేటు) ఆస్తులగును.

వీలునామాలు లేని ఆస్తులు చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క వారసులకు చెందును. ఈ వారసత్వపు హక్కులు హిందువులకు, మహమ్మదీయులకు, క్రైస్తవులకు తదితరులకు వారి మతాచార సంప్రదాయములను బట్టిన్ని, వారసత్వమునకు సంబంధించిన శాసనములను బట్టిన్ని భిన్నభిన్నముగా యున్నవి (చూ. వైయక్తిక న్యాయము). ఓ. న.

బౌధాయన ధర్మసూత్రములు: బౌధాయన ధర్మసూత్రములు సంపూర్ణముగా లభింపలేదు. కొన్ని భాగములు మాత్రమే లభించినవి. బౌధాయనుడు కృష్ణయజుశ్శాఖీయుడు. ఇతడు గౌతమునికి తరువాత వాడు. అపస్తంబునికి పూర్వుడని చెప్పుటకు గల ఆధారములు కొన్నింటిని బుహ్లార్ పండితుడు పేర్కొని యున్నాడు. బౌధాయనుడు క్రీ. పూ. 500-200 నాటివాడని కాణే పండితుని అభిప్రాయము. ఇతడు దాక్షిణాత్యుడు, ఆంధ్రుడై యుండవచ్చును అని బుహ్లార్ పండితుడు ఊహించెను. ఈ ధర్మ సూత్రములలో కొన్ని శ్లోకముల రూపములో నున్నవి.

బౌధాయన ధర్మ సూత్రములలో ధర్మమునకు మూలములు, పంచ మహాపాతకములు, వానికి ప్రాయశ్చిత్తములు రాజధర్మములు, వాణిజ్యపు పన్నులు, నౌకాయానముపై సుంకములు, అష్ట విధ వివాహములు, నియోగ పద్ధతి, ద్వాదశ విధ పుత్రులు, దత్తత, దాయ విభాగము, దాయమున కనర్హత మున్నగు విషయములు వివరింపబడియున్నవి. ద్వాదశ విధ పుత్రులలో ఎవరు ఆస్తికి వారసులో ఎవరు ఆస్తికి వారసులు కాజాలరో బౌధాయనుడు నిర్ణయించెను. క్షేత్రజునకు ఉభయ కుటుంబములలో స్థాన మొసగి అతడు ఇరువురు తండ్రులకు శ్రాద్ధాది కర్మ

లోనర్వ నర్హ్పడనియు, వారిరువురి ఆస్తియు అతనికి సంక్రమించుననియు బౌధాయనుని మతము. కన్య యొక్క స్త్రీధనము ఆమె అనంతరము సోదరులకు, వారు లేనిచో, తల్లికి, తల్లి లేని పక్షమున తండ్రికి చెందవలసినదిగా బౌధాయనుడు నుడివెను.

బౌధాయనుడు దక్షిణ దేశములో మాత్రము పాటింపబడు ఆచారములను పేర్కొనుచు, మేనరికమును (వరునకు మేనమామకుమార్తెతో వివాహము) ఉదాహరించినాడు. అట్లే దాయ విభాగ సందర్భమున జ్యేష్ఠకుమారునికి విశేష భాగమియ్య వలసినట్లు నుడివెను. ఈ ఆచారములు ఆంధ్ర దేశములో పాటింప బడిన విషయము సువిదితము.

బౌధాయన ధర్మ సూత్రములపై గోవిందస్వామి విరచితమగు వ్యాఖ్యకలదు. వ. బా. సు.

బ్యాంకు వ్యాపారము : బ్యాంకు కలాపములు 1949 బ్యాంకింగు కంపెనీల చట్టములో నిర్వచింప బడినవి. ఆ కలాపము లేవనగా: ఇతరుల నుండి ధనమును, తిరిగి అడిగినప్పుడుగాని, నిర్ణయించుకొన్న కాలమునకుగాని, చెక్కులు డ్రాఫ్టులు లేక తత్స్వరూపముగల మరియే ఇతర ఆజ్ఞలపైగాని, మరియే విధమున నైనగాని, తిరిగి ఇచ్చు షరతుతో ధనమును పుచ్చుకొనుట. ఆ ధనమును ఇతరులకు అప్పుగ ఇచ్చుట, లేక పెట్టుబడి పెట్టుట. ఈ కార్యకలాపములకు కరెన్సీనోట్లను తయారు చేసి చెలామణికి ఇచ్చుట, విదేశ ద్రవ్యములను మారకము చేయుటకూడ కలుప వచ్చును.

బ్యాంకు వ్యాపారము కొందరు వ్యాపారస్థులచే అనాది కాలమునుండి భారత దేశములోను, ఇతర దేశములలోను, ముఖ్యముగా యూరప్ లోను చేయబడుచూ వచ్చినది. బ్యాంకు, వ్యాపారము చేయు వర్తకులను భారత దేశములో సేట్ లు, షరాబులు అనిపిలుచు చుండెడివారు. 18 శతాబ్దమున భారతదేశములో మొఘల్ పాదుషావల్ల జగత్ సేట్ అను బిరుదమును పొందిన గొప్ప షరాబు వ్యాపారస్థుడుండెడివాడు. యూరప్ దేశములో మొదట బ్యాంకు వ్యాపారము చేసిన వారు యూదులు, ఇంగ్లండులో బ్యాంకు వ్యాపారమునకు ప్రాతిపదిక వేసినవారు బంగారు నగల వ్యాపారస్థులు. బ్యాంకు వ్యాపారమునకు బహుళ విస్తృతి, ప్రాముఖ్యము, అట్టి వ్యాపారము చేయు జాయింటు స్టాకు కంపెనీలు ఉదయించుటతో కలిగినది.

బ్యాంకు వ్యాపారము చేయు వ్యక్తులు : భారతదేశములో వ్యక్తిగతముగా బ్యాంకు వ్యాపారము చేయువారు మార్వాడీలలోను, జైనులలోను, నాటు కోటి చెట్టియార్లలోను ఉన్నారు. వీరు చేయు వ్యాపారము ముఖ్యముగా ఖాతాలపై గాని,నగదుగగాని, ఇతరులకు అప్పిచ్చుట' హుండీలపై డబ్బు నిచ్చుట. ఇట్టి వారి వ్యాపార వ్యవహారములకు సామాన్యమైన కాంట్రాక్టులకు వర్తించు న్యాయము హుండీలకు 'నెగోషియబుల్' పత్రములకు వర్తించు న్యాయము ఆ వ్యాపారస్థులు అనుసరించుచున్న ఆచారములు వర్తించుచుండును.

బ్యాంకులు, వాని కార్య కలాపములు పాలనా విధానమును తెలిసికొనుటకు భారత దేశములోని బ్యాంకులను ఈ క్రింది విధముగా విభజింప వచ్చును: (1) జాయింటు స్టాకు కంపెనీ బ్యాంకులు. (2) కోఆపరేటివు బ్యాంకులు (3) రిజర్వు బ్యాంకు.

జాయింటు స్టాకు బ్యాంకులు : వ్యాపార నిమిత్తము భారత కంపెనీల చట్టము క్రింద స్థాపించబడిన బ్యాంకింగు కంపెనీలు భారతదేశములో చాలా ఉన్నవి. వీని నిర్వహణ 1949 బ్యాంకింగు కంపెనీల చట్టము, 1956 భారత కంపెనీల చట్టములకు అనుగుణముగా ఉండవలెను. ఇట్టి బ్యాంకుల నిర్వహణను సదా పరిశీలించుటకును. కొన్ని విధములగు వివరములను అందజేయవలసినదని వానిని కోరుటకును, ఆ బ్యాంకులలో ధనమును నిల్వ చేసికొనిన వారి యొక్కయు ప్రజాసామాన్యము యొక్కయు సంక్షేమ దృష్ట్యా అవసరమగు చర్యలను తీసికొన వలసినదని ఉత్తర్వులిచ్చుటకును. బ్యాంకుల వ్యాపారమును తాత్కాలికముగా ఆపుచేయించుటకు, పూర్తిగా ముగించుటకు తగిన చర్యలను తీసుకొనుటకును, భారత దేశపు రిజర్వు బ్యాంకునకు అధికారము ఇవ్వబడినది. ఇదిగాక వ్యాపారము చేయుటలో బ్యాంకులు పాటించవలసిన నియమములు, ముఖ్యముగా నిల్వ ధనము నగదు నిల్వలను గురించిన నిబంధనలు, బ్యాంకులు ఇతరులకు అప్పిచ్చునపుడు పాటించ వలసిన నియమములు ఇందులో పేర్కొనబడినవి.

ఒక బ్యాంకులో ఒక వ్యక్తి ధనమును నిల్వ చేసికొన్నపుడు బ్యాంకుకు ఆ వ్యక్తికి మధ్య వర్తించు సంబంధము బాకీ ఇచ్చినవారికి పుచ్చుకున్న వారికి మధ్య యుండు సంబంధము.

బ్యాంకులో సొమ్మును తన యిష్టము వచ్చినపుడు చెక్కుల ద్వారా తీసికొనే షరతులతో నిల్వ చేసుకున్న వ్యక్తి తన చెక్కు పుస్తకమును జాగ్రత్తగా ఉంచుకొనవలెను. కాని దానిని ఎవరైనను దొంగిలించి, ఫోర్జరీ చేసి, చెక్కును బ్యాంకులో నిచ్చి సొమ్మును పొందిన అట్టి నష్టమును బ్యాంకు భరింపవలెను. సొమ్ము నిల్వ చేసుకున్న ఖాతాదారు భరించ నవసరములేదు. కాని కూట రచన (ఫోర్జరీ) జరుగుటకు సన్నిహిత కారణము ఖాతా దారు

యొక్క అజాగ్రత్త అయినప్పుడు నష్టము నతడు భరించ వలెను. ఎట్టి సమయమందైనను బ్యాంకు వారల అజాగ్రత్త వలన ఫోర్జరీ చేసిన చెక్కుపై సొమ్ము నివ్వడము జరిగిన, అందుచే కలిగిన నష్టమునకు బ్యాంకే బాధ్యతవహించ వలెను.

భారత స్టేటు బ్యాంకు : భారత స్టేటు బ్యాంకు స్థూల ముగా జాయింటు స్టాకు బ్యాంకుల వర్గమునకే చెంది ఉన్నది. కాని దీనిని గురించి ప్రత్యేకముగా తెలిసికొన వలసిన అంశములు కొన్ని గలవు.

18 వ శతాబ్దములో ప్రథమ భాగమున కలకత్తా, బొంబాయి, మద్రాసు, నగరములందు ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ప్రభుత్వము ప్రెసిడెన్సీ బ్యాంకులను నెలకొల్పుట యందు ముఖ్య పాత్ర వహించెను. వానిలో పెట్టుబడి పెట్టి, వానిలో ధనమును నిల్వజేసి, ప్రభుత్వము దానిని శక్తివంతముగ చేసెను. ఆ బ్యాంకులు ఆయా రాష్ట్రములలోని యితర బ్యాంకులకు నాయకత్వము కలిగినవై, రాష్ట్రముల ఆర్థిక స్థితిని ప్రభుత్వము అదుపులో ఉంచు కొనుటకు సహాయ బడినవి. 1921 భారత ఇంపీరియల్ బ్యాంకు చట్టము క్రింద ఈ మూడు ప్రెసిడెన్సీ బ్యాంకులు కలుపబడి భారత ఇంపీరియల్ బ్యాంకు నెలకొల్పబడినది. ఈ బ్యాంకుకు ప్రభుత్వము యొక్క బ్యాంకరుగా వ్యవహరించు హోదా ఇవ్వబడినది. 1934 లో రిజర్వు బ్యాంకు స్థాపింపబడిన పిమ్మట ఈ హోదా రిజర్వు బ్యాంకుకు ఇవ్వబడినది. కాని ఇంపీరియల్ బ్యాంకు రిజర్వు బ్యాంకు యొక్క ఏజెంటు హోదాలో ప్రభుత్వము యొక్క బ్యాంకరుగా వ్యవహరించినది. 1915 లో గ్రామీణ ప్రాంతములయందు పరపతి అభివృద్ధి పరచుటకై, ఇంపీరియల్ బ్యాంకు, కొన్ని పూర్వసంస్థాన ముల ప్రభుత్వముల బ్యాంకులు జాతీయము చేయబడి భారత స్టేటు బ్యాంకు స్థాపించబడినది. ఈ క్రొత్త బ్యాంకు సహకార బ్యాంకులకు సహకార పరపతి సంఘ ములకు సహాయము చేయు సంస్థగా పని చేయవలయునని ఉద్దేశింపబడెను.

సహకార బ్యాంకులు : వ్యవసాయ దారులు నివసించు పల్లె ప్రాంతముల యందు స్వల్ప కాల పరిమితిగల ఋణ ములు సులువైన షరతులతో అందజేయుటకై సహకార బ్యాంకింగు సంస్థలు భారతదేశములో స్థాపింపబడనవి. ఇవి వివిధ రాష్ట్రములలో అమలులో ఉన్న సహకార సంస్థల చట్టముల ప్రకారము నిర్వహింప బడుచున్నవి

రాష్ట్రములలోని సహకార బ్యాంకు సంస్థలు ముఖ్య ముగ మూడు రకములుగా ఉన్నవి, అవి ఏవనగా: 1. సహకార పరపతి సంఘములు. 2. కేంద్ర సహకార బ్యాంకులు. 3. రాష్ట్రీయ సహకార బ్యాంకులు. జర్మనీ దేశములో నేర్పరుప బడినటువంటి సహకార పరపతి సంఘముల పద్ధతిని భారతదేశములో కూడ సహకార పరపతి సంఘములు ఏర్పరుపబడినవి. వీని వ్యాపారమునకు కావలసిన ధనము. పెట్టుబడి ధనము వలనను. సభ్యులు, ఇతరులు నిల్వచేసిన ధనము వలనను, కేంద్ర సహకార బ్యాంకులు అప్పు ఇచ్చిన ధనము వలనను లభించుచున్నది. ఈ సంఘములు అమలులో ఉన్న నియమావళి ననుసరించి సభ్యులకు ఋణము లను ఇచ్చుచుండును.

సహకార కేంద్ర బ్యాంకులు సాధారణముగా జిల్లా కొకటి చొప్పున ఉన్నవి. ఇవి సహకారపరపతి సంఘముల శిఖర సంయుక్త సంఘములయందు సామాన్యపౌరులు కూడ సభ్యులుగ నుండవచ్చును. కాని అట్లుండుట అరుదు. వీని వ్యాపారమునకు కావలసిన ధనము, పెట్టుబడి ధనము వలనను, ఇతరులు ఇతర సంస్థలు నిలువచేసికొన్న ధనము వలనను లభించును. ఈ బ్యాంకులు సహకారపరపతి సంఘ ములకు ఋణ సహాయము చేయును. వ్యాపారము లాభ సాటిగ ఉండుటకు సామాన్యమైన బ్యాంకింగు వ్యాపారము కూడ చేయుచున్నవి.

ప్రతి రాష్ట్రములోను, రాష్ట్రీయ సహకార బ్యాంకు గలదు. దీని ముఖ్య కర్తవ్యము రాష్ట్రములోని సహకార బ్యాంకుల వ్యవస్థ యొక్క నిర్వహణ సక్రమముగా ఉండు నట్లును, ఆ బ్యాంకుల వ్యాపార విధానము లాభ పద్ధతు లలో నడచునట్లును చూచుట. రాష్ట్రీయ సహకార బ్యాంకులకు వ్యాపారమునకు కావలసిన ధనము పెట్టుబడి ధనము నుండియు, ఎవరైనను నిల్వ చేసికొన్న ధనము నుండియు, జిల్లా కేంద్ర సహకార బ్యాంకుల ధనములో వ్యాపారములో వినియోగముగాక నిల్వ ఉండిన ధనము నుండియు, జాయింటు స్టాకు బ్యాంకులు ఇచ్చు ఋణముల నుండియు లభించును. ఇవికాక రిజర్వు బ్యాంకు, చౌక రేటున వ్యవసాయ దారులకు సులభ పద్ధతులపై పరపతి కల్పించుటకు రాష్ట్ర సహకార బ్యాంకులకు తక్కువ రేటు వడ్డీతో ఋణములను ఇచ్చును.

వ్యవసాయ దారులకు, ఇతరులకు, వారి భూములకు, ఇతర స్థిరాస్థికి శాశ్వత సౌకర్యములు, అభివృద్ధి కల్పించు కొనుటకు, కట్టడములు ఏర్పరచుకొనుటకు, వీలగునట్లు దీర్ఘకాల ఋణములను ఇచ్చు సహకార భూ తనఖా బ్యాంకులు ఏర్పడి ఉన్నవి.

రిజర్వు బ్యాంకు : భారత రిజర్వు బ్యాంకు, 1934 రిజర్వు బ్యాంకు ఆఫ్ ఇండియా చట్టము క్రింద స్థాపింప

బడినది. ఆదిలో పేరు హోల్డర్ల బ్యాంకుగా నెలకొల్ప బడినప్పటికిని, 1948లో చట్టరీత్యా జాతీయము చేయబడి ప్రభుత్వపు బ్యాంకుగా మార్చ బడినది. రిజర్వు బ్యాంకు నిర్వహణ రిజర్వు బ్యాంకు చట్టముప్రకారము జరుగవలెను.

ఈ బ్యాంకు నిర్వహణ కేంద్ర ప్రభుత్వము నెలకొల్పిన కేంద్ర డైరెక్టర్లబోర్డు, స్థానికబోర్డుల వల్ల జరుగును. కేంద్ర బోర్డులో ఒక గవర్నరు, ముగ్గురు డిప్యూటీ గవర్నర్లు ఉందురు.

1934 లో రిజర్వు బ్యాంకును స్థాపించుటలో ప్రభుత్వము యొక్క ఉద్దేశ్యము భారతదేశములో ఒక కేంద్ర బ్యాంకును ఏర్పరచుట. సాధారణముగా కేంద్ర బ్యాంకు నిర్వర్తించు కార్యములు, వ్యాపారము చేయు బ్యాంకులు నిర్వర్తించు కార్యములకన్న విశేషమైనవిగాయుండును.

రిజర్వు బ్యాంకు యొక్క మొదటి కర్తవ్యము కరెన్సీ నోట్లను, నాణెములను చలామణిలోనికి జారీ చేయుట. ఇట్లు జారీ చేయునపుడు బ్యాంకు జారీ చేయు కరెన్సీకి కొంత మేరకు ప్రత్యామ్నాయముగ ఆక్టులో చెప్పినట్లు నిల్వధనమును ఉంచుకొనవలెను. జారీ చేయు నోట్లు నాణెముల స్వరూపాదులు ప్రభుత్వము యొక్క ఆమోదమును పొంది ఉండవలెను. ప్రస్తుతము ఒక్క రూపాయి నోట్లు మాత్రమే ప్రభుత్వము వలన జారీ చేయబడుచున్నవి. మిగిలినవన్నియు రిజర్వు బ్యాంకు వలన జారీ చేయబడు చున్నవి.

అధికారము పొందిన వ్యక్తులనుండి గాని, అట్టివారికి గాని, విదేశ ద్రవ్యమును కొనుటకు, అమ్ముటకు, రిజర్వు బ్యాంకుకు అధికారము కలదు. ఈ కొనుగోలు అమ్మకములు ప్రభుత్వము ఏర్పరచిన నిబంధనలకును, ఇంటర్నేషనల్ మానిటరీ ఫండు సంస్థతో భారతదేశము ఏర్పరచు కొన్న ఒప్పందములకును, అనుగుణముగా ఉండవలెను. ప్రపంచములో ద్రవ్య మారకములో రూపాయి విలువ పడిపోకుండునట్లు చూచుట, తద్వారా భారతదేశపు పరపతిని కాపాడుట, బ్యాంకు యొక్క కర్తవ్యములు.

రిజర్వు బ్యాంకు యొక్క మరియొక కర్తవ్యము దేశములోని బ్యాంకులకు బ్యాంకరుగా పనిచేయుట, రిజర్వు బ్యాంకు చట్టము రెండవ షెడ్యూలులో ఉదాహరించిన బ్యాంకులన్నీ, రిజర్వు బ్యాంకులో ఆ చట్టములో చెప్ప బడిన మేరకు ధనమును విధిగా నిల్వ ఉంచవలసి ఉన్నది. ఒక బ్యాంకు షెడ్యూలు బ్యాంకు కాగలందులకు దానికి కనీసము ఐదు లక్షల రూపాయల పెట్టుబడి నిల్వ ధనము ఉండవలెను. బ్యాంకు ఒక కంపెనీ లేక కార్పొరేషను అయి ఉండవలెను. దాని వ్యవహారములు దేశము యొక్క క్షేమమునకు విరుద్ధముగా లేకుండునట్లు నడుప బడవలెను. ఈ లక్షణములు కలిగి ఉన్న బ్యాంకు దరఖాస్తు పెట్టికొన్న యెడల కేంద్రప్రభుత్వము గెజెటులో ప్రకటన మూలముగా ఆ బ్యాంకును షెడ్యూలు బ్యాంకుగా ప్రకటించ వచ్చును. జాయింటు స్టాకు బ్యాంకులన్నిటి పైన అజమాయిషీ అధికారము రిజర్వు బ్యాంకుకు కలదు. అంతేకాక షెడ్యూలు బ్యాంకులలో పరస్పర లెక్కలను రిజర్వు బ్యాంకు తేల్చి తెల్పుచుండును. ఈ పనిని క్లియరెన్సు హౌస్ చేయు పని అని అందురు. అవసరమయిన పరిస్థితులలో రిజర్వు బ్యాంకు షెడ్యూలు బ్యాంకులకు తక్కువ వడ్డీరేటుతో అప్పు ఇవ్వవచ్చును. ఈ పనులు చేయుటకు వలసిన ద్రవ్య ప్రమాణమును, వడ్డీ రేట్లను, పరపతిని రిజర్వు బ్యాంకు దేశమునందు అదుపులో ఉంచగలదు.

రిజర్వు బ్యాంకు యొక్క కర్తవ్యములలో మరియొకటి ప్రభుత్వమునకు బ్యాంకరుగా పని చేయుట. కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు తమ నగదు, నిల్వ ధనములు రిజర్వు బ్యాంకులో వడ్డీ లేకుండా నిల్వ ఉంచును. ఇదిగాక ప్రభుత్వము జారీ చేయు స్వల్పకాల ఋణ పత్రముల అమ్మకము రిజర్వు బ్యాంకు ద్వారా జరుగును. వీనిని రిజర్వు బ్యాంకే కొన వచ్చును. దీనివలన ప్రభుత్వమునకు అవసరమున్నపుడు ధనము అప్పుగా లభ్యమగును.

రిజర్వు బ్యాంకు యొక్క మరియొక కర్తవ్యము వ్యవసాయదారుల పరపతి పరిస్థితిని పరిశీలించి ప్రభుత్వమునకు అడిగినపుడు తెలియజేయుట. బ్యాంకు పరపతిని స్థిరము చేయుటకు ధనమును ప్రత్యేకముగా ఉంచవలెను. ప్రభుత్వము, బ్యాంకులు, సహకార బ్యాంకులు, ధనమును ఒక చోటినుండి మరియొక చోటికి రవాణా చేసికొను సౌలభ్యమును కలుగజేయుట కూడ బ్యాంకు కర్తవ్యములలో యొకటి.

పారిశ్రామిక సంస్థల ధనసహాయక సంస్థలు : పారిశ్రామిక సంస్థలను ప్రారంభించుటకు గాని, అభివృద్ధి పరచుటకు గాని సాధారణముగా బ్యాంకులనుండి ఋణములను పొంద వీలు కల్పించుటకై కేంద్ర రాష్ట్రప్రభుత్వములు పారిశ్రామిక ధనసహాయక సంస్థలను ఏర్పరచినవి. ఈ సంస్థలను 1948, 1951, 1955 లలో కేంద్ర ప్రభుత్వము రూపొందించినది. ఇవి ఇండస్ట్రియల్ ఫైనాన్సు కార్పొరేషను ఆక్టు 1948, ది ఇండస్ట్రియల్ అండ్ స్టేటు ఫైనాన్సు కార్పొరేషను (అమెండ్మెంటు) ఆక్టు 1955, ది స్టేట్ ఫైనాన్షియల్ కార్పొరేషను ఆక్టు 1951 ఆక్టు అను గుణముగా నిర్వహింపబడవలసి ఉన్నవి. బి, శి. రా.

బ్లాక్‌స్టన్, విలియమ్: (1723-1780) : ఆంగ్ల ధర్మ శాస్త్రవేత్త, ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లో విద్య నభ్యసించి మిడిల్ టెంపుల్ నుండి బారిష్టరాయెను. ఇతడు న్యాయశాస్త్ర గ్రంథ రచనలకు పూనుకొని మాగ్నాకార్టాను సంస్కరించెను. తదుపరి 'రక్త సంబంధము', 'పట్టాదారు' మొదలగు శీర్షికలపై వ్యాసములు వ్రాసెను. మాన్సుఫీల్డు ప్రభువు సలహాపై ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లో ఆంగ్ల న్యాయముపై ఉపన్యాసము లిచ్చి, 1758 లో అచ్చటనే ఆంగ్ల న్యాయమున కాచార్యుడాయెను. ఇతడు ఆచార్యుడుగ నొసగిన ఉపన్యాసములను, అంతకు పూర్వ మిచ్చిన ఉపన్యాసములను, వ్యాసములను కలిపి, నాలుగు సంపుటములలో 'ఆంగ్ల న్యాయములపై వ్యాఖ్యానములు' అను పేరున ప్రచురించెను. ఇతడు ఉపాధ్యాయుడుగను, రచయితగను సంపాదించిన విజయము, తిరిగి న్యాయవాది వృత్తిలో ప్రవేశించుటకు దోహదము చేసెను. ఇతడు జైలు సంస్కరణ కొరకత్యంత శ్రద్ధ వహించెను. 1768-70 సంవత్సరములలో పార్లమెంటు సభ్యుడుగను 1770-80లలో న్యాయమూర్తిగను పనిజేసెను.

ఆంగ్ల న్యాయమును యూనివర్సిటీలలో బోధించుటను బ్లాక్‌స్టన్ ప్రారంభము చేసెను. అంతకు పూర్వము యూనివర్సిటీలలో రోమను సివిల్ న్యాయము మాత్రమే బోధింపబడుచుండెను. ఈ ఆంగ్ల న్యాయము న్యాయవాదవృత్తికి సంబంధించిన 'ఇన్స్ ఆవ్ కోర్టుల'లోనే బోధింపబడెడిది. ఆంగ్ల న్యాయమును క్రమబద్ధమైన అధ్యయనము చేయవలసినదని చెప్పుచూ, ఇతడు దాని యొక్క అవిచ్ఛిన్నతను, ఐక్యతను, అందుకు గల కారణములను బోధించుటయే గాక దానికి చరిత్ర, తత్త్వశాస్త్రము, రాజనీతి మొదలగు యూనివర్సిటీ పాఠ్య విషయములతో సన్నిహిత సంబంధము కలుగునట్లు చేసెను. ఆంగ్ల న్యాయమందు అస్తవ్యస్తముగ పెరిగిపోయిన విషయ బాహుళ్యమును స్వచ్ఛమగు, క్రమబద్ధ వివరణము ద్వారా తగ్గించుట, ఇతడు సాధించిన ఘనకార్యము. ఆంగ్ల న్యాయ సాహిత్యమందు బ్రాక్టన్, కోక్, హేల్ వంటి పూర్వధర్మశాస్త్రవేత్తల వ్యుత్పత్తి, భావనాపటిమ బ్లాక్‌స్టన్‌కు లేకపోయినను సుస్పష్టమైన శైలిలో ఆంగ్ల న్యాయావళి నంతటిని సంపూర్ణముగను, సమగ్రముగను వ్యాఖ్యానించిన ఖ్యాతి ఇతనికే దక్కెను. ఇతని గ్రంథము ఆంగ్ల న్యాయమునకు రోమను న్యాయము, కాంటినెంటల్, సివిల్ న్యాయములతో సరితూగగల స్థాయిని చేకూర్చెను. ఆంగ్ల న్యాయవికాసమును చరిత్ర దృష్టిలో సూత్రబద్ధమొనర్చిన ఖ్యాతియు ఇతనికే దక్కినది. ఇతని వ్యాఖ్యానములు తర్వాతి తరముల ఆంగ్ల న్యాయ రచయితలకు మార్గదర్శకము లైనవి. ఓ. న.

బ్లున్‌ట్‌ష్లీ, జోహన్‌కాస్పర్ (1808-1881) : స్విస్ జర్మను ధర్మశాస్త్రవేత్త. రాజకీయవేత్త. బ్లున్‌ట్‌ష్లీ బెర్లిన్ యూనివర్సిటీలో శిక్షణ పొంది సవినీ మహాశయుని చే ఈత డెక్కువ ప్రభావితుడాయెను. 'రాష్ట్రములు ధర్మశాస్త్రముల చరిత్ర' అను గ్రంథరచనతో నితనికి కీర్తి చేకూరెను. ఇందు చారిత్రిక సంప్రదాయ పద్ధతులను వర్తింపజేసి స్విసు కాంటన్లను పరిశోధించుటకు ప్రథమయత్నము జరిగెను. ఇట్టి పరిశోధనలకీ గ్రంథము మార్గదర్శక మాయెను.

1848 న మ్యూనిచ్ యూనివర్సిటీ సేవలోచేరి అచట ఇతడు 'సార్వజనిక రాజ్యాంగ శాస్త్రము' (ఆల్‌గమైనస్ స్టాట్‌స్రెక్ట్) అను రెండు సంపుటముల గ్రంథమును రచించెను. అది ఆరవ ముద్రణమున మూడు సంపుటములకు పెరిగెను. ఇందు మొదటి సంపుటము 'రాజ్యాంగ వాద' మను పేరుతో 1892 లో ఆంగ్లములోనికి అనువదింప బడెను.

ఈ గ్రంథమం దితడు రాజ్యమును ఆధ్యాత్మిక, నైతిక స్వభావముగల ఒక వ్యక్తిగ పరిగణించినాడు. రాజ్యరూపము, దాని రాజ్యాంగ స్వభావము, వృద్ధి క్షీణలయములకు అధీనమైనవి. దాని శక్తి జాతీయ భావన, ప్రజల భాష ఆచారములు, జనుల దృక్పథము మొదలగు వానియందు ఇమిడి యున్నది.

ఇతని రెండవ గ్రంథము 'జర్మను వైయక్తిక న్యాయము.' ఇందు బ్లున్‌ట్‌ష్లీ దేశీయ జర్మను న్యాయమునకును, రోమను ధర్మశాస్త్రమునుండి స్వీకరింపబడిన న్యాయమునకును గల వ్యత్యాసమును చూపుటకు ప్రయత్నించెను. ఇతడు కారల్ బ్రేటర్ సహాయముతో పదునొకండు సంపుటములు గల రాజ్యాంగ పదకోశమును తయారుచేసెను. ఇవిగాక ఇతడు 'రాజ్యముల యుద్ధ ధర్మములు' 'రాజ్యముల ఆధునిక అంతర్జాతీయ న్యాయము' అను రెండు గ్రంథములు రచించెను. ఓ. న.

భాగస్వామ్యము (ఉమ్మడి వ్యాపారము-పార్ట్‌నర్‌షిప్): ఇద్దరుగాని అంతకన్న ఎక్కువ మందిగాని కలిసి వ్యాపారము చేయవచ్చును. వారందరును కలిసిగాని, వారందరి తరపున వారిలో కొంత మంది మాత్రమేగాని వ్యాపారము నిర్వహించుటకును, దానివలన వచ్చెడి లాభమును వారందరు పంచుకొనుటకును ఒప్పందము చేసికొనవచ్చును. అట్టి ఒప్పందము ప్రకారము చేయు వ్యాపారమును ఉమ్మడి వ్యాపారమని అందురు. ఉమ్మడి వ్యాపా

రమునకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములు 1932 భారత ఉమ్మడి వ్యాపార చట్టము నందున్నవి. ఉమ్మడి వ్యాపారము యొక్క స్వరూపము, అందలి సభ్యులకు పరస్పరము గను, అన్యులతోడను ఉండవలసిన సంబంధము, విధ్యుక్త ధర్మములు ఉన్న సభ్యులు విరమించుకున్నను లేదా క్రొత్త సభ్యులు ప్రవేశించినను కలిగెడి మార్పులు, ఈ వ్యాపార సంస్థను రిజిష్టరు చేయుటకు, రద్దు చేయుటకు అనుసరించ వలసిన విధానములు, ఈ చట్టమునందు వివరింపబడినవి. ఉమ్మడి వ్యాపారము ఎవరు చేయదలచుకొనినను ఈ చట్ట సూత్రములకు లోబడియే చేయవలసి యున్నది.

ఉమ్మడి వ్యాపారమనునది ఒప్పంద పూర్వకముగా అమలులోనికి వచ్చును; ఒప్పందము లేనిదే ఉమ్మడి వ్యాపారమునునది ఉండ నేరదు. కావుననే హిందూ సమష్టి కుటుంబములు వ్యాపారము చేసినప్పటికిని దానిని ఉమ్మడి వ్యాపారమనుటకు వీలులేదు. ఏలన అట్టి కుటుంబవ్యాపారము ఏ విధమైన ఒప్పందము పైనను ఆధారపడి ఉండదు. అట్టి కుటుంబములందలి వ్యాపార వ్యవహారములు ఈ చట్ట ప్రకారముగాక హిందూ ధర్మశాస్త్ర ప్రకారము నిర్ణయించబడుచుండును.

వ్యాపారేతర వ్యవహారములకు ఈ చట్టము వర్తింపదు. ఉదా: ఇద్దరు, ముగ్గురు వ్యక్తులు ఒక ఆస్తిని సమష్టిగ ఉంచుకొని దానివలన వచ్చు రాబడిని పంచుకొనుటకు ఒప్పందము చేసికొన్న అది ఒక వ్యాపారము కాదు కాబట్టి ఉమ్మడి వ్యాపారముగ పరిగణింపబడదు.

ఉమ్మడి వ్యాపారము చేయదలచుకొనిన వ్యక్తులు లాభమును పంచుకొనుటకు ఒప్పందము చేసికొన వలెను. వ్యాపారము వలన నష్టములకు సభ్యులందరును బాధ్యులైనను కాకపోయినను దాని లాభమునైనను పంచుకొనుటకు నిర్ధారణ చేసికొన వలెను.

వ్యాపార నిర్వహణ భాగస్థులందరు చేసినను లేదా కొందరే చేసినను అట్టి నిర్వహణ అందరి తరపున జరిగినట్లు పరిగణింపబడును. అనగా ఈ ఉమ్మడి వ్యాపారము నందు ప్రతిభాగస్థుడు యజమానిగనే కాక ఇతర భాగస్థుల తరపున ఏజెంటుగ కూడ వ్యవహరించు చుండును.

భాగస్థుల విధ్యుక్త ధర్మములు : చట్టమునందు వివరింపబడిన నియమములు రెండురకములుగా ఉన్నవి. కొన్ని నియమములను భాగస్థులు విధిగా • పాటించి తీరవలెను, మరికొన్ని నియమములను భాగస్థులు వారి ఒప్పందము ద్వారా మార్పులు చేసికొన దలచినచో చేసికొన వచ్చును.

మొదటి రకపు నియమములు : ప్రతి భాగస్థుడును వ్యాపారమును వీలైనంత లాభకరముగనిర్వహించవలెను. భాగస్థుల నడవడి సక్రమముగా విశ్వాస పాత్రముగా ఉండవలెను. వ్యాపారపు లెక్కలను సరిగా మోసము లేక ఉంచవలెను. వ్యాపార నిర్వహణయందు ఒక భాగస్థుడు ఇతర భాగస్థులను మోసముచేయుట వలన వ్యాపారమునకు నష్టము కలిగినచో. అట్టి నష్టమునకు బాధ్యుడగును.

ఒప్పందమువలన మార్చుకొన వీలైన నియమములు: వ్యాపార నిర్వహణయందు ప్రతి భాగస్థునికి పాల్గొను హక్కుకలదు. సామాన్య విషయము లన్నింటిని సభ్యులలో అధిక సంఖ్యాకులు నిర్ణయించ వచ్చును. కాని వ్యాపారమునే మార్పుచేయవలెననినచో భాగస్థులందరి అంగీకారము అవసరము. వ్యాపారమును పరిశీలించుటకు దానికి సంబంధించిన పుస్తకములనుండి అవసరమైన పద్దులను నకలు వ్రాసుకొనుటకు ప్రతిభాగస్థునికి హక్కుకలదు. వ్యాపారము నిర్వహించినందులకు ప్రతిఫలము తీసికొనుటకు హక్కులేదు.

భాగస్థులందరును లాభనష్టములను సరిసమానముగా పంచుకొనవలెను, పెట్టుబడిపై వడ్డీ 6% వంతున లాభము నుండియే ఈయబడును, వ్యాపారము సక్రమముగా నడుపుచున్నపుడుగాని వ్యాపార రీత్యా ఒకఅత్యవసర సమయమందు జరిపిన చర్యవలనగాని నష్టము సంభవించినచో అట్టి నష్టమునకు అందరు భాగస్థులును బాధ్యత వహించవలెను. భాగస్థులెవరైనను బుద్ధి పూర్వకముగా లేదా అజాగ్రతగా సంచరించుటవలన నష్టము కలిగినచో అట్టి నష్టమునకు ఆ భాగస్థుడే ఇతర భాగస్థులకు బాధ్యుడగును.

ఉమ్మడి వ్యాపారము యొక్క వ్యవహారముల వలననైనను ఆ సంస్థయొక్క సొత్తునుగాని, పేరునుగాని ఉపయోగించుటవలననైనను తనకేదైన లాభము కలిగినచో అట్టి లాభమును భాగస్వామి ఆ సంస్థకే ఈయవలెను. ఆ వ్యాపారమునకు పోటీగా తానేదైన వ్యాపారము నడిపి లాభమును పొందినచో అట్టి లాభమును ఆ సంస్థకే అందజేయవలెను. భాగస్థుడుగా తాను ఉన్నంతకాలము సంస్థ వ్యాపారముగాక మరిఏ ఇతర వ్యాపారమును తాను చేయకూడదనిగాని లేదా తాను భాగస్వామ్యము నుండి విరమించుకొనినచో తదనంతరము కొన్ని ప్రాంతములలో కొంతకాలము అదే వ్యాపారమువంటి వ్యాపారమేదియు చేయుటకు వీలులేదని గాని, సంస్థ రద్దయిన పిమ్మట అట్లు చేయకూడదనిగాని ఒప్పందము ద్వారా నిర్ణయించుకొన వచ్చును.

భాగస్థుల, అన్యుల సంబంధములు : భాగస్థులకు, అన్యులతో సంబంధించిన వ్యవహారములలో ప్రతి భాగస్థునికి కొన్ని హక్కులు, అధికారములు గలవు. వీటిని

ఒప్పందములో స్పష్టీకరించినను ఎంతవరకు అమలు జరుపుకొనవచ్చునో చట్టమునందు వివరింపబడినది. ఒప్పందము వలన కొన్ని అధికారములను హెచ్చించుకొనుటకును, తగ్గించుకొనుటకును అవకాశము కలదు. ప్రతి భాగస్థుడును వ్యాపారమునకు సంబంధించిన కార్యములను సంస్థ పేరు మీదుగా చేయవలెను. సంస్థకు బాధ్యత గలుగజేయు ఉద్దేశమును వ్యక్తపరచవలెను. తాను చేసెడి పనులు ఉమ్మడి వ్యాపారమునందు నిత్య వ్యవహారములలో చేసెడి పనులైనచో ఆ పనుల కన్నిటికి సంస్థకు బాధ్యత కలుగును.

వ్యాపార విషయములలో కలుగు తగవును మధ్యవర్తి పరిష్కారమునకు అప్పగించుటకుగాని, సంస్థ డబ్బును తన పేరట బ్యాంకులో అకౌంట్ నందుంచుటకుగాని, సంస్థకు ఇతరులపై గల హక్కులను వదలుకొనుటకుగాని, లేదా అట్టి విషయములలో రాజీపడుటకుగాని, సంస్థ పేరట నడుచుచున్న దావాను ఉపసంహరించుకొనుటకు గాని, సంస్థపై జేసిన దావాలో ఏదైన బాధ్యతను స్వీకరించుటకు గాని, సంస్థ తరపున స్థిరాస్తిని కొనుటకుగాని అన్యాక్రాంతము చేయుటకుగాని, సంస్థ తరపున ఇంకొక ఉమ్మడి వ్యాపారములో పాల్గొనుటకుగాని అధికారము భాగస్థునికి అభివ్యక్తముగా సంస్థ ఒప్పందము ఒసగనపుడు, అట్టి అధికారము గలదని భావించుటకు వీలులేదు. తాను భాగస్థుడుగ ఉన్న కాలములో చేసిన ఒప్పందములన్నింటి విషయములోను ప్రతి భాగస్థుడును వ్యక్తిగతముగను తక్కిన భాగస్థులతో సమష్టిగను బాధ్యుడై ఉండును. ఒప్పందము చేసికొనినవారు ఏ భాగస్థునిపైనైనను లేదా అందరు భాగస్థుల పైనను దావా చేయవచ్చును. ఉమ్మడి వ్యాపార కార్యకలాపములోగాని, ఇతర భాగస్థు లొసగిన అధికారమును పురస్కరించుకొని గాని, భాగస్థుడేదైన హానిని ఇతరులకు కలిగించినచో ఆ భాగస్థుడు సంస్థతో సహా నష్టపరిహారమునకు బాధ్యత కలిగియుండును. ఇతరు లొక భాగస్థుని కేదైన విషయమును తెలియజేసినచో సంస్థకు తెలియజేసినట్లే భావింపబడును. కాని, ఆ సభ్యుడు మోసము చేసినచో ఈ సూత్రము వర్తించదు.

ఎవరైనను తాను భాగస్థుడు కానప్పటికిని, తన మాటల వలన గాని ప్రవర్తనవలనగాని భాగస్థుడుగా కనిపించినను లేదా భాగస్థుడుగా ఇతరులు భావించినపుడు ఊరుకున్నను అతడు నిజముగా భాగస్థుడేనని ఇతరు లెవరైనను భావించి ఆ విశ్వాసముపై ఆ సంస్థకు అప్పు ఇచ్చినచో ఆ ఋణమును తీర్చుటకు, భాగస్థుడైనచో ఉండెడి బాధ్యతనే అతడు కలిగి యుండును. కావున ఉమ్మడి వ్యాపారమునుండి విరమించుకొనిన భాగస్థులు, వారు చనిపోయినచో వారి వారసులును, సంస్థ నుండి విరమించుకొనిన వారి పేర్లతో సహా సంగతిని ప్రకటింపవలెను.

అప్రాప్త వయస్కులు (మైనర్లు) కూడ ఉమ్మడి వ్యాపారములోని లాభములో వాటా కలిగి ఉండవచ్చును. కాని భాగస్థులుగా ఉండుటకు వీలులేదు. భాగస్థులందరును కలిసి ఒక మైనరుకు తమ వ్యాపార లాభమునందు వాటా ఇచ్చుటకు అంగీకరించినప్పుడు ఆ మైనరుకు కొన్ని హక్కులు ఏర్పడును. తన కీయవలసిన వాటాను రాబట్టుకొనుటకును, జమా ఖర్చులను తనిఖీ చేయుటకును హక్కు గలుగును. మైనారిటీ తీరిన ఆరు నెలలలోగా తాను భాగస్థుడుగా చేరుదుననియో చేరననియో చెప్పవచ్చును. తన కిష్టము లేనిచో భాగస్థుడుగ చేరనని తెలియచేయవలెను. అట్లు తెలియజేయకపోయినచో అతడు భాగస్థుడుగా పరిగణింపబడి వంతు నొసగుట కేర్పాటు చేసికొనిన నాటి నుండి వ్యాపారమునందు స్వీకరింపబడిన బాధ్యతలకు అన్నిటికిని తాను గూడ ఇతరులకు బాధ్యుడగును. తాను భాగస్థుడుగ చేరనని తెలియజేసినచో సంస్థలో తన వాటా మేరకు మాత్రమే బాధ్యత కలిగియుండును.

సంస్థ సభ్యత్వములో మార్పులు : సంస్థ సభ్యత్వములో మార్పులను గూర్చి కొన్ని నిబంధనలు కలవు: సభ్యులందరి అనుమతి లేనిదే కొత్తవారి నెవరిని భాగస్థులుగ చేర్చుటకు వీలులేదు. కాని అటుల చేర్చుకొనవచ్చునని ఇదివరకే ఒడంబడిక ఉన్నచో చేర్చుకొనవచ్చును. కొత్తగా చేర్చుకొనబడిన సభ్యులు ఆ నాటి నుండి జరుగు వ్యవహారములకు మాత్రమే బాధ్యులగుదురు. కాని అంతకుమించిన బాధ్యత వహించుటకు వారంగీకరించదలచిన అటుల చేయవచ్చును.

ఉమ్మడి వ్యాపార విరమణ : భాగస్థులందరు చేసికొనిన ఒప్పందము ప్రకారముగాని వారందరి అనుమతితో కాని ఉమ్మడి వ్యాపారమును విరమించుకొనవచ్చును. సభ్యులందరుగాని, ఒకరు తప్ప తక్కిన వారందరుగాని దివాలా తీసినను లేదా ఆ వ్యాపారమును కొనసాగించుట చట్టవిరుద్ధమైన సందర్భములోను ఉమ్మడి వ్యాపారము తప్పని సరిగా విరమించవలసియుండును. ఒప్పంద ప్రకారము సంస్థను సాగించవలసిన కాలము పూర్తి అయినను చేయదలచుకొన్న వ్యాపార కలాపములు పూర్తి అయినను భాగస్థు లెవరైనను చనిపోయినను లేదా దివాలా తీసినను అన్యథా ఒప్పంద మున్ననే తప్ప ఆ సంస్థ విరమింపబడును.

భాగస్థుడెవరైనను పిచ్చివాడై పోయెననిగాని, విధ్యుక్త ధర్మమును నిర్వర్తించు శక్తిని శాశ్వతముగ కోల్పోయెనని

కాని, అతని ప్రవర్తనను బట్టి ఆ వ్యాపారము తప్పక దెబ్బతినునని గాని, ఒప్పంద నియమములను బుద్ధిపూర్వకముగ ఉల్లంఘించుచున్నాడనిగాని, తన వాటాను పూర్తిగా అన్యాక్రాంతము చేసెననిగాని, నష్టము లేకుండ వ్యాపారము చేయుట దుస్సాధ్యమయినదనిగాని, న్యాయసూత్రాను గుణమగు మరి ఏ ఇతర కారణముననగాని ఉమ్మడి వ్యాపారమును విరమింపవలసినదిగా దావా చేసినచో కోర్టువారే ఆ సంస్థను విరమింప జేయవచ్చును.

ఉమ్మడి వ్యాపారమును విరమించుటవలన కలిగెడు హక్కులను గురించియు బాధ్యతలను గురించియు కొన్ని నిబంధనలు కలవు. సంస్థను రిజిష్టరు చేయించుకొన దలచినచో చేయించుకొనవచ్చును. రిజిష్టరు చేయనంత మాత్రమున అన్యుల హక్కులకు ఏ భంగమును వాటిల్లదు. రిజిష్టరు చేయనిచో భాగస్థులుగాని, సంస్థగాని హక్కులను అమలు జేయుటకై దావా చేయుటకు వీలులేదు. కాని వ్యాపార విరమణకుగాని, విరమణానంతరము లెక్కలు తేల్చుకొనుటకుగాని ఆటంకము లేదు. బి. స. నా.

భారత ఆడిట్ అకౌంట్లు : ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ కాలము నాటి నుండి కంపెనీ లెక్కలు (జమా ఖర్చులు) వ్రాయుటకును, వాటిని తనిఖీ చేయుటకును ప్రత్యేక శాఖలుండెను. ఆ శాఖాధిపతులను అకౌంటెంట్ జనరల్ అని పిలుచుచుండిరి. ఈ అధికారుల పదవీ శ్రేణులు పలు విధములుగ మార్పు చెందుచూ ప్రప్రథమముగ 1919 వ సంవత్సరపు భారత ప్రభుత్వ చట్టముక్రింద శాసనబద్ధము చేయబడెను. ఆ చట్టముక్రింద ఇతనిని భారత ఆడిటర్ జనరల్ అను పేరున భారత కార్యదర్శి నియమించునట్లు ఏర్పడినది. ఈ ఆడిటర్ జనరల్ భారత ఆడిట్ శాఖకు పరిపాలనాధ్యక్షుడుగ కూడ పని జేయును. 1935 వ సంవత్సరపు భారత ప్రభుత్వ చట్టములో ఆడిటర్ - జనరల్ హోదా పెరిగెను. అతని స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి స్పష్టపరుపబడెను. ఇతని అధికారములు విధులు కూడ నిర్దిష్ట పరుపబడెను. నూతన భారత రాజ్యాంగము క్రింద భారత ఆడిటర్ జనరల్ పేరు భారత కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ గ మార్చబడెను.

కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ యొక్క విధులు రెండు రకములు: 1. అకౌంట్లను తయారు చేయుట, 2. ఆడిటర్ పనులు అనగా లెక్కల తనిఖీ. రాష్ట్రములలోనుండు అకౌంటెంట్ జనరల్స్ ఇతని అధీనములో పని చేయుదురు. ప్రతి సంవత్సరము అకౌంట్సు తయారు చేయుట, ఆడిట్ చేయుట జరిగించి కేంద్రమునకు సంబంధించిన వాటిని, పార్లమెంటునకును, రాష్ట్రములకు సంబంధించిన వాటిని ఆయా రాష్ట్ర శాసన సభలకును అందజేయును.

కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ ను రాష్ట్రపతి నియమించును. ఇతడు స్వతంత్రుడు; ఇతనిపై కేంద్ర ప్రభుత్వమున కెట్టి అధికారములు లేవు. రాజ్యాంగమునందు విధింపబడిన కర్తవ్యముల నితడు నిర్వహించును. ఇతనిని పదవీచ్యుతుని చేయుటకు సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తిని తొలగించుట కవసరమగు కర్మకాండ జరుగవలసి యుండును. ఇతని వేతనము అలవెన్సులపై పార్లమెంటున కెట్టి అధికారము లేదు. ఓ. స.

భారత రాజ్యాంగము : కొంత భూ భాగమునందు స్థిర నివాసము ఏర్పరచుకొని ప్రభుత్వమునకు లోబడి సర్వాధికారములు కలిగియుండు మానవ సముదాయమునకు 'రాజ్య'మని చెప్పవచ్చును. ప్రతిరాజ్యమునకు రాజ్యాంగముండును. రాజ్యాంగమును మాత్రమే చూచి ఆ రాజ్యము నిరంకుశత్వ ప్రభుత్వము గలదనిగాని, ప్రజాస్వామ్య ప్రభుత్వము గలదనిగాని చెప్పలేము. వాస్తవముగ ఎట్లు ప్రభుత్వాధికారము నడుపబడుచున్నదో తెలుసుకొనవలెను. హిట్లరు క్రిందనుండే జర్మనీ, స్టాలిన్ నాటి రష్యా, ముసోలినీ నాటి ఇటలీ నియంతృత్వ ప్రభుత్వములు గల రాజ్యములు; బ్రిటన్, యునైటెడ్ స్టేట్స్, ఫ్రాన్స్ మొదలైనవి ప్రజాస్వామ్యములని చెప్పవచ్చును.

కొన్ని రాజ్యముల రాజ్యాంగములు ప్రత్యేకముగా లిఖితబద్ధము చేయబడలేదు. దీనికి బ్రిటన్ ఉదాహరణము. లిఖితబద్ధము కాలేదనుటలో ప్రభుత్వము క్రమబద్ధముగా లేదనిగాని, రాజ్యాంగమెట్లు నిర్వహింపబడుచున్నదో వ్రాయబడి యుండలేదనిగాని అర్థము కాదు. రాజ్యాంగము పేరుతో శాసనబద్ధము కాలేదని మాత్రమే అందలి అభిప్రాయము. రాజ్యాంగము శాసన రూపము దాల్చినను ప్రతి రాజ్యాంగ ఆచరణయు అందు వ్రాయబడి యుండదు. ప్రతి దేశములోను రాజ్యాంగములో చేర్చని ఆచరణలు అమలులో నున్నవి. ఈ ఆచరణలను కోర్టుద్వారా అమలుపరచ వీలులేకపోయినను రాజకీయావసరములే వానిని అమలు నందుంచుచుండును. భారత రాజ్యాంగమును రాజ్యాంగ సభ 1949 లో ఆమోదించినది.

రాజ్యాంగములో మూల సిద్ధాంతములు సూత్రప్రాయముగ ఉండవలెను. రాజ్యాంగము చిరకాలము అమలులో ఉండవలసినది. పరిస్థితులు సుస్థిరముగ నుండవు. అందుచేత కడు విపులముగ నున్నచో పరిస్థితుల కనుకూలముగ రాజ్యాంగమును అన్వయించుటకు సాధ్యము కాకపోవచ్చును. భారత రాజ్యాంగమునందు అట్టి సాధారణ

న్యాయ సూత్రములవలన నెరవేర్చదగు విషయములు అనేకములు పరామర్శింపబడి నందున, బహు విపులమై నదిగ రూపొందినది.

కార్యనిర్వాహక భారము మంత్రి వర్గమునకు చెంది మంత్రుల పదవులు శాసన సభల ఆమోదానుగ్రహముల పై ఆధారపడి ఉన్నఎడల పార్లమెంటరీ పద్ధతి అనియు, కార్య నిర్వాహక భారము శాసనసభలమీద ఆధారపడక నిర్దిష్ట కాలావధివరకు స్వతంత్రమైన పరిపాలకునిపైన యున్నచో ప్రెసిడెన్షియల్ పద్ధతి అనియు అందురు. కామన్వెల్తు రాజ్యాంగములు పార్లమెంటరీ రకమునకు చెందినవి. యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము ప్రెసిడెన్షియల్ రకమునకు చెందినది. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌నందు ప్రెసిడెంటు చేయు పనులను శాసనసభ యగు 'కాంగ్రెసు' ఆమోదించినను, ఆమోదించక పోయినను అతడు రాజ్యాంగములో ఏర్పరుపబడిన ప్రకారము నాలుగేండ్లు పదవిలోనుండి ప్రభుత్వ నిర్వహణాధికారము నెరపును.

సామాన్య చట్టములు సవరింపబడు విధముగ రాజ్యాంగమును సవరించుటకు వీలున్నచో రాజ్యాంగమును నమ్యమైన దనియు సవరించుటకు ప్రత్యేక విధానము అవసరమైనచో అనమ్యమైనదనియు అందురు. బ్రిటన్ యొక్క రాజ్యాంగమే విషయమునందైనను సామాన్య చట్టమును పార్లమెంటు రూపొందించు విధముగానే మార్చవచ్చును. యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగమును మార్చవలెనన్న ప్రత్యేక ప్రక్రియ ననుసరించవలెను. కనుక యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము అనమ్యమైనదని చెప్పవచ్చును. చాలా దేశముల రాజ్యాంగములు అనమ్యమైనవిగానే ఉన్నవి. అనమ్యతలో కూడ తరగతులున్నవి. రాజ్యాంగములో నుండు విషయములన్నియు ఒకే విధమైన ప్రాముఖ్యమును కలిగినవి కావు. అట్టి యెడల ఒకేవిధమైన ప్రత్యేకతను మార్పు చేయు ప్రక్రియ యందు సూచించుట అనవసరము. భారత రాజ్యాంగము కొన్ని విషయములలో నమ్యముగాను, మరి కొన్నిటియందు అనమ్యముగాను ఏర్పరుపబడియున్నది. ఈ వైవిధ్యము ప్రశంసనీయము.

రాజ్యాంగములు యూనిటరీ అనియు, ఫెడరల్ అనియు రెండు రకములు. అన్ని ప్రాంతములును అన్ని విషయములలోను కేంద్ర ఆధిపత్యమునకు లోబడి యుండు నెడల రాజ్యాంగము యూనిటరీ తరగతికి చెందును. బ్రిటన్, దక్షిణ ఆఫ్రికా, ఐర్లాండ్ రాజ్యాంగములు యూనిటరీ వయి యున్నవి. యునైటెడ్ స్టేట్స్, కెనడా, భారతదేశము, రష్యా, ఆస్ట్రేలియా మొదలగు దేశముల రాజ్యాంగములు ఫెడరల్ తరగతికి చెందినవి. ఫెడరల్ విధానములో దేశము రాష్ట్రముల క్రింద విభజింపబడి ప్రతి రాష్ట్రమునకును శాసన సభ ఉండును. శాసనాధికారములు కేంద్ర రాష్ట్రముల మధ్య విభజింపబడి, కేంద్రము రాష్ట్రములు ఎవరికి ప్రత్యేకింపబడిన విషయములలో వారు సంపూర్ణ అధికారములు కలిగియుందురు. ఇట్లు అధికారము విభజింపబడుటకు కారణమేమన రాష్ట్రములు తమ స్వతంత్రతను వదలుకొనుటకు ఒప్పుకొనక పోవుటయే, కొన్ని స్వతంత్ర రాష్ట్రములు తమ స్వతంత్రతను వదలుకొనుటకు ఒప్పుకొనక, కొన్ని విషయములందు మాత్రము కేంద్రప్రభుత్వమునకు లోబడుటకు అంగీకరించినచో ఫెడరల్ రాజ్యాంగము ఏర్పడును. రాజ్యములు చిన్నవైనచో ప్రధానమైన రక్షణ, ఆర్థిక విషయములలో మరి యొకరి సహాయము కోరవలసియుండును. అట్టి పరిస్థితులలో రాజ్యములు ఫెడరల్ విధానమును అవలంబించుటకు అంగీకరింపవచ్చును. యునైటెడ్ స్టేట్స్, ఆస్ట్రేలియాలు ఈ విధముగా ఫెడరల్ రాజ్యములుగా మారినవి. ఒకే ప్రభుత్వమునకు లోబడి యుండు వేరు వేరు రాష్ట్రములు కూడా ఈ విధముగా ఫెడరల్ రాజ్యము కావచ్చును. కెనడా ఈ విధముగా ఫెడరల్ రాజ్యము అయినది. భారతదేశము రాష్ట్రముల సంఘమని రాజ్యాంగములో చెప్పబడి ఉన్నను, యునైటెడ్ స్టేట్స్, ఆస్ట్రేలియా దేశములలో రాష్ట్రములకున్న స్వతంత్రత భారతదేశములోని రాష్ట్రములకు లేదు.

ఈ సందర్భములో దిగువ వివరించిన విషయములను గుర్తింపవలెను. 1. రాష్ట్రమునకు అధిపతియగు గవర్నరు రాష్ట్రపతిచే నియమింపబడును. రాష్ట్రపతి అనుగ్రహమున్నంత కాలము పదవియందుండును. ఈ విధముగ కేంద్రప్రభుత్వము రాష్ట్రములపై కొంత అధికారము గలిగియుండుటకు అవకాశము కలదు. (ఆర్టికల్ - 155); 2. రాష్ట్రశాసన సభలలో ప్రవేశపెట్టుటకు పూర్వము కొన్ని రకముల బిల్లులకు రాష్ట్రపతి అనుమతి పొందవలెను; 3. కొన్ని విధములైన బిల్లులకు రాష్ట్రములలో శాసన సభలు ఆమోదించిన తర్వాత రాష్ట్రపతి ఆమోదము కూడ అవసరము; 4. రాజ్యాంగమునందు 18 వ భాగములో అత్యవసర పరిస్థితులను గూర్చి నిబంధనలు వివరింపబడినవి. యుద్ధమువలనగాని, బాహ్య దురాక్రమణవల్లగాని, అంతఃకల్లోలము వల్లగాని దేశమునకు ప్రమాదము సంభవించునని రాష్ట్రపతిచేత ప్రకటింపబడినచో రాష్ట్రములు కేంద్రప్రభుత్వ భాగములుగా మారును. (ఆర్టికల్-352); 5. రాజ్యాంగ ప్రకారము రాష్ట్రప్రభుత్వము జరిపించుటకు సాధ్యముకాదని రాష్ట్రపతి ప్రక

టించినచో కేంద్రము రాష్ట్రప్రభుత్వమును సాగించవచ్చును (ఆర్టికల్ 356); 6. ఏ రాష్ట్రమునకేని ఆర్థిక పరపతి కొరవడినదని రాష్ట్రపతి ప్రకటించినచో ఆ రాష్ట్రము అనుసరించవలసిన ఆర్థిక విధానమును రాష్ట్రపతి నిర్ణయించవచ్చును. (ఆర్టికల్ - 360); 7. రాజ్యాంగములో వివరింపబడిన పరిస్థితులలో రాష్ట్రపతి రాష్ట్రములను కార్యనిర్వాహక మెట్లు జరిపించవలెనో ఆదేశించవచ్చును. ఆ ఉత్తరువు ప్రకారము కార్యనిర్వహణ చేయక పోయినచో రాజ్యాంగ ప్రకారము రాష్ట్రప్రభుత్వము నిర్వహింపబడలేదనియు కేంద్రము రాష్ట్ర పరిపాలనా భారము వహించినదనియు ప్రకటించవచ్చును; 8. రాష్ట్రములను ఏర్పరచు అధికారము కేంద్ర పార్లమెంటునకు కలదు. ఈ అధికారమును అనుసరించి రాష్ట్రముల విస్తీర్ణమును ఎక్కువ చేయుటకుగాని, తగ్గించుటకుగాని వివిధ రాష్ట్రప్రదేశములను ఐక్యము చేసి నూతన రాష్ట్రముగా ఏర్పరచుటకుగాని పార్లమెంటునకు అధికారము కలదు. రాష్ట్రములలో అట్టి మార్పులను చేయు బిల్లు పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టుటకు పూర్వము బిల్లునకు రాష్ట్రపతి ఆమోదము బడయవలెను. అంతేగాక మార్పుకు గురియైన రాష్ట్రముల శాసన సభలు రాష్ట్రపతి ఏర్పరచిన కాలములో ఆ మార్పులను గురించి తమ అభిప్రాయములను తెలియచేయవలెను. అట్లు రాష్ట్రములు తెలియజేసినను, తెలియజేయకపోయినను, ఏర్పరచిన కాలము గతించిన తర్వాత పార్లమెంటు ఆ బిల్లును చట్టముగా చేయవచ్చును. పై విషయములను ఆలోచించగా రాష్ట్రముల ప్రత్యేకత సుస్థిరము కాదని తేలును. కాబట్టి రాష్ట్రములు ఎక్కువగా కేంద్రముపైన ఆధారపడియున్నవి. ఆర్థికముగా కూడ రాష్ట్రములు తమంతట తాము నిలబడలేవు. ఈ విషయములను మాత్రము చూచి ఇండియా ఫెడరల్ రాజ్యము కాదని చెప్పుటకు కూడ వీలులేదు. కేంద్రమునకును రాష్ట్రములకును అధికారము విభజింపబడియుండుట చేత ఫెడరల్ రాజ్యమని చెప్పవలెను. అధికారము ఎక్కువగా కేంద్రీకరింపబడియు కేవలము యూనిటరీ కాకపోవుట చేతను ఫెడరల్ పోలికలుగల లేదా ఫెడరల్ సదృశ (క్వాజీ ఫెడరల్) రాజ్యాంగమని చెప్పవలసి యున్నది.

కేవలము కేంద్రముచేతగాని, రాష్ట్రముల చేతగాని మార్పుచేయ బడుటకు వీలులేనట్లు స్థిరత్వమును పొంది ఫెడరల్ రాజ్యాంగముండును. రాష్ట్రశాసన సభలును కేంద్ర శాసన సభయు (పార్లమెంటు) కూడ రాజ్యాంగ విధానమునకు లోబడి యుండవలెను. ఈ శాసన సభలను తమతమ అధికార పరిధులలో ఉంచుట న్యాయస్థానముల విధి. సభల అధికారమును సమగ్రముగాను కచ్చితముగాను రాజ్యాంగమున నిర్వచించుట దుర్లభమగుటచే రాజ్యాంగ విషయములనుగూర్చి న్యాయస్థాన వ్యాఖ్యానాత్మక వివరణలు తప్పనిసరియగును. విషమపరిస్థితులు సంభవించినప్పుడు ఫెడరల్ విధానము కలిగిన దేశము ఏకోన్ముఖముగా పనులను సాధించుట కష్టము. దేశ విభజనానంతరము భారత దేశమునకు కలిగిన చిక్కులను విడదీయుటకు కేంద్రమునకెక్కువ అధికారములుండవలెనని అనుభవ పూర్వకముగా తెలుసుకొనినందున అట్టి ఏర్పాటులతో కూడిన రాజ్యాంగమును రాజ్యాంగ పరిషత్తు ఆమోదించెను.

రాజ్యాంగ సవరణ విధానము : ఏ రాజ్యాంగ మందైనను సవరణ విధానము ప్రత్యేక స్థానము గలిగియుండును. అందునను ఫెడరల్ రాజ్యాంగమునందు దీనికి ఎక్కుడు ప్రాముఖ్యము ఉండును. కేంద్రసభగాని, రాష్ట్రసభలుగాని రాజ్యాంగమును మార్చు అధికారము పొందినచో అనతి కాలములో ఫెడరల్ విధానము అంతమగుటకు అవకాశముండును. మార్పుచేయు పద్ధతిని రాజ్యాంగము ఏర్పాటు చేయనిచో విప్లవమునకు దారితీయును, కనుక రాజ్యాంగ సవరణలకు ప్రత్యేకమగు పద్ధతిని రూపొందించ వలసియున్నది. సామాన్యముగా ప్రతిదేశమునందును రాజ్యాంగమునకునుతదితర చట్టములకును మార్పుచేయువిధానములో భేదములుండుటకు ఇదియే కారణము. అట్టి భేదము లేనిచో రాజ్యాంగము యొక్క ప్రత్యేకతపోవును.

యూనిటరీ రాజ్యాంగములలో రాజ్యాంగ చట్ట సవరణ చేయు బిల్లు యొక్క ప్రత్యేకతను సూచించుటకు ఈ క్రింది పద్ధతులలో వేటినేని అవలంబింతురు : 1. ప్రత్యేక మెజారిటీలతో శాసన సభ ఆమోదము పొందుట ; 2. శాసన సభ ఆమోదముపొందిన తర్వాత ప్రజాభీష్ట సేకరణ కనుపుట ; 3. ఒక పార్లమెంటు బిల్లును ఆమోదించిన తర్వాత ఎన్నికలను జరిపి పునస్సంఘటిత పార్లమెంటునందు ఆ బిల్లునే తిరిగి ప్రవేశపెట్టుట.

ఫెడరల్ రాజ్యాంగము రాష్ట్రముల కూటమివల్ల ఏర్పడిన కారణముచేత రాష్ట్రముల ఆమోదముకాని, ప్రజల ఆమోదము కాని ఏదో ఒక విధముగా పొందవలెను. ప్రజల ఆమోదము పొందవలయు ననుటకు గల కారణములు : 1. చట్టములు ప్రజలకొరకు ఏర్పరుప బడినవి. అందులో రాజ్యాంగమునకు అగ్రస్థానము నీయవలెను. అందుచే దానిని మార్పుచేయుటకు ప్రజలు అనుమతి అవసరము ; 2. కొన్ని దేశముల రాజ్యాంగములలో ప్రత్యేక స్థానముగల కొన్ని విషయములు మార్పుచేయుటకు ప్రజల ఆమోదము అవసరమని నిర్దేశింపబడును ; 3. కేంద్రమున

కేగాని, రాష్ట్రముల కేగాని రాజ్యాంగము మార్చు హక్కు ఒసగుటకు వీలులేనందున రాజ్యాంగమందలి మార్పులకు ప్రజామోదము పొందవలసిన అగత్యము ఏర్పడును.

కొన్ని దేశములలో బహుళ విస్తీర్ణత కారణమున మార్పు ప్రజల ఆమోదమును పొందినది లేనిది వారివోటు తీసుకుని నిశ్చయించుట చాల కష్టముగా ఉండును. అందుచే ప్రత్యేక మెజారిటీలతో కేంద్రశాసన సభలలోను, రాష్ట్ర శాసన సభలలోను ఆమోదము పొందిన ప్రజా మోదము పొందినదని భావింప వచ్చును.

భారత రాజ్యాంగములోని విషయములను మూడు రకములుగ వర్గీకరించి వానిని మార్పు చేయుటకు ప్రత్యేక విధానములేర్పరుప బడినవి: 1. సామాన్య చట్టముల ద్వారా పార్లమెంటు మాత్రమే ఆమోదించి రాజ్యాంగ మును మార్చుట—రాష్ట్రముల నేర్పరుచుట, వాని విస్తీర్ణ మును మార్చుట, రాష్ట్రముల పేర్లు మార్చుట. వీనికి అవసర మైన మార్పులను రాజ్యాంగములో చేయుట (ఆర్టికల్ 3, 4); రాజ్యాంగమునకు పూర్వము రాష్ట్రముల చేత పొందబడియుండి తరువాత కేంద్రమునకు సంక్రమించి నట్టి కార్యనిర్వాహ కాధికారములలో మార్పులు చేయుట (ఆర్టికల్ 37-2); పార్లమెంటు రెండు సభల సభాపతుల యొక్కయు ఉప సభాపతుల యొక్కయు జీతము లను మార్చుట (ఆర్టికల్ 97); సభలు సమావేశము అగు టకు అవసరమగు సభ్యుల కనీస సంఖ్య నిర్ణయము చేయుట (ఆర్టికల్ 100-3); సుప్రీమ్ కోర్టునందలి న్యాయ మూర్తుల సంఖ్య ఎక్కువ చేయుట (ఆర్టికల్ 124-1); సివిల్ అప్పీళ్ళలో హైకోర్టు యొక్క ఒకే న్యాయమూర్తి తీర్పుపైని సుప్రీమ్ కోర్టునకు అప్పీలు చేయుటకు ఏర్పాటు చేయుట (ఆర్టికల్ 133-3); కేంద్ర సభల యొక్కయు సభ్యుల యొక్కయు శక్తులు, విశేషాధికారములు ప్రతిరక్ష లను నిర్దేశించుట (ఆర్టికల్-105); రాష్ట్రములలో రెండవ సభలను ఏర్పరుచుట, రెండవ సభ ఉన్న రాష్ట్రములలో రద్దుచేయుట (ఆర్టికల్-167); రాజ్యాంగము ప్రవృత్తమైన 15 ఏండ్ల తరువాత కూడా ఇంగ్లీషును దేశ భాషగా నుంచు ఏర్పాటు చేయుట (ఆర్టికల్-348); 5, 6 షెడ్యూలులను మార్పుచేసి షెడ్యూలు క్షేత్రముల పరిపాలనను ఏర్పరుచుట. 2. రాజ్యాంగములో పై వర్గమునకు చెందని మరియే ఇతర మార్పుచేయుటకైనను అట్టి సవరణ బిల్లురూపకముగా ప్రతిపాదింపబడి పార్లమెంటు రెండు సభలలోను వేరువేరుగావోటు చేయు సభ్యులలో మూడింట రెండువంతులకు తక్కువ కాకుండా సభ యందలి మొత్తము సభ్యుల సంఖ్యలో సగముకంటె పై బడియుండు సభ్యులచేత ఆమోదింపబడవలెను, తరువాత బిల్లు రాష్ట్రపతి ఆమోదము పొందవలెను. 3. ఈ దిగువ ఉదాహరింపబడిన విషయములను మార్పు చేయునపుడు రాష్ట్రముల సంఖ్యలో సగము రాష్ట్రములందలి శాసన సభల అంగీకారమును కూడ తీర్మాన రూపమున బడయ వలెను: రాష్ట్రపతి ఎన్నిక విధానము (ఆర్టికల్-54, 55); కేంద్రము యొక్కగాని, రాష్ట్రముల యొక్కగాని కార్య నిర్వాహకాధికారములలో మార్పు (ఆర్టికల్ 73); సుప్రీమ్ కోర్టునకు గాని, హైకోర్టునకుగాని సంబంధించిన విషయ ములలో మార్పులు (4 వ భాగము 5 వ అధ్యాయము; 5వ భాగము, 6వ అధ్యాయము); కేంద్రమునకు, రాజ్యములకు గల సంబంధమును తెలుపు విషయము (11వ భాగము-1వ అధ్యాయము); కేంద్ర ప్రత్యక్షపాలనలోనున్న భాగములో హైకోర్టులను స్థాపించుటకుగాని, ఉన్న కోర్టులను హైకోర్టు లని ఏర్పాటు చేయుటకుగాని గలహక్కు (ఆర్టికల్-241); 7వ షెడ్యూలులోని విషయము; కేంద్ర సభలకు ప్రతి నిధులను పంపుటకు రాష్ట్రములకు గల హక్కు. ఈ విష యములు ఫెడరల్ రాజ్యాంగమునకు మూలాధారములు అనిచెప్పవచ్చును. రెండవ మూడవ విధానముల వలన రాజ్యాంగమును మార్చుట కష్టతరమనియు వానివల్ల రాజ్యాంగమునకు అధికమైన స్థిరత్వము వచ్చినదనియు కొందరి అభిప్రాయము.

పౌరత్వ నిర్ణయము: ప్రజలచేత తమ కొరకు ఏర్పరచు కొనబడునది ప్రజాస్వామికరాజ్యము. ప్రజాస్వామిక రాజ్య ప్రజలను పౌరులని పేర్కొందురు. అంతర్జాతీయముగ పౌరత్వమునకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యము కలదు. ఏ దేశము నందును పౌరులు కాని వారు ఎట్టి ప్రభుత్వ రక్షణను అపేక్షించలేరు. కొన్ని కారణముల వలన ఒకే వ్యక్తి రెండు మూడు దేశములలో పౌరత్వము కలిగి యుండవచ్చును. అట్టి వ్యక్తికి యుద్ధము మొదలగు పరి స్థితులలో క్లిష్టమగు అవస్థ సంభవించును. పౌరత్వ నిర్ణయ మును చట్టము ననుసరించి చేసుకొనవచ్చును. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో రాష్ట్రపౌరత్వము కేంద్రపౌరత్వము ప్రత్యేక ముగానున్నవి. భారత దేశమున ఒకే పౌరత్వము ఏర్పాటు చేయబడినది. పౌరత్వమును గూర్చి రాజ్యాంగము కొన్ని నిబంధనలు చేసినది. ఈ నిబంధనానుసారముగా రాజ్యాంగము నాటికి ఎవరు భారత పౌరులో నిశ్చయించ వచ్చును. తరువాత పౌరత్వమును పొందుటకు, కోల్పో వుటకు సూత్రములను పార్లమెంటు చట్టము ద్వారా నిర్దే శించవలెను. ఇట్టి నిర్దేశమును 1955 నాటి పౌరత్వ చట్టమునందు పార్లమెంటు చేసినది.

పౌరులు తాత్కాలికముగ తాము ఎక్కడ నివసించియున్నను, తమ దేశముపట్ల భక్తితత్పరలతో నుండవలెను. విదేశస్థులు తాము తాత్కాలికముగా నివసించియుండు దేశముపట్ల కూడ విశ్వాసముతో ప్రవర్తించవలెను. దేశద్రోహము గొప్పనేరము. పౌరులు ఎక్కడ నివసించియున్నను, వారిని రక్షించుటకును ఇతర దేశములలోనైనను వారు చేసిన నేరములకు శిక్ష విధించుటకును చట్టప్రకారము వారి నడత ననుశాసించుటకును, వారినుండి పన్నులు వసూలు చేయుటకును, వారి దేశమునకు అధికారము కలదు.

వివిధ దేశముల రాజ్యాంగములను పరిశీలించిన యెడల పుట్టుకవలన లేదా దేశీయీకరణము వలన పౌరత్వము పొందవచ్చునని తెలియనగును. మరొక దేశపు పౌరత్వము స్వీకరించుట వలనను, తాము నివసించు ప్రదేశము పరరాజ్యములో చేరుటవలనను పూర్వపు పౌరత్వము నశించును (చూ. పౌరత్వము-పు. 418).

కేంద్ర ప్రభుత్వము : ఒకే వ్యక్తియందుగాని, వర్గము నందుగాని కార్య నిర్వహణాధికారము, శాసనములను ఆమోదించు అధికారము ప్రత్యేక పరిస్థితులకు చట్టములను అన్వయించి తీర్పు చెప్పు అధికారము ఇమిడియుండిన రాజ్యము నియంతృత్వమై ప్రజలను పీడించు విధానముగా మారును. కాబట్టి యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో కార్యనిర్వాహక, శాసన నిర్మాణ న్యాయపాలన స్థానములను వేరు వేరుగా ఏర్పరచి కార్య నిర్వహణాధికారము ప్రెసిడెంటు నందును, శాసన నిర్మాణాధికారము కాంగ్రెసునందును, తీర్పులు చేయునట్టి అధికారము సుప్రీమ్ కోర్టు నందును విడి విడిగా స్థాపితమైనవి. కాని ఆచరణలో అట్టి అధికారములను ఏ మాత్రము మిళితముగాకుండ నేర్పరచుట దుర్లభము. ఇంగ్లండులో అట్టి విధముగా అధికార విభజన చేయబడలేదు. బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వవిధానము ననుసరించు దేశములలో పార్లమెంటరీ కార్య నిర్వాహక వర్గముండును. శాసన సభ విశ్వాసమును కోల్పోవనంత కాలము మంత్రివర్గము పదవియందుండును. ఈ మంత్రి వర్గము శాసన సభాసభ్యుల నుండి ఏర్పరుప బడినదే, అందుచే కార్యనిర్వాహక శాసనాధికారములు మిళితమైనవి. భారత దేశములో అట్టి విభాగము చేయుటకు ప్రయత్నము చేయబడలేదు. న్యాయపాలనా యంత్రాంగము ప్రత్యేకింప బడి ఇంగ్లండులోను, భారతదేశములోను కూడ నిష్పాక్షికముగ తీర్పులు చేయుటకు అవకాశ మేర్పడియున్నది.

భారతదేశములో రాష్ట్రపతి కార్యనిర్వాహకాధికారములు కలిగియుండును. ప్రజాస్వామ్యము నంగీకరించిన దేశములో ప్రెసిడెంటునందును, కిరీటధారులు గల దేశములందు (ఉదా : ఇంగ్లండు) రాజునందును ఆ అధికారము ఉండును. రాజు వంశ పారంపర్యముగను, ప్రెసిడెంటు నియమిత కాలమువరకును అధికారములను నిర్వహించుచుదురు.

భారత దేశములో రాష్ట్రపతి ఎన్నిక విధాన విషయమునుగూర్చి రాజ్యాంగ సభలో తీవ్రచర్చలు జరిగెను. ఎన్నిక కేంద్ర సభల నుండి మాత్రము జరిగిన ఎడల ప్రధానమంత్రి ఆమోదించిన వ్యక్తియే రాష్ట్రపతి కాగలడు; ఈ పరిస్థితి దేశమునకు క్షేమకారి కాదు. కొన్ని సమయములలో రాష్ట్రపతి ప్రధాన మంత్రిని మంచిమార్గములో పెట్టవలసియుండును. రాష్ట్రపతి దేశమంతటికి ప్రతినిధి అనే భావము ప్రజలలో నుండవలెను; కేవలము పార్టీకి చెందిన వ్యక్తి అనే భావము ప్రజలలో నుండుట మంచిది కాదు. ప్రజలందరు ఎన్నుకొన వలెననిన ఎక్కువ శ్రమ, ధన నష్టము కలుగును. రాష్ట్రపతికి స్వతంత్రాధికారములు లేవు. మంత్రివర్గపు సలహాలను పొంది కార్య నిర్వహణము జరుపవలెను. ఈ విషయముల నాలోచించి శాసన సభలయన్నిటి నుండి రాష్ట్రపతి ఎన్నిక జరుపుట మంచిదని నిర్ణయించి కేంద్రమునకు, రాష్ట్రములకు ఎన్నికలో సమత్వము కలిగియుండుటకును, రాష్ట్రములు తమలో తాము జనాభాను బట్టి తుల్యత కలిగియుండుటకును తగు విధానము ఏర్పాటు చేయబడినది. పార్లమెంటు రెండు సభలలోను, రాష్ట్రముల యందు శాసన సభలలోను ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులచేత రాష్ట్రపతి ఎన్నుకొనబడును. రాష్ట్రములలో ఎన్నుకొనబడిన ప్రతి శాసన సభ్యుడు, ఆ రాష్ట్రమునందలి జనాభాను వేలలో నిర్ణయించి వచ్చిన సంఖ్యను శాసన సభలో మొత్తము ఎన్నుకొనబడిన సభ్యుల సంఖ్యచేత భాగించగా వచ్చిన లబ్ధమును తెలియజేయు సంఖ్యగల వోట్లు గలిగియుండును. భారత దేశము మొత్తము మీద ఈ విధముగా అన్ని రాష్ట్రములలోను శాసన సభ్యుల కిచ్చిన వోట్ల సంఖ్యను నిర్ణయించి ఆ సంఖ్యను పార్లమెంటు ఉభయ సభలలోను ఎన్నుకొనబడిన సభ్యుల సంఖ్య చేత భాగింపగా వచ్చిన లబ్ధము పార్లమెంటులో ఎన్నుకొనబడిన ప్రతి సభ్యునికి ఈయవలసిన వోట్ల సంఖ్యను తెలియజేయును. రాష్ట్రపతియొక్క ఎన్నిక ఏకైక సంక్రమణీయపు వోటు పద్ధతితో కూడిన నైష్పత్తిక ప్రాతినిధ్య విధానము (ప్రొపోర్షనల్ రిప్రజంటేషన్ బై మీన్స్ ఆవ్ సింగిల్ ట్రాన్స్‌ఫరబుల్ వోట్) ననుసరించి జరుగవలెను (ఆర్టికల్-55).

భారత పౌరుడై 35 పండ్లకు తక్కువగాని వయస్సు కలిగి మరి ఏ ఇతర ఉద్యోగమును ప్రభుత్వము క్రింద

జేయని వాడైన వ్యక్తి రాష్ట్రపతి పదవికి అర్హుడు. పదవీ స్వీకరణ చేయునప్పటి నుండి ఐదేండ్లు పదవిలో నుండును. ఈ కాలము సంపూర్ణము కాకుండా తిరిగి ఎన్నిక జరుగవలెను. తరువాత రాష్ట్రపతిగా ఎన్నుకొనబడిన వ్యక్తి ఏ కారణము చేతనైనా నియమిత కాలములో పదవీ స్వీకరణ చేయజాలని ఎడల పదవిలో నున్న వ్యక్తి ఐదేండ్లు పూర్తి అయిపోయినను రాష్ట్రపతిగా నుండవచ్చును. రాష్ట్రపతి ఎన్నిక విషయమై ఏ తగాయిదాలు వచ్చినను సుప్రీమ్ కోర్టు పరిష్కరించవలెను. రాష్ట్రపతి ఎన్నిక సుప్రీమ్ కోర్టు రద్దు చేసినచో రాష్ట్రపతి పదవిలో నుండి నిర్వహించిన చర్యలు రద్దు కావు.

రాజ్యాంగమును అతిక్రమించినాడనే నేరము రాష్ట్రపతిమీద పార్లమెంటులో నొక సభ చేత ఆరోపింపబడి, రెండవ సభ చేత నిర్ణయింపబడిన ఎడల రాష్ట్రపతిని పదవి నుండి తొలగింపవచ్చును. అట్టి నేరారోపణ చేయుటకును నిర్ణయించుటకును ఆయా సభలలో 2/3 వంతు సభ్యుల ఆమోదము పొందవలెను. ఈ విధానము ఐర్లాండ్ రాజ్యాంగము నుండి గ్రహింపబడినది. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ఎగువ సభ (సెనేటు) మాత్రము నేరమును నిర్ణయింపవచ్చును. అపుడు సుప్రీమ్ కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి సభాధ్యక్షత వహించును. సభ్యులు ప్రమాణ స్వీకరణ చేయవలెను.

భారత దేశములో రాష్ట్రపతికి స్వతంత్రాధికారములు లేక, మంత్రివర్గపు సలహాలను పొంది కార్య నిర్వహణ చేయవలసి యుండగ రాజ్యాంగమును అతిక్రమించి నాడనే నేరారోపణ ఎందుకు చేయవలసి వచ్చుననే సంశయము ఉన్నది. కొన్ని సమయములలో సలహాలను పొందుట అసంభవమని గుర్తింపబడి యుండ వచ్చును, సలహాలను పాటింపవలెననుట సంప్రదాయము పై ఆధారపడి యున్నదిగాని రాజ్యాంగమున అసందిగ్ధముగ లేదు. అందుచే సలహాలను పాటింపకపోవుట కూడ రాజ్యాంగ అతిక్రమణ అగునో కాదో నిశ్చయించుట సులభమగు విషయము కాదు. నియమిత కాలానంతరమునగాని రాజీనామా చేయుటచేగాని పై చెప్పిన రాజ్యాంగమును అతిక్రమించినాడని నిర్ణయింపబడుట వలన గాని రాష్ట్రపతి పదవికి అంతముగలుగును.

సర్వసేనాధి పత్యము రాష్ట్రపతి కీయబడినది. ఆ అధికారము పార్లమెంటుచేయు శాసనములకు లోబడి యుండును. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ప్రెసిడెంటు సేనాధిపత్యాధికారములు స్వతంత్రముగ, కేంద్ర సభ్యులు చేయు శాసనముల ననుసరింప వలసిన అవసరము లేకయుండును. అందుచేతనే కాంగ్రెసు నిరాకరించినను, 1916 లో ప్రెసిడెంటు విల్సన్ వర్తక నౌకల రక్షణార్థమై ఫిరంగులను ఏర్పాటు చేసెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్ తటస్థముగనున్నను 1940 లో కాంగ్రెసు సలహాను పొందకుండ యునైటెడ్ స్టేట్స్ సైన్యమును రూజ్‌వెల్టు ఐస్‌లాండ్, గ్రీన్‌లాండ్, వగైరా దేశములకు పంపెను. భారతదేశములో రాష్ట్రపతి అట్లు చేయజాలడు.

కేంద్రమునకు గల కార్య నిర్వహణాధి కారమును పురస్కరించుకొని నేరస్థులను క్షమించుటకును, వారిమీద విధింపబడిన శిక్షను తగ్గించుటకును, తీసివేయుటకును, విధింపబడిన శిక్ష కాలాంతరమున అనుభవించునట్లు చేయుటకును రాష్ట్రపతికి అధికారము కలదు (ఆర్టికల్ - 72). ఇట్టి అధికారము రాష్ట్రములలో తన కార్య నిర్వాహకాధికారము చెల్లునంత వరకు గవర్నరుకుకూడ కలవు. (ఆర్టికల్ 162). మిలిటరీ కోర్టులు విధించిన శిక్షల విషయమునను, మరణ శిక్షలలోను రాష్ట్రపతికి మాత్రమే ఈ అధికారములు కలవు. కోర్టులుచేయు తీర్పులు మానవ స్వభావము నందలి లోపములను కలిగియుండ వచ్చును అందుచేత ఇట్టి అధికారములను కార్య నిర్వాహకాధికార అధ్యక్షునికి ఒసగవలసియుండును.

రాష్ట్రపతికి అనేక ఇతర అధికారములు కలవు. అందులో ముఖ్యమగునవి: 1. కేంద్రశాసన సభల సమావేశమునకు సమయము, స్థలము నిశ్చయించుట. రాష్ట్రపతిచే ఆహ్వానింపబడనిదే కేంద్రశాసన సభలు సమావేశము కాజాలవు. 2. కేంద్ర సమావేశములను సమాప్తముజేయుట; 3. లోక్ సభను విఘటన జేసి ఎన్నికలు జరుగవలసినదని ప్రకటించుట; 4. లోక్ సభకు ఎన్నికలు జరిగిన తరువాతను, సంవత్సర ప్రారంభమునను రెండు సభలను సమావేశ పరచి సమావేశమునకు గల కారణములను తెలియజేయుట; 5. కేంద్ర సభలచేత ఆమోదింపబడిన ప్రతి బిల్లునకు రాష్ట్రపతి అంగీకారమును గాని, నిరాకరణనుగాని తెలియజేసి, ప్రకటన చేయవచ్చును. అంగీకరించిన ఎడల చట్టమగును. నిరాకరించిన ఎడల బిల్లు అంతమొందును. ఈ రెండు మార్గముల ననుసరించక బిల్లులో మార్పులు చేయవలసినదనియు ఆ మార్పులను సూచించు సవరణలతో సందేశమును సభలకు తిరిగి విచారించుటకు పంపవచ్చును. ఏపరిస్థితిలోనైనను రాష్ట్రపతి ఆమోదము బడయకుండా బిల్లు చట్టము కానేరదు. బిల్లు పంపబడిన నాటినుండి పది రోజులు యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ప్రెసిడెంటు తటస్థముగా నున్న ఎడలను, నిరాకరణను తెలియజేసిన తరువాత సభలు మూడింట రెండు వంతుల వోటుతో తిరిగి ఆమోదించిన ఎడలను ప్రెసిడెంటు అంగీకారము

బడయకనే చట్టమగును. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో రాజ్యాంగ సవరణకు ప్రసిడెంటు అంగీకారము అవసరము లేదు; 6. కొన్ని రకములగు బిల్లులకు కేంద్ర సభలలో ప్రవేశ పెట్టుటకు పూర్వము రాష్ట్రపతి సిపారసు అవసరము; 7. రాష్ట్రములలో సభలు ఆమోదించిన తరువాత కొన్ని విషయములకు సంబంధించిన బిల్లులు రాష్ట్రపతి అంగీకారము బడయకయే చట్టము కాజాలవు; 8. రాష్ట్ర శాసన సభలలో ప్రవేశపెట్టుటకు పూర్వము కొన్ని రకములగు బిల్లులకు రాష్ట్రపతి సిపారసు అవసరము ; 9. కేంద్ర సభలు సమావేశములో నుండక సెలవులో నున్నపుడు రాష్ట్రపతికి తాత్కాలికముగా అధ్యాదేశములు జారీచేయుటకు అధికారము కలదు. అవి సభలు సమావేశమైన తరువాత ఆరువారముల వరకు అమలులో నుండ వచ్చును. ఈలోపుగా సభలు నిరాకరించిన ఎడల అవి అమలులో నుండ జాలవు. కార్య నిర్వాహకునికి శాసన నిర్మాణ మొసగుట అసాధారణము. 1935 భారత ప్రభుత్వ చట్టమునుండి ఈ పద్ధతి గైకొనబడినది.

ఉపరాష్ట్రపతి: ఉభయ కేంద్రసభల సంయుక్త సమావేశమున ఏకైక సంక్రమణీయపు వోటు పద్ధతితో కూడిన నైష్పత్తిక ప్రాతినిధ్య విధానము ననుసరించి ఉపరాష్ట్రపతి ఎన్నుకొనబడును. ఎన్నుకొనబడిన వ్యక్తి రాజ్యసభలో సభ్యుడుగా నుండుటకు అర్హత కలిగియుండవలెను. ఇతర విషయములలో రాష్ట్రపతికి, ఉపరాష్ట్రపతికి అర్హతలలో భేదములేదు. పదవీ స్వీకారము చేసిన నాటనుండి ఐదేండ్లు పదవిలో నుండును. రాజ్యసభసభ్యులలో సగముకంటె ఎక్కువమంది సభ్యులచేత నిరాకరింపబడి లోక్‌సభ అందుకు ఆమోదించినచో ఉపరాష్ట్రపతి పదవినుండి తొలగింపబడును. యునైటెడ్‌స్టేట్స్‌లో ప్రెసిడెంటు పదవికి ఖాళీ వచ్చినప్పుడు వైస్‌ప్రెసిడెంటు ప్రెసిడెంటయి, పూర్వపు ప్రెసిడెంటునకు ఆ పదవిలో యుండుట కింకెంత కాలము మిగిలియుండెనో అంతకాలము తానాపదవిలో యుండును. భారత రాష్ట్రపతి మరణమువలనగాని, రాజీనామా వలనగాని, తొలగింపువలనగాని ఆ పదవిలో ఖాళీ వచ్చినపుడు ఉపరాష్ట్రపతి ఆరునెలలవరకు రాష్ట్రపతి కార్యమును నిర్వహించును. రాష్ట్రపతి పదవికిగాని ఉపరాష్ట్రపతి పదవికిగాని ఎన్నికలు వారి పదవులకాలము సమాప్తము కాకుండగనే జరిపించవలెను. ఏకారణము చేతనైనా రాష్ట్రపతి తన కార్యనిర్వహణ చేయజాలనిచో ఉపరాష్ట్రపతి తాత్కాలికముగ కార్యనిర్వహణ జరిపించును. యునైటెడ్‌స్టేట్స్‌లో అట్టి అవకాశములేదు. రెండు పదవులకు ఖాళీ వచ్చిన ఎడల ఎవరు కార్య నిర్వహణ జరిపించ వలసినది పార్లమెంటు చట్టపూర్వకముగా నిర్ణయించవచ్చును.

భారత రాజ్యాంగ విధానము పార్లమెంటరీ విధానము కనుక రాష్ట్రపతి రాజ్యాంగ ప్రకారము నిర్వహించు కార్యములను మంత్రివర్గపు సలహానుపొంది జరుపవలెను. ఆచార ప్రకారము ఇంగ్లండులో మంత్రివర్గము ప్రధానమంత్రి ద్వారా రాజునకు సలహా నిచ్చును. మరి ఏ ఇతరుని సలహాను తీసుకొనుట ఆంగ్ల రాజునకు ఆచారము కాదు. మంత్రివర్గములో నున్న అభిప్రాయ భేదములను తెలుసుకొనుటకు ఆయన ప్రయత్నింపడు. తనంతట తాను ప్రధానమంత్రి మంత్రివర్గములోనున్న భేదాభిప్రాయములను సార్వభౌమునికి తెలియజేయవచ్చును. సార్వభౌముని పేర జరుపబడు ప్రతికార్యమునకు ఒక మంత్రి పూచీపడవలెను. ఉత్తరువునకు సార్వభౌముని సంతకముతోపాటు ఒక మంత్రి సంతకముకూడ నుండవలెను. వాటివలన ఏ అక్రమపుచర్య జరిగినను మంత్రికి సొంత జవాబుదారీ కోర్టులో ఉండును. భారత దేశములో అట్లుకాదు. రాష్ట్రపతి సంతకముతోపాటు మంత్రి సంతకము ఉండనవసరములేదు. ఉత్తరువువలన అక్రమపు చర్య జరిగినచో రాష్ట్రపతికి గాని, సలహానిచ్చు మంత్రికిగాని కోర్టులో జవాబుదారీ లేదు. కాని, కొన్ని సందర్భములలో ప్రభుత్వము నష్టపరిహారము చెల్లింపవలసి వచ్చును. రెండు దేశములయందును మంత్రివర్గమునకు సమష్టిబాధ్యత కలదు. లోక్‌సభగాని, కామన్స్ సభగాని విశ్వాసరాహిత్య తీర్మానమును ఆమోదించిన ఎడల మంత్రులు పదవులలోనుండి తొలగవలెను. సార్వభౌమునికి,మంత్రివర్గమునకుగలసంబంధము విషయమై ఇంగ్లండులో ఆచారము లేర్పడినవి. అట్టి ఆచారములు భారత దేశములోకూడ రాష్ట్రపతి, మంత్రివర్గము మధ్య కాలక్రమమున ఏర్పడవచ్చును. ప్రస్తుతము ఇంగ్లండులోని సంప్రదాయములె పాటింపబడుచున్నవి.

పార్లమెంటు: రాష్ట్రపతి, రాజ్యసభ, లోక్‌సభల సముదాయమునకు పార్లమెంటు అని పేరు. రెండు సభలుండుట అవసరమా కాదా అను అంశము వివాదాస్పదము రెండవ సభ మొదటి సభతో అంగీకరించిన ఎడల అనవసరము; అంగీకరించని ఎడల ప్రమాదకరము. కాబట్టి రెండవసభ యుండ నక్కరలేదని కొందరి వాదన. రెండవ సభ తప్పక యుండవలెనని మరికొందరి అభిప్రాయము ప్రపంచములో చాలా దేశములలో రెండు సభలుండుట వాస్తవము. రెండు సభలులేని దేశములు బహు తక్కువ. ప్రజలచేత ఎన్నుకొనబడిన సభ ప్రజామోదము కొరకు మార్పులుత్వరితగతిని చేయుటకు ప్రయత్నిం

చును. అట్టిమార్పులు తొందరపాటుతో జరుగకుండ అడ్డు పెట్టుటకు రెండవ సభయుండి తీరవలెనని కొందరి అభిప్రాయము ప్రజలు మార్పు చేయుటకు అంగీకరించిన ఎడల ఎందుకు అట్టి మార్పులకు అడ్డుపెట్టవలెనని ప్రతిపక్షమువారి ఆక్షేపణ. అల్ప సంఖ్యాకులు, ఆస్తిపరులు మున్నగు ప్రత్యేక వర్గముల వారికి ప్రాతినిధ్యము ఈయవలెను, గనుక రెండవసభ అవసరమని ఒక వాదము. వారుకూడ ప్రజలలోని వారే కనుక ప్రత్యేక ప్రాతినిధ్యము అనవసరమని ప్రతిపక్షపు అభిప్రాయము, ఆట్టి ప్రత్యేక ప్రాతినిధ్యము నిచ్చినచో అల్పసంఖ్యాకులకు అధిక సంఖ్యాకులపై అధికారమిచ్చుట యగునని వారి వాదన. రెండు సభలకయ్యే ఖర్చులను చిన్న దేశములు భరించుట కష్టము. రెండు సభలున్న దేశములు కొన్నిటిలో ఒకసభ ఎక్కువ ప్రాముఖ్యమునకు వచ్చి రెండవ సభ అనాదరణ పొందవచ్చును. రెండవ సభ ఏర్పాటు చేసినపుడు నిర్వహించవలసిన పనులలో కొన్ని :

1. నిర్వివాదమైన బిల్లులను ప్రారంభమున ఆమోదించుట ప్రజాబాహుళ్యముచేత ఎన్నుకొనబడిన సభకు ఎక్కువ పనియున్నది. కనుక నిర్వివాదమగు బిల్లులు రెండవ సభచేత మొదట ఆమోదింపబడినచో ప్రజాబాహుళ్యముచేత నెన్నుకొనబడిన సభ తిరిగిఎక్కువ పరిశీలన చేయనవసరముండదు; 2. మంత్రివర్గము ఒక పక్షమునకు జెంది, పదవులకు ప్రజలచేత ఎన్నుకొనబడిన సభ్యుల ఆమోదముపై ఆధారపడి యుండును; కాబట్టి నిష్పాక్షికమైన సలహాను మంత్రివర్గము అపేక్షింపలేదు. రెండవ సభ అవసరమును బట్టి మంత్రివర్గమునకు పక్షపాతరహితమైన సలహాను ఈయగలదు; 3 బిల్లులోనున్న లోటులను సరిదిద్దుట; 4. ప్రజాబాహుళ్యముచేత ఎన్నుకొనబడిన సభ తొందరపాటుతో ఒక బిల్లును అమోదించిన ఎడల ప్రజల దృష్టిని ఆకర్షించుటకు అడ్డుపెట్టగలిగి యుండుట.

వివిధదేశములలోని రెండవ సభల నిర్మాణమును గమనించిన ఈక్రింది రకములవి, అనగా : 1. వంశపారంపర్యముగా నుండు సభ్యులు గలవి; 2. కార్యనిర్వహణాధికారులచేత నామనిర్దేశముపొంది కాలపరిమితి లేక పదవులలోనుండు సభ్యులు కలిగినవి; 3. పూర్తిగ ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులు గలిగినవి; 4. ఎన్నుకొనబడినవారు కొందరు, నిర్దేశింపబడినవారు కొందరు కలిగినవి కాంచనగును. కొన్ని దేశములలో ఎగువ సభయందు ఫెడరల్ సూత్రము ననుసరించి రాజ్యాంగములకు సమాన ప్రాతినిధ్యము ఒసగబడినది. భారత దేశములో రాజ్యసభపట్ల ఈ సూత్రము అనుసరింపబడలేదు. చిన్నరాజ్యములకు స్వల్పముగను పెద్ద రాజ్యములకు ఎక్కువగను ప్రాతినిధ్యము గలదు.

రాజ్యసభలో 250 మంది సభ్యులకు మించక ఉండవలెను. వారిలో 238 మంది రాష్ట్రములో శాసనసభ్యుల చేత ఏకైక సంక్రమణీయపు వోటు పద్ధతితో కూడిన నైష్పత్తిక ప్రాతినిధ్య విధానము ననుసరించి ఎన్నుకొనబడవలయును. ఏరాష్ట్రము ఎంతమంది సభ్యులను ఎన్నుకొనవలెనో రాజ్యాంగము నందలి నాలుగవ షెడ్యూలులో ఉదాహరింపబడినది. సాహిత్యము శాస్త్రము, కళ, సామాజికసేవలందేదో ఒకదానిలో విశేషజ్ఞానముగాని, వ్యావహారిక అనుభవముగాని గల వ్యక్తులను 12 మందికి మించకుండా రాష్ట్రపతి నామనిర్దేశము చేయవచ్చును. ఎన్నుకొనబడిన సభ్యుడు ఆరు ఏండ్లవరకు పదవిలో నుండును. సభానిర్మాణ ప్రారంభముననే సభ్యులు మూడు వంతులుగా ఏర్పరుపబడిరి. మూడవవంతు సభ్యులు రెండేండ్ల తరువాతను, మరి మూడవవంతు సభ్యులు నాలుగేండ్ల తరువాతను, మిగిలిన వారు ఆరేండ్ల తరువాతను పదవులనుండి విరమించుటకు ఏర్పాటు చేయబడినది. కనుక మూడవ వంతు సభ్యులకు ప్రతి రెండేండ్ల తర్వాతను ఎన్నికలు జరుగును. ఈ ఉపాయమువలన సభకు స్థిరత్వము సభ్యులలో మార్పును బడయవచ్చును. యునైటెడ్ స్టేట్స్ సెనేట్ సభ్యులకు కూడా ఈ విధముగానే ఎన్నికలు జరుగుచున్నవి. ఆస్ట్రేలియాలో సెనేట్‌నకు సగము మంది సభ్యులకు ప్రతి మూడేండ్ల తర్వాతను ఎన్నికలు జరుగును.

దేశములో దిగువ సభ జన సామాన్యము చేత ఎన్నుకొనబడును. కొద్ది దేశములలో ఎన్నికలు ఏకైక సంక్రమణీయపు వోటు పద్ధతితో కూడిన నైష్పత్తిక ప్రాతినిధ్య విధానము ననుసరించి జరుపబడుచున్నది. ఈ విధానమువలన ఎన్నికలు జరిగిన సభ నిజముగా ప్రజాభిప్రాయములను కచ్చితముగా సూచించునదై యుండునని శాస్త్రవేత్తల అభిప్రాయము దేశ ప్రాంతమును నియోజక వర్గములుగా విభజించి వానిలో ఎన్నికలు జరగడము సామాన్యము. నియోజక వర్గములలో జనాభాకాలము గడచిన కొలది మారుచుండును. జనాభా మార్పును బట్టి నియోజక వర్గములను మార్పుచేయవలెనను నియమము కొన్ని దేశములలో లేదు. కొన్ని నియోజక వర్గములలో ఎక్కువ ప్రజ తక్కువ సభ్యులను ఎన్నుకొనడము, మరికొన్ని నియోజక వర్గములలో తక్కువ ప్రజ ఎక్కువ సభ్యులను ఎన్నుకొనడమనే విపరీత పరిస్థితి దానివలన కొన్ని దేశములలో ఏర్పడినది.

ప్రజలకు ఎన్నుకొనబడు సభ్యులకు గల నిష్పత్తి దేశమంతటను ఒకే విధముగ ఉండవలెననియు ప్రతి పది ఏండ్లకు జనాభాను తీసుకొనిన తరువాత నియోజకవర్గములను మార్పు చేయవలెననియు భారత రాజ్యాంగములో శాసింపబడినది. నియోజక క్షేత్రసీమా నిర్ధారణ ప్రత్యేక కమిషన్ (డి లిమిటేషన్ కమిషన్) ద్వారా నిష్పక్షపాత దృష్టితో ఏర్పరచుటకు ప్రాధాన్యము ఒసగబడినది.

భారతరాజ్యాంగము ఏడవ సవరణ తరువాత లోక్ సభ సభ్యుల సంఖ్య 520 మందికి మించకుండా ఉండవలెను. లోక్ సభ సభ్యులసంఖ్య రాజ్యసభ సభ్యుల సంఖ్యకు రెండు రెట్లు ఉండునట్లుగా ఏర్పాటు చేయయడమైనది, వాస్తవముగ సభ్యుల సంఖ్యను పార్లమెంటు చట్టముద్వారా నిర్ణయించును. ఈ సభ్యులు నియోజక వర్గములలో ఎన్నుకొనబడినవారై యుందురు. ఈ సభ్యులలో ప్రత్యేక ప్రాతినిధ్యము షెడ్యూలు తరగతులకు షెడ్యూలు జాతులకు మాత్రము ఈయబడినది. ఆంగ్లో-ఇండియన్‌లకు తగిన ప్రాతినిధ్యము లోక్ సభలో లేదని రాష్ట్రపతి భావించిన ఎడల ఇద్దరకు మించకుండ ఆంగ్లో-ఇండియన్‌లను సభ్యులుగా రాష్ట్రపతి నామనిర్దేశము చేయవచ్చును. పైవిషయములను తెలియజేయు సూత్రములు పదిఏండ్ల తరువాత అమలులో నుండునని రాజ్యాంగములో వ్రాయబడియున్నది. రాజ్యాంగము ఎనిమిదవ సవరణ ప్రకారము కాలము మరి పది ఏండ్లు పొడిగింపబడినది. ఈ పదేండ్ల తరువాత ఈ ప్రత్యేకత పోవును. నియోజకవర్గములో జరుగు ఎన్నికలో ప్రత్యేక కేటాయింపు లేకుండా గెలుపొంది సభ్యుడు కావచ్చును.

వయోజన వోటింగు హక్కును రాజ్యాంగము గుర్తించినది. ఏ పౌరుడైనను నియమిత తేదీనాటికి 21 ఏండ్ల వయసుగలవాడై, మనోదౌర్బల్యము లేక, పూర్వపు ఎన్నికలలో దురాచరణల, అక్రమపనుల వలన అనర్హతలకు గురికాక యుండిన ఎడల వోటు చేయు హక్కును కలిగి యుండును. ప్రజాసామాన్యము పట్ల ఈ హక్కును గుర్తించుట భారతదేశము చేసిన గొప్ప పనులలో ఒకటి. ప్రజాస్వామికములని చెప్పబడు దేశములు కొన్నిటిలో నేటికిని ఇట్టి హక్కు గుర్తింపబడ లేదు. ఇంగ్లండు, యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లలో ఇట్టి హక్కు ఇటీవలనే గుర్తింపబడినది.

ఎన్నికలను ప్రభుత్వోద్యోగులు జరిపించిన ఎడల వారు ఎంత నిష్పక్షపాతముగ నుండినను అనేక నిందారోపణలకు గురికాక తప్పదు. అనర్హుల చేతులలో ప్రభుత్వాధికారముండిన ఎడల వారు ఎట్టి పనిని చేయుటకును సంశయింపరు. అట్టి ప్రమాదముల నుండి తప్పించుటకు ఎన్నికల కమిషన్ నియమింపబడినది. వోటర్ల జాబితాను తయారు చేయుట. నియోజక వర్గముల నేర్పాటు చేయుట ఈ ఎన్నికల కమిషన్ యొక్క కర్తవ్యములు. అట్టి కమిషన్‌కు ఒకరికన్న ఎక్కువమంది కమిషనర్లుండిన ఎడల ప్రధాన ఎన్నికల అధికారి అధ్యక్షతను వహించును. ఆయనను సుప్రీమ్‌కోర్టు న్యాయమూర్తిని ఏ విధముగా, ఏ కారణములచేత తీసివేయవచ్చునో అదే విధముగా మాత్రము తీసివేయవచ్చును. మిగిలిన కమిషనర్లను ప్రధాన ఎన్నికల అధికారి సిఫారసు లేనిదే తొలగింప కూడదు. ఈ కారణముచేత ఎలక్షన్ కమిషన్ పై ప్రభుత్వమునకు ఎట్టి దుష్ప్రభావము లేదని చెప్పవచ్చును. నియోజక వర్గములను ఏర్పాటుచేయు పద్ధతిని గాని ఎన్నికల సందర్భములో జరుగు చర్యలపైగాని ఏ కోర్టునకు తగాదాలను తీర్చుటకు హక్కు లేదు. ఎలక్షన్ తగవులను కమిషన్ ఏర్పరుచు న్యాయమూర్తులు పరిష్కరించెదరు. వారిచ్చు తీర్పుల పై అప్పీలు హైకోర్టునకు గాని, సుప్రీమ్‌కోర్టునకు గాని పరిష్కరించు అధికారము గలదు.

సభల సమావేశము జరుపుటకు కనీసము పదవ వంతు సభ్యులు హాజరు కావలెను. పార్లమెంటు చట్టమూలముగా అట్టి సంఖ్యను ఎక్కువ తక్కువలు చేయవచ్చును. సభలలో పూర్తి వాక్స్వాతంత్ర్యము కలదు. అట్టి స్వాతంత్ర్యము లేని ఎడల సభ్యులు వారి బాధ్యతలను నెరవేర్చజాలరు. సభలలో మాట్లాడిన అంశముల విషయమై ఏ కోర్టునకు చర్య తీసుకొనుటకు హక్కు లేదు. సభ్యులు నిర్వర్తించు పనులయందు గల దురాచారముపట్ల సభ చర్య తీసుకొనవచ్చును. సభాపతి జరిపించిన చర్యలమీద కోర్టులు ఎట్టి అధికారమును కలుగజేసుకొనకూడదు. మిగిలిన విషయములయందు సభలయొక్కయు, సభ్యుల యొక్కయు, కమిటీల యొక్కయు అధికారములు, విశేషాధికారములు, ప్రతిరక్షణలు ఇంగ్లండులో కామన్సుసభ గలిగియున్న వాటివలె యుండును. అట్టి హక్కులను ఎక్కువచేయుటకుగాని, తగ్గించుటకుగాని పార్లమెంటునకు హక్కు కలదు.

పార్లమెంటు ముఖ్యముగా మూడురకముల పనులను నిర్వహించును: 1. మంత్రివర్గము పనులు సక్రమముగా చేయునట్లు ప్రశ్నలువేసి అదుపులో పెట్టుట; 2. చట్టములను జేయుట; 3. దేశమునకుగల రాబడి ఖర్చులను ఆమోదించుట ఒక పక్షమువారు మంత్రి పదవులలో నుండి వ్యతిరేక పక్షమువారు సుమారు సమాన బలము కలిగి యుండి మంత్రులను అదుపులో ఉంచగలిగినప్పుడే పార్లమెంటరీ విధానము గల ప్రజారాజ్యము సక్రమముగా నడచును. ప్రశ్నలు వేయు హక్కును ప్రతిపక్షమువారు జాగ్రతగా

వినియోగించిన ఎడల మంత్రులు తమ లోటులను సమర్థించుకొనుట కష్టమగును.

పార్లమెంటరీ విధానముగల ప్రభుత్వము సక్రమముగా జరుగవలెనన్న ఈ క్రింద వివరింపబడు పరిస్థితులు దేశములో ఉండవలెను: 1. పార్లమెంటులో అధిక సంఖ్యగలిగిన పార్టీ పరిపాలన చేపట్టవలెను; 2. అల్ప సంఖ్యాకులగు సభ్యులు తాత్కాలికముగా అధిక సంఖ్యాకుల మాట చెల్లుబడిని శిరసావహించవలెను. ఎన్నికల తరువాత తాము అధిక సంఖ్యాకులయినపుడు ప్రతిపక్షము వారికి అదే పరిస్థితి ఏర్పడును; 3. ప్రధాన అంశములపై భిన్నమైన అభిప్రాయములు గల పార్టీలు రెండుగాని, ఎక్కువగాని దేశములో ఉండవలెను; 4. వోటర్లు పార్టీల ప్రణాళికలను కార్యక్రమమును గుర్తించి స్వభావ సిద్ధముగా హితమగు దానిని ఆమోదించగలిగి యుండవలెను.

పార్లమెంటు చేయు పనులలో అతి ముఖ్యమైనది చట్టములను జేయుట, బిల్లులుమనీ బిల్లులు (ధన సంబంధమైనవి), తదితరములు అని రెండు విధములు. మనీ బిల్లులను పతిదేశములోను ప్రజల చేత ఎన్నుకొనబడిన బహుసంఖ్యాకమగు సభలో మాత్రము ప్రవేశపెట్టవలెను భారత దేశములో లోక్ సభలో ప్రవేశపెట్టవలెను. కొన్ని దేశములలో రెండవ సభకు ఈ బిల్లును సవరణ చేయుటకు అధికారములేదు. భారత దేశము, ఐర్లాండ్ లలో నియమిత కాలములో రెండవ సభ సిపారసులను మాత్రము చేయవచ్చును. 14 రోజులలో రాజ్యసభ సిపారసులను లోక్ సభకు పంపవలెను. అట్టి సిపారసులను ప్రజాసభ అంగీకరించుట గాని, నిరాకరించుట గాని ఇష్టప్రకారము చేయవచ్చును. యునైటెడ్ స్టేట్స్, కెనడా మొదలైన దేశములలో రెండవ సభ సవరణలు కూడ చేయవచ్చును.

మనీ బిల్లులు కాని ఇతర బిల్లులు ప్రవేశపెట్టబడిన తరువాత ఉభయ సభలు ఆమోదించవలెను. సభలలో అభిప్రాయ భేదము వచ్చినచో యునైటెడ్ స్టేట్స్, కెనడా మొదలగు దేశములలో బిల్లు అంతమొందును. ఉభయ సభలలో వేరు వేరుగా అంగీకరించనదే, ఆ దేశములలో బిల్లు చట్టము కాజాలదు. బ్రిటన్ మొదలగు దేశములలో ప్రజా సభ నియత విధముగా రెండుసార్లు ఆమోదించినచో రెండవ సభ ఆమోదించకున్నను రెండు సభలు ఆమోదించినట్లు భావింపబడును. ఆస్ట్రేలియా, ఇండియా మొదలగు దేశములలో సభల సమష్టి సమావేశములో ఆమోదింపబడినచో ఉభయ సభలు అంగీకరించినట్లు భావింపబడును. భారతదేశములో ఏ సభ బిల్లును అంగీకరించినను రెండవ సభ నిరాకరించినచో సమష్టి సమావేశము జరుపవచ్చును, ఆస్ట్రేలియా మొదలగు దేశములలో ప్రజా సభ ఆమోదించి రెండవ సభ నిరాకరించినపుడే సమష్టి సమావేశము జరుగును. రెండవ సభ ఆమోదించి ప్రజా సభ నిరాకరించిన యెడల బిల్లు అంతమొందును. భారత దేశములోని రాష్ట్రములలో పై చెప్పిన రెండవ విధానము ఏర్పరుప బడినది. సమష్టి సమావేశములో ప్రజాసభ మాట చెల్లునట్లుగా రెండవ సభ తాలూకు సభ్యుల సంఖ్య ప్రజా సభ సభ్యుల సంఖ్యలో సగము ఉండునట్లుగా భారత దేశములోను ఆస్ట్రేలియాలోను ఏర్పరుపబడినది.

భారత దేశములో రాష్ట్రపతి ఆమోదము లేనిదే బిల్లు చట్టము కాజాలదు. ఈ విషయమున భారత దేశము కామన్వెల్తు అచారమును అంగీకరించెను. మనీ బిల్లు గాకపోయిన ఎడల రాష్ట్రపతి పునరాలోచన చేయుమని శాసన సభలకు బిల్లును పంపవచ్చును. తిరిగి విచారించి సభ్యులు రాష్ట్రపతి సలహా ప్రకారము మార్పు చేసిన చేయవచ్చును, లేకున్న మానవచ్చును. సభల చేత రెండవమారు ఒప్పుదల బడసిన బిల్లును ఆమోదము నిమిత్తము రాష్ట్రపతికి పంపవలెను. అట్టి బిల్లును రాష్ట్రపతి నిరాకరింపకూడదు.

రాజ్యములలో శాసన సభలచేత ఆమోదమును బడసిన బిల్లును గవర్నరు పైన చెప్పిన ప్రకారము చేయుటకుగాని, అవసరమని తనకు తోచిన ఎడల రాష్ట్రపతికి ఆమోదము నిమిత్తము పంపుటకుగాని అధికారము గలదు.

రాజ్యమునందలి రాబడి ఖర్చులను ఆమోదించుట పార్లమెంటు చేయు ముఖ్యమైన పనులలో ఒకటి. రాష్ట్రపతి ప్రతి సంవత్సరము రాబడి ఖర్చులను తెలియజేయు పట్టికను తయారు చేయించి రెండు సభల ముందు సంవత్సర ప్రారంభమున పెట్టు ఏర్పాటు చేయవలెను. పన్ను వసూలుగాని, ఖర్చుగాని పార్లమెంటు ఆమోదము పొందనిదే జరుగకూడదు. వచ్చిన రాబడి యావత్తు సంచిత నిధి (కన్సాలిడేటెడ్ ఫండ్) అని చెప్పబడు ప్రభుత్వ నిధికి జమకట్ట బడును, ఖర్చు వివరములు. రెండు రకములు: మొదటిది విధిగా ఖర్చు జరగవలసిన మొత్తములు, రెండవది పార్లమెంటు ఆమోదము పై ఖర్చు జరగవలసిన మొత్తములు. రాష్ట్రపతి జీతము మొదలగు ఖర్చులకు ప్రతి ఏటా పార్లమెంటు ఆమోదించ నవసరము లేదు. మిగతా ఖర్చులకు-ప్రతి ఏటా పార్లమెంటు అంగీకారమవసరము. అట్టి ఖర్చులు వివిధ శాఖలకు సంబంధించిన వేరు వేరు మొత్తములుగా తీసి ప్రత్యేక తీర్మానములుగా లోక్

సభలో ప్రవేశ పెట్టబడును. లోక్‌సభ ఆమోదించుటగాని నిరాకరించుటగాని, తగ్గించుటగాని చేయవచ్చును. అట్టి తీర్మానమును ప్రవేశపెట్టుటకు ముందు రాష్ట్రపతి సిపారసు పొందవలెను. ఖర్చు మొత్తమును ఎక్కువ చేయుటకు సభకు హక్కులేదు. అట్లు తీర్మానములు ఆమోదింపబడిన తర్వాత వానిలో వివరింపబడిన మొత్తమును. వినియోగించు శాఖలను తెలియజేయు వివరములను కలిగిన బిల్లును తయారుజేసి, సభల ఆమోదమును ధన సంబంధమగు బిల్లు పడసిన విధముగా పొందవలెను. ఏ విషయమునందైనను ఖర్చు అంచనాను మించినప్పుడుగాని, అనుకొనని ఖర్చు పెట్టవలసి వచ్చినప్పుడు గాని, విపరీత సందర్భములలో ఖర్చు పెట్టవలసినప్పుడు గాని, ప్రత్యేకముగా నేర్పరుపబడిన ఆకస్మిక నిధినుండి ఖర్చు చేయుటకు రాష్ట్రపతి అనుమతించ వచ్చును. తరువాత పార్లమెంటు ఆమోదమును పొందవలెను. ఆపత్సందర్భములలో వచ్చు ప్రమాదములలో పెట్టవలసిన ఖర్చు ఊహాతీతమైన ఎడల కొంత మొత్తమును నిర్ణయించి అందుకు మించిన ఎంత సొమ్మునైనను, ఏ విషయము నిమిత్తమైనను ఖర్చు పెట్టుటకు పార్లమెంటు అంగీకరించ వచ్చును.

పార్లమెంటు ఆమోదించిన మొత్తములు ఆమోదించిన విషయములకు సక్రమముగా ఖర్చు అయినదా లేదా అని పరిశీలించుటకు కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ పదవి నెలకొల్పబడినది. ఈ అధికారి నిష్పక్షపాతముగా తన పనులను నెరవేర్చుటకు ఏర్పాట్లు కలవు అతనిని పదవిలో నుండి ప్రభుత్వము తొలగించలేదు. సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తిని పదవిలో నుంచి తొలగించు విధముగా అట్టి కారణములను చూపించి మాత్రము తొలగించ వచ్చును. లోక్ సభలో పబ్లిక్ అకౌంట్సు కమిటీ కలదు. ఇంగ్లండులో ఆచారము ప్రకారము అట్టి కమిటీకి ప్రతిపక్షములో గల పూర్వపు మంత్రివర్గములోని ఆర్థిక శాఖా మంత్రి అధ్యక్షత వహించుచుండును. ఆడిట్ శాఖచేసిన ప్రతి పనిని విచారించుటకు ఈ కమిటీకి హక్కుకలదు. ఆడిట్ శాఖలోని ఉద్యోగి ప్రమాణమును స్వీకరించి కమిటీ ముందు తాను చేసిన పనికి సమాధానము ఇచ్చుటకు సంసిద్ధుడు కావలెను.

పై వివరించిన విధానము ననుసరించి లోక్ సభ రాజ్యమునందలి రాబడి ఖర్చుల విషయమై సంపూర్ణ అధికారములను చెలాయించ గలదు. కాని జమాఖర్చుల పరిశీలన విషయములో సభ్యులు ఎక్కువ ఆసక్తి చూపరు.

ఇంగ్లండు, యునైటెడ్ స్టేట్స్ లందువలె భారత దేశములో కూడ ఏ విషయము గురించియైనను పరిప్రశ్నించుటకు పార్లమెంటు ఉభయ సభలకు హక్కుగలదు. అందు నిమిత్తము ఏ వ్యక్తినైనను సాక్ష్యమునిమ్మనుమని అదేశింపవచ్చును. ఏపత్రమునైనను పరిశీలింప వచ్చును. ఏ వ్యక్తి అయినను అట్లు సహకరించుటకు నిరాకరించిన ఎడల సభను అవమానించిన అపరాధమునకు గురియై శిక్షింపబడును.

సుప్రీమ్ కోర్టు: తనకు అన్యాయము జరిగినదని కోర్టునకు వెళ్ళిన పార్టీకి సంతృప్తి కలుగవలెను. ప్రభుత్వము తనకు ప్రతిపక్షమున యుండిన ఎడల అట్టి సంతుష్టి మరియు నవసరము. ఫెడరల్ రాజ్యాంగ విధానములో శాసన సభల అధికారములు పరిమిత మగుటచే చట్టము ఆ అవధుల నధిగమించినదా యను ప్రశ్న కోర్టులో వ్యాజ్యములందు ఉత్పన్నము గావచ్చును. ఈ విషయమై తీర్పులు చేయుటకు సుప్రీమ్‌కోర్టు ఏర్పరుపబడినది. ఈ కోర్టు ఢిల్లీలో గాని, రాష్ట్రపతి ఆమోదము పై మరియే ఇతర స్థలమునందైనను గాని విచారణలను జరుపవచ్చును. ఈ న్యాయస్థానము 'కోర్టు ఆవ్ రికార్డ్' అనగా కాలనియమము లేకుండా రికార్డును పొందు పరచునదియు, తనకు తృణీకార మెవరివలన నైన సంభవించిన స్వీయశక్తిని వినియోగపరచి కోర్టు ధిక్కారమునకు శిక్షించగలుగునదియు అని చెప్పవచ్చును. అందరు న్యాయమూర్తులునిష్పాక్షికముగ తమ విధులను నెరవేర్చుటకుగాను అనేక ఏర్పాటులు చేయబడినవి:

1. వారు 65 ఏండ్లు పూర్తియగువరకు పదవిలో నుండవచ్చును. అనగా ఈలోపున ఎవ్వరికిని వారిని తీసివేయు హక్కులేదు; 2. ఉద్యోగమునుండి విరమించిన తరువాత ఏకోర్టులోగాని, ఏ అధికారవర్గము ఎదుటగాని, ఒకరి తరపున వాదన చేయకూడదు. తరువాత ప్లీడరు వృత్తిని సాగించకూడదు; 3. వారి జీతములు రాజ్యాంగములో ఏర్పరుపబడినవి ప్రతిపటా పార్లమెంటు వోటు చేయ నవసరములేదు; 4. వారికిగల ఇతర సౌకర్యములను పార్లమెంటు నిర్ణయించవచ్చును. కాని ఒకమారు నిర్ణయించిన తరువాత తక్కువ చెయ్యకూడదు; 5. వారు చేయు పనులను గురించి కేంద్రమునందుగాని, రాష్ట్రములలోగాని సభలలో చర్చలు జరుగకూడదు; 6. అసమర్థతగాని, దురాచరణగాని, రుజువుకాబడి ఆకారణముచేత తీసివేయవలసినదని వేరువేరుగా పార్లమెంటు ఉభయసభలలోను ఒకే సమావేశకాలములో మొత్తము సభ్యులలో సగముమందికంటె తక్కువకాకుండను హాజరయి వోటుచేయు సభ్యులలో మూడువంతులలో రెండువంతుల మందిచేత తీర్మానింపబడిన ఎడల రాష్ట్రపతి న్యాయమూర్తిని తీసివేయుటకు ఆదేశించవచ్చును. రాజ్యాంగమును సవరించుటకు ఈ ప్రక్రియకు గల సాదృశ్యము విదితము. ఇతర దేశముల

లోని ఉన్నతతమ న్యాయస్థానములకన్న ఎక్కువ అధికారములతో భారతదేశములోని ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము ఏర్పాటు చేయబడినది.

రాష్ట్రముల మధ్యగాని, రాష్ట్రములకు, కేంద్రప్రభుత్వమునకు మధ్యగాని, కొన్నిరాష్ట్రములు ఒకప్రక్కను కేంద్రము మరికొన్ని రాష్ట్రములు ఇంకొక ప్రక్కను పక్షకారులుగ ఉండు వ్యాజ్యములను పరిష్కరించి, వారి వారి హక్కులను నిర్ణయించి తీర్పు చెప్పవచ్చును (ఆర్టికల్ —131).

తనకు న్యాయమైనదని తోచిన ఎడల ఏన్యాయాలయముగాని, ఏ అధికరణ (ట్రిబ్యునల్) గాని ఇచ్చిన ఎటువంటి తీర్పుపైనైనను తనకు అప్పీలు చేసుకొనుటకు అంగీకారము తెలుపవచ్చును. మిలిటరీ కోర్టుల తీర్పుపై మాత్రము అప్పీళ్లు నిర్ణయించుటకు అధికారము లేదు (ఆర్టికల్ —136). కొన్ని సందర్భములలో హైకోర్టు చట్టము ననుసరించి ఇచ్చిన తీర్పులపై సుప్రీమ్ కోర్టునకు అప్పీలుచేయు అవకాశము లేకపోయినను, తనకు న్యాయమని తోచిన ఎడల అప్పీలును విని తీర్పు చేయుటకు సుప్రీమ్ కోర్టునకు ఆటంకము లేదు. ఈ ఏర్పాటువలన సుప్రీమ్ కోర్టునకే విషయమునందైనను న్యాయ ప్రకారము తీర్పుచేయు అవకాశము కల్పింపబడినది.

సివిల్ చర్యలలో హైకోర్టుల తీర్పులపై రూ. 20,000 పైబడిన విషయములలోను, హైకోర్టు సర్టిఫికేటు ఈయగా వచ్చిన వ్యాజ్యములలోను అప్పీళ్ళను నిర్ణయించు అధికారము సుప్రీమ్ కోర్టుకు కలదు. (ఆర్టికల్ —133)

రాజ్యాంగమునకు సంబంధించిన ప్రశ్న ఆకేసులో ఉన్నదని హైకోర్టు సర్టిఫికేటు ఇచ్చిన ఎడల సివిల్ చర్యలలో వ్యాజ్యము విలువతో సంబంధము లేకుండ ఏకేసులలో నైనను సుప్రీమ్ కోర్టునకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. అట్టి వ్యాజ్యములలో సర్టిఫికేటు ఈయబడిన అంశము లేక సుప్రీమ్‌కోర్టు అంగీకరించిన అంశము మాత్రమే వాదనీయము (ఆర్టికల్ —132).

దిగువకోర్టు నిర్దోషియని వదలిపెట్టిన తరవాత హైకోర్టు దోషము నిర్ణయించి మరణశిక్ష విధించినప్పుడును, కేసును తానే విచారించి హైకోర్టు మరణదండన విధించినప్పుడును, ఏ ఇతర కేసులోనైనను సుప్రీమ్ కోర్టు నిర్ణయించుటకు తగినదని హైకోర్టు సర్టిఫికేటు ఇచ్చినప్పుడును సుప్రీమ్‌కోర్టునకు క్రిమినల్ కేసులలో అప్పీలు చేయవచ్చును (ఆర్టికల్ —134).

రాష్ట్రపతి సుప్రీమ్ కోర్టును ఏ విషయమునందైనను తనకు సలహా నిమ్మని కోరవచ్చునా లేదా అను ప్రశ్న వివాదాస్పదము. ఇంగ్లండులోను, కెనడాలోను అట్టి సలహాను కోరుట, న్యాయస్థానము సలహాను ఇచ్చుట ఆచార సిద్ధము. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోను ఆస్ట్రేలియాలోను న్యాయమూర్తులు సలహాల నిచ్చుటకు నిరాకరించిరి. రాజ్యాంగము ప్రకారము వారి పని వ్యాజ్యములలో తీర్పు చెప్పుటగాని, సలహా నిచ్చుట కాదని వారి అభిప్రాయము. పైచెప్పిన దేశముల రాజ్యాంగములలో సలహాను గురించి ప్రత్యేకముగ చెప్పబడి యుండలేదు. సలహా నిచ్చు అధికారము విశేషముగా ఉపయోగించిన ఎడల దుర్వినియోగము కావచ్చును, సలహానిచ్చు కర్తవ్యము న్యాయమూర్తుల యందు ఉండినను, ఇచ్చితీరవలెనా లేక కొన్ని సమయములలో ఇచ్చుటకు నిరాకరింపవచ్చునా అనే అంశముకూడ సందేహాస్పదమైన విషయము.

సుప్రీమ్ కోర్టు నుండి సలహాను పొందవలెనని రాష్ట్రపతికి తోచిన ఎడల అట్టి ప్రశ్నలను సుప్రీమ్ కోర్టునకు పంపవచ్చును. సలహాను ఏకగ్రీవముగా ఈయవలెనను నియమములేదు. అధిక సంఖ్యాకుల అభిప్రాయముతో కొందరు న్యాయమూర్తులు ఏకీభవించని ఎడల వారి వారి అభిప్రాయములను ప్రత్యేకముగా చెప్పవచ్చును (ఆర్టికల్ 143). పూర్వపు ఫెడరల్ కోర్టు కొన్ని విషయములలోను నేటి సుప్రీమ్ కోర్టు మరి కొన్ని విషయములలోను సలహాల నిచ్చెను. సుప్రీమ్ కోర్టు ఒసగు తీర్పుల ననుసరించి వాటికి అనుకూలమైన రీతిని ప్రభుత్వాధికారములను నడుపవలెను.

సుప్రీమ్ కోర్టు నిర్ణయములను శిరసావహించి తక్కిన న్యాయస్థానములు అధికరణలు అనుసరించవలెను. తన తీర్పులను సుప్రీమ్ కోర్టు మార్చుకొనవచ్చునా లేదా అను అంశము చర్చకు వచ్చెను. యునైటెడ్‌స్టేట్స్, ఆస్ట్రేలియా దేశములలో ప్రధాన న్యాయస్థానములు రాజ్యాంగములలో తాము పూర్వ నిర్ణయములను రద్దుచేసి కొత్త తీర్పులను చేసినవి. పూర్వ నిర్ణయము అసమంజసమని తెలుసుకొనిన తరువాత దానినే పునరుద్ఘాటించుట సమర్థనీయముగాదని అచట భావింతురు. యునైటెడ్ స్టేట్స్ మొదలగు దేశములలో రాజ్యాంగమును సవరించుట సులభ సాధ్యముకాదు. అందుచే న్యాయ నిర్ణయమందలి లోపములను క్షాళన చేయుటకు రాజ్యాంగ సవరణ ఆవశ్యకమైనందున న్యాయాలయమునకు పూర్వ నిర్ణయ సవరణాధికారమే లేనిచో అనర్థదాయకమని అచటి ధర్మశాస్త్ర విజ్ఞానులు అభిప్రాయపడిరి. పూర్వపు తీర్పులు ప్రధాన న్యాయస్థానమును బంధించ కూడదనిన వారి సిద్ధాంతమునే అనుసరించి భారత సుప్రీమ్ కోర్టు కూడ

యునైటెడ్ స్టేట్స్, ఆస్ట్రేలియా దేశములలో ప్రధాన న్యాయస్థానముల సంప్రదాయమునే ప్రవృత్తము చేయుటకు నిశ్చయించినది.

రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు : యూనియను నందలి ప్రభుత్వాధికారము ఎట్లు అమలు కాబడుచున్నదో ఆ విధముగానే రాష్ట్రములయందలి కార్యపాలనాధికారములు కూడ అమలు జరుపుటకు ఏర్పాటు కాబడినది. రాష్ట్రములు కూడ కేంద్ర సాదృశ్యముగ ఉండుటకంటె వాటి రాజ్యాంగ స్వరూపముల తీర్చి దిద్దుకొను స్వతంత్రత వాటికే ఒసగుట మంచిదని కొందరు తలచిరి. భారత రాజ్యాంగము కేంద్రమునకు రాష్ట్రములకుకూడ రాజ్యాంగ విధానమును కెనడాయందు వలె నిర్ణయించినది. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోను, ఆస్ట్రేలియాలోను సంవిధానములు కేంద్రమునకు గల అధికారములను మాత్రము ఏర్పరచి, రాష్ట్రములకు తమ ప్రభుత్వములను నడుపుకొను విధానమును ఏర్పరచుకొనుటకు స్వాతంత్ర్యము నిచ్చినవి.

రాష్ట్రములకు అధిపతి గవర్నరు. ఈయనను రాష్ట్రపతి నియమించును. ఈయన సామాన్యముగా ఐదేండ్లు పదవిలో నుండును.

అస్సాము, బీహారు, ఒరిస్సా, మధ్య ప్రదేశ్ రాష్ట్రములలో షెడ్యూల్డు జాతులు, వెనుకబడిన తరగతులకు ఒక ప్రత్యేక మంత్రి ఉండవలెను. కొన్ని రాష్ట్రములలో ఒక సభయును, మరి కొన్నిటిలో రెండు సభలును గలవు. రెండు సభలున్న ఎడల వాటిని శాసన సభ అనియు, శాసన పరిషత్తు అనియు క్రమముగా పిలువ వచ్చును. శాసన సభ కోరికపై రెండవ సభను రద్దు చేయుటకుగాని, రెండవ సభలేని రాష్ట్రములో స్థాపించుటకుగాని పార్లమెంటునకు అధికారము కలదు.

ఉన్నత న్యాయాలయములకు (హైకోర్టు) కూడ ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము (సుప్రీమ్‌కోర్టు) వలెనే నిష్పాక్షికముగ తీర్పులను ఇచ్చు అవకాశములతో విశేషాధికారములు ఈయబడినవి. హైకోర్టు న్యాయమూర్తులు 62 ఏండ్లు పూర్తి అగు వరకు పదవిలో నుందురు. తదితర విషయములలో సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తుల వలెనే అధికారములు కలిగియున్నారు. రాజ్యాంగమునకు పూర్వము కాన్పించెడి లోటులను సవరించి అన్ని హైకోర్టులకు అన్ని విషయములలోను సంపూర్ణాధికారములు కల్పింపబడినవి.

యూనియన్ క్షేత్రములు; హిమాచల ప్రదేశ్, ఢిల్లీ, త్రిపుర, మణిపూర్ మొదలగు క్షేత్రములు యూనియన్ క్షేత్రము నందలి భాగములైనను, ఫెడరల్ విధానము వర్తించదు. పార్లమెంటుదే పైచేయిగా ఉండును. యూనియన్ క్షేత్రములలో సభలు ఉన్నను తమ న్యాయావళి యూనియన్ న్యాయావళికి లోబడి యుండవలెను. రాష్ట్రపతికి ప్రతినిధిగా ఒక ఉద్యోగి రాజ్య విధానము నడుపును.

అందులో ద్వీపములైన అండమాన్ మొదలగు భాగములకు నిబంధనలను చేయు అధికారము రాష్ట్రపతికి కూడ కలదు. అట్టి నిబంధనలను చేయునపుడు పార్లమెంటు చేసిన విధులను కూడ రద్దు చేయవచ్చును. అట్టి యూనియన్ క్షేత్రములలో హైకోర్టులను స్థాపించుటకుగాని, ఉన్న కోర్టును హైకోర్టుగాభావించ వలసినదని ప్రకటించుటకుగాని పార్లమెంటునకు హక్కుగలదు. అనగా రాష్ట్రములలోని హైకోర్టులకు క్షేత్రములలోని హైకోర్టులకు అధికారములలో భేదము లేకుండ చేయవచ్చును (ఆర్టికల్ 241). ఈ అధికారమును పురస్కరించుకొని కొన్ని కోర్టులు హైకోర్టులుగా ప్రకటింపబడినవి.

యూనియన్‌కు, రాష్ట్రములకు మధ్య న్యాయావళి నిర్మాణాధికార విభజన : రాజ్యాంగముతో జతపరచిన ఏడవ షెడ్యూలులో మూడు పట్టికలున్నవి. మొదటి పట్టికలో నుదాహరించిన విషయములను గురించి పార్లమెంటున్ను, రెండవ పట్టికలోని విషయములను గురించి రాష్ట్రములున్ను, ఒకరితో జోక్యము రెండవవారికి లేకుండా చట్టమును చేసుకొన వచ్చును. మూడవ పట్టికలో కేంద్రమునకు రాష్ట్రములకు కూడా సంబంధించిన విషయములు ఉదాహరింపబడినవి. ఈ పట్టికలో ఉదాహరించిన విషయములను గూర్చి ఉభయులు చట్టములను చేయ వచ్చును. అట్టి విషయముల యందు రాష్ట్రములచే కేంద్ర చట్టమున కసంగతముగ చేయబడిన చట్టము కేంద్ర చట్టమునకు పూర్వము చేసినను తరువాత చేసినను వైరుధ్యమున్నంత మేరకు చెల్లదు. కాగా అట్టి విరుద్ధముగ నున్న చట్టము రాష్ట్రపతి అనుమతి వడసి చేసిన ఎడల ఆ రాష్ట్రములో మాత్రము చెల్లును. కాని పార్లమెంటు తర్వాత చేయు చట్టము దానిని రద్దు చేయ వచ్చును.

ఫెడరల్ రాజ్యాంగ విధానములో న్యాయోత్పాదన శక్తుల విభజన చాలా ముఖ్యము. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో రాష్ట్రముల అంగీకారము పై ఏర్పడిన ఫెడరల్ ప్రభుత్వపు అధికారములను తెలుపు 18 అంశములు కలిగిన పట్టిక కలదు రాజ్యాంగములోని ఇతర భాగములను పరిశీలించిన కొన్ని విషయముల యందు ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకే అధికారము కలదనియు, మరి కొన్ని విషయములయందు రాష్ట్రములకు అధికారము లేదనియు తెలియనగును. కాబట్టి వివరించిన 18 అంశముల యందు రాష్ట్రములు తమ చట్ట నిర్మాణాధికారము పోగొట్టుకొనక

ఫెడరల్ ప్రభుత్వము కూడ చట్టనిర్మాణము చేయు అధికారము పొందినదని అర్థము చెప్పబడినది. మిగిలిన యావత్తు అంశములపైనను రాష్ట్రములకే అధికారము కలదు. ఆస్ట్రేలియా రాజ్యాంగములో కూడ ఈ విధానమే అనుసరించడమైనది కెనడాలో కొన్ని విషయములపై అధికారము కేంద్రమునకు, కొన్ని విషయములపై రాష్ట్రములకును ఈయబడి వ్యవసాయము, దేశప్రవేశము అను రెండు విషయములందు ఉభయ సభలకు అధికారమీయబడినది వివరింపబడని యావత్తు మిగిలిన అంశములపైనను కేంద్రమునకే అధికారము కలదు. భారతదేశములో చట్టనిర్మాణాధికార విభజన కెనడా యందలి విభజనను పోలియున్నది. మూడు పట్టికలుగా ఇంత విపులముగా శాసనకరణాధికారము విభజింపబడుట అపూర్వము

పార్లమెంటు రాష్ట్రపట్టికలోని విషయములను గురించి కూడ ఈ దిగువ ఉదాహరించిన సందర్భములలో అనగా: 1. అట్టి విషయములపై కేంద్రము చట్టనిర్మాణము చేయుట అనవసరమని రాష్ట్రసభ యందు, హాజరయిన వోటుచేయు సభ్యులలో $\frac{2}{3}$ వంతులచేత ఆమోదింపబడినప్పుడును, 2. రెండుగాని ఎక్కువగాని రాష్ట్రముల యందలి శాసన సభలు ఉదాహరించిన ఏదేని విషయము పట్ల కేంద్రచట్ట మవసరమని తీర్మానించినప్పుడు ఆ రాష్ట్రములకు సంబంధించినంతవరకు; 3. అత్యవసర పరిస్థితి ఏర్పడినట్లు రాష్ట్రపతి 352 వ సెక్షను క్రింద ప్రకటించినప్పుడును; 4. రాష్ట్రములో రాష్ట్రపాలన రాజ్యాంగముననుసరించి జరుగుటకు అవాంతరములు ఏర్పడినవని రాష్ట్రపతి ప్రకటించగా కేంద్రము సర్వాధికారములను వహించినప్పుడును; 5. భారతదేశముకు, విదేశములకు ఒడంబడికలు జరిగినప్పుడు వానిని దేశములో అమలు జరుపుటకును చట్టనిర్మాణాధికారము కలిగియున్నది.

మూడు పట్టికలలోను వివరింపబడని విషయము లేవైన మిగిలియుండిన వాటిపై చట్టనిర్మాణము చేయు అధికారము కేంద్రమునకే కలదు. ఈ విభజన విధానము రాష్ట్రముల పట్లనే చెల్లును గాని, యూనియన్ క్షేత్రములపట్ల చెల్లదని ఇదివరకు గమనించడమైనది.

పార్లమెంటుచేత చేయబడిన చట్టము దేశాంతరమందలి విషయ వస్తువుపైనను ప్రవృత్తము కావచ్చును. దేశాంతరమున జరిగిన కార్యముపై గాని, ఉండిన ఆస్తిపై గాని పార్లమెంటునకు చట్టనిర్మాణాధికారము గలదా లేదా అని కోర్టులు మీమాంస గావింపపనిలేదు. డిక్రీ అమలుజరుగుటకు వీలులేకపోయినను కోర్టులు రాజ్యాతీత క్షేత్రాధికారమును పార్లమెంటు వినియోగించ గలదనియే తీర్పు చెప్పవలెను.

అత్యవసర పరిస్థితులలో నిబంధనలు: విపరీత పరిస్థితులలో రాజ్యాంగమును సక్రమముగా నిర్వహించుట కష్టసాధ్యము. అట్టి పరిస్థితుల నెదుర్కొనుటకు విశేషాధికారములు ప్రజాప్రభుత్వమున కుండవలెను. ఇంగ్లండులో పార్లమెంటు ఏ చట్టమును చేసినను అమలు జరుగవలసినదే గనుక క్లిష్టపరిస్థితులలో ప్రత్యేక అధికారముల ఆవశ్యకత లేదు. యునైటెడ్ స్టేట్స్, ఆస్ట్రేలియా, కెనడాలలో విపరీత పరిస్థితులలో పార్లమెంటుకు ప్రభుత్వమునకు ప్రత్యేకాధికారములు ప్రదత్తము కాలేదు. దేశ రక్షణాధికారమను శీర్షిక క్రింద గల అధికారమునే అట్టిసమయములలో ఆ దేశములయందు కేంద్ర శాసన సభలు ప్రభుత్వములు వినియోగించుకొనుటను అమలులో పెట్టినవి. భారత రాజ్యాంగము ఆత్యయిక నిబంధనల (ఎమర్జన్సీ ప్రొవిజన్స్) ద్వారా ప్రత్యేకాధికారములను ప్రభుత్వమున కొసగినది మూడు రకములగు విపత్తులు పేర్కొనబడినవి: 1 యుద్ధమువలన గాని, బాహ్యదురాక్రమణవలనగాని, అంతఃకల్లోలమువలన గాని గలిగే ప్రమాదము; 2. రాజ్యాంగము ప్రకారము రాష్ట్రములలో ప్రభుత్వము నిర్వహింపబడలేక పోవుట; 3. ఆర్థిక సంకటమువల్ల కలిగే ప్రమాదము.

ఇందులో మొదటి రకపు ప్రమాదము ఆసన్నమైనదని రాష్ట్రపతి ప్రకటించవచ్చును. యుద్ధముగాని బాహ్యదురాక్రమణగాని ప్రత్యక్షముగా జరుగ నవసరములేదు. జరుగబోవునని అనుమానము రాష్ట్రపతికి కలిగినపుడు ఈ ప్రకటనను చేయవచ్చును. అదేవిధముగా అంతఃకల్లోలముపట్ల కూడ రాష్ట్రపతికి తనదృష్టిలో అంతఃకల్లోలము కలుగబోవునని తోచినప్పుడు ప్రకటనను చేయవచ్చును. మొదట రాష్ట్రపతిచే ప్రకటింపబడి కేంద్ర సభలచేత రాజ్యాంగములో వివరించిన ప్రకారము ఆమోదింపబడిన ఎడల కాలనియమము లేకయే రాష్ట్రపతి తిరిగి ఉపసంహరించుకొను వరకు ఇట్టి ప్రకటన అమలులో నుండును. రాష్ట్రపతి అత్యవసర పరిస్థితి ప్రకటించినప్పుడు ప్రభుత్వము ఈ దిగువ వివరింపబడిన అధికారములను చెలాయించవచ్చును:

1. పట్టికలలోని విషయములతో నిమిత్తము లేకయే పార్లమెంటు చట్టములు చేయవచ్చును. పార్లమెంటునకు సాధారణ పరిస్థితులలో అధికారము లేని విషయము పట్ల చేయబడిన చట్టము విపత్తు తొలగిపోయినదని రాష్ట్రపతి ప్రకటన చేసిన తరువాత ఆరుమాసముల వరకు మాత్రము అమలులో ఉండును; 2. తను యుక్తమని నిశ్చయించిన పనులను నెరవేర్చుటకు రాష్ట్రపతి గవర్నరునకు ఉత్తరువు నీయవచ్చును; 3 ప్రాథమిక హక్కులకు వ్యతిరేకముగా చట్టములను చేయవచ్చును; 4. తాను ప్రకటించినంత

మేరకు ప్రజలు తమ ప్రాథమిక హక్కులను కోర్టు ద్వారా స్థాపించుకొను అవకాశమును రాష్ట్రపతి తొలగించ వచ్చును; 5 లోక్ సభ యొక్కయు, రాష్ట్రములలో శాసన సభల యొక్కయు నియమిత కాలము ఐదేండ్ల నుండి పార్లమెంటు చట్టము ననుసరించి ఒక్కొక్క పర్యాయము ఒక్కొక్క సంవత్సరము చొప్పున అత్యవసర పరిస్థితుల అనంతరము ఆరు నెలలకు మించకుండా పొడిగించవచ్చును; 6. కేంద్రమునకు రాష్ట్రములకు ప్రభుత్వాదాయమును రాజ్యాంగము 12 వ భాగములో వివరింపబడిన విధముగా విభజించుటను అత్యవసర పరిస్థితులలో రాష్ట్రపతి రద్దుచేయ వచ్చును. ఈ అసాధారణ చర్య అత్యవసర పరిస్థితి అనంతరము ఆరు నెలలలో గాని ఆ ఆర్థిక సంవత్సరముతో గాని అంత మొందును.

రెండవ రకపు ప్రమాదము రాష్ట్రములలో రాజ్యాంగముననుసరించి ప్రభుత్వము జరుగక పోవుట. జరుపుటకు వీలుకానట్టి పరిస్థితి ఏర్పడినదని రాష్ట్రపతి ప్రకటించిన ఎడల కేంద్రము రాష్ట్ర ప్రభుత్వ అధికారములను సహితము వహించును. రాష్ట్రపతికి గవర్నరుకు గల హక్కులు, పార్లమెంటునకు రాష్ట్రములోని శాసన సభకు గల హక్కులు సంక్రమించును. ఈ అత్యవసరనిబంధనలకు మూలము 1935 ఇండియా ప్రభుత్వ చట్టము. కాని ఆ చట్టము క్రింద శాసన సభల అధికారములు గవర్నరుకు సంక్రమించెడివి. కేంద్రమునందు ప్రభుత్వము రాజ్యాంగ ప్రకారము జరుగుటకు అవకాశము లేదని తోచిన ఎడల గవర్నర్ జనరల్ ఆత్యయిక పరిస్థితిని ప్రకటించిన అతడే కేంద్ర సభల అధికారములను చెలాయించ వచ్చునని ఆ చట్టము నందుండెను. ప్రాదేశిక గవర్నరులకు కూడా ఇట్టి అధికారములే ఈయబడినవి. కాని భారత రాజ్యాంగములో కేంద్రప్రభుత్వము రాజ్యాంగానుసారముగా నడవజాలని పరిస్థితి ఏర్పడదను దృఢ విశ్వాసముతో అట్టి పరిస్థితి విషయమై ఎట్టి ఏర్పాటును చేయలేదు. రాష్ట్రములలో ప్రభుత్వము రాజ్యాంగానుసారముగ సాగని ఎడల కేంద్రము రాష్ట్రప్రభుత్వము చేయవలసిన పనులను సాగించును. ప్రకటన అమలులో ఉన్న కాలములో పార్లమెంటు రాష్ట్రముల పరిధిలోని చట్టనిర్మాణ శక్తిని కూడ వినియోగించవచ్చును. లేదా రాష్ట్రపతికి అట్టి అధికారము నిచ్చుటగాని, రాష్ట్రపతి చేత నియమింపబడిన మరియొకరికి అట్టి అధికారము నిచ్చుటకు గాని ఏర్పాటు చేయవచ్చును. అట్లు చేయబడిన చట్టము పార్లమెంటు పరిధిలోనిది కానంత మేరకు అత్యవసర పరిస్థితులు అంతమొందినవని రాష్ట్రపతి చేసిన ప్రకటన తరువాత ఒక సంవత్సరమునకు అంతమొందును. ఈ ఆత్యయిక పరిస్థితిని మూడు ఏండ్ల కన్న ఎక్కువ కాలము పొడిగించకూడదు.

మూడవ రకమైన ఆత్యయిక పరిస్థితి—భారతదేశముగాని అందలి ఏ భాగము గాని ఆర్థిక స్థిరత్వము కోల్పోయినదనియో పరపతి నష్టమునకు గురియైనదనియో రాష్ట్రపతి ప్రకటించిన ఎడల ఆర్థిక విషయములలో తాను చేసిన ఉత్తరువులను పాటించవలసినదని రాష్ట్రపతి రాష్ట్రములను శాసించవచ్చును. ఉద్యోగుల జీతములు రాజ్యాంగము చేత నిర్దేశింపబడినను తగ్గించవలసినదనియు రాష్ట్రములలో ఆమోదింపబడిన ధన సంబధమైన బిల్లులు తన ఒప్పుదల లేనిదే వర్తింపరాదనియు రాష్ట్రపతి ఆజ్ఞాపించవచ్చును (ఆర్టికల్-360).

ఈ ఆత్యయిక ప్రకటనకూడ మొదటిరకపు ప్రమాద ప్రకటనవలె పార్లమెంటు ఉభయ సభల ఆమోదము పొందిన తరువాత కాలపరిమితి లేకుండ రాష్ట్రపతి ఉపసంహరించుకొనువరకు అమలులో ఉండును.

సంకట పరిస్థితులకు సంబంధించిన రాజ్యాంగ నిబంధనలు రాజ్యాంగము శాంతి భద్రతలతో సక్రమముగా నడిపించు హక్కు ప్రభుత్వమునకుగలదని విశదపరచు చున్నవి. అట్లు నడిపించుట ప్రభుత్వము యొక్క ముఖ్య కర్తవ్యము. అవసర మనియు, గత్యంతరము లేదనియు తోచినపుడు ప్రతి దేశములోను ప్రభుత్వము సైనిక పరిపాలనను తాత్కాలికముగ నెలకొల్పవచ్చును. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోని దక్షిణ రాష్ట్రములు ఫెడరల్ ప్రభుత్వముపై తిరుగుబాటు చేసినపుడు కేంద్రము యుద్ధమును సాగించి, తిరుగుబాటు చేసిన ప్రభుత్వముల నణచివేసి రాజ్యాంగ పునర్వ్యవస్థీకరణకు అవకాశ మొసగెను. అరాజక పరిస్థితి ఏర్పడకుండ చూడవలసిన గురుతర బాధ్యతను నెరవేర్చుటకు ప్రభుత్వమునకు గల సైనిక పాలనా సమాశ్రయ హక్కును రాజ్యాంగము ప్రత్యేకముగ ఈయనవసరములేదు. కాబట్టి భారత దేశమునందు కూడ ప్రభుత్వమునకు ఇట్టి అధికారము గలదు.

ఉద్యోగములు : ప్రభుత్వోద్యోగులను నియమించు హక్కు ప్రభుత్వ యంత్రాంగ పటిష్ఠతకు ముఖ్యమైనది. ఈ హక్కును నిష్పక్షపాతముగ వినియోగించుట కష్టము. పార్లమెంటరీ విధానము కల రాజ్యములలో ఈ అధికారమును ప్రభుత్వమునకే ఇచ్చిన ఎడల మంత్రి వర్గము వారికి అనుకూలముగ ఈ అధికారమును వినియోగించుటకు అవకాశము కలదు. కాబట్టి పబ్లిక్ సర్వీసు కమిషను సలహాపై ప్రభుత్వ ఉద్యోగములకు నియామకము చేయ వలెనని రాజ్యాంగములో ఏర్పాటు చేయబడినది. సర్వీసు కమిషను

నిష్పక్షపాతమైన అధికార వర్గముగా రూపొందింపబడినది. కేంద్రమునకు ఒక కమిషనున్నూ, రాష్ట్రములకు ప్రత్యేకముగా కమిషనులునూ ఏర్పాటు చేయ బడినవి. రెండు మూడు రాష్ట్రములు తమ అవసరములకు సమష్టిగా ఒకే కమిషనును ఏర్పాటు చేయవచ్చును. రాష్ట్రముల అనుమతి పై యూనియను సర్వీసు కమిషను రాష్ట్రములలో పనులను కూడ చేయవచ్చును. కమిషను సభ్యులు నియమింపబడిన తర్వాత సుప్రీమ్‌కోర్టు సలహాను పొందనిదే రాష్ట్రపతి వారిని పదవులనుండి తొలగింపరాదు. ప్రభుత్వములు కమిషనుల సలహాలను ఆమోదించనిచో ఆ అంశమును యూనియను విషయమై పార్లమెంటునకును, రాష్ట్రముల విషయమై అందలి సభలకును వార్షిక రిపోర్టులలో పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ తెలియజేయవలెను.

ప్రజా ప్రభుత్వము సక్రమముగా జరుగుటకు సివిల్ ఉద్యోగస్థులు మూలాధారము. మంత్రులు మారుచుందురు. వారికి ప్రభుత్వమును సాగించు పద్ధతి పరిచయము కాకపోవచ్చును. మంత్రులకు సివిల్ ఉద్యోగస్థులు సరియైన సలహా నీయవలెను. రాజకీయ పార్టీలతో నిమిత్తము లేకయే ప్రభుత్వమును సాగించు భారము వారియందు ఉన్నది. ఈ భారమును సరిగా నిర్వర్తించుటకు అక్రమముగా తమను పదవుల నుండి తొలగించరనే నమ్మకము వారికి ఉండుట అవసరము.

యూనియన్ ఉద్యోగస్థులు రాష్ట్రపతి యిష్టానుసారము: రాష్ట్రములలో ఉద్యోగస్థులు గవర్నరు అనుగ్రహము మేరకును పదవులలో ఉందురని సూత్రప్రాయముగ చెప్పబడినది. ఈ దిగువ వివరింపబడిన రెండు హక్కులు ఉద్యోగస్థులకు ఒసగబడినవి: 1. తనను నియోగించిన అధికారి కన్న తక్కువ అధికారి తనను పనినుండి తొలగించుటకాని, తన హోదా తగ్గించుట కాని చేయజాలడు; 2. తొలగించుటగాని హోదా తగ్గించుటకాని చేయబోవుటకుముందు అట్టి చర్యను ఎందుకుతీసుకొనరాదో కారణముచూపించుమని అతనికి తెలియపరచి అతనివల్ల లోపము లేదని నిరూపించుటకు తగు అవకాశము నివ్వవలెను. ఈ సూత్రములు మిలిటరీ ఉద్యోగస్థులపట్ల వర్తించవు.

ప్రభుత్వము అనుసరించవలసిన నిర్దేశక సూత్రములు : శాసన సభలు చట్టమును చేయునపుడును, ప్రభుత్వములు కార్య నిర్వహణ చేయునపుడును, పాటింప వలసిన విధులు రాజ్యాంగములో నాలుగవ భాగమందు వివరింపబడినవి. కాని ఈ సూత్రములకు విరుద్ధముగా ఏదేని కార్యము జరుపబడినను కోర్టులో ప్రశ్నించుటకు ఎవ్వరికిని హక్కులేదు. అట్టి సూత్రములు రాజ్యాంగములో భాగమే కాబట్టి కోర్టులు ఈ సూత్రములను కూడా పరిశీలించి రాజ్యాంగములోని ఇతర సూత్రములతో సమన్వయించ వలెను. రాజ్యాంగములో మూడవ భాగము నందు వివరింపబడిన ప్రాథమిక హక్కుల ననుసరించి చేయు ఏ పనికిని ఈ సూత్రములకును వైరుధ్యము ఉన్నదని నిర్ణయించే ఎడల అట్టి విషయములో కోర్టులు మూడవ భాగములో వివరింపబడిన సూత్రములకు అగ్రస్థానము నీయవలెను. నాలుగవ భాగములో వివరిపబడిన సూత్రములలో కొన్ని ముఖ్యమగునవి: 1. ఆర్థిక, సామాజిక, రాజకీయ విషయములలో జాతీయ సంస్థలు న్యాయ సమ్మతముగా ప్రవర్తించవలెను; 2. పౌరులకు స్త్రీ పురుష భేదము లేకుండా సమానముగా తగు జీవనోపాధిని, వేతనములను ఒనగూర్చవలెను; 3. సమాజములో గల ఆస్తిని సమాజము నందలి అందరి క్షేమమునకు వినియోగించ వలెను; 4. ధనముగాని, ఉత్పత్తి సాధనలుగాని కొద్దిమంది చేతులలో కేంద్రీకృతముగాక మొత్తము జన సామాన్యమునకు లాభదాయకము కావలెను; 5. పని చేయువారి యొక్కయు, అల్పవయస్కుల యొక్కయు ఆరోగ్యము, బలము ఇతరుల ప్రయోజనముల కొరకు దుర్వినియోగము కాకుండునట్లు చూడవలెను; 6. పల్లెలయందు పంచాయితీలను స్థాపించి తగు పరిపాలనాధికారము లిచ్చి స్వపరిపాలనా సంస్థలుగా చేయవలెను; 7. పని చేసుకొనుటకు, విద్యాభ్యాస మునకు ఆర్థిక పరిస్థితుల ననుసరించి రాష్ట్ర సహాయము పొందుటకు తగిన అవకాశములను కలుగజేయ వలెను; 8. స్త్రీలకు ప్రసూతి సహాయములు చేకూర్చవలెను; 9. విశ్రాంతిని కలిగి, వైజ్ఞానిక అభిరుచులతో కాలము గడుపుచు జీవనము చేయుటకు కార్మికులకు తగు వేతనములను కలుగజేయవలెను; 10. యావత్తు దేశమునకు వర్తించు వ్యవహార (సివిల్) న్యాయమును రూపొందించవలెను; 11. రాజ్యాంగము ఆరంభమైన పదేండ్లలోగా పిల్లలకు 14 ఏండ్లు నిండువరకు ఉచితముగా నిర్బంధ విద్యను ఒసగుటకు ఏర్పాటు చేయవలెను; 12. షెడ్యూలు జాతులకు. తరగతులకు ఆర్థిక, విద్యా విషయిక పిరిస్థితులను అభివృద్ధి చేయుటకును, ప్రజల యావన్మంది యొక్క జీవన స్థాయిని పెంపొందిచుటకును కృషిచేయ వలెను; 13. అంతర్జాతీయ విషయములలో శాంతి భద్రతలను నెలకొలుపుటకును, రాజ్యములు న్యాయమైన రీతిని అన్యోన్య సంబంధములు కలిగియుండునట్లును, అంతర్జాతీయ న్యాయసూత్రముల పట్ల గౌరవము కలిగియుండు నట్లును, తమ మధ్య ఏర్పడు వివాదములను పక్షపాతములేని మధ్యవర్తుల చేత పరిష్కరించుకొనునట్లును పాటుపడవలెను.

ఈ సూత్రములను అమలులోనికి తెచ్చుటయే కేంద్ర ప్రభుత్వ కర్తవ్యమనియు, రాజ్యాంగమందలి ముఖ్యోద్దేశమనియు చెప్పవచ్చును. ఇదియే సంఘ సంక్షేమ సోషలిస్టు విధానమని కూడా అనవచ్చును.

ప్రాథమిక హక్కులు: రాజ్యాంగపు ముఖ్యోద్దేశము ప్రజలకు సౌఖ్యము చేకూర్చుట. ఈ ఉద్దేశమును సఫలము చేయుటకు భారత రాజ్యాంగము ఒక విశిష్టమైన పద్ధతి ననుసరించినది. ప్రజల ప్రాథమిక హక్కులను రాజ్యాంగము నందే నిర్వచించి వానికి వ్యతిరేకమైన చట్టములు గాని, ఆదేశములుగాని చెల్లవని విశదీకరించినది. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌నందు ఇట్టి ప్రాథమిక హక్కుల నిర్దేశము ప్రప్రథమముగా జరిగెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో వలెనే ప్రజల హక్కులు భారత రాజ్యాంగములో కూడ వివరింపబడినవి. ఈ హక్కులకు విరుద్ధముగా ఉండు రాజ్యాంగమునకు పూర్వము చేయబడిన చట్టములు కూడ రద్దగును. రాజ్యాంగము అమలులోనికివచ్చిన తర్వాత వానికి భంగము కలిగించు చట్టములను చేయరాదు. ఇంగ్లండులో ప్రజలకు గల హక్కులు ప్రభుత్వ దురాచరణనే ఆపగలవు గాని, పార్లమెంటు దురాచరణను ఆపలేవు. పార్లమెంటు ఎటువంటి చట్టములను చేసినను కోర్టులు తప్పక అమలు పరచి తీరవలెను. భారతదేశములో ప్రజల ఎడల గుర్తింపబడిన హక్కులు ప్రభుత్వము పట్లను, శాసన సభల పట్లను కూడ వర్తించును.

మూడవ భాగములోని నిబంధనలు ఏర్పరచినవి హక్కులగునా కాదా అని చర్చ జరిగినది. అందులోనివి కొన్ని హక్కులను కలుగజేసెడివని చెప్పలేకపోయినను ప్రభుత్వము పట్లను పార్లమెంటు పట్లను ఆంక్షలని చెప్పవచ్చును. వానిలో కొన్ని ఉపబంధములు పౌరులకే వర్తించును. మరికొన్ని అందరికి వర్తించును. కొన్ని కంపెనీలకు కూడ వర్తించును.

ఈ హక్కులను ఏడు విధములుగా విభజింపవచ్చును: 1. సమత్వము 2. స్వాతంత్ర్యము; 3. దుర్వినియోగము నుండి రక్షణ 4. మత స్వాతంత్ర్యము 5. విద్యాసంస్కృతుల విషయిక హక్కులు; 6. ఆస్తి విషయమైన హక్కులు; 7. పై హక్కులను కోర్టు ద్వారా సాధించు హక్కు (అనగా రాజ్యాంగ పరిహారములకు హక్కు). ఈ హక్కులు కేంద్ర, రాష్ట్రప్రభుత్వముల పైనను, శాసన సభల పైనను వీని నుండి అధికారములు పొందియున్న స్థానిక లేక ఇతర ప్రాధికారముల పైనను చెల్లును. ఈ భాగములో 'న్యాయము' అను మాట ప్రభుత్వములు చేయు ఉత్తరువులకు ప్రచురణలకు, నిబంధనలకు కూడ వర్తించును.

సమత్వము: న్యాయము అందరకు సమానముగా ఉండవలెను. చట్టములు ప్రజలలో వ్యత్యాసమును కల్పించ కూడదు. కాని, వారి వారి అవసరములను బట్టి ప్రజలను తరగతులుగా విభజించి ఆ వివిధ తరగతులలో నున్న ప్రజలకు ఏ తరగతి కా తరగతిలో సమత్వము కలుగజేసిన ఎడల అట్టివ్యవస్థీకరణను వ్యత్యాస రాహిత్యమైనదనియే చెప్పవచ్చును. బాలురను ఒక తరగతిగా చేసిగాని, స్త్రీలను ఒక తరగతిగా చేసిగాని, ఉద్యోగస్థులను ఒక తరగతిగా చేసిగాని, వర్తకులను ఒక తరగతిగా చేసిగాని చట్టమును నిర్మాణము చేయవచ్చును. కొన్ని సందర్భములలో ప్రత్యేకతవలన ఒకే ఒక వ్యక్తి తరగతిగా పరిగణింపబడవచ్చును. అందువలన వ్యత్యాస మేర్పడినదని చెప్పుటకు వీలులేదు. వర్గీకరణ చట్ట ప్రయోజనములను బట్టి సమంజసమైనదా కాదా అని నిర్ణయించుటకు కోర్టులకు అధికారము గలదు.

జాతి, మత, కుల భేదములను ఆధారముగా జేసికొని వ్యత్యాసములను కల్గించకూడదు. వీటి కారణముగా ఏ వ్యక్తియు అశక్తతకుగాని, నిర్బంధమునకు గాని పాల్పడ జేయబడరాదు. దుకాణములకు, సార్వజనిక ఉపాహార శాలలకు, భోజనశాలలకు, సార్వజనిక వినోద స్థలములకు ప్రవేశమును ఈ కారణములచే ఆటంకపరచరాదు. ప్రభుత్వము చేతగాని, ప్రభుత్వ సహాయము చేతగాని నిర్మింపబడిన చెరువులు, బావులు, స్నానఘట్టములు, రహదారులు మొదలగు ప్రజోపయోగార్థము నిర్మింపబడిన సౌకర్యముల ఉపయోగము నందెట్టి వ్యత్యాసములకు ఏ వ్యక్తియు గురికాకూడదు. స్త్రీలకు, పిల్లలకు మాత్రము ప్రత్యేక ఏర్పాట్లు చేయవచ్చును. ఉద్యోగములలో సమానమైన అవకాశములు అందరికిని ఉండవలెను. మత విషయమగు ధర్మసంస్థలలో మాత్రము ధర్మకర్త ఒకే ప్రత్యేక మతమునకు చెందినవాడై ఉండవలెను అను నిబంధన ఉచితమైనదే. కొన్ని తరగతులకు చెందిన ఉద్యోగములలో ప్రత్యేక ప్రాంతీయులు ఉండవలెనని పార్లమెంటు నిర్దేశించవచ్చును. వెనుకబడిన తరగతులకు మాత్రము ఉద్యోగములను ఇచ్చుటలో ప్రత్యేకత చూపవచ్చును. అస్పృశ్యతను ఏ రూపములోను పాటింపరాదు. అస్పృశ్యతను పాటించుట నేరమని పార్లమెంటు శాసించవచ్చును.

మిలిటరీ, విద్యావిషయిక ఘనతను సూచించునదిగానట్టి ఏ విధమైన బిరుదులను ప్రభుత్వము ఎవరికిని ఒసగకూడదు. బిరుదులవలన ఎక్కువ తక్కువలు కలుగకుండుటకు ఈ సూత్రము వాటిని నిషేధించినది.

స్వాతంత్ర్యహక్కులు: ప్రాథమికహక్కగుస్వాతంత్ర్యము పౌరులకు ఏడు విధములుగ లభ్యమగుచున్నది: 1. వాక్స్వా

తంత్ర్యము; 2. ఆయుధములు లేకుండా శాంతియుతముగా సమావేశ మగుటకు స్వాతంత్ర్యము; 3. సంఘములను ఏర్పరుచుటకు స్వాతంత్ర్యము; 4. దేశములో ఆటంకములు లేకుండా సంచారము చేయుటకు స్వాతంత్ర్యము; 5. తాత్కాలికముగ గాని, స్థిరముగ గాని ఏ ప్రదేశమునందైనను నివాస మేర్పరుచుకొను స్వాతంత్ర్యము; 6. ఆస్తిని సంపాదించుకొనుటకు, నిలుపుకొనుటకు అన్యాక్రాంతము చేయుటకు స్వాతంత్ర్యము, 7. వృత్తి స్వాతంత్ర్యము. ఈ హక్కుల విషయమై సమంజసమైన నిబంధనలను శాసన సభలు, ప్రభుత్వములు చేయవచ్చును. అనగా అట్టి నిబంధనలు ఉచితమైనవో కావో అను విషయము వివాదములలో ఉత్పన్నమైనచో ఆ విషయమును న్యాయస్థానములు నిర్ధారణ చేయవచ్చును (ఆర్టికల్-19).

నేరము చేసిన సమయమందు అమలులో నున్న న్యాయ నిబంధనల క్రింద విధింపదగు శిక్షకంటె ఎక్కువ శిక్షకు ఏ వ్యక్తిని గురిచేయరాదు. ఎవరయినను చేసిన పని, చేసిన సమయమందు నేరము కాకపోయిన ఎడల అతనిని తదనంతరము ప్రవృత్తమైన చట్టము ఆధారముగా శిక్షించరాదు. దండనీయ కార్యమునుగూర్చి ఒకసారి విచారింపబడి శిక్షింపబడిన వ్యక్తిని అదే కార్యమునకై మరల విచారించరాదు, శిక్షించరాదు. ఏ వ్యక్తిని అతనికి హానికరమగు సాక్ష్యమునిమ్మని నిర్బంధము చేయరాదు (ఆర్టికల్-20). న్యాయరీత్యా స్థాపింపబడిన ప్రక్రియా కలాపాను సారముగా గాక ఏ వ్యక్తియు తన వ్యక్తి యొక్క స్వేచ్ఛను అరికట్టరాదు (ఆర్టికల్-21). ఏ వ్యక్తియు 24 గంటల కాలము కన్న ఎక్కువ కాలము మేజస్ట్రేటు ఉత్తరువు లేనిదే నిర్బంధింపబడరాదు. అతనిని మేజస్ట్రేటు యొద్దకు తీసుకొనిపోవుటకగు ప్రయాణకాలమును ఈ కాలమునుండి మినహాయింపవచ్చును. తనకు నచ్చిన ప్లీడరుచేత వాదన చేయించుకొని, తనను రక్షించుకొనుటకు ప్రతి వ్యక్తికి హక్కు గలదు. శత్రుదేశముల వ్యక్తులపట్ల గాని, నేరారోపణ చేయకుండా నివారక నిర్బంధము నందుంచబడిన వారి పట్లగాని పైని చెప్పిన ఆర్టికల్‌లు వర్తించవు.

ఏ వ్యక్తినైనను మూడు నెలలకు మించని కాలము వరకు నివారక నిర్బంధము నందుంచవచ్చును. అట్టి నిర్బంధము మూడు నెలలకన్న ఎక్కువ అయిన ఎడల సలహా బోర్డు అనుమతిని పొందవలెను. అపుడు పదవులలో నుండు హైకోర్టు న్యాయమూర్తులుగాని, ఇదివరకట్టి పదవులలో నుండినవారు గాని సలహా బోర్డు సభ్యత్వమునకు అర్హులు, పార్లమెంటు చట్టము నొనర్చినచో అందలి నిబంధనల ప్రకారము కొన్ని తరగతులకు చెందిన కేసులలో సలహా బోర్డు అనుమతి పొందనక్కర లేకుండానే మూడు నెలలకు మించిన నివారక నిర్బంధమున కేవ్యక్తినైనా గురిచేయవచ్చును. అట్టి పరిస్థితులలో నివారక నిర్బంధ కాలావధి పార్లమెంటు నిర్ణయించవలెను. నివారక నిర్బంధమునకు కేవలము అనుమానమే ఆధారమగును. కాబట్టి ఏ చర్యల వలన ఒక వ్యక్తి అనుమానింపబడెనో ఆ వివరములను తెలియజేయుట దేశ క్షేమ భంగకరము కావచ్చును. సాధారణముగా ప్రభుత్వము నిర్బంధితునికి తమ చర్యకు గల కారణములను క్లుప్తముగ తెలియజేసి అనుమానాస్పద కారణములను ప్రత్యాఖ్యానించుటకు అవకాశము నొసగవలెను (ఆర్టికల్-22).

దాసత్వము లేకుండుటకుగల స్వాతంత్ర్యము: మానవుల విక్రయించుట, నిర్బంధదాస్యము నిషేధింపబడినవి. ప్రభుత్వములు రాజ్యాంగ విషయములలో జాతిమత వర్ణ భేదములు చూపకుండా ప్రజలను నిర్బంధముగా పనిలో వినియోగించుట నిర్బంధ దాస్యముగ పరిగణింపరాదు.

మత స్వాతంత్ర్యము: ప్రతి వ్యక్తికి తన అంతఃకరణననుసరించి ఏ మతమునైన అవలంబించుటకు, ఆచరించుటకు, ప్రచారము చేయుటకు స్వాతంత్ర్యము కలదు. ఈ హక్కు సదాచరణ, ఆరోగ్య, సార్వజనిక ప్రయోజనములకు లోబడి యుండవలెను. మతమునకు సంబంధించిన వైనను, ఆర్థిక, రాజకీయ, లేదా ఇతర ఐహిక విషయిక చర్యలను నియంత్రించుటకు ప్రభుత్వములకు, శాసన సభలకు అధికారము కలదు. సంఘ సంస్కరణల నిమిత్తము చేయు నిబంధనలను మత స్వాతంత్ర్య భంగకారివిగా తలపరాదు. ముఖ్యముగ హిందూ దేవాలయములను హిందూమత శాఖీయులు అందరికి తెరచుట ఇటువంటి సంఘ సంస్కరణ యగును (ఆర్టికల్ - 25).

పైనిబంధనలకు లోబడి ఒక మతమునకు గాని అందలి ప్రత్యేక భాగమునకుగాని చెందినవారు, మతమునిమిత్తము గాని, ధర్మార్థముగాని సంస్థల నేర్పరచి పోషింపవచ్చును. తాను విశ్వసించిన విషయములను ప్రచారము చేయవచ్చును. ఆస్తిని సంపాదించి అట్టి ప్రయోజనములకు వినియోగింప వచ్చును (ఆర్టికల్ - 26). మత స్థాపనకుగాని, మత పోషణకుగాని పన్నులను విధించకూడదు (ఆర్టికల్ - 27). ప్రభుత్వ ధనముచే పోషింపబడు విద్యా సంస్థలలో మత శిక్షణ ఉండకూడదు. ప్రభుత్వ పాఠశాలలోను, ప్రభుత్వ ధన సహాయమును పొందుచున్న పాఠశాలల లోను మైనర్లను సంరక్షకుని అనుమతి లేనిదే దైవప్రార్థన చేయుమనిగాని, మత విద్యాభ్యాసము చేయుమనిగాని నిర్బంధింప కూడదు (ఆర్టికల్ - 28).

విద్యా సంస్కృతుల విషయిక హక్కులు : ప్రజలలో కొందరికి ప్రత్యేక భాషగాని, లిపిగాని, సంస్కృతిగాని కలిగియుండిన ఎడల వానిని కాపాడుకొనుటకు హక్కు కలదు. ప్రభుత్వముచేత పోషింపబడుచున్న లేక ధన సహాయమును పొందుచున్న విద్యా సంస్థలలో కేవలము జాతి, మత, కుల, భాషా వర్ణ భేదములను బట్టి విద్యార్థులను చేర్చుకొనుటకు నిరాకరించరాదు. ఆర్థికముగా గాని, సాంఘికముగా గాని వెనుకబడిన వారికి అట్టి విద్యా స్థానములలో ప్రత్యేక ప్రాతినిధ్యము చూపవచ్చును.(ఆర్టికల్-29). మతము మూలమున గాని, జాతిమూలమున గాని ఏర్పడిన అల్పసంఖ్యాకులు విద్యాసంస్థల నేర్పరచుకొని శాసించుకొన వచ్చును. అట్టి సంస్థలకు ధన సహాయము నిచ్చుటలో ప్రభుత్వము జాతి, మత, భాషా కారణముల వలన విభేద భావమును చూపకూడదు (ఆర్టికల్ - 30).

ఆస్తికి సంబంధించిన హక్కులు : శాసన సభలచేత చేయబడిన చట్టములకు లోబడి మాత్రమే ఏవ్యక్తి ఆస్తినైనా ప్రభుత్వము సేకరించ వచ్చును. సేకరణకు గాని, అట్టి ఆస్తిని స్వాధీన పరుచుకొనుటకు గాని మూలమైన చట్టము సార్వజనిక ప్రయోజనార్థమైనట్టిదియై ప్రతికరము నొసగు నట్టిదియు లేదా ప్రతికరమును నిర్ధారణ చేయుటకు అవసరమగు సూత్రముల నేర్పాటు చేయునట్టిదియు అయి యుండవలెను. రాష్ట్రములు ఆస్తిని సేకరింప దలచినపుడు అవసరమగు చట్టమునకు రాష్ట్రపతి ఆమోదమును పొంద వలెను.

ఈ విషయములను బట్టి శాసనసభలకు ఆస్తిని పరిహారము నొసగి సేకరించుటకున్ను, అట్లు పరిహారముగా నిర్దేశింప బడిన మొత్తము న్యాయమో కాదో అని తీర్పు చేయటకు కోర్టులకు అధికారములు ఉన్నట్టుగా తెలియనగును. ఈ ఈ సూత్రములను జమీందారీల సేకరణలో వర్తించుట దుర్లభమని గుర్తించి రాజ్యాంగసభ రాజ్యాంగము నేర్పరచినప్పుడు జమీందారీల సేకరణ నిమిత్తమని ఉల్లేఖించక పోయినను, తన్నిమిత్తము ప్రత్యేక సూత్రముల నామోదించెను. కొన్ని జమీందారీ రద్దు చట్టములు రాష్ట్రములచేత రాజ్యాంగమునకు కొంతకాలము పూర్వమే ఆమోదింపబడుట జరిగెను. రాజ్యాంగమునకు పూర్వము 18మాసముల లోగా రాష్ట్రములచేత చేయబడిన చట్టములు రాజ్యాంగము తరువాత 3 మాసముల లోపుగా రాష్ట్రపతి ఆమోదమునకు పంపబడి, ఆమోదమును బడసిన ఎడల అట్టి చట్టము క్రింద సేకరింపబడిన ఆస్తికి పై వివరించిన సెక్షనులు వర్తించవు. జమీందారీలను రద్దుచేయు కొన్ని చట్టములు జమీందారులను వర్గీకరించి పరిహారములను భిన్న సూత్రములతో నిర్ధారణ చేసెను. పరిహారము ఆస్తిని బట్టిగాక జమీందారుని బట్టి నిర్ణయింప బడుట ఈ ఏర్పాటు యొక్క ఫలితము. సమత్వమును గూర్చిన ప్రాథమిక హక్కునకు ఈ ఏర్పాటు భంగకరమని పాట్నా హైకోర్టు ఆ చట్టము చెల్లనేరదని తీర్పు చెప్పెను. ఈ తీర్పును రద్దుచేయుటకు రాజ్యాంగ ప్రథమ సవరణ జరిగెను. ఆ సవరణ ప్రకారము ఆస్తి సేకరణ చట్టములు ప్రాథమిక హక్కులకు వ్యతిరేకముగా నున్నవని కోర్టునందు ప్రత్యాఖ్యానించుటకు వీలు లేదు. ముఖ్యముగా రాజ్యాంగమునకు కొత్తగ చేర్చిన తొమ్మిదవ షెడ్యూలులోని చట్టముల విషయమై అట్టి ప్రశ్న ఉత్పన్నము కారాదు.

ఆస్తిని ప్రభుత్వము సేకరించకుండా ప్రస్తుతపు హక్కుదారునుండి తీసివైచి మరి యొకరికి ఇచ్చుట కొన్ని సమయములలో జరుగును. దీనికి ఉదాహరణము భూఖామందు హక్కులను తగ్గించి రైతులకు మేలు చేయుట ఒకటి. ప్రభుత్వము తీసుకొనక పోయినను హక్కుదారుని హక్కులను పోగొట్టిన ఎడల పరిహార మీయవలసి యుండునని సుప్రీమ్ కోర్టు తీర్పు చెప్పెను. ఈ తీర్పును రద్దు చేయుటకు రాజ్యాంగ నాలుగవ సవరణ జరిగెను. ఈ సవరణ తర్వాత ఏ ఆస్తిని గురించి యైనను పరిహారము సమంజసముగా నిర్ధారణ జేయబడలేదని న్యాయస్థానములలో ప్రశ్నించుటకు వీలులేదు. పరిహారమును శాసన సభలు తమ వివేచనాను సారముగా నిర్ధారణ జేయవచ్చును. పరిహారము ఏ విధముగా చెల్లింపవలెనో నిర్ధారణజేయు అధికారము కూడ శాసన సభలకు గలదు. శాసన సభలు నిశ్చయించు పరిహారమును కోర్టులో ప్రశ్నించుటకు వీలు లేకుండుట, శాసన సభలు తమకు తోచిన పరిహారమును నిర్ణయించు హక్కు కలిగి యుండుట ప్రపంచము నందలి అనేక దేశములలో నున్న పరిస్థితియేనని అనుట నిర్వివాదాంశము.

ప్రాథమిక హక్కులను కోర్టు ద్వారా సాధించు హక్కు : అన్ని ప్రాథమిక హక్కులలోను మకుటాయమానమగునది, వాటిని కోర్టు ద్వారా ఫలప్రదము చేసుకొను హక్కు. ఈ హక్కు లేనిదే మిగతా హక్కులను అమలు జరుపుటకు వీలు లేకుండును. పై వివరించిన హక్కులను అమలు జరుప ఏ వ్యక్తి యైనను ఉన్నత తమ న్యాయస్థానమును కోరవచ్చును. ఈ హక్కులను అమలు పరచుటలో అధిలేఖలను తగు ఉత్తరువులను ఈ న్యాయస్థానము జారీ చేయవచ్చును. ప్రాథమిక హక్కులను అమలు జరుపు అధికారము ఇతర కోర్టులకు కూడ పార్లమెంటు చట్ట మూలముగా ఒసగవచ్చును.

గో. కృ.

భారత శిక్షాస్మృతి: చూ. శిక్షాస్మృతి.

భారము: ఋణమును తీర్చుటకుపూచీగా ఏదైన స్థిరాస్తిని తనఖాగా కాకుండ హామీగా నుంచుటను 'భారము' అందురు. దీని నిర్వచనము ఆస్తిపరివర్తన చట్టము 100 వ సెక్షను నందు గలదు. భారము ఉత్పన్నమగుటకు ఆధారము: 1. పక్షీయుల చర్య; 2. న్యాయనియమ ప్రవృత్తి.

ఋణమును తీర్చుట లేక మనోవర్తి చెల్లింపుకు స్థిరాస్తిని హామీగా పెట్టిన పక్షీయుల చర్యవలన భారముత్పన్నమగును. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము క్రింద న్యాయ నియమ ప్రవృత్తి వలన సృష్టింపబడు కొన్ని భారములీ క్రింద పేర్కొనబడినవి: 1. సెక్షను 55 (4) (డి) క్రింద - క్రేత ఇవ్వవలసిన క్రయ ధనమును రాబట్టుకొనుటకు క్రయాస్తిపై విక్రేతకు భారము కలదు; 2. స్థిరాస్తి విక్రయము పూర్తి కాక మునుపే క్రయ ధనమును క్రేత చెల్లించినచో క్రయము జరగనప్పుడు ఆ చెల్లించిన పైకమును రాబట్టుకొనుటకు 55 వ సెక్షను క్రింద క్రేతకు క్రయాస్తిపై భారము కలదు.

అస్వాధీనపు తనఖాకు సంబంధించిన నిబంధనలన్నియు భారము విషయమున గూడ అవకాశ మున్నంతవరకు వర్తించును. భారము లిఖిత పూర్వకముగనే ఏర్పడ నవసరములేదు, కాని అట్లేర్పడినచో, భారము విలువ రూ. 100/-గాని అంతకు మించిగాని ఉన్న పక్షమున మరణ శాసనము ద్వారా కాక ఇతర లిఖితమువలన ఉత్పన్నమైనచో అట్టి లిఖితమును తప్పక రిజిష్టరు చేయవలయును.

ఆస్తిపై భారము కలదని తెలియక ప్రతి ఫల పూర్వకముగ ఆస్తిని అన్తరణ పొందిన ఉత్తర అన్తరణిపై భారమును అమలు జరుపుటకు చట్టము ఒప్పదు. భారహక్కుదారు తన హక్కులను సాధించుకొనుటకు కోర్టు ద్వారా ఆస్తిని అమ్మించవచ్చును. కాని భారత న్యాస చట్టము యొక్క 82 వ సెక్షను క్రింద న్యాసీకిగల భారమునకు ఆస్తి పరివర్తన చట్టము యొక్క 100 వ సెక్షను వర్తించదు. అట్టి భార సాధనకు రిసీవరును ఏర్పాటు చేయుట సమంజసమైన పద్ధతి. బి. శి. రా.

భాష్యం అయ్యంగారు, వెంబాకం (1843-1908): వెంబాకం భాష్యం అయ్యంగారు మద్రాసులో నొక కులీన వైష్ణవ కుటుంబములో 1843 వ సంవత్సరమున జన్మించి, విద్యాభ్యాసమైన తరువాత రిజిష్ట్రేషన్ డిపార్టుమెంటులో ఉద్యోగిగా ప్రవేశించి, తాను జిల్లా రిజిష్ట్రారుగా నుండు కాలములో ప్రైవేటుగా బి. ఎల్. పరీక్షకు చదివి లా పరీక్షలో ప్రథమ తరగతిలో ప్రథముడుగా ఉత్తీర్ణుడాయెను. ముత్తుస్వామి అయ్యరు, ద్వితీయ స్థానమలంకరించినది, ఆ సంవత్సరపు లా పరీక్షలోనే. ఆ కాలమున మొదటి తరగతికి రావలసిన కనీసపు మార్కులు 75% అనునది గమనార్హము. 1885 వ సంవత్సరమునకే హైకోర్టు న్యాయవాదులలో అగ్రేసరుడై 1897 వ సంవత్సరమున అడ్వకేటు జనరలుగా నియమితుడాయెను.

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వములో అడ్వకేటు జనరలుగా పని చేసిన తొలి భారతీయు డీతడే. ఆవల 1901 లో హైకోర్టు న్యాయమూర్తియై 2½ ఏండ్లు మాత్రమే ఆ ఉద్యోగములో నుండి రాజీనామా నిచ్చి, తిరుగా న్యాయవాదిగా పని చేసి, ఒక కేసులో వాదించుచునే స్పృహ గోల్పోయి, ఆవల రెండు రోజులకు పరమపదించెను.

ఈయనకు ప్రభుత్వము వారు సర్., సి. ఐ. ఇ. బిరుదములనిచ్చి సత్కరించిరి. ఈయన మద్రాసు యూనివర్సిటీ సెనేటు, సిండికేటులలో ప్రముఖ సభ్యుడై, వైస్ ఛాన్సలర్ పదవిని గూడ నిర్వహించెను. యూనివర్సిటీ వారు ఈయనకు డాక్టరు బిరుదము నిచ్చిరి.

ఈయనకు గల ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు, వాద పటిమ, న్యాయశాస్త్ర పాండిత్యము అనన్యములు. భారతావనిలో ఇంతటి మేటి న్యాయవాది మరియొకరు లేరన్న ప్రఖ్యాతి వహించెను. ఆయన కాలములో దేశీయులు వకీళ్లుగా, బారిష్టర్ల కంటె తక్కువ అంతస్తులో నుండిరి. వకీళ్లకు బారిష్టర్లతో సమాన హోదాకొరకు పోరాడి విజయముగాంచిన నాటి వకీళ్ళలో ఈయనయు, రాష్ బిహారీ ఘోష్‌ను పేర్కొన దగినవారు.

ఎంత రికార్డు గల పెద్ద కేసులోనైనను పెన్సిలుగాని, నోట్సు వ్రాసిన కాగితము ముక్కగాని లేకయే ఎక్కువ జ్ఞాపక శక్తితో అన్ని విషయములను ఈయన సమగ్రముగ వాదించగల అఖండ మేధావి. న్యాయమూర్తిగా నున్న రెండేండ్లలోనే 15 సంవత్సరములు పని చేసిన వచ్చెడి ఖ్యాతి ఈయనకు కలిగెను. ఈయన మద్రాసు కౌన్సిలులో సభ్యుడై శాసనములను రచించుటలో అసమానుడని పేరు గాంచినాడు. 'నీ వెప్పుడును ప్రభుత్వముతోనే వోటు వేసిన వాడవే గదా' అని యెవరో అడుగగా 'లేదు, పొరపాటు, ప్రభుత్వమే ఎల్లప్పుడు నాతో వోటు వేసెడిది' అని చెప్పుకొనగలిగిన ధీశాలి ఈయన. ఈయన సాంఘికముగా హరిజనోద్యమములలో పాల్గొనెడివాడు. స్ఫురద్రూపి, మేధావి, మాటల పొందికతో అనర్గళముగా ఉపన్యసించెడి వాడు. ఈయన కాంస్య విగ్రహము మద్రాసు హైకోర్టు ఆవరణలో ప్రతిష్ఠింపబడినది. బా. సు.

భీమా: ముందు ముందెప్పుడైనను సంభావ్యమగు ప్రమాదము నుండి సంరక్షించుకొను మార్గమే 'భీమా'.

ప్రస్తుత జీవిత పరిస్థితుల కారణముగా భీమా సంస్థ ప్రజా మోదమును మెండుగా బడయుచున్నది. భీమా రెండు విధములు: 1. సముద్రయానమునకు సంబంధించినది; 2. తదితరమైనది. రెండవ విధపు భీమా అగ్ని ప్రమాదమునకు గాని, జీవితమునకు గాని, దుర్ఘటనకు గాని లేక జామీనునకు గాని సంబంధించినది.

భీమా చేయు వ్యక్తికిని, భీమా కంపెనీకిని మధ్య ఒక ఒప్పందముండును. భీమా చేయుటకు అర్హనీయమైనటువంటి ఒకానొక అవసరమే ఆ ఒప్పందమునందు ముఖ్యాంశము. అదియే దానికి మూలాధారము. అట్టి అవసరమే లేనిచో భీమాయే ఉండదు. సముద్రయానమునకు సంబంధించిన భీమాలో ఆ ప్రయాణము సానుకూలముగా సాగి సాఫల్యము పొందుటయందు ఆసక్తిగల వ్యక్తికిని అట్టి భీమా చేయుట కర్తవ్యమైన అవసరమున్నదని భావింపబడును. ఉదా: ఒక ఓడయందు తన సరుకును విదేశమునకు పంపుచున్న వ్యక్తికి ఆ ప్రయాణము సాగుట వలన లాభము, లేని ఎడల నష్టము కలుగ కలదు. అందుచే అతనికి ఆ సరుకును భీమా చేయుటకు అర్హత గలదు.

అగ్ని ప్రమాదమునకు సంబంధించిన భీమాలో ఏ వస్తువైనను, ఆస్తియైనను అట్టి ప్రమాదములో నశించినను, చెడిపోయినను అట్టి నష్టమును భరింపవలసిన వ్యక్తికి ఆ వస్తువును భీమా చేయుట కర్తవ్యమగు ఆసక్తి ఆ ఆస్తిలో ఉండును. కాని అట్టి ఆసక్తి భీమా చేయు సందర్భముననే గాక అట్టి ప్రమాదము కలుగు సందర్భమునందు కూడ ఉండియుండవలెను.

జీవిత భీమా అయినచో భార్యాభర్తలకు ఒండొరుల యందును, తలిదండ్రులకు తమపై ఆధారపడిన బిడ్డల యందును, ఋణదాతకు ఋణస్థుని యందును భీమా చేయుటకు అవసరమగు ఆసక్తి ఉండును. ప్రతి వ్యక్తికి తన జీవితమునందు అట్టి ఆసక్తియే కలదు.

భీమా ఒప్పందము పూర్తియైన విశ్వాసముపై ఆధారపడియున్నది. కావున భీమా చేయు వ్యక్తి భీమా కంపెనీకి ముఖ్య విషయముల దాచకుండా అన్నిటినీ చెప్పి తీరవలెను. అసత్యముగాని, దాపరికము గాని ఉండరాదు మోసయుతమైనను కాకున్నను, అజాగ్రత చేయైనను, దురుద్దేశము లేకపోయినను సరే ముఖ్య విషయములను తెలుపకపోయిన గాని, వ్యత్యయముగా తెల్పిన గాని భీమా ఒప్పందము రద్దు చేయించవచ్చును.

ఒకే వ్యక్తి ఒకానొక జీవితముపైననే, లేదా ఒకే ఒక ఆస్తి విషయములోనే పలువురి దగ్గర భీమా చేయించవచ్చును. అట్టి దానిని ద్వంద్వ భీమా అని అందురు. భీమా కంపెనీ తాను భీమా చేసిన ప్రమాదమును గూర్చి తిరిగి ఇంకొక భీమా సంస్థ యొద్ద భీమా చేయించవచ్చును. దానిని పునర్భీమా అని పేర్కొందురు.

పై పేర్కొనిన వివిధములైన భీమాలకు వర్తించునట్టి సూత్రములు ముఖ్యముగా ఆంగ్ల న్యాయ సూత్రములపై ఆధారపడి వాని ననుసరించియున్నవి. ఇవిగాక 1938 ఇండియన్ భీమా చట్టము కూడ కలదు. 1956 జీవిత భీమాను జాతీయము చేయుటలో ఒక గొప్ప మార్పు వచ్చినది. 1956 లో జీవిత భీమా చట్టము ప్రకారము ఈ మార్పు జరిగినది. జీవిత భీమా సంస్థ ఒకటి ఏర్పడి దానిచే ఈ జీవిత భీమా వ్యాపారము కొనసాగింపబడుచున్నది.

కె. గు.

భూమి హక్కుల చట్టము : భూమికి సంబంధించిన హక్కులు, వీటి చరిత్ర ప్రపంచ మంతట ఒకే తీరుగ నడిచినది. మానవులు జాతులుగా తెగలుగా విడిపోయిన నాటి నుండి భూమికి సంబంధించి మానవుల హక్కులు ఏర్పడినవి. మానవులు ఏనాడు వివిధ జాతులుగ విడిపోయినారో ఆనాడే వారు అందుబాటులో నున్న భూమిని తమలో తాము పంచుకొనుట ప్రారంభించిరి. ప్రతిజాతి, ప్రతితెగ తన అధీనములో ఉన్న భూభాగమును అతి పదిలముగా కాపాడుకొనసాగినది. అయితే ఆదిలో ఒక తెగలోని వారందరు తమ భూభాగమును సాముదాయికముగా సర్వస్వామ్యములతో అనుభవించేవారు. కాని ఆదిమ కాలములో భూమియందు స్వత్వ హక్కులు భూమిని ఇష్టమువచ్చినంత కాలము ఆక్రమించుకొని సాగు చేసుకునే పరిధిని దాటలేదు. ఆ రోజులలో కావలసినంత భూమియుండినందునను,జనాభా స్వల్పమగుట చేతను ఈ విధముగా భూమిని అనుభవించు పద్ధతి ఎవరికినీ ఇబ్బంది కలిగించలేదు. ఈ రకమైన తాత్కాలికానుభవముతో భూమిలో స్వత్వములు ఆరంభమైనవి.

జాతులు, తెగలు పెరిగిన కొద్ది, జనాభా హెచ్చిన కొద్ది స్థిరనివాసము లేర్పడజొచ్చెను. తెగలు తెగలుగా మానవులు తిరుగుచు అవసరమైనపుడు కొత్త ప్రదేశములకు తాము తరలిపోవుచు స్వేచ్ఛగా జీవించగలఅవకాశము కాలక్రమేణ సన్నగిలిపోయెను.ఆత్మరక్షణార్థమై స్వప్రయోజనములకై, సుఖజీవనమునకై, మనుష్యులు, వంశములక్రింద, కుటుంబములుచీలి స్థిరనివాసములు ఏర్పరచుకొనుట మొదలిడిరి. దానితో గ్రామాలు, గ్రామజీవితము ఆరంభమాయెను. జనాభా పెరుగుతున్న కొద్ది అందుబాటులో నుండు భూమి కొరతపడెను. లభ్యమైన భూమినే శ్రమించి శక్తిసంపదలు ప్రయోగించి మెరుగు పరచుకోవలసి వచ్చినది. తాను తన

కుటుంబము కష్టించి బాగు పరచిన భూమిని మానవుడు తన సొంత భూమిగానే భావించుకొనుట సహజమైన పరిణామము; భూమిలో వ్యక్తిగతమైన స్వత్వాలు ఈ రీతిగా రూపొందినవి. పచ్చిక బయళ్ళు, రహదారులు మొదలైన సామాజికోపయోగములకు ప్రత్యేకించబడిన భూములు మినహా మిగతా యావత్తు భూసంపదయందు కుటుంబము లక్కుటుంబ సభ్యులకు ప్రత్యేక స్వామ్యము లేర్పడినవి.

మనుస్మృతి కాలము నాటికి భూమిలో వ్యక్తిగత కుటుంబ స్వామ్యములు రూపొందినట్లు కనిపించును. మనుస్మృతి భూస్వామ్యాన్ని గురించి ఇట్లుపేర్కొనినది: 'ప్రాచీన సంప్రదాయాన్ని ఎరిగిన ఋషులు పృథ్విని పృథుమహారాజు భార్యగ పరిగణించిరి. జంతువులను చంపిన వేటగానికే ఆ జంతువు కళేబరము చెందును. అలాగే అడవిని నరికి, భూమినిదున్ని సాగుచేసిన వానికి ఆ భూమి సొంతమగునట్లు ఋషులు నిర్ణయించిరి' (IX-అధ్యా-44)

ధర్మశాస్త్ర వేత్తలైన పలువురు ఋషి పుంగవుల అభిప్రాయములు కూడ మనుస్మృతిని అనుసరించియే యున్నవి. గౌతముడు భూస్వామ్యమును విశదీకరించుచు ఇట్లు ప్రవచించెను: 'మానవుడు వారసత్వము ద్వారా, స్వాధీనము చేసికొనుట ద్వారా, కొత్తగా కనిపెట్టుట ద్వారా, ఆస్తిలో స్వామ్యాన్ని పొందును, దాన పరిగ్రహణము ద్వారా బ్రాహ్మణుడు, జయించడము ద్వారా క్షత్రియుడు, శ్రమించడము ద్వారా వైశ్య శూద్రులు ఆస్తులను సంపాదించుకొన వచ్చును' (అధ్యా X- 39)

నేటి న్యాయ శాస్త్రము, న్యాయస్థానముల నిర్ణయములు కూడ ఈ సిద్ధాంతమునకు అనుగుణముగనే ఉన్నవి. సెక్రటరీ ఆవ్ స్టేట్ ఎదిరి వీరరాయన్ అనే తీర్పులో మద్రాసు హైకోర్టు ఇట్లు నిర్ణయించినది: హైందవ న్యాయశాస్త్రము ప్రకారము ఎవరైతే ముందుగా భూమిని ఉపయోగములోనికి తీసుకు వత్తురో వారే భూస్వాధీనపు హక్కును కలిగియుందురు. ఈ స్వాధీనపు హక్కు పరిమితమైనది గాదు. సర్వస్వామ్య సంకలితమైనది.

మున్ముందుగా ఆక్రమించుకున్న వారిదే భూమి అయినప్పుడు అందులో రాజు, లేదా ప్రభుత్వపు హక్కులు ఎట్టివను ప్రశ్న ఉద్భవించును. ప్రజల అర్థమాన ప్రాణాలు రక్షించును కనుక భూమిలో నుండి వచ్చే ఫలసాయములో కొంత భాగమునకు రాజు హక్కుగలిగి ఉండునని శ్రుతి స్మృతులు అంగీకరించినవి.

ఋగ్వేదమున 'నీకు మాత్రమే ప్రజలు కప్పము చెల్లించునట్లు ఇంద్రుడు చేయును గాక!' (X-1736) అని ఉన్నది. మనువు: 'భూ సారమును బట్టి, సాగులోని కష్ట సుఖములను బట్టి రాజు పంటలో ఎనిమిదవ భాగముగాని, ఆరవ భాగముగాని, పన్నెండవ భాగముగాని తీసుకొన వచ్చును. (VII-130) అయితే యుద్ధము మొదలగు అత్యవసర పరిస్థితులలో నాలుగవ వంతు వరకు కూడ తీసుకొన వచ్చును. (X-118), యాజ్ఞవల్క్యుడు: 'రాజు న్యాయ దక్షతతో తన ప్రజలను రక్షిస్తూ, వారి కృషి ఫలితములో ఆరవ భాగమును తీసుకొనవచ్చును. తన ప్రజల నుండి పన్నులు రాబట్టుకొను హక్కు తనకు ఉన్నది గనుక రాజు నేరములు చేసిన ప్రజల నుండి సగభాగము కూడ వసూలు చేయవచ్చును.' (I-334, 336, 337) ఆపస్తంబుడు: 'న్యాయమైన పన్నులను రాజు వసూలు చేయ వచ్చును.' (II-10, 26, 9) ఈ భావమునే బౌధాయన, నారద, విష్ణులు వెలిబుచ్చిరి. ఫలసాయములో కొంత భాగమును పన్నుల రూపములో వసూలు చేసుకొను హక్కును మాత్రము హిందూ ధర్మశాస్త్రములు రాజుకు ప్రత్యేకించినవి.

హిందూ ధర్మశాస్త్రములు ఫలసాయములో రాజు కొంత భాగమును తీసుకునే హక్కును భూ ఖామందుగా గాక ప్రజా సంరక్షకుడుగా మాత్రమే అంగీకరించినవి. మనుస్మృతిలోని వివిధ భాగములు ఈ సిద్ధాంతమునే బలపరచినవి (VIII-245, 262, 239, 264; IX - 49, 52, 53, 54). జైమిని, రాజుకు భూమిలో స్వామ్యమేమీ లేదని స్పష్టీకరించెను. వ్యవహారమయూఖమందు నీలకంఠుడు కూడ ఈ అభిప్రాయమునే వెలిబుచ్చెను. హిందూ రాజుల పరిపాలన, భూమిలో స్వామ్యము, రైతుదే కాని రాజుది కాదనే ప్రాతిపదిక పైననే నడచినది.

మహమ్మదీయ పరిపాలనలో కూడ ఈ సిద్ధాంతములో గాని, ఈ ప్రాతిపదికలో గాని, మార్పు రాలేదు. మహమ్మదీయ ప్రభువులు, భూమి రైతుదేనన్న సిద్ధాంతముపైననే శిస్తును వసూలు చేసెడివారు. భూమిపై పన్నులు రెండు రకములుగా ఉండెడివి: 1. 'ఉషర్,' 2. 'ఖరాజ్'. మొదటిది భూమినుండి వచ్చే ఫలసాయములో కొంత భాగమును తీసుకునే పన్ను. రెండవది జయించిన రాజ్యములలోని రైతులనుండి తీసుకొను కప్పము. కప్పముగా వసూలు చేసే 'ఖరాజ్' కూడా, రాజే భూస్వామి అనే ప్రాతిపదిక మీద కాక, రాజుకు భూమిలో స్వామ్యములేదను సిద్ధాంతముపైననే ఆధారపడి ఉండెను. ఇదియే మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్రవేత్త అబూహనీఫా అభిప్రాయము. ఇదియే ప్రధానముగ భారతదేశములో మహమ్మదీయ పరిపాలనలో అమలు జరిగెడిది. అదే అభిప్రాయము విల్కు వ్రాసిన 'మైసూరు చరిత్ర'లో ఉద్ఘాటింపబడినది.

ఈ సిద్ధాంతమును 'ఖజానా తుక్ రివాయాహ్', మొహోదియా,' 'ఆల్ మోహిత్', 'అల్ ఖనూజా', 'మదీనా షార్ష్వీబాజ్' మొదలైన మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్ర గ్రంథములు అవలంబించినవి. ఈ సిద్ధాంతమును మహమ్మదీయ పాలకులు అమలు జరిపిరి. వారికి భూములు కావలసినప్పుడు వాటిని క్రయము జేయువారు. మొగల్ పాదుషాలు సైతము ఈ న్యాయ సూత్రమును అంగీకరించి వ్యవహరించిరి. మహమ్మదీయ పరిపాలన ఇండియాలో అంతకు పూర్వము అమలు జరుగుతున్న భూస్వామ్యపు హక్కులను మార్పు చేయలేదు. భూమిలో రైతు హక్కునే ఆ పాలనకూడ గుర్తించి అమలు పరచెను. భూ ఖామందుకు భూమిలో సర్వ స్వామ్యములు ఉన్నట్లు బ్రిటిష్ పరిపాలనలో కూడ గుర్తింపబడెను. ఉన్నత న్యాయస్థానములు అన్నియు ఈ సూత్రమును పునరుద్ఘాటించినవి.

బ్రిటిష్ పాలన తొలి రోజులలో భూమి యావత్తు ప్రభుత్వానిదే అనే సిద్ధాంతము అమలు జరిగి క్రమముగా ఆ పద్ధతి మారిపోయెను. 19 వ శతాబ్దము ప్రారంభమగునప్పటికి మార్పు స్పష్టముగా కాన్పించును. వెలెస్లీ తన నివేదికలో 'ప్రభుత్వము భూఖామందుగా వ్యవహరించి రైతుల నుండి మక్తా వసూలు చేసే పద్ధతి ఆమోదయోగ్యము కాదు.' అని తన అభిప్రాయమును వెల్లడించెను. మద్రాసు ప్రభుత్వము భూమినుండి వసూలు చేసే మొత్తమును మక్తాగా కాక పన్నుగా మాత్రమే విధించెడిది. మద్రాసు ప్రభుత్వము 1856 లో ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ కోర్ట్ ఆవ్ డైరెక్టర్స్‌కు పంపిన జాబులో ఈ విషయమును విశదీకరించినది. తన కెట్టి భూస్వామ్యము లేదని మద్రాసు ప్రభుత్వము 1882 సెప్టెంబరు 21 న ప్రకటించినది. (జి. ఓ. నెం. 1008).

ప్రభుత్వమే భూఖామందు అన్న విశ్వాసముతో ముందు జమీందారులకు భూస్వామ్యాన్ని ప్రసాదిస్తూ 1802 లో ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ పర్మనెంటు సెటిల్‌మెంటును ఏర్పరచెను. ఆ ప్రాతి పదిక పైననే 1802 లో రెగ్యులేషన్-XXV, రెగ్యులేషన్ XXXI జారీ చేసెను. కాని ఈ రెగ్యులేషన్‌లు సుస్థాపితమైన రైతుల భూస్వామ్యపు హక్కును భంగపరుస్తున్నవని గుర్తించిన పిమ్మట మద్రాసు ప్రభుత్వము పై రెండు రెగ్యులేషన్లు రైతుల హక్కులను ఏ విధముగాను పరిమితము చేయవని ప్రకటించుచు 1882 లో రెగ్యులేషన్ IV ను జారీ చేసెను.

కనుక భారతదేశములో రైతు భూఖామందుగానే పరిగణింపబడుచున్నాడు. ఆదాయములో కొంత భాగమును పన్నుగా మాత్రము ప్రభుత్వమునకు చెల్లించుచు రైతు తన భూమిని సర్వస్వామ్యములతో అనుభవించే హక్కుదారుడు. 'భూస్వామ్యము' అంటే ఏమిటను ప్రశ్న ఉద్భవించవచ్చును. స్వామ్యము యొక్క లక్షణ నిర్వచనలో హిందూ శాస్త్రకారులు వాస్తవిక దృక్పథమును అనుసరించిరి. అనుభవ యోగ్యము విక్రయాది అన్యాక్రాంత సహనమగు అన్ని స్వత్వములు కలిగినదే 'స్వామ్య'మని వారి నిర్వచనము. ఆర్యేతరులలో కూడ ఇట్టి స్వామ్యము ప్రచారములో ఉన్నట్లు విజ్ఞానేశ్వరుడు 'మితాక్షరి' వ్యాఖ్యలో తెలిపియున్నాడు. దాయభాగములలో జీమూతవాహనుడు 'వీర మిత్రోదయము'లో మిత్ర మిశ్రుడు, స్మృతి చంద్రిక, సరస్వతీ విలాసము మొదలైన తరువాతి ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ కర్తలు ఈ భావమునే బలపరచిరి. యథేచ్ఛగా అనుభవించుటకు గల హక్కు స్వామ్యము. దేనిని ఒక వ్యక్తి తన ఇచ్ఛానుసారముగ అనుభవించగలుగునో అది అతని ఆస్తి అని ఈ ధర్మ శాస్త్రకారులందరు ఏకగ్రీవముగ అంగీకరించిరి. అయితే ఈ హక్కు చట్టముచే నిర్ణయింపబడు పరిమితులకు లోబడి యుండునని కూడ వారంగీకరించిరి.

మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్రము కూడ ఇట్టి నిర్వచనమునకు అనుగుణముగ ఉన్నది. అబ్దుల్ రహీమ్ తన 'మహమ్మడన్ జూరిస్ ప్రూడెన్సు' అనే గ్రంథములో స్వామ్యము యొక్క భావము నిట్లు వివరించెను: 'యథేచ్ఛగా అనుభవించే హక్కే స్వామ్యము'. ఇట్టి హక్కుకు రెండు అవధులున్నవి: 1. ఇతరులకున్న స్వత్వములకు ఈ హక్కు అడ్డము రాకూడదు, 2. ఈ హక్కు ప్రభుత్వము నిర్ణయించు పరిమితులకు లోనయి ఉండును. తన అనుభవము ద్వారా ప్రక్క భూమి యజమానులకు కొంత ఇబ్బందిని కలిగించినప్పటికిని భూఖామందు తన ఆస్తిని యథేచ్ఛగా అనుభవించవచ్చును. ప్రక్క భూమిని నాశనము చేయుటగాని, నిరుపయోగము చేయుటగాని తగదు.

మాంటు స్టూ ఆర్టు ఎల్‌ఫిన్‌స్టన్ తన 'భారత చరిత్ర'లో స్వామ్యమును గురించి భారతీయ దృక్పథమును ఇట్లు వర్ణించెను: 'ఆస్తిని ప్రత్యేకముగాను నిరభ్యంతరముగాను శాశ్వతముగాను అనుభవించడము సాధ్యమగుచో, అవసరమగుచో భూమినే నాశనముచేసి, రద్దు చేసుకొనగల స్వత్వము-ఈ హక్కులు అన్నియు కలిసి ఎప్పుడుండునో అప్పుడు 'స్వామ్యము' సిద్ధించును. అవి లేని ఎడల స్వామ్యము లేదు.

భూమిలో స్వామ్యము గల యజమానికి ఆ భూములను తన ఇచ్ఛానుసారముగ సాగుచేసుకునే హక్కు కూడ

కలదు. ఈ సాగుచేసుకునే హక్కును అనేక విధములుగ ఉపయోగించుకొనవచ్చును. ఇందులో తాను స్వయముగ సాగుచేయడమనునది ఒకటి; తాను, తన కుటుంబము శ్రమించి పంటను పండించుటయే ఈ పద్ధతి సారాంశము. ఇందులో ఇతరుల కృషి ఏమాత్రము ఉండదు. పండిన ఫలసాయములో ప్రభుత్వానికి చెల్లించవలసిన పాలుపోగా మిగిలినది భూ స్వామందుకు మిగులును. ప్రభుత్వానికి చెల్లించు భాగమును 'మేల్వారమ్' అనియు, రైతుకు మిగిలే భాగమును 'కుడివారమ్' అనియు వ్యవహరింతురు. ఆదిలో ప్రభుత్వమునకు పండిన పంటలో ఒకపాలు పన్నుగా ఇవ్వబడెడిది. కాలక్రమాన నాణెములు చెలామణిలోకిరాగా ఆ పాలుకు విలువకట్టి ప్రభుత్వము ధనరూపములో పన్నుగా తీసుకొన సాగినది.

భూమి సాగు చేసే రెండవ విధానము పాలేళ్ళ ద్వారా జరిగెడిది. పాలేళ్లు ఖాయంగా నియమింపబడిన వారుగాని, తాత్కాలికముగా నియమింపబడిన వారు కాని కావచ్చును. వారికిచ్చు జీత భత్యాలు ప్రదేశాన్ని బట్టి, పరిస్థితిని బట్టి మారుచుండును. కొన్ని తావులలో పండిన పంటలో కొంత పాలు పాలేళ్ళకు ఇవ్వడము ఆచారము. పాలేళ్లు తమ కాలాన్ని యావత్తు యజమాని కృషికై వినియోగించగా, యజమాని తన పాలేళ్ళకు ఏడుగడై వారిని అవసరసమయములలో ఆదుకుని వ్యవహరించెడివాడు, వచ్చిన ఫలసాయములో ప్రభుత్వానికి ఇవ్వవలసిన పాలు, పాలేళ్ళకుచెల్లించవలసిన జీత భత్యాలు పోగా మిగిలిన యావత్తు పంటయు యజమానికి చెందెడిది,

సాగు చేయడములో మూడవ మార్గము పరిమితమైన కాలానికి కౌలు దార్లను నియమించుట. ఈ కౌలు దార్లు భూ యజమాని వ్యవసాయ భారమును పంచుకొని వ్యవసాయమునకు అవసరమైన పెట్టుబడిలో కొంత బాధ్యత వహింతురు: ప్రభుత్వపు పన్ను భూ స్వామందే చెల్లించును, పండిన పంటను ఒడంబడిక ననుసరించి యజమాని, కౌలు దారు పంచుకునేవారు. ఈ కౌలుదార్లను నియమితకాలము పూర్తి కాగానే యజమాని తొలిగించ వచ్చును.

శాశ్వత కౌలుదార్ల సహాయముతో భూమిని సాగు చేయుట మరొక మార్గము. శాశ్వత కౌలుదార్లకు, భూమిలో శాశ్వత స్వాధీన హక్కు యుండును. వారిని తొలగించుటకు భూస్వామందుకు సాధారణముగ హక్కులేదు. యజమానికి చెల్లించవలసిన మక్తాను కౌలుదార్లు చెల్లించనప్పుడు లేదా భూమిని చాలా నష్టపరచుచున్నప్పుడు మాత్రమే శాశ్వత కౌలుదారును భూమినుండి తొలగించుటకు యజమానికి హక్కు యుండును. పండిన పంటను నిర్ణయమైన భాగములలో యజమాని శాశ్వత కౌలుదారు పంచుకొందురు. ప్రభుత్వపు పాలును, వారి మధ్య గల ఏర్పాటును బట్టి యజమాని గాని కౌలుదారు గాని చెల్లించెడివారు. ఈ పద్ధతులకు, కౌలుదార్లకు, పాలేళ్ళకు స్థానికముగా వివిధ నామము లుండెడివి.

దేశములో గ్రామ జీవితము పెంపొందిన కొలది దేశ పరిపాలనకు గ్రామములు ప్రాతిపదికలు కాజొచ్చినవి. గ్రామ పరిపాలన మీద ఆధారపడి రాజ్యపరిపాలన జరిగెడిది. గ్రామ పరిపాలనకు కావలసిన ఉద్యోగములు, సంఘ జీవనమునకు అవసరమైన సౌకర్యములు, వ్యక్తిగత జీవనమునకు ఉపయోగించే సదుపాయములు గ్రామ జీవిత వ్యవస్థలో ముఖ్యాంగములుగా పరిగణింపబడెడివి. ఈ సౌకర్యముల నన్నిటినీ గ్రామ సంఘములే ఏర్పాటు చేసుకుని అదుపాజ్ఞలలో పెట్టుకునేవి. ప్రాచీన భారత రాజ్యాంగమునకు గ్రామ సంఘములే పునాదులు.

మహమ్మదీయపాలన భారత భూమిలో ప్రారంభమైన నాటినుండి గ్రామ జీవిత ప్రాశస్త్యము సన్నగిలెను. మహమ్మదీయ రాజ్యాంగములో అధికారము ప్రధానముగా కేంద్రీకృతము కావడము చేత గ్రామ సంఘముల పలుకుబడి తగ్గిపోయెను. మహమ్మదీయ పాలన ప్రారంభమైన మొదటి దినములలో భూమి పన్ను గ్రామము మొత్తము మీద నిర్ణయింపబడెడిది. గ్రామస్థులందరు ఆ పన్ను చెల్లించుటకు బాధ్యులై ఉండెడివారు. గ్రామము మొత్తము మీద చెల్లింపవలసిన పన్నును, గ్రామస్థులందరు తమలో తాము పంచుకునేవారు. ప్రభుత్వోద్యోగులకు ఆ పంపిణీతో ఎట్టి సంబంధము ఉండెడిది కాదు. క్రమముగా ఈ విధానములో మార్పు వచ్చెను. గ్రామస్థులే పన్ను బాధ్యతను తమలో తాము పంపిణీ చేసుకున్నప్పటికిని ఆ పంపిణీ ప్రభుత్వోద్యోగుల అంగీకారముతోను, అనుమతితోను జరుగుట ఆచారమాయెను. అందువలన మరొక మార్పు వచ్చెను. ప్రతి గ్రామస్థుడు తాను ఎంత భూమిని సాగుచేసుకొన దలచెనో దానికి ఎంత పన్ను చెల్లించవలసి యుండునో నేరుగా ప్రభుత్వముతోనే ఒడంబడిక ఏర్పరచుకొనుట ప్రారంభమాయెను. ఈ విధానములో నుండి ఆవిర్భవించినదే 'రైతువారీ' పద్ధతి. ఈ పద్ధతి స్థిరత్వము పొందిన కొద్ది, గ్రామ సంఘ ప్రాబల్యము సన్నగిలిపోయినది. బ్రిటిష్ పాలన ప్రారంభమయ్యే నాటికి గ్రామ సంఘములు చాలా వరకు తమ పాత రూపములలో లేకుండా పోయినవి.

మహమ్మదీయ పాలకులు నిరంతరము యుద్ధ కార్యములలో నిమగ్నులై ఉండుటచేతను, దేశ పరిస్థితులతో పరిచయములేని పరదేశీయులు అగుటచేతను, పన్నులు

వసూలు చేయుటకు వారికి సులభమైన మార్గము కావలసి వచ్చినది. అందుచేత వారు గ్రామములలోను, పరగణాలలోను పన్నులను వసూలు చేయు హక్కును వేలము వేసెడివారు. ఎవరి పాట ఎక్కువ అయితే వారికి ఆ హక్కును అమ్మెడివారు. ఈ విధముగా మహమ్మదీయ పాలనలో జమీందారీ విధానమునకు పునాదులు ఏర్పడినవి. ఆంధ్ర కోస్తా ప్రాంతములో మహమ్మదీయ పాలన చాలా కాలముగ ఉండుటచేత జమీందారీ విధానము అక్కడ విస్తారముగ కనిపించును.

'జమీందారు' అనే పదమునకు భూఖామందని అర్థము. అయితే ప్రభుత్వ దృష్టిలో జమీందారు పన్నులు వసూలు చేయు ఉద్యోగి అనే పరిమితమైన భావమే నిలిచియున్నది. పన్ను వసూలు చేయు హక్కును పూర్వపు రాజవంశముల వారికి కొంత మందికి ఒసగియున్నను మొత్తము మీద జమీందారీ విధానము భూముల మీద స్వత్వములు లేని వారు పన్నులు వసూలు చేయు విధానముగానే చెలామణి ఆయెను.

ఆంధ్రదేశములోని ఉత్తర సర్కారులు ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ పాలనలోనికి వచ్చినపుడు పన్నులు వసూలు చేయు పనిని జమీందారులకు అప్పచెప్పు విధానమునే సాగించిరి. ప్రారంభములో ఒక సంవత్సరమునకో మూడు సంవత్సరములకో, ఐదు సంవత్సరములకో ఆ ఏర్పాటు పరిమితమై ఉండెడిది. అటు పిమ్మట పర్మనెంటు సెటిల్‌మెంటు ఏర్పాటయినది. పర్మనెంటు సెటిల్‌మెంటుకాలము నాటికి ఉత్తర సర్కారులలోని జమీందారులు మూడు రకములుగ ఉండెడివారు: 1. పూర్వపు రాజుల వంశస్థులు, 2. మహమ్మదీయ రాజుల పన్నులు వసూళ్ళ ఉద్యోగుల వంశస్థులు, 3. ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ నుండి పన్నుల వసూళ్ళ హక్కును కొనుక్కున్నవారు,

భారతదేశములో పర్మనెంటు సెటిల్‌మెంటును తీర్చిదిద్దినవాడు, ఈస్టు ఇండియా కంపెనీచే నియమించబడిన భారతదేశ గవర్నర్-జనరల్ కారన్‌వాలిస్.

పర్మనెంటు సెటిల్‌మెంటు అని పిలువబడే ఏర్పాటు ప్రకారము రైతువద్దనుండి ప్రభుత్వము నేరుగా పన్నులను వసూలు చేయక జమీందారులు మొదలైన మధ్యస్థుల ద్వారా వసూలు చేయును. ఆ ఏర్పాటు శాశ్వతమైనది గనుక దానిని 'పర్మనెంట్ సెటిల్‌మెంటు' అని వ్యవహరించిరి.

ఈ పర్మనెంట్ సెటిల్‌మెంటు ఉత్పన్నమగుటకు చాలా కారణములు ఉన్నవి. సరిగా ఆ రోజులలోనే అనగా 1798, 1802 లో ఇంగ్లండులో కూడ భూమి పన్నులకు ఒక స్థిరమైన, శాశ్వతమైన రూపాన్ని కల్పించిరి. కారన్‌వాలిస్‌కు పూర్వము వారన్ హేస్టింగ్స్ గవర్నర్-జనరల్‌గ ఉన్నప్పుడు పూర్వపు జమీందారులను త్రోసిపుచ్చి పన్నుల వసూలు హక్కును వేలములో హెచ్చు పాటపాడిన వారికి అమ్మిరి. దానిమీద పూర్వపు జమీందార్లు ఆందోళన చేయగా బ్రిటిష్ పార్లమెంటు ఒక చట్టమును 1784 లో చేసెను. దాని ప్రకారము పన్నుల వసూలుకు శాశ్వతపు ఏర్పాట్లు చేయవలసి ఉండెను. ఇది గాక ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ఆర్థిక పరిస్థితి క్లిష్టముగా ఉండుటచే ఒక స్థిరరూపములో పన్నులు వచ్చే ఏర్పాటు అవసరమాయెను. వీటికి తోడు బ్రిటిష్ పాలనమీద ఆధారపడియుండు పలుకుబడి గల ఒక వర్గమును భారత ప్రజలలో ఏర్పరచుట చాలా ఉపయోగకరమని కారన్‌వాలిస్ తలచెను. ఈ జమీందార్లు బ్రిటిష్ పాలనకు అండగా ఉండగలరని ఆయన ఆశయము. ఈ పరిస్థితులను పురస్కరించుకొని పర్మనెంటు సెటిల్‌మెంటు అమలులోనికి వచ్చినది.

కారన్ వాలిస్ గవర్నర్-జనరల్‌గా నియమింపబడినప్పుడే ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ డైరెక్టర్ల కోర్టునుండి 1786 ఏప్రిల్ 12 తేదీ గల ఒక అధికారయుతమైన లేఖను తెచ్చెను. అందులో పన్నులు వసూలు చేయు ఏర్పాటును ముందు పదేండ్ల వరకూ చేయవలసినదనియు, వీలైతే ఆ ఏర్పాటును శాశ్వతము చేయవలసినదనియు డైరెక్టర్లు తమ అభిప్రాయమును వెలిబుచ్చిరి. కారన్ వాలిస్ తాను భారతదేశమునకు రాగానే ముందు పన్నులు వసూలుచేయు ఏర్పాటును పదేండ్ల వరకు ఖాయము చేసెను. ఆ పదేండ్లు పూర్తి గాక మునుపే దానిని శాశ్వతమైన ఏర్పాటుగా మార్చుటకు యత్నించెను. దాని ఫలితమే 1802 లో జరిగిన పర్మనెంటు సెటిల్‌మెంటు.

పర్మనెంటు సెటిల్ మెంటు ముందుగా బెంగాల్ రాష్ట్రములోనే ప్రవేశ పెట్టబడెను. బెంగాల్‌లో ఆ పద్ధతి తృప్తికరముగా పని చేయగా ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ బోర్డు ఆవ్ డైరెక్టర్స్ వారి స్వాధీనములో నున్న యావత్తు రాజ్యములో దానిని ప్రవేశపెట్టుటకు ప్రయత్నించిరి. మద్రాసు రాజధాని (1799) లో పర్మనెంటు సెటిల్ మెంటును వెంటనే ప్రవేశ పెట్టవలసినదిగా ఇంగ్లండు నుండి ఆజ్ఞ వచ్చెను. దాని ప్రకారము మద్రాసు రాజధానిలో పర్మనెంటు సెటిల్ మెంటు ప్రవేశపెట్టుచూ 1802 సంవత్సరము 25 వ రెగ్యులేషన్, 1802 జూలై 13 న జారీ చేసిరి. దానిని బట్టి మద్రాసు రాజధానిలో ముఖ్యముగా ఉత్తర సర్కారులలో అది చాలా చోట్ల అమలులోనికి వచ్చెను.

పర్మనెంటు సెటిల్ మెంటు ప్రకారము అప్పటికే యున్న జమీందార్లకు, 1802 తర్వాత ఏర్పడిన జమీందార్లకు తమ తమ ఎస్టేటులపై నిర్ణీత పేష్కసు చెల్లించుచూ శాశ్వతముగా యాజమాన్యము చేయు హక్కు ఏర్పడినది. ఆ ఎస్టేటులోని భూముల మీద జమీందారులకు వారి వారసులకు 'స్వామ్యము' ఉన్నట్లు కూడ రెగ్యులేషన్ 25 పేర్కొనెను. అయితే ఈ స్వామ్యము యొక్క పరిమితులు ఎట్టివి అను విషయమై వివాదము వచ్చెను. దీనిమీద రెగ్యులేషన్ 25 లో కేవలము సాంకేతిక దృష్టితో వాడబడినదనియు ప్రభుత్వమునకు నేరుగ కప్పము చెల్లించు హక్కు మాత్రమే 'స్వామ్యము' అన్న పదములో వ్యక్తమగుచున్నదనియు న్యాయస్థానములు నిర్ణయించెను.

అనాదిగా రైతుకు భూమి మీద హక్కు ప్రభుత్వముతో నిమిత్తము లేకుండగనే ఏర్పడినది. కనుక రైతుకు భూమిలోనున్న స్వామ్యమును ప్రభుత్వము ఇతరులకెవ్వరికిని అన్యాక్రాంతము చేయజాలదు. అందుచే ప్రభుత్వమునకు భూమిపై గల పరిమితమైన హక్కులను మాత్రమే ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ జమీందారులకు అందజేసినదని తలపవలెను. ఈ అభిప్రాయమును స్పష్టము చేయుచూ ప్రభుత్వము 1822 లో రెగ్యులేషన్ - నాలుగు జారీ చేసెను. అందులో 1802 వ సంవత్సరపు నాలుగవ రెగ్యులేషన్‌లో రైతులకు భూమిపై గల హక్కులను ఏ విధముగాను పరిమితము చేయవలెనను సంకల్పము ప్రభుత్వమునకు లేదనియు, రైతుల నుండి పన్నులను వసూలు చేయు విధానమును నిర్ణయించుటయే తమ ఉద్దేశమనియు ప్రభుత్వము ప్రకటించెను. ఈ విధముగా జమీందారీలలోని భూమి మీద స్వామ్యమును గురించిన పరిస్థితి సుస్పష్టమాయెను.

జమీందారీ మొత్తము మీద (జమీందారుల సొంత కమతపు భూములను కూడ లెక్కలోనికి తీసుకొనుచూ) వచ్చే పన్నులలో 2/3 పేష్కసుగ నిర్ణయింపబడెను. కొన్ని చోట్ల లెక్కలతో సంబంధము లేకుండానే ఒడంబడిక చేసుకుని కొంత మొత్తమును పేష్కసుగ నిర్ణయించిరి. మరి కొన్ని చోట్ల పూర్వపు జమీందార్లు అందించే సైనిక సహాయమునకు విలువగట్టి ఆ మొత్తమును పేష్కసుగ నిర్ణయించిరి. ఈ విధముగ ప్రభుత్వమునకు చెల్లించవలసిన కప్పమును పేష్కసుగ నిర్ణయించి జమీందారులకు సనదులను ఇచ్చి వారి నుండి 'కబూలియతు'లను ప్రభుత్వము తీసుకొనెను. ప్రభుత్వమునకు జమీందారులకు మధ్య ఉండే సంబంధము లన్నిటినీ ఈ సనదులలోను కబూలియతులలోను పొందు పరచిరి.

జమీందారులతో జరిగిన ఈ ఏర్పాటు నుండి పన్ను చెల్లించనవసరము లేని భూములను, అనగా లఖిరాజ్ భూములను ఎగుమతి, దిగుమతి మొదలైన సుంకములను, వ్యాపారపు సుంకములను, ఆబ్కారీ మొదలైన పన్నులను లెక్కలోనికి తీసుకొనలేదు. అందుచేత జమీందారీ ప్రాంతములలో కూడ వీటిపై అధికారము ప్రభుత్వ పరముగనే యుండును.

జమీందారీలను పూర్తిగాగాని కొంతగాని జమీందారులు విక్రయించుకొనుటకు హక్కు ఉండెను. కాని వాటిని అన్యాక్రాంతము చేసినపుడు కలెక్టరు ఆఫీసులో నమోదు చేయించవలెను. ఈ జమీందారీలు భాగ పంపిణీ చేసుకొనుటకు వీలయినవి, వీలు కానివి అని రెండు రకములు. జమీందారు ఆ హక్కును ఇతరులకు చెందచేసిననే తప్ప జమీందారీలోని ఖనిజ సంపద మీద హక్కు, జమీందారీలలోని చెరువులను పరిరక్షించే బాధ్యత జమీందారులదే. నీటి తీరువను విధించే అధికారము 1865 వ సంవత్సరము 7 వ చట్టము ద్వారా ప్రభుత్వమునకు కలిగినది. ఆ చట్టము క్రింద ప్రభుత్వము నిర్మించిన సాగు సౌకర్యము ద్వారా గాని, ప్రభుత్వమునకు చెందిన నది, ఏరు, కాలువ, చెరువుల ద్వారా గాని సాగుకు నీరు తీసుకొన్నపుడును, అట్టి నీరు ఒక జలాశయములోనికి ప్రవహించిన సందర్భములో ఆ జలాశయము నుండి నీరు సాగుకు వాడుకున్నప్పుడు గాని ప్రభుత్వము నీటి తీరువను విధించవచ్చును. నీటి తీరువ వివరములను నిర్ణయించు హక్కు ప్రభుత్వమునకే యుండును. ఈ చట్టమును పురస్కరించుకుని జమీందారీ ప్రాంతములలోను ఇతర ప్రాంతములలోను కూడ ప్రభుత్వము నీటి తీరువను విధించుచున్నది.

మద్రాసు రాజధానిలో మిగిలిన ప్రాంతములకు పర్మనెంట్ సెటిల్ మెంటును వర్తింపజేయుటకు తీవ్రమైన అభ్యంతరములు రాగా రాజధానిలో మిగతా ప్రాంతములకు 1802 పిమ్మట వర్తింప జేయలేదు.

జమీందారీలుగాక వ్యక్తుల, సంస్థల ఉపయోగార్థమై పూర్వపు రాజులు ఇచ్చిన గ్రామములు, భూములు మరి కొన్ని గలవు. అవి అగ్రహారములు, ఈనాములు, జాగీర్లు, మొఖాసాలు, అమరాలు మొదలైన అనేక రకములుగ ఉన్నవి. అవి పూర్వపు రాజులు, పండితులు, కవులు, యుద్ధ వీరులు, నౌకర్లు మొదలైనవారికి బహుమతులుగనో సేవకు ప్రతి ఫలముగనో ఇచ్చినవి. వీటిలో కొన్ని పన్ను రహితముగను, కొన్ని పన్ను తక్కువగను ఇవ్వబడినవి. మరి కొన్ని దేవాలయములు, సత్రములు, మొదలైన ధర్మ కార్యములకు ఇవ్వబడినవి.

మొదట్లో వీటిని 'మాన్యాలు' అనెడివారు. మహమ్మదీయ పాలన వచ్చిన పిమ్మట ఈనాములు అనే అరబిక్ పదము వాడుకలోనికివచ్చెను. పూర్వపు రాజులు మాన్యాలను, ఈనాములను ఇచ్చినపుడు దాన శాసనములను వ్రాసి ఇచ్చెడివారు. మహమ్మదీయ ప్రభువులు జాగీర్లను ఈ పద్ధతినే ఒసగుచుండిరి. బ్రిటిష్ పాలన వచ్చిన పిమ్మట బహుమతులను భూములు, గ్రామముల రూపములో ఇచ్చుట మాని ధన రూపములోనే ఇచ్చుట ఆచారమాయెను. లోగడ హిందూ మహమ్మదీయ ప్రభువులిచ్చిన ఈనాములను బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము ఈనాము కమీషనర్లను నియమించి ప్రతి ఈనాము ఎట్లు ఆరంభమైనది, ఈనాము ఇచ్చినదెవరు, ఇచ్చినదెవరికి, వారి వంశీయులు, వారసులెవరు ఏయే షరతుల మీద ఈ నాము ఇవ్వబడినది మొదలైన వివరములన్నిటిని పరిశీలించినది. అట్టి పరిశీలన పిదప ఈనాములను ఖాయపరచుచు ఈనాముదారులకు పట్టాలను ప్రభుత్వ మొసగినది. ఈ కార్యక్రమమును ఈనాము సెటిల్ మెంటు అందురు. ఈనాములను స్వీకరించిన వారిని, వారి వారసులను ఈనాముదార్లు అందురు.

ఈనాములు దఖలు పరచిన హక్కులు రెండు రకములు: 1. ఈనాములలోని భూములపై పన్నును మాత్రము వసూలు చేసుకొని అనుభవించే హక్కు. 2. ఈనాములలోని భూములను సాగుచేసుకుని, పండించి, అనుభవించే హక్కు. మొదటి రకపు హక్కు భూములను సాగుచేస్తూ అనుభవిస్తున్న రైతుల స్వత్వములకు లోబడియుండును. రెండవ దానిలో ఈనాందారే రైతుహక్కులు కూడా గలిగియుండును. ఈనాములలో ఈనాముదారులకుండే హక్కులు ప్రధానముగా ఈనాముకు సంబంధించిన దానపట్టాలోని షరతుల మీద ఆధారపడియుండును.

ఈనాము ఒక గ్రామమున కంతటికి సంబంధించినదైతే 'మేజర్ ఈనాము' అనియు గ్రామములోని కొన్ని భూములకు మాత్రమే సంబంధించినదైతే 'మైనర్ ఈనాము' అనియు వ్యవహరింతురు. ఈనాము, పూర్తి గ్రామము కాక పోయినను ఒక గ్రామములో చాల భాగమైనట్లయితే, దానిని 'ఖండ్రిక' అందురు.

ఈనాముదార్లు ప్రభుత్వానికి చెల్లించవలసిన కవ్వమును బట్టి ఈనాములు మూడు రకములు: ఈనాముదార్లు ఏమీ చెల్లించనవసరము లేని ఈనాములు కొన్ని, వాటిని 'సర్వ ఈనాములు', 'సర్వదుంబాలా ఈనాములు' అని అందురు. రెండవ రకము ఈనాములలో ఈనాముదార్లు తమకు వచ్చిన పన్నులో కొంత భాగమును ప్రభుత్వమునకు చెల్లించవలసి ఉండును. చెల్లించే భాగమును బట్టి వాటికి 'అర్థ మాన్యా'లని 'చతుర్భాగం మాన్యా'లనీ వేరు వేరు పేర్లు కలవు. ఒక నిర్ణీత మొత్తమును చెల్లించే ఈనాములు మూడవరకము; అవి బిల్ మక్తా ఈనాములు.

వైయక్తిక ఈనాములలో అగ్రహారములు ముఖ్యమైనవి. బ్రాహ్మణుల కొసగబడుటచే 'బ్రహ్మోదాయములు' అని కూడ వీటిని పేర్కొందురు. లాంఛన ప్రాయముగ ఏదేని సేవా కార్యక్రమము నిర్వర్తించవలసిన బాధ్యత ఈనాముదారునకున్నను బ్రహ్మోదాయములు చాలవరకు పన్ను చెల్లించ నవసరము లేనట్టివే. ఈ అగ్రహారములు అనేక రకములు. కొన్ని దేవాలయములలో వేదము కొరకు, కొన్ని భారతాది పురాణ పఠనార్థము, కొన్ని పంచాంగ శ్రవణార్థము, కొన్ని బ్రాహ్మణులకు వేదము నేర్పుటకు, మరికొన్ని కేవలము ఈనాముదారుని పోషణార్థము ఉద్దేశింపబడినవి.

ఈనాములలో మొత్తము గ్రామముగ గాక అందు పరిమితమైన భూమిని మాత్రమే ఒసగిన అగ్రహారములు ఎక్కువగా ఉన్నవి. భిన్న కుటుంబములకు చెందినవారైనా ఒకే బ్రాహ్మణ సంఘమునకు ఇవ్వబడిన ఈనామును 'అగ్రహార'మందురు. అట్లుగాక కొన్ని కుటుంబములకు మాత్రమే ఇవ్వబడిన వాటిని 'శ్రోత్రియాలు' అందురు. ఈ అగ్రహారములు, శ్రోత్రియాలు వాటాలద్వారా వారసులు పంచుకొనుటకు వీలైనవి. వాటిని అగ్రహారికులు విక్రయాది హక్కులతో అనుభవించ వచ్చును.

ఈ అగ్రహారముల మీద అగ్రహారికులు ప్రభుత్వానికి చెల్లించవలసిన మొత్తమును 'కట్టుబడి' లేదా 'జోడి' (క్విట్ రెంటు) అందురు. శ్రోత్రియాలు అనే పేరు ఆదిలో వేదపండితులైన బ్రాహ్మణుల కివ్వబడిన భూములకు మాత్రమే అన్వయించినను, కాలక్రమమున ప్రభుత్వోద్యోగుల కివ్వబడిన భూములకు కూడ అన్వయింపబడెను. 'శ్రోత్రియందారు'కు భూమినుండి పన్ను వసూలు చేసుకునే హక్కు మినహా, భూమిలో మరెట్టి హక్కులు ఉండవు. నిర్ణీతమైన సుంకమును శ్రోత్రియందారు ప్రభుత్వానికి చెల్లించనిచో ఆ శ్రోత్రియాన్ని ప్రభుత్వము తిరిగి తీసుకొనుటకు, రద్దు చేయుటకు అధికారముండెను.

మహమ్మదీయ ప్రభువుల కాలములో బ్రాహ్మణులు కాని వారికి, వారి వ్యక్తిగత ఉపయోగములకు ఇవ్వబడిన ఈనామును 'కైరాతీ' ఈనాము లనెదరు. మహమ్మదీయ పాలనలో జాగీర్లు ప్రవృత్తమాయెను. రాజధాని దూరముగా ఉండి, పాలనా సౌలభ్యము లేని ప్రాంతములను ఒక ప్రాంతీయ పాలకుని ఆధిపత్యము క్రింద ఉంచు ఆచారము మహమ్మదీయ ప్రభువులకు ఉండెడిది. అట్లు ఉంచిన ప్రాంత

మును 'జాగీరు' అని ఆ ప్రాంతీయ పాలకుని 'జాగీర్ దార్' అని పిలిచెడివారు. ఆ ప్రాంతములో వచ్చిన పన్నులను జాగీరుదారు వసూలు చేసుకొని, ఆ ప్రాంతములో శాంతి భద్రతలను నెలకొల్పుట, కొంత సైన్యాన్ని పోషించుట అతని విధ్యుక్తధర్మము. కాలక్రమముగ ఉద్యోగులకు వారి జీత భత్యములకు ఇచ్చిన ప్రాంతములను పారితోషికముగ ఇచ్చిన ప్రాంతములను కూడ జాగీర్లనియే వ్యవహరించుచుండిరి. జాగీర్లు కొన్ని షరతుగను, మరి కొన్ని షరతులకు లోబడియు ఒసగబడెను. షరతులను పాటింపని ఎడల జాగీరును రద్దు చేయుటకు ప్రభుత్వమునకు అధికారమున్నది.

ప్రథమమున జాగీర్లు వంశపారంపర్యా సంక్రమించేవి కావు. కాలక్రమమున ప్రభుత్వపు శక్తి సన్నగిలిన కొద్దీ జాగీర్లు వంశపారంపర్యా సంక్రమించుట ప్రారంభమాయెను. చివరకు ఈనాములకు, జాగీర్లకు ముఖ్యమైన వ్యత్యాసమేదియూ లేకుండ పోయెను.

ఈనాములలో ఒక ముఖ్యమైన తరగతికి చెందినవి నౌకరీ ఈనాములు; సేవ చేసేవారికి ప్రతిఫలము క్రింద భూములనో, భూములమీద వచ్చే ఆదాయమునో జీత భత్యాల క్రింద ఇచ్చే ఆచారము భారత దేశములో మొదటి నుండి గలదు. అందులోను భూమిశిస్తు, ధాన్యరూపములోనే చెల్లించే ప్రాంతములలో ఈ పద్ధతి విస్తృతముగా నుండెడిది. ఈ ఏర్పాటు ఆదిలో ఈనాముదారు జీవితము వరకే పరిమితమై ఉండినను కాలక్రమమున అది వంశానుగతమాయెను. ఈ నౌకరీ ఈనాములను నాలుగు రకములుగా విభజింపవచ్చును: 1. వ్యక్తిగతమైన నౌకరీ ఈనాములు, 2. సాముదాయిక నౌకరీ ఈనాములు, 3. గ్రామోద్యోగుల కివ్వబడిన ఈనాములు, 4. ధార్మిక, మత సేవా కార్యక్రమములకై ఇవ్వబడిన ఈనాములు.

మొదటి రకమునకు చెందిన వ్యక్తిగతమైన ఈనాములలో ఆ నౌకరీవలన ఉపయోగము, ప్రయోజనము సర్వసాధారణముగ ఒక వ్యక్తికే పరిమితమై ఉండును. సాముదాయిక నౌకరీ ఈనాములలో సంఘము యావత్తు ఆ ఉపయోగమును పొందును. యుద్ధనైపుణ్యము చూపిన వీరులకు దాతకు అవసరమైనప్పుడు సైనిక రక్షణ విషయములయందు సేవచేయుటకై ఇచ్చిన ఈనాములను 'అమరమ్' ఈనాములందురు. సేవా బాధ్యతలను నిర్వర్తింపనిచో ఈ ఈనాములను దాత తిరిగి తీసికొనవచ్చును. ఇట్టి అమరమ్ గ్రామములు శిథిలావస్థలో నున్నపుడు వాటిని తిరిగి కొంతమంది సైనికులకు గాని, సేవకులకు గాని ఇచ్చెడివారు. ఆ విధముగా ఇవ్వబడిన వాటికి 'మిరాసీ' అని పేరు. ఈ తెగకు చెందినవే 'మొఖాసా'లు. ఇవి ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని ఉత్తర సర్కారులలో హెచ్చుగా ఉన్నవి. ఒకసేవ నెరవేర్చే బాధ్యతకు లోబడి, భూమిని అనుభవించే హక్కు ఈ మొఖాసా. యుద్ధ వీరులకు నౌకర్లకు కొన్ని చోట్ల ఉన్నత స్థానములో ఉన్న పౌరులకు, రాజబంధువులకు ఈ మొఖాసాలు ఇవ్వబడినవి. ఇవికాక 'అత్తరు' ఈనాములని, 'దర్జీ' ఈనాములని, 'దొమ్మర' ఈనాములని, 'ఎరుకల' ఈనాములని, 'గొడుగు' ఈనాములని, 'జట్టి' ఈనాములని, 'కొమ్ము' ఈనాములని చేసే సేవను బట్టి పేర్లు వచ్చిన ఈనాములు ఎన్నో ఉన్నవి.

రెండవ తెగకు చెందిన సాముదాయిక ఈనాములలో సాముదాయికమైన సంఘపరమైన సేవా కార్యక్రమాన్ని ఈనాముదారు నెరపవలసి ఉండును. సర్వ సాధారణముగ ఈనాములను రద్దు చేసే అధికారము దాతకు ఉండదు. ఈనాముదారు తన సేవా ధర్మాన్ని సంపూర్తిగా విస్మరించినప్పుడు లేదా నిర్ణీతమైన సేవా కార్యక్రమము యొక్క అవసరము పూర్తిగా తొలిగి పోయినప్పుడు మాత్రమే ఈ ఈనాములను రద్దు చేయ వచ్చును.

ఈ ఈనాములలో ముఖ్యమైనవి 'దశబంధం' ఈనాములు; సాధారణముగ ఈ దశబంధం ఈనాములను, సాగు సదుపాయములను సక్రమముగ నిర్వర్తించడము కొరకు కొంతమంది వ్యక్తులకు ఇచ్చేవారు. సాగుకు ఉపయోగించే చెరువులను సవ్యముగా ఉంచుటకు, ప్రభుత్వపు భూములను మిట్టపల్లములు లేకుండా చదును చేయుటకు, బంజరు భూములను సాగునకు అనువుగ తెచ్చుటకు మొదలగు పనులకై ఇట్టి ఈనాములు ఇవ్వబడెడివి. ఈనాముదారు తన కర్తవ్య నిర్వహణలో అశ్రద్ధ చూపిన ఈ ఈనాములను తిరిగి తీసుకొన వచ్చును. ఇవిగాక 'నానల్' ఈనాములని, 'నిర్మలక' ఈనాములని, 'బండెల' ఈనాములని, 'సాగుబడి' ఈనాములని ఈ రకానికి చెందిన అనేక ఈనాములు ఉన్నవి.

గ్రామోద్యోగులకు ఇవ్వబడినవి మూడవ తరగతి నౌకరీ ఈనాములు. ఈ ఈనాములలో నుండి వచ్చే ఆదాయము అందుకు నిర్ణయింపబడిన గ్రామోద్యోగముల నెవరు చేయుదురో వారు అనుభవించెదరు. సర్వసాధారణముగ ఈ ఈనాములు వంశ పారంపర్యా సంక్రమించినను అవి ఈనాముదారు కుటుంబమునకు చెందిన ఆస్తులు కావు. ఎవరు ఆ గ్రామోద్యోగమునకు హక్కుదారులు అగుదురో వారే ఆ ఈనామును భుక్తపరచుకొనుటకు అందులోని ఆదాయమును అనుభవించుటకు హక్కుదారులగుదురు. ఈ గ్రామోద్యోగులను గురించి, వారి హక్కు, బాధ్యతలను గురించి,

వారి ఈనాములను గురించి పద్ధతులను నిర్ణయిస్తూ ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ 1802 లో 29 వ రెగ్యులేషన్, 1831 లో 6 వ రెగ్యులేషన్ జారీ చేసెను. ఈ రెగ్యులేషన్లను ప్రివీ కౌన్సిల్ వివరిస్తూ ఈనాములు ఉద్యోగానికి మాత్రమే చెందినవనియు ఒక వ్యక్తిని ఉద్యోగమునుండి తొలగించినప్పుడు ఆ వ్యక్తికి ఆ ఉద్యోగమునకు సంబంధించిన ఈనాము భూములలో ఎట్టి హక్కులు ఉండవనియు, ఒకానొక ఉద్యోగము ఒకే కుటుంబములో వంశపారంపర్యముగ చిరకాలము ఉన్నప్పటికినీ ప్రభుత్వము సరియైన కారణములు ఉన్న ఎడల వారిని తొలగించి కొత్తవారిని నియమించవచ్చును అనియు, కొత్తగా నియమింపబడిన వారికి ఆ భూముల ఫలసాయమును అనుభవించు హక్కు కలుగుననియు నిర్ణయించెను.

ఆ పిమ్మట మరి రెండు చట్టములు చేయబడెను. అందులో మొదటిది ప్రొప్రైటరి ఎస్టేట్సులోని గ్రామోద్యోగులను గురించి చేయబడిన 1894 వ సంవత్సరపు రెండవ చట్టము. రెండవది, వంశపారంపర్యా నియమితులయ్యే గ్రామోద్యోగులను గురించి చేయబడిన 1895 వ సంవత్సరపు మూడవ చట్టము. మొదటి చట్టము జమీందారీ గ్రామములకు వర్తించగా రెండవ చట్టము రైతువారీ గ్రామములకు వర్తించును.

పైన ఉదాహరించిన రెగ్యులేషనుల ప్రకారము ఉన్న హక్కులు బాధ్యతలే ఈ చట్టముల క్రింద కూడ ప్రవృత్తమాయెను. ఈ ఉద్యోగములు వంశపారంపర్యా అనుభవించే హక్కు అదనముగా ఈ చట్టములో ప్రవేశపెట్టబడినది. వంశపారంపర్యా ఈ గ్రామోద్యోగములను సంక్రమింపజేయుట రాజ్యాంగమునకు విరుద్ధమని సుప్రీమ్ కోర్టు ఇటీవలెనే నిర్ణయించినది. గ్రామోద్యోగ ఈనాములను ఉద్యోగులు ఇతరులకు అన్యాక్రాంతము చేయుటకు వీలుకాదు.

నాలుగవ రకపు ఈనాములు దేవాదాయ ధర్మాదాయ ఈనాములు. ఇవి ప్రధానముగా మఠములకు, దేవాలయములకు ఇవ్వబడిన ఈనాములు. వీటిని దేవాదాయములని, ధర్మాదాయములని పేర్కొందురు. ఇవి దేవాలయములు మొదలైన సంస్థలకే ఇవ్వబడినవి. వీటిలోని స్వామ్యము దేవాలయమునకు ఉండును. కాని అందులో పనిచేసే అర్చకులు మొదలగు వారికి ఉండదు. వారి వారి సేవా ధర్మాన్ని వారు నిర్వర్తించినంత కాలము ఆ భూములను వారు అనుభవించవచ్చును. మరికొన్ని ఈనాములు ఆ సంస్థలలో పనిచేసే వారికి, నిర్ణీత సేవను ఆ సంస్థలో చేయు పద్ధతిపై ఇవ్వబడినవి. వాటిని 'సేవచేసే బాధ్యతపై ఇవ్వబడిన ఈనాములు' అంటారు. దేవాలయములు మొదలైన సంస్థలలో ఉత్సవములు మొదలైన కార్యముల కొరకు ఇవ్వబడిన దేవాలయములపై ఆ సంస్థల ధర్మకర్తలు యాజమాన్యము వహించెదరు. పైన పేర్కొనినవి నౌకరీ ఈనాములలో ముఖ్యమైనవి.

అయితే ఈనాముల మూలముగా ప్రభుత్వమునకు పెద్ద నష్టము కలిగెను. వాటిమీద భూమి పన్ను లేనందున ప్రభుత్వమునకు అవి నష్టదాయకమాయెను. అందుచేత ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ఈనాములను గురించిన వివరాన్ని మొదలు పెట్టెను. ఈనాము భూములను అన్నిటినీ ముందు కొలుచుటకు ప్రయత్నించిరి. కాని ఆనాటి అనిశ్చిత పరిస్థితుల మూలముగ ఈ ప్రయత్నము సాగలేదు. 1802 లో 31 వ రెగ్యులేషన్ జారీ చేయబడినది. రాజు లొసగిన ఈనాములు మినహా మిగిలిన ఈనాములను గురించిన హక్కులను పరిశీలించుటకై ఈ రెగ్యులేషను జారీ చేయబడినది. ఆ పిమ్మట మరి మూడు రెగ్యులేషన్లు (1831-4; 1836-31; 1838-33) అమలుపరచ బడెను. ప్రభుత్వపు అనుమతి లేనిదే మామూలు సివిల్ న్యాయ స్థానములు ఈనాము హక్కులను గురించిన దావాలను తగవులను విచారించుటకు వీలుకాదని ఈ రెగ్యులేషన్లు నిషేధించినవి. సాధ్యమైనంత వరకు ఈనాములు పరహస్తాలలోకి పోకుండగను, ఈనాముల ప్రయోజనము సన్నగిలినప్పుడు వాటిని ప్రభుత్వము తిరిగి తీసుకొను సంకల్పముతో ఈ ప్రయత్నమంతయు జరిగినది. కాని ఆనాటి పరిస్థితులలో ఈ ప్రయత్నము ఎక్కువ సఫలముకాలేదు.

కొంతకాలము జరిగిన పిమ్మట దేశములో కొంత నిలకడ ఏర్పడిన తరువాత ప్రభుత్వము ఈనాములను సంపూర్తిగా పరిశీలించుటకు ఒక ఈనాము కమీషనును నియమించినది. 1858 నవంబరు 16న జి. ఎన్. టైలరును ఈనాము కమిషనరుగ నియమిస్తూ ప్రభుత్వము ఉత్తర్వు జారీ చేసినది.

ఈనాము కమీషను ఈనాములను గురించి విచారణ జరిపినది. ఈనాముదారు లందరు తమ ఈనాములను గురించిన దాన పట్టాల నన్నిటినీ ఈనాము కమీషను ముందు దాఖలు చేసిరి. వారిస్వాధీనహక్కు భుక్తములను గురించి సాక్ష్యము నొసగిరి. వీటినన్నిటిని పరిశీలించి ఈనాము కమిషను ఒక ఈనాము రిజిష్టరు తయారు చేసెను. న్యాయ సమ్మతముగా ఈనాములనుపొందివాటినిఅనుభవించుచున్న వారికందరకు ఈనాములను కమిషన్ వారు ఖాయపరచిరి. ఆస్తి విషయములో శాంతి భద్రతలు నెలకొన్నవి కనుక భూమిపై జోడీ, క్విట్ రెంటు అనే పేర్లతో స్వల్పముగా పన్ను

విధించిరి. ఆ పన్నును చెల్లించి భూమిని అన్యాక్రాంతము చేయు హక్కు ఈనాము దార్లు పొందిరి. ఈ విధముగా బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము ఈ నాములన్నిటినీ పరిశీలించి పూర్తి హక్కులతో ఖాయపరచుట జరిగెను.

అట్లు విచారణ జరిపి ఖాయపరుపబడిన ఈనాములకు హక్కు పత్రములు ప్రభుత్వమిచ్చెను. అట్టి హక్కు పత్రములుగాని వాటి సరియైన నకళ్లుగాని ఆ ఈనాములను స్థిరపరచు పూర్తిహక్కులతో ఖాయపరచి నమోదు చేసినట్లు రుజువు చేయగలవని ఉద్ఘోషించుచూ 1862 లో ఒక చట్టము జారీ చేయబడెను.

తరువాత జమీంధారీల విషయములో చేయబడిన విధముననే ఈనాములలోని రైతులకు వారివారి భూములలో వారికుండే హక్కులను పదిలపరచుచూ 1869 లో ఈనాముల చట్టము చేయబడినది. ఈ చట్టము ఈనాము హక్కు పత్రములలో ఉదాహరించిన ఏ అంశముగాని భూములను అనుభవిస్తున్నవారి హక్కులను ఎంత మాత్రము మార్చు చేయదనియు, ఈ పత్రములు, చట్టములు లోగడలేని హక్కులను ఈనాముదార్లకు కలిగించవనియు స్పష్టీకరించినది.

రైతువారీ విధానము: భూమి శిస్తును వసూలుచేసే విషయములో శాశ్వతమైన ఏర్పాటు మద్రాసు రాజధానిలోను, బెంగాలు మొదలైన ఇతర ప్రాంతములలోను కొంతవరకు ఏర్పాటుచేసిన తరువాత అట్టి జమీందారీ విధానమును విస్తరించకుండునట్లు ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ఆంక్ష విధించెను. పన్ను వసూలులో మధ్యస్థులు లేకుండా రైతు నుండి నేరుగా ప్రభుత్వమే పన్నులను వసూలు చేసుకొను ఏర్పాటు మిగిలిన ప్రాంతములలో అమలు జరిపిరి. దానినే రైతువారీ విధానమందురు.

ఆదిలో హిందూ రాజులు భూమినుండి పన్నుగా పంటలో ఆరవ భాగము తీసుకొనెడివారు. పన్ను చెల్లించని రైతును హింసపెట్టే వారేకాని భూమినుండి రైతులను తొలగించినట్లు భావించుటకు ఎచటను ఆధారములు లేవు. ధాన్యము పండే భూములు తప్ప మిగిలిన పచ్చికబయళ్లు, తోపులు మొదలైన భూములమీద హిందూ రాజులు పన్నులు విధించినట్లుగ కూడ కనుపించదు. అయితే పంటలో ఆరవ వంతుకాక ఎక్కువభాగము పన్నుక్రింద వసూలు చేసిన సందర్భములు చాలా ఉన్నవి.

మహమ్మదీయ పరిపాలనలో కూడ సర్వసాధారణముగ ఆరవపాలే ప్రభుత్వము పన్ను క్రింద వసూలు చేసెడిది. క్రమముగ రాజ్యములు విస్తరించిన కొద్దీ పంటల రూపములో పన్ను తీసుకొనుట ఇబ్బందిని కలిగించినది. అందువలన పన్నులను ధనరూపములో వసూలు చేయుట ప్రారంభమాయెను. మొగల్ పరిపాలనలో తోడర్ మల్ సలహా సంప్రదింపులతో అక్బర్ పెద్ద మార్పులు చేసెను. ముందుగా భూమి నంతటిని కొలిపించి, రాజ్యమునంతను కొన్ని భాగముల క్రింద విభజించెను. భూమి నాలుగు రకముల క్రింద వర్గీకరింపబడెను. న్యాయ విరుద్ధమైన పన్నులను మాన్పించెను. భూములమీద వచ్చే సగటు ఆదాయములో మూడవవంతు ప్రభుత్వపు పాలుగా నిర్ణయించెను. అప్పటికి సుమారు 19 ఏండ్లనుండి ఉన్న ధరవరుల సగటు నిర్ణయించి ఆ సగటు ధరను బట్టి ప్రభుత్వపు మూడవ పాలుకు విలువ నిర్ణయించి ఆ మొత్తము పన్నుగా స్థిరపరచబడెను. మొదట్లో ప్రతి సంవత్సరము ఇట్టి ఏర్పాటు జరిగెడిది. తరువాత పదేండ్లకు ఒకసారి ఈ ఏర్పాటు జరిగేది. ప్రతి రైతుతోను ఆ రైతుకు చెందిన భూమిని గురించి ఈ ఏర్పాటు జరిగెడిది. భూమిపన్నులు, రైతులను గురించిన లెక్కలు మొదలైన వివరములన్నీ గ్రంథస్థము చేయబడినవి. అక్బర్, తోడర్ మల్ ప్రవేశపెట్టిన ఈ విధానమును ఔరంగజేబు కాలములో దక్షిణాపథములో కూడ అమలు జరిపిరి.

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముకూడ చాలవరకు ఈ విధానమునే అవలంబించెను. సాగుకు పనికివచ్చు భూములు అన్నిటిని భాగముల క్రింద విభజించిరి. ప్రతి భాగమునకు ఒక స్థిరమైన మొత్తము పన్నుగా నిర్ణయించబడెను. రైతు ఆ పన్నును నేరుగా ప్రభుత్వమునకు చెల్లించవలెను. ఈ విధముగ ప్రభుత్వమునకూ రైతుకూ ప్రత్యక్ష సంబంధము ఏర్పడెను. మొదట్లో పన్ను శాశ్వతముగ నిర్ణయించవలెనని సంకల్పించినను ఆ అభిప్రాయము అమలు జరగలేదు. ఈ పన్నుల నిర్ణయములకు కాలపరిమితిని ఏర్పాటు చేయుటకు ప్రభుత్వమునకు అవకాశము కలదు. సర్వసాధారణముగ 30 ఏండ్లకు ఒకసారి ఇట్టి నియమము జరుగవలెనని ప్రభుత్వము స్థిరపరచినది.

పన్నుల నిర్ణయములోను, రైతుల హక్కులలోను ఎట్టి సందిగ్ధత లేకుండ ఉండుటకు భూమిని, దాని తరహాను బట్టి, సారమును బట్టి తరాలుగా విభజించుట జరిగినది. ఈ తరాలను బట్టి ధనరూపములో పన్ను నిర్ణయింపబడెను. 30 ఏండ్లకు ఒకసారి జరిగే పన్నుల నిర్ణయములో కూడ కొన్ని పరిస్థితులలో పన్నును పెంచుటకు వీలుగలదు. సాగు సౌకర్యములు పెరిగినపుడు, ధరలు బాగా పెరిగినపుడు మొదలగు పరిస్థితులలోనే పన్నులను పెంచుటకు అవకాశము ప్రభుత్వమునకు కలదు.

ప్రభుత్వమునకు భూమిమీద రైతునుండి పన్ను వసూలు చేసుకునే హక్కు మొదటినుండి కలదు. పన్నులను వసూలు

చేయుటకు అనువుగా మద్రాసు రాజధానిలో రెవిన్యూ రికవరీ చట్టము జారీ చేయబడెను. పన్నును గురించిన తగవులను సివిల్ కోర్టులు విచారించకూడదని రెవిన్యూ రికవరీ చట్టము 58 వ సెక్షను శాసించెను. అయితే విధించిన పన్ను చాలా హెచ్చుగాను, దుర్భరముగాను ఉన్నచో పన్ను విధించుటలో ప్రభుత్వ చర్యను పరిశీలించుటకు న్యాయస్థానములకు అధికారమున్నట్లు మద్రాసు హైకోర్టు నిర్ణయించినది. 1864 రెవిన్యూ రికవరీ చట్టమునకు అనుబంధముగా 1890 లో మరొక చట్టము ప్రవృత్తమాయెను. ప్రభుత్వమునకు చెల్లించవలసిన పన్ను, ఆ భూమిమీద ప్రథమ భారమై ఉండుననీ పన్ను చెల్లించుటములో బకాయి ఉన్నట్లయితే ఆ భూమిని వేలమువేయించి ప్రభుత్వము పన్నులు రాబట్టుకొనవచ్చునని ఈ చట్టములు ఏర్పరచినవి.

ప్రభుత్వ భూములను ఎవరైన దురాక్రమణ చేసుకొనినచో అట్టి దురాక్రమణదారుల నుండి హెచ్చు స్థాయిలో పన్ను వసూలు చేయుటకు వారిని భూమినుండి తొలగించుటకు ప్రభుత్వమునకు అధికారమిస్తూ భూమి 'దురాక్రమణ చట్టము మద్రాసు రాజధానిలో అమలు పరచబడెను. ఆ చట్టములో ప్రభుత్వపు భూములేవో రెండవ సెక్షనులో నిర్వచింపబడినది. రహదారులు, బజారులు, వీథులు, సందులు, వంతెనలు, సముద్రము, ఓడరేవులు, నదులు, ఏరులు, కొలనులు, మొదలైనవన్నీ ప్రభుత్వానికి చెందిన ఆస్తులేననిన్ని రెండవ సెక్షను నిర్వచించినది. అయితే జమీందారులకు శిస్తు, జోడి మొదలైన పన్నులు చెల్లించే భూములు, రైతులకు చెందిన భూములు ప్రభుత్వపు భూములు కావనికూడ ఆ సెక్షను స్పష్టీకరించినది, కనుక రైతువారీ పద్ధతిమీద రైతు అనుభవిస్తున్న భూములలోని స్వామ్యము రైతుదే కాని ప్రభుత్వముది కాదు. రైతుభూములలో రైతుకున్న హక్కును నిర్వచించే ఈ భూమి దురాక్రమణ చట్టము చాల ముఖ్యమైనది.

రైతువారీ పద్ధతిలో ప్రభుత్వము ఏదేని భూమిని గురించి దాని పన్నుల చెల్లింపును గురించి ఎవరితో ఒడంబడిక చేసుకొనునో ఆ వ్యక్తిని 'రైతు' అందురు. ఒక భూమికి సంబంధించిన రైతుగా ఒక వ్యక్తిని గుర్తించినపుడు ఆ రైతుకు ఇచ్చే పత్రమును 'పట్టా' అందురు. ఈ పట్టాలు రైతుయొక్క స్వామ్యమును రుజువు చేయవు. రైతుకున్న స్వాధీనపు హక్కును మాత్రమే స్థాపించును. అందులో ఆ భూమికి ఆ రైతు ఎంత పన్ను చెల్లించవలసినది, ఎన్ని వాయిదాలలో ఆ పన్ను చెల్లించవలసినది ఉల్లేఖింపబడి యుండును.

1802 - 26 వ రెగ్యులేషను రెండవ సెక్షనును అనుసరించి జిల్లా కలెక్టర్లు వారి వారి జిల్లాలలోని భూముల వివరములు, ఆ భూములకు సంబంధించిన పట్టాదారుల వివరములు, పన్నుల వివరములు అన్నిటిని పేర్కొనుచు రిజిష్టరులు తయారు చేయవలెను. పట్టాదారులలో మార్పు వచ్చినపుడు ఆ మార్పులను కూడ రిజిష్టరులలో నమోదు చేయవలెను. పట్టా మార్పులను రిజిష్టరులలో నమోదు చేయించుకొనకపోయినచో భూమి యజమాని మారినప్పటికి పూర్వపు యజమాని నుండి ప్రభుత్వము పన్నులు వసూలు చేసుకొనవచ్చును.

పట్టాదారు తన పట్టాభూమిని కౌలుకిచ్చుటకు తనఖా పెట్టుటకు, అమ్ముటకు, దానము చేయుటకు, ఇతరత్రా అన్యాక్రాంతము చేయుటకు హక్కు గలదు. రైతువారీ విధానాన్ని ప్రవేశపెట్టినపుడు ప్రభుత్వము రైతును భూమికి సర్వస్వామ్యములు కలిగిన యజమానిగానే గుర్తించినది. ప్రభుత్వమునకు పన్ను చెల్లించవలసిన బాధ్యతకు లోబడి, రైతు తన భూమిని సర్వస్వామ్యములతో యథేచ్ఛగా అనుభవించవచ్చును. తన భూములలోని ఖనిజ సంపదను ఉపయోగించుకున్నప్పుడు మాత్రము ప్రభుత్వమునకు ప్రత్యేక సుంకము చెల్లించవలసియుండును.

భూమి సాగుకు నీటిని అందించుట భారతదేశములో ప్రభుత్వము తన ప్రధాన కర్తవ్యములలో ఒకటిగా గుర్తించినది. అందువలన నీటి పారుదలను నియంత్రించు అధికారము ప్రభుత్వమునకు గలదు. అయితే తనకు మామూలుగా వచ్చే సాగు నీటిని యథాతథముగ తీసుకునే హక్కు రైతుకు గలదు. తన నీటి పారుదల వనరులకు ఎవరయినా అంతరాయముగాని, ఆటంకముగాని కలుగజేసిన అట్టి అడ్డును తొలగించుటకు న్యాయస్థానమునకు వెళ్ళు హక్కు కూడా రైతుకు గలదు.

ప్రభుత్వమునకు చెందిన భూములను రైతువారీ పద్ధతి నుండి విడుదలైన భూములను దరఖాస్తు మీద వ్యవసాయదారులకు ఇచ్చే ఏర్పాటు కూడ గలదు. రెవిన్యూబోర్డు స్టాండింగు ఆర్డరు నెం. 15 దరఖాస్తుల మీద భూములను పంచి ఇచ్చే పద్ధతిని గురించి, నియమావళిని ఏర్పరచినది. తహశ్శీల్‌దారుకాని, రెవిన్యూ డివిజనల్ ఆఫీసర్లుగాని దరఖాస్తు మీద భూములను పంచిపెట్టవచ్చును. వారి నిర్ణయముల మీద పై రెవిన్యూ అధికారులకు అప్పీళ్లు, రివిజన్లు చేసుకునే అవకాశము ఉన్నది. నియమావళిని సక్రమముగ అనుసరించిరా లేదా అనే విషయము సివిల్ న్యాయస్థానములు పరిశీలించవచ్చును. కాలక్రమముగ

మిగిలిన రకపు భూవిధానములు సన్నగిలుచూ రైతువారీ విధానము భారతదేశములో వ్యాప్తి చెందినది.

నీటి తీరువను విధించుటకు ప్రభుత్వమునకు అధికారము కలుగజేయుచూ మద్రాసు ఇరిగేషను సెస్సు చట్టము చేయబడినది. ఆ చట్టప్రకారము ప్రభుత్వముచే నిర్మింపబడినటు వంటిదిగాని, ప్రభుత్వమునకు చెందినటువంటిదిగాని ఎట్టి నీటి సరఫరా కేంద్రమునుండి అయినను సాగునీరు భూములకు పంపినప్పుడు ఆ భూములనుండి ప్రభుత్వము నీటి తీరువను వసూలు చేయవచ్చును. నీటి తీరువను కూడ భూమి పన్నుతో వసూలు చేసే అధికారమును కూడ ఈ చట్టము ప్రభుత్వమునకు ఇచ్చినది.

శాశ్వతముగ పన్నులు నిర్ధారణమైన ఎస్టేటులనుండి అమ్మకము ద్వారా లేదా ఇతరత్రా ఏ విధముగానైన ఖండములైపోయిన భూములకు పన్నులను విడివిడిగా నిర్ణయించడము కొరకై మద్రాసు భూమి పన్నుల నిర్ణయ చట్టము చేయబడ్డది. దాని ప్రకారము ఎస్టేటులనుండి భూములను క్రయముచేసిన రైతులు జిల్లా కలెక్టరుకు అర్జీ పెట్టుకుని వాటికి భూమిశిస్తు నిర్ణయము చేయించుకొనవచ్చును. ఇట్లు భూములకు పన్నులకు, నీటి తీరువలను విధించే చట్టములు అమలులోనికి వచ్చినవి. కాలక్రమేణ వాటిలో అవసరమైన సవరణలు చేయుచూ కావలసిన నూతన చట్టములను అమలు లోనికి తెచ్చుచూ ప్రభుత్వము పన్నులను తీరువలను వసూలు చేయుచున్నది.

ఇవిగాక, భూమి హక్కులకు సంబంధించిన మరికొన్ని చట్టములు అమలులోనికి వచ్చినవి. అందులో ఒకటి ఆస్తి పరివర్తన చట్టము - 1882. భూములు మొదలైన స్థిరాస్తులను గురించిన విక్రయము, దానము, వినిమయము, కౌలు మొదలగు ఏర్పాట్లను గురించి ఈ చట్టము వివరించినది. ఈ చట్టముపై ఏర్పాటులను, వాటి స్వభావములను నిర్వచించుచూ, వివరించుచూ వానియందలి హక్కులను, బాధ్యతలను విశదీకరించినది.

భూములు మొదలగు ఆస్తులను గురించి దాన విక్రయాది ఏర్పాటులను చేసుకున్నప్పుడు, వ్రాసుకునే పత్రములకు ఎంత స్టాంపు ఉండవలసినది నిర్ణయించుచూ 1899 లో స్టాంపుచట్టము అమలులోనికి వచ్చెను. ఏ ఏర్పాటుకు ఎంత విలువగల స్టాంపు ఉండవలసినదియు ఈ చట్టము నిర్ణయించినది.

అల్లే పై ఏర్పాట్లు జరిగినపుడు వాటికి సంబంధించిన దస్తావేజులను రిజిష్టరు చేయుటకు ఏర్పాటు చేయుచు ఇండియన్ రిజిస్ట్రేషను చట్టము - 1908 అమలులోనికి వచ్చినది. నూరు రూపాయల విలువకు మించిన స్థిరాస్తికి సంబంధించిన ఏ ఏర్పాటైనను రిజిష్టరు పొంది తీరవలసినదే నని ఈ చట్టము నిర్ణయించినది. స్టాంపు ఉపయోగించని దస్తావేజులు రిజిస్ట్రేషన్ చట్టము ప్రకారము రిజిస్ట్రేషను కాని దస్తావేజులు న్యాయస్థానములో ఆ వ్యవహారమును రుజువు చేయుటకు ఉపయోగించవు.

ఇవిగాక భూములలో సహజ సిద్ధముగగాని, సంప్రదాయమును బట్టిగాని చిర కాలపు వాడుకనుబట్టిగాని ఇతరులకు గల అనుభోగ హక్కులను గుర్తిస్తూ అనుభోగ హక్కుల చట్టము - 1882 వచ్చినది. భూములమీద సహజముగ పారుదలయ్యే వర్షపునీరు, మురుగునీరు సంప్రదాయ సిద్ధముగ ఉండే దారి హక్కులు మొదలగు వాటిని గురించి ఈ చట్టము విశదీకరించినది.

భూములను శాస్త్రీయముగ కొలిచి, వాటి హద్దులు పరిసీమలు నిర్ణయించుటకు అనువుగా సర్వే చట్టము 1923 లో వచ్చినది. దీని ప్రకారము ప్రభుత్వపు సర్వే శాఖ సుమారు 30 ఏండ్లకు ఒకసారి భూముల నన్నిటినీ కొలిచి ఏ రైతుది ఎంత భూమియో ఏ పట్టాక్రింద ఎంత భూమి ఉన్నదో నిర్ణయించుచూ, వాటి హద్దులనుకూడ నిర్ణయించుచున్నది. సర్వేవారి నిర్ణయము తనకు నచ్చకపోతే ఏ భూఖామందయినా న్యాయస్థానములో ఆ నిర్ణయము చెల్లదని దావా తేవచ్చును. అట్టి దావాలేనిచో సర్వేవారు చేసిన నిర్ణయమే అంతిమ నిర్ణయము.

వీటికి తోడు ప్రజోపయోగకరములైన పనులకై ప్రభుత్వము భూఖామందులనుండి భూమిని తీసుకొను హక్కును కలిగిస్తూ భూమి సముపార్జన చట్టము జారీ చేయబడినది (1894 - I). ఈ విధముగ భూమిని తీసుకొన్నపుడు సక్రమమైన పరిహారము భూఖామందులకు ప్రభుత్వము ఇవ్వవలసిఉండును. అట్లు భూమిని తీసుకొనబోయేముందు భూఖామందుకు నోటీసును ఇవ్వవలెను. భూఖామందులు తమ భూములను వదలుకొనుటకు తమ అభ్యంతరములను చెప్పవచ్చును. ఆ అభ్యంతరములను పరిశీలించి నిర్ణయించవలసిన బాధ్యత అధికారులకున్నది. ఇవ్వవలసిన పరిహారమును నిర్ణయిస్తూ కలెక్టరు అధి నిర్ణయము ఇవ్వవలసియుండును. కలెక్టరు అధినిర్ణయము సంతృప్తికరముగ లేనిచో పరిహారము విషయములో న్యాయస్థానము నిర్ణయము చేయవలెనని కోరేహక్కు భూఖామందుకు ఉన్నది. అప్పుడు వ్యవహారమును న్యాయస్థానము విచారించి పరిహారము సక్రమమైనదా కాదాయని తీర్పు చెప్పును. ఆ తీర్పుపైన పై న్యాయస్థానములకు అప్పీలుచేసుకొను అవకాశముకూడ కలదు. ప్రజోపయోగకరమైన ప్రయోజనములకేగాక కంపెనీల ఉపయోగార్థము

కూడ భూమిని తీసుకొను అధికారము ప్రభుత్వమునకు చట్ట మొసగినది. అయితే ముందుగా ప్రభుత్వపు అనుమతిని పొందనిదే కంపెనీ నిమిత్తమై భూమిని తీసుకొను ఏర్పాటులు ప్రారంభము కాకూడదు. కంపెనీల కొరకై భూములను తీసుకొనుటకు ప్రభుత్వము అనుమతించుటకు కొన్ని విషయములు గమనార్హములు. ఆ కంపెనీల పనివారికి నివాస గృహములను నిర్మించుటకుగాని, వాటికి సంబంధించిన ఇతర సదుపాయములను కలిగించుటకుగాని లేదా ప్రజలకు ఉపయోగించు ఏదేని గృహ నిర్మాణమునకు గాని, కంపెనీకి ఆ భూమి అవసరమని విచారణమీద ప్రభుత్వము భావించినపుడే అట్టి అనుమతిని ప్రభుత్వము ఇవ్వవలసి ఉండును. కంపెనీలకొరకై తీసుకొను భూముల పరిహారము కంపెనీయే చెల్లించుటకు అంగీకరించుచూ ఒక ఒడంబడిక కంపెనీ ప్రభుత్వమునకు వ్రాసి ఇవ్వవలసి ఉండును. ఈ చట్టముక్రింద చెల్లించే పరిహారము న్యాయ సమ్మతముగాను, అప్పుడు విపణిలో వర్తించుచున్న ధర వరుల ప్రకారమును ఉండవలెను.

శాశ్వతముగా పన్నులు నిర్ణయమైన ప్రాంతములలో అటు జమీందారులకు ఇటు రైతులకు, అటు ఈనాము దారులకు ఇటు రైతులకు తగువులు ఎక్కువగా పెరుగుతూ వచ్చినవి. అందువలన అటు ఎస్టేటుదారులకు ఇటు రైతులకు మధ్యఉండే సంబంధ బాంధవ్యములను, హక్కు బాధ్యతలను నిర్ణయిస్తూ ఒక చట్టము చేయవలసివచ్చినది. మద్రాసు రాజధానిలో ఆ చట్టము 1908 లో వచ్చెను. దానిని మద్రాసు ఎస్టేట్స్ భూముల చట్టము (1908 - I) అందురు.

1802 పర్మనెంటు సెటిల్ మెంటు జరిగినపుడు జమీందారులు మక్తాలను వసూలుచేసుకునే పద్ధతులను నిర్ణయిస్తూ నియమావళిని 1802 వ సంవత్సరపు 25, 28, 30 రెగ్యులేషనుల ద్వారా ప్రభుత్వము ఏర్పరచినది. 25 వ రెగ్యులేషను 14 వ సెక్షను ప్రతి జమీందారు తన రైతులకు వారి భూములను గురించి ఆ భూములమీద చెల్లించవలసిన మక్తానుగురించి స్పష్టముగా ఉదాహరిస్తూ పట్టాలను తప్పని సరిగా ఇచ్చితీరవలసినదనియు అట్లు పట్టాలను ఇవ్వనిచో రైతులు నష్టపరిహారమునకు దావాలు తేవచ్చుననియు ఏర్పరచినది. రైతులు మక్తా చెల్లించనిచో పంటలను పశువులను రైతుల వ్యక్తిగతమైన ఆస్తులను వేలమువేయించి జమీందారుల మక్తాను రాబట్టుకొనవచ్చునని 28 వ రెగ్యులేషను నిర్ణయించినది. క్రొత్త సుంకములను విధించే హక్కు జమీందారులకు లేదనికూడా ఈ రెగ్యులేషన్లు స్పష్టీకరించినవి. మక్తాను నిర్ధారణచేసేపద్ధతిని కూడా ఈ రెగ్యులేషనులు స్పష్టపరచినవి.

ఈ రెగ్యులేషన్లన్నియు రైతుతన భూమిమీద చెల్లించవలసిన మక్తాను చెల్లించినంతకాలము తన భూమిని స్వాధీనములో ఉంచుకొని అనుభవించవచ్చుననే ప్రాతిపదికనే బలపరచుచున్నవి. ఈ రెగ్యులేషన్లనన్నిటినీ క్రోడీకరించి 1865 వ సంవత్సరపు 8 వ చట్టము తయారాయెను. జమీందార్లిచ్చిన పట్టాలు సంవత్సరమునకు మించి ఉపకరించవనే అభిప్రాయమును మద్రాసు హైకోర్టు ఒక తీర్పులో (చొక్కలింగంపిళ్లై ఎదిరి వైద్యలింగ పండారసన్నిధి) సూచించినది. అయినప్పటికి తరువాత వచ్చిన తీర్పు లన్నిటిలోను మద్రాసు హైకోర్టు భిన్నాభిప్రాయమును ప్రకటించెను. భూమిని స్వాధీనము చేసికొనుట ద్వారా రైతుకు హక్కు ఏర్పడినదనీ, భూఖామందు - కౌలుదారు సంబంధము జమీందారుకు జమీందారీరైతుకు మధ్య లేదని మద్రాసు హైకోర్టు నిర్ణయించినది.

అయితే చొక్కలింగంపిళ్లై ఎదిరి వైద్యలింగ పండార సన్నిధి తీర్పులో వచ్చిన అభిప్రాయమును పురస్కరించుకొని చాలామంది జమీందారులు ముఖ్యముగా ఉత్తర సర్కారులలోని జమీందారులు ఏకసాలు పట్టాలనుమాత్రమే రైతులకు ఇచ్చి రైతుల జిరాయితీ హక్కులకు భంగము కలిగించే ప్రయత్నముచేసిరి. అందుచే ఈ అనిశ్చిత పరిస్థితిని తొలగించి రైతుల జిరాయితీ హక్కులను పదిలపరుస్తూ జమీందారు రైతులమధ్య సంబంధమును స్పష్టపరుస్తూ ఎస్టేటు భూముల చట్టము 1908 లో చేయవలసివచ్చినది. ఈ చట్టము 1908 జూలై ఒకటవ తేదీని ప్రవృత్తమాయెను. జమీందారుల రైతులహక్కులు బాధ్యతలను మొదటి సారిగా సుస్పష్టము చేయుచూ, రైతులకు జిరాయితీ హక్కులు కలవని నిర్ధారణచేసిన మొదటి చట్టము ఎస్టేట్సు భూముల చట్టము, ప్రభుత్వమునకుగాని, ప్రభుత్వపు ప్రతినిధిగా జమీందారుకుగాని మక్తాను వసూలు చేసుకునే మినహా సాగు భూమిలో స్వాధీనపు హక్కు లేదని ఈ చట్టము స్థిరపరిచినది.

ఈ చట్టము భూములను ప్రధానముగా రెండు రకములుగ విభజించినది: 1. రైతు భూములు; 2. జమీందారు సొంతకమతము భూములు. జమీందారు సొంతకమతము భూములు, చెరువులు, సాముదాయిక భూములు మినహా ఎస్టేటులోని మిగిలిన భూములన్నీ రైతు భూములు. ఇతరమైన రుజువు ఉంటే తప్ప జమీందారీలోని భూములన్నియు రైతు భూములేనను ఉపధారణను ఈ చట్టములోని 23, 185 సెక్షనులు స్థాపించినవి. రైతుభూమిని కలవాడు రైతు. జమీందారుకు మక్తాను చెల్లించుచూ రైతు తన భూమిని జిరాయితీ హక్కుతో అనుభవించును.

ఈ చట్టము ఆరంభమైనపుడుగాని, అటు పిమ్మటగాని రైతు భూమిలో ప్రవేశపెట్టబడిన ప్రతి రైతుకు శాశ్వత జిరాయితీ హక్కు ఉండునని ఆరవ సెక్షను నిర్ణయించినది. అయితే పాత బంజరు భూములకు మాత్రము ఇది వర్తించదు. పాత బంజరు భూములలో, ఉభయుల అంగీకారమును బట్టి షరతులు నిర్ణయించుకుని రైతులను జమీందారు ప్రవేశపెట్టవచ్చును. అప్పుడు రైతులకు జిరాయితీ హక్కులు ఉండవు.

రైతు భూముల స్వభావమును మార్పు చెందకుండా కాపాడుట ఈ చట్టముయొక్క ప్రధాన ఉద్దేశములలో ఒకటి. రైతులు, రైతు భూమిని వదలి పెట్టినపుడు ఆ భూమిలో పదేండ్లలోపల మరొక రైతును ప్రవేశపెట్టిన పరిస్థితులలో కూడ ఆ భూమి రైతు భూమిగానే ఉండును. రైతు హక్కు జమీందారీ హక్కుతో లీనమై కలిసిపోయినపుడు కూడ ఆ భూములు రైతు భూములుగానే ఉండును. ఆఖరుకు రైతు నిస్సంతుగా చనిపోయి అతని భూమి ప్రభుత్వ పరమైనపుడు కూడ ఆ భూమి స్వభావము మారదు. రైతు భూమిగనే నిలిచిపోవును.

ఈ చట్టము ప్రధానముగ రైతుల హక్కులను పరిరక్షించుటకే ఏర్పరచబడినను జమీందారులకు కూడ కొన్ని హక్కులను కల్పించినది. జమీందారుకు చెల్లించవలసిన మక్తా ఒక రైతుకు సంబంధించిన భూమి మీద దాని ఫలసాయముమీద మొదటి భారముగ ఉండును. రైతు భూములలో రైతును ప్రవేశపెట్టినపుడు భూమిలోని ఖనిజ సంపదను తన క్రిందనే ఉంచుకొను హక్కు జమీందారునకు కలదు. ఎస్టేటులో తాను ప్రవేశపెట్టిన హెచ్చు సౌకర్యములు రికార్డులలో నమోదు చేయించి, అట్టి అదనపు సౌకర్యముల మూలముగా కలిసిన అదనపు ఆదాయము మీద అదనపు మక్తాను కోరుటకు జమీందారుకు హక్కు గలదు. రైతును మొదటిసారి రైతుభూమిలో ప్రవేశ పెట్టినపుడు కొంత నజరాణా (ప్రీమియము) రైతు నుండి స్వీకరించే హక్కుకూడ జమీందారుకున్నది.

రైతులకున్న జిరాయితీ హక్కులు వారసులకు సంక్రమించును. తన జిరాయితీ హక్కును ఇతరులకు విక్రయించుటకు, దానము చేయుటకు, ఇతరత్రా అన్యాక్రాంతము చేయుటకు రైతుకు హక్కుగలదు. ఆ చట్టములోని 151 వ సెక్షను ప్రకారము తప్ప ఇతర పద్ధతిలో రైతును భూమినుండి తొలగించుటకు వీలుకాదు. ఒక వ్యవసాయమునకు పనికిరాని విధముగ తప్ప మరేవిధముగనైన తన భూమిని యథేచ్ఛగ రైతు ఉపయోగించుకొనవచ్చును. భూమిలో ఉండే వృక్షముల నన్నిటినీ రైతు యథేచ్ఛగ వాడుకొనవచ్చును. ఈ చట్టము వచ్చుటకు పూర్వమున్న చెట్లను కూడ (వాటిని గూర్చి భిన్నమైన ఒడంబడిక ఏదైన ఉన్ననే తప్ప) రైతు యథేచ్ఛగా వాడుకొనవచ్చును. తన భూములను తన కోరిక ప్రకారము మెరుగు పరుచుకొనవచ్చును. వ్యవసాయమునకు అవసరమైన నూతులు చెరువులు మొదలగు సౌకర్యములను తన భూములలో కల్పించుకొనవచ్చును. చట్టములో నిబంధించిన విధముగా చెల్లించవలసిన మక్తాను తగ్గించుకునే హక్కు జిరాయితీతో రైతుకున్నది. తనకు పట్టా ఇవ్వవలసినదని జమీందారుని కోరే హక్కు రైతుకున్నది. మక్తా నిర్ణీత మార్గమున చెల్లించే షరతుకు లోబడి తన భూములను భూములలోని పంటలను తన స్వాధీనములో ఉంచుకొనుటకు వాటిని అనుభవించుటకు రైతుకు హక్కు గలదు. సాగునీటి చెరువులను మరమ్మతు చేయించుకొను హక్కు, తనకు అక్కర లేకపోయినచో తన భూములను విసర్జించే హక్కు కూడ రైతుకు కలదు.

భూమిని ఉపయోగించుకుని వ్యవసాయము చేయుటకై ఆ భూమి మీద న్యాయబద్ధముగ చెల్లించవలసిన మొత్తమును 'మక్తా' అని ఈ చట్టము నిర్వచించినది. సాగునీటి కొరకై చెల్లించే మొత్తము కూడ ఇందులోనే కలిసి ఉండును. చట్టసమ్మతముగ చెల్లించవలసిన మక్తా మినహా మరెట్టి మొత్తములు రైతులనుండి వసూలు చేయ కూడదని 143 వ సెక్షను జమీందారుల మీద ఆంక్ష విధించినది. ఈ మక్తా భూమి మీద, భూమిలోని ఫలసాయము మీద కూడ మొదటి భారముగ ఉండును. జమీందారు కల్పించిన అదనపు సౌకర్యము మూలముగ భూముల ఫలసాయము పెరిగినపుడు ప్రభుత్వము కల్పించిన సౌకర్యములకు జమీందారులు కూడ కొంత ధనము పెట్టుబడి పెట్టినపుడు నదులు ప్రవాహముల మూలముగ భూములు ఫలసాయము పెరిగినపుడు కలెక్టరు అనుమతితో జమీందారులు మక్తాను పెంచవచ్చును. అలాగే భూసారము శాశ్వతముగ తగ్గిపోయినపుడు, సాగునీటి సౌకర్యము శాశ్వతముగ సన్నగిలిపోయినపుడు, పంటధరలు బహుకాలముగ పడిపోయినపుడు మక్తాను తగ్గించమని రైతులు కోరుటకు కూడ హక్కు గలదు.

రైతులు జమీందారునుండి పట్టాను తీసుకొనవచ్చును. జమీందారునుండి పట్టాలు తీసుకున్నప్పుడు రైతు జమీందారుకు ముచ్చిలికా వ్రాసి ఇవ్వవలెను. రైతుల పేర్లు, భూముల వివరములు, మక్తా మొత్తము, ఏ రూపములో మక్తాను వసూలు చేయవలెనో మొదలగు విషయములు అన్నియు పట్టాలో నమోదగును.

జమీందారీలలో ఉండే రెండవరకము భూములు సొంత కమతము భూములు. సెక్షను 3 (10) సొంతకమతము భూములను నిర్వచించినది. 1908 జూలై ఒకటవ తేదీ పూర్వము వరుసగా 12 ఏండ్లు తాను స్వయముగాగాని సేవకుల ద్వారాగాని సొంత వ్యవసాయము చేసిన భూములను సొంతకమతము భూములందురు. ఎస్టేటులోని ఏ భూమి అయినా సొంత కమతము భూమా, రైతు భూమా అను ప్రశ్న వచ్చినపుడు సొంతకమతము భూమి అని స్పష్టముగా రుజువు అయేవరకూ రైతు భూమిగానే ఉపధారణ చేయవలెను. జమీందారు తన సొంత కమతము భూములను రైతు భూముల క్రింద మార్చవచ్చును.

జమీందారీలలో కొన్ని సాముదాయిక భూములు గలవు. మహాసూలు నూర్పిడి ప్రదేశములు, మందబయళ్ళు, గ్రామ కంఠాలు మొదలైన ప్రదేశములు, గ్రామస్థుల ఉమ్మడి ఉపయోగము కొరకై కేటాయించబడిన భూములను సాముదాయిక భూములందురు. కలెక్టరు యొక్క లిఖిత పూర్వక అనుమతితో తప్ప జమీందారు ఈ సాముదాయిక భూములను ఇతర కార్యములకై మార్చరాదు.

ఈ ఎస్టేటు భూముల చట్టము క్రింద వచ్చిన తగవులను విచారించుటకు మామూలు న్యాయస్థానములకు అధికారము లేక రెవిన్యూ అధికారులకు మాత్రమే అవకాశము కల్పిస్తూ 189 (I) సెక్షను నిబంధించినది. మక్తాల వసూళ్లు మొదలగు వ్యవహారములన్నియు రెవిన్యూ అధికారుల వద్దనే పరిష్కారము కావలెను.

జమీందారీలు గాక కొన్ని ఈనాములు కూడ ఈ చట్టము క్రింద ఎస్టేట్లు అయినవి. కుడివరమ్ హక్కు లేకుండా భూమి పన్ను మాత్రమే ఒక గ్రామములో ఈనాముగా ఇవ్వబడి అట్టి ఈనామును బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము ఖాయపరచియున్న అట్టి ఈనాము గ్రామముగాని, అట్టి గ్రామములో విడిపోయిన భాగముగాని ఈ చట్టము 3 (2) (డి) సెక్షను క్రింద ఎస్టేటుగా పరిగణించబడినది. చిన్న ఈనాములకు ఈ చట్టము వర్తించదు. ఈనాముదార్లకు కుడివరమ్ హక్కు ఉన్న భూములకు కూడ ఈ చట్టము వర్తించదు.

ఈ చట్టములో జమీందార్లు, ఈనాముదార్లు భూఖామందు (లాండు హోల్డర్స్) అని పేర్కొనబడిరి. ఈ ఎస్టేట్ల భూముల చట్టములో కొన్ని మార్పులు కాలక్రమముగ వచ్చినవి. అందు ముఖ్యమైనవి 1936 లో 3 (2) (డి) సెక్షనులో వచ్చిన మార్పు. అది ఈనాము ఎస్టేట్లను గూర్చిన మార్పు. ఈనాము ఎస్టేటులను గూర్చి తిరిగి 1945 లో మరొక సవరణ జరిగినది. ఈ సవరణలు చాలా ఈనాములను ఎస్టేటులుగా మార్చినవి. ఈ సవరణల ఫలితముగ ఒక గ్రామమును గ్రామము పేరుతో ఈనాముగా ఇచ్చియుండిన అట్టి ఈనాము ఎస్టేటు అగును. అందులో ఇదివరకే కొన్ని భూములను ఈనాముగా ఇచ్చిఉన్నప్పటికీ అందులో కొంత భాగము సాముదాయిక ఉపయోగములకై కేటాయించబడి ఉన్నప్పటికీకూడా మిగిలిన భాగమునే గ్రామము పేరుతో ఇచ్చియుండిన అట్టి ఈనాము ఎస్టేటుగా పరిగణింపబడును. 3 (2) (డి) సెక్షను ప్రకారమ్ము ఈ ఈనాము ఎస్టేటు అగుటకు రెండు లక్షణములు ఉండవలెను. 1. ఒక సంపూర్ణ గ్రామమునుగాని, లేదా గ్రామము పేరుతో ఈనాముగా ఇచ్చి ఉండవలెను. 2. ఈనామును ప్రభుత్వము గుర్తించి ఖాయపరచి ఉండవలెను. ఈ లక్షణములు కలిగిన ఈనాములన్నియు ఎస్టేటులగును.

మరొక సవరణ 1956 లో వచ్చినది. ఆ సవరణ ప్రకారము సివారులు ఈనాములలోని ఖండ్రికలుకూడ ఎస్టేటులైనవి. అవి ప్రభుత్వముచే గుర్తింపబడియుండిన చాలును. అవి పిమ్మట ఎన్ని భాగముల క్రింద విభజింపబడినను ఎస్టేట్లుగానే ఉండును. ప్రభుత్వము గుర్తించుట కూడ భిన్న వ్యక్తుల పేర్లతో భిన్న హక్కుల పత్రముల ద్వారా వేరు వేరు తేదీలలో జరిగినను అవి ఎస్టేట్లు అగును. ఈ విధముగ అనేక రూపములలో ఉన్న ఈనాములను ఎస్టేట్లుగా మార్చి ఎస్టేటు భూముల చట్టము వాటికి వర్తింపజేసి తద్వారా కలిగే ఫలితములకు వాటిని గురి చేయుట జరిగినది.

స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన పిమ్మట రైతుకు, ప్రభుత్వమునకు మధ్యలో దలాలీలను రద్దు చేయవలెనను సంకల్పము బయలుదేరెను. ఆ అభిప్రాయమును పురస్కరించుకుని నూతన చట్టములు శాసనసభలు చేసినవి. వాటిలో ఒకటి మక్తాల తగ్గింపు చట్టము. అది 1947 లో అమలులోకి వచ్చినది. ఎస్టేటులను అన్నిటినీ రద్దు చేసి వాటి బదులుగా రైతువారీ విధానము ప్రవేశపెట్టేవరకు ఎస్టేటులలో ఉన్న భూముల మీద మక్తాలను తగ్గించుటకు ఈ చట్టము ప్రవేశపెట్టబడినది. ఇది కేవలము తాత్కాలికమైనది. ఎస్టేట్లు రద్దయి రైతువారీ విధానము అమలు జరిగేవరకు ఈ చట్టము ఎస్టేటు భూములకు వర్తించును. ఎస్టేట్లు భూముల చట్టములో నిర్వచింపబడిన ఎస్టేటులలోని భూముల కన్నింటికీ ఇది వర్తించును. రైతు భూములకు సబబైన మక్తాను నిర్ణయించుటకు ప్రత్యేకమైన ఉద్యోగులను నియమించి వారిద్వారా సమంజసమైన మక్తాను నిర్ణయించిరి. ఆ విధముగ నిర్ణయమైన మక్తాలను లాండ్ హోల్డర్స్ కాక, ప్రభుత్వమే రైతులనుండి వసూలుచేయును.

రైతులలో అలజడి లేకుండా చేయుటకే ఈ చట్టము ఏర్పడెను.

తాత్కాలికమైన మరొక చట్టము 1947 లోనే ప్రవృత్తమాయెను. అది ఎస్టేటులలో సాముదాయిక, అడవి, సొంతకమతము భూముల విక్రయములను నిషేధిస్తూ చేసిన చట్టము. ఇది కూడ ఎస్టేట్లు రద్దయేవరకు తాత్కాలికమైన ప్రయోజనమును అపేక్షించి చేసిన ఏర్పాటు. ఈ చట్టము కూడ ఎస్టేటు భూముల చట్టములో నిర్వచింపబడిన ఎస్టేట్లకే వర్తించును. ఆ ఎస్టేట్లలో ఏ లాండ్ హోల్డరు కూడ సాముదాయిక భూములనుగాని, అడవి ప్రాంతములనుగాని, సొంత కమతము భూములనుగాని అన్యాక్రాంతము చేయకూడదు, చివరకు వాటిని రైతు భూములుగా మార్చకూడదు. ఈ తాత్కాలికమైన, ప్రత్యేకమైన ఏర్పాటును చేసిన పిమ్మట మద్రాసు శాసన సభ 1948 లో ఎస్టేట్లు రద్దు చేసి ఆ ప్రాంతములను రైతువారీ విధానములోకి మార్చే చట్టము తయారు చేసెను.

ఎస్టేట్లను రద్దు చేసే ఈ చట్టము ఎస్టేటు భూముల చట్టములో నిర్వచింపబడిన ఎస్టేట్లకు మాత్రమే వర్తించును. ప్రభుత్వము ఏ ఎస్టేటునైనా ప్రతిఫలమిచ్చి తీసుకొనవచ్చును. ఒక నిర్దేశింపబడిన రోజున ఫలానా ఎస్టేటును తీసుకొనుచున్నట్లు ముందుగ ప్రభుత్వము ఒక అధిసూచనను చేయును. ఆ పత్రికలో అధిసూచింపబడిన తేదీనుండి ఆ ఎస్టేటులోని అన్ని సాగుభూములు, బంజరు భూములు, పచ్చికబయళ్లు, లంక భూములు, గనులు, నదీనదములు, చెరువులు మొదలైనవన్నియు ప్రభుత్వమునకు చెందును.

ఈ చట్టములో నిర్దేశింపబడిన కార్యక్రమమును అమలు జరుపుటకు కొంతమంది ఉద్యోగులను ప్రభుత్వము నియమించినది. తీసుకున్న ఎస్టేట్లను అజమాయిషీ చేయుటకు ఎస్టేటు మేనేజరులను, హక్కుల నిర్ధారణ చేయుటకు సెటిల్‌మెంటు ఆఫీసరులు, డైరెక్టర్ ఆవ్ సెటిల్‌మెంట్స్‌ను ప్రభుత్వము నియమించినది. సెటిల్‌మెంటు ఆఫీసర్లు చేసిన కొన్ని నిర్ణయములపై అప్పీలు చేసుకొనుటకు వీలుగా ఒక ట్రిబ్యునల్‌ను గూడ ఈ చట్టము ఏర్పరచినది. అన్ని ఏర్పాట్లను తనిఖీ చేయుటకు రెవిన్యూబోర్డుకు అధికారము ఇవ్వబడినది.

జమీందారీ ఎస్టేటులు అన్నియు సుస్పష్టముగా నిర్ధారణ చేయబడినవి గనుక వాటిని గురించిన వివాదము లేదు. అయితే ఏవి ఈనాము ఎస్టేట్లు అనేది తేలవలసియున్నది. గనుక ఏ యే ఈనాములు ఎస్టేట్లో సెటిల్‌మెంటు ఆఫీసరులు నిర్ణయించవలెను. సెటిల్‌మెంటు ఆఫీసరు చేసిన ఈ తీర్పు మీద ట్రిబ్యునల్‌కు అప్పీలు కలదు. అండర్ టెన్యూర్ ఎస్టేట్స్ అనగా ప్రధానమైన ఎస్టేటు ఏర్పడిన తరువాత అందులోనుండి ఉత్పన్నమైన ఎస్టేట్లేవో కూడ సెటిల్‌మెంటు ఆఫీసరే నిర్ణయించవలెను.

అటు పిమ్మట ఈ ఎస్టేట్లలోని భూములకు రైతువారీ పట్టాలు ఇవ్వబడును. వీటిని సెటిల్‌మెంటు ఆఫీసరే ఒసగును. అధిసూచిత దినమునకు రైతు భూములు, లంక భూములు ఎవరికి గలిగియుండిన వారికి రైతువారీ పట్టాలివ్వబడును. అట్లే జమీందారీ ఎస్టేట్లలో జమీందారులకు ఈనాము ఎస్టేట్లలో ఈనాముదారులకు, అండర్ టెన్యూర్ ఎస్టేట్లలోని లాండు హోల్డర్సుకు కూడ వారి సొంత కమతము భూములని రుజువైన వాటికి రైతువారీ పట్టాలు ఇవ్వబడును. దేవాదాయ ధర్మాదాయములు కాని వ్యక్తిగతమైన నౌకరీ ఈనాములకు ఆ ఈనాముదారులకే రైతువారీ పట్టాలు ఇవ్వబడును. మిగతా నౌకరీ ఈనాములలో రైతువారీ గ్రామములలోని చిన్న ఈనాములు మాదిరిగానే హక్కులు ఈ నౌకరీ ఈనాములకు కల్పించబడును. ఇట్లు రైతువారీ పట్టాలను పొందిన వారందరు తమ తమ భూములమీద చెల్లించవలసిన పన్నులను చెల్లించవలసియుండును.

లాండు హోల్డర్సు సొంత భవనములు తప్ప ఎస్టేటు వ్యవహారములకు సంబంధించిన భవనములు అన్నీ ప్రభుత్వపరము అగును. వ్యవసాయేతర పనులకై 1945 జూలై ఒకటవ తేదీకి పూర్వము న్యాయబద్ధముగ అమ్మబడిన భూములలోని హక్కులకు ఆటంకము ఉండదు. అట్లే అడవులలోగాని, గనులలోగాని, మత్స్యపరిశ్రమలకు సంబంధించినవిగాని న్యాయబద్ధముగ ఏవేని హక్కులు ఏర్పడియున్నవాటికి కూడ ఎట్టి భంగము వాటిల్లదు. సర్వే చట్టము ప్రకారము ఈ పాత ఎస్టేట్లన్నిటినీ కొలిపించి, భూమి వైశాల్యములను పరిశీలించి రైతు హక్కులను సెటిల్‌మెంటు ఆఫీసరులు స్థిరపరచవలెను. అప్పటికి అమలులో ఉన్న రైతువారీ పన్నులు ఈ భూములకు కూడ వర్తించును.

ఎస్టేట్లకు పరిహారము నిర్ణయించుటకు కూడ ఒక పద్ధతి, ఒక నియమావళిని ఈ చట్టము ఏర్పరచినది : 1. ఎస్టేట్లలోని లంకభూములుగాక మిగిలిన భూములన్నిటి మీద ఉండే రైతువారీ పన్నుల మొత్తములో మూడవవంతు ; 2. రైతులకు చెందిన లంక భూముల మీద వచ్చే పన్నులలోని మూడవవంతు ; 3. లాండు హోల్డరుకు చెందిన లంక భూముల మీద వచ్చే వార్షికాదాయములోని మూడవవంతు. వీటన్నిటినీ కలిపి ఒక సంవత్సరపు మొత్తము నిర్ణయింతురు. ఇట్లు నిర్ణయమైన వార్షిక మొత్తములకు

12½ రెట్లునుండి 30 రెట్లువరకు ఎస్టేట్ల హెచ్చు తగ్గులను బట్టి ఒక్కొక్క ఎస్టేటుకై చెల్లించవలసిన పరిహారము నిర్ణయమగును. ఈ విధముగ ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని ఆంధ్ర ప్రాంతములోని ఎస్టేట్లు రద్దు జరిగినది. అట్లే తెలంగాణాలో కూడ జాగీర్లను ఈనాములను రెండు చట్టముల ద్వారా రద్దు చేసిరి. ఇప్పుడు సర్వత్రా రైతువారీ విధానమే అమలు జరుగుచున్నది.

ఎస్టేట్లు కాని మిగిలిన ఈనాములు అన్నిటికీ రైతువారీ పద్ధతిమీద పన్ను విధించుటకు వీలుగా 1955 లో ఈనాము పన్నుల చట్టము అమలులోనికి వచ్చినది. 1956 నాటికి ఎస్టేట్లయిన ఈనాములన్నీ రద్దయిపోయినవి. సివారులు, ఖండ్రికలు కూడ ఎస్టేట్ల నిర్వచనములో 1956 వ సవరణ ప్రకారము చేరడముచేత అవి కూడ రద్దయి ఆ భూములు రైతు వారీ భూముల క్రింద మారి పోయినవి. ఇవిగాక మిగిలిన ఈనాముల నన్నిటినీ రద్దుచేసి రైతువారీ విధానములోనికి మార్చుటకు 1956 లో ఈనాముల రద్దు చట్టము చేయబడినది. ఈ చట్టము ఈనాములను మూడు రకములుగ విభజించినది: 1. ఈనాము గ్రామములలోని ఈనాములు; 2. జమీందారీ గ్రామములలోని ఈనాములు; 3. రైతువారీ గ్రామములలోని ఈనాములు.

ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన తరువాత, తహశీల్దారులు ఏ ఏ భూములు ఈనాము భూములో, ఆ ఈనాము భూములు పై మూడు రకములలో ఏ రకమునకు చెందినవో నిర్ణయించవలెను. ఈ రకము నిర్ణయించుటకు ఆధారము గవర్నమెంటు రెవిన్యూ లెక్కలలో ఆ గ్రామము యొక్క వర్ణన, రెవిన్యూ లెక్కలలో ఆ గ్రామము ఏ రకముగ వర్ణించబడి ఉండునో ఆ వివరణ - వీటిని ఆధారముగ తీసుకొని తహశీల్దారు నిర్ణయము చేయవలెను. తహశీల్దారులు చేసే ఈ నిర్ణయముపై అప్పీలు ఉన్నది.

జమీందారీ, రైతువారీ గ్రామములలోను ఉన్న ఈనాము భూములకు ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన నాటికి అవిఎవరికి చెంది ఉండునో వారికి సంపూర్తిగా రైతువారీ పట్టాలు ఇవ్వబడును.

ఈనాము గ్రామములలోని ఈనాములు ఒక సంస్థకు చెందినవైనచో ఆ సంస్థకు భూమికియావత్తు రైతువారీ పట్టా నిత్తురు. కాక ఆ ఈనాము ఒక వ్యక్తికి చెందినదైతే, ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన నాటికి రైతుగా ఎవరికి హక్కు కలిగి ఉండునో ఆ రైతుకు రెండు వంతులకు, ఈనాముదారుకును ఒక వంతుకు రైతువారీ పట్టా నిత్తురు. ఈనాము దారుకు ఇచ్చే మూడవవంతు భూమి ఈనాము దారుకు చెల్లించే పరిహారము క్రింద పరిగణింపబడును. ఈనాము దారుకు చెందవలసిన మూడవవంతు భూమిని ఒడంబడిక ద్వారా నిర్ణయించ లేకపోయినచో తహశీల్దారు నిర్ణయించును.

సంస్థలకు చెందిన ఈనాము గ్రామములలోని ఈనాము భూములలో 1948 జూలై ఏడవ తేదీ నాటికి అవి ఏ రైతు స్వాధీన భుక్తములలో యున్నవని నిర్ణయము జరుగునో ఆ రైతుకు శాశ్వత జిరాయితీ హక్కు ఉండును. రైతు వారీ పట్టాలు వచ్చిన పిమ్మట ఆ భూములపై రైతు వారీ పన్నులను చెల్లించవలెను. ఈ మార్పులన్నిటినీ పురస్కరించుకొని అన్ని రకముల భూములమీద చెల్లించ వలసిన పన్నులు ఒకే పద్ధతిమీద రూపొందించుట కొరకు 1956 లో ఆంధ్రా లాండు రెవిన్యూ అసెస్మెంట్సు (స్టాండర్డైజేషన్) ఆక్ట్ చేయబడినది.

దేవాదాయ, ధర్మాదాయములకు సంబంధించిన వ్యవహారములను గురించి చాలా కాలమునుండి చట్టములు ఉన్నవి. వాటన్నిటినీ క్రోడీకరించి 1951 లో హిందూ దేవాదాయ ధర్మాదాయ చట్టము తయారుచేసిరి. ప్రభుత్వమునకు చెందిన దేవాదాయ ధర్మాదాయశాఖ ఆధ్వర్యవమున వారి పర్యవేక్షణక్రింద దేవాదాయ ధర్మాదాయపు భూములు ఆస్తులు నియమించబడిన ధర్మకర్తల యాజమాన్యమున యుండును. ఇటీవల ఆంధ్రప్రదేశ్ శాసనసభ హిందూ దేవాదాయ, ధర్మాదాయ సంస్థలకు సంబంధించి నూతన చట్టమును 1966 లో రూపొందించినది.

అడవులను రక్షించు సంకల్పముతో ప్రభుత్వమునకు చెందిన అడవుల విషయమై అడవుల చట్టము ఇదివరకే అమలులో ఉన్నది. ఆ చట్టములోనే ప్రజల భూములలో ఉండు అడవుల విషయమై కొన్ని అధికారములను ప్రభుత్వమునకు ఇస్తూ కొన్ని భాగములున్నవి. ప్రజల భూముల లోని అడవులు నిర్మూలింపబడకుండా పదిల పరచుటకై 1954 లో ఒక చట్టము వచ్చినది. అది ప్రజల భూములలో 100 ఎకరము (40·5 హెక్టేరు) లకు మించి ఉన్న అడవులకు ఈ చట్టమును అన్వయిస్తూ ప్రభుత్వము అధిసూచన చేయవచ్చును. అట్లు అధిసూచితమైన పిమ్మట జిల్లాకలెక్టరు అనుమతి లేకుండ ఏ యజమానిగాని తన అడవిని నరకరాదు, అమ్మరాదు, కౌలు కివ్వరాదు, తనఖా పెట్టరాదు.

ఎస్టేట్ల రద్దుతో ప్రారంభమైన ఉద్యమము రైతు భూముల మీదకు కూడా ప్రాకినది. సాంఘిక న్యాయము నెలకొల్పవలెననే తలంపుతో వ్యక్తిగతమైన ఆస్తుల మీద కూడ అనేక నిబంధనలు అవధులు నియంత్రణలు ఏర్పరచుట భారతదేశములో జరుగుచున్నది. భారత దేశములో ఈ నాటికీ భూములే ప్రధానమైన ఆస్తులు

కనుక భూముల మీద ఈ అవధులు, నియంత్రణలు మిగిలిన ఆస్తులమీద కంటే ముందుగా బయలు దేరినవి.

ఆంధ్రప్రదేశ్‌కు సంబంధించినంత వరకు, ఎస్టేట్లు రద్దు అయినతరువాత రైతు భూములను మొదటి సారిగా నియంత్రణ జేసినది - 1950 లో కౌలుదారీ హక్కులను వ్యవసాయ భూములను గురించిన చట్టము. ఇది తెలంగాణాకు మాత్రమే వర్తించును. ఇందు రక్షిత కౌలు దార్లు గలరు. వారికి శాశ్వత కౌలు హక్కులు గలవు. అవి వారసత్వరీత్యా సంక్రమించగలవు. భూఖామందుకు కౌలు మొత్తము వసూలు చేసుకొను హక్కు మినహా మిగిలిన హక్కు లేవియు లేవు. భూమిని అమ్మదలచినపుడు కూడ రక్షిత కౌలు దారుకు ముందు అవకాశము నిచ్చి, అతను కొనుటకు నిరాకరించిన పిమ్మటనే ఇతరులకు అమ్ముటకు గాని, తనఖా పెట్టుటకుగాని, లేదా ఇతర అన్యాక్రాంతము చేయుటకుగాని భూఖామందుకు అవకాశమున్నది. అప్పుడు కూడ భూఖామందు రెవిన్యూ అధికారుల అనుమతి తీసుకొనవలెను. అట్టి అనుమతి లేని అన్యాక్రాంతములు చెల్లనేరవు. ఈ చట్టము ఎవరికైనను భూములు ఎంత మేరకు ఉండవచ్చునో వివరించు పరిధులను ఏర్పరచినది.

పై చట్టమునకు తోడు భూములు చిన్న చిన్న ముక్కలు క్రింద చీలిపోకుండగను వ్యవసాయము నష్టదాయకము కాకుండగను ఉండుటకు మరొక చట్టము తెలంగాణాలో ప్రవేశపెట్టబడినది (1956 - క్షేత్రముల ఖండీకరణ నివారణ, ఏకీకరణముల చట్టము). దీనిని బట్టి వివిధ ప్రాంతములలో వివిధ రకములైన భూములకు వ్యవసాయమునకు అనువుగా లాభసాటిగా ఉండే వైశాల్యములను, పరిమితులను నిర్ణయించుటకు ప్రభుత్వము కొంతమంది అధికారులను నియమించును. ఆ వైశాల్యములకు తగ్గి భూమి చీలికలగునట్లు ఎవరును భూమిని అన్యాక్రాంతము చేయకూడదు. పంపిణీ చేసుకొనునప్పుడుకూడ పరిమితులకు లోపుగా ఉండునట్లు భూములను చీలికలు చేయకూడదు. అట్లు అందరకు సరిపడు భూమి లేనప్పుడు భూమిని వాటాదార్లలో కొంత మంది మాత్రమే తీసుకొని మిగిలిన వాటాదార్లకు రొక్క రూపములో పరిహారము చెల్లించవలసి యుండును. భూమిని చీలికలు చేసిన శిక్షకు కూడ పాత్రులగుదురు. అట్లే చీలికలుగ ఉన్న భూములను కలిపి పెద్ద కమతముల క్రింద చేయుటకు కూడ ప్రభుత్వమునకు ఈ చట్టము క్రింద అధికారము ఉన్నది.

కౌలుదారీ చట్టము ఆంధ్రప్రదేశ్ లో 1956 లో వచ్చినది. దీనికి పూర్వము ఒక ఆర్డినెన్స్ జారీచేయబడి కొద్ది మాసముల తరువాత ఈ చట్టము తయారుచేయబడినది. ఈ చట్టము ప్రకారము భూమి కౌలు ఆరేండ్లకు తక్కువగా ఉండరాదు. చట్టము ప్రవేశపెట్టేనాటికి అమలులో ఉన్న కౌళ్లను కూడ ఈ చట్టము పొడిగించినది. చెల్లించవలసిన మక్తా పరిమితులనుకూడ ఈ చట్టము నిర్ణయించినది. ప్రభుత్వ నీటితో సాగుఅయ్యే భూములకు 50%, ఆనీటినే పైకి తోడినగాని సాగుకాని భూములకు 28⅛%, మిగిలిన భూములకు 45%, వ్యాపార పంటలో 45% లను మక్తామించరాదు. కౌళ్ల పత్రములలో ఏ షరతులు వ్రాసుకొని ఉన్నను సక్రమమైన కౌలును నిర్ణయించ గలందులకు కౌలుదారుగాని భూఖామందుగాని తహశ్శీల్దారువద్ద దరఖాస్తు పెట్టుకొనవచ్చును. తహశ్శీల్దారు తీర్పుమీద రెవిన్యూ డివిజనల్ ఆఫీసరుకు అప్పీలు కలదు.

ఈ చట్టములో 13 వ సెక్షనులో ఉదాహరించబడిన పరిస్థితులలో తప్ప కౌలుదారును కౌలు అవధిలో భూమి నుండి తొలగించుటకు వీలులేదు. మక్తా చెల్లించవలసిన గడువు దాటిన ఒక మాసములో మక్తా చెల్లించక పోయినపుడు, భూమిని చెడగొట్టే పనులు చేసినపుడు, తాను తిరిగి కౌలుకిచ్చిన, భూమి ఉపయోగమును గురించి చేసుకున్న ఒడంబడికకు భంగము కలుగునట్లు కౌలుదారు ప్రవర్తించినపుడు కౌలుదారును భూమినుండి తొలగించవచ్చును. అయితే తహశ్శీల్దారువద్ద భూఖామందు పిటీషను పెట్టి, వారి అనుమతి వచ్చినపిమ్మటనే కౌలుదారును తొలగించుటకు వీలు అగును. తహశ్శీల్దారు తీర్పులేకయే కౌలుదారును తొలగించుటకు వీలులేదు.

కౌలుదారీ చట్టము పిమ్మట వ్యవసాయపు భూములకు పరిమితులు నిర్ణయించుట పై మెట్టు (1961 - ఆంధ్రప్రదేశ్ వ్యవసాయ కమతముల గరిష్ఠ ప్రమాణముల చట్టము). ఇది 1961 ఫిబ్రవరిలో అమలులోనికి వచ్చెను. ఇది ఆంధ్రప్రదేశ్ కంతకు వర్తించును. అనగా తెలంగాణాలో అంతకు పూర్వము అమలునందున్న చట్టములకు బదులు ఈ కొత్త చట్టము అమలుజరుగును. ఈ చట్టము ప్రకారము ఒక కుటుంబ కమతము వైశాల్యము నిర్ణయించబడును. కుటుంబ కమతపు వైశాల్యము భూమి యొక్క తరగతినిబట్టి ఉండును. సెటిల్ మెంటు రిజిష్టర్లలో పేర్కొనిన తరములనుబట్టి ఈ తరగతులు నిర్ణయింపబడినవి. కుటుంబ కమతముల పరిమితలు: 'ఏ' తరగతికి ఆరు ఎకరములు*; 'బి' తరగతికి 8 ఎకరములు; 'సి' తరగతికి 10 ఎకరములు; 'డి' తరగతికి 12 ఎకరములు; 'ఇ' తరగతికి 24 ఎకరములు; 'ఎఫ్' తరగతికి 36 ఎకరములు; 'జి' తరగతికి 48 ఎకరములు; 'ఎచ్' తరగతికి 72 ఎకర

* ఒక ఎకరము—0·40 హెక్టేరు.

ములుగ నిర్ణయించబడినది. ఏ ఒకరికిని కుటుంబ కమతము లకు 4½ రెట్లకు మించి వ్యవసాయపు భూములు ఉండుటకు వీలులేదు. ఐదుగురు సభ్యులకు మించని హిందూ అవిభక్త కుటుంబమునకుకూడ ఇదే పరిమితి వర్తించును. అయితే ఐదుగురు సభ్యులకు మించిన కుటుంబములలో ఐదుగురకు మించిన ప్రతిఒక్క సభ్యునకు అదనముగా ఒక్కొక్క కుటుంబ కమతమువరకూ ఉండవచ్చును. స్త్రీధనమునకు చెందిన భూములు ఆ యా ఆడవారి కమతములలో లెక్కల లోనికివచ్చును, గాని వారి కుటుంబపు భూమి లెక్కలోనికి రాదు. కుటుంబ సభ్యులు అనగా కుటుంబపు ఆస్తిలో భాగమునకు హక్కుగలవారు అని అర్థము. అందుచేత ఆడవారికున్న భూములు వారి ప్రత్యేకమైన ఆస్తులుగా భావించబడును. అట్లే కుటుంబ సభ్యుల సంఖ్య నిర్ణయించుటకుకూడ ఆస్తిలో భాగమునకు హక్కు ఉన్న వారినే లెక్కలోనికి తీసుకొందురు. కాని మిగిలినవారిని తీసుకొనరు.

పరిమితికి మించిన భూములను ప్రభుత్వము పరిహార మిచ్చి తీసుకొనును. ఏ కుటుంబమునకైనను, ఏ రైతుకైనను పరిమితికి మించిన వ్యవసాయపు భూములున్నవా అను విషయయము రెవిన్యూ డివిజనల్ ఆఫీసరు విచారించి నిర్ణయించును. ఆ నిర్ణయము ప్రకారము పరిమితికి మించి అదనముగ ఉన్న భూమిని భూఖామందు తన కమతములో ఏ భాగమందైనను వదలిపెట్టవచ్చును. అట్లు వదలిపెట్ట బడిన భూమి ప్రభుత్వమునకు చెందును.

ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన నాటికి పరిమితులకు మించి భూమిగల వారెవ్వరును పైప్రకారము అదనపు భూమిని వదలివేయువరకు తమ భూమిని ఏవిధముగానను అన్యాక్రాంతము చేయకూడదు. దీనికి భిన్నముగా అన్యాక్రాంతముచేసినచో ఆ అన్తరణ చెల్లదు.

కొన్ని భూములకు ఈ చట్టము వర్తించదు. కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు చెందిన భూములకు, దేవాదాయ, ధర్మాదాయ, విద్యాదాయ భూములకు, ప్రభుత్వపు ఆమోదము పొందిన సహకార సంస్థలకు చెందిన భూములకు, ఇతర సహకార సంస్థలకు చెందిన భూములకు, టీ, కాఫీ, రబ్బరు తోటలు ఉన్న భూములకు, తోటలున్న భూములకు, పశుపోషణ, పాడిపంటల అభివృద్ధికై ప్రత్యేక కృషికై కేటాయించబడిన భూములకు, పంచదార మిల్లులకు చెందిన చెరుకు తోటలకు, ప్రత్యేకమైన శక్తి సామర్థ్యములతో నిర్వహింపబడుచున్న కమతములకు, యుద్ధములలో చూపిన శౌర్య, ధైర్య పరాక్రమాలకు బహుమతులుగా నిచ్చిన భూములకు ఈ చట్టము వర్తించదు.

వ్యవసాయపు భూముల పరిమితులలో మూడవవంతు వరకు పచ్చిక బయళ్లను ఉంచుకొనవచ్చును.

పైన ఉదాహరించిన పరిమితులు ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన నాటికి అనుభవములో ఉన్న భూములకు మాత్రమే వర్తించును. ఆ పిమ్మట కుటుంబకమతమునకు మూడు రెట్లకు మించి వ్యవసాయపు భూములను ఎవరును సంపాదించరాదు. కమతములపై పరిమితులను పెట్టుటయేగాక కొత్తరకపు పన్నులను విధించుటకూడ జరుగుచున్నది. భూమి యజమాని చనిపోయినపుడు ఆయన ఆస్తిమీద ఎస్టేటు పన్ను విధించుటకు ప్రభుత్వమునకు అధికారము కలుగజేయుచూ 1953 లో మరణసుంకముల చట్టము ప్రవేశపెట్టబడినది ఈ చట్టమును రాష్ట్రశాసన సభలు తీర్మానములద్వారా ఆమోదించుట మూలముగా ఇది వ్యవసాయపు భూములకుకూడ వర్తించును. హిందూ జాయింటు కుటుంబములోని వాటాకు రూ. 50,000 వరకు, మిగిలిన ఆస్తులకు రూ. 1,00,000 ల విలువ వరకు డ్యూటీ ఉండదు.

అట్లే 1958- దానములపై పన్నుచట్టముకూడ అమలు లోనికి వచ్చినది. ఇదికూడ వ్యవసాయపు భూములకు వర్తించును. ఏ సంవత్సరమునైనను (మార్చినుండి ఏప్రిల్ వరకు) పదివేలరూపాయల ఖరీదుకు మించిన ఆస్తిని ఎవరైనను దఖలుపరచినచో పదివేల రూపాయల మించిన విలువకు ఈ దానముల పన్ను విధించబడును. ఈ పన్నుకూడ విలువ పెరిగినకొద్దీ రేటు పెరుగును. భారతదేశములో ఈనాటికీ వ్యవసాయపు భూమి ప్రధానమైన ఆస్తి. అందు వలన ఆస్తులు, వాటి అనుభవముపై ఎట్టి నిబంధనలు వచ్చినా ముమ్ముందుగా వ్యవసాయపు భూములకే వర్తింప జేయుట పరిపాటి అయినది.

ఆస్తి హక్కుల విషయమై, వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము విషయమై కొన్ని ప్రాథమిక హక్కులు భారత రాజ్యాంగము మూడవ భాగములో పొందుపరచబడినవి. వాటికి భిన్నముగ శాసనసభలు ఏ చట్టమును చేసినను ప్రభుత్వము ఏ చర్య తీసుకున్నను రాజ్యాంగ విరుద్ధమగుటచే చెల్ల నేరవు.

రాజ్యాంగమందు ఆస్తిని గురించిన ప్రాథమిక హక్కులు : ప్రతి పౌరునకు న్యాయ దృష్టిలో సమానత్వమును, సమాన రక్షణను ప్రసాదించినది (సెక్షను - 14); ప్రతి పౌరుడు ఆస్తిని సంపాదించుకొనుటకు, అనుభవించుటకు, అన్యాక్రాంతము చేయుటకు హక్కుకలదు [19 - 1 (ఎఫ్)] అయితే అట్టి హక్కుమీద యుక్తియుక్తమైన నిర్బంధములను ప్రజాశ్రేయస్సు దృష్ట్యా చట్టము ద్వారా

ఏర్పాటు చేయవచ్చును [19 (5)]. చట్ట సమ్మతముగా తప్ప ఎవరి ఆస్తిని తీసుకొనకూడదు. పరిహారము చెల్లించే ఏర్పాటు పరిహారము నిర్ణయించే పద్ధతి విశదపరచకుండా చట్టము క్రింద కూడ ఆస్తిని తీసికొనకూడదు (సెక్షను 31). అయితే 1955 లో నాలుగవ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టము ద్వారా ఈ ప్రాథమిక హక్కునందు ముఖ్యమైన మార్పులు చేయబడినవి. పరిహారము పర్యాప్తమైనదేనా అను విషయము న్యాయస్థానములు విచారించుటకు వీలులేదని ఈ సవరణ నిబంధించినది. ఆస్తిలో స్వామ్యము లేదా స్వాధీనమును ప్రభుత్వము తీసుకొననప్పుడు దానికి చట్టముచే గలుగు ఉన్మూలనము పరిహారమును ఆకాంక్షింపదని సవరణ ఉద్దేశించినది. అందువలన ఎంతటి తీవ్ర నిర్బంధములను చట్టము విధించిననూ స్వామ్యము, స్వాధీనము తొలగించనంత కాలము ఆస్తిని ప్రభుత్వము తీసుకొననట్లే భావించవలసియుండును. విలువైన హక్కులు కోల్పోయినప్పటికిని ఆ పరిస్థితులలో ఆస్తియొక్క యజమాని పరిహారమును కోరుటకు హక్కులేదు.

రాజ్యాంగములో ప్రథమములో లేని సెక్షనులు కొత్తవి రెండు సవరణల ద్వారా ప్రవేశపెట్టబడినవి (సెక్షనులు - 31 ఏ; 31 బి). ఇవి రెండును 1951 మొదటిరాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా వచ్చినవే. భూములకు సంబంధించినంతవరకే ఆ సవరణలు ఇచట ప్రస్తావించబడును: ఒక ఎస్టేటును ప్రభుత్వ మార్జించే ఏర్పాటు చేసే ఏ చట్టమైనను రాజ్యాంగములోని మూడవ భాగములోని హక్కులకు భంగము కలిగించినదనే కారణమున చెల్లకుండుట ఏర్పడదు (సెక్షను 31 - ఏ). అప్పటికి అనేక ఎస్టేటులను రద్దు చేస్తూ ప్రభుత్వము వాటిని తీసుకొనునట్లు దేశమంతటా ప్రతి రాష్ట్రములోను వచ్చియుండెను. అవి రాజ్యాంగమునకు విరుద్ధమై ప్రాథమిక హక్కులకు భంగము కలిగించుచున్నవను కారణము వలన న్యాయస్థానములు వాటిని త్రోసివేయునేమోనను భయమువలన ఈ సవరణ చేయవలసి వచ్చినది. ఈ ఉద్దేశముతోనే 1951 లో జరిగిన మొదటి రాజ్యాంగ సవరణ మరొక ఆర్టికలు ప్రవేశపెట్టినది: రాజ్యాంగములోని 9 వ షెడ్యూలులో ఉదాహరించిన చట్టములలో దేనినైనా మూడవ భాగములోని ప్రాథమిక హక్కులకు భంగకరముగా ఉన్నదని కాని, న్యాయస్థానపు తీర్పులకు వ్యతిరేకముగా ఉన్నదని కాని త్రోసివేయుటకు వీలు లేదు. అట్టి వ్యతిరేకత ఉన్నప్పటికి ఆ చట్టములు చెల్లును (31 - బి). అప్పటి 9 వ షెడ్యూలులో భారతదేశములో ఆనాటివరకు చేయబడిన ఎస్టేట్ల రద్దు చట్టములన్నియు చేర్చబడెను.

కాలము జరిగినకొలదీ వాటి ప్రభావము పెంచుటకు, విస్తృతపరచుటకు, ఇతర ఆస్తులను కూడ వాటి పరిధిలోనికి తీసుకుని వచ్చుటకు ఆలోచనలు జరిగినవి. 1955 - 31 ఏ సవరించుట జరిగినది. ఎస్టేటులని పిలువబడు జమీందారీలు, ఈనాములు మొదలైన వాటినిగురించిన చట్టములేగాక ఇతర భూములకు సంబంధించిన సంస్కరణ చట్టములన్నిటిని ప్రాథమిక హక్కుల అభ్యంతరము నుండి తప్పించుట ఈ సవరణ సాధింపదలచిన ప్రయోజనము. రైతును కూడ ఒక దలారిక్రింద ఈ సవరణ భావించుచున్నది. ఈ సవరణ కాక, 31 (ఏ) సెక్షనును 9 వ షెడ్యూలును తిరిగి సవరణ చేస్తూ 1964 లో వచ్చిన 17 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టము అమలులోనికి వచ్చినది. ఈ 17 వ సవరణ రైతువారీ విధానమును కూడ 'ఎస్టేటు' నిర్వచనములో చేర్చినది. రాష్ట్రములు తయారుచేసిన భూసంస్కరణ చట్టముల నన్నిటినీ తొమ్మిదవ షెడ్యూలులో పొందుపరచినది. రైతువారీ భూములు కూడ 31 (ఏ) సెక్షను క్రింద ఎస్టేట్లుగా భావింపవచ్చును. వాటిని రద్దు చేసే, లేదా వాటికి సంబంధించిన సంస్కరణ చట్టములన్నియు ప్రాథమిక హక్కులకు భంగము కలిగించుననే కారణముతో త్రోసివేయుటకు వీలుకాదు. తొమ్మిదవ షెడ్యూలులో ఈ సంస్కరణ చట్టములన్నియు పొందుపరుపబడినందున 31 (బి) ఇచ్చే రక్షణ వీటికి లభ్యమగును. న్యాయస్థానములకు వాటితో జోక్యము ఉండదు. సుప్రీమ్ కోర్టు, మద్రాసు రాష్ట్రపు భూ పరిమితుల చట్టము రాజ్యాంగములోని ప్రాథమిక హక్కులకు విరుద్ధమని తీర్పు నిచ్చెను. అయినప్పటికీ 17 వ రాజ్యాంగ సవరణనుబట్టి మద్రాసు చట్టమే గాక అన్ని రాష్ట్రముల భూపరిమితుల చట్టములు, అన్ని భూసంస్కరణ చట్టములు సంరక్షింపబడినవి.

1967 లో సుప్రీమ్ కోర్టు ప్రాథమిక హక్కులకు భంగము కలిగించు రాజ్యాంగ సవరణలను జేయుటకు పార్లమెంటునకు అధికారము లేదని తీర్పు చెప్పినది. ఈ తీర్పు ఇదివరకే చేసిన సవరణలకు వర్తింపకుండునట్లును భవిష్యత్ కాలమునకే వర్తించునట్లును పరిమితము చేయబడినది. అందుచే రాజ్యాంగపు మొదటి, నాలుగవ, ఏడవ సవరణలను జేయుటకు పార్లమెంటునకు అధికారము లేకున్నను ఆ సవరణలు చెల్లును.

భూమిని గురించిన చట్టములు, భూమియందు హక్కులు రైతుకు - భూమికి ఉన్న సంబంధములు, త్వరితగతిని మారిపోవుచున్నవి. తీవ్రరూపముగా కూడ మారిపోవుచున్నవి. భవిష్యత్తులో వీటిస్థితి, వీటి రూపము, ఏ తీరులో ఉండునో చెప్పుట కూడ సాహసము కాగలదు. **ఆ. సా. రా.**

భూమి సముపార్జన చట్టము : ఆస్తిని సంపాదించి వినియోగించుకొనుటకు రాజ్యాంగములో ప్రతి వ్యక్తికి ప్రాథమిక హక్కు ప్రసాదింపబడినది. శాసనసభలచే చేయబడిన చట్టములవలన తప్ప ఏ వ్యక్తియొక్క ఆస్తినైనను అధిహరణ చేయుటకు వీలులేదు. శాసనసభ కూడ అట్టి శాసనము ప్రజా ప్రయోజనముల కొరకు మాత్రమే చేయ వీలగును. అప్పుడు కూడ శాసనసభ తాము చేసిన చట్టములో అధిహరణ చేయబడిన ఆస్తికి ప్రత్యామ్నాయముగ నష్టపరిహారమును (ప్రతికరమును) నిర్ధారణ చేయవలెను. లేదా నిర్ధారణ చేయుటకు ఆధారభూతములైన సూత్రములను నిష్పన్నము చేయవలెను. అట్టి శాసనము చేయుటకు శాసనసభకు అర్హత ఉన్న ఎడల నిర్ణయింపబడిన నష్టపరిహారము పర్యాప్తమైనది కాదను ఆధారముపై ఆ శాసనము న్యాయస్థానములో ఆక్షేపణీయము కాదు. అంతేకాక సముపార్జన హక్కు, లేదా స్వాధీనమునకు హక్కుగాని, ప్రభుత్వమునకు లేదా ప్రభుత్వముచే నడుపబడు కార్పొరేషనుకు గాని సంక్రమింప చేసినపుడే అది 'అనివార్య' లేదా 'నిర్బంధ' సముపార్జన అనబడును. అనగా అప్పుడే నష్టపరిహార మీయవలసిన బాధ్యత ఏర్పడును. రాష్ట్రశాసనసభలు ఆస్తుల నిర్బంధ సముపార్జన కొరకు చేసిన శాసనములు రాష్ట్రపతి అనుమతి పొందనిదే అమలులోనికి రాజాలవు.

భూముల సముపార్జన: 1894 భూమిసముపార్జన చట్టము (లాండ్ అక్విజిషన్ ఆక్టు) ప్రకారము ప్రజావసరములు లేక కంపెనీల నిమిత్తము ప్రైవేటు భూములను ప్రభుత్వము స్వాధీనపరచుకొనుటకు అధికారము ఇవ్వబడినది. ప్రభుత్వమునకు ఎప్పుడైనను ప్రజోపయోగముల కొరకు ఏ భూమి అయినను అవసరమైనచో అట్లు ఒక బహిరంగ ప్రకటన చేయబడును. ప్రకటనానంతరము ప్రభుత్వోద్యోగులు అట్టి భూములను పరిశీలించి కొలతలు తీసుకొనెదరు. బహిరంగ ప్రకటన జరిగిన తర్వాత 30 దినములలోగా ఆ భూమియందు హక్కులుగల ఏ వ్యక్తి అయినను జిల్లా కలెక్టరు వద్ద లిఖిత పూర్వకముగా తనకున్న అభ్యంతరములను దాఖలు చేయవచ్చును. అట్టి అభ్యంతరములపై కలెక్టరు విచారణ జరిపి తన అభిప్రాయములతో సహా వాటిని ప్రభుత్వమునకు అందజేయును. అభ్యంతరములపై అంతిమ నిర్ణయము ప్రభుత్వముదే. ప్రభుత్వము కలెక్టరు నివేదికను పరిశీలించి తృప్తిపడిన తర్వాత గెజెటులో ప్రకటన చేయును. కలెక్టరు కూడ ఒక బహిరంగ ప్రకటన చేయుచు, భూమితో సంబంధమున్న వ్యక్తులందరికీ నోటీసులు జారీ చేయును. అప్పుడు ఎవరికైన, ఏమైన అభ్యంతరములున్న ఎడల కలెక్టరుచే నిర్దేశింపబడిన తేదీ నాటికి ఆయనకు తెలియపరచవచ్చును. అట్టి అభ్యంతరములు వినిన తర్వాత కలెక్టరు తన నిర్ణయమును చేయును. ఆ నిర్ణయములో ముఖ్యముగా: 1. భూమి యొక్క విస్తీర్ణము; 2. నష్ట పరిహారము; 3. వివిధవ్యక్తుల మధ్య ఏ నిష్పత్తిలో ఆ నష్టపరిహారము విభజింపబడవలసి నది నిశ్చయింపబడును. అంతటితో కలెక్టరు ఆ యా భూములను స్వాధీనపరచుకొనవచ్చును. ఆ భూములు ఎట్టి భారములకు లోబడక ప్రభుత్వమునకు సంక్రమించును. ఆస్తితో సంబంధమున్న ఏ వ్యక్తికైనను కలెక్టరు నిర్ణయము అసంతృప్తిని కలిగించినచో భూమికి సంబంధించిన యావత్తు విషయమును కోర్టువారి తీర్పుకు పంపవలసినదిగా కోరవచ్చును. కోర్టువారికి కావలసిన సమాచారమంతయు కలెక్టరు అందజేయవలెను. అప్పుడు కోర్టువారే తీర్పు నిచ్చెదరు.

నష్టపరిహారమును నిర్ణయించుటలో కోర్టువారు ముఖ్యముగా గమనింపవలసిన విషయములు: 1. ప్రకటన కాలమునకు ఉన్న ధరలు; 2. ఫలసాయమునకు వచ్చు పంటలను తీసికొనుటవలన కలిగిన నష్టము; 3. సముపార్జింపబడిన భూములు ఇతర భూములనుండి వేరు చేయబడుటవలన కలిగిననష్టము; 4. భూముల నిర్బంధ సముపార్జనవలన ఇతర ఆస్తులకు కలిగిన నష్టము.

నిర్బంధముగా సముపార్జింపబడిన ఆస్తి కాబట్టి 15% చొప్పున ప్రత్యేక నష్టపరిహారమును ప్రభుత్వము ఈయవలెను. ఆస్తిని గోల్పోవుటలో భూస్వామికి గల అయిష్టతగాని, సముపార్జనలోని సత్వర చర్యలనుగాని కోర్టువారు గమనింప నవసరము లేదు. వి. ల. రా.

మంత్రి మండలి (కేబినెట్) : ప్రజాస్వామ్య రాజ్యములలో పార్లమెంటరీ పద్ధతి ప్రభుత్వము నవలంబించు రాజ్యములకు మంత్రిమండలియే ముఖ్యకార్య నిర్వహణాంగము. వాస్తవికాధికారమంతయు ప్రజా ప్రతినిధులైన మంత్రి మండలిదే. రాజ్యాధినేత అధికారములు నామమాత్రములే. అతడు రాజ్య పాలనమును మంత్రిమండలి సలహాపైననే నిర్వహించును. మంత్రిమండలి నాయకుడు ప్రధాన మంత్రి. ఇతడు రాజ్యములో గల అధిక సంఖ్యాక బలముగల రాజకీయ పక్షమునకు నాయకుడు. ప్రధాన మంత్రి తన మంత్రిమండలి సభ్యులను ఎన్నుకొనును. భారత రాజ్యాంగము పార్లమెంటరీ పద్ధతినే అనుసరించుచున్నది.

కేబినెట్ ప్రభుత్వములో మంత్రిమండలి పార్లమెంటునకు బాధ్యత వహించును. కార్యరంగమున మంత్రిమండలి

సభ్యులకు సమష్టి బాధ్యత కలదు. మంత్రిమండలి రూపొందించిన విధానమునకు మంత్రులు వ్యష్టిగను, సమష్టిగను బాధ్యతగలిగి యుందురు. మంత్రిమండలి ఒక జట్టుగ పని చేయవలెను. పరిపాలనా సౌకర్యము కొరకు మంత్రుల మధ్య వివిధ ప్రభుత్వ శాఖలు పంచిపెట్టబడును.

కేబినెట్ ప్రభుత్వమునందు మంత్రులు ప్రభుత్వ విధానమును రూపొందించు వరకే తమ కర్తవ్యములను పరిమితము చేసుకొని, వాటి కార్యనిర్వహణ ప్రభుత్వ అధికారులకు విడిచిపెట్టుదురు. మంత్రిమండలిలోని మంత్రులు కార్యనిపుణులై యుండవలెను. వివిధ శాఖల కార్యనిపుణత్వమవసరము లేదు. మంత్రులు తమ విధానములు సక్రమముగ నిర్వహింపబడునట్లు చేసి, కార్యనిర్వహణను పర్యవేక్షింపవలెను. కాని, ప్రభుత్వ కార్యకర్తల నిర్వహణలో జోక్యము కలిగించుకొనకూడదు.

మంత్రిమండలి విధానము ననుసరించి శాసనములు రూపొందించవలసివచ్చును. ఈ విధానము పార్లమెంటు సభలలో చర్చింపబడును. మంత్రులకు పార్లమెంటు ఉభయ సభలలోను ప్రసంగించుటకు అధికారము కలదు. పార్లమెంటులో ప్రతిపక్ష సభ్యులు మంత్రుల విధానములను విమర్శించినపుడు వారి ప్రతిఘటనను ఎదుర్కొని మంత్రులు తమ విధానములను సమర్థించుకొనవలెను.

భారత కేంద్రప్రభుత్వమునందు ప్రస్తుతము కేబినెట్ మంత్రులు, రాజ్యమంత్రులు, ఉప మంత్రులు, కార్యనిర్వహణకు అవసరమని ప్రధాన మంత్రికి తోచినంత మంది గలరు. వివిధ రాష్ట్రములలో కూడ కేంద్రములో వలె మంత్రి మండలులు ఏర్పరుపబడినవి. ప్రభుత్వ కార్యాచరణము నందు కేంద్రమునకును, రాష్ట్రమునకును వ్యత్యాసము లేదు (చూ. ప్రభుత్వము - పరిపాలన సమీక్ష). ఓ. న.

మక్కా : చూ. అద్దె - పు. 184.

మజూరీలు : వేతనము అనగా శ్రామికుని శ్రమకు ప్రతికరముగా ఇవ్వబడిన ధనము. వేతనమును నిర్ధారణ చేయుట మూలధనము, శ్రమయు, సమష్టిగా ఉత్పత్తి చేసిన ఉత్పాదనము యొక్క విలువను బట్టి యుండును. కాని, ఆచరణలో వేతనములు మొదట మూలధనము నుండియే చెల్లించబడును. వేతనముల కొరకు మూలధనమునుండి ఖర్చు చేయబడు మొత్తమును ఆర్థికశాస్త్రవేత్తలు వేతననిధి అని పిలుతురు. ప్రతి పరిశ్రమలోను వేతననిధి మూలధనముతో ఒక నిర్దిష్ట నిష్పత్తిలో ఉండవలెను.

శ్రమకు చెల్లించబడు ధరయే వేతనము. శ్రమ కూడ వ్యాపార దినుసులవలెనే వినిమయ విలువ కలది. శ్రామికుడు - విక్రేత, యజమాని - క్రేత. వ్యాపారము నిర్వహించు యజమాని లాభములు సంపాదించుటకొరకు పనివాని శ్రమను ఉపయోగించును. ప్రభుత్వములు కూడ ఉద్యోగివర్గపు శ్రమను తీసుకొని వేతనములు చెల్లించును. కాని, వీరికి లాభమును సంపాదించవలెనను ఉద్దేశముండదు. లాభమును సంపాదించుటకు అవకాశము కూడ సాధారణముగ ఉండదు. కాని, ఇట్టి శ్రమకు చెల్లించినది కూడ వేతనమే అగును.

వేతనములు బహురకములు, వివిధ పరిశ్రమలలో ఉపయోగించు శ్రమకు ఆ యా అవసరములను బట్టియు, పనియొక్క సాంకేతిక నిపుణతనుబట్టియు వేతనము మారుచుండును. ఇదిగాక అన్ని దేశములందును ఒకేమాదిరిగ వేతనము లుండవు. వేతనములు శ్రమయొక్క అందుబాటును బట్టియు, దేశపు జీవన ప్రమాణమును బట్టియు మారుచుండును.

యజమాని లేదా పెట్టుబడిదారు సాధారణముగ శ్రమకు తక్కువ వేతనము నిచ్చి అధిక లాభముల నార్జించుటకు చూచును. శ్రామికులు తమకు తగిన వేతనములు సంపాదించుటకు పాటుపడుచుందురు. కావున యజమానికి శ్రామికులతో సంఘర్షణలు అనివార్యమగును. నాగరికత వృద్ధి చెందినకొలది ఇట్టి సంఘర్షణలు అధికము కాజొచ్చెను. శ్రామికులు సంఘములుగ ఏర్పడి సరియైన వేతనముల కొరకు తగవులాడజొచ్చిరి, తత్ఫలితముగ పరిశ్రమల పురోగమనము కుంటువడెను. అందుచే ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొని యజమాని, శ్రామికుల సంబంధమును ఒక నిర్దిష్ట క్రమములో నడుచుటకు కొన్ని చట్టములను చేసెను. ఉదా: కనీస వేతనముల చట్టము, ట్రేడ్ యూనియన్ల చట్టము, యజమానుల బాధ్యతా చట్టము - మొదలగునవి.

ఈ చట్టముల ఉద్దేశము శ్రామికులకు వారి తాహతును బట్టి సరియైన వేతనములు ముట్టునట్లును, యజమానులకు, శ్రామికులకు సంఘర్షణలు లేకుండునట్లును, పరిశ్రమాభివృద్ధి కుంటువడకుండునట్లును చేయుటయై యున్నది. ఓ. న.

మద్దతు : చూ. దుష్ప్రేరణ - పు. 347.

మద్య నిషేధ చట్టము : వ్యక్తుల కలవడు వ్యసనములలో సంఘ శ్రేయస్సు దృష్ట్యా ముఖ్యముగా త్రాగుడు నివారింపదగినది. మద్యపానము వలన అందు కలవాటు పడిన వ్యక్తి తన శరీరమును గుల్ల చేసుకొనుటయేగాక అతని కుటుంబము దుస్థితికి లోనగుట, కలహములు చెలరేగుట మొదలగు అరిష్టములు ఏర్పడుచున్నవి. భారత

రాజ్యాంగమున ప్రతి రాష్ట్రమును మద్య నిషేధముకై కృషి సల్పవలసినట్లు ఆదేశింపబడి యున్నది. అంతకు పూర్వమే మద్రాసు, బొంబాయి మొదలగు రాష్ట్రములు చట్టములద్వారా మద్య నిషేధము నమలు పరచినవి. ఈ చట్టముల క్రింద దిగువ వివరించిన చర్యలు నేరములుగా శిక్షింపబడుచున్నవి :

1. కల్లు, సారాయి తదితర మద్యములను తయారు చేయుట; 2. వానిని తయారు చేయుటకై చెట్లను గీయుట బట్టీలను నెలకొల్పుట, ఉపకరణములు సేకరించి స్వాధీనములో నుంచుకొనుట; 3. వాటిని విక్రయించుట; 4. వాటిని కొనుట, సేవించుట; 5. వాటిని ఎగుమతి లేక దిగుమతి కావించుట.

ఔషధముగా గాని, అలంకరణకై గాని ప్రభుత్వ నిబంధనల ననుసరించి వాడు వస్తువులు మాదక ద్రవ్యము కలిగియుండినను వాటికి పై చట్టము వర్తింపదు.

మద్య నిషేధ చట్టము క్రింద నేరము జరిగిన, నేరమునకు సంబంధించిన పదార్థములు, ఉపకరణములు, వాహనములు ప్రభుత్వమువారు వశపరచుకొందురు. వ. బా. సు.

మధ్య ప్రాంత రాజ్యముల సమాఖ్య సంస్థ (సెంటో): 1959 మార్చి తొమ్మిదవ తేదీన ఈ సంస్థ రూపొందెను. ఈ సమాఖ్య సభ్యులు ఇరాన్, పాకిస్థాన్, టర్కీ, ఇంగ్లండు, యునైటెడ్ స్టేట్స్. ఒప్పంద రాజ్యములపై ఎట్టి దౌర్జన్యము జరిగినను, రాజ్యాంగము ననుసరించి అవసరమగు చర్యలను తీసుకొనుటకును, అవసరమైనప్పుడు సాయుధ బలములను ఉభయుల ఒప్పందానుసారముగా ఉపయోగించుటకు సభ్య రాజ్యములు ఒప్పందము చేసుకొనెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్ ఉభయ రక్షణ చట్టము క్రింద, సహాయమును చేకూర్చును.

1930 లో ఈ మధ్య ప్రాచ్య దేశములయొక్క మధ్య ప్రాంత సమాఖ్య సంస్థ సాంకేతిక సహాయ పథకమునకు ప్రాధాన్యమిచ్చెను. దీని ఆశయము సభ్య దేశముల ఆర్థిక, శాస్త్రీయ, సాంఘిక పురోభివృద్ధికి సహాయము చేయుట.

సెంటో అను పేరు 1959 లో వచ్చినప్పటికిని దీని ప్రారంభదశ 1955 న ప్రారంభమైన బాగ్దాదు సమాఖ్యతోనే మొదలిడినది. దీని ప్రధాన కార్యస్థానము అంకారా. యునైటెడ్ స్టేట్స్ తన ప్రతినిధులను పర్యవేక్షక ప్రతినిధులుగ పంపును; సైనిక సంఘ సమావేశములలో పాల్గొనును.

సాంఘిక సహాయములలో టర్కీ, ఇరాన్ రైల్వేపథకము ఒకటి. ఆరంభములో బాగ్దాదు సమాఖ్య సభ్యులు టర్కీ, ఇరాన్, ఇంగ్లండు, పాకిస్తాన్, యునైటెడ్ స్టేట్స్ 1958 జూలై ఇరువది ఎనిమిదవ తేదీని సభ్యత్వమును చేకొనినవి.

ఈ సమాఖ్య ఉద్దేశము సోవియట్ రష్యా ఉత్తరదిశ నుండి సమాఖ్య ప్రాంతములోనికి చొరబడకుండ రక్షణ సమకూర్చుట యని అభిజ్ఞులు తలతురు. వెం. రా.

మధ్యవర్తిత్వ చట్టము : ఇందు మధ్యవర్తిత్వమునకు సంబంధించిన అన్ని విషయములు చట్టబద్ధము కావించబడినవి. ఈ చట్టమునకు పూర్వము మధ్యవర్తిత్వమునకు సంబంధించిన కొన్ని విషయములు వ్యవహార ప్రక్రియా సంహితయందు పొందుపరచబడెను. అవి కోర్టులలో ఉన్న వ్యాజ్యములకు సంబంధిచిన మధ్యవర్తిత్వములకే పరిమితమై యుండెను. దానివలన పార్టీల మధ్య జరుగు ఇతర మధ్యవర్తిత్వ ఒడంబడికలకు, చట్టబద్ధ అధికారము లేకుండుటచే కక్షిదార్లు పలు విధములగు చిక్కులకు లోనగుచుండిరి. అట్టి ఇబ్బందులు తొలగించుటకే ఈ చట్టము సమగ్ర రూపములో తయారు చేయబడెను.

ఈ చట్టములో 49 సెక్షనులు ఏడు ప్రకరణములుగ విభజింపబడెను. ఇదిగాక రెండు షెడ్యూళ్ళు కొన్ని చట్ట నిబంధనల వివరణ కొరకు జతపరచబడెను. చట్టవ్యాప్తి చట్టమందు వాడబడిన పదనిర్వచనము - ఇందు ప్రథమ ప్రకరణమున చెప్పబడినవి. రెండవ ప్రకరణము (3 నుండి 19 సెక్షనుల వరకు) కోర్టు జోక్యము లేకుండా జరుగు మధ్యవర్తిత్వములకు సంబంధించినది. మూడవ ప్రకరణము: (20 వ సెక్షను) కోర్టులో వ్యాజ్యము లేనప్పటికి కోర్టు జోక్యముతో జరుగు మధ్యవర్తిత్వమును గూర్చి తెలుపును. నాలుగవ ప్రకరణము (21 నుండి 25 సెక్షనుల వరకు) వ్యాజ్యములలో మధ్య వర్తిత్వమును గూర్చియు, ఐదవ ప్రకరణము (26 నుండి 38 సెక్షనుల వరకు) సాధారణ నిబంధనల గూర్చియు తెలియజేయును. ఆరవ ప్రకరణము (సెక్షను 39) ఇది అప్పీళ్ళకు సంబంధించినది. కడపటిదగు ఏడవ ప్రకరణము (40 నుండి 49 సెక్షనుల వరకు) ఈ చట్టమునకు సంబంధించిన వివిధ విషయములను ప్రస్తావించును.

కోర్టు జోక్యము లేకుండా కక్షిదార్లమధ్య మధ్యవర్తిత్వము కొరకు ఒడంబడిక జరిగిన అట్టి ఒడంబడికయందు ప్రత్యేకముగ చెప్పబడిన తప్ప ఈ చట్టముతో జతపర్చిన మొదటి షెడ్యూలులో వివరించిన విషయములు ప్రతి ఒడంబడికయందును గర్భితమై యుండునట్లు భావించబడును. మొదటి షెడ్యూలులో వివరించబడినట్టి విషయములు ఈ దిగువ పేర్కొనబడినవి: 1. మధ్యవర్తిత్వ ఒడంబడికలో నిర్దిష్టముగ వివరింపబడిన తప్ప పంచాయితీదారుగ ఒక వ్యక్తి మాత్రము నియమింపబడినట్లు భావించవలెను; 2. సమసంఖ్య గల మధ్యవర్తులు నియమింపబడిన, వారు, తాము నియమింపబడిన మాసములోగా ఒకే

నిర్ణేతను (అంపైరును) నియమింపవలసియుండును; 3. మధ్యవర్తులు తాము మధ్యవర్తిత్వమునకు అంగీకరించిన నాలుగు మాసములలోగా తీర్పు చెప్పవలసియుండును; 4. మధ్యవర్తులు పై కాలములోగా తీర్పు చెప్పనప్పుడు, లేదా వారు సరియైన తీర్పునిచ్చు అవకాశము లేదని కక్షిదారులకుగాని, నిర్ణేతకుగాని లిఖిత పూర్వకముగ వ్రాసి నోటీసు నిచ్చిన ఎడల మధ్యవర్తులకు బదులు నిర్ణేత వివాద పరిష్కారము చేయవలసియుండును; 5. అట్టి సందర్భములో నిర్ణేత తాను ఆరంభించిన రెండు మాసములలోగాని, కోర్టు అనుమతించిన వ్యవధిలోగా గాని తీర్పు చెప్పవలెను; 6. కక్షిదార్లు, వారికి సంబంధించిన వ్యక్తులు మధ్యవర్తుల నిర్ణేతల ఎదుట ప్రమాణముపై సాక్ష్యము నిచ్చుట, వారు కోరిన అన్ని లిఖిత పత్రములు దాఖలు చేయుట మొదలగు పనులు నిర్వర్తించవలసి యుండును; 7. మాధ్యస్థుల తీర్పు (పంచాట్), కక్షిదార్లను వారికి సంబంధించినవారిని బద్ధుల చేయును; 8. మధ్య వర్తిత్వమునకు సంబంధిసచిన ఖర్చులు వగైరాలు పంచాట్ ప్రకారము చెల్లించవలసియుండును.

పంచాయితీ ఒడంబడికలో నామనిర్దేశము ద్వారాగాని ఉద్యోగ హోదాను పురస్కరించుకొనిగాని పేర్కొనబడిన వ్యక్తిచే నియమింపబడు ఏకైక మధ్యవర్తి లేదా అంతకన్న ఎక్కువమంది మధ్యవర్తుల తీర్పులను అంగీకరించుటకు కక్షిదార్లు ఒడంబడవచ్చును. వ్యతిరేక ఉద్దేశము పంచాయితీ ఒడంబడికలో ప్రస్ఫుటపరచబడిన తప్ప, నియమింపబడిన మధ్యవర్తి లేదా నిర్ణేత యొక్క అధికారమును ఉపసంహరించుటకు వీలులేదు. కక్షిదారులలో ఎవరు చనిపోయినను మాధ్యస్థ ఒడంబడిక రద్దు కాదు. ఇందు క్రింద చెప్పబడు పంచాట్ లేక మధ్యవర్తుల తీర్పు చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క న్యాయసంబంధ ప్రతినిధిపై అమలుజరుపబడును. కక్షిదారు చనిపోయినంత మాత్రమున అతనిచే నియమింపబడిన మధ్యవర్తి అధికారము ఉపసంహరింపబడదు. కాని ఇతర చట్టముల క్రింద కక్షిదారు చనిపోవుటవలన అంతమొందించబడు చర్యల గూర్చిన హక్కులకీ నిబంధన అడ్డురాదు.

ఒప్పందమునకు సంబంధిచిన ఒక కక్షిదారు దివాలా దారుడై, ఒప్పందము క్రింద ఉత్పన్నమగు విభేదములు మధ్య వర్తిత్వముద్వారా పరిష్కరించబడుటకు ఒప్పందములో షరతు ఉన్నఎడల దివాలాదారుని అఫీషియల్ రిసీవరు ఒప్పందమును అంగీకరించిన, పై షరతుల క్రింద విభేదములకు సంబంధించినంతవరకు రిసీవరుచేత గాని, లేదా అతనిపైగాని అమలు జరుపవచ్చును. దివాలా దారుగ ప్రకటించబడక పూర్వమే కక్షిదారు పంచాయితీ ఒడంబడికకు పక్షకారుడై ఒడంబడికకు సంబంధించిన విషయములు కూడా దివాలా ప్రక్రియలలో విచారించవలసి యున్నప్పుడు దివాలా తీసిన కక్షిదారుని అఫీషియల్ రిసీవరు పై విషయములు మధ్యవర్తుల నిర్ణయమునకే విడిచి పెట్టవలెనని క్షేత్రాధికారముగల కోర్టును అభ్యర్థించవచ్చును. ఆ కోర్టుకూడ పరిస్థితులను బట్టి దానికి అనుమతించవచ్చును.

1. పంచాయితీ ఒడంబడికలో కక్షిదార్లందరి ఆమోదముతో మధ్య వర్తులను నిర్ణయించునట్లు షరతు ఉండి, అట్లు నిర్ణయించ లేనప్పుడును; 2. నియమింపబడిన మధ్యవర్తి లేదా నిర్ణేత, ఉపేక్షించి లేదా చర్య తీసుకొనుటకు నిరాకరించి లేదా చర్య తీసుకొనుటకు అశక్తుడై లేదా చనిపోయియుండి, పంచాయితీ ఒడంబడికలో అట్టి ఖాళీని భర్తీ చేయకుండునట్లు ఉద్దేశింపబడినప్పుడును, కక్షిదార్లుగాని మిగిలిన మధ్యవర్తులుగాని ఖాళీని భర్తీ చేయనప్పుడును; 3. కక్షిదార్లుగాని, మధ్య వర్తులుగాని నిర్ణేతను నియమించవలసియుండి వారట్లు చేయనప్పుడును, కోర్టునకు మధ్యవర్తులనుగాని నిర్ణేతనుగాని కక్షిదారుల అభ్యర్థనపై నియమించుటకు అధికారము కలదు.

ఉభయ కక్షిదార్లు ఒక్కొక్క మధ్యవర్తిని నియమించునట్లు ఒడంబడి, అందు ఒక కక్షిదారు ఉపేక్షించి, రెండవ కక్షిదారు నోటీసు నిచ్చినను, తన మధ్య వర్తిని నియమించనప్పుడు, నియమింపబడిన మధ్యవర్తి ఏకమాధ్యస్థుడుగ తీర్పు చెప్పవచ్చును. మాధ్యస్థ ఒడంబడికలో ముగ్గురు మధ్యవర్తులు ఉండుటకును, అందు ఉభయ పార్టీలు చెరియొక మధ్యవర్తిని నియమించుటకు అట్లు నియమింపబడిన మధ్యవర్తులు మూడవ వానిని నియమించునట్లును ఒడంబడినప్పుడు, అట్లు నియమింపబడు మూడవ వ్యక్తి నిర్ణేతగ భావింపబడవలెను. ఒడంబడికలో ముగ్గురు మధ్య వర్తులచే తీర్పు చెప్పబడుటకు ఒడంబడినప్పుడు, అధిక సంఖ్యాక మధ్య వర్తుల తీర్పు చెల్లును. ముగ్గురికన్న హెచ్చుమంది మధ్య వర్తులయినప్పుడును, అధిక సంఖ్యాక మధ్యవర్తుల తీర్పే చెల్లుబడి అగును. సమాన సంఖ్యాకల మధ్య వర్తులలో భేదాభిప్రాయ మేర్పడిన నిర్ణేత నిర్ణయమునకే చెల్లుబడి. మధ్యవర్తి సకాలములో తీర్పు చెప్పనప్పుడును, అక్రమముగ ప్రవర్తించినప్పుడును, కక్షిదార్ల అభ్యర్థనపై కోర్టు అట్టి మధ్యవర్తినిగాని, నిర్ణేతనుగాని తొలగింపవచ్చును.

మాధ్యస్థ ఒడంబడికలో వ్యతిరేకోద్దేశము వెలిబుచ్చనప్పుడు, మధ్యవర్తులు లేదా నిర్ణేత, తమవద్ద సాక్ష్యము

నిచ్చుటకు వచ్చిన కక్షిదార్లను సాక్షులను ప్రమాణము చేయించుటకును న్యాయ విషయిక సందేహముపైగాని తథ్యాంశములను గురించిన సందేహముపైగాని కోర్టు అభిప్రాయమునకు పంపుటకును, షరతు గలిగినట్టిన్ని లేదా వైకల్పికమైనట్టిన్ని తీర్పును చెప్పుటకును, లేఖక పొరపాట్లను, ప్రమాదవశపు లోపములను సరిదిద్దుటకును, విషయ నిర్ణమునకు అవసరమైన ప్రశ్నావళులను కక్షిదార్లకు పంపి ప్రత్యుత్తరము తెప్పించుటకును, మధ్యవర్తులకు లేదా నిర్ణేతకు అధికారము కలదు. తీర్పుచెప్పిన అనంతరము సంతకముచేసి కక్షిదార్లకు పైసంగతి లిఖిత రూపక నోటీసుద్వారా తెలియపరచవలెను. తీర్పు చెప్పుటకైన రుసుము, ఖర్చులుకూడ అందు తెలియచేయవలెను. కక్షిదార్ల కోరికపై అందుకగు ఖర్చులు చెల్లించబడినపుడు సదరు తీర్పును దానికి సంబంధించిన వాఙ్మూలములు, పత్రములు మొదలగు వానిని కోర్టులో దాఖలు చేయవలెను.

మధ్య వర్తిత్వమునకు సంబంధించిన విషయములు తీర్పులో చేర్చబడినట్లు కనబడి, తీర్పు స్వభావము చెడకుండునట్లు ఆ విషయము ప్రత్యేకముగ నున్నప్పుడును, తీర్పు సరియైన రూపములో లేక పొరపాటు ప్రస్ఫుటమై, తీర్పు స్వభావము మారనప్పుడును, లేఖక పొరపాట్లను కోర్టు సరిదిద్దవచ్చును.

మధ్య వర్తిత్వమునకు సంబంధించిన ఒక విషయముపై తీర్పు చెప్పునప్పుడు, లేక దానికి సంబంధించిన విషయముపై తీర్పుచెప్పి అది తీర్పునుండి విడదీయుటకు అవకాశము లేనప్పుడు, లేదా తీర్పు స్వభావమును బట్టి అమలు జరుపుటకు అవకాశము లేనప్పుడు, లేదా తీర్పు అధర్మముగ కనబడినప్పుడు అట్టి తీర్పును తిరిగి మధ్య వర్తులకు పునర్విచారణ కొరకు పంపుటకు కోర్టునకు అధికారము కలదు. మధ్యవర్తి నిర్ణయము సక్రమముగ నున్న దాని ననుసరించి కోర్టు తీర్పు చెప్పవచ్చును.

కక్షిదార్లు కోర్టులో వ్యాజ్యము దాఖలు చేయుటకు పూర్వము ఆ వ్యాజ్య సంబంధ విషయములకై పంచాయితీ ఒడంబడిక చేసికొనిన పిదప విభేదము లేర్పడినప్పుడు కక్షిదారు లందరుగాని, కొందరుగాని కోర్టు జోక్యముతో పంచాయితీ తీర్పు పొందగోరిన విషయముపై క్షేత్రాధికారముగల కోర్టులో పంచాయితీ ఒడంబడికను దాఖలు చేయించమని కోరుచూ పిటీషను పెట్టుకొనవచ్చును. కోర్టు పార్టీలందరకు నోటీసునిచ్చి ఒడంబడికను కోర్టులో దాఖలు చేయుమని కోరును. అందుపై ఒడంబడిక ప్రకారము మధ్యవర్తులు పంచాట్ నొసగుటకు కోర్టు తగు చర్య తీసుకొనును.

కోర్టులో నడుచుచున్న వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన కక్షిదార్లందరును తమ వివాదాంశములను మధ్యవర్తి ద్వారా పరిష్కరించు కొనుటకు కోర్టు తీర్పుచెప్పుటకు పూర్వము ఆయత్తపడి కోర్టును అభ్యర్థించవచ్చును. అందుపై కక్షిదార్లు ఒడంబడిన ప్రకారము మధ్యవర్తి నియమింపబడును. అట్టి మధ్యవర్తిని కోర్టు ఉత్తరువు ద్వారా వివాదాంశములపై తీర్పుచెప్పమని కోరవచ్చును. వ్యాజ్యాంశము మధ్యవర్తికి అప్పజెప్పిన పిదప ఆ వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన ఇతర ప్రక్రియలు నిలుపుచేయబడును.

మధ్యవర్తులు లేదా నిర్ణేత అవసరమును బట్టి మధ్యకాలీన తీర్పు చెప్పవచ్చును. అట్టి అధికారము మధ్యవర్తులకును నిర్ణేతకును కలదు. మధ్యవర్తులు గడువులోగా తీర్పు చెప్పలేనప్పుడు కోర్టు గడువును పొడిగించవచ్చును. మధ్యవర్తులు, నిర్ణేత పార్టీల ఆమోదము లేనిదే అట్లు గడువును పొడిగించుటకు వీలు లేదు.

మధ్యవర్తి లేదా నిర్ణేత వ్యక్తిగతముగ గాని, ప్రక్రియలోగాని దుర్వర్తనుడై మెలగినప్పుడు,మధ్యవర్తిత్వమును కోర్టు రద్దు చేసిన పిదప చెప్పబడిన తీర్పును, లేదా మధ్యవర్తిత్వమునకు సంబంధించిన విషయము కోర్టులో నడచునట్లు కోర్టు నోటీసు పొందిన మీదట ఇచ్చిన తీర్పు, లేదా మధ్యవర్తి తీర్పు అక్రమముగ సంపాదించబడినప్పుడు లేదా ఇతర కారణములవలన అట్టి తీర్పు చెల్లతగినదే కానప్పుడు మాత్రమే అట్టి తీర్పును కోర్టు త్రిప్పివేయవచ్చును. ఈ చట్ట నిబంధనలకు లోబడి, మధ్యవర్తి తీర్పును క్షేత్రాధికారముకల కోర్టులో దాఖలు చేయవచ్చును. ఆ మధ్యవర్తిత్వమునకు సంబంధించిన అన్ని విషయములు ఆ కోర్టు మాత్రమే విచారించును. దానికి సంబంధించిన పిటీషను లన్నియు ఆ కోర్టునందే దాఖలు కావలెను. మధ్యవర్తిత్వ ఒడంబడికగాని, తీర్పుగాని చెల్లదని ఈ చట్టములో నిబంధించబడినంతవరకు తప్ప ఎట్టి వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు వీలు లేదు. మధ్యవర్తిత్వ విచారణ జరుగు కాలములో కోర్టు ప్రక్రియలు నిలుపు చేయబడవచ్చును.

అవధి నిర్ణయ చట్ట నిబంధనలన్నియు ఈ చట్టమునకు వర్తించును. మధ్యవర్తి తనకు రావలసిన రుసుము, ఖర్చులు కోర్టు సహాయమున రాబట్టుకొనవచ్చును. ఆరంభిక కోర్టుల తీర్పులపై ఈ క్రింది అంశములలో అప్పీలు చేయవచ్చును: 1. మాధ్యస్థమును రద్దు చేసినప్పుడు; 2. ప్రత్యేక వ్యాజ్యరూపములో కోర్టు అభిప్రాయమునకు పంపబడినపుడు అట్టి అభిప్రాయముపైనను; 3. తీర్పు సవరించిన, లేదా సరిదిద్దినను, 4. మాధ్యస్థ ఒడంబడిక దాఖలు చేసు

కొన్నప్పుడు, లేదా దాఖలు చేసుకొనుటకు నిరాకరించినపుడు; 5. మాధ్యస్థ ఒడంబడిక యున్నపుడు కోర్టు ప్రక్రియలు నిలుపుచేయనపుడు, 6. పంచాట్‌ను రద్దు చేసినపుడు, లేదా రద్దు చేయుటకు నిరాకరించినపుడు. లఘువ్యాజ్య కోర్టు తీర్పులకు ఇది వర్తించదు. ఈ చట్టము రెండవ అప్పీలు వసతిని కలుగ చేయలేదు.

లఘువ్యాజ్య కోర్టులకు మధ్యవర్తిత్వ ప్రక్రియలపై ఎట్టి అధికారము లేదు. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత ఈ చట్టమునకు సంబంధించిన వ్యాజ్యములకు వర్తించును. ఈ చట్టము క్రింద నోటీసు ప్రత్యక్షముగ కక్షిదారునికి అందజేయవచ్చును, లేదా రిజిష్టరు పోస్టు ద్వారా తిరుగు రశీదుతో కూడ పంపవచ్చును. మధ్యవర్తి ఎదుట కక్షిదారులను సాక్షులను హాజరు పరచుటకు నోటీసులు కోర్టు జారీ చేయవచ్చును. ఈ చట్టమునకు సంబంధించిన నిబంధనల విషయమై హైకోర్టునకు నిబంధనలను తయారుచేయు అధికారము కలదు. ఈ చట్ట నిబంధనలు ప్రభుత్వమును కూడ బద్ధము చేయును. ఈ చట్ట నిబంధనలు అన్ని రకపు మధ్యవర్తిత్వములకు వర్తించును. ఓ. న.

మనీ బిల్లు : శాసన సభయందు ధనసంబంధ ప్రతిపాదనలు గల బిల్లును 'మనీబిల్లు' అందురు. ఇట్టి మనీ బిల్లునుగూర్చి భారత రాజ్యాంగమునందు ప్రత్యేకమైన ప్రక్రియ ఏర్పరుపబడినది. మనీబిల్లును భారతరాజ్యాంగమునందు 110 వ ఆర్టికల్ నిర్వచించినది. ఈ క్రింది ప్రయోజనములయందు దేనినైన సాధించుటకు మనీబిల్లు సాధనమగును :

1. ఏదేని పన్నును విధించుట, రద్దుచేయుట, మార్పు లేక క్రమబద్ధము చేయుట; 2. ఋణమును తీసికొనుట, క్రమబద్ధ మొనర్చుట, లేక భారత ప్రభుత్వముచే ఈయబడు హామీని క్రమబద్ధమొనర్చుట, లేక భారత ప్రభుత్వము బాధ్యత వహించిన లేక బాధ్యత వహింపనున్న ఆర్థిక బాధ్యతలకు సంబంధించిన న్యాయమును సవరించుట; 3. భారత సంచిత నిధి లేక ఆగంతుక నిధి యొక్క సంరక్షణ, ఆ నిధులలోనికి ధనమును చెల్లించుట లేక ఆ నిధులనుండి ధనమును తీసికొనుట; 4. భారత సంచిత నిధినుండి ధనముల వినియోగము; 5. ఏదేని వ్యయమును, భారత సంచిత నిధిపై జమకట్టవలసిన వ్యయముగ ప్రకటించుట లేక అట్టి వ్యయము యొక్క మొత్తమును హెచ్చించుట; 6. భారత సంచిత నిధి ఖాతాకు గాని, లేక భారత పబ్లిక్ అకౌంటు ఖాతాకు నగదు వసూలు, లేక అట్టి ధనము యొక్క సంరక్షణ లేక విడుదల లేక యూనియన్ లేక రాష్ట్రము యొక్క అకౌంట్ల ఆడిటు, లేక; 7. పై ఒకటి నుండి ఆరు వరకు గల అంశములకు సంబంధించిన యితర విషయములు.

ఒక బిల్లులో కేవలము జరిమానాలు లేక ధన సంబంధమైన శిక్షలు విధించుటకు లేక సుంకమును కోరుటకు లేక చెల్లించుటకు, లేక సేవలు జరిపినందుకు సుంకము (ఫీజ్) లకు ఏర్పాట్లుండుట వలనను, లేక అట్టి బిల్లులో స్థానిక అవసరముల కొరకు స్థానిక సంస్థలచే పన్నులు విధింపబడుటకు, రద్దు చేయబడుటకు, తగ్గించుటకు, మార్చుటకు లేక క్రమబద్ధ మొనర్చుటకు ఏర్పాట్లున్నంత మాత్రమున ఆ బిల్లును మనీబిల్లు అనుటకు వీలులేదు. ఏదేని బిల్లు మనీబిల్లు అవునా, కాదా అను ప్రశ్న ఉత్పన్నమయినప్పుడు అట్టి దానిపై లోక్‌సభ సభాపతి నిర్ణయమునకు తిరుగులేదు.

ఆర్టికల్ 109 ననుసరించి మనీబిల్లును రాజ్యసభలో ప్రవేశపెట్టకూడదు. లోక్‌సభలో మనీ బిల్లు ఆమోదింపబడిన పిదప అది రాజ్యసభకు పంపబడును. రాజ్యసభ ఆ బిల్లు అందిన పదునాలుగు రోజులలోగా తన సిఫారసులతో లోక్‌సభకు తిరిగి పంపవలెను. తదుపరి లోక్‌సభ, రాజ్యసభ సిఫారసులన్నిటిని గాని, కొన్నిటినిగాని ఆమోదింపవచ్చును, లేక త్రోసివేయవచ్చును.

లోక్‌సభ రాజ్యసభ యొక్క సిఫారసులను ఆమోదించిన తర్వాత, ఆ మనీబిల్లు పార్లమెంటు ఉభయ సభల చేతను ఆమోదింపబడినట్లు భావింపబడును. రాజ్యసభ సిఫారసు చేసిన సవరణలను లోక్‌సభ ఆమోదింపనప్పటికి ఆ బిల్లు పార్లమెంటు ఉభయ సభలచేతను రాజ్యసభ సిఫారసులు లేకుండ ఆమోదింపబడినట్లు భావింపబడును. రాజ్యసభకు పంపిన బిల్లు పంపినప్పటినుండి పదునాలుగు రోజులలో తిరిగి లోక్‌సభకు పంపబడనప్పుడు, ఆ గడువు దాటిన పిదప ఆ బిల్లు పార్లమెంటు ఉభయ సభల చేతను ఆమోదింపబడినట్లు భావింపబడును.

మనీబిల్లు నిర్వచనములో వివరించిన ఉపనిబంధనలకు సంబంధించిన విషయములగూర్చిన ఏర్పాట్లుగల బిల్లు రాష్ట్రపతి సిఫారసు చేయనిదే లోక్‌సభలో ప్రవేశపెట్టరాదు. అట్టి ఏర్పాట్లు గల బిల్లు రాజ్యసభలో ప్రవేశపెట్టరాదు. కాని పన్నులు తగ్గించుటకు లేక రద్దు చేయుటకు సూచించు సవరణ బిల్లునకు రాష్ట్రపతి సిఫారసు అవసరము లేదు.

ఏదేని బిల్లు చట్టబద్ధమగుచో భారత సంచిత నిధినుండి ఖర్చు చేయవలసిన అవసర మేర్పడినట్టైనచో అట్టి బిల్లును రాష్ట్రపతి సిఫారసు చేయనిదే పార్లమెంటు ఉభయ సభలు ఆమోదించరాదు. ఓ. న.

మనువు : స్మృతులన్నిటిలోను మనుస్మృతియే ప్రాచీనతమము. ఇతరస్మృతికారులు కూడ ఈ భావమునే

వెలిబుచ్చియున్నారు. కాని, మనువు ఎప్పటివాడు అనునది ఇదమిద్ధముగ తేలలేదు. స్మృతుల మధ్య విషయ ప్రతిపాదనలోను, విభజనలోను ఎక్కువ పోలికలు కలవు. ప్రథమస్మృతికారుడగు మనుప్రోక్తమై అనూచానముగ వచ్చు ధర్మసూత్రముల నితర స్మృతికర్తలు గౌరవ పురస్సరముగ ఆమోదించినందున ఈ పోలికలు స్మృతులలో గాన్పించుచున్నవని చెప్పవచ్చును. మను స్మృతి ప్రామాణ్యమును సాదరముగ తరువాతి స్మృతులన్నియు అంగీకరించినవి.

ప్రాచీన ధర్మశాస్త్రము లిపి సృష్టికి పూర్వమైనదనియే భావింపవచ్చును. ఇది నిరంతరము వృద్ధిచెందుచూ శతాబ్దములుగా గురువునుండి శిష్యునకు పరంపరగా అందింపబడుచూ వచ్చుచుండెను. కాలము గడచినకొలది ధర్మసూత్రములు వచ్చినవి. ఇవన్నియు తరతరములనుండి ఆమోదింపబడుచూ వచ్చిన ప్రాచీన ధర్మమునకు అదనముగ చేర్చబడుచు, మార్చబడుచు క్రమపద్ధతిని రూపొందింపబడుచుండెను. అనేక శతాబ్దములుగా ఇట్టి పరివర్తన కొనసాగెను. దీనితోపాటు చట్టనిర్మాణ ప్రక్రియయు, పెక్కు సంప్రదాయములు, ఎల్లప్పుడు గుర్తింపబడిన సంప్రదాయసిద్ధమైన ధర్మశాస్త్రములో ఒక భాగముగ రూపొందుచుండెను. స్మృతికర్తయైన, మను ప్రోక్తమైన ధర్మసూత్రములే పైవాటన్నిటికిని ఆధారభూతములగుచు ఆ యా కాలముల ఆచారములను, వాడుకలను జతపర్చుకొని నూతన సిద్ధాంతములకు ఆస్పదమగుచుండెను.

మన ప్రాచీన మతగ్రంథములలో మనువులు పెక్కుమంది ఉన్నట్లును అందులో ప్రథమ మనువే బ్రహ్మ ఆజ్ఞానుసారముగ ధర్మసూత్రములను ప్రపంచించినట్లును చెప్పబడుచున్నది. మనువుచే రచింపబడినట్లు చెప్పబడు మనుస్మృతి సుమారు క్రీ. పూ. 200 సంవత్సరములనాడు ఒక మహా వ్యక్తిచే సంగ్రహముగా కూర్చబడినట్లు తలంపబడుచున్నది. (చూ. సమీక్ష - పు. 39). ఓ. న.

మనోవర్తి : వివాహ సంబంధ వ్యాజ్యములలో భార్యకు ఆమె జీవనోపాధి నిమిత్తము భర్త ఆస్తినుండి ఇచ్చు భరణమునకు 'మనోవర్తి' అందురు ; ఇది రెండు రకములు: వ్యాజ్య మధ్యస్థమందు తాత్కాలికముగ ఇచ్చు భరణము, శాశ్వతభరణము. ఆంగ్ల ఆచారము క్రింద దావా మధ్యను భర్త రాబడిలో ఐదవవంతు ఇప్పించబడును. భార్యాభర్తలు చాలకాలము విడిగ నివసించి ఉండి భార్య, భర్తపై ఆధారపడకుండ జీవించిన ఇట్టి మనోవర్తి ఇప్పించబడదు (చూ. వైయక్తిక న్యాయము). ఓ. న.

మన్రో సిద్ధాంతము : అమెరికాదేశముల వ్యవహారములలో యూరప్ రాజ్యములు కలిగించుకొను అనవసర జోక్యమును అరికట్టుటకు 1823 లో యునైటెడ్ స్టేట్స్ అధ్యక్షుడు జేమ్సుమన్రో కాంగ్రెసునకు పంపు తన వార్షిక సందేశములో ఈ క్రింది విధముగ ప్రకటించెను: 1. భావిలో ఏ యూరప్ రాజ్యముగాని అమెరికా ఖండమందు వలస రాజ్యములు ఏర్పరచుకొనరాదు; 2. యూరప్ రాజ్యములకు గల అప్పటి వలస రాజ్యములలో యునైటెడ్ స్టేట్స్ ఎట్టి జోక్యమును కలుగజేసుకొనదు. యూరప్ సంగ్రామములందు యునైటెడ్ స్టేట్స్ పాల్గొనదు. యూరప్ రాజ్యములు తమ రాజకీయ విధానములను అమెరికా ఖండములో విస్తరింపజేయుటను కాని, ఆ రాజ్యముల యొక్క, దక్షిణ అమెరికానందలి రాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమునకు భంగముకలిగించు చర్యలనుగాని యునైటెడ్ స్టేట్స్ సంహించదు. ఈ ప్రకటనయే 'మన్రో సిద్ధాంత' మని పేరుగాంచినది.

ఈ సిద్ధాంతము ద్వారా అమెరికా ఖండమందు యూరప్ రాజ్యముల జోక్యము నివారించు బాధ్యత యునైటెడ్ స్టేట్స్ స్వీకరించినది. కాలక్రమేణ ఈ సిద్ధాంతము అమెరికా రాజ్యముల వ్యవహారములలో పర రాజ్యములు అనవసర జోక్యము కల్పించుకొనుచున్నవను కారణముగా యునైటెడ్ స్టేట్స్ జోక్యము కలుగజేసుకొనితగు చర్యలు తీసుకొనుటకు దారితీసినది.

నేడు యునైటెడ్ స్టేట్స్ ఏకపక్షీయముగ నిర్వచించిన పై సిద్ధాంతమునకు మారుగా ప్రాంతీయములగు పరస్పర ఒడంబడికల ద్వారా అమెరికా రాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమునకు, భద్రతకు రక్షణ కల్పింపబడినది. వ. బా. సు.

మరణదండన : శిక్షలలోకెల్ల గురుతమమైనది మరణశిక్ష. నేటి శిక్షావిధాన పరిశీలనలో మరణదండనము యొక్క ఆవశ్యకతను గూర్చి తీవ్రమగు భేదాభిప్రాయము కాననగును. మరణశిక్ష ఆధునిక పరిస్థితులలో సమర్థనీయమా లేక దానిని రద్దు గావింపవలయునా అనునది ప్రధాన సమస్యగా పెక్కు దేశములలో చర్చింపబడుచున్నది. భారతదేశములో ప్రస్తుత ధర్మ నియుక్త సంఘము వారు ప్రజాభిప్రాయమును సేకరించి ఈ సమస్యను గూర్చి సమగ్రమగు పరిశీలన గావించుచున్నారు.

అతి ప్రాచీన కాలమునుండియు ఈశిక్ష వ్యాప్తిలో నున్నది. వివిధ సమాజములలో వివిధ రీతులుగ మరణదండన అమలు జరుపబడుచూ వచ్చినది. అగ్నిలో వైచుట, సలసల క్రాగు నూనెలో పడద్రోయుట, (దీనినే కుంభీపాకమందురు) నీటిలో ముంచుట, కొరతవేయుట, శిరచ్ఛేదము,

ఉరితీయుట మొదలగునవి పురాతన పద్ధతులు. అధునాతన కాలమున యునైటెడ్‌స్టేట్స్‌వంటి పురోభివృద్ధి గాంచిన దేశములలో శిక్షితుని విషవాయు ప్రయోగముచేగాని, విద్యుత్ ప్రసారముచేగాని చంపుట నవీన విధానము.

గడచిన శతాబ్దము నుండి మరణదండనపట్లవైముఖ్యము క్రమక్రమముగా ప్రబలుచున్నది. ఈ ప్రతికూల భావము దండ విధానములో కొన్ని ముఖ్య సంస్కరణలకు దారి తీసినది. ఎల్లెడలను మరణదండ నార్హములగు నేరముల సంఖ్య తగ్గినది. 19వ శతాబ్దపు ప్రారంభమున ఇంగ్లండులో దాదాపు 300 నేరముల కీ శిక్ష నిర్దేశింపబడి యుండగా, ఈనాడిట్టి నేరముల సంఖ్య నాలుగైనది. భారతదేశపు శిక్షాస్మృతి హత్య, ప్రభుత్వముతో యుద్ధమునకు గడంగుట వంటి ప్రబల నేరము లేడింటికి మాత్రమే మరణశిక్ష విధించినది. ఈ ఏడు నేరముల విషయములలో గూడ మరణశిక్షకు మారుగ యావజ్జీవ కారాగార శిక్షను విధించుట చట్టసమ్మతమే.

నేరస్థునికి సరియైన ప్రతీకారము జరిగి అతని చర్యనెల్లరును గర్హింపవలెనను సంకల్పముతో ప్రచారము కొరకు శిక్షితుని బహిరంగముగా, అతి క్రూరము, జుగుప్సాకరమునగు విధానములవలంబించి చంపుట పరిపాటిగా నుండెడిది. ఇప్పుడట్లు గాక, శిక్షితుడు సునాయాసముగా ప్రాణములు గోల్పోవు మార్గము లవలంబింపబడుచున్నవి. బహిరంగముగా ఉరితీయు పద్ధతి నశించినది.

ఇతర నేరముల కంటె మరణ దండనార్హమగు ఘోరాపరాధముల విషయములో దోష నిరూపణా బాధ్యత గురుతరమైనదిగా పరిణమించినది. అతి కఠోరము, మరల్ప నశక్యమునగు ఈ దండన విధించుపట్ల సంకోచ రహితము, ఖండితమునగు రుజువుండిన గాని న్యాయస్థానములు ముద్దాయిని దోషిగా నిర్ణయింపవు. పొరపాటుగా ఒక నిర్దోషి నురితీయుటకంటె పదిమంది అపరాధులను వదిలివేయుట మంచిదను సూత్రము పాటింపబడును.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దములో దండనీతి విమర్శకాగ్రేసరుడు బెకేరియా యను ఇటలీదేశపు ధర్మశాస్త్ర విజ్ఞాని మరణదండనను నిరసించెను. నర హత్యను గర్హించు చట్టమే మరణశిక్ష యను పేరిట నరహత్యకు పూనుకొనుట అసందర్భముగా నుండలేదా యని బెకేరియా అధిక్షేపించెను. తదాదిగా యూరప్ దేశములలో గత శతాబ్దమునందు మరణశిక్షను గూర్చి తీవ్రమగు వాద ప్రతివాదములు చెలరేగెను. కాలక్రమేణ మరణదండనను ప్రతికూలించువారి సంఖ్య పెరిగి కొన్ని దేశములలో నీశిక్షను తాత్కాలికముగా నుపసంహరించుట, మరికొన్నిటిలో పూర్తిగా రద్దు గావించుట జరిగెను. ప్రస్తుతము యునైటెడ్‌స్టేట్స్‌లో కొన్ని రాష్ట్రములు, నార్వే, స్వీడన్, డెన్మార్క్, స్విజర్లండ్ మొదలుగాగల ముప్పది దేశములలోనీ శిక్ష రద్దు చేయబడినది.

ఇంగ్లండులో నీసమస్య పలుమారులు పార్లమెంటునందు చర్చింపబడినది. మరణశిక్ష రద్దును గూర్చి తగు సిపారసు గావించుటకు రాయల్ కమిషన్ నియామకము జరిగి, 1943 - 1953 మధ్యకాలమున వారు వివిధ దేశములందలి విధానములను సమగ్రముగ పరిశీలన గావించి నివేదిక సమర్పించిరి. 1957 లో హత్యలలో మిక్కిలి దుష్టమైన వాటికి యీ శిక్షను పరిమితము చేసిరి. చివరకు ఖూనీ నేరమునకు ఈ శిక్షను ఐదేండ్ల కాలమువరకు రద్దు చేయుచూ 1965 నవంబరులో నొక చట్టము రూపొందింపబడినది.

మరణదండన ఆవశ్యకమునుగూర్చిన చర్చలలో ప్రతిపాదింపబడు ముఖ్యమగు వాదనలను పరిశీలింతము. మరణశిక్షను బలపరచువారు ఘోరాపరాధము లొనర్చువారికి ప్రతీకారముగానేమి, తగు ప్రాయశ్చిత్తముగానేమి యీ శిక్షను విధించుట సమంజసమందురు. ఇట్టి తీవ్రమగు శిక్ష కలుగునను భీతి లేనిచో దుండగీండ్రు ఎంతటి దుశ్చర్యకు గాని, హత్యలకుగాని వెనుదీయరని వారి వాదము. కొన్ని సందర్భములలో సంస్కరించుటకు వీలుగాని క్రూరుల బారినుండి సమాజమును రక్షించుటకు వారి నంతమొందించుట అవసరమగునని మరియొక వాదము. మరణశిక్షను వ్యతిరేకించువారు ఈ శిక్షవలన మానవునిలో పశుప్రవృత్తి, కర్కశత్వము పెంపొందించుట తప్ప వేరు ప్రయోజనము కానరాదందురు. భగవత్ప్రసాదితమగు ప్రాణము నంతమొందించుటకు మానవున కెట్టి యధికారము లేదందురు. మరియు నిండుప్రాణమును బలిగొనకుండుటయే ప్రాణి విలువను పరిరక్షించుటకు ప్రబల తార్కాణమగునందురు. ఈ శిక్ష భీతివలన దుష్ట మనస్కులు నేరోద్యమమును విరమించుకొందురనుట కెట్టి యాధారములు లేవని వీరి వాదన. ఏలననగా మరణశిక్షను రద్దుగావించిన దేశములలో ఈ కఠోరశిక్ష లేనందున హత్యల, ఇతర ఘాతుక కృత్యముల సంఖ్య చెప్పుకోదగినంతగా పెరుగలేదు. థార్‌స్టన్ సెల్లిన్ అను పండితుడు సర్వదేశములందలి నరహత్య సంఖ్యలను సమీక్షించి వివిధ దేశములలో ఖూనీల సంఖ్య మరణశిక్ష విధించుట, విధింపకుండుటతో నిమిత్తము లేక యితర సందర్భములపై నాధారపడియుండునని నిశ్చయించెను. అంతియగాక హత్యకు గడంగు నేరస్థులు పెక్కండ్రు క్షణికావేశమునకు లోనై ఒక్కొక్కప్పుడు తమకు సన్నిహితులగువారినికూడ చంపుటగలదు. ఇట్టి

మనో వైకల్య ప్రవృత్తిని మరణశిక్షవలని భీతి ఏమాత్రము అరికట్టజాలదు. యావజ్జీవ కారాగారవాసము కంటె మరణశిక్షనే వాంఛించు నేరస్థులును కలరు. ఒక వ్యక్తి నురితీయుటవలన నెక్కుడుగా బాధకు గురియగునది అతని దారాసుతులే. శుక్రనీతిలో మరణశిక్ష క్వాచిత్కముగ దప్ప, విధింపరాదని ఆదేశింపబడియున్నది. మరణశిక్షను ప్రతికూలించు వాదములలోకెల్ల ప్రబలమైనది మరియొకటి కలదు. న్యాయ ప్రక్రియా విధానము మానవ నిర్మిత మగుట అందు లోటుపాట్లుండుట, దోష నిర్ణయములో పొరపాటుండుట వింతకాదు. పలు దేశములలో ఒక వ్యక్తి మరణశిక్షకు గురియైన కొంత కాలమునకు అతడు సంపూర్ణ ముగా నిర్దోషియని రుజువగుట తటస్థించినది. మరి ఏ ఇతర శిక్షయైనను రద్దుచేసి, అతనికి విముక్తి కలుగచేయు నవకాశము కలదుగాని, మరణశిక్ష విషయములో శిక్షితుని పునరుజ్జీవింపజేయజాలము గనుక నాశిక్ష మరల్పరానిది. కావున జరిగిన అన్యాయమునకు పరిహారము లేదు. ఈనాడు మరణదండనను గూర్చిన వ్యతిరేకోద్యమము ప్రపంచ వ్యాప్తముగానున్నది. కాలక్రమమున నీ ఉద్యమము సఫలీకృతమగుటకు సర్వత్ర అనుకూల వాతావరణ మేర్పడి మరణదండన శిక్షా విధానమునుండి పూర్తిగా తొలగింపబడు సూచనలు కానవచ్చుచున్నవి. వ. బా. సు.

మరణ సుంకముల చట్టము (1953 లో 34): ఆస్తిదారుడు మరణించగనే ఇతరులకు సంక్రమించెడు యావదాస్తిపై విధింపబడు పన్నునే 'మరణ సుంకము' (ఎస్టేట్ డ్యూటీ) అందురు. ఒక వ్యక్తి మరణానంతరము అన్యులకు చెందెడి ఆస్తిపైననే గాక, మరణాత్పూర్వము రెండు సంవత్సరముల లోపల ఒనర్చెడు దానప్రదానముల ద్వారా ఇతరులకు సంక్రమించెడునట్లు భావింపబడు ఆస్తిపై కూడ మరణసుంకము విధింపబడును.

ఎట్టి తరగతుల 'ఆస్తి' ఒక వ్యక్తి మరణమువలన ఇతరులకు సంక్రమించునో మరణసుంకముల చట్టము యొక్క ఐదవ సెక్షను ఒకటవ క్లాజు తెలుపుచున్నది; వ్యక్తి మరణించక పూర్వము సముపార్జించుకొన్నట్టియు తన స్వామ్యమునందు చేర్చుకొన్నట్టియు యావదాస్తి గాక; దాన ప్రదానముల మూలమున కొన్ని అవధులకు లోబడి, ఇతరులయందు నిహితమగు 'ఆస్తి' కూడ ఈ తరగతిలో చేరును. ఆ సందర్భమందు, మరణించిన వ్యక్తికి గల జీవిత పర్యంతపు హక్కు, లేక పరిమిత స్వామ్యము మాత్రమేగాక స్థిరీకృతస్వత్వము సర్వము కూడ సంక్రమించు ఆస్తియే. ఆస్తియందు ఒక వ్యక్తికి గల స్వామ్యము మరియొక వ్యక్తికి ఎట్లు మార్పు చెందినను ఆస్తి సంక్రమణము జరిగినట్లే భావింపబడి మరణసుంకము విధింపబడుచున్నది. ప్రత్యేకముగా వ్యక్తి మరణమువలన ఇంకొక వ్యక్తి లాభానుభవములు పొందినను, పొందక పోయినను స్వామ్యపరివర్తనము జరిగినఎడల మరణ శుల్కము చెల్లించవలసిన బాధ్యత ఉత్పన్నమగుచున్నది.

వాస్తవముగ స్వామ్య సంక్రమణము జరుగకపోయినను కొన్ని తరగతుల ఆస్తికి సంక్రమణ భారము నాపాదించి శుల్కభారమును మోపెడు విషయమును చట్టము యొక్క 6 నుండి 17 వరకు గల సెక్షనులు విశదీకరించుచున్నవి. ఇవి చాలవరకు గణనక్రమ మూలక శుల్కములు.

యథార్థమునకు ఆస్తి సంక్రమణము జరుగకపోయినను జరిగినట్లు ఉండెడి వ్యవహారము సంఘటించినప్పుడు, మరియు శుల్కభారమునుండి తప్పుకొను స్వభావము కల వ్యవహారము జరిగినప్పుడు మరణసుంకము విధింపబడు చున్నది. ఆ తరగతులకు చెందిన ఆస్తులను ఈ క్రింది విధముగ వర్గీకరింపవచ్చును: 1. ఒక వ్యక్తి తన ఆస్తిని ఇంకొకరికి సంక్రమింప చేయగలిగియున్నను, అతడు చనిపోక పూర్వమే రూపొందుటకు అవకాశము లేని ఆస్తులు, ఉదా: ఉద్యోగి చనిపోయిన పిమ్మటనే వారి వారసులకు చెల్లింపబడు పారితోషిక ద్రవ్యము ఈ వర్గములో చేరును.

2. ఒకడు చనిపోవునంతవరకు ఒకానొక హక్కును 'ఆస్తి' యందనుభవించుచుండును. అతని మరణముతో ఆ హక్కు అనుభవము అంతమొందినను, వెంటనే ఇతర భారములు ఆస్తి మీద ఏర్పడవచ్చును. ఇట్టి ఆస్తి మీద కూడ పన్నును విధించవచ్చును.

ప్రత్యేక మూలనిధి నుండి ఒక వ్యక్తి జీవించియున్నంత కాలము సాలీనా చెల్లింపబడుచూ ఉన్న ప్రతి వార్షికభృతి అతని మరణానంతరము చెల్లింపబడదు, అనగా మూలనిధి సరికొత్త బాధ్యతలకు లోనయినను మరణమువలన పూర్వ భారమునుండి విముక్తి చెందినది. ఈ సందర్భమున ప్రతి వార్షిక భృతికి సరితూగగల ఊహామాత్ర భాగము నిధి నుండి సంక్రమించినట్లు భావింపబడును. ఈ తరగతిలో మితాక్షరీ, మరుమక్కతాయ, అళియసంతాన న్యాయ విభాగములకు చెందిన హిందూ సమష్టి కుటుంబము యొక్క ఆస్తిలోని అనిర్దిష్టస్వత్వము కూడ చేరుచున్నది.

చనిపోవుటకు పూర్వము చేసే దానములు మరణించుటకు, పూర్వము రెండేండ్లుగాని అంతకు మించిన కాలమున గాని ఒనర్చెడివి.

3. ఆసన్న మరణ దానములు - ఉదా: 1925 భారత వారసత్వ చట్టము యొక్క 191 వ సెక్షనులో ప్రస్తావించి

నట్టి మరణము సమీపించుచున్నదను భావముతో చేసెడి దానములు.

4. స్వచ్ఛంద దానములు - మరణించుటకు ముందు రెండేండ్లలో నొనర్చెడి దానములు, లేదా సార్వజనిక, ధర్మాదాయ కార్యములకై, చనిపోక పూర్వము ఆరు మాసముల లోపల చేసెడి దానములు కాని, రూ. 10,000 ల గరిష్ఠ ప్రమాణమునకు మించకుండా వివాహ ప్రతిఫలముల క్రింద ఇచ్చిన దానములు, రూ. 16,000 ల గరిష్ఠ ప్రమాణమునకు మించనట్టియు దాత యొక్క సామాన్యవ్యయ ప్రమాణము నందంతర్భాగమై నట్లు రుజువు కాబడినట్టియు దానములు మరణ సుంకములకు గురికావు.

5. దాత యొక్క అనుభవభుక్తములు తొలగని విధమున రూపొందెడి దానములు. అనగా ఒడంబడిక ద్వారా కాని, ఇతర విధమున కాని, దాత యొక్క స్వాధీన ఉపభోగములు నిలచియే యుండి, ప్రతి గృహీతకు వాస్తవములో స్వాధీనము లేనట్టి దానములు.

కాని, దాత అనుభవ స్వాధీనాదులు మరణించుటకు రెండేడ్ల పూర్వమే తొలగిపోయి ప్రతి గృహీతకు స్వాధీనాదులు కలిగినచో అట్టి దానములవలన ఆస్తి సంక్రమణ జరిగినట్లుగనే భావింపబడి, పన్ను విధింపబడదు.

దాత జీవిత కాలమువరకే పరిమిత స్వామ్యమును అన్యాక్రాంత మొనర్చినప్పుడు, లేదా అట్టి పరిమిత స్వామ్య కాల పరిధికి పూర్వమే స్వామ్యము అంతమైనపుడు మరణ సుంకము చెల్లింపవలసియుండును. స్వామ్యము అంతమగు సంఘటనలు దాత మరణమునకు రెండేండ్ల పిదప జరిగి యుండిన సుంకముండదు. ప్రతి గృహీత రెండేండ్లకు పైబడిన కాలము ఆస్తిని సంపూర్ణ హక్కులతో అనుభవించిన అట్టి ఆస్తిపై దాత మరణించినపుడు సుంకము ఉండదు.

6. సెటిల్‌మెంటు పత్రము ద్వారా చెందజేయబడి మృతుడు తన జీవితకాలములో అనుభవించుటకు కొన్ని హక్కులను ఉంచుకొనునట్టి లేదా ఇచ్ఛానుసారము స్వాధీనమందుంచుకొను హక్కును ఉంచుకొన్నట్టి ఆస్తి. కాని, మృతుడు చనిపోవుటకు పూర్వము రెండేండ్ల కాలములో పూర్తి హక్కులతో ఆ ఆస్తి అన్తరణచే అనుభవింపడినపుడు సుంకము చెల్లించనక్కరలేదు. ఆస్తిని ఒక వ్యక్తికి లేదా కొంతమంది వ్యక్తులకు వారి జీవిత పర్యంతము అనుభవించుటకును, వారి జీవితానంతరము తిరిగి దాతకో, ఇతరులకో చెందునట్లు సెటిల్‌మెంట్ ద్వారా ఆస్తిని చెందచేసినపుడు, పై వ్యక్తులు సజీవులై యుండగనే దాత మరణించిన, ఆస్తి సంక్రమించినట్లు భావించబడదు.

7. వ్యక్తి తన ఆస్తియందు తనతో కలిపి ఇంకొకనికి కూడ సాముదాయిక స్వత్వమేర్పరచిన, అట్టి ఆస్తి.

8. మరియొక వ్యక్తి యొక్క ఉపయోగార్థము మృతుడు భద్రత భీమాక్రింద నిల్వచేసిన ధనము.

9. మృతుడు తాను స్వయముగాగాని లేదా ఇతర వ్యక్తితో కలిసిగాని వార్షిక భృతిని క్రయము చేసిన మృతుని వాటాకు సంబంధించినదానిపై సుంకము వేయబడును.

10. మృతుని నియంత్రణ క్రింద మనుచున్న కంపెనీలకు సంక్రమింప జేసిన ఆస్తి, ఆయన మరణమునకు ముందు మూడేండ్ల లోపల ఆ కంపెనీనుండి అతనికి కేటాయింపబడిన లాభములు కూడ ఇందు చేరును. మూడేండ్లలో కంపెనీకి లబ్ధమైన నికర ఆదాయము మొత్తమును ఆ ఆ సంవత్సరములలో మృతునికి లబ్ధమైనట్టి కంపెనీవలని లాభముల మొత్తమును పోల్చి, అనుపాతమును నిర్ధారించి కంపెనీ ఆస్తిలో మృతుని ఆస్తి కలిసిపోయినంత మేరకు సుంకము విధింపబడుచున్నది.

మరణసుంకము వర్తింపని ఆస్తి: 1. విదేశములోని ఆస్తి, విదేశీయమైన స్థిరాస్తికి సుంకము విధింపబడదు కాని, విదేశీయమైన చరాస్తికి యజమాని యొక్క పౌరత్వమును బట్టి ఈ సుంకమును విధింపవచ్చును. సెక్షను 21 - 2, క్రింద ఏర్పడిన నిర్ణయసంఘము (బోర్డు) ఆస్తి యొక్క స్వభావ స్థితిగతులకు సంబంధించిన నిబంధనలను రూపొందించును. ఆస్తి మీద రెండుమార్లు సుంకము విధింపబడకుండునట్లు ఇంగ్లండు, యునైటెడ్ స్టేట్సులతో 30 వ సెక్షను క్రింద ఆర్థిక సంబంధబాంధవ్యములు ఉన్న ఇతర దేశములతోను ఏర్పాట్లు చేసుకొనియే నిబంధనలను బోర్డు రూపొందించును.

2. మృతుడు తన ధర్మకర్తృత్వము క్రింద ఉంచుకొనిన ఆస్తిపై సుంకము లేదు. అట్లే అతడు కాని, మరియొకడు కాని అధికార హోదాలో ధర్మాదాయ సంస్థ లేదా చట్టబద్ధమైన సంస్థ తరఫున ప్రతి గృహీతగా స్వీకరించిన ధనముపై సుంకము లేదు.

3. సెటిల్‌మెంటు రీత్యా ఒక వ్యక్తికి నిర్దిష్ట స్వామ్యమును చెందజేసియున్నను. ఆ స్వామ్యము అనుభవార్హముగా పరిణతి నొందకముందే ప్రతి గృహీత గతించి అట్లు సెటిల్‌మెంటు క్రింద తరువాతి అనుభవార్హత క్రింద తరువాతి అనుభవార్హత గల వ్యక్తులు సజీవులుగ నున్నచో అట్టి ఆస్థి సంక్రమించినట్లు భావింపబడదు.

సెటిల్ మెంటు మూలముగ స్థిరపరచబడిన ఆస్తి విషయములందు తండ్రి కుమారునికి, కుమారుని జీవిత కాలమువరకు అనుభవించునట్లును శేషభోగము తిరిగి తనకు చెందునట్లును దఖలుపరచిన అతని జీవితకాలము లోనే కుమారుడు ముందుగ మరణించినచో తండ్రికి తిరిగి వచ్చిన స్వామ్యముపై సుంకములేదు.

4. చట్టము అవతరించకముందు దంపతులలో ఒకరు మరొకరికి ఆస్తియొక్క ఆదాయమును దఖలుపరచిన ప్రతి గృహీత మరణించుటవలన దాతకు పై ఆదాయము సంక్రమించిన అట్టి ఆదాయమునకీ పన్ను లేదు. భర్త ప్రతి గ్రహణచేసిన వ్యక్తిఅయి భార్యకు ముందే మరణించినపుడు, అట్లే ప్రతి గ్రహణ చేసిన వ్యక్తి భార్యయై భర్తకు ముందే మరణించినపుడు ఒకమారు సుంకము విధింపబడియున్నచో ఆస్తికి మరల ఈ పన్ను విధింపబడదు. ప్రస్తావిత మరణ మునకు ముందు దానము జరిగియున్నను దాతకు అన్యా క్రాంతాధికారము ఉండియున్న పట్ల ఈ నియమము వర్తించదు.

5. ప్రతిఫల సహిత సద్భావపూర్ణ క్రయములద్వారా సంక్రమించిన ఆస్తికి ఈ పన్ను లేదు. ఇచట మృతుని కొరకై ఏర్పరచినట్టియు, అతని మరణముతో అంతమగు నట్టియు, ప్రతి వార్షిక భృతి లేక ఇతర ద్రవ్య ప్రాప్తి ప్రతిఫలముగా పరిగణింపబడదు. మరియు బంధువులకు లేదా తన నియంత్రణక్రింద సాగుచున్న కంపెనీలకు ఒనర్చిన అన్యా క్రాంతములుకూడ పై చెప్పిన విక్రయ ములుగా గుర్తింపబడవు.

6. భర్త గతించిన మీదట హిందూ సమష్టి కుటుంబ ఆస్తి ఆయన భార్యకు సంక్రమించు సందర్భములో భర్త గతించిన ఏడేండ్ల లోపలనే ఆమెకూడ మరణించినచో భర్త చనిపోయినప్పుడట్టి ఆస్తిపై మరణ సుంకము చెల్లించ బడినచో తిరిగి చెల్లించనక్కరలేదు.

వాణిజ్యాత్మక వ్యవహార కార్యకలాపములలో క్రేత లను, తనఖాదార్లను హెచ్చు సుంకముల బారినుండి సంరక్షించుటకు 28 వ సెక్షను ఏర్పరచబడినది. విక్రయ కాలములోగాని, తాకట్టు కాలములోగాని ఏ ఒక్కడు మరణించినను, చట్టరీత్యా నిర్ణయించిన ధరల ప్రకారము చెల్లించవలసిన సుంకము తప్ప ఇతర సుంకమును చెల్లింప నవసరము లేనప్పుడు హెచ్చు సుంకమును ఆ సెక్షను విధింపనీయక, సహాయకారియగుచున్నది. ఒక వ్యక్తి మరణించిన పిమ్మట ఐదేండ్ల కాల వ్యవధిలోపల వెంట వెంటనే వచ్చెడు ఉత్తరాధికారులకు అదే ప్రకారము 31 వ సెక్షను సుంకము లేకుండా సహాయపడుచున్నది.

పన్ను రేట్లు తగ్గించు పద్ధతి: మొదటి ఖామందు మరణించిన తరువాత నిర్ణీత కాల వ్యవధిలో రెండవ ఖామందు కూడ మరణించుట వలన ఆస్తిపునః సంక్ర మణము జరిగియో లేదా జరిగినట్లు భావింపబడియో ఉండు పట్ల రెండవ ఖామందు మరణ కారణముగా విధింపవలసిన మరణ సుంకము ఈ క్రింది విధముగా తగ్గింపబడుచున్నది:

మొదటి మరణము తరువాత రెండవ మరణము ఒక సంవత్సర వ్యవధిలో సంభవించినప్పుడు 50%; రెండు సంవత్సరముల వ్యవధిలో సంభవించినప్పుడు 40%; మూడు సంవత్సరముల వ్యవధిలో సంభవించినప్పుడు 30%; నాలుగు సంవత్సరముల వ్యవధిలో సంభవించినప్పుడు 20%; ఐదు సంవత్సరముల వ్యవధిలో సంభవించినప్పుడు 10% తగ్గించి సుంకము వసూలు చేయబడును.

పైన ఉదాహరించిన రేట్లు ఆస్తియొక్క మూల్యము హెచ్చు తగ్గుదలలు లేక ఒకే విధమున నున్న సందర్భమున వర్తించును. కాని మొదటి మరణము సంభవించినపుడు సుంకమునకు గురియైన ఆస్తి కిమ్మతుకంటె రెండవ పర్యాయము సుంకము చెల్లింపవలసినప్పటి ఆస్తికిమ్మతు హెచ్చయిన సందర్భములో రెండవ మరణ కాలములో నున్న ధరనుండి మొదటి ధరను వ్యవకలనము చేసి సుంక ముల యొక్క తగ్గింపు రేట్లను అనుసంధింపవలయును.

రాయితీలు (మినహాయింపులు): కొన్ని సందర్భములలో ఆస్తి సంక్రమణము జరుగుచున్నను ఆ ఆస్తి సుంకమునుండి విమోచనము పొందుచున్నది: 1. రూ. 2,500 మించని విలువ కలిగినట్టి, మరణాత్పూర్వము ఆరుమాసముల లోపల, సార్వజనిక ధర్మాదాయార్థములకై ఒనర్చిన దానములు; 2. రూ. 1,500 మించని విలువ కలిగినట్టి, మరణాత్పూర్వము రెండేండ్ల లోపల ఏ ఇతర కార్యముల కైనను సమర్పించిన దానములు; 3. రూ. 50,000 కు మించని, మరణ సుంకము చెల్లించుటకు చేసిన జీవిత భీమా ద్రవ్యము; 4. రూ. 50,000 కు మించని మరణ సుంకము చెల్లించుటకై ప్రభుత్వ పరముగా భద్రపరచిన ధనము; 5. తన మీద ఆధారపడినట్టి బంధువులలో స్త్రీలకు వారి జీవితావసరములకు లేదా వారి పెండ్లి ఏర్పాట్లకు విని యోగమగునట్లు న్యాస రూపమునగాని, భీమా రూపమున గాని కేటాయించిన ధనము. ఇందులో ఏ ఒక్కరికి కేటా యించిన ధనముకూడ రూ. 10,000 కు మించరాదు; 6. ఒకప్పుడు పరిపాలించినట్టి రాజులు నివసించు భవన ములు, యుద్ధ నిహతుడైన భారత ప్రభుత్వ సైనిక దళ సభ్యుని ఆస్తి; 7. గృహోపకరణములు, సాధనములు, వస్తువులు, గ్రంథములు, దుస్తులు.

ఋణాదుల రాశీకరణములు - వ్యవకలనములు : చెల్లింపవలసిన మరణ సుంకపు రేటును నిర్ధారించుటలో మృతునికి హక్కు లేనట్టి ఆస్తి తొలగించబడి, శేషించిన అతని ఆస్తి సమాహార మొనర్చబడును. ఉదా : సోమయ్యకు లక్షరూపాయల ధనమున్నది. ఇదిగాక అతడు జీవితమును లక్షరూపాయలకు భీమా చేసెను. ఈ భీమా పైకము భీమయ్యకు సంపూర్ణముగా చెందునట్లును, తాను తిరిగి కోరుటకు వీలులేకుండు నట్లును ప్రదత్తము కాబడినది. సోమయ్య మరణించగా 5 వ సెక్షను ప్రకారము సొంత ధనముపైనను 14 వ సెక్షను ప్రకారము భీమా ద్రవ్యము పైనను సుంకమును విధించుచున్నారు. అంతియకాని సోమయ్య మరణించినంత మాత్రాన అతనికి తన జీవిత కాలములో లేని భీమా ఆస్తిని, హక్కులు కల ఆస్తితో కలిపి ఏకరాశి చేయకూడదు.

మరణ సుంకపు చట్టము యొక్క షెడ్యూలులో కొన్ని రాష్ట్రముల పేర్లు చేర్చబడినవి. అట్లు చేర్చబడని రాష్ట్రములలో మృతునికి పొలములుండినచో వానిని కూడ కలుపుకొనియే అతని ఆస్తినంతయు సమాహారము చేయుదురు. మృతునికి స్వాధీనాను భవములు లేకపోయినను అతనికి అన్యాక్రాంత మొనర్చుటకు హక్కుగల ఆస్తికూడ అతని దైనట్లే భావింపబడును.

ఇట్లు సమాహార మొనర్చిన మృతుని ఆస్తులనుండి ఈ క్రింది ఋణములను, ఖర్చులను, వ్యవకలనము చేయగా ఏర్పడిన నికర ఆస్తిపై సుంకము విధింపబడును : 1. మృతుడు మరణించిన నాటినుండి ఒక సంవత్సరము లోపల అతనికి జరుపవలసిన శ్రాద్ధ కర్మలు, ఉత్తర క్రియలకు అగు రూ. 1,000 కు మించని వ్యయము; 2. అతని ఆస్తి నిర్వహణమునకు అగు వ్యయము, విదేశములలోని ఆస్తిని స్వాధిన పరచుకొనుటకు అగు వ్యయము, ఈ వ్యయము ఆస్తి విలువపై 5% కు మించరాదు; 3. మరణించిన నాటివరకు చెల్లింపవలసిన పన్నులు; 4. రూ. 5,000 ల వరకు మృతుని యొక్క ఋణములు. ఋణములుగాని, ధన సంబంధమైన బాధ్యతలుగాని మృతుని యొక్క ఉపయోగార్థము ఒనర్చినవిగాను, సంపూర్ణ ప్రతిఫలాన్విత ములుగాను ఉండవలయును. ఇతర వ్యక్తి కెవరికైనా ఈ ఋణములలో వేటినైనా చెల్లింపవలసిన బాధ్యత గలవి యున్నచో ఆ ఋణములను గణింపరాదు. సుంకమునుండి విముక్తిపొందు దురుద్దేశముతో వాస్తవములుకాని ఋణ భారములను ఆస్తిపై కల్పించి యున్నచో వాటిని వ్యవ కలనము చేయరాదు; 5. ప్రొబేట్ పత్రములు మృతుని ఆస్తికి ప్రశాసన పత్రములు లేదా ఉత్తరాధికార ప్రమాణ పత్రములను న్యాయ స్థానములనుండి సంపాదించుట కగు కోర్టు ఖర్చులు.

మరణ సుంకపు రేట్లు ఆరోహణ క్రమపద్ధతి ప్రకారము అంతస్థుల వారీగా నిర్ణయింపబడును. ఒక్కొక్క అంతస్థు నకు ఒక్కొక్క రేటు సోపాన క్రమముగా నిర్దేశింపబడినది. ఆస్తి యొక్క మూల్యమును బట్టి 4% నుంచి 40% వరకు రేట్లు పెరుగుచుండును. హిందూ సమష్టి కుటుంబమునకు సంబంధించిన ఆస్తియైనను వైయక్తిక ఆస్తియైనను మొదటి రూ. 50,000 కిమ్మతు వరకు ఆస్తికి మరణ సుంకము విధింప బడదు.

మూల్య నిర్ణయము : సెక్షను 36 లో ఆస్తి మూల్య నిర్ణయమును గురించిన సాధారణ సూత్రము గలదు. మృతుడు మరణించిననాడు అతని ఆస్తికి విపణి వీథిలో ఏ ధరలున్నవో వాటి ప్రకారము మూల్య నిర్ణయ మొనర్చవలెను. కంపెనీలలోని షేర్లు, సెక్యూరిటీలు స్టాకుల మూల్యమును వినిమయ సంస్థలలో ఆ రోజునకు యున్న ధరల ప్రకారము నిర్ణయించవలెను. వ్యక్తిగత కంపెనీల వాటా హక్కు పత్రముల విలువల నిర్ణయించు పద్ధతులు ఆ సంఘము యొక్క వ్యాపార నిబంధనావళిలో వాటా హక్కు పత్రములను అన్యాక్రాంత మొనర్చుటకు కొన్ని నిర్బంధములున్నచో ఆ సంఘము యొక్క ఆస్తుల మొత్తము విలువను బట్టి ప్రత్యేక వాటాల ధర నిర్ణయించ వలెను. నిర్ణయించుట అసాధ్యమైనచో విపణి వీథిలో వాటా హక్కు పత్రమును అమ్మకమునకు పెట్టినచో సాధారణముగా ఏధర లభించునో ఆ వెలనే స్వీకరించెదరు.

ప్రత్యాశీ స్వత్వముపై (ఇంటరెస్టు ఇన్ ఎక్స్పెక్టెన్సీ) సుంకము విధించు విషయము 38 వ సెక్షనునందు గలదు. ప్రత్యాశీ స్వత్వమున ఈ క్రింది హక్కులు అంతర్గత మగును. 1. శేషభోగము - పరిమిత స్వామ్యము లేక జీవిత పర్యంతపు హక్కు నొకరు అనుభవించగ వేరొకరికి శేషించిన స్వత్వము చెందుట; 2, ఉత్తర భోగము ఆస్తిని పరాయత్త మొనర్చిన తదుపరి కొన్ని షరతుల ప్రకారము మరల స్వాయత్తమగు స్వత్వము; 3 ఇతర విధములైన భవిష్యత్ స్వత్వములు - పై స్వత్వములు నిహితము లేదా సమాశ్రితము అని రెండు రకములు. కాని, కౌలు అంత మగుటతో సిద్ధించెడు స్వత్వము మాత్రము పై స్వత్వ విభాగములో చేరదు.

వార్షిక భృతిని వేరొకరికి చెల్లించు బాధ్యతకు లోబడి నట్టి ఆస్తిపై గూడ మరణ సుంకము విధింపవచ్చును. చెల్లించవలసిన ప్రతి వార్షిక భృతిని వ్యవకలనము జేసియే ఈ సుంకము విధింపబడును. కొన్ని స్వత్వములు స్వత్వ

దారు మరణముతోబాటు నశించు స్వభావము కలవి. ఆ స్వత్వముల వలన కొన్ని లాభములు చేకూరవచ్చును. వాటికిని మూల్యనిర్ణయము జరుగును. వ్యక్తి మరణమునకు పూర్వమతడు పొందిన ఆదాయము చేకూర్చ గల మూల నిధిని గణించి దానిపై సుంకమును మోపెదరు.

సుంక సంగ్రహణము: 74 వ సెక్షను క్రింద నిర్ణయ సంఘమువారు నిర్ణయించిన ప్రకారము సుంకమును వసూలు చేసెదరు సుంకము స్థిరచరాస్తులపై ఏర్పడిన ప్రప్రథమ భారముగా భావింపబడును. సుంకము చెల్లించు బాధ్యత వివిధ వ్యక్తుల కెట్లు ఏ పరిమితులలో యుండునో 53 వ సెక్షను విశదీకరించుచున్నది: 1. న్యాసీలు (ధర్మ కర్తలు), 2. వారసత్వ ఆస్తికి న్యాయిక ప్రతినిధులు, 3. సంరక్షకులు (గార్డియనులు), 4. కమిటీ లేదా ఇతర వ్యక్తి, 5. స్వాధీనయుత స్వత్వము గల ప్రతి వ్యక్తియును.

సెక్షను 55 మరణ సుంకమును విధించుట, సంగ్రహించు టల కొరకు అవసరమైన ఉపాదేయ సామగ్రిని, యంత్రాంగమును నిర్దేశించుచున్నది. నియంత్రణాధికారి, ఆయన సిబ్బంది సుంకమును విధించు అధికారులు. సుంకము విధించుటలో ఆస్తులకు హీన మూల్యము నిర్ణయింపబడి యుండవచ్చును; నిర్ణీత రేట్లకంటె తక్కువ రేట్లు విధింప బడియుండవచ్చును. లేక కొన్ని ఆస్తులకు సుంకమే విధింప బడకపోవచ్చును. ఇట్టి స్థితులలో ప్రథమ పర్యాయము సుంకము విధించిన తర్వాత మూడేండ్ల వ్యవధి లోపల కమిషను (నియుక్త సంఘము) పునఃపరిశీలనము జరిపి సక్రమముగ సుంకమును విధించు నిర్ణయము చేయవచ్చును. కాని, మృతుడు గతించిన ఐదేండ్ల లోపల ఇది జరుగవలెను. నియంత్రణాధికారి అప్పెల్లెటు నియంత్రణాధికారి లేదా అప్పెల్లెటు అధికారము పునర్విచారణ జరిపి ఒకరిచ్చిన తీర్పును వారి పై వారు సవరించు అధికారము కలిగి యుందురు. వారు స్వయముగను సుంకము చెల్లించవలసిన వ్యక్తి యొక్క నిర్దేశమువల్లను ఆధికారిక పత్రికలలో దృగ్గోచరమగు న్యాయసంబంధమైన తప్పులను సరిదిద్ద వచ్చును. మూల్య నిర్ణయమునకు సంబంధించిన అభియోగము తెచ్చినప్పుడు అప్పెల్లెటు వ్యవహారమును మూల్య మాధ్యస్థ సంఘము వారికి అప్పగించవలసినదని కోర వచ్చును. విధించిన సుంకములో కొంతవరకు చెల్లించవలసిన బాధ్యత లేదనియో మొత్తము సుంకము చెల్లించవలసిన బాధ్యత లేదనియో అభ్యంతరములు నివేదించుకొనవలసి యున్నపుడు 30 రోజుల లోపల పై అధికారులకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. హైకోర్టు వారికి అభియోగ నిర్దేశము చేయవలసినదని అప్పీలు ట్రిబ్యునలును కోరుచూ అప్పీలు పర్యవసానము తెలిసిన 90 రోజులలో దరఖాస్తు పెట్టుకొన వచ్చును. హైకోర్టువారు తీర్పు ఒసగిన 90 రోజుల లోపల వారి అనుమతిని పొంది సుప్రీమ్ కోర్టు వారికి అంతిమ నిర్ణయమునకై దరఖాస్తు పెట్టుకొనవచ్చును. వ్యవసాయ భూములకు ఈ చట్టము వర్తించదు. ఏ. సూ. ప్ర.

మరుమక్కతాయ, అళియ సంతాన న్యాయములు : ఆచార వ్యవహారములరూపములో నుత్పన్నమై న్యాయస్థానములచే గుర్తింపబడిన వైయక్తిక విధులు కొన్ని మరుమక్కతాయ న్యాయమనియు, అళియ సంతాన న్యాయమనియు పేరొందినవి. ప్రస్తుత కేరళ రాష్ట్రమున వాడుకలోనున్న ఇట్టిన్యాయావళిని మరుమక్క తాయ న్యాయమనియు, పశ్చిమ తీరమున దక్షిణకనరా జిల్లాలో వాడుకలోనున్న న్యాయావళిని అళియ సంతాన న్యాయ మనియు అందురు. ఈ రెండు పద్ధతులలోను బంధుత్వము, ఆస్తికి హక్కులు స్త్రీ క్రమానుగతముగ గణింప బడును. భారత దేశములోని తక్కిన ప్రదేశము లందంతటను పురుష క్రమానుగతముగా బంధుత్వము, ఆస్తికి హక్కులు గుర్తింపబడుచున్నవి. మరుమక్కతాయ, అళియ సంతాన పదములు సోదరీ సంతానము (మేనల్లుళ్లు, మేనకోడండ్రు) ద్వారా వారసత్వము ఏర్పడునని సూచించును. ఆచార వ్యవహార రూపములో నుండిన యీ రెండు పద్ధతులలో మద్రాసు అళియ సంతాన చట్టము, మరుమక్కతాయ చట్టము, పూర్వపు తిరువాన్కూరు కొచ్చిన్ రాష్ట్రముల శాసనములు కొన్ని మార్పులు కావించినవి. అంతేకాక హిందువుల వివాహము, దత్తత, వారసత్వము, సంరక్షణ, మనోవర్తికి సంబంధించి భారత దేశమున కంతటికిని వర్తించు ఇటీవలి శాసనములు మరికొన్ని మార్పులు ఈ పద్ధతులలో తెచ్చిపెట్టినవి.

వివాహము: బంధుత్వమంతయు తల్లి చాలుగా గుర్తింప బడు కారణమున చట్టరీత్యా భార్యా భర్తలకు, తండ్రి బిడ్డలకు ఉండవలసిన పరస్పర బాంధవ్యము అప్రస్తుతమగు చున్నది. భార్యయు, బిడ్డలును వేరు కుటుంబమునకు చెందినవారగుదురు గదా, అందుచేత వివాహము (దీనిని సంబంధము అని పిలుతురు) ఒక సాంఘికమగు కట్టు బాటుగ మాత్రమే పరిణమించి, మతముతో ప్రమేయము లేక కేవలము సంప్రదాయ బద్ధముగనే యుండినది. అట్టి పరిస్థితులలో భార్యా, భర్తలు విడాకులు పొందుటకూడ సులువుగ నుండినది. 1955 నుండి దేశమంతటను హిందూ వివాహపు చట్టము అమలులోనికి వచ్చి అందలి న్యాయా వళియే ఎల్లరు పాటింపవలసియున్నది. అయినను,వివాహపు తంతు, నిషిద్ధ బాంధవ్యములు, విడాకులు మొదలగు

వాటిని గూర్చిన పూర్వపు టాచారములు యిప్పుడును అనుసరింపవచ్చును.

దత్తత: మరుమక్కతాయ అళియ సంతాన పద్ధతులలో దత్తత లౌకిక ప్రయోజనముల నుద్దేశించియే జరుగును. దానికి మతముతో ప్రమేయము లేదు. పురుషునైనను, స్త్రీనైనను దత్త స్వీకారమొనర్చుకొని, ఆ వ్యక్తికి ఆస్తిలో హక్కులు కలిగింపవచ్చును. ఈ పద్ధతినే నేడు దేశమంతటికి వర్తించు 1956 హిందూ దత్తత చట్టము గుర్తించియున్నది.

వారసత్వము: వారసత్వమునకు సంబంధించిన న్యాయములు శాసనములద్వారా కొంతమార్పు చెందినవి. ఒక వ్యక్తియొక్క భార్యకు, సంతానమునకు, తల్లికి, అతని ఆస్తిని సంక్రమింపజేయు నుద్దేశముతో మార్పులు జరిగినవి. ప్రస్తుతము భారతదేశమున కంతటికిని వర్తించు హిందూ వారసత్వ చట్టము ననుసరించియే ఎల్లరి విషయములోను ఆస్తి సంక్రమణ జరుగును.

అవిభక్తకుటుంబము: మరుమక్కతాయ అళియసంతాన న్యాయములను బట్టి ఒక పూర్వీకురాలినుండి స్త్రీ క్రమానుగతమగు సంతాన పరంపర (స్త్రీలు పురుషులు చేరి) అవిభక్త కుటుంబముగా నేర్పడును. అట్టి కుటుంబమునకు మరుమక్కతాయ న్యాయములో 'తార్వాడ్' అనియు, అళియ సంతాన న్యాయములో 'కుటుంబ' మనియు పేర్లు. అవిభక్త కుటుంబములోని పురుషులలోకెల్ల జ్యేష్ఠుడగువాడు (కార్నవన్) అట్టి వ్యక్తి లేనిచో స్త్రీలలోకెల్ల పెద్ద (కార్నవతి) కుటుంబయజమానిగ వ్యవహరించును. అళియ సంతాన కుటుంబములో స్త్రీ పురుషు లెల్లరిలోనికి జ్యేష్ఠురాలగు స్త్రీగాని, జ్యేష్ఠుడగు పురుషుడుగాని కుటుంబ యజమానిగ వ్యవహరించును. కుటుంబములో జన్మించిన ప్రతియొక్కరికి ఆస్తియందు జన్మసిద్ధమగు హక్కు కలుగును. స్త్రీ పురుషుల కిరువురకు ఆస్తియందు సమాన హక్కులుండును. ఆదిలో కుటుంబపుటాస్తి అవిభాజ్యముగ నుండెడిది, కాని మద్రాసు మరుమక్కతాయ, అళియ సంతాన చట్టముల ననుసరించి కుటుంబములో వయసువచ్చిన వారిలో అధిక సంఖ్యాకులు కోరినపుడు పంపకము జరుగవచ్చును. కుటుంబములో ఎవ్వరైనను మతాంతరుడైనచో అతడు కుటుంబము నుండి విడిపోవుట, ఆస్తి పంపకము జరుగును.

కుటుంబ యజమాని దేశమంతట వ్యాప్తములోనుండు అవిభక్తకుటుంబముల యజమానులవలెనే కుటుంబమునకు ప్రతినిధిగ సకల వ్యవహారములు నడుపును. కుటుంబ అవసరములకుగాని, లాభమునుద్దేశించిగాని, ఆస్తిని అన్యాక్రాంతముచేయు హక్కు అతనికి కలదు. కాని స్థిరాస్తిని విక్రయించునపుడును, స్వాధీనపు తనఖా నుంచునెడలను కుటుంబములో అధిక సంఖ్యాకుల లిఖిత పూర్వకమగు అనుమతి పొందవలెను. జమాఖర్చులు చెప్పవలసిన బాధ్యత లేకున్నను, యజమాని దుష్ట బుద్ధితో అన్యాయముగ వ్యవహరించు నెడల కుటుంబములోని తక్కినవారి కోరికపై నతనిని పదవినుండి తొలగింపవచ్చును. కుటుంబము లోనివారు వీలునామా ద్వారా తమ భాగపు టాస్తులను అన్యాక్రాంతము చేయుట కవకాశము నేడు కల్పింపబడినది. క్రమేణ ఇతర హిందూ అవిభక్త కుటుంబములవలెనే మరు మక్కతాయ అళియ సంతాన కుటుంబములు సాంఘిక పరిణామముల యొత్తిడివలన క్షీణించుట తథ్యమనిపించును. వ. బా. సు

మాండమస్: చూ. పరమాదేశము - పు. 385.

మానభంగము (బలాత్సంగమము): స్త్రీతో పర పురుషుడు బలవంతముగా ఆమె అంగీకారము లేకుండా సంభోగము చేయునేరమును 'మానభంగ' మందురు. ఇది అత్యంత హీనకృత్యమగుటచే ఈ నేరమునకు కఠినశిక్ష విధింపబడినది. (చూ. శిక్షాస్మృతి).

ఇంగ్లండులో ఇట్టి నేరమును ఘోర అపరాధముగ పరిగణించి శిక్ష విధింతురు. ఈ నేరమునకు గురియైన స్త్రీ పతివ్రతయా, స్వైరిణియా, వివాహితురాలా, కన్యయా అనునది అప్రధానమైన విషయము. నేరస్థుడు న్యాయ ప్రకారము శిక్షకు పాత్రుడగును. స్త్రీని చంపుదుననిగాని, లేదా ఆమెకు శారీరకహాని చేయుదునని భయపెట్టిగాని బలవంతముగా, ద్రోహము లేదా మోసమువలనగాని సంభోగమునకు ఆమెను అంగీకరింపజేసినను అదినేరమే అగును. స్త్రీకి తనతో సంభోగమునకు అంగీకార మివ్వ గల వయస్సు యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో 14 నుండి 18 వరకూ అని చాలా రాష్ట్రములలో నిర్దేశింపబడినది. ఓ. స.

మానవ అపహరణము: ఆదిమ కాలమందు స్త్రీల అపహరణము భార్యల సంపాదించుకొనుటకు ఒక సాధారణ పద్ధతిగ నుండెను. రాక్షస వివాహమనునది ఇట్లే ఆరంభమైనట్లు ప్రాచీన మానవ శాస్త్రజ్ఞులు భావించిరి. రుక్మిణి 'రాక్షస వివాహమునన్ గొనిపొమ్ము' అని కృష్ణుని ప్రార్థించినట్లు పురాణములలో చెప్పబడినది. స్మృతులలో రాక్షస వివాహము వివిధ రకముల వివాహములలో ఒక రకపు వివాహముగ పేర్కొనబడినది. స్త్రీ అపహరణము ద్వారా రాక్షస వివాహపద్ధతి ప్రాచీన హిందూ ధర్మశాస్త్రములలో కనబడుచున్నను, అట్టి ఆచారము ప్రాచీన కాలముతోనే అంతరించెను. అట్టి వివాహములు చెల్లవు.

ప్రాచీన ధర్మశాస్త్రములలో అపహరణము అనగా అక్రమముగ స్వతంత్రునిగాని ఇతరుల బానిసనుగాని తీసుకొనిపోవుట. రోమన్ దండన్యాయములో మానవ అపహరణము స్వతంత్ర వ్యక్తిని బానిసగ క్రయముపొందిన నేరమునకు తుల్యముగ పరిగణింపబడెను. నేటికిని ఆ పదమునకు స్కాట్‌లాండ్‌లో శిశువులను దొంగిలించుట యని అర్థము.

ఆంగ్ల న్యాయములో అపహరణము సాంకేతికముగ బలవంతమగునో లేదా కపటముతో సమ్మతింప జేసియో స్త్రీనిగాని, శిశువునుగాని తీసుకొని పోవుటను సూచించును. ఇరువదియేండ్లకు లోపు వయసుగల స్త్రీ అయిన ఆమె యొక్క తలిదండ్రులు లేదా సంరక్షకుని అనుమతిలేనిదే తీసుకొనిపోవుటకూడ అపహరణమేఅగును. ఈ పదము 1883 - అవినీతికరమైనట్టియు, న్యాయ విరుద్ధమైనట్టియు కృత్యముల చట్టములో, వోటుచేయుటలో వోటరుయొక్క స్వేచ్ఛకు భంగము గలిగించిన నేరమునకు వాడబడినది. ఈ అపకృత్యము 1861 - అపకృత్య న్యాయ ఏకీకరణ చట్టములో (క్రిమినల్ లా కన్సాలిడేషన్ ఆక్ట్ - 1861) నిర్వచింపబడినది. ఈ నేరము 1885 అపకృత్య న్యాయ సవరణ చట్టములోను వివరింపబడినది. స్త్రీ అపహరణము మహాపరాధముగ పరిగణింపబడి 14 ఏండ్లవరకూ ఖైదు శిక్షకు పాత్రమగును. 18 ఏండ్లకు మించని కన్యను చెరచు నిమిత్తము అపహరించిన ఆ నేరము దుర్మార్గముగ జమ కట్టబడి రెండేండ్లవరకు ఖైదు శిక్షకు పాత్రమగును. 14 ఏండ్లలోపు పిల్లలను అపహరించుట పిల్లలను దొంగిలించుటగా పరిగణించి గరిష్ఠ ప్రమాణశిక్షగా 14 ఏండ్ల ఖైదు విధింపనగును. యునైటెడ్‌స్టేట్స్ నందంతటను అపహరణము మహాపరాధముగనే పరిగణింపబడును. ఓ. న.

మానవ హక్కులు : మానవుడు సంఘజీవి. అంతియగాక, ఇతరుల నిర్బంధ ప్రమేయము లేకుండ తనకు తాను స్వేచ్ఛగా జీవించవలెనను ఆకాంక్ష గలవాడు. మానవులకు హక్కులున్ననాడే అట్లు జీవింపగలుగుదురు. హక్కులు లేని మానవ జీవితము బానిసత్వమునకు మారుపేరు తప్ప వేరుగాదు. మానవ వ్యక్తిత్వ వికాసమునకు హక్కులు ఆవశ్యకములు. వ్యక్తియొక్క హక్కుల యెడల గౌరవము, వ్యక్తిహక్కులను కాపాడవలెనను ఆకాంక్ష ప్రభుత్వమునకుండుట, ప్రజా స్వామ్య జీవితమునకు ప్రాతిపదికలు. మానవ హక్కులయెడల గౌరవములేని ప్రజాస్వామ్యము నేతిబీరకాయ వంటిది. మానవ హక్కుల ఉల్లంఘన అనేక రాజకీయ సాంఘిక అనర్థములకు ప్రధాన హేతువు. మానవ హక్కులను గౌరవింపలేని సాంఘిక వ్యవస్థ పునాదులు లేని భవనము వంటిది. అందులకే లాస్కీ 'హక్కులు ప్రభుత్వమునకు పునాదులు. వాటిని నిర్లక్ష్యము చేసిన ప్రభుత్వము పౌరుల హృదయములో సుస్థిరము కాదు'. అని వాక్రుచ్చెను.

ప్రపంచ చరిత్రలో మానవ హక్కులను నిర్వచించుట కనేక ప్రయత్నములు జరిగినవి. అందు మొట్టమొదటిది ఇంగ్లండు రాజైన జాన్ 1215 జూన్ 15 వ తేదీని రనీమీడ్ అనుచోట థేమ్సు నదియొద్దున సంతకము చేసిన హక్కుల పత్రము. అందు 63 ఖండములు గలవు. ఇంగ్లీషు భూస్వాముల (బారన్సు) హక్కులకే ప్రధానముగ సంబంధించిన యీ హక్కుల పత్రము యీనాడు మనకు సామంతులకు సంబంధించినదిగా (ఫ్యూడల్) గోచరింప వచ్చును. కాని ఆ భూస్వాములు రాజునుండి పొందిన హక్కులను తమ క్రిందివారికి విస్తరింపజేయవలెనను నిర్దేశమునూ ఇందు గలదు. అరెస్టు కాబడిన వ్యక్తి విచారణ లేకుండ నిర్బంధింపబడరాదనియు, జరిమానా నేరమున కనుగుణ్యముగ నుండవలెను గాని, రాజు ఇష్టానిష్టముల ప్రకారము ఉండరాదనియు నిర్దేశింపబడుట ఇందలి విశేషము.

1776 అమెరికన్ స్వాతంత్ర్య ప్రకటన మానవ హక్కుల చరిత్రలో మరొక మైలురాయి. ఇందు 'దీన ప్రజానీకపు హక్కులు' ప్రజలహక్కులుగ గుర్తింపబడి, చట్టము ముందు, దేవుని ముందు సమానత్వము, ప్రజాపీడనజేయు ప్రభుత్వమును మార్చుటకు హక్కు సమర్థింబడినవి. తొలుత అమెరికా రాజ్యాంగ చట్టములో ఈ హక్కులకు సంబంధించిన భాగము లేదు. దరిమిలా కేంద్ర ప్రభుత్వ అధికారమును పరిమితము చేయుచూ, మాడిసన్ పన్నెండు సవరణలు ప్రవేశపెట్టగా అందు పది కాంగ్రెసు వారిచే ఆమోదింపబడి 'బిల్ ఆవ్ రైట్స్' అను పేరిట వ్యవహరింపబడుచున్నది. అమెరికనుల హక్కుల సంరక్షణ కర్తగా ఈ హక్కులను కాపాడు నధికారము సుప్రీమ్ కోర్టు వారికి అప్పగింపబడినది.

పిమ్మట కొద్ది కాలమునకే 1789 లో ఫ్రెంచి విప్లవానంతరము నెలకొల్పబడిన ఫ్రాన్సుదేశపు జాతీయ విధాన సభ రూసో సాంఘిక ఒప్పంద సిద్ధాంతముపై ఆధారపడిన మానవ హక్కుల ప్రకటన ఆమోదించినది.

తర్వాత సుమారు 59 ఏండ్లకు 1848 లో మార్క్సు ప్రచురించిన 'కమ్యూనిస్టు మానిఫెస్టో' వర్గరహిత సమాజమును ఆదర్శముగా పెట్టుకొనినది. ఇటీవలి 1948 లో ఐక్యరాజ్యసమితి ఆమోదించిన మానవ హక్కుల ప్రకటన మానవ హక్కుల చరిత్రలో మరొక ప్రధాన ఘట్టము.

మానవ హక్కులలో ముఖ్యమైనవి : జీవించుటకు, పని చేయుటకు, వైయక్తిక భద్రత కాపాడుకొనుటకు, స్వేచ్ఛ పొందుటకు, జాతి మత స్వాతంత్ర్యము నిలుపుకొనుటకు, విద్య నేర్చుకొనుటకు, మనోభావములు వెల్లడించుటకు, సంఘవ్యవస్థాపన స్వాతంత్ర్యము కలిగియుండుటకు గల హక్కులు, ఇవన్నియును, అన్ని దేశములలోను, ఒకే రీతిగా గాని, పూర్తిగాగాని అమలు జరుపబడుచున్నవని చెప్పజాలము. పని చేయుటకు గల హక్కు రష్యాలో ఎక్కువగా గుర్తింపబడినది. ఈ హక్కులను చట్టరీత్యా గుర్తించుటకు పెక్కు దేశములు వెనుకాడుచున్నవి. అట్లే ఆస్తి హక్కు తక్కిన దేశములన్నిటి కన్న మిక్కిలి తక్కువగా రష్యాలో గుర్తింపబడినది. అంతేకాక, వాక్స్వాతంత్ర్యపు హక్కు అనేక పరిమితులకు లోబడినది. ఒక వ్యక్తి వెల్లడించు భావములు అసభ్యములు, విద్రోహ కరములు కాకూడదు. యుద్ధకాలములో దేశరక్షణ దృష్ట్యా ప్రతి దేశములోనూ వీటిపై పెక్కు ఆంక్షలు విధింపబడును. కాలానుగుణ్యముగా ప్రాథమిక హక్కుల స్వరూప స్వభావములు మార్పు జెందక తప్పదు. ఉదాహరణమునకు మత స్వాతంత్ర్య మిటీవలనే గుర్తింప బడిన హక్కులలో నొకటి.

వీటిలో కొన్నిటిని ఉల్లంఘించినచో న్యాయస్థానముల సహాయముతో కాపాడుకొనుటకు వీలుండును. వీటినే న్యాయసాధ్య (జస్టీషియబుల్) హక్కు లందురు. ఈ హక్కులను రాజ్యాంగచట్టములో పొందుపర్చి వాటి కను గుణములు కాని చట్టములను రాజ్యాంగ విరుద్ధములని ప్రకటించు అధికారము న్యాయ స్థానములకు కలుగ జేయుట వలన వీటిని పౌరులు న్యాయసాధ్య హక్కులుగా అనుభ వించుట కవకాశము గలుగును. అంతేగాక తమ హక్కు లను కాపాడుకొనుటలో ప్రజల ఆకాంక్ష, అప్రమత్తత, వీటి పరిరక్షణకు పెట్టని కోటలవంటివి. న. శ.

మారకము : చూ. వినిమయము.

మార్టెన్స్ జార్జ్ ఫ్రీడరిక్ వాన్ (1756 - 1821) : జర్మను ధర్మ శాస్త్రవేత్త, రాజదౌత్య చతురుడు. ఇతడు హాంబర్గ్‌లో జన్మించెను. విద్యాభ్యాసము గట్టింజెన్, రెగెన్స్‌బర్గ్, వియెన్నా యూనివర్సిటీలలో జరిగెను. 1783 గట్టింజెన్ వద్ద ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రాచార్యుడాయెను. 1789 లో గొప్ప గౌరవమునకు పాత్రుడయినాడు. 1814 లో హనోవర్ రాజుచే ప్రీవీ కేబినెటు కౌన్సిలరుగ నియమింపబడెను. 1816 లో రాజుయొక్క ప్రతినిధిగ ఫ్రాంక్‌ఫర్ట్ వద్ద నున్న నూతన జర్మన్ కాన్ఫెడరేషన్ పార్లమెంటుకు వెళ్ళెను.

ఇతని రచనలలో అత్యంత ముఖ్యమైనది—'1761 తరువాత జరిగిన ఒప్పందముల సంగ్రహణము' ఈ గ్రంథమందు మొదటి ఏడు సంపుటములు గట్టింజెన్ వద్ద (1791 - 1801) ప్రచురింపబడెను. దీని తరువాత '1808 తరువాత జరిగిన సమాఖ్యల నూతన సంగ్రహణము' 16 సంపుటములలో గట్టింజెన్ వద్ద (1817 - 1842) ప్రచురింప బడెను. ఇందులో మొదటి నాలుగింటిని మాత్రమే యితడు సంస్కరింపగలిగెను. ఓ. న.

మార్టెన్సు ఫ్రెడరిక్ ఫ్రోమ్మ్ హెరాల్డ్, డి. (1845 - 1909) : రష్యన్ ధర్మ శాస్త్రవేత్త. ఇతడు విటోనియాలో పెర్నోవ్ వద్దజన్మించెను. 1868 లో రష్యన్ మంత్రివర్గపు విదేశ వ్యవహారముల శాఖలో ప్రవేశించెను. 1872 లో సార్వజనిక న్యాయముయొక్క ఆచార్యుడుగ ఇంపీరియల్ న్యాయ కళాశాలలోను, ఇంపీరియల్ ఆలిగ్జాండర్ లైసియమ్‌లోను పనిచేసెను. 1874 లో రష్యన్ ప్రభుత్వముకొఱకు ప్రత్యేక ముగ న్యాయశాస్త్ర సంబంధ పరిశోధన నారంభించెను.

ఇతడు రచించిన 'యుద్ధమందు వైయక్తిక ఆస్తి హక్కు' అను గ్రంథము 1869 లోను, 'ప్రాక్ దేశములలో వాణిజ్య దూత ; అతని అధికారిత' అను గ్రంథము 1873 లోను ప్రచురింపబడెను. ఈ గ్రంథములు గ్రంథకర్తకు ప్రపంచ విస్తృత కీర్తిని సంపాదించి రష్యన్ సంప్రదాయ అంతర్జా తీయ అధికార పరిధియొక్క ప్రతిభను వృద్ధిపరచెను. రష్యా విదేశ రాజ్యములతో చేసుకొనిన ఒప్పందములు, సమ్మేళనములను పదమూడు సంపుటములలో ఈ ధర్మ శాస్త్రజ్ఞుడు ప్రకటించెను. రష్యను, ఫ్రెంచి భాషలలో ఒకే స్థలమందు ముద్రింపబడిన యీ గ్రంథమందు ఆ ఒప్పంద ములయొక్క పూర్తి పాఠమే కాక అవి రూపొందుటకు దారితీసిన రాజకీయ, నైతిక పరిస్థితులను వివరించు ఉపోద్ఘాతములుకూడ చేర్చబడెను.

మార్టెన్సుయొక్క రచనలలో 'నాగరిక జాతుల అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రము' అను గ్రంథము ముఖ్య మైనది. ఇతని యితర గ్రంథములు 'మధ్య ఆసియాలో రష్యా, ఇంగ్లండు', 'చైనాతో రష్యా సంఘర్షణ', 'ఈజిప్టు సమస్య', 'బెర్లిన్‌లో ఆఫ్రికన్ సమావేశము', 'ఆధునిక రాజ్యములయొక్క వలస రాజ్య విధానము' మొదలగునవి.

అంతర్జాతీయ మాధ్యస్థ సంఘములలో పనిచేయుమని మార్టెన్సు పలుమార్లు ఆహ్వానింపబడెను. ఇతడు మెక్సికో, యునైటెడ్ స్టేట్స్ కుండు వివాదములను, ఇంగ్లండు, ఫ్రాన్సుల విభేదములను సర్దుబాటుచేయుటలో చాలా సహాయపడెను. రష్యా జపానుల మధ్య రాజీకుదుర్చు

ప్రయత్నములలో నితడు పాత్రవహించిన పోర్ట్సు మత్ శాంతి సమాఖ్య 1905 లో జరిగెను.

జపాన్‌తో జరిగిన యుద్ధములో ఉత్పన్నమైన కేసులను విచారించుటకై స్థాపింపబడిన సుప్రీమ్ ప్రైజ్ కోర్టునకు న్యాయమూర్తిగ ఇతడు నియమింపబడెను. ఓ. న.

మార్షల్, జాన్ (1755 - 1835): ఇంగ్లీషు సంతతికి చెందిన అమెరికను ధర్మ శాస్త్రవేత్త. ఇతను జార్జి వాషింగ్‌టన్, జేమ్సు మాడిసన్‌లతో కలసి, వర్జీనియాచే యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగమును ఆమోదింపజేయుటలో కృతకృత్యుడాయెను. జాన్ ఏడమ్స్ అధ్యక్షుడుగా నుండు కాలములో మార్షల్‌ను సెక్రటరీ ఆవ్ స్టేటుగ నియమించెను. 1801 లో సుప్రీమ్ కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి పదవినలంకరించి ముప్పదినాలుగు ఏండ్లు నిరంతరాయముగ ఆ పదవిని నిర్వహించెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ఆ పదవిని నిర్వహించిన మేధావులలో అత్యంత ప్రతిభావంతుడని పేరుగాంచెను. ఈయన తీర్పులను బట్టియే నేటి యునైటెడ్‌స్టేట్స్ సుప్రీమ్ కోర్టునకున్న గొప్ప అధికారము లన్నియు సంక్రమించినవి. ఏలన, జాతీయ, రాష్ట్ర చట్టములు రాజ్యాంగమునకు వ్యతిరేకముగా యున్నచో వాటిని న్యాయసమ్మతములు కావని తీర్పు చెప్పు అధికారము సుప్రీమ్ కోర్టునకు కలదని నిర్ణయించిన వాడితడే. ఫెడరల్ రాజ్యాంగములో స్వతస్సిద్ధముగ నుండు అధికారములను సువ్యక్తముచేసిన న్యాయ నిర్ణయముల కన్నిటికి మార్షల్ తీర్పులే మూలాధారములు.

న్యాయమూర్తిగ ఇతడొసగిన తీర్పులను బట్టియే ఇతని వైదుష్యము ఖ్యాతిగాంచెను. జార్జి వాషింగ్‌టన్ జీవితమును మార్షల్ రచించెను. ఓ. న.

మాలిక్ ఇబ్న్ అరాస్: ఇతడు మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్రవేత్త అబూహనీఫా కాలమువాడు. ఇతడు మదీనా (మహమ్మదీయ పుణ్యక్షేత్రము) వద్ద 95 హిజిరీలో జన్మించెను. ఇతని విద్యాభ్యాసము అచటనే జరిగెను. అచటనే ఆచార్యుడుగ పనిచేసి గొప్ప ప్రతిభ నార్జించెను. ఆ కాలమందును అటు పిమ్మటను ఇతడు, మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్ర లక్షణములలో ఒకటగు 'హాదిత్' యందు అత్యంత ప్రామాణికుడుగ భావింపబడుచుండెను. ఇతడు సంప్రదాయ వాదియగు ధర్మశాస్త్ర కోవిదుడు. ఇతడు ఒక న్యాయ సంప్రదాయమును స్థాపించెను. స్పెయిన్‌లో నివసించు మూర్లు అనువారు ఇతని సంప్రదాయమునకు చెందినవారే. నేటికిని ఉత్తర ఆఫ్రికాలో ఇతని సంప్రదాయానుచరులు కలరు. అబూహనీఫా శిష్యుడగు మహమ్మదు ఇతని వద్ద మూడేండ్లు సంప్రదాయ సిద్ధాంతములను అధ్యయనము చేసెను. ఇతని సిద్ధాంతములకును, అబూహనీఫా సిద్ధాంతములకును ప్రధాన విషయములలో ఎట్టి భేదమును లేదు. ప్రవక్త యొక్క సంప్రదాయములకును అతని అనుచరులచే స్థాపింపబడిన పూర్వనిర్దేశములకును మాలిక్ ఎక్కువ ప్రాధాన్యము నొసగెను. ఇతర ఆధారములు లేనపుడు వివేచనా నిర్ణయముల నితడు ఆమోదించెను. ప్రవక్త అనుచరులు అతని తరువాత స్థిరపరచిన న్యాయసూత్రములతో ఇతనికి ఎక్కువ పరిచయము ఉండుటచే వాటినన్నిటిని క్రమ పద్ధతిలో చక్కగ రూపొందించెను. ఇతడు మదీనా యందుండు వాడుకలకు ఆచారములకు అత్యంత ప్రాధాన్యమిచ్చెను. అవి ప్రవక్త కాలమునుండి అనూచానముగ వచ్చుచున్నవను భావనపై వాటికంత ప్రామాణ్యము నిచ్చెను.

సార్వజనిక సౌభాగ్యమను ప్రధానసూత్రమును ఆధారముగాగొని వివిధ పరిస్థితులకు అన్వయింప జేయుటను అబూహనీఫా వలె నితడు న్యాయమూలముగ గుర్తించెను. మహమ్మదీయ న్యాయమునకు ముఖ్య ఆధారములైన ఖురాను, హాదిత్, ఇజ్‌మా వివేచనాత్మక ధర్మ నిర్ణయములను నాలుగింటికి తోడు ఐదవదిగా 'ఇస్టాడ్‌లాల్' ను కూడ న్యాయమూలముగ పేర్కొనెను. న్యాయ సూత్రములను 'అనుమానము' ద్వారా వ్యక్తపరచుట ఇందలి విశేషము.

ఇతడు అబూహనీఫా చనిపోయిన పిదప 20 ఏండ్లు జీవించెను. 'అల్ మువట్టా' అను పేరుగల సంప్రదాయ సంపుటిని రచించెను. ఇందు సుమారు మూడు వందల సంప్రదాయములు కలవు. ఓ. న.

ముక్త్యార్ నామా (పవర్ ఆవ్ అటార్నీ): ఒక వ్యక్తి తాను నిర్వహించవలసిన ఏదేని కార్యమును తన తరపున నిర్వహించుటకు లిఖిత పూర్వకముగ అందులో పేర్కొనిన వ్యక్తికి అధికారమిచ్చినచో ఆ లిఖితమును 'ముక్త్యార్ నామా' అందురు. అట్టి అధికారము నిచ్చు లిఖితమును సామాన్యముగ ప్రభుత్వము నిర్దేశించిన స్టాంపుపై వ్రాసి తాను సంతకముచేసి రిజిష్టరు చేయవలెను. ఈ ముక్త్యార్‌నామా సాధారణము, ప్రత్యేకము అని రెండు రకములు. సాధారణ ముక్త్యార్ నామాయందు ఏజెంటు అన్ని విషయములలోను లేదా ఒకే రకమునకు చెందిన అన్ని విషయములలోను వ్యవహరించుటకు అధికారము కలిగియుండును

ప్రత్యేక ముక్త్యార్ నామాలో ఏజెంటు ఏదేని ప్రత్యేకమైన నిర్దిష్ట కార్యమును మాత్రము తన నియోక్త (ప్రిన్సిపల్) తరపున నిర్వహించుటకు అధికారము కలిగి

యుండును. ముక్త్యార్ నామా నియోక్త మరణముతో అంతమొందును. నియోక్త తన ఇష్టము వచ్చినపుడు ముక్త్యార్ నామాను ఉపసంహరించుకొనవచ్చును (చూ. ఒప్పందముల చట్టము - పు. 252). ఓ. న.

ముత్తుస్వామి అయ్యరు, టి. (1832 - 1905): ముత్తుస్వామి అయ్యరు జీవితము ఒక అపూర్వ అద్భుత గాథ. ఈయన తంజావూరు జిల్లాలో, ఉచ్చువాడి అను నొక గ్రామములో ఒక బీదకుటుంబమున జన్మించి, చిన్ననాటనే తండ్రి సహాయమును గోల్పోయి, వీథిబడిలో అక్షరములు నేర్చుకొని, గ్రామ కరణము వద్ద రూపాయ నెల జీతమునకు పని చేయుచు, తీరిక కాలములో వీథి లాంతర్ల వద్ద ఎరువు పుస్తకములతో చదువుకొని, ఇంగ్లీషు చదువులో పరీక్షలనెగ్గి, రికార్డు కీపరుగా నెలకు రు. 20 జీతముమీద నౌకరీలో చేరి ఉద్యోగము చేయుచు, ప్రైవేటుగా చదివి బి. ఎల్. పరీక్షలో ప్రథమ శ్రేణిలో ఉత్తీర్ణుడై 1870 లో మద్రాసు స్మాల్ కాజ్ కోర్టు జడ్జిగా నియమితుడై, ఆవల తన 46 వ యేట (1878) మద్రాసు హైకోర్టు జడ్జిగా నియమింపబడి, 1895 వరకు న్యాయమూర్తి పదవి నిర్వహించెను.

ముత్తుస్వామి అయ్యరు మద్రాసు హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగా నియమింపబడిన తొలి భారతీయుడు. న్యాయవాదిగా పని చేయకయే న్యాయమూర్తి యగుట ఈయన ప్రత్యేకత. అఖండ ప్రజ్ఞా విశేషముతో న్యాయ నిర్వహణ కూడ భగవత్సేవయను, సనాతన ధర్మదృష్టితో, అశేష శేముషీ మహిమతో స్వదేశీ పరదేశీ విజ్ఞానుల ప్రశంసల నందుకొన్న యశఃకాము డాయన. వాద ప్రతివాదములను నిదానముగా, సంపూర్ణముగా విని, నిశితముగా విమర్శించి, నిర్మలాంతఃకరణముతో తీర్పుల నొసంగుచు, సత్యధర్మాభిరతితో న్యాయనిర్వహణ నొనర్చినా డీ మహనీయుడు. ఇతని పాండిత్యము, సూక్ష్మబుద్ధి, మేధాసంపన్నత గరిష్ఠము. హిందూ లా అంశముల మీద ఈయన తీర్పులు విశిష్టములై నేటికిని పరమ ప్రామాణ్యములై యున్నవి. 1865 లో మంగుళూరు సబ్ జడ్జి పనికి ముగ్గురి పేర్లు సూచించవలసినదిగా ప్రభుత్వమువారు న్యాయమూర్తి హాలోవేను కోరగా ఆయన ముత్తుస్వామి అయ్యరు పేరునే మూడుసార్లు వ్రాసి సిఫారసు చేసెనట. ఆంగ్లేయ జడ్జిలకు ఈయనయందు గల గౌరవమట్టిది.

ప్రధాన న్యాయమూర్తి ఫిలిప్ హచ్చిన్, తోటి న్యాయమూర్తులందరిలో ముత్తుస్వామి అయ్యరుతోనే కూరుచుండుటకు మిక్కిలి అభిలషించెడివాడు. 'నేనెప్పుడైనను తొందరపడి పొరపాటభిప్రాయమునకు వచ్చుచున్నచో ఆయన సూక్ష్మముగా హెచ్చరించి నన్ను నివారించెడి వాడు' అను హచ్చిన్ పొగడ్త ముత్తుస్వామి అయ్యర్ యొక్క న్యాయదీక్షకు, శేముషీ మహిమకు చెరగని తార్కాణము. తనతోటి ఆంగ్లేయ జడ్జీలు ఈయన చెప్పెడి తీర్పులను వ్రాసుకొనెడివారు.

గొప్పవారిలో గొప్పవాడై యుండియు, జీవితములో అత్యున్నత స్థానము పొందియు, నైష్ఠికుడై, దైవభక్తి గలిగి, మతాచారములను పాటించి, నమ్రత, నిదానము ప్రత్యేక గుణములుగా జీవితము గడిపినా డీయన.

తన ఇంటిలో చిన్న వాలుపీట ముందు చాప మీద పద్మాసనము వేసికొని కూర్చుండి తీర్పులను వ్రాయుచుండువాడని ఎర్డ్లీ నార్టను ఈయనను గురించి చెప్పిన మాటలు ఈయన నిరాడంబర జీవితమును చాటుచున్నవి.

మద్రాసు హైకోర్టు భవనములో ఈయన పాలరాతి విగ్రహము ప్రతిష్ఠింపబడి యున్నది, మద్రాసు న్యాయవాద సంఘమువారు 1932 ఫిబ్రవరి నెల 27 వ తేదీన ఈయన శతవార్షికోత్సవము మిక్కిలి వైభవముగ జరిపిరి. ఋషితుల్యుడగు ఈయన భారతీయులకు ఆదర్శమూర్తిగా వెలుగొందుచున్నాడు. బా. సు.

మునిసిపాలిటీల చట్టము: స్థానిక స్వపరిపాలనకు సంబంధించిన చట్టములలో ఇది ఒకటి. 1920లో చేయబడిన చట్టము స్థానిక పరిపాలన వికేంద్రీకరణ విషయము మీద అంతకుముందు ఏర్పాటు చేయబడిన రాయల్ కమిషన్ వారి సిఫారసుల ననుసరించి, స్థానిక సంస్థలకు విస్తృతాధికారము నొసగుచు రూపొందించబడినది. ఇందు 370 సెక్షనులు, 9 షెడ్యూళ్ళు కలవు. చట్టములోని షెడ్యూళ్ళు కాక మిగిలిన విషయము ఆరు భాగములుగ విభజింపబడినది. మొదటిభాగములో ఒక్క ప్రకరణము మాత్రము కలదు. ఇందు చట్టము యొక్క నామము, అది వర్తించు ప్రాంతములు, ఈ చట్టమునకు పూర్వము ఉన్న ఏ చట్టములు దీనివలన ఉపసంహరింపబడుచున్నది, చట్టములో ప్రయుక్తమైన పదముల నిర్వచనము, పొందుపరుపబడియున్నవి.

రెండవ ప్రకరణములో జిల్లా మునిసిపాలిటీల స్థాపన, వ్యవస్థీకరణ, పరిపాలనాధికార విషయములు పేర్కొనబడినవి. నాలుగవ సెక్షను ప్రకారము రాష్ట్రప్రభుత్వము ప్రకటన ద్వారా ఏ స్థానిక ప్రాంతమునైనను, బజారునైనను, శివారునైనను, గ్రామమునైనను, పట్టణమునైనను ఒక మునిసిపాలిటీగ ఏర్పరుపవచ్చును. ప్రభుత్వమునకు ఏ స్థానిక ప్రాంతమునైనను ఒక మునిసిపాలిటీనుండి తీసివేయుటకు కూడ అధికారము కలదు.

మూడవ ప్రకరణములో మునిసిపల్ అధికారము వహించు సంస్థల వ్యవస్థీకరణ పొందుపరుపబడినది. మునిసిపాలిటీ ఎట్లు ఏర్పరుపబడునది నాలుగవ సెక్షనులో కలదు. ముందు రాష్ట్రప్రభుత్వము ఏ పట్టణమునుగాని, గ్రామమునుగాని, పల్లెటూరునుగాని, బజారునుగాని, స్థానిక ప్రదేశమునుగాని, ప్రక్క ప్రక్క ప్రదేశముల సముదాయమునుగాని, ఒక స్థానిక పరిపాలనా సంఘముగ ఏర్పరచుటకు ప్రకటనచేయును. అట్టి ఏర్పాటుకు స్థానిక ప్రదేశ నివాసి ఎవరైనను లేదా మునిసిపాలిటీకి పన్ను కట్టువారెవరైనను ప్రకటన జరిగిన ఆరు వారముల లోపల తన ఆక్షేపణలు విన్నవించవచ్చును. రాష్ట్రప్రభుత్వము ఆ ఆక్షేపణలన్నిటిని విచారించవలెను.

ఐదవ సెక్షను క్రింద ఈ చట్టము వర్తించు ఏ మునిసిపాలిటీనైనను రద్దు చేయు అధికారము ప్రభుత్వమునకు గలదు. కాని ఈ సెక్షను క్రింద అధికారము ఉపయోగించుటకు పూర్వము మునిసిపల్ కౌన్సిల్‌కు సరియగు వ్యవధి నొసగి మునిసిపల్ కౌన్సిల్ సమాధానములను, ఆక్షేపణలను విచారించవలెను. ప్రభుత్వము ఈ సెక్షను క్రింద చేయు ప్రకటనను రాష్ట్రశాసనసభకు తెలుపవలెను. పైన పేర్కొనిన విధముగ మునిసిపాలిటీని ఒక్కొక్కప్పుడు రద్దుచేయ గలిగియున్నను, రాష్ట్రప్రభుత్వము కడు జాగరూకతతో మెలగవలసిన అవసరము ఉన్నదనుట గమనార్హము.

మునిసిపాలిటీలో అధికారము వహించు వ్యవస్థల సంఘటనను గూర్చిన విషయములు 3 వ ప్రకరణములో కలవు. స్థానిక పరిపాలనా సంస్థయొక్క అధికారములు వహించుటకు పురపాలకసంఘ సభ, ఒక అధ్యక్షుడు, మరియు ఒక పరిపాలనాధికారముకల వ్యక్తి కలరు. పురపాలక సంఘసభకు ఇతరుల మీద వ్యాజ్యము చేయు హక్కు గలదు. ఇతరులు దీనిమీద వ్యాజ్యము వేయవచ్చును. స్థిరచరాస్తులను ఆర్జించుటకు, అనుభవించుటకు, ఇతరులకు చెందచేయుటకు, ఇతరులతో ఒప్పందములు చేసుకొనుటకు ఈ సభకు హక్కులు కలవు.

పురపాలక సంఘములోని అందరు సభ్యులు ఎన్నుకొనబడుదురు. రాష్ట్రప్రభుత్వమువారు ఈ సభలో అప్పుడప్పుడు షెడ్యూల్డు కులమువారికి, ఆంగ్లోఇండియనులకు, స్త్రీలకు స్థానములు రిజర్వు చేసి, వాని సంఖ్య నిర్ణయించవచ్చును. జనాభాలో సగముకన్న ఎక్కువ జనాభా గలిగిన కులమునకు ఇట్టి రిజర్వేషన్ ఉండదు. పురపాలక సంఘసభలో రిజర్వ్‌డ్ స్థానముల సంఖ్య ఆ సభయొక్క నాలుగవవంతు స్థానముల కన్న అధికము కారాదు. ఈ స్థానములు ఏదేని కులమువారికి రిజర్వు చేయబడిన, అట్టి కులమువారు తక్కిన స్థానములకు ఎన్నికలో నిలుచుటకు ఎట్టి ప్రతిబంధకము లేదు.

పురపాలక సంఘ సభ్యులు జూలై మొదటి తేదీ నుండి మూడేండ్లవరకు సభ్యులుగా నుందురు. ప్రతి పురపాలక సంఘ సభవారు తమలో ఒకరిని అధ్యక్షుడుగా ఎన్నుకొందురు. ఆ విధముగా ఎన్నుకొనిన అధ్యక్షుని మినహాయించి ఇంకెవరినైనను ఉపాధ్యక్షునిగా ఎన్నుకొందురు. అధ్యక్షుడు సంఘసభ్యుడుగా నుండు కాలమునందు పదవిలో నుండును. సభ్యత్వము కోల్పోయిన పిదప పదవీ విరమణ చేయును.

అదే విధముగ ఉపాధ్యక్షుడు, అధ్యక్షుడు అయినప్పుడుగానీ, పురపాలక సంఘ సభ్యత్వము అంతమయిన పిదపగాని పదవీ విరమణ చేయును. అధ్యక్షుని స్థానము ఖాళీగా నున్నప్పుడు క్రొత్త అధ్యక్షుడు ఎన్నికయగువరకు ఉపాధ్యక్షుడు అధ్యక్షుడుగా వ్యవహరించును. అధ్యక్షుడు ఉపాధ్యక్షుడు ఇరువురు 15 రోజులకు పైన అధికారమున లేకున్న, లేదా అశక్తులైన ఎడల రెవిన్యూ డివిజనల్ అధికారి ఏడు దినములు నోటీసు సభ్యుల కొసగి, అధ్యక్షుని, లేదా ఉపాధ్యక్షుని ఎన్నుకొనుటకు పురపాలక సంఘ సభ్యుల సమావేశమును ఏర్పాటు చేయవలయును.

క్రొత్త అధ్యక్షుడో, ఉపాధ్యక్షుడో ఎన్నిక కాక పూర్వము రెవిన్యూ డివిజనల్ అధికారియే అధ్యక్షుడుగా లేదా ఉపాధ్యక్షుడుగా ఉంటూ అధికారహోదాలో పురపాలక సంఘ సభలో సభ్యుడుగా నుండును. అధ్యక్షుడుగాని, ఉపాధ్యక్షుడుగాని, ఒక ఎన్నికలో ఎన్నిక కాకున్న మరల ఎన్నిక జరుపబడును. పురపాలక సంఘ అధ్యక్షునికి, ఉపాధ్యక్షునికి, ఎట్టి వేతనముగాని ప్రతిఫలముగాని ఉండదు.

ప్రతి పురపాలక సంఘమునకు రాష్ట్రప్రభుత్వము ఒక కమీషనరును నియమించును. తొమ్మిదవ షెడ్యూలులో పేర్కొనిన పురపాలక సంఘములకు మాత్రమే ఇట్టి నియామకము జరుగును. కమీషనరు పురపాలక సంఘమునకు ఎల్లప్పుడు పనిచేయు అధికారిగా నుండును. తన అధికారమునకు సంబంధించని పనిని పురపాలక సంఘ సభ మరియు రాష్ట్రప్రభుత్వము యొక్క అనుమతి లేనిదే అతడు చేయరాదు. అతని పదవికి సంబంధించిన నియమములు, వేతనము, తత్సంబధమైన విషయములు నిర్ణయించు అధికారము రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు కలదు.

రాష్ట్రప్రభుత్వము పురపాలక సంఘము యొక్క అన్ని రికార్డులను పరిశీలించవచ్చును. పురపాలకసంఘ

సభకు రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు మధ్య ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు అధ్యక్షుని ద్వారానే జరుగును.

పురపాలక సంఘ సభ నియమించు అన్ని సంఘముల లోను అధ్యక్షుడు ఒక సభ్యుడుగా నుండును. అవసర మయి నప్పుడు యాభై రూపాయలకు మించకుండ పురపాలకసంఘ సభ అనుమతి లేక పరిపాలనాధికారులు ఖర్చు చేయ వచ్చును. వ్రాతపూర్వకమైన అనుజ్ఞ ద్వారా అధ్యక్షుడు తన పురపాలనాధికారమును తదితర అధికారమును ఉపాధ్యక్షునికి అప్పగించవచ్చును. కాని, పురపాలక సంఘసభ అట్లు యొసగరాదని నిషేధించిన కర్తవ్యములను అట్లు ఉపాధ్యక్షునికి అప్పగించరాదు.

అధ్యక్షుడు పదునైదు దినముల పైన తాను అధికారము వహించు ప్రాంతములో లేకున్న అతని అధికారమును ఉపాధ్యక్షుడు వహించును. అధ్యక్షుడు, ఉపాధ్యక్షుడు, ఇరువురునూ వరుసగా పదునైదు దినములు తాము అధికారము వహించు ప్రాంతములో లేకుండుట తటస్థించినపుడు పరిపాలనాధికారమును అధ్యక్షుడు ఏ పురపాలక సంఘ సభ్యునికైనను చెందజేయవచ్చును. ఆ విధముగా పరిపాలన స్వీకరించినవానిని 'అధ్యక్ష సభ్యుడు' (చైర్మన్ డెలిగేట్) అందురు.

ఈ విధముగా పరిపాలనాధికారమును చెందజేయుట ఒక సంవత్సరములో మొత్తము తొంబది రోజులకు పైన ఉండరాదు. ఇట్టి అధికారము నొసగు ఆజ్ఞను తక్షణమే పురపాలక సంఘ సభకు, జిల్లా కలెక్టరుకు పంపవలెను.

కమీషనరుకు గల హక్కులు, కర్తవ్యములు : ఇతనికి పురపాలక సంఘ సభ సమావేశములకు హాజరగు హక్కు కలదు. కాని, వోటు చేయు హక్కు కాని, తీర్మానమును ప్రతిపాదించు హక్కుగాని లేదు. అధ్యక్షుని కోరికపై పురపాలక సంఘ సభకు కాని లేక కమిటీ సమావేశమునకుగాని హాజరగు హక్కు కలదు. తొమ్మిదవ షెడ్యూలులో పేర్కొనబడిన పురపాలక సంఘముల ఉన్నతాధికారులు కాని, సేవకులు కాని కమీషనరు అధికారమునకు లోబడి ఉందురు. రాష్ట్రప్రభుత్వము యొక్క, పురపాలక సంఘ సభ యొక్క ఉత్తర్వులకు నియమములకు లోబడి కమీషనరు వ్రాతపూర్వకమైన ఆజ్ఞద్వారా పురపాలక సంఘ సభకు చెందిన ఏ అధికారికైనను లేక రాష్ట్రప్రభుత్వము యొక్క అధికారికెవరికైనను తన కర్తవ్యములను అప్పగించవచ్చును. అట్లు ఒసగిన కర్తవ్యములను తిరిగి అతడు స్వీకరించవచ్చును.

తీర్మానములను ప్రతిపాదించు హక్కు ప్రతి సభ్యునకు కలదు. పురపాలక సంఘ సభ వద్దనుండు రికార్డునంతయు పరిశీలించు హక్కు కూడా కలదు. పరిపాలనాధికారమును వహించిన వ్యక్తుల వద్ద నుండు ఏ లిఖితపత్రము నైనను, పురపాలక సంఘ సభ ముందు ఉంచుటకు ఆజ్ఞాపించ వచ్చును. అట్టి ఆజ్ఞను పాటించకుండుటకు ప్రజాక్షేమము మాత్రమే అడ్డువచ్చును. పురపాలక సంఘ సభ చేయు ప్రతి తీర్మానము పరిపాలక వ్యవస్థ పాటించవలయును.

పురపాలక సంఘ సభ కొన్ని కమిటీలను నియమించి, వానికి కొన్ని అధికారములను ఒసగవచ్చును. లేక, సభ్యుల నెవరినైన కొన్ని విషయములపై వారి అభిప్రాయములను ఇచ్చుటకు నియమించవచ్చును. పురపాలక సంఘసభలో సభ్యులు కాని వారినెవరినైనను, సగముకంటె ఎక్కువ కాకుండ, సభ్యుల ఆమోదముతో పురపాలక సంఘ సభ నియమించు కమిటీలకు నామనిర్దేశము చేయవచ్చును.

పురపాలక సంఘ సభ 3 వ షెడ్యూలులో పేర్కొనబడిన నిబంధనలను పాటించవలెను. వానికి ప్రతికూలము కాని నియమములను కొన్నిటిని యీ క్రింది విషయములకు సంబంధించి చేయవచ్చును : 1. సమావేశము యొక్క కాలము, ప్రదేశము ; 2. సభ్యులకు సమావేశమును గూర్చి తెలుపు పద్ధతి ; 3. సమావేశముల కాలమున భద్రత, మరియు సమావేశములు జరుపబడు విధానము ; 4. పురపాలక సంఘ సభ్యులలో పనుల పంపిణీ ; 5. పురపాలక సంఘ సభ కమిటీల నియామకము, వాటి విధులు మొదలైనవి.

పురపాలక సంఘ సభ యొక్క అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్ష మరియు సభ్యుల ఎన్నికలు, అధికార గెజెటులో ప్రకటించవలయును. పురపాలక సంఘ సభ ప్రతి సమావేశమునకు అధ్యక్షుడు, అతడు లేనపుడు ఉపాధ్యక్షుడు, లేక వీరిరువురు లేకున్న యెడల, ఇతర సభ్యుడు అధ్యక్షత వహించును. సమావేశములో వచ్చు ప్రశ్నలను అధ్యక్ష స్థానములోనున్నవారు పరిష్కరింతురు. అధ్యక్షునికైనను, ఏ సభ్యునికైనను చర్చించు అంశములో ఏమైన ద్రవ్య సంబంధము ఉన్నయెడల చర్చలో పాల్గొనరాదు. ఉపాధ్యక్షుడైనను లేక ఏ సభ్యుడైనను, పురపాలక సంఘ సభనుండి రాజీనామా నివ్వదలచిన, ముందుగా అధ్యక్షునికి నోటీసును పంపవలెను. అధ్యక్షుడు సంఘ సభకు, రాజీనామా నోటీసును ఇవ్వవలెను. అట్టి రాజీనామా సభ్యుని, ఉపాధ్యక్షుని విషయములలో నోటీసు అధ్యక్షునికి చేరిన తేదీ నుండి, అధ్యక్షుని విషయములో పురపాలక సంఘసభ ముందు నోటీసు ఉంచిన తేదీనుండి అమలులోనికి వచ్చును. పురపాలక సంఘ సభ జిల్లా కలెక్టరు ద్వారా ఏప్రిల్ 15 వ తేదీ నాటికి గత సంవత్సర

పరిపాలనా నివేదిక ప్రభుత్వమునకు పంపించవలెను. జిల్లా కలెక్టరు ఏమైన సూచనలు చేసిన ఎడల అట్టివి పురపాలక సంఘ సభకు చేరవలయును. రాష్ట్రప్రభుత్వము ఏర్పాటు చేసిన కాలము లోపల తన వివరణములను లేక సూచనలను పంపించవలయును. జిల్లా కలెక్టరు పురపాలక అధికారము క్రింద తన జిల్లాలోనున్న ఏ స్థిరాస్తినైనను, లేక అభివృద్ధి జరుగుచున్న ఏ కార్యక్రమమునైనను, పరీక్షించవచ్చును. పురపాలక సంఘము యొక్క పరిపాలనాధికారము సభ యొక్క తీర్మానమును పాటించకపోయిన ఎడల జిల్లా కలెక్టరు అట్టి సమాచారమును తెలుపుచు రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు ఒక సమాచారపత్రమును అప్పుడే దాని ప్రతిని పంపించవలయును.

ఈ విధముగా సమాచారములను పంపక పూర్వము పరిపాలనా వ్యవస్థకు సముచితమైన అవకాశమును ఒసంగవలెను. ఆత్యయిక పరిస్థితులలో పురపాలక సంఘ సభ, లేక ప్రభుత్వ వ్యవస్థ అధీనములోనుండు కార్యక్రమమును జిల్లా కలెక్టరు నిర్వహించుటకు తగు ఏర్పాటు చేయవలయును.

ఆత్యయిక పరిస్థితులలో కలెక్టర్ల అధికారము : ఆత్యయిక పరిస్థితులలో ప్రజాక్షేమము కొరకు పురపాలక సంఘము చేయవలసిన పనులను లేక నిర్మాణములను చేయక పోయిన ఎడల జిల్లా కలెక్టరు వాటిని చేయించి, ఆ ఖర్చు పురపాలక నిధుల నుండి ఇప్పించవచ్చును. ఈ చర్యను గురించి వెంటనే ప్రభుత్వమునకు రిపోర్టు పంపవలెను.

పురపాలక సంఘము జరిపిన అన్ని పనులను తనిఖీ చేయుటకు రాష్ట్రప్రభుత్వము ఉద్యోగస్థులను ఏర్పాటు చేయవచ్చును. వారు ఆస్పత్రులు, పాఠశాలలు, సత్రములు మొదలైనవాని నన్నిటిని తనిఖీ చేయవచ్చును. మునిసిపల్ ఉద్యోగస్థులు ఈ తనిఖీ అధికారులకు పూర్తి సహకారము ఇవ్వవలెను. పురపాలక సంఘము కాని, దాని అధికారులు కాని. వారి విధులను చట్టము ననుసరించి జరుపని ఎడల అట్టి విధులను నిర్ణీతకాలము లోపల జరుపుమని కోరుచు, ఆదేశించి, అప్పటికిని జరుపని ఎడల రాష్ట్రప్రభుత్వమే వాటిని జరిపి అందుకు అగు ఖర్చును మునిసిపల్ నిధుల నుండి రాబట్టుకొనవచ్చును.

రాష్ట్రప్రభుత్వము మునిసిపల్ అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షులను వారికి ముందుగా తెలియజేసి, వారి సంజాయిషీని పొంది వారిని తొలగించవచ్చును. అట్లు తొలగింపబడినవారు ఆరు నెలలవరకూ తిరుగా ఎన్నికలలో నిలుచుటకు వీలు లేదు. పురపాలక సంఘములోని అధిక సంఖ్యాకులు డిప్యూటి కలెక్టరుకు అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షుల మీద విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానమును పంపిన, ఆ డిప్యూటి కలెక్టరు అధ్యక్షతన, అతనిచే ఏర్పాటు చేయబడిన ప్రత్యేక సమావేశము, ఐదింట మూడువంతుల మెజారిటీతో తీర్మానించిన ఎడల దానిని అనుసరించి, రాష్ట్రప్రభుత్వము వారిని తప్పక తొలగించవలెను.

ఏ పురపాలక సంఘము కాని, చట్ట ప్రకారము బాధ్యతలను నిర్వర్తించకపోయినను, అధికారములను దుర్వినియోగము చేసినను, ప్రభుత్వము అట్టి పురపాలక సంఘమును రెండు సంవత్సరములవరకు రద్దు చేయవచ్చును. ఈ రెండు సంవత్సరముల కాలమును మరల మరల పొడిగింపవచ్చును. ఈ కాలములో పురపాలక సంఘ బాధ్యతలను నిర్వర్తించుటకు జిల్లా కలెక్టరునుగాని, ఇతర ఉద్యోగస్థునిగాని ఏర్పాటు చేయవచ్చును. వారి జీతములను మునిసిపల్ నిధులనుండి ఇప్పించవచ్చును. అట్టి ఉద్యోగస్థులకు చట్టము ననుసరించియుండు అన్ని అధికారములు, రక్షణలు అన్వయించును.

ఎన్నికలు : పురపాలక సంఘ అధీనములోనుండు పట్టణములను కొన్ని 'వార్డు' లుగా విభజించి, ఒక్కొక్క వార్డునుంచి ఒకరినిగాని, లేక ఎక్కువమందినిగాని ఎన్నుకొనవలెను. ఆ యా పట్టణములలోని రాష్ట్రశాసన సభ వోటర్లందరు పురపాలక సంఘ ఎన్నికలలో వోటర్లుగా ఉందురు. వోటర్ల జాబితాలో అవసరమైన మార్పులు చేర్పులు చేయబడుచుండును. ఎన్నికకు నిలుచుటకు అనర్హులు : 1. ప్రభుత్వోద్యోగులు, (గ్రామ ఉద్యోగస్థులు తప్ప) 2. ప్రభుత్వమునుండిగాని, పురపాలక సంఘమునుండిగాని వేతనములు, రుసుములు పొందువారు, 3. దివాలాదార్లు (ఇన్‌సాల్‌వెంట్లు), 4. పిచ్చివారు, 5. మునిసిపల్ పన్నులు చెల్లించనివారు. ఎన్నికయైన సభ్యులు తదుపరి పై అనర్హతలకు గురియైనను, పురపాలక సంఘ హద్దులలో కాపురము చేయకపోయినను, పురపాలక సంఘ సభలకు మూడు నెలలు వరుసగా హాజరు కాకపోయినను, వారి సభ్యత్వమును కోల్పోవుదురు.

కొన్ని సందర్భములలో అట్టి వారి సభ్యత్వములను పురపాలక సంఘమువారు పునరుద్ధరింపవచ్చును. పై అనర్హతలను గురించి, తన సభ్యత్వమును కోల్పోలేదని, ఏ సభ్యుడుగానీ, లేక పురపాలక సంఘముగాని, జిల్లా జడ్జీ కోర్టులో అర్జీ దాఖలు చేసుకొనవచ్చును. ఆ అర్జీ పర్యవసానము అనుకూలముగా అగువరకు సదరు సభ్యుడు సభ్యత్వమును కోల్పోయినట్లు ఎంచవలెను.

ఎన్నికలు రహస్య వోటింగు పద్ధతిలో జరుపవలెను. ఇందుకు భిన్నముగా ఎన్నిక అధికారికాని, మరి ఎవరు

కాని, ప్రవర్తించిన, అతనికి ఆరు నెలలవరకు జైలుశిక్ష విధించవచ్చును. పై విధముగా శిక్షింపబడినవారుగాని, శిక్షాస్మృతిలోని 9-(ఏ) అధ్యాయము క్రింద ఎన్నిక నేరములకు శిక్షింపబడినవారుగాని, ఎన్నికలకు ఐదేండ్లవరకు అభ్యర్థిగా నిలచుటకు అర్హతను గోల్పోయినట్లు తీర్మానింపబడవచ్చును.

అధికారములు - ఆస్తులు: పురపాలక సంఘ అధీనములో నుండు పట్టణములోని పబ్లిక్ వీధులు, బాటలు, వీటి గులక వగైరా అన్ని వస్తువులు, సైడు కాలువలు, జలదారులు, తూములు, వంతెనలు, ఇవి అన్నియు సంఘ నిధుల నుండిగాని, ప్రత్యేక వ్యక్తుల వలనగాని కట్టింపబడినను, సంఘమునకు చెందిన ఆస్తులుగానే యుండును. ప్రభుత్వము, పట్టణములోని ఏ భాగము నైనను, సంఘము యొక్క అధికారము నుండి విడుదలచేసి, రాష్ట్రప్రభుత్వ రహదారి సంస్థకు అప్పగించవచ్చును.

అయితే వాటికి సంబంధించిన వ్యయమును కూడా పురపాలక సంఘమే తన నిధులనుండి భరించవలెను. మురుగు, చెత్త పురపాలక సంఘపు ఆస్తియై వాటిని వేలము వేయుట ద్వారా వచ్చు రాబడి సంఘమునకు చేరును. యావత్తు మునిసిపల్ ఆస్తులకు పట్టీ తయారుచేసి, దానిని డిప్యూటీ కలెక్టరు ఆఫీసులో ఉంచవలెను.

ప్రభుత్వము అనుమతితో రెవిన్యూ బోర్డువారు ధర్మాదాయముల పెత్తనమును పురపాలక సంఘమునకు బదిలీ చేయవచ్చును. ఈ చట్టము ప్రకారము పురపాలక సంఘ నిధులు ఉపయోగించుటకు వీలులేని ఇతర సంస్థల నిర్వాహకము గూడా ప్రభుత్వము సంఘమునకు అప్పగించవచ్చును. అప్పుడు వీని అవసరములకు మునిసిపల్ నిధులను ఉపయోగించవచ్చును. చట్టము అనుమతించిన పనులకు అవసరమైన భూములను పురపాలక సంఘము భూమి సముపార్జన చట్టము క్రింద సంపాదించుకొనవచ్చును.

ఒడంబడికలు (అగ్రిమెంట్లు): పురపాలక సంఘ కార్యములకు అవసరమైన ఒప్పందములు చేసుకొనుటకు అధ్యక్షునికి గాని, లేక ఇద్దరికంటె ఎక్కువ సభ్యుల ఉపసంఘమునకు గాని, అధికారము ఇవ్వవచ్చును. అయితే వారికి రూ. 1,000 ల విలువకు మించిన ఒడంబడికను చేయుటకు అధికారములేదు. అంతకు మించిన విలువగల ఒడంబడికలకు సంఘము యొక్క అనుమతి అవసరము. అయితే ప్రభుత్వమువారివల్ల ఏర్పాటు చేయబడిన ప్రత్యేక అధికారులు ఎట్టి ఒడంబడిక నైనను, పురపాలక సంఘపు అనుమతితో నిమిత్తము లేకుండ, చేసుకొనవచ్చును. అన్ని విధములైన ఒడంబడికలు చట్టము క్రింద చేయబడిన నిబంధనలకు లోబడి జరుగవలెను. 1,000 రూపాయల విలువకు మించిన ఏర్పాటులు లిఖితరూపముగా ఉండవలెను. 9 వ షెడ్యూలు 12 - (సి) నిబంధన క్రిందికి వచ్చు పురపాలక సంఘము యొక్క అన్ని ఒడంబడికలు వ్రాత మూలకముగానే ఉండవలెను. ఈ నిబంధనలను పాటింపని ఒడంబడికలు పురపాలక సంఘమును బద్ధపరచవు.

సిబ్బంది: ప్రతి పురపాలక సంఘమునకు అవసరమైన సిబ్బంది, వారి తరగతులు, జీతములు, అలవెన్సులు వగైరా యావత్తు అంశములను గురించి పురపాలక సంఘోద్యోగి చేయు సూచనల పై పురపాలక సంఘము నిర్ణయించవలెను. వీరు చేయు ఏ తీర్మానమునుగాని, ఐదు సంవత్సరములకు మించి నౌకరీలో నుండువారి విషయములోగాని, 50 రూపాయలకుపైగా జీతము తీసుకొను నౌకరుల విషయమందుగాని, వర్తించవలెనన్న, పురపాలక సంఘము యొక్క ప్రత్యేక సమావేశమందు ఆమోదించబడవలెను. ఈ సంఘముతో సంబంధము లేకనే రాష్ట్రప్రభుత్వము మునిసిపల్ సిబ్బంది యొక్క జీతములు మొదలగు అన్ని విషయములను గురించి ఉత్తర్వులను చేయవచ్చును. పురపాలక సంఘము అట్టి ఆజ్ఞలను ప్రభుత్వము అనుమతి లేనిదే త్రోసి వేయుటకు వీలులేదు. చట్టము యొక్క 9 వ షెడ్యూలు క్రిందకుగాని, 12 - సి 1 వ సెక్షన్ క్రిందకు గాని, రానట్టి పురపాలక సంఘములకు ఒక సెక్రటరీని ఏర్పాటు చేసుకొనవచ్చును. లక్ష రూపాయలకు మించిన రాబడి గల సంఘములు స్వయముగా తీర్మానించుకొనిగాని ప్రభుత్వము కోరిన ఎడలగాని ఒక ఆరోగ్యాధికారిని నియమించుకొనవచ్చును. విద్యుచ్ఛక్తిని ఉత్పత్తిచేయు సంఘములు ఎలక్ట్రికల్ ఇంజనీరును కూడ ఏర్పాటు చేసుకొనవచ్చును. ఈ ఉద్యోగస్థుల జీతములను ప్రభుత్వ అనుమతితో ఏర్పాటు చేయుదురు. ఈ ఉద్యోగస్థులందరు పూర్తి కాల ఉద్యోగస్థులుగా ఎంచబడుదురు.

సంఘమువారు కొంత మందిని తాత్కాలిక సిబ్బందిగ ఏర్పాటు చేసుకొనవచ్చును. ఏ ఉద్యోగస్థునిగాని తీసివేయవలెనన్న పురపాలక సంఘము మూడింట 2 వంతుల అధిక సంఖ్యతో తీర్మానము చేసి, రాష్ట్రప్రభుత్వ అనుమతిని పొందవలెను. చట్టము క్రింద చేయబడిన నిబంధనలననుసరించి ఉద్యోగస్థుల నియామకము జరుగవలెను. ఆత్యయిక పరిస్థితులలో మునిసిపల్ పాలనాధికారి తాత్కాలిక నియామకములు చేయవచ్చును.

రాష్ట్రప్రభుత్వము మునిసిపల్ ఉద్యోగస్థులను ఒక సంఘమునుంచి, మరొక సంఘమునకు బదిలీ చేయవచ్చును.

కాని, ప్రభుత్వము ముందుగా పురపాలక సంఘముతో అట్టి చర్యను గురించి సంప్రదించవలెను.

ప్రభుత్వ సమ్మతిని పొంది పురపాలక సంఘములు వాటి సిబ్బందికి సంబంధించిన అర్హతలు, జీతములు, అలవెన్సులు, సెలవు మంజూరు, ఉద్యోగ విరమణ మొదలైన అన్ని విధములైన కట్టుబాట్లను నిర్ణయించుకొనవచ్చును. వీరు నిర్ణయించు అలవెన్సులు వగైరా ఆ యా తరగతుల ప్రభుత్వోద్యోగుల అలవెన్సులు వగైరాలకు మించకూడదు. చట్ట నిబంధనల ననుసరించి మునిసిపల్ నౌకర్లకు శిక్ష విధించుటకు వారిని తీసివేయుటకు పాలనాధికారికి అధికారము కలదు. ఈ అధికారము మునిసిపల్ ఇంజనీరు, ఎలక్ట్రికల్ ఇంజనీరు, ఆరోగ్యాధికారి పట్ల వర్తించదు.

సెక్రటరీ వగైరా పెద్ద అధికారులను ఏర్పాటుచేయు అధికారమును ప్రభుత్వము తీసుకొనవచ్చును. ఆ విధముగా ప్రభుత్వము ఏర్పాటుచేసిన అధికారుల యొక్క నౌకరీ నిబంధనలు ప్రభుత్వమే నిర్ణయించవచ్చును. ప్రభుత్వము తన సొంత ఉద్యోగస్థులను మునిసిపల్ నౌకరీకి అరువు ఇవ్వవచ్చును. ఇట్టి ప్రభుత్వోద్యోగులను ప్రభుత్వము తన ఇష్టప్రకారము ఉపసంహరించుటకు వీలులేదు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వము అన్ని పురపాలక సంఘములకు ఒకే ఉద్యోగ వ్యవస్థను ఏర్పాటుచేయవచ్చును. ఇందుకు అన్ని పురపాలక సంఘములతో సంప్రదించవలెను. అధిక సంఖ్యాకులు దానికి ఒప్పుకొనవలెను. అట్లు ఉద్యోగ వ్యవస్థ ఏర్పడిన ఎడల ఈ చట్టము 305-(ఏ) సెక్షన్ ప్రకారము, ఈ ఉద్యోగులకు సంబంధించిన నిబంధనలను చేయుటకు అధికారము కలదు. పురపాలక సంఘము, అనుబంధముగా ఒక కళాశాలను నిర్వహించుచున్న ఎడల అట్టి కళాశాల యొక్క నిర్వహణకు ఒక పరిపాలక సంఘమును ఏర్పాటు చేయవచ్చును.

పన్నులు - రాబడి: పురపాలక సంఘములు ఆస్తిపన్ను, వృత్తిపన్ను, వాహనములు, బండ్లు, జంతువులమీద పన్నులు విధించవచ్చును. పర్వతాశ్రమములో నౌకరీల మీద పన్నులు విధించవచ్చును. పన్నులను విధించుటలో ముందుగా ప్రాంతీయ భాషా పత్రికలో ప్రకటన చేసి, తరువాత పురపాలక సంఘము ఫలానా తేదీనుండి పన్నులు అమలులోనికి వచ్చునట్లు తీర్మానించవలెను. పన్నులు ఎక్కువ చేయునప్పుడును పై విధముగా పత్రికలలో బహిరంగ ప్రకటనచేసి, ఆక్షేపణలకు నెలకు తక్కువగాని గడువు నిర్ణయించి, సంఘము ప్రత్యేక తీర్మానము చేయవలెను. పన్నులు తగ్గించుటకుగాని, తీసివేయుటకుగాని చేయు తీర్మానములను తక్షణమే రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు తెలియచేయవలెను. ప్రభుత్వమునకు బాకీ యున్న సంఘములు అట్టి తీర్మానములు చేయరాదు. ఈ చట్టము ననుసరించి ఆస్తి అన్తరణల మీద పన్ను విధించవచ్చును.

ప్రభుత్వ సమ్మతితో రైల్వే ప్రయాణీకుల మీద పన్ను విధించవచ్చును. అయితే ఆ పన్నులవల్ల వచ్చు ఆదాయము ఆ ప్రయాణీకుల ఆరోగ్యము, సౌకర్యముల కొరకు వినియోగించవలెను.

పన్ను రేట్లుగాని, హెచ్చింపు రేట్లను గాని అమలు పరచుటకు ముందు పాలనాధికారి ఆ జిల్లా గెజెటులోను, దండోరా మూలకముగాను ప్రచురింపవలెను. రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు ఏ పన్నులను విధించుటకు అధికారములేదో ఆ పన్నులను విధించుటకు పురపాలక సంఘమునకు కూడ హక్కు లేదు.

ఆస్తిపన్ను: చట్టములో మినహాయించ బడినవి కాక, మునిసిపల్ అధికారములో నుండు అన్ని ఇండ్లు, ఖాళీ ప్రదేశములమీద ఆస్తిపన్ను, నీటిపన్ను, మురుగు కాల్వ పన్ను, దీపముల పన్ను, పాకీపన్ను, రైల్వేపన్ను, విధించవచ్చును. ఆస్తిపన్ను విధించుటలో కట్టడములు, ఖాళీ ప్రదేశముల యొక్క సాంవత్సరిక విలువలను పురపాలక సంఘము నిర్ణయించి, ఆ విలువలో కొంత శాతమును పన్నుగా విధించవలెను. కాపురమునకుగాను వాడుకోబడని ఖాళీ ప్రదేశములు, సాగుబడికి ఉపయోగించని ప్రదేశములపై వాటి కిమ్మత్తునుబట్టి పన్ను విధించబడును. రాష్ట్రప్రభుత్వము నిర్ణయించిన గరిష్ఠ ప్రమాణమునకు ఈ పన్ను మించకూడదు. సాగుబడి భూముల యొక్క సాంవత్సరిక విలువ మీద 79-వ సెక్షను ప్రకారము పన్ను విధించవచ్చును.

దేవాలయములు, మసీదులు- మొదలగు మత సంబంధమైన కట్టడములు, బాడుగ తీసికొనని సత్రములు, పాఠశాలలు, విద్యార్థి వసతి గృహములు, గ్రంథాలయములు, ఆటస్థలములు, చారిత్రిక కట్టడములు, స్థలములు ప్రభుత్వమునకు చెందిన నీటి పారుదల వనర్లకు సంబంధించిన ప్రదేశములు, కట్టడములు మరియును ప్రభుత్వమువల్ల మినహాయింపబడిన అన్నిరకముల ఆస్తులు,వీటిపై ఆస్తిపన్ను లేదు. నీటిపన్ను, మురుగు కాల్వల పన్ను సాగుబడి భూముల మీద విధించకూడదు. కొన్ని రకముల ఆస్తులకు 'ఆస్తి' నిర్వచనము వర్తింపకుండునట్లు పురపాలకసంఘము చేయవచ్చును. ఆస్తిపన్ను విధింపులో వ్యత్యాసములు, ఎక్కువ తక్కువలు ఉండకూడదు. ఆస్తిపన్ను ప్రతి ఆరునెలలకు విధించబడి ఆయా ఆస్తులమీద ప్రథమభారము (ఫస్టు చార్జీ)గా వసూలుచేయబడును. ఇల్లు బాడుగకు ఒసగబడక ఖాళీగానున్న కాలమునకు పన్నులో ముజరా ఇవ్వబడవలెను.

వృత్తిపన్ను : పురపాలక సంఘము వృత్తిపన్ను విధించుచు తీర్మానము చేయవచ్చును. ఏ వృత్తిని అవలంబించు వ్యక్తులమీదనైనను, కంపెనీలమీదను, ఈ పన్ను విధింపవచ్చును.

పన్ను విధింపుకు సంబంధించి దాఖలుచేయబడిన స్టేటుమెంట్లు, లెక్కలు రహస్యముగా ఉంచబడును. ఇతరులకు వాటి పబ్లికు నకళ్ళు ఇవ్వబడవు. హోటళ్ళు, బాడుగ గృహములు, పబ్లికు లేక ప్రైవేటు ఆఫీసులు, కంపెనీల యొక్క అధికారులకు, యజమానులకుగాని మునిసిపల్ పాలనాధికారి నోటీసు ఇచ్చి, ఆయా ఇండ్ల వసతులు, ఆఫీసులలో ఏ ఏ వృత్తులలో ఎవరెవరు ఉండునది, నివసించుచున్నది తెలుపమని కోరవచ్చును.

బండ్లమీద, జంతువులమీద పన్నులు : బండ్లమీద, జంతువులమీద పన్ను విధించవలసినదిగా పురపాలక సంస్థ తీర్మానించిన ఎడల పాలనాధికారి ఈ చట్టము 4 వ షెడ్యూలులో నమోదు అయిన రేట్లకు మించకుండ వసూలుచేయవచ్చును. అట్టి రేట్లను పురపాలక సంఘమే నిర్ణయించవలెను. పన్ను విధించ తగు బండ్లుకాని, జంతువులుగాని ఉన్న ప్రతివారును వాటి విషయములో పురపాలక సంఘమునకు తెలియజేయవలెను. ఒకసారి పన్ను విధింపబడిన ఎడల, అట్టి బండ్లు, జంతువులు తమకు లేవని, వాటి యజమానులు సంఘమునకు తెలిపిననే తప్ప ఆ పన్నులను తరువాత ప్రతి 6 నెలలకు చెల్లించవలెను.

పన్ను కట్టబడిన బండ్లకు, జంతువులకు పాలనాధికారి లైసెన్సులు మంజూరుచేయును. బండ్లమీద నెంబర్లు వేయుదురు. నెంబర్లు వేయబడని బండ్లను, పన్ను చెల్లింపబడని జంతువులను పాలనాధికారి స్వాధీనము చేసుకొని బహిరంగముగ వేలమువేయును. అట్టి వేలములో వచ్చిన మొత్తములోనుండి యావత్తు పన్నును జరిమానాలను రాబట్టుకొనవచ్చును.

భృత్యులమీద పన్నులు : పర్వత ఆశ్రమములో, హోటళ్ళు వగైరా సంస్థల యజమానులు వారు నియమించుకొన్న నౌకర్ల జాబితాను మునిసిపల్ పాలనాధికారికి ఇవ్వవలెను. అట్టి భృత్యులమీద నెలసరి పన్ను విధింపబడి వసూలుచేయబడును.

యాత్రికుల పన్ను : తీర్థయాత్ర స్థలములకు పోవు ప్రయాణికులనుండి సంవత్సరమునకు ఒకేదఫాకాని, కొన్ని ప్రత్యేక కాలములయందుగాని, యాత్రికుల పన్నులను పురపాలక సంఘమువారు వసూలుచేయవచ్చును. ఆ పన్ను రైల్వే టిక్కెట్ల ననుసరించి రాబట్టుకొనబడును. ఈ పన్ను వసూలు చేయించుటకు ప్రభుత్వము తగు నిబంధనలను చేయును.

ఆస్తిపరటాల పన్ను : మునిసిపల్ హద్దులలోనుండు ఆస్తుల పరటాలమీద 'ఇండియన్ స్టాంపు చట్టము' ననుసరించి విధింపబడు స్టాంపు డ్యూటీమీద సర్ చార్జి విధించి, ఆ మొత్తము మునిసిపాలిటీవారికి చెల్లించెదరు. ఇందును గురించి రాష్ట్ర ప్రభుత్వము అవసరమైన నిబంధనలు రూపొందించును.

ఆర్థిక విషయములు : పురపాలక సంఘమునకు రాబడు అన్ని విధములైన వరుమానముల మొత్తము సంఘ నిధి అని వ్యవహరింపబడును. పురపాలక సంఘము ప్రతి సంవత్సరము నిర్ణీత తేదీ లోపల ఆదాయవ్యయముల పట్టిక తయారుచేసి, దాని నకలును రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు పంపవలెను. ఈ పట్టికలో ముఖ్యముగా, రాష్ట్రమునకు చెల్లింపవలసిన బాకీలకు, మామూలు ఖర్చులకు అవసరమగు మొత్తములను కేటాయించవలెను. అట్లు చేయనిఎడల రాష్ట్ర ప్రభుత్వము బడ్జెటును సవరణకు త్రిప్పి పంపవచ్చును. ఏ సంవత్సరములోగాని, అధిక ఖర్చులు కావలసినఎడల రాష్ట్ర ప్రభుత్వముయొక్క అనుమతితో అనుబంధ పట్టికలు తయారుచేసికొని, అదనపు ఖర్చులు భరించుకొనవచ్చును. పన్నులను త్రోసివేయు అధికారముకూడ పురపాలక సంఘమునకు కలదు.

మునిసిపల్ లెక్కలు తనిఖీ చేయుటకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వమువారు లెక్క విమర్శకులను ఏర్పాటుచేయుదురు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు సంఘములు చెల్లించవలసిన బాకీలు ఈ చట్టము 39-4-సెక్షను ప్రకారముగాని, దావా జరిగించిగాని, రాబట్టు కొనుటకు రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు అధికారము కలదు.

ఆరోగ్యము - రక్షణ, వసతులు : నీటి సరఫరా వనరులు, కాలువలు, జలాశయములు మొదలైన జలాధారములన్నియు పురపాలక సంఘమునకు చెంది యుండును. వీటన్నిటి మీద పురపాలక సంఘమునకు సంపూర్ణాధికారము కలదు. అయితే వీనిలో సేద్యపు వనరులు చేరవు. పురపాలక సంఘమునకు గల పై అధికారము కొంత వరకు రాష్ట్రప్రభుత్వము తగ్గించవచ్చును. రాష్ట్రప్రభుత్వము అనుమతి పొంది జలాధారపు కట్టడములు నిర్మించి నిర్వహించుటకు పురపాలక సంఘములకు అధికారము కలదు.

నీరు - గృహోపయోగము : పురపాలక సంఘములు తమ నిధుల ననుసరించి గృహావసరములకు కావలసిన నీటిని సరఫరా చేయవలెను. ఇంటి లోపల లేదా, బయట ఆవరణములో ఉండు కొళాయీలకు వీధి గొట్టములనుండి కల కనెక్షనులు మునిసిపాలిటీ యొక్క అధికారములో నుండును.

నీటిపన్ను: పురపాలక సంఘము యొక్క నిబంధనల ననుసరించి మునిసిపాలిటీవారు సరఫరా చేయు నీటి ఖరీదును ఇంటి పన్నుతో కలిపి ఇంటి యజమానులు చెల్లించవలెను. ఈ నీటికి విధించు పన్ను మొత్తము ఆ యా ఇంటికి కల కొళాయీల సంఖ్యను బట్టి నిర్ణయింపబడును. ఇండ్లు, వ్యాపార సంస్థలు, హోటళ్ళు మొదలైన వేరు వేరు తరగతులకు వేరు వేరు నీటి పన్ను రేట్లు విధింపబడును.

దీపములు: నిధులు గల మేరకు వీధి దీపస్తంభములు నిర్మించుటకు, దీపములు వెలిగించుటకు పురపాలక సంఘమువారు బాధ్యులై యుందురు.

మురుగునీటి కాలువలు: మురుగునీటి కాలువలను కూడా పురపాలక సంఘము ఏర్పాటు చేయవలసియున్నది. ఇండ్లలో నుంచి వీధి కాలువలవరకు మురుగు కాలువల నిర్మాణమునకగు ఖర్చును ఇంటి యజమానులు భరించవలెను. ఇండ్లలో నుంచి వచ్చు ప్రైవేటు మురుగుకాలువలు కూడా మునిసిపాలిటీ అజమాయిషీలో నుండును. వాటిని శుభ్రము చేయుట, వాటి మరమ్మతులు మొదలగునవి ఇండ్ల యజమానుల ఖర్చులతో మునిసిపాలిటీవారు జరుపుదురు. అనుమతి లేకుండ ఎవ్వరును, మురుగు కాలవలకు అడ్డముగా గోడలు కాని, తడికెలుగాని, కట్టడములుగాని నిర్మించ కూడదు.

బహిరంగ పాయిఖానాలు: పురపాలక సంఘము తన యొక్క నిధుల మేరకు బహిరంగ పాయిఖానాలు నిర్మించుటకు వీటిని ప్రతి దినము శుభ్రము చేయించుటకు బాధ్యత కలిగియున్నది.

ప్రైవేటు పాయిఖానాలు: ఇండ్ల యజమానులు, తమ ఇంటి ఆవరణములో పాయిఖానాలు కట్టుకొనవలెను.

పారిశ్రామిక సంస్థల యజమానులు, మార్కెట్లు, జంతుశాలలు, సత్రములు, థియేటరులు మొదలగువాని యజమానులు అవసరమైనన్ని పాయిఖానాలను ఏర్పాటు చేయవలెను. ఇవి పురుషులకు, స్త్రీలకు ప్రత్యేకముగా నుండవలెను. పాయిఖానాలన్నియు అందులోని మనుష్యులు బయటికి కనిపించకుండ నిర్మించబడవలెను.

వీధులు, దొడ్లు ఊడ్చుట: ప్రతి పురపాలక సంఘము వీధులను ఊడ్చుటకు, చెత్త, కుళ్ళు మొదలగు వానిని తొలగించుటకు సరియైన ఏర్పాట్లు చేయవలయును. ఎవరును కుళ్ళు, మొదలగువాటిని ఏ వీథియందుగాని, ప్రజావసర పరిసరములందుగాని పారవేయరాదు.

రాజబాటలు, పబ్లికు వీధులు: పబ్లికు వీధులను, వంతెనలను నిర్మించుటలోను వీటిని సౌకర్యముగను, నిరపాయకరముగను ఉంచి అవసరమైన అన్ని మరమ్మతులు చేయుటకును పురపాలక సంఘము బాధ్యత కలిగియున్నది. ఈ వీథుల నిర్వహణ పనులు ఇతర సంస్థలకు అప్పగించబడవచ్చును. వీథులను అభివృద్ధి చేయుటకు కావలసిన స్థలములను పురపాలక సంఘములు సంపాదించుకొనవచ్చును. గుడిసెలుగల ప్రదేశములలో కూడ వీథులను వేయవలెను.

ప్రైవేటు వీథులు: గృహనిర్మాణమునకు భూమిని విక్రయించిన సందర్భమున, వీథులకు అవసరమైన చోట్లను మినహాయించి, అట్టి వీథుల పంక్తులు, ఇండ్ల శ్రేణులు నిర్ణయించుటకు, వీథులను చదును చేయుటకు, గులకపరచుటకు, మురుగు కాలువల నిర్మాణమునకు చేయబడిన ఏర్పాటులు మొదలైన అన్ని అంశములను నమోదు చేయుచు, మునిసిపాలిటీవారికి ప్లానులతో సహా అర్జీ పత్రము పంపుకొనవలెను. వీథులు, మురుగు కాలువలు వగైరాలను గురించి సరియైన ఏర్పాట్లు జరిగియున్న ఎడల మునిసిపాలిటీవారు ఆ అర్జీని అనుమతింపవచ్చును. ఇట్లు ఏర్పడిన ప్రైవేటు వీథులలో నివసించు కాపురములలో నాల్గింట మూడువంతులవారు కోరిన యెడల ఆ వీథులు పబ్లికు వీథులుగా తీర్మానించబడును.

వీథి ఆక్రమణలు: ఎవరుగాని, వీథిని ఆక్రమించి గోడలు పెట్టకూడదు. వీథి ఉపయోగమును ఆటంకపరువ కూడదు. మునిసిపాలిటీ స్వాధీనములోనుండు అన్ని వీథులలో ఏ కులమువారైనను, ఏ మతమువారైనను బహిరంగముగా తిరుగవచ్చును.

వీథులకు పేర్ల నిడుట: పురపాలక సంఘమువారికి వీథులకు పేర్లు నొసగుటకు పాతవీథుల పేర్లను మార్చుటకు అధికారము కలదు. ఆ పేర్లను ఇంగ్లీషునందును, ప్రాంతీయ భాషయందును ఆ వీథిలో ముఖ్యమైన ఇంటి వెలుపలి భాగమున నమోదు చేయవలెను.

ఇండ్ల సంఖ్యలు: మునిసిపాలిటీయందలి ప్రతి ఇంటి సంఖ్య ఆ యా ఇంటి తలుపు మీద వ్రాయవలెను. ఈ సంఖ్యలను ఎవరును తుడిచివేయరాదు.

కట్టడపు నిబంధనలు: రాష్ట్రప్రభుత్వము ఈ క్రింది విషయములను గూర్చి నిబంధనలను రూపొందించవచ్చును: 1. ఇండ్లచోట్లను పరిమితము చేయుట; 2. ఇండ్ల కట్టడముల పద్ధతి, 3. ఇండ్లకు అవసరమైన ఆరోగ్య పద్ధతులు. ఇండ్ల నిర్మాణములకు ముందు ఇండ్ల ప్లానులతో సహా అన్ని వివరములతో మునిసిపాలిటీవారికి దరఖాస్తు పంపుకొనవలెను.

బైటి గోడల నిర్మాణము, మార్పులు: ప్రతి ఇంటి యజమాని వీథివైపు ఆవరణల గోడలకు అప్పుడప్పుడు గచ్చుచేయుచు సరియైన పద్ధతిలో ఉంచవలెను. ఈ గోడల

మార్పులకు, ఇండ్ల నిర్మాణములకు అన్వయించు నిబంధనలు అన్వయించును.

అనుమతి లేకనే ఆరంభించబడి కట్టబడిన ఇండ్లను, లేక చట్ట నిబంధనలకు వ్యతిరేకముగా నిర్మింపబడిన మార్పులను పగులగొట్టవలసినదిగా ఇంటి యజమానులకు పాలనాధికారిచే తాత్కాలికాదేశము పంపబడును. పై ఆదేశములు స్థాయీ నివాసమునకుగా ఉద్దేశింపబడని గుడిసెలకు, గ్రీష్మ ఆవాసములకు (సమ్మర్ హౌసెస్) మొదలైన వాటికి అన్వయించవు.

ప్రజోపద్రవములు, కష్టకములు, రోతలు, (న్యూసెన్స్): వీథిని ఆనుకొనియుండి పడిపోవు స్థితిలోనున్న చెట్లను, అట్టి ఇండ్లను, అపాయకరమైన బావులు, గుంటలు, లేక చెరువులు ప్రజోపద్రవకరములుగా ఎంచవలెను. అట్టివానిని తొలగించుటకును, వాని దరిదాపులలోనుండు ప్రజలను ఆ చోట్లకు పోకుండునట్లును, రాతి గనులు, మట్టి త్రవ్వక ప్రదేశములు, గనులు వగైరాలలో త్రవ్వకము జరుగకుండునట్లును పాలనాధికారి ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

సులభముగా నిప్పు అంటుకొనుటకు అవకాశముగల వస్త్రము, గడ్డి, ఆకులు మొదలైన వాటితో వేయబడిన పందిళ్ళు, కప్పులు, గుడారములవద్దను, కొయ్య, కలప ఉంచబడిన స్థలములవద్దను అగ్నిమాపక జాగ్రత్తలు తీసుకొనవలెనని పాలనాధికారి కోరవచ్చును. పై నిర్మాణములలో అగ్నిబాధ కలిగిన వెంటనే జనులు బయటికి పోవునట్లు సదుపాయములు కలిగించవలెను.

బావులు, గుంటలు, చెరువులు: ఎవరుగాని మునిసిపల్ పాలనాధికారి అనుమతి లేనిదే క్రొత్తగా, బావులు, గుంటలు, చెరువులు నిర్మించరాదు. అవసరమైన షరతులు విధించుచు వాటి నిర్మాణములకు పాలనాధికారి అనుమతి నిచ్చును.

గుంటలు, దొరువులు, చిత్తడి బురద నేలలు, మురుగు దొడ్లు మొదలగునవి దోమల ఉత్పత్తికి కారణమై అపాయకరముగా పరిణమించిన చిత్తడి నేలలను పూడ్చుటకు మూసివేయుటకును, శుభ్రపరచుటకును పాలనాధికారి నోటీసులు ఇవ్వవచ్చును, అత్యవసర పరిస్థితులలో సంఘ నిధులను వెచ్చించి పాలనాధికారి పై పనులను జరిపించి సంఘమువారి అనుమతితో ఆ ఖర్చులు వాటి యజమానుల నుండి రాబట్టవచ్చును. లేక పురపాలక సంఘ నిధులనుండి భరించవచ్చును,

మునిసిపాలిటీ సరిహద్దులలోని భూములను సాగుబడి చేయకూడదని నిషేధించుచు బహిరంగ ప్రకటన చేయవచ్చును. అయితే ఇట్టి ప్రకటనకు 5 సంవత్సరముల ముందు నుండి సాగుబడి చేయుచున్న భూములకు మునిసిపాలిటీ నష్టపరిహారము చెల్లించవలెను. స్నాన పానములకు ఉపయోగింపబడు ప్రైవేటు చెరువులు వగైరాలను పరిశుభ్ర పరిస్థితులలో ఉంచవలసినదని పాలనాధికారి వాటి యజమానులకు ఆదేశము నివ్వవచ్చును.

లైసెన్సులు - రుసుములు: ఈ చట్టములోని ఏ సెక్షను గాని, కేంద్రప్రభుత్వము యొక్క స్వాధీనములో ఉండు ఏ ప్రదేశమునకుగాని, ఏ ప్రభుత్వపు ఆస్తులకుగాని అన్వయించదు. వ్యాపారమునకు, గుర్రపుశాలలు, పశువుల శాలలు లైసెన్సు పొంది ఏర్పాటు చేసుకొనలెను. అట్టి లైసెన్సును పొంది ఆ వ్యాపారము జరుపుకొనవలెను. వాటి నిర్మాణము, నిర్వహణ, పారిశుద్ధ్యములు మొదలగు అన్ని విషయములు పాలనాధికారి నియంత్రణలో నుండవలెను.

పారిశ్రామిక కర్మాగారములు: పురపాలక సంఘము వారు జిల్లా గెజెట్ల మూలముగాను, దండోరా మూలముగాను, మునిసిపల్ సరిహద్దులకు మూడు మైళ్ళ లోపల ఏ ప్రదేశములోగాని, 5వ షెడ్యూలులో నమోదు అయిన ఏ పారిశ్రామిక కర్మాగారములు నడుప కూడదని ప్రకటన చేయవచ్చును. అట్టి ప్రకటనలు ప్రకటింపబడిన 60 రోజులకు అమలులోనికి వచ్చిన తరువాత ప్రతి కార్ఖానా యజమాని పాలనాధికారినుండి లైసెన్సును పొంది ప్రతి సంవత్సరము ఆ లైసెన్సును పునరుద్ధరించుకొనుచు, వాటిని నడుపుకొనవలెను.

కసాయి శాలలు: పురపాలక సంఘమువారు తగినన్ని కసాయిశాలలను ఏర్పాటుచేయవలెను. వాటిని ఉపయోగించు వారివద్ద బాడుగలు వసూలుచేయవచ్చును. ఎవరుగాని, మునిసిపల్ సరిహద్దుకు 4.8 కి. మీ. లోపల తనకు గల ఇంటిని కసాయి పనికి ఉపయోగించుచున్న ఎడల పాలనాధికారికి లైసెన్సు కొరకు దరఖాస్తు పెట్టి లైసెన్సు పొందవలెను. మంజూరు చేయబడిన లైసెన్సులలో తగు తనిఖీకి వీలగు షరతులు చేర్చవలెను.

పాల వ్యాపారము: పాలనాధికారివల్ల లైసెన్సు పొందిననే తప్ప మునిసిపల్ సరిహద్దులలో ఏ విధమైన పాల వ్యాపారము చేయరాదు.

బజారులు, వీథుల వెంట తిరిగి అమ్మెడువారు: మునిసిపల్ నిధులతో నిర్మించబడినవిగాని, సంపాదింపబడినవిగాని, అన్ని బజారులు 'పబ్లిక్ మార్కెట్లు' గా వ్యవహరింపబడును. ఆ బజారులలోనికి కుల, మత విచక్షణ లేక ప్రతి ఒక్కడును పోవచ్చును. ఇట్టి బహిరంగ బజారులలో వ్యాపారము నడుపుకొన దలచినవారు లైసెన్సు

ఫీజు, వస్తువులమీద ఫీజు మునిసిపాలిటీవారికి చెల్లించవలెను. జంతువులు మొదలగువాని మీద క్రయ విక్రయముల మీద ఫీజు మునిసిపాలిటీవారికి చెల్లించవలెను. ప్రైవేటు మార్కెట్టు పెట్టుటకు లైసెన్సు కొరకు దరఖాస్తు దాఖలు చేయవలెను. అట్టి దరఖాస్తులను పురపాలక సంఘమువారు అన్ని విషయములను గమనించి ఆ మార్కెట్ల వసతులు, వాటిని తనిఖీ చేయు విషయము మొదలగు అంశములకు సంబంధించి తగిన షరతులతో ప్రైవేటు మార్కెట్లకు లైసెన్సు యివ్వవచ్చును. లైసెన్సు లేని ప్రైవేటు మార్కెట్లలో ఎవ్వరుగాని, వ్యాపారము చేయరాదు. పురపాలక సంఘమువారు ప్రైవేటు మార్కెట్లను ఆస్తి సంపాదన చట్టము క్రింద స్వాధీనము చేసుకొనవచ్చును.

బండ్లదొడ్లు : పురపాలక సంఘము వారు బండ్లు, మోటార్లు నిలచుటకు బండ్లదొడ్లు, రేవులు లేక సామానులను దించుటకు వసతి అగు మెట్టలు షెడ్లు ఏర్పాటు చేయవచ్చును. వాటిని ఉపయోగించుకొను వారినుండి రుసుము వసూలుచేయబడును.

పురపాలక సంఘమువారు బండ్లదొడ్లను ఏర్పాటుచేసిన ఎడల ఆ బండ్లదొడ్లకు నిర్ణీత దూరములో నున్న ఏ బహిరంగ స్థలములలోగాని, వీథుల వెంబడిగాని, ఏలాటి బండ్లను ఎవరు నిలుపకూడదు.

శ్మశానములు : ఈ చట్టము అమలులోకి వచ్చిననాటికి శ్మశానములుగా ఉపయోగింపబడుచుండిన అన్ని ప్రదేశములు 'శ్మశానములు' గా ఈ చట్టము క్రింద రిజిష్టరు చేయించవలెను. అట్టి ప్రదేశములు లేనిఎడల, పురపాలక సంఘము తమ నిధులనుండి శ్మశానములను నిర్మించవలెను. సంఘమువారు లైసెన్సు పొందిన శ్మశాన పాలకులను నియమించవలెను. అట్టివారు ఖననము చేయబడు ప్రతి శవమునకు నిర్ణీత రుసుమును వసూలుచేయవలెను. లైసెన్సు పొందని ఎవరుకూడ శ్మశాన పాలకులుగా వ్యవహరించరాదు. ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చినతర్వాత ఎవ్వరును ప్రైవేటు శ్మశానములను నడుపరాదు. రిజిష్టరు చేయబడిన శ్మశానములలో తప్ప ఖనన క్రియలు జరుపకూడదు.

జనన మరణములు, భయంకర వ్యాధులు : మునిసిపల్ సరిహద్దులలో గలుగు జననములు, మరణములు పొందుపరచుచు, జనన, మరణ రిజిష్టర్లు ఉంచవలెను. ఇందుల గురించి విషయ సేకరణ నిర్ణీత పద్ధతిలో జరుగవలెను.

ఈ చట్టము 6 వ షెడ్యూలులో నమోదు చేయబడిన కలరా, స్ఫోటకము వగైరా వ్యాధులు భయంకరమైన వ్యాధులుగా పరిగణించబడినవి. ఎవరయిన ఇట్టి వ్యాధులతో బాధపడుచున్నట్లు, ఏ డాక్టరుకుగాని తెలిసిన ఎడల వారు మునిసిపల్ పాలనాధికారికి సరియైన తప్సీళ్లతో తెలియజేయవలెను. అట్టి రోగులున్న యిండ్లను పాలనాధికారిగాని, ఆరోగ్యాధికారిగాని నోటీసు ఇచ్చిగాని, ఇవ్వకగాని తనిఖీ చేయవచ్చును. అట్టి ఇండ్లను అందులోని వస్తువులను క్రిమిసంహారక మందు వేసి శుభ్రము చేయించవచ్చును. అట్టి రోగులను రోగ చికిత్సాలయములకు మార్చుడని కోరవచ్చును. స్ఫోటకము నివారించుటకు టీకాలు వేయవచ్చును.

సహకారి (సహాయక) నిబంధనలు : ఈ చట్టము యొక్క సంకల్పము, కార్యములు నెరవేర్చుటకు, చట్టము యొక్క విధులకు భిన్నముగానటువంటి ఉప నిబంధనలు రాష్ట్రప్రభుత్వము రూపొందించవచ్చును, అట్టి నిబంధనలు : 1. చట్టములో స్పష్టముగా నమోదైన అన్ని అంశములను గురించియు ; 2. చట్టములో స్పష్టముగా నిర్దేశింపబడని చైర్మను, వైస్ చైర్మను, ఎన్నికలు, సభ్యుల ఎన్నికలు 3. ప్రావిడెంటు ఫండు ; 4. మునిసిపాలిటీ నిర్మాణములు, ప్లానులు, ఖర్చులు, మొదలగువాటిని గురించియు జమాఖర్చు లెక్కలు, వాటి తనిఖీ; 5. పన్నులు, రుసుములు, బాడుగలు; వీటి నిర్ణయము, విధింపు, వసూళ్ళు, రాబడి, అంచనాలు మొదలగు అన్ని అంశములకు సంబంధించినవి.

ఉపనిబంధనలు (బైలాస్) : (ఏ) మునిసిపల్ ఉద్యోగులు, నౌకర్ల యొక్క విధినిర్వహణ ; (బి) కొళాయీల నిర్మాణము ; (సి) మార్కెట్ల తనిఖీ, (డి) మురుగు కాలువలు వగైరాలను నిర్మించుట ; (ఇ) గృహనిర్మాణములకు సంబంధించిన తనిఖీ, అనుమతి ; (ఎఫ్) పారిశుద్ధ్యము, ప్రజాక్షేమములు, ఆహార పదార్థములు, పాల తనిఖీ, ఖననశాలలు, శ్మశానముల తనిఖీ, పరిశుభ్రత ; (జి) భయంకర సాంక్రామిక వ్యాధుల నిరోధము, నివారణ ; మొదలగు అన్ని అంశముముల గురించి ఉప నిబంధనలను ఉల్లంఘించిన వారికి శిక్ష, రూ. 50 ల వరకు జరిమానా విధించబడునట్లును, నిబంధనలు చేయవచ్చును. ఈ ఉపనింధనలు చేయునప్పుడుగాని, మార్చునపుడుగాని, పురపాలక సంఘమువారు వాటిని ప్రకటించి, ఆవల రాష్ట్రప్రభుత్వ సమ్మతి పొందినంతట అవి అమలులోనికి వచ్చును.

పై నిబంధనలు, ఉపనిబంధనలు, ఇంగ్లీషులోగాని, ప్రాంతీయ భాషలోగాని అచ్చు వేయబడి కావలసిన వారికి అమ్మబడును.

శిక్షలు : ఎవరైనను ఈ చట్టములోని నిబంధనలను గాని, 8 వ షెడ్యూలులోని నిబంధనలనుగాని, ఈ చట్టము క్రింద చేయబడిన ఉపనిబంధనలనుగాని, వాటి క్రింద

క్రమముగా ఇవ్వబడిన ఆదేశములనుగాని ఉల్లంఘించిన, వారు పై షెడ్యూలులోని 4 - వ కాలములో నమోదైన శిక్షలకు గురి అగుదురు. లైసెన్సులు, పద్ధతులు, అనుమతులు మొదలగు వానిని గురించి అవలంబించవలసిన విధులు: ఈ చట్టము క్రిందగాని, అనుబంధ నిబంధనలు, బైలాల క్రిందగాని ఇవ్వబడు లైసెన్సులు, అనుమతులు, పాలనాధికారి చేవ్రాళ్ళ క్రింద ఇవ్వవలెను. లైసెన్సు నిబంధనలు ఉల్లంఘించినను, పాలనాధికారి ఆదేశములు తిరస్కరించినను, ఉల్లంఘించినవారి మీద నేరము మోపి, చట్టములో నిర్దేశింపబడిన శిక్షలకు, లేక రూ. 50/- లు జరిమానాకు పాత్రులుగ చేయవచ్చును. పాలనాధికారి తీసుకొను చర్యలకు సంబంధించిన విచారణలలో సమనులు పంపి సాక్ష్యము విచారింపవచ్చును. పాలనాధికారి ఉత్తర్వుల మీద పురపాలక సంఘమునకు 30 రోజుల లోపల అప్పీళ్ళు దాఖలు చేయవచ్చును.

ఈ చట్టము క్రింద ఇవ్వబడు అన్ని నోటీసులు వ్రాత మూలకముగా జారీ చేయబడవలెను. ఈ చట్టమునకు సంబంధించి చేయబడు ప్రచురణలు, ఇంగ్లీషులోను, ప్రాంతీయ భాషలోను, జిల్లా గెజెట్‌లో ప్రచురించబడవలెను. దండోరా మూలకముగా కూడ ప్రకటింపబడవలెను. క్రిమినల్ చర్యలు తీసికొనుటకు పాలనాధికారిగాని, పోలీసువారుగాని నేరము జరిగిన 3 నెలల లోపల ఫిర్యాదు దాఖలు చేయవలెను. లైసెన్సులు వగైరా కొన్ని విషయములలో ఇట్టి ఫిర్యాదులు 12 నెలల లోపల చేయవచ్చును. సంఘము వారి అనుమతితో ఇట్టి అన్ని విధముల దావాలు చేయుటకు, రాజీపడుటకు, వ్యాజ్యము జరుపుటకు పాలనాధికారికి అధికారము గలదు.

పురపాలక సంఘము మీదగాని, పాలనాధికారిమీద గాని ఈ చట్టము క్రింద జరిపిన చర్యలను గురించి ఎవరైనను, దావాలు చేయదలచిన ఒక నెల గడువుతో వారికి దావా నోటీసు ఇచ్చి వ్యాజ్య కారణములు ఏర్పడినప్పటినుండి 6 నెలల లోపల దావా చేయవలెను.

చైర్మను మీదగాని, వైస్ చైర్మను మీదగాని, ఎన్నిక అధికారి మీదగాని చేయబడిన దావాలలో సంఘపు నిధుల నుండి వారి వాదములకగు ఖర్చులు భరించవలెను. వారు తీసికొన్న ఏ అక్రమ చర్యవలననైనను, వారి అజాగ్రత వలననైనను సంఘమునకు నష్టము కలిగిన ఎడల, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ అనుమతితో, పాలక సంఘమువారు మూడు సంవత్సరములలోగా దావా జరిపి నష్టము రాబట్టుకొనవచ్చును. వారి మీద రాష్ట్రప్రభుత్వ అనుమతితో క్రిమినల్ చర్యలు సహా తీసికొనవచ్చును.

ఈ చట్టము క్రింద పురపాలక సంఘమువారు తీసికొన్న చర్యలు, పేరు సరిగా లేకపోవుట మొదలైన పొరపాట్ల కారణ మాత్రముననే రద్దు కాబడవలెనని కోరుటకు ఎవ్వరికిని హక్కు లేదు. ప్రత్యేక నష్టములు రాబట్టుకొనుటకు వీలగును.

ఈ చట్టము క్రింద తీసికొనదగు అన్ని చర్యలలో మునిసిపల్ అధికారులు పోలీసువారి సహాయము కోరిన ఎడల వారు సహాయము చేయవలెను. మునిసిపల్ ఆస్తులకు సంబంధించి ఏవైన అక్రమములు జరుగునట్లు పోలీసు వారికి తెలిసిన ఎడల ఆ విషయము పాలనాధికారికి తక్షణము తెలియచేయవలెను. తగు నిరోధక చర్యలు తీసుకొనవలెను.

ప్రత్యేక ఆంధ్రరాష్ట్రము ఏర్పడిన పిమ్మట పై వివరించిన 1920 వ సంవత్సరపు మునిసిపాలిటీల చట్టము ఆంధ్ర ప్రాంతములోను, తెలంగాణా ప్రాంతమునకు సంబంధించి 1956 వ సంవత్సరపు మరియొక మునిసిపాలిటీల చట్టమును అమలులో ఉండినవి. వీటికి మారుగా రాష్ట్రమంతటను అన్ని ప్రాంతములకు ఏకరూపముగా వర్తించు సమగ్రమగు చట్టము ఏర్పరచుటకును, పురపాలక సంఘములలో ఎన్నుకొనబడిన ప్రతినిధులు పరిపాలనకు సంబంధించి విస్తృతాధికారములు కలిగియుండుటకును, పురపాలక సంఘములపై రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు కల నియంత్రణాధికారము సాధ్యమైనంతవరకు తగ్గించుటకును 1965 వ సంవత్సరపు ఆంధ్ర ప్రదేశ్ మునిసిపాలిటీల చట్టము జారీ చేయబడినది.

ఈ నూతన చట్టము 1920 వ సంవత్సరపు మునిసిపాలిటీల చట్టమును ప్రాతిపదికగ గైకొని, తెలంగాణా ప్రాంతపు 1956 చట్టములోని ఉపయుక్తములగు అంశములను కొన్నిటిని తగు మార్పులతో గ్రహించి, అవసరమగు సంస్కరణలను ప్రవేశపెట్టి రూపొందింపబడినది. ఈ చట్టములో 391 సెక్షనులు 9 షెడ్యూళ్లు కలవు. ఈ చట్టము నందలి నూతనాంశములలో ఈ క్రిందివి గమనార్హములు:

1. పురపాలక సంఘ సభ్యుల పదవీకాలము ఐదు ఏండ్లుగ నిర్ణయింపబడినది; 2. ప్రతి పురపాలక సంఘమునకు ఒక కార్యనిర్వాహక వర్గము ఏర్పాటు చేయబడినది. ఈ కార్యనిర్వాహక వర్గమునకు పురపాలక సంఘ అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షులు తమ అధికార హోదాను బట్టి కార్యనిర్వాహక వర్గ అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షులు అగుదురు. వీరుగాక, పట్టణ జనాభా లక్షకు మించనిచో ముగ్గురును, లక్షకు మించినచో ఐదుగురును పురపాలక సంఘసభ్యులు కార్య నిర్వాహక సభ్యులుగా ఎన్నుకొనబడుదురు. ఈ కార్యనిర్వాహక వర్గము పురపాలక సంఘ తీర్మానములను

అమలు జరుపుచు, వాటి అమలును గూర్చి అప్పటికప్పుడు పురపాలక సంఘమునకు నివేదించుచు, ఈ చట్టము యొక్క ప్రయోజనములను సాధించుటకై పురపాలక సంఘ కార్యనిర్వహణాధికారమును చెలాయించును. పది వేల రూపాయల విలువకు మించని పనులను గూర్చి ఒప్పందములు చేసికొనుటకు ఈ కార్య నిర్వాహక వర్గము నకు అధికారము కలదు. మునిసిపాలిటీలో అధికారమును వహించు వ్యవస్థలలో ఈ కార్యనిర్వాహక వర్గము ముఖ్య మైనదిగ పరిగణింపవచ్చును; 3. రాష్ట్రశాసనసభ యందు గాని, శాసన మండలియందుగాని,సభ్యత్వము కలిగిన స్థానిక సభ్యులు పురపాలక సంఘములో తమ అధికార హోదాను బట్టి సభ్యులగుదురు. కాని, వీరు పురపాలక సంఘ అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్ష పదవులకు పోటీ చేయుటకుగాని, ఆ పదవులకు సంబంధించిన ఎన్నికలలో పాల్గొనుటకుగాని, అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షులను తొలగించుటకై తేబడిన విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానముపై వోటు చేయుటకుగాని, కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యులగుటకుగాని, అనర్హులు; 4. పురపాలక సంఘ సభ్యులు మునిసిపాలిటీల యొక్క వర్గీకరణమునుబట్టి ఒకరు మొదలు ముగ్గురు వరకు, పదవీ విరమణ కావించిన కేంద్ర లేదా రాష్ట్రప్రభుత్వ అధికారులను గాని, పుర పాలక సంఘ సభ్యత్వమును బట్టిలేదా అన్యథాగాని స్థానికసంస్థల నిర్వహణయందు ప్రత్యేకానుభవము గడించిన వ్యక్తులనుగాని 'ఆల్డర్ మన్' అని పిలువబడు సభ్యు లుగ ఎన్నుకొనవచ్చును. ఇట్టి సభ్యులుకూడ శాసనసభా సభ్యులవలెనే అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్ష పదవులకు పోటీ చేయు టకుగాని, కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులగుటకుగాని అన ర్హులు; 5. పురపాలక సంఘ పరిపాలనా నిర్వహణకు కమిష నర్ లేదా పరిపాలనాధికారికి మారుగా కార్యదర్శి నియా మకము. ఈ కార్యదర్శికి కమిషనర్‌కు ఉన్నంతటి అధి కారములు లేవు. కార్యదర్శి కార్యనిర్వాహక వర్గపు ఆదేశములను అమలు జరుపును. ఇతడే పన్నులు, ఇతర రుసుములు వసూలు చేయుట, లైసెన్సులు మంజూరు చేయుట, వీథుల దురాక్రమణమును తొలగించుట - వీటిని గూర్చి సంపూర్ణాధికారమును కలిగియుండును. ఇతడు అధ్యక్షుని ఆదేశములకు లోబడి, మునిసిపల్ పత్రము లన్నిటి స్వాధీనము కలిగి పురపాలక సంఘ కార్యాలయ మును నడుపును; 6. అధ్యక్షునికిని, పురపాలక సంఘ సమావేశమునకు హాజరగు సభ్యులకును, పారితోషికము ఒసగుటకు అవకాశము కల్పింపబడినది; 7. రాష్ట్ర ప్రభుత్వము మునిసిపాలిటీకి సంబంధించి నీటి సరఫరా సక్రమముగా నడుపుటకు ప్రత్యేక సంస్థ (వాటర్ బోర్డు) ను నెలకొల్పవచ్చును; 8. సర్కారుకు చెందిన, పట్టణములోని ఖాళీ స్థలము లన్నియు పురపాలక సంఘము స్వాధీనము లోనికి వచ్చి కొన్ని నిబంధనలకు లోబడి, పురపాలక సంఘ అజమాయిషీ క్రింద నుండును; 9. పురపాలక సంఘములకు ప్రకటనలపై పన్ను విధించు అధికారము ఒసగబడినది; 10. పురపాలక సంఘసభ్యులు పదవీ స్వీకార సమయమున రాజ్యాంగమును శిరసావహించునట్లు ప్రమాణము కావింపవలెను. బా. సు.

ముల్లా, డి. ఎఫ్.: ఇతడు పార్సీ మతమునకు చెందినవాడు. బొంబాయి హైకోర్టులో సొలిసిటరుగా పేరెన్నికగాంచి పిదప అడ్వకేటుగా నమోదు కాబడెను. ముల్లా తన ప్రావీణ్యము, నిరంతర కృషి, దీక్ష శక్తి మున్నగు వాటిచేత, దేశవ్యాప్తమైన ఖ్యాతిని పొందెను. ఈయన న్యాయశాస్త్రమునకు సంబంధించిన పెక్కు గ్రంథములు రచించెను. 1. హిందూ ధర్మశాస్త్రము, 2. మహమ్మ దీయ ధర్మశాస్త్రము, 3. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత, 4. రిజిస్ట్రేషను చట్టము, 5. ఒప్పందముల చట్టము. మొదలైన గ్రంథరచనలలో ఈయన అపూర్వమైన బుద్ధి కుశలత, ద్యోతకమగుచున్నది.

ఈయన వైస్రాయి కౌన్సిలులో లా మెంబరుగాను, బొంబాయి రాష్ట్రపు అడ్వకేటు జనరలుగను, తాత్కాలిక న్యాయమూర్తిగాను నియమితుడాయెను. 1931 లో ప్రివీ కౌన్సిలు న్యాయ నిర్ణయ సభ్యుడుగా నియమింపబడి, మూడు ఏండ్లు పని చేసి, పదవీ విరమణ జేసెను. కా. కృ.

మెకాలే, థామస్ బాబింగ్టన్ (1800 - 1859): మెకాలే 1800 లో రాత్‌లీ టెంపుల్ అనుచోట జన్మించెను. ట్రినిటీ కాలేజీలో విద్యాభ్యాసము. పసితనమునుండి మిక్కిలి ప్రతిభావంతుడుగా పేరొందెను. ఈయన చదివి నన్ని గ్రంథములు, అన్ని భాషలలో అంతకొద్ది కాలములో మరెవ్వరును చదివియుండరని చెప్పవచ్చును. ఆయన ఏక సంతగ్రాహి. మిల్టను యొక్క కావ్యపు ప్రతులన్నియు నశించిపోయినను, ఆ గ్రంథమును యథామాతృకగా తిరుగా జ్ఞాపకమునుబట్టి వ్రాసి ఇవ్వగలనని చెప్పగలిగిన, ధారణాశక్తిగల వాడీయన.

ఈయన ఇండియా గవర్నరు జనరల్ కౌన్సిలులోని ప్రథమ న్యాయశాఖామంత్రిగా 1834 నుండి 1838 వరకు పనిచేసెను. 1835 లో ప్రభుత్వమువారు ఏర్పాటుచేసిన పబ్లికు ఇన్‌స్ట్రక్షన్ కమిటీలో సభ్యుడుగానుండి, భారత దేశములో విద్యా బోధన ఆంగ్ల భాషలో జరుగవలెనని జయప్రదముగా వాదించి, పార్లమెంటు చేత అంగీకరింప జేసినాడు. రాజకీయ పరిజ్ఞానమును స్వాతంత్ర్య పిపాసను

కలిగించుటలోను, భారతీయ ప్రాభవము పునర్వికాసము నొందుటకును, ఇంగ్లీషు భాష ప్రధాన దోహదకారియని చెప్ప నొప్పును. భాష స్వభావ సిద్ధముగ పెరిగి పూర్ణత్వము నొందదగు జీవస్రవంతిగా పరిణామమునొందుటకు నలుగు రైదుగురికి జీతములనిచ్చి పుస్తకములు వ్రాయించిన పర్వడునది కాదని మెకాలేనుడివిన వాక్కులు గమనింప దగియున్నవి.

ఈయన లా కమిషన్‌కు అధ్యక్షుడుగా నుండెను. భారత దేశములో ఇప్పుడమలులోనున్న శిక్షాస్మృతి ఈయన రూపొందించినట్టిదే. ఆ చట్టము నేటికిని చట్టరచనలో ఆదర్శకరమైనదిగా పరిగణింపబడుచున్నది. ప్రభుత్వో ద్యోగములు, పోటీ పరీక్షలలో ఉత్తీర్ణతమీద ఆధారపడ వలసినదేగాని, ప్రభుత్వాధిపతి యిష్టానిష్టములమీద ఆధార పడకూడదని, ఇండియన్ సివిల్ సర్వీసు ఉద్యోగముల గురించి, 1853 లో పార్లమెంటు చేసిన నిర్ణయము, మెకాలే విజయమని చెప్పవలెను. భారతదేశమున ఆంగ్లేయుల పాలనలో మెకాలే పాత్ర చరిత్రాత్మక మైనది.

మెకాలే బహు గ్రంథరచయిత. ఆయన గ్రంథములలో, ఇంగ్లండు చరిత్ర ప్రధానమైనది. ప్రభుత్వము ఆయనకు 'లార్డ్' (ప్రభువు) బిరుద మొసగి గౌరవించినది. బా. సు.

మెయిట్‌లాండు, ఫ్రెడరిక్ విలియమ్ (1850 - 1906): ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రవేత్త; ధర్మశాస్త్ర చరిత్ర కారుడు. విద్యాభ్యాసము కేంబ్రిడ్జిలోనున్న ఈటన్ కాలేజీలోను, ట్రినిటీ కాలేజీలోను, జరిగెను. 1876 లో న్యాయవాద వృత్తి నారంభించెను. 1884 లో కేంబ్రిడ్జిలో ఆంగ్ల న్యాయాచార్యుడుగ నియమింపబడెను. అచటనే 1888 నుండి చనిపోవువరకు 'డౌనింగు' ఆచార్యుడుగ పనిచేసెను.

సెల్డన్ సంఘమును ఆంగ్ల న్యాయాధ్యయనము కొరకు స్థాపించి, ఆ సంఘము యొక్క గ్రంథములను సంస్క రించెను. న్యాయచరిత్ర కారుడుగ 'బ్రాక్టన్సు నోటు బుక్కు' అను గ్రంథమును 1887 లో ప్రచురించెను. ఇతడు ఫ్రెడరిక్ పోలక్ సహాయముతో 'ఎడ్వర్డు - I కాలము నకు పూర్వపు ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రచరిత్ర' రెండు సంపుట ములుగా ప్రచురించెను. ఇది యా విషయముపై అత్యంత ప్రామాణిక గ్రంథమాయెను.

ఇతని యితర రచనలు 'డూమ్సు డే బుక్కు అండ్ బియాండు', 'ఇంగ్లండు చర్చిలో రోమను వైదిక ధర్మ శాస్త్రము', 'ఆంగ్ల ధర్మ శాస్త్రజ్ఞాన పునరుద్ధరణము' వార్షిక నివేదికలు, ఎడ్వర్డ్ - II, 'ఆంగ్ల రాజ్యాంగ చరిత్ర' 'ఎడ్వర్డు - I నుండి నేటివరకు' అను శీర్షికపై అతని ఉపన్యాసము లతడు చనిపోయిన పిదప ప్రచురింప బడెను. ఓ. న.

మెయిన్ హెన్రీ జేమ్స్ సమ్నర్ (1822 - 1888): ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రవేత్త. న్యాయశాస్త్రమున చారిత్రిక దృక్పథమును ప్రోత్సహించి అందుకనువగు సంప్రదాయ మును నెలకొల్పిన మనీషి. ఇతడు జేమ్స్ మెయిన్ యొక్క జ్యేష్ఠ పుత్రుడు. జన్మస్థలము భారతదేశము. విద్యా భ్యాసము కేంబ్రిడ్జిలో ఉన్న 'క్రైస్టుహాస్పిటల్', పెంబ్రోక్ కాలేజీలో జరిగెను. 1847 లో కేంబ్రిడ్జివద్ద సివిల్ ధర్మ శాస్త్రాచార్యుడుగ, 1852 లో రోమన్ ధర్మశాస్త్ర, ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రాచార్యుడుగ 'ఇన్సఆవ్ కోర్టు' లో నియమితుడాయెను. 1856 లో న్యాయవాది వృత్తి నారంభించెను. గవర్నర్ - జనరల్ కౌన్సిలుయొక్క న్యాయ సభ్యత్వమును పొంది ఏడేండ్లు ఆ పదవిని జయప్రదముగ నిర్వహించెను. 1869 లో ఆక్స్‌ఫర్డ్ లో ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రా చార్యుడుగ నియమింపబడెను. 1881 లో మిడిల్ టెంపుల్ లో న్యాయమూర్తి (బెంచరు) ఆయెను.

ఇతడు వ్రాసిన గ్రంథములలో 'ప్రాచీన ధర్మశాస్త్రము' చాల గొప్పది. ఇదిగాక 'ప్రాక్ పశ్చిమ దేశములలోని గ్రామ సమాజములు', 'పురాతన ధర్మశాస్త్రము', 'ఆచారము', 'ప్రజా ప్రభుత్వము', 'అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్రము' అను గ్రంథములను రచించెను. ఓ. న.

మైనరు: చూ. అవయస్కుడు - పు. 210.

మోజర్ జోహాన్ జాకబ్ (1701 - 1785): జర్మన్ ధర్మశాస్త్రవేత్త, స్టట్‌గార్ట్ వద్ద జన్మించెను. విద్యాభ్యాసము టబిన్‌జెన్ యూనివర్సిటీలో జరిగెను. అచటనే మోజర్ పందొమ్మిదవ ఏట ధర్మశాస్త్రములో ఎక్స్‌ట్రార్డినరీ ప్రొఫెసరుగ నియమింపబడెను. ఇతడు ఫ్రాంక్‌ఫోర్ట్ అన్ డి - ఓడర్‌నకు 1736 లో తరలిపోయెను. 1751 లో అతడు విపర్టెంబర్గ్‌కు డిస్ట్రిక్టు కౌన్సిలరుగ నియ మింపబడెను. ఈ పదవియందుండగ డ్యూక్ యొక్క కొన్ని నిరంకుశ ప్రవర్తనలపై చర్య తీసుకున్నందున హోహెంట్ వాల్ వద్ద 1759 లో కారాగారమున యుంచబడెను. 1764 లో నితడు విడుదలై తన పదవిని తిరిగిపొందెను.

యూరపియన్ అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర సమగ్ర రూపము చర్చించిన వారిలో మోజర్ ప్రథముడు. ఇతడు ఐదు వందల గ్రంథములు రచించెను. అందులో ముఖ్యమైనవి: జర్మన్ రాజ్యాంగము, నూతన జర్మన్ రాజ్యాంగము, జర్మన్ ప్రభుత్వ ప్రాచీనపత్ర మందిరములు, ఆధునిక జర్మన్ రాజ్యాంగ ధర్మశాస్త్రము యొక్క ప్రాథమిక సూత్రములు. ఓ. న.

మోటారు శకటముల చట్టము : ఆధునిక కాలములో రాకపోకలు సర్వతోముఖముగా అభివృద్ధి చెంది మోటారుబండ్లు విరివిగా ఉపయోగింపబడుచున్నవి. వీటి ఉపయోగము క్రమబద్ధము కావించుటకై 1939 లో మోటారు శకటముల శాసనము రూపొందింప చేయబడినది. మోటారుబండి నడుపగోరు ప్రతి వ్యక్తియు తగు ప్రావీణ్యము పొంది లైసెన్సు కలిగియుండవలెను. లైసెన్సు లేకయే నడుపుట నేరమగును. ప్రతియొక మోటారు శకటము రిజిష్టరు కాబడి ప్రమాణపత్రము పొందియుండవలెను. ప్రజాసామాన్య ముపయోగించు మోటారు శకటములకై ప్రత్యేక లైసెన్సు పొందవలెను. సర్కారువారు ఏర్పరచు నిబంధనల ననుసరించి శకటమును క్రమస్థితిలో నుంచుకొని నిర్ణీతమైన వేగమునకు మించకుండ నడుపుచు రాకపోకలకు చెందిన అన్ని నిబంధనలు పాటింపవలెను. మోటారు శకటముల సొంతదారుడు దానిని ఉపయోగించుటలో కలుగు ప్రమాదములను గురించి ఆ శకటమును భీమా చేయవలెను. పై జెప్పిన నిబంధనలకు వ్యతిరేకముగ ప్రవర్తించువారు, దురుసుతనముగ లేక నిర్లక్ష్యముగ మోటారు బండ్లను నడుపువారు శిక్షార్హులు. వ. బా. సు.

మోసము (వంచన) : సామాన్యముగ ఒక వ్యక్తిని వంచించి అతని ఆస్తిని స్వీకరించుటను ' మోస ' మందురు. వంచకుడు మాటలవలనను, చేష్టల వలనను ఇతరునికి నమ్మకము కలిగించి, అతని ఆస్తిని దురుద్దేశముతో చేజిక్కించుకొనుటచే ఆ వ్యక్తికి నష్టము కలుగుచున్నది. (చూ. శిక్షాస్మృతి). ఓ. న.

యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ : సంఘమునందలి సామాన్య న్యాయ సూత్రముల క్రింద ప్రతి పౌరునకును తన ప్రాణమును, స్వేచ్ఛను, ఆస్తిని కాపాడుకొనుటకు సంపూర్ణమైన హక్కు కలదు. ఈ హక్కును శాసనసభలు గాని ప్రభుత్వముగాని సంకుచిత పరచకుండ చూచుటయే యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ యొక్క సారాంశము. వ్యక్తియొక్క ప్రాణమునుగాని, ఆస్తులనుగాని ప్రభుత్వము గైకొనవలసిన సందర్భములు ఏర్పడినప్పుడు సాంప్రదాయిక న్యాయ సూత్రములు ఆచారముల కనుగుణముగనే యట్లు చేయవలెనని యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ శాసించును. ఈ సిద్ధాంతమువలన శాసనసభల శాసన కరణాధికారమునకును, ప్రభుత్వ న్యాయాధికరణ అధికారములకును నిరోధము కల్పించబడినది. ఒక వ్యక్తిపై అతడు అపరాధియని ఆరోపణలు మోపబడిన వాటికతడు జవాబు చెప్పుకొనుటకు పూర్తియగు అవకాశము అతనికి కల్పించి, సామాన్య న్యాయ ప్రక్రియ ద్వారా విచారణ జరిపిన అనంతరము తీర్పుకు అనుగుణముగా అతనిని శిక్షింపవచ్చునేగాని అన్యపద్ధతిలో శిక్షించరాదనునదియే ఈ సిద్ధాంతము యొక్క పరమోద్దేశము.

యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ ప్రధానముగ దండ ప్రక్రియలో ముద్దాయిలకు కొన్ని ముఖ్యమైన రక్షణలను కల్పించును. అందుచే నిది క్రిమినల్ కేసులలో ఎక్కువగా ఉపకరించును. దీనివలన ముద్దాయి దండ ప్రక్రియా సంహిత ననుసరించి పూర్తియగు విచారణ జరపనిదే శిక్షింపబడడను హామీ కలదు.

యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ న్యాయవిచారణ ఏ పద్ధతిలో జరుగవలెనో నిర్దేశించును. యథోచిత న్యాయమునకు భంగము కలిగించని న్యాయ విచారణకు ఉండదగు లక్షణములు : 1. నేరస్థునికి, చెప్పదలచిన సంజాయిషీని నివేదించుకొనుటకు పూర్తి అవకాశము కల్పించునదిగా ఉండవలెను. 2. వ్యక్తి పరోక్షమందు జరుగు వ్యవహారములను పురస్కరించుకొని అతని హక్కులకు భంగము కలిగించరాదు. అతనికి సరియైన నోటీసును ముందుగా అందజేయవలెను. అట్టి నోటీసులో ఆరోపణల స్వభావము, విచారణ ఎచ్చట,ఎప్పుడు, ఎవరి ఎదుట జరుగునో తెలియపరచవలెను. జవాబు చెప్పుకొనుటకు తగిన కాలావధిని నోటీసులో తెలియపరచవలెను ; 3. న్యాయ విచారణలో ముద్దాయికి తన నిర్దోషిత్వమును రుజువు పరచుకొనుటకు అవకాశము నొసగవలెను ; 4. న్యాయస్థానము పక్షపాతరహితమైనదిగ ఉండవలెను. విచారించు న్యాయమూర్తికి కేసు తీర్మానమునందు వ్యక్తిగతమైన లాభమున్నచో తీర్పు నిష్పక్షపాతముగ నుండుటకు అవకాశము మృగ్యమగును.

యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియను సునిశ్చితముగ నిర్వచించుట కష్టము. ఈ ప్రక్రియ యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగమందు ప్రస్తావింపబడియు నిర్వచింపబడలేదు. రాజ్యాంగమందు పౌరుల ప్రాథమిక హక్కులు వివరింపబడినవి. ఆ హక్కులను కాపాడుకొనుటను ప్రతి వ్యక్తియు కాంక్షించును. ఇతర వ్యక్తుల ప్రవర్తన వలన వాటికి భంగము కలుగు సందర్భములో న్యాయ ప్రక్రియ వాటిని సంరక్షించును. ప్రభుత్వాంగములైన శాసనసభలు నిర్వహణ శాఖ తమ అధికారములను పురస్కరించుకుని వ్యక్తుల హక్కులకు భంగము కలిగించుట కుపక్రమించినచో యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ వారి అధికారములను కొంత వరకు సంకుచిత పరచుటకు వీలు కలుగజేయుచున్నది. ఓ. న.

యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి : వేదమార్గ ప్రవర్తకులగు ఋషులలో సుప్రతిష్ఠితయశుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు. ఇతడే

శుక్ల యజుశ్శాఖను ప్రవర్తింపచేసినట్లు ప్రతీతి. ఇతడు విశ్వామిత్రుని పౌత్రుడని యొక మతము కలదు. బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో నితడు తన పత్నియగు మైత్రేయికి బ్రహ్మజ్ఞానముపదేశించినట్లును, జనక మహారాజు సభలో వివాద కౌశలము ప్రకటించి గో సహస్రమును బహుమతిగా గొనిపోయిన జ్ఞాని యనియు వర్ణింపబడియున్నది. యాజ్ఞవల్క్యుని శిష్యులలో నొకడు ఈ స్మృతిని రచించి గురువు పేరు వాడియుండవచ్చునని ఊహించుట కాధారములు కలవు. ఈ స్మృతి అనుష్టుప్ ఛందములో నున్నది. దీని కాలము క్రీ. శ. 300 అని జాలీ, కీత్ పండితులు తలచిరి. ఇది క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్దము నాటిదని జయస్వాల్ మహాశయుడును, ప్రీవీకౌన్సిలు వారును అభిప్రాయపడిరి. ఈ స్మృతి పంచతంత్రములో నుదాహరింపబడి ఉన్నది, క్రీస్తు శకారంభములో వ్రాయబడినదని గ్రహించుట యుక్తము.

మనుస్మృతి తరువాత యాజ్ఞవల్క్య స్మృతియే ప్రామాణికమనవచ్చును. పెక్కు విషయములలో మనుస్మృతికిని ఈ స్మృతికిని సుస్పష్టమగు పోలికలు కాననగును. మనువు నిర్ణయించిన అష్టాదశ న్యాయ విభాగముల వివరణ దీనిలో కలదు. అంతియకాక, ధర్మ శాస్త్రములకు గాని ఆచార సంప్రదాయములకు గాని భంగకరమగు ప్రతిచర్యకు పరిహారముండి తీరవలయునని ఈ స్మృతి ఉద్ఘాటించినది. శ్రుతి, స్మృతి సదాచారములు, శిష్టుల అంతః కరణమునకు హితమైనది, ధర్మమునకు మూలములుగా యిందు పేర్కొనబడినవి.[1] వాటితోపాటు యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి పెక్కు సందర్భములలో మనుస్మృతి కంటె ఔదార్యము ప్రకటించుచున్నది. నిమ్నజాతుల ఎడలను, స్త్రీల ఎడలను దాక్షిణ్యము చూపుచున్నది.[2] నేరస్థులకు విధింపదగు శిక్షల విషయములో నెక్కుడు కారుణ్యము ప్రకటించినది. బుద్ధభగవానుని ప్రబోధములే యిందుకు కారణమని కొందరి అభిప్రాయము.

ఉపనిధానము, పూచీ, ఆస్తిని తనఖాయుంచుట, ఉమ్మడి వ్యాపారము మున్నగు విషయములు విపులముగా చర్చించబడినవి. ఉమ్మడి వ్యాపారము ద్వారా ఆర్జించిన లాభమును భాగస్థులు వారివారి పెట్టుబడుల దామాషాననుసరించి కాని, ఒప్పందమును బట్టికాని పంచుకొనవలయునని ఈ స్మృతి నుడువుచున్నది. ఒక భాగస్థుని తప్పిదము వలన కలుగు నష్టమును అతడు ఇతర భాగస్థులకు అచ్చుకోవలయుననియు వచించుచున్నది. ఇందలి ఈ క్రింది శ్లోకము :

శ్లో॥ పత్నీ దుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా
తత్సుతా గోత్రజా బంధుః శిష్యస బ్రహ్మచారిణః
ఏషామభావే పూర్వశ్చ ధనభాగుత్తరోత్తరః
స్వర్యాతస్య అపుత్రస్య సర్వ వర్ణేష్వయం విధిః

హిందూ వారసత్వ చట్టమునకు పునాది అయ్యెను.

ఈ స్మృతిలో న్యాయ విచారణ గావించు పరిషత్తు స్వరూపము, న్యాయస్థానములో వాద ప్రతివాదములు, సాక్షులు, వారి అర్హతలు, అగ్నిజలాది వివిధములగు పరీక్షలతో కూడిన ప్రమాణముల వివరణ, ప్రక్రియా విధానమునకు సంబంధించిన విషయములను గూర్చిన సూత్రములు మొదలగున వెన్నియో వ్యవహార న్యాయసంబంధ విషయములు కలవు. వాది ప్రతివాదు లిరువురు తమవాదనలను వ్యాజ్య సంబంధమగు విషయములను ఆదిలోనే తెలుపవలెననియు అట్లు ప్రతిపాదించబడని విషయములు సత్యములైనను పరిగణింప రాదనియు యాజ్ఞవల్క్యుడు ప్రతిపాదించెను.

యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిపై శూలపాణి, విశ్వరూపుడు, అపరార్కుడు, విజ్ఞానేశ్వరుడు భాష్యములు రచించిరి. వ. బా. సు.

యునెస్కో : చూ. ఐక్యరాజ్య విద్యా శాస్త్రీయ సాంస్కృతిక సంస్థ - పు. 247.

యునైటెడ్ నేషన్స్ : చూ. ఐక్యరాజ్యసమితి - పు. 248.

యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము : ఇది పౌరుని యొక్క సార్వభౌమత్వ సూత్రమును గుర్తించుచున్నది. రాజ్యాంగ పీఠికలో ఈ క్రింది విధముగ ప్రకటించబడి ఉన్నది: 'యునైటెడ్ స్టేట్స్ ప్రజలమైన మనము ఇతోధిక పరిపూర్ణ సమైక్యతను సాధించుట కొరకును, ధర్మమును స్థాపించుట కొరకును, ఆంతరంగిక శాంతి భద్రతలను సంరక్షించు కొనుటకును, సమష్టి రక్షణను సమకూర్చు కొనుటకును, సమాజ సంక్షేమమును అభివృద్ధి పరచుకొనుటకును, పవిత్రములగు స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యములను మన కందరకును, మన సంతతి వారికిని సంపాదించుటకును, నిశ్చయించి యునైటెడ్ స్టేట్స్‌కు ఈ రాజ్యాంగమును ఏర్పరచుకొనుచున్నాము.'

రాజ్యాంగమునందలి ఆరవ ఆర్టికలునందు రాజ్యాంగమే దేశమున కంతకును అత్యున్నత శాసనముగ పేర్కొనబడినది. రాజ్యాంగము సర్వోత్కృష్టమైనది. దాని నిబంధనలకు దేశ ప్రజలందరును, అన్ని ప్రభుత్వములును బద్ధులు.

1. శ్లో॥ శ్రుతి స్మృతి సదాచారం స్వస్యచ ప్రియమాత్మనః
ఏత చ్చతుర్విధం ప్రాహుః సాక్షాత్ ధర్మస్య లక్షణమ్॥

2. శ్లో॥ స్మృత్యోచార వ్యపేతేన మార్గేణ ధర్షితైః పరైః
నివేదయతిచేత్ రాజ్ఞే వ్యవహారపదం హితత్॥

రాజ్యాంగము యొక్క లిఖిత ప్రతిలో 4,000 మాటలు కలవు. ఇవిగాక 22 రాజ్యాంగ సవరణ చట్టములు, కాంగ్రెసుచే ప్రవృత్తములైన శాసనములు, రాష్ట్రశాసన సభలచే ప్రవృత్తములైన శాసనములు, ఆచార వ్యవహారములు, పూర్వోదాహరణలు, పరిపాలనకు సంబంధించిన నిర్ణయములు మొదలగునవి అన్నియు యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగమందలి అంతర్భాగములుగా భావింపబడుచున్నవి.

ఫెడరల్ ప్రభుత్వము, రాష్ట్రప్రభుత్వముల మధ్య అధికార విభజనము చేయబడినది. ప్రతి ప్రభుత్వమునకును, ఆయా అధికారక్షేత్రములలో పూర్తి స్వాతంత్ర్యము కలదు. ఫెడరల్ ప్రభుత్వము యొక్క అధికారములు నిర్దిష్టపరచబడి, మిగిలిన అధికారములు రాష్ట్రములకు ప్రసాదించబడినవి. రాజ్యాంగము ద్వారా ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు దత్తము కానట్టి అధికారములును, రాజ్యాంగముచే రాష్ట్రములకు నిషేధింపబడని అధికారములును, రాష్ట్రములకును, ప్రజలకును చెందును.

అధికార విభజన సూత్రముపై యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము ఆధారపడియున్నది. శాసనకరణము, కార్యనిర్వహణము. న్యాయ పరిపాలన, ఇవి మూడును వ్యష్టిగా, స్వతంత్రముగ నిర్వహింపబడును. అధ్యక్షుడు, ఉపాధ్యక్షుడు, కాంగ్రెసు, ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడుదురు. సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తులను అధ్యక్షుడు నియమించును. వీరు సద్వర్తనులైఉన్నంతవరకు జీవితాంతము పదవిలోఉందురు.

అధ్యక్షుడుగాని, అతని కేబినెట్ సభ్యులుగాని కాంగ్రెసులో పాల్గొనరు. కాంగ్రెసునకు వారు బాధ్యులు కారు. ఫెడరల్ ప్రభుత్వము యొక్క మూడు అంగములును పూర్తిగా స్వతంత్రములు కావు. వాటిమధ్య సామరస్యము కొరకు విధి నిషేధములు ఏర్పరుపబడినవి.

రాజ్యాంగము యొక్క మరియొక విశేష లక్షణము, న్యాయస్థాన పునరీక్షణ సిద్ధాంతము. కాంగ్రెసుగాని, రాష్ట్రములుగాని, రాజ్యాంగ సూత్రములకు విరుద్ధముగ శాసనములు చేసినచో సుప్రీమ్ కోర్టు అట్టి శాసనములు రాజ్యాంగమునకు విరుద్ధమైనవనియు, చెల్లవనియు నిర్ణయింపవచ్చును.

రాజ్యాంగము యొక్క అనమ్యత ఇంకొక విశేష లక్షణము; అనగా సులువుగా మార్పులు చేయుటకు అవకాశము లేదు. యునైటెడ్ స్టేట్స్ ఏర్పడిన నాటినుండి దాని చరిత్రలో, 22 సవరణలు కావించబడినవి. మొదటి పది సవరణలు ఒకసారి చేయబడినవి. ప్రాథమిక హక్కులను ప్రజలకు ప్రసాదించుటయే వాటి లక్ష్యము.

ఈ రాజ్యాంగము క్రింద పౌరులకు గల ప్రాథమిక హక్కులు మత స్వాతంత్ర్యము, వాక్ స్వాతంత్ర్యము, పత్రికా స్వాతంత్ర్యము, న్యాయవిరుద్ధమగు నిర్బంధ, నిరోధములనుండి శారీరిక స్వేచ్ఛ, మొదలగునవి. బానిసత్వము రద్దుచేయబడెను. ప్రతి పౌరునకును చట్టముద్వారా రక్షణ హామీ ఇవ్వబడెను. శస్త్రములు ఉంచుకొనుటకును, ధరించుటకును హక్కుగలదు. యుద్ధకాలమందు మాత్రము కొన్ని నిరోధములు కల్పించవచ్చును.

అధ్యక్షుడు : యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగములో కార్యనిర్వహణాధికారములు అన్నియు అధ్యక్షునికి గలవు. ఆయన నాలుగేండ్లు పదవిలో ఉండును.

ఎన్నికల గణముచే పరోక్ష ఎన్నిక ద్వారా అధ్యక్షుని ఎన్నుకొనుటకు రాజ్యాంగమందు ఏర్పాటు చేయబడినది. కాంగ్రెసుచే నిర్ణయింపబడిన గౌరవ వేతనము ప్రతి అధ్యక్షునకును ఇవ్వబడును. అధ్యక్షునకు రాజ్యాంగము క్రింద కొన్ని రక్షణలున్నవి. ఆయనను ఎట్టినేరము క్రిందను బంధించుటకు వీలులేదు. ఏ కోర్టునకును అతని పై విచారణ జరుపు హక్కులేదు. కాని, ప్రజాప్రతినిధుల సభ ఇతనిని అభిశంసనము చేయవచ్చును. అట్టి అభిశంసనము విచారణ కోర్టుగా ఏర్పడిన సెనేటు ఎదుట జరుగును.

ఉపాధ్యక్షుడుకూడ అధ్యక్షుని మాదిరిగనే ఎన్నుకొనబడును. ఈతడు కూడ నాలుగేండ్లు పదవిలో ఉండును. రాజ్యాంగము క్రింద అధ్యక్షుని అధికారములును, విధులును, ఉపాధ్యక్షునకు ఈ క్రింది పరిస్థితులలో సంక్రమించును: 1. అధ్యక్షుడు పదవినుండి తొలగించబడినప్పుడు; 2. చనిపోయినప్పుడు; 3. పదవికి రాజీనామా ఇచ్చినప్పుడు; 4. పదవికి సంబంధించిన అధికారములు, విధులు నిర్వహించుటకు అశక్తుడైనప్పుడు.

ఉపాధ్యక్షుడు సెనేటు సభకు అధ్యక్షత వహించును. అతనికి అచ్చట వోటు చేయు హక్కులేదు. కాని, వోటింగు సమయమున సభ రెండు సమభాగములయిన, నిర్ణాయిక వోటు మాత్రము వేయవచ్చును.

అధికారములకు సంబంధించినంత వరకు అధ్యక్షుని పదవి అత్యున్నతమైనది. అట్టి పదవిని స్వీకరించు వ్యక్తికిని కొన్ని అర్హతలు ఉండవలెను. అతడు 35 ఏండ్ల వయస్సు గలవాడై ఉండవలెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో జన్మించిన సహజ పౌరుడై ఉండి, పదునాలుగు ఏండ్లైనను అందు నివసించి ఉండవలెను.

అధ్యక్షుడు - కాంగ్రెస్ : అధ్యక్షుడు శాసనావశ్యకత గల విషయములను శ్రీముఖములద్వారా కాంగ్రెస్‌కు పంపును. కాంగ్రెస్ వాటిని శాసనములుగ రూపొందించి

ప్రవేశపెట్టుటకు, తత్సంబంధ కమిటీలకు పంపును. అధ్యక్షుడు యునైటెడ్ స్టేట్స్ యొక్క విదేశ నీతికి అధికార ప్రవక్త.

అధ్యక్షునికి రెండు రకములగు వీటో అధికారములు కలవు. కాంగ్రెస్ ఉభయ సభలచే ఆమోదించబడిన ప్రతి బిల్లును అధ్యక్షుని ఆమోదమునకు పంపబడును. సాధారణముగ అట్టి బిల్లులను అతడు ఆమోదించి సంతకము చేయుటగాని, లేదా వీటో చేసి, తన అభ్యంతరములతో కాంగ్రెస్ సభలకు త్రిప్పి పంపుటగాని చేయును. అట్లు త్రిప్పి పంపబడిన బిల్లును ఉభయ సభలును 2/3 అధిక సంఖ్యాకులచే తిరిగి ఆమోదించినచో అధ్యక్షుని వీటో ఉన్నప్పటికిని అది అధికారయుతమగు చట్టమగును. అధ్యక్షుని ఆమోదమునకు పంపబడిన బిల్లు అతని ఎదుట పెట్టిన పది దినములలోగా (ఆదివారము మినహా) అది తిరుగ పంపబడనప్పుడు ఆ బిల్లు అధ్యక్షునిచే ఆమోదించబడినట్లే భావింపబడి, అధికారయుత చట్టమగును.

రాజ్యాంగము క్రింద ఇవ్వబడిన అధికారములను పురస్కరించుకొని అధ్యక్షుడు కాంగ్రెస్ సభలచే కొన్ని చట్టములను జారీచేయించవచ్చును.

అధ్యక్షుడు తన రాజకీయ పార్టీయొక్క నాయకుడగుటచే పదవికి ఎన్నికై ఉండును. కావున అతని పార్టీకి సంబంధించిన కాంగ్రెస్ సభ్యులయొక్క తోడ్పాటును అతడు ఆశించవచ్చును. అధ్యక్షుని అధికారములకు రాజ్యాంగము మూలాధారము. అవి కాంగ్రెస్ సభలు జారీ చేసిన శాసనములను వీటోచేయు హక్కు - ఉద్యోగుల నియామకము, తొలగింపు, ఇతర రాజ్యములతో సంధులు చేయు అధికారము, కాంగ్రెస్ ప్రత్యేక సమావేశములను ఏర్పరచుట, సైన్యము, నౌకాదళములయొక్క సర్వాధిపత్యమువహించుట, కార్యనిర్వాహక శాఖాధిపతులనుండి లిఖిత పూర్వక అభిప్రాయములను కోరుట, విధింపబడిన శిక్షలను నిలుపుచేయుట క్షమదానముచేయుట, చట్టములు సక్రమముగా అమలుజరుగునట్లు చూచుట, యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగమును సంరక్షించి సమర్థించుట మొదలగునవి. కాంగ్రెస్ శాసనములుకూడ అధ్యక్షుని అధికారములను వృద్ధిచేసినవి.

అధ్యక్షుని కార్యనిర్వహణాధికారములు : అధ్యక్షుడు యునైటెడ్ స్టేట్స్ కార్యనిర్వాహకుడు. చట్టములు సక్రమముగా అమలు జరుగునట్లు చూచు విధి అధ్యక్షునిదైనట్లు రాజ్యాంగమునందు చెప్పబడినది. ఉన్నతోద్యోగులను సుప్రీమ్‌కోర్టు న్యాయమూర్తులను, కేబినెట్ సభ్యులను, వివిధ కార్యదర్శులను, దౌత్య సంబంధ సభ్యులను, పరిపాలనకు సంబంధించిన అన్ని రకముల అధికారులను నియమించు అధికారము అధ్యక్షునకు కలదు.

యునైటెడ్ స్టేట్స్ తరపున సంధిచేసుకొను అధికారము అధ్యక్షునికి కలదు. అట్టి సంధి కాంగ్రెస్ ఉభయ సభలు 2/3 సంఖ్యగల సభ్యులతో ఆమోదింపవలెను. అధ్యక్షుడు ముఖ్య సేనాధిపతిగ, యుద్ధ సమయమందు అవసరమైన చర్యలన్నియు తీసుకొనుటకు అధికారముకలదు. దేశముయొక్క ఆంతరంగిక రక్షణము అధ్యక్షుని అధీనములో ఉన్నది. ఇతర రాజ్యములను గుర్తించు అధికారము అధ్యక్షునకు కలదు.

అధ్యక్షుడు అప్పుడప్పుడు సంఘ పరిస్థితులకు సంబంధించిన వివరములను కాంగ్రెసు సభలకు పంపుచుండవలెను. ఇంకను ముఖ్యము, అవసరము అని తోచిన చర్యలను అతడు కాంగ్రెస్ సభలకు సిపారసు చేయవచ్చును.

రాజ్యాంగములో అధ్యక్షునకు మంత్రిమండలి ఏర్పాటు లేదు. వివిధ శాఖాధిపతులను అధ్యక్షుడు సెనేట్ అనుమతితో నియమించును. సాధారణముగ తన పార్టీ సభ్యులనే అతడు నియమించును.

వివిధ శాఖాధిపతులును, ఆధికారికముగా అధ్యక్షునియొక్క ఆంతరంగిక సలహాదార్లు. వారు అధ్యక్షునకు తన రాజ్యాంగ విధులను నిర్వహించుటలో తోడ్పడు ముఖ్య అధికారులై ఉన్నారు.

వివిధ పరిపాలనా విధులను నిర్వహించు శాఖాధిపతులు అధ్యక్షుడు కోరినప్పుడు సలహాల నిచ్చు మండలిగా వ్యవహరింతురు. ఈ మండలి అధ్యక్షుని కోరిక ననుసరించి సమావేశమగుచుండును. ఆ సమావేశములకు నిశ్చిత కార్యక్రమముగాని, నియమములుగాని ఉండవు. కార్యక్రమము రహస్యముగా ఉంచబడును. అధ్యక్షుడు ప్రత్యేక సమావేశములను ఏర్పాటుచేయవచ్చును. అతని కోరికపైననే వారు సలహానిత్తురు. అట్టి సలహాలను అధ్యక్షుడు ఆమోదించకపోవచ్చును. అట్టి సమావేశముల కార్యక్రమములు రికార్డు చేయబడవు. సలహా మండలి సభ్యులు కాంగ్రెస్ సభ్యులుకారు, కావున కాంగ్రెస్‌కు బాధ్యులు కారు. కాంగ్రెస్‌లో వారు పాల్గొనరు. శాసనములను ప్రవేశపెట్టుటకు వారికి హక్కులేదు. ఈ మండలికి సమష్టి బాధ్యతకూడ లేదు. మండలి సభ్యులు కాంగ్రెస్‌నకు భోగట్టాలను అందించవలెను. ఇంకను కాంగ్రెస్ యొక్క వివిధ కమిటీల ఎదుట హాజరై వారి చర్యలను, విధానములను సమర్థించుకొనవలెను. ఈ మండలి సభ్యులు ఎన్నిక ద్వారా వచ్చిన ప్రజా ప్రతినిధులుకారు. ఈ సభ్యులు

వివిధ శాఖాధిపతులుగ ఉండుటచే అధ్యక్షునికి బాధ్యులై అతని ఆదేశముల ననుసరించి పనిచేయుచుందురు.

కాంగ్రెస్ : యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగములో 'కాంగ్రెస్' అను పేరుతో ఫెడరల్ శాసనసభ ఏర్పాటైనది. ఇందు రెండు సభలుకలవు. ఎగువ సభను సెనేట్ అనియు, దిగువ సభను ప్రతినిధుల సభ అనియు పిలుతురు. రాష్ట్రముల యొక్క ప్రతినిధులు, సెనేట్‌లోను, యునైటెడ్ స్టేట్స్ ప్రజల ప్రతినిధులు, ప్రతినిధుల సభలోను ఉందురు. రాజ్యాంగము ప్రకారము శాసనకరణాధికారమంతయు కాంగ్రెసు అధీనము. ఇదిగాక జాతీయ విధానములను రూపొందించు అధికారముకూడ కాంగ్రెసుకు కలదు. దీనికి న్యాయాధికరణ శక్తి కూడకలదు. అట్టి అధికారమును పురస్కరించుకొని కాంగ్రెసు అనేక విషయములపై విచారణ జరుపవచ్చును. అంతేగాక అధికార ధిక్కార నేరములకు వ్యక్తులను శిక్షించవచ్చును. కాంగ్రెస్‌కు అభిశంసనాధికారముకూడ కలదు. రాజాంగమును సవరించుటకును, సెనేట్ తీర్మానముల ద్వారా యుద్ధము ప్రకటించుటకును అధికారము కలిగిఉన్నది. జాతీయనిధి కాంగ్రెస్ అధీనములో ఉండుటచే కాంగ్రెసు ప్రభుత్వమును అదుపులోఉంచును.

రాజ్యాంగమును అనుసరించి ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు చెందిన అన్ని విషయములపైనను చట్టములు చేయు అధికారము కాంగ్రెసునకు గలదు. నిర్ణీత పరిధులలో దానికి సర్వాధికారము కలదు. సుప్రీమ్ కోర్టుచే చేయబడిన న్యాయసంబంధ నిర్ణయములును, వ్యాఖ్యానములును కాంగ్రెసు అధికారములను పెంచినవి. 'ఉపలక్షితాధికారముల' సూత్రమును అనుసరించి కూడా కాంగ్రెస్ యొక్క అధికారములు అధికమైనవి. పై సూత్రమును అనుసరించి విదేశములతోను, వివిధ రాష్ట్రముల మధ్యను వాణిజ్యమును నియంత్రించు అధికారము కాంగ్రెసునకు కలుగుచున్నది.

సెనేట్ : ఇది రాష్ట్రప్రతినిధులతో కూడిన ఎగువ సభ. ప్రతి రాష్ట్రమునకును, ఇద్దరు సభ్యుల చొప్పున సభ్యులు ఆరు ఏండ్లకు ఎన్నుకొనబడుదురు. సెనేటు శాశ్వత సభ, ప్రతి రెండు సంవత్సరములకు $\frac{1}{3}$ వంతు చొప్పున సెనేటు సభ్యులు ఎన్నుకొనబడుదురు. రిటైరు అయిన సభ్యులు తిరిగి ఎన్నుకొనబడవచ్చును. ప్రతి సభ్యుడును పదవిని నిర్వహించుటకు ముందు ప్రమాణ స్వీకారము చేయవలెను. సెనేటు సభ్యుడుగా నిలచుటకు 30 ఏండ్ల వయసు కలవాడై కనీసము 9 ఏండ్ల కాలము యునైటెడ్ స్టేట్స్ పౌరుడుగ ఉండవలెను. ఎన్నిక కాలమున అతడు ఏ రాష్ట్రమునుండి ఎన్నుకొనబడుచున్నాడో ఆ రాష్ట్ర నివాసి అయి ఉండవలెను. సభ్యుల అర్హతలు, ఎన్నికలు, వాటి ఫలితములపై తీర్పు చెప్పు అధికారము సెనేటుకు కలదు. సెనేటులలో ప్రతి రాష్ట్రమునకును వైశాల్యము, జనసంఖ్యలతో నిమిత్తము లేకుండ సమాన ప్రాతినిధ్యము ఉండును. సాధారణముగ శాసన సభ్యులకు ఉండు వాక్ స్వాతంత్ర్యము, మొదలగు రక్షణలు సెనేటు సభ్యులకు కలవు.

ప్రతి సంవత్సరము నియమిత కాలములందు సెనేట్ సమావేశమగుచుండును. ప్రత్యేక సమావేశములు కూడ జరుగును. సెనేట్‌కు కొన్ని ప్రత్యేక విధులును కలవు. అవి అభిశంసనముల విచారణ, అధ్యక్షుడు చేసిన నియామకములును దృఢపరచుట, అధ్యక్షునిచే కావింపబడిన సంధులను ఆమోదించుట.

సెనేట్ తన సమావేశములకు సంబంధించిన కార్యక్రమ నిబంధనలను తయారు చేసికొనును. 15 స్థాయీ సంఘములద్వారా సెనేట్ తన విధులలో నెక్కువ భాగము నిర్వర్తించును. ఇది ప్రపంచములోకెల్ల శక్తిమంతమైన ఎగువ సభ. ఈ సభకు శాసనకరణ, కార్యనిర్వహణాధికారములు కలవు. ఇది శాశ్వత సభ అగుటచే చాల శక్తిమంతమైనది. ఈ సభయొక్క సభ్యత్వ సంఖ్య తక్కువగుటచే దీని ప్రాధాన్యము అధికమగుచున్నది. దీని కార్యనిర్వహణాధికారములు మెండు.

సెనేట్ కాంగ్రెసులో ఒక భాగమగుటచేత దానికి ప్రతినిధుల సభతో సమాన ప్రతిపత్తిగల శాసనకరణాధికారములు కలవు. కాని, మనీ బిల్లులు, ప్రతినిధుల సభలోనే ప్రతిపాదించబడును, అయినప్పటికి అవి సెనేటు ఆమోదము లేనిదే ప్రవృత్తము కావు. సాధారణ బిల్లును ఏ సభలోనైనను, ప్రవేశపెట్టవచ్చును. సెనేటు ఆమోదము లేనిదే ఏ బిల్లును చట్టము కాదు. ఇదికాక, సెనేటు అనేక విధములైన విచారణలు జరిపి విషయసేకరణ చేయుచుండును. ఏదేని విషయముపై ఉభయ సభలలోను అంగీకారము కుదరనప్పుడు, రెండు సభల సమష్టి సంఘమునకు పంపి ఆ విషయముపై రాజీ కుదుర్చుకొనబడును. అభిశంసన విచారణలో సెనేటునందు 2/3 వంతు సభ్యులచే తీర్మానించబడినప్పుడు శిక్ష విధింపవచ్చును.

రాజ్యాంగము క్రింద ఉన్నతోద్యోగుల నియామకమును అధ్యక్షుడు సెనేట్ యొక్క సలహా, ఆమోదములతో చేయవలెను. ఫెడరల్ ఉద్యోగుల నియామకములో అధ్యక్షుడు ఆ యా రాష్ట్రములకు సంబంధించిన సెనేటర్లతో వ్యక్తిగతముగ సంప్రతించును. అధ్యక్షుడు చేసిన

సంధులను సెనేట్ 2/3 వంతు సభ్యుల ఆమోదముతో అంగీకరించిననే ప్రవృత్త యోగ్యమగును.

ప్రతినిధుల సభ : ఈ సభకు ప్రతి రెండేడ్లకు ఒకసారి సభ్యులు ఎన్నుకొనబడుదురు. ఈ సభ్యులు వివిధ రాష్ట్ర ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడుదురు. ఈ సభను రెండేండ్లకు లోపున రద్దుపరచుటకు వీలులేదు. సభ్యుని అర్హతలు : 25 ఏండ్ల వయస్సు కలిగి ఉండవలెను. ఏడేండ్ల పైగా యునైటెడ్ స్టేట్స్ పౌరుడై ఉండి, ఎన్నిక కాలమునకు అతడు ఎన్నుకొనబడెడు రాష్ట్రము యొక్క నివాసియై ఉండవలెను. అభ్యర్థుల యొక్క నామనిర్దేశము ఆ యా రాష్ట్రములను అనుసరించి జరుపబడును. సంవత్సరమునకు ఒక సమావేశము జరుగును. సభ్యులు సభ్యత్వము స్వీకరించుటకు పూర్వము ప్రమాణము చేయవలెను. ప్రతి కొత్త సభయును, సభాధ్యక్షుని ఎన్నుకొనును. సభకు సంబంధించిన ఉద్యోగి బృందమును కూడ నూతన సభ నియమించును. ఈ సభకు సంబంధించిన ప్రక్రియా నియమములను ఈ సభయే నిర్మాణము చేసుకొనును.

సభలో అధ్యక్షుడు చాలా ముఖ్యమైన అధికారి. రాజ్యాంగము క్రింద ప్రధానమంత్రి వంటి సభానాయకుని ఏర్పాటు లేనందున ఇతడు చాలా శక్తిమంతుడు. ఇతడు అధిక సంఖ్యాక వర్గమునకు నాయకుడగుటచే క్రమముగ శాసన కరణమున నియంత యగుచున్నాడు.

దిగువసభ విధులు : ఈ సభ రాజ్యాంగము క్రింద ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు చెందిన ఏ విషయముపైనైనను శాసనము చేయగలదు. ధనమునకు సంబంధించిన బిల్లులను ప్రతిపాదించుట ఈ సభయొక్క ప్రత్యేక హక్కు. ఈ సభ ఆమోదించనిదే ఏ బిల్లును చట్టము కాదు. యుద్ధ ప్రకటన చేయుటకు ఈ సభయొక్క ఆమోదమును పొందవలెను.

ఉభయ సభలును, తమ కార్యకలాపములను తమచే నియమించబడిన కమిటీల ద్వారా నెరవేర్చుకొనును, యునైటెడ్ స్టేట్స్ శాసనసభలకు ఇది ఒక ప్రత్యేకత. ఏ సభకు సంబంధించిన కమిటీలను ఆ సభ నియమించును. సభా కార్యక్రమమునకు సంబంధించిన నిబంధనలు తయారు చేయుటకు, కార్యనిర్వహణ మార్గములను సూచించుటకు న్యాయాధికరణము, అంతర్రాష్ట్రీయ, విదేశ వాణిజ్యములు, సైనికోద్యోగులు, పోష్టాఫీసులు, సివిల్ ఉద్యోగులు, బ్యాంకింగు, కరెన్సీ, విద్య, శ్రామికవర్గము, వ్యవసాయము మొదలగు విషయములకు స్థాయీ కమిటీల ఏర్పాటు చేసి వాటి ద్వారా ఆ యా విషయములకు సంబంధిన శాసన కరణములను నిర్వర్తించును. ఉభయ సభల మధ్య విభేదము ఏర్పడిన పరిష్కార మార్గముగ ఉభయ సభల సమష్టి సమావేశము జరుపబడును.

పార్టీ పద్ధతి : యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ఫెడరలిష్టులు, రిపబ్లికన్లు అను రెండు ప్రధాన పార్టీలు కలవు. ఇతర పార్టీలు, ప్రొహిబిషన్, సోషలిస్టు, కమ్యూనిస్టు మొదలగునవి. రాజకీయ పార్టీలకు ప్రభుత్వ నిర్వహణమునందు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యము కలదు. అధ్యక్షుడు, ఉపాధ్యక్షుడు, సెనేటర్లు, ప్రతినిధులు, వీరి ఎన్నిక కాలమందును, రాష్ట్ర ఎన్నికలందును పార్టీల యొక్క ప్రాబల్యము విశదమగును.

ఫెడరల్ న్యాయాధికరణము : యునైటెడ్ స్టేట్స్‌కు రాజ్యాంగము క్రింద సుప్రీమ్ కోర్టు ఏర్పాటు చేయబడినది. ఈ సుప్రీమ్ కోర్టునకు న్యాయాధికరణమున పూర్తి అధికారము కలదు. దీని క్రింద ఇతర న్యాయ స్థానములు కూడ ఏర్పాటు చేయబడినవి. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో రెండు రకముల న్యాయ స్థానములు కలవు. ఒకటి ఫెడరల్ న్యాయస్థానములు, రెండవది రాష్ట్రములలో ప్రతి రాష్ట్రమునకు ప్రత్యేక న్యాయ స్థానములు కలవు. ఫెడరల్ కోర్టులకు రాజ్యాంగము క్రింద ఉత్పన్నమైన వివాదములు, సంయుక్త రాష్ట్రచట్టములు ఫెడరల్ ప్రభుత్వముచే కుదుర్చుకొనబడిన లేదా కుదుర్చుకొనబడు సంధులు, సంయుక్త రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు జోక్యము గల వివాదములు, నౌకాదళము, సముద్ర వాణిజ్యములకు సంబంధించు విషయములు, రాష్ట్రముల మధ్యవచ్చు వివాదములు, ఒక రాష్ట్రము ఇతర రాష్ట్ర పౌరుల మధ్య వివాదములు, ఒకే రాష్ట్రపౌరులు, ప్రభుత్వము మధ్యగల వివాదములు, వివిధ రాష్ట్రముల యందుగల భూసంబంధ వివాదములు మొదలగు వానియందు క్షేత్రాధికారము గలదు. ఇవి కాక మండలి న్యాయ స్థానములు, సంచార న్యాయ స్థానములు కూడ కలవు.

సుప్రీమ్ కోర్టు : యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో అత్యున్నత న్యాయస్థానము. న్యాయాధికరణ మంతయు సుప్రీమ్ కోర్టు అధీనమందుండును.

సుప్రీమ్ కోర్టులో ఒక ప్రధాన న్యాయమూర్తియు, ఎనమండుగురు సహాయ న్యాయ మూర్తులును గలరు. వీరందరిని అధ్యక్షుడు సెనేటు ఆమోదముతో నియమించును. సత్ప్రవర్తన కలిగి, ఉన్నంత కాలము వారు పనిచేయవచ్చును. వారిని అభిశంసనముచే తప్ప తొలగించ శక్యముకాదు. వారి ఉద్యోగ కాలమందు వారి జీతములు మార్చబడవు.

సుప్రీమ్ కోర్టుకు ఆరంభిక, అప్పీలు, క్షేత్రాధికారములు కలవు. కోర్టు ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము రాజ్యాంగ

ముచే నిర్దిష్ట విషయములకు పరిమితము చేయబడెను. అవి రాయబారులు, ప్రభుత్వ మంత్రులు, వాణిజ్య దూతలకు సంబంధించిన విషయములు, రాష్ట్రప్రభుత్వము కక్షిదారుగా నున్న వ్యాజ్యములు. దిగువ ఫెడరల్ కోర్టులు, రాష్ట్ర కోర్టుల తీర్పులపై అప్పీళ్లను విచారించవచ్చును. దీనికి సలహా నిచ్చు అధికారము లేదు.

న్యాయాధికార పునరీక్షణ ఈ కోర్టు యొక్క ప్రధాన కర్తవ్యము. అనగా కాంగ్రెసుచే ఆమోదింపబడిన చట్టములు, రాష్ట్ర శాసన సభచే ఆమోదింపబడిన చట్టములు, తదితర ప్రభుత్వ నిబంధనలు, రాజ్యాంగమునకు అనుగుణముగ ఉన్నవో లేదో నిర్ణయించు అధికారము దీనికి కలదు. అట్లు లేనివాటిని రాజ్యాంగమునకు విరుద్ధమని నిర్ణయించును. అప్పుడు ఆ చట్టములు చెల్ల నేరవు. ఫెడరల్ ప్రభుత్వమును శక్తిమంతము చేయుటలో సుప్రీమ్ కోర్టు ముఖ్యపాత్ర వహించెను. ఇట్టి అధికారములుగల సుప్రీమ్ కోర్టు రాజ్యపాలనలో తోడ్పడు విశిష్టాంగముగా అత్యంత ప్రత్యేకత కలిగి యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము క్రింద రూపొందించబడినది.

రాష్ట్రములు: యునైటెడ్ స్టేట్స్ 50 రాష్ట్రముల కూటమి. ప్రతి రాష్ట్రమునకు ప్రత్యేక సంవిధానము కలదు. అధికారము ప్రజల నుండి ప్రాప్తమైనది. రాష్ట్రము రిపబ్లికన్ పద్ధతి ప్రభుత్వము నేర్పరచుటకు హామీగలదు. అన్ని రాష్ట్రములకు సమానత్వమును, తమ తమ అధికార క్షేత్రములలో స్వాతంత్ర్యమును కలవు. యునైటెడ్ స్టేట్స్ వినాశములేని రాష్ట్రముల యొక్క సంఘముగ చెప్పబడినది. ప్రతి రాష్ట్రమును విదేశముల నుండియు, ఇతర రాష్ట్రముల నుండియు సంరక్షించుటకు రాజ్యాంగము హామీ ఇచ్చును.

రాజ్యాంగములో ఫెడరల్ ప్రభుత్వమునకు ఇవ్వబడినవి గాక శేషించిన అధికారములు అన్నియు రాష్ట్రములకు ఇవ్వబడినవి. యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజకీయ విధానమంతయు ఈ కీలకమును ఆధారముగ పరిభ్రమించుచుండును. రాష్ట్రముల సంవిధానములలో పౌరుల సాధారణ స్వత్వములకు హామీ ఇవ్వబడినది: వాక్పత్రికా స్వాతంత్ర్యములు, మత విషయక స్వాతంత్ర్యము, సమావేశ స్వాతంత్ర్యము మొదలగునవి. రాష్ట్రప్రభుత్వము, న్యాయ స్థానములు, స్థానిక పరిపాలనము మొదలగువాని యొక్క వివరణలు, రాష్ట్ర సంవిధానములో ఉండును. ప్రతి రాష్ట్రమునకును ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడిన శాసన సభలు, గవర్నరు, న్యాయాధికరణ పద్ధతి కలవు. ప్రతి రాష్ట్రమునకును ఒక సుప్రీమ్ కోర్టును, ఇతర కోర్టులును, ఆ యా రాష్ట్రములకు సంబంధించిన క్షేత్రాధికారములతో ఉన్నవి. రాష్ట్ర స్థానిక ప్రభుత్వములకు సంబంధించిన యూనిట్లను కౌంటీలందురు. ఇటువంటి కౌంటీలు సుమారు మూడువేల వరకు నిర్దిష్ట అధికారములతో కలవు. అవి రాజకీయముగాను, పరిపాలనకును, న్యాయాధికరణకును మండలములుగ ఉండును. వెం. రా.

రక్షణశాఖ: సామాన్య ప్రజల నిమిత్తమై ఏర్పడిన న్యాయావళి, చట్టములేగాక రక్షణ దళములలో పనిచేయుచున్న భారతదేశ పౌరుల కోరికపై ప్రత్యేకముగ కొన్ని చట్టములు, న్యాయ సూత్రములు ఏర్పరుపబడినవి. ఇట్టి న్యాయావళిని అమలులో పెట్టు నిమిత్తము రక్షణ దళములలో కొన్ని ప్రత్యేక సైనిక న్యాయ స్థానములు నెలకొల్పబడినవి. సివిల్ కోర్టులు క్రిమినల్ కోర్టులు ఏ విధముగ ఉన్నవో అదేవిధముగ రక్షణ దళములలో మూడు శాఖల వారికి అనగా సైన్య, నౌకా, విమాన శాఖలవారికి వారివారి ఏర్పాటుల ప్రకారముగ న్యాయస్థానములు నెలకొల్పబడినవి. వీటిని 'కోర్ట్సు మార్షల్' అని పేర్కొందురు. కోర్ట్సు మార్షల్ అనగా రక్షణశాఖా న్యాయస్థానములు. భూసేన, వాయుసేన దళములలో సేనా న్యాయాలయములు రెండు రకములు కలవు: 1. మండల సేనా న్యాయాలయము; 2. సాధారణ సేనా న్యాయాలయము.

మండలసేనా న్యాయాలయమునకు రెండేండ్ల కఠినశిక్ష వరకు విధించు అధికారము కలదు. కమీషన్డు ఆఫీసరులను, జూనియర్ కమీషన్డు ఆఫీసర్లను తప్ప మిగిలిన వారందరిపై ఛార్జీలను ఈ కోర్ట్సుమార్షల్ విచారించి వారిని శిక్షించగలదు. ఈ కోర్ట్సు మార్షల్‌నందు ముగ్గురు కమీషన్డ ఆఫీసర్లు విచారణ నిమిత్తము కూర్చొనియుందురు. ముఖ్యమైన విచారణలయందు జడ్జీ-అడ్వకేటు కూడ ఉందురు. సాధారణ న్యాయాలయము రక్షక దళములో యావన్మందిని శిక్షింపగలదు. చట్ట నిబంధనలకు అనుగుణముగా విధించగల శిక్షల నన్నిటిని ఉరిశిక్షతోసహా విధించుటకు సాధారణ సేనా న్యాయాలయమునకు శక్తిగలదు. ఇవిగాక స్వల్ప నేరములను విచారించుటకు 'సంక్షిప్త సేనా న్యాయాలయము' అను ఒక కోర్టు సైన్య దళములందు మాత్రమే కలదు. అది ఒక సంవత్సరము వరకు ఖైదుశిక్ష విధించుటకు శక్తిగలది. కాని, ఈ కోర్టుకు సిపాయిలను నాన్‌కమీషన్డు ఆఫీసర్లను శిక్షించగలశక్తి మాత్రముకలదు. ఇట్టిది విమాన దళములకులేదు. ఈ కోర్ట్సు మార్షల్‌నందు ఐదుగురు కమీషన్డు ఆఫీసర్లకు తక్కువ గాకుండ విచారణకు నాయస్థానముగ కూర్చుందురు.

కోర్టుస్ మార్షల్ నందు మెజారిటీ తీర్పు ప్రకారము శిక్ష అమలు జరుపబడును. కోర్టుగా ఏర్పడిన ఆఫీసర్ల మొత్తములో 4/5 సంఖ్య ఆఫీసర్లు ఒప్పుకున్న నేగాని ఉరిశిక్షను విధించుటకు వీలుకాదు. ఉరిశిక్ష విధించినపుడు కేంద్ర ప్రభుత్వము సమ్మతిలేనిదే శిక్షను అమలు జరుపుటకు వీలు లేదు. సాధారణ సేనా న్యాయాలయపు శిక్షలన్నియు గూడ కోర్టును ఏర్పరచిన పై అధికారిగాని సైన్య, వాయు దళముల ముఖ్య అధికారిగాని ఖాయపరచనిదే అమలు పరచరు. ఆ విధముగా ఖాయ పరచబడనిచో కోర్టు తీర్పు చెల్లదు. ప్రతి సాధారణ సేనా న్యాయాలయమునందును జడ్జి - అడ్వకేటు కూర్చొనక తప్పదు. ఈ జడ్జి - అడ్వకేటు కోర్టుకు చట్ట, శాసన నిబంధనల సంబంధమైన సలహాలు ఇచ్చుచుండును. చట్ట ప్రకారము విచారణ సరిగా జరుగునట్లుచూచు బాధ్యత జడ్జి - అడ్వకేటు మీద ఉండును. సెషన్సు కోర్టులో జ్యూరీతో విచారణ జరిగినపుడు ఏ విధముగ జడ్జి జ్యూరీకి న్యాయ విషయములను బోధించునో అదే విధముగ కోర్టుగా ఏర్పడిన ఆఫీసర్లకు జడ్జి - అడ్వకేటు కేసునందలి న్యాయ సూత్రములను విశదీకరించును. కేసులో సాక్ష్యము, రుజువు గురించిన అభిప్రాయమును జడ్జి - అడ్వకేటు కోర్టునకు చెప్పకూడదు. విచారణ పూర్తియైన తర్వాత ముద్దాయిపై మోపిన నేరము రుజువైనదనియో లేదనియో కోర్టుగా కూర్చున్న ఆఫీసర్లు తీర్మానించవలసి యుండును. కాని, శిక్ష విషయమై జడ్జి - అడ్వకేటు కోర్టునకు సలహానిచ్చును. ఏ విషయములో కూడ జడ్జి - అడ్వకేటు ఇచ్చు సలహాకు భిన్నముగా సాధారణముగ కోర్టు నడువకూడదు.

నౌకాదళమునకు మాత్రము కోర్టుమార్షల్ అను ఒకే కోర్టు కలదు. ఈ కోర్టుకు అన్ని శిక్షలను విధించు అధికారము కలదు. నౌకాదళములందు సామాన్య నావికుడు మొదలు అన్ని హోదాలకు సంబంధించిన ఆఫీసర్లను విచారించు అధికారము దీనికి కలదు. తీవ్రమైన నేరములు చేసినప్పుడు మాత్రము నౌకాదళములందు సేనా న్యాయాలయ మేర్పడును. నేరస్థునియొక్క నౌక కెప్టెన్‌సమ్మరీ అధికారము (పవర్స్) క్రింద మూడు నెలల వరకు శిక్ష విధించవచ్చును. కాని ఆఫీసర్లు కానివారికే ఈ అధికారిత వర్తించును. ఆఫీసర్లు నేరముచేసిన కోర్టు మార్షల్ ద్వారానే విచారింపబడి శిక్షింపబడుదురు. నౌకా కోర్టు మార్షల్‌లో ఐదుగురు కమీషన్డు ఆఫీసర్లకు తక్కువ గాకుండ సభ్యులుగా కేసు విచారించుటకు కూర్చుందురు. ఈ కోర్టు మార్షల్ సముద్రతీర ముఖ్య స్థానములలోనే నెలకొల్పబడును. ఇంతేగాక ఏ నౌకాశ్రయమునందు కోర్టు మార్షల్ ఏర్పాటు చేయబడుచున్నదో ఆ రేవునందు నౌకాదళమునకు చెందిన కనీసము రెండు నౌకలైనను ఉండవలెను. ప్రతికోర్టు మార్షల్‌లోను విచారణలో జడ్జి - అడ్వకేటు అను అధికారికి న్యాయస్థానమునందు పాత్ర గలదు. సెషన్సు జడ్జి జ్యూరీతోకూర్చుని కేసు విచారించినపుడు చట్ట సంబంధ విషయములు ఎట్లు తీర్మానము చేయునో అదేవిధమగు పాత్ర ఈ కోర్టుమార్షల్ విచారణలో జడ్జి - అడ్వకేటునకు గలదు. కోర్టు మెంబర్లు ముద్దాయి దోషియో కాదో నిర్ణయము చేయునపుడు జడ్జి - అడ్వకేటు వారితోనుండడు. శిక్ష విధించునపుడు మాత్రము విచారణ జడ్జి - అడ్వకేటు కోర్టుకు సలహానిచ్చును. నౌకా సైన్య న్యాయాలయము తీర్పు అమలులో పెట్టుటకు పై అధికారుల సమ్మతి అవసరములేదు. ఉరిశిక్ష విధించినపుడు మాత్రము కేంద్ర ప్రభుత్వము అనుమతిమీద శిక్ష అమలు జరుపబడును.

జడ్జి - అడ్వకేటు, జనరలు: న్యాయశాఖకు సంబంధించిన పై అధికారిని 'జడ్జి - అడ్వకేటు జనరలు' అని పిలిచెదరు. ఈయన సైనిక దళమునకు వేరుగను, నౌకాదళమునకు వేరుగను నియమింపబడియున్నాడు. ఈ ఉద్యోగము నిర్వహించు అధికారికి విమానదళములో ముఖ్య న్యాయ సలహాదారు అని పేరుపెట్టిరి. ఇట్టి అధికారిని నౌకాదళములందు విచారణ జడ్జి - అడ్వకేటు అందురు.

రక్షణ దళములలో ఆ యా శాఖలకు విడివిడిగా పోలీసు పని నిర్వహించు అధికారులున్నారు. సైన్యదళమునందు వీరిని సైనిక పోలీసు అందురు. నౌకాదళమునందు నౌకా పోలీసు అందురు. విమానదళమునందు వైమానిక పోలీసు అందురు. ఆ యా శాఖలకు చెందిన సైనికులుగాని, ఆఫీసర్లుగాని రక్షణ దళమువలన అల్లరిగాని, నేరములుగాని జరుగకుండ చూచు బాధ్యత కలిగియుందురు. ఈ పోలీసు దళములకు ముఖ్య అధికారిని 'ప్రోవోమార్షల్' అని అందురు. కోర్టు మార్షల్ జరుగునపుడు ముద్దాయిని హాజరుపెట్టు బాధ్యత కూడ వీరు కలిగి యుందురు.

నౌకాదళమునందు కోర్టు మార్షల్ విచారణకు కోర్టు ఏర్పడుటకు పూర్వము ముద్దాయి ఏ దళమునందు పని చేయునో ఆ దళపు కెప్టెన్ కోర్టును ఏర్పరచు అధికారికి ఘటనా పరిస్థితుల లేఖ అను ఒక ఉత్తరమును పంపించును. దీనియందు ముద్దాయి ఏ యే నేరములు చేసెనో ఆ నేరములు చేసినట్లు ఏ యే సాక్ష్యములవల్ల అభియోక్త తరపున రుజువు చేయనున్నారో ఆ వివరములన్నియు ఈ ఉత్తరమునందు విశదీకరింపబడును. దీనిని ఆధారము

చేసికొని అవసరమని తోచిన ఎడల పై అధికారి కోర్టు మార్షల్ ను ఏర్పరచి ఆ నేరములను విచారణ చేయుటకు ఉత్తరువులు జారీ చేయును.

కోర్టు మార్షల్ విచారణ కాలమందు ముద్దాయికి తన రక్షణయందు సహాయముచేయు నిమిత్తము కోర్టును ఏర్పరచు అధికారి ఒక నౌకా ఆఫీసరును ముద్దాయికి ప్రతివాదనలో సహాయముచేయుటకు నియమించును. ముద్దాయి ఒక అడ్వకేటును తన తరపున ఏర్పాటుచేసు కొనిన ఎడల ఇతడు ఆ అడ్వకేటుకు సహాయపడును. ఇతనిని 'ముద్దాయి స్నేహితుడు' అని అందురు.

దేశములో అల్లకల్లోలములు చెలరేగి, ప్రజలయందు సివిల్ అధికారముపై ద్వేషము, ధిక్కారము కలిగినపుడు అలజడిని అణచుటకు చట్ట నిబంధనలకు లోబడి ప్రజలు నడచుకొను పరిస్థితి ఏర్పడువరకు సివిల్ అధికారము స్థానే ప్రత్యేకముగా సైన్యాధికారులు చెలాయించు న్యాయ నిర్వహణ ఏర్పాటును 'మార్షల్ లా' అందురు. ఎంతో క్లిష్ట పరిస్థితులు ఏర్పడినపుడు కాని మార్షల్ లాను ప్రయోగింపరు. అట్టి మార్షల్ లా అమలులో పెట్టినపుడు సివిల్ చట్టముల ప్రకారము అధికారము చెలాయించుటకు బదులు సైనిక చట్టములు, శాసనములు అమలు జరుపబడి, వాటి క్రింద సైనికోద్యోగులు అధికారము చెలాయించెదరు. ప్రత్యేకపు చట్ట నిబంధనలు తాత్కాలిక అవసరమునుబట్టి అమలులో పెట్టబడును. మార్షల్ లా ఏ ప్రదేశములో అవసరమగునో ఆ ప్రదేశములో మాత్రమే ప్రయోగించెదరు.

రక్షణశాఖలు - అధికారులు : రక్షణ శాఖయందు ముఖ్యముగా సైన్య, నౌకా, వాయుదళములు మూడు కలవు. వీటికి ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్క ప్రధానాధికారి కలడు. సైనిక దళము అధికారిని సైనికబృంద ముఖ్యుడు అనియు, నౌకాదళ అధికారిని నౌకాదళ ముఖ్యుడనియు, వాయుదళ అధికారిని వైమానిక దళ ముఖ్యుడనియు అందురు. ఈ అధికారులు ఆయా దళములకు ముఖ్యాధికారులగుటయేగాక ఆయాదళములను సమావేశము చేయుచు, ఆయాదళములు యుద్ధ అవసరములకు తయారయి అన్ని సమయములందు సిద్ధముగా నుండునట్లు చూచు బాధ్యత గలిగియున్నారు. ఆయాదళములకు సంబంధించిన యావత్తు ముఖ్య విషయములను గమనించి ఏ యే సమయములకు ఏ యే విధములైన ప్రయత్నములు, ఏర్పాటులు. తర్ఫీదులు చేయవలసియుండునో ఆ యా విధముగా అవన్నియు సానుకూలమగునట్లు చూచు బాధ్యత వీరిపై గలదు. వారి వారి దళములకు సంబంధించినంతవరకు రక్షణశాఖా మంత్రికి వీరు బాధ్యత గలిగియుందురు. రక్షణశాఖా మంత్రి ఆదేశమును అమలులో పెట్టుటయును, రక్షణశాఖ ఏర్పరచు పద్ధతులను అమలులో పెట్టునట్లు చూచుటయును, వీరి కర్తవ్యములు. రక్షణ శాఖామంత్రితో సహా ఈ ముగ్గురు అధికారులునూ రక్షణమంత్రాంగ సమితి సభ్యులుగనుండి, రక్షణకు సంబంధించినయావత్తు ముఖ్య విషయములు పరిశీలించి, రక్షణ శాఖాతంత్రమును నిశ్చయించుటలో తోడ్పడుదురు.

సైన్య, నౌకా, వాయు దళములలో పై పేర్కొనిన ముఖ్యుల క్రింద అనేక తరగతుల ఆఫీసర్లు ఉందురు. మూడు దళములలోను ఒకే హోదాలోనున్న ఆఫీసర్ల హోదా తబిశీళ్లు క్రింద పట్టికలో విశదీకరింపబడినవి :

ఆఫీసర్ల హోదాలు

సంఖ్య	సైనిక దళము	నౌకాదళము	వాయు దళము
1.	జనరల్	అడ్మిరల్	ఎయిర్ చీఫ్ మార్షల్
2.	లెఫ్టనెంటు జనరల్	వైస్ అడ్మిరల్	ఎయిర్ మార్షల్
3.	మేజర్ జనరల్	రేర్ అడ్మిరల్	ఎయిర్ వైస్ మార్షల్
4.	బ్రిగేడియర్	కమోడోర్	ఎయిర్ కమోడోర్
5.	కర్నల్	కెప్టన్	గ్రూప్ కెప్టన్
6.	లెఫ్టనెంటు కర్నల్	కమాండర్	వింగ్ కమాండర్
7.	మేజర్	లెఫ్టనెంటు కమాండర్	స్క్వాడ్రన్ లీడర్
8.	కెప్టన్	లెఫ్టనెంట్	ఫ్లైటు లెఫ్టనెంట్
9.	లెఫ్టనెంటు	సబ్ లెఫ్టనెంట్	ఫ్లైయింగ్ ఆఫీసర్
10.	సెకండు లెఫ్టనెంట్	ఆక్టింగ్ సబ్ లెఫ్టనెంట్	పైలట్ ఆఫీసర్

జూనియర్ కమీషన్డు ఆఫీసరులను కొన్ని విషయములలో ఈ ఆఫీసర్ల క్రింద పరిగణింతురు. కాని, కమీషన్డు ఆఫీసర్లతో వీరు సమానులు కారు. జూనియరు కమీషన్డు ఆఫీసర్లలో మూడు హోదాలు గలవు : 1. సుబేదార్ మేజర్ ; 2. సుబేదార్ ; 3. జమాదార్; వీరికి సమానమైన అధికార్లు నౌకా, వాయు దళములలో లేరు.

ఆఫీసర్లు కానివారు కూడ ఆ యా శాఖలందు చాల మంది వివిధములైన హోదాలతో పనిచేయుచుందురు :

నౌకాదళము : నౌకాదళమునందు ఒకటియో అంత కన్న ఎక్కువయో నౌకాసమూహము (ఫ్లీటు) లుండును. ఒక్కొక్క నౌకా సమూహమును రేర్ అడ్మిరల్ కమాండుచేయును. అతడు ఏ నౌకలో నుండునో దానిని ముఖ్య నౌక అందురు. ఒక నౌకా సమూహమునందు క్రూయిజర్లు (బలమైన. బరువైన, పెద్ద ఫిరంగులుగల ఓడ) డెస్ట్రాయర్లు (వేగముగా నడుచు యుద్ధ ఓడ). ఫ్రిగేట్లు (తేలిక యుద్ధ నౌక), మైన్ స్వీపర్లు (మైన్ బాంబులను

సంఖ్య	సైనికదళము	నౌకాదళము	వాయుదళము
1.	హవల్దారు మేజరు	బ్రాంచిలిస్టు ఆఫీసరు	వారంటు ఆఫీసరు
2.	హవల్దారు	చీఫ్ పెట్టీ ఆఫీసరు	సార్జంటు
3.	నాయక్	పెట్టీ ఆఫీసరు	కార్పోరల్
4.	లాన్స్ నాయక్	లీడింగు సీమన్	లాన్స్ కార్పొరల్
5.	సిపాయి	సీమన్ (నావికుడు)	ఎయిర్ మన్ (వైమానికుడు)

స్థాయిసైన్యము : సైనిక దళమును స్థాయీసైన్య మందురు. దేశ రక్షణములో ముఖ్యముగా నేలమీద దేశ సంరక్షణజేయు బాధ్యత వీరికి కలదు. దేశ సరిహద్దులకు అపాయములేకుండునట్లుగ, ఇతరదేశ సైన్యము అక్రమముగా భారత స్వాతంత్ర్యమునకు భంగము కలుగజేయునపుడు, వారిని అరికట్టి దేశ సరిహద్దులను కాపాడుట వీరి ముఖ్యవిధి.

పదాతి సైన్యమును 'సేన' అని అందురు. ఒక సేనయందు రెండుమూడు 'కోర్' అను చిన్న సైన్యసమూహములుండవచ్చును. ఈకోరునందు రెండు, మూడు, లేదా నాలుగు డివిజనులు ఉండును. ఒక డివిజనునందు నాలుగు బ్రిగేడులుండును. ఒక బ్రిగేడునందు నాలుగు బెటాలియనులుండును. ఒక బెటాలియనునందు నాలుగు కంపెనీలు ఉండును. ఒక కంపెనీయందు 4 ప్లేటూన్లు ఉండును. ఒక ప్లేటూనునందు మూడు సెక్షన్లుండును. ఒక సెక్షనులో 9 లేదా 11 గురు సైనికులుందురు. సాధారణముగా ప్లేటూను ఒక జూనియరు కమీషన్డు ఆఫీసరుగాని, లెఫ్టనెంటు లేదా సెకండు లెఫ్టనెంటు అధీనములో నుండును. ఒక కంపెనీని కెప్టెన్ హోదాగల ఆఫీసరు కమాండుచేయును. బెటాలియను లెఫ్టనెంటు కర్నలు హోదాగల ఆఫీసరు కమాండుచేయును. అదేవిధముగ ఒక డివిజన్‌ను మేజరు - జనరలు హోదాగల ఆఫీసరును, ఒక కోరును లెఫ్టనెంటు హోదాగల ఆఫీసరును కమాండుచేయును. సైన్యదళ ముఖ్యుడు జనరల్ హోదా కలిగియుండును.

తీయు యుద్ధ నౌకలు) ఉండును. ఒక పెద్ద నౌకా సమూహమున డెస్ట్రాయరు, క్రూయిజరు సమూహములును, ఫ్రిగేటు సమూహములును మైన్ స్వీపర్ సమూహములును చేరియుండును. డెస్ట్రాయరును, క్రూయిజరును నౌకా కెప్టను హోదాగల ఆఫీసరు కమాండుచేయును. డెస్ట్రాయరు సమూహమును, మైన్ స్వీపరు సమూహమునుకూడ ఒక నౌకా కెప్టెన్ - హోదాగల ఆఫీసరు సాధారణముగ కమాండుచేయును. ప్రతి డెస్ట్రాయరును, ప్రతి ఫ్రిగేటును కమాండరు హోదాగల ఆఫీసరు కమాండుచేయును. మైన్ స్వీపరు నౌకలను ఇంకా చిన్న నౌకలను లెఫ్టనెంటు కమాండరు మరియు లెఫ్టనెంటు హోదాగల ఆఫీసర్లు కమాండుచేయుదురు.

ఒక్కొక్క పెద్ద నౌకయందును అనగా క్రూయిజరు లేదా డెస్ట్రాయరునందుగాని కమాండుచేయు ఆఫీసరుగాక నేవిగేషను ఆఫీసరు (పడవనడుపువాడు), నౌకా ఇంజనీరు ఆఫీసర్లును, ఎలెక్ట్రికల్ ఇంజనీరు, సచివాలయ అధికార్లు, వైద్యాధికార్లు, రేడియోసిగ్నల్స్ వగైరా పనులు చూచు ఆఫీసర్లుకూడ చేరిఉందురు. ఆ యా ఆఫీసర్ల క్రింద ఆ యా శాఖకు సంబంధించిన సిబ్బందికూడ యుండును. ఈ ఆఫీసర్లును, ఆఫీసేతర్లును గూడ నౌకయందే నివసించి వారి వారి విధ్యుక్త ధర్మములను నిర్వర్తించుచుందురు.

వాయుదళము : ఈ దళమునందు విమానము నడుపువాడును, విమానము ప్రయాణముచేయునపుడు దానియందుండి దాని యంత్రసాధనములను నడిపించువారేగాక

విమానము విమానాశ్రయము చేరినప్పుడు దానిలో ఎట్టి లోపమును లేకుండ యావత్తు యంత్రసాధనములను చక్కటి స్థితిలో నుంచునట్టి యావత్తు సమూహమును చేరియుండును. మొదట పేర్కొనినవారు వాయు యాన విధులను నెర వేర్చువారుగను, పిదప పేర్కొనినవారు విమానమునకు సంబంధించిన కొన్ని విధులను నేలమీద నెరవేర్చువారుగను యున్నారు. ఈ ఉభయ శాఖలవారును ఒకరితో ఒకరు సహకరించి విమానములను సరియైన తయారీలో నుండు నట్లు కృషిచేసెదరు. ఇవిగాక రేడియో మూలముగా సందేశములను ఒకచోటనుండి మరియొకచోటికి పంపు నిమిత్తము సిగ్నల్ శాఖయును, సైనికేతర కృత్యములను నిర్వర్తించు నిమిత్తము పరిపాలనా శాఖయును ఉండును.

సైనిక దళములు - వైద్యసేవలు: పై పేర్కొనిన విధముగా ఆ యా యుద్ధదళముల సిబ్బంది ఏర్పాటుగాక సైన్య, నౌకా, వాయు దళములు మూడింటికి సంబంధించి సహాయము చేయు నిమిత్తము చికిత్స చేయు శాఖయును, ప్రత్యేకముగ అగత్యమైన యుద్ధ సరుకులు తయారు చేయుటకు ఆర్డినెన్స్ శాఖయును ఉన్నవి. చికిత్స శాఖకు చెందిన ఆఫీసర్లును, ఆఫీసేతర్లును మూడు దళములయందు ఉన్నటువంటి సైన్య, నౌకా, విమాన దళముల ఆఫీసర్లను, ఆఫీసేతరులను మంచి దేహస్థితిలో నుంచుటకు వారిలో ఎవరికైనను జబ్బు చేసినపుడు తగిన చికిత్స చేయుటకు వీరు పాటుపడుదురు. దేశములో ముఖ్య స్థానములలో గల సైన్య, నౌకా, వాయుదళములకు సంబంధించిన ఆస్ప త్రులలో ఈ శాఖవారే పని చేయుచుందురు. యుద్ధ రంగములో గాయములు తగిలినవారిని సత్వరముగ తగు చికిత్స స్థానమునకు తీసికొనివచ్చి వెంటనే చికిత్స చేయించు బాధ్యత వీరికి కలదు. ఈ శాఖకుచెందిన డాక్టర్లు, వారికి సహాయులగు నర్సులు, వార్డు బాయస్ యుద్ధ సమయము లందు యుద్ధము సాగించుచున్న దళములతో చేరియుండి వారిమధ్య గాయపడిన వారి చికిత్స నిమిత్తము తగు యత్నము చేయుచుండుట కూడ వీరి బాధ్యతయే అయి ఉన్నది. ఈ వైద్యశాఖ ముఖ్య అధికారిని డైరెక్టర్ జనరల్ ఆవ్ మెడికల్ సర్వీసెస్ అందురు. ఈ అధికారి సైన్య, నౌకా. వాయు దళములు మూడింటికి సంబంధించిన చికిత్స శాఖలను నియంత్రణ చేయుచుండును. ఈయన రక్షణ దళములలో చేరి యుండక, రక్షణ మంత్రివర్గములో చేరి రక్షణమంత్రి క్రింద పని చేయుచుండును.

మూడు యుద్ధ దళములకు చెందిన ఆఫీసర్లును, ఆఫీసేత రులును ఎల్లప్పుడును సరియైన యుద్ధ తర్ఫీదులలో నుండు నిమిత్తము యుద్ధ తంత్రములో మారుచున్న క్రొత్త క్రొత్త పద్ధతులు వారివారికి తెలియజెప్పు నిమిత్తమున్ను, యుద్ధ దళములలో వివిధ శాఖలకు చెందినవారికి ఆ యా శాఖలకు సంబంధించిన విషయములు నేర్పి సరియైన తర్ఫీదు నొసగు నిమిత్తమున్ను, అనేక పాఠశాలలు, కాలేజీలు తర్ఫీదు బల కేంద్రములు దేశము నందంతటను అక్క డక్కడ నెలకొల్పబడి యున్నవి. ఇందులో ముఖ్యముగా పేర్కొనతగినవి: సైనిక కళాశాల, డెహ్రాడూన్, ఆఫీసర్స్ ట్రైనింగు కాలేజీ, కడక్కువలస; జాతీయ రక్షణ అకాడమీ కడక్కువలస; నౌకా తరిఫీదు కేంద్రము, కొచ్చిన్; సేవక బాయిస్ ట్రైనింగు ఎస్టాబ్లిష్‌మెంట్, విశాఖపట్టణము; వైమానికదళ తర్ఫీదు కేంద్రము, జోద్పూరు, సికిందరా బాదు, బెంగుళూరు. ఇవిగాక ఒక్కొక్క శాఖకు సంబధిం చిన సైనిక విద్యాలయములు చాల కలవు. ఇందులో ముఖ్యముగా పేర్కొనదగినవి: పదాతిదళ తర్ఫీదు విద్యాలయము, మాల్, ఇ. ఎమ్. ఇ. విద్యాలయము తిరుమల్‌గిరి, సికిందరాబాదు.

యుద్ధ దళములకు సంబంధిచినట్టిన్ని, యుద్ధ దళము లతో వాడుకలో నున్నటువంటిన్ని కొన్ని ప్రత్యేక పద ములు: 1. పయనీర్‌కోర్; 2. ఇంటలిజెన్స్‌కోర్, 3. విమెన్స్ ఆగ్జిలరీకోర్, 4. ఏంటి ఎయిర్ క్రాఫ్టు డిఫెన్స్ 5. డెప్తుచార్జి, 6. బ్రెన్‌గన్, 7. టాంకులు, 8. ఏంటి టాంక్ రైఫిల్స్. 9. సబ్‌మెరీన్, 10. ఎయిర్ క్రాఫ్టు కారియర్, 11. రాడార్, 12. టెరిటోరియల్ ఆర్మీ, 13. నేషనల్ కేడెట్‌కోర్.

పయనీర్ కోర్: ప్రతి సైన్యమునందును, అగ్రగామీ దళము (పయనీర్ కోర్) అను నొకదళము ఉండును. ఈ దళమునందు ఉన్నవారి పని ముఖ్యముగా రోడ్లు వేయుట, వంతెనలు లేనిచోట్ల వంతెనలు కట్టుట, మార్గము లేనప్పుడు మార్గము వేయుట. ద్వితీయ ప్రపంచయుద్ధ మందు (ముఖ్యముగా అస్సామ్, బర్మాప్రాంతములలో) ఈ దళము గొప్ప సహాయము చేసినది. భారత సైన్యములు భూమిమీద బర్మావైపుకు ముందుకు సాగిపోవుటకు అనేక ఆటంకములుండినవి. దట్టమైన అడవులలో నుండి సైన్య ములు ముందుకు సాగిపోవలసినపుడు. అడవి జంతువులు, విషసర్పములచే నిండియుండిన అడవులను ఛేదించి, నిర్మూలించి సైన్యము ముందుకు సాగిపోవుటకు ఈ దళము వారు మార్గము నేర్పరచుటవలన సైన్యములు శత్రుస్థాన మును ఆక్రమించి, నాశనము చేసి, బర్మాదేశమును ఆక్రమించ గలిగెను.

ఇంటలిజెన్స్ కోర్: యుద్ధకాలమునందు శత్రుసైన్య, నౌకా, విమానదళముల ఆచూకీ వీరు ముందుగా తెలును

కొని ఏ ఏ ప్రదేశములందు ఏ ఏ శత్రు బలములున్నవో ఏ ఏ ప్రదేశములకు సాగిపోవలసియున్నవో రహస్యముగ కనిపెట్టి తెలుసుకొనుటకుగాను గుప్త వార్తాదళము (ఇంటెలిజెన్స్‌కోర్) అను బలగము ప్రతి రక్షణ బలగమందును ఉండును. యుద్ధకాలమందు ఈ బలగమువారు చూపు యుక్తి, తంత్రము, మెలకువ మీద యుద్ధమందు జయాపజయములు ఆధారపడి యుండును. దీనిని రక్షణదళమందు రహస్య పరిశోధక శాఖగా నెంచుకొనవచ్చును.

విమెన్స్ ఆగ్సిలరీ కోర్ : యుద్ధ సమయములందు ప్రతి శక్తిమంతుడైన యువకుడును యుద్ధరంగమందు పనిచేయు అవసరముండును. యుద్ధము జరిగించు పటాలములకేగాక, అట్టి పటాలములకు సహాయపడు ఇతర దళములలో కూడ శక్తిమంతులైన మగ సైనికులు కావలసియుందురు. అట్టి యుద్ధావసర సమయమున మామూలు పనులు సాగించుటకు తగినంతమంది మగవారు ఉండరు. అట్టి సందర్భములలో ఆ యా పనులు జరిగించుటకు తగు తర్ఫీదులో ఉన్న స్త్రీలను నియమింపవలసి వచ్చుచుండును. అందు నిమిత్తమై స్త్రీల సహాయక దళము (విమెన్స్ ఆగ్సిలరీ కోర్) అను దళమును ఏర్పరుచుదురు. ఈ దళమునందు స్త్రీలు తప్ప మరియొకరు చేరుటకు వీలులేదు.

ఏంటీ ఎయిర్ క్రాఫ్టు డిఫెన్స్ : ఆధునిక యుద్ధములలో సైన్యములేగాక, విమానములు కూడ యుద్ధమున పాల్గొనును. యుద్ధ విమానములు శత్రుసైన్య స్థావరముల మీదను, యుద్ధసామగ్రి పేర్చబడి యున్న స్థావరముల మీదను, సైన్యములమీదను, యుద్ధసామగ్రి అందజేయుటకు ఏర్పడిన మార్గముల మీదను బాంబులను కురుపించుచుండును. ఆ విధముగ బాంబులను వేయునపుడు చాల నష్టము కలుగుటకు అవకాశముండును. అట్టి నష్టము కలుగకుండుటకై బాంబులు వేయుటకు వచ్చిన విమానములను పడకొట్టుటకు ఏర్పరచిన సాధన ప్రయత్నములను శత్రువిమాన విధ్వంసక దళములని అందురు. ఇందులో ముఖ్యముగా విమానములను పడగొట్టు ఫిరంగులు, తుపాకులు ఉండును. ఇట్టి ఫిరంగులలో ఎక్కువ దూరమున నున్న విమానములను పడగొట్టుటకు ఆవశ్యకమైన పెద్ద ఫిరంగులును, సమీపమునకు వచ్చిన విమానములను పడగొట్టుటకు చిన్న ఫిరంగులును ఉండును. వీటిని శత్రు విమాన విధ్వంసక శతఘ్నులు (ఏంటీ ఎయిర్ క్రాఫ్టుగన్స్) అందురు. ఇటువంటి సాధనములే యుద్ధ నౌకలందు గూడ అమర్చబడి యుండును.

డెప్తుచార్జి : ఇది నీటిలోపల నడుచు నౌకలను (సబ్ మెరీన్స్) నీటిలోనుండి బయటకు వచ్చునట్లు చేయు సాధనము. ఈ డెప్తు చార్జీలను సముద్రములో పడవేయుటకు ఏ స్థానములో పడవేయవలెనో ఆ స్థానములలో పడునట్లు విసరు నిమిత్తము యంత్రసాధనములు ఫ్రిగేట్, డెస్ట్రాయరు నౌకలలో ఏర్పరుపబడియుండును.

బ్రెన్‌గన్ : దీనిని తేలిక యంత్రశతఘ్ని (లైట్ మెషిన్ గన్) అని కూడ పేర్కొనెదరు. ట్రిగ్గర్‌ను ఒక్కమారు నొక్కి ఉంచినచో గుండ్లను దానంతట అదియే వరుసగా పేల్చుచుండును. ఇందు నిమిత్తమై గుండ్లను పొదిగించి యుండు మేగజీనులను ఎప్పటి కప్పుడు ఈ శతఘ్నికి తగిలించుచుందురు. ఇది భూ యుద్ధమునందు చాల ఉపయోగకరమైన యంత్ర సాధనము.

టాంకులు : భూ యుద్ధమందు లోపలనున్న వారికి దెబ్బ తగులకుండ శత్రువును సంహరించుటకు వీలై, అవసరమగు దిశలో పోవుటకు శక్తి గలిగిన చిన్న చిన్న కోటలవలెనుపయోగపడు సాధనములను టాంకులందురు. ఇవి బలమై దట్టమైన ఇనుపరేకులతో నిర్మింపబడియుండును. దీనియందు చక్రములకు బదులు కేటరుపిల్లరు బెల్టులు ఉండి, అవి జరుగుట మూలముగ టాంకు ముందుకుగాని, వెనకకుగాని సాగిపోవుచుండును. దీనియందు ఫిరంగులు, తుపాకులు పొదిగించబడియుండును. అందులో నున్నట్టి సైనికులకు అన్నివైపుల దళమైన ఇనుప రేకులచే మూయబడియుండుటవలన గుండు దెబ్బలు తగలవు. కాని, లోపల నుండి ఫిరంగులను పేల్చి ఎదుర్కొనుచున్న శత్రు బలగమును నాశనము చేయు అవకాశము ఈ టాంకులకు గలదు. ఇందులో అనేక రకములును, అనేక సైజులును గలవు. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధమునందు చర్చిల్ & టైగర్ టాంకులు చాల ప్రాముఖ్యమును పొందినవి.

ఏంటీటాంకు రైఫిల్స్ : పై పేర్కొనబడిన టాంకు సాధనములను భేదించుటకు టాంకు విధ్వంసక శతఘ్ని (ఏంటీ టాంకు రైఫిల్) అనునొక శతఘ్ని కలదు. ఇది చాలా బలమైన శతఘ్ని సాధనముగుటచే దీనినుండి బయలుదేరు గుండు గిరగిర తిరుగుచు అతివేగముగ పోయి టాంకుయొక్క ఇనుపరేకును దొలిచి రంధ్రము చేసికొని టాంకునందు ప్రవేశించి లోపల బ్రద్దలై టాంకులోని సైనికులను చంపును.

సబ్‌మెరీన్లు : ఇవి నీటి అడుగున సంచరించు ఓడలు. ఈ నౌకనుండి టార్పిడో అను ఒక యంత్రసాధనమును వెలుపలి నౌకల మీదికి పంపవచ్చును. ఆ టార్పిడో నీటిలో అతి వేగముగ సాగిపోయి ఓడయొక్క అడుగుభాగమును భేదించుకొని లోపల ప్రవేశించి బ్రద్దలగుట మూలముగా ఓడ అడుగుభాగమును శిథిలముచేయును. వెంటనే ఆ ఓడ

మునిగిపోవుట తటస్థించును. ప్రపంచ యుద్ధముల రెండింటి లోనూ జర్మనులయొక్క జలాంతర్గాము (సబ్ మెరీన్) లు అనేక శత్రు ఓడలను ముంచివేసినవి. ఈ జలాంతర్గాములు అవసరము వచ్చినపుడు నీటిపై కికూడ రాగలవు.

ఎయిర్ క్రాఫ్టు కారియర్ : ఈ యుద్ధ నౌక ఉపరితలము విమానములు ఎగురుటకు దిగుటకు అనువుగానుండును. బాంబులను వేయు అనేక యుద్ధ విమానములు దీనిపై యుండును. ఈ నౌకయొక్క స్థూలభాగము (హల్) నందు విమానములు పేర్చబడియుండును. పై భాగమునందు (డెక్) ఒకే బల్లపరుపుగానుండి విమానములు వాలుటకు, ఎగిరిపోవుటకు అనుగుణముగ చిన్న విమానాశ్రయము (ఎయిర్ స్ట్రిప్)గ ఉపయోగపడును. ఈ యుద్ధ నౌకలు ఏ దేశముతో యుద్ధము జరుగుచున్నదో ఆ దేశ తీరమునకు వీలైనంత సమీపముగా చేరగా అందలి విమానములు బయలుదేరి వెళ్లి శత్రు శిబిరములపైన, సైనిక సమూహములపైన పరికర స్థానములమీద బాంబులువేసి నాశనము చేయుటకు సహాయపడును. ఈ యుద్ధ నౌక ఆధునిక యుద్ధ తంత్రములలో అత్యంత ప్రాముఖ్యమును బడసినది. సి. స. నా.

రసీదు : ఒక ఋణము లేదా ఇతర బాధ్యత తీరుమానము నిమిత్తము నగదు పైకముగాని తదితర విలువైన ప్రతిఫలముకాని చెల్లించినచో, ఆ నగదు లేదా ప్రతిఫలము ముట్టినట్లు లిఖిత పూర్వకమైన ఒప్పుదలకు 'రసీదు' అందురు. పైకము ఎంత, ఎందు నిమిత్తము చెల్లించినది, ఎవరిచే చెల్లింపబడినది మొదలగు వివరణ వ్రాసి ఆ లిఖితముపై సంతకముచేసి నగదు లేదా అన్య ప్రతి ఫలము ముట్టిన పక్షకారు డొసగును. నగదు చెల్లించినట్లు ప్రథమ దృష్ట్యా నమ్మదగు సాక్ష్యము భారత స్టాంపు చట్టము ననుసరించి ఇరువది రూపాయలకు పై బడ్డ రసీదు లన్నిటికినీ 10 పైసలు రెవిన్యూ స్టాంపు అతికించి, దానిపై నగదు పుచ్చుకున్న వ్యక్తి సంతకము చేయవలెను.

ఇంగ్లండులో రెండు పౌనుల పై బడ్డ రసీదు లన్నిటికి ఒక పెన్నీ స్టాంపు అతికించవలెను. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో రసీదులపై ఎట్టి స్టాంపును చెల్లించనక్కరలేదు. ఓ. న.

రాజకీయ పక్షములు : నేడు ప్రజాస్వామ్యముగల రాజ్యములలో పెక్కు రాజకీయ పక్షములుండుట సుప్రసిద్ధము. ఎడ్మండ్ బర్క్ మహాశయుడు 'రాజకీయ పక్షము', 'తామందరు అంగీకరించిన ఒక ప్రత్యేక సూత్రముపై తమ సమష్టి ప్రయత్నముల ద్వారా జాతీయ శ్రేయస్సును పెంపొందించుటకు ఐక్యమైన వ్యక్తుల కూటమి' అని భావించెను. ఇదియే ఆ పదమునకు సముచితమైన నిర్వచనము. రాజకీయ పక్షములవలన పెక్కు లాభములు, కొన్ని నష్టములు గలవు. ఒకే అభిప్రాయము గల వారిని ఒకే వేదికపైకి తెచ్చి వారిలో ఐక్యత పెంపొందించుట, ప్రత్యేక సమస్యలపై ప్రజాదృష్టిని కేంద్రీకరింపజేసి ప్రజలలో రాజకీయ చైతన్యమును కలిగించుట, ప్రతిభాశాలురగు వక్తలను రాజకీయ రంగమున కాకర్షించుటకు దోహదము చేయుట, సభ్యులలో క్రమశిక్షణ పెంపొందించుట, ఒక రాజకీయ పక్షము పరిపాలనాధికారము చేపట్టగా, ఇతర రాజకీయ పక్షములు ప్రతిపక్షముగ ఏర్పడి ప్రభుత్వ లోపములను విమర్శించి పరిపాలనా పటిష్ఠతకు దోహదము చేయుట వీటివలన లాభములు. అయితే వీటివలని నష్టములు లేకపోలేదు. రాజకీయ పక్షములు సాధారణముగ ఏదో ఒక వర్గముయొక్క శ్రేయస్సుకే యత్నించును. సభ్యుల స్వతంత్ర యోచనకు, భావప్రకటనకు, పార్టీ క్రమశిక్షణ ఆటంకము కలిగించును. సభ్యుల మానసిక వికాసమునకు ఇది హానికరము. అందుచే కొందరు పక్ష రహిత ప్రజాస్వామ్యమును వాంఛించుచున్నారు. అట్టిది ఆదర్శ ప్రాయమే అయినను ఆచరణ యోగ్యముగా కాన్పించదు. చిరకాలాచారము వలన పార్టీ పద్ధతిపై ఆధారపడుట ప్రజాస్వామ్యములో ఇప్పటికి పాతుకొనిపోయినది. దానిని పెకలించుట సాధ్యముకాదు. ప్రజలు సుస్పష్టమైన ఆశయములు లేని చిన్న చిన్న రాజకీయ పక్షములను ప్రోత్సహింపక పోవుట ప్రత్యేక కులమత ప్రాతిపదికలపై నేర్పడిన పక్షముల నిరాదరించుట, ప్రతిపక్షము తన సభ్యులకు సాధ్యమైనంత ఎక్కువ స్వేచ్ఛనిచ్చుట ఈ విధానములోని లోపములను కొంతవరకు తగ్గింపగలవు. న. శ.

రాజగామిత్వము : వారసులు లేనప్పుడు మృతి నొందినవాని ఆస్తి ప్రభుత్వమునకు చెందును. హిందూ ధర్మశాస్త్రమందు ఒక వ్యక్తి ఎట్టి వారసులు లేకుండ చనిపోయినచో అతని ఆస్తి రాజునకు లేదా ప్రభుత్వమునకు చెందును; రాజు యథేచ్ఛముగ ఆ ఆస్తిని వినియోగించుకొనవచ్చును.

ఇంగ్లీషు ధర్మశాస్త్రమందు 'కామన్ లా' లో రైతున కెట్టి వారసుడు లేనప్పుడు, వీలునామా లేకుండ చనిపోయిన అతని ఆస్తి భూస్వామికి (లార్డునకు) చెందును. అచట లార్డులను కొంతవరకు ఇచట జమీందారు, జాగీరు దారులతో పోల్చవచ్చును. ఇంగ్లీషు కామన్ లాలో ఫ్యూడల్ పద్ధతి అవలంబించు కాలములో బే వారసు ఆస్తిపై ఈ లార్డులకే హక్కు ఉండెడిది. ఫ్యూడల్ పద్ధతి

అంతరించిన పిదప అట్టి ఆస్తి రాజునకు అనగా ప్రభుత్వమునకు చెందుచుండెను.

ఈ రాజ గామిత్వము వారసులు లేకుండా మరణించినప్పుడేగాక ఘోరాపరాధము చేసి మరణదండనకు గురియైనప్పుడుకూడ వ్యక్తియొక్క ఆస్తి రాజునకు సంక్రమించుచుండెను. ఇంగ్లీషు కామన్ లాలో బేవారసుని ఆస్తి లార్డునకును, మహాపరాధి ఆస్తి రాజునకును చెందెడిది. 1870 లో చట్టము క్రింద ఘోరాపరాధములకు అపరాధి ఆస్తి విషయిక రాజగామిత్వమును రద్దుచేసిరి. ఆధునిక కాలమందు లార్డుల హక్కులు చట్టముద్వారా సంకుచిత పరచబడుటచే బేవారసుని ఆస్తి ఇప్పుడు రాజునకే చెందును. ఓ. న.

రాజద్రోహము : ఈ పదము స్వతంత్ర రాజ్యము యొక్కగాని, దాని రాజు లేదా అధిపతి యొక్క గాని భద్రతకు భంగము కలిగించు నేరమును సూచించును. రాజ ద్రోహమును శిక్షించు చట్టము రాజ్య సుస్థిరతకు ఆవశ్యకము. అందుచే పెక్కు రాజ్యములలో వాటి చరిత్ర ఆరంభ దశలందే ఇట్టి నేరములను శిక్షించుటకు తగిన చట్టములను రూపొందించి యుండిరి.

రాజద్రోహమునకు సంబంధించిన ఆంగ్ల న్యాయము, రోమన్ ధర్మశాస్త్రముతో చాలా మట్టుకు పోల్చదగి యున్నది. రెండింటి యందును చరిత్ర ప్రాచీన దశలోనే ఈ నేరము గుర్తింపబడుటయు, తదుపరి చట్టము ద్వారా స్థిర పడుటయు కాన్పించుచున్నది. ఉభయ న్యాయ పద్ధతులలోను ఈ నేరమునకు ప్రత్యేకమైన లక్షణములు కలవు. రాజద్రోహ నేరము కామన్‌లా నిర్దిష్టముగ నిర్వచనము చేయలేదు. 1351 లో రాజద్రోహ చట్టము రూపొంది ఈ నేరమును నిర్వచించెను. అంతవరకు న్యాయమూర్తుల అభిప్రాయములపైననే ఈ నేరము యొక్క తీరు ఆధార పడియుండెను.

రాజద్రోహముగ చట్టము పరిగణించిన నేరములు : 1. రాజుగాని, రాణిగాని, లేదా వారి జ్యేష్ఠ పుత్రుడు, లేదా వారసుడు చనిపోయినట్లు కల్పనచేయుట ; 2. రాజు యొక్క భార్యతో లేదా అతనియొక్క అవివాహిత జ్యేష్ఠ పుత్రికతో లేదా జ్యేష్ఠ కుమారుని భార్యతో రమించుట ; 3. రాజుపై తిరుగుబాటుకు సైన్యమును కూర్చుట, లేదా రాజుయొక్క శత్రువులతో చేరి వారికి రాజ్యములోను, ఇతరత్రా సహాయ సౌకర్యములను చేకూర్చుట ; 4. ఛాన్సలరునుగాని, కోశాధికారినిగాని, రాజుయొక్క న్యాయమూర్తులనుగాని వారి వారి కార్య నిర్వహణముల చేయునపుడు చంపుట.

ఈ చట్టములో నిర్వచింపబడని రాజద్రోహమునకు సంబంధించిన కేసులు ఉత్పన్నమైనపుడు న్యాయస్థానములు రాజుయొక్కగాని పార్లమెంటుయొక్కగాని ఉత్తరువు పొంది తీర్పు చెప్పవలెను. రాజద్రోహనేరము చట్టములో నిర్వచించినంతవరకు నేటికినీ అమలుపరచబడుచున్నది.

చట్టముక్రింద రాజముద్రను కూటరచన చేయుట, నాణెములను కూటకరణము చేయుట లేదా కూటకరణ నాణెములను దిగుమతిచేయుటకూడ రాజద్రోహముగనే పరిగణింపబడినది. 1861 నాణెముల కూటకరణ నేర చట్టము క్రింద, 1913 కూట రచన చట్టము క్రింద ఈ నేరములు మహాపరాధములుగ పరిగణింపబడెను. రాజద్రోహమునకు శిక్ష మరణదండనయే.

భారత శిక్షాస్మృతి క్రింద ప్రభుత్వముపై ప్రజలకు ద్వేషమును పుట్టించుట, తిరుగుబాటుచేసి ప్రభుత్వమును కూలద్రోయు చర్యలను జరిగించుట మొదలగుపనులు రాజద్రోహములు. ఓ. న.

రాజీ : రాజీయనగా సమాధానముగా పరిష్కారము చేసుకొనుట, నిష్కర్షమైన పరస్పర ఒప్పందమును తెలియజేయుచు, ఉభయపార్టీలు తమ హక్కులలో కొంత భాగమును విడిచిపెట్టుకొని అన్యోన్యముగ సమాధానము పడుటయే 'రాజీ'. ఈ రాజీ ఉభయ పార్టీలు తమలో తాము చేసుకొనవచ్చును. లేక, ఇతర వ్యక్తి సలహాను అనుసరించి జరిగించవచ్చును. రాజీలో ఉభయ పార్టీలు తృప్తిని పొందుదురు. అందుచే కోర్టుద్వారా గాక రాజీగా వివాదములను పరిష్కరించుకొనుట శ్రేయోదాయకమని తలంపబడుచున్నది. ఓ. న.

రాజ్య క్రియ (ఆక్ట్ ఆవ్ స్టేట్) : స్వతంత్ర రాజ్యములు పర రాజ్యముల పట్లగాని, వాటి ప్రజల పట్లగాని కావించుచర్యల న్యాయతను విమర్శించు హక్కు న్యాయస్థానమునకు లేదు. సర్వసత్తాక ప్రభుత్వము గావించు అట్టి చర్యలు దేశన్యాయావళికి అతీతమైనవిగ పరిగణింపబడుచున్నవి ; అట్టి చర్యలను 'రాజ్యక్రియలు' అందురు. ఉదా : యుద్ధము ప్రకటించుట, సంధిగావించుకొనుట, కొంత భూభాగమును ఆక్రమించుట లేదా త్యజించుట మొదలగునవి. అట్టి చర్యల వలన హాని పొందిన వ్యక్తి న్యాయస్థానముల యందు ఎట్టి పరిహారమును గాని పొందుటకు అసమర్థుడగు చున్నాడు.

రాజ్యక్రియ అనగా పరరాజ్యపౌరునికి హాని కలిగించునట్టి సర్వసత్తాక ప్రభుత్వాధికారమును పురస్కరించుకొని కావింపబడిన చర్యయే అనియు, స్వదేశ పౌరుల ఎడ ప్రభుత్వము కావించు హానికరమగు చర్యలకు ఈ

నామము వర్తించదనియు స్టీఫెన్ పండితుడు నుడివెను (చూ. వ్యావహారిక అపకృతులు). వ. బా. సు.

రాబడి పన్ను : ప్రజలు తమ యథాశక్తికి అనుగుణముగా ప్రభుత్వ నిర్వహణకు తోడ్పడుచు పన్నులు చెల్లించు ముఖ్య సూత్రము పరోక్ష పన్నులవల్ల ఆచరణలో పెట్టుట దుర్లభము. ఆదాయమును బట్టి ప్రత్యక్ష పన్నుల రేటును పెంచుచు, పన్ను భారమును భరింపగల వారిపై వారి ఆదాయమును బట్టి తాహతును బట్టి యుంచబడును. రాబడి పన్ను ప్రత్యక్ష పన్నులలో ముఖ్యమైనది. పరోక్ష పన్నులవలె గాక పౌరులు ప్రభుత్వముయొక్క ఆర్థిక భారమును తమపైన వేసుకొనవలెనను జ్ఞానము పెంపొందించును. రాబడిపన్ను వ్యక్తుల యొక్కయు, భాగస్వామి సంస్థల యొక్కయు, కంపెనీల యొక్కయు సాలుసరి ఆదాయముపై విధించబడుచున్నది. కేంద్ర ప్రభుత్వము రాబడిపన్ను, ఉపరిపన్ను అత్యధిక ఉపరిపన్ను సర్చార్జీలను ప్రతి సంవత్సరము లోక్, రాజ్య సభలలో మార్చి నెలాకరులోగా బిల్లుగా ప్రవేశపెట్టును. ఇందు రేట్లు తగ్గించుట హెచ్చించుట, పన్ను విధింపుకు కనీసాదాయమును మార్చుట, తద్వారా రాబడిపన్ను కొంత తీసివేయుట, లేదా అదనముగ విధించుట జరుగును. ఇట్లు ఆర్థిక చట్టము రీత్యా ప్రతి సంవత్సరము చేయబడుటచే ప్రభుత్వాదాయ వ్యయ నిర్ణయ పట్టిక (బడ్జెటు) ను బట్టియు ప్రభుత్వాధికారములో నున్న రాజకీయ పక్షమువారి పాలనా విధానమును బట్టియు ఈ పన్ను భారము మారుచుండును.

ఈ పన్ను రాజకీయ పక్షనాయకుల యొక్కయు మంత్రుల యొక్కయు ప్రతిపాదనలపైగూడ ఆధారపడియుండును. ఉభయ సభలలో భారత రాజ్యాంగమును అనుసరించి కేంద్ర శాసనసభా సభ్యులకు చర్చించుటకు ప్రశంస, గర్హణలకు, మార్పులు వగైరాలు వోటుకు పెట్టుటకు అవకాశము కల్పింపబడినది. రాబడి పన్ను విధింపు, వసూలు, కేంద్ర ఇతర సుంకములపై గల రాబడి మీద గూడ ఆధారబడి యుండును. అనగా ప్రభుత్వము సర్వసత్తాకమైన దగుటచే కావలసిన ఆదాయమునకు తగినంత పన్నులను విధించుటలో వాని రేట్లు వగైరాలు హెచ్చు తగ్గులగుటకు అవకాశముండును. పన్ను వసూలు ఖర్చులు పోను పన్నుల నికరాదాయమును బట్టి అంచనా వేయబడి రేట్లు నిర్ధారణ చేయబడును. కేంద్రముచే రాష్ట్రములకు వారి ప్రజా సముదాయమును బట్టియు ఆ యా రాష్ట్రములలో వసూలయిన రాబడి పన్ను మొత్తమును బట్టియు వసూలైన పన్ను పంపిణీ చేయబడును.

రాబడి పన్ను యొక్క మూలాధారము : ప్రతి సంవత్సర ఆర్థిక చట్టము తదితర చట్టముల వల్ల, ఆ సంవత్సరమునకు వర్తించునట్లు నిర్ణీతమైన రేట్ల ప్రకారము ఆదాయములపైన పన్ను విధించబడును. క్రిందటి సంవత్సర ఆదాయముపై వర్తమాన సంవత్సరములో పన్ను విధింపబడును. 1961 రాబడి పన్ను చట్టము సెక్షను 3 ప్రకారము క్రిత సంవత్సర మనగా 31 వ మార్చి నెలతో అంతమొందిన ఆర్థిక సంవత్సరము. లెక్కలు ప్రారంభమైన తేదీ మొదలు అంతకుముందే 12 నెలలు పూర్తియైనచో ఆ తేదీవరకు 'క్రిత సంవత్సరము' గ భావింపబడును. బోర్డు అవ్ రెవిన్యూ అధికారములు ఏ తేదీ నుండి ఏ తేదీవరకు సాలాఖరో నిర్ణయించవచ్చును. వృత్తి వ్యాపార సంస్థలు ప్రారంభమైన తేదీ మొదలు 31 మార్చి వరకు అయిన సంవత్సర భాగమువరకు గాని 12 నెలల వరకుగాని 'క్రిత సంవత్సరముగ భావించి ఆ ప్రకారము పన్ను చెల్లించవచ్చును.

రాబడి పన్ను చట్టము క్రింద వ్యక్తుల ఆదాయముపై పన్ను విధించుటకు వారు ఆరు నెలలకు పైగా భారత నివాసులుగా ఉండవలెను. అట్లుకానిచో, వారి భారతదేశములోని ఆదాయము వారికి వసూలైన మొత్తముగాని, రావలసిన మొత్తముగాని, రావలసినట్లు భావింపబడిన మొత్తముగాని అయియుండవలెను. నివాసుల సర్వప్రాపంచిక ఆదాయములను మొత్తముచేసి ఆ మొత్తము వారి యావత్తు ఆదాయముగ పరిగణింపబడును. పన్ను చెల్లించవలసిన వారు (అస్సెసీ) వ్యాపార సంస్థగాని, భాగస్వామి సంస్థగాని, సమష్టి కుటుంబముగాని, కంపెనీగాని అయి ఆ వ్యాపారము యొక్క వ్యవహారణ (మేనేజిమెంటు) పరదేశములలో నుండు వారి అధీనములో లేకున్న ఎడల దానిని భారతీయ సంస్థగా పరిగణించి పన్ను విధించవచ్చును.

పన్ను విధింపవలసిన ఆదాయమునుండి కొన్ని రాబడులను మినహాయించవలెను. వ్యవసాయపు రాబడులు, ఆకస్మిక రాబడులు, మూలధనపు రాబడులు, కొంతపరిమాణము ననుసరించి కుటుంబ సంస్థనుంచి వ్యక్తికి వచ్చు రాబడులు మొదలగునవి ఈ తరగతికి చెందిన రాబడులు. కొన్ని సందర్భములలో పరదేశస్థులుగా పరిగణింపబడువారి రాబడులపై పన్ను విధింపబడదు. విదేశీ సాంకేతిక నిపుణులు మొదలగు వారు భారతదేశములో పనిచేయునప్పుడును, స్వదేశయాత్ర నిమిత్తమై వారికి ఇవ్వబడిన ఖర్చులు, అలవెన్సులు వగైరాలును, రాయబారులు, వ్యాపార కమీషనర్లు, వారి ఉద్యోగస్థుల వేతనాదులు,

దేవాదాయ ధర్మాదాయములు, కో ఆపరేటివు సంస్థల లాభములు మొదలగు వానిపై రాబడిపన్ను లేదు. ప్రభుత్వోద్యోగుల వేతనాది రాబడులలో ఐదవవంతు, సంవత్సరమునకు రూ. 500/– మించకుండ అస్సెసీ సాలుకు పుస్తకములు కొనుటకు వెచ్చించిన మొత్తము, వాహన శకటములకు ఖర్చులును, ఆమోదింపబడిన ప్రావిడెంటు ఫండుకు చేసిన అభిదాయము వీటికి సంబంధించి మినహాయింపులు గలవు.

రాబడిపన్ను విధింపుకు చట్టరీత్యా ఆరు రాబడి శీర్షికలు చేయబడినవి : 1. జీతములు ; 2. ప్రభుత్వ ఋణములపై వడ్డీ; 3 ఇండ్లు వగైరాలపై బాడుగ మొదలగు రాబడి; 4. వ్యాపార వృత్తుల మీద లాభములు ; 5. మూలధనపు లాభములు ; 6. తదితర మూలమైన రాబడులు.

ఇంటి బాడుగల ఆదాయములో ఇంటి మరామత్తు ఖర్చు, ఇల్లు పాతది అయినంత మేరకు విలువ తగ్గుదలను (డిప్రీసి ఏషన్) తీసివేయవచ్చును. అప్పుచేసి ఇల్లుకట్టిన వడ్డీ మొత్తమును గూడ రాబడినుండి తీసివేయవచ్చును. ఇంటిపై కట్టవలసిన లాండు రెవిన్యూను గూడ తీసివేయవచ్చును. ఇల్లు భీమా చేసిన ప్రీమియమునకు ఆదాయములో ఆరవవంతు మించకుండిన రాబడి పన్ను లేదు.

రాబడిపన్నును తప్పించుకొనుటకు ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేసినచో బినామీగా భావింపబడి, అట్టి ఇతరుల ఆస్తిలోని ఆదాయముగూడ అస్సెసీల రాబడిలో చేర్చబడును. చట్టరీత్యా పన్ను విధింపునకు యావత్తు రాబడులు కూడబడును. నష్టములకు ముజరాల నిచ్చుట అధికారుల వివేచనముపై ఆధారపడి యుండును. కొన్ని రాబడులు మొత్తపు రాబడిలో చేర్చబడినను, చట్టరీత్యా పన్ను కట్టనవసరములేని రాబడిగా భావింపబడును. కొత్తగా నెలకొల్పబడిన పారిశ్రామిక సంస్థలకు, హోటళ్ళు, రెస్టారెంట్లు, వ్యాపారములపై రాబడులు, డివిడెండ్లపై పన్ను తగ్గింపులు రాహితీలు గలవు. అట్లే కో ఆపరేటివ్ సంస్థల ఆదాయములపై, డివిడెండ్లపై పన్నువిధింపులేదు. కొన్ని ప్రభుత్వ ఋణములపై వచ్చు వడ్డీలపై రాబడిపన్నులేదు. రాబడి పన్ను విధింపు పట్ల 'రిబేటు', రాహితీలు, భీమా ప్రీమియములు వగైరాలపై ఇవ్వబడును. అట్లే ధర్మాదాయ దేవాదాయ సంస్థలకు వ్యక్తులు దాన ధర్మములుగా ఇచ్చెడి మొత్తములకు పన్ను రాహితీ కలదు.

ద్విగుణీకృత విధింపుగాకుండుటకు రాబడి పన్నులో రాహితీలు చట్టరీత్యా చేయబడినవి. భారత ప్రభుత్వము కొన్ని విదేశములతో ఒడంబడికలు చేసికొని గెజెటు ద్వారా ప్రచురించి, అస్సెసీకి రెండుసార్లు, అనగా స్వదేశములోను, పరదేశములోను, ఒకే ఆదాయముపై రాబడి పన్ను చెల్లించవలసిన అవసరము లేకుండా కొన్ని ఏర్పాట్లు చేసినది. అట్టి ఒడంబడిక కుదురని దేశములలో ఆదాయపు పన్ను విధింపు జరిగిన ఎడల అట్టి అస్సెసీలకు పరదేశములో చెల్లించిన రాబడిపన్ను మొత్తములో కొంత వరకు భారత ప్రభుత్వము ముజరా యొసగును. చట్టరీత్యా రాబడి పన్ను ఎగవేయు మార్గముల నరికట్టు ఏర్పాట్లు గావింపబడినవి. ప్రభుత్వ ఋణములు, తదితర ఋణపత్రములపై వడ్డీ, వాటి క్రయ విక్రయముల ద్వారా వచ్చు రాబడి ; 'అస్సెసీ' ఇతరులచేత వసూలు చేయించినప్పటికి, వాని ఆదాయముగానే భావింపబడును. అట్లే ఆదాయముగాని, ఆస్తిగాని బినామీగా భారతేతర నివాసుల పేర అన్యాక్రాంతము గావించబడినను, అస్సెసీలవిగానే భావింపబడి రాబడి పన్ను విధింపబడును.

ఉపరిపన్ను : అధిక రాబడి పన్నుకు ఉపరి పన్నులు ఆదాయము నిర్ణీత పరిమాణము కన్న అధికముగా కల వ్యక్తులపైన, సంస్థలపైన విధింపబడును. అవి కూడ ఆదాయపు పన్నుతో బాటు లాభోత్పత్తి స్థానముననే తీసికొనబడును. ఉపరిపన్ను నియమములు రాబడిపన్ను నియమములవలెనే ఉండును. కొన్ని ఆదాయములు, ఉపరిపన్నులు తగలని రాబడులు, కొన్నిపట్ల రాహితీలు, మరికొన్నిపట్ల తగ్గింపులు గూడ రాబడిపన్నులవలెనే ఉండును. దేవాలయ ధర్మసంస్థలు కొత్త పారిశ్రామికాది సంస్థలు, కో ఆపరేటివ్ సంస్థలపై రాబడిపన్ను లేదు. రిజిష్టర్డు భాగస్వామి వ్యవస్థ ననుసరించి భాగస్వామి లాభము, వాని వ్యక్తిగత అస్సెసుమెంటులో లెక్కవేయబడి పన్ను తీసివేయబడును. కంపెనీల యొక్క పంపిణీ కాని, ఆదాయముపై అధిక ఉపరిపన్ను చెల్లించవలసియుండును. పన్ను వేయగూడని ఆదాయము మొత్తము ఆదాయములో కలిసియున్న ఎడల రాబడిపన్నుకువలెనే ఉపరిపన్నును కూడ అట్టి మొత్తములకు వర్తించు రేట్ల చొప్పున లెక్కపెట్టి విధింపబడిన పన్నులోనుంచి ఆ మొత్తమును తగ్గించుదురు. ఉదాహరణము ; వృత్తి వ్యాపారములలో నష్టపరిహారముగ ఇవ్వబడిన మొత్తములపై పన్ను లేదు, మూలధనపు లాభము మీద కొంత పరిమితివరకు పన్ను లేదు.

రాబడిపన్ను చట్టము (1961) నందు 15 వ ప్రకరణములో పన్ను కట్టవలసిన బాధ్యత ఎవరిదో నిర్ణయించబడినది. అస్సెసీలు, అస్సెసీ మృతి నొందినప్పుడు వాని ప్రతినిధులు, ఎగ్జిక్యూటర్లు, అడ్మినిస్ట్రేటర్లు వారి స్వాధీనములోనికి వచ్చిన మృతుని స్థిర చరాస్థుల ననుసరించి బాధ్యు

లగుచున్నారు. అట్లే భారత నివాసులు కాని, విదేశీయులు భారతదేశములో వారి రాబడి మీద కట్టవలసిన పన్నుకు భారతదేశమందుగల వారి ఏజెంట్లు, వారి వ్యాపార సంబంధీకులు, ట్రస్టీలు ఆ పన్నుకు బాధ్యులగుదురు. పన్ను ముజరా తీసుకొనుటకు కూడ అస్సెసీల తరపున వారు సర్వసమర్థులు. కుటుంబము విభక్తమై కుటుంబాస్తి విభజన యైనను, అవిభక్త కుటుంబము చెల్లించవలసిన పన్నుకు బాధ్యత పోదు.

మృతి నొందక పూర్వమే ఆస్తిని పంపిణీ చేసినపుడు లేక వృత్తి వ్యాపారాదుల యొక్క స్వామ్యము ఇతరులకు పంపిణీ చేసినపుడును పంపిణీ చేసిన తేదీ లగాయితు పన్ను కట్టు బాధ్యత మాత్రము ప్రత్యక్ష స్వామిత్వము పొందినవారికి చెందును. అంతకు పూర్వమివ్వవలసిన పన్ను అప్పుడు స్వామ్యము కలవారిపైననే ఉండును. పూర్వపు పన్నును కూడ ప్రత్యక్ష స్వామ్యముకలవారే కట్టినటులైన పూర్వపు స్వామ్యములనుండి రాబట్టుకొనవచ్చును. ఇటులనే వృత్తి వ్యాపారాదులు గల కుటుంబ వ్యవస్థలో విభాగము జరిగినప్పుడు పై ప్రకారమే పన్ను చెల్లించవలసియుండును. సమష్టి కుటుంబముల విభజనలను రాబడి పన్ను అధికార్లు మరుసటి సంవత్సరమునుండి మాత్రమే గుర్తించి పన్ను విధింపు రాహితీలు ముజరా లెక్కలు వేసి చట్టరీత్యా రావలసిన మొత్తమును వసూలు చేయుదురు. ఏజెంట్లు లేని విదేశీయులకు ఓడల మీద సంక్రమించు ఆదాయముపై పన్ను అప్పటికప్పుడు చెల్లించియే రేవులు దాటవలెను. అట్టి పన్ను వసూలు ఏర్పాట్లు వారియొక్క ఆస్తినుండి రాబట్టుకొనుటకు అధికారము కూడ చట్టరీత్యా ప్రభుత్వమునకు కలదు. భారతదేశము వదలి వెళ్ళువారు తమ ఆస్తులను అన్యాక్రాంతము చేయుట వ్యాపారము నిల్పివేయుట తమ ప్రైవేటు కంపెనీలు తీసివేయుట మొదలగు పనుల ద్వారా విధింపబడిన పన్నును ఎగవేయు మార్గమును అవలంబింపకుండ నిరోధించుటకు వలసిన కట్టుదిట్టములు రాబడి పన్ను చట్టమునందు గలవు.

రిజిష్టర్డు భాగస్వామి సంస్థల సమష్టి ఆదాయముపై పన్ను విధించబడదు. ఆ సంస్థలో భాగస్వాముల యొక్క షేరు ధనము ననుసరించి వారి వంతు రాబడిని వారి వ్యక్తిగత ఆదాయములో చేర్చి పన్ను విధించబడును. అట్లు రిజిష్టరీ చేయబడని భాగస్వామి సంస్థల మొత్తము ఆదాయముమీద పన్ను విధింపబడును. అట్టి పన్ను చెల్లించు బాధ్యత ప్రతి భాగస్వామికి యుండును.

ల్యాండు రెవిన్యూ వసూలువలెనే రాబడిపన్ను వసూలుకు ప్రాధాన్యము కలదు. ల్యాండు రెవిన్యూవలెనే రాబడి పన్ను వసూలు గావించబడును. టాక్స్ రికవరీ ఆఫీసరు రెవిన్యూ రికవరీ చట్టము ననుసరించి జప్తు, వేలము జరిపి, బకాయి పన్నును వసూలు చేయును. వేలము ఆస్తిపై ఇతరులకుగల క్లైమ్ పిటిషనుల విచారణ, వేలము నిలిపివేయుట, రద్దుచేయుట, పాట ఖాయము చేయుట, పాటదారునకు ఆస్తి వ్రాసి ఇచ్చుట మొదలగునవి, న్యాయశాస్త్ర సమ్మతముగ జరుపబడును. పన్ను డిమాండు చేసిన తేదీనుండి దానిని చెల్లించువరకు ఆస్తి అన్యాక్రాంతము కాకుండ ఏర్పాటు చేయబడినది. జప్తు చేసిన ఆస్తిని వేలము వేయగా లబ్ధమైన క్రయ ధనముతో గాని, కౌలునకిచ్చి ఆ కౌలు ధనముతోగాని వసూలు చేయవలసిన పన్నును రాబట్టవచ్చును.

రాబడిపన్ను వసూలు బకాయి పడకుండుటకు చేయవలసిన సాధారణ విధులు కొన్ని గలవు: రాబడి ఉత్పన్నమగుచోటనే పన్నును మినహాయించుకొను ఏర్పాటు పూర్వపు సంవత్సరపు పన్నును అనుసరించి రాబడిపన్నును అంచనా వేసి ముందుగనే తీసికొనుట, లెక్కలు తయారు కాకమునుపే రాబడి ఉజ్జాయింపును బట్టి అధికారులు అస్సెసు చేసి, పన్ను వసూలు చేయుట మొదలగునవి. సాలీనా రాబడి రిటర్ను ప్రతి సంవత్సరము జూన్ 30 వ తేదీ లోపల దాఖలు చేయవలెను. వృత్తి వ్యాపారాది విషయిక రాబడులు గలవారు వారి సాలాఖరు తరువాత ఆరు నెలల లోపల దాఖలు చేయవలెను. రాబడిపన్ను అధికారులు మరికొంత కాలవ్యవధిని కొన్నిపట్ల ఇవ్వగలరు. రిటర్నులు దాఖలు చేయుటకు అవసర నిబంధనలు చట్టములో పొందుపరచబడినవి. రిటర్నును పంపు వ్యక్తిగాని, అతని అటార్నీ లేదా ప్రతినిధిగాని, మైనరైనచో అతని గార్డియన్‌గాని, కుటుంబకర్తగాని, మరియొక కుటుంబ మెంబరుగాని, స్థానిక సంస్థయొక్క ముఖ్యఉద్యోగి గాని, మైనరుగానటువంటి భాగస్వామిగాని, అసోసియేషన్ యొక్క ముఖ్య ఉద్యోగిగాని, మెంబరుగాని అస్సెసీ తరపున వ్యవహారించుటకు అధికారముగల వ్యక్తిగాని, రిటర్నుపై సంతకము పెట్టి దాఖలు చేయవచ్చును.

చట్టరీత్యా రాబడిపన్ను అధికారములు: 1. ఇన్‌కమ్‌టాక్స్ ఆఫీసరులు ; 2. అసిస్టెంటు కమిషనరు ; 3. కమిషనరు. ఇన్‌కమ్ టాక్స్ ఇనస్పెక్టర్లు, అస్సెసుమెంట్ అధికార్లకు తోడ్పడుదురు. వారు ఉజ్జాయింపు లెక్కలను నిష్కరించుటకు తోడ్పడుదురు. ఇన్‌కమ్ టాక్స్ అస్సెసుమెంట్ 143 వ సెక్షను ప్రకారము జరుపబడును. లెక్కలు సరిలేనప్పుడు ఆఫీసర్ సెక్షను 144 క్రింద తన వివేచనాశక్తి

నుపయోగించి నిర్ణయము చేయును. అకౌంట్స్ నిబంధనల ననుసరించి సరిగా ఉంచవలెను. సందేహము వచ్చినపుడు లేదా కొంత రాబడిని అస్సెసీ తన రిటర్నులో చేర్చక పోయినపుడు తిరిగి అస్సెసు చేసి సరియైన పన్నును విధించవచ్చును. ఎనిమిది మొదలు 16 ఏండ్ల లోపు లెక్కలను అట్లు అధికారులు పునఃపరిశీలన చేయవచ్చును. రాబడి పన్ను చట్టము నిర్దేశింపబడిన దానికన్న ఎక్కువగా విధింపబడినను చట్టరీత్యా రాయితీలుగల ఆదాయముపై పన్ను విధింపబడినను అస్సెసీకి ముజరా ఇచ్చు అధికారము ఆఫీసర్లకు కలదు. అట్లు వారు న్యాయమును చేకూర్చుచుందురు. న్యాయము జరుగలేదను సందేహము గలవారు క్రమముగా అసిస్టెంటు కమిషనరుకు, కమిషనరుకు వాస్తవిక విషయ నిరూపణ నిమిత్తము చట్టనియమములను బట్టి అప్పీలు చేయుటకు అవకాశము కలదు. ఇంకను రాబడి పన్ను ట్రిబ్యునలునకు కూడ అప్పీలు చేయవచ్చును. న్యాయ సంబంధ ప్రశ్న ఉన్నప్పుడు దీనిని విమర్శించుటకు ట్రిబ్యునలు హైకోర్టువారికి ఆ కేసును గురించి తెలియపరచవచ్చును. హైకోర్టు నిర్ణయానుసారముగా ట్రిబ్యునలు న్యాయ విచారణ గావించును. రాబడిపన్ను చట్ట అధికార్ల తీర్పుపై హైకోర్టులో అప్పీలు చేయవచ్చును. అచట గూడ న్యాయము సరిగ జరుగలేదను సందేహము గలవారు సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. అట్టి నిర్ణయానంతరము రాబడి పన్ను చట్టప్రకారము పన్ను కట్టుటకు అస్సెసీలకు వీలు కల్పించబడినది.

చట్ట ఉల్లంఘన చేసిన అస్సెసీలకు వారి ఏజెంట్లకు, వారసులకు, ప్రతినిధులకు జరిమానా ఇత్యాది శిక్షలు కూడ చట్టములో కలవు. చట్టము ననుసరించి కారాగార శిక్షకూడ విధించవచ్చును. రాబడి పన్ను రిటర్ను దాఖలు చేసినది మొదలు అస్సెసుమెంటు గావింపబడి పన్ను చెల్లించువరకు క్లియరెన్సు సర్టిఫికెట్లు పొందుటకు అవసరమగు నిబంధనలు చట్టము క్రింద గావింపబడినవి. అవి అధికార్లకు అస్సెసీలకు మార్గదర్శకముగా నుండును.

రాబడిపన్ను చట్టమునకు సవరణలు ; ఆర్థిక చట్టము (1964) : ఇకముందు ఆమోదింపబడు భాగస్వామి సంస్థలన్నిటికి భాగస్వాముల సంఖ్యతో నిమిత్తము లేకుండ ఒకే రేటు విధింపబడును.

భారత కంపెనీలు, డివిడెండులు భారతదేశమున నిశ్చితము గావించి వాటాదార్లకు పంచు కంపెనీలలో పబ్లికు కంపెనీలు రూ. 25,000 కు మించని ఆదాయమున్నచో, ఉపరిపన్ను 17.5%, ప్రస్తుత సంవత్సరమునకు అట్లు రూ. 25,000 కు మించిన ఆదాయమైనచో 25%, విద్యుచ్ఛక్తి కంపెనీలు మాత్రము 20% చొప్పున ఇవ్వవలసియుండును. ప్రైవేటు కంపెనీలు 35% చొప్పున, (1963 - 64 సంవత్సరమునకు 25% చొప్పున) సాధారణవాటా మూలధనముపై ఇవ్వనగు డివిడెండులపై 7.5% చొప్పున అధిక ఉపరిపన్ను ఇవ్వవలెను.

విదేశీ కంపెనీలు భారతదేశమున లాభనిశ్చయము, పంపిణీలేని వాటిపై పన్ను (1963 - 64, 38% ను) 40% చొప్పున ఇవ్వవలెను. ఎగుమతి వ్యాపారపు లాభములపై 10% రాబడి పన్ను తగ్గింపుగలదు. ఉత్పత్తిచేయు పారిశ్రామికుల ఎగుమతి సరకు 2% వరకు అట్లు లెక్క చేయవచ్చును. ప్రస్తుతము గోతాములు గాక నేత బట్టలు, మందుగుండు సామానులు, ఫోటో ఫిల్ములు న్యూస్ కాగితము వగైరాలకు తగ్గింపు వర్తింపకుండ చేయవచ్చును.

ఆర్థిక చట్టములో రాబడిపన్ను మూలాధారముననే పట్టుకొనురేట్లు (పార్టు iii) మొదటి షెడ్యూలు ప్రకారము కలవు. వాటాదార్లు (కంపెనీలుగాక) భారతవాసులు 20% చొప్పున (1963 - 64 నకు 30% చొప్పున) విదేశీ కంపెనీల వాటాలమీద డివిడెండ్లకు 15% చొప్పున ఇవ్వవలెను. క్రింది సవరణలు గమనార్హాము : 1. సరుకులు భారతదేశమున కొని ఎగుమతి చేసినపుడు విదేశీయుని ఆదాయము పట్ల పన్ను లేదు ; 2. కేంద్ర ప్రభుత్వము అంగీకరించి గెజెటులో ప్రకటన గావించిన ప్రభుత్వ తదితర ఋణపత్రములపై వచ్చు వడ్డీమీద విదేశీయులమీద రాబడిపన్ను విధింపబడదు. 3. విదేశీయ ఉపాధ్యాయులు, పండితులకు, భారతదేశమున ఇచ్చు జీతబత్తెములపై పన్ను లేదు. 4. 1935 నుండి 68 వరకు పశువులు పెంచుట, కోళ్లు మొదలగువాటి పెంపకము, పాల వ్యాపారములమీద వచ్చు ఆదాయముపై పన్ను లేదు. 5. భారతదేశమున డివిడెండు పంచిపెట్టు కంపెనీలపై ఉపరిపన్ను లేదు. 6. జీవితభీమా ప్రీమియములపట్ల ప్రావిడెంటు ఫండుకు చెల్లించిన మొత్తములు, పోస్టాఫీసు డిపాజిట్లపైన ఉపరి పన్ను రిబేటు కలదు. 7. భారతవాసులు విదేశీయులైనపుడు వారి సంతానమునకు విదేశములలో పెంపకము చదువుకగు ఖర్చు మొత్తమునకు గూడ పన్ను రిబేటు ఇవ్వబడును. 8. అట్లే భారత దేశాభివృద్ధిదాయకమైన యంత్రముల మీద రాబడుల మీదను వచ్చు ఆదాయముపై పన్ను రిబేటు కలదు. 9. మూలధనపు రాబడులు, స్థిరాస్తులుకాని, 15 ఏండ్లకు మించిన పెట్టుబడి పత్రముల మీద 25% చొప్పున మించకుండ పన్ను విధింపబడినది. స్థిరాస్తి జనకలాభము సాధారణముగ చాల తక్కువ ఆదాయము కలవారు

వారివ్వవలసిన రాబడి పన్నులో 75% వంతునను ఉపరి పన్నులో 50% చొప్పున ఇవ్వవచ్చును. స్థిరాస్తిపై వచ్చు మూలధనపు లాభముపై ఉపరిపన్ను 15%, 15 ఏండ్లకు మించిన పెట్టుబడి పత్రములపై 5% చొప్పున పాత వాటాదార్లు, కొత్త వాటాలు లాభమునకు బదులు పొందునపుడు గూడ మూలధనపు లాభములో పన్ను ఇవ్వవలెను. కంపెనీలు 25% చొప్పున పన్ను ఇవ్వవలెను. 10. వృత్తి వ్యాపారములలో వ్యక్తికి వచ్చు కానుకలు డబ్బుగాని, వస్తువులుగాని రాబడి ధనము క్రింద లెక్కవేయబడును. 11. వర్తక వ్యాపార వృత్తి విషయ అసోసియేషన్లు లాభము కొరకుగాక, మెంబర్లకు లాభము పంపిణీ చేయని సంస్థలైనపుడు, అట్టి అసోసియేషన్లు 50% వరకు ఖర్చులు, ఆదాయమునకు మించిన, నష్టమును పన్ను విధింపు లెక్కకు తీసుకోబడిన అసోసియేషన్ రాబడిలో తగ్గించి చూపవచ్చును. 12. అడ్వర్టైజ్‌మెంట్ ఖర్చులు, నివాస గృహములకు, పూటకూళ్ళకు, ప్రయాణములకు ఖర్చులు రాబడిపన్ను నిబంధన ప్రకారము రాబడి మొత్తమునుండి తగ్గించవచ్చును. 13. కంపెనీలు అట్లు పనివారికిగాను అత్యధికమైన ఖర్చులు చేసిన, అనగా వారి వారి జీత భత్యాదులకు 20% మించిన అట్టి అధిక ఖర్చుల మొత్తముల రాబడినుండి తగ్గింపబడవు. 14. సరిగా లెక్క చెప్పజాలని డబ్బుగాని, ధనముగాని, వస్తుజాలముగాని (బంగారము, నగలు మొదలగువవి) యున్నవాటి మూల్యము ఆదాయముగ లెక్క చేయబడును. 15. అస్సెసీ రిటర్ను దాఖలు చేసిన 30 రోజులలోగా పన్ను రూ. 500 పైగా ఇవ్వదేలిన మొత్తమున్నప్పుడు ఇచ్చి తీరవలెను. లేకున్న 50% నకు మించకుండ పెనాల్టి ఇవ్వవలసి ఉండును. 16. అస్సెసు కాబడిన మొత్తమునకు 80% కంటె తక్కువగా అస్సెసీ చూపిన అది ఆదాయమును దాచి పన్ను ఎగవేయు మార్గము పట్టినట్లు అధికారులు భావించవచ్చును. అట్లు గాదని అస్సెసీ సాక్ష్యముతో నిరూపించుకొనవచ్చును. 17. రాబడిపన్ను చట్టము సెక్షన్లు 177/28 ప్రకారము ఆరు నెలలనుంచి రెండేండ్ల వరకు శిక్ష పెంచబడినది. 18 ఇన్‌కమ్ టాక్సు ఆఫీసరు, అసిస్టెంటు అధికార్లు అస్సెసీయుండు ప్రదేశమును, అతని పుస్తకములను తనిఖీ చేయవచ్చును. వానిపై గుర్తుపెట్టి డబ్బు తబిశీళ్ళు వ్రాయించి కోర్టులో కేసు పెట్టుటకు ఉపయుక్తమైన సాక్ష్యసాధనములుగా చేయవచ్చును. 19. అస్సెసుమెంటు రికార్డులు పబ్లికు డాక్యుమెంట్లుగా పరిగణింపబడును. 20. అత్యధిక లాభచట్టము (1936), 1964 ఆర్థిక సంవత్సరమునకు వర్తించదు.

రాబడిపన్ను ప్రత్యక్ష పన్నులలో ముఖ్యమైనది. ఆదాయములు ఎక్కువైనకొలది రాబడిపన్ను రేటు పెంచబడును. అట్లు గొప్పవారిచే ఎక్కువగా ప్రభుత్వార్థిక భారమును వహింపజేయుట బీదవారిని సంరక్షించుట సమష్టి సంఘక్షేమ సూత్రము. అప్పటికినీ న్యాయము చేకూరదను సంశయ నివారణకు అధిక ఉపరిపన్ను విధించి రాబడిపన్నుతో జోడించిన న్యాయము జరుగగలదు. మొత్తముమీద పన్ను ఎగవేయుట తగ్గినపుడు పన్ను భారము అస్సెసీ లందరికీ తగ్గింపవచ్చును. అభివృద్ధి పొందిన నవనాగరిక దేశములలో భారతదేశములోవలెనే రాబడి పన్నుకు ప్రాధాన్యము కలదని చెప్పుట అప్రస్తుతము కానేరదు.

రాబడిపన్ను రేట్లు: వ్యక్తుల, హిందూ అవిభక్త కుటుంబిక వ్యక్తి రాబడి రూ. 20,000 కు మించనిచో:

మొదటి 3,000/- నుండి 3,600/-	పన్ను లేదు
తరువాతి 2,000/- నుండి 2,400/-	3%
తరువాతి 2,500/-	6%
తరువాతి 2,500/-	9%
తరువాతి 2,500/-	11%
తరువాతి 2,500/-	14%
తరువాతి 2,500/-	18%

రాబడి రూ. 20,000 కు మించనిచో పెండ్లికాని వ్యక్తిగాని; రిజిష్టరుకాని భాగస్వామి సంస్థ, అసోసియేషన్ యొక్క రాబడిపై :

మొదటి రూ.	1,000/-	పన్ను రేటు లేదు
తరువాతి	4,000/-	3%
తరువాతి	2,500/-	6%
తరువాతి	2,500/-	9%
తరువాతి	2,500/-	11%
తరువాతి	2,500/-	14%
తరువాతి	2,500/-	18%
తరువాత యావత్తు రాబడిపైనను		25%

హిందూ అవిభక్త కుటుంబాదాయము రూ. 6,000/- వరకు పన్ను వేసి తదితర వ్యక్తులకు రూ. 3,600/- ఆదాయము పైన పన్ను మొదలగును. పన్నుమీద సర్చార్జి 5% స్పెషలు సర్చార్జి అవిభక్త కుటుంబపు ఆదాయము రూ. 15,000 తదితర వ్యక్తిగతాదాయములు రూ. 7,500/- వగైరాలపై 15% చొప్పున స్థానిక పరిపాలనా సంస్థ యొక్క యావత్తు ఆదాయముపై 30% చొప్పున, పన్నుతో సర్చార్జి 5% చొప్పున, కొన్ని ఆదాయముల పట్ల పూర్తి రేట్లు వేయవలసినచో అట్టి కేసులకు 25% చొప్పున పన్ను

మీద సర్చార్జీ 5% చొప్పున కంపెనీయొక్క యావత్తు ఆదాయముపై 20% చొప్పున రిజిష్టరు భాగస్వామి సంస్థయొక్క :

మొదటి రూ. 40,000/-	ఆదాయముపై పన్నులేదు
తరువాతి రూ. 35,000/-	ఆదాయముపై 5%
తరువాతి రూ. 75,000/-	ఆదాయముపై 6%
తరువాత యావత్తు రాబడిపై	9%

ఉపరిపన్ను రేట్లు: ప్రతి వ్యక్తి, అవిభక్త హిందూ కుటుంబము, భాగస్వామివద్ద అసోసియేషన్ ఆదాయముపై :

మొదటి	రూ. 20,000/- కు	పన్నురేటు లేదు
తరువాతి	5,000/-	5%
తరువాతి	5,000/-	15%
తరువాతి	10,000/-	20%
తరువాతి	10,000/-	30%
తరువాతి	10,000/-	35%
తరువాతి	10,000/-	40%
తరువాత యావత్తు రాబడిపై		45%

అయిన పన్ను మొత్తముపై సర్చార్జి	5%
స్పెషల్ సర్చార్జి	15%
స్థానిక పాలనాధికార సంస్థలపై ఉపరిపన్ను	16%
పన్నుమీద సర్చార్జీ	12½%
లైఫ్ ఇన్స్యూరెన్సు కార్పొరేషను గాక ఇతర ఇన్స్యూరెన్సు కంపెనీల యావత్తు ఆదాయముపై	55%
కొన్ని కంపెనీల బోనసు షేర్	30%
కంపెనీలపై కొన్ని పట్ల ఇన్‌కమ్‌టాక్సు	20%
మరికొన్ని పట్ల అనగా 1959 సూపర్ టాక్సు	10%
తర్వాతి కంపెనీలకు సూపర్ టాక్సు	23%

డివిడెండ్లపై సర్వ విధములైన ఆదాయము పట్ల, (సూపర్ టాక్సు) 33%

ఏ. సూ. ప్ర.

రాబడి పన్ను చరిత్ర : ప్రత్యక్ష పన్నుల విధానము భారతదేశమునకు క్రొత్తకాదు. స్వదేశీ ప్రభుత్వములు తమ రాజ్యపాలన కవసరమగు ధనమును భూశిస్తు మూలముననే కాక వ్యక్తులపై వారి వృత్తులను బట్టియు, ఆదాయములను బట్టియు పన్ను విధించి సమకూర్చుకొనెడివారు ఇట్టి సంప్రదాయము సనాతనముగ భారతదేశమున వచ్చుచున్నది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముచే నూతనముగ ప్రవేశపెట్టబడినది కాదు. ఇట్టిపన్ను వ్యవసాయదారులు కానివారు చెల్లింతురు. అనగా, ముఖ్యముగ వర్తక వ్యాపారములును, ఇతర వృత్తులు చేసి తమ జీవనోపాధి కొరకు తమ ఆదాయముల పెంపొందించుకొను వ్యక్తులు తమ ఆదాయములో కొంత భాగము ప్రభుత్వమునకు పన్నుగా వ్యవసాయదారులు భూశిస్తు చెల్లించునట్లు చెల్లించవలెను. పన్ను భారము వ్యక్తుల ఆదాయ వ్యయములను కష్ట సుఖముల ననుసరించి సరళముగనే ఉండెడిది.

బ్రిటిష్‌వారు ఇండియాలో రాజ్యమును చేపట్టిన పిదప, ఈ ప్రత్యక్ష పన్ను విధానమును క్రమముగా తొలగించిరి. స్వదేశీ రాజ్యములలో మాత్రము పూర్వపు సంప్రదాయ పద్ధతిని పన్ను విధింపు కొనసాగించినను, వారి పరిస్థితులు మారుటచే వారుకూడ బ్రిటిష్‌వారి వరువడినే నడుచుకొనవలసి వచ్చినది.

ప్రథమములో ఎత్తివేసిన ప్రత్యక్ష పన్నును బ్రిటిష్‌వారు ప్రభుత్వ ఖర్చు పెరిగినందున పునరుద్ధరించిరి. కాని ఇది భారతదేశములో సనాతనముగ అవలంబింపబడిన పద్ధతిని గాక, ఇంగ్లండుదేశమున అమలులోనున్న ఆదాయపు పన్ను చట్టపద్ధతిని ప్రవేశపెట్టిరి. ఈ పన్ను ప్రభుత్వ ఆదాయ వ్యయములలోని లోటును, వ్యత్యాసములను సరిదిద్దుట కుపకరించు సులువైన మార్గముగను, ఆర్థిక తొందరలను తట్టుకొనుటకు సహాయభూతముగను ఉండవలెనని వారి ఉద్దేశము. ఈ పన్నును విధించు ప్రథమ చట్టము 1860 లో ప్రవేశపెట్టబడెను. తదుపరి ఈ పన్ను విధానమును ఆచరణ యోగ్యముగను, దేశీయ పౌరులకు ఆమోద యోగ్యముగను ఉండునట్లు చేయుటకు పెక్కు నూతన చట్టములు ప్రవేశపెట్టబడెను.

1860 మొదలు 1886 వరకు ఇరువది మూడు నూతన చట్టములు ప్రవేశపెట్టబడెను. పన్ను విధానములో ఈ అత్యయిక మార్పులవలన ఎట్టి స్థిరతయు లేకపోయెను. ఏ వ్యక్తిపన్ను చెల్లింపవలెనో, ఎంత పన్ను చెల్లింపవలెనో తెలియక మోసగాండ్రకు దురాశాపరులకు సులువుగ ప్రజలు చేజిక్కి బహు ఇక్కటులపాలగుచుండిరి. ప్రభుత్వము ప్రజలయొక్క పై ఇక్కటులను ఉపశమింపచేయుటకు మాటిమాటికి క్రొత్త సవరణలతో నూతన చట్టములు తెచ్చుచుండుటయు జరిగెను. కాని వారి ప్రయత్నము లన్నియు వ్యర్థము లయ్యెను. అందుచే చేయునది లేక 1873 లో తిరిగి ఈ చట్టమును ఎత్తివేసిరి.

1877 లో పూర్వానుభవమును బట్టి క్రిందటి చట్టములలో నుండు లోపములను సవరించి మద్రాసు, బొంబాయి, బెంగాలు రాష్ట్రములలో నూతన చట్టములు ప్రవేశపెట్టబడెను. ఉత్తర భారతమున కేంద్ర ప్రభుత్వ చట్టము అమలులోనికి తేబడెను. ఈ ప్రాదేశిక చట్టముల వలన పెక్కు అసమానతలు, వ్యత్యాసములు చొరబడెను. కాబట్టి తప్పనిసరిగ వాటిని సరిదిద్దుటకు నూతన సవరణలు ప్రవేశ

పెట్టవలసి వచ్చెను. 1880 సంవత్సరపు చట్టము స్థానిక చట్టముల సవరణలతో 1886 వరకూ అమలులో నుండెను.

1886 లో పూర్వపు చట్టములన్నిటిని తోసిపుచ్చి క్రొత్త చట్టమొకటి ప్రవేశపెట్టబడెను. దీనితో ప్రత్యక్ష పన్ను విధానములో నూతన శక మారంభమాయెను. ఈ చట్టము పూర్వపు చట్టములలోనున్న లోపములను, ఆ చట్టముల యొక్క ఆచరణలోనుండు ఇబ్బందులను కొంతవరకు తొలగించినది.

ప్రత్యక్ష పన్ను విధానమునందు ఆచరణ యోగ్యమగు ప్రథమ చట్టమిదియే - ఇందులో ఆదాయము నాలుగు తరగతులుగ విభజింపబడినది: 1. వేతనములు; 2. ఋణ పత్రములపై వడ్డీ; 3. సంయుక్త మూలధన కంపెనీల యొక్క లాభములు; 4. ఇతర ఆదాయము (గృహములపై వచ్చే ఆదాయముతో సహా). ధర్మాదాయ దేవాదాయముల రాబడులకు పన్ను మినహాయింపు ఉండెను. కంపెనీ లాభములపై పన్ను చెల్లించబడినందున, అందులోని వాటాదార్లు వారి వాటా లాభములపై పన్ను చెల్లించ నక్కరలేదు. అటులనే హిందూ సమష్టి కుటుంబ సభ్యులు తమ వాటాలపై పన్ను కట్టనవసరములేదు. పన్ను రూ. 500 మొదలు రూ. 2,000/- లు వరకును ఋణపత్రములపై వచ్చే వడ్డీలపైన రూ. 1 టికి 4 పైసలును, రూ. 2,000/- లు దాటినచో రూ. 1 టికి 5 పైసలు పన్ను విధింపబడెను. ఇతర రకముల ఆదాయములపై ఆదాయము ననుసరించి నిర్దిష్ట రేట్లలో పన్ను విధించబడెను. 1903 వ సంవత్సరపు చట్టమునందు పన్ను వేయదగు కనీస ఆదాయము నూరు రూపాయలుగ నిర్ణయించబడెను.

ఈ చట్టము క్రింద మద్రాసు, బొంబాయి, కలకత్తా వంటి అతిపెద్ద నగరములలో తప్ప, ఇతర స్థలములందు పూర్ణకాల ఆదాయపుపన్ను అధికారులు లేరు. పన్ను వసూలు రెవిన్యూ అధికారులకు అప్పగించబడెను. వ్యక్తులు తమ ఆదాయ వివరణలు స్వచ్ఛందముగ దాఖలు చేయవలసిన బాధ్యతలేదు. అందుచేత ఆదాయ వివరణలు దాఖలు చేయనందున ఎట్టి తప్పిదములేదు. ఉన్న తోద్యోగుల యొక్క వేతనముపై పన్ను, ఋణపత్రముల వృద్ధిపై పన్ను వాటి ఉత్పత్తి స్థానములోనే వసూలు చేయబడును. సంయుక్త మూలధన కంపెనీలు మాత్రము వాటి లాభముల వివరణలు పంపవలెను. నాలుగవ తరగతి ఇతర ఆదాయముల విషయమై రూ. 2,000/ లు తక్కువ ఆదాయములపై పన్ను నిర్ధారణ చేయుటకు జిల్లా కలెక్టరుకు అధికార మివ్వబడెను. పై పన్ను నిర్ధారణకు అభ్యంతరమున్న వ్యక్తులు అరువది దినములలోగా తమ ఆక్షేపణలు తెలియజేయవచ్చును. ఇతర వ్యక్తులకు పన్ను నిర్ధారణచేసి, ప్రతి వ్యక్తికి నోటీసు మూలముగ తెలియచేయును. వ్యక్తులను ఆదాయ వివరణలు దాఖలు చేయుమని కోరుటకు కలెక్టరుకు అధికారము కలదు.

రూ. 250/- లకు మించి పన్ను కట్టవలసిన వ్యక్తులు, కంపెనీలు, కలెక్టరు నిర్ణయముపై ప్రాదేశిక కమిషనర్లుకు లేక రెవిన్యూ బోర్డుకు పునరీక్షణ కొరకు అభ్యర్థన చేయవచ్చును. కరదాత కోరికపై కలెక్టరుగాని, రెవిన్యూ బోర్డుగాని పునరీక్షణ కొరకు సాక్ష్య విచారణ చేయవచ్చును.

1886 వ సంవత్సరపు రాబడిపన్నుచట్టము చిన్నచిన్న సవరణలతో చాలా కాలము అమలులో ఉండెను. మొదటి ప్రపంచయుద్ధము వచ్చిన పిదప యుద్ధ ఖర్చులకొరకు ప్రభుత్వమునకు పన్నులు పెంచుట అవసరమాయెను. అప్పుడు ఆదాయపుపన్ను రేట్లు హెచ్చింపబడెను. 1916 లో తెచ్చిన సవరణలవలన పన్ను విధానము చాలవరకు మార్పు చెందినది. ప్రథమముగా కంపెనీ వాటాదార్లకు కట్టిన ఆదాయపు పన్ను వాపసు ఇచ్చు పద్ధతి ప్రవేశ పెట్టబడెను. రూ. 2,000/- లకు పైన ఆదాయము వచ్చు వ్యక్తులు తప్పనిసరిగ తమ ఆదాయ వివరణలు స్వచ్ఛందముగ దాఖలు చేయవలెను. అట్లు పంపుటకు తప్పినను, లేదా అనృతపు వివరణలు పంపినను శిక్షకు పాత్రులగుదురు. ఇదిగాక వివరణలు పంపుటకు తప్పిన కరదాతకు అప్పీలు చేసుకొను హక్కులేదు.

పై మార్పులు ప్రభుత్వ ఆదాయ అంచనాలకు సరిపోనందున చట్టములో కఠినతర మార్పులు చేయవలసివచ్చెను. 1. కరదాత ఆదాయములో ప్రత్యేక తరగతులుగా పన్ను విధించు పూర్వము చట్టముల పద్ధతిని విడనాడి, కరదాతకు వివిధ మార్గముల ద్వారా వచ్చు ఆదాయమును జమచేసి, దానిపై పన్ను విధించుట, 2. పన్ను రేట్లు హెచ్చుటతో ఆదాయనిర్ధారణ, దానికి సంబంధించిన మినహాయింపులు అత్యంత జాగరూకతతో జరుగవలెను. ఇందు నిమిత్తము ఆదాయము, లాభములు గణన చేయుటకు, ఖర్చులు మినహాయింపు జేయుటకు స్పష్టమైనట్టియు, సుబోధకమైనట్టి నిబంధనలు తయారుచేయుట ఆవశ్యకమాయెను. అదిగాక పన్ను నిర్ధారణచేయు యంత్రాంగము సమర్థమంతము చేయుటకూడ ఆవశ్యకమాయెను. 1918 వ సంవత్సరపు చట్టములో పై లోపములన్నియు సరిదిద్దబడెను. ప్రతి వ్యక్తిని ఆదాయ వివరణలు, వాటిని రుజువు పర్చుట కవసరమగు సాక్ష్యముతో సహా పంపమని కోరుటకు

కలెక్టరుకు అధికార మివ్వబడినది. కొన్ని ఏండ్ల ఆదాయముపై కరనిర్ణయము చేయు పూర్వపు రాజీపద్ధతి పోయి ఏ సంవత్సర ఆదాయము ఆ సంవత్సరములోనే చట్టములో నిర్ణయించబడిన గడువులోగా నిర్ధారణ కావలెనను పద్ధతి ప్రవేశపెట్టబడెను. వెనుకటి సంవత్సరపు ఆదాయమును బట్టి తాత్కాలికముగ కరదాత యొక్క పన్ను నిర్ధారణ చేయబడును. సంవత్సరాంతమున నికరముగ తేలిన ఆదాయమును బట్టి అంతిమ నిర్ణయము చేసి ముందుగా చెల్లించిన పైకము పన్ను క్రింద జమకట్టబడును. పన్ను క్రింద చెల్లించిన పైకము నిర్ధారణ పన్నుకంటె అధికమైన అట్టి హెచ్చు పైకము వాపసు చేయబడును. కరదాత పన్నుక్రింద ఇంకను చెల్లింపవలసియుండినచో అదనముగా చెల్లించవలసిన పైకమునకు నోటీసు నిచ్చి వసూలు చేయుదురు. చట్ట నిబంధనల నిర్వచనము గురించి సందేహముగల కేసులను ఆదాయపు పన్ను కమిషనరు స్వతహాగగాని, కరదాత అభ్యర్థనపైగాని హైకోర్టు నిర్దేశమునకు పంపుటకు అధికారమివ్వబడినది. భారత దేశమునందు స్థిరనివాసికాని వ్యక్తిపై గూడ పన్ను విధించుటకు నిబంధన లేర్పరుపబడెను. అట్టి వ్యక్తి ప్రత్యక్షముగా దొరకనప్పుడు అతని ఏజెంట్లనుండి పన్ను వసూలు చేయబడును. 1918 వ సంవత్సరపు చట్టము పూర్వపు చట్టముల కన్న నవీన చట్టములకు ఎక్కువ సన్నిహితముగ నున్నది.

ఈ చట్టము కూడ కొద్ది సంవత్సరములలోనే తిరిగి సవరించవలసిన అవసర మేర్పడెను. ఇందుకుగాను ప్రభుత్వము ప్రతి రాష్ట్రములోను అధికారులతోను, అనధికారులతోను, ఒక కమిటీని ఏర్పాటు చేసెను. ఈ కమిటీయొక్క రిపోర్టు అందిన పిదప 1921 లో అఖిల భారత కమిటీ ఏర్పాటు చేయబడెను. ఈ కమిటీ సూచనల ప్రకారము 1922 వ సంవత్సరపు చట్టము ప్రవృత్తమాయెను.

ఈ చట్టము చాలకాలమువరకు అమలులో నుండెను. కాని, సుమారు ముప్పది సవరణ చట్టముల ద్వారా ఇందుగల నిబంధనలు చాలవరకు మార్పుచేయబడెను. అందులో ముఖ్యముగ 1939 లోను, 1948 - 51 సంవత్సరములలోను ఎక్కువ సవరణలు చేయబడెను. 1939 వ సంవత్సరపు సవరణలు ముగ్గురు నిపుణులు - ఇద్దరు ఇంగ్లీషు వారు ఒకరు భారతీయుడు గల ప్రత్యేక శోధనకమిటీ సిపారసుల ననుసరించి రచింపబడెను. 1948 - 51 వ సంవత్సర సవరణలు 1947 టాక్స్ ఇవేషన్ ఇన్వెస్టిగేషన్ కమిటీ యొక్క సిపారసులను బట్టి, రూపొందింపబడెను.

1953 లో తిరిగి మరియొక కమిటీ అన్ని పన్నుల పద్ధతిని విచారించుటకు ఏర్పాటు చేయబడెను. ఆ కమిటీ సిపారసుల ఫలితముగ 1955 - 56 వ సంవత్సరముల సవరణలు కావింపబడెను. ఈ చట్టము 1961 లో లా కమిషను సిపారసుల ననుసరించి క్రొత్త మార్పులతో తిరిగి రూపొందింపబడెను. రాబడిపన్ను శీర్షిక (పు. 536) లో ఈ చట్టము యొక్క నిబంధనలు వివరింపబడినవి.

1922 వ సంవత్సరపు చట్టము అనేక సవరణలు, మార్పులతో 1961 వరకు అమలులో నుండినది. ఈ చట్టములో అంతవరకు తాత్కాలిక అవసరములు తీర్చుటకును, క్లిష్టపరిస్థితులను, సమస్యలను ఎదుర్కొనుటకవసరమగు మార్పులు, చేర్పులు పదే పదే చేయుటచే చట్టము సంకులరూపమున తయారైనది. అందువలన చట్టము క్రమపద్ధతిని సరిదిద్దుటకు లా కమిషను సూచించిన సిపారసులను పురస్కరించుకొని ఈ నూతనచట్టము తయారైనది. పూర్వచట్టపు 67 సెక్షనులలో నుండు నిబంధనలు కొద్ది మార్పులు చేర్పులతో తిరిగి 298 సెక్షనులుగ రచింపబడెను.

రెండవ ప్రపంచయుద్ధకాలములోనున్న కఠినతర పన్నులచేతను, వ్యాపారస్తులు ముఖ్యముగ చీకటిబజార్లలో అమితముగ ధనము సంపాదించుటచేతను, అప్పటి ప్రభుత్వము సకాలములో సరిపోవు పరిపాలనా సిబ్బందిని సమకూర్చకపోవుటచేతను పన్నులు ఎగవేయుటకు దారితీసెను. ఈ వంచనను తొలగించు మార్గముల నన్వేషించుటకు పైన పేర్కొనిన 'టాక్స్ ఇవేషన్ ఇన్వెస్టిగేషన్ కమిటీ' ఏర్పాటాయెను.

అదనపు పన్ను : ప్రథమముగ 1917 లో ఇది ప్రవేశ పెట్టబడెను. ఈ పన్ను రూ. 50,000/- లకు పైబడ్డ ఆదాయములపై క్రమాంక రేటు పద్ధతిని విధించబడెను. ఈ పన్ను వ్యక్తులు హిందూసమష్టి కుటుంబములు, కంపెనీలపై విధించబడును. కంపెనీల విషయములో వాటాలు వేయని లాభములపై ఈ పన్ను వసూలు చేయబడెను. వాటాలు వేయబడియు ఈ పన్నుకు గురి అయిన ఎడల ఈ పన్ను ఆ యా వాటాదార్ల యొద్ద వారి ఆదాయముపై వసూలు చేయబడదు. ఇందువలన కంపెనీలలో లాభములన్నియూ పంపిణీ అయి, నిల్వ ఏమాత్రమూ లేని అనర్థము సంభవించెను. కాగా 1920 లో సవరించబడెను. ఆ సవరణ వలన రూ. 50,000/- మినహాగా కంపెనీ యొక్క యావత్తు లాభములపై రూపాయి ఒకటికి ఒక అణా చొప్పున పన్ను విధించబడెను. 1917 - 1920 చట్టములు 1922 ఆదాయపు పన్ను చట్టమున మిళితము చేయబడెను.

అధిక లాభముల పన్ను : మొదటి ప్రపంచయుద్ధకాలములో కొన్ని వర్తక వ్యాపారములయందు అత్యధిక లాభములు ఆర్జించబడెను. అట్టి లాభములపై పన్ను విధించుటకొరకు ఒక్క సంవత్సరకాలమునకు పరిమితమై 1919 లో ప్రవేశపెట్టబడెను. తిరిగి ఇట్టి చట్టము 1940 లో ప్రవేశపెట్టబడి 1946 వరకు అమలులో నుండెను. పై చట్టముపసంహరింపబడిన పిదప అనగా 1946 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీనుండి వ్యాపార లాభముల పన్ను చట్టమొకటి ప్రవేశపెట్టబడి 1949 మార్చి 31 వ తేదీ వరకు అమలులో నుండెను.

ఓ. న.

రామేశం, వేపా (జ. 1875) : స్వస్థానము విశాఖపట్నము. 16 వ యేట బి. ఏ. డిగ్రీపొంది దరిమిలా న్యాయశాస్త్రమభ్యసించెను. ప్రతిభగల విద్యార్థిగా అన్ని తరగతులలోను ప్రశంసలందిన మేధావి. నాలుగు ఏండ్లు స్వస్థానములో ప్రాక్టీసు చేసి, పిమ్మట మద్రాసు చేరి ప్రముఖ న్యాయవాది వి. కృష్ణస్వామయ్యరు వద్ద జూనియర్‌గా ప్రవేశించెను. క్రమముగా వృత్తిలో పేరుగాంచి ఎస్టేట్ల భూమిచట్టములో నిధియని పేరొందెను. ప్రివీ కౌన్సిలులో మేడూరు కేసును నడపుటకు ఇంగ్లండునకు వెళ్లుట తటస్థించెను. క్రమముగ ఈయనను ప్రభుత్వ న్యాయవాది పదవి, హైకోర్టు న్యాయాధిపతి పదవి వరించినవి. కొంతకాలము తాత్కాలిక ప్రధాన న్యాయమూర్తి పదవిని నిర్వహించెను. రామేశములోని రెండు విశిష్ట గుణములు మరువరానివి. అందు మొదటిది కొత్తగా వృత్తిలోనికి వచ్చిన న్యాయవాదులపై ఈయనకుగల ఆదరణ. ప్రముఖ న్యాయవాదిగా నున్నప్పుడేగాక, న్యాయాధిపతి పదవిలో నున్నప్పుడు కూడ జూనియరులపై అపార ఆదరణ, అసాధారణమైన దయ చూపెడివాడు. సౌజన్యమూర్తియగు ఈయన న్యాయాధిపతుల, న్యాయవాదుల ప్రేమాభిమానములను చూరగొనెను. అపారమగు విజ్ఞాన తృష్ణ ఈయన యొక్క రెండవ ప్రత్యేక గుణము. ఈయనకు అభిరుచిలేని విజ్ఞానశాఖ లేదు. గణితశాస్త్రముపై ఈయనకు ప్రత్యేకాభిమానము. తాను చదివినదేదియు మరువని అసాధారణ జ్ఞాపకశక్తి అందరిని చకితులను చేసెడిది. వృద్ధాప్యములోకూడ విజ్ఞాన తృష్ణను ఈయన వీడలేదు.

న. శ.

రాయబారి : స్వతంత్ర రాజ్యాధిపతి తన సొంత ప్రతినిధిగ సంపూర్ణ అధికారములతో ఇంకొక స్వతంత్ర రాజ్యమునకు పంపెడు వ్యక్తిని 'రాయబారి' యందురు. ఇతడు ఆ విదేశ ప్రభుత్వముతో సంప్రదింపులుచేయుటకును, అచట తన స్వదేశముయొక్క ఆర్థిక రాజకీయాది హితములను పరిరక్షించుట యితని కర్తవ్యము. ఇతని కొసగబడిన అధికారములు అతనిద్వారా పంపబడిన అధికార పత్రములోను, లేక విశ్వాస లేఖలలోను, రాజ్యాధినేత సీలుక్రింద స్వహస్తాక్షర సమన్వితముగ నిచ్చిన సూచనలలోను, నిర్వచింపబడును. అధికారపత్రముతోపాటు ఒక సీలు వేయబడిన లేఖనుకూడా రాజ్యాధిపతి తన రాయబారి ద్వారా అన్య రాజ్యాధిపతికి పంపును. ఆ లేఖలో తన పేరుతో తన రాయబారి జరిగించెడు అన్ని కార్యములకు తాను బాధ్యుడ నగుదునను హామీల నొసగును. ఈ అధికార పత్రములన్నిటిపై రాజ్యాధిపతి సంతకముచే మొహరు (సీలు) యుండును.

వియన్నా కాంగ్రెసు 1815 లో మూడు తరగతుల రాజదౌత్య ప్రతినిధులుండుట ఆమోదింపబడినది. నాలుగవ తరగతి ఎక్సులా ఛాపల్ కాంగ్రెస్సులో ఆమోదింపబడెను. అందుచేత ఇపుడు నాలుగు తరగతుల రాజ దౌత్య ప్రతినిధులు గలరు.

1. రాయబారులు : వీరు అత్యుత్తమ శ్రేణికి చెందిన ప్రతినిధులు. వీరు రాజ్యాధిపతియొక్క వ్యక్తిగత హోదాలకు ప్రాతినిధ్యము వహింతురు. తాము ఏ రాజ్యమునకు పంపబడిరో ఆ రాజ్యముయొక్క రాజ్యాధిపతియొద్దకు స్వయముగ పోవుటకు హక్కు గలిగియుందురు.

2. సర్వాధికారములుగల అమాత్యులు, అసాధారణ దూతలు : వీరు ఇతర రాజ్యముయొక్క రాజ్యాధిపతి యొద్దకు వినిర్దిష్ట అధికారముతో పంపబడుదురు. వీరు ఆ రాజ్యములో నివాసము కూడ ఏర్పరచుకొన వచ్చును. కాని వీరు తమ రాజ్యాధిపతికి ప్రాతినిధ్యము వహించరు.

3. నివాసముండు అమాత్యులు : వీరు ఇతర రాజ్యము యొక్క రాజ్యాధిపతి వద్దకు అధికారముతో పంపబడువారలలో దిగువ శ్రేణికి చెందినవారు.

4. చార్జి - డి - ఎఫేర్సు - (నిస్సృష్టదూత) : వీరు విదేశ వ్యవహార మంత్రులచేత పంపబడిన రాజ్యముయొక్క విదేశ వ్యవహార మంత్రివద్దకు అధికారముతో పంపబడుదురు. వీరు తాత్కాలికముగను, లేక మధ్యకాలములోను నియమింపబడుదురు. ఈ తరగతికి చెందిన దౌత్య ప్రతినిధులు అధికార పత్రములు ప్రదర్శించిన తేదీలనుబట్టి మాన్యతా పూర్వతలు సిద్ధించును.

పూర్వము సార్వభౌముడుగల రాజ్యము మాత్రమే అతని తరపున ప్రతినిధులను పంపు ఆచారముండెడిది. కాని తదుపరి గణతంత్ర రాజ్యమునకు కూడ రాజ్యాధిపతి తరపున ప్రతినిధిని పంపు ఆచార మేర్పడినది.

రాయబార వాణిజ్య ప్రతినిధి సంస్థలు: వివిధ రాజ్యముల మధ్యనుండెడి సంబంధమును సుస్థిరపరచు ముఖ్య కర్తవ్యము రాయబారులది. ఈ రాయబారుల ద్వారానే ఒక రాజ్యము మరొక రాజ్యముతో తన వ్యవహారములను నడపును. ఇంతటితో రాయబారుల కర్తవ్యము పూర్తికాదు. తాను రాయబారిగాఉన్న ప్రభుత్వముతోనే గాక, ఆ దేశముయొక్క వివిధ సంస్థలతోడను, అక్కడి అనధికార ప్రముఖ వ్యక్తులతోడను, వార్తా పత్రికలతోడను, జన సామాన్యముతోడను రాయబారి తగు సంబంధములు కలిగించుకొనవలసియుండును. ఆ దేశముయొక్క ప్రజా సామాన్యమునకు తన దేశ మవలంబించిన మార్గమును, తన దేశముయొక్క ఉద్దేశములను తెలియజేయుట, తన దేశమునకు సంబంధించిన విశేషములను వ్యక్తపరచుటకూడ అతని కర్తవ్యములే. రాజకీయ వ్యవహారములే గాక ప్రస్తుత కాలమునందు ఆర్థిక సమస్యలును విశేషముగ ఉద్భవించుటవలన వాణిజ్య విషయములగురించి గూడ రాయబారుల నియామక మవసరమైనది. ఈ రోజులలో రాజకీయములను ఆర్థిక సంబంధములగు వ్యవహారముల నుండి వేరుచేయుట దుష్కరము. ఆర్థిక రంగమున స్వీకరింపబడు సాంకేతిక సహాయము, అభివృద్ధి ఋణములు దానములు, రాజకీయముగ ప్రత్యేక పర్యవసానములతో కూడుకొని ఉండును. అందులకే ఇట్టి సహాయములను పొందు రాజ్యములు సహాయముచేసిన రాజ్యముల రాజకీయ ఒత్తిడికి, ప్రభావమునకు లోనగుచున్నట్లు అనుమానపడుచుందురు.

వాణిజ్య ప్రతినిధుల కర్తవ్యములలో పరస్పర వాణిజ్యాభివృద్ధికై పాటుపడుటయేకాక తమ దేశముల హక్కులను కాపాడుటయు, తమ దేశీయుల సంతానముయొక్క జనన మరణ పట్టికలను నిర్వహించుటయు, వివాహములు జరుపుటయు, పాసుపోర్టులను ఇచ్చుటయు, విదేశీయులు తమ దేశమునకు యాత్రికులుగా వెళ్లదలచినచో వారికి విలాసములను ఇచ్చుటయు చేరియున్నవి. సంపూర్ణ స్వతంత్రత లేని రాజ్యముల విషయములో అక్కడి వాణిజ్య ప్రతినిధులే రాజకీయ ప్రతినిధులుగ పనిచేయుదురు. ఏ కారణము వలననైనను ఒకవేళ రాయబారుల నియామకమును ఎదుటి రాజ్యము ఒప్పుకొననిచో వారిని నియమింపదలచిన రాజ్యము వాణిజ్య ప్రతినిధుల నియామకముతో తృప్తిపడును.

రాయబారులు సహజముగ రాజధానులయందు తమ నివాసము లేర్పరచుకొని, ఆ యా రాజ్యముల ప్రభుత్వములతోడనే సంబంధములు కలిగిఉందురు. వాణిజ్య ప్రతినిధులు రేవు - పట్టణములందును, వాణిజ్య కేంద్రములందును, తమ నివాసములు కలిగి, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములతోడను స్థానికోద్యోగులతోడను సంబంధములు కలిగించుకొందురు - సహజముగ వాణిజ్య ప్రతినిధులు ఆయా దేశపు రాయబారుల అధీనములోఉందురు. పూర్వ కాలములో వాణిజ్య ప్రతినిధులు తమ దేశపు శ్రీమంతుల తెగనుండియు, ధనికవర్గమునుండియు నియమింపబడుచుండిరి. దానికి కారణము ఆ కాలమున అట్టివారల చేతులలో రాజకీయాధికారముకూడ యుండుటయే.

రాయబారులను ఈ క్రింది విధముగా విభజింపవచ్చును: 1. అంబాసిడరు ఎక్ట్సార్డినరీ, అండ్ ప్లెనీ పొటెన్షియరీ అనిపించుకొను రాయబారి ఇతనిని ఆ దేశపు అధిపతి తన ప్రతినిధిగ నియామకముచేయును. 2. అంబాసిడరు కంటె క్రిందివాడైన మినిస్టరు రాయబారి. ఇతని నియామకమును ప్రభుత్వమే చేయును. ఏ దేశమున రాయబారి సంస్థ చాల పెద్దదిగా ఏర్పరుపబడినదో అక్కడ ఒకరికంటె ఎక్కువ మినిస్టర్ల నియామకము జరుగుచుండును. ఈ రెండవ తెగకు చెందిన రాయబారులు మాత్రమే నియమింపబడిన సంస్థలను లెగేషనులు అనిఅందురు. మొదటి తెగకు చెందిన రాయబారుల సంస్థలను ఎంబసీలందురు. ఇట్టి ఎంబసీలలో మినిస్టర్లుకాక కౌన్సిలర్లు అను ఉద్యోగులుకూడ నియమింపబడుదురు. 3. రాయబారులలో మూడవ తెగకు చెందినవారు చార్జి - డి - ఎఫేర్సు అని పిలువబడుదురు. వీరి హోదా అంబాసిడర్లు, మినిస్టర్ల తర్వాతదిగా పరిగణింపబడును. ఈ తెగకు చెందిన రాయబారులు చాలవరకు ఒక నియమిత కాలమువరకే ఆ పదవియందుఉందురు.

వాణిజ్య ప్రతినిధుల తెగలో ముఖ్య వాణిజ్య ప్రతినిధి, అతని క్రింద వాణిజ్య ప్రతినిధి, ఉప వాణిజ్య ప్రతినిధి నియమింపబడుదురు. కొన్ని సమయములందు ఒక దేశము కొరకు నియమింపబడిన అంబాసిడరు ముఖ్య వాణిజ్య ప్రతినిధిగకూడ పనిచేయుచుండును. వాణిజ్య ప్రతినిధులకు రాయబారులవలె వారు నియమింపబడిన దేశములలో అన్ని విషయములందును ప్రత్యేకాధికారములు, సంరక్షణలు లేవు. అయినను వారిని సాధారణముగ అరెస్టు చేయరు.

కాలము గడచినకొలది రాయబారుల కర్తవ్య భారములు పెరిగిపోవుటచే వారి సహాయార్థము సైనిక సహచారి అనియు, వాణిజ్య సహచారి అనియు, ప్రెస్ సహచారి అనియు, విలేఖక సహచారి అనియు, సాంస్కృతిక సహచారి అనియు, వేర్వేరు ఉద్యోగుల నియామకము జరుగుచున్నది. ఈ ఉద్యోగుల సంబంధము భారత

కేంద్ర ప్రభుత్వముతోడను, ముఖ్యముగ విదేశ వ్యవహార శాఖతోడను, తదితర అనుబంధ శాఖలతోడను ఉండును.

భారతదేశమున పూర్వమునుండి రాయబారులను ఏరుకొనుటకై ఒక ప్రత్యేకమైన ఉద్యోగశాఖ ఏర్పరుపబడలేదు. సర్వవిధములగు ప్రభుత్వ కార్యములను నిర్వహించుటకై ఒకేవిధమగు శాఖ ఐ. సి. ఎస్. మాత్రము ఉండెను. అన్నివిధములగు ఉద్యోగములును వారి స్వాధీనమే చేయబడుచుండెను. కాని రాయబార నిర్వహణకై ప్రత్యేకమైన శిక్షణ, అనుభవము అవసరము. దానినిబట్టి ఈ తెగకు సంబంధించిన ఉద్యోగములను స్థిర పద్ధతిని ఏర్పరిచి, దానిలో చేరు ఉద్యోగుల కవసరమగు శిక్షణ నొసంగి, విదేశ భాషల నేర్చుకొను అవకాశము కలిగించి, విదేశములందు ఏదేవిధముగ మెలగవలెనో, ఏ మార్గములు అవలంబించిన రాయబార కార్యనిర్వహణ విజయవంతమగునో తెలియజేయుట అత్యవసరము. కొన్ని సమయములలో రాజకీయరంగమునందు పాల్గొను వ్యక్తులను ఈ పదవులకు నియమించుట జరుగును. ఈ నియామకము వారి రాజకీయ సేవకు ప్రతిఫలముగాను, లేక ఇట్టి వ్యక్తులకు వారి ప్రభుత్వమునందలి ముఖ్యులతోగల సంబంధమునుబట్టియు జరుగుచుండును. కొన్ని సమయములయందిట్టి వ్యక్తులు ప్రభుత్వ ఉద్యోగి వర్గమునుండి నియమింపబడిన రాయబారులకంటె గణనీయమైన సేవ చేయుటయు గలదు.

భారత విదేశాంగ శాఖ సిబ్బంది నియామకము : విదేశాంగ శాఖ ఉద్యోగములగురించి పార్లమెంటు ఎట్టి శాసనమును ఇంతవరకు తయారుచేయలేదు. ఈ శాఖ ఉద్యోగముల గురించి ఇండియన్ ఫారిన్ సర్విస్ నిబంధనలు 1954 లో భారత ప్రభుత్వముచే ప్రవర్తింపజేయబడెను. అంతకుముందు 1947 లో అనుభవశాలురగు కొందరు సీనియరు ఆఫీసర్లతో కూడిన ఒక బోర్డుద్వారా ఐ. సి. ఎస్. ఆడిట్ మరియు అకౌంట్సు సర్వీసులనుండి రాయబార పదవులకు ఎన్నుకొనుట జరిగెను. ఇదిగాక ప్రజాసేవ చేయు వారలనుండి, వ్యాపారముచేయు వారలనుండి, వివిధములగు వృత్తులచేయు వారలనుండి కూడ కొందరిని ఫెడరలు పబ్లికు సర్వీసు కమిషను, మరికొందరిని స్పెషలు సెలక్షను బోర్డు ఎన్నుకొనెను. పబ్లికు సర్వీసు కమిషను, మరియు సెలక్షన్‌బోర్డు అత్యవసర పరిస్థితులలో సైనికోద్యోగులుగ పనిచేసిన వారలను కూడ కొందరిని ఎన్నుకొనెను. ప్రతి సంవత్సరము పోటీ పరీక్షద్వారా ఈ పదవులకు నియామకము జేయు పద్ధతిని 1949 లో మొదలుపెట్టిరి. ఈ పరీక్షలో పాల్గొనుటకు 21 నుండి 24 సంవత్సరముల లోపు వయస్సు గలిగి యూనివర్సిటీలందు పట్టభద్రులైన వారే అర్హులు. ప్రస్తుతము ఆ పోటీ పరీక్షల ద్వారానే ఈ పదవులకు నియామకము జరుగుచున్నది. కొన్ని సమయములందు ఈ ఉద్యోగ శాఖలో క్రింది పదవులందు పనిచేయుచున్న వారికి ప్రమోషను నిచ్చి నియమించుట కూడ జరుగును. మహిళలు కూడ ఈ పదవులయందు నియమింపబడుచున్నారు. ఈ ఉద్యోగశాఖ ఫారిన్ సర్వీసు బోర్డు అధీనమునందున్నది. దానిలో విదేశ వ్యవహార కార్యదర్శి, కామన్‌వెల్త్ కార్యదర్శి, పారిశ్రామిక వాణిజ్యకార్యదర్శి, పరిపాలనకు సంబంధించిన విదేశ వ్యవహారముల సంయుక్త కార్యదర్శి సభ్యులుగా ఉన్నారు. ఈ శాఖకు చెందిన ఉద్యోగుల నియామక స్థలముల నిర్ణయము, వారి ప్రమోషనులు, వారి సెలవు మొదలగు వ్యవహారములు ఈ బోర్డు యొక్క సలహాపై విదేశ వ్యవహారముల మంత్రి చేయుచుండును. ఐ. ఎఫ్. ఎస్. ద్వారా రాయబారుల, వాణిజ్య ప్రతినిధుల, నియామకము జరుగుచుండును. ఈ సర్వీసుకు సంబంధించిన కొందరు ఉద్యోగుల నియామకము కూడ ఈ సర్వీసు ద్వారానే జరుగును.

భారతదేశము - విదేశ సంబంధములు : భారతదేశమునకు పలు ప్రముఖ ప్రపంచ దేశములతో దౌత్య సంబంధములు పెట్టుకొనినది. ఈ దౌత్య కార్యాలయములను 'ఎంబసీ' అని వ్యవహరింతురు. కామన్‌వెల్త్ దేశములైనచో వాటిని హైకమిషను అనిపిలుతురు. ఇవిగాక అంతర్జాతీయ వాణిజ్య సంబంధములు పెంపొందించుకొను ఉద్దేశముతో దౌత్య కార్యాలయములు లేనిచోట్ల కమిషను కార్యాలయములు ఏర్పాటై ఉన్నవి. దౌత్య కార్యాలయములతోబాటు కాన్సలేట్ జనరల్ ; కాన్సలేట్స్ ; వైస్ కాన్సలేట్ కలవు. 1967 నాటికి భారతదేశమునకు వివిధ విదేశములతో గల దౌత్య సంబంధముల వివరములు దిగువ పొందుపరచబడినవి. భారత ప్రభుత్వపు విదేశీయ నీతినిబట్టి దౌత్యస్థాయిలో మార్పులు అప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండును.

రాయబార కార్యాలయములు : అఫ్ఘనిస్తాన్ ; అల్బేనియా ; అల్జీరియా ; అర్జెంటీనా ; ఆస్ట్రియా ; బెల్జియమ్ ; బొలీవియా ; బ్రెజిల్ ; బల్గేరియా ; బర్మా ; బురుండీ ; కాంబోడియా ; కామెరూన్ ; చిలీ ; చీనా ; కొలంబియా ; కాంగో ; క్యూబా ; జెకోస్లోవాకియా ; దహోమి ; డెన్మార్క్ ; ఎతియోపియా ; ఫిన్లాండ్ ; ఫ్రాన్స్ ; గెబాన్ ; పశ్చిమ జర్మనీ (ఫెడరల్ రిపబ్లిక్) ; గ్రీస్ ; గినీ ; హంగేరీ ; ఇండోనీషియా ; ఇరాన్ (పరిష్యా) ;

ఇరాక్; ఐర్లాండ్; ఇటలీ; ఐవరీకోస్ట్; జపాన్; జోర్డాన్; కువాయిట్; లావోస్; లెబనాన్; లైబీరియా; లిబియా; లక్జెంబర్గ్; మలగాసీ; మాలీ; మెక్సికో; మంగోలియా; మొరాకో; నేపాల్; నెదర్లండ్స్; నార్వే; పరాగ్వే; పనామా; పెరూ; ఫిలిప్పీన్స్; పోలండ్; రుమేనియా; రువండా; సౌదీ అరేబియా; సెనెగల్; సోమాలియా; స్పెయిన్; సుడాన్; స్వీడెన్; స్విట్జర్లండ్; సిరియన్ అరబ్ రిపబ్లిక్; థాయిలాండ్; టోగో; టునీషియా; టర్కీ (తుర్కీ); యునైటెడ్ అరబ్ రిపబ్లిక్; యునైటెడ్ స్టేట్స్; అప్పర్ వోల్టా; సొవియట్ రష్యా; వెనిజ్యులా; యెమెన్; యుగోస్లావియా.

హైకమిషనులు: ఆస్ట్రేలియా; కెనడా; సిలోన్; సైప్రస్; గాంబియా; ఘానా; గయానా; కెన్యా; మలావీ; మలేసియా; న్యూజీలండ్; నైజీరియా; పాకిస్తాన్; సియెర్రాలియోనీ; సింగపూర్; టాంజేనియా; ట్రినిడాడ్ & టుబాగో; ఉగాండా; యునైటెడ్ కింగ్డమ్; జాంబియా.

లెగేషనులు: ఉరుగ్వే; వాటికన్ సిటీ.

స్పెషల్ మిషన్లు: యునైటెడ్ నేషన్సు, న్యూయార్క్.

కమిషన్లు: ఏడెన్; ఫిజీ; హాంకాంగ్; మారిషస్.

కాన్సలేట్ జనరల్: బెర్లిన్; కామొరోస్; కోపెన్ హేగన్; ఫ్రాంక్‌ఫర్ట్; జెనీవా; హాంబర్గ్; గ్రీస్; హానోయ్; మ్యూనిక్; మస్కట్, ఓమన్; న్యూయార్క్; రీ యూనియన్ ఐలండ్స్; రువండా, బురుండీ; సైగాన్; శాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో; శాన్‌మారినో; సూరినామ్.

కాన్సలేట్స్: బస్రా; హవాయీ; కోబే; ఖోరంషహార్; ఒడెస్సా; ఓహియో; జలాలాబాద్; కాందహార్; మాండలే; మొంబసా; స్టట్‌గార్ట్.

వైస్ కాన్సలేట్: జహేదన్; మెదన్. వెం. రా.

రాష్ బిహారీ ఘోష్: ఈయన కలకత్తా ఉన్నత న్యాయస్థానపు న్యాయవాదులలో ప్రముఖుడు. విద్యార్థి దశలోనే గొప్ప ప్రతిభాశాలి యని పేరొందెను. న్యాయవాద వృత్తి ప్రారంభించిన కొద్ది కాలము తర్వాత ఈయన తనఖాలపై ప్రచురించిన ఉద్గ్రంథమువలన ఈయన ప్రతిభ ఎల్లరకు విశదమై, ప్రాక్టీసు అపారముగా వృద్ధి నొందెను. కేసులు నడుపుటలో ఆయనకు గల బుద్ధి సూక్ష్మత అపారమైనది. న్యాయవాదిగా తాను ఆర్జించిన సొమ్ముతో కలకత్తా యూనివర్సిటీకి భూరి విరాళము నిచ్చిన వితరణశీలి. ఆంగ్లభాషలో ఆయనకు గల పాండిత్యమపారమైనది. ఆయన యువకులపై వాత్సల్యము చూపెడివారు. నెహ్రూ జూనియరు న్యాయవాదిగా నున్నప్పుడు ఆయనను కలుసుకొనుట తటస్థించెను. యువక న్యాయవాదులు పురోగమించుటకు ఏదేని న్యాయశాస్త్ర గ్రంథము వ్రాయుట మంచిదని నెహ్రూకు చెప్పి అట్టి పనికి పూనుకొనవలసినదనియు తాను ఆ గ్రంథ రచనకు సహాయము చేయుదుననియు తెల్పిన ఉదార హృదయుడు. రాష్ బిహారీకి రాజకీయ రంగమున కూడ ఉన్నతస్థానము గలదు. వివాదమున కాస్పదమైన సూరత్ కాంగ్రెసు సమావేశమునకు అధ్యక్షుడీయనే. న. శ.

రికార్డు: 'రికార్డు' అనగా న్యాయస్థానముల యొక్క కార్యకలాపములను, చర్యలను, జ్ఞాపక చిహ్నముగను, తోలు చుట్టలలో లిఖితపూర్వకముగ భద్రపరచుట, అని ఎడ్వర్డు కోక్ నిర్వచించెను. అది వ్యక్తుల మధ్యగాని, కార్పొరేషనులు లేక రాజ్యముల మధ్యగాని ధ్రువపరచబడిన వ్యవహార షరతులను శాశ్వతముగ సాక్షీభూత మొనర్చుటకు ఉద్దేశించబడినది. అతి జాగ్రతతో సంరక్షింపబడిన ఈ లిఖితములు ధర్మశాస్త్ర పరిణామ జ్ఞానసముపార్జనమున కత్యంత సహకారకములు.

ఆంగ్ల పబ్లిక్ రికార్డు ఆఫీసు చట్టము 1838, రికార్డు అను పదమునిట్లు నిర్వచించెను. 'రికార్డు అనగా పబ్లిక్ స్వభావము కలిగినటువంటి అన్ని చుట్టలు రికార్డులు, అధిలేఖలు, గ్రంథములు, కార్యకలాపములు, డిక్రీలు, బిల్లులు, వారంట్లు, అకౌంట్లు, కాగితములు, పత్రములు'.

న్యాయస్థానములకు సంబంధించిన కార్యకలాపము, కేసుల రికార్డులు ఎప్పటికప్పుడు జాగ్రత్తగ భద్రపరచబడును. ప్రతి స్వతంత్రదేశమును తమ ప్రాచీన రికార్డులను అత్యంత శ్రద్ధతో భద్రపరచుకొనును. ఈ వివిధ రకముల వస్తుసామగ్రిని భద్రపరచుటకు సాంకేతిక నిపుణులను నియమింతురు. ఈ ప్రాచీన పత్ర మందిరముల కార్యకలాపముల నిమిత్తము చట్టనిబంధనలు కూడ చేయబడుచున్నవి. భారతదేశము అందు నిమిత్తము జాతీయ ప్రాచీన పత్రమందిరముల చట్టమును రూపొందించెను. ఓ. న.

రిజిస్ట్రేషన్ చట్టము: రిజిస్ట్రేషన్ యొక్క ముఖ్యోద్దేశము ఇతరులకు రిజిష్టరయిన పత్రము విషయము తెలియజేయుట మాత్రమే కాదు. సరియగు, నిజమగు, సాక్ష్యములు లభ్యము లగుటకు, కూటదస్తావేజులు సృష్టింపబడకుండుటకు కూడ ఈ చట్టము తోడ్పడును. ఈ చట్టములో నిర్వచింపబడిన కొన్ని పదములు: అదనపు చేర్పు; గ్రంథము; జిల్లా; ఉపజిల్లా; జిల్లాన్యాయస్థానములు; పృష్ఠాంకనము; భారతదేశము; చరాస్తి; మైనరు; ప్రతినిధి.

రాష్ట్రప్రభుత్వము రిజిష్ట్రేషన్ ఇన్‌స్పెక్టరు జనరల్లును నియమించును. ఈ చట్టమును అమలుపరచు నిమిత్తము రాష్ట్రమునందు జిల్లాలను, ఉపజిల్లాలను ఏర్పాటు చేసి వాటికి సరిహద్దులను నిశ్చయింతురు. రిజిష్ట్రేషన్ కొరకు ప్రతి జిల్లాకు రిజిష్ట్రారులను, ప్రతి ఉప జిల్లాకు సబ్ రిజిష్ట్రారులను నియమించుదురు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు వీరి ఆఫీసులను జిల్లాలలోను, ఉపజిల్లాల లోను నెలకొల్పవలెను. ఈ చట్టము క్రింద రాష్ట్రప్రభుత్వములు రిజిష్ట్రేషన్ ఆఫీసుల తనిఖీ కొరకు ఇన్‌స్పెక్టర్లను కూడ నియమించవచ్చును. వారు ఇన్‌స్పెక్టరు జనరలు అధికారమునకు లోబడి పని చేయుదురు. జిల్లా రిజిష్ట్రారు గాని, సబ్ రిజిష్ట్రారుగాని లేకపోయిన, వారి స్థానములో ఇంకొకరు నియమింపబడుదురు. అట్లు నియమింపబడనప్పుడు జిల్లా కోర్టు న్యాయమూర్తి రిజిష్ట్రారుగ వ్యవహరించును. వివిధ రిజిష్ట్రారులు, సబ్ రిజిష్ట్రారులు తమ ఆఫీసునకు సంబంధించిన సీలును ఉపయోగింతురు. రిజిష్టరు అయిన ప్రతి పత్రముపైన ఈ సీలు వేయబడును. రిజిష్టరు అయే ప్రతి పత్రము యొక్క నకలును రిజిష్ట్రారు ఆఫీసులో ఒక రిజిష్టరులో ఎక్కించబడును. తద్వారా దీనివల్ల అసలు పత్రము పోయినప్పటికి ఆ పత్రము యొక్క ప్రతిని తెచ్చుకొనుటకు అవకాశము కలుగుచున్నది. ఈ బౌండు పుస్తకములను అత్యంత జాగరూకతతో భద్రపరతురు.

తప్పక రిజిష్టరు కావలసిన పత్రములు: 1. ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన పిదప జిల్లా అధికార పరిధిలో ఉన్నట్టి, ఈ క్రింద వివరింపబడినట్టి పత్రములు తప్పక రిజిష్టరు కావలెను; (ఏ) స్థిరాస్తికి సంబంధించిన దాన పత్రములు; (బి) నూరు రూపాయల విలువగల పత్రములు లేదా అంతకుమించిన విలువగల స్థిరాస్తికి సంబంధించినట్టి ఏదేని హక్కు స్వత్వమూలము లేదా హితమును నిహితమైన దానినైనను, సమాశ్రితమైన దానినిగానైనను, వర్తమానములోగాని, భవిష్యత్తులోగాని, కలిగించుటకు, ప్రకటించుటకు, అప్పగించుటకు, పరిమితము చేయుటకు లేదా అంతమొందించుటకు ఉద్దేశింపబడు, లేదా ప్రవర్తింపజేయు పత్రములు, మరణ శాసనములు గాక తదితరమైనవి. (సి) అట్టి హక్కు స్వత్వమూలము లేదా హితముయొక్క సృష్టి, ప్రకటన, అప్పగింత, పరిమితము లేదా అంతముల కారణముగ చెల్లించవలసిన ప్రతిఫలము చెల్లించినట్లు లేదా ముట్టినట్లు ఒప్పుకొనుచు వ్రాసి ఇచ్చిన పత్రములు. (డి) ఒక సంవత్సరమునకు లేదా అంతకు మించిన కాలమునకు లేదా సంవత్సరమున కింతయని కేటాయించిన అద్దె(ముక్తా) గల స్థిరాస్తి కౌళ్లు. (ఇ) కోర్టుయొక్క డిక్రీ లేదా ఉత్తరువు లేదా పంచాయితీ తీర్పును అన్తరణ లేదా పరివర్తనము చేయునపుడు ఆ డిక్రీ లేదా ఉత్తరువు లేదా పంచాయితీ తీర్పు నూరు రూపాయల విలువగలిగిన లేదా అంతకు మించిన విలువగలిగిన స్థిరాస్తికి సంబంధించినట్టిదియు, నిహితమైనదైనను, ఆగంతుకమైనదైనను, ఏదేని అధికారము హక్కు లేదా హితమును వర్తమానములో గాని భవిష్యత్తులోగాని సృష్టించుటకు, ప్రకటించుటకు పరివర్తనము చేయుటకు, పరిమితము చేయుటకు లేదా అంతమొందించుటకు ఉద్దేశింపబడినట్టిదియు లేదా ప్రవర్తింపచేయునట్టిదియునగు మరణ శాసనముకాని లిఖితము.

కాని ఐదు పండ్లకు మించని అవధిగలట్టియు వార్షిక అద్దె (ముక్తా) రూ. 50 కి మించనట్టియు కౌళ్లను రాష్ట్రప్రభుత్వము రిజిష్టేషను చేయనక్కర లేకుండా మినహాయించవచ్చును. పై నిబంధనలీ క్రిందివాటికి వర్తించవు: 1. ఋణ పరిష్కార పత్రము; 2. జాయింటు స్టాకు కంపెనీకి సంబంధించిన షేర్ల పత్రములు, అట్టి కంపెనీ ఎసెట్సు పూర్తిగగాని, కొంత భాగముగాని, స్థిరాస్తి అయినప్పటికి; 3. అట్టి కంపెనీచే జారీ చేయబడిన స్థిరాస్తి హక్కులకు సంబంధించని డిబెంచరు; 4. అట్టి కంపెనీచే జారీ చేయబడిన డిబెంచరుపై చెల్లు వ్రాత లేదా పరివర్తనము; 5. ఏ పత్రమైనను ఆ పత్రము ద్వారా నూరు రూపాయలుగాని అంతకుమించిన విలువగల స్థిరాస్తిపై ఎట్టి హక్కులు సంక్రమించక ఈ పత్రము ద్వారా అట్టి హక్కులకు సంబంధించిన పత్రమును తెచ్చుకొను హక్కు మాత్రము గలుగజేయునపుడు; 6. కోర్టు డిక్రీ లేదా ఉత్తర్వు (దావాపత్రము షెడ్యూలులో చేర్చని స్థిరాస్తికి సంబంధించిన రాజీనామాకు సంబంధించినది కానప్పుడు తప్ప); 7. స్థిరాస్తి ప్రదానము చేయునది ప్రభుత్వము అయినపుడు; 8. రెవిన్యూ అధికారిచేత తయారు చేయబడిన పారీఖత్తు పత్రము; 9. భూమి అభివృద్ధి చట్టము (1871), లేదా భూమి అభివృద్ధి ఋణముల చట్టము (1883) క్రింద జారీ అయిన ఋణములకుగాని అట్టి ఋణములకు హామీగగాని వ్రాయబడిన పత్రములు; 10 వ్యవసాయదారుల ఋణముల చట్టము (1884) క్రింద ఇచ్చిన ఋణములు, లేదా దానిని చెల్లించుటకు ఇచ్చిన హామీ పత్రము, లేదా; 10. (ఏ) ధర్మాదాయ చట్టము (1890) క్రింద ధర్మాదాయ సంస్థ కోశాధికారికి ఆస్తి నిహితమైనట్లు, లేదా ఆస్తి అతడు కోల్పోవునట్లు జారీ అయిన ఉత్తర్వులు; 11. తనఖా పత్రముపై తనఖా పైకము అంతాగాని, కొంతగాని ముట్టినట్లు ఒప్పుకొని వ్రాసిన చెల్లు, లేదా కొంత తనఖా పైకము ముట్టినట్లిచ్చురసీదు; 12. సివిల్ లేదా

రెవిన్యూ అధికారిచే వేయించబడిన పబ్లిక్ వేలములో కొన్న క్రయదారునకు ఇచ్చిన విక్రయ చీటీ (సేల్ సర్టిఫికేటు).

వివరణము: స్థిరాస్తికి సంబంధించిన విక్రయ ఒప్పందము, అందులో బయానా ఇవ్వబడినట్లు ఉదాహరించబడినప్పటికి రిజిష్టరు చేయ నవసరములేదు. 1872 జనవరి ఒకటవ తేదీ తరువాత దత్తత చేసుకునే అధికారము, వీలునామా ద్వారా కాకుండ ఇతర పత్రము ద్వారా ఇవ్వబడిన, ఆ పత్రమును తప్పక రిజిష్టరు చేయవలెను. ఈ క్రింద వివరింపబడిన పత్రములను చట్టము క్రింద రిజిష్టరు చేయవచ్చును:

1. దానములు లేదా వీలునామాలు కానట్టివియు, నూరు రూపాయలలోపు విలువ కలిగిన స్థిరాస్తికి సంబంధించినట్టి, నిహితమైన దైనను, ఆగంతుకమైన దైనను, ఏదేని అధికారము, హక్కు, హితమును, వర్తమానములో గాని, భవిష్యత్తులోగాని సృష్టించుటకు, ప్రకటించుటకు, అప్పగించుటకు, పరిమితము చేయుటకు లేదా అంతమొందించుటకు ఉద్దేశింపబడు లేదా ప్రవర్తింపజేయునట్టివియనగు పత్రములు. 2, అట్టి అధికారములు, లేదా హితములు సృష్టింపబడినపుడు, ప్రకటింపబడినపుడు, అప్పగింపబడినపుడు, పరిమితము లేదా అంతమొందించునపుడు చెల్లింపబడే ప్రతిఫలమును ముట్టినట్లు ఒప్పుకొనుచు ఇచ్చిన రసీదు. 3 స్థిరాస్తికి సంబంధించి ఒక సంవత్సరమునకు లోపువైన కౌళ్లు, ఈ చట్టము 17 వ సెక్షనులో మినహాయింపబడిన కౌళ్లు, 4. నూరు రూపాయలలోపు స్థిరాస్తికి సంబంధించి ఆ ఆస్తియందలి హక్కులను మార్పుజేయునట్టి కోర్టు డిక్రీ లేదా ఉత్తర్వు లేదా పంచాయితీ తీర్పు. 5. ఇతర ఆస్తికి సంబంధించిన వీలునామా కాని హక్కు పత్రము. 6. వీలునామాలు.

ఈ చట్టము 17 వ సెక్షను క్రింద రిజిష్టరు కానవసరము లేని తదితర పత్రములు, రిజిష్ట్రారుకు తెలిసిన భాషలో అనగా దేశభాషలోకి విదేశభాషా పత్రములు తర్జుమా చేసి, మరియు రిజిష్టరు చేయవలెను. ఏపత్రములోనయినా ఖాళీలు, కొట్టివేతలు, తుడుపులు ఉన్నఎడల నిబంధనలను అనుసరించి రిజిష్ట్రారు వాటి పై సంతకములు తీసుకున్న పిదపనే రిజిష్టరు చేయవలెను. నివేశస్థలములు, గృహములు, వాని సరిహద్దులు పటములతో సహా రిజిష్టరు చేయవలెను.

వీలునామా తప్ప ఇతర పత్రములు వ్రాసిన నాలుగు నెలలలోగా రిజిష్టరు చేయవలెను. వేరువేరు వ్యక్తులు వివిధ సమయములలో వ్రాసిన పత్రములను ఒక్కొక్కరు వ్రాసిన నాలుగు నెలలులోగా రిజిష్టరు చేయవచ్చును. అత్యవసర లేదా అనివార్య పరిస్థితిలో కాలయాపన జరిగినచో రిజిష్టరు రుసుమునకు పదింతలు జరిమానాగ పుచ్చుకొని ఆ కాలాతీతమైన పత్రములను రిజిష్టరు చేయవచ్చును.

స్థిరాస్తికి చెందిన పత్రములను సదరు ఆస్తులున్న జిల్లాలోనే రిజిష్టరు చేయవలెను. పత్రము వ్రాసిన వారుగాని డిక్రీ క్రింద అధికారముగల వారుకాని పత్రమును రిజిష్టరు చేయించుటకు అర్హులు. అనివార్య పరిస్థితులలో పై ఉదహరించినవారు రాలేకపోయినచో ఇతరులు వారియొద్ద రిజిష్టరు చేయుటకు అధికార పత్రముపొంది రిజిష్టరు చేయించవచ్చును. అట్టి అధికార పత్రములను రిజిష్ట్రారు పూర్తిగా పరిశీలించి చట్టబద్ధముగ ఉన్నవని సంతృప్తి పొందిన పిదప పత్రములను రిజిష్టరు చేయవచ్చును. అవసరమైనచో నిష్పాదకుని లేదా అట్టి వానియొద్ద అధికార పత్రము పొందిన వానిని తన ఆఫీసులో హాజరు కమ్మని రిజిష్ట్రారు సమనులు పంపవచ్చును. సివిల్ ప్రక్రియా సంహితలో ఉన్న నిబంధనలు ఈ చట్టమునకు సాక్షులను పిలుచుటకు సమనులు జారీ చేయుటకు మొదలగు వాటికి వర్తించును. వీలునామాను, వీలునామా దత్తకపు పత్రములను దత్తు ఒసగు నతడు ఈ చట్టప్రకారము రిజిష్టరు చేయవచ్చును. ఈ చట్టము క్రింద రిజిష్ట్రారు వారి కార్యాలయములో వీలునామాను సీలువేసిన కవరులో పెట్టి ఉంచవచ్చును. అట్టి కవరులోని సారాంశము రిజిష్ట్రారు తన పుస్తకములలో వ్రాసుకొని ఆ కవరును జాగ్రత్త పరచవలెను. అట్లు దాఖలు చేసిన కవరును దాని కర్త కాని, లేదా అతని తరఫున అధికారము పొందిన వారుగాని తిరిగి తీసికొనవచ్చును. అట్టి వీలునామా కర్త మరణించిన, దాని క్రింద అధికారము పొందినవారు రిజిష్ట్రారుకు పిటీషను దాఖలు చేసిగాని కోర్టుద్వారా అసలు ప్రతిని సంపాదించిగాని రిజిష్ట్రారు రికార్డులలో దానికి నకలును లిఖింపచేయవచ్చును.

రిజిష్టరు అయిన పత్రము ఎప్పటినుండి అమలులోనికి రావలయునని ఉద్దేశింపబడినదో, ఆ దినమునుండి అమలులోనికి వచ్చును. ఈ చట్టము 17 వ సెక్షను క్రింద తప్పక రిజిష్టరు కావలసిన పత్రములు ఆస్తిపరివర్తన చట్టము 1882 క్రింద రిజిష్టరు కావలసిన పత్రములు, అట్లు రిజిష్టరు కానిచో అవి లిఖిత సాక్ష్యముగ స్వీకరింపకుండుటయే గాక స్థిర చరాస్తులమీద ఏవిధమగు హక్కులను నిష్పన్నము చేయజాలవు.

అన్ని రిజిష్ట్రారు వారి కార్యాలయములలో ఉండు రిజిష్టర్లు: 1. స్థిరాస్తులకు సంబంధించిన పత్రముల రిజిష్టరు. ఇందు సెక్షనులు 17, 18, 19 చెప్పబడిన స్థిరాస్తులకు సంబం

ధించిన పత్రములు లిఖించబడును; 2. రిజిష్టరు చేయుటకు నిరాకరింపబడిన కారణములు తెలియచేయు రిజిష్టరు; 3. వీలునామా దత్తత పత్రముల రిజిష్టరు; 4. సంకీర్ణ రిజిష్టరు - ఇందు చరాస్తులకు సంబంధించిన పత్రములు లిఖించబడును; 5. వీలునామా రిజిష్టరు. రిజిష్టర్లలో ఏ పత్రములు, ఏ దినమున, ఏ సమయమున, ఎవరు దాఖలు చేసిరో మొదలగు వివరములు లిఖింపబడును. రిజిష్టరులో లిఖించబడిన ప్రతి పత్రమునకును వరుస నెంబరు ఇవ్వబడును. ఈ వరుస నెంబరు ప్రతి సంవత్సర ఆరంభముతో ప్రారంభింపబడును. ప్రతి రిజిష్టరు పుస్తకమునకును విషయ సూచిక విధిగా ఉండవలెను. అట్టి విషయ సూచికలోనుండు వివరములు: 1. పేరు, చిరునామా, తదితరములు; 2. పత్రముల సారాంశము; 3. వీలునామా యొక్క ఉపబంధములు; 4. పత్రముల క్రింద అధికారము ఎవరికి ఈయబడినదను విషయము. ఇవియేగాక సమయానుకూలముగ ఇనస్పెక్టరు జనరలుచే ప్రతిపాదింపబడు మార్పులు చేర్పుల క్రింద నిర్దేశింపబడిన ఇతర విషయములు కూడ ఈ సూచికలయందు వివరించవలెను.

ఈ రిజిష్టరీ పుస్తకములలో వ్రాయబడిన అంశములను ఎవరైనా పిటిషను దాఖలుచేసి వాటినకళ్ళు పొందవచ్చును. రిజిష్టరు పూర్తిఅయినపిదప రిజిస్ట్రేషను ఆఫీసరు ఆ పత్రము ఫలానా తేదీ, కాలమున తన ఆఫీసులో రిజిష్టరయినదని తన సంతకము చేసి సీలువేసిన ధ్రువ పత్రమును ఒసగవలెను. అసలు పత్రమును రిజిష్టరుచేసిన పిదప దానిని వాపసు చేయవచ్చును. రిజిష్ట్రారుకు తెలియని భాషలో పత్రమున్న ఎడల ప్రాంతీయ భాషకు సరియగు తర్జుమా దాఖలు చేయవలెను. రిజిష్ట్రారు సబ్ రిజిష్ట్రార్ల మీద అధికారి: రిజిష్ట్రారుమీద ఇనస్పెక్టరు జనరలు ఆవ్ రిజిస్ట్రేషన్సు ఉన్నత అధికారి. సబ్ రిజిష్ట్రారు రిజిష్టరు చేయుటకు నిరాకరించినచో దానికి కారణములు ఉదాహరించవలెను. దీనిమీద అప్పీలు రిజిష్ట్రారుకు 30 దినముల లోగా దాఖలు చేయనగును. రిజిష్ట్రారు సబ్ రిజిష్ట్రారు నిరాకరించిన పత్రము రిజిష్టరు చేయనగునని ఉత్తరువు జారీ చేయవచ్చును. రిజిష్ట్రారుకు సివిల్ కోర్టుకున్న హక్కులన్నీ గలవు. రిజిష్ట్రారు నిరాకరించినచో కోర్టులో దావా వేయనగును.

రాష్ట్ర ప్రభుత్వము, 1. పత్రములు రిజిస్ట్రేషను చేయుటకును; 2. పుస్తకములు పరిశీలించుటకును; 3. అసలు పత్రముల నకళ్లు దరఖాస్తులు చేసి పొందుటకును; 4. 30 వ సూత్రము ప్రకారము రిజిస్ట్రేషను చేయుటకును; 5. కమీషనులు ఇచ్చుటకును; 6. తర్జుమాలు దాఖలు చేయుటకును; 7. ఇంటికి వచ్చి రిజిష్టరు చేయుటకును; 8. పత్రములు భద్రపరచుటకును, తిరిగి ఇచ్చివేయుటకును; మొదలగు కార్యములకు చెల్లించవలసిన రుసుములను చెల్లించుటకు వాటిని చెల్లించినపుడు ఉత్తరువులు జారీ చేయుటకును నిబంధనలు చేయవచ్చును.

తప్పుడు తర్జుమాలు దాఖలు చేసిన, దొంగ సంతకములు చేసిన కూట దస్తావేజును రిజిష్టరు చేసినచో నేరము చేసిన వారగుదురు. ఎవరు బుద్ధిపూర్వకముగ పైనఉదాహరించిన నేరములు చేయుదురో వారికి ఏడేండ్లకు మించని కారావాస శిక్షగాని, జరిమానా కాని విధింపబడును. ఈ నేరముల విచారణకై సబ్ రిజిష్ట్రారు లేదా రిజిష్ట్రారు ఆ యా జిల్లా మేజిస్ట్రేటులకు ఫిర్యాదు చేయవలెను. ప్రతి రిజిష్ట్రారు ఈ చట్ట ప్రకారము ప్రభుత్వోద్యోగి.

వీలునామాలు తప్ప తదితర పత్రములను రెండేండ్ల వరకు ఎవరును పుచ్చుకొనక పోయినచో తగులబెట్టవచ్చును. తమ అధికార హోదా క్రింద రిజిష్ట్రారు కాని సబ్ రిజిష్ట్రారు కాని ఏ పత్రములనైన నిరాకరించిన వారిపై ఎట్టి చర్యయును తీసుకొనబడదు. అతని ఉద్యోగ నియామకములో గాని, ప్రక్రియలో గాని ఎట్టి లోపమున్నను అతడు నిర్వర్తించు కార్యములు వ్యర్థములు కావు. ప్రభుత్వ ఉద్యోగస్థులు ప్రభుత్వము తరపున వ్రాసిన పత్రములు రిజిష్టరు చేయునపుడు రిజిస్ట్రేషను ఆఫీసునకు ఆ యా ఉద్యోగస్థులు హాజరు కానవసరము లేదు. భూమి అభివృద్ధి ఋణముల చట్టము 1883 క్రింద ఋణములు ప్రసాదించు ప్రతి అధికారి ఆ యా జిల్లాల రిజిష్ట్రారుకు తన ఉత్తరువు కాపీలను పంపవలెను; 2 న్యాయస్థానములు స్థిరాస్తులను అమ్మకము చేసినచో అట్టి ధ్రువ పత్రములను రిజిష్ట్రారుకు పంపవలెను; 3. వ్యవసాయపు ఋణముల చట్టము క్రింద అధికారి ఏ యే స్థిరాస్తులు తనఖాలకు తీసికొనబడినవో రిజిష్ట్రారుకు తెలుపవలెను; 4. రెవిన్యూ అధికారి స్థిరాస్తి క్రయ విక్రయాదులకు సంబంధించిన పత్రములను రిజిష్ట్రారు వద్ద దాఖలు చేయవలెను.

ప్రభుత్వ రెవిన్యూ సెటిల్ మెంటు పటములు, ప్రభుత్వ సర్వే పత్రములు, గ్రామమునసబు కరణముల అధికార పత్రములు, బొంబాయి భూమి రెవిన్యూ పత్రములు, మొదలగు ప్రభుత్వ అధికార పత్రములు రిజిస్ట్రేషను, లేకపోయిననూ సాక్ష్యముగ స్వీకరింపనగును. పై నుదాహరించిన పత్రములను పరిశీలించుటకు వాటికి నకలు కాపీలు పొందుటకు సరియగు రుసుము చెల్లించి దరఖాస్తు పెట్టిన వాని కాపీ లొసగబడును. ఈ చట్టమువలన 1933 నాటి ఒకటవ చట్టము రద్దుచేయబడినది. జి. అ.

రిట్ : చూ. అధి లేఖ పు. - 185.

రిసీవరు : ఆస్తియొక్క సంరక్షణము, దానిపై వచ్చు శిస్తులు, తదితర రాబడులను వసూలుచేయుటకును అధికార యుత ఖర్చులు చెల్లించుట మొదలగు కార్యములను నిర్వహించుటకును కోర్టుచే నియమింపబడిన వ్యక్తిని 'రిసీవరు' అందురు. రిసీవర్లను నియమించుట కోర్టుయొక్క వివేచనాధీనముగ నుండును. దివాలాకు సంబంధించిన కేసులలో 'అఫీషియల్ రిసీవరు' అను పేర ఒక కోర్టు అధికారి ఉండును. అతడే ఋణస్థుని ఆస్తుల స్వాధీనమును పొంది ఋణ దాతలకు కోర్టు ఉత్తరవుల ప్రకారము ఆ ఆస్తిని అమ్మగా వచ్చిన పైకమును పంచిపెట్టును.

రిసీవర్లను వ్యాజ్య మధ్యకాలమందుగాని డిక్రీయొక్క అమలు చర్యలందుగాని నియమింతురు. అమలు చర్యలలో డిక్రీ పొందిన ఋణదాత తన డిక్రీ బాకీని వసూలుచేసు కొనుటలో సహాయపడుటకు నియమింపబడును. రిసీవర్లను వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత ఆర్డరు 21 క్రిందను, ఆర్డరు 30 క్రిందను నియమింతురు. వారి అధికారములు కర్తవ్యములు పై ఆర్డర్లలో వివరింపబడినవి. (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత). ఓ. న.

రుజువు భారము : చూ. సాక్ష్య చట్టము.

రెవిన్యూ బోర్డు : రాష్ట్ర రెవిన్యూ మంత్రిత్వ శాఖకు సలహాలనిచ్చుటయును, రాష్ట్ర రెవిన్యూల సామాన్య పర్యవేక్షణ, రాష్ట్ర రెవిన్యూలను వృద్ధిపరచుటకుద్దేశించు నట్టి ప్రతిపాదనలను రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు సిఫారసు చేయుటయును, రెవిన్యూ బోర్డు ప్రధాన కర్తవ్యములు. స్వాతంత్ర్యసిద్ధికి పూర్వము అప్పటి రాష్ట్రములలో ప్రతి రాష్ట్రమునకు ఒక బోర్డు ఏర్పరుపబడెను. స్వాతంత్ర్య సిద్ధ్యానంతరము కొన్ని రాష్ట్రములలో ఇట్టి బోర్డును రద్దు చేసి, జిల్లా పరిపాలనను పర్యవవేక్షించు నిమిత్తము మూడు నాలుగు జిల్లాల కొక కమిషనరు చొప్పున నియమించవలె నని యోచించుచున్నారు. ప్రస్తుతము ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్రమున రెవిన్యూ బోర్డుకు ఐదుగురు సభ్యులు గలరు. ఈ బోర్డు సభ్యులు సాధారణముగ పరిపాలనా వ్యవస్థలో బాగుగ ఆరితేరిన నిపుణులై యుందురు. ఇందు ప్రథమ సభ్యుడు లాండ్ లెవిన్యూ కమిషనరుగ వ్యవహరించును. ఇవిగాక వ్యాపారపన్నులు, నీటి పారుదలలు కూడ ఇతని పర్యవేక్షణ క్రింద నుండును.

ద్వితీయ సభ్యుడు సివిల్ సప్లైల కమిషనరుగను, తృతీయ సభ్యుడు, సర్వే, సెటిల్ మెంట్ల కమిషనరుగను, చతుర్థ సభ్యుడు ఎక్సైజ్, ప్రొహిబిషన్ కమిషనరుగను, పంచమ సభ్యుడు ఆయకట్ల అభివృద్ధి, భూ సంస్కరణలు, పంచాయితీ రాజ్‌లకు కమిషనరుగను వ్యవహరింతురు. ఈ బోర్డుయొక్క కర్తవ్యములు కొన్ని, శాసన బద్ధమైనట్టివి గను, కొన్ని ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహణశాఖచే అప్పుడప్పుడు జారీ చేయబడు ఉత్తరవులచే ఏర్పడినవిగను ఉన్నవి. ప్రస్తుతము బోర్డు కార్యకలాపము ఈక్రింది శాఖలకు సంబంధించి యున్నవి, 1. లాండ్ రెవిన్యూ, సెటిల్ మెంట్సు; 2. ఎక్సైజ్, ప్రొహిబిషన్; 3. వాణిజ్య పన్నులు; 4. సివిల్ సప్లైలు; 5. ధర్మాదాయములు; 6. రిజిస్ట్రేషన్, స్టాంపులు; 7. దేశములోని కస్టమ్స్; 8. కోర్టు ఆవ్ వార్డ్స్.

బోర్డు తమ శాసనబద్ధ అధికారమును ఈ క్రింది చట్టముల క్రింద అమలు జరుపుచుందురు: వంశ పారంపర్యాగత గ్రామోద్యోగుల చట్టము, నీటిపారుదల పన్ను చట్టము, భూమి దురాక్రమణ చట్టము, ఎస్టేట్ల రద్దు చట్టము, బోర్డు స్టాండింగ్ ఆర్డర్లు. ఇవిగాక బోర్డుచే నిర్వహింపబడు సామాన్య కర్తవ్యములు: 1. చట్ట బద్ధమైన అప్పీళ్లను విచారించుట; 2. క్రమ శిక్షణకు సంబంధించిన విషయములలో ప్రభుత్వోద్యోగులనుండి వచ్చు అపీళ్లు, రివిజన్ పిటీషన్లను విచారించుట; 3. ఎసైన్‌మెంట్స్, ఏలియనేషన్స్ మొదలగు నిర్దిష్ట విషయములలో పిటీషన్ల ఆరంభిక విచారణ జరిపి పరిష్కరించుట; 4. బోర్డు నియంత్రణ క్రిందనున్న విషయములకు సంబంధించిన ప్రాజెక్టులు, పథకములపై నివేదికలు; 5. వివిధ పరిపాలన విషయములకు సంబంధించిన విషయములలో సామాన్య సలహాలు; 6. తమ నియంత్రణ క్రిందనుండు వివిధ తరగతుల అధికారుల కార్యకలాపములపై సన్నిహిత పర్యవేక్షణ; 7. జిల్లా పరిపాలన, జిల్లా కలెక్టరు కార్యాలయము యొక్క తనిఖీతో సహా సామాన్య పర్యవేక్షణ; రెవిన్యూ యొక్కయు, ఖర్చుల యొక్కయు నియంత్రణము. నిర్దిష్ట పరిపాలనా విషయములలో కొన్ని పరిమితులవరకు అధికారములను బోర్డునకు ప్రభుత్వ మొసంగినది. జిల్లా రెవిన్యూ పరిపాలనా బాధ్యత బోర్డుపై గలదు. జిల్లాలోయున్న జిల్లా పరిషత్ కార్యాలయములను బోర్డు సభ్యులు తనిఖీ చేతురు. ఓ. న.

రెస్పాండెంటు : చూ. వ్యవహార ప్రక్రియాసంహిత.

లంచగొండితనము : ప్రతిఫలమును ఏ రూపము నందైనను ఇచ్చుటయు, పుచ్చుకొనుటయు కర్తవ్య నిర్వహణ ప్రేరణకై జరిగిన లంచగొండితనమును నేరముగా పరిగణింపబడును. కర్తవ్య నిర్వహణమునకు సరియైన ప్రేరణము అంతఃకరణ పూర్వకముగ విధులను నిర్వర్తించు భావము కలిగియుండుటయే.

రెండు రకముల లంచగొండితనములు శిక్షాస్మృతిలో పేర్కొనబడినవి. అధికారములోనున్న వ్యక్తికి లంచమిచ్చి అతనిని తన అధికారమును అన్యాయమైన కార్యములకు ఉపయోగించునట్లు ప్రోత్సహించుట ఒక రకము. వోటు హక్కు గలవారికి లంచమిచ్చి వోటును కొని తద్వారా అధికారమును సంపాదించుటకు ప్రయత్నించుట మరియొక రకము. ఓ. న.

లమ్మాక్ హీన్‌రిక్ (1853 - 1920): ఆస్ట్రియన్ ధర్మశాస్త్రవేత్త. ఇతడు దిగువ ఆస్ట్రియాలోనున్న సీపెన్ స్టైటెన్ వద్ద 1853 వ సంవత్సరము మే 2 వ తేదీని జన్మించెను. ఇతడు 1889 లో వియన్నా యూనివర్సిటీలో ధర్మశాస్త్రాచార్యుడుగ నియమింపబడెను, అచ్చట క్రిమినల్, అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రములలో గొప్ప ఆచార్యుడుగ ప్రసిద్ధికెక్కెను. ఈ విషయములపై అతడు గ్రంథములు ప్రచురించుటతో వాటి అనుసరణవలన మిక్కిలి ప్రసిద్ధిచెందెను. ఇతడు హేగ్ అంతర్జాతీయ మధ్యవర్తిత్వ పరిష్కార కోర్టు యొక్క సభ్యుడుగ నాలుగు సార్లు ఎన్నుకొనబడి మూడుసార్లు అధ్యక్షుడాయెను.

ఇతడు రచించిన గ్రంథములలో ముఖ్యమైనవి: భయరహిత స్థాన న్యాయము క్రింద ప్రత్యర్పణ విధి, భయరహిత స్థాన న్యాయము. శిక్షణ న్యాయము యొక్క మూలసూత్రములు. ఓ. న.

లాంగ్‌డెల్, క్రిస్టోఫర్ కొలంబస్ (1826 - 1906): యునైటెడ్ స్టేట్స్ ధర్మశాస్త్రవేత్త. న్యూ బోస్టన్‌లో జన్మించెను. విద్యాభ్యాసము ఫిలిప్స్ ఎగ్జిటర్ అకాడమీ 1845 మొదలు 1848 వరకును, హార్వర్డ్ కాలేజీలో 1851 నుండి 1854 వరకును జరిగెను,

న్యాయవాదిగ 1854 నుండి 1870 వరకు న్యూయార్క్ పట్టణములో నుండెను. 1870 లో 'డేన్' ధర్మశాస్త్రాచార్యుడుగను, తదుపరి హార్వర్డు యూనివర్సిటీ యొక్క న్యాయ విజ్ఞానశాఖ అధ్యక్షుడుగను నియమింపబడెను. ఇతనికి 'డాక్టర్ ఆవ్ లాస్' అను పట్టభద్ర బిరుదు 1875 లో ఇవ్వబడెను. 1895 లో అధ్యక్షపదవినుండి విరమించెను. 1900 లో 'గౌరవనీయ డేన్ ప్రొఫెసరు' గ నియమింపబడెను. ఇతని గౌరవార్థము 1903 లో లా కాలేజీలో ఒక శాఖకు ఇతని పేరు పెట్టబడెను, హార్వర్డు లా కాలేజీ పరిపాలనలో మార్పులు తెచ్చి 'కేసు' పద్ధతి శిక్షణను ప్రవేశపెట్టెను. 'ఒప్పంద చట్టముపై కేసులు', 'విక్రయముపై కేసులు', 'ఎక్విటీ వాద సంగ్రహము,' 'ఎక్విటీలోని కేసులు' 'ఎక్విటీ అధికార పరిధి యొక్క సంక్షిప్తావలోకనము' ఈతని రచనలు. ఓ. న.

లా కమిషను: ఈ 'లా' కమిషను శాశ్వత మండలి కాదు. ప్రతి మూడు సంవత్సరములకు నూతనముగ ఏర్పాటు చేయబడుచున్నది. లా కమిషను సభ్యులను కేంద్రప్రభుత్వము నియమించును. ఈ క్రింది తరగతి వ్యక్తులను లా కమిషను సభ్యులుగ నియమించుచున్నారు. 1. సుప్రీమ్ కోర్టు, హైకోర్టు న్యాయమూర్తులుగ పనిచేసినవారు, చేయుచున్నవారు; 2. ప్రముఖ న్యాయవాదులు' 3. ధర్మశాస్త్రవేత్తలు: 4. న్యాయశాస్త్రాచార్యులు.

ఇటీవల లా కమిషను 1955 ఆగస్టు ఐదున ఏర్పరుపబడెను. కమిషను నిర్వహింపవలసిన కార్యములు 'కర్తవ్య సూచక నిర్దేశము' లో (టెర్మ్స్ ఆవ్ రిఫరెన్స్) విశదముచేయబడెను. అవి; న్యాయపరిపాలనా పద్ధతిని అన్ని కోణముల నుండి పునరీక్షణ చేసి, దానిని అభివృద్ధిపరచునట్టి మార్గములను, అవకాశములను సూచించుట, కేంద్ర చట్టములను పరీక్షించి వాటియందెట్టి సవరణలు చేయవలసినది సిఫారసు చేయుట. ఈ కమిషను పదవికాలములో పదునాలుగు నివేదికలు తయారు చేయబడెను. ద్వితీయ కమిషను 1958 డిశంబరు 20 న ఏర్పరుపబడెను. ఈ కమిషను ఎనిమిది నివేదికలను పంపెను. మూడవ లా కమిషను 1961 డిశంబరు 20 లో సంఘటింపబడి, ద్వితీయ కమిషను ప్రారంభించిన పరిశీలనను కొనసాగించెను. ప్రస్తుతము నాలుగవ కమిషను పని చేయుచున్నది.

ఈ కమిషనులు పెక్కు కేంద్ర చట్టములను పరిశీలించి సిఫార్సులు చేసినవి. అట్లు పరిశీలింపబడిన చట్టములలో ముఖ్యమైనవి: అవధినిర్ణయ చట్టము, రిజిస్ట్రేషను, ఉమ్మడి వ్యాపారము, వస్తు విక్రయము, వినిర్దిష్టపరిహారములు సంక్రామ్య పత్రములు, రాబడిపన్ను, ఒప్పందములు, న్యాసములు, అమ్మకపు పన్ను, అఫిషల్ ట్రస్టీలు, అద్దె - కొనుగోలు, సముద్రయాన భీమా (మెరైన్ ఇన్స్యూరెన్స్) మొదలగునవి.

లా కమిషను సహాయము కొరకు సచివాలయము గలదు. దీనికి కేంద్రప్రభుత్వ చట్టముల ముసాయిదా తయారుచేయు ఉద్యోగి (డ్రాఫ్ట్స్‌మన్) కార్యదర్శిగ నుండును. ఇతని క్రింద ఇద్దరు జూనియర్ డ్రాఫ్ట్స్‌మన్‌లు కలరు. వీరుగాక చట్టపరిశోధన ఆఫీసర్లు కలరు. ముసాయిదా నివేదిక కమిషన్‌చే ఆమోదింపబడిన పిదప, దానిని రాష్ట్రప్రభుత్వములకు, హైకోర్టులకు, న్యాయవాది సంస్థలకు వారి సూచనల కొరకు పంపుదురు. వారు చేయు సూచనలను కమిషను పరిశీలించి అంతిమ నివేదికను

తయారు చేయును. ఈ అంతిమ నివేదిక ప్రభుత్వమునకు పంపబడును.

ప్రభుత్వ న్యాయశాఖలో ప్రత్యేక కార్యదర్శి లా కమిషను నివేదికలలో సూచించిన రీతి చట్ట సంస్కరణను నిర్వర్తించును. ఇతడు కూడ లా కమిషను సభ్యుడే. లా కమిషనుల నివేదికల కనుగుణముగ కొన్ని చట్టములు రూపొందించబడినవి. ఓ. న.

లాభానుభోక్త : న్యాస ఆస్తియందు న్యాసీకిగల హక్కు కేవలము ఆ ఆస్తిని కాపాడి దానిని న్యాస ఉపబంధముల ననుసరించి ఎవరికి చెందజేయవలెనో ఆ వ్యక్తికి చెందజేయుటయే. ఏ వ్యక్తికొరకు న్యాసీ బాధ్యతను స్వీకరించుచున్నాడో అతడే 'లాభానుభోక్త'. న్యాసీ తన స్వాధీనమందున్న ఆస్తిని లాభానుభోక్త కొరకు కాపాడును. ఆ ఆస్తి ఆదాయమునకు లాభానుభోక్తకు లెక్కచెప్పు బాధ్యత న్యాసీకి కలదు. ఓ. న.

లిబెల్ : చూ. నిందాలేఖనము - పు. 356.

లివింగ్‌స్టన్ ఎడ్వర్డు (1764 - 1836) : యునైటెడ్ స్టేట్స్ ధర్మశాస్త్రవేత్త. రాజనీతిజ్ఞుడు, క్లెర్‌మాంట్, న్యూయార్కులో జన్మించెను. 1781 లో ప్రిన్స్‌టన్ వద్ద పట్టభద్రుడై, 1785 లో న్యాయవాద వృత్తి నవలంబించెను. లివింగ్‌స్టన్ రిపబ్లికన్ పార్టీ సభ్యుడై కాంగ్రెస్‌లో 1795 మొదలు 1801 వరకు ప్రతినిధిగా యుండెను. అచట ఇతడు ప్రతిపక్ష నాయకులలో ఒకడుగ పని చేసెను. 1801 లో న్యూయార్కు రాష్ట్రమునకు డిస్ట్రిక్టు అటార్నీగా నియమింపబడెను. ఆ పదవిలో నుండగనే న్యూయార్క్ పట్టణమునకు మేయరుగ ఎన్నుకొనపడెను. 1803 లో లూజియానాకు తరలిపోయి న్యూ ఆర్లియన్స్ వద్ద న్యాయవాద వృత్తిలో ప్రసిద్ధికెక్కెను. 1820 లో లూజియానా శాసనసభ సభ్యుడుగ ఎన్నుకొనబడెను. ఇచట క్రిమినల్ న్యాయమునకు దాని ప్రక్రియకును నూతన సంహితను తయారు చేసెను. ఇది 1824 లో పూర్తికాబడి ప్రమాదవశమున కాలిపోగా 1826 లో మరల దానిని తయారు చేసెను, ఇది యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లోను యూరప్‌లోను 'లివింగ్‌స్టన్ సంహిత' అను నామమున ప్రసిద్ధినొందెను. 1823 లో లూజియానా వ్యవహార సంహితను పరిష్కరించుట కేర్పడిన సంఘమున ఇతడు సభ్యుడు గనియమింపబడెను.

లివింగ్‌స్టన్ 1823 - 29 వరకు కాంగ్రెసు సభ్యుడుగ ఎన్నుకొనబడెను, తదుపరి 1829 - 31 లో సెనేటు సభ్యుడాయెను. 1831 - 33 లో జాక్సన్ అధ్యక్షునికి సెక్రటరీ ఆవ్ స్టేట్‌గ పని చేసెను. 1833 - 35 ఇతడు అమెరికా తరఫున సర్వాధికార మంత్రిగ ఫ్రాన్సులో నియమింపబడెను.

'శిక్షాస్మృతి, యోజనయొక్క నివేదికలు', లూజియానా స్టేటు శిక్షాస్మృతి పద్ధతి, ''యునైటెడ్ స్టేట్స్ శిక్షాస్మృతి పద్ధతి,'' 'ధర్మ విజ్ఞాన శాస్త్రము' అతని రచనలు. ఓ. న.

లైసెన్స్ : చూ. అనుజ్ఞ పు. 189.

లౌటర్ పాక్ట్, హెర్ష్ట్ (1897 - 1960) : ఇతడు లోవ్‌నందు 1897 ఆగస్టు 16 న జన్మించెను. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర కోవిదుడు. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము పై ఓపెన్ హీమ్ రచించిన ఉద్గ్రంథము యొక్క కూర్పులను ప్రచురించుటయే గాక, ఈయన కొన్ని ప్రముఖ అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర పత్రికల సంపాదకవర్గములలో సభ్యుడుగ కూడ పని చేసెను. కేంబ్రిడ్జ్ యూనివర్సిటీలో హీవెల్ అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర ఆచార్య పీఠమును అలంకరించి ఈయన ఆ పదవికి వన్నె చేకూర్చెను.

అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర సంస్థ (ఇన్‌స్టిట్యూట్ ఆవ్ ఇంటర్ నేషనల్ లా) లో ప్రధాన సభ్యుడుగా లౌటర్ పాక్ట్ అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర వికాసమునకు దోహదమొనర్చెను. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రమునందు తనకుగల పాండిత్య ప్రకర్ష వలన, తన అమోఘ రచనల వలన ఈయన అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర కమిషన్‌లో సభ్యత్వమును చివరకు అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానమున న్యాయమూర్తి పదవిని ఆర్జించెను. న్యాయమూర్తిగా తన అద్వితీయమైన ప్రవచనముల మూలమున అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర ప్రగతికి ఇతడు చేసిన సేవ అమూల్యమైనది. అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానమునకు న్యాయమూర్తి పదవియందుండగనే లండనునగరమున 1960 మే 8 న మరణించెను. వ. బా. సు.

వకాలత్‌నామా, వకీలు : న్యాయవాది కక్షిదారుని తరఫున కోర్టులలో పని చేయు నిమిత్తము కక్షిదారుచే ఇవ్వబడు అధికారపత్రమునకు 'వకాలత్‌నామా' అందురు. ఇట్టి అధికార పత్రము లేనిదే న్యాయవాది, కోర్టులలో కక్షిదారు తరఫున పని చేయుటకు అధికారము లేదు. వాదికి ప్రతినిధిగ పనిచేయు న్యాయవాది సాధారణముగ కోర్టులో దాఖలు చేయు వాద పత్రముతోనే వకాలత్ నామా దాఖలు చేయును. ప్రతివాది తరఫున పనిచేయు న్యాయవాది, ప్రతి వాది కోర్టునకు హాజరై జవాబు చెప్పుకొనవలసిన దినముననే వకాలత్‌నామా దాఖలు చేయవలెను. ఈ వకాలత్‌నామా న్యాయవాదికిని, అతని కక్షిదారునకును నిర్దిష్టమైన ఒప్పందము కుదిరినట్లు ధ్రువపరచును. కోర్టు ఫీజు స్టాంపు అతికించబడిన పత్రముపై

కక్షిదారు చేవ్రాలు చేసిన మీదట న్యాయవాది ఆమోదించినచో, వారిద్దరి మధ్య న్యాయప్రకారము ఒప్పందము కుదురును. అట్టి వకాలత్‌నామా కోర్టులో దాఖలు చేసిన తదుపరి న్యాయవాది కక్షిదారు తరపున వ్యవహరించ వచ్చును.

పై వకాలత్‌నామా ననుసరించి న్యాయవాదికి తన కక్షిదారు తరపున కోర్టులో హాజరగుటకును, వ్యాజ్యములో అతని తరపున వాదించుటకును, వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన అన్ని లిఖితములు, పత్రములు, కోర్టులో దాఖలు చేయుటకును, కోర్టునుండి తీసుకొనవలసిన పత్రములు, పైకము వగైరాలు కక్షిదారు తరపున తీసుకొనుటకు అధికారము కలదు. వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన నోటీసులు, సమనులు వగైరాలను న్యాయవాదికి అందజేసిన కక్షిదారున కిచ్చినట్లే భావింపబడును. కక్షిదారు తరపున పై వివరించిన పనులన్నియు న్యాయవాది చేసినందుకుగాను ఆ యా పనులకు నిర్ణయింపబడిన ఫీజును కక్షిదారు న్యాయవాదికి ఇవ్వవలసియుండును. వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన అన్ని కార్యములు సక్రమముగ నిర్వహించు బాధ్యత న్యాయవాదిపైన, అట్టి కార్యనిర్వహణకు అవసరమగు సదుపాయములు సమకూర్చు బాధ్యత కక్షిదారుపైన కలవు.

వకాలత్‌నామా క్రింద కక్షిదారు తన న్యాయవాదిని కోర్టులో తన తరపున అన్ని కార్యములు నిర్వహించుటకు గాని, లేక నిర్దిష్టమైన కార్యములు నిర్వహించుటకుగాని నియమించవచ్చును. ప్రత్యేక కార్యముల కొరకే న్యాయవాది నియమింపబడినచో ఏయే కార్యములను న్యాయవాది నిర్వహింపవలెనో వకాలత్‌నామాలో స్పష్టపరుపబడును. ఒకమారు కోర్టు చర్య నిమిత్తము వకాలత్‌నామా వ్రాసిన పిదప అట్టిచర్య మధ్యలో కక్షిదారుగాని, న్యాయవాది గాని చనిపోయిన తప్ప, అట్టి చర్య సానుకూలముగ అంతమగువరకు అది అమలులో నుండును. కోర్టు అనుమతితో వకాలత్‌నామా రద్దుపరచుకొనవచ్చును. ఓ. న.

వకీలు : చూ. న్యాయవాద వృత్తి - పు. 366; వకాలత్‌నామా - పు. 553.

వరకట్న నిషేధ చట్టము : హిందూ సమాజములో వివాహ సమయమున వరకట్నమునో, కన్యాశుల్కమునో తీసుకొను ఆచారము ప్రబలి అనేక కుటుంబములు అధోగతిపాలైనవి. ఈ దురాచారమును మాన్పించుటకై కట్న నిషేధచట్టము (1961) రూపొందింపబడినది. వివాహము నిమిత్తము వరకట్నమునైనను, కన్యాశుల్కమునైనను కోరుటగాని, ఒసగుటగాని ఈ చట్టము క్రింద నేరమగును. ఈ నేరమునకు శిక్ష ఆరు నెలలకు మించని ఖైదు, రూ. 500 మించని జరిమానా. సంప్రదాయానుసారముగ వధూవరులకు ఒసగెడు బహుమతులు కట్నముగా పరిగణింపబడవు. ఈ నేరమును గూర్చి అభియోగము తెచ్చుటకు సర్కారువారి అనుమతి అవసరము. వ. బా. సు.

వర్తక చిహ్నము : వర్తక చిహ్నమనగా వర్తకుని వస్తువులకు చేర్చబడి లేదా అతికించబడియుండు ఒక గుర్తు లేదా సంకేతము - సాధారణముగ ఒక చిత్రము, చీటి, లేదా ఒక మాట అయిఉండును. ఇతర వర్తకుల ఇదేమాదిరి వస్తువులనుండి వాటి విభేదమును చూపుటయు, ఆ వస్తువులు వర్తకుని లేదా అతని వ్యాపార వారసులకు చెందినవని గుర్తించుటకు వీలగునట్లు చేయుటయు దీని ప్రయోజనము.

న్యాయ భావనలో వర్తక చిహ్నమునకు పేటెంటు, కాపీరైట్లకు తేడా గలదు. వర్తక చిహ్నముతో నుండు ఆస్తిని, రక్షణ హక్కున్నూ, విక్రయించబోవు వస్తువులను పేర్కొనుటకు వాడబడే యుక్తిలేక సంకేతములో ఇమిడి ఉన్నది. కాని, ఉత్పత్తి చేసే వస్తువులోగాని, విక్రయించబడే వస్తువులోగాని లేదు. అటువంటి వస్తువును ఉత్పత్తి చేసి విక్రయించు హక్కు అధికారము ప్రతి ఒక్కనికి కలదు. అయితే వర్తక చిహ్నముయొక్క స్వత్వదారునికుండే హక్కు ఏమన ఇతర వ్యక్తులు తాము ఉత్పత్తి చేయు వస్తువులకు తన గుర్తులేక సంకేతమును వాడి ఖాతాదార్లకు ఈ వస్తువుకూడ తమ వస్తువులే అను భ్రమ కలిగించి మోసగించుటకు అవకాశము కలుగకుండా చూచుకొనుట. కనుక అట్లు తన వర్తక చిహ్నమును ఇతర వర్తకులు తాము ఉత్పత్తి చేయు వస్తువులకు వాడుకచేయకుండునట్లు చూచుకొను హక్కు వర్తక చిహ్న స్వత్వదారునికి కలదు.

పేటెంటుహక్కు, కాపీరైటు హక్కులు ఆ వస్తువుయొక్క మూర్తినే రక్షించును. న్యాయ రక్షణ ఉన్నంత కాలము అట్టి మూర్తులను తన సమ్మతి లేకుండా ఉత్పత్తి చేయుటను గాని, తయారుచేయుటనుగాని నిషేధించవచ్చును. వర్తక చిహ్నములు, పేటెంటు హక్కులు, కాపీరైటు కొంతవరకు విభిన్నమైనవి అయినప్పటికీ వాటికి వర్తించు న్యాయ సూత్రములు ఒకటే.

పేటెంటు హక్కు, కాపీరైటు హక్కుల రక్షణము యొక్క ముఖ్యోద్దేశ మేమన నిర్మాణము చేసినవాని లేదా రచయితయొక్క ప్రాథమిక శ్రమ ఫలితమును న్యాయదృష్ట్యాను ప్రభుత్వ నీతి దృష్ట్యాను కూడ ఇతరులు చౌర్యము చేయకుండ రక్షించుట. వర్తక

చిహ్నములో నూతన కల్పనాశక్తి ప్రశ్న ఉత్పన్నము కాదు. వర్తక చిహ్నము వాస్తవముగ అతని వస్తువులను గుర్తుపట్టుటకును, వర్తక చిహ్నముల చట్టముక్రింద రిజిష్టరీ చేయబడుటకున్నూ సరిపోవునంత ప్రత్యేకత కలిగియుండిన చాలును.

నిజమునకు వర్తక చిహ్నముయొక్క రిజిష్టరీ వలన ఆ ఆశము ప్రభుత్వముచే గుర్తింపబడుటయేకాని, విశేషాధికారము ప్రదత్తము చేయబడుట కాదు.

వర్తక చిహ్నము, పేటెంటు, కాపీరైట్లకు సంబంధించిన న్యాయము వ్యక్తి తన ఆస్తిద్వారా లాభమును పొందు హక్కునకు హామీ ఇచ్చుచున్నవి. ఓ న.

వలస పోవుట: ఇతర దేశములో స్థిర నివాస మేర్పరచుకొనుటకు వ్యక్తి తన దేశమును విడిచిపెట్టు కార్యమునకు వలసపోవుట అందురు. ప్రాచీన యుగములలో జాతి మొత్తము తమ భూములు నిస్సారములైనప్పుడు క్రొత్త ప్రదేశములకు అచ్చట భూములను సాగుచేయుటకు వలసపోవుట జరుగుచుండెడిది. కాని ఇప్పటి కాలములో వ్యక్తులు మాత్రమే వలసపోవుదురు. వలసపోవు దేశములో జీవితమునకు కావలసిన భౌతిక సదుపాయములు లభించు అవకాశముల ఆధిక్యతనుబట్టి ఇది సంభవించుచుండును. కాబట్టి సామాన్యముగ పూర్వపు దేశమందున్న వ్యక్తులు నూతన ప్రదేశములో నుండు, అప్పటివరకు దున్నబడని భూములచే ఆకర్షింపబడి వలస పోవుచున్నారు.

19 వ శతాబ్దము వరకు వలసలు పోవుట అతి మిక్కుటముగ జరిగెను. ముఖ్యముగ అమెరికా, ఆఫ్రికా, ఆస్ట్రేలియా ఖండములకు యూరప్ దేశములనుండి అమితముగ వలసపోయిరి. ఈ యూరోపియన్ దేశములలో ప్రభుత్వములే ఇట్టి వలసలను ప్రోత్సహించినవి. సాధారణముగ వలసపోవుటవలన మాతృదేశమందు సాంఘిక హక్కులకు ఎట్టి ముప్పును వాటిల్లదు.

వలసపోవుట ముఖ్యముగ జీవనోపాధిని వృద్ధి పరచుకొనుట కొరకు ఉద్దేశించబడినది. ఒక్కొక్కప్పుడు దేశములోనుండు రాజకీయ పార్టీల అత్యాచారముల నుండి తప్పించుకొనుటకు కూడ వలసపోవుట కలదు. అటులనే జర్మనులు, యూదులు రెండవ ప్రపంచ యుద్ధ పూర్వము హిట్లరు పెట్టు బాధల కోర్వలేక ఇతర దేశములకు వలస పోయిరి.

కాని నేటి కాల పరిస్థితులనుబట్టి ఒక దేశమునుండి ఇంకొక దేశమునకు పోవుటకు అంత సౌలభ్యము లేదు. ప్రతి దేశమందు ఆయా ప్రభుత్వములు ఇట్టి వలసలను క్రమపరచుటకును, సాధ్యమైనంతవరకూ అరికట్టుటకును చట్టములు రూపొందించినవి. భారతదేశమందు కూడ ఇందుకు సంబంధించిన చట్టములు కలవు.

1922 లో భారత ఎమిగ్రేషన్ చట్టము జారీ కాబడెను. ఇందు పైన వివరించిన విధముననే వలసపోవుటను నిర్వచించినది. ఈ చట్టము క్రింద వలస పోవుటను క్రమ బద్ధము చేసి భారతదేశము ఆవలికి వెళ్లవలసిన లేక పంపవలసిన వ్యక్తులయొక్క సౌకర్యములకు ప్రత్యేక ఏర్పాట్లు చేయబడెను.

ఈ చట్టముక్రింద గెజెటెడ్ హోదా రక్షణాధికారిని, వైద్యాధికారిని భారత ప్రభుత్వము వ్యక్తులను పంపు రేవు స్థలములందు నియమించును. ఏ యే రేవు స్థలముల గుండా వీరిని తీసుకువెళ్లవచ్చునో కూడ చట్ట బద్ధము చేయబడినది.

వలసపోవు వ్యక్తులు రెండు రకములుగ చట్టములో వివరించబడినది: 1. నిపుణులుకాని కార్మికులు అనగా, వ్యవసాయమందు, గనులయందు పనిచేయు కూలీలు వగైరాలు; 2. నిపుణులగు కార్మికులు ఇందులో నిపుణులగు కార్మికులను కోరు దేశములుగాని, సంఘములుగాని ప్రభుత్వమునకు చట్టములో నియమించిన ప్రకారము పిటీషను పెట్టుకొని వలసపోవు వ్యక్తులు వారి కుటుంబము యొక్క సౌకర్యములు వేతనములు మొదలగునవి సక్రమముగా చెల్లించునట్లు ముందు హామీని ప్రభుత్వము నిర్ణయించిన రీతిని యిచ్చిన పిదప ప్రభుత్వము ఆ నిపుణులగు కార్మికులు వలస పోవుటకు అంగీకరించవచ్చును.

చట్టములో ఇందుకు సంబంధించిన ఇతర విషయములకు నిబంధనలు కలవు. ప్రభుత్వ అనుమతి లేనిదే వ్యక్తులు వలస పోయినను, లేక వలస పంపుటకు వ్యక్తులు ప్రయత్నించినను, అట్టి చర్య ఈ చట్టము క్రింద నేరముగ ఎంచబడి శిక్షింపబడుదురు. ఓ. న.

వలస వచ్చుట: ఇతర దేశములనుండి స్థిర నివాసము కొరకు ఒక దేశమునకు తరలివచ్చు కార్యమునకు వలసవచ్చుటయందురు. ఇది వలస పోవు కార్యమునకు క్రమమైనది. వలసపోవుట కుండు కారణములు ముందు శీర్షికలో వివరించడమయినది. ఆధునిక కాలములో ప్రభుత్వములే ఇట్టి విషయములలో ఎక్కువగా శ్రద్ధ తీసికొనుచున్నవి. బ్రిటిష్ వలస దేశములు డొమినియను ప్రభుత్వములయిన పిదప బ్రిటిష్ పౌరులు ఆ ప్రదేశములలో నివాసమేర్పరచుకొనునట్లు ఆకర్షణీయమైనట్టియు, ప్రత్యేకమైనట్టియు సదుపాయములు ఆరంభములో ప్రతిపాదించిరి. అట్టి సదుపాయములలో ప్రయాణ ఖర్చులను భరించుటయు, భూములను మంజూరు చేయుటయు కూడ కలవు. కాని, కాలము

గడచినకొలది దేశముల జనాభా వృద్ధియగుటతో వలస వచ్చుటను ప్రభుత్వములు క్రమ బద్ధము చేయుచున్నవి.

ఇండియా విభజనానంతరము భారతదేశమునకు వలస వచ్చిన పాకిస్తానీయులకును తదితరులకును నివాస మేర్పరుచుటకు ప్రభుత్వము ఎంతయో శ్రమకును, వ్యయమునకును లోనగుచున్నది. ఇంగ్లండుకు వలసవచ్చుటను అచటి ప్రభుత్వము క్రమబద్ధము చేసినది. అన్ని దేశములలోను వలస వచ్చుటకు చట్టముద్వారా నియమావళిని యేర్పాటు చేయుచున్నారు. ఓ. న.

వశిష్ఠ ధర్మసూత్రములు : ఋగ్వేదులు ముఖ్యముగా పఠించునట్టివి. వీటి కాలము క్రీ. పూ. 300 - 100 అని కాణే పండితుని అభిప్రాయము. ఈ సూత్రములలో ధర్మశాస్త్రమున కాధారములు, వివాహము, ద్వాదశ విధ పుత్రులు, దత్తత, నిధి నిక్షేపములు, ప్రతికూల భుక్తము మున్నగు విషయములు చర్చింపబడియున్నవి. ఇందు నియోగపద్ధతి అంగీకరింపబడినది. వసిష్ఠుడు బాల వితంతువుల పునర్వివాహమునుకూడ నంగీకరించెను. ఆరు విధములగు వివాహములను మాత్రమే పేర్కొనెను. ద్వాదశ విధ సూనులలో ఆరుగురు మాత్రమే దాయమున కర్హులగుదురని నిర్ణయించెను. దత్తతను గూర్చిన వసిష్ఠ ధర్మసూత్రములు ప్రసిద్ధికెక్కినవి. వసిష్ఠుడు తలిదండ్రులకు సుతునిపై దాన విక్రయ పరిత్యాగములకు అధికారము కలదని వక్కాణించినాడు. భర్త అనుజ్ఞ లేనిదే స్త్రీ దత్తపుత్రుని స్వీకరించుట గాని, పుత్రుని దత్తతనిచ్చుటగాని కావింప రాదను వసిష్ఠ ధర్మ సూత్రము ప్రామాణికముగా ఎల్లరు గ్రహించినను, వివిధ ప్రాంతములలో విభిన్న వ్యాఖ్యానములకు దారితీసినది. న్యాయ విచారణలో ఆచార సంప్రదాయములకు గల ప్రాముఖ్యమును తెలిపి 'ఆచారమ్ పరమోధర్మః' అను వాక్యమును వసిష్ఠుడు ధ్రువపరచెను. ఋణదాతలు పరిగ్రహింపదగు వడ్డీ సంవత్సరమునకు 15% గ వసిష్ఠుడు నిర్దేశించుటచే నది వశిష్ఠ నిర్ణీతమగు వడ్డీగా పేరు బొందినది. సాక్షి అర్హతలు, ప్రతికూల భుక్తమునకు సంబంధించిన విధులు, మొదలగు వాటిని యీ ధర్మ సూత్రములు తెలుపుచున్నవి. వ. బా. సు.

వస్తు విక్రయచట్టము(1930) : వస్తు విక్రయమునకు సంబంధించిన న్యాయ సూత్రములు 1930 భారతవస్తు విక్రయముల చట్టమునందు చెప్పబడియున్నవి. వ్యాపార వ్యవహారములందేగాక నిత్యజీవితావసర విషయములలో కూడ వస్తువులను కొనుట, అమ్ముట జరుగుచుండును. కావుననే దీనికి సంబంధించిన సూత్రముల పరిజ్ఞాన మెంతయో అవసరమైనదిగ గోచరించును.

ఈ చట్టమునందు వివరింపబడిన ముఖ్య విషయములేవన: 1. వస్తు విక్రయమునకు ముందుగా చేసుకొను ఒప్పందమునకు కావలసిన షరతులు; 2 కొనుగోలుదారునికి వస్తువునందు స్వామ్యము సంక్రమించు రీతి, స్వామ్యము కలిగెడు కాలము; 3. అమ్మకపు దారునికి, కొనుగోలు దారునికి గల పరస్పర హక్కులు, విధులు; 4. వీరికి గల న్యాయపరిష్కార మార్గములు, పరిహారములు.

చరమైన ఆస్తిగా గణింపదగిన వాటినన్నిటిని వస్తువులని పరిగణింపవచ్చును. కాని కేవలము ధనముగాని వ్యాజ్యయోగ్య హక్కులు వస్తువులుగా పరిగణించరాదు.

ఒప్పందము మూలముగ వస్తువులను అమ్మవచ్చును. లేదా అట్లు అమ్ముటకై పరస్పరాంగీకార సూచకముగా ఒప్పందము చేసుకొనవచ్చును. అనగా ఒప్పందము వస్తు విక్రయమును పూర్తిగా అన్తరణ ద్వారా సాధించవచ్చును, లేదా అన్తరణకు ఉపయుక్తమగు ఒడంబడికయైనను కావచ్చును. కాగా విక్రయమునకు విక్రయాత్మకమైన ఒప్పందమునకు కొన్ని భేదములు కలవు. విక్రయమునందు వస్తువునందలి సర్వస్వామ్యమును అమ్మకపుదారు నుండి కొనుగోలు దారునికి సంక్రమించును. అట్టి స్వామ్యమును ఎవరి ఆటంకము లేకుండ అనుభవించవచ్చును. ఒప్పందము మూలముగా అమ్మకపుదారునిపై మాత్రమే హక్కు కలుగును. కాని వస్తువునందు స్వామ్యము మాత్రము సంక్రమించదు. ఇది ముఖ్యమైన అంశము. ఏలన ఆ వస్తువునకు కలుగు దోషముగాని, నష్టముగాని స్వామ్యము గలవారే భరించవలయును. అన్యథా ఒప్పందము ఏమియు లేనపుడు స్వామ్యము కొనుగోలు దారునికి సంక్రమించునంతవరకు వస్తువునకు సంభవించెడు నష్టదోషము లన్నిటికి అమ్మకపుదారునిదే బాధ్యత. కొనుగోలు దారునికి స్వామ్యము సంక్రమించిన తర్వాత బాధ్యత అతనిదే.

వస్తువును హస్తగతము చేయుటవలనను, వ్రాతమూలముగాను, లేదా చట్టరీత్యా నిర్ణయించిన విధముగాను వస్తు విక్రయము చేయవచ్చును. ఒక్కొక్కపుడు రిజిష్టరు చేయ వలసినదని చట్టమునందు విధింపబడినచో అట్లే చేయవలసి యుండును. అట్లు విధింపబడనపుడు స్వాధీనము చాలును. ప్రతి విక్రయము ఇంతధనము (లేదా ఖరీదు) న కని నిర్ణయించు కొనవలయును. అంతేకాని వస్తువునకు మారుగా ఇంకొక వస్తువును ఇచ్చెదమని నిర్ణయించుకొనినచో అది విక్రయము అనిపించుకొనదు. అది మరియొక విధమైన

వినిమయమను వ్యవహారమగును. వస్తువిక్రయ చట్టము క్రిందకు రాదు. ధర ఇంతయని ఇదమిద్ధముగా నిర్ణయించుకొన అవసరములేదు. ఫలానా విధముగా ధర నిర్ణయించుకొందమని ఒప్పందము చేసికొనిన చాలును. వ్యాపార రీత్యా నిర్ణయమైన ధరనే గైకొన నిశ్చయించుకొనవచ్చును. ఎట్లైనను ఫరవాలేదు. మరియు ఇవి ఏవియు వర్తించని నాడుగూడ సబబైన ధర ఈయవలసియుండును. ఎట్టిధర సబబైనదో ఆ యా పరిస్థితులపై ఆధారపడియుండును. ఒక్కొక్కపుడు మధ్యవర్తి పరిష్కారము ద్వారా ధర నిర్ణయము చేసికొనుటకు కరారు చేసుకొనవచ్చును.

విక్రయమైన వెంటనే వస్తువును అప్పగించవలయునని గాని, ధరను వెంటనే ఇచ్చివేయవలయునని గాని షరతు ఉండనవసరములేదు. ఉభయుల ఒప్పంద ప్రకారము అప్పగించుటయో, ధర ఇచ్చుటయో లేదా రెండింటిని వాయిదా వేసుకొనుటయో జరుపవచ్చును. వస్తువు అప్పటికే తయారైనదిగానో, లేదా ఇకముందు తయారు కావలసినదిగానో ఉండవచ్చును. ఇకముందు అమ్మకపుదారునికి సంక్రమించునది కావచ్చును. అమ్మకపుదారునకు ఆ వస్తువు సంక్రమించుట ఏదేని ఒక ఇతర విషయముపై ఆధారపడి ఉన్నను ఉండవచ్చును. ఇరువురును వస్తువు ఫలానా అని ఒప్పందమునందే స్పష్టముగా పేర్కొనవచ్చును. అట్టితరి అమ్మకపు దారునకు తెలియకున్నను ఆ నాటికే ఆ వస్తువులు తమ పోలికను పూర్తిగ కోల్పోయి విభిన్నమైన పరిస్థితిలోనికి వచ్చియుండినచో లేదా నశించినచో ఆ ఒప్పందమే నిష్ఫలమగును.

ఒప్పందము నాటికి వస్తువులు బాగుగనే ఉన్నప్పటికినీ, అందలి సొత్తు కొనుగోలుదారునికి సంక్రమించుటకు పూర్వమే అవి పాడయిపోయినచో ఆ ఒప్పందమును వదులుకొనవచ్చును. వస్తువులు ఫలానా అని నిర్దిష్టముగా నిర్ణయించనిచో అట్లు నిర్ణయింపబడువరకు అందలి సొత్తు కొనుగోలు దారునికి సంక్రమింపదు. ఫలానా అని నిశ్చయింపబడిన వస్తువులందలి సొత్తు ఇరు పక్షములవారి ఒప్పంద ప్రకారము సంక్రమించును. ఆ వస్తువులు సిద్ధమై అప్పగించుటకు అనువగు స్థితిలో ఉన్నచో, ఒప్పందము చేసుకున్న వెంటనే అందలి సొత్తుకొనుగోలుదారునికి సంక్రమించును. అట్లు సిద్ధముగా లేక, సిద్ధపరచుటకు తూచుట మొదలగునవి ఏవైనను చేయవలసి యున్నచో అట్లు చేసినపుడు మాత్రమే అందలి సొత్తు సంక్రమించును.

వస్తువుల అమ్మకము కొనుగోలు సులభముగా కొనసాగుటకు చట్టములో కొన్ని కనీసపు షరతులు ఏర్పరుపబడినవి. సామాన్యముగా కొనువాడే తగు జాగ్రత్తతో వలసిన వస్తువును క్రయము చేయవలెను. 'క్రేతా జాగ్రత!' అను సూత్రమే అమలు జరుగునపుడు వస్తువును కొనిన తరువాత అది పనికి వచ్చినను, పనికి రాకపోయినను ఆ వస్తువును తీసుకొనక తప్పదు. ఈ సూత్రమువలన కలిగెడి నష్టములను పరికించి 'బాధ్యత కనుగోలు దారుదే' అను సూత్రమును సడలించి ఈ చట్టమునందు వస్తువుల యొక్క గుణాగుణములను గూర్చి కొన్ని నియమము లేర్పచబడినవి. ఈ నియమములు రెండు రకములు: 1. షరతులు; 2. వారంటీలు. షరతులు ఒప్పందము యొక్క ముఖ్యోద్దేశమునకు సంబంధించి యుండును, వాటిని ఉల్లంఘించినచో, రెండవ పక్షమువారు ఒప్పందమునకు బద్ధులై యుండ నవసరములేదు. వారంటీని ఉల్లంఘించినంత మాత్రమున ఒప్పందమునకు ముప్పురాదు. అట్టి ఉల్లంఘన విషయములో మాత్రము రెండవ పక్షము వారు నష్టపరిహారము కోరవచ్చును. వస్తువును కూర్చిన ఒకానొక నియమము వారంటీయా లేదా షరతా అనునది ఒప్పందము యొక్క పరిస్థితులపై ఆధారపడి యుండును. చట్టప్రకారము కొన్ని నియమములు షరతులనియు, కొన్ని వారంటీలనియు నిర్దేశింపబడినవి. ఐనను పక్షకారులు తమ ఇష్టప్రకారము షరతులను వదలుకొనవచ్చును. లేదా షరతులను వారంటీలుగా మాత్రమే స్వీకరింపవచ్చును.

సాధారణముగా వస్తు విక్రయమునకు సంబంధించిన ఒడంబడికలో అందలి ఏర్పాట్లను జరుపవలసిన కాలమునకు సంబంధించిన షరతులు ఎంతో ముఖ్యమైనవిగా భావింపబడుచున్నవి. అయినప్పటికి అవి ఎంతవరకూ ముఖ్యమో కావో ఒడంబడికయొక్క అంశములపై ఆధారపడియుండును. డబ్బునిచ్చుటకు సంబంధించిన అంశములు మాత్రము అన్యథా ఏదైన ఒప్పందముండిననే తప్ప సాధారణముగా ముఖ్యాంశములుగా భావింపబడవు.

ఆ యా పరిస్థితులను అనుసరించి భిన్నాభిప్రాయమేదైనను గోచరించిననే తప్ప సాధారణముగా చట్టప్రకారము, ఈ క్రింది షరతులు, వారంటీలు ప్రతి ఒప్పందము నందును ఉన్నట్లు భావింపబడును:

షరతులు: 1. విక్రేతకు అమ్ముచున్న వస్తువును విక్రయించుటకు హక్కు కలదనుట; 2. వస్తువు ఇట్టిదని వివరించినపుడు అమ్మిన వస్తువు ఆ వివరము ప్రకారముగా ఉన్నదనుట, అంతేగాక మచ్చుకు ఇచ్చిన ప్రకారము అమ్మిన వస్తువు ఉన్నదనుట.

వారంటీలు : 1. విక్రేత తాను కొనిన వస్తువులను నిరాటంకముగా శాంతియుతముగా అనుభవింపవచ్చుననుట; 2. ఆ వస్తువు ఏ విధముగానైనను ఇదివరకే అన్యాక్రాంతము చేయబడలేదనుట.

ఒప్పందమును అమలు పరుపవలసిన విధానమునుగూర్చి కొన్ని ముఖ్యమైన నియమము లేర్పరుపబడినవి. అన్యథా ఇరుపక్షములవారు అంగీకరించినచో ఈ నియమములు వర్తించవు. మామూలుగా వస్తువులను అప్పగించుట అమ్మకపుదారుని విధ్యుక్తధర్మము. అప్పగించుకొని ఖరీదు ఇచ్చుట కొనుగోలు దారుని విధ్యుక్తధర్మము. కొనుగోలుదారే వస్తువు నప్పగించవలసినదని కోరుకొనవలయును. అప్పగించుట, ఖరీదు ఇచ్చుట ఇవి రెండును పారస్పరిక కర్తవ్యములు. ఒప్పందము నాటికి వస్తువులు ఏ ప్రదేశము నందుండి యున్నవో అచ్చటనే అప్పగించవలయును. వస్తువులు తదనంతరమే తయారు కాబడవలసియున్నచో తయారైన ప్రదేశంమునందే అప్పగించవలయును. ఇరువురు అంగీకరించిననే తప్ప వస్తువును అప్పగించుటగాని, లేదా ఖరీదు ఇచ్చుటగాని వాయిదాలలో జరుగుటకు వీలులేదు.

ఏ వ్యక్తియైనను తనకున్న హక్కునకు మించి ఇంకొకరికి ఎట్టి హక్కును ఈయజాలడు. కనుక తనకు వస్తువునందు స్వామ్యముగాని అమ్ముటకు హక్కుగాని లేకనే ఒక వ్యక్తి వస్తువును అమ్మిన ఎడల, కొనుగోలు దారునకు ఎట్టి హక్కుయును సంక్రమింపదు. కాని చట్టరీత్యా అందరికిని న్యాయము జరుగుటకై కొన్నికొన్ని సందర్భములందు ఈ సూత్రమును సడలించి అమ్మినవానికి హక్కు లేనప్పటికిని కొన్న వానికి హక్కు సిద్ధించునట్లు ఒనరింపవలసియుండును.

విక్రయించిన వస్తువునకు నిర్ణయించుకొనిన ధరగాని, ఇతర ప్రతిఫలముగాని ముట్టనిచో అమ్మినవానికి కొన్ని హక్కులు గలవు. వస్తువు తన స్వాధీనమందున్నచో ఆ వస్తువును తన వద్దనే తన అధీనమందే ఉంచుకొనుటకు హక్కుకలదు. తన స్వాధీనమందు లేకపోయినను, గమ్యస్థానమునకు చేరక మార్గమధ్యమందున్నచో ఆ వస్తువును మార్గమధ్యమునందే నిలిపివేయవచ్చును. అట్లు నిలిపివేసిన ఆ వస్తువును తిరిగి విక్రయించుటకు కూడ హక్కుకలదు. కొనుగోలుదారు దివాలా తీసినపుడు అట్లు నిలిపివేయవచ్చును.

1. వస్తువు రవాణా వాహనమునకు అప్పగించివేసితన కెట్టి విధమైన అధికారమును లేకుండ జేసికొనినపుడును; 2. కొనుగోలు దారుగాని, అతని ఏజెంటుగాని వస్తువును అప్పటికప్పుడే స్వాధీన పరచుకొనినను; 3. స్వాధీనపు హక్కు వదలివేసినపుడును - ఈ మూడు సందర్భములందును మార్గమధ్యమునందు వస్తువును నిలిపివేసి స్వాధీనము చేసుకొను హక్కును విక్రేత గోల్పోవును.

ఇరుపక్షముల వారును, వారు చేసుకొనిన ఒప్పందమును సక్రమముగా పాటింపవలెననునది కనీసపు ధర్మము. ఈ ధర్మమును ఉల్లంఘించిననాడు, అట్లు ఉల్లంఘించిన వారిపై చట్టరీత్యా తగు చర్య తీసికొనుటకు విక్రయించిన వస్తువును తిరిగి తీసికొనుటకు నష్టపరిహారమును రాబట్టుటకు, అమ్మకపుదారు కొనుగోలు దారునిపై దావా చేయవచ్చును. క్రయ వస్తువును అప్పగించని ఎడల ఒప్పంద వారంటీలను ఉల్లంఘించిన ఎడలను నష్టపరిహారమునకు కొనుగోలు దారు అమ్మకపు దారునిపై దావా వేయవచ్చును.

వస్తువును వేలమువేసి అమ్ముటకూడ జరుగుచుండును. దానిని గూర్చి ఈ చట్టమునందు ప్రత్యేక నిబంధనలు గలవు. వేలము పాటపాడునపుడు సుత్తితో బల్లపై కొట్టుట ద్వారాగాని మరియొక విధమైన ఆచార ప్రకారముగాని, పాట ఖాయ పరుచుచుందురు. అమ్మకపుదారుగాని అతని ఏజెంటుగాని తనుకూడ వేలమునందు పాట పాడదలచినచో అచటి వారందరికీ ఆ విషయమును ముందుగా తెలియజేయవచ్చును. వస్తువునకు కొంత కనీసధర రానిచో పాట ఖాయపరచబడదని అమ్మకపుదారు ప్రకటించవచ్చును. కె. గు.

వహన పత్రము : వస్తువులు నావపై రవాణా కొరకు స్వీకరించబడినట్లు ఒప్పుకొనుచు నౌకాధికారి లేదా, నౌక యజమానియొక్క ఏజెంటు సంతకముచేసి ఇచ్చిన పత్రము 'వహన పత్రము' అని అందురు. ఇందు ఆ వస్తువులను రవాణా చేయుటకు ఏర్పరుపబడిన షరతులు కూడ వివరించబడును. ఓడమీద పంపబడిన వస్తువులకు ఈ వహన పత్రము రశీదుగను ఓడ యజమానికిని, వస్తులను ఓడద్వారా పంపు వ్యక్తికిని జరుగు ఒప్పంద షరతుల వివరణముగను పంపు వస్తువులనందు స్వత్వ మెవరిదో తెలియజేయు పత్రముగను ఉపయోగపడును. ఇంతేగాక ఈ వస్తువులు పంపబడిన వ్యక్తికిగాని అతని ఆర్డరు పొందిన వారికి లేదా ఎసైనీకుగాని అప్పగించవలసినపుడు ఈ వహన పత్రము వినిమయ పత్రముగ కూడ ఉపయోగపడును. అనగా వస్తువులపై నుండు హక్కులను, ఒప్పందము యొక్క హక్కులు బాధ్యతలను ఎండార్సుమెంటు ద్వారా పరివర్తన చేయవచ్చును.

వహన పత్రములు వివిధ రూపములు కలవిగనుండును; వస్తువులు పంపువాని పేరు; నౌకపేరు; వస్తువు నౌక

పైకి ఎక్కించిన రేవుపేరు; వస్తువును చేర్చవలసిన స్థలము పేరు; వస్తువుల వివరణము; వస్తువులను అప్పగింత చేయవలసిన స్థలము పేరు; వస్తువుల నెవరికి పంపినారో వారి పేరు వస్తువులు తీసుకువెళ్లుటకు చెల్లించవలసిన రుసుము బాధ్యత స్వీకరింపబడని అపాయములు; ఓడ యజమాని ధారణాధికారము మొదలగునవి.

అతిముఖ్యమైన అంశములలో ఒకటి నౌక తన నియమితమైన మార్గమునుండి తొలగుటకు వీలులేదను షరతు. అట్టి నియత మార్గమునుండి తొలుగుటవలన కలుగు నష్టమునకు ఓడ యజమాని బాధ్యుడగునను షరతు. ఇవి ఒప్పందములో గర్భితమైయుండుట గమనార్హము. కాని అట్టి నియత మార్గమునుండి తొలగింపు వ్యక్తుల ప్రాణములు రక్షించుట కొరకు ఆవశ్యకమైనపుడు ఓడ యజమాని వస్తునష్టమునకు బాధ్యుడుకాడు. సామాన్యముగ వహన పత్రములో నిర్దిష్ట హక్కులను వివరింతురు. ఇదిగాక వస్తువులయొక్క ప్రమాణములు, నౌకి కెక్కించునప్పటి వాటి పరిస్థితికూడ వివరించబడును. ఏలన ఒప్పంద ప్రకారము వస్తువులను ఓడ ఎక్కించునప్పటి ప్రమాణములు, పరిస్థితులలోనే వాటిని అప్పగించవలెను.

సామాన్య వహన పత్రమనగా అట్టి పత్రములో వస్తువులను ఎట్టి విశేషణములతోను వివరించబడనట్టిది. ఉదా: రెండు పెట్టెలు కొంచెము దెబ్బతగిలియున్నపుడు అవి అట్లున్నవను వివరణ లేనట్టి పత్రము. ఒప్పంద ప్రకారము వస్తువులను నియమిత స్థలమందు అప్పగించవలెను. అట్లు నియమిత స్థలములో సరుకులను అప్పగించనపుడు కలుగు నష్టమునకు ఓడ యజమాని బాధ్యుడైయుండును. కాని, ఓడ యజమాని ఒప్పందము ప్రకారము అప్పగించక పోవుటకు తగిన కారణములున్న (ఉదా: యుద్ధ ప్రకటనవలన రేవు మూసివేయబడినపుడు) పై బాధ్యత యుండదు.

బాధ్యతలు స్వీకరింపబడని అపాయములు అనగా అపాయములు ఓడ యజమాని వస్తువులకు గలిగిన హానికిగాని నష్టమునకుగాని బాధ్యత వహించ చక్కరలేని మానవాతీత సంఘటనలు. నౌక ప్రయాణము చేయుటకు తగిన స్థితిలో ఉన్నట్లున్నూ నౌక యజమాని తన ఏజెంట్లు నౌకర్లచే వస్తువుల విషయమై సముచిత శ్రద్ధ తీసుకొనునట్లు చేయుటకు పూర్తిగ బాధ్యత వహించునట్లు భావింపబడును.

ఓ. న.

వాక్ప్రదానము: ఇద్దరు లేదా అంతకుమించిన వ్యక్తుల మధ్య ఉత్పన్నమయిన లిఖిత ఒడంబడిక క్రింద నిర్దిష్ట కార్యమును చేయుటకుగాని చేయకుండుటకుగాని ఒడంబడుట, లేదా నిర్దిష్ట సంఘటన జరిగినపిమ్మట దానికి సంబంధించిన ఒక పార్టీ నియమిత బాధ్యతను వహించుటకు చేసికొనిన ఒడంబడిక 'వాక్ప్రదానము' అనబడును.

వాక్ప్రదానములు అభివ్యక్తములుగా ఉండవచ్చును. ఉదా: ఒక గృహమును నివాసమునకు తప్ప తదితర ప్రయోజనము కొరకు ఉపయోగించకూడదను షరతు. అవి గర్భితముగానైనా యుండవచ్చును. ఉదా: భూమిని విక్రయించు వ్యక్తి తనకు అన్యాక్రాంతము చేయుటకు హక్కుకలదనియు, విక్రయించిన భూమిపై ఎట్టి బాధ్యతలు లేవనియు క్రయదారుడు భూమిని సౌఖ్యముగ అనుభవించుటకు ఎట్టి ఆటంకము లేదనియు ఇంకను అవసరమగు పత్రములను తాను వ్రాసి ఇత్తుననియు గర్భితమైన వాక్ప్రదానములు విక్రయమునందు గలవు.

భూమికి సంబంధించిన వాక్ప్రదానములు భూమికి సంలగ్నమైయుండునని చెప్పబడును. అట్టివి ఆ భూమి అన్తరణ అయినపుడు అన్తరణ పొందిన వానికికూడ వర్తించును. వాక్ప్రదానమును ఉల్లంఘించినచో నష్ట పరిహారములను రాబట్టు హక్కు ఉత్పన్నమగును. ఒక్కొకపుడు వాక్ప్రదానమును పొందినవాడు అట్టి ఉల్లంఘన జరుగకుండ నిరోధాజ్ఞను కోర్టుద్వారా జారీ చేయించవచ్చును.

ఓ. న.

వాక్ఫ చట్టము (1954): వాక్ఫ అనగా ఇస్లామ్ మతస్థుల ఉపయోగార్థము స్థాపింపబడిన ధర్మసంస్థ. ఇతర మత సంస్థలకు వలెనే దీనికిని ధర్మకర్తలు వగైరాలుందురు. ఈ సంస్థ నిర్వహణ కర్తను ముతవల్లీ అందురు. భారత దేశమందిట్టి ధర్మ సంస్థలు బహుళముగా ఉండుటచే వాటి సక్రమ పరిపాలన జరుగు నిమిత్తమును వాటిని పర్యవేక్షించు నిమిత్తమును, ఈ చట్టము చేయబడెను. ఇది 1954 లో జారియై ప్రభుత్వ ప్రకటన ప్రకారము ఆ యా రాష్ట్రములందు అమలు జరుపబడెను. బీహారు, ఉత్తర ప్రదేశ్, పశ్చిమ బెంగాలులలో మాత్రము రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల అనుమతిపైననే అమలులోనికి తేబడెను. ఈ చట్టము అజ్మీరులో నున్న దుర్గాఖవాజా సాహెబ్ వాక్ఫుకు తప్ప మిగిలిన అన్ని వాక్ఫులకు వర్తించును.

ఈ చట్టమందు గల 69 సెక్షనులు, ఎనిమిది ప్రకరణముల క్రింద విభజించబడెను. అందు మొదటి ప్రకరణము 1-8 సెక్షనులు చట్టముయొక్క వ్యాప్తి, చట్టమందు వాడబడిన ముఖ్య పద నిర్వచనములకు సంబంధించినది. రెండవ ప్రకరణము వాక్ఫ సంస్థలకు సంబంధించిన విషయముల సర్వే ద్వారా సేకరించుటకు సంబంధించినది. మూడవదానిలో వాక్ఫులను పర్యవేక్షించుట కొరకు ప్రతి

రాష్ట్రమందును ఒక మండలిని నిర్మాణముచేయుట దాని కర్తవ్యములు, నాలుగవదానిలో వాక్ఫల రిజిస్ట్రేషను గురించియు, ఐదవదానిలో ముతవల్లీలు వాక్ఫ లెక్కలు గూర్చియు, ఆరవ ప్రకరణములో పై మండలుల నిర్వహణమునకు కావలసిన ధనమును గూర్చియు; ఏడవ ప్రకరణములో వాక్ఫలకు సంబంధించిన న్యాయాధికరణ ప్రక్రియలు; ఆఖరు ప్రకరణమున చట్టమునకు సంబంధించిన ఇతర విషయములు కలవు.

ఈ చట్టమును అమలుపరచిన ప్రతి రాష్ట్రమును ఆ రాష్ట్రములోనుండు వాక్ఫలకు సంబంధించిన విషయమును సేకరించుటకుగాను కమిషనరును, ఉప కమిషనర్లను నియమించును. వారు ఆ రాష్ట్రమందు షియా, సున్నీ వాక్ఫల స్వభావము, ఉద్దేశములు, వాటికి సంబంధించిన ఆస్తి, రాబడులు, వాటి ఆస్తులపై చెల్లించవలసిన పన్నులు వగైరాలు, రాబడిని వసూలు చేయుట కయ్యే ఖర్చులు, ముతవల్లీకి చెల్లించవలసిన భృతి, ఇతర ఖర్చులు, తదితర విషయములను సేకరించి రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకును, వాక్ఫ మండలికిని పంపుదురు. మండలిపై విషయములను పరిశీలించి, అధికార ప్రకటన చేయును. దీనివలన రాష్ట్రములో గల వాక్ఫలకు సంబంధించిన అన్ని విషయములు ప్రకటితమగును. ఈ ప్రకటనలపై అభ్యంతరములు చెప్పదలచువారు సివిల్ కోర్టులో, ప్రకటితమైన ఒక సంవత్సరములోపున వ్యాజ్యము వేసుకొనవచ్చును.

రాష్ట్రములో నున్న వాక్ఫలను పర్యవేక్షించుటకుగాను రాష్ట్ర ప్రభుత్వము రాష్ట్ర మండలిని నియమించును. రాష్ట్రమందున్న వాక్ఫలు క్రమముగ పరిపాలించబడి నిర్వహింపబడునట్లు చూచుటయు, వాటి రాబడులు, స్థాపకుల ఆశయములు, ఉద్దేశములను అనుసరించి సక్రమ వినియోగమగుచున్నట్లు చూచుటయు ఈ మండలియొక్క ముఖ్యవిధి.

పైన వివరించిన వాటితోపాటు ఈ క్రింది కర్తవ్యములను కూడ నిర్వహించవలెను: (ఏ) ప్రతి వాక్ఫనకు సంబంధించిన పుట్టు పూర్వోత్తరములు, రాబడి, ఆశయములు, లాభానుభోక్తలు మొదలగు విషయములను రికార్డు చేసియుంచుట; (బి) వాటి రాబడులు, ఆస్తులను, ఆ వాక్ఫయొక్క ఆశయములు ఉద్దేశములకు వినియోగపడుచున్నట్లు చూచుట; (సి) వాక్ఫల పరిపాలన కవసరమగు ఆదేశముల నిచ్చుట; (డి) వాటి నిర్వహణ కవసరమగు ప్రణాళికలను స్థిరపరచుట; (ఇ) వాక్ఫయొక్క ఉద్దేశము ప్రస్ఫుటము కానప్పుడు దానియొక్క రాబడులు ఎటుల వినియోగ పరచబడవలెనో ఆదేశించుట; (ఎఫ్) ముతవల్లీలు పంపిన ఆయ వ్యయ లెక్కలు పరిశీలించి, ఆమోదించుట, వాటి లెక్కలను ఆడిటుచేయించుట; (జి) ఈ చట్ట నిబంధనల ననుసరించి ముతవల్లీలను నియమించుట, తీసివేయుట; (ఎచ్) వాక్ఫయొక్క ఆస్తులు నష్టపడినప్పుడు వాటిని తిరిగి రాబట్టుట కవసరమగు చర్యలు తీసికొొటను; వాక్ఫ ఆస్తుల పరివర్తనలను అనుమతించుట, వాక్ఫ నిధిని పరిపాలించుట, వాక్ఫల యొక్క అస్తులను, వాటికి సంబంధించిన పత్రములను తనిఖి చేయుట మొదలగు చర్యలను పర్యవేక్షించవలెను.

ప్రతి రాష్ట్రమందును ఈ మండలి పదునొకండుగురు సభ్యులతో కూడియుండును. కేంద్ర ప్రభుత్వ పరిపాలిత ప్రాంతములలో ఢిల్లీ ప్రాంతము తప్ప మిగిలిన వాటిలో ఐదుగురు సభ్యులుందురు. ఢిల్లీలో మాత్రము పదునొకండుగురు సభ్యులుందురు. ఈ మండలి సభ్యులు తమలో నొకరిని అధ్యక్షునిగా ఎన్నుకొందురు. ఈ మండలి సభ్యులను రాష్ట్ర ప్రభుత్వములే రాష్ట్ర శాసన సభ్యుల నుండియు, ఆ రాష్ట్ర పార్లమెంటు సభ్యుల నుండియు, ఇస్లామ్ మత సంస్థలలో నుండు ప్రముఖుల నుండియు నియమించును. వీరు ఐదు సంవత్సరముల కాలము పదవియందుందురు. ఈ మండలి నియమిత కాలములోను, నియమిత స్థలములలోను సమావేశమగుచుండును. ఈ సమావేశములకు అధ్యక్షుడు, అతడు లేనప్పుడు హాజరైన సభ్యులచే ఎన్నుకొనబడు వ్యక్తియు అధ్యక్షత వహించును. మండలి నిర్ణయములు అధిక సంఖ్యాబలముతో ఆమోదింపబడును. సభ్యులు రాజీనామా చేసిన, లేక తొలగించబడిన, లేక చనిపోయిన, లేక తదితర కారణములవల్ల ఖాళీ ఏర్పడిన అట్టి ఖాళీ నూతన సభ్యుని నియమించుట ద్వారా భర్తీచేయబడును. అట్టి నూతన సభ్యుడు ఖాళీ ఏర్పడిన సభ్యుని సభ్యత్వ అవశిష్ట కాలము వరకే సభ్యుడుగ ఉండును.

ఈ మండలికి ఇస్లామ్ మతస్థుని కార్యదర్శిగ రాష్ట్ర ప్రభుత్వము నియమించును. ఇతడే ప్రధాన కార్యనిర్వహణాధికారి. ఈ మండలి తమ అధికారములను అధ్యక్షునకుగాని, ఒక సభ్యునకుగాని, లేక కార్యదర్శికిగాని అప్పగించవచ్చును.

ఈ మండలి ఒక కార్పొరేషనుగ పరిగణింపబడి, శాశ్వత వారసత్వము సామాన్య ముద్రను కలిగియుండును. ఆస్తులను సంపాదించి, న్యాయనిర్ణీత అన్యాక్రాంతములను చేయవచ్చును. మండలికి వ్యక్తిత్వముండుట వలన మండలిపై ఇతరులు, మండలిచే ఇతరులపై వ్యాజ్యము వేయవచ్చును.

ఈ మండలి కర్తవ్య నిర్వహణకు కావలసిన సిబ్బంది వేతనములకు పైకమును రాష్ట్రమందున్న ప్రతివాక్ఫ యొక్క రాబడుల నుండి ౬% మించకుండ అంశదానముల ద్వారా రాబట్టుదురు. సుమారు నూరు రూపాయలకు మించని ఆదాయముగల వాక్ఫులు ఎట్టి అంశదానమును చెల్లించ నవసరము లేదు. కొన్ని వాక్ఫులు అంశదానము చెల్లించనవసరము లేకుండా మండలి మినహాయించ వచ్చును. వాక్ఫ క్రింద ప్రాప్త లాభములకు చెల్లింపవలసిన మొత్తములు చెల్లించిన పిదప మిగిలెడి ధనమునుండి మండలికి అంశదానమునకు చెల్లించవలెను. కాని, ఆదాయమంతయు హితాధికారులకే పంచిపెట్టవలసినప్పుడు, ముతవల్లీ వారి నుండి దామాషాగా వసూలు చేసి అంశదానమును చెల్లించవలెను. వాక్ఫ యొక్క ముతవల్లీ అంశదానము చెల్లించనప్పుడు అతనిపై వ్యక్తిగతముగాను, వాక్ఫ ఆస్తులపైనను వసూలు చేయబడును. ఈ మండలి తన కర్తవ్యనిర్వహణకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వ ఆమోదముపై అప్పు తీసుకొనవచ్చును. సదరు అప్పు, దానిపై చెల్లించవలసిన వడ్డీ మండలి రాబడుల నుండి చెల్లించవలెను.

పై విధముగ చేకూరిన ధనము వాక్ఫ నిధి అని పిలువబడును. ఈ నిధినుండి అప్పులను వడ్డీతో సహా తీర్చుటకును, వాక్ఫనిధి, వాక్ఫ లెక్కలు ఆడిట్ చేసినందుకు అయిన ఖర్చులను చెల్లించుటకును, కార్యదర్శి, సిబ్బందుల వేతనములు చెల్లించుటకును, మండలి తమ అధికార బాధ్యత నిర్వహణకయ్యే ఖర్చులు చెల్లించుటకును ధనము వినియోగించబడును. మిగిలిన ధనము వాక్ఫ ఆస్తులు సంరక్షించుటకును, అట్టి తదితర ప్రయోజనములకును వినియోగించబడును.

ప్రతి సంవత్సరము మండలి ఆయ వ్యయ పట్టిక తయారు చేసి రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు పంపవలెను. తమ లెక్కలను ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన ఆడిటరు చేత తనిఖీ చేయించవలెను.

ప్రతి వాక్ఫను మండలి కార్యక్రమములో రిజిష్టరు చేసుకొనవలెను. అట్టి రిజిష్ట్రేషనుకై ముతవల్లీ దరఖాస్తు చేయవలెను. కాని అట్టి దరఖాస్తు వాక్ఫకు అంకితము చేసిన దాతగాని, అతని వారసులుగాని, లేక ప్రాప్తలాభుడు, లేక ఆ తెగకు సంబంధించిన మహమ్మదీయుడుగాని చేయవచ్చును. అట్టి దరఖాస్తు మండలిచే నియమింపబడిన ప్రరూపములో చేయవలెను ఈ దరఖాస్తుతో ఆ వాక్ఫనకు సంబంధించిన దానపత్రము, అది లేనప్పుడు దాని పూర్తి వివరములు దాఖలు చేయవలెను. ఈ దరఖాస్తును ప్లెయింట్లువలె ధ్రువ పర్చవలెను. పై దరఖాస్తు చేరిన పిదప మండలి అట్టి వాక్ఫనకు సంబంధించిన వ్యక్తులను విచారించి రిజిష్టరు చేయును. తమ వాక్ఫను ముతవల్లీ రిజిష్టరు చేయించనప్పుడు మండలి ఆదేశము ద్వారా రిజిష్టరు చేయించును. వాక్ఫపాలకవర్గములో వచ్చు మార్పులు మండలికి తెలియపరచవలెను.

వాక్ఫ యొక్క ముతవల్లీ ప్రతి సంవత్సరము వాక్ఫనకు సంబంధించిన ఆదాయమును, ఖర్చులను సూచించు ఆయ వ్యయ పట్టికను తయారు చేసి, మండలి ఆమోదమునకు పంపవలెను. ప్రతి సంవత్సరము మే నెల ఒకటవ తేదీకి లోపుగ వార్షిక జమా ఖర్చుల లెక్కలు పంపవలెను. ఈ లెక్కలన్నియు మండలిచే నియమింపబడిన ఆడిటరు చేత తనిఖీ చేయించబడును. ఆడిటరు లెక్కలను తనిఖీ చేసి తన రిపోర్టును మండలికి పంపును. ఆడిటరు తన రిపోర్టులో ముతవల్లీ పంపిన లెక్కలలో ఉండే లోపములను, చేయబడిన అనవసరపు ఖర్చులను, అక్రమ వినియోగములను, వాటికి బాధ్యులెవరో మొదలగు విషయములు వివరముగ తెలియజేయవలెను. ఆడిటునకు అయ్యే ఖర్చులు వాక్ఫనిధి నుండి చెల్లించబడును. ఆడిటరు పంపిన రిపోర్టును మండలి పరిశీలించి, దానిపై అవసర చర్యలను తీసికొనును.

ప్రతి ముతవల్లీకిని మండలి ఆదేశముల ననువర్తించుట, మండలి కోరే సమాచారమును, లేక వివరములను అందించుచుండుట, వాక్ఫనకు సంబంధించిన ఆస్తులను, లెక్కలను; రికార్డులను, దస్తావేజులను, పత్రములను తనిఖీ చేయుటకు ఎట్టి ఆటంకము కలుగచేయకుండుట, పన్నులు రుసుములు వగైరాలు అన్నియు క్రమముగ చెల్లించుచుండుట, ఈ చట్టము క్రింద తాను నిర్వహించవలసిన కర్తవ్యము లన్నియు సక్రమముగ నెరవేర్చుట ముఖ్యమయిన కర్తవ్యములు.

వాక్ఫ ఆస్తులనుండి వచ్చే రాబడులను, లెక్కలు తయారుచేయుటకు, మండలికి కావలసిన సమాచారము, పత్రములు వగైరాలు అందచేయుటకు, మండలి ఆదేశములను నిర్వర్తించుటకు మొదలగు అవసరమగు ఖర్చులకు వినియోగించవచ్చును శిస్తులు, పన్నులు, ఋణము వగైరాలు చెల్లించుటకు పనికి వచ్చునట్లు రిజర్వు నిధిని వాక్ఫ ఆస్తులనుండి ఏర్పాటు చేయుటకు మండలి ఆదేశించవచ్చును.

ముతవల్లీ వాక్ఫను రిజిష్టరు చేయించకపోయినప్పుడును, చట్టప్రకారము లెక్కలను, వివరములను తయారు చేయించి పంపనప్పుడును, మండలికి కావలసిన

సమాచారము అందజేయనప్పుడును, వాక్ఫ ఆస్తులను, పత్రములు వగైరాలను తనిఖీ చేయనీయ నప్పుడును, మండలి లేక కోర్టు ఆదేశానుసారము వాక్ఫ ఆస్తులను అప్పజెప్ప నప్పుడును, బోర్డు ఆదేశములను పాటించ నప్పుడును, బోర్డునకు చెల్లించవలసిన అంశదానము చెల్లించనప్పుడును, చట్టము క్రింద నిర్వర్తించ వలసిన పనులు నెరవేర్చనప్పుడును వేయి రూపాయిల వరకు జరిమానాను విధించవచ్చును.

ముతవల్లీ స్థానము కాళీ అయి, వాక్ఫ పత్రము క్రింద నూతన వ్యక్తిని నియమించవలసినప్పుడును ముతవల్లీగ పని చేయుచున్న వ్యక్తి యొక్క హక్కును గూర్చి తగువు లేర్పడినప్పుడును, శాశ్వత ముతవల్లీ నియమింపబడు వరకు మండలి ఏ వ్యక్తినైన ముతవల్లీగ పని చేయుటకు నియ మించవచ్చును. ముతవల్లీ పైన వివరించిన ప్రకారము శిక్షింపబడి నప్పుడును, విశ్వాస ద్రోహ నేరము లేక తదితర నేరములకు శిక్షించబడినప్పుడును, అతనిని ఉద్యోగము నుండి తొలగించవచ్చును. మండలిచే నియమింపబడిన కమిటీ అక్రమముగాగాని, అధికారము నతిక్రమించిగాని ప్రవర్తించినప్పుడు ఆ కమిటీని రద్దు చేసి, నూతన వ్యక్తిని గాని, కమిటీనిగాని ముతవల్లీగ వ్యవహరించుటకు మండలి నియమించవచ్చును.

ముతవల్లీ తన ఉద్యోగము నుండి తొలగింపబడినను, వ్యక్తిగతముగా వాక్ఫ ఆస్తుల నుండి అతనికి రావలసిన లాభములను పొందుట కేవిధమైన ఆటంకమునులేదు, ముతవల్లీపై చర్య తీసుకొనుటకు పూర్వము అతనికి తన చర్యలను సమర్థించుటకు తగిన అవకాశమును ఈయ వలెను. ముతవల్లీ తొలగింపబడినపుడు ముతవల్లీ స్వాధీ నమునందు ఉన్న ఆస్తులను మండలిచే నిర్దేశింపడిన వ్యక్తికి అప్పజెప్పవలెను

వాక్ఫలో స్వార్థముగల ఏ వ్యక్తియైనను, దాని పరి పాలన గురించి విచారణ చేయవలసినదని ప్రమాణ పత్రము ద్వారా మండలికి ఫిర్యాదు చేయవచ్చును. దానిపై మండలి విచారణ జరిపి ఆ వాక్ఫ పరిపాలన సక్రమముగ జరుగ లేదని తోచినప్పుడు, అవసర చర్యలను తీసుకొనవలెను. మండలికి తన ఎదుట విచారణ కొరకు సాక్షులను హాజరు పరిపించుటకును, అవసర పత్రములను తెప్పించుటకును, వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత క్రింద సివిల్ కోర్టు అధి కారములు కలవు.

ముతవల్లీపైగాని, వాక్ఫ పరిపాలనకు సంబంధించిన ఇతర వ్యక్తులపైగాని, తమ అధికార హోదాలో వారు జరిగించు కార్యకలాపములకును, విశ్వాస ద్రోహమునకు, విధి ఉపేక్షకును మండలి సివిల్ కోర్టులో వ్యాజ్యముచేసి వారినుండి వ్యక్తిగతముగ పరిహారములను పొందవచ్చును. మండలి అనుమతి లేనిదే ఏ ఇతర వ్యక్తి అయినను ఇట్టి వ్యాజ్యములను తెచ్చుటకు వీలు లేదు. కానీ, మండలిపై, వ్యాజ్యము చేయుటకు అట్టి అనుమతి అవసరము లేదు, మండలిపై వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు రెండు మాసములకు ముందు లిఖిత పూర్వక నోటీసును వ్యాజ్య కారణమును పూర్తిగ వివరించుచూ ఇవ్వవలెను. వాక్ఫ ఆస్తులపైగాని, ముతవల్లీ ఉద్యోగ హక్కును గురించిగాని తేబడిన ప్రతిదావాలోను మండలికి, పార్టీ ఖర్చులతో న్యాయ స్థానమువారు నోటీసు నిత్తురు. వాక్ఫ ఆస్తులు డిక్రీ అమలు క్రింద వేలమునకు తేబడిన, అమలు చేయు అధి కారి మండలికి తప్పక నోటీసు నివ్వవలెను. అట్టి నోటీసు లేని దావా యందుత్పన్నమైన డిక్రీగాని, ఉత్తర్వుగాని, చెల్ల నేరవు.

భూమి సముపార్జన చట్టము 1894 క్రింద వాక్ఫ ఆస్తు లను తీసుకొనుటకు పూర్వము మండలికి కలెక్టరు నోటీసు నివ్వవలెను. నోటీసు అందిన మూడు మాసములలోగా మండలి కలెక్టరు ఎదుట కక్షిదారునివలె వాదించవచ్చును. మండలికి నోటీసు నివ్వకయే పై చట్టము క్రింద జారీ చేయబడిన ఉత్తరువు చెల్ల నేరదు. వాక్ఫ ఆస్తుల కొరకు ముతవల్లీపై తేబడిన సివిల్ దావాయందు మండలి ఆమోదము పొందనిదే రాజీపడుటకు వీలు లేదు. ఇస్లామ్ మతమును అనుసరించి ధర్మశీలత, మతవిషయక లేక దాతృత్వ కార్యము ముతవల్లీ చేయవలసి యుండి, అతడు ఉపేక్షించగా, మండలి అట్టి కార్యము వాక్ఫ తరఫున నిర్వర్తింప చేసిన, అందుకయ్యే ఖర్చులు ముతవల్లీ నుండి కోర్టు ద్వారా రాబట్టవచ్చును.

కేంద్ర ప్రభుత్వము గాని, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముగాని, మండలికి దాని కర్తవ్య నిర్వహణ విధానములకు సంబం ధించిన ఆదేశముల నివ్వవచ్చును. ఆ ఆదేశములను మండలి తప్పక పాటించవలెను.

మండలి తన కర్తవ్యములను సక్రమముగ నిర్వర్తించ లేదని రాష్ట్ర ప్రభుత్వము అభిప్రాయపడిన ఆ మండలిని రద్దు చేసి కొత్త మండలిని నియమించవచ్చును. చట్టము క్రింద మండలిచే జరిగించబడు చర్యలకు మండలిపైగాని అందలి వ్యక్తులపైగాని, కమిషనరుపైగాని, ఆడిటరుపై గాని వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు వీలులేదు. రాష్ట్రప్రభుత్వము చట్టము క్రింద నిబంధనలు తయారుచేయవచ్చును మండలి కూడ రాష్ట్రప్రభుత్వము ఆమోదముతో నిబంధనలు చట్టము క్రింద తయారు చేయచ్చును. ఓ. న

వాటెల్, ఎమెరిక్, డె (1767): స్విస్ ధర్మశాస్త్ర వేత్త. కొవెట్ వద్ద జన్మించెను. విద్యాభ్యాసము బాసెల్ జినీవాలలో జరిగెను. వాటెల్‌కు ప్రఖ్యాతి ముఖ్యముగ అతని 'జనుల హక్కులు', 'ప్రకృతి న్యాయసూత్రములు' అను గ్రంథములను బట్టి వచ్చెను. ఓ. న.

వాణిజ్య దూత: విదేశములలో తమ దేశమునకు సంబంధించిన వాణిజ్య వ్యాపారములను పర్యవేక్షించుటకు ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన ప్రభుత్వాధికారి. పండ్రెండవ శతాబ్ది ఆరంభములో ఇటలీ యొక్క వాణిజ్య నగర రాజ్యముల మధ్య అట్టి ప్రతినిధుల నియామకము జరుగుచుండెడిది. ఇట్టి ఆచారము ఫ్రాన్సునకు ప్రాకినది. కాని తదుపరి క్రమముగ నశించినది. ఇది తిరిగి 16 వ శతాబ్దములో పునరుద్భవించెను, కాని పందొమ్మిదవ శతాబ్ది వరకు ఎక్కువగ వ్యాపించ లేదు. తదుపరి వాణిజ్య దూతను పంపుట సామాన్య ఆచారమైనది.

వాణిజ్య దూత ప్రధానముగ వాణిజ్య వ్యాపార విషయములలో సంబంధము కలిగి యుండును. ఇతనికి దౌత్య ప్రతినిధి హోదా యుండదు. అందుచేత పంపబడిన దేశము యొక్క ప్రభుత్వ ఆమోదము లేనిదే అతడు తన ఉద్యోగ విధులను యథేచ్ఛగా నిర్వహించలేడు. విదేశములకు పంపబడిన వాణిజ్య దూత ప్రథమ కర్తవ్యము, తన అధికార పత్రములను ఆ దేశ ప్రభుత్వాధికారుల ఎదుట ప్రదర్శించి తన విధులను నిర్వహించుటకు వారి అనుమతిని పొందుట. ఇట్టి అనుమతి మాన్యతా పత్రము క్రింద ఒసగబడును.

వాణిజ్యపు ఏజెంట్లు, సాధారణ వాణిజ్య దూతలు, వాణిజ్య దూత, ఉపవాణిజ్య దూతలు అని వారు నిర్వహించ వలసిన కార్యములను బట్టి పలురకముల వాణిజ్య దూతలు గలరు. వీరు ప్రత్యక్షముగ వర్తకములలో పాల్గొనిన తప్ప ఆ దేశములో ఎట్టి పన్నులు చెల్లించ నక్కర లేదు. ఇతడు నోటరీ జనరలు నిర్వర్తించు అన్ని కార్యములు నిర్వహించవచ్చును. ఆ దేశములో తమ స్వదేశస్థుల యొక్క హక్కులను రక్షించుట ఇతని ప్రధాన విధి. వారిని దురాక్రమణ నుండి రక్షించుటయు, వారికి కలుగు ఇక్కట్టుల నివారించుటయు యీతని కర్తవ్యములు. ఇతడు పై కార్యములను నిర్వహించ లేనప్పుడు తన దేశ దౌత్య కార్యాలయమునకా విషయమును నివేదించవలెను. ఇదిగాక ఇతడు తమ దేశ ప్రభుత్వమునకు తన అధికార పరిధిలోనున్న వర్తక స్థలములలోను, రేవు స్థలములందును జరుగు వ్యాపారముల సాంవత్సరిక నివేదికలు, ఇతర వర్తక విషయములపై నివేదికలు పంపుచుండవలెను. ప్రస్తుతము వాణిజ్యమునకు సంబంధించిన ప్రతి ముఖ్య విషయమును తన ప్రభుత్వమునకు తెలియచేయుట కూడ ఇతని కర్తవ్యముగ పరిగణించబడుచున్నది. ఈ నివేదికలు వర్తక మండలుల ద్వారా ప్రచురింపబడి విదేశ వ్యాపారముతో సంబంధము కలవారికి ముఖ్య సమాచారములు నందించుచుండును. తమ దేశ నౌకలు, నావికులపై పర్యవేక్షణ చేయు విధి కూడ ఇతనికి కలదు. సముద్రములపై జరుగు నేరములను ఇతడు విచారణ చేయును. నౌకాప్రమాదములచే నావికులు బాధలలో నున్నప్పుడు ఆనావికులను తమ దేశమునకు పంపుచుండును. ఓ. న.

వాణిజ్య న్యాయము: ఆరంభములో వర్తకులు తమ వాణిజ్యమునకు సంబంధించినంతవరకు వ్యాపారమును క్రమబద్ధముగ కొనసాగించుటకు పాటించిన ఆచార నియమములు. మధ్యయుగమందు సత్వరమైనట్టియు, కట్టుదిట్టమైనట్టియు, విశాల దృక్పథము కలిగినట్టియు న్యాయ పరిపాలన వ్యాపార పురోభివృద్ధికి అవసరమాయెను. ఈ అవసరమును తీర్చుటకే వ్యాపార ఆచారములు ఉద్భవించెను ఇందుకై వర్తకవ్యవహార వ్యాజ్యములు ప్రత్యేక కోర్టులలో విచారింపబడుచుండెడివి. అట్టి ప్రత్యేక కోర్టులకు ఇటలీలోనున్న గిల్డులు, జర్మనీ, ఫ్రాన్సులలోని సంత కోర్టులు ఉదాహరణములు.

ఇంగ్లండులో వాణిజ్య న్యాయ చరిత్రను మూడు ఘట్టములుగ విభజింపవచ్చును: 1. కోక్‌కు ముందు కాలము. అప్పుడు కామన్‌లాకన్న విభిన్నమైనట్టి ప్రత్యేక రకపు న్యాయముగా వాణిజ్య న్యాయము చెలామణి ఆయెను. వర్తకులను ప్రత్యేక తెగకొరకు ప్రత్యేక కోర్టులలో నది పరిపాలింపబడెడిది; 2. పరివర్తనాత్మక కాలము, వ్యాజ్యములు కామన్‌లా కోర్టులలోనే విచారింపబడినప్పటికి, ప్రత్యేక ఆచారములు ఒక్కొక కేసులో ప్రత్యేకముగా రుజువు చేయవలసిన అవసరముండెడిది. 3. నేటి వాణిజ్య న్యాయము ఆ ఆచారములను ప్రత్యేకముగా కేసులలో రుజువు చేసుకొనవలసిన అవసరము పోయి కోర్టుచే ఉపధారణలు చేయబడు స్థాయి చేకూరటయే ఈ మూడవ ఘట్టమందలి విశేషము. ఓ. న

వాద పత్రము: వివాదముల పరిష్కారము కొరకు లేదా వివాదములకు సంబంధించిన పరిహారములు పొందుటకు కోర్టును అభ్యర్థించు వ్యక్తిని 'వాది' యందురు. వాది తన అభ్యర్థనకు సంబంధించిన వివాదాంశములను విశదపరచు లిఖితమును కోర్టునందు దాఖలు చేయవలెను. అట్టి లిఖితమును 'వాద పత్రము' (ప్లెయింటు) అందురు. వాది దాఖలుచేయు ప్లెయింటు స్వరూపము అందు విశదపరుప

వలసిన అంశములు వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత ఆర్డరు ఏడులో వివరింపబడినది.

ప్లెయింటును న్యాయస్థానములో తన్నిమిత్తము నియమింపబడిన అధికారికి అందజేయుటతో వ్యాజ్యము ప్రారంభింపబడుచున్నది. ప్రతి వాద పత్రములోను కక్షిదారులు తమ వాదమునకు ఆధారములగు ప్రధాన విషయములు మాత్రమే క్లుప్తముగా తెలియజేయవలయునే గాని, వాటిని ధ్రువపరచుటకు అవసరమగు సాక్ష్య సంబంధమైన విషయములను తెలుపరాదు. అట్టి విషయములు అవసరమునుబట్టి వరుస సంఖ్యలతో విషయాను క్రమముగ వ్రాయవలెను. తేదీలు, మొత్తములు, సంఖ్యలు, అంకెలలో చూపవలయును. న్యాయశాస్త్ర సిద్ధాంతములను చెప్పనవసరములేదు. కక్షిదారుడు తన వాదమునకు ఏ విషయములు ప్రధానమని నమ్ముచున్నాడో వాటి నన్నిటిని గురించిన పూర్తి వివరములు తేదీలతో సహా తెలుపవలెను. వాదిగాని ప్రతివాదిగాని నిర్వహింపవలసిన పురోభావ్య షరతుల (కండిషన్స్ ప్రిసీడెంటు) విషయమై సాకల్యముగ చెప్పవలెను. వాటిని నిర్వర్తించుటకు పాటింపవలసిన నియమములను వాద పత్రములో సూచించవచ్చును. వాదపత్రములు కోర్టులో దాఖలైన పిదప, సవరణ రీత్యాతప్ప, క్రొత్త ఆధార విషయములుగాని, విరుద్ధ విషయములుగాని మరియొక పత్రము ద్వారా చేర్చరాదు. సాధన పత్రములలోని విషయములు వాద పత్రములకు ప్రధానమైనపుడు నిర్దిష్టముగా పత్రములోని మాటలను ఉల్లేఖింప వలసినపుడు తప్ప, సంక్షిప్తముగా వివరించిన చాలును.

దుష్టభావము కపటబుద్ధి మున్నగు మనస్తత్వములను గురించి చెప్పవలసి వచ్చినపుడు ఏ సందర్భములనుండి వాటిని గ్రహింపవగునో వాటి వివరముల నొసగకయే వృత్తాంత విషయముగ తెలుపవచ్చును. పార్టీకి నోటీసు నిచ్చినట్లు తెలిపిన చాలును. నోటీసులోని విషయ వివరములు చెప్పనవసరములేదు. ఉత్తర ప్రత్యుత్తరముల వలనగాని, సంభాషణలవలనగాని, లేదా మరియే ఇతర సందర్భమువలనగాని పార్టీలమధ్య ఖరారు నామాలు ఏర్పడినట్లు గ్రహించవలసి వచ్చినపుడు, ఆ ఉత్తరములు, సంభాషణలు లేదా సందర్భములు వృత్తాంత విషయముగ చెప్పిన చాలును. వివరముగా చెప్పనక్కరలేదు.

ప్రతి వాద పత్రముమీద పార్టీ, అతని ప్లీడరు సంతకము చేయవలయును. కాని, వాదపత్రము దాఖలు చేయు పార్టీ హాజరుకాలేక పోయినపుడు, లేదా మరి యే ఇతర కారణముచేతనైనా వాదపత్రములమీద సంతకము చేయలేనపుడు అందుకై అధికారము పొందిన ఏ అన్య వ్యక్తి అయినను సంతకము చేయవచ్చును.

వాదపత్రములను పార్టీగాని, పార్టీలలో ఒకరుగాని లేదా దావా విషయములు అతనికి తెలిసినట్లు కోర్టు విశ్వసించు అన్యవ్యక్తిగాని ధ్రువపరచవలెను. అట్టి వ్యక్తి సదరు పత్రములోని ఏయే పేరాలలోని విషయములు తనకు స్వయముగ తెలుసునో, ఏవి వినికిడివలన తెలిసి, నిజమని నమ్ముచున్నాడో, పేరాల సంఖ్యలతో సహా తెలుపుచు వాదపత్రము దిగువ భాగమున వ్రాయవలెను. ఈ ధ్రువీకరణము క్రింద సంతకముచేసి, తేదీని, స్థలమును సూచింపవలెను.

వ్యాజ్య మధ్యకాలమున ఎట్టి దశలోనైనను అవసరమైనట్టివి లేదా అశ్లీలమైనట్టివి, వ్యాజ్య విచారణలో దురభిప్రాయము కలిగించెడు లేదా సంభ్రమ జనకమైనట్టి లేదా కాలవిలంబనము చేయునట్టి విషయములను న్యాయాధికారి తీసివేయవచ్చును, లేదా సవరణ చేయుమని ఉత్తరువు చేయవచ్చును; వ్యాజ్య మధ్యకాలమున ఎట్టి దశలోనైన తన వాద పత్రమును మార్పుచేయుటకు, సవరణ చేయుటకు ఏ పార్టీకైనను కోర్టు తనకు ఉచితమని తోచిన పద్ధతిని, న్యాయసమ్మతమైన షరతులను విధించుచు అనుమతి ఒసగవచ్చును. అట్టి సవరణలు పార్టీల మధ్య వాస్తవికమైన వివాద ప్రశ్నల నిర్ధారణకు అవసరమైనపుడే చేయవలయును. పై సవరణలు కోర్టు ఉత్తరువు జారీ చేసిన కాలములోగాని లేదా అట్టి కాల నిర్ణయము లేనపుడు ఉత్తరువు జారీ చేసిన 14 రోజులలోగాని జరుగవలెను.

ప్లెయింటులో ఈ క్రింది విషయములు సూచింపబడవలయును: 1. వ్యాజ్యము దాఖలు చేయబడిన కోర్టుయొక్క నామము; 2. వాది పేరు, నివాసము, స్త్రీయో, పురుషుడో, తండ్రి లేదా భర్త పేరు, వయస్సు, కులము, వృత్తి; 3. ప్రతివాది విలాసము, స్త్రీయో, పురుషుడో, తండ్రి లేదా భర్త పేరు, వయస్సు, కులము, వృత్తి, విలాసము, నివాసము (వాదికి తెలిసినంత వరకు); 4 వాదిప్రతివాదులలో ఎవరైన అప్రాప్త వయస్కుడు లేదా మన స్థిరత్వము లేని వారయినపుడు-అట్టి విషయము నిర్దిష్టముగ తెలుపవలెను మైనరును గూర్చి వ్రాయునపుడు అతని వయస్సు ఇంతయని ప్లెయింటును ధ్రువపరచు వ్యక్తికి బాగుగ తెలియునట్లు, నమ్ముచున్నట్లు స్పష్టముగాను, ప్రత్యేకముగాను నుడువవలెను. ఒకప్పుడు ప్రతివాదులు బహు సంఖ్యగల వారగుటచేతగాని, మరి యే ఇతర కారణమువల్లనైన గాని మైనరు ప్రతివాది వయసు సరిగా తెలుసుకొనుటకు సాధ్యపడని ఎడల అతని వయస్సు సరిగా తెలియదని

చెప్పవచ్చును; 5. వ్యాజ్య కారణ విషయము, అది ఎప్పుడు ఏర్పడినది; 6. కోర్టుకు ఆ వ్యాజ్యమును విచారణ చేయుటకు ఉండే క్షేత్రాధికార పరిధిని సూచించు విషయములు; 7. వాది అర్థించు పరిహారము; 8. వాది ముజరా (సెటాఫ్) ఇచ్చిన లేదా, తనకు రావలసిన దానిలో కొంత భాగము వదలుకొన్న, ఆ ముజరా ఇచ్చిన లేదా వదలుకొన్న మొత్తము; 9. కోర్టు యొక్క అధికార పరిధి నిమిత్తము, కోర్టు ఫీజు నిర్ధారణ కొరకు వ్యాజ్య గ్రస్తమైన ఆస్తి యొక్క విలువ.

పైకము రాబట్టుకొనుటకు దావా తేబడినచో ప్లెయింటులో సదరు మొత్తము నిర్దిష్టముగా చెప్పవలెను. మధ్య కాలీన ఫలసాయముల కొరకుగాని, వాది ప్రతివాదుల మధ్య లెక్కలు తేల్చుకొన్న అనంతర మేర్పడు మొత్తమునకుగాని దావా తెచ్చినపుడు ప్లెయింటులో కోరబడు మొత్తము ఉజ్జాయింపుగా చెప్పవచ్చును.

దావా స్థిరాస్తి ఫలానిది అని తేల్చుటకు చాలినంత వివరములను ప్లెయింటు ఒసగవలెను. సరిహద్దుల వలనను, లేదా సర్వే నెంబర్ల వల్లను దావా ఆస్తిని తెలుసుకొనుటకు వీలైన, ప్లెయింటులో అట్టి సరిహద్దులు, సర్వే నెంబర్లు తెలుపవలెను.

ప్రతినిధి అధికారములో వాది దావా చేయునెడల దావా ఆస్తిలో తనకు యథార్థముగా దావా నాటికి ఉన్న సంబంధము చెప్పుటయేగాక దావాను చేయుటకు తాను తీసుకున్న చర్య ఎట్లవసరమైనదో ప్లెయింటులో తెలుపవలెను. దావా ఆస్తిలో ప్రతివాదులకు సంబంధమున్నదని గాని, లేదా సంబంధమున్నట్లు వాదించుచున్నారని గాని చూపుచూ, అందుచే వాది ఆరోపణలకు జవాబు చెప్పుకొనవలసిన బాధ్యత ప్రతివాదులకు కలదని ప్లెయింటులో సూచింపవలెను.

కాలావధి దాటిన పిదప తెచ్చిన దావాలో వాది ఏ హేతువుచేత తన దావా కాలావధిని మించనట్లు పరిగణింప బడవలెనో ప్లెయింటులో చూపవలెను. వాది కోరే పరిహారమేదో స్పష్టముగా ప్లెయింటులో విశదపరచవలెను. కోర్టుకు న్యాయమని తోచినపుడు న్యాయోచిత పరిహారములొసగుటకు సర్వదా అధికారము కలదు.

ప్రత్యేక హేతువులమీద ఆధారపడిన అనేక హక్కులను గురించి గాని, వ్యాజ్య కారణములను గురించిగాని, వాది పరిహారములను కోరే ఎడల వాటిని వీలయినంతవరకు ప్రత్యేకముగను, స్పష్టముగను ప్లెయింటులో వివరించవలెను. ప్లెయింటుతో దావాకు సంబంధించిన పత్రములు దాఖలు చేసిన అట్టి పత్రములు దాఖలు చేయుచున్నట్లు ప్లెయింటులో వ్రాయవలెను. దావాలో ఎంతమంది ప్రతివాదులుండిన అన్ని ప్లెయింటు నకళ్లు, ప్లెయింటుతో దాఖలు చేయవలెను. ప్రతినిధిగా వాది దావా చేసినట్లు చెప్పిన ఏ అధికారమును పురస్కరించుకొని అట్టి దావా చేసెనో చెప్పవలెను. కోర్టు అధికారి ప్లెయింటు కాపీల మీద, దానితో జతపరచిన పట్టికలపైన సంతకము చేయవలెను.

ఓ. న.

వాద మిత్రుడు: మైనరువాది తరపున కోర్టు వ్యవహారములు నడుపు వ్యక్తి 'వాదమిత్రుడు' (నెక్స్ట్ ఫ్రెండ్) అని పిలువబడును. అవయస్కుడు, అనగా 18 ఏండ్లు పూర్తిగాని వయోపరిమితి కలవాడు. వ్యవహార దక్షతలేని వాడుగా వ్యవహార చర్యలలో పరిగణింపబడును. అవయస్కుని వ్యవహార చర్యలు అతని పేరుతో వాదమిత్రుని ద్వారా జరుగవలెను. వాదమిత్రుడు లేనిదే దాఖలైన అవయస్కుని వ్యాజ్యము చెల్ల నేరదు. వాదమిత్రుడు అక్రమముగాను, ఎట్టి కారణము లేకను అవయస్కుని తరపున వ్యాజ్యము దాఖలుచేసినట్లు కాన్పించిన ఎడల కోర్టు తనంతతానే, లేదా ప్రతివాది అభ్యర్థనపైన సదరు వ్యాజ్యములో ప్రతివాదికి అప్పటివరకు అయిన ఖర్చులు, ఇకముందు కాబోయే ఖర్చుల మొత్తమునకు వాదమిత్రునిచేత హామీ ఇప్పించవచ్చును. పై వ్యాజ్యము పాపరుగా తేబడిన, ప్రభుత్వమునకు చెల్లించవలసిన కోర్టు రుసుము మొత్తమునకు కూడా హామీ ఇవ్వమని ఉత్తరువు చేయవచ్చును. వ్యవహార దక్షతగల ఏ యుక్తవయస్సుగల వ్యక్తి అయినను వాదమిత్రుడుగా వ్యవహరింపవచ్చును కాని అవయస్కుని హితము కోరని, ప్రతికూలమగు స్వార్థము కల వ్యక్తి వాదమిత్రుడుగ వ్యవహరించుటకు అర్హుడు కాడు. అవయస్కునికి సంరక్షకుడు అధికారయుతముగ నియమింపబడిన ఎడల అట్టి సంరక్షకుడు తప్ప ఇతరులు వాదమిత్రులుగ నియమింపబడుటకు గాని, వ్యవహరించుటకు గాని వీలులేదు కోర్టు అవయస్కుని సౌకర్యము కొరకు ప్రత్యేక వ్యక్తిని వాదమిత్రునిగా నియమింప వచ్చును. వ్యాజ్యములో ప్రతివాది అవయస్కుడని కోర్టుకు తోచిన ఎడల, అట్టివానికి సరియైన సంరక్షకుని నియమించును. వ్యాజ్యములో ఒకమారు సంరక్షకుడుగ నియమింపబడిన వ్యక్తి, వ్యాజ్యాంతము వరకు గల అన్ని చర్యలలోను అవయస్కుని తరపున వ్యవహరించును. అవయస్క ప్రతివాది తరపున సంరక్షకుడుగా వ్యవహరించుటకు అతని బంధువర్గములో ఎవరును అంగీకరించనచో, కోర్టు ఉద్యోగినిగాని, లేదా అడ్వకేటును గాని సంరక్షకునిగ నియమించవచ్చును.

అవయస్కుని తరపున దాఖలు చేయబడు ప్రతి దరఖాస్తు అతని వాదమిత్రుడు గాని సంరక్షకుడు గాని దాఖలు చేయవలెను. వాదమిత్రుడుగాని సంరక్షకుడుగాని కోర్టు అనుజ్ఞ లేనిదే అవయస్కునితరపున: 1 ఎట్టి సొమ్ముగాని, చరాస్తిగాని, రాజీనామా క్రింద గాని డిక్రీ క్రిందగాని పుచ్చుకొనరాదు. 2. ఎట్టి ఖరారునామాకుగాని రాజీనామాకు గాని అంగీకరించరాదు

వ్యాజ్యములో అవయస్కుని తరపున ఖరారుపడుటకు గాని, రాజీ షరతుల ప్రకారము వ్యాజ్యమును ఉపసంహరించుటకు గాని, లేదా ఇతర పనులు చేయుటకు గాని అనుజ్ఞ కొరకు దరఖాస్తు పెట్టబడి, అతని తరపున న్యాయవాది వ్యవహరించు నెడల, పై ఖరారునామా రాజీనామాలు అవయస్కునికి లాభకరముగానున్నవని తాను నమ్ముచున్నట్లు న్యాయవాది ధ్రువపత్రము కూడ పై దరఖాస్తుతో దాఖలు కావలెను. లేనిచో అనుజ్ఞ ఇవ్వబడదు. అవయస్కునికి వాదమిత్రుడు ప్రతికూలమగు స్వార్థము కలవాడైనప్పుడును, ప్రతివాదితో ఎక్కువ సన్నిహితముగా నుండుటచే అవయస్కుని వ్యవహారములు క్రమముగా కాపాడుటకు అవకాశము లేనప్పుడును, వాదమిత్రుడుగా తాను చేయవలసిన విధులను నిర్వహించనప్పుడును. వ్యాజ్య మధ్యకాలమందు భారత దేశములో నివసించుట మానివేసినప్పుడును, మరి ఏ ఇతర కారణములు కలిగినపుడైనను వాదమిత్రుని కోర్టు తొలగించవచ్చును. పై ప్రకారము వాదమిత్రుడు తొలగింపబడినప్పుడు తిరిగి మరియొకనిని నియమించువరకు వ్యాజ్య చర్యలు నిలుపు చేయవచ్చును. వ్యాజ్య మధ్యకాలమున అవయస్కుడు ప్రాప్తవయస్కుడైనప్పుడు తాను ఆ వ్యాజ్యమును కొనసాగించుటకుగాని, విరమించుటకు గాని నిర్ణయించుకొనవచ్చును. వ్యాజ్యమును కొనసాగింపదలచినప్పుడు వాదమిత్రుని తొలగించి, తానే వ్యవహారము నిర్వహించుకొనుటకు అనుజ్ఞనిమ్మని కోర్టును అభ్యర్థింపవచ్చును.

పై నిబంధనలు ఉన్మత్తులకు, మనో దౌర్బల్యములచేత తమ వ్యవహారములను దక్షతతో నిర్వహించుకొను శక్తిలేని వ్యక్తులకును వర్తించును. ఓ. న.

వాది : పరిహారములు కోరుతూ కోర్టులో వ్యాజ్యము చేయు వ్యక్తిని 'వాది' అందురు. ఇతడు తన పరిహారమునకు సంబంధించిన విషయ వివరణములు, కోరే పరిహారము నిర్దిష్టముగా వాద పత్రమందు తెలుపవలెను. ఓ. న.

వాయిదా ప్రతిపాదన : సాధారణముగ పార్లమెంటులో చేయబడు ప్రతిపాదన స్పష్టముగను, సంక్షిప్తముగను, అర్థవంతముగను ఉండవలెను. ఆ ప్రతిపాదన యొక్క మాటల పొందిక, సభ ఆ ప్రతిపాదనను ఆమోదించినట్లయిన దాని యొక్క అభిప్రాయమును లేక ఇచ్ఛను అభివ్యక్త పరచుటకు తగినదై ఉండవలెను. స్పష్టముగ అభివ్యక్త పరుపబడిన ప్రశ్న లేనిదే పార్లమెంటునందొక ప్రతిపాదన పై వోటు తీసుకొనుటగాని, తీర్పు చేయుటగాని జరుగదు. కొన్ని తరగతులకు చెందిన ప్రతిపాదనలు, ఈ నియమమునకతీతమై పార్లమెంటుచే ఎక్కువ ప్రాధాన్యము ఒసగబడి చర్చించబడును. అదే వాయిదా 'ప్రతిపాదనలు' లేక వాయిదా తీర్మానములు.

సార్వజనిక ప్రాధాన్యముగల అత్యావసర నిశ్చిత విషయములను గూర్చి చర్చించుటకు పార్లమెంటు యొక్క కార్యక్రమమును వాయిదా వేయుట, ఇంగ్లండులో ప్రాచీన కాలము నుండి వచ్చుచున్న కామన్సు సభ ఆచరణలలో ఒకటి. ప్రస్తుత రూపమును పొందుటకు ఇది వివిధ ఘట్టములలో పరిణామము చెందెను. దీనిని 'అత్యావసర ప్రతిపాదన' అని కూడ అందురు.

ప్రతి దినము సభలో జరుగవలసిన కార్యక్రమము ముందుగానే నిర్ణయింపబడును. కాని, స్వదేశమందు గాని, విదేశ వ్యవహారములలో గాని హఠాత్తుగ కొంత అత్యావసర పరిస్థితి ఉత్పన్నమై, తక్షణము ప్రభుత్వము యొక్కయు, పార్లమెంటు సభ యొక్కయు దృష్టిని ఆకర్షింపవలసి యుండును. అట్టి సమయములలో సభ యొక్క నియమము ననుసరించి ఎట్టి ప్రైవేటు సభ్యుడైనను, పై అత్యావసర పరిస్థితిని ప్రభుత్వ నోటీసునకు తీసుకొని రాదలచినచో, అతడు సభలో నిలబడి 'సభను ఇప్పుడు వాయిదా వేయవలయు'నని ప్రతిపాదించును. అది క్రమముగా యుండి సభ యొక్క ఆమోదమును కూడ పొందినచో ఆ ప్రతిపాదనను ఆ నాటి ఇతర అంశములకు పూర్వమే చర్చింతురు ఇట్టి వాయిదాను ప్రతిపాదించు హక్కు, ప్రతి ప్రాతినిధ్యపు శాసన సభ యొక్క సభ్యుని ముఖ్యమగు ప్రాథమిక హక్కులలో ఒకటి అని రెడ్‌విచ్ నుడివెను,

1882 కు పూర్వము అట్టి ప్రతిపాదనలు చేయు సభ్యుల హక్కులకు ఎట్టి అవరోధములు లేకుండెను. కాని సభా కార్యక్రమమునకు అవరోధములను కల్పించు నుద్దేశము గల సభ్యుల చేతులలో ఇది యొక బలమైన అయుధముగ పరిణమించెను. కాగా సభ్యులకుండు ఈ హక్కును సంకుచిత పరచు ప్రయత్నములు జరిగెను. తత్ఫలితముగ 1882 లో 'గ్లాడ్‌స్టన్' ఆధ్వర్యవమున 'స్టాండింగ్ ఆర్డర్ 9' కామన్సు సభచే జారీ కాబడెను. దీనిని బట్టి సార్వజనిక ప్రాధాన్యము గల అత్యవసర నిర్దిష్ట విషయమును గూర్చి

చర్చించుట కొరకే కామన్సు సభలో వాయిదా ప్రతిపాదన చేయబడవలయును, ఎట్టివి అత్యవసర పరిస్థితులు, ఎట్టివి వినిర్దిష్ట విషయములు, ఆ విషయములు ఎంతవరకు సార్వజనిక ప్రాధాన్యము కలిగి యున్నవి, అనునవి సభాపతియే నిర్ణయించవలెను. అప్పటి నుండి క్రమముగా వచ్చిన సభాపతుల నిర్ణయములలో 'అత్యవసర పరిస్థితి', 'సార్వజనిక ప్రాధాన్యము' అను పదముల పై వారి వ్యాఖ్యానములను బట్టి వాటిని గుర్తించుటకు అవసరమగు విషయ నిర్దేశము జరిగినందున అట్టి ప్రతిపాదనలు చాలవరకు తగ్గెను. క్రమేణ అవి ఎంతో అరుదుగ ప్రతిపాదింపబడుచుండెను.

భారతదేశమందు 1921 కు పూర్వము ఇట్టి ప్రతిపాదనల కవకాశమే లేదు. 1919 భారత ప్రభుత్వ చట్టము క్రిందనే ఇట్టి ప్రతిపాదనలు చేయు హక్కు నియమబద్ధము చేయబడెను. అప్పటి నుండి భారత శాసనసభలలో క్రమముగ అట్టి ప్రతిపాదనలను చేయు అవకాశము కల్పింపబడెను. కాని రాజ్య సభలో వాయిదా ప్రతిపాదన కొరకు గాక కేవలము సార్వజనిక ప్రాధాన్యముగల విషయములను చర్చించుటకు ప్రతిపాదనలు చేయు అవకాశమీయబడినది.

వాయిదా ప్రతిపాదనలీ క్రింది ప్రయోజనముల కొరకు ప్రయోగింప బడుచున్నవి: 1. ప్రభుత్వము నుండి సమాచారమును రాబట్టుటకు, 2. చర్చను లేవదీయుటకు, 3. ప్రభుత్వమును అభిశంసనము చేయుటకు. ఇంగ్లండులో క్రమేణ యీ వాయిదా ప్రతిపాదనలు ప్రభుత్వమును అభిశంసనము చేయుటకే వాడబడుచుండెను. ఏలన, ప్రతిపాదనను కామన్సు సభ ఆమోదించినచో ప్రభుత్వము తన పదవిని విరమించుకొనవలసి యుండును. ఇంగ్లండులో వలె భారత దేశమందు కూడ ఇట్టి ప్రతిపాదనలు ప్రభుత్వమును నిందించుట కొరకే వాడబడుచున్నవి. స్వాతంత్ర్యసిద్ధికి పూర్వమీ వాయిదా ప్రతిపాదనల ఆశయము, అవకాశమును బట్టి, అప్పటి బాధ్యతారహిత ప్రభుత్వమును నిశితముగ విమర్శించుటయే ప్రభుత్వము శాసన సభకు బాధ్యత వహింపదు గనుక అది తొలగదు. అప్పటి శాసన సభాధ్యక్షులు సభ్యులకు ప్రభుత్వమును విమర్శించు అవకాశమును కల్పించుట కొరకిట్టి ప్రతిపాదనలను ప్రవేశ పెట్టుటకు అవరోధము కల్పించెడి కామన్సు సభ నియమములను సడలించిరి. స్వాతంత్ర్య సిద్ధ్యానంతరము బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వములు నెలకొల్పబడి, దేశ రాజకీయ స్వరూపములో గొప్ప మార్పు కల్గెను. మంత్రులు శాసన సభలకు బాధ్యత వహించుదురు గావున, వివిధ విషయములపై చర్చించుటకు సభ్యుల కెక్కువ అవకాశములు గలవు. అందుచేత ప్రస్తుతము వాయిదా ప్రతిపాదనలకుండు నియమము లన్నియు ఖచ్చితముగ పాటింపబడుచుండెను. దృక్పథములో గల పై మార్పు వలన, వాయిదా ప్రతిపాదనలు కేవలము ప్రభుత్వమును అభిశంసనము చేయుట కొరకే ప్రతిపాదింపబడుచుండెను. కాగా, భారతదేశ సభాపతులు సమాచార సేకరణ కొరకు లేక చర్చను లేవదీయుటకు చేయబడు వాయిదా ప్రతిపాదనలను బుద్ధిపూర్వకముగ ప్రోత్సహింప లేరు.

స్వాతంత్ర్యమునకు పూర్వ మిట్టి ప్రతిపాదన త్రోసి వేయబడుట అరుదుగయుండెను. కాని 1947 అనంతరము ముఖ్యముగ 1952 నుండి, ఇట్టి ప్రతిపాదనలు చాల అరుదుగ ఆమోదింప బడుచుండెను.

లోక్ సభలో ఈ ప్రతిపాదనలపై విధింపబడు సాధారణ అవరోధము : వాయిదా ప్రతిపాదన చేయు సభ్యుడు ఆ ప్రతిపాదన ఏ దినమున చేయదలచెనో అట్టి దినమున సభా కార్యక్రమారంభము కాక పూర్వము నోటీసు నివ్వవలెను. అట్టి నోటీసు సభాపతికి ఆ విషయమునకు సంబంధించిన మంత్రికి, కార్యదర్శికి ఈయవలెను ఆ నోటీసు నందు వాయిదా ప్రతిపాదన ద్వారా ఫిర్యాదు అంశములు స్పష్టముగ వివరించవలెను. పై నోటీసు సభాపతి ఆమోదము పొందనిదే ప్రతిపాదన ప్రచురింపబడ కూడదు. అట్లు ప్రచురింపబడిన అది సభా గౌరవమునకు భంగకరముగ భావింపబడును. ఇవి ప్రక్రియకు సంబంధించిన అవరోధములు.

ప్రతిపాదన ఆమోదింపబడుటకు షరతులు : ప్రతిపాదనకు సంబంధించిన విషయము నిర్దిష్ట ఏకైక విషయమునకు సంబంధించినదిగాను అత్యవసర విషయమైనట్టిదిగాను, సార్వజనిక ప్రాధాన్యము కలిగినదిగాను యుండవలెను. ముందు విచారింపబోవు విషయముపై భవిష్యదూహ ప్రతిపాదనలో సూచించరాదు. విషయము భారత ప్రభుత్వ బాధ్యతక్రింద నుండునట్టిదై యుండవలెను. పూర్వము చర్చించిన విషయమును తిరిగి ఆ సమావేశములో చర్చకు తెచ్చునట్టిదిగా యుండరాదు. సామాన్య న్యాయ పాలనకు సంబంధించినది కాకూడదు. విశిష్టాధికార ప్రశ్న ఉత్పన్నము చేయునది కాకూడదు. కోర్టు విచారణలో యున్న విషయమునకు సంబంధించినది కాకూడదు. ప్రధాన ప్రతిపాదన ద్వారా మాత్రమే ప్రవేశపెట్టవలసిన విషయమునకు సంబంధించినది కాకూడదు.

ప్రతిపాదన ఆమోద యోగ్యముగ యుండి, సభాపతి అనుమతిని పొందవలెను. సభాపతి అనుమతి లేనిదే సభామోదము కొరకు అది ప్రతిపాదింపబడుటకు వీలులేదు. సభాపతి ప్రతిపాదనను ఆమోదించుట లేక త్రోసివేయుటకు

పూర్వము దానికి సంబంధించిన విషయములను గూర్చి ప్రభుత్వమును సమాచారము నందించమని కోరవచ్చును. ప్రతిపాదన చేయు వ్యక్తి కూడ తన ప్రతిపాదనను బల పరచు విషయమును వివరింపవచ్చును. సభాపతి ప్రతి పాదనకు అనుమతించినచో, ఆ ప్రతిపాదన సభలో చదువ బడును. సభ అమోదించినచో భారత పార్లమెంటులో ఆ దినము సాయంత్రము నాలుగు గంటలకు చర్చింప బడును. ఆ ప్రతిపాదనపై చర్చ ఆవిషయమునకే పరిమి తము చేయబడును. పార్లమెంటు నియమముల ప్రకారము వాయిదా ప్రతిపాదన పార్లమెంటులో రెండు గంటల ముప్పది నిమిషముల వరకు చర్చింపబడవచ్చును. ఓ. న.

వారంటీ (పూచీ): వస్తు విక్రయ చట్టము క్రింద 'వారంటీ' అనగా విక్రయించబోయే వస్తువులకు సంబం ధించిన ఒడంబడిక, ఇట్టి ఒప్పందమును ఉల్లంఘించిన నష్ట పరిహారమును కోరుటకు రెండవ పక్షకారునికి హక్కు ఉండును. కాని ఒడంబడికను రద్దుచేయుటకు వీలులేదు. విక్రయించు వ్యక్తి విక్రయ కాలమందు ఉద్దేశ పూర్వక ముగ వస్తువుల గుణగణములను గురించి వివరించినపుడు ఆ కథనములు వారంటీలుగను, విక్రయించు వస్తువులలో క్రేతకు గోచరించని అంశము విక్రేత వివరించినపుడు అతడు వారంటీ నొసగినాడనియు భావించవచ్చును. వస్తువులలో ప్రత్యక్షముగ కనబడులోపములకు సంబంధించినంతవరకు విక్రయించిన వ్యక్తికీ గల సాధారణ పూచీ ననుసరించి నష్టపరిహారమునకు వ్యాజ్యము తెచ్చుటకు క్రేతకు అవ కాశముండదు. క్రేతకు వస్తువుల యొక్క లోపములను కనిపెట్టవలసిన బాధ్యత ఎంతమాత్రము లేదు. అందుచే అట్టి లోపములను గురించి కూడ విక్రేత కథనముపై క్రేత ఆధారపడి, వస్తువును తనిఖీ చేయనపుడు, ఆ కథ నము వారంటీగా ఎంచబడును. ఓ. న.

వారంటు: ఒక నిర్దిష్టమైన కార్యమును నిర్వహించు టకు అధికారమిచ్చు పత్రము. ఆ అధికార పత్రములేనిదే ఆ వ్యక్తికి ఆ కార్యమును చేయుటకు హక్కు ఉండదు. నేరము జరిగినట్లు ప్రమాణముపై తెలియజేసిన భోగట్టా ననుసరించి మేజస్ట్రేటు లిఖిత పూర్వకముగ పోలీసువారికి నిందితుని అరెస్టు చేయుటకు, లేదా ఒక స్థలమును సోదా చేయుటకు వారంటు జారీ చేయును. ఆ వార్రంటులో తన అధికార పరిధిలోనున్న పోలీసు అధికారిని సంబోధించుచు, జరిగిన నేరమును, నిందితుని వివరములు తెలిపి, ఆ నిందితుని బంధించి తన ఎదుట నేరమును గురించి సంజా యిషీ చెప్పుటకు హాజరుపరుపవలసినదని పోలీసు అధికారిని ఆజ్ఞాపించును. ఆ ఉత్తరువు అమలు జరుగువరకు ఆ వారంటు ప్రవృత్తమగును, ఒకవేళ నిందితుడు మేజస్ట్రేటు అధికార పరిధిని దాటి పారిపోయినను అతడు దాగి యుండు ప్రదేశమునకు సంబంధించిన మేజస్ట్రేటుచే ఆ వారంటుపై ఎండార్సు చేయించి నిందితుని అరెస్టు చేయ వచ్చును. నిందితుని పేరు లేకుండగను నేరముయొక్క వివరణ లేకుండగను బంధించుమని జారీచేసిన వారంటు చెల్లదు. అటులనే ఫలానిదని నిర్దేశింపక ఏ పత్రములనైన పట్టుకొనుమని అధికారమిచ్చుచు జారీచేసిన సెర్చివారంటు న్యాయవిరుద్ధమైనదిగ ఎంచబడును.

'వారంటు' అను పదము లాభాంశమును చెల్లించుమని అధికారమిచ్చు పత్రములకును, బాండు అవసరము లేకుండా వస్తువులను అప్పగింత చేయుమని అధికారమిచ్చు పత్రమునకును వాడుదురు.

ఆస్తిని జప్తు చేయుటకు బకాయి శిస్తులక్రింద వస్తు వులను అభిగ్రహణము చేయుటకు వారంటు అధికార మిచ్చును. ఓ. న.

వారంటు కేసు: చూ. దండప్రక్రియా సహిత-పు. 326

వారసత్వ చట్టము (1925): ఈ చట్టము 1925 సెప్టెంబరు 30వ తేదీనుండి అమలులోనికి వచ్చినది. మరణ శాసనములకు వర్తించునట్టి న్యాయావళిని, మరణశాసనము లేనప్పుడు వర్తించు న్యాయావళిని క్రోడీకరించుటకు ఈ చట్టము చేయబడినదని ఉపక్రమణికలో తెలియజేయ బడినది. సామాన్యముగా చట్టపు మొదటి అధ్యాయములో ఆ చట్టము ఎవరికి వర్తించునో పేర్కొనబడును. ఈ చట్టములో ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్క అధ్యాయములో ఆ అధ్యాయ మెవరెవరికి వర్తించునో తెలియజేయబడినది.

ఈ చట్టములో ఉపయోగింపబడిన కొన్ని ముఖ్యమైన పదములకు నిర్వచనములు రెండవ సెక్షనులో కలవు, అందు పరిపాలకుడు, అనుబంధ పత్రము, నిష్పాదకుడు, భారతీయ క్రైస్తవుడు, అవయస్కుడు, వీలునామా ధ్రువ పత్రము, వీలునామా ఇట పేర్కొనదగినవి.

పరిపాలకుడు: అనగా ఒక సక్షముడైన అధికారిచే నిష్పాదకుని నియామకము చేయకయే మరణించిన అతని ఆస్తిని పర్యవేక్షించుటకు నియమింపబడిన వ్యక్తి అని అర్థము. 218, 219 సెక్షనులననుసరించి, వీలునామాను లిఖింపకయే మరణించిన వ్యక్తియొక్క ఆస్తిని గూర్చి ఒకరికి లేదా అంతకన్న ఎక్కువమందికి పరిపాలనాపత్రము లివ్వబడును. మరణ శాసనము చేసియు, నిష్పాదకుని నియోగించకుండిన లేదా నియోగింపబడిన నిష్పాదకుడు చనిపోయిన లేదా న్యాయరీత్యా అనర్హతలకు గురియైన లేదా పని చేయుటకు నిరాకరించిన, లేదా శాసన కర్తకు

పూర్వమే మరణించిన, లేదా మరణశాసనము రుజువు కాక పూర్వము మరణించిన, 232 వ సెక్షను క్రింద పరిపాలనాధికార మొసగుచు పత్రము లివ్వబడును. ఈ చట్టమందలి 240 నుండి 247 వరకు, 249 నుండి 256 వరకు, 258, 260 సెక్షనుల క్రింద కూడ పరిపాలనాధికార పత్రముల నొసగవచ్చును.

అనుబంధ పత్రము: దీని నిర్వచనము కూడ 1865 చట్టములోని నిర్వచనమును బోలియున్నది. జనరల్ క్లాజెస్ చట్టము ప్రకారము మరణశాసనము అను మాటలో మరణ శాసనానుబంధము కూడ చేరును. మరణ శాసనానుబంధము కూడ మరణ శాసనము వంటిదే. సాధారణముగ పూర్వము వ్రాసిన వీలునామాకు అనుబంధముగా దానికి చేర్పులు, మార్పులు చేయుటకు లేదా ఉపసంహరించుటకు ఏర్పరుపబడినది. అయినను స్వతంత్రముగా నిలిచే శక్తి దానికి గలదు.

నిష్పాదకుడు: 1865 చట్టపు నిర్వచనమే ఇచట కూడ వర్తించును. మరణ శాసనములోనే నిష్పాదకుని ఎవరినైన నిర్ణయించవచ్చును. నిష్పాదకునికి పరిపాలకునికి ఉండే వ్యత్యాసము ఇచట పేర్కొనవలసివున్నది. పరిపాలకుడు కోర్టుచే నియమింపబడగా, నిష్పాదకుడు వీలునామా కర్తచేతనే నియమింపబడును.

భారతీయ క్రైస్తవుడు: అనగా భారత దేశములో జన్మించి క్రైస్తవ మతమును ఏ రూపములోనైనను పాటించు వ్యక్తి అని అర్థము.

అవయస్కుడు: భారత మెజారిటీ చట్టము 1875 నకు లోబడి ఆ చట్టము ననుసరించి మేజరు కాని వ్యక్తి, తదితరుల విషయములో 18 ఏండ్లు నిండని వ్యక్తి అని అర్థము. 'మైనారిటీ' అనగా మైనరుగా ఉండు స్థితి.

వీలునామా (మరణ శాసనము): అనగా ఒక వ్యక్తిచే అతని ఆస్తి ఏ విధముగా, అతని అనంతరము ఎవరెవరికి చెందవలెనో తెలుపుటకు చేయబడెడి ఉద్ఘాటన. మరణ శాసనమునకు, దస్తావేజునకు కొన్ని భేదములు కలవు: 1. దస్తావేజు వ్రాలు చేసిన తత్క్షణమే అమలులోనికి వచ్చును. మరణ శాసనము మరణ శాసనకర్త చనిపోయిన తర్వాతనే అమలులోనికి వచ్చును. 2. నిష్పాదన పిదప దస్తావేజులో సాధారణముగ మార్పులు చేయుటకు వీలుండదు. అట్టి మార్పులు చేయుటకు దస్తావేజులోనే అట్టి ప్రాధికారము పొందుపరుపబడి యుండవలెను. మరణ శాసనములో తత్కర్త, తాను బ్రతికి యున్నంతకాలము ఎప్పుడైనను అతనికి తోచిన మార్పులను అందుచేయవచ్చును. మరణ శాసనములో దానియందు మార్పులు చేయరాదని యున్నను అట్టి షరతు చెల్లదు. ఆ షరతును లక్ష్యపెట్టక వీలునామాకర్త తనకు తోచిన మార్పుల నందు చేయవచ్చును. ముఖ్యముగ మరణ శాసనమునకు మూడు అంగములు ఉండి తీరవలయును: 1. న్యాయసంగతమైన ప్రకటన ఉండవలయును; 2. ఈ ప్రకటన శాసనకర్త యొక్క ఆస్తికి సంబంధించి ఉండవలెను. 3. ఈ ప్రకటన శాసనకర్త తదనంతరము అమలులోనికి వచ్చునట్లు గావింపబడవలెను. ఈ అంగములలో ఏది లోపించినను, ఆ లిఖితము మరణ శాసనము కానేరదు.

చట్టములో రెండవ అధ్యాయములో అధివాసమును గూర్చిన నిబంధనలు పొందుపరుపబడినవి. ఈ భాగము హిందూ మహమ్మదీయ, బౌద్ధ, సిక్కు, లేదా జైనులకు వర్తించదు. భారత దేశములో స్థిరాస్తి ఉన్నవారు ఏ దేశములో మరణించినను, భారత న్యాయశాస్త్ర సంగతముగనే ఆ ఆస్తికి వారసత్వము నిర్ణయింపబడును. చరాస్తికి మాత్రము ఆ ఆస్తి సొంతదారు మరణించినపుడు, అతనికి ఏదేశములో అధివాసము కలదో ఆ దేశపు న్యాయశాస్త్రము ప్రకారమే వారసత్వము నిర్ణయింపబడును. ఒక ఆంగ్లేయుడు ఫ్రాన్సు దేశములో అధివాసము ఏర్పరచుకొని, భారత దేశములో చనిపోయినా డనుకొందము. అతనికి భారతదేశములో స్థిర, చరాస్తులు ఉన్నవనుకొందము. అతని ఆస్తికి వారసత్వ నిర్ణయము చరాస్తికి సంబంధించి ఫ్రాన్సుదేశన్యాయశాస్త్ర ప్రకారము, స్థిరాస్తికి సంబంధించి భారతదేశన్యాయశాస్త్రప్రకారము, జరుగును. చరాస్తికి సంబంధించి ఒకనికి అధివాస స్థలము ఒక్క దేశమునందే యుండును.

సక్రమ సంతానమునకు అధివాసము ఏ స్థలములో నుండునది, ఆరవ సెక్షనులో పేర్కొనబడినది. అట్టి నివాసము అతడు జన్మించినపుడు అతని తండ్రి ఏ స్థలమును తన నివాసముగ నేర్పరచుకొనెనో అదియే అతని అధివాసముగా నిర్ణయించబడును. అతడు తండ్రి మరణించిన తరుపరి పుట్టిన ఎడల, చనిపోవునపుడు తండ్రి ఏ ప్రదేశమును తన స్థిరనివాసముగా నేర్పరచుకొనెనో అదియే అతని అధివాసముగా కూడ నెంచబడును. ఒకని పుట్టుక సమయమపుడు, అతని తండ్రి ఇంగ్లండులో స్థిరనివాసము ఏర్పరచుకొనినాడనుకొందము. అతని పుట్టుక ఏ దేశములో జరిగినను అతని తొలి స్థిరనివాసము మాత్రము ఇంగ్లండులో ఉండును. అశాస్త్రీయ శిశువుయొక్క తొలి అధివాసము అతని జననమపుడుఅతని తల్లి ఎక్కడ నివసించుచుండునో ఆ దేశము నందేయని భావించబడును. నూతన అధివాస మేర్పడువరకు తొలి అధివాసము పాటింపదగును,

ఈ క్రొత్త నివాసము ఒక వ్యక్తి మరొక దేశములో స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనినపుడు ఏర్పడును. భారతదేశములో స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనుటకు కొన్ని షరతులు గలవు. నివాస మేర్పరచుకొనవలయుననిన స్వదస్తూరితో లిఖిత పూర్వకమైన ప్రకటనను, రాష్ట్రప్రభుత్వముచే ఇందుకుగాను ఏర్పరుపబడిన కార్యాలయములో దాఖలుచేయవలెను. అట్టి పత్రము దాఖలు చేయు నాటికి ఒక సంవత్సరము ముందు నుండి అతడు భారతదేశ వాసి అయి ఉండవలయును. భారతదేశవాసి మరియొక దేశమునకు రాయబారిగా నియమింపబడి, ఆ దేశములో నివసించుచుండినంత మాత్రమున, అతనికి అతనితో ఉండు కుటుంబ సభ్యులకు, సేవకులకు అన్యదేశములో స్థిరనివాస మేర్పడినదని భావింపరాదు. తల్లియొక్క లేదా తండ్రియొక్క స్థిరనివాసమే వారి మైనరు సంతానమునకు కూడ వర్తించును. కాని కూతురికి వివాహమైన పిదప ఆమె అధివాసములో మార్పు ఏర్పడును. ఫ్రాన్సుదేశపు స్త్రీ భారత యువకుని వివాహమాడిన అట్టి స్త్రీకి భారతదేశమే స్థిరనివాసమగును. భర్తకు దేశాంతరవాస శిక్ష విధింపబడినచో ఈ నివాసములో విచ్ఛిత్తి కలుగును. పిచ్చివారల నివాసములో మార్పు వారి సంరక్షకులపై ఆధారపడి యుండును. ఈ స్థిరనివాసమును గూర్చిన విచారణ అంతయు ఒకని చరాస్తికి వారసులను నిర్ణయించుటకు తోడ్పడును. అధివాస మెక్కడ యుండెనో రుజువు చేయలేనపుడు భారత దేశములోనున్న చరాస్తికి వారసత్వ నిర్ణయము భారత దేశ న్యాయశాస్త్ర ప్రకారము జరుగును.

చట్టములోని మూడవ భాగములో వివాహమును గురించి, నాలుగవ భాగములో రక్తసంబంధమును గురించి పేర్కొను నిబంధనలు కలవు. వివాహము వలన ఆస్తిలో హక్కులు మార్పుకావు. రక్తసంబంధముల సాన్నిహిత్యమును లెక్కగట్టు పద్ధతులు వీనిలో ముఖ్యమైనవి.

ఐదవ భాగములో మరణ శాసనాభావమున ఏర్పడు వారసత్వమునకు సంబంధించిన నిబంధనలు పొందుపరుపబడినవి. ఇందు మొదటి అధ్యాయములో చెప్పిన దానినిబట్టి 1866 జనవరి ఒకటవ తేదీకి పూర్వము ఏర్పడిన వారసత్వ నిర్ణయమునకును, హిందూ, బౌద్ధ, శిక్కు, జైనులకు చెందిన ఆస్తికి వారసత్వ నిర్ణయమునకును ఈ ప్రకరణము వర్తించదు. రెండవ అధ్యాయములో పార్సీలు కాని వారికి మరణ శాసనాభావమున వారసత్వ నిర్ణయమునకు వర్తించు నిబంధనలు కలవు ఒకడు చనిపోవునాటికి అతని భార్య, పారంపరిక వంశజుడు ఉండిన ఆ వితంతువుకు ఆస్తిలో మూడవ వంతు, మిగిలిన ది పారంపరిక వంశజులకు చెందును. అట్లుగాక పారంపరిక వంశజులు లేక సంపార్శ్వకులు మాత్రము ఉండిన ఆస్తిలో సగభాగము వితంతువునకు శేషించిన సగభాగము సంపార్శ్వకులకు పోవును. ఈ ద్వివిధములైన బంధువులు లేకుండిన వితంతువుకు యావదాస్తి చెందును. వంశపారంపర్య బంధువు లెవ్వరూ లేక, ఆస్తి విలువ రూ. 5,000 కు మించకుండిన యావదాస్తి వితంతువునకు చెందును. ఈ నిబంధనలు హిందూ, బౌద్ధ, శిక్కు, జైన మతములకు చెందిన వారి ఆస్తికి వర్తింపవు. ఆస్తిని తీసుకొనుటకు వారసు లెవ్వరు లేకున్న ఆస్తి ప్రభుత్వమునకు చెందును. భర్త బ్రతికి ఉన్నపుడు భార్య మరణ శాసనాభావముగ చనిపోయిన ఎడల వితంతువుగా ఆమెకు వర్తించు హక్కులే విధురుడుగా ఆమె భర్తకు వర్తించును. మరణించిన వాని ఆస్తి, వితంతువుకు భాగమొసగిన తర్వాత పారంపరిక వంశజులలో పంపకమును గూర్చి 37 నుండి 40 వ సెక్షను వరకు గల నిబంధనలలో గలదు. పారంపరిక వంశజులు లేకుండి, వితంతు వుండిన, వితంతు భాగము తీసివేసిన తర్వాత ఆస్తి పంపకము 42 నుండి 48 వరకు గల సెక్షనుల ననుసరించి జరుగును. తండ్రి బ్రతికి యుండిన ఆస్తి అతనికి చెందును. తండ్రి చనిపోయి, తల్లి, సోదరులు, అక్క చెల్లెండ్రు బ్రతికియున్న వారందరు సమాన భాగములు తీసికొందురు. సోదరులలో ఎవరైనను ఆస్తి సొంతదారు మరణించుటకు పూర్వమే చనిపోయిన, అట్టి సోదరుని సంతతికి అతనికిచ్చి యుండెడి భాగము అంతయు ఒసగబడును.

మూడవ అధ్యాయములో పార్సీలకు వర్తించు ప్రత్యేక వారసత్వ నిబంధనలు పేర్కొనబడినవి. వీటి ననుసరించి, చనిపోయిన వాని జీవితకాలములో పుట్టిన వానికి అతడు చనిపోవునాటికి గర్భములో నుండి తదుపరి సజీవముగా పుట్టిన వారికి ఎట్టి భేదములేదు. ఒక పార్సీ పురుషుడు మరణ శాసనము వ్రాయక చనిపోయిన. అతని ఆస్తిలో వితంతువునకు, పుత్రునకు సమాన భాగములు, పుత్రికకు వారి భాగములో సగభాగము వచ్చును. వితంతువు లేకున్న, పుత్రులకు ఒక్కొక్కరికి వచ్చిన భాగములో పుత్రికలకు ఒక్కొక్కరికి సగభాగము వచ్చును. చనిపోవునపుడు అతనికి వీరేగాక, తలిదండ్రులున్న తండ్రికి కుమారుని వంతులో సగభాగము, తల్లికి కుమార్తె వంతులో సగభాగము వచ్చును. తక్కిన వారసత్వ క్రమ నియమములు 52-56 సెక్షనులలో పొందుపరుపబడినవి.

ఆరవ భాగములో మరణ శాసనములకు సంబంధించిన నిబంధనలు కలవు. ఈ భాగములో గల నియమములు

(3 వ షెడ్యూలులో చెప్పబడిన నియమములకు లోబడి) హిందూ, బౌద్ధ, శిక్కు, జైన మతములకు చెందిన వారు, 1870 సెప్టెంబరు ఒకటవ తేదీనికాని ఆ తరువాతగాని, చేసిన మరణ శాసనములకు శాసనాను బంధములకు వర్తించును. ఈ భాగములోని రెండవ అధ్యాయములో మరణ శాసనములు, అనుబంధపత్రములను గురించిన నిబంధనలు గలవు. మైనరు కానట్టి మతి చాంచల్యము లేనట్టి ఏ వ్యక్తి అయినను తన ఆస్తిని మరణ శాసనముద్వారా ఇతరులకు చెంద చేయవచ్చును. వివాహమైన స్త్రీ తాను జీవించి యున్నపుడు ఇతరులకు ఎంతవరకు తన ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేయగలదో అంత మేరకు మరణ శాసనము ద్వారా ఎవరికైనను చెందచేయవచ్చును. చెవిటి, మూగ, గ్రుడ్డి వారు కూడ మరణ శాసనముద్వారా తాము ఏమి చేయుచున్నదీ తెలుసుకొన సమర్థులైనచో మరణ శాసనమును చేయవచ్చును. సాధారణముగా పిచ్చివాడుగా నుండువాడు, మతి స్థిమితముగా నున్న సమయములో మాత్రము మరణ శాసనమును చేయవచ్చును. నిషా వలన గాని, జబ్బు వలనగాని, లేదా ఏ ఇతర కారణముచేతగాని తానేమి చేయుచున్నాడో తెలుసుకొనుటకు సమర్థతలేని సమయలో మరణశాసనము చేయరాదు. ఒకనికి తన పరిసరములలో ఏమి జరుగుచున్నదో తెలుసుకొను శక్తి ఉన్నను తన ఆస్తిని గురించి, తన బంధువర్గమును గురించి ఎవరెవరి పేరున తన వీలునామా వ్రాయవలెనో తగిన అవగాహన శక్తి లేకున్న అట్టి వ్యక్తి మరణ శాసనము చేయలేడు. దీనినిబట్టి శారీరిక శక్తికేగాక, మానసిక శక్తికి కూడ ప్రాధాన్యము ఈయబడినదని తెలియుచున్నది. తండ్రి వీలునామా ద్వారా తన కుమారునికి మైనారిటీ తీరువరకు సంరక్షకుని నియమింప వచ్చును. మోసముచేతగాని లేదా బలవంతము చేతగాని చేయబడిన మరణ శాసనము చెల్లదు. మరణ శాసనము చేయు అర్హత ఉన్నంతకాలము దానిని మార్చుటకుకూడ అర్హత ఉండును.

మూడు నాలుగు అధ్యాయములలో వరుసగా విశేషాధికారాన్వితమైనట్టి, నిర్విశేషాధికారమైనట్టి మరణశాసముల గురించిన నిబంధనలు కలవు. విశేషాధికారాన్విత మరణ శాసన మనగా యుద్ధములోగాని, దండయాత్రలోగాని పాల్గొనుచున్న సైనికుడు, వైమానికుడు లేదా నావికుడు చేయు మరణశాసనమని అర్థము. ఈ తరగతికి చెందని మరణశాసనములను నిర్విశేషాధికార మరణశాసనము లందురు. వీటి వివరములు 63, 66 సెక్షనులలో కలవు. ఐదవ అధ్యాయములో మరణశాసనముల ధ్రువీకరణ, కొట్టివేత, మార్పు, పునరుద్ధరణలను గురించిన నిబంధనలు కలవు.

ఆరవ అధ్యాయములో మరణశాసనముల అర్థాన్వయమును గూర్చిన సెక్షనులు కలవు. వానిలో ముఖ్యమైనవి క్రింద పేర్కొనబడినవి. మరణశాసనము వ్రాయుటలో సాంకేతిక పదములను, పారిభాషిక పదములను ఉపయోగించ నవసరములేదు. ఉపయోగించిన పదములనుండి మరణశాసన కర్త ఉద్దేశము తెలిసిన చాలును. 77 వ సెక్షను ప్రకారము మరణశాసనములోని అర్థము పూర్తిగా తెలియకున్న, అట్లు తెలియుటకై అవసరమున్నచో పూరింపవచ్చును. తరువాతి సెక్షను ప్రకారము ఆస్తిని వివరించుటలో తప్పులుండిన ఎడల తప్పులను కొన్ని సందర్భములలో సరిదిద్దవచ్చును. మరణశాసన కర్తకు ముందే అతని ఆస్తిని చెంద చేయుటకు నిర్దేశింపబడిన వ్యక్తి మరణించిన ఎడల మరణశాసనమును అమలు పరచుటకు వీలుండదు. ఆ ఆస్తి వీలునామా వ్రాయని ఆస్తిగా పరిగణింపబడును. వీలునామాలో పేర్కొనబడిన వ్యక్తి మరణశాసన కర్త అనంతరము మరణించిన అతనికి వీలునామా క్రింద రావలసిన ఆస్తి అతని వారసులకు చెందును. ఇద్దరు వ్యక్తులకు పేర్కొనబడిన ఆస్తి చెంద వలసినదిగా యుండి, అందు ఒకరే మరణశాసన కర్తకు ఉత్తర జీవిగాయున్న, అట్లు బ్రతికియున్న వ్యక్తికి చెంద వలసినంతవరకు ఆస్తి అతనికి చెందును. వర్ణనాత్మకముగా నిర్దేశింపబడిన వ్యక్తి మరణశాసన కర్త మరణించు నాటికి ఆ వర్ణనానుసారముగా లేకున్న, అతనికి ఆస్తి చెందదు. మరణశాసన కర్త బ్రతికి ఉన్న కాలములో జీవించుచున్న ఒకరు లేదా అంతకన్న ఎక్కువ మంది జీవితకాలము తదుపరి అవయస్కుడుగా ఉన్న వానికి వీలునామా ద్వారా ఆస్తిని ఒసగవచ్చును, కాని అతని మైనారిటీ తీరులోగా ఆస్తి అతనియందు నిహితము కావలెను. వీలునామా ద్వారా ఆస్తిని ఒసగుటలో రెండు విధములు గమనార్హములు: ఒక ఆస్తిని ఎవరికైనను ఇచ్చుటకు మరణ శాసనములో నిర్దేశింపబడిన అట్టిది వినిర్దిష్ట అనురిక్థము; ఒక ఆస్తిలోనుండి ఇచ్చుటకు సూచింపబడిన అట్టిది నిర్ణీత అనురిక్థము, మరణశాసనము క్రింద ఒసగబడిన ఆస్తి శాసన కర్త చనిపోవు నాటికి అతనిది కాకున్నను లేదా ఇంకొక విధముగ మార్చబడినను వినిర్దిష్ట అనురిక్థము అమలు జరుగదు. అదే విధముగ ఇతరుల వద్దనుంచి తనకు రావలసిన ఆస్తిని ఒకరికి చెందవలసినట్లు వ్రాసి,తనే ఆ ఆస్తిని తీసికొనిన వ్యయనము చేసిన ఆ అనురిక్థము అమలుజరుగదు. ఉదా: 'ఏ' అనువానికి 'బి' నుండి రూ. 1000 రావలసియున్న వనుకొందము. తనకు ఈ మొత్తముమీద గల హక్కును 'సి'కి వీలునామాద్వారా చెందజేసి తనే ఈ మొత్తమును

తీసికొనినాడనుకొందము. అప్పుడు 'ఏ' వీలునామా ద్వారా 'సి' పరముగా చేయుట వమ్మగును. మరణ శాసనము చేయు నాటినుండి శాసనకర్త చనిపోవు నాటికి మధ్యకాలములో ఆస్తిలో మార్పులేవైనను వచ్చిన సాధారణ అనురిక్థములను మరణశాసనాను గుణముగ చెల్లించుటలో మార్పురాదు. సంవత్సరమునకు కొంత మొత్తమిచ్చునట్లుగా మరణశాసనము చేసిన, ఆ విధమగు హితము పొందవలసినవారు సంవత్సరమునకు ఒకసారి ధనమును నిర్దేశించిన రీతిగా తీసికొందురు. ఇరువదిమూడవ అధ్యాయములో గల ఒకే ఒక సెక్షనులో మరణము ఆసన్నమగునని తలచి, చేయు దానములను గూర్చిన నియమములు కలవు. ఒకరు జబ్బులో ఉండి తాను త్వరలో చనిపోవుదునని తలచి ఏదైన చరాస్తిని దానముగా తానా జబ్బుతో చనిపోయిన పక్షమున దానము వర్తించు నట్లొసగిన, ఆ దానము ఆంశికదానమని అనబడును. అట్టి దానము దాత మరణించినచో రద్దగును. దాత వ్యాధి నుండి కోలుకొనక ముందే ప్రతిగ్రహీత మరణించిన ఎడల ఆ దానము రద్దగును.

మరణశాసనము కనబడకపోయిన, లేదా విధ్వంసమయిన చిత్తు నకలు ననుసరించి ప్రొబేట్‌ను, అనగా పరిపాలక హక్కు నొసగు పత్రముల నొసగవచ్చును (సెక్షను-237). తరువాత సెక్షనులో పైన చెప్పబడిన చిత్తుగాని, నకలు గాని, లేకపోయిన ఎడల సాక్ష్యమాధారముగ తేలిన అంశముల ప్రకారము పరిపాలక హక్కు నొసగు పత్రమును ఇవ్వవచ్చును. ఒక మరణశాసనమునకుగాని, పరిపాలనాధికార లేఖలకుగాని సంబంధించిన వ్యాజ్యకాలములో మరణించిన వాని ఆస్తి పర్యవేక్షణకు కోర్టు వారొక అధికారిని నియమింపవచ్చును. అట్లు నియమించబడిన అధికారి కోర్టు ఆజ్ఞకు బద్ధుడై తన కర్తవ్యమును నిర్వర్తించును.

జిల్లా న్యాయాధికారి పరిపాలక హక్కు పత్రములను, ఆస్తి నిర్వహణ పత్రములను ఇచ్చుటకు ప్రాధికారము కలిగియుండును. న్యాయశాస్త్ర ప్రకారము సివిల్ వ్యాజ్యములో ఎట్టి ప్రాధికారము కలదో అట్టిదే ఈ ప్రాధికారము. అందుచే దీనిని ప్రయుక్తము చేయుటలో వ్యవహారప్రక్రియా సంహిత నిబంధనలను పాటింప వలయును. ప్రొబేటును లేదా ప్రశాసనాధికార పత్రములను ప్రసాదించువరకు చనిపోయిన వాని ఆస్తిని కాపాడుటకు ఆ ఆస్తితో సంబంధమున్న వానియొక్క వినతిమీద ఒక ఉద్యోగిని నియమింపవచ్చును (సెక్షను 269). చనిపోయిన వారు హిందూ, మహమ్మదీయ, బౌద్ధ, సిక్కు, జైన మతావలంబియైన ఈ సెక్షను వర్తించదు. మరణశాసనా భావముగ చనిపోయిన భారతీయ క్రైస్తవునకు కూడ ఇది వర్తించదు. పరిపాలక హక్కు పత్రమును పొందదలచిన వారు మరణశాసనముతో లేదా ధ్వంసమైన, లేదా కనుపించకపోయిన దాని నకలు చిత్తు, లేదా అందులోని విషయముల తెలుపు వివరణముతో జిల్లాన్యాయస్థానములో దరఖాస్తును పెట్టుకొనవలయును. అందులో మరణశాసన కర్త చనిపోయిన కాలమును తెలిపి పొందుపరుపబడిన శాసనము అతని ఆఖరి మరణశాసనమనియు యథోచితముగ వ్రాయబడినదనియు ధరఖాస్తుదారుని కెంత ఆస్తి వచ్చునదియు తెలుపవలెను. పరిపాలక హక్కు పత్రమునకు చేయు దరఖాస్తులో దరఖాస్తుదారుని నిష్పాదకుడుగా మరణశాసనములో పేర్కొనబడినట్లు తెలుపవలెను. అదే విధముగ 278 వ సెక్షనులో ఆస్తి నిర్వహణకు పత్రములు పొందుటకు చేయవలసిన దరఖాస్తుకు సంబంధించిన నియమములు గలవు. న్యాయశాస్త్రరీత్యా ఈ పత్రములకు మిక్కిలి ప్రయోజనము కలదు. పై విధముగ పేర్కొనబడిన అధికారములను నిర్వహించుటలో జిల్లా న్యాయాధికారి చేసిన ప్రతి ఉత్తరవు పైన, అప్పీళ్లకు సంబంధించి వ్యవహారప్రక్రియా సంహితలోని నిబంధనలను అనుసరించి హైకోర్టునకు అప్పీలు కలదు. ఒక వ్యక్తి చనిపోయిన వాని ఆస్తిలో జోక్యము కలుగజేసికొనిన లేదా దానిలో నిష్పాదకుడు చేయు పనిని ఏదైన చేసిన ఎడల అతనికి నిష్పాదకునికి గల బాధ్యతలే యుండును (సెక్షను-303). కాని చనిపోయిన వాని వస్తువులను కాపాడుటకు, లేదా అతని దహన సంస్కారములకు, లేదా అతని కుటుంబముయొక్కయో ఆస్తియొక్కయో తక్షణ అవసరములకు అతని ఆస్తితో సంబంధము కలుగచేసికొనిన వారు ఈ సెక్షను క్రిందికి రారు. అట్లే మామూలుగా జరుగు వ్యాపారమునందు చనిపోయిన వాని ఆస్తితో సంబంధము కలిగినవారి చర్యల వలన కూడ ఈ సెక్షనులో ఉద్దేశించినట్లు నిష్పాదకునిగా భావించు నవకాశములేదు. తన ఇష్టానుసారము నిష్పాదకుడుగా ప్రవర్తించినపుడు, ఎంత ఆస్తిమీద ఆ అధికారము ఉపయోగించెనో అంత ఆస్తికి నిజమైన నిష్పాదకునికి లేదా పరిపాలనాధికారికి, లేదా బాకీదారులకు, లేదా ఆస్తి పొందగల హక్కుదారుకు అతడు జవాబు దారీ వహించును.

మరణించిన వాని అనంతరము ఆ వ్యక్తికి రావలసిన సొమ్ము ఇతరులకు అతడీయవలసిన సొమ్ము ఏ విధముగ పరిష్కరింపబడునో తెలుసుకొనవలెను. మరణించినతడెట్టి చర్యలు న్యాయశాస్త్ర సమ్మతముగా తీసికొనగలడో అట్టి

చర్యలు నిష్పాదకుడు, పరిపాలకుడు తీసికొనవచ్చును. (సెక్షను-305). మరణశాసన కర్త చనిపోయినను కొన సాగించగల వ్యాజ్యము లన్నిటిలో వీరు పాత్ర వహించ వచ్చును. చనిపోయిన వాని ఆస్తిని పూర్తిగాగాని లేదా అందు కొంత భాగము కాని, నిష్పాదకుడు, పరిపాలకుడు తనకు యుక్తమనితోచిన విధముగా అమ్ముటకు అధికారము కలదు. మరణించిన వ్యక్తి హిందూ, మహమ్మదీయ, బౌద్ధ, సిక్కు, జైన లేదా మూడవ సెక్షను క్రింద రాష్ట్ర ప్రభుత్వముచే మినహాయింపబడిన వ్యక్తి అయిన ఎడల కొన్ని నియమములకు లోబడి ఈ నిబంధన వర్తించును: 1. ఆస్తి అమ్ముటకు నిష్పాదకునికి గల అధికారము మరణశాసనములో విధింపబడిన నియమములకు లోబడి ఉండును. కాని కోర్టు వారు ఇట్టి నియమము ఉన్నప్పటికి పరిపాలనాధికార పత్రము (ప్రొబేట్)లో ఏదేని స్థిరాస్తిని అమ్ముటకు అనుమతి నొసగవచ్చును; 2. పరిపాలనాధికారి తనకు అధికార పత్రముల నొసగిన కోర్టు వారి అనుమతిని పొంద కుండ తన పర్యవేక్షణ క్రింద ఉన్న అస్తిపై తనఖాగాని, ఆ భారముగాని పెట్టరాదు. అస్తిని అమ్ముట దానము చేయుట, వినిమయము చేయుట, లేదా మరి ఏ ఇతర విధముగగాని అన్యాక్రాంతము చేయరాదు. ఐదు ఏండ్లకు మించి ఆస్తిని కౌలునకు ఇవ్వరాదు; 3. ఒకటి, రెండు నియమములలో చెప్పిన దానికి భిన్నముగా నిష్పాదకుడు లేదా పరిపాలకుడు ఆస్తిని గూర్చి వ్యవహరించిన అట్టి చర్యలను ఆస్తితో సంబంధమున్న వారు న్యాయరీత్యా శూన్యములుగ గావింపవచ్చును.

చనిపోయిన వ్యక్తి ఆస్తిని నిష్పాదకుడుగాని, పరిపాలకుడు గాని కొనుటను హక్కులేదు. తానేగాని, తన తరపున ఇతరులుగాని అట్లు ఆస్తిని కొనుగోలు చేసిన ఎడల ఆస్తితో సంబంధమున్నవారు అట్టి అమ్మకమును న్యాయరీత్యా శూన్యముగ గావింపవచ్చును. నిష్పాదకునికి, పరిపాలకునికి కొన్ని కర్తవ్యములు గలవు. నిష్పాదకుడు చనిపోయిన వ్యక్తి తాహతుకు సరిపోవు విధముగా దహన సంస్కారములకు చనిపోయిన వాని ఆస్తి నుండి పైకము ఇయ్యవలయును. పరిపాలనాధికార పత్రము, ఆస్తి నిర్వాహణ పత్రములను ఇచ్చిన 6 నెలల లోగా, తమ స్వాధీన మందున్న యావదాస్తిని, రావలసిన బాకీలను తెలుపు పట్టికను న్యాయస్థానములో దాఖలు చేయవలయును. ఈ కాలమును కోర్టువారు పొడిగించవచ్చును. అదే విధముగ సంవత్సరము లోపల తనకు హస్తగతమైన ఆస్తులనేవిధముగా ఉపయోగ పరచినది తెలుపు పట్టికను కూడ దాఖలు చేయవలెను. పట్టికలో అబద్ధపు అంశములున్నచో శిక్షాస్మృతి క్రింద శిక్షార్హులగుదురు. పట్టికను పూర్తిగా దాఖలు చేయకున్నను, చట్టము క్రింద శిక్షార్హులగుదురు. మరణ శాసనము ననుసరించి ఆస్తి తీసుకొను వారు వారికి వచ్చు నిర్ణీతపు ఆస్తివలన ఉత్పన్నమైన ఇతర ఆస్తినికూడ తీసికొందురు. ఉదా; 'ఏ' అనునతడు 'బి' అనువ్యక్తికి ఒక గొర్రెలమందను ఇచ్చినాడను కొందము. మరణ శాసనము నాటికి, మరణ శాసనకర్త చనిపోయిన రోజుకు మధ్యకాలములో మంద అభివృద్ధి అయినదనుకొందము అట్లు అభివృద్ధి మందకూడ 'బి'కి వచ్చును. ఇతరులకు ఇవ్వవలసిన బాకీలకు చనిపోయిన వాని ఆస్తి సరిపోని ఎడల నిష్పాదకుడు లేదా పరిపాలకుడు మరణ శాసనము క్రింద ఆస్తిని పొందిన వారి నుండి, వారికిచ్చిన ఆస్తిలో అవసరమైన భాగమును తిరిగి తీసికొనవచ్చును. మరణించిన వ్యక్తి ఆస్తికి నష్టము కలుగజేసిన లేదా విచ్ఛేదమునకు కారకుడైన ఎడల నిష్పాదకుడు లేదా పరిపాలకుడు ఆ నష్టముకు లేదా విచ్ఛేదమునకు పరిహారము నీయవలసిన బాధ్యత కలిగి యుండును. బా. సు.

వారసత్వము: వంశానుక్రమాగతమైన హక్కును 'వారసత్వ'మందురు. విస్తృతార్థములో వారసత్వము ద్వారా సంక్రమించిన ఆస్తిని కూడ సూచించును. ఇంగ్లీషు న్యాయావళిలో 'వారసు' అను పదము వీలునామా లేకుండా మరణించిన వాని సంపత్తిని న్యాయరీత్యాపొందు వ్యక్తికి వాడబడినది. 'సజీవుడైన వ్యక్తికి ఎవరూ వారసులు కారు' అను సూత్రము ప్రకారము ఆస్తియజమాని చనిపోయినపుడే అతని కెవరు వారసులో తేలును. అంత వరకు వారసత్వ అవకాశముగల వ్యక్తులేగాని వారసులు వాస్తవముగ ఉండరు.

రోమను, ఇంగ్లీషు న్యాయ శాస్త్రములకు వారసత్వ విషయమున ముఖ్యమగు భేదములు కాన్పట్టు చున్నవి: 1. రోమన్ న్యాయావళిలో ఆస్తిఖామందు తన సొంత వారసులను మినహాయించవలెనన్న తన వీలునామాలో మినహాయించబడిన వ్యక్తి పేరును ప్రత్యేకముగ వివరింపవలెను. వీలునామా కర్త తన ఆస్తులను ఎవరికి దఖలు పరచనున్నాడో స్పష్టముగా పేరుతో తెలియపరచ వలెను. ఏలన వీలునామాలో ఆస్తులు ఏవ్యక్తికి దఖలు పడవలెనో స్పష్టముగా లేనపుడు ఆ వీలునామా చెల్లదు. ఇంతేగాక వీలునామాలో మినహాయించ బడిన వారసులు ఆస్తిలో ఒక నిర్దిష్టభాగమును న్యాయరీత్యా పొందుటకు హక్కు కలిగియుండిరి. అనగా వారసులకు ఏ మాత్రము చెంద కుండా ఆస్తినంతా అన్యులపరము చేయుటకు వీలునామా కర్త సమర్థుడు కాడు. ఇంగ్లీషు న్యాయ శాస్త్ర

మున ఈ నియమములేదు. వారసులకు అసలే దక్కకుండ ఆస్తిని వీలునామా ద్వారా అన్యులకొసగ వచ్చును. 2. ఇంగ్లీషు న్యాయమందు జ్యేష్ఠ స్వామ్య సూత్రము ఫ్యూడల్ కాలము నుండి 1925-ఎస్టేట్ల పరిపాలనా చట్టము వరకు అమలులో నుండినది. రోమన్ న్యాయావళిలో ఆస్తి ముఖ్య వారసులకు పంచబడును. అంతేగాని జ్యేష్ఠునికి చెందవలెనను నియమములేదు. ఓ. న.

వారసు : చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క చర స్థిర రూపమైన యావదాస్తులును పొందుటకు అధికారము కల వ్యక్తులను అతని 'వారసు' లందురు. వీలునామా వ్రాయకుండ వ్యక్తి చనిపోయిన ఎడల, అతని తరువాత అతని ఆస్తుల పై ఆచార ప్రకారము గాని, చట్ట ప్రకారము గాని హక్కులు ఏ వ్యక్తులకు గలవో వారు పొందుదురు. అట్టి హక్కు గల వ్యక్తులను వారసులందురు.

ఇట్టి వారసులు సగోత్రీకులు, భిన్న గోత్రీకులు అని వివిధ రకములుగా యుందురు. చనిపోయిన వ్యక్తికిని వారసులకును ఉన్న సన్నిహిత బాంధవ్యమును బట్టి ఆస్తులు దఖలు పడుచుండును. ఓ. న.

వాహనములు, నౌకావాహనములు : ఒకరి వస్తువులు ఒక చోటు నుండి మరియొక చోటికి రవాణా చేయుటకు వ్యవహరించు వాహనమును రవాణా వాహనమందురు. అట్టి వాహనము సొంత వాహనము కావచ్చును. లేదా సామాన్య వాహనము కావచ్చును. వారు వీరనక, అందరి వస్తువులను అద్దె కొరకై రవాణా చేసెడి వాహనమును సామాన్య వాహనమందురు. అద్దె కొరకైనను, లేక ఊరకనైనను,వస్తువులను రవాణా చేసెడి వాహనము యొక్క సొంతదారు బాధ్యత, హక్కులు, సాధారణముగా వస్తువులను ఏదో ఒక పని కొరకై ఒప్పంద పడి తీసికొనిన వారికున్నట్లే ఉండును.

సామాన్య వాహనములు పలు రకములుగా ఉండ వచ్చును. భూ వాహనము, అంతర్దేశీయ జల వాహనము, రైలు బండి, సముద్ర వాహనము, వాయు వాహనము. 1. భూ వాహనము, అంతర్దేశీయ జల వాహనము - వీటికి సంబంధించిన న్యాయావళి 1865 ఇండియన్ వాహనముల చట్టము ప్రకారము కొంతవరకు మార్పు చేయబడినది. వీటికి సంబధించిన హక్కులు, బాధ్యతలు చట్టములో నిర్దేశింప బడినవి. కాని ప్రభుత్వ వాహనములకు మాత్రము 1865 చట్టము వర్తింపదు.

వస్తువుల జాగ్రత్త విషయములో భీమా చేసిన వారికున్నంత బాధ్యత గలదు. ఇది సాధారణముగా వస్తువులను అప్ప చెప్పినప్పుడు మామూలుగా అందరి విషయములలోను ఉండవలసిన బాధ్యతకన్న చాల హెచ్చు; వస్తువులు పోయినను, పాడైనను, బాధ్యత గలదు. తమ అజాగ్రత్త లేకపోయినను, ఇతరుల అజాగ్రత్తచేనైనను, అగ్ని ప్రమాదముల వల్లనైనను, ఇతరుల దౌర్జన్యము వలననైనను సరే, ఇట్లే విధముగానైనను వస్తువులు పోవుట కాని, చెడిపోవుట కాని సంభవించునపుడు బాధ్యత వాహనము నడిపెడి వారిదే. విధి సంకల్పము (అనగా అనివార్య ఘోర ప్రమాదము) వలన గాని వస్తువుల సహజ గుణముచేత గాని రవాణా చేసిన వారి పొరపాటు వలన గాని వస్తువులు పోయినచో, లేక చెడిపోయినచో వాహనము నడిపెడి వారికి బాధ్యత లేదు.

కొన్ని రకముల వస్తువులు, సాధారణముగా మిక్కిలి ఖరీదైనవి, లేక వేగముగా పాడగునవి షెడ్యూలులో పేర్కొనబడినవి. అట్టి వస్తువులను రవాణా చేయువారు వాటి వివరమును, విలువను ముందుగనే తెలియజేయవలెను. అట్లు తెలియ జేసిన ఎడల వస్తువుల వాహనమునకు పూర్తి బాధ్యత ఉండును. అట్టి వస్తువులకు హెచ్చు రేటు కోరినను కోరవచ్చును. వస్తువుల వివరములు, వెల ముందుగా తెలియజేయనిచో నూరు రూపాయలకు మించి సామాన్య బాధ్యత యుండదు. కాని, వాహనము యొక్క సొంతదారు లేదా అతని ఏజెంటు, లేదా నౌకరుల యొక్క గాని లోపము వలన వస్తువులు పోయినచో లేక చెడిపోయినచో మాత్రము పూర్తి బాధ్యత గలదు.

షెడ్యూలులో లేని వస్తువుల విషయములో మాత్రము వేరుగా ఒప్పందము చేసికొని వాహనము యొక్క సొంతదారు బాధ్యత తగ్గించుకొనవచ్చును. కాని, వాహనము సొంతదారు యొక్కగాని, అతని ఏజెంట్ల యొక్క గాని, నౌకరుల యొక్క గాని లోపము వలన, అజాగ్రత్తవలన అట్టి నష్టము సంభవించినచో బాధ్యత పోదు.

రైలుబండి : దీనికి రైల్వే చట్టము వర్తించును. మామూలుగా 1872 ఒప్పంద చట్టమునందు విధింపబడిన బాధ్యతయే రైలు బండికిని వర్తించును. వివిధములైన వస్తువులకు వేర్వేరు సూత్రము లున్నవి. రైలు బండి యొక్క బాధ్యత రైల్వే చట్టమునందే వివరింపబడినది. రవాణా చేయువారు, వాహనము నడిపెడివారు వీరి మధ్య చేసికొన్న ప్రత్యేక ఒప్పందము వలన ఆ బాధ్యత పరిమితము చేయబడవచ్చును.

సముద్ర వాహనము : ఇట్టి వాహనములకు సంబంధించిన ఇంగ్లండు దేశపు న్యాయసూత్రములు 1925 భారత రవాణా చట్టమును బట్టియు, 1956 చట్టమును బట్టియు మార్పు చేయబడినవి. ఈ ప్రకారము సముద్ర వాహనముల

గూర్చిన బాధ్యత నిర్ణయింపబడును. ప్రత్యేక ఒప్పందము చేసికొని, వాహనము సొంతదారు తన బాధ్యత కొంత వరకు తగ్గించుకొనవచ్చును.

వాయు వాహనము : 1934 వాయు వాహన చట్టము వర్తించును. ఈ వాహనము గూర్చిన బాధ్యత చాలవరకు పరిమితము చేయబడినది.

ఆ వాహనము సొంతదారుగాని,ఏజెంట్లుగాని, నౌకరులు గాని, వస్తువులకు ఎట్టి ప్రమాదము రాకుండ అన్ని కట్టుదిట్టములు చేసినట్లో, అట్లు చేయుట దుస్సాధ్యమనియో నిరూపింప వచ్చును; లేదా, వాహనము నడుపుటయందు గాని, నియంత్రణయందు గాని, అజాగ్రత్త కొంత యున్నప్పటికిని, తగిన కట్టుదిట్టములు చేసినచో సమర్థించుకొని బాధ్యత లేకుండా చేసికొనవచ్చును. బాధ్యత ఉన్న సందర్భములలోనైనను, కిలోగ్రామునకు రూ. 250 కు పరిమితమగును. వస్తువుల వివరము, విలువ తెలియజేసి హెచ్చు రవాణా రేటు రవాణా చేయువారు ఇచ్చిన సందర్భమున బాధ్యత కూడ తదనుసారముగ హెచ్చగును. వాహనము సొంతదారు యొక్క గాని, ఏజెంట్ల యొక్క గాని, బుద్ధిపూర్వకమైన దుష్ప్రవర్తనము వలన వస్తువులు పోయినను. చెడిపోయినను సంపూర్ణ బాధ్యత ఉండును. కె. గు.

విక్రయపు పన్ను చట్టము : అంతర్రాష్ట్ర వ్యాపార వాణిజ్యములలోను, ఒక రాష్ట్రము ఆవలను, భారతదేశపు ఎగుమతి దిగుమతులలోను ఉపయుక్తమగు వస్తువులకు సంబంధించిన క్రయ విక్రయములను నిశ్చయించి, వాటి విషయమై అవసరమగు సిద్ధాంతములను సూత్రీకరించుట. అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములలో వస్తు విక్రయములపై చెల్లించవలసిన పన్నును విధించుట, వసూలు చేయుట, కేంద్ర రాష్ట్రముల మధ్య పంపకము చేయుటకు కావలసిన సూత్రములను ఉత్పన్నము చేయుట. కొన్ని వస్తువులను అంతర్రాష్ట్ర వ్యాపార వాణిజ్యములలో ప్రత్యేక ప్రాముఖ్యము గలవిగ ప్రకటించి అట్టి వస్తువుల క్రయ విక్రయములపై చట్టము ద్వారా విధించు పన్నులకు వర్తించు నిబంధనలను షరతులను వివరించుట కేంద్ర ప్రభుత్వ కర్తవ్యములు. కేంద్ర చట్టము భారత దేశమున కంతటికి వర్తించును. ఇది అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములకు సంబంధించిన కొన్ని తరగతుల వస్తువులపై పన్నును విధించును. ఇది గాక ఈ చట్టమువలన విక్రయ పన్నుల మూలమున కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు ధనాదాయము కూడ చేకూరును. దేశములోని రాకపోకల సౌకర్యములు పెంపొందుటవలనను, ప్రత్యేక ముఖ్య వస్తువుల యొక్క అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములు అతి విస్తృతమగుటను. ఇది పెరుగునట్టియు. స్థితి స్థాపకత్వము కలిగినట్టియు, రెవిన్యూనకు ఆధార భూతమైనట్టియు పన్ను అయి యున్నది. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో కూడ ఇట్టి అంతర్రాష్ట్రీయ వస్తు విక్రయములకు సంబంధించిన విక్రయపు పన్ను చట్టము కలదు.

ఈ చట్టము 13 వ నిబంధనక్రింద కేంద్రప్రభుత్వము ఈ క్రింది విషయములను గూర్చి నియమములు తయారుచేసి, కేంద్ర అధికార గెజెటులో ప్రచురించవచ్చును; 1. ఈ చట్టము క్రింద వర్తకుడుగా రిజిష్టరు చేసుకొనుటకు అభ్యర్థించు పద్ధతి అట్టి అభ్యర్థనలో తెలియ చేయవలసిన విషయములు; రిజిష్టరు చేయుటకు అనుమతి పొందుటకు అవలంబించవలసిన ప్రక్రియ; ఏ పరిస్థితులలో రిజిష్టరీ నిరాకరించబడును. రిజిష్టరు పత్రము నమూనా. 2. ఈ చట్టము క్రింద వస్తు విక్రయములచే పరివర్తితమగు ధనరాశిని నిర్ణయించు పద్ధతి-అట్లు నిర్ణయించుటలో చూపవలసిన మినహాయింపులు. 3. ఈ చట్టము క్రింద వర్తకుడుగా రిజిష్టరయిన వ్యక్తి యొక్క రిజిస్ట్రేషను ఏ కారణములవల్ల ఎట్టి పరిస్థితులలో, ఏ యే షరతులకు లోబడి రద్దు చేయబడును. 4. వస్తువులను క్రయము చేయునప్పుడు రిజిష్టర్డు వర్తకుడు ఇచ్చుప్రకటనలలో తెలియ జేయవలసిన విషయములు, అట్టి ప్రకటన యొక్క నమూనాపై ఉపనిబంధనల క్రింద తయారుచేసిన నియమములను కేంద్ర ప్రభుత్వము ఉభయ పార్లమెంటు సభల ఎదుట బెట్టి వాటి ఆమోదమును పొందవలెను.

రాష్ట్ర ప్రభుత్వము కూడ పై నిబంధన క్రింద కేంద్ర ప్రభుత్వ నియమములకు విరుద్ధము కానట్లు ఈ చట్ట నిబంధనల యొక్క ఉద్దేశములు నెరవేరుటకు ఈ క్రింది విషయములకు నియమములు తయారు చేయవచ్చును: 1. రిజిష్టర్డు వర్తకుల జాబితాలు, వాటిలో అప్పటప్పటికి జరిగే మార్పును ప్రకటించుట, ఆ జాబితాలలో తెలియ చేయవలసిన విషయములు, 2. అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములలో రిజిష్టర్డు వర్తకులు విక్రయముల యొక్క లెక్కలు తయారు చేయవలసిన నమూనా పద్ధతులు; 3. ఈ చట్టము కొరకు వస్తువుల విలువ, క్రయ విక్రయములు, వస్తువుల అప్పగింతలు మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన భోగట్టాలను సమకూర్చుట, 4. ఈ చట్టము క్రిందక్రయ విక్రయముల విషయమై తయారు చేయబడిన పుస్తకములు; లెక్కలు, పత్రముల తనిఖీ; అట్టి పుస్తకములు లెక్కలు. పత్రములు, భద్రపరచబడినట్లు అనుమానమున్న స్థలములను అనుకూల వేళలందు వెదకుటకు, జప్తు చేయుటకు; 5. నిబంధన 8 (4) లో విధించబడిన

(ప్రకారము (ప్రకటన నమూనాలు లభ్యమగు అధికారులు, అట్టి (ప్రకటన పత్రమును భద్రపరచు పద్ధతి, రికార్డులు తయారుచేయు పద్ధతి, ఆ (ప్రకటన పత్రమును (ప్రయోగించి (ప్రకటన విషయములు తెలియచేయు పద్ధతి, సమష్టి హిందూ కుటుంబము, సమితి, క్లబ్బు. సంస్థ, ఫర్మ లేక కంపెనీ, లేదా ఇంకొకరి తరఫున, గార్డియనుగాను, లేదా (ట్రస్టీగాను, లేదా తదితర హోదాలోనో ఒక రాష్ట్రములో వర్తకము సాగించిన ఆ వ్యాపారమునకు మేనేజరు లేక వ్యాహర్తగ పరిగణింప బడుటకు ఆతని (ప్రకటన సమకూర్చుటయును, అట్టి (ప్రకటన యొక్క నమూనాయును. 6. వర్తకుని యొక్క వ్యాపారము తాలూకు స్వభావములో గాని, లేదా స్వామిత్వములోగాని ఎట్టి మార్పు వచ్చినను, ఎంత కాలములో ఏ విధముగ ఏ అధికారికి తెలియచేయవలెను.

రాష్ట్ర (ప్రభుత్వము పై నియమములు తయారు చేయునప్పుడు పై నియమములను ఉల్లంఘించిన వ్యక్తి దండింప బడుననియు, రు. 500/-ల వరకు జరిమానాయును, పై తప్పిదము రోజువారీదైన దినమునకు రు. 50/-ల వరకు కూడ జరిమానా విధింపబడుననియు ఆదేశింపవచ్చును.

ఈ చట్టము 14 వ నిబంధనలో అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములలో (ప్రత్యేక (ప్రాముఖ్యము గల కొన్ని వస్తువులను (ప్రకటించడమైనది. అట్టి వస్తువుల వివరములు ఈ నిబంధనలోను, ఆంధ్ర (ప్రదేశ్ వి(క్రయ పన్ను చట్టము నాలుగవ షెడ్యూలులోను పొందుపరచడమైనది.

(క్రయము - వి(క్రయము : అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములలో (క్రయము లేదా వి(క్రయము ఈ (క్రింది విధముగ జరుగునట్లు చెప్పవచ్చును. 1. (క్రయ వి(క్రయముల ననుసరించి వాస్తవికముగ వస్తువులు ఒక రాష్ట్రము నుండి ఇంకొక రాష్ట్రమునకు రవాణా అయినను 2. లేదా వస్తువులు ఒక రాష్ట్రమునుండి ఇంకొక రాష్ట్రమునకు పంపబడునపుడు వస్తువుల స్వత్వ లేఖల సం(క్రమింపు ద్వారా పై (క్రయ వి(క్రయములు జరిగినను.

వస్తువులు వాహకునకు రవాణా నిమిత్తము అప్పగించబడినప్పుడు, పై రెండవ ఉప నిబంధన (క్రింద పై (ప్రకారము వాహకునికి అట్టివస్తువుల అప్పగింత వస్తు చలనము యొక్క ఆరంభమును, వాహకునిచే వస్తువు చెందవలసిన వారికి అప్పగింత జరిగినప్పుడు వస్తుచలనము అంతమొందినట్లును భావింపబడును.

వస్తువులు ఒకే రాష్ట్రములో, ఒక స్థలము నుండి ఇంకొక స్థలమునకు పంపవలసి ఉండి, ఆ వస్తువులు, రెండవ స్థలమునకు పోవుటకు ఇతర రాష్ట్రము ద్వారా పోవలసి వచ్చినను, రెండవ రాష్ట్రముద్వారా పోయినంత మాత్రమున అంతర్రాష్ట్ర వ్యాపారమనిపించుకొనదు.

రాష్ట్రములో (క్రయ వి(క్రయములు : అమ్మిన స్థలము నుండి (క్రయదారుని కొరకు వస్తువుల రవాణా జరుగుచున్నప్పుడు ఆ వస్తువుల యొక్క స్వత్వ పత్రములు (క్రయదారుని అధీనము చేయబడినప్పుడును వస్తువుల యొక్క (క్రయ వి(క్రయములు జరిగినట్లు చెప్పబడును. ఇట్టి (క్రయ వి(క్రయములు ఒక రాష్ట్రములోపల జరిగినట్లు చెప్పుటకు సదరు వ్యాపారమునకు సంబంధించిన వస్తువులు, నిర్దిష్టమైనవి లేదా, సునిశ్చితమైన వయిన వి(క్రయపు ఒప్పందము నాటికి అవి ఆ రాష్ట్రములో ఉండి ఉండవలెను. అనిశ్చితములు, లేదా ముందురాబోవు వస్తువులు వి(క్రయపు ఒప్పందము (ప్రకారము అట్టి వస్తువులును అప్పగించవలసిన నాటికి ఆ రాష్ట్రములో నుండవలెను.

గమనిక : వివిధ రాష్ట్రములలో నున్న వస్తువుల విషయమై, (క్రయమునకుగాని, వి(క్రయమునకు గాని ఒకే ఒప్పందము జరిగినను, పై ఉపనిబంధన (క్రింద ఒక్కొక రాష్ట్రములోనున్న వస్తువులకు (ప్రత్యేక ఒప్పందములు జరిగినట్టు భావించబడును.

వస్తువుల ఎగుమతి దిగుమతులలో (క్రయ వి(క్రయ నిర్ణయము-(క్రయవి(క్రయముల ద్వారా ఇతర దేశములకు ఎగుమతిచేయబడు వస్తువులకు వి(క్రయము వల్ల గాని,(క్రయముచే గాని, ఎగుమతి జరిగినను లేదా అట్టి (క్రయ వి(క్రయముల స్వత్వ పత్రము ఇంకొకరి అధీనముచేయుట ద్వారా జరిగినను, అట్టి వస్తువులు భారతదేశపు శుల్క సరిహద్దు దాటిన మీదట పై (క్రయ వి(క్రయముల జరిగినట్లు భావింపబడును. అటులనే అట్టి వస్తువుల దిగుమతిలో శుల్క సరిహద్దుల దాటి భారతదేశము లోనికి (ప్రవేశించక పూర్వము వస్తువుల యొక్క (క్రయ వి(క్రయములు జరిగినట్లు భావించబడును. ఇట్టి (క్రయ వి(క్రయములలో వస్తువుల స్వత్వ పత్రములు ముందుగా పంపబడును. వీటి వెంట వస్తువులు వచ్చును.

అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యము జరిపిన (ప్రతి వర్తకుడును కేంద్ర (ప్రభుత్వ (ప్రకటన ననుసరించి ఆ సంవత్సరములో జరిగిన వ్యాపారమునకు కట్ట వలసిన పన్ను గడువులోపల చెల్లించ వలెను.

ఈ చట్టము (క్రింద కూడ అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములు జరిగించే (ప్రతి వర్తకుడు రిజిష్టరు చేయించుకొనవలెను. దీనికిన్ని, రాష్ట్రవి(క్రయ పన్ను చట్టము (క్రింద రిజిష్టరు చేసుకున్న దానికిన్ని ఎట్టి సంబంధములేదు. ఏ యే చట్టముల (క్రింద వ్యాపార వాణిజ్యములు జరిగించినను

ప్రత్యేక శాసనములలో పెక్కు నేరములు పేర్కొనబడి యున్నవి.

ఒక చర్య అప్పటికే అమలులోనుండు చట్టము క్రింద నేరమయినప్పుడే దండనార్హమగును. అట్టి చట్టములో నిర్దేశింపబడిన శిక్ష మాత్రమే ఆ నేరమునకు విధింపదగును. చట్టముక్రింద నిషేధము ఏర్పడక పూర్వము జరిగిన చర్యను నేరముగా పరిగణించుటగాని, చట్టములో నిర్దేశించిన శిక్షకన్న అధికమగు శిక్షను విధించుటగాని రాజ్యాంగ విరుద్ధము. ఒకే అపరాధమునకు రెండుమార్లు ఒక నేరస్థుని శిక్షించుటకూడ రాజ్యాంగ విరుద్ధమే.

ఒక వ్యక్తిని నేరస్థునిగా నిర్ణయించుటకు సాధారణముగా రెండు అంశములు రుజువుకావలెను: 1. అతడు చట్టముచే నిషేధింపబడిన చర్యను అందు స్పష్టముగ పేర్కొనబడిన సంధర్భములలోనే కావించుట; 2. ఆ కార్యము చేయునపుడతడు దుష్టమనస్సు కలిగియుండుట. ఉద్దేశపూర్వకముగాగాని, తాను చేయు పనివలన ఇతరులకు కీడు కలుగునని తెలిసికాని, అట్లగునని నమ్మిగాని, నిర్లక్ష్యముగగాని దుశ్చర్యను గావించినపుడు దుష్టమనస్సుతో గావించినవాడగును. ఆదిలో కీడు చేసిన వ్యక్తిని ప్రతికార వాంఛతో దండించుటయే ప్రధాన లక్ష్యముగా నుండెడిది. అట్టి పరిస్థితులలో కార్యకారణ సంబంధమును బట్టి మాత్రమే బాధ్యత గుర్తింపబడెడిది. అంతేకాక, జంతువులు అచేతన పదార్థములు కూడ కార్యకారణ సంబంధమును బట్టి దోషులుగ నిర్ణయింపబడి దండింపబడుచుండెడివి. యూరపుదేశములో 15, 13 శతాబ్దములవరకు కూడ మానవునికి హాని కలిగించిన జంతువులను కోర్టులో విచారించి యథావిధిగా దండించుట జరిగెడిది. కాలక్రమమున ఇంగితజ్ఞానము కల వ్యక్తులు మాత్రమే తమ చర్యలకు బాధ్యులని గ్రహింపబడినది. ప్రస్తుతము బుద్ధిపూర్వకముగ లేదా, ఇతర దుష్టమనస్సుతో వ్యవహరించి ఇతరులకు హాని కలిగించు వ్యక్తులు మాత్రమే దండనార్హులను సిద్ధాంతము పాటింపబడుచున్నది. కాని, ఒక్కొక్కప్పుడు ఈ సిద్ధాంతమునకు భిన్నముగ ఒక వ్యక్తి నేరమును దుష్టమనస్సుతో నొనరించకపోయినను ప్రజాశ్రేయస్సు దృష్ట్యా అతనిని దండించుట అవసరమగుచున్నది. ఆధునిక కాలములో అనేక నిబంధనల ద్వారా ప్రజారోగ్యము నుద్దేశించికాని. సక్రమమార్గములో వర్తక వ్యాపారములు నడుపు ప్రయోజనము నుద్దేశించిగాని - పెక్కు చర్యలను నిషేధించుచున్నారు. అట్టి నిషేధముల నుల్లంఘించిన వారును నేరస్థులే యగుచున్నారు. ఇట్టి నేరములు ఘోరమైనవి కావు. వాటికి విధింపదగు శిక్ష కూడ కొద్దిపాటిదే. ఈ అపరాధముల విచారణలో ముద్దాయి యొక్క మానసిక ప్రవృత్తిని నిశితముగ పరిశీలింప బూనుకొనినచో ఆ నిబంధనల నమలుపరచుట కష్టసాధ్యమగును. అందుచేత ముద్దాయి యొక్క దుష్టమనస్సుతో నిమిత్తము లేకయే అతడు కావించిన చర్య నాధారముగ జేసికొని అతనిని దండింపవచ్చును.

సామాన్యముగ ముద్దాయి తాను స్వయముగ చేసిన పనికి మాత్రమే బాధ్యుడు కాగలడు. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో ఇతరులు కావించిన పనికి, వారితో నతనికి గల సంబంధము (ఉదా: యజమాని, నౌకరు) నాధారము చేసికొని యతనికి ప్రాతినిధిక బాధ్యత నాపాదింపవచ్చును. భారత శిక్షాస్మృతి క్రింద అక్రమ సమావేశము ఎవరి భూమిలోనైన జరిగిన దానిని నిరోధింపని కారణమున ఆ భూస్వామిగాని అతని ఏజెంటుకాని దోషులగుదురు. ఇదే విధముగ కల్తీ వస్తువుల అమ్మకము వంటి నేరముల విషయములో నౌకరు చర్యలవలన యజమానికూడ దండనార్హుడు కావచ్చును.

స్వయముగ అపరాధమొనర్చిన వారే కాక, ఇతరులు కావించిన నేరములలో పాల్గొనినవారు, నేరస్థులకు సహాయపడినవారు ఆ దోషములలో భాగస్వాములై దండనార్హులగుచున్నారు. నేరమునకు మరియొకరిని పురికొల్పుట, అతనికి మద్దతునొసంగుట, నేరము కావించుటకు ఇతరులతో కుట్ర పన్నుట, నేరము కావించెడి వ్యక్తికి ఉపకరణములిచ్చిగాని మార్గోపదేశము చేసికొని సహాయపడుట కూడ నేరములే. నేరమును నిరోధించవలసిన బాధ్యత కలిగియు ఆ బాధ్యతను విస్మరించి విధ్యుక్త ధర్మమును నిర్వహింపకుండుట నేరస్థునికి సహాయపడుటయే అగును. ఇట్టి సహాయకులందరికి వర్తించు ఈ క్రింది సూత్రములు గమనార్హములు.

1. నేరముచేయుటకు దుష్టమనస్సు ఇతరుని పురికొల్పిన వ్యక్తి ఆ నేరము జరుగకపోయినను, పురికొల్పబడినవాడు నేరముకావించినను కావింపకున్నను తాను మాత్రము దండనార్హుడే అగును. ఉదాహరణమునకు, సుబ్బయ్యను చంపవలసినదిగా వీరయ్యను వెంకయ్య పురికొల్పును. కాని వీరయ్య ఆపని చేయ నిరాకరింపవచ్చును. వీరయ్య ఆ హత్య కావింపకున్నను, లేక కావించుటలో విఫలుడైనను, వెంకయ్య మాత్రము దండనీయుడే. ఒక వ్యక్తి ప్రోత్సహించిన నేరమునకే కాక దానికి సహజ పరిణామముగా సంభవించు నితర నేరములకు కూడ బాధ్యతను వహింపక తప్పదు. దారి దోపిడిచేయుటకై సుబ్బయ్యను ప్రోత్సహించి

ఆయుధములను కూడ వెంకయ్యే సరఫరా చేయును. దోపిడి సమయమున సుబ్బయ్య ఆయుధ ముపయోగించి బాటసారిని హత్య చేసినపుడు దోపిడి చేయుటకే కాక హత్యకు కూడ వెంకయ్యే బాధ్యుడే యగును; 2. పర దేశములో నేరములు జరుగునట్లు భారత దేశమునుండి ప్రోత్సహించెడి వ్యక్తియు నేరస్థుడేయగును; 3. ఇతరుని నేరమునకు పురికొల్పి ఆ నేరము జరుగునప్పుడు అచట నుండుట ఆ నేరమును తానే కావించినట్లగును; 4. పలువురు ఏకోద్దేశముతో సమష్టిగ నేరమొనర్చినచో వారిలో ప్రతి ఒక్కరు ఆ నేరమును పూర్తిగ తామే ఒనర్చినట్లు బాధ్యత కలిగియుందురు. అట్లే ఐదుగురుగాని అంతకన్నా ఎక్కువ మందిగాని దురుద్దేశముతో అక్రమ సమావేశముగ నేర్పడి, తమ ఉద్దేశము నెరవేర్చుకొనుటకై వారిలో ఏ ఒక్కరు నేరము కావించినను తక్కినవారు కూడ ఆ నేరమునకు బాధ్యులగుదురు; 5. నేరస్థులకు ఆశ్రయమిచ్చుట, వారికి శిక్ష పడకుండ రక్షించుటకై సాక్ష్యమును మరుగుపరచి గాని, నాశమొనర్చిగాని, ఇతర విధముగా కాని సహాయ పడుటకూడ నేరములే.

తమ కార్యకలాపములు నిర్వహించుకొనుటకు మానవులు కొంతమంది కలిసి కొన్ని సంస్థల నేర్పరుచుకొందురు. ఇట్టి సంస్థలు (కార్పొరేషన్లు) తమ కార్యనిర్వహణయందు చట్టముల నతిక్రమించినపుడు తగు బాధ్యత వహింప వలసి యున్నది. వాటిని దండించుటకు జరిమానాయే యుక్తమగు శిక్ష. పెక్కు శాసనముల క్రింద సంస్థలుకూడ దండనకు గురియగుచున్నవి. సంస్థలే కాక ఆ సంస్థల కార్యకలాపముల నడుపు నిర్వాహకులుకూడ వ్యక్తిగత ముగ శిక్షార్హులగుచున్నారు. పరిపాలనము బహుముఖ ముగ విస్తృతమయి ప్రభుత్వ కార్యకలాపములలో చట్ట విరుద్ధమైన పనులు జరిగినప్పుడు ప్రభుత్వము కూడ శిక్షింప బడుటకు అవకాశ మేర్పడినది.

నేరము చేయుటకు ప్రయత్నము: నేరమొనర్ప యత్నించుట కూడ నేరమే. ఒక వ్యక్తిని నేర మొనర్ప యత్నించినందుకు శిక్షింపవలెనన్నచో రెండు ముఖ్య విషయములు గమనింపవలెను: 1. అతడు నేరముగావింప వలెనను సంకల్పము కలిగి ఉండవలెను. ఈ సంకల్ప మతని చర్యలయందే స్పష్టముగ గోచరింపవలెను; 2. అతడు నేరము చేయుటకు సన్నాహపడుటయే కాక, నేరమును చేయుట కుపక్రమించవలెను.

ఉదాహరణకు: ఒక వ్యక్తి విష పదార్థము కొన్నంత మాత్రముననే అతడు తన బద్ధ విరోధిని చంపుటకు యత్నించుచున్నాడనలేము. అతడు తన శత్రువు తినబోవు అన్నములో దానిని రహస్యముగ కలిపినపుడే అతనిపై హత్యా ప్రయత్నమునకు దోషారోపణ చేయవచ్చును. అతని ప్రయత్నము సఫలమగునా కాదాయను చర్చ అనవసరము. అతని శత్రువు భోజన మొనర్పకున్నను, ఆ యన్నమును కుక్కకు వేయుటకై వేరుగా నుంచినను ఆ ప్రయత్నము వ్యర్థమగును. అప్పుడు కూడ హత్యా ప్రయత్న నేరమున కతనికి గల బాధ్యత తరుగదు. సాధారణముగ నేర ప్రయత్నమునకు నేరమునకు విధించు శిక్షలో సగపాలు విధింపవచ్చును.

నేరమునకు బాధ్యత లేని సందర్భములు: దుష్ట మనస్సుతో చేసిన చర్యలే నేరములగును. కావున నిషిద్ధమైన పని చేసినప్పటికిని ఎట్టి దుష్ట మనస్సుతోగాని తానా పని చేయనందున తన చర్య దండనార్హము కాజాలదని నిందితుడు ప్రతివాదము చేసి బాధ్యతా విముక్తుడు కావచ్చును. కొన్ని సందర్భములలో దుష్టమనసు కలిగి యున్నప్పటికిని చట్టసమ్మతములగు ప్రయోజనముల నుద్దేశించి ఆ కార్యమును చేసినందున తన కెట్టి జవాబు దారియు లేదని ముద్దాయి నిరూపించవచ్చును.

ఏయే సందర్భములలో ఇట్టి ప్రతివాదములు అంగీకరింపనగునో శిక్షాస్మృతిలో ఈ క్రింది విధముగా వివరింప బడినది.

పొరపాటు: మనుజులు పొరపడుట సహజము. పొర పాటున తానొనర్చిన చట్ట నిషిద్ధకార్యమును తాను చట్ట సమ్మతమే యనుకొనినప్పుడా వ్యక్తికి దుష్టమనస్సు లేదు కదా! అందుచేత నతడు దండనార్హుడు కాడు. పొరబాటు కారణముగ బాధ్యతా విముక్తిపొందుటను గూర్చి కొన్ని నిబంధనలు కలవు. 1. పొరపాటు న్యాయశాస్త్రమునకు సంబంధించినది కారాదు. ప్రతి వ్యక్తికి న్యాయశాస్త్రము తెలిసినట్లే భావింపబడును; 2. పొరపాటు సమర్థనీయము గాను సమంజసముగాను యుండవలెను. నిర్లక్ష్యమువలన గాని, దురుసుతనము వలనగాని పరిస్థితులను అవగాహన చేసికొనకపోయినచో అటువంటి పొరపాటు ప్రతివాదముగ ఉపయోగింపదు; 3. పొరపాటుగా చేసినది చట్టసమ్మత మని ముద్దాయి నమ్మియుండవలెను. అనగా, పొరపడిన సందర్భములు నిజమైనపుడు ముద్దాయి చర్య న్యాయ సమ్మతముగా నుండవలెను. అట్లు కాక పొరపడినప్పటికి తాను చేయుపని చట్ట విరుద్ధమని అతనికి తెలిసినప్పు డతడు దండనార్హుడేయగును. ఉదాహరణకు: చీకటిలో వెంకయ్యను కత్తితో పొడిచిన వ్యక్తి, హతుడు తన శత్రువు రామయ్య యని పొరబడినందున ఆ పని నొనర్చితినని వాదించినచో నది చెల్లదు.

ఆయా చట్టముల క్రింద ప్రత్యేకముగ వర్తకుడుగ రిజిష్టరు చేయించుకొనవలెను.

ఈ చట్టము ఏడవ నిబంధన క్రింద తప్పని సరిగాను. స్వేచ్ఛగాను కూడ రిజిష్టరు చేయించుకొన వచ్చును.

పన్నురేటు : ఈ చట్టము యొక్క 8 (1) నిబంధన క్రింద అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార, వాణిజ్యము జరిగించు వర్తకుడు రిజిష్ట్రీ యోగ్యతా పత్రము పొందిన వర్తకునికి ఆ పత్రములో వివరించిన వస్తువులు అమ్మిన, పరివర్తిత ధన రాశి పై 1% చొప్పున పన్ను చెల్లించవలెను.

కాని పై ప్రకారము విక్రయించబడిన వస్తువులకు ఆ రాష్ట్ర ప్రభుత్వ విక్రయపు పన్ను చట్టము క్రింద మినహాయింపు ఉన్నను, లేదా అత్యల్ప రేటు పై పన్ను విధించబడినను, ఈ చట్టము క్రింద కూడ అట్టి వస్తువులకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వ చట్టము ననుసరించి పన్ను లేకుండాగాని, తక్కువ రేటునగాని పన్ను వసూలు చేయబడును.

పై ఉపనిబంధనలో చెప్ప బడినట్టి వర్తకుని యొక్క రిజిష్ట్రీ యోగ్యతా పత్రములో వివరించిన వస్తువులు కాక ఇతరమైన వస్తువులను విక్రయించి నప్పుడు అట్టి వస్తువులకు అయా రాష్ట్ర ప్రభుత్వపు విక్రయ పన్ను చట్టము క్రింద విధించబడిన రేట్ల ప్రకారమును, ఆ చట్టము క్రింద ననుసరించు పద్ధతి ప్రకారమును లెక్కలు కట్టబడును.

ఈ చట్టము క్రింద రిజిష్టరు చేసుకొన్న వర్తకుని యొక్క యోగ్యతా పత్రములో ఆ వర్తకుడు అంతర్రాష్ట్రీయ వ్యాపార వాణిజ్యములలో క్రయవిక్రయములు చేయదగిన వస్తువుల వివరణము లుండును. 1. ఈ చట్టము 14 వ నిబంధన క్రింద ప్రకటిత వస్తువులుగా వివరించినవి, 2. పై ప్రకటిత వస్తువులు కానట్టియు, యోగ్యతా పత్రములో వివరించినట్టియు కొన్ని తరగతుల వస్తువులు- ఈ వస్తువులు రిజిష్ట్రీ వర్తకుడు తాను తిరిగి విక్రయించుట కొరకు, లేదా, తాను విక్రయము కొరకు తయారుచేయు వస్తువులలో వీటిని ఉపయోగించుట కొరకు లేదా తాను నేరవేర్చ వలసిన ఒప్పందమునకు సంబంధించిన నిర్మాణములు, కట్టడములు మొదలగు వాటికి ఉపయోగించుటకు గాని, క్రయము చేసి యుండవలెను.

వస్తువులను విక్రయించిన రిజిష్ట్రీ వర్తకుడుపై 8 (1) నిబంధన యొక్క ప్రయోజనమును పొందవలెనన్న, తన వద్ద క్రయము చేసిన రిజిష్ట్రీ వర్తకునిచే ఇందుకు నిర్ణయింప బడిన (ఫారము పై) నమూనా పై ఇందుకు కావలసిన విషయములన్నిటితో ఒక ప్రకటన పత్రమును తీసుకొని, ఇందు కొరకు నిర్ణయింప బడిన అధికారికి అందజేయవలెను.

ఈ చట్టము క్రింద పన్ను కేంద్ర ప్రభుత్వము తరపున రాష్ట్ర అధికారులు తమ నిబంధనల ప్రకారము వసూలు చేయుదురు. రాష్ట్రములలో వసూలు అయిన పన్ను ఆ రాష్ట్రములలో ఖర్చు అగును.

కేంద్ర ప్రభుత్వముచే అంతర్రాష్ట్ర వ్యాపార వాణిజ్యములలో ప్రాముఖ్యము గలవని ప్రకటించిన వస్తువులపై రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు తమ రాష్ట్ర విక్రయ పన్ను చట్టము క్రింద పన్ను విధించ దలచినచో, అట్టి పన్ను విధింపు ఈ దిగువ వివరించిన నిర్బంధములకును, షరతులకును లోబడి ఉండవలెను.

(ఏ) రాష్ట్రములందు జరిగెడు అట్టి వస్తువుల క్రయ విక్రయములకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వము విధించే పన్ను ఆఖరు క్రయ విక్రయములపై విధించ వలెను. (బి) పై ఉపనిబంధనలో ఎట్టినిబంధన చేసినప్పటికి రాష్ట్రములో పై ప్రకటిత వస్తువులు క్రయము చేయబడినప్పటికి, అది అంతర్రాష్ట్రముల యొక్క వ్యాపార వాణిజ్యములలో విక్రయము కొరకు ఉద్దేశించబడినప్పుడు రాష్ట్రములో వాటి ఆఖరు క్రయ విక్రయముల పై ఎట్టి పన్ను విధించుటకు వీలు లేదు. రాష్ట్రము లోపలి ఆఖరు క్రయ విక్రయమనగా, రాష్ట్రవిక్రయ పన్ను చట్టము క్రింద రిజష్టరు చేసుకొనిన వర్తకుడు, అట్టి ఇతర వర్తకునకు ప్రకటిత వస్తువులు విక్రయించినను, లేదా అతని వద్ద క్రయము చేసినను, అట్టి క్రయదారు విక్రయము కొరకు తాను తయారు చేయు వస్తువులలో ఇవి ఉపయోగించుటకును, లేదా తన ఒప్పంద నిర్వహణములో ఉపయోగించుటకును అయి ఉండవలెను. లేదా రాష్ట్ర విక్రయ పన్ను చట్టము క్రింద రిజిష్టరు కాని వర్తకునికి గాని, లేదా రాష్ట్రములోనున్న వినియోగదారునకు గాని, విక్రయించుటకు గాను, అట్టి ప్రకటిత వస్తువులు విక్రయము చేసి ఉండవలెను. ఏ. సూ. ప్ర.

విక్రయము : మూల్యమునకై స్వామ్యమును అన్యాక్రాంతము చేయుటయే 'విక్రయము'. సాధారణార్థమున మూల్యమనగా ధనము, మూల్యము చెల్లింపబడి ఉండవచ్చును. లేదా చెల్లించుటకు వాగ్దాన మొనరింపబడి ఉండవచ్చును. మరియు కొంత చెల్లింపబడి మరి కొంత వాగ్దాన మొనరింపబడి యుండవచ్చును.

విక్రయ మెట్లు సంభవించును : స్వాధీనోపేత స్థిరాస్తి నూరు రూపాయలు లేదా అంతకు మించి గాని వెల కలిగి ఉన్నను, ప్రస్తుత స్వాధీన రహిత స్థిరాస్తి వెలతో నిమిత్తము లేకుండయునూ విక్రయము రిజిష్టరు దస్తావేజు ద్వారానే జరుగవలెను.

నూరు రూపాయలకు తక్కువ విలువగలిగినట్టి స్వాధీనోపేత స్థిరాస్తులను రిజిష్టరు దస్తావేజుల ద్వారా నైనను, ఆస్తిని స్వాధీన మొనరించుట ద్వారా నైనను విక్రయము చేయవచ్చును. విక్రయ సిద్ధికి రిజిస్ట్రీ కరణము అవసరమైనపుడు రిజిష్టరు కానిదే స్వామ్యము పరివర్తనము చెందదు. క్రేతకుగాని, అతడు నిర్దేశించిన ఇతర వ్యక్తికి గాని స్వాధీన పరచినపుడు స్థిరాస్తియొక్క అప్పగింత పూర్తి అగుచున్నది.

స్థిరాస్తి యొక్క విక్రయార్థము ఏర్పరచుకొనిన ఒడంబడిక వలననే, ఆస్తియందు నిహితమగు ఎట్టి హక్కు గాని ఉత్పన్నమగుట లేదు.

ఒప్పందములో విక్రయమునందు క్రయ విక్రయ దారుల పేరులు ఆస్తి యొక్క వివరణము ప్రతిఫలముగా నివ్వబడు మూల్యమును మాత్రమే పేర్కొని, ఉభయ పక్షీయుల హక్కు బాధ్యతలను విస్పష్టముగ వక్కాణించక వదలి వేయవచ్చును. ఒప్పందము అట్టిదైనపుడు స్థిరాస్తికి సంబంధించి పార్టీల హక్కులు బాధ్యతలు ఆస్తిపరివర్తన చట్టము (1882) నందలి 55 వ సెక్షనును అనుసరించియుండును. ఈ నిబంధనలకు భిన్నమగు హక్కులను, బాధ్యతలను ఒడంబడికలో అభివ్యక్తము చేయవచ్చును. అప్పుడు ఆ ఒప్పందములోని నియమములే వర్తించును. అట్లు అభివ్యక్తము చేయనపుడు విక్రయము ఉత్పన్నమైన తర్వాత పార్టీలకుఎట్టి హక్కులు బాధ్యతలు కలవో, తత్పూర్వము ఎట్టి హక్కులు బాధ్యతలు కలవో ఆస్తి పరివర్తన చట్టము నందలి 55 వ సెక్షను విశద పరచుచున్నది.

విక్రయమునకు ముందు విక్రేత బాధ్యతలు: 1. ఆస్తియందున్న వాస్తవ దోషములను లేదా విక్రేతకు తెలిసియుండి క్రేతకు తెలియనట్టి విక్రేతయొక్క స్వామ్యమందున్న లోపములను క్రేతకు తెలుపవలసిన బాధ్యత విక్రేతకు ఉన్నది. క్రేత సాధారణ తనిఖీపై తెలుసుకొనదగిన లోపములను విక్రేత తెలియజేయ పనిలేదు. (ఉదా: శిథిలావస్థ యందున్న గృహము యొక్క శిథిలత్వము) 2. క్రేతయొక్క కోరికపై ఆస్తి తాలూకు స్వామ్య పత్రములను అన్నిటిని తన స్వాధీనమందున్న వాటిని క్రేత పరిశీలనార్థము విక్రేత అతనికి ఒసగవలెను; 3. ఆస్తిని గురించి దాని స్వామ్యమును గురించి అడిగెడు సుసంగతములైన ప్రశ్నలకు తన శక్తివంచన లేకుండా విక్రేత సమాధానము చెప్పవలెను; 4. మూల్యముగా ఇవ్వవలసిన పైకమును సకాలములో చెల్లించిన పిమ్మట ఆస్తికి సంబంధించిన సక్రమమగు సంక్రమణ పత్రమును విక్రేత వాయించి ఇవ్వవలెను; 5. విక్రయ ఒప్పంద తారీఖునకును ఆస్తిని స్వాధీనము చేయు తారీఖునకును మధ్య కాలములో విక్రేత ఆస్తిని గూర్చి తగు జాగ్రత్త తీసుకొనవలెను, మరియు సామాన్య వివేకజ్ఞుడగు యజమానికుండవలసిన జాగ్రత్తతో స్వామ్య పత్రములను భద్రపరచవలయును; 6. విక్రయము పూర్తి అగు నాటివరకు ఆస్తిపైగల సర్కారీ సుంకములును, పన్నులను చెల్లించవలెను. ఆస్తిపై ఉన్న అన్ని భారముల మీద చెల్లించవలసిన వడ్డీలు విక్రేత చెల్లించవలసియున్నాడు.

విక్రేతకు విక్రయాత్పూర్వ హక్కులు: ఆస్తి యొక్క స్వామ్యము అంతరణ చెందువరకు, ఆస్తి నుండి వచ్చెడి అద్దెలను, రాబడులను స్వీకరించు హక్కు విక్రేతదే.

క్రేతయొక్క. క్రయా త్పూర్వ బాధ్యతలు: 1. ఆస్తి యొక్క విలువను విశిష్టముగ పెంపుచేయి గలిగినట్టి విషయములును, విక్రయాస్తి యొక్క విస్తీర్ణమునకు, స్వభావమునకును సంబంధించిన విషయములును, విక్రేతకు తెలియక, క్రేతకు తెలిసిఉన్న ఎడల వాటిని క్రేత విక్రేతకు తెలుపవలెను 2. విక్రయము జరుగు చోటను, జరుగు కాలముననుమూల్యమును విక్రేతకు లేదా అతడు నియోగించిన వానికి క్రేత చెల్లింప బాధ్యుడు. ఆస్తిపై గల భారములకు లోబడక విక్రయము జరిగిన ఎడల ఆస్తిపైయున్న ఋణ భారములను తీర్చుటకు అవసరమగు పైకమును క్రేత తన యొద్ద ఉంచుకొనవచ్చును.

క్రేతకు, విక్రయాత్పూర్వముగల హక్కులు: విక్రయము పూర్తికాబోవు చున్నదను భావముతో క్రేత విక్రయ ధనమును చెల్లించినచో, ఆస్తిపై అతనికి, విక్రేతకున్న స్వత్వముపై ప్రతి భూత్వము ఏర్పడు చున్నది. అమ్మెడి వారికి, వారి ద్వారా హక్కులను పొందిన వారలకు ఆ భూమి యందుగల హక్కుపై ఈ ప్రతిభూతి హక్కు ప్రవృత్తమగును. క్రయ ధనమునకే గాక, దానిపై వడ్డీ పైకమునకుకూడ క్రేతకు అట్టి ప్రతిభూతి హక్కుఉండును. విక్రేత ఆస్తిని అంతరణ చేయుటకు సిద్ధపడినపుడు క్రేత అక్రమముగా నిరాకరించినచో పైహక్కులను పొందజాలడు. క్రేత సక్రమముగనే ఆస్తి అంతరణకు నిరాకరించినచో అతడు చెల్లించిన బయానా పైకమునకు ఒడంబడిక యొక్క వినిర్దిష్టపాలనకైగాని, ఒడంబడికను ఉపసంహరించుటకుగాని వేసిన దావా యొక్క ఖర్చులకును,ఆస్తిపై ప్రతి భూతి హక్కు క్రేతకు లభించుచున్నది. సక్రమముగ విక్రయ ఒప్పందమును నిర్వర్తించుటకు హామీగా ఒప్పంద కాలమందు క్రేత విక్రేత కిచ్చెడి పైకమే బయానాపైకము. విక్రయముకాగానే బయానా పైకము విక్రయ ధనములో అంతర్భాగము కాగలదు. కాని క్రేత యొక్క లోపము

వలన విక్రయము విఫలమైనచో బయానా విక్రేత తిరిగి ఈయ నవసరములేదు.

విక్రయానంతరము విక్రేత బాధ్యతలు : 1. ఆస్తి యొక్క స్వభావమును బట్టి ఎట్టి స్వాధీనము సాధ్యమో అట్టి స్వాధీనమును క్రేతకు లేదా అతడు నిర్దేశించిన అన్య వ్యక్తికి విక్రేత ప్రదత్తము చేయవలెను; 2. విక్రేతకు అన్తరణ చేయు అధికారము కలదనియు, సంక్రమింప జేయు హక్కు అతనియందు నిహితమై యున్నదనియు, వాక్ప్రదానము చేసినటు భావించబడును. ఈ వాక్ప్రదానమును క్రేతయేగాక అతనినుండి సంక్రమించిన హక్కులు గల వ్యక్తి గూడ అమలు జరిపించుకొన వచ్చును; 3. విక్రేతకు మూల్యము యావత్తు చెల్లించ బడినపుడు అతడు తన స్వాధీన మందున్న ఆస్తికి సంబంధించిన స్వామ్య పత్రము లను క్రేతకు స్వాధీన పరచ బాధ్యుడై ఉన్నాడు.

స్వామ్య పత్రములందలి ఏ కొంత భాగపు టాస్తినైనను, విక్రేత అన్యాక్రాంత మొనర్చక, తన అధీనమునందే ఉంచుకున్న పక్షమున స్వామ్య పత్రములన్నిటిని తన యొద్దనే యుంచుకొన వచ్చును. ఆస్తిని పలువురు క్రేతలకు విక్రయములు చేసినచో అత్యధిక మూల్యము నొసగి విక్రయాస్తి భాగము నెవడుకొనెనో, అతనికి ఆ పత్రములను తన యొద్ద ఉంచుకొను హక్కు ప్రాప్తించును. స్వామ్య పత్రములను అధీన మందుంచుకొను వాడు ఆ పత్రములందలి ఇతర ఆస్తుల క్రేతల యొక్క కోరికలపై వారి ఖర్చుమీద, ఆ పత్రములను వారికి చూపించి సరియగు నకళ్ళ నొసగుటకు బాధ్యత కలిగియుండును. స్వామ్యపత్రాధీనము కలవ్యక్తి వాటిని తగు జాగరూకతతో భద్రపరచ వలయును.

విక్రయానంతరము విక్రేత హక్కులు : క్రేతకు స్వామ్యము సంక్రమించిన పిదప విక్రేతకు అతిముఖ్యమగు హక్కులలో ఒకటి, చెల్లింపని మూల్యమునకై విక్రయాస్తి మీద ప్రతిభూతి హక్కు. చెల్లింపబడని మూల్యమునకే గాక ఆ క్రయ ధనముపై రాగల వడ్డీ పైకమునకుకూడ క్రేతకు స్వామ్యము పర్పడిన తేదీ నుండి ఈ ప్రతిభూతి విక్రేతకు కలుగుచున్నది. ప్రతిఫలము చెల్లింపకయే ఆ ఆస్తిని ఆక్రమించుకొనిన వారిపైనను, లేదా క్రయ ధనము చెల్లింపబడలేదన్న విషయము తెలిసియుండి ఆ ఆస్తిని ప్రతిఫల యుతముగనైనను సంక్రమింప జేసుకొనిన వారిపై గూడ ఈ ప్రతిభూతి హక్కును అమలు జరుపవచ్చును.

విక్రయానంతరము క్రేత బాధ్యతలు : 1. క్రేతకు ఆస్తి యొక్క స్వామ్యము సంక్రమించిన తర్వాత ఆస్తికి సంభవించు వినాశము లేదా క్షయము వలన కలుగు నష్టమును క్రేతయే భరింపవలసి యున్నాడు; 2. విక్రయానంతరము చెల్లించవలసిన అద్దెలను సర్కారీ పన్నులను క్రేతయే చెల్లించ వలసి యుండును. ఆస్తి భారములకు లోబడి, అమ్మబడి యున్నచో వాటిని తీర్చవలసిన బాధ్యత కూడ గలిగి యుండును.

విక్రయానంతరము క్రేత హక్కులు: విక్రయానంతరము, ఆస్తి యొక్క విలువ పెరుగుదల లేక అభివృద్ధి వలని లాభము లేదా అందువల్ల వచ్చెడి అద్దెలు, లాభములను క్రేతయేపొందగలడు.

అనంతర క్రేతచే క్రమబంధనము: రెండూ లేదా పెక్కు ఆస్తులు గలవ్యక్తి ఆస్తుల నన్నిటినీ తాకట్టు పెట్టి అనంతరము మరియొకనికి ఆ ఆస్తులలో ఒకదానినో, కొన్నిటినో విక్రయించు ననుకొందము. ఆ క్రేత, వ్యతిరేక ఒప్పందము లేనిచో, త నకు విక్రయింపబడినట్టి ఆస్తిని వదలి తాకట్టు క్రింద యున్న ఇతర ఆస్తులపై ముందుగ చర్యగైకొని బాకీని రాబట్టుకొన వలసినదిగా కోరవచ్చును. ఈ హక్కును వినియోగించుటలో తనఖాదారు యొక్కయు, అతని ద్వారా హక్కులు పొందిన వ్యక్తి యొక్కయు హక్కులకు భంగము కలుగకుండ చూడవలెను. క్రయమునకు పూర్వమే తాకట్టు ఉన్నదన్న విషయము తెలిసియే కొనినను లేదా తెలియక కొనినను ఉత్తర కాలీన క్రేతకు ఈ హక్కు లభ్యమగును.

ఉదాహరణము : బాపట్లలో, అప్పికట్లలో, నిడుబ్రోలులో మూడు చోట్ల రామయ్యకు ఆస్తి కలదు. ప్రథమ పర్యాయము ఆస్తుల మూడింటిని అతడు వేంకటేశునకు తాకట్టు పెట్టెను. రెండవ పర్యాయము నిడుబ్రోలులోని ఆస్తిని ప్రథమ తాకట్టుకు అధీనమని తెలుపకయే వరాహమూర్తికి అమ్మివేసెను. ఇట్టి స్థితిలో తన తాకట్టును బాపట్ల, అప్పికట్లలోని ఆస్తుల నుండియే అవకాశము ఉన్నంత వరకు తీర్చుకొన వలసినదిగా వేంకటేశుని వరాహమూర్తి సాధికారముగా కోరవచ్చును. ఇదియే క్రమబంధనము యొక్క అంతరార్థము. బి. శి. రా.

విజ్ఞానేశ్వరుడు: ఇతడు సుప్రసిద్ధమగు మితాక్షరీ వ్యాఖ్యానకర్త. పద్మనాభదత్తుని పుత్రుడు. పరివ్రాజకుడగుట జేసి, ఆశ్వాసాంత శ్లోకములలో విజ్ఞాన యోగియని చెప్పుకొనెను. 1076-1127 కాలములో కల్యాణ నగరమును పాలించిన విక్రమార్కుని రాజ్యములో తాను మితాక్షరీ గ్రంథమును రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాడు. పూర్వ వ్యాఖ్యాతలలో విశ్వరూప, ధారేశ్వర, మేధాతిథుల నితడు పేర్కొని యున్నందున 1050 తర్వాత వాడై యుండవలయును. 12 వ శతాబ్ద పూర్వార్ధము

నకు చెందిన లక్ష్మీధరుని కల్పతరువులో నితడుదాహరింప బడి యున్నాడు. ఈ సందర్భములను బట్టి మితాక్షరి నితడు 1070-1100 మధ్య రచించియుండునని నిర్ణయింప నగును. 'మదన రత్న'మను గ్రంథములో నితడు దాక్షిణాత్యుడని చెప్పబడియున్నది.

ప్రాచీన ధర్మ శాస్త్ర విజ్ఞానములో మితాక్షర గ్రంథము విశిష్ట స్థానము నాక్రమించియున్నది. యాజ్ఞవల్క్య స్మృతికి వ్యాఖ్యగా దీనిని రచించినట్లు చెప్పుకొనినను, విజ్ఞానయోగి నిజముగా సకల ధర్మ శాస్త్ర సారమును ఇందు ప్రసాదించియున్నాడు. వివిధ స్మృతి వచనములను, పలువురు ధర్మశాస్త్రకారుల యభిప్రాయములను సమీకరించి, వాటికి గల పరస్పర వైరుధ్యములను తొలగించి, పూర్వ మీమాంస సిద్ధాంతముల ననుసరించి నిర్వచనము చెప్పి తయారుచేసిన ధర్మకోశము మితాక్షర గ్రంథము.

బ్రిటిష్‌వారి పాలనలో న్యాయస్థానములు దీనిని భారతదేశము నందంతటను పరమ ప్రామాణికముగా నంగీకరించినవి. దాయవిభాగ విషయములందు వంగదేశమున మాత్రము మితాక్షరికి అట్టి ప్రామాణికత లేదు. ఈ గ్రంథముపై విశ్వరూపుడు, నందపండితుడు వ్యాఖ్యలు రచించియున్నారు. బాలం భట్టియను మరియొక వ్యాఖ్య లక్ష్మీ దేవియను మహిళ పేరట కలదు. కాని గ్రంథకర్త తన భార్య పేరటనో. తల్లి పేరటనో ఈ వ్యాఖ్యను రచించి యుండునని పెక్కండ్ర అభిప్రాయము.

విజ్ఞానేశ్వరుని రచనలో పేర్కొనవలసిన విశేషాంశములు, సపిండ శబ్ద నిర్వచనము, అప్రతిబంధ సప్రతిబంధ రూపములుగా దాయమును ప్రత్యేకించి వివరించుట, పుత్రునికి అప్రతిబంధ దాయములోగల జన్మ స్వత్వము. పుత్రులు లేని సందర్భమున భర్త ఆస్తిలో పత్నికి గల హక్కు. మాతాపితరులలో వారసురాలుగా తల్లికి అగ్రస్థానమొసగుట, మొదలగునవి. మితాక్షరనామము సార్థకమగునట్లు పెక్కు విషయములు సంక్షిప్తముగా చెప్పబడినను, పై అంశములు విపులముగా చర్చించబడియున్నవి. విజ్ఞానేశ్వరుని కాలమున నవి వివాదాస్పదములుగనో, సందిగ్ధములుగనో నుండుటయే అందుకు కారణమై యుండవచ్చును.

'వ్యాకరణమునకు పతంజలి మహాభాష్య మెట్టిదో అలంకార శాస్త్రమున మమ్మటుని కావ్య ప్రకాశ మెట్టిదో, ధర్మశాస్త్ర విషయమున విజ్ఞానయోగి విరచిత మితాక్షర గ్రంథ మట్టిది,' అని కాణే పండితుడు అభివర్ణించియున్నాడు.

వ. బా. సు.

విటోరియా ఫ్రాన్సిస్కో డే (1480 – 1546): స్పెయిన్ దేశపు వేదాంతి, ధర్మశాస్త్రవేత్త, ఈతడు యౌవనమందే డొమినికన్ మత ప్రచారకు డయ్యెను. ఇతడు బిర్గోస్‌లో ప్రాచీన వేదాంత సారస్వత గ్రంథాధ్యయనము చేసిన పిదప 1506 లో ఉన్నత విద్యకై పారిస్‌నకు పంపబడెను. 1523 లో స్పెయిన్ దేశము తిరిగి వచ్చి వెల్లడొలిడ్ యూనివర్సిటీలో పని చేసెను. 1526 లో 'సాలమన్కా' యూనివర్సిటీలో ప్రధాన వేదాంతాచార్యుడుగా చేరి, తన జీవితాంతము వరకు అత్యున్నత ప్రతిభతో ఆ పదవి నిర్వహించెను. ఇతడు థామస్ అక్వైనాస్ రచనలను మంచి ప్రచారములోనికి తెచ్చెను. వేదాంత శాస్త్రము అతి విశాలమైనదనియు, అందులో ధర్మశాస్త్రము కూడ మిళితమైయున్నదనియు ఇతడు ప్రబోధించెను. ధర్మశాస్త్రము నైతిక, ఆధ్యాత్మిక విషయములకు సంబంధించినది కావున దానిని సరిగా అర్థము చేసికొని, ఇతరులకు తెలియజెప్పుటకును, అవలంబించుటకును వేదాంత శాస్త్రములో ప్రావీణ్యము గడించిన వాని కొక్కనికే సాధ్యపడునని ఇతని నమ్మకము.

విటోరియా జీవిత కాలములో నూతన ప్రపంచము కనుగొనబడెను. స్పెయిన్ దేశముయొక్క తదుపరి విజయముల వలనను, అమెరికాలో రాజ్య సంస్థాపనతో అంతర్దేశీయ సంబంధమగు నూతన సమస్యలు ఉద్భవించెను. ఈ సమస్యలను, వాటికి వర్తించు ధర్మములను గురించి ఈతడు ప్రత్యేక శ్రద్ధ తీసికొనుటతో అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రము యొక్క శాస్త్రీయ పద్ధతికే పునాదులు వేసెను.

విటోరియా తాను ప్రధాన ఆచార్యుడుగా శిష్యులకు నేర్పిన విషయములను ఏటేటా బహిరంగపరిచెడివాడు. ఈ బహిరంగ పఠనములు, తరచు ఆధునిక సమస్యల చర్చలతో అతి ఉత్తమోత్తమమైన బోధనా పద్ధతిలో నుండి ఆచార్యుని యొక్క విద్యా నైపుణ్యమును చాటుచున్నవి. ఇట్టివి పండ్రెండు 1557 లో 'రెలెక్షన్స్ థియోలాజిసీ' అను పేరుతో 'లియోన్స్' లో ప్రచురింపబడెను. ఈ రచనలలో రాజకీయ, మత వివాహ విషయములను విపులముగా చర్చించెను. ఇతని ఉపన్యాసములలో పశ్చిమ ఇండియను లనుగురించినవి యుద్ధ న్యాయమును గురించినవియు ముఖ్యమైనవి.

ఇతని మొదటి రచన 1532 లో అనగా నూతన ప్రపంచము కనుగొనబడిన 40 ఏండ్ల అనంతరము జరిగినది. అందు శాంతి కాలమున దేశముల మధ్య ఉండదగు న్యాయ సూత్రములను విపులముగ చర్చిం

చెను. అంతర్జాతీయ సమాజ భావనను వికాస మొనర్చి, అందులో క్రైస్తవ మత దేశములకేగాక ఇతర రాజ్యము లన్నింటికి సమాన ప్రతిపత్తి కలిగించి అందుకు సంబంధించు న్యాయ సూత్ర విషయములను చర్చించెను. ఈ న్యాయము ప్రకృతి, నీతి నియమముల ఆధారములపై ఉద్భవించినను, ఆచారము సంధులు ఈ న్యాయమందు ప్రధాన పాత్ర వహించుటచేత అంతర్జాతీయ న్యాయము అధిక సంఖ్యాయుత రాజ్యముల ఆమోదముపై ఆధార పడినట్లు విటోరియా సిద్ధాంతీకరించెను. ఇతని అంతర్జాతీయ దృష్టి ఇతని రచన లన్నిటిలో బాగుగా గోచరించును. అంతర్జాతీయ న్యాయమున సాంప్రదాయిక ఒప్పందముల ప్రాబల్యముండుటయేగాక ధర్మశాస్త్రీయ బలము కూడ గలదని ఇతని అభిప్రాయము. ప్రపంచమంతయు ఒకే రాజ్యమైనపుడు అందలి వ్యక్తులందరికి వర్తించునట్టియు అనుగుణమైనట్టియు, న్యాయమైనట్టియు ధర్మశాస్త్రమును సృష్టించుటకు వలను పడును. అవి అన్ని దేశములకు వర్తించును. కావున ఏ వ్యక్తులయినను అంతర్జాతీయ ధర్మమునకు విరుద్ధముగా శాంతి కాలములోగాని, యుద్ధ సమయములోగాని ప్రవర్తించిన ఘోరపాపము చేసిన వారగుదురని విటోరియా తెలిపెను. అపకారమును పొందుటయే దేశముల మధ్య సంఘర్షణలకు న్యాయమైన హేతువు. వీటిని విచారించు న్యాయస్థానములు లేకుండుటచే ప్రత్యపకారమునకుగాని నష్ట పూర్తికిగాని యుద్ధము తప్పదని ఇతడు సమర్థించెను. ఓ. న.

విడాకులు : చూ. వివాహ విచ్ఛేదము ; వైయక్తిక న్యాయము.

విదేశీయుడు : పౌరులు కానివారు విదేశీయులనబడుదురు. దేశములో నివసించు వ్యక్తి పౌరుడా లేక విదేశీయుడా అను ప్రశ్న ఆ దేశము యొక్క న్యాయావళిని బట్టి నిర్ణయించవలసి యున్నది. విదేశీయుడైన వ్యక్తి కూడ నివాసమును బట్టి కొన్ని హక్కులు కలిగియుండును. ఇంగ్లీషు కామన్‌లాలో విదేశీయుడనగా బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యమునకు చెందని, విదేశ రాజ్య పౌరుడని అర్థము. కాని ఇప్పుడు విదేశీయుడు దేశీయాకరణము ద్వారా బ్రిటిష్ పౌరుడు కావచ్చును. బ్రిటిష్ పౌరుని యొక్క నిర్వచనము బ్రిటిష్ జాతీయాకరణ చట్టము (1948) ద్వారా విస్తృతమైనది. ఈ చట్టము క్రింద విదేశీయుడను పదమునకు ఇంగ్లండు దాని వలసల లేదా కామన్‌వెల్తు రాజ్యముల, లేదా ఐర్లాండ్ గణరాజ్యపు పౌరుడు కాని వ్యక్తి లేక పౌరత్వము లేని బ్రిటిష్ నివాసి లేక బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ రక్షణ పొందు వ్యక్తి అని అర్థము.

యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో పౌరునకు కొన్ని ప్రత్యేక హక్కులు, విశేషాధికారములు కలవు. ప్రభుత్వములో పాల్గొనుట, అంతర్రాష్ట్రీయ, విదేశీయ వాణిజ్యములలో పాల్గొనుట, స్వదేశము విడిచి ఇతర దేశములకు వెళ్ళినపుడు సంయుక్త రాష్ట్రముల రక్షణమును స్వాధికార యుతముగా కోరుట మొదలగు హక్కులు పౌరునకు కలవు. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో జన్మించని లేదా జాతీయీకరణమును పొందని పౌరుడు విదేశీయుడగును. విదేశీయులకు పౌరులకుండే ప్రత్యేక హక్కులు కాని, విశేషాధికారములు కాని ఉండనప్పటికిని నివాసమును బట్టి వారు తాత్కాలికముగా దేశభక్తి చూపవలసిన వారు గావున వీరలకు కూడా సంవిధానము ద్వారా, శాసనకరణము ద్వారా కొన్ని పౌరహక్కులు ఒసగబడినవి.

భారత దేశములో పౌరుడు కానట్టి ప్రతివ్యక్తియు విదేశీయుడే. విదేశీయుల హక్కులు, అనర్హతలను పార్లమెంటు చట్టము ద్వారా అధినియమించును. కాని రాజ్యాంగములో కూడ దీనిని గురించి కొన్ని నిబంధనలు చేయబడినవి.

విదేశీయులు మిత్రులైనను, శత్రువులైనను కావచ్చును. స్వదేశముతో యుద్ధము చేయు శత్రుదేశము లేదా శత్రుదేశపు ఆక్రమణ యందున్న ఇతర దేశములో పౌరత్వము గల వ్యక్తి విదేశీయ శత్రువు అనబడును. విదేశీయ శత్రువులు కాని విదేశీయులు, విదేశీయ మిత్రులు, ఇంగ్లండులో చట్టము ప్రకారము విదేశీయ మిత్రులకు రాజకీయ హక్కులు మినహా పూర్తి వ్యవహార హక్కులు ప్రసాదింపబడెను. కాగా విదేశీయ మిత్రుడు బ్రిటిష్ పౌరుని వలెనే వ్యాజ్య చర్యలు, అభియోగములు తేవచ్చును. ఆస్తిని సంపాదించ వచ్చును, పూర్తి వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమును అనుభవింపవచ్చును, ఒప్పందములు వ్యాపార వాణిజ్యములు చేసుకొనవచ్చును, కాని విదేశీయులకు రాజకీయ హక్కులు అనగా వోటింగు హక్కు, ప్రభుత్వ వ్యవహారములలో పాల్గొను హక్కు లేవు. భారత రాజ్యాంగము అమలులోనికి వచ్చునాటికి ఎట్టి వ్యక్తి పౌరుడనబడునో నిర్వచనము చేయబడినది. పౌరులు కాని వ్యక్తులందరు విదేశీయులే. ఓ. న.

విద్యాలబ్ధముల చట్టము (1930) : సమష్టి కుటుంబ సభ్యునికి సమష్టి కుటుంబ ఆస్తియందుగల వాటాయేగాక తాను సొంతముగ ఆర్జించుకొను ఆస్తిని సమష్టి ఆస్తితో కలియకుండ ప్రత్యేకముగ నుంచుకొను హక్కుగలదు. అట్టి ఆస్తి ఆ సభ్యుని యొక్క స్వార్జితమగు ఆస్తి అనబడును. అట్టి స్వార్జితమగు ఆస్తి : 1. తన స్వశక్తితో సంపాదించుకొని

నదై యుండవలెను. 2. అట్టిసంపాదనకు సమష్టికుటుంబ ఆస్తితోడ్పాటు ఏ మాత్రము లేకుండ యుండవలెను.

సమష్టి కుటుంబ ఆస్తి సహాయముతో కుటుంబ సభ్యుడు తన స్వశక్తితో ఆస్తిని సంపాదించినను, అది కుటుంబ ఆస్తి కాగలదు. సమష్టి కుటుంబ సభ్యుడు తన విద్యాభ్యాసమును ప్రభుత్వ విద్యార్థివేతన సహాయము గావించి, తదుపరి తన స్వశక్తితో ధనము నార్జించిన అట్టి విద్యాలబ్ధ ఆస్తి ఆ సభ్యుని ప్రత్యేక ఆస్తి యగును. ఆ కుటుంబసభ్యుడు తన వైయక్తిక ఆస్తిని సమష్టి కుటుంబ అవసరములకు వెచ్చించినంత మాత్రమున అతని ఆస్తి సమష్టి కుటుంబ ఆస్తి సహాయముతో సంపాదించినట్లుగాని, లేక అతడు తన స్వార్జిత ఆస్తిని సమష్టి కుటుంబ ఆస్తితో మిళితము చేయనుద్దేశముతో అట్లు చేసినట్లుగాని భావించుటకు వీలులేదు. విద్యాలబ్ధముల చట్టము జారీ కాక పూర్వమందు పరిస్థితి పైన వివరించబడినది.

విద్యాలబ్ధముల చట్టము 1930 వ సంవత్సరము జూలై 25 వ తేదీని అమలులోనికి వచ్చినది. ఈ చట్టము క్రింద సమష్టి కుటుంబ సభ్యుడు తన విద్యాభ్యాసము పూర్తిగగాని, కొంత భాగముగాని కుటుంబముయొక్క సమష్టి ధన సహాయముతోగాని, లేక అట్టి సమష్టి కుటుంబ సభ్యుని సొంతధనము ద్వారాగాని జరిగించినను, లేక అట్టి సభ్యుడుగాని అతని కుటుంబముగాని అట్టి విద్యాభ్యాసము జరుగు కాలమందు పూర్తిగగాని, కొంతవరకుగాని కుటుంబముయొక్క సమష్టి ధనముతోగాని లేక అట్టి సమష్టి, సొంత ధనముతోగాని పోషించబడినను అట్టి విద్యాలబ్ధముద్వారా ఆ సభ్యుడు సంపాదించుకొను ధనము ఆ సభ్యునియొక్క స్వార్జితమే అగునని శాసించబడినది. ఇందుకు వ్యతిరేకముగ ఇతః పూర్వమందు ఉండిన ఆచారములుగాని, హిందూ ధర్మశాస్త్ర నిబంధనలుగాని ఈ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన పిదప చెల్లవు

'జ్ఞానము' అను పదమును ఈ చట్టము ఇట్లు నిర్వచించినది: 'జ్ఞానమనగా ప్రాథమిక, సాంకేతిక లేదా శాస్త్రీయమైన విద్య, ప్రత్యేకమైన లేదా సామాన్యమైన విద్య; వ్యక్తి తన జీవితమును గడుపుటకు అవసరమైన వ్యాపారము, పరిశ్రమ, వృత్తి లేదా వ్యాసంగమును సాధించుటలో ఉపయోగపడుటకు ఉద్దేశించబడు అన్ని రకముల శిక్షణ'.

'జ్ఞానలబ్ధము' అను పదమును జ్ఞానము ద్వారా సంపాదించబడిన అన్ని రకముల ఆస్తి అని అర్థకల్పనచేసి, అట్టి ఆస్తి సముపార్జన, ఈ చట్టము అమలులోనికి రాక పూర్వము అయినను లేదా అమలులోనికి వచ్చిన పిదప అయినను దానికి ఈ చట్టపు నిబంధనలు, వర్తించునని శాసింపబడినది.

ఓ. న.

విధి ఘర్షణ: చూ. వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయము.

వినిమయ పత్రము : ఒక వ్యక్తి ఇంకొక వ్యక్తిని సంబోధించుచు వ్రాసి, తన సంతకముచేసి ఇచ్చిన బేషరతు ఉత్తరువు మూలముగ ఆ సంబోధించిన వ్యక్తిని ఆ లిఖితమందు నిర్దేశింపబడిన వ్యక్తికి లేదా అతని ఆర్డరు పొందినవారికి, లేదా ఆ పత్రమును తెచ్చిన వానికి (బేరర్‌కు) కోరిన వెంటనేగాని అందు నిర్దేశింపబడిన కాలములోగాని ఆ పత్రములో వివరించిన పైకమును చెల్లించుమని కోరునట్టి పత్రమునకు 'వినిమయ పత్ర'మని నిర్వచనము. పైకమును చెల్లించమని కోరుచూ లిఖిత పూర్వక ఉత్తరువు నిచ్చిన వ్యక్తిని 'డ్రాయర్' అందురు. పైకమును చెల్లించమని ఉత్తరువు చేయబడిన వ్యక్తిని 'డ్రాయీ' అందురు. అతడీ ఉత్తరువు నంగీకరించి పైకమును చెల్లించుటకు ఒప్పుకొనినపుడు 'అంగీకరించిన వ్యక్తి' లేదా 'అక్సెప్టార్' అని అందురు. పై అంగీకారము డ్రాయీ సంతకముతో లిఖిత పూర్వకముగా ఉండవలెను. డ్రాయీ కేవలము సంతకము చేసిననూ సరిపోవును. వినిమయ పత్రమునందు నిర్దిష్టమైన పైకమును పొందుటకు హక్కుగల వ్యక్తి 'పేయీ' అనబడును. పేయీ ఈ బిల్లును పృష్ఠాంకనము (ఎండార్సుమెంటు) ద్వారా ఇంకొక వ్యక్తికి పరివర్తన చేసిన అట్లు బిల్లును పొందిన వ్యక్తిని 'ఎండార్సీ' అని అందురు. వినిమయ పత్రము స్వాధీనమందున్న పేయీని, పృష్ఠాంకనముద్వారా పత్రము పొందినవ్యక్తిని (ఎండార్సీ) లేదా వాహకుని (బేరరు), ధారకుడు (హోల్డరు) అని అందురు.

ఆరంభములో 'పేయీ' ఆర్డరు పొందిన వారికి చెల్లించుమని ఉత్తరువు చేయబడిన బిల్లు పై పేయీ సంతకము మాత్రము చేయుట ద్వారా ఎట్టి సూచన లేని ఎండార్సుమెంటు చేసినపుడు బేరరుకు చెల్లింప వలసిన బిల్లుగ పరిగణింపబడును. బ్యాంకు పైన డ్రా చేసిన చెక్కులు బ్యాంకు డ్రాఫ్టులు పరివహనీయ పత్రము లగుచున్నవి.

ఆరంభములో వినిమయ పత్రములు వ్యాపార ఋణముల పరిష్కారములో పైకమును ఒక స్థలము నుండి ఇంకొక స్థలమునకు పంప నవసరము లేకుండ చేయుట కొరకు వాడుకలోనికి వచ్చెను. ఇప్పుడు వినిమయ పత్రములు పైకమునకు బదులుగ విరివిగ వాడబడుచున్నవి. ఒకే స్థలమందు చెల్లించ వలసిన పైకములకును, ఇతర స్థలములందు చెల్లింపవలసిన పైకములకును ఈ పత్రములు

వాడబడుచున్నవి. కాని ఈ వినిమయ పత్రములు నగదు చెల్లింపునకు బదులుగ వాడబడుచున్నప్పటికి ఈ బిల్లులే నగదు అని భ్రమ చెందరాదు. ఏ వ్యక్తి అయినను తన బాకీ క్రింద నగదుకు బదులు వినిమయ పత్రమును అంగీకరించ వలయునన్న నిర్బంధము లేదు. ఒకవేళ అంగీకరించినను, అది నగదు చెల్లింపుగ భావింపబడదు. వినిమయ పత్రము అనాదరింపబడినచో ఋణమునకు ఎట్టి భంగము కల్గుగక నిలిచియే యుండును.

వినిమయ పత్రమును 'డ్రాయీ' ఆమోదించిన ఆ పత్రము క్రింద అతడే ప్రధాన ఋణస్థుడగును. ఆ పత్రములో నిర్దేశింపబడిన పైకమును చెల్లించుటకు డ్రాయీ బాధ్యత వహించుచున్నాడు. డ్రాయీ పత్రమును ఆమోదించిన పిదప డ్రాయర్‌కు బిల్లును చెలామణి చేయుటకు హక్కు లేదని వాదించుటకు వీలు లేదు. వినిమయ పత్రమును జారీ చేసిన వ్యక్తియు, అందుపై ఎండార్సు చేసిన వ్యక్తులును ఆ పత్రము క్రింద చెల్లించవలసిన పైకమునకు హామీదారులగుచున్నారు. ఆ పత్రము సక్రమముగ ఆదరింపబడుననియు, అట్లు ఆదరింపబడని పక్షమందు పత్రములో నిర్దేశింపబడిన పైకమును తాము చెల్లింతుమనియు వారు బాధ్యత స్వీకరించుచున్నారు.

బిల్లులు సాధారణముగ ప్రతిఫల పూర్వకముగ వ్రాయబడినట్లు భావింపబడును. ఒక్కొకపుడు స్నేహభావముచేతను లేదా ఇతర కారణముల చేతను ఒక వ్యక్తి తన పేరును పరపతిని ఉపయోగించుకొనుటకు ఇంకొక వ్యక్తికి అనుమతి ఒసగవచ్చును. అట్టి పత్రమును సౌకర్యపత్రము (ఎకామొడేషను బిల్లు) అందురు. సాధారణముగ వినిమయ పత్ర కర్త (డ్రాయరు) సదుపాయము కొరకు ప్రతి గృహీత (అక్సెప్టార్) అట్టి అనుమతి నిచ్చును. అప్పుడప్పుడు పేయీ సదుపాయము కొరకు డ్రాయర్, అక్సెప్టార్ ఇద్దరును పత్రము పై సంతకము చేయుదురు. అట్టి పత్రములను ధనరూప ప్రతిఫలమిచ్చి పొందు వ్యక్తి పత్రము ననుసరించి నగదును చెల్లించమని కోరవచ్చును.

హోల్డరునకు ప్రత్యేక హక్కులు ప్రత్యేక బాధ్యతలును కలవు. అతడు ఆ పత్రమునకు వాణిజ్య స్వత్వదారు. కాని వాణిజ్య స్వత్వము యొక్క సంపూర్ణ హక్కులను పొందవలెనని అతడు సమీచీన అనుక్రమణ ధారకుడై (హోల్డర్ ఇన్ డ్యూ కోర్స్) యుండవలెను. ఇందు కతడు క్రింద వివరించిన మూడు షరతులను పాటించ వలసి యుండును: 1. ఆ పత్రమునకు ప్రతిఫలము చెల్లించి యుండవలెను. లేదా అట్లు చెల్లించిన వాని ద్వారా హక్కును పొంది యుండవలెను; 2. అతడు హక్కును పొందునపుడు ఆ పత్రమునందు దృశ్యమానమగు దోషములు ఉండరాదు; 3. అతడు ఆ పత్రమును సద్భావముతోను అందలి లోపము నెరుగకుండగను పొంది యుండవలెను. ఈ షరతులు పాటింపబడిన ఆ పత్రమునందు హోల్డరునకు సంపూర్ణ హక్కులు సిద్ధించును.

హోల్డరు సకాలములో పత్రమును డ్రాయరుకు అతని ఆమోదమునకై పంపవలెను. అట్లే సకాలములో అక్సెప్టారుకు చెల్లింపు నిమిత్తము పంపవలెను. పత్రము అనాదరింప బడిన, పైకము చెల్లించు బాధ్యత గల డ్రాయర్‌కు, ఎండార్సర్లకు వెంటనే లిఖిత రూపముగా తెలియపరచవలెను.

పత్రము క్రింద చెల్లించ వలసిన పైకము చెల్లించినపుడు పత్రము రద్దగును. ఇతర విధముల కూడ రద్దు కావచ్చును. పత్రము క్రింద పైకమును చెల్లించ వలసిన వానికే ఆ పత్రము ఎండార్స్ అయినపుడు రద్దగును. ఇచ్ఛాపూర్వకముగ హక్కులను విడిచి పెట్టినపుడును పత్రమును రద్దుపరచినపుడును లేదా దానియందు సవరణలు జరిగినపుడును పత్రము రద్దగును (చూ. పరివహనీయ లేఖా చట్టము-పు. 394)

ఓ. న.

వినిమయము: ఇద్దరు వ్యక్తులు అన్యోన్యముగ ఒకవస్తువు యొక్క స్వామ్యమునకు బదులుగా రెండవ వస్తువు యొక్క స్వామ్యమును మార్పు చేసుకొనుటను **'వినిమయము'** అని అందురు. వినిమయమునందు ఏ ఒక వస్తువు గాని రెండు వస్తువులు గాని కేవలము నగదుగ ఉండరాదు.

ఆస్తి విక్రయమునకు జరుపవలసిన సంక్రమణ విధానమే వినిమయములకు వర్తించును. వినిమయము వలన తనకు సంక్రమించిన ఆస్తిని అందలి స్వామ్యమందు గల లోపము వలన గోల్పోయినచో అట్లు గోల్పోయిన వారికి రెండు ప్రతిక్రియలు గలవు: తనకు అందువలన కలిగిన నష్టమునకు నగదు రూప పరిహారమును గ్రహించవచ్చును, లేదా, 2. వినిమయమందు తాను ఒసగిన ఆస్తి ఎదుటి వాని స్వాధీనములోనే ఉన్నచో దానిని తిరిగి స్వాధీనము చేసుకొనవచ్చును.

ఇట్టి ప్రతిక్రియలను ఎదుటివాని పైననే గాక అతని న్యాయిక ప్రతినిధి పైనను లేక ప్రతిఫల శూన్యముగ ఆ ఆస్తిని అతని నుండి పొందిన వ్యక్తి పైనను ప్రయుక్తము చేయవచ్చును. వినిమయమందు ప్రతి ఒకరును తన ఆస్తిని ఎదుటి వానికి చెందచేసినందున విక్రేతకున్న హక్కులు, బాధ్యతలు తాను ఎదుటి వాని నుండి ఆస్తిని తీసికొన్నం

దున ఆ ఆస్తియందు క్రేతకున్న హక్కులు, బాధ్యతలు కలిగి యుందురు. బి. శి. రా.

వినిర్దిష్ట అనుపాలనము : ఇది ఒక సమతాత్మక న్యాయోత్పాదిత ప్రక్రియ. దీని ననుసరించి ధన రూపమగు పరిహారము వాదిపొందిన నష్టమునకు తగినంత పరిహారముగా లేని కొన్ని అసాధారణ పరిస్థితులలో ఒప్పంద షరతులను ఉల్లంఘించిన పార్టీచే అట్టి షరతులను నిర్దిష్టముగా పాలించునట్లు న్యాయాలయము ఆదేశింప వచ్చును. వినిర్దిష్టపాలనను పర్యవేక్షణ జేయుటకుగాని, అమలు జరుపుటకు గాని ఒప్పందములోని షరతులు అనువుగా లేనపుడు సాధారణముగ అట్టి పరిహారమును ఇచ్చుటకు న్యాయాలయము నిరాకరించును. వినిర్దిష్ట అనుపాలనము అను పరిహారము అమలు జరుపుటకు అవకాశమున్న ఒడంబడికలకే వర్తించును. ఉదాహారణకు భూమి యొక్క విక్రయము కౌలు మొదలగు అన్యాక్రాంతములు వినిర్దిష్ట పాలనా యోగ్యములు. వ్యక్తిగత చర్యలు లేదా వ్యక్తిగత సేవల కొరకు ఏర్పడిన ఒప్పందములలో వినిర్దిష్ట పాలనమును న్యాయాలయము ఆదేశింపదు.

సమతాత్మక న్యాయ సిద్ధాంతము ననుసరించి ఈ పరిహారము కేవలము కోర్టు యొక్క వివేచనాధి కారముపై ఆధారపడి ఉండును. ఒప్పందపు షరతులను వినిర్దిష్టముగ పాలింపమని ప్రతివాదిని ఆదేశించుట అన్యాయమని కోర్టు భావించినపుడు వినిర్దిష్ట పాలనమునకు ఆజ్ఞనొసగదు. ఓ.న.

వినిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టము : సివిల్ వ్యవహారములలో కొన్ని వినిర్దిష్టమైన పరిహారముల నొసగుటకై ఉద్దేశింపబడిన చట్టము 1877 లో రూపొందెను. దీనిని సంశోధించి సంస్కరించి నూతన వినిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టమును 1963 లో ప్రయుక్తము చేసిరి.

దీనిక్రింద కోరతగిన పరిహారము లన్నియు వినిర్దిష్టముగా అమలు జరుపుటకు వీలైనట్టివి. ఈ చట్టములో పేర్కొనిన పరిహారములు : స్థిరలేదా చరాస్తిని స్వాధీనము చేసికొనుట, ఒప్పందములను షరతుల ప్రకారము పాలన జేయుట, దస్తావేజులను సరిదిద్దుట లేదా రద్దు పరచుట, ఒప్పందములను రద్దుచేయుట, హక్కులను నిర్ధారణ చేయు డిక్రీ నొసగుట. ఈ చట్టము క్రింద నొసగదగు పరిహారముల నొసంగుట ఆయా పరిస్థితులలో సమంజసమగునా కాదా అను విషయము న్యాయస్థాన వివేచనాధికారమునకు వదలి వేయబడినది. న్యాయ సూత్రానుసారముగ ఈ పరిహారముల నిచ్చుటకు వీలున్నంత మాత్రముననే న్యాయస్థానము ఆ పరిహారముల నొసగ నవసరము లేదు; అట్లని అవ్యవస్థితముగా ఇష్టానుసారముగా నిర్ణయింపరాదు. న్యాయశాస్త్ర సుసంగతముగా సరియైన యుక్తి యుక్తమైన నిర్ణయమునే చేయవలెను. మరియు అట్టి నిర్ణయము అప్పీలు న్యాయస్థానముచే పరిశీలింపబడుటకు అనువైనదిగా యుండవలెను.

ఎవరైన తమ స్థిరాస్తి యొక్క స్వాధీనమును గోల్పోయినపుడు అతిత్వరితముగా పరిహారము పొందుటకు వీలు కలదు. ఆరుమాసముల లోపల తన స్వాధీనము ప్రతివాదిచే కోర్టువారి జోక్యము లేకనే గైకొనబడినదని నిరూపించిన ఆ స్వాధీనమును తిరిగి పొంద వచ్చును. ప్రతివాది తనకు స్వత్వము ఆ ఆస్తియందు గలదని నిరూపింప జూచినను కోర్టు అనుమతింపదు. కారణమేమనగా ; ఇట్టి దావాలో స్వాధీనమునకు సంబంధించిన విషయము మాత్రమే ఇందు పరిశీలింపబడును. ఇతర గురుతర హక్కులేవైనను ప్రతివాదికి ఉన్నచో స్వత్వముపై ఆధారపడిన వ్యాజము ద్వారా గుజువు చేసికొన వలెను. స్వాధీన పునః ప్రాప్తికి తెచ్చిన దావాలో ఈ స్వత్వ హక్కుల ప్రతిపాదనకు స్థానములేదు. ఇట్టి వ్యాజ్యమును ప్రభుత్వముపై తీసుకు వచ్చుటకు వీలులేదు.

చరాస్తి విషయములో 1908 వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత క్రింద స్వత్వ హక్కును స్థాపించుకొని స్వాధీనము తిరిగి పొంద వచ్చును. అంతేగాక వినిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టము క్రింద తనది గానట్టి వస్తువు స్వాధీనమునందు ఉన్నపుడు అట్టి స్వాధీనముగల వ్యక్తిని స్వాధీనమునకు హక్కు గలిగిన వ్యక్తికి ఆ చరాస్తిని స్వాధీన పరచుమని కొన్ని పరిస్థితులలో కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

ఒప్పందములకు సంబంధించి అవి ఏయే పరిస్థితులలో పూర్తిగాగాని కొంత వరకు గాని వినిర్దిష్టముగా పాలన జరుపవచ్చునో, జరుపరాదో ఎట్టి వ్యక్తుల విషయములో అట్లుజరుప వచ్చునో, జరుపరాదో కూడ ఈ చట్టమునందు వివరింపబడినది.

ఒక దస్తావేజు వ్రాసుకొనినపుడు అది పక్షకారులు అంగీకరించిన ఉద్దేశమును, మోసము జరుగుట వలనగాని లేదా ఇరువురి పొరపాటు వలనగాని సవ్యముగా వ్యక్తపరచనిచో ఆ దస్తావేజును న్యాయస్థానముచే సరిదిద్దింప వచ్చును. అట్టిచో వారి నిజోద్దేశములను వ్యక్తపరచుటకు మాత్రమే దానిని సరిదిద్దవలెను. కాని, అట్లు న్యాయస్థానము సరిదిద్దినను ఇతరులు సద్భావముతో ప్రతిఫలమొసగి సంపాదించుకున్న హక్కులకు భంగము గలుగదు.

ఏదేని ఒప్పందమును కొన్ని సందర్భములలో దావా వేసి రద్దుచేయించ వచ్చును, ఉదా: ఆ ఒప్పందము వాది వదలు కొనుటకు వీలయినదైనపుడు లేదా న్యాయ విరుద్ధ

మైనదైనపుడు దస్తావేజును కొన్ని సందర్భములలో కోర్టుచే మామూలుగా రద్దు చేయించ వచ్చును. దస్తావేజు చెల్లనిదయినపుడు, వాది వదలుకొనుటకు వీలైనదిగా యుండి రద్దు చేయించనిచో దానివలన తనకు హాని కలుగునని వాదికి భయము కలిగినపుడు రిజిష్టరు చేయించిన దస్తావేజునైనను రద్దు చేయించ వచ్చును.

ఒక హక్కుగాని లేదా ఒక న్యాయవిహితమైన స్థానము తనదని తెలియజేయవలసినదిగా ప్రకటనా పూర్వకమైన డిక్రీని వాది పొందవచ్చును. ఉదా : తాను ఫలానా వారి ఔరస పుత్రుడననిగాని, దత్తపుత్రుడననిగాని లేదా ఫలానా ఆస్తిపై తనకు నిర్వివాద స్వత్వము కలదనిగాని తెలియజేయు డిక్రీని పొందవచ్చును. అట్టి డిక్రీ ఆ వ్యాజ్యములోని కక్షిదారులను మాత్రమే బద్ధులను చేయును. ఇంకేదైన పరిహారమును గూడ పొంద సాధ్యమైనపుడు అట్టి పరిహారమును గూడ కోరిననేగాని ప్రకటనా పూర్వకమైన డిక్రీ ఈయబడదు.

కొన్ని సందర్భములలో కోర్టు నుండి నిరోధాజ్ఞను కూడ పొందవచ్చును. ఎవరైన హాని చేయుదురని భయపెట్టినపుడు అట్టి హానిని వాస్తవముగా కలిగించకుండునట్లుగాని, హానికరమైన నడవడిని ఆపునటుల నిరోధాజ్ఞగాని, ఏదైన స్థితిలో మార్పు కలుగజేసినచో తిరిగి నిజస్థితిలో నుంచుమని, ప్రత్యేకపు ఉత్తరువునుగాని పొందవచ్చును. అట్టి ఉత్తరువులు ఒక వ్యక్తిని ఫలానావిధముగా సంచరించుమనిగాని, సంచరించరాదనిగాని ఆజ్ఞాపించవచ్చును. ఆ ఉత్తరువులు తాత్కాలికమైనవైనచో వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత క్రింద వాటికై అర్థించవలెను. శాశ్వతములగుచో ఐనిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టము క్రింద పొందనగును. కె. గు.

విమోచన హక్కు : స్థిరాస్తి హామీపై ఋణమును సేకరించుటను 'తనఖా' అందురు. హామీగా ఇవ్వబడిన స్థిరాస్తిని ఋణదాతకు స్వాధీనపరచుట ఒక రకపు తనఖా. కొన్ని తనఖాలలో ఆస్తి స్వాధీనము తనఖా కర్తదిగానే ఉండును. మొదటి రకపు తనఖాను స్వాధీనపు తనఖా అనియు, రెండవ రకపు తనఖాను అస్వాధీనపు తనఖా అనియు అందురు. తనఖా బాకీ తీరు మానము అగువరకూ ఈ స్థిరాస్తి ఆ బాకీకి హామీగా ఉండి బాకీ తీరిన వెంటనే స్వత్వదారునకు పూర్తి హక్కులతో చెందును. తనఖా పెట్టిన వ్యక్తికి న్యాయ ప్రకారము ఋణమును తీర్చివేసి ఆస్తిని తనఖా నుండి విడిపించుకొని తన స్వాధీనమునకు తెచ్చుకొను హక్కు గలదు. ఈ హక్కునే ఆంగ్ల న్యాయమున 'ఎక్విటీ ఆఫ్ రిడెమ్షన్' అందురు. ఇట్టి హక్కునకు భంగకరమగు షరతులు తనఖాయందున్నను అవి చెల్లవు. ఆస్తిని తనఖా నుండి విమోచనము నొందించు హక్కును నిరోధించు ఒడంబడికలను కోర్టు అమలు జరుపదు (చూ. తనఖా - పు. 316). ఓ. న.

వివాదాంశము : చూ. సాక్ష్యచట్టము.

వివాహము : భార్యా భర్తల న్యాయ సంబంధమును సంఘటితపరుచుటకు అవసరమైన చర్య, ఆచార కర్మ లేదా ప్రక్రియను 'వివాహ' మందురు. సంపూర్ణ సమాజ జీవితమునకు ప్రాతిపదిక అయిన కుటుంబమును స్థాపించుటకు, భౌతిక, న్యాయ, నైతిక సంయోగమును స్త్రీ పురుషుల మధ్య కుదుర్చుటయే దీని లక్ష్యము. సమాజ ప్రాథమిక దశయందు స్త్రీ పురుష సంబంధము నియమబద్ధము కాక స్వల్ప కాలికమయి యుండెను. రెండవ దశయందు వివాహములో భార్య భర్తయొక్క ఆస్తిగా భావింపబడి ఈ సంస్థ అధికతర స్థిరత్వమును చేకూర్చుకొనెను. ఆఖరి దశయందు భార్యా భర్తల సంబంధము నైతికదృష్ట్యా సమాన ప్రతిపత్తిగల ఇద్దరు వ్యక్తుల మధ్యగల పవిత్ర సంబంధముగా రూపొందినది. స్త్రీ పురుషుల ప్రేమానురాగము వివాహ సంస్కారముతో పునీతమై, న్యాయ భావనలో పరిణతినొంది, భౌతిక సంయోగములో అంతమొందుచున్నది.

పెక్కు న్యాయపద్ధతులలో వివాహము ఒప్పందరూపము దాల్చుచున్నది. ఇట్టి ఒప్పందమునకు ఉభయ పార్టీల అంగీకారము ముఖ్యము, అత్యవసరమును అగు విషయము. న్యాయ పద్ధతిని వివాహమునకు పార్టీల అంగీకారము ముఖ్యమని సర్వత్రా భావింపబడినను, అట్టి వివాహము ద్వారా సంఘటితమైన సంబంధముయొక్క పరిణామ విషయములన్నియు చట్టములచే నిర్దిష్టపరచబడినవే.

రోమన్ న్యాయావళిలో ప్రాచీన వివాహ పద్ధతులు : 1. కాన్ఫరేషియా 2. కొయెమ్షియో, 3. యూసస్, ఈ మూడు పద్ధతులలోనూ భార్య భర్త అధీన మందుంచబడును. మొదటిది పదిమంది సాక్షుల ఎదుట మతాచార కర్మ. ఇందు ఒక ఎద్దును బలి ఇచ్చి, పురోహితునిచే గోధుమ రొట్టెను విభజించి, వివాహితులకు పంచిపెట్టుదురు. కొయెమ్షియో పద్ధతిలో కన్యను కల్పిత విక్రయము ద్వారా వరునికి చెందచేయుదురు. యూసస్ పద్ధతియందు చిరానుభవ హక్కుచే భార్యను సంపాదించుట జరుగును. అనగా ఒక సంవత్సరము భర్తతో విడువకుండ సహవాసము చేసినపుడు ఇది సిద్ధించును. వివాహములు ఎట్టి లిఖితముగాని, ఇతర లాంఛనములుగాని అవసరము లేకుండ జరిగెడివి. వధూవరుల వయస్సు, నిషిద్ధ బంధుత్వము

మొదలగు నియమములు ఆధునిక యూరప్‌లో జరుగు మాదిరిగనే యుండెను. కాని కుటుంబ యజమాని 'పేటర్ ఫెమిలియస్' అంగీకారమును పొందవలెను.

క్రైస్తవ ధర్మ నియమము క్రింద జరుగు వివాహములు కొంతవరకు రోమన్ న్యాయావళిపై ఆధారపడి యున్నవి. వాటియొక్క మాన్యతను మొదటినుండి చర్చి గుర్తించినది. ఇదిగాక క్రైస్తు, అతని శిష్యులచే ప్రవేశపెట్టబడిన నూతన సూత్రముల ద్వారా మార్పుచెందిన యూదుల ధర్మ శాస్త్రము కొంతవరకు వివాహ విషయములకు వర్తించును. నూతన సూత్రములలో ముఖ్యమైనది విచ్ఛేదము అగుటకు వీలులేని వివాహము.

క్రైస్తవమత స్థాపకులు తమ మతమునకు చెందిన స్త్రీ పురుషుల వివాహమునకు కొన్ని నిబంధనలు ఏర్పరచిరి. అందులో ముఖ్యమైన నిషేధములు: రక్తసంబంధము, ఆధ్యాత్మిక సంబంధము, యుక్తవయస్సు లేకపోవుట, పూర్వ వివాహము, మత స్వీకారము మొదలగువానిపై ఆధారపడి యుండును. పార్టీల అంగీకారము పైననే వివాహము జరుగవలెను.

ఇంగ్లండులో వివాహము సామాన్య ఒప్పందమునకు సంబంధించిన విషయము. దానిపై ఉభయ పార్టీలు చర్య తీసికొనవచ్చును. వివాహ నిరోధక ఒప్పందములు చెల్లనేరవు. ప్రతి స్త్రీ పురుషుడు వివాహార్హత గలిగిన ఎడల సంబంధ నిషేధములకు లోబడి వివాహము చేసుకొన వచ్చును.

సివిల్ అనర్హతలు: 1. పూర్వమే వివాహము జరిగి ఆ వివాహము రద్దు కాకుండా యుండుట; 2. ఉన్మత్తత; 3. యుక్తవయస్సు లేకపోవుట 4. నిషిద్ధ బంధుత్వము (చూ. వైయక్తిక న్యాయము). ఓ. న

వివాహ విచ్ఛేదము: హిందూ ధర్మశాస్త్రమునందు వివాహ మొక సంస్కారము. ఒకసారి వివాహబంధ మేర్పడిన పిదప దాని విచ్ఛేదమునకు అవకాశములేదు. కాని కొన్ని తెగలలోను, జాతులలోను ధర్మ వివాహ విచ్ఛేదమునకు అవకాశము కలిగించు రీతిని ఆచార సంప్రదాయములు రూపొందినవి.

వివాహమునకు సంబంధించిన పరమాదేశ సూత్రములు కొన్ని గలవు: ఈ పరమాదేశ సూత్రములు పాటించనిచో వివాహము అశాస్త్రీయముగా పరిగణింపబడుటచే చెల్లదు.

భారత దేశమందు వివాహ బంధములకు సంబంధించిన చట్టములు జారీ అయినవి. అందు విశిష్ట వివాహముల చట్టము (1954) క్రింద కొన్ని పరిస్థితులలో సంభవ మగు ప్రత్యేక రకముల వివాహములు, వివాహముల రిజష్టరీచేయు పద్ధతి, విడాకులు మొదలగు విషయములు పేర్కొనబడినవి. వివాహ విచ్ఛేదము చట్టము క్రింద మూడు రకములుగ జరుగవచ్చును: 1. వివాహము అశాస్త్రీయము అయినప్పుడు చెల్లదు. 2. వివాహమునకు సంబంధించిన ఉభయ పార్టీలలో ఏ ఒక్కరైనను వివాహ మునకు సంబంధించిన లోపముల నాధారము చేసుకొని, విచ్ఛేదము కొరకు కోర్టును అభ్యర్థించినప్పుడు వివాహము రద్దు కావచ్చును. 3 వివాహము శాస్త్రీయమైనప్పటికిని వివాహానంతరము పార్టీలమధ్య సంభవించిన విభేదములను బట్టి కోర్టు వివాహమును విచ్ఛేదము చేయవచ్చును.

వివాహ విచ్ఛేదమునకు సంబంధించి రూపొందించబడిన ఈ క్రింది చట్టములు గమనార్హములు: 1. అన్యమత స్వీకర్తల వివాహ విచ్ఛేద చట్టము (XXI-1866); 2. విడాకుల చట్టము (IV-1869); 3. ఆనంద వివాహముల చట్టము (VII-1909) 4. పార్శీ వివాహ విచ్ఛేదముల చట్టము (III-1936); 5. ఆర్యమత వివాహముల క్రమబద్ధ చట్టము (XIX-1937); 6. మహమ్మదీయ వివాహ విచ్ఛేద చట్టము (VII-1939); 7. విశిష్ట వివాహముల చట్టము (XLII-1954); 8. హిందూ వివాహముల చట్టము (XXV-1955); ఓ. న.

విసా: ఒక దేశములో విదేశీయుడు సంచరించుటకు గాని, లేదా పౌరుడు అన్యదేశములకు పోవుటకు గాని, ప్రభుత్వ అధికారుల చేత అనుమతించబడి, ఆ అనుమతి పొందిన వ్యక్తి ఇతడేనని ప్రమాణీకరించుచు ఇచ్చిన పత్రమును 'విసా' లేదా 'ప్రయాణ పత్రము' (పాస్ పోర్ట్) అందురు. ఇట్టి పత్రము ప్రయాణికుని కోరికపై ప్రభుత్వాధికారుల వివేచనము ననుసరించి ఇవ్వబడును. ప్రయాణికులు విదేశములకు పోవుచున్నప్పుడు ఇది అత్యవసరము. దీని వలన, అన్యదేశమందు సంచరించు వ్యక్తికి అతని దేశపు అండ ఏర్పడును. వ్యక్తియొక్క నడవడులను కనిపెట్టుటకు ప్రభుత్వాధికారులకు వీలు కూడయుండును.

వ్యక్తి పయనించు విదేశములలో సంచరించుటకు అచటి ప్రభుత్వానుమతి కూడ కావలసియుండును. ఆ వ్యక్తి ఫలాని వాడని ప్రమాణీకరించుచు దేశములో ప్రయాణించుటకు అనుమతిని ఒసగుచూ ఇచ్చిన పత్రమును 'విసా' యందురు. ఇటువంటి ప్రయాణ అనుమతి పత్రములు రాయబారులకు వారు నిర్వహించవలసిన అధికార విధులను నిర్వర్తించుటకు వీలగునట్లు విశేషాధికారములతో ఒసగబడును. నౌకా సంబంధమగు పాస్‌పోర్టులు మిలిటరీ పాస్‌పోర్టులు, మొదలగునవి కూడ ఈ రకమునకు చెందినవే.

ప్రాచీన కాలమందు విదేశ ప్రయాణములులేవు. మధ్య యుగమందు మాత్రము అరుదుగా ఉండెను. వీటికి ముఖ్య కారణములు దేశముల మధ్య ప్రయాణ సౌకర్యములులేక పోవుటయే. ఒక దేశము నుండి ఇంకొక దేశమునకు పోవుట అపాయకరమగు, సాహసోపేతమగు కార్యముగ నుండెడిది. ఒక దేశపువారిని కలుసుకొనుటకు మరియొక దేశము వారికి అవకాశములు లేకపోవుటచే ఆయా దేశముల ప్రజలకు అన్యోన్య సంబంధము ఉండెడిది కాదు. అందుచేత విదేశ వ్యక్తులను అనుమానముతో చూచెడి వారు. ఇతర దేశస్థులు దేశములో సంచరించుటకు అనుమతి దొరుకుట దుర్లభముగనే యుండెడిది.

కాని నేటి కాలములో రాజ్యముల మధ్య రాకపోకలకు సదుపాయములు ఏర్పడినవి. పరదేశ యాత్రికులకు ప్రయాణ అనుమతి పత్రము ముఖ్యావశ్యకమైనది. 20 వ శతాబ్దములో రవాణా సౌకర్యములు అతి విస్తృతముగా ఏర్పడి ఉన్నందునను, నాగరికతా వ్యాప్తితో, వ్యాపార వాణిజ్యములు ప్రజలలో అభివృద్ధి చెందుట చేతను వివిధ దేశముల ప్రజల మధ్య ఎక్కువగ సాన్నిహిత్యము ఏర్పడుట చేతను ప్రయాణ పత్రములు విరివిగ లభ్యమగుచున్నవి. ఓ. న.

వీటన్ హెన్రీ (1785-1848) ; అమెరికన్ ధర్మశాస్త్రవేత్త, రాజకీయ దురంధరుడు; చరిత్రకారుడు; తన సమకాలీనులందరి కంటె ఇతడు అంతర్జాతీయ న్యాయము యొక్క శాస్త్ర పద్ధతులు, చరిత్రలపై పెక్కు రచనలు చేసెను. ధర్మ శాస్త్రములోను రాజ దౌత్యములలోను ఇతనికి గల అనుభవమును, వ్యవహారములు వ్యక్తులతో ఇతనికి గల సన్నిహిత పరిచయమును అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్ర విషయముల యొక్క సంపూర్ణ చర్చకు అధారభూతములైనవి.

బ్రౌన్ యూనివర్సిటీలో 1802 లో పట్టభద్రుడై 1805 వరకు న్యాయవాదిగ పనిచేసెను. తదుపరి ఫ్రాన్సులో కొంతకాలము న్యాయశాస్త్ర పరిశోధనగావించెను. 1806 లో స్వదేశమునకు తిరిగి వచ్చి పావిడెన్సు రాష్ట్రములో కొంతకాలము ప్రాడ్వివాక్కు వృత్తియందుండి రాజకీయ సమస్యలపై విరివిగా రచనలు సాగించెను, 1812 లో న్యూయార్కు నగరమునకు తరలిపోయి ఆచ్చట రిపబ్లికన్ పార్టీ పత్రిక సంపాదకుడుగ పని చేసెను. ఈ ఉద్యోగము ఇతని పురోగమనమునకు హెచ్చుగా తోడ్పడెను. ఇతనికి అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర అభిరుచి మెండు. యుద్ధ సమయములో నావలను, అందలి సరుకును యుద్ధము చేయుచున్న రాజ్యములు పట్టుకొనుటకు సంబంధించిన న్యాయశాస్త్ర సంహిత అను గ్రంథపు ప్రచురణతో ఇతని కీర్తి ప్రతిష్ఠలు, స్వదేశమునందును, ఇతర దేశములలోను బాగుగ వ్యాపించెను.

ఇతను కొంతకాలము సైన్యమునందు జడ్జి - అడ్వకేటుగను, యునైటెడ్ స్టేట్స్ సుప్రీమ్ కోర్టు యొక్క తీర్పుల విలేఖరిగను పనిచేసెను. సుప్రీమ్ కోర్టు తీర్పుల నివేదనలలో అతని అత్యున్నత పాండిత్యము ప్రస్ఫుటమగుటతో వీటన్ అప్పటి ధర్మశాస్త్ర వేత్తల యొక్క మన్ననలను పొందగలిగెను. ఆకాలములోనే ఇతను న్యూయార్కు రాష్ట్రములో ఇతర ఉన్నతపదవులు స్వీకరించెను.

వివిధ విషయములలో నీతడు ఉత్తమ పాండిత్యమును అనుభవమును కలవాడగుట చేత 1827 లో డెన్మార్కు దేశమునకు విశిష్ట దూతగ నియమింపబడెను. అప్పటికి అచ్చట నెపోలియనుకు సంబంధించిన యుద్ధములలో అక్రమముగా పట్టుకొనబడిన అమెరికన్ నౌకల విడుదల నిమిత్తము ఏర్పడిన తగాయిదా డేనిష్ న్యాయస్థానములలో పరిష్కారము కాకుండెను, ఆ వివాదమునకు వీటన్ అతి నిపుణతతో రాయబారముల ద్వారా పరిష్కారము సాధించి విజయ మొందెను.

వీటన్ 1835 లో ప్రష్యా యొక్క విశిష్ట దూతగ నియమింపబడెను. వీటన్ 1836 లో అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర మూల తత్వములు, 1845 లో యూరప్, అమెరికా దేశముల యొక్క ధర్మశాస్త్ర చరిత్రను గురించి రెండు గ్రంథములు ప్రచురించెను. పై రెండు గ్రంథములు వీటన్ యొక్క ప్రతిభను విస్తరించినవి. ఈ రెండు గ్రంథములును అనేక భాషలలోనికి అనువదింపబడెను, అందులో ఈయన మొదటి గ్రంథ ముద్రణము అన్ని భాషలలోను పెక్కు మార్లు ఆవృత్తమాయెను. ఈ గ్రంథము చాలా కాలము వరకు ఆయా విషయములపై ప్రమాణ ఆధార గ్రంథమై యుండి, న్యాయస్థానములలోను, దౌత్యపత్రములలోను ఉదాహరింపబడుచుండెను. ఓ. న.

వీటో : చూ. సం. 1 (ప) - పు. 842

వీలునామా : ఒక వ్యక్తి తనకున్న చరస్థిరాస్తులు తాను చనిపోయిన పిదప ఎవరెవరికి ఏ విధముగ చెందవలెనో తెలియజేయుటయే వీలునామా ఉద్దేశము. ఈ ఏర్పాట్లు తన జీవితానంతరము అమలు జరుగునట్లు తాను సజీవుడై ప్రాప్త వయస్కుడై, స్వస్థచిత్తుడుగా చేసియుండవలెను. వీలునామా యొక్క భావము హిందూ స్మృతుల యందు లేదు. కాని హిందూ వ్యక్తి తన జీవితానంతరము తన ఆస్తులకు జరుగవలసిన ఏర్పాట్లు మరణ శాసనము ద్వారా చేయుటకు అధికారము కలదని ప్రివీ కౌన్సిలు

వారు 1867 నందే గుర్తించిరి. అవయస్కునకు వీలునామాను వ్రాయుటకు అర్హతలేదు. వీలునామా క్రింద అవయస్కునికి, ఉన్మత్తునికి, అప్పటికి పుట్టనివారికి లేదా బాంధవ్యమే లేని అన్యవ్యక్తులకైనను ఆస్తిని సంక్రమింప చేయవచ్చును(చూ. వారసత్వచట్టము-పు.569; వైయక్తిక న్యాయము). ఓ. స.

వీలునామా ధ్రువ పత్రము : వీలునామాను క్షేత్రాధికారముగల కోర్టు ధ్రువీకరించి, చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క ఆస్తిని పరిపాలించు అధికారమును ప్రదత్తము చేయుటకై ఆ వీలునామా ప్రతిని కోర్టు మొహరుతో ఒసగుటను 'వీలునామా ధ్రువ పత్రము' లేదా ప్రోబేటు అందురు. ఈ ధ్రువ పత్రము వీలునామా ద్వారా నియమింపబడిన నిష్పాదకునికి మాత్రము ప్రదత్తము చేయబడును. వీలునామాలో నిర్వాహకుని నియామకము స్పష్టముగగాని, గర్భితముగగాని చేయవచ్చును. అవయస్కునికిగాని, మతిస్థిమితము లేని వానికిగాని, వ్యక్తుల సంఘమునకుగాని వీలునామా ధ్రువ పత్రము ప్రదత్తము చేయబడదు. వ్యక్తుల సంఘము ఒక కంపెనీ అయి రాష్ట్ర ప్రభుత్వముచే ఇందు నిమిత్తము చేయబడిన నిబంధనలు, షరతులకు లోబడి యుండినఎడల ధ్రువ పత్రము నీయవచ్చును. వీలునామాలో ఒకరి కన్న హెచ్చు మంది నిర్వాహకులు నియమింపబడిన, వారందరికి ఏకకాలమందు కాని, లేదా వేరు వేరు కాలములలోగాని ప్రోబేటును ఈయవచ్చును. వీలునామా ధ్రువపత్రము ఈయబడినపుడు వీలునామా కర్త కాలము చేసినప్పటి నుండి అతని అధికారము స్థిరపడి నిర్వాహకునిచే ధ్రువ పత్రము పొందు వరకు గల మధ్య కాలములో జరిగిన చర్యలన్నింటిని అది స్థిరపరచును. ఓ. స.

వృత్తి సంఘము : కార్మికులు తమ స్వప్రయోజనము కొరకు సాముదాయిక చర్యద్వారా తమ హక్కులను అభివృద్ధి పరచుకొనుటకును, రక్షించు కొనుటకును, స్వేచ్ఛగ ఏర్పరుచుకొనిన సంస్థను కార్మిక సంఘము (వృత్తి సంఘము) అని అందురు కార్మిక సంఘోద్యమము జనించక పూర్వము పనివారు ఉద్యోగము కొరకు తమలో తాము పోటీ పడుచుండువారు. దీనివలన పనివారికి బేరము ద్వారా తమ శ్రమకు తగిన ప్రతిఫలమును పొందగల శక్తి తగ్గి, జీవనోపాధి ప్రమాణమునకు వారి వేతనములు దిగజారజొచ్చెను. పనివానికిని, యజమానికిని వ్యక్తిగతమైన సంబంధమున్నంతకాలము అందు సహజ మానవత్వమున కవకాశముండుటచే, పనివారు తమ అంతస్థులను నిలుపుకొనగలిగిరి. కాని ఫ్యాక్టరీపద్ధతి బయలుదేరగనే వ్యక్తిగతమైనట్టియు, మానవత్వమునకు అవకాశము గలిగినట్టియు, సంబంధములు అంతమొందెను. దానితో పనివారల వేతనము బానిసల ప్రమాణమునకు దిగజారు ప్రమాదము ఏర్పడెను. అట్టి పరిస్థితులలో కార్మిక సంఘోద్యమము వీరిని ఆదుకొనెను.

కార్మిక సంఘములు, సాముదాయికముగ బేరమాడుట సమ్మెలు చేయుట, బహిష్కరణములు చేయుట వంటి ప్రక్రియలను అభివృద్ధి పరచెను. ఒక పరిశ్రమలో నుండు పనివారందరును కలసి ఒక సంఘముగ ఏర్పడి ఈ ప్రక్రియలను ప్రయోగించిన యెడల వారి వేతనములకు పనికి సంబంధించిన షరతులను సానుకూల మొనర్చుకొన గలుగుదురు. కార్మిక సంఘములవలన పైప్రయోజనములను సాధించుటయేగాక కార్మికుల మధ్య సోదర భావమును, సహకార ఉత్సాహములను పెంపొందించవచ్చును. సాంస్కృతికముగాను, రాజకీయముగాను వారి పురోభివృద్ధికి, దోహదము జేసి, ఎన్నికల ద్వారా శ్రామికులకు ప్రభుత్వ యంత్రాంగమును చేపట్టుటకు లేక కనీసము శ్రామికుల కనుకూలమగునట్లు ప్రభుత్వ విధానముల రూపొందునట్లు చేయుటకు అవకాశ మేర్పడెను.

మొదటి ప్రపంచ యుద్ధానంతరము అప్పటి తీవ్ర పారిశ్రామిక అశాంతి కారణముగ భారతదేశమందు కార్మిక సంఘోద్యమము ప్రారంభమాయెను. కాని ఈ ఉద్యమాభివృద్ధికి పెక్కు అవరోధములు కలిగెను, అందు మొదటిది-కార్మిక సంఘములుగ ఏర్పడు హక్కు చట్టరీత్యా గుర్తింపబడక పోవుట, అందువలననే 1920 వ సంవత్సరములో మద్రాసు హైకోర్టు, మద్రాసు వస్త్ర పరిశ్రమ కార్మిక సంఘము న్యాయవిరుద్ధమైనదని తీర్పు చెప్పెను. దీనివలన కార్మిక సంఘోద్యమము ప్రబలుటకు తీవ్రమైన అవరోధమేర్పడెను. భారత కార్మిక సంఘ చట్టము 1926 వలన అట్టి అవరోధము తొలగి పోయెను, కార్మికులు తమ హక్కులను రక్షించుకొనుటకు సంఘములను ఏర్పాటు చేసుకొనవచ్చునని పై చట్టము గుర్తించినది,

1926 వ సంవత్సరపు కార్మిక సంఘ చట్టము 1949లో సవరింపబడినది, తద్వారా పరిశ్రమలలో పనిచేయు కార్మికులు సంఘములుగ ఏర్పడి రిజిష్టరు చేసుకొనుటకును, అట్టి రిజిష్టరైన కార్మిక సంఘములను పరిశ్రమయజమానులు గుర్తించుటకును, అట్లు గుర్తింపబడని కార్మిక సంఘములు పారిశ్రామిక న్యాయస్థానముల ద్వారా గుర్తింపబడునట్లు చేయుటకును ఏర్పాట్లుగలవు. గుర్తింపబడిన కార్మిక సంఘములకు యీ చట్టము క్రింద కొన్ని హక్కులు ప్రసాదింపబడినవి. కార్మిక సంఘముల రిజిస్ట్రేషన్ నిమిత్తము

రిజిష్ట్రార్ల నియామకమునకును, యజమాని కార్మికుల మధ్య ఉత్పన్నమైన వివాద పరిష్కారము కొరకు పారిశ్రామిక న్యాయస్థానముల ఏర్పాటునకును ఆయా ప్రభుత్వములకు ఈ చట్టము క్రింద అధికారము కలదు. ఒకే రాష్ట్రమునకు పరిమితము కాని కార్మిక సంఘములకును కేంద్ర ప్రభుత్వముచే గుర్తింపబడిన కార్మిక సంఘములకును, రైల్వేలు ప్రధాన ఓడరేవులు, గనులు, నూనె గనులలో సంబంధము గల కార్మిక సంఘములకును, ఈ చట్టము క్రింద చర్య తీసుకొనుటకు కేంద్ర ప్రభుత్వము సముచిత ప్రభుత్వము. ఇతర పరిశ్రమల కార్మిక సంఘములకు వాటి ఉనికిని బట్టి ఆయా రాష్ట్ర ప్రభుత్వములే సముచిత ప్రభుత్వములు, కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు అవసరమునుబట్టి రిజిస్ట్రారులను, ఉప, సహాయక రిజిస్ట్రారులను నియమింపవచ్చును. వీరు తమ అధికార పరిధియందున్న కార్మిక సంఘములను రిజిష్టరుచేసి, ఒక సర్టిఫికేటును ఇచ్చెదరు.

ఈ చట్టము క్రింద ఒక కార్మిక సంఘములో 50% తక్కువ కాని సభ్యులు, కేంద్ర ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన కార్మికులయిన లేక ఫెడరల్ రైల్వేలు, పెద్ద ఓడరేవులు, గనులు లేక నూనె గనుల కార్మికులు అయిన అట్టి కార్మిక సంఘము కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు సంబంధించినదై యుండును.

ఏడుగురుగాని, అంతకన్నా ఎక్కువమంది సభ్యులు సంఘ నియమములపై సంతకములుచేసి కార్మిక సంఘమును రిజిష్టరు చేయుమని కోరుచూ దరఖాస్తు చేయవలెను. అట్టి దరఖాస్తుతో ఆ కార్మిక సంఘము యొక్క నియమముల ప్రతిని, యీ క్రింది వివరములతో ఒక స్టేటుమెంటును దాఖలు చేయవలెను : 1. దరఖాస్తు చేయు సభ్యుల యొక్క పేర్లు, వృత్తులు, చిరునామాలు, 2. కార్మిక సంఘము యొక్క పేరు, దాని ప్రధాన కార్యస్థానము, 3. ఆ కార్మిక సంఘము యొక్క అధికారుల పేర్లు, వయస్సులు, చిరునామాలు, వృత్తులు, ధరఖాస్తునకు పూర్వము ఒక సంవత్సరమునకు పైబడిన కాలము నుండి కార్మిక సంఘము పని చేయుచున్న ఎడల ఆ సంఘమునకు సంబంధించిన ఆస్తులు ఆర్థిక బాధ్యతలను చూపు వివరణ దరఖాస్తునకు జతపరుపవలెను.

ఈ చట్ట నిబంధనల ననుసరించి కార్మిక సంఘ కార్య నిర్వాహక వర్గము ఏర్పరుపబడనప్పుడును, ఆ సంఘ నియమములలో యీ క్రింది విషయములకు సంబంధించిన వివరములు లేనప్పుడును, ఆ సంఘము రిజిష్టరు చేయబడదు.

సంఘ నియమములలో ఏర్పరుపబడవలసిన అంశములు : 1. కార్మిక సంఘము యొక్క పేరు; 2. కార్మిక సంఘము యొక్క ఉద్దేశములు; 3. కార్మిక సంఘము యొక్క సామాన్య నిధులు ఉపయోగింపబడు ప్రయోజనములు; 4. కార్మిక సంఘ సభ్యుల జాబితా; 5. కార్మిక సంఘముతో సంబంధముగల పరిశ్రమలో వాస్తవముగ పనిచేయుచున్న కార్మికులు ఆ సంఘ సామాన్య సభ్యులుగ యుండి, ఈ చట్టము 22 వ నిబంధన క్రింద ఆ సంఘము యొక్క కార్య నిర్వాహక వర్గము ఏర్పడుటకు అవసరమగు గౌరవ లేక తాత్కాలిక సభ్యులుగనుండవలెను; 6. కార్మిక సంఘ సభ్యుడు చెల్లించవలసిన రుసుము ఒక్కొకరు మాసమునకు ఇరువది ఐదు నయాపైసలు సభ్యత్వ రుసుముగ చెల్లించునట్లుండవలెను; 7. సభ్యులకు హక్కు గలుగు లేదా వారిపై జరిమానావడు, సంఘనియమములు; 8. సంఘ నియమములు సవరించుటకు, మార్పు, చేయుటకు, లేక రద్దు చేయుటకు పద్ధతి: 9 కార్మిక సంఘము యొక్క కార్య నిర్వాహక వర్గము తదితర అధికారుల, నియామకము, తొలగింపుకు పద్ధతి; 10. కార్మికసంఘము యొక్క నిధుల భద్రత ఏర్పాటు, వార్షిక అడిటు, అకౌంటు పుస్తకములను సంఘ సభ్యులు, అధికారులు తనిఖీ చేసుకొనుటకు సదుపాయములు.

కార్మిక సంఘము చట్ట ఆదేశముల నన్నిటిని అనుసరించునట్లు రిజిస్ట్రారు తృప్తిపడినచో ఆ సంఘమును రిజిష్టరు చేసి ఒక సర్టిఫికేటు ప్రసాదించును. రిజిస్ట్రారు కార్మిక సంఘమును రిజిష్టరు చేయుటకు నిరాకరించినచో, ప్రెసిడెన్సీ నగరములలో నుండు కార్మిక సంఘములు హైకోర్టునకున్ను, ఇతర స్థలములలో నుండు సంఘములు ఆ సంఘముపై ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము గల ప్రధాన సివిల్ కోర్టునకున్ను, అప్పీలు చేసికొనవచ్చును. రిజష్టరయిన ప్రతి కార్మిక సంఘము కార్పొరేట్ సంస్థ అగును; దానికి శాశ్వత వారసత్వము, సామాన్య ముద్ర, చరాస్థిరాస్తులు సంపాదించుటకు అధికారము ఉండును. సంస్థ పేరున వ్యాజ్యము తేవచ్చును. అట్లే ఇతరులు సంస్థపై వ్యాజ్యము తేవచ్చును.

కార్మిక సంఘముల హక్కులు : కార్మిక సంఘము యొక్క సామాన్య నిధులు యీ క్రింది ఆశయములకు వెచ్చించవలెను. 1. సంఘము యొక్క అధికారుల వేతనములు, అలవెన్సులు, ఖర్చులకు, 2. సంఘము యొక్క పరిపాలనకు సంబంధించిన ఖర్చు, (సంఘ ఆదాయ లెక్కల అడిటు ఖర్చులతో సహా), 3. కార్మిక సంఘముగాని, దాని సభ్యుడుగాని ఆ సంఘసభ్యుని యొక్క హక్కులను సంరక్షించుకొనుట కొరకు పార్టీగా వ్యాజ్యమును నడిపించుటకు, లేక ప్రతివాదము చేయుటకు ఉద్దేశింపబడినదై నప్పుడు.

4. కార్మిక సంఘము తరపున లేక దాని సభ్యుని తరపున కార్మిక వివాదమును నడిపించుటకు, 5. కార్మిక వివాదము వలన సభ్యులకు కలిగిన నష్టమునకు పరిహారము చెల్లించుటకు, 6. వృద్ధ సభ్యులకు లేక జబ్బు వడిన, ప్రమాదములకు, నిరుద్యోగములకు గురియైన సభ్యులకు అలవెన్సులు, సభ్యుడు మరణించిన అతనిపై ఆధారపడు వారికి అలవెన్సులు ఇచ్చుటకు, 7. సభ్యుల జీవనము లేదా అనారోగ్యము, లేదా దుర్ఘటన, లేక నిరుద్యోగము భీమాలు జారీ చేయుటకు, 8. సభ్యుల యొక్క గాని, లేక వారిపై ఆధారపడియున్న వారి కొరకుగాని విద్యాసంబంధ సాంఘిక, మత సంబంధ లాభముల కొరకు; 9. సంఘము తరపున పత్రిక నడుపుటకు, 10. సంఘము యొక్క ఆశయ సిద్ధికొరకు (సంఘ సామాన్య నిధులలో నాల్గవ వంతునకు మించని పైకము ఖర్చు చేయవచ్చును); 11. సముచిత ప్రభుత్వముచే గుర్తింపబడిన తదితర ఆశయముల కొరకు; రాజకీయ ప్రయోజనముల కొరకు కార్మిక సంఘములు ప్రత్యేక నిధులను చందాలు వసూలుద్వారా ఏర్పరచుకొనవచ్చును. ఈ క్రింది రాజకీయ ప్రయోజనముల కొరకు కార్మిక సంఘములు నిధులను వ్యయము చేయవచ్చును. 1. రాజ్యాంగాను సారము నిర్మింపబడిన శాసన మండలి, లేక స్థానిక సంస్థలలో పోటీకి నిలచిన అభ్యర్థి కయిన ఖర్చులను చెల్లించు నిమిత్తము. 2. అట్టి అభ్యర్థిని బల పరచు కొరకు సమావేశములు జరుపుటకు, కరపత్రములు పంచిపెట్టుటకు, 3. శాసన మండలి లేక స్థానిక సంస్థ సభ్యుని బలపరచుటకు చెల్లించినది. 4. శాసన మండలి లేక స్థానిక సంస్థల వోటర్లను రిజిష్టరు చేయుటకు.

ఇట్టి రాజకీయ ప్రయోజనముల కొరకు ఏర్పరచు నిధులను సమకూర్చుటలో చందాల కొరకు సభ్యులను బలవంతపరుపరాదు. స్వచ్ఛందముగా వారు ఒసగిననే తీసుకొనవలెను. ఇట్టి చందాలు చెల్లించని సభ్యులను సంఘము నుండి తొలగింపరాదు.

పారిశ్రామిక వివాదములలో కార్మిక సంఘ సభ్యులను భారత శిక్షాస్మృతి సెక్షను 120 (బి) క్రింద శిక్షింపరాదు. రిజిష్టరయిన కార్మిక సంఘ సభ్యులు పారిశ్రామిక వివాదమునకు దారితీయు చర్యలు గైకొనినందుకు లేక అట్టి వివాదము ప్రోత్సహించినందుకు ఎట్టి సివిల్ చర్యలకు బాధ్యులుకారు. సంఘ సభ్యులు. సంఘమునకు సంబంధించిన అకౌంటు బుక్కులను తనిఖీ చేసుకొనవచ్చును. పదిహేను సంవత్సరములు దాటిన ప్రతి వ్యక్తియు కార్మిక సంఘ సభ్యుడు కావచ్చును. కాని పదునెనిమిదేండ్లు నిండనిదే సంఘ ఉద్యోగి కాజాలడు. 2/3 వంతు సభ్యుల ఆమోదముతో సంఘము యొక్క నామమును మార్పు చేయవచ్చును. రెండు లేక అంతకన్న ఎక్కువైన కార్మిక సంఘములు సమ్మిళితము కావచ్చును. అందుకు ప్రతి సంఘమునందును కనీసము సగము సంఘ సభ్యులు వోటు చేసి, వారిలో 60% అట్టి సమ్మిళితమునకు ఆమోదించి యుండవలెను. సంఘము రద్దగునప్పుడు అట్టి రద్దు నోటీసుపై ఏడుగురు సభ్యులు సంఘ కార్యదర్శి సంతకముచేసి పదునాలుగు రోజులకు పూర్వము రిజిస్ట్రారుకు అంద జేయవలెను. సంఘ నియమముల ప్రకారము సంఘము రద్దగుచున్నట్లు రిజిస్ట్రారు తృప్తిపడినచో ఆ సంఘము రద్దయినట్లు రిజిష్టరు చేయును. ప్రతి సంవత్సరము నిర్ణీత కాలములో సంఘమునకు సంబంధించిన (ఆడిటు చేయబడినవి) అకౌంట్లు వార్షిక నివేదిక రిజిస్ట్రారునకు పంపుచుండవలెను. సంఘమునకు సంబంధించిన అకౌంట్లను, యావత్తు రికార్డులను తనిఖీ చేయుటకు రిజిస్ట్రారునకు అధికారము కలదు.

సముచిత ప్రభుత్వము ఒకరు లేక అంతకన్నా అధిక సంఖ్యగల వ్యక్తులతోను శ్రామిక న్యాయస్థానముగా నెలకొల్పవలెను. న్యాయస్థానముల సంఖ్య అవసరమును బట్టి మారుచుండును. ఇట్టి న్యాయస్థానమునకు హైకోర్టు జడ్జీనిగాని, లేక జిల్లా జడ్జీనిగాని నియమింపవచ్చును. లేక హైకోర్టు జడ్జిగ నియమింపబడుటకు అర్హతగల వ్యక్తిని నియమింపవచ్చును.

కార్మిక సంఘమును గుర్తించుటకు ఒడంబడిన పరిశ్రమ యజమానియు, కార్మిక సంఘ ఉద్యోగులు కలసి లిఖిత ఒడంబడికపై సంతకముచేసి రిజిస్ట్రారు వద్ద దాఖలు చేయవలెను. రిజిస్ట్రారు ఆ ఒడంబడికను నమోదు చేసికొనును. ఆ ఒడంబడికను ఉభయ పార్టీలలో ఏ ఒక్కరైనను దరఖాస్తు మూలముగ రద్దు పరుపవచ్చును.

పారిశ్రామిక న్యాయస్థానము కార్మిక సంఘమును, ఈ క్రింది షరతులకు లోబడి గుర్తించును: 1. కార్మిక సంఘ సామాన్య సభ్యులందరును ఒకే పరిశ్రమలోగాని లేక అట్టి ఇతర పరిశ్రమలలోగాని పనిచేయువారై యుండవలెను. 2. అట్టి పరిశ్రమలో పనిచేయు అందరు కార్మికులు సంఘ సభ్యతకు అర్హులై యుండవలెను. 3. ఎట్టి తరగతి పనివారినైనను సంఘ సభ్యత్వమునకు అనర్హులుగా చేయు నిబంధన లుండకూడదు. 4. సమ్మెను ప్రకటించుటకు అవసరమగు ప్రక్రియ సంఘనియమములలో ఏర్పరుపబడి యుండవలెను. 5. కార్యనిర్వాహకవర్గ సమావేశము ఆరు మాసముల కొకసారైనను జరుపబడునట్లు నిబంధన లుండవలెను. 6. కార్మిక సంఘము రిజిష్టరు అయినపుడు ఈ చట్టనిబంధనల నన్నిటిని అనువర్తించినట్టిదిగాను అయియుండవలెను.

గుర్తింపబడిన కార్మిక సంఘముల హక్కులు: 1. గుర్తింపబడిన కార్మిక సంఘ నిర్వాహక వర్గమునకు పరిశ్రమ యజమానులతో, పనివారల నియామకమును గురించి, నియామకపు షరతులు, తమ సంఘ సభ్యులైన శ్రామికుల పరిస్థితిని గురించి సంధానము చేయుటకు అధికారము గలదు. యజమానులు వారిని ఆదరించి, వారి ఉత్తరములకు జవాబులివ్వవలెను. గుర్తింపబడిన కార్మిక సంఘ కార్య నిర్వాహక వర్గమునకును, యజమానులకును వివాద మేర్పడినప్పుడు అట్టి వివాదమును రిజిష్ట్రారునకు నివేదింపవలెను. అతని తీర్పు తుది నిర్ణయము.

రిజిష్టరయిన కార్మిక సంఘము గుర్తింపు కొరకు యజమానికి దరఖాస్తు పెట్టినను, యజమాని గుర్తించనప్పుడు అట్టి గుర్తింపు పొందు నిమిత్తము శ్రామిక న్యాయస్థానమునకు దరఖాస్తు చేయవచ్చును. యజమానుల సంఘమైనను, కార్మికుల సంఘమైనను ఒక్క దరఖాస్తు పెట్టుకున్న చాలును. న్యాయస్థానము విషయమును సమగ్రముగ పరిశీలించి, కార్మిక సంఘము యజమానిచే గుర్తింపబడుటకు తగియున్నదని నమ్మినచో అట్టి తీర్పును ఒసగును. ఈ తీర్పు ప్రభుత్వ గెజెట్ లో కూడ ప్రకటింపబడును

యజమాని కార్మిక సంఘము యొక్క గుర్తింపును ఉపసంహరింపవలెనని శ్రామిక న్యాయ స్థానమునకు దరఖాస్తు పెట్టుకొనవచ్చును. కార్మిక సంఘము ప్రవర్తన అక్రమముగా యున్నపుడు, వార్షిక నివేదికలు పంపనప్పుడు ఆ సంఘములో న్యాయతః అవసరమగు నంత మంది కార్మికులు సభ్యులుగ లేనప్పుడు సంఘమునకొసగబడిన గుర్తింపు రద్దు పరచవచ్చును.

అక్రమ సమ్మెలో పాల్గొనుట సంఘ కార్య వర్గము అక్రమ సమ్మెను లేవదీయుట, లేక ప్రోత్సహించుట, సంఘ ఉద్యోగి అసత్య నివేదికలు దాఖలు చేయుట కార్మిక సంఘము యొక్క అక్రమ ప్రవర్తనలు. పనివారలను కార్మిక సంఘమునందు సభ్యులుగ చేరకుండ నిరోధించుట, కార్మిక సంఘ ఉద్యోగిని, సంఘ పరిపాలనలో జోక్యము కలిగించుకొని నందుకుగాను ఉద్యోగము నుండి తొలగించుట, శ్రామికుడు సంఘము తరపున యజమానికి వ్యతిరేకముగ సాక్ష్యమిచ్చినందుకు పని నుండి తొలగించుట లేక ఇతర విధముల అతనికి ప్రతికూలమగు విచక్షణ చూపుట, సంఘముతో సంప్రతించుటకు నిరాకరించుట, యజమాని యొక్క అక్రమ ప్రవర్తనలుగా భావింపబడును. ఓ. న.

వెంకటసుబ్బారావు, ముత్తా: వీరు 1878 లో ఒరిస్సా రాష్ట్రములోని కటక్ లో జన్మించిరి. విద్యార్థి దశయందే మంచి ప్రతిభా శాలియని పేరొందిరి. కళాశాలలోనే వీరికి వి. రాధాకృష్ణయ్యతో పరిచయమై, అది ఉభయుల మధ్య గాఢ మైత్రిగా పెంపొందెను. ఇరువురు న్యాయవాదులై సమష్టిగా వృత్తి కార్యములు ప్రారంభించి అనతి కాలములోనే వృత్తిలో పేరు పొందిరి. తాము పని చేయుచున్న కేసు కూలంకషముగా పఠించుట, సాకులను నేర్పుతో పరీక్షించుట, ఆవేశమునకు లోను గాకుండా, చాతుర్యముతో నిశితముగా వాదించుట న్యాయవాదిగా వీరి విశిష్ట లక్షణములు. 1921 లో వీరు హైకోర్టు న్యాయ మూర్తిగా నియమింప బడిరి. తమ ముందు విచారణకు వచ్చిన ప్రతికేసు క్షుణ్ణముగా విచారించుచు. ఆసాధారణ ధైర్య, స్వాతంత్ర్యములతో తమ విధులు నిర్వహించి, ఆదర్శ న్యాయ మూర్తియని పేరు పడసిరి. చట్టమును సాంఘికావసరముల కనుగుణముగా అన్వయించుకొనవలెనను విశాల దృష్టి గలవారు. కొంత కాలము తాత్కాలిక ప్రధాన న్యాయమూర్తిగా పనిచేసిరి. వీరు 1934 లో ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ పట్టభద్రుల కిచ్చిన స్నాతకోపన్యాసము అమూల్యమైనది. సగము స్వీయచరిత్ర వ్రాసియు, అది తనలో అహంకారము పెంపొందించునని, ఆ పని ఆపి వేయుటయేగాక వ్రాసిన భాగమును చింపి వైచిన వినయ సంపన్నుడు. అంతేగాక వీరు, వీరి సతీమణి మద్రాసులో సేవా సదనము నెలకొల్పి తద్వారా మహిళలకు ఆపార సేవచేసిరి. న. శ.

వెస్టు లేక్, జాన్ (1828-1913) ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్ర వేత్తయగు వెస్టు లేక్ కేంబ్రిడ్జిలో విద్యాభ్యాస మొనర్చి 1854 లో న్యాయవాదిగ చేరి కొంత కాలము పని చేసెను. 1888 లో కేంబ్రిడ్జిలో అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్రము యొక్క వెవెక్ ఆచర్య పీఠమున ఆచార్యుడుగ నియమింపబడి ఆ పదవిలో 20 ఏండ్ల వరకు ఉండెను. ఈయన శాశ్వత మధ్యవర్తిత్వ న్యాయస్థానము యొక్క సభ్యుడుగ కూడ (1900-1906) పని చేసెను. రెవ్యూ డిట్రోయిట్ ఇంటర్ నేషనల్ ఎట్ డి లెజిస్లేషన్ కంపరే అను పత్రిక యొక్క సంస్థాపకులు, సంపాదకులలో వెస్టు లేక్ ఒకడు. 1873 లో అంతర్జాతీయ న్యాయ సంస్థస్థాపింప బడుటకు సహాయభూతుడాయెను. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రాధ్యాపకులలో వెస్టు లేక్ అగ్రగణ్యుడు. ఆరంభములో వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రముపై ఇతని కృషి అంతయూ కేంద్రీకరింపబడెను, తత్ఫలితముగ వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము లేదా న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యములు అను ఉద్గ్రంథము నొకటి రచించెను. ఈ గ్రంథమంతకు పూర్వము ఈ ధర్మశాస్త్ర

శాఖయందలి అవ్యవస్థితను పోగొట్టి క్రమపద్ధతిలో ప్రవేశ పెట్టుటకు తోడ్పడెను.

వెస్టులేక్ తన వైశ్లేషిక పద్ధతికి, సవినీ, తదితర జర్మను పండితుల సిద్ధాంతములను అనుభవాత్మక ఇంగ్లీషు ప్రక్రియలను జోడించుటచే ఇతని గ్రంథముచే ప్రభావితమైన ధర్మశాస్త్ర విభాగము క్రమ పద్ధతిలో బాగుగ పురోగమించెను. ఇంతకంటె అధిక ప్రాముఖ్యము కలది, ఈతని సార్వజనిక అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథము. వెస్టులేక్ గొప్ప తత్త్వవేత్త. అనుభవజ్ఞుడు అయిన న్యాయవాది. వాస్తవికతా వాదము మంచి ఉచ్చస్థితిలో ఉన్న కాలములోనే ఈయన సదరుపై 19 వ శతాబ్దపు అతివాదమునకు తమ తరువాతి సంతతి వారు వ్యతిరేకులగు సూచనలున్నట్లు తెలిపెను. వెస్టులేక్ అభిప్రాయము ననుసరించి రాజ్యముల సముదాయమే అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రము యొక్క పునాదిరాయి. రాజ్య సర్వ సత్తాకతా సిద్ధాంతమునకు ఈయన ప్రాధాన్యము నీయలేదు. అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రము రాజ్యముల (స్టేట్స్)చే సృష్టింపబడి నప్పటికి అందులో రాజ్యములేగాక వ్యక్తులు కూడ ఈ ధర్మము ఒసగెడి హక్కులకు ఆశ్రయభూతులే అని వెస్టులేక్ యొక్క వాదము.

రాజ్యముల యొక్క ఆచార వ్యవహారముల సంపూర్ణముగా తెలుసుకొనిన వాడగుట చేత అంతర్జాతీయ హక్కులను కడు సమర్థతతో వివరింప గలిగెను. అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమును క్రోడీకరించుటలోను అంతర్జాతీయ న్యాయాధికరణలను నియమించుటలోను వెస్టులేక్ చూపిన అనుభవైక ఆసక్తి అతని తాత్త్విక దృష్టిని ధ్రువపరచుచున్నది. ఈ విషయముపై ఈయన రచించిన గ్రంథములలో సార్వ జనిక అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రముపై రచించిన వ్యాసముల సంపుటము ముఖ్యమైనది. ఆయా విషయములపై ఇతని తరువాత పెక్కు గ్రంథములు వెలువడినప్పటికి, ఈతని గ్రంథముల యొక్క ప్రాముఖ్యము, ప్రామాణ్యము తగ్గలేదు. ఓ. న.

వేగుపద్ధతి : ఒక రాజ్యము పరరాజ్యములందలి సమాచారములను, రహస్యములను అనుచిత మార్గముల నవలంబించి తన చారుల ద్వారా సేకరించుట 'వేగుపద్ధతి' అనబడును. ఈ విధానము న్యాయ దృష్ట్యా అయుక్తమైనను అనాదిగా ప్రతి రాజ్యము అవలంబించుచున్నదను విషయము ఎల్లరకు తెలిసినదే. విదేశములందు నియమింపబడిన దౌత్యవర్గమువారు సక్రమ మార్గములను అవలంబించి విషయ సేకరణ కావించుట వేగుపద్ధతి కానేరదు. పరరాజ్యములచే గుప్త విషయములుగ పరిగణింపబడు వాటిని లంచమిచ్చియో, కుయుక్తుల ద్వారానో సేకరించుట వేగుపద్ధతి అనబడుచున్నది. అంతర్జాతీయ న్యాయము క్రింద పరరాజ్య రహస్యములను లంచమిచ్చిసంపాదించుట నీతి బాహ్యము కాదని కొందరిరచయితల అభిప్రాయము. సిద్ధాంత రీత్యా, అనుచిత మార్గముల ద్వారా పరరాజ్యము లందలి విషయములను సేకరించుట గర్హనీయమైనను, వేగుపద్ధతి బహుళ ప్రచారములో ఉన్నదనుటను కాదనజాలము. వ. బా. ఘ.

వేలము : చరస్థిరాస్తులు బహిరంగముగ నిర్దిష్ట స్థలమందు నియమిత కాలమున విక్రయించబడు చున్నట్లు ప్రకటన జరిపి, అట్టి ప్రకటన ప్రకారము విక్రయ స్థలమునకు హాజరైన క్రయదార్ల సమక్షమున ఎక్కువ పాట ఎవరిదయిన వారికి అమ్ముట 'వేలము' అని పేర్కొనవచ్చును. చరాస్తి విక్రయ మప్పుడు ఆయా వస్తువులను ప్రదర్శించుచు వాటిలో ఒక్కొక్కదానిని వేలము పాటకు పెట్టుదురు. ప్రతి వస్తువునకును కనీస ధర నిర్ణయించినపుడు అంతకన్న ఎక్కువ ధర నిచ్చుటకు ఆమోదించు వ్యక్తికి ఆ వస్తువు విక్రయించబడును. ఈ ప్రక్రియ అంతయు క్రమపద్ధతి ననుసరించి జరుగవలెను.

ఇట్టి బహిరంగ వేలములు చట్టములను అనుసరించి న్యాయ స్థానములలోను, ప్రైవేటు వ్యక్తుల ద్వారాను జరుగుచుండును. వేలములు ఎచ్చట జరిగినను, ఆస్తి వివరములు, దాని కనీస ధర, వేలముజరుగుస్థలము, కాలము తెలియ పరుచుచు నోటీసును కరపత్రముల ద్వారాను, వార్తా పత్రికల ద్వారాను ప్రకటించుటయు, ఆ ప్రకటన ప్రకారము వేలము జరుగుటయు, వేలము జరిగినపుడు పాటదార్ల పేర్లు, వారు కనీస ధరపై అదనముగ హెచ్చు ధర ఇచ్చుటకు ఒప్పుకున్న పైకమును జాబితా వ్రాసి హెచ్చు పాటదారునకు వస్తువు విక్రయము ఖాయపరుచుటయు వేలమునందు జరిగెడు పద్ధతి. ఓ. న.

వైద్య న్యాయ విజ్ఞాన శాస్త్రము : న్యాయశాస్త్ర ప్రయోజనములకై వినియోగించబడునట్టి వైద్య శాస్త్ర భాగమును 'వైద్యన్యాయవిజ్ఞానశాస్త్ర' మందురు. సివిల్, క్రిమినల్ వ్యవహారములలో వ్యక్తుల హక్కులు, బాధ్యతలు నిర్ణయించునపుడును, దోష నిరూపణ కావించు పట్లను వైద్యశాస్త్ర నిపుణులు తమసాంకేతిక విజ్ఞానముపై ఆధార పడు సాక్ష్యమొసగి తరచు న్యాయనిర్ణయమునకు సహాయ పడుట అందరకు తెలిసిన విషయమే.

న్యాయశాస్త్ర ప్రయోజనములకు ఉపకరించు వైద్య న్యాయ విజ్ఞాన శాస్త్రమందలి ముఖ్యాంశములుగ ఈ క్రింది వాటిని పేర్కొనవచ్చును : ఒక వ్యక్తి ఫలానా వ్యక్తి అని శాస్త్రీయమగు పరిశీలన ద్వారా అతని ఆనవాలును

నిర్ణయించుట, ఒక వ్యక్తి యొక్క వయోనిర్ణయము; శవపరీక్ష గావించి, మరణకాలము, మరణము ఏ కారణముల వలన, ఏ విధముగ సంభవించినది నిర్ణయించుట; నెత్తురు, తదితర మరకలను గుర్తించుట; శరీరమునకు కలిగిన వివిధ గాయముల స్వరూపములను పరిశీలించి, అవి ఏ విధముగా ఏర్పడినది, ఏ సాధనము వలన కలిగింపబడినది నిర్ణయించుట; నపుంసకత్వము, వంధ్యాత్వము, గర్భధారణము ఆరోపింపబడినపుడు వాటిని గూర్చి నిర్ణయించుట; ఉన్మాదులు, మనస్స్వాస్థ్యము లేనివారు వీరి విషయములో వారి మనోవైకల్యము యొక్క స్వభావము, తీవ్రత, లక్షణములు నిర్ణయించుట; మరియు వైద్యశాస్త్ర నిపుణుడు వివిధములగు విషములకు మూలాధారములు, వాటి లక్షణములు, వాటి ప్రయోగముచే గలుగు దుష్ఫలితములు, తన్నివారణోపాయములు తెలుపు విషస్వభావ శాస్త్రమును సమగ్రముగ నెరిగి యుండవలెను.

పెక్కు వ్యవహారములలో వైద్యన్యాయ విజ్ఞాని యొక్క అభిప్రాయములే ప్రామాణికమగు ఏకైక సాక్ష్యముగ నుండుట తటస్థించి వాటి నాధారముగగొని కోర్టు తీర్పుల నొసగుట సంభవించుచున్నది. అట్టితరి వైద్యశాస్త్ర నిపుణుల బాధ్యత గురుతరమగుచున్నది. అతడు తాను కావించు పరిశోధనలందు గమనించిన విషయముల నన్నిటిని జాగ్రత్తగ నమోదు చేయుచు, సక్రమములు హేతు బద్ధములు అగునట్టి అభిప్రాయముల నొసగినపుడె వాటిని గూర్చిన వ్యవహారములలో న్యాయము చేకూర్చుట యందు తోడ్పడినవాడు అగును. వ. బా. సు.

వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయము: ప్రతి రాజ్యమునకు ఒక ప్రత్యేక న్యాయ పద్ధతి కలదు. ఒక్కొక్కపుడు ఒక వివాద విషయములో ఏ రాజ్య న్యాయ పద్ధతిని ఎంత వరకూ ఉపయోగించదగునన్న సమస్య బయలుదేరుట అసహజము కాదు. ముఖ్యముగ రాజ్యముల మధ్య పరస్పర సంబంధము పెంపొందుచుండునట్టియు ప్రపంచ మందంతట వ్యాపారము వ్యాప్తిగాంచుచుండు నట్టియు ప్రస్తుతకాలమున విదేశీయ సంపర్కము గల్గు సమస్యలు ఉత్పన్నమగు చుండుట సహజమే. అట్టి సమస్యల పరిష్కారములో ఒక్కొక్క రాజ్యమందు పరిణామ క్రమము ననుసరించి వ్యాప్తిలోనికి వచ్చిన న్యాయ సూత్రములు ఒక ప్రత్యేక న్యాయశాఖ నిర్మాణమునకు దారితీసినవి. ఆ న్యాయశాఖకే 'వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయ'మనియు, 'న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్య' మనియు 'విధి ఘర్షణ' అనియు పేర్లు కలవు. ఈ పేర్లు ఈ శాస్త్రమును ప్రపంచించిన పలువురు గ్రంథకర్తల విభిన్న దృక్పథములను ప్రతిబింబించుటయే గాక ఈ న్యాయశాఖకు చెందిన రంగము ఎంత అస్పష్టముగ నున్నదో చాటుచున్నది. ఏది ఎటులైనను హారిసన్ చెప్పినట్లు ఈ న్యాయశాఖ సంస్థల చరిత్రకారులను న్యాయవాదులను సమానముగా ఆకర్షించగలదు.

న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యము యొక్క **పరిణామము:** వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయము ప్రత్యేక న్యాయశాఖగ రూపొందుట ఇటీవల కాలముననే జరిగినను, అందలి సమస్యలు మాత్రము నాగరికత ఎంత ప్రాచీనమో అంత ప్రాచీనము. ప్రపంచములోని వివిధ ప్రాంతములందలి మానవ సమాజములకు ప్రాదేశికముగా వ్యాప్తిలోనికి వచ్చిన విభిన్నమైన న్యాయసూత్రము లుండినవి. జాతి, మతము మొదలైన అంశములు ఈ విభేదములకు మరింత బలము చేకూర్చెను. దీనికి తోడు విదేశీయ ఆచారముల గురించిన అజ్ఞానము వాటిపట్ల గల హేయభావము సమస్యను మరింత క్లిష్ట పరచెను. కాని వర్తక వ్యాపారములు అభివృద్ధిగాంచుట చేత విదేశీయ న్యాయ పద్ధతిని కొంతవరకైన గుర్తించవలసిన పరిస్థితి ఏర్పడెను.

గ్రీస్, బాబిలన్ మొదలైన దేశములలో హక్కులేమిని విదేశీయులు విచారపూర్వకముగ ఎట్లు అనుభవించిరో అట్లే రోము చరిత్రయందు కూడ కొంతకాలము వారనుభవించవలసిన వారైరి. కాని క్రమక్రమముగ విదేశీయుల సంఖ్య వృద్ధిగాంచుట, వాణిజ్యము విరివిగ కొనసాగుట మూలమున విదేశీయులకు సంబంధించిన వివిధములైన వివాదములు రోమునందు ఉత్పన్నమాయెను. అందుచేత ఏదో ఒక న్యాయపద్ధతి మూలమున వాటిని పరిష్కరించవలసిన సమస్య ఎదురయ్యెను. దాని ఫలితముగ ప్రేటర్ పెరిగ్రీనస్ అను న్యాయాధికారి ఈ సమస్యలను పరిష్కరించుటకు నియుక్తుడాయెను. విదేశీయుల న్యాయపద్ధతుల నుండి కొన్ని సూత్రములను గ్రహించు ఆచారము ఇతడు ఏర్పరచెను. విదేశీయుల సంబంధము గలిగిన వివాదముల పరిష్కారములో వారి ఆచారములలోని ప్రధాన విషయమును సాంకేతిక వివరములను మినహాయించి వర్తింపచేయుట పరిపాటి అయ్యెను. ఇంత మాత్రముచేత ఆధునిక కాలపు న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్య సిద్ధాంతములను రోమను లెరిగి యుండిరని ఊహించుట సమంజసము కాదు. విదేశీయులకు సంబంధించిన వ్యవహారములలో రోమను జాతీయ న్యాయ సంహితకు భిన్నములైన న్యాయ మాతృకల నుండి సూత్రములను గ్రహించి వాటిని పౌరులు కాని వారికి అన్వయించుట రోమన్ న్యాయావళిలో ఒక భాగ

మేనను భావము వృద్ధి గాంచెననుట మాత్రము నిర్వివాదాంశము.

న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యముయొక్క ప్రాబల్యమునకు నిజమైన కారణము రోమను సామ్రాజ్య విచ్ఛిత్తివలన ఏర్పడిన పరిస్థితులే. రోమను సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైన తరువాత ప్రజాపరిపాలనకై న్యాయ పద్ధతి నొకదానిని నిర్మించవలసిన సమస్య విజేతలను ఎదుర్కొనెను. ప్రథమమున న్యాయము వైయక్తికమే కాని ప్రాదేశికము కాదు. క్రమక్రమముగ వ్యక్త్యాధారమగు న్యాయపద్ధతికి బదులు ప్రాదేశికాధారమగు న్యాయ పద్ధతి ఏర్పడెను. భూస్వామ్య పరిపాలనా విధానము శిథిలమైనందున ప్రాదేశిక సిద్ధాంతమునకు ప్రాధాన్యము కల్పించెడు జాతీయ రాజ్యము స్థాపింపబడెను. ఇదే విధముగ ఇటలీలో నగర రాజ్యముల సంస్థాపనము ప్రాదేశిక న్యాయసిద్ధాంతమునకు దారి తీసెను. వివిధ సూత్రములను ఒక పద్ధతిగ రూపొందించిన కీర్తి ఇటలీ న్యాయశాస్త్రవేత్త యగు బర్టోలస్ (1313-1358) కు చెందుచున్నది. శాసన వస్తువును బట్టి వ్యక్తి సంబంధ శాసనములని, ఆస్తి సంబంధ శాసనములని, శాసనములను రెండు తరగతులుగ విభాగము చేయనగునని అతడు ప్రతిపాదించెను. 18 వ శతాబ్ది వాడగు ఫ్రెంచి న్యాయశాస్త్రవేత్త డి ఆర్జెంటర్ మిశ్రమ శాసనములను పేరుతో మూడవ విభాగమును ఒకదానిని ఈ రెండింటితో చేర్చెను. కాని దీనిని అనేకులు ఖండించిరి.

వాస్తవముగ జరిగిన దేమన, ఈ విభాగముయొక్క ప్రాశస్త్యమంతయు తగ్గిపోవుటయే. సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవన, మత సంస్కరణోద్యమములు రెండింటి ఫలితముగ ఆధునిక అంతర్జాతీయ న్యాయము ఉద్భవించి ఆధునిక న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్య శాస్త్రమునకు మూలాధారమును మార్చెను. ఈ సమయమందే బోడిన్ ఆధునిక రాజ్యస్వామ్య సిద్ధాంతమును రూపొందించుటయు గ్రోషియస్ అంతర్జాతీయ న్యాయ దృష్ట్యా రాజ్యముల సమత్వమును ప్రతిపాదించుటయు జరిగెను. ఈ పరిణామమంతయు న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్య రంగమును ప్రభావితము చేసెను, ఆ కారణమున ఈ న్యాయశాఖ మూలాధారము పునః పరిశీలనలోనికి వచ్చెను. యూరప్‌లోని హ్యూబర్ (1636-94) వంటి డచ్చి గ్రంథకర్తలు నవీన సందర్భానుసారముగ ఈ సమస్యను చర్చించిరి. బ్రిటన్, యునైటెడ్ స్టేట్సులలో జరిగిన న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యము యొక్క పరిశీలనముపై ఇతని గ్రంథములు ఎక్కువ ప్రభావము కలవి అయ్యెను. హ్యూబర్ మూడు ప్రధాన సూత్రములను నిర్వచించెను: 1. ప్రతి రాజ్యము యొక్క న్యాయసూత్రములు దాని సరిహద్దుల లోపల మాత్రమే వర్తించుచు, దాని పౌరు లందరిని బంధించ గలవు; 2. శాశ్వతముగ గాని తాత్కాలికముగ గాని రాజ్యముయొక్క పరిధిలో నుండు వారందరును దాని న్యాయసూత్రములకు బద్ధులు కావలెను; 3. విదేశీయులెవరైన ఒక రాజ్యములో నివసించుచున్న ఎడల అట్టివారి విషయములో రాజ్యముయొక్క ప్రభుత్వ హక్కులకు గాని, ప్రజల హక్కులకుగాని భంగము కలుగనంతవరకు వారి దేశముల న్యాయావళి వర్తించుటయే సామరస్య దృష్ట్యా ధర్మము.

సామరస్య సిద్ధాంతము బలవదాధారము కలది కాదని కొందరు ఖండించుటయు, జాన్ వోఏ (1647-1714) వంటి ఇతర గ్రంథకర్తలు న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యమునకది తగిన ఆధారమని సమర్థించుటయు ఈ సందర్భమున గుర్తించవలసి యున్నది మరియొక విషయము కూడ ఇచట గమనార్హము. యూరప్ ఖండపు తక్కిన దేశములకు భిన్నముగా ఇంగ్లండులో అనేక ప్రత్యేక విదేశీయ న్యాయపద్ధతులు గౌరవపాత్రములై, ఇంగ్లీషు న్యాయావళి యందు చేర్చబడి, న్యాయస్థానములలోని వివాద పరిష్కారములలో ఉపయోగ్యము లాయెను. దీనికే స్థానిక న్యాయ సిద్ధాంతమని పేరు.

న్యాయావళులపరస్పర వైరుధ్యమునకు మూలాధారము, న్యాయ పద్ధతుల అనేకత్వమువలన కలుగు చిక్కులను తొలగించి, సమస్యల పరిష్కారమందు అన్యాయము జరుగకుండ చేయుటయే న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్య శాఖ యొక్క ప్రధానాశయము. వ్యక్తుల మధ్య న్యాయము చేకూర్చుటయందును రాజ్యముల మధ్య సౌహార్ద్రతను పెంపొందించుట యందును న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్య శాఖ చేసిన సేవ అమోఘమగుట చేత న్యాయస్థానములు అంతరాయము లేక దాని ననుసరించుటకు సామరస్యము, సదుపాయము, వీటిలో ఏది ఆధారమైనను మొత్తము మీద ఈ న్యాయశాఖ అధిక ప్రయోజనము కలది అని చెప్పదగి యున్నది

అయినను అన్ని న్యాయ పద్ధతులకు కలగలుపుగా వర్తించెడి సాధారణమైన ఏకైక న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్య పద్ధతి లేకపోవుట గుర్తించవలసి యున్నది. న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యము జాతీయ న్యాయావళిలో ఒక భాగమగుటచేత భిన్న రాజ్యములలో నది భిన్న స్వరూపము ధరించిఉన్నది. వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయమను నామాంతరము దానికున్నను అంతర్జాతీయ

న్యాయములోని భాగము కాదు. ఈ విభేదమును హారిసన్ స్పష్టపరిచెను. అంతర్జాతీయ న్యాయము రాజ్యముల పరస్పర సంబంధములకు వర్తించునట్టిది. వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయము, స్థానిక న్యాయ స్థానముల తీర్పులకు సంబంధించినట్టిది. అంతర్జాతీయ న్యాయము ప్రపంచమున కంతకు ఒక్కటే, నానా జాతుల సమాజమున కంతటికి వర్తించు సామాన్య సూత్రముల సముదాయమే అది. వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయ మట్టిది కాదు. ఇందులో వివిధ జాతులవారు ఒకే విషయము గురించి అనుసరించు భిన్నాచారములు ప్రాశస్త్యము వహించును. ఇందులో ఒకే విధమగు న్యాయ సూత్రము లుండవలెనను నియమములేదు. వ్యక్తిసంబంధియగు అంతర్జాతీయ న్యాయమనగా న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యమే. రాజ్య సంబంధియగు అంతర్జాతీయ న్యాయములో స్థానిక న్యాయస్థానముల ప్రసక్తి అనావశ్యకము. వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయములో ఇట్టి ప్రసక్తితప్ప మరేదియులేదు. ఆస్టిన్ దృష్ట్యా అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు దండనాధికారము లేదు. దానికిగల బలము యుద్ధమువలనను ప్రజాభిప్రాయము వలనను, జాతీయ యోగ్యతాభిమానము వలనను చేకూరుచున్నది. ఆస్టిన్ దృష్ట్యా దానికి న్యాయమను పేరే తగదు. వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయమునకు తక్కిన న్యాయమువలె దండనాధికారము ఆధారము. అది యథార్థమైన న్యాయమనుట నిర్వివాదాంశము.

క్రోడీ కరణము: అంతర్జాతీయ న్యాయ క్రోడీకరణము వాంఛితమని భావించినట్లే, నాగరికత గాంచిన రాజ్యము లన్నిటికి సాధారణముగ నుండు న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్య సూత్రములు అన్నిటిని క్రోడీకరించుట వాంఛనీయము కాదా? అను ప్రశ్న ఒకటి కలదు. యథార్థమేమనగా, వివిధములైన జాతీయ న్యాయావళులన్నియు ఒకే కేంద్రమువైపు మొగ్గు ధోరణి, హారిసన్ చెప్పినట్లు వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయసూత్రముల భిన్నపాఠములలో కూడ ఉండు కేంద్రీకరణము, ఐక్యత కనుపించుచున్నవి. అందరిచే గుర్తింపబడిన నిస్సంశయములగు సాధారణ సిద్ధాంతములున్నవి. రాను రాను కేంద్రీకరణము వృద్ధిగాంచుచున్నది. సాధారణ సిద్ధాంతములను సుస్పష్టముగ అర్థము చేసుకొనినగాని ప్రత్యేక న్యాయావళి సూత్రములను వర్తింపజేయుటయు తెలివి తేటలతో అనుసరించుటయు సాధ్యము కాదు. వాస్తవదృష్ట్యా వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయ మీ విధముగ జాతీయ న్యాయావళిలో ఒక భాగముగనున్నది. ఇంతేగాక అది అన్ని జాతీయ న్యాయావళులలో సామాన్యముగ నుండు సూత్రములతో కూడిన భాగముగను అన్ని న్యాయావళుల అంగీకారమును పొందిన సిద్ధాంతములపై ఆధారపడిన భాగముగను ఉన్నది. కాని ఈ విషయములో ఒకవిధమైన జాగరూకత అవసరమని హారిసన్ హెచ్చరించెను. పూర్తి ఐక్యత వాంఛనీయముకాదు, ఆచరణ యోగ్యము కూడ కాదు. అవసరమైనపుడు అనానుకూల్యము తొలగుటకు కావలసినంత ఐక్యత ఉండిన చాలును.

అంతర్జాతీయ అంగీకారముతో, రాజ్యముల మధ్య జరుగదగు ఒడంబడికల ద్వారా, అన్ని న్యాయావళుల ఆమోదము గాంచిన సిద్ధాంతములను రూపొందించుట సాధ్యమని ఆశించవచ్చును. పి. న. న.

వైయక్తిక న్యాయము : ప్రపంచమందలి అన్ని ధర్మశాస్త్రములలోను హిందూ ధర్మశాస్త్రముల ప్రాదుర్భావము అతి పురాతనమైనది. దైవమే వాటి ప్రోక్తయని సామాన్య విశ్వాసము. వ్యక్తికి ఇహలోకమున క్షేమము, ఆధ్యాత్మికముగ మోక్షము లభ్యపరచుటే వాటి లక్ష్యము. స్వధర్మానుష్ఠానమందే సాంఘిక క్షేమము చేకూరునని అవి నొక్కి వక్కాణించును. అందలి సిద్ధాంతములందు వ్యవహార న్యాయము నీతిశాస్త్రము సమ్మిశ్రితమైనవి. వేదములు, స్మృతులు, శిష్టులు పాటించు సదాచారములు, వ్యక్తి యొక్క అంతరాత్మ ధర్మమూలములని సనాతనుల నమ్మకము. ప్రాచీన కాలమున న్యాయ సూత్రములను పెంపొందించుటకు ఆచార సంప్రదాయములే సాధనములుగ నుండెడివి. ధర్మశాస్త్రముల యందలి వ్యవహార న్యాయ సూత్రములకు అనుబంధముగా నుండుటయేగాక, ఆచారములు వాటిని ఖండించుట కూడ కలదు. ఆచారముల సమన్వయము చేసుకొనుట ద్వారాను, విద్వాంసుల సిద్ధాంతముల పరిగ్రహించుట ద్వారాను హిందూ ధర్మశాస్త్రముద్దీపింపబడి క్రమక్రమముగా అభివృద్ధి నొందెను. దైవ సంబంధియని నొక్కి వక్కాణించుటచే హిందూ ధర్మశాస్త్రమునకు ఒక అపూర్వ స్థిరత్వము, అధికారము సంక్రమించినవి. ముస్లిమ్ పరిపాలన కాలములో నేరములకు సంబంధించిన హిందూ ధర్మసూత్రము లన్నియు పూర్తిగా విస్మరింపబడినవి. కుటుంబ వ్యవహారములకు సంబంధించినంతవరకు మాత్రము హిందూ ధర్మశాస్త్రమునే పంచాయితీల ద్వారా అమలు జరుపుచూ వచ్చిరి. ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ దేశ పరిపాలనాధికారము వహించిన అనంతరము హిందువులకు, మహమ్మదీయులకు కూడ కుటుంబ వ్యవహారముల యందును, జాతి మత సంస్థల విషయమునను వారి వారి వ్యక్తిగత ధర్మశాస్త్రములనే అన్వయింపచేయ వలయునన్న ఏర్పాటు 1772 లో చేయ

బడెను. ఈ నాటి వరకును ఈ పద్ధతిలో ఏ మార్పును రాలేదు. బ్రిటిష్ పరిపాలనా దినములలో శాస్త్రనిబంధనలయందు అప్పుడప్పుడు శాసనముల ద్వారా మార్పు చేయుచు వచ్చిరి. హిందూ దేశమునకు స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తియైన తరువాత హిందూ ధర్మశాస్త్రమునందలి కొన్ని అంశములు తీవ్రముగా పునః పరిశీలన గావింపబడి సంస్కరింపబడి క్రోడీ కరింపబడినవి. హిందూ అను పదము పురాతన సంస్కృత వాఙ్మయమునందు కానరాదు. ప్రథమములో ఆ పదమును సింధూనదీ ప్రాంతమునందు నివసించు ప్రజలు అను అర్థముతో విదేశీయులు వాడుట నారంభించిరి. తరువాత ఆ పదమును కొన్ని ప్రత్యేక మత సిద్ధాంతముల విశ్వసించువారు అను అర్థములో వాడ నారంభించిరి. హిందూ సంప్రదాయము వివిధ విశ్వాసములకు ఆట పట్టగుటచే ఆచరణయందు ఒకే పద్ధతి కనఁజాలము. హిందూ ధర్మశాస్త్రముల సంబంధమైన నవీన శాసనములయందు 'హిందూ'పదమున కివ్వబడిన విస్తృతనుబట్టి నిర్వచనము ఆర్యసమాజము బ్రహ్మ సమాజము, ప్రార్థనా సమాజము మున్నగు నవీన హిందూ ధర్మవికాసములలో దేనికైనను చెందిన వ్యక్తులును, సిక్కు, బౌద్ధ, జైన మతముల అనుయాయులును కూడ హిందువులుగా గణింపబడుదురు. ఈ విభిన్న శాఖలు హిందూ ధర్మ అంతర్భాగములే అనియు, పై సంప్రదాయములలో దేనికైనను చెందినవారు దానిలో జన్మించినవారు, లేదా మతాంతరమునుంచి దానిలోనికి పరివర్తన పొందినవారు కూడ హిందువులే అని సారాంశము. బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య, శూద్రులను చాతుర్వర్ణములు, వాటి సంబంధమైన సంప్రదాయములు ప్రాచీన హైందవ సంఘ ముఖ్య లక్షణములై యుండగా ఇటీవలి శాసనములే విభిన్నతతో నిమిత్తము లేని న్యాయసూత్రములను రూపొందించినవి.

వివాహము: ధర్మశాస్త్రముల దృష్టియందు వివాహము ఒక ధర్మబంధము. ధర్మ సంపత్తిని, పుత్ర సంతానమును పొందుట దాని ప్రధానోద్దేశము. అది పవిత్రమగు విచ్ఛేదము లేని బంధము. వధూవరుల అనుమతి మీద ఆధారపడి యుండలేదు. తలిదండ్రులు గాని, సంరక్షకులు గాని, కన్యను దానము చేయుదురు. కన్యకు వివాహము సామాన్యముగా రజస్వల కాకపూర్వమే జరుగును. వితంతువునకు పునర్వివాహమంతగా సమ్మతింపరు. వధూవరులు ఒకే వర్ణమునకు చెందినవారై యుండవలెను. కొందరు ఋషులు మాత్రము అనులోమ వివాహములు సశాస్త్రీయమని అంగీకరించిరి. వధూవరులు వేరు వేరు గోత్రములకు చెందినవారై ఉండవలెను, తండ్రి వైపు ఏడు తరముల వరకును, తల్లి వైపు ఐదు తరముల వరకును వారికి రక్త సంబంధమైన బంధుత్వ ముండరాదు. వధువు కన్యాత్వము కోల్పోయినను వివాహమునకది ఆటంకముగ పరిగణింపబడనేరదు. పుత్ర సంతాన ప్రాప్తికై పురుషుడు రెండవ భార్యను కొన్ని పరిస్థితులలో స్వీకరింపవచ్చును. కాలక్రమమున ఇది బహు భార్యాత్వమునకు ఆమోద ముద్రగా పరిణమించెను. వాగ్దానము, కన్యాదానము, పాణిగ్రహణము వీటితో ఆరంభమయి, సప్తపదితో అంతమగు విధులు హిందూ వివాహమునందలి ప్రధాన కర్మలు. సప్తపది జరిగిన తోడనే వివాహము పూర్తయినట్లు భావింపబడును. వివాహ ప్రక్రియలోని విధులు కొన్ని ముఖ్యము గావని గాని, వధూవరులకు రక్త సంబంధమైన బంధుత్వమున్నను పట్టింపు లేదనిగాని ఆచారములు వ్యాప్తిలో నున్నట్లు ఋజువయినచో ఆ ఆచారములు సవ్యమైనవిగా పరిగణింపబడును. పూర్వకాలమందు బ్రాహ్మ, దైవ, ఆర్ష, ప్రాజాపత్యములను నాలుగు రకములు వివాహములు ప్రశస్తములుగను; గాంధర్వ, ఆసుర, రాక్షస, పైశాచములను నాలుగు రకములు అప్రశస్తములుగను పరిగణించుచుండిరి. క్రమక్రమముగా మార్పులు చెంది, ప్రశస్తములగు వివాహములలో బ్రాహ్మ వివాహమును, అప్రశస్తములగు వివాహములలో ఆసుర వివాహమును నిలిచిపోయినవి. బ్రాహ్మ వివాహమునందు తలిదండ్రులు వధువును విద్యాసంపన్నుడైన యువకునకు దానము చేయుదురు. ఆసుర వివాహమునందు వధువునకై సొమ్ము (శుల్కము) తీసుకొనుట ఆచారము.

హిందూ వితంతువుల పునర్వివాహపు చట్టము (1856) ద్వారా హిందూ వితంతువుల పునర్వివాహము సశాస్త్రీయమని అంగీకరింపబడినది పునర్వివాహము చేసికొన్న స్త్రీ ప్రథమ భర్త వద్ద నుండి తనకు సంక్రమించిన ఆస్తిని కోలుపోవలసి యుండెను. 1946 హిందూ వివాహముల చట్టము ప్రకారము ఒకే గోత్రముగాని, ఒకే ప్రవర గాని కల యువతీ యువకుల వివాహము ఆ కారణముచేత న్యాయ విరుద్ధము కానేరదని ప్రకటింపబడెను, 1949 హిందూ వివాహ చట్టము ఇద్దరు హిందూ యువతీ యువకుల వివాహము, వారి తలిదండ్రులు వేరు వేరు వర్ణములకు చెందిన వారన్న కారణమున న్యాయవిరుద్ధము కానేరదని శాసించినది. 1955 మే 18 వ తేదీ నుండి హిందువుల వివాహము లన్నియు, 1955 హిందూ వివాహపు చట్టము ప్రకారము శాసింపబడుచున్నవి. ఆ చట్టము ప్రకారము వివాహము లౌకికమైనది. యువతీ యువకుల పరస్పర అంగీకారమునకే ప్రాధాన్యము కల్పింపబడినది. వివాహ

బంధము యావజ్జీవము నుండునది, దానికి విచ్ఛేదము లేదు, అను సిద్ధాంతము అంతరించినది.

హిందూ వివాహమునకు పాటించవలసిన షరతులు: 1. వరునికి గాని, వధువునకు గాని ఇదివరకే వివాహమై యుండిన ఆ వివాహము తాలూకు భార్య లేక భర్త సజీవియై యుండరాదు. 2. ఇద్దరిలో ఏ ఒక్కరికి గాని, జన్మతః జడత్వము గాని, ఉన్మాదము గాని ఉండరాదు. 3. వరునికి 18 సంవత్సరములును, వధువుకు 15 సంవత్సరములును వయసు పూర్తియై యుండవలెను 4. వధూవరులు శాసనమునందు నిషేధింపబడిన రక్త సంబంధము కలిగినవారై యుండరాదు. 5. వారు పరస్పరము సపిండులుగా నుండరాదు. 6. వధువుకు 15 సంవత్సరములు దాటి 18 సంవత్సరములు లోపుగా నుండిన ఎడల సంరక్షకుని, లేక సంరక్షకురాలి అనుమతి పొందుట అవసరము.

వరునికి ఏకపత్నీవ్రతము, వధువునకు ఏక భర్తృత్వము విధితములు. వర్ణ భేదము గాని, దంపతులు సగోత్రులగుట గాని, వివాహమున కాటంకములు కావు. ఏక వంశీయులయిన పై, క్రింది, తరములకు చెందిన వ్యక్తుల మధ్య వివాహము, లేక సోదరీ సోదరుల మధ్య వివాహము, ఒక పురుషునికి తన తోబుట్టువుల కుమార్తెలతో వివాహము, ఒక స్త్రీకి తన తోబుట్టువుల కుమారులతో వివాహము, ఏకోదరుల బిడ్డల మధ్య వివాహము-ఇవి నిషిద్ధ బంధుత్వములై చట్ట సమ్మతములు కావు. తల్లి పక్షమున మూడు తరముల వరకును, తండ్రి పక్షమున ఐదు తరముల వరకును, సపిండీకుల మధ్య సంబంధములు నిషిద్ధము. ఒక వేళ దీనికి విరుద్ధమైన ఆచారము సనాతనముగా ఏసంఘములోనైనను వ్యాప్తిలో నుండినచో అట్టి ఆచారము అంగీకరింపబడును.

పైన ఉదాహరించిన 1 - 4 - 5 షరతులు అతిక్రమించిన ఎడల ఆ వివాహము చెల్లనేరదు. 2, 6 షరతులను అతిక్రమించిన ఎడల అట్టి వివాహము రద్దు చేయబడవచ్చును. అదే విధముగా వధూవరులలో ఎవరైనను నపుంసకులైన ఎడల గాని, వివాహమునాటికి వధువు, ఇంకొక పురుషుని ద్వారా గర్భవతియై యుండి, ఆ విషయము వరునకు తెలియకుండ కప్పిపుచ్చిన ఎడల కాని, వివాహము రద్దు చేయబడవచ్చును. వయస్సు విషయమైన షరతు అతిక్రమించిన ఎడల అట్టి వివాహము చెల్లునా, చెల్లదా అను విషయము శాసనములో నిర్ధారింపబడలేదు. బహుశః ఆ కారణముచేత వివాహము చెల్లదనుట తగదేమో, కాని అట్టి విహాహమునకు కారకులైన వ్యక్తులకు 15 రోజుల ఖైదుగాని, రూ. 1,000 లు జరిమానా గాని, ఈ రెండు శిక్షలను గాని విధింపవచ్చును.

వివాహము ఏ నిబంధనల ప్రకారము జరుపవలెనో చట్టమునందు నిరూపింపబడలేదు. వధూవరులలో ఏ ఒక్కరి యొక్క సంప్రదాయమున నైనను వ్యాప్తిలో నున్న ఆచారముల ప్రకారము జరుపవచ్చును. వివాహము జరుపు అధికారముగల వధువు సంరక్షకు లెవరనగా: తండ్రి, తల్లి, పితామహుడు, పితామహి, ఏకోదరుడైన సోదరుడు, సవతి సోదరుడు, తండ్రితో బుట్టిన సోదరుడు, తండ్రి సవతి సోదరుడు, మాతామహుడు, మాతామహి, మేనమామ, వీరెవరును లేని ఎడల ఎవరి అనుమతియు అక్కరలేదు. వైవాహిక హక్కును స్థిరపరచుకొను నిమిత్తము భార్య గాని, భర్త గాని, వారి వివాహము 1955 చట్టమునకు పూర్వముగాని తదుపరిగాని జరిగిన ప్రదేశముపై క్షేత్రాధికారముగల ప్రధాన సివిల్ కోర్టును గాని, లేక వారు ఆఖరున కలసి నివసించిన ప్రదేశమునకు సంబంధించిన ప్రధాన సివిల్ కోర్టునుగాని అభ్యర్థింపవచ్చును. ప్రతివాది రెండు సంవత్సరముల నుండి తన్ను వదిలివేసి కాపురము చేయకుండిన ఎడల, వాదికి హానియో బలమగు గాయములో కలుగగలవనిపించు క్రౌర్యమును ప్రతివాది చూపుచుండినగాని, ప్రతివాదికి ఒక సంవత్సరమునుండి కుష్ఠురోగముతోగాని, మూడు సంవత్సరములనుండి సుఖ వ్యాధులచే కాని బాధపడుచుండినచోగాని, రెండు సంవత్సరముల నుండి మతిభ్రమణము కలిగి ఉండినచో గాని, వివాహమైన తరువాత వ్యభిచారదోషము కలిగి ఉండిన గాని - ఈ సందర్భములలో వాది ప్రతివాది నుండి (భార్యా లేక భర్త) విడిపోవుటకు కోర్టు అనుమతి నిచ్చును. భార్య గాని, భర్త గాని కారణము లేనిదే కాపురము చేయ నిరాకరించిన ఎడల అట్లు నిరాకరించుట తగదని చెప్పి కాపురము చేయునట్లు కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

భార్యగాని భర్తగాని, వ్యభిచరించు చున్నట్లుగాని, హిందూ ధర్మమును విడనాడినట్లుగాని, మూడు సంవత్సరములుగా మతి భ్రమణము కలిగి ఉండినగాని, మూడు ఏండ్లుగా సుఖ వ్యాధులు, కుష్ఠురోగము కలిగి యుండినగాని, ప్రపంచము నెడ విరాగియైనగాని, సజీవుడై ఉండినట్లు ఏడు సంవత్సరములుగా జాడలేక ఉండినగాని దంపతులు న్యాయ రీత్యా విడిపోయిన తరువాత రెండు సంవత్సరములకాలము కాపురముచేయని ఎడలగాని, కాపురము చేయ నిరాకరించినగాని, ఈ పరిస్థితులలో కోర్టువారు వివాహ విచ్ఛేదము చేయవచ్చును. ఈ చట్టము జారీ అగుటకు పూర్వము భర్త రెండవ వివాహము చేసికొన్నట్లయినను, తనవివాహము నాటికి అట్టి మొదటి భార్య జీవించి యుండినను, వివాహానంతరము భర్త ఇంకొక

స్త్రీని బలాత్కారము చేసినను, ప్రకృతి విరుద్ధమగు కామ ప్రవృత్తియందున్నను, వివాహ విచ్ఛేదము కొరకు భార్యకోరవచ్చును. వివాహమైన మూడేళ్ళు దాటు వరకు దానిని విచ్ఛేదముచేయుమని కోరుటకు వీలులేదు. కొన్ని ప్రత్యేక సందర్భములలో వాదికి ఎక్కువ కష్టము కలుగుచున్న ఎడల కాని, ప్రతివాది బొత్తిగా హీనముగా ప్రవర్తించుచున్న ఎడల కాని మూడు సంవత్సరములు కాకుండగనే వాది పిటీషను అంగీకరింపబడ వచ్చును. అట్టి డిక్రీ ఖాయమైన ఒక సంవత్సరము తరువాత తిరిగి వివాహము చేసికొనుటకు వాది ప్రతివాదుల కిద్దరకును స్వేచ్ఛ ఏర్పడును. అట్టి వివాహ విచ్ఛేదపు పిటీషను విచారణలో ఉన్నప్పుడు ఏ ఒక పార్టీగాని, రెండవ పార్టీకి పిటీషను ఖర్చుల కొరకును పోషణ కొరకును, సొమ్ము చెల్లించవలసినదిగా కోర్టువారు ఆజ్ఞాపించ వచ్చును. అదే విధముగా డిక్రీ ఇచ్చునప్పుడుగాని, తరువాత అభ్యర్థనపైగాని ఇద్దరిలో ఎవరో ఒకరు రెండవ వారికి శాశ్వత మనోవర్తి ఇచ్చునట్లు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. ఆ వివాహ ఫలితముగా కలిగిన సంతానము యొక్క సంరక్షణను గూర్చియు, వారి విద్యా విషయక ఖర్చులు, పోషణను గూర్చియు, భార్యాభర్తలిరువురకు వివాహ సమయమున కానుక ఇవ్వబడి, ఇద్దరికిని ఉమ్మడిగా చెందియున్న ఆస్తిని గురించికూడ ఉత్తరువులు జారీ చేయవచ్చును. ఏ సంఘములోనైనను, ఆచార క్రమముగా అమలులోనున్న విడాకుల పద్ధతి మాత్రము ఈ చట్టము వలనమారదు.

దత్తత : ధర్మశాస్త్రములు వ్యక్తి మోక్షము పొందుటకు పుత్రుడు అవసరమని ఉద్ఘాటించినవి. పుత్రుడు లేని వ్యక్తి కొడుకుకు మారుగా ఒకరిని దత్తత గావించుకొనవచ్చును. పరలోక ప్రాప్తికి వైదిక కర్మలు చేయుటకు స్త్రీకి హక్కు లేదు కనుక కుమార్తెను దత్తుచేసికొనెడి ఆచారము లేదు. దత్తత ఎప్పుడును మగవారి విషయములోనే చెల్లును. దత్త స్వీకారమును వితంతువు యొనర్చినను అది యామె భర్త కొరకేగావించినట్లగును. ఉత్తరలోక విషయమునుగూర్చియే దత్త స్వీకారము జరుగును గనుక నా కార్యమునకు పవిత్రత ఏర్పడినది. తన వర్ణమునకు చెందిన బాలుడే దత్తత కర్హుడు. ఉపనయనము కాని ద్విజ బాలుడును, వివాహము కాని ద్విజేతర బాలుడును దత్తులగుట కర్హులు.

హిందూ దత్తత మనోవర్తుల చట్టము (1956) అంతకు పూర్వము ఉన్న న్యాయావళిని రద్దు చేసి, దత్తతను గూర్చిన నిబంధనలను రూపొందించుటలో కొత్త పుంత త్రొక్కినది. దత్తత అనువ్యవస్థ పూర్తిగా లౌకికము చేయబడినది. ఈ నూతన చట్టము ప్రకారము తన కొరకై తాను స్త్రీయైనను, పురుషుడైనను దత్త స్వీకారమొనర్ప వచ్చును. కొడుకునుగాని, కూతురినిగాని పెంచుకొన వచ్చును. మన స్స్వాస్థ్యముగలిగి మైనరుగాని ఏ హిందువైనను దత్తత చేసుకొనవచ్చును. భార్య జీవించియున్న పురుషుడు దత్తత చేసికొన దలచినచో, అందుకై ఆమె అనుమతి తీసుకొన వలెను. ఆమె సన్యాసినియైనను, హిందూ ధర్మమును విడిచివైచినను, అస్వస్థ మనస్కయని సరియైన అధికారము గల కోర్టు నిర్ణయించినను, ఆమె అనుమతితో నిమిత్తము లేదు. అతడు బహుపత్నీకుడైనచో జీవించియున్న భార్యలందరును దత్తత కనుమతింపవలసి యుండును. స్త్రీ అవివాహిత యయినప్పుడును, విడాకులు పుచ్చుకొన్నను, విగత భర్తృకయయినను, భర్త సన్యసించియో, లేక హిందూ ధర్మమును వదలివేసియో యుండినను, భర్త మనస్స్వాస్థ్యములేని వాడని కోర్టువారిచే నిర్ణయింపబడినప్పుడును-ఆమెకు దత్తస్వీకారార్హత కలుగును. మగవానిని దత్తుతీసుకొనునప్పుడు దత్తత చేసుకొను వానికి కలిగిన లేక పెంచుకొనబడిన కుమారుడుగాని, కుమారుని కుమారుడుగాని, కుమారుని మనుమడుగాని సజీవుడైనవాడు ఉండరాదు. పెంచుకొన దలచినది కుమార్తె యయినచో పెంచుకొను వానికి సజీవురాలైన హిందూ కుమార్తెగాని, కుమారుని కుమార్తె గాని ఉండరాదు. పెంచుకొనువారు పెంచుకొనబడువారి కన్న 21 ఏండ్లు అయినను పెద్దగా ఉండవలెను. పెంచుకొనబడు వ్యక్తి హిందువై యుండి 15 ఏండ్లలోపు వయస్సు కలిగి, అవివాహిత స్థితియందుండ వలెను. ఆఖరి రెండు షరతుల విషయమై భిన్నమగు ఆచారము ఉన్నచో, అదియే చెల్లును. పెంచుకొనబడు వారి వర్ణము పరిగణించ నవసరములేదు. ఆ బిడ్డయొక్క తల్లి బ్రతికి యుండిన తల్లి అనుమతించవలెను. తల్లి సన్యసించిన లేక, హిందూధర్మము వదలిన లేక అస్వస్థురాలని కోర్టుచే నిర్ణయింపబడినగాని, ఈ షరతు చెల్లదు. తండ్రి చనిపోయి లేక సన్యసించి లేక హిందూ ధర్మము వదలి లేక మన స్స్వాస్థ్యము లేనివాడని కోర్టుచే నిర్ణయింపబడిన దత్తత ఇచ్చెడి హక్కు తల్లిదే. తలిదండ్రు లిద్దరు గతించినను, లేక సన్యసించినను లేక హిందూ ధర్మము విడనాడినను, లేక ఇద్దరును మనస్స్వాస్థ్యము లేని వారని కోర్టు నిర్ణయించి యుండినను, వీలునామా వలనగాని కోర్టు వలన గాని నిర్ణయింపబడిన సంరక్షకుడు కోర్టువారి అనుమతి తీసుకొని దత్తత ఒసగవచ్చును. పెంపకమునకు ప్రత్యేకమగు విధుల నిర్ణయము లేదు. దత్తత కాబోవు బిడ్డను ప్రత్యక్షముగ ఇచ్చుట, స్వీకరించుట జరుగవలయును, దత్తత ఇచ్చు వారు తీసుకొను వారు ఇద్దరు సంతకములు

చేసి రిజిష్టరు చేసిన కరారు దత్తత చట్ట ప్రకారము చేయబడినదని భావింపబడును.

దత్తత అయిన తేదీనుంచి దత్తత అమలు లోనికి వచ్చును. దత్తత అయిన బిడ్డ ఆక్షణము నుండి దత్త స్వీకారము చేసినవారి బిడ్డగానే పరిగణింప బడును. దత్తత చేసుకొన్నవాని భార్య సజీవురాలై ఉన్న ఎడల ఆమెయే ఈ బిడ్డకు తల్లియగును, దత్తత చేసుకొన్న వానికి బహు భార్యలుండిన ఎడల వారిలో పెద్ద భార్య తల్లిగా పరిగణింపబడును. దత్తత అయిన తోడనే దత్తునికి తాను జన్మించిన కుటుంబముతో సంబంధము విడిపోవును. తానంతకు పూర్వము వివాహమాడుటకు వీలులేని బంధువులను దత్తత యనంతరమును వివాహమాడరాదు.

దత్తత వలన తత్పూర్వము జన్మించిన కుటుంబములో సంక్రమించిన ఆస్తి హక్కులేవియును పోవు. అంతకు ముందు ఉన్న మనోవర్తి వంటి బాధ్యతలకు లోబడియే ఆ ఆస్తి హక్కును కలిగియుండును. దత్తత చేసుకొన్న కుటుంబములోని ఏ వ్యక్తికిగాని, అతని ఆస్తి హక్కులకు గాని దత్తత వలన భంగము ఉండదు. దత్తతకు పూర్వమేదైన కరారు జరిగిన ఎడల, దానికి భంగము కలుగని విధముగా, దత్తత చేసుకొను వ్యక్తి తన ఆస్తి విషయమున వ్యవహరించవలెను.

సవ్యముగా జరిగిన దత్తతను రద్దు చేయుటకు దత్తత చేసుకొన్న వానికి హక్కులేదు. తన స్థితిని మార్చుకొనుటకు దత్తునకును, అధికారము లేదు. దత్తత విషయమై ధనమునుగాని, బహుమానముగాని ఇచ్చుట, పుచ్చుకొనుట, నిషిద్ధము. ఆ విధముగా సొమ్ము ఇచ్చుటకు గ్రహించుటకు జరిగిన ఒప్పందములు చట్టరీత్యా చెల్లవు. అట్టి ఒప్పందములతో జోక్యము గలవారు ప్రాసిక్యూషనుకు లోనగుదురు. అట్టి ప్రాసిక్యూషను చర్యలు రాష్ట్ర ప్రభుత్వము యొక్క అంగీకారముతో మాత్రమే తీసుకోనగును.

సంరక్షణ: ధర్మశాస్త్రముల ననుసరించి 16 సంవత్సరములలోపు వ్యక్తి మైనరు (అప్రాప్త వయస్కుడు) గనుక, స్వతంత్రముగ వ్యవహరింప నతనికి అర్హతలేదు. ఇంకొకడు సంరక్షకుడుగ అతనిని కనిపెట్టుచు సరియగు త్రోవలో నుంచి పరిరక్షించుచుండవలెను. మైనరును, అతని ఆస్తిని ఈ సంరక్షకుడు సంరక్షించు చుండును. మైనరులకు సహజమైన సంరక్షకులు తలిదండ్రులు మాత్రమే, తండ్రి తన వీలునామాలో ఉదాహరించుట చేతగాని, కోర్టు యొక్క ఉత్తరువు వలనగాని వేరొక సంరక్షకుడు ఏర్పాటుగావచ్చును. మైనరు అవిభక్త కుటుంబమునకు చెందినవాడైన ఎడల ఆ సమష్టి కుటుంబ యజమానియే అతని సంరక్షకుడు.

హిందూ అప్రాప్తవయత సంరక్షకుల చట్టము (1956) అంతకు పూర్వముండిన నిబంధనలను రద్దు చేసినది. ఈ చట్టము ప్రకారము 18 ఏండ్లు పూర్తిగాని వ్యక్తి మైనరు. కోర్టువారు సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేసినప్పుడును, మైనరు యొక్క ఆస్తి కోర్టు ఆఫ్ వార్డ్సు ఆధీనములో ఉండినను, మైనారిటీ 21 ఏండ్లు వరకును పొడిగింపబడును. ఈ చట్టమున మైనరును గూర్చిన వ్యక్తిగతమైన బాధ్యతకును అతని ఆస్తిని గూర్చిన జాగ్రతకును కూడ ఏర్పాటుగలదు. సమష్టి కుటుంబపు ఆస్తి విషయమై అవిభక్త కుటుంబపు యజమానియే వ్యవహరించవలెను. హైకోర్టు మాత్రము అవసరమని భావించినచో వేరొక సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేయవచ్చును.

1956 చట్టము ప్రకారము సంరక్షకులు మూడు రకములు: సహజమైన సంరక్షకులు, వీలునామా ప్రకారము సంరక్షకులు, కోర్టు ఏర్పాటు చేసిన సంరక్షకులు, తండ్రి, తరువాత తల్లి - వీరు సహజ సంరక్షకులు. ఐదు సంవత్సరముల లోపు బిడ్డకు తల్లియే సంరక్షకురాలు. అవివాహితయగు స్త్రీకి, జన్మించిన బిడ్డకు ముందు తల్లి, తరువాత తండ్రి సంరక్షకులు. వివాహితయైన బాలికకు మైనారిటీ వదలు వరకు ఆమె భర్త సంరక్షకుడుగ నుండును. హిందూ ధర్మము వదలుకొన్న లేక ప్రాపంచిక జీవితమును సన్యసించినట్టి, వ్యక్తి సంరక్షకత్వమునకు అర్హుడు గాడు. పెంపుడు బిడ్డకు పెంపుడు తండ్రియే సహజ సంరక్షకుడు. మైనరు యొక్క ఆస్తిపై క్షేత్రాధికారముగల సివిల్ కోర్టువారి అనుమతి లేనిదే సహజ సంరక్షకుడు మైనరు యొక్క స్థిరాస్తిని అమ్ముటకు, దానము చేయుటకు, వినిమయము చేయుటకు, తనఖా పెట్టుటకు వీలులేదు. అత్యవసరమైనపుడును లేదా మైనరుకు లాభముగా ఉండునపుడును తప్ప కోర్టువారు అట్టి అనుమతి నీయరాదు. కోర్టువారి అనుమతి లేకుండ మైనరు యొక్క స్థిరాస్తిని గురించి జరుగు ఏ వ్యవహారమైనను మైనరును బద్ధుని చేయదు. మైనరు యొక్క చరాస్తిని విక్రయించుటకు మాత్రము కోర్టువారి అనుమతి అవసరము కాదు. అట్టి వ్యవహారము మైనరునకు లాభకారియైననే తప్ప, లేక అతని ఆస్తి రక్షణకు అవసరమైననే తప్ప మైనరును బద్ధుని చేయదు. ఐదేండ్ల కంటె ఎక్కువ కాలమునకు గాని లేదా మైనారిటీ తీరు తేదీ నాటికి ఒక సంవత్సరము కంటె మించిగాని కౌలునిచ్చుటకు సంరక్షకునికి ప్రాధికారము లేదు.

తండ్రి తన మైనరు కుమారుని గూర్చిన వ్యక్తిగతమైన క్షేమమునకుగాని, ఆస్తి రక్షణకుగాని ఒక సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేయుచు, వీలునామా వ్రాయవచ్చును. తల్లి కంటె ముందు తండ్రి కాలము చేసినచో ఆ ఏర్పాటు చెల్లదు. తల్లి ఇంకొక సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేయకుండ చనిపోయినచో, తండ్రి చేసిన ఏర్పాటు మరల అమలు లోనికి వచ్చును. మైనరు కుమారునికి సహజ సంరక్షకురాలు కాదగు హిందూ వితంతువు, వీలునామా ప్రకారము సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేయవచ్చును. ఆ ప్రకారమే హిందూ అవివాహిత స్త్రీ తన బిడ్డకు సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేయవచ్చును. వీలునామా ప్రకారము ఏర్పాటయిన సంరక్షకునికి సహజ సంరక్షకునకున్న అధికారములన్నియు ఉండును.

సంరక్షకులు, సంరక్షితుల చట్టము (1890) ప్రకారము హిందూ మైనరుకు కోర్టువారు సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేయవచ్చును. అట్టి ఏర్పాటు చేయుటలో మైనరు క్షేమమే కోర్టువారి ముఖ్యోద్దేశము. ఏమైనరైనను ఇంకొక వ్యక్తి యొక్క ఆస్తికి సంరక్షకుడుగా ఉండుటకు వీలులేదు.

సమష్టి కుటుంబము, సహభాగిత్వము, అనంతర జీవిత్వము: హిందూ సమష్టి కుటుంబము ఒక సాముదాయిక వ్యవస్థ; అందులో చేరియుండువారు కుటుంబకర్త, అతని భార్య, వారి అవివాహిత పుత్రికలు, పురుష సంతాన పరంపర, పురుష సంతుయొక్క భార్యలు. హిందూ సహభాగిత్వము సమష్టి కుటుంబమంత విస్తృతమైనదికాదు. జన్మతః కుటుంబ ఆస్తులందు వాటాలకు హక్కుదారులై పంపకమును కోరు అధికారము కలవారు సహభాగులగుదురు. ఒక వ్యక్తి యొక్క పురుష సంతతి క్రమమువాగు నాలుగు తరముల వరకు (ఆ వ్యక్తిని ఒక తరముగా గణించుచు) అతని వంశ ఆస్తులలో జన్మ హక్కు గల వారగుచున్నారు. సహభాగిత్వములేని సమష్టి కుటుంబములోని వ్యక్తులు కాపురముండుటకు, పోషణను పొందుటకు మాత్రమే హక్కు కలిగియుందురు. సహభాగి యొక్క హక్కులు అంతకంటె ఎక్కువ. సహభాగులు కుటుంబము యొక్క యావత్తు ఆస్తిలో సమష్టిగా స్వత్వము గలిగియుందురు. కుటుంబ ఆస్తులపై వీరందరికి సమష్టి స్వత్వమును, సమష్టి స్వాధీనతయును ఉండును. అందులో ఏ ఒక్కరైనను గతించిన ఎడల వాని హక్కు వారిలో సజీవులై ఉండువారికి సంక్రమించును. దీనిని 'అనంతర జీవిత్వము' అనవచ్చును. ఆస్తి పంపకము అగువరకును దానిని సమష్టిగా అనుభవింతురు. అంతవరకు ఒక్కొక్క సహభాగి హక్కులు స్పష్టముగా నిరూపింపబడియుండవు. కొందరు సహభాగులు మృతి చెందిన, బ్రతికియున్నవారికి హక్కులు సంక్రమించి సమష్టి ఆస్తిమీద వారి భాగ హక్కు ఎక్కువగును. అట్లే ఇతర సహభాగులు జన్మించినపుడు, ఉన్నవారి హక్కులు తగ్గుచుండును. 1937 లో అమలు పరచబడిన హిందూ స్త్రీల ఆస్తి హక్కుల చట్టము మూలముగా సహభాగి మరణించినపుడు అతని స్థానమున అతని భార్యకు వారసత్వపు హక్కు ఆమె జీవిత పర్యంతము ఈయబడెను. 1956 లో అమలులోనికి వచ్చిన హిందూ వారసత్వపు చట్టము వలన 1937 చట్టము నిరుపయోగమాయెను. 1956 చట్టము వలన అవిభక్త కుటుంబములో ఒక పురుషునికి ఉన్న సమష్టి ఆస్తి హక్కు అతను పురుష సంతతి లేక చనిపోయినను అంతమొందదనియు, ఆ చట్టపు షెడ్యూలులోని ఒకటవ తరగతి పట్టికలో పేర్కొనబడిన స్త్రీ వారసులు ఉన్న ఎడల ఆ చట్టములో వివరించిన రీతిని హక్కు సంక్రమించుననియు తెలియుచున్నది. సహభాగి మేజరైన ఎడల ఎప్పుడైనను, ఆస్తి పంపకము కావలెనని కోరవచ్చును. తక్కిన వారినుండి వేరుపడవలెనెడి తన స్థిర సంకల్పమును ప్రకటించినంత మాత్రముననే విభాగ మేర్పడును. దక్షిణ హిందూస్థానమున తప్ప, సహభాగి సమష్టి ఆస్తియందు ఏ అంశమునందైన తనకున్న హక్కును అమ్ముకొనరాదు. తనఖా పెట్టరాదు. దక్షిణ హిందూస్థానమున కూడ ముందుగా సమష్టి ఆస్తిలోని తన వాటాను పంచుకొని వేరైనప్పుడు తప్ప, ఆ ఆస్తిని దానము చేయుటకు అధికారముండదు. 1956 చట్టము సహభాగికి తన అవిభక్త భాగమును గూర్చి వీలునామా వ్రాయుటకు హక్కు నొసగినది. కాని, దానము చేయు హక్కు మాత్ర మీయలేదు.

ఏ కుటుంబముగాని, సమష్టిగా నున్నంతవరకు కుటుంబ వ్యవహారములన్నియు దాని కర్త, లేక మేనేజరు చక్కబెట్టుచుండును. సామాన్యముగా తండ్రిగాని, పురుషులలో పెద్దవాడు గాని కర్త యగుదురు. ఆ హక్కు వారికి జన్మతః సంక్రమించును. సహభాగుల మధ్య అంగీకారము వలన రావచ్చును. ఆ కుటుంబమునకు బాహ్య ప్రపంచముతో గలుగు అన్ని వ్యవహారములలోను కుటుంబ మేనేజరే దాని ప్రతినిధి. కుటుంబము తరపున దావాలనతడు జరుపవచ్చును; అతని మీద ఇతరులు జరుపవచ్చును. అతడు కుటుంబము యొక్క సమష్టి ఉపయోగము కొరకు గాని, లాభము కొరకుగాని, కుటుంబము యొక్క సమష్టి ఆస్తిలోని కొంత భాగము వినియోగింపవచ్చును. అతడు కుటుంబములోని ఇతర వ్యక్తుల పోషణ కేర్పాటు చేయవలయును అవివాహితలైన కన్యలకు వివాహము ఏర్పాటు

చేయవలెను. కుటుంబము యొక్క ఇతర అవసరములన్నియు చూచుచుండవలెను. పొదుపు చేయవలెనని కాని, వ్యయవిషయమై జమా ఖర్చులు చెప్పవలెనని కాని బాధ్యత అతనికి లేదు. కాని సమష్టి ఆస్తిలో ఏ భాగమునైనను తాను దుర్వినియోగము చేసినట్లు ఋజువైనప్పుడు జవాబు చెప్పవలసిన బాధ్యత గలదు. కుటుంబము యొక్క సమష్టి అవసరముల నిమిత్తము ఋణము చేయవచ్చును. కుటుంబము యొక్క సమష్టి అవసరముల కొరకే ఆ అప్పు చేయబడినదని అప్పులవారు నిరూపించినచో, అవిభక్తమగు ఆస్తి అంతటి మీదను దావా వేసి అప్పుల వారు రాబట్టుకొనవచ్చును.

తండ్రియే మేనేజరు అయినప్పుడు తన సొంత అవసరముల నిమిత్తము తానంతకు పూర్వము చేసిన అవినీతి, అధర్మపూర్వకముగాని, అప్పును తీర్చుటకు సమష్టి కుటుంబపు ఆస్తిని వినియోగింపవచ్చును. అదే విధముగా తండ్రివద్ద నుండి తనకు రావలసిన అప్పు నిమిత్తము ఆ తండ్రి సజీవుడై ఉన్నను, మృతి చెంది ఉన్నను, సమష్టి ఆస్తి మీద ఋణదాత దావా చేయవచ్చును. ఈ విధముగా తండ్రి చేసిన అప్పును తీర్చు నిమిత్తము అతని కుమారుని వాటా ఆస్తిని కూడా దావాకు లోను చేయుటకు కారణమేమనగా, ఋణవిముక్తి కాకుండుట పాపమనియు, కుమారుని జన్మకు తండ్రి హేతువు గనుక, తండ్రిని ఋణవిముక్తుని చేయుట కుమారునికి కూడ పరమ కర్తవ్యమనెడి హిందూ మత విశ్వాసము. అట్టి బాధ్యత కుమారునికి మాత్రమే కాక, మనుమనికి, ముని మనుమనికి కూడ సంక్రమించుచున్నది. సమష్టి కుటుంబపు ఆస్తులు పంపకమైన తర్వాత తండ్రి చేసిన అప్పులకు ఇట్టి బాధ్యత వర్తించదు. పంపకముల సమయములో ఆడపిల్లల వివాహముల నిమిత్తము, ఇతర అస్వతంత్ర వ్యక్తుల పోషణ నిమిత్తము వలెనే తండ్రి అప్పుల తీర్మానమునకును ఏర్పాటు చేయవలెను. లేని ఎడల పంపకమైనప్పటికిని, ఋణదాత కుమారుని ఆస్తి మీద కూడా దావా చేయవచ్చును. తండ్రి తప్ప తక్కిన అవిభక్తులైన సహభాగుల విషయమై, ఋణదాత తన బాకీ వసూలు నిమిత్తమై అప్పు పుచ్చుకున్న సహభాగుని మరణానంతరము కుటుంబాస్తి పై దావా చేయుటకు హక్కు లేదు. అప్పు చేసిన వ్యక్తి బ్రతికి ఉండగానే తానొక డిక్రీని పొంది దాని అమలు కొరకు జప్తు చేసిననే తప్ప సహభాగి మరణానంతరము బాకీని ఋణదాత కుటుంబాస్తి నుండి వసూలు చేసికొనలేడు. సహభాగి దివాలా పొందినట్లు ప్రకటింపబడినప్పటికిని, అట్టి ప్రకటన పంపకముగ వర్తించదు. దివాలా తీర్పు అనంతరము దివాలా దారుని వాటా కోర్టు రిసీవరుకు లేక ఎస్సైనీకి చెందును. కుటుంబమునకు చెందిన ఇంకొక సహభాగి మరణించినచో బ్రతికియున్న దివాలాదారునకు లాభముండును; అట్టి లాభము రిసీవరునకు చెందును. దివాలాదారు చనిపోవు నెడల అతడనుభవింపవలసిన ఆస్తి ఇతరులకు చెందదు గాని, ఋణదాతలకు చెల్లించగా మిగిలినచో అది సజీవులైన మిగిలిన సహభాగులకు చెందును. దివాలాదారునికి పురుష సంతానమున్న ఎడల అట్టి కొడుకు యొక్క వాటాను అమ్ముకొని తన పూర్వపు అప్పులు తీర్చుకొను హక్కు దివాలాదారునుండి రిసీవరునకు సంక్రమించును.

సహభాగులకు వ్యక్తిగతముగ సొంత ఆస్తి యుండవచ్చును. కుటుంబాస్తిని వినియోగించకయే తాను స్వయంకృషితో సంపాదించిన ఆస్తి అతని సొంత సొత్తుగ పరిగణింపబడును. విద్యాలబ్ధముల చట్టము 1930 లో అమలులోనికి వచ్చినప్పటినుండియు, ఒక వ్యక్తి కుటుంబపు సొమ్ముతో విద్యాభ్యాసము చేసినప్పటికిని, ఆ విద్యద్వారా అతడు సంపాదించెడు ధనము అతని సొంత ఆస్తిగనే పరిగణింపబడును.

వారసత్వము, ఉత్తరాధికారము : వారసత్వమనగా వీలునామా వ్రాయక ఒక మనిషి చనిపోయిన అతని ఆస్తి న్యాయరీత్యా ఇంకొకనికి సంక్రమించుట. వీలునామా ద్వారా జరుగు ఆస్తి సంక్రమణము 1925 భారత వారసత్వ చట్టము ప్రకారము జరుగును.

మొన్న మొన్నటి వరకు వీలునామా లేని ఆస్తి సంక్రమణము బెంగాలులో తప్ప ఇతర రాష్ట్రములలో మితాక్షరి పద్ధతి ప్రకారమును, బెంగాలులో దాయ భాగపద్ధతుల ప్రకారమును సాగుచుండెడిది. మితాక్షరి ప్రకారము చనిపోయిన వానికి సమష్టి ఆస్తిలో నుండు అవిభక్త భాగము సజీవులై మిగిలియున్న సహభాగులకు సంక్రమించును. ఇతర ఆస్తి విషయములో దాయత్వ నియమములనుసరించబడును. బెంగాలులో జన్మించినతోడనే కుమారులకు సమష్టి ఆస్తియందు హక్కు కలుగుననెడి సిద్ధాంతము లేదు. తండ్రి బ్రతికి ఉన్నంతకాలము, అతని ఆస్తిలో కొడుకులకు వాటా లేదు, కాని తండ్రి గతించిన తోడనే ప్రతి కుమారునికి కొంత నిర్దిష్ట ఆస్తికి హక్కు కలుగును. అనంతర జీవిత్వ ప్రశ్నయే లేదు. వ్యక్తి మరణించిన తర్వాత దాయత్వ ప్రకారమే ఆస్తి సంక్రమించును.

బెంగాలును మినహాయించినచో ఇతర రాష్ట్రములలో ఆస్తి సంక్రమణము రక్త సంబంధము ననుసరించియే సాగుచుండెడిది. సాధారణముగా భిన్నగోత్ర సపిండీకులకన్న

సగోత్ర సపిండికులకును, భిన్నగోత్ర సపిండికులయందు మాతృ బంధువులకన్న పితృ బంధువులకును హెచ్చుప్రాధాన్యత కలదు. భార్య, కుమార్తె, తల్లి, పితామహి, పితృపితామహి-వీరికి తప్ప,ఇతర స్త్రీలకు ఆస్తియందు హక్కులు లేవు. మద్రాసు, బొంబాయి రాష్ట్రములలో ఇతర స్త్రీలకు కూడ ఆస్తి పై హక్కు లుండెను. కాని పురుష వారసులు లేనపుడు స్త్రీలకు ఆస్తి సంక్రమించెడిది. స్త్రీలకు బొంబాయిలో కొన్ని సందర్భములలో తప్ప, పరిమితమైన హక్కులతో మాత్రమే ఆస్తి సంక్రమించుచుండెను. వారికి జీవితకాలము అనుభవించు హక్కే గాని, దానవిక్రయాది కార్యములకు లోను చేయగల హక్కు లేదు. ఇట్టి పరిమితహక్కు గల వ్యక్తి మరణించిన ఎడల ఆస్తి, ఆఖరు పూర్ణ హక్కుదారు యొక్క వారసునకే చెందును.

1937 పూర్వము కుమారుడున్నచో, మరణించిన వాని వితంతువునకు ఆస్తిలో హక్కు లేదు. కాని హిందూ స్త్రీల ఆస్తి హక్కుల చట్టము (1937) క్రింద కుమారునితో సమముగ ఆమెకు వాటా వచ్చును. తదుపరి కుమార్తె, కుమార్తె కొడుకు, తల్లి, తండ్రి, సోదరుడు, సోదరుని కొడుకు ఈ వరుసను ఆస్తి దఖలు పడెడిది. శూద్రులలో తప్ప అక్రమ సంతానమునకు ఆస్తి హక్కులు లేవు. శూద్రులలో అవివాహిత స్త్రీ యొక్క పుత్రుడు తన తండ్రి అనిపించుకొనుచున్న వ్యక్తి యొక్క ఆస్తికి పరిమిత హక్కును కలిగియుండెను. కొడుకులలో అవిభక్త పుత్రునికి వేరుపడిన పుత్రునికన్న ఎక్కువ హక్కు. కుమార్తెలలో అవివాహిత పుత్రికకు వివాహితయగు పుత్రికకంటె ఎక్కువ హక్కు. బెంగాలు రాష్ట్రములో పిండోదక క్రియల ద్వారా చనిపోయిన వానికి ఆధ్యాత్మిక శ్రేయస్సు నాపాదింపగల శక్తి ననుసరించి, ఆస్తి సంక్రమణ హక్కులుండెడివి. సగోత్ర సపిండులకు భిన్నగోత్ర సపిండుల కన్న ఆవశ్యకముగ హెచ్చుగు ఆస్తి హక్కులు లేవు. కొద్దిమంది స్త్రీలకు తప్ప ఆస్తిని పొందు హక్కు లేదు. ఇవి బెంగాలులోని పరిస్థితులు. కేరళయందు స్త్రీ ద్వారా వంశపారంపర్యము గుర్తించు ఆచారము ననుసరించి ఆస్తి హక్కులు నడచుచుండెడివి.

హిందూ వారసత్వ చట్టము (1956) వచ్చి, పూర్వపు పద్ధతుల నన్నిటిని దాదాపుగా తుడిచి పెట్టినది. యావద్భారత దేశమునందుండు హిందువులకు సమానముగా వర్తించు పద్ధతులను ఏర్పాటు చేసినది, కేంద్ర ప్రభుత్వము అధికార ప్రకటన జారీ చేసినపుడు తప్ప షెడ్యూలు తరగతుల వారికి ఈ చట్టము వర్తింపదు. రక్త బంధువులందరును వారసత్వపు జాబితాలో చేర్చబడిరి, శారీరికముగను, మానసికముగను ఎట్టి జబ్బుగాని, వైకల్యముగాని ఉన్నను అవి వారసత్వమునకు అడ్డురావు. హంతకునికి హతుని ఆస్తియందు వారసత్వపు హక్కులు లేవు. అట్టిహత్యను ప్రేరేపించువారలకు కూడ అట్టి హక్కు లు రద్దుచేయబడినవి. సామాన్యముగ స్త్రీ పురుషులకు సమానహక్కులే కల్పించిరి. స్త్రీకి పరిమిత హక్కులన్న సిద్ధాంతమును రద్దుపరచిరి. అక్రమ సంతానమునకు కన్న తల్లి యొక్కయు ఆమె సంతతి యొక్కయు ఆస్తులకు తప్ప ఇతరుల ఆస్తులకు వారసత్వపుహక్కులేదు. సహవారసులు సమానముగా తీసికొందురు. ఒక పురుషుని ఆస్తికి వారసులు నాలుగు తరగతులు: షెడ్యూలులోని ఒకటవ తరగతి వారు; రెండవ తరగతి వారు; సగోత్ర సపిండులు; బంధువులు. పైవర్గ క్రమ ప్రకారము హక్కులు సంక్రమించును. షెడ్యూలులోని 1 వ తరగతికి చెందిన వారు; కుమారుడు, కుమార్తె, భార్య, తల్లి, చనిపోయిన కొడుకు కొడుకు, అట్టి కొడుకు కూతురు, అట్టి కొడుకు భార్య, గతించిన కూతురు కొడుకు, అట్టి కూతురు కూతురు, ముందుగా పోయిన కొడుకు యొక్క పోయిన కొడుకు కొడుకు, ముందుగా చనిపోయినకొడుకు యొక్క చనిపోయిన కొడుకు యొక్క కూతురు, ముందుగా చనిపోయిన కొడుకు యొక్క పోయిన కొడుకు వితంతువు, వీరందరును ఏక కాలమందు ఆస్తిని తీసికొందురు. ముందుగా పోయిన కొడుకు, లేక కూతురునకు సజీవులై ఉండినచో ఎంతవాటా వచ్చెడిదో అట్టి వాటాను ఆ కొడుకు లేక కూతురు సంతతి సమష్టిగా తీసుకొందురు. చనిపోయిన వాని స్వార్జితపు ఆస్తిపై అవిభక్త కుమారునకును, విభక్తమైన కుమారునకును సమాన హక్కులే, కాని చనిపోయిన వాని సమష్టి ఆస్తిలోని అవిభక్త భాగమునకు మాత్రము అవి భక్తపు కుమారునికే వాటా. వివాహిత పుత్రిక కంటె అవివాహిత పుత్రికకుండు అధిక హక్కు రద్దు చేయబడెను. స్త్రీ యొక్క వ్యభిచారము, ఆస్తిలో దాయమును తీసుకొనుటకడ్డురాదు. కొడుకు, కూతురు, భార్య, తల్లి, ఈ నలుగురు చనిపోయిన వాని స్వార్జితపు ఆస్తి యందును సమష్టి ఆస్తిలో చనిపోయిన వాని వాటా యందును సమానవాటాలు పొందుదురు. మొదటి తరగతి వారసులెవరునులేని ఎడల రెండవ తరగతివారు తీసికొందురు. వీరు: 1. తండ్రి, 2. కొడుకు కూతురు కొడుకు, కొడుకు కూతురుకూతురు, సోదరుడు, సోదరి, 3. కుమార్తె కొడుకు కొడుకు, కుమార్తె కొడుకు కూతురు, కూతురు కొడుకు, కూతురు కూతురు కూతురు, 4. తండ్రి భార్య, 5. సోదరుని కొడుకు, సోదరుని కూతురు, తోబుట్టువు కొడుకు, సోదరి కుమార్తె, తండ్రి తండ్రి, తండ్రి తల్లి,

7. తండ్రి సోదరుడు, తండ్రి సోదరి, 8. తల్లి తండ్రి, తల్లి తల్లి, 9. తల్లి సోదరుడు, సోదరి. వీరు ఉదాహరించిన రీతిని వరుస క్రమమున తీసుకొందురు. ఒకే వరుసలోని వారు సమాన వాటాలు పొందుదురు. రెండవ తరగతి వారసులెవ్వరును లేని ఎడల సగోత్ర సపిండులు వారసు లగుదురు. వీరు చనిపోయిన వానికి పురుష క్రమము ద్వారా సంబంధించిన వారు. చనిపోయిన వ్యక్తితోగల సంబంధము యొక్క సాన్నిహిత్యమును బట్టి వీరిలో ఎవరు ముందు తీసుకొనవలెనో నిర్ణయింపబడును. హక్కు కోరు వ్యక్తు లిద్దరునుచనిపోయిన వ్యక్తితో ఎట్టి పూర్వజ సంబంధము లేని వారైనను లేదా సమాన పూర్వజ సంబంధము కలవారైనపుడును వంశాను క్రమమున మృతునితో దగ్గర తరపుసంబంధము కలిగిన వ్యక్తి వారసుడగును. చనిపోయిన వ్యక్తికి సగోత్రసపిండులు లేనపుడు ఆస్తి బంధువులకు చెందును. చనిపోయిన వ్యక్తికి ఈ వ్యక్తు లతోగల సంబంధము పూర్తిగ పురుషుల ద్వారా కాదు, వీరిలో తరతమ భేదములు పైరీతిగనే గణింతురు. స్త్రీ ద్వారా ఆస్తి సంక్రమించెడి కుటుంబములో పురుషుల వారసత్వ విషయమున ఇంచుమించుగ కొద్ది మార్పులతో ఈ పద్ధతులే అన్వయించును. వారసత్వములో సపిండులకు, బంధువులకు సమానహక్కే.

స్త్రీకి ఆస్తి ఏ విధముగ సంక్రమించినను, ఈ చట్టము ప్రకారము ఆమెకు దానిపై పూర్ణ హక్కు ఉండును. ఈ చట్టము అమలులోనికి రాకపూర్వమే వారసత్వముద్వారా గాని లేదా పారికత్తుల ద్వారా గాని వచ్చిన ఆస్తి అయినప్పటికిని చట్టము అమలు జరుగు నాటికి ఆస్తిపై ఆమె స్వాధీనము కలిగియున్నచో అట్టి ఆస్తిపై ఆమె సంపూర్ణ హక్కులు కలిగియుండును.

స్త్రీ వీలునామా వ్రాయకుండ చనిపోయినచో ఆమె వారసులు: 1. కొడుకు; కూతురు (ముందుగా చనిపోయిన కొడుకుల, కూతుళ్ల స్థానే వారి బిడ్డలు), భర్త. 2 భర్త వారసులు, 3. తండ్రి, తల్లి, 4. తండ్రి వారసులు, 5. తల్లి వారసులు. వారసత్వము పై వరుస క్రమముగా సంక్రమించును. ఒకే వరుసలోని వారసులకు సమాన వాటాలే. స్త్రీ తన భర్తవలన గాని, మామగారి వలనగాని పొందిన ఆస్తి ఆమె తలిదండ్రులకు చెందదు. భర్త వారసులకే చెందును. అదే విధముగా తన తలిదండ్రులనుండి పొందిన ఆస్తి ఆమె భర్తకు అతని వారసులకు చెందదు తండ్రి వారసులకే పోవును.

ఈ చట్టము ప్రకారము సహవారసునకు అగ్రక్రయాధికార హక్కు గలదు. ధర విషయమై అభిప్రాయ భేదము కలిగినపుడు కోర్టును అభ్యర్థించినచో నిర్ణయించును. కుటుంబ నివాస గృహముల విషయమున కేరళలో తప్ప స్త్రీ వారసులు పంపకము కావలెనని కోరలేరు. పురుష వారసు కోరికపై పంపకము జరిగినప్పుడు మాత్రము స్త్రీలు వాటాలు తీసుకొనవచ్చును. భర్తతో నివసించు వివాహితయగు కుమార్తె అయినప్పుడు తప్ప స్త్రీ వారసుకాయింటిలో నివసించుటకు హక్కు కలదు. ఇద్దరు వ్యక్తులు ఒకే సమయములో మరణించినచో, పెద్దవారు ముందు మరణించినట్లు భావించబడును.

స్త్రీ ధనము: స్త్రీలు స్వతంత్రముగా ఉండుటకు అసమర్థు లనియు ఎప్పుడును రక్షితలై ఉండవలెననియు ధర్మ శాస్త్రములు ఉద్ఘాటించినవి. అయినప్పటికి కొన్ని రకముల ఆస్తి విషయమై స్త్రీలకు సంపూర్ణ హక్కులుగలవని ఒప్పుకొనినవి. ఈ ఆస్తియే స్త్రీ ధనమని పేర్కొనబడినది. స్త్రీ మరణానంతరము ఆస్తి ఆమె యొక్క వారసులకే చెందును. అట్టి ఆస్తి యొక్క వివరములు వివిధములుగ పేర్కొనబడినవి. మొత్తము మీద వివాహ సమయమున, లేక ఊరేగింపుతో పెండ్లి కుమారుని ఇంటికేగునపుడు, కన్యకీయబడిన బహుమతులు, వివిధ సమయములందు బంధువులు ప్రేమతో నిచ్చిన కానుకలు, భర్త ఇంకొక స్త్రీని వివాహమాడ దలచినపుడు భార్యకు ఉపశమనార్థ మిచ్చిన సొమ్ము మొదలగునవి స్త్రీ ధనమగును. వంశపారంపర్యముగ వచ్చినట్టి, లేక కుటుంబ పంపిణీలో స్త్రీకి వచ్చినట్టి ఆస్తి కూడా స్త్రీ ధనమే అని మితాక్షరి సూచించినది. ప్రివీకౌన్సిలు వారీ విశాలార్థమును అంగీకరించలేదు. ధర్మశాస్త్రములలో నిర్దిష్టముగా ఉదాహరించిన ఆరు రకముల ఆస్తి మాత్రమే స్త్రీ ధనమని వారు భావించిరి. స్త్రీ ధనము మీద స్త్రీకి ఉన్న హక్కును గూర్చి ప్రస్తావించునపుడు బంధువులు ఇచ్చిన బహుమతులకును, ఇతర రకములైన ఆస్తికిని కొంత భేదము చూపబడినది. బంధువులిచ్చిన బహుమతుల గూర్చి మాత్రమే స్త్రీ తన ఇష్టానుసారముగా వ్యవహరింపవచ్చునని, భర్త ఆధీనము నందున్నంత కాలమున ఇతర విధములైన ఆస్తిని గూర్చి భర్త అనుమతితోనే వ్యవహరింపవలెనని భావించబడెను.

హిందూ వారసత్వపు చట్టము అమలులోనికి రాక పూర్వము కన్యయొక్క ఆస్తికి హక్కుదార్లు ఏకగర్భ జనితులైన సోదరుడు, తల్లి, తండ్రి, తండ్రియొక్క వారసులు మాత్రమే. వివాహిత స్త్రీయొక్క ఆస్తిని గూర్చిన నిర్ణయము అది శుల్కమా, ఇతరమా, అను విషయము మీద కూడ ఆధారపడెడిది. శుల్కమైనచో కన్య ఆస్తివలెనే

వ్యవహరించబడవలెను. **శుల్కము కానిఎడల వారసులు :** కుమార్తె, కుమార్తె కుమార్తె, కుమార్తె కొడుకు, కొడుకు, కొడుకు కొడుకు, వీరెవ్వరు లేకపోయినచో స్త్రీ యొక్క వివాహము బ్రాహ్మ పద్ధతిని జరిగి యుండినచో ఆమె భర్త, అతని వారసులు, అట్లు కానిచో ఆమె తల్లి, తండ్రి, తండ్రి వారసులు. వారసత్వముగ గాని, పంపకము వలన గాని, వచ్చిన ఆస్తి విషయములో స్త్రీకి పరిమిత హక్కు మాత్రమే కలదు. చట్టబద్ధమైన అవసర మేర్పడినప్పుడు తప్ప, ఆ ఆస్తిని విక్రయము వగైరా చేయుటకు హక్కు లేదు. తన పరిమిత హక్కు మాత్రము ఇంకొకరికి చెంద చేయవచ్చును. ఆ ఆస్తి మీద వచ్చురాబడి అనుభవించుటకు మాత్రము ఆమెకు సంపూర్ణ హక్కు గలదు. ఆమె పొదుపు చేయనక్కరలేదు. ఎవరికిని లెక్కలు చెప్పనక్కరలేదు. ఖర్చు పెట్టకుండ ఆమె ఆ డబ్బును పొదుపు చేసి, ఎందులోనైనను పెట్టుబడి పెట్టినచో ఆ పెట్టుబడి ఆమె స్త్రీ ధనముగా ఎంచబడును. ఆమె అనంతరము అది ఆమె వారసులకు సంక్రమించును. ఆమెకు సంక్రమించిన ఆస్తులకు హక్కుదారులెవరో వారు ఉత్తరాధికార్లు కాగలరు. స్త్రీ సజీవురాలై ఉన్నంత కాలము వారికి వారసత్వపు హక్కు లభించు అవకాశము మాత్రముండును.

పరిమిత హక్కుదారు, తనకు సంక్రమించిన ఆస్తిని తన సన్నిహిత అనంతర వారసులకు ఎప్పుడైనను వదలివేయ వచ్చును. అట్లు వదలుట అభ్యర్పణ మనబడును. అది పరివర్తనము కాదు. కనుక అనంతర వారసుల అనుమతి పొందనవసరములేదు. అట్లుసంప్రదాన మొనర్చిన స్త్రీమరణించినట్లును, భర్త యొక్క సన్నిహిత అనంతర వారసులు చట్ట రీత్యా దానిని గ్రహించినట్లును భావింపబడును. ఈ సంప్రదానము వాగ్రూపముగ కూడ జరుగవచ్చును. అట్టి సంప్రదానము సక్రమముగా ఉండవలెనన్న అనంతర వారసులలో అత్యంత సన్నిహితులకే ఆస్తి ఒసగవలెను. అట్టి సన్నిహిత అనంతర వారసులు ఒకని కంటె ఎక్కువ సంఖ్యగలవారున్న ఎడల అది వారందరికి చెందవలెను. పరిమిత హక్కులు గలిగియున్న ఆస్తి యావత్తు సంపూర్ణముగా అర్పణచేయబడవలెను. తనకును అనంతర వారసులకును మధ్య ఆస్తిని పంచుకొనుటకు చేయు రహస్యపు ఏర్పాటుగా నుండకూడదు. తన పోషణ కొరకై వితంతువు ఏదైన ఏర్పాటు చేసికొనదలచిన ఎడల అది యుక్తమైనదిగా యుండవలెను.

హిందూ వారసత్వపు చట్టము (1956) 'పరిమిత హక్కు' అను దానిని సంపూర్ణముగా రద్దు చేసి, స్త్రీకి ఆస్తి ఏ విధముగా సంక్రమించినను అట్టి ఆస్తిలో ఆమెకు సంపూర్ణ హక్కులు సంక్రమింప జేసినది.

భరణము (మనోవర్తి : జీవనభృతి) : హిందువులలో ఒక వ్యక్తి ఇంకొక వ్యక్తిని పోషింపవలసిన బాధ్యత బంధుత్వము ద్వారా కాని, సహభాగిత్వముచే కాని, లేక ఆస్తిని వారసుడుగ తీసికొనినందు వలన గాని కలుగవచ్చును. ధర్మశాస్త్రముల ప్రకారము ప్రతి పురుషుడును సాధ్వియగు తన భార్యను, పిన్నవయసు గల తన సంతానమును, వయోవృద్ధులగు తన తలిదండ్రులను ఆస్తి ప్రసక్తి లేకయే పోషింపవలెను. సహభాగిత్వములో ప్రతి సహభాగికి తన, తన భార్య, పిల్లల పోషణను సమష్టి ఆస్తి నుంచి పొందెడు హక్కు కలదు. ఒక వ్యక్తి ఆస్తికి వారసుడైన వానికి, చనిపోయిన వ్యక్తి చట్టరీత్యా గాని, నైతికముగా గాని, ఎవరెవరిని పోషించు బాధ్యత కలిగి యుండెనో వారందరిని ఈతడు కూడ ఆ వారసత్వపు ఆస్తి నుండి పోషింపవలెను.

న్యాయసమ్మతమైన కారణముల చేత విడిపోయి ప్రత్యేకముగా నివసింపవలసినప్పుడు తప్ప భార్యకు, భర్త యొక్క రక్షణలో యున్నంతకాలము, అతనిచే పోషింపబడుట కధికారము కలదు. 1946 వరకును, భార్య తన ప్రత్యేక నివాసమునకు గాని, మనోవర్తికి గాని, కోర్టు ద్వారా పరిహారమును పొందుటకు తృప్తికరమయిన సూత్రములు ఏవియు లేవు.

1946 లో అమలులోనికి వచ్చిన హిందూ వివాహిత స్త్రీల ప్రత్యేక నివాసము, మనోవర్తి హక్కుల చట్టము క్రింద భార్యకు ప్రత్యేక నివాసము, మనోవర్తి, కొన్ని నిర్దిష్టమైన పరిస్థితులతో ఏర్పాట్లు గావించబడెను. వ్యభిచరించినను, హిందూ ధర్మమును విడనాడినను ఆ స్త్రీకి పై హక్కు రద్దగును. 1946 చట్టము రద్దయి, 1956 హిందూ దత్తత మనోవర్తుల చట్టమునందు పూర్వపు శాసనప్రధాన విషయములు అంతర్భాగములయినవి. అవివాహిత స్త్రీకి జన్మించిన పుత్రునకు తండ్రి వద్ద నుండి జీవనభృతి పొందు హక్కు ప్రాచీన హిందూ ధర్మశాస్త్రములలో కలదు. కాని, అదే సందర్భములలో జన్మించిన పుత్రికకు మాత్రము అట్టి హక్కు లేదు. ఉంపుడుకత్తె కాక, మరణానంతరము కూడ ఆమెకు అదే విశ్వాసము నిలిచి ఉండిన ఎడల కొన్ని సందర్భములలో మనోవర్తి పొందుటకు అర్హత కలిగి యుండెను, పుత్రికను వివాహపర్యంతము తండ్రి పోషించవలెను. వివాహమైన తర్వాత అట్టి పోషణ భారము భర్తకు సంక్రమించును, భర్త చనిపోయినచో ఆమెను పోషించుటకు నైతిక బాధ్యత ఆమె తండ్రికి,

మామగారికి యుండి, వారి మరణానంతరము వారి వారి వారసులకు న్యాయతః బాధ్యత కలిగెడిది.

మనోవర్తికి సంబంధించిన నిబంధనలు, హిందూ దత్తత మనోవర్తుల చట్టము (1956) నందు రూపొందినవి. మనోవర్తి ఒసగుటయందు ఆహారము, బట్టలు, నివాసము, విద్యాభ్యాసము, వైద్య సహాయముల కొరకు ఏర్పాటు అనునవన్నియు ఇమిడి యున్నవి. అవివాహిత కుమార్తె విషయములలో ఆమె పెండ్లికగు సబబైన ఖర్చులు కూడ ఇమిడి యున్నవి. హిందూ పత్నికి యావజ్జీవితమును భర్త నుండి పోషణకు హక్కు కలదు. పాతివ్రత్యమును కోలుపోయినప్పుడు, హిందూ ధర్మము విడనాడినప్పుడు, పై అధికారమును ఆమె కోల్పోవును. అతడు ఆమెను అక్రమముగా త్యజించినప్పుడు, లేదా క్రూరముగా హింసించినప్పుడును, లేక తీవ్రమైన కుష్టువ్యాధి గలవాడైనను, ఇంకొక భార్యను కలిగి యున్నను, భార్య ఉన్న ఇంటియందే ఉంపుడుకత్తెను ఉంచినట్లయినను, లేదా అతడే ఉంపుడు కత్తె నివాసము నంటిపెట్టుకొని యున్నను, లేక హిందూ ధర్మము విడనాడినను, మరి తగిన ఏ యితర కారణము వలన గాని, ఆమె తన మనోవర్తి హక్కు కోల్పోకుండ ప్రత్యేకముగా నివసింపవచ్చును. భర్త చనిపోయిన తరువాత మామగారి వద్ద నుండి మనోవర్తి పొందు అధికారము కోడలికి ఉండును. ఆమెకు ఎట్టి ఆస్తి లేక తనను పోషించుకొనలేనప్పుడు, భర్త, తండ్రి, తల్లి, కుమారుడు, కుమార్తెల ఆస్తి నుండి అమెకు ఎట్టి మనోవర్తి రాని పరిస్థితిలో, ఆమెకు ఎట్టి వాటా దఖలు పడని సమష్టి కుటుంబ ఆస్తి నుండి ఆమెకు మనోవర్తి చెల్లింపవలెను. సంతానమునకు మైనారిటీ తీరునంత వరకు తలిదండ్రులచే పోషణ పొందు హక్కు గలదు. అదే విధముగ వృద్ధులైన తలిదండ్రులను పోషించు భారము వారి పుత్రులకు గలదు. సంతాన హీనయగు సవతి తల్లి ఎడ గూడ అట్టి బాధ్యతయే కలదు. పోషించు బాధ్యత కలవాడు చనిపోయిన, అతని పోషణలో ఉన్నవారిని అతని ఆస్తిని పొందిన వారసులు పోషించవలెను. కాని అట్టి వ్యక్తులలో ఎవరికైనను చనిపోయిన వాని ఆస్తిలో వారసత్వము ద్వారా గాని, వీలునామా ద్వారా గాని వాటా వచ్చినచో, పై మనోవర్తి రాబట్టుకొను హక్కును అతడుకోల్పోవును. ఆస్తిలో సంక్రమించిన వాటా ననుసరించి వారసులు దామాషాగా పై పోషణ బాధ్యత వహించవలసి యుండును. పోషింపబడు వ్యక్తి హిందూ ధర్మమును విడనాడినచో మనోవర్తిని పొందు హక్కును కోల్పోవును. చనిపోయిన వానికి అప్పులున్నచో ఆ అప్పులను తీర్చిన తర్వాత మిగిలిన ఆస్తి నుండియే మనోవర్తి ఈయబడును. ఒక వ్యక్తి పోషణ బాధ్యతకు గురియైన ఆస్తి అన్యాక్రాంత మైనప్పటికి, సంక్రామితునకు ఈ హక్కు విషయము తెలిసి యుండిన, లేదా అతడు ప్రతిఫల రహితముగా ఆస్తిని పొందిన, ఆ పోషణ బాధ్యతను వహించియే యుండును.

మహమ్మదీయ న్యాయము - సామాన్య లక్షణములు : ఇస్లాము పుట్టినదాదిగా క్రమాభివృద్ధి నొంది పరిణతి గాంచిన రూపమే నేడు వ్యాప్తిలో నున్న మహమ్మదీయ న్యాయము. ప్రాచీన అరబ్బుల ఆచారములు, దైవ దత్తముగా స్వీకరించబడిన మహమ్మదు ప్రవక్త యొక్క బోధలు ఖురానులో ఉల్లేఖింపబడినవి. ఇందే మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్ర మిమిడి యున్నది. మహమ్మదీయులు సున్నీలని, షియాలని రెండు గొప్ప తెగలుగా ఉన్నారు. ఈ తెగలకు వర్తించు న్యాయావళిలో చాలవరకు వ్యత్యాస ముండును. ఈ ఇరు తెగలలోను ఆచార వ్యవహారములను గూర్చిన స్వల్ప భేదములు గల అనేక శాఖలు గలవు. హిందూ దేశపు మహమ్మదీయులలో చాలమంది సున్నీలే. 1937 లో అమలులోనికి వచ్చిన షరియత్ చట్టము ననుసరించి అందరు ముస్లిములకును, వివిధ శాఖలకు చెందిన వారి ప్రత్యేక ఆచార సంప్రదాయములతో నిమిత్తము లేక ఇస్లామ్ న్యాయమే (షరియత్) వర్తించుచున్నది.

వివాహము : ముస్లిము వివాహము 'నిఖా' ముఖ్యముగా ఒక లౌకికమైన ఒప్పందము. ఇరుపక్షముల మధ్య ప్రతిపాదన, అంగీకారము, ఒకే సమావేశమునందు జరుగవలెను. ఒప్పందము పెద్ద మనుష్యుల సమక్షములోనే జరుగవలెను. సాక్షులు మైనారిటీ తీరిన యిద్దరు పురుషులు, లేక ఒక పురుషుడు, ఇద్దరు స్త్రీలు లేదా నలుగురు స్త్రీలుగా ఉండవచ్చును. మత సంబంధమైన ప్రక్రియ ఏదియు నియామకముగ లేదు. యుక్త వయస్సు వచ్చి (15 ఏండ్లు, వయస్సు) మనస్స్వాస్థ్యముగల ప్రతి మహమ్మదీయుడును వివాహపు ఒప్పందము చేసికొనవచ్చును. వధూవరులు మైనర్లయినచో సంరక్షకుల ద్వారా వివాహమేర్పాటు కావచ్చును. అట్టి సందర్భములో పునస్సంధానము పూర్తి కాని పక్షమున మైనారిటీ తీరిన పిదప వధువు లేక వరుడు వివాహము విచ్ఛేదము చేసినట్లు ప్రకటింపవచ్చును. 1939 ముస్లిము వివాహ విచ్ఛేద చట్టము ప్రకారము అట్టి విచ్ఛేద ప్రకటన వధువు చేయదలచినచో ఆమెకు 18 ఏండ్లు నిండులోపలనే చేయవలెను. ముస్లిము పురుషుడు ఏక కాలమున నలుగురికి మించకుండ భార్యలను కలిగి యుండవచ్చును. ముస్లిము స్త్రీ ఏకభర్తృకగా నుండవలెను. ముస్లిము పురుషుడు ముస్లిము స్త్రీని గాని,

లేదా క్రైస్తవ, యూదు మతముల వంటి మతములకు చెందిన స్త్రీని గాని వివాహము చేసికొనవచ్చును. కాని, విగ్రహారాధకురాలిని మాత్రము చేసికొనరాదు. ముస్లిము స్త్రీ అన్యమతస్థులను వివాహమాడ కూడదు. ముస్లిము పురుషుడు 1954 విశిష్ట వివాహ చట్టము ననుసరించి ఏ స్త్రీ నైనను పెండ్లి చేసికొనవచ్చును ముస్లిము న్యాయావళి ప్రకారము వివాహమునకుగల కొన్ని ప్రతిబంధకములు గమనార్హములు. అవి: రక్త సంబంధము; వివాహము ద్వారా అనుబంధ సంబంధము; స్త్రీ వద్ద పాలు త్రాగియుండు సంబంధము; ఏకకాలమందు ఒక పురుషునకు భార్యలుగా ఉండదగిన స్త్రీలు; వారు స్త్రీలు గాక భిన్న లింగములకు చెందిన వారైన పరస్పరము వారు వివాహము చేసికొనుట న్యాయ సమ్మతముగానట్టి వారుగా యుండవలెను. విడాకులు పొందిన స్త్రీ గాని, విగత భర్తృకగాని ఆమె గర్భమందున్న సంతానము యొక్క పితృత్వము నిస్సంశయముగా తేల్చుకొనుటకు అవకాశ ముండునట్లుగా కొంత కాలము పునర్వివాహము లేకుండ గడుపవలెను. ఇట్టి వ్యవధినే ఇద్దత్ అందురు. 'ఇద్దత్' ద్వారా స్త్రీకి కొంత కాలము వరకు వివాహము నిషేధింపబడుచున్నది.

ముస్లిము వివాహములను చట్టసమ్మతములు, శూన్యములు, శూన్యనీయములు అని మూడు విధములుగ భాగింపవచ్చును. శూన్యమగు వివాహములో స్త్రీకి కుటుంబములో భార్యగా ఎట్టి హక్కులును సంక్రమింపవు. ఆమెకు పుట్టిన సంతానముకూడ అశాస్త్రీయ సంతానముగ పరిగణింపబడును. శూన్యనీయ వివాహమునందు ఆటంకము తొలగించు కొనుటకు అవకాశము కలదు. ఆటంకము తొలగిన వెంటనే అది సక్రమమగును. అంతవరకును స్త్రీకి భార్యాత్వము సిద్ధింపకున్నను, సంతానము సక్రమ సంతానముగనే పరిగణింపబడును. నిషిద్ధములైన రక్త సంబంధము వివాహానుబంధ సంబంధము, చన్ను కుడిపిన సంబంధము ఉన్నచోట వివాహము శూన్యమగును. అది ఎప్పటికినీ చెల్లదు. సాక్షి రహితవివాహము ఇద్దత్ కాలమునందు జరుగు వివాహము, అదివరకే నలుగురు భార్యలను కలిగియుండియు చేసికొను వివాహము, ముస్లిమేతర వ్యక్తితో వివాహము ఇవన్నియు శూన్యనీయములు, ఇట్టి శూన్యనీయ వివాహములను షియాలు ఒప్పుకొనరు, వారిలో వివాహములు చట్టసమ్మతములు, శూన్యములు అని రెండే రకములు. పరిమితకాలమునకు వర్తించు వివాహములు కూడ చేసికొనవచ్చును. వాటిని 'మూతా' వివాహము లందురు. మూతా వివాహము కేవలము విలాసము కొరకే, షియా పురుషునకు మాత్రమే అట్టి వివాహము చేసికొను అధికారము గలదు. ఆ రకముగ అతడు ఎంతమంది భార్యలనైనను వివాహము చేసికొనవచ్చును. ఇట్టి వివాహము ముస్లిము, క్రైస్తవ, యూదు మతములకుగాని, అగ్నిని ఆరాధించు మతములకుగాని చెందిన స్త్రీలతో చేసికొనవచ్చును.

అరణము: భర్తచే వివాహార్థము భార్యకు ఒసగబడు ధనమును మహర్, (డవర్ - వధూదక్షిణ) అందురు. ఈ మహర్ ముస్లిము వివాహములో ముఖ్యాంగము. ఇది ఆచార ప్రారంభములో వధువును కొనుటకు ఈయబడిన శుల్కముగా యుండెను. తదుపరి స్త్రీకి ఈయవలసిన కానుకగ మారెను. ఇది కార్యక్రమేణ వివాహమునకు ప్రతిఫలముగాను, నిష్కారణముగా ఇచ్చవచ్చిన రీతిని భర్త వివాహ విచ్ఛేదము కావింపకుండుటకును ఉపయోగపడుచున్నది. సాధారణముగా దీని మొత్తమును వివాహ కాలముననే నిశ్చయించెదరు. అట్టి నిశ్చయము లేని యెడల యుక్తి యుక్తమైన మొత్తము మహర్ ఇచ్చుటకు ఒడంబడిక జరిగినదని భావించవచ్చును. మహర్ కొంతభాగము వివాహ సమయములోను, మిగత భాగము వివాహ విచ్ఛేద సమయమునను ఈయబడవలసినట్లు నిశ్చయింపబడును. మొదటి భాగము ప్రస్తుత మహర్ అనియు, రెండవ భాగము వాయిదా వేయబడిన మహర్ అనియు పిలువబడును. ఈ రెండింటి నిష్పత్తి పార్టీల అంగీకారము ననుసరించి యుండును. ప్రస్తుత మహర్ చెల్లించని ఎడల భార్య భర్తతో కాపురము చేయుటకు నిరాకరింప వచ్చును. భర్త దానిని చెల్లించు వరకును భార్యను రాబట్టుకొనలేడు. మహర్ హామీ లేని అప్పు వంటిది. దానిని దావా చేసి రాబట్టుకొనవచ్చును. భర్త జీవించి యుండగా భార్య గతించినచో మహర్ రాబట్టు హక్కు ఆమె వారసులకు సంక్రమించును. భర్తయే ముందుగా కాలము చేసిన అతని ఆస్తి నుండి ఆ బాకీ తీర్చవలయును. భర్త మరణ సమయమున భర్త ఆస్తి భార్య స్వాధీనములో ఉన్నట్లయిన తన మహర్ బాకీ వారసులు చెల్లించువరకు ఆస్తిని తన అధీనములో ఉంచుకొనవచ్చును. మహర్ ఋణమును రాబట్టుకొను హక్కును అన్యాక్రాంతము కావించుటను గూర్చి కొంత వివాదముండినను, చివరకు ఆ హక్కు అన్యాక్రాంతము గావింప తగినదనియే తీర్మానింపబడినది.

విడాకులు (వివాహ విచ్ఛేదము): మహమ్మదీయులలో పార్టీల చర్యల వలన గాని, కోర్టు డిక్రీ ద్వారా గాని వివాహ విచ్ఛేదము కలుగవచ్చును. మనస్స్వస్థత కలిగిన

భర్త ఎప్పుడైనను, ఏ కారణము తెలుపకయే భార్యకు విడాకు లీయవచ్చును. వివాహ విచ్ఛేద సంకల్పము తన మాటలతో స్పష్టపరుప వలెను. అట్టి విచ్ఛేదము 'తలక్' అందురు. అది ప్రశస్తము, అప్రశస్తము అని రెండు రకములు. ప్రశస్త పద్ధతి ప్రకారము స్త్రీ యొక్క ఋతు దర్శన కాలములో ఒక్కమారు విడాకు లిచ్చినట్లు తెలిపి తదుపరి మూడు మాసముల వరకు సంభోగము లేక ఉండవలెను. లేదా వరుసగా స్త్రీ యొక్క మూడు ఋతు దర్శన కాలములలో ప్రతిసారి ఒక్కమారు విడాకులిచ్చినట్లు తెలిపి మొదట తెలిపినప్పటి నుండి తుదిసారి తెలుపు వరకు సంభోగము లేకుండ ఉండవలెను. అప్రశస్త పద్ధతితో విడాకులిచ్చినట్లు వెంట వెంటనే మూడుసార్లు తెలిపి (తలక్, తలక్, తలక్ అని మూడుమార్లుచ్చరించుట) వివాహమును విచ్ఛేదము చేయవచ్చును, ఈ అప్రశస్త పద్ధతిలో వివాహము విచ్ఛేదము చేసికొనినవారు తిరిగి వివాహమాడి భార్యాభర్తలుగ ఉండ సంకల్పించిన ఎడల ఆ స్త్రీ పునర్వివాహమునకు ముందుగా మరొక పురుషుని వివాహమాడి వానితో కాపురము చేసి, ఆ తరువాత వాని వద్ద నుండి విడాకులను పొందవలెను. వివాహమును రద్దు చేయు హక్కు భర్త భార్యకు దత్తము కావింప వచ్చును. కొన్ని నిర్దిష్ట పరిస్థితులలో భార్యయే వివాహమును రద్దు పరచుటకు హక్కును కలిగి ఉండుటయు న్యాయసమ్మతమే.

ముస్లిము వివాహము పార్టీ 'తలక్' అని ఉచ్చరించుట ద్వారా రద్దు కావచ్చును. కాని వివాహము విశిష్ట వివాహ చట్టము క్రింద జరిగినచో పై ప్రకారము రద్దు చేయుటకు వేలులేదు. పరస్పర అంగీకారముతో భార్యాభర్తలు వివాహము రద్దు చేసుకొనవచ్చును. కాని అట్టి సందర్భములలో భార్య భర్తకేమైన ప్రతిఫలము ఈయవలసి ఉండును. పరస్పర నిందారోపణల ద్వారా కూడ వివాహ విచ్ఛేదము కావచ్చును. భర్త భార్యపై వ్యభిచార దోష మారోపించినచో భార్యపై ఆరోపణను నిరసించిన ఎడల వివాహము రద్దు చేయుమని కోర్టును కోరుచు దరఖాస్తు పెట్టుకొనవచ్చును. వ్యభిచార దోషము రుజువైనచో వివాహము రద్దు కొరకు భార్య చేసిన దరఖాస్తు త్రోసి వేయబడును.

ముస్లిము న్యాయ ప్రకారము వివాహితులైన స్త్రీల వివాహ విచ్ఛేదమును గూర్చిన నిబంధనలు 1939 ముస్లిమ్ వివాహ విచ్ఛేద చట్టమున పేర్కొనబడినవి. భర్త నాలుగేండ్ల వరకు కానరాకున్నను, రెండేండ్ల నుండి భార్యను పోషించకున్నను, ఏడేండ్లకు తక్కువ కాని కాలపరిమితి గల ఖైదు శిక్షకు గురియైనను, ఎట్టి కారణము లేక మూడేండ్ల కాలము తన వైవాహిక బాధ్యతలను నిర్వర్తింపకున్నను వివాహ సమయముననను, తరువాతను కూడ నపుంసకుడుగ నున్నను, లేక కుష్టు వ్యాధి గాని తీవ్ర సుఖవ్యాధి గాని అతనికి కలిగినను, భార్యను క్రూరముగా హింసించుచున్నను, 15 ఏండ్ల వయసు నిండనపుడే సంరక్షకుడు వివాహము గావించగా 18 ఏండ్లు పూర్తి కాకుండగనే భార్య ఆ వివాహమును నిరాకరించిన ఎడలను, లేక న్యాయసమ్మతమని ముస్లిము న్యాయము అంగీకరించు ఏ ఇతర కారణముల వలననైనను స్త్రీ తన భర్త నుండి విడాకులను పొందవచ్చును. భార్య ముస్లిము ధర్మమును విడనాడినంత మాత్రమున, అన్యమతము నవలంబించినదన్న మాత్రమున వివాహము విచ్ఛిన్నమైనదని భావింపబడదు.

సంరక్షణ: ముస్లిము న్యాయావళి ప్రకారము 15 ఏండ్లు పూర్తి కాని వ్యక్తి మైనరు అనబడును. 15 దాటి 18 లోపున ఉన్న స్త్రీ గాని పురుషుడు గాని వివాహము, డవర్, విడాకులు మొదలగు విషయములలో స్వతంత్రముగా వ్యవహరింపవచ్చును, అవయస్కుని సంరక్షణ, వ్యక్తిని గూర్చి గాని, ఆస్తిని గూర్చి గాని ఏర్పడవచ్చును. సున్నీలలో ఏడు ఏండ్లు నిండు వరకును, షియాలలో రెండేండ్లు నిండు వరకును మగ శిశువు తల్లి యధీనములో నుండును. స్త్రీ శిశువైనచో సున్నీలలో యుక్తవయస్కురాలగు వరకును, షియాలలో ఏడు సంవత్సరముల వరకును తల్లి స్వాధీనములో నుండును. తల్లి లేని పక్షమున అట్టి సంరక్షణ తల్లి తల్లికిని, తండ్రి తల్లికిని తరువాత సహోదరికిని, తరువాత ఇతర స్త్రీ బంధు జనమునకును చెందును. వీరెవరును లేని సందర్భములలో ఆ బాధ్యత తండ్రి, తండ్రి తండ్రి, సోదరుడు, తదితర పితృ సంబంధులకును చెందును. తానే మైనరైన నాడు తన భార్యకు, బిడ్డలకు తప్ప ఇతరులకు సంరక్షకుడుగా నుండ వీలు లేదు. తలిదండ్రు లిద్దరిలో యొకరు ముస్లిము కాని ఎడల సంరక్షణ బాధ్యత రెండవ వారికి చెందును. అశాస్త్రీయ సంతానమునకు ఏడేండ్ల వరకు సంరక్షణ బాధ్యత తల్లిదే. అటు తరువాత తలిదండ్రు లిరువురిలో నెవరినైనను సంరక్షకునిగా బిడ్డ ఎన్నుకొనవచ్చును. అవయస్కుని ఆస్తికి సంరక్షకులు వరుసగా తండ్రి, తండ్రి నియమించిన నిష్పాదకుడు, తండ్రి తండ్రి అతనిచే నియమింపబడిన నిష్పాదకుడు, వీరెవరును లేని పక్షములో కోర్టు సంరక్షకులు, సంరక్షితుల చట్టము క్రింద ఇతర బంధువు నెవరినైనను సంరక్షకునిగా నియమింపవచ్చును. రెట్టింపు ఖరీదు రాబట్టుటకు, మైనరు పోషణ కొరకు అతని

అప్పు బాధ్యతలు తీర్చుటకు, ఆస్తి క్షీణించుచున్నప్పుడు సంరక్షకునికి మైనరు యొక్క స్థిరాస్తిని అమ్మునట్టి హక్కు యుండును. కోర్టు గార్డియను కోర్టు అనుమతితో అమ్మవచ్చును. చట్ట సమ్మతము కాక సంరక్షకుడుగ వ్యవహరించు వ్యక్తికి మైనరు స్థిరాస్తిని అన్యాక్రాంతము చేయు అధికారము లేదు, మైనరు యొక్క తిండి, బట్ట మొదలగు అవసరములకు చరాస్తిని అమ్ముటకు సంరక్షకునికి హక్కు కలదు.

వివాహ సంబంధమైన విషయములలో వరుసగా ఒకగు లేనపుడు అవ్యవహితముగా వారి తరాత్వ వారుగా తండ్రి, తండ్రి తండ్రి, సోదరుడు వారసత్వ విధానము ననుసరించి సన్నిహితులును, సంపార్శ్వికులును, తల్లి, తల్లి తరపు బంధువులు, న్యాయస్థానము, సంరక్షణబాధ్యత నిర్వహింతురు.

పోషణము (మనోవర్తి): పోషింప వలసిన బాధ్యత వివాహము ద్వారా గాని, రక్త సంబంధము ద్వారా గాని, ఆస్తినిబట్టి గాని ఏర్పడవచ్చును. వ్యక్తురాలయినప్పటి నుండి తనకు అనువర్తురాలయి సౌఖ్యములు చేకూర్చునంతకాలము ఆమె స్వయంపోషణా శక్తితో గాని, తనయొక్క లేమితోగాని నిమిత్తము లేకుండ భర్త తన భార్యను విధిగా పోషింపవలెను. కొడుకులను ప్రాప్త వయస్కులగు వరకు, కుమార్తెలను వివాహము వరకును తండ్రి పోషింపవలెను. కుమార్తెకు భర్త చనిపోయినప్పుడు, లేదా ఆమె వివాహ విచ్ఛేదము పొందినప్పుడు, తండ్రి ఆమెను పోషింపవలెను. దుర్బలుడైననే తప్ప వయస్కుడైన కుమారుని పోషింపవలసిన బాధ్యత లేదు. తండ్రి బీదవాడైనచో, తల్లియే పిల్లలను పోషింపవలెను. తల్లి లేనిచో పితామహుడు పోషింపవలెను, మనుమరాండ్రకు కూడ పోషణ పొందు హక్కు కలదు. విధవరాలయిన కోడలిని పోషించవలసిన బాధ్యత మామగారికి లేదు. దండ ప్రక్రియా సంహిత 488 వ సెక్షనులో చెప్పబడిన హక్కు తప్ప తండ్రి నుండి పోషణ పొందు హక్కు అక్రమ సంతానమునకు లేదు. సంపన్నుడైన వ్యక్తి తన బీద తలిదండ్రులను, పితామహులను పోషింప వలెను. వివాహమునకు వర్జ్యములగు వరుసలలోని బంధువు లందరకు పోషణ హక్కు గలదు. ఈ హక్కు చేకూరుటకు మగవాడైనచో పనివాడు గను, బీదవాడుగను, యుక్తవయస్కుడగుచో దుర్బలుడుగను ఉండవలెను. స్త్రీ అయినచో బీదరాలుగ నుండవలెను. పోషణ బాధ్యత ఆతనికిగల వారసత్వపు వాటాను బట్టి నిర్ణయింపబడును.

వాక్ఫ్: అన్యాక్రాంతము చేయుటకు వీలులేనట్టిదియు, శాశ్వతమైనట్టిదియునగు ధర్మాదాయమునకు 'వాక్ఫ్' అని పేరు. ముస్లిమ్ న్యాయముచే మత సంబంధమైనదిగను, ధర్మ సంబంధమైనదిగను పరిగణింపబడిన విషయములకు ఒక మహమ్మదీయుడు తన ఆస్తిని శాశ్వతముగా అంకితముచేసినచో, అట్టి ధర్మాదాయము 'వాక్ఫ్' అని 1913 వాక్ఫ్ చట్టము విశదపరచినది, అది అనిశితమైనదిగాను రద్దు చేయుటకు వీలైనదిగాను ఉండరాదు. వాక్ఫ్‌ను ఏర్పాటు చేయుటకు లిఖితము అవసరము లేదు. కాని రూ. 100/- లకు మించిన విలువగల స్థిరాస్తికి సంబంధించిన వాక్ఫ్ మాత్రము రిజిష్టరు పత్ర రూపముగా నుండవలెను. వాక్ఫ్‌ను వీలునామా ద్వారా కూడ ఏర్పాటు చేయవచ్చును. వాక్ఫ్ ఆస్తి నుండి వచ్చు రాబడిని ఆ ఆస్తిని మరమ్మతు చేయుటకును, సరియైన స్థితియందుంచుటకును, దాని ఉద్దేశముల నెరవేర్చుటకును, అట్లు నెరవేర్చుటలో అవసరమైన ఖర్చులకును, వాడవచ్చును. వాక్ఫ్ యొక్క లక్ష్యము సుస్పష్టముగ విశదపరచవలెను. అది ధనికులకు, బీదలకు కూడ సమానముగా వర్తింపవచ్చును. లేదా ముందు ధనికులకు తర్వాత బీదలకు, లేదా ప్రత్యేకముగా బీదలకు వర్తింపవచ్చును. ఇతర ఉద్దేశములన్నియు నిరర్థకములైనపుడు దీనుల ఉద్ధరణ ఆఖరి ఉద్దేశముగా స్వీకరింపవచ్చును. విదేశీయ శత్రువుగాని ఎడల ముస్లిమేతరులు కూడ వాక్ఫ్ యొక్క ఫలమును పొందనర్హులు. 1913 చట్టము క్రింద ఒకని కుటుంబము, వారసులు యావజ్జీవితము పోషింపబడుటకై వాక్ఫ్‌ను ఏర్పాటు చేయవచ్చును. కాని అట్టి వాక్ఫ్ క్రింద తుది లాభము బీదలకు, లేక ఇస్లాముచే ధర్మముగా అంగీకార యోగ్యములగు ప్రయోజనములకు ఉపయోగపడవలెను. వాక్ఫ్ సంబంధమైన ఆస్తికి నిర్వాహకుడగు నతడు 'ముతవల్లీ' అని పిలువబడును. మతిభ్రమణము లేనియు, మైనరు కానట్టియు ఏ వ్యక్తినైన ముతవల్లిగా నియమింప వచ్చును.

అట్టి వ్యక్తి స్త్రీ కావచ్చును, పురుషుడు కావచ్చును. ఏ మతస్థుడైన కావచ్చును. ధర్మకర్తకున్న హక్కు బాధ్యతలన్నియు అతనికున్నవి. వాక్ఫ్ ఆస్తికతడు సొంత దారుడు మాత్రముకాడు. ఆ ఆస్తిని సంరక్షించుటకు, సక్రమముగా ఉపయోగించుటకు అవసరమైన అన్ని వ్యవహారములనితడు నిర్వహింపవచ్చును. కోర్టు వారి అనుమతి లేకయే ఆ ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేయలేడు. వ్యవసాయ భూమిని మూడు సంవత్సరములకు పైబడిన కాలమునకు కౌలు కీయరాదు. ఇతరభూమి అయినచో ఒక సంవత్సర

మునకు మించిన కౌలు చెల్లదు. వాక్ఫును ఏర్పాటుచేసిన యతడే దాని నిర్వహణకు ముతవల్లీల నియామక సూత్రములను నిర్ణయింపవలెను. అట్టి ఏర్పాట్లు కొనసాగనిచో అతడే ముతవల్లీని నియమించవలెను. అతడు లేనిచో ముతవల్లీగా వ్యవహరించు వ్యక్తియే తదనంతర ముతవల్లీని నియమించవచ్చును. అట్లు చేయని ఎడల కోర్టు వారు ఏర్పాటు చేయవచ్చును.

1923 లగాయితు వాక్ఫ యొక్క నిర్వహణమునకు సంబంధించిన అనేక చట్టములను కేంద్ర, రాష్ట్ర శాసన సభలు జారీ చేసినవి. వానిలో ముఖ్యమైనది 1923 ముసల్మానుల వాక్ఫ చట్టము. ఆ చట్టము వాక్ఫ ఆస్తులను చక్కగా నిర్వహించుటకును, వాటికి సంబంధించిన జమా ఖర్చు లెక్కలను సక్రమముగా ఉంచి ప్రకటించుటకును ఏర్పాటు చేసినది. వాక్ఫ ఆస్తులను గూర్చిన యావత్తు వివరములుగల జాబితాను జిల్లా కోర్టుకు పంపవలసిన బాధ్యత మొదట ముతవల్లీలకు కలదు. ఆస్తి నిర్వహణలో అన్ని లెక్కలు కోర్టులో దాఖలు చేయవలెను. ఏ వ్యక్తియైనను, అదనపు సమాచారమును ఈయవలసినదిగ ముతవల్లీని కోరవచ్చును. ఆ చట్టమునందు స్థానికావసరముల కనుగుణముగ సవరణలను చేసి, 1934 లో బెంగాలునకును, 1935 లో బొంబాయికిని, 1936 లో ఉత్తర ప్రదేశమునకును వర్తింప చేసిరి.

మరణ శాసనములు, **(వసీయత్‌లు)**: భారత దేశములో ముస్లిముల మరణ శాసనములు భారతవారసత్వపు చట్టము యొక్క నిబంధనల ననుసరించిగాక ముస్లిము న్యాయము ననుసరించియున్నవి. మైనారిటీ దాటిన, మనస్స్వాస్థ్యము కలిగిన, ప్రతి మహమ్మదీయునకు మరణ శాసనము గావించు అధికారము కలదు. అది వ్రాతమూలముగానే ఉండవలెనను నియమము లేదు. వ్రాసినను. సంతకము చేయనక్కరలేదు. సంతకమున్నను, సాక్షి సంతకమవసరము లేదు. తన నికరమైన ఆస్తిలో మూడవ వంతునకు మాత్రమే వీలునామాను వ్రాయవచ్చును. వీలునామా క్రింద ఏ వారసునికి కూడ ఆస్తి నీయరాదు, కాని వారసులందరి సమ్మతితో అట్లు చేయనగును. వీలు కర్త మరణ కాలమునకు నిలచియున్న ఆస్తిని గూర్చి మాత్రమే వసీయత్ వ్రాయగలడు. ఆస్తిని పొందిఉండుట కర్హతగల ఏ వ్యక్తికైనను వీలునామా ద్వారా ఆస్తిని సంక్రమింప చేయనగును. ప్రతి గ్రహీత యొక్క మతముతో సంబంధము లేదు. దాత యొక్క మరణ సమయమున ప్రతిగ్రహీత సజీవుడై యుండవలెను. ఇస్లామ్ ధర్మమునకువిరుద్ధమైన విషయమునకై వీలునామాను వ్రాయకూడదు. వీలునామా నెప్పుడైనను రద్దుచేయుహక్కు మరణ శాసన కర్తకు కలదు. మహమ్మదీయుని మరణ శాసనమును ధ్రువీకరణతో నిమిత్తము లేకయే రుజువు చేయవచ్చును. మరణ శాసన కర్త చనిపోయినప్పటినుండి అతని ఆస్తి అంతయు వ్యవహర్తకు సంక్రమించును. అట్టి వ్యవహర్తగా ముస్లిమేతరుడైనను ఉండవచ్చును.

వారసత్వము : ముస్లిమ్ న్యాయావళి ఆస్తియందు జన్మ హక్కును అంగీకరించదు. ప్రాతినిధ్యపు హక్కును కూడ గుర్తించదు. స్థిర, చర, పిత్రార్జిత, స్వార్జితములగు అన్ని రకముల ఆస్తులకును ఒకే రకపు నిబంధనలు వర్తించును. నరహత్య, జారజ దోషము, వారసత్వమునకాటంకములు. నరహత్యా విషయములలో నేరస్థునికిని, జారజుడైన ఎడల అతని తండ్రికి, సంతతి వారికి ఆటంకములు గలవు. మతి భ్రమణగాని, దుశ్శీలము కాని ఆటంకములు కావు. పురుష వారసులకు వలెనే స్త్రీ వారసులకు వారికి సంక్రమించిన ఆస్తిపై పూర్తి హక్కులు కలవు. వారసులు మూడు తరగతులు: ఖురాను వారసులు లేక భాగహారులు; జ్ఞాతులు, లేక అవశిష్టులు, మాతృ సంబంధ వారసులు లేక దూరపు బంధువులు. ఖురాను వారసులు మొదట తీసికొందురు. వారు భర్త, భార్య, తండ్రి, పితామహుడు, తల్లి, పితామహి, కుమార్తె, కొడుకు కుమార్తె, సోదరి, రక్తసంబంధపు సోదరి, ఏకోదర సోదర సోదరీలు. ఒక బిడ్డ గాని, కుమారుని బిడ్డగాని ఉన్న ఎడల భర్తకు 1/4 వంతు, భార్యకు 1/8 వంతు సంతతి లేకున్నచో భర్తకు 1/2 వంతు, భార్యకు 1/4 వంతు; బిడ్డగాని, కొడుకు బిడ్డగాని ఉన్న ఎడల తండ్రికి 1/6 వంతు పిల్లలు లేకపోయినచో అవశిష్టుడుగా వంతు తీసికొనును. తండ్రి వైపు తాత అదేవిధముగా బిడ్డగాని, కొడుకు బిడ్డగాని ఉన్న ఎడల, తండ్రిగాని సన్నిహిత పితామహుడుగాని లేనిచో 1/6 వంతు పొందును. ఎవరును లేని ఎడల అవశిష్టుడుగా వాటా పొందును. బిడ్డగాని, కొడుకు బిడ్డగాని ఉండినను, లేక ఇద్దరుగాని అంతకన్న అధికముగా గాని సోదరీ సోదరులున్నను తల్లి వాటా 1/6 వంతు, వారు లేకున్న 1/3 వంతు, గతించిన వ్యక్తి యొక్క భర్త లేక భార్యయు, తండ్రియును సజీవులై యున్న ఎడల, భర్త లేక భార్య యొక్క వాటా పోగా మిగిలిన దానిలో 1/3 వంతు మాత్రము తల్లికి వచ్చును. కూతురునకు 1/2 వంతు భాగము; ఒక కూతురు కంటె ఎక్కువ మంది యున్న ఎడల సమష్టిగా 2/3 వంతు. కొడుకు గాని కూతురుగాని లేని పక్షములో కొడుకు కూతురు కూడ పై విధముగనే తీసికొనును. ఒక కుమా

రైయే ఉండి కొడుకు లేకున్న కొడుకు కూతురు లేక కూతుళ్ళకు 1/6 వంతు. బిడ్డగాని, కొడుకు బిడ్డగాని తండ్రిగాని, పితామహుడుగాని, సోదరుడుగాని లేని ఎడల తోబుట్టువు వాటా బారుగా తీసికొనును. సోదరి ఒకతెయే అయిన 1/2 వంతు. ఒకతె కంటె ఎక్కువ మందున్న సమష్టిగా 2/3 వంతు. ఏకోదరుడుగాని, ఏకోదరిగాని ఒక్కరే యయినచో 1/6 వంతు. అంతకన్న ఎక్కువ మంది యున్న సమష్టిగా 1/3 వంతు.

వాటాల భిన్నములు కలుపగా అవి 1 కంటె ఎక్కువ అయిన ఎడల హారము సంఖ్యను లవము సంఖ్యల మొత్తము వరకు పెంచి, ప్రత్యేక లవము సంఖ్యలను అటులనే ఉంచినట్లయినచో ప్రతి వాటా యొక్క విలువ తగ్గి, అన్నింటి మొత్తము ఒకటికి దిగును. దీనిని హెచ్చింపు సిద్ధాంతమందురు. అట్లుగాక లవము సంఖ్యల మొత్తము ఒకటి కంటె తక్కువైన ఎడల, అవశిష్టు లెవరును లేని ఎడల, మిగిలిన భిన్నము వాటాదార్లకు పంచబడును. దీనిని పునస్సంక్రమణ సిద్ధాంతమందురు. దూరపు బంధువు ఒకడైనను ఉండినచో భర్తకు గాని భార్యకు గాని పునస్సంక్రమణము వర్తించదు.

ఖురాను వారసులు వాటాలను తీసికొన్న పిదప, తండ్రి వైపు వారసులు వాటాలను పొందుదురు. వారిలో మూడు వర్గములు: 1. చనిపోయిన వారి యొక్క మగ సంతతికి చెందిన వ్యక్తులు. వారు - కుమారుడు, అతనితో కలిసి యున్న కూతురు; కొడుకు కొడుకు, అతనితో కలిసి యున్న కుమారుని కూతురు. మగ వారసు ఆడ వారసుల వాటాలు 2:1 నిష్పత్తిలో యుండును. దగ్గర తరపు వారసులు దూరపు తరపు వారసుల నధిగమింతురు. 2. రెండవ వర్గములో పూర్వీకులగు పురుషక్రమము వారుందురు. 3. మూడవ వర్గములో సంపార్శ్వక దాయాదులు, తండ్రి సంతతివారు అనగా సోదరుడు, సోదరునితో ఉండు సోదరి, ఏకోదర సోదరుడు, అతనితో ఉండు ఏకోదర సోదరి, మొదలగువారు. వీరందరి తరువాత, పితామహుని సంతతి వారిదేరీతిగ వత్తురు.

ఖురాను వారసులు, అవశిష్టులు, లేనిచో ఏకోదరుల సంతతివారు, లేక దూరపు బంధువులు తీసికొందురు. దగ్గర బంధుత్వము గలవారు, దూరపు బంధుత్వము గలవారిని అధిగమింతురు. వారసత్వపు ధర్మములందును, వారసుల గణనములోను, వాటాలలోను షియాశాఖీయుల న్యాయావళిపై నిబంధనలకు కొంతవరకు భిన్నముగా యుండును.

పారశీకులు - సామాన్య సూత్రములు: పారశీకులు పెర్షియా దేశము నుండి వలస వచ్చి భారతదేశమునందు స్థిర నివాస మేర్పరచుకొన్నవారు. మత విషయములలో వారు జోరాష్టరు బోధనల నవలంబింతురు. సాధారణముగా ఇతర భారతీయులకు వర్తించు శాసనములే వీరికిని వర్తించును. కాని వివాహము, వివాహ విచ్ఛేదము, ఆస్తి సంక్రమణము మొదలగు విషయములలో మాత్రము వీరికి ప్రత్యేక శాసనములున్నవి.

వివాహము, విడాకులు: పారశీకుల వివాహము, వివాహ విచ్ఛేదముల శాసనము (1936) ప్రకారము సక్రమమైన వివాహమునకీ క్రింది లక్షణము లుండవలెను: 1. ఒకటవ షెడ్యూలులో సూచింపబడిన రక్త సంబంధము వివాహితులగు యువతీయువకుల కుండరాదు. 2. వివాహమును 'ఆశీర్వాదము' అను పద్ధతి ననుసరించి పురోహితుడు ఇద్దరు సాక్షుల సమక్షమున జరుపవలెను. 3. వధూవరులలో నెవరైనను 21 కి తక్కువ వయస్సు గలవారైన ఎడల ముందుగా సంరక్షకుని యనుమతి పొందవలెను. ఏకపత్నీ వ్రతము తప్పనిసరి. వివాహము సక్రమ పద్ధతి ననుసరించి అనుష్ఠించినతోడనే 2 వ షెడ్యూలులో ఉదాహరించిన రీతిని పురోహితు డొక వివాహ పత్రమును జారీ చేయవలెను. దాని మీద పురోహితుడు, వధూవరులు, వారిలో ఎవరైనను మైనరైనచో సంరక్షకుడు, వివాహమునకు హాజరైన సాక్షులు సంతకములు చేయవలెను. పురోహితుడీ ప్రమాణ పత్రమును రిజిష్ట్రారునకు పంపవలెను. రిజిష్ట్రారు హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తిచేత సదరు కోర్టు సివిల్ అధీన ప్రదేశములలో వ్యవహరించుటకు నియమింపబడును. లేదా ఇతర ప్రాంతముల కొరకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వముచే నియమింపబడును. ఆ రిజిష్ట్రారు తయారు చేసి, పదిలపరచెడి వివాహముల చిఠ్ఠాయందు ఆ సర్టిఫికెటును నమోదు చేయవలెను. ఆ చిఠ్ఠా తనిఖీకి అనువుగా నుండును. అందు ఉదాహరింపబడిన విషయములకు సరియైన నకళ్లు పొందవచ్చును. కోర్టుచే జారీ చేయబడిన వివాహ విచ్ఛేదపు డిక్రీల నకళ్ళు రిజిష్ట్రారుకు పంపబడును. అతడు ఈ విచ్ఛేదములన్నియు ఒక చిఠ్ఠాయందు నమోదు చేసి యుంచును. వివాహ సంబంధమైన విషయములను విచారించు నిమిత్తమీ చట్టము క్రింద ప్రత్యేక న్యాయస్థానములు కలకత్తా, బొంబాయి, మద్రాసు పట్టణములలోను, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు నిర్ణయించిన ఇతర పట్టణములలోను నెలకొల్పబడినవి. రాష్ట్ర ముఖ్య పట్టణమందున్న కోర్టు ప్రధాన వైవాహిక న్యాయస్థానముగ పరిగణింపబడును. ప్రధాన న్యాయమూర్తి నియమించిన హైకోర్టు న్యాయమూర్తి రాష్ట్ర ముఖ్య పట్టణపు సరిహద్దులలో వచ్చిన వ్యాజ్యములను విచారించును. ఇందుకు ఏడుగురు ప్రతినిధులు సహా

యకులుగా నుందురు. అట్లే జిల్లాలో ముఖ్య సివిల్ న్యాయాధికారి ఇట్టి వ్యాజ్యములు విచారించును. ఇచ్చట ప్రతినిధులు న్యాయసభ్యుల వలె పని చేయుదురు. ఇట్టి న్యాయసభ్యులుగా నెవరెవరుండవలసినది రాష్ట్రప్రభుత్వ ములచే నిర్ణయింపబడును. పది సంవత్సరముల సభ్యత్వపు గడువు గల వీరు పారశీకులుగనే యుండవలెను. ప్రతివాది ఏ ప్రదేశమునందు నివసించునో, ఆ ప్రదేశపు న్యాయ స్థానమునందే దావా వేయవలెను. ప్రతివాది తన నివాస మును ఆ ప్రాంతమునుండి మార్చిన ఎడల వాదిప్రతివాదులు కడపటిసారిగా కలిసి యుండిన ప్రదేశపు న్యాయస్థానములో దావా చేయవచ్చును. తగిన కారణములున్న ఎడల, కొన్ని దావాలలో వాది యున్న చోటనే విచారణ కావచ్చునని న్యాయస్థానము నిర్ధారణ చేయవచ్చును. ప్రకృతి సిద్ధమైన కారణములచే గర్భాధాన మసాధ్యమైన ఎడల అట్టి వివాహము విచ్ఛేదము చేయవచ్చును. ఏడు సంవత్సరములు గాని, అంతకంటె ఎక్కువ కాలము గాని, భార్యా భర్తలలో ఏ ఒక్కరైనను కనబడకుండిన ఎడల రెండవవారు వివాహ విచ్ఛేదమునకు దావా చేయవచ్చును. ఈ క్రింది కారణములు వర్తించునపుడు కోర్టు విడాకుల నొసగుట కనుమతింపవచ్చును. ప్రతివాది బుద్ధిపూర్వక నిరాకరణచేత గర్భాధానము జరుగకుండుట, వివాహ సమ యమునను, తర్వాతను ప్రతివాదికి మనస్సు స్వస్థత లేకుండుట. వివాహ సమయముననే ప్రతివాది మరొకనిచే గర్భవతియై యుండి, వాదికి ఆ సంగతి తెలియకపోవుట, వివాహానంతరము ప్రతివాది (పురుషుడు) వ్యభిచారము, బలాత్కారము, ద్వితీయ వివాహము మొదలగు దోషము లకు పాల్పడుట, ప్రతివాదికి బలమైన శరీరహాని కలుగ జేయుట, సుఖ రోగముల నంటించుట, ప్రతివాదిని (స్త్రీని) వ్యభిచారమునకు దిగునట్లు బలాత్కరించుట, ఏడు సంవత్స రములు లేక ఎక్కువ కాలము కారాగార వాసము, మూడు సంవత్సరములు విడిచియుండుట, కోర్టు ఎడబాటు డిక్రీ ఇచ్చిన పిదప మూడు సంవత్సరములు వారిలో సంయోగము జరుగ కుండుట, వివాహ ధర్మముల నములు జరుపవలెనను కోర్టు డిక్రీ అయిన సంవత్సరము వరకు వారిలో పరస్పర సంపర్కము లేకుండుట, ప్రతివాది పార్శీ మతము వదలివేయుట.

కోర్టువారు వివాహ సంబంధములు తిరిగి ప్రవర్తిత ము గావలెనని గాని, లేక దంపతులను ఎడబాటు చేయించు నట్లు గాని డిక్రీ నీయవచ్చును. తాత్కాలికముగ గాని శాశ్వతముగగాని మనోవర్తిని ఒసంగుచు కోర్టువారు తీర్పు చెప్పవచ్చును. వివాహము విచ్ఛేదమైన ఎడల అప్పటికే కలిగిన సంతానము యొక్క సంరక్షణ పోషణల గూర్చి కూడ కోర్టు ఉచితమైన ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

వారసత్వము : పార్శీలలో వారసత్వము 1925 భారత వారసత్వపు చట్టము యొక్క మూడవ అధ్యాయము ననుసరించి ఏర్పడును. వీలునామాల విషయమై ఆ చట్టము లోని నిబంధనలు వర్తించును. చనిపోయిన పార్శీ పురుషు నికి భార్య, కొడుకు, కూతురు ఉన్న ఎడల భార్యకును, కుమారునికిని, కూతురు భాగమునకన్న రెట్టింపు భాగము రావలయును. అతని తలిదండ్రులు కూడ సజీవులైయున్న ఎడల కొడుకు తీసికొను దానిలో సగపాలుకు సమాన మగునది తండ్రికి, కుమార్తె తీసుకొను దానిలో సగ పాలుకు సమానమగునది తల్లికి వచ్చును. వీరి హక్కులు పరస్పర భంగకారులు కావు. ఒక పార్శీ స్త్రీ చనిపోయిన ఎడల భర్తయును, బిడ్డలును సమాన భాగములు పొందు దురు. భర్త లేని ఎడల బిడ్డలు సమాన భాగములు పొందు దురు. ఆస్తిదారుని జీవిత కాలములోనే వారి వంశ క్రమానుగత సంతతివాడెవడైనను, భార్యగాని, పిల్లలుగాని లేకుండ చనిపోయినచో ఆస్తిని వారసత్వ రీత్యా పంపకము చేయునప్పుడు వాని వాటాను గణింపరు. అట్లు కాక అతని భార్య కాని, సంతతి గాని, లేదా ఉభయులు గాని ఉన్న ఎడల అతనికి రావలసిన వాటా వారికి సంక్రమిం చును. చనిపోయినది కుమార్తెయైన ఎడల ఆమె భాగ మును ఆమె సంతానము సమభాగములుగ పంచుకొనును. ఒక పారశీకుడు సంతతి లేకుండ చనిపోయినపుడు భార్య గాని, భర్త గాని ఆస్తిలో సగభాగము పొందును; సంతతి ఉన్న ఎడల 1/3 భాగము పొందుదురు. మిగిలిన ఆస్తి చనిపోయిన వారి యొక్క రెండవ షెడ్యూలు ఒకటవ భాగములో పేర్కొనబడిన బంధువులకు చెందును. అట్టి బంధువులు లేని ఎడల భార్య, లేక భర్త పై చెప్పిన రీతిని అదే నిష్పత్తిలో తీసికొందురు. భర్త గాని, భార్య గాని లేకుండ చనిపోయిన రెండవ షెడ్యూలు రెండవ భాగపు బంధువులు ఆస్తిని పొందుదురు.

క్రైస్తవులు - సామాన్య సూత్రములు: హిందువులకు, ముసల్మానులకు ఉన్నట్లు భారతీయ క్రైస్తవులకు వర్తించు వైయక్తిక న్యాయ పద్ధతి లేదు. 1865 వరకును వీరి వారసత్వ విషయములలో ధర్మము, సమతాత్మక న్యాయము, శుద్ధాంతఃకరణ అనుసరింపబడెడివి. క్రైస్తవ మతావలంబులు వారు వారనుష్ఠించుచుండిన ఆచారము లను బట్టియు అవలంబించిన న్యాయసూత్రముల నను సరించియు వ్యవహార పరిష్కారము జరుగుచుండెడిది. 1865 లో భారత వారసత్వ చట్టములో క్రైస్తవులకు

వర్తించు వారసత్వ నిబంధనలు చెప్పబడినవి. 1872 లో భారత క్రైస్తవుల వివాహ చట్టము అమలులోనికి వచ్చినది.

వివాహము: క్రైస్తవులలోని వివాహములు భారత క్రైస్తవ వివాహపు చట్టము ననుసరించి జరుగును. వధూవరు లిద్దరు గాని, వారిలో ఒకరు గాని క్రైస్తవులైన ఎడల, ఆ వివాహము ఆ చట్టము ననుసరించియే జరుగవలెను. అట్లు గాని ఎడల వివాహము వ్యర్థమగును. మత సంప్రదాయానుసారముగా ఆచార్యుడుగ నిర్దేశింపబడిన మతాచార్యుడు గాని (మత బోధకుడు గాని) స్కాటిషు చర్చికి సంబంధించిన మతాచార్యుడు గాని, చట్టము ప్రకారము అనుమతి పొందిన మతాచార్యుడు గాని, ఈ చట్టము ప్రకారము నియమితుడైన వివాహ రిజిస్ట్రారు గాని, క్రైస్తవులలో వివాహ ధ్రువపత్రములను జారీ చేయుటకు అధికారమొసగబడిన ఏ ఇతర వ్యక్తి గాని వివాహమును జరుపవచ్చును. ఈ చట్టము ప్రకారము వివాహము జరుపబడినప్పటికిని, వధూవరులలో ఏ ఒకరి మతమునకు సంబంధించిన చట్టము ప్రకారము అయినను, అట్టి వివాహము నిషేధింపబడిన ఎడల ఆ వివాహము అశాస్త్రీయమే అగును. ఈ చట్టములో ఏ పద్ధతి ప్రకారము వివాహము జరిగినప్పటికిని బహుపత్నీత్వము, బహుభర్తృత్వము నిషిద్ధములు. వివాహమాడుటకు అర్హతలు, నిషేధములు కూడా ఆ వ్యక్తి యొక్క నివాస, మత సంప్రదాయములకు సంబంధించిన నిబంధనలకు లోనై యుండును. వివాహమునకు మైనారిటీ ఆటంకము గాదు. అట్టి సమయములో సంరక్షకుని అనుమతి మాత్రము అవసరము. వివాహము నిశ్చయము కాగానే ఇద్దరిలో ఒకరు దానిని ప్రకటింపవలెను. చట్టము ననుసరించి అట్టి ప్రకటన జరిగినట్లు ధ్రువ పత్రము పొందిన తరువాత మతాచార్యుడు సవ్యమని నిర్ణయించిన పద్ధతి, లేక విధుల ప్రకారము ఆ వివాహము ఇద్దరు సాక్షుల సమక్షమున జరుగవలెను. వివాహముల రిజిస్ట్రారు ఎదుట జరిగినట్లయిన వధూవరుల సమ్మతిని అనుసరించి పద్ధతిని నిర్ణయింపవచ్చును. వారిరువురును తామెరిగి యున్నంత వరకు ఆ వివాహమున కెట్టి ఆటంకము లేదని ప్రకటన చేయవలెను. ఒకరు ఇంకొకరితో 'ఏ. బి.' అను నేను 'సి. డి.' అను నిన్ను ఇచ్చట సమావేశమైన ఈ సాక్షుల ఎదుట ధర్మపత్ని (పతి) గా స్వీకరించుచున్నాను అని వాగ్దానము చేయవలెను. ఇట్లు జరిగిన ప్రతి వివాహమును తప్పక రిజిష్టరు కావలెను.

భారతీయ క్రైస్తవుల వివాహములకు ఇట్టి ప్రకటనతో నిమిత్తము లేకయే ధ్రువపత్ర మీయవచ్చును. వధువునకు 13 సంవత్సరములును, వరునకు 16 సంవత్సరములును నిండియుండవలెను. వివాహ సమయములో వారన్యోన్యము చేయవలసిన ప్రకటన, ప్రతిజ్ఞలు పైన చెప్పిన రీతినే జరుగును. ఇరువురిలో ఎవరు కోరినను వివాహపు ధ్రువపత్రము లొసగబడును.

వివాహ విచ్ఛేదము (విడాకులు): 1869 భారత వివాహ విచ్ఛేద చట్టము ప్రకారము, వధూవరులిరువురిలో ఎవరైనను క్రైస్తవులయిన ఎడల వివాహ విచ్ఛేద సదుపాయము గలదు. విచ్ఛేదము కోరుచు అభ్యర్థన దాఖలు అగునప్పటికి ఇద్దరును భారత దేశమునందే నివసించు చుండవలెను. విచ్ఛేదపు డిక్రీ జారీ చేయుటకు వివాహము భారతదేశములోనే జరిగియుండి, అభ్యర్థి భారత దేశములో నివసించుచుండుట అవసరము. వివాహ విచ్ఛేదమును గూర్చి పరిహారము నొసగు అధికారము జిల్లా కోర్టునకును, హైకోర్టునకును గలదు. విడాకులకు సంబంధించి, ఇంగ్లండులో పాటించబడు న్యాయసూత్రము లిచ్చటను పాటింపబడవలెను. వివాహానంతరము తన భార్య వ్యభిచారము జరుపుచున్న కారణమున భర్త వివాహ విచ్ఛేదము కోరవచ్చును. భర్త మతాంతరుడైన గాని, వ్యభిచార దోషమునకుగాని, ద్వితీయ వివాహము చేసికొన్న దోషముచేగాని, బలాత్కారము, అస్వాభావిక సంభోగము, వ్యభిచారముతోకూడిన క్రౌర్యము వలనగాని, రెండు సంవత్సరములుగా పరిత్యజింపబడుట గాని, కారణములుగ భార్య వివాహ విచ్ఛేదము కోరవచ్చును. రెండవ వారి వ్యభిచారమునకు తాను ఒప్పుకొన్న ఎడల విచ్ఛేదము కోరుటకు భార్యకుగాని, భర్తకు గాని హక్కు లేదు. అట్లే అభ్యర్థి ఏదేని దుష్ప్రవర్తన కలిగియుండినను, అభ్యర్థన దాఖలు చేసిన అనంతరము రెండవ వారితో సంభోగము జరిపియున్నను, అభ్యర్థన చెల్లదు. జిల్లా కోర్టువారి వివాహ విచ్ఛేదపు ఉత్తరువు హైకోర్టుచే ధ్రువపరుపబడవలెను. ప్రతివాదికి పుంస్త్వము లేకపోవుట, లేక నిషిద్ధ బంధుత్వము, వివాహము నాటికి మతిభ్రమణము, బుద్ధిమాంద్యము లేక ఇంకొక సజీవ భార్యను లేక సజీవ భర్తను కలిగియుండుట, లేక బలవంతముగా గాని మోసముచేగాని వాది యొక్క అనుమతిని బడయుట — యీ కారణములున్న ఎడల విచ్ఛేదమునకు అనుమతి నీయవచ్చును. వ్యభిచార దోషము, క్రూరత్వము విడనాడుట మొదలగు కారణములకు ఎడబాటు డిక్రీ నొసగవచ్చును. వివాహ వ్యవస్థకు సంబంధించి పరిహార మిచ్చు సందర్భములలో కోర్టువారు భార్యకు మనోవర్తి కూడ ఒసగవచ్చును.

ఒక హిందూ వ్యక్తి హిందూ ధర్మప్రకారము హిందూ స్త్రీని వివాహమాడి, తరువాత ఆ వ్యక్తి క్రైస్తవ మతము స్వీకరించినప్పుడు ఆ మతాంతర వ్యక్తితో హిందువు వివాహ ధర్మము నెరపుటకు నిరాకరించిన, ఆ మతాంతర వ్యక్తి జాతీయ మతాంతరుల వివాహ విచ్ఛేద చట్టము 1866 క్రింద వివాహ విచ్ఛేదమును పొందవచ్చును.

వారసత్వము: క్రైస్తవులలో వారసత్వములు 1865 చట్టము ప్రకారము అమలు జరుగు చుండెడివి. 1925 లో చట్టము మారెను.

విశిష్ట వివాహముల చట్టము (1954): వివాహమునకొరక ప్రత్యేక పద్ధతి, ఇట్టి వివాహముల, తదితర వివాహముల రిజిస్ట్రేషనుకును, విడాకులకును, ఏర్పాట్లు గలవు. ఇందలి నిబంధనలు, భారతదేశమున కంతకును, భారతదేశ వాసులై ప్రస్తుతము పరదేశములోనుండు భారత పౌరులకును వర్తించును. ఆ చట్టము ప్రకారము భారతదేశములోని ఏ ఇద్దరు స్త్రీ పురుషులైనను జాతి మత, కుల. వర్ణ భేదములతో నిమిత్తము లేకయే వివాహము చేసికొనవచ్చును. వివాహము నాటికి వధువుకు సజీవుడయిన భర్త గాని, వరునికి సజీవియైన భార్య గాని ఉండగూడదు. వారికి జడత్వము, ఉన్మాదము ఉండరాదు. వరునికి 21 ఏండ్లు, వధువునకు 18 ఏండ్లు నిండి ఉండవలెను. వధూవరులకు ఒకటవ షెడ్యూలులో నిషేధింపబడిన రక్త బంధుత్వము ఉండరాదు. వారిరువురిలో ఏ ఒకరైనను వివాహోద్దేశమును తెలియజేయు ప్రకటనను జిల్లా వివాహముల అధికారికి పంపవలెను. అట్టి ప్రకటన పంపుటకు పూర్వము కనీసము ముప్పది దినములు ఏ ఒకరైనను ఆ జిల్లాలో నివసించి ఉండవలెను.

కాబోవు వివాహము వివాహపు ముఖ్య నిబంధనలకు భంగకారియని ఎవరైనను ఆక్షేపణ తెలుపకుండిన, ఒకవేళ ఆక్షేపణ తెలిపినను దానిని నిరాకరించుచు ఉత్తరువు జారీ చేయబడిన, వివాహము జరిగించవచ్చును. ఉద్దేశ ప్రకటన గావించిన 3 నెలలో వివాహము జరుగని ఎడల పునః ప్రకటన అవసరము. వివాహమునకు పూర్వము వధూవరులిరువురును ముగ్గురు సాక్షులతో వివాహముల అధికారి ఎదుట మూడవ షెడ్యూలులో చెప్పబడిన ప్రకటన పత్రము పై సంతకములు చేయవలెను. వివాహముల అధికారి కార్యాలయమునగాని, లేదా ఉభయుల సమ్మతితో ఆ సమీపమున నున్న మరొక ప్రదేశములోగాని ఉభయుల ఇష్టానుసారము వివాహము జరుపుకొన వచ్చును. కాని వధూవరులిరువురును ఆ వివాహములో ఒక భాగముగా వివాహముల అధికారి, ముగ్గురు సాక్షుల, సమక్షమున 'ఏ' అను నేను 'బి' అను నిన్ను ధర్మ పత్ని (భర్త)గా స్వీకరించుచున్నాను, అని చెప్ప వలెను. తదనంతరము చట్ట ప్రకారము వివాహముల అధికారి వివాహ సర్టిఫికేటు జారీ చేయును.

ఈ చట్టము ప్రకారము వివాహమాడిన హిందువు, తన సమష్టికుటుంబము నుండి విడివడినట్లే యగును; కాని అతనికిగల హక్కులేవియు నశింపవు. ఆ చట్టము ప్రకారము వివాహమాడిన వారికి సంబంధించిన ఆస్తి వ్యవహారములు, వారికిని, వారి సంతతికిని కూడా భారత వారసత్వ చట్టము ప్రకారము అమలు జరుగును. వివాహపు షరతులలో వేటినైనను అనుసరింపని యెడల ఆ వివాహము పూర్తిగా వ్యర్థమగును. అటులనే వివాహ కాలమునకు వివాహము చేసికొనిన వ్యక్తికి పుంస్త్వము లేక, తదనంతరము కూడ పుంస్త్వము రానపుడు వివాహము వ్యర్థమగును; గర్భాధానమునకు ఏ ఒక్కరైనను బుద్ధి పూర్వకముగా నిరాకరించినను, వివాహ సమయమునకే వధువు ఇతర పురుషునివల్ల గర్భవతియైయుండి, ఆ విషయము వరునకు తెలియనప్పుడును, మోసమువలన గాని, బలాత్కారము వల్లనగాని వరుని యొక్క అనుమతిని పొందినప్పుడును, వివాహము విచ్ఛేదము చేయబడును. ఒకవేళ ఇటువంటి వివాద మధ్యకాలమునను వివాహ విచ్ఛేదము కాక పూర్వము వధువు ప్రసవించినచో శిశువును క్రమ సంతానముగనే పరిగణింతురు. ఈ చట్టము క్రింద వివాహపు హక్కుల పునః ప్రతిష్ఠ, ఎడబాటు, వివాహ విచ్ఛేదము అనుపరిహారములు, పొందవచ్చును. వివాహము జరిగినట్టి, లేదా ఉభయులు ఆఖరున కలసి నివసించినట్టి ప్రదేశమునకు సంబంధించిన జిల్లా న్యాయస్థానములో ఉభయులలో ఎవరైనను విడాకుల కొరకు అర్జీ దాఖలు చేసికొన వచ్చును.

భార్య విషయములో దావాకు పూర్వము మూడు సంవత్సరములు కాపురము చేసిన ప్రాంతము యొక్క జిల్లా కోర్టులో కూడ విడాకుల దావా దాఖలు చేయవచ్చును. వివాహ విచ్ఛేదమునకు వర్తించు కారణములు: ప్రతివాది వ్యభిచారము, మూడు సంవత్సరముల నుండి విడిచిపెట్టుట, ఏడు సంవత్సరములకు తక్కువ కాని కాల పరిమితికి ఖైదగుట, క్రూరత్వము, మూడు సంవత్సరములు నుండి ఉన్మత్తత, పిచ్చి, కుష్ఠురోగము, సాంక్రామిక సుఖ రోగములతో బాధ పడుచుండుట, ఏడు సంవత్సరముల నుండి ప్రతి వాదిని గురించి ఎట్టి సమాచారము తెలియకుండుట, ఎడబాటు అనంతరము రెండు సంవత్సరములకు తక్కువగాని కాల పరిమితిలో పరస్పర సంయోగము లేకుండుట, వివాహ

హక్కుల పునః ప్రతిష్ఠ డిక్రీని రెండు సంవత్సరములైనను అమలు జరుపక పోవుట, వారిరువురు అంగీకారముతో ఒక సంవత్సరము లేక అంతకు పైబడ్డ కాలము నుండి ఎడబాటుగా నివసించుచున్నట్లును. వారుభయులు కలిసి నివసించనట్లును, వివాహ విచ్ఛేదమునకు వారిరువురు అంగీకరించినట్లును, ఉభయుల సమ్మతితో పిటీషను దాఖలు చేసినచో వివాహము రద్దగును.

వివాహమైన మూడు సంవత్సరముల లోపున విడాకుల పిటీషను సాధారణముగ తీసికొనబడదు. కొన్ని పరిస్థితులలో మూడేండ్లు కాకుండగనే పిటీషను దాఖలు చేయుటకు కోర్టువారు అనుమతింపవచ్చును. విచ్ఛేదము అమలులోకి వచ్చిన ఒక సంవత్సరము గతించిన పిదప తిరిగి వివాహము చేసికొను అధికారము ఉభయులకు కలదు. వ్యాజ్య కాలములో తాత్కాలికముగాను, వివాహ విచ్ఛేదానంతరము శాశ్వతముగాను మనోవర్తి ఇచ్చుచు కోర్టువారు డిక్రీ యొసగవచ్చును.

ఏ పద్ధతిలో వివాహము జరిగినప్పటికిని ఈ విశిష్ట వివాహ చట్టము క్రింద వివాహము నమోదు చేయవచ్చును. అట్లు నమోదు అయిన వివాహమునకు ఈ చట్టము ప్రకారము జరిగిన వివాహపు షరతులన్నియు వర్తించును. వధూవరులిద్దరును కలిసి రిజిస్ట్రేషను కొరకు లిఖితముగా ఉభయుల సంతకములతో దరఖాస్తు వివాహాధికారికి పంపిన పిదప అందుపైన అభ్యంతరము లేకుండుటచే గాని, వచ్చిన అభ్యంతరములు త్రోసివేయబడుటచే కాని వివాహము రిజిష్టరు చేయవచ్చును. వధూవరులిద్దరికి వివాహ ప్రక్రియ జరిగినట్లును, అప్పటి నుండి వారు భార్యా భర్తలుగా కాపురము చేయుచుండునట్లును రిజిస్ట్రేషనుకు పూర్వము రుజువు చేయవలెను. రిజిస్ట్రేషను కాలమునకు ఏ ఒకరికిని ఉన్మాదము గాని, మతిభ్రమణము గాని, జడత్వము గాని లేకుండవలెను ఉభయులకు 21 ఏండ్లు వయసు పూర్తి కావలెను. వారిదివరకు నిషేధింపబడిన బంధుత్వము లేనివారుగా నుండవలెను. హిందూ దేశపు పౌరులు పరదేశములందు నివసించుచుండిన ఎడల అచ్చట ప్రత్యేకముగ నియమింపబడిన రిజిస్ట్రారు ఎదుట వివాహము రిజిష్టరు చేయవచ్చును.

సంరక్షకుడు - సంరక్షితుల చట్టము (1890): ఈ చట్టము నిబంధన అందరికిని వర్తించును, 18 ఏండ్ల లోపు వ్యక్తి మైనరు (అవయస్కుడు). ఒక మైనరుకు సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేయుటకు ఆ మైనరు కాపురమున్నట్టి ప్రదేశమునకు చెందిన జిల్లా కోర్టులో అర్జీ దాఖలు చేయవలెను. ఆస్తికి సంబంధించిన సంరక్షకుని దరఖాస్తును మైనరు కాపురమున్న జిల్లా కోర్టుకు గాని, అతని ఆస్తియున్న జిల్లా కోర్టునకు గాని పంపవచ్చును. కోర్టు మైనరు యొక్క శ్రేయస్సు ప్రధానముగా గమనించును, మైనరునకు ఏది శ్రేయోదాయకమని నిర్ణయించుటలో మైనరు యొక్క వయస్సు, లింగము, మతము ప్రధాన విషయములు. అట్టి పిటీషను సంరక్షకుడుగా నుండగోరు వ్యక్తిగాని, మైనరు క్షేమమునుగోరు బంధువుగాని, స్నేహితుడుగాని లేదా ఆ జిల్లా కలెక్టరుగాని దాఖలు చేయవచ్చును.

సహజ సంరక్షకుడు గాక, వేరొక వ్యక్తి సంరక్షకుడుగా నియమితుడైన ఎడల ఆ సహజ సంరక్షకుని తొలిగించినట్లే యగును. హిందూ మైనరునకు సమష్టి కుటుంబపు ఆస్తిలో ఉన్న అవిభక్తపు హక్కు విషయమై ఏ సంరక్షకుని ఏర్పాటు చేయుటకు వీలులేదు. అతని ఆస్తి కోర్టు ఆఫ్ వార్డ్సు అధీనములలోనున్న ఎడల కూడ సంరక్షకుని నియమించుటకు వీలులేదు. మైనరు వ్యక్తికి, ఆస్తులకు వేరు వేరు సంరక్షకులను ఏర్పాటు చేయవచ్చును. మైనరు వివాహిత స్త్రీకి భర్త అనర్హుడు కానప్పుడు ఇతర సంరక్షకుని నియమింపకూడదు. అటులనే మైనరు తండ్రి సజీవుడై యుండి పోషణకర్తగా ఉండుట కర్హుడుగానున్న ఎడల ఇతర సంరక్షకుని నియమింపరాదు, సంరక్షకుడు సంరక్షితుని ఎడల ధర్మ కర్తృత్వబుద్ధితో ప్రవర్తింపవలెను. మైనరుతో సంరక్షకుని బాధ్యత తీరిపోయిన తరువాత కూడ ఆస్తిక్రయ విక్రయముల పట్ల పై సంబంధము వర్తించును. అధికారరీత్యా అనుమతిని పొందినప్పుడు తప్ప సంరక్షకుడు తన ధర్మ నిర్వహణము నుండి లాభము పొందగూడదు. వ్యక్తిగతముగా మైనరు కొరకు నియమింపబడిన సంరక్షకుడు మైనరు యొక్క పోషణ, ఆరోగ్యము విద్యా విషయములు సక్రమముగా జరుగునట్లు చూచుకొనవలెను. మైనరు ఆస్తి కొరకు నియమితుడైన సంరక్షకుడు ప్రాజ్ఞతతో వ్యవహరించుచు, ఆస్తిని నిలబెట్టుకొనుటకు కాపాడుకొనుటకు లాభము చేకూర్చుటకు కావలసిన అనుకూల చర్యలన్నియు తీసికొనవలెను. కోర్టు ఆదేశమును ముందుగా పొందనిదే ఆస్తిని తనఖా పెట్టుటకు, అమ్ముటకు, మార్పు చేయుటకు, దానము చేయుటకు ఐదు సంవత్సరములు మించు కాల పరిమితికి గాని, మైనారిటీ తీరిపోయిన ఒక సంవత్సరము వరకుగాని భూమిని కౌలుకు ఇచ్చుటకు కోర్టువారేర్పాటు చేసిన సంరక్షకునకు హక్కు లేదు. అత్యవసర పరిస్థితులలోను, లేదా మైనరునకు లాభదాయకముగా ఉన్నప్పుడును పై చర్యలకు కోర్టు అను

మతించును. అనుమతించునపుడు కొన్ని షరతులను విధింపవచ్చును, ఆస్తి నిర్వహణకు సంబంధించిన ఏ విషయముపైనైనను కోర్టు సలహాలను సంరక్షకుడు తీసికొనవచ్చును. అన్ని రకముల జమలను గూర్చి పూర్తి సంజాయిషీ ఇచ్చుటకును, నియమిత కాలములలో జమా ఖర్చులను కోర్టునకు సమర్పించుటకును, ఎప్పటి కప్పుడు నిల్వ సొమ్ములను కోర్టులో నిక్షేపించుటకును పూచీ పడుచు ఒక పత్రము వ్రాయవలసినదని కోర్టువారు సంరక్షకుని ఆదేశింపవచ్చును. వచ్చెడి రాబడి యావత్తును మైనరు, అతని పై ఆధారపడెడి వారి యొక్క పోషణ, విద్యాభివృద్ధుల నిమిత్తమే సంరక్షకుడు ఉపయోగింపవలెను. తన యందుంచిన విశ్వాసమునతడు దుర్వినియోగము చేసి తన బాధ్యతలను నిర్వహింపకుండిన, అశక్తిపరుడైన, మైనరును అనాదరణ చేసిన, లేదా అతని పట్ల అశ్రద్ధ చూపిన అధర్మ ప్రవర్తనకై తన మీద నేరమారోపింపబడి శిక్షితుడైన ఎడల, మైనరునకు నష్టకరమగు వ్యవహారములు చేసిన, కోర్టువారి అధీనమగు ప్రాంతమున నివసింపకుండిన, దివాలా తీసిన, ఈ పరిస్థితులలో ఆ పదవి నుండి తొలగింపబడవచ్చును. సంరక్షకుడు మరణించినను, పని నుండి తొలగింపబడినను, లేదా విడుదల చేయబడినను, లేదా మైనరు యుక్త వయస్కుడైనను, అతని అధికారము అంతమొందును. కోర్టుచే సంరక్షకుడు నియమింపబడినపుడు యుక్త వయస్కుడగుటకు సంరక్షితునకు 21 సంవత్సరములు పూర్తి కావలెను.

భారత ఉన్మాద చట్టము (1912): ఈ చట్టము ఉన్మాద వ్యక్తుల సంరక్షణను గూర్చిన నిబంధనలను వివరించును. ఉన్మాదుల రోగనివారణకొరకు ఏర్పాట్లు రాష్ట్ర ప్రభుత్వము శరణాలయములను స్థాపించిగాని, లేదా ఇతరులు తగిన స్థలములలో స్థాపించుటకు అనుమతించిగాని రాష్ట్ర ప్రభుత్వము చికిత్సకు తగిన ఏర్పాటుచేయును. ఈ శరణాలయములో చికిత్సను పొందుటకు ఇచ్చగొను వ్యక్తులను అందలి అధికారి, రాష్ట్రప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన ఇద్దరు విజిటర్ల అనుమతితో, శరణాలయములోనికి తీసికొనును. అపరాధములు చేయు ఉన్మాదుడు లేదా అట్టి వాడని విచారణ పై నిర్ణయింపబడిన వాడు తప్ప ఇతరులను స్వీకార పత్రము లేనిదే ఇందులోనికి చేర్చు కొనరు. స్వీకార పత్రము కొరకు ఇద్దరు వైద్యాధికారుల సర్టిఫికెట్లతో ఉన్మాదుడు నివసించు ప్రదేశముపై అధికారము గల మేజస్ట్రేటు వద్ద దరఖాస్తు పెట్టుకొనవలెను. ఈ దరఖాస్తు భర్తగాని, భార్యగాని పెట్టవలెను. వారు లేనిఎడల దగ్గర బంధువు పెట్టవలెను. మేజస్ట్రేటు ఉన్మాదుని పరీక్షించును. ఇదిగాక అవసరమైన ఎడల విచారణ కూడ జరిపి స్వీకార పత్రమును జారీ చేయును. పురవీధులలో తిరుగాడుచు, అపాయకరముగా ప్రవర్తించు ఉన్మాదుల విషయములో పోలీసువారి అభ్యర్థనపై స్వీకార పత్రమును జారీ చేయవచ్చును. భారత ప్రభుత్వముతో స్నేహ సంబంధము కలిగి ఉన్న విదేశ ప్రాంతముల నుండి గూడ పిచ్చివారిని చేర్చుకొనుటకు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. సిపాయి సంబంధమైన చట్టములకు లోబడిన యూరోపియను వ్యక్తి విషయమున అడ్మినిస్ట్రేటివ్ మెడికలు ఆఫీసరు అతడు పిచ్చి వాడని సర్టిఫికేటు ఇచ్చు నెడల, ప్రభుత్వము నడపుచున్న ఉన్మాద శరణాలయము లోనికి వానిని చేర్చుకొనుమని మేజస్ట్రేటు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. ఒక వ్యక్తి పిచ్చివాడని విచారణపైన నిర్ధారణ చేయబడిన ఎడల అట్టి వానిని శరణాలయములో చేర్చుకొన వచ్చును. ఆప్రాంతమునకు సంబంధించిన హైకోర్టుగాని, జిల్లా కోర్టుగాని, శరణాలయాధికారి దరఖాస్తు మీద వాని పోషణ ఖర్చులను గూర్చి ఉత్తరువు జారీ చేయవచ్చును విచారణకై దరఖాస్తు రాజధాని పట్టణమందు హైకోర్టు వారికి పిచ్చివాని బంధువుగాని, అడ్వకేటు జనరలుగాని పంపవచ్చును. పిచ్చివాడనబడు వానికి అట్టి విచారణ యొక్క దేశకాలములను నిరూపించుచు నోటీసు నీయవచ్చును, పరిస్థితుల ననుసరించి పిచ్చివాని సంరక్షణను గూర్చి వాని ఆస్తి నిర్వహణకు సంబంధించిన వ్యవహర్తను ఏర్పాటు చేయునప్పుడు ఆ వ్యవహర్తకుండు అధికారము లేవో స్పష్టపరుపవలెను. కోర్టువారి అనుమతి లేనిదే అట్టి వ్యవహర్త ఏ స్థిరాస్తినిగాని విక్రయము చేయరాదు. ఐదేండ్లకు మించి భూమిని కౌలుకు ఈయరాదు. పిచ్చివాని యొక్క ఋణము చెల్లించుటకు, లేదా వాని స్థిరాస్తులపైగల తనఖా వగైరాలను విడిపించుటకు వాని సంరక్షణ మొదలగు వాటికొరకు అవసరమైన పరిస్థితులలో ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేయుటకు కోర్టు అనుమతింపవచ్చును. రాజధాని పట్టణములకు అవల విచారణ కొరకు దరఖాస్తు ఉన్మాదుడు నివసించు ప్రాంతజిల్లా కోర్టులో దాఖలు చేయవలెను. ఉన్మాదుని బంధువుగాని, భారత వారసత్వ చట్టము క్రింద నియమింపబడిన వ్యక్తిగాని, ప్రభుత్వ న్యాయవాదిగాని, ఉన్మాదుని భూములు ఉన్న ప్రదేశమున ప్రాధికారముగల జిల్లా కలెక్టరుగాని, అట్టి పిటీషను దాఖలు చేయవలెను, అట్టి విచారణలో కోర్టునకుసహాయము చేయుటకిద్దరు అసెసర్లను కోర్టువారే ఏర్పాటు చేయవచ్చును. విచారణపై ఉన్మాదుడని నిర్ణయమై వాని యొక్క ఆస్తిసాధారణ పరిస్థితులలో సొంతదారుడు అనర్హుడైనప్పుడు కోర్టు ఆవ్

వార్డ్సు అధికార పరిధికి చెందిన ఆస్తి అయిన ఎడల, ఆ ఆస్తిని వారు స్వాధీనము పొందుటకు జిల్లా కోర్టు అనుజ్ఞ నీయవచ్చును. కాని ఉన్మాదునిఆస్తి ఆటువంటిది కానప్పుడు ఆ వ్యక్తి అతని ఆస్తికూడ తన అధీనములో ఉంచుకొనుమని కోర్టు కలెక్టరును ఆదేశింప వచ్చును. ఇతర పరిస్థితులలో కోర్టువారు ఆస్తి నిర్వహణకు వ్యవహర్తను, ఉన్మాదుని కొరకు సంరక్షకుని నియమింపవచ్చును. ఈ వ్యవహర్త యొక్క అధికారములు ముందే వివరింపబడినవి. అవసరమని తోచిన ఎడల అట్టి సంరక్షకునికి పనిని అనుసరించి వేతనము కూడ కోర్టు ఏర్పాటు చేయవచ్చును.

స్వీకారపు ఉత్తరువుపై గాని, లేదా విచారణ ఫలితముగగాని, ఉన్మాదుడు శరణాలయములలో చేర్చబడి యుండి, అచ్చట అతని సంరక్షణ కొరకగు ఖర్చులను గురించి బంధువులనుండిగాని, స్నేహితుల నుండిగాని, ఎట్టి ఒప్పందము చేసికొననప్పుడు, కోర్టు ఆర్డరు కూడ దాని విషయమై ఎట్టి నిర్ధారణ చేయని ఎడల, అట్టివాని సంరక్షణకగు ఖర్చులను శరణాలయాధికారికి ప్రభుత్వము ఇచ్చుకొనును. దరఖాస్తు ఫలితముగా కాక వేరుగా స్వీకారపు ఉత్తరువు జారీ అయిన ఎడల ఉన్మాదునికి ఆస్తి ఉన్న ఎడల ఆ ఆస్తినుండి వాని సంరక్షణ ఖర్చులను చెల్లింపవలెను, లేదా ఉన్మాదుని పోషించుటకు బాధ్యతగల వ్యక్తి చెల్లింపవలెను. రాష్ట్ర ప్రభుత్వము ప్రతి శరణాలయమునకు కనీసము ముగ్గురు విజిటర్లను, ఏర్పాటు చేయవలెను. అందులో ఒకరు మెడికలు ఆఫీసరుగా యుండవలెను. ఇద్దరుగాని, ఎక్కువమందిగాని, - వైద్యోద్యోగితో సహా విజిటర్లు శరణాలయ ప్రాంతము నంతటిని మాసమునకొకసారి పూర్తిగా పరీక్షింపవలెను. వైద్యోద్యోగితో సహా ముగ్గురు విజిటర్లు కలసి వ్రాత మూలముగా శరణాలయములలోనున్న వ్యక్తి నెవరినైనను విడుదల చేయమని ఉత్తరువు చేయవచ్చును. దరఖాస్తు పై జారీ చేయబడిన స్వీకార పత్రమువలన ఉన్మాదుని శరణాలయములో ఉంచిన ఎడల, ఆ దరఖాస్తు దారే శరణాలయాధికారికి ఉన్మాదుని విడుదలచేయుమని వ్రాత మూలముగా దరఖాస్తు చేసినచో, ఉన్మాదుడు విడుదల యగును. కాని ఉన్మాదుడు భయంకరముగా ఉన్నట్లును, స్వేచ్ఛగా విడుచుటకు తగి ఉండలేదనియు శరణాలయాధికారికి తోచినచో అట్లు విడుదలకాడు. అభ్యర్థనవలనగాక వేరు ఉత్తరువు వలన ఉన్మాదుడు శరణాలయములో చేర్చుకొనబడి ఉన్న ఎడల వాని విడుదల కాంక్షించుచు తన సంరక్షణలోనికి తీసికొనదలచిన బంధువుగాని స్నేహితుడుగాని ఉన్మాదుని స్వీకారపు ఉత్తరువువేసిన అధికారికి దరఖాస్తు చేసుకొనవచ్చును.

వారసత్వ చట్టము : వారసత్వ చట్టము (1925) శీర్షికలో తెలిపినట్లు వీలునామాలకు, వారసత్వములకు సంబంధించినదీ చట్టము. ఇందలి నిబంధనలు, ఏ తరగతి వ్యక్తులకైనను వర్తింపదని సూచింపబడినచో తప్ప. ఇది భారత దేశములోని వ్యక్తులందరకు వర్తించును. వీలునామా లేనప్పుడు వర్తించు వారసత్వ సూత్రములు హిందూ, ముస్లిమ్ బౌద్ధ, శిక్కు, జైన మతస్థులకు వర్తింపవు. యూదులు, ఆర్మీనియనులు క్రైస్తవులు, 1954 విశిష్ట వివాహముల చట్టము ప్రకారము వివాహము చేసికొన్న వారలు- వీరందరికి ఈ చట్టము వర్తించును. భారతదేశమందు స్థిర నివాసము లేనివారికి తమ నివాస దేశము యొక్క, విధులు వీలునామా లేని వారసత్వములో చరాస్తికి సంబంధించినంతవరకు వర్తించును. కాని భారతదేశములో వారికున్న స్థిరాస్తులకు మాత్రము వారసత్వపు నిబంధనలు వర్తించును. వారసులకు ఆస్తి ఏ విధముగ పంచిపెట్టబడునది వారసత్వ చట్టము శీర్షికలో వివరింపబడినది. (చూ. పు - 568)

వీలు నామాలకు సంబంధమైన చట్టపు నిబంధనలు ముస్లిముల వీలునామాలకు వర్తింపవు. యుక్త వయస్కుడయి, మనస్స్వాస్థ్యముగల ప్రతి వ్యక్తియు మరణశాసనము వ్రాయవచ్చును. మరణశాసనము వ్రాతమూలముగా ఉండవలెను. శాసనకర్త స్వయముగా సంతకము చేయవలెను. లేక అతని సమక్షములో అతని తరపున మరొకరు సంతకము చేయనగును. అట్టి పరిస్థితులలో ఇద్దరికి తక్కువగాని సాక్షులుకూడ సంతకము చేయవలెను. సిపాయిలు, నావికులు, వైమానికులు వ్రాయు వీలునామాల విషయములో ఈ నిబంధనలు సడలింపబడును. అట్టి వ్యక్తులు తమ అభిప్రాయములు వెలిబుచ్చినట్లు రుజువైనచో అవి మరణశాసనముగా భావింపబడును. హిందువులలో వీలునామాపై హక్కుదారు కూడ సాక్షి సంతకము చేయనగును. అందువలన అతని హక్కునకు నష్టము వాటిల్లదు. హిందువులు కాని ఇతరుల విషయములో హక్కుదారు సాక్షి సంతకము చేసిన ఎడల తన భాగమునకు హక్కును కోలుపోవును. వీలునామా రిజిష్టరు కానక్కరలేదు. ఈ చట్టము ప్రకారము హిందువులలో తప్ప వివాహమువలన వీలునామా రద్దగును. ఒక మరణశాసనము దాని తర్వాత వ్రాయబడిన మరొక మరణశాసనము వలనగాని, అనుబంధ వీలునామా వలనగాని రద్దగును.

సాధారణముగ వీలునామాలో నిష్పాదకుని పేరు ఉదాహరింపబడును. అతడు వీలునామాలో వ్రాసిన ప్రకారము మరణశాసన కర్త యొక్క ఉద్దేశము అన్ని

టిని అమలు పరచును. అట్టి నిష్పాదన కర్త నియమింప బడనపుడు, నిష్పాదకుడుగా ఉండుటకు వీలునామాలో పేర్కొనబడిన వ్యక్తి అంగీకరించనపుడు, లేదా అతడు చనిపోయినపుడు, ఆస్తిని నిర్వహించుటకు నిర్వాహకుని ఒకనిని కోర్టు నియమింపవచ్చును.

వీలునామాలలో నిష్పాదకుడు నియమించబడినపుడే కాక వీలునామాలు లేని సందర్భములలో కూడ కోర్టు నిర్వహణ పత్రములను జారీ చేయవచ్చును. నిష్పాదకుడు లేదా నిర్వాహకుడు చనిపోయినవాని ప్రతినిధిగా వ్యవహరించును. చనిపోయిన వాని యావదాస్తులు అతనికి నిర్వహణకొరకు దఖలు పడును చనిపోయిన వ్యక్తి తాలూకు నిలచియుండు అన్ని వ్యాజ్య కారణములపై వ్యాజ్యము చేయుటకును, అతనిపై వచ్చిన వ్యాజ్యములలో ప్రతివాదిగ వాదించుటకును నిర్వాహకునకు అధికారము కలదు. వీలునామాలు లేని వారసత్వము విషయమున హిందువులకు ముస్లిములకు వారి వారి వైయక్తిక విధులు గలవు. కావున ఆ మతములవారు నిర్వహణ పత్రములు పొందనవసరము లేదు. కాని ఒక ఋణస్థుని ఋణము జమకట్టుమని చనిపోయిన వాని న్యాయిక ప్రతినిధిగా కోరుటకు నిర్వహణ పత్రము అవసరమగును. వెం. రా.

వైయక్తిక విధులు : చూ. వైయక్తిక న్యాయము - పు. 595.

వ్యక్తి : సామాన్యముగా 'వ్యక్తి' అను పదము మానవునికి ఒక్కనికే వాడబడు చున్నది. వ్యక్తులలో మానవుడొక్కడేగాక ఇతరులు కూడ చేరి యున్నారు. హిందూ న్యాయ శాస్త్ర దృష్ట్యా దేవుడు మొదలగు వారు కూడా వ్యక్తులుగనే భావింప బడుచున్నారు. వ్యక్తిత్వములేని మానవులున్నారు. ఉదా: బానిసత్వమును అనుమతించెడి సమాజ వ్యవస్థలలో బానిసలగు మానవులకు హక్కులు మృగ్యము. హక్కులులేని వారిని న్యాయ దృష్ట్యా వ్యక్తులుగ అంగీకరించుటకు వీలులేదు. న్యాయ దృష్ట్యా జాయింటు స్టాకు కంపెనీలు, కార్పొరేషనులు వ్యక్తులుగ పరిగణింపబడును. ఇట్లు మానవులు కాని వారికి వ్యక్తిత్వము ఆపాదింపబడుటయు, మానవులకు ఒక్కొకచో వ్యక్తిత్వము లోపించుటయు న్యాయ శాస్త్ర మందు సంభవించుచుండును. న్యాయశాస్త్రములో విగ్రహములు కూడ వ్యక్తులే. దీనిని బట్టి 'వ్యక్తి' అనే పదమునకు సామాన్య దృక్పథముకన్న న్యాయశాస్త్ర దృక్పథము విస్తృతార్థము నిచ్చునట్లు స్పష్టము, కాగా న్యాయశాస్త్ర రీత్యా వ్యక్తి అనే పదమును ఎట్లు నిర్వచింప వచ్చును? న్యాయశాస్త్రమునకు సంబంధించినంత వరకు హక్కులు గాని బాధ్యతలుగాని ఆరోపించుటకు అర్హత గలిగినట్లు న్యాయశాస్త్రముచే గుర్తింప బడినదే 'వ్యక్తులు' గ గ్రహింపవలెను. న్యాయశాస్త్ర దృష్ట్యా అట్టి అర్హత కలిగి యున్నపుడు మానవుడైనను కాకపోయినను వ్యక్తిత్వమును ఆపాదింపవచ్చును. అట్టి అర్హత లేనపుడు వ్యక్తిత్వము లేనట్లే.

పై నిర్వచన ప్రకారము వ్యక్తులు రెండు విధములు: 1. సహజ వ్యక్తులు, 2 న్యాయరీత్యా వ్యక్తులు, మానవుడే సహజ వ్యక్తి. న్యాయశాస్త్రముచే నిర్దిష్ట ప్రయోజనములు సాధించుట కొరకు వ్యక్తిత్వము ఆపాదింపబడిన వారందరు న్యాయ కల్పిత వ్యక్తులే.

పై చెప్పిన ప్రకారము మానవు డొక్కడే సహజవ్యక్తి. జంతువులకు వ్యక్తిత్వములేదు. అవి న్యాయ దృష్ట్యా హక్కులకు, బాధ్యతలకు సంబంధించిన వస్తువులు మాత్రమే; వాటికి హక్కులు, బాధ్యతలుకలిగి యుండుటకు అర్హత లేదు. ఏలన వాటి హితములను న్యాయశాస్త్రము గుర్తించుట మానవులకొరకే గాని వాటికొరకు గాదు. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో జంతువుల హితమునకు న్యాయశాస్త్రము రక్షణ కల్పించుచున్నది. జంతువులను క్రూరముగా హింసించుట దండనార్హమైన నేరముగ పరిగణింప బడుచున్నది. ఇచట న్యాయశాస్త్రము గుర్తించు హితము మానవ సమాజముదేగాని ఆ జంతువుది కాదు. సమాజము అట్టి జంతుహింసను గర్హించును. ఈ కారణమున జంతువులు హింసింపబడకుండునట్లు న్యాయశాస్త్రము కాపాడుచున్నందున, ఆ న్యాయవిషయక హక్కు సమాజముదే గాని జంతువుది కాదు, అందుచే జంతువునకు వ్యక్తిత్వము లేదు.

మరణించిన వారికి వ్యక్తిత్వము లేదు. కాని పుట్టబోవు శిశువులకు న్యాయశాస్త్రము వ్యక్తిత్వము కల్పించుచున్నది. అట్టి వ్యక్తి ఆస్తిపై హక్కులను పొందుటకు అర్హుడగుచున్నాడు. న్యాయకల్పిత వ్యక్తులు కేవలము న్యాయశాస్త్రముచే సృష్టింపబడిన ఆ వ్యక్తులు బహు విధములుగా నుండవచ్చును. వాటిలో కార్పొరేషన్లు, కార్మిక సంఘములు, వివిధరకముల కంపెనీలు, ధర్మసంస్థలు మొదలగునవి చేరును. వీటన్నిటిలో సంఘముగా సంఘటితమైన వ్యక్తుల సముదాయమునకు వ్యక్తిత్వము ఆపాదింపబడినది. ఓ. న.

వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టము : సంఘ జాడ్యములలో వ్యభిచారము చాల పురాతనమైనది. ఏ సమాజముగాని దీని నిర్మూలనవిషయములో సంపూర్ణ విజయము సాధించ లేదు. భారత దేశములో వేశ్యావృత్తికి పూర్వులు సమాజములో ప్రత్యేక స్థానమిచ్చినారు. క్రమేణ సంఘ సేవా

తత్పురుల ప్రచారము వలన నేమి, శాసనముల ద్వారా నేమి వంశానుగతముగా స్త్రీలు, కన్యలు పడుపు వృత్తి నవలంబించు పద్ధతులు, అట్టి వృత్తికి దోహదమిచ్చు భోగము మేళము మొదలైనవి నిషేధింపబడినవి. జపాను, ఫ్రాన్సు వంటి దేశములు సంఘములో పడుపు వృత్తి అనివార్యమైన వ్యవస్థగా గుర్తించి దాని నవలంబించు వ్యక్తులను ప్రజారోగ్య సంక్షేమ దృష్ట్యా కొన్ని కట్టుబాట్లకు లోబరచినవి. కాని ప్రపంచమంతటను ఈ అవినీతి ప్రవర్తన ముఖ్య సమస్యగానే ఈ నాటికిని వ్యాపించియున్నది. ఈ జాడ్యమును నిర్మూలించుటకై సర్వ దేశ ప్రభుత్వములును పదే పదే సమాలోచనలు జరిపి తగు చర్యలు గైకొనుచున్నవి. 1950 లో న్యూయార్కులో జరిగిన అంతర్జాతీయ సమావేశ తీర్మానము ననుసరించి భారత ప్రభుత్వము 1956 లో వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టమును రూపొందించినది. ఈ చట్టములో వ్యభిచారము నడుపువారిని, పడుపు వృత్తికి పురికొల్పుట మొదలగు చర్యలను గావించువారిని శిక్షించుటకునిబంధన లేర్పరుపబడియున్నవి. ఈ చట్టము ననుసరించి ఏ గృహమునుగాని అందులో భాగమునుగాని, ఏ ప్రదేశమును గాని ఎవరైనను లాభము చేకూర్చుటకై పడుపు వృత్తికై ఉపయోగించిన ఎడల అది వ్యభిచార గృహమనబడును, ఏ స్త్రీగాని ఎవరి కామతృప్తికైనను తన శరీరము నమ్ముకొనిన వేశ్యయనబడును. వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టమునందలి కొన్ని నిబంధనలీక్రింద పేర్కొనబడినవి:

1. ఏ వ్యక్తి అయినను వ్యభిచార గృహములను నిర్వహించుట నేరమగును.తన గృహముగాని, తాను అద్దెకు తీసుకున్న గృహముగాని, తన స్వాధీనములో నున్న స్థలముగాని వ్యభిచారమునకు ఉపయోగింపబడునని తెలిసియు అందుకు అనుమతించుట నేరమగును. ఈ నేరములను మొదటిసారిగా చేసినచో కొంత శిక్షయు, తిరిగి చేసినచో అంతకంటె హెచ్చు శిక్షయు విధింపబడును. 2. పదునెనిమిది ఏండ్లకు పైబడిన ఏ వ్యక్తిగాని ఒక స్త్రీ పడుపు వృత్తిచే నార్జించిన ధనముతో జీవనము గడుపుచున్న శిక్షార్హుడగును. 3. ఏ స్త్రీనిగాని పడుపు వృత్తియందు ప్రవేశపెట్టినను, అందుకు ప్రోత్సహించినను, అందుకై స్థలాంతరమునకు తరలించినను నేరమగును, 4. ఏ స్త్రీనిగాని వ్యభిచార గృహము, తదితర ప్రదేశములలో నిషిద్ధ సంభోగమునకై వినియోగించుకొనుట, అందుకై ఆమెను బెదిరించుట లేదా నిర్బంధించుట నేరమగును. 5. దేవాలయములు, వైద్యశాలలు విద్యాసంస్థలవంటి ప్రదేశములకు 200 గజములు (182.88 మీ.) లోపుగ వ్యభిచార గృహములు నడుపువారు, వ్యభిచరించువారు శిక్షార్హులు. 6. ఏ స్త్రీగాని స్వీయ హావభావ ప్రదర్శనమువలన ఎవరినైన వ్యభిచరించుటకు ప్రోత్సహించిన శిక్షార్హురాలగును.

నేరస్థుని పూర్వ నడవడి తదితర పరిస్థితులను బట్టి కోర్టువారికి యుక్తమని తోచినచో ఋజువర్తనకై పత్రము గైకొని గాని, మందలించిగాని అతనిని వదిలివేయవచ్చును. ఈ చట్టమును బట్టి ప్రత్యేకాధికారములున్న పోలీసు అధికారులు వ్యభిచార గృహములపై దాడి జరిపి పతితలగు స్త్రీలను అందుండి విడుదల గావింపవచ్చును. అట్టి పతితలగు స్త్రీలను ప్రత్యేక రక్షణ కేంద్రములో నుంచుటకై ఉత్తరువులు జారీ చేయుటకు కోర్టువారికి అధికారము కలదు. వ. బా. సు

వ్యయపన్ను చట్టము : ఈ చట్టము క్రింద ఒక వ్యక్తి లేదా సమష్టి హిందూ కుటుంబము యొక్క సాంవత్సరిక వ్యయము పై పన్ను విధించబడును. ఈ చట్టము క్రింద వ్యయము అనగా నగదు, లేదా నగదు విలువగల ఖర్చు చేయుట లేదా పంచిపెట్టుట, లేదా అట్టి ఖర్చు లేక పంపిణీకి కరదాత బాధ్యుడై ఉండుట. ఇది గాక ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించవలసిన వ్యయముగ జమకట్టబడు మొత్తములు కూడ కొన్ని గలవు.

ఈ క్రింది మొత్తములు కూడ పన్ను చెల్లించవలసిన వ్యయము క్రింద చేరును: 1. ఐదువేలకు మించినట్టియు, కరదాతచే లేక అతనికి బాధ్యత కలిగినట్టి ఇతర వ్యక్తులచే ప్రత్యేకముగా గాని, పరోక్షముగా గాని వ్యయపరుపబడిన మొత్తము. 2 కరదాత హిందూ సమష్టి కుటుంబము అయి, ప్రత్యేకముగా గాని, పరోక్షముగా గాని, కుటుంబ రాబడి లేదా ఆస్తి నుంచి ఇవ్వబడిన పైకము యొక్క వ్యయము.

కాని పై వ్యయములు, ఆచారముగ జరిగే ఆతిథ్యము క్రింద వ్యయపడినను, లేదా అల్పమైనట్టి లేక ఎట్టి ప్రతిఫలము కానట్టి కార్యమునకు వ్యయమైనను, పన్ను చెల్లించవలసిన వ్యయము క్రింద చేర్చుటకు వీలులేదు. ఈ చట్టము యొక్క నిబంధనలకు లోబడి, ప్రతి సంవత్సరము - 1958 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీతో ఆరంభమై-వ్యక్తి యొక్క లేదా హిందూ సమష్టి కుటుంబము యొక్క క్రిందటి సంవత్సరపు వ్యయముపై వ్యయ పన్ను విధించబడును.

కాని, పన్ను చెల్లించే సంవత్సరములో కరదాత క్రిందటి సంవత్సరము అన్ని రకముల రాబడుల మొత్తమును చెల్లించవలసిన పన్నులన్ని చెల్లించగా మిగిలినది రూ. 36,000 లకు మించనప్పుడు ఈ చట్టము క్రింద ఎట్టి పన్ను చెల్లించ నవసరము లేదు. రాబడిలో ఈ క్రిందివి

కూడ చేరును. 1. కరదాత అతని తరపున, ట్రస్టీ లేక ఏ ఇతర వ్యక్తి అయినను పుచ్చుకొని యున్న మొత్తము. 2. కరదాత హిందూ సమష్టి కుటుంబము, లేక వ్యక్తుల సంఘములో సభ్యుడై యుండి సమష్టి కుటుంబము లేక సంఘము యొక్క రాబడి లేక ఆస్తిలోనుంచి వ్యయపరచినట్టి మొత్తము.

వ్యయపన్ను మినహాయింపు: ఈ క్రింద వివరించిన వ్యయములను ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించు బాధ్యత నుండి మినహాయించడమయినది. 1. కరదాత తన వ్యాపారము, వృత్తి, జీవనము కొరకు పెట్టుబడి క్రింద లేక వాటి నిర్వహణకు, పూర్తిగా గాని, లేక ప్రత్యేకముగ గాని ఖర్చుచేసిన పైకము. 2. కరదాతచే గాని, అతని తరపున అతని యజమానునిచే గాని, కరదాతచేయు ఉద్యోగమునకు సంబంధించిన బాధ్యతలను తీర్చుటకు వ్యయము చేయబడిన, అవశ్యము చెల్లించవలసిన మొత్తము; 3. కరదాత లేదా అతని తరపున పూర్తిగను, అవశ్యముగను ప్రభుత్వము నియమించిన బాధ్యతల నిర్వహణకు సంబంధించిన వాటికి చెల్లించుటకు వ్యయము చేసినది. 4. ఆదాయపు పన్ను చట్టములో చెప్పబడిన మార్గరియాయతులకు కరదాత తరపున చెల్లించిన వ్యయము. 5. స్థిరాస్తి సంపాదించుటకు గాని, లేదా భవన నిర్మాణము లేదా దాని మరమ్మత్తులు, సంరక్షణము, అభివృద్ధి పరచుటకు అయిన వ్యయము. 6. కరదాత, నిక్షేపములలోను, ఋణములలోను, వాటాలు, సెక్యూరిటీలలోను ధన వినియోగము కొరకు చేసిన వ్యయము; 7. కరదాత భారత దేశపు గృహపరిశ్రమలలో తయారైన వస్తువులను క్రయమునకును, వెయ్యి రూపాయిలకు మించిన ఖరీదుగల కళాఖండ వస్తువుల క్రయమునకును, వ్యయపర్చినను, గ్రంథములు కొనుటకు వ్యయపర్చినను. 8. వర్తక సంస్థలేక ఇతరవ్యక్తుల సంఘముయొక్క లాభములలో వాటా ప్రతిఫలముగ మూలధనమునకు చందా ఇచ్చుట కయిన వ్యయము. 9. ఈ చట్టము క్రింద పన్ను బాధ్యతగల వ్యయము చేయుట కొరకు తేబడిన ఋణము, లేక దాని వడ్డీ కాని ఋణము లేక ఇతర అప్పులు, లేక వాటిపై చెల్లించవలసిన వడ్డీలకగు వ్యయము. 10. ఇతర వ్యక్తుల కుపకారము చేయుట కొరకు, దానము గాని, న్యాసముపై దానము లేక వ్యవస్థాపనము చేయుటకు అయిన వ్యయము. 11. భీమా పత్రములకు సంబంధించిన వాయిదాలు చెల్లించుటకు అయిన వ్యయము-అట్టి భీమా పత్రము (అ) కరదాత లేక అతనిపై ఆధారపడిన వారి జీవితము పైన, (ఆ) కరదాత పై ఆధారపడిన వారి విద్యా వివాహముల కొరకు, లేదా (ఇ) కరదాత ఆరోగ్యము, లేక, రాబోవు దుర్ఘటన కొరకు లేదా అగ్నివల్ల గాని, చోరీవల్ల గాని ఆస్తికి నష్టము లేక హాని జరుగకుండుటకు జేసిన వ్యయము; 12. పశుగ్రాసమును కొని వాటిని సంరక్షించుటకు అయ్యే వ్యయము; 13. ధర్మాదాయ దేవాదాయములకు సంబంధించిన సార్వజనిక ప్రయోజనములకై జేసిన వ్యయము; 14. వినోదముల బత్తాలలో నుంచి చేసిన వ్యయము; 15. భారత దేశము అవల చేసిన వ్యయము, (అ) ఎట్టి మూలధనము నుండైనను, కరదాత భారత దేశ పౌరుడు గాని, నివాసి గాని కానప్పుడు లేక, (ఆ) భారత దేశ పౌరుడు కానప్పటికి భారత దేశములో నివాసమున్నను. లేక భారత దేశ పౌరుడై లేక హిందూ సమష్టి కుటుంబమై భారత దేశ నివాసి కాని, లేక సాధారణముగ నివసించని కరదాత, 16. భవిష్య నిధి, పొదుపు, లేక వృద్ధాప్య నిధికి చందా కట్టుటకయిన వ్యయములు, 17. కేంద్ర ప్రభుత్వము ఇచ్చుటకు పూచీపడిన, లేక హామీ ఒసగిన ధనములో నుండి కరదాత తన సొంత ఖర్చులకు కాని, యీ క్రింద వివరించిన వాటికిగాని చేసిన వ్యయము; (అ) తన పరిచారకుని సంరక్షణ, తన ఉద్యోగి వర్గమునకు జీతములు, బత్తాలు, నివృత్తి వేతనములు చెల్లించుటకు; (ఆ) తాను నివసించు గృహము యొక్క సంరక్షణకు వెచ్చించుటకు; (ఇ) అధికార ప్రయోజనముల కొరకు ఉపయోగపడు వాహనములు, జంతువుల పోషణకు; (ఈ) తన పై ఆధారపడే బంధువుల సంరక్షణకు, (ఉ) అధికారియ ఉత్సవములకొరకు, కరదాత హోదా ననుసరించి, లేదా అతని కుటుంబ అలవాట్ల ననుసరించి సాధారణముగ చేయవలసిన ఖర్చులు, (18) కరదాత లేక అతనిపై ఆధారపడువారు, కరదాత హిందూ సమష్టి కుటుంబమైనప్పుడు అట్టి కుటుంబ సభ్యుడు, శాసనసభ, మునిసిపాలిటీలు లేక ఇతర సార్వజనిక నికాయ ఎన్నికలలో పాల్గొన్నందుకయిన చట్ట విహిత వ్యయము.

పన్ను చెల్లించవలసిన వ్యయ నిర్ణయమందు చేయదగు శేషింపులు: 1. అన్ని పన్నులు. ఈ చట్టము క్రింద చెల్లింపవలసిన వ్యయపన్నుకలిపి, సెస్సులు శుల్కములు. ప్రభుత్వమునకుగాని స్థానిక అధికారమునకుగాని చెల్లించునవి. ఇందు యీ క్రింద వివరించినవి చేరవు. (అ) కరదాత లేక అతనిపై ఆధారపడినవారి సొంత ఉపయోగము కొరకు ఉద్దేశింపబడిన పత్రమునకు, లేక ఇతర చరాస్తిపై కట్టబడే పన్ను లేక శుల్కము, (ఆ) కరదాత లేక అతని పై ఆధారపడిన వారి సొంత ఉపయోగము కొరకు క్రయము చేసిన దిగుమతి సరకుపై, లేక క్రయమునకు చెల్లించే సీమాశుల్కము (ఇ) కరదాత, లేక అతనిపై ఆధారపడినవారు లేక ఉభ

యుల స్వాధీనములో నున్న ఆస్తిపై స్థానిక ప్రాధికార మునకు చెల్లించు పన్ను. 2. కరదాత పార్టీగా నున్న వ్యవహార, అపరాధ ప్రక్రియలకు సంబంధించిన వ్యాజ్య ఖర్చులు. 3. కరదాత తన వివాహమునకు లేక తన పై ఆధారపడిన వారి వివాహములకు చేసిన వ్యయము. కర దాత హిందూ సమష్టి కుటుంబ మైనప్పుడు కర్త యొక్క లేక ఇతర సభ్యుల యొక్క వివాహములకు (ప్రతి వివాహ మునకు (రూ. 5,000/- మించనిది) 4. కరదాత అతని అధీనుల సొంత ఉపయోగము కొరకు క్రయము చేసిన బంగారము, వజ్రములు, నగలు, గృహోపకరణములు, ఇతర గృహ సంబంధ వస్తువులు, మోటారు కార్లు, ఇతర వాహ నములు, లేక ఇతర సరకులు - ఇందులో 4/5 వంతు వ్యయము. 5. కరదాత తలిదండ్రుల సంరక్షణకు అయిన వ్యయము (రూ 4, 000 లకు మించనిది). 6. కరదాత యొక్క ఈ క్రింది వ్యయములు. (అ) కరదాత యొక్క సొంత వైద్య చికిత్సకు లేక తనపై ఆధారపడినవారి లేక మాతా పితరుల వైద్య చికిత్సకు, (ఆ) హిందూ సమష్టి కుటుంబమైన కర్త యొక్క, లేక తదితర కుటుంబ సభ్యుని వైద్య చికిత్సకు, (వ్యక్తి అయిన ఐదువేల రూప్య ములకు మించని, లేక హిందూ సమష్టి కుటుంబములో కర్త, అతని భార్యా పిల్లలకు, రూ 10.000 లకు మించని) వ్యయము. 7. కరదాత లేక అతని అధీనుల హిందూ సమష్టి కుటుంబమయిన కుటుంబ సభ్యుల విద్యా భ్యాసములకు, భారత దేశములో విద్య నభ్యసించుటకు రూ. 3,000. లకు మించక భారత దేశమునకు అవల విద్య నభ్యసించుటకు సంవత్సరమునకు రూ, 8,000, లు 8. ప్రాథమిక భత్యము. (1. కరదాత అతని అధీనులకు రూ. 30,000 లు, 2. హిందూ సమష్టి కుటుంబములో కర్త, అతని భార్యా పిల్ల లకు రూ. 30, 000 లు, మిగిలిన కుటుంబ సభ్యున కొక్కొక్కనికి రూ. 3,000 లు,) 9. భారతదేశములో నివాసముండి భారత పౌరుడు కాని, కర దాత భారతదేశమునకు అవల రూ. 10,000. లకు మించ కుండచేసిన వ్యయము. 10. ఇండియాలో విశ్రామకాల ములో ప్రయాణమునకై సంవత్సరమునకు రూ. 1500లు మించని వ్యయము. 11. కరదాత 1958 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీన తన వ్యయ వివరణలు దాఖలు చేసినప్పుడు గాని, అంతకు పూర్వముగాని, పై వివరించిన శేషింపులకు బదులు 1958 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీకి ముందు సంవత్సరమునకు మూడు సంవత్సరముల క్రితము వరకు కరదాతకు వాస్త వముగ అయిన ఖర్చులను బట్టి పన్ను నిర్ణయించుమని కోరవచ్చును. అప్పుడు పై వివరించిన శేషింపులకు బదులు కరసంవత్సరమునకు పూర్వపు మూడు సంవత్సర ముల దామాషా వార్షిక వ్యయములో మినహాయింపులు పోను 75% లేక రూ. 75000. లులో ఏది తక్కువ అయిన ఆ మొత్తము శేషింపుగా తీసికొనవచ్చును. పైన నిర్ణయించిన రూ. 75 000. ల పరిమితి నుండి కరసంవత్స రము మొదలు 1960 మార్చి 31 వరకు సంవత్సరమునకు రూ. 5, 000. ల చొప్పున శేషింపులో తగ్గించ వలెను. ఏ సంవత్సరములో నైనను పన్ను విధించ వలసిన వ్యయ మొత్తమునకు కరదాత విదేశములో పన్ను చెల్లించినట్లు రుజువు పరిచిన అట్టి మొత్తము మినహాయించబడ మగును.

వ్యయ పన్ను అధికార్లు : ప్రతి ఆదాయపు పన్ను అధి కారి తన క్షేత్రములో వ్యయపన్ను అధికారిగ వ్యవహ రించును. వ్యయ పన్నుకు సంబంధించిన బోర్డు ఈ చట్టము క్రింద కమిషనర్లను. అప్పెల్లెటు కమిషనర్లను, నిర్దిష్టపనుల కొరకు నియమించ వచ్చును. ఈ చట్టము క్రింద వ్యయ కమిషనరు చట్ట నిర్వహణ కొరకు ఉప కమిషనర్లను నియ మించ వచ్చును. ఈ అధికార్లు అందరు వ్యయ పన్నుబోర్డు ఆజ్ఞ లను నిర్వర్తించు చుందురు.

కరనిర్ధారణము : ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించుటకు బాధ్యత గల ప్రతి వ్యక్తి తన వ్యయ వివరణలను నిర్ధారణ సంవత్సరములో జూన్ 30 వ తేదీ లోగా ఇందుకై నిర్ణ యింపబడిన నమూనాపై వ్రాసి వ్యయ పన్ను అధికారి వద్ద దాఖలు చేయవలెను. వ్యయ పన్ను అధికారి కూడ ఏ వ్యక్తి అయినను ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించు బాధ్యత కలదని అభిప్రాయపడిన ఎడల ఆ వ్యక్తి యొక్క వ్యయ వివరణలు పంపవలసినదని నోటీసు ఇవ్వవచ్చును. నోటీసు అందిన ముప్పది దినములలో వ్యయ వివరణలు దాఖలు చేయవచ్చును. కరదాత దాఖలు చేసిన వ్యయ పన్ను వివరణలు సంపూర్ణమైనవని అధికారి తృప్తిపడిన ఆ వ్యక్తి చెల్లించవలసిన పన్ను నిర్ధారణ చేయును. అట్లు తృప్తిపడని ఎడల వ్యయ వివరణలు రుజువుపర్చుట కవ సరమైన సాక్ష్యము హాజరు పరచమని కరదాతకు నోటీసు ఇచ్చును. అందుపైన కరదాత తెచ్చిన సాక్ష్యమును విచా రించి పన్ను నిర్ధారణ చేయును. కరదాత సకాలములో వ్యయ వివరణలు దాఖలు చేయనప్పుడు లేక అధికారి నోటీసు ప్రకారము సాక్ష్యము లేనప్పుడు అధికారి తన ఉత్తమ నిర్ణయానుసారము కర నిర్ణయము చేయవచ్చును.

ప్రత్యేక పరిస్థితులలో కరనిర్ధారణ : (చూ. సంపద పన్ను శాసనము) కేంద్ర ప్రభుత్వముచే ఇచ్చుటకు పూచీ పడిన, హామీ ఒసగబడిన వైయక్తిక ధనమును పొందిన కర దాత కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు ఈ చట్టము క్రింద తాను

సంవత్సరమునకు చెల్లించవలసిన వ్యయ పన్ను నిర్ధారణ చేయుమని దరఖాస్తు పెట్టుకొనిన ఈ చట్టపు 4 వ అధ్యాయపు నిబంధనలతో నిమిత్తము లేకుండ కరదాత వహోదానుబట్టియు కేంద్ర ప్రభుత్వము తమకు న్యాయమని తోచిన మొత్తమును నిర్ణయించవచ్చును.

అప్పీలు, పునరీక్షణ, నిర్దేశము : ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించవలసిన వ్యయ నిర్ణయమునకు గాని, కర నిర్ధారణకు గాని, ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించు బాధ్యతకు గాని, 19 (2) సెక్షను క్రింద జారీ అయిన ఉత్తరువునకు గాని, ఈ చట్టము 30 వ సెక్షను క్రింద విధించిన తప్పిదమునకు గాని, కరదాతకు అభ్యంతరమున్న ఎడల అప్పెల్లెటు ఉప కమిషనరుకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. ఉప కమిషనరు తీర్పుపై అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునలుకు అప్పీలు చేసికొనవచ్చును. కమిషనరు స్వతహాగా గాని, కరదాత అభ్యర్థనపై గాని తన క్రింది అధికార్లు చేసిన నిర్ణయమును పునరీక్షణ చేయవచ్చును. న్యాయిక ప్రశ్నల నిర్ణయము కొరకు హైకోర్టు నిర్దేశమునకు అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునలు ద్వారా కరదాత కోరవచ్చును. హైకోర్టు నిర్దేశముపై సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలు చేయవచ్చును. ఈ చట్టము 39 సెక్షను క్రింద సివిల్ యొక్క విచారణాధికారము మినహాయించడ బడి.

ఏ. సూ. ప్ర.

వ్యవసాయదారుల ఋణ విమోచన చట్టము : వ్యవసాయదారుల ఋణవిమోచనము భారతదేశమున ఒక తీరని సమస్య అయినది. అందువలన అప్పులవాండ్ర బారినుండి కర్షకులను కాపాడుటకు పదే పదే ప్రయత్నములు జరుపవలసిన అవసరము ఏర్పడినది.

1930 లో కలిగిన ఆర్థిక మాంద్యము వలన రైతులకు అప్పులు తీర్చు శక్తి అడుగంటెను. పంటల ధరలు పడిపోయెను. ఋణగ్రస్థులు భూములను నిర్బంధముగా అమ్మించుటకై ఋణదాతలు కోర్టులను ఆశ్రయించిరి. ఈ ఉపద్రవము యొక్క పర్యవసానముగా పంటపొలము లేని కాపుల సంఖ్య మితిమీరునేమో అన్న భీతియు అలముకొనెను. భూములు, వ్యవసాయమన్ననేమో ఎరుగని వారి హస్తగతమై సాగుబడి క్షీణించి తరతరములుగ ఆ వృత్తియందే మునిగియున్న వారి అనుభవ మంతయు వ్యర్థమయిపోయి నిరుద్యోగ సమస్య పెరిగిపోవు పరిస్థితి ఏర్పడగా ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొన వలసి వచ్చెను. 1938 లో వ్యవసాయదారుల ఋణవిమోచన చట్టము ఏర్పడెను. దీని మూలమున రైతాంగమునకు ప్రకాశవంతమై, చైతన్యముతో కూడిన భవిష్యత్తు ప్రసాదింపబడెను; 'సదా అప్పులలో మునిగి ఉన్నాము. అందుండి ఈ జీవితములో మనకు విడుదల కలుగదు.' అను నిరాశాభావము తొలగి అప్పులు తీరవచ్చునను ఆశ మొలకెత్తినది. 1938 లో అమలునకు వచ్చిన ఈ చట్టము వలన వ్యవసాయదారుల అప్పులు, వారిచ్చుకొనవలసిన వడ్డీ రేటు ఆ చట్టములో విధించిన రీతిని తగ్గింపబడినవి. 'దండుపట్టు' అను హిందూన్యాయ సూత్ర మొకటి కలదు. అది వడ్డీ మొత్తము అసలునకు మించ రాదని నిబంధించును. ఈ సూత్రమును ఈ చట్టములో చేర్చిరి, భోగ్యరూపమయిన తాకట్టులకును, విశేష నియమములు విధింపబడినవి. 1937 అక్టోబరు ఒకటవ తేదీ నుండి వార్షిక వడ్డీ $6\frac{1}{4}$% పైబడరాదని నిర్ణయింపబడెను. వడ్డీ రేట్లు అధికముగా ఉన్న సందర్భమున అసలునకు రెండింతలు చెల్లించి ఉండిన అప్పు తీరినట్టును మరేమియు చెల్లింప నక్కర లేదనియు విధింపబడెను ఈ చట్టము వ్యవసాయేతర వృత్తిని అనుసరించువారికి వర్తింపదు. ప్రభుత్వమునకు, స్థానిక సంస్థలకు, సహకార సంఘములకు భూమి తనఖా బ్యాంకులకు మరికొన్ని కార్పొరేషనులకు చెల్లింపవలసిన బాకీలు ఈ చట్టము నుండి మినహాయింపబడినవి.

ఈ చట్టము జారీఅయిన తర్వాత కలిగిన కరువులలో వ్యవసాయదారులు పంటలు నాశనమగుటచేత కలిగిన నష్టమును క్రొత్తగా అప్పులు చేసియో ఉన్న అప్పుల మీద మరింత అప్పు చేయుటవలననో పూడ్చుకొనవలసినవారైరి. 1954 లో వానలు సకాలములో కురియగా జనుల మేలు నుద్దేశించియు ఆహారపదార్థోత్పత్తికి ఏ విధమైన అడ్డంకియు లేకుండుటకొరకును, అప్పులవాండ్రు తమ బాకీలు రాబట్టుకొనుటకై వ్యాజ్యములు ప్రారంభించుటవలన వ్యవసాయదారులు వ్యర్థ వ్యయమునకు గురికాకుండుటకును, కృషికునకు కొన్ని రక్షణలు ఏర్పాటు చేసిరి. 1954 మద్రాసు వ్యవసాయకుల చట్టము అను పేర ఒక దానిని అమలు పరచిరి దీని మూలమున ఈ రాష్ట్రములోని వ్యవసాయదారులు చెల్లింపవలసిన అప్పులు ఒక సంవత్సరము వాయిదా వేయబడినవి. అటుపిమ్మట వాయిదాను 1955 ఫిబ్రవరి చివర వరకు పొడిగించిరి.

తర్వాత సర్కారువారు ఈ చట్టము నెవరికై ఉద్దేశించిరో ఆయా వర్గములవారి కది ఎంతవరకు లాభకారి అయినదో అను విషయములు పరిశీలించి ఆర్థిక పరిస్థితి కొంత మెరుగుగా ఉన్న వ్యవసాయదారులకు ఇది అనవసరమను తీర్మానమునకు వచ్చిరి. దాని ఫలితముగా 'వ్యవసాయదారుడు' అను శబ్దమును నిర్వచించి నిజముగ

ఋణగ్రస్థులైన కృషికులకు తమ ఋణములను వాయిదాల మీద చెల్లించుటకు వసతి కల్పించిరి. రా. రె.

వ్యవహార ప్రక్రియా శాస్త్రము : చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత.

వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత: వ్యక్తుల మధ్య వ్యావహారిక (సివిల్) తగాయిదాలను విచారించుటకు న్యాయస్థాన శ్రేణి కలదు. శిఖరమున అత్యున్నత న్యాయస్థానము సుప్రీమ్‌కోర్టు. దేశములోని అంతిమ అప్పీలు న్యాయస్థానము కూడ ఇదియే. అటు పిమ్మట ప్రతి రాష్ట్రములో ఒక హైకోర్టు కలదు. ఈ హైకోర్టు పర్యవేక్షణ క్రింద ప్రతి జిల్లాలోను ఒక జిల్లా కోర్టు, సబార్డినేటు జడ్జీ కోర్టులు, జిల్లా మునసబు కోర్టులు కలవు. వీటి అధికార పరిధులు అప్పీళ్ళ క్రమము దిగువ పట్టికలో పేర్కొనబడినది :

న్యాయ స్థానము	క్షేత్రాధికార పరిధి	మొదటి అప్పీలు	రెండవ అప్పీలు
జిల్లామునసబు	రూ. 5,000	సబ్ కోర్టు	హైకోర్టు
సబ్ కోర్టు	నిరవధికము	రూ. 7,500 అంతకు తక్కువ	హైకోర్టు
జిల్లా కోర్టు	నిరవధికము	రూ. 7,500 కు మించిన హైకోర్టు	సుప్రీమ్ కోర్టు
హైకోర్టు	నిరవధికము	ఓ. ఎస్. అప్పీళ్లు హైకోర్టు రిట్‌లపై ఆర్డర్లకు సుప్రీమ్ కోర్టు	సుప్రీమ్ కోర్టు రూ. 20,000 పైన వ్యాజ్య విలువ, రాజ్యాంగ సంబంధ విషయము - హైకోర్టు సర్టిఫికేటు ఇచ్చిన.

ఇవిగాక లఘువ్యాజ్యముల విచారణకు స్మాల్ కాజెస్ కోర్టులు, ప్రెసిడెన్సీ టవున్సులోను, జిల్లాలలోను కలవు. వీటి తీర్పులపైన అప్పీలు లేదు. కాని తీర్పు చట్టమునకు విరుద్ధముగ నున్న హైకోర్టు పునరీక్షించును. జిల్లా మునసబులకును, సబ్ జడ్జీలకును నిర్ణీతమైన పరిధులలో ఈ రకపు లఘువ్యాజ్యములను విచారించు అధికారము ఇవ్వబడుచున్నది. గ్రామాదులలో ఉన్న పంచాయితీ కోర్టులు చిన్న చిన్న కేసులను విచారించును. ఈ తీర్పులను జిల్లా మునసబు పునరీక్షించును. జిల్లా కోర్టును, జిల్లాలలోనున్న ఇతర కోర్టులును హైకోర్టుకు లోబడి యుండును.

వ్యాజ్యము లెచ్చట దాఖలు కావలెను: ప్రతి వ్యాజ్యమును విచారణ చేయుటకు అధికారము గల న్యాయస్థానములలో అన్నిటికన్న తక్కువ స్థాయిగల దానియందు దాఖలు చేయవలెను. దావా కిమ్మత్తు ననుసరించి ఏ కోర్టునందు దాఖలు చేయవలెనో చూచుకొనవలెను. ఆస్తి విషయక వ్యవహారములలో దావా ఆస్తి ఏ కోర్టు అధికార పరిధిలోఉండునో, ఆ కోర్టులోనే వ్యాజ్యము తేవలెను. ఉదా: 1. స్థిరాస్తిని రాబట్టుట - శిస్తు, ఫలసాయములతో గాని, లేదా విడిగా గాని; 2. స్థిరాస్తి పంపకము నిమిత్తము; 3. తనఖాకు సంబంధించినవి. 4. స్థిరాస్తిపై హక్కుభుక్తముల నిర్ణయముల కొరకు; 5. స్థిరాస్తికి సంబంధించిన నేరములకు రాబట్టే పరిహారములు; 6. జప్తు జేయబడినట్టిది కాని చరాస్తిని రాబట్టేవి.

వాది కోరే పరిహారములు వ్యక్తిగతముగా ప్రతివాది వల్ల రాబట్టుటకు అవకాశమున్న ఎడల ప్రతివాది నివసించు ప్రదేశమున క్షేత్రాధికారముగల కోర్టులో కూడ దావాను దాఖలు చేయవచ్చును. ఒక్కొకపుడు వ్యాజ్యపు స్థిరాస్తి ఒకే చోట గాక కొంత ఒక కోర్టు క్షేత్రాధికారమందును, మరికొంత వేరొక కోర్టు క్షేత్రాధికారమందును ఉండవచ్చును. అట్టి పరిస్థితులలో ఆ కోర్టులలో ఏ కోర్టులోనైనను ఆస్తి విషయమై దావా దాఖలు చేయవచ్చును. కాని వ్యాజ్యమును దావా స్థిరాస్తి కంతటికి కలిపి తేవలెను.

వ్యక్తిగతముగ కోరే పరిహారములకు చరాస్తి విషయమైన పరిహారములకు వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన దావాలకు, తప్పిదము ఒక కోర్టుకు క్షేత్రాధికారము గల ప్రదేశములో జరిగి, ప్రతివాది మరియొక క్షేత్రాధికార పరిధిలో నివసించుట గాని, వ్యాపారము చేయుట గాని తన స్వలాభము కొరకు పని చేయుటగాని సంభవించినచో, అట్టి ప్రతివాదిపైన దావా ఆ కోర్టులందు దేనిలోనైన తేవచ్చును. పైన చెప్పినవి గాక ఇతర దావాలు వ్యాజ్య కారణ ముత్పన్నమైన స్థలమునకు సంబంధించిన కోర్టులో గాని, లేదా ప్రతివాది నివసించియుండు స్థలమునకు చెందిన కోర్టులోగాని తేవచ్చును.

వ్యాజ్య స్వరూపము : ప్రతి వ్యాజ్యమును సాధ్యమైనంత వరకు సంపూర్ణముగా వ్యాజ్య విషయమై తీర్పునిచ్చుటకు వీలగునట్లుగను, మరొక వ్యాజ్యమునకు ఆస్పదము కాకుండు లాగునను వాద పత్ర స్వరూపములను రూపొందించవలెను. ఒకే వ్యాజ్య కారణము నాధారము చేసుకొని వాది ఎన్ని పరిహారములను కోరగలడో వాటి నన్నింటిని వ్యాజ్యములో కోరవలయును. కాని కోర్టు యొక్క క్షేత్రాధికార పరిధిలోనికి తెచ్చుటకై వాది తన హక్కులలో కొన్నింటిని విసర్జించవచ్చును. వాది ఒక హక్కును విడిచిపెట్టినచో అనంతరము అందుకై మరొక వ్యాజ్యము వేయుటకు వీలులేదు. కాని, కోర్టువారి అనుమతితో కొన్నిటిని విడిచిపెట్టిన అట్టి పరిహారములకై తిరిగి

వ్యాజ్యము వేయవచ్చును. వ్యాజ్యములోని వాదిగాని, వాదులుగాని, ప్రతివాది లేదా ప్రతివాదుల వల్ల అనేక వ్యాజ్య కారణములపై పరిహారములను పొందగలిగినపుడు వాది, లేదా వాదులు తమకు హక్కుగల వ్యాజ్య కారణము లన్నిటిని ఒక్క వ్యాజ్యములోనే చేర్చి పరిహారములను రాబట్టవచ్చును. స్థిరాస్తి స్వాధీనమునకు తెచ్చిన వ్యాజ్యములో కోర్టు అనుమతిలేనిదే ఇతర వ్యాజ్య కారణములు జతపర్చరాదు. కాని, స్థిరాస్తి యొక్క మధ్య ఫలసాయములు, బకాయి అద్దె లేదా మక్తా, స్థిరాస్తికి సంబంధించిన ఒప్పందము భంగమైనచో నష్టపరిహారమును, ఒకే వ్యాజ్య కారణముపై పొందగలిగే ఇతర పరిహారములును పై వ్యాజ్యములో చేర్చి రాబట్టవచ్చును

వ్యాజ్యాస్తి పరిపాలకుడు గాని, నిర్వాహకుడు గాని, వారసుడు గాని తెచ్చే వ్యాజ్యము లేదా వారిపై ఇతరులు తెచ్చే వ్యాజ్యములలో వారి వ్యక్తిగత వ్యాజ్య కారణములు, పై వ్యాజ్యాస్తితో వారికి వ్యక్తిగత సంబంధములేని ఎడల చేర్చరాదు. వ్యాజ్య కారణముల అక్రమ జోడింపును గురించిన ఆక్షేపణలన్నియు ప్రప్రథమములోనే చేయవలయును వివాదాంశములున్న దావాలలో వాటి స్థిరీకరణకు ముందుగాని, స్థిరీకరణ సమయగాని పై ఆక్షేపణ చేయవలయును. అట్లుచేయనిచో ఆ లేనట్లే భావింపబడును.

కక్షిదారులు: వ్యాజ్యములో ఉండే అన్ని పరిహారములను పొందే అర్హత, ఆధికారములుగల వ్యక్తులందరను వ్యాజ్యములో వాదులుగ చేర్చవలయును. అట్లే వ్యాజ్యములోని పరిహారము చెల్లించవలసిన బాధ్యత గల వ్యక్తులందరిని ప్రతివాదులుగా చేర్చవలెను. ప్రతి ప్రతివాదియు వ్యాజ్యములోనున్న పరిహారము లన్నిటిని తానే చెల్లింప బాధ్యుడు కాకపోవచ్చును. కోర్టు కూడ ఏ వాది, ఏ పరిహారమును ఏ ప్రతివాదివలన పొందనగునో వానికి అట్టివాని పైననే ఆ పరిహారమునకు డిక్రీ నొసగును. ఒక వేళ వాదికి తన పరిహారములు ఏ వ్యక్తివలన రాబట్టుకొనవలెనో నిర్దిష్టముగా తెలియనపుడు ఆ వ్యాజ్య కారణముతో సంబంధమున్న వ్యక్తుల నందరిని పార్టీలుగా చేర్చిన ఏ ప్రతివాదికెంతెంత బాధ్యతకలదో నిర్ణయించుటకు అవకాశము కలుగును తనఖాకు సంబంధించిన దావాలలో తనఖా ఆస్తిలోగాని లేదా అట్టి ఆస్తి విమోచనాధికారమందు గాని హక్కుగల వ్యక్తులందరిని పార్టీలుగా చేర్చవలెను. ఈ నియమము ప్రకారము పూర్వవర్తి తనఖాదారుని దావాలో పార్టీగా చేర్చకుండానే ఉత్తర వర్తి తనఖా దారు తనఖా ఆస్తి విక్రయమునకై దావా తేవచ్చును. అటులనే ఉత్తర వర్తి తనఖా విమోచన కొరకు తెచ్చే దావాలో పూర్వ వర్తి తనఖాదారుని చేర్చనక్కర లేదు.

ఒక వ్యాజ్యములో కక్షిదార్ల సంఖ్య అధికముగా ఉండినపుడు: కోర్టు అనుమతితో ఒకరుగాని లేదా కొంతమందిగాని వారందరి తరపున వ్యాజ్యమును తెచ్చుటకుగాని, లేదా వాదించుటకు గాని కోర్టు అనుమతి పొంది దావా తేవచ్చును. ప్రతివాదులందరికి వ్యాజ్యపు నోటీసులు ప్లెయింటు నకళ్లు సాధ్యమైనంతవరకు వ్యక్తిగతముగ పంపవలెను. కొన్ని ఎడల పత్రికాముఖమున ప్రకటించవలసి యుండును ఏ వ్యాజ్యములోనైన చేర్చవలసిన కక్షిదార్లను చేర్చకపోయినను లేదా చేర్చరాని వారిని చేర్చినను వారి వారి హక్కులకు అనుగుణముగ కోర్టు తీర్పు చెప్పును.

వ్యాజ్య మధ్యకాలమందు కక్షిదార్ల ధరఖాస్తుపై లేదా స్వయముగా వ్యాజ్యమునకు అవసరమగు కక్షిదార్లను చేర్చుటగాని, లేదా అనవసరమగు వారిని తొలగించుటగాని కోర్టు చేయవచ్చును. పార్టీలను చేర్చే విషములోగల అన్ని ఆక్షేపణలను ప్రథమములో చేయవచ్చును. వివాదాంశ స్థిరీకరణమందును చేయవచ్చును. అట్లు చేయనిచో అట్టి ఆక్షేపణను వదలుకొనినట్లు భావించబడును.

వాద పత్రము లేదా ప్లెయింటును న్యాయ స్థానములో తన్నిమిత్తము నియోగింపబడిన అధికారికి అందజేయుటతో వ్యాజ్యము ప్రారంభింపబడుచున్నది. (చూ. వాదపత్రము)

ప్లెయింటు వాపసు: వ్యాజ్యములో మధ్య ఏ దశలోనైనను దావా మరియొక కోర్టులో దాఖలు అయి ఉండవలసినదని కోర్టుకు తోచినచో ప్లెయింటును వాపసు చేయవచ్చును. అట్లు వాపసు చేయునప్పుడు ప్లెయింటు దాఖలు తేదీ, వాపసు తేదీ, దాఖలు చేసిన పార్టీ పేరు, ఎందు నిమిత్తము వాపసు చేయబడినదో వాపసు చేసే ప్లెయింటు పైన ఉల్లేఖించవలెను.

ప్లెయింటు నిరాకరణ: క్రింది సందర్భములో ప్లెయింటును తోసివేయవచ్చును. 1. వ్యాజ్యకారణము లేనపుడు; 2. కోరబడిన పరిహారము మదింపు విలువ తక్కువ వేయబడి సరియైన విలువవేసి, నిర్ణీత కాలములో ప్లెయింటు తిరిగి దాఖలు చేయవలెనని కోర్టు ఉత్తరువు చేసినను అట్లు చేయనపుడు; 3 పరిహారము విలువ సరియైన దైనను, ప్లెయింటు సరియైన స్టాంపుగల కాగితముపైన వ్రాయబడనపుడు కొదువను భర్తీ చేయు నిమిత్తము కోర్టు వ్యవధి ఒసగినను అట్లు చేయనపుడు; 4. ప్లెయింటులోని

విషయములను బట్టి దావా చట్టప్రకారము కాలదోషము పట్టినపుడు.

ప్లెయింటును నిరాకరించినపుడు న్యాయాధికారి కారణ యుక్తమయిన పరిహారణ ఉత్తరువును వ్రాయవలయును ప్లెయింటు నిరాకరించబడినపుడు, వాది ఆ వ్యాజ్య కారణముపైనే తిరిగి దావా దాఖలు చేసుకొనుటకు సదరు తిరస్కారము అభ్యంతరముకాదు.

ప్లెయింటులో పేర్కొనిన ఆధార పత్రములు : వాది తన స్వాధీనాధి కారనములలోనున్న సాధన పత్రము నాధార ముగా దావా చేసినచో, ప్లెయింటు కోర్టులో దాఖలు చేసినపుడు ఆ పత్రమును హాజరుపెట్టి ప్లెయింటుతో ఆ పత్రముగాని, దానికి సరియైన నకలుగాని జతపర్చవలెను వాది దావాను బలపర్చే ఇతర ఆధార పత్రములు తన అధీనములో నున్నను, లేకున్నను వాటి జాబితా కూడ ప్లెయింటుతో జతపరచవలెను. పై ఆధార పత్రములలో ఏదైన తన అధీనములో లేనపుడు, ఆ పత్రము ఎవరి అధీనములో ఉన్నదో చెప్పవలెను. వినిమయ పత్రము ఆధారముగా వ్యాజ్యము దాఖలయినపుడు అట్టి పత్రము పోయినపుడు, అందు ఇతరులెవ్వరికిని ఎట్టి హక్కులు లేనట్లు కోర్టుకు తృప్తికరముగ వాది హామీ ఇచ్చినచో ఆ పత్రమును ప్లెయింటుతో జతపర్చి దాఖలు చేసినట్లుగ భావించి కోర్టు తీర్పు నివ్వవచ్చును.

వాది తన కాతా పుస్తకము పద్దుపై వ్యాజ్యము చేసినచో దావా కాస్పదమైన పద్దు యొక్క సరియైన నకలును, ప్లెయింటుతో జతపరచి ఆ కాతా పుస్తకమును వాది కోర్టులో దాఖలు చేయవలెను. అప్పుడు కోర్టుగాని కోర్టుచే నియమింపబడిన ఉద్యోగిగాని ఆ పద్దుపై నిదర్శనము కొరకు గుర్తుపెట్టి, పరీక్షించి, నకలును అసలు పద్దుతో పోల్చి, చూచి, ధ్రువపరచి నకలును ప్లెయింటుతో జతపరచి పద్దు పుస్తకమును వాదికి వాపసు చేయును

కోర్టులో ప్లెయింటుతో దాఖలు చేయవలసిన ఆధార పత్రములు వాటి నకళ్ళ జాబితాలు, దాఖలు చేయనపుడు కోర్టు అనుమతి లేనిదే దావా విచారణ సమయమందు అవి సాక్ష్యముగ స్వీకరింపబడవు. కాని పై సూత్రము ప్రతివాది సాక్షులను ప్రతి పరీక్ష చేయుటకు, ప్రతివాది చేయు వాదనను ఖండించుటకు సాక్షికి జ్ఞాపకార్థము చూపబడు సాధన పత్రములకు వర్తించదు.

సమన్ల జారీ : 1. వ్యాజ్యము సక్రమముగా దాఖలయిన పిదప ప్రతివాదికి సమను, ఒక నిర్ణీతమైన రోజున హాజరయి జవాబు చెప్పవలసినదిగా, పంపవచ్చును. ప్రతివాది, పై సమను అందుకొని, తాను స్వయముగ గాని లేదా వ్యాజ్య సంబంధమైన ముఖ్య ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పగల ప్లీడరు ద్వారాగాని, లేదా పై ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పగల మరొక వ్యక్తిని వెంటనిడుకొనిన ప్లీడరు ద్వారాగాని హాజరు కావచ్చును. ప్రతి సమనులోను న్యాయాధిపతి లేదా అతనిచే నియుక్తుడైన కోర్టు ఉద్యోగి యొక్క సంతకము కోర్టు యొక్క మొహరు ఉండవలెను ; 2. ప్రతి సమనుతోను ప్లెయింటు యొక్క నకలుగాని, కోర్టు అను మతించుచో, దాని సంక్షిప్త వివరణముగాని పంపవలెను: 3. న్యాయస్థానపు ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారములో నివసించుచున్నచో, లేదా న్యాయస్థానమునకు 124 కి. మీకు తక్కువగు దూరములో ఉండి రవాణా సౌకర్యము లున్నచో: ప్రతివాదిని స్వయముగ హాజరుకమ్మని తాఖీదు పంపవచ్చును. అట్లుగానిచో, ప్రత్యేకముగా కోర్టు కోరినపుడు తప్ప స్వయముగ హాజరు కావలసిన ఆవశ్యము ఉండదు.

ప్రతివాదిగాని, అతని ప్రతినిధిగాని, వ్యాజ్యము దాఖలైన కోర్టు యొక్క క్షేత్రాధికారములో నివసించునపుడు వ్యక్తిగతముగ అతనికీ సమన్లు జారీ చేయు నిమిత్తము, వ్యాజ్య సమన్లను కోర్టు అమీనాకు అప్ప చెపుదురు. వ్యాజ్యము జిల్లా కోర్టులోగాని సబ్ జడ్జి కోర్టులోగాని దాఖలైనపుడు ప్రతివాదికి జారీ చేయు నిమ... జిల్లా మునసబు కోర్టుకు పంపబడును. ప్రతి... ప్రదేశము, వ్యాజ్యము దాఖలైన కోర్టు యొక్క క్షే... కారములో లేకపోయినచో, ప్రతివాదికి సమను రిజిష్టరు పోస్టు ద్వారా తిరుగు రసీదుతో సహా అతను సాధారణముగా నివసించు స్థలమునకుగాని లేదా జీవనోపాధి కొరకు పనిపాటులు గాని, వ్యాపారము గాని, చేయుచున్న స్థలమునకు గాని పంపుమని కోర్టు ఆదేశించ వచ్చును. ప్రతివాది చేవ్రాలుతో తిరుగు రసీదు వచ్చిన ఎడల అతనికి సమన్లు జారీ అయినట్లు భావించబడును.

పెక్కుమంది ప్రతివాదులున్నచో ఒక్కొక్కనికి ప్రత్యేకముగా సమనులు జారీ కావలెను. సాధ్యమైనంత వరకు ప్రతివాది మీదే సమను జారీ చేయనలయును. లేదా సమను పుచ్చుకొనే అధికారము గల వ్యక్తి ఉన్నచో అతనికి అందచేయ వచ్చును. వ్యాపార సంబంధమైన దావాలో కక్షిదారు క్షేత్రాధికారములో లేనపుడు కక్షిదారు తరపున అట్టి క్షేత్రాధికారములో వ్యాపారము నిర్వహించుచున్న ప్రతినిధి పై గాని, లేదా వ్యవహర్త పై గాని, వ్యాజ్య సమను జారీ అయిన, కక్షిదారునికి అందినట్లే భావింపబడును. స్థిరాస్తిని గురించిగాని దానికి సంబంధించిన విషయమును గురించిగాని, పరిహార

ములు కోరుచు తెచ్చిన వ్యాజ్యములో ప్రతివాది మీద స్వయముగా సమనులు జారీ చేయుటకు వీలు లేనపుడు ప్రతివాదికి ప్రతినిధి ఎవ్వరు లేనపుడు అతని ప్రతినిధిగా స్థిరాస్తిని తన అధీనమున ఉంచుకొన్న వ్యక్తిపైన జారీ చేయ వచ్చును. ఏ వ్యాజ్యములోనైనను ప్రతివాదిగాని అతని ఏజెంటుగాని, ఎవ్వరు లేనపుడు అతని కుటుంబములో అతనితో నివసించుచున్న ప్రాప్తవయస్కునిపై జారీ చేయవచ్చును.

కోర్టు అమీనా, ప్రతివాదికి స్వయముగా గాని లేదా అతని ఏజంటుకుగాని, లేదా ఇంకెవరికైనగాని అంద జేసినపుడు సమను జారీ అయినట్లు నిరూపణ కొరకు, సమను పుచ్చుకొన్న వ్యక్తిచే సమను మూల ప్రతిపై చేవ్రాలు చేయించవలెను. పై వ్యక్తి సమనుమూల ప్రతిపై చేవ్రాలు చేయుటకు నిరాకరించినపుడు, లేదా కోర్టు అమీనా ఎంత ప్రయత్నించినను ప్రతివాది కనబడనపుడు సమనులు పుచ్చుకొనగల ప్రతినిధి ఎవ్వరు ప్రతివాదికి లేనపుడు, ప్రతివాది సాధారణముగ నివసించుచున్నట్టి గాని, వ్యాపారమునకు లేదా స్వలాభమునకు పని చేసుకొనుచున్న ఇంటి పై కవాటముపై లేదా ఆ ఇంటిపై సహజ దృశ్యస్థానమున సమను ప్రతిని అతికించి, సమను మూల ప్రతిని, సమను జారీ అయిన క్రమమును, అట్లు జారి చేయుటకు తగిన కారణములు ప్రతివాది నివాసగృహమును గుర్తుపరచి, సమను అతికించినపుడు హాజరైన వ్యక్తుల పేర్లు చిరునామాలతో రిపోర్టు వ్రాసి కోర్టు అమీనా తన నివేదికను, సమను అసలు ప్రతితో జతపరచి కోర్టుకు అంద జేయవలెను. సమను జారీ చేసినట్టు రుజువు కొరకు అచట హాజరుగనున్న వ్యక్తుల చేవ్రాళ్లుకూడ కోర్టు అమీనా సమను అసలు ప్రతిపై తీసుకొనవలెను.

పై ప్రకారము సమనులు జారీ అయినట్లు సమను మూలప్రతి కోర్టుకు వాపసు చేయబడిన పిదప న్యాయాధిపతి కోర్టు అమీనాను విచారించి ప్రతివాదికి సమను అందినది లేనిది నిర్ణయించును. సమనులు సక్రమముగ జారీకాలేదని నిర్ణయింపబడినపుడు తిరిగి సమనులు పంపబడును. ప్రతివాది సమనులు తనకు చేరకుండునట్లు తప్పించుకొనుచున్నాడని న్యాయాధిపతి అభిప్రాయపడిన ఎడల ప్రత్యామ్నాయ ప్రదానమునకు (ప్రతిస్థాపితతామీల్) అనుమతించ వచ్చును. అప్పుడు కోర్టులోనే ఒక బహిరంగ ప్రదేశములో సమను నకలును అంటించి ప్రతివాది కడపటి సారి నివసించినట్లు చెప్పబడే గృహమునకు లేదా, వ్యాపారము చేసికొను చోట బాగుగ కనిపించునట్లు సమనును అతికించుదురు. దానివలన కక్షిదారునికి సమను అందినట్లు ఎంచబడును. కక్షిదారునికి పై ప్రకారముకాక రిజిష్టరు పోస్టుద్వారా కూడ సమనులు పంపవచ్చును.

కక్షిదారు ఇతర కోర్టు క్షేత్రాధికారములో నున్నపుడు వ్యాజ్యపు కోర్టు సమన్లను జారీ నిమిత్తము కక్షిదారు నివసించుచున్న ప్రదేశముపై ఏ కోర్టునకు క్షేత్రాధికారము గలదో ఆ కోర్టునకు తమ ఉద్యోగి ద్వారా లేదా పోస్టు ద్వారా పంపవచ్చును. ఆ కోర్టు సమనులను కక్షిదారుకు అంద జేసి, సమను అసలు ప్రతిని, తత్సంబంధమైన రికార్డుతో సమనులు పంపిన కోర్టునకు వాపసుచేయవలెను. కక్షిదారు కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబాయి నగరములలో నివసించునపుడు ఆయానగరములలో ఉన్న లఘు వ్యాజ్య కోర్టులకు సమనులను జారీ నిమిత్తము పంపవలెను.

కక్షిదారు కారాగారములో బంధితుడైనపుడు కక్షిదారుపై జారీ చేయుటకు కారాగార అధికారికి పోస్టు ద్వారా గాని, ఇంకే విధముగానైన గాని పంపవలెను.

కక్షిదారు విదేశములలో నివసించుచున్న ఎడల సమనులు జారీ చేయుటకు ప్రత్యేక నిబంధనలు కలవు. కక్షిదారు ప్రభుత్వోద్యోగిగాని, రైలు కంపెనీ ఉద్యోగి లేదా స్థానిక పరిపాలనోద్యోగిగాని అయినపుడు రిజిష్టరుపోస్టులో తిరుగు రశీదుతో సహా, కక్షిదారు పని చేయు కార్యాలయ ప్రధానాధికారికి వ్యాజ్య సమనులు పంపవలెను. కక్షిదారు సైనికోద్యోగి అయిన అతని సైనికాధికారికి రిజిష్టరు పోస్టులో సమనులు పంపవలెను. పై సమనులను ఈ అధికారు లందుకొని తమ వద్ద పని చేయుచున్న ఆ కక్షిదారుపై జారీచేసి సమను ముట్టినట్లు గుర్తుగా కక్షిదారుని చేవ్రాలు గల అసలు ప్రతిని, ఆ విషయమును గూర్చిన నివేదికను సమనులు పంపిన కోర్టుకు తిరిగి వాపసు చేయవలెను. ఒకవేళ సమనులు జారీ కానపుడు అట్లు కాకుండుటకుగల కారణములను వివరించి సమనులను వాపసు చేయవలెను. ప్రభుత్వాధికారి తన ఉద్యోగ హోదాలో ఏదైన వ్యాజ్యములో కక్షిదారుడైనపుడు సమనులు అసలు ప్రతితో సహా రిజిస్టరు పోస్టు ద్వారా సదరు ఉద్యోగికి పంపవలెను. అట్టి కక్షిదారు సమను అందినట్లుగ సమను అసలు ప్రతిపై చేవ్రాలు చేసి, సమను అసలు ప్రతిని పోస్టు తిరుగు రసీదును కోర్టుకు పంపవలెను.

కక్షిదారు ఉన్నతోద్యోగి అయినపుడు సమనులకు బదులు న్యాయాధికారి చేవ్రాలుతో లేఖ పంపిన పంపవచ్చును. సదరు లేఖలో సమనునందుండు వివరము లన్నిటిని తెలుపవలెను.

ప్రతివాది, వ్యాజ్య ప్రథమ వాయిదా రోజున గాని, అంతకు ముందు గాని లేదా కోర్టు ఒసగు గడువులోగా

గాని తన వాదన వివరించుచు తన కథనమును కోర్టులో దాఖలు చేయవచ్చును.

కక్షిదార్లు, మొదటి వాయిదా: సమనులు పుచ్చుకున్న ప్రతివాది వాయిదా రోజున కోర్టునకు తాను స్వయముగ గాని, ప్లీడరు ద్వారా గాని హాజరు కావలెను. అప్పుడు ఇంకొక దినమునకు వాయిదా వేయబడనిచో దావా విచారణ చేయబడును. ప్రతివాదికి సమనులు పంపుటకు అవసరమగు కోర్టు శుల్కమును వాది చెల్లించనందున దావాలో ప్రతివాదికి సమనులు పంపలేదని వాయిదా రోజున విశదమైనపుడు దావాను కొట్టివేయ వచ్చును. కాని వాయిదా రోజున సమనులు లేనప్పటికి ప్రతివాది కోర్టునకు హాజరయిన ఎడల దావాను పైప్రకారము త్రోసివేయరాదు.

వాయిదా రోజున దావాను విచారణ చేయు సమయమున వాది ప్రతివాదులెవ్వరు హాజరు కానప్పుడు దావాను కొట్టివేయవచ్చును. పై ప్రకారము దావా త్రోసివేయబడినపుడు కాలదోషము లేకపోయిన, దావాను తిరిగి దాఖలు చేసుకొనవచ్చును. లేదా కొట్టివేసిన దావాను పునరుద్ధరించుమని అభ్యర్థించవచ్చును. వాది ప్రతివాదికి సమనులు పంపుటకు డబ్బు కట్టకుండుటకును, లేదా వాది దావా రోజున హాజరు కాకపోవుటకును తగిన కారణములు కలవని కోర్టు తృప్తి పడిన ఎడల దావాను పునరుద్ధరింప వచ్చును. దావాలో ప్రతివాదికి లేదా, అధిక సంఖ్య గల ప్రతివాదులలో ఒకరికి గాని, సమనులు పంపినప్పటికిని అవి జారీ కానప్పుడు అట్లు సమనులు జారీ కాక వాపసు అయిన మూడు మాసములలో వాది తిరిగి క్రొత్త సమనులు జారీ చేయించుమని కోర్టును అభ్యర్థించనప్పుడు, సమనులు జారీ కాని ప్రతివాదికి సంబంధించినంతవరకు దావాను కొట్టివేయవచ్చును. కాని వాది ఎంత ప్రయాసపడినను ఆ ప్రతివాది యొక్క నివాసము లేదా, చిరునామా తెలియనపుడు, లేదా ఆ ప్రతివాది వాయిదాను పొడిగించుటకు సమనులు జారీ కాకుండ తప్పించుకొని తిరుగుచున్నపుడు లేదా మరి ఏదేని సరియైన కారణమున్నప్పుడు తిరిగి సమనులు పంపుమని అభ్యర్థించుటకు కోర్టు వాయిదాను పొడిగించవచ్చును.

వాయిదా రోజున కోర్టునకు వాది హాజరయి ప్రతివాది హాజరు కానపుడు, 1. ప్రతివాదికి సమనులు సక్రమముగ జారీ అయిన ఎడల దావాలో ఇతర చర్యలు ఆ ప్రతివాది పరోక్షమందు జరుగవచ్చును, 2. సమనులు సక్రమముగ జారీ అయినట్లు రుజువు కాని ఎడల రెండవసారి ప్రతివాదికి సమనులు జారీ చేయవలెనని కోర్టు ఆదేశించవలెను. ప్రతివాదికి దావా సమనులు సక్రమముగ జారీ అయినప్పటికిని, వాయిదా సమీపించుటచేత ప్రతివాది కోర్టుకు హాజరగుటకు వీలుపడనపుడు, దావా ఇంకొక దినమునకు వాయిదా వేసి సదరు వాయిదా తేదీని తెలియపరచవలెనని కోర్టు ఆదేశించవచ్చును,

వాది అశ్రద్ధ వలననే పై ప్రకారము ప్రతివాదికి సమనులు జారీ కాకపోవుట లేదా సకాలములో అందకపోవుట జరిగినపుడు, ఆ వాయిదాకగు ఖర్చులను వాది భరించవలెనని కోర్టు ఆదేశించవచ్చును.

ఏక పక్షీయ నిర్వర్తనకు ఆదేశించబడిన దావా వాయిదా పడినపుడు సదరు వాయిదా నాటికి అంతకుపూర్వము ప్రతివాది హాజరై పూర్వ వాయిదాకు హాజరు కాకుండుటకు తగిన కారణములు చూపగలిగినచో దావాలో ప్రతివాది వాదించుటకు, యుక్తమని తోచే కొన్ని షరతులతో, కోర్టు అనుమతించవచ్చును.

వాయిదానాడు ప్రతివాది హాజరై, వాది హాజరు కానపుడు దావా కొట్టివేయబడును కాని, ప్రతివాది దావాలోని పరిహారములన్నిటిని లేదా కొన్నిటిని ఒప్పుకొనిన ఎడల ఆ ఒప్పుకొనిన వాటికి మాత్రము డిక్రీని ఇచ్చి మిగిలిన దావా పరిహారములను త్రోసివేయవచ్చును. పై ప్రకారము దావా పూర్తిగ గాని, ఆంశికముగ గాని కొట్టివేసినపుడు వాది తిరిగి దావా తెచ్చుకొనుటకు అవకాశము లేదు. కాని, వాది తన వ్యాజ్యమును కొట్టివేసిన ఆదేశమును రద్దు చేయమని ప్రార్థించవచ్చును. అతడు పూర్వ విచారణకు హాజరు కానందుకు సమర్థనీయమగు కారణము ఉన్నచో ఏకపక్షీయ నిర్వర్తనను కొనసాగించక దావాను పునఃపరిశీలన చేయుటకు కోర్టు ఆదేశించవచ్చును. పై అభ్యర్థనవిషయమై ఎదిరి పార్టీకి నోటీసు ద్వారా ఎరుకపరచనిదే ఎట్టి ఆదేశమును కోర్టు ఒసగరాదు.

దావాలో ఏక పక్షీయ నిర్వర్తన ప్రకారము ప్రతివాది పై డిక్రీ అయినప్పుడు, ప్రతివాది ఈ ఏక పక్షీయ మగు డిక్రీని రద్దు చేయుమని కోరవచ్చును ప్రతివాదికి సమనులు సక్రమముగ జారీ కాలేదని గాని, లేదా వాయిదా నాటికి కోర్టునకు హాజరు కాకుండుటకు సమర్థనీయములగు కారణములున్నవనిగాని కోర్టు తృప్తి పడిన ఎడల కోర్టునకు యుక్తమని తోచు షరతులతో ఏకపక్షీయ డిక్రీని రద్దుపరచి, దావా పునర్విచారణకు అనుమతించవచ్చును

పత్రములు బయలు పరచుట, వాటి తనిఖీ: దావాలో వాది గాని ప్రతివాదిగాని ఎదిరి పార్టీలను పరీక్షించే నిమిత్తము లిఖిత ప్రశ్నావళిని కోర్టు అనుమతితో పంపవచ్చును. ఈ ప్రశ్నావళి దిగువ ఏయే ప్రశ్నలకు ఎవరెవరు జవాబు

చెప్పవలెనో తెలియజేయవలెను కాని, ఒక పార్టీకి ఒక్క ప్రశ్నావళి పత్రము మాత్రము పంపవచ్చును. ఆ పార్టీకి అంతకన్న ఎక్కువ ప్రశ్నావళి పత్రములు కోర్టు ఆజ్ఞ పొంది పంపవచ్చును వ్యాజ్య విషయములకు సంబంధించని ప్రశ్నలు అడుగరాదు. ఎదిరి పార్టీని ప్రశ్నలు అడుగుటకు అనుమతించనుని కోరుచు పెట్టుకొన్న విజ్ఞప్తితో ప్రశ్నావళి పత్రమును కూడ కోర్టులో దాఖలు చేయవలెను. అందుపై వ్యాజ్యము న్యాయ సమ్మతముగా పరిష్కారము అగుటకు అవసరమగు ప్రశ్నలను పంపుటకు కోర్టు అనుమతించును. ఈ ప్రశ్నావళికి జవాబు చెప్పుటకగు ఖర్చులు ప్రశ్నల స్వభావమును బట్టి కోర్టు నిర్ణయించును. ఈ ప్రశ్నలను నిర్ణీత పద్ధతిలో పంపవలెను

వ్యాజ్యములో కార్పొరేషను ఒక పార్టీ అయినపుడు ఆ కార్పొరేషను యొక్క సభ్యునికిగాని, అధికారికి గాని ఎదిరి పార్టీ ప్రశ్నావళిని పంపవచ్చును. ఈ ప్రశ్నావళి అవమానకరమైనది. లేదా అసంగతమైనదనియు సద్భావముతో కూడినది కాదనియు లేదా ప్రశ్నలలోని విషయములు అప్రస్తుతమైనవనియు, లేదా మరే ఇతర సమంజసమైన కారణముపైనైనను శపథ పత్రము ద్వారా ప్రశ్నలు అందిన వారములోగా, అభ్యంతరము తెలుపవచ్చును. అనుచితములైన లేదా క్లేశకరమైన ప్రశ్నలను తీసివేయవచ్చును. ప్రశ్నలు అందిన పది దినములలోగాని, కోర్టు నిర్ణయించిన తేదీలోగా గాని ప్రమాణ పత్రము ద్వారా జవాబు చెప్పవలెను. అట్టి ప్రమాణ పత్రమును నియమిత పద్ధతి ననుసరించి వ్రాయవలెను. ఏ వ్యక్తి అయినను ప్రశ్నలకు జవాబు ఇవ్వనపుడు లేదా సంపూర్ణమగు జవాబు లివ్వనపుడు ఆ వ్యక్తిని జవాబు లీయమని గాని పూర్తియైన జవాబు నొసగమనిగాని ప్రశ్న లడుగు వ్యక్తి కోర్టు ద్వారా అడుగవచ్చును.

వ్యాజ్య విషయములకు సంబంధించిన లిఖిత పత్రము ఎదిరి పార్టీ స్వాధీనములోగాని లేదా అతని ప్రాధికారములో గాని ఉన్నదీ లేనిదీ ప్రమాణముపైన తెలియపరచమని ఏ పార్టీ అయిన ప్రమాణ పత్రము అక్కర లేకయే అభ్యర్థించవచ్చును. వ్యాజ్య మధ్యకాలములో తమ అధీనములో నున్న వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన లిఖిత పత్రములను కోర్టుకు ప్రమాణముపై హాజరు పెట్టుమని ఏ పార్టీనయినను ఆజ్ఞాపించుటకు కోర్టునకు అధికారము కలదు. ఆ లిఖిత పత్రములను కోర్టు న్యాయమని తోచిన రీతిని ఉపయోగించును. వ్యాజ్య విషయమై కోర్టులో దాఖలయిన వాద పత్రములు, ప్రమాణ పత్రములలో ఉదాహరించిన లిఖిత పత్రములను తాను గాని తన ప్లీడరు గాని తనిఖీ చేయుటకు, వాటి నకళ్ళను వ్రాసుకొనుటకు హాజరు పెట్టుమని కోరుచూ నోటీసు నిచ్చుటకు ప్రతి పార్టీకిని హక్కు కలదు. పై నోటీసు ప్రకారము హాజరు పెట్టని ఎడల వ్యాజ్యములో సాక్ష్యము నిమిత్తము ఆ పత్రములను తర్వాత ఉపయోగించుటకు వీలుపడదు.

పై నోటీసును పుచ్చుకున్న పార్టీ తనకు నోటీసు అందిన పది దినములలోగా జవాబు పంపుచూ, పై నోటీసులో వివరించిన పత్రములన్నిటినిగాని, లేదా తనకు హాజరు పెట్టుటకు అభ్యంతరములేని పత్రములనుగాని నోటీసు అందిన మూడు దినములలోగా తన ప్లీడరు ఆఫీసువద్ద తనిఖీ చేసుకొనవచ్చునని తెలియజేయవలెను. బ్యాంకు పుస్తకములు, ఇతర అకౌంటు పుస్తకములు వర్తక వ్యాపారములలో నిత్యావసర అకౌంటు పుస్తకములను అవి ఉన్న స్థలమునకు వచ్చి తనిఖీ చేసుకొనవచ్చునని తెలియజేయవచ్చును.

పై ప్రకారము తనిఖీ చేసుకొనమని జవాబు నోటీసు ఇవ్వనపుడు లేదా తనిఖీ నిరాకరించినపుడు వ్యాజ్య విచారణకు అట్టి తనిఖీ అవసరమని కోర్టు ఊహించు నెడల తనిఖీకి హాజరు పెట్టమని ఆజ్ఞాపించవచ్చును.

వ్యాపార సంబంధమగు పుస్తకముల తనిఖీ కోరినపుడు, అసలు పుస్తకములను తనిఖీ చేయవచ్చునని ఆజ్ఞాపించుటకు బదులు, ఆ పుస్తకముల తలిశీళ్ళకు సరియైన నకలును తయారుచేసి సరిచూచి అట్లు సరిచూచిన వ్యక్తి యొక్క ప్రమాణ పత్రముతో అందజేయుమని ఆజ్ఞ ఇవ్వవచ్చును. నకలును ఇచ్చినప్పటికిని అసలు కాతా పుస్తకమును కూడ తనిఖీచేయుటకు ఆజ్ఞ చేయవచ్చును. దావాలో కక్షిదారుడు ప్రమాణ పత్రముపై దాఖలు చేసిన పిటీషను పై, పిటీషనులో వివరించిన లిఖిత పత్రములు తన వద్ద ప్రస్తుతముగాని లేక అంతకు ముందుగాని ఉన్నవా, లేవా? ప్రస్తుతము తనవద్ద లేనిచో ఎప్పటినుండి తన వద్ద లేవు, ఇప్పుడెక్కడ ఉన్నవి అని ఎదిరి పార్టీని ప్రమాణ పత్రమూలముగా చెప్పుమని కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. ఏ పార్టీ అయినను కోర్టు ఆజ్ఞప్రకారము కక్షిదారుని. ప్రశ్నలకు తన జవాబు ఇవ్వకపోయిన అతని దావా కొట్టి వేయబడును. జవాబివ్వనిది ప్రతివాది అయిన అతని వాదనను త్రోసివేసి దావాలో అతను వాదించినట్లే భావింపబడును.

ఒప్పందములు : ఏ కక్షిదారుడైనను వ్యాజ్యాంశముల నన్నిటిని గాని, కొన్నిటిని గాని యథార్థములని తన వాదన పత్రముద్వారా గాని, లేదా తదితర లిఖితము ద్వారా గాని ఒప్పుకొనవచ్చును ఏ కక్షిదారుడైనను ఎదిరి పార్టీని ఏ పత్రమునైనను ఒప్పుకొనుమని నోటీసు మూల

ముగ కోరవచ్చును. అట్టి నోటీసునకు ఎదిరి పార్టీ ఒప్పుకొనుటకు నిరాకరించిన, లేదా జవాబు నివ్వకపోయిన వ్యాజ్య ఫలితమేమైనను లిఖిత పత్రమును రుజువు చేయుటకు అగు ఖర్చులను భరించవలెను. అట్టి నోటీసు నివ్వనిదే పై ఖర్చులను కోరుటకు అర్హత యుండదు. నోటీసుతో నిమిత్తము లేకుండ కోర్టు తనంత తాను ఏ పార్టీ నైనను వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన ఏ పత్రము నైనను ఒప్పుకొనమని కోరవచ్చును. ఏ పార్టీ అయినను దావా కొరకు నోటీసులో వివరించిన అంశము ఒప్పుకొనమని వాయిదాకు కనీసము తొమ్మిది దినములు ముందుగా నోటీసు నీయవచ్చును. నోటీసు అందిన ఆరు దినములలో పై అంశములు ఒప్పుకొనుటకు కక్షిదారు నిరాకరించిన, లేదా ఉపేక్షించిన, దావా ఫలితమేమైనను ఆ అంశములు రుజువుచేయుట కగు ఖర్చులను అతడు ఇచ్చుకొనవలెను. ఇట్టి ఒప్పుదల సదరు దావాకే సంబంధించును గాని ఇతర వ్యవహారములో ఉపయోగించుటకు వీలులేదు. కొన్ని సమయములలో ఒప్పుదలను ఉపసంహరించుకొనుటకు కూడ కోర్టు అనుమతించవచ్చును. పై ఒప్పుదలపై కోర్టు యుక్తమని తోచే డిక్రీ నొసగవచ్చును.

లిఖిత పత్రములు కోర్టులో హాజరుపెట్టుట, వాటి రక్షణ, వాపసు : పార్టీల స్వాధీనాధికారములలో నుండు సాక్ష్యము కొరకు ఆధారపడే అన్ని రకముల లిఖిత పత్రములు, పార్టీలు గాని, వారి ప్లీడర్లు గాని దావా మొదటి వాయిదాలోగానే దాఖలు చేయవలను. కోర్టు హాజరు పెట్టుమని ఆజ్ఞాపించిన పత్రములు కూడ సరియైన జాబితాతో దాఖలు చేయవలెను.

పై ప్రకారము సకాలములో సాక్ష్య పత్రములు కోర్టులో దాఖలు చేయనపుడు వ్యాజ్యము తదుపరి ఘట్టములలో కోర్టు అనుమతి లేనిదే దాఖలు చేయుటకు వీలు లేదు. ఆలస్యముగ దాఖలు చేయుటకు తృప్తికరమగు, సరియైన కారణము చూపిన, అట్టి పత్రములను స్వీకరించుటకు కోర్టు అనుమతించును.

దావా మధ్యకాలమున ఏ ఘట్టములో నైన ఏ పత్రమైన దావాకు సంబంధించదని గాని, లేదా సాక్ష్యముగ పనికి రాదని గాని అభిప్రాయపడినపుడు వాటిని కోర్టు గ్రహించుటకు యోగ్యము కాదని నిరాకరింపవచ్చును.

సాక్ష్యముగా స్వీకరింపబడిన ప్రతి పత్రము పై ఈ క్రింది అంశములు లిఖింపబడవలెను : 1. దావా నంబరు - పార్టీల పేర్లు; 2. పత్రములు హాజరు పెట్టిన వారి పేరు; 3. హాజరు పెట్టిన తేదీ; 4. పత్రమును సాక్ష్యముగా స్వీకరించిన వివరము. ఈ వివరములు క్రింద న్యాయాధికారి చేవ్రాలు చేయును. సాక్ష్యముగా స్వీకరించిన పత్రము అసలుకు సరియైన నకలు అయిన, ఆ నకలు పైన కూడా పై అంశములు వ్రాసి న్యాయాధిపతి చేవ్రాలు చేయవలెను.

వ్యాజ్యములో సాక్ష్యముగ స్వీకరించినది టపా బుక్కులో గాని, దుకాణ చిఠ్ఠాలో గాని, లేదా మరి ఏ ఇతర ఖాతాలోని పద్దు (ఎంట్రీ) అయినప్పుడును వర్తమాన రోజువారీ ఖాతా పుస్తకమైనపుడును ఆ పుస్తకమును హాజరు పెట్టిన పార్టీ ఆ పద్దు యొక్క అసలుకు సరియైన నకలు తయారు చేయించి దాఖలు చేయించవచ్చును. సాక్ష్యమును స్వీకరించినది, పబ్లికు ఆఫీసు నుండి హాజరు పెట్టించిన పబ్లికు రికార్డులోని పద్దు లేదా వ్యాజ్యమునకు పార్టీ కాని వ్యక్తి యొక్క అకౌంటులోని పద్దు అయినపుడు, పై పద్దు యొక్క అసలుకు సరియైన నకలును ఏ పార్టీ సాక్ష్యము కొరకు పై పుస్తకములు తేబడినవో ఆ పార్టీ దాఖలు చేయవలెను. కోర్టు తనంత తాను పై వాటిని తెప్పించిన ఉభయ పార్టీలలో ఏ ఒక్కరినైనను నకలు దాఖలు చేయుమని కోర్టు కోరవచ్చును. పై ప్రకారము అసలుతో సరిచూచి పుస్తకములు హాజరు పెట్టిన వ్యక్తికి వాపసు చేయబడును.

వ్యాజ్యములో సాక్ష్యము క్రింద స్వీకరించిన పత్రములు గాని, పుస్తకములు గాని, వాటి నకళ్లు గాని వ్యాజ్యములో రికార్డు చేయబడును. నిరాకరించబడిన పత్రములు వాపసు చేయబడును. కోర్టునకు యుక్తమని తోచినచో కోర్టులో దాఖలైన ఏ పత్రమునైనను భద్రపరుచుటకు ఉత్తరువు చేసి కోర్టు అధికారి యొద్ద భద్రపరుపవచ్చును.

వ్యాజ్యములోని కక్షిదారుడైనను, ఇతరుడైనను తాను కోర్టులో హాజరు పెట్టిన పత్రములను వ్యాజ్యము యొక్క రికార్డుగా స్వీకరించినప్పటికిని, వాపసు చేయుమని, 1. పరిష్కారమైన దావాపై అప్పీలు లేనపుడు, 2. అప్పీలు ఉన్నప్పటికీ అప్పీలు చేసే కాలము అతిక్రమించినను అప్పీలు చేయనపుడు, లేదా అప్పీలు చేయగా అది పరిష్కారమైనపుడు కోరవచ్చును, కాని అసలుకు సరియైన నకలు దాఖలు చేసి, కోరినపుడు అసలును హాజరు పెట్టుటకు హామీ ఇచ్చిన ఎడల పై నిబంధనలతో నిమిత్తము లేకుండ ముందుగా వాపసు చేయబడును.

వ్యాజ్యమునకు పార్టీగాని వ్యక్తి తన పత్రములను కోరినపుడు హాజరు పెట్టుటకు హామీ ఇచ్చి, వాపసు కోరినపుడు ఏ పార్టీ నిమిత్తమా పత్రములు హాజరు పెట్టబడినవో ఆ పార్టీని అసలుకు సరియైన నకలు దాఖలు చేయుమని ఉత్తరువు చేసి, నకలు దాఖలు కాగానే పత్రములను

అభ్యర్థించిన వ్యక్తికి వాపసు చేయవచ్చును. కోర్టు నిర్ణయించిన తేదీలోగా పార్టీ నకలు దాఖలు చేయనపుడు అసలు పత్రము హాజరు పెట్టిన వ్యక్తికి వాపసు చేయబడును. కోర్టు తాను స్వయముగ గాని, కక్షిదారుని అభ్యర్థన పై గాని ఇతర వ్యాజ్యములలోని రికార్డును అదే కోర్టులోనున్న లేక ఇతర కోర్టులోనున్న రికార్డును వ్యాజ్యములో సాక్ష్యము కొరకు హాజరు పెట్టునట్లు ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

వివాదాంశముల స్థిరీకరణ: వాది ప్రతివాదులు వివాదపడుచున్న ముఖ్య విషయములను బట్టి వివాదాంశము (సారాంశము)లు కోర్టు నిర్ధారణ చేయును. అట్టి వివాదాంశములు, వాద పత్రము, ప్రతివాది లిఖిత కథనము, ఉభయులు దాఖలు చేసిన దస్తావేజులు, పత్రములు మొదలగు వాటిని బట్టి విశదపడును.

ఒక పార్టీ ఒక విషయము యథార్థమని తాను వ్యాజ్య పత్రములో ప్రమాణీకరించి, ఎదిరి పార్టీ అట్లు కాదని వాదించు నెడల అట్టి విషయముపై ఒక ప్రత్యేక సారాంశము ఏర్పడును.

సారాంశములు తథ్య విషయకములు, న్యాయవిషయకములు అని రెండు విధములు. సాక్ష్యముమీద ఆధారపడి ఆ సాక్ష్యమును పర్యాలోకించి సత్యమును తేల్చి తీర్పు చెప్పవలసిన సమస్యలు తథ్య విషయక సారాంశములు. కేవలము న్యాయశాస్త్ర సూత్రములమీద ఆధారపడి తీర్పు చెప్పవలసిన సమస్యలు న్యాయ విషయక సారాంశములు.

ఒక వ్యాజ్యములో తథ్య విషయక సారాంశములు, న్యాయ విషయక సారాంశములు ఉన్న ఎడల న్యాయ విషయక సారాంశముల మీదనే వ్యాజ్యము పరిష్కారము కాగలదని కోర్టు అభిప్రాయపడు నెడల ముందుగా వాటిపైన విచారణ జరిపి తథ్య విషయక సారాంశములపై విచారణ నాపి వేయవచ్చును.

డిక్రీ జారీ కాకముందు ఏ ఘట్టములోనైన పార్టీల మధ్య నున్న వివాదాంశమును తీర్మానించుటకు అవసరమని తోచినప్పుడు సారాంశములను సవరించుటగాని, అదనపు సారాంశములను నిర్ణయించుటగాని చేయవచ్చును. కక్షిదార్లు వివాదాంశములపై ఉభయుల సమ్మతితో సారాంశములను కోర్టులో దాఖలు చేయవచ్చును.

ప్రథమ వాయిదా: వ్యాజ్యములోని కక్షిదార్ల మధ్య వివాదాంశములు లేనపుడు కోర్టు వెంటనే తీర్పు చెప్పవచ్చును. వ్యాజ్యములోని ప్రతివాదుల సంఖ్య ఒకటికి మించినపుడును అందులో ఒక ప్రతివాదికి వాదితో ఎట్టి వివాదాంశము లేనపుడు కోర్టు ఆ ప్రతివాదికి సంబంధించినంత వరకు వ్యాజ్యము తీర్పుచెప్పి డిక్రీ జారీ చేయవచ్చును. వ్యాజ్యములోని కక్షిదార్ల మధ్య వివాదాంశములున్నను సారాంశములు నిర్ణయమైన పిదప తదితర సాక్ష్యము అక్కరలేకనే పార్టీలను విచారించి వ్యాజ్యములో న్యాయమైన తీర్పు చెప్పవచ్చునని కోర్టు తృప్తిపడినచో వెంటనే సాక్షి విచారణచేసి వ్యాజ్యము తీర్మానము చేయవచ్చును. కాని ప్రథమ వాయిదా సారాంశముల నిర్ణయమునకై వేయబడిన ఎడల విచారణ నిమిత్తము తిరిగి వాయిదా వేయవలెను.

సాక్షి సమనులు: వ్యాజ్యము దాఖలైన అనంతరము ఎప్పుడైనను సాక్ష్యము నిచ్చుటకుగాని పత్రములను హాజరు పరచుటకుగాని, హాజరు కావలసిన వ్యక్తులకు సమనుల నిమిత్తము కోర్టుకు అర్జీ నిచ్చి సమనులను పొందవచ్చును సాక్షుల జాబితాలను కోర్టులో దాఖలుచేసి పార్టీలు వాయిదా నాటికి సమను అక్కరలేకనే హాజరు పెట్టుకోవచ్చును. సమనులను పార్టీలకు పంపుటకు పూర్వము సాక్షుల రాకపోకలు, భత్యము వగైరాలకు అయ్యే ఖర్చులను కోర్టులో జమ కట్టవలెను. పార్టీలు స్వయముగ సాక్షులకు సమనులు అందించునపుడు పార్టీలే సాక్షులకు పై ఖర్చుల సొమ్ము అందజేయవచ్చును. కోర్టులో జమ కట్టిన పైకము సాక్షికి సమనులు అందజేసినపుడు అతనికి ఇత్తురు.

సాక్షి రాకపోకలకును, దిన భత్యమునకును జమకట్టిన పైకము చాలదని కోర్టు అభిప్రాయపడు నెడల, అదనముగ తిరిగి పైకము కట్టవలెనని పార్టీని కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. సాక్ష్యమునకు పిలచిన వ్యక్తిని ఒక దినముకంటె అధికముగ నిలుపు చేయవలసి వచ్చినపుడు సమను చేసిన పార్టీని ఆ సాక్షికయ్యే ఖర్చులను కోర్టులో జమకట్టమని ఉత్తరువు చేయవచ్చును. వ్యాజ్యములోని వాదిగాని, ప్రతివాదిగాని ప్రభుత్వము అయియుండి సాక్షులకు సమనులు పంపుమని అభ్యర్థించినపుడు, ఆ సమనులతో ప్రయాణపు ఖర్చులు, దినభత్యమును ప్రభుత్వము కట్టనవసరములేదు. ఇందు నిమిత్తమై ప్రభుత్వమునకైన ఖర్చులు వ్యాజ్యపు ఖర్చులలో చేర్చబడవు. ఆ వ్యాజ్యములోని ఇతర పార్టీలు ప్రభుత్వోద్యోగులను సాక్ష్యము కొరకు సమనుచేసిన ఎడల ప్రయాణపు ఖర్చులు, దిన భృతియును ఆ ఉద్యోగి హోదాను అనుసరించి కట్టవలెను. జమకట్టిన పైకము ప్రభుత్వ ధనాగారములో జమ కట్టబడును. ప్రభుత్వోద్యోగి కోర్టుకు హాజరయి సాక్ష్యమిచ్చినట్లు కోర్టు అతనికి సర్టిఫికెటును ఇచ్చును.

ప్రభుత్వము కక్షిదారు కాని వ్యాజ్యములలో ప్రభుత్వోద్యోగులను సాక్ష్యము కొరకు పిలచు నెడల వారి హోదా

ననుసరించి ప్రభుత్వమిచ్చు రీతిని ఖర్చులు సమనులు పంపక పూర్వము కోర్టులో జమకట్టవలెను. ఈ పైకము ప్రభుత్వో ద్యోగి కోర్టుకు హాజరయిన తరువాత అతనికి చెల్లించ బడును.

సాక్షికి పంపు సమనులో సాక్షి హాజరు కావలసిన స్థలము, తేదీ తెలియజేయవలెను. ఇదిగాక ఆ సాక్షి కోర్టులో సాక్ష్యము నిచ్చునపుడు పత్రములను హాజరు పెట్టవలెనో, లేదా పత్రములు హాజరుపెట్టి కోర్టులో సాక్ష్యముకూడ నియ్యవలసి యుండునో, సమనులో స్పష్టముగా తెలియజేయవలెను. హాజరు పెట్టవలసిన పత్ర ముల వివరములు పూర్తిగ లిఖించవలెను.

ఏ వ్యక్తికైన పత్రములు హాజరు పెట్టుటకొరకే సమ నులు పంపబడిన సదరు వ్యక్తి సమనులో వివరించిన పత్ర ములు వాయిదా నాటికి కోర్టునకు హాజరు పెట్టించిన చాలును. ఆ వ్యక్తి రానక్కరలేదు. కోర్టులో హాజరుగా నున్న వ్యక్తిని వ్యాజ్యములో సాక్ష్య మిమ్మనిగాని అచ్చట తన వద్దనున్న పత్రములు కోర్టులో దాఖలు చేయుమని గాని కోర్టు కోరవచ్చును.

కోర్టు తన ఉద్యోగుల ద్వారా వ్యాజ్యపు సమనుల అందజేసిన రీతిగా ఈ సాక్షి సమనులను అందజేయ వలయును. సాక్షి సమనులు పుచ్చుకొని వాయిదా నాటికి సాక్షి హాజరు కానపుడు కోర్టు నిర్ణంచిన వాయిదాకు హాజరు కావలసినదని సాక్షిని కోరుచు ప్రకటన జారీ చేయ వచ్చును. ఆ ప్రకటన నకలును సాక్షి నివాస గృహము యొక్క బహిర్ద్వారముపైన కాని, సుస్పష్టముగ కనబడు అతని గృహ భాగముపైన కాని అతికించ వలెను.

సాక్షి సమనులు పుచ్చుకున్న వ్యక్తి కోర్టుకు హాజరు కానపుడు లేదా పూర్వపు వాయిదా నాటికి తాను హాజరు కానందుకు తగిన కారణము చూపలేనపుడు అతనికి రూ. 500 లకు మించకుండ జరిమానాను విధించ వచ్చును. ఈ జరిమానాను చెల్లించనపుడు అతని ఆస్తిని వేలము,వేయించి వసూలు చేయవచ్చును. కోర్టుకూడ తనంతతాను వ్యక్తు లకు సాక్ష్యము నిమిత్తముగాని, లేదా పత్రము హాజరు పెట్టుటకుగాని వ్యాజ్యములో సమనులు పంపవచ్చును.

వారంటుపైన సాక్షిని కోర్టుకు హాజరు పరచినపుడు వ్యాజ్యము విచారణ జరుగకపోయినచో, మరువాయిదాకు సాక్షి హాజరయ్యేటట్లు పూచీపైన ఆ సాక్షిని పంపివేయ వచ్చును. సాక్షి అట్లు హామీ ఇవ్వనపుడు సివిల్ జైలులో ఉంచబడును.

కోర్టు యొక్క ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారములో నివ సించుచున్న ఏ వ్యక్తినయినను సాక్ష్యము నిమిత్తము పిలువ వచ్చును. ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారమున కావల 50 మైళ్ల (80 కి. మీ.) లోపున నివసించు నట్టిగాని రవాణా సౌకర్యములుగల ప్రదేశములలో 200 మైళ్ళ (320 కి.మీ.) లోపున నివసించు వ్యక్తినిగాని సాక్ష్యము నిమిత్తము పిలువ వచ్చును. వ్యాజ్యపు కక్షిదారు కోర్టులో హాజరై యుండి కోర్టు కోరినపుడు సాక్ష్య మిచ్చుటకుగాని, పత్రములు హాజరు పరచుటకుగాని నిరాకరించిన ఎడల ఆ పార్టీకి వ్యతిరేకముగా వెంటనే తీర్మానించ వచ్చును. లేదా కోర్టుకు ఉచితమని తోచిన రీతిని వ్యాజ్యమునకు సంబంధిం చిన ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

వ్యాజ్యముల వాయిదాలు: వ్యాజ్యము యొక్క ఏ దశలోనైనను తగిన కారణములు చూపబడినచో, కోర్టు పార్టీలకు వ్యవధినిచ్చుచు వ్యాజ్యమును వాయిదా వేయ వచ్చును, అట్టి వాయిదా నొక నిర్దిష్టమైన తేదీకి వేయ వలెను. వాయిదాకగు ఖర్చునుగూర్చి కోర్టునకు ఉచితమని తోచిన రీతిగ ఉత్తరువు చేయ వచ్చును. కాని దావా విచారణ ప్రారంభించిన తదుపరి ఆ దావాను, హాజరైన సాక్షులందరు విచారింపబడు వరకు ప్రతిరోజు విచారణ కొనసాగించ వలెను. ఒకవేళ దూరపు వాయిదా వేయ వలసిన అవసరమున్నచో అందుకు కారణములు వ్రాసి కోర్టు వాయిదా వేయ వచ్చును. వ్యాజ్యపు వాయిదా రోజున పార్టీలు అందరు కాని, కొందరు కాని కోర్టునకు హాజరు కానపుడు పై వివరించిన ప్రథమ వాయిదా నాటి సూత్రము ననుసరించి దావాను పరిష్కరించ వచ్చును. వ్యాజ్యములోని ఏ కక్షిదారు అయినను సాక్ష్య మును లేక సాక్షులను హాజరు పెట్టక, లేదా వ్యాజ పురోగమనమునకు ఉపకరించు మరి ఏ చర్యనైనను చేయక ఉపేక్షించినచో కోర్టు దావాను విచారించి వెంటనే తీర్పు చెప్ప వచ్చును.

దావా విచారణ. సాక్షుల విచారణ: వాదమును ప్రారం భించు హక్కు వాదికి కలదు. కాని ప్రతివాది దావాలోని విషయములను అంగీకరించుచు, న్యాయశాస్త్ర రీత్యా గాని, లేదా తాను వాదించే మరి ఏ ఇతర విషయము వలనగాని వాది పరిహారములు పొందు హక్కులేదని వాదించుచో వాదమును ప్రారంభించు హక్కు ప్రతివాదికి కలుగును. వాయిదా రోజున వాదమును ప్రారంభించు హక్కుగల పార్టీ తన వాదన విషయములను కోర్టునకు విన్నవించి తాను రుజువు చేయ వలసిన సారాంశములకు ఆధారమగు సాక్ష్య సాధనములను హాజరు పరచవలెను. తదుపరి ఎదిరి పార్టీ తన వాదన విషయములను విన్నవించి సాక్ష్య సాధనములను హాజరు పరచి యావత్తు వ్యాజ్య

మును గురించి కోర్టునకు విన్నవించ వలెను. ప్రారంభించిన పార్టీ దానికి జవాబు చెప్పును.

దావాలో సారాంశము లనేకముగా నుండి వాటిలో కొన్నింటిని రుజువు చేయు భారము ఎదిరి పార్టీపై నున్నపుడు, దావాను ప్రారంభించే పార్టీ తన ఇష్టానుసారము రుజువు చేయవలసిన సారాంశముపై సాక్ష్య సాధనములను తాను హాజరు పరచ వచ్చును, లేదా తన సాక్ష్య సాధనములను ఎదిరి పార్టీ సాక్ష్యమునకు జవాబుగా హాజరు పెట్టుటకు భద్రపరచ వచ్చును. రెండవ పక్షము అవలంబించి నపుడు దావా ప్రారంభించిన పార్టీ ఎదిరి పార్టీ సాక్ష్యమును ముగించిన పిదప తన సాక్ష్యము హాజరు పెట్ట వచ్చును. అట్టి సమయములలో ఎదిరి పార్టీ, ప్రారంభించిన పార్టీ ఇట్లు ప్రవేశపెట్టిన సాక్ష్యముపై ప్రత్యేకముగా జవాబు చెప్పవచ్చును. ప్రారంభించిన పార్టీ మొత్తము వాదమునకుజవాబు చెప్పును.

సాక్షుల సాక్ష్యము మూజువాణిగ కోర్టు సమక్షములో బహిరంగముగను కోర్టు యొక్క పర్యవేక్షణకు లోబడి గైకొన బడును, అప్పీలు హక్కు ఉన్న దావాలో ప్రతి సాక్షి యొక్క సాక్ష్యమును న్యాయాధికారియే కోర్టు భాషలో లిఖిత మూలకముగా స్వదస్తూరీలో తీసుకొన వలెను లేదా అతని సమక్షములో అతని వ్యక్తిగత సూచనలు పర్యవేక్షణల క్రింద కోర్టు ఉద్యోగి తీసుకొన వలెను. సాక్ష్యమును ప్రశ్న జవాబు రూపముగా కాక వ్యాస రూపకముగ తీసుకొన వలెను. పూర్తి అయిన వెనుక సాక్షికి కోర్టు సమక్షములో చదివి వినిపింప వలెను. అందు అవసరమైన సవరణలు చేసి సంతకములు చేయవలెను.

సాక్షి చెప్పిన భాషలో గాక ఇతర భాషలో సాక్ష్యము వ్రాసుకొనబడి అట్టి భాష సాక్షికి తెలియనిదైనచో ఆ వ్రాసిన సాక్ష్యమును సాక్షి చెప్పిన భాషలోనికి తర్జుమా చేసి సాక్షికి వినిపింపవలెను.

సాక్షులు చెప్పిన సాక్ష్యమును న్యాయాధికారి స్వయముగ వ్రాసుకొనిన ఎడల సాక్షులు చెప్పిన సాక్ష్యము యొక్క సారాంశమును తనకు జ్ఞాపకముండుటకై తప్పక వ్రాయవలెను. ఈ జ్ఞాపన పత్రముపై న్యాయాధికారి సంతకముచేసి వ్యాజ్య రికార్డులో భాగముగ చేర్చవలెను.

కోర్టు భాష ఆంగ్లము కావప్పటికి పార్టీలందరును వారి న్యాయవాదులు ఒప్పుకున్న ఎడల ఆంగ్లములో ఇచ్చిన సాక్ష్యమును ఆ భాషలోనే తీసుకొనవచ్చును. కోర్టు తాను స్వయముగగాని, లేదా పార్టీ, లేదా అతని న్యాయవాది అభ్యర్థనపైగాని సాక్షిని అడిగిన ప్రశ్న దానికి జవాబు, తగిన కారణము ఉన్న ఎడల ప్రత్యేకముగ వ్రాయ వచ్చును. ఏదైన ప్రశ్న సాక్షి నడిగినపుడు దానికి ఎదిరి పార్టీగాని అతని న్యాయవాదిగాని అభ్యంతరము చెప్పగా కోర్టుఆ ప్రశ్నను ఆమోదించిన ఎడల ఆ ప్రశ్న, దానికి జవాబు, ఎదిరి పార్టీ అభ్యంతరము, దానిపైన తన నిర్ణయమునుసాక్షి వాఙ్మూలములో న్యాయాధికారి ప్రత్యేకముగా వ్రాయవలెను.

సాక్షి కోర్టులో సాక్ష్యమిచ్చునపుడు అతని ప్రవర్తనలో ఏదేని ప్రత్యేకత లున్నవని కోర్టు అభిప్రాయ పడినపుడు వాటిని ఆ సాక్షి వాఙ్మూలములో వ్రాయవచ్చును. అప్పీలు హక్కులేని వ్యాజ్యములలో సాక్షియొక్క వాఙ్మూలము పూర్తిగా వ్రాయనవసరము లేదు. కాని న్యాయాధికారి ఆ సాక్ష్యము యొక్క సారాంశమును సాక్షి చెప్పునపుడు వ్రాసి దానిపై సంతకము చేయవలెను. న్యాయాధికారి సాక్షి వాఙ్మూలమును స్వయముగ వ్రాయలేనపుడు అందుకు తగిన కారణములు ఉల్లేఖించుచు కోర్టులో బహిరంగముగా చెప్పి వ్రాయించవలెను.

వ్యాజ్య విచారణ మధ్యకాలమందు న్యాయాధికారి మరణించిన లేదా బదలాయింపబడిన లేదా మరే ఇతర కారణము చేతనయినను వ్యాజ్యము పూర్తిచేయుటకు అవకాశము లేనపుడు, అతని తర్వాత వచ్చిన న్యాయాధికారి వ్యాజ్య విచారణ పూర్తిచేసి తీర్మానించవచ్చును. ఒక వ్యాజ్యములో సాక్షి కోర్టు అధికార క్షేత్రమునుండి వెడలిపోవుచున్నపుడు లేదా మరి ఏ ఇతర కారణములవలనైనా ఆ సాక్షియొక్క వాఙ్మూలము వెంటనే తీసికొనవలయునని పార్టీ లేదా సాక్షి అభ్యర్థించినపుడు ఆ సాక్షి వాఙ్మూలమును ముందుగా స్వీకరించవచ్చును. విచారణ ముగించిన సాక్షిని తిరిగి కోర్టు పిలిపించి పునర్విచారణ చేయవచ్చును. వ్యాజ్యము ఏ దశలోనైన దావా ఆస్తిని న్యాయాధికారి తనిఖీ చేయవచ్చును.

ప్రమాణపత్రములు: వ్యాజ్యపు ఏ దశలోనైన తగిన కారణములున్నచో కోర్టు యుక్తమని ఎంచు షరతులకు లోబడి ఏ అంశమునైన ప్రమాణ పత్రము ద్వారా రుజువు చేయవచ్చుననిగాని లేదా ఏ సాక్షి యొక్క ప్రమాణ పత్రమైనా గ్రాహ్యమనిగాని ఉత్తరువు చేయవచ్చును. కాని ఏ పార్టీ అయినను సదుద్దేశముతో ప్రతి పరీక్ష కొరకు సాక్షిని హాజరు పెట్టించవలసినదని కోరి, ఆ సాక్షిని కోర్టుకు హాజరు పరిపించుటకు అవకాశ మున్నపుడు ప్రమాణ పత్రము ద్వారా సాక్ష్యము పుచ్చుకొనవచ్చునని ఉత్తరువు చేయరాదు, ప్రమాణపత్ర సాక్ష్యమును గైకొనినపుడు ఎదిరి పార్టీ కోరిన ఆ సాక్షిని ప్రతి పరీక్ష నిమిత్తము కోర్టునకు హాజరు కమ్మని ఉత్తరువు చేయవలెను.

సాక్ష్యముగా ఇచ్చే ప్రమాణపత్రములో సాక్షికి స్వయముగా తెలిసి రుజువు చేయదగిన విషయములే ఉండవలయును. కాని దావా మధ్యను అభ్యర్థనలతో జతపర్చిన ప్రమాణ పత్రములోని విషయములు అతడు నిజమని నమ్మిన విషయములు కావచ్చును.

తీర్పు, డిక్రీ: వ్యాజ్య విచారణ ముగిసిన పిదప, న్యాయాధికారి, తత్‌క్షణముగాని, లేదా కొద్ది దినములలో గాని కోర్టులో నిర్ణయమును బహిరంగ పరచవలెను. న్యాయాధికారికి అధికారమున్న ఎడల సంక్షిప్త లేఖకునకు బహిరంగముగ కోర్టులో చెప్పవచ్చును. తీర్పు చెప్పిన వెంటనే తేదీ వేసి సంతకము చేయవలెను. అట్టి సంతకము చేసిన తీర్పులో లేఖక ప్రమాదముల సవరణ చేయవచ్చునుగాని, పునర్విమర్శనమున తప్ప ఎట్టి ఇతర విధమైన మార్పులను చేయరాదు. లఘు వ్యాజ్యములలో తీర్పులో నిర్ణయమునకు తోడ్పడిన అంశములు వివరించిన చాలును. ఇతర తీర్పులలో సంక్షిప్తముగా వ్యాజ్య విషయములో, నిర్ధారించవలసిన అంశములు వాటిపై తీర్పు, అందుకుగల కారణములు వివరించవలెను.

వ్యాజ్యములో సారాంశములు స్థిరీకరింప బడినచో ప్రతి సారాంశమును గురించియు ప్రత్యేకముగా చర్చించి నిర్ణయమునకు గల కారణములు వివరింపవలెను. కాని కొలది సారాంశముల నిర్ధారణతోనే వ్యాజ్యమును పూర్తి తీర్మానము చేయగలిగినప్పుడు అట్లు చేసి తక్కిన సారాంశములను స్పృశింపక వదల వచ్చును.

డిక్రీ తీర్పు ననుసరించి యుండవలెను. డిక్రీలో వ్యాజ్యపు నెంబరు, పార్టీల పేర్లు, విలాసములు, వ్యాజ్యపు వివరములు, ఒసగబడిన పరిహారము విస్పష్టముగా వివరించవలెను. వ్యాజ్యములో పార్టీలకైన ఖర్చుల మొత్తములు, ఎవరు చెల్లించవలసినది, ఏ ఆస్తిలోంచి ఏ భాగముల వరుసను చెల్లించవలసినది డిక్రీలో వివరింపవలెను, ఒక పార్టీ ఎదిరి పార్టీకి ఇవ్వవలసిన ఖర్చులు ఆ ఎదిరి పార్టీ ఇతనికి ఇవ్వవలసిన పైకములో ముజరా చూపే విషయమును కూడ నిశ్చయించవచ్చును.

తీర్పు ననుసరించి డిక్రీ తయారైనట్లు న్యాయాధికారి తృప్తిపడినచో దానిపైన సంతకము పెట్టవలెను. తీర్పు చెప్పిన తేదీ డిక్రీపై వ్రాయవలెను.

వ్యాజ్యము స్థిరాస్తికి సంబంధించినదైనపుడు డిక్రీలో అట్టి ఆస్తిని సరిపోల్చుటకు చాలినన్ని వివరములు, సరిహద్దులు, సర్వే నెంబరుతో చెప్పవలెను. చరాస్తికి సంబంధించిన వ్యాజ్యమై, అట్టి ఆస్తి స్వాధీనమునకై డిక్రీ ఇవ్వబడినచో సదరు ఆస్తి స్వాధీనపరచుటకు వీలులేనిచో అందుకుబదులుగా ఎంత సొమ్ము ఇవ్వవలెనో కూడ డిక్రీలో చెప్పవలెను.

సొమ్ము చెల్లించుటకై డిక్రీ ఇవ్వబడినచో, సరియైన కారణము లున్నపుడు డిక్రీ పైకమును చెల్లించుటకు తగినంత గడువు ఇవ్వవచ్చును. లేదా వాయిదాలలో తీర్చుకొనుటకు అనుమతించవచ్చును. దావా ఒప్పందముతో నిమిత్తము లేకుండ ఆ సొమ్మును వడ్డీతో గాని, వడ్డీ లేకుండ గాని చెల్లించునట్లు ఉత్తరువు చేయవచ్చును, డిక్రీ ఇచ్చిన అనంతరము నిర్ణీత ఋణి అభ్యర్థన పై డిక్రీ సొమ్ము చెల్లించుటకు వ్యవధి నొసగవచ్చును, లేక వడ్డీ చెల్లింపు విషయములో గాని ఋణి యొక్క ఆస్తి జప్తు విషయము గాని, అతని వల్ల హామీ పుచ్చుకొను విషయమై గాని కోర్టునకు యుక్తమని తోచే షరతులపై ఉత్తరువు నొసగవచ్చును.

స్థిరాస్తి స్వాధీనము నిమిత్తమై కాని, మక్తా లేదా అద్దె కొరకు గాని, మధ్యకాలీన లాభములకై గాని వ్యాజ్యము తేబడినపుడు ఈ క్రింది పరిహారములను కోర్టు డిక్రీద్వారా ఒసగవచ్చును: 1. ఆస్తిని స్వాధీనపరచుటకు, 2. వ్యాజ్యము దాఖలు కాకపూర్వము ఆస్తి పై ఏర్పడిన బకాయి మక్తా లేదా అద్దె చెల్లించుటకు; 3. మధ్యకాలీన ఫలసాయమును తేల్చుటకు; 4, దావా దాఖలయిన తేదీ నుండి ఋణదాతకు ఆస్తి స్వాధీనమయ్యేవరకును, లేదా కోర్టు ద్వారా వాదికి నోటీసునిచ్చి ఋణి ఆస్తిని విడిచి పెట్టువరకును లేదా డిక్రీ తేదీ నుండి మూడేండ్ల వరకును —ఇందులో ఏది ముందు సంభవించునో అంత వరకు ఏర్పడే మక్తా, అద్దె బకాయిలు గాని, మధ్యఫలసాయము మొత్తము గాని నిర్ధారణ నిమిత్తము ఉత్తరువు చేయుట.

పై 3. 4 అంశముల క్రింద విచారణకు ఉత్తరువు అయినచో అట్టి విచారణ ఫలితము ననుసరించి కోర్టు తుది డిక్రీని చేయవచ్చును. అద్దె, మధ్య ఫల సాయముల నిర్ధారణ చేయమను ఉత్తరువు అప్పీలు కోర్టు చేసినచో ప్రారంభిక కోర్టును అట్టి విచారణ జరిపించుమని ఆదేశించవచ్చును. ప్రతి వ్యాజ్యములోను ప్రారంభిక కోర్టు తనంత తాను గాని, డిక్రీదారు అభ్యర్థనపై గాని అట్టి విచారణ జరిపి తుది డిక్రీ జారీ చేయవచ్చును.

లెక్కలను తేల్చు నిమిత్తము, తెచ్చిన వ్యాజ్యములో అట్టి లెక్కలను చూచుటకును, విచారణ చేసి తేల్చుటకును మొదలగు తత్సంబంధమైన ఆదేశముల నిచ్చుచు ఆరంభిక డిక్రీని కోర్టు జారీ చేయును.

పరిపాలక వ్యాజ్యము: చనిపోయిన వాని ఆస్తి కోర్టుచే నిర్వహింపబడి అట్టి ఆస్తి వాని యొక్క బాకీలు పూర్తిగా

తీర్చుటకు సరిపోనపుడు దివాలాదారు ఆస్తి నిర్వహణకు అనుసరించే నిబంధనలు, సూత్రముల ప్రకారము ఆస్తి నిర్వహణము జరుపవలెను. అట్టి ఆస్తి పైన హక్కు గల ప్రతి వ్యక్తి ఈ ఆరంభిక డిక్రీలో చేర్చబడును.

అగ్రక్రయాధికార హక్కు: నిర్దిష్టమైన ఆస్తి విక్రయ సందర్భములో అగ్రక్రయాధికార హక్కును స్థిరపరచుచు డిక్రీ ఇచ్చినపుడు: 1. క్రయ ధనమును కోర్టులో కట్టవలసిన తేదీ, 2. పై నిర్ణయించిన తేదీ లోగా వాది క్రయ ధనమును, వాది ప్రతివాదికి ఖర్చులు ఇచ్చుకోవలసి ఉండినచో ఆ ఖర్చులు పై నిర్ణయించిన తేదీ లోగా కోర్టులో జమ కట్టిన ఎడల వాదికి ప్రతివాది ఆస్తిని స్వాధీనము చేయుటకును, క్రయ ధనము కోర్టులో చెల్లించిన తేదీ నుండి సదరు ఆస్తి యొక్క స్వత్వము వాదికి సంక్రమించునట్లును, పై ప్రకారము వాయిదా నాటికి క్రయ ధనము కోర్టులో చెల్లించనపుడు, దావాను ఖర్చులతో సహా పరిహరించుటకును డిక్రీలో ఆదేశించవలెను.

అగ్రక్రయాధికారులు పెక్కుమంది ఉన్న ఆస్తిపై వారికి గల హక్కుల నిర్ణయము చేయునట్టి డిక్రీలో క్రింది రీతిని ఆదేశించవలెను: 1. సమాన హక్కు గల అగ్రక్రయాధికార్లు అయినపుడు ప్రతి అగ్రక్రయాధికారియు పై నిబంధన ప్రకారము కోర్టు నిర్ణయించిన తేదీకి తన వాటా క్రయ ధనమును, తన వాటా ఖర్చులను చెల్లించిన ఆస్తిపై అతని భాగమునకు స్వత్వ హక్కు చేకూరును. అట్లు క్రయ ధనము కట్టనిచో సకాలములో చెల్లించిన తదితర వాటాదార్లకే సంక్రమించును.

భిన్న హక్కులు గల అగ్రక్రయాధికారుల విషయములో ప్రథమ హక్కు గల అగ్రక్రయాధికారి పై నిబంధనలు సకాలములో పాటించనిచో అతని తరువాతి వ్యక్తికి ఆ హక్కు సంక్రమించును.

ఉమ్మడి వ్యాపారము: ఉమ్మడి వ్యాపార విరమణ కొరకుగాని లేదా ఉమ్మడి వ్యాపార లెక్కలు చూచుకొనుటకుగాని, దావా తేబడినపుడు కోర్టు ఉమ్మడి వ్యాపారములో భాగస్థుల వాటాలను ప్రకటించుచు ఉమ్మడి వ్యాపారపు విరమణ తేదీ నిర్ణయించి దానికి సంబంధించిన లెక్కలు తీర్చుటకు ఆరంభిక డిక్రీని జారీ చేయవచ్చును.

నియోక్త ప్రతినిధుల మధ్యనున్న వ్యవహారపు లెక్కలను తేల్చుటకు గాని లేదా బాకీ సొమ్మును నిర్దిష్ట పరచుటకు లెక్కలు చూడవలసిన అవసరమున్న మరి ఏ ఇతర వ్యాజ్యమునందైనను కోర్టు ఆరంభిక డిక్రీ జారీచేయవలెను.

విభజన: ఆస్తిని విభజించి అందులో ఒక వాటా ప్రత్యేకించి స్వాధీనపరచు నిమిత్తము వ్యాజ్యము తెచ్చినపుడు కోర్టు డిక్రీ నిచ్చుటలో ఈ క్రింది విషయములు గమనింపవలెను: డిక్రీకి సంబంధించిన ఆస్తి ప్రభుత్వమునకు పన్ను చెల్లించునట్టిదయిన ఆస్తిలోని వివిధ పార్టీలకున్న వాటా హక్కులను నిర్దిష్టపరచుచు కలెక్టరు గాని, ఇందు కొరకు అతనిచే నియమింపబడిన ఇతర ఉన్నతోద్యోగి కాని విభజన జరిగించునట్లు ఉత్తరువు చేయవలెను.

డిక్రీ మరి ఏ ఇతర స్థిరాస్తికిగాని, చరాస్తికిగాని సంబంధించినచో అదనపు విచారణ చేసిన పిదపగాని, పార్టీలకు అనుకూలముగా విభజన చేయుటకు అవకాశము లేనిచో, కోర్టు, హక్కుదార్ల వాటాలు నిర్ణయించుచు, ఆరంభిక డిక్రీ నిచ్చి అవసరమైన ఉత్తరువును కూడ నివ్వవలెను.

ముజరా: ప్రతివాది యొక్క ముజరా హక్కును ఆమోదించుచూ తీర్పు చెప్పబడినచో వాదికి రావలసిన మొత్తము, ప్రతివాదికి రావలసిన మొత్తము నికరముగ తేల్చి ఎవరికి ఎంత ఇచ్చుకోవలసినది డిక్రీలో చెప్పవలెను.

తనఖా డిక్రీ: తనఖా పురోబంధన దావాలో వాది సఫలీకృతుడైన కోర్టు ఆరంభిక డిక్రీని ఈ క్రింది విధముగ నొసగవలెను: 1. తనఖా అసలు వృద్ధి మంజూరుచేసిన ఖర్చులు, అప్పటివరకు తనఖా ఆస్తిని గురించి వాది చేయవలసివచ్చిన ఇతర ఖర్చులు, వాటిపై వృద్ధి, డిక్రీ తేదీ నాటికి వాదికి రావలసిన మొత్తమును నిర్దిష్టపరచుటకు ఉత్తరువుచేయుట, లేదా, డిక్రీ తేదీ నాటికి వాదికి రావలసిన మొత్తము నిర్దిష్టపడిన ఎడల అట్టి మొత్తమును వాదికి ఇచ్చుకొనునట్లు ఉత్తరువు చేయుట; (i) పై ప్రకారము నిర్దిష్టపడిన మొత్తమును ప్రతివాది వాయిదా తేదీ లోగా కోర్టులో వాదికి చెల్లించు నిమిత్తము జమకట్టి, తదుపరి కోర్టు ఉత్తరువు ననుసరించి డిక్రీ తర్వాత దావా నిమిత్తము వాదిచేసిన వ్యయము, దానిపై దర్మిలా వడ్డీ మొత్తము కూడ చెల్లించిన ఎడల, వాది తన స్వాధీనాధికారములలో నున్న తనఖా ఆస్తికి సంబంధించిన అన్ని పత్రములు ప్రతివాదికి ఇచ్చుటకును ప్రతివాది కోరిన ఎడల తనఖా ఆస్తిని ప్రతివాది సొంత ఖర్చులతో ప్రతివాదికి స్వాధీనపరచుటకును; (ii) పై ప్రకారము ప్రతివాది నిర్దిష్ట కాలములో డిక్రీ మొత్తమును, కోర్టు ఉత్తరువుల ప్రకారము దర్మిలా ఖర్చులు వగైరాలు చెల్లించనిచో ప్రతివాదికి తనఖా విముక్తిచేసే హక్కు నశించునట్లు వాది అంతిమ డిక్రీకి అర్హుడగునని ఉత్తరువు చేయుట; అంతిమ డిక్రీ కాకపూర్వము డిక్రీ పైకము వాయిదాలోపున చెల్లించక పోవుటకు తగిన కారణములు చూపినచో, ప్రతివాది సొమ్మును చెల్లించుటకు, నిర్దిష్ట షరతులకు లోబడి, గడువును పొడిగించవచ్చును; మోచన స్వత్వభంగ దావాలో

ఉత్తరవర్తి తనఖాదారులను వారినుండి హక్కులు పొందిన వ్యక్తులను పార్టీలుగా చేర్చినచో ఆరంభిక డిక్రీలో పార్టీల మధ్యగల హక్కు బాధ్యతలను నిర్ణయించుటకు అవకాశ మివ్వవలెను.

మోచన స్వత్వభంగ దావాలో అంతిమ డిక్రీ: ప్రతివాది ఆరంభిక డిక్రీ సొమ్మును తదుపరి నిర్దిష్టపరచిన ఖర్చులు, కోర్టులో చెల్లించి అంతిమ డిక్రీ జారీ చేయుమని అభ్యర్థించినచో, కోర్టు, వాది స్వాధీనములో నున్న దావా తనఖాకు సంబంధించిన పత్రములను ప్రతివాదికి అప్పగించుటకును, అవసరమైనచో డిక్రీలో ఆదేశించిన ప్రకారము తనఖా ఆస్తిని ప్రతివాదికి అతని ఖర్చులపై తిరిగి అప్పగించుటకును, ఉత్తరువు చేయవలెను.

పై ప్రకారము ప్రతివాది సొమ్ము వాయిదా నాటికి చెల్లించనపుడు వాది అభ్యర్థనపై కోర్టు ప్రతివాదికిగాని, అతని ద్వారా హక్కును పొందిన వారికిగాని, తనఖా ఆస్తిని విడిపించుకొనే హక్కు శాశ్వతముగ లేకుండ ఆదేశించుచు అంతిమ డిక్రీ జారీ చేయవలెను. ఈ అంతిమ డిక్రీతో ప్రతివాదికి దావా తనఖా బాకీ తీర్చే బాధ్యత తీరును; వాదియే ఆ ఆస్తియందు స్వత్వమును బడయును.

ఆస్తిని విక్రయించి, తనఖా సొమ్ము రాబట్టుకొనుటకు తనఖాదారు తెచ్చిన వ్యాజ్యము: తనఖా ఆస్తి అమ్మకము నిమిత్తము తెచ్చిన దావాలో వాది సఫలీకృతుడైనచో కోర్టు ఆరంభిక డిక్రీని జారీ చేయవలెను. మోచన స్వత్వభంగ దావాలోవలెనే ఆరంభిక డిక్రీలో ప్రతివాది చెల్లించవలసిన సొమ్ము నిర్దిష్టపరచుచు, ఆ సొమ్ము చెల్లించుటకు ఒక గడువు నియమించును. సదరు గడువులోగా ప్రతివాది డిక్రీ సొమ్ము, దర్మిలా ఖర్చులు వగైరా చెల్లించనిచో అంతిమ డిక్రీ జారీ చేయుమని వాది కోర్టును అభ్యర్థించుటకు హక్కు గలుగును. ప్రతివాది డిక్రీ మొత్తము, దర్మిలా ఖర్చులు కోర్టులో చెల్లించినచో తనఖా ఆస్తికి సంబంధించిన పత్రములను ప్రతివాదికి అందజేయుమని అవసరమైనపుడు ప్రతివాది ,ఖర్చులపై అతనికి తనఖా ఆస్తిని అప్పగించి స్వాధీనపరచుమని ఉత్తరువు చేయును. ప్రతివాది పై ప్రకారము కోర్టులో సొమ్ము చెల్లించుసరికి తనఖా ఆస్తి కోర్టుద్వారా విక్రయింపబడినపుడు ప్రతివాది పై సొమ్ముగాక అదనముగా క్రయధనములో 5% సొమ్ము క్రయదారునికి ఇచ్చే నిమిత్తము చెల్లింపవలసియుండును.

పై ప్రకారము ప్రతివాద కోర్టులో సొమ్ము వాయిదా నాటికి చెల్లించనపుడు, దావా తనఖా ఆస్తి అంతయు లేదా చాలినంత విక్రయించుటకు ఆదేశించుచు అంతిమ డిక్రీ జారీ చేయుమని అభ్యర్థించుచు వాది కోర్టును కోరవచ్చును.

తనఖా విమోచనమునకు తనఖా కర్త వ్యాజ్యము: తనఖా విమోచనము కొరకు దావా తేబడి, వాది సఫలీకృతుడైన తనఖా సొమ్ము, వడ్డీ, దావా ఖర్చులు ఇతర ఖర్చులక్రింద ప్రతివాదికి వాది ఎంత చెల్లించవలెనో నిర్దిష్టపరచుచో సదరు మొత్తమును కోర్టు నిర్ణయించిన తేదీలోగా వాది కోర్టులో చెల్లించుటకును అట్లు పై ప్రకారము వాయిదాలోపున పై నిర్దిష్టపరచిన సొమ్మును, దర్మిలా వృద్ధి, ఖర్చులు వాది కోర్టులో చెల్లించినపుడు ప్రతివాది తనఖా ఆస్తికి సంబంధించి తన స్వాధీనాధికారములలో నున్న పత్రములను వాదికి ఇచ్చుటకును, వాది కోరినపుడు అతని ఖర్చులపైన తనఖా ఆస్తిని అప్పగించి స్వాధీనపరచుటకును ఉత్తరువుచేయు ఆరంభిక డిక్రీని జారీ చేయవలెను.

పై ఆరంభిక డిక్రీ ప్రకారము ఈయబడిన వ్యవధిలోగా వాది డిక్రీకింద చెందవలసిన సొమ్ము చెల్లించిన, ప్రతివాది తనఖా పత్రములు వాదికి ఇచ్చుటకును. వాది కోరే ఎడల అతని ఖర్చులపై తనఖా ఆస్తిని వాదికి స్వాధీనపరచుటకును కోర్టు అంతిమ డిక్రీ జారీ చేయవలెను. పై ప్రకారము వాయిదా నాటికి డిక్రీ సొమ్ము వాది కోర్టులో జమకట్టని ఎడల ప్రతివాది కోరికపైన కూడ కోర్టు అంతిమ డిక్రీ జారీ చేయవలెను. తనఖా ఆస్తి మొత్తమునుగాని చాలినంత భాగమునుగాని విక్రయించి, విక్రయ ఖర్చులు పోను, మిగిలిన సొమ్మును కోర్టులో జమ కట్టుటకును, ప్రతివాదికి డిక్రీకింద రావలసిన సొమ్మును అతనికి ఇచ్చుటకును పోగా మిగిలి ఉండిన వాదికిగాని, ఆ సొమ్మును తీసుకొను అధికారముగల ఇతరులకుగాని ఇచ్చుటకును ఉత్తరువు చేయుచు అంతిమ డిక్రీ జారీ చేయవలెను.

పై తనఖా దావాలలో ఆరంభిక డిక్రీలలో డిక్రీ సొమ్మును నిర్దిష్టపరచుటకు లెక్కలు చూచినపుడు, వాది ప్రతివాదికి డిక్రీ క్రింద సొమ్మును, ఇచ్చుకోనవసరము లేనట్టును ప్రతివాదికి డిక్రీ బాకీ కంటె హెచ్చు సొమ్మును వాది చెల్లించినట్లును విశదపడినపుడు, వాది ప్రతివాదికి డిక్రీ క్రింద సొమ్మును ఏమియు చెల్లించ నవసరము లేదని, తనఖా ఆస్తిని వాది కోరినచో వాదికి స్వాధీనము చేయుటకును ఉత్తరువు చేయుచు డిక్రీ చేయవలెను.

దావా తనఖా ఆస్తిపై పూర్వవర్తి తనఖా బాధ్యత ఉండి దావా తనఖా బాకీ తీరుమానమునకు విక్రయించవలసినట్టు కోర్టు ఉత్తరువు చేసిన, పై పూర్వవర్తి తనఖాకు లోబడే తనఖా ఆస్తి విక్రయింపబడవలెను. పూర్వ తనఖాకు లోబడని విక్రయము కోర్టు చేయించిన ఆ విక్రయపు సొమ్మును క్రింది విధమున చెల్లింపు చేయవలెను: 1. విక్రయ ఖర్చులు, 2. పూర్వ తనఖా బాకీ, 3. దావా

తనఖా బాకీయొక్క వృద్ధి, దావా ఖర్చులు, 4. దావా తనఖా అసలు, 5. శేషించినది విక్రయించిన ఆస్తి హక్కు గల వ్యక్తులకు ఇచ్చివేయవలెను.

హక్కుదార్ల నిర్ణయపు దావా : ఒక వ్యక్తి తన స్వాధీనమందున్న వస్తువు లేదా ఆస్తి కొరకు వివాద పడువారిలో ఎవరు నిజమైన హక్కు దారుడో నిర్దిష్టపరచి అతనికి సదరు ఆస్తిని చెంద చేయు నిమిత్తము ఇట్టి వ్యాజ్యము తేవచ్చును (చూ. హక్కుదార్ల నిర్ణయపు దావా).

ప్రభుత్వ వ్యాజ్యములు : ప్రభుత్వము వాదిగా వ్యక్తుల పై వ్యాజ్యము తెచ్చిన, లేదా ప్రభుత్వము పైగాని ఉద్యోగ హోదాలో జరిపిన కార్యకలాపముల విషయమై ప్రభుత్వోద్యోగుల పై గాని వ్యక్తులు వ్యాజ్యము తెచ్చిన ప్రభుత్వ నామమే వాడవలెను,

ప్రభుత్వము పైగాని, ప్రభుత్వోద్యోగుల పైనగాని వ్యాజ్యము తెచ్చినప్పుడు రెండు మాసములకు ముందుగా లిఖిత పూర్వకమైన నోటీసు పంపవలెను. అట్టి నోటీసు 1. కేంద్ర ప్రభుత్వము పై వ్యాజ్యమైన, ఆ ప్రభుత్వ కార్యదర్శికి, 2. రైల్వేకు సంబంధించిన వ్యాజ్యములో ఆ రైల్వే వ్యవహర్తకు, 3. రాష్ట్ర ప్రభుత్వమైనప్పుడు రాష్ట్ర ప్రభుత్వ కార్యదర్శి లేదా జిల్లా కలెక్టరుకు పంపవలెను. ఉద్యోగి అయిన అతని కార్యాలయమునకు అందజేయవలెను. అట్టి నోటీసులో ప్లెయింటులో వలె అన్ని విషయములు, వ్యాజ్య కారణము, కోరునట్టి పరిహారములు విశదపరచ వలెను. ప్రభుత్వోద్యోగిపై ఉద్యోగ నిర్వహణలో జరిగిన చర్యను గురించి తెచ్చిన దావాలో. అతనిని బందీచేయుటకు గాని, అతని ఆస్తిని జప్తుచేయుటకు గాని వీలులేదు. అట్టి ప్రతివాది తన విధులను విడిచి రాలేడని కోర్టు తృప్తిపడినచో, కోర్టుకు హాజరు కానక్కరలేదని ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

ప్రభుత్వముపై గాని, ప్రభుత్వోద్యోగిపై గాని డిక్రీ అయినప్పుడు అట్టి డిక్రీ పరిహారములు చెల్లించుటకు గడువు ఇవ్వవలెను. పై గడువులోగా డిక్రీ పూర్తి పరిష్కారము కానప్పుడు రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు ఉత్తరువులకై మనవి చేయవలెను, డిక్రీ అయిన మూడు మాసములలోగా అమలుకు ఉత్తరువు చేయరాదు.

ప్రభుత్వ ఉత్తరువుల ద్వారా నియమింపబడిన వ్యక్తులు వ్యవహార చర్యలలో ప్రభుత్వము దాఖలు చేయవలసిన వాద పత్రములపై సంతకము చేయవలెను. పై వ్యక్తులు కోర్టు వ్యవహారములలో ప్రభుత్వ ప్రతినిధులుగా గుర్తించబడుదురు. అట్టి వ్యక్తుల యొక్క చర్యలు ప్రభుత్వము తరపున చేసినట్లు భావింపబడును.

వ్యాజ్యములలో ప్రభుత్వము వాదిగాని, ప్రతివాదిగాని అయినప్పుడు ప్రత్యేకముగా ఆ పార్టీ పేరు చిరునామాలు వ్రాయనవసరము లేదు. పై చెప్పిన ప్రకారము ప్రభుత్వ ప్రతినిధిని తెలియచేసిన జాలును. ఏ కోర్టులోనైన ప్రభుత్వ న్యాయవాది ప్రభుత్వము తరపునఏజెంటుగా వ్యవహరించి జారీచేసిన సమనులు వగైరాలు పుచ్చుకొనును. వ్యాజ్యములో ప్రభుత్వము ప్రతివాది అయినఎడల లిఖిత కథనము దాఖలు చేయుటకు మూడు మాసముల గడువు కోర్టు ఇవ్వవలెను. అవసరమును బట్టి పై గడువును పొడిగింపవచ్చును. ప్రభుత్వోద్యోగి ప్రతివాది అయినప్పుడు వ్యాజ్యములో పాల్గొనుటకు ప్రభుత్వ ఉత్తరువులు పొందు వరకు గడువు ఇవ్వవచ్చును.

సాయుధ బలమందలి ఉద్యోగులు : సైనికోద్యోగి గాని, నౌకాశాఖ, వైమానిక శాఖలలో పని జేయు ఉద్యోగి గాని కోర్టు వ్యాజ్యములలో కక్షిదారుడైనచో అతడు తన తరపున వ్యాజ్య చర్యలలో పాల్గొను నిమిత్తము ప్రతినిధిగా ఎవరికైన అధికార మివ్వవచ్చును. అట్టి అధికారము లిఖితపూర్వకముగా యివ్వవలెను. ఆ పత్రములో తాను సంతకము జేసి తన పై అధికారిచే ధ్రువపరపించిన చాలును.

కార్పొరేషను : కార్పొరేషను వ్యాజ్యములలో పార్టీ అయిన ఎడల, వాదన పత్రములపై కార్పొరేషను తరపున దాని కార్యదర్శి గాని, డైరెక్టరు గాని, లేదా ఇతర ప్రధానోద్యోగి గాని సంతకము చేయవచ్చును. స్థానికాధికార సంస్థపై వ్యాజ్యము చేయబడినచో ప్రతివాది హాజరయి వాద పత్రము దాఖలు చేయుటకు రెండు మాసముల గడువు ఇవ్వవలెను.

కార్పొరేషన్ పై వ్యాజ్యము తేబడినప్పుడు సమనులు కార్యదర్శి, డైరెక్టరు, లేదా ఇతర ప్రధానోద్యోగిపై జారీ చేయవచ్చును. పోస్టు ద్వారా కార్పొరేషను కార్యాలయమునకు పంపవచ్చును. కోర్టు కార్పొరేషను ఉద్యోగిని కోర్టుకు హాజరు కమ్మని ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

భాగస్వామ్యము : కొందరు వ్యక్తులు వర్తక వ్యాపారముల నిమిత్తము భాగస్వామ్యము ఏర్పరచుకొనిన ఎడల, వారు తమ భాగస్వామ్యము యొక్క నామముతోనే వ్యాజ్యములో పార్టీగా వ్యవహరించవచ్చును. కాని వ్యాజ్యములో ఏ పార్టీ అయినను ఈ భాగస్వామ్యము యొక్క భాగస్వాముల పేర్లు, చిరునామాలు కోర్టులో దాఖలు చేయించుమని అభ్యర్థించవచ్చును. భాగస్వాములు వాదులుగా పరిగణింపబడినప్పటికి వ్యాజ్యము భాగస్వామ్యము పేరనే నడచును.

భాగస్వామ్యము పై వ్యాజ్యము తేబడిన ఎడల సమనులు ఏ ఒక భాగస్వామి పై గాని, అంతకన్నా ఎక్కువ మందిపై గాని జారీ చేయవలెను. లేదా వ్యాపారము కొనసాగుచున్న ప్రధాన కార్యాలయ ఉన్నతోద్యోగిపై జారీచేయవలెను. భాగస్వామ్యము విఘటితమైనదని వాదికి తెలిసిన ఎడల భాగస్వాములందరికి ప్రత్యేకముగ సమనులను పంపవలెను.

వ్యాజ్యమునకు పూర్వముగాని వ్యాజ్యమధ్యకాలమున గాని ఒక భాగస్వామి గతించిన ఎడల వ్యాజ్యములో అతని వారసులను చేర్చనక్కరలేదు. కాని, వారసుడు తన హక్కులను రక్షించుకొనుటకు పార్టీగ చేరవచ్చును.

ప్రత్యేక వ్యాజ్యము : 1. వివాదపడుచున్న పార్టీల మధ్య తథ్యాంశ సంబంధమైనట్టి, లేదా చట్టసంబంధమైనట్టి ప్రశ్న పొడ సూపినప్పుడు, వారట్టి ప్రశ్నపై కోర్టు యొక్క నిర్ణయము నర్థించుట కంగీకరింపవచ్చును. వారు ప్రశ్న వివరములను అభియోగముగ అంగీకార పత్రము తయారుచేసి కోర్టుయొక్క అభిప్రాయమును కోరుచు పంపవచ్చును పై ప్రశ్నపై కోర్టుచేసిన నిర్ణయమునుబట్టి ఈ క్రింది విధముగ నడచుకొందుమని కూడ అంగీకార పత్రములో విశదపరచవలెను : 1. (i) పార్టీలు స్థిరపరచుకొనిన సొమ్ముగాని లేదా కోర్టుచే నిర్ణయించబడిన సొమ్ముగాని ఒక పార్టీ రెండవ పార్టీకి ఇచ్చుకొనుటకును, (ii) కరారులో వివరించిన కొంత చరస్థిరాస్తులు ఒక పార్టీ రెండవ పార్టీకి అప్పగించుటకును, లేదా తదితర ప్రత్యేక పనిని కరారులో చేయునట్లు వివరించిన ప్రకారము చేయుటకును, లేదా చేయవలదని వివరించిన ప్రకారము చేయకుండుటకును; 2. పై అభియోగ పత్రములో వివాద విషయములు క్లుప్తముగా పేరాల క్రింద విభజించి వ్రాయవలెను. కోర్టు నిర్ణయమున కవసరమగు పత్రములు కూడ దాఖలు చేయవలెను; 3. ఏదేని ఆస్తిని అప్పగించుటకుగాని, లేక ఏదేని పనిని చేయుటకు లేదా చేయకుండుటకుగాని కరారు అయినప్పుడు వాటి విలువ కూడ పై కరారులో తెలియజేయవలెను; 4. పై నిబంధనల ప్రకారము కరారు తయారు అయిన పిదప అందులో పేర్కొనిన విలువగలవ్యాజ్యమును విచారణచేయుకోర్టులో ఈ కరారును దాఖలు చేయవచ్చును; 5. కరారు కోర్టులో దాఖలు కాగానే పార్టీలలో ఒకరిని వాదియని తదితరులు ప్రతివాదులని వారి మధ్య దావావలె నమోదుచేసి నెంబరు వేయవలెను. కరారుకు పార్టీలగు వారి కందరికి నోటీసులు పంపవలెను; 6. కరారులోని పార్టీలందరు కోర్టు ఉత్తరువులకు లోబడి యుండవలెను. కరారు షరతులకు బద్ధులై ఉండవలెను. అప్పుడు సామాన్యముగ వ్యాజ్యవిచారణకు తీసికొనవలసిన చర్యలన్నియు తీసుకొనబడును; 7. పార్టీలను విచారించి, సాక్ష్యము తీసుకొన్న పిదప పై కరారు సక్రమమైనదై, పార్టీలందరు సద్భావముతో ప్రశ్న ఫలితము కొరకు ఆశించుచున్నట్లును, అది విచారణ చేయతగిన ప్రశ్న అనియును కోర్టు తృప్తిపడు నెడల పై ప్రశ్నపై తన తీర్పు నొసగి డిక్రీని జారీ చేయును.

వ్యాజ్యఉపసంహరణ : 1. వ్యాజ్యము దాఖలయిన తదుపరి ఎప్పుడైనను వాది ప్రతివాదు లందరిపైగాని, కొందరిపైగాని, దావా పరిహారము మొత్తమును, లేదా కొంత భాగమును ఉపసంహరించుకొనవచ్చును. ప్రరూపిత దోషము (ఫార్మల్ డిఫెక్ట్) వలన వ్యాజ్యము సఫలత పొందక పోవుటయు లేదా విషయ వస్తువును గురించిగాని, అందులో కొంత భాగమునకుగాని, వాది కొత్తగా ఇంకొక దావాను తెచ్చుకొనుటకు తగిన ఇతర కారణములు ఉన్నవని కోర్టు తృప్తిపడినచో, యుక్తమని తోచిన షరతులపై వాది అట్టి దావాను ఉపసంహరించుకొనుటకును, లేదా అందులో కొంత భాగమును వదలుకొనుటకును కోర్టు అనుమతింపవచ్చును. వలసినచో ప్రత్యేకముగా అట్లు వదలుకొనిన పరిహారముల కొరకు మరియొక వ్యాజ్యమును తెచ్చుకొనుటకు అనుమతించవచ్చును. కోర్టు అనుమతి పొందనిదే వాది దావాను ఉపసంహరించిన లేదా కొంతభాగము వదలుకొనిన, అందుకుగాను కోర్టు నిర్ణయించిన ప్రకారము ప్రతివాదికి ఖర్చులు ఇచ్చుకొనవలసి యుండును. ఇదిగాక వదలుకొనిన పరిహారములకై తిరిగి దావా తెచ్చుకొనుటకు వీలు లేదు. వ్యాజ్యములో ఒక వాది ఇతర వాదుల అనుమతి పొందనిదే దావాను ఉపసంహరించుకొనుటకు అనుమతించు అధికారము కోర్టునకు లేదు; తిరిగి దావాను తెచ్చుటకు అనుమతించినను అట్టి విషయ వస్తువుపై కాలదోషము పట్టినచో వ్యాజ్యము పనికిరాదు; వ్యాజ్యములోని ఉభయపార్టీలు వ్యాజ్యమున కంతటికీగాని, కొంత భాగమునకుగాని, చట్టబద్ధమైన అంగీకారముతో రాజీపడినట్లు కోర్టును తృప్తిపరచిన ఎడల కోర్టు అట్టి రాజీని ఆమోదించి దాని ప్రకారము డిక్రీనిచ్చును.

కోర్టులో చెల్లించుట : బాకీ వసూలుకుగాని, నష్టపరిహారమునకుగాని తెచ్చిన దావాలలో ప్రతివాది తన వాదన ప్రకారము ఇవ్వవలసిన సొమ్మును దావా పరిష్కారము క్రింద కోర్టులో చెల్లించవచ్చును. పై ప్రకారము సొమ్ము కోర్టులో చెల్లించినట్లు వాదికి కోర్టు ద్వారా నోటీసు ఇవ్వవలెను. అట్టి సొమ్ము వాదికి ఇచ్చి వేయబడును; కోర్టులో పైకము చెల్లించిన పిదప ఆ సొమ్ముపై ఎట్టి

వడ్డీయును చెల్లించ నవసరములేదు. వాది పై సొమ్మును భాగపరిష్కారముగా మాత్రమే స్వీకరించినచో మిగిలిన పరిహారమునకు దావా నడిపించుకొనవచ్చును.

వ్యాజ్య మధ్యకాలమందు పార్టీల మరణము, దివాలా, వివాహము ఇత్యాదులు: 1. వ్యాజ్య మధ్యకాలమందు వాదిగాని, ప్రతివాదిగాని, చనిపోయినను, వ్యాజ్యకారణము నమసిపోని ఎడల, దావా అంతమొందదు; 2. దావాలో పలువురు వాదులుగాని, ప్రతివాదులుగాని యుండి అందు ఒక వాదిగాని, ప్రతివాదిగాని చనిపోయినప్పటికిని, చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క అధికారము మిగిలిన వారికి సంక్రమించిన దావా యథాప్రకారము నడచును; 3. పలువురు వాదులున్న దావాలో ఒక వాది చనిపోయి అతని వారసులకు వాదనాధికారము ఉన్నప్పుడు, లేదా దావాలో ఉండు ఏకైకవాది చనిపోయి అతనికి వారసులున్నప్పుడును కోర్టు ఆ చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క వారసులను న్యాయికప్రతినిధులుగ వ్యాజ్యములో చేర్చవలెను; 4. చనిపోయిన కక్షిదారునియొక్క వారసులను పార్టీలుగా చేర్చుమని సకాలములో అభ్యర్థన లేనపుడు వ్యాజ్యము ఆ కక్షిదారునికి సంబంధించినంతవరకు అంతమొందును. కాని, ప్రతివాది సమనులు పుచ్చుకొని వాయిదా నాటికి కోర్టుకు హాజరు కానందున దావా ఏక పక్షీయము చేయబడినపుడు లేదా ప్రతివాది లిఖిత కథనము దాఖలు చేయనపుడు, లేదా లిఖిత కథనము దాఖలుచేసి తదితర చర్యలలో పాల్గొననపుడు కోర్టునకు న్యాయమని తోచినచో అట్టి ప్రతివాది చనిపోయిన అతని వారసులను పార్టీలుగా చేర్చనవసరము లేకయే వాది తరపున డిక్రీ జారీ చేయవచ్చును; 5. చనిపోయిన వాదికిగాని, ప్రతివాదికిగాని న్యాయిక ప్రతినిధులెవరో కోర్టు నిర్ణయించవలెను; 6. దావా విచారణ పూర్తి అయిన పిదప ఉభయ పార్టీలలో నెవరు చనిపోయినను దావా అంతమొందదు. కోర్టు తీర్పు చెప్పవచ్చును; 7. స్త్రీ అగు వాదిగాని ప్రతివాదిగాని దావా మధ్యకాలమందు వివాహము చేసుకొన్నందున దావా అంతమొందదు. దావా విచారణ అయి తీర్పు చెప్పబడును. అట్టి స్త్రీ ప్రతివాది అయిన పై డిక్రీ వ్యక్తిగతముగ ఆమె పైననే అమలు జరుపబడును; 8. భార్యయొక్క ఋణములు చట్టప్రకారము భర్త తీర్చుకొనవలసిన బాధ్యత ఉన్న ఎడల కోర్టు అనుమతితో అతనిపై కూడ అమలు జరుపబడును. భార్య తరపున డిక్రీ అయి డిక్రీ విషయ వస్తువుపై చట్టప్రకారము భర్తకు హక్కు ఉన్న ఎడల భర్త అభ్యర్థనపై అతనిని కూడ పార్టీగచేర్చి డిక్రీ అమలు చేయబడును; 9. దావాలో వాది దివాలాతీసిన ఎడల అట్టి దావా ఋణదాతల తరపున రిసీవరు నడిపించవలసి యుండును. వాదికి బదులుగా రిసీవరు ఆ దావాను నడిపించుటకు అంగీకరించనప్పుడు అది అంతమొందును; 10. రిసీవరు దావా చర్యలలో పాల్గొనుటకు నిరాకరించిన, లేదా అశ్రద్ధ చూపిన దావాను పరిహరించుమని ప్రతివాది కోరవచ్చును. అందుపైన కోర్టు దావాను పరిహరించి ప్రతివాదికి అయిన ఖర్చు వాది ఆస్తులపై వసూలు చేసుకొనునట్లు డిక్రీ ఇచ్చును; 11. పై నిబంధనల క్రింద దావా అంతమొందిన తిరిగి అదే వ్యాజ్య కారణముతో దావా తెచ్చుటకు వీలులేదు; 12. వాదిగాని, అతడు చనిపోయినచో అతని వారసులుగాని, లేదా రిసీవరుగాని అంతమొందిన దావాను పునరుద్ధరించుమని కోర్టును అభ్యర్థించవచ్చును. కోర్టు ఉచితమని తోచిన షరతులతో దావాను పునరుద్ధరింపవచ్చును.

వ్యాజ్యకాలీన ఉత్తరువులు: వ్యాజ్య ఆరంభమునగాని, లేదా వ్యాజ్యమధ్యమందుగాని, వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన అంతఃకాలీన పరిహారములు కోర్టు ద్వారా పొందవచ్చును అవి: 1. ప్రతివాదిని అరెస్టు చేయుట, లేదా అతని ఆస్తిని జప్తు చేయుట; 2. తాత్కాలిక నిరోధాజ్ఞ; 3. రిసీవరును నియమింపుమని కోరుట; 4. కమిషనులు; 5. ఖర్చులకు హామీ (చూ. వ్యాజ్యకాలీన ఉత్తరువులు).

డిక్రీల పై అప్పీలు: వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత లోను, లేదా అమలులో నున్న ఇతర చట్టములలోను ప్రత్యేకముగా మినహాయింప బడిననే తప్ప, ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారముగల కోర్టుచే ప్రసాదింపబడిన ప్రతి డిక్రీ పైనను అప్పీలు చేయు హక్కు కలదు. కాని, పార్టీల అంగీకారము మీద ప్రసాదింపబడిన డిక్రీపై అప్పీలు లేదు.

అప్పీలు కోర్టునకు ఆరంభిక క్షేత్రాధికారముగల కోర్టునకుండు అధికారములు, కర్తవ్యములు కలవు. ఇవి గాక ఈ క్రింది అధికారములు కూడ కలవు: 1. వ్యాజ్యమును అంతిమ పరిష్కారము చేయుట. 2 క్రింది కోర్టునకు విచారణ నిమిత్తము తిరిగి పంపుట, 3. సారాంశముల తయారు చేసి, వాటిపై విచారణకు పంపుట, 4. అదనపు సాక్ష్యమును తీసుకొనుట లేదా అట్టి సాక్ష్యమును తీసుకొమ్మని కోరుట.

ఇద్దరుగాని అంతకు మించిన సంఖ్యగల న్యాయాధికారులు ఒక అప్పీలును విచారించినచో వారందరు కలిసి ఏకగ్రీవముగా తీర్పు చెప్పుదురు. వారిలో భేదాభిప్రాయమున్నచో అధిక సంఖ్యగల న్యాయమూర్తుల అభిప్రాయముపై తీర్పు చెప్పబడును. అధిక సంఖ్యగల న్యాయమూర్తుల అంగీకారము లేనపుడు క్రింది కోర్టు తీర్పు స్థిర

పడును. పై భేదాభిప్రాయము ఇద్దరు న్యాయమూర్తుల మధ్య ఉత్పన్నమై అది న్యాయవిషయికమగు అంశమునకు సంబంధించినచో అట్టి అంశమును ఆ కోర్టు ఇతర న్యాయమూర్తులలో ఒకరుగాని అంతకు మించిన వారు గాని విచారించుదురు. పై రెండు విచారణల యొక్క అధిక సంఖ్య న్యాయమూర్తుల ఏకాభిప్రాయము ననుసరించి తీర్పు చేయబడును.

వాదిని 'ప్లెయింటిఫ్' అనియు, అప్పీలు దారును 'అప్పెల్లెంటు' అనియు, ఎవరిపై అప్పీలు చేయబడినదో అతనిని 'రెస్పాండెంటు' అనియు అందురు. డిక్రీపై అప్పీలును విజ్ఞాపన పత్రము మాదిరి తయారు చేసి దానిపై పార్టీ లేదా అతని న్యాయవాది సంతకముచేసి కోర్టులో దాఖలు చేయవలెను. పై విజ్ఞాపనలో క్లుప్తముగా ప్రత్యేక పేరాలలో, అప్పీలు చేయు డిక్రీపైగల ఆక్షేపణలను వివరించవలెను. పేరాల వరుస సంఖ్య వేయవలెను. కోర్టు రుసుము చట్టము క్రింద అప్పీలు యొక్క కిమ్మతు కూడ తెలియజేయవలెను.

అప్పీలుదారు తన విజ్ఞాపనలో వివరించిన ఆక్షేపణలకు సంబంధించిన అంశములే విచారణలో వాదించవలెను. కాని, అప్పీలు కోర్టు తన తీర్పును విజ్ఞాపన అంశములకే పరిమితము చేయవలెనను నియమములేదు. అన్ని అంశముల పైనను సమగ్రమైన తీర్పు చెప్పవలెను. కోర్టు తీర్పు చెప్పెడి అంశములన్నిటి విషయమై ఆక్షేపణలు తెలియజేయుటకు పార్టీలకు అవకాశము ఇవ్వవలెను. వ్యాజ్యములో పలువురు వాదులు లేదా ప్రతివాదులుండి వారందరి ఆక్షేపణలు ఒకే విధమైనవైనపుడు వారిలో ఏ ఒక వాది లేదా ప్రతివాది అప్పీలు చేసినను డిక్రీ అన్ని అంశములపై తీర్పు ఇవ్వబడును.

అప్పీలు చేసినంత మాత్రమున సదరు అప్పీలు చేయబడిన డిక్రీ క్రింద జరుగు చర్యలన్నియు నిలుపు చేయబడినట్లు భావించుటకు వీలులేదు. అప్పీలు చేసిన తదుపరి కూడ డిక్రీని అమలు జరుపవచ్చును. కాని సరియైన కారణము లున్నచో అప్పీలు కోర్టు డిక్రీ యొక్క అమలు నిలుపు చేయవచ్చును. ఆరంభిక డిక్రీపై అప్పీలులో ఆ డిక్రీ ననుసరించి తేబడు ఇతర కార్యకలాపములను నిలుపు చేయవచ్చును. అప్పీలు చేయుటకు అధికారముగల డిక్రీని గూర్చి దాని అమలు నిలుపు చేయుమని అప్పీలు కాలములోగా డిక్రీ ప్రసాదించిన కోర్టును అభ్యర్థించినచో అప్పీలు చేసుకొనువరకు ఆ కోర్టు డిక్రీ అమలు నిలుపుచేయవచ్చును.

పై ప్రకారము డిక్రీ యొక్క అమలు నిలుపుచేయని ఎడల అమలు నిలుపు చేయుమని అభ్యర్థించిన పార్టీకి తీరని నష్టము కలుగుననియు, అట్టి దరఖాస్తు ఎట్టి కాల విలంబనములేక దాఖలు చేయబడినదనియు అట్టి డిక్రీ క్రింద తన బాధ్యతలను నిర్వర్తించుటకు తగిన హామీ ఇవ్వబడినట్లును కోర్టు తృప్తి పడిన ఎడల డిక్రీ అమలు నిలుపు చేయవచ్చును. పై పిటీషను విచారణ ముగియు వరకు అమలును నిలుపుచేయుచు ఏక పక్షీయ ఉత్తరువు చేయవచ్చును. అప్పీలు కోర్టు రెస్పాండెంటుకు నోటీసు పంపక పూర్వముగాని, లేదా రెస్పాండెంటు దరఖాస్తు పైనగాని అప్పీలు ఖర్చులకుగాని, ఆరంభిక డిక్రీ ఖర్చులకుగాని, లేదా రెండింటి కొరకు గాని హామీ ఇవ్వమని అప్పీలు దారును కోరవచ్చును.

అప్పీలు దారు భారత దేశమున కావల నివసించుచున్నపుడును భారత దేశములో అతనికి దావా ఆస్తి తప్ప చాలినన్ని ఇతర స్థిరాస్తులు లేనపుడును, అట్టి వ్యక్తి వద్ద హామీ తప్పక తీసుకొనవలెను. కోర్టు ఇచ్చిన గడువులోగా హామీ ఇవ్వనపుడు అప్పీలును పరిహరించవచ్చును. అప్పీలు కోర్టు రెస్పాండెంటుకు సమను పంపకయే అప్పీలుదారుని లేదా అతని న్యాయవాది వాదములు విని అప్పీలును పరిహరించవచ్చును.

పై ప్రకారము అప్పీలు పరిహరింపబడనపుడు విచారణ కొరకు ఒక దినము నిర్ణయించవలెను. అట్టి దినము రెస్పాండెంటుకు నోటీసు అంది కోర్టునకు హాజరగుటకు సరిపోవు కాలమును బట్టి నిర్ణయించబడును. డిక్రీని ప్రసాదించిన కోర్టునకు అప్పీలు నోటీసు పంపవలెను. డిక్రీని ప్రసాదించిన కోర్టుపై నోటీసు అందిన పిదప సదరు డిక్రీకి సంబంధించిన వ్యాజ్యము యొక్క రికార్డును సాధ్యమైనంత త్వరలో అప్పీలు కోర్టుకు పంపవలెను. పై ప్రకారము నిర్ణయింపబడిన అప్పీలు వాయిదా నోటీసు నకలు అప్పీలు కోర్టులో బహిరంగ ప్రదేశమున అతికించబడును. ఇంకొక నకలు రెస్పాండెంటుకు కాని, అప్పీలు కోర్టులో అతని న్యాయవాదికి గాని, వ్యాజ్యములో ప్రతివాది పైన సమనులు జారీ చేయు విధమున పంపవలెను. సమనుల జారీ యొక్క నిబంధనలు వీటికి వర్తించును.

అప్పీలు విచారణ: వాయిదా రోజున అప్పీలుదారు తన అప్పీలును సమర్థించుటకు చెప్పిన విషయములు కోర్టు వినవలెను. వెంటనే అప్పీలు పరిహరించనపుడు అప్పీలుకు వ్యతిరేకముగా రెస్పాండెంటు చెప్పిన అంశములు వినవలెను. అపుడు అప్పీలు దారునకు జవాబు చెప్పెడి హక్కు కలదు. అప్పీలుదారు వాయిదానాటికి హాజరు కానందున అప్పీలు పరిహరింపబడిన, అట్లు వాయిదానాటికి హాజరు కాకపోవుటకు తగిన కారణములు తెలియజేయుచు అప్పీలు

దారు దరఖాస్తు పెట్టుకొనినచో తిరిగి దానిని విచారించుటకు కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. వ్యాజ్యములో పార్టీగా ఉన్న వ్యక్తిని అప్పీలులో చేర్చనపుడు సదరు వ్యక్తికి అప్పీలు పర్యవసానముతో సంబంధమున్న ఎడల అట్టి వ్యక్తిని రెస్పాండెంటుగా చేర్చుమని ఉత్తరువు చేయవచ్చును. అప్పీలుపై ఏక పక్షీయ విచారణ జరిగి తీర్పు చెప్పిన పిమ్మట రెస్పాండెంటు అప్పీలును తిరిగి విచారణ చేయమని అభ్యర్థించవచ్చును. వాయిదా నాటికి తాను హాజరు కాకపోవుటకు తగిన కారణములు చూపిన కోర్టు తిరిగి అప్పీలును విచారణ చేయవచ్చును.

అప్పీలు చేయబడిన డిక్రీలో రెస్పాండెంటుకు వ్యతిరేకముగా కొన్ని అంశములపై నిర్ణయములు ఉన్నపుడు వాటిని గురించి అతడు ప్రత్యేకముగా అప్పీలు చేయనప్పటికి ఆ అప్పీలులో సదరు వ్యతిరేకాంశములను గురించి డిక్రీపై ప్రత్యాక్షేపణలు చేయవచ్చును. అట్టి ఆక్షేపణలు తనకు నోటీసు అందిన ఒక మాసములోగా అప్పీలుదారునికి నోటీసు నిచ్చి దాఖలు చేయవచ్చును. ప్రత్యాక్షేపణలు కూడ విజ్ఞాపన రూపమున వివరించవలెను. ప్రత్యాక్షేపణలు రెస్పాండెంటు దాఖలు చేసిన పిదప, అసలు అప్పీలు పరిహరింపబడినను ఈ ప్రత్యాక్షేపణలు విచారింపబడును.

క్రింది కోర్టులో వ్యాజ్యమందలి ప్రారంభిక ప్రశ్నలపై మాత్రము విచారణ జరిపి తీర్పు చెప్పిన, అట్టి తీర్పు అప్పీలులో త్రిప్పివేయబడిన క్రింది కోర్టు తీర్పు రద్దు చేయుచు ఆ వ్యాజ్యమును తక్కిన సారాంశముల పునర్విచారణ కొరకు ఆరంభిక కోర్టునకు పంపవచ్చును. అందులో ఏయే సారాంశములపై తిరిగి విచారణ జరిగించవలెనో ఆదేశించవచ్చును. పై ఉత్తరువుతో అప్పీలు కోర్టు తీర్పునకలు పంపవలెను.

అప్పీలు కోర్టు తీర్పు చెప్పుటకు సరిపోవు సాక్ష్యము రికార్డులో నున్నచో వ్యాజ్యముపై సమగ్రమైన తీర్పు చెప్పవచ్చును. వ్యాజ్యము విచారణ చేసిన ఆరంభిక కోర్టు సారాంశములను సరిగా తయారు చేయనపుడును, లేదా ఏ సారాంశమునైన విచారించకపోయినను, లేదా వాద విషయమును గురించి ఎట్టి నిశ్చయమును చేయకపోయినను, అప్పీలు కోర్టు అవసరమైన ఎడల సారాంశములు నిర్ణయించి వాటిపై తిరిగి సాక్ష్యము తీసుకొమ్మని ఆదేశించవచ్చును. ఆరంభిక కోర్టు అట్టి సారాంశములను విచారించి, ఆ సాక్ష్యమును వాటిపై తమ నిర్ణయమును తిరిగి అప్పీలు కోర్టునకు పంపవలెను. పై సాక్ష్యము, కోర్టు నిర్ణయములు, వ్యాజ్యముయొక్క రికార్డులో చేర్చబడును.ఆ నిర్ణయముల గురించి ఏ పార్టీ అయినను ఆక్షేపణలు తెలియజేయవచ్చును.

అప్పీలు కోర్టులో మౌఖిక లేదా లిఖిత సాక్ష్యములను తెచ్చుటకు అప్పీలు నందలి పార్టీలకు ఎట్టి హక్కును లేదు. కాని 1. వ్యాజ్యమును విచారణ చేయు కోర్టు వ్యాజ్యములో స్వీకరించవలసిన సాక్ష్యమును నిరాకరించినపుడు, లేదా, 2. పార్టీ ఎంత శ్రద్ధ చూపినను అట్టి సాక్ష్య విషయము పార్టీకి క్రింది కోర్టులో వ్యాజ్యము నడుచుచున్నపుడు తెలియదని లేదా అట్టి సాక్ష్యమును క్రింది కోర్టు డిక్రీ ప్రసాదించక పూర్వము హాజరు పరచుటకు అవకాశము లేకపోయెనని ఆ సాక్ష్యమును అప్పీలు కోర్టులో హాజరు పెట్టిన పార్టీ అప్పీలు కోర్టును తృప్తిపరచినపుడు. 3. అప్పీలు కోర్టు తీర్పు చెప్పుటకు ఈ సాక్ష్యము కావలెనని ఇతర ప్రధాన కారణముల వలన కోరినపుడు, అప్పీలు కోర్టు అదనపు సాక్ష్యమును స్వీకరించవచ్చును.

అదనపు సాక్ష్యమును స్వీకరించుటకు అంగీకరించిన పక్షమున అప్పీలు కోర్టే అట్టి సాక్ష్యము తీసుకొనవచ్చును. లేదా అట్టి సాక్ష్యమును తీసుకొనుమని క్రింది కోర్టును ఆదేశించవచ్చును. అదనపు సాక్ష్యమును తీసుకొనుమని ఆదేశించినపుడు ఏయే విషయములపై సాక్ష్యము స్వీకరించవలెనో స్పష్టపరచవలెను.

అప్పీలు తీర్పు: ఉభయ పార్టీలవారి న్యాయవాదుల వాదములను వినిన పిదప అవసరమైన ఎడల అప్పీలు కోర్టుయొక్క లేదా క్రింది కోర్టుయొక్క కార్యకలాపములను పరిశీలించి అప్పీలు కోర్టు తీర్పు లిఖిత పూర్వకముగ నొసగవలెను. అందు వాదన విషయములు, వాటిపైన తీర్పు, తీర్పునకు గల కారణములు, అప్పీలుదారు పొందే పరిహారము వివరించవలెను. తీర్పు చెప్పిన తేదీ వేసి న్యాయమూర్తి సంతకము చేయవలెను.

అప్పీలు కోర్టుయొక్క తీర్పువలన క్రింది కోర్టు డిక్రీని ఖాయపరుచుట, సవరించుట, లేక త్రిప్పివేయుట జరుగును. అప్పీలు కోర్టుయొక్క డిక్రీ విషయమున ఉభయ పార్టీలు అంగీకరించిన ఆ పరిష్కార మార్గములో తీర్పు చెప్పవచ్చును. అప్పీలును వినిన న్యాయమూర్తులలో కొందరు తక్కిన అధిక సంఖ్యాక న్యాయమూర్తుల తీర్పుతో వ్యతిరేకించిన తమ వ్యతిరేకతకు కారణములు చూపుచు ప్రత్యేక తీర్పు వ్రాయవచ్చును.

అప్పీలు డిక్రీ: అప్పీలు కోర్టు డిక్రీలో తీర్పును ఏ తేదీన చెప్పినది వ్రాయవలెను. ఆ డిక్రీలో అప్పీలు నెంబరు, పార్టీల పేర్లు, చిరునామాలు, ప్రసాదించిన పరిహారము స్పష్టముగా ఉండవలెను. ఇంకను అప్పీలు కోర్టు ఖర్చులను ఎవ రెవరికి ఎట్లు ఇచ్చుకొనవలెనో స్పష్టపరచవలెను వాటి క్రింద డిక్రీ ప్రసాదించిన న్యాయమూర్తి సంతకము, తేదీ

ఉండవలెను. అప్పీలు కోర్టు తీర్పును, డిక్రీని వ్యాజ్యపు రికార్డులో భద్రపరచుటకు క్రింది కోర్టుకు పంపవలెను.

హైకోర్టులో అప్పీలు: పై అప్పీలు నిబంధనలు హైకోర్టులో అప్పీలుకు కూడ వర్తించును. అప్పీలు విజ్ఞప్తితో 12 ముద్రిత తీర్పు నకళ్లు (అందులో ఒకటి ధ్రువ పరుపబడిన నకలు) అప్పీలు నోటీసులు పంపుటకు కావలసిన రుసుము సొమ్ము, కోర్టు నిబంధన ప్రకారము చెల్లించవలసిన సొమ్ము అందినట్లు కోర్టు అకౌంటెంటు యొక్క రసీదు దాఖలు చేయవలెను. రెస్పాండెంటు నోటీసు అందిన ఒక మాసము లోగా హాజరగుటయు అవసరమైనచో ప్రత్యాక్షేపణలు దాఖలు చేయుటయు జరుగవలెను. పై ప్రకారము నిర్ణయించిన గడువులో హాజరుకాని ఎడల సకాలములో హాజరు కాకపోవుటకు కారణములు తెలియజేయు ప్రమాణ పత్రముతో పిటీషను పెట్టికొనిన, దానిపై కోర్టు సముచితమైన ఉత్తరువును చేయును.

అప్పీలు విజ్ఞప్తిలోను, హాజరు విజ్ఞప్తిలోను పార్టీ యొక్క స్థానిక చిరునామా తెలియచేయవలెను. న్యాయవాది ద్వారా హాజరయిన, అతని చిరునామాకు ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరుపబడును.

పార్టీలకు కోర్టు ద్వారా పంపునట్టి నోటీసు రిజిష్టరు పోస్టులో పంపబడును. హైకోర్టులో అప్పీలు విచారణకు కావలసిన రికార్డు అంతయు ముద్రింపవలెను. సదరు ముద్రణ ఖర్చు పార్టీలు భరించవలెను.

అప్పీలు డిక్రీపై అప్పీలు: 1. మొదటి అప్పీలు తీర్పు న్యాయమునకు విరుద్ధముగ నున్నను, లేదా, 2. న్యాయ సంబంధమైన ప్రధాన సారాంశములను నిర్ణయించుటలో తప్పు జరిగినను, లేదా, 3. క్షేత్రాధికార పరిధిని దాటి క్రింది కోర్టు వర్తించినను, జిల్లా కోర్టుల తీర్పులపై రెండవ అప్పీలు హైకోర్టుకు చేయవచ్చును. అప్పీలు కోర్టు ఏకపక్షీయ నిర్ణయముపై హైకోర్టునకు రెండవ అప్పీలు చేయవచ్చును.

పై చెప్పిన సందర్భములలో తప్ప రెండవ అప్పీలు హైకోర్టునకు చేసుకొనుటకు వీలు లేదు. లఘు వ్యాజ్య కోర్టు విచారించు వ్యాజ్యములలో రూ. 1,000 కు తక్కువ విలువ గల వ్యాజ్యములపై రెండవ అప్పీలు లేదు. విషయమునకు సంబంధించిన సారాంశమునకు సరియైన సాక్ష్యముండి క్రింది అప్పీలు కోర్టు సారాంశము నిర్ణయించినపుడు రెండవ అప్పీలులో హైకోర్టు అట్టి సారాంశము నిర్ణయించి తీర్పు చెప్పవచ్చును. అప్పీలుకు సంబంధించిన పై నిబంధనలన్నియు రెండవ అప్పీలుకు వర్తించును. అదిగాక క్రింది నిబంధనలు వర్తించును.

ముద్రితమైన లేదా టైపు చేయబడినట్టి అప్పీలు విజ్ఞప్తి, ఆరంభిక కోర్టు యొక్క డిక్రీ, నకలు మొదటి అప్పీలు కోర్టు డిక్రీ నకలు రెండు కోర్టుల యొక్క ముద్రిత తీర్పు నకళ్లు నాలుగు ప్రతుల చొప్పున దాఖలు చేయవలెను. అందులో ప్రతి కోర్టు తీర్పునకు ఒక నకలు ధ్రువపరచబడినదై ఉండవలెను, అప్పీలు విజ్ఞప్తిలోని ఆక్షేపణ ఏదేని పత్రమును గురించి చేయబడిన అట్టి పత్రము యొక్క ముద్రిత లేదా టైపు చేయబడిన నకలు అప్పీలు విజ్ఞప్తితో దాఖలు చేయవలెను. కొన్ని సందర్భములలో హైకోర్టు యొక్క అప్పీలు తీర్పుపై సదరు హైకోర్టునకు లెటర్సు పేటుంటు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును.

ఉత్తరువులపై అప్పీలు: వ్యవహార ప్రక్రియాసంహితలో గాని, ప్రస్తుతము అమలులోనున్న ఏ చట్టములో గాని ఇందుకు వ్యతిరేకముగా లేనిచో, ఈ క్రింది ఉత్తరువులపై అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును: 1. ప్రత్యేక ఖర్చులు ఇప్పించు ఉత్తరువు, ప్రత్యేక ఖర్చులు ఇవ్వకూడదని గాని, ఖర్చులు తగ్గింపవలెనని గాని వాదించునపుడే ఇట్టి అప్పీలు ఉండును. 2. సరియైన కారణములు లేకనే వ్యక్తిని బంధించుట గాని, అతని ఆస్తి జప్తుచేయించుటగాని, అతనిపై నిరోధపుటుత్తరువు పొందినపుడుగాని ఆ ప్రతివాదికి పరిహారము ఇప్పించినపుడు, 3. ఈ సంహిత నిబంధనల క్రింద ఏ వ్యక్తికైన జరిమానా విధించుటకు లేదా సివిల్ జైలులో బంధించుటకు ఉత్తరువు చేయబడినపుడు, 4. నిబంధనలలో అప్పీలు చేసుకొనుటకు ప్రత్యేక అవకాశము నిచ్చినపుడు. అప్పీలులో ప్రసాదింపబడిన ఉత్తరువుపై అప్పీలు లేదు. ప్రత్యేకముగాను, స్పష్టముగాను విధించిననే తప్ప, ఆరంభిక కోర్టు లేదా అప్పీలు కోర్టు విచారణ క్షేత్రములో ప్రసాదించిన ఉత్తరువుపై అప్పీలు లేదు. 43 వ ఆర్డరు ఒకటవ నిబంధనలో వివరించిన ఉత్తరువులపై అప్పీలు చేయవచ్చును. వాటికి పై అప్పీలు నిబంధనలు వర్తించును. కాని వ్యాజ్య మధ్యకాలమందు జారీ అయిన ఉత్తరువుపై అప్పీలు చేసినపుడు ఆ వ్యాజ్యమును అప్పీలు కోర్టు నిలుపు చేయుమని ఉత్తరువు చేసిన గాని, వ్యాజ్యపు రికార్డు అప్పీలు కోర్టునకు పంపనక్కరలేదు.

పాపరు అప్పీలు: అప్పీలు విజ్ఞప్తికి కోర్టు రుసుము చెల్లించుకొనలేని వ్యక్తి పావరుగ అప్పీలు దాఖలు చేసుకొనవచ్చును. అట్టి వ్యక్తి అప్పీలు విజ్ఞప్తితో ఒక దరఖాస్తు పెట్టుకొని, తనను పావరుగ అప్పీలు దాఖలు చేసుకొనుటకు అనుమతించుమని అప్పీలు కోర్టును కోరిన అనుమతించవచ్చును. సదరు దరఖాస్తుపై అప్పీలు కోర్టు దరఖాస్తుదారు లేదా అతని న్యాయవాది వాదనను వినిన పిమ్మట

అతని దరఖాస్తు, అప్పీలు చేయబోవు డిక్రీ తీర్పులను పరిశీలించి, పిటీషనరు పావపరనియు, సదరు డిక్రీ పై అప్పీలు చేయుటకు తగిన కారణములున్నవనియు అభిప్రాయపడిన పాపరుగ అప్పీలు చేయుటకు అనుమతించవచ్చును.

సుప్రీమ్ కోర్టునకు అప్పీలు : భారత రాజ్యాంగము యొక్క 4, 5. ప్రకరణములలో నిబంధనలు, సుప్రీమ్ కోర్టు భారతదేశపు అప్పీళ్ళ నిమిత్తము నియమించిన నిబంధనల ననుసరించి, సుప్రీమ్ కోర్టునకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. అప్పీలు చేయదలచిన తీర్పు, డిక్రీ, లేదా ఉత్తరువు హైకోర్టు యొక్క లేదా అధికరణ యొక్క అంతిమ తీర్పు, డిక్రీ లేదా ఉత్తరువుగ ఉండవలెను. హైకోర్టు యొక్క ఆరంభిక వ్యవహార విచారణ క్షేత్రము క్రింద ప్రసాదింపబడిన డిక్రీ లేదా అంతిమ ఉత్తరువులపై కూడ అప్పీలు చేయవచ్చును. ఈ సందర్భములలో వ్యాజ్యములోని విషయ వస్తువు యొక్క కిమ్మత్తు రూ. 20,000/-లకు మించినదై యుండవలెను. లేదా ఆ తీర్పు, డిక్రీ, అంతిమ ఉత్తరువులకు సంబంధించిన ఆస్తి యొక్క విలువ పై కిమ్మత్తుకు సరిపోవునదిగానైనను ఉండవలెను. లేదా అప్పీలు చేయబోవు తీర్పు, డిక్రీ ఉత్తరువులు క్రింద కోర్టు తీర్పు, డిక్రీ ఉత్తరువులను ఖాయపరచి, అట్టి అప్పీలు ప్రధానమైన న్యాయ సంబంధ ప్రశ్నకు ఆస్పదమైనదిగా ఉండవలెను. సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలు చేయుటకు తగియున్నదని నిబంధనల ప్రకారము అనుమతించబడిన తీర్పు, డిక్రీ అంతిమ ఉత్తరువుల పైన విషయ వస్తువు యొక్క కిమ్మత్తుతో నిమిత్తము లేకనే అప్పీలు చేయవచ్చును.

భారత రాజ్యాంగము 136 వ సెక్షను క్రింద లేదా ఇతర సెక్షనుల క్రింద సుప్రీమ్ కోర్టు యొక్క అధికారములనుగాని సుప్రీమ్‌కోర్టుచే నియమింపబడిన సదరు అప్పీళ్లకు సంబంధించిన నిబంధనలనుగాని ఈ సంహితలోనున్న ఏ నిబంధనలు గాని సంకుచిత పరచజాలవు. నౌకాధికరణ విషయక (అడ్మిరాలిటీ, వైస్ అడ్మిరాలిటీ) క్షేత్రాధికారమునకు ప్రైజుకోర్టు అప్పీళ్లకును ఈ నిబంధనలువర్తించవు.

సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలు చేయదలచినచో, ఏ కోర్టు యొక్క డిక్రీపై అప్పీలు చేయబడునో ఆ కోర్టునకు పిటీషను పెట్టుకొనవలెను. ప్రతి పిటీషనులోను అప్పీలు అంశములు వివరించి సుప్రీమ్ కోర్టునకు అప్పీలు చేసుకొనుటకు తగియున్నదని సర్టిఫికెటు నిమ్మని ప్రార్థించవలెను. వ్యాజ్యగ్రస్త ఆస్తి విలువ నిర్ధారణ కొరకు వ్యాజ్యములో అంతర్గతమైన ఒక రకపు పరిహారములు ఒక్క తీర్పులో నిర్ణయించుటకు అవకాశమున్న ప్రశ్నలు, సమీకరించవచ్చును కాని ప్రత్యేక తీర్పులలో నిర్ణయించిన వ్యాజ్యములను సమీకరించుటకు వీలులేదు.

సర్టిఫికెటు నిచ్చుటకు కోర్టు నిరాకరించినపుడు పిటీషను పరిహరింపబడును. సర్టిఫికెటు ప్రసాదించ బడిన యెడల అప్పీలు చేయబోవు డిక్రీ జారి అయిన 90 దినములలోను లేదా తదుపరి కోర్టు అనుమతించిన మరి 60 దినముల కాలములోను లేదా సర్టిఫికెటు ప్రసాదించిన ఆరు వారముల లోగా రెస్పాండెంటు ఖర్చుల నిమిత్తము ధన రూపములో లేదా ప్రభుత్వ బాండ్లలో హామి నియ్యవలెను. ప్రభుత్వము అప్పీలు చేసినపుడు పై ఖర్చులకు హామీ ఈయనక్కరలేదు. వ్యాజ్యములోని పత్రములను తర్జుమా చేసి, ముద్రణ చేసి, విషయసూచి వగైరా తయారు చేసి సుప్రీమ్ కోర్టునకు పంపుటగు ఖర్చులు కోర్టులో దాఖలు చేయవలెను.

కోర్టుకు తృప్తికరమగు హామీ ఇచ్చి చెల్లించవలసిన ఖర్చుల సొమ్ము దాఖలు చేసిన, అప్పీలు స్వీకరించినట్లు కోర్టు ప్రకటించును. రెస్పాండెంటుకు నోటీసు పంపును. సుప్రీమ్ కోర్టునకు రికార్డును పంపును. ఉభయ పార్టీలకు ఆ రికార్డు యొక్క నకళ్ళ నిచ్చును. సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలు చేసినప్పటికి డిక్రీని అమలు చేయవచ్చును.

సుప్రీమ్ కోర్టు యొక్క డిక్రీని అమలుచేయదలచిన, ఆ కోర్టు డిక్రీతో అమలు పిటీషను హైకోర్టులో దాఖలు చేయవలెను. హైకోర్టు సదరు పిటీషనును ఆరంభిక విచారణ క్షేత్రాధికారి కోర్టుకు అమలు చేయు నిమిత్తము పంపును.

అమలు: ఈ క్రింది నిబంధనలు డిక్రీలు, ఉత్తరువులు, అమలు జరుపుటకు వర్తించును. డిక్రీని ప్రసాదించిన న్యాయస్థానమే అమలు జరుపవచ్చును. డిక్రీ అమలు నిమిత్తము పంపబడిన న్యాయస్థానము కూడ అమలు జరుపవచ్చును. డిక్రీ దారుని దరఖాస్తు పైన డిక్రీ అమలు నిమిత్తము ఇంకొక న్యాయస్థానమునకు ఈ క్రింది సందర్భములలో పంపవచ్చును. 1. ఋణి అట్టి ఇతర న్యాయస్థానపు విచారణ క్షేత్రములో నివసించుచున్నను, వ్యాపారము చేయుచున్నను, లేదా తన స్వలాభము కొరకు పని చేయుచున్నను, 2. ఋణికి డిక్రీ ప్రసాదించిన కోర్టు విచారణ క్షేత్రములో డిక్రీ ఋణమునకు సరిపోవు ఆస్తి లేనప్పుడు, అట్టిది ఇతర కోర్టు విచారణ క్షేత్రములో నున్నప్పుడు, 3. అట్టి న్యాయస్థానపు విచారణ క్షేత్రములో నున్న స్థిరాస్తి యొక్క విక్రయమునకు గాని, అప్పగింతకు గాని డిక్రీ ఆదేశమైనప్పుడు, లేదా, 4. తదితర ఎట్టి కారణముచేనైన, అట్టి ఇతర న్యాయస్థానములో డిక్రీని అమలు జరుప

బడవలెనని డిక్రీ ప్రసాదించిన కోర్టు లిఖిత పూర్వకముగా నిర్దేశించినప్పుడు.

డిక్రీని ప్రసాదించిన న్యాయస్థానము తనంత తాను డిక్రీ అమలు నిమిత్తము క్రింది కోర్టునకు పంపవచ్చును. డిక్రీ దారు దరఖాస్తుపైన, డిక్రీని ప్రసాదించిన కోర్టు ఇతర న్యాయస్థానమునకు డిక్రీ ఋణి యొక్క ఆస్తిని జప్తు చేయుమని ఆదేశికను (ప్రిసెప్ట్) పంపవచ్చును. అట్టి ఆదేశిక ననుసరించి ఆదేశిక నందుకొన్న కోర్టు డిక్రీ ఋణి యొక్క ఆస్తిని జప్తు చేయవలెను. ఆదేశిక ననుసరించి చేసిన జప్తు రెండు మాసముల కంటె విలువ గలిగి ఉండదు.

కాని డిక్రీ ప్రసాదించిన కోర్టు పై గడువు పొడిగించ వచ్చును. లేదా జప్తు విఫలము కాకుండ డిక్రీ అమలు, జప్తు చేసిన కోర్టునకు బదలాయించి ఆస్తిని వేలము వేయించ వచ్చును.

డిక్రీ ప్రసాదింపబడిన దావాలోని పార్టీల మధ్యగాని, వారి వారసుల మధ్యగాని, దావా డిక్రీ యొక్క అమలుకు సంబంధించినట్టిగాని, డిక్రీ బాకీ చెల్లింపు లేదా పూర్తి పరిష్కారమునకు సంబంధించినట్టిగాని, విధానములపై ఉత్పన్నమయ్యే అన్ని ప్రశ్నలు డిక్రీని అమలు పరచు కోర్టే నిర్ణయించవలెను. వాటి కొరకు ప్రత్యేక దావా తేరాదు. (సెక్షను 47).

ఈ నిబంధన క్రింద ఉత్పన్నమయ్యే ప్రశ్నలకు కాల దోషము గాని, విచారణ క్షేత్రాధికారమునకు సంబంధించిన అభ్యంతరముగాని లేని ఎడల అట్టి కోర్టు వ్యాజ్యము వలెనే విచారించవచ్చును. అవసరమైన ఎడల అధికముగా కోర్టు రుసుము చెల్లింపునకు ఉత్తరువు చేయవచ్చును ఒక వ్యక్తి వ్యాజ్యములోని పార్టీ యొక్క వారసుడా, కాడా అను ప్రశ్న యీ నిబంధన క్రింద కోర్టు నిర్ణయించవలెను.

సంక్రామితుడు: డిక్రీ సంక్రామితునికి డిక్రీ దారునికి ఆ డిక్రీలో ఉన్న హక్కులే సంక్రమించును.

ఋణి వారసులు: డిక్రీ ఋణి యొక్క వారసులకు డిక్రీ బాకీ తీర్చే బాధ్యత కలదు. కాని, అట్టి బాధ్యత తమకు దఖలు పడిన ఋణి యొక్క ఆస్తికి పరిమితమగును.

అమలు ప్రక్రియలు: డిక్రీ దారు అభ్యర్థనపైన కోర్టు ఈ క్రింది ప్రక్రియ ద్వారా డిక్రీని అమలు జరుపవచ్చును. 1. డిక్రీలో వివరించిన ఆస్తి అప్పగించుట, లేదా 2. ఆస్తిని జప్తు చేసి వేలము వేయించుట లేదా 3. వ్యక్తిని బంధించి ఖైదులో పెట్టుట లేదా, 4. రిసీవరును నియమించుట లేదా, 5 డిక్రీలోని పరిహారముల ననుసరించి తదితర మార్గముల అమలు పరచుట.

డిక్రీ నగదు సొమ్ము చెల్లించుటకు ప్రసాదింపబడినప్పుడు, డిక్రీ ఋణి, డిక్రీ అమలు కాకుండ కాలయాపన చేయుటకుగాని, న్యాయస్థానపు విచారణ క్షేత్రము దాటి వెళ్లుటకుగాని, పారిపోవుటకు గాని ప్రయత్నించుచున్నాడని లేదా దావా దాఖలు అయిన తదుపరి తన ఆస్తులను అక్రమముగా అన్యాక్రాంతము చేయుట, లేదా దాచి వేయుట లేదా కోర్టు విచారణ క్షేత్రమును దాటివేయుచుండుట మొదలగు అక్రమ చర్యలు జరిగించుచున్నాడని, లేదా డిక్రీ ఋణస్థునికి డిక్రీ బాకీ అంతయుగాని, లేదా కొంత భాగమైనను తీర్చుటకు సమర్థత ఉండి అట్లు తీర్చుటకు నిరాకరించినగాని, లేదా అశ్రద్ధ చేసినాడని, లేదా విశ్వాస పాత్రుని హోదాలో లెక్క చెప్పుటకు బద్ధుడైన సొమ్మునకు డిక్రీ అని కోర్టు తృప్తిపడిన ఎడల డిక్రీ ఋణిని బంధించవచ్చును. కాని డిక్రీ బాకీ గురించి సంజాయిషి చెప్పుకొనుటకు అవకాశ మివ్వకుండ డిక్రీ ఋణస్థుని బందీ చేయుటకు వీలులేదు.

చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క వారసుడుగా పార్టీపైన డిక్రీ అయి, అది చనిపోయిన వ్యక్తి వాటాలో నుండి చెల్లించవలసిన సొమ్మునకు డిక్రీ అయినప్పుడు అట్టి ఆస్తిపై జప్తు వేలము చర్యలద్వారా డిక్రీని అమలు జరుపవచ్చును.

డిక్రీ బాకీ చెల్లింపు: డిక్రీ క్రింద చెల్లించ వలసిన సొమ్మును ఈ క్రింది విధముగా చెల్లించవచ్చును. 1. కోర్టులో చెల్లించుట, లేదా, 2, కోర్టు బయట డిక్రీ దారునికి చెల్లించుట, లేదా 3. డిక్రీలో ఆదేశించిన ప్రకారము సొమ్ము చెల్లించుట. సొమ్మును పై ప్రకారము కోర్టులో చెల్లించనప్పుడు డిక్రీ దారునికి నోటీసు ద్వారా తెలియ జేయవలెను.

డిక్రీ క్రింద చెల్లించవలసిన సొమ్ము కోర్టు అవల చెల్లించ బడినప్పుడు లేదా డిక్రీ బాకీ పూర్తిగా గాని, కొంత భాగము గాని, తీరిపోయినప్పుడు డిక్రీదారు అట్టి చెల్లింపును గాని, పరిష్కారమునుగాని కోర్టుకు లిఖిత పూర్వకముగ తెలియ జేయవలెను. దానిని కోర్టు డిక్రీలో జమకట్టును వ్యాజ్యములో ప్రతివాది అయినను వారి వారసులైనను లేదా డిక్రీ బాకీని తీర్చుటకు హామీ ఉన్న వ్యక్తి అయినను పై ప్రకారము కోర్టు అవల డిక్రీ బాకీ చెల్లించబడినట్లును, డిక్రీ దారునికి నోటీసు ఇచ్చి డిక్రీ బాకీ తీరుమానము నమోదు చేయుమని కోరవచ్చును. కోర్టు డిక్రీ దారునికి నోటీసు ఇచ్చిన మీదట అతడు ఒప్పుకొన్నను, లేక జవాబు చెప్పుటకు కోర్టుకు హాజరు కానప్పుడును కోర్టుపై చెల్లింపు డిక్రీలో జమకట్టును. పై ప్రకారము నమోదు కాని, చెల్లింపులను అమలుపరచే కోర్టు గుర్తించదు.

డిక్రీలను అమలు చేసెడి కోర్టులు : 1. ఒక డిక్రీకి సంబంధించిన స్థిరాస్తి రెండు లేక అంతకు మించిన కోర్టుల యొక్క విచారణ క్షేత్రములలో ఉన్న ఎడల, పై కోర్టులలో ఏ ఒక్కటైనను పై ఆస్తి నంతటిని జప్తు చేసి వేలము వేయించ వచ్చును. 2. ఒక వ్యాజ్యములో సొమ్ము కొరకు డిక్రీ ప్రసాదింపబడి సదరు డిక్రీ రూ. 2,000 లకు మించనిది అయి రాజధానినగరములోని లేదా బయిటి లఘు వ్యాజ్యకోర్టులు విచారణ చేయదగి యున్నప్పుడును, అట్టి డిక్రీలు బొంబాయి, కలకత్తా, మద్రాసు నగరములలో అమలు కావలసి ఉన్నప్పుడును, సదరు డిక్రీలను ఆయా నగరములలోని లఘు వ్యాజ్య కోర్టులకు పంపవచ్చును. ఆ డిక్రీలను ఆ కోర్టులు తాము ప్రసాదించిన డిక్రీలవలె అమలు జరుపవలెను.

డిక్రీ ప్రసాదించిన కోర్టు డిక్రీని అమలు జరుపవలసిన కోర్టు ఒకే జిల్లాలో ఉన్నప్పుడు మొదటి కోర్టు రెండవ కోర్టునకు అమలు నిమిత్తము డిక్రీని స్వయముగా పంపవచ్చును. కాని పై రెండు కోర్టులు వేర్వేరు జిల్లాలలో ఉన్నప్పుడు డిక్రీ ప్రసాదించిన కోర్టు అమలు జరుపవలసిన కోర్టు యొక్క జిల్లా కోర్టునకు పంపవలెను

డిక్రీని అమలు నిమిత్తము మరియొక కోర్టునకు పంపునపుడు డిక్రీ నకలును, డిక్రీ బాకీ తీరుమానము కాలేదనిగాని లేదా కొంత భాగము తీరుమానమైన, వసూలు అయిన భాగమును, వివరించుచు డిక్రీ క్రింద ఇంకను ఎంత భాగమునకు అమలు జరుపవలెనో తెలియజేయు నిదర్శన పత్రమును, అమలునకు ఉత్తరువు అయిన ఆ ఉత్తరువు నకలు ఆ కోర్టుకు పంపవలెను.

అమలు దరఖాస్తు : అమలు జరుప దలచుకొనిన డిక్రీదారు డిక్రీ అమలు నిమిత్తము కోర్టులో దరఖాస్తు దాఖలు చేయవలెను, సొమ్ము చెల్లింపునకు డిక్రీ అయి, డిక్రీ ప్రసాదించుసమయమున ప్రతివాది కోర్టులో ఉన్నప్పుడు డిక్రీదారు ప్రతివాదిని బందీ చేయుట మూలముగా డిక్రీని వెంటనే అమలు జరుపుమని మౌఖిక దరఖాస్తు చేయవచ్చును. పై ప్రత్యేక పరిస్థితులలో తప్ప, ప్రతి అమలు దరఖాస్తును లిఖిత పూర్వకముగాను, డిక్రీదారుగాని, దరఖాస్తు అంశములు తెలియునని కోర్టు తృప్తిపడే తదితర వ్యక్తిగాని సంతకము చేసి ధ్రువపరచి, దాఖలు చేయవలెను. అమలు దరఖాస్తులో ఈ క్రింది అంశములు విశదీకరించవలెను. (ఏ) వ్యాజ్య నెంబరు. (బి) పార్టీల పేర్లు, సి) డిక్రీ తేది, (డి) డిక్రీపైన అప్పీలు చేయబడినదీ, లేనిదీ, (ఇ) డిక్రీ దరిమిలాను చెల్లింపులు: (1) ఇతఃపూర్వపు అమలు దరఖాస్తులు, వాటి తేదీలు, వాటి పర్యవసానము, (2) అసలు డిక్రీదారు డిక్రీని మరియొకనికి సంక్రమింప జేసిన, అట్టి తేదీ, సంక్రామితుల నామములు, చిరునామాలు. (3) డిక్రీలోని పరిహారములు, వృద్ధితో సహా రావలసిన మొత్తము లేదా, ఇతర పరిహారములు, క్రాస్ డిక్రీ ఉండినదాని తేదీ, డిక్రీలో ప్రసాదించ బడిన ఖర్చులు, కోర్టును అభ్యర్థించే అమలు విధానమును పేర్కొనుట, అనగా ఈ క్రింది విధములలో దేని ప్రకారము అమలు జరుపవలెనో స్పష్టపర్చవలెను.

1. డిక్రీ ఆస్తి అప్పగించుట. 2. ఆస్తిని జప్తుచేసి, వేలము వేయించుట, 3. ఏ వ్యక్తినైన బంధించి ఖైదునందుంచుట, 4. రిసీవరును నియమించుట, 5. డిక్రీ యొక్క పరిహారమును బట్టి ఇంకొక విధము. అమలు దరఖాస్తులో ఇంకొక డిక్రీని జప్తు చేయుమని కోర్టును అభ్యర్థించిన ఎడల తదితర పరిహారములను కోరుటకు వీలు లేదు. అమలు దరఖాస్తుతో డిక్రీ నకలు జతపర్చవలెను. ప్రతివాది స్వాధీనములో లేని చరాస్తి జప్తు కొరకు అభ్యర్థించబడినప్పుడు వాటిపూర్తి వివరములతో ఒక జాబితా కూడ జత పర్చవలెను: ప్రదివాది యొక్క స్థిరాస్తి జప్తు కోరిన ఎడల ఆ ఆస్తి వివరములు సరిహద్దులు, సర్వే నెంబర్లు, సదరు ఆస్తిలో వాదికి తెలిసినంత వరకు ప్రతివాది యొక్క వాటా తెలియ జేయవలెను.

ఒక డిక్రీలో హెచ్చు మంది వాదులున్నప్పుడు డిక్రీలో అభ్యంతరము లేనిచో, ఏ ఒక్కరైనను అందరి తరపున అమలు జరుపవచ్చును. దరఖాస్తు స్వీకరించిన తదుపరి దానికి నంబరు వేసి అభ్యర్థించిన విధమున అమలుకు ఉత్తరువు చేయబడును.

క్రాసు డిక్రీలు : రెండు ప్రతి డిక్రీలు (క్రాస్ డిక్రీలు) ప్రత్యేక వ్యాజ్యములలో ఒకే వాది ప్రతివాదులపై సొమ్ము చెల్లింపు నిమిత్తము ప్రసాదింపబడి ఆ రెండు డిక్రీల యొక్క అమలు నిమిత్తము దరఖాస్తులు ఒకే కోర్టులో దాఖలు అయినప్పుడు రెండు డిక్రీల యొక్క మొత్తములు సమానమైన రెండు డిక్రీల పైనను పూర్తి పరిష్కారమైనట్లు నమోదు చేయబడును. రెండు డిక్రీలలోను వ్యత్యాస మొత్తములున్న ఎడల చిన్న డిక్రీ పైన పూర్తి తీరుమానము నమోదు చేయబడును. పెద్ద డిక్రీలో చిన్న డిక్రీ యొక్క సొమ్ము తీరుమానమైనట్లు నమోదు చేయుచు మిగిలిన సొమ్ము కొరకు అమలు చేయబడును.

కక్షిదారులలో వాది ప్రతివాదు లిద్దరు ఒకరిపై నింకొకరు డిక్రీలను పొందియుండవలెను. రెండు డిక్రీలు నిర్దిష్టమైన సొమ్ము చెల్లించుటకే ప్రసాదింపబడవలెను. అట్టి పరిస్థితులలోనే పై నిబంధన వర్తించును.

ఒక డిక్రీలో ఎదురు హక్కులు: ఒక వ్యాజ్యములో ఉభయ కక్షిదారులు తమ ఎదురు హక్కులను కోరగా కోర్టు అట్లు రెండు అభ్యర్థనలను ఆమోదించుచు ప్రసాదించిన డిక్రీని అమలు కోరుచు దరఖాస్తు చేసిన 1. రెండు మొత్తములు సమానమైన ఎడల డిక్రీ పూర్తి పరిష్కారమైనట్లు నమోదు చేయబడును. 2. రెండు మొత్తములలో వ్యత్యాసమున్న ఎడల ఆ హెచ్చు మొత్తములో చిన్న మొత్తమును మినహాయించి మిగిలిన దానికై అమలు చర్య తీసుకొనబడును. చిన్న మొత్తము చెల్లించబడినట్లు నమోదు చేయబడును: పై నిబంధనలు తనఖా డిక్రీలకు కూడ వర్తించును.

వ్యక్తిగా డిక్రీ ఋణి పైనను అతని ఆస్తిపైనను ఒకే మారు అమలు జరువుటకు కోర్టు నిరాకరించ వచ్చును.

డిక్రీని అమలు నిమిత్తము; 1. డిక్రీ తేదీ లగాయతూ రెండు ఏండ్లు దాటిన పిదప అభ్యర్థన చేయబడినప్పుడు లేదా 2. డిక్రీలోని పార్టీ యొక్క వారసులపై కోరినప్పుడు లేదా, 3 డిక్రీలోని పార్టీ దివాలా తీసినప్పుడు, రిసీవరు పైన కోరినప్పుడు అమలు జరుపు కోర్టు డిక్రీ ఋణికి నోటీసు ఇవ్వనిదే అమలు చర్యలు జరుపరాదు. కాని డిక్రీ దర్మిలాను, ప్రస్తుత అమలుకు పూర్వము పై పార్టీల పైన డిక్రీని అమలు నిమిత్తము కోర్టులో దరఖాస్తు దాఖలు అయి అమలు చర్యలకు ఉత్తరువులయిన ఎడల పై నోటీసు అవసరము లేదు. అమలు పిటీషను బట్టి అసలు డిక్రీదారు సదరు డిక్రీలోని తన హక్కులను ఇతరులకు చెందజేసినట్లు కనబడిన ఆ అన్యాక్రాంతమునకు సంబంధించిన పార్టీలందరికి నోటీసు ఇవ్వవలెను. పై నోటీసు పుచ్చుకొని డిక్రీ ఋణి కోర్టునకు హాజరుకాని ఎడల అమలునకు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. కోర్టునకు హాజరయి డిక్రీ అమలునకు అభ్యంతరములు చెప్పిన ఎడల అవి కోర్టు విచారించి తగిన ఉత్తరువులు చేయవలెను.

అమలు విధానము : పైన వివరించిన ప్రాథమిక చర్యలు తీసుకొన్న తదుపరి కోర్టు అమలునకు ఉత్తరువులు జారీ చేయవలెను. ప్రతి అమలు నోటీసు పైన జారీ అయిన తేదీ న్యాయాధికారి యొక్కగాని, ఇందు కొరకు నియమింపబడిన ఉద్యోగి యొక్కగాని సంతకము కోర్టు ముద్ర యుండవలెను. ఈ పత్రమును కార్యాచరణ కొరకు తగిన ఉద్యోగికి అప్పజెప్పవలెను. ప్రక్రియ పత్రములో అమలు జరుపవలసిన తేదియు, తిరిగి ఆ పత్రము కోర్టునకు వాపసు చేయబడిన తేదియు స్పష్టపర్చవలెను. అమలు జరుపు ఉద్యోగి అమలు జరిపిన విధానము, తేదీ, అమలు జరుగుటకు ఆలస్యమైన లేదా అమలు జరుగనప్పుడు వాటికి గల కారణముల వివరములు, ప్రమాణ పత్రము, పై పత్రములతో కోర్టునకు వాపసు చేయవలెను.

అమలు నిలుపుదల: డిక్రీ ఋణి, డిక్రీకి సంబంధించిగాని, లేదా డిక్రీ అమలుకు సంబంధించిన అంశముల కొరకు గాని డిక్రీ ప్రసాదించిన కోర్టునకు దరఖాస్తు పెట్టుకొనుటకు లేదా అప్పీలు చేసుకొనుటకు, లేదా అమలు నిలుపుదల చేసుకొనుటకు అవకాశ మిమ్మని డిక్రీ అమలు నిమిత్తము పంపిన కోర్టును అభ్యర్థించిన ఆ కోర్టు అట్టి అవకాశ మిచ్చును. అమలు కొంతకాలము నిలుపు చేయవచ్చును. పై ప్రకారము అమలును నిలుపు చేసినందున అంతకు పూర్వము జరుపబడిన అమలు ప్రక్రియ రద్దు అగును.

డిక్రీ అమలు సందర్భములో డిక్రీ ప్రసాదించిన కోర్టు ఉత్తరువులును అప్పీలు కోర్టు ఉత్తరువులును డిక్రీ అమలు జరుపు కోర్టు శిరసావహించవలెను. డిక్రీని అమలు నిమిత్తము దరఖాస్తు దాఖలగునప్పటికి డిక్రీదారుని పై డిక్రీ ఋణి తెచ్చిన వ్యాజ్యము ఏ కోర్టులోనైనను విచారణ జరుగుచున్న ఎడల ఈ అమలును ఆ వ్యాజ్యము విచారణ అగువరకు నిలుపు చేయవచ్చును.

అమలు పద్ధతులు : 1. సొమ్మును చెల్లించుటకు డిక్రీ అయినప్పుడు అట్టి డిక్రీని, డిక్రీ ఋణిని బంధించిగాని, లేదా అతని ఆస్తులు జప్తు చేసి వేలము వేయించిగాని అమలు జరుపవచ్చును. 2. నిర్దిష్టమైన చరాస్తి కొరకు గాని, వాటిలోని వాటా కొరకుగాని డిక్రీ అయిన ఎడల, ఆ చరాస్తులను బలాత్కారముగా పట్టుకొని డిక్రీదారునకు అప్పగించుట ద్వారా అమలు జరుపవచ్చును. లేదా, డిక్రీ ఋణస్థుని బంధించిగాని అతని ఆస్తులు జప్తు చేసిగాని అమలు జరుపవచ్చును. పై ప్రకారము డిక్రీ ఋణస్థుని యొక్క ఆస్తులు జప్తు అయి, అట్టి జప్తు మూడు మాసముల వరకు నిలువలో ఉన్నప్పటికిని డిక్రీ ఋణస్థుడు డిక్రీని పాటించనిచో డిక్రీదారు అభ్యర్థనపై సదరు జప్తు ఆస్తులు వేలము వేయించి, పై చరాస్తికి బదులు డిక్రీలో ఇవ్వ జెప్పిన సొమ్మును గాని, లేక కోర్టు నిర్ణయించిన పై చరాస్తులు విలువగాని డిక్రీ దారునకు ఇప్పించి మిగిలినది డిక్రీ ఋణస్థుని దరఖాస్తుపై అతనికి వాపసు చేయబడును. కాని డిక్రీ ఋణస్థుడు డిక్రీని పాటించి అమలు ఖర్చులు చెల్లించినప్పుడు లేదా డిక్రీదారు ఆస్తుల వేలము కొరకు జప్తు అయిన మూడు మాసములలో అవసర చర్యలు తీసుకొననపుడు జప్తు అంతమొందును. పై మూడు మాసముల గడువు కోర్టు ఆరు మాసముల వరకు పొడిగించవచ్చును.

8. ఒక పార్టీ పైన కాంట్రాక్టు నిర్దిష్ట అనువర్తనమునకు గాని, లేదా నిరోధమునకుగాని లేదా దాంపత్య స్వత్వపున రుద్ధరణకు గాని, డిక్రీ ప్రసాదించబడినప్పుడును, డిక్రీ ఋణస్థుడు సదరు డిక్రీని మన్నించుటకు అవకాశముండి, బుద్ధి పూర్వకముగ ఆచరించుటకు తప్పిపోయిన ఎడల దాంపత్య స్వత్వపునరుద్ధరణకు డిక్రీలో ఋణస్థుని ఆస్తి, జప్తు మూలముగాను, కాంట్రాక్టు నిర్దిష్ట అనువర్తనము నిరోధముల డిక్రీలలో సివిల్ జైలులో డిక్రీ ఋణస్థుని బంధించుట లేదా ఆస్తిని జప్తు చేయుట లేదా పై రెండు విధముల కూడ అమలు జరుపవచ్చును. కాంట్రాక్టు నిర్దిష్ట అనువర్తనము లేక నిరోధముల డిక్రీ కార్పొరేషను పైన జారీ అయిన సదరు కార్పొరేషను యొక్క ఆస్తులు జప్తు మూలముగాను, లేదా ఆ కార్పొరేషను యొక్క డైరెక్టర్లను గాని, ప్రధాన ఉద్యోగులనుగాని కోర్టు అనుమతితో బంధించి, లేదా పై రెండు విధముల అమలు జరుపవచ్చును.

పై ప్రకారము జప్తు అయిన ఆస్తి మూడు మాసముల వరకు నిలువలో నున్నప్పటికి డిక్రీ ఋణస్థుడు డిక్రీని మన్నించని ఎడల డిక్రీదారుని అభ్యర్థనపై జప్తు ఆస్తులను వేలము వేయించి ఆ వచ్చిన సొమ్ములో కోర్టునకు యుక్తమని తోచినది పరిహారము క్రింద డిక్రీదారునకు యిప్పించి మిగిలినది డిక్రీ ఋణస్థుని అభ్యర్థనపై అతనికి చెల్లించబడును. పై జప్తు యొక్క గడువు పొడిగింపునకు అభ్యర్థించబడిన ఒక సంవత్సరము వరకు కోర్టు పొడిగించవచ్చును.

డిక్రీ ఋణస్థుడు డిక్రీని మన్నించినను, లేదా జప్తు కాలము పొడిగించనప్పుడు లేదా జప్తు ఆస్తి వేలము కొరకు డిక్రీదారును కోరనప్పుడు జప్తు అంతమొందును.

కాంట్రాక్టు నిర్దిష్ట అనువర్తనము లేక నిరోధపు డిక్రీలలో డిక్రీ ఋణస్థుడు డిక్రీని పాటించనప్పుడు-డిక్రీ దారునిచే గాని, లేదా కోర్టు నియమించిన ఇంకొక వ్యక్తిచే గాని ఆ పని సాధ్యమైనంతవరకు నిర్వర్తింపజేసి, అందుకైన ఖర్చులు డిక్రీ ఋణస్థునివల్ల రాబట్టబడును.

దాంపత్య స్వత్వ పునరుద్ధరణ డిక్రీ భర్తపైన ప్రసాదించబడిన డిక్రీ యొక్క అమలులో కోర్టు నిర్ణయించిన గడువులోగా పాటించని ఎడల డిక్రీదారునకు నియమిత కాలములో కోర్టు నిర్ణయించిన సొమ్మును చెల్లించుటకును అట్టి చెల్లింపునకు హామి ఇచ్చుటకును ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

డిక్రీ పత్రము వ్రాయుటకు, లేదా పరివహనీయ లేఖ పై చెల్లు పెట్టుటకు ప్రసాదించబడినప్పుడు డిక్రీ ఋణస్థుడు డిక్రీని పాటించుటకు నిరాకరించిన డిక్రీదారు డిక్రీ షరతుల ప్రకారము పత్రము నమూనా లేక చెల్లు నమూనా తయారు చేసి కోర్టులో దాఖలు చేయును. దానిపై కోర్టు డిక్రీ ఋణస్థునికి ఆ నమూనాలు నోటీసుతో జతపర్చి తన అభ్యంతరములు నిర్దిష్ట తేదీలోగా తెలియజేయుట కొరకు పంపును. ఋణస్థుడు లిఖితపూర్వకముగా అభ్యంతరములు తెలియజేసినచో కోర్టు వాటిని విచారించి నమూనాలను ఆమోదించుటగాని, లేక సవరించుటగాని, చేయవలెను. వాటిని డిక్రీ దారు స్టాంపు కాగితము మీద వ్రాయించి కోర్టులో దాఖలు చేసిన డిక్రీ ఋణస్థుని తరపున కోర్టుచే ఆ పత్రము లేక చెల్లు లిఖించి అవసరమును బట్టి రిజిష్టరు చేయించవలెను.

స్థిరాస్తి అప్పగింత కొరకు డిక్రీ అయిన, పార్టీకి ఆ స్థిరాస్తి అప్పగింత చేయబడును. డిక్రీని బట్టి డిక్రీ ఋణస్థునితో సమష్టి స్వత్వ దారుడై అతనితో సమష్టిగా స్వాధీనము పొందవలసినపుడు అట్టి స్వాధీనమును కోర్టు వారంటు నకలును స్థిరాస్తిపై అందరకును కనబడునట్టి స్థలములో అతికించి, డిక్రీ సారాంశము ప్రకటింపబడును. కట్టడము లేక నివేశనము అప్పగించవలసి యున్నప్పుడు అది డిక్రీకి బద్ధుడైన వాని స్వాధీనములో ఉండి అతడు డిక్రీని పాటించని ఎడల అతనిని తొలగించి అప్పగింత చేయబడును. అప్పగించవలసిన స్థిరాస్తి రైతు స్వాధీనములోనున్న ఎడల కోర్టు వారంటు బహిరంగ స్థలములో అతికించి డిక్రీ సారాంశమును ప్రకటించుట ద్వారా అప్పగించబడును.

డిక్రీ ఋణస్థుని బంధించి సివిల్ జైలు నందుంచుట: డిక్రీ అమలు క్రింద డిక్రీ ఋణస్థుని ఎప్పుడైన బందీ చేయవచ్చును అతనిని సాధ్యమైనంత త్వరలో కోర్టు ఎదుట హాజరు పెట్టవలెను. అతనిని ఆ జిల్లాలోగాని, ఇతర జిల్లాలలోగాని సివిల్ జైలులో ఉంచవలెను. కాని డిక్రీ ఋణస్థుని బంధించుటకు సూర్యోదయమునకు పూర్వము గాని, సూర్యాస్తమయానంతరముగాని నివాస గృహము లోనికి పోరాదు. నివాస గృహము డిక్రీ ఋణస్థునిదై యుండి, లోనికి ప్రవేశించుటకు అతను ఆటంకపరచినప్పుడు తప్ప, నివాస గృహపుపై కవాటము బంధించి యున్న ఎడల దానిని పగులగొట్టి లోనికి పోరాదు. బంధించుటకు నియమింపబడిన ఉద్యోగి నివాస గృహములోనికి ప్రవేశించిన ఎడల డిక్రీ ఋణస్థుని కొరకు గదతలుపు పగులగొట్టి లోనికి పోవచ్చును. కాని అట్టి గదిలో ఘోషా స్త్రీ నివసించుచున్న ఎడల ఆమె తొలగి పోవుటకు తగిన అవకాశమిచ్చి ఆమె తొలగిన పిదప ఆ గదిలోనికి ప్రవేశించవచ్చును. డిక్రీ సొమ్ము చెల్లించుటకు ప్రసాదించబడి, ఆ

సొమ్మును ఖర్చులతో సహా బంధించుటకు నియమింపబడిన ఉద్యోగికి చెల్లించినప్పుడు బంధించబడిన డిక్రీ ఋణస్థుని విడుదల చేయవలెను.

డిక్రీ బాకీ పూర్తిగా చెల్లింపబడినట్లు డిక్రీదారు వారంటుపై చెల్లు వ్రాయవలెను. రాష్ట్ర ప్రభుత్వము కొన్ని తరగతుల వ్యక్తులను బంధించకూడదని ప్రకటించవచ్చును. సొమ్ము చెల్లించుటకు ప్రసాదించబడిన డిక్రీలో డిక్రీ ఋణస్థుడు బంధింపబడి కోర్టు ఎదుట హాజరు పెట్ట బడిన ఎడల తాను బాకీ తీర్చుకొనె సమర్థత లేని ఎడల దివాలా దారుగా ప్రకటించుమని దరఖాస్తు పెట్టుకొన వచ్చుననియు, తాను దివాలా చట్టము ననుసరించి సక్రమమయిన దరఖాస్తు పెట్టుకొనిన, బందీ నుంచి విడుదల చేయవచ్చుననియు డిక్రీ ఋణస్థునికి కోర్టు తెలియజేయవలెను. డిక్రీ ఋణస్థుడు అట్టి దరఖాస్తు ఒక మాసములోగా పెట్టుకొనుటకు అంగీకరించుచు హామీ ఇచ్చి కోర్టు కోరినప్పుడు హాజరు అగుటకు ఒప్పుకొనిన అతనిని బంధమునుండి విముక్తి చేయవచ్చును. స్త్రీని బంధించరాదు. బంధించబడిన ఋణస్థుని కయ్యే భత్యము ఖర్చుల వివరములు రాష్ట్ర ప్రభుత్వము నిర్ణయించును. సొమ్ము చెల్లించుట కొరకు ప్రసాదింపబడు డిక్రీలలో రూ. 50, లు దాటిన బాకీకి ఆరు మాసములు వరకును. మిగిలిన బాకీలకు ఆరువారములును బంధించ వచ్చును. కాని. 1. అమలు వారంటు సొమ్ము సివిల్ జైలు ఉద్యోగికి చెల్లించబడనప్పుడు; 2. ఇతరత్రా డిక్రీ బాకీ తీరిపోయినప్పుడు; 3. ఎవరి దరఖాస్తు పై బంధింపబడెనో అతను విడుదల చేయమని కోరినప్పుడు; 4. జైలులో అతని ఖర్చులు చెల్లించబడనప్పుడు, పైగడువులు పూర్తి కానప్పటికి ఋణస్థుడు బంధము నుండి విముక్తి చేయబడును. కాని, పై 2, 3 అంశములలో కోర్టు ఉత్తరువు లేనిదే విడుదల చేయరాదు.

డిక్రీ క్రింద ఋణస్థుని బంధించినంత మాత్రమున డిక్రీ బాకీ విముక్తి నొందదు. సదరు బాకీకి తిరిగి బంధింపబడవచ్చును.

డిక్రీ ఋణస్థుడు జబ్బుగా ఉన్నను, సివిల్ జైలులో ఉండుటకు తగిన ఆరోగ్యము లేనప్పుడు, లేక సంక్రామిక వ్యాధులున్నను, విడుదల చేయబడును. సొమ్ము చెల్లించుట కొరకు డిక్రీలో ఋణస్థుని బంధించుమని అభ్యర్థించినప్పుడు కోర్టు ముందుగా నిర్ణీత తేదీన కోర్టునకు హాజరయి తనను బంధించుట కుండు అభ్యంతరములను చెప్పుకొనవలసినదని నోటీసు ఋణస్థునికి పంపవలెను. కాని డిక్రీ ఋణస్థుడు డిక్రీ అమలు కాకుండ ఆలస్యము చేయు ఉద్దేశముతో కోర్టు విచారణ క్షేత్రము దాటి పోవుటకు సిద్ధముగా నున్నట్లు కోర్టు తృప్తి పడిన ఎడల అట్టి నోటీసు పంపనవసరము లేదు కోర్టు పంపిన నోటీసుకు ఋణస్థుడు వాయిదా నాటికి హాజరు కానప్పుడు, డిక్రీ దారు కోరిన ఎడల అతనిని బంధించుమని కోర్టు వారంటు జారీ చేయవచ్చును.

డిక్రీ ఋణస్థుని బంధించినప్పటి నుండి తిరిగి కోర్టు ఎదుటకు తెచ్చు వరకు కాగల ఖర్చులు కోర్టు ఆదేశించిన ప్రకారము డిక్రీదారు కోర్టులో చెల్లించినగాని, ఋణస్థుని బంధించరాదు. ఋణస్థుని సివిల్ జైలుకు పంపుటకు ఉత్తరువు చేసిన జైలులో నుండు కాలమున ఋణస్థునికగు ఖర్చులను కోర్టు నిర్ణయ ప్రకారము ప్రతి మాసము డిక్రీదారు చెల్లించవలెను. ఋణస్థుని బంధించుటకగు ఖర్చులన్నియు వ్యాజ్యమునందలి ఖర్చుగా భావించబడును.

ఆస్తి జప్తు : భూములు, గృహములు, లేక ఇతర కట్టడములు, వస్తువులు, సొమ్ము, బ్యాంకు నోట్లు, చెక్కులు, ప్రభుత్వ హామీ పత్రములు, బాండ్లు లేదా తదితర ధన హామీ పత్రములు, ఋణ పత్రములు, కార్పొరేషను వాటాలు, ఇంకను ఋణస్థుని హక్కు భుక్తములలోనున్నను లేదా అతని తరపున ఇంకొకని వద్దనున్నను తదితర అన్ని విక్రయ చరస్థిరాస్తులను వాటిఫలసాయములను డిక్రీ యొక్క అమలులో జప్తు చేసి విక్రయించవచ్చును. కాని, 1. ఋణస్థుడు, అతని భార్య బిడ్డల యొక్క కట్టు వస్త్రములు, వంట సామగ్రి, పరుపులు బిస్తరులు మత సంప్రదాయముగా స్త్రీలు ధరించు ఆభరణములు జప్తు చేయరాదు; 2 శిల్పకారుని యొక్క పనిముట్లు, ఋణస్థుడు కృషికుడైన అతని పనిముట్లు, అతని జీవనోపాధిని ఆర్జించుకొనుటకు సరిపోయిన పశువులు, విత్తనములు ప్రభుత్వ నిర్ణయప్రకారము అతనికి అతని కుటుంబమునకు సరిపోవు ఫలసాయములు జప్తు చేయరాదు; 3. కృషికుని యొక్క నివాస గృహములు వాటి పరికరములు, వాటికి సంబంధించిన నివేశనములు జప్తుకు పనికిరావు; 4. అకౌంటు పుస్తకములు; 5. నష్టపరిహారమునకు వ్యాజ్యము తెచ్చు అధికారము; 6. వ్యక్తిగత సేవాధికారములు; 7. ప్రభుత్వము యొక్కగాని, స్థానిక సంస్థ యొక్కగాని, పెన్షనరుల పెన్షను, ఉపదానములు, రాజకీయ వేతనములు; 8. శ్రామికులు, గృహసేవకుల, మజూరీలు, నగదుగానైనను, లేదా ఫలసాయ రూపేములోనైన జప్తు చేయరాదు; 9. జీతము, మనోవృత్తి డిక్రీలలో మినహా, మొదట నూరు రూప్యములు, మిగిలిన దానిలో సగము జప్తు చేయరాదు. కాని అట్టి జీతము ప్రభుత్వ ఉద్యోగి లేదా రైల్వే కంపెనీ లేదా స్థానిక సంస్థల ఉద్యోగిదైన ఎడల ఒక మారు పై నిబంధన ప్రకా

రము జప్తు కాగల జీతము జప్తు అయి సదరు జప్తు 24 మాసముల వరకు జప్తులో నుండవలసి వచ్చిన ఎడల తిరిగి 12 మాసముల వరకు అట్టి జీతము జప్తు చేయరాదు; 10. మనోవృత్తి డిక్రీల క్రింద 1/3 వంతు జీతము జప్తు చేయరాదు; 11. కమిషన్డు ఉద్యోగులు మినహా మిగిలిన రక్షణ శాఖలలో పనిచేయు ఆయా చట్టములు వర్తించు ఉద్యోగుల జీతములు, భత్యములు జప్తు చేయరాదు; 12. భవిష్యన్నిధి (ప్రోవిడెంట్ ఫండ్) 1925 చట్టము మినహాయించినవి జప్తు చేయరాదు; 13. ప్రభుత్వ, రైల్వే కంపెనీ, లేదా స్థానిక సంస్థల ఉద్యోగుల యొక్క ఉపలబ్ధి భత్యములు ప్రభుత్వముచే మినహాయింపబడినవి జప్తు చేయరాదు; 14. భవిష్యత్తులో రాబోయే దార సత్వపు హక్కుగాని, లేదా అట్టి ఇతర హక్కులను జప్తు చేయరాదు; 15. ముందు రాబోయే మనోవృత్తి హక్కు జప్తు చేయరాదు: 16. భారతదేశ చట్టము క్రింద జప్తుకు వీలులేదని మినహాయింపబడిన భత్యములు; 17. ఋణ స్థుడు భూమి శిస్తు చెల్లించవలసిన వ్యక్తి అయియుండి. అతని చరాస్తులు, బకాయి శిస్తుల వసూలు కొరకు విక్రయించుటకు మినహాయింపబడిన చరాస్తులు జప్తు చేయరాదు.

ఇండ్లు కట్టడములు వాటి నివేశనముకు చెల్లించవలసిన అద్దె కొరకు డిక్రీ అయినప్పుడు వాటిని జప్తు చేసి విక్రయించవచ్చును. డిక్రీ అమలులో చరాస్తిని బలత్కార ముగ పట్టుకొనుటకు అధికారముగల వ్యక్తి నివాస గృహ ములోనికి సూర్యాస్తమయ అనంతరము, సూర్యోదయ మునకు పూర్వము ప్రవేశించరాదు.

గృహములోనున్న వ్యక్తిని బంధించుటకు చెప్పబడిన నిబంధనలు దీనికి వర్తించును.

ఆస్తి జప్తు చేయబడిన పిదప, సదరు జప్తు ఆస్తి వ్యక్తి గత పరివర్తనము లేదా అప్పగింతచేసిన అట్టి పరివర్తన ములు చెల్లవు.

చరాస్తి జప్తు: ఋణస్థుని స్వాధీనములోనున్న ఫల సాయములు మినహా చరాస్తిని జప్తు చేయు అధికారి స్వయ ముగా పట్టుకొని, తన ఆధీనములోగాని, తన క్రింది ఉద్యో గుల అధీనములోగాని, ఉంచి దాని భద్రతకు పూచీ పడ వలెను. కాని జప్తుచేసిన ఆస్తి అతి శీఘ్రముగాను, స్వత స్సిద్ధముగాను చెడిపోవునదై, దానిని భద్రపరచుటకైన ఖర్చులు వాటి వెలకు మించినప్పుడు దానిని వెంటనే విక్ర యించవచ్చును. ఇంకను జప్తు చేసిన చరాస్తి, పశువులు, వ్యవసాయపు పనిముట్లు, లేక ఇతర వస్తువులై యుండి వాటిని సులువుగా తీసుకొని పోవుటకు వీలు లేనప్పుడు, వాటిని వెంటనే విక్రయించనప్పుడు, వాటిని జప్తుచేసిన స్థల ములలోగాని, ఆ గ్రామములోగాని, ఋణస్థునివద్దను, డిక్రీ దారువద్దను, లేదా గ్రామాధికారుల వద్దగాని వారి నుండి చట్టబద్ధమైన బాండు తీసుకొని విడిచిపెట్టవచ్చును. లేదా కోర్టులో వాటిని భద్రపరచుటకు తగిన స్థలమున్న కోర్టు అధికారి స్వాధీనములో ఉంచవచ్చును. పై చరాస్తులు జప్తు నుండి విడుదలైన ఎవరి వద్ద నుండి జప్తు చేయబడి నవో ఆ వ్యక్తికి తిరిగి వాపసు చేయబడును. జప్తు చేసిన అధికారి జప్తు అయిన ఆస్తులజాబితా తన నివేదికతో కోర్టుకు వాపసు చేయవలెను, 2. జప్తు చేయవలసిన ఆస్తి భూమిపై పెరుగు సస్యములయిన సస్యములున్న భూమి మీద వారంటు నకలు అతికించవలెను. సస్యము కోసి కుప్పలు పెట్టబడి యున్నప్పుడు, ఆ కుప్పలకు అతికించవలెను. ఇంకొక వారంటు నకలు డిక్రీ ఋణస్థుని ఇంటి బహిరంగ ప్రదేశమున అతికించవలెను. పై చర్యలవలన పై సస్యములు కోర్టు స్వాధీనమైనట్లు భావించబడును. 3. పరివహనీయలేఖ కాని బాకీ, కార్పొరేషను మూలధనపు వాటా లేదా ఋణ స్థుని స్వాధీనములో లేని ఇతర చరాస్తి జప్తు చేయవలసి నప్పుడు లిఖిత పూర్వకమైన నిరోధపు ఉత్తరువు ద్వారా జప్తు చేయవలెను. అట్టి ఉత్తరువులో పత్రము లేని బాకీ అయినప్పుడు కోర్టు ఉత్తరువు లేనిదే బాకీదారుని చెల్లించ వద్దనియు, అప్పు ఇచ్చిన వారిని పుచ్చుకొన కూడ దనియు ఆదేశించును. కార్పొరేషను వాటా అయిన అట్టి వాటాను పరివర్తన చేయ కూడదనియు దాని లాభాంశమును పుచ్చుకొనవద్దనియు అదేశించును. ఇతరఆస్తి అయిన ఋణస్థునికి వాపసు చేయకూడదని,ఆస్తిస్వాధీనము గల వ్యక్తిని ఆదేశించును. పై ఉత్తరువు నకలు కోర్టు బహిరంగ స్థలమున అతికించి మిగిలినవి పై వ్యక్తులకు పంపబడును. పై ప్రకారము జప్తు అయిన బాకీని బాకీ దారుడు కోర్టులో చెల్లించిన అతని బాకీ తీరిపోవును. 4. డిక్రీ ఋణస్థునికి ఇంకొక భాగస్వామితో వాటా ఉన్న చరాస్తి జప్తు కావలసినచో, సదరు వాటాను ఎట్టి పరి వర్తనము కావించకుండునట్లు నిరోధించు నోటీసు మూల ముగా జప్తు చేయవలెను. 5. ప్రభుత్వపు లేక రైల్వే, లేక, స్థానిక సంస్థ యొక్క ఉద్యోగి జీతముగాని, భత్యముగాని, డిక్రీ బాకీ సొమ్ము కొరకు జప్తు కావలసినచో, అట్టి ఉద్యోగి కాని, లేదా అట్టి ఉద్యోగికి జీతము పంచిపెట్టే అధికారి గాని, కోర్టు విచారణ క్షేత్రములో లేనప్పటికి, నోటీసు చేయుట ద్వారా, జప్తు చేయవలెను. పై నోటీసు అందిన మీదట అట్టి అధికారి డిక్రీ ఋణస్థునికి పై సొమ్ము చెల్లించక కోర్టు నోటీసు ప్రకారము ఒక మారుగాని,

మాసవాయిదాలుగ గాని కోర్టులో జమకట్టుచుండవలెను. 6. భాగస్వామ్యము పైన డిక్రీ అయిన దాని ఆస్తులపైనను భాగస్వామిగా నమోదయి, వ్యాజ్యములో నోటీసు అయి హాజరు కాని వ్యక్తిపైనను, ఇతర భాగస్వాములు పైనను అమలుకు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. డిక్రీ దారు పై వివరించిన భాగస్వాములు కాక ఇతర వ్యక్తి పై అమలు కోరినప్పుడు, ఆ వ్యక్తి భాగస్వామిగా డిక్రీ బాకీ తీర్చే బాధ్యతను ఒప్పుకొనిన అతనిపై అమలు చేయబడును. డిక్రీ భాగస్వామ్యముపై కానప్పుడు దాని ఆస్తులను డిక్రీ క్రింద జప్తుచేసి, విక్రయించుటకు వీలులేదు. డిక్రీ ఋణస్థునికి సదరు భాగస్వామ్యములో నున్న వాటాయును, దానిపై వచ్చు లాభమును జప్తు చేయవచ్చును; 7. పరివహనీయ లేఖ జప్తు చేయునపుడు, దానిని స్వయముగా పట్టుకొని, కోర్టునకు తీసుకురావలెను. అట్టి పత్రము కోర్టులో గాని, అధికారి స్వాధీనములో గాని ఉన్న సదరు పత్రమును గాని, లేదా దాని యొక్క సొమ్మునుగాని కోర్టు అనుమతి లేనిదేవరికి చెల్లించకూడదని కోరడమగును. 8. సొమ్ము చెల్లించుటకుగాని లేదా విక్రయము మూలమున తనఖా బాకీ రాబట్టుటకు కోర్టు డిక్రీఅయిన, అట్టి డిక్రీ, డిక్రీ అమలు చేయు కోర్టుచే ప్రసాదించినప్పుడు అట్టి కోర్టు యొక్క ఉత్తరువు ద్వారా జప్తు చేయవచ్చును. లేదా జప్తు చేయవలసిన డిక్రీ ఇతర కోర్టుచే ప్రసాదింపబడిన అట్టి కోర్టునకు డిక్రీ అమలు చేయు కోర్టు యొక్క నోటీసు ద్వారా సదరు డిక్రీ యొక్క అమలును నిలుపు చేయుమని కోరడము ద్వారా జప్తు చేయవచ్చును. పై ప్రకారము జప్తు అయిన డిక్రీని జప్తు చేయించిన డిక్రీదారు కోర్టులో అమలు చేసి తన డిక్రీ బాకీ క్రింద జమ కట్టించుకొనవచ్చును. 9. స్థిరాస్తిని జప్తు చేయవలెనన్న సదరు ఆస్తిని ఎట్టి పరివర్తనగాని ఆస్తిపై ఎట్టి బాధ్యతలుగాని చేయరాదని డిక్రీ ఋణస్థునికి పై అన్యాక్రాంతములకు సంబంధించిన వ్యక్తులకు నిరోధపు ఉత్తరువులు కోర్టు జారీ చేయును. పై ఉత్తరువు జప్తు ఆస్తి వద్ద (దండోరా ద్వారా) ప్రకటించబడును. ఉత్తరువు నకలు ఆస్తి పైన బహిరంగ స్థలములో అతికించబడును. ఇంకొక నకలు కోర్టు యొక్క బహిరంగ స్థలములో అతికించబడును. జప్తు ఆస్తి ప్రభుత్వమునకు శిస్తు చెల్లించు భూమి అయిన ఈ ఉత్తరువు నకలు జిల్లా కలెక్టరు కార్యాలయములో అతికించబడును. 10. డిక్రీ సొమ్ము ఖర్చులన్నిటితో సహా చెల్లించబడిన లేదా మరే విధముగానైన డిక్రీ బాకీ తీరిపోయిన లేదా, డిక్రీ త్రోసిపుచ్చబడినప్పుడు గాని జప్తు ఉపసంహరింప బడినట్లు భావించవలెను. 11. జప్తు చేసిన ఆస్తి సొమ్ము (నగదు గాని, నోట్లుగాని) అయిన జప్తు చేసిన డిక్రీ తీర్చుటకు సరిపోయే సొమ్మును డిక్రీదారునకు చెల్లించుమని కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. 12. డిక్రీ అమలులో ఆస్తిని జప్తు చేసిన పిదప, అమలు పిటీషను విచారించి పరిహరించిన తదుపరి పై జప్తు నిలుపలో నుండవలెనో, లేదా, అంతమొందవలెనో స్పష్టపరచవలెను. కాని డిక్రీదారు అశ్రద్ధ వలన అమలు రద్దు అయిన జప్తు అంతమొందును.

డిక్రీ అమలులో ఆస్తిని జప్తుచేసినప్పుడు సదరు ఆస్తిపై స్వామ్యాధికారము తనకున్నట్లును, ఆ ఆస్తిని జప్తు చేయుటకు వీలు లేదని ఏ వ్యక్తి అయిన అభ్యంతరము చెప్పుచు, కోర్టులో (దరఖాస్తు క్లెయిమ్ పిటిషన్) పెట్టుకొనవచ్చును. అట్టి దరఖాస్తును కోర్టు వ్యాజ్యము మాదిరిగానే విచారించును. క్లెయిమెంటు జప్తు ఆస్తిపై తనకు హక్కు ఉన్నట్లు నిరూపించుసాక్ష్యమును కోర్టుఎదుట హాజరు పెట్టవలెను. పై పిటీషను దరియాప్తు జరిపినమీదట జప్తు ఆస్తి జప్తు నాటికి డిక్రీ ఋణస్థుని స్వాధీనములో లేదని కోర్టు అభిప్రాయపడిన, జప్తు నుండి ఆస్తిని విడుదల చేయును. పై దరఖాస్తు విచారణ ముగించువరకు అమలు చర్యలు నిలుపు చేయబడును. జప్తు ఆస్తి వేలమునకు ప్రకటించ బడినను, అది నిలుపు చేయబడును. పై పిటీషను విచారణలో జప్తు ఆస్తి ఋణస్థునిదని కోర్టు అభిప్రాయపడిన, పిటీషను కొట్టివేయబడును. జప్తు ఆస్తిపై పూర్వ తనఖా ఉన్నట్లు తృప్తి పడిన సదరు తనఖాకు లోబడి జప్తు కొనసాగించవచ్చును. పై క్లయిమ్ పిటీషనులో వీగిపోయిన కోర్టు పిటీషను పరిహరించినది లగాయితు ఒక సంవత్సరము లోగా తన స్వత్వాధికారము స్థిరపరచుకొనుటకు వ్యాజ్యము తేవచ్చును.

జప్తు ఆస్తివిక్రయము: డిక్రీని అమలు చేయు కోర్టు జప్తు చేసిన ఆస్తినంతను లేదా డిక్రీ బాకీ తీర్చుటకు సరిపోవు కిమ్మత్తుగల ఆస్తిని విక్రయించి, అట్టి సొమ్మును డిక్రీదారునకు చెల్లించునట్లు ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

డిక్రీ అమలులో ప్రతి ఆస్తి యొక్క విక్రయము అందుకు నియమింపబడిన కోర్టు ఉద్యోగి ఆధ్వర్యమము క్రింద ఈ సంహితలో విధించబడిన నిబంధనల ననుసరించి బహిరంగ వేలముమూలముగ జరుగును, డిక్రీ అమలు క్రింద ఏ ఆస్తియైనను బహిరంగ వేలములో విక్రయించబడుటకు ఉత్తరువు అయిన దాని విక్రయపు ప్రకటన కోర్టు భాషలో చేయించవలెను. అట్టి విక్రయపు ప్రకటనలో ఎచ్చట, ఎప్పుడు వేలము జరుగునది తెలియ జేయుచు వేలము ఆస్తి యొక్క వివరములు సాధ్యమగునన్ని ఇవ్వబడును. అవి 1. ఆస్తి యొక్క హద్దులు, విస్తీర్ణము, సర్వే నెంబర్లు

వగయిరా వివరములు, 2 వేలము ఆస్తి పై చెల్లించు శిస్తు, 3, ఆస్తిపైన ఉన్న బాధ్యతలు – (తనఖా వగైరాలు). 4. డిక్రీ సొమ్ము. 5 వేలము ఆస్తికిమ్మతు. 6 ఇందుకు సంబంధించినట్టి ఇతర విషయయలు.

ప్రతి వేలము ప్రకటనయును, స్థిరాస్తి జప్తు వలనే జరిపించవలెను ఇదిగాక యీ ప్రకటన ప్రభుత్వపు గెజెటు లోగాని, స్థానికవార్తా పత్రికలోగాని లేదా పై రెండింటిలో గాని ప్రచురణకు కోర్టు ఆదేశించవచ్చును. ఇందుకైన ఖర్చులు విక్రయపు ఖర్చులుగా భావించ బడును. విక్రయపు ప్రకటన జరిగిన 30 దినముల అనంతరము స్థిరాస్తి విక్రయమును, 15 దినముల అనంతరము చరాస్తి విక్రయమును జరుగవలెను. కోర్టు విక్రయమునకు నిర్ణయించిన తేదీనుండి తిరిగి వాయిదా వేయవచ్చును. విక్రయమునకు వాయిదా, 30 దినములకు మించిన ఎడల తిరిగి క్రొత్త విక్రయపు ప్రకటన ప్రచురణలు జరుగువలెను.

డిక్రీ బాకీ ఖర్చులు అమలు ఖర్చులు, విక్రయము జరిపించు అధికారిపరముగ చెల్లించినను లేదా కోర్టులో చెల్లించినట్లు పై అధికారి తృప్తిపడు సాక్ష్య నిదర్శనము ఇచ్చినను విక్రయము నిలిపి వేయబడును. డిక్రీదారు - కోర్టు అనుమతి లేనిదే ఆస్తివేలములో పాల్గొనుటకుగాని, ఆస్తిని కొనుటకుగాని వీలులేదు. కోర్టు అనుమతితో డిక్రీదారు జప్తు ఆస్తిని వేలములో కొన్నప్పుడు అట్టి విక్రయపు సొమ్మును అతని డిక్రీ బాకీ క్రింద జమకట్టి డిక్రీ తీరిపోయినట్లు నమోదు చేయబడును. ఏ అధికారిగాని, పై విక్రయపు చర్యలకు సంబంధించిన ఇతర ఉద్యోగులుగాని, వేలములో పాల్గొనకూడదు, ఆస్తిని కొనకూడదు.

చరాస్తి విక్రయము : భూ ఫలసాయము విక్రయించవలసిన ఆస్తి అయిన, అది పెరుగుచున్న సస్యమయిన, సమీపమందే విక్రయము జరుగవలెను పై సస్యమును కోసికుప్పల క్రింద కళ్ళములో చేర్చబడిన అట్టి కళ్ళములవద్ద విక్రయము జరుగవలెను. పై సస్యము విక్రయించునప్పుడు విక్రయపు ఉద్యోగి అంచనా ప్రకారము సరియైన వెలరానప్పుడు, ఆ సస్యము యొక్క స్వత్వదారుగాని, అతనిచే నియోగింపబడిన ఇతర వ్యక్తిగాని విక్రయమును మరునాటికిగాని, లేదా ఆ ప్రదేశములో సంత జరుగుచో అట్టి సంతరోజునకు గాని వాయిదా చేయుమని కోరిన ఆ విక్రయము అట్టి తేదీకి వాయిదా వేయవలెను.

పరివహనీయలేఖగాని, కార్పొరేషనులోని వాటాగాని విక్రయించ బడవలసిన, అది బహిరంగ వేలము ద్వారా కాక బ్రోకరు ద్వారా విక్రయించుటకు అధికారమివ్వవచ్చును.

చరాస్తిని బహిరంగ వేలములో విక్రయించినప్పుడు ప్రతి వస్తువు యొక్క క్రయధనము తత్షణము చెల్లించబడవలెను. అట్లు చెల్లించనప్పుడు ఆ వస్తువు తిరిగి వేలము వేయబడును. క్రయధనము చెల్లించగానే విక్రయపు అధికారి రసీదు ఇచ్చును. వస్తువుపై క్రయదారునికి స్వత్వ మేర్పడును.

విక్రయపు ప్రకటనలోగాని, ప్రచురణలలోగాని ఎట్టి లోపములున్నను విక్రయము రద్దుకాదు. కాని ఏ వ్యక్తి కయినను పై లోపముల వలన హాని కలిగిన పరిహారము కొరకు గాని, ఆ వస్తువు వాపసునకు గాని వ్యాజ్యము తెచ్చుకొనవచ్చును.

విక్రయమైన చరాస్తి వెంటనే క్రయదారుని స్వాధీనము చేయబడును. విక్రయమైన చరాస్తి ఇంకొకని స్వాధీనములో నున్న ఎడల అట్టి వ్యక్తికి సదరు ఆస్తినిపై క్రయదారునికి తప్ప ఇతరుల కెవ్వరికి అప్పగించరాదని నోటీసు ఇవ్వబడును. పరివహనీయలేఖ విక్రయించిన కోర్టు సదరు పత్రము పై చెల్లు వ్రాసి క్రయదారునికి అప్పగించును.

స్థిరాస్తివిక్రయము : లఘు వ్యాజ్య కోర్టులు మినహా ఇతర కోర్టులన్నియు డిక్రీ అమలులో స్థిరాస్తి విక్రయమునకు ఉత్తరువు చేయవచ్చును. ప్రతి స్థిరాస్తి విక్రయములోను, ఆస్తినికొనిన వ్యక్తి క్రయధనములో 1/4 వంతు తత్షణము కోర్టులో చెల్లించవలెను. అట్లు చేయని ఎడల ఆస్తి తిరిగి విక్రయించబడును. క్రయముచేసిన వ్యక్తి డిక్రీదారుడయి, క్రయధనమును తన డిక్రీ బాకీ క్రింద ముజరా తీసుకొనుటకు హక్కు కలిగియున్నచో అట్టి వ్యక్తి పై సొమ్ము చెల్లించ నవసరము లేకుండా కోర్టు మినహాయించ వచ్చును. ఇతర క్రయదారు మిగిలిన క్రయధనమును విక్రయపు నిదర్శన పత్రము లిఖించుటకు స్టాంపుతో సహా విక్రయమయిన 15 దినములలోగా చెల్లించ వలెను. డిక్రీ దారునికి ముజరా తీసుకొనే సదుపాయమున్న ఎడల తన బాకీ మినహా మిగిలిన సొమ్ము చెల్లించును,

పై ప్రకారము పై వాయిదా లోగా మిగిలిన క్రయధనము క్రయదారు చెల్లించని ఎడల ధరావత్తుగా చెల్లించిన సొమ్ములో విక్రయపు ఖర్చులు పోను మిగిలినది ప్రభుత్వమునకు చెందును. ఆస్తి తిరిగి విక్రయించబడును. క్రయదారు తాను సకాలములో మిగిలిన క్రయధనము చెల్లించనందున, ధరావత్తు సొమ్ము కోల్పోవును. కొన్న ఆస్తిపై ఎట్టి హక్కులు సిద్ధించవు.

క్రయధనము చెల్లించనందున ఆస్తిని తిరిగి విక్రయించుటకు ఉత్తరువు చేసిన చట్ట ప్రకారము తిరిగి ప్రకటన, ప్రచురణలు చేయనిదే, ఆస్తిని విక్రయించరాదు. సమష్టి

ఆస్తిలోని వాటా విక్రయించునప్పుడు మిగిలిన వాటాదార్లు అట్టి వాటాను కొనుటకు అవకాశమివ్వబడును.

డిక్రీ అమలులో స్థిరాస్తి విక్రయింపబడినప్పుడు డిక్రీ ఋణస్థుడు గాని, లేదా అతని ద్వారా స్వత్వహక్కు పొందిన వ్యక్తి గాని, లేదా ఆస్తిపై హక్కుగల ఇతర వ్యక్తిగాని వేలము అయిన 30 దినములలోగా పై విక్రయమును రద్దు పరచుమని కోరవచ్చును. అందు నిమిత్తము ఆ వ్యక్తి, క్రయదారునికి చెల్లించు నిమిత్తము, క్రియ ధనములో 5% డిక్రీదారునికి విక్రియ ప్రకటనలో సూచించిన మొత్తమును కోర్టులో కట్టవలెను.

డిక్రీ అమలు క్రింద ఏదైన స్థిరాస్తి విక్రయింపబడినప్పుడు, డిక్రీదారు గాని, క్రయధనము యొక్క అనుపాతిక విభజనలో వాటాకు హక్కు ఉన్న వ్యక్తి గాని, పై విక్రయము వలన తన హక్కులకు భంగము గలిగిన వ్యక్తి గాని, విక్రయ ప్రచురణలలోను, విక్రయ కార్యక్రమములలోను ముఖ్యమైన దోషము, లేదా, దగా ఉన్నదనియు సదరు విక్రయము రద్దు పరచవలసినదనియు దరఖాస్తు పెట్టవచ్చును. కాని దరఖాస్తును అనుమతించుటకు పూర్వము విక్రయపు వారంటు మొత్తము, లేదా క్రియ ధనమునకు హామీ ఇమ్మని లేదా సదరు పైకము కోర్టులో చెల్లించుమని కోర్టు కోరవచ్చును.

డిక్రీ ఋణస్థునికి విక్రయ ఆస్తిపై ఎట్టి స్వత్వాధికారము లేనందున విక్రయము రద్దు చేయుమని క్రయదారు అభ్యర్థించవచ్చును. విక్రయమును రద్దు పరచుమని పై ప్రకారము దరఖాస్తులు లేనప్పుడు గాని లేదా అట్టి దరఖాస్తులు పరిహరింపబడినప్పుడు గాని విక్రయము స్థిరపరచబడును.

విక్రయము రద్దయిన క్రియదారునికి తాను చెల్లించిన క్రయధనము తిరిగి పుచ్చుకొనుటకు హక్కు గలదు. విక్రియము స్థిరపడిన కోర్టు ఆస్తి వివరములతో విక్రయపు నిదర్శన పత్రిమును క్రయదారునికి ఇచ్చును.

క్రయదారుడు క్రయాస్తిని అప్పగించుమని కోర్టును అభ్యర్థించినచో డిక్రీ ఋణస్థుని స్వాధీనములో లేదా అతని తరపున ఇంకొకని స్వాధీనములో నున్నప్పుడు వారిని తొలగించి ఆస్తి క్రయదారునికి లేదా అతనిచే నియమించబడిన వ్యక్తికి స్వాధీనము చేయబడును. విక్రయపు ఆస్తి సాగు హక్కుగల రైతు స్వాధీనములో నున్న ఎడల, విక్రయపు నిదర్శన పత్రిము కాపీని ఆస్తి యొక్క బహిరంగ స్థలముపై అతికించి, ఋణస్థుని స్వత్వాధికారము క్రయదారునికి పరివర్తనము చెందినదని, ప్రకటన (దండోరా ద్వారా) చేయబడును.

కోర్టు విక్రయములో స్థిరాస్తిని కొన్న క్రయదారుడు సదరు ఆస్తిని తనకు అప్పగించుమని కోర్టును అభ్యర్థించవచ్చును. అట్టి క్రయదారుడు స్థిరాస్తిని కోర్టు ద్వారా స్వాధీనము పొందునపుడు ఏ వ్యక్తి అయిన అడ్డగించి, లేక ఆటంక పరచిన ఎడల క్రియదారు కోర్టునకు దరఖాస్తు పెట్టి ఫిర్యాదు చేయవచ్చును. అందుపైన కోర్టు ఆటంక పరచిన వ్యక్తిని కోర్టుకు హాజరై పై ఫిర్యాదుకు సంజాయిషీ చెప్పుటకు సమను చేయును. పై ఫిర్యాదు దర్యాప్తు చేసి ప్రతివాది లేదా అతని తరపున ఇంకొకని ప్రోత్సాహముపై, పై ఆటంకము జరిగినట్టు కోర్టు నమ్మిన సదరు వ్యక్తులను బందీ చేసి, ఆస్తిని క్రయదారునకు అప్పగించుటకు ఆదేశించును. ఆటంక పరచిన వ్యక్తికి సదరు స్థిరాస్తిపై పూర్తి స్వత్వాధికారములు కలవని నమ్మినచో, పై దరఖాస్తు పరిహరింపబడును.

కోర్టు విక్రియములో స్థిరాస్తిని డిక్రీదారు లేదా క్రియదారు సదరు స్థిరాస్తి యొక్క స్వత్వదారుని తొలగించి కోర్టు ద్వారా స్వాధీనము పొందిన అట్టి స్థిరాస్తి స్వత్వదారు కోర్టునకు దరఖాస్తు పెట్టి ఫిర్యాదు చేయవచ్చును. అందుపైన కోర్టు క్రియదారునకు సమను చేసి, ఫిర్యాదును దర్యాప్తు చేయును. ఫిర్యాదు చేసిన వ్యక్తికి పై స్థిరాస్తిపై పూర్తి స్వత్వాధికారములు కలవని తృప్తిచెందిన సదరు స్థిరాస్తిని తిరిగి స్వత్వదారునకు అప్పగించవలెనని ఆదేశించుచు ఉత్తరువు చేయును. ఈ అప్పగింత చర్యలకు సంబంధించిన ఫిర్యాదులలో ప్రతికూల ఉత్తరువులు పొందిన పార్టీలు ఒక సంవత్సరము లోగా కోర్టులో వ్యాజ్యము చేసి తమ హక్కులను స్థిరపరుచుకొనవచ్చును.

డిక్రీ అమలులో స్థిరాస్తి విక్రియము ద్వారా లభించిన సొమ్ము కోర్టులో నిలువ ఉండి, డిక్రీ ఋణస్థుని పైన నగదు బాకీ రాబట్టుటకు పొందిన ఇతర డిక్రీల కొరకు అమలు పిటీషనులు సదరు డిక్రీదార్లచే దాఖలు అయి ఉండిన ఎడల అమలు ఖర్చులు పోను మిగిలిన సొమ్ము డిక్రీదార్లకు వాటాల ప్రాప్తిని పంచబడును. తనఖాకు లోబడి, ఆస్తి విక్రియించబడిన ఎడల సదరు తనఖాదారు వాటా కోరుటకు వీలు లేదు. కాని డిక్రీ అమలులో విక్రియించవలసిన ఆస్తిపై తనఖా బాధ్యత ఉండి, సదరు తనఖాదారు తనఖా సొమ్మును, ఆస్తిని కోర్టు విక్రయము ద్వారా వచ్చిన సొమ్ములో నుండి తీసుకొనుటకు అంగీకరించిన సదరు ఆస్తి తనఖా బాధ్యత లేకుండ విక్రయించబడును. అప్పుడు తనఖాదారుడు తనఖా ఆస్తి ద్వారా రావలసిన సొమ్మునకు హక్కు గలిగి ఉండును.

స్థిరాస్తిపై ఉండు బాధ్యతను తీర్చే నిమిత్తము పొందబడిన డిక్రీ అమలులో ఆస్తి విక్రయించబడి అందువలన లభించిన క్రయధనము నుండి మొదట విక్రయపు ఖర్చులు మినహాయించబడును. తదుపరి డిక్రీ బాకీ తీర్చుటకు సరిపోవు సొమ్ము క్రయధనము నుండి మినహాయించబడును. మిగిలిన సొమ్ములో నుండి, ఇతర తనఖా బాధ్యతల అసలు వడ్డీలు ఉండిన వాటి యొక్క మొత్తము మినహాయించబడును. మిగిలిన సొమ్ము ఋణస్థునిపై నగదు సొమ్ము రాబట్టుటకు డిక్రీలు పొందిన డిక్రీదారులకు వాటాల ప్రకారము చెల్లించబడును. పి. రా.

వ్యాఖ్యానము : క్రోడీకరింపబడిన ధర్మశాస్త్రములు, చట్టములు వ్యాఖ్యానమునకు కొన్ని సాధారణమైనట్టియు, విశేషమైనట్టియు నియమములు ఏర్పడి ఉన్నవి ఇవి చిరకాలమునుండి చట్టముల యొక్క ఉద్దేశములు అందులో ఉపయోగింపబడిన మాటల అర్థములను నిర్ధారణ చేయుటకు వర్తింప జేయబడినవి.

భారత దేశమందు వేదములకు, బ్రహ్మసూత్రములకు ఉపనిషత్తులకు కూడ ప్రాచీన కాలము నుండి వ్యాఖ్యాన గ్రంథములు కలవు. ఈ వ్యాఖ్యానములు మూలమందు ప్రయుక్తమైన పదముల అర్థములు, భావములు, ప్రయోజనములు జిజ్ఞాసువు లందరికి తేటతెల్లము చేయుట కొరకు ఉద్దేశింపబడినవి. అటులనే చట్టముల ఉద్దేశములు ఆశయములు, ప్రయోజనములు, సుస్పష్టముచేయుటకు వ్యాఖ్యానము లెంతయో అవసరము. ఇట్టి వ్యాఖ్యానములు చేయుటకు ఆమోద యోగ్యమైన నియమములు చిరకాలానుసరణమును బట్టి ఏర్పడినవి. అట్టి నియమములు క్రింద వివరింపబడినవి :

వ్యాఖ్యాన సాధారణ నియమములు : 1. చట్ట నిర్మాతల ఉద్దేశము గ్రహించుటయే వ్యాఖ్యాన ప్రయోజనము, 2. చట్టము యొక్క ఉద్దేశము గ్రహించుటకు అందలి నిబంధనల నన్నిటిని సంపూర్ణముగ అవలోకించవలెను.

న్యాయసూత్రములు : 1. వ్యాఖ్యానము-అమూల్యమైన సేవకుడు, అపాయకరమైన యజమాని, అనగా వ్యాఖ్యానించుటలో ఆ చట్టము యొక్క అసలు ఉద్దేశమును వ్యక్తపరచుటకు సదుద్దేశముతో ప్రయత్నించిన ఎడల అమూల్యమైన సేవ జరుగును. చట్టము యొక్క పూర్తి ప్రయోజనము సఫలమగును. లేని ఎడల చట్ట ఉద్దేశము నిష్ఫలమగును; 2. సాధారణ నిబంధనలు విశిష్ట నిబంధనలకు లోబడియుండును; 3. చట్టమందు వాడిన మాటలు నిర్దిష్ట తాత్పర్యము కలిగినవి కానిచో. ఆ మాటలకు చిరకాలము నుండి వాడుకలో నున్న అర్థమును గ్రహించవలెను; 4. ఒకే శబ్దము ఒకే అర్థమందు ప్రయుక్తమైనదిగ భావించవలెను; 5 రెండు మూడు అర్థములు ఇచ్చు మాటలు వాడుక చేయబడిన వాటి నిర్దిష్ట అర్థస్వభావమును ఆ మాటలతో కలిపి వాడుక చేయబడిన ఇతర మాటలు పదబంధముల అర్థ స్వభావమును బట్టియు, సందర్భమును బట్టియు నిర్ణయించవలెను 6. రాజ్యాంగమును వ్యాఖ్యానించునపుడు అందలి నిబంధనలు అర్థవంతమగునట్లు, వ్యర్థము కాకుండునట్లు వ్యాఖ్యానించవలెను.

ప్రాతిపదిక భావములు : 1. అచరణలోనున్న న్యాయమునందు ఎట్టి మార్పు చేయుటకు - స్పష్టముగా మార్పదలచుకున్నపుడు తప్ప - శాసన మండలి యుద్దేశించియుండదు; 2. గతమునకు వర్తించు కార్యప్రవర్తనకు శాసన మండలి వ్యతిరేకముగ నుండునట్లు భావించబడును; 3. స్థిరపడిన అంతర్జాతీయ సూత్రములను ఉల్లంఘించుటకు శాసనమండలి ఉద్దేశించియుండదు.

వ్యాఖ్యానమునకు సహాయకారులు : 1 అంత స్సాక్ష్యములు: చట్టము పేరు ప్రస్తావన, శీర్షికలు, మార్జిన్‌లో వ్రాయు నోట్సు విరామ చిహ్నములు, మినహాయింపులు, విశదీకరణలు, అనుసూచులు మొదలగునవి; 2 బహిస్సాక్ష్యములు: చట్ట చారిత్రిక స్వరూపము, పార్లమెంటులో నడచిన దాని చరిత్ర, చట్టము యొక్క ఆశయములు ఉద్దేశముల వివరణము, అంతకు పూర్వముగల శాసనము, పూర్వపు తీర్పులు, నిఘంటువులు మొదలగునవి.

రాజ్యాంగ వ్యాఖ్యానమునకు విశిష్ట నియమములు: 1. శాసన మండలుల ప్రాధికారముల పరిమితులను ఉదారముగా వ్యాఖ్యానించవలెను; 2. శాసన సభల ప్రాధికారమును కాలానుగుణ మార్పుల నవగతము చేసికొని అభివృద్ధికరముగ వ్యాఖ్యానము చేయవలయును; 3. ఆదేశక, నిర్దేశక నిబంధనల వ్యత్యాసము గమనించవలెను. 4. రాజ్యాంగ సవరణలు సవరణ ప్రక్రియానుసారము చేయబడిన వగునో కాదో గమనించవలెను; 5. అధికార విభజన నియమములు ఉల్లంఘించబడకుండ గమనించవలెను. ఓ. న.

వ్యాజ్యకారణము : కక్షిదారుల మధ్య వివాదాంశముల పరిష్కారమునకు వ్యాజ్యము తేబడును. ఈ వివాదాంశములు సకారణములైనప్పుడే కోర్టునందు చర్యతీసుకొనుటకవకాశముండును. అందుచేత కోర్టులో దాఖలయిన ప్రతి ప్లెయింటులో ఆ వ్యాజ్యమున కాస్పదమైన కారణములన్నియు పూర్తిగ వివరించవలెను. వ్యాజ్యమునకు కారణము స్పష్టపరచబడనప్పుడు ప్లెయింటు నిరాకరింపబడును. ఏ వివాద పరిష్కారము కొరకు వ్యాజ్యము దాఖలు

చేయబడిందో దానిని వ్యాజ్య కారణమందురు. ఇట్టి వ్యాజ్య కారణమును పురస్కరించుకొనియే న్యాయస్థానమందు వ్యవహార చర్యలు జరుపబడును. ఓ. న.

వ్యాజ్యకాలీన ఉత్తరువులు: కోర్టులో వ్యాజ్యము దాఖలు అయిన పిదప వ్యవహార ప్రక్రియ ననుసరించి విచారణ జరిగి పరిహారములు నిర్ణయింపబడుటకు కొంత కాలము పట్టును. ఈ మధ్యకాలములో వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన కక్షిదారులలో ఎవరైనను తమ స్థితిగతులలో మార్పులు చేయుటకు ఉద్యుక్తులు కావచ్చును. అనగా ఒక పార్టీ తనకున్న స్థిరాస్తులను అన్యాక్రాంతము చేయుట, చరాస్తులను దాచివేయుట లేక కోర్టు క్షేత్రాధికారము నుండి మరి యొకచోటికి తరలించుట మొదలగు పనులను చేయవచ్చును. అట్లు ఒక పార్టీ జరిగించినచో ఎదిరి పార్టీ ఆ వ్యాజ్యములో పొందబోవు డిక్రీ క్రింద ఒసగబడే పరిహారములు నిష్ఫలమయ్యే ప్రమాదము కలుగవచ్చును; అట్టి నష్టమునకు గురియగు కక్షిదారు కోర్టును అభ్యర్థించి ఎదిరి పార్టీ చర్యల వలన తనకెట్టి నష్టము కలుగకుండుటకై వ్యాజ్య కాలీన ఉత్తరువులు పొందవచ్చును. అట్టి ఉత్తరువులకు సంబంధించిన వివరములు కొన్ని యీ క్రింద పేర్కొనబడినవి:

స్థిరాస్తికి సంబంధించిన వ్యాజ్యములు మినహా ఇతర వ్యాజ్యములలో ఏదశలోనైన వ్యాజ్య విచారణ కాల విలంబన చేయు ఉద్దేశముతోను, కోర్టు సమనులు తప్పించుకొనుటకును, దావాలో జారీకాబోయే డిక్రీ అమలు కాకుండ కాల విలంబనము చేయుటకును ప్రతివాది, కోర్టు క్షేత్రాధికారమున దాటిపోవుచున్నట్లును, లేదా అట్లు పోవుటకు సిద్ధముగా నున్నట్లునులేదా తన ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేసెననిగాని, కోర్టు క్షేత్రాధికారమున ఆవలకు తీసుకొని పోవుచున్నాడని గాని, లేదా ప్రతివాది భారత దేశము విడిచి పోవుచున్నాడని గాని, కోర్టు తృప్తిపడిన ఎడల అట్టి ప్రతివాదిని బందీచేసి కోర్టు ఎదుట హాజరు పెట్టుమని ఉత్తరువుచేయవచ్చును. వారంటులో పేర్కొనిన సొమ్ము ప్రతివాది చెల్లించిన అతనిని బందీ చేయరాదు.

ప్రతివాది వ్యాజ్యములో ప్రతివాయిదాకు హాజరు అగుటకు నగదు రూపములోగాని, ఇతర వ్యక్తి చేయు ఒప్పందము ద్వారాగాని హామీ ఇచ్చిన కోర్టు అతనిని విడుదల చేయును. లేని ఎడల వ్యాజ్యవిచారణ పర్యంతము అతనిని సివిల్ జైలులో ఉంచును

జప్తు: వ్యాజ్యము ఏదశలోనైన ప్రతివాదిపైని ఒసగబడు డిక్రీ అమలు కాకుండ ఆటంకపరచుటకుగాని, కాల విలంబన చేయుటకుగాని ప్రతివాది తన ఆస్తినంతను, లేదా కొంత భాగమును అన్యాక్రాంతము చేయుచున్నట్లును, లేదా ఆ ఆస్తిని కోర్టు క్షేత్రాధికారము దాటించుచున్నట్లును కోర్టుకు తోచిన ఎడల, నిర్ణీతకాలములో కోర్టు నిర్దేశించిన సొమ్మును జమకట్టుమనిగాని, ఆ ఆస్తికి తగిన హామీ నొసగమనిగాని ఆదేశించవచ్చును. అట్లు కోర్టు ఆదేశము ప్రకారము ప్రతివాది హామీ నివ్వని ఎడల ప్రతివాది ఆస్తిని కోర్టు జప్తు చేయించవచ్చును. తీర్పునకు పూర్వమే చేయు జప్తు వలన, వ్యాజ్యములో పార్టీల యొక్క హక్కులకు ఎట్టి భంగము కలుగదు. ఇతర డిక్రీదార్లు తమ డిక్రీలను అమలు పరచు నిమిత్తము జప్తు వేలము కోరుటకు ఎట్టి ఆటంకము కలుగదు. డిక్రీకి పూర్వము జప్తు అయిన ఆస్తిని డిక్రీ అయిన తదుపరి అమలు ప్రక్రియలో తిరిగి జప్తు చేయనక్కరలేదు.

తాత్కాలిక నిరోధాజ్ఞలు: వ్యాజ్యమునందు వివాదములో నున్న ఆస్తి క్షీణించుచున్నట్లు, చెడిపోవుచున్నట్లు లేదా డిక్రీ అమలులో అక్రమముగా విక్రయింపబడుచున్నట్లును, లేదా ప్రతివాది తన డిక్రీదారులను మోసగించు నిమిత్తము తన ఆస్తిని రహస్య పరచుటకు లేదా అమ్ముటకు సిద్ధముగ నున్నట్లుగాని ఉద్దేశించుచున్నట్లుగాని, రుజువైన ఎడల – వ్యాజ్యము పరిష్కారమయ్యే పర్యంతము పై చర్యలు జరుపకూడదని కోర్టు తాత్కాలిక నిరోధాజ్ఞ ప్రసాదింపవచ్చును.

ఒప్పంద భంగము గాని, తదితర హానిగాని ప్రతివాది చేయకుండ నిరోధించుమని కోరుచు తెచ్చిన వ్యాజ్యములో వాది వ్యాజ్యారంభమునగాని, తీర్పుకు పూర్వము గాని పై ఒప్పంద భంగముగాని, తదితర హానిగాని చేయకుండ నిరోధించు తాత్కాలిక నిరోధాజ్ఞలు ప్రసాదింపుమని కోర్టును అభ్యర్థించవచ్చును. కోర్టు నిర్ణీత షరతులతో అట్టి నిషేధాజ్ఞ ప్రసాదింపవచ్చును. ప్రతివాది ఆ నిరోధాజ్ఞను ఉల్లంఘించిన ఎడల అతని ఆస్తి జప్తు చేయబడును. ఆరుమాసములవరకు ప్రతివాదిని బందీ చేయుటకు కూడ ఉత్తరువు చేయవచ్చును. పై ఉత్తరువుల ప్రకారము జప్తు చేయబడిన ఆస్తి ఒక సంవత్సరము దాటిన పిదప విముక్తి నొందును.

పై నిరోధాజ్ఞలు ప్రతివాదికి నోటీసు నిచ్చిన పిదప ప్రసాదించవలెను. కాని ఆలస్యము వలన నిరోధాజ్ఞ నిష్ప్రయోజనమగునట్లు కోర్టునకగుపడినప్పుడు మాత్రము అట్టి నోటీసు ప్రతివాదికి లేకనే నిరోధాజ్ఞలను ప్రసాదింపవచ్చును.

నిరోధాజ్ఞ వలన అసంతృప్తి పడిన ఏ పార్టీ అయినను సదరు ఆజ్ఞ తొలగించుమని అభ్యర్థించిన ఎడల సదరు

ఆజ్ఞను సవరించుటకు గాని, తొలగించుటకుగాని కోర్టు అనుజ్ఞ ఒసగవచ్చును.

కార్పొరేషనుపై ఒసగబడిన నిరోధాజ్ఞ, కార్పొరేషనుకే గాక, దాని సభ్యులకు, అందరి ఉద్యోగులకు కూడ వర్తించును.

చరాస్తి వ్యాజ్యమునకు సంబంధించినదిగాని, తీర్పునకు పూర్వము జప్తు చేయబడినదిగానియైయుండిన, స్వతః సిద్ధముగగాని, త్వరగాగాని క్షీణించుచున్నను, లేక తదితర కారణములవల్ల వెంటనే అట్టి ఆస్తి విక్రయించుట వాంఛనీయమని తోచినప్పుడును అట్టి చరాస్తిని విక్రయించుటకు కోర్టు ఉత్తరువు చేయవచ్చును.

వ్యాజ్యములోని పార్టీ అభ్యర్థనపై ఉచితమని తోచిన షరతులకు లోబడి, కోర్టు ఈ క్రింది ఉత్తరువులు చేయవచ్చును. వాజ్యమునకు సంబంధించిన ఆస్తిని నిలుపుటకు, సంరక్షించుటకు. తనిఖీ చేయుటకు ఉత్తరువులు చేయవచ్చును. పై పనులు నిర్వహించు నిమిత్తము ప్రత్యర్థి స్వాధీనములోనున్న భూమిలోనికిగాని, కట్టడములలోనికి గాని ప్రవేశించుటకు ఏ వ్యక్తికయిన అధికార మివ్వవచ్చును.

వ్యాజ్యము దాఖలు అయిన పిదప వాది, పై ఉత్తరువుల నిమిత్తము అభ్యర్థించిన ఎడల ప్రతివాదికి నోటీసు నిచ్చిన మీదట అట్టి ఉత్తరువులు చేయవచ్చును.

పై ఉత్తరువులేకాక వాది ప్రతివాదిచే తనకయ్యే ఖర్చులకు హామీ ఇప్పించుమని కోరవచ్చును. అట్లే దావా ఆస్తులపై వచ్చు రాబడిని సురక్షితము చేయుటకు లేక ఫలసాయములను జాగ్రత్త చేయుటకు రిసీవరును నియమించుమని కోరవచ్చును. దావా ఆస్తులను తనిఖీ చేయుటకుగాని కొలిపించుటకు, పంపకము చేయుట మొదలగు పనుల నిమిత్తము కమిషనరును నియమింపుమని కోరవచ్చును.

దావా ఖర్చులకు హామీ: దావా ఏ దశలోనైన కోర్టు తనంత తానుగాని, లేదా ప్రతివాది అభ్యర్థనపైన గాని ప్రతివాదికి చెల్లించవలసిన ఖర్చులకు కోర్టు నిర్ణయించిన గడువు లోగా హామీ ఇమ్మని వాదిని కోరవచ్చును. అట్లు వాదిని హామీ కోరుటకు తగిన కారణము చూపవలెను. వాదిగాని, వాదులందరుగాని భారత దేశ సరిహద్దుల అవతల నివసించుచున్నను, లేదా వాదికి గాని, వాదులకుగాని భారతదేశములో ఎట్టి స్థిరాస్తి లేనప్పుడును, కోర్టు ఇట్టి హామీ కోరవలెను. ఏ వ్యక్తి అయిన భారత దేశము విడిచి వెళ్ళి అప్పటి పరిస్థితులను బట్టి కోరినప్పుడు తిరిగివచ్చే అవకాశమున్నట్లు అగుపించనిచో అట్టి వ్యక్తి భారత దేశ సరిహద్దు అవతల నివసించువాడుగా పరిగణింపబడును. కోర్టు ఆదేశానుసారము గడువులోగా వాది సరియైన హామీ నివ్వని ఎడల దావా పరిహరించబడును.

కమిషనులు: వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన ఈ దిగువ చర్యలను నిర్వహించు నిమిత్తము కమిషనర్లను కోర్టు నియమింపవచ్చును; 1. వ్యక్తి యొక్క సాక్ష్యము తీసికొనుట, 2. ఆస్తులను తనిఖీ చేయుట, 3. లెక్కలు తనిఖీ చేయుట, 4. ఆస్తి పంపకము.

తన విచారణ క్షేత్ర పరిధిలోనున్న వ్యక్తి యొక్క సాక్ష్య విచారణ చేయుమని ఒక్క హైకోర్టును తప్ప, తదితర ఏ కోర్టునైన కోరుచు కమిషను జారీ చేయవచ్చును. అట్టి కమిషను అందినపుడు కోర్టు కమిషనునందు పేర్కొనబడిన వ్యక్తి యొక్క సాక్షిని స్వయముగాగాని, ఇతరుల ద్వారాగాని విచారణచేసి, కమిషను జారీ చేసిన కోర్టునకు తన నివేదికతో సాక్ష్యమును పంపవలెను. కమిషను జారీ చేయుటకు బదులు ఉత్తరము వ్రాసి కూడ వ్యక్తిని విచారణ చేయుమని కోర్టు కోరవచ్చును.

ఈ చట్టము క్రింద కోర్టుకు హాజరు అగుటకు మినహాయింపు పొందిన వ్యక్తులనుగాని, శరీర అస్వస్థతచేత కోర్టునకు హాజరు కాలేని వ్యక్తులను ప్రశ్నల ద్వారాగాని తదితర పద్ధతినిగాని విచారించుటకు కమిషను జారీ చేయవచ్చును. ఆ వ్యక్తి వ్యాజ్యములో పార్టీ కావచ్చును. కోర్టు తనంతతానుగాని, లేదా పార్టీ అభ్యర్థనపైగాని ఇట్టి కమిషను జారీ చేయవచ్చును.

కోర్టులో విచారణ కావలసిన తేదీ లోగా కోర్టు విచారణ క్షేత్రాధికారము దాటి కోర్టు విచారణ చేయవలసిన వ్యక్తి వెడలు చున్నను, ఆ వ్యక్తి ప్రభుత్వోద్యోగి అయి ఉండి తన ఉద్యోగ విధులకు భంగము లేకుండ కోర్టుకు హాజరు కాలేడని కోర్టునకు తోచిన ఎడలను అట్టి వ్యక్తుల విచారణ నిమిత్తము కమిషనులు జారీ చేయును. అట్టి కమిషనును న్యాయవాదికిగాని, లేదా కోర్టు నియమించిన ఇతర వ్యక్తికిగాని జారీ చేయును. భారత దేశమునకు అవలనున్న వ్యక్తిని విచారణ చేయు నవసరము గలదని కోర్టుకు తోచిన ఎడల అట్టి వ్యక్తిని విచారణ చేయుటకు కమిషను జారీ చేయవచ్చును.

ప్రాంతీయ పరిశోధన: వివాద విషయము స్పష్టము కాగలందులకు ఆస్తియొక్క బజారుధరగాని, మధ్య ఫలసాయముగాని, నష్టపరిహారము లేక వార్షిక నికర ఆదాయముగాని కనుగొనుటకు కోర్టు కమిషను జారీ చేయవచ్చును కమిషనరు ప్రాంతీయ పరిశీలన జరిపి, సాక్ష్యము తీసుకొనిన పిదప సదరు సాక్ష్యమును తన నివేదికతో

కోర్టుకు పంపవలెను. కమిషనరు నివేదిక అతడు తీసుకొన్న సాక్ష్యము వ్యాజ్యములో సాక్ష్యముగా ఉపయోగించబడును. ఆ కమిషనరును కోర్టుగాని, కోర్టు అనుమతితో పార్టీలుగాని కోర్టులో బహిరంగముగా విచారించవచ్చును.

లెక్కల తనిఖీ : వ్యాజ్యములో లెక్కల తనిఖీ చేయవలసిన అవసరమున్నప్పుడు అట్టి పని నిర్వర్తించుటకు కోర్టు కమిషనరును నియమించవచ్చును. కమిషనరు నెరవేర్చవలసిన పనులకు కోర్టు అవసర పత్రములను, సూచనలను ఇచ్చును. కోర్టు ఆదేశానుసారము కమిషనరు తన పనులను నిర్వర్తించి, తన నివేదిలో రికార్డును కోర్టుకు పంపును. ఇది దావాలో సాక్ష్యముగా ఉపయోగించబడును.

ఆస్తి పంపకము : పంపకపు దావాలో కోర్టు ఆరంభిక డిక్రీ ఇచ్చిన ఎడల ఆస్తిని విభజించుటకు కమిషనరును నియమించవచ్చును. కమిషనరు కోర్టు ఆదేశానుసారము ఆస్తిని వాటాల ప్రకారము విభజించి అవసరమైన ఎడల వాటాలు సరితూగే నిమిత్తము నగదు ఇప్పించవచ్చును. కమిషనరు తాను వేసిన వాటాలను వివరించుచు నివేదికను కోర్టులో దాఖలు చేయును. కమిషనరు నివేదికను కోర్టు ఆమోదించిన, తదనుగుణముగా అంతిమ తీర్పు నిచ్చును.

సాధారణ నిబంధనలు : కమిషను జారీ చేయుటకు పూర్వము కమిషనరుకు ఇవ్వవలసిన ఖర్చుల నిమిత్తము కోర్టునకు ఉచితమనితోచే సొమ్మును జమకట్టుమని కోర్టులో కమీషనరు నియామకమును వారే పార్టీని ఆదేశించును. కోర్టుచే నియమింపబడిన కమీషను ఈ క్రింది పనులు చేయవచ్చును : 1. పార్టీలనుగాని, వారి సాక్షులనుగాని విచారించవచ్చును. ఇవి గాక తనకు తోచిన ఇతర వ్యక్తులను కూడ విచారించవచ్చును. 2. పత్రములను శోధించుట, పరిశోధన విషయమునకు సుసంగతమైన ఇతర వస్తువులను శోధించవచ్చును. 3. ఉచిత కాలములో వివాదమునకు గురియైన స్థలమును గాని, కట్టడమునుగాని ప్రవేశించవచ్చును.

ఈ ఆర్డరు క్రింద నియమింపబడిన కమిషనరుకు సివిల్ కోర్టు యొక్క అధికారములన్నియు సంక్రమించును. సాక్షులను సమను చేయుట, హాజరు పెట్టించుట, విచారించుట, సాక్షులకు ఖర్చులు ఇప్పించుట, సమనుల ప్రకారము హాజరు కాని వారిని దండించుట, తన పరిశీలన కొరకు దస్తావేజులను తెప్పించుట మొదలగు అధికారములను చెలాయించవచ్చును. ఇతర కోర్టు క్షేత్రాధికారములో నివసించు వ్యక్తులను కూడ సాక్ష్యమునకు సమను చేయవచ్చును. ఈ ఆర్డరు యొక్క నిబంధనలు అమలు చర్యలకు కూడ వర్తించును. ఓ. న.

వ్యాజ్య సంపాద్య వస్తువు : సాధారణ అర్థములో ఆస్తిపై భౌతిక స్వాధీనము లేనట్టియు, వ్యాజ్య చర్య ద్వారా పొందదగిన హక్కులు అన్నియు ఇందు చేరును. కంపెనీలలో వాటాలు, భీమా పాలసీలు, పేటెంట్లు, డిబెంచర్లు, కాపీరైట్లు, ఋణములు, వినిమయ లేఖలు చిహ్నములుగా యుండునట్టి ఋణములు, వార్షికములు ఇందు చేరును.

ఇంగ్లీషు కామన్ లా క్రింద వ్యాజ్య సంపాద్య వస్తువులను అన్యాక్రాంతము చేయుటకు అవకాశము లేకుండెను. కాని వర్తకుల ఆచారముల ననుసరించియు, సమతాత్మక న్యాయము (ఎక్విటీ) ను, పార్లమెంటు శాసన నిబంధనలను అనుసరించియు కొన్ని వ్యాజ్యసంపాద్య వస్తువులు అన్యాక్రాంతము చేయదగినవైనవి. అందుచే 1873 జూడికేచరు చట్టమునకు పూర్వము వ్యాజ్య సంపాద్య వస్తువులు అన్యాక్రాంతము చేయబడు విధానము ననుసరించి వర్గీకరింపబడెడివి. ఆ చట్టము అమలులోనికి వచ్చిన తర్వాత వ్యాజ్య సంపాద్య వస్తువులను ఋణస్తునికి లిఖిత పూర్వక నోటీసు నిచ్చిన మీదట, లిఖిత పూర్వక ఒప్పందము ద్వారా సంపూర్ణముగా అన్యాక్రాంతము చేయుటకు అవకాశము కల్పింపబడినది. ఓ. న.

వ్యాజ్యస్థల ధర్మము : న్యాయస్థానములో చర్య తీసికొను వారు ఆ ప్రాంత, దేశ, న్యాయ సూత్రము ననుసరించి, వారి వ్యవహారము పరిష్కరించబడును న్యాయస్థాన మిచ్చు నిర్ణయములు ఆదేశములు, ఆంతులను అమలు పరచు విధానమునకు ఆ న్యాయస్థానముగల ప్రదేశమందు ఆచరణ యందుండు న్యాయ సూత్రములు వర్తించును. కా. కృ.

వ్యాపార కీర్తి : వ్యాపారము యొక్క కీర్తి ముఖ్యముగ దాని యొక్క ఖాతాదార్ల సద్భావము ననుసరించి యుండును. వ్యాపార కీర్తి చాల కాలము క్రిందటి నుండి వ్యాపారములో న్యాయముగ వ్యవహరించినందులకు ఫలితమనియు, ఆ ఖాతాదార్ల వద్ద సంపాదించిన ప్రతిష్ఠను సూచించుననియు చెప్పవచ్చును. జమా ఖర్చు నిలువ వివరణము కొరకు ప్రతి సంవత్సరమును వ్యాపారము యొక్క వ్యాపార కీర్తి యొక్క ప్రత్యేక విలువ కట్టుటకు సాధారణముగ ప్రయత్నము చేయరు. కాని, వ్యాపారము యొక్క స్వామిత్వములో మార్పు చెందవలసి వచ్చినప్పుడు వ్యాపార కీర్తి కొరకు చెల్లింపబడు ధరను వ్యాపారము యొక్క క్రయ విక్రేతలు ఉభయులు ఒప్పందము చేసికొని నిర్ణయించుకొనవలసి యున్నది. అట్టి ధర బేరము చేయుట ద్వారా నిర్ణయింప వలసిన విషయము. వ్యాపార

లెక్కల పుస్తకములలో చూపబడు వ్యాపార కీర్తి యొక్క విలువతో ఎట్టి సంబంధము లేదు.

వ్యాపారకీర్తి వ్యాపారములో స్థిరపడి విజయమును సంపాదించిన వానికిని, వ్యాపారమును స్థిరపరచుకొని విజయము సాధించవలసిన వానికిని ఉండు వ్యత్యాసమును సూచించును. క్రయదారుడు వ్యాపారకీర్తికై చెల్లించుటకు సంసిద్ధపడు ధర తాను విక్రేత స్థానములో నుండి ఆ వ్యాపారమును కొనసాగించుటకు ఆ వృద్ధి నొందింపబడిన ఆ వ్యాపారమునకు తాను ప్రాతినిధ్యము వహించి నిర్వహించుటకు చెల్లించు ధర అయి యున్నది. వ్యాపారమును విక్రయించిన విక్రేత తాను వ్యాపార కీర్తికి స్వీకరించిన ధర తన వ్యాపారదక్షతకు, ఉద్యమశీలతకు సరియైన పరిహారమని సంతృప్తిపడును. ఓ. న.

వ్యావహారిక అపకృతులు: సంఘములో జీవనము శాంతియుతముగా, సుఖముగా జరుగవలెననిన మానవులొకరి కొకరు హాని కలుగజేయకుండుట అవసరము. ఈ ఆశయమును న్యాయశాస్త్రము రెండు విధములుగా సాధించగలుగుచున్నది. ఒకటి. ఇతరులకు హాని కలిగించు వ్యక్తులను శిక్షించడము ద్వారా అట్టి తప్పిదములను అరికట్టుట; రెండవది: అపకృతి కావించెడు వ్యక్తుల చేత హాని పొందిన వారికి నష్టపరిహార మిప్పించుట. దండ న్యాయాలయములు (క్రిమినల్ కోర్టులు) తప్పిదము గావించిన వ్యక్తికి శిక్ష విధించినప్పుడు అతని చర్యను నేరమని వ్యవహరించెదము. అట్లుగాక, అతని చేత హాని పొందిన వ్యక్తికి నష్టపరిహార మిప్పించినప్పుడు అతని చర్యను వ్యావహారిక అపకృతియని పేర్కొందుము. పలన దండనార్హములు కాని ఈ దోషములకు సంబంధించిన వ్యాజ్యముల నన్నిటిని వ్యవహార న్యాయాలయములే (సివిల్ కోర్టులు) విచారించి పరిష్కరించుచున్నవి. ప్రభుత్వ దృష్టిలో పీడిత వ్యక్తులకు మాత్రమే గాక, సంఘశ్రేయస్సునకు కూడ ప్రబల హానిని కలిగించు చర్యలు. నేరములుగాను; తదితరములగు అపకృతులు వ్యావహారిక అపకృతులు (టార్ట్స్)గను పరిగణింపబడుచున్నవి. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒకే దోషమును (ఉదా: అపనింద, చోరీ) క్రిమినల్ కోర్టులో నేరముగను సివిల్ కోర్టులో వ్యావహారిక అపకృతిగను రెండు విధముల విచారింపవచ్చును.

సివిల్ కోర్టులు విచారించు తప్పిదములు స్థూలముగా రెండు రకములు: 1. వ్యక్తులు పరస్పరము చేసుకున్న ఒప్పందము (కాంట్రాక్టు) లను బట్టి ఏర్పడే హక్కులకు భంగము కలిగినందు వలన ఏర్పడినవి; 2. చట్టముచే ఒసగబడిన హక్కులకు, ఆరోపింపబడిన విధులకు భంగము కలిగినందున ఉత్పన్నమగునవి. ఈ రెండవ రకమునకు చెందినవి వ్యావహారిక అపకృతులు. కొన్ని సందర్భములలో ఒకే చర్య పై రెండు విధములైన తప్పిదము కాగల అవకాశము కలదు. ఉదా: రామయ్య తన భార్య దంత చికిత్సను గూర్చి దంత వైద్యునితో ఒప్పందము చేసికొనును. చికిత్స చేయుటలో వైద్యుని అజాగ్రత్తవలన రామయ్య భార్యకు శారీరిక హాని కలిగిన, ఒప్పందమును సరిగా నిర్వర్తించనందుకు వైద్యునిపై రామయ్య దావా తేవచ్చును; లేదా, వృత్తి ధర్మ నిర్వహణలో అజాగ్రత్తగా ప్రవర్తించి, తనకు హాని కలిగించినందుకు వైద్యునిపై రామయ్య భార్య దావా తేవచ్చును.

వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన ప్రత్యేక శాసనమెట్టిదియు లేదు. ఇంగ్లండులో న్యాయ మూర్తులు అనేక శతాబ్దములుగా ఈ అపకృతులకు వర్తించు న్యాయ సూత్రములను తమ తీర్పులద్వారా ప్రపంచించియున్నారు. నూతనముగ వ్యాజ్యమేర్పడినప్పుడు అంతకు పూర్వము నిర్వచింపబడిన న్యాయ సూత్రములను అనుసరింప జేయుచు, అవసరమైనప్పుడు కొత్త సూత్రములను రూపొందించెడివారు. ఈ విధముగా కాలక్రమేణ కోర్టు తీర్పులు మూలాధారముగా వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన న్యాయావళి రూపొందినది. ఇటీవల ఇంగ్లండులో శాసనముల ద్వారా కొన్ని అంశములను గురించి న్యాయ సూత్రములను సవరించుట, క్రోడీకరించుట జరిగినది. భారత దేశములోకూడ వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన న్యాయావళికి కోర్టు తీర్పులే ముఖ్యాధారములు. ఈ తీర్పులు చెప్పడములో ఇచ్చటి న్యాయ మూర్తులు సాధారణముగా ఆంగ్లేయ న్యాయ సూత్రములనే ప్రామాణికముగా తీసికొని అనుసరించుచువచ్చిరి. కొన్ని సందర్భములలో మాత్రము దేశకాలానుగుణముగా ఆంగ్లేయ న్యాయ సూత్రములలో మార్పులు చేసి, వాటికి భిన్నముగా చట్టము రూపొందించుట జరిగినది. భారతదేశమున కూడ కొన్ని అంశములను గురించి చిల్లర శాసనములు చేయబడినవి. మొత్తము మీద వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన న్యాయావళి కోర్టు తీర్పులలోనే ఇమిడి యున్నదని చెప్పుటయుక్తము.

సంఘములో ప్రతి వ్యక్తికిని శారీరకముగను, అతని ఆత్మగౌరవమునకు, ఆస్తిపాస్తులకు హాని కలుగకుండునట్లుగను వివిధములైన హక్కులను చట్టమొసగియున్నది. ఈ హక్కులకు భంగము కలిగి అతడు నష్టపడినప్పుడు, నష్ట పరిహారము కోరుచు వ్యాజ్యము వేసినచో, అతనిని వాది అనెదము. ఎవరి చర్య వలన నష్టము కలిగినట్లు

ఆరోపింపబడి వ్యాజ్యము తేబడునో అతనిని ప్రతివాది అనెదము. వ్యావహారిక అపకృతులను గురించి తెచ్చు ప్రతిదావాలోను ఈ క్రింది ముఖ్యాంశములు గమనార్హములు. ప్రతివాదిచర్యవలన తన హక్కులలో దేనికిభంగము కలిగినది వాది నిరూపింపవలయును. ప్రతివాది చర్య వలన కేవలము తనకు నష్టము కలిగినదని మాత్రము విన్నవించిన చాలదు. ఉదా: సోమయ్య ఒక బట్టల దుకాణము పెట్టి మంచి లాభము గడించుచుండును. కామయ్య ఆ పరిసరమున మరి ఒక బట్టల దుకాణము పెట్టుటవలన సోమయ్య వ్యాపారము సన్నగిల్లి అతనికి నష్టము కలుగును. కాని, సోమయ్యకు తానొక్కడే వ్యాపారము చేసికొను ప్రత్యేకమగు హక్కు లేదు. సంఘములో వ్యాపారము చేయు హక్కు అందరికి ఉన్నందున కామయ్య చర్యవల్ల సోమయ్య హక్కునకు దేనికిని భంగము కలుగ లేదు. నష్టపడినను, సోమయ్య పరిహారము కోరుటకు వీలులేదు.

సాధారణముగా వాది తనకు కలిగిన నష్ట మెటువంటిదో రుజువు చేయవలయును. అయితే ద్రవ్యరూపముగా విలువ కట్టదగిన నష్టమే అతడు ఎల్లప్పుడు పొంది ఉండవలయునను నియమములేదు. మరియు నష్టము కలుగకున్నను. వాది హక్కులకు భంగము కలుగజేసిన కారణమున వ్యాజకారణము ఏర్పడి నామమాత్రముగనైనను, ప్రతివాది పరిహార మివ్వవలసి ఉండును. ఉదా: ఎన్నికలలో వోటు హక్కుగల సీతయ్య వోటు చేయుటకు రాగా అధికారియగు వీరయ్య అడ్డు పెట్టి అతని వోటు వ్యర్థము చేయును. చివరకు సీతయ్య వోటు చేయ దలచిన అభ్యర్థికి జయములభించగా సీతయ్యకు ఏ విధమైన నష్టము కలుగలేదు కాని, అతని వోటు హక్కునకు భంగము కలిగినందున వీరయ్య నామ మాత్రపు పరిహారమైనను ఇవ్వక తప్పదు.

ప్రతివాది ఉద్దేశ పూర్వకముగా గాని, నిర్లక్ష్యముగా గాని ప్రవర్తించడము వలన వాదికి హాని సంభవించినప్పుడు ప్రతివాది చర్య దోషపూరితము, నష్టపరిహారమివ్వదగు అపకృతి అగును. అంతేగాక పెక్కు సందర్భములలో పొరపాటున కావించిన అపకృతికి కూడ ప్రదివాది బాధ్యుడై నష్టపరిహార మివ్వవలసియుండును. వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన న్యాయావళి ప్రతివాది చర్యవలన నష్టపడిన వాదికి పరిహార మిప్పించుటయే ప్రధాన లక్ష్యముగా భావించి ప్రతివాది పట్ల దోష నిరూపణతో నిమిత్తము లేకయే పెక్కు సందర్భములలో అతని చేత పరిహార మిప్పించును. సాంఘికావసరముల కనుగుణముగా న్యాయము చేకూర్చుటకై రూపొందింప బడు నేటిశాసనములలో ఇట్టి దృక్పథమే కనబడుచున్నది. ఉదా: కార్మికులకు వారు పనిచేయుచున్న కాలములో ఎట్టి హాని సంభవించినను, దోషనిరూపణతో నిమిత్తము లేకుండ, వారిని ఆ పనికి నియోగించిన యజమాని వారికి పరిహారమివ్వవలసినట్లు, పనివారల నష్టపరిహార చట్టము నిబంధించుచున్నది.

కార్య కారణ సంబంధము: వ్యావహారిక అపకృతులను బట్టి ఏర్పడు ప్రతి వ్యాజ్యము లోను వాది తనకు కలిగిన నష్టమునకును, ప్రతివాది చర్యకును కార్యకారణ సంబంధ మున్నదని రుజువు చేయవలయును. పెక్కు వ్యాజ్యములలో ఈ సంబంధము సహజముగనే ద్యోతకమగుచున్నది. ఉదా: వీరాస్వామి వెంకయ్యను బడితెతో మోదును. వెంకయ్యకు ప్రబలమైన ఘాత కలుగును. వెంకయ్యకు కలిగిన శారీరక హానికి వీరాస్వామి చర్యయే కారణ మనుట స్పష్టము. అట్లు కాక ప్రతివాది చర్యతోపాటు ఇతర కారణములనుబట్టి కూడ వాదికి హాని కలిగినచో ఆ హానికి ప్రతివాదిపై బాధ్యత మోపుట సబబుకాదు. ఉదా: భీమయ్య అశ్రద్ధ వలన వెంకయ్య గాయపడెను. వెంకయ్యను ఆస్పత్రికిచేర్చగా, శస్త్ర చికిత్స అవసరమయ్యెను. వైద్యుడు శస్త్ర చికిత్సచేయుటలో అజాగ్రత్తగా ప్రవర్తించుట వలన వెంకయ్యకు శారీరక హాని ఏర్పడినది. అట్టి సందర్భములో, భీమయ్యానే హాని కంతటికీ నష్ట పరిహారము ఇచ్చుకొన వలసినదిగా కోరుట సమంజసము కాదు. అందుచే కోర్టు దృష్టిలో వాదికి కలిగిన హానికి ఎవరి చర్య ముఖ్య కారణమో, ఎవరిని బాధ్యత వహించుమనుట సమంజసమనిపించునో అట్టివారు పరిహార మీయవలసినదిగా తీర్పు చెప్పబడును. ఈ సమస్యను పరిష్కరించుటలోకొందరు, వాదికికలిగిన హానికి అత్యంత సన్నిహితమైన కారణమేదో ఆ చర్యయే ముఖ్యమందురు. మరి కొందరు ప్రతివాది తన చర్యవలన యిట్టి నష్టము కలుగ వచ్చునని ముందే ఊహింపగల పరిస్థితులలో ప్రతివాది చర్య కారణమని గ్రహింప వలెనందురు. ప్రతివాది చర్యలవల్ల యథాక్రమముగా సహజముగ వాదికి నష్టము కలిగిన, అట్టి నష్టము కలుగగలదని అతడు ఊహించగలిగినను లేకుండినను, అతనికి బాధ్యత తప్పదని కొందరి మతము. సామాన్యులు ఊహింపజాలని విపరీత పరిణామములను గూర్చి బాధ్యత మోపుట సాధారణముగ సమంజస మనిపించదు.

ప్రతివాది చర్యతో ఇతరులచర్యలు సహకరించుట వలన వాదికి నష్టము సంభవించినపుడు, తన చర్య ఫలితముగా

కలిగిన నష్టమునకు మాత్రమే తాను బాధ్యుడు కావలెనని ప్రతివాది వాదించవచ్చును. ఉదా: భాస్కరం అబద్ధాల కోరని, అవిశ్వస నీయుడని లోకయ్య శేఖరంతో చెప్పును. ఈ నిందా వార్తను శేఖరం భాస్కరం యజమాని యగు పూర్ణారావు చెవిలో వడవేయను. ఆ వార్త నతడు నమ్మి భాస్కరమును, ఉద్యోగము నుండి తొలగించును. తాను వేసిన అపనిందకు లోకయ్య పరిహార మిచ్చుకొన వలసినవాడయ్యెను, శేఖరం ఆ అపనిందను పూర్ణారావుకు ప్రచారము చేసినందున కలిగిన ముప్పునకు లోకయ్య బాధ్యుడుకాడు. ఆ బాధ్యత శేఖరందే. కాని శేఖరం ఆ విధంగా పూర్ణారావుకు తప్పక పునః ప్రచారము కావించ వలెనని ఉద్దేశించి లోకయ్య ప్రవర్తించి యుండినచో పూర్తి బాధ్యత అతడే వహింప వలయును. ఇదే విధముగా ప్రతివాది చర్యతో సహకరించిన ఇతరుని చర్య సహజముగాను, అప్రయత్న ముగాను సంభవించు నట్టిదైనచో, ప్రతివాది జవాబు దారీ యేమాత్రము తరుగదు. ఉదా: పోలయ్య అను వాడు చెంచయ్యపై ఒక ప్రేలుడుకాయను విసరి వేయును. చెంచయ్య భీతితో దానిని విదిలించుకొనును. అప్పుడది ప్రక్కనే ఉన్న కృష్ణయ్యపై పడచుండగా అతడు ఆత్మ రక్షణకై దానిని మరల విసరి వేయును. అది చివరకు ఆ సమీపమున నున్న రాధకు తగిలి ప్రేలుట వలన ఆమె గాయపడును. ఆ గాయమునకు పోలయ్యయే బాధ్యుడు.

ఒక్కొక్కప్పుడు వాదికికలిగిన నష్టమునకు ప్రతివాది చర్యయేగాక, వాది యొక్క అజాగ్రత్త కూడ కారణము కావచ్చును. అప్పుడు వాది ప్రతివాదిని పూర్తి పరిహారము చెల్లించుమని కోరుట యుక్తము కాదు. ఉదా: బాలయ్య బాట కడ్డముగా అక్రమముగ కర్రలు నాటును రామయ్య ఆ దారిని గుర్రపు స్వారి చేయుచూ ఆ కర్రలతో ఢీకొని గాయపడును. రామయ్య యేమాత్రము దృష్టి సారించి ఉండినను, అతని కట్టి విపత్తు సంభవించి యుండదు. బాలయ్య తప్పు చేసినప్పటికిని, తాను కూడ అజాగ్రత్తగ ప్రవర్తించినందున రామయ్యకు నష్ట పరిహారము కోరుటకు హక్కులేదు. అట్లుగాక, ప్రథమముగ వాది అశ్రద్ధ వల్ల పొరపాటు జరిగినను, ప్రతివాది జాగరూకుడై యుండి నష్టమును నివారించ గలిగినట్టి పరిస్థితులగుచో బాధ్యత ప్రతివాదిపై మోపబడును. ఉదా: దేవయ్య అనువాడు తన గాడిదకు ముందు కాళ్ళనుబంధించి ఒక సందుత్రోవలో వదలి పెట్టును. దానయ్య దురుసుతనముతో బండి త్రోలుచు ఆ మార్గమున రాగా, కుంటుచున్న గాడిద దారితొలగలేక, బండి క్రిందనలిగి, చివరకు మరణించెను. ఈ ప్రమాదమునకు బాధ్యత విపత్తును నివారింపని దానయ్యపై మోపవచ్చును.

వాది ప్రతివాదులు ఏక కాలములో ఉభయులు అజాగ్రత్తగ ప్రవర్తించుట వలన నష్టమేర్పడిన, ఇద్దరు దోషములో సమభాగస్వాములే అయినందున ఎవరికి కలిగిన నష్టము వారు భరించుకొనవలసినదే. ఇట్టి నష్టము సముద్ర మధ్యములో ఓడల మధ్య సంభవించినప్పుడు ఇరుపక్షముల వారి తప్పిదముల తారతమ్యమును బట్టి మొత్తము నష్టము విభజింపబడును. ఇటీవల ఇంగ్లండులో పై జెప్పిన సందర్భముల యందు వాది ప్రతివాదులు మొత్తము నష్టమును వారి వారి దోష పరిమాణముల నిష్పత్తిని బట్టి విభజించి భరించుకొనవలసినదిగా శాసన మేర్పరచి యున్నారు.

ప్రతివాదములు (సమర్థనలు): వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన వాజ్యములలో ప్రతివాది ఈ క్రింద చెప్పబడిన ప్రతివాదములు చేసి, న్యాయరీత్యా తన చర్యను సమర్థించుకొని బాధ్యతా విముక్తుడు కావచ్చును.

అంగీకారము (సమ్మతి): ఏ చర్య వలన వాదికి హాని కలిగినదో ఆ చర్య అతని అంగీకారముతోనే జరిగినదని ప్రతివాది నిరూపించవచ్చును. ఉదా: వైద్యుడు రోగి యొక్క అంగీకారముతో శస్త్రచికిత్స గావించినపుడు తద్వారా రోగికి కలుగు బాధకు గాని, అంగ నష్టమునకు గాని వైద్యుని జవాబుదారి లేదు. వాది యొక్క అంగీకారము స్పష్టముగానైనను, గర్భితముగానైనను ఉండవచ్చును. క్రికెట్, హాకీ, కుస్తీ, ముష్టి యుద్ధము మొదలగు వ్యాయామ క్రీడలలో పాల్గొను వారు ఎదుటి జట్టు ఆటగాళ్ళ చర్యలవలన గాయపడవచ్చును. ఇట్టి హాని పొందుటకు సిద్ధపడియే ఆటలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొనుచున్నారు. అందుచే హాని పొందిన వ్యక్తి నష్టపరిహారము కోరుటకు వీలులేదు. ఇదే విధముగ మోటారుకారు పందెములు, గుర్రపు పందెములు, మొదలగు ప్రదర్శనలు చూచుటకు వచ్చిన ప్రేక్షకులు అపాయమునకు గర్భితముగా అంగీకరించినట్లు పరిగణింపబడవచ్చును. కాని వాది తనకు హానిజరుగవచ్చునని ఎరిగిఉన్నంత మాత్రమున అట్టి హానికి సమ్మతించినట్లు భావింపరాదు. హాని కలుగునని తెలిసియుండియు తెగించి అంగీకరించినపుడే అతనికి పరిహారము కోరగల హక్కు నశించును.

అపాయము ఎవరి చర్యచే ఏర్పడినను దాని నుండి తోటి మానవుని రక్షించుటకు సాహసించుట మానవ నైజము. అట్లు రక్షించుట ప్రతి పౌరుని నైతిక విధి అని కూడ చెప్పవచ్చును. అట్టి సన్నివేశములో ఇతరుని రక్షించుటకు చేయుప్రయత్నములో గాయపడిన వ్యక్తి అపాయము కల్పించిన వాని నుండి పరిహారము కోరవచ్చును.

దుర్ఘటన : ఏ పని వలననైనను అనుకొనని విధముగ, ఆకస్మిక పరిణామములేర్పడి, హాని సంభవించిన, అట్టి అనివార్య దుర్ఘటనను 'దుర్ఘటన' యని చెప్పుదురు. చలపతి అనువాడు జాగరూకతతో గుర్రపు బండి తోలుచుండును. గుర్రము హఠాత్తుగ భీతి చెంది పగ్గములను తెంచుకొని దారిన బోవు పేరయ్యను ఢీకొనును. ఈ దుర్ఘటనలో పేరయ్యకు కలిగిననష్టమునకు చలపతి బాధ్యుడు కాడు. దుష్టమృగములను పెంచుటవంటి అపాయకర వ్యాసంగములకుపూనుకొనిన వ్యక్తి ఆ మృగముల వలన ఎవరికైననుహాని కలిగినచో, అది దుర్ఘటన ఫలితమని వాదింప వీలులేదు. కాని సంభవించిన హాని, పిడుగులు పడుట, ఉప్పెనవచ్చుట వంటి ప్రకృతి విజృంభణముల వలన ఏర్పడినచో,ఆ కారణము ఆధారముగా ప్రతివాదము చేయ వచ్చును.

చట్ట విహితకార్యము: ప్రభుత్వాధికారులు తమ విధి నిర్వహణలో అనేక శాసనములను బట్టి వివిధములగు పనులు చేయుచున్నారు. ఆ పనుల వలన వ్యక్తులకు నష్టము కలుగవచ్చును. చట్ట మొసగిన అధికారమును పురస్కరించుకొని తాను వర్తించినట్లు ప్రతివాది తన చర్యలను సమర్థించుకొనవచ్చును. ఉదా : కోర్టు అమీనా బాకీదారుని ఆస్తి జప్తు చేసి వశపర్చుకొనుట, పోలీసు అధికారి నేరమారోపింపబడిన వ్యక్తిని నిర్బంధములో నుంచుట, మొదలగు కార్యములనుచేయుటలో శాసనాధికారములను పురస్కరించుకొని తగు జాగరూకతతో అధికారులు పనులను కావించునపుడు ఆ చర్యలవలన ఏర్పడు నష్టమునకు వారు బాధ్యులు కారు. ఉదా: న్యాయాధికారులు, వారి విధి నిర్వహణలో కావించెడి పనులు ఇతరులకు హానికరములైనప్పటికిని కలిగిన హానినిగూర్చి వారికి జవాబుదారి లేదని 1850 వ సంవత్సరము న్యాయాధికారుల రక్షణ చట్టము, చెప్పుచున్నది.

ఒక్కొక్కప్పుడు ఏ శాసనమును బట్టి హానికరములగు చర్యలు కావింపబడినవో, ఆ శాసనమే సంభవించిన హానికి ఫలానా విధముగ పరిహార మివ్వవలయునని కూడ నిర్దేశించును.

తలిదండ్రులు గాని, వారి తరపున వ్యవహరించు పోషకులు, ఉపాధ్యాయులు గాని, పసివారి క్షేమాన్ని, క్రమ శిక్షణను ఉద్దేశించి, వారిని దండించిన అది అపకృతి కాదు. కాని వారు విధించు శిక్ష మితముగా నుండవలయును. కేవలము హింసాత్మకముగా నుండరాదు,

యూనివర్సిటీలు, వాణిజ్యమండలులు, ప్రత్యేక వృత్తులకు సంబంధించిన సంస్థలు, వాటికి చెందిన సభ్యుల పై అధికారము కలిగియుండును. ఈ అధికారము చెలాయించుటలో ఏ సభ్యుననైనను నష్టము కలుగవచ్చును. అధికారము చెలాయించువారు సద్భావముతోడను నిష్పాక్షికముగాను ప్రవర్తించి యుండినచో వారి నుండి నష్టపరిహారము కోరుటకు హక్కు లేదు.

విపత్కర పరిస్థితులు: ఒక్కొక్కప్పుడు క్లిష్ట పరిస్థితులలో ప్రతివాది చర్యల వల్ల అనివార్యముగా వాదికి నష్టము కలుగవచ్చును. అట్టి నష్టము సమర్థనీయమే. ఉదా: అగ్ని ప్రమాద మేర్పడినప్పుడు నిప్పంటుకున్న ఇంటికి చుట్టు ప్రక్కల నున్న ఇండ్ల మీద నీరు క్రుమ్మరించుట, ఇండ్ల కప్పులను లాగివేయుట జరుగుచుండును. ఇట్టి చర్యల వలన కలుగు నష్టమునకు జవాబుదారీ యుండదు.

ఆత్మరక్షణ: తన శరీరమునుగాని, ఆస్తిపాస్తులను గాని రక్షించుకొనుటకు, దౌర్జన్యమునకు ఉపక్రమించిన వ్యక్తిపై ఎవరుగాని ఆత్మ రక్షణార్థము బలప్రయోగము చేయక తప్పదు. అట్టి బలప్రయోగము వలన కలిగిన హాని సమర్థనీయమే అగును.

పొరపాటు: వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించినంత వరకు, తన పొరపాటు వలన ఇతరునికి హాని కలిగినదను వాదము సాధారణముగా చెల్లదు. కాని కొన్ని వ్యావహారిక అపకృతులలో, (ఉదా : మోసము, దుర్భావనాపూర్ణాభియోగము, కుట్ర) ప్రతివాది చెడు ఉద్దేశ్యముతో ప్రవర్తించినపుడే అతనికి బాధ్యత వాపాదింపవచ్చును. అట్టి దోషములకు సంబంధించినంతవరకు పొరపాటున హాని కలిగించిన వ్యక్తి బాధ్యుడు కాజాలడు.

ఒక వ్యక్తి చర్యవలన కాని, లేదా అనేక వ్యక్తుల ప్రవర్తన ఫలితముగాగాని వాదికి నష్టమేర్పడవచ్చును. పెక్కురు కలసి కావించిన అపకృతికి వారందరు వ్యష్టిగాను, సమష్టిగాను నష్ట పరిహారము చెల్లింప బాధ్యులగుదురు. వారిలో ఒక్కరే నష్ట పరిహారము పూర్తిగా చెల్లించుట తటస్థించినపుడు అతడు తక్కిన వారి నుండి వారి వారి భాగదామాషాల ననుసరించి చెల్లించవలసిన వాటాలను రాబట్టుకొనవచ్చును.

కొన్ని సందర్భములందు అపకృతి కావించిన వ్యక్తిపైననే గాక అతనితో సంబంధము కల ఇతరులపై కూడ బాధ్యత మోపబడును. అట్టి బాధ్యతను ప్రాతినిధిక బాధ్యతయని చెప్పవచ్చును. యజమానికి నౌకరుతో గల సంబంధమును బట్టి నౌకరు తన వృత్తి నిర్వహణలో కావించిన వ్యావహారిక అపకృతులకు, నౌకరుతో సహా యజమాని కూడ బాధ్యుడనియు, అతడు హాని పొందిన వ్యక్తికి పరిహారము

చెల్లించవలెననియు సిద్ధాంతము కలదు. సామాన్యముగా నౌకరు బీదవాడు కావున అతని వద్ద పరిహారము వసూలు చేయుట దుస్సాధ్యము. మరియు అతడు కావించిన అపకృతియు యజమాని నియోగించిన పని చేయుటలోనే జరుగును. ఇట్టి కారణములనుబట్టి యజమానికి కూడ బాధ్యత కల్పింప బడినది.

పై సూత్రమును బట్టి యజమాని యొక్క బాధ్యతను నిర్ధారణ గావించుటకు రెండు అంశములు రుజువు కావలెను. 1. అపకృతి కావించిన వ్యక్తి ఆ యజమాని యొక్క సేవకుడుగా నుండవలెను. చేయవలసిన పనిని బట్టి కాని ఆ పనిని కావించు విధానమును బట్టి కాని యజమాని అదుపాజ్ఞలకు లోబడి పని చేయు వ్యక్తియే సేవకుడగును. ఉదా: యజమాని తన కారు నడుపుటకు నియమించుకొన్న కారు డ్రైవరు, యజమాని ఇష్టాను సారము కారు నడుపును. కావున సేవకుడగును. అట్లు గాక ఇతరుల పనులకై నియోగింప బడియు, కార్య నిర్వహణయందు వారి నియంత్రణలో నుండనివారు సేవకులుకారు. ఉదా: ఫోటోగ్రాఫరు ఛాయా చిత్రమును తీయుటకు నియుక్తుడైనను. ఆ పనియందుతన ఇష్టానుసార మే వర్తించును. అందుచే సేవకుడు కాడు; 2. సేవకుడు కావించిన అపకృతి యజమాని నియోగించిన పనిని నిర్వర్తించుటలో కాని, దాని నిమిత్తమై కాని సంభవించి యుండవలెను. నౌకరీ చేయు సందర్భములో సేవకుడు చేసిన తప్పులకు మాత్రమే యజమాని బాధ్యుడు.

యజమాని యొక్క పనిలో నిమగ్నుడై ఉన్నంత కాలము సేవకుడు దురుద్దేశముతోనైనను, అశ్రద్ధవలననైనను మోసమార్గముననైనను చివరకు యజమాని ఆదేశములకు విరుద్ధముగానైనను ప్రవర్తించి ఇతరులకు హాని కలిగించినచో యజమానికి బాధ్యత తప్పదు. ఉదా: ప్రకాశరావు తన లారీని నడుపుటకు రంగయ్యను డ్రైవరుగా నియమించి, పరిమిత వేగమునకు మించి లారీని నడుపరాదని ఆదేశించెను. రంగయ్య యజమాని ఆదేశమునకు విరుద్ధముగ లారీని అతి వేగముతో నడిపినందున ప్రమాదము సంభవించును. అట్లు లారీ నడుపుట యజమాని పనిలో జరిగినది గనుక జరిగిన ప్రమాదమునకు యజమాని బాధ్యుడే.

సామాన్య వ్యక్తుల వలెనే కేంద్రరాష్ట్ర ప్రభుత్వములు ఉద్యోగులను నియమించి తమ వ్యవహారముల జరుపుకొనుచున్నవి. ప్రభుత్వ నౌకరీ చేయు సందర్భములో ప్రభుత్వోద్యోగులు తప్పిదములు కావించినచో, వారి యజమాని యగు ప్రభుత్వము బాధ్యత వహించి పరిహారము చెల్లింపవలయునా అను ప్రశ్న యేర్పడుచున్నది. కావించిన చర్య రాజ్య క్రియయగుచో ఎట్టి బాధ్యతయునుండదు. యుద్ధము కావించుట, విప్లవముల నణచుట, రక్షణ సిబ్బంది నియామకము వంటి రాజధర్మముల నిర్వహించుటలో ప్రభుత్వముపై ప్రాతినిధిక బాధ్యత మోపుటకు వీలులేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రభుత్వోద్యోగి ప్రత్యేక శాసన మొసగిన అధికారమును పురస్కరించుకొని వ్యవహరించవచ్చును. లేదా, ఆ శాసనము ఆదేశించిన విధిని నిర్వర్తించుచుండవచ్చును. అట్టి పరిస్థితులలో అతని చర్యలకు బాధ్యత శాసనమునుబట్టి అతనిదే కాని, ప్రభుత్వమున కాపాదింపదు. కాని బస్సులు, రైళ్లు నడుపుచు రవాణాసౌకర్యము లేర్పరచుటలోను, ఒప్పందమును చేసుకొని, వ్యాపార కలాపములు సాగించుటలోను ప్రభుత్వము కూడ ఇతర యజమానుల వలెనే తన నౌకరులు కావించెడి నష్ట కార్యములకు పరిహార మివ్వవలసియున్నది. ఈ సూత్రములు ఆంగ్లేయుల పాలన నాటినుండి స్థిరపడి రాజ్యాంగములో పొందుపరుపబడినవి. వ్యావహారిక అపకృతులను గూర్చి ప్రభుత్వమునకు గల బాధ్యతను గూర్చి లా కమిషను వారు తమ ప్రథమ నివేదికలో చర్చించియున్నారు. పెక్కుమంది కలిసి సంస్థగ ఏర్పడి వ్యవహరించునపుడు సంస్థ యొక్క ఉద్యోగుల యొక్క తప్పిదములకు యజమానియగు సంస్థపై ప్రాతినిధిక బాధ్యత మోపబడును. సంస్థలు నిర్వహింపగల వ్యాపారములు చెలాయించగల అధికారము, చట్టముచే పరిమితము చేయబడును. అట్టి అధికార పరిధిలో సంస్థ యొక్క నౌకరులు కావించెడి చర్యలు మాత్రమే సంస్థ యొక్క చర్యలుగా పరిగణింపబడుట మూలమున సంస్థ యొక్క ప్రాతినిధిక బాధ్యతయు పరిమితమగుచున్నది.

ముఖ్యములగు వ్యావహారిక అపకృతులు : ప్రతి వ్యావహారిక అపకృతియందును వాది యొక్క చట్ట రక్షితమగు హక్కులలో ఏదో ఒక దానికి భంగము కలిగియుండును. ప్రతివాది చర్యల వలన అతిక్రమింపబడిన హక్కుల స్వభావమును బట్టి అతడు కావించిన అపకృతులను వివిధ వర్గములుగ విభజించవచ్చును.

శారీరక హాని : అల్పమగు దౌర్జన్యము నుండి ప్రాణాపాయమగు ఘాతుక కృత్యము వరకు శారీరక హాని కలిగించిన వానిపై బాధింపబడిన వ్యక్తి నష్టపరిహారము కొరకు దావా చేయవచ్చును. అట్టి వ్యాజ్యములో వాది తనకు కలిగిన హానిని ప్రతివాది బుద్ధి పూర్వకముగానో, అశ్రద్ధగానో కలిగించినట్లు నిరూపింపవలెను. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో ఇట్టి రుజువు కూడ అక్కరలేదు. అత్యంత ప్రమాదకరమైన పనులు తల పెట్టిన వ్యక్తి

వాటి వలన ఇతరులకు హానిసంభవించిన తాను జాగ్రత్తగా ప్రవర్తించి యుండినను నష్ట పరిహారము చెల్లింపవలసి యుండును. ఉదా : క్రూర మృగములను పెంచు వ్యక్తి, లేదా మందు గుండు సామగ్రి తయారు చేయు వ్యక్తి తన వ్యాసంగములవల్ల ఇతరులకు సంభవించే హానికి, అజాగ్రత్తను గాని, యితర దోషమునుగాని వాది నిరూపించవలసిన అగత్యము లేకయే బాధ్యుడగును. ఇట్టి ప్రత్యేక సందర్భములను మినహాయించినచో ప్రమాదవశాత్తు ప్రతివాది చర్యలవల్ల యితరులకు కలిగే శారీరక హానికి అతని జవాబుదారీ యుండదు.

గాయము, అంగ వైకల్యము, లేక అస్వస్థత ఇట్టి రూపములలో శారీరక హాని, ఏర్పడవచ్చును. అన్నిటి కన్నను ప్రబలమైనది ప్రాణ నష్టము. కాని ప్రాణ నష్టము కలిగినప్పుడు మరణించిన వ్యక్తి వ్యాజ్యము తేలేడని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. అందుచే ఒకరిని చంపుటయనునది నష్ట పరిహార యోగ్యమగు దోషముగ ఆదిలో పరిగణింపబడలేదు. పరిహారముకోరగల హక్కు మరణించిన వ్యక్తికి చెందినది కాబట్టి అతని మృతితో ఆ హక్కు కూడ అంత మొందినట్లు భావించెడివారు. 19 వ శతాబ్దములో ప్రాణనష్ట దుర్ఘటనల చట్టము ద్వారా, మరణించిన వ్యక్తి యొక్క సమీప బంధువులు, అనగా భార్య లేకభర్త, సంతానము, తలిదండ్రులు, నష్టపరిహారము పొందు హక్కు గుర్తింపబడినది. వీరందరు కలిసి ఒకే వ్యాజ్యములో నిర్ణీతమగు పరిహారపు మొత్తమును పొంది తమలో పంచుకొన వలయును. వీరికి పరిహార మిప్పించుటలో మరణించిన వ్యక్తివలన వారు పొందుచుండిన సహాయము, లాభములు గమనార్హములు. కార్మికుడు తన యజమాని పనిలో నిమగ్నుడై ఉండునపుడు మరణించినచో, అతనిపై ఆధారపడి యుండు కుటుంబమునకు పనివారల నష్ట పరిహార చట్టము ననుసరించి నిర్ణీతమగు మొత్తము యజమాని చెల్లించవలసి యుండును. ఇటీవల నిర్దిష్టమైన కొన్ని పరిశ్రమలకు సంబంధించి, శ్రామికుల సంక్షేమమునుద్దేశించి ఉద్యోగుల రాజ్య భీమా పథకము ప్రవేశ పెట్టబడినది. ఈ పథకము క్రింద ప్రభుత్వము వారు, యజమాని, శ్రామికుడు ఈ ముప్వురు కలసి చెల్లించు మొత్తములతో ఒక నిధినేర్పరచి శ్రామికులకు కలిగిన ప్రతి విపత్తునకు ఆ నిధినుండి పరిహారమునిచ్చునట్లు ఏర్పాటు చేయబడినది.

ప్రతివాది యొక్క దౌర్జన్య కారణమున వాదికి ప్రబలమగు శారీరకహాని కలిగి తత్కారణముగ వాది జీవిత పరిమాణము తగ్గిపోయి, అతడు త్వరలోనే మరణించవచ్చును. వాది యొక్క సహజ జీవిత కాలమును హ్రస్వము కావించి నందులకు ప్రతివాది వల్ల పరిహారము రాబట్టుకొనే హక్కు వాదికి ఏర్పడి, అతడు మరణించునెడల ఆ హక్కు అతని వారసులకు సంక్రమించును. ఉదా: వీరయ్య అజాగ్రత్తవలన చిరంజీవి గాయపడి మూడు రోజులలో గతించును. ఆ గాయములు కలుగకుండిన అతడు పదికాలములపాటు సుఖముగా జీవించి యుండును. కాని ఇప్పుడతని జీవితము మూడు రోజులలో ముగిసినది. తన జీవిత కాలము తగ్గినందులకు పరిహారము కోరే హక్కు చిరంజీవికి మరణాత్పూర్వము ఏర్పడినది. ఆ హక్కు అతని అనంతరము అతని వారసులకు సంక్రమించి వారు వీరయ్య నుండి నష్టపరిహారము పొందగలుగుదురు. సాధారణముగా ఒక వ్యక్తిపైన బలప్రయోగము చేసినపుడు అతనికి శారీరక హాని కలుగును, అటు నిటు త్రోయుటగాని, చెంపదెబ్బ వేయుటగాని, నిష్కారణముగా ఇతరులను అక్రమముగా స్పృశించుట కూడ అపకృతి కాగలదు. పీడిత వ్యక్తికి కలుగు అలజడికి, అవమానానికి పరిహార మివ్వబడును. ఇతరుల మీద బలప్రయోగము చేయుదుమని బెదిరించుట కూడ దౌర్జన్యమగును. ఇదియు అపకృతియగును. (ఉదా : కొట్టుటకు చేయెత్తుట,ఆయుధమును మోపెట్టుట). శారీరక హానికి విలువకట్టునపుడు వాది అనుభవించిన బాధ చికిత్సకగు ఖర్చులు, గాయపడిన రోజులలో అతనికి కలిగిన ఆదాయ నష్టము, అంతకు మించి శరీర వైకల్యము స్థిరపడిపోయిన అతని భావి జీవితములో కలిగే రాబడి నష్టము మొదలగు విషయములను పరిశీలించి కోర్టు వారు నష్ట పరిహార మొత్తమును నిర్ణయింతురు.

శారీరక హాని బలప్రయోగము లేకుండ కలుగ చేయవచ్చును. మాటలవలన, చేతల వలన ఇతరుల మనస్సును సంక్షోభపెట్టుట, వారిని వికల చేతస్కులుగ, చైతన్య రహితులుగా చేయుట వంటి అపకృతులను ప్రతివాది బుద్ధిపూర్వకముగనైనను, అజాగ్రత్త వలననైనను కావింపవచ్చును. ఉదా: సూర్యారావు కొంటెతనముగ నిర్మల యొక్క భర్త హఠాత్తుగ మరణించెనని ఆమెతో ఆబద్ధపు వార్త చెప్పును. పిడుగువంటి వార్త విని మనస్సు వికలమై పోయినందున ఆమెకుకలిగెడు అస్వస్థతకు సూర్యారావు వలన నష్ట పరిహారము పొందు హక్కు ఆమెకు కలదు.

ప్రతివాది అజాగ్రత్త వలన హాని కలిగినదను నప్పుడు ఆ సన్ని వేశములో వాది యొక్క భద్రతను గురించి శ్రద్ధ వహింప వలసిన బాధ్యత ప్రతివాదికి కలదని రుజువు కావలయును. సామాన్యముగా వీథులలో జరుగు ప్రమాదములలో ప్రేక్షకులకు కూడ అదురు బెదురు వలన మనోవైకల్యము కలుగ వచ్చును. అట్టి వారు తామును

ప్రమాదకర పరిస్థితులకు గురియై యుండినపుడు మాత్రము నష్టపరిహారము పొందనర్హులగుదురు.

రాజ్యాంగము ననుసరించి ప్రతివ్యక్తికి ఒసగబడిన ప్రాథమిక హక్కులలో ముఖ్యమైనది వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము. ఆ క్రమముగ ఇతరుని స్వాతంత్ర్యమును పూర్తిగ అరికట్టుట అక్రమ నిర్భంధమగును. వాదియెక్క సంచార స్వాతంత్ర్యము అన్ని దిశలలోను అరికట్టినప్పుడే ఈ అపకృతి జరిగినట్లుభావింపబడును. ఏదో ఒక మార్గములో మాత్రము అవరోధము కల్పించుట అక్రమ నిర్బంధముకాదు. వ్యక్తిని ఏదేని ఆవరణలో నిర్బంధించుట సామాన్యముగ నవలంబించు చలన స్వాతంత్ర్య నిరోధకమార్గము. అట్టి ఖైదులో పెట్టకపోయినను, వాది యొక్క స్వాతంత్ర్యమును అరికట్టిన ఎడల అదియు దోషమే యగును. ఉదా: ఒక వ్యక్తినిఅరెస్టుచేయుట లేదా అతనిని భయపెట్టి ఒకచోట నుండి కదలరాదని ఆజ్ఞాపించుట.

ప్రభుత్వాధికారులు, ముఖ్యముగా పోలీసు ఉద్యోగస్థులు, తమ ఉద్యోగ ధర్మ నిర్వహణలో నిందితులను నిర్భంధములో నుంచవలసియుండును. వారు తమ అధికారము నతిక్రమించక, ప్రవర్తించినచో, ఏ బాధ్యతయు ఉండదు. ఒక్కొక్కప్పుడు వారు పొరపాటున వ్యవహారించినచో వారికి చట్టమే రక్షణ కల్పించును.

అపనింద (పరువు నష్టము): ప్రతి వ్యక్తి సంఘములో గౌరవమును, పరువు ప్రతిష్ఠలను వాంఛించును. పదిమంది తనను గురించి సదభిప్రాయము కలిగి యుండవలెనని కోరును. అతని పరువుకు భంగకరముగ ఎనరైనను దుష్ప్రచారము చేసినచో, వారిపై వ్యాజ్యము వేసి నష్టపరిహారము పొందు హక్కు అతనికి కలదు. పరువు నష్టము నకై తెచ్చు దావాలో వాది యీ క్రింది అంశములు రుజువు చేసుకొనవలయును: 1. ప్రతివాది ప్రచారము చేసిన వార్తలు అపనిందాకరములగుట; 2. ఆ వార్తలు వాదికి వర్తించునట్టి వగుట; 3. ప్రతివాది ఆ వార్తల నితరులకు వెల్లడి చేయుట. సంఘములో ఒక వ్యక్తి ఎడల ఇతరులకు ద్వేషభావము కలుగ జేయుట. అతనిని నగుబాట్ల పాలు కావించుట, అతని పరువుకు నష్టము కలగించుటయే యగును. అతడు అవినీతి పరుడనుటగాని, వృత్తి వ్యాపారాదులలో వ్యర్థుడనుట గాని, హేయమగు నడవడి కలవాడనుటగాని, ఇతరుల కతనిపైగల సదభిప్రాయమును తొలగించుట అగును. సంఘములో మానవునికేగాక వ్యాపారాదులు గావించెడి సంస్థల (కార్పొరేషనులు)కు కూడ పరువు ప్రతిష్ట లేర్పడును. వాటిపై అపనింద మోపుట కూడ నష్ట పరిహార యోగ్యమగు అపకృతియే. ఉదా: లక్ష్మీ కంపెనీ చీకటి బజారులో సరుకులమ్ము చున్నదనుట ఆ సంస్థ ప్రతిష్ఠకు భంగము కలిగించుట అగును.

సాధారణముగా ప్రతివాది కావించిన ప్రకటన అపనిందాకరమని దానిని చూడగానే తెలియును. జోగారావు ఏడు కొండల నుద్దేశించి వీడు దొంగ, మోసకారి అని పలికిన ఆ మాటలు ఏడు కొండలకు పరువునష్టము కలిగించు ననుట స్పష్టము. అంతేగాక, ధ్వనిగానో, అన్యాపదేశముగానో, ఎత్తిపొడుపు మాటలద్వారానో సందర్భములనుబట్టి స్ఫురించు ప్రత్యేకమైన అర్థములను బట్టియో పరువు నష్టము కలుగవచ్చును. ఉదా: కామయ్య, మోహనాంబ యను వారు భార్యాభర్తలుగ జీవనముగడుపునపుడు కామయ్య అవివాహితుడనుట వారి దాంపత్యజీవిత మెరిగిన వారికి మోహనాంబ యతని భార్యకాదను అర్థమును స్ఫురింప జేసిన, ఆమెకు పరువునష్టము కలుగును. వ్యంగ్యార్థ సూచకములగు మాటలతో కూడ పరువు నష్టము కలిగించవచ్చును.

ఉదా: అపర హరిశ్చంద్రుడయ్యా! అని ఎవరినైన ఉద్దేశించి అనుట సందర్భమునుబట్టి కేవలము అబద్ధాల కోరు అని సూచించుటయే కావచ్చును.

ప్రతివాది వాడిన మాటలు తనకు వర్తించునని వాది యగు వ్యక్తి రుజువు చేయవలెను. వాదిని వేలెత్తి చూపి ప్రతివాది అపనింద మోపినచో ఏ సమస్య ఉండదు. స్పష్టముగా వాది నిర్దేశింపబడక పోయినను, ఆ అపనింద సూచన ప్రాయముగా అతని కన్వయించిన చాలును. ప్రతివాది ఉద్దేశ పూర్వకముగా వాదికి పరువు నష్టము కలిగించినట్లు నిరూపింపబడ నక్కరలేదు. అజాగ్రత్తవల్ల కాని, పొరపాటున గాని ప్రతివాది పలికిన మాటల వలన వాదికి వరువు నష్టము సంభవించినప్పుడు ప్రతివాది నష్టపరిహారము చెల్లించవలసినదే. ఉదా: హనుమంతరావు ఒక కల్పితవ్యక్తి చెడు నడవడిని వర్ణించుచు కథ వ్రాయును. ఆ కథ చదివిన వారికి అన్ని విధముల అది భోగరాజును వర్తనమును గురించినదే అని అభిప్రాయ మేర్పడి, భోగరాజు నిందా పాత్రుడగును. హనుమంతరావు నుండి భోగరాజు నష్టపరిహారము రాబట్టు కొనవచ్చును. ఈ సూత్రము రచయితలకు బాధాకరముగ కనుపింప వచ్చును. కాని, వారు తమ రచనలు ప్రకటించు నప్పుడు అందలి వ్యక్తులు సన్నివేశములు కేవలము కల్పితములని ముందుగానే ప్రకటించుట ద్వారా ఇట్టి బాధ్యతను కొంతవరకు నివారించు కొనుట కవకాశము కలదు.

ప్రతివాది నిందా వాక్యములను ఇతరులకు వెల్లడి చేసినట్లు వాది నిరూపింపవలెను. నిందా వాక్యములను ప్రతి

వాది ఉద్దేశ పూర్వకముగా ప్రచురించినట్లు నిరూపింప నక్కరలేదు. నిందా ప్రచారము అనేక విధములుగ, వాది మాటలు వలనగాని, వ్రాతల వలనగాని, వ్యంగ్య చిత్రముల వలనగాని, సైగలు తదితర ప్రదర్శనముల వలనగాని ఏర్పడ వచ్చును. హంతకుల చిత్రపటముల వరుస క్రమములో వాటి మధ్య నొకరి చిత్రపటముంచుట, అతనికి వారి గుణము నాపాదించుటయే అగును. ఆధునిక కాలములో వైజ్ఞానికాభి వృద్ధితోపాటు చలన చిత్రముల ద్వారాను, రేడియో ప్రసారము మూలముననను అపనిందలు బహు విస్తృతముగా ప్రచురింపబడు అవకాశము అధికమైనది.

వాది పరువు నష్టమును గూర్చి తెచ్చిన దావాలో తనకు ఎట్టి బాధ్యతయు లేదని ప్రతివాది చేయగల ప్రత్యేక ప్రతివాదములు కొన్ని కలవు. తాను వాదిని గురించి ప్రకటించినదంతయు నిజమనియు,కనుక వాదికి ఏమాత్రము పరువు నష్టము కలుగలేదనియు ప్రతివాది సమర్థించుకొనవచ్చును; 2. ప్రచురితమైన విషయము సత్యదూరమైనప్పటికిని, ఆ నన్ని వేళములో అ విషయాన్ని ప్రచురించే హక్కు తనకు కలదని ప్రతివాది సమర్థించవచ్చును. కొన్ని సందర్భములలో వ్యక్తులకు గల పరువు ప్రతిష్ఠలను రక్షించుట కంటె వాక్స్వాతంత్ర్య రక్షణమే ముఖ్యమైనదిగా చట్టము పరిగణించును. న్యాయాధిపతి గాని, కోర్టు వ్యవహారములలో పాల్గొను తదితరులు గాని, వ్యాజ్యములకు సంబంధించిన సర్వ విషయములు నిర్భయముగ ప్రకటించుట ఆవశ్యకము. అట్లే ప్రజా ప్రతినిధులగు శాసన సభ్యులు, శాసన సభలలో తమ అభిప్రాయములను నిర్భయముగా వెలిబుచ్చవలసి యున్నది. ఇట్టి సందర్భములలో వారి ప్రసంగముల వలన ఏ వ్యక్తికైనను పరువు నష్టము కలిగినప్పటికిని అతడు నష్టపరిహారము కోరుటకు వీలులేదు. వారు ఏ ఉద్దేశ్యముతో వార్తను ప్రకటించిరను ప్రసక్తి కూడ లేదు. మరి కొన్ని సందర్భములలో ఆత్మ రక్షణకై గాని, సన్నిహితులగు వారి రక్షణకై గాని దూషణ వాక్యములు పలుకుట జరుగవచ్చును. అట్టితరి దురుద్దేశపూర్వకముగా కాక అపనిందను మోపుట జరిగినచో నష్టపరిహారము చెల్లించవలసిన బాధ్యత ఉండదు. ఉదా : శాంత సదుద్దేశముతోనే తన స్నేహితురాలగు విమలతో ఎల్లమ్మను నౌకరుగా చేర్చుకొనవలదనియు ఆమె విశ్వసనీయురాలు కాదనియు సలహా ఇచ్చును. శాంతవద్దనుండి పరిహారము పొందేహక్కు ఎల్లమ్మకులేదు. 3. సంఘములో ప్రతి వ్యక్తి అందరికిని సంబంధించిన వివిధ సార్వజనీన విషయములను గురించి తన అభిప్రాయములను వెల్లడించవచ్చు. కాని ఎవరికైనను నిష్కారణముగా హాని కలిగించు దురుద్దేశ్యముతో అట్టి అభిప్రాయ ప్రకటన చేయుట సమర్థనీయము కాదు. ప్రజాదరణ నాశించు గ్రంథములను, నాటకాది ప్రదర్శనలను విమర్శించుట సహజము. విమర్శించు నెపముతో వ్యక్తి దూషణ కావించుట మాత్రము అపకృతియే అగును.

ఆస్తికి సంబంధించిన హాని : సంఘములో ప్రతి వ్యక్తియు ఆస్తిని సంపాదించుకొనుటకు హక్కు కలిగియున్నాడు. వాదికి స్థిరాస్తి యందైనను, చరాస్తియందైనను సంపూర్ణస్వామ్యము గాని, స్వాధీనానుభవము మాత్రము గాని, మరియే ఇతర పరిమిత హక్కు గాని, యుండవచ్చును. అట్టి హక్కులకు ప్రతివాది చర్య వలన ఏ మాత్రము భంగము కలిగినను, వాది నష్టపరిహారము కోరవచ్చును.

అతిచారము : స్థిరాస్తి విషయములో వాది స్వాధీనములో నుండు ఆస్తిలోనికి ప్రతివాది వాదిఅనుమతి లేనిదే ఏ మాత్రము అక్రమ ప్రవేశము కావించినను, అది నష్టపరిహార యోగ్యమగు అపకృతి యగును. అక్రమ ప్రవేశము చేయుటలో ప్రతివాదికి దురాక్రమణ చేయవలయునను ఉద్దేశ్యముండ నక్కరలేదు. ప్రతివాది భూమిపైగాని, భూభాగము క్రింద గాని, భూమిపైగల అంతరాళమునగాని అక్రమ ప్రవేశము చేయుట కవకాశము కలదు. ఆకాశ గమనము విషయములో వాది యొక్క ఆస్తిపై విమానము సహజమగు ఎత్తులోపోవుట అక్రమ ప్రవేశముగ పరిగణింపబడదు. కాని అట్టి విమానయానము వలన ఆస్తికేవిధమగు నష్టము కలిగినను పరిహారము విధిగా చెల్లింపవలెను. అక్రమ ప్రవేశము వాది యొక్క స్వాధీనపు హక్కుకు భంగకరము. కావున ఈ అపకృతిని గూర్చి తెచ్చు వ్యాజ్యములో వాది ఆస్తికి సొంతదారుడగునా కాదా అను ప్రసక్తిలేదు. ఆస్తి ఎవరికి చెందినదైనను వాది తన స్వాధీనము నాధారము చేసుకొని నష్టపరిహారము కోరవచ్చును. వాది ఆస్తి నుండి బయటకు గెంటి వేయబడినప్పుడు తన పూర్వ స్వాధీనపు హక్కును పురస్కరించుకొని తన ఆస్తిని మరల స్వాధీనము పొందవచ్చును. మరియు, ప్రతివాది దురాక్రమణ ఫలితముగా వాది ఆస్తి పోగొట్టుకొన్నపుడు, వాదికి చెందవలసిన మధ్యకాలీన లాభమును అతడు ప్రతివాది నుండి పరిహారముగా కోరవచ్చును. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రతివాది క్రమముగా భూమిలో ప్రవేశించి యుండినప్పటికి, వాది ఇష్టమునకు విరుద్ధముగా అందే నిలచి వైదొలగకుండుట కూడ అతిచారముగ ఎన్నబడుచున్నది.

వాది యొక్క అనుమతిని పొంది భూమిలో ప్రవేశించిన వారు వాది అనుమతిని రద్దు కావించినంతనే ఆ భూమిని వదలిపోవలెను. అట్లు చేయనిచో వారిని బలాత్కారముగా గెంటుటకు వాదికి హక్కు కలదు. కాని వాది క్రమమైన ప్రతిఫలమును పొంది అనుమతి నిచ్చినప్పుడు ఆ అనుమతిని తన ఇచ్చవచ్చినట్లు రద్దు కావించుటకు వీలు లేదు. ఉదా; వెంకటస్వామి తన హాలులో నాటకమో మరియే ఇతర ప్రదర్శనమో చూచుటకు గోవిందునకు టిక్కెట్టునమ్మును. ఆ టిక్కెట్టుతో హాలులో ప్రవేశించిన గోవిందుని వెడలగొట్టుటకు ప్రదర్శనము పూర్తి అగు వరకు వెంకటస్వామికి హక్కు లేదు.

ఒకని అధీనములోని చరాస్తిని అతని అనుమతి లేనిదే ఇతరులు వాడుటవలన అతని స్వాధీన హక్కుకు భంగము కలుగును. అట్లువాడుట నష్టపరిహార యోగ్యమగు అపకృతి యగును. ప్రతివాది ఏ ఉద్దేశముతో వాది యొక్క ఆస్తిని వినియోగించెననునది అప్రస్తుతము. కాని, ఏ వ్యక్తి నుండి ఆస్తిని పరిగ్రహించినాడో ఆ వ్యక్తికే ఆ ఆస్తిని తిరిగి యిచ్చివేయుట దోషము కాజాలదు. వాది యొక్క ఆస్తిని ప్రతివాది అపహరించినను, పరాధీనము చేసినను, ధ్వంసము చేసినను వాదికి అతడు నష్టపరిహారము చెల్లించవలసి యుండును.

ప్రతి వ్యక్తి తన స్వాధీనములో నున్న ఆస్తిని తన ఇచ్చ వచ్చినట్లు నిరంతరాయముగా అనుభవించుటకు హక్కు కలదు. కాని సంఘ జీవనములో ప్రతి ఒక్కరు ఈ హక్కును ఇతరుల శ్రేయస్సు దృష్ట్యా పరిమితము చేసుకొనవలసియున్నది. ప్రతి వ్యక్తి తన ఆస్తిని తన ఇచ్చవచ్చినట్లు వాడినచో వ్యక్తుల మధ్య ఘర్షణ తప్పదు. అందుకై అందరి మేలునుద్దేశించి ఇతరులకు అనవసరముగా ఎట్టి అసౌకర్యము కలుగకుండునట్లు ప్రతి వ్యక్తియు తన ఆస్తిననుభవించుకొనవలెను. తన వలెనే ఇతరులు కూడ సుఖజీవనము గడుప వలయునను సిద్ధాంతమును పాటింపవలెను.

ఆస్తి అనుభవమున కెటువంటి భంగము కలిగినను, దానిని న్యూసెన్సు (కష్టకము) అందురు. వాదికి ఫలానా విధముగ ఆస్తి ననుభవించు హక్కు, ఆ ఆస్తి ఉనికిని బట్టి గాని, ఇతరుల ఆస్తిపై అతడు సంపాదించిన ప్రత్యేకహక్కులను బట్టిగాని ఏర్పడును. సమీపస్థుడగు ప్రతివాది వలన వాది యొక్క ఆస్తి అనుభవమునకు భంగము కలిగినచో, వాది నష్టపరిహారము కోరుటకు, ప్రతివాది చర్యల నరికట్టుటకు హక్కు కలిగియుండును.

నది, కాలువ వంటి నైసర్గికమైన జలాధారమును ఆనుకొని యున్న భూమిని కలిగియున్నచో, వాదికి ఆ నదిలో పారు నీటి నుపయోగించు హక్కు సహజముగా ఏర్పడును. ఇతరులెవరైనను ప్రవాహము నడ్డు పెట్టినను నదిలో పారు నీటిని అనారోగ్యకరము, నిరుపయోగము గావించినను, అతని హక్కుకు భంగము వాటిల్లుటచే అతడు నష్టపరిహారమునకై దావా తేవచ్చును. తన భూమికి ప్రక్కనగల ఇతరుల భూమిని వారు త్రవ్విన, తన భూమికి ఆధారము క్షీణించి అది క్రుంగినచో నష్టపరిహారము కోరవచ్చును. ఒక్కొక్కప్పుడు తన ఆస్తిని అనుభవించు కొనుటకై ఇతరుల ఆస్తిపై దారి హక్కు, ఇంటి కిటికీల ద్వారా ఇతరుల ఆస్తి మీదుగా గాలి, వెలుతురు ప్రసరింప జేసుకొను హక్కు, ఇతరుల బావిలోనీరు తెచ్చుకొను హక్కు మొదలగు హక్కులు సంక్రమింప జేసుకొనవచ్చును. దీర్ఘకాలానుభవము వలన కాని, ఇతరుల ప్రదానము వలన గాని, ఇట్టి హక్కులు ఏర్పడవచ్చును. వీటిని అనుభోగ హక్కులు అందురు. ప్రతివాది ప్రవర్తనవల్ల ఈ హక్కులకు భంగము వాటిల్లి వాదికి నష్టము కలిగినచో అతడు నష్టపరిహారము కోరవచ్చును.

తన ఆస్తి పరిసరములలో ఇతరుల చర్యల వలన ఏర్పడిన సహింపరాని శబ్దము, దుర్గంధము మొదలయిన వాటి వలన వాదికి అనారోగ్యము అసౌకర్యము ఏర్పడవచ్చును. ఇట్టి చర్యలు నష్టపరిహార యోగ్యములగు అపకృతులగునా కాదా అని నిర్ణయించుపట్ల ఈ క్రింది విషయములు గమనార్హములు: 1. అసౌకర్యము యొక్క తీవ్రత, పరిమితి; 2. పరిసరములు; 3. ప్రతివాది ప్రవర్తన ఎంతవరకు సబబైనది. ప్రక్కయింటిలో సంగీత పాఠములు నేర్చుకొనుట వలననో, ప్రక్కస్థలములో గృహనిర్మాణమువలననో కలుగు శబ్దములు కొందరికి కష్టకము లనిపించినను, అవి సమంజసము లనియే చెప్పవలెను. కాని ప్రక్క ఇంటివారు వాదిని హింసించు విపరీతోద్దేశముతో నిష్కారణముగా వికృత నాదములు చేసినచో ఆ అల్లరి అపకృతియే యగును. ప్రతివాది చర్య వ్యక్తిగతముగా కాక నలుగురి సుఖజీవనమునకు అడ్డంకి కలిగించునట్టిది కావచ్చును. ఉదా: నలుగురు నడచే రాచబాటలో గోతులు త్రవ్వుట, అడ్డముగా కంచె వేయుట. ఇట్టి అపకృతులు దండనార్హములగు నేరములు కూడ అగును. వాటివలన బాధ జెందిన వ్యక్తి ప్రత్యేకముగా తనకు గలిగిన నష్టమును బట్టి దావా తెచ్చి పరిహారము పొందవచ్చును.

అజాగ్రత్త: ప్రతివాది తన కార్యకలాపములలో ఇతరుల క్షేమమునకు, భద్రతకు వలయు సామాన్యమగు శ్రద్ధను పాటింపక వారికి హాని కలిగించినచో, అట్టి అపకృతిని అజాగ్రత్త యని పిలువనగును. వివిధ పరిస్థితులలో వివిధ వ్యక్తుల

సంక్షేమమునకై శ్రద్ధ చూపవలసిన బాధ్యత ఎట్టిదైనది చట్టమే నిర్ణయించును. ఉదా: వైద్యుడు తన యొద్ద చికిత్స పొందుచున్న రోగుల పట్ల, అట్లే ఇతర వృత్తుల నవలంబించిన వ్యక్తులు తమ ఖాతాదారుల పట్ల, తమ తమ వృత్తి ధర్మ నిర్వహణలో తగినంత నేర్పు, శ్రద్ధ చూపవలసియున్నది. కారు నడుపు వ్యక్తి పాదచారులకు, రోడ్డు నుపయోగించు తదితరులకు తన అశ్రద్ధవలనగాని, దురుసుతనము వలనగాని హాని కలుగకుండునట్లు నడుచుకొనవలయును. ఒక ప్రదేశమును స్వాధీనమునందుంచుకొనిన వ్యక్తి అచటికి పని మీద వచ్చిన వారు, ఏ విధమైన హానికి గురికాకుండునట్లు తగు శ్రద్ధ చూపవలయును. తన అధీనము నందున్న ప్రదేశము నివాసయోగ్యముగాను, నిరుపద్రవకరముగాను ఉండునట్లు భద్రత కల్పింపవలెను. స్వంత పని మీద తామే ప్రవేశించిన వారికి గూడ ఆ ప్రదేశములోగల లోపములను, గుప్తమగు అపాయకర పరిస్థితులను, ఆ ప్రదేశము స్వాధీనము నందుంచుకొనిన వ్యక్తి తెలియజేయవలెను. కాని, అనుమతి పొందకయే అక్రమ ప్రవేశము చేయువారికి రక్షణ కల్పింపవలసిన బాధ్యత లేదు. వారి పట్ల బుద్ధిపూర్వకముగా వారికి హాని కల్పింపరాదను సూత్రము మాత్రము వర్తించును.

జంతువులను పెంచు వ్యక్తి తన అజాగ్రత్త కారణముగా ఇతరులకు వాటివలన ఎట్టిహానియు కలుగకుండునట్లు చూచుకొనవలెను. జంతువుల యొక్క దుష్ట స్వభావము నతడెరిగి యున్నప్పుడు, అవి తప్పించుకొని ఇతరులకు హాని కలుగజేసినచో, అతడు నష్టపరిహారము చెల్లించవలెను. అదే విధముగా అపాయకరమగు వస్తువులను తన వద్ద నుంచుకొన్న వ్యక్తి పరిసరములలో ఉన్నవారుగాని, ఆ వస్తువుల నుపయోగించు ఇతరులు గాని, ఏ ఆపదయు చెందకుండునట్లు తగు శ్రద్ధ వహింపవలెను.

సంఘ జీవనములో వ్యక్తుల మధ్యగల సాన్నిహిత్యమును బట్టి ఒకరు మరి ఒకరి భద్రతను గురించి ఏ ఏ సందర్భములలో శ్రద్ధవహింపవలెననునది ఆయా సందర్భములపై ఆధారపడియుండును. అట్లే శ్రద్ధ చూపుటలో ఏపాటి జాగ్రత్త అవసరమనునది ఆయా సందర్భములను బట్టియే నిర్ణయింపవలసియుండును. పెద్దవారి పట్ల కంటె పసివారిపట్ల ఎక్కువ జాగ్రత్త చూపవలసి ఉండును కదా.

దుర్భావనా పూర్ణాభియోగము : వివాద పరిష్కారము నర్థించు కక్షిదారులు మాత్రమే కోర్టులలో న్యాయ ప్రక్రియ ద్వారా తమ యొక్క సమస్యలు పరిష్కరించుకొననర్హులు. అట్లు కాక కొందరు దుర్మార్గమున కొడిగట్టి ఇతరులపై అక్రమముగ వ్యవహారములు జరిపించి వారిని నష్టపరచుట కలదు. అందు ముఖ్యముగా ఇతరులపై నిష్కారణముగా నేరారోపణ చేసి వారిని తిప్పలు పెట్టుట అపకృతిగ పరిగణింపబడును. వాది నిర్దోషియైయుండియు, ప్రతివాది చర్యల వల్ల కోర్టున కీడ్వబడి, ముద్దాయిగా నిలువవలసి వచ్చినచో చివరకు ముక్త దోషుడని నిరూపింపబడి వదిలి వేయబడినను, అనవసరముగ అతడు గురియైన కష్టనష్టములకు ప్రతివాది నుండి నష్టపరిహారము కోరవచ్చును. ప్రతివాది గావించిన ఈ దుర్భావనా పూర్ణాభియోగమును గూర్చి తెచ్చు వ్యాజ్యములలో వాది నిరూపింపవలసిన విషయములు. 1. ప్రతివాది తనపై నేరమారోపించియుండుట; 2. వాది నిర్దోషియని కోర్టువారు నిర్ణయించుట; 3. ప్రతివాది నేరారోపణ నిర్హేతుకమగుట; 4. ప్రతివాదిచర్య దుర్భావనాపూరితమగుట; 5. ప్రతివాది చర్య ఫలితముగా వాది నష్టపడుట. నేరారోపణ చేయకున్నను, అనవసరముగా ఒక వ్యక్తి ఇంటిని సోదా చేయించిఅతనికి అలజడి, అవమానము కలిగించుటయు అపకృతిఅగును. ఒక వ్యక్తిపై అక్రమముగా కొన్ని రకములైన అభియోగములు తెచ్చుట కూడ దోషము కావచ్చును. నిర్హేతుకముగా ఒక వ్యక్తినిగూర్చి అతడు దివాలాదారుడనిగాని, ఉన్మత్తుడనికాని నిర్ణయించవలసినట్టు కోర్టులో దావా చేయుట, అతనికి తీరని నష్టమును కలుగజేయుటయే. ఇట్టి దావాలచే పీడితుడైన వ్యక్తి తనకు కలిగిన నష్టమునకు పరిహారము కోరవచ్చును.

మోసము : ఒక వ్యక్తి అబద్ధము చెప్పి, నమ్మించి, మరొకనిని నష్టపరచుటను 'మోస' మందురు. ఉదా : రామస్వామి నకిలీ నగను పిచ్చయ్యకు చూపించి అది బంగారుదని, దానిలో పొదిగినవి వజ్ర వైడూర్యములని చెప్పి నమ్మించి, అతడా నగను కొనునట్లు చేయును. నష్టపడిన పిచ్చయ్య, రామస్వామిపై అతడు చేసిన మోసమును గూర్చి వ్యాజ్యమువేసి, పరిహారము పొందవచ్చును. ఇట్లే కుప్పుస్వామి ఒక బూటకపు వ్యాపార సంస్థను నెలకొల్పి, అందు వాటాదారులుగా చేరుటకై అసత్య ప్రచారము ద్వారా ప్రజలను మభ్యపెట్టి వారి వద్ద నుండి ధనము సంగ్రహింపవచ్చును. అతడు గావించిన మోసమునకు బాధ్యుడై వారికి నష్టపరిహారము చెల్లింపవలసి యుండును.

హానికరములగు అసత్య ప్రచారములు : ఒక వ్యక్తి యొక్క ఆస్తిని గూర్చిగాని వృత్తి వ్యాపారములను గూర్చి గాని యితరులకు దురభిప్రాయము కలుగునట్లు అసత్య ప్రచారము చేసి, తద్వారా ఆ వ్యక్తికి నష్టము కలిగించినవో, అదియు నష్టపరిహార యోగ్యమగు అపకృతి

యగును. ఉదా : వాది అంగడిలోని సరకులు తక్కువ రకమునకు చెందినవని దుష్ప్రచారము చేసి అతనికి వ్యాపారములో నష్టము కలిగించుట.

తక్కువ రకపు సరకులు మీద విఖ్యాతి గల యితర సంస్థలకు చెందిన వర్తక చిహ్నములను వాడి, విక్రయింప జూచుట, ఆ సంస్థల ప్రతిష్ఠకు భంగకరము. అంతేకాక వాటికి వ్యాపారములో నష్టముకూడ కలుగును. ఇదియు హానికరమగు అసత్య ప్రచారమే.

కుట్ర : ఇద్దరుకాని అంతకు మించి కాని వ్యక్తులు మరొక వ్యక్తికి వృత్తి వ్యాపారాదులలో నష్టము కలుగ చేయు దురుద్దేశముతో కుట్ర పన్నినప్పుడు తద్వారా అతనికి నష్టము కలిగిన అతడు కుట్రదారులపై వ్యాజ్యము వేసి నష్టపరిహారము పొందవచ్చును. ఇట్టి కుట్రలు సాధారణముగా ఇతరులు ఆ వ్యక్తితో వ్యాపార సంబంధములు త్రెంచుకొనుట, సమ్మెలు జరుపుట వంటి అరిష్టములు తెచ్చిపెట్టును. కుట్రను గురించి తెచ్చు వ్యాజ్యములో వాది రుజువు చేయవలసిన అంశములు మూడు కలవు: 1. కొందరు వ్యక్తులు కూటమిగా చేరుట; 2. వారు వాదిని నష్ట పరచ వలెనను దురుద్దేశము కలిగి ఉండుట ; 3. వారి చర్యల ఫలితముగా వాదికి నష్టము కలుగుట. ఈ నాడు కార్మికులు, ఉద్యోగులు, యజమానులు, ఇతర వర్గములవారు ప్రత్యేక సంఘములు స్థాపించుకొని, ఆ యా వర్గముల వారి హక్కుల రక్షణకై పాటుపడుచున్నారు. ఇట్టి సంఘములు జరుపు సమ్మెలు మొదలగు ఉద్యమముల వలన ప్రతిపక్షపు వారికి వ్యాపార విషయముగాను, ఆర్థికముగాను నష్టము సంభవించుట సహజము. కాని, వారి ముఖ్యోద్దేశము తమ హక్కులను పెంపొందించుకొని, కాపాడుకొనుట అయినప్పుడు వారి చర్యలు కుట్రలు కానేరవు. తమ హక్కుల రక్షణకై కాక ప్రతికక్షులకు నష్టము కలిగించుటయే వారి ముఖ్యోద్దేశమైనపుడు వారి చర్య కుట్రగ ఎన్నబడును.

పరిహారములు : వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన వ్యాజ్యములలో వాది పొందగల ముఖ్యపరిహారము ద్రవ్యరూపమైనదే. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రతివాది చర్యవల్ల తనకు నష్టము కలుగవచ్చునని ముందే తెలిసికొని, అట్టి చర్యను నిరోధించుటకై వాదిదావా వేసికోర్టు ఉత్తరువు ద్వారా అ చర్యను నిరోధింపవచ్చును. ఉదా : సూర్యారావుకు నష్టము కలిగించు ఉద్దేశముతో అతని ఇంటి కిటికీల కడ్డముగా గోడకట్టుటకు గోపాలము ఉపక్రమించును. వెంటనే తన హక్కులకు భంగము కలుగకుండుటకై సూర్యారావు వ్యాజ్యము తెచ్చి గోపాలము ఆ గోడను కట్టకుండునట్లు నిరోధించు కోర్టు ఉత్తరవు అతనిపై జారీ చేయించవచ్చును.

ఒక్కొక్కప్పుడు వాదికోర్టు కెక్కకయే ఆత్మరక్షణకై తగు విధానముల నవలంబించవచ్చును. ఉదా : అప్పారావు ఇంటిలో పెరిగిన చెట్టు కొమ్మలు శ్యామలరావు ఇంటిపై వ్యాపించి అతనికి అసౌకర్యము కలుగజేయును. కోర్టులో వ్యవహారము జరుపకయే తానే ఆ కొమ్మలను నరికివేయు హక్కు శ్యామలరావుకు కలదు. కాని నరికిన కొమ్మలను వాడుకొనుటకు అతనికెట్టి అధికారమును లేదు.

వ్యావహారిక అపకృతులను గురించి ఏర్పడు బాధ్యత ఈ క్రింది విధములుగా సమసిపోవును : 1. నష్టపరిహారము పొందగల హక్కు వాది తానే వదలుకొనుట; 2. ఆ హక్కునకు కాలదోషము పట్టుట; 3. వాజ్య కారణము ఏర్పడిన తరువాత వాదిగాని,ప్రతివాదిగాని మరణించినచో శారీరక హాని అపనింద వంటి కొన్ని అపకృతులకు సంబంధించిన బాధ్యత సమసిపోవును. తక్కిన వాటి విషయములో మరణించిన వ్యక్తి యొక్క వారసులు వ్యాజ్యము కొనసాగింపవచ్చును.

వాదికి కలిగిన నష్టమునకు ప్రతివాది పరిహారము చెల్లించినపుడు అతని బాధ్యత అంతటితో సమసిపోవునని వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

సంఘములో ఒక వ్యక్తికి గల స్థానమును బట్టియు, అతని వ్యాసంగములను బట్టియు, అతనికి వివిధములగు హక్కులు, బాధ్యతలు చట్టమాపాదించును. వైద్యుడు గనో, న్యాయవాదిగనో, లేక ఏ దేని మరియొక వృత్తికి చెంది యుండుట వలననో, ప్రత్యేక హక్కులు ఒక వ్యక్తి కలిగి యుండవచ్చును. విభిన్నములగు హక్కులలో దేనికి భంగము కలిగినను, అతడు నష్టపరిహారము కోరవచ్చును. ఒక క్లబ్బులో సభ్యుడు అక్రమముగా వెడలగొట్ట బడినచో, ఆ సంస్థ నిర్వాహకుల వద్ద నుండి పరిహారము రాబట్టు కొనవచ్చును. నాగరికత అభివృద్ధి చెందుచున్న కొలది యును వ్యక్తుల వ్యాసంగములు పెరుగుచు సంఘ జీవనము నానాటికి క్లిష్టతరమగుచున్నది. వ్యక్తులకు బహుముఖముగా హక్కులు, బాధ్యతలు పెరుగుచున్నవి. వాటి పరస్పర ఘర్షణకు అవకాశములు ఎక్కువగుచున్నవి. సంఘ జీవనము సుఖప్రదము చేయుటకొరకు చట్టము ఎప్పటికప్పుడు నూతనములగు హక్కులను గుర్తించుచునే ఉన్నది. ఉదా : ఒక వ్యక్తి యొక్క ఛాయాచిత్రము అతని అనుమతి లేకయే తీసి ప్రచురించుట అపకృతి యగునా అను ప్రశ్నకలదు. అతని ఏకాంతతను చట్టము రక్షించుట కొన్ని సందర్భములలో అవసరమని కొన్ని

దేశములలో భావింపబడుచున్నది. అట్టితరి అతని ఛాయా చిత్రము ప్రచురించిన వారిపై వ్యాజ్యమువేసి, నష్ట పరిహారము పొందు హక్కు ఏర్పడుచున్నది.

ఇదే విధముగ నూతనములగు హక్కులు గుర్తింపబడినప్పుడెల్లను, వాటిని భంగపరచినవారు వ్యావహారిక అపకృతులు గావించినట్లు చట్టము పరిగణించుట ద్వారా వ్యావహారిక అపకృతులకు సంబంధించిన చట్టము కాలక్రమేణ అభివృద్ధి చెందుచునే యున్నది. వ. బా. సు.

శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తి (జస్టిస్ ఆవ్ ది పీస్): ఇంగ్లండులో శాంతి భద్రతలు కాపాడుటకు రాజముద్ర క్రింద ప్రత్యేక కమిషను ద్వారా నియమింపబడిన మేజస్ట్రేటు ఇతడు. తాను నియమింపబడిన క్షేత్రాధికార పరిధిలో శాంతి భద్రతలు కాపాడును. శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తులకు ఎట్టి ప్రతిఫలము ఒసగబడదు. వారు తమ ఉద్యోగరీత్యా న్యాయపరిపాలనలో విస్తృత కార్యభారము వహింతురు. క్రిమినల్ కార్యకలాపముల ఆరంభిక చర్యలు కూడ ఈతని కోర్టునందే మొదలగును. సామాన్యముగ వీరు న్యాయవాద వృత్తికి సంబంధించిన వారు కానందున సాక్ష్యచట్ట నిబంధనలు తెలియనప్పటికిని ఎక్కువ భాగము వారు తమ విస్తృత విధులను సద్భావముతోను, నిష్పక్షపాత బుద్ధితోను నిర్వహింతురు. కొన్ని శతాబ్దములవరకు ఇట్టి న్యాయమూర్తులు భూకామందుల నుండే ఎన్నుకొనబడుచుండిరి. కాని, ఇప్పుడు సమాజమందున్న అన్ని తరగతులకు చెందిన వ్యక్తులును, వారి సాంఘిక హోదాతోగాని, రాజకీయ పక్షపాతముతోగాని నిమిత్తము లేకుండ నియమింపబడుచున్నారు. వారిని నియమించుటకు సిద్ధాంతరీత్యా న్యాయపరిపాలనా సామర్థ్యమే గుర్తించబడుచున్నది. వారి మత విశ్వాసములు, హోదాలు లేదా పార్టీ ప్రభావములు గణనకు రాకూడదు. న్యాయమూర్తులకు పని అధికముగ నున్నప్పుడు వేతన గ్రాహి మేజస్ట్రేట్ల సహాయార్థము శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తులను నియమించుటకు అవసర మేర్పడుచుండును. ఇంగ్లండునందు కౌంటీలలో లార్డు ఛాన్సలరు సలహాపై రాజు వారిని నియమించును. మున్సిపల్ కార్పోరేషను మేయరు అధికార రీత్యా శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తి. 1906 శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తుల చట్టము క్రింద ఈ న్యాయమూర్తుల నియామకమందు ఆస్తికి సంబంధించిన అర్హతలు రద్దు చేయబడెను. భారతదేశమందు బ్రిటిష్ పరిపాలనా కాలమందు శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తులు నియమింపబడెడివారు. నేటికిని ఈ వ్యవస్థ నిలచియే యున్నది. ఓ. న.

శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక సూత్రము: ఆస్తిని అన్యాక్రాంతము చేయుటకు అవకాశము లేకుండ దీర్ఘకాలము ఒక వ్యక్తికి, అతని సంతతికిచెంది యుండునట్లు చేయుటను 'శాశ్వతత' అందురు. అట్లు ఆస్తి శాశ్వతకాలము అన్యరణ యోగ్యత లేకుండ ఉండుట సమాజమునకు శ్రేయోదాయకము కాదు. అందుచే దీర్ఘకాలిక స్వార్థములను సృష్టించుట న్యాయరీత్యానివారించవలెను. ప్రస్తుతము ఇంగ్లండులో శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక నియమము కలదు. దీని క్రింద నిర్దిష్ట సంఖ్యగల సజీవ వ్యక్తుల యొక్క జీవితాంతమువరకును, అదనముగ 21 ఏండ్లు మించని కాలము వరకును ఆస్తియందు హక్కులు నిహితము కాకుండ అన్యరణ చేయవచ్చును. అంతకుమించిన కాలము వరకు నిహితము కానిచో ఆ అన్యరణ చెల్లదు. ఈ నియమము స్థిరచరాస్తులకు వర్తించును. ఇంగ్లండునందు 1925 ఆస్తి చట్టము 163 వ సెక్షనులో ఇట్టి నియమము కలదు. యునైటెడ్ స్టేట్సునందు పెక్కు రాష్ట్రములలో ఈ సూత్రమును వర్తింపజేసిరి. భారతదేశములో ఆస్తి పరివర్తన చట్టము 14 వ సెక్షను క్రింద ఇట్టి నియమము కలదు. ఓ. న.

శిక్షాస్మృతి (దండన్యాయము): సంఘములో శాంతి భద్రతలను భంగపరచి, ప్రజాసామాన్యమున కంతటికిని ఉపద్రవకరములుగ నుండు అపరాధములు, నేరములు. వీటివలన పీడిత వ్యక్తులకు ప్రాణ విత్త మానములందు హాని కలుగుటయే కాక, జనులందరికి భయోత్పాతము కలుగుచున్నది. ఈ దుష్కార్యములు సుస్థిరమగు సంఘ జీవనమునకే గొడ్డలి పెట్టువంటివి. ఈ కారణములచేత నేరములు గావించినవారు రాజ్యమునకే కీడు గావించినట్లు పరిగణింపబడి శిక్షితులగుచున్నారు. అంతేకాక నేరస్థునిపై అభియోగము తెచ్చుట మొదలు అతనికి శిక్ష పడువరకు, ప్రక్రియా కాండనంతయు ప్రభుత్వమే శ్రద్ధవహించి తన ఉద్యోగులద్వారా నడిపించుచున్నది.

అనాదినుండి మానవుడు సంఘజీవనమును కాంక్షించినాడు. తాను ఏ గుంపుకు, తెగకు చెందినను ఆ సమూహము శత్రువులనుండి సురక్షితముగ నుండుట అతడు ప్రకృతి సిద్ధముగ అభిలషించును. సంఘ విద్రోహకరమగు చర్యనెవరు కావించినను ఆ వ్యక్తికి తత్కాల పరిస్థితులను అనుసరించి తగు ప్రతీకారము గావించుట అందరికిని కర్తవ్యమయ్యెడిది. దీనికితోడు, ప్రతి తెగకు చెందినవారు వారి వారి ఇష్ట దైవతములను ఆరాధించుచు దైవప్రీతికరములని విశ్వసించిన పనులను మాత్రమే ఒనర్చెడివారు. ఏ వ్యక్తియైనను తమ దేవతల కాగ్రహము కల్గించు పనులేవి కావించినను తద్ద్వారా గుంపు కంతటికిని అరిష్టము

కల్గునని నమ్మెడివారు. అట్టి ఆపదను తప్పించుకొనుటకు ఆ వ్యక్తిని బలి యిచ్చుటయో, వెలివేయుటయో తదితర ప్రాయశ్చిత్తమునకు గురి చేయుటయో పరిపాటిగ నుండెడిది. మత ప్రచారకు లిట్టి విధానమునకు దోహద మొనర్చి, ఆ దుశ్చర్యలను పాపములుగ పేర్కొని వాటికి తగు ప్రాయశ్చిత్తములను నిర్ణయించిరి. పాపమొనర్చిన వాడు తత్ఫలితముగ శిక్షను అనుభవించినపుడుగాని ఆ పాపమునుండి విముక్తి పొందలేడు. అట్టి తప్పిదములు కాలక్రమమున వ్యవహార కాండలో నేరములుగ పరిగ ణింపబడుట జరిగినది.

సంఘమునందు వ్యక్తులు పరస్పరము కలహించుకొనుట వలన ఏర్పడు హాని పీడిత వ్యక్తికి జరిగిన కీడుగా మాత్రము భావించి అతనికి పరిహార మిప్పించుట మొదట మొదట ఆచరణలో నుండెడిది. కాలక్రమమున అట్టి కలహములు, దుశ్చర్యలు సర్వజన సంక్షేమమునకు హానికరములని గుర్తించి వాని నరికట్టవలసిన బాధ్యత సంఘమే వహించి నది. అపరాధిని శిక్షించుట అట్టి దుశ్చర్యల నరికట్టుటకు మార్గముగా ఉపయోగపడినది.

ఎట్టి దుష్కార్యములు ప్రజాశ్రేయస్సు దృష్ట్యా నేరము లుగ పరిగణింపవలసినది పాలనా వ్యవస్థ చట్టముల ద్వారా నిర్దేశించును. అపరాధమువలని హాని పరిపాలకుల దృష్టిలో ప్రబలమైనదిగా తోచిన దానిని నేరముగా నెంచి శిక్షింతురు. ఇట్లు నిర్దేశింపబడిన నేరముల పట్టిక దేశ కాలానుగుణ్యముగ మారుచునే యుండును. ఇంగ్లండు మొదలగు పాశ్చాత్యదేశములలో పరదారాగమనము శిక్షార్హమగు అపరాధము కాదు. భారతదేశములో నిది నేరము. ఒకప్పుడు భారతదేశములో ప్రయాణ సౌకర్య ములు లేక దూరప్రయాణములు దుష్కరముగ నుండెడివి. అప్పటిలో దూరప్రయాణము గావించెడివారికి మార్గము చూపెదనని ఒప్పందము చేసికొని మార్గమధ్యమున వదలి వేయుట నేరముగా ఉండెడిది. నేటి పరిస్థితులలో అది నేరము కాదని శిక్షాస్మృతి సవరింపబడినది. కల్లు, సారాయి తయారుచేయుట, మద్యపానము ఇటీవలివరకు నేరములు కావు. మద్యనిషేధమమలుపరచు రాష్ట్రము లలో నేడవి నేరములు. ఈనాడు వరకట్నమిచ్చుట, తీసి కొనుట కూడ నేరములే. నాగరికత అభివృద్ధియగు కొలది సంఘములో మనుష్యుల ప్రవృత్తి బహుముఖము లుగ విస్తరిల్లి సంఘజీవనము రానురాను క్లిష్టతరమగు చుండుటచే నూతనములగు కట్టుబాటులనేకము లావశ్య కము లగుచున్నవి. అంతేకాక వృత్తి వ్యాపారాదుల యందు, వాణిజ్య సంస్థల (కంపెనీల) నిర్వహణయందు, ప్రభుత్వ కార్యకలాపములయందు అవినీతి చర్యలు అనేక ములుప్పతిల్లుటయు, వాటిని నిషేధించుచు, క్రొత్త చట్ట ములు రూపొందించుటయు జరుగుచున్నది. వాటికితోడు సాంఘిక దురాచారము లనేకములు శాసనముల ద్వారా నివారింపబడవలసిన అగత్యమేర్పడుచున్నది. మోటారు బండ్ల ఉపయోగము, బస్తీలలో రాకపోకలు, గనులు, యంత్ర కర్మాగారముల నిర్వహణ, ఆహార పదార్థములు, ఔషధముల కల్తీ, సుంకముల వసూలు, విదేశీ మారకము, లంచగొండితనము, వ్యభిచారము, అస్పృశ్యతా నివార ణము మున్నగు అనేక విషయములకు సంబంధించిన శాసనము లేర్పడి యున్నవి. ఈ శాసనములు నిషేధించిన పనులు నేరములుగా శిక్షింపబడుచున్నవి. ఈ విధముగ నేరముల సంఖ్య నానాటికి పెరుగుచునే ఉన్నది.

నేరస్థుని శిక్షించుటవలన హాని పొందిన వ్యక్తి పగ తీరు టయు నేరస్థునికి ప్రాయశ్చిత్తము జరిగి పాపక్షాళన మగు టయు, దండనయొక్క ముఖ్య ప్రయోజనములుగ ఆదిలో తలచెడివారు. అంతేకాక నేరస్థులను తీవ్రముగ దండించుట వలన నేరములు చేయ సాహసించువారు జడిసి మిన్న కుందురనియు, అదియే శిక్షయొక్క ముఖ్య ప్రయోజన మనియు సిద్ధాంతము కలదు. ఈ కారణమువలననే దాదాపు పందొమ్మిదవ శతాబ్దమువరకు నేరస్థులను కొరతవేయుట, కుంభీపాకము (సలసల కాగు నూనెలో ద్రోయుట), నిలువున దహించుట, వికలాంగునిగా చేయుట, కొరడా దెబ్బలకు గురిచేయుట మొదలగు అమానుషదండ నలు వ్యాప్తిలో నుండెడివి. స్వల్ప నేరములకు కూడ మరణ శిక్ష విధించెడివారు. ఇటలీ న్యాయశాస్త్రజ్ఞుడగు బెక్కే రియా వంటి దండనీతి శాస్త్రజ్ఞుల ప్రచార ఫలితముగ ఈ దృక్పథము మారి క్రూర శిక్షలు మానవత్వమునకేకళంక మాపాదించునవిగా భావింపబడి, దాదాపు అన్ని దేశము లలోను త్యజింపబడినవి. మరణశిక్ష విధింపదగు నేరముల సంఖ్య కూడ మిక్కిలి పరిమితమయినది. కొన్ని దేశము లలో మరణశిక్ష రద్దుచేయబడినది. కారగారములలో కూడ హింసాకాండ నశించి నేరస్థులకు తర్ఫీదిచ్చి సన్మార్గ వర్తనులుగ నొనరించు ప్రయత్నములు కొనసాగుచున్నవి. నేటి శిక్షా కేంద్రములు శిక్షణా కేంద్రములుగ కూడ నెన్నబడుచున్నవి. కొన్ని రాష్ట్రములలో ఆరుబయటనే బందీలకు శిబిరము లేర్పరచి వ్యవసాయమువంటి వృత్తు లలో శిక్షణ ఒసగుచున్నారు. సాధ్యమైనంతవరకు, నేరస్థుని సంస్కరించి జీవనోపాధి కల్పించి అతనిని సక్రమ మార్గమునకు త్రిప్పుట, తప్పనిసరియైనపుడు, కఠిన దండ నకు గురియగునట్లు బెదరించి అతనిని, ఇతరులను కూడ

నేరమునకు విముఖులుగ చేయుట ప్రస్తుతము దండ శాస్త్రము యొక్క లక్ష్యములు. ఇవిగాక, నేరస్థుని శిక్షించుటవలన కలుగు పరమ ప్రయోజనము మరొకటి పేర్కొనవచ్చును. దుష్ట శిక్షణవల్ల ధర్మ పరిపాలన జరిగిన దను సంతృప్తి ఎల్లరకు కలుగుటయే ఈ పరమ ప్రయోజనము.

భారత శిక్షాస్మృతి ననుసరించి నేరస్థునికి విధింపదగు శిక్షలు: ఉరి తీయుట; యావజ్జీవ కారాగారము; కఠిన శిక్ష; సాధారణ ఖైదు; ఆస్తిని వశపరచుకొనుట; జరిమానా విధించుట. మరణశిక్ష విధించుట కర్హ్వములగు నేరములలో ఖూనీ, ప్రభుత్వముపై యుద్ధము సాగించుట ముఖ్యములు. ఈ నేరములకు మరణశిక్షకు మారుగా యావజ్జీవ కారాగార శిక్ష కూడ పేర్కొనబడినది. శిక్షాస్మృతి ఆ యా నేరములకు విధింపనగు కారాగారవాసము యొక్క గరిష్ట పరిమితిని మాత్రమే సాధారణముగా నిర్దేశించును. ఆ పరిమితికి మించని శిక్షను పరిస్థితుల ననుసరించి న్యాయాధిపతి విధించును. శిక్ష విధించుటలో ముద్దాయి కావించిన నేరమెట్టిది అనుటయే కాక అతని స్వభావము, అతనిపై నేరము జరిగినప్పటి పరిస్థితుల ప్రభావము. అతని చర్యవలన సమాజమునకు కలిగెడి ఉపద్రవము అను విషయములు కూడ గమనార్హ్వములు. ఒకే నేర మొనర్చిన వివిధ వ్యక్తులకు శిక్షలు భిన్నముగా విధించుటలో వింత లేదు. మొట్టమొదటి సారిగా పరిస్థితుల ప్రభావమునకు లోనై తప్పిద మొనర్చిన వానిని శిక్ష విధింపకయే మందలించి వదిలివేయవచ్చును. లేదా అటువంటి నేరస్థుని వద్ద నిర్ణీత కాలమునకు సన్మార్గవర్తనకై పూచీకత్తుకై కొని విడుదల చేయవచ్చును. ఆ గడువులోగానతడు తిరిగి నేర మొనర్చినచో పూర్వాపరాధమునకు కూడ శిక్షింపబడును. ఏవో కొలది సందర్భములలో తప్ప జరిమానా మొత్తమును చట్టము నిర్దేశింపదు. న్యాయాధిపతికి యుక్తమని తోచిన మొత్తము జరిమానాగా విధింపవచ్చును. ఇట్లు విధించిన మొత్తము విపరీతముగా ఉండరాదు.

శిక్షా పరిమితిని నిర్ణయించుటలో న్యాయాధిపతి గమనింపదగు విషయములు: 1. నేరముయొక్క తీవ్రత; 2. నేరస్తుని ఉద్దేశములు, అతడు సాధింప బూనుకొన్న ప్రయోజనము; 3 అతని పూర్వ వర్తనము పరిస్థితుల ప్రభావము. కొందరు నేరస్తులు దొంగతనము మున్నగు నేరములు అదే వృత్తిగ పదేపదే చేయుట కలదు. అట్టి వారికి అత్యధిక శిక్ష విధించుట చట్ట సమ్మతము. కొన్ని పాశ్చాత్యదేశములలో సాంఘిక శ్రేయస్సు దృష్ట్యా అవసరమని తోచినప్పుడు నేరస్థుని కాలపరిమితి నిర్ణయము చేయకయే నిర్బంధములో నుంచుటకు కూడ నిబంధనలు కలవు.

నేరస్థుడు పసివాడైనచో మామూలు జైలులో గాక ప్రత్యేక శిక్షణా కేంద్రములలో నిర్బంధింపబడును. 15 ఏండ్లు నిండని నేరస్థులను సంస్కరించు దృష్టితో ప్రభుత్వ మేర్పరచి ప్రత్యేక సంస్కరణాత్మక పాఠశాలకు పంపవచ్చును. 18 ఏండ్లు లోబడిన వారికి క్రమశిక్షణ నిచ్చి వారికి వృత్తివిద్యలు నేర్పుటకు బోర్ స్టల్ స్కూల్సు అనబడు ప్రత్యేక శిక్షణా కేంద్రములు కలవు. మామూలు జైలుశిక్ష విధించినచో పిన్న వయస్కులగు వారికి అచటి కాకలుదీరిన నేరస్థుల సాహచర్య మేర్పడి వారును అట్టి నేరస్థులగుట సంభవించును. ఇట్టి ప్రమాదమును తప్పించి వారిని క్రమవర్తనులుగ సరిదిద్దుటకు పై సంస్థలుపయోగపడుచున్నవి.

నేరస్థులను జైళ్ళలో నిర్బంధించుటను గూర్చి ప్రత్యేక జైళ్ళచట్టము కలదు. రాష్ట్రప్రభుత్వములు జైళ్ళ నేర్పరచి వాటి నిర్వహణకు తగిన నిబంధన లేర్పరుపవచ్చును. ప్రతి జైలుకు ఒక పర్యవేక్షకుడు (సూపరింటెండెంటు), జైలరు ఉండురు. వీరు కాక జైళ్ల తనిఖీ సంఘము కూడనుండును. జైళ్ళలో స్త్రీ పురుషులు విడివిడిగా నిర్బంధింపబడుదురు. సాధారణముగా శిక్షితులలో ఎక్కువ మంది కఠిన శిక్ష విధింపబడిన వారుగా నుందురు. శిక్షితులను ఏ. బి. సి అను మూడు తరగతులుగా విభజింపవచ్చును. సంఘ జీవితములో ఉన్నతస్థాయికి జెందిన వారు కావించిన నేరములు క్రూరము, నీచము కానప్పుడు న్యాయాధిపతి సిఫారసుపై 'ఏ' తరగతిలో నుంచబడుదురు. వారికి ఆహారాది వసతులు ప్రత్యేకముగ నుండును. వారికంటె తక్కువ సాంఘిక స్థాయికి చెందినవారు 'బి' తరగతిలో నుంచబడుదురు. తక్కిన వారందరిది 'సి' తరగతి. వీరు తమ శక్తికి మించని పని చేయవలసియుండును. సాధారణ ఖైదు విధింపబడినవారు చాకిరి చేయనక్కరలేదు. ప్రతి ఖైదీయు క్రమశిక్షణను, జైలు నిబంధనలను పాటింపవలెను. పాటింపనిచో ప్రత్యేక శిక్షలు కలవు. అతని సక్రమ ప్రవర్తనను బట్టికొన్ని సదుపాయములు, శిక్షా కాలములో కొంత తగ్గింపు ఆర్జించు కొనగలడు.

భారతదేశములో నేరములు, వాటికి సంబంధించిన సామాన్య సూత్రములు, విధింపదగు దండన, భారత శిక్షాస్మృతి (1860) లో పేర్కొనబడినవి. ఈ శాసనమే కాక జూదము, త్రాగుడు, వ్యభిచారము, ఆహార వస్తువుల కల్తీ, మోటారుబండ్లు నడుపుట ఇట్టి విషయములకు సంబంధించిన

ప్రత్యేక శాసనములలో పెక్కు నేరములు పేర్కొనబడి యున్నవి.

ఒక చర్య అప్పటికే అమలులోనుండు చట్టము క్రింద నేరమయినప్పుడే దండనార్హమగును. అట్టి చట్టములో నిర్దేశింపబడిన శిక్ష మాత్రమే ఆ నేరమునకు విధింపదగును. చట్టముక్రింద నిషేధము ఏర్పడక పూర్వము జరిగిన చర్యను నేరముగా పరిగణించుటగాని, చట్టములో నిర్దేశించిన శిక్షకన్న అధికమగు శిక్షను విధించుటగాని రాజ్యాంగ విరుద్ధము. ఒకే అపరాధమునకు రెండుమార్లు ఒక నేరస్థుని శిక్షించుటకూడ రాజ్యాంగ విరుద్ధమే.

ఒక వ్యక్తిని నేరస్థునిగా నిర్ణయించుటకు సాధారణముగా రెండు అంశములు రుజువుకావలెను: 1. అతడు చట్టముచే నిషేధింపబడిన చర్యను అందు స్పష్టముగ పేర్కొనబడిన సంధర్భములలోనే కావించుట; 2. ఆ కార్యము చేయునపుడతడు దుష్టమనస్సు కలిగియుండుట. ఉద్దేశపూర్వకముగాగాని, తాను చేయు పనివలన ఇతరులకు కీడు కలుగునని తెలిసికాని, అట్లగునని నమ్మిగాని, నిర్లక్ష్యముగగాని దుశ్చర్యను గావించినపుడు దుష్టమనస్సుతో గావించినవాడగును. ఆదిలో కీడు చేసిన వ్యక్తిని ప్రతికార వాంఛతో దండించుటయే ప్రధాన లక్ష్యముగా నుండెడిది. అట్టి పరిస్థితులలో కార్యకారణ సంబంధమును బట్టి మాత్రమే బాధ్యత గుర్తింపబడెడిది. అంతేకాక, జంతువులు అచేతన పదార్థములు కూడ కార్యకారణ సంబంధమును బట్టి దోషులుగ నిర్ణయింపబడి దండింపబడుచుండెడివి. యూరపు దేశములో 15, 13 శతాబ్దములవరకు కూడ మానవునికి హాని కలిగించిన జంతువులను కోర్టులో విచారించి యథావిధిగా దండించుట జరిగెడిది. కాలక్రమమున ఇంగితజ్ఞానము కల వ్యక్తులు మాత్రమే తమ చర్యలకు బాధ్యులని గ్రహింపబడినది. ప్రస్తుతము బుద్ధిపూర్వకముగ లేదా, ఇతర దుష్టమనస్సుతో వ్యవహరించి ఇతరులకు హాని కలిగించు వ్యక్తులు మాత్రమే దండనార్హులను సిద్ధాంతము పాటింపబడుచున్నది. కాని, ఒక్కొక్కప్పుడు ఈ సిద్ధాంతమునకు భిన్నముగ ఒక వ్యక్తి నేరమును దుష్టమనస్సుతో నొనరించకపోయినను ప్రజాశ్రేయస్సు దృష్ట్యా అతనిని దండించుట అవసరమగుచున్నది. ఆధునిక కాలములో అనేక నిబంధనల ద్వారా ప్రజారోగ్యము నుద్దేశించి కాని. సక్రమమార్గములో వర్తక వ్యాపారములు నడుపు ప్రయోజనము నుద్దేశించి గాని - పెక్కు చర్యలను నిషేధించుచున్నారు. అట్టి నిషేధముల నుల్లంఘించిన వారును నేరస్థులే యగుచున్నారు. ఇట్టి నేరములు ఘోరమైనవి కావు. వాటికి విధింపదగు శిక్ష కూడ కొద్దిపాటిదే. ఈ అపరాధముల విచారణలో ముద్దాయి యొక్క మానసిక ప్రవృత్తిని నిశితముగ పరిశీలింప బూనుకొనినచో ఆ నిబంధనల నమలుపరచుట కష్టసాధ్యమగును. అందుచేత ముద్దాయి యొక్క దుష్టమనస్సుతో నిమిత్తము లేకయే అతడు కావించిన చర్య నాధారముగ జేసికొని అతనిని దండింపవచ్చును.

సామాన్యముగ ముద్దాయి తాను స్వయముగ చేసిన పనికి మాత్రమే బాధ్యుడు కాగలడు. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో ఇతరులు కావించిన పనికి, వారితో నతనికి గల సంబంధము (ఉదా: యజమాని, నౌకరు) నాధారము చేసికొని యతనికి ప్రాతినిధిక బాధ్యత నాపాదింపవచ్చును. భారత శిక్షాస్మృతి క్రింద అక్రమ సమావేశము ఎవరి భూమిలోనైన జరిగిన దానిని నిరోధింపని కారణమున ఆ భూస్వామిగాని అతని ఏజెంటు కాని దోషులగుదురు. ఇదే విధముగ కల్తీ వస్తువుల అమ్మకము వంటి నేరముల విషయములో నౌకరు చర్యలవలన యజమానికూడ దండనార్హుడు కావచ్చును.

స్వయముగ అపరాధమొనర్చిన వారే కాక, ఇతరులు కావించిన నేరములలో పాల్గొనినవారు, నేరస్థులకు సహాయపడినవారు ఆ దోషములలో భాగస్వాములై దండనార్హులగుచున్నారు. నేరమునకు మరియొకరిని పురికొల్పుట, అతనికి మద్దతునొసంగుట, నేరము కావించుటకు ఇతరులతో కుట్ర పన్నుట, నేరము కావించెడి వ్యక్తికి ఉపకరణము లిచ్చిగాని మార్గోపదేశము చేసికొని సహాయపడుట కూడ నేరములే. నేరమును నిరోధించవలసిన బాధ్యత కలిగియు ఆ బాధ్యతను విస్మరించి విధ్యుక్త ధర్మమును నిర్వహింపకుండుట నేరస్థునికి సహాయపడుటయే అగును. ఇట్టి సహాయకులందరికి వర్తించు ఈ క్రింది సూత్రములు గమనార్హములు.

1. నేరముచేయుటకు దుష్టమనస్సు ఇతరుని పురికొల్పిన వ్యక్తి ఆ నేరము జరుగకపోయినను, పురికొల్పబడినవాడు నేరము కావించినను కావింపకున్నను తాను మాత్రము దండనార్హుడే అగును. ఉదాహరణమునకు, సుబ్బయ్యను చంపవలసినదిగా వీరయ్యను వెంకయ్య పురికొల్పును. కాని వీరయ్య ఆపని చేయ నిరాకరింపవచ్చును. వీరయ్య ఆ హత్య కావింపకున్నను, లేక కావించుటలో విఫలుడైనను, వెంకయ్య మాత్రము దండనీయుడే. ఒక వ్యక్తి ప్రోత్సహించిన నేరమునకే కాక దానికి సహజ పరిణామముగా సంభవించు నితర నేరములకు కూడ బాధ్యతను వహింపక తప్పదు. దారి దోపిడిచేయుటకై సుబ్బయ్యను ప్రోత్సహించి

ఆయుధములను కూడ వెంకయ్య సరఫరా చేయును. దోపిడి సమయమున సుబ్బయ్య ఆయుధ ముపయోగించి చాటసారిని హత్య చేసినపుడు దోపిడి చేయుటకే కాక హత్యకు కూడ వెంకయ్య బాధ్యుడే యగును; 2. పర దేశములో నేరములు జరుగునట్లు భారత దేశమునుండి ప్రోత్సహించెడి వ్యక్తియు నేరస్థుడేయగును; 3. ఇతరుని నేరమునకు పురికొల్పి ఆ నేరము జరుగునప్పుడు అచట నుండుట ఆ నేరమును తానే కావించినట్లగును; 4. పలువురు ఏకోద్దేశముతో సమష్టిగ నేరమొనర్చినచో వారిలో ప్రతి ఒక్కరు ఆ నేరమును పూర్తిగ తామే ఒనర్చినట్లు బాధ్యత కలిగియుందురు. అల్లే ఐదుగురుగాని అంతకన్నా ఎక్కువ మందిగాని దురుద్దేశముతో అక్రమ సమావేశముగ నేర్పడి, తమ ఉద్దేశము నెరవేర్చుకొనుటకై వారిలో ఏ ఒక్కరు నేరము కావించినను తక్కినవారు కూడ ఆ నేరమునకు బాధ్యులగుదురు; 5. నేరస్థులకు ఆశ్రయమిచ్చుట, వారికి శిక్ష పడకుండ రక్షించుటకై సాక్ష్యమును మరుగుపరచి గాని, నాశమొనర్చిగాని, ఇతర విధముగా కాని సహాయ పడుటకూడ నేరములే.

తమ కార్యకలాపములు నిర్వహించుకొనుటకు మానవులు కొంతమంది కలిసి కొన్ని సంస్థల నేర్పరుచుకొందురు. ఇట్టి సంస్థలు (కార్పొరేషన్లు) తమ కార్యనిర్వహణయందు చట్టముల నతిక్రమించినపుడు తగు బాధ్యత వహింప వలసి యున్నది. వాటిని దండించుటకు జరిమానాయే యుక్తమగు శిక్ష. పెక్కు శాసనముల క్రింద సంస్థలుకూడ దండనకు గురియగుచున్నవి. సంస్థలే కాక ఆ సంస్థల కార్యకలాపముల నడుపు నిర్వాహకులుకూడ వ్యక్తిగతముగ శిక్షార్హులగుచున్నారు. పరిపాలనము బహుముఖముగ విస్తృతమయి ప్రభుత్వ కార్యకలాపములలో చట్ట విరుద్ధమైన పనులు జరిగినప్పుడు ప్రభుత్వము కూడ శిక్షింప బడుటకు అవకాశ మేర్పడినది.

నేరము చేయుటకు ప్రయత్నము: నేరమొనర్ప యత్నించుట కూడ నేరమే. ఒక వ్యక్తిని నేర మొనర్ప యత్నించినందుకు శిక్షింపవలెనన్నచో రెండు ముఖ్య విషయములు గమనింపవలెను: 1. అతడు నేరముగావింప వలెనను సంకల్పము కలిగి ఉండవలెను. ఈ సంకల్ప మతని చర్యలయందే స్పష్టముగ గోచరింపవలెను; 2. అతడు నేరము చేయుటకు సన్నాహపడుటయే కాక, నేరమును చేయుట కుపక్రమించవలెను.

ఉదాహరణకు: ఒక వ్యక్తి విష పదార్థము కొన్నంత మాత్రముననే అతడు తన బద్ధ విరోధిని చంపుటకు యత్నించుచున్నాడనలేము. అతడు తన శత్రువు తినబోవు అన్నములో దానిని రహస్యముగ కలిపినపుడే అతనిపై హత్యా ప్రయత్నమునకు దోషారోపణ చేయవచ్చును. అతని ప్రయత్నము సఫలమగునా కాదాయను చర్చ అనవసరము. అతని శత్రువు భోజన మొనర్చకున్నను, ఆ యన్నమును కుక్కకు వేయుటకై వేరుగా నుంచినను ఆ ప్రయత్నము వ్యర్థమగును. అప్పుడు కూడ హత్యా ప్రయత్న నేరమున కతనికి గల బాధ్యత తరుగదు. సాధారణముగ నేర ప్రయత్నమునకు నేరమునకు విధించు శిక్షలో సగపాలు విధింపవచ్చును.

నేరమునకు బాధ్యత లేని సందర్భములు: దుష్ట మనస్సుతో చేసిన చర్యలే నేరములగును. కావున నిషిద్ధమైన పని చేసినప్పటికిని ఎట్టి దుష్ట మనస్సుతోగాని తానా పని చేయనందున తన చర్య దండనార్హము కాజాలదని నిందితుడు ప్రతివాదము చేసి బాధ్యతా విముక్తుడు కావచ్చును. కొన్ని సందర్భములలో దుష్టమనసు కలిగి యున్నప్పటికిని చట్టసమ్మతములగు ప్రయోజనముల నుద్దేశించి ఆ కార్యమును చేసినందున తన కెట్టి జవాబు దారియు లేదని ముద్దాయి నిరూపించవచ్చును.

ఏయే సందర్భములలో ఇట్టి ప్రతివాదములు అంగీకరింపనగునో శిక్షాస్మృతిలో ఈ క్రింది విధముగా వివరింప బడినది.

పొరపాటు: మనుజులు పొరపడుట సహజము. పొర పాటున తానొనర్చిన చట్ట నిషిద్ధకార్యమును తాను చట్ట సమ్మతమే యనుకొనినప్పుడా వ్యక్తికి దుష్టమనస్సు లేదు కదా! అందుచేత నతడు దండ నార్హుడు కాడు. పొరబాటు కారణముగ బాధ్యతా విముక్తి పొందుటను గూర్చి కొన్ని నిబంధనలు కలవు. 1. పొరపాటు న్యాయశాస్త్రమునకు సంబంధించినది కారాదు. ప్రతి వ్యక్తికి న్యాయశాస్త్రము తెలిసినట్లే భావింపబడును; 2. పొరపాటు సమర్థనీయముగాను సమంజసముగాను యుండవలెను. నిర్లక్ష్యమువలన గాని, దురుసుతనము వలనగాని పరిస్థితులను అవగాహన చేసికొనక పోయినచో అటువంటి పొరపాటు ప్రతివాదముగ ఉపయోగింపదు; 3. పొరపాటుగా చేసినది చట్టసమ్మతమని ముద్దాయి నమ్మియుండవలెను. అనగా, పొరపడిన సందర్భములు నిజమైనపుడు ముద్దాయి చర్య న్యాయ సమ్మతముగా నుండవలెను. అట్లు కాక పొరపడినప్పటికి తాను చేయుపని చట్ట విరుద్ధమని అతనికి తెలిసినప్పు డతడు దండనార్హుడేయగును. ఉదాహరణకు: చీకటిలో వెంకయ్యను కత్తితో పొడిచిన వ్యక్తి, హతుడు తన శత్రువు రామయ్య యని పొరబడినందున ఆ పని నొనర్చితినని వాదించినచో నది చెల్లదు.

అనివార్య దుర్ఘటన : ఏ పని చేయుటయందైనను, ఎవ్వరుగాని ఊహింపజాలని పరిణామములు దుస్సంఘటనలు హఠాత్తుగ కలుగవచ్చును. అనివార్య ప్రమాదముల వలన జరుగువాటిని గూర్చి బాధ్యత ఉండదు. కాని, దుష్కార్యము చేయుచున్నపుడును, దురుద్దేశముతోగాని, అజాగ్రత్తతోగాని వ్యవహరించుచున్నపుడును హఠాత్పరిణామములు కల్గిననచో అవి అనివార్య దుర్ఘటనలు కాజాలవు.

బాల్యము : పిన్నవయస్సులో నుండెడి వారికి మనః పరిణతి తక్కువ. యుక్తాయుక్త విచక్షణ, లోకానుభవము అల్పములు. అందుచేత వారికి తమ చర్యలవల్ల కలుగు చెడు పరిణామముల నూహించు సామర్థ్యముండదు. ఏడు ఏండ్లలోపు పసివారు నేరమొనర్చినను వారిని శిక్షించుటకు వీలులేదు. ఏడు ఏండ్లనుండి 12 ఏండ్ల మధ్య వయస్సులో నున్నవారు తాము చేయు పనియొక్క చెడ్డతనము, దానివలన కలుగు దుష్ఫలితము గ్రహించు సామర్థ్యము కలిగియున్నప్పుడే దండింపబడుదురు. ఇదివరలో చెప్పినట్లు పసివారిని దండింపవలసి వచ్చినప్పుడు వారికి ప్రత్యేక న్యాయస్థానములలో విచారణ, ప్రత్యేక నిర్బంధ కేంద్రములలో శిక్షణ, ఏర్పరుపబడియున్నవి.

ఉన్మాదము, వెర్రి : తీవ్రతరమైన మనో వ్యాధికి గురియైన వానికి సరియగు ఆలోచన నశించును. అతని చర్యలు నీతి బాహ్యములైనను, చట్ట విరుద్ధములైనను, అతడు వానిని దుష్టమనస్సుతో గావించినట్లారోపించుట అసమంజసము. అతడు గావించు నేరములకు బాధ్యతయుండదు. కాని వెర్రివారందరికి నీ సూత్రము వర్తింపదు. కొంత ప్రపంచ జ్ఞానము కలిగియుండి, తాను కావించునది దోషమని యెరిగియు ఆపని చేయువాడును, కేవలము ఉద్రేకముతో నేరము చేయువాడును, శిక్ష తప్పించుకొనలేరు. తాను చేయునది తప్పనికాని, చట్ట విరుద్ధమనికాని తెలిసికొనలేని మనో దౌర్బల్యమేర్పడినప్పుడే పిచ్చివాడు క్షంతవ్యుడగును.

త్రాగుడు : కల్లు, సారాయి, గంజాయి మొదలగు మత్తు పదార్థములను సేవించుటవలన కలిగిన కైపుతో చేయు పనులకు మామూలు విషయ పరిజ్ఞానము కలవానివలెనే ఆచేయువారు బాధ్యులగుదురు. కాని మత్తు పదార్థము లితరులచే తెలియకుండా గాని, బలాత్కారముగా గాని సేవించునట్లుచేయబడినచో, తదనంతర చర్యలపట్ల నతనికి ఉన్మాదుని విషయములోవలెనే జవాబుదారి యుండదు.

ప్రపీడన, బలాత్కారము : నేరము చేయనిచో తక్షణమే చంపెదమని ఇతరులు బెదరించి నిర్బంధించినందువలన భీతిచేత, తప్పించుకొనలేక, అపరాధమొనర్చిన వ్యక్తి ఆ చర్యకు బాధ్యుడుగాడు. కాని మరణ దండనార్హము లగు దేశ ద్రోహముగాని, హత్యగాని ఎట్టి నిర్బంధము వలన జేసినప్పటికిని శిక్ష తప్పదు.

న్యాయానుసరణ : చట్టము విధించిన పనులు చేయుటయందు, న్యాయవిహితమైన కార్యము లొనరించునపుడు వాటివలన హాని కలిగినను, నేరముకాదు.

న్యాయాధిపతి కాని, అతని ఉత్తరువుల నమలుపరచువారు కాని, న్యాయ పరిపాలనకు సంబంధించి తమ విధ్యుక్త ధర్మములను నెరవేర్చుటలో నితరులకు కలుగచేయు హానికి బాధ్యులు కారు.

విపత్కరములగు క్లిష్ట పరిస్థితులలో చిక్కుకొనిన వ్యక్తి ప్రమాదము తప్పించుకొను ఉద్దేశముతో చేయు పనులు హానికరములైనను నేరములు కావు. ఆ వ్యక్తి దురుద్దేశముతో గాని, అజాగ్రత్తగా గాని వ్యవహరించినప్పుడీ సూత్రము వర్తింపదు.

అంగీకారము, సమ్మతి : స్థూలముగా చెప్పినపుడు నేరములు ప్రజా శ్రేయస్సుకు హానికరములగునప్పటికి, వాటిలో అనేకములు వ్యక్తుల మాన, ప్రాణ, విత్తములకు నష్టము కలిగించునట్టివే. కాన ఒక వ్యక్తి తనకు హానికరమైనపని నితరులు చేయుటకు సమ్మతించినప్పుడు ఆ పని నేరము కాజాలదు. ఈ సూత్రము కొన్ని పరిస్థితులలో మాత్రమే వర్తించును. అంగీకారము తెలిపెడి వ్యక్తి, పరిస్థితులు గుర్తెరిగి తన మంచి చెడ్డలు గ్రహింప గలిగి యుండవలెను. పండ్రెండు సంవత్సరములకు లోబడిన వారిచ్చు అంగీకారముగాని, మోసము, నిర్బంధముల వలన నిచ్చిన అంగీకారముగాని చెల్లవు.

సాధారణముగా చావు, లేక ప్రబలమైన ఘాత, మినహాయించి తదితరమగు ఎట్టి హానికిగాని, 18 ఏండ్లు, పై బడిన వ్యక్తి అంగీకరింపవచ్చును. ఒక వ్యక్తి శ్రేయస్సు కొరకు అతని సమ్మతితోగాని, లేక పోషణ కర్త అంగీకారముతోగాని ఎట్టి హానికరమైన కార్యమునైనను చేయవచ్చును. ఉదాహరణ : తీరని వ్యాధితో బాధపడుచున్న ఒక రోగి సమ్మతితో శస్త్ర వైద్యుడు ప్రాణాపాయకరమైన శస్త్ర చికిత్స చేయవచ్చును. అట్లే తండ్రి సమ్మతితో బిడ్డకు శస్త్ర చికిత్స చేయవచ్చును. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో జాగుచేయక వెంటనే చర్య తీసుకొనవలసి వచ్చినప్పుడు సదుద్దేశముతో ఒకని మేలుకొరకై హానికరములైన పనులు చేసినప్పటికిని, నేరము కాదు. ఒకనిని పులి ఈడ్చుకొని పోవుచుండినచో, వానిని రక్షించు ఉద్దేశ్యముతో పులిని గురిపెట్టి తుపాకి పేల్చినపుడు గురితప్పి అతడు మరణింపవచ్చునని తెలిసియున్నను, గురితప్పి ఆ

మనుష్యునికే గుండు తగిలి అతడు మరణించినను, నేరము కాదు. ఉద్దేశపూర్వకముగా అతనిని గురిపెట్టి కాల్చి చంపినచో, ఆ హత్య నేరమగును.

ఆత్మరక్షణ: ప్రతి పౌరునికిని ఇతరుల దుండగముల వలన కీడు కలుగకుండ రక్షణ కల్పించు బాధ్యత ప్రభుత్వమునకు కలదు. రక్షక భటులీ విధి నిర్వర్తింతురు. కాని. ప్రజలు సర్వవేళల యందు వారి సాయముతో రక్షణ పొందుట దుస్సాధ్యము. వారి సహాయము లభించు నవకాశము లేని పరిస్థితులలో తన్నుతాను రక్షించుకొను హక్కు ప్రతి పౌరునికిని కలదు. ఈ హక్కు తనను, తన ఆస్తిని మాత్రమే కాక ఇతరులను వారి ఆస్తులను రక్షించుటకు గూడ వినియోగింపవచ్చును. ఆత్మరక్షణార్థమై దుండగులపైన చేయు బలప్రయోగము నేరము కాదు.

శారీరక హాని కలిగించు నేరములుగాని, ఆస్తికి సంబంధించిన దొంగతనము, దోపిడి, అక్రమ ప్రవేశము, నష్టకరమగు తుంటరితనముగాని ఎదుటివాడు గావించునప్పుడే అతనిపై బలప్రయోగము చేయనగును. ఈ ఆత్మరక్షణ హక్కు చెలాయించుటలో ఈ క్రింది నిబంధనలు పాటింపవలెను: 1. ఎదుటివాడు నేరము గావింప సన్నద్ధుడై నది మొదలు అతడా ప్రయత్నము విరమించువరకును తన శరీరమును, ఆస్తిని రక్షించుకొనుటకై ఆదుండగినిపై బలప్రయోగము కావింపవచ్చును; 2. మరణమో, ప్రబల ఘాతయో కలుగునన్న భీతి కలిగింపక, ఎదుటివాడు ప్రభుత్వోద్యోగియై, తన విధి నిర్వహించుచున్నప్పుడు, పొరపాటుగనో, తన అధికారమును అధిగమించియో కావించెడి చర్యల నెదుర్కొనరాదు; 3. హక్కులు చెలాయించుటలో కేవలము ఆత్మ రక్షణకు అవసరమైనంత బల ప్రయోగము మాత్రమే చేయనగును. స్త్రీని చెరచుట, మానవాపహరణము, ప్రకృతి విరుద్ధముగా కామేచ్ఛను తీర్చుకొనుట, అక్రమ నిర్బంధము, దోపిడి, రాత్రివేళ కన్నపు దొంగతనము మొదలగు నేరములు చేయుటకు ప్రయత్నించువాని నెదుర్కొనవలసినప్పుడు గత్యంతరము లేకున్న వానికి ప్రాణహాని చేయుటకూడ న్యాయ సమ్మతమే.

అల్పహాని: నిత్య జీవితములో ప్రతియొక్కరు ఇతరుల చర్యల వలన ఏదైన కొద్దిపాటి హాని పొందుట వింత కాదు. అత్యల్పమగు హాని కలిగినప్పుడు సాధారణముగా నెవ్వరును ఆచర్యలను లెక్కగొనరు. కాన అల్పహాని కలిగించు చర్యలు నేరములుగా పరిగణింపబడవు.

సివిల్ వ్యవహారములోవలె కాక నేరస్థునిపై మోపు అభియోగము నకు ఏ కొన్ని సందర్భములలోనో తప్ప కాలదోషము పట్టుటయనునదిలేదు. భారతదేశములోనున్నవారందరికిని పౌరులయినను, కాకున్నను, ఇచ్చటి న్యాయావళి రక్షణ కల్పించుచున్నది. అందుచేత దేశములోనుండు ప్రతియొక్కరును భారత దేశపు చట్టములను పాటింపవలసిన బాధ్యతను కలిగియున్నారు. చట్ట విరుద్ధముగా దేశములో ఎవరు ప్రవర్తించినను శిక్షాస్మృతి ననుసరించి దండింపబడుదురు. అట్లే మన దేశమునకు చెందిన నౌకల యందుగాని, విమానములలోగాని ప్రయాణము చేయువారు భారత దేశపు చట్టము నతిక్రమించినప్పుడు భారతన్యాయస్థానములు వారిని శిక్షింపవచ్చును. భారత పౌరులు దేశాంతరము వెళ్లినప్పటికిని మన చట్టములకు విరుద్ధముగా ప్రవర్తించిన యెడల ఇచ్చటి న్యాయ స్థానములు వారిని శిక్షింపవచ్చును.

భారత శిక్షాస్మృతిలో పేర్కొనబడిన నేరములు, ఆ యా నేరములవలన కలుగు హానియొక్క స్వరూపమును బట్టి వర్గీకరింపబడి వేర్వేరు అధ్యాయములలో వివరింపబడియున్నవి.

శరీరమునకు సంబంధించిన నేరములు: శరీరమునకు హానికలిగించు అపరాధము లన్నిటిలోను గురుతరమైనది నరహత్య. భారత శిక్షాస్మృతిలో నరహత్యను గావించిన వ్యక్తియొక్క దుష్టమనస్సును, తదితర సందర్భములను బట్టి ఈ నేరము మూడు విధములుగా వర్గీకరింపబడినది: 1. ఖూనీ (= హత్య); 2. ఖూనీకాని నరహత్య; 3. దుడుకుతనము వలనగాని, నిర్లక్ష్యమువలనగాని సంభవించిన నరహత్య.

ఖూనీ (హత్య): చంపవలెనను దురుద్దేశముతోగాని, మరణ కారకములగు ప్రబల గాయములు కావించు సంకల్పముతోగాని, తాను చేయు పనివలన మరణము తథ్యమని తెలిసియుండి కాని, నరవధ చేసినవాడు ఖూనీ నేరమునకు శిక్షింపబడును. అతనికి మరణశిక్షగాని జన్మాంత ఖైదుగాని విధింపవచ్చును.

చంపవలెనను ఉద్దేశము లేనప్పటికిని తన చర్యల వలన ఇతరుడు మరణించునని తెలిసిగాని, మరణ కారకమగు హాని నతనికి కలిగించు సంకల్పముతోగాని, కావించిన వధ ఖూనీ, కాని నరహత్య యగును. ఖూనీ కాని, నరహత్య కావించినట్టి వ్యక్తికి జన్మాంత ఖైదుగాని, పది సంవత్సరములకు మించని ఖైదుగాని జరిమానాగాని విధింపవచ్చును.

మరియు ఉద్రేకము కలిగించు ఏదో హఠాత్సంఘటన వలన ఆత్మనిగ్రహము కోల్పోయి కోపావేశముతో గావించెడి హత్య, ఖూనీ కానట్టి నరహత్యగా పరిగణింపబడును. అట్లే 18 ఏండ్లు పైబడిన వ్యక్తియొక్క

అంగీకారముతో అతనిని ఖూనీ కావించినను అది ఖూనీ కానట్టి నరహత్యగ భావింపబడును.

తన అజాగ్రతవలన లేదా దుడుకుతనమువలన ఇతరునికి మరణము కలిగించిన వ్యక్తి (ఉదా: దురుసుతనముగ కారు నడుపుటచే కలిగిన దుర్ఘటనలో మరియొకనికి మరణము కలుగజేయుట) రెండు సంవత్సరములకు మించని ఖైదుగాని జరిమానాకుగాని పాత్రుడగును. ఇట్లు శిక్షింపబడుటకు అతని అజాగ్రత తీవ్రరూపమున నుండవలెను. స్వల్పము, సామాన్యమునగు నిర్లక్ష్యము గాక ఇతరుల ప్రాణములను ఏ మాత్రము లెక్కగొనని అత్యధికమగు అజాగ్రత అవసరము.

ఆత్మహత్య: ఆత్మహత్యా ప్రయత్నము నేరము అగును. తన్ను తాను చంపుకొనుటకు ప్రయత్నించు వ్యక్తి సంవత్సరమునకు మించని సాధారణ నిర్బంధము నకు పాత్రుడగును. అంతేకాక, మరియొకరిని ఆత్మహత్యకు పురికొల్పువారు కూడ నేరస్థులుగా దండింపబడుదురు.

గర్భస్రావము: గర్భిణియగు స్త్రీకి గర్భస్రావము చేయుట, ఆమె అంగీకారముతో నిమిత్తము లేకయే నేరమగును. దానికి శిక్ష 3 సంవత్సరములకు మించని ఖైదు. ఆ స్త్రీ సమ్మతము లేకయే అట్లు చేసిన, శిక్ష 7 సంవత్సరములకు హెచ్చింపబడును. అట్టి చర్య ఆమెయే కావించినను, లేక ఆమె సహకారముతో జరిగినను ఆమె కూడ శిక్షార్హురాలగును. కాని, ఆమె ప్రాణరక్షణకై అట్టి కార్యమొనర్చుట నేరము కాదు.

ఇతరుని గాయపరచుటగాని, అతనికి వ్యాధి కలిగించుటగాని శరీరబాధకు గురిచేయుటగాని నేరమగును. ఆ వ్యక్తికి కలిగిన హానియొక్క ప్రబలతను బట్టి శిక్ష పెరుగుచుండును.

ఇతరునిపై బలప్రయోగము చేయనుంకించుట దౌర్జన్య నేరమగును. ఇతరుని అవమానపరచుటకు కాని అక్రమముగ నిర్బంధించుటకుగాని, స్త్రీ విషయమున అసభ్యమగు ఉద్దేశముతోగాని అట్టి కార్యము చేయుట గురుతరమగు నేరము.

ఇతరుని స్వేచ్ఛాసంచారము న్యాయ విరుద్ధముగ నరికట్టుట నేరము. నిర్ణీతమైన హద్దులను దాటనియ్యక అతనిని నిర్బంధించుట అక్రమ నిర్బంధ నేరమగును. నిర్బంధము యొక్క కాల పరిమితి, ముద్దాయి యొక్క ఉద్దేశములు, వీటిని బట్టి ఈ నేరమునకు శిక్ష నిర్ణయింపబడును.

బలాత్కారముగా అపహరించుట: 1. దేశాంతరమునకు తీసికొనిపోవుట; ఒక వ్యక్తియొక్కగాని, అతని సంరక్షకుని యొక్కగాని సమ్మతి పొందకయే అతనిని భారతదేశపు సరిహద్దులను దాటించుట నేరము; 2. సంరక్షకుని అధీనమునుండి అపహరించుట; పసివారు, మతిస్వాస్థ్యము లేనివారు సంరక్షణకర్త అధీనములో నుందురు. వారి బాగోగులను నిర్ణయించు అధికారము సంరక్షణ కర్తకు మాత్రమే కలదు. సంరక్షణకర్త అంగీకారము లేకుండ అతని అధీనములోని పదునారు సంవత్సరములు నిండని మగవానినిగాని, పదునెనిమిది సంవత్సరములు నిండని ఆడుదానినిగాని లేక ఉన్మత్తునిగాని తీసికొనిపోవుట నేరము. ఇందులో తీసికొని పోబడిన వ్యక్తి అంగీకారముతో నిమిత్తము లేదు. పై రెండు నేరములకు 7 ఏండ్లకు మించని ఖైదు, మరియు జరిమానా విధించవచ్చును. పసివారి నపహరించి, వికలాంగుల గావించి భిక్షాటనమునకు వారిని వినియోగించుట ప్రబలమగు నేరము; 3. మానవాపహరణము; బలత్కారముగగాని, మోస కృత్యముగగాని ఒక వ్యక్తిని స్థలాంతరమునకు తరలించుట మానవాపహరణమగును. ఆ వ్యక్తిని చంపుటకుగాని, అక్రమముగ నిర్బంధములో నుంచుటకుగాని బానిసగా చేయుటకుగాని ఈ పని చేయుట ప్రబల నేరము. ఆ వ్యక్తి స్త్రీ యైనచో ఆమెకు ఇష్టములేని పెండ్లి జరిపించుటకుగాని, నిషిద్ధ సంభోగమునకు పాల్పడచేయుటకుగాని కావించెడి అపహరణము తీవ్రతరమగు నేరము, అట్టి ఉద్దేశములతో సంరక్షణ కర్త అధీనమునుండి వ్యక్తుల నపహరించునప్పుడు ఆ నేరమునకు శిక్ష అధికమగును. 18 ఏండ్లు నిండని బాలబాలికలను దుర్నడతలలోనికి దింపుటకై క్రయ విక్రయములు చేయుట నేరము; (శిక్ష 10 ఏండ్లకు మించని కారాగార వాసము, మరియు జరిమానా); 4. బలాత్సంగమము - ఒక స్త్రీని బలాత్కరించిగాని, ఆమె అంగీకారము పొందకయే కాని, సంభోగించుట మానభంగమను నేరము అగును. స్త్రీని చెరచు నేరమునకు యావజ్జీవ కారాగార శిక్షగాని, 10 ఏండ్ల వరకు జైలు శిక్షగాని విధింపవచ్చును. ఆ స్త్రీని చంపెదననియో, గాయపరచెదననియో బెదరించి ఒప్పించినను, లేక తన భర్తతోనే సంభోగించుచున్నట్లు ఆమెను భ్రమింపచేసి ఒప్పించినను, అట్టి అంగీకారము చెల్లదు.

ఆస్తికి సంబంధించిన నేరములు - చోరీ: దొంగతనము (చోరీ) చరాస్తికి సంబంధించిన నేరము. ఎవని యధీనములో చరాస్తి యుండునో అతని అధీనతను, అతడు సొంతదారుడగునా కాదా అనువిషయముతో నిమిత్తము లేకయే, చట్టము కాపాడును. చరాస్తి ఒకరి అధీనములో నున్నప్పుడతని అనుమతి పొందక అపహరింపవలెనను దురుద్దేశముతో ఆ ఆస్తిని కదలించుట దొంగతనమగును. ఆస్తి ఇతరుని అధీనములో నున్నప్పుడు సొంతదారుడు

కూడ ఈ నేరము గావించు నవకాశము కలదు. ఉదా: ఒకడు తన నగలను వేరొకని యొద్ద కుదువబెట్టి బాకీ చెల్లింపకయే అతనికి నష్టము కలిగించు తలంపుతో వాటిని తీసికొనిపోయిన అది చోరీ అగును. చోరీ నేరమునందు వస్తువును శాశ్వతముగ అపహరించు ఉద్దేశముండనక్కర లేదు. తాత్కాలికముగ ఇతరుల చరాస్తిని అక్రమ లాభము పొందు ఉద్దేశముతో తన స్వాధీనము చేసుకొన్నప్పుడు, దర్మిలా ఆ ఆస్తిని తిరిగి ఇచ్చివేయు సంకల్పమున్నను, ఆ ఆస్తిని అక్రమముగ ఇతరుల స్వాధీనము నుండి తొలగించిన కారణముగా అది చోరీ అగుచున్నది. (ఉదా: ఒకడు ప్రభుత్వ విమానమును స్వప్రయోజనమునకై తీసుకొని పోయి వాడుకొని తిరిగి యథాస్థానములో నుంచెను. ఇతరుల చరాస్తిని తాత్కాలికముగనైనను తన స్వాధీనము చేసుకొనవలెనను దురుద్దేశము కలిగియుండినందున అతడు దొంగతనము చేసినవాడుగా శిక్షింపబడును).

బెదరించి ఆస్తిని తీసుకొనుట: ఇతరుని అధీనములో నున్న ఆస్తిని అతని అనుమతి లేకుండ తీసికొనుట దొంగ తనము అగును. అట్లుకాక అతనికి హాని కలుగజేయుదు నని భయపెట్టి, అతడే ఆస్తి నొసగునట్లు చేయుట బెద రించి అపహరించు నేరమగును. దొంగతనమునకువలెనే ఇందును ఆస్తి నపహరింపవలెనను దుస్సంకల్పముండి తీర వలయును. బెదరింపులవలన ఆస్తి అధీనము కల వ్యక్తి తన యొక్క లేక, తన ఆప్తులయొక్క ప్రాణ విత్తమానములకు హాని కలుగునను భీతివలన ఆస్తి నిచ్చివేసినప్పుడు, అట్లు ఆస్తిని గ్రహించిన వ్యక్తి ఈ నేరమునకు బాధ్యుడగును.

దోపిడి: దొంగతనము చేయుటయందుగాని, బెదరించి ఆస్తిని తీసుకొనుటలోగాని, తన్నిమిత్తమై పీడిత వ్యక్తికి శరీర హాని కలిగించిగాని తక్షణమే కలుగచేయునట్లు భయోత్పాతము కలిగించికాని, ఆస్తిని వశము చేసికొనుట దోపిడి అగును. ఇట్టి దోపిడి రాచబాటపై గావించిన అది దారి దోపిడియై ప్రబలమగు నేరమగును. (శిక్ష: పది సంవత్స రములకు మించని కఠిన ఖైదు, మరియు జరిమానా).

బందిపోటు: ఐదుగురు లేక అంతకన్న ఎక్కువ మంది కలిసి దోపిడి గావించినను, దానికై ప్రయత్నించి నను, అది బందిపోటు అగును. (శిక్ష: 10 ఏండ్ల వరకు కఠిన ఖైదు, మరియు జరిమానా). బందిపోటు కావించునప్పుడు నేరస్థులలో ఏ ఒక్కరైనను ఖూనీ కావించిన, ఆ బంది పోటుదారులందరును ఆ ఖూనీకి బాధ్యులై మరణశిక్షకు పాత్రులగుదురు.

దుర్వినియోగము (అక్రమ వినియోగము): దొంగ తనమువలెనే దుర్వినియోగము కూడ చరాస్తికి సంబం ధించిన నేరము. దొంగతనములో మరియొకని అధీనము లోని ఆస్తిని గ్రహించుట జరుగును. దుర్వినియోగములో ముద్దాయి తన అధీనములోనున్న ఇతరుని ఆస్తిని సొంత ఖర్చుకు వాడుకొనుటగాని, అక్రమ వినియోగము చేయు టగాని జరుగును. (శిక్ష: రెండు సంవత్సరములవరకు ఖైదు గాని, జరిమానాగాని, రెండునుగాని), దొంగతనములో ఆస్తిని తీసికొనునప్పుడే అపహరించు ఉద్దేశముండును. దుర్వినియోగపు నేరములో తనకు ఏ విధముగానైనను లభ్యమైన ఆస్తిని దర్మిలా వాడుటయందు అట్టి సంకల్ప ముతో వ్యవహరించుట జరుగును.

ఎవరో పోగొట్టుకొన్న ఆస్తి మరిఒకరికి దొరికినపు డతడు పాటింపవలసిన విధులు: సొంతదారునికి ఆస్తినిచ్చి వేయు ఉద్దేశముతో అతడా ఆస్తిని భద్రపరచవచ్చును. సొంతదారు ఎవరో తెలియని పక్షమున తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నింపవలెను. అట్లు చేయక వెంటనే ఆస్తిని స్వలాభ మునకై ఉపయోగించుకొనుట అక్రమ వినియోగమగును. కొంతకాలము వేచియుండి, తగు ప్రయత్నములు సల్పినను సొంతదారుడు ఫలానా అని తెలియనప్పుడు, అతనిని కనుగొనుట అసాధ్యమని నమ్మి ఆస్తిని వాడుకొనుట నేరముకాదు.

న్యాస ద్రోహము: తనపై నమ్మకముతో తనకు అప్ప చెప్పబడిన ఏ రూపమైన ఆస్తినైనను అక్రమముగా స్వప్రయోజనములకై వాడుకొనుటగాని, దుర్వినియోగము చేయుటగాని న్యాస ద్రోహము (శిక్ష: 3 సంవత్సరముల వరకు ఖైదు, లేక జరిమానా, లేక రెండును). ఒకనియందు విశ్వాసముంచి ఆస్తిని అప్పజెప్పినప్పుడే ఈ నేరము కావించుట కవకాశము కలదు. మోస కృత్యముచేత ఆస్తిని వశపరచుకొని దానిని దుర్వినియోగము చేసినప్పు డది న్యాస ద్రోహము కాజాలదు.

దొంగసొత్తు కొనుట, చౌర్యవస్తు గ్రహీత: దొంగ తనము, బెదరించి తీసికొనుట, దోపిడి, అక్రమ వినియో గము, నమ్మక ద్రోహము – ఈ నేరముల వలన సంపాదింప బడిన ఆస్తియని తెలిసికూడ అక్రమ లాభముపొందు ఉద్దేశముతో అట్టి ఆస్తిని పరిగ్రహించుట నేరమగును. భారత శిక్షాస్మృతి క్రింద ఆస్తిని మొదట గ్రహించినపు డది దొంగసొత్తని తెలియకున్నను, దర్మిలా ఆ విషయము తెలిసినప్పటికిని అక్రమలాభము పొందు ఉద్దేశము తనవద్దనే నిలిపి ఉంచుకొనుటయు అదే నేరమగును. ఇట్టి నేరము గావించు వ్యక్తి 'చౌర్య వస్తుగ్రహీత' యనబడును. (ఈ నేరమునకు శిక్ష మూడు సంవత్సరములకు మించని ఖైదు, లేక జరిమానా).

మోసము : ఒకనికి అబద్ధము చెప్పి నమ్మించి వంచనచే అతని ఆస్తిని వశపరచుకొనుటగాని, తన అధీనములో నున్న ఇతరుని ఆస్తిని తనయొద్దనే ఉంచుకొనుటకు సమ్మతింపజేయుటగాని మోసమగును. ఇట్లు చేయుటలో ముద్దాయికి ఆస్తిని కాజేయవలెనను దుస్సంకల్పముండ వలెను. ఇంకను, ఉద్దేశపూర్వకముగ వంచించి వంచితుని చర్యలవలననే శారీరకముగానో, మానసికముగానో ఆస్తి సంబంధముగానో అతనికి కీడు కలుగునట్లు ప్రవర్తింప జేయుటకూడ మోసమగును. (శిక్ష : 1 సంవత్సరము వరకు ఖైదు, లేక జరిమానా, లేక రెండును).

మారు పేరుతో వ్యవహరించిగాని, మారు వేషము వేసికొనిగాని, తాను వేరొక వ్యక్తినని భ్రమ కల్పించి మోసముచేయుట ప్రత్యేక నేరము (శిక్ష : మూడేండ్లకు మించని ఖైదు లేక జరిమానా లేక రెండును).

తుంటరితనము : ఏ వ్యక్తికిగాని, లేక జన సామాన్యమునకు గాని అక్రమ నష్టము కలిగించు ఉద్దేశముతోగాని, తన పనివలన అట్టి నష్టము కలుగునని తెలిసిగాని, ఒక వస్తువును నాశముచేయుట దాని విలువగాని ఉపయోగముగాని తగ్గునట్లు దానిలో మార్పు కలుగజేయుట తుంటరితనమగును. ఆస్తి తనదే అయినను, అందితరులకు గల హక్కులకు భంగము కలిగించు ఉద్దేశముతో ఇట్టి తుంటరితనము చేయవచ్చును. (శిక్ష : 3 నెలల వరకు ఖైదు, లేక జరిమానా, లేక రెండును).

పలువురకు చెందిన ఉమ్మడి ఆస్తిని వారిలో నొకడు ఇతర భాగస్థులకు నష్టము కలిగింపవలెనని నాశము గావించుట కూడ అపరాధమే అగును.

నాశము కాబడిన ఆస్తి విలువనుబట్టి, స్వరూపమును బట్టి, ప్రజోపయోగమును బట్టి, ఈ నేరముయొక్క తీవ్రత హెచ్చి శిక్ష పెరుగును. అగ్నిచేతగాని, ప్రేలుడు వస్తువులు ఉపయోగించిగాని, ఆస్తిని నాశము చేయుట తీవ్రతరమగు నేరము. ఉదా: ఒకడు మరొకనికి చెందిన విలువైన పత్రములను కాల్చివేయుట,

అక్రమ ప్రవేశము (అతిచారము): ఇతరుని అధీనములో నున్న ప్రదేశములోనికి అచ్చట నేరము చేయు సంకల్పముతోగాని, అందున్నవారిని బెదరించు, లేక అగౌరవపరచు లేక కలవరపరచు ఉద్దేశముతోగాని, ప్రవేశించుట అతిచార (అక్రమ ప్రవేశ) నేరమగును. మొదట ఏ దురుద్దేశములేక న్యాయముగా ప్రవేశించినను, అటుపిమ్మట పై జెప్పిన దుస్సంకల్పములతో అందుండి తొలగకుండుటయు అదే నేరమగును. (శిక్ష : 3 నెలల వరకు ఖైదు లేక, రూ. 500 లకు మించని జరిమానా, లేక రెండును).

ఆస్తి తనదే అయినను, అది ఇతరుని అధీనములో ఉన్నప్పుడు దానియందు ఆస్తి సొంతదారుకూడ అక్రమ ప్రవేశము కావించుట కవకాశము కలదు. ఇతరుని గృహములో అక్రమ ప్రవేశము కావించుట, కన్నము వేసిగాని, ఇతర కృత్రిమ మార్గములలో గాని అక్రమ ప్రవేశము కావించుట, రాత్రులలో అట్టి పనులు చేయుట, ఘోరాపరాధములు కావించుటకై అక్రమ ప్రవేశము చేయుట, మొదలగునవి ప్రబల నేరములు.

కూటరచన (ఫోర్జరీ): ఈ క్రింది దురుద్దేశములతో తప్పుడు దస్తావేజులను సృష్టించుట ఫోర్జరీ నేరమగును : 1. ఇతరులకు నష్టముగాని, హానిగాని కలిగించుటకు; 2. లేని హక్కులను ఉన్నట్లు స్థాపించుటకు; 3. ఏదైన ఒడంబడికకు ఇతరులు అంగీకరించునట్లు చేయుటకు; 4. ఇతరుడు ఆస్తిని ఇచ్చునట్లు చేయుటకు; 5. మోసము చేయుటకు. అబద్ధపు వ్రాతలు కల పత్రములన్నియును చట్టము దృష్టిలో తప్పుడు దస్తావేజులు కావు. దస్తావేజు సృష్టింపబడిన కాలమును గురించిగాని, అందుగల చేవ్రాలు ఫలానావారిదను అంశముపైనగాని, అసత్య భావము కలిగించినప్పుడు అది తప్పుడు దస్తావేజగును. మరియును క్రమమైనదస్తావేజునందుకూడా కొట్టివేతలు హంసపాదులు మొదలైన మార్పులుచేసి తప్పుడు దస్తావేజును సృష్టింపవచ్చును.

ఉదా: ఒకడు తన ఆస్తిని ఇంకొకనికి అమ్మును. కాని క్రేత హక్కులను భంగపరచుటకై అంతకు ముందే ఆ ఆస్తిని మరొకరికి అమ్మినట్లు విక్రయపత్రము సృష్టించిన అది ఫోర్జరీ అగును. అట్లే ఉద్యోగము సంపాదించుకొనుటకై ఒకడు తనకొక ఘరానా మనిషి ఇచ్చినట్లుగా బుజువర్తన ప్రమాణ పత్రము సృష్టించుట ఫోర్జరీ అగును.

తన సంతకము తానే చేసినను, అది కొన్ని సందర్భములలో ఫోర్జరీ యగును. తాను దివాలా దీయు సందర్భములో బాకీదారులను మోసపుచ్చుటకై ఆస్తిని వేరొకని స్వాధీనము చేసి - ఇదివరలో దాని నతనికి అమ్మినట్లు పత్రము సృష్టించినప్పుడు తన సంతకము తానే చేసినను, అది ఫోర్జరీయే. (శిక్ష : రెండేండ్లవరకు ఖైదు లేక జరిమానా, లేక రెండును).

కూటరచనలను సృష్టించుటకు పరికరములు సమకూర్చుకొనుట, కూట రచనద్వారా సృష్టి కాబడిన దస్తావేజులను సక్రమమైనవిగా వాడుటకూడ నేరములే. ప్రభుత్వములోను, ఇతర సంస్థలలోను ఉద్యోగులు, గుమాస్తాలు, తమ యజమానుల తాలూకు లెక్కలను, పత్రములను మోసముగా మార్పుచేసి లేక అబద్ధపు సంగతులు వ్రాసి వ్యవహరించినచో అది ప్రత్యేకమగు నేరము.

వివాహమునకు సంబంధించిన నేరములు: సంఘ జీవనములో వివాహము ఒక ముఖ్యమగు వ్యవస్థ. దీనిని దుష్ప్రయోజనముల కుపయోగించువారి క్రింది సందర్భములలో శిక్షార్హులగుదురు: 1. ఏ పురుషుడుగాని ఒక స్త్రీతో సక్రమ వైవాహిక బంధమేర్పడినట్లు ఆమెను మోసపుచ్చి ఆమెతో సంగమము గావించినపుడును; 2. ఎవరుగాని అక్రమ లాభము పొందు దురుద్దేశముతో గాని, మోసపుచ్చు ఉద్దేశముతోగాని మరియొక వ్యక్తితో వైవాహిక బంధమేర్పడజాలదని తెలిసియు, ఆ వ్యక్తితో వివాహము జరుపుకొన్నప్పుడును.

అనేక దేశములలో బహు భార్యాత్వము, బహు భర్తృత్వము నిషిద్ధములు. భారత దేశములో కూడ 1955 సంవత్సరపు హిందూ వివాహ చట్టము అమలులోనికి వచ్చినది మొదలు హిందువు లందరికీ ఈ నిషేధము వర్తించును. క్రైస్తవులకు తత్పూర్వము నుండి కూడ ఈ సూత్రము వర్తించెడిది. మహమ్మదీయులలో మాత్రము పురుషుడు ఏక కాలములో నలుగురు భార్యల వరకు స్వీకరించుట చట్టసమ్మతము. మహమ్మదీయ స్త్రీకి బహు భర్తృత్వము నిషిద్ధము.

ద్వివివాహము: ఒక వ్యక్తి తన భార్యగాని, భర్తగాని బ్రతికియుండగా వేరొక వివాహము చట్ట నిషిద్ధమైనపుడు, మరియొక వివాహము చేసికొనుట ద్వివివాహ నేరమగును. (శిక్ష: ఏడేండ్లకు మించని ఖైదు) కాని మొదటి వివాహము కోర్టుద్వారా రద్దయినపుడును, మొదటి భార్య లేదా భర్త ఏడు సంవత్సరములుగా కనుపించక ఆ వ్యక్తి బ్రతికి ఉన్నట్లుకూడ తెలియనప్పుడును, రెండవ వివాహము చేసికొనుట నేరము కాదు. కాని, ఆ పరిస్థితులను వివాహము చేసికొనబోవు వ్యక్తికి తెలియజేయ వలయును. ద్వివివాహము నేరమే కాక చట్ట రీత్యా అది చెల్లనందున అట్టి వివాహ కలాపము చేసికొన్నవారు భార్యా భర్తలుగ పరిగణింపబడరు.

వివాహము వలన భర్తకు కొన్ని హక్కులు ఏర్పడు చున్నవి. పరపురుషుడెవరైనను, తన భార్యతో సంగమించుట, లేక ఆమెను లేవదీసికొని పోవుట అతని హక్కులకు భంగము కలిగించినట్లే అగును. అట్టి పరపురుషునిపై భర్త ఫిర్యాదు గావించినచో, అతడు శిక్షింపబడును.

పరదారాగమనము: ఒక స్త్రీ పరదారయని ఎరిగిగాని, అట్టి నమ్మకమున కవకాశమున్నపుడుగాని, ఆమె భర్తయొక్క అంగీకారమో, బుద్ధిపూర్వకమగు ఉపేక్షయో లేకుండ, ఆమెతో (ఆమె అంగీకారముతో) సంభోగించుట పరదారాగమన నేరమగును. (శిక్ష: 5 సంవత్సరములకు మించని ఖైదు) నేరముతో పాల్గొన్న ఆ వివాహిత స్త్రీ మాత్రము శిక్షార్హురాలు కాదు.

లేవదీసికొని పోవుట: ఒక స్త్రీ పరదార అని తెలిసి లేక అట్టి నమ్మకమున కవకాశమున్నపుడు ఆమెతో వ్యభిచరించు సంకల్పముతో ఆమెను భర్త అధీనమునుండి లేవదీసికొని పోవుట నేరమగును. (శిక్ష: 2 సంవత్సరముల వరకు ఖైదు లేక జరిమానా, లేక రెండును).

పరువు నష్టము: (మానహాని) మానధను డెవడును తన పరువు ప్రతిష్ఠలకు నష్టము కలుగుట సహింపజాలడు. ఒకనిపైన అపనింద మోపి ఇతరుల దృష్టిలో అతనిని చిన్నబుచ్చుట ఈ క్రింద వివరించినరీతి పరువు నష్ట నేరమగును:

ఇతరునికి పరువు నష్టము కలిగించు ఉద్దేశముతోగాని, తన చర్యల వలన పరువు నష్టము కలుగునని తెలిసిగాని, అట్టి నమ్మకముతోగాని, నిందాకరమగు ప్రసంగము చేయుట, వ్రాతలు ప్రకటించుట, శిక్షార్హమగు అపరాధము (శిక్ష: 2 సంవత్సరముల వరకు ఖైదులేక, జరిమానా లేక రెండును).

అపనింద ధ్వని వలన గాని, అన్యాపదేశముగాగాని మోపవచ్చును. ఈ నేరము తనపై మోపబడినపుడు ముద్దాయి కొన్ని ప్రత్యేక ప్రతివాదనలు కావించి తన చర్య నేరము కాదని సమర్థించుకొనవచ్చును. అవి: 1. పరువు నష్టము కలిగించు ప్రసంగములు, వ్రాతలు, యథార్థము లనియు, వాటి ప్రకటన ప్రజోపయోగకరమనియు వాదింపవచ్చును; 2. అట్టి ప్రసంగములు, వ్రాతలు ప్రజాక్షేమమునకు సంబంధించిన విషయములపై ఎట్టి దురుద్దేశమును లేక తాను కావించిన విమర్శ మాత్రమేయని సమర్థింపవచ్చును. గ్రంథ రచయితలను, కళాకారులను, విమర్శించుట ఇట్టిదే; 3. తన హక్కులను గాని, ఇతరుల హక్కులనుగాని రక్షించుటకై లేక తన బాధ్యతలను నిర్వర్తించుటకై, ఎట్టి దురుద్దేశము లేక ఆ ప్రసంగము గావించుట, వ్రాత ప్రకటించుట తప్పుదాయెనని సమర్థింపవచ్చును.

అగౌరవము: ఒక వ్యక్తిని దూషించిన, లేక అతని పట్ల దూషణాత్మకమగు పనులు గావించిన అతని ఆత్మాభిమానము దెబ్బతిని అతడు కయ్యమునకు సిద్ధపడుట సహజము. అందుచేత సంఘములో శాంతి భద్రతలకు ప్రమాదము కలుగవచ్చును. ఈ కారణము వలన కయ్యమునకు ప్రేరేపించు ఉద్దేశముతో ఇతరుని దూషించి అగౌరవ పరచుట నేరమగును. (శిక్ష: 2 సంవత్సరములకు మించని ఖైదు లేక జరిమానా, లేక రెండును.)

బెదరించుట : ఇతరుడు తన ఇష్టాను సారముగా వర్తించునట్లు చేయుటకు గాని, అతనికి ఆందోళన కలిగించుటకుగాని, అతని శరీరమునకు లేదా, మనస్సునకు, లేదా ఆస్తికి హాని కలుగజేయుదునని బెదరించుట నేరము. (శిక్ష : 2 సంవత్సరములకు మించని ఖైదు, లేక జరిమానా, లేక రెండును). ఎదుటివాడు తన ఇష్టాను వర్తి కానప్పుడు తన చర్యల ద్వారా భగవదాగ్రహమునకు అతడు గురియగునట్లు భీతి కలుగచేయుట ప్రత్యేకమగు నేరము. ఉదా : తనకు సొమ్ము నీయనిచో తాను ప్రాణాచారము గావించి చనిపోవుదునని బెదరించుట, లేక తన శరీరమును కత్తితో నరకుకొనుట మొదలగు జుగుప్సాకరములగు పనులద్వారా బెదరించుట ఇట్టి నేరమగును.

రాజ్యవిషయికాపరాధములు : రాజ్యాంగానుసారము సుప్రతిష్ఠితమైన ప్రభుత్వముతో యుద్ధము చేయుట, దౌర్జన్యముచే దానిని కూలద్రోయ యత్నించుటయు ప్రబలమగు నేరములు. (శిక్ష : మరణము లేక యావజ్జీవ కారాగారవాసము).

ప్రభుత్వముపై ప్రజలకు ద్వేషభావము పుట్టించుట కూడ నిషిద్ధము. తన మాటల వలనగాని, చేతలవలనగాని, ప్రభుత్వము మీద ద్వేషమును, నిరసన భావమును కలుగజేయుటయు నేరమగును. భారత స్వాతంత్ర్య మేర్పడిన తర్వాత - అట్టి ప్రసంగములు, చర్యలు దౌర్జన్యమునకు పురికొల్పి రాజ్య భద్రతకు హానికరములైనప్పుడే ఈ నేరము జరిగినట్లు భావింపబడుచున్నది. అట్లు కాక ఏలాటి దౌర్జన్యమునకు పురికొల్పకయే కేవలము ప్రభుత్వ విధానములను ప్రభుత్వ చర్యలను విమర్శించుట ఈ నేరముగా పరిగణింపబడదు.

ప్రజావిషయిక నేరములు : సంఘజీవనము సుఖప్రదముగా నడువవలెనన్నచో శాంతియుత వాతావరణమవసరము. ప్రజలు తమలోతాము పోట్లాడుకొనుట మానవలయును. ఎక్కువమంది కలసి అక్రమ చర్యలకు పూనుకొనినప్పుడు అట్టి పోట్లాటలు నివారింపవలసిన అవసరమెంతైనను గలదు. సంఘములో శాంతి భద్రతలకు భంగము కలిగించు ఈ క్రింది మూడు నేరములను శిక్షాస్మృతి పేర్కొనుచున్నది.

అక్రమ సమావేశము : ఐదుగురు గాని, అంతకు మించి గాని క్రింద పేర్కొనిన చట్టవిరుద్ధ ప్రయోజనములను సాధించుటకు కూటమిగా ఏర్పడినచో, వారెల్లరు అక్రమ సమావేశ సభ్యులుగా శిక్షింపబడుదురు (శిక్ష : ఆరు నెలలకు మించని ఖైదు, లేక జరిమానా లేక రెండును). ఆ నిషిద్ధ ప్రయోజనము లేవన : 1. దౌర్జన్యయుతముగా ప్రభుత్వమునుగాని, శాసనసభను గాని, ప్రభుత్వోద్యోగినిగాని భయపెట్టుట; 2. చట్టమునుగాని, చట్టము ననుసరించి జరుగు ప్రక్రియలను కాని నిరోధించుట; 3. అక్రమ ప్రవేశము, తుంటరితనము - వగైరా నేరములు కావించుట; 4. దౌర్జన్యముగా హక్కులను స్థాపింప బూనుకొనుట లేదా, ఇతరులు తమ హక్కులను అనుభవించకుండునట్లు అవరోధము కల్పించుట; 5. బెదరింపులచే ఇతరుని తమ ఇష్టాను వర్తిగా చేయుట.

అక్రమ సమావేశమందు బుద్ధిపూర్వకముగా చేరువారు, ఆ కూటమి చెదరిపోవలసిదిగా ఆజ్ఞాపింపబడినప్పటికి అందే యుండువారు, అట్టి కూటమిలో చేరవలసినదిగా ఇతరులను ప్రోత్సహించువారు శిక్షార్హులగుదురు.

దొమ్మి : అక్రమ సమావేశములోని సభ్యులెవరైనను తమ ఉమ్మడి ప్రయోజనమును సాధించుటకై బల ప్రయోగము కావించినచో, అది 'దొమ్మి' నేరమగును. (శిక్ష : 3 సంవత్సరములకు మించని ఖైదు, లేక జరిమానా లేక రెండును),

గలభా : బహిరంగ ప్రదేశములలో జరుగు కలహము ప్రజాశాంతికి భంగకరము. ఇద్దరుగాని, ఎక్కువమందిగాని బహిరంగ ప్రదేశమున పోట్లాడి శాంతికి భంగము కలిగించినచో గలభా ఒనరించిన నేరమునకు శిక్షింపబడుదురు. (శిక్ష : ఒక నెలకు మించని ఖైదు, లేక నూరు రూపాయలకు మించని జరిమానా, లేక రెండును).

లంచగొండితనము : ప్రభుత్వోద్యోగులు తమ విధి నిర్వహణలో నిజాయితీపరులుగ, నిష్పాక్షికముగ వ్యవహరించుట ఎంతేని అవసరము. అట్లుగాక స్వార్థపరులై తమ అధికారమును దుర్వినియోగము చేసినచో శిక్షింపబడుదురు. ఏ ప్రభుత్వోద్యోగియైనను, తన విధి నిర్వహణలో ఒక వ్యక్తిపట్ల పక్షపాతము చూపుటకైగాని చూపినందుకు బహుమతిగా గాని, ధన రూపముగనో, వస్తురూపముగనో దేనినైనను పరిగ్రహించినచో అది లంచగొండితనమగును. లంచమిచ్చిన వ్యక్తి కూడా శిక్షార్హుడు అగుచున్నాడు. (శిక్ష : 3 సంవత్సరములకు మించని ఖైదు, లేక జరిమానా లేక రెండును). లంచముతీసుకున్న వ్యక్తి నిజముగా పక్షపాతము చూపెనా, లేదా అనునది అప్రస్తుతము.

ప్రభుత్వము సక్రమముగ సాగవలెనన్నచో, ప్రభుత్వోద్యోగుల ఉత్తరువుల నందరు పాటింపవలెను. అట్లు కాక ప్రభుత్వోద్యోగి జారీచేయు ఉత్తరువులను ధిక్కరించినను, నిర్లక్ష్యము చేసినను, నేరమగును.

ఉదా: ప్రభుత్వోద్యోగి కోరినపుడు హాజరు కాకుండుట, ఊరేగింపులు, సమావేశముల విషయమున అతడు జారీ చేసిన నిషేధాజ్ఞలను అతిక్రమించుట.

కూట సాక్ష్యము: నిజము చెప్పెదనని ప్రమాణము చేసిగాని, నిజము చెప్పవలసిన బాధ్యత న్యాయరీత్యా కలిగి ఉండిగాని, తప్పుడు సాక్ష్యమిచ్చుట కూట సాక్ష్యమగును. (శిక్ష: న్యాయ విచారణలో జరిగిన నేరమగుచో 7 సంవత్సరములకు మించని ఖైదు మరియు జరిమానా, అన్యత్ర జరిగినచో 3 సంవత్సరములకు మించని ఖైదు మరియు జరిమానా). సాక్షియగువాడు తనకు తెలిసిన విషయములు తెలియనట్లును, తెలియనివి తెలిసినట్లును చెప్పినపుడే కాక, తనకు లేని నమ్మకము కలదనుటయుకూడ కూట సాక్ష్యమే అగును. కోర్టు వ్యవహారములలో ఉపయోగించుటకై వ్రాతలమూలముగగాని, వస్తుకల్పనచేగాని తప్పుడు సాక్ష్యముసృష్టించుటకూడ సాక్ష్యము పలుకుటవలెనే శిక్షింపబడును.

ఒక నేరము జరిగినప్పుడు నేరస్థుని రక్షించు సంకల్పముతో సాక్ష్యమును అదృశ్యము చేయుట నేరము. ఇతరునికి హాని కలిగించు ఉద్దేశముతో అతనిపై అబద్ధపు ఫిర్యాదు చేయుటకూడ నేరమే.

కోర్టు ధిక్కారము: న్యాయ్య నిర్ణయ కలాపములకు అంతరాయము కలిగించుట, న్యాయమూర్తిని ఉద్దేశపూర్వకముగా అవమానించుట, కోర్టు ధిక్కార నేరమగును. ఇది గాక న్యాయమూర్తిని పరోక్షముగా నైనను నిందించి అతని చర్యలను గురించి వ్యాఖ్యానించి, న్యాయ పరిపాలనలో అనవసర జోక్యము కలిగించుకొనుట కూడ నేరమే. (కోర్టు ధిక్కార చట్టము చూ. పు. 284).

మతవిషయిక అపరాధములు: రాజ్యాంగము ననుసరించి ప్రతి పౌరుడును తన ఇచ్ఛవచ్చిన మతము నవలంబించి ఆ మతము ఆదేశించిన కర్మలను, విధులను నిరంతరాయముగ పాటింపవచ్చును. ప్రతి పౌరుడును పరమత సహనము ప్రదర్శించినప్పుడే ఇది సాధ్యమగును. ఒకరి మతము నొకరు దూషించుట వలన మత కలహములు చెలరేగి ప్రజా శాంతికి భంగము కలుగును.

పరమతద్వేషము రెచ్చగొట్టు దూషణయు, పవిత్ర స్థలములపై, ఆరాధ్య వస్తువులపై అత్యాచారములు సల్పుటయు నేరములు.

భారతదేశములో జాతి, కుల, మత వివక్షతవలన ప్రజలనేక వర్గములుగా నేర్పడినారు. ఇందులో ఎవరైనను మరియొక వర్గమువారిని రెచ్చగొట్టి కలహామునకు గడంగునట్లు చేయు ప్రసంగములు, చర్యలు నేరములుగా శిక్షింపబడును.

కూటకరణము (దొంగనోట్లు నాణెముల సృష్టి): ప్రభుత్వము చెలామణి కావించెడి నాణెములు, నోట్లు, బిళ్లలు, పత్రములు దొంగతనముగ సృష్టించుటయు అట్టి కృత్రిమ వస్తువులను వాడజూచుటయు శిక్షాస్మృతి క్రింద నేరములు.

కష్టకము (న్యూసెన్సు): ప్రజా జీవనము ఆరోగ్యవంతముగాను, సుఖప్రదముగాను ఉండుటకు పరిశుద్ధమగు నీరు, గాలి, ఆహార పదార్థములు, నిరపాయకరములగు ప్రశాంత పరిస్థితులు అవసరము. ఎవరైనను జన సామాన్యమునకుగాని, ఏ ప్రాంతము వారికిగాని, హానికరములు, లేక రోత, అసౌకర్యము కలిగించునట్టి పనులు గావించిన దండింపబడుదురు. జన సామాన్య ముపయోగించు నీటిని, గాలిని కలుషితము గావించుట, వ్యాధులను వ్యాపింప జేయుట శిక్షాస్మృతిలో ప్రత్యేక నేరములుగా పేర్కొనబడినవి. ఇవిగాక ప్రజారోగ్యపు చట్టము క్రిందను, పురపాలక సంస్థల చట్టముల క్రిందను అనేకములగు నిబంధనలు ప్రజల సుఖ జీవనమునకు హానికరములగు పనులను నేరములుగా పేర్కొనుచున్నవి. నీటి వసతులను పరిశుభ్రముగా నుంచకుండుట, వీధులను, బహిరంగ ప్రదేశములను అశుద్ధము గావించుట, హోటళ్ళు, మిఠాయి దుకాణములు, తినుబండారముల నపరిశుద్ధమగు పరిస్థితులలో నుంచుట వగైరా చర్యలు పై చెప్పిన నిబంధనలను బట్టి నేరములు. వీటికి సామాన్యముగా విధింపదగు శిక్ష జరిమానా మాత్రమే.

అసభ్య రచనలు, ప్రదర్శనములు: అసభ్యములగు రచనలు, ప్రకటనలు, చేష్టలు దృఢమనస్కులు కాని పసివారిలోను, తదితరులలోను అవినీతికరములైన భావనలను రేకెత్తించి నైతిక పతనమునకు దారితీయును. ఈ సమస్య అన్ని దేశములలోను గలదు. దీని నెదుర్కొనుటకు అన్ని ప్రభుత్వములు కృషి సల్పుచునే యున్నవి. ఎట్టి రచనలు, ప్రకటనలు, ప్రదర్శనలు అసభ్యము లనునది ఆయా పరిస్థితులపై ఆధారపడి యుండును. వైజ్ఞానిక కళారంగములలో ప్రకటనలు సాధారణముగా చెడుతలంపుల కవకాశమిచ్చునట్టివి కానందున నవి అసభ్యములుగ పరిగణింపబడవు. అట్లే దేవాలయములపై నగ్న చిత్రములు, ఇతర స్థలములందుగల మతవిషయికమగు చిత్రములు, శిల్పములు నీతిబాహ్యములుగా పరిగణింపబడవు. వీటిని మినహాయించి అవినీతికరములగు భావములకు, ప్రవర్తనలకు దారితీయునట్టి రచనలు కావించుట, ప్రదర్శనము లొసగుట, వస్తువుల విక్రయించుట శిక్షాస్మృతి క్రింద నేరములు. ఇంతే కాక సుంకముల చట్టముల క్రింద అసభ్యములగు

వస్తువుల దిగుమతి నరికట్టుటకు నిబంధనలు కలవు. సినిమా, నాటక ప్రదర్శనముల చట్టము క్రింద అసభ్యము లగు ప్రదర్శనలను నివారించుటకు నిబంధనలు కలవు.

ఎన్నికలకు సంబంధించిన నేరములు : ప్రభుత్వము ప్రజాస్వామ్య సూత్రములపై విజయవంతముగ కొనసాగవలె నన్నచో, ప్రజాప్రతినిధుల ఎన్నికలు సక్రమముగా జరుగ వల్లయును. ఎన్నికలకు సంబంధించి ఈ క్రింద చెప్పబడిన చర్యలు శిక్షాస్మృతి క్రింద దండనార్హములు : 1. అభ్యర్థులకుగాని, ఓటర్లకుగాని లంచమిచ్చుట ; 2. అభ్యర్థులు, ఓటర్లు లంచము గైకొనుట ; 3. మారుపేరుతో వోటు వేయుటకు ప్రయత్నించుట ; 4. ఓటర్లను బెదరించుట ; 5. ఎన్నికలకు సంబంధించిన లెక్కలు సక్రమముగా తయారు చేయకపోవుట.

కుట్ర : ఇద్దరుగాని అంతకుమించిన వక్తులుగాని ఏదేని నేరము గావించుటకు లేక ఏకార్యమునైనను చట్ట విరుద్ధములగు మార్గముల ద్వారా గావించుటకు ఒడంబడినచో అట్టి పన్నాగము 'కుట్ర' నేరము అగును. వారు ఉమ్మడిగా సంకల్పించిన నేరము జరిగినను, జరుగకున్నను కుట్ర నేరమునకు ప్రత్యేక బాధ్యత కలిగి కుట్రదారులలో ప్రతి ఒక్కరు శిక్షార్హులగుదురు.

ఇతర నేరములు : ఎప్పటికప్పుడు ప్రజాక్షేమమునకు, శాంతి భద్రతలకు హానికరములుగా తోచు చర్యలు నేరములుగా పరిగణింపబడి నేరముల సంఖ్య నానాటికి పెరుగుచుండును (చూ. పు. 670). ఈ సందర్భమున రాజకీయ ప్రయోజనములను ఉద్దేశించి కావింపబడు నేరములు ప్రత్యేకముగా గమనింపదగియున్నవి. భారత దేశములో రాజకీయ ప్రయోజనములు సాధించుటకై వ్యక్తులు శాసనోల్లంఘనములను గావించి జైలుశిక్ష అనుభవించుటకొత్తగాదు. స్వాతంత్ర్య పోరాటమున సత్యాగ్రహమును పేరిట చట్టధిక్కారము ఒక ముఖ్య అస్త్రముగా ప్రయోగించిరి. స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తి అనంతరముకూడ పెక్కు రాజకీయ వాదులు తమ తమ ఆశయములను సాధించుటకు సత్యాగ్రహోద్యమములు ప్రారంభించి న్యాయ నిబంధనలను అతిక్రమించి శిక్షింపబడుట కొనసాగుచునే యున్నది. ఒక్కొక్కప్పుడు ఈ ఉద్యమములు తీవ్రరూపము దాల్చి జాతి గౌరవమునకు, దేశసమైక్యతకు, రాజ్యభద్రతకు హానికరములుగా పరిణమించవచ్చును. అట్టి వాటిని అరికట్టుటకు భారత శిక్షా స్మృతిలోని నిబంధనలేకాక ప్రత్యేక శాసనములు కూడ అవసరమగుచున్నవి.

జాతీయ పతాకమును, జాతిపిత (గాంధీజీ) ను, లేదా రాజ్యాంగమును అగౌరవపరచునట్టి చర్యలు జాతి ప్రతిష్ఠకే భంగకరములు. దేశములో ఏమూలనైనను అప్పుడప్పుడు తల ఎత్తుచుండు జాతిగౌరవమునకు అవమానకరమగు చర్యలను అరికట్టుట ఆవశ్యకమగును. మద్రాసు రాష్ట్రములో 1957 లో జారీ చేయబడిన చట్టమొకటి కలదు. ఈ చట్టము క్రింద ఎవరైనను, ఉద్దేశ్యపూర్వకముగా, గాంధీ మహాత్ముని పటమును, రూపమును, చిత్రువును, తగులబెట్టుట, అగౌరవపరచుట మహాత్ముని శిలను అపవిత్రముచేయుట, అవమానించుట శిథిలములు గావించుట, జాతీయ పతాకమును తగులబెట్టుట, అగౌరవపరచుట నేరములు; మరియు రాజ్యాంగ ప్రతినిగాని, అందలి ఏ భాగమునుగాని ఉద్దేశ్య పూర్వకముగా తగులబెట్టుట, అపవిత్రము గావించుట అగౌరవపరచుట నేరములు.

అక్రమ చర్యల నివారణ చట్టము (1967) : దేశ సమైక్యతకు భంగకరముగా, దేశమునందలి ఏ భాగముగాని విడిపోవుటకు, కారకములగు చర్యలను అరికట్టుటకు ఇటీవల భారత పార్లమెంటు అక్రమచర్యల నివారణ చట్టమును (1967/34)రూపొందించినది. ఈ చట్టము క్రింద ఏ వ్యక్తిగాని, తనమాటలచే గాని, వ్రాతలచేగాని, చేష్టలచేగాని, భారత దేశము నందలి ఏ ప్రదేశముగాని రాజ్యమునుండి విడిపోవుటకు ప్రోత్సహించుట, అందుకై ప్రచారము సల్పుట, అట్లు విడిపోవుటను సాధించుటకై ఎవరినైన పురికొల్పుట, దేశ సమైక్యతను నిరసించుట, అక్రమ చర్యలుగా పేర్కొనబడినవి. ఏదేని సంఘముపై చెప్పిన అక్రమచర్యలను కావించుటకు, ఉద్దేశించినను, అట్లా చర్యలు గావించుటకు సిద్ధపడినను, లేక ఇతరులను ప్రోత్సహించినను, అందలి సభ్యులు అట్టి, చర్యలకు పూనుకొన్నను, ఆ సంఘము, చట్ట విరుద్ధసంఘము అనబడును.

ఏ సంఘమునుగాని, చట్టవిరుద్ధ సంఘముగా ప్రకటించి ఆ సంఘము యొక్క కార్యకలాపములను అరికట్టుట యుక్తము అగునా, కాదా అని నిర్ణయించుటకు ఈ చట్టము క్రింద ఒక ప్రత్యేక న్యాయాధికరణము (ట్రిబ్యునల్) 'అక్రమ చర్యల (నివారణ) అధికరణము' ఏర్పరుపబడును. హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగానుండు వ్యక్తియే ఇట్టి ట్రిబ్యునల్ గా నియమింపబడవలెను. ఈ ట్రిబ్యునల్ సాక్ష్యులను విచారించుటకు, దస్తావేజులను హాజరు పరపించుటకు, న్యాయస్థానమునకుండు సర్వాధికారములు కలిగివుండును.

ఏ సంఘముగాని, దాని వ్యవహారములను బట్టి చట్ట విరుద్ధ సంఘముగా ఏర్పడినట్లు కేంద్ర ప్రభుత్వము అభిప్రాయపడినచో, ఆ సంఘమును చట్టవిరుద్ధ సంఘముగా ప్రభుత్వ గెజెటులో ప్రకటింపవచ్చును. అట్టి ప్రకటన ఆ

సంఘము యొక్క ప్రధాన కార్యాలయమునకు అతికించబడును. ఆ సంఘమును నడుపు ముఖ్య అధికారులకు ఆ ప్రకటన పంపబడును. ఆ సంఘము పనిచేయు రాష్ట్రములో ప్రచురింపబడు, వార్తాపత్రికలలో ప్రకటించుట ద్వారాను, అది పనిచేయు ప్రదేశములలో దండోరాద్వారాను, (ఈ చట్టముక్రింద క్రింది ఉపనిబంధనలను అనుసరించి రేడియో ద్వారాకూడ) ఆ ప్రకటన ప్రచారము గావింపబడవచ్చును. పై ప్రకటన జరిగిన 30 రోజులలోగా, ఆ ప్రకటన సహేతుకమైనది, కానిది, నిర్ణయించుటకు ట్రిబ్యునల్ కు పంపబడును. ట్రిబ్యునల్ అట్టి ప్రకటననుగూర్చి ఆ సంఘమునకు నోటీసు నిచ్చి సంఘము యొక్క ఆక్షేపణలు విని, అవసరమగు విచారణ జరిపి ప్రకటన సహేతుకమైనది, యుక్తమైనది, కానిది నిర్ణయించును. ట్రిబ్యునల్ నిర్ణయము ప్రకారము ప్రకటన యుక్తమైనదిగా ధ్రువపరుపబడినప్పుడు అమలులోనికి వచ్చును. ప్రకటన అమలులోనికి వచ్చిన తర్వాత చట్టవిరుద్ధ సంఘము యొక్క ద్రవ్యమును, ఋణ పత్రములను ప్రభుత్వపు ఆదేశములకు లోబడి వినియోగించవలసినట్లును, వేరు విధముగా వాడకుండునట్లు నిరోధించుచు కేంద్ర ప్రభుత్వము ఉత్తరువు జారీచేయ వచ్చును.

ప్రకటన అనంతరము చట్టవిరుద్ధ సంఘము చరాస్తులు యావత్తు తనిఖీచేయబడి వాటి జాబితా తయారుచేయబడి, వాటి ఉపయోగమును గూర్చి జిల్లా మేజస్ట్రేటు ఆదేశము నొసగవచ్చును. చట్టవిరుద్ధ సంఘము పనిచేయు ప్రదేశమును నిర్దేశించి దానిలో ఇతరుల ప్రవేశమును నిరోధించు ఉత్తరువు జిల్లా మేజస్ట్రేటు జారీ చేయవచ్చును. పై ఉత్తరువులను గూర్చి ఏవైన ఆక్షేపణలు ఉండిన, అట్టి ఆక్షేపణలు గల వ్యక్తి జిల్లా కోర్టులో పిటీషన్ దాఖలుచేసి తగు పరిహారమును పొందవచ్చును.

ఈ చట్టముప్రకారము క్రింది చర్యలు నేరములుగా పేర్కొనబడినవి: 1. అక్రమ సంఘముగా ప్రకటింపబడినట్టి సంఘములో సభ్యుడుగా ఉండుట, ఆ సంఘ సమావేశములలో పాల్గొనుట, ఆ సంఘ ప్రయోజనములకై చందా వసూలుచేయుట, ఆ సంఘ కార్యక్రమములకు తోడ్పడుట; 2. అట్టి సంఘ ద్రవ్యము, ఋణ పత్రములు వగైరా వినియోగమును గూర్చిన ఉత్తరువులను అతిక్రమించుట, అట్టి సంఘపు చరాస్తుల ఉపయోగమును గూర్చిన ఉత్తరువులను అతిక్రమించుట, ఆ సంఘము పనిచేయు ప్రదేశములోనికి ప్రవేశము నిరోధించు ఉత్తరువును అతిక్రమించుట.

ఏ వ్యక్తిగాని అక్రమ చర్యలలో పాల్గొనినను, ఇతరులు చట్టవిరుద్ధ చర్యలు కావించునట్లు వారిని పురికొల్పినను, ప్రోత్సహించినను ఈ చట్టముక్రింద శిక్షార్హుడగును. ఈ చట్టము క్రింద నేరములు కేంద్ర ప్రభుత్వము అనుమతి లేనిదే విచారింపబడవు. ఈ చట్టముక్రింద కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు గల అధికారములు, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు అప్పగించబడవచ్చును. వ. బా. సు.

శిశు అపహరణము : బలాత్కారముగ పురుషునిగాని, స్త్రీనిగాని, వారి స్వదేశమునుండి అపహరించి, లేక దొంగిలించి ఇతర దేశములకు పంపుట 'మానవాపహరణ' మని బ్లాక్‌స్టన్ నిర్వచించెను. ప్రస్తుతము శిశువులను దొంగిలించు నేరములను, పదునాలుగేండ్లలోపు శిశువును, దాని తలిదండ్రులు, ఇతర సంరక్షకుల అధీనమందుండగ వారి అనుమతి లేకుండ దురుద్దేశముతో తీసుకొనుపోవుటను గాని, లేదా ఆశ చూపి ఆకర్షించి లేవనెత్తుకొనిపోవు నేరమును 'శిశు అపహరణ' మందురు. ఓ. న.

శిస్తు : చూ. అద్దె. పు. 184.

శ్రీనివాస అయ్యంగారు, ఎస్ (1874 - 1941) : 1898 లో మద్రాసు హైకోర్టులో వకీలుగా చేరెను. అనతి కాలములో న్యాయవాదుల నాయకుడుగా అత్యున్నత స్థానమును పొంది తన 42 వ యేట మద్రాసు ప్రభుత్వముచే అడ్వకేటు - జనరలుగా నియమింపబడెను. నాలుగు పండ్లు మాత్రమే ఆ ఉద్యోగములో నుండి 1920 లో రాజీనామా యిచ్చి, కాంగ్రెసు రాజకీయములలో ప్రవేశించెను. ఈయన 1926 లో భారత జాతీయ కాంగ్రెసు సభ్యుడుగ ఎన్నుకొనబడెను. నాటి కాంగ్రెసు నాయకులలో గాంధీజీ తర్వాత శ్రీనివాస అయ్యంగారు ప్రధాన నాయకుడుగా పరిగణింపబడెను.

శ్రీనివాస అయ్యంగారి మేధా సంపత్తి, వాదపటిమ, కార్యదక్షత అనన్యములు. న్యాయవాదిగా, ఈయన సహాయమును పొందుటకు ఆగర్భ శ్రీమంతులు కూడ వేచి యుండెడివారని ప్రసిద్ధి. ఈయన అసమాన మేధావి అని పేరొందినాడు. ఈయన అతి సాహసి. ఒక కేసులో ఈయన ప్రత్యర్థిగా తేజబహదూరు సప్రూ, ఈయన వాదమునకు భిన్నముగా ఈయన రచించిన 'మెయిన్స్ హిందూ లా' కొత్తకూర్పు గ్రంథమునుండి ఉపపత్తిని చూపగా, పాఠ్య గ్రంథములు ప్రమాణములు కాజాలవనియు, గ్రంథకర్తగా తాను వెలువరించిన అభిప్రాయము, న్యాయవాదిగా తన్ను బద్ధపరచదనియు, ఎనలేని సాహసోపేతధీశక్తితో సప్రూ వాదమును నిర్వీర్యము గావించినాడీయన. అప్రతిహతమగు ధీశక్తి, సమ్మెట పోట్లువలె ఎదుటి వాదములను తునియలు చేయు వాక్పటిమ ఈయన సొమ్ము.

ఈయన న్యాయశాస్త్ర నిపుణుడే గాక, సంస్కరణాభిలాషి. అనేక కొత్త విషయములతో జాన్ డి మెయిన్ హిందూ లా గ్రంథమునకు కొత్త కూర్పు వెలయించినాడీయన. ఆ గ్రంథములో హిందూ న్యాయ నిబంధనలకు, విప్లవాత్మకమైన సంస్కరణలు సూచించినాడీయన. ఇటీవల (1956) పార్లమెంటు కావించిన హిందూ వివాహ చట్టములో, ఈయన సూచనలు చాలవరకు పొందుపరచబడియున్నవి. ఈయన లా మరియు లా రిఫారమ్ (1917), స్వరాజ్య కాన్‌స్టిట్యూషన్ ఫర్ ఇండియా (1927) అను గ్రంథములను గూడరచించెను. బా. సు.

శ్రుతసాక్ష్యము : సాక్షి తాను స్వయముగ చూచినది, వినినది కానట్టిదియు. తన ఇంద్రియముల ద్వారా తెలిసికొనినది కానట్టిదియునగు విషయమునకు సంబంధించి ఇతరుల ద్వారా మాత్రమే తెలిసికొనిన విషయమును చెప్పుటను 'శ్రుతసాక్ష్యము' అందురు. అనగా సాక్షి, ఇతరులు జరిగిన విషయమును జరిగినట్లు తనకు చెప్పినారని కోర్టు ఎదుట చెప్పుట శ్రుతసాక్ష్యము. శ్రుతసాక్ష్యము అను పదమును వివిధ భావములలో వాడుటయు కలదు. ఒక్కొకపుడు ఒక వ్యక్తి తాను వినినట్లు చెప్పినదానిని శ్రుతసాక్ష్యమందురు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఇతర వ్యక్తిచే ఇవ్వబడిన ఛోగట్టాను ఒక వ్యక్తి ప్రకటించుటను. శ్రుతసాక్ష్యమందురు. (చూ. సాక్ష్య చట్టము) ఓ. న.

షెరిఫ్ : కౌంటీలోగాని, ఇతర స్థలమందుగాని ఆంగ్ల కార్యనిర్వహణాధికారి. ఇతనిని 'హై షెరిఫ్' అని కూడ ఇంగ్లండులోను, ఐర్లాండ్‌లోను అందురు. ఈ కార్యాలయము ఇంగ్లండులోని ఇరువది పురాతన నగరములలోను, బరోలలోను కలదు. వీటన్నిటియందును ఈ పదవి గౌరవ స్వభావము కలది. ప్రస్తుతము ఈ పదవికి ఒక సంవత్సరమునకే వ్యక్తులను నియమింతురు. ఈ షెరిఫ్‌లు రాజుచే నియమింపబడుదురు. ఆరంభములో ఈ పదవికి అత్యంత ప్రాముఖ్యముండెడిది. ఈ పదవికి వ్యక్తులు ప్రజల ఎన్నికపై నియమింపబడుచుండిరి, కాని చివరకు రాజునకు వీరిని నియమించు అధికారము సంక్రమించినది.

భారతదేశములో కూడ మద్రాసు, కలకత్తా, బొంబాయినగరములలో ఇట్టి షెరిఫ్ పదవి నేటికిని కలదు. ఈ పదవి గౌరవార్థమే. ఇతః పూర్వము హైకోర్టు త్రైమాసిక క్రిమినల్ సెషన్సులలో షెరిఫ్ న్యాయమూర్తిని తన గదినుండి కోర్టు హాలునకు సార్జెంట్లు, తదితరులతో సహా ఉత్సవ రూపములో పిలుచుకొనిపోవు ఆచారము ఉండెడిది. ఇప్పుడది లేదు. ఓ. న.

సంక్షిప్త విచారణ : చూ. దండ ప్రక్రియా సంహిత పు. 332.

సంధి : రాజ్యముల మధ్య జరుగు ఒప్పందమునకు సంధియందురు. 'ట్రీటు' అను పదము లాటిను నుండి ఫ్రెంచి ద్వారా వాడుకలోనికి వచ్చెను. ఈ పదము పదిహేడవ శతాబ్దినుండి దౌత్య సంబంధ వాడుకలో అత్యంత ముఖ్య అంతర్జాతీయ ఒడంబడికలకే అన్వయించబడినది. సామాన్య సంధులకు 'కన్వెన్షన్సు' అను పదము వాడుచుండిరి. కాని నిర్మాణమందు రెండింటికిని ఎట్టి భేదమును లేదు.

సంధిని తయారుచేయుటకు ఎట్టి సాంకేతిక నమూనాయును లేదు. అది ఒప్పందముగ కూడ కనబడనక్కరలేదు. అది సమష్టి ప్రకటనగనో, లేక లిఖిత చీటీల మార్పిడిగనో యున్న చాలును. ఆచారయుతముగ కొన్ని ముఖ్య సంధులు నిర్దిష్టరూపములో తయారగుచున్నవి. మొట్టమొదట ప్రస్తావనమున ఒప్పంద పార్టీలయొక్క నామములు వారి హోదాలు ఇవ్వబడును. వారు ఉద్దేశించిన సాధారణ ఆశయముల వివరణము, ఇట్టి సంధి చేయుటకు అధికారమివ్వబడిన వ్యక్తుల నామములు, వారి హోదాలు, అధికారములు, ఈ సంధానకర్తల అధికారములను ధ్రువపరచిన వివరణములు, తదుపరి ఒడంబడిక షరతులకు సంబంధించిన నిబంధనలు. సంధి శాశ్వతమైనది కానిది, కానిచో దాని కాలావధి, మొదలగు వివరములు తెలియజేయబడును. తరువాత ఈ సంధిని ధ్రువపరచుటకు సంబంధించిన నిబంధనయు, ఆ ధ్రువపడిన పత్రముల మార్పిడి స్థలము, కాలము నిర్ణయించబడును. అంతమున ప్రతినిధులందరు సంతకములు చేసి వారి ముద్రలను వేయుదురు. సంతకముల దిగువ వ్రాసిన స్థలము, తేదీ పేర్కొనబడును.

అంతర్జాతీయ ధర్మ శాస్త్ర వేత్తలు : సంధులను వివిధ సూత్రములను బట్టి వర్గీకరించిరి. ఆశయములను బట్టి ఈ క్రిందివిధమున సంధులను వర్గీకరించవచ్చును : 1. రాజకీయ సంధులు, శాంతికొరకు, మైత్రికొరకు, ప్రాంతమును విడిచిపెట్టుటకు, మధ్యవర్తిత్వమునకు మొదలగునవి; 2. వాణిజ్యమునకు సంబంధించినవి, వాణిజ్య దూతలు, చేపలు, బానిస వ్యాపారము, నౌకాయానము మొదలగువాటికి సంబంధించినవి; 3. సాంఘికములు, అంతర్జాతీయ టెలిగ్రాఫ్ యూనియను, అంతర్జాతీయ తపాలా సంఘము మొదలగునవి; 4. క్రిమినల్ న్యాయమునకు సంబంధించినవి, ఉదా: ప్రత్యర్పణ; 5. వ్యవహార న్యాయమునకు సంబంధించినవి, వ్యాపార చిహ్నములు, కాపీరైటు,

విదేశ కోర్టుల తీర్పుల అమలు మొదలగునవి; 6. ఇతః పూర్వము వెలసిన అంతర్జాతీయ సూత్రములను క్రోడీకరించు సంధులు, శాంతి మార్గముద్వారా అంతర్జాతీయ వివాదములను పరిష్కరించుటకు పద్ధతులు మొదలగునవి.

సంధి చేసుకొనుటకు కావలసిన అర్హతలు: 1. వ్యక్తిగత ఒప్పందములవలె సంధులు ప్రామాణికములగుటకు అర్హత గల పార్టీల మధ్యను - అనగా స్వతంత్ర రాజ్యముల మధ్య - జరుగవలెను; 2. సంధి ప్రామాణికమగుటకు ఒడంబడిక నియమములు స్పష్టముగ ప్రకటింపబడవలెను. వ్యక్తిగత ఒప్పందములు పార్టీల మధ్య స్వేచ్ఛగ జరుగ నట్లును, ఒక పార్టీ బలవంతముపై ఒప్పందము పుట్టబడి నట్లు రుజువైనచో ఆ ఒప్పందమును అమలుజరుపలేరు. కొన్ని సందర్భములలో గెలిచిన పార్టీ ఓడిపోయిన వారిపై తెచ్చిన ఒత్తిడివలన సంధి చేయబడినను, అది చెల్లును; 3. ఆధునిక కాలములో సంధులు అధికారము గల ప్రతినిధుల ద్వారా పూర్తిచేయబడినను, అవి ధ్రువపడువరకును, ప్రామాణికములు కావు; 4. సంధి వ్రాయుట కుపయోగించు భాష కొంతకాలము వివాదమునకు గురియైనది. పదహారవ శతాబ్దిలో అంతర్జాతీయ సంధులు లాటిన్ భాషలోను, కొన్ని ఫ్రెంచి భాషలోను వ్రాయబడినవి. కాని ప్రస్తుతము సంధులు రెండు పార్టీల మధ్య జరిగినప్పుడు పార్టీల మాతృభాషలలో రెండు పాఠములు వ్రాయబడుచున్నవి; 5. నానా జాతి సమితి పదునెనిమిదవ నిబంధన క్రింద అంతర్జాతీయ ఒప్పందములు సమితి సచివాలయమందు రిజిష్టరు కావలెనని నిబంధించబడినది. ఈ సంధులు పార్టీ సౌజన్యమును బట్టియు, వారి మధ్యనున్న సంబంధములను బట్టియు ఏర్పడుచుండును. ఓ. న.

సంపద పన్ను చట్టము : ఈ చట్టము క్రింద వ్యక్తి యొక్క సంపత్తిపై పన్ను విధించబడును. 'నికర సంపత్తి' అనగా విలువ కట్టే తేదీనాటికి పన్ను చెల్లించవలసినవాని ఆస్తులన్నింటియొక్క సామూహిక విలువ. ఆ ఆస్తులు ఎచ్చట ఉన్నను ఈ శాసనముయొక్క నిబంధనల ననుసరించి విలువ కట్టబడును. కరదాత చెల్లించవలసిన మొత్తము ఋణముకన్న అతని ఆస్తుల విలువ అధికమైన ఆ వ్యత్యాసము సంపత్తిలో చేరును. పై ఋణముల మొత్తములో ఆరవ సెక్షను క్రింద పరిగణింపబడని ఋణములు, ఈ శాసనము క్రింద పన్ను చెల్లించ నవసరములేని ఆస్తుల హామీపై తేబడిన ఋణములు ఈ శాసనము క్రింద చెల్లించవలసిన పన్ను, పై ఋణముల మొత్తములో చేరవు.

'ఆస్తి' అనగా వ్యవసాయ భూములు, ఫలసాయములు, పచ్చిక, చెట్లు వ్యవసాయదారునిచే ఉపయోగించబడునట్టి, అతని స్వగృహము లేదా నివాస గృహము, పశు సంపద, వార్షికములు-ఇవిమినహా చరస్థిర రూపకమైన యావదాస్తి.

నికర సంపత్తి: 1. పన్ను చెల్లించవలసిన వాని భార్య స్వాధీనానుభవములలో నున్నట్టియు ఆవ్యక్తిచే ఆమెకు ఎట్టి ప్రతి ఫలము లేక దఖలు పర్చబడిన ఆస్తులు; 2. వివాహిత కుమార్తె పేరగాని అవయస్క శిశువు పేరగాని ఉన్నట్టి, తనచే ఎట్టి ప్రతి ఫలము లేకుండ ధఖలు పర్చబడినట్టి ఆస్తి; 3. వ్యక్తి లేదా వ్యక్తుల సంఘమునకు తన యొక్క లేదా తన భార్య అవయస్క శిశువుయొక్క ఉపయోగార్థము ప్రతిఫలరహితముగ దఖలుపర్చబడిన ఆస్తి: 4. వ్యక్తి లేదా వ్యక్తుల సంఘమునకు తనచే తిరిగి ఉపసంహరించుకొను అవకాశముగల అన్యాక్రాంతము ద్వారా దఖలుపర్చబడిన ఆస్తి (అన్యాక్రాంతము 1956 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీకి పూర్వము జరిగిన వాటికి ఈ నియమము వర్తించదు).

ఈ క్రింద వివరించిన ఆస్తులకు ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించనక్కరలేదు : 1. భారతదేశములోనున్న దేవాదాయ, ధర్మాదాయములకు సంబంధించి సార్వజనిక ప్రయోజనమునకు ఉపయోగించవలసిన ఆస్తి; 2. పై చెప్పబడినట్టి ఆస్తి హిందూ సమష్టి కుటుంబమునదైన అందు పన్ను చెల్లించవలసిన వ్యక్తికిగల వాటా; 3. కేంద్ర ప్రభుత్వముచే జారీ చేయబడిన, విలీనరాష్ట్రముల పన్ను మదింపు రాయితీల ఉత్తరువు 1949 పేరా 13 క్రింద లేదా పార్ట్ 'బి' రాష్ట్రముల పన్ను మదింపు రాయితీల ఉత్తరువు 1950 పేరా 15 క్రింద పాలకుని అధీనములో నున్న గృహము; 4. పదివేలకు తక్కువగల జనాభాగల గ్రామములో నివసిస్తున్న కరదాత యొక్క సొంత గృహము; 5. వ్యాపారము, వృత్తి లేక పనులలో ఆస్తిగా పరిగణించనట్టియు వాటివల్ల ఎట్టి లాభము గాని, రాబడిగాని రానట్టివి, కరదాతకు చెందినవియగు పేటెంటు లేదా గ్రంథస్వామ్యములలో గల హక్కులు; 6. జీవిత భీమాలో కరదాతకు ఆ పాలసీల పైకము భీమా చేసిన కంపెనీ చెల్లించుటకు ముందు ఉండు హక్కు; 7. పూర్వపు సేవకు వ్యక్తికి వచ్చు పెన్షను, లేదా జీవిత వార్షికము; 8. కరదాతకు వ్యక్తిగతముగాగాని, లేదా అతని కుటుంబ ఉపయోగమునకు ఉద్దేశించబడిన గృహోపకరణములు, కుటుంబపాత్ర సామానులు, కట్టుబట్టలు, భోజన సామగ్రి, ఇతర వస్తువులు; 9. కరదాత ఉపయోగించు పనిముట్లు; 10. ఇరువదివేల రూపాయలు గరిష్ఠ విలువవరకు, కరదాత యొక్క వృత్తి, వ్యాపార పనిముట్లు, సాధనములు; 11. కరదాత శాస్త్రీయ పరిశోధ

నకు ఉపయోగించు సాధనములు, తదితర పరికరములు; 12. విక్రయమునకు ఉద్దేశించబడని కరదాతయొక్క కళావిషయక రచనలు, పురాతత్వ సంబంధమైనవి, శాస్త్రీయ, లేదా కళాసంకలనములు, గ్రంథములు, లేదా లిఖిత ప్రతులు; 13. పై 12 వ క్లాజులో చేరనట్టియు విక్రయమునకు ఉద్దేశింపబడనట్టియు కరదాత యొక్క ఆలేఖనములు, చిత్రపట లేఖనములు ఇతర వంశానుగత వస్తువులు; 14. పాలకుని స్వాధీనములో నున్నట్టి, ఆ పాలకుని వ్యక్తిగత ఆస్తి కానట్టిన్ని, కేంద్రప్రభుత్వముచే వంశానుగతముగ వచ్చునట్టిదని పరిగణింపబడినట్టి రత్న భూషణములు; 15. కరదాత యొక్క రత్నభూషణములు 25 వేల రూపాయలకు మించని విలువగలవి; 16. కరదాత నిల్వ చేసిన దశవర్ష ట్రెజరీ సేవింగ్స్‌డిపాజిటు సర్టిఫికెట్లు, పంచవర్ష, దశవర్ష, వార్షిక సర్టిఫికెట్లు, పోష్టాఫీసు సేవింగ్సు బ్యాంకుల నిల్వలు, పోష్టాఫీసు నగదు సర్టిఫికెట్లు, పోష్టాఫీసు జాతీయ పొదుపు సర్టిఫికెట్లు, పోష్టాఫీసు జాతీయ యోజన సర్టిఫికెట్లు, ద్వాదశ వర్ష జాతీయ యోజన సర్టిఫికెట్లు; 17. కరదాత యొక్క ప్రావిడెంటు ఫండు నిల్వ; 18, కరదాత ప్రతిభను గుర్తించుచు ప్రభుత్వముచే నీయబడిన ఆస్తి; 19. కరదాత కంపెనీ అయిన ఇతర కంపెనీలలో దానికి గల వాటాలు; 20. ఈ చట్టమునకు ఐదు వర్షములకు పూర్వమునుండి ఉన్నట్టియు, నిబంధన 45 (డి) లో వివరించినటువంటియు వాటాల విలువ; 21. నిబంధన 45 (డి) స్పష్టీకరణలో తెలియజేసిన ప్రకారము పరిశ్రమ నిర్వహణోద్దేశముతో స్థాపింపబడిన కంపెనీ యొక్క నికర సంపత్తి; 22. ప్రభుత్వము యొద్ద, లేదా స్థానిక ప్రాధికారము యొక్క ప్రతిభూతులలో నిలువయున్న పైకము. పై క్లాజులలో ఎట్టి వివరణలు ఉన్నప్పటికి క్లాజులు 16, 19, 20, 22 లకు సంబంధించిన ఆస్తులపై పన్ను మినహాయింపుకు ఈ క్రింది షరతు వర్తించును: ఆస్తి కంపెనీ వాటాలుగాయున్న సంపత్తి విలువ కట్టునాటికి ఆరు మాసములకు పూర్వము కరదాతకు అట్టి కంపెనీ వాటాలు చెందియుండవలెను; 23. భారతదేశమునకు ఆవలనున్న ఆస్తులు, ఋణముల మినహాయింపు, భారతదేశపు పౌరుడు కాని వ్యక్తి లెక్కలు కట్టునాటికి భారతదేశములో నివాసము లేకుండ, లేదా నివాసముండియు సాధారణముగ భారతదేశములో నివసించనపుడు; భారతదేశమునకు ఆవలనున్న ఆస్తులు రావలసిన ఋణములవరకు ఆదాయపు పన్ను చట్టము నిబంధన 4 (3) క్రింద మినహాయింపు కలదు.

ఈ దిగువ వివరించిన వాటికి చట్టము వర్తించదు; 1. బ్యాంకింగు కంపెనీల చట్టము 1949 నిబంధన (5) వర్తించు బ్యాంకింగు కంపెనీ; 2. భీమాచట్టము 1938 లో వివరింపబడిన భీమాదారు; 3. భారతదేశమందున్న వైయక్తిక, పారిశ్రామిక ఉద్యమములు మూలధనమును చేకూర్చుటకు ఋణములు సంచకరువులు ఇచ్చిగాని, లేదా చందావేసిగాని, ధనసహాయము చేయు నిమిత్తము స్థాపింపబడిన కంపెనీ అయి కేంద్ర ప్రభుత్వము యొక్క ప్రత్యేక సంచకరువుల ద్వారాగాని అన్య దేశములనుండి ప్రత్యేక ఒప్పందములతో తెచ్చిన ఋణములకు ప్రభుత్వము హామీయున్న కంపెనీ; 4. పారిశ్రామిక ఉద్యమమనగా సంస్థ ఏదేని వస్తువుల లేదా సరకుల, నిర్మాణము, లేదా ఉత్పత్తి చేయుటకు లేదా విద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పాదన లేక పంపిణీకి పూనుకొనుట. పరిశ్రమల నారంభించు నిమిత్తము స్థాపింపబడిన కంపెనీ, వీటికి ఇట్టి మినహాయింపు కంపెనీ స్థాపింపబడిన సంవత్సరము లగాయతు ఐదేండ్లవరకు ఉండును; 5. సరకులను ఓడమార్గమున రవాణాచేసే వ్యాపారములో నిమగ్నమైయున్న కంపెనీ; 6. కంపెనీల చట్టము నిబంధన 25 క్రింద రిజిష్టరయిన కంపెనీ ఆస్తియొక్క విలువ, నిర్ణయము: నగదు కానట్టి ఆస్తియొక్క విలువకట్టు దినమున అట్టి ఆస్తి బహిరంగముగ విపణిలో అమ్మినచో వచ్చు ఖరీదు.

కరదాత వ్యాపారస్థుడై ఉండి, వ్యాపార సరళిలో సహజముగ లెక్కలు తయారు చేయించునప్పుడు, ఒక్కొక్క ఆస్తికి ప్రత్యేకముగ విలువ కట్టుటకు బదులు, మొత్తము వ్యాపారపు ఆస్తియొక్క నికరవిలువను, అవసరమగు సవరణలతో అట్టి వ్యాపారపు స్థితి వివరణ (బేలన్సు షీటు) ను బట్టి తేల్చవచ్చును.

వ్యాపారము చేయు కరదాత, భారతదేశములో నివాసములేని కంపెనీ అయిఉండి భారతదేశములో జరుగు అట్టి కంపెనీ వ్యాపారమునకు ప్రత్యేకముగ ఆదాయ వ్యయ వివరణ పట్టికలు లేకపోవుటచే పై క్లాజులో సూచించిన మాదిరి విలువ కట్టుటకు అవకాశము లేనపుడు, కంపెనీ యొక్క మొత్తము వ్యాపారము ఆస్తి విలువలో భారతదేశములో జరిగే వ్యాపారము యొక్క ఆస్తి విలువ ఏ నిష్పత్తిలో ఉండునో నిర్ణయించి దానినిబట్టి అట్టి ఆస్తి యొక్క సామూహిక ఆదాయము నిర్ణయించవచ్చును.

చెల్లించవలసిన పన్నురేట్లు:

ప్రతివ్యక్తి:

1. మొదటి రెండు లక్షల నికర సంపత్తి పన్నులేదు
2. తరువాతి పదిలక్షల నికర సంపత్తి 1%

3. తరువాతి పది లక్షల నికర సంపత్తి 1½%
4. శేషించిన నికర సంపత్తి 2%

హిందూ సమష్టి కుటుంబము :

1. మొదటి నాలుగు లక్షల నికర సంపత్తి పన్ను లేదు
2. తరువాతి తొమ్మిది లక్షల నికర సంపత్తి 1%
3. తరువాతి పది లక్షల నికర సంపత్తి 1½%
4. శేషించిన నికర సంపత్తి 2%

కంపెనీ :

1. మొదటి ఐదు లక్షల నికర సంపత్తి పన్ను లేదు
2. శేషించిన నికర సంపత్తి ½%

కాని కంపెనీ వ్యాపారములో నష్టము వచ్చుచున్న ఎడల పన్ను లేదు.

సంపత్తి పన్ను అధికార్లు: ప్రతి ఆదాయపు పన్ను అధికారి అతని అధికార క్షేత్రములో సంపత్తిపన్ను అధికారిగ వ్యవహరించును. వీరుగాక, సంపత్తి కమీషనర్లును, అప్పెల్లెటు సంపత్తి ఉప కమీషనర్లును, ప్రత్యేక వ్యక్తుల కొరకు నిర్దిష్టకార్యముల నిమిత్తము వివిధ ప్రదేశములకు సంపత్తి బోర్డు నిర్ణయించవచ్చును. ఈ చట్టము క్రింద సంపత్తి పన్ను కమీషనర్లు చట్ట నిర్వహణ కొరకు సంపత్తి పన్ను ఉప కమిషనర్లను నియమించవచ్చును. ఈ అధికారులందరు సంపత్తిపన్ను బోర్డు ఆజ్ఞానువర్తులై ఉందురు.

కర నిర్ధారణము: ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించుటకు బాధ్యత గల ప్రతివ్యక్తి తన నికర సంపత్తి వివరణను, నిర్ధారణ సంవత్సరములో జూన్ 30 వ తేదీలోగా సంపత్తి పన్ను అధికారికి పంపవలెను. కాని నిర్ధారణ సంవత్సరము 1957 ఏప్రిల్ ఒకటవ తేదీనుండి ప్రారంభమైనపుడు పై వివరణ 1957 డిశంబరు 31 వ తేదీలోగా పంపవలెను. ఏ వ్యక్తికైనను ఈ చట్టము క్రింద పన్నుకట్టు బాధ్యత ఉండునని అధికారి అభిప్రాయపడిన, ఆ వ్యక్తి యొక్క నికర సంపత్తి వివరణను పంపవలెనని నోటీసు పంపవచ్చును. అట్టినోటీసు అందిన ముప్పది దినములలోగా ఇందులకై నిర్దేశింపబడిన నమూనాపై వివరణవ్రాసి పంపవలెను. నిర్ణయకాలమునకు వివరణ పంపనపుడు, లేదా పంపిన వివరణలో లోపములు గాని, తప్పులుగాని ఉన్నఎడల పన్ను నిర్ధారణ జరుగక పూర్వము అవసరమైన సవరణలను అధికారివద్ద దాఖలు చేయవలెను.

కరదాత దాఖలు చేసిన వివరణ సరిగా నున్నదని, అధికారి సంతృప్తిపడిన ఆ వ్యక్తి కట్టవలసిన పన్ను నిర్ధారణ చేయును. అట్లు పైప్రకారము సంతృప్తి పడని ఎడల ఆ అధికారి కరదాతను - తన వివరణ సరియైనదని ఋజువు పరచు లిఖిత లేదా వాగ్రూప సాక్ష్యముతో నిర్దిష్ట తేదీ నాటికి హాజరు కావలెనని నోటీసు పంపును. కరదాత తెచ్చిన సాక్ష్యమును అధికారి పరిశీలించి లిఖిత పూర్వక ఉత్తరువుద్వారా పన్ను ఎంత ఇవ్వవలెనో నిర్ధారణ చేయును.

అధికారి నోటీసు ప్రకారము వివరణ సకాలములో దాఖలు చేయబడనపుడు లేదా సాక్ష్యము ఒసగబడనపుడు, పై అధికారి తన ఉత్తమ నిర్ణయానుసారము పన్నును నిర్ధారణ చేయవచ్చును.

1. ఏ సంవత్సరమందైనను కరదాత వివరణ పంపక పోవుటచేతను, లేదా వివరణ పంపినప్పటికి సరియైన నిర్ధారణకు అవసరమగు ముఖ్య విషయములు పూర్తిగాను, సత్యముగాను తెలియపరచనందునగాని కొంత నికర ఆస్తిని పన్ను పడకుండుటకై గోప్యము చేయబడినదని అధికారి నమ్మిన, లేదా; 2. పన్ను చెల్లించవలసిన వానిపట్ల ఎట్టి తప్పిదము లేనప్పటికి తనయొద్ద నున్న సమాచారమును బట్టి నికర సంపత్తిలో కొంత భాగముపై పన్ను వేయబడ లేదని అధికారి నమ్మినపుడు.

పై ఒకటవ క్లాజుక్రింద వచ్చునట్టి విషయములో ఎనిమిది సంవత్సరముల లోపలి నిర్ధారణలు, పై రెండవ క్లాజు క్రింద వచ్చునట్టి విషయములో నాలుగు సంవత్సరముల లోపల నిర్ధారణలను తిరుగ విమర్శించి పన్నును పునర్నిర్ధారణ చేయవచ్చును.

తప్పిదములు: సంపత్తి పన్ను అధికారి, అప్పెల్లెటు ఉప కమీషనరు, కమీషనరు, అప్పెల్లెటు న్యాయాధికారులు 1. ఈ చట్టము 14 (1, 2), 17 నిబంధనల క్రింద కారణములేకుండా కరదాత వివరణలు దాఖలు చేయలేదని; 2. నిబంధన 16 (2, 4) ల క్రింద ఒసగబడిన అధికారి నోటీసుప్రకారము కరదాత చేయలేదని; 3. కరదాత తన ఆస్తికి సంబంధించిన విషయములు దాచివేసి, బుద్ధిపూర్వకముగ అసత్యపు అంశములతో ఆస్తులు, ఋణములు చూపెనని తలచినచో వారు లిఖిత పూర్వక ఉత్తర్వుల ద్వారా శాస్తులు (పెనాలిటీలు) విధించవచ్చును.

పై ఒకటవ క్లాజు క్రింద చెల్లించవలసిన పన్నుగాక అట్టి పన్నుకు ఒకటిన్నర రెట్లకు మించని శాస్తిని విధించవచ్చును. పై రెండు మూడు క్లాజుల క్రింద చెల్లించవలసిన పన్నుగాక, తప్పించుకున్న పన్నుకు ఒకటిన్నర రెట్లు శాస్తిని విధించవచ్చును. పై శాస్తులు విధించుటకు పూర్వము కరదాతకు సంజాయిషీ చెప్పుకొనుటకు తగిన అవకాశ మివ్వవలెను. తనిఖీ ఉపకమీషనరు అనుమతి పొందనిదే, సంపత్తి అధికారి ఎట్టి తప్పిదమును గూర్చి శాస్తి విధించరాదు.

ప్రత్యేక పరిస్థితులలో నిర్ధారణ బాధ్యత: ఒక వ్యక్తి చనిపోయిన, చనిపోయినవాని సంపత్తిపై చెల్లించవలెనని నిర్ధారణచేయబడిన పన్నును అతని నిర్వాహకుడు, పరిపాలకుడు లేదా ఇతర న్యాయిక ప్రతినిధి చెల్లించవలెను. పై వ్యక్తి ఈ చట్టము నిబంధన 14 క్రింద పంపవలసిన వివరణను పంపకపోయినను, లేదా పంపిన వివరణ సరిగాను పూర్తిగాను లేదని సంపత్తిపన్ను అధికారి అభిప్రాయపడినను చనిపోయినవాని సంపత్తి ఎంతయో అట్టి అధికారి నిర్ధారణ చేసి పన్ను నిర్ణయము చేయవచ్చును. అందుకుగాను ఆ అధికారి నోటీసును ఇచ్చి పై నిర్ధారణకు కావలసిన సాక్ష్యమును హాజరుపెట్టుమని చనిపోయిన వాని నిర్వాహకుని, పరిపాలకుని లేదా ఇతర న్యాయిక ప్రతినిధిని కోరవచ్చును. పై నిర్వాహకుడు, పరిపాలకుడు లేదా ఇతర న్యాయిక ప్రతినిధికి నిబంధన 14,15,17 లు వర్తించును.

హిందూ సమష్టి కుటుంబ విభజనానంతరము పన్ను నిర్ధారణ: సంపత్తి పన్ను అధికారి పన్ను నిర్ధారణచేయు సమయమునకు పన్ను కట్టవలసిన హిందూ సమష్టి కుటుంబము వాటాదార్ల మధ్య విభజింపబడినదని అట్టి అధికారి విచారణపై తృప్తిపడిన, అతడు లిఖిత పూర్వక ఉత్తరువుద్వారా విభజన అయినట్లు నమోదు చేయుచు, పన్ను చెల్లించవలసిన సంవత్సరములకు సమష్టి కుటుంబము యొక్క మొత్తము నికర ఆస్తి నిర్ధారణచేసి, కరనిర్ణయము చేసి కుటుంబములోని ప్రతి వాటాదారు ప్రత్యేకముగాను, ఇతర వాటాదార్లతో సమష్టిగాను పన్ను చెల్లించుటకు ఉత్తరువుచేయును. పై ప్రకారము సమష్టి కుటుంబము విభంజింపబడినట్లు ఆ అధికారి నమ్మనిచో, అట్టి కుటుంబము సమష్టి కుటుంబముగ నున్నట్లే ప్రకటన చేయును.

పన్ను చెల్లించవలసిన సంపత్తి కోర్ట్ ఆవ్ వార్డ్స క్రిందగాని, అఫిషల్ ట్రస్టీయొద్దగాని యున్న, ఆ సంపత్తి పైన చెల్లించవలసిన పన్నును ఆ నిర్వహణాధికార్లు చెల్లించవలెను. సంపత్తి పై నిర్వహణాధికార్ల అధీనములో నున్నప్పటికి, పన్నును ఆస్తిస్వత్వదారుని యొద్దకూడ వసూలుచేయవచ్చును. స్వత్వదారుడు అవయస్కుడు, ఉన్మత్తుడు, లేదా బుద్ధి మాంద్యము కలవాడై సంరక్షకుని పోషణలోనున్న, అట్టి సంరక్షకుడు ఆస్తినుండి పై పన్ను చెల్లించవలెను. పన్ను చెల్లించవలసిన వ్యక్తి భారతదేశ నివాసి కానపుడు, భారతదేశములో నున్న అతని ప్రతినిధి యొద్ద పన్ను వసూలుచేయబడును.

అప్పీలు - పునరీక్షణ, నిర్దేశము: ఈ చట్టము క్రింద నికర సంపత్తి నిర్ణయమునకుగాని కరనిర్ధారణకుగాని, ఈ చట్టము క్రింద పన్ను చెల్లించు బాధ్యతకుగాని శాస్తి విధించినందుకుగాని, నిబంధన 20, (2) క్రింద సంపత్తిపన్ను అధికారి జారీచేసిన ఉత్తరువునకుగాని ఈ చట్టము నిబంధన 32 క్రింద విధించిన శాస్తికిగాని, ఏ వ్యక్తికైనను అభ్యంతరమున్నచో అప్పెల్లెటు ఉపకమిషనరుకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. ఈతని తీర్పుపై అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునలుకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును. కమీషనరు స్వతహాగాగాని, లేదా కరదాత అభ్యర్థనపైగాని, తన క్రింద అధికార్లు చేసిన నిర్ణయములను పునర్విచారణ చేయవచ్చును.

న్యాయ సంబంధమైన ప్రశ్నల నిర్ణయముకొరకు హైకోర్టుకు నిర్దేశము చేయుమని అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునలు ద్వారా కోరవచ్చును. ఈ చట్టము నిబంధన 43 క్రింద సివిల్ కోర్టుల విచారణాధికారము మినహాయించబడినది.

ఏ. సూ. ప్ర.

సంప్రదాయము: సాధారణముగ అలవాటు, అభ్యాసము లేదా ఆచారమునకు 'సంప్రదాయము' అందురు. కనుకనే వర్తకుడు తనతో వ్యవహరించు వారందరిని ఖాతాదార్లు లేదా కస్టమర్సు అని చెప్పుచుండును. వాణిజ్యము ఆచారము ద్వారా రూపొందించబడినట్లు భావించవచ్చును.

ధర్మశాస్త్రములో చిరకాల అవిచ్ఛిన్న అలవాట్లు సామాన్యమైన ఒప్పందము ద్వారా ఉత్పన్నమై ప్రవర్తనలో నియతమై సంప్రదాయములగుచున్నవి. స్థానిక సంప్రదాయములను న్యాయాధికరణము స్వీకరించుటవలననే ఆంగ్ల కామన్ లా యొక్క అధిక భాగము ఉద్భవించినది. బ్లాక్‌స్టన్ సంప్రదాయమును ఇట్లు వర్గీకరించెను: 1. సాధారణమైనది, ఇదియే కామన్ లా అని చెప్పవచ్చును; 2. ప్రత్యేకమైనది. ఇది ప్రత్యేక మండలములలో నుండు నివాసులకు సంబంధించినది.

ప్రత్యేక సంప్రదాయము ప్రమాణమగుటకు అవసరమగు నియమములు: 1. మానవుని యొక్క స్మృతి పథము పోవునంతకాలము వరకు ఈ సంప్రదాయమునకు విరుద్ధమగు ఆచరణ లేకుండ చిరకాలముగా అనుష్ఠింపబడుచుండవలెను; 2. ఇది అవిచ్ఛిన్నముగ ఆచరించబడుచుండవలెను; 3. శాంతియుతముగ ఆచరించబడుచుండవలెను; 4. యుక్తియుక్తమైనదిగ ఉండవలెను; 5. నిశ్చితమైనదిగా ఉండవలెను; 6. తప్పనిసరిగా పాటింపవలసినదిగా భావింపబడవలెను. ప్రతి వ్యక్తియు తన చిత్తానుసారము దానినవలంబించుట, లేదా తిరస్కరించుట జరిగిన, అది సంప్రదాయమనిపించుకొనదు; 7. శాసనమండలిచే ప్రయుక్తము చేయబడిన న్యాయావళికి విరుద్ధముగా నుండరాదు, పలన చట్టము సంప్రదాయముకన్న బలీయమైనది.

సంప్రదాయములు వివిధ రకములు. ఉదా: వర్తకుల సంప్రదాయములు, ఒక మండలములో నివసించు ప్రజల సంప్రదాయములు, మతసంబంధ సంప్రదాయములు, మొదలగునవి.

ఈ పదము విశిష్ట వాణిజ్య, విపణులకు సంబంధించిన అలవాట్లకు కూడ వాడుచున్నారు. వాణిజ్య సంప్రదాయము న్యాయ సమ్మతమైనట్లు స్థిరపడవలెనన్న అది ఏకరూపమై, వాణిజ్యమందు సర్వత్ర వ్యాపించిన ఆచారమై, చక్కగ నిర్వచించి గుర్తించబడినదై యుండవలెను. ఒప్పందము చేసికొను పార్టీలు తాము ఒప్పందములను చేసుకొనునప్పుడు ఇట్టి సంప్రదాయములను గుర్తునందుంచుకొనియే చేసి ఉండిరని ఉపధారణ చేయవచ్చును. భారత దేశమందు సంప్రదాయములకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యము కలదు. దీని ప్రామాణికతను ధర్మశాస్త్రము గుర్తించినది (చూ. సమీక్ష పు. 40). ఓ. న.

సంభావిత ఒప్పందములు: చూ. ఒప్పంద సదృశములు - గర్భిత ఒప్పందములు - పు. 293.

సంభృతి: చూ. మనోవర్తి - పు. 498.

సంరక్షకులు, సంరక్షితుల చట్టము (1890): ఈ చట్టము క్రింద 'అవయస్కు' డెవరో అతని సంరక్షకుల నియామకమెట్లో, అవయస్క వ్యక్తిని అతని ఆస్తిని సంరక్షించుటకు నియమింపబడిన సంరక్షకుల విధులు, హక్కులు, బాధ్యతలు ఎట్టివో సమగ్రముగ వివరింపబడినవి. సంరక్షకులను నియమించుటకు క్షేత్రాధికారము గల కోర్టులు, వాటి ప్రాధికారములు, సంరక్షకులుగ నుండదగిన వ్యక్తులు, వారి అర్హతలు, సంరక్షకులు తమ విధులను సక్రమముగ పాటింపనప్పుడు తీసుకొనదగు చర్యలు, అవయస్కుని హక్కులు, బాధ్యతలు, మొదలగు విషయములు కూడ వివరింపబడినవి.

ఈ చట్టము సహజ సంరక్షకులు, వారి హక్కులు, విధులను, వివరించలేదు. కాని అట్టి సంరక్షకుల హక్కులకు, అధికారములకు ఈ చట్టము అడ్డురాదు. సామాన్యముగ అవయస్కునికి తలిదండ్రులు సహజ సంరక్షకులు. వారిద్దరు లేనప్పుడే ఇతర సంరక్షకుని ప్రసక్తి ఏర్పడును. హిందూ ధర్మశాస్త్రము క్రింద తండ్రి తన వీలునామా ద్వారా అవయస్కుడగు బిడ్డకు సంరక్షకుని నియమించవచ్చును. అట్టి నియామకము లేనప్పుడు అవయస్కునకు సంరక్షకుడుగ నుండుటకు వ్యక్తుల అర్హతలు, వారి విధులు, బాధ్యతలు హిందూ ధర్మశాస్త్రమునందును, ఆచార సంప్రదాయముల ననుసరించియు వివిధములుగ నున్నవి. వీలునామా ద్వారా నియమింపబడిన సంరక్షకునికి, అట్టి వీలునామాలో పరిమిత మొనర్పబడిననే తప్ప, సహజ పోషకునకుండు అధికారములు కలుగుచున్నవి. ఇట్టి సంరక్షకుల విధులు, బాధ్యతలు, హక్కులకు హిందూ ధర్మశాస్త్రము వర్తించును. హిందూ ధర్మశాస్త్రము క్రింద సంరక్షకులు - సంరక్షితులకు సంబంధించిన న్యాయమును క్రోడీకరించు నిమిత్తము 1956 లో హిందూ అప్రాప్తవయత, సంరక్షకత చట్టము ప్రవృత్తము చేయబడినది. ఈ చట్టమునకు పూర్వపు 1890 చట్టముతో ఎట్టి వైరుధ్యము లేదనియు, 1956 చట్ట నిబంధనలు పూర్వపు చట్ట నిబంధనలను ఏ మాత్రము పరిమిత మొనర్చవనియు, 1956 చట్టములోని రెండవ సెక్షను స్పష్టముగ వివరించినది. ఈ 1890 చట్టమందు సంరక్షకులు, వారి విధులు బాధ్యతలు, హక్కులు, వివరించుచు సహజ సంరక్షకులుకాని వారిపై క్షేత్రాధికారము గల కోర్టుల యొక్క ప్రాధికారములు విశదపరచబడినవి. ఓ. న.

సట్టా వినిమయము: షేర్లు, స్టాక్సు, బాండ్లు మొదలగు సెక్యూరిటీల క్రయ విక్రయముల బజారు సట్టా వినిమయము అందురు. శతాబ్దములనుండి సెక్యూరిటీలలో వ్యవహరించు నిమిత్తము మార్కెట్లు ఏర్పడియున్నవి. ఆరంభములో కొద్దిమంది వ్యక్తులు నిర్దిష్ట స్థలమందు సమావేశమై క్రేత, విక్రేతల మధ్య కమీషను కొరకు మధ్యవర్తులుగ పనిచేయుటకు ఒప్పుకొనుచుండిరి. వారి వ్యాపారము వృద్ధియయిన కొలది వారు ఒక సంఘముగ ఏర్పడి దాని కార్య కలాపములు క్రమబద్ధము చేయు కొరకు నిబంధనలను తయారుచేసిరి. సంపద వృద్ధిచెంది, విస్తృతముగ విస్తరించినకొలది, సట్టావినిమయ వ్యాపారముయొక్క పరిమాణము క్రమముగ విస్తృతము చేయబడినది. అందులో ముఖ్యముగ 19 వ శతాబ్ద చతుర్థ భాగములో ఇతః పూర్వ మెన్నడును జరుగనంత త్వరితముగ ఈ వ్యాపార మభివృద్ధిచెందెను. ప్రస్తుతము అన్ని గొప్ప నాగరిక దేశములలోను సట్టా వినిమయముతో వ్యవహార సంబంధముండని వ్యక్తి యుండడు. సెక్యూరిటీలలో వ్యాపారము ద్వారా సట్టా వినిమయము కలుగజేసిన సదుపాయములనుబట్టి జాయింటు స్టాకు ఉద్యమము ప్రస్తుత మార్గములో అభివృద్ధి చెందుటకు అవకాశ మేర్పడినది. దీనియొక్క ప్రధాన ప్రయోజనము, ఒక వ్యక్తికి పెట్టుబడి అందుబాటులోనుంచి అతనికి సహాయపడుట, అనగా, ఒక వ్యక్తి ఫ్యాక్టరీనిగాని, యంత్ర నిర్మాణమునకుగాని పెట్టుబడి పెట్టిన, ఆ పెట్టుబడికి సంబంధించిన షేర్లను ఇంకొకనికి విక్రయించుట ద్వారా నగదుగ మార్చుకొనుటకు అవకాశమును కల్పించును.

సట్టా వినిమయము లేనిదే పెట్టుబడి ఘనీభవించి చలనము లేకుండపోవును.

ప్రతి దేశమందును పెద్ద వ్యాపార కేంద్రములందు సట్టా బజార్లు కలవు. ప్రపంచమున కంతటిలో గొప్ప సట్టా వినిమయ బజారు లండను నగరమందు కలదు. అటులనే న్యూయార్క్ నగరములోను, ప్రపంచ విస్తృత సట్టా బజారు కలదు. ఓ. న.

సభానాయకుడు (లీడర్ ఆవ్ ది హౌస్): పార్లమెంటు సభలో అధిక సంఖ్యాక బలము గల పార్టీ ప్రభుత్వాధికారమును స్వీకరించును. ఆ పార్టీ నాయకుడే సాధారణముగ ప్రధాన మంత్రి పదవి నలంకరించును.

ప్రధాన మంత్రి ఏ సభకు ఎన్నుకొనబడెనో ఆ సభకు నాయకుడగును. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రధానమంత్రి తన మంత్రివర్గములో నొకరిని సభా నాయకుడుగ నియమింప వచ్చును. ఓ. న.

సభాపతి: ప్రజలచే ప్రత్యక్షముగ ఎన్నుకొనబడిన శాసన సభ్యుల సభకు అధ్యక్షత వహించు నిమిత్తము ఆ సభచే ఎన్నుకొనబడిన వ్యక్తిని సభాపతి (స్పీకర్) అందురు. ఉదా: లోక్ సభ అధ్యక్షుని, రాష్ట్ర శాసనసభల అధ్యక్షులను సభాపతులని పిలుతురు. బ్రిటిష్ పార్లమెంటులో దిగువ సభ అధ్యక్షుని స్పీకర్ అని అందురు. ఆంగ్ల సంప్రదాయము ననుసరించి లోక్ సభాధ్యక్షుని కూడ స్పీకర్ అని పిలుచుచున్నారు. బ్రిటిష్ పార్లమెంటు అధ్యక్షుని 'స్పీకర్' అని పిలుచుటకు ఎంతో పూర్వ చరిత్ర కలదు.

ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడిన శాసన సభలయొక్క అధ్యక్షులు, భారత శాసన సభలతో సహా, బ్రిటిష్ పార్లమెంటు స్పీకర్ యొక్క మార్గదర్శకత్వమునకు ఎదురు చూతురు. బ్రిటిష్ పార్లమెంటు ప్రపంచ శాసన సభలలో కెల్ల అతి ప్రాచీనమైనది. అందుచే ఆంగ్ల స్పీకర్ పదవి ఎట్లు పరిణతి పొందినదో తెలుసుకొనుట అవసరము.

పూర్వకాలము ఇంగ్లండులో భూస్వాములచే సభగా సమావేశమై ఎన్నుకొనబడు అధికారి, రాజునొద్దకు పోయి భూస్వాముల తరపున మాటలాడుచుండువాడు. కాలక్రమమున భూస్వాముల సభ పార్లమెంటుగ రూపొందెను. స్పీకరు ఆపార్లమెంటుయొక్క 'నోరు', అనగా పార్లమెంటు తరపున మాట్లాడువాడు', అని 'తామస్ స్మిత్' వర్ణించెను. కాని, అట్టి హోదా, 'స్పీకర్' అను బిరుదు, 1377 లో ప్రప్రథమముగా 'తామస్ హంగర్ ఫర్డ్' నకు ఇవ్వబడెను. ప్రథమములో భూస్వాములే తమ తరపున రాజు నొద్ద మాట్లాడుట కితనిని ఎన్నుకొనుచుండువారు. కాని, ట్యూడర్ల కాలములో పార్లమెంటు పలుకుబడి తగ్గుటతో ఇట్టి స్పీకర్‌ను నియమించు విశేషాధికారమును రాజే స్వీకరించెను. కొన్ని శతాబ్దముల వరకు, ఈ స్పీకర్, రాజుచే నియమింపబడినవాడగుటను తన అధికారమును వినియోగించి, రాజు హితమున కనుగుణముగ నుండునట్లు పార్లమెంటు కార్యక్రమమును రూపొందించువాడు. రాజులు కూడ ఈ స్పీకర్లను తమ నమ్మిన బంట్లుగా తమ కోర్కెలను ఈడేర్చు వారుగ చూచువారు. కాని, పార్లమెంటు రాజును ధిక్కరించి తన సార్వభౌమత్వమును ధ్రువపరచుకొనిన పిదప, స్పీకరు రాజునకు వశ్యుడుగ నుండవలసిన అవసరము తప్పెను. అప్పటినుండి స్పీకర్ యొక్క హోదా, గౌరవము, పెరిగెను. స్పీకరు భూస్వాముల తరపున రాజుతో మాట్లాడవలసిన విధి పోయి, సభాపతి అయినప్పటికి, ఆదిలో అతనిని పిలుచు స్పీకర్ అను నామము మాత్రము తొలగలేదు. పార్లమెంటునకు స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన తొలి రోజులలో స్పీకరు అధికారపార్టీ ప్రాభవమునకు లోనగుచుండెను. అయినను పార్టీ పద్ధతి అభివృద్ధి చెంది, అందు ఒక పార్టీ ప్రభుత్వాధికారము చేపట్టి, ప్రతిపక్షములో ఇతర పార్టీ అతి పట్టుదలతో ప్రతి విషయమునకును సవాలు చేయునప్పుడు, సభాపతి ఏ పార్టీకి చెందని వాడుగ నుండవలసిన విధి ఏర్పడినది. పదునెనిమిదవ శతాబ్దము ఉత్తర భాగములోను, ముఖ్యముగ పందొమ్మిదవ శతాబ్దములోను అధ్యక్షత వహించిన పార్లమెంటు స్పీకర్లందరును ధైర్య సాహసములతో పార్టీల ప్రాభవమును ధిక్కరించి, స్వతంత్రముగను, నిష్పక్షపాతముగను వ్యవహరించుటకు ప్రసిద్ధి గాంచిరి.

భారత దేశములో శాసన సభలు 1854 నుండి ఉన్నవి. అప్పటినుండి 1920 వరకు గవర్నరు జనరలే అధ్యక్షత వహించెను. ఇతడు ప్రభుత్వాధిపతి అగుటను, అట్టి శాసన సభలో పాల్గొని ప్రభుత్వ విధానములను పరిపాలనమందు తీసుకొనబడు చర్యలను విశద పరచి సమర్థించవలసి యుండెను. కాగా గవర్నరు - జనరలు బ్రిటిష్ పార్లమెంటులో వలె స్పీకర్ అని అనిపించుకొనడు. 1919 భారత ప్రభుత్వ చట్టముక్రింద ఏర్పరుపబడిన శాసన సభకు మొదటి నాలుగేండ్లకు సభాపతిని ప్రభుత్వము నియమించుటకును, తదుపరి శాసన సభచే ఎన్నుకొనబడిన వ్యక్తియే సభాపతి అగుటకును ఏర్పరుపబడినది. తదనుగుణముగ కేంద్ర శాసనసభకు సభాపతిగ ఫ్రెడ్రిక్ వైట్ నియమింపబడెను. తదుపరి వి. జె. పటేల్ ప్రథమ సభాపతిగ ఎన్నికాయెను.

భారత ప్రభుత్వ చట్టములలో మొదటినుండి శాసన సభకు అధ్యక్షత వహించు వ్యక్తి అధ్యక్షుడు, లేక ప్రెసిడెంట్ అని పిలువబడెను. 1935 భారత ప్రభుత్వ చట్టమునందే శాసన సభాధ్యక్షుడు 'స్పీకర్' అని పేర్కొనబడెను. కాని ఆ చట్టపు ఫెడరల్ భాగము అమలు జరుగక కేంద్ర సభ ఏర్పడనందున ఆ పదము ఆచరణలోనికి రాలేదు. నూతన భారత రాజ్యాంగములో శాసన సభాధ్యక్షుల నామమును 'ప్రెసిడెంట్' నకు బదులుగ 'స్పీకర్' అని వాడబడెను. భారత రాజ్యాంగము క్రింద ఏర్పడిన శాసన సభలు, ప్రజలచే ఎన్నుకొన బడినవగుటను సభాపతులు అట్టి శాసన సభ్యులచే ఎన్నుకొన బడుటచేతను, ఇక్కడి సభాపతులకు (స్పీకర్లకు) బ్రిటిష్ స్పీకర్ల గౌరవ ప్రపత్తులు లభించినవి.

సభాపతి ఎన్నిక: నూతన పార్లమెంటు సమావేశము కాగానే దాని ప్రథమ కర్తవ్యము స్పీకర్‌ను ఎన్నుకొనుట, కాని, దీనికి సంబంధించిన ప్రక్రియలో బ్రిటిష్ పార్లమెంటు నకును, భారత పార్లమెంటునకును కొంచెము వ్యత్యాసము కలదు. బ్రిటిష్ పార్లమెంటు ప్రథమ సమావేశము, సభాపతి ఎన్నిక మొదలగు కార్యక్రమములు, రాజముద్ర గల ప్రస్వామ్య లేఖావళుల ద్వారా రాజుచే ప్రసాదింపబడిన అధికారమును పురస్కరించుకొని జరుగుచుండును. భారత దేశములో రాజ్యాంగమునందే వీటికి ఏర్పాట్లు కలవు. బ్రిటిష్ పార్లమెంటులో సభ్యులు ముందే స్పీకర్‌ను ఎన్నుకున్న పిదప ప్రమాణ స్వీకారము చేయుదురు. భారత పార్లమెంటులో మెంబర్ల ప్రమాణ స్వీకారము జరిగిన పిదప స్పీకర్ ఎన్నిక జరుగును. సభ్యులచే ప్రమాణ స్వీకారము చేయించుటకు సభ్యులలో ఒకరు తాత్కాలిక అధ్యక్షునిగ రాష్ట్రపతిచే నియమింపబడుదురు.

ఇంగ్లండులో 19 వ శతాబ్ద ఉత్తర భాగములోను, 20 వ శతాబ్దమందును, స్పీకర్లుగ పనిచేసిన వ్యక్తుల కర్తవ్య నిర్వహణ పద్ధతి స్పీకర్ పదవికి అత్యంతమాన్యత, గౌరవము, ప్రాభవము సంపాదించినవి. అట్టి పవిత్రమైన పదవి యందు పనిచేయు వ్యక్తికి నిర్దిష్టమైన విశిష్ట లక్షణములు ఉండవలెను.

కేవల నిష్పక్షపాత బుద్ధి, స్వతంత్ర ప్రవర్తన కల వ్యక్తియై యుండవలెను. స్వతంత్రముగ నుండుటకు సామర్థ్యముగల వ్యక్తియే, నిష్పక్షపాతముగ వ్యవహరింపగలుగును. నిష్పక్షపాతము తరువాత దృఢత్వము, స్థిరత్వము కూడ అవసర సుగుణములే. స్పీకర్ ముఖ్య విధులలో సభయొక్క శాంతి భద్రతలు కాపాడుట; అందుకు ఈ గుణములు అత్యావశ్యకములు. ఇవిగాక ఓర్పు, శాంతము, సౌజన్యము, సరసత, నిశ్చలత, చమత్కృతి, నిర్దుష్టమైన ప్రక్రియా పరిజ్ఞానము మొదలగు సద్గుణములు కలిగియుండుట కూడ స్పీకర్ పదవికి అవశ్యకము. సభ్యులందరి గౌరవ ప్రపత్తులు చూరగొన గలుగు వ్యక్తియే స్పీకర్‌గ ఎన్నికగును. భారత శాసన సభల సభాపతులు బ్రిటిష్ పార్లమెంటు స్పీకర్ల పూర్వ నిర్ణయములను ప్రమాణముగ తీసుకొందురు.

స్పీకరు పదవికి చెందిన వ్యక్తి సామాన్యముగ ఏదో ఒక రాజకీయ పార్టీకి చెందిన వ్యక్తి అయియుండును. సాధారణముగ అధికార పార్టీకి చెందిన వ్యక్తియే ఎన్నుకొన బడును. ఒక పార్టీ సభ్యుడుగ యుండి, స్పీకర్‌గ ఎన్నికైన వ్యక్తి ఎంతవరకు నిష్పక్షపాతముగ యుండగలడు? ఆంగ్లేయ సంప్రదాయము ననుసరించి, ఇంగ్లండులో స్పీకర్‌గా ఎన్నికైన వ్యక్తి తన పూర్వపు పార్టీతోయున్న సంబంధమును తెగ తెంపులు చేసికొనును. అట్టి ఉన్నత పదవి నలంకరించు వ్యక్తి పార్టీ వివాదముల కతీతుడు. రాజువలెనే స్పీకర్‌కు కూడ రాజకీయములు లేవు. అతడు మొదట రాజకీయపార్టీ టికెట్టుపైననే పార్లమెంటునకు సభ్యుడుగ ఎన్నికైన మాట నిజమే. పార్టీ నామ నిర్దేశము చేతనే అతడు సభాపతిగ నియమింపబడిన మాట కూడ నిజమే. ఏలన, స్పీకర్ పదవి రాజకీయ బహుమతులలో నొకటి. కాని, అతడు స్పీకర్ ఆసనమును అలంకరించిన ఉత్తర క్షణము తన పూర్వపు పార్టీతో సంబంధము విడుచు కొనును. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో ప్రతినిధుల సభ స్పీకర్ కేవలము పార్టీ వ్యక్తియే. అతని విధులు కూడ కొంత వరకు పార్టీ స్వత్వములను కాపాడుటయే. ఇచ్చట సంప్రదాయము, పరిస్థితులు, ఆంగ్లేయులకు భిన్నముగ యుండుటయే ఇందుకు కారణము.

యూరప్ దేశముల పార్లమెంటులలో కూడ బ్రిటిష్ సంప్రదాయమును చాలవరకు అనుసరింతురు. కాని, స్పీకర్ ఏ పార్టీకి చెందనివాడుగ నుండనవసరము లేదు. (ఉదా: ఫ్రాన్సు, జర్మనీలు). భారతదేశములో బ్రిటిష్ సంప్రదాయమే అనుసరింపబడుచున్నది *. స్పీకర్లు నిష్పక్షపాతముగను, స్వతంత్రముగను, సభలోని అన్ని భాగముల వారిచే గౌరవింపబడువారుగను యుండగలుగునట్లు ఆంగ్లేయ ప్రజాస్వామ్య నిర్దిష్ట సంప్రదాయములను, ఉత్సవములను, ఉద్దేశపూర్వకముగనే రాజ్యాంగమున నెలకొల్పిరి. ఇవిగాక అతని హోదా, పార్లమెంటు సభలో

* గౌరవ శ్రీ సంజీవరెడ్డి స్పీకరు పదవి స్వీకరింపగనే కాంగ్రెసు పార్టీయందలి తన సభ్యత్వమునకు రాజీనామా యొసగి (1967) స్పీకరు పార్టీల కతీతుడను సంప్రదాయమును పోషించెను.

అతనినే సంబోధించవలెనను నియమము, అతడు మాటాడుటకు నిలచినప్పుడు సభ్యులందరు తమ తమ స్థానములలో ఆసీనులై యుండవలెనను నియమము; అతని వేతనము సభ్యుల చర్చనీయాంశము కాకుండుట, సంచిత నిధినుండి చెల్లింపబడుట; అతని నడవడిని ఇతరులు ప్రశ్నించుటకు గాని విమర్శించుటకుగాని వీలు లేకుండుట; అతని తీర్పులను ప్రశ్నించుటకుగాని, చర్చించుటకుగాని అవకాశము లేకపోవుట మొదలగు నియమములు స్పీకరు నిష్పక్షపాతముగ నుండుటకు తోడ్పడును.

సభాపతి సాధారణముగ పార్లమెంటులో ప్రసంగించడు. అతనికి మాటాడవలసిన పనిలేదు. కాని, తనపై విశ్వాసరాహిత్య తీర్మానము సభలో చర్చింపబడునపుడు, అందు పాల్గొని మాటాడవచ్చును. సభలో వోటింగ్ జరుగునప్పుడు సభాపతి పాల్గొనడు. కాని, ఇరు పక్షములు సమాన సంఖ్యగలవి యైనప్పుడు ప్రతిష్టంభన తొలగించు కొరకు తన నిర్ణాయక (కాస్టింగ్) వోటును ప్రయోగించును.

సభాపతి సభలో ఆసీనుడై యున్నంతవరకు అతని మాటకు తిరుగులేదు. స్పీకరు యొక్క నిష్పక్షపాత బుద్ధిపై నమ్మకము కుదిరినకొలది అతని అధికారములు పెరిగినవి. స్పీకర్‌కు అతని సహాయార్థము ఒక సచివాలయము కలదు. అతని అధికారము: 1. పరిపాలనకు సంబంధించునవి; 2. సభాకార్యక్రమమును క్రమబద్ధము చేయునవి; 3. సభ్యులు పంపు నోటీసులు, తీర్మానములు మొదలగు వాటి భాష, సభ్యుల ప్రసంగములు, సభా గౌరవమునకు భంగకరము కాకుండునట్లు చూచుటకు వినియోగపడునవి; 4. పార్లమెంటుచే నియమింపబడు వివిధ కమిటీ కార్యకలాపములను పర్యవేక్షించుటకు ఉపయుక్తమగునవి; 5. స్పీకర్‌కు న్యాయసంబంధ (జుడిషియల్) అధికారము నొసగునవి. సభ్యులువేయు ప్రశ్నలు, అనుబంధ ప్రశ్నలు ఆమోదింపదగినవా, కావా అని నిర్ణయించు అధికారము స్పీకర్‌కు కలదు. వాయిదా తీర్మానములలో చెప్పబడు అత్యవసర పరిస్థితి గలదా యని నిర్ణయము చేయుటకును, నియమభంగ ఆక్షేపణలపై తీర్మానించుటకును అధికారము కలదు. సభలోను, సభా ప్రాంగణమునందును శాంతి భద్రతలను కాపాడుటకు, పార్లమెంటునకు సంబంధించిన అన్ని విషయములలోను తగిన చర్య తీసుకొనుటకు అతనికి ప్రాధికారము గలదు.

ఇంగ్లండులో, పార్లమెంటు రద్దు అయినప్పటికి, స్పీకరు పదవి నిలచియుండును. తిరిగి పార్లమెంటు సమావేశమై నూతన స్పీకరు ఎన్నికగువరకు అతడు పదవియందుండును. ఆ సంప్రదాయము ననుసరించి భారత రాజ్యాంగమందు కూడ పార్లమెంటు రద్దయిన పిదప కూడ తిరిగి ఎన్నికలు జరిగి నూతన పార్లమెంటు సమావేశమై స్పీకరును ఎన్నుకొనువరకు స్పీకరు పదవియందుండును.

స్పీకర్ చనిపోయినను, పార్లమెంటు సభ్యుడు కానప్పుడును, రాజీనామా చేసినను, పార్లమెంటు తీర్మానము ద్వారా తొలగింపబడినను ఆ పదవిలో ఖాళీ ఏర్పడి కొత్త స్పీకర్ ఎన్నుకొనబడును.

పార్లమెంటు రద్దయిన పిదప కొత్త ఎన్నికలలో స్పీకర్ తిరిగి పార్లమెంటు సభ్యత్వమునకు నిలబడినచో, అతనికే పోటీ పెట్టకూడదను సంప్రదాయము ఇంగ్లండులో కలదు. అట్టి సంప్రదాయము భారతదేశమందు ఏర్పడ లేదు.

ఓ. న.

సమతాత్మక న్యాయము (ఎక్విటీ): ఎక్విటీ అను పదమునకు రెండు అర్థములు: ఒకటి వృత్తిపరము, రెండవది జనసామాన్య పరమైనది. న్యాయవాది దృష్టిలో అది ఒక విధమగు ఆంగ్లన్యాయము; దేశీయ ఆచారములను బట్టి లేదా చట్టముల ద్వారాగాని కాకుండ పూర్వపు ఛాన్సరీ కోర్టుల తీర్పులద్వారా ఉద్భవించినది. కాని సామాన్య పౌరుని దృష్టిలో అది ఆదర్శన్యాయము. న్యాయావళి ద్వారా క్రమబద్ధము చేయబడనిదియు, ఒక్కొక్కప్పుడు న్యాయశాస్త్ర విరుద్ధమైనదికూడ, అంతఃకరణకు సుసమ్మతమైనదగుచో జనసామాన్యము ఎక్విటీగా భావింతురు.

ధర్మశాస్త్రమును సంస్కరించుటకు మార్గముగా కామన్ లా కోర్టులు ఎన్నడును కల్పిత ఉపధారణలను మించి పురోగమించలేదు. ఛాన్సరీ కోర్టు బహిరంగముగ కామన్ లా సరిగాలేదని అంగీకరించి వలసిన సంస్కరణలను ఎక్విటీ మార్గమున ప్రవేశపెట్టెను. రాజు న్యాయమునకు ఉత్పత్తిస్థానము. అందుచే ప్రజలు కోరు పరిహారములకు నైతికదృష్ట్యా వారు తగిఉన్నపుడు, అట్టి పరిహారములు వారు పొందునట్లు చూచు బాధ్యత రాజుపై గలదు. రాజు ప్రాధికారములు ఛాన్సలరుకు అప్పగించబడినందున ఛాన్సలరు అంతఃకరణశుద్ధితో తన యొద్దకు వచ్చు ప్రతివ్యాజ్యదారునికి అవసరమగు పరిహారముల నొసగుచుండెను. అందుచేతనే కింగ్సు కోర్టు న్యాయస్థానమనియు ఛాన్సలరు కోర్టు ఎక్విటీ స్థానమనియు నీతివాక్యము బయలుదేరెను. కొన్ని తరములవరకు కేసులో ఛాన్సలరుకు ఏది న్యాయమని తోచిన అదియే ఎక్విటీగా పరిణమించెను. పూర్వ నిర్ణయములనుగాని, న్యాయ సూత్రములనుగాని లెక్క చేయవలెనను నియమములేదు. స్టూవర్ట్సు రాజుల కాలములో కూడ ఛాన్సలరుగ నుండు వ్యక్తికి ధర్మశాస్త్ర

పరిజ్ఞానముండవలెనను నియమమే లేకపోయెను. ధర్మ శాస్త్ర పరిజ్ఞానము లేనిఛాన్సలర్లుకూడ గలరు. ఇందు ఆఖరి ఛాన్సలరు షాఫ్ట్స్బరి. థామస్ మోరే న్యాయవాద వృత్తిలో తర్ఫీదు బొందిన ప్రథమ ఛాన్సలరు.

ఎక్విటీ కోర్టుల ప్రక్రియలో మార్పురావలసిన అగత్యము ఏర్పడెను. ఛాన్సలరు షాఫ్ట్స్బరీ కాలమునకు పూర్వమే ఛాన్సరీ కోర్టులో జూనియరు న్యాయవాదులు ఆ కోర్టు యొక్క పూర్వపు తీర్పులను ఉదాహరించుటకు ఆరంభించిరి. దీనితో మిగిలిన న్యాయవాదులు కూడ తమ వ్యాజ్యములకు తత్తుల్యమై అనుకూలముగనున్న పూర్వపు ఛాన్సలరు తీర్పులను ఉదాహరించుటకు మొదలిడిరి. వ్యాజ్యాంశములు తుల్యములైనపుడు ఛాన్సలరు అట్టి పూర్వపు తీర్పులను అనుసరించవలసిన బాధ్యత ఉన్నట్లు భావించెను. న్యాయవాదులే ఛాన్సలర్లు అయినపుడు ఇట్టి ఆచారము ప్రబలినది.

నాటింగ్ హేమ్ ఈ ఆచారమును పాటించెను. ఒక తరము దాటిన పిదప హార్డ్విక్ పూర్వపు తీర్పులు కోర్టును బంధించునట్లు స్థిరపరచెను. ఎల్డెన్ తాను ఛాన్సలరు పదవిలోనున్న సుదీర్ఘ కాలములో దీనిని దేశన్యాయములో భాగమగునట్లు ఏకీకృతము చేసెను. ఎల్డెన్ తర్వాత ఎక్విటీ కూడా కామన్ లా వలెనే పూర్వ నిర్ణయములను పాటించ వలెనను సిద్ధాంతమునకు కట్టుబడి పటిష్ఠమైనది.

ఆంగ్ల ఎక్విటీయొక్క ప్రాథమిక భావములను ఈ క్రింది ముఖ్యసూత్రములలో చెప్పవచ్చును: 1. ఎక్విటీ న్యాయమును అనుసరించును; 2. ఒక అన్యాయము జరిగినపుడు, కేవలము సాంకేతిక లోపములవలన సరియైన పరిహారము లేకుండుటను ఎక్విటీ సహించదు; 3. ఎక్విటీని ఆశ్రయించు వ్యక్తి తానుకూడ ఎక్విటీనే పాటించవలెను; 4. ఎక్విటీ ప్రరూపమునకన్న ఉద్దేశమునకే ప్రాధాన్యమిచ్చును; 5. ఎక్విటీ వ్యక్తులపైననే చర్య తీసుకొనును. అనగా, కామన్ లా కోర్టు వ్యాజ్యములలో తీర్పులను చెప్పి వాటిని తమ కోర్టు అధికారులచే బలవంతముగ ఆస్తిపై అమలు జరిపించును. కాని ఎక్విటీ కోర్టులు అట్లు కాదు. ఎక్విటీ కోర్టు తీర్పులు పార్టీల మధ్యనే అమలు జరుగవలెను, లేనిఎడల వారు కోర్టుధిక్కారమునకు గురి అయినట్లు పరిగణింపబడుదురు; 6. బాధ్యతను నిర్వహించు ఉద్దేశమును ఎక్విటీ వ్యక్తిపై ఆరోపించును; 7. జరిగియుండవలసిన కార్యము జరిగినట్లే ఎక్విటీ భావించును; 8. ఆలస్యము ఎక్విటీకి సరిపడదు. అనగా వ్యాజ్యదారుడు తనకున్న హక్కులను తెలుసుకున్న పిదప వెంటనే చర్యతీసుకొనవలెను. జాప్యము చేసినచో హక్కులకు భంగము కలుగును; 9. ఎక్విటీ న్యాయమును పొందుటకు వచ్చువ్యక్తి తాను అంతఃకరణ శుద్ధికలవాడై యుండవలెను; 10. ఎక్విటీ అనగా సమానత్వము; 11. వ్యక్తుల మధ్య ధర్మ బద్ధమైన హక్కులు సమానముగ నున్నపుడు కాలగతిలో ముందువచ్చు వ్యక్తి యొక్క హక్కులు ముందుగా అమలు జరుపబడును. ఉదా: ఒక ఇంటి యొక్క తనఖా విమోచన హక్కును విలువైన ప్రతిఫలమునకు క్రయముచేసిన వ్యక్తి తనఖాదారు హితమునకు లోబడియే ఆ ఇంటిని తీసికొనును; 12. ఎక్విటీయందు హక్కులు సమానముగ నున్నపుడు న్యాయము అమలు జరుగును. ఉదా: ఒక వ్యక్తి తన భూములను ఇంకొకనికి స్వత్వ పత్రముల నిక్షేపము ద్వారా తనఖా పెట్టును. ఎక్విటీకోర్టు మాత్రమే అట్టి తనఖాను గుర్తించును. ఆ భూములను మూడవ వ్యక్తికి పై తనఖా విషయము తెలియజేయకయే భూఖామందు తనఖా పెట్టును. ఆ తనఖాను కామన్ లా కోర్టులు గుర్తించును. భూములు విక్రయింపబడి క్రయ ధనము రెండు తనఖాలు తీర్చుటకు సరిపోనపుడు, మూడవ వానియొక్క తనఖాకే, అది మొదటి తనఖా కాక పోయినప్పటికి ముందుగ చెల్లించవలెను.

వ్యావహారిక అపకృతుల నివారణకు పరిహారములు, వ్యావహారిక హక్కుల అమలు మొదటిలో రెండు తరగతులుగ విభజింపబడెను. కామన్ లా కోర్టులో విచారణ జరుగునవి, ఎక్విటీ కోర్టులో విచారణ జరుగునవి. అందుచేతనే హక్కులు కూడ న్యాయిక హక్కులు, ఎక్విటీ హక్కులు అని రెండు తరగతులైనవి. ఆదిలో కామన్లా కోర్టులలో అత్యంత సాంకేతిక రూపచర్యల ద్వారా న్యాయపాలనము జరుగుచుండెను. చర్యలో ఎట్టి లోపము సంభవించినను వ్యాజ్యమునకే నష్టము సంభవించెడిది. విషయముకన్న ప్రరూపమునకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యము చూపబడెడిది. అందువలన నిజముగ పార్టీ పొందవలసిన పరిహారమును పొందుట అరుదైనది. కామన్ లా కోర్టులలో కొన్ని సందర్భములలో న్యాయము చేయుటకు అవకాశము లేక పోయినది. కాని ఎక్విటీ కోర్టు ధర్మ బద్ధమై న్యాయమును చేకూర్చుటయే ఆశయముగ పెట్టుకొనుటచే సాంకేతిక రూపములను అధిగమించినది. కామన్ లా కోర్టుల్లో వ్యాజ్యదారుడు ధర్మబద్ధమైన పరిహారమును పొందనపుడు ఎక్విటీ కోర్టు జోక్యము కలిగించుకొని అట్టి వ్యాజ్య దారునకు న్యాయమును చేకూర్చెడిది. ఇది క్రమముగ కామన్ లా కోర్టులకున్నూ, ఎక్విటీ కోర్టులకున్నూ బద్ధ వైరమునకు దారితీసినది. ఛాన్సలరు రాజ ప్రతినిధి అగుటచే అతని ఉత్తరువులకే ప్రాధాన్యము ఉండెడిది. కాని ఇట్టి

సందిగ్ధత 1873 జాడి కేచరు చట్టము ద్వారా తొలగించ బడి రెండు తరగతుల కోర్టులు ఏకీకృతము చేయబడెను. అటుపిమ్మట ఎక్విటీకూడ అన్ని కోర్టులలోను అమలు జరుగుచు వచ్చెను. ఓ. న.

సమను : కోర్టులో హాజరు కమ్మని పిలుపు. ఇది లిఖితపూర్వకమైన ప్రకటన. అధికారిచే సంతకము చేయబడి, కోర్టు ముద్రతో, అందచేయబడు వ్యక్తిని నిర్దిష్టమైన తేదీని వాది కోరే హక్కులకు జవాబు చెప్పుకొను నిమిత్తము కోర్టు ఎదుట హాజరు కమ్మని అతనికి పంపు ఉత్తరువు. హైకోర్టులో సమనుల అధిలేక ప్రథమ ఉత్తరువుగ పంపబడును. అందులో ఇతర విషయములతోపాటు వాది యొక్క వ్యాజ్యమును, అందు కోరు పరిహారముల వివరములును, వ్యాజ్య కారణములును, ప్రతివాదికి తెలియుట కొరకు సంక్షిప్తముగ వర్ణింపబడును. కోర్టులో సాక్ష్యము నిచ్చుటకు సాక్షులకు సమనులు పంపబడును. డిక్రీ అమలులో కూడ సమనులు పంపబడును. (చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత - పు. 629) ఓ. న.

సమన్సు కేసు: చూ. దండప్రక్రియా సంహిత పు. 330.

సమర్పణ (టెండరు): ఋణమును చెల్లించుటకు నగదును ఇచ్చుటకు చేయు ప్రయత్నము 'టెండరు', 'సమర్పణ' అందురు. క్రమబద్ధమైన టెండరుకు నియమములు: 1. బేషరతుగ చేయవలెను. తనకు టెండరు చేయవలసిన బాధ్యత లేదను ఆక్షేపణతో చేసినంత మాత్రమున టెండరుకు వంకయుండదు; 2. ఋణమును పూర్తిగ చెల్లించుటకు చేయబడినదిగా యుండవలెను. ఋణదాతకు బాకీదారుడు ప్రత్యేక అంశముల క్రింద బాకీ యున్నప్పుడు, బాకీదారు ఒక అంశము క్రింద బాకీ ఉన్న మొత్తమునంతయు ఆ అంశము క్రింద చెల్లించుచున్నట్లు నిర్దిష్టముగ తెలియపరచుచు, సక్రమమైన టెండరు చేయవచ్చును; 3. ఋణమును చెల్లించుటకు చెలామణిలోనున్న నాణెములలో టెండరు చేయవలెను. భారతదేశమునందు భారత రిజర్వు బ్యాంకు నోట్లు, ప్రభుత్వ నాణెములవలెనే చెల్లింపునకు ఉపయోగించవచ్చును. క్రమబద్ధమైన టెండరు ఋణమును పూర్తిగ రద్దు చేయదు. కాని, ఋణదాత బాకీదారునిపై జరిగించుచున్న చర్యలో ఋణస్థునికి అప్పటి నుండి వడ్డీ చెల్లించవలసిన బాధ్యత యుండదు. ఋణదాత చేసిన దావాకు పూర్వము క్రమబద్ధమైన టెండరు చేసినట్లు బాకీదారుడు రుజువు చేయగలిన ఎడల ఋణదాత వ్యాజ్యములో బాకీదారునికై ఖర్చులను చెల్లించవలసివచ్చును. కాని, ప్రతివాదిగాయున్న బాకీదారుడు తాను టెండరు చేసినట్లు వాదించునపుడు బాకీ పైకమును కోర్టులో చెల్లించవలసియుండును. టెండరు వలన ఇతర ప్రయోజనములు; వడ్డీ పెరుగుదలను టెండరు చేసిన తేదీ లగాయతు అరికట్టును. ఋణదాతకు గ్రహణాధికారముండిన, ఆ హక్కును రద్దు చేయును. ఓ. న.

సమార్జన: అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము, ఏ రాజ్యమైనను క్రమబద్ధముగ రాజ్యక్షేత్రము సంపాదించు వివిధ మార్గములను నిర్ణయించినది.

ఇచ్చివేయుట, వదలుకొనుట : ఒక రాజ్యక్షేత్రమును ఒక రాజ్యము ఇంకొక రాజ్యమునకు ఐచ్ఛిక ఒడంబడిక ద్వారా, విక్రయము, ప్రదానము, క్షేత్రమార్పిడి, సంధి చేసుకొని ఇచ్చివేయవచ్చును. ఒక్కొకపుడు రాజ్యక్షేత్ర నివాసుల యొక్క కోరికపై ఇట్లు జరుగవచ్చును.

స్వాధీనము : ఏ రాజ్యమునకు సంబంధించని రాజ్యక్షేత్రమును ఒక రాజ్యము వాడుకొనుటవలన ఆ రాజ్యమునకు దానియందు హక్కులు ఏర్పడును. స్వాధీనము ద్వారా క్రమబద్ధమైన స్వామ్యము సంపాదించుటకు: 1. ఇతర రాజ్యములు తెలుసుకొనుటకు సరిపోవు స్వాధీనపు చర్యలు తీసుకొనబడవలెను; 2. వాడుకొను చర్య తదుపరి, ఆ రాజ్య క్షేత్రముపై వాస్తవిక వ్యవస్థాపనము, నియంత్రణయును స్థిరపరచుకొనుట జరిగించవలెను. వాస్తవిక ఆవాసము లేకుండ క్షేత్రమును కనుగొనినంత మాత్రమున హక్కు సిద్ధించదు. ఒకమారు స్వాధీనము చేసుకొనిన రాజ్యము దానిని విడిచిపెట్టిన ఇతర రాజ్యములు దానిని స్వాధీనము చేసుకొని సముపార్జించుటకు అవకాశము కలుగును.

చిరానుభవ హక్కు విధానము : చిరానుభవ హక్కు, రాజ్య క్షేత్రము యొక్క స్వామ్యమును చాలా కాలము ఉపయోగించుట ద్వారా సిద్ధించును. ఒక రాజ్యము యొక్క చిరానుభవమును ఇతర రాజ్యములు అంగీకరించిన స్వాధీనములోనున్న రాజ్యక్షేత్రము ఆ రాజ్యభాగమగును.

పెంపుచేయుట : పెంపుదల నీటి ప్రవాహ చర్యలవలన నూతన క్షేత్రము రాజ్య భూభాగములో కలియుట ద్వారా ఏర్పడును.

జయించుట : జయించుట అనగా యుద్ధమందు శత్రు భూభాగమును ఆక్రమించి యుద్ధానంతరము కూడ తమ అధీనమందుంచుకొనుట. ఇట్లు స్వాధీనము పొంది తను ప్రత్యేక స్వాధీనమును నిలుపుకొనదలచిన న్యాయమైన స్వామ్యము సిద్ధించును.

అధీనము చేసికొనుట : మిలిటరీ విజయము ద్వారా లొంగదీసుకొని తదుపరి తమ రాజ్యములో కలుపుకొనుట. ఓ. న.

సముద్ర జలములు - నౌకాబలము : ప్రపంచ వైశాల్యములో నాలుగువంతులు సముద్రజలములతో ఆవరింపబడి యున్నది. పృథ్వీమీద జనులకు సముద్రములు అనాదినుండియు ఐశ్వర్యకారణములై యున్నవి. అంతే గాక సముద్రాధిపత్యమునకు కూడ హేతుభూతమైనవి. సముద్రతీరము గల ప్రదేశము, దేశరక్షణకు, వ్యాపారాభివృద్ధికి, నౌకాశ్రయములు, రేవులు, దీపగృహములు, నౌకలు, నౌకాబలము, వీటికి సంబంధించిన సిబ్బందిని ఏర్పరచుకొనుట ముఖ్యావశ్యకమైనది. పై అంశములకు సంబంధించి అంతర్జాతీయ ఒప్పందములు, భారతదేశమున ప్రభుత్వ చట్టములు పెక్కులు గలవు : 1. తీరస్థ జలములు, తీరప్రదేశ రక్షణ, తీరవ్యాపారము ; 2. అడ్మిరాలిటీ న్యాయనిర్వహణ : 3. సముద్ర వాణిజ్యము, వ్యాపార నౌకా నిర్మాణము ; 4. సుంకములు ; 5. దేశరక్షణ, నౌకాబలము ; 6. ఇతర అనుబంధ విషయములు.

తీరస్థ జలములు, తీరప్రదేశ రక్షణ, తీరవ్యాపారము : ఈ అంశముల మీద ఈ క్రింది చట్టములను గమనింపవలెను : 1. తీరస్థ జలముల అధికార పరిధి చట్టము, 1878 ; 2. తీరస్థ జలములు (ఇండియా) ఆర్డర్సు 1956 ; 3. తీరస్థ జలముల పరిధి ఆర్డర్సు 1956 ; 4. తీరస్థ జలముల వెంబడి సముద్ర ప్రదేశ రక్షణ ఆర్డరు 1956 ; 5. తీరఉపద్రవములు (తొలగింపు) చట్టము 1853 : 6. కోస్తా నౌకల చట్టము 1838.

అంతర్జాతీయ సూత్రముల ననుసరించి, సముద్రతీర దేశములకు తీరమునుండి కొంతమేర సముద్రముపై గూడ సార్వభౌమత్వము కలదు. బ్రిటిష్ పార్లమెంటు చేసిన 1878 తీరస్థ జలముల అధికార పరిధి చట్టము ననుసరించి, భారతదేశమునను ఈ ప్రాధికారము తీరము నుండి 4.8 కి. మీ. వరకు ఏర్పడెను. ఈ సార్వభౌమత్వాధికారము క్రింద ఆ సముద్రపు మేరలో వ్యాపార సుంకములు పబ్లిక్ రెవిన్యూ, వలస నిబంధనలు, చేపల పట్టుట, ఇతర సముద్ర సంపదను భద్రపరచుటకు తగు చర్యలు తీసుకొను హక్కు ప్రభుత్వమున కేర్పడియున్నది. ఈ సార్వభౌమత్వాధికారము స్వాతంత్ర్యానంతరము 1956 రాష్ట్రపతి ఉత్తరువులవలన 8.5 కి. మీ. వరకు విస్తరింపబడినది. 1956 ఎస్. ఆర్. ఓ. 2876, ప్రెసిడెన్షియల్ ఉత్తర్వు ప్రకారము సముద్ర జలములలో చేపలు పట్టుటను గురించి నిబంధన చేయబడినది. ఈ ఉత్తరువు ననుసరించి తీరస్థ జలముల కావల మత్స్య సంపదను భద్రపరచుటకు భద్రతా మండలములు ఏర్పరచుటకును, ఆ మండలములలో విచక్షణా రహితముగ మత్స్య సంపద నిర్మూలము గాకుండా నిర్బంధములు విధించుటకును, ప్రభుత్వము అధికారము తీసికొనినది. ఈ ప్రెసిడెన్షియల్ ఉత్తర్వు అంతర్జాతీయ ఒప్పందములు, సంప్రదాయములకు లోబడి అమలు జరుపబడును.

తీరప్రాంతములు గల దేశములు సహజముగ రేవు ప్రదేశముల రక్షణకు జాగ్రతలు తీసుకొనవలసియుండును, ఇందుకు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము 1853 తీరప్రదేశ చట్టమును ప్రవృత్తము చేసెను. ఈ చట్టము తొలుత పెద్ద ఓడ రేవులైన బొంబాయి, కొలాబా ద్వీపముల తీర ప్రదేశములో అక్రమ ఆక్రమణలు, అడ్డంకులు మొదలైన ఉపద్రవములను తొలగించుటకు ఏర్పడినది. ఆక్రమణదారులకు బొంబాయి ల్యాండు రెవిన్యూ కలెక్టరు నోటీసులనిచ్చి ఆక్రమణలు తొలగించుటకును, ఆక్రమణలకు ఉపయోగింపబడిన వస్తువులను స్వాధీనము చేసికొని, వాటిని అమ్మగా వచ్చిన మొత్తమును ప్రభుత్వము పరిహారముగ తీసికొనుటకును నిబంధనలు రూపొందించబడినవి.

తీరస్థ జలములలో నౌకాయానమును గురించియు, బ్రిటిష్ పార్లమెంటు చేసిన 1894 బ్రిటిష్ మర్చెంటు షిప్పింగు చట్టమే వర్తించుచుండెడిది. అయితే ఆ చట్టపు నిబంధనలు, తీరస్థ జలములలో తిరుగు చిన్న నావలు, పడవలకు వర్తించుట కష్టముగా నుండెను. బొంబాయి ప్రాంతములకు 1838 కోస్తా నౌకల చట్టమును చేసిరి. ఈ చట్టము ఇప్పుడు అన్ని రేవు ప్రాంతములకును వర్తించును. ఈ చట్టము ప్రధానముగా చిన్న పడవలకు, అనగా చేపలు పట్టుటకు ఉపయోగించు పడవలు నౌకాశ్రయములో ఉపయోగించు సామానులు చేరవేయు పడవలు, విహారయాత్రలకు ఉపయోగించు పడవలు మొదలగువాటికి అన్వయించును. పడవలు, గల యజమానులు వానికి సరిగా రంగు వేయించి, పేరు నమోదు చేసి, నెంబరు వేయించుకొని, ఆ పేరు, నెంబరు, బొంబాయిలో వాణిజ్య నౌకాదళ శాఖ, ప్రధానాధికారి వద్దను, ఇతర ప్రదేశములందు సముద్ర సుంకములు కలెక్టర్ల వద్దను రిజిష్టరు చేయించుకొనవలెను. అందుకు కొంత రుసుము చెల్లించవలసియుండును. అట్లు చేయించుకొనని పడవ యజమానులు జరిమానాలకు గురియగుదురు.

అడ్మిరాల్టీ న్యాయ నిర్వహణ : ఈ అంశముమీద ఈ క్రింది చట్టములను గమనింపవలెను. 1. అడ్మిరాల్టీ క్షేత్రాధికార (ఇండియా) చట్టము ; 2. అడ్మిరాల్టీ నేరముల (వలస ప్రాంతముల) చట్టము ; 3. వలస ప్రదేశముల అడ్మిరాల్టీ న్యాయస్థానముల చట్టము 1890 ; వలస ప్రదేశముల అడ్మిరాల్టీ న్యాయస్థానముల చట్టము 1891 ; 4. నౌకా 'ప్రైజు' చట్టము.

ఈ అడ్మిరాల్టీ క్షేత్రాధికారము ప్రధానముగా అంతర్జాతీయ న్యాయసూత్రముల మీద ఆధారపడినది. పై చట్టములలో 1, 2, 3, చట్టములు బ్రిటిష్ పార్లమెంటుచే చేయబడినవి. 5 వ చట్టము ఇండియా కౌన్సిల్ వారిచే చేయబడినది.

నౌకా, నావికా సంబంధమైన వ్యాజ్యములు, అనగా నౌకల అవసరము కొరకు ఇవ్వబడిన సామగ్రి విలువ రాబట్టుకొనుటకున్ను, 'ప్రైజు' ప్రాయశ్చిత్తముగ విధించు అపరాధములను గురించియు, డ్రాయిట్సు ప్రమాదములవలన కలిగిన నష్ట పరిహారములను గురించియు, విచారించుటకు అడ్మిరాల్టీ కోర్టులు ఏర్పాటు చేయబడినవి. ఇండియాలో మద్రాసు, బొంబాయి, కలకత్తా హైకోర్టులకు ఈ అడ్మిరాల్టీ క్షేత్రాధికారము గలదు. వాటి తీర్పులమీద ప్రీవీ కౌన్సిల్‌కు అప్పీలు చేయుట కవకాశము కల్పింపబడినది. ఈ కోర్టుల తీర్మానములు యావత్ప్రపంచము నందును మాన్యతగల తీర్పులుగా ఎంచవలెను. భారతదేశము రిపబ్లిక్‌గా రూపొందిన తర్వాత ప్రీవీ కౌన్సిల్ అధికారము తొలగింపబడి, ఆ అధికారము సుప్రీమ్ కోర్టువారి కొసగబడినది.

సముద్ర మార్గములో జరుగు నేరముల విచారణకు ప్రత్యేక నిబంధనలు కలవు. నేరస్థులను విచారించి శిక్షించు అధికారము, ఈ దేశములోని మామూలు 1 వ వర్గ మేజస్ట్రేటు కోర్టుల హోదాకు తక్కువ కానటువంటి క్రిమినల్ న్యాయ స్థానములకు ఇవ్వబడినది. అయితే ఈ నేరములు తీరస్థ జలములలో జరిగి యుండవలెను. అట్టి పరిస్థితులలో ఈ నేరములు, ఈ దేశ ప్రాంతీయ నేరస్థానముల క్షేత్రాధికారములో జరిగినట్లు ఎంచవలెను. ఒకనికి సముద్ర మధ్యమున ఘాత కలిగింపబడి, అతడు తీరస్థ జలములలో మరణించిన ఎడల, అట్టి నేరమును ఈ దేశ సామాన్య న్యాయస్థానములు విచారింపవచ్చును. అయితే ముద్దాయి తన నేర విచారణ ప్రాంతీయ సుప్రీమ్ కోర్టు (మద్రాసు, కలకత్తా, బొంబాయిలలో సుప్రీమ్ కోర్టులు ఉండెడివి, అవే తర్వాత హైకోర్టులుగా మారినవి.) లో జరుగవలెనని 1860 చట్టము క్రింద కోరుకొనవచ్చును. అప్పుడు ఆ విచారణ సుప్రీమ్ కోర్టులో జరుగవలెను. అడ్మిరాల్టీ కోర్టులు ఇంగ్లండులో హైకోర్టునకు గల అన్ని అధికారములు కలిగి యుండెడివి.

సముద్ర వాణిజ్యము - వ్యాపార నౌకా నిర్మాణము : ఈ అంశముమీద ముఖ్యముగా ఈ క్రింది చట్టములను గమనించవలెను : 1. సముద్రముమీద సరకుల తరలింపు చట్టము ; 2. వాణిజ్య నౌకల చట్టము.

పూర్వకాలమున సముద్ర వ్యాపార నిబంధన లెట్లుండెడివో మనకు అంతగా తెలియదు. కాని బ్రిటిష్ వారి హయాములో ఇంగ్లండు కామన్ లా పద్ధతులు ఈ దేశపు సముద్ర వ్యాపారమునకు వర్తించుచుండెడివి. ఆ న్యాయపద్ధతుల ప్రకారము ఓడ యజమానులిచ్చు సరకు ఎగుమతి పత్రములలో, ఓడ ప్రయాణములో సరకు నష్టములకు ఏలాటి జవాబుదారి లేకుండా షరతులు వ్రాయించుకొనుచుండిరి. అయితే కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లవంటి కొన్ని దేశములు, ఓడ యజమానులు పై విధముగా బేషరతు ఒప్పందములు చేసికొనకుండ నిషేధించుచు, కొన్ని విధములైన నష్టములకు జవాబుదారి కలిగియుండవలసినట్లు చట్టములు చేసియుండినవి. ఈ పరిస్థితులలో ఓడ వ్యాపార న్యాయ సూత్రములు అసందిగ్ధముగనుండి, అన్ని దేశములకును ఒకే విధముగా నుండుట అవసరమనియు, సముద్ర వాణిజ్య దేశములన్నియు అంతర్జాతీయ వాణిజ్య సూత్రములు ఏర్పాటు చేసుకొనని ఎడల, ఓడ యజమానులకును, ఓడ వ్యాపారులకును ఇబ్బందిగా నుండుననియు ఆందోళన జరిగినది. అందుమీద 'హేగ్' అంతర్జాతీయ న్యాయ సంఘమువారు 1921 లో కొన్ని నిబంధనలు రూపొందించిరి. వీటినిగురించి 1922, 1923 లో బ్రస్సెల్సు నగరమున అంతర్జాతీయ సముద్ర వాణిజ్య న్యాయసూత్రములను గూర్చి సభలు జరిగి ఓడ వ్యాపారులు, ఓడ యజమానులు, వారు వారు వహింపవలసిన జవాబుదారీలు, వారి వారి హక్కులనుగురించి, అనేక దేశముల ప్రతినిధులు ఏకగ్రీవముగా కొన్ని కట్టుబాట్లను ఆమోదించిరి. వాటి ననుసరించి, బ్రిటిష్ పార్లమెంటు 1923 లో సముద్రముమీద సరకుల తరలింపు చట్టమును ఆమోదించెను. ఆ చట్టమునే కొన్ని అవసరమైన మార్పులతో భారత దేశమునకు అన్వయించుచు, 1925 లో చట్టము చేయబడినది. ఈ చట్టము చాలా ముఖ్యమైనది. దీని ననుసరించి ఓడ యజమానులు, ఎగుమతి దార్లకు వారు ఎగుమతిచేయు సరకులకు, సరకు ఎగుమతి పత్రములను విధిగా ఇచ్చితీరవలెను. ఓడ సరియగు స్థితిలో నున్నదనియు, సరకులను జాగ్రత్తగా తీసుకొనిపోయి అప్పగించుటకును, ఓడ యజమానులు చట్టప్రకారము హామీలు ఇచ్చినట్లు ఎంచబడుదురు. ఇందుకు భిన్నముగా పత్రములలో ఏ షరతులు వ్రాసికొన్నను అవి చెల్లనేరవు. అయితే కొన్ని సరకుల విషయములోను ఓడ లోతట్టులోగాక ఓడ పై భాగమున తీసుకొనిపోవు సందర్భములలోను, జవాబుదారీలేదను షరతులను ప్రత్యేక అగ్రిమెంటు, ద్వారా ఏర్పరచుకొనవచ్చును. ఈ చట్టము,

వాణిజ్య నౌకల చట్టములోని కొన్ని షరతులను భంగ పరుప జాలదు.

భారత వాణిజ్య నౌకల చట్టము : 1958 చట్టము నౌకా వ్యాపారమునకు సంబంధించిన అన్ని అంశములను సమగ్రముగా క్రోడీకరించుచు చేయబడిన విపులమైన శాసనము. ఇది బ్రిటిష్‌వారి హయాములో 1823 లస్కర్ల చట్టము, 1838 బొంబాయి తీర నౌకల చట్టములతో ఆరంభమై, తదుపరి బ్రిటిష్ వాణిజ్య నౌకల చట్టము (1894), దీనికి యేర్పడిన ఇరువదికిపైగా సవరణ చట్టములలోని అంశములతో, 1923 లో మొదటి భారత వాణిజ్య నౌకల చట్టముగా రూపొందింపబడి, 1958 లో ఏర్పడిన సమగ్ర క్రోడీకరణ శాసనము. ఈ చట్టము 461 సెక్షనులు గలిగి చారిత్రకమైన అంతర్జాతీయ ఒడంబడికలను సహా పొందుపరచుచు, ఈ క్రింది ప్రధానాంశములను విశదీకరించుచున్నది : 1. జాతీయ షిప్పింగు బోర్డు నిర్మాణము ; 2. ఓడ రవాణా అభివృద్ధి నిధి ; 3. దేశములోని అన్ని ఓడలకు జాతీయ పతాకము, రంగులు ఏర్పరచుట, రిజిస్ట్రేషను ; 4. ఓడలమీద సమగ్రమైన అజమాయిషీ ; 5. నౌకా లైసెన్సులు, నిర్మాణ నిబంధనలు, భద్రతా కట్టుబాట్లు ; ప్రాణ రక్షణ ఏర్పాట్లు, పరికరములు, రేడియో ఏర్పాట్లు ; 6. ఓడ పనివారల అర్హతలు, సర్టిఫికెట్లు, నియామకము, జీతము ; 7. ఓడకెప్టెను అర్హాహతలు ఏర్పాట్లు, అధికారములు, ఓడ దినచర్య పుస్తకము ; 8. ప్రయాణీకుల ఓడలు, యాత్రా నౌకలు, ఆరోగ్య రక్షణ మొదలగు సౌకర్యములు ; 9. విదేశ వాణిజ్య నౌకలు ; 10. సముద్రములో ఓడలు ఢీకొనుట, నష్టపరిహారము ; 11. ఓడలకు అపాయము, పగిలిపోవుట, రక్షణ చర్యలు ; 12. నేరములు, విచారణ, శిక్షలు ; 13. వాణిజ్య దౌత్య ప్రతినిధులు.

ఈ చట్టము క్రింద ప్రప్రథమముగా, జాతీయ షిప్పింగు బోర్డు ఏర్పాటుచేయబడినది. ఈ బోర్డులో పార్లమెంటుచే ఎన్నుకొనబడిన సభ్యులు ఆరుగురు, నౌకల యజమానుల నుండియు, నావికుల నుండియు, కేంద్రప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన వారును, ప్రభుత్వ ప్రతినిధులును (16 మందికి మించక) సభ్యులుగా నుందురు. నౌకా వాణిజ్యమునకు సంబంధించిన అన్ని అంశముల మీద ఈ బోర్డు ప్రభుత్వమునకు సలహాలనిచ్చును. నౌకాభివృద్ధికి నిధి ఏర్పాటు చేయబడినది.

ఓడ దృఢముగా, నిరపాయ యాన సౌకర్యము కలిగి యుండుటకు ఓడ నిర్మాణములో కొన్ని నిబంధనలను పాటింపవలెను. అందు ప్రధానముగా అంతర్జాతీయ కట్టుబాట్లు పొందుపరచబడును. ఒకటి లండనులో 1930 లో ఏర్పడిన 'లోడు - లైను కట్టుబాట్లు' బరువులతో నింపినపుడు ఓడ నీటిలో మునుగు భాగము ఒక నిర్ణీత పరిధిలో నుండవలెను. ఆ విధముగా ఓడల నిర్మాణము జరుగవలెను. రెండవ కట్టుబాటు లండన్‌లో (1948) నిర్ణయింపబడిన 'రక్షణ కట్టుబాటు' దీని ననుసరించి ప్రయాణీకుల ఓడలలో రక్షక పరికరములు, ఆరోగ్య రక్షణకు ఆసుపత్రి ఏర్పాటు, వైద్య సదుపాయములు, రేడియోగ్రాఫీ, టెలిఫోను, వగైరా ఏర్పాట్లుండవలెను. సంకేతముల నిచ్చుటకు దీపములు అమర్చబడవలెను. ఈ ఏర్పాట్లు, ఇంకా అవసరమై రక్షణ పద్ధతులు అనుసరింపబడవలెను. ఈ అంతర్జాతీయ కట్టుబాట్లను భారత దేశము అంగీకరించి యున్నది. ఓడ నిర్మాణము పూర్తియైన వెంటనే 'లోడు - లైను' సర్టిఫికెటు, 'రక్షణ' సర్టిఫికెటు పొందవలెను. అట్లు పొందని ఎడల వాటికి ప్రయాణ లైసెన్సు యివ్వబడదు. లైసెన్సు లేనిదే యే ఓడగాని సముద్ర ప్రయాణము చేయరాదు. ప్రతి ప్రయాణమునకు ముందు ఓడయజమాని ఓడ కెప్టెన్ ఆ ఓడ ప్రయాణమునకు తగిన భద్రతా స్థితిలో నున్నదని అంగీకరించినట్లు చట్ట ప్రకారము యెంచబడును. అట్టి స్థితిలో లేదని ప్రభుత్వము అభిప్రాయపడినప్పుడు ఆ ఓడ యొక్క ఆ ప్రయాణమును నిషేధింపవచ్చును. అట్టి నిషేధపు ఉత్తరువు క్రమమైనది కానిచో, ఓడ యజమానికి ప్రభుత్వము నష్ట పరిహారమును చెల్లించవలసియుండును. ఈ నిషేధము చేపలు పట్టు బెస్తపడవలకు, విహార నౌకలకు, యుద్ధ నౌకలకు వర్తించదు.

సక్రమముగా నిర్మించబడిన ఓడలన్నియు, అవసరమైన సర్టిఫికెట్లు పొంది రిజిష్టరు చేయించుకొనవలెను. ప్రతి రేవునందును వాణిజ్య నౌకా కార్యస్థానములు యేర్పాటయి ఉన్నవి. ఆ కార్యస్థానమువారు నౌకలను (ప్రత్యేక పేర్లతో) రిజిష్టరు చేయుట, నావికుల అర్హతా పరీక్షలు జరుపుట, అర్హతా పత్రముల నిచ్చుట, రక్షణ ఏర్పాటును తనిఖీచేసి అర్హతా పత్రముల నిచ్చుట, కెప్టెన్, ఇంజనీర్లకు అర్హతా పత్రముల నొసంగుట మొదలగు కార్యములు నిర్వహించెదరు. ఈ కార్యకలాపమంతయు వాణిజ్య నౌకల డైరెక్టరు జనరల్ ఆధిపత్యము క్రింద నడచును.

ఓడలో పనివారిని ఏర్పాటుచేయుట మొదలైన పనులు, కెప్టన్ ద్వారా ఒడంబడిక క్రింద జరుగవలెను. ఓడకు అపాయము కలిగించు పనులు చేయుటగాని, అపాయము నుండి కాపాడుటకు తీసుకొనవలసిన చట్టబద్ధమైన అన్ని బాధ్యతలు నిర్వహింపకుండుటగాని, ఓడ కెప్టన్ యొక్క

నేరముగా పరిగణింపబడును. ఓడపనివారు, సెలవు లేక ఓడను వదలిపోవుట, తీవ్రమైన నేరము. అయితే ప్రయాణ మధ్యమున, ఓడ ఒక రేవు చేరినతర్వాత, యుద్ధము మొదలగు ఉపద్రవము లేర్పడిన ఎడల సిబ్బంది పదవీ విరమణ నేరముగా పరిగణింపకూడదు. ఇట్టి నేరములు దిన చర్య పుస్తకములో నమోదు చేయబడవలెను. ప్రయాణ మధ్యమున ఓడ కెప్టనుగాని, మేటు గాని, ఇతర సిబ్బందిగాని వారి వారి పనులు సక్రమముగా నిర్వహించని ఎడల ఓడ తీరము చేరగనే వాణిజ్య దౌత్యాధికారికి ఫిర్యాదు చేయవచ్చును. ఆయన మేరైన్ బోర్డు అను విచారణ సంఘమును ఏర్పాటు చేసి ఫిర్యాదుపై విచారణ జరిపించి, అవసరమైన చర్యలు తీసుకొనవచ్చును.

సముద్రములో రెండు ఓడలు ఢీకొని ప్రమాదము జరిగిన ఎడల అందువలన ప్రాణనష్టము, ఆస్తినష్టము, సరకు నష్టములు కలిగిన, అందుకు సంబంధించి ఆ యా ఓడల అజాగ్రత్తల ననుసరించి నష్టపరిహారము చెల్లించబడవలెను. ఈ నష్టపరిహారముకు ఓడ యజమాని, ఓడ నిర్మాతలు, ఇంకా ఇందుకు సంబంధించిన ఇతరులు, జవాబుదారి వహించవలెను. ఈ జవాబుదారి కేసులను ప్రత్యేక కోర్టులలో విచారణ జరిపెదరు. ప్రభుత్వము నియమించు ప్రత్యేక 1 వ వర్గ మేజస్ట్రేటులు అసెసర్ల సహాయముతో ప్రాథమిక విచారణ జరిపించెదరు. ఈ స్పెషల్ కోర్టులు కెప్టను, మేటు, ఇంజనీర్లను తొలగించవచ్చును. వారి సర్టిఫికెట్లను రద్దు చేయవచ్చును. ప్రత్యేక కోర్టులు, విచారణ జరుపుటలో నౌకా ఇంజనీరింగులో ప్రత్యేక అనుభవము గల నిపుణులు గల 'జూరీ' సహాయముతో తీర్మానించును.

సముద్రములో ఓడలు పగిలిగాని ఇతర అపాయముల వలన చెడిపోయినపుడు, అట్టి ఓడలను స్వాధీనము చేసికొని, వస్తువులను రాబట్టుటకు రిసీవర్లు ఏర్పాటు చేయబడుదురు. వారి ఉత్తర్వులకు భిన్నముగా జరిగిన వస్తుసేకరణ నేరముగ పరిణమించును. రిసీవర్లు ఓడ యజమానులకు నోటీసునిచ్చి విచారణ జరిపించెదరు. వస్తు, ప్రాణరక్షణ కలాపమునకైన ఖర్చులు ఓడ యజమానులు భరింపవలెను. అందుల గురించి బాధ్యతల పంపిణీ హైకోర్టు తీర్మానించవలెను.

విదేశ తీర ప్రాంతములందు జరిగిన సంఘటనల విషయమున ఆ యా దేశములతో చేసుకొన్న ఒడంబడికల ననుసరించి ఈ కార్యకలాపములు జరుగవలెను. విదేశ నౌకలలో అంతర్జాతీయ జలములలో జరిగిన నేరములను నేరస్థుడు కనుబడిన ప్రాంతములలోని న్యాయ స్థానములు విచారించును. ఏ దేశప్రాంతములో అతడు పట్టుబడిన, ఆ ప్రాంతపు హైకోర్టులో ఆ నేరము విచారింపబడును. ఒక బ్రిటిష్ నౌకలో, ఆంగ్లపౌరుడు చేసిన నేరమునకు అతడు మద్రాసురాష్ట్రములో పట్టుబడిన, మద్రాసు హైకోర్టువారు హైకోర్టు న్యాయ నిర్వహణ సూత్రముల ప్రకారము విచారణ జరిపించెదరు. నష్టము కలిగించిన విదేశ నౌకల విషయములలో ఆ దేశపు వాణిజ్య దౌత్య కార్యాలయమువారికి నోటీసు నిచ్చి హైకోర్టులో ఆ ఓడ మాష్టరు వగైరాల మీద చర్యలు తీసుకొనవచ్చును. పై చర్యలు, ఒక దేశ ప్రభుత్వపు పబ్లికు నౌకల మీద తీసుకొనుటకు వీలులేదు.

సీమా సుంకములు: సముద్ర వ్యాపారమునుండి ప్రభుత్వమునకు వచ్చు సుంకములు, ప్రభుత్వ ఆదాయమునకు ప్రధానాధారములలో నొకటై యున్నవి. హిందూ రాజుల కాలమునుండియు రేవు సుంకముల వసూలు అమలులో నున్నది. బ్రిటిష్‌వారి హయామునుండి ఓడ వ్యాపారము, సుంకముల వసూలు విస్తారముగా పెరిగినవి. ఈ అంశమును వివరించుటలో క్రింది చట్టము గమనింపదగినది :

సముద్రశుల్క చట్టము: తొలుత 1878 లో చేయబడిన ఈ చట్టము అనేక సవరణలు చేయబడి, ఇప్పుడు అమలులో నున్నది. ఇందలి ప్రధానమైన అంశములు: 1. సముద్ర తీరమునుండి 19 కి. మీ. సుంకముల వసూలుకు నిర్ణయింపబడిన సముద్ర జలముల పరిధి. ఈ ఆవరణలోనికి వచ్చిన, అన్ని ఓడలలోని సరకులపై సుంకములు వసూలు చేయబడును; 2. నావలకు వస్తువుల నెత్తుటకు, నావలనుండి వస్తువులను దించుటకు ఓడరేవులను ఏర్పాటుచేసి, వాటి అధికార పరిధి నిర్ణయింపబడినది. సుంకముల వసూలు కార్యాలయములను నిర్మాణము చేసియున్నారు. సుంకముల వసూలు సిబ్బంది (కస్టమ్సు ఆఫీసర్లు) ఏర్పాటు చేయబడిరి. ఈ సిబ్బంది యంతయు చీఫ్ కస్టమ్సు అధికారము క్రింద పనిచేయుదురు; 3. కస్టమ్సు పోర్టులలో ప్రభుత్వ సరకుల గిడ్డంగులు ఏర్పాటైయున్నవి. ప్రైవేటు గిడ్డంగుల నిర్మాణమునకు అవకాశములు గలవు; 4. ఓడలలో దిగుమతియైన అన్ని సరకుల మీద వాటి విలువ మీద సుంకముల పట్టికలోని రేట్ల ననుసరించి సుంకములు నిర్ణయించుదురు; 5. సుంకముల వసూళ్ళేగాక, వస్తువుల నాణ్యత, దొంగవస్తువుల చేరవేత నరికట్టుట, కొన్ని రకముల వస్తువుల ఎగుమతి నిరోధము మొదలగు అంశముల మీద ఈ చట్టములో నిబంధనలు కలవు;

6. అక్రమ రవాణా, దిగగూడని రేవులలో సరకులను దించుట, సుంకముల ఎగవేతకు సరకులను సముద్రములో విసరివేసి, లేక ఇతర విధములుగా ధ్వంసము చేయుట మొదలగు అనేక నేరములకు జరిమానాలు, జైలు శిక్షలు విధించుటకును, సరుకులను నావతో సహా స్వాధీనము చేసుకొనుటకును, ఈ చట్టములో నిబంధనలు గలవు. ఓడ యజమానివద్ద రవాణాకొరకు అప్పజెప్పబడిన వస్తువులు కనుపించని ఎడల ఆ వస్తువుల విలువకు రెండింతలు అపరాధము కట్టి యిచ్చునట్లు శిక్ష విధించవచ్చును. ఈ చట్టము క్రింద నేరవిచారణ జరుపుటకు కస్టమ్సు ఆఫీసర్లు, స్పెషల్ ట్రిబ్యునల్సుగా వ్యవహరింతురు. ఈ నేరముల సందర్భములో మామూలు న్యాయస్థానములకు విచారణాధికారము లేదు. పై స్పెషల్ ట్రిబ్యునల్సు తమ విచారణలలో చట్టనిబంధనలను సరిగా పాటించని ఎడల వాటి తీర్పులను రద్దు చేయుటకు హైకోర్టులో ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారము క్రింద దావాలు చేసుకొనవచ్చును. రాజ్యాంగము, 226 ఆర్టికల్ క్రింద అధిలేఖ పరిహారము కూడ పొందవచ్చును; 7. రహస్యస్థలములలో వస్తువులను దాచి తీసుకొనివచ్చిన విదేశ ఓడలు సైతము కస్టమ్సు జలములలో ప్రవేశించిన నేరస్తులౌదురు. అట్టి ఓడలను ప్రభుత్వము స్వాధీనము చేసుకొనవచ్చును; 8. ఈ దేశములో తయారైన మద్యములను బయటి దేశములకుఎగుమతి చేయుటకుగాని ఈ దేశములో ఒక రేవునుండి మరియొక రేవుకు తరలించుటకు ముందుగాని ఎక్సైజు సుంకము చెల్లిపవలెను; ఆ పన్ను వసూలు చేయు అధికారము కస్టమ్సు అధికారులకు గలదు; 9. తనిఖీ నిమిత్తము కస్టమ్సు అధికారులు ప్రతి ఓడలోనికి నిరాఘాటముగా ప్రవేశింపవచ్చును. ఆ అధికారులకు అరెస్టు చేయుటకు, సోదా చేయుటకు పోలీసు అధికారములు గలవు.

దేశ రక్షణ, నౌకాబలము: ఈ క్రింది అంశములమీద గమనించవలసిన చట్టములు: 1. నౌకాబలముల ఆయుధముల చట్టము; 2. సముద్రమువైపు శతఘ్ని పేల్పు, శిక్షణచట్టము; 3. భారత నౌకా బలముల చట్టము.

నౌకాబలము దేశ రక్షణకు చాల ముఖ్యమైన సేనాంగము. బ్రిటిష్‌వారి హయాములో యునైటెడ్ కింగ్‌డమ్ నేవల్ డిసిప్లన్ చట్టమే ఈ దేశమునందుగూడ అమలులో నుండెను. నౌకాబలమునకు ఉద్యోగ నియామకములకు చట్ట రీత్యా నిబంధనలుండెడివికావు. బ్రిటిష్ నౌకాబలమునకు సంబంధించిన వ్యవస్థయే అమలు జరుగుచుండెడిది. భారత ప్రభుత్వ చట్టము (1919) లోని నిబంధనల ననుసరించి, ఇండియాకు ఒక చట్టముచేయుట అవసరమై 1934 లో నౌకాబల క్రమ శిక్షణ చట్టము ఒకటి చేయబడినది. స్వాతంత్ర్యానంతరము ఇంగ్లండు దేశములో వారు క్రొత్తగా రూపొందించుకొనిన యు. కె. నేవల్ కోడు ననుసరించి అవసరమైన మార్పులతో ఇప్పుడు అమలులో నున్న సమగ్రమైన భారత నౌకాబల చట్టము చేయబడినది.

ఈ చట్టములో ఈ క్రింది అంశములనుగూర్చి నిబంధనలు గలవు: 1. నౌకా సైన్యము, సిబ్బంది, కమీషనుల ఆఫీసర్లు మొదలగు ఉద్యోగుల నియామకము, వారి జీతములు, సెలవులు మొదలైన 'నౌకరీ నియమావళి'; 2. నౌకాబలముల క్రమ శిక్షణ రాజ్యాంగములోని ప్రాథమిక హక్కులు సైన్యములో పనిచేయువారికి ఉద్యోగ కాలములో తాత్కాలికముగ నిలుపుదలచేయబడును; 3. సైన్యమునకు సంబంధించిన నేరములు, వాటి విచారణ, శిక్షలు, సైన్యములోనివారు చేయు సాధారణ నేరములు; 4. చనిపోయిన నౌకా సైనికుల ఆస్తి వ్యయనము, నౌకాబలములోని సైనికుల ఉద్యోగ కాల పరిమితి సామాన్యముగ 15 సంవత్సరములుండును. ఆ పరిమితి తీరిన వెంటనే వారు ఉద్యోగ విరమణపొందుదురు. నేవల్ లా కు లోబడియున్న సైనికులుగాని, ఇతరులుగాని, ట్రేడ్ యూనియన్, లేబరు యూనియన్, రాజకీయ సంఘములు, సైన్యములో భాగముగా ఏర్పడియున్న సంఘములు తప్ప మరియే ఇతర సంఘములలోను వీరు సభ్యులుగా చేరకూడదు. సైనిక విషయములకు సంబంధించి యే అంశము మీదను అభిప్రాయములను గ్రంథముల ద్వారాగాని, పత్రికలకు వ్రాయుట ద్వారాగాని, ఇతర యే విధముగాగాని, ప్రచురించకూడదు. ఇతర వ్యక్తులకు వ్రాయరాదు; సభలకు హాజరుకారాదు. వీరి బాధ్యతలు చాల కఠినమైనవి. అందుకే వీరికి గల సౌకర్యములుగూడ ఎక్కువే. వీరికి సంబంధించిన సివిల్ కేసులు తక్షణమే విచారింపబడవలెను. భార్యా బిడ్డలను పోషించని సందర్భములలో భరణమునకు దావా జరిగినను, నోటీసులు పంపుటకు ఆ సైనికుడు కోర్టునకు వచ్చుటకు, తిరిగి తన నౌకాస్థావరమునకు పోవుటకుగూడ చార్జీలు కట్టనిచో, అతనికి సమనులు పంపుటకు వీలులేదు. డిక్రీ అయినను, అమలు జరుపుటకు వీలులేదు. ప్రభుత్వముగాని, నేవల్ ఆఫీసరుగాని, ఆ సైనికుని జీతములో కొంత భాగము డిక్రీ హోల్డరుకు పంపుటకు ఏర్పాట్లు చేయుదురు.

నౌకాబలములో సైనికుల బాధ్యత మిక్కిలి కఠినమైనది. పై అధికారుల ఉత్తరువులను విమర్శింపక తప్పక పాటింప

వలెను. నౌకను వదలి పరారి అగుట యితరులను అట్లు చేయునట్లు ప్రోత్సహించుట, యుద్ధములో లాలూచీ పడి విరోధి నౌకను వెంబడింపకుండుట, విరోధితో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరుపుట, పట్టుబడిన ఓడలలోని వస్తువులను కాజేయుట, పత్రములను తారుమారుచేయుట మొదలగు అనేక నేరములు చేయుటకు నౌకాసైనికుల కవకాశము గలదు. సముద్ర మధ్యమున ఆ సైన్యములు కూడబలుకు కొని తిరుగుబాటు చేయుట కూడ అప్పుడప్పుడు ఏర్పడ వచ్చును. అట్టి తిరుగుబాటుదార్లను 'విరోధి' క్రింద ఎంచ వలెను. ఈ నేరములకు మరణ దండన మొదలు అనేక సంవత్సరముల కఠిన శిక్షలు నిర్ణయింపబడియున్నవి. ఈ నేరములను విచారించుటకు సైనిక న్యాయస్థానములు ప్రత్యేక ట్రిబ్యునల్సు ఏర్పాటు కాబడియున్నవి. ఆ ట్రిబ్యునల్సు తీర్పులమీద 'జడ్జీ - అడ్వకేటు', అను ప్రత్యేక న్యాయాధిపతికి అప్పీల్లు చేసికొనుటకు అవకాశము కల్పింపబడియున్నది.

నౌకాబలములోని సైనికులు చేయు సాధారణ నేరములను సాధారణ న్యాయస్థానములు విచారణ చేయవచ్చును. అట్టి నేరస్థులను అరెస్టుచేసినప్పుడు వారిని స్పెషల్ నేవల్ కస్టడీలో ఉంచవలెను. అయితే శిక్ష విధించిన తర్వాత క్రిమినల్ కోర్టు వారంటుద్వారా మామూలు జైళ్లలో ఉంచవచ్చును. ఈ విషయము నానావతికేసులో ప్రాముఖ్యము వహించి, నేవీ చట్టము 89 వ సెక్షను ఇందుకు అడ్డము రాదని బొంబాయి హైకోర్టు (1960) తీర్పు ఇచ్చియున్నది.

బలాధిక్యతకు ప్రతి దేశము దాని ఇష్టానుసారము యుద్ధ నౌకలను మితిమీరి నిర్మించు కొనకుండుటకు 1923 వాషింగ్టను అంతర్జాతీయ ఒడంబడిక యేర్పడియున్నది. ఆ ఒడంబడికలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు 1923లో సంతకము చేసియున్నారు. ఆవల, భారత ప్రభుత్వము తరపున గూడ లండనులో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము సంతకము చేసియున్నది. ఆ ఒడంబడికను అమలు జరుపు నిమిత్తము ఇండియన్ నేవల్ ఆర్మమెంటు (లిమిటేషన్) చట్టము చేయబడినది. 1937, ఇది 1959 లో సవరణ చేయబడి ఇప్పుడు అమలులో నున్నది. దీని ప్రకారము ప్రభుత్వమువారి లైసెన్సు లేనిదే ఎవరుగాని యుద్ధ నౌకల నిర్మాణము చేయకూడదు. మామూలు నౌకలను యుద్ధ నౌకలుగా మార్చకూడదు. అట్లు చేసినవారు రెండేండ్ల ఖైదు శిక్షకు పాత్రులగుదురు. ఓడలను ప్రభుత్వమువారు తీసుకొందురు ఆ నేరముల విచారణ ప్రెసిడెన్సీ మేజస్ట్రేటు కోర్టులలో జరుగును. హైకోర్టునకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును.

నౌకాబలమునకు తీర ప్రాంత 'ఆర్టిలరీ' ఆయుధములు ముఖ్యమైనవి. ఆర్టిలరీ ఆయుధముల శిక్షణ క్రమబద్ధము చేయుటకు సీవర్డ్ ఆర్టిలరీ ప్రాక్టీసు చట్టము (1949) చేయబడియున్నది.

కొన్ని అనుబంధ విషయములు: (ఏ) సముద్రములో ప్రయాణము చేయు నౌకలకు తీర ప్రదేశము తెలియుటకు దీప గృహములు ఏర్పాటు చేయబడి యున్నవి. ఇందును గురించి లైటు హౌసు చట్టమును గమనించవలెను; (బి) ఎర్ర సముద్ర ప్రాంతములైన సౌదీ అరేబియా, సిరియా, ఇరాన్, ఇరాక్, జోర్డాన్ల లోని రేవు పట్టణములకు మహమ్మదీయ పుణ్య క్షేత్రముల యాత్రా దర్శనమునకు పోవు యాత్రార్థుల సదుపాయమునకై బొంబాయిలో 'హజ్' సంఘము ఏర్పాటయి యున్నది. ఇందును గురించి హజ్ కమిటీ చట్టమును గమనించవలెను; (సి) రేవు పనివారల నియామకము మొదలైన వాటిని గురించి చట్టములు గలవు: 1. డాకు పనివారల చట్టము; 2. డాకు పనివారల నియామక చట్టము; 3. డాకు పనివారల నియామక సవరణ చట్టము; (డి) రేవుల అజమాయిషీ గురించి ప్రతి పోర్టుకు సంబంధించి పోర్టు ట్రస్టు చట్టములున్నవి; (ఇ) ఎగుమతికి, దిగుమతుల ద్వారా, తీసుకొని వచ్చిన సరకుల నుంచుటకు గిడ్డంగుల విషయములో చట్టములు గలవు. అందుల గురించి: 1. తీర బాండెడ్, గిడ్డంగుల చట్టము. 2. బెంగాల్ బాండెడ్ గిడ్డంగుల సంఘము చట్టములను గమనించవలెను; (ఎఫ్.) యుద్ధ కాలములో రక్షణ నిబంధనల ననుసరించి, ప్రజావసరములకుగాను కొన్ని వస్తువుల ఎగుమతి, దిగుమతులు, ప్రత్యేక సందర్భములలో లైసెన్సు మీద తప్ప, నిషేధించుటకును; నియమ బద్ధము చేయుటకును ఉత్తరువులు చేసియుండిరి. ఆ నిషేధములను అమలు జరుపు అధికారము చట్టబద్ధము చేయబడినది. దీనిని గురించి, ఎగుమతి దిగుమతులు కంట్రోలు చట్టమును గమనించవలెను. సి. స. నా.

సముద్రపు దోపిడి: భూమిపై గావించినపుడు దోపిడి నేరముగా పరిగణింపబడు చర్య సముద్ర మధ్యమున జరిగినచో సముద్రపు దోపిడియగును అంతర్జాతీయ న్యాయమును బట్టి సముద్రపు దోపిడి గావించిన వ్యక్తి మానవాళి కంతటికిని ద్రోహమొనర్చినట్లు భావింపబడి. ఏ దేశము వారికి చేజిక్కినను, వారు నేరస్థుని శిక్షింపవచ్చునని అంగీకరింపబడినది. దోపిడి యత్నములో సఫలీకృతుడు కాకున్నను, దోపిడి ప్రయత్నము కావించినంత మాత్రమున సముద్రపు దోపిడి నేరమునకతడు బాధ్యుడగును. యుద్ధ కాలమున ప్రతి పక్ష దేశమునకు చెందిన వ్యక్తి ఈ నేరము

కావించినచో అప్పుడది యుద్ధమునకు చెందిన విరోధి చర్యగా భావింపబడునే కాని, సముద్రపు దోపిడి కాజాలదు. ఇంగ్లండులో ప్రత్యేకశాసనముల ద్వారా ఇతర చర్యలు కొన్ని సముద్రపు దోపిడికి తుల్యములుగా ఎంచబడుచున్నవి. సముద్రపు దోపిడి నేరమును విచారించు అధికారము ఇంగ్లండులో అడ్మిరాల్టీ న్యాయస్థానమునకు చెందినది. అట్టి అధికారము భారత దేశపు న్యాయస్థానములకు కూడ కలదు. ప. బా. సు.

సముద్ర శుల్కచట్టము (1878) ఎగుమతి, దిగుమతి శుల్కము వసూలు ప్రాంతములు, చట్టము క్రింద ఉద్యోగులు, నిబంధనలు, నిరోధములు, వసూలు గృహములు: విదేశములకు ఎగుమతులు తత్సంబంధమైన దిగుమతులలో కొన్ని సరకులు మినహాయించి ప్రభుత్వము వారు పన్ను విధించుట ఆనుపూర్వికము. పరదేశముల నుండి వస్తువులు చౌకగా దిగుమతి చేయలేక పోయిన విదేశములతో వ్యాపారము సాగనేరదు. విదేశముల నుండి దిగుమతి చేసుకొనగలుగు శక్తి ఎగుమతుల వల్ల వ్యాపారస్థుల కందరికి కలుగును. అట్టి పారిశ్రామిక, దేశాభివృద్ధి దాయకమగు ఎగుమతి, దిగుమతి సరకులపై ప్రభుత్వము బహు పురాతన కాలమునుండియు పన్ను విధించుట ఆచారమైనది గనుక 'సముద్ర శుల్కము' అని చట్ట రీత్యా వ్యవహరింప బడుచున్నది. అన్ని సముద్ర తీరములు ఓడ రేవులే గాక దేశ సరిహద్దు ప్రాంతములలో శుల్క గృహములు, నెలకొల్పబడి శుల్కోద్యోగుల చేత పన్నులు వసూలు గావింప బడుచున్నవి. శుల్కపు కలెక్టర్, బోర్డ్ ఆవ్ రెవిన్యూ వారి యాజమాన్యము క్రింద సాధారణముగా జిల్లా కలెక్టర్, అతని క్రింది ఉద్యోగులు పని చేయుచుందురు. కేంద్ర ప్రభుత్వము వారు చేయవలసిన శాసన విధానములను నిర్ణయింతురు. ప్రతి ఓడ రేవు వద్ద రేవు గిడ్డంగులు, వాటి ప్రక్కను శుల్క వసూలు గృహములు ఉండును. తీరముగల ప్రతి దేశములోను, లేక రేవులో ఒక ముఖ్యోద్యోగి సముద్ర శుల్కముల విధింపు, వసూలు వ్యవహారముల విచారణ సల్పుటకు నియోగించబడును. చట్టము క్రింద నిబంధనలు గావించు ప్రాధికారమతనికి కలదు. ఏ యే రేవులు తీర ప్రాంతములు, ఓడల నుంచి గాని, కోస్తా పడవల నుంచిగాని సరకుల దిగుమతి లేక తద్వారా ఎగుమతులు చేయవలెనో నిర్ణయించబడును. అట్టిచోట్ల నుండి గాక తదితర ప్రాంతములనుండి, సరకుల ఎగుమతి, దిగుమతులను గావింపరాదు. ప్రతి రేవునకు కొద్ది భేదములతో, తత్సంబంధమైన నిబంధనలు గావింపవచ్చును.

దిగుమతి చేయరాని సరుకులు: చట్ట రీత్యా కొన్ని వస్తువులు దిగుమతి చేయగూడని సరుకులు, ముఖ్యముగా: 1. దొంగ నాణెములు; 2. భారత నాణెములకు, కరెన్సీ నోట్లకు నకలు తయారు చేసి మోసపుచ్చుటకు వినియోగింపబడు నాణెములు, కరెన్సీ నోట్లు; 3. అసభ్యమైన, నీతి బాహ్యమైన పుస్తకములు, చిత్రములు, ఫోటోలు; 4. దొంగ ట్రేడ్ మార్కు గల వస్తుజాలము; 5. వర్తక మార్కుల చట్టము 1958 సెక్షను 77 ననుసరించి విదేశములలో దేశీయ వస్తుజాలమని మోసగించుటకు ప్రయత్నించుటకు గాను, మార్పు చేయబడిన సరకులు; 6. పేటెంట్లు డిజైనుల చట్టము 1911 క్రింద రిజిష్టరు చేయబడిన మార్కుల నుల్లంఘించి చేయబడిన వస్తు సామగ్రి; 7. పొడవును గజములలోగాని, మీటరులలోగాని సునిశ్చితముగా సూచించని బట్టల తానులు; 8. తెల్ల గంధకముతో తయారు కాబడిన అగ్గి పెట్టెలు; 9. ఎంత నూలు వాడబడినదో తెలియజేయనట్టి నూలు కట్టలు; 10. దిగుమతి దారుని, టోకు వ్యాపారస్థుని, లేదా ఉత్పత్తిదారుని పేరుగాని మార్కుగాని చేయని అల్లికదారము. అవసరమగు ఎగుమతి, దిగుమతి లైసెన్సులు లేకుండా ఎగుమతులు, దిగుమతులు చేయరాదు. విదేశపు (ధనము) మారకము ఏ యే దేశములనుండి ఎంత లభించునో అంచనాను బట్టి ఇవ్వబడిన ఎగుమతి, దిగుమతుల లైసెన్సు విషయములో ఆ అంచనాలను అతిక్రమణ చేయరాదు. దేశ సౌభాగ్యము కాపాడుట కొరకు ఎట్టి సరకులు ఎంతవరకు దిగుమతి చేసుకొనరాదో గెజెటులో ప్రచురణ వలన ప్రభుత్వము సూచించును. చట్ట విరుద్ధములగు వస్తు దిగుమతులను ప్రభుత్వము నిరోధించును.

ప్రభుత్వ అధికారులు వస్తువులను పట్టుకొని వశపరచుకొనుట, నేరస్థులను విచారించి శిక్షించుట మొదలగు ప్రాధికారము సీమ శుల్కపు కలెక్టర్‌కు కలదు. వారిచే నిబంధనలు, న్యాయ శాస్త్ర సమ్మతముగనే చట్ట నిర్వహణాధికారుల సాధక బాధకముల ననుసరించి చేయబడును.

పన్ను విధింపు: సముద్ర శుల్కములు ఈ క్రింది రకముల సరకులపై విధింపబడును: 1. విదేశ రేవుల నుండి సముద్రములు దాటి దిగుమతియగునట్టి, విదేశ రేవులకు ఎగుమతి చేయబడునట్టి సరకులు; 2. ఒక సీమ శుల్క విధింపు రేవు నుండి వేరొక సీమ శుల్క విధింపు రేవునకు దిగుమతి చేయునప్పుడు, నల్లమందు, ఉప్పు, ఉప్పు చేపలు ; 3. విదేశీయ రేవుల నుండి, భారత

దేశీయ రేవులకు పెద్ద ఓడల మీద తెచ్చి చిన్న రేవులకు పోవు చిన్న ఓడల మీదకు మార్చి, వేరొక దేశీయపు రేవు నకు దిగుమతి చేయు సరకు; 4. 'బాండెడు' గిడ్డంగు లలో, ఓడ రేవుల యొద్ద నిల్వయుండి వేరొక రేవునకు తేబడిన వస్తు సామగ్రి.

విదేశ వ్యాపారము వల్ల అట్టి వ్యాపార శుల్కము, రాష్ట్ర ప్రభుత్వముల యొక్క సరకుల మీద గూడ అంద రికి వలెనే పన్ను విధింపు సాధారణముగా జరుగును. ప్రత్యేకించి చట్టము చేయబడనిచో, పన్ను విధింపబడు వస్తు జాలము, పన్ను విధింపు లేని సరకులతో కలిపి తయారు చేయబడి, ఎగుమతి, దిగుమతి గావించిన యావత్తు సరకుల పరిమాణముపై పన్ను విధింపబడక, పన్నుకు లోబడు సరకుల పరిమాణము పైననే పన్ను విధింపు జరుగును.

పన్ను రాయితీలు : కేంద్ర ప్రభుత్వము గెజెటులో ప్రచురించి ఏ యే రేవుల నుండి ఏ యే రేవులకు పోవు సరకులపై పన్ను తీసివేయబడినదో తెలియపరుచును. ఎగుమతి, దిగుమతి సరకులపై సముద్ర శుల్కము విధిం చుటకు, ఆ సరకు మూల్యము నిర్ణయించుటకు, అధి కారము నియమములచే దత్తము చేయబడినది.

విదేశములకు ఎగుమతి చేయబడిన భారతీయ సరకు తిరిగి మూడేండ్ల లోగా వాపసు పంపబడినచో, పన్ను రాయితీ ఇవ్వబడును. కాని ఎక్సైజు పన్ను ఏమైన ఇది వరకు తీసివేయబడిన అట్టి సరకులపై తిరిగి విధింప బడును.

వస్తువులు ఓడల నుండి తీరమున పారవేయబడినప్పుడు, బరువు తగ్గించుకొనుటకు ఓడల అధికార్లు నీటిలో పార వేసిన బాపతు సరకులు, అవి తీరమునకు కొట్టుకొనివచ్చి నప్పుడు, రేవుల సరిహద్దులలో సరకులు వదలివేసినప్పుడు, విదేశ వస్తువులకు వలె పన్ను విధించుదురు. అట్లు విధింప బడకుండుటకు అట్టి సరకులకు పన్ను రాయితీలు కలవని రుజువు చేయవలసియుండును.

సముద్ర శుల్క నిర్ణయము : సీమ శుల్కపు కలెక్టరు ఓడ బరువును బట్టియు, ప్రయాణింపవలసిన దూరమును బట్టియు, పడవ నావికుల సంఖ్యను బట్టియు ప్రతి ఓడకు కావలసిన సరకుల పరిమాణము నిర్ణయించి, వాటి పైన మాత్రము ఎక్సైజు పన్ను, మరియు సముద్ర శుల్కము లేకుండ చేయును. సముద్ర ప్రయాణికుని ఉపయో గార్థము పెట్టె, బిస్తరు, సరకుల మూటలు, ఓడ రేవు వద్ద నిబంధనల ప్రకారము శుల్కపు కలక్టర్ విచారించి పన్ను లేకుండ వదలివేయును.

శుల్క నిర్ణయ మూలాధారము : పడవల బిల్లు, బిల్లు ఆవ్ లేడింగు, వగైరాలు, యజమాని సూచనలు, వాజ్మూలమును బట్టి తనిఖీ చేయకమునుపే సరకులపై అధికార్లు పన్ను విధించవచ్చును. తర్వాత పరీక్షించ వచ్చును. పన్ను విధింపదగు మూల్యము ఖాయము చేయ వచ్చును. వస్తువుల మూల్యమనగా, 30 వ సెక్షను ప్రకారము, టోకు ధర అందులో కమిషన్, డిస్కౌంటు తీసివేసియు, లేక వాటి బజారు టోకు ధర లేక అమ్మినచో వచ్చునట్టి ధరగా ఉండవలెను. యజమాని తక్కువ మూల్యము వేసిన, అధికార్లు నోటీసు ఇచ్చి, వారిని పిలిపించి విచారణ సల్పుదురు.

వస్తువులు, సముద్ర శుల్క గృహము నుండి తీసుకొని పోయిన తర్వాత తత్సంబంధమైన బిల్లు ఆవ్ షిప్పింగు వగైరాలు మార్పు చేయరాదు. పొరపాటున, తక్కువ రేటు విధించిన లేక వాపసు ఇచ్చిన, మొత్తము పన్ను తిరిగి సరిగా వసూలు చేయు అధికారము సముద్ర శుల్కాధి కారులకు కలదు.

శుల్కము వాపసు చేయబడుట : అనగా వస్తువులు దిగు మతి పన్ను వసూలు చేయబడిన తర్వాత, అవే సరకులు తిరిగి వేరొక విదేశమునకు తిరిగి ఎగుమతి చేయునెడ, శుల్కాధికారులు వెండిమీద పూర్తిగను, మరి ఇతర సరకుల మీద పన్నులో ఎనిమిదింట, ఏడు వంతులు తిరిగి ఇత్తురు. అట్టి వాపసునకు నిబంధనలు, విధానము గలవు. ఒక్కొ క్కప్పుడు విదేశ వస్తువులను దిగుమతి చేసిన తర్వాత, దేశ పరిశ్రమలందు వినియోగింపబడి, అందు మూలముగా ఉత్పత్తి అయిన భారతీయ వస్తువులు ఎగుమతి చేయబడు నెడల శుల్కము వాపసు చేయవచ్చును. సెక్షను 44 ప్రకారము నౌకాదళ నిమిత్తము తేబడిన సారాయి పానీయములు మీద శుల్కము వాపసు చేయవలెను.

పడవలు రేవులు చేరరాక పోవుట, రాకపోకలు : పన్ను ఎగవేయుటకు వస్తుజాలము దాచియుంచుటకు వీలగు ఓడలు రేవులు చేరకుండుటకు, అవి దరిజేరుటకు అనుజ్ఞా పత్రములు ఇవ్వకుండునట్లు కట్టుదిట్టములు చేయుదురు. రేవు నకు ఓడల రాకపోకలు నిబంధనల ననుసరించి యుండును. 'మానిఫెస్టు' బిల్లు ఆవ్ షిప్పింగు మొదలగు పడవల పత్రములు నిర్ణీత పద్ధతిలో ఉండవలెను. ఓడలు దరి జేరుటకుగాని విదేశములకు రేవునుండి దాటిపోవుటకుగాని సీమ శుల్క కలెక్టరు అనుజ్ఞా పత్రములు ఉండవలెను, రేవులోని సాధారణ ఓడలకు గల నిబంధనలు లైసెన్సులు, విదేశీయమైన దిగుమతి ఓడలకు కూడ వర్తించును. సముద్రములు దాటించి తెచ్చిన సరుకు దరిచేర్చుటకు,

లేదా తిరిగి వేరే ఓడలో నింపుటకు రేవుచేరుటకు లై సెన్సు లుండవలెను. సరకులు దిగుమతి దారులకు ఇచ్చివేయుటకు కూడ అనుజ్ఞా పత్రము కావలెను, కొన్ని పట్ల నిలవ ఉండక త్వరలో చెడిపోవు సరకులు దిగుమతి అయినచో, ఆలసించుటకు వీలులేని పరిస్థితులలో అధికారులు దిగుమతి దారులు వచ్చుటకు వ్యవధిలేనపుడు ఆ సరకును చట్టము ఏర్పరచిన పద్ధతిని అమ్మివేయుదురు. పన్నుగాక రేవు దగ్గర చెల్లింపవలసిన ఫీజులు, ఖర్చులు ఉండును. గిడ్డంగులలో నిల్వ, వాటి వారంట్లు ఒక గిడ్డంగి నుంచి వేరొకదానికి సరకుల మార్చుటకు నిబంధనలు గలవు. ఎగుమతి సరుకులు బాండు గిడ్డంగులలో నింపుట, తరువాత విదేశములకు ఎగుమతి చేయుట, మొదలగునవి నిబంధనల ననుసరించియే చేయవలెను. ఉదా: సారాయము మొదలగునవి బాండు గిడ్డంగులలో నింపిన ఎక్సైజు పన్ను విధింపు అయిన తర్వాతనే ఎగుమతి చేయు ఏర్పాట్లు కలవు.

కోస్తా వ్యాపారము : కేంద్ర ప్రభుత్వము కోస్తా పడవలకు వేరు నిబంధనలు చట్టరీత్యా 15 వ ప్రకరణము ననుసరించి చేయును. పడవలు రేవు చేరుట, దాటుట, పరకములగు వస్తువులు తీసుకుని పోవచ్చునో మొదలగు విషయములకు నిబంధనలు గలవు. కోస్తా పడవలు గూడ మానిఫెస్టు సముద్రశుల్కము వసూలుచేయు ఉద్యోగులకు చూపవలసియుండును. వారి అనుమతి బడసి, సరకులు పడవనుండి దింపుట, తిరిగి పడవను వేరే సరకులతో నింపుట మొదలగునవి చేయవలెను.

చట్టోల్లంఘన : 167 వ సెక్షనులో వివిధములైన చట్టోల్లంఘనలు విశదీకరింపబడినవి. అందు ముఖ్యముగ: 1. ప్రత్యేకించి శిక్ష చట్టరీత్యా ఉదాహరింపబడని చట్టోల్లంఘనలు; 2. కోస్తాకుగాని; రేవు సమీప ప్రాంతములకుగాని పడవల పత్రములు లేకుండా వచ్చి చేరుట; 3. వస్తువులను నిబంధనలకు వ్యతిరేకముగా పడవలలో వేయుటకు తెచ్చి నిల్వచేసి దాచుట; 4. భారత ప్రాంతము నుండి పడవలు దొంగ వ్యాపారము చేసి పన్ను ఎగవేయుట. అట్టి పడవలు వెళ్ళిపోవుచుండగా కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆజ్ఞానుసారముగా వాటిని వెన్నంటి తరిమి నిండు సముద్ర మధ్యమున గూడ వాటిని పట్టుకొనవచ్చును; 5. పడవలోని సరకు పడవనుండి దింపవలసిన రేవునందు గాక వేరొక ప్రాంతమున పారవేయుట; 6 పడవలు లాగుటకు ఉపయోగింపబడిన టగ్గు పడవలలో సరకులు శుల్కపు కలెక్టరు అనుజ్ఞ లేకుండ నింపుట; 7. పడవలు వచ్చిపోవునపుడు నియమితమైన చోట్ల ఆరోహణ, అవరోహణ చేయు పన్ను అధికార్లకు అంతరాయము కల్పించుట; 8. ఎగుమతి, దిగుమతి చేయకూడని సరకులను ఎగుమతి, దిగుమతి చేయుట.

న్యాయ శాస్త్రానుసారముగా అధికార్లు విచారణ గావించుట, నిర్ణయించి నేరస్థులకు శిక్షవిధించుట, సరకులు ప్రభుత్వవశము గావించుకొనుట మొదలగు కర్తవ్యములను నిర్వహించ వలెను. వారి తీర్పులపై ఉన్నతాధికారులకు అప్పీలు చేయవచ్చును. చట్ట వ్యతిరేకముగ నున్నచో హైకోర్టుకు అప్పీలు చేసుకొనవచ్చును.

చట్టమున 18 వ ప్రకరణమున ఎన్నియో ఇతర విషయములు కలవు. వస్తువులను, ప్యాకెట్లను, పొట్లములను విప్పి చూచుట, నమూనాలు చూచి తీసుకొనుట, శుల్కగృహమున నుంచబడిన వస్తుజాలము చెడిపోయిన లేదా పోయినపుడు ఇచ్చు నష్ట పరిహారము, తద్విషయమై దావా తెచ్చుట, కాలదోషము పట్టకుండుట, తీర గిడ్డంగుల ఫీజుల విషయము, యజమాని ఏజెంటుకు ప్రాధికార మొసగుట, మొదలగు విషయములు ఇందు గలవు.

సముద్రతీరము నుండి ఎగుమతి, దిగుమతి శుల్కముల వసూలు పురాతనమైన విషయము. ఇటీవల భూమి సరిహద్దులనుంచి విదేశ వ్యాపారము సల్పునెడ గూడ శుల్కవిధింపు గలదు. మరియు శాస్త్రాభివృద్ధి అయిన కొలది విమానములపై విదేశములతో ఎగుమతి, దిగుమతి వ్యాపారము సల్పుట వృద్ధియగు చున్నపుడు విమానాశ్రయముల యొద్ద గూడ సముద్రతీర భూ ప్రాంతములయందు వలె సరకులు నిల్వచేయు గిడ్డంగులు శుల్కవసూలు గృహములు వెలసి పన్ను విధింపు, వసూలు పనులు నిర్వహింపబడు చున్నవి.

ఏ. సూ. ప్ర.

సమ్మెలు : కార్మికులందరు కలసి సామాన్య ఒడంబడిక ద్వారా గాని, లేక తమ సంఘము లేక యూనియను యొక్క ఉత్తరువు ద్వారా గాని, తమ ఉద్యోగ షరుతులలో మార్పును చేకూర్చు, లేక ప్రతిఘటించు నిమిత్తము ఐచ్ఛికముగ పనిని నిలుపుదల చేయుటకు 'సమ్మె'అని పేరు. 'లా కౌటు' లేక 'పని బంద్' అను పదము తదుపరి వాడుకలోనికి వచ్చి పనిని నిలుపుదల చేయుటను సూచించును. ఇక్కడ కార్మికులు ఐచ్ఛికముగ తమ శ్రమను ఉపసంహరించుటకు బదులు యజమానులు తాళములు బంద్ చేయుదురు. సమ్మెను కార్మికులు ఇచ్ఛాపూర్వకముగ పని చేయుటకు వ్యతిరేకమును చూపు పారిశ్రామిక విధానములుగ అవలంబింతురు. 'లా కౌటు' అను పదమును కచ్ఛితముగ యజమానులు తమకును కార్మికులకును మధ్యను ఏర్పడిన వివాదమును వ్యాజ్యాంశము క్రిందకు తెచ్చుటకును, లేక ఎంత ప్రయత్నించినను

వినవట్టి కార్మికులపై ఒత్తిడి తెచ్చు నిమిత్తము తీసుకొనబడు చర్యగ వాడబడుచున్నది. అనగా యజమానుల షరతుల ప్రకారము కార్మికులు తమ పనిని తాము చేసుకొనునట్లు బలవంతముగ నిర్బంధించు కొరకు ఉద్దేశించబడినది.

వర్తమాన కాలమందిట్టి సమ్మెలు, పని బంద్‌లు సర్వసామాన్యమైనవిగ పరిణమించినవి. యజమానులు సహజముగ ఎల్లప్పుడు అధిక లాభముల కొరకే తాపత్రయపడుచుందురు. కార్మికుల కష్టములతో వారి కెట్టి నిమిత్తము లేదు. పనివారు తమ శ్రమద్వారా పరిశ్రమకు లాభములు వచ్చుచుండ తమకెట్టి ప్రయోజనము కలుగక పోవుటతో అసూయ చెంది యజమానులపై తిరుగు బాటునకు దిగజొచ్చిరి. ఆరంభములో వారి కెట్టి బలమును లేనప్పటికి కార్మికులందరు ఏకమై సంఘములుగ ఏర్పడిన పిదప యజమానుల ఆట సాగలేదు. వారును కార్మికుల కోర్కెలను కొంతవరకు తీర్చక తప్పలేదు. ఇట్టి పరిస్థితులలో ప్రభుత్వము జోక్యము కలుగచేసుకొని, కార్మికులకును, యజమానులకును ఉండు సంబంధములను క్రమబద్ధము చేయుటకు వివిధ చట్టములు చేసినది.

చాలా పరిశ్రమలలో కార్మిక యజమానుల వివాదము స్వల్పకాలమే యుండి పరిష్కారమగుచుండును. కొన్ని పెద్ద పరిశ్రమలలో కార్మికుల సంఖ్య అత్యధికముగనుండి, వారు, పరిశ్రమ యజమానులు ఇరుపక్షముల వారు కూడ పట్టుదలతో వ్యవహరించిన అట్టి వివాదములు దీర్ఘ కాలము కొనసాగుటయు కలదు. అట్టి పరిస్థితులలో ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొని పరిష్కారము చేయ అవసరమేర్పడును.

పరిశ్రమలలో వివాదములు ఉద్యోగ షరతులను గూర్చియు, పరిశ్రమ పరిస్థితులకు సంబంధించిన విషయములను గూర్చియు ఏర్పడును. అనుభవమును బట్టి పరిశీలించిన, అధిక సంఖ్య గల వివాదములు వేతనములకు సంబంధించిన ప్రశ్నలపై ఏర్పడును. కొన్ని వివాదములు కార్మికులు పని చేయు కాలము-దినమునకు పని చేయు గంటలు, కార్మిక సంఘముల గుర్తింపు, కార్మికుల సౌకర్యములు, లాభములను బట్టి బోనసులు, వగైరా విషయములకు సంబంధించి ఏర్పడును.

పరిశ్రమ యందు వివాద మేర్పడిన, కార్మికులకు, ఉభయులకు కూడ నష్టమే. అందులో ముఖ్యముగ యజమానులకు ఎక్కువ నష్టము. ఏలన, పరిశ్రమ సక్రమముగ పని చేయనందున ఉత్పత్తి దెబ్బతిని లాభములు ఉండవు. కార్మికులు సమ్మె చేసినను, అది అక్రమ సమ్మె అయినప్పుడు తప్ప సమ్మె కాలములో వేతనములు చెల్లించవలసి వచ్చును. సమ్మెల కవకాశ మిచ్చిన ఎడల, ఆ పరిశ్రమపై ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేక భావమేర్పడును. అందుచే సాధ్యమైనంత త్వరలో వివాదములను పరిష్కరించుకొనుటకు యజమానులు ఆసక్తి చూపుదురు.

వివాద పరిష్కార మార్గములు : సామాన్యముగ సంప్రతింపుల ద్వారా పార్టీల మధ్య వివాద పరిష్కారము జరుగును. పార్టీలు గాని, వారి ప్రతినిధులుగాని, ముఖా ముఖి వివాదాంశములను చర్చించి ఉభయులకును, లాభ దాయకముగ నుండు విధమున వివాదమును పరిష్కరింతురు. ఇది గాక సమాధానము ద్వారాను, మధ్యవర్తిత్వము ద్వారాను కూడ వివాదములు పరిష్కరింపబడును. పై విధమున పరిష్కరింప బడనప్పుడు, ప్రభుత్వము స్వచ్ఛందముగ గాని, లేక ఒక పార్టీ అభ్యర్థన పై గాని జోక్యము కలిగించుకొని పారిశ్రామిక న్యాయాధికరణము ద్వారా వివాద పరిష్కారమునకు ఏర్పాటు చేయును. ఓ. న.

సర్వక్షమ: సార్వభౌముడు లేదా అత్యున్నత రాజ్యాధికారి అనుగ్రహము చూపి సిద్ధదోషులైన నేరస్థు లందరి నేరములను క్షమించి వారిని విడుదల చేయుటను 'సర్వక్షమ' అందురు. ఇది సాధారణముగా నేరస్థుని క్షమించు పద్ధతి కన్న మిన్న అయినది. ఏలన నేరస్థుని యొక్క నేరమునకు సంబంధించిన న్యాయ అవరోధములకు నిది పూర్తిగ తొలగించును. ఇట్టి సర్వక్షమ సార్వభౌమునిచే లేదా పార్లమెంటు చట్టము ద్వారా ప్రదానము చేయబడవచ్చును. ముఖ్యముగ రాజు పట్టాభిషేక సందర్భమున రాజకీయ నేరస్థులను ఇతర నేరస్థులను పూర్తిగా గాని, లేదా నిర్దిష్ట మినహాయింపులతోగాని సర్వక్షమ ప్రసాదించబడును. సర్వక్షమయందు మినహాయింపులకు ఉదాహరణగా, ఆంగ్ల చరిత్రలో చార్లెస్-II పట్టాభిషేక సమయమందు ప్రసాదించబడిన సర్వక్షమలో తన తండ్రిని ఉరి తీయుటకు తోడ్పడిన నేరస్థులు మినహాయించుటను ఉదాహరించవచ్చును. సాధారణముగ యుద్ధానంతర శాంతి సంధులలో యుద్ధ ఖైదీల సర్వక్షమ షరతులను చేర్చుదురు. ఓ. న.

సర్షియోరారి: చూ. ఉత్ప్రేషణ లేఖ-పు. 236.

సలహా రూపక అధికార పరిధి: చూ. భారత రాజ్యాంగము - పు 542.

సవీనీ, ఫ్రెడిక్ కారల్ వాన్ (1779 1861) జర్మన్ ధర్మ శాస్త్ర వేత్త, ఇతడు ప్రసిద్ధమైన ధనిక వంశమునకు చెందినట్టి లోరెయిన్ కుటుంబమునకు చెందినవాడు. బహుశా అతని కాలములో విద్యా సంబంధ వృత్తి నవలం

బించిన పరిపాలక తరగతులకు చెందినవారిలో సవినీ ప్రథముడు. దీనివలన అతః పూర్వము సామాన్యముగ నున్న జర్మన్ ఆచార్యుని యొక్క సాంఘిక అంతస్తు ప్రాబల్యము ఎక్కువగ పెరిగెను. 1800 లో ధర్మశాస్త్ర మందు డాక్టరు డిగ్రిని పొందెను. 1803లో స్వాధీన హక్కులపై ఒక బృహత్ గ్రంథమును ప్రచురించెను. ఈతడు అసమాన ప్రజ్ఞకలవాడు, రోమన్ ధర్మ శాస్త్రమును మొదట మార్బర్గులోను, తదుపరి లాండ్సుహాటీలోనూ, ఆఖరున బెర్లిన్‌లోను బోధించెను. జర్మన్ ఆదర్శ సిద్ధాంత సూత్రములకు అనుగుణముగ శాస్త్రీయ పరిశోధన జరుగు నిమిత్తము కొత్త బెర్లిన్ యూనివర్సిటీ స్థాపనకు హెచ్చుగ సహాయపడెను. విలియమ్ - IV కోరికపై ఇతడు ప్రష్యా మంత్రిగ కొంతకాలము పని చేసెను.

సవినీ తన సిద్ధాంతములను మొట్ట మొదట 1814 లో వ్యక్త పరచెను. అప్పుడు ధర్మశాస్త్రమును చట్టబద్ధము చేయవలెనను ఉద్యమము ఒకటి యుండెను. ఆ ఉద్యమమునకు సవినీ వ్యతిరేకి. తన వ్యతిరేకతకు కారణములను వివరించుచు తన సిద్ధాంతమును సవినీ ప్రతిపాదించెను. 1815లో సవినీ కొత్త చారిత్రిక సంస్థకు అనుబంధ సంస్థను స్థాపించెను. తద్వారా తన ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములను ప్రచురించెను. ఇది 16 వ శతాబ్దము వరకు రోమన్ ధర్మశాస్త్రము యొక్క సాహిత్య చరిత్ర. సవినీ సమకాలిక రోమన్ ధర్మశాస్త్రముపై ఒక గొప్ప గ్రంథము ఎనిమిది సంపుటములలో ప్రచురించెను. ఇట్టి ఉత్తమ గ్రంథము ఇంతకుముందుగాని అటు పిమ్మటగాని ఆ విషయముపై ప్రచురింపబడలేదు. ఇందు ఈతని సాంఘిక సిద్ధాంతముల పునాదులు వాటి ఆచరణ యోగ్యతకు కూడ ప్రదర్శింపబడినవి. 1842లో సవినీ ఉత్తమ న్యాయాధీశుడుగా నియమింపబడెను. ఈ పదవిలో నుండగా ఇతడు ధర్మశాస్త్రములో పెక్కు సంస్కరణలను ప్రవేశ పెట్టెను. అందులో వినిమయ పత్రముల చట్టము, విడాకుల చట్టము ముఖ్యమైనవి. 1848లో ఈ పదవిని త్యజించి ధర్మశాస్త్ర రచనకు పూనుకొనెను. అప్పటివరకు తాను ప్రచురించిన వ్యాసములను సంపుటీకరించి 1850 లో ప్రచురించెను. 1853 లో తన ఆధునిక రోమన్ ధర్మశాస్త్రమునకు అనుబంధముగ కాంట్రాక్టుపై నొక గ్రంథము ప్రచురించెను. ఈ గ్రంథములో ధర్మశాస్త్రమును చారిత్రిక పద్ధతిలో వివరింపవలసిన ఆవశ్యకతను ప్రస్ఫుట పరచెను.

సవినీ చారిత్రిక ధర్మశాస్త్ర వాదుల వర్గమునకు చెందినవాడు. ఈతని ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములలో ముఖ్యమైనవి: 'రెచ్ట్, డెస్ బెసి ట్జెస్' 'దివామ్ బిరఫ్' ఇందులో మొదటి గ్రంథము ధర్మశాస్త్రములో ఒకశకముగా పరిగణింపబడును. రోమన్ ధర్మశాస్త్రములో స్వాధీన హక్కు సిద్ధించుటకు చిరకాల అనుభవమే నిర్దేశింప బడినదనియు, వ్యక్తి యొక్క స్వాధీనముతో ఇతరులెవరును జోక్యము కలుగ జేసికొనకుండ నిషేధాజ్ఞల మూలమున ఆ హక్కును కొనసాగించ వచ్చుననియు రుజువు చేయుటకు సవినీ తన గ్రంథములో ప్రయత్నించెను. రెండవ గ్రంథమందు చారిత్రిక దృక్కోణములో న్యాయ వ్యవస్థను పురోగమింపచేయవలసిన ఆవశ్యకతను సవినీ విశదీకరించెను.

సవినీ రచనలు న్యాయశాస్త్రములో మంచి ప్రఖ్యాతి గాంచినవి. వ్యక్తిగతముగ సవినీ గొప్ప ధర్మశాస్త్రవేత్తగ పేరుగాంచెను. ఇతని ధర్మశాస్త్ర చారిత్రిక పాండిత్యము అద్వితీయము ఇతని న్యాయశాస్త్ర సిద్ధాంతములను ఈహిరింగ్ మొదలగు సామాజికీయ సాంప్రదాయిక న్యాయ శాఖీయులు వ్యతిరేకించిరి. ఓ. న.

సహకార చట్టము: 'సహకార' మనగా సమాజమునందలి వ్యక్తులు తమ శ్రేయస్సు కొరకు పరస్పర సహాయమొనరించుకొనుట. ఏదో ఒక రూపముతో మానవ జీవితారంభము నుండియు ఇది గోచరించుచున్నది. నేడు ముఖ్యముగా సంఘ జీవనములో ఆర్థిక ప్రయోజనములను సాధించుటకు అన్ని దేశములందును నియమబద్ధమయిన మహోద్యమముగా సహకారము పరిణామము చెందినది. ఆయా దేశ పరిస్థితులను బట్టి బహుళార్థదాయికముగా ఆర్థికముగా వెనుకబడిన ప్రజలకు ప్రత్యేక ఉపయోగముల నొనగూర్చుటకు సహకార సంస్థలు వెలసినవి.

భారత దేశములో ప్రజలకు ముఖ్యమయిన వృత్తి వ్యవసాయము. వ్యవసాయదారులకు కావలసిన పెట్టుబడి ఈ సహకార సంస్థల ద్వారా లభించును. ఇవి సహకార పరపతి సంఘములను పేరుతో ప్రతి గ్రామమందు ఏర్పడి యున్నవి. వాటిలో ప్రతి గ్రామస్థుడు సభ్యుడుగా కొంత వాటాధనము చెల్లించి దాని కివ్వబడు ఋణమును పొందును. ఆ సంఘము దాని కేంద్ర సంస్థనుండి ఋణము తెచ్చి సభ్యులకు ఋణము లిచ్చును. నియమిత కాలములో రైతు తన పంటను అమ్మిన పిదప ఆ ఋణమును క్రమమైన వడ్డీతో సకాలములో తీర్చి వేయవలెను. సంఘము పొందిన వ్యాపార లాభము ఏ ఒక వ్యక్తికిగాక, ఆ సంఘములోని ప్రతి సభ్యునకు తాను చెల్లించిన వాటాకు డివిడెండు (లాభములో వంతు) రూపములో పంచబడును. మిగతా లాభము సంఘమునకు మూల ధనముగాను, కారణాంతరముల వలన కలిగే నష్టములను భర్తీ చేయుటకు అనువుగాను సంఘము పేరిట నిలువ చేయబడును. ఇటువంటి సహకార

సంఘముల కార్యనిర్వహణ, సభ్యులచే ఎన్నుకొనబడిన కార్యకర్తల అధీనములో ఉండును. ఈ కార్య నిర్వాహక వర్గము సంఘ మహాజన సభకు జవాబుదారి గలిగి యుండును. ఈ సంఘ నిర్వహణ, కొన్ని సూత్రములపై నియమబద్ధ మయినదిగా నడచును. ప్రతి సభ్యుడు ఆ సంఘములోని ఇతర సభ్యులతో అన్యోన్య సంబంధము కలిగి ఒకరి కొకరు మంచి చెడుగులను పంచుకొనుచు సహాయ సహకారములతో ఉమ్మడి ప్రయోజనములను సాధించుచు వ్యవసాయ వ్యవహార కార్యకలాపములందు ప్రగతిని సాధించుట సహకారోద్యమము యొక్క ఆశయము. ప్రతి గ్రామమందు, ఈ సహకార సంఘములు పరపతి సంఘములుగా దేశ వ్యాప్తముగా యున్నవి. అదే విధముగా ఉత్పత్తి సహకార సంఘములు, కొనుగోలు సహకార సంఘములు, రైతు ఉపయోగమునకై స్థాపించ బడినవి. రైతు ఉత్పత్తి చేసిన సరకులకు మధ్య దళారీలు అనవసరమయిన లాభములు పొందకుండా రైతులకు సరి అయిన ధరలు వచ్చులాగున సంఘములు ఏర్పాటు కాబడినవి. అదే విధముగా ఉత్పత్తి చేయుటకు కావలసిన వ్యవసాయ పనిముట్లు, విత్తనములు, ఎరువులు, నిత్యజీవిత అవసరమయిన సరకులు అమ్ముటకు సహకార స్టోర్సు ఏర్పాటు అయినవి. ఉత్పత్తి చేయుటలో కూడా వ్యష్టి ప్రయత్నము కంటె సమష్టిగ వ్యవసాయము చేయుట చాలా లాభమని సమష్టి వ్యవసాయ సంఘములు ఏర్పాటు కాబడినవి. వీరు పండించు పంటలు నిల్వ ఉంచుకొనుటకు సహకార గిడ్డంగులు, వాటిని సరి అయిన కాలములో అమ్ముకొనుటకు, కొనుగోలు సంఘములు ఏర్పాటు చేయ బడినవి. వ్యవసాయ రంగమునకు సంబంధించిన సహకార సంఘములేగాక వ్యవసాయేతర సహకార సంఘములు అనేకములు గలవు. ప్రజలకు ప్రయోజనకారిగా యుండు ఏ విధమయిన కార్యమునకు సంబంధించి అయినను సహకార సంఘములుగా ఏర్పాటు కావచ్చును. దాని ముఖ్య సూత్రము వ్యక్తిగత లాభమునకు గాక, ఒండొరుల ప్రయోజనములకు, సమష్టి లాభమునకు ఆర్థికాభివృద్ధికి దోహద మిచ్చుటయే.

ఈ సహకార సంఘములు ప్రపంచమందలి అన్ని దేశములందును కొన్ని ముఖ్య సూత్రముల నాధారముగా చేసికొని వ్యవహరించుచున్నవి: 1. ఆదిలో సహకార సంఘములు ప్రజలనుభవించు దారిద్ర్య నిర్మూలనమునకు ప్రాతిపదికగా ఏర్పాటు కాబడినవి. దానికై కార్మికులు, కర్షకులు ఒకటిగా జేరి, వారి శక్త్యానుసారము కష్టపడి సహకారోద్యమము నడిపించిరి. అందుచేత దీని ముఖ్య సూత్రము ప్రజలయొక్క సహకారము; ఇచ్చట పెట్టుబడికి ప్రాధాన్యము లేదు పెట్టుబడికి ప్రాధాన్యము ఇవ్వక, సభ్యుల ఐక్య కార్యాచరణకు ప్రాముఖ్య మివ్వబడినది; 2. ధనికుడుగాని, సామాన్యుడు గాని, బీదవాడు గాని, సంఘమునందు సభ్యత్వము పొందినచో, వారందరును ఆ సహకార సంఘములో సమానులే. ఉమ్మడి అవసరమునకు ఒండొరులు సభ్యులగుటచే ఆ సంఘమందు ఎల్లప్పుడు సమానావకాశము కలిగి యుందురు; 3. ధనిక, బీద వ్యత్యాసములు పాటింపబడకుండ అందరు వ్యక్తులును తమ ఇష్టానుసారము సంఘమందు సభ్యత్వమును పొందవచ్చును. దానిలో స్వప్రయోజనపరులకు అవకాశము లేదు; 4. సహజముగా ప్రతి సంఘము లాభము సంపాదించును. లాభములను సభ్యులకు పంచుటలో ప్రతి వాటాకు యింత లాభమని పంచి ఇవ్వబడును. సంఘమునకు లభించిన లాభము అందలి భాగస్వాములయిన సభ్యులందరికి చెందును. గాని, ఏ కొద్ది మంది వ్యక్తులకో చెందదు. ఈ సంఘములకు సభ్యుల సేవయే పరమ లక్ష్యమై యుండవలెను. గాని లాభములు మిక్కుటముగా సంపాదించుట ధ్యేయము కాకూడదు; 5. ఈ సంఘముల నిర్వహణ సామ్యతత్వము మీద ఆధారపడియున్నది. ఒక వ్యక్తి ఎక్కువ వాటాలు తీసికొనవచ్చును. కొందరు తక్కువ వాటాలు కలిగి యుండవచ్చును. కాని వోటింగులో ఒక సభ్యునకు ఒక వోటు అనే సూత్రము పాటింపబడును. అందరు సభ్యులు సమాన స్థాయిలో ఉందురుగాని హెచ్చు తగ్గులులేవు; 6. ఈ సంఘముల యందు సంఘీభావము పెంపొందును. వ్యక్తిగతమయిన సాంఘిక రాజకీయ మత విభేదములు ఈ సంఘములందు కానరావు; 7. సంఘ సభ్యులు ప్రతి ఒకరు నియమముగా కొంత ధనము పొదుపు చేసికొనవలెను. పొదుపు తరువాత పరపతి, దీనివలన స్వయం సహాయము అలవడును; 8. ఏ విధమయిన వేతనము తీసికొనక ప్రతి సభ్యుడు స్వచ్ఛంద సేవ చేయవలసి యున్నది కార్య నిర్వాహకులు ఏ విధముగాను వేతనములు లేకయే పని చేయవలసి యున్నది. సేవా నిరతులయిన వారికే ఈ సంఘములందు స్థానము కలదు. వీటి వలన నీతినియమములు సభ్యులందు పెంపొందును; 9. ఏ విధములయిన నిర్బంధము లేక సభ్యులు తమ విధులను నిర్వర్తించుట ఈ సంఘములందు ప్రత్యేకత; 10. ఈ సంఘములందు ఏ పని జరిగినను అందరకు తెలియజేయ బడును. ఏ విధమయిన రహస్యము పాటించరు.

సహకార చట్టముల చరిత్ర : బ్రిటిష్‌వారి పరిపాలన కాలమందు భారత గ్రామీణ ప్రజల దుర్భర దారిద్ర్య

పరిస్థితులను నివారించుటకు సహకార ఉద్యమము ప్రవేశ పెట్టబడినది. మద్రాసు ప్రభుత్వము తొలిసారిగా ఫ్రెడిక్, నికల్సన్ అను వారిని యూరప్ దేశమందలి సహకార ఉద్యమములను పరిశీలించుటకు పంపెను. పశ్చిమ దేశ పర్యటనలో జర్మను దేశమందలి 'రఫీసయన్' నమూనా గ్రామ బ్యాంకులు అతనిని ఆకర్షించెను. అతడు 1897లో గ్రామ సహకార సంఘములను స్థాపించుటకు ఏర్పాటు చేసెను. యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్ ప్రభుత్వము డుపర్నే సలహామీద పట్టణములందు అర్బను బ్యాంకులను స్థాపించి, గ్రామసంఘములకు పెట్టుబడి సంస్థలుగా రూపొందించెను. 1900 లో పంజాబునందు, యేక్లిగన్ కొన్ని సహకార సంస్థలను స్థాపించెను. ఇవి అన్నియు కంపెనీల చట్టము క్రింద రిజిష్టరు కాబడినవి. వ్యక్తిగతముగా ఇట్టి సంస్థ వల్ల ప్రయోజనముండదని గ్రహించి కర్జను ఒక కమిటీని నియమించి సహకారోద్యమమును చట్టబద్ధమొనరించెను. గ్రామములందు సహకార పరపతి సంఘముల స్థాపనకు 1904 లో సహకార చట్టము అమలు పరచబడెను. భారత దేశమందు ప్రభుత్వ చర్య వలన సహకారోద్యమము ప్రథమముగా ప్రవేశపెట్టబడెను. ఈ చట్టములో ప్రజలలో పొదుపు, స్వయం సహాయము, ఒండొరుల సహాయములతో సంఘ నిర్వహణ మొదలగు సూత్రములు ఇమిడియున్నవి. సంఘమందలి సభ్యులకే హామీపై ఋణము లిచ్చుట జరిగెడిది. సంవత్సరమున కొకసారి సంఘమునకు సంబంధించిన లెక్కల తనిఖీ (ఆడిట్) జరుగవలెను. స్టాంపు రిజిస్ట్రేషను ఖర్చులందు సభ్యులకు ఎక్కువ సదుపాయములు ఉండెను. రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు ఈ చట్ట సూత్రములను ఆధారము చేసికొని గ్రామీణ ప్రజలయందు సహకార భావము ప్రబోధించి చాలా సంఘములను స్థాపించెను. 1906-1907 లో ఉన్న సంఘములు 843. వాటి సభ్యత్వము 90.8 వేల మంది. దాని వ్యాపార పెట్టుబడి 23.7 లక్షలు. 1914-1915 లో సంఘముల సంఖ్య 17,327, సభ్యుల సంఖ్య 824.4 వేలు, పెట్టుబడి 896.6 లక్షలకు పెరిగెను. చట్ట నిర్మాణ కర్తల దృష్టి గ్రామీణ ప్రజల పురోభివృద్ధిపై కేంద్రీకరింపబడినది.

భారత ప్రభుత్వము పరిస్థితులను పునఃపరిశీలించి 1912 సహకార సంఘముల చట్టమును సరిదిద్దెను. దాని వలన పరపతి సంఘములనే గాక పరపతేతర సహకార సంఘములను కూడ కర్షకులకు, కార్మికులకు ఉపకరించునట్లు ఏర్పాటు చేసిరి. ఈ క్రొత్త చట్టము వలన సహకారోద్యమము యొక్క ప్రగతి ద్విగుణీకృతమయినది. సంఘముల సంఖ్యయందు సభ్యుల సంఖ్యయందు వ్యాపారమందు అభివృద్ధి చాలా హెచ్చు అయినది. సహకార సంఘములు కేవలము అప్పులిచ్చుటకే గాక పెక్కు నూతన కార్య నిర్వహణములకు కూడ ఏర్పాటు కాబడినవి. ఉత్పత్తి సంఘములు, పంట, వస్తువులను అమ్ముటకు, పాల సరఫరా కొరకు, ఎరువులు కొనుటకు, పశువుల ఇన్సూర్యెన్సునకు, అనేక రకముల సంఘములు ఏర్పాటు అయినవి. కేంద్ర సంస్థలు హెచ్చినవి. రాను రాను ఈ సంఘములు చేయు వ్యాపారము, వాటి బాధ్యతలు, హెచ్చినవి. ఆర్థికముగా గ్రామీణుల స్థితిగతులు, సహకారోద్యమము వలన ఏ విధముగా మెరుగుపడినది తెలిసికొనుటకు 1914 లో మెక్లిగను కమిటీని ప్రభుత్వము నియమించెను. 1915 లో వారు నివేదికను దాఖలు చేసిరి. వారు ప్రాథమిక సహకార సంఘములనియు, కేంద్ర సంఘములనియు, రాష్ట్రీయ బ్యాంకులనియు వేరువేరుగా ఉండవలెననియు, చట్ట బద్ధమయిన నియమములను పాటించు వాటినే రిజష్టరు చేయవలెననియు, వాటి మూల ధనమును అవి స్వయముగా సంపాదించుకొనగల స్థితిలో యుండవలెననియు, డిపాజిట్లను ఆకర్షించవలెననియు, సరియయిన వ్యాపార పద్ధతులలో నిర్వహింపబడవలెననియు, నిర్ణీతమయిన సమయమున సభ్యుడు తన వాయిదా చెల్లించవలెననియు, సహకార రిజిస్ట్రారు నిర్ణయించిన ఆడిటర్లు జమా ఖర్చులను పరీక్షించవలెననియు, సిఫారసులు చేసిరి. పరపతేతర సహకార సంఘములను స్వచ్ఛందముగా తమకు కావలెనని కోరినపుడే ఎక్కువ మెలకువతో స్థాపించవలెనని కేంద్ర బ్యాంకులు వాటికి పెట్టుబడి పెట్టవలెనని నిర్ణయించిరి. కొన్ని రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు ఏ రాష్ట్రమున కారాష్ట్రము ప్రత్యేక సహకార చట్టము ఏర్పాటు చేసికొనుట అవసరమని గ్రహించి, ఉద్యమమును క్రమబద్ధము చేయుటకు రాష్ట్రీయ సహకార చట్టములను అమలుపరచెను.

బొంబాయి రాష్ట్రములో 1925 లోను, మద్రాసు, బీహారు రాష్ట్రములు 1932 లోను ప్రత్యేక చట్టములను అమలుపరచిరి. తక్కిన రాష్ట్రములలో 1912 కేంద్ర చట్టమునే కొద్ది సవరణలతో ఉపయోగించుకొనిరి.

తదుపరి 1934 లో మద్రాసు భూమి తనఖా బ్యాంకుల చట్టము అవతరించెను టవున్సెండ్ కమిటీ, తనఖా బ్యాంకుల నిర్వహణకు అనుకూలముగా కేంద్ర సహకార బ్యాంకును స్థాపించుటకు సిఫారసు చేసెను. ఈ బ్యాంకు ప్రాథమిక తనఖా బ్యాంకులకు పెట్టుబడి పెట్టులాగున ఏర్పాటయినది. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము సవరణ చేసి, భూమి తనఖా బ్యాంకుల సభ్యులు తమ వాయిదాలు

కట్టకుండా బకాయి పెట్టినపుడు, భూములను అన్యాక్రాంతము చేసినప్పుడు, అప్పు ముగింపు చేసి యావత్తు ఋణము, కోర్టులతో నిమిత్తము లేకుండ, రాబట్టుకొనుటకు ఈ సహకార తనఖా బ్యాంకులకు అధికారములు ఒసగబడినవి. బ్యాంకు డిబెంచర్లు ట్రస్టీ సెక్యూరిటీలుగా ఎంచబడులాగున ఏర్పాటయినది. రాష్ట్ర ప్రభుత్వము ఆ డిబెంచర్ల యొక్క అసలు ఫాయిదాలు గ్యారంటీ చేయుటకు ఏర్పాటు కాబడినది. తక్కిన సహకార సంఘముల వ్యవస్థకు ఈ భూమి తనఖా బ్యాంకుల వ్యవస్థకు ఎక్కువ వ్యత్యాసముండుటచే వేరయిన చట్టము క్రింద ఈ సహకార బ్యాంకుల నిర్వహణ ఏర్పాటయినది. దీనివలన రైతులకు తమ ఋణ భారము తీర్చుకొనుటకు వారి భూములహామీపై ఋణములు మంజూరు చేయుదురు. అదియుగాక పెద్ద పెట్టుబడి కావలసిన భూమి మరమ్మత్తులకు అనగా బావులు త్రవ్వుట, వాటికవసరమయిన నీరు తోడు ఇంజన్లు, గొట్టపు బావులు పండ్ల తోటలు పెంచుట, వ్యవసాయమున కనువుగా పెద్ద పథకముల క్రింద భూమిని తెచ్చుటకు, చీలికలుగా యున్న ప్రక్క భూములను కొనుటకు, మొదలగు ప్రయోజనములకు ఈ బ్యాంకులు అప్పులిచ్చును. ఈ 1934 భూమి తనఖా బ్యాంకుల చట్టము, 1932 మద్రాసు సహకార చట్టమునకు అనుబంధమయిన రీతిగా ఏర్పాటు చేయబడినది. గ్రామీణ పరపతి సంఘములు స్వల్పకాల ఋణములు ఇచ్చును. సహకార భూమి తనఖా బ్యాంకులు దీర్ఘకాలఋణములు ఇచ్చును.

1935 లో బీహార్, ఒరిస్సా రాష్ట్రములలోను 1940లో బెంగాలు రాష్ట్రములోను, ఆ విధముగానే హైదరాబాదు సహకార సంఘముల చట్టము 1323 ఫసలీలోను. 1918లో మైసూరు సహకార సంఘ చట్టమును, 1927లో బరోడా సహకార సంఘ చట్టమును అమలు పరచబడినవి. గ్వాలియర్ సహకార సంఘముల చట్టము 1934లో అమలులోనికి తేబడినది. మాక్లిగన్ కమిటీ కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు నిమిత్తము లేకుండా ఆయా రాష్ట్రములకు సహకార సంఘ నిర్వహణ ఇచ్చి వేయవలెనని సిఫారసు చేయుటవలన, పై ఉదాహరించిన రాష్ట్రసహకార చట్టములు వచ్చినవి. రాష్ట్ర నిర్వహణ క్రిందకు రాగనే మద్రాసు ప్రభుత్వము, ఈ సంఘములకున్న ఆర్థిక స్థోమతు విషయము నిర్ణయించుటకు 1927లో టవున్సెన్డ్ కమిటీని నియమించినది.

సహకార ఉద్యమ ప్రగతిని సమీక్షించుకొరకు 1929లో ప్రొవిన్షియల్ బ్యాంకింగు ఎన్క్వయిరీ కమిటీని మద్రాసు ప్రభుత్వము నియమించినది. 1930 అనంతరము అలుముకొన్న ఆర్థిక మాంద్యము, సహకార ఉద్యమ ప్రగతికి నిరోధము కలిగించెను. రిజర్వు బ్యాంకు ఆవ్ ఇండియా అగ్రికల్చరల్ క్రెడిట్ డిపార్టుమెంటు ఉద్యమమందు ఎక్కువ మార్పులు రావలెనని సూచించినది. తదనుగుణముగ మద్రాసు ప్రభుత్వము విజయ రాఘవాచారి కమిటీని 1939లో ఏర్పాటు చేసినది. నియమిత బాధ్యత గ్రామ సహకార సంఘములలో ఉండవలెనని, అతి చిన్న సంఘములను కలిపి పెద్ద సంఘముగా ఏర్పాటు చేయవలెనను ముఖ్య సూచనలు ఈ కమిటీ చేసెను.

తరువాత రాయలసీమ కోఆపరేటివ్ ఎన్క్వయిరీ కమిటీ లేక గోపాలస్వామి అయ్యంగారు కమిటీ 1945లో రాయలసీమ ప్రాంతములో సహకార ఉద్యమము సంతృప్తికరముగా లేనందున అక్కడి పరిస్థితులను పరిశీలించి నివేదించుటకు ఏర్పాటు చేయబడినది. ఈ కమిటీ గ్రామీణ పరపతి సంఘముల, కేంద్ర సంస్థలు, సహకార భూమి తనఖా బ్యాంకుల విషయమై ముఖ్యమయిన సూచనలు చేసినది. పరపతి సంఘములు బహుళార్థ సంఘములుగా మార్పు చేయుట, కేంద్ర బ్యాంకులను రద్దు చేసి సరాసరి రాష్ట్రీయ బ్యాంకు అప్పులిచ్చుటకును, రాష్ట్రీయ బ్యాంకు బ్రాంచీలను నిర్మించుటకు, ప్రాథమిక భూమితనఖా బ్యాంకులను రద్దుచేసి, సరాసరి వ్యక్తులకు కేంద్రసహకార బ్యాంకు ఋణములిచ్చుటకును సిఫారసు చేసినది. ప్రభుత్వ ఖర్చుమీద వారే ఈ సంఘములను అజమాయిషీ చేయుట కూడ సూచించినది. కాని రాయలసీమలోని కేంద్ర బ్యాంకులను రద్దు చేయుటకు ప్రభుత్వము ఒప్పుకొనక వాటి పటిష్టతకు ధన సహాయము చేయుటకు ఏర్పాటు చేసినది. తక్కువ వడ్డీ మీద ప్రాథమిక తనఖా బ్యాంకులకు ఋణము ఇచ్చే పద్ధతిని అనుమతించి, కేంద్ర సహకార భూమి తనఖా బ్యాంకునకు బ్యాంకు రేటు వ్యత్యాసము ఇచ్చుటకు అంగీకరించినది.

మధ్య పరగణాలులో బీరార్‌లోను, 1912 చట్టము తరువాత సహకార ఉద్యమము ప్రగతిగాంచినది. 1920 నాటికి ప్రభుత్వ ధన సహాయము లేకనే ముందుకు నడిచినది. బ్యాంకింగ్ సూత్రముల పాటించక పోవుటచే తర్వాత కొంత మాంద్యము కలిగినది. అందుచేత ప్రభుత్వము 1921లో కింగ్స్ కమిటీని ఏర్పాటు చేసిరి. ఈ కమిటీ యొక్క సిఫారసులను అమలు పరచుటచే ఉద్యమము బాగుపడినది.

యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్‌లో 1912 నుంచి 1925 వరకు సహకారోద్యమము త్వరిత ప్రగతినందినది. సభ్యుల సంఖ్య, సంఘముల సంఖ్య, వ్యాపారధనము చాల పెరిగినవి. కేంద్ర

బ్యాంకు యూనియనులు పెట్టుబడికి, అజమాయిషీ కొరకు పూనుకున్నవి. కాని ప్రజలయందు తగినంత ప్రాపకము ఈ ఉద్యమముపొందలేదు. 1925 లో ప్రభుత్వము ఓక్డెన్ కమిటీని స్థాపించిరి. ఈ కమిటీ సిఫారసు వలన అజమాయిషీ సహకార విద్యా వ్యాసంగము, ఆడిట్టు, బ్యాంకింగ్ యూనియన్లకు అప్పజెప్పి వ్యాపార పెట్టుబడి ఒకటే కేంద్ర బ్యాంకుల అధీనమందుంచిరి.

దేశములోని వ్యవసాయ జనాభా 1951 సెన్సస్ ప్రకారము 35 కోట్లు. వారు మొత్తం జనాభాలో 71% ఉన్నారు. ఈ వ్యవసాయదారులు తిండికి లేక, ఉండుటకు వాసయోగ్యము అయిన గృహములు లేక, వ్యవసాయమునకు నీటి వనరులు లేక, పెట్టుబడి పెట్టలేక, బహు దారిద్ర్యావస్థలో, ఋణభారము భరింపలేక ఉన్నారు. దేశము స్వాతంత్ర్యము పొందిన తరువాత ఇప్పటికిని వారి అవస్థలు ఇట్లే ఉన్నవని చెప్పకతప్పదు. 1911లో గ్రామీణ ఋణము 300 కోట్లు, 1924లో 600 కోట్లు, 1930లో 900 కోట్లు, 1935లో 1200 కోట్లు, 1938లో 1800 కోట్లు, ఈ ఋణ బాధను తగ్గించుటకు రైతునకు సహాయము చేయుటకు మూడు విధములయిన తరుణోపాయములను సూచించిరి: 1. శాసనముల ద్వారా ఋణ బాధితులకు సదుపాయము, ఋణము నుండి విముక్తి; 2. ప్రభుత్వము తక్కావీ ఋణములు ఇచ్చుట; 3. సహకార సంస్థల ద్వారా పరపతి.

శాసనములు: డక్కన్ అగ్రికల్చరల్ రిలీఫ్ ఆక్టు 1879 యూజిరియస్, లోన్సు ఆక్టు 1918 అండ్ రెగ్యులేషన్ ఆవ్ ఇన్టరెస్టు. మారిటోరియమ్ లాజ్ - బాంబే స్మాల్ హోల్డర్సు ఆక్టు 1938; మద్రాసు అగ్రికల్చరల్ రిలీఫ్ ఆక్టు 1938, సెంట్రల్ ప్రావిన్సెస్ మారిటోరియమ్ ఆక్టు 1938; యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్ మారిటోరియమ్ ఆక్టు 1938.

పై శాసనములు గాక డెట్ కన్సీలియేషన్ ఆక్టు అని ప్రతి రాష్ట్రమందు అమలు జరిపిరి. మరియు భూములమ్ముకొనునపుడు సరి అయిన ధర వచ్చులాగున భూమి ధరలను నిర్ణయించిరి. సహకార సంస్థల ద్వారా ఋణ బాధితులకు వలసిన ఋణములు ఇప్పించు ఏర్పాటు చేయబడినవి. ప్రతి గ్రామమందు సహకార పరపతి సంఘములు, ఇవన్నియు కేంద్ర బ్యాంకులందు సభ్యత్వము కలిగి వాటికి కావలసిన ఋణములను పొందుట, కేంద్ర బ్యాంకులు రాష్ట్ర సహకార బ్యాంకునుండి తమకు కావలసిన ధనము పొందుట, ఇది స్వల్పకాల ఋణముల నిమిత్తము ఏర్పాటు. దీర్ఘకాల ఋణములు సహకార ప్రాథమిక తనఖా బ్యాంకుల నుండి పొందనగును. ఇవన్నియు కేంద్ర సహకార భూమి తనఖా బ్యాంకునుండి అప్పులు పొందును.

దేశమందలి సహకార సంఘముల నిర్వహణకై సులభమగు నమూనా చట్టమును తయారు చేయు నిమిత్తము కేంద్ర ప్రభుత్వము 1956 లో ఒక లా కమిటీని నియోగించెను. రూరల్ క్రెడిట్ సర్వే వారి సిఫారసులను దృష్టియందుంచుకొని నమూనా చట్టమును కమిటీ వారు తయారు చేసిరి. ఆర్థిక పటిష్టత పెంపొందుటకు ఈ సంఘములలో రాష్ట్ర ప్రభుత్వము భాగస్వామిగా ఉండి 51% షేర్లు తీసికొనవలసినదనియు, గ్రామ సీమలయందు పొదుపు చేయుచు రైతు తన నిల్వ మొత్తములను సహకార సంఘముల ఆర్థిక పటిష్టతకు ఉపయోగించవలెననియు, రూరల్ క్రెడిట్ సర్వే కమిటీ వారు చేసిన ముఖ్య సూచనలు. నమూనా చట్టము 1912 మూలసూత్రములపై ఆధారపడి రాష్ట్ర చట్టములను దృష్టియందుంచుకొని రూపొందింపబడినది.

ఇందనుసరింపబడిన **ముఖ్య సూత్రములు:** సహకార సంఘము లిమిటెడ్ లేక అన్ లిమిటెడ్ బాధ్యతగా రిజిష్టరు చేయవచ్చును. రాష్ట్ర ప్రభుత్వము అన్యథా నిర్ణయించిన తప్ప సాధారణముగా ఒక సంఘమున మరియొక సంఘమునకు సభ్యత్వము సందర్భమున లిమిటెడ్ లయబిలిటీ సంఘములుగా రిజిష్టరు చేయవలెను. సంఘము యొక్క ఉద్దేశము ధనమును సేకరించి సభ్యులకు ఋణము లిచ్చుట అయినచో, లేక మెజారిటి మెంబర్లు వ్యవసాయదారులయినప్పుడు లేక ఇతర సంఘములు సభ్యులుగా లేని పక్షమున ఆ సంఘము లిమిటెడ్ సంఘముగా రిజిష్టరు చేయకూడదు. సంఘము రిజిష్టరు చేయుటకు ముందు ఆ సంఘము యొక్క ఉద్దేశములు ఈ చట్ట నిబంధనలకు అనుకూలమయినవిగను, సహకార సూత్రముల ప్రాతిపదిక కలిగినవిగను ఉండునట్లు చూడవలెను. సంఘము యొక్క బాధ్యత మార్పు చేయుటకు సంఘ నిబంధనలలో అవకాశము కలిగింపవచ్చును. ఒక సంఘమును ఇతర సంఘములతో కలిపి వేయుటకు, లేక ఒక సంఘమును రెండుగా విభజించుటకు సభ్యులకు నోటీసు ఇవ్వవలెను. తొలిసారిగా రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు సభ్యత్వమొసగబడినది. ఒప్పందములు చేయు సమర్థతకల వ్యక్తులను సభ్యులుగా చేర్చుకొనుట, అసోషియేట్ లేక నామినల్ సభ్యులుగా చేర్చుకొనుటకు ఏర్పాటు కలదు. ఒక్కొక సభ్యునకు ఒక్కొక వోటు ఉండును. వ్యక్తిగత సభ్యుడు సంఘమందలి మొత్తము షేర్లలో 5 వ వంతు షేర్లకు మించకుండగను లేక ఐదు వేల రూపాయలు షేరు కాపిటల్ కు మించకుండగను తీసికొనవచ్చును. సభ్యత్వము విరమించుకొన్న రెండు సంవత్సర

ముల వరకు సంఘమునకు సభ్యుడు బాధ్యత కలిగి యుండును. సాధారణముగా సభ్యులు మహాజన సభ యందు సభ్యులుగ యుందురు. అవి పెద్దవగుటచే సభ్యుల ప్రతినిధులతో ఉన్న మహాజన సభ కొన్ని సందర్భములలో యొనగూర్పబడినది. మహాజన సభ సంవత్సరమున కొక సారి అయినను సమావేశ పరచవలెను.

ప్రత్యేక మహాజనసభ నిబంధనల ననుసరించి సమావేశ పరచనిచో రిజిస్ట్రారుగాని, ఆయన డిప్యూటీగాని మహాజన సభను సమావేశ పరుపవచ్చును, కొన్ని సందర్భములలో మొత్తము సభ్యులలో మూడవ వంతు మందిని, ముగ్గురికి మించకుండా, ప్రభుత్వము నామ నిర్దేశము చేయవచ్చును. కొన్ని సందర్భములలో రిజిస్ట్రారు సంఘ పాలక వర్గమును రద్దు చేసి, రెండు సంవత్సరముల వరకు దాని స్థానే ఒక రిద్దరు సభ్యులతోగాని అడ్మినిస్ట్రేటరుతోగాని సంఘ పరి పాలన సాగించవచ్చును. ఆ గడువు మొత్తము నాలుగేండ్ల వరకు పొడిగింపవచ్చును. సంఘము యొక్క శ్రేయస్సునకై ఒకరిద్దరు సభ్యుల కమిటీ అన్న లేక కొన్ని అధికారములను చెలాయించవచ్చును. సంఘ పాలక వర్గమును రద్దు పరచుటకు ముందుగా ఆ సంఘము యొక్క పెట్టుబడి సంస్థను రిజిస్ట్రారు సంప్రదించవలెను. నియమిత కాలము పూర్తి అగు లోపున నూతన పాలక వర్గమునకు ఎన్నికలు జరిపి స్థాపించవలెను.

కొత్తగా ఎన్నికయిన పాలక వర్గమునకు సంఘము యొక్క సొత్తు, రికార్డు అప్పచెప్పని పక్షమున నోటీసు సహాయముతో వాటిని స్వాధీన పరచుకొనుటకు ఏర్పాటు కలదు. సంఘమునకు ఇవ్వవలసిన ఋణమునకు సభ్యుని యొక్క వ్యవసాయపు పంట మీద, వ్యవసాయ పనిముట్ల మీద మొదటి హామీగా చార్జి ఉండును. సభ్యుడు తన ఆస్తి అన్యాక్రాంతము చేయకూడదు. అట్లు చేసినను, అది న్యాయ సమ్మతము కాదు. సంఘ ఋణముల దర్మిలా ఇచ్చిన లాండు ఇంప్రూవ్ మెంట్సులోన్ ఆక్టు ఋణము గాని, అగ్రికల్చర్ లోన్సు ఆక్టు క్రింద ఇచ్చిన ఋణములు గాని సంఘ ఋణమునకు లోబడియుండును. ఈ కారణము చేత సంఘములు ఇచ్చు ఋణములకు తగిన హామీ కలదు. సంఘమందలి సభ్యుడు తను పనిచేయు యజమాని తన జీతములోనుండి సంఘము బాకీ ప్రతి నెల తగ్గించి అట్టి ఋణమునకు చెల్లించవలసినదిగా కోర వచ్చును. సభ్యుడు ఇవ్వవలసిన ఋణము లేక ఏ ఇతర బాధ్యతలయినను సభ్యత్వము విరమించుకొనునప్పటికి అతని షేరు ధనమునుండి, లేక డిపాజిట్ల నుండి రాబట్టు కొను అధికారము గలదు. రాబడి పన్ను నుండి రిజస్ట్రేషన్ రుసుము నుంచి, ఈ సంఘములను మినహాయించిరి. అనగా సంఘములు రాబడి పన్ను గాని, రిజస్ట్రేషన్ ఫీజు గాని కట్ట నవసరము లేకుండా ప్రభుత్వము సదుపాయము చేసినది.

రాష్ట్ర ప్రభుత్వము సంఘము యొక్క షేరు కాపిటల్‌లో భాగము ప్రత్యక్షముగ గాని, పరోక్షముగ గాని తీసుకొనవచ్చును. సంఘము ఇతరులకు ఇచ్చు డివిడెండు కంటె ప్రభుత్వము ఎక్కువ తీసికొనరాదు. రాష్ట్ర సంస్థ ప్రభుత్వము నుండి పొందిన షేరు కాపిటల్ నియమిత బాధ్యత గలసహకార సంఘములందు షేర్లుకొనుటకు వినియోగించ వచ్చును. కేంద్ర సంస్థలకు ఈ షేరు ధనమును ఉపయోగించవచ్చును. సహకార సంఘమునకు ఒక సంవత్సరములో వచ్చు లాభములను 25% రిజర్వు ఫండునకు జమ కట్టిన తరువాత మిగిలిన లాభములనుండియే డివిడెండు, బోనసు చెల్లించవలెను. సంఘము యొక్క లెక్కలతనిఖీ ప్రతి సంవత్సరము జరుపవలెను. సంఘము యొక్క పరిస్థితులను తనిఖీ చేయుటకు అవసరమైన దర్యాప్తు చేయుటకు రిజిస్ట్రారునకు అధికారము గలదు. దర్యాప్తు చేయు అధికారి, సంఘము యొక్క మహాజన సభను సమావేశ పరచుట కార్య వర్గ సభ్యులను పిలిపించి వారివద్ద సంజాయిషీ తీసికొనుట, సంఘము యొక్క రికార్డు, అకౌంటు పుస్తకములు సంఘము యొక్క నిలువ మొత్తములను తనిఖీ చేయుట మొదలైన పనులను చేయవచ్చును. ఈ దర్యాప్తునకు సంబంధించిన ఖర్చులన్నియు సంఘమే భరించవలెను. ఈ దర్యాప్తు చేసిన సందర్భములలో ఆర్థిక సంబంధమైన నష్టములు కనుగొన బడినచో సదరు నష్టము ఎవరి వలన కలిగినదో వారి నుండి రాబట్టుకొనవచ్చును.

సంఘమునకు సంబంధించిన నిర్వహణ, వ్యాపారములలో వచ్చిన పేచీలు, సంఘములో ఒక సభ్యునికి, మరియొక సభ్యునికి వచ్చు తగాయిదాలు, కోర్టుతో నిమిత్తము లేకుండా రిజిస్ట్రారుగాని, రిజిస్ట్రారు యొక్క డిప్యూటీగాని పరిష్కారము గావించి తీర్పు ఇచ్చుటకు అధికారము కలదు.

నూతనముగ చేసిన నమూనా సహకార చట్టములో భూమి తనఖా బ్యాంకులను గురించి వేరే ఒక అధ్యాయమున పొందు పరచబడినది. మద్రాసు భూమి తనఖా బ్యాంకు చట్టములోని నిబంధనల నాధారముగా గొని ఈ అధ్యాయము వ్రాయబడినది. దీర్ఘ కాలపు ఋణముల నిమిత్తమై కావలసిన ధనము, డిబెంచర్ల మూలమున కేంద్ర సంఘము సంపాదించును. డిబెంచరు హోల్డర్లకు చెల్లించవలసిన అసలు, ఫాయిదాలు, కేంద్ర బ్యాంకు

చెల్లించవలసిన బాధ్యతకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వపు హామీ యుండును. ఈ హామీ నిర్వహణకై రిజిస్ట్రారును ట్రస్ట్రీగా ప్రభుత్వము నిర్ణయించినది. భూమి అభివృద్ధి నిమిత్తము అధిక ఆహారోత్పత్తి నిమిత్తము బ్యాంకులచే నిర్ణయించ బడిన పనులకు, వ్యవసాయదారులకు, తమ భూముల హామీపై సమాన వాయిదాలపై 15 లేక 20 ఏండ్లలో ఋణములు తీర్చు పద్ధతిని దీర్ఘకాల ఋణములను ఈ సహకార భూమి తనఖా బ్యాంకు లిచ్చును.

అప్పు పొందువారు తాము తీసికొన్న ఋణములకు బ్యాంకు పేర తమ భూములను తనఖా పెట్టవలెను. సదరు తనఖా ప్రభుత్వ పరమగు తనఖాలకు లోబడి ఉండును. ప్రాథమిక తనఖా బ్యాంకు పేర వ్రాసిన తనఖా, వేరే తిరిగి తనఖా వ్రాయవలసిన అవసరము లేకుండ కేంద్ర సహకార భూమియందును, న్యాసీయందును, నిహితము అగును. ఆ విధముగా తనఖా పెట్టబడిన సందర్భములలో ఆ భూములు ఎటువంటి అన్యాక్రాంతములకును లోనై యుండరాదు. దరఖాస్తు దారు యొక్క పాత ఋణము లను బ్యాంకు తీర్చి వేయుటకు హక్కుగలదు. బ్యాంకునకు చెల్లించవలసిన మొత్తములు సకాలములో చెల్లించక పోయినను, బకాయిలు పడినను, ముందు వాయిదాలతో నిమిత్తము లేకుండ, అతని భూమిపై వచ్చు పంటలవలన గాని, భూములను అమ్మి గాని, అన్ని అప్పులను ఒకేసారి రాబట్టుకొనవచ్చును. ఈ రాబట్టు కొనుసందర్భములలో కోర్టుతో నిమిత్తము లేకుండ సహకార శాఖ ఉద్యోగులు రాబట్టుకొనవచ్చును.

బ్యాంకునకు హామీ ఇచ్చిన భూమియొక్క విలువ దైవి కముగ గాని, లేదా ఏ యితర కారణముల వలన గాని తగ్గినచో, తరిగిన విలువను భర్తీ చేయుటకు, ఇతర ఆస్తిని హామీగా కోరవచ్చును. బ్యాంకులు, వేయు వేలములలో నియమములను అవలంబించలేదను కారణమున ఖరీదు దారు (క్రేత)హక్కును గురించి ఆక్షేపణ చేయరాదు. ఇన్ సాల్ వెన్సీ కోర్టులందు తనఖా బ్యాంకులకు ఇవ్వవలసిన బాకీలను కోర్టులు ఒప్పుకొనవలెను. భూములను అమ్మి బకాయిలు రాబట్టు సందర్భములలో ఆ భూములను అమ్మ కుండ రిసీవరును నియమించి బాకీలను వసూలుచేయు పద్ధతి ఈ చట్టమునందుగలదు. దీర్ఘకాలపు కౌలుగల భూములను హామీగా బ్యాంకులు తీసికొనవు. బ్యాంకు పేర వ్రాయవల సిన తనఖా పత్రములు రిజిష్టరుచేయు కాలమందు బ్యాంకు అధికారులు హాజరు కానవసరములేదు. బ్యాంకునకు రావల సిన బాకీలను రాబట్టుకొనుటకు రిజిస్ట్రారు ఇచ్చిన సర్టిఫి కెటు కలక్టరుకు పంపినచో లాండు రెవిన్యూ వసూలు చేయు పద్ధతి ననుసరించి బ్యాంకు బాకీలను రాబట్టు కొన వచ్చును. అప్పు దరఖాస్తు చేసినపుడు ఆ భూములుండు గ్రామమందు గాని, దరఖాస్తుదారు నివసించు గ్రామమందు గాని బ్యాంకువారు తాము అప్పు ఇచ్చుచున్నట్లు బహి రంగముగ చాటించవలెను. ఋణ మిచ్చుటకు ఏ విధమై నటువంటి అభ్యంతరము లేక పోయినచో ఋణము లిచ్చు టకు నిర్ణయింతురు. హక్కు సంబంధమైన అభ్యంతరము లేమి వచ్చినను, కోర్టు ద్వారా నిర్ణయింపబడు వరకు ఋణము ఇచ్చే ప్రసక్తి యుండదు. అసందర్భమైన ఆటంక ములైనచో వాటిని విచారించి ఋణము లిచ్చుటకు నిర్ణ యింపవచ్చును. ప్రభుత్వము నిర్ణయించిన భూమి అభి వృద్ధి పనులకై ఋణము లిచ్చినచో అట్టిఋణము హిందూ సమష్టి కుటుంబమందలి ప్రతి మేజరును, మైనరును బాధ్యు నిగా చేయును.

ఈ చట్టము ననుసరించి రిజిస్ట్రారు, పంచాయితీదార్లు ఇచ్చుతీర్పులను, డిక్రీలను అమలు జరుపుట యందు జరుగు నిర్ణయములపై అప్పీలు చేసికొనుటకు ఒక కో ఆపరేటివ్ ట్రిబ్యునల్ ను రాష్ట్ర ప్రభుత్వము ఏర్పాటు చేసినది. ఈ ట్రిబ్యునల్ లోని సభ్యులు ముగ్గురు మించక యుందురు. రిజిస్ట్రారు సంఘమును రిజిష్టరు చేయనపుడు, సంఘము యొక్క నిబంధనల సవరణలను రిజిష్టరు చేయనపుడు, సంఘమును మూయుటకు చర్య తీసుకొనినను, ఈ కో ఆప రేటివ్ ట్రిబ్యునల్ కు అప్పీలు చేయవచ్చును. సంఘము నందు ఏ వ్యక్తి నైనను సభ్యునిగా చేర్చుకొననపుడు రిజ స్ట్రారునకు అప్పీలు చేయవచ్చును. సంఘమునుండి సభ్యుని తొలగించినపుడు కూడ అప్పీలు చేయవచ్చును. రిజిస్ట్రారు ఇచ్చు తీర్పులను మార్పు చేయుటకు సరిచూచుటకు, ట్రిబ్యునల్ కు అధికారము గలదు. సహకార మను పద మును సహకార సంఘములకు తప్ప ఏ ఇతర సంఘ ములు పెట్టుకొనినను, రూ. 200 వరకు జరిమానా విధింప బడును. తప్పుడు సంజాయిషీలను గాని, తప్పుడు లెక్క లను గాని ఇచ్చు సంఘముయొక్క అధికారులనుగాని, చట్ట బద్ధముగా ఇచ్చిన నోటీసులుగాని, సమన్లు గాని ధిక్కరించి నపుడు గాని, రూ. 200/-ల వరకు జరిమానా విధింపబడ వచ్చును. సంఘమునకు జమ కట్టవలసిన సొమ్మును వసూ లయిన 14 రోజుల లోపుగ జమ కట్టక పోయినచో రూ. 500/-ల వరకు జరిమానా విధింపవచ్చును. కోర్టులుగాని, ఒకటవ తరగతి మేజస్ట్రేటు గాని, చట్టములో నుదాహరింప బడిన నేరములను రిజిస్ట్రారు యొక్క అనుమతి లేనిదే విచా రించకూడదు. ఈ చట్టము ననుసరించి స్థానిక ప్రభుత్వము అవసరమగు నిబంధనలు చేయవచ్చును.

సహకార సంఘములు-ప్రభుత్వ సహాయము : సహకార సంఘములు ప్రభుత్వము నుండి అనేకమైన ప్రత్యేక సదుపాయములను పొందుచున్నవి. సంఘముల నిమిత్తమై ప్రత్యేక సహకార శాఖను ఏర్పాటుచేసి, ఆ శాఖకు అగు ఖర్చునంతయు ప్రభుత్వము భరించుచున్నది. సంఘముల వాటా ధనము క్రింద కొంత భాగము పెట్టుబడిగా ఇచ్చుచున్నారు. సాధారణ కంపెనీలు చెల్లించవలసిన పన్నులు ఈ సహకార సంఘములు చెల్లించనక్కరలేదు. ఈ సంఘములకు వచ్చు లాభములపై రాబడిపన్ను గాని, సూపర్ టాక్సుగాని కొంతమేర వరకు చెల్లించనవసరములేదు. మొదటి 25 వేల రూపాయల రాబడి వరకు సూపర్ టాక్సుగాని, సర్ జార్జిగాని లేదు. ఇరువది ఐదువేల రూపాయలకు పైబడివచ్చు ఆదాయముపై రూ. 1 టికి 15 పైసలు సూపర్ టాక్సును, 3 పై. సర్ చార్జీ చెల్లించవలెను. ఈ సదుపాయము పెట్టుబడిపై వచ్చు లాభములకు వర్తించదు. సభ్యుల వాటాలపై వచ్చు డివిడెండుపై రాబడి పన్ను లేదు.

సహకార బ్యాంకులు - జాయింటు స్టాకు బ్యాంకులవలె రాబడిపన్ను చెల్లించనవసరము లేదు. జాయింటు స్టాకు బ్యాంకు రాబడిపన్ను రూపాయకు 31 పైసలు, సూపర్ టాక్సు 12 పైసలు చెల్లించవలెను. కాని, సహకార సంఘములు వాటిలాభములో రూ. 25,000/, మినహాయింపు చేసిన తరువాత వ్యక్తులు చెల్లించునట్లుగనే రాబడి పన్ను సూపర్ టాక్సు చెల్లించవలెను. రూ. 3,600 గాని తక్కువగాని లాభములువచ్చు సంఘములు ఏ పన్ను చెల్లించనక్కరలేదు. డిబెంచర్లపై వడ్డీ చెల్లించునపుడు రాబడిపన్ను తగ్గించక చెల్లించవలెను. రాబడిపన్ను చెల్లించవలసిన మొత్తము బ్యాంకులకును, కంపెనీలకును సహకార సంఘముల కంటె చాల ఎక్కువగ నుండును. సహకార సంఘములు స్టాంపు డ్యూటీ చెల్లించనవసరము లేకుండ మినహాయింపు చేయబడినది. భూమి తనఖా బ్యాంకులు ఎన్‌కంబ్రన్సు సర్టిఫికేట్లకు రుసుము చెల్లించి తీసుకొనుటలో కూడా కొన్ని సదుపాయములు చేయబడినవి. సభ్యులలో సభ్యులకు, సంఘమునకు సభ్యులకును, సంఘముల నిర్వహణలో గలిగిన పేచీలు ఏవైనను కోర్టుతో నిమిత్తము లేకుండ రిజిష్ట్రారు పరిష్కరించవచ్చును. బాకీలు రాబట్టుకొనుటలో డిక్రీలు ఇచ్చి, ఆ బాకీ వసూళ్లు కోర్టుతో నిమిత్తము లేకుండ వేలము వేయించి వసూలు చేయు హక్కు కూడ ఈ సంఘములకుగలదు. ఈ పై సదుపాయము లన్నియు సహకారోద్యమము నందు ప్రజలు ఇతోధికముగా పాల్గొనుటకు చేయబడినవి. రా. రా.

సహాపరాధి: నేరమునుచేయు వ్యక్తి ఇతర వ్యక్తుల సహాయమును గైకొని నేరమును చేసినచో, నేరమునకు దుష్ప్రేరకుడుగనో లేదా అపరాధ సహాయకుడుగనో వ్యవహరించిన వ్యక్తిని 'సహాపరాధి' అందురు. సహాపరాధి సాక్ష్యము, ఇతర సాక్ష్యములచే బలపరుపబడక పోయినను న్యాయరీత్యా సాక్ష్యము క్రింద స్వీకరించవచ్చును. దానిపై ఆధారపడి జూరీ అపరాధ నిర్ధారణ చేయవచ్చును. కాని, న్యాయమూర్తి మాత్రము అట్టి బలపరుపబడని సహాపరాధి ఏకైక సాక్ష్యముపై నిందితుని నేరస్థునిగా నిర్ణయించుట సవ్యముకాదని జూరీని హెచ్చరించవలెను. ఓ. న.

సాంఘిక శాసనములు : శాసనములు పలువిధములైనవి, బహులక్షణోపేతమైనవి. ఒక్కొక్క లక్షణము ననుసరించి విస్పష్టములైన విభాగము లేర్పడుచుండును. పౌరధర్మము, పౌరసంబంధమైన హక్కులను, కర్తవ్యములను ప్రపంచించును. శిక్షాస్మృతి నేరములకును, శిక్షలకును సంబంధించినట్టిది. ప్రక్రియాన్యాయము, న్యాయస్థానములలో హక్కులను సాధించుకొనుటకై ప్రయుక్తమగు విధానమునకు సంబంధించినట్టిది. సాంఘిక శాసనములు మరియొక ముఖ్యమైన న్యాయశాఖగా భావింపవచ్చును. ఇందు నియంత్రణ, దండనల ద్వారా ప్రభుత్వము సంఘమునందు వాంఛనీయమైన మార్పులను నెలకొల్పును. ఈ శాఖ ఉద్ఘాటనాత్మకమైనట్టియు, క్రమబద్ధము చేయునట్టియు స్వభావము కలది. సాంఘిక శాసనకరణమను పదములో 'సాంఘిక' అను విశేషణ ప్రయోగము, మానవ సమాజ చరిత్రలో ఒకానొక ప్రధానమైన ఘట్టమును ద్యోతక మొనర్చును. ఒక్కొక్క ఘట్టములో అవసరములనుబట్టి ప్రభుత్వము, అంతకు పూర్వము వ్యక్తుల స్వేచ్ఛపై ఆధారపడి యుండిన కార్యరంగములను తన స్వాధీన మొనర్చుకొని శాసనబద్ధ మొనర్చును. దీని పరిణామముగా సాంఘిక శాసన పరిధి క్రమ క్రమాభివృద్ధి గాంచి నేడు కడు విస్తృతమైన న్యాయశాఖగా రూపొందినది.

ప్రారంభదశలో ప్రభుత్వ సంస్థ సమాజము యొక్క ముఖ్యమైన అంగముగ వ్యవహరించుచు వచ్చెను. ఈ పరిపాలనా యంత్రాంగము పరదేశముల దాడులనుండి దేశమును రక్షించుటకును, దేశమందు శాంతి భద్రతలు నెలకొల్పుటకును, నిర్మింపబడెను. ప్రభుత్వము ప్రాధికారమంతటను తనలో కేంద్రీకరించుకొని, తన పరిపాలనా పరిధిలో రాజ్యాంగ వ్యవహారములను నిర్వహించుచుండెను. ప్రభుత్వము సర్వాధికారములను చెలాయిం

చుచు, ప్రభుత్వాజ్ఞలను ఉల్లంఘించిన నేరస్థులను శిక్షించు చుండెను. ఇవి ప్రాచీన రాజ్యాంగముల విస్పష్టమైన స్వరూప, స్వభావలక్షణములు. కాని, సమాజములందు సుస్థిరమైన శాంతి భద్రతలు నెలకొనుటకు ఇతర విధానములు కూడ కలవు. ప్రభుత్వపరము చేయక, సమాజము తన యాజమాన్యమునందే ఉంచుకొనిన కొన్ని రంగముల యందు అట్టి విధానములు అవలంబనీయములు. ఈ రంగములు ముఖ్యముగా మత, నైతిక, ఆర్థిక రంగములు. ఇందు సంప్రదాయములు, ఆచారములే నియామక శక్తులుగా వ్యవహరింపవలెను. న్యాయావళి శాసన సభలచే ప్రయుక్తమగును. దానిని అమలు పరచుటకు వలయు సర్వాధికారములు ప్రభుత్వమునకు గలవు. సాంఘిక ధర్మములు, పూర్వకాలమందు శ్రుతి, స్మృతులచేత శాసింపబడెడివి. వాటి ఉల్లంఘనను సంఘము గర్హించుట ద్వారాను, కులబహిష్కరణము ద్వారాను శిక్షించెడిది.

ప్రభుత్వాధికారము క్రమముగా బలీయమై, సమాజము నిర్వర్తించెడి పనులను తాను వహించుటతో సాంఘిక రంగము యొక్క వైశాల్యము తగ్గింపబడెను. అట్టి యెడ, యుద్ధ నిర్వహణము పోలీసు విధులేగాక, పాశ్చాత్య ఖండములో మత వ్యవస్థకూడ ప్రాచీన కాలమున ప్రభుత్వ అధికారము పాలయ్యెను. కాని ప్రాచ్యఖండములో మత వ్యవస్థ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిని కోల్పోలేదు. సమాజదృష్టిలో సాంఘిక నేరములు, అన్యాయములు, అధర్మములు ప్రభుత్వ ఆదేశములకు సంగతములు కాని వరకు ప్రభుత్వముచే ఉపేక్షించబడెను. రాజకీయార్థికవేత్తలు ఆర్థిక రంగము జోలికి రావద్దని ప్రభుత్వమును హెచ్చరించిరి. కాని, ఆ రంగమును వారు అరాచకము పాల్జేసినందున ప్రభుత్వ సహాయ మర్థించవలసి వచ్చెను. మతము, నైతిక ధర్మవిధులు, ఆర్థిక జీవనమున్నగు సమస్యలు కొంతగాగాని, మొత్తముగాని, సమాజాధీనము నుండి వైదొలగి, ప్రభుత్వముచే చేయబడిన సాంఘిక శాసనముల ద్వారా శాసన సభాధికారము క్రిందకు వచ్చెను. ఈ నాడు సాంఘిక శాసనములు మత, నైతిక, సాంఘిక ఆర్థిక రంగములకు అన్వయింపబడు చున్నవి. సాంఘిక శాసన నిర్మాణ చరిత్రను సమీక్షించినచో, సాంఘిక చట్టములు ప్రథమమున మందగమనమును అనంతరము పుంఖానుపుంఖముగ అతి వేగముగను ప్రయుక్తమగుట విదితము కాగలదు.

ఇటీవల కొంత కాలముగా సోషలిస్టు, కమ్యూనిస్టు రాజకీయ పక్షముల యొక్క అభ్యర్థనలు, ఒత్తిడుల ఫలితముగా సాంఘిక శాసనములు కొత్త పోకడలు పోయినవి. మధ్య యుగముల నాటి జమీందారీ విధానము; పెట్టుబడిదారి విధానములకు చుక్క ఎదురగు సామ్యవాద విధానముల ననుసరించి సాంఘిక శాసనములు విభిన్న భావనలకు తావొసగినవి. ఆయా కాలముల ప్రభావము ననుసరించి సాంఘిక వ్యవస్థయొక్క స్వరూప స్వభావములు మారు చుండును. నేటి సాంఘిక శాసనములు, సోషలిస్టు సిద్ధాంతముల వలన ప్రభావితములైనవి. జాతీయ భీమా విధానము ఇట్లు ప్రభావితములైన శాసనములలో నొకటిగా ఉదాహరింపవచ్చును. భారత రాజ్యాంగములో ఉల్లేఖింపబడిన ప్రాథమిక హక్కుల యందును, నిర్దేశక సూత్రము లందును నూతన సాంఘిక శాసనముల ప్రసక్తి గలదు.

సాంఘిక శాసనములు - వర్గీకరణము: వివిధ సాంఘిక శాసనములు ఈ దిగువ అంశములను బట్టి వర్గీకరింపబడి యున్నవి: 1. జాతీయ లక్షణములు కలవి, విజాతీయ స్వభావము గలవి; 2. ప్రభుత్వము యొక్క ప్రప్రథమ ధర్మమైన శాంతి భద్రతలను రక్షించునట్టివి; లేక ప్రభుత్వపరమైన సాంఘిక, ఆర్థిక రంగములను పరి రక్షించునట్టివి; 3. సాంఘిక దురాచారములను,అధర్మములను నిర్మూలించునట్టివి, సామాజిక సంక్షేమమునకు దోహద మొనర్చునట్టివి; 4. సోషలిస్టు సిద్ధాంత బలప్రభావము వలన ఉత్పన్నమైనవి; 5. భారత ప్రభుత్వము సోషలిస్టు నమూనా సామాజిక నిర్మాణమునకు పూనుకొనిన ఫలితముగా ఉత్పన్నమైనవి.

ఈ శాసనములు కొన్ని సోషలిస్టు పూర్వదశకు చెందినవి. కొన్ని సోషలిస్టు సిద్ధాంత ప్రభావముచే నిర్మాణము చేయబడినవి. మరి కొన్ని సోషలిస్టు నమూనా సామాజిక నిర్మాణమును సాధించుటకై తయారైనవి. ఈ రీతిని వీటిని మూడు విభాగములు చేయవచ్చును. మొదటి విభాగములో మత, నైతిక, ఆర్థిక, ఆరోగ్య, విద్యా, పౌర సౌకర్యాది విషయములకు సంబంధించిన శాసనములు కలవు.

మత నైతిక సంబంధ నేరములు*: సహగమనము, శిశుహత్య, నరబలి, బానిస విధానము, మొదలగునవి.

సహగమనము: మత మౌఢ్యముచే ప్రేరేపితములై ఆమోదముపొందిన కొన్ని దురాచారములను బ్రిటిష్ అధికారము భారత భూమిపై నెలకొనిన అనంతరము విద్యాధికులు సంఘ సంస్కర్తలు, సంఘ క్షేమము దృష్ట్యా నిర్మూలము చేయవలెనని ఎలుగెత్తి చాటిరి. విదేశ ప్రభు

* వ్యాసములో చేర్కొనబడిన చట్టములు కేంద్ర శాసన సభచే 19 వ శతాబ్దములోను, అనంతర కాలమునను ఆమోదింపబడినవి. వీటిలో రాష్ట్రములకు సంబంధించిన శాసనముల యందు ఆయా రాష్ట్రముల పేర్లు, అమలు జరిపిన సంవత్సరము ఉదాహరింపబడినవి.

త్వము మొదట మత విషయములలో జోక్యము కలుగజేసుకొనుటకు విముఖత ప్రకటించియు, పిదప సంఘ సంస్కర్తల ఒత్తిడివలన సంస్కారాత్మక చట్టములను ప్రవేశపెట్టిరి. భర్త మరణానంతరము అతని చితిపై భార్య కూడా ఆత్మార్పణము (సతి లేక సహగమనము) గావించుట ఆనాటి దురాచారములలో నొకటి. అట్లు సహగమనము చేసిన స్త్రీ యొక్క ఆత్మకు పాతివ్రత్య ఫలమును. పవిత్రతయు సిద్ధించునని ఆ నాటి మూఢ నమ్మకము. ఈ దురాచారమును నిర్మూలించుటకు రామమోహన రాయలు కృషి చేసెను. 1830 లో మద్రాసు ప్రభుత్వముచే చేయబడిన చట్టమును బట్టి సహగమనము, నేరముగా ప్రకటింపబడెను. సహగమనము చేయ సంకల్పించిన స్త్రీలను గూర్చిన సమాచారములను ప్రభుత్వమునకు తెలియజేయవలసిన బాధ్యత జమీందారులపై ఉంచబడెను. అట్లు తెలియజేయని వారికి ఆరు మాసముల శిక్ష విధింపబడునట్లు శాసింపబడెను. (చూ. సం. X - పు. 765)

సహగమన మాచరించు స్థలము వద్దకుపోయి అట్టి కార్యమునకు పూనుకొనవలదని స్త్రీలను నిరుత్సాహ పరచుటకు పోలీసు అధికారు లాజ్ఞాపింపబడిరి. సహగమనము చేయుటకే వారు సంకల్పించినచో, అట్టి వారిని విచారణకు హాజరు పరచవలెను ‘ఫౌజ్‌దారీ అదాలత్’ అను న్యాయస్థానము అట్టి ముద్దాయిపై మరణదండన కూడ విధింపగలదనియు, సహగమనమునకు ప్రోత్సాహ మిచ్చి, దోహద మొసగినవారు కూడ శిక్షార్హమైన హత్యా నేరస్థులుగా పరిగణింపబడుదురనియు ప్రభుత్వము శాసించెను.

శిశు హత్యలు: సహగమనమను దురాచారము వలెనే శిశుహత్యా దురాచారము ప్రబలియుండెను. ఆడ శిశువును కనినంతనే గొంతును నులిమి బలవంతముగా ప్రాణము తీసెడివారు. మనుధర్మ శాస్త్రము శిశుహత్యను ఖండించెను. 1870 లో ప్రకటింపబడిన శిశుహత్యా నివారణ చట్టము శిశు హత్యను నేరముగ ప్రకటించెను.

నరబలి: తాంత్రిక ఆచారములయందు మానవులను కాళికాదేవికి బలి ఇచ్చుట పరిపాటి ఆయెను. శిక్షాస్మృతి క్రింద ఇట్టి నరబలులు స్పష్టమైన హత్యా నేరములుగ పరిగణింపబడి అరికట్టబడెను.

బానిస విధానము: బానిస విధానము నేపాలు దేశమున కొనసాగుచుండెను. బానిస విధాన నిర్మూలన చట్టము (1843) బానిస విధానమును తుదముట్టించెను. శిక్షాస్మృతి ప్రకారము బానిస వ్యాపారము చేయు ఉద్దేశముతో వ్యక్తులను అపహరించుట నేరముగా పరిగణింపబడెను. ఈ నేరమునకు పది సంవత్సరముల వరకు శిక్ష విధింపవచ్చును. మానవులను బానిసలుగా కొనుటయు, విక్రయించుటయు, బానిస వ్యాపారము కొనసాగించుటయు నేరముగా పరిగణింపబడెను. ఈ నేరమునకు ఏడు మొదలు పది సంవత్సరముల వరకు కారాగార శిక్షలు లేక యావజ్జీవ కారాగార వాస శిక్షయో విధింపబడ వచ్చును. మద్రాసు నిర్బంధ లేబర్ చట్టము (1858) ప్రకారము, భారత శిక్షాస్మృతి సెక్షన్ 374 ప్రకారమును, కొన్ని సందర్భములలో తప్ప, బలాత్కారముగా పనిచేయించుట నేరముగా భావింపబడి శిక్ష విధింపబడును. ఇట్లు బలాత్కారముగా పని చేయించుట కూడా నొక విధమైన బానిస విధానముగా పరిగణింపబడినది.

థగ్గులు: ‘థగ్గుల’ ను తెగవారు చట్టముచే అపరాధిక జాతిగా ప్రకటింపబడిరి. వీరు యాత్రికులతోచేరి, వారి గొంతులను నులిమి వారియొద్ద నున్న ధనము అపహరించెడి వారు. భారత శిక్షాస్మృతి 310, 311, సెక్షన్‌ల ప్రకారము థగ్గులు యావజ్జీవ కారాగారవాస శిక్షయు, జరిమానాయును అనుభవించవలసివచ్చును.

దేవాలయ సంస్కారము: దేవాలయములలో జరుగు కొన్ని పూజ, అర్చన విధానములు, ఆచార సంప్రదాయములు, దేవాలయ పరిపాలనా నిర్వహణము, సంఘ సంస్కర్తల దృష్టి నాకర్షించెను. వీటియందుగల లోపములను సరిదిద్ది సంస్కరించుటకై వారు శాసనముల సహాయ మర్థించిరి. ఈ రంగములో మద్రాసు ప్రభుత్వము ముందడుగు వైచెను. మద్రాసు హిందూ దేవాదాయ ధర్మాదాయ చట్టము ననుసరించి, దేవాలయముల యొక్క ఆస్తిపాస్తులు దుర్వ్యయము కాకుండ రక్షింపబడెను. దేవాలయములను తనిఖీ చేయుటకు ఒక స్వతంత్రమైన బోర్డు కూడ నిర్మింపబడెను. అవసరమైనప్పుడు ఈ బోర్డు దేవాలయ వ్యవహారములలో జోక్యము కలిగించుకొనుటకు కూడ అధికారము కలిగియున్నది. కొంత కాలముగా పోగైయున్న దేవాలయ ధనమును వినియోగించుట యందు ‘సీప్రే’ సిద్ధాంతము అన్వయింపబడెను. ఈ సిద్ధాంత అన్వయమునకు దేవాదాయ ధర్మాదాయ చట్టమునందు స్థానము కల్పింపబడుట యొక విప్లవాత్మక సంస్కారముగా భావింపబడినది. దేవాలయ వ్యవహారములకు పోగా మిగిలిన ధనమును అనాథ శరణాలయ నిర్వహణమునకును, పేదసాదల పోషణ గృహములకును, కుష్ఠురోగ నివారణ గృహములకును, ఆసుపత్రులు, యూనివర్సిటీల కొరకును వినియోగింపు జేయుటయే ‘సీప్రే’ సిద్ధాంత లక్ష్యము. పై చట్టమును రద్దు చేయుచు, 1951 లో మరియొక చట్టము ప్రవేశపెట్టబడెను. దీని

వలన మత సంస్థల పరిపాలనా వ్యవహారమంతయు ఒక ప్రభుత్వశాఖ యాజమాన్యము క్రిందకు తేబడెను. ఈ విషయమును గూర్చి ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో 1966 సంవత్సరపు హిందూ దేవాదాయ, ధర్మాదాయముల చట్టము జారీ చేయబడినది.

చట్టము దేవాలయ ప్రార్థనా విషయములో ప్రబలియున్న మూడు దురాచారములను నిర్మూలింప సమకట్టినది: 1. హరిజనులను దేవాలయముల నుండి బహిష్కరించుట; 2. దేవదాసీ విధానము; 3. జంతు బలులు

దేవాలయ చరిత్రలో, మద్రాసు ప్రభుత్వము హరిజనులకు ఆలయములలో ప్రవేశార్హత కలిగించుచు, మద్రాసు టెంపుల్ ఎంట్రీ ఆథరైజేషన్ చట్టము (1947) ను జారీచేయుట యొక ప్రముఖ ఘట్టముగా గుర్తింపబడినది. కేరళ ప్రభుత్వ చర్యను ఉదాహరణముగా గొని, మద్రాసు ప్రభుత్వము దేవాలయముల నుండి బహిష్కృతులైన హిందువులందరికిని ఆలయ ప్రవేశము కలిగించుటకు దేవాలయాధికారులకు ప్రాధికార మొసగెను.

చట్టమునందుగల 3 వ సెక్షను ప్రకారము అంతకుపూర్వమున్న ఆచారములను, సంప్రదాయములను, త్రోసివైచి, హిందూమతానుయాయులందరికిని, కుల, వర్ణ, వివక్షత లేవియు పాటింపక, ఆలయములలో ప్రవేశించి పూజా అర్చనాదికము లొనరించుకొనుటకు ప్రాధికార మొసగబడెను. హిందువులకీ విధముగా నొసగబడిన హక్కును ప్రతిఘటించిన వారికి ప్రథమ నేరమునకు రూ. 100/- లు వరకు జరిమానాయును, అదే నేరము రెండవ పర్యాయ మొనరించిన వారికి 6 మాసములు శిక్ష, లేక రూ. 500/-లు జరిమానా, అట్లు కానిచో, రెండు శిక్షలును విధింపబడును. ఈ చట్టము 1939 చట్టమునకు బదులుగ ప్రవేశ పెట్టబడెను.

దేవదాసీ విధానము ననుసరించి స్త్రీలు దేవాలయ సేవకు అంకితము చేయబడినను, అట్టి ఆచారము వారిని వ్యభిచార జీవనమునకు దారి తీయించుచుండెను. దేవాలయ పవిత్రత కిది మాయని మచ్చగా పరిణమించెను. ఈ దేవదాసీ విధానమును తుదముట్టించుటకై మద్రాసు దేవదాసీ ప్రివెన్షన్ ఆవ్ డెడికేషను చట్టము క్రింద ఇది న్యాయ విరుద్ధమని ప్రకటింపబడి, సెక్షను 34 దేవాదాయ చట్టప్రకారము వారి కివ్వబడిన ఈనాములు విడుదలచేయబడి వారు అవాంఛనీయమగు విధుల నుండి విముక్తి చేయబడిరి. దేవాలయ సంస్కరణములలో చిట్ట చివరది జంతు బలులను రద్దుచేయ ఉద్దేశింపబడినది. మద్రాసు ప్రభుత్వము 1950 లో దేవాలయ ఆవరణములందు గాని సమీపమునగాని, జంతు బలులను నిషేధించుచు చట్టమొకటి జారీ చేసినది. ఈ చట్ట ధిక్కరణ నేరమునకు రు. 300/-ల వరకు జరిమానా విధింపబడును. బుద్ధుని స్మృతి చిహ్నముగా ఈ చట్టము అమలు జరుపబడెను.

కామన్ లా (సాధారణ ధర్మము): వివాహము, వారసత్వము, ఆస్తికి సంబంధించిన అంశములైనను, వాటికి మతముతో సన్నిహిత సంబంధము కలదు. ఈ వివాహదాయాధికార విషయములు స్మృతులచే నిర్వచింపబడి అనుశాసింపబడి యున్నవి. ఇవి హిందూ సంఘమున సంప్రదాయములుగను, ఆచారములుగను ఘనీభవించి అనుల్లంఘనీయములైనవి. తక్కిన వ్యవస్థల వలనే ఇవియు అవినీతికి అవకాశ మొసగెను. పాశ్చాత్యదేశములలో వివాహదాయాధికార వ్యవస్థలు చాలాకాలము క్రిందటనే శాసనాధికారము క్రిందకువచ్చెను. కాని, భారతదేశములో స్వాతంత్ర్యోద్యమానంతరమే ఈ వ్యవస్థలు శాసన బద్ధము చేయబడెను. ఈ పరివర్తనము వలన సాంఘిక సంప్రదాయములు, న్యాయ వ్యవస్థ యందు చట్టములుగ మారుటయేగాక, అతి ప్రాచీనకాలము నుండియు అనూచానముగా అనుసరింపబడుచున్న ఆచార సంప్రదాయములలో గణనీయమైన సంస్కరణము జరిగెను. కేంద్ర ప్రభుత్వము, రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు 1955 వరకు అపుడపుడు ఇట్టి సంస్కరణములను ప్రవేశపెట్టుచువచ్చెను. 1955 లో ప్రజాభిప్రాయము ననుసరించి అవసరమైన మార్పులతో హిందూ వివాహ చట్టము ప్రవేశపెట్టబడెను. ఈ చట్టము దిగువ నుదాహరించిన సంస్కరణలను గావించెను: 1. విధవా వివాహ నిషేధమును తొలగించుట; 2 బాల్య వివాహమును నిషేధించుట; 3. విడాకులకు కొన్ని పరిస్థితులలో వీలుకలుగజేయుట; 4. బహు భార్యాత్వ నిషేదము; 5. సగోత్ర, అంతర్వర్ణ వివాహ నిషేధమును తొలగించుట; హిందూ వివాహ చట్టము నందలి 5 వ సెక్షన్ ప్రకారము చట్ట సమ్మతమైన వివాహమునకు వలయు షరతులు, నిబంధనలు సులభ మొనర్చబడి, వివాహ వ్యవస్థ ఎడల ఉదార భావము, అభ్యుదయ వైఖరి ప్రదర్శింపబడెను. పాతకాలపు ఆచార సంప్రదాయములకును, అసంపూర్ణ చట్టములకును స్వస్తి చెప్పబడెను. నూతన చట్టము ప్రకారము: 1. వివాహ కాలమునకు అదివరకు పెండ్లాడిన భార్యాభర్తలు సజీవులై ఉండకూడదు. ఇందువలన ద్విభార్యాత్వము, బహు భర్తృత్వము అంతమై విధవా వివాహము సుకరమగును; 2. వివాహ సమయమునకు వరునకు 18 ఏండ్లును వధువునకు 15 ఏండ్లును, నిండవలెను

ఈ నిబంధన వలన బాల్య వివాహము అంతమగును; 3. వధువునకు 18 ఏండ్లు నిండనిచో ఆమె యొక్క సంరక్షకుని అనుమతి పొందవలయును. ఏ ఇద్దరు హిందూ మతానుయాయుల నడుమ జరిగిన వివాహమైనను చట్టబద్ధమైనదని గుర్తింపబడుటవలన వర్ణాంతర వివాహము లన్నియు శాసన బద్ధము గావింపపడెను. 13-వ సెక్షను ప్రకారము వివాహము, పై పేర్కొనబడిన హిందూ వివాహ చట్టమునకు పూర్వము జరిగినను, లేక అనంతరము జరిగినను, భార్యా భర్తలలో ఎవరైనను, న్యాయస్థానమునకు ఈ క్రింద ఉదాహరించిన కారణములలో ఏది యైనను యున్నచో దరఖాస్తు దాఖలు చేసికొనిన, విడాకులు పుచ్చుకొనుటకు కోర్టు అనుమతించును. దరఖాస్తుదారునకు ప్రత్యర్థి : 1. వ్యభిచరించుచుండుట; 2. హిందూమతమును విడచి అన్యమతము నవలంబించుట; 3. మూడు ఏండ్లుగ మతిస్థిరత్వము లేకుండుట; 4 చికిత్సకు లొంగని కుష్ఠురోగమును కలిగియుండుట; 5. మూడు ఏండ్ల నుండి అంటు సంబంధములగు సుఖసంకట వ్యాధులచే బాధపడుచుండుట; 6. సన్యాసము పుచ్చుకొనుట; 7. ఏడు ఏండ్ల వరకు జీవించియున్నట్లు సమాచారము తెలియకుండుట.

విశిష్ట వివాహముల చట్టము (స్పెషల్ మారేజెస్ ఆక్టు): ఇది అమలు జరుపుట వలన అంతర్వర్ణ వివాహములు, మతాంతరులతో వివాహములు న్యాయబద్ధములైనవి. 1872లో ప్రకటితమైన చట్టము వర్ణ వ్యవస్థలో నమ్మకము లేక. ఏకపత్నీత్వము లేక ఏక భర్తృత్వము కోరు బ్రహ్మ సమాజ మతానుయాయులకై ఉద్దేశింపబడినది. సనాతనుల వ్యతిరేకత నెదిరించి వీరీ హక్కులను సాధించుకొనిరి. ఈ చట్టము వలన కుల, మత, వర్ణ వివక్షతలు లేక స్వేచ్ఛగా వివాహము చేసికొను హక్కు సిద్ధించెను. వివాహమునకు సంబంధించిన నిబంధనలు వర్తమాన కాలమున మరే శాసనములో నెట్టివి అమలునందున్నను, ఈ కొత్త చట్టము క్రింద ఏ ఇద్దరు చేసికొనిన వివాహమైనను చట్టసమ్మతమును న్యాయబద్ధమును కాగలదు. అయితే అట్టి వివాహములు ఈ దిగువ షరతులకు లోబడి యుండవలెను: 1. నూతన దంపతులలో ఎవరికైనను ఆ నాటికి పూర్వమే వివాహమైనచో అట్టి వివాహము తాలూకు భార్యగాని, భర్తగాని బ్రతికి యుండరాదు; 2. వధూవరులలో ఏ ఒకరైనను విహీనులైగాని, పిచ్చివారైగాని యుండరాదు; 3. పురుషుడు 21 ఏండ్లు, స్త్రీ 18 ఏండ్ల వయస్సును పూర్తి చేసి యుండవలెను; 4. ఇరువురును నిషిద్ధమైన సన్నిహిత రక్తస్పర్శ కలవారుగా నుండరాదు.

వారసత్వము : వారసత్వ విషయములలో ఈ క్రింది దురభిప్రాయములను తొలగించుటకు శాసన నిర్మాణము వాంఛనీయ మయ్యెను: 1. దాయాధికారములో స్త్రీలకు సరియైన స్థానము లేకుండా పురుషులకే చెందజేయవలెననెడు భావము; 2. జీవితాంతము వరకు ఆస్తిని అనుభవించు హక్కు మాత్రమే స్త్రీలకు సంక్రమించవలెను గాని, సంపూర్ణస్వత్వము వారికి చెందరాదను భావము; 3. అన్యమతావలంబనము దాయాధికార హక్కులకు ప్రతిబంధకము కావలెనను భావన.

వర్ణ అనర్హతల తొలగింపు చట్టము: ఈ చట్టము క్రింద హిందువుడు మరియొక మతమునవలంబించినను. అతని వారసత్వ హక్కులకు భంగము కలుగదు. హిందూ వారసత్వపు చట్టము ప్రకారము ఆస్తి హక్కు విషయమై స్త్రీ పురుషుల నడుమ సమానత్వము ప్రవేశపెట్టబడెను. స్త్రీలకు ఆస్తి అనుభవించు విషయములోగల పరిమితాధికారము తొలగింపబడి సంపూర్ణ స్వత్వము ప్రసాదింపబడెను. ఇది గణనీయమైన మార్పు.

అవిభక్త హిందూ కుటుంబము: విద్యాధికులైన హిందూమతాను యాయులలో సమష్టి కుటుంబ సమస్య పెక్కు వివాదములకు-కుటుంబ కలహములకు హేతుభూతమైనది. ఇచ్చట కూడ సంస్కరణములు స్త్రీల యొక్క హీనస్థితిని తొలగించెను. పూర్వము స్త్రీలు భరణమునకు మాత్రమే అర్హత కలిగి యుండిరి. సమష్టి కుటుంబపు ఆస్తియందు వారికి స్వామిత్వపు హక్కు లేకుండెను. సమష్టి కుటుంబములో అనంతర జీవిత్వ హక్కు అనునది విస్పష్టమైన యొక చిహ్నము. అట్టి సమష్టి ఆస్తులు పురుషులకే సంక్రమించెడివి ఇట్టి పరిస్థితిలో వారసత్వపు చట్టము తీవ్రమైన మార్పును ప్రవేశ పెట్టెను.

సమష్టి కుటుంబములోని పురుషునికి (మొదటి తరగతిలో పేర్కొనిన) స్త్రీ వారసు మాత్రమేయుండి, నూతనచట్టము అమలులోనికి వచ్చిన అనంతరము అతడు మరణించినచో అట్టి పురుషుని ఆస్తి అతని స్త్రీ సంతానమునకే సంక్రమించునుగాని, సమష్టి కుటుంబమునందలి ఇతర సభ్యులకు సంక్రమింపదు.

గాంధి అస్పృశ్యతా నిర్మూలనమునకై ధర్మ యుద్ధమును నడపెను. భారత రాజ్యాంగము అస్పృశ్యతను రద్దుపరచెను. సంఘ అనర్హతలను, వ్యత్యాసములను, తొలగించు శాసనములలో అస్పృశ్యతా నేరముల చట్టము ముఖ్యమైనది. ఈ శాసనము అస్పృశ్యతను పాటించుట యొక శిక్షార్హమగు అపరాధముగ జేసెను. సార్వజనిక ప్రదేశములు, భోజనాలయములు, అన్నియు

హరిజనులకు ప్రవేశార్హత గల ప్రదేశములుగ ఇది శాసించెను. (చూ. సం. 10-పు. 175)

దాదాపు జాతీయ సాంఘిక శాసనము లన్నియు మత ప్రమేయముగల సంస్థలకు సంబంధించి నట్టివేనని గ్రహింప నగును. ఈ సంస్థలు నైతికముగా పతన మొంది అన్యాయ ములకును, అక్రమములకును, అవినీతికిని ఆకరము లయ్యెను.విజ్ఞులైన ప్రజల అభిమతము ననుసరించి వీటియం దలి మాలిన్య క్షాళనార్థమై ఈ శాసనములు చేయబడినవి.

సాంఘిక శాసనములు క్రిందినైతిక పతనకారణములను తొలగించుటకు ఏర్పరచబడినవి: 1. వ్యభిచారము; 2. త్రాగుడు: 3. జూదము; 4. అవినీతి; లంచగొండి తనము; 5. క్రూరత్వము; 6. శిక్షా విధానమందలి లోపములు; 7. పేదరికము.

వ్యభిచారము : వ్యభిచారము ప్రాచీన కాలమునుండియు అవలంబించబడుచు వచ్చిన వృత్తియని పేర్కొనబడు చున్నది. దాని ఛాయలు విశ్వ వ్యాప్తములై ఆధునిక సామాజిక జీవనమును కూడ కలుషిత పరచుచున్నవి. ఐచ్ఛికముగా వ్యభిచారము చేయదలచిన వారితో ఈ శాసనమున కేమియు సంబంధములేదు. శాసనము వలననే ప్రజలలో నైతిక ప్రవృత్తి అలవడునను అభిప్రాయము కూడ సంఘ సంస్కర్తలకు లేదు. ఆధునిక వ్యభిచార జీవనము శిక్షార్హమైన బానిస వ్యాపారమునకు దరి దాపులలో నున్నది. యుక్త వయస్సురాని అమాయికు లైన ఆడపిల్లలు, దౌర్బల్య స్త్రీలు తప్పుడు వాగ్దాన ములకు భ్రమపడి లొంగిపోవుట సంభవించు చున్నది. ఇట్టి వారిలో కొందరిని బలాత్కారముగా వ్యభిచార గృహము లకు చేర్చుట కూడ జరుగుచున్నది.

వ్యభిచారమును అదుపులో నుంచుటకు పోలీసు చట్ట ముల క్రింద పోలీసు వారికి ప్రాధికారము గలదు. భారత ప్రభుత్వము, రాష్ట్రప్రభుత్వములు కూడ వ్యభిచార వృత్తిని నిర్మూలింప నిశ్చయించినవి. శిక్షాస్మృతి క్రింద మైనరు ఆడ పిల్లల వ్యభిచారము కొరకు కిరాయికి వాడుట, విక్రయిం చుట ఇతర దేశముల నుండి వ్యభిచార వృత్తికై ఆడపిల్ల లను దిగుమతి చేయుట, మున్నగు చర్యలు శిక్షార్హములు. సమగ్రమైన వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టము 3-9 నిబంధ నల క్రింద : 1. వ్యభిచార గృహములను నడుపుట; 2. గృహావరణములను వ్యభిచార వృత్తికి వాడుకొనుట కంగీకరించుట; 3. వ్యభిచార వృత్తిపై ఆధారపడి జీవించుట: 4. బాలికలను, స్త్రీలను మభ్యపెట్టి వ్యభిచార వృత్తికై తరలించుకొని పోవుట; 5. వ్యభిచార గృహము లలో స్త్రీలను నిర్బంధించుట; 6. బహిరంగ ప్రదేశముల దరిని వ్యభిచార వృత్తి కొనసాగించుట; 7. దుర్బోధనముచే గాని, బ్రతిమాలుటచే గాని వ్యభిచార వృత్తి కొరకు త్రిప్పుట - ఈ అవినీతికర చర్యలు జరిమానాలతో సహ శిక్షార్హములు గావింపబడినవి.

త్రాగుడు (మత్తుపదార్థములు) : వ్యభిచారమునకు త్రాగుడు సహచారి వంటిది. ఈ వ్యసనము పాశ్చాత్య దేశములలో విస్తృతముగ వ్యాపించినది. దీనిని నిర్మూ లించుటకు అచ్చట ప్రభుత్వములు శక్తి హీనముల య్యెను. మద్రాసు మద్యనిషేధ చట్టము 1951లో సవరింప బడినది. ఈ చట్టము ప్రకారము మత్తుపదార్థములను దిగుమతి చేసికొనుట, ఎగుమతి చేయుట, ఒక ప్రదేశము నుండి మరొక ప్రదేశమునకు వాటిని చేరవేయుట, దగ్గర ఉంచుకొనుట, లైసెన్సు లేకయే కల్లు తీయుట, కొనుట, అమ్ముట, సారాయి తయారుచేయుట. మున్నగు చర్యలు జరిపినవారు రెండు ఏండ్లు కారావాసశిక్షకు రూ. 5,000/-ల వరకు జరిమానాకు పాత్రులగుదురు. త్రాగుడు పదార్థ ముల కంటె నల్లమందు, గంజాయి మున్నగు వస్తువులు ఎక్కువ ప్రమాదకరములైనవి. ఇవి రహస్యముగా అల వరచుకొను వ్యసనములు. ఈ పదార్థములకు సంబంధించిన వ్యాపార మెప్పటికిని బహిరంగముగా జరుగదు. 1940 లో మత్తు పదార్థముల చట్టము 1950 లో మత్తు పదార్థముల నియంత్రణ చట్టము అమలు జరుపబడి; ఆ శాసనముల ప్రకారము పై పదార్థముల అమ్మకమునకు వాడకమునకు ప్రభుత్వపు అనుమతి అవసరమైయున్నది. ప్రమాద భరిత మత్తు పదార్థముల చట్టము ప్రకారము నల్లమందును తయారు చేయు 'పొపై' అను పంటను పండించుట, నల్ల మందును తయారు చేయుట నిషేధింపబడెను. ఇతర మత్తు పదార్థముల తయారీ, ఎగుమతి దిగుమతులు నియంత్రణ చేయబడెను. వాటి యొక్క ఎగుమతులు, దిగుమతులు, వినిమయము కూడ క్రమబద్ధ మొనర్చబడెను.

జూదము : మహాభారత కాలము నాటికే ప్రాచీనమైనది జూదము అను వ్యసనము. ఈ ఆధునికయుగమున ఈ వ్యసనము అభివృద్ధియై సమాజ మంతటను వ్యాపించి యున్నది. ఒకనాడది రాజవినోదము, ఈ నాడది ప్రజలంద రిలో వ్యాప్తమగుచెడుగు. సులభముగా ధనమార్జించుటకే గాక ఉద్రేకము, ఉత్సాహము, పొందుటకు కూడ ప్రజలీ వ్యసనమునకు పాల్పడెదరు. ఈ జూదము గుర్రపు పందె ములు, రౌలెట్టులు, లాటరీలు, క్రాస్‌వర్డు పజిల్సు, షేర్ మార్కెట్లు, మున్నగు పెక్కురూపములలో అవతరించి అభి వృద్ధి నొందెను. శాసనములు ఈ వ్యసనములను నిర్మూలించు టకు బదులుగా, అదుపు నందుంచుటకు మాత్రమే ఉద్దేశింప

బడియున్నవి. 1867 లో అమలు జరుపబడిన బహిరంగ ప్రదేశములలో జూదము చట్టము జూదగృహములను నడుపుట యొక్క నేరముగా పరిగణించినది. శిక్షాస్మృతి క్రింద లాటరీలు ప్రభుత్వానుమతి లేక సాగించుట శిక్షార్హమైన అపరాధము. వార, పక్ష, దినపత్రికలలో ప్రకటితము లగుచుండిన కొన్ని తరగతుల 'క్రాస్ వర్డ్ పజిల్స్' బహుమతిపోటీల చట్టము ప్రకారము శిక్షార్హములు. ఫార్వర్డు కంట్రాక్టులు జూదమునకు దారితీయగలవు. వీటిని అరికట్టుటకుకూడ ప్రభుత్వమొక శాసనమును ప్రవేశ పెట్టినది.

అవినీతి, లంచగొండితనము : అవినీతి, లంచగొండితనము వివిధ రూపములు ధరించును. కొన్ని ఏండ్లుగా ప్రభుత్వోద్యోగులలో లంచగొండితనము అధికమయ్యెను. శిక్షాస్మృతినందలి 161-165 సెక్షనులు ఈ లంచగొండితనమును నిర్మూలింపలేకుండెను. అందుచే అవినీతి నివారణ చట్టమును ప్రభుత్వము ప్రవేశపెట్టవలసివచ్చెను. ఈ చట్ట సహాయముతో పోలీసు అధికారులు అక్రమముగా లంచములు గ్రహించు ప్రభుత్వాధికారులపై నేరుగా చర్యతీసుకొనుటకు అవకాశమేర్పడెను.

క్రూరత్వము : బలహీనుల ఎడలను, నిస్సహాయుల ఎడలను, అనగా పసిబిడ్డలు, నోరు లేని జంతువుల ఎడల, అడవి పక్షులు, అడవి మృగముల ఎడల, క్రౌర్యము ప్రదర్శించు వారిపై కఠిన చర్యగైకొనుటకును, జంతుబలులను నివారించుటకును అవసరమైన చట్టములు ప్రవేశపెట్టబడెను. అందుముఖ్యమైనవి: చాకిరికి తాకట్టుపెట్టబడిన పసివారి చట్టము; కొరడా దెబ్బల నిషేధ చట్టము; పక్షుల మృగముల రక్షణ చట్టము; మృగముల పట్ల క్రూరత్వచట్టము; మృగ బలుల నివారణ (మద్రాసు) చట్టము.

శిక్షా విధానమందలి లోపములు : ఏ సమాజమునందైనను నేరములు, అపరాధములు లేకపోవు. అపరాధుల ఎడల సమాజ మెప్పుడును నిర్దాక్షిణ్యముగనే ప్రవర్తించుచు వచ్చెను. మధ్య యుగమునందు అపరాధులపై విధించెడు శిక్షలు మహా ఘోరముగా నుండెను. కారాగారములలో అపరాధులను మానవ సహజమైన సానుభూతితోడను, కనికరముతోడను చూచుట 20 వ శతాబ్దమునందే ప్రారంభమయ్యెను. ప్రాచీన కాలమున అపరాధులను సంస్కరించి పునరావాస మేర్పరుచు విధానము లేకుండెను. నేరవిజ్ఞానము మనస్తత్వ, మానవ హితములకు సంబంధించిన పరిశోధనా విద్యగ రూపొందువరకు అపరాధులను సమాజమున కుపయోగపడు పౌరులుగ సంస్కరించు ఆలోచనయే కలుగలేదు. 15 ఏండ్లు వయస్సు నిండని అపరాధులను సంస్కరించుటకై సంస్కరణ పాఠశాలలు 16 నుండి 21 ఏండ్లు వయస్సుగల అపరాధులకై బోర్‌స్టల్ పాఠశాలలు మున్నగు బాలనేరస్థుల సంస్కరణ శాలలు స్థాపింపబడిన ఫలితముగ జైళ్ళలోకంటె వీటియందు బాలురను సంస్కరించుట కనుకూల వాతావరణము లభ్యమయ్యెను. మొదటి పర్యాయము నేరమాచరించిన వారికి ప్రొబేషన్ చట్టము అపరాధుల సంస్కరించుట కవకాశము కల్పించుచున్నది.

పేదరికము: దారిద్ర్యమనునది ఒక చెడుగు కాకున్నను, అన్ని చెడుగులకు అది పుట్టినిల్లు. ఇంగ్లండులో అతి ప్రాచీన కాలపు శాసన మొకటి, దారిద్ర్యము యొక్కయు దరిద్రుల యొక్కయు సమస్యను ఎదుర్కొనెను. పేదరికమునకు సంబంధించిన చట్టములు (పేదవారి న్యాయావళి) 1601 1920 వరకు ఇంగ్లండులో నిరు పేదలకును, వృద్ధులకును, అంగ విహీనులకును, పని కల్పించి వారు ఆర్జించుకొనుటకై కార్మిక శాలలు స్థాపింపచేసెను. భారత దేశములో దారిద్ర్య సమస్యను శాసన రూపమున గాక ప్రభుత్వ ఆధికారిక రూపమున పరిష్కరించుచున్నది. ప్రభుత్వ యోజనా పద్ధతులు దారిద్ర్య నిర్మూలనమునకు ఉద్దేశించబడినవి. భిక్షాటనము కూడ దారిద్ర్యము యొక్క స్వరూపమే. భిక్షుక వృత్తి మానవ సమాజమునకు తీవ్రమైన కళంకము. ఈ సమస్య ఇప్పటి వరకును పరిష్కరింపబడలేదు. మద్రాసు భిక్షాటన నివారణ చట్టము ఇటీవల వరకు అమలు జరుపబడ లేదు. ఈ చట్టములో సూచింపబడిన ప్రకారము భిక్షుకులను ఒకచో చేర్చి వారిచే పనులు చేయించుటకు కర్మశాలలు లేకపోవుటయే ఇందుకు కారణము. ఇంగ్లండులో భిక్షాటనము దేశ ద్రిమ్మరితనముగ పరిగణింపబడి నివారించబడుచున్నది.

సాంఘిక శాసనకరణము (ఆర్థికము) : ఆధునిక జీవితము ప్రధానముగా పారిశ్రామిక ప్రభావితమైయున్నది, పారిశ్రామిక ప్రపంచము యంత్రమయమైనది. ఈ కారణముచే ఫ్యాక్టరీలు, పరిశ్రమకు ఆత్మ వంటివి. అందుచే ఫ్యాక్టరీ చట్టములకు ప్రాముఖ్యము కలిగినది పారిశ్రామికాభివృద్ధికి కారణములు :

1. ముడి పదార్థములను చేరవేయు ఓడలు; రైల్వేల సృష్టి; 2. ముడిపదార్థములపై ఆధిపత్యమును, వలసప్రదేశములను గెలుచుకొనుట ద్వారా పొందుట; 3. ముడిపదార్థములను తయారీ వస్తువులుగ రూపొందించుటకై మిల్లులను స్థాపించుట.

పై మూడు అంశములు పారిశ్రామికాభివృద్ధికి కారణభూతమైనవి. పారిశ్రామిక విధానము వలన సమాజము

మూల ధనమును సేకరించు పెట్టుబడిదారీ వర్గముగను శ్రామికశక్తిని ఇచ్చు కార్మిక వర్గముగను విభజించబడినది. యంత్రము ఈ రెండు వర్గములపై ఆధిపత్యము వహించును. పెట్టుబడి దారుడు యంత్రములకును అవి తయారు చేయు వస్తువులకును యాజమాన్యము వహించి, లాభములను తన బొక్కసములో నింపుకొనును. తన శ్రమశక్తిని, జీవనము కొరకు అమ్ముకొను కార్మికునకు ఫ్యాక్టరీ యందెట్టి హక్కులు ఉండవు. ఇతర పారిశ్రామికులతో పోటీపడి, ముడి వస్తువులను సాధ్యమైనంత చౌకగా కొనుటయు. తయారైన వస్తువులను సాధ్యమైనంత హెచ్చు ధరలకు మార్కెట్టులో విక్రయించుటయు, కార్మికులకు సాధ్యమైనంత స్వల్పముగా వేతనము లిచ్చుటయు, మున్నగు కార్య విధానములు పారిశ్రామిక రంగములో విశృంఖలముగా జరుగుచున్నవి. మొట్ట మొదట, ఆర్థిక రంగములో ప్రభుత్వము జోక్యము కలిగించుకొన కూడదని, ఆర్థిక వేత్తలు నిషేధించిరి. ఆర్థిక సిద్ధాంతములు వాటి యంతట అవియే, ఎవరి జోక్యములేక, పరిస్థితులను చక్క బెట్టి కొనుగోలు దారులకు, అమ్మకము దారులకు పెట్టుబడి దారులకు, కార్మికులకు క్షేమము చేకూర్చునని అప్పటి ఆర్థికవేత్తలు అభిప్రాయ పడిరి. కాని దారిద్ర్యము, రోగములు, అపరాధములు, అవినీతి చర్యలు దుర్భరములై సమాజమును పట్టి పీడించుటతో, ఆర్థిక వేత్తలజోస్యము తలక్రిందు లయ్యెను. అట్టి విపత్సమయములో ప్రభుత్వము జోక్యముకలిగించుకొనిసమాజమును రక్షించవలసివచ్చెను. విశృంఖలవ్యాపార సిద్ధాంతము వలన జనించు దుష్ఫలితములను గూర్చి సంఘ సంస్కర్తలు ప్రభుత్వమునకు నచ్చజెప్పిరి. దానితో ప్రభుత్వాధినేతలు కండ్లు తెరచిరి ఆర్థిక వ్యత్యాసముల యొక్క దుష్టపరిణామముల ఫలితముగా ప్రభుత్వము ఫ్యాక్టరీలకు సంబంధించిన శాసనములను తయారు చేసి, అమలు జరిపెను. పారిశ్రామిక విధానమునందు ఉత్పన్నమగు చెడు ఫలితములకు విరుగుడుగా ఈ ఫ్యాక్టరీ శాసనములు ఉపయుక్తములయ్యెను. భారతదేశమున ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ప్రవేశముతో పారిశ్రామిక యుగమునకు పునాది ఏర్పడెను. పరిశ్రమలను, ఫ్యాక్టరీలను నెలకొల్పుటయే ఆ కంపెనీయొక్క ప్రధానోద్దేశ్యము. కాని ఇంగ్లండులో పారిశ్రామిక చట్ట అభివృద్ధి చరిత్ర పరిణామ దశలో త్వరగా ఏర్పడగా. భారతదేశములో అట్లు జరుగలేదు. ఉదా : ఇంగ్లండులో ట్రేడ్ యూనియన్ ఆక్టు 1871 లో అమలు జరుపబడగా భారతదేశములో 55 ఏండ్ల అనంతరము(1926)న గాని అట్టి చట్టము ప్రవేశ పెట్టబడలేదు. 1. కార్మికుల సంక్షేమము, రక్షణము; 2. వారి ఆరోగ్యము; 3. స్వీయప్రయోజన రక్షణకొరకై కార్మికులు యూనియనుగ ఏర్పడుట అను ఈ మూడు విషయములకు సంబంధించిన సదుపాయములను ఫ్యాక్టరీ చట్టములు సమకూర్చవలసియుండెను. భారతదేశము నందలి ఫ్యాక్టరీ చట్టములను మూడు ప్రధాన విభాగముల క్రిందకి తేవచ్చును. కార్మికుల భద్రత, రక్షణము, గాయములు తగులకుండుటకు తగు రక్షణలు, ప్రాణనష్టములు. అవయవ నష్టములకు మొదలగు నష్టపరిహారము కొరకు పై ప్రయోజనములకై నిర్మితములైన చట్టములు: 1. ఫ్యాక్టరీ చట్టము 1948; 2. ప్రాణోపద్రవకర ప్రమాదముల చట్టము 1855; 3. పనివారల నష్ట పరిహార చట్టము 1923; 4. యజమాని బాధ్యతా చట్టము 1938; 5. పారిశ్రామిక ఉద్యోగ చట్టము 1948.

1954 లో నవరణచేయబడిన ఫ్యాక్టరీ చట్టము : ఈ చట్టములో పొందుపరచబడిన సెక్షనుల ప్రకారము, ఫ్యాక్టరీ ఆవరణములను, యంత్రములను, తనిఖీ చేయుటకును, అగ్ని భయము లేకుండా నివారణోపాయములు కల్పించుటకును, ప్రమాద సందర్భములలో తప్పించుకొని బయట పడుటకు సాధనోపాయములు సమకూర్చుటకును, యంత్రముల చుట్టును కంచె నిర్మించుటకును, కొన్ని రీతుల ప్రమాదములను గూర్చి ముమ్ముందుగనే హెచ్చరించుటకును అవకాశము లేర్పరుపబడెను. అల్ప వయస్కులను ఫ్యాక్టరీలో నియోగించుటకు కొన్ని షరతులు పేర్కొనబడినవి. ఆరవ అధ్యాయములో ఫ్యాక్టరీ చట్టము యొక్క నిబంధనల ఉల్లంఘనమునకు విధింపబడు శిక్షా వివరములు తెలుపబడినవి.

ప్రాణోపద్రవకర ప్రమాదముల చట్టము : ఫ్యాక్టరీ యాజమాన్యము వారు తమ విధి నిర్వహణమున శ్రద్ధ వహింపకపోవుట వలనగాని, విధుల నిర్వహింప నిరాకరించి నందువలన గాని, లేదా, వారొనర్చిన దుశ్చర్యల వలనగాని పని కాలమున కార్మికుడు మరణించుచో అట్టి మరణము వలన తమకు గలుగు నష్టమునకై ఆ కుటుంబము నష్టమునకు తగు పరిహారము పొందుటకు ఈ చట్టము నందు హక్కు కల్పింపబడినది.

పనివారల నష్ట పరిహార చట్టము: పనివారు పనిచేయు కాలమున జరిగిన ప్రమాదము వలననైనను అంగ వికలత నొందినను, క్షతగాత్రులయినను సంపూర్ణముగా గాని, పాక్షికముగాగాని అశక్తులై పోయినను వారికి ఈ చట్టము ననుసరించి నష్ట పరిహార మొసగబడును.

ఈ చట్టపు 20 వ సెక్షను క్రింద నియమితుడగు కమీషనరు, కార్మికునకు జరిగిన నష్టమును పరిశీలించి నష్ట పరి

హారమును నిర్ణయించును. కార్మికశాసనముల చరిత్రలో ఈ చట్ట రచన యొక ముఖ్య ఘట్టము.

యజమాని బాధ్యతా చట్టము: ఈ చట్టము పనివారల ఎడల యజమానికి గల బాధ్యతలను విస్పష్టము చేయుచున్నది. దాని ననుసరించి: 1. యజమాని నిర్వహించు వ్యాపారములేదా కార్ఖానాలకు సంబంధించిన పరికరములను, యంత్రములను, తగినంత కట్టుదిట్టములలో ఉంచని ఫలితముగా పనివారికి కలిగెడి గాయముల విషయమునను; 2. యజమానిచే నియుక్తుడగు ఏ ఉద్యోగి వలననైనను పనివారికి కలుగు గాయముల విషయమునను; 3. పనివారిపై పెత్తనము వహించుటకై యజమానిచే నియమితుడగు వ్యక్తి తన విధి నిర్వహణమున చూపు అశ్రద్ధ వలన గాని లేదా అతడా విధిని నిర్వహింపకపోవుట వలనగాని కలుగు ఫలితముల విషయమునకు యజమానుడే సంపూర్ణముగా బాధ్యుడైయున్నాడు. పై 2, 3 అంశములు సహోద్యోగితా సూత్ర మెవమున యజమాని తన బాధ్యతలను తొలగించుకొను అవకాశమును లేకుండ చేయుచున్నవి.

సహోద్యోగితా సిద్ధాంతమును గూర్చి లిండ్లే తన వ్యావహారిక అపకృతులు గ్రంథములో ఇట్లు చెప్పెను: 'యజమాని యొక్క ఉద్యోగి ద్వారా పని కాలములో జరిగిన ఉపేక్షవలన అపాయము సంభవించినను, దానికి పరిహారము చెల్లించుకొను బాధ్యత యజమానిపై నున్నది. ఈ సూత్రమునకు ఒక అపవాదము కలదు. అపాయము పొందిన వ్యక్తి ఆగంతుకుడు కాక, అపాయము కలిగించిన ఉద్యోగి యొక్క సహోద్యోగియైఉండి, వారిద్దరు ఉద్యోగములో నిమగ్నులై ఉన్న కాలమందీ అపాయము సంభవించిన ఎడల, కామన్‌లా క్రిందగాని, చట్టము క్రిందగాని, యజమానికి ఎట్టి బాధ్యతయును లేదు. కాని యజమాని బాధ్యతా చట్టము, అపాయమునకు గురియైన వ్యక్తిని ఆగంతుకునిగనే భావించి, యజమానిని అతనికి బాధ్యునిగ చేయుచున్నది.'

ప్రమాదకరములైన కొన్ని పదార్థములను ఫ్యాక్టరీ యందు తయారుచేయు సందర్భమున ప్రత్యేక రక్షణ బాధ్యతలు తీసుకొనుటకై ఈ క్రింది చట్టములు ప్రవేశ పెట్ట బడెను: సిత భాస్వర నిప్పుపెట్టెల నిషేధ చట్టము (వైట్ ఫాస్ఫరస్ మ్యాచెస్ ప్రొహిబిషన్ ఆక్టు); 2. పెట్రోలియమ్ ఆక్టు; 3. కోల్ మైన్స్ కన్సెరవేషన్ అండ్ సేఫ్టీ ఆక్టు.

కార్మికుల ఆరోగ్యము: కార్మికుల ఆరోగ్యమును కాపాడుటకై ఫ్యాక్టరీ చట్టము పెక్కు షరతులను విధించినది. ఫ్యాక్టరీ ఆవరణమునందు కార్మికులు పరిమితిని మించి యెక్కువగా గుమికూడి పనిచేయ రాదనియు, గాలి వెలుతురు ధారాళముగా లోనికి ప్రసరించుటకై చాలినన్ని గవాక్షములుండ వలెననియు, సరియైన శీతోష్ణ పరిమాణము ఉండవలెననియు, నిర్ణీతమైన గంటలు మాత్రమే కార్మికులు పనిచేయవలెననియు కార్మికులు అన్న పానీయములు సేవించుట కొరకై తగు వసతులు ఏర్పరచవలెననియు, కార్మికుడు ఒక వారములో పనిచేయు గంటల పరిమితియు పేర్కొన బడవలయుననియు, ఈ చట్టము నిబంధించినది.

వారాంత సెలవుల చట్టము: ఫ్యాక్టరీ కార్మికులతో పాటు, దుకాణముల యందలి గుమాస్తాలకును, హోటళ్ళ యందలి కార్మికులకును, సినిమా థియేటర్ల యందలి పనివారలకును వారాంతరమందు సెలవులకు హక్కును కలుగజేయుచున్నది. జీత బత్తెములతో వారమునకొక దినము సెలవు నొసగుట ఈ చట్టము నందలి ముఖ్యాంశము. బాలురను, స్త్రీలను పనిలో నియోగించు విషయములో ఫ్యాక్టరీ చట్టమునందు ప్రత్యేకములైన నిబంధనలు గలవు: ఫ్యాక్టరీలో ఏ తరగతి పనిని నిర్వహించుటకైనను బాలుర నియామకమును నిషేధించుచు నిబంధనలు తయారుచేయుటకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వమున కధికారము కలదు. 12 ఏండ్ల కంటె తక్కువ వయస్సు గల బాలురను ఫ్యాక్టరీలో నియమించకూడదు. శారీరక ఆరోగ్య అర్హత సర్టిఫికెటు లేనిదే యువకులను పనియందు పెట్టుకొనరాదు. పైన పేర్కొనిన వయస్సుగల బాలురు రోజుకు 5 గంటల కంటె ఎక్కువగా పనిచేయకూడదు. అట్టి పిల్లలు రాత్రి 7 గంటల తర్వాత ఫ్యాక్టరీలో పనిచేయకూడదు. ఇవికాక ప్రత్యేకముగా బాలుర కొరకై ప్రవేశ పెట్టబడిన ఈ క్రింది రెండు చట్టములు గమనింపదగినవి: 1. ఎంప్లాయిమెంటు ఆవ్ చిల్డ్రన్ ఆక్టు; 2. చిల్డ్రన్ ప్లెడ్జింగు ఆవ్ లేబర్ ఆక్టు.

భారత ట్రేడ్‌యూనియన్ చట్టము: ఇది కార్మికుల హక్కులను సంరక్షించు అధికార శాసనముగా పరిగణింపబడెను. వ్యాపారము, వ్యాపార సంస్థలు ఫ్యాక్టరీల కంటె పురాతనములైనవి. ఈ అంశము ఈ క్రింది విషయము వలన నిరూపింపబడినది: ట్రేడ్ యూనియన్ చట్టము 1871 లో ప్రవేశపెట్ట బడగా, ఫ్యాక్టరీ చట్టము 1901 లో అమలు జరుపబడెను. వాణిజ్యమండలి కార్మిక సంఘములు ఐచ్ఛికముగ నిర్మించుకొనబడినవే కాని, వాటికి శాసన రూపమైన అనుమతి లేదు. నగరములలో కార్మికుల కేంద్రీకరణము నానాటికి అధిక మగుటచే, వారిలో అధికతరమైన చైతన్యము కలుగుచుండెను. ఇంగ్లండు నందలి ట్రేడ్ యూనియన్ చట్టము ననుసరించి భారత ట్రేడ్ యూని

యన్ చట్టము క్రింద కార్మిక సంఘములు నిర్మించుకొనుటను, రిజిష్టరు చేయించుకొనుటకును, రాజకీయ ప్రయోజనముల కొరకు ధనమును సమకూర్చుకొనుటకును కార్మిక సంఘముల హక్కులను, స్వాతంత్ర్యమును పరిరక్షించుటకును, వాటిని రద్దుచేయుటకును, చట్ట నిబంధనలను అతిక్రమించిన నేరము క్రింద శిక్ష విధించుటకును కొన్ని సందర్భములలో సివిల్ వ్యాజ్యముల నుండి రక్షణ పొందుటకును, పారిశ్రామిక వివాదములలో క్రిమినల్ కుట్ర ఆరోపణల నుండి రక్షణ పొందుటకును, కార్మికులకు అధికారములు సిద్ధించినవి. ట్రేడ్ యూనియను చట్టము కార్మికులకు తమ సమష్టి ప్రయోజనములు సాధించుకొనుటకై అధికారులతో రాయబారములు జరుపుటకు అవకాశములు, అధికారములు, చట్టరీత్యా సిద్ధించినవి. ఈ చట్టము వలన కార్మిక ప్రతినిధులు పార్లమెంటులో ప్రవేశించి రాజ్యాధికారమును చేపట్టుటకు కూడ అవకాశ మేర్పడినది. వీటి అన్నిటి కంటె కార్మికులు సమ్మె చేయుటకు ఈ చట్టము బలీయమైన సాధనమును సమకూర్చి పెట్టినది. అదే సమయమున సమ్మెను ఎదుర్కొనుటకై యజమానికి లాకౌట్ అను ఆయుధమును గూడ ఈ చట్టము సిద్ధింప చేసినది.

భారత దేశములో కార్మికోద్యమము ఇటీవలనే ప్రారంభమైనది. ఈ కార్మికోద్యమమునందు సమర్థవంతమైన నాయకత్వము తల ఎత్తక పోవుటచే ఇది రాజకీయ నాయకులచే నడుపబడవలసి వచ్చెను. ప్రథమ ప్రపంచ యుద్ధానంతరము సమాజ వాదము కార్మికుల పక్షము వహించి కార్మికులకు వారి యొక్క భవితవ్యమును ప్రబోధింపసాగెను. బ్రిటిష్ యూనియన్ చట్టమువలె భారత ట్రేడ్ యూనియన్ చట్టము గూడ భారతీయ కార్మికులను సరియైన మార్గములో నడుపుచున్నది. నూతనముగా చేజిక్కిన సమ్మె ఆయుధమును కార్మిక సంఘములు విచక్షణ రహితముగా కూడ ప్రయోగించుటకిప్పుడు అవకాశము కలిగినది.

1923-1955 సంవత్సరముల నడుమ ఫ్యాక్టరీ చట్టములు ఇతర కార్మిక రంగములకు కూడ వ్యాపించెను. ఓడ కార్మికులకును, కాఫీ, తేయాకు, రబ్బరు, తోటల కార్మికులకును, గని కార్మికులకును దుకాణములలో పని చేయు కార్మికులకును, పత్రికా రచయితలకును, ప్రత్యేక చట్టములు అమలు జరుపబడెను.

వ్యవసాయ శాసనములు : ఫ్యాక్టరీలు, ఇతర పరిశ్రమలు పట్టణములకెట్లు ప్రధానమైనవో, వ్యవసాయము గూడ గ్రామీణులకు అట్లే ప్రధానమైనది. భూసంస్కరణ విధానమును బట్టియే గ్రామీణ ఆర్థిక, సాంఘిక జీవితము నిర్ణయింపబడి రూపొందుచున్నది. భారతదేశము నందు గ్రామీణ ఆర్థిక నిర్వహణము భూస్వామ్యములు కౌలుదారీ విధానముల ప్రాతిపదికిపై నిర్మింపబడియున్నది. భూస్వామ్య విధానములు రెండువిధములు : 1. జమీందారీ, ఈనామ్‌దారీ విధానము, ఈ విధానము క్రింద భూమిని దున్ని పండించే రైతునకు, మధ్యస్తునితో మాత్రమే ప్రత్యక్షమైన సంబంధము కలిగియుండును; 2. రైతువారీ విధానము. ఈ విధానము క్రింద రైతునకు, ప్రభుత్వమునకును ప్రత్యక్ష సంబంధముండును. వ్యవసాయ చట్టములు చురుకుగను, త్వరితముగను ప్రవేశపెట్టబడుచున్నను, ఫ్యాక్టరీ, పారిశ్రామిక చట్టములలో కలుగు సాంఘిక చైతన్యము, వ్యవసాయ చట్టముల వల్ల గ్రామీణ ప్రాంతములలో కలుగుటలేదు. గ్రామీణ ఆర్థిక వ్యవస్థలో కలుగు ప్రాథమిక పరివర్తనము సాంఘిక పరిస్థితులపై గూడ బలీయమైన ప్రభావమును విధిగా ప్రసరింపజేసితీరును. జమీందారీ, ఈనామ్‌దారీ వ్యవస్థ క్రింద రైతుకు రక్షణ యుండదు. చిరకాలము నుండి భూమి తన అధీనమందే యుండి యున్నట్లు రుజువు చేసిననే తప్ప రైతు భూమి నుండి తొలగించబడవచ్చును. సోషలిస్టు సిద్ధాంతము అవతరించక పూర్వమే విప్లవాత్మకమైన చట్టము మద్రాసు ఎస్టేటు భూముల చట్టమును (1908), మద్రాసు ప్రభుత్వము ప్రవేశపెట్టెను. ఈ చట్టము అమలుపరచునాటికి భూమి దున్నుకొని అనుభవించు రైతుకు ఆ భూమియందు అనుభవ హక్కులివ్వబడెను. ఈ చట్టము వలన అతనికి భూమి నుండి తొలగించబడకుండ రక్షణ మొసగబడెను. అనగా ఆ భూమియందు అతనికి కొంత స్వామ్యము ఇవ్వబడెను. మద్రాసు ఎస్టేటు భూముల చట్టము కలిగించిన విప్లవ ప్రభావము ఇతరరాష్ట్రములపై ప్రసరించి, అచ్చట కూడ ఇట్టి చట్టములే క్రమముగా ప్రవేశపెట్టబడెను.

సోషలిస్టు యుగావతరణమునకు పూర్వము వ్యావసాయిక ఋణముల చట్టము, భూమరమ్మతుల ఋణచట్టము అను రెండు చట్టములు ప్రవేశపెట్టబడెను. ఈ చట్టములు రైతులను వడ్డీ వ్యాపారస్థుల బారి నుండి రక్షించుట కుద్దేశింపబడెను. ఋణదాతలు విపరీతమైన వడ్డీపై ఋణములిచ్చి రైతులను పీడించెడివారు. ఈ చట్టముక్రింద రైతులు ప్రభుత్వము నుండి సరసమైన వడ్డీపై అప్పులు తీసికొని వాయిదాల ప్రకారము చెల్లించుటకవకాశము కలిగినది. ఈ చట్టము సవ్యముగా అమలు జరిగినచో, దాని వలన కలుగు సాంఘిక ప్రయోజనములు సుస్పష్టమగును.

సాంఘిక శాసనములు, ప్రజారోగ్యము: సాంఘిక శాసనములు, సమాజము యొక్క సౌఖ్య, ఆరోగ్యములకు అవరోధములైన సాంఘిక దురాచారములను నిర్మూలించునట్టివి. సంఘ జీవనములో జోక్యము కలిగించుకొనవలసి వచ్చిన తరుణమున మాత్రమే శాసన సభలు జోక్యము కలిగించుకొని తగు రీతిగా వ్యవహరించెను. క్రమబద్ధమైన నిత్య జీవిత విధానములో శాసన సభలు జోక్యము కలిగించుకొనవు. పెట్టుబడిదారీ సంస్కృతి వలన ఉత్పన్నమైన ఫలితములలో గణనీయములు, వ్యక్తి సంఘము నుండి పెరగుట; సంఘము విచ్ఛిన్నమగుట. సంఘైక్యత కుంటుపడి నీరసింపగా, ప్రభుత్వాధికారము నానాట ప్రబలతరమగుట, వీటి పర్యవసానముగా సమాజము వ్యక్తిపై అధికారమును కోల్పోయెను. నేడు సాంఘిక సంస్థలను నిర్వహించుటకు సాధనసంపత్తులు విస్తృతమైనందువలన ప్రభుత్వమునకు వాటిలో జోక్యము కలిగించుకొనుటకు అవకాశ మేర్పడి వాటి రక్షకత్వమును. యాజమాన్యమును కూడ వహించుచున్నది.

ఆరోగ్యము, విద్యయును, సమాజముచే పట్టుదలతో రక్షింపబడుచు వచ్చిన విషయములు. ఇంగ్లండు, యునైటెడ్ స్టేట్సులో నున్న ఆరోగ్య, విద్యా సంస్థలు, అనగా, ఆసుపత్రులు, ఉన్నత విద్యాలయములు చాలా భాగము వ్యక్తులచే స్థాపింపబడినవే. అయినప్పటికి జాతీయ స్థాయి కల మహత్తర సాంఘిక కార్యములు కొనసాగించుట ఎంతటి ధనవంతులకైనను అసాధ్యమైనట్లు తేటతెల్లమగుటచే ప్రభుత్వము వాటిని నడిపింపవలసి వచ్చెను.

భారతదేశము నందలి పరిస్థితులు వేరు విధముగా నున్నవి. ఆరోగ్య విద్యా సంస్థలను బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము ఎన్నడును స్పృశించి యుండలేదు. బ్రిటిష్ అధికారముతో పాటు భారతదేశములో ప్రవేశించిన నూతన నాగరికత భారతీయులను ఆకర్షింపగలిగెను. అందుచే పాశ్చాత్య ఔషధ విధానము ఎడలను, విద్యా విధానము ఎడలను, భారతీయులు వ్యామోహమును ప్రకటించిరి. భారతీయ సంస్థలతో పాటుగా పాశ్చాత్యవైద్య విద్యా విధానమును బోధించు సంస్థలు కూడ నెలకొల్పబడినవి. నానాటికి పాశ్చాత్య వైద్య విద్యా విధానములు ప్రబలమై దేశ వ్యాప్తమై వాటి ఛాయల క్రింద జాతీయ వైద్య విద్యా విధానములు అణగారి పోయినవి. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము భారతీయులపై తమ విధానములను బలాత్కారముగ రుద్దుట గాని, దానిని భారతీయులు ప్రతిఘటించుటగాని, జరుగలేదు. బ్రటిష్ ప్రభుత్వ విధానములను భారతీయులు స్వీకరించిరి. సాంఘిక విధులను సమర్థ వంతముగ నడుపుటకు అవసరమగు అధికారమును చేకూర్చుటలో సాంఘిక చట్టములు ప్రభుత్వమునకు తగిన బలము నిచ్చును.

ఆధునిక ప్రభుత్వములు నిర్వహించుచున్న విస్తృత సాంఘిక కార్యకలాపములలో ప్రజారోగ్యమునకు సంబంధించినవి ముఖ్యమైనవి. వ్యక్తి యొక్క ఆరోగ్యము వైద్యులు, మందులు ఆహారముపై ఆధారపడి యున్నవి. ఆసుపత్రులు, సానిటోరియములు నెలకొల్పుట ద్వారాను, యోగ్యతగల వైద్యులను, నర్సులను తర్ఫీదు చేయుట ద్వారాను పరిసరముల శుద్ధత కాపాడుట ద్వారాను, ప్రజారోగ్యమును సంరక్షించుటకు శాసనములు అవసరము. ఆరోగ్య సంస్థలు, మునిసిపాలిటీలు వైద్య కళాశాలలు ఆరోగ్య సాధనకు తోడ్పడును. అవి చట్టముచే స్థాపింపబడుచున్నవి,పరిసర స్వాస్థ్యము చేకూరుటకు, వాయువును, భూమిని, నీరును, శుచిగాను, పవిత్రముగాను కాపాడవలెను. ఆరోగ్య సౌభాగ్యమునకు వీటితో ఆహారమును కూడ చేర్చవలసి యుండును. ఆరోగ్యకరమైన ఆహారమును భుజించుట వలన రోగములను నివారించుట, ఆరోగ్యమును అభివృద్ధి పరచుట రెండింటినిసాధించ వచ్చును.

ఫ్యాక్టరీల నుండి వచ్చు హానికరమైన పొగవలనను, ఇరుకైన స్థలములలో అపరిమితముగా ప్రజలు గుమిగూడుట వలనను పరిసరములనున్న వాయువు విషప్రయుక్తమగును. మురుగు కాలువల నీటివలనను, ఫ్యాక్టరీల నుండి వెదజల్లబడు రాసాయనిక పదార్థముల వలనను నీరు గూడ మలినమగును. అందుచే ప్రజారోగ్యమునకు త్రాగెడు మంచినీటిని భద్రపరచి దానియందెట్టి మాలిన్యము ప్రవేశింపకుండ సురక్షిత స్థితియందుంచుట అత్యవసరము. మురుగు కాలువ వసతులు సరియైనవి లేకున్నచో, భూమి కూడ విషప్రయుక్తమగును. ధారాళముగా నీరు ప్రవహింపని మురుగు కాలువలలో మలేరియా దోమలు పుట్టి మలేరియా జ్వరమును వ్యాపింపజేయును. అగ్నికి స్వతః సిద్ధముగా పరిశుద్ధముగావించు లక్షణము గలదు. కాని దానిని సరిగా అదుపులో నుంచనిచో, వినాశకారి యగును. అల్లే విద్యుత్తును, అణుశక్తిని విస్తృతమైన రక్షణల యందుంచుట అత్యవసరము.

అంటువ్యాధులు: పరిసర ప్రదేశములను పరిశుభ్రముగాను శుద్ధముగాను, ఉంచినచో, అంటువ్యాధులు సోకవు. టీకాలు వేయించుటవలన రోగములు రానీయకుండ చేయనగును. కలరా, మశూచి ప్లేగు మొదలగు అంటువ్యాధులు మునిసి పాలిటీలు అవలంబించిన చర్యల ఫలితముగా పాశ్చాత్య దేశములలో అంతరించినవి. కుష్ఠు, విష

జ్వరములు, క్షయ మున్నగు వ్యాధులచే పీడింపబడు వారిని ప్రత్యేకముగా ఆసుపత్రులలో చికిత్సయందుంచి, ఆ వ్యాధులు విజృంభించకుండా, ఇతర ప్రజలను ఈ అంటు రోగముల నుండి దూరము చేయవలయును.

పరిసర ప్రాంతముల యొక్క పారిశుద్ధ్యమును రక్షించు బాధ్యత మునిసిపాలిటీల పై గలదు. రోగనివారణోపాయములను, ఆరోగ్యాభివృద్ధి, మార్గములను అమలు జరుపుటకై మునిసిపాలిటీలకు చట్ట రీత్యా అధికారము లొసగబడినవి. ఉదా: కుష్ఠు వ్యాధి చట్టము (1898); టీకాల చట్టము; మద్రాసు పశురోగ చట్టము 1940; పశు సంపద దిగుమతి చట్టము 1898. ఈ చట్టముల ప్రకారము రోగులను వేరుచేయుటకును, టీకాలు వేయుటకును, మానవులనుండి, జంతువులనుండి, అంటు వ్యాధులు ఇతరులకు వ్యాపింపకుండ చేయుటకును, అవసరమగు పద్ధతులు అవలంబింపబడుచున్నవి. వ్యక్తులకు సంబంధించిన రోగములను, అర్హతగల వైద్యులు నర్సులు మందుల సహాయమున నివారింతురు. వైద్యులును, నర్సులును యోగ్యతగలవారై ఉండవలెను. ఇందుకై మెడికల్ డిగ్రీలు, డిప్లమాలు ఉండుటయు, బూటకపు వైద్యమును అరికట్టుటయు అవసరము. మందులు శుద్ధమైనవి, కల్తీ లేనివి అవసరము. దీని కొరకు లైసెన్సు విధానము, తనిఖీ పద్ధతి అత్యవసరము. వీటన్నిటికంటె ప్రజారోగ్యమును కాపాడుటకై ఆసుపత్రులు, శానిటోరియములు విధిగా అవసరమగుచున్నవి.

ఫార్మసీ చట్టము 1948; డ్రగ్స్ చట్టము 1940; పాయిజన్సుచట్టము 1919; డ్రగ్సు కంట్రోలు చట్టము 1950 ల వలన ఔషధముల అమ్మకపు విధానము, లైసెన్సు విధానము క్రమబద్ధము చేయబడినవి.

ఆరోగ్యము: సరియైన ఆహారము భుజించినచో ఆరోగ్యమును రక్షించుకొన వీలగును. నగరముల సంఖ్యయు, వాటి జనాభాయు పెరుగుచున్న ఈ దినములలో ఆహార సమస్య అతి క్లిష్టమైనది.

ఆహార పదార్థములను తెచ్చుటకు చక్కని ఏర్పాట్లు చేయబడిన బజార్లను, సంతలను, నిర్మించుట, జనులు తినుటకు ఉపయోగపడు కాఫీ, భోజన శాలలును తనిఖీ చేయుట, పశు వధ గృహములను, చేపల బజార్లను, తనిఖీ చేసి వాటిని సరియైన మార్గములో నుంచుట, మొదలగు పనుల నిర్వహణము స్థానిక సంస్థలకు అప్పజెప్పబడెను.

పరిశుద్ధ ఆహారము: నగరములలో కల్తీ ఆహార పదార్థములతో వ్యాపారము చేయుట ఈ నాడు సర్వ సామాన్యము అయినది. కేంద్రప్రభుత్వముచే అమలు జరుపబడిన సమగ్రమైన చట్టము (ఆహార పదార్థముల కల్తీ నివారణ చట్టము) ననుసరించి, ఆహార ప్రమాణములకు ఒక కేంద్ర సంఘము స్థాపింపబడినది. ఆహార పదార్థముల ప్రమాణమును నిర్ణయించుటకు ఆహార పరిశోధనాలయము లేర్పరుపబడెను. కొన్ని పదార్థములు విదేశముల నుండి దిగుమతి చేసికొనుటనిషేధింపబడినది. కల్తీ ఆహార పదార్థములను తయారు చేయు వారలను, అమ్ము వారలను శిక్షించుట, ఆహార తనిఖీ దారులను విశ్లేషకులను నియమించుట, విషాహారముచే బాధపడు వారి సంఖ్యను తెలియపరచుట; తనిఖీ చేసి ఆమోదింపబడిన ఆహార పదార్థములపై ముద్రలు వేయుట మొదలగు ఏర్పాట్లు చేయబడినవి. దీనికి సంబంధించిన చట్టములు: వ్యావసాయిక తదితర ఫలసాయముల శ్రేణీకరణము, గుర్తుల చట్టము 1937; భారత పరిణామముల సంస్థ; ధ్రువీకరణ ముద్రల చట్టము 1952.

మురికి పేటలను తీసివేయుట: నగర నిర్మాణ యోజనము, ప్రజారోగ్యము దృష్ట్యా ముఖ్యమైనది. మురికిపేటల వలన అంటురోగములు ఉద్భవించి వ్యాపించుటయేకాక, ఆరోగ్య సౌభాగ్యముల కవి ప్రతి బంధకములగును. మురికిపేటల స్థానములలో క్రమబద్ధమగను, శాస్త్రీయముగను, గృహ నిర్మాణము చేయుట కిదివరకే చట్టములు అమలులో నుండెను అవి: 1. మురికి పేటల పరిస్థితి అభివృద్ధి పరిశుభ్రత చట్టము 1956; 2. మద్రాసు నగర న్యూసెన్స్ చట్టము 1899; 3. మద్రాసు నగర నిర్మాణ చట్టము 1920.

వినోదము: ఆరోగ్యమునకు విశ్రాంతి, వినోదము, మనోరంజనము అవసరము. అందులకై మునిసిపాలిటీలు బహిరంగ స్నాన ఘట్టములు, ఈదుటకు కొలనులు, పార్కులు, నాటకశాలలు సినిమా శాలలు, మున్నగు వాటిని సమకూర్చును.

వైద్యుల యొక్కయు, దంతవైద్యుల యొక్కయు, యోగ్యతలను నిర్ణయించుచు చట్టము లేర్పడెను: 1. భారత వైద్య అర్హతల చట్టము 1916, 2 దంతవైద్య చట్టము 1948, వైద్యులను, నర్సులను పర్యవేక్షించు సమగ్ర సంస్థలు భారత వైద్యార్హతల చట్టము 1956; భారత రోగి శుశ్రూష సంస్థల చట్టము 1947 ల క్రింద ఏర్పడినవి. శాసన కరణము ద్వారా బూటకపు వైద్యము నివారించ బడుటకు మద్రాసు రహస్య చికిత్సా నివారణ చట్టము తార్కాణము.

ప్రజారోగ్య చట్టములలో మద్రాసు పబ్లిక్ హెల్తుచట్టము ఆదర్శవంతమైన ఒక ఉదాహరణముగా పేర్కొనవచ్చును. ఆ చట్టమునందు, నగరపారిశుధ్యమును సంరక్షించు విధాన

మును, మురుగుకాలువలను సక్రమ పద్ధతిలోనుంచు తీరును. అంటు రోగములను దోమకాటును అదుపులో పెట్టు మార్గములును, మాతాశిశు సంరక్షణ విధానములును, నివాస గృహముల పారిశుద్ధ్యమును కాపాడు మార్గములును ఉత్సవములు, పండుగల సందర్భములలో జనసమూహము చేరుటచే కలుగు అనారోగ్య పరిస్థితులను నివారించుటకును, ఆహార కల్తీలు నివారించుటకును నిబంధనలు ఉల్లేఖింపబడినవి. ఇట్టి చట్టము మరి యొకటి కేంద్ర ప్రభుత్వముచే ప్రవేశ పెట్టబడవలసి యున్నది. వ్యాపారులు, తూనికలలోను, కొలతలలోను, మోసము చేయకుండుటకై తగిన కట్టు దిట్టములు చేయుటకు (తులామాన చట్టము 1958) ప్రవేశ పెట్టబడెను.

విద్యా విధాన శాసనములు : ప్రజారోగ్యమును గురించిన నూతన శాస్త్ర విజ్ఞానము వలెనే బ్రిటిష్ పరిపాలనలో. నూతన విద్యా విధానము గూడ భారత దేశమున ప్రవేశించెను. ప్రాచీన విద్యా విధానముతో దీనికెట్టి సంబంధము లేదు. పూర్వము విద్య నార్జింపగోరు విద్యార్థి గురువును ఆశ్రయించి, అతని వద్ద శుశ్రూషచేసి, కఠినమైన శిక్షణ విధానమును అలవరచుకొని విద్య నార్జించెడి వాడు. గురువు యొక్క కుటుంబమే విద్యా కేంద్రము. దానిని గురుకుల మనెడివారు. ఇట్టి గురుకులములలో విద్య నభ్యసించెడి విద్యార్థులను చేర్చుకొను వారు. గురు శిష్య పునాదులపై విద్యా సౌధము నిర్మింపబడెడిది. ఇందు సామాన్య విద్యయందును. చేతిపనులు, పరిశ్రమలు, వృత్తులయందు విద్యార్థులకు శిక్షణ జరపబడెడిది. ఈనాడుండెడి పాఠశాలా పద్ధతి కళాశాలలును, సుసంఘటితమైన విద్యావిధానమును అప్పుడు లేవు ఆనాటి యూనివర్సిటీలు రాజులచే పోషింపబడెడివి. అవి స్వతంత్రముగను, స్వయం పోషకములుగను ఉండెడివి. పరీక్షలయందు ఉత్తీర్ణులైన విద్యార్థులు యూనివర్సిటీలను విడిచి వారి వారి వృత్తులను పాఠశాలలను స్థాపించెడి వారు. యూనివర్సిటీలకును పాలక వ్యవస్థకును సంబంధముండెడిది కాదు. ఒక దాని పోషణము, నిర్వహణములలో మరి యొకటి ఉండెడిది కాదు. కాని, ఇంగ్లీషు విద్యా విధానము వేరు విధముగా రూపొందెను. ఇంగ్లీషు విద్య అభ్యసించిన వారు రాజ్యయంత్రమును నడుపవలెనని బ్రిటిష్ పాలకుల కోరిక. అందుకొరకై ప్రభుత్వము ప్రవేశ పరీక్షల నేర్పాటు చేసి, ఉత్తీర్ణులైన వారిని పరిపాలనా యంత్రాంగములో ప్రవేశ పెట్టెడిది. ఇదియే క్రమముగా యూనివర్సిటీ విద్యా విధానముగా పరిణామమొందెను. ప్రభుత్వము సెకండరి విద్యా విధానమును ఏర్పాటు చేసి, యూనివర్సిటీ స్థాయినందుకొనుటకు దానినొక అంతస్థుగా ఏర్పాటు చేసిరి. విద్యా విధానమున మొదట యూనివర్సిటీలు, అనంతరము సెకండరీ పాఠశాలలు, అనంతరము ప్రాథమిక పాఠశాలలు నిర్మింపబడినవి. యూనివర్సిటీలు స్వతంత్రమైన సంస్థలగుటచే, వాటి పరిపాలనమునకు శాసనములు అవసరమయ్యెను, ప్రాథమిక విద్యను నిర్బంధ మొనర్చుటచే దానికి కూడ ఒక చట్టము అనివార్యమయ్యెను. సెకండరీ విద్యా విధానమునకు అట్టి సహాయము అవసరములేకయే ప్రభుత్వ విద్యాశాఖ యొక్క ధన సహాయముచే అభివృద్ధి నొందెను. యూనివర్సిటీలను ఏర్పాటు చేయుచు, భారత ప్రభుత్వ మొక 'భారత విశ్వ విద్యాలయముల చట్టము (1904)ను ప్రాథమిక విద్యను నిర్బంధము చేయుచు, మద్రాసు ప్రభుత్వము మద్రాసు ప్రాథమిక విద్యా చట్టము (1920)ను ప్రవేశ పెట్టెను.

కేవలము పాఠశాల విద్యయే ఆదర్శవంతమైన విద్య కాదు. అంతకంటె ఉన్నతమైన విశాలమైన భావము విద్యకు కలదు. పాఠశాలలు, కళాశాలలేకాక ప్రజలను విద్యావంతులుగా చేయుటకు ఇతర మార్గములు కలవు. పత్రికలు గ్రంథాలయములు జన సామాన్యమును విద్యావంతులుగా చేయుటకు అధికతరమైన ప్రాముఖ్యము వహించియున్నది.

ఈ అంశము ఇటీవలనే గ్రహింపబడినది. మద్రాసు ప్రభుత్వముచే ఈ అవసరము స్పష్టముగా గుర్తింపబడి మద్రాసు పబ్లిక్ గ్రంథాలయముల చట్టము (1948) పబ్లిక్ గ్రంథాలయములకు పుస్తకములను అప్పజెప్పుట కొరకు చట్టము ప్రవేశపెట్టబడినది. స్త్రీ, బాల బాలికల విద్యను గూర్చి ప్రత్యేక శ్రద్ధ వహించుటకై ప్రత్యేక చట్టము అమలు జరుపబడెను. (స్త్రీలు, బాల బాలికల విద్యా సంస్థల అనుమతి చట్టము 1958) విద్యా విధానమును సమర్థవంతమైన ప్రాతిపదిక మీద నడుపుట పైననే, ప్రజలకు విద్యా సంస్కృతులు సిద్ధించును. బాల బాలికల మనస్సు కలుషితము గాకుండ నివారించుటకు ఈ క్రింది శాసనములు చేయబడినవి: 1. ముద్రణాలయము, గ్రంథముల రిజిస్ట్రేషన్ చట్టము (1955); 2. యువజనులకు హానికరమగు ప్రచురణల చట్టము (1955) బాల, బాలికలు అవాంఛనీయములైన పుస్తకములను చదువకుండ ప్రభుత్వము పై విధముగా నిషేధశాసనములను ప్రవేశ పెట్టెను. గ్రుడ్డివారికి, చెవిటి వారికి, మూగవారికిని, యువక నేరస్తులకును, విద్యా ప్రదానము చేయు విషయమై శ్రద్ధవహించుట ఆధునిక విద్యా విధానమందలి హర్షనీయమగు లక్షణములు.

సాంఘిక సౌకర్యములు : ప్రభుత్వము పౌరులకు సమకూర్చు వివిధములైన సాంఘిక సౌకర్యములను సమ

కూర్చుట, సాంఘిక శాసన కరణ ప్రయోజనములలో ముఖ్యమైనది. వీటిలో కొన్నిటికి మాత్రమే శాసనముల సహాయము అవసరమగును.

రాకపోకలు: ఆధునిక యుగమున గుర్రపు బండ్ల నుండి విమానముల వరకును గల వాహనములు ప్రయాణ సౌకర్యమునకు ఉపయోగ పడుచున్నవి. నవీన నగరములలో బస్సులు, టాక్సీలు, ఎలక్ట్రిక్ రైళ్ళు మున్నగునవి ప్రయాణ సాధనములుగ ఉపకరించు చున్నవి. ప్రారంభమున ఎద్దుబండ్లు, గుర్రపు బండ్లకు సంబంధించిన చట్టములు ప్రవేశ పెట్టబడెను. అట్టి వాహనములు క్రమముగా అంతర్థానమగు చున్నవి. రైల్వేలను నిర్మించుటకు అధికార మొసగుచు రైల్వే చట్టము ప్రవేశ పెట్టబడెను. ట్రాంవేలు, పొగ ఓడలు, విమానములు నిర్మింపబడుట నూతన పరిణామము. చివరి రెండు సాధనములు ప్రకృతి శక్తులను గూడ ప్రతి ఘటించ గలవి. వ్యాపార సామగ్రిని ఓడలో కొనిపోవు సౌకర్యము కలిగించుటకై ఒక చట్టమును (భారత వ్యాపార ఓడరవాణా చట్టము (1963) జాతీయ రహదారులను, నదీప్రయాణ మార్గములను ఏర్పాటు చేయుటకు కొన్ని శాసనములను (జాతీయ రహదారుల చట్టము 1956) నదీరవాణా సంఘముల చట్టము (1958) ప్రభుత్వము ప్రవేశ పెట్టెను. విద్యుచ్ఛక్తి వినియోగములను క్రమబద్ధముచేయుచు అమలు జరిపిన చట్టములు (విద్యుచ్ఛక్తి సరఫరా చట్టము; ట్రాంవేల చట్టము 1886; విద్యుచ్ఛక్తి చట్టము 1910) విద్యుత్ ఉపయోగ పరిణామమును సూచించును అణుశక్తి, పారిశ్రామిక రంగమునందును, రవాణా సౌకర్యములందును, ఎట్లు వినియోగ పడుచున్నదో గ్రహించుటకు అణుశక్తిని గూర్చిన చట్టము (1948) గమనార్హమైనది.

పోస్టు, టెలిగ్రాఫ్, వైర్‌లెస్ అను వేరు విధములైన వార్తా సౌకర్యములు వాడుకలోనికి వచ్చెను. పోస్టాఫీసు చట్టము 1893; భారత టెలిగ్రాపు చట్టము 1885; భారత వైర్‌లెస్ టెలిగ్రాపు చట్టము 1933.

బాటసారి గృహ యజమానులు: ఇంగ్లండులో బాటసారి గృహమునకు సంబంధించిన చట్టము ప్రాచీన శాసనములలో ఒకటి. ఈ చట్టము బాటసారులను రక్షించి సహాయపడుటకై ఉద్దేశింపబడినది. గ్రామీణ గాథలవలన, ప్రయాణీకులను దోపిడి గాండ్రు దోచుకొనుచుండెడి వారని తెలిసినదే బాటసారి గృహములలో ప్రయాణీకులను, దోపిడి గాండ్రును విశ్రాంతి తీసుకొనెడి వారు. 'బాటసారి గృహ' యజమానులు ఇరుపక్షములకు సౌకర్యములు కూర్చెడివారు. ఒకొక్కప్పుడు దోపిడిగాండ్రు బాటసారి గృహములను కూడ దోచుకొనుచుండిరి. కొందరు ప్రయాణీకులు గూడ ధనమును చెల్లింపకయే మోసముచేసి తప్పించుకుని పోయెడివారు. ఇట్టి బాటసారి గృహముల యొక్క హక్కులను, విధులను నిర్ధారణ చేయుచు గావించబడిన శాసనము వలన అటు గృహ యజమానుల హక్కులకును, ఇటు ప్రయాణీకుల సౌకర్యములకు, భద్రతకును హామీ చేకూరినది. బాటసారి గృహములకు సంబంధించిన చట్టము యొక్క భారతీయ ప్రతిరూపమే సెరాయాల చట్టము (1867).

సేవింగ్సు బ్యాంకు: సేవింగ్సు బ్యాంకు చట్టము (1873) బీదవారి అవసరములకు ఉపయోగపడు సాంఘిక సౌకర్యము. స్వల్ప మొత్తమును దాచుకొనుటకై ఈ సేవింగ్సు బ్యాంకు విధానము నూతనముగా ఏర్పాటు గావింపబడినది. అది పేద వారికి పొదుపు చేసుకొనుట అలవరుచును. కొంత మొత్తములను సేవింగ్సు బ్యాంకులో దాచుకొని భవిష్యదవసరములకు వినియోగించుకొనెదరు. ఈ విధానము వలన వారి ధనమునకు భద్రతయును, కొలదిగ వడ్డీయును లభించును.

క్వైనా: పోస్టాఫీసులో క్వైనాను అమ్మకము చేయు విధానము వలన పేద ప్రజలకు ఎంతయో ప్రయోజనము సిద్ధించుచున్నది. మలేరియా మిక్కుటముగా వ్యాపించిన ప్రాంతములలో ప్రజలు ఈ ఔషధమువలన మలేరియా బారినుండి బయట పడగలుగు చున్నారు.

క్షామ నివారణము: కరువు వాతబడిన ప్రజలకు ధన సహాయము చేయుటకై రాబడిపన్ను విధానము ఉద్దేశింపబడినది. ప్రారంభములో ఈ పన్ను మొత్తము అందులకై కేటాయింపబడెను. కరువుకాటకముల మూలమున దేశములో పెక్కురు ధనవంతులు, ఉదారులు విరాళములిచ్చుట పరిపాటి అయ్యెను. ప్రభుత్వము శాసనముల రూపమున కరువు బాధితులకు సహాయపడ నిశ్చయించెను. (రాబడి పన్ను చట్టములు; మద్రాసు కరువు నివారణ చట్టము 1936) ఈ రాబడి పన్ను చట్టమునకు అనంతరము ఇప్పుడు అమలులోనున్న సంపదపన్ను, వ్యయపన్ను అను చట్టములు ప్రవేశ పెట్టబడెను.

సహకార విధానము: భారతదేశములో నెలకొన్న సహకార సంస్థలు పోటీ విధానమును తుదిముట్టించుటకు ఉపయోగపడునను ఆశ నెరవేరలేదు. భారతదేశములో సహకార విధానము ఇంకను విస్తరించి జయప్రదము కావలసియున్నది.

వడ్డీ వ్యాపారము: వడ్డీ వ్యాపారము వాణిజ్యమునకు ప్రాతిపదిక అయినను అది ఈ నాడు సమాజమునకు

కళంక ప్రాయమైనది. గ్రామములందలి వడ్డీ వ్యాపారము చేయు షావుకారులు, నగరములలో వడ్డీవ్యాపారము చేయుకాబూలీలు రైతులకును, గుమాస్తాలకును భయోత్పాతము కలుగజేయు వ్యక్తులైనారు.

అధిక వడ్డీలపై ఋణములను నిషేధించుచు చేసిన శాసనము వలన, వడ్డీని న్యాయమైన మేరకు తగ్గించుటకు న్యాయస్థానములకు అధికారము ఈయబడెను. భూములను మరమ్మత్తు చేసికొనుటకును, ఋణముల తీర్చుకొనుటకును, ప్రభుత్వము రైతాంగమునకు వాయిదా చెల్లింపు పద్ధతిపై స్వల్ప వడ్డీలకు అప్పు నిచ్చుటవలన రైతాంగము వడ్డీ వ్యాపారుల చెరనుండి విముక్తిచెందినది. 1. వ్యవసాయ ఋణముల చట్టము; 2. భూమి అభివృద్ధి ఋణముల చట్టము; 3. మద్రాసు ఋణ సమాధాన చట్టము; 4. మద్రాసు ఋణగ్రస్థుల రక్షణ చట్టము.

తాకట్టు వ్యాపారము: ప్రాచీన కాలము నుండియు ఈనాటి వరకు గల అన్ని నాగరిక దశల యందును నడుచుచున్న ఒక సంస్థ తాకట్టు వ్యాపారము. ఎల్లప్పుడు అవసరముండు బీదవారును, అవసరమొచ్చినప్పుడు ధనవంతుడును, తాకట్టు వ్యాపారస్థుని ఒద్దకు పోయి అవసరము తీర్చుకొందురు. వితంతువు, కుటుంబ భారమును భరించలేక ఆమె నగలను వాని వద్ద తాకట్టుపెట్టి సత్వరముగ సహాయము పొందుచుండును. అతడు వడ్డీ వ్యాపారము చేయువాడైనను, ఇతర వడ్డీ వ్యాపారులకుండు చెడ్డపేరు అతనికి ఎందుకు లేదు? దీనికి కారణము అతని వడ్డీ రేటు సరసమైనదిగా ఉండుట కావచ్చును. ఇతడు అవసరములు తీర్చు స్నేహితుడుగ పరిగణింపబడుచున్నాడు. ఈ సందర్భములో మద్రాసు తాకట్టు వ్యాపారస్థుల చట్టము (1943) గమనార్హము.

యుద్ధములు: ధర్మయుద్ధములని చెప్పబడు వాటి వలన గూడ ప్రజాక్షయము తప్పదు. క్షతగాత్రులు, శరణార్థులు, భీభత్సము మున్నగు సమస్యలు యుద్ధమును వెన్నంటియే యుండును. నాగరికతా సంస్కృతులకు ప్రమాదము అనివార్యమగును. అట్టి పరిస్థితులలో క్షతగాత్రులైన సైనికులను, ఇతర సిబ్బందిని రక్షించుటకు అవకాశము కల్పించుటకు రెడ్ క్రాస్ సంఘము స్థాపింపబడినది. సంఘము తన కార్య కలాపములను కొనసాగించుటకై అవసరమైన ధనమును సేకరించుటకు కూడ చట్టములో ఏర్పాటు చేయబడెను. ప్రభుత్వము ఈ సంఘమునకు ఏటేటా కొంత ధనమును ఉచితముగా విరాళము నిచ్చును. భారత, పాకిస్తాన్ విభజనము కారణముగా అపహరణము, శరణార్థులు మున్నగు సమస్యలు ప్రాధాన్యము వహించెను. ఈ అపహరణ చట్టము ఏటేటా తిరిగి అమలుజరుపబడుచునే ఉండెను. అపహృతులైనవారు తిరిగి స్వస్థానములకు చేర్చబడుచున్నారు. అట్టివారిలో స్త్రీల సమస్య మరింత శోచనీయమైనది. పైన పేర్కొనిన విభజన మూలముగా శరణార్థులు తమ ఇండ్లు వాకిళ్ళకు దూరమై, బంధు మిత్రులను ఎడబాసి, నానా అగచాట్లు పడవలసి వచ్చెను. వీరికి పునరావాసము కల్పించుటకై పెక్కు చట్టములు ప్రవేశపెట్టబడెను: 1. కాందిశీకుల ఋణముల సర్దుబాటు చట్టము (1951); 2. కాందిశీకుల పునరావాసము, భూమి సమూపార్జన చట్టము (1948); 3. కాందిశీకుల నష్టపరిహారము, పునరావాసుల చట్టము (1954) పాకిస్తాను నుండి భారత దేశమునకు వచ్చినవారు శరణార్థులుగ పరిగణింపబడి, పై పేర్కొనిన చట్టముల ద్వారా వారికి పునరావాసము కల్పింపబడుచున్నది. అట్లే భారతదేశమును వీడి పాకిస్తాను చేరిన వారి ఆస్తిపాస్తులను పర్యవేక్షణ జరుపు సమస్య కూడ భారత ప్రభుత్వముపై బడెను. ఇందులకు కూడ రెండు చట్టములు పర్పడి, అమలు జరుపబడెను: 1. నిర్వాసితులఆస్తి పరిపాలన చట్టము (1950); 2. నిర్వాసితుల హక్కులను వేరు పఱచు చట్టము (1951).

శాంతికాలములో గూడ భారత దేశమునుండి ఇతర దేశములకు వలస పోవు వారును, ఇతర దేశముల నుండి భారత దేశమునకు వలసవచ్చు వారును గలరు. ఇట్టి వారికి ప్రభుత్వ రక్షణ అవసరము. ప్రభుత్వము ప్రతిపాదించి, ప్రయోగించిన చట్టముల(తేయాకు మండలముల వెలివలస కార్మిక చట్టము 1932, భారతీయ లోవలస చట్టము 1922) వలన వీరికి రక్షణ కలుగుచున్నది.

ఖద్దరు: ఖద్దరు అనుదానికి భారత చరిత్రలో పవిత్రమైనస్థానము కలదు. భారతీయుల ఆదరాభిమానములను అదిచూరగొనినది కాని ఆర్థికరీత్యాకాలమున కెదురు ఈదవలసిన స్థితి దానికేర్పడినది. మిల్లుబట్టలతో పోటీచేసి, నిలువద్రొక్కుకొనుటకు ఖద్దరునకు చాల దుష్కరమయ్యెను. సామాన్యమైన పౌరుడు తన ఆర్థిక పరిస్థితుల ననుసరించి చౌక ధరకు దొరకు బట్టలను మాత్రమే కొనుచుండును. చే మగ్గముపై నేసిన ఖద్దరు చౌకగా ఉత్పత్తి కాజాలదు. మిల్లు బట్టల పోటీకి తాళజాలక, చే మగ్గములపై ఆధారపడి జీవయాత్ర చేసెడి చేనేత వస్త్రోత్పత్తిదారులు అగచాట్ల పాలగుట సర్వ జన విదితము. అందుచే ఖద్దరునకు ప్రభుత్వ రక్షణ అత్యవసర మయ్యెను. మహాత్మా గాంధీకి ప్రియతమమైన ఖద్దరునకు ప్రభుత్వము రక్షణ నొసగుట తన విధిగా భావించెను. ఇందులకై ప్రభుత్వము శాసనములను ప్రవేశపెట్టెను.

1. ఖాదీ ఇతర చేనేత పరిశ్రమల అభివృద్ధి చట్టము (1953); 2. ఖద్దరు సంరక్షణ చట్టము (1950); 3. ఖాదీ గ్రామీణ పరిశ్రమల సంఘ చట్టము 1956. ఈ చట్టముల వలన మిల్లు బట్టల పోటీని ఖద్దరు ఎదుర్కొనగలిగి చేనేత కార్మికులకు రక్షణ ఇవ్వగలిగెను.

సంస్కృతి : మానవుడు ఒక్క ఆహారమువలన మాత్రమే జీవింప జాలడు. సంస్కృతి మానవునకు అవశ్యము. ప్రాచీన సంస్కృతిని మూఢముగ పూజించను కూడదు; ముందు చూపు లేక వినాశము చెంద నీయను కూడదు. విచక్షణా రహితముగా ప్రాచీన సంస్కృతిని మనము ఆరాధింపక పోయినను, దానికి మనము ఋణపడి ఉన్నామని గ్రహింపవలెను. ప్రాచీన కట్టడములు, శిల్పావశేషములు శాసన స్తంభములు మున్నగునవి ప్రాచీన సంస్కృతీ కళా ఖండములుగా పరిగణింపబడుచున్నవి. అమూల్యములైన భారత కళా ఖండములను ధనికులైన విదేశీయులు తరలించుకొని పోయెడు ప్రమాదము ఒకప్పుడు భారతదేశమునకు ఏర్పడెను. ఈ ప్రమాదము నుండి రక్షించుటకు మ్యూజియములు ఉపయోగపడుచున్నవి. ఇవి అమూల్యములగు విద్యా, విషయిక సంస్థలుగా గుర్తింపబడుచున్నవి. ఇట్టి సంస్థలను పరిరక్షించుటకై చట్టములు ప్రవేశపెట్టబడెను: 1. ప్రాచీన చారిత్రక చిహ్నములు, భవన నిర్మాణ స్థలములు, తదవశేషముల (జాతీయ ప్రాముఖ్యతా ప్రకటన) చట్టము (1951); ప్రాచీన నిర్మాణావశేష పరిరక్షణ చట్టము; ప్రాచీన అమూల్య వస్తువుల (ఎగుమతి నియంత్రణ) చట్టము (1947). పై శీర్షికల క్రిందకు రాని పెక్కు చట్టములు ఈ దిగువ ఉదాహరింపబడినవి :

భారత అటవీ చట్టము : దీని వలన అరణ్యములన్నియు సంరక్షింపబడుచున్నవి. ఉపనిషత్తుల కాలము నుండియు అరణ్యములకు మత సంబంధమైన ప్రాముఖ్యము గలదు. వంట చెరకు సేకరించుకొనుటకును, పశువులను మేపుకొనుటకును, అరణ్యములు పేదలకు ఉపయోగపడుచున్నవి. అరణ్యములు వర్షములు కురియుటకు అనుకూలించునని శాస్త్రజ్ఞుల అభిప్రాయము. అందుచే వాటికి ఆర్థిక దృష్ట్యా ప్రాముఖ్యముగలదు. అరణ్యములను తెగ నరుకకుండ నిషేధించుచు, అవి సర్వవిధముల అభివృద్ధి నొందుటకు అటవీ చట్టము సాయపడుచున్నది.

జనాభా లెక్కల సేకరణ (సెన్సస్) : జనాభాలెక్కల సేకరణ వలన సామాజిక ప్రయోజనము కలుగును. ప్రకృతి'ని మానవునకు నడుమగల పోటియందు ఆహారోత్పత్తి, జనాభాభివృద్ధి సమపాళ్ళుగ ఉన్నవో లేవో తెలుసుకొనుటకు జనాభా లెక్కలు అవసరము. ప్రపంచమందుగల వనరులను అధిగమించి ప్రపంచము నందు జనాభివృద్ధి కలుగుచున్నది. ఎంత అధికముగా ఆహారమును ఉత్పత్తి చేసినను, దినదినము పెరుగుచున్న జనాభాతో అది తూగలేక పోవుచున్నది. శాస్త్ర విజ్ఞానము కొరకు అవసరమైన సమాచారము జనాభా లెక్కల వల్ల తెలియవచ్చినను, అంతకంటె అధికమైన ప్రయోజనము దానియందు గలదు. మన భవిష్యత్తును గూర్చి జనాభాలెక్కల మనలో ఆలోచనలు రేకెత్తించగలవు. జనాభా లెక్కలు చట్టము (1948) ప్రకారము నిర్ణీతకాలములో అప్పుడప్పుడు జనాభా లెక్కలుతీయబడును. జనన మరణములు, వివాహములు నమోదు చేయబడుట వలన స్త్రీ పురుషులలోను జనన మరణ శాతము లెట్లుండెనో తెలియగలదు. దీనివలన ప్రభుత్వము లెక్కలు సేకరించి సమాజ జీవితము ఎట్లు సాగుచున్నదో తెలిసికొనగలదు.

ఏ మానవ సమాజములోనైనను, భర్తృ విహీనులు, అనాథలు. పిచ్చివారు అంగవైకల్యము పొందిన వారు, అదృష్ట హీనులు. ప్రభుత్వము వీరి ఎడల ప్రత్యేకమైన బాధ్యత, శ్రద్ధాసక్తులు చూపవలసి ఉన్నది. వీరిలో పిచ్చివారి స్థితి అతి శోచనీయమైనది. గ్రహమావహించి ఉన్నదను మూఢ విశ్వాసముచే, ఈ పిచ్చి వారిని క్రూరముగ, చూచుటగలదు. దండనల పాల్జేసినచో, వారు గ్రహపీడ నుండి విముక్తి చెందెదరను నమ్మకము ఇట్టి నిర్దాక్షిణ్యమునకు మూలము. పిచ్చివారికి సంబంధిచిన చట్టము (1912) ఫలితముగా ఈ అదృష్ట హీనుల ఎడల ప్రభుత్వము సానుభూతితో వ్యవహరించి, మానవోచితమైన ఆదరణమును, శ్రద్ధా సక్తులను వారి ఎడల చూపుటకు అవకాశము కలిగించెను.

వీరుకాక, నీతి బాహ్యులైన మరి ఒక తరగతి ప్రజలున్నారు. వీరికి కోర్టు వ్యవహారములు అనిన ఆనందము, వినోదము. ఎల్ల వేళలయందును వీరు వ్యాజ్యముల యందే మునిగితేలుచు కోర్టులచుట్టు తిరుగుచుందురు. అట్టి వారిని అదుపులో నుంచుటకై మద్రాసు ప్రభుత్వము ఒక శాసనమును (క్లేశకర వ్యాజ్య నిరోధ చట్టము 1949) ప్రవేశ పెట్టెను.

పైన వివరించిన విషయమును బట్టి ప్రభుత్వము కేవలము శాసన విహితమైన విధులను నిర్వర్తించుటయేగాక, సాంఘిక సంబంధములైన కార్యకలాపములందు ఆసక్తితో పాల్గొనుచున్నట్లు విదితమగును. ప్రభుత్వము అవాంఛనీయము, అనాగరికములైన కార్యముల నుండి ప్రజలను విముఖులుగా చేసిననే వారి ఎడల తనకుగల బాధ్యత నిర్వర్తించినట్లును.

అభ్యుదయకరములైన సామాజిక విధానమును చేపట్టి నట్లును భావించ వచ్చును. ప్రభుత్వము ప్రజలపై అధికారము చెలాయించుట మాత్రమేగాక, ప్రజా సేవను చేయుట కూడ తన కర్తవ్యమని గుర్తెరిగినది. ప్రజల ఎడల ప్రభుత్వము ఈ నూతన దృక్పథము దాల్చుట ఒక అభ్యుదయకరమైన పరివర్తనము. ఈ పరివర్తనమునకు సాంఘిక శాసనములే ప్రతిబింబములు.

సోషలిస్టు సిద్ధాంత ప్రభావము వలనను, సోషలిస్టు రాజకీయ పక్షముల ఒత్తిడివలనను, అత్యంత ప్రధానమైన సాంఘిక శాసనములు పెట్టుబడిదారీ దేశములలో ప్రవేశపెట్టబడినవి. అనగా, దుర్భేద్యమగు పెట్టుబడిదారీ దుర్గములలో గూడ సోషలిస్టు భావములు చొచ్చుకొని పోగలిగినవి. క్రమముగా అభివృద్ధి చెందుచున్న కార్మికోద్యమముల పలుకుబడియు, ప్రథమ, ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామముల ఫలితముగ వ్యాపించిన సాంఘిక చైతన్యము, రష్యాదేశములో కమ్యూనిస్టు ప్రభుత్వ స్థాపనముపై సోషలిస్టు సిద్ధాంత ప్రభావమునకు తార్కాణములు

20 వ శతాబ్ద ఆరంభమున బ్రిటిష్ కార్మికోద్యమము నూతనమైన సాహసోపేతమైన ఘట్టములో ప్రవేశించెను. ఈ ఉద్యమము సోషలిస్టు భావములచే ప్రేరేపితమైనను, సంప్రదాయ సిద్ధమైన బ్రిటిష్ రాజకీయ విధానముపైననే స్థిరముగా కాలూని, పెట్టుబడి దారీ విధానము చెక్కు చెదరకుండగనే కార్మిక సంక్షేమమును, ఆశయముగా నుంచుకొని అభ్యుదయ పథమున పురోగమింపగలిగెను. బ్రిటిష్ కార్మిక పక్షము ప్రథమమున పార్లమెంటులో ఒక పార్టీగా వ్యవహరించుచు అనంతరము బలవత్తరమైన ప్రతిపక్షముగా అభివృద్ధియై తుదకు రాజ్యాధికారము చేపట్టకలిగెను. 1924, 1927 లో రెండు పర్యాయములు ఈ కార్మిక పక్షము అధికారములో నుండెను. బ్రిటిష్ లేబర్ పార్టీలో వామపక్షమైన ఇండిపెండెంటు లేబరు విస్పష్టమైన సోషలిస్టు పక్షమని భావింప బడుచున్నది. ప్రథమ ప్రపంచ సంగ్రామానంతరము ప్రభుత్వముపై సోషలిస్టుల ఒత్తిడి ప్రారంభమైనది. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధ ఫలితముగా అంతర్జాతీయముగా కార్మికుల పలుకుబడి, ప్రతిష్ఠ అధికమయ్యెను. దానితోపాటు అదే కాలములో ఫాసిస్టు సిద్ధాంతములు గూడ వ్యాపించెను. దాని దుష్ఫలితముల ప్రభావము ఫ్రాన్సు ఇప్పటికిని అనుభవించుచున్నది. కాని ఈనాడు ఆ సిద్ధాంతముల బలము క్షీణించినది. మొదటి ప్రపంచ యుద్ధము 1914 లో ప్రారంభమై 1919 లో అంతమయ్యెను. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధము 1939 లో ప్రారంభమై 1945 లో అంతమయ్యెను. రష్యాలో 1917 లో ఏర్పడిన కమ్యూనిస్టు ప్రభుత్వము 1920-21 లో సుస్థిరమైన పునాదులను నిర్మించుకొనెను. యూరప్ రాజ్యములు ఈ కమ్యూనిస్టు ప్రభుత్వములను 1924లో గుర్తించెను. మార్క్సిస్టు సిద్ధాంత ప్రాతిపదికపై నిర్మించబడిన ఈ కమ్యూనిస్టు ప్రభుత్వము సోషలిస్టు భావప్రచారమునకు నిర్మాణాత్మకమైనట్టి, ఆచరణ యోగ్యమైనట్టి ప్రాముఖ్య మిచ్చెను. రష్యాలో అవతరించిన నూతన రాజకీయ సాంఘిక వ్యవస్థ ఫలితముగనే పాశ్చాత్య దేశములలో జాతీయ భీమా కార్యక్రమము అమలు పరచబడెను. సోషలిస్టు రాజ్య వ్యవస్థ యొక్క ప్రభావము ఖండాంతరములకు వ్యాపించెను. పెట్టుబడి దారీ రాజ్యాధినేతలు దాని ప్రభావమును ప్రాముఖ్యమును గుర్తించవలసి వచ్చెను.

భారత రాజ్యాంగ చట్టము 1949 లో అవతరించెను, 1955 లో జరిగిన ఆవడి కాంగ్రెసు మహాసభయందు సోషలిస్టు రాజ్యాంగ విధానమే భారత ప్రజల ధ్యేయమని నిర్ణయింపబడెను. ఈ నిర్ణయమును పార్లమెంటు ఆమోదించెను. ఈ విభాగమునందును, తరువాత విభాగమునందును పేర్కొనబడిన చట్టములు యూరప్‌లో మొదటి రెండవ ప్రపంచ యుద్ధముల మధ్యకాలముననను, భారత దేశములో స్వాతంత్ర్యానంతరముననను ప్రవేశపెట్టబడినవి.

ఇంగ్లండులో సోషలిస్టు విధానము మూడుదశల ద్వారా ప్రభావితమై ప్రబలతరమయ్యెను: 1. సిద్ధాంత ప్రభావము; 2. సోషలిస్టు రాజకీయ పక్షముల ఒత్తిడి; 3. ఇంగ్లండులో కార్మిక పక్ష ప్రభుత్వ స్థాపనము. సంఘ సంస్కరణల ఫలితముగా ఫ్యాక్టరీ చట్టములు ప్రవేశపెట్టబడెను. ఈ సంఘ సంస్కరణములే సోషలిస్టుభావములకు, సోషలిస్టు ప్రచారమునకు కారణ భూతములయ్యెను. సోషలిస్టు పక్షముల ఒత్తిడి వలన కార్మికులు సంఘములను నిర్మించుకొనుటకును, సమ్మెలు చేయుటకును, శాసన సభలలో ప్రవేశించుటకై ధనమును ఎన్నికల కార్యక్రమమునకు వినియోగించుకొనుటకును, హక్కులు సంపాదించ గలిగిరి. మొదటి రెండవ యుద్ధముల పిదప వివిధ దేశములలో అధికారమునకు వచ్చిన కార్మిక పక్షములు కొన్ని సోషలిస్టు చట్టములను ప్రవేశపెట్టెను. సాంఘిక న్యాయమును కలుగు జేయుటకై అమలు జరిపిన జాతీయ భీమా చట్టము అట్టి వాటిలో నొకటి బ్రిటిష్ కార్మిక పక్షము అధికారములో నున్నప్పుడు గనులను జాతీయ మొనర్చుచు ఒక శాసనమును ప్రవేశపెట్టెను. భారత దేశములో సోషలిస్టు నమూనా రాజ్యాంగ విధానమును అమలు పరచుటకు హింసతో

కూడినపోరాట విధానము అవసరములేకయే ఇంగ్లండు రష్యాదేశముల విధానములలో ఉత్తమమైన లక్షణము లను స్వీకరించి వాటిని శాంతి యుతముగా అమలు పరచు టకు నిశ్చయింపబడెను. భారత దేశములో ప్రవేశ పెట్ట బడిన శాసనములను మూడు శీర్షికల క్రింద విభజింపనగును :

కనీస వేతనముల చట్టము : యజమాని తన దురాశను పురస్కరించుకొని గాని, లేదా కార్మికుని యొక్క అస హాయతను గుర్తించి గాని, అతని నిత్యజీవితావసరములకు కూడ చాలని జీతబత్తెము లిచ్చుటకే ఆలోచించుచుండెను. ఈ చట్టము క్రింద ప్రభుత్వము కార్మికునికి న్యాయమైన కనీస వేతనమును నిర్ణయించి నిర్ణీత కాలములందు వాటిని తిరిగి పునరీక్షణ చేయుచుండును. ఈ కనీస వేతనములకు వ్యతిరేకముగ ఎట్టి ఒప్పందము చేసుకున్నను అది చెల్ల నేరదు.

వేతనము చెల్లింపు చట్టము (1936) క్రింద వేతనములు సకాలములలో చెలామణిలోనున్న నాణెములలో చెల్లించు నట్లు చేయును. వేతనములో నుండతగు కొలతలను కూడ నిర్ణయించును. ఈ చట్టమును పరిశీలించినచో దానికి విస్తృతమగు స్వభావము కలదని స్పష్టమగును. ఈ చట్టము అంతటితో ఆగక, ఇతర కార్మిక చట్టములకు దారి తీసెను. ఇతర కార్మిక రంగములకు, బ్యాంకింగు సంస్థలకు చెందిన కార్మికులకు కూడ ఈ చట్టములు వర్తింప జేయబడెను. 2. యజమానులచే ఫ్యాక్టరీ మూసివేత, కార్మికులచే సమ్మెలు. ఇరు పక్షములకు నష్టదాయకము లైన విషయములు. అంతేకాక సామాన్య ప్రజలకు కూడ హానికరములు. ఇట్టి దుస్సంఘటనలు జరుగకుండ, కార్మి కులకును, ఫ్యాక్టరీ యజమానులకును నడుమ గల వివాద మును తీర్చుటకై ప్రభుత్వము చట్టములను ప్రవేశ పెట్టెను. 1. పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము (1947); 2. పారి శ్రామికవివాదముల(అప్పీలున్యాయాధికరణముల)చట్టము (1950); 3. పారిశ్రామిక వివాదములు(బ్యాంకింగు,భీమా) కంపెనీల చట్టము (1949). కార్మిక వివాద చట్టము ననుస రించి ఇరు పక్షముల నడుమ మధ్యవర్తిత్వము నెరపుటకు సమాధాన మండలిని దాని ఉద్యోగి బృందమును నియ మించుటకును విచారణ కోర్టులను, పార్టీల మధ్య న్యాయ నిర్ణయము చేయుటకును పారిశ్రామిక న్యాయ సభలను ఏర్పాటు చేయుటకును ఈ చట్టము అవకాశము ఇచ్చు చున్నది. ఈ చట్టము ప్రకారము రాయబారములు జరుగు చున్న కాలములో లాకౌట్లు, సమ్మెలు నిషేదింపబడెను.

మూడవ దశయందు కార్మికులు అధికతరమైన హక్కుల నాశించిరి. పూర్వపు యజమాని కార్మికుడు సంబంధములకు బదులుగా, కార్మికులు పరిశ్రమలలో భాగస్వాములుగ నుండునట్లు కోరిరి. కాని ఈ భాగస్వా మ్యము ఇంతవరకు ఫలింపలేదు. అందుకు వలయు ప్రయత్నములు చురుకుగా సాగుచున్నవి. పారిశ్రామికాభి వృద్ధికి పెట్టుబడి యెంత అవసరమో, కార్మిక శక్తియు అంతే అవసరమని గుర్తింపబడినది. అంతేకాక యజమాని వలెనే కార్మికులును లాభము లనుభవించుటకు అర్హులని అంగీకరింపబడినది. కాని పెక్కు రాజకీయ పక్షములు, వ్యక్తులు, ప్రభుత్వములు వారి వారి సిద్ధాంతములనుబట్టి తమ అంగీకార, భేదములను సూచించియుండిరి. ఈ అంగీకారమువలన పెట్టుబడిదారుల లాభములలో లోటు సంభవించుటయు, కొంత భాగము కార్మిక ప్రయోజనము లకై కేటాయింపబడుటయు అనివార్యమగును. ఈ క్రింది చట్టముల ద్వారా యజమానుల లాభములలో కొంత భాగము కార్మికులకు సంక్రమింపసాగెను.

1. బొగ్గు గనుల ప్రావిడెంటు ఫండు, బోనసు పథక ముల చట్టము (1948); 2. గనిస్త్రీ కార్మికులకు ప్రసూతి సౌకర్య చట్టము (1941); 3. మైకా గనుల కార్మిక సంక్షేమ నిధి చట్టము (1946); 4. ఉద్యోగి ప్రావిడెంటు ఫండు చట్టము (1952); 5. ఉద్యోగుల రాష్ట్ర భీమా చట్టము.

ఈ చట్టముల క్రింద కార్మిక సంక్షేమములకు ప్రావి డెంటు ఫండు, ప్రసూతి సౌకర్యములు, వైద్య సహాయము అంగ హాని భృతి మున్నగు పెక్కు సదుపాయములు చేకూరెను. కార్మికులకు ప్రావిడెంటు ఫండును ఏర్పరుచు టలో వారి బేసిక్ జీతములో $6\frac{1}{4}\%$ మొత్తము వసూలు చేయబడి, యజమాని నుండి అంశ భాగముగ అదే మొత్తము చేర్చబడును. గనుల విషయములలో బొగ్గు ఎగుమతులలో $6\frac{1}{4}\%$ చొప్పున వసూలైన మొత్తము కార్మిక సంక్షేమ నిధిగ ఏర్పడును. గనులలో పని చేయు స్త్రీలకు ప్రసూతి సౌకర్యములు కలిగించుటకై యజ మానియే ఖర్చునంతయు భరించును. ఈ సంక్షేమ నిధులకు యజమానులిచ్చు విరాళములన్నియు తమ లాభముల నుండియే కేటాయించెదరు. ఈ విధముగా పెట్టుబడి దారులు తమ లాభములలో కార్మికులకు పాలిచ్చుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఇంగ్లండులో అమలులో నున్న జాతీయ భీమా చట్టము వంటి చట్టమును భారత దేశములో ఇంత వరకు ప్రవేశపెట్టుటకు ప్రయత్నింప లేదు. ఆ చట్టము ప్రకారము వృద్ధాప్య పెన్షనులును, నిరుద్యోగ అలవెన్సులు ఉచితముగా గాని, చౌక రేట్లలో గాని లేదా అంశదానము పద్ధతి గాని వైద్య చికిత్సయు

సమకూర్పబడెను. పై ఉదాహరించిన భారతీయ చట్టములలో పెన్షను, నిరుద్యోగ అలవెన్సుల ప్రసక్తి లేదు. ఈ సౌకర్యములను సమకూర్చుటకు ఆర్థిక శక్తి చాలినంతగా లేదు. కాని, ప్రభుత్వ ఉద్యోగులు, అందును ఉన్నత శ్రేణికి చెందిన వారు పెన్షన్లు, వైద్య సదుపాయములు, ప్రావిడెంటు ఫండు, నివాస గృహ అలవెన్సులు సంపాదించుకొనగలుగుచున్నారు. బ్రిటిష్ పాలనలో పరాయి ప్రభుత్వ ఉద్యోగుల అనుభవమున కుద్దేశించబడిన ఈ సౌకర్యములనే ఈ నాడు కూడ భారతజాతీయ ప్రభుత్వము భారతీయ ప్రభుత్వ ఉద్యోగులకు కూడ గలుగజేయు చున్నది. (చూ. సం. V - పు. 453, 651, 695, 729).

పన్నులు : ఇంగ్లండులో జాతీయ భీమా విధానమును నిర్వహించుట కవసరమగు ధనమును సేకరించుటకై ప్రజలపై పెక్కు రూపములలో పన్నులు విధింపబడు చున్నవి. అట్లే భారత ప్రణాళికలను నిర్వహించుటకు కూడ భారత ప్రభుత్వము పన్నులు విధించుచున్నది. ఈ నాటి పన్నులు విధింపు విధానమును, దాని లక్ష్యములను పూర్వము కంటె భిన్నములుగా నున్నవి. పూర్వపు పన్ను విధానములో పన్ను విధింపునకు ప్రతిఫలముగా ప్రభుత్వము ప్రజా సౌకర్యములను ఏర్పాటు చేసెడిది. ఈ నాడు విధింపబడుచున్న పన్ను విధానములో ఆ సూత్రము మాత్రమేగాక ఆదాయములలోని అంతరములను తగ్గించుట గూడ నేటి పన్నుల విధానము యొక్క ప్రయోజనముగా అంగీకరింపబడినది. ఆదాయపు పన్ను, వృత్తిపన్ను, సంపద పన్ను, వ్యయపన్ను, దానముల పన్ను మున్నగు పన్నులు ప్రజల జీవన ప్రమాణమును అధికము చేయుటకై ఉద్దేశింపబడిన ప్రణాళికలకు అత్యావసరములగు చున్నవి. చట్టముల యొక్క నామములే వాటి ఉద్దేశములను విశదపరచు చున్నవి.

సోషలిస్టు ప్రతి రూపము గల సాంఘిక చట్టములు : భారతదేశములో నిసలైన సాంఘిక శాసనములు ప్రవేశపెట్టబడినవా అనుట సందేహాస్పదము. బ్రిటిష్ పరిపాలనము వలన కొన్ని విచిత్రమైన పరిస్థితులు భారతదేశములో ఏర్పడినవి. పెక్కు పబ్లిక్ కార్యరంగములు, ప్రభుత్వ యాజమాన్యమున ప్రభుత్వముచే స్వయముగా నిర్వహింపబడుట ఈ ప్రత్యేక పరిస్థితులలో ఒకటియై యున్నది. ఇందువలన ఇంగ్లండు కంటె భారతదేశములో సోషలిస్టు విధానమును సాధించుట సుకరముగ కన్పించు చున్నది. మొగల్ పాలకుల అనంతరము భారతదేశము నందలి భూములపై స్వామ్యము తమకున్యాయముగా సంక్రమించినదని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము వెలి బుచ్చెను. ఈ హక్కును భారత జాతీయ నాయకులు ఆ కాలములో ప్రశ్నించి యున్నను, నేటి పరిస్థితులలో ఆ సూత్రమునే ఆశ్రయించుచున్నారు. నదుల పైనను, గనుల పైనను బ్రిటిష్‌వారు స్వామ్యమును పొంది యుండిరి, తంతితపాలాలు ప్రభుత్వశాఖలే. ఉప్పుపై ప్రభుత్వమునకు గుత్తాధిపత్య మేర్పడెను. ప్రజోపయోగ సంస్థలపై స్వామ్యము ప్రభుత్వమునకు చెంది యున్నదను భావము ప్రజలలో క్రమముగ కలిగించబడెను. ఇదివరలో సోషలిస్టు లక్షణములు గల పెక్కు శాసనములను పెట్టుబడిదారీ ప్రభుత్వములు విధిలేక అమలు జరిపినట్లు తెలియ చేయబడినది. భారతదేశము సర్వస్వతంత్రమైన పిదప సోషలిస్టు సమాజ నిర్మాణాశయముతో అనేక శాసనములను ప్రవేశపెట్టుట అనివార్యమయ్యెను. అట్టి శాసనములలో ఈ క్రిందివి ముఖ్యమైనవి. వీటిలో అనేకములు 'ఆవడి' కాంగ్రెసు మహాసభలో సోషలిస్టు సమాజ నిర్మాణ విధానమును ఆమోదించుటకు పూర్వమే అమలు జరుపబడెను.

సంస్థానముల రద్దు : ప్రతిఘటనము తిరుగుబాటు, రక్తపాతము లేకయే భారత స్వదేశ సంస్థానములను రద్దు చేయుట సాటిలేని ఘనవిజయముగ భారత స్వాతంత్ర్య చరిత్రలో పరిగణింపబడుచున్నది. ఇతర దేశములలో ఇట్టి పరిస్థితుల యందు సాయుధ పోరాటము లేనిదే స్వదేశాధీశులను ఇతర నాయకులను లొంగదీయుట సాధ్యము కాకుండెను. కాని భారత దేశములో నైతిక ప్రబోధము వలన సర్దార్ పటేల్ ఈ విజయమును సాధింపగలిగెను. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము సాధింపలేని ఘనకార్యమును స్వతంత్ర భారతదేశము సులభముగా సాధించగలిగెను. సంస్థానములను రద్దుచేయుటచే భారతదేశము యొక్క స్వరూపమును, రాజ్యాంగ నిర్మాణమును పూర్తిగ మార్పు చెందెను.

జమీందారీ ఈనాములు రద్దు : ఈ మార్పులు గూడ విప్లవాత్మకములైనవే; వీటివలన భారతదేశము యొక్క యుగయుగముల నాటి ఆర్థిక నిర్మాణము తారుమారయ్యెను. ఈ పరివర్తనము గూడ ఎట్టిపోరాటము లేకయే సిద్ధించెను. ఏమి జరిగినదో పార్టీలకు తెలియనే లేదు. రష్యావంటి దేశములో గూడ బలప్రయోగముతోను రక్తపాతముతోను,భూస్వాములను లోబరచుకొన వలసివచ్చెను. భారతదేశములో అందుకు భిన్నముగా ఒక కలముపోటుతో జమీందారీలను, ఈనాములను, రైతువారీ వ్యవస్థ క్రింద మార్చివేయుటకు సాధ్యమయ్యెను. ఈ జమీందారీ ఈనాముల రద్దు మూలముగా, గ్రామీణ సాంఘిక నిర్మాణములలో తీవ్రమైన మార్పులు కలిగినవనుటలో సందేహములేదు.

వ్యవసాయ చట్టములు : స్వాతంత్ర్యము సిద్ధించిన నాటి నుండియు భూస్వామికి, రైతుకు నడుమగల సంబంధములను మార్పు చేయుచు అనేక వ్యవసాయ చట్టములు ప్రవేశ పెట్టబడెను. ఇవన్నియు ప్రభుత్వమునకును, రైతులకును నడుమగల దళారీ విధానము రద్దు చేయుటకును, శ్రమించి భూమిని దున్ని పండించెడి రైతునకే భూమియందు సర్వ హక్కులు సంక్రమింప చేయుటకును ఉద్దేశింపబడినవి. వ్యవసాయ కార్మికుడు కౌలుదారుడు, సాగు హక్కుగల రైతు మున్నగు వారికి వ్యవసాయ వృత్తిలో ఉన్నత స్థానము కల్పించబడెను. ఈ చట్టములు ఎంతటి విలువగలవియైనను, అవి సోషలిస్టు చట్టములు కాజాలవు. సమష్టి స్వామ్యమునకును, సమష్టి వ్యవసాయ విధానమునకును ప్రతికూలముగా ఈ శాసనములు వ్యక్తిగత స్వామ్యమును ప్రోత్సహించును. గరిష్ఠ భూపరిమితిని నిర్ణయించుట సిసలైన సోషలిస్టు విధానమనవచ్చును. ఉత్పాదక సాధనములు, సంపద, కొలది మంది వ్యక్తుల అధీనములో నుండుటవలన సమాజమునకు సమష్టి క్షేమము చేకూరదను ప్రభుత్వము యొక్క అభిప్రాయమును పురస్కరించుకొనియే పై శాసనములు చేయబడినవి. ఆంధ్ర, కేరళ, తమిళనాడు వంటి కొన్ని రాష్ట్రములలో చట్టబద్ధముగ గరిష్ఠ భూపరిమితి నిర్ణయింప బడెను.

యోజన: కేంద్ర ప్రభుత్వ సుస్థిర లక్ష్యమైన ప్రణాళికా విధాన విశేష లక్షణములు కమ్యూనిస్టు స్వభావము కలవి. ఇంత వరకు ఏ పెట్టుబడిదారీ దేశమును ఇట్టి విధానము ననుసరించి యుండలేదు. ప్రాచ్య ఖండములో ఇట్టి విధానము నాచరణ యందు పెట్టిన కమ్యూనిస్టేతర రాజ్యము భారతదేశ మొక్కటియే. సాంఘిక పరిస్థితులను అభివృద్ధి పరచగల యంత్రముగ ప్రణాళికలు పరిశ్రమలలో వైజ్ఞానిక వ్యవస్థీకరణముకంటె ఎక్కువ ప్రయోజనకరమైనవి. అనగా, విస్పష్టమైన, లక్ష్యసిద్ధికై ప్రభుత్వము దేశము యొక్క ఆర్థిక వనరులను సమాయత్త మొనర్చిన సద్వినియోగము చేయుటయే యగును. ఈ విధానమునకు వెనుక ఎట్టి చట్టము లేకున్నను, ఈ ప్రణాళికాచరణమునకు వలయు ధనమును అనుమతించు ఇతర చట్టములు పార్లమెంటు నియంత్రణకు లోబడియే యుండును. ప్రణాళికా నిర్వహణమనగా, స్వేచ్ఛా వ్యాపారమను ముసుగు క్రింద పెట్టుబడి దారులు అనుసరించు యథేష్ట వర్తక సిద్ధాంతమునకు స్వస్తి చెప్పుటయే, ప్రణాళిక విధానము ప్రభుత్వము యొక్క ప్రాధికారమును అధికతరము చేయును. అందు చేత సమాజాభ్యుదయమునకు సమష్టి ప్రజా ప్రయత్నము, కృషి అనివార్యము. పరిశ్రమయందు కార్మికులు. యజమానుల మధ్య భాగస్వామ్య మెట్లు సంఘక్షేమమునకు దోహద మిచ్చునో అట్లే పరిపాలనా యంత్రాంగమునందు అధికార వర్గమునకును, ప్రజలకును మధ్య సహకారము సమాజ పురోభివృద్ధికి దోహదకారి యగును. ప్రణాళికా విజయమున కవసరమైన ధనమును సేకరించుటకై ప్రజల మీద పన్నులు విధింపవలసి వచ్చినను, అది గ్రామీణుల జీవనస్థాయిని పెంపొందింపజేయ ఉద్దేశించ బడినది.

ఈనాడు సమష్టి సంక్షేమ మనునది కేవల మొక నినాదము కాదు. దానికొక స్వరూపమును స్పష్టమైన లక్షణములును ఏర్పడినవి. (చూ. సం V - పు 725)

జాతీయాకరణము : ప్రణాళికా విధానమునకు వలెనే జాతీయాకరణవిధానమునకుకూడ సామ్యవాదప్రధాన్యము గలదు. సోషలిస్టు పక్షములు అధికారము చేపట్టిననేగాని పెట్టుబడిదారీ దేశములలో సాధారణముగా అట్టి విధానము అమలు పరచబడదు. భారత రాజ్యాంగ చట్టమునందలి ప్రభుత్వ విధాన నిర్దేశక సూత్రములలో సామ్యవాద లక్ష్యములసూచనలు గలవు. ఆస్తి వ్యక్తికా, సమాజమునకా అనునది పెట్టుబడిదారీ విధానమునకును సోషలిస్టు విధానమునకును మధ్యనున్న వివాదాంశము. జాతీయాకరణము వలన వ్యక్తి పరమైన ఆస్తి, వ్యాపారము ప్రభుత్వమునకు పరివర్తనమగును పెట్టుబడిదారీ వాదమునకును, సామ్యవాదమునకును మధ్యగల సంఘర్షణ కొంతవరకు భారతదేశమునందు ప్రభుత్వ ప్రైవేటు రంగముల మధ్య విభేదముల యందు ద్యోతకమగుచున్నది. (చూ. సం. V - పు. 486)

వ్యక్తిపరమైన సంపదకు చెందనివి కొన్ని గలవు : ఉదా : నదులు, లోయలు, అరణ్యములు, గనులు మొదలగునవి. ప్రైవేటు రంగములు, పోటీ విధానముపై లాభార్జన చేయుటకు ఉద్దేశింపబడినవి. కాని అందు కొన్ని జాతీయాకరణమునకు అనువైనవిగా యుండవచ్చును. అందువలననే భారత ప్రభుత్వము కొన్ని పారిశ్రామిక, వ్యాపార రంగములను సులభముగా జాతీయాకరణము చేయగలుగుచున్నది. భారత ప్రభుత్వమనుసరించుచున్న జాతీయాకరణ విధానమును రెండువిధములుగా వర్గీకరింప వచ్చును: 1. ప్రభుత్వ వ్యాపార వాణిజ్యము వాటికి సంబంధించిన శాఖలు; 2 ప్రైవేటు రంగమునుండి ప్రభుత్వ రంగమునకు బదిలీ చేయబడిన కార్యకలాపములు. దామోదర్ వాలీ కార్పొరేషను చట్టము (1948); ఇండస్ట్రియల్ ఫైనాన్స్ కార్పొరేషను చట్టము (1948); అగ్రికల్చరల్ ప్రాడ్యూసెస్ డెవలప్‌మెంటుఅండ్ వేర్‌హౌసింగ్ చట్టము (1956); రోడ్డు ట్రాన్స్‌పోర్టు కార్పొరేషను చట్టము (1960). వీటి సంస్థలు మొదటి వర్గము క్రిందకు రాగలవు.

ప్రభుత్వాస్తులను నిర్వహించుటకై ఈ సంస్థలు ఉద్దేశింపబడి నిర్మింపబడినవి. అయితే ప్రభుత్వము క్రింద పని చేయు శాఖలకంటె ఈసంస్థలకు ఎక్కువ స్వాతంత్ర్య మీయబడినది. ఈ సంస్థలు నిర్వహించు ఆస్తులెన్నటికిని ప్రైవేటు ఆస్తులకు సంబంధించినవి కాకపోవుటచే, ఈ సంస్థలను ఏర్పరుచుటకు చేసిన చట్టములు, జాతీయాకరణోదాహరణములుగా పరిగణింపబడవు. రెండవ వర్గము క్రింద జరుగు కార్యకలాపములు జాతీయా కరణోదాహరణములుగా భావింపబడుచున్నవి. ప్రైవేటు రంగము నుండి పబ్లికు రంగమునకు బదిలీ చేయబడు ఆస్తి పాస్తులపై ప్రభుత్వమునకు గుత్తాధికార మేర్పడుచున్నది. ఈ క్రింద పేర్కొనిన సంస్థలు ఇటీవల జాతీయము చేయబడినవి: 1. రైలు మార్గములు; 2. విమాన యానము; 3. రిజర్వు బ్యాంకు 4. ఇన్సూర్యెన్సు; 5. జాతీయ రహదారులు; 6 పరమాణు శక్తి 7. నౌకా నిర్మాణము.

ఇతర దేశములలోవలె కాక, భారత దేశములో ఆయుధాగారములు, ఉప్పు, తంతి తపాలాశాఖ, రహదారులు, గనులు మొదటి నుండియు ప్రభుత్వాస్తులుగ పరిగణింపబడుచు వచ్చినవి. అవి ప్రథమము నుండియు జాతీయములగుటచే, వాటిని జాతీయాకరణము గావించు అవసరము కలుగలేదు.

భారత దేశమందలి గ్రామీణ సామాజిక జీవిత విధానములోను, కొంతమేరకు హిందూ సమష్టి కుటుంబ వ్యవస్థలోను, సామూహిక యాజమాన్య విధానము చాల కాలముగ ఆచరణ యందుండెను. ఈ విధానము వ్యక్తి యాజమాన్యమునకును, ప్రభుత్వ యాజమాన్యమునకును నడుమ గల మధ్యేమార్గము. మొదటిది అంతరించినది. రెండవది కూడ అంతరించుచున్నది. ఆధునిక పరిస్థితులలో గ్రామీణ సామాజిక వ్యవస్థను పునరుద్ధరించుటవలన భారత దేశము స్వతంత్రమైన ఒక సోషలిస్టు పథమును అనుసరింప నవకాశము కలదు. ఇంతవరకు పాశ్చాత్య దేశములుగాని భారతదేశముగాని సిసలైన సోషలిస్టు ప్రాతిపదికపై సమష్టి యాజమాన్యము వహించు వ్యవస్థను నెలకొల్పి యుండలేదు. జాతీయాకరణ విధానము, సిద్ధాంత రీత్యా తప్ప, సమష్టి యాజమాన్యముగ పరిగణింపబడ జాలదు.

మానవ సమాజముపై ప్రభుత్వాధికారము అధికమైన ఫలితముగా సాంఘిక శాసనము లవసరములగుచున్నవి. సమాజమును, ప్రభుత్వమును పరస్పర వైరుధ్యములు, సంఘర్షణములు లేక సహజీవనము నెరపగలవో, లేక అట్టి సహజీవనము తప్పక నెరపవలసి వచ్చునో, భవిష్యత్తే నిర్ణయింపగలదు. ఇది ప్రజల నెదుర్కొనుచున్న జటిలమైన సమస్య. సమాజాభ్యుదయమునకవసరమగు చర్యలనన్నిటిని వేర్వేరు రాష్ట్రప్రభుత్వములు చట్టబద్ధ మొనర్పవలెనని భారత రాజ్యాంగ చట్టము విధించియున్నది. అందుచే ముందు ముందు అట్టి శాసనములు ఇతోధికముగా అమలు పరుపబడవచ్చును. ఇప్పటివరకు ప్రవేశపెట్టబడిన శాసనములు చాలవరకు వ్యక్తిగతమైన ఆస్తి నుండియే ఉత్పన్నములైనవి. నిజమైన సోషలిస్టు రాజ్యములో, రాజ్యాంగ చట్టము మినహా, ఇతర చట్టముల కంతగా అవసరముండదు, అన్ని అంశములును రాజ్యాంగమునందే పొందు పరచబడి యుండును. ప్రజాస్వామ్య విధానమందు శాసన సభలపై కంటె అధికార వర్గము పైననే అత్యధికమైన బాధ్యత మోపవలెనను అభిప్రాయము కలుగుచున్నది. భారత వ్యవహార, దండ న్యాయావళుల పోల్చి చూచిన రష్యా చైనాల చట్టములు బహు చిన్నవి. భారత దేశము సోషలిస్టు రాజ్యమైననాడు ప్రత్యేకముగా సాంఘిక చట్టముల అవసరమే ఉండక పోవచ్చునని ఆశింపవచ్చును. పి. చె.

సాక్ష్య చట్టము : వివాదపడిన వ్యక్తులకు గల హక్కులు, బాధ్యతలు, కర్తవ్యములు నిర్ణయించి వాటిని అమలు పరచుటయే ప్రతి న్యాయ విచారణ యొక్క లక్ష్యము. సివిల్ వ్యవహారమగుచో వాదికి, ఆస్తికి సంబంధించిగాని, తదితర మైనట్టిగాని అతనిచే పేర్కొనబడిన హక్కు కలదా, లేదా, మరియు ప్రతివాదికి తత్సంబధమగు బాధ్యత ఎట్టిది అను విషయములు తీర్మానింపబడును. క్రిమినల్ వ్యవహార మగుచో ముద్దాయిపై ఆరోపింపబడిన నేరమున కతడు బాధ్యుడా? కాడా? బాధ్యుడగుచో అతని కెట్టి శిక్ష విధింపవలయును? అను విషయములు తీర్మానింప బడును.

విభిన్న పరిస్థితులలో వ్యక్తులకుగల హక్కులు, బాధ్యతలు, ఎట్టివైనవి న్యాయశాస్త్రమందలి సిద్ధాంత భాగము తెలుపును. వాటిని స్థాపించి న్యాయస్థానముల ద్వారా అమలు జరిపించుకొనుటకు అనుసరింపవలసిన విధానములను న్యాయశాస్త్రమందలి ప్రక్రియా భాగము తెలుపును. సాక్ష్య చట్టము ప్రక్రియా భాగమునకు చెందినది.

సిద్ధాంత న్యాయమునందు పేర్కొనబడిన తథ్యాంశములను బట్టియే వ్యక్తుల హక్కులు బాధ్యతలు ఉత్పన్నమగును. ఆ తథ్యాంశములను గూర్చి పక్షకారులు భేదాభిప్రాయము కలిగియుండి ఒకరు ప్రతిపాదించిన వాటిని ఎదుటివారు కాదనుట ప్రతి వ్యాజ్యములోను సంభవించును. అట్టి తరి వివాద గ్రస్తములగు తథ్యాంశముల

అస్తిత్వము నిరూపించుట ఆవశ్యకమగుచున్నది. న్యాయ విచారణలో వాటి నిరూపణ ఎట్లు జరుగవలసినది సాక్ష్య చట్టము తెలుపుచున్నది.

ఆధునిక కాలములో తథ్యాంశములను రుజువు చేయుటకు సాక్షి వాఙ్మూలములను, లిఖిత ప్రమాణములను సాధనములుగ చట్టము నిర్దేశించుచున్నది. ప్రాక్తన కాలమున పక్షకారులు, పై సాధనముల ద్వారానే గాక ఇతర విధానముల నవలంబించియు తమ వ్యాజ్యములను రుజువు పరచుకొనెడివారు. కఠిన శపథములు గావించుట, అగ్ని, విష, జల పరీక్షల వంటి దివ్య పరీక్షలకు పాల్పడుట వ్యాజ్య నిరూపణకు యుక్తమార్గములుగ నంగీకరింప బడెడివి. 19 వ శతాబ్దము వరకు ఇంగ్లండులో వివాద పరిష్కారమునకై వాది ప్రతివాదులు యుద్ధమొనర్చుట చట్టసమ్మతముగ నుండెడిది. కాలక్రమేణ ఈ విధానములు త్యజింపబడి మౌఖిక లిఖిత సాక్ష్యముల నాధారము చేసికొనియే కోర్టులు వివాదములను పరిష్కరింప దొడగినవి. ఈ నాడు కూడ ఉభయ పార్టీలు అంగీకరించినచో వారిలో ఒకరు ఏదేని పవిత్ర వస్తువును (ఉదా: రామాయణ గ్రంథము, గంగా జలము) చేత నుంచుకొని విశిష్ట ప్రమాణము గావించి వ్యాజ్యములో గెలుపొందుటకు ప్రమాణముల చట్టము అవకాశము కల్పించి యుండుట గమనార్హము.

మౌఖిక, లిఖిత సాక్ష్యముల ద్వారా వివాదాంశములను రుజువు చేయవలసినపుడు ఆ సాక్ష్యము వివాదాంశములతో ఎట్టి సంబంధము కలిగియుండవలెను, ఏ రూపమున దానిని కోర్టు స్వీకరింపవలయును, ఎవరి ద్వారా, ఏ విధముగ అది న్యాయ విచారణలలో ప్రవేశపెట్టబడవలయును, అను సమస్య లేర్పడుచున్నవి. ఈ సమస్యలను పరిష్కరించుటలో ఇంగ్లండునందు న్యాయస్థానములు గతానుభవమును పురస్కరించుకొని ముఖ్యములగు సూత్రములను మూడింటిని పాటించుచున్నవి: 1. వివాదాంశమునకు సుసంగతమగు సాక్ష్యమును మాత్రమే స్వీకరింపవలయును; 2. ఎల్లప్పుడును సాక్ష్యము విశిష్టమైనది (అనగా కడుంగడు విశ్వసనీయమగు రూపములో నుండునది)గా నుండవలెను; 3. శ్రుత సాక్ష్యమును స్వీకరింపరాదు. భారతదేశము నందును పై సూత్రములతో సరిపోల్చదగు న్యాయావళి భారత సాక్ష్య చట్టము (1872) నందు కాననగును. ఈ చట్టములో మూడు భాగములు కలవు. మొదటి భాగమునందు వివాదాంశములకు ఎట్టి సాక్ష్యము సుసంగతమో వివరింపబడినది రెండవ భాగము సాక్ష్యమును ఏ రూపమున ప్రతిగ్రహింపనగునో తెలుపుచున్నది. మూడవ భాగము రుజువు భారము ఎవరిపై మోపబడినది, ఎవరు సాక్షులగుట కర్హులో, సాక్షి వాఙ్మూలము నెట్లు గైకొనవలెనో తెలుపుచున్నది.

సాక్ష్య చట్టము క్రింద సాక్ష్యము రెండు రకములని చెప్పబడినది: 1. మౌఖికము, అనగా సాక్షియగు వ్యక్తి కోర్టు ఎదుట ప్రమాణము చేసి నుడువునది; 2. లిఖితము, అనగా కోర్టులో దాఖలు చేయబడు పత్రములు, (దస్తావేజులు) అన్ని విధములగు వ్రాతలు పత్రములగును. పై రెండు సాక్ష్యములతో పాటు వ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన వస్తువులు, (ఉదా: నేరము గావించుట కుపయోగింపబడిన ఆయుధములు, పని ముట్లు) పార్టీ ఒప్పుదల, చట్టసమ్మతములగు పురాభావనలు, వీటిని కూడ పరిశీలించి వ్యాజ్యము రుజువైనది లేనిది నిర్ణయింపబడును.

సాక్ష్య చట్టమునందలి సూత్రములు సివిల్, క్రిమినల్ వ్యవహారములకు ఒకే రీతిగ వర్తించును. అయినను కొన్ని సూత్రములు (స్వకల్పిత నిరోధము వంటివి) సివిల్ వ్యవహారములలో మాత్రమే ఉపయోగించును. మరికొన్ని సూత్రములు (అపరాధాంగీకారము, ముద్దాయి శీలమునకు సంబంధించినవి) క్రిమినల్ వ్యవహారములయందు ఉపకరించును. ఇంతేగాక రుజువు భారము సివిల్ వ్యవహారములలో కంటె క్రిమినల్ వ్యవహారములలో గురుతరము. ఇరు పక్షములు ప్రవేశపెట్టిన సాక్ష్యములలో ఏది బలవత్తరముగ తోచునో దాని నాధారముగ చేసికొని సివిల్ వ్యవహారములలో తీర్పు నొసగవచ్చును. కాని క్రిమినల్ వ్యవహారములలో ఫిర్యాది కొనివచ్చు సాక్ష్యమును బట్టి ముద్దాయి దోషియని రూఢిగను, నిస్సంశయముగను రుజువు కావలెను. ప్రబల సాక్ష్యమున్నను ముద్దాయి దోషి కాడేమో యని సందేహించుటకు ఏ మాత్రము అవకాశమున్నను దోష నిరూపణ జరుగనట్లే భావింపవలెను.

న్యాయస్థానములలో స్వీకరించబడు సాక్ష్యము ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము కావచ్చును, లేక ప్రాసంగికమైనది కావచ్చును. ఇచట ప్రత్యక్ష సాక్ష్యమనగా వివాద గ్రస్తములగు ప్రధానాంశములను నేరుగా ప్రమాణీకరించనట్టి మౌఖిక లిఖిత సాక్ష్యములు, వస్తువులు. ప్రధానములగు వివాదాంశములను నేరుగ రుజువు చేయనప్పటికిని ఇతర అంశములనుండి వాటిని తార్కికముగ ఊహించుటకు ఉపకరించుసాక్ష్యము ప్రాసంగిక సాక్ష్యము. ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము అను పదమునకు మరొక నిర్వచనము కలదు. సాక్షి తాను స్వయముగ చూచినది, వినినది, తన ఇంద్రియముల ద్వారా గ్రహించి కోర్టు ఎదుట చెప్పినపుడు అది 'ప్రత్యక్ష సాక్ష్య' మనబడును. ఇతరుల ద్వారా వినినది తెలుసుకొనినది అట్టి ప్రత్యక్ష

సాక్ష్యము కాదు. ఈ నిర్వచనము ననుసరించి ప్రాసంగిక సాక్ష్యము కూడ మౌఖికమైనపుడు ప్రత్యక్ష్య సాక్ష్యముగ నుండవలసినదే. ఏలన ప్రాసంగిక సాక్ష్యమునందలి అంశములు కూడ సాక్షి తానే చూచినట్టివి, వినినట్టివి పరిశీలించినట్టివిగ నుండవలెను. కాని అవి వివాదాంశములను ప్రత్యక్షముగ గాక పరోక్షముగ రుజువు చేయుట కాధారమగుచున్నవి. ప్రధానములగు వివాదాంశములకు అత్యంత సన్నిహితములు, సుసంగతములగు ఉప అంశములను నిరూపించి తద్వారా ప్రధానాంశముల అస్తిత్వము రుజువు పరచునది ప్రాసంగిక సాక్ష్యము.

ప్రత్యక్ష సాక్ష్యమును ప్రాసంగిక సాక్ష్యముతో పోల్చి, వాటికి గల తారతమ్యమును గూర్చి అనేకులు చర్చించి యున్నారు. పెక్కండ్రు ప్రత్యక్షసాక్ష్యమునకెక్కువ విలువ నిత్తురు. 'ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము నొసగు వ్యక్తి అబద్ధము లాడవచ్చును. ప్రాసంగిక సాక్ష్యమునందలి అంశములు పరిస్థితుల పరంపర అట్టివి కావు' అని మరి కొందరి మతము. కాని ప్రాసంగిక సాక్ష్యము కొన్ని సందర్భములలో సక్రమములు కాని ఊహలకు, అభిప్రాయములకు నిర్ణయములకు దారి తీసిన నిదర్శనములు లేకపోలేదు.

ముద్దాయిపై మోపబడిన నేరమును రుజువు చేయుటకు ప్రత్యక్ష ప్రాసంగిక సాక్ష్యములు రెండును ప్రతిగ్రాహ్యములే. ప్రాసంగిక సాక్ష్యముపై ఆధారపడి దోషనిర్ణయము గావించు పట్ల ఈ క్రింది సూత్రములను పాటించవలెను: 1. దోష నిర్ణయమునకు ఆధారములగు పరిస్థితులు అంశములు సంపూర్ణముగ రుజువు చేయబడి ఉండవలెను; 2. అవి దోష నిరూపక స్వభావము కలిగి ఉండవలెను; 3. వాటిని బట్టి ముద్దాయి దోషి అను సిద్ధాంతమునకు భిన్నమగు ఎట్టి సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించుట కవకాశ ముండరాదు.

ఏవిషయములను గూర్చిన సాక్ష్యము ప్రతి గ్రాహ్యము: ప్రతి వ్యాజ్యములోను వివాదాంశములను గూర్చినట్టియు, వివాదాంశములకు సుసంగతములగు తథ్యాంశములను గూర్చినట్టియు సాక్ష్యమును మాత్రమే కోర్టు స్వీకరింపవలెను. సిద్ధాంత న్యాయమునందు పేర్కొనబడినట్టియు పార్టీల కథనములను బట్టి వివాద గ్రస్తములైనట్టియు తథ్యాంశములే వివాదాంశములగును. ఇవి రుజువైనపుడే పార్టీల హక్కులు బాధ్యతలు నిర్ణయింపనగును. అందుచే వీటిని వ్యాజ్యములో ప్రధానాంశములని కూడ చెప్పవచ్చును. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత క్రింద కోర్టు వారు సారాంశములను ప్రశ్నల రూపకముగ నిర్ధారణగావించినపుడు అ ప్రశ్నలకు ఒసగదగు జవాబులు వివాదాంశములని చెప్పనగును. వివాదాంశములను గూర్చిన సాక్ష్యము తప్పక స్వీకరింప తగినది. పెక్కు వ్యాజ్యములలో వివాదాంశములతో సన్నిహిత సంబంధము గలిగిన తథ్యాంశములను రుజువుపరచి వాటి నుండి ప్రధానాంశములను. తార్కికముగ నూహింపవలసి యుండును అట్టి తథ్యాంశములు వివాదాంశములకు సుసంగతములనియు వాటిని గూర్చినసాక్ష్యము ప్రతి గ్రాహ్యమనియు సాక్ష్య చట్టము నుడువుచున్నది.

ఏ వ్యవహారమునందుగాని వివాదాంశములు అంతర్భాగములగుచో వాటితో కలిసి అదే వ్యవహారములో అంతర్భాగములుగ నుండు ఇతర అంశములు సుసంగతములు. వివాదాంశమునకు దారితీసిన అంశములు, దాని పరిణామములు, దానిని వివరించునట్టివి సుసంగతములే. వివాదాంశముచే ప్రభావితమైన పార్టీల ప్రవర్తనయు సుసంగతము.

కొందరు వ్యక్తులు కలిసి కుట్ర పన్నినచో ఆ నేరమును గూర్చిన విచారణలో కుట్ర వ్యాప్తిలోనున్న కాలములో కుట్రకు సంబంధించి వారిలో ప్రతి ఒక్కరు కావించిన పనులు పలికిన వచనములు సుసంగతము లగుచున్నవి.

వివాదాంశముల అస్తిత్వమును ఖండించు సంఘటనలు, తథ్యాంశములు కూడ సుసంగతము లగుచున్నవి. క్రిమినల్ వ్యవహారములలో ముద్దాయి గావించు 'అన్యత్రత' వాదమీ కోవకు చెందినదే. అన్యత్రత అనగా నేరము జరిగినట్లు చెప్పబడు ప్రదేశమునగాక ముద్దాయి తాను అదే సమయమున వేరొక ప్రదేశమున (అన్యత్ర) నుండినట్లును ఆ కారణమున తాను నేరముగావించి నట్లు చెప్పుట అసత్యమనియు నిరూపించుట.

ఏదేని హక్కును గాని ఆచారమునుగాని నిరూపించునపుడు దానిని స్థాపించునట్టి లేక నిరాకరించునట్టి, లేక మార్పుచేయునట్టి అన్ని వ్యవహారములు లేదా నిదర్శనములు సుసంగతములగును. వ్యక్తుల యొక్క శారీరక మానసిక పరిస్థితులు వివాదాంశములగు నపుడు వాటిని వ్యక్తపరచు లేక ఖండించు అంశములన్నియు సుసంగతము లగును.

ఒప్పుదల (ఒప్పుకోలు), అపరాధాంగీకారము: పార్టీలు కాని వారి ప్రతినిధులు గాని ఎవరి సమక్షమందైనను వివాదాంశములను గూర్చి ఊహించుట కనువగు ప్రతిపాదనగావించి యుండవచ్చును. అట్టి ప్రతిపాదన పార్టీకి ప్రతికూలముగా నుండినచో దానిని అతని ఒప్పుదల (అంగీకరింపబడినవిషయము)గా స్వీకరింపవచ్చును. ఏలన ఎవరుగాని తమకు ప్రతికూలముగ అసత్యవచనములు పలుకుట అరుదు కదా' ఒప్పుకోలు లిఖితముగా నుండినచో లిఖితమురూపము

లోనే రుజువు చేయవలెను. కొద్ది సందర్భములలో పార్టీకి అనుకూలమగు ఒప్పుదల (ఉదా: అతని మానసిక పరిస్థితిని వ్యక్తపరచునట్టిది)ను కూడ స్వీకరింపవచ్చును. పార్టీలు కేవలము రాజీపడు నుద్దేశముతో గావించు ఒప్పుదలను రాజీ ప్రయత్నము విఫలమైనపుడు స్వీకరింపరాదు.

ముద్దాయి తాను నేరము చేసినట్టు ఒప్పుకొనుట అపరాధాంగీకారము (దోష స్వీకృతి) అగును. విచారణకాలములో న్యాయమూర్తి ఎదుట అట్టి అపరాధాంగీకారము కావించినచో ముద్దాయి వేరు రుజువులేకయే శిక్షింపబడవచ్చును. అట్లు కోర్టు ఎదుటగాక ఇతరుల సమక్షములో కావింపబడిన అపరాధాంగీకారము లను స్వీకరించు నెడల ఈ క్రింది నియమములు వర్తించును: 1 ముద్దాయి స్వేచ్ఛగా ఎట్టి ఒత్తిడికిని గురిగాక అపరాధాంగీకారము కావించి యుండవలెను. అధికారులు (ఉదా: యజమానుడు, గురువు, పోషణకర్త) ముద్దాయిని భయపెట్టిగాని, క్షమింపబడుదువని ప్రలోభపెట్టిగాని నేరమును అంగీకరింపజేసిన అట్టి అంగీకారమును స్వీకరింపరాదు; 2 పోలీసు అధికారికిగాని, పోలీసువారి అధీనములో నున్నపుడు ఎవరి సమక్షమునగాని (దండనాధకారి సమక్షములో తప్ప) ముద్దాయికావించిన అపరాధాంగీకారమును స్వీకరింపరాదు. కాని అట్టిదోష స్వీకృతిగావించు ప్రతిపాదనాధారముగ గొని పోలీసువారు దర్యాప్తుచేసి, నేరమునకు సంబంధించిన విషయమును కనుగొనినచో, అట్టి కనుగొనిన విషయమునకు సంబంధించి నంతవరకు ఆ ప్రతిపాదనను సాక్ష్యముగా స్వీకరింప వచ్చును. ఉదా: పోలీసువారి అధీనములో నుండు ముద్దాయి 'నేను నగలను దొంగిలించితిని', ఆ నగలను ఫలానా పొలములో పూడ్చి పెట్టితిని అని చెప్పినపుడు పోలీసువారి దర్యాప్తువలన ఆ నగలు ఆ పొలములో దొరికినచో 'ఆ నగలను ఫలానా పొలములో పూడ్చి పెట్టితిని' అను వచనమును సాక్ష్యముగ స్వీకరింపవచ్చును. కాని 'నేను నగలను దొంగిలించితిని' అను వచనమును స్వీకరింపరాదు.

దండనాధికారిఎదుట ముద్దాయి నేరమును ఒప్పుకొనదలచినచో అతడు ముద్దాయికి అపరాధాంగీకారము కావింపవలసిన అగత్యము అతనికి లేదని తెలియచేయ వలెను, అప్పటికిని ముద్దాయి అపరాధాంగీకారము చేయ నిశ్చయించినచో దానిని లిఖిత బద్ధముగావించి, ముద్దాయి దానిని స్వేచ్ఛగ గావించినట్లు తాను విశ్వసించు చున్నట్లు ధ్రువపరుప వలెను.

విచారణకు ముందే అపరాధాంగీకారము గావించిన ముద్దాయి విచారణకాలములో తానట్టి దోష స్వీకృతి కావింపలేదనియో, స్వేచ్ఛగగాక ఇతరుల ఒత్తిడికి బెదిరింపులకులోనై కావించితిననియో వాదించుట తరచు సంభవించును. అట్టి తరి అపరాధాంగీకారమును బలపరచి ముద్దాయి యొక్క దోషమును సూచించు ఇతర సాక్ష్యముండినపుడు మాత్రమే కోర్టు ముద్దాయిని శిక్షింపనగును.

కోర్టుఎదుట సాక్షిగహాజరు కాని ఇతర వ్యక్తి ప్రకటించిన విషయములను విని సాక్షియగు వాడు వాటిని కోర్టునకు నివేదించుట నిషిద్ధము. అట్టి సాక్ష్యము శ్రుత సాక్ష్యమగుటచే స్వీకరింపతగదు. కాని కొన్ని పరిస్థితులలో గత్యంతరములేక అట్టి శ్రుత సాక్ష్యమును కూడ స్వీకరింపవలసిన అవసరమేర్పడుచున్నది. కోర్టు పరోక్షములో విషయములు తెలిపిన వ్యక్తి మరణించినను, సాక్ష్య మొసగు సామర్థ్యమును కోల్పోయినను, ఆ వ్యక్తిని సాక్షిగా రప్పించుట దుస్సాధ్యమైనను, అతడు కనుపించకపోయినను, అట్టి విషయములు సుసంగతములై ఈ క్రింది పరిస్థితులలో సాక్ష్యముగ స్వీకరింపబడుట గమనార్హము: 1. ఒక వ్యక్తి చనిపోవుటకు గల కారణమును గురించి విచారించు వ్యాజ్యములలో ఆ వ్యక్తి చనిపోవుటకుగల కారణమును అతడు తెలిపి యుండినను, లేక అతని మరణమునకు కారణ భూతమగు వ్యవహారము యొక్క పరిస్థితులను వివరించి యుండినను, అతని వాఙ్మూలము (దీనినే మరణవాఙ్మూలము అందురు) ప్రతిగ్రాహ్యమగును. అట్టి వ్యక్తి వాఙ్మూల మొసగు నపుడు మరణమును ఎదురు చూచినను ఎదురు చూడ కుండినను, ఏ వ్యాజ్యములోనైనను అతని మరణమును గూర్చిన ప్రశ్న ఉత్పన్నమైనపుడు ఆ వాఙ్మూలము సుసంగతమగును. 2. ఒక వ్యక్తి సామాన్యదైనందిన వ్యవహారములలో చేయు వివరణగాని అతనిచే వృత్తి నిర్వహణయందు నమోదు చేయబడిన విషయములుగాని సుసంగతములగును; 3. ఒక వ్యక్తిచేయు వివరణ అతని ఆర్థిక లేక స్వామ్య స్వత్వములకు ప్రతికూలముగా నుండినపుడును, అది సత్యమైనచో అతనిపై అభియోగములేక నష్టపరిహారమునకై దావా తెచ్చుటకు అవకాశముండు నపుడును ఆ వివరణ సుసంగతమగును; 4. సార్వజనిక హక్కు లేక ఆచారమునకు సంబంధించినట్టి వివరణను, వాటిని గూర్చి పరిజ్ఞానముగల వ్యక్తి వివాదము ఉదయించక పూర్వమే చేసియుండిన నది సుసంగతమగును; 5. వ్యక్తులకుగల బంధుత్వమును గూర్చి విషయపరిజ్ఞానము గల వ్యక్తి వివాదముఉదయించక పూర్వముగావించిన వివరణయును, మరణించిన వ్యక్తుల యొక్క బంధుత్వమును గూర్చి ఏదేని వీలునామా లేక పత్రములందు వివాదము ఉదయించక పూర్వము చేయబడిన వివరణయును సుసంగతము లగును; 6. జనసమూహాము లందలి వ్యక్తులు అప్రయ

త్నముగ తమ భావములను వ్యక్తపరచు నినాదములు గావించినపుడవి సుసంగతములగును.

పూర్వ వ్యాజ్యములో సాక్షి వాఙ్మూలమొసగిన వ్యక్తి మరణించుట వలన లేక తదితర కారణముల వలన అతడు తదనంతర వ్యాజ్యములో సాక్ష్యమొసగు అవకాశము లేనపుడు ఈ క్రింది నియమములకు లోబడి అతడు పూర్వపు వ్యాజ్యములో నిచ్చిన వాఙ్మూలమును అనంతర వ్యాజ్య విచారణలో స్వీకరింపవచ్చును: 1. రెండు వ్యాజ్యములలోను వివాదాంశము ఒకటిగనే ఉండవలెను; 2. పూర్వ వ్యాజ్యములో ఆ సాక్షిని ప్రతిపరీక్ష గావించుటకవకాశముండి యుండవలెను; 3. రెండు వ్యాజ్యములు ఒకే పార్టీలు లేక వారి ప్రతినిధుల మధ్య ఏర్పడి ఉండవలెను.

పూర్వ వ్యాజ్యములలో కోర్టు తీర్పులు ఈ క్రింది సందర్భములలో సుసంగతములగును: 1 పూర్వ వ్యాజ్యము, ప్రస్తుత వ్యాజ్యము ఒకే పార్టీల మధ్య ఏర్పడి రెండింట వివాదాంశము ఒకటే అయినపుడు పునర్విచారణ నిషేధ (ప్రాఙ్న్యాయ) సిద్ధాంతము వర్తించి ప్రస్తుత వ్యాజ్య విచారణ నిషేధింపబడుచున్నది. ఆ సందర్భమున పూర్వ వ్యాజ్య తీర్పు ప్రామాణికము సుసంగతము అగును; 2. సార్వజనిక హక్కులు ఆచారములను గూర్చిన పూర్వ వ్యాజ్యపు తీర్పులు సుసంగతములు; 3. ఒక వ్యక్తి యొక్క లేదా వస్తువు యొక్క హోదా, స్థితిని (ఉదా: దివాలా స్థితి) నిర్ణయించు తీర్పులు ఎల్లరకును ప్రామాణికములగుటచే అన్ని వ్యాజ్యములలోను స్వీకరింపదగినవి.

సాక్షియగు వాడు విచారణలో తానెరిగియుండు తథ్యాంశములను నివేదింపవలెనే కాని వివాదాంశములను గూర్చి తన అభిప్రాయములను వెల్లడించరాదు. కాని ఈ క్రింద పేర్కొనబడిన సందర్భములలో సాక్షుల అభిప్రాయములు కూడ స్వీకరింపబడును. విదేశ న్యాయావళి, వేలి ముద్రల ఆనవాలు, వ్రాత ఆనవాలు, ఇట్టి శాస్త్రవిషయములకు సంబంధించిన ప్రశ్న ఉత్పన్నమగునపుడు, ఆయా శాస్త్రము లందు ఆరితేరిన నిపుణుల అభిప్రాయములు సుసంగతములగుచున్నవి. ఉదా: ఒక వ్యక్తి మరణించినపుడు అతడు ఏ కారణమున, ఏ విధముగ చనిపోయినది ఈ అంశములను గూర్చి శవపరీక్ష కావించిన వైద్యశాస్త్ర నిపుణుడు తన అభిప్రాయమును తెలుపవచ్చును. ఏదేని లిఖితముగాని చేవ్రాలు గాని ఫలానా వ్యక్తిదగునా, కాదా యన్న ప్రశ్న వచ్చినపుడు చేతి వ్రాతను గూర్చిన సాంకేతికశాస్త్ర నిపుణుడు తన అభిప్రాయము నొసగవచ్చును.

నిపుణుల అభిప్రాయమును బలపరచునట్టి లేదా ఖండించునట్టి అంశములు కూడ సుసంగతములగును, సార్వజనికములగు హక్కులు, ఆచారములను గూరిచి వాటినెరిగిన వారు తమ అభిప్రాయములను తెలుపవచ్చును. అట్లే సాంఘిక రాజకీయ మత సంస్థల నియమములు, సంప్రదాయములు ఎట్టివను ప్రశ్న వచ్చినచో ఆయా సంస్థలకు చెంది విషయపరిజ్ఞానము కలిగిన వ్యక్తుల అభిప్రాయములు సుసంగతములు.

ప్రతి వ్యాజ్యమునందును పార్టీ యొక్క కథనము నిజమైనదా, అతని వ్యాజ్యము న్యాయమైనదా అని నిర్ణయించుటయే కోర్టు యొక్క ధర్మము. పార్టీల యోగ్యతాయోగ్యతలు, వారి శీలమును గూర్చిన ప్రసక్తి, అసంగతములు. కాని కొన్ని వ్యవహారములలో పార్టీ యొక్క శీలము వివాదాంశము కావచ్చును. ఒక్కొక్కతరి వాదికిప్పించదగు నష్టపరిహార మొత్తము అతని శీలముపైనాధారపడియుండవచ్చును. అట్టి సందర్భములలో అతని శీలమును గూర్చిన సాక్ష్యము సుసంగతము. క్రిమినల్ వ్యవహారములలో ముద్దాయి తన సచ్ఛీలమును రుజువు చేయవచ్చుచు. అతడట్లు గావించినపుడు అతడు సచ్ఛీలుడు కాడని అభియోక్త సాక్ష్యమును ప్రవేశపెట్టవచ్చును. సాక్షి వాఙ్మూలము నిచ్చునపుడు అతని శీలమును గూర్చి ప్రతి పరీక్ష యందు ప్రశ్న లడుగుట యుక్తమే అగును.

ప్రతి వ్యాజ్యములో వివాదాంశములు వాటికి సుసంగతములగు తథ్యాంశములు రుజువు చేయబడవలెను. కాని అందరికి తెలిసిన విషయములను గూర్చి కోర్టు ఎట్టి రుజువు కోరకయే వాటిని అంగీకరింపవచ్చును. దేశములో అమలులోనున్న శాసనములు, ప్రభుత్వము ప్రకటించిన సెలవు దినములు, గెజెటులో ప్రకటితమైన ప్రభుత్వ ఉద్యోగుల యొక్క పేర్లు, హోదాలు, కోర్టు ఉద్యోగుల యొక్కయు వకీళ్ళ యొక్కయు పేర్లు, ప్రపంచములోని భూఖండముల పేర్లు - ఇట్టి విషయములను పార్టీలు ప్రత్యేకముగ రుజువు చేయకయే కోర్టు గ్రహింపవచ్చును. అదే విధముగ వాద ప్రతివాద పత్రములలో అంగీకరింపబడిన విషయములను రుజువు చేయుట అనవసరము. వ్యాజ్య విచారణకు పూర్వము పార్టీలు ఉభయులు విచారణలో తాము అంగీకరించునట్టి విషయములు తేల్చుకొని వాటిని రుజువు చేయుటకగు ఖర్చులను నివారించుకొనవచ్చును.

తథ్యాంశములను గుజువుపరచుటకు కొనిరాబడు సాక్ష్యము విశిష్టమైనదిగా నుండవలెనను ముఖ్య సూత్రము కలదు. మౌఖిక సాక్ష్యమగుచో సాక్షి తాను స్వయముగ చూచినది వినినది కోర్టులో నివేదించినపుడు దానిని ప్రత్యక్ష సాక్ష్యమందురు. అట్లుకాక కోర్టు పరోక్షమున కేవలము ఇతరులు చెప్పిన దానిని విని సాక్షి దానిని కోర్టులో

చెప్పిన అది శ్రుతసాక్ష్యమగును. ప్రతి వ్యాజ్యములోను ప్రత్యక్ష సాక్ష్యమే స్వీకరింపవలయునని సాక్ష్య చట్టము ఆదేశించుచున్నది. ఏలన ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము ప్రాథమిక మైనది. దాని కంటె మేలైనది విశ్వసనీయమైనది వేరు లేనందున అదియే విశిష్టమైనది. శ్రుతసాక్ష్యము ప్రాథమిక మైనది కాదు. శ్రుతసాక్ష్యము నొసగు వ్యక్తికి తాను నివేదించు విషయము స్వయముగ తెలియదు. ఆ విషయ ములు ప్రప్రథమముగ ప్రకటించిన ఇతర వ్యక్తి ప్రమా ణముపై వాటిని ప్రకటించియుండలేదు ఆ విషయముల సత్యాసత్యములను గూర్చి ప్రతి పరీక్ష కావించుటకవకా శము లేదు. మరియు కర్ణాకర్ణికగ వార్తలు ప్రాకుటలో మానవ స్వభావమును బట్టియు, జ్ఞాపక శక్తి లోపమును బట్టియు అవి అంత విశ్వసనీయములు కావు. శ్రుతసాక్ష్యము నామోదించినచో పుకార్లు, వదంతులు, సాక్ష్యము క్రింద చెలామణి కావచ్చును. ఈ కారణములను బట్టి శ్రుత సాక్ష్యమును నిరాకరింపవలసియున్నది. కాని కొన్ని సంద ర్భములలో ముందు వివరించినట్లు (చూ. పు. 732) శ్రుత సాక్ష్యమును గ్రహింపవలసిన అగత్యమేర్పడి కోర్టు దానిని స్వీకరించును.

లిఖిత పత్రము (దస్తావేజు)ల విషయములో కూడ విశిష్ట మగు సాక్ష్యమే ప్రతిగ్రాహ్యమను సూత్రము పాటింప వలెను. దస్తావేజు యొక్క అసలు (మూల) ప్రతి ప్రాథ మిక సాక్ష్యమగును. దానితో సరిపోల్చి తయారు చేయ బడిన నకళ్లను గౌణసాక్ష్యమనవచ్చును. ప్రాథమిక సాక్ష్య మగు మూల ప్రతి విశిష్టమైనది కావున దానినే కోర్టు స్వీకరింపవలెననుట స్పష్టము. కాని అసలు ప్రతి నష్ట మైనను లేక ఎదుటి పార్టీ అధీనములో నుండి అతడు దానిని తీసికొనిరా నిరాకరించినను, సార్వజనీన దస్తావేజుల విషయములోను అసలు ప్రతిని కోర్టునకు కొనివచ్చుట దుస్సాధ్యమైనపుడును అసలు ప్రతికి సరియైన నకలు (గౌణ సాక్ష్యము)ను స్వీకరింపవచ్చును.

లిఖిత పత్రముల రుజువు: దస్తావేజులలో లిఖింపబడిన విషయములు సాక్ష్యముగ స్వీకరింపబడుటకు ఆ దస్తా వేజులు నిజమైనవని నిరూపించబడవలెను. ఈ సందర్భ మున దస్తావేజులు సార్వజనీనములని, వ్యక్తిగతములని రెండు వర్గములుగ విభజింపబడినవి. ప్రభుత్వ అధికార వర్గము యొక్కయు న్యాయస్థానముల యొక్కయు చర్యలు పొందు పరుప బడినట్టివి సార్వజనీనములు, ఇతర ములు వ్యక్తిగతములు. వ్యక్తిగతములైనను ప్రభుత్వము నకళ్లను తీసి ఉంచుచో నవి కూడ సార్వజనీనములుగ పరిగణింపబడును.

ఎవరైనను నిర్ణీత కట్నము చెల్లించి సార్వజనీన దస్తా వేజుల యొక్క ధ్రువపరుపబడిన నకళ్లను పొందవచ్చును. అట్టి నకళ్లను దాఖలు చేసిన వాటిలోని విషయములు రుజువు చేసినట్లగును.

వ్యక్తిగత దస్తావేజులలో కొన్నిటికి సాక్ష్యాంకనము (ప్రమాణీకరించుట) అవసరమైయుండును. (ఉదా: మరణ శాసనము, స్థిరాస్తికి సంబంధించిన దాన పత్రము, తనఖా), అట్టి దస్తావేజులను రుజువు పరచుటకు సాక్ష్యాంకనము చేసిన వారిలో కనీసము ఒకరిచేనైనను వాటి యథార్థతను నిరూపింపవలెను. ఇతర దస్తావేజులు ఎవరిచే వ్రాయబడి నది, అందు ఎవరు చేవ్రాలు చేసినది నిరూపింపవలెను. దస్తావేజు కనీసము ముప్పది ఏండ్లకు పూర్వము వ్రాయ బడినదగుచో దానిని ప్రాచీన దస్తావేజులందురు. ప్రాచీన దస్తావేజు విషయములో వేరు రుజువు లేకయే దాని యందలి చేవ్రాలు సాక్ష్యాంకనము నిజమైనవని కోర్టు పురాభావన గావింపవచ్చును.

ఒప్పందములు, ప్రదానములు, ఆస్తి పరివర్తనలు వీటి షరతులు తరచు పత్రములలో లిఖింపబడియుండును. కొన్ని వ్యవహార చర్యలు విధిగా లిఖిత బద్ధమైయుండవలెనని చట్టమాదేశించుటయు కలదు. ఈ రెండు రకముల పత్ర ములలోని విషయములను ఆయా దస్తావేజులను దాఖలు చేయుట ద్వారానే రుజువు చేయవలెను. వాటిని గూర్చి మౌఖిక సాక్ష్యము అప్రతి గ్రాహ్యము. మరియు అట్టి దస్తా వేజులుదాఖలు చేయబడినపుడు వాటికి సంబంధించిన పార్టీలు అందలి విషయములను మార్పు చేయు, ఖండించు మౌఖిక సాక్ష్యమును ప్రవేశపెట్టుటకు వీలులేదు. ఆ దస్తా వేజులలోని అస్పష్టతను తొలగించుటకు సందిగ్ధములగు పద ముల నిర్వచనమునకు వలయునట్టి మౌఖిక సాక్ష్యమును మాత్రము స్వీకరింపవచ్చును.

రుజువు భారము: రుజువు భారమనగా రుజువు చేయ వలసిన బాధ్యత. ఈ బాధ్యత ఎవరు వహింపవలెను, అను నది సాక్ష్య చట్టమున వివరింపబడినది. వ్యాజ్యమును దాఖలు చేసిన వ్యక్తి తన వ్యాజ్యమునకు ఆధారములగు అంశముల నన్నిటిని రుజువు చేసుకొనవలెననుట ధర్మము. ఏయే అంశముల అస్తిత్వమునతడు ప్రతిపాదించు చున్నాడో వాటిని రుజువు పరచు బాధ్యత అతనిదే. కాని వాటిలో కొన్ని అంశములను గూర్చి కోర్టు పురాభావన గావించుట చట్టసమ్మతమైనపుడు అట్టి అంశములను రుజువు చేయ నక్కరలేదు. ఇట్టి పురాభావనలకు ఉదా హరణలుగ పేర్కొనదగినవి: 1, వివాహితయగు స్త్రీకి జన్మించిన శిశువు ఆమె భర్త వలన బడసిన సక్రమ

సంతానముగ నెన్నవలెను. కాని ఆ శిశువు గర్భధారణ సమయమున ఆ స్త్రీకిని ఆమె భర్తకును సంయోగము జరిగియుండుట అసంభవమని నిరూపించి ఆ పురాభావనను ఖండింపవచ్చును; 2. ఒక వ్యక్తి ఏడు సంవత్సరములకు పైగా కానరాక, అతనిని గూర్చి ఎట్టి సమాచారముగాని సన్నిహిత బంధువర్గమునకు తెలియకుండిన అతడు మృతి చెందినట్లు పురాభావనగావింప వచ్చును. ఇంకను ఒక్కొక్కపుడు చట్టము కొన్ని అంశములను గూర్చి ప్రత్యేకముగ ఏదో ఒక పార్టీపై రుజువు భారము మోపవచ్చును.

దావా విచారణ కాలములో సాక్ష్యమును ప్రవేశపెట్టవలసిన బాధ్యతను గూడ రుజువు భారముగ పరిగణింతురు. ఈ అర్థములో విచారణలో ఏ ఘట్టమందైనను అప్పటిలో సాక్ష్యము ప్రవేశపెట్టనిచో ఎవరు పరాజయము పొందుదురో వారిపై రుజువు భారము ఉండునట్లు గ్రహింపవలెను.

స్వకల్పిత నిరోధము (ఎస్టాపెల్): సాధారణముగ ఏ పార్టీగాని తన వాదమునకు ఉపయుక్తములగు అంశముల నన్నిటిని రుజువు పరచుకొనవచ్చును. కాని కొన్ని సందర్భములలో అతని పూర్వ వర్తనమును బట్టి కొన్ని అంశములను రుజువు పరచుకొనుటకు నిరోధింపబడును. ఇట్టి నిరోధము అతని చర్యల, ప్రకటనలను బట్టియే ఉత్పన్నమగుటవలన 'స్వకల్పిత నిరోధము' అని చెప్పనగును. ఒక వ్యక్తి తన ప్రకటన, చర్య లేక కార్య అకరణము ద్వారా ఏదేని విషయము సత్యమైనదని మరియొక వ్యక్తిచే నమ్మించి తత్ఫలితముగ ఆ రెండవ వ్యక్తి ఏదేని చర్య తీసుకొనునట్లు బుద్ధి పూర్వకముగ చేసినను లేక అతడట్లు చేయుటకు అనుమతించినను ఆ వ్యక్తుల లేక వారి ప్రతినిధుల మధ్య జరుగు వ్యాజ్యములో ఆ విషయము సత్యముకాదని మొదటి వ్యక్తిగాని అతని ప్రతినిధిగాని రుజువు చేయుటకు వీలుకాదు. ఉదా: రామయ్య ఒక నిర్దిష్ట భూమి తనది కానప్పటికిని బుద్ధి పూర్వకముగను అనృతముగను అది తనదేయని సోమయ్యకు చెప్పి నమ్మించి ఆ భూమిని క్రయముగావించునట్లు చేయును. తదుపరి ఆ భూమి రామయ్యకే దఖలుపడును. అప్పుడు రామయ్యభూమి క్రయము జరుగు నాటికి తనకెట్టి స్వామ్యము లేదను నెపమున క్రయమును రద్దు పరుప ప్రయత్నించును. రామయ్యగాని అతని ప్రతినిధిగాని క్రయము నాటికి రామయ్యకు స్వామ్యములేదని (సోమయ్యకు ప్రతికూలముగ) రుజువు పరచుట అనుమతించబడదు. ఈ నియమము ననుసరించి ఒక వ్యక్తి తన మాటలు ద్వారాగాని నడవడి ద్వారాగాని ఒకసారి ధ్రువపరచిన దానిని గూర్చి తిరిగి ఇంకొకసారి అందుకు వ్యతిరేకముగ వాదించుటకు, రుజువు చేయుటకు అనుమతింపబడదు. ఈ సూత్రము ఆ వ్యక్తికేగాక అతని ద్వారా హక్కులను పొందిన వారికి కూడ వర్తించును. ఇతరుల మాటలపై, నడవడిపై విశ్వాసముంచి తన వ్యవహారములను నడుపుకొని తన స్థితిని మార్పు చేసుకొనిన వ్యక్తికి ఎట్టి నష్టము వాటిల్ల కుండునట్లు చూచుటయు, పార్టీల మధ్య నమ్మకము పెంపొందు వారు ఎల్లప్పుడు సత్యమునే ప్రకటించుటకు ప్రోత్సహింప బడుటయు, ఈ సూత్రమువలని ప్రయోజనములు. సాక్ష్య చట్టముక్రింద స్వకల్పిత నిరోధ సూత్రము వర్తింప చేయుటకు ఈ క్రింది షరతులు పాటింపబడవలెను: 1. ఒక వ్యక్తి తన మాటల వలనగాని, చర్య లేక కార్య అకరణమువలన గాని ఏదేని విషయము మరియొక వ్యక్తికి తెలియచేసి యుండవలెను; 2. అట్లు తెలియచేసినది తథ్యాంశముల అస్తిత్వమును గూర్చి నదై యుండవలెను; 3. అట్లు ప్రకటించినది రెండవ వ్యక్తి నిజమని నమ్ముటకు ఉద్దేశింప బడినదిగ యుండవలెను. ప్రకటించిన వ్యక్తికి ద్రోహ చింతనయుండ నక్కరలేదు. బుద్ధి పూర్వకముగ ప్రకటించిన చాలును; 4. రెండవ వ్యక్తి తనకు తెలుపబడినది నిజమని విశ్వసింపవలెను; 5. అట్టి నమ్మకమును పురస్కరించుకొని అతడు ఏదేని చర్య గావించి లేదా మానుకొని అతని స్థితిలో మార్పు కలుగవలెను.

సాక్ష్య మొసగుటకు అర్హత: అడిగిన ప్రశ్నల నర్థము చేసికొని ప్రత్యుత్తర మొసగుటకు సామర్థ్యముగల ప్రతి వ్యక్తియు సాక్షిగనుండుట కర్హుడు. శారీరిక, మానసిక వ్యాధుల వలనగాని, వృద్ధాప్యము తదితర కారణముల వలనగాని. బుద్ధి మాంద్యమేర్పడి అడిగిన ప్రశ్నలకు సమాధాన మిచ్చు వివేకము లేని వ్యక్తికి అట్టి అర్హతలేదు. మూగవారు ప్రశ్నలను జవాబులను సౌజ్ఞలద్వారా తెలియ జేయవచ్చును. పార్టీలు, పార్టీ యొక్క భార్యలేక భర్త సాక్ష్య మొసగుటకు అర్హులు.

ముద్దాయితో కలిసి నేరములో పాల్గొనిన సహాపరాధి సాక్ష్య మొసగుటకు ఎట్టి అభ్యంతరము లేదు. కొన్ని అభియోగములలో పెక్కురు కలిసి నేరము గావించి (ఉదా: కుట్ర నేరము) నపుడు వారిలో ఒకరు నేరమును గూర్చిన సమాచారమంతయు సాక్ష్యములో తెలుపుటకు సిద్ధపడినచో ప్రభుత్వ మతనిని క్షమించునట్లు హామీ నిచ్చి సాక్షిగ హాజరుపెట్టవచ్చును. అట్టి సహాపరాధిని 'అప్రూవర్' అందురు. అతని సాక్ష్యము కూడ స్వీకరింపదగినదే. కాని సహాపరాధి గాని అప్రూవర్ గాని యగు వాడు ఒసగు సాక్ష్యమంత విశ్వసనీయము కాదేమోయని శంకించుట కవ

కాశముకలదు. అందుచేత ఆ సాక్ష్యమును బలపరచు ఇతర సాక్ష్యముండినపుడే ముద్దాయిని శిక్షించుట యుక్తమగును.

సాక్షియగువాడు వివాదాంశములను గూర్చి గాని సుసంగతములగు విషయములను గూర్చి గాని ప్రశ్నింప బడినపుడు విధిగా జవాబు చెప్పవలసియుండును. జవాబు అతనికి ప్రతికూలము, హానికరము అయినను ప్రత్యుత్తర మొసగునట్లు నిర్బంధింపబడును. కాని అట్టి నిర్బంధము వలన ఒసగబడిన జవాబుల నాధారము చేసికొని అతనిపై ఎట్టి అభియోగము (కూట సాక్ష్య నేరమునకు తప్ప)ను గాని తెచ్చుటకు వీలులేదు.

చట్టము దృష్టిలో కొన్ని విషయములను బహిరంగ పరచుట ప్రజాహితమునకు హానికరమైనపుడు సాక్షి వానిని తెలుపుటకు నిరాకరించు హక్కు అనితకి కలదు. అట్టి హక్కు గల సందర్భములకు ఉదాహరణములు : 1. న్యాయాధికారి తన ధర్మ నిర్వహణకు సంబంధించిన విష యములను గూర్చి (పై కోర్టు ప్రశ్నించిననే తప్ప) ప్రశ్నింప బడినపుడు జవాబు చెప్ప నిరాకరింపవచ్చును; 2 న్యాయ వాదికి, కక్షిదారునకు జరిగిన సంభాషణ, ఉత్తర ప్రత్యుత్త రములు, న్యాయవాదిని కుదుర్చుకొనుపట్ల కక్షిదారు తెలుపు సంగతులు, న్యాయవాది ఇచ్చిన సలహా, కక్షి దారుని అనుమతి లేకయే బహిరంగపరచరాదు; 3. భార్యాభర్తలు పరస్పరము తెలుపుకొనిన విషయములు వారిలో ఏ ఒకరు గాని రెండవ వారి అనుమతి లేనిదే సాక్ష్యములో తెలుపరాదు. ఈ సూత్రము భార్యాభర్తల మధ్య ఏర్పడు వ్యాజ్యములలో వర్తింపదు; 4. ప్రభు త్వోద్యోగులు తమ ఉద్యోగ ధర్మమును బట్టి తెలుసు కొనిన విషయములు వాటిని బయల్పరచుట ప్రజా క్షేమ మునకు భంగకరమని తలచినపుడు వాటిని సాక్ష్యములో తెలుపుటకు నిరాకరింపవచ్చును; 5. రాజ్యరహస్యములను ప్రభుత్వ శాఖాధికారి (అమాత్యుడు) అనుమతించిననే తప్ప సాక్ష్యములో బయల్పరుపరాదు; 6. దండనాధి కారులు, పోలీసు అధికారులు నేరసమాచారము తమకు ఎవరు చెప్పిరో తెలుప నిరాకరించవచ్చును

సాక్షి వాఙ్మూలము : వివాదాంశములను రుజువు చేయు టకు వాటిని గూర్చి విషయ పరిజ్ఞానము కల వ్యక్తి కోర్టులో హాజరై ప్రమాణము చేసి చెప్పునది 'సాక్షి వాఙ్మూలము' వాఙ్మూలము. కోర్టులో బహిరంగముగ న్యాయ మూర్తి ఆదేశములకు లోబడి ప్రశ్నోత్తర రూప మున తీసికొనబడును సాక్షి వాఙ్మూలము గైకొనుటలో ఈ క్రింది వరుస క్రమములో మూడు ఘట్టములు కలవు: 1. ప్రధాన పరీక్ష, ప్రతిపరీక్ష (క్రాసు పరీక్ష), పునఃపరీక్ష.

ప్రధాన పరీక్ష : సాక్షిని హాజరు పెట్టిన పార్టీ ప్రప్రథమ ముగ నతనిని పరీక్షించుట 'ప్రధాన పరీక్ష' యనబడును. ప్రధాన పరీక్ష యొక్క ఉద్దేశము సాక్షిని పిలచిన పార్టీ యొక్క వాదమునకు సంబంధించిన ముఖ్య విషయములు సాక్షికి తెలిసినంతవరకు చెప్పించుటయే. ప్రధాన పరీ క్షలో సాక్షిని వివాదాంశములకు సుసంగతములగు విష యములను గూర్చి మాత్రమే ప్రశ్న అడుగవచ్చును.

ప్రతి పరీక్ష (క్రాస్ ఎగ్జామినేషన్): ప్రధాన పరీక్ష ముగిసిన వెంటనే ఎదుటి పార్టీ ప్రతి పరీక్ష (క్రాస్ పరీక్ష) గావింపవచ్చును. సత్యమును బలవంతముగ చెప్పించుట కును, అసత్యమును బహిరంగ పరచుటకును ప్రయోజన కారియగు ముఖ్య సాధనము ప్రతి పరీక్ష. ఎదుటి పార్టీ తరపున నొసగబడిన సాక్ష్యము యొక్క యాథా తథ్య మును, విశ్వస నీయతను, విలువను అభిశంసనము చేయు టకు, సాక్షిచే చెప్పబడిన అంశములను గాలించుటకు, వ్యత్యాసములను కనుగొని బయల్పరచుటకు, ఎదుటి పార్టీ తరపు సాక్షి చేతనే తన వాదమును బలపరచు అంశము లను చెప్పించుటకు, ప్రతి పరీక్ష యందవకాశము కలదు. పై ప్రయోజనములను సాధించుటకు ప్రతి పరీక్ష గావించు పార్టీకి ప్రత్యేక హక్కులుగలవు. అవి: 1. అతడు సాక్షిని ప్రత్యుత్తర సూచక ప్రశ్నలడుగవచ్చును ప్రధాన పునః పరీక్షల యందిట్టి ప్రశ్నలు (కోర్టు అనుమతితోగాని, ఎదుటి పార్టీ సమ్మతితోగాని తప్ప)అడుగుటకు వీలు లేదు; 2. ప్రతి పరీక్షలో అడుగు ప్రశ్నలు వివాదాంశములకు సుసంగతములగు విషయములకు పరిమితము కానక్కర లేదు. సాక్షి అబద్ధీకుడని తేల్చుటకు అవసరమగు అన్ని ప్రశ్నలు అనుమతింపబడును. సాక్షి యొక్క స్థితిగతులు శీలము, విశ్వాస పాత్రుడగునా కాదా అను విషయ ములను గూర్చి ప్రతి పరీక్షలో ప్రశ్న అడుగవచ్చును; 3. సాక్షి వాఙ్మూలమును ఖండించుటకై అతడు చెప్పిన దానితో వైరుధ్యము కల అంశములను గూర్చి ప్రశ్నింప వచ్చును.

పునః పరీక్ష : ప్రతి పరీక్ష ముగిసిన పిమ్మట ప్రధాన పరీక్ష కావించిన పార్టీ సాక్షిని పునః పరీక్ష కావింప వచ్చును. పునః పరీక్ష ప్రతి పరీక్షలో సూచింపబడిన విష యములను విశదపరచుటకు మాత్రమే చేయవలెను. ప్రధాన పరీక్షలోను, ప్రతి పరీక్షలోను, చెప్పబడిన విష యములలో ఏవైన వ్యత్యాసములుండిన వాటిని సమ న్వయ పరచుటకును ప్రతి పరీక్షలో అనాలోచిత ముగ చెప్పిన విషయములను విశదపరచి అస్పష్టతలను తొలగించుటకును పునః పరీక్ష ఉద్దేశింపబడినది. పునః

పరీక్షలో నూతనాంశములను ప్రవేశపెట్టరాదు. ఒకవేళ కోర్టు అనుమతితో నూతనాంశములు ప్రవేశ పెట్టబడినచో ఎదిరి పార్టీకి పునః ప్రతి పరీక్ష గావించుటకు అవకాశము ఒసగవలెను. ఏ వ్యవహారమును గూర్చియైన సాక్షి వాఙ్మూల మిచ్చునపుడు ఆ వ్యవహారము జరిగినప్పుడే తాను నమోదు చేయించిన వివరణగల పత్రమును, ఆ వివరణను గుర్తు తెచ్చుకొనుటకై సాక్షి పరిశీలించవచ్చును. (ఉదా: పోలీసు అధికారి నేరమును గూర్చి దర్యాప్తు చేయునపుడు తన దైనిక లేఖనము (డైరీ)లో నమోదు చేసికొనిన విషయములను గూర్చి కోర్టులో విచారణ కాలమున సాక్ష్యమొసగునపుడు, ఆ విషయములను గుర్తు తెచ్చుకొనుటకై తన డైరీని పరిశీలించుట.) అప్పుడు ఎదుటి పార్టీకి కూడ ఆ పత్రమును పరిశీలించుటకును దానిని గూర్చి సాక్షిని ప్రతి పరీక్ష గావించుటకును హక్కు కలుగును. సాక్షి విచారణలో ఏ ఘట్టమందైనను న్యాయమూర్తి సాక్షిని తనకు యుక్తమని తోచిన రీతిని ప్రశ్నింపవచ్చును.

ఒక పార్టీ హాజరు పెట్టిన వ్యక్తి ఎదుటి పార్టీకి లొంగిపోయి అతని ఎడ ప్రతికూల భావము కల్గి నిజము చెప్పుటకు విముఖత చూపవచ్చును. అట్టి సందర్భమున పతికూల భావము ప్రదర్శించిన తన సాక్షినే కోర్టు అనుమతితో ప్రతి పరీక్ష గావింపవచ్చును.

వ్యాజ్య విచారణలలో సాక్ష్య చట్టమును పాటించుపట్ల ప్రతి గ్రాహ్యమగు సాక్ష్యము నిరాకరింపబడుట, నిరాకరింపవలసిన సాక్ష్యము స్వీకరింపబడుట వంటి పొరపాట్లు జరిగియుండవచ్చును. విచారణ గావించిన కోర్టు తీర్పుపై పై కోర్టులో పునర్విచారణకు అభ్యర్థన (అప్పీలు) చేయబడినపుడు, జరిగిన పొరపాట్లు ముఖ్యములై వాటి వలన ధర్మహాని కలిగి తీర్పును సరిదిద్దవలసిన అగత్య మేర్పడినపుడే వ్యాజ్యమును తిరిగి విచారించవలసినదిగా క్రింది కోర్టు ఆదేశించబడును. అట్లు కాక పొరపాట్లు అప్రధానములగుచో అప్పీలు కోర్టే వ్యాజ్యమును గూర్చి సరియగు తీర్పు నొసగును. పై వివరించిన న్యాయ సూత్రములు వ్యాజ్య విచారణలను క్రమ బద్ధ మొనర్చి సత్యాన్వేషణకు మార్గదర్శకములై వివాద పరిష్కారమునకు తోడ్పడుచున్నవి.

వ. బా. సు.

సార్వజనిక సంసేవకుడు: క్రింద వివరింపబడిన కార్యములను నిర్వహించుటకు నియోగింపబడిన వ్యక్తి సార్వజనిక సంసేవకుడు. భారత దేశము నందు గల భూ, జల, వాయు సేనలకు సంబంధించిన కమిషన్డ్ ఆఫీసరులు, న్యాయమూర్తులు, న్యాయస్థానములో పని చేయు ఇతర ఉద్యోగులు, ఉద్యోగ హోదాలో న్యాయమునకు సంబంధించిన లేక తథ్యాంశములను దర్యాప్తు చేసి నివేదించుట, లేక పత్రము తయారుచేయుట, ప్రమాణీకరించుట, భద్రముచేయుట, ఆస్తికి బాధ్యత వహించుట లేక విక్రయించుట, కోర్టు సమనులను అమలు జరుపుట లేక ప్రమాణము చేయించుట అర్థ వివరణము చేయుట, లేక న్యాయస్థానమునందు శాంతి భద్రతలను కాపాడుట, ఈ విధులను నిర్వహించు నిమిత్తము న్యాయస్థానముచే ప్రత్యేకముగ అధికార మీయబడిన ప్రతి వ్యక్తియు; న్యాయస్థానమునకు సహాయపడు జూరీ సభ్యులు అసెస్సర్ లేక పంచాయతీ సభ్యులు, న్యాయ స్థానముచేగాని, తదితర సార్వజనిక అధికారముచేగాని ఏదేని వ్యాజ్యము లేక విషయము పై తీర్పు లేక నివేదికను సమర్పించు నిమిత్తము పంపబడిన ప్రతి మధ్యవర్తియు, లేక ఇతర వ్యక్తులును; ఒక వ్యక్తిని బందీగా ఉంచుటకు లేక నిలుపుటకు అధికారము గల ఉద్యోగమునందుండు ప్రతి వ్యక్తియు, నేరములు జరుగకుండ చూచుటయు, నేరముల యొక్క సమాచారమును ఇచ్చుటయు, నేరస్థులను న్యాయస్థానములకు తెచ్చుటయు లేక ప్రజారోగ్యము, భద్రత లేక సౌకర్యమును కాపాడుటయు, తన విధిగాగల ప్రతి ప్రభుత్వ ఉద్యోగియు; తన ఉద్యోగ హోదాలో ప్రభుత్వము తరపున ఏదేని ఆస్తిని తీసుకొనుట, పుచ్చుకొనుట, భద్రపరచుట, వినియోగపరచుట, లేక ప్రభుత్వము తరపున సర్వే చేయుట, విలువ కట్టుట, ఒప్పందము చేసికొనుట, ప్రభుత్వము యొక్క ఆర్థిక హితమునకు సంబంధించిన విషయములలో రెవిన్యూ ప్రాసెస్సులు అమలు పరచుట, లేక దర్యాప్తు చేయుట లేక రిపోర్టు చేయుట ప్రభుత్వము యొక్క ఆర్థిక హితమునకు సంబంధించిన పత్రములను వ్రాయుట ప్రమాణీకరించుట, లేక భద్రపరచుట, ప్రభుత్వము యొక్క ఆర్థిక హితమును సంరక్షించు కొరకు న్యాయోల్లంఘనమును అరికట్టుట, సార్వజనిక విధిని నిర్వహించు నిమిత్తము ప్రభుత్వము యొక్క నౌకరీలో నున్న, లేక జీతము, లేక ఫీజు, లేక కమిషను ప్రతిఫలముగ పొందుచున్న అధికారి, ఏదేని గ్రామము, పట్టణము లేక జిల్లా యొక్క లౌకిక సాముదాయిక ప్రయోజనముల కొరకు ఏదేని ఆస్తిని తీసుకొనుట, భద్రపరచుట, విక్రయించుట, సర్వే చేయుట విలువ కట్టుట, లేక పన్ను విధించుట, లేక గ్రామము, పట్టణము, జిల్లా, ప్రజల యొక్క హక్కులను తెలుసుకొనుట కొరకు పత్రము తయారు చేయుట, ప్రమాణీకరణము చేయుట, లేక భద్రపరచుట విధిగాగల ఉద్యోగులును; ఎన్నిక పట్టికలను తయారు చేయుట, ప్రచురించుట, అమ

లులో నుంచుట, లేక మార్చుట, లేక ఎన్నికలను నడపుటకు అధికారము కలిగిన పదవియందుండు ప్రతివ్యక్తియు; మునిసిపల్ కమిషనరు సార్వజనిక సంసేవకు డగుచున్నాడు. పైన వివరించిన విధులను నెరవేర్చు వ్యక్తులు ప్రభుత్వముచే నియమింపబడినవారైనను, లేక ఇతరులైనను, సార్వజనిక సంసేవకులగుచున్నారు. కాగా, సార్వజనిక సంసేవకుడగుటకు ప్రభుత్వోద్యోగియే కానక్కరలేదు.

ఓ. న.

సార్వభౌమత్వము : రాజ్యమండలి అత్యున్నత ప్రాధికారమునకును ప్రజలకును మధ్య యుండు వాస్తవిక సంబంధమునకు 'సార్వభౌమత్వ' మందురు. రాజ్యము యొక్క సార్వభౌమత్వము ప్రజల విధేయతపై ఆధారపడి ఉన్నది. సమాజము యుద్ధ తంత్రమందు మంచి నైపుణ్యమును సంపాదించి అభివృద్ధి చెందినపుడే అది రాజకీయ ప్రాధాన్యమును, తద్వారా సమకాలిక పెద్ద రాజ్యములతో సమాన ప్రతిపత్తిని సంపాదించగలుగుచున్నందున,రాజ్యాంగ పటిష్ఠతకు సార్వభౌమత్వమే మూలకందము. ప్రభుత్వమునకు గల మొత్తము అధికారములన్నిటిని సూచించుటకు సారభౌమత్వము అను పదము వాడబడుచున్నది.

ఈ సందర్భములో సార్వభౌమత్వమునకు సంబంధించి రెండు సంప్రదాయములు గమనార్హములు. విశ్లేషాత్మక సంప్రదాయ వాదము బోడిన్, హాబ్స్, బెన్‌థామ్, ఆస్టిన్ మొదలగు వారు ప్రతిపాదించినది. రెండవది చారిత్రిక హెగేలియన్ సంప్రదాయ వాదము. సార్వభౌమాధికారమునకు న్యాయ వ్యవస్థలో అవధులు లేవని ఆస్టిన్ వాదము. సార్వభౌముని అధికారము, న్యాయతః దానిని అదుపులో నుంచవచ్చుననుట పరస్పర విరుద్ధమైన భావములైనను, అతడే తన అధికారమును సంకుచితపరచుకొనవచ్చుననుట సంభవమని సామండ్ సూచించెను. హెగేలియన్ సంప్రదాయమున సార్వభౌమ పదము సమాజము యొక్క వాస్తవికేచ్ఛను వర్ణించునట్టిది అని ప్రతిపాదింపబడినది.

సార్వభౌమత్వము అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రములో స్వతంత్ర రాజ్యము యొక్క మౌలిక లక్షణముగ కూడ గుర్తించబడును. ఇతర రాజ్యములతో సహా స్వతంత్ర రాజ్యముగ గుర్తించబడి సర్వసత్తాక రాజ్యమని వర్ణించబడినపుడే పూర్తి సార్వభౌమత్వము ఉన్నట్లు గుర్తించబడును. అంతర్జాతీయ సాధారణ సూత్రములన్నియు సార్వభౌమత్వము గల రాజ్యములకే వర్తించును.

స్వాతంత్ర్యము, సార్వభౌమత్వము అనునవి తుల్యభావములే. రాజ్యము యొక్క సార్వభౌమత్వము దాని ప్రజలపై దాని సరిహద్దులలోని ప్రదేశమంతటిపై, దాని పతాకమును ధరించు అన్ని ఓడలపై వ్యాపించును. యుద్ధము చేయుటకును సంధి చేసుకొనుటకును ప్రాధికారము సార్వభౌమాధికారము గల రాజ్యములకే గలదని అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము గుర్తించినది.

తన అధికార క్షేత్రములో న్యాయతః నిరంకుశమై, అనియంత్రితమై ఉండగల రాజ్యమును 'సంపూర్ణ ప్రభుతాసంపన్న' రాజ్యము లేదా అత్యున్నత అధికారయుత రాజ్యమని వర్ణింపవచ్చును. అమెరికన్ ధర్మశాస్త్రవేత్త కూలీ నుడివినట్లు ఏ రాజ్యము తనపైన ఎట్టి ప్రాధికారమును గాని గుర్తించదో, తన యందే అత్యున్నతమై నిరంకుశమైన అధికారమును ఇముడ్చుకొని యున్నదో, ఆ రాజ్యమే సంపూర్ణ ప్రభుతా సంపన్న రాజ్యము. సార్వభౌమత్వమునకు అంతిమ నిర్ణయాధికారము కలదు.

సంపూర్ణ ప్రభుతా సంపన్న రాజ్యమునకు బాహ్య ప్రభుత, అంతర్ప్రభుత అనునవి రెండు కలవు. అంతర్జాతీయ న్యాయములో బాహ్య ప్రభుత ఇతర రాజ్యముల ఇచ్ఛతో ఎట్టి ప్రసక్తి లేనట్టి స్వతంత్ర రాజ్యమును సూచించును. రాజ్యముల మధ్య నుండు సంబంధములలో స్వాతంత్ర్యము సార్వభౌమత్వమునకు చిహ్నము.

భారత స్వాతంత్ర్య చట్టము (1947) ద్వారా భారతదేశము స్వాతంత్ర్యము పొందెను. తదుపరి భారత రాజ్యాంగము గణతంత్ర రాజ్యాంగముగ ప్రకటించుటతో సంపూర్ణ ప్రభుతా సంపన్న రాజ్యమాయెను. కామన్‌వెల్త్ రాజ్యములలో దీనికి సంపూర్ణ సభ్యత్వము లభించెను. అంతర్ప్రభుత రాజ్యమునకును, అందుండు ప్రజలకును మధ్య నున్న సంబంధమును తెలియజేయును. అనగా విధేయత చూపునట్లు ప్రజలను బలవంత పెట్టుటకు అవిధేయతను శిక్షించుటకు ప్రాధికారము. యునైటెడ్ స్టేట్స్‌లో సార్వభౌమత్వము, యూనియను రాష్ట్రముల మధ్య విభజింపబడినది. రెండింటికిని తమ రాజ్యాధికార క్షేత్రములో గల ప్రజలపై సార్వభౌమత్వము కలదు. తద్వారా విచిత్ర పరిస్థితి ఏర్పడినది. ఒక్క రాష్ట్రమందే రెండు సార్వభౌమాధికారములు ఒకే సమయమున ప్రయుక్తము చేయబడుచున్నవి. అందుచేత ఒకొక్క సందర్భములో ఒకే చర్య యూనియను చట్టముల క్రింద ఒక రకపు నేరమును రాష్ట్ర చట్టము క్రింద ఇంకొక నేరమును అగుటచే ఆ రెండును తమ తమ చట్టముల క్రింద వేరు వేరుగా శిక్షించుటకు అవకాశమేర్పడినది. ఇట్టి విభక్త సార్వభౌమత్వము ఆస్ట్రేలియాలో కూడ కనబడును.

భారత రాజ్యాంగములో యూనియనుకును, రాష్ట్రములకును మధ్య అధికార విభజన ఉన్నప్పటికిని అట్టి విభక్త సార్వభౌమత్వ సిద్ధాంతమునకు సంపూర్ణమైన అవకాశము లేదు. ఓ. న.

సివిల్ ప్రక్రియా సంహిత: చూ. వ్యవహారప్రక్రియా సంహిత - పు. 622

సీటో : చూ. ఆగ్నేయ ఆసియా రక్షణ వ్యవస్థ - పు. 212

సుపీనా : చూ. నిర్బంధ హాజరీ - పు. 359

సుప్రీమ్ కోర్టు : చూ. సమీక్ష - పు. 29.

సుబ్రహ్మణ్య అయ్యర్, ఎస్. (1842–1924): ఈయన మధురలో జన్మించెను. తండ్రి సూరవిల్లి సుబ్బయ్యర్. జననము 1842 అక్టోబరు రెండవ తేది. 14 వ యేట మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షలో నెగ్గి, ఆవల ప్రైవేటుగా లా పరీక్షలో నుత్తీర్ణుడై 1869 లో హైకోర్టు వకీలుగా చేరి, మధురలో న్యాయవాద వృత్తిలో ప్రవేశించి, కొలది కాలముననే ఆ జిల్లాలోని న్యాయవాదులలో ప్రసిద్ధుడై, 1888 లో గవర్నమెంటు వకీలుగా నియమింపబడి, ఆవల, మద్రాసు హైకోర్టులో ప్రముఖ న్యాయవాదిగా పని చేసి, 1892 లో మద్రాసు హైకోర్టు తాత్కాలిక న్యాయమూర్తిగా నియమింపబడి, 1895 మొదలు 1907 వరకు న్యాయమూర్తి పదవిని నిర్వహించెను. 1903, 1905, 1907 లో హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగా కూడ కొంత కాలము పని చేసెను. ఈయన మద్రాసు యూనివర్సిటీ వైస్ ఛాన్సలర్‌గా పని చేసెను. యూనివర్సిటీ ఈయనకు గౌరవ డాక్టరు పట్టమును ప్రసాదించెను.

సుబ్రహ్మణ్య అయ్యరు ఉద్రేక పూరితమైన గొప్ప వక్త. న్యాయశాస్త్రమున ప్రసిద్ధ పండితుడు. ఎంత పెద్ద వ్యాజ్యము నైనను ఎన్ని పేజీల రికార్డు నైనను. అతి శీఘ్రముగా పఠించి, మననము చేసుకొనగల శేముషీ సంపన్నుడు. ఆంగ్లేయ అమెరికన్ తీర్పులను అవలీలగా ఉదాహరించెడువాడు. ఆయన వద్ద వాదించు న్యాయవాదులకు ప్రమాణ తీర్పుల పేర్లను, వాటి పేజీలను అందించెడి పాండిత్యము కలవాడు. హైందవ మత విజ్ఞానమునకు లోబడి ఆదర్శ జీవితము నడిపిన నిరాడంబర జీవి. ఉద్యోగ జీవితము గడపు చున్నను, సాంఘిక ప్రజాహిత కార్యములలో పాల్గొనుచుండెడి వాడీయన. నాటి రాజకీయ జీవితమున ప్రవేశించి, హోము రూలు ఉద్యమమున ప్రముఖ పాత్ర వహించి, 1916 లో మద్రాసులో జరిగిన అఖిల భారత కాంగ్రెసు సమావేశమునకు ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్ష పదవి నెరపెను.

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము వారవలంబించిన కొన్ని పద్ధతులకు తన ఆక్షేపణ తెలుపుటకు జో హుకుమ్ రాజకీయముల రోజులలోనే తన సర్ బిరుదమును విసర్జించిన దేశభక్తి ప్రపూరితుడీ మహనీయుడు.

ఈయన పదవీ విరమణ కాలమున గెజెట్ ప్రచురణలో ఆమ్ప్ట్‌హిల్ ఈ దక్షిణ భారత వృద్ధ మూర్తిని గూర్చి 'ఎట్టి స్వార్థ పరత్వము లేని, మాన మర్యాదలు మూర్తీభవించిన, అశేష శేముషీ సంపన్నతతో ప్రజాహిత జీవితములో పాల్గొనిన, దైవ భక్తి, దేశ భక్తి ప్రపూరిత హృదయుడగు మహనీయుడు' అని ఉల్లేఖించిన వాక్యములు ఈ తేజోరాశి కీర్తి చిహ్నముగా వెలుగొందుచున్నవి. బా. సు.

సెంటో : చూ. మధ్య ప్రాంత రాజ్యముల సమాఖ్య సంస్థ - పు. 494

సెషన్సు కేసు: చూ. దండప్రక్రియా సంహిత-పు.331

సైనిక న్యాయస్థానము : మిలిటరీ లేక సేన క్రమ శిక్షణమునకు సంబంధించిన నేరములను సైనిక శాసన పరిపాలనములోని నేరములను విచారించుట కేర్పడిన కోర్టునకు 'సైనిక న్యాయస్థాన'మందురు. ఇంగ్లండులో ఇట్టి కోర్టులు పూర్వపు శౌర్యపు కోర్టుల నుండి అధికారమును కొంత వరకు పొందినవి. ఇట్టి కోర్టుల యొక్క ఆధునిక స్వరూపము చట్టముల ద్వారా ఏర్పాటు చేయబడు చున్నది. మొట్టమొదట చార్లెస్-I కాలములో 1639 వ సంవత్సరపు ప్రథమ మ్యూటినీ చట్టములో సైనిక న్యాయస్థానము గుర్తించబడినది. 1879 లో తత్సంబంధమైన సూత్రములు క్రోడీకరింపబడి సైనిక క్రమ శిక్షణ, రగ్యులేషన్, చట్టములో చేర్చబడినవి

సైనిక న్యాయస్థానము 1645 లో సైనిక శాసనమునకుసంబంధించిన ఆర్డినెన్సు, నిబంధనలు, ప్రభుత్వముచే నౌకాయాన శాఖకు జారీ చేయబడినవి. వీటిని పురస్కరించుకొని నౌకాయానమునకు సంబంధించిన నేరములను విచారించుటకు సైనిక న్యాయస్థానము ఏర్పడినది. యుద్ధ నిబంధనలలో సాధారణము ప్రత్యేకము, సంక్షిప్తము అను మూడు రకముల సైనిక న్యాయస్థానములు ఏర్పరచుటకు అవకాశమివ్వబడినది.

సాధారణ సైనిక న్యాయస్థానములో ధర్మశాస్త్ర ప్రవీణులును, విచారణ జడ్జీ అడ్వకేటును, ముద్దాయి వకీలుతో సహా ఐదుగురికి తక్కువగాని అధికార సభ్యులుందురు. వీరి అధికార పరిధికి వ్యక్తుల పై, నేరముల పై శిక్షలపై ఎట్టి పరిమితులు లేవు. ప్రత్యేక సైనిక న్యాయస్థానములో ముగ్గురు అధికార సభ్యులు, ఒక జడ్జి

అడ్వకేటు ఉండురు. వీరి అధికార పరిధి సైనిక న్యాయమునకు లోబడి ఉన్న వ్యక్తులందరిపైనను మరణ దండన నేరము తప్ప తదితర అన్ని నేరముల పైనను కలదు. సంక్షిప్త సైనిక న్యాయస్థానములలో ఒక్క అధికారి ఉండును. సైన్యములో చేరిన వ్యక్తుల నేరములను విచారించుట అతని అధికార పరిధి లోనిది స్వల్పశిక్ష వేయు అధికారమితనికి కలదు. ఈ పై తరగతులలో నౌకా సైనిక న్యాయస్థానములు ఏర్పడును ఈ కోర్టులన్ని తాత్కాలికముగ నేరముల స్వభావమును బట్టి నియమింపబడుచుండును. వీటి శిక్షలు కోర్టులను ఏర్పరచు పై అధికారి ఆమోదించువరకు అమలు జరుపబడవు. ఓ. న.

సైనిక శాసనము : సైన్యమందు మంచి క్రమపద్ధతి, క్రమ శిక్షణ ఉండునట్లు చేయు అవసరమేర్పడి నప్పుడే సైనిక శాసనములు ఉపయోగమునకు వచ్చును. సైనిక శాసనములను ఏ పరిస్థితులలోను, సివిలియనులకు వర్తింపజేయుటకు వీలు లేదని హేల్ అభిప్రాయము. ఇంగ్లండులోని ప్రసిద్ధికెక్కిన 'పిటిషన్ ఆఫ్ రైట్సు' హక్కుల పిటిషనులో కూడ హేల్ భావము ద్యోతకమగును. శాంతి కాలమందు సైనిక శాసనమును ఉపయోగించకూడదని హక్కుల పిటిషనునందు అభ్యర్థన చేయబడినది. దీనిని బట్టి పై పిటిషనులో సైనిక శాసనము యుద్ధకాలములో వాడుక చేయవచ్చునని ప్రత్యక్షముగా గాని, పరోక్షముగా గాని ఒప్పుకున్నట్లుకాదు. సమకాలిక పార్లమెంటు చర్చలలో కూడ సైనిక శాసనమును సివిలియనులకు వర్తింప జేయుటను అంగీకరించలేదు. ఇదిగాక రాజు ప్రత్యేక కమిషన్ల ద్వారా సివిలియనులను సైనిక శాసనము ద్వారా విచారించి శిక్షించుటకు వారు అభ్యంతరము తెలిపిరి. సైనికులకు కూడ శాంతి కాలములో సైనిక శాసనములను కాక, సివిల్ న్యాయమును వర్తింప జేయవలయుననునదే సమకాలికుల ఉద్దేశము. అనగా సైనిక శాసనము కేవలము మిలిటరీ న్యాయమే అనియు, యుద్ధ కాలములో సైనికులకే వర్తించుననియు భావము.

పదునేడవ శతాబ్ది నాటికి సివిల్ కోర్టులు స్పష్టముగాను, ఐక్యకంఠముతోను తమ భావములను వ్యక్తపరచినవి. కోర్టులు సావధానముగ విచారణ చేయుటకు అనువగునట్టి సివిల్ పరిస్థితులున్నప్పుడు మిలిటరీ అధికారుల నిరంకుశ చర్యలను పరీక్షించి విచారించుటకు వాటికి స్వేచ్ఛ కలదనియు, దేశములో అరాచకము ప్రబలి, అంతర్యుద్ధములకు దారితీసి సివిల్ కోర్టులు పనిచేయు స్థితిలోలేనప్పుడు, అరాచకమునణచి వేయుటకు అవసరమగునంత వరకు సైనిక శాసనమును ఉపయోగించి క్రమపద్ధతి ఏర్పడగానే నేరస్థులను సివిల్ కోర్టులలో విచారణ చేయవలెననియు కోర్టుల అభిప్రాయము,

సైనిక శాసనమునగా, ఫిట్ జేమ్సు స్టీవెన్ చెప్పినట్లు, 'తిరుగు బాటును అణచి వేయుటకు గాని, క్రమపద్ధతి న్యాయాధి కారమును నెలకొల్పుటకుగాని, అవసరమైనప్పుడు రాజు తన పూర్ణాధికారములను తన మిలిటరీ అధికారుల ద్వారా అమలు జరుపుట'. అది కేవలము నేరస్థులను శిక్షించుటకు ఉపయోగించ కూడదు. తిరుగుబాటును అణచి వేయుటకు అవసరమైనంత వరకే ఉపయోగించవలెను. తిరుగుబాటు అణగిపోగానే నేరస్థులను సివిల్ అధికారులకు అప్పగించ వలెను.

ఆధునిక కాలములో సైనిక శాసనము యొక్క నిర్వచనము, దాని అవసరానవసరములు, దాని పరిమితి మొదలగు విషయములపై ప్రపంచమందంతటను భేదాభిప్రాయములు గలవు. ఓ. న.

సోలన్ : ఎథీనియన్ ధర్మ శాస్త్రజ్ఞుడు. ఏథెన్సు నందు 594-593 లో క్లిష్ట పరిస్థితి ఏర్పడెను. కర్షకులకు ఋణముల భారమధికమగుటయు, తద్వారా తమ భూములను కోల్పోయి దాస్యమునకు పాల్పడుటయు, ధనికులు భూఖామందులు ఈ కర్షకుల భూములను సేకరించి అధిక ధనికులగుటయు, భూసంపద అంతయు అట్టి ధనికుల స్వాధీనములోనే యుండుటయు దానివలన ధనిక వర్గమునకును, కర్షకులకును సంఘర్షణలు ఏర్పడుటయు జరుగుచుండెను. పై వివాద పరిష్కారమునకు మధ్యవర్తిగాను, భూ వ్యవహారమంతయు సమగ్రముగా సంస్కరించుమని కోరుచు ఉభయ పార్టీలు, సోలన్‌ను ఎన్నుకొనిరి. శాశ్వత క్రమపద్ధతి, శాంతి నెలకొల్పుటయే ప్రథమ లక్ష్యముగా సోలన్ చూచుకొనెను. తదనుగుణ్యముగ నితడు పీడితులైన కర్షకులకును దురాశాపరులును,మదాంధులును అయిన భూఖామందులకును మధ్య సామరస్యమైన రాజీ కుదుర్చుటకు బహుముఖ ప్రయత్నము చేసెను. భూసంస్కరణ సమస్యలు పరిష్కరించుటకై దిగువ రెండు మార్గములను సోలన్ అవలంబించెను : మొదటిది మౌద్రిక మానక కరెన్సీ విలువ తగ్గించుట. దానితో 30% వరకు ఋణములు తగ్గినవి. రెండవది తనఖాలను ఎత్తివేయుట దానితో ఋణస్థుల భూములు ఋణమునుండి విడుదలై పోయినవి. ఏథెన్సు తిరిగి ఇంకొక సంక్షోభమునకు గురికాకుండ యుండుటకు కొన్ని స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యములకు హామీలుండుట అవసరమను నిశ్చయముతో సోలన్, ఈ సూత్రములపైననే కొన్ని ధర్మములను తయారు చేసెను. ఋణము కొరకు వ్యక్తులను తాకట్టుపెట్టు పద్ధతిని నిషేధించుటతో బందీ అయిన

వ్యక్తిని కోర్టు ఎదుట హాజరు పెట్టించు నియమమును ప్రతిపాదించి నట్లాయెను. దీనివల్ల అటిక్ ధర్మములో గొప్ప మార్పు వచ్చెను.

ఇదిగాక ఋణము కొరకు వ్యక్తిని బంధించు పద్ధతిని అంతమొందించుటయును, పితృ అధికారమును తగ్గించుటయు, సమష్టి కుటుంబము యొక్క సమైక్యతను విడదీయుటయును చేయుటతో వ్యక్తి యొక్క స్వాతంత్ర్యమును వృద్ధిచేసెను. ఔరస పుత్రుడు లేనప్పుడు వీలునామా ద్వారా దానముచేయు అధికారము వారసత్వ చట్టము క్రింద నిచ్చుటతో భూమి పంపిణియగుట ద్వారా ఆస్తికి కూడ స్వాతంత్ర్యము చేకూరెను. పై ఆర్థిక సంస్కరణలే గాక సోలన్ ఇతరములైన పెక్కు మార్పులు చేయుటతో వాణిజ్యము, పరిశ్రమలు, వ్యవసాయము అభివృద్ధి చెంది అన్ని తరగతుల వ్యక్తులకు ఆర్థికముగ పురోభివృద్ధి గాంచుట కవకాశము గలిగెను.

సోలన్ ఏథెన్సు యొక్క ఆచారయుత సంవిధానమున కూడ మాధ్యమిక ప్రజాతంత్ర సూత్రములకు అనుగుణ్యమగు మార్పులను తెచ్చెను. పూర్వపు ఆస్తి మాన్యతలను తగ్గించి, ఎన్నిక ద్వారా దండనాధికారుల నియమించు ఆచార పద్ధతిని విస్తృత పరచెను. తొమ్మండుగురు ముఖ్య దండనాధికారులతో ఒక సామాన్య సభను ఏర్పరచెను. ముఖ్య విషయములలో ఈ సామాన్య సభ యొక్క సలహాలను పొందు నియమము చేసెను. దండనాధికారుల పై అప్పీలుకు కూడ ఏర్పాటు చేసెను. సోలను పాతపద్ధతులను క్రొత్తభావములతో రూపొందించుటతో ఎథీనియన్ ప్రజాతంత్ర రాజ్యమునకు మూలపురుషుడాయెను. ఓ. న.

స్టాంపు చట్టము : ఆంధ్రరాష్ట్ర అవతరణానంతరము అప్పటి సమష్టి మద్రాసు స్టాంపు చట్టము సవరణలతో ఆంధ్రరాష్ట్రమునకు వర్తింప చేయబడెను. ఆంధ్రప్రదేశ్ 1958 చట్టము ననుసరించి 1959 ఏప్రిల్ 1 నుండి స్టాంపు చట్టమును ఆంధ్రప్రదేశ్ సవరణలతో ఆంధ్రప్రదేశమంతటికిని వర్తింపచేసిరి. తెలంగాణాలో అమలులో నున్న హైదరాబాదు స్టాంపు చట్టమును రద్దు చేసిరి. ఈ చట్టములో అందు ప్రయోగింప బడిన వివిధ పదములకు సరియయిన నిర్వచనములు ఒసగబడినవి. సామాన్యముగ వాడుకలో నుండు పదములు ప్రామిసరీ నోటు, రసీదు, సెటిల్ మెంటు, ఖరారు, అప్పు పత్రము, చెల్లు చీటి, తీర్పు లేక పరిష్కారము, సైనికుడు, మొదలగు పదములు విశదీకరింప బడినవి. చట్టములో ఉదాహరించిన వివిధ పత్రములన్నిటికి ఈ చట్టము యొక్క షెడ్యూలలో చెప్పబడిన విధముగా రుసుము చెల్లించ వలెను. కాని, ప్రభుత్వముచే గాని, ప్రభుత్వము తరపున గాని, లేక ప్రభుత్వ పరము వ్రాసే పత్రమునకును, మర్చెంటు షిప్పింగులు చట్టము క్రిందగాని రిజిష్టరయిన ఓడలకు సంబంధించిన విక్రయాది వివిధ వ్యవహార పత్రములకు గాని స్టాంపు చెల్లించ నక్కరలేదు.

విక్రయము. తనఖా, సెటిల్ మెంటులకు సంబంధించిన ఒప్పందములలో వ్యవహారము పూర్తి చేయుటకు కొన్ని పత్రములు వ్రాయవలసి వచ్చినప్పుడు అందులో ప్రధానమైన పత్రమునకే ఒకటవ షెడ్యూలులో వివరించిన స్టాంపు చెల్లించవలెను. ఆ వ్యవహారము తాలూకు తదితర పత్రములకు ఒక్కొక రూపాయి చెల్లించిన చాలును. పై వ్యవహారమునకు సంబంధించిన పత్రములలో ఏది ప్రధాన పత్రముగ గుర్తింపనగునో పార్టీలు తమలో తాము నిర్ణయించుకొనవచ్చును. కాని, అట్టి పత్రము. ఆ పత్రములలో కెల్ల హెచ్చు రుసుము చెల్లించ వలసినదై ఉండవలెను. కొన్ని ప్రత్యేక వ్యవహారములకు సంబంధించిన విషయము ఒకే పత్రము పై వ్రాయబడినప్పుడు ఒక్కొక్క విషయమునకు ప్రత్యేకముగ చెల్లించ వలసిన రుసుము మొత్తము ఆ పత్రమునకు చెల్లించ వలెను.

ఒక పత్రమును తయారు చేయుటలో ప్రత్యేకముగ వివిధ రుసుములు చెల్లించు పత్రముల స్వరూపము కనబడు నప్పుడు అన్నిటి కన్న హెచ్చురుసుము చెల్లించు పత్రముగ ఈ పత్రమును భావించి, ఆ ప్రకారము రుసుము చెల్లించ వలెను. కాని, ఒక పత్రము పై చెల్లించు రుసుము దాని ప్రతులపై చెల్లించ నక్కరలేదు. ప్రతులపై ఒక రూపాయి చొప్పున చెల్లించిన చాలును.

ఈ చట్టము పదవ సెక్షను క్రింద సముద్రయానపు జీవిత భీమా ఏ విధముగ నమోదు చేయవలెనో సూచింపబడినది. అప్పులు తీసుకొనుటకు ఇచ్చు ధ్రువ పత్రములకు అప్పువిలువ మీద నూటికి ఒక భాగము చొప్పున రుసుము చెల్లింప వలెను. ప్రత్యేకమైన తదితర స్టాంపు అవసరము లేదు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు ఏయే పత్రముల మీద వాటి విలువను బట్టి ఎంత స్టాంపు ఉండవలెనో నిబంధనలు చేయవచ్చును. కొన్ని పత్రములకు అతుకుకొను స్టాంపులు అతికించిన చాలును.

ఉదాహరణకు : ప్రామిసరీ నోటు, రసీదు ఇత్యాదుల యందురుసుము చెల్లించవలసిన పత్రములకు స్టాంపులు అతికించివాటిని రద్దు చేయవలెను. ప్రతిపత్రము మీద సరియగు స్టాంపును అతికించవలెను. స్టాంపును రద్దు పరచుటకు దానిపై అడ్డుగా పేరుగాని, సంతకము కాని పెట్టి, సరియైన తేదివేసిన చాలును. అధికార పత్రములను వ్రాయు

టకు పూర్వము సరియగు స్టాంపులు అతికించ వలెను. ఏ పత్రములోనయిన వడ్డీ ఉదాహరింపబడిన. వడ్డీ మినహా, అసలు మీద స్టాంపు కట్టవలెను. తనఖా మొదలగు పత్రములకు ఒప్పుదల పత్రముల మాదిరిగా స్టాంపు అతికించవలెను. ఈ చట్టములో పత్ర స్వభావము స్వరూపములను బట్టి స్టాంపు ఎవరు చెల్లించవలెనో విశదీకరింప బడినది. సర్వసాధారణముగా, ఇరువది రూపాయలకు మించిన మొత్తమునకు సంబంధించిన రసీదునకు స్టాంపు అతికించవలెను. సరియగు స్టాంపు ఉన్నది, లేనిదీ కలెక్టర్‌చే నిర్ణయింపబడును. కలెక్టరు సదరు పత్రముపై అతికించినది సరియైనదో కాదో అదనముగా ఎంత స్టాంపు అతికించవలెనో నిర్ణయించును. స్టాంపు అతికించని రసీదు ఆడిట్ కొరకు తీసుకు రాబడిన ఆడిటర్ గాని పబ్లిక్ ఆఫీసర్ గాని, దానికి సరియగు స్టాంపు అతికించమని ఆర్డరు జారీ చేయవచ్చును. అధికార పత్రములకు సరియగు స్టాంపు అతికించనిచో వాటిని సాక్ష్యములోనికి తీసుకొనరాదు. కాని దీనికి కొన్ని నిబంధనలుగలవు. అట్టి పత్రములకు, ఆ పత్రములకు అతికించవలసిన స్టాంపును, దానిపై పెనాల్టీ రు. 5/- లును, లేక చెల్లించ వలసిన స్టాంపునకు పది రెట్లుగాని చెల్లించిన పిమ్మట సాక్ష్యమునందు గ్రహింపబడును. రసీదులకు ఒక రూపాయి పెనాల్టీ కట్టిన సాక్ష్యముగా ఉపయోగించవచ్చును. క్రిమినల్ కేసులలో దండ ప్రక్రియా సంహిత 12, 36 ప్రకరణముల క్రింద జరుగు ప్రక్రియలలో తప్ప, మిగిలిన క్రిమినల్ కేసులలో ఏ పత్రమైనను సాక్ష్యము క్రింద తీసుకొనదగును. ప్రభుత్వముగాని, ప్రభుత్వము తరపునగాని వ్రాయబడిన పత్రములును, కలెక్టరు సర్టిఫై చేసిన పత్రములును, స్టాంపులు లేకపోయినను, సాక్ష్యములోనికి తీసుకొన వచ్చును. ఒకసారి సాక్ష్యములోనికి తీసుకున్న పిదప మరల దాని విషయము కొన్ని పరిస్థితులలో తప్ప ప్రశ్నింపరాదు. అధికార పత్రముల మీద సరియగు స్టాంపులేనిచో కలెక్టరు స్టాంపు విషయము నిశ్చయించును. ఈ చట్టములో ఉదాహరింపబడిన విధముగా చెల్లించవలసిన స్టాంపు కట్టనిచో, కలెక్టరు బాకీదారుని ఆస్తి జప్తుచేసి రాబట్ట వచ్చును. చెడిపోయిన స్టాంపులకు కలెక్టరు సరియగు సొమ్ము వాపసు ఒసగ వచ్చును. దీనికి కాల పరిమితిలో దరఖాస్తు దాఖలు చేసుకొనవలెను. తప్పుగా ఉపయోగించిన స్టాంపులకు కలెక్టరు సరియైన మొత్తము వాపసు తీసుకొను నట్లు నిర్ణయించ వచ్చును. ఉపయోగించని స్టాంపులకు కూడ ఈ విధముగా నిర్ణయించ వచ్చును.

ఈ చట్టము 4, 5, 6, అధ్యాయముల క్రిందను, సెక్షను 26 లో మొదటి ప్రొవైజోలో (ఏ) క్లాజు క్రిందను కలెక్టరు తన అధికారములను చీఫ్ కంట్రోలింగు రెవిన్యూ అధికారికి లోబడి చెలాయించును. కలెక్టరు సెక్షనులు 31, 40, 41,ల క్రింద చర్య తీసుకొనునప్పుడు పత్రముపై ఉండవలసిన స్టాంపు నిర్ణయములో తనకు అనుమానము కలిగిన తన పై అధికారియగు కంట్రోలర్ నిర్ణయమునకు పంపును. ముఖ్య రెవిన్యూ అధికారికి సందేహము కలిగినయెడల, దానిని ఉన్నత న్యాయస్థానమునకు తెలియపరచును. ఈ విధముగనే మిగతా చిన్న న్యాయస్థానములకు అనుమానము ఏర్పడిన ఎడల దానిని ఉన్నత న్యాయస్థానమునకు తెలియపరచును. ఉన్నత న్యాయస్థానము పరిస్థితులను ఆమూలాగ్రముగ పరిశీలించి తీర్పొసగును.

ఎవరైనను, తక్కువ స్టాంపుతో పత్రములు తయారు చేసినను, స్వీకరించినను వాడుక చేసిన ఎడల చట్టము ప్రకారము శిక్షార్హులు. ఈ సూత్రము అతికించు స్టాంపులు సరిగ రద్దు చేయని వారికి కూడ వర్తించును. ప్రభుత్వమును మోసపుచ్చు ఉద్దేశముతో చేసిన, తీవ్రమయిన శిక్షకు గురియగుదురు. ఈ విధముగనే రసీదు ఇవ్వని వారును, రసీదు మీద తక్కువ స్టాంపు అతికించువారును, శిక్షార్హులు. కలెక్టరు అధికార పూర్వకముగ పై ఉదాహరించిన నేరములను ప్రభుత్వ దృష్టిలోనికి తీసుకొనివచ్చిన ఎడల రెండవ తరగతికి తక్కువ కాని మేజిస్ట్రేటు ఈ నేరములను విచారించవచ్చును. ఈ చట్టము క్రింద ఉంచబడిన స్టాంపు రిజిష్టరులను కలెక్టరు వద్ద అధికారము పొందినవారు తనిఖీ చేయవచ్చును. స్టాంపులు అమ్మకమునకు ఆయా రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు సరియగు చట్టములు చేసుకొనవచ్చును. ఆ చట్టమును ఉల్లంఘించిన వారికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వము విచారణ చేసిన పిదప ఐదు వందల రూపాయలు దాకా జరిమానా విధించవచ్చును. దీనికి సంబంధించిన నిబంధనలను రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు ప్రభుత్వ గెజెటులో ప్రకటించును. ఈ చట్టములో ఉన్న నిబంధనలు కోర్టు రుసుముల చట్టములలో గల నిబంధనలకు వ్యతిరేకముగ వర్తించవు. ఇరువది రూపాయలకు హెచ్చు మొత్తముగా ఋణమును తీసుకొనిన అప్పుల పత్రమునకు పదిపైసల రెవిన్యూ స్టాంపునతికించి దానిమీద సంతకము చేయవలెను. ఈ చట్ట ప్రకారము వేర్వేరు పత్రముల కెంతెంత స్టాంపు అతికించవలెనో షెడ్యూలులో తెలియపరచబడినది. **జి. అ.**

స్టాక్ ఎక్స్చేంజి : చూ. సట్టావినిమయము-పు. 686

స్టీఫెన్ జేమ్సు, ఫిట్జేమ్సు (1829-1894) : ఆంగ్ల, ధార్మిక, రాజనీతి, సిద్ధాంత కర్త. ఇతడు 1854 లో

శారిష్టరు అయెను. తదుపరి ఎడింబరో రెవ్యూ, సాటరే డే రెవ్యూ, పాల్ మాల్ గెజెటు పత్రికలకు తన వ్యాసములను పంప నారంభించెను. 1858-61 లలో విద్యా కమీషను యొక్క కార్యదర్శిగాను, 1869-72 లలో ఇండియాలో వైస్‌రాయి కౌన్సిలు యొక్క న్యాయ సభ్యుడుగాను పని చేసెను. ఇతడు వైస్‌రాయి కౌన్సిలులో న్యాయ సభ్యుడుగా నున్నప్పుడే, కాంట్రాక్టు చట్టము, సాక్ష్య చట్టము, దండ ప్రక్రియా సంహిత యొక్క క్రోడీకరణకు ఎక్కువగ పాటుపడెను.

స్టీఫెన్ స్వభావ సిద్ధముగ ప్రజా స్వామ్యమునకు వ్యతిరేక భావములు కలవాడు. దీనికి 1848 సంవత్సరపు అతని అనుభవము కూడ కొంత వరకు కారణమై ఉండ వచ్చును. కాని అతడు ఇండియాలో పని చేసిన పిదప అతని భావములు స్థిరపడినవి. ఉపయోగితావాదమున ప్రఖ్యాత ఆర్థిక శాస్త్ర నిపుణుడు 'మిల్లు' నకుగల భావములకు తాను వ్యతిరేకినని అతని స్వేచ్ఛా, సమానత్వము, సౌభ్రాతృత్వము అను వ్యాసములో తన భావములను స్పష్టపరచెను. మిల్లు నాస్తికుడు, స్త్రీ జనాభ్యుదయ వాది, కార్య సాధనకు బల ప్రయోగము కన్న సామరస్య సాధనమునే ప్రోత్సహించును. కాని స్టీఫెన్ ఆస్తికుడు, నాగరికతా సాధనకు బల ప్రయోగమే సాధనమని నమ్మకము గలవాడు. ఇతడు తన గ్రంథములో హిందూ దేశమునందలి తన అనుభవమునకు ఆంగ్ల రాజకీయ అనుభవమును జోడించెను. ఈతని సిద్ధాంతము ప్రకారము మంచిని సాధించవలసివచ్చిన బల ప్రయోగముతో సాధించుట మంచిదే. కాని అట్టి కార్య సాధనకు ఉపయోగించు సాధనములు సమర్థత కలిగి ఉండవలెను. మరియు వాటి ఆచరణలో అమిత వ్యయముకారాదు. ఇతని భావనలో పాలితుల యోగక్షేమ బాధ్యత ప్రభుత్వము వహించనిదే ఇట్టి చర్య తీసికొనుట సమర్థనీయము కాదు.

ఇండియా నుండి ఇంగ్లండుకు తిరిగి వెళ్ళిన పిదప పార్లమెంటు సభ్యుడుగా పోటీ చేసి, ఓడిపోయెను. దానితో అతనికి ప్రజా తంత్రమనిన అపనమ్మకము హెచ్చెను. 1875 లో కామన్‌లా ఆచార్యుడాయెను. 1879 లో న్యాయాధికారి అయెను.

ఇతడు 1883లో ఆంగ్ల దండ న్యాయ చరిత్రను మూడు సంపుటములలో ప్రచురించెను. ఈ గ్రంథములో దండ న్యాయ చరిత్ర ఆమూలాగ్రముగ వివరింపబడెను. ఓ. న.

స్టోరీ, జోసెఫ్ (1779–1845) **:** యునైటెడ్ స్టేట్స్ ధర్మశాస్త్ర వేత్త. ఇతడు మస్సాచుసెట్సులో మార్బుల్ హెడ్ వద్ద జన్మించెను. హార్వర్డులో పట్టభద్రుడాయెను. ఇతడు ధర్మశాస్త్రమును మస్సాచుసెట్సు ప్రధాన న్యాయాధిపతి సివాల్ నొద్ద కొంత కాలమును, సామ్యుయల్ పుట్నక్ వద్ద కొంత కాలమును అభ్యసించెను. తదుపరి స్టోరీ రాజకీయములలో ప్రవేశించి, కాన్సర్వేటివ్ ఫెడరలిష్టు కమ్యూనిటిలో, జఫర్‌సన్ యొక్క ముఖ్య అనుచరుడుగా పని చేసెను. ఇతడు మస్సాచుసెట్సు శాసన సభకు అధ్యక్షుడుగా రెండుసార్లు ఎన్నుకొనబడెను. కాంగ్రెసు సభ్యుడుగ కూడ ఎన్నుకొనబడెను.

ఇతడు ముప్పది రెండవ ఏట యునైటెడ్ స్టేట్స్ సుప్రీమ్ కోర్టు యొక్క న్యాయమూర్తిగ నియమింపబడెను. 1829 లో హార్వర్డు వద్ద దేన్ న్యాయశాస్త్ర ఆచార్యుడుగ ఎన్నుకొనబడి, జీవితాంతము వరకు పని చేసెను.

ఇతడు అమెరికన్ న్యాయశాస్త్ర సంస్థాపకులలోను, న్యాయస్థానముల నలంకరించిన న్యాయమూర్తులలోను అగ్రగణ్యుడుగ పేరు గాంచెను. ఈతడు న్యాయమూర్తిగ నియమింపబడుసరికి అమెరికన్ న్యాయశాస్త్రము ఆరంభ దశలోనే యుండెను. న్యాయశాస్త్ర స్థిరీకరణకు ఎక్కువ శ్రద్ధ వహించెను. ఇతడు సంచార న్యాయాలయములలో న్యాయమూర్తిగ పనిచేసి. అంతర్జాతీయ ప్రాముఖ్యము గల సముద్ర తీరస్థపు వ్యాజ్యములను నౌకాదోపిడి కేసులను విచారించెను. పై వ్యాజ్యములలో ఇతని తీర్పులవల్ల ఈ న్యాయశాస్త్ర శాఖ నూతన సృష్టి కావింపబడెను.

స్టోరీ న్యాయశాస్త్ర రచయితగ కూడ పేరు గాంచెను. ఈతడు పెక్కు గ్రంథములను రచించెను. ఇతని రచనల యొక్క ప్రభావము అమెరికన్ న్యాయశాస్త్ర చరిత్ర పై ఎక్కువగ కనబడును. స్టోరీ రచించిన గ్రంథములలో సామ్య న్యాయశాస్త్ర దర్శనము ముఖ్యమైనది. ఈ విషయము పై ఈ గ్రంథ మిప్పటికిని ఆధార గ్రంథమై యున్నది. ఇతని ఇతర గ్రంథములు: 1. ఉపనిధాన న్యాయ భాష్యము; 2. యునైటెడ్‌స్టేట్స్ రాజ్యాంగ భాష్యము. (3 సంపుటములు) 3 న్యాయశాస్త్ర సంఘర్షణ భాష్యము. ఓ. న.

స్థల ధర్మము : వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రములో ఈ పదమును న్యాయ హక్కుల యొక్క రాజ్య క్షేత్రాతీత అనువర్తనమునకు వాడుదురు, ఒక దేశ ధర్మశాస్త్రమును అనువర్తింప జేయుచు, ఇతర దేశపు న్యాయమూర్తులు వ్యాజ్య విచారణ జరిపి తీర్పు చెప్పుటను సూచించు సూత్రమే 'స్థల ధర్మము'. సాధారణముగ దేశముల మధ్య వ్యాపార వాణిజ్యములు జరుగునప్పుడు ఉత్పన్నమగు ఒప్పందముల అనుపాలనము, ఉల్లంఘనముల

ద్వారా ఏర్పడు అపకృత్యములు వ్యాజ్య కారణము లగును. ఇట్టి వ్యాజ్య విచారణలు, పై ఉల్లంఘనములు, అపకృత్యములు జరిగిన దేశమున లేక స్థలమున కాక ఇతర దేశములలో గాని, లేక స్థలములలో గాని ఆ దేశ న్యాయ స్థానములలో జరుగవలసి వచ్చినప్పుడును, ఆ రెండు దేశ ముల న్యాయసూత్రములలో భేదములున్నప్పుడును, వ్యాజ్య కారణ స్థలమునకు సంబంధించిన ధర్మ సూత్రముల ద్వారా ఆ వ్యాజ్య విచారణ జరుగవచ్చును. ఇట్టి వ్యాజ్యములు ఇతర దేశములో తేబడినను, ఆ వ్యాజ్యమున కనువర్తించు దేశము యొక్క న్యాయ సూత్రములను బట్టి, విచారణ జరిపి తీర్పు చెప్పవలసి యుండును. దీనికి 'స్థల ధర్మ' మందురు.

అపరాధ స్థలధర్మము: అపరాధము ఎచ్చోట జరిగెనో, ఆ స్థల ధర్మ సూత్రముల ప్రకారము ఆ అపరాధ విచారణ జరిగి తీర్పు చెప్పవలె ననుట 'అపరాధ స్థలధర్మము'.

ఒప్పందములు: సాధారణముగా ఒప్పందములో ఎట్టి షరతులు లేనప్పుడు, ఒప్పందము ఎచ్చట జరిగెనో, ఒప్పంద పరిపాలనము కూడ అచ్చటనే జరుగునను భావనయుండును. ఆ ఒప్పందము యొక్క ప్రరూపము, దాని యందున్న షరతుల నిర్వచనము, దాని న్యాయత మొదలగు విషయ ములు ఆ దేశపు ధర్మములను బట్టి నిర్ణయింపబడును. ఒప్పంద పాలనము ఎచ్చోట జరుగవలెనని నిర్దేశింపబడినదో ఆ ఒప్పందపు షరతులు ఆ దేశపు న్యాయసూత్రములనుబట్టి నిర్ణయించవలెను. ఒప్పందము కావించుకొనిన వారు ఏ దేశపు న్యాయము వర్తింపవలెనని ఉద్దేశించిరనిచెప్పనగునో ఆ దేశపు న్యాయమును బట్టియే నిర్ణయింపవలెనను సూత్రముకలదు. ఇంకనుఆధునిక కాలములో ఒప్పందము నకు ఏ స్థలముతో సన్నిహిత సంబంధము కలదని చెప్ప వచ్చునో ఆ స్థల ధర్మమును బట్టి నిర్ణయము జరుగవలెనను సూత్రము తరుచు పాటింపబడుచున్నది. భారత దేశమున ఈ సూత్రమునకే ప్రాముఖ్యము కలదు. ఓ. న.

స్త్రీ ధనము: 'స్త్రీ ధనము' అనగా స్త్రీకి దఖలు పడినట్టియు, తన స్వశక్తితో ఆర్జించుకొనినట్టియు ఆస్తి. ఈ పదము సాంకేతికముగ స్త్రీలకు ప్రత్యేక హక్కులుగల ఆస్తి విషయమున హిందూ ధర్మశాస్త్రమునందు వాడబడి నది. స్త్రీకి దఖలు పడి ఆమె స్వాధీనమునందు ఉన్న ఆస్తి అంతయు స్త్రీ ధనము కాదు. ఏ ఆస్తులు స్త్రీధన ఆస్తులు, ఏవి కావు అను అంశముపై హిందూ స్మృతి కర్తలలోను, ఆ స్మృతుల వ్యాఖ్యాతలలోను ఏకాభిప్రాయము లేదు. దేశమందు ఒక్కొక్క ప్రాంతమునందు ఒక్కొక్క వ్యాఖ్యాతను అనుసరించుచు వచ్చిరి. తద్వారా భారత దేశములో స్త్రీ ధన ఆస్తుల నిర్వచనమునందు వివిధ సంప్ర దాయము లేర్పడినవి.

స్త్రీలకు సంబంధించిన ధనములో ఏది సాంకేతికముగ స్త్రీ ధనము, ఏది కాదు అను నిర్వచనమునకు ధర్మ శాస్త్రమే ఆధారము. సాధారణముగ హిందూ స్త్రీకి తన స్వాధీనమందున్న కొన్ని ఆస్తులపై సంపూర్ణాధికార ములు లేవు. హిందూ ధర్మశాస్త్రమున స్త్రీకి పరిమిత హక్కులే కల్పించబడినవి. అట్టి ఆస్తులు ఆమె తన జీవిత కాలము యథేచ్ఛగ అనుభవించవచ్చును. ఆ ఆస్తులను ఏ విధముగనైనను అన్యాక్రాంతము చేయుటకు హక్కు లేదు. కొన్ని కొన్ని రకముల ఆస్తులపై ఆమెకు సంపూ ర్ణాధికారములు ప్రసాదించబడినవి. అట్టి సంపూర్ణాధికార ములు గల ఆస్తులనే స్త్రీ ధనమందురు. కాగా స్త్రీల స్వాధీనమందుండు ఆస్తులు రెండు రకములు: 1. సాంకేతిక స్త్రీ ధన ఆస్తులు; 2. ఇతరములు. స్త్రీ ధన ఆస్తులకింకొక ముఖ్య లక్షణముగలదు. అట్టి ఆస్తులకు ప్రత్యేక వార సత్వ సూత్రములు వర్తించి, ఆ స్త్రీకి సంబంధించిన వారసు లకే అవి సంక్రమించును.

హిందూ స్త్రీకి ఈ క్రింది విధముగ ఆస్తులు చెంద వచ్చును: బంధువుల ద్వారా, దాన పూర్వకముగను, వీలునామా ద్వారా దఖలు పడవచ్చును. కన్యగా నుండు కాలమున, వివాహకాలమందు, భర్తతో జీవించునప్పుడు, ఆమె తలిదండ్రులు, బంధువులు లేక ఆమె భర్తయు, అతని బంధువులు అభిమాన పూర్వకముగ నిచ్చినవి. ఇట్టివి ప్రదత్తము చేయు సమయములను బట్టి వాటికి వివిధ నామములు గలవు: 'అధ్యగ్ని' అనగా వివాహకాలమందు ప్రధానహోమమువద్ద వధువునకు ప్రదత్తము చేయబడి నవి. 'అధ్యావహనికమ్' వధువు అత్తవారింటికి పోవు కాలమందు ప్రదత్తము చేయిబడినవి; 'పాదవందనికమ్' పెద్దలకు వందనము సమర్పించునప్పు డొసగినవి; 'అన్వా ధేయకమ్' వివాహానంతర మొసగినది. 'అధివేదనికమ్' భర్త ద్వితీయ వివాహకాలమందు, ఆమె సంతాపముప శమింపజేయుట కొసగినది; 'శుల్కమ్' వివాహ శుల్క మును; 'ప్రీతి దత్తమ్' ప్రీతి పూర్వకముగ అత్త మామ లచే ఇవ్వబడినది; 'భర్తృదత్తమ్' భర్తచే నివ్వబడినవి; 2. ఇతరులచే వివాహ సమయమున ఒసగబడినవి. 3. కుటుంబ ఆస్తుల పంపకము ద్వారా దఖలు పడినవి; 4. మనోవర్తి కింద ఇవ్వబడిన ఆస్తి; 5. వారసత్వము ద్వారా దఖలు పడిన ఆస్తి; 6. యాంత్రిక కళల ద్వారా సంపా దించిన ఆస్తి; 7. రాజీ ద్వారా పొందబడిన ఆస్తి; 8. ప్రతికూల భుక్తము ద్వారా సంపాదించిన ఆస్తి 9. స్త్రీ

ధనము ద్వారాగాని, స్త్రీ ధన ఆస్తులవల్ల వచ్చిన రాబడిని బట్టి క్రయము చేసినందున దఖలు పడిన ఆస్తులు; 10 పైన వివరించిన విధముల ద్వారాగాక తదితర మార్గముల సంపాదించిన ఆస్తి. ఇట్లు వివిధ మార్గముల ద్వారా స్త్రీకి ఆస్తులు దఖలు పడవచ్చును కాని, ఆమెకు దఖలు పడు ఆస్తులన్నియు ఆమె స్త్రీ ధన ఆస్తులు కావు. ఏ యే ఆస్తులు ఆమె స్త్రీధన ఆస్తులు అనబడుచున్నవి, అను విషయముపై స్మృతి కర్తలలోను, వ్యాఖ్యాతలలోను ఏకాభిప్రాయము లేనట్లు ముందే చెప్పబడినది. అయినను వివిధ అభిప్రాయములను బట్టి ఈ క్రిందివి స్త్రీ ధన ఆస్తులుగా భావించవచ్చును: 1. తల్లి, తండ్రి, భర్త, సోదరులచే ఎపుడైనను ప్రదత్తము చేయబడినవి, వివాహ కాలమందు ఎవరిచేనైనను ఒసగబడినవి, భర్త ద్వితీయ వివాహము సంకల్పించినపుడు ప్రథమ భార్యకు ఒసగబడినది. ఈ ఆరు విధములగు ఆస్తులను స్త్రీ ధనముగ పరిగణించుటలో అన్ని సంప్రదాయములలోను ఏకాభిప్రాయము కలదు; 2. స్త్రీ కన్యగ నుండు కాలమందును, లేదా వైధవ్యము ప్రాప్తించిన పిదపను సంపాదించిన ఆస్తులు ఆమె స్త్రీ ధనమగునని అన్ని సంప్రదాయములు అంగీకరించును; 3. విజ్ఞానేశ్వరుని 'మితాక్షరి' ననుసరించి స్త్రీ యొక్క అన్ని రకముల ఆస్తులు ఏ మార్గమున సంపాదించబడినప్పటికిని స్త్రీ ధనమే అయినట్లు కనబడును. 'మితాక్షరి' యందు విజ్ఞానేశ్వరుడు స్త్రీ ధనమును ఇట్లు నిర్వచించెను: తండ్రి, తల్లి, భర్త, సోదరులచే ప్రీతిపూర్వకముగ నివ్వబడినవి, మేనమామలు. ఇతరులచే వివాహ కాలమందు 'అధ్యగ్ని'గ ఇవ్వబడినవి, భర్తచే ద్వితీయ వివాహము చేసుకున్నందున ఇవ్వబడినవి, తదితరములు అనగా వారసత్వము క్రయము. పంపకము, ప్రతికూలభుక్తము, దొరకుట ద్వారా స్త్రీచే పొందబడినవి ఆమె స్త్రీ ధనమగును. పై నిర్వచనమున తదితరముల వరకు చెప్పబడిన ప్రథమ భాగము నిర్వివాదమైనది, యాజ్ఞవల్క్యుని స్మృతి ఆధారముగాగలది. కాని రెండవ భాగము అనగా తదితరముల వివరణము విజ్ఞానేశ్వరుడు చేర్చినది. యాజ్ఞవల్క్యుని స్త్రీ ధన నిర్వచన శ్లోకమందలి 'ఆది' శబ్దమును విజ్ఞానేశ్వరుడు తన వివరణమునందు పై రీతిని వ్యాఖ్యానించెను (చూ. స్త్రీ ధన నిర్వచనము. పు. 810). ఈ నిర్వచనమును మితాక్షరి ననుసరించి అన్ని సంప్రదాయములు అంగీకరించినవి. కాని ప్రివీ కౌన్సిలు వారు తమ తీర్పులలో విజ్ఞానేశ్వరుని నిర్వచనమునందు 'తదితరముల' వివరణమును స్త్రీధనముగ అంగీకరించలేదు.

బెంగాల్ సంప్రదాయము జీమూత వాహనుని 'దాయ భాగము'ను అనుసరించును. జీమూతవాహనుడు తన 'దాయభాగ' మను గ్రంథములో స్త్రీ ధనమును ఇట్లు నిర్వచించెను : 'స్త్రీకి ఏ రకపు ఆస్తిపై తన భర్త అనుమతి అక్కర లేకయే స్వతంత్రముగ ఇతరులకు ఇచ్చుటకును, విక్రయించుటకును, లేదా తాను వాడుకొనుటకును అధికారముండునో అదియే స్త్రీధనము'. కాని అతడు స్త్రీకి ఏ ఆస్తులపై సంపూర్ణాధి కారములు కలవో నిర్దిష్టముగ చెప్పలేదు. అయినప్పటికి అతడు కాత్యాయనుని, నారదుని గ్రంథములను అనుసరించినట్లు కనబడును. దీనిని బట్టి యాజ్ఞవల్క్యునిచే పేర్కొనబడిన ఆరు రకముల ఆస్తియే స్త్రీ ధనమని దాయభాగసంప్రదాయ మని భావించవచ్చును.

స్త్రీ ధన ఆస్తియొక్క ముఖ్య లక్షణములు: 1. అట్టి ఆస్తిపై స్త్రీకి సంపూర్ణాధికారములు ఉండును. అనగా, స్త్రీ అట్టి ఆస్తిని తన సొంత ప్రయోజనముల కొరకు వినియోగించుకొనుటకు, దానము చేయుటకును, విక్రయించుటకును, వీలునామా వ్రాయుటకును సంపూర్ణ హక్కులు కలవు; 2. ఇక రెండవ లక్షణము: తన ఆస్తిని ఎట్టి అన్యాక్రాంతమును చేయకుండగను, వీలునామా లేకుండగను, స్త్రీ చనిపోయినప్పుడు ఆస్తి ఆమె భర్త వారసులకు కాక ఆమె వారసులకే చెందును. ప్రాచీనకాలము నుండి హిందూ స్మృతి కర్తలును, వ్యాఖ్యాతలును, స్త్రీ ధన ఆస్తుల విషయమై ప్రత్యేక వారసత్వ సూత్రము లేర్పరచిరి. ఇవి సాధారణ వారసత్వ సూత్రములకు భిన్నముగ నుండును. అయితే స్త్రీకి వారసు లెవరు? సాధారణముగ స్త్రీ తన వివాహానంతరము రెండు కుటుంబములతో అత్యంత సన్నిహిత సంబంధము కలిగి యుండును.

1. ఆమె జన్మించిన కుటుంబము; ఆమె తల్లి దండ్రులు, అక్క చెల్లెండ్రు సోదరులు మొదలగు వారున్నది; 2. ఆమె భర్త కుటుంబము - భర్త తలిదండ్రులు - అతని సోదరీ సోదరులు మొదలగువారు. స్త్రీ కన్యగ నుండు నంతకాలము తన తలిదండ్రుల సంరక్షణలో పుట్టినింటనే యుండును. అందుచేత స్త్రీ ధనమునకు వారసులు అట్టి స్త్రీ ధనమునకు హక్కు దారిణియైన స్త్రీ చనిపోవు కాలమునకు ఆమె స్థితిని బట్టి మారుదురు. అనగా వివాహిత స్త్రీయొక్క వారసులును, అవివాహిత స్త్రీ వారసులును భిన్నముగ నుందురు. కన్యయొక్క వారసులు అట్టి కన్య సోదరుడు, తల్లి, తండ్రి తదుపరి తండ్రి వారసులు, బంధువులు. వివాహమయిన స్త్రీయొక్క వారసుల నిర్ణయమందు ధర్మశాస్త్ర కర్తలలో ఏకాభిప్రాయము లేదు. కనుకనే వివిధ సంప్రదాయములు, పద్ధతులు ఏర్పడినవి. ఒక్కొక్క ప్రాంతమునందు ఒక్కొక్క వ్యాఖ్యాత ప్రభావ

మునకు లోబడి అతని సంప్రదాయమును అనుసరించుట జరిగినది. మితాక్షరీ న్యాయము ననుసరించి శుల్కము కానట్టి స్త్రీ ధనమునకు వారసులు ఈ క్రింది క్రమమున నుందురు: అవివాహిత కుమార్తె, వివాహమయిన కుమార్తె, కుమార్తె కుమార్తె, కుమార్తె కుమారుడు, కుమారుడు, కుమారుని కుమారుడు: చనిపోయిన స్త్రీకి సంతానము లేనప్పుడు అట్టి స్త్రీకి జరిగిన వివాహము బ్రాహ్మవివాహ మైనచో ఆమె భర్త, అతని వారసులును. వివాహము అసుర వివాహమైనచో ఆమె తల్లి, తండ్రి, తదుపరి తండ్రి వారసులును ఆమె ఆస్తికి వారసులగుదురు. స్త్రీ ధనము శుల్కమైనప్పుడు ఆ స్త్రీయొక్క సోదరుడు, తల్లి, తండ్రి, తండ్రి వారసులు. బెనారసు (వారణాసి) సంప్రదాయము మితాక్షరి ననుసరించును. బొంబాయి సంప్రదాయములో మితాక్షరి కొన్ని ప్రాంతములందును, మయూఖ సూత్రములు బొంబాయి నగరము, గుజరాతు, ఉత్తర కొంకణము నందును అనుసరించబడును. దక్షిణ భారత దేశమున మితాక్షరితో సహా స్మృతి చంద్రికయును, పరాశర మాధవీయమును అనుసరింపబడు చుండును. ఇవిగాక, 'సరస్వతీ విలాసము' 'వ్యవహార నిర్ణయ' మను గ్రంథములును పాటింపబడుచున్నవి. మిథిల సంప్రదాయము నందు 'వివాద చింతామణి' ని అనుసరింతురు. వంగదేశమున 'దాయభాగ' ధర్మము అనుసరించబడు చున్నది. స్త్రీ యొక్క వారసులను నిర్ణయించుటలో వ్యాఖ్యాతలు తమ బుద్ధి కుశలతతో కించిత్ వ్యత్యాసములు సూచించుటను బట్టి ఈ విభిన్న సంప్రదాయము లేర్పడినవి.

హిందూ వారసత్వ చట్టము (1956) న పై వివిధ భిన్నాభిప్రాయములకు తావు లేకుండ అన్ని ఆస్తుల పైనను స్త్రీకి సంపూర్ణాధికారములు ప్రసాదించబడినవి. ఈ ఆస్తికి వారసత్వ హక్కులు కూడ నిర్దిష్టపరచబడినవి. ఓ. న.

స్థానిక సంస్థల చట్టము: ఈ చట్టము స్థానిక స్వపరిపాలనకు సంబంధించినది. ఇది 1920 లో చేయబడి, 1950 లోపల 50 సారులకు పైగా సవరించబడినది. అనేక మార్పులను పొందినది. కడపట 1959 లో చేయబడిన పంచాయితీ సమితులు, జిల్లా పరిషత్తుల చట్టము ప్రకారము జిల్లా బోర్డులు రద్దు చేయబడినవి. తాలూకా బోర్డులు 1931 వ సంవత్సరపు సవరణ చట్టము ప్రకారమే రద్దు చేయబడినవి. వాటి స్థానే సర్కిల్ బోర్డులు ఏర్పాటు చేయబడినవి. అవి కూడ తర్వాత రద్దు అయినవి. ఈ చట్టములో పొందుపరుపబడిన స్థానిక సంస్థల అధికారములు, బాధ్యతలు, సిబ్బంది మొదలైన వాటిని గూర్చి చేయబడిన అధికరణములు, ప్రాయికముగ మద్రాసు డిస్ట్రిక్టు మునిసిపాలిటీల చట్టములో పొందు పరుపబడినట్టివిగానే యున్నవి. జిల్లా బోర్డుల అధికారములకు, బాధ్యతలకు సంబంధించిన నిబంధనలలో ముఖ్యమైనవి తగు మార్పులతో సమితుల చట్టములో పొందుపరుపబడినవి.

లోకల్ బోర్డులు: ఈ చట్టము ననుసరించి తొలుత తాలూకా బోర్డుల, జిల్లా బోర్డుల నిర్మాణము రూపొందించబడినది. తరువాత తాలూకా బోర్డులు రద్దు చేయబడి, గ్రామ పంచాయతీలు ఈ చట్టము క్రిందకు తీసుకురాబడినవి. ప్రతి గ్రామమునకు ఒక పంచాయితీ, ప్రతి జిల్లాకు ఒక జిల్లా బోర్డు, ఆయా గ్రామ జిల్లాల పేరులతో ఏర్పాటు అగునట్లును, వాని సభ్యుల సంఖ్య, సభ్యుల ఎన్నిక విధానము, అధ్యక్ష ఉపాధ్యక్షుల, ఎన్నికలు, సమావేశములు, తీర్మానములు, కమిటీల ఏర్పాటు, ఆ సంస్థలను రద్దు చేయుట, మరల నిర్మించుట, సభ్యుల అర్హతానర్హతలు, మొదలగు అన్ని విషయములు ఈ చట్టము యొక్క 3. 4 అధ్యాయములలో వివరింపబడినవి.

మొట్ట మొదట ఈ సంస్థలకు కొంత మంది సభ్యులను ప్రభుత్వము నియామకము చేయు పద్ధతి రూపొందించబడినది. కాని తరువాత ఈ నియామకాధికారము ఒక సవరణ చట్టము ద్వారా తీసివేయబడినది.

లోకల్ బోర్డుల ఆస్తులు: సిబ్బందిమీద ప్రాధికారములు: పబ్లిక్ రోడ్లు, విశ్రాంతి భవనములు ఎరువుకు ఉపయోగపడు చెత్త చెదారములు, రిజర్వు చేయబడని అడవులు, మొదలగునవి జిల్లా బోర్డుల ఆస్తులై ఉన్నవి. జిల్లా బోర్డుల పనుల నిర్వహణకు పాలనాధికారి, ఇంజనీరు, ఆరోగ్యాధికారి, పంచాయితీ ఆఫీసరు, ఇంకను అవసరమైన సిబ్బందిని బోర్డు వారు నియమింతురు.

పన్నుల విధింపు: బోర్డులకు, వృత్తి పన్ను, ఇండ్ల పన్ను, భూమి సెస్సు, తీర్థయాత్రికులమీదపన్ను, ఆస్తివరటాల మీద పన్ను, ముఖ్యమైన ఆదాయములుగా ఏర్పాటు చేయబడినవి. భూమి సెస్సు విషయములో కలెక్టరు నిర్ణయించు 'రెంటు వాల్యూ' మీద రూ. 100/- లకు ఇంత యని రేటు నిర్ణయించును. ఈ పన్ను విధింపులను గురించి అందుకు సంబంధించిన విచారణ మొదలగు వానిని ఈ చట్టము 6 వ అధ్యాయములోను 4 వ షెడ్యూలులోను పొందుపరచబడి యున్న ఉప నిబంధనలలోను వివరముగా చెప్పబడియున్నది.

బోర్డుల బాధ్యతలు, ఆర్థిక నిబంధనలు: లోకల్ బోర్డుల నిధులు, ఆయా బోర్డుల ప్రాంతముల యొక్క క్షేమము, ఆరోగ్యము, వసతులు, విద్య మొదలగు వాని

కిని, రోడ్ల నిర్మాణము, వాటి మరమ్మతులు, రోడ్ల వెంబడి చెట్లునాటుట, ఆసుపత్రులు, సత్రములు, అనాధశరణాలయములు, బజార్లు, బండ్ల దొడ్లు, చెరువులు, బావులు మొదలగు అన్ని ప్రజోపయోగకరములైన పనులకు, మరియు రైలు రోడ్ల నిర్మాణము, ట్రాములు నడపుట మొదలగు ప్రయాణ సౌకర్యములు ఏర్పాటు చేయుటకును వినియోగించవచ్చును. జమా ఖర్చుల అంచనాలతో పూర్తి బడ్జెట్‌ను తయారు చేసి, ప్రభుత్వమునకు నివేదించుటకును, జమా ఖర్చుల లెక్కలు ఉంచుట, లెక్కలు తనిఖీ, మొదలగు అన్ని అంశములను గురించి ఈ చట్టము 7 వ అధ్యాయము నందును, 5 వ షెడ్యూలు నందును విశదముగా తెలుపబడి యున్నది. ప్రజారోగ్యమునకు సంబంధించిన పబ్లిక్ చెరువులు, బావులు, ఉపయోగించుటకు అనుసరించవలసిన విధులు, భయంకర సాంక్రామిక వ్యాధుల నివారణకు తీసుకొనవలసిన చర్యలు, శ్మశానములు వాటి ఉపయోగము, వాటిని ఉపయోగించుకొనువారు చెల్లింపవలసిన రుసుములను గురించియు ఈ చట్టము 8 వ అధ్యాయము నందు విశదపరచబడియున్నది. అపాయకరమైన ఇండ్లను కూలద్రోయుట, చెట్లను కొట్టివేయుట అపరిశుభ్ర వస్తువులను పబ్లిక్ వీథులలో వేయకుండ జేయుట. పబ్లిక్ వీథుల ఆక్రమణలు, వాటి తొలగింపును గురించియు ఈ చట్టము 9, 10 అధ్యాయములో వివరముగా చెప్పబడి యున్నది. పబ్లిక్ మార్కెట్లు, బందెల దొడ్లు, ఖనన శాలలు మొదలగు వాటికి చెల్లించవలసిన రుసుములు; ప్రైవేటు మార్కెట్లు, బందెల దొడ్లు, ఖనన శాలలు, పారిశ్రామిక సంస్థల నిర్మాణమునకు యత్నించు వారు బోర్డుకు చేయవలసిన దరఖాస్తులు; వాటి విచారణ; అందులకు పొందవలసిన లైసెన్సులు, లైసెన్సుకు చెల్లింపవలసిన రుసుములు, మొదలగు అన్ని విషయములను గురించి ఈ చట్టము 11వ అధ్యాయములో విపులముగా చెప్పబడియున్నది. పై నమోదు అయిన 7 మొదలు 11 అధ్యాయములలో 112 మొదలు 198 వరకు గల సెక్షనులు ఆయా అంశములమీద మద్రాసు డిస్ట్రిక్టు మునిసిపాలిటీల చట్టములో రూపొందించబడిన నిబంధనలను పోలియున్నవి. ఈ సెక్షనులచే దత్తమైన ప్రాధికారములను సమితులు, పరిషత్తుల చట్టము క్రింద ఏర్పరచబడిన పంచాయతీ సమితులకు, పరిషత్తులకు చెందజేయబడినవి.

నిబంధనలు - బైలాలు - శిక్షలు: ఈ చట్టము ననుసరించి జరుగవలసిన అన్ని కార్యకలాపముల గురించి రుసుముల విధింపు, వాటి రేట్ల నిర్ణయము; ఈ చట్టము ననుసరించి ఇవ్వబడవలసిన నోటీసులు, తీసుకొనవలసిన చర్యల పద్ధతి, లైసెన్సుల కొరకు పెట్టవలసిన దరఖాస్తుల పద్ధతి, వాటి మీద విచారణ, లైసెన్సులకు భిన్నముగా నడుచుకొన్న వారిమీద గాని, లైసెన్సులు, అనుమతులు అవసరమైన పనులకు అట్టి వాటిని పొందక జరిపినందుకు విధించవలసిన శిక్షలు, అందు కొరకై తీసుకొనవలసిన సివిల్ క్రిమినల్ చర్యల పద్ధతి, ఈ అన్ని విషయములను గురించి ప్రభుత్వమువారు తగునట్టి నిబంధనలను చేసి యున్నారు. అర్హత లేనివారు బోర్డు సభ్యులుగా గాని, అధ్యక్షోపాధ్యక్షులుగా గాని వ్యవహరించినందులకును, బోర్డుల ఉద్యోగస్థులు బోర్డుల ఒప్పందములలో భాగస్వాములై లాభములు పొందినందులకును, విధించవలసిన శిక్షలు, జరిమానాలను గురించియు, నేరములను మోపుట, శిక్షలు విధింపు చేయుట, రుసుములు బాడుగలు, జరిమానాలు మొదలగు వాటిని రాబట్టు కొనుట ఈ అన్ని విషయములను గురించి ఈ చట్టము యొక్క 13, 14 అధ్యాయములలోను, 8, 9 షెడ్యూళ్లలోను విపులముగా విశదీకరించబడి యున్నది.

లోకల్ బోర్డుల పరిపాలనలో ప్రభుత్వాధికారములను గురించి, 233, 234 సెక్షనులలో మునిసిపాలిటీలకు సంబంధించినట్టి నిబంధనలే రూపొందించబడినవి. ఈ చట్టము మద్రాసు డిస్ట్రిక్టు మునిసిపాలిటీల చట్టమువంటిదే. రెండు చట్టములలోని నిబంధనలు కొలది మార్పులతో దాదాపు ఒక విధముగానే ఉన్నవి. నేడు ఈ చట్టముక్రింద సంస్థలేవియు లేవు. కాని ఈ చట్టములో రూపొందింపబడిన బాధ్యతలకు, ప్రాధికారములకు సంబంధించిన భాగములు పంచాయితీ సమితులకు జిల్లా పరిషత్తులకు అనువర్తింప జేయబడి యున్నవి. (చూ. పంచాయితీసమితులు, జిల్లా పరిషత్తుల చట్టము-పు. 477; మునిసిపాలిటీల చట్టము-పు. 509) బా సు.

స్థాయికములు : భూమిలో భాగముగ నుండునట్లు దానిలో పాతుకొని ఉన్న, లేక, దానిని అంటిపెట్టుకొని ఉన్న చరాస్తిని 'స్థాయికములు' (స్థావరములు) అందురు. అన్ని న్యాయ పద్ధతులలో, స్థిరాస్తుల, చరాస్తుల మధ్య, ప్రత్యేక వ్యత్యాసముగలదు. కాని స్థాయికములు ఏ తరగతి ఆస్తికి చెందునన్న ప్రశ్న ఉత్పన్నమగుచుండును. ఆంగ్ల న్యాయ సాధారణ సూత్రముల ననుసరించి భూమి నంటిపెట్టుకొని యున్నవన్నియు స్థిరాస్తి సంబంధమైనవైనట్లు భావించబడును. కాని, ఈ సూత్రము యొక్క కాఠిన్యము తీర్పులలోని మినహాయింపుల ద్వారా తగ్గించబడినది. చరాస్తి స్థాయికము అగుటకు భూమికి గాని, కట్టడమునకు గాని అది కొంతవరకైనను అంటిపెట్టుకుని ఉండవలెను. అందుచేత భూమిపై పడవేసిన కర్ర, దూలములు మొదలగు సామానులు స్థాయికములు కాజాలవు.

స్థాయికములపై హక్కులను గురించిన ప్రశ్న భూస్వామి రైతు, వారసు, నిష్పాదకుడు, ఉత్తరాధికారి, క్షేత్ర విక్రేతల మధ్య ఉత్పన్నమగుచుండును. ఓ.న.

స్థిరనివాస న్యాయము : చూ. వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయము - పు 593

స్థిరనివాసము : ఒక వ్యక్తి తన వ్యావహారిక స్థాయిని నిర్ణయించుకొనుటకు ఒక దేశములో స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనుట 'స్థిరనివాస' (అధివాస)మని నిర్వచించబడినది. ఇది రాజకీయ స్థాయిని నిర్ణయించుటకు ముఖ్యమైన అంశము. ఇది సామాన్యముగా వాడబడు నివాసమునకు తుల్యపదము కాదు. ఇది యొక న్యాయ సంబంధమగు భావనను సూచించును. అధివసించు స్థలములతో ఒక వ్యక్తికి న్యాయ ప్రయోజనముల కొరకు స్థిరమైన సంబంధము ఏర్పడియున్నట్లు తెలియ జేయును. ఇట్టి ప్రయోజనములు తనస్వగృహమచ్చట నుండుటవలన గాని, లేక ఆ స్థలము తనకు న్యాయవిహితముగ దఖలుపడుట వలన గాని ఏర్పడియుండవచ్చును.

ఒక వ్యక్తియొక్క కుటుంబ నివాస మేర్పరచుకొన్న స్థలమును, ముఖ్యవ్యాపార స్థానమును స్థిరనివాస మందురు. అతడు తన వ్యాపార వ్యవహారముల వలన అవసరమైన తప్ప, ఆ స్థలమును విడిచిపెట్టుటకు ఇచ్చగించక పోవుటయు, అది విడచి ఇతర స్థలములకు పోవలసి వచ్చినను, తాను ఆ నూతన ప్రదేశమును తనకు స్వల్ప కాల వాసముగ తలపోసి తన ప్రథమ స్థానమునకు తిరిగినపుడే తన స్వస్థానము చేరుకొనినట్లు భావించుటయు రోమన్ ధర్మశాస్త్ర మందు అధివాసమునకు లక్షణములుగా గ్రహింపబడినవి.

అధివాసమును మూడు విధములుగ సంపాదించవచ్చును: 1. పుట్టుకనుబట్టి; 2. ఎన్నుకొనుట ద్వారా; 3. న్యాయ ప్రవృత్తి ద్వారా.

1. ఒక వ్యక్తి జన్మించిన వెంటనే అతనికి అధివాస మేర్పడును. అది ఆరంభ అధివాసమని పిలువబడును. ఒక వ్యక్తియొక్క అధివాసమును నిర్ణయించు సూత్రములు: శిశువు అధివాసము ఆ శిశువు జన్మించినప్పుడు తండ్రి యొక్క అధివాసమే; 2. అశాస్త్రీయ శిశువు, తండ్రి చనిపోయిన పిదప జన్మించిన శిశువు యొక్క అధివాసము ఆ శిశువు జన్మించినప్పటికి తల్లి యొక్క అధివాసమే; 3. దిక్కులేని శిశువుల విషయములో శిశువు దొరికిన స్థలము ఆ శిశువుయొక్క అధివాస స్థలముగా గ్రహింపబడును; 4. వ్యక్తి యుక్త వయస్కుడైన పిదప అతడు తన అధివాసమును ఇష్టానుసారముగా మార్చుకొనవచ్చును. అది ప్రత్యక్షముగ ఇతర దేశములో నివసించి, అచ్చటనే స్థిరముగ నివసించు ఉద్దేశము వ్యక్తపరచుట మూలముగా ఏర్పడును. ఈ నూతన నివాసము ఎన్నుకొనబడిన అధివాసమనబడును. నూతన నివాసమును ఏర్పరచుకొనినందున ఆరంభ నివాసముపోదు. తాత్కాలికముగ నిలచియుండును. ఈ నూతన నివాసము విడిచిపెట్టగనే ఆరంభనివాసము పునరుద్ధరించబడును.

ఒక దేశమందు ఎన్నికద్వారా నివాసము సంపాదించుటకు ముఖ్యముగ ఆ దేశమందు ప్రత్యక్షముగ నివాస మేర్పరచుకొని, అట్టి నివాసమునందు స్థిరముగాను, శాశ్వతముగాను, బుద్ధిపూర్వకముగాను ఉండుటకు ఉద్దేశించియుండవలెను. పూర్వపు నివాసమును విడిచిపెట్టు ఉద్దేశము ఉండవలెను.

న్యాయ ప్రవృత్తిద్వారా స్త్రీ వివాహానంతరము భర్త నివాసమును సంపాదించును వ్యక్తియొక్క అధివాసమును గుర్తించుటకు వీలుగా న్యాయస్థానములచే ప్రయోగించబడు సాధారణ సూత్రములు : 1. ప్రతివ్యక్తికి ఒక అధివాస ముండవలెను; 2. ఒక వ్యక్తికి ఒకే కాలమందు రెండు అధివాసములు ఉండవు; 3 అధివాసము మారిపోకుండ జాతీయత మారవచ్చును; 4. వర్తమాన అధివాసము స్థిరత్వము కలదనే నమ్మకమునకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యముండును; 5. ఇతరులపై ఆధారపడు వ్యక్తి తన స్వకృత్యము వలన అధివాస మేర్పరచుకొనలేడు; 6. అధివాసము ఏ కోర్టులో దానికి సంబంధించిన ప్రశ్న ఉత్పన్నమగునో, అచ్చట ప్రవృత్తమగు న్యాయము ఆధారముగా నిర్ణయించవలెను. ఓ. న.

స్పాసోవిక్జ్, వ్లాడ్జి మీయర్జ్ (1829-1906): పోలండ్ ధర్మశాస్త్రవేత్త, ప్రచురణకర్త, చరిత్రకారుడు, స్పాసోవిక్జ్ మిన్స్క్ యందు జన్మించెను. కౌమార దశలో ఇతడు గృహమందు పోలిష్ సంప్రదాయ ప్రభావమునకును, విద్యాలయములో రష్యన్ వాతావరణమునకును గురియైనాడు. సెయింటు పీటర్సుబర్గు యూనివర్సిటీలో ధర్మశాస్త్రము నభ్యసించి, అచ్చటనే 1857 నుండి 1861 వరకు ధర్మశాస్త్రాచార్యుడుగా పనిచేసెను. ఇతడు ఆస్తిక మానవ శాస్త్రీయవాదులకు వ్యతిరేకమగు భావములతో సంగ్రహ దండ నీతి శాస్త్రగ్రంథమును ప్రచురించెను. రాజకీయ అల్లరులవలన ఈతడు తన ఆచార్య పదవిని వదలి వేయవలసి వచ్చుటచే, న్యాయవాద వృత్తి అవలంబించి, అందులో ప్రఖ్యాతి నొందెను.

స్పాసోవిక్జ్‌కు, పోలండ్ ధర్మ శాస్త్రముపై అభిమానము మెండు. ఇతడు చక్కని లితూయానియన్ స్మృతిని

తయారు చేసెను. కాని అది ప్రచురింపబడలేదు. తొమ్మిది సంపుటముల 'వల్యూమినా వెగకు' యొక్క సంపాద కత్వములో పాల్గొనెను. ప్రాచీన పోలిష్ చరిత్రకారుల జీవితములను ప్రచురించెను. లాటిను భాష నుండి పోలెండు చరిత్రను అనువదించెను.

స్వాసోవిక్జ్ రష్యా, పోలండ్ ప్రజల మధ్య రాజకీయ సాంస్కృతిక సంబంధ మేర్పరచుటకు ఎక్కువ ప్రయత్నములు చేసెను. ఇందు నిమిత్తము ఇతడు పెక్కుసాహిత్య, రాజకీయ గ్రంథములను, పోలిష్ సాహిత్య చరిత్రతో సహా ప్రచురించెను. క్రాజ్, అటనామ్ అను రెండు పోలిష్ రెవ్యూలను స్థాపించెను. పోలెండుకు చెరియొక ప్రక్కను బలిష్ఠమైన రష్యా, జర్మనీ స్వతంత్ర రాజ్యములుండుటను, పోలెండు స్వతంత్ర రాజ్యముగ మనలేదని ఇతని దృఢ విశ్వాసము. అందుచేత రష్యన్ సామ్రాజ్యముతో కలసి యుండుట శ్రేయస్కరమని పోలిష్ రష్యన్ల సాంఘిక ఐక్యతకు ఎక్కువ తాపత్రయ పడెను. కాని ప్రథమ ప్రపంచ సంగ్రామము వచ్చుటయు, దానివల్ల పోలెండ్‌కు స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి కలుగుటయు ఈతడూహించలేక పోయెను. ఓ. న.

స్పీకర్: చూ. సభాపతి. పు. 687

స్వకల్పిత నిరోధము: చూ. సాత్యచట్టము. పు. 729

స్వామిత్వము: చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము - పు. 220; భూమి హక్కుల చట్టము పు. 472

స్వారెజ్, కారల్ గాట్లీబ్ (1746-98): జర్మనీ ధర్మ శాస్త్రవేత్త. ఇతడు దిగువ సైలీసియాలోని ష్వెడ్నిజ్‌లో జన్మించెను. స్వారెజ్ యౌవనమును, ఫ్రెడరిక్ మహాశయుని యుద్ధముల వాతావరణములో గడపెను. ఫ్రాంక్‌ఫర్ట్‌లో విద్య నభ్యసించి, బ్రెస్లొలో న్యాయవాద వృత్తి నారంభించెను. బ్రెస్లొలో ష్లెస్విగ్ పరపతి సంఘస్థాపనకును, యూనివర్సిటీ సంస్కరణమునకును. వ్యాయామ విద్యల సంస్కరణమునకును ఇతడు ముఖ్య కారకుడాయెను.

1780 లో ఛాన్సలర్ వాన్ కార్మర్ చే బెర్లిన్ నగరమునకు పిలిపింపబడి, సామాన్య ధర్మశాస్త్ర సంహితను తయారుచేయు పని ఇతనికి అప్పగించబడెను. ఈ సదవకాశము నుపయోగించుకొని, ఇతడు నైసర్గిక నియమముల యొక్క గొప్ప ఆదర్శములను అనగా, మతము, అంతఃకరణల స్వాతంత్ర్యము; అధికార వికేంద్రీకరణ; న్యాయస్థానముల యొక్క స్వాతంత్ర్యము మొదలగువాటిని, విధాన సంహిత యందు ప్రతిఫలింప జేసెను. ఇదిగాక యువరాజునకు రాజనీతి ధర్మశాస్త్రములలో శిక్షణ నిచ్చు గౌరవ బాధ్యత నితని కప్పగించబడెను. ఇతని శిష్యుడు అతి మృదువైన మనస్సు కలవాడగుటచే జీవిత ఆదర్శ దృష్టిని గురువుయొక్క న్యాయ సూత్ర సిద్ధాంతములను చక్కగా అలవరచుకొనెను. ఇతడు తాను చేయవలసిన కార్యములను స్వప్రయోజనాపేక్షా రహితము గాను, అత్యంత శ్రద్ధగాను నిర్వర్తించెను. స్వారెజ్ శిక్షణా ప్రభావము వలననే అతని శిష్యుడు III ఫ్రెడరిక్ విలియమ్ రాజు రాజ్య తంత్రములయందు నిపుణుడాయెను, స్టీన్ - హార్డెన్‌బర్గు అను పేరు గల విధాన మంతయు స్వారెజ్ అభిప్రాయసారమే.

స్వారెజ్ తయారు చేసిన సామాన్య ధర్మసంహితలో వ్యవహార ప్రక్రియ, దండ నీతి ధర్మములును, సార్వజనిక ధర్మమును విపులముగా చర్చించబడెను, వివిధ తరగతుల భూ స్థితుల న్యాయావళి నిబంధింపబడెను. వర్తక సంఘములకు సంబంధించిన వాణిజ్య ధర్మములన్నియు పూర్తిగా వివరింపబడెను. ఈ సంహిత సులభశైలిలో వ్రాయబడినది. కాని ధర్మాధర్మ విచారణ విమర్శకూడ నుండుటచే గ్రంథము విపులమైనది. ప్రష్యను రాచరికము యొక్క ఈ సమగ్రసంహిత ప్రజలకు అత్యంతము మేలు చేకూర్చుటయే గాక, తరువాతి జర్మను చట్ట నిర్మాణమునకు మార్గదర్శకమైనది. ఓ. న.

స్వారెజ్, ఫ్రాన్సిస్కొ (1548-1617): ఇతడు స్పానిషు ధర్మశాస్త్ర తత్త్వజ్ఞుడు. పిన్న వయస్సునందే జీసెసు సంఘములో చేరెను. ఇతడు వేదాంత శాస్త్రముల నభ్యసించి, ఆ శాస్త్రములనే ఇటాలియను స్పానిషు యూనివర్సిటీల యందు ఆచార్యుడుగా బోధించెను. 1597 నుండి 1616 వరకు పోర్చుగల్‌లో కొయెంబ్రా యందు ఆచార్యుడుగ పనిచేసెను. 16 వ శతాబ్దములో స్పానిషు ధర్మశాస్త్ర సంప్రదాయములలో పేరెన్నికగల తత్త్వజ్ఞుడైన స్వారెజ్ యొక్క ప్రభావము అప్పటి పండిత సంప్రదాయముల పైనను, రాజనీతి ధర్మశాస్త్రముల పైనను ముఖ్యముగ అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రముపైనను ప్రస్ఫుటముగ కనబడును.

ఇతని ముఖ్య రచన 'ఒపెరా ఓమ్నియా' 28 సంపుటముల ధర్మశాస్త్ర గ్రంథము. ఇందు ధర్మశాస్త్రము, దాని విభేదములు, పరస్పర సంబంధములు విపులముగ వివరింప బడెను. ప్లేటో యొక్క ధర్మశాస్త్ర వర్గీకరణము నందుగల దైవ, స్వర్గీయ, సహజ, మానవ వర్గములయందు రెండవ దానిని అనవసరమని విసర్జించెను. మొదటిది దైవ సంబంధమైనది దైవోద్భవమైనదని స్వారెజ్ నిర్ణయించెను. సహజ ధర్మము మంచి చెడుగుల విచక్షణ చేయు కొరకు మానవ అంతఃకరణములో నుండునని ప్రబోధించెను.

మానవ నిశ్చయాత్మక ధర్మము సామాన్యమైనది. న్యాయమైనది, స్థిరమైనది, సుస్పష్టముగ ప్రకటితమైనది. ఇది సహజ, దైవ ధర్మసూత్రములకు అనుబంధముగ నుండును.

ఇతని గ్రంథములో అంతర్జాతీయ ధర్మమును చర్చించు ప్రకరణములు అతి విశిష్టత కలవి. వీటివలన స్వారెజ్ ఆ శాస్త్రమునకు మూల పురుషులలో నొకడుగ పరిగణింపబడెను. సహజ ధర్మమునకును, రాజ్యముల ధర్మమునకును గల వ్యత్యాసమును ప్రథమముగ స్వారెజ్ స్థిరపరచి, వాటి లక్షణములను విశదీకరించెను.

రాచరికము దైవాంశ సంభూతమను వాదమును స్వారెజ్ వ్యతిరేకించెను. ప్రభుత్వము పరిపాలితుల ఆమోదముపై ఆధారపడి యున్నదనియు, రాజకీయ సార్వభౌమత్వము లేదా అత్యుత్తమ వ్యవహారఅధికారము రాజ్యములోని మానవులకు దేవునిచే ప్రసాదింపబడినదనియు, అందువల్ల అధికారమంతయు ప్రజలకు చెందినదనియు, అందరు కలసి ఈ అధికారము ఒక వ్యక్తికి దత్తము చేయవచ్చుననియు ఇతని అభిప్రాయము, దాని మూలముగనే రాజునకు అధికారము ప్రాప్తించుననియు స్వారెజ్ వాదము.

స్వారెజ్‌కు వేదాంతిగ కూడ పేరు కలదు. ఇతని రెండు సంపుటముల గ్రంథము (డిస్పుృటేషన్సు మెటాఫిజిక్) తత్వ శాస్త్రముపై ఆధార గ్రంథము. ఓ. న.

స్వేచ్ఛా ప్రదానము : ఈనాము దారీ భూములను సాంవత్సరిక క్విట్ రెంటు చెల్లించు పద్ధతిపై ప్రభుత్వము తన వారసత్వపు హక్కును విడుచుకొనుటయు. ఆ భూములను సాధారణమైన వారసత్వయోగ్యమైనట్టియు, పరివర్తనీయమైనట్టియు ఆస్తిగ మార్పు చెందించుట 'స్వేచ్ఛా ప్రదాన' (ఎన్‌ఫ్రాంచైజ్‌మెంట్) మగును. వ్యక్తిగత ఈనాములు క్విట్ రెంటు నిర్ణయించుట ద్వారా స్వేచ్ఛా ప్రదానము చేయబడినప్పుడు, అట్లు తీసుకొను భూమిపై క్విట్ రెంటునకు అధికము కాకుండు శిస్తు విధింపుగాని క్విట్ రెంటునకు సమానమైనట్టి శిస్తు విధింపుగాని జరుగును.

ఆదిలో ప్రభుత్వము అన్ని ఈనాములలోను వారసత్వ హక్కును కోరుచు వచ్చెను. దానిని బట్టి 4 వ రెగ్యులేషనును 1831 లో జారీ చేసెను. దీని ద్వారా వ్యక్తిగత ప్రదాన హక్కులకు సంబంధించిన వివాదములపై సివిల్ కోర్టు క్షేత్రాధికారమును తొలగించెను. పై ఉద్దేశమును అమలు జరుపు నిమిత్తము కొన్ని నిబంధనలను తయారు చేసెను. వీటి క్రింద, ఈనాముదారు చనిపోయిన సందర్భమున, ఈనామునకు సంబంధించిన స్వామ్యమును పరిశీలించి, అట్టి ఈనాము చనిపోయిన వ్యక్తియొక్క వారసునికి పోవునో, లేక ప్రభుత్వమునకు చెందునో, ఒక వేళ ఈనాముదారుని వారసులకు చెందు నెడల ఏ యే షరతుల పైన చెందును. అను అంశముల పై ఉత్తరువులు జారీ చేయబడుచుండెను. ఇట్లు ప్రతి ఈనామును పరిశీలించి ఉత్తరువులు చేయుటవలన కలిగిన అనిశ్చిత పరిస్థితిని తొలగించు నిమిత్తము 1859 లో ఈనాము భూములపై ప్రభుత్వ వారసత్వము వదలుకొనుటకు సరియైన క్విట్ రెంటును ఈనాముదారు చెల్లించు పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టి, ఈనాముదారులకు సామాన్య వైయక్తిక భూములవలె స్వేచ్ఛా ప్రదానము చేయుట కొరకు నిబంధనలు రూపొందింపబడెను. ఇందు కొరకు ఒక ఈనాము కమిషనరు నియమింపబడెను. ప్రభుత్వమునకు గల వారసత్వ హక్కును వదలుకొని, సేచ్ఛాప్రదానము జరిగినట్లు రుజువుగ స్వామ్య పత్రముల నిచ్చు అధికారము అతనికి ఇవ్వబడెను. పై చర్యల ఫలితముగ 1862 వ సంవత్సరము 4 వ మద్రాసు చట్టము జారీ చేయబడెను. దీని ద్వారా స్వేచ్ఛా ప్రదానము పొందిన వ్యక్తిగత ఈనాములు 1831 వ సంవత్సరపు నాలుగవ రెగ్యులేషను నుండి మినహాయింపబడి, ఈనాము కమిషనరుచే ఇవ్వబడిన స్వామ్యపత్రము, లేక ఈనాము రిజిష్టరు నుండి ధ్రువపరచబడిన నకలు, లేక కలెక్టరు ఆఫీసునుండి పొందిన అట్టి నకలు, ఈనాము స్వేచ్ఛా ప్రదానమును పొందినదని రుజువు చేయుటకు సరిపోవునని ప్రకటింపబడినది. ఓ. న.

హక్కుదార్ల నిర్ణయపు వ్యాజ్యము : ఒక ఆస్తి కొరకు ఇద్దరు వ్యక్తులు వివాదపడినపుడు ఆ ఆస్తికి హక్కుదారెవరో నిర్ధారణ చేయుట కవకాశములేనిచో, ఆ ఆస్తి ఎవరి స్వాధీనమునందు గలదో అతడు ఆ వివాదము చేయుచున్న ఇద్దరు వ్యక్తులను ప్రతివాదులుగ చేర్చి హక్కుదారు డెవరో కోర్టు నిర్ణయించుకొరకు వ్యాజ్యము తేవచ్చును. ఇట్టి దావాలో వాది వ్యాజ్య వస్తువుయొక్క హక్కుదారు ఎవరో నిర్ణయించమని తప్ప, వ్యక్తిగతముగ తనకై ఎట్టి పరిహారమును కోరడు. వ్యాజ్య విషయ వస్తువు కోర్టునకు తీసుకు రాగలిగినప్పుడట్టి వస్తువును కోర్టు పరము చేసినచో ప్రతివాదులు కోర్టునకు హాజరు కాగానే వాది తన బాధ్యత నుండి విముక్తి చేయబడును.

వాది అట్టి వ్యాజ్యములో సాధారణముగ ప్లెయింటులో వివరించవలసిన విషయములు కాక, ప్రత్యేకముగ వ్యాజ్య విషయ వస్తువు యొక్క హక్కును గురించి ప్రతివాదులు తగవుపడు చున్నట్లును, ఆ వస్తువు యొక్క హక్కుదారులెవరో నిర్ణయము చేయుటకు తన కవకాశము లేనట్లును. ఏ ప్రతివాదితోను తన కెట్టి లాలూచీ వ్యవహారము

లేనట్లును, వ్యాజ్యము దాఖలుచేయుట కయిన ఖర్చులు రాబట్టుకొనుట తప్ప ఆ వ్యాజ్యములో తన కెట్టి ప్రసక్తి లేనట్లును వివరించవలెను.

ఇట్టి దావాలో ఏ ప్రతివాదైనను ఈ వ్యాజ్య విషయ వస్తువును గురించి ఏ కోర్టులోనైన వాది పై వ్యాజ్యము తెచ్చిన ఎడల అట్టి వ్యాజ్యము నిలుపు చేయబడును. వాది తెచ్చిన పై వ్యాజ్యపు వాయిదా దినమున ప్రతివాదులు వివాదపడుచున్న వ్యాజ్య వస్తువునకు సంబంధించిన బాధ్యత నుండి వాది విముక్తుడయినట్లు కోర్టు ప్రకటించి, సదరు వ్యాజ్యములో వాది కయిన ఖర్చులు వాది కిప్పించుచు, వ్యాజ్యమును అతనికి సంబంధించినంత మేరకు కొట్టి వేయును. లేదా, విచారణ సౌలభ్యము కొరకు వాదిని వ్యాజ్య విచారణ పూర్తి అగువరకు పార్టీగానే ఉంచి, వ్యాజ్యములో అతనికైన ఖర్చులకు డిక్రీ నొసగి వ్యాజ్య వస్తువు పై తీర్పు చెప్పును.

ప్రతివాదులు వ్యాజ్య వస్తువుపై తమ కుండు హక్కులను వివరించుచు లిఖిత కథనములను దాఖలుచేసి అట్టి హక్కులను రుజువుపరచు సాక్ష్యమును కోర్టుకు నివేదింతురు. ఇట్టి దావాలో ప్రతివాదుల మధ్యనే వివాదమగుటచే వారే తమ హక్కులను స్థిరపరచుకొనవలెను. రుజువు చేయుటలో వాది కెట్టి సంబంధము లేదు. ప్రతివాదులు దాఖలుచేసిన లిఖిత కథనములను బట్టి న్యాయ విషయిక లేక తథ్యాంశ సంబంధములగు సారాంశము లేర్పడి వారుభయుల మధ్య వ్యాజ్య విచారణ జరుగును. ఓ. న.

హత్య : చూ. శిక్షాస్మృతి. పు. 672

హమ్మురబీ : బాబిలోనియా యొక్క అమోరిటిక్, లేక పశ్చిమ సెమిటిక్ రాజవంశమునకు సంబంధించిన ఆరవరాజు. నలుబది మూడు సంవత్సరములు పరిపాలించెను. క్రీ. పూ. 2067 నుండి 2025 వరకు ప్రాచీన చరిత్రలో అత్యంత ప్రసిద్ధికెక్కిన రాజులలో ఇతడు ఒకడు. బాబిలను పశ్చిమ ఆసియా చరిత్రలో క్రైస్తవశకము వరకు రాజకీయ కేంద్రముగ ప్రసిద్ధికెక్కెను. ప్రత్యేకముగ సామ్రాజ్య మందున్న అన్ని కోర్టుల ఉపయోగార్థము ప్రకటించబడిన గొప్ప ధర్మ శాస్త్రస్మృతితో ఇతని పేరు జత పర్చబడినది. దానికి 'హమ్మురబీ స్మృతి' అని పేరు. ఈతని కాలమందే ఈ స్మృతి ప్రకటింపబడి, అమలులోనికి వచ్చెను. ఈ స్మృతిని ఇతనికి సూర్య భగవానుడు ప్రసాదించినట్లును, అతని ఆజ్ఞననుసరించి దానిని ప్రకటించి అమలు జరుపు చున్నట్లును, అతడు తనచే చెక్కించ బడిన రాతి ఫలకములో చెప్పుకొనెను. ఈ సెమిటిక్ స్మృతి యొక్క పూర్తిపాఠము 'సూసా' వద్ద దొరికెను.

ఈ స్మృతి పూర్తిపాఠమున్న రాతి ఫలకము ఎనిమిది అడుగులు పొడవు గలది. బాబిలన్ పతన అంత్య కాలమందు దోపిడిదార్లచే దోపిడి ధనముగ తీసుకొని పోబడినది. ఆ ఫలకముఖము పై భాగమున ఆసీనుడై యున్న సూర్యభగవానుడు ఒక గ్రంథమును తన ఎదుట నిలువబడి అందుకొనుచున్న కిరీటధారుడగు హమ్మురబీకి ఒసగుచున్నట్లు ఉబ్బెత్తు చిత్రము చెక్కబడి యున్నది. దాని దిగువను ఇరువది యొక్క పంక్తుల పాఠ్యభాగమును రెండవ ప్రక్క ఇరువది ఎనిమిది పంక్తుల పాఠమును చెక్కబడి యున్నది. ముఖ ఫలకముపై నున్న చివరి ఐదు, ఆరు పంక్తులును విరూపము చేయబడెను. రెండవ ప్రక్క 28 పంక్తులు పూర్తిగ ఉన్నవి. ముఖఫలకపు మొదటి నాలుగు పంక్తులును, ఐదవ పంక్తి శిఖరమును ఉపోద్ఘాతము. రెండవ ప్రక్క చివరి ఐదు పంక్తులతో ఉపసంహారము చేయబడినది

ముఖ ఫలకము పై అరువది ఐదు న్యాయ సూత్రము లుండెను. అందులో సుమారు నలుబది సూత్రములు పాడైనవి. రెండవ ప్రక్క 183 న్యాయ సూత్రములు కలవు. స్మృతిని ఖండములు చేసి, వివిధ ప్రదేశములకు ఉపయోగ పడునట్లు ప్రత్యేకముగ చిన్న ఫలకముపై చెక్కబడెను. అట్టి చిన్న ఫలకములు నిప్పూర్ వద్దను అస్సీరియన్ ప్రతి 'నైనవె' వద్దను దొరికెను. వీటి సహాయముతో అసలు ఫలకముపై విరూపము చేయబడిన భాగములు భర్తీ చేయుటకవకాశము కలుగుటతో హమ్మురబీ స్మృతి పూర్తి పాఠము లభ్యమాయెను.

ఈ స్మృతి పాఠము క్యూనిఫామ్ లిపితో అక్కడియన్ భాషలో చెక్కబడినది. దీని సుదీర్ఘ ఉపోద్ఘాతములో ఇట్లు చెప్పబడినది.

'దేవతలచే, భక్తి, నిష్ఠ, పాపభీతి గలిగినట్టి హమ్మురబీ అను నేను ప్రజల సంక్షేమమును కాపాడి అభివృద్ధి పరచుటకును; భూతలముపై న్యాయము ప్రవృత్తము చేయుటకును; దుష్టులను, దుర్మార్గమును, నాశనము చేయుటకును; బలవంతులు బలహీనులను అణగ ద్రొక్కకుండునట్లు చూచుటకును, సూర్యుని వలె పైకెగసి భూమిని వెలుగొందిచుటకును నియమింప బడితిని.'

తన ఉపోద్ఘాతమును ఈ క్రింది వాక్యములతో ముగించెను. 'ప్రజలను సన్మార్గ వర్తనులుగ చేయుటకును, భూమిని పాలించుటకును. మార్డుక్ పిలిచినప్పుడు నేను ధర్మస్థాపన చేసి, దేశ భాషలోనే న్యాయపాలన కావించి, తద్వారా ప్రజల సంక్షేమాభివృద్ధిని చేకూర్చితిని.'

ఉపసంహారములో హమ్మురబీ తన ఆశయములు 'బలవంతులు బలహీనులను అణగ ద్రొక్కకుండుట,

అనాథులకును. వితంతువులకును న్యాయమును చేకూర్చుట' అని ఉద్ఘాటించుచు తిరిగి ఇట్లు చెప్పెను. 'పీడింపబడిన వ్యక్తి ఎవరైనను, అభియోగము తేవలెనన్న అతడు న్యాయమునకు రాజైన హమ్మురబీ శిలాప్రతిమయెదుటకువచ్చి శిలా ఫలకముపై తనచే చెక్కించబడిన సూత్రములను జాగ్రత్తగ పఠించి, ఆ విలువైన వచనములను పాటించవలెను. అట్టితరి ఫలకసూత్రములు వ్యాఖ్యాంశములను సుబోధకములుచేయుటచే తన అభియోగము తనకు బోధపడును. తద్వారా మనశ్శాంతి చేకూరవచ్చును. ప్రజలకు తండ్రివంటి వాడైన హమ్మురబీ ప్రభువు తన ప్రభువు ' మార్డుక్ ' శాసనమును అమలులో పెట్టుట యందు ఉత్సాహమును చూపించెను. తాను ఎల్లప్పుడును ప్రజల అభ్యుదయమునకే పాటుపడుదును'అను ప్రతినను ఈ సరియైనరీతిని నెరవేర్చి హమ్మురబీ పరిపాలించెను. హమ్మురబీ న్యాయ స్మృతిలో సుమారు మూడు వందల సెక్షనులుగల న్యాయ సూత్రములు. వాణిజ్య, సాంఘిక, గృహకృత్య, నైతిక జీవనములకు సంబంధించిన విషయములపై కూర్చబడినవి. న్యాయస్థాన ప్రక్రియలు గమనార్హములు. మరణదండన విధింపదగిన అభియోగములో అనృత నిందారోపణ మరణ దండనకు కారణభూతమగును. కొన్ని రకముల చౌర్యము, అపహరణము, కన్నపుచోరీలకు మరణ దండనయే శిక్ష. అగ్నిగుండము వద్ద చోరీజరిగిన అట్టి దొంగ ఆ అగ్నిలో పడవేయబడును. ఇతరసూత్రములు సైనికుల విధులను గురించి,వ్యవసాయ క్షేత్ర శిస్తులు, ధరావత్తులు, ఋణమును క్రమబద్ధమొనర్చుటనుగురించి చెప్పబడినవి. వివాహము లిఖితపూర్వముగ జరిగినప్పుడే అది న్యాయబద్ధమగును. అప్పుడే స్త్రీ గాని, పురుషుడుగాని విడాకులు ఇచ్చు హక్కు కలిగి ఉండును. ఒకవ్యక్తి ఇతరవ్యక్తి భార్యతో వ్యభిచరించిన ఇద్దరికిని మరణదండనయే. స్త్రీ వ్యభిచరించినట్లు ఆరోపింపబడి రుజువు కానప్పుడు ఆమె తన నిర్దోషిత్వమును ప్రమాణము చేసిగాని, లేక నీటియందు కఠిన పరీక్ష ద్వారాగాని రుజువు పరచుకొన వచ్చును. నీటియందు కఠిన పరీక్ష అనగా పవిత్ర నదీ జలములందు దుమికినప్పుడు అందు మునిగిన దోషురాలు, పైకితేలిన నిర్దోషురాలుగ నిర్ణయింపబడును. వివాహిత స్త్రీ ఆస్తిని సంపాదింప వచ్చును. వారసత్వము దత్తతయు క్రమ బద్ధము చేయబడెను. కొట్లాటలలోను, కుమ్ములాటలోను దెబ్బకు దెబ్బయే న్యాయము. ఇటులనే శ్రామికుల వేతనములు, పారిశ్రామిక వాణిజ్యము మొదలగు అనేక ఇతర విషయములకు సంబంధించిన సూత్రములిందు కలవు. ఓ. న.

హామీదారు: చూ. జామీనుదారు.

హాల్, విలియమ్ ఎడ్వర్డ్ (1835–1894): ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రవేత్త. అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర రచయిత, 1835 ఆగస్టు 22 న ఫెదర్ హెడ్ సర్రెలో జన్మించెను. విద్యాభ్యాసము ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లో చేసి, 1861 లో న్యాయవాద వృత్తిలో ప్రవేశించెను. ఇతడు న్యాయవాద వృత్తిలో - ఎక్కువ కాలము పని చేయలేదు. ఈతని అభిరుచులు మిలిటరీ, సాంఘిక శాస్త్రముల అధ్యయనము నందును, వివిధ ఇతర విషయములలోను ఉండుటచే ఎక్కువ కాలము వీటికే వినియోగించెను. వివిధ ప్రభుత్వ శాఖలు ఇతనికి తరుచుగా కమిషనులు అప్పగించుచుండెను. ఇతడు అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర సంస్థలో సభ్యుడుగ పని చేసెను. అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర రచయితగ ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఇతని ప్రథమ గ్రంథము 'తటస్థుల యొక్క హక్కులు విధులు' (1874), 1880లో అతడు తన ఉత్తమ కృతియగు ' అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రము ' అను ఉద్గ్రంథమును ప్రచురించెను. ఈ గ్రంథము నిశిత పరిశోధనా దృష్టితో చారిత్రిక, సాంఘిక శాస్త్రములు పెక్కుభాషలలో బాగుగ చదివి. బహుదేశముల యందు విస్తృతముగ ప్రయాణించి, వివిధజాతుల వ్యక్తులతో కలిసి మెలసి తిరిగి ఆర్జించిన చిరానుభవముతో పరిణతిగాంచిన బుద్ధితో రచింపబడినట్లు దానిని పఠించు వారికి స్పష్టముగ తెలియనగును. ఈ గ్రంథము ఆ విషయముపై అత్యంత ప్రామాణికమైనదిగ గుర్తింపబడెను. వాస్తవికతావాద దృక్పథము ననుసరించి హాల్ అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రము యొక్క నియమములు ఆ యా క్షేత్రములో రాజ్యముల ప్రవర్తనకు సంబంధించిన ముఖ్య ప్రమాణములనియు, వాటిలో పురోభివృద్ధిగాని, మార్పుగాని, రాజ్యముల యొక్క అంగీకారముతో కలుగవలెననియు, అట్టి అంతర్జాతీయ దృక్పథమును రాజ్యములు అలవరచుకొనినపుడే అవి సంభవమగుననియు అతడు భావించెను. ఇదిగాక అతడు రాజ్యములకు కొన్ని హక్కులున్నవనియు, అవి కర్తవ్యములకు జోడింపబడినవనియు, విశ్వసించెను ఆ గ్రంథము ఆంగ్ల దృక్పథమును, ముఖ్యముగ నౌకా యుద్ధమునకు సంబంధించినంత వరకు, ప్రతిబింబించును. అయినప్పటికి ఇతరుల భావములుకూడ చక్కగ తెలియపరచబడినవి. 1894 లో 'విదేశ రాజ్యములు, బ్రిటిష్ రాజు యొక్క క్షేత్రాధికార పరిధి' అను గ్రంథమును ప్రచురించెను. ఓ.న.

హాలండ్ తామస్ ఎర్‌స్కైన్ (1835 - 1926): ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రవేత్త. ఇతడు అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర ఆచార్య పీఠమును 1874 నుండి 1910 వరకు అలంకరించెను. ఇతని ముఖ్య రచన. 'ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రము యొక్క

ప్రాతిపదిక సూత్రములు' అను గ్రంథము. ఇతడు ఆస్టిన్ చే స్థాపింపబడిన ఆంగ్ల సంప్రదాయ విశ్లేషణాత్మక ధర్మవిజ్ఞాన శాస్త్రము యొక్క సిద్ధాంతములను చక్కగ వివరించెను. ఈ గ్రంథము విషయ స్పష్టీకరణము నందు ఆస్టిన్ గ్రంథము కంటె ఉత్తమమైనది. అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రమందితడు మంచి కృషి చేసెను. చారిత్రక ప్రాధాన్యతగల మూడు విలువైన అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములకు సంపాదకత్వము వహించెను.

జెంటిలీ యొక్క 'యుద్ధ ధర్మము' అను గంథమునకును, మరి రెండు గ్రంథములకును సంపాదకత్వము వహించెను. ఓ. న.

హిందూ దేవాదాయ, ధర్మాదాయ సంస్థల చట్టము : హిందూ దేవాదాయ, ధర్మాదాయ సంస్థల చట్టము (1966) ప్రస్తుతము ఆంధ్రప్రదేశమందు అమలులో ఉన్నది. అచ్చటి ధర్మాదాయములకు, హిందూ దేవాదాయ సంస్థలకు దేవాలయములకు, మఠములకు, వీటికి అనుబంధముగాను ఉండెడి ప్రత్యేకనిధులకు, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములకు ఈ చట్టము వర్తించును.

ఈ చట్టము క్రింద నియమింపబడు అధికారులు: కమీషనరు; జాయింటు కమీషనరు; డిప్యూటీ కమిషనరు; అసిస్టెంటు కమిషనరు, ధర్మ కర్తృత్వ సంఘము: పరిపాలనాధికారి, రాష్ట్రమంతయు కొన్ని ఉపమండలముల క్రింద విభజింపబడి, ఒక్కొక్క ఉపమండలము నందలి ధర్మాదాయ, దేవాదాయ సంస్థలు ఒక్కొక్క అసిస్టెంటు కమిషనరు అజమాయిషీ క్రింద ఉంచబడినవి. ఒక్కొక్క మండలమునకు డిప్యూటీ కమిషనరు యుండును. కమీషనరుకు వీరిపై పర్యవేక్షణ అధికారము గలదు. సామాన్యముగా తన అధికారములను (కొన్ని మినహాయింపులతో) డిప్యూటీ లేక అసిస్టెంటు కమిషనర్లకు ప్రదత్తముచేయు అధికారము కూడ ఇతనికి కలదు. రాష్ట్రమందలి దేవాదాయ ధర్మాదాయ సంస్థలన్నియు కమిషనరు అధికారమునకు లోబడి ఉండును. కమిషనరుపై రాష్ట్రప్రభుత్వమునకు అధికారము గలదు. సామాన్యముగా దేవాదాయ, సంస్థలన్నింటికి ధర్మకర్త, హిందువై ఉండవలెను. ధర్మకర్తృత్వము ఆనువంశికముగా సంక్రమింపనప్పుడు. ఆ పదవిలో ఖాళీ ఏర్పడిన, కమిషనరు ధర్మకర్తను నియోగించును. సంస్థ యొక్క ఆస్తులపట్ల ధర్మకర్త జాగ్రత్తగా వివేకముతో వ్యవహరింపవలెను. ఒక రిజిష్టరులో సంస్థయొక్క ముఖ్యమైన వివరములు, ఉదా: సంస్థయొక్క పరిపాలనా ప్రణాళిక, విలువైన ఆభరణాదికములు, వాటి జాబితా వగైరా. ధర్మకర్త వ్రాయించి యుంచ వలసినపుడు ఆ రిజిష్టరును కమిషనరు నిర్దేశించినచోట, నిర్దేశించిన సమయమున హాజరు పరచవలెను. సంస్థలకు సంబంధించిన లెక్కలు ఇతర సమాచారములు దాఖలు చేయుటలో అశ్రద్ధ జూపిన ఎడల, ధర్మకర్తను తొలగించి పరిపాలనాధికారిని కమిషనరు నియమింపవచ్చును. కమిషనరు అనుమతి లేనిదే సంస్థ ఆస్తులను అమ్ముట, వినిమయము జేయుట: తనఖా పెట్టుట చెల్ల నేరదు. అట్టి ఆస్తిని కౌలునకు ఇచ్చుటకు ప్రభుత్వముచే ఇందుకై ఏర్పాటు చేయబడిన సమితితో సంప్రదించవలెను. ఆ సమితియే మక్తాను నిర్ణయించును. యాత్రికుల సంక్షేమము కొరకు, అర్చకులకు, వేద పారాయణికులకు శిక్షణ ఇచ్చు నిమిత్తము, ధర్మకర్త అవసరమయిన ఖర్చులు పెట్టవచ్చును. ఈ సంస్థలలో సాలీనా లక్ష రూపాయలకన్న ఎక్కువ ఆదాయము గల వాటిని, అంతకు తక్కువ ఉన్నను రూ. 20 000 పైబడిన రాబడిగలవాటిని; తక్కిన వాటిని కమిషనరు ప్రత్యేక జాబితాలలో చేర్చి ప్రకటింపవలెను. ఆంధ్రప్రదేశమునకు మతసంబంధ విషయములకు ఒక సలహా సంఘమును ప్రభుత్వము నియమింపవచ్చును

ధర్మకర్తృత్వమునకు ముఖ్యమైన అనర్హతలు కొన్ని గలవు. కోర్టుచే నైతిక పతనముతోకూడిన నేరమునకు శిక్షింపబడుట అనర్హతకు హేతువు. రెండవ అనర్హత, దివాలాదారుగ, అనగా ఋణములు తీర్చలేని వాడుగ కోర్టుచే నిర్ణయింపబడుట. ఆనువంశికుడైన ధర్మకర్త పై అనర్హతలకు లోబడినప్పుడు అట్టి ధర్మకర్తను తీసివేయుటకు సంస్థయొక్క ఆదాయము రెండు లక్షలకు మించినచో ప్రభుత్వమునకు, రూ. 20,000 మించినచో కమిషనరుకు, తక్కిన సంస్థల విషయములో డిప్యూటీ కమిషనరుకు అధికారముగలదు. ప్రభుత్వపు నిర్ణయములపై సంవత్సరము లోగా జిల్లా కోర్టులో దావా చేయవచ్చును. జాయింటు కమిషనరు ఆర్డరుపై ప్రభుత్వమునకు అప్పీలు గలదు. అట్టి అప్పీలును 90 దినములలో చేయవచ్చును.

ధర్మకర్తల తొలగింపు: బడ్జెటు, జమాఖర్చుల లెక్కలు వగైరా సకాలములో పంపక పోయినగాని, చట్టసమ్మతములైన ఉత్తరువుల అమలు జరుపనందుకుగాని, ధర్మకర్తృత్వ బాధ్యతలను ఉల్లఘించినందుకుగాని, సంస్థల ఆస్తులను దుర్వినియోగము చేసినందుకుగాని, శారీరక మానసిక లోపములకు లోబడుటవలన ధర్మకర్తృత్వ బాధ్యతలను సక్రమముగా నిర్వహింపలేక పోయినగాని, ధర్మకర్తలను తాత్కాలికముగా లేక శాశ్వతముగా తొలగించుటకు కూడ అధికారము కలదు. చర్య తీసుకొనుటకు ముందు ధర్మకర్తకు అతనిపై ఉన్న ఆరోపణలను తెలియ

పరచి, వాటికి సమాధాన మిచ్చుటకు అవకాశము ఒసగవలెను. ఈ ఆర్డరులపై గూడ పై వివరించిన రీతిగా జిల్లా కోర్టులో దావానుగాని, అప్పీలునుగాని ధర్మకర్త చేసికొనవచ్చును.

దేవాలయములలో అర్చనలకు రుసుము నిర్ణయించి, అందులో ఎంతభాగము అర్చకులకు, తదితర దేవాలయ ఉద్యోగులకు ఈయబడవలసినది నిర్ణయించు అధికారము ధర్మకర్తకు ఉన్నది. సంస్థ యొక్క వివిధాశయముల సాధన కెంతెంత వినియోగింపబడవలసినది సూచించుచు అప్పుడప్పుడు ఒక ఖర్చు వెచ్చముల ప్రణాళికను ధర్మకర్త ఉన్నత అధికారులకు పంపును. అట్టి సూచనలు సంస్థ ప్రాంగణములో బహిరంగముగా ప్రకటింపవలెను అట్టి సూచనలకు ఎవరికైన అభ్యంతరమున్నచో వారు పై అధికారులకు నివేదించుకొనవచ్చును.

మఠములు, మఠములకు సంబంధించిన నిధులు: మఠాధిపతికి మనస్థిమితము లేకపోయిన గాని, లేదా శారీరక మానసిక లోపములున్నవన్న కారణముచేగాని లేదా నైతిక పతనముతో కూడిన నేరమునకు శిక్షింపబడెనన్న కారణముచేగాని, లేదా సక్రమముగా తన విధులను నిర్వర్తింపలేకున్నాడను కారణమునగాని, తన బాధ్యతలను ఉల్లంఘించుచున్నాడను కారణముచేగాని, కమిషనరు తనకు తానే గాని, లేక మఠమునందు ఆసక్తిగల ఏ ఇద్దరి అర్జీపైగాని, మఠాధిపతిని పదవినుండి తొలగించవచ్చును. అట్లు జేయుటకు పూర్వము మఠాధిపతికి తన నిర్దోషిత్వమును, రుజువు చేసికొనుటకు తగిన అవకాశము ఒసగవలెను, లక్షకు మించిన రాబడిగల మఠము విషయమున అట్టి ఆర్డరును ప్రభుత్వము అనుమతి లేనిదే అమలు జేయరాదు అ ఆర్డరును త్రోసివేయించుటకు మఠాధిపతి కోర్టులో దావా చేయవచ్చును. మఠాధిపతి పదవిలో తాత్కాలిక ఖాళీ వచ్చినపుడుగాని, ఆ పదవికి వారసు లెవరని తగవులు ఉన్నప్పుడుగాని, వెంటనే పదవికి నియామకము జరుగకపోయినగాని, మఠాధిపతి మైనరు అయి ఉండి మఠాధిపతి పదవీ నిర్వహణకు తగిన సంరక్షకుడు లేకున్నప్పుడుగాని, ధర్మకర్త తన విధులను సక్రమముగా నిర్వర్తింప లేకపోయనచోగాని, కమిషనరు దర్యాప్తు చేసి, తగిన ఏర్పాట్లను చేయవలెను. అట్లు చేయుటలో కమిషనరు మఠాధిపతియొక్క శిష్యుల యోగ్యతలను ముఖ్యముగా దృష్టియందు ఉంచుకొనవలెను. మఠము యొక్క ఆశయములకు సంబంధించిన ఖర్చు ఆదాయముల ప్రణాళికను, సూచనలను మఠాధిపతి కమిషనరు యొద్ద దాఖలు చేయవలెను. అట్టి ప్రణాళికను, మఠమునందాసక్తి ఉన్నవారల సలహాలు ఏమైన ఉన్నచో వాటిని గూడ గమనించి కమిషనరుకు అందు మార్పులు అవసరమని తోచినచో, దానిని కోర్టుకు నివేదించును ప్రణాళికపై కోర్టునదే అంతిమ నిర్ణయము. ఆ నిర్ణయమున హైకోర్టు పునరీక్షింపవచ్చును.

దర్యాప్తులు: ఒక సంస్థ మత సంస్థ అవునా కాదా, లేక కొంతవరకు మత సంస్థయు, కొంతవరకు మతేతర సంస్థయు నగునా, అను విషయముపైనను, ఏదైన ఆస్తి దేవాదాయ సంబంధమైన దవునా కాదా అట్టి ఆస్తిలో ఎంతభాగము మతసంబంధమైన ప్రయోజనముల కొరకు వినియోగింపబడవలెను; అను విషయములపైనను, దర్యాప్తు జరుపుటకును నిర్ణయములు చేయుటకును డిప్యూటి కమిషనరుకు అధికారము ఉన్నది. ఇతని నిర్ణయమును త్రోసివేయవలసినదని ఒక సంవత్సరము లోగా జిల్లా కోర్టులో దావా చేయవచ్చును.

ఏదైన ఒక దేవాదాయ లేక ధర్మాదాయ సంస్థ యొక్క ప్రత్యేక ప్రయోజనములను సాధించుట అసంభవమని తోచినపుడు ఆ సంస్థయొక్క ఆస్తులను, ఆదాయమును ఇతర విధములగు ధర్మ కార్యములకు ఉపయోగింపవలసినదిగా కమిషనరు ఆదేశింపవచ్చును. సంస్థ వ్యవస్థాపకుల ఆశయములను సాధించుటకు వీలైనంతవరకు ప్రయత్నించవలెను. ఆశయ సాధన అసంభవమని తోచిన సంస్థల విషయములో కమిషనరు తీసికొన్న చర్యపై కోర్టుకు 90 దినములలో అప్పీలు చేయవచ్చును.

తిరుమల - తిరుపతి దేవస్థానములు: ఈ చట్టము 14 వ అధ్యాయములో తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థానములకు ప్రత్యేక నిబంధనలు గలవు. ట్రస్టీల బోర్డులో పదునొకండుగురికి మించని సభ్యులుందురు. అందు ముగ్గురు ఆంధ్రశాసన సభ సభ్యులై ఉండవలెను. ఒక మహిళ, ఒక షెడ్యూల్డు తరగతికి చెందిన సభ్యుడు కూడ ట్రస్టీల బోర్డులో నియమింపబడవలెను. ఈ బోర్డు మూడేండ్లు పని చేయును. దేవస్థానముల విషయములో వ్యవహరించుటకు ఒక పరిపాలనాధికారిని ప్రభుత్వము నియమించును ఈ ఆఫీసరు హిందువుడై ఉండవలెను. దేవస్థానములపై అతడు యాజమాన్యము వహించును.

వి. ల. రా.

హిగ్గిన్సు, హెన్రీ బర్న్స్ (1851 1929): ఆస్ట్రేలియన్ ధర్మశాస్త్రవేత్త. హిగ్గిన్స్ ఐరిష్ మెథాడిస్ట్ మతాచార్యుడు. 1870 లో మెల్‌బోర్న్‌కు వచ్చెను. అచ్చట యూనివర్సిటీలో అధ్యయనము చేసి, 1876 లో న్యాయవాద వృత్తి నవలంబించెను. 1894 నుండి 1900 వరకు విక్టోరియన్ పార్లమెంటు సభ్యుడుగ నుండెను. బోయర్

యుద్ధము పట్ల తన వ్యతిరేకతను చూపుటచే తిరిగి పార్లమెంటుకు ఎన్నుకోబడలేదు. 1897-98 లో ఫెడరల్ కన్వెన్షన్ సభ్యుడుగ సెనేటులో రాష్ట్రముల సమాన ప్రాతినిధ్యమునకు వ్యతిరేకించి అధిక ఏకీకరణకు పాటుపడెను. ఇతడు ప్రథమ ఫెడరల్ పార్లమెంటు సభ్యుడుగను, కొంతకాలము ఫెడరల్ అటార్ని జనరలుగను పనిచేసెను. 1906 లో పార్లమెంటును విడిచి ఆస్ట్రేలియా హైకోర్టు న్యాయమూర్తి ఆయెను 1907 లో కామన్ వెల్తు సంధాయక, మధ్యవర్తిత్వ కోర్టున కధ్యక్షుడుగ నియమింపబడెను. 1921 లో ఆ పదవిని పరిత్యజించి హైకోర్టు సభ్యుడు ఆయెను.

హిగ్గిన్సు గ్రంథమగు 'న్యాయనియమావళి నూతన ఆవరణము' మంచి ఖ్యాతిగాంచెను. జీవన వ్యయము ననుసరించి కనిష్ట భృతి నిశ్చయింపవలెనను ఇతని సిద్ధాంతము గణన కెక్కిన సిద్ధాంతములలో ఒకటి. నాగరిక సమాజములలో నివసించు సామాన్య మానవుని నిత్యావసరములను జాగ్రత్తగ పరిశీలించిన పిమ్మట జీవన వ్యయము నిర్ణయించవలెనని ఇతడు భావించెను. ఓ. న.

హుండీ: వినిమయ పత్రములను దేశీయ భాషలలో 'హుండీ' లని యందురు ఈ పదము 'హుండ్' అను సంస్కృత పదము నుండి ఉద్భవించినది. 'హుండ్' అనగా 'వసూలు చేయుట'. ఇది హుండీలు ఏ ప్రయోజనముల కొరకు ఉపయోగ పడుచున్నవో స్పష్టపరచుచున్నది. హుండీలు పరివహనీయ లేఖా చట్టమునకు పూర్వము చాలాకాలము క్రిందటి నుండి భారత దేశమందు చెలామణిలో నున్నవి. కాని వాటికి సంబంధించియున్న వాడుకలు, వాటి పేర్లు, వివిధ ప్రాంతములలో భిన్న భిన్నముగా నున్నవి. స్థానికముగ చెలామణిలో నున్నట్టి హుండీలు పరివహనీయ లేఖా చట్టములో మినహాయింపబడినవి. చట్టము వర్తించు పత్రములు చట్టమందే స్పష్టీకరింపబడినవి.

స్థానిక వర్తక సరళి, ఆచారములను బట్టి హుండీలు పలు విధములుగ చెలామణిలో నున్నవి. అందు 'ధర్మని' 'ముద్దతి', 'తవనై' అనునవి ముఖ్యమైనవి ధర్మని హుండీలు చూపిన వెంటనే నగదు చెల్లించవలసినవి. 'ముద్దతి, 'తవనై' హుండీలు అందు నిర్ణయింపబడిన లేక హుండీ చూపిన పిదప నిర్దిష్ట కాలములో నగదు చెల్లింపవలసినవి. ఈ హుండీలలో మద్రాసు, బొంబాయిలకు స్వల్ప వ్యత్యాసములు కలవు.

ఇవికాక 'షాజోగి' హుండీ, 'జోఖ్మ' హుండీ, 'నావ్ జోగ్' హుండీ, 'ధనిజోగ్' హుండీ, 'జోదాబి' హుండీ, 'జిక్రిచిట్' హుండీ అను పేర్లు గల హుండీలు కలవు, ఈ హుండీలు ప్రాదేశిక అలవాట్లను బట్టియు, వర్తక సరళిని బట్టియు వాడుకలలోను, చెలామణిలోను స్వల్ప వ్యత్యాసములు కలిగియుండును. కాని హుండీ వినిమయ సూత్రములో ఎట్టి మార్పు కానరాదు. హుండీ అనగా బ్యాంకరు, ఇంకొక బ్యాంకరునకు తన లేఖను తెచ్చిన వ్యక్తికి లేక అతని ఆర్డరు పొందిన వారికి ఆ లేఖలో తెలియజేసిన నగదును చెల్లించమని ఆదేశించుట. మొదటి బ్యాంకరుకు రెండవ వానితోగల లావాదేవీలను పురస్కరించుకొని రెండవ బ్యాంకరు హుండీ ప్రకారము డబ్బు చెల్లించును. హుండీలు వర్తక సౌకర్యము కొరకు ఉత్పన్నమైనవి. ఓ. న.

హెదాయ: హనాఫీ ధర్మశాస్త్రమునకు సంబంధించి అత్యంత ప్రాముఖ్యమును, ప్రామాణ్యమును కలిగినట్టి గ్రంథము. ఇది ఆ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములలో అగ్రస్థానము నందుకొనెను. ఈ గ్రంథములో వాడబడిన పదముల యొక్క స్వచ్ఛతయు, సుస్పష్టతయు, అందుగల ధర్మశాస్త్ర చర్చలలోని భావనాపటిమయు, నిర్ణయ వివరణలోని జాగరూకతయు, గ్రంథకర్త గంభీర విజ్ఞానమును చాటుచున్నవి. ఈ గ్రంథస్థ విషయములను సంగ్రహించి కూర్చుటకు, గ్రంథకర్త తన జీవిత కాలములో నలుబది సంవత్సరములు వినియోగించినట్లు ప్రతీతి కలదు. ఈ గ్రంథమును అనువదించుట కష్టసాధ్యమగుటచే హేమిల్టన్ ఈ గ్రంథముయొక్క పెరిషియన్ భాష్యమును ఆధారముగా గొని అనువదించెను. భాష్యమునుండి అనువదింపబడుటచే ఈ అనువాదమున కొన్ని న్యాయసూక్తులు వ్యత్యస్తమాయెనని కొందరు ధర్మశాస్త్రజ్ఞులు భావించుచున్నారు. ఓ. న.

హేబియస్ కార్పస్: చూ. బందీ ప్రత్యక్షీకరణము పు 439.

హైకోర్టు: రాష్ట్రమునకు సంబంధించిన ఉన్నత న్యాయస్థానము హైకోర్టు. ఇది ఆంగ్లేయుల రాజ్యపాలన నాటి నుండియు వచ్చుచున్నదే. స్వాతంత్ర్య సిద్ధికి పూర్వపు హైకోర్టుల చరిత్ర సమీక్ష (చూ. పు. 29)లో తెలిసికొంటిమి. నూతన రాజ్యాంగము క్రింద ప్రతి రాష్ట్రమునకు ఒక హైకోర్టు ఏర్పరుపబడినది. ఈ న్యాయస్థానము క్రింద రాష్ట్ర న్యాయపాలనము నడచును. ప్రతి హైకోర్టునందును ఒక ప్రధాన న్యాయమూర్తియు, రాష్ట్ర అవసరములను పురస్కరించుకొని రాష్ట్రపతిచే నియమింపబడు ఇతర న్యాయమూర్తులును ఉందురు. ప్రధాన న్యాయమూర్తిని, సుప్రీమ్‌కోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి, రాష్ట్ర గవర్నరుల సలహాపై రాష్ట్రపతి నియమించును. ఇతర న్యాయమూర్తుల నియామకమునకు

ఆ హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి సలహా కూడా తీసుకొనబడును. ఈ న్యాయమూర్తులు అరువది రెండు సంవత్సరముల వయస్సు వరకు పదవి యందుందురు. వీరిని పదవీచ్యుతులను గావించుటకు సుప్రీమ్ కోర్టు న్యాయమూర్తులను తొలగించుట కవసరమగు కార్యకలాపము నే వర్తింపజేయవలెను. హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగ నియమింపబడుటకు పది సంవత్సరములు భారత దేశములో న్యాయమూర్తి పనిచేసి యుండవలెను. లేదా పది సంవత్సరములు ఒక హైకోర్టులోగాని, రెండు మూడు హైకోర్టులలోగాని అడ్వకేటుగ పనిచేసి యుండవలెను.

హైకోర్టునకు సాధారణముగ రాష్ట్ర సరిహద్దులలోనే క్షేత్రాధికారముండును. కాని రాష్ట్ర ప్రభుత్వమునకు గాని రాష్ట్ర శాసన సభలకుగాని హైకోర్టు ఏర్పాటు, దానికి సంబంధించిన ఇతర కార్యకలాపముల నియంత్రణ పై ఎట్టి అధికారము లేదు. పార్లమెంటునకే ఇట్టి అధికారము కలదు.

అధికారములు, కర్తవ్యములు: 'లెటర్స్ పేటెంట్' క్రింద స్థాపింపబడిన మూడు ప్రెసిడెన్సీ హైకోర్టులకు ప్రెసిడెన్సీ పట్టణ సరిహద్దులలో ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము సివిల్ క్రిమినల్ విషయముల పైనను, అప్పీలునకు సంబంధించిన క్షేత్రాధికారము రాష్ట్రములోగల అన్ని న్యాయస్థానముల సివిల్ క్రిమినల్ విషయముల పైనను కలదు. ఇతర హైకోర్టులకు ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము లేదు. కాని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో అట్టి విచారణ జరుపుటకు అధికారము కలదు. 1935 భారత ప్రభుత్వ చట్టము వ్యాఖ్యానింపవలసిన ప్రశ్నలుగల కేసులను విచారణ నిమిత్తము హైకోర్టునకు బదలాయింపు చేయుటకు హైకోర్టుకు అధికార మీయబడినది. నూతన భారత రాజ్యాంగము 228 వ సెక్షన్ క్రింద పై కేసులలో అట్టి బదలాయింపు తప్పనిసరిగా చేయబడును. హైకోర్టుకు తన క్షేత్రాధికారములో నున్న అన్ని సివిల్, క్రిమినల్ న్యాయస్థానములు, న్యాయాధికరణలపై పర్యవేక్షణాధికారము గలదు.

నూతన రాజ్యాంగము 226 వ ఆర్టికల్ క్రింద ప్రతి హైకోర్టునకును, ఉత్తరువులు అన్ని రకముల అధిలేఖలను జారీచేయు ప్రాధికారము గలదు. వాటిని ఏ వ్యక్తికైనను, తమ క్షేత్రాధికారములో నున్న ఏ ప్రభుత్వములకైనను, తగితర అధికరణలకైనను జారీ చేయవచ్చును. స్వాతంత్ర్యమునకు పూర్వము లెటర్స్ పేటెంట్ హైకోర్టులకు తప్ప ఇతర హైకోర్టుల కిట్టి ప్రాధికారములేదు. హైకోర్టు జారీ చేయు అధిలేఖలు హేబియస్ కార్పస్ (బందీ ప్రత్యక్షీకరణము) మాండమస్, ప్రొహిబిషన్, కోవారంటో, సర్షియోరారి, ఇవి నూతన రాజ్యాంగము మూడవ భాగములో పౌరుల కీయబడిన ప్రాథమిక హక్కులను కాపాడుటకు బాగుగా నుపయోగపడుచున్నవి.

ఓ. న.

హ్యూబర్, అల్ రికస్ (1636-1694): డచ్ ధర్మశాస్త్రవేత్త, రాజకీయ చతురుడు, రచయిత. 1657 లో ఇతడు చరిత్ర వక్తృత్వ ఆచార్యుడుగ నియమింపబడెను. 1665 లో ఫ్రేన్కర్ యూనివర్సిటీలో ధర్మశాస్త్రాచార్యుడాయెను. ధర్మశాస్త్రవేత్తగను, వక్తగను ఇతని కీర్తి హాలండులోనున్న వివిధరాష్ట్రముల యూనివర్సిటీల నుండి జర్మనీ, ఇంగ్లండు, స్కాట్లండులకును, ఇతర దేశములకును వ్యాపించినది. 1679 లో ఇతడు లీవార్డన్ రాష్ట్ర కోర్టులో సభ్యుడుగ నియమింపబడెను. పదిహేడవ శతాబ్ది డచ్ రచయితలలో హ్యూబర్ అత్యుత్తమ స్థానమును ఆక్రమించెను. ఇతడు చారిత్రిక, క్రైస్తవ ధర్మశాస్త్ర, తత్త్వశాస్త్రవిషయముల పైనను, ధర్మశాస్త్రము పైనను పెక్కు గ్రంథములను రచించెను. ఇతడు క్రైస్తవ ధర్మశాస్త్రజ్ఞులతో పెక్కు సందర్భములలో వాదోపవాదములలో నిమగ్నుడాయెను. ధర్మశాస్త్రజ్ఞుడుగ నితడు రోమన్లా లోను పబ్లిక్ ఫ్రిజియన్లాలో కూడ మంచి ప్రఖ్యాతిని సంపాదించెను.

రోమన్లాలో ఇతని ముఖ్య రచనలు: ప్రెలెక్షనెస్ జూరిస్ (మూడు సంపుటములు), డెగ్రెషన్స్ జస్టీనియానే యూనోమియారోనా. అంతర్జాతీయ న్యాయములో ఇతని ముఖ్య రచన 'డి జూరీ సివిటాటిస్.' ఇందు రాజకీయముల నుండి ప్రత్యేకపరచి, పబ్లిక్ లా సామాన్య సూత్రములను చక్కగ నిరూపించెను. ఈ గ్రంథము నుండియే 'రూసో' తన 'కాంట్రాక్ట్ సోషల్'లో ప్రాథమిక సిద్ధాంతములను రూపొందించెను. స్వదేశమందు నేటి వరకు జ్ఞాపకముండునట్లుగ ఇతడు అప్పటి కోర్టుల తీర్పుల ననుసరించి పురాతన ఆధునిక ఫ్రీజ్లాండు యొక్క వైయక్తిక న్యాయమునకు, రాజ్యాంగమునకు, శిక్షాస్మృతికి సంబంధించిన ఒక ఉద్గ్రంథమును రచించెను.

ఓ. న.

హ్యూబర్ యూగెన్ (1849-1924): స్విస్ ధర్మశాస్త్రవేత్త, హ్యూబర్ ధర్మశాస్త్రాధ్యయనమును జూరిచ్, బెర్లిన్ యూనివర్సిటీలలోను, ఇటలీ, ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లండులలోను చేసి, 'డాక్టర్ ఆవ్ లాస్' డిగ్రీని పుచ్చుకొనెను. ఇతడు 1873 లో బెర్న్ వద్ద ప్రివాట్ డొసెంటు ఆయెను. (ప్రివాట్ అనగా సంస్థ సభ్యుడు కానప్పటికి సంస్థకు సంబంధించిన విద్యార్థులకు ఆచార్యుడుగ పని చేయుటకును, వారి వద్దనే తన ఫీజు వసూలు చేసుకొనుట

కును గుర్తించబడిన వాడు) 'న్యూజ్యూరిస్ త్సైటుంగ్' పత్రికకు సంపాదకుడుగ కూడ పని చేసెను. 1877 లో రాజకీయ విభేదముల వలన తన సంపాదక పదవికి రాజీ నామా ఇవ్వవలసి వచ్చెను. 1880 లో బాసెర్ యూనివర్సిటీలో సివిల్ న్యాయాచార్యుడుగ నియమింపబడెను. తదుపరి హాలే వద్దను, చివరకు బెర్న్‌లోను ఆచార్యుడుగ పనిచేసెను. 1903 నుండి 1911 వరకు స్విస్ జాతీయ కౌన్సిలు సభ్యుడుగ నుండెను. హ్యూబర్ మధ్యయుగపు జర్మన్ ధర్మశాస్త్రము పై విలువైన గ్రంథములను రచించెను. అందులో ముఖ్యముగ డోటల్ పద్ధతి పైనను, దాని వారసత్వము స్వాధీన హక్కుల పైనను వ్రాయబడిన గ్రంథములు పేర్కొనదగినవి. ధర్మశాస్త్ర విజ్ఞాని రుడాల్ఫ్ స్టేమ్లర్‌తో కలిగిన స్నేహము వలన ఇతడు తన జీవిత అంత్యదశలో ధర్మశాస్త్ర తత్త్వము పై పెక్కు గ్రంథములు రచించెను. ఇతడు స్విస్ వ్యవహార సంహిత కర్తగ ప్రసిద్ధిగాంచెను. 1892 లో స్విస్ ప్రభుత్వము దానిని తయారు చేయుటకు అధికార మిచ్చెను. ఇందు మొదటి మూడు సంపుటములలో ఇరువది ఐదు స్విస్ కాంటనుల యొక్క వ్యవహార న్యాయమును తేట తెల్లముగను, క్రమ పద్ధతిలోను కూర్చెను. నాల్గవ సంపుటములో స్విస్ ప్రైవేటులా చరిత్ర కలదు. 1900లో వ్యవహార సంహితకు సంబంధించిన ప్రథమ యోజనను తయారు చేసెను. 1904 లో అధికార ప్రతిని పూర్తి చేసెను. దానిని జాతీయ కౌన్సిలు స్వీకరించెను. 1907 లో రాష్ట్ర కౌన్సిలు స్వీకరించెను. అది 1912 లో అమలులోనికి వచ్చెను. ఈ సంహితలో పూర్వపు జర్మన్ సంస్థలకు హెచ్చు ప్రాధాన్యము నిచ్చి రోమన్‌లా ప్రాధాన్యమును తక్కువ చేసెను. ఇతని సంహిత ధర్మశాస్త్రమును ఏకీకృతము చేయుటయే గాక అందలి చారిత్రిక సాంఘిక, నైతిక, మూల సూత్రములను ఆచరణ యోగ్యముగ సంఘటించెను.

ఓ. న.

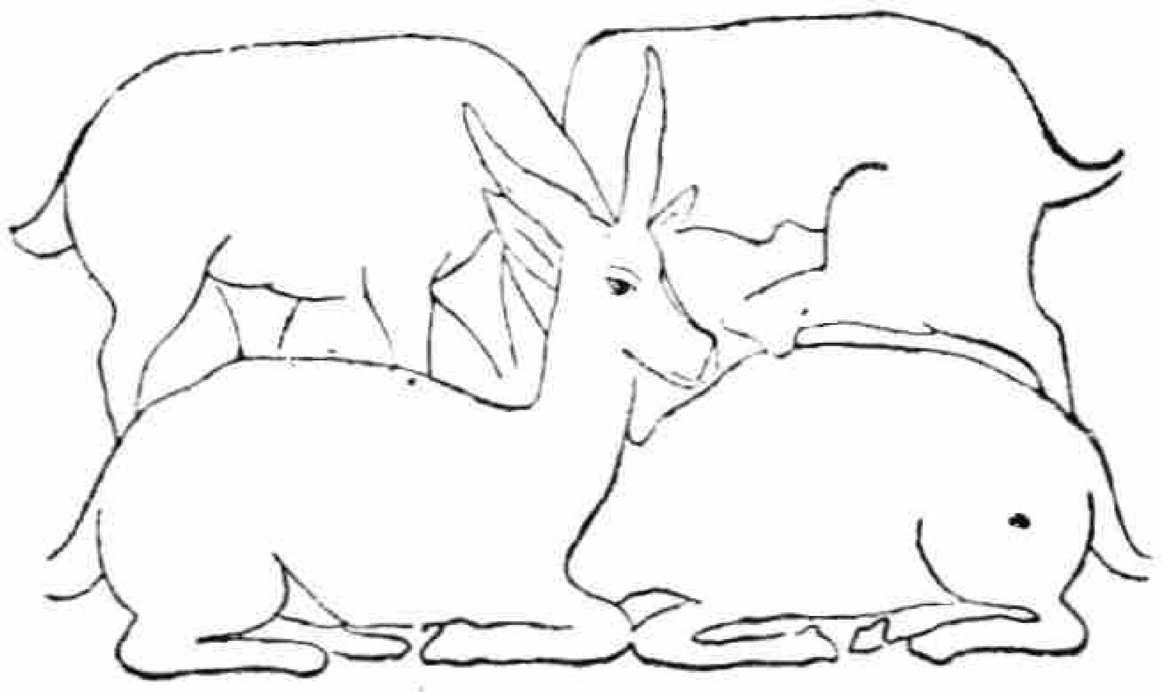

సూచిక

అ

అంగజాల 271
అంగవైకల్యము 383
అంగీకారము 585, 636, 671
అంగీకారము - పరిష్కారము **161**
అంగీకారము, సమ్మతి **671**
అంగీకారము, స్వీకృతి 161, **253**
అండర్ టెన్యూర్ ఎస్టేట్స్ 487
అండర్ సెక్రటరీ 269
అంతర్జాతీయ ఆహార వ్యవసాయ సంస్థ **161**
అంతర్జాతీయ ఒడంబడిక 247
అంతర్జాతీయ ఒప్పందము 323
అంతర్జాతీయ కార్మిక సంఘము **162**
అంతర్జాతీయ టెలీ కమ్యూనికేషన్స్ సంఘము **163**, 428
అంతర్జాతీయ తపాలాసంస్థ **164**
అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధి **164**
అంతర్జాతీయ ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి 350
అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రము 305, **414**
అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్ర వేత్తలు 681
అంతర్జాతీయ ధర్మసంస్థ 436
అంతర్జాతీయ నౌకా వాణిజ్యము **441**
అంతర్జాతీయ న్యాయము 93, 274, 345, 594, 595
అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము **165**, 248, 322, 414
అంతర్జాతీయ న్యాయసూత్రము 467
అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము 167, **174**
అంతర్జాతీయ పునర్నిర్మాణ వికసన బ్యాంకు **175**
అంతర్జాతీయ వ్యాపారము 315
అంతర్జాతీయ సంస్థ 248, 348
అంతర్జాతీయ సహకారము 355
అంతర్జాతీయ సివిల్ విమానయాన సంస్థ **176**
అంతర్విభుత 738
అంతర్రాష్ట్ర ప్రత్యర్పణ 425
అంతర్రాష్ట్రీయ వాణిజ్యము **177**
అంతిమ డిక్రీ 634
అంబేద్కర్ **179**
అంశదానము 295, 561
అకించనుడు 399
అకౌంటు 296, 352, 451, 539
అక్రమ చర్యల చట్టము 433, 458, 679
అక్రమ నిర్బంధము **180**
అక్రమ ప్రవర్తనలు 591
అక్రమ ప్రవేశము 183, 336, 396, 675
అక్రమ బందీకరణము 438, 439
అక్రమ లాభము 259, 279, 293
అక్రమ మార్గావలంబనము **180**
అక్రమ వినియోగము **180**, 332, 335, 561, 674
అక్రమ సంతతి (సంతానము) 210, 602 చూ. అశాస్త్రీయ సంతతి
అక్రమ సమావేశము **180**, 327, 677
అక్సెప్టార్ 582
అఖిలభారత బార్ కౌన్సిల్ 369
అగౌరవము 676
అగ్నిపరీక్ష 40
అగ్ర క్రయాధికారహక్కు 201, 638
అగ్రగామి దళము 532
అగ్రిమెంటు 252
అజాగ్రత **181**, 377, 381, 574, 655
అజాగ్రత - అత్యధిక **181**
అజాగ్రత, తోడ్పడిన **181**
అటార్నీ 196, 367, 368, 538
అటార్నీ - జనరలు 36, **182**, 298, 388, 398, 417
అట్లాంటిక్ పత్రము 249
అడిషనల్ సెక్రటరీ 269
అడ్మినిస్ట్రేటివ్ జస్టిస్ 86, 369
అడ్మిరల్ 530
అడ్మిరాల్టీ 641
అడ్మిరాల్టీ కోర్టు 313, 417, 641, 693
అడ్వకేటు 366, 368, 396, 530, 565
అడ్వకేటు - జనరలు 144, **183**, 332, 471, 520
అతిక్రమణము 207
అతిచారము 36, **183**, 332, 336, 675
అత్తరు ఈనాము 478
అత్యవసర పరిస్థితి **465**, 466, 567
అత్యవసర శాసనకరణము 452; చూ. భారత రాజ్యాంగము
అదనపు పన్ను 91, **548**
అదనపు సాంత్రిక న్యాయాధికుడు 329
అదాలత్ 24
అద్దె **184**, 299, 317, 373, 443, 548
అద్దె కొనుగోలు **184**, 185
అధిక ఉపరి పన్ను 536
అధికరణము 30
అధిక లాభముల పన్ను 544
అధికార పరిధి 422
అధికార పృచ్ఛ **185**
అధికార బాహ్యము **185**
అధికార విభజన సూత్రము 425
అధినియమము 263
అధినిర్ణయము (అవార్డు) 483
అధి నిర్దేశము 187
అధి పత్రము (వారంటు) 328, 392
అధిలేఖ **185**, 236, 360, 385, 439
అధి లేఖలు (రాయల్ రిట్స్) 16, **547**
అధి వాసము 569, 748
అధిష్ట ప్రదేశములు 164, 169
అధిష్ఠాత (డీన్) 246
అధి సూచన - 317, 331, 487, 488
అధిహరణ 492
అధీన నిరీక్షకుడు (సబ్ ఇన్‌స్పెక్టరు) 327
అధీన శాసనకరణము 154, **186**, 187
అధీన శాసన మండలి 187
అధ్యక్ష సభ్యుడు (చైర్మన్ డెలిగేట్) 511
అధ్యక్షుడు 97, 98, 250, 294, 365, 369, 374, 378, 398, 399, 406, 426, 438, 498, 510, 521, 524
అధ్యక్షుడు - కాంగ్రెస్ **524**, 525
అధ్యాదేశము 53, 57, **187**, 305, 458
అనంతర జీవిత్వము **188**
అనంతర వారసత్వము **188**, 234
అనకాల 271
అనివార్య దుర్ఘటన 83, 346, **671**
అనివార్య (నిర్బంధ) సముపార్జన 492
అనిశ్చిత చెరసాల శిక్ష 89
అనుబుణి **189**
అనుచిత ప్రభావము **189**, 259, 338
అనుజ్ఞ **189**, 299
అనుజ్ఞ పత్రము 429, 430
అనుజ్ఞప్తుడు **189**; చూ. అనుజ్ఞ
అనుజ్ఞాత **189**; చూ. అనుజ్ఞ
అనుద్భూతులు 372
అనుబంధ పత్రము **190**, 569
అనుభవభుక్తము 501
అనుభవ వాదము 289
అనుభోక్త 191, 282
అనుభోగ ఆస్తి 191
అనుభోగ హక్కు 189, 223, 299, 324

అనుభోగ హక్కుల చట్టము 63, 191, 483
అనుభోగ హక్కుల సముపార్జన **191**
అనుమతి పత్రము (ఛార్టర్) 57
అనురిక్థము 192, 203, 208, 228,571
అనురిక్థుడు 192
అనువృద్ధులు **318**
అనృత కథనము 279, 429
అన్తరణ 316, 322, 338, 343, 345, 371, 373, 383, 395, 430, 441, 471, 501, 514, 556, 593, 666
అన్తరణకర్త 224
అన్యత్రత **192**, 731
అన్యాక్రాంతము 206, 208, 220, 222, 228, 232, 276, 295, 317, 338, 339, 344, 393, 400, 441, 451, 452, 474, 477, 480, 481, 482, 485, 489, 501, 502, 503, 505, 537, 538, 652
అన్యాక్రాంత హక్కు 311
అన్యాయ (కుసీద) వృద్ధి ఋణముల చట్టము 237, 238
అన్వయిక నోటీసు 365
అన్వేషణ అధిపత్రము **193**, 328
అపకారేచ్ఛ ద్వేషము 349
అపకృతులు 354
అపకృత్యము 506
అపనింద **193**, 297, 332, 356, 396, 655, 676
అపరాధచింతన 346
అపరాధన్యాయము 390
అపరాధము 87, 301, 370, 396
అపరాధ స్థలధర్మము 744
అపరాధాంగీకారము **193**, 731
అపరాధి 290, 535
అపరోక్ష శాసన కరణము 420
అపహరణము **193**, 680; చూ. శిశు అపహరణము
అపాకరణము **193**, 272
అపౌరుషేయ 291
అప్పీలు **193**, 202, 208, 209, 210, 218, 240, 244, 282, 287, 315, 329, 333, 340, 369, 377, 378, 390, 391, 399, 413, 414, 432, 434, 460, 463, 482, 483, 487, 489, 494, 496, 504, 519, 527, 539, 542, 550, 551, 572, 589, 622, 685
అప్పీలు కోర్టు 302, 337, 368, 388, 637
అప్పీలు డిక్రీ **639**
అప్పీలు డిక్రీపై అప్పీలు **640**
అప్పీలు తీర్పు **639**
అప్పీలుదారు 193, 209
అప్పీలు, పునరీక్షణ **621**
అప్పీలు విచారణ 638
అప్పు **194**, 344, 353, 621
అప్పెలెంటు 638
అప్పెల్లెటు ట్రిబ్యునల్ 504, 621
అప్రతి బంధదాయి 70, **308**
అప్రాప్తవయస్కుడు 422, 451
అప్రూవర్ **195**, 729, 735; చూ. సాక్ష్య చట్టము
అఫిడవిట్ **195** 429 చూ. ప్రమాణ వాఙ్మూలము
అఫీషల్ ఎసైనీ 341, 344
అఫిషల్ రిసీవర్ 223, 343, 495, 551
అబూహనీఫా **195**
అబేట్‌మెంట్ 193 చూ. అపాకరణము
అబ్దుల్ రహీమ్ **195**
అభిదాయ సిద్ధాంతము **321**, 537
అభియోక్త **196** 22, 326, 330, 331, 332, 349, 390, 392, 434 529 చూ. ప్రాసిక్యూటర్
అభియోగ ఉపసంహరణ **332**
అభియోగ కార్యకలాపములు 330, 332
అభియోగము 170, 183, **196**, 272, 326, 329, 330, 349, 360, 366, 392, 424, 434, 504, 534
అభియోజకుడు (అభియోక్త) **196**, 434 చూ. ప్రాసిక్యూటర్
అభియోజన 416
అభియోజనాత్మకము 326
అభియోజ్యస్వత్వములు **196**, 199, 228
అభిశంసనము 37, **197**, 233, 409, 526
అభిహరణము (డిస్ట్రెస్) **197**, 238, 328
అమరమ్ ఈనాము 477, 479
అమలు 161, **197**, 198, 231, 246, 249, 260, 297, 306, 326, 342, 359, 360, 361, 367, 368, 373, 377, 382, 391, 394, 403, 405, 410, 417, 418, 421, 422, 423, 428, 430, 440, 441, 451, 464, 465, 468, 469, 470, 471, 473, 476, 480, 481, 486, 520, 528, 529, 530, 544, 551
అమలు దరఖాస్తు 643
అమలు నిలుపుదల 644
అమలు పద్ధతులు 644
అమలు ప్రక్రియలు 642
అమలు వారంటు 646
అమలు విధానము 644
అమీనా 197, **198**, 622, 624 చూ. వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత
అమీర్ అలీ సైయద్ **198**
అమూర్త ఆస్తి 220
అమూర్త హక్కు 288
అమెరికన్ల ధర్మభావన **13**
అమ్మకపు పన్ను 487
అమ్మకపు పన్ను చట్టము **198**, 575 చూ. విక్రయపు పన్ను చట్టము
అమ్మకము **198**, 577 చూ. విక్రయము
అయలా శాల్టసార్ **198**
అరణము 606
అరెస్టు **199**, 343, 359, 541 చూ. నిర్బంధము
అర్జీ (పిటీషను) 285, 343, 344, 345, 408, 512, 516
అర్ధదండన 40
అర్ధమాన్యము 478
అలవాట్లు 435, 441
అలిబీ 192, **199** చూ. అన్యత్రత
అల్ట్రా వైరెస్ **199** చూ. అధికార బాహ్యము
అల్పహాని **672**
అల్వియన్ **199**
అల్లాడి కృష్ణస్వామి **199**, 280 చూ. కృష్ణస్వామి, అల్లాడి
అల్సియాటి ఆండ్రియా **199**
అళియసంతాన న్యాయము **199**, 504, 505 చూ. మరుమక్కతాయ అళియ సంతాన న్యాయములు
అవధి నియమము **199**
అవధి నిర్ణయ (నియమ) చట్టము 50, 51, 199 **200**, 496
అవయస్కుడు **210**, 226, 305, 338, 361, 565, 571, 686
అవశిష్టులు 609
అవిచ్ఛిన్నతా సిద్ధాంతము 170
అవినీతి **210**, 561, 258, 715 చూ. లంచగొండితనము
అవిభక్త (హిందూ) కుటుంబము 307, 381, **505**, 538, 599, 600, 713
అశాస్త్రీయ సంతతి **210**

అసంపూర్ణ స్వీకృతి 254
అసత్కథనము **210**, 272
అసత్య నిర్దేశక యంత్రము 81
అసభ్యత **211**
అసభ్య ప్రదర్శనలు 678
అసభ్య రచనలు 678
అసమ్‌సిట్ 81
అసహాయుడు 356, 366
అసాధారణ దూతలు (ఎన్వోయ్ ఎక్స్‌ట్రార్డినరి) **170**
అసిస్టెంటు రిటర్నింగు ఆఫీసరు 241
అసెంబ్లీ 240, 241, 315
అస్పృశ్యత 468
అస్పృశ్యతానేరముల చట్టము 76, **211**, 212, 713
అస్వాధీన తనఖా **212**, 228, 319, 471, 585
అస్సెసరు 402
అస్సెసీ 536, 537, 538, 539, 540

ఆ

ఆంక్ష (ఆక్షేపణ) 59, 168, **212**, 251, 258, 319, 485, 507, 587; చూ. వీటో
ఆంగ్ల దండ ప్రక్రియా పరిణామము **34**
ఆంగ్లేయ తనఖా 317
ఆంగ్లేయుల సివిల్ ప్రక్రియా పరిణామము **15**
ఆంధ్రప్రదేశ్ గ్రామ పంచాయితీల చట్టము 376
ఆంధ్రప్రదేశ్ వ్యవసాయ కమతముల గరిష్ట ప్రమాణముల చట్టము 489
ఆంశిక నిరోధము 222
ఆంశిక నిర్వర్తన **212**, 220, 230 ; చూ. ఆస్తి పరివర్తన చట్టము
ఆంశిక స్వీకృతి 254
ఆకస్మిక రాబడులు 536
ఆకస్మిక సంఘటన 88
ఆక్రమణ 173
ఆక్షేపణ 331, 365, 378, 400, 459, 510, 514
ఆగంతుక నిధి 497
ఆగంతుక స్వత్వము 225
ఆగ్నేయ ఆసియా రక్షణ వ్యవస్థ **212**
ఆచార (బద్ధమైన) న్యాయము 15, 274, 301
ఆచారము **40**, **213** 233, 300, 352, 366, 367, 370, 385, 391, 410, 439, 446, 498, 685 ; చూ. సమితి; సంప్రదాయము
ఆజ్ఞాపత్రిక 197, 198
ఆడిట్ అకౌంటుల శాఖ (భారతదేశము) **213**, 452, 462 చూ. భారత ఆడిట్ అకౌంట్లు
ఆత్మ (సం) రక్షణ 87, **213**, 289, **672**
ఆత్మహత్య **213**, 679
ఆత్మహత్యా ప్రయత్నము 335
ఆత్యయిక పరిస్థితి **512**
ఆదాయపు పన్ను 90, **213**, 437, 438, 536, 543; చూ. రాబడి పన్ను
ఆదాయ వ్యయ పట్టిక 378, 379
ఆదేశిక 642
ఆదేశిక అధిలేఖ 439
ఆదేశము (నిర్దేశము) 391, 685
ఆధునిక న్యాయస్థాన శ్రేణి **29**
ఆనుషంగిక అనుజ్ఞ 189
ఆనుషంగిక శాసన కరణము 389
ఆపస్తంబ ధర్మసూత్రములు **213**, 473
ఆయవ్యయ పట్టిక **214**, 561
ఆరంభిక కోర్టు **496**, 639
ఆరంభిక క్షేత్రాధికారము 220. 527
ఆరంభిక చర్యలు 196
ఆరంభిక విచారణ 551
ఆరోగ్యము, రక్షణవసతులు 515
ఆర్డరు చెక్కు 300
ఆర్డినెన్స్ 187, **214** 304, 409, 489, 532 చూ. అధ్యాదేశము
ఆర్థిక పురోభివృద్ధి పథకము 288
ఆర్థిక బిల్లు (మనీబిల్లు) 54, 219
ఆర్థిక మాంద్యము 238
ఆర్థిక సంస్థ 294
ఆర్థిక సాంఘిక సంఘము **261**
ఆల్‌ముపట్టా 508
ఆల్డర్‌మన్ 520
ఆల్ఫాన్‌జో, ఎక్స్ **214**
ఆవర్తక కష్టకము 272
ఆవశ్యకాదేశ సేకరణ 419
ఆశ్రయము **215**
ఆసన్న మృత్యుకృత్యము **216**
ఆసుతోష్‌ముఖర్జీ **216**
ఆస్టిన్ జాన్ **216**
ఆస్ట్రేలియా కామన్వెల్తు రాజ్యాంగము **217**, 465
ఆస్తి **220**, 293, 302, 305, 370, 682
ఆస్తినిర్వహణ పత్రము 287
ఆస్తిపంపకము **654**
ఆస్తివరటాల పన్ను 374, **515**
ఆస్తిపరివర్తన చట్టము **220**, 221, 231, 236, 289, 316, 319, 322, 430, 471, 483, 547
ఆస్తిసంపాదన (సేకరణ) చట్టము 470, 518
ఆస్తిసంబంధ (విషయిక) న్యాయము 65
ఆహార పదార్థముల కల్తీచట్టము **232**

ఇ

ఇంజంక్షన్ **233**, 286, 358 చూ. నిరోధాజ్ఞ
ఇంటెలిజెన్స్ కోర్ 582
ఇండియన్ కౌన్సిల్ చట్టము 99, 368
ఇండియన్ నేవల్ ఆర్మమెంటు (లిమిటేషన్) చట్టము 697
ఇండియన్ పేటెంట్స్, డిజైన్స్ చట్టము 278
ఇండియన్ భీమాచట్టము 472
ఇండియన్ మెజారిటీ ఆక్ట్ 256
ఇండియన్ రిజిస్ట్రేషన్ ఆక్ట్ 222, 483
ఇండియన్ లాన్ ఆర్డర్ 263
ఇండియన్ స్టాంపు చట్టము 514
ఇండెంటు 300
ఇండెంచర్ దస్తావేజు 338
ఇంపీచ్‌మెంటు 197, **233** ; చూ అభిశంసనము
ఇంపీరియల్ లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్ 324
ఇజ్‌మా 508
ఇద్దత్ 606
ఇన్‌సాల్వెంటు 342, 345, 368, 405 చూ. దివాలాదారు
ఇన్స్యూరెన్స్ 263
ఇస్లామీయ గణరాజ్యము 397

ఈ

ఈక్వల్ ఫ్రాన్‌ఛైజ్ ఆక్ట్ 54
ఈజ్‌మెంట్సు ఆక్ట్ 191
ఈనాము **233**, 477, 478, 486, 487, 491
ఈనాముదారీ విధానము 718
ఈనాముదారు 307, 479, 481, 487, 488
ఈనాము పన్నుల చట్టము 488
ఈస్టుఇండియా కంపెనీ **48**, 263, 268, 367, 383, 412, 436, 447, 476, 487

ఉ

ఉత్తర అట్లాంటిక్ సంధి సంస్థ **233**
ఉత్తర వారసత్వము 188, **234**, 244, 276, 595 చూ. అనంతరవారసత్వము వైయక్తికన్యాయము

ఉత్తరషరతు 225
ఉత్తర స్వత్వము 225
ఉత్తరాధికార చట్టము **234**
ఉత్తరాధికారి 228
ఉత్తరువు (సమను) 284, 301, 413
ఉత్తరువులపై అప్పీలు **640**
ఉత్పాదన శుల్కము (సుంకము) 91, **234**, 235, 239
ఉత్ప్రేషణ లేఖ **236**, 360, 390
ఉదకపరీక్ష (జలపరీక్ష) **40**
ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము 463, 464, 470
ఉన్నత న్యాయస్థానము (కోర్టు) 37, 186, 236, 285, 361, 416, 464
ఉన్మత్తతా చట్టము 76
ఉన్మాద చట్టము **236**
ఉన్మాదము 88, 254, 256, 671
ఉప అధీక్షకుడు (డిప్యూటీ సూపరింటెండెంటు) 327
ఉపక్రమణాధికారము 419, 420
ఉపధారణ 439, 442
ఉపనిదాత 80, 355
ఉపనిధానము 82, 443, 523
ఉపనిబంధనలు (బైలాస్) 375, 518
ఉపనిహితుడు 289, 355
ఉపభోగస్వత్వము 290
ఉపయోగితా వాదము 289
ఉపరమస్వత్వ స్థాపనము **308**
ఉపరాష్ట్రపతి **106**, 239, **458**
ఉపరిపన్ను 536, 537, 539, 540, 541
ఉపవాణిజ్య దూత 545, 563
ఉప సభాపతి 409, 410, 455
ఉపాధ్యక్షుడు 295, 369, 374, 405, 428, 510, 511, 524
ఉపాధ్యాయుల నియోజకవర్గము 240
ఉపార్జన కార్యకలాపము **331**
ఉప్పు పన్ను 234
ఉమ్మడి ఆస్తి 287
ఉమ్మడి వ్యాపార చట్టము 450
ఉమ్మడి వ్యాపారము 366, 442, 451, 523, 633
ఉరిశిక్ష 37, 208, 210, 291, **236**, 529

ఋ

ఋజుప్రవర్తనా బాధ్యత పద్ధతి **35**
ఋణ అధిలేఖ (రిట్ ఆఫ్ డెట్) 80
ఋణగ్రస్తులు 237, 238, 342, 343
ఋణదాత, పరపతి 189, 231, 232, **236**, 237, 238, 318, 320, 341, 342, 343, 353, 354, 356, 366, 386, 393, 423, 441, 472, 601
ఋణదాతలను వంచించుటకు కావలసిన పరివర్తనలు 231
ఋణము **237**, 238, 239, 265, 277, 297, 316, 318, 322, 323, 339, 341, 342, 343, 352, 354, 423, 424, 447, 451, 471, 497, 503, 534, 537, 550, 655
ఋణముల చట్టము 278
ఋణవిముక్తి 238, 343
ఋణ విమోచనము 237
ఋణ (విలంబ) విరామము **238**
ఋణస్థుడు 223, 231, 245, 345, 353, 359, 361, 438, 472
ఋణస్థుల రక్షణచట్టము 239
ఋణానుకూల్య శాసనము 238, 239
ఋణి 189, 302, 366, 394
ఋణివారసులు 642

ఎ

ఎండార్స్‌మెంట్ **239**, 300, **395**, 396, 582
ఎండార్సీ 582
ఎక్విటీ 49, 274, 296, 689
ఎక్విటీ ఆఫ్ రిడెంప్షన్ 585
ఎక్విటీ కోర్టు 17, 315, 354, 358, 359
ఎక్విటీ షేర్లు 266
ఎక్విటీ హక్కులు 690
ఎక్స్‌చెకర్ 16, 394
ఎక్స్‌ఛేంజిబిల్లు 394, **395**
ఎక్స్‌ట్రాడిషన్ 170, **239**, 425
ఎక్స్‌పార్టీ **239**, 244
ఎక్స్‌ప్రెషియో 15
ఎక్స్‌ప్రెషియో డోలీ 15
ఎక్సైజ్‌టాక్స్ (సుంకము) 234, 235, **239**, 437
ఎగువ సభ 133
ఎగ్జిక్యూషన్ 198
ఎడిక్టా 8, 304
ఎన్నిక 376, 377, 406, 454, 458, 459, 460, 510, 512, 525, 519
ఎన్నిక ఏజెంటు 243
ఎన్నిక ట్రిబ్యునల్ 244
ఎన్నికల కమిషను **239**, 240, 241, 244, 460
ఎన్నికల చట్టము 239, **240**
ఎన్నికల దావా 244
ఎన్నికలు 373, 374
ఎన్నిక సిద్ధాంతము 227, **244**
ఎయిర్ కమోడర్ 530
ఎయిర్ క్రాఫ్ట్ కారియర్ 532, 534
ఎరుకల ఈనాము 479
ఎలక్టరల్ రిజిస్ట్రేషన్ అధికారి 240
ఎలక్టరల్ కాలేజీ 398
ఎలక్షన్ కమిషను 153, 243, 398
ఎసైన్‌మెంటు 551
ఎస్టాపెల్ 735
ఎస్టేటు **244**, 477, 486
ఎస్టేటు డ్యూటీ 91, **244**, 438, 500
ఎస్టేటు భూముల చట్టము 486
ఎస్టేటు రద్దు చట్టము 491, 551
ఎసైనీ 558

ఏ

ఏకపక్షీయము **244**
ఏకసాలు పట్టా 484
ఏకసభ్య (పోల్) 275
ఏకస్వామిత్వము 66
ఏకీకరణ చట్టము 347
ఏకైక సంక్రమణీయపు వోటు పద్ధతి 459
ఏజెంటు **244**, 245, 246, 255, 259, 271, 294, 337, 367, 396, 400, 404, 421, 447, 450, 508, 538, 539, 543, 558
ఏజెన్సీ 80, **244**, 245, 392, 427, 428
ఏడ్‌హాక్ కమిటీ 154
ఏమెన్ జేమ్స్‌బార్ **246**

ఐ

ఐక్యరాజ్య విద్యాశాస్త్రీయ సాంస్కృతిక సంస్థ **247**
ఐక్యరాజ్య సమితి 167, 169, 174, 233, 247, **248**, 249, 346, 350, 353, 355, 427, 428, 506
ఐక్యరాజ్య సమితి మూల శాసనము **249**
ఐచ్ఛికాదేశ సేకరణ 419
ఐర్లాండ్ రాజ్యాంగము 420

ఒ

ఒంటరి ఖైదు **251**, 252
ఒడంబడిక 161, 168, 169, 185, 189, 222, 233, 277, 315, 338, 355, 356, 370, 383, 388, 391, 402, 403, 404, 405, 417, 439, 445, 451, 475, 477, 482, 484, 485, 488, 489, 498, 501, 513, 537
ఒడంబడిక, ఒప్పందము **252**
ఒడంబడిక చట్టము 513

ఒడంబడిక జనిత న్యాయము 93
ఒడంబడిక ద్వారా ప్రత్యానసనము 322
ఒప్పంద ఉల్లంఘన 354
ఒప్పంద ఋణము 237
ఒప్పందదారు 230
ఒప్పందము 79, 161, 189, 210, 236, 238, 245, 246, 255, 256, 261, 262, 269, 276, 277, 306, 317, 318, 337, 339, 344, 348, 350, 353, 370, 382, 390, 403, 417, 424, 433, 435, 436, 443, 445, 448, 449, 472, 510, 513, 523, 535, 556, 584, **627**, 744
ఒప్పందముల చట్టము 50, 244, **252**, 258, 423, 520
ఒప్పంద సదృశము 262
ఒప్పందానుసార పరివర్తన 67
ఒప్పుదల (ఒప్పుకోలు) **262**, 293, 299, 300, 461, 530, 534 729, 731

ఔ

ఔరస పుత్రుడు 585
ఔరసుడు (వారసు) 214, 442
ఔషధముల చట్టము 262
ఔషధములు అద్భుతనివారణల అభ్యంతర ప్రకటనల చట్టము **262**

క

కంట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్ 398, 462
కండచరమ్ 271
కంపెనీ 241, 269, 270, 348, 531
కంపెనీ కోర్టులు **26**
కంపెనీ పరిపాలక మండలి 270
కంపెనీల చట్టము **262**, 263, 264, 271
కఠిదారు 231, 358, 366, 391, 424, 494, 495, 553, 623, 626
కట్టుబడి జోడి **271**, 478
కట్టుబాట్లు 265
కనీస వేతనముల చట్టము 400, 493,726
కన్నపు దొంగతనము 296, **271**
కన్ఫెషన్ & అవాయిడెన్స్ 30
కన్యాశుల్కము 554
కన్వెన్షనల్ సబ్రొగేషన్ 322
కన్వెన్షన్స్ 681
కపటము 259, **271**, 272, 564
కబూలియతు 477
కమతము 290, 324, 489
కమిషను 245, 265, 304, 547, 550, 653
కమిషనుదారు (కమిషనరు) 245, 286, 551
కమ్మొడేటమ్ 80
కమ్యూనిస్టు మానిఫెస్టో 506
కరదాత 542, 543, 618
కరనిర్ధారణ 620, 684
కరోనర్సు జూరీ 311
కర్తవ్యతాభారగ్రస్తములగు దానములు **339**
కలహము 36
కలీజియమ్ 275
కలెక్టరు 150, 357
కల్చరు (సంస్కృతి) 288
కష్టకము **272**, 678
కస్టమ్సు సుంకము 388
కాంగ్రెస్ 526
కాంట్రాక్టు 254, 259, 446, 645
కాంట్రాక్టుల చట్టము **272**
కాత్యాయన స్మృతి **272**
కాన్స్టిట్యూషన్ 8, 304
కాన్ఫరేషియా 585
కాన్సలు 326
కాన్సలేటు 546, **547**
కాన్సలేటు జనరలు 546, 547
కాన్సిదాయేతా 387
కాపీరైటు **273**, 288, 359, 433, 554, 654
కామ్‌బెల్ చట్టము 382
కామన్‌ప్లీస్ కోర్టు 16
కామన్ బెంచి 16
కామన్ లా 16, 49, 247, **274**, 279, 296, 299, 312, 315, 354, 358, 366, 381, 387, 534, 712
కామన్ లా కోర్టు 358, 416, 689
కామన్ లా న్యాయాలయము **16**
కామన్వెల్తు **274**, 283, 419, 420, 461, 546
కామన్వెల్తు పార్లమెంటు 219
కామన్సు సభ (ప్రజాసభ) 197, 214, 404, **405**, 406, 407, 408, 458, 567
కార్పొరేషను 91, 187, 241, **275**, 299, 342, 382, 339, 404, 448, 492, 547, 589, 617, 635
కార్మిక సంఘముల హక్కు 589
కార్య అకరణము **276**
కార్యనిర్వహణాధికారము 97, 240
కార్యనిర్వాహక బ్యూరో 234
కార్యనిర్వాహక సంఘము 249, 294
కాల్ పాయకో 271
కాలదోషము (అవధి నియమము) 199, 204,255, 299, 400, 424, 636
కాలావధి 354, 373, 380, 388, 421, 522
కింగ్స్ కోర్టు 689
కింగ్స్ బెంచి కోర్టు 16, 360
కీసా (ప్రతీకార చర్య) 38
కుంభీపాకము 667, 498
కుటుంబ ఏర్పాటు **276**
కుటుంబ కమతము 489, 490
కుట్ర 36, **277**, 665, 679, 369, 433
కుడి మరమ్మతు **277**
కుడి వారమ్ 475, 486
కుదువ ఋణముల చట్టము 194
కుదువ వృత్తి 82, 207, **277**
కుదువ వృత్తిదారుల చట్టము 277
కుసీద వడ్డీ ఋణముల చట్టము **278**
కుసీద వృత్తి 297, 398
కుసీదవృద్ధుల చట్టము 239
కూటకరణము **278**, 300, 531, 678
కూటరచన 24, **278**, 329, 336, 446 535, 675
కూట సాక్ష్యము 31, 36, 214, **279**, 325, 334, 678
కూడికా సేషన్ 387
కూలీ థామస్ మేక్సైర్ **279**
కృష్ణస్వామి, అల్లాడి **280**
కెంట్ జేమ్స్ **281**
కెనడా రాజ్యాంగము **281**
కేంద్ర ఆహార ప్రమాణముల సంఘము 232
కేంద్ర గిడ్డంగి కార్పొరేషను 294
కేంద్ర ప్రభుత్వము **104**, 185, 234, 237, 239, 241, 270, 324, 339, 369, 384, 395, 401, 402, 405, 432, 437, 452, **456**, 463, 466, 468, 493, 529, 539
కేంద్ర ప్రభుత్వ శాఖలు **100**, **107**
కేంద్ర శాసన సభ 405, 454, 457, 536
కేటాయింపు విషయములు 61
కేబినెట్ పద్ధతి 316, 394, 442, 524
కైరాతీ ఈనాము 478, 493
కొనుగోలుదారు 557
కొనుగోలు సహకార సంఘములు 703
కొమీనస్ (శక్తిహీనుడు) 16
కొమ్ము ఈనాము 479

కొయెమ్షియో 585
కొరత వేయుట 667
కొలంబో ప్రణాళిక **283**
కో ఆపరేటివ్ ట్రిబ్యునల్ 708
కోక్ ఎడ్వర్డ్ **283**
కోడిసిల్ (అనుబంధ పత్రము) 190, **283**, 568
కోడెక్సు 325
కోరమ్ 266, **283**, 284, 402, 407
కోర్క్‌నోవ్, నికోలేమిఖేలోవిచ్ **284**
కోర్టు 230, 238, 244, 303, 306, 313, 325, 335, 336, 343, 354, 359, 372, 380, 386, 388, 389, 390, 392, 394, 399, 411, 413, 414, 438, 458, 535
కోర్టు ఆఫ్ వార్డ్స్ 70, 256, 599
కోర్టు ధిక్కార చట్టము 285
కోర్టు ధిక్కారము **284**, 349, 358, 359, 462. 678
కోర్టు ఫీజుల చట్టము **285**, 287
కోర్టుమార్షల్ 380, 528, 529
కోర్టులో చెల్లించుట 636
కోర్టు సమను 652
కోర్ట్స్ ఆఫ్ ఎన్‌క్వైరీ 402
కో వారంటో (అధికార పృచ్ఛ) 30, **185**, 186, **288**, 361, **390**
కోశ పరీక్ష 41
కోస్టా వై మార్టినెజ్ జోయాక్విన్ **288**
కోస్తా నౌకల చట్టము 692
కోస్తా వ్యాపారము 700
కోహ్లర్ జోసెఫ్ **288**
కౌంటీ కోర్టులు 282, 302
కౌటిల్యుడు 288
కౌన్సిలు 233, 315, 387, 471
కౌలు (ళ్లు) 68, 210, 231, **289**, 365, 373, 393, 482, 483, 488, 503
కౌలుదారు 184, 207, 292, 324, 365, 475, 484
కౌలు హక్కులు 63, 489
క్రమ బంధనము **320**, 321
క్రమాంక రేటు పద్ధతి 543
క్రయదారుడు 185, 339
క్రయము 340, 365, 381, 441, **576**
క్రాస్ ఎగ్జామినేషన్ **290**, 736
క్రాస్ చెక్కు 396
క్రాస్‌చేయుట 300
క్రాస్ పరీక్ష 736, 356
క్రాసు డిక్రీ 643
క్రిమినల్ 236, 271, 301, 306, 326, 352, 366, 370, 374, 392, 396, 435, 463, 522
క్రిమినల్ ప్రక్రియా పరిణామము **32**
క్రూరత్వము 715
క్రెడిట్ 231
క్రేత 317, 352, 365, 421, 439, 471, 493, 502
క్రైస్తవులు 611
క్రోరీలు (కలెక్టర్లు) 320
క్రౌన్‌ప్లీస్ 16
క్లెయిమ్ పిటిషను 648
క్విట్ రెంటు (కట్టుబడి, జోడి) 271, **290**, 478, 480
క్షతిపూర్తి 82
క్షమదానము **290**, 416
క్షేత్రముల ఖండీకరణ నివారణ, ఏకీకరణముల చట్టము 489
క్షేత్రాధికార పరిధి 622
క్షేత్రాధికారము 169, 231, 236, 249, 270, 313, 327, 329, 331, 337, 360, 361, 369, 387, 391, 416, 527, 465, 495

ఖ

ఖండపుసొరుగు 169, **290**
ఖండీకరణ 489
ఖండ్రిక 488, 489
ఖరారు 223, 252, 318, 322, 354, 400, 557, 566
ఖర్చుపన్ను (వ్యయపన్ను) చట్టము 618
ఖర్చుల అంచనా 295
ఖాతా 214, 414, 446, 497
ఖాతాదారు 300, 446
ఖురాను **291**, 508
ఖురాను వారసులు 609
ఖూనీ, 36, **291**, 330, 334, 425, 439. 499, 672
ఖూనీకాని నర హత్య 334
ఖైదు **291**, 305, 358, 439

గ

గణతంత్ర రాజ్యము 62, 275
గణరాజ్యము 97, 291, 326
గత ఫల సాయము **292**
గనుల చట్టము 75
గయస్ **292**
గర్భస్రావము **292**, 673
గర్భిత ఒప్పందము **293**, 352
గలబా 677
గవర్నరు 102, **143**, 183, 240, 241, 290, 337, 365. 398, 399, 433, 448, 453, 464, 465, 466, 528
గవర్నరు – జనరలు, 25, 98, 100, 188, 218, 282, 324, 405, 412, 433, 437, 466, 476, 521
గాంధీ ఇర్విన్ ఒడంబడిక 324
గిడ్డంగి నిధి **295**
గిడ్డంగుల కార్పొరేషనుల చట్టము **294**
గిబ్సన్ జాన్ బానిస్టర్ **296**
గుత్త 252, 367
గుత్తకొనుట 267
గూఢచారి (వేగు పద్ధతి) **296**, 592
గృహదహనము **296**, 425
గృహభేదన చౌర్యము **296**, 327, 333, 336
గొడుగు ఈనాము 479
గోల్డ్‌స్మిట్, లెవిన్ **297**
గౌణసాక్ష్యము 734
గౌతమ ధర్మ సూత్రములు **297**
గ్యారంటీ **298**, 353
గ్రంథ చౌర్యము **298**
గ్రంథ స్వామ్యము (కాపీరైటు) 220, 273
గ్రాండ్‌జూరీ **20**, 311
గ్రామకంఠం 486
గ్రిఫిత్ సామ్యుయెల్ వాకర్ **298**
గ్రీక్‌ల ధర్మభావన **5**
గ్రే జాన్ చిప్‌మన్ **298**
గ్రోషియస్ హ్యూగో **298**
గ్లానేటర్ భాష్యకారుడు 8

ఘ

ఘటనోత్తర **299**

చ

చట్టనిషిద్ధములైన ఒప్పందములు 257
చట్టరీత్యా రాబడిపన్ను అధికారములు 538
చతుర్భాగం మాన్యం 478
చరాస్తి 220, 236, 237, 244, 249, 322, 332, 338, 348, 350, 373, 445, 501 చూ. ఆస్తి
చరాస్తి జప్తు 647
చరాస్తి విక్రయము 649
చిత్తుబిల్లు 411
చిరానుభవస్వత్వ విధి **299**
చిరానుభవ హక్కు 691
చీనీయుల ధర్మభావన **9**
చెక్కు **300**, 379, 394, 395, 446

చోరీ **300**, 333, 335, 655, 673
చౌర్యనేరము 180, 301
చౌర్యము 297, 346, 347, 348
చౌర్యవస్తు గ్రహీత **301**, 674

ఛ

ఛాన్సరీ కోర్టు 296, 689
ఛార్జ్ (భారము) **301**, 471
ఛార్టర్ 233, 248, 249, 346, 367, 404
ఛార్టర్ ఆక్ట్ 58, 361
ఛీఫ్ కమీషనర్ రాష్ట్రములు 100, 137

జ

జంగి కట్టుబడి 271
జట్టి 252
జట్టీ ఈనాము 479
జడ్జిమెంటు 237, 315
జడ్జీ **301**, 354, 367, 402, 409
జడ్జీ అడ్వకేటు 528, 697
జడ్జీ అడ్వకేటు జనరలు 529
జనవాక్యము **302**, 421
జన్మతః పౌరులు 418, 419
జన్మనైవ స్వత్వవాద ఖండనము 308
జప్తు 189, 198, 238, 287, 318, 328, 332, 344, 392, 538, 646, 652
జమానత్‌దార్ **302**
జమీందారీ రద్దు చట్టము 470
జమీందారీలు 233, 315, 367, 470, 477, 480, 481, 484, 488, 491
జమీందారీ విధానము 476, 481 718,
జమీందారు **302**, 303, 476, 534
జయస్వాల్, కె. పి. **303**
జర్మను వినిమయ పత్రముల చట్టము **297**
జల పరీక్ష 40
జవాబుదావా 286
జస్ జన్షియమ్ 46
జస్టీనియన్ **303**
జాగీరు 233, 477, 478, 479, 488
జాతి విచక్షణా నిర్మూలన చట్టము 327
జాతీయ కమిటీ 306
జాతీయ కౌన్సిల్ (రిచ్‌రాట్) 306
జాతీయత **305**
జాతీయాకరణము 305, 348, 418, 429, 728
జామీను **305** 328, 331, 353, 388, 435
జామీనుదారు 205, 305, 306, 333, 353
జామీనుపై విడుదల 328
జాయింటు కమిటీ 154
జాయింటు స్టాకు కంపెనీ 263, 264, **446**, 617
జారజదోషము 609
జారసంతతి 210
జా వోర్‌స్కీ, వ్లాడి స్టాలియోవాల్డ్ **306**
జిరాయితీ హక్కు **306**, 484, 488
జిల్లా కలెక్టరు 332, 376, 377, 378, 379, 511, 512, 544, 404, 482, 483, 488, 492
జిల్లా కోర్టు **29**, 622, 341, 367
జిల్లా కోర్టుల చట్టము 379
జిల్లా పరిపాలన **149**
జిల్లా పరిషత్తు 158, 240, 378, 378, **379**
జిల్లా బోర్డు 155, 374, 377, 379
జిల్లా బోర్డులు, తాలూకా బోర్డులు **157**
జిల్లా మునసబు కోర్టు 62, 378
జీమూత వాహనుడు 307
జీవనభృతి న్యాయము 73
జీవితభీమా ఒప్పందము 256
జుడిషియల్ రెవ్యూ 56
జూడికేచర్ 315
జూడికేచరు చట్టము 274
జూదము (పందెము) **311**,380, 398, 714
జూనియర్ ఆఫీసర్లు 269
జూరిస్ ప్రూడెన్స్ 351
జూరీ (న్యాయసదస్సు) 183, 236, **311**, 334, 354, 529
జూరీ పద్ధతి **35**
జెంటిలీ, ఆల్బెరికో **313**
జెనీవా ఒడంబడిక 173
జెనీవా సంధిపత్రము 345
జే ఒడంబడిక 171
జౌచీ, రిచర్డ్ **313**
జ్ఞానము 582
జ్ఞానలబ్ధము 582
జ్ఞాపన పత్రిక (నోటీసు) 289
జ్యేష్ఠ స్వామ్యము **314**, 315

ట

టారిఫు వ్యాపార సాధారణ ఒడంబడిక, వ్యాపార సహకారసంస్థ (గాట్) **315**
టెండరు **315**, 691 చూ. సమర్పణ
టెండరుదారు 253
ట్రస్టీ (న్యాసీ) 201, 238, 342, 352, 440, 538
ట్రస్టు (న్యాసము) 294, 350, 352, 372, 373
ట్రావర్స్ 30
ట్రిబ్యునల్ 285, 360, 390, 393, 402, 403, 415, 416, 487, 504
ట్రీటు 681
ట్రేడు యూనియనుల చట్టము 493
ట్రెజరరు 266

డ

డంబార్టన్ ఓక్స్ సమావేశము 249, 346
డవరు **315**, 606
డవరు చట్టము 315
డాక్ట్రిన్ ఆవ్ సబ్రొగేషన్ 321
డిక్రీ 189, 205, 206, 210, 231, 238, 302, 304, **315**, 316, 318, 343, 377, 393, 413, 416, 424, 441, 465, 451, 628, 634
డిక్రీ అమలు 202, 344
డిక్రీ ఋణస్థుడు 645, 646, 650
డిక్రీ ఋణి 642, 644
డిక్రీటా 8, 304
డిక్రీదారు 646, 650
డిక్రీ బాకీ చెల్లింపు 692
డిక్రీలపై అప్పీలు 637
డిపాజిటమ్ 80
డిప్యూటీ కలెక్టరు 151
డిబెంచరు 263, 267, 295, 394, 654
డివిజనుకోర్టు 282
డివిడెండు 267, 537, 519, 541
డిస్ట్రైన్ 197
డీడ్ పోల్ దస్తావేజు 338
డీన్సు 275
డెమరర్ 30
డేన్ న్యాయము 15
డైరెక్టరు 264, 269
డైరెక్టరు జనరలు 248
డైరెక్టర్ల బోర్డు 267
డైరెక్టర్ల మండలి 294
డైసీ ఆల్బర్ట్ వెన్ **316**,
డ్రాకో **316**
డ్రాకోనియను న్యాయము 316
డ్రాయర్ 582
డ్రాయీ 582

త

తటస్థ రాజ్యము 323
తథ్యతా విషయిక పొరపాటు 84
తథ్య విషయిక సారాంశము 629

తనఖా 68, 206, 207, 266, 306, **316**, 318, 320, 322, 342, 344, 393, 415, 423, 441, 471, 482, 484, 488, 523, 585, 599 650,
తనఖాకర్త 316, 318, 320, 321, 423
తనఖాకర్త వ్యాజ్యము 634
తనఖా డిక్రీ 633
తనఖాదారు 318, 319, 322, 502
తనఖా పత్రము 318, 319, 338
తనఖా విమోచనము **321**, 634
తనఖా సొమ్ము 634
తనిఖీ 328, 375, 378, 379
తనిఖీదారు 232, 375
తప్పుడు పత్రము 279
తబ్సీలు 237, 258, 424
తలక్ 607
తహశ్శీల్‌దారు 488, 489
తాకట్టు (ఆయకము – సెక్యూరిటీ) 194, 231, 236, 237, 238, 278, 316, 319, **322**, 342, 444, 502
తాఖీదు (సమను) 30, 691
తాటస్థ్యము 173, **322**
తాత్కాలిక కష్టకము 272
తాత్కాలిక (ఇంజంక్షన్) నిరోధాజ్ఞ 359, 375, 652
తిరట్బు (నౌకర్లు) 371
తీమిస్టీస్ 5
తీరప్రత్యయ భూమి (ఖండపు సొరుగు) 166, **290**
తీరస్థ భూస్వామ్యము **323**
తీర్పు 313, 366, 434, 470, 491, 492, 495, 496, 522
తీర్పు డిక్రీ 632
తుంటరితనము 336, 675
తులనాత్మక పద్ధతి 297
తుల పరీక్ష 40
తులామాన చట్టము **324**
తేజ్ బహద్దూర్ సప్రూ **324**
త్యాబ్జీ, బద్రుద్దీన్ **325**
త్రాగుడు 88, 671, 714
త్రైబోనియన్ **325**

థ

థగ్గులు 711
థెమిస్టీస్ 301

ద

దండనాధికారము 595
దండనాధికారి **325**, 327, 229, 330, 331, 335, 336, 408, 413
దండనిబంధన 38
దండన్యాయము 87, 346, **390**, 440, 506
దండన్యాయ సంస్కరణ **37**
దండన్యాయాలయము (క్రిమినల్ కోర్టు) 655
దండపారుష్యము (దౌర్జన్యము) 39, 366
దండప్రక్రియా సంహిత 32, **326**, 332, 334, 335, 337, 390, 414, 416, 417, 418, 434, 435, 522
దండాయ 271
దండుపట్టు 621
దత్తత 69, 206, 303, 337, 371, 445, 504, 505, 598
దత్తస్వీకారము 2, **337**
దత్తుడు 314, 224, 337, 585
దరఖాస్తు 253, **337**, 345, 347, 348, 374, 381, 399, 400, 404, 418, 419, 431, 436, 448, 482, 504, 516, 518
దర్జీ ఈనాము 479
దశబంధం ఈనాము 479
దస్తావేజు 198, 256, 257, 260, 278, 317, 320, **337** 338, 352, 441, 483, 569, 584, 675
దాత 233, **338**, 339, 340, 341, 479, 501, 502
దానపత్రము 287, 338
దానము 233, **338**, 393, 424, 430, 441, 442, 483, 485, 500, 502
దానముల పన్ను చట్టము **339**, 340, 341, 490
దామాషా 192, 342, 343, 344, 561
దాయభాగ సంప్రదాయ శాఖ 5
దాయము 213, 299
దాయవిభాగము 213, 366, 445, 474
దాయవారసత్వము 297
దావా 231, 255, 261, 349, 354, 353, 367, 368, 375, 380, 383, 399, 400, 414, 444, 451, 452, 480, 484, 498, 515, 686
దావా ఖర్చులకు హామీ 653
దావా విచారణ 630
దిగువసభ విధులు 527
దివాలా 223, 342, 344, 384, 451,
దివాలా ఆస్తి వ్యవహర్త **341**, 342
దివాలాం చట్టము 231, 232, 341, 342
దివాలాదారు 341, **342**, 343, 345, 374, 378, 495
దివాలా విషయిక న్యాయము 73
దివాలాస్థితి చట్టము **343**
దివ్య పరీక్షలు 39
దీయా (ధనమును స్వీకరించుట) 38
దీర్ఘకాల ఋణములు 447
దురాక్రమణ 172, 249, **345**, 465, 482
దుర్ఘటన **346**, 381, 382, 383, 472
దుర్వినియోగము (అక్రమ వినియోగము) 180, **346**. 468, 674
దుష్కార్యకరణము **346**
దుష్టభావము 564
దుష్టమనస్సు **346**, 347, 669
దుష్ప్రేరణ **347**, 358, 363
దేయనిబంధన 38
దేవదాసీ ప్రివెన్షన్ ఆవ్ డెడికేషన్ చట్టము 712
దేవాదాయ, ధర్మాదాయ ఈనాము 480
దేవాదాయ ధర్మాదాయ చట్టము **347** 753, 487, 537, 541
దేవాలయ సంస్కారము 711
దేశద్రిమ్మరితనము **347**, 386
దేశద్రోహము 456
దేశరక్షణ – నౌకాబలము 696
దేశాచారము **48**
దేశీయాకరణము **347**, 430, 456, 581
దైనిక లేఖనము (డైరీ) 327
దైవఘటన **348**
దైవపరీక్షలు 41
దొంగతనము (చోరీ) 300
దొంగసొత్తు కొనుట 674
దొమ్మరి ఈనాము 479
దొమ్మి 327, 334, **348**
దోపిడి 300, 327, 335, **348**, 674, 677
దోషము (అపకృతి) 354, 506
దోష స్వీకృతి 732
దోషారోపణ 331
దౌత్య కార్యాలయము 419, 563
దౌత్య ప్రతినిధి (రాయబారి) 215, **349** 544, 563
దౌర్జన్యము (దండ పారుష్యము) 36, 184, 300, **349**, 574
ద్వంద్వ ప్రభుత్వము 61, 99
ద్వారకనాథ మిత్తర్ **349**
ద్వివివాహము 336, 676

ద్వేషపూర్వక అభియోగము **349**, 350
ద్వేషము **349**, 350

ధ

ధరావతు (నిక్షేపము) 207, 341, **350**, 387, 392, 439
ధర్మకర్త 226, 287, **350**, 468, 480, 488, 504
ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి **350**
ధర్మకర్తృత్వ సంఘము 261, 350, 501
ధర్మభావనయొక్క పరిణామము **1**
ధర్మము **9**, **351**, 369
ధర్మ విజ్ఞానశాస్త్రము **351**, 414
ధర్మశాస్త్రము (న్యాయశాస్త్రము) **1**, 325, 369, 371, 387, 412, **449**, 498, 506
ధర్మసంప్రదాయము **4**
ధర్మసూత్రకాలము **38**
ధర్మసూత్రములు 351, 370, 385, 498
ధర్మాదాయములు 233, 287, 430, 513
ధారకుడు (హోల్డరు) 394, 582
ధారణాధికారము **352**, 422
ధిక్‌దండన 40
ధ్రువపత్రము (సర్టిఫికెటు) 209, 282
ధ్రువీకరణము **352**, 353

న

నకలు హక్కు (కాపీరైటు) 273, **353**
నకారాత్మక ఖరారు 223
నగర పాలక సమితి 158
నగర సమితి చట్టము (మునిసిపాలిటీల చట్టము) 509
నజరానా (ప్రీమియమ్) 485
నమ్మకద్రోహము 301
నరబలి 711
నరవధ 36, 291
నరసింగరావు, బెనగల్ **353**
నరహత్య 327, 499, 609, 672, 751 చూ. హత్య
నవీకరణ 260
నష్టపరిపూర్తి, పూచీ 298, **353**
నష్టపరిహారము (ప్రతికరము) 170, 246, 256, 272, 312, **333**, 344, 349, **354**, 372, 381, 382, 383, 391, 396, 397, 422, 438, 444, 451, 458, 484, 492, 517, 537
నష్టవస్తు సముద్ధరణ **355**
నాటో 233, **355** చూ. ఉత్తర అట్లాంటిక్ సంధి సంస్థ
నాణెములు ముద్రించు నేరములు చట్టము 278
నానల్ ఈనాము 429
నానాజాతి న్యాయము 93
నానాజాతి సమితి 167, 249, 349, 350, **355**, 356
నామనిర్దేశము (నామినేషన్) 241
నారద స్మృతి 272, **356**
నార్టన్ ఎర్డ్‌లీ **356**
నార్త్ అమెరికా చట్టము 282
నావెల్లి కాన్‌స్టిట్యూషన్స్ 305
నిందా లేఖనము **356**, 396
నిందితుడు 568, 870
నికర సంపత్తి 682
నిఖా 605
నిదర్శన పత్రము 643
నిధి నిక్షేపముల చట్టము **357**
నిధి నిక్షేపములు 297
నియుక్తులు 22, 47, 366
నియోక్త **421**, 508
నియోగ పద్ధతి 442, 445
నియోగము **4**
నియోజకవర్గము 440
నిరపేక్షపాలనీయ నిర్ణయము **47**
నిరపేక్ష బాధ్యత 83
నిరీక్షిత ఎస్టేటు 244
నిరూపణ **30**
నిరోధపు డిక్రీ 645
నిరోధము 249
నిరోధాజ్ఞ (నిషేధాజ్ఞ) 18, 184, 220, 233, 284, 333, **358**, 559, 585
నిర్ణీత అనురిక్థము **192**
నిర్దేశము (ఆదేశము) 685
నిర్బంధకృతము 88
నిర్బంధ చాకిరీ 277
నిర్బంధము 338, **359**, 524
నిర్బంధ విధానము 172
నిర్బంధ హాజరీ **359**
నిర్బంధ సముపార్జన 429
నిర్మూలక ఈనాము 479
నిర్వసీయతా వారసత్వము 50
నిర్వాహకుడు 617, 623 685,
నివారక నిర్బంధము 243, **360**, 469
నివాసిత మంత్రులు 171
నిశ్చిత అనురిక్థము **192**
నిషిద్ధ బాంధవ్యములు 504
నిషేధపు అధిలేఖ **360**, 361, 390
నిషేధాజ్ఞ 220, 272, 390
నిష్పాదకుడు 361, 568, 572, 617
నిష్పాదకుడు – పరిపాలకుడు **361**, 372,
నిష్పాదనకర్త 338
నిస్పృష్ట దూతలు 171
నిహితము 503, 666
నిహితస్వత్వము 223, 280,
నీటి పన్ను 516
నీలకంఠభట్టు **361**
నూతన ఖరారు **362**
నెగోషబుల్ ఇన్‌స్ట్రుమెంట్సు ఆక్ట్ 394, 395, 446
నేరనివారక విధానము **333**
నేరపరిజ్ఞానము 301
నేరప్రయత్నము **362**, 363, 670
నేరము 87
నేరవివరణ పత్రిక **329**, 330
నేరవిజ్ఞానశాస్త్రము **363**
నేరస్థులను శిక్షించుట 715
నేరాన్వేషణలో నూతన పద్ధతులు **363**, 364
నేరారోపణ 438, 440, 469
నైష్పత్తిక ప్రాతినిధ్య విధానము 459
నొల్లి ప్రొసెక్వి 183
నోటరీ పబ్లిక్ **365**
నోటీసు 237, 292, 320, 322, 340, 357, 359, **365**, 375, 400, 402, 403, 409, 428, 432, 444, 483, 492, 510, 519, 522, 542, 543
నౌకకు చేర్పుదల, రైలుకు చేర్పుదల **365**
నౌకరీ ఈనాము 479, 480, 487
నౌకాదళము **531**, 529
నౌకాధికరణ 641
నౌకావాహక(న)ము **366**. 574
న్యాయనిర్ణయ సభ్యుడు 520
న్యాయపరామర్శకుడు **366**
న్యాయపరిపాలనాధికారము **97**, 425
న్యాయప్రతినిధి 177, 370, 372, 375, 462, 508
న్యాయము 369, 370
న్యాయమూర్తి (జడ్జి) 301, 332, 367, 386, 387, 396, 411, 417, 433, 439, 455, 460, 462, 464, 508
న్యాయమూలములు **45**
న్యాయవాదవృత్తి 3**366**, 3,356, 369, 449
న్యాయవాది 349, **369**, 369 553 377, 400, 471

న్యాయవిచారణ 392, 442
న్యాయ విషయిక పొరపాటు 84, 257
న్యాయశాస్త్రము 1, 366, **369**, 371, 375
న్యాయశాస్త్రము – లోకోక్తులు **370**
న్యాయసంబంధ(న్యాయిక)ప్రతినిధి 372
న్యాయసంబంధ(న్యాయిక)ప్రతిపత్తి 177
న్యాయసంహితీకరణము 257, 377, 471
న్యాయసభ 239, 240
న్యాయసూత్రములు 370, 443, 450, 508, 528, 529
న్యాయస్థాన పరిష్కారము 171
న్యాయస్థానము 41, 230, 340, 241, 244, 258, 272, 293, 301, 307, 326, 329, 333, 358, 359, 364, 365, 367, 370, 374, 387, 392, 414, 416, 432, 434, 469, 482, 483, 491, 499, 503, 507, 535
న్యాయాధికరణము 134, 218, 270, 296, 387, 392, **399** 433, 522, 527, 528
న్యాయాధికరణ నియంత్రణము **390**
న్యాయాధీశుడు(న్యాయాధిపతి) 302, 329, 331, 367, 402
న్యాయానుసరణ 671
న్యాయాలయ నిర్ణయములు **46**
న్యాయాలయపునరీక్షణ 392
న్యాయావళులపరస్పర వైరుధ్యము **593**
న్యాయిక ప్రతినిధి 223, 637, **372**
న్యాయిక ప్రతిపత్తి 176
న్యాయిక ప్రత్యాసనము **322**
న్యాయిక హక్కులు 690
న్యాయోల్లంఘనము 316
న్యాస ఆస్తి 372, 373
న్యాస చట్టము **372**
న్యాస ద్రోహము 180, 375, 674
న్యాస ధర్మకర్తస్వామిత్వము 67
న్యాస పత్రము 373
న్యాసము 207, 225, 260, 270, 344, 350, 352, 372, 373, 502
న్యాసి (ధర్మకర్త) 350, 372, 373, 471, 504, 553 చూ. ట్రస్టీ
న్యూసెన్స్ (కష్టకము) 272, **373**, 678

ప

పంచాట్ 497
పంచాయితీ కోర్టు 367
పంచాయితీ చట్టము **373**
పంచాయితీ నిర్మాణము 374
పంచాయితీల అధికారములు 374, 376
పంచాయితీల కర్తవ్యము 157
పంచాయితీలు 240, 374, 467, 495
పంచాయితీ విధానము (ఆర్బిట్రేషన్) 171
పంచాయితీ సమితి 158, 376, 377, 378
పంచాయితీ సమితులు, జిల్లా పరిషత్తుల చట్టము **377**
పందెపు ఒప్పందము 257, 258
పందెము, జూదము **380**
పంపకము **380**
పడకారులు 355, 362, 366, 370, 441
పట్టభద్రుల నియోజక వర్గము 240
పత్రము 198, 206, 233, 274, **381**
పనిబంద్ 700
పనివారల నష్టపరిహార చట్టము 346, **381**, 382, 391, 490, 716
పన్ను 404, 434, 469, 475, 477, 478, 480, 497, 500
పన్నులు ఆర్థిక ఆదాయము **374**
పన్ను చెల్లింపు 340
పన్నుల రాబడి 514
పన్ను రాయితీలు 699
పన్ను రేట్లు తగ్గించు పద్ధతి 502
పన్ను విధింపు 340
పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ **383**, 390, 466
పరకీయ హక్కు 63
పరక్రామ్య లిఖితముల చట్టము 51
పరదారాగమనము 336, **384**, 676
పరపతి లేఖ **385**
పరమాదేశము **385**
పరస్పర సహాయక సంధి 345
పరాశరస్మృతి **385**
పరిగ్రహణము 337
పరిత్యాగము (అభిత్యజనము) **385**, 386
పరిదత్తము 355
పరిపాలకుడు 568, 573, 623, 685
పరిపాలన అంతిమత 392
పరిపాలనాధికార పత్రములు 361, **386**
పరిపాలనాధికారము 387, 390, 391, 510, 511, 512, 534
పరిపాలనాధికారి 390, 392
పరిపాలనా న్యాయము 86, **387**, 389, 390, 392
పరిమిత స్వామ్యము **393**, 500
పరివర్తకుడు 197, 229, 230
పరివర్తన 196, 231, 239, 352, 394
పరివర్తన పత్రము 357
పరివర్త్యుడు 196, 230, 231, 232, 239
పరివహనీయ లేఖ 82, **393**, 394, 395, 645, 649
పరివహనీయ లేఖా చట్టము **394**
పరిశుల్కము (ఉత్పాదనశుల్కము) 234
పరిష్కార చట్టము (శాసనము) 57
పరిష్కారము 271, 276, 359, 398, 402, 403, 404, 423, 486, 535
పరిహారము 205, 230, 261, 262, 272, 293, 297, 301, 324, 345, 346, 349, 352, 354, 359, 372, 382, 383, 385, 388, 390, 391, 395, 403, 413, 417, 470, 483, 484, 487, 489, 500, 584, 622, **665**
పరువునష్టము 324, 336, 356, 357, **396**, 676
పరోక్షపన్ను 234, 235, 536
పరోక్షపు ఎన్నిక 398
పర్మనెంటు సెటిల్‌మెంటు ఆక్ట్ 474, 476, 484
పశువుల అతిచారచట్టము **396**
పాకిస్తాన్ రాజ్యాంగము **397**
పాన్‌బ్రోకర్స్ ఆక్ట్ (మద్రాసు) 194
పావరు 201, 209, 399, 565
పావరు అప్పీలు **640**
పావరు దావా **399**
పాయల్ (ఈనాము) 271
పారశీకులు **610**
పారిశ్రామిక అధికరణము (ఇండస్ట్రియల్ ట్రిబ్యునల్) 74
పారిశ్రామిక కోర్టు 402
పారిశ్రామిక న్యాయము 74
పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము 400 401, 402, 404
పార్టీ పద్ధతి **527**
పార్టీల మరణము, దివాలా 637
పార్ట్‌నర్ షిప్ 80
పార్లమెంటరీ పద్ధతి 143, 410, 426, 458, 460, 466, 492
పార్లమెంటు 52, 85, 186, 194, 214, 239, 240, 241, 243, 264, 348, 360, 365, 376, 383, 384, 387, 388, 389, 392, 396, 404, 405, 406, 407, 418, 420, 423, 427, 434, 452, 453, **458**, 460, 464, 465, 470, 492, 497, 499, 520, 521, 535, 566
పాలస్ జూలియస్ **412**

పాలెమోడు ఋణము 237
పాస్ పోర్ట్ **413**
పిటిషను **200**, 209, 286, 342, 343, 351, 384, 489, 496
పిడ అపాకరణము 193
పీడనపు పన్ను 234
పునఃపరిశీలన 539
పునఃపరీక్ష **413**
పునరవలోకనము **413**
పునరీక్షణ (రివిజన్) 183, 309, 285, 312, 333, 351, 390, 391, 392, 393, **413**, 524, 528, 685
పునర్నిర్మాణ అభివృద్ధుల కొరకు అంతర్జాతీయ బ్యాంకు **413**
పునర్భీమా 472
పునర్విచారణ (అప్పీలు) 193, 322, 340, **413**, 414, 416, 503, 622, 639
పునర్విచారణ నిషేధము (ప్రాఙ్న్యాయము) **414**
పునర్విచారణ, నూతనముగ **413**
పునర్విమర్శ 209, 236
పుఫెన్ డార్ఫ్, శామ్యుయల్ వాన్ **414**
పురపాలక కమిటీలు 155
పురపాలక సంఘము 187, 513
పురపాలక సంఘముల చట్టము **415**
పురాభావన (ఉపధారణ) **415**
పురోబంధ డిక్రీ 416
పురోబంధన దావా 319
పురోబంధము 322, **415**
పురోభావ్య షరతులు 225, 564
పూచీ (సెక్యూరిటీ) 237, 523
పూర్తికాల డైరెక్టరు 266
పూర్వనిర్ణయము (నిర్దేశము) **416**
పూర్వనిర్ణీతదోషి **416**
పూర్వవర్తి తనఖా 634
పూర్వవర్తి ప్రతిఫలము 430, 431
పూర్వ విముక్తుడు **416**
పృష్ఠాంకనము 394, 582
పెంపకము 286
పెరోలు 89, **416**
పేటెంటు 288, 311, 359, **417**, 431, 432, 554, 654
పేటెంటు డిజైనుల చట్టము 391, 431,
పేటెంటు హక్కు 391
పేదరికము 715
పేష్కసు 477
పొరపాటు 87, 293, 360, 391, 411, 413, **417**, 670
పొరుప్పు (కట్టుబడి) 271
పోలక్, ఫ్రెడరిక్ **417**
పోలింగు 241, 243
పోషణ **417**, 598, 608
పౌరత్వచట్టము 418, 455
పౌరత్వ నిర్ణయము 455
పౌరత్వము **418**, 419, 430, 456, 501
పౌరసంబంధి న్యాయము 65
పౌరహక్కు 185, 369
పౌరుడు 581
ప్రకటనాత్మకము (డిక్లరేటరి) 399
ప్రకీర్ణము 39
ప్రకృతి న్యాయము (నేచురల్ లా) 301, 414, 445
ప్రక్రియా ధర్మశాస్త్రము 370
ప్రక్రియా న్యాయము 440
ప్రక్రియా సంస్కరణము **20**
ప్రక్రియా సమన్వయ చట్టము 20
ప్రజాప్రతినిధులు 524
ప్రజాప్రభుత్వము 404, 405, 421, 467
ప్రజాప్రాతినిధ్య చట్టము 376
ప్రజాప్రాతినిధ్య శాసనము 54
ప్రజాభీష్టము 302, 419
ప్రజాభీష్ట సేకరణ 420, 454
ప్రజారాజ్యము 460
ప్రజా విషయిక నేరములు 677
ప్రజా సత్తాక గణరాజ్యము 292
ప్రజాసభ 53
ప్రజాస్వామికము 97, 460
ప్రజాస్వామిక రాజ్యము 455
ప్రజాస్వామ్యము, ప్రజాప్రభుత్వము, 233, **420**, 426, 456, 534
ప్రజోపద్రవములు, కష్టకములు, రోతలు 517
ప్రణాళిక 234
ప్రతికరము 470
ప్రతికూల భుక్తము 297, **421**
ప్రతిక్రియ 313, 325, 417
ప్రతిగ్రహీత 338, 339, 501, 583, 609
ప్రతిగ్రాహ్య సాక్ష్యము **31**
ప్రతినిధి 360, 422, **423**, 527, 537
ప్రతినిధుల సభ 219, 406, 526, 527
ప్రతినివేశనము **423**
ప్రతిపక్ష నాయకుడు **423**
ప్రతిపక్షము 459, 460, 462, 534
ప్రతిపరీక్ష (క్రాస్ పరీక్ష) **423**
ప్రతిపాదన **254**, 257, 344, 345, 407, 408, 409, 412, 415, 417
ప్రతిఫలము 254, **423**, 424
ప్రతిఫల సూన్యత్వము, న్యాయవిరుద్ధ ప్రతిఫలము 256
ప్రతిబంధకుడు (ఇంటర్ మెడ్లర్) 372
ప్రతిభూతి 82, 319, 320, 344, 354
ప్రతివాద కథనము 30
ప్రతివాదన ఖండన 350
ప్రతివాదము 356, 381, 394, 530
ప్రతివాది 244, 292, 294, 302, 354, 356, 371, 396, 400, **424**, 565, 626, 635
ప్రతివాది లిఖిత కథనము 286, 424
ప్రతివేదన (రిపోర్టు) 427
ప్రతీకారచర్య 213
ప్రతీకారము 354
ప్రత్యక్ష పన్ను 536, 540, 541, 542
ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము **424**
ప్రత్యన్తరణ 317
ప్రత్యర్పణ 215, 239, **425**
ప్రత్యాఖ్యానము 338, 469
ప్రత్యామ్నాయ ప్రదానము (ప్రతిష్ఠాపిత తామీల్) 625
ప్రత్యాశీస్వత్వము 503
ప్రత్యాసన సిద్ధాంతము **321**
ప్రత్యేక వ్యాజ్యము 636
ప్రథమ ఛారము (ఫస్ట్ ఛార్జ్) 514
ప్రథమ మ్యూటినీ చట్టము 739
ప్రథమ వాయిదా **629**
ప్రదత్త విషయము 61
ప్రదత్త శాసనకరణము 86, **425**
ప్రదాన పత్రము 233
ప్రధాన న్యాయమూర్తి 544
ప్రధానపరీక్ష **427**
ప్రధానమంత్రి **106**, 218, 298, 353, 456, 458, 492
ప్రధాన సదర్ అమీన్ 26
ప్రధాన సమస్యల (నిరవధిక నియంత్రణ) చట్టము 392
ప్రపంచ ఆరోగ్యసంస్థ **427**
ప్రపంచ వాతావరణ శాస్త్ర సంబంధి సంస్థ **428**
ప్రపీడనము **428**
ప్రభుత్వ అభియోక్త 37, **428**
ప్రభుత్వము **97**
ప్రభుత్వ వ్యాజ్యములు 635
ప్రభుత్వ స్వతంత్ర సంస్థలు **135**
ప్రభు న్యాయాలయములు 15
ప్రభు సభ **19**, 53, 197, **404**, 408

ప్రమాణ (పత్రిక) పత్రము 183, 231, 522, 627, 630
ప్రమాణము **429**
ప్రమాణ వాఙ్మూలము(అఫిడవిట్) 429
ప్రమాణ స్వీకారము 405, 406
ప్రమాణీకరించుట **429**
ప్రమాదము **429**
ప్రయాణపత్రము 173, **430**, 586 చూ. విసా
ప్రరిక్షము **430**
ప్రరూపిత దోషము (ఫార్మల్ డిఫెక్ట్) 636
ప్రవర్తకాదేశము (మాండేంటరీ ఇంజంక్షన్) 359
ప్రశాసన పత్రము 503, 572
ప్రస్తావన (ప్రియాంబుల్) 397
ప్రస్వామ్యము (ఏకస్వము) 220, **431**
ప్రస్వామ్య లేఖావళి **433**, 688
ప్రాంతీయ పరిశోధన 653
ప్రాకృతిక ధర్మ సూత్రములు **45**
ప్రాకృతిక న్యాయము **6**
ప్రాజ్ఞ నిర్ణయము 387
ప్రాచీన భారత దేశములో న్యాయస్థానములు **21**
ప్రాడ్వివాక్ 22, 313, 366
ప్రాణోపద్రవకర ప్రమాదముల చట్టము 716
ప్రాతినిధిక బాధ్యత **433**, 655
ప్రాథమిక న్యాయము 425
ప్రాథమిక హక్కులు 57, 102, 188, 248, 251, 282, 361, 369, 385, **433**, 452, 466, 467, **468**, 470, 491, 507, 522, 524
ప్రాదేశికాతీత అధికార పరిధి **433**
ప్రాదేశికాతీత క్షేత్రాధికారము 215,216
ప్రాప్తలాభుడు (లాభానుభోక్త) **434**
ప్రాప్తవయస్కుడు 430, 431
ప్రామిసరీనోటు 394, 395, **435** ; చూ. ప్రోనోటు
ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారము 183
ప్రారంభిక విచారణ 331, **434**
ప్రాసంగిక సాక్ష్యము **434**, 730
ప్రాసిక్యూటర్ **434**
ప్రాసిక్యూషన్ 196, **434**
ప్రిస్క్రిప్షియో 299
ప్రీటర్ పెరిగ్రినస్ 8
ప్రివీకౌన్సిలు 19, 194, 218, 232, 235, 324, 361, 382, 417, **434**, 435, 480, 507, 520, 523
ప్రెసిడెంటు 453, 456
ప్రెసిడెన్సీ టౌన్స్ ఇన్సాల్వెన్సీ ఆక్ట్ 343, 482, 561, 603
ప్రేటార్ (దండనాధికారి) 301
ప్రేరణ హేతువు **435**
ప్రైజ్ కోర్టు 641
ప్రైజ్ (లా) న్యాయము 93, 322
ప్రొప్రైటరీ ఎస్టేట్స్ 480
ప్రొబేట్ పత్రము 503, 572
ప్రొబేషన్ 89, 416, **435**
ప్రొబేషన్ పై విడుదల 333
ప్రొవిన్షియల్ దివాలా చట్టము (ప్రొవిన్షియల్ ఇన్సాల్వెన్సీ ఆక్ట్) 341, 343
ప్రొహిబిషన్ 30, 186. 238, 281, 360, 367, 428 **435**, 527
ప్రొహిబిషన్ ఆక్ట్ **435**, 493
ప్రోకాన్సల్ 292
ప్రోనోటు (ప్రామిసరీ నోటు) 236, 238, 239, **435**
ప్లానింగు కమిషను 131, **435**
ప్లీడరు 255, 281, 286, 342, 462, 469, 624
ప్లీడింగ్సు 198
ప్లెడ్జి 80
ప్లెయింటిఫ్ **436**, 622, 638
ప్లెయింటు (దావా అర్జీ) 231, 285, 353, 400, **436**, 563, 622, 623, 624, 635, 651

ఫ

ఫత్వా ఆలంగిరి **436**
ఫియోరీ, పాస్క్వేల్ **436**
ఫిర్యాది 330, 436
ఫిర్యాదు 357, 397, **436**, 519
ఫుల్ బెంచి తీర్పు 416
ఫెడరల్ కోర్టు **28**, 297, 463, 528
ఫెడరల్ ప్రభుత్వము 196, 218, 282, 328, 357, 389, 425, 437, 464, 466, 524, 527
ఫెడరల్ రాజ్యాంగ విధానము 99, 462, 464
ఫెడరల్ రాజ్యాంగము 327, 453, 454, 508
ఫెడరల్ సదృశ (క్వాజీ ఫెడరల్) 454
ఫైనాన్స్ కమిషన్ **436**
ఫోర్జరీ (కూట రచన) 218, **438**, 675
ఫౌజ్దారీ అదాలత్ 711
ఫ్యాక్టరీల చట్టము 400
ఫ్యూడల్ పద్ధతి 506, 534

బ

బందిపోటు 327, 330, 335, 363, **438**, 666, 668
బందీకరణము **438**
బందీకరణ అధిపత్రము(అరెస్టు వారంటు) 327
బందీ ప్రత్యక్షీకరణము (హేబియస్ కార్పస్ **439**
బందెల ఈనాము 479
బంధ పత్రము 328, 333, 435
బడ్జెటు 379, 515, 536
బయానా **439**
బలప్రయోగము 202, 213, 234, 249, 349
బలవంతము **439**
బలాత్కారము **439**, 598, 671
బలాత్కారముగ అపహరించుట 673
బలాత్కార సంగమము 36
బలాద్గ్రహణము 348, **439**, 674
బల్మెరింక్ ఔగుస్టు **440**
బహిరంగ ప్రకటన 492, 514, 517
బహు సభ్య (ఎగ్రిగేటు) 275
బాంక్రప్టు 342
బాండు 205, 235, 238, 295, 388, 395
బాడుగ 184, **440**, 514, 517, 537 చూ. అద్దె
బాధ్యతాస్వీకర్త 440
బానిస విధానము 524, 711
బార్ కౌన్సిల్ 368
బారన్సు 404, 506
బాల అపరాధి **440**
బాలక న్యాయస్థానము 440
బాలట్ పత్రము 243
బాల నేరస్థులు 440
బాల్యావస్థ 88
బాహ్యప్రభుత 738
బింకర్ షాక్ కార్నీలియస్ **441**
బినామీ 441, 537
బినామీ అన్తరణ 441
బినామీ వ్యవహారములు 264, 364, 382, 420, **441**, 537
బిల్ ఆవ్ రైట్సు 282, 404, 506
బిల్మక్తా 271
బిల్లు 407, 409, 412, 420, 433, 453, 455, 458, 459, 466, 525
బిషప్పులు 275
బృహస్పతి స్మృతి 272, **442**

బెంతామ్ జెరిమీ **442**
బెదరించి ఆస్తి తీసుకొనుట 674
బెయిల్ 306
బెయిల్ మెంట్ **443**
బెర్గుభోమ్, కార్ల్ మాగ్నస్ **444**
బెసెలర్ కార్ల్ జార్జి క్రిస్టాఫ్ **445**
బేటామీను 302, **445**
బేడిగ (కట్టుబడి) 271
బేరరు 495
బేలన్సు షీటు 268, 683
బేవారసు 534, 535
బేపీలు నామా 314, **445**
బేషరతు 345, 395, 435, 479
బోర్ స్టల్ 89
బోర్ స్టల్ పాఠశాలల చట్టము 76
బోర్డ్ ఆఫ్ కంట్రోల్ 98, 99
బౌధాయన ధర్మసూత్రములు **445**
బ్యాంకింగు కంపెనీల చట్టము 265, 446
బ్యాంకు వ్యాపారము **446**, 447
బ్రహ్మదాయములు 478
బ్రిటిష్ యుగములో న్యాయస్థానములు **23**
బ్రిటిష్ రాజ్యపాలన **50**
బ్రిటిష్ రాష్ట్రపాలన **136**
బ్రిటిష్‌వారి ధర్మశాసన **11**
'బ్రియాండ్ గెల్లాగ్' ఒడంబడిక 172
బ్లాక్‌స్టన్, విలియమ్ **449**
బ్లున్‌ట్‌ష్లీ, జోహాన్ కాస్పర్ **449**

భ

భద్రతా సమితి 172, 174, 234, **250**, 251, 346, 350
భరణపు హక్కు **229**
భరణము 498, **604**
భవిష్యత్ స్వామిత్వము 66
భాగస్థుల విద్యుక్త ధర్మములు **450**
భాగస్వా (మిత్వము) మ్యము 82, **449**, 635
భాగిక పురోబంధనము **319**
భాగిక విమోచనము 318
భారత అవధి నిర్ణయచట్టము 421
భారత ఇంపీరియల్ బ్యాంకు చట్టము 447
భారత ఉన్మాదచట్టము 236, **615**
భారత ఎమిగ్రేషన్ చట్టము 555
భారత ఒప్పంద చట్టము 254, 255, 257, 293, 353, 355, 421, 443
భారత కౌన్సిళ్ల చట్టము 406
భారత క్రైస్తవ వివాహ చట్టము 612
భారత దేశపు దివాలా చట్టము 342
భారత న్యాయ శాస్త్రము 338
భారత న్యాస చట్టము 441, 471
భారత పౌరసత్వ చట్టము 347
భారత ప్రభుత్వచట్టము 61, 383, 405, 452, 458
భారత ప్రభుత్వ చరిత్ర **98**
భారత ముద్రణాలయ చట్టము 392
భారత రాజ్యాంగము 151, 235, 240, 348, 361, 384, 388, 389, 390, 405, 406, 408, 412, 413, 416, 418, 419, 426, 434, 437, 439, **452**, 490, 492, 497
భారత రాబడిపన్ను చట్టము 391
భారత రైల్వేల చట్టము 382
భారత వారసత్వ చట్టము 361, 372, 387, 430, 500, 601, 613
భారత శాసనసభల చట్టము 59, 60
భారత శిక్షాస్మృతి 258, 261, 291, 293, 296, 334, 336, 347, 355, 357, 377, 535, 666 ; చూ. శిక్షాస్మృతి
భారత స్టాంపు చట్టము 534
భారత స్టేట్ బ్యాంకు **447**
భారత స్వాతంత్ర్య చట్టము **62**, 397
భారతీయ ఆధునిక దండప్రక్రియ **43**
భారతీయ క్రైస్తవుడు 569
భారతీయ దివాలా స్థితి చట్టము **343**
భారము **471**
భాష్యం అయ్యంగారు, వెంబాకం **471**
భిన్నగోత్ర సపిండీకుడు 73, 309, 601
భీమా 401, **471**, 472, 502, 522, 537
భీమా ఒప్పందము 257, 259, 472
భీమా చణము 346
భూఖామందు (భూధారకుడు) 184, 302, 307, 365, 470, 473, 475, 483, 486
భూమి దురాక్రమణ చట్టము 482
భూమి సముపార్జన చట్టము 376, 391, 392, 483, **492**, 513, 562
భూసంస్కరణ చట్టము 491
భూస్వామ్య రాజకీయ విధానము 166
భ్రూణ హత్య 335

మ

మండలాధికారి 52
మంత్రిత్వ శాఖలు 145, **146**
మంత్రిమండలి (కేబినెట్) 145, 426, **492**, 525
మంత్రివర్గము (కేబినెట్) **106**, 453, 456, 458, 459, 460, 466
మందబయలు 486
మక్తా 184, 238, 239, 290, 474, 475, 484, 485, **493** ; చూ. అద్దె
మక్తాల తగ్గింపు చట్టము 486
మకుటధారి 404, **405**
మజూరీ 205, **493**
మతవిషయిక అపరాధములు 678
మత సంస్కరణోద్యమము 594
మత స్వాతంత్ర్యము 468, **469**, 524
మద్దతు 347, **493**
మద్యనిషేధ చట్టము 420, **493**
మద్రాసు అళియసంతాన చట్టము 504, 505
మద్రాసు ఇరిగేషన్ చట్టము 488
మద్రాసు ఋణగ్రస్థుల రక్షణ చట్టము 237, 279
మద్రాసు ఎస్టేట్సు భూముల చట్టము 484
మద్రాసు కంపల్సరీ లేబర్ ఆక్ట్ 277
మద్రాసు పంచాయితీ చట్టము 377, 380
మద్రాసు మరుమక్కత్తాయ చట్టము 505
మద్రాసు మునిసిపాలిటీల చట్టము 374
మద్రాసు లోకల్ బోర్డుల చట్టము 376, 380
మద్రాసు సర్వే బౌండరీస్ చట్టము 287
మధ్యకాలీన ఫలసాయము 196
మధ్యప్రాంత రాజ్యముల సమాఖ్య సంస్థ **494**
మధ్యవర్తిత్వ చట్టము 402, **494**
మనీబిల్లు 412, 461, **497**, 526
మనుధర్మశాస్త్రము (గ్రం) 337
మనువు **497**
మనుస్మృతి 3
మనోవర్తి 228, 286 386, 430, 471, **498**, 504, 604, 608
మన్రో సిద్ధాంతము **498**
మరణదండన 37, 236, 301, 306, 326, 384, 438, 463, **498**, 535
మరణ వాఙ్మూలము 732
మరణ శాసనకర్త 226, 571
మరణ శాసనము 1, 65, 287, 471, **609**
మరణ సుంకము 500, 502, 503
మరణ సుంకముల చట్టము 490, **500**
మరుమక్క తాయ, అళియసంతాన న్యాయములు **504**
మరుమక్కత్తాయ చట్టము 504
మహమ్మదీయ దండ న్యాయము **37**

మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్రము 520
మహమ్మదీయ న్యాయము 605
మహమ్మదీయ యుగములో న్యాయస్థానములు **22**
మహమ్మదీయుల ధర్మభావన **10**
మహర్ 606
మహసూలు మార్పిడి ప్రదేశములు 486
మ్యాండమస్ (పరమాదేశము) 17, 30, 186, 220, 385, **390**, 391, **505**
మాండేటరీ ప్రదేశము 251
మాండేటా 8, 304
మాంత్రిక వశీకరణ ప్రయోగము 36
మాగ్నకార్టా 52, 404, 449
మాన (నష్టము) భంగము 335,396,**505**
మానహాని 676
మానవ అపహరణము 335, **505**, 506
మానవ హక్కులు **506**
మాన్యము 233, 477
మారకము **507**, 583
మారటోరియమ్ 238
మార్టెన్స్ జార్జ్ ఫ్రిడరిక్ వాన్ **507**
మార్టెన్స్ ఫ్రెడరిక్ ఫ్రోమ్మహోల్డ్, డి. **507**
మార్షల్ జాన్ **508**
మార్షల్ లా 530
మాలిక్ ఇబ్నఅరాన్ **508**
మాలీకానా (భృతి) 303
మాస్కో ప్రకటన 249
మింటోమార్లే సంస్కరణలు 60
మితాక్షరి 307, 362, 474, 500
మితాక్షరి న్యాయము 208
మితాక్షరి సంప్రదాయము 5
మిరాసీ 479
మిలిటరీ కోర్టు 457, 463
ముకద్దమా 209
ముక్తదోషి 330, 331, 332
ముక్త్యార్ నామా 368, **508**
ముఖ్య మంత్రి 145, **147**
ముచ్చిలికా 485
ముజరా (సెటాఫ్) 237, 340, 424, 443, 514, 537, 538, 539, 565, **633**
ముతవల్లి 561
ముత్తుస్వామిఅయ్యరు, టి. **509**
ముత్రట్సా 271
ముద్దతి హుండీ 394, 755
ముద్దాయి 236, 301, 305, 306, 326, 328, 329, 330, 333, 347, 349, 365, 414, 416, 425, 434, 499, 522, 529, 669
మునిసిపల్ కార్పొరేషన్ 159, 276
మునిసిపాలిటీల చట్టము **509**, 519
మునిసిపాలిటీలు **158**, 240, 374, 518
మున్సిఫ్ కోర్టు **29**
ముల్లా, డి. ఎఫ్. **520**
ముస్లిము వివాహవిచ్ఛేద చట్టము 605
మూచ్యుయమ్ 80
మూజువాణి ఒడంబడిక 289
మూర్త (స్థావర) ఆస్తి 220
మూల శాసనము **249**
మెకాలే థామస్ బాబింగ్టన్ **520**
మెన్స్‌రియా 346
మెర్సియన్ న్యాయము 15
మెయిట్‌లాండ్, ఫ్రెడరిక్ విలియమ్ **571**
మెయిన్ హెన్రీజేమ్స్ సమ్నర్ **521**
మేజరు 339, 530
మేజరు ఈనాము 476
మేజిస్ట్రేటు కోర్టు 282
మేనేజింగ్ ఏజెన్సీ 263, **267**, 268
మేయర్స్ కోర్టు 23
మేల్వారమ్ 475
మైనరు (అవయస్కుడు) 210, 244, **256**, 404, 469, **521**, 538, 599
మైనరు ఈనాము 478
మైనారిటీ 269, 569, 605
మోచనస్వత్వ భంగము 634
మోజర్, జోహాన్ జాకబ్ **521**
మోటారు శకటముల చట్టము **522**
మోసము 245, 332, 333, 338, **522**, 534, 675
మౌఖిక సాక్ష్యము 639, 730
మౌద్రిక మాన కరెన్సీ 740

య

యంత్రాగారముల చట్టము 75
యజమాని (ఎంప్లాయర్) 401, 493
యజమానుల బాధ్యతా చట్టము 382, 493, 717
యథోచిత న్యాయప్రక్రియ **522**
యథోల్లిఖిత పరిహారముల చట్టము 51
యాక్షనబుల్ క్లెయిమ్స్ 196
యాజమాన్యపు హక్కు 63
యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి **522**
యుక్తవయస్కుడు 256, 356, 431
యుజరీ 278
యుద్ధ న్యాయము 314
యుద్ధము **172**
యునెస్కో 247, **523**
యునైటెడ్ నేషన్స్ 248, **523**
యునైటెడ్ స్టేట్స్ రాజ్యాంగము **523**, 526
యూదుల ధర్మభావన 9
యూనిటరీ రాజ్యాంగము 454
యూరపియన్ అంతర్జాతీయ ధర్మశాస్త్రము 521
యోగ్యతా పత్రము 368
యోజన 728
యోజనా సమితి **131**

ర

రక్షణ 441
రక్షణ కట్టుబాటు 694
రక్షణశాఖ **528**, 530
రక్షిత కౌలుదారు 489
రసీదు 238, **534**
రహస్య వోటింగు పద్ధతి 153, 374, 512
రాచరికము 97
రాజకీయ నేరస్థులు 369
రాజకీయ పక్షములు **534**, 536
రాజకీయ శరణార్థులు 215, 216
రాజగామిత్వము **534**
రాజద్రోహ చట్టము 535
రాజద్రోహము 36, 278, 327, **535**
రాజనీతి 449
రాజప్రతినిధి (వైస్రాయ్) 99
రాజభాషా నియుక్త సంఘము **51**
రాజీ 235, 238, 276, 353, 403, 451, 526, **535**
రాజీనామా 377, 409, 457, 458, 471, 511, 524, 566
రాజీపడుట **332**, 334
రాజ్యక్రియ **535**
రాజ్య గత అంతర్జాతీయ న్యాయము 166
రాజ్య ధర్మము 366, 370
రాజ్య నిర్వచనము **168**
రాజ్యము (స్టేట్) 6
రాజ్యముల అధికార పరిధి **170**
రాజ్య విషయికాపరాధములు 677
రాజ్యసభ 61, 133, 142, 240, 243, 404, 405, 407, 408, 409, 458, 459, 460, 461. 536
రాజ్యసమితి 85
రాజ్యాంగ చట్టము 369, 507
రాజ్యాంగ న్యాయము 84
రాజ్యాంగ పరిషత్తు 62, 138

రాజ్యాంగము 239, 240, 290, 392, 397, 398, 411, 415, 418, 425, 426, 427, 457, 463, 467, 480, 494, 523, 525
రాజ్యాంగ సంప్రదాయము 84
రాజ్యాంగ సభ 452, 456, 470
రాజ్యాంగ సవరణ **399**, 419, 420, 421
రాజ్యాంగ సవరణచట్టము 524
రాజ్యాంగ సవరణవిధానము **454**
రాబడిపన్ను 339, 340, 437, **536**, 537, 538, 539, 542, 553
రాబడిపన్ను చట్టము 340, 391, 536, 537
రాబడిపన్ను చరిత్ర **541**
రాబడిపన్ను మూలాధారములు 536
రామేశం, వేపా **544**
రాయబార వాణిజ్య ప్రతినిధి సంస్థలు **545**
రాయబారి (అంబేసడర్) 170, 173, 215, 298, 536, 528, **544**, 545, 546
రాయల్ ఛార్టర్ 24
రాయితీలు (మినహాయింపులు) 502, 537, 538, 539
రాష్‌బిహారీ ఘోష్ **547**
రాష్ట్ర అసెంబ్లీ 248
రాష్ట్ర కూటమి 56
రాష్ట్ర కోర్టులు 528
రాష్ట్ర గవర్నరు 241, 398
రాష్ట్రపతి 102, 103, **104**, 182, 183, 188, 239, 240, 243, 290, 384, 389, 405, 408, 412, 438, 452, 455, 458, 459, 460, 465, 497
రాష్ట్ర పునర్వ్యవస్థీకరణము 139
రాష్ట్ర ప్రభుత్వ పరిపాలన **135**
రాష్ట్ర ప్రభుత్వము 185, 232, 237, 239, 241, 269, 278, 329, 358, 383, 384, 392, 397, **398**, 401, 405, 434, 453. **464**, 466, 509, 511, 512, 513, 514, 516, 518, 527, 545, 548, 550, 551
రాష్ట్ర ప్రభుత్వ వ్యవస్థ **143**
రాష్ట్ర శాసనసభ 103, **151**, 186, 239, 240, 241, 276, 296, 398, 399, 452, 458, 490, 493, 512, 524
రికార్డు 313, 360, 379, 391, 414, 433, 471, 485, 509, 510, 511, 525, **547**
రిజర్వు బ్యాంకు **447**
రిజిష్ట్రేషను 419, 548, 550
రిజిష్ట్రేషను చట్టము 255, 520, **547**
రిట్ (అధిలేఖ) 185, 389
రిట్ ఆవ్ రైట్ 16
రిటర్ను 538, 539, 540
రిబేటు 537, 539
రిసీవరు 284, 328, 345, 471, **551**, 601
రిస్కిప్టా 8, 304
రుజువు భారము **551**, 734
రూల్ ఆవ్ లా 366
రెగ్యులేటింగ్ ఆక్టు 57, 98
రెగ్యులేషన్ 58, 474, 476, 482, 484
రెవిన్యూ కోర్టు 26, 368, **390**, 551, 542, 548, 549. 550
రెవిన్యూ బోర్డు 150, **551**, 542
రెవిన్యూ రికవరీ చట్టము 538
రెస్పాండెంటు 193, 209, 413, 622, 638 641,
రెస్పాన్సా 8
రైతువారీ పద్ధతి (విధానము) 475, **481**, 482, 486, 718
రైపేరియన్ రైట్స 323
రోమన్ దండశాస్త్ర పరిణామము **33**
రోమన్‌ల ధర్మభావన 7
రోమన్‌ల సివిల్ ప్రక్రియా పరిణామము **13**

ల

లంచగొండితనము 334, **557**, 677. 715
లఘు వ్యాజ్య కోర్టులు 649
లమ్మాష్, హెన్రిక్ **552**
లాంగ్ డెల్, క్రిస్టొఫర్ కొలంబస్ **552**
లాండ్ అక్విజిషన్ ఆక్ట్ 492
లా కమిషను 364, 521, **552**
లాకౌటు 401, 700
లాతితాత్ 17
లాభగ్రహీత 372
లాభ గ్రాహి 373
లాభానుభోక్త 67, 260, 350, 372, **553**
లిక్విడేటరు 202, 269
లిఖితవాదము **30**
లిఖిత సాక్ష్యము 639, 730
లిఖిరాజ్ 477
లిబెల్ (నిందాలేఖనము) 356, **553**
లివింగ్‌స్టన్ ఎడ్వర్డ్ **553**
లీగల్ సబ్రొగేషన్ 322
లెటర్స్ పేటెంటు 27, 185, 367, 368
లెటర్స్ పేటెంటు హైకోర్టు 186
లెగేషన్ 545, **547**
లే ఆవ్ 401
లేటరన్ సమితి 35
లేవదీసుకొనిపోవుట **676**
లైడిరెక్టర్ 31
లైసెన్సు 189, 235, 237, 277, 389, 520, 522
లైసెన్సులు రుసుములు **517**
లోక్‌సభ 133, 240, 241, 243, 405, 407, 408, 457, 458, 460, 461. 466, 497, 536
లోడు లైను కట్టుబాట్లు 694

వ

వంశానుక్రమ పౌరులు 418, **419**
వకాలత్ నామా, వకీలు **553**
వకీలు, 367, 368, 471, 553
వడ్డీ వ్యాపారము 237, 238, 722
వడ్డీ వ్యాపారుల చట్టము 194
వధ దండన 40
వయోజన వోటింగ్ 55, 156, 421, 460
వరకట్న నిషేధచట్టము **554**
వర్గదానము 226
వర్ణ అనర్హతల తొలగింపు చట్టము 713
వర్తక చిహ్నము 288, 359, **554**
వర్తక న్యాయము (లామర్చెంటు) 274
వర్తమాన స్వామిత్వము 66
వలస రాజ్యములు 164
వలసపోవుట **555**
వలసవచ్చుట **555**
వశిష్ఠ ధర్మసూత్రములు **556**
వశీకరణ ప్రయోగము 36
వసీయతీ వారసత్వము 50
వస్తు విక్రయ చట్టము 51, 352, **556**, 568
వహన పత్రము 394, **558**
వాక్ గ్రహీత 252
వాక్ పారుష్యము 39, 297, 366
వాక్ప్రదానము **559**
వాక్ స్వాతంత్ర్యము 411, 460, 468, 507, 524, 526, 528
వాక్స 608, 609
వాక్ఫ చట్టము **559**, 609
వాగ్దండన 40
వాగ్దత్తభూమి (ప్రదేశము) 10

వాగ్దాన ప్రతిపాదన-అంగీకారము 252
వాగ్దానము 252, 254, 260, 306, 343, 353, 354, 395, 423, 424, 429, 435, 444
వాఙ్మూలము 312, 329, 331, 429, 496
వాటాదారులు 539, 540, 542
వాటెల్, ఎమెరిక్ డె **563**
వాణిజ్యదూత 218, 220, 528
వాణిజ్య దౌత్య కార్యాలయము 215
వాణిజ్య నౌకాచట్టము 386
వాణిజ్య ప్రతినిధి 545
వాదపత్రము 30, 198, 399, 400, 424, 553, **563**, 627, 637
వాదమిత్రుడు **565**
వాది 244, 349, 356, 358, 359, 399, 421, 424, 563, **566**, 626
వాపసు 293, 417
వాయిదా 357, 365, 368, 400, 403, 405, 409, 424, 431, 438, 482
వాయిదా ప్రతిపాదన 410, **566**
వారంటీ 557, **568**
వారంటు 334, 335, 336, 531, **568**, 645
వారంటు కేసు 326, 330, 332, 568, చూ. దండప్రక్రియా సంహిత
వారసత్వ ఆస్తి 393
వారసత్వ చట్టము 234, 386, **568**, 611, 616
వారసత్వ న్యాయము 70
వారసత్వపు పన్ను 91
వారసత్వము 2, 67, 75, 213, 228, 307, 309, 314, 366, 386, 393, 442, 473, 489, 504, 505, 569, 570, **573**, 601, 603, 609, 611, 613
వారసత్వ హక్కు 307, 445, 600, 604
వారసత్వ సిద్ధాంతము 445
వారసు 260, 273, 274, 341, 372, 381, 414, 445, 478, 485, 534, 535, **574**, 623, 637
వారాంత సెలవు చట్టము 717
వార్షిక కౌలు 228
వార్షికము 299
వార్షిక రిపోర్టు 269
వాస్తవిక. ద్వేషము 350
వాస్తవిక నోటీసు 221
వాస్తవిక న్యాయము 445
వాహనములు, నౌకావాహనములు **574**
విక్రయ ఒప్పందము 260, 439, 549
విక్రయ చీటీ (సేల్ సర్టిఫికేటు) 549
విక్రయ దస్తావేజు 230
విక్రయదారు 350
విక్రయ పత్రము 338
విక్రయపు పన్ను చట్టము **575**
విక్రయము 483, **576**
విక్రేత 232, 317, 352, 439, 441, 471, 493
విచారణ 359, 375, 397, 399, 400, 410, 414, 425, 432, 440, 462, 492, 506, 519, 522, 526, 528, 539
విచారణ కోర్టు 402
విజ్ఞానేశ్వరుడు **579**
విటోరియా, ఫ్రాన్సిస్ కో డె **580**
విడాకులు (వివాహ విచ్ఛేదము) 204, 282, 384, 504, 595, **606**
విదేశ బాండ్లు 394
విదేశ నిర్దేశక సూత్రము 398
విదేశనీతి 525
విదేశ వినిమయ పత్రము 365
విదేశ వ్యవహర్తలు 245
విదేశ వ్యవహారములు 234, 544, 546
విదేశీన్యాయము 93
విదేశీయుడు **581**
విద్యాలబ్ధముల చట్టము **581**
విద్యాసంస్కృతుల విషయిక హక్కు 468
విద్రోహక చర్య 439
విధాన (శాసన) సభ 61
విధి 340
విధిఘర్షణ **582**, 593
వినిమయపత్ర చట్టము 394
వినిమయ పత్రము 205, 239, 385, 394, **582**, 593
వినిమయము 483, **583**
వినిర్దిష్ట అనుపాలనము **584**
వినిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టము **584**, 262
విభజన 633
విముక్తి (అక్విటల్) 208, 209
విమోచన హక్కు **585**
విలక్షణ తనఖా 317
వివాద పరిష్కారము 332, 495
వివాదము 399, 402, 403, 404
వివాదాంశము 729; చూ. సాక్ష్య చట్టము
వివాదాంశముల స్థిరీకరణ 629
వివాహ ఒప్పందము 305
వివాహ నియమములు 68
వివాహము 204, 213, 297, 305, 393, 419, 504, **585** 596, 605, 612
వివాహము-విడాకులు 610
వివాహ విచ్ఛేద చట్టము 612
వివాహ విచ్ఛేదము (విడాకులు) 386, **586**, 597, 606, 612
విశిష్ట న్యాయము 92, 274
విశిష్ట వివాహచట్టము 586, 613, 616, 713
విశ్లేషనాత్మక ధర్మ విజ్ఞానము 352
విశ్లేషణాత్మక పరిశీలనా పద్ధతి 247
విష పరీక్ష 41
వీసా **586**
వీటన్ హెన్రీ 587
వీటో 59, 420, **587**
వీటో అధికారము 250
వీలునామా 190, 191, 198, 208, 224, 226, 228, 244, 274, 314, 315, 352, 358, 361, 372, 386, 387, 393, 430, 431, 445, 505, 534, 549, 550, 569, 571, **587**, 600, 609, 617
వీలునామాకర్త 361, 372, 430, 431, 445, 549, 569
వీలునామా ధ్రువీకరణ 361
వీలునామా ధ్రువపత్రము **588**
వృద్ధి నిషేధక చట్టము 278
వృత్తి సంఘము **588**
వెంకటసుబ్బారావు, ముత్తా **591**
వెర్సెయిల్స్ సంధి పత్రము 345, 355
వెసెక్స్ న్యాయము 15
వెస్టులేక్ జాన్ **591**
వేగు పద్ధతి **592**
వేతన గ్రాహి 666
వేదకాలము **38**
వేలము 538, **592**
వైద్య న్యాయ విజ్ఞానశాస్త్రము **592**, 593
వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయము 166, **593**
వైయక్తిక ఆదాయపు పన్ను 90

వైయక్తిక ఈనాము 478
వైయక్తిక ఒడంబడిక 350
వైయక్తిక ఖరారు 223
వైయక్తిక న్యాయము 234, 306, 440, **595**
వైయక్తిక విధులు **617**
వైయక్తిక హక్కు 63
వైస్ కాన్సలేట్ 546, **547**
వైవాహిక న్యాయము 68
వోటరు 241, 243, 419, 461, 506, 512, 536
వోటర్ల పట్టిక 374, 375
వ్యక్తి 221, **617**
వ్యక్తి అన్వయి హక్కు 63
వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టము 75, **617**
వ్యభిచారము 384, 385, 398, 714
వ్యయపన్ను చట్టము 91, **618**
వ్యయ పన్ను మినహాయింపు 619
వ్యర్థ పరివర్తనలు 224
వ్యవసాయ కమతముల చట్టము 197
వ్యవసాయదారుల ఋణముల చట్టము 548, 550
వ్యవసాయదారుల ఋణ విమోచన చట్టము 239, **621**
వ్యవసాయ శాసనములు 718
వ్యవహర్త 197, 361
వ్యవహార ధర్మము 366
వ్యవహార న్యాయము 50, 282, 384, 467
వ్యవహార న్యాయాలయము (సివిల్ కోర్టు) 655
వ్యవహార పత్రము 394
వ్యవహార ప్రక్రియాసంహిత 244, 344, 365, 372, 377, 402, 413, 494, 497, 520, 551, **622**
వ్యవహార ప్రక్రియా స్మృతి 358
వ్యవహార మయూఖము 473
వ్యాఖ్యానము **651**
వ్యాజ్య అపాకరణము 193
వ్యాజ్య కారణము 396, **651**
వ్యాజ్య కాలీన ఉత్తరువులు **637**, **652**
వ్యాజ్య కాలీన నిరోధాజ్ఞలు 358
వ్యాజ్య కాలీన పరివర్తనలు **231**
వ్యాజ్యాచర్య 365
వ్యాజ్యము (దావా) **200**, 209, 231, 236, 244, 286, 292, 321, 324, 342, 353, 358, 359, 360, 366, 372, 376, 381, 390, 392, 393, 394, 399, 400, 403, 413, 414, 417, 421, 433, 463, 494, 496, 497, 498, 510, 519, 528, 564, **634**
వ్యాజ్యముల వాయిదాలు **630**
వ్యాజ్య సంపాద్య వస్తువు **654**
వ్యాజ్యస్థల ధర్మము **654**
వ్యాపార కీర్తి (ప్రతిష్ఠ) 258
వ్యాపార చట్టము 392, 544
వ్యావసాయిక ఋణముల చట్టము 718
వ్యావహారిక అపకృతులు 82, 87, 180, 184, 213, 247, 262, 593, 300, 346, 255, 435, **655**

శ

శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తి 389,**666**
శాశ్వత అంతర్జాతీయ పంచాయితీ న్యాయస్థానము 167, 171
శాశ్వతత **666**
శాశ్వత (త్వ) తా వ్యతిరేక సూత్రము 225, **666**
శాశ్వత నిరోధాజ్ఞ 359
శాశ్వత పంచాయితీ సభ 526
శాసన అధికరణము **133**
శాసనకరణము 247, **282**, 297, 302, 388, 396, 398, 425, 524, 527, 581
శాసన కరణాధికారము 389, 426, 465, 522
శాసనకర్త 308
శాసన నిర్మాణ అధికారము 97, 103, 398, 399, 426
శాసన నిర్మాణ పరిణామము **52**
శాసన పరిషత్తు 39, 144, 152, 240. 242, 464
శాసన బద్ధ అధికరణము 391
శాసన బద్ధ అప్పులు 390, 391
శాసనమండలి 102, 145, 282, 376, 388, 389, 390, 411, 419, 520
శాసనసభ 56, 85, 99, 152, 153, 365, 374, 376, 378, 379, 406, 407, 409, 420, 426, 433, 453, 456, 461, 464, 465, 466, 486, 488, 497, 522
శాసనాధికారము 188, 389, 427
శాసనోల్లంఘన 346
శాస్తులు 684
శిక్షల అమలు **332**
శిక్షలు 375, 518
శిక్షార్హత 87
శిక్షాస్మృతి 50, 277, 298, 329, 334, 336, 385, 434, 436, 445, **499**, 513, 552, **666**
శిశు అపహరణము **680**
శిశువుల చట్టము 440
శిశు సంక్షేమ న్యాయము 75
శిశు సంక్షేమ శాలలు 378
శిశుహత్య 711
శిస్తు 184, 206, 233, 238, 239, 271, 292, 473, 482, 551 చూ. అద్దె
శుద్ధాంతఃకరణ 49
శుల్కము 315
శూన్యనీయ ఒప్పందము 255, **258**
శూన్యమైన ఒప్పందము 255
శ్రామిక (కోర్టు) న్యాయస్థానము 402, 403 591
శ్రీనివాస అయ్యంగారు, ఎస్. **680**
శ్రుతసాక్ష్యము **681**, 730
శ్రోత్రియందారు 478
శ్రోత్రియాలు 478
షరతు **261**, 389, 410, 416, 446, 479, 485, 489, 495, 557
షహాజోగ్ హుండి 394
షెడ్యూలు కులము 212
షెడ్యూలు తరగతులు 602
షెరిఫ్ 35, 52, 197, 302, 312, **681**

స

సంక్రామిత్రుడు 290, 642
సంక్షిప్త ఆజ్ఞాపత్రిక 185
సంక్షిప్త న్యాయాలయము 528
సంక్షిప్త విచారణలు 332
సంచయ వ్యతిరేక సూత్రము 226
సంచార న్యాయస్థానము 527
సంచిత అనురిక్థము 192
సంచితనిధి (కన్‌సాలిడేటెడ్ ఫండ్) 461, 497, 689
సంధాయకమండలి (కన్సిలియేషన్ బోర్డ్) 74
సంధి **681**
సంపత్తిపన్ను 91, 684
సంపద పన్నుచట్టము **682**
సంపూర్ణ నిరోధము 222
సంపూర్ణ ప్రభుతాసంపన్న రాజ్యము 738
సంపూర్ణ విశ్వాసయుత ఒప్పందము 259
సంప్రదాయము 168, 417, **685**
సంప్రాప్త వయస్కుడు 226

సంభావిత ఒప్పందము 262, **293**
సంభావిత (అన్వయిక) నోటీసు 221
సంభృతి **686**
సంరక్షకత్వ న్యాయము 69
సంరక్షకుడు 210, 256, 424, 469, 504, 506, 565, 597, 599
సంరక్షకుల–సంరక్షితల చట్టము 600, 614, **686**
సంరక్షణ 504, 599, **607**
సంరక్షిత రాజ్యము 164
సంరక్షితుడు 206
సంసిద్ధతా ప్రదర్శన (సమర్పణ) 261, 691
సంస్కరణల చట్టము 54, 491
సంస్కరణ పాఠశాలలు 440
సగోత్ర సపిండులు 73, 309
సట్టా వినిమయము **686**
సట్టా వ్యాపారిక ఒప్పందము 258
సదర్ అమీన్ 26
సదర్ కోర్టులు 367
సదర్ దివానీ అదాలత్ (కోర్టు) 24, 349, 367
సదర్ నిజామత్ అదాలత్ 367
సనదు 233, 368, 477
సపిండ శబ్ద నిర్వచనము 309
సపిండులు 214
సప్రతి బంధదాయి 71, 308
సబ్ కోర్టు **29**
సబ్ డివిజనల్ మేజిస్ట్రేటు 329 434
సభాధిక్కార నేరము 405
సభానాయకుడు **687**
సభాపతి 153, 406, 407, 408, 410, 411, 423, 460, 497, 567, **687**
సమతాత్మక క్షేత్రాధికారము 358
సమతాత్మక ధారణాధికారము 352
సమతాత్మక న్యాయము 18, 49, 247, 274, 584, 654, **689**
సమతాత్మక సిద్ధాంతము 365
సమను 244, 334, 335, 336, 519, 549, **691**
సమన్ల జారీ 624
సమన్సు కేసు 330, 332, 333, **691**
సమర్పణ 691
సమష్టి కుటుంబము 340, 361, 581, 600
సమష్టి స్వామిత్వము 66
సమాఖ్య 61, 85
సమాజ సంక్షేమ న్యాయము 74
సమాధానమండలి 402, 403
సమార్జన **691**
సమాశ్రిత (ఆగంతుక) స్వత్వము 223, 224
సమీచీన (స్వామ్య) స్వత్వము 230
సముచిత ప్రభుత్వము 401, 402, 403
సముద్రజలములు నౌకాబలము **692**
సముద్రపు దోపిడి **697**
సముద్ర వాణిజ్యము 693
సముద్రశుల్క చట్టము 695, **698**
సమ్మతి 671
సమ్మెలు **700**
సర్ పన్నీ 376, 377
సర్బార్జీ 91
సర్వ ఈనాము 478
సర్వ దుంబాలా ఈనాము 478
సర్వసత్తాక ప్రభుత్వము 535
సర్వాధికారి (ప్లెనీ పొటెన్షియరీ) 170
సర్వాన్వయి హక్కు 63
సర్షియోరారి 17, 30, 186, 236, 390, **701**
సర్వీస్ కమిషన్ 384
సర్వే చట్టము 483, 487
సలహా రూపక అధికారపరిధి **701**
సవరణలు 410
సవాలు పత్రము 172
సవీనీ, ఎఫ్. సి. వాన్ **701**
సషరతు విక్రయముద్వారా తనఖా **317**
సషరతు స్వామిత్వము 67
సహకార చట్టము **702**
సహకార పరపతి సంఘము 194, 447, 704
సహకార బ్యాంకులు 447
సహకార సంఘము 294, 377
సహకార సంస్థల చట్టము 447
సహకార నిబంధనలు 518
సహగమనము 710
సహజ న్యాయము 388
సహభాగి 600, 601
సహ స్వామిత్వము 421
సహాపరాధి 305, 347, **709**, 735
సహాయక హక్కులు 63
సహోద్యోగితా సిద్ధాంతము 717
సాంఘిక న్యాయము 488
సాంఘిక శాసనములు **709**
సాంత్రిక న్యాయస్థానము 330, 331, 334, 336
సాంత్రిక న్యాయాధీశుడు 331, 333
సాక్షి వాఙ్మూలము 736
సాక్షి సమనులు 629
సాక్షుల విచారణ 630
సాక్ష్య చట్టము 51, 377, 392, **729**
సాక్ష్యము 31, 255, 307, 326, 330, 340, 365, 391, 400, 413, 414, 415, 429, 469, 495, 534, 547, 628
సాక్ష్యమును పరిహరించుట **30**
సాగుబడి ఈనాము 479
సాధారణ తనఖా 318
సాధారణనిధి 295
సాధారణ ధర్మము 712
సాధారణ న్యాయము **63**
సాపరాధ సాక్షి (అప్రూవర్) 332
సాపేక్షక పాలనీయ నిర్ణయము 47
సామాన్య అనురిక్థము 192
సామాన్య న్యాయము 274
సార్వజనిక న్యాయము 306, 366, 440
సార్వజనిక ప్రాధాన్యము 567
సార్వజనిక సంసేవకుడు **737**
సాహసము 39, 297, 360
సిద్ధాంత (ధర్మ) న్యాయశాస్త్రము 62, 370, 440
సిద్ధాంత వ్యవహార న్యాయశాస్త్రము 50
సివిల్ అప్పీళ్లు 455
సివిల్ కోర్టు 210, 237, 302, 349, 357, 358, 383, 392, 393, 403, 433, 482, 550
సివిల్ ప్రక్రియా సంహిత 50, 549, **739**
సీటో **739**
సీప్రే సిద్ధాంతము 711
సీమవాదము (లాండ్ డిస్ప్యూట్) 366
సీమావన్ను 91
సీమా సుంకములు 695
సుంక గ్రహణము 504
సుదూరతా వ్యతిరేక సూత్రము 225
సుపీనా 17, 186, **739**
సుప్రీమ్ కోర్టు 23, 29, 56, 98, 102, 134, 185, 186, 282, 296, 361, 367, 369, 384, 385, 389, 392, 398, 399, 416, 426, 433, 439, 455, 456, 460, 462, 467, 470, 480, 504, 506, 527, 539, 621, 622, **739**
సుప్రీమ్ కోర్టుకు అప్పీలు 641
సుబ్రహ్మణ్య అయ్యరు, ఎస్ **739**
సుసంగత సాక్ష్యము **31**

సూత్రకాలము 2
సూపర్ టాక్సు 541
సెంటో **739**
సెటిల్‌మెంటు ఆక్ట్ **25**, 49, 98
సెనేటు 142, 219, 282, 304, 420, 446, 459, 471, 525, 526
సెరాయీల చట్టము 722
సెషన్సు కేసు 313, 331, **739**
సెషన్సు కోర్టు 529
సైనిక న్యాయము 92
సైనిక న్యాయస్థానము **739**
సైనిక పరిపాలన 466
సైనిక ప్రభుత్వము 397
సైనిక శాసనము **740**
సౌంతకమతము 484, 486, 487
సొలిసిటర్ 183, 238, 352, 365, 367, 429, 434, 520
సోలన్ **740**
స్టాండింగు ఆర్డరు 337, 566
స్టాంపు చట్టము 483, **741**
స్టాంపు డ్యూటీ 285, 437, 514
స్టాక్ ఎక్స్‌చేంజి **742**
స్టార్ ఛేంబర్ కోర్టు **36**
స్టీఫెన్, జె. ఎఫ్ **742**
స్టేట్స్ జనరల్ 53
స్టోరీ, జోసెఫ్ **743**
స్తేయము 39
స్త్రీధన నిర్వచనము **310**
స్త్రీధనము 2, 71, 272, 273, 307, 366, 446, 490, 603, **744**
స్త్రీధన వారసత్వము 362
స్త్రీ పునర్వివాహము 356
స్త్రీ వీలునామా 603
స్త్రీ సంగ్రహణము 39, 366
స్థలధర్మము **743**
స్థానిక న్యాయము **6**, 92
స్థానిక సంస్థల చట్టము **746**
స్థానిక స్వపరిపాలన **155**, 509, 528
స్థాయికములు (స్థావరములు) **747**
స్థాయీకమిటీ 154, 378, 526, 527
స్థితివిషయిక న్యాయము 68
స్థిరనివాస న్యాయము **748**
స్థిరనివాసము **748**
స్థిర విక్రయము 649
స్థిరీ కృతస్వత్వము 500
స్ప్రానోవిక్జ్, డబ్ల్యు **748**
స్పీకర్ (సభాపతి) 405, 687
స్పెషల్ మారేజెస్ ఆక్ట్ 713
స్పెషల్ మిషన్లు **546**
స్మాల్ కాజెస్ కోర్టు 509, 623
స్మృతులకాలము **3**, **39**
స్వకల్పిత నిషేధము (నిరోధము) 729, 735, **749**
స్వత్వవరణము **227**
స్వయం పరిపాలనాత్మక న్యాయము 93
స్వల్పకాల ఋణపత్రము 448
స్వాతంత్ర్య హక్కులు **468**
స్వాధీనపు తనఖా 317, 319, 505, 585
స్వాధీన హక్కు 475, 480, 482
స్వాధీనానుభవము 338, 503
స్వామిత్వము 65, **749**
స్వామిపాల వివాదము 366
స్వామ్యము 221, 244, 275, 372, 421, 431, 432, 442, 473, 477, 480, 491, 502, 538
స్వారెజ్ కారెల్‌గాట్‌లీబ్ **749**
స్వారెజ్ ఫ్రాన్సిస్కో **749**
స్వీకర్త 161
స్వీకృతి **254**
స్వేచ్ఛ 63
స్వేచ్ఛాప్రదానము **750**

హ

హంద్రెడు కోర్టు 15
హక్కు 63
హక్కుదారు 441, 442, 470
హక్కుదార్ల నిర్ణయ దావా (వ్యాజ్యము) 635, **750**
హక్కుపత్రనిక్షేపణ ద్వారా తనఖా 317
హక్కు పత్రము 481, 506
హజ్ కమిటీ చట్టము 697
హత్య 499, 672
హమ్మురబీ 3, **751**
హామీదారు **752**
హాల్ డబ్ల్యు, ఇ. **752**
హాలండ్, టి. ఇ. **752**
హిందువుల ధర్మభావన **1**
హిందూ అప్రాప్తవయత సంరక్షకుల చట్టము 599
హిందూఅ విభక్త కుటుంబము 490, 505
హిందూకోడు బిల్లు 180
హిందూ దత్తతాభృతుల చట్టము 51, 337, 505
హిందూ దండ ప్రక్రియా పరిణామము **38**
హిందూ దత్తత మనోవర్తుల చట్టము 598, 605
హిందూ దేవాదాయ ధర్మాదాయ సంస్థల చట్టము 488, **753**
హిందూ ధర్మశాస్త్రము 337, 393, 441, 450, 473, 505, 520, 534
హిందూ న్యాయశాస్త్రము 303
హిందూ పరివర్తనల, ప్రరిక్థముల చట్టము 430
హిందూ వారసత్వ చట్టము 51, 188, 393, 430, 505, 523, 602
హిందూ వితంతువుల పునర్వివాహ చట్టము 596
హిందూ వివాహ చట్టము 51, 75, 504, 596
హిందూ వీలునామాల చట్టము 361
హిందూ సమష్టి కుటుంబము 430, 450, 500, 503, 543, 618
హిందూస్త్రీల ఆస్తి హక్కుల చట్టము 600
హిగ్గిన్స్ ఎచ్. బి. **754**
హితాధికారి 561
హుండీ **755**
హెదాయ 263, 394, 446, **755**
హేగ్ ఒడంబడిక 171, 322
హేబియస్ కార్పస్ (బందీ ప్రత్యక్షీకరణము) 30, 44, 180, 185, 390, 425
హైకమిషనరు 430
హైకమిషన్ 546, **547**
హైకోర్టు **27**, 29, 220, 236, 244, 270, 302, 322, 328, 329, 331, 333, 341, 342, 366, 368, 378, 385, 386, 391, 398, 399, 413, 416, 432, 433, 439, 455, 460, 473, 484, 497, 543, 572, 622, **755**
హైకోర్టు చట్టము 367
హైకోర్టు జడ్జి (న్యాయమూర్తి) 349, 353, 360, 402, 469, 471, 509
హైకోర్టు ఫుల్‌బెంచి 368
హైకోర్టులో అప్పీలు 640
హైదరాబాదు గ్రామపంచాయితీ చట్టము 377
హైషెరిఫ్ 681
హోల్డర్ ఆవ్ డ్యూకోర్ట్స్ 395, 396
హౌస్ ఆవ్ కామన్స్ 282
హ్యూబర్ అల్‌రికస్ **756**
హ్యూబర్ యూగెన్ **756**

పారిభాషిక పదజాలము

ఇంగ్లీషు — తెలుగు

A

Abandonment - విసర్జనము; విడిచిపెట్టుట, పరిత్యాగము
Abate - కృంగదీయు; నాశనము చేయు
Abatement - అపాకరణము
Abatement of nuisance - పీడ అపాకరణము
Abatement of suit - వ్యాజ్య అపాకరణము
Abbots - మహంతులు
Abduction - స్త్రీ సంగ్రహణము; మానవ అపహరణము
Abetment - దుష్ప్రేరణ; మద్దతు
Abortion - గర్భస్రావము
Abuse - వాక్పారుష్యము; తిట్టు
Acceptance - అంగీకారము; అంగీకృతి
Acceptor - ప్రతిగ్రహీత
Accident - దుర్ఘటన; ప్రమాదము
Accomplice - సహాపరాధి
Accord and satisfaction - అంగీకారము, పరిష్కారము
Accretion - పెంపుచేయుట
Accusation - నేరారోపణ
Accused - ముద్దాయి; నిందితుడు
Accusatorial - అభియోజనాత్మకము
Acquisition & Requisition - సమార్జన, అభియాచన
Acquittal - విడుదల; విముక్తి
Actionable claim - అభియోజ్య స్వత్వము, వ్యాజ్యసంపాద్య వస్తువు
Act of God - దైవఘటన
Act of Settlement - పరిష్కార చట్టము
Act of State - రాజ్యక్రియ
Actual - వాస్తవికము
Actual notice - వాస్తవిక పరిజ్ఞానము
Additional evidence - అదనపు సాక్ష్యము
Adjournment motion - వాయిదా ప్రతిపాదన
adjudicatio - హక్కుదారునికి గల హక్కును నిర్ణయించ గల అధికారము
Administrative finality - పరిపాలనా అంతిమత
Administrative justice - అడ్మినిస్ట్రేటివ్ జస్టిస్
Administrative law - పరిపాలనా న్యాయము
Administrator - పరిపాలకుడు; నిర్వాహకుడు
Admiralty - అడ్మిరాల్టీ
Admission - ఒప్పుదల; ఒప్పుకోలు
Adoption - దత్తత; దత్తస్వీకారము
Adultery - వ్యభిచారము; పరదారాగమనము; పరస్త్రీ గామిత్వము
Adverse possession - ప్రతికూల భుక్తము (అధీనము)

Advisory jurisdiction - సలహారూపక అధికార పరిధి
Advocate - అడ్వకేటు; వకీలు
Advocate-General - అడ్వకేటు-జనరలు
Affidavit - అఫిడవిట్; ప్రమాణ వాఙ్మూలము
Agency - ఏజెన్సీ
Agent - ఏజెంటు; ప్రతినిధి
Aggression - దురాక్రమణ
Aggregate - బహుసఖ్య
Agreement-Contract - ఒడంబడిక-ఒప్పందము
Agriculturists Debt Relief Act - వ్యవసాయదారుల ఋణ విమోచన చట్టము
Agriculturists Loans Act - వ్యవసాయదారుల ఋణముల చట్టము
Air craft carrier - విమాన వాహనము
Air force - వాయుసేన; వైమానిక బలము
Air space - వాయుసీమ
alaiya santana law - అళియసంతాన న్యాయము
alibi - అన్యత్రత
Alien - విదేశీయుడు
Alimony - సంభృతి; మనోవర్తి
Ambassador - రాయబారి; దూత
Amendment - సవరణ
amicus curiae - న్యాయ పరామర్శకుడు
Amnesty - సర్వక్షమ
Annuities - వార్షికములు
Annuity - వార్షిక భృతి
Annulment - రద్దు చేయుట
Anti air craft defence - శత్రు విమాన విధ్వంసక రక్షణ
Anti tank rifles - టాంకు విధ్వంసక శతఘ్నులు
Appeal - అప్పీలు; పునర్విచారణ
Appellant - అప్పెల్లెంటు; అప్పీలుదారు
Apportionment - బాధ్యతల పంపిణీ
Appropriate Government - సముచిత ప్రభుత్వము
Approver - సాపరాధ సాక్షి
Arbitration - పంచాయితీ విధానము; మధ్యవర్తిత్వము
Arbitration Act - మధ్యవర్తిత్వ చట్టము
Archbishop - మతాచార్యుడు
Army - భూసైన్యము; భూసేన; కాల్బలము
Arrest - నిర్బంధము
Arrest-warrant - బందీకరణ అధిపత్రము
Arson - గృహదహనము
Article - నిబంధన
Ascertained - నిర్ధారిత

Assault - దౌర్జన్యము; దండపారుష్యము
Assembly - శాసనసభ; ప్రజాపరిషత్తు
Assessee - కరదాత
Assignee - అసైనీ
Assize - న్యాయసభ
Asylum - ఆశ్రయము
Attachment - జప్తు
Attempt - (నేర) ప్రయత్నము
Attestation - ధ్రువీకరణ; ప్రమాణీకరణము; సాక్ష్యాంకనము
Attorney General - అటార్నీ-జనరలు
Auction - వేలము
Auditor - ఆడిటరు
Australia common wealth - ఆస్ట్రేలియా కామన్ వెల్తు
Autocracy - నిరంకుశత్వము
Autonomous - స్వయంపరిపాలక
autrefois acquit - పూర్వవిముక్తుడు
autrefois convict - పూర్వనిర్ణీత దోషి
Award - అధినిర్ణయము
Ayats - ఛందోబద్ధము

B

Bail - జామీను
Bailee - ఉపనిహితుడు
Bailor - ఉపనిధాత
Bailment - బెయిల్ మెంట్; ఉపనిధానము
Bailiff - జమానత్ దారు
Balance of power - తుల్యప్రాబల్యము
Banking - బ్యాంకు వ్యాపారము
Bankrupt - దివాలాదారు
Bar Council - బార్ కౌన్సిల్
Baronial Court - ప్రభున్యాయాలయము
benami - బినామీ
Beneficiary - లాభానుభోక్త; ప్రాప్తలాభుడు
Bequest - ప్రరిక్థము
Bicameral - ద్విసభ; రెండు సభలు
Bill of exchange - వినిమయ పత్రము
Bill of lading - ఎగుమతి పత్రము; వహనపత్రము
Bishop - మతగురువు
Bond - బాండు
Borstal - బోర్ స్టల్
Borstal School - బోర్ స్టల్ పాఠశాల
Brawl - కలహము
Breach of trust - న్యాసద్రోహము; నమ్మకద్రోహము
Bren gun - తేలికయంత్ర శతఘ్ని
Bribery - లంచగొండితనము
Budget - బడ్జెటు; ఆయవ్యయ పట్టిక
Burden of proof - రుజువుభారము
Burgesses - నగర ప్రతినిధులు
Burglary - గృహభేదన చౌర్యము
Business sense - వ్యాపార సరళి

C

Cabinet - మంత్రివర్గము; మంత్రి మండలి
Cantonment - శిబిరము; సైనిక నివేశనము
Capital gains - మూలధనపు రాబడులు
Capital punishment - మరణదండనము; ఉరిశిక్ష
Care - జాగ్రత్త
Carriers & Shipping - వాహనములు; నౌకావాహనములు
Case - వ్యాజ్యము; కేసు; దావా; అభియోగము
Caste Disabilities Removal Act - వర్ణ అనర్హతల తొలగింపు చట్టము
Casual income - ఆకస్మిక రాబడులు
Cattle stand - మందబయలు
Cattle Trespass Act - పశువుల అతిచార చట్టము
Cause of action - వ్యాజ్యకారణము
Central Treaty Organisation (C. E. N. T. O.) - మధ్య ప్రాచ్యము యొక్క మధ్యమ సమాఖ్య సంస్థ
certiorari - సర్షియోరారీ; ఉత్ప్రేషణ లేఖ
Cession - ఇచ్చివేయట, వదులుకొనుట
Challenge - ప్రశ్నించుట
Charge - భారము; నిందారోపణ
charge de affairs - నిసృష్టదూతలు
Charitable trust - ధర్మాదాయము
Chartist movement - చార్టిస్టు ఉద్యమము
Cheating - మోసము; వంచన
Cheque - చెక్కు
Chief of the Army Staff - సైనిక బృంద ముఖ్యుడు; ముఖ్య సేనాధిపతి
Chief of the Naval Staff - నౌకాదళ ముఖ్యుడు; ముఖ్య నౌకాధిపతి
Chose in action - అభియోజ్య స్వత్వము; వ్యాజ్య సంపాద్య వస్తువు
Citizenship - పౌరత్వము
Circumstantial evidence - ప్రాసంగిక సాక్ష్యము
Civil law - వ్యవహార న్యాయము; పౌరధర్మము
Civil Procedure Code (C. P. C.) - వ్యవహార ప్రక్రియా సంహిత; వ్యవహార ప్రక్రియా స్మృతి
Class gift - వర్గదానము
Code - సంహిత
Codicil - (వీలునామా) అనుబంధ పత్రము
Codification - న్యాయసంహితీకరణము; క్రోడీకరణ
Coercion - బలవంతము; ఒత్తిడి
Common bench - సాధారణ న్యాయపీఠము
Common law - కామన్ లా
Commonwealth - కామన్వెల్తు
Communal lands - సాముదాయిక భూములు

Company Law - కంపెనీల చట్టము
Compensation - నష్టపరిహారము; ప్రతికరము
Complainant - ఫిర్యాది
Complaint - ఫిర్యాదు
Compromise - రాజీ; సమాధానపడుట
Conception - భావన
Conciliation Board - కన్సీలియేషన్ బోర్డ్; సంధాయక మండలి
Concurrent list - ఉభయ సామాన్య పట్టిక; సహ పట్టిక
Condition - షరతు
Conditional - సోపాధిక
Condition precedent - పురోభావ్య షరతు
Condition subsequent - ఉత్తరభావ్య షరతు
Confirmation - స్థిరపరచుట; ఖాయపరచుట
Confederation - రాష్ట్రకూటమి
Conference - సమావేశము
Confession - అపరాధాంగీకారము
Conflict - విప్రతిపత్తి; వైరుధ్యము
Conflict of laws - న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యము; విధి ఘర్షణ; వైయక్తిక అంతర్జాతీయ న్యాయము
Confirm - ఖాయపరచు
Conservation zones - భద్రతా మండలములు
Consideration - ప్రతిఫలము
Consolidation - ఏకీకరణము; సమ్మేళనము
Conspiracy - కుట్ర
Constituancy - నియోజకవర్గము
Constituent Assembly - రాజ్యాంగ పరిషత్తు
Constitution - కాన్‌స్టిట్యూషన్; రాజ్యాంగము
Constructive - సంభావిత
Constructive notice - సంభావిత పరిజ్ఞానము
Consul - వాణిజ్యదూత
Consul-General - ముఖ్య వాణిజ్య ప్రతినిధి
Consumer - వినియోగదారుడు; అనుభోక్త
Contempt - ధిక్కారము
Contempt of Courts Act - కోర్టు ధిక్కార చట్టము
Contiguous zone - సంసక్త మండలము
Continental shelf - ఖండపు సొరుగు
Contingency fund - ఆకస్మిక నిధి
Contingent - అనిశ్చితము; సమాశ్రితము
Contingent interest - ఆగంతుక స్వత్వము
Continuing guarantee - సాగుచున్న జామీను
Contract Act - ఒప్పందముల చట్టము
Contributory negligence - తోడ్పడిన అజాగ్రత
Controller - నియంత్రణాధికారి
Conventional - ఒడంబడిక జనిత
Conventions - కట్టుబాట్లు, సంప్రదాయములు
Co-operation & Co-operative Law - సహకారము, సహకార చట్టము
Co-operative Credit Societies - ఋణసహకారసంఘములు; సహకార పరపతి సంఘములు
Co-operative societies - సహకార సంఘములు
Coparcenary - సమష్టికుటుంబ సహభాగిత్వము
Copy right - కాపీరైటు, ప్రస్వామ్యము
Corporation - కార్పొరేషను
Corporeal - మూర్తము
Corrupt & Illegal Practices Act - అవినీతికరమైన, న్యాయ విరుద్ధమైన కృత్యముల చట్టము
Corruption - అవినీతి
Council of States - రాజ్యసభ
Counterfeit - కూటకరణము
County - ఫిర్కా (జిల్లా)
Court fees Act - కోర్టు ఫీజు చట్టము
Court martial - సైనిక న్యాయస్థానము
Covenant - వాగ్దానము
Creditor, Credit - ఋణదాత-పరపతి
Crime - నేరము; అపరాధము
Criminal - నేరస్థుడు
Criminal Procedure Code (Cr.P.C.) - దండ ప్రక్రియా సంహిత
Criminal tribe - ఆపరాధిక జాతి; నేరజాతి
Criminology - నేర విజ్ఞానశాస్త్రము
Cross examination - క్రాస్ ఎగ్జామినేషన్; క్రాస్ పరీక్ష; ప్రతి పరీక్ష
Cross-objections - ప్రత్యాక్షేపణలు
Culpable - శిక్షార్హమైన
Culpable homicide - శిక్షార్హమైన నరహత్య
Cumulative - సంచిత
curia regis - రాజసభ
Custom - సంప్రదాయము; ఆచారము
Customary law - ఆచారబద్ధమైన న్యాయము
Customs duty - సీమా శుల్కము
Customs Act - శుల్క చట్టము

D

Damage - నష్టము; క్షతి
Damages - నష్టపరిహారము
darkhast - దరఖాస్తు; దర్ఖాస్తు
de novo trial - (ఆదినుండి) పునర్విచారణ
Death duty - మరణ సుంకము
Debt - అప్పు; ఋణము
Debt conciliation Act - ఋణానుకూల్య శాసనము; ఋణ సమాధాన చట్టము
Debtor - ఋణస్థుడు; ఋణి
Debtor's Protection Act - ఋణస్థుల రక్షణ చట్టము
Debt Relief Act - ఋణవిమోచన చట్టము
Deceit - మోసము

Declaratory - ఉద్ఘాటనాత్మక; ప్రకటనాత్మక
Decree - డిక్రీ
decreta - డిక్రీటా
Deed - పత్రము; దస్తావేజు
Defamation - పరువునష్టము; అపనింద
Defence - రక్షణ
Defence department - రక్షణశాఖ
Defend - ప్రతివాదముచేయు
Defendant - ప్రతివాది
Delegated legislation - అప్పగించబడిన శాసన కరణము
Democracy - ప్రజాస్వామ్యము
Deposit - ధరావతు
Deposition - వాఙ్మూలము
Depreciation - విలువ తగ్గుదల; అరుగుదల
Desertion - పరిత్యాగము; అభిత్యజనము
Dharma - ధర్మము
Diary - దైనిక లేఖనము
Diligence - శ్రద్ధ
Direct evidece - ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము
Director - నిర్వాహకుడు
Direct tax - ప్రత్యక్ష పన్ను
Dispute between master & servant - స్వామిపాల వివాదము
Distrain - జప్తుచేయు
Distress - అభిహరణము; బలాద్గ్రహణము
Disqualification - అనర్హత
Divine right to rule - దైవదత్త పాలనాధికారము
Divorce - విడాకులు; వివాహ విచ్ఛేదము
Doctrine - సిద్ధాంతము
Doctrine of contribution - అభిదాయ సిద్ధాంతము
Doctrine of subrogation - ప్రత్యాసన సిద్ధాంతము
Domicile - స్థిరనివాసము
Donee - ప్రతిగ్రహీత
Donor .. దాత
Double tax - ద్విగుణీకృత విధింపు
Dower - డవరు
Dowry Prohibition Act - వరకట్న నిషేధచట్టము
Draco - డ్రాకో
Drugs and magical remedies (objectionable advertisements) Act. - ఔషధముల అద్భుత నివారణల (అభ్యంతర ప్రకటనల) చట్టము; ఔషధములు వగైరా చట్టము
Due process of law - యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ
Duress - బలవంతము
Duties of husband and wife - దాంపత్య ధర్మములు

E

Earnest money - బయానా; ధరావతు
Easements Act - అనుభోగ హక్కుల చట్టము
Ejectment - తొలగింపు; బహిష్కారము
Election Commission - ఎన్నికల కమిషను
Election doctrine of - ఎన్నిక సిద్ధాంతము
Election Law - ఎన్నికల చట్టము
Election petition - ఎన్నికల దావా
Election theory - ఎన్నికల సిద్ధాంతము
Electoral rolls - ఓటర్ల జాబితా
Electorate - నియోజకవర్గము
Electorial college - ఎన్నికల గణము
Emergency legislation - అత్యవసర శాసన కరణము
Emigration - వలసపోవుట
Employee - సేవకుడు; ఉద్యోగి
Employer - యజమాని
Endorsement - ఎండార్సుమెంటు; పృష్ఠాంకనము
Enfranchisement - స్వేచ్ఛాప్రదానము
Environmental hygiene - పరిసర స్వాస్థ్యము
Envoy Extraordinary - అసాధారణ దూత
Equal Franchise Act - సమాన వోటింగు హక్కుల చట్టము
Equties - ధర్మములు
Equity Law - సమతాత్మక న్యాయము
Equity of redemption - మోచన స్వత్వము
Escheat - రాజగామిత్వము
Espionage - వేగుపద్ధతి
Estate - ఎస్టేటు
Estate duty - ఎస్టేటు డ్యూటీ, మరణ సుంకము
Estoppel - స్వకల్పిత నిరోధము (నిషేధము)
Eviction - తొలగింపు
Evidence Act - సాక్ష్య చట్టము
Examination-in-chief - ప్రధాన పరీక్ష
exceptio - ప్రతివాది చేసెడి ప్రతివాదము
exceptio doli - వాది మోసము చేసెనను ప్రతివాదము
Exception - అసాధారణము; మినహాయింపు
Excess super tax - అధిక ఉపరిపన్ను
Exchange - వినిమయము; మారకము
Excise tax - ఉత్పాదన శుల్కము; పరిశుల్కము
Execution - అమలు
Executive - కార్యనిర్వాహక శాఖ
Excutive authority - పాలనాధికారి
Executor - నిష్పాదకుడు
Executor, Administrator - నిష్పాదకుడు, పరిపాలకుడు
Exemption - రాయితీ; రియాయతు; మినహాయింపు
exparte - ఎక్స్‌పార్టీ ఏకపక్షీయము;
Expenditure tax - వ్యయపన్ను, ఖర్చుపన్ను
Explanation - సంజాయిషీ; సమాధానము
ex post facto - ఘటనోత్తర
Extortion - బెదరించి తీసికొనుట
Extradition - ప్రత్యర్పణ
Extra-territorial - దేశాంతర (అనువర్తనము)

Extra-territorial jurisdiction - ప్రాదేశికాతీత అధికారపరిధి

F

Fact in issue - వివాదాంశము; తథ్యవిషయిక వివాద్యకము
Facultative referendum - ఐచ్ఛిక ప్రజాభీష్టము
Family holding - కుటుంబ కమతము
Family settlement - కుటుంబ ఏర్పాటు
False evidence - కూటసాక్ష్యము
False imprisonment - అక్రమ నిర్బంధము
Federal - సమాఖ్యీయ; బహు కేంద్రీయ
Federal structure - ఫెడరల్ వ్యవస్థ
Federation - సమాఖ్య
Felonies - మహాపరాధములు
Feudal system - భూస్వామ్య పద్ధతి; భూస్వామ్య రాజకీయ విధానము
Finance Commission - ఫైనాన్సు కమిషను
Finder of lost goods - నష్టవస్తు గ్రహీత
Fixtures - స్థాయికములు; స్థావరములు
Flag ship - ముఖ్యనౌక; పతాకనౌక
Flexible - నమ్యమైన
Food Adulteration Act - ఆహారపదార్థముల కల్తీచట్టము
Food & Agricultural Organisation (F. A. O.) - ఆహార, వ్యవసాయముల సంస్థ
Foreclosure - మోచన స్వత్వభంగము; పురోబంధనము
Foreign branch - విదేశవిభాగము
Foreign laws - విదేశ న్యాయావళి
Forfeiture - స్వత్వభంగము
Forgery - ఫోర్జరీ; కూటరచన; దొంగసంతకము
Formal defect - ప్రరూపిత దోషము
Fragmentation - ఖండీకరణము
Franchise Act - వోట్ల చట్టము
Fraud - కపటము
Free on board, Free on rail (F. O. B. & F. O. R.) - నౌకకు చేర్పుదల, రైలుకు చేర్పుదల
Friend of the court - న్యాయస్థాన హితుడు
Fundamental rights - ప్రాథమిక (మౌలిక) హక్కులు
Future interest - భవిష్యత్తు స్వత్వము

G

Gains of learning - విద్యాలబ్ధము; జ్ఞానలబ్ధము
Gains of Learning Act - విద్యాలబ్ధముల చట్టము; విద్యచే ఆర్జనల చట్టము
Gambling - జూదము
Garnishee - అనుఋణి
General - సామాన్య
General Agreement on Tarif and Trade (G.A.T.T.) - టారిఫ్ వ్యాపార సాధారణ ఒడంబడిక వ్యాపార సహకార సంస్థ
Gift - దానము
Gift Tax Act - దానముల పన్నుచట్టము;
glossator - భాష్యకారుడు
Good conscience - శుద్ధాంతఃకరణ
Good faith - విశ్వాసము
Good will - వ్యాపారకీర్తి; వ్యాపారప్రతిష్ఠ
Graduates constituency - పట్టభద్రుల నియోజకవర్గము
Gratuity - పారితోషిక ద్రవ్యము
Great Council - మహాపరిషత్తు
Gross negligence - అత్యధిక అజాగ్రత్త
Guarantee - జామీనుగా ఉండుట; హామీ
Guarantor - జామీనుదారు
Guardian - సంరక్షకుడు
Guardian & Wards Act - సంరక్షక సంరక్షితుల చట్టము

H

habeas corpus - బందీప్రత్యక్షీకరణము
Hand writing - దస్తూరీ
Hearsay evidence - శ్రుతసాక్ష్యము
Hedaya - హెదాయా
Heir - వారసు
High Court - హైకోర్టు; ఉన్నత న్యాయస్థానము
Hindu Adoptions & Maintenance Act - హిందూ దత్తతా భృతుల చట్టము
Hindu Marriage Act - హిందూ వివాహ చట్టము
Hindu Succession Act - హిందూ వారసత్వ చట్టము
Hindu Widows Remarriage Act - హిందూ విధవా పునర్వివాహ చట్టము
Hindu Women's Right to Property Act - హిందూ స్త్రీల ఆస్తి హక్కుల చట్టము
Hire purchase - అద్దె కొనుగోలు
Homicide - నరవధ; నరహత్య
House of Commons - ప్రజాసభ; లోక్‌సభ
House of Lords - ప్రభుసభ
House of the people - లోక్‌సభ
Hue & cry - ఆక్రోశము
Human rights - మానవ హక్కులు
Hundi - హుండీ

I

Ijma - ఏక వాక్యత
Illegal - న్యాయవిరుద్ధ
Illegal practices - న్యాయవిరుద్ధమైన కృత్యములు
Illegitimate children - అశాస్త్రీయ సంతతి; అక్రమ సంతతి
Immigration - వలస వచ్చుట
Impeachment - అభిశంసనము
Implied or quasi contract - గర్భిత ఒప్పందము; ఒప్పంద సదృశము

Imprisonment - బందీకరణము; ఖైదు: నిర్బంధ శిక్ష
Imputed notice - ఆపాదిత పరిజ్ఞానము
inam - ఈనాము; మాన్యము
Income tax - రాబడి పన్ను: ఆదాయపు పన్ను
Incorporeal - అమూర్త
Indemnity, guarantee - నష్టపరిపూర్తి, పూచీ; హామీఇచ్చుట
Indian Councils Act - భారత శాసన సభల చట్టము
Indictment - అపరాధ ఆరోపణ
Indirect taxes - పరోక్ష పన్నులు
Individual writs - వ్యక్తిగత ఆజ్ఞాపత్రములు
Industrial Disputes Act - పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము
Industrial revolution - పారిశ్రామిక విప్లవము
Inheritance - వారసత్వము
Injunction - నిరోధాజ్ఞ
Injury - ఘాత; గాయము
Inn - బాటసారి గృహాము; సత్రము
Insanity - వెర్రి, పిచ్చి, ఉన్మాదము
Insolvency - దివాలా
Insolvency Act - దివాలస్థితి చట్టము
Insurance - భీమా
Intangible - అమూర్త
Intelligence Corps - గుప్త వార్తాదళము
Interlocutory orders - వ్యాజ్యకాలీన ఉత్తరువులు
Intermediary - దలారీ
Intermedler - ప్రతిబంధకుడు
International Bank for Reconstruction and Development (I. B. R. D.) - అంతర్జాతీయ పునర్నిర్మాణ వికసన బ్యాంకు
International Civil Aviation Organisation (I.C.A.O) - అంతర్జాతీయ సివిల్ విమాన యాన సంస్థ
International Court of Justice - అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము
International Labour Organisation (I. L. O.) - అంతర్జాతీయ కార్మిక సంస్థ
International Law - అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము
International legal personality - అంతర్జాతీయ న్యాయిక వ్యక్తిత్వము
International Monetary Fund (I. M. F.) - అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధి
International Tele-Communications Union (I.T.C.U.)- అంతర్జాతీయ టెలీకమ్యూనికేషన్స్ సంఘము
Inter pleader suit - హక్కుదార్ల నిర్ణయదావా
Interpretation - వ్యాఖ్యానము
Inter state trade - అంతర్రాష్ట్రీయ వాణిజ్యము; రాష్ట్రముల మధ్యవ్యాపారము
Intestate - బే వీలునామా
Intestate succession - బే వీలునామా వారసత్వము; నిర్వీయతా వారసత్వము
Inventory - జాబితా; పట్టీ
Issues - వివాద్యకములు; సారాంశములు

J

Judex - న్యాయనిర్ణేత
Judge - జడ్జీ; న్యాయమూర్తి; న్యాయాధీశుడు; దండనాయకుడు; దండనాధికారి; న్యాయాధికారి
Judgment - తీర్పు
Judicial Committee - న్యాయ విచారణ కమిటీ
Judicial Review - న్యాయాధికరణ; సమీక్షాధికారము
Judicial Seperation - వ్యావహారిక ఎడబాటు
Judicial Tribunal - వివాద పరిష్కార న్యాయసభ
Jurisprudence - ధర్మ విజ్ఞానశాస్త్రము
Jury - జూరీ; న్యాయసదస్సు
Jury of accusation - నేరారోపణ చేయు జూరీ
Jusgentium - బహు జాతీయన్యాయము
Justice - 1. ధర్మము; 2. న్యాయమూర్తి
Justice of the peace - శాంతి సంరక్షక న్యాయమూర్తి
Justiciable - న్యాయసాధన
Juvenile Court - బాల న్యాయాలయము
Juvenile offender - బాలాపరాధి

K

kattubadi, jodi - కట్టుబడి, జోడి (క్విట్ రెంట్)
Kidnapping - శిశు అపహరణము
Kings Court - రాజన్యాయస్థానము
Kisa - ప్రతీకారము
kudimarammath - కుడి మరమ్మత్

L

laissez faire - విశృంఖల వ్యాపార సిద్ధాంతము; యథేష్ట వర్తక సిద్ధాంతము; స్వేచ్ఛా వ్యాపారము
Land Acquisition Act - భూమి సముపార్జన చట్టము
Land dispute - సీమ వివాదము
Land holder - ల్యాండ్ హోల్డర్; భూ ధారకుడు; భూస్వామి
Land law - భూమి చట్టము
Lands Improvement Loans Act - పొలముల అభివృద్ధి ఋణముల చట్టము
Lateran Council - లేటరన్ సమితి
Latitat - (లాతితాత్) నక్కుట; పొంచియుండుట
Law - న్యాయము; ధర్మము
Law Commission - ధర్మనియుక్త సంఘము; లా కమిషను
Law of actions - ప్రక్రియా విషయిక న్యాయము
Law of continuity - అవిచ్ఛిన్నతా సిద్ధాంతము
Law of nations - నానాజాతి న్యాయము
Law of nature - ప్రాకృతిక న్యాయము
Law of things - ఆస్తిసంబంధ న్యాయము
Laws - న్యాయావళులు

Leader of the house - సభానాయకుడు
League of Nations - నానాజాతి సమితి
Lease - కౌలు
Lesee - కౌలుదారు
Legacy - అనురిక్థము
Legal capacity - న్యాయసంబంధ ప్రతిపత్తి
Legal maxims - న్యాయ లోకోక్తులు
Legal profession - న్యాయవాద వృత్తి
Legal representative - న్యాయిక ప్రతినిధి; న్యాయసంబంధ ప్రతినిధి
Legislative assembly - శాసనసభ
Letter of credit - పరపతి లేఖ
Letters of administration - పరిపాలనాధికార పత్రములు
Letters patent - ప్రస్వామ్య లేఖావళి
lex domicile - స్థిరనివాస న్యాయము
lex fori - వ్యాజ్యస్థల ధర్మము
lex loci - స్థల ధర్మము
Liason Officer - అనుసంధాయక అధికారి
Libel - నిందా లేఖనము; పరువు నష్టము
Liberty - స్వాతంత్ర్యము
Licence - అనుజ్ఞ
Licensee - అనుజ్ఞప్తుడు
Licenser - అనుజ్ఞాత
Lie detector - అసత్య నిర్దేశక యంత్రము
Lien - ధారణాధికారము
Life - జీవితము; జీవనము
Life Insurance - జీవిత భీమా
Life interest - జీవిత పర్యంత హక్కు
Limitation - అవధి నియమము (నిర్ణయము); కాలదోషము
Limitation Act - అవధి నిర్ణయ చట్టము
Limited ownership - పరిమితస్వత్వము
Limited interest - పరిమిత స్వామ్యము
Lineal descendant - పారంపరిక వంశజుడు
Liquidated - నిర్దేశితమైన; నిర్ధారితమైన
Loan - అప్పు, ఋణము
Local Boards Act - స్థానిక మండలుల చట్టము
Lockout - లాకౌట్
Long Parliament - దీర్ఘకాలిక పార్లమెంటు
Lords - ప్రభువులు
Lunacy Act - ఉన్మాద చట్టము

M

Magistrate - దండనాధికారి; దండనాయకుడు; మేజిస్ట్రేటు
Maintenance - పోషణము; భృతి
Malfeasance - దుష్కార్యకరణము
Malice - ద్వేషము
Malicious prosecution - ద్వేషపూర్వక అభియోగము
Malpractice - దుష్ప్రవర్తన
Managing director - పరిపాలక నిర్దేశకుడు
mandamus - మాండమసు; పరమాదేశము
Mandata - మాండేటా
Mandatary injunction - ప్రవర్త కాదేశము
Mandated - పరిపాలిత
Mandated territories - అధిష్ఠ ప్రదేశములు
Manslaughter - నరహత్య
Margin - పుటల అంచు
Marine insurance - సముద్రయాన భీమా; నౌకాభీమా
Maritime law - ఓడవ్యాపార న్యాయసూత్రములు
Maritime law of war - సముద్రయుద్ధ న్యాయము
Maritime nations - సముద్ర వాణిజ్య దేశములు
Marshalling - క్రమబంధనము
Marriage - వివాహము
Martial law - సైనిక శాసనము
marumakkathaya law - మరుమక్కతాయ న్యాయము
Medical jurisprudence - వైద్యన్యాయ విజ్ఞానశాస్త్రము
mensrea - దుష్టమనస్సు; అపరాధ చింతన
Mercantile law - వాణిజ్య న్యాయము
mesne profits - మధ్యకాలీన ఫలసాయములు; అంతఃకాలీన ఫలసాయములు
Methods of investigation - నేరాన్వేషణలో నూతన పద్ధతులు
Military attache - సైనిక సహచారి
Military supply - సైనిక సరఫరా
Minister resident - నివాసిత మంత్రులు
Ministry of Home Affairs - దేశీయ వ్యవహారముల మంత్రాంగము
Minor - అవయస్కుడు; మైనరు
Misappropriation - అక్రమ వినియోగము; దుర్వినియోగము
Mischievous - రిష్టికరము
Misdemeanors - సాధారణ అపరాధములు
Misfeasance - అక్రమ మార్గావలంబనము
Misrepresentation - అసత్కథనము
Mistake - పొరపాటు
Mobile Court - సంచార న్యాయాలయము
Model Parliament - ఆదర్శ పార్లమెంటు
Money bill - మనీ బిల్లు; ఆర్థిక బిల్లు
Monro doctrine - మన్రో సిద్ధాంతము
Moratorium - ఋణవిరామము
Mortgage - తనఖా
Mortgagee - తనఖాదారు
Mortgagor - తనఖాకర్త
mortis causa - ఆసన్నమృత్యు కృత్యము
Motive - ప్రేరణము
Motor Vehicles Act - మోటారుబండ్ల (శకటముల) చట్టము
Municipality - మునిసిపాలిటీ; పురపాలక సంఘము

Municipalities Act - మునిసిపాలటీల చట్టము
Murder - ఖూనీ; హత్య
Mutiny - తిరుగుబాటు

N

National insurance - జాతీయ భీమా
Nationalisation - జాతీయీకరణము; జాతీయము చేయుట
Nationality - జాతీయత
Naturalists - ప్రకృతి ధర్మవాదులు
Naturalization - దేశీయీకరణము; జాతీయీకరణము
Natural law - ప్రకృతిన్యాయము
Navy - నౌకాదళము
Negligence - అజాగ్రత్త
Negotiable Instrument - పరివహనీయ లేఖ; అన్యాక్రామ్య పత్రము
Negotiable Instrument Act - పరక్రామ్య లిఖితముల చట్టము; పరివహనీయ లేఖా చట్టము
Neutrality - తాటస్థ్యము
Next friend - వాది సన్నిహిత మిత్రుడు
Nobles - సామంతులు; అభిజాత్యులు
Nominal - నామమాత్రము
Nominate - నామనిర్దేశముచేయు
Nonfeasance - కార్య అకరణము
North Atlantic Treaty Organisation (N.A.T.O.) - ఉత్తర అట్లాంటిక్ సంధి సంస్థ
Notary Public - నోటరీ పబ్లిక్
Notice - నోటీసు
Novation - నూతన ఖరారు
Nuisance - కష్టకము; న్యూసెన్స్; కంటకము

O

Oath - ప్రమాణము; శపథము
Obligatory - ఆవశ్యకము
Obscenity - అసభ్యత
Occupancy right - జిరాయితీ హక్కు (ఆక్రమణ హక్కు)
Occupation - ఆక్రమణ, స్వాధీనము
Offer - ప్రతిపాదన; వాగ్దాన ప్రతిపాదన
Offer-acceptance - వాగ్దాన ప్రతిపాదన-అంగీకారము
Official Receiver - దివాలా ఆస్తి వ్యవహర్త
Old waste - పాత బంజరు
Opposition leader - ప్రతిపక్ష నాయకుడు
Optional - ఐచ్ఛిక
Optional referendum - ఐచ్ఛికాదేశ సేకరణము
Ordeal by fire - అగ్ని పరీక్ష
Ordeal by water - జలపరీక్ష
Ordinance - అధ్యాదేశము
Ostensible owner - ప్రతీయ మానస్వత్వవంతుడు
Ownership - స్వామ్యము

P

Panchayat Act - పంచాయతీ చట్టము
Panchayati Samiti-Zilla Parishad Act - పంచాయతీ సమితి-జిల్లా పరిషత్తుల చట్టము
Pardon - క్షమదానము
Parliament - పార్లమెంటు; శాసనసభ
Parole - పెరోల్
Partition - పంపకము
Partnership - భాగస్వామ్యము; ఉమ్మడి వ్యాపారము
Part performance - ఆంశిక నిర్వర్తన
Passage concession - మార్గరియాయతులు; మార్గ (మినహాయింపులు) రాయితీలు
Passport - ప్రయాణ అనుజ్ఞ; ప్రయాణ పత్రము; పాస్‌పోర్టు
Patent - ప్రస్వామ్యము; ఏకస్వము
Pauper - పాపరు
Pawn broking - కుదువ వృత్తి
Peerage - ప్రభుపదవి
Penal assessment - హెచ్చుస్థాయి పన్ను
Penal code - శిక్షా స్మృతి; దండశాస్త్రము
Penalty - శాస్తి; అపరాధము
Perjury - కూటసాక్ష్యము
Permanent Court of Arbitration - శాశ్వత పంచాయితీ న్యాయస్థానము
Permanent Court of Inernational Arbitration - శాశ్వత అంతర్జాతీయ పంచాయతీ న్యాయస్థానము
Permanent Settlement - శాశ్వత ఏర్పాటు
Perpetuity - శాశ్వతకాలము
Person - వ్యక్తి
Personal Covenant - వైయక్తిక ఖరారు
Personal laws - వైయక్తిక న్యాయము; వైయక్తిక విధులు
Pioneer corps - అగ్రగామీ దళము
Piracy - సముద్రపు దోపిడీ
Plagiarism - గ్రంథచౌర్యము
Plaint - వాద పత్రము; దావా అర్జీ; ప్లెయింట్
Plaintiff - వాది; ప్లెయింటిఫ్
Planning Commission - ప్లానింగ్ కమిషన్; యోజనాసమితి
Pleadings - దావా పత్రములు
Plebiscite - జనవాక్యము
Pledge - తాకట్టు; కుదువ
Plenipotentiaries - సర్వాధికారులు
Political branch - రాజకీయ విభాగము
Political party - రాజకీయ పక్షము
Politics - రాజనీతి శాస్త్రము
Positive covenant - సకారాత్మక నియమములుగల ఖరారు
Positivism - ప్రత్యక్ష జ్ఞాన ప్రధాన వాదము; వాస్తవికతా వాదము
Positivists - వాస్తవికులు
Possession - స్వాధీన హక్కు

Pound - బందెల దొడ్డి
Power of Attorney - ముక్త్యార్ నామా
Praetor Peregrinus - విదేశ న్యాయపాలకుడు
Preamble - ప్రస్తావన; ఉపక్రమణిక
Precedent - పూర్వనిర్ణయము; పూర్వనిర్దేశము
Precept - ఆదేశిక
Preliminary enquiry - ప్రారంభిక విచారణ
Preliminary investigation - ప్రారంభ పరిశీలన
Premium - నజరానా
Prescriptio - హక్కులను రక్షించుకొనుటకు అధికారము
Prescription - చిరానుభవస్వత్వవిధి; చిరానుభవ హక్కు విధానము
Presumption - పురాభావన; ఉపధారణ
Presumptive evidence - పురాభావిత సాక్ష్యము
Preventive detention - నివారక నిర్బంధము
Primary - ప్రాథమిక
Primogeniture - జ్యేష్ఠస్వామ్యము
Prior interest - పూర్వస్వత్వము
Prior limitation - పూర్వ అస్తరణ
Private land - సొంతకమతము భూమి
Private sector - ప్రైవేటు రంగము; వైయక్తిక రంగము
Privy Council - ప్రివీ కౌన్సిలు
Probate - వీలునామా ధ్రువపత్రము
Probation - ప్రొబేషన్
Procedural law - ప్రక్రియా న్యాయము
Procedure - ప్రక్రియా వ్యవహార పద్ధతులు; ప్రక్రియా వివరములు
Process of execution - అమలు విధానము
Proclamation - బహిరంగ ప్రకటన
Prohibition Act - మద్యనిషేధ చట్టము
Promissory note - ప్రోనోటు; ప్రామిసరీనోటు
Promise - వాగ్దానము
Promised land - వాగ్దత్త భూమి
Property - ఆస్తి; సొత్తు
Proposal - ప్రతిపాదన
Proprietary right - స్వామ్యము
Prosecute - అభియోగము తెమ్పుట
Prosecution - అభియోగము, అభియోజన
Prosecutor - అభియోక్త, అభియోజకుడు; ప్రాసిక్యూటర్
Protected tenant - రక్షిత కౌలుదారు
Provincial - రాష్ట్రీయ
Provincial Legislative Council - రాష్ట్రశాసన సమితి
Public baths - స్నాన ఘట్టములు
Public law - సార్వజనిక ధర్మము
Public policy - ప్రభుత్వ విధానము
Public Prosecutor - ప్రభుత్వ అభియోక్త
Public Service Commission - పబ్లిక్ సర్వీసు కమిషను
Public Utility Services - ప్రజోపయోగకర సేవలు; సార్వజనిక ప్రయోజన సేవాకార్యక్రమము
Purchaser - క్రయదారుడు; క్రేత

Q

quantum meruit - ప్రత్యామ్నాయము
Quasi - సదృశ
Quasi federal - సమాఖ్యవంటి (బహుకేంద్రీయ వంటి)
Quitrent - కట్టుబడి-జోడి; క్విట్ రెంట్
Quorum - కోరమ్
quo warranto - కోవారంటో; అధికార పృచ్ఛ

R

Rank - హోదా
Rape - మానభంగము; బలాత్కారము
Ratification - అనుసమర్థన
Ratio decidendi - (తీర్పునకు) ఆధార కారణము
Rcal estate - స్థిరాస్తి
Reason - హేతుతత్త్వము
Re-entry - పునఃప్రవేశము
Reasonable restrictions - యుక్తియుక్తమైన నిర్బంధములు
Receipt - రసీదు
Receiver of stolen goods - చౌర్యవస్తు గ్రహీత
Record - రికార్డు
Recreation - వినోదము
Redemption - విమోచనము, విడుదల
Re examination - పునః పరీక్ష
Reference - నిర్దేశము; ఆదేశము
Referendum - ప్రజాభీష్టము; ప్రజాభీష్ట సేకరణ
Raformation - (మత) సంస్కరణోద్యమము
Reform of procedure - ప్రక్రియా సంస్కరణము
Reforms Act - సంస్కరణల చట్టము
Refugees - శరణార్థులు; కాందిశీకులు
Registration Act - రిజిష్టరీ చట్టము
Regular army - స్థాయీ సైన్యము
Regularise - క్రమబద్ధము చేయునట్టి
Regulations - నిబంధనలు
Release - విడుదల
Relief - పరిహారము
Religious & Charitable Endowments Act - దేవాదాయ ధర్మాదాయ చట్టము
Relinquish - విసర్జించు
Remainder - శేషభోగము
Remedy - పరిహారము
Remoteness - సుదూరతా దోషము
Renaissance - పునరుజ్జీవనము
Rent - అద్దె; బాడుగ; మక్తా;
Rent Reduction Act - శిస్తు తగ్గింపు చట్టము
Representation of Peoples Act - ప్రజాప్రాతినిధ్య శాసనము

Report - నివేదిక; ప్రతివేదన
Republic - గణరాజ్యము; గణతంత్ర రాజ్యము
Republican constitution - గణతంత్ర రాజ్యాంగము
Reputation - ప్రఖ్యాతి
Requisition - అభియాచన
rescripta - రిస్క్రిప్టా
Reserved subjects, ప్రత్యేకించబడిన (కేటాయింపు) విషయములు
resjudicata - పునర్విచారణ నిషేధము; ప్రాఙ్న్యాయము
Respondent - రెస్పాండెంటు
Responsa - రెస్పాన్సా
Restrictive covenants - నిరోధక ఒడంబడికలు
Retainer - గౌరవ వేతనము
Revenue Board - రెవిన్యూ బోర్డు
Revenue Court - మాల్ అదాలత్
Reversion - అనంతర వారసత్వము; ఉత్తర భోగము; ఉత్తర భోగాధికారము
Revision - పునర్విమర్శ
Review - పునరవలోకనము
Revolution - విప్లవము
Right of way - దారి హక్కు
Righteous war - ధర్మయుద్ధము
Rigid - అనమ్యమైన;
Riparian rights - తీరస్థ భూస్వామ్యము
Robbery - దోపిడి
Royalty - ప్రత్యేక సుంకము
Royal writs - అధిలేఖలు
Rule against accumulation - సంచయ వ్యతిరేక సూత్రము
Rule against perpetuity - శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక సూత్రము
Ryoti land - రైతు భూమి

S

Safety convention - రక్షణ కట్టుబాటు
Sale - విక్రయము; అమ్మకము
Sale & Purchase - క్రయ విక్రయములు
Sale of Goods Act - వస్తు విక్రయ చట్టము
Sale tax - విక్రయ పన్ను; అమ్మకపు పన్ను
Sea Customs Act - సముద్ర శుల్క-చట్టము
Search warrant - అన్వేషణ అధిపత్రము
Secondary - ద్వితీయ; గౌణ
Secondary evidence - గౌణ సాక్ష్యము
Secret branch - రహస్య విభాగము
Security Council - భద్రతా సమితి
Self defence - ఆత్మరక్షణ
Separate property - స్వార్జితమ ఆస్తి
Service inam - నౌకరీ ఈనాము
Sessions case - సెషన్స్ కేసు
Sessions Court - సాంత్రిక న్యాయస్థానము
Sessions division - సాంత్రిక మండలము
Settlement deed - సెటిల్‌మెంటు; పరిష్కార పత్రము
Set off - ముజరా
Share - వాటా
Sheriff - మండలాధికారి; షెరిఫ్
Simple mortgage - అస్వాధీనపు తనఖా; సాదారణ తనఖా
Skill - నిపుణత
Slab system - ఆరోహణ క్రమపద్ధతి
Slander - అపనింద
Social Division - సాంఘిక వర్గభేదము
Social legislation - సాంఘిక శాసనము
Solitary confinement - ఒంటరి ఖైదు
South East Asia Treaty Oraganisation (S.E.A.T.O.) - ఆగ్నేయ ఆసియా సంధి సంస్థ
Sovereignty - సార్వభౌమత్వము; రాజ్య సర్వసత్తాకత
Speaker - సభాపతి; స్పీకర్
Special Marriages Act - విశిష్ట వివాహముల చట్టము
Specific - నిశ్చితము
Specific performnce - నిర్దిష్ట అనుపాలనము
Specific Relief Act - వినిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టము
Specific legacy - వినిర్దిష్ట అనురిక్థము
Speculation - సట్టా వ్యాపారము
Stamp Act - స్టాంపు చట్టము
Stamp duty - స్టాంపు పన్ను
Standing Counsel - స్థాయీ సలహాదారు
State - రాజ్యము (రాష్ట్రము)
State list - రాష్ట్రపట్టిక
Statesman - రాజనీతిజ్ఞుడు
Stipend - ఉపవేతనము
Stock Exchange - సట్టా వినిమయము
stridhana - స్త్రీ ధనము
strike - సమ్మె
Subjugation - అధీనము చేసికొనుట
Submarine - జలాంతర్గామి
Subordinate legislation - అధీన శాసన కరణము
Subpoena - హాజరీ
Subscriptions - విరాళములు
Subsequent interest - ఉత్తర స్వత్వము
Substantive civil law - సిద్ధాంత వ్యవహార న్యాయశాస్త్రము
Subrogation - ప్రతినివేశనము; ప్రత్యాసనము
Succession Act - వారసత్వ చట్టము; ఉత్తరాధికార చట్టము
Succession certificate - ఉత్తరాధికార ప్రమాణ పత్రము; వారసత్వపత్రము
Successor - ఉత్తరాధికారి; వారసు
Suffragette - సఫ్రజెట్
Suicide - ఆత్మహత్య
Suit - వ్యాజ్యము; దావా; అభియోగము
Summary trial - సంక్షిప్త విచారణ

Summons - సమను
Super tax - అదనపు పన్ను, ఉపరి పన్ను
Suppression of Immoral Trafic Act - వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టము
Supreme Court - సుప్రీమ్ కోర్టు; ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము
Surety - జామీనుదారు
Suretyship, guarantee - జామీనుగా నుండుట; పూచీపడుట
Surrender - అభ్యర్పణ
Survivorship - అనంతర జీవిత్వము

T

Target shooting - లక్ష్య భేదనము
Tax - పన్ను; కరము
Tax liability - సుంకదాయిత్వము
Temporary injunction - తాత్కాలిక నిరోధాజ్ఞ
Tenant - కౌలుదారు, అద్దెకున్నవాడు
Ten commandments - పది ఆదేశములు
Tender - సంసిద్ధతా ప్రదర్శన, సమర్పణ
Territorial waters - తీరస్థ జలములు
Testamentary Succession - వీలునామా వారసత్వము
Testator - మరణశాసన కర్త
Theft - చోరీ; దొంగతనము
Theory of utility - ఉపయోగితా వాదము
Threshing floors - నూర్పిడి ప్రదేశములు
Title deed - హక్కు పత్రము
Torts - వ్యావహారిక అపకృతులు
Trade Mark - వర్తక చిహ్నము
Trade Unions Act- వృత్తి సంఘ చట్టము; కార్మిక సంఘ చట్టము
Traditionalist - సంప్రదాయ వాది
Transferred subjects - ప్రదత్త విషయములు
Transfer of Property Act - ఆస్తి పరివర్తన చట్టము
Transportation for life - ద్వీపాంతరవాస శిక్ష
Treason - రాజద్రోహము
Treasure Trove Act - నిధి నిక్షేపముల చట్టము
Treaty - సంధి; ఒడంబడిక
Trespass - అతిచారము; అతిక్రమణ
Tribe - జాతి
Tribunal - అధికరణము
Trust - న్యాసము
Trustee - న్యాసీ; ధర్మకర్త
Trusteeship system - ధర్మకర్తృత్వ పద్ధతి
Trusts Act - న్యాస చట్టము
Twelve Tables - ద్వాదశ ధర్మ ఫలకములు

U

uberrimae fidei - సంపూర్ణ విశ్వాసయుత
Ultimate Beneficiary - అంతిమ స్వత్వవంతుడు
ultravires - అధికార బాహ్యము; అధికారాతీతము
Unanimity - ఐక్య కంఠ విధానము; ఏకాగ్రీవం
Undisclosed - ప్రచ్ఛన్న
Undue influence - అనుచిత ప్రభావము
Uniformity of Process Act - ప్రక్రియా సమన్వయ చట్టము
Union list - సమాఖ్యపట్టిక; కేంద్రపట్టిక
Unitary - ఏకకేంద్రీయ
Unitary form - ఏకకేంద్రీయ విధానము
United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation (U.N.E.S.C.O.) - ఐక్యరాజ్య విద్యా శాస్త్రీయ, సాంస్కృతిక సంస్థ; (యునెస్కో)
United Nations Organisation (U.N.O) - ఐక్యరాజ్యసమితి
Universal - విశ్వవ్యాప్తము
Universal Postal Union - అంతర్జాతీయ తపాలా సంఘము
Unlawful Activities (Prevention) Act - అక్రమ చర్యల (నివారణ) చట్టము
Unlawful assembly - అక్రమ సమావేశము
Untouchability Offences Act - అస్పృశ్యతా నేరముల చట్టము
Urban praetor - నగర న్యాయపాలకుడు
urf - ఆచారములు
Usuarious Loans Act - కుసీద (అన్యాయ) వడ్డీ ఋణముల చట్టము

V

Vagrancy - దేశదిమ్మరితనము
vakalat - వకాలత్ నామా
Vested - నిహిత
Vested interest - నిహితస్వత్వము
Vested right - నిహిత స్వామ్యము
Veto - వీటో; ఆంక్ష
Veto power - ఆంక్షాధికారము
Vicarious liability - ప్రాతినిధిక బాధ్యత
Vice-Consul - ఉపవాణిజ్య ప్రతినిధి
viceroy - రాజప్రతినిధి (వైస్రాయి)
Visa - విసా
Void - నిరర్థకములైన, శూన్యమైన, వ్యర్థ
Voidable - నిరర్థకపరుప, శూన్యనీయ
Vote - వోటు

W

Wager (wagering) - పణము; జూదము
Wages - మజూరీలు
Wakf - వాక్ఫ్
Ware houses - సరకుల గిడ్డంగులు
Warehousing Corporation Act - గిడ్డంగుల కార్పొరేషన్ల చట్టము
Warrant - వారంటు
Warrant case - వారంటు కేసు
Warranty - వారంటీ; పూచీ

Warranties - ఉపపరతులు
Waste - వ్యర్థము
Wealth tax - సంపద పన్ను
Weights & Measures Act - తులామాన చట్టము
Welfare fund - సంక్షేమ నిధి
White paper - శ్వేతపత్రము; ముఖ్య ప్రకటన
Widow - వితంతువు
Will - వీలునామా
Witness - సాక్షి
Women's Auxilary corps - స్త్రీల సహాయక దళము
Workmen - పనివారు; శ్రామికులు; కార్మికులు; కూలీలు
Workmen's Compensation Act - పనివార (శ్రామికు) ల నష్టపరిహార చట్టము
Work house - కార్మికశాల
World Health Organisation (W.H.O.) - ప్రపంచ ఆరోగ్య సంస్థ
World Meteorological Organisation(W.M.O.) - ప్రపంచ వాతావరణ సంస్థ
Writ - అధిలేఖ
Writ of debt - ఋణ అధిలేఖ
Writ of Prohibition - నిషేధపు అధిలేఖ
Writ of summons - సమను అధిలేఖ
Written statement - ప్రతివాది లిఖిత కథనము; అన్సరు
Wrong - దోషము; అపకృతి

Z

Zamindar - జమీందారు

పారిభాషిక పదజాలము

తెలుగు – ఇంగ్లీషు

అంగీకారము - Acceptance
అంగీకారము-పరిష్కారము - Accord and Satisfaction
అంగీకృతి - Acceptance
అంతఃకాలీన లాభము - Mesne Profits
అంతర్జాతీయ ఆహార వ్యవసాయముల సంస్థ - Food and Agricultural Organisation
అంతర్జాతీయ కార్మిక సంస్థ - International Labour Organisation
అంతర్జాతీయ టెలికమ్యూనికేషన్ సంఘము - International Telecommunication Union
అంతర్జాతీయ తపాలాసంస్థ - Universal Postal Union
అంతర్జాతీయ ద్రవ్య నిధి - International Monetary Fund
అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రము - International Law
అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము - Court of International Justice
అంతర్జాతీయ న్యాయిక వ్యక్తిత్వము - International Legal Personality
అంతర్జాతీయ పునర్నిర్మాణ వికసన బ్యాంక్ - International Bank for Reconstruction and Development
అంతర్జాతీయ సివిల్ విమానయాన సంస్థ - International Civil Aviation Organisation
అంతర్రాష్ట్రీయ వాణిజ్యము - Inter State Trade
అంతిమ స్వత్వవంతుడు - Ultimate Benificiary
అక్రమ నిర్బంధము - False Inprisonment
అక్రమ మార్గావలంబనము - Misfeasance
అక్రమ వినియోగము - Misappropriation
అక్రమ సమావేశము - Unlawful Assembly
అగ్ని పరీక్ష - Ordeal by fire
అగ్రగామిదళము - Pioneer corps
అజాగ్రత - Negligence
అజాగ్రత, అత్యధిక - Gross Negligence
అజాగ్రత, తోడ్పడిన - Contributory Negligence
అటార్నీ జనరలు - Attorney General
అడ్మినిస్ట్రేటివ్ జస్టిస్ - Administrative Justice
అడ్మిరాల్టి - Admiralty
అడ్వకేటు - Advocate
అడ్వకేటు జనరలు - Advocate General
అతిచారము (అతిక్రమణము) - Trespass
అత్యవసర శాసనకరణము - Emergency Legislation
అదనపు పన్ను - Super Tax
అదనపు సాక్ష్యము - Additional Evidence
అద్దె - Rent
అద్దె కొనుగోలు - Hire Purchase
అధిక ఉపరిపన్ను - Excess Super Tax
అధికరణము - Tribunal
అధికారపృచ్ఛ - Quo Warranto
అధికారబాహ్యము - *ultravires*
అధినిర్ణయము - Award
అధిలేఖ - Writ
అధివాసము - Domicil of Origin
అధిష్ఠ ప్రదేశములు - Mandated Territories
అధీనము చేసుకొనుట - Subjugation
అధీనశాసనకరణము - Subordinate Legislation
అధ్యాదేశము - Ordinance
అనంతర జీవిత్వము - Survivorship
అనంతర వారసత్వము - Reversion
అనమ్యమైన - Rigid
అనర్హత - Disqualification
అనుఋణి - Garnishee
అనుచిత పోటీ - Unfair Competition
అనుచిత ప్రభావము - Undue Influence
అనుజ్ఞ - Licence
అనుజ్ఞప్తుడు - Licencee
అనుజ్ఞాత - Licensor
అనుబంధపత్రము - Codicil
అనుభోక్త - Consumer
అనుభోగ హక్కులచట్టము - Easements Act
అనురిక్థము - Legacy
అనుసంధాయక అధికారి - Liason Officer
అనుసమర్థన - Ratification
అన్యత్రత - Alibi
అన్యాక్రామ్య పత్రము - Negotiable Instrument
అన్వేషణ అధిపత్రము - Search Warrant
అపకృతి - Wrong
అపనింద - Slander
అపరాధ ఆరోపణ - Indictment
అపరాధ చింతన - *mensrea*
అపరాధము - Crime
అపరాధాంగీకారము - Confession
అపాకరణము - Abatement
అప్పగించబడిన శాసనకరణము - Delegated Legislation
అప్పీలు - Appeal
అప్పు - Loan; Debt
అఫిడవిట్ - Affidavit
అభిజాత్యులు - Nobles
అభిత్యజనము - Desertion

అభిదాయ సిద్ధాంతము - Doctrine of Contribution
అభియోక్త (అభియోజకుడు) - Prosecutor
అభియోగము - Prosecution
అభియోజ్య స్వత్వము - Chose in Action; Actionable Claim
అభిశంసనము - Impeachment
అభిహరణము - Distress
అభ్యర్పణ - Surrender
అమలు - Execution
అమలు విధానము - Process of Execution
అమూర్త - Intangible
అమూర్తము - Incorporeal
అళియసంతాన న్యాయము - Aliaya Santana Law
అవధినియమ (నిర్ణయ) చట్టము - Limitation Act
అవధినియమము - Limitation
అవయస్కుడు - Minor
అవిచ్ఛిన్నతా సిద్ధాంతము - Law of continuity
అవినీతి - Corruption
అవినీతికరమైన-న్యాయవిరుద్ధమైన కృత్యముల చట్టము - Corrupt & Illegal practices Act
అశాస్త్రీయ సంతతి - Illegitimate Children
అసత్యకథనము - Misrepresentation
అసత్య నిర్దేశక యంత్రము - Lie Detector
అసభ్యత - Obscenity
అసాధారణ దూతలు - Envoys Extraordinary
అసాధారణము - Exceptional
అస్పృశ్యతా నేరముల చట్టము - Untouchability Offences Act
అస్వాధీనపు తనఖా - Simple Mortagage

ఆ

ఆంక్షాధికారము - Veto Power
ఆంశిక నిర్వర్తన - Part Performance
ఆకస్మిక నిధి - Contingency fund
ఆకస్మిక రాబడులు - Casual income
ఆక్రమణ హక్కు - Occupancy right
ఆక్రోశము - Hue & Cry
ఆగంతుక స్వత్వము - Contingent interest
ఆగ్నేయ ఆసియా సంధిసంస్థ - South East Asia Treaty Organisation
ఆచారబద్ధమైన న్యాయము - Customary Law
ఆచారములు - ***urf*** (Md. Law)
ఆడిట్ అకౌంటు (భారతదేశము) శాఖ - Indian Audits Accounts Deptartment
ఆత్మరక్షణ - Self defence
ఆత్మహత్య - Suicide
ఆదర్శపార్లమెంటు - Model Parliament
ఆదేశము - Reference
ఆధారకారణము (తీర్పునకు) - Ratio decidendi
ఆన్సరు - Written Statement
ఆపరాధిక జాతి - Criminal Tribe
ఆపాదిత పరిజ్ఞానము - Imputed Notice
ఆయవ్యయ పట్టిక - Budget
ఆరోహణక్రమపద్ధతి - Slab system
ఆవశ్యకము - Obligatory
ఆశ్రయము - Asylum
ఆసన్న మృత్యుకృత్యము - ***mortis causa***
ఆస్ట్రేలియా కామన్ వెల్తు - Australia Common Wealth
ఆస్తి - Property
ఆస్తిపరివర్తన చట్టము - Transfer of Property Act
ఆస్థిసంబంధ న్యాయము - Law of Things
ఆహార పదార్థముల కల్తీచట్టము - Food Adulteration Act

ఇ

ఇచ్చివేయుట - Cession

ఉ

ఉత్తర అట్లాంటిక్ సంధిసంస్థ - North Atlantic Treaty Organisation (N.A.T.O.)
ఉత్తర భావ్యషరతు - Condition subsequent
ఉత్తర భోగము (ఉత్తరభోగాధికారము) Reversion
ఉత్తరస్వత్వము - Subsequent interest
ఉత్తరాధికార ప్రమాణపత్రము - Succession Certificate
ఉత్తరాధికార చట్టము - Succession Act
ఉత్తరాధికారి - Successor
ఉత్పాదన శుల్కము - Excise Tax
ఉత్ప్రేషణ లేఖ - Certiorari
ఉద్ఘాటనాత్మక - Declaratory
ఉన్నత న్యాయస్థానము - High Court
ఉన్నతతమ న్యాయస్థానము - Supreme Court
ఉన్మాదచట్టము - Lunacy Act
ఉపక్రమణము - Initiative
ఉపక్రమణిక - Preamble
ఉపధారణ - Presumption
ఉపనిధాత - Bailor
ఉపనిధానము - Bailment
ఉపనిహితుడు - Bailee
ఉపయోగితావాదము - Theory of Utility
ఉపరిపన్ను - Super tax
ఉపవాణిజ్యదూత - Vice Consul
ఉపషరతులు - Warranties
ఉపాధ్యాయుల నియోజకవర్గము - Teachers Constituency
ఉభయసామాన్య (పట్టిక) - Concurrent (List)
ఉమ్మడివ్యాపారము - Partnership
ఉరిశిక్ష - Capital Punishment; Death Penalty

ఋ

ఋణ అధిలేఖ - Writ of Debt

ఋణదాత-పరపతి - Creditor, Credit

ఋణము - Debt; Loan

ఋణవిమోచన చట్టము - Debt Relief Act

ఋణవిరామము - Moratorium

ఋణసహకార సంఘములు - Co-operative Credit Societies

ఋణస్థుల రక్షణచట్టము - Debtors' Protection Act

ఋణస్థుడు, ఋణి - Debtor

ఋణానుకూల్య శాసనము (ఋణసమాధాన చట్టము) - Debt Conciliation Act

ఎ

ఎండార్సుమెంటు (పృష్ఠాంకనము) - Endorsement

ఎగుమతిపత్రము - Bill ot lading

ఎన్నికల కమిషను - Election Commission

ఎన్నికల గణము - Electorial College

ఎన్నికల చట్టము - Election Law

ఎన్నికల పట్టిక - Election list

ఎన్నికల దావా - Election Petition

ఎన్నిక సిద్ధాంతము - Election Doctrine (Theory)

ఎసైనీ - Assignee

ఎస్టేటు - Estate

ఏ

ఏక కేంద్ర రాజ్యసత్తాకము - Unitary Form Government

ఏక కేంద్రీయము - Unitary

ఏక పక్షీయము - Exparte

ఏక వాక్యత - *ijma* (Md. Law)

ఏకీకరణ - Consolidation

ఏజెన్సీ - Agency

ఐ

ఐక్యకంఠ విధానము - Unanimity

ఐక్యరాజ్య విద్యాశాస్త్రీయ సాంస్కృతిక సంస్థ - United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation

ఐక్యరాజ్యసమితి - United Nations

ఐచ్ఛిక ప్రజాభీష్టసేకరణ - Facultative referendum

ఐచ్ఛికము - Optional

ఐచ్ఛికాదేశసేకరణము - Optinal referendum

ఒ

ఒంటరి ఖైదు - Solitary Confinement

ఒడంబడిక - Treaty; Agreement

ఒడంబడిక, ఒప్పందము - Agreement, Contract

ఒడంబడిక జనిత - Conventional

ఒత్తిడి - Coercion

ఒప్పందముల చట్టము - Contract Act

ఒప్పుదల (ఒప్పుకోలు) - Admission

ఓ

ఓడవ్యాపార న్యాయసూత్రములు - Maritime law

ఔ

ఔషధముల అద్భుత నివారణల (అభ్యంతర ప్రకటనల) చట్టము - Drugs & Magical remedies (objectionable Advertisement) Act

క

కంపెనీల చట్టము - Company Law

కటక నిర్మాణము - Contonment

కట్టుబడి, జోడి - Quit Rent

కట్టుబాట్లు - Conventions

కన్సిలియేషన్ బోర్డు - Conciliation Board

కపటము - Fraud

కరదాత - Assessee

కలహము - Brawl

కష్టకము - Nuisance

కాన్‌స్టిట్యూషన్ - Constitution

కామన్ లా - Common Law

కామన్ వెల్తు - Commonwealth

కామన్సు సభ - House of Commons

కార్పొరేషను - Corporation

కార్మికశాల - Work House

కార్మికసంఘ చట్టము - Trade Union Act

కార్య అకరణము - Nonfeasance

కార్య నిర్వాహక శాఖ - Executive

కాల్బలము - Army

కుటుంబ ఏర్పాటు - Family Settlement

కుటుంబ కమతము - Family Holding

కుట్ర - Conspiracy

కుడిమరమ్మత్ - Kudimarammath

కుదువ వృత్తి - Pawn broking

కుసీద వడ్డీఋణముల చట్టము - Usurious Loan Act

కూటకరణము - Counter feiting

కూటరచన - Forgery

కూటసాక్ష్యము - False Evidence

కృంగదీయు (నాశనముచేయు) - Abate

కేటాయింపు విషయములు - Reserved Subjects

కేసు - Case, Suit

కొలంబో ప్రణాళిక - Colombo Plan

కోరమ్ - Quorum

కోర్టు ధిక్కార చట్టము - Contempt of Courts Act

కోర్టుఫీజుల చట్టము - Court fees Act

కౌలు - Lease

కౌలుదారు - Lessee

క్రమబంధనము - Marshalling

క్రమబద్ధము చేయునట్టి - Regulatory

క్రయదారుడు - Purchaser

క్రయవిక్రయము - Sale and Purchase
క్రాస్ పరీక్ష - Cross Examination
క్రేత - Purchaser
క్రోడీకరణ - Codification
క్షతి - Damage
క్షమదానము - Pardon

ఖ

ఖండపు సొరుగు - Continental shelf
ఖండీకరణ - Fragmentation
ఖూనీ - Murder

గ

గణతంత్ర రాజ్యము - Republic
గణతంత్ర రాజ్యాంగము - Republican Constitution
గణరాజ్యము - Republic
గర్భస్రావము - Abortion
గర్భిత ఒప్పందము - Implied or Quasi contract
గిడ్డంగుల కార్పొరేషనుల చట్టము - Ware housing Corporations Act
గుప్తవార్తాదళము - Intelligence Corps
గృహదహనము - Arson
గృహభేదన చౌర్యము - Burglary
గౌరవ వేతనము - Retainer
గ్రంథచౌర్యము - Plagiarism
గ్రామ కంఠం - Village site

ఘ

ఘటనోత్తర - Expost Facto

చ

చట్టము - Laws; Act
చార్టిస్టు ఉద్యమము - Chartist Movement
చిరానుభవ స్వత్వవిధి, చిరానుభవ హక్కు. విధానము - Prescription
చెక్కు - Cheque
చోరీ - Theft
చౌర్యవస్తు గ్రహీత - Receiver of stolen goods

ఛ

ఛందోబద్ధము - *ayats* (Md. Law)

జ

జడ్జి - Judge
జనవాక్యము - Plebiscite
జప్తు - Attachment
జమీందారు - Zamindar
జమానతుదారు - Bailiff
జయించుట - Conquest
జలపరీక్ష - Ordeal by Water
జలాంతర్గాములు - Submarines
జాగ్రత - Care
జాతి - Tribe
జాతీయత - Nationality
జాతీయభీమా - National Insurance
జామీను - Bail
జామీనుదారు - Surety; Guarantor
జిరాయితీ హక్కు - Occupancy Right
జీవనము - Life
జీవితపర్యంత హక్కు - Life Interest
జూరీ - Jury
జ్ఞానలబ్ధము - Gains of Learning
జ్యేష్ఠస్వామ్యము - Primogeniture

ట

టాంకు విధ్వంసక శతఘ్నులు - Anti Tank Rifles
టారిఫు వ్యాపార సాధారణ ఒడంబడిక వ్యాపార సహకార సంస్థ - General Agreement on Tariff and Trade

డ

డవరు - Dower
డిక్రీ - Decree
డిక్రీటా - *Decreta*

త

తనఖా - Mortgage
తనఖాదారు - Mortgagee
తాకట్టు - Pledge
తాత్కాలిక నిరోధాజ్ఞ - Temporary injunction
తాటస్థ్యము - Neutrality
తిరుగుబాటు - Mutiny
తీరప్రత్యయభూమి - Continental Shelf
తీరస్థ జలములు - Territonial Waters
తీరస్థ భూస్వామ్యము - Riparian Rights
తులామానచట్టము - Weights & Measures Act
తుల్యప్రాబల్యము - Balance of Power
తేలికయంత్ర శతఘ్ని - Brengun
తొలగింపు - Eviction
తోలనము - Comparison

ద

దండనాధికారి (దండనాయకుడు) - Magistrate
దండన్యాయము (శాస్త్రము) - Criminal Law
దండపారుష్యము - Assault
దండప్రక్రియా(స్మృతి)సంహిత - Criminal Procedure Code
దత్తత, దత్తస్వీకారము - Adoption
దరఖాస్తు - Darkhast
దలారీ - Intermediary
దస్తావేజు - Deed; Document
దాత - Donor
దానములపై పన్ను - Gift Tax
దానములు - Gifts
దారిహక్కు - Right of way
దావా - Case; Suit
దావాపత్రములు - Pleadings
దివాలా - Insolvency

దివాలాఆస్తి వ్యవహర్త - Official Receiver
దివాలాదారు - Bankrupt
దివాలాస్థితి చట్టము - Insolvency Act
దీర్ఘకాలిక పార్లమెంటు - Long Parliament
దురాక్రమణ - Aggression
దుర్ఘటన - Accident
దుర్వినియోగము - Misappropriation
దుష్కార్యకరణము - Malfeasance
దుష్టమనస్సు - *mensrea*
దూత - Ambassadar
దుష్ప్రేరణ - Abetment
దేవాదాయ-ధర్మాదాయచట్టము - Religious & Charitable Endowments Act
దేశద్రిమ్మరితనము - Vagrancy
దేశవ్యవహారముల శాఖ - Ministry of Home Affairs
దేశీయాకరణము - Naturalisation
దైనిక లేఖనము - Diary
దైవఘటన - Act of God
దైవదత్తపాలనాధికారము - Divine right to rule
దోపిడి - Robbery
దోషము (అపకృతి) - Wrong
దౌర్జన్యము - Assault
ద్వాదశ ధర్మఫలకములు - Twelve Tables
ద్వితీయము - Secondary
ద్విసభ - Bicameral
ద్వేషపూర్వక అభియోగము - Malicious Prosecution
ద్వేషము - Malice
ద్వీపాంతరవాస శిక్ష - Transportation for life

ధ

ధరావతు - Deposit
ధర్మకర్తృత్వపద్ధతి - Trusteeship System
ధర్మనియుక్త సంఘము - Law Commisson
ధర్మము - Justice, Dharma
ధర్మయుద్ధము - Righteous War
ధర్మవిజ్ఞానశాస్త్రము - Jurisprudence
ధర్మశాస్త్రము - Law
ధర్మాదాయము - Charitable Trust
ధారణాధికారము - Lien
ధ్రువీకరణము - Attestation

న

నకళుహక్కు - Copy right
నక్కుట (పొంచియుండుట) - *latitat*
నగర న్యాయపాలకుడు - Urban Praetor
నగర (బరో) ప్రతినిధులు - Burgesses
నజరానా - Premium
నమ్యమైన - Flexible
నరవధ - Homicide
నష్టపరిపూర్తి, పూచీ - Indemnity Guarantee
నష్టపరిహారము - Compensation
నష్టము - Damage
నష్టవస్తుగ్రహీత - Finder of Lost goods
నానాజాతి న్యాయము - Law of Nations
నానాజాతి సమితి - League of Nations
నామనిర్దేశము - Nominate
నిందారోపణ - Charge
నిందాలేఖనము - Libel
నిందితుడు - Accused
నిక్షేపము - Deposit
నిధి, నిక్షేపముల చట్టము - Treasure Trove Act
నిపుణత - Skill
నిబంధనలు - Regulations
నియంత్రణాధికారి - Controller
నియోజక వర్గము - Constituency; Electorate
నిరంకుశత్వము - Autocracy
నిరర్థకమైన - Void
నిరోధక ఒడంబడిక - Ristrictive Covnente
నిరోధాజ్ఞ - Injunction
నిర్దిష్ట అనుపాలనము - Specific Performance
నిర్దేశము - Reference
నిర్ధారిత - Ascertained
నిర్బంధము - Arrest
నిర్బంధహాజరి - Subpoena
నిర్వసీయతా వారసత్వము - Intestate Succession
నిర్వాహకుడు - Administrator
నివారక నిర్బంధము - Preventive Detention
నివాసిత మంత్రులు - Ministrs resident
నిశ్చితము - Specific
నిషేధనియమముల ఖరారు (అకారాత్మక) - Negative covenant
నిషేధపు అధిలేఖ - Writ ot Prohibition
నిష్పాదకుడు - Executor
నిష్పాదకుడు, పరిపాలకుడు - Executor, Administrator
నిస్సృష్టదూతలు - *charge de affairs*
నిహిత - Vested
నిహితస్వత్వము - Vested interest
నూతనఖరారు - Novation
నూర్పిడి ప్రదేశములు - Threshing floors
నేరప్రయత్నము - (Criminal) Attempt
నేరము - Crime
నేర విజ్ఞానశాస్త్రము - Criminology
నేరస్థుడు - Criminal
నేరాన్వేషణలో నూతనపద్ధతులు - Methods of (Criminal) Investigation
నేరారోపణ - Accusation

నేరారోపణ చేయుజూరీ - Jury of Accusation
నోటరీ పబ్లిక్ - Notary Public
నోటీసు - Notice
నౌకకు చేర్పుదల, రైలుకు చేర్పుదల - Free on Board, Free on Rail (F. O. B. & F. O. R.)
నౌకరీ ఈనాము - Service Inam
నౌకాదళము - Navy
నౌకాదళ ముఖ్యుడు - Chief of the Naval Staff
న్యాయనిర్ణేత - Judex
న్యాయపరామర్శకుడు - ***Amicus Curiae***
న్యాయలోకోక్తులు - Legal Maxims
న్యాయవాద వృత్తి - Legal Profession
న్యాయవిచారణ కమిటీ - Judicial committee
న్యాయసంబంధ (న్యాయిక) ప్రతినిధి - Legal Representative
న్యాయసంబంధ ప్రతిపత్తి - Legal Capacity
న్యాయసంహితీకరణము - Codification
న్యాయసదస్సు - Jury
న్యాయసభ - Assize
న్యాయసూత్రములు - Laws
న్యాయస్థాన హితుడు - Friend of the Court
న్యాయాధికరణ సమీక్షాధికారము - Judicial Review
న్యాయపీఠము - Common bench
న్యాయావళుల పరస్పరవైరుధ్యము - Conflict of laws
న్యాయికప్రతినిధి - Legal representative
న్యాసచట్టము - Trusts Act
న్యాసద్రోహము - Breach of Trust
న్యాసము - Trust
న్యాసీ (ధర్మకర్త) - Trustee

ప

పంచాయితీచట్టము - Panchayat Act
పంచాయితీ విధానము - Arbitration
పంచాయితీ సమితి-జిల్లాపరిషత్తుల చట్టము - Panchayat Samiti, Zilla Parishads Act
పందెము-జూదము - Wager
పంపకము - Partition
పట్టభద్రుల నియోజకవర్గము - Graduates Constituency
పత్రము - Deed
పది ఆదేశములు - Ten Commandments
పనివారల నష్టపరిహార చట్టము - Workman's Compensation Act
పనివారు - Workmen
పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ - Public Service Commission
పరక్రామ్యలిఖితముల చట్టము - Negotiable Instruments Act
పరదారాగమనము - Adultery
పరపతిలేఖ - Letter of Credit
పరమాదేశము - Mandamus
పరస్త్రీగామిత్వము - Adultery
పరస్పరలాభసూత్రము - Reciprocities
పరిత్యాగము - Desertion
పరిపాలకుడు - Administrator
పరిపాలన అంతిమత - Administrative finality
పరిపాలనాధికారపత్రము - Letters of Administration
పరిపాలనా న్యాయము - Administrative Law
పరిపాలిత - Mandated
పరిమిత స్వామ్యము - Limited ownership
పరివహనీయ లేఖ - Negotiable Instrument
పరివహనీయ లేఖాచట్టము - Negotiable Instrument Act
పరిశుల్కము - Excise Tax
పరిష్కార చట్టము - Act of Settlement
పరిసరస్వాస్థ్యము - Environmental Hygiene
పరిహారము - Remedy
పరువునష్టము - Libel, Defamation
పరోక్ష ఎన్నికలు - Indirect Elections
పరోక్ష పన్నులు - Indirect Taxes
పశువుల అతిచారచట్టము - Cattle Trespass Act
పాత బంజరు - Old waste
పాపరు - Pauper
పారంపరిక వంశజుడు - Lineal descendent
పారితోషిక ద్రవ్యము - Gratuity
పారిశ్రామిక అధికరణము - Industrial Tribunal
పారిశ్రామిక విప్లవము - Industrial Revalution
పారిశ్రామిక వివాదముల చట్టము - Industrial Disputes Act
పార్లమెంటు - Parliament
పాలనాధికారి - Executive Authority
పుటల అంచు - Margin
పునఃపరీక్ష - Re examination
పునరవలోకనము - Review
పునరుజ్జీవనము - Renaissance
పునర్విచారణ - ***De Novo Trial***; Appeal
పునర్విమర్శ - Revision
పునర్విచారణ నిషేధము - Resjudicata
పురాభావన - Presumption
పురాభావిత సాక్ష్యము - Presumptive evidence
పురోబంధనము - Foreclosure
పురోభావ్య షరతులు - Conditions Precedent
పూర్వనిర్ణయము (నిర్దేశము) - Precedent
పూర్వనిర్ణీతదోషి - ***autrefois convict***
పూర్వవిముక్తుడు - ***autrefois acquit***
పూర్వస్వత్వము - Prior interest
పెంపుచేయుట - Accretion
పెరోల్ - Parole
పొరపాటు - Mistake
పొలముల అభివృద్ధి ఋణములచట్టము - Land Improvement Loans Act
పోషణము - Maintenance
పౌరత్వము - Citizenship

పౌరధర్మము - Civil Law
ప్రకటనాత్మక - Declaratory
ప్రకరణములు - Suras (Md. Law)
ప్రకృతి ధర్మవాదులు - Naturalists
ప్రక్రియా న్యాయము - Procedural Law
ప్రక్రియా విషయికన్యాయము - Law of Actions
ప్రక్రియా సంస్కరణము - Reform of Procedure
ప్రక్రియా సమన్వయచట్టము - Uniformity of Process Act
ప్రచ్ఛన్నము - Undisclosed
ప్రజాప్రాతినిధ్యశాసనము - Representation of People's Act
ప్రజాభీష్టము - Referendum
ప్రజాసభ - House of Commons
ప్రజాస్వామ్యము - Democracy
ప్రజోపయోగకరసేవలు - Public Utility Services
ప్రతికరము - Compensation
ప్రతికూలభుక్తము (అధీనము)-Adverse Possession
ప్రతినిధి - Agent
ప్రతినివేశనము - Subrogation
ప్రతిపక్షనాయకుడు - Opposition Leader
ప్రతిపరీక్ష - Cross Examination
ప్రతిపాదన - Offer
ప్రతిఫలము - Consideration
ప్రతివాదముచేయు - Defend
ప్రతివాది - Defendant
ప్రతివాదిచేసెడు ప్రతివాదము - *exceptio*
ప్రతివాది లిఖిత కథనము - Written Statement
ప్రతీకారము - *kisa* (Md. Law)
ప్రతీయమాన స్వత్వవంతుడు - Ostensible Owner
ప్రత్యక్ష జ్ఞానప్రధానవాదము - Positivism
ప్రత్యక్షపన్ను - Direct Tax
ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము - Direct Evidence
ప్రత్యర్పణ - Extradition
ప్రత్యాక్షేపణము - Cross objection
ప్రత్యామ్నాయము - Quantum meruit
ప్రత్యాపన సిద్ధాంతము - Doctrine of Subrogation
ప్రత్యేక సుంకము - Royalty
ప్రత్యేకించబడిన - Reserved
ప్రదత్తవిషయము - Transferred Subject
ప్రధాన పరీక్ష - Examination in Chief
ప్రపంచ ఆరోగ్యసంస్థ - World Health Organisation (W. H. O.)
ప్రపంచవాతావరణశాస్త్ర సంబంధసంస్థ-World Metereological Organisation (W. M. O)
ప్రభుత్వ అభియోక్త - Public Prosecutor
ప్రభుత్వవిధానము - Public Policy
ప్రభున్యాయాలయములు - Baronial Courts
[illegible]వులు - Peerage

ప్రభువులు - Lords
ప్రభుసభ - House of Lords
ప్రమాణము - Oath
ప్రమాణవాఙ్మూలము - Affidavit
ప్రమాణీకరణము - Attes.ation
ప్రయాణ అనుజ్ఞ; ప్రయాణ పత్రము - Passport
ప్రరిక్థము - Bequest
ప్రరూపితదోషము - Formal defect
ప్రవర్తకాదేశము - Mandatory injunction
ప్రస్తావన - Preamble
ప్రస్వామ్యము - Patent; Copyright
ప్రస్వామ్య లేఖావళి - Letters Patent
ప్రాకృతిక న్యాయము - Law of Nature
ప్రాతినిధిక బాధ్యత - Vicarious Liability
ప్రాథమికము - Primary
ప్రాథమిక హక్కులు - Fundamental Rights
ప్రాదేశికాతీత అధికారపరిధి - Extra Territorial Jurisdic - tion
ప్రాప్తలాభుడు - Beneficiary
ప్రారంభ పరిశీలన - Preliminary investigation
ప్రారంభిక క్షేత్రాధికారము - Original Jurisdication
ప్రారంభిక విచారణ - Prilimanary Enquiry
ప్రాసంగిక సాక్ష్యము - Circumstatial Evidence
ప్రివీ కౌన్సిల్ - Privy Council
ప్రేరణము - Motive
ప్రొబేషన్ - Probation
ప్రోనోటు (ప్రోమిసరీ నోటు) - Promisary Note
ప్రైవేటు రంగము - Private Sector
ప్లానింగ్ కమిషను - Planning Commission

ఫ

ఫిర్కా (జిల్లా) - County
ఫిర్యాది - Complainant
ఫిర్యాదు - Complaint
ఫెడరల్ వ్యవస్థ - Federal Structure
ఫైనాన్స్ కమిషను - Finance Commission

బ

బందీకరణము - Imprisonment
బందీప్రత్యక్షీకరణము - *habeas corpus*
బందెలదొడ్డి - Pound
బడ్జెటు - Budget
బయానా - Earnest money
బలవంతము - Coercion
బలాత్కారము - Rape
బహిరంగ ప్రకటన - Proclamation
బహుకేంద్రీయము - Federal
బహుజాతీయ న్యాయము - *Jusgentium*
బాండు - Bond
బాటసారిగృహము - Inn

బాధ్యతలపంపిణీ - Apportionment
బాలాపరాధి - Juvenile Offender
బినామీ - Benami
బేవిలునామా - Intestate
బేవిలునామా వారసత్వము - Intestate Succession
బోర్‌స్టల్ - Borstal
బ్యాంకువ్యాపారము - Banking

భ

భద్రతామండలములు - Conservation Zones
భద్రతాసమితి - Securty Council
భవిష్యత్ స్వత్వములు - Future Interests
భాగస్వామ్యము - Partnership
భారత క్రైస్తవుడు - Indian Christian
భారతదేశము - India
భారత శాసనసభల చట్టము - Indian Councils Act
భారము - Charge
భావనలు - Conceptions
భాష్యకారులు - *Glossators*
భీమా - Insurance
భూధారకుడు - Land Holder
భూమిచట్టము - Land Law
భూమిసముపార్జన చట్టము - Land Acquisition Act
భూ(సేన) సైన్యము - Army
భూస్వామ్య రాజకీయ విధానము - Feudal System

మ

మండలాధికారి - Sheriff
మంత్రివర్గము (మంత్రి మండలి) - Cabinet
మందబయలు - Cattle Stand
మజూరీలు - Wages
మతగురువు - Bishop
మతసంస్కరణోద్యమము - Reformation
మతాచార్యుడు - Arch Bishop
మద్యనిషేధచట్టము - Prohibition Act
మధ్యకాలీన ఫలసాయము - *mesne profits*
మధ్యప్రాచ్యముయొక్క మధ్యమ సమాఖ్యసంస్థ - Central Treaty Organisation (C. E. N. T. O.)
మధ్యవర్తిత్వ చట్టము - Arbitration Act
మధ్యవర్తిత్వము - Arbitration
మనీ బిల్లు - Money Bill
మనోవర్తి - Alimony
మన్రోసిద్ధాంతము - Monroe Doctrine
మరణదండనము - Capital Punishment
మరణశాసనకర్త - Testator
మరణసుంకము - Death Duty
మరుమక్కతాయ న్యాయము - *Marumakkathaya Law*
మహంతులు - Abbots
మహాపరాధము - Felony
మహాపరిషత్తు - Great Council
మాండమస్ - Mandamus
మాండేటా - *mandata*
మానభంగము - Rape
మానవ అపహరణము - Abduction
మానవ హక్కులు - Human Rights
మాన్యము - *Inam*
మామూలు సంఖ్యాధికము - Simple majority
మార్గరియాయతులు - Passage Concessions
మాల్ అదాలత్ - Revenue Court
ముక్త్యార్‌నామా - Power of Attorney
ముఖ్యనౌక (పతాకనౌక) - Flag ship
ముఖ్యవాణిజ్య ప్రతినిధి - Consul General
ముజరా - Set off
ముద్దాయి - Accused
మూర్తము - Corporeal
మూలధనపు రాబడులు - Capital gains
మోచనస్వత్వ భంగము - Foreclosure
మోచన స్వత్వము - Equity of Redumption
మోటారు శకటములు చట్టము - Motor Vehicles Act
మోసము - Cheating

య

యజమాని - Employer
యథోచిత న్యాయప్రక్రియ - Due Process of Law
యథేష్టవర్తక సిద్ధాంతము - *laissez faire*
యుక్తియుక్తమైన నిర్బంధనలు - Reasonable Restrictions

ర

రక్షణ - Defence
రక్షణ కట్టుబాటు - Safety convention
రక్షణ శాఖ - Defence Department
రక్షిత కౌలుదారు - Protected tenant
రద్దుచేయుట - Annulment
రసీదు - Receipt
రహస్య విభాగము - Secret Branch
రాజకీయ పక్షములు - Political Parties
రాజకీయ విభాగము - Political Branch
రాజగామిత్వము - Escheat
రాజనీతిజ్ఞుడు - Statesman
రాజనీతి శాస్త్రము - Politics
రాజన్యాయస్థానము - Kings Court
రాజద్రోహము - Treason
రాజప్రతినిధి (వైస్రాయ్) - Viceroy
రాజభృతి - Privy Purse
రాజసభ - Curia Regis
రాజీ (సమాధానము) - Compromise
రాజ్యక్రియ - Act of State
రాజ్యము - State; Nation

రాజ్యసభ - Council of States
రాజ్యాంగపరిషత్తు - Constituent Assembly, Constitutional Convention
రాజ్యాంగము - Constitution
రాబడిపన్ను - Income Tax
రాయబారి - Ambassador
రాయితీ - Exemption
రాష్ట్రకూటమి - Confederation
రాష్ట్రపట్టిక - State List
రాష్ట్రము - State
రాష్ట్రశాసన సమితి - Provincial Legislative Council
రాష్ట్రీయ - Provincial
రికార్డు - Record
రిజిష్టరు చట్టము - Registration Act
రిష్టికరము - Mischievous
రిసీవరు - Receiver
రిస్క్రిప్టా - *rescripta*
రుజువు భారము - Burden of Proof
రెండు సభలు - Bicameral
రెవిన్యూబోర్డు - Revenue Board
రెస్పాన్సా - *responsa*
రైతుభూమి - Ryoti Land

ల

లంచగొండితనము - Bribery
లా కమిషను - Law Commission
లాకౌట్ - Lock out
లాభానుభోక్త - Beneficiary
లేటరన్ సమితి - Lateran Council
లోక్‌సభ - House of the People

వ

వంచన - Cheating
వకాలత్‌నామా - Vakalat
వకీలు - Advocate
వదలుకొనుట - Cession
వరకట్ననిషేధ చట్టము - Dowry Prohibition Act
వర్గదానము - Class gift
వర్ణ అనర్హతల తొలగింపు చట్టము - Caste Disabilities Removal Act
వర్తకచిహ్నము - Trade Mark
వలసపోవుట - Emigration
వలసవచ్చుట - Immigration
వసీయతీ వారసత్వము - Testate Succession
వస్తువిక్రయ చట్టము - Sale of Goods Act
వహనపత్రము - Bill of Lading
వాక్పారుష్యము - Abuse
వాక్ఫ్ - Walkf
వాగ్దత్త (ప్రదేశము) భూమి - Promised Land
వాగ్దానప్రతిపాదన - Offer
వాగ్దాన ప్రతిపాదన అంగీకారము - Offer acceptance
వాగ్దానము - Promise
వాఙ్మూలము - Deposition
వాణిజ్యదూత - Consul
వాణిజ్య న్యాయము - Law Merchant
వాద పత్రము - Plaint
వాది - Plaintiff
వాది మోసముచేసినాడను ప్రతివాదము - ***Excceptio Doli***
వాది సన్నిహిత మిత్రుడు - Next Friend
వాయిదా ప్రతిపాదన - Adjournment Motion
వాయుసీమ - Air Space
వాయుసేన - Air Force
వారంటు - Warrant
వారంటు కేసు - Warrant Case
వారసత్వపు చట్టము - Succession Act
వారసత్వము - Inheritance
వారసు - Heir
వార్షిక భృతి - Annuity
వార్షికములు - Annuities
వాస్తవికతా వాదము - Positivism
వాస్తవిక పరిజ్ఞానము - Actual Notice
వాస్తవికము - Actual
వాస్తవికులు - Positivists
వాహనములు, నౌకావాహనములు - Carriers & Shipping
వారంటీ - Warranty
విక్రయపన్ను చట్టము (ఆంధ్రప్రదేశ్, కేంద్ర ప్రభుత్వము) - Sales Tax Act (Andhra and Central)
విక్రయము - Sale
విడాకులు - Divorce
విడుదల - Acquittal
విదేశ విభాగము - Foreign Branch
విదేశీయ న్యాయపాలకుడు - Praetor Peregrinus
విదేశీయుడు - Alien
విద్యచే ఆర్జనల చట్టము, విద్యాలబ్ధముల చట్టము - Gains of Learning Act
విధానసభ (శాసనసభ) - Legislative Assembly
విధిఘర్షణ (న్యాయావళుల పరస్పర వైరుధ్యము) - Conflict of Laws
వినిమయపత్రము - Bill of Exchange
వినిమయము - Exchange
వినియోగదారుడు - Consumer
వినిర్దిష్ట పరిహారముల చట్టము - Specific Relief Act
వినిర్దిష్ట అనురిక్థము - Specific Legacy
వినోదము - Recreation
విప్రతిపత్తి - Conflict
విప్లవము - Revolution
విమానవాహనము - Aircraft carrier

విముక్తి - Acquittal
విలువ తగ్గుదల (అరుగుదల) - Depreciation
వివాదపరిష్కార న్యాయసభలు - Judicial Tribunals
వివాదాంశము - Fact in issue
వివాహము - Marriage
వివాహ విచ్ఛేదము - Divorce
విశిష్ట వివాహచట్టము - Special Marriage Act
విశృంఖల వ్యాపారసిద్ధాంతము - Laissez Faire
విశ్లేషకుడు - Analyst
విశ్వవ్యాప్తమగు - Universal
విసర్జించు - Relinquish
వీసా - Visa
వీటో - Veto
వీలునామా - Will
వీలునామా ధ్రువపత్రము - Probate
వీలునామా వారసత్వము - Testamentary Succesion
వృత్తి సంఘచట్టము - Trade Union Act
వేగుపద్ధతి - Espionage
వేలము - Auction
వైద్యన్యాయ విజ్ఞానశాస్త్రము - Medical Jurisprudence
వైమానిక బలము - Air force
వైయక్తిక ఖరారు - Personal Covenant
వైయక్తిక న్యాయము (విధులు) - Personal Laws
వైరుధ్యము - Conflict
వోటర్ల జాబితా - Electoral Rolls
వ్యక్తి - Person
వ్యక్తిగత ఆజ్ఞాపత్రములు - Individual Writs
వ్యభిచార నిర్మూలన చట్టము - Suppression of Immoral Traffic Act
వ్యయపు పన్ను చట్టము - Expenditure Tax Act
వ్యర్థము - Void
వ్యవసాయదారుల ఋణముల చట్టము - Agriculturists Loans Act
వ్యవసాయదార్ల ఋణవిమోచన చట్టము - Agriculturists Debt Relief Act
వ్యవస్థాపకము - Settlement
వ్యవహార న్యాయము - Civil Law
వ్యవహార పద్ధతులు - ప్రక్రియావివరములు - Procedure
వ్యవహార ప్రక్రియా (స్మృతి) సంహిత - Civil Procedure Code
వ్యాఖ్యానము - Inter pretation
వ్యాజ్యకారణము - Cause of Action
వ్యాజ్యకాలీన ఉత్తరువులు - Interlocutory orders
వ్యాజ్యము (దావా) - Suit; Case
వ్యాజ్యసంపాద్య వస్తువు - Chose in action
వ్యాపారకీర్తి (ప్రతిష్ఠ) - Good will
వ్యాపారసరళి - Business Sense
వ్యావహారిక అపకృతులు - Torts

శ

శత్రువిమాన విధ్వంసకదళము - Anti Air Craft Defence
శరణార్థులు - Refugees
శాంతిసంరక్షక న్యాయమూర్తి - Justice of the Peace
శాశ్వత అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానము - Permanent Court of International Justice
శాశ్వత ఏర్పాటు - Permanent Settlement
శాశ్వతకాలము - Perpetuity
శాశ్వతత్వ వ్యతిరేక సూత్రము - Rule Against Perpetuity
శాశ్వత పంచాయితీసభ - Permanent Court of Arbitration
శాస్తులు - Penalities
శిక్షాస్మృతి (దండశాస్త్రము) - Penal Code
శిబిరము - Contonment
శిశు అపహరణము - Kidnapping
శిస్తు తగ్గింపుచట్టము - Rent Reduction Act
శుద్ధాంతఃకరణ - Good conscience
శుల్కచట్టము - Customs Act
శూన్యనీయ - Voidable
శూన్యమైన - Void
శేషభోగము - Remainder
శౌర్యపు కోర్టు - Court of Chivalry
శ్రద్ధ - Diligence
శ్రుతసాక్ష్యము - Hearsay Evidence
శ్వేతపత్రము - White paper

ష

షరతులు - Conditions
షెరిఫ్ - Sheriff

స

సంక్షిప్త విచారణ - Summary Trial
సంక్షేమనిధి - Welfare fund
సంచయవ్యతిరేక సూత్రము - Rule against accumulation
సంచార న్యాయాలయము - Mobile Court
సంచితము - Cumulative
సంజాయిషీ - Explanation
సంధాయక మండలి - Conciliation Board
సంధి - Treaty
సంపద పన్ను - Wealth Tax
సంపూర్ణ విశ్వాసయుత - *uberrimae fidei*
సంప్రదాయము - Custom
సంప్రదాయములు - Conventions
సంప్రదాయవాది - Traditionalist
సంభావిత పరిజ్ఞానము - Constructive Notice
సంభావితము - Constructive
సంభృతి - Alimony
సంరక్షక-సంరక్షితుల చట్టము - Guardian and Wards Act
సంరక్షకుడు - Guardian
సంసక్తమండలము - Contiguous zone

సంసిద్ధతా ప్రదర్శన - Tender
సంస్కరణల చట్టము - Reforms Act
సంహిత - Code
సకారాత్మక నియమములుగల ఖరారు - Positive cove - nent
సట్టావినిమయము - Stock exchange
సట్టావ్యాపారము - Speculation
సదృశము - *Quasi*
సభానాయకుడు - Leader of the House
సభాపతి - Speaker
సమతాత్మక న్యాయము - Equity
సమను - Summons
సమను అధిలేఖ - Writ of Summons
సమన్సు కేసు - Summons case
సమర్పణ - Tender
సమష్టి కుటుంబ సహభాగిత్వము - Coparcenary
సమాఖ్య - Federation
సమాఖ్య పట్టిక - Union list
సమాఖ్యవంటి - ***Quasi*** Federal
సమాఖ్యేయ - Federal
సమాన వోటింగ్ హక్కుల చట్టము -Equal Franchise Act
సమార్జన-అభియాచన - Acqutsition & Requisiticn
సమావేశము - Conference
సమాశ్రితము - Contingent
సముచితప్రభుత్వము - Appropriate Government
సముద్రపు దోపిడి - Piracy
సముద్రయాన భీమా - Marine Insurance
సముద్రయుద్ధ న్యాయము - Maritime law of war
సముద్ర వాణిజ్యదేశము - Maritime Nation
సముద్ర శుల్కచట్టము - Sea Customs Act
సమ్మేళనము - Consolidation
సమ్మెలు - Strikes
సరకుల గిడ్డంగులు - Ware Houses
సర్వక్షమ - Amnesty
సర్వసత్తాకత - Sovereignty
సర్వాధికారులు - Plenipotentiaries
సర్షియోరారి - ***certiorari***
సలహారూపక అధికారపరిధి - Advisory Jurisdiction
సవరణ - Amendment
సవాలుపత్రము - Ultimatum
సహకార పరపతి సంఘములు - Co-operative credit socie-ties
సహకారము-సహకార సంఘములు - Co-operation, Co-operative Societies
సహాపరాధి - Accomplice
సాంకేతిక పద్ధతులు - Techniques
సాంఘిక వర్గభేదము - Social Division
సాంఘిక శాసనములు - Social Legislation

సాక్ష్యచట్టము - Evidence Act
సాక్ష్యాంకనము - Attestation
సాగుచున్న జామీను - Continuing Guarantee
సాధారణ అపరాధములు - Misdemeanours
సాధారణ న్యాయపీఠము - Common bench
సాపరాధసాక్షి - Approver
సామంతులు - Nobles
సామాన్యము - General
సాముదాయిక భూములు - Communal Lands
సార్వజనిక ధర్మము - Public Law
సార్వజనిక ప్రయోజన సేవాకార్యక్రమము - Public Utility Service
సార్వభౌమత్వము - Sovereignty
సిద్ధాంతవ్యవహార న్యాయశాస్త్రము - Substantive Civil Law
సివిల్ ప్రక్రియా సంహిత - Civil Procedure Code
సీమ వివాదము - Land dispute
సీమా శుల్కము - Custom duty
సుంకదాయత్వము - Tax liability
సుదూరతా దోషము - Remoteness
సుప్రీమ్‌కోర్టు - Supreme Court
సెషన్సు కేసు - Sessions case
సైనిక నివేశనము - Contonment
సైనిక న్యాయస్థానము - Court Martial
సైనిక బృంద ముఖ్యుడు - Chief of the Army Staff
సైనిక శాసనము, సైనిక న్యాయము - Martial Law
సైనిక సరఫరా - Military Supply
సైనిక సహచారి - Military attache
సొంత కమత భూమి - Private Land
సోపాధికము - Conditional
స్టాంపు చట్టము - Stamp Act
స్త్రీ ధనము - ***Stridhana***
స్త్రీ పురుష (దాంపత్య) ధర్మములు - Duties of Husband and Wife
స్త్రీల సహాయక దళము - Women's Auxiliary Corps
స్థలధర్మము - Lexloci
స్థానిక మండలి చట్టము - Local Boards Act
స్థాయికములు - Fixtures
స్థాయీ సలహాదారు - Standing Counsel
స్థాయీ సైన్యము - Regular Army
స్థిరనివాస న్యాయము - Lex Domicile
స్థిరనివాసము - Domicile
స్థిరపరచుట (ఖాయపరచుట) - Confirmation
స్నానఘట్టములు - Public baths
స్వకల్పిత నిరోధము (నిషేధము) - Estappel
స్వత్వభంగము - Forfeiture
స్వయం పరిపాలకము - Autonomous
స్వాతంత్ర్యము - Liberty

స్వాధీనము - Occupation

స్వామిపాల వివాదము - Dispute between Master & Servant

స్వామ్యము - Proprietary right, Ownership

స్వార్జితమ ఆస్తి - Separate Property

స్వేచ్ఛాప్రదానము - Enfranchisement

హ

హక్కుదారునికి గల హక్కును నిర్ణయించగల అధికార ము- *Adjudicatio*

హక్కుదార్ల నిర్ణయము దావా - Interpleader Suit

హక్కు పత్రము - Title deed

హక్కులను రక్షించుకొనుటకు అధికారము - *Prescriptio*

హామి ఇచ్చుట - Indemnity

హిందూ దత్తతాభృతుల చట్టము - Hindu Adoption and Maintenance Act

హిందూ వారసత్వ చట్టము - Hindu Succession Act

హిందూ విధవా పునర్వివాహ చట్టము - Hindu Widow Remarriage Act

హిందూ వివాహ చట్టము - Hindu Marriage Act

హిందూ స్త్రీ సంపద స్వత్వచట్టము - Hindu Women's Right to Property Act

హుండీ - Hundi

హెచ్చుస్థాయి పన్ను - Penal assessment

హెదాయ - Hedaya

హేతుతత్వము - Reason

హైకోర్టు - High Court